СЛОВНИК староукраїнської МОВИ

XIV–XV СТ.

1

СЛОВНИК СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XIV–XV СТ.

ТОМ

А 1 М

КИЇВ
«НАУКОВА ДУМКА»
1977

ПЕРШИЙ ТОМ МІСТИТЬ 5701 СЛОВО

РЕДАКТОРИ ТОМУ
Л. Л. ГУМЕЦЬКА,
І. М. КЕРНИЦЬКИЙ

РЕДАКЦІЯ МОВОЗНАВСТВА

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Перший том уклали кандидати філол. наук: Д. Г. Гринчишин (**борзєскоул — боуть, Г, З**), У. Я. Єдлінська (**боухаичъ — бѪлкоє, волно—вѦчьковичь, Костєвъ — кюзнєць, Л**), В. Л. Карпова (**Б — борєшєниць, Д, М**), Л. М. Полюга (**В — волнина, КГ, К — Костє**), М. Л. Худаш (**А, Є, Ж, И, І**), список джерел та умовних скорочень уклала Р. Й. Керста.

Технічний секретар Р. Й. Керста.

Оформляла рукопис М. І. Сенів.

Консультували: докт. філол. наук М. О. Баскаков (тюркізми), проф. Бухарестського університету Д. П. Богдан (грамоти молдавських канцелярій), канд. філол. наук А. П. Ванагас (литуанізми).

Окремі частини тому рецензували: **А, Б, В** — наукові співробітники групи Словника давньоруської мови XI—XIV ст. Інституту російської мови АН СРСР кандидати філол. наук Т. О. Сумникова, Г. М. Лукіна, Н. В. Чурмаєва; **Г, Д, З** — наукові співробітники Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничук, кандидати філол. наук О. Б. Ткаченко, В. В. Німчук, Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів; **З, И, К** —завідуючий сектором історії білоруської мови Інституту мовознавства ім. Якуба Коласа АН БРСР докт. філол. наук А. Й. Журавський.

Над виявленням і підбором пам'яток та складанням картотеки Словника працювали співробітники відділу мовознавства Інституту суспільних наук АН УРСР: А. І. Генсьорський, Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська, В. Л. Карпова, Р. Й. Керста, Л. М. Полюга, М. Л. Худаш, частково Л. М. Григорчук. Технічну роботу виконували: В. М. Бутитер, Д. Г. Бучко, О. Ф. Захарків, А. К. Рибка. Керівник Л. Л. Гумецька.

С $\frac{70105\text{-}056}{\text{М221(04)-77}}$ 114—77

ПЕРЕДМОВА

Мова — це продукт творчості багатьох поколінь, неоціненне надбання кожного народу. У мові, як і в її носія — народу, — своя історія, своя історична доля.

Складний багатовіковий історичний шлях розвитку пройшла й українська мова. Належачи до східнослов'янської групи слов'янських мов, вона разом з російською та білоруською мовами бере свій початок від спільного предка — давньоруської мови, що у VII—VIII ст. розвинулася на грунті споріднених говорів праслов'янської мови. Відомі історичні фактори спричинилися до того, що єдина колись давньоруська народність у XIII—XIV ст. дала початок розвитку хоч і тісно спорідненим і завжди взаємопов'язаним між собою, але вже окремим народностям, а тим самим і окремим їх мовам — російській, українській та білоруській.

У XIV—XV ст. на східнослов'янській основі за відомих історичних обставин сформувалася спільна для українців і білорусів актова мова, що живилася з народних джерел. І в цей період, і пізніше вона визнавалася офіційною мовою Великого князівства Литовського, уживалася в адміністративно-юридичних документах і навіть у державному управлінні в Польщі та Молдавському князівстві.

У XVI—XVII ст. в українській та білоруській писемних мовах розвиваються нові стилі й жанри, з'являються видатні твори світського і конфесійного письменства. Але в умовах жорстокого соціального і національного гноблення українського і білоруського народів, релігійного переслідування, інтенсивної єзуїтсько-католицької та магнатсько-шляхетської експансії на українські й білоруські землі ці культурно-мовні досягнення були можливими лише завдяки патріотизмові і стійкості нижчих та середніх верств суспільства, постійним козацько-селянським рухам і повстанням народних мас, активній і самовідданій культурно-освітницькій діяльності міських братств, високопатріотичному подвигові діячів східнослов'янської культури й науки, братерській дружбі, взаємопідтримці та культурним зв'язкам всіх трьох східнослов'янських народів. Мови трьох братніх народностей — російської, української і білоруської — і в цей історичний період їх життя зберігали свою східнослов'янську основу і спорідненість.

Однак будь-які перспективи розвитку української мови, як писемно-літературної, так і усно-розмовної, за таких умов, звичайно, були неможливі. Історичний акт возз'єднання України з Росією у 1654 р. назавжди зв'язав єдинокровні народи-брати для спільної боротьби і спільного розвитку, що відкрило нові обрії для розвитку й української літературної мови. Незважаючи на великодержавницьку дискримінаційну політику царизму, український народ при підтримці братнього російського народу, його найкращих синів зміг розвивати далі свою мову, культуру й освіту. Спільна боротьба російського й українського народів проти внутрішніх експлуататорів та іноземних загарбників стала невід'ємною ознакою їхньої історичної долі. «Український народ, який пройшов з великим російським народом довгий шлях спільної революційної боротьби, перший слідом за російськими братами став на шлях Жовтневої соціалістичної революції, поклавши початок нової славної епохи своєї історії»[1].

Завдяки мудрій ленінській національній політиці нашої Комуністичної партії українська мова досягла тих вершин розвитку, які характеризують розвинені літературні мови нашого часу. «Демократична держава,— відзначав В. І. Ленін ще в дореволюційний час,— безумовно повинна визнати *повну свободу* рідних мов і відкинути *всякі* привілеї однієї з мов»[2]. «...Сприяння не тільки фактичній рівноправності, а й розвиткові мови, літератури трудящих мас пригноблюваних раніше націй для усунення всіх слідів успадкованого від епохи капіталізму недовір'я і відчуження»[3] В. І. Ленін розцінював як один із вирішальних принципів національної політики Комуністичної партії.

Українська мова розвивається в дружній сім'ї мов усіх народів великого Радянського Союзу. Під прапором

[1] Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654—1954 рр.), схвалені ЦК КПРС. К., Політвидав УРСР, 1954, с. 17.

[2] *Ленін В. І.* Повне зібрання творів, т. 25, с. 69.

[3] *Ленін В. І.* Повне зібрання творів, т. 38, с. 108.

пролетарського інтернаціоналізму відбувається дедалі більше зближення соціалістичних націй, посилюється їх взаємовплив і взаємозбагачення. Л. І. Брежнєв у своїй доповіді «Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік» відзначав: «У нашій країні народилось і зміцніло велике братерство людей праці, об'єднаних, незалежно від їх національної приналежності, спільністю класових інтересів і цілей, склалися небувалі в історії відносини, які ми по праву називаємо ленінською дружбою народів»[4]. Колективізм, дружба всіх народів країни — це міцна запорука її успіхів в усіх ділянках комуністичного будівництва, у виконанні величних накреслень партії, прийнятих XXV з'їздом КПРС. «Атмосфера справжнього колективізму і товариськості, згуртованість, дружба всіх націй і народів країни, які міцніють день у день, моральне здоров'я, яке робить нас сильними, стійкими, такими є яскраві грані нашого способу життя, такими є великі завоювання соціалізму, що увійшли в плоть і кров нашої діяльності»[5].

Ці важливі фактори знаходять своє повне відображення і в розвитку мов соціалістичних націй на шляхах їх взаємодії та взаємозбагачення, вироблення певних рис спільності розвитку. Питання закономірностей розвитку національних мов у процесі розгорнутого комуністичного будівництва, ролі російської мови як мови міжнаціонального спілкування народів СРСР, яка щедро допомагає у збагаченні і розвитку всіх національних мов, перебувають у центрі уваги сучасного радянського мовознавства.

Велика увага приділяється створенню фундаментальних праць, присвячених лексичному складові, граматичній будові й функціонуванню мов народів СРСР, в тому числі української. Серед таких протягом останніх десятиріч у нашій республіці треба згадати шеститомний «Українсько-російський словник» (1953—1963), двотомний «Польсько-український словник» в трьох частинах (1958—1960), тритомний «Російсько-український словник» (1968), «Сучасна українська літературна мова» (у п'яти книгах) (1969—1973), багатотомний «Словник української мови», сім томів якого вже побачили світ, «Етимологічний словник української мови», укладання якого нещодавно завершено в Інституті мовознавства ім О. О. Потебні АН УРСР, та ін.

Відомо, що такі багатотомні праці, як перекладні і тлумачні словники, Діалектологічний атлас української мови, вимагають великої підготовчої роботи. Своїми досягненнями українське радянське мовознавство, як і мовознавча наука всіх братніх радянських республік, завдячує повсякденному піклуванню Комуністичної партії і Радянського уряду про розвиток української мови і українського мовознавства. Це є очевидним і незаперечним доказом брехливості буржуазно-націоналістичної і взагалі антирадянської пропаганди, яка перекручує факти розвитку української мови і замовчує успіхи радянської лінгвістичної науки.

Нове фундаментальне дослідження з українського мовознавства — двотомний Словник староукраїнської мови XIV—XV ст.—результат багаторічної праці колективу мовознавців Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові. Цей труд можна було здійснити лише з належним знанням не тільки історії рідної мови і основ історичної лексикографії, але ще й палеографії, соціальної і культурної історії сусідніх слов'янських народів та їх мов. До його завершення необхідно було провести велику роботу по збиранню матеріалів, їх розписуванню і створенню багатотисячної належно систематизованої картотеки, а також різних перехресних картотек, інструкцій тощо.

Актуальність, наукове та загальнокультурне значення словників давньої мови кожного народу з багатою і багатовіковою традицією писемності — загальновідомі. Такі словники необхідні, з одного боку, для глибокого наукового вивчення історичного минулого конкретної мови, оскільки, як говорив Ф. Енгельс, «матерія і форма рідної мови» стають зрозумілими тільки тоді, коли простежується її виникнення і поступовий розвиток, а це неможливо, коли не приділяти уваги, по-перше, її власним відмерлим формам і, по-друге, спорідненим живим і мертвим мовам»[6], а з другого — для задоволення багатьох практичних потреб: з'ясування значення незрозумілих слів і словосполучень історичного минулого, а також тих чи інших понять і фактів суспільно-політичного, суспільно-економічного і культурного життя народу в минулому. Ось чому історичні словники різних мов розцінюються не лише як вузькогалузеве суто мовознавче наукове надбання, а як надбання загальнонаукове, загальнокультурне.

Над історичними словниками своїх мов працюють зараз учені майже всіх слов'янських народів. Нині вже можна вітати опубліковані перші три випуски «Словаря русского языка XI—XVII вв.» (М., «Наука», 1975—1976), сім томів «Słownika staropolskiego» (XIV—XV ст.) (Warszawa, 1953—1976) та вісім томів «Słownika polszczyzny XVI wieku» (Wrocław — Warszawa — Kraków, 1966—1974). Недавно був випущений для широкого обговорення грунтовний пробний зошит Історичного словника словацької мови (Див.: Slovenský historický slovník z predpisovného obdobia. Ukázkový zošit. Bratislava, vyd-vo Slovenskej Akademie Vied, 1973).

Слід відзначити, що з виходом у світ історичних словників усіх слов'янських мов славістика й індоєвропеїстика в цілому одержать неоціненний науковий матеріал для різних аспектів порівняльного вивчення слов'янських і, ширше,— індоєвропейських мов.

Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. є першим етапом у систематичному описі словникового складу давньої української мови. Продовженням її будуть історичні

[4] *Брежнєв Л. І.* Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік. К., Вид-во політичної літератури України, 1973, с. 12.

[5] Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Вид-во політичної літератури України. 1976, с. 98.

[6] *Енгельс Ф.* Анти-Дюрінг. Переворот в науці, учинений паном Євгеном Дюрінгом.— Маркс К., Енгельс Ф. Твори, т. 20, К., 1965, с. 313—314.

словники наступних періодів розвитку староукраїнської мови в зв'язку з історією українського народу. Укладання історичного словника української мови за окремими періодами її розвитку дасть можливість якнайповніше використати в ньому матеріал писемних пам'яток, а також грунтовніше і всебічніше висвітлити історичну мовну дійсність з увагою до хронологічних, територіальних, а в пізніших періодах — і жанрово-стильових особливостей.

Обмеження словника хронологічними рамками XIV—XV ст. з умовно прийнятими початковою і кінцевою датами — 1300—1500 рр.— мотивується і особливістю цього періоду в історичному розвитку української мови (початок її відокремленого, оригінального розвитку), і жанрово-стильовою однотипністю мови збережених писемних пам'яток

У словнику подається не тільки максимально повний виклад усіх наявних значень, семантичних відтінків, словосполучень з докладною і в багатьох відношеннях оригінальною розробкою статей службових слів за всіма їх синтаксичними функціями, причому вперше в лексикографічній практиці із зазначенням засвідченої фонетичної і навіть графічної варіантності слів, що матиме велике наукове і практичне значення для вивчення історичної граматики і фонетики української мови. Тут запроваджується цифрова статистика значень, семантичних відтінків і функцій засвідчених у пам'ятках слів, а також усіх наявних фонетичних і графічних варіантів у формах з різними деформаціями включно. Взаємопов'язування словотворчих варіантів синонімічних слів, застосоване в словнику, полегшує користування ним з науково-дослідною і практичною метою.

Поряд із загальними назвами Словник староукраїнської мови подає і різноманітні типи засвідчених у пам'ятках писемності XIV—XV ст. власних назв — особових і географічних. Крім суто лінгвістичної інформації словотворчого і фонетичного характеру, цей ономастичний матеріал суттєво доповнює і поширює наше уявлення про тогочасний словниковий склад мови, оскільки власні назви в багатьох випадках були утворені від таких загальних назв, що з різних причин не знайшли відображення у текстах документів.

Позитивною рисою словника є послідовне врахування мовних фактів з різних територій поширення староукраїнської мови, що має важливе значення не тільки для студій з історичної діалектології, а й для істориків, зокрема для дослідників історії середньовічного права та юриспруденції, економічних відносин, адміністративного поділу та ін.

Цінним є те, що при розробці статей-слів іншомовного походження у словнику вказується не тільки мова, з якої походить те чи інше слово, а й та мова, через посередництво якої воно у свій час потрапило до української.

Таким чином, Словник староукраїнської мови є не тільки інвентарем лексичного складу писемно-літературної мови XIV—XV ст., зафіксованого у строго і цілеспрямовано відібраному колі пам'яток. Він є *базою* і для етимологічних досліджень, і для порівняльного вивчення слов'янських мов, зокрема процесів взаємодії слов'янських мов та їх контактів з іншими слов'янськими та неслов'янськими мовами. Отже, маючи лінгвістичний характер, словник разом з тим є фундаментальною працею з історії українського народу, його писемності й культури.

Немає сумніву, що Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. матиме широке наукове і загальнокультурне значення, служитиме надійним джерелом для дослідження різних питань історичного розвитку східнослов'янських мов і даватиме різноманітну історико-культурну інформацію. Адже він охоплює мовний матеріал писемних пам'яток початкового періоду розвитку окремих східнослов'янських мов і в ньому знайшли своє відбиття різні поняття, назви, найменування, значення, їх відтінки, пов'язані з побутом і суспільно-політичним та суспільно-економічним життям, успадковані безпосередньо із спільносхіднослов'янської давньоруської мови і не зникли в дальшій історії братніх мов. Оскільки словник базується на матеріалах актової мови, що сформувалася на спільній українсько-білоруській мовній основі, то, цілком природно, він матиме величезне значення не тільки для українського мовознавства, історії й культури українського народу, а й для білоруського народу, для глибокого вивчення всієї спільності братніх мов — російської, української і білоруської. Важко переоцінити його значення і для різнобічного вжитку на молдавському і румунському науково-культурному грунті. Цінні інформації знайдуть собі в ньому і дослідники історії та культури Литви і Польщі.

Словник староукраїнської мови XIV — XV ст. побудований з урахуванням останніх досягнень вітчизняної і зарубіжної слов'янської історичної лексикографії. У ньому застосовано ряд специфічних оригінальних лексикографічних прийомів. Деякі з них, можливо, викличуть і дискусійні міркування. Але немає сумніву, що ця праця дозволить ввести в науковий обіг великий обсягом, належно систематизований і прокоментований матеріал і стане *базою* для подальших поглиблених досліджень у різних галузях сучасної науки про історію мови.

Та цим не вичерпується важливе наукове і загальнокультурне значення словника. Побудований на мовному матеріалі широкого кола писемних пам'яток, що в багатьох випадках раніше були в науці маловідомі або й зовсім не використовувались, він містить нові переконливі свідчення спільного походження східнослов'янських народів і їх мов від єдиної колись давньоруської народності й давньоруської мови. Цим саме матеріал словника спростовує антинаукові вигадки ідеологів і апологетів українського буржуазного націоналізму, що намагаються фальсифікувати історію східнослов'янських народів та їх мов, зокрема їх спільне походження. Безперечно, Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. буде належно оцінений науковою громадськістю.

Академік *І. К. Білодід*

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ «СЛОВНИКА СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XIV—XV СТ.»

Історичний словник мови народу виконує подвійну функцію — суто наукову і загальнокультурну. Будучи інвентарем словникового складу попередніх століть, метрикою слова і його форм, дзеркалом його кількісного росту та смислової еволюції, історичний словник становить фундаментальну базу для всебічного вивчення мови минулого. Без нього багато проблем не можна вважати остаточно розв'язаними. Велике значення історичного словника і для історика широкого профілю в його роботі над давніми текстами, і для історика літератури стародавньої доби. Історичний словник — це водночас і важлива пам'ятка історії народу. Відбитий у ньому лексичний склад мови свідчить про ступінь розвитку народу досліджуваної епохи, про коло його духовних інтересів, про його звичаї, побут, рівень матеріальної культури.

З історії укладання Словника. До виходу в світ «Історичного словника українського язика» за ред. Є. Тимченка функції історичного словника української мови виконували певною мірою «Материалы для словари древнерусского языка» І. І. Срезневського [1], які містять чималий матеріал і з пам'яток української мови. Проте, незважаючи на свою монументальність, цей словник лише умовно міг служити довідником з лексики староукраїнської мови. Виходячи із застарілих на наш час методологічних позицій, І. І. Срезневський одним терміном «древнерусский» охоплює і пам'ятки періоду давньої Русі XI—XIII ст., і староукраїнські, старобілоруські, староросійські джерела аж до XVIII ст. Отже, щоб установити, до складу якої мови належить слово — давньоруської чи староукраїнської, необхідно керуватися локалізацією і хронологією цитатного матеріалу. Широке охоплення пам'яток писемності, з XI по XVIII ст., відбилося негативно в словнику Срезневського на повноті вибраного матеріалу.

Першою спробою заповнити існуючу в українській науковій літературі прогалину—скласти історичний словник тільки на основі пам'яток української мови — була колективна праця за ред. Є. Тимченка «Історичний словник українського язика», перший зошит якого (А — В) вийшов друком 1930 р.[2] У 1932 р. було випущено другий зошит (Г — Ж) першого тому словника [3].

Комісія історичного словника УАН за програмою-максимум повинна була скласти реєстр словника на підставі всього мовного матеріалу пам'яток української мови від найдавніших часів до XIX ст. Безумовно, поставлене завдання було надто широким і тому комісія постановила видати зібраний уже матеріал в 4—5 томах. Як свідчить список джерел, доданий до першого тому, у словнику використано пам'ятки писемності XIV—XIX ст. Проте їх зіставлення показує, що історичний словник за ред. Є. Тимченка побудований в основному на матеріалах XVI—XVIII ст.

Питання розмежування українських і білоруських пам'яток писемності XV—XVII ст. у цьому словнику спиралося не на мовний, а на територіальний принцип. Виділення білоруського лексичного матеріалу Є. Тимченко уважав завданням майбутнього, коли вийде друком історичний словник білоруської мови.

Певні застереження викликає метод вибирання словникового матеріалу з пам'яток письменства, обминання слів іншомовного походження, які історичний словник за ред. Є. Тимченка без достатніх аргументів відніс до індивідуального стилю автора. Історичний словник української мови повинен відбити мову пам'яток писемності різних століть і різних стильових жанрів у всій складності їх лексичних компонентів.

Незважаючи на ті недоліки, що виникли як у процесі укладання, так і друкування словника, перший том «Історичного словника українського язика» становив значну подію в українському мовознавстві. Він і сьогодні залишається цінним надбанням української мовознавчої літератури і часто стає в пригоді дослідникам української мови.

Враховуючи досвід укладання історичних словників в інших слов'янських країнах та власні можливості, колек-

---

[1] Див. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка, т. I—III, СПб., 1893—1912.

[2] Див. Історичний словник українського язика, т. I, зошит I, Харків — Київ, Державне вид-во України, 1930.

[3] Див. Історичний словник українського язика, т. I, зошит II, Харків — Київ, «Українська радянська енциклопедія», 1932.

тив відділу мовознавства Інституту суспільних наук приступив до створення першої ланки в серії історичних словників української мови — Словника староукраїнської мови XIV—XV ст. У 1957 р. почалося упорядковування переданих відділові Інститутом мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР матеріалів картотеки, які залишилися після роботи над словником за ред. Є. Тимченка. Після того як була встановлена їх непридатність і неможливість використання в роботі над новим Словником староукраїнської мови XIV—XV ст., постало завдання виявлення архівних матеріалів, що могли лягти в основу Словника, тобто складення докладної бібліографії пам'яток староукраїнського письменства XIV—XV ст., неопублікованих, рукописних і опублікованих. Науковими співробітниками відділу були обстежені архіви і рукописні відділи бібліотек Москви, Ленінграда, Києва, Вільнюса, Кишинева та ряду обласних центрів УРСР. Зважаючи на мовну близькість українських і білоруських пам'яток писемності XIV—XV ст., усі взяті на облік пам'ятки цього періоду були проаналізовані з погляду їх мовних особливостей. Наступним етапом підготовчих робіт було опрацювання попереднього проекту інструкції для укладання картотеки Словника і ознайомлення з ним усіх мовознавчих осередків УРСР. Укладання картотеки було завершено в 1962 р. Вона налічує близько 260 тисяч карток і містить до 12 тисяч слів.

Паралельно з укладанням картотеки Словника опрацьовувався проект інструкції для укладання Словника, в якій з'ясовувалися принципи його побудови. На її основі було укладено в 1963 р. пробний зошит Словника, що послужив підставою для широкої наради, яка відбулася в 1965 р. В основному схвалені, загальні принципи укладання історичного словника української мови були доповнені зауваженнями і побажаннями мовознавців УРСР, Москви, Ленінграда, Мінська, Вільнюса, Самарканда. Протягом 1964—1968 рр. був укладений перший том Словника староукраїнської мови XIV—XV ст. (А—М). Укладання другого тому Словника (Н — Ѳ) завершено в 1974 р.

Хронологічні рамки Словника. Історичний словник української мови повинен охоплювати проміжок часу від виділення української мови з давньоруської основи до утворення нової української літературної мови, тобто містити лексичний матеріал починаючи з пам'яток XIV ст., коли вже виразно і комплексно виступають риси української мови [4], до появи «Енеїди» Котляревського, отже, період XIV—XVIII ст. Проте створення такого словника було визнано нереальним: тільки підготовчі роботи для його укладання вимагали б десятків років. До того ж, як показав досвід слов'янської історичної лексикографії, словники, що повинні були відбити лексичний матеріал багатьох сторіч, як правило, залишалися незавершеними. Завдання створення історичного словника української мови, яке стоїть перед українським мовознавством, можна вважати здійсненим тільки за умови поступового або паралельного підготування словників за окремими періодами. З уваги на жанрову однотипність пам'яток писемності української мови XIV—XV ст., на їх суто юридичний характер, порівняно кількісну обмеженість, що дозволила застосування суцільного розписування пам'яток, як перший етап у розвитку староукраїнської писемно-літературної мови виділено період XIV—XV ст.

Тип Словника. Словник староукраїнської мови XIV—XV ст. задуманий за типом «тезауруса», тобто він містить всі слова всіх пам'яток указаного періоду, покладених у його основу [5]. Повне представлення лексики пам'яток XIV—XV ст. у Словнику зумовлене важливістю початкового етапу в розвитку української писемно-літературної мови, необхідністю виявлення лексичного фонду, з яким українська мова вступила на шлях самостійного розвитку. Як відомо, українська писемно-літературна мова вперше заявляє про себе в жанрі ділової мови. Бар'єр церковнослов'янської мови був прорваний у цій ділянці під впливом життєвої необхідності довести текст юридичного документа до розуміння контрагентів.

Джерела, використані при укладанні Словника. Оскільки Словник староукраїнської мови повинен представляти лексику української мови, його побудовано на основі пам'яток світського характеру, писаних тогочасною українською мовою. Пам'ятки культового характеру, писані церковнослов'янською мовою, не включені в список джерел. В основу Словника покладені всі пам'ятки, писані староукраїнською мовою, без уваги до їх територіального походження, починаючи з суцільних текстів, таких як переклад статуту Казимира III, описи замків, люстрації земель, грамоти, і кінчаючи окремими написами на різноманітних предметах, записами на полях книг тощо. Основну масу становлять грамоти. Не ввійшли до першого тому Словника матеріали декількох джерел, опублікованих і одержаних після завершення тому. Вони використані в роботі над другим томом Словника. Внаслідок цього в окремих випадках може виникнути невідповідність цифрових показників частоти в тих самих словосполученнях в обох томах. Слова, що повинні були ввійти до першого тому, будуть подані в додатку до Словника. Для складання картотеки Словника автори в усіх можливих випадках залучали фотокопії рукописів. Проте Словник побудований в основному на публікаціях джерел: з 939 одиниць, що послужили матеріалом для картотеки Словника, 132 одиниці розписані з фотокопій оригіналів та факсиміле, 85 з видань, звірених з оригіналами, і 722 одиниці з видань. Відмовитися від недосконалих у лінгвістичному відношенні видань означало б відмовитися взагалі від створення словника цього періоду.

В основу відбору пам'яток для Словника староукраїнської мови XIV—XV ст. покладено мовний принцип. Та-

[4] Див. Булаховський Л. А. Питання походження української мови, К., Вид-во АН УРСР, 1956, стор.37.

[5] Див. Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии.— «Избранные работы по языкознанию и фонетике», т. I, Л., Изд-во ЛГУ, 1958, стор. 69.

ким чином розв'язано в Словнику складне питания розмежування староукраїнських і старобілоруських пам'яток писемності періоду XIV—XV ст. Генетична близькість обох народів, спільне перебування значної частини українських земель разом з білоруськими в межах однієї держави, Великого князівства Литовського, спільна праця українців і білорусів у тих самих урядових канцеляріях, однакові західнослов'янські впливи, спільний вклад у створення «західноруської» писемно-літературної мови зумовили мовну близькість пам'яток української і білоруської писемності того часу. Найбільш яскраві розбіжності між обома мовами на фонетичному рівні часто ховалися за традиційним етимологічним правописом, а також узусом і авторитетом великокнязівської канцелярії. У Словнику прийнято таку засаду: якщо пам'ятка виявляла українські мовні риси — сплутування етимологічних ѣ—и, ы—и, зміни о, е в новому закритому складі тощо,— вона вважалася належною до джерел української мови. І навпаки, коли пам'ятка характеризувалася білоруськими мовними особливостями — послідовним «аканням» — вона не включалася до джерел Словника. Виняток становить білоруська копія українського перекладу Вісліцького статуту з виразними слідами «акания», що виникла на переломі XV—XVI ст. Коли ж пам'ятка не виявляла ні специфічно українських, ні специфічно білоруських мовних рис, вона визначалася за територіальним принципом, за місцем написання. Питання мовної приналежності пам'яток, нейтральних за мовою і без місця написання, розв'язується у відповідності до їх змісту, до історичних даних.

Значну частину джерел Словника становлять грамоти, написані в канцеляріях Молдавського князівства, де «західноруська» мова вживалася в цей час у юриспруденції як єдина. Мовні особливості цих документів, незважаючи на певний процент у них молдаванізмів і середньоболгаризмів, виявляють повний збіг з рисами «західноруської» писемно-літературної мови, точніше з її українським варіантом. На фонологічному рівні в мові грамот, виготовлених у канцеляріях Молдавського князівства, виступають: 1) українські риси, спільні з усіма східнослов'янськими мовами (повноголосся, вокалізація ъ, ь, розвиток носових і т. ін.); 2) риси, в тій чи іншій мірі властиві всій українській мовній території (перехід давньоруського ѣ в и; зміна давньої якості о, е в новому закритому складі як результат подовження; сплутування етимологічних ы—и і т. ін.; сплутування ненаголошених е—и: имеим замість именем, istenuju замість istinnju і т. ін.); 3) риси, властиві південно-західним говорам української мови (сплутування ненаголошених о—у: уживали/оживали; перехід а в е в позиції після палатальних: узети, зеть замість узяти, зять; протетичне в- перед початковим а-: ватамань і т. ін.).

На рівні словоформ мова грамот, писаних у канцеляріях Молдавського князівства, не відрізняється від мови інших пам'яток «західноруської» писемно-літературної мови. Майже всі форми словозміни в них є континуантами флексії давньоруської мови. Привнесені болгарськими і молдавськими писарями середньоболгарська орфографія (ы замість ѣ: оу Левовы), деякі молдавські форми словозміни (типу родового множини оулмилор з молдавською флексією -лор), а в сфері синтаксису сплутування відмінків як результат утрати відмінкової флексії в середньоболгарській і молдавській мовах, нарешті, деякі лексичні молдаванізми, головним чином у галузі ономастики і назв молдавських реалій, не є, звичайно, органічними рисами мови цих грамот.

Винятково Словник бере до уваги пізніші копії документів XIV—XV ст., як, наприклад, копію грамоти великого князя литовського Олександра на поновлення привілею Івашкові Гриньковичу на село Осекрово, писаної в 1498 р. (копія XVII ст.) (Державна публічна бібліотека АН УРСР II 22199).

Принципи побудови Словника. Реєстр Словника. Усі реєстрові слова в Словнику подаються «гражданкою», без виносних букв, титл і надрядкових знаків, але із збереженням орфографії оригіналу або видання. З метою спрощення набору укладачі відмовилися від таких кириличних і грецьких знаків, як ꙅ, ѡ, ȣ, ѯ, ѱ, ꙗ, ѥ, ѧ, ѭ, ѵ (іжиця), і замінили їх сучасними буквами і сполученнями з, о, оу, кс, пс, я, є, у або и. Залишено нейотовані юси ѧ, ѫ та ѳ. В ілюстративному матеріалі вживаються поруч літери оу, у, а також і, ї, и та е, є, відповідно до графіки джерела, звідки взята цитата. Наведені в Словнику кириличні літери зберігаються тільки тоді, коли вони мають цифрове значення.

Кожне відмінюване слово, що виступає в реєстрі Словника, подається в його основній формі: іменники, займенники іменникового типу в називному однини, кількісні числівники в називному, прикметники та числівники й займенники прикметникової відміни в називному однини чоловічого роду, дієслова в інфінітиві. Якщо слово не засвідчене в основній формі або ж виступає з винесеною над рядок буквою, воно реконструюється і позначається зірочкою (***борковичь**). Слово, засвідчене лише в тексті, писаному латинським алфавітом, наводиться в тій самій графіці. Слова, зафіксовані і в латинському, і в кириличному алфавіті, виносяться в заголовне слово в латинському написанні тоді, коли вони, на відміну від кириличного, виступають в основній формі або ж коли латинське написання проливає світло на питання українсько-польської фонетичної субституції.

Крім повнозначних слів і їх фонетичних (**лѣсъ—лисъ**), словотворчих (**ловище — ловиско**), морфологічних (**воеводъ — воевода**), орфографічних (**бирьоу — біровоу**) і графічних (**братѣи — братѧи**) варіантів, до реєстру Словника входять усі службові слова та їх варіанти. Поряд з загальними назвами у його реєстрі подаються і власні — особові і місцеві — назви, що зустрічаються в пам'ятках XIV—XV ст. Складені з двох і більше членів географічні назви — назви населених пунктів, річок, держав,— що становлять одиницю номінації, виносяться в реєстр так само, як одночленні власні назви (**Новое Село, Малая Ивенка, Великое**

князство Литовское). Якщо один із членів складеної географічної назви є водночас заголовним словом іншої словникової статті, воно зв'язується з географічною назвою, компонентом якої він є (**Новый**... *Див. ще* **Новое Село**). З уваги на неусталеність найменування особи в XIV—XV ст., на перехідний період від одночленного до двочленного, тричленного та описового називання особи у реєстр Словника виносяться тільки одночленні особові назви.

Не виносяться як заголовні слова мікротопоніми (типу **лѣсъ дєдьовъ**) і описові назви населених пунктів (типу **мѣсто луцкоє** «Луцьк»), що подаються в Словнику на рівні стійких словосполучень у статті на перший член складеної назви. Якщо перший член складеного мікротопоніма не фігурує як заголовне слово словникової статті, то він виноситься як заголовне слово окремої словникової статті (**Трибѣсовскии**: **Трибѣсовскии коурганъ**). Граматичні форми компонентів мікротопоніма і складеного ойконіма враховуються у відповідних статтях. Складені мікротопоніми і описові ойконіми наводяться, крім цього, в статтях на кожен із повнозначних компонентів і відсилаються до відповідної статті (**Трибѣсовскии коурганъ** у статті **коурганъ**, **мѣсто луцкоє** у статті **луцкии**).

Церковнослов'янські і староукраїнські варіанти церковних особових назв виносяться як окремі реєстрові слова в окремих словникових статтях, пов'язаних між собою (**Никита** — **Микита**). Проте у випадку, коли на підставі форм непрямих відмінків не можна встановити, від якого варіанта вони походять, обидва подаються в одній словниковій статті (**Михаилъ** — **Михаило**). Молдавські варіанти церковних особових назв, часто невідмінювані, виступають в окремих словникових статтях (**Николае**). Якщо власна особова назва виступає в скороченій формі, на її походження вказує відсилання до повної форми співвідносної особової назви (**Адашъ**... *пор.* Адамъ).

Морфологічні (**воєводъ** — **воєвода**) і словотворчі варіанти (**ловище** — **ловиско**) загальних назв виносяться в реєстр в окремих словникових статтях. У випадку збігу форм непрямих відмінків або наявності скорочених написань, з яких не можна встановити форми називного однини, вони подаються в одній словниковій статті (**а(п), апр, а(п)л**: **Априлїи** — **Априль**).

У реєстр Словника включено всі іншомовні слова — загальні та власні назви,— які зустрічаються в пам'ятках української мови XIV—XV ст. і цим самим становлять складову частину лексичного фонду писемно-літературної мови того часу. На походження таких слів указують наведені поряд у дужках іншомовні паралелі. Коли іншомовне слово потрапило в мову українських пам'яток через посередництво іншої мови, як правило, поруч наводиться приклад з мови-посередника (**каньцлѣрии** — *стп.* kanclerzy, *лат.* cancellarius). У випадку запозичень із західнослов'янських мов укладачі Словника враховували і живіші контакти з польською мовою в розмовному плані, і вплив старочеських актів на мову українських грамот. Проте часто немає можливості з цілковитою певністю встановити, яким шляхом — усним чи писемним, безпосередньо з польської чи чеської мови — запозичене слово проникло в українську мову. Як правило, на першому місці подаються чеські відповідники, однак порядок подачі західнослов'янських паралелей не становить абсолютної вказівки на безпосередність чи небезпосередність запозичення (**Кановникъ** —*стч.* kanovnik, *стп.* kanonik/kanownik, *лат.* canonicus). Іншомовні паралелі наводяться і при власних особових назвах (**Аврамєй** — *цсл.* Аврамии, *гр.* Ἀβράμιος, *гебр.* Abrahām). На молдаванізми, тобто на загальні і власні назви, які з мови східнороманських племен, що населяли Молдавське князівство, або через її посередництво проникли в староукраїнську мову, а також на слова сучасної молдавської мови вказує позначка *молд.*

Нечленні форми прикметників подаються при членних формах, якщо вони засвідчені пам'ятками. Коли ж в основній формі засвідчені тільки нечленні прикметники, при них наводяться форми членних прикметників. Форми вищого і найвищого ступенів прикметників і прислівників виносяться як окремі заголовні слова і пов'язуються з формами інших ступенів порівняння. Прикметники, утворені від географічних назв, пов'язуються з топонімом-основою: в кінці статті, якщо він фігурує в реєстрі Словника, або в дужках, безпосередньо після цифри частоти фіксацій слова. коли топонім-основа не виступає в реєстрі Словника, але відомий. Поруч наводиться вказівка на його місцезнаходження (**Лавровьскыи**... *пор.* Лавровъ *у Перемишльській землі*). Ад'єктивовані дієприкметники наводяться як самостійні реєстрові слова (**Литыи**... **литоє серєбро**).

Дієслова різного граматичного виду наведені як окремі заголовні слова, але пов'язані з своєю видовою парою (**Дати**... *Див. ще* **Давати**). Префіксовані видові утворення пов'язуються з безпрефіксними дієсловами тільки у випадку, коли вони зберігають те саме основне значення (**оудилати**... *Див. ще* **Дєлати**). Дієслова з часткою **ся** вводяться окремо в реєстр і пов'язуються із співвідносними дієсловами без частки **ся**. Дієприслівники не виносяться окремо в реєстр і наводяться серед форм дієслова, що виступає в заголовному слові в інфінітиві. Якщо інфінітивна форма не засвідчена, вона відтворюється і позначається зірочкою. Неад'єктивовані дієприкметники виносяться в реєстр як заголовні слова тільки у випадку, коли вони є єдиними формами дієслова. Пасивні дієприкметники зі зв'язкою (типу **была написана**) трактуються в Словнику як особові форми пасиву і виступають у заголовному слові у формі інфінітива, засвідченого або відтвореного. Віддієслівні іменники виносяться в реєстр і пов'язуються із співвідносним дієсловом, якщо воно наявне в Словнику.

Прислівники, що виступають у функції сполучників, подаються в одній статті й позначаються римськими цифрами (**гдє**... I. *присл.*; II. *спол.*).

Прийменникові конструкції з прислівниковим і прийменниковим значенням виносяться в реєстр як омонімічні заголовні слова, без уваги до їх написання окремо чи разом (**Навєрхъ**[1] *присл.*; **Навєрхъ**[2] *прийм.*). Так само подаються омонімічні сполучники і частки (**ани**[1] *спол.*; **ани**[2] *част.*).

Усі засвідчені в основній формі варіанти заголовного слова наводяться поряд з ним в порядку їх типовості. Вони також виступають і на відповідному за алфавітом місці та відсилаються до заголовного слова статті, хіба що розташовані в безпосередньому сусідстві з заголовним словом. Реконструйовані варіанти заголовного слова, тобто не засвідчені в пам'ятках, позначені зірочкою, подаються тільки один раз на відповідному за алфавітом місці з відсиланням до заголовного слова, але поруч з ним не наводяться. Через те різні варіанти того самого слова можуть зустрічатися в різних місцях реєстру за алфавітним порядком, але всі вони відсилаються до одного заголовного слова відповідної статті. Таким чином, Словник має суто документальний характер і не ставить собі за мету створення на підставі варіантів якогось єдиного для даного історичного періоду абстрактного типу слова.

Різноманітні написання віддієслівних іменників на **-иє**, **-ьє**, **-є** (типу **благословениє**, **благословеньє**, **благословенє**) відбивають різні орфографічні прийоми писарів XIV—XV ст. і не дають підстави вважати їх морфологічними чи словотворчими варіантами заголовного слова і виносити в окремі словникові статті. Вони кваліфікуються в Словнику як правописні варіанти, тобто різні написання того самого слова. Навпаки, слова на **-ович**, **-евич** і т. ін., де чергування **о**, **е** втратило свою фонетичну позиційну обумовленість і які в XV ст. виступають уже як самостійні варіанти формантів (**Масковичъ** — **Маскевичъ**, **Крєцович** — **Крєцевич**), вважаються словотворчими варіантами і вводяться в реєстр як заголовні слова окремих словникових статей. У реєстрі Словника за алфавітом подаються усі фонетичні, орфографічні і графічні варіанти заголовного слова.

Омоніми в Словнику виступають як окремі заголовні слова і позначаються вгорі арабськими цифрами. Питання про омоніми, яким у словнику пам'яток писемності більш відповідала б назва «омографи», розв'язано таким чином [6]: омонімами вважаються власні назви різних географічних об'єктів (**Бахна**[1] — назва села, **Бахна**[2] — назва річки); омографічні власні та загальні назви (**Береза**[1]— загальна назва, **Береза**[2] — назва річки); тотожні за походженням слова, що виступають як різні частини мови (**Верхъ**[1] — іменник, **Верхъ**[2] — прийменник); омографи, що виникли внаслідок помилкового написання (**Господа**[1] — житло, **Господа**[2] замість **Господаръ**); слова різного походження, що збіглися в своєму фонемному складі внаслідок фонетичного розвитку (**Вєсть**[1] — дієслово, **Вєсть**[2] — іменник); омографи, що виникли внаслідок значеннєвої еволюції слова на метонімічній основі (**Апостолъ**[1] — людина, **Апостолъ**[2]— книга); значеннєво тотожні слова, проте різного граматичного роду (**Волынь**[1] *ж.*, **Волынь**[2] *ч.*); слова, утворені від однієї твірної основи незалежно одне від одного, але з утраченим значеннєвим зв'язком (**Головныи**[1] — стосовно голови, **Головныи**[2] — центральний); різні за значенням і за граматичними зв'язками префіксовані дієслова того самого походження, що виникли внаслідок розпаду полісемічного слова (**Выбрати**[1] ... обрати, вибрати; **Выбрати**[2] ... стягнути, зібрати); омографи, утворені внаслідок збігу з іншомовними запозиченнями (**Весь**[1] — займенник, **Весь**[2] — іменник, *стп.* wieś); омографи, що виникли внаслідок однакової графічної фіксації різних за походженням і значенням іншомовних запозичень (**Гдѣ коли**[1] — *стп.* gdykoli якщо, коли, **Гдѣ коли**[2] — *стп.* gdziekoli куди).

У реєстрі Словника подаються із знаком оклику перед ними всі помилково написані слова і перекручення в такій граматичній формі, у якій вони засвідчені в пам'ятках. Якщо видавець пам'ятки вказує на помилкове написання даного слова в оригіналі, воно наводиться із знаком оклику і відсиланням до правильної форми слова (**! Праправоую** *див.* **Правыи**[2]). Легкі для розшифрування описки писарів пам'яток відсилаються до відповідної словникової статті (**! Готило** *див.* **Гостилъ**). Якщо здеформоване слово можна реконструювати, то реконструйована форма вводиться поруч у ламаних дужках, документується цитатою і відсилається до відповідної словникової статті (**! Вєиьцоват** ⟨веньци дѣцковати⟩... *Див.* **Дицковати**). Якщо контекст не дає підстави для зрозуміння слова ні для відтворення його правильної форми, воно залишається із знаком питання в ламаних дужках і супроводжується ілюстрацією (**! варєйнинах** ⟨?⟩). Сигнал видавця «sic» або «так» після помилкових написань подається в дужках з позначкою «прим. вид.» (sic.— *Прим. вид.*). На помилки в ілюстративному матеріалі, помічені укладачами Словника, звертається увага знаком оклику в круглих дужках після даного слова; у формах — перед помилковим написанням.

Тлумачення реєстрового слова. Предметне значення повнозначного реєстрового слова і граматичне значення неповнозначного встановлюється на основі всіх контекстів, у яких воно виступає. На відміну від словника сучасної мови, історичний словник є словником текстів, має справу тільки з актуалізацією загального поняття, знаком якого є слово, отже, тільки з контекстуальним значенням слова. Оперуючи даним контекстом, документуючи слово даною цитатою, історичний словник не може привносити в тлумачення слова не засвідчене контекстом значення на тій підставі, що воно існує в сучасній мові і, отже, могло існувати в минулому. У цьому документальність історичного словника.

Значення реєстрового слова передається за допомогою еквівалента сучасної української літературної мови, навіть тотожного. Проте, якщо реєстрове слово є назвою якоїсь історичної реалії, його значення викладається тлумачним способом, напр.: **Квитацыя...** письмове доручення про видачу з митного збору певної грошової суми. При збереженні назви історичної реалії в історичному пласті сучасної лексики вона наводиться після відповідної пояснювальної ремарки; напр.: **Воевода...** (*титул правителів Молдавського князівства та його синів*) воєвода. Значення дієслова доповнюється вказівкою на його синтаксичну сполучуваність,

[6] Категорії омографів, що виступають у Словнику, перераховуються в порядку їх частоти.

напр.: **Лишити** (кого, що кому)—*(заповісти)* залишити; (про що на кому) — *(передати на вирішення кому)* залишити (що кому). Значення граматичних реєстрових слів — прийменників і сполучників — розкриваються викладом семантико-синтаксичних відношень і характеристикою зв'язку між членами речення і окремими реченнями, які вони виражають.

Географічні назви пояснюються вказівкою на рід назви (назва села, річки і т. ін.) та на місцезнаходження об'єкта за тогочасним державним і адміністративним поділом. Географічні назви з території північної частини історичної Буковини, яка в XIV—XV ст. входила до складу Молдавського князівства, а сьогодні є складовою частиною УРСР, кваліфікуються як назви «на Буковині». Географічні назви з південної частини історичної Буковини, що сьогодні входить до складу Соціалістичної Республіки Румунії, кваліфікуються як назви «в Молдавському князівстві». У всіх можливих для встановлення випадках подається сучасний відповідник названого населеного пункту. При особових назвах церковного походження, які беруть свій початок від церковнослов'янського, греко-латинського чи гебрайського імені, наводиться церковнослов'янський відповідник тоді, коли засвідчене в пам'ятці ім'я будь-чим відрізняється від церковнослов'янської форми (**Андроникъ,** *цсл.* Анъдроникъ). У міру потреби перераховуються дальші відповідники, які вказують на походження й історію імені (**Анна,** *цсл.* Аньна, *гр.* Ἄννα, *гебр.* Hannah). Особові назви литовського походження пояснюються наведеним литовським відповідником. При особових назвах тюркського походження дається етимологічна довідка. Молдавські особові назви церковного походження пояснюються вказівкою на відповідну церковнослов'янську, евентуально греко-латинську назву (**Алекса,** *цсл.* Алексъ, *гр.* Ἀλέξιος); при молдавських особових назвах, що виникли на основі апелятивів, наводиться молдавський апелятив з викладом його значення (**Бълаурь...** *молд.* бала́ур «змій»). Сучасні відповідники особових назв наведені тільки у випадку, коли стара особова назва відрізняється від сучасної (**Александръ...** Олександр). Гіпокористичні варіанти особових назв пов'язуються між собою. Присвійні прикметники, утворені від власних особових назв, не перекладаються, але пов'язуються з відповідною особовою назвою, коли вона засвідчена в Словнику (**Васьковъ...** *Пор.* **Васько).**

Побудова словникової статті. Кожне заголовне слово має лексико-граматичну характеристику. Вказівка на граматичний рід іменника визначає його одночасно і як частину мови. Позначками «зб.», «мн.», «невідм.» відмічаються збірні, множинні і невідмінювані іменники. Форми вищого і найвищого ступенів порівняння якісних прикметників і прислівників супроводжуються позначками «в. ст.» і «найв. ст.». Крім вказівки на вид дієслова, при перехідних дієсловах позначається керування: безприйменникове (пряме, непряме, подвійне) і прийменникове.

Безпосередньо після граматичної характеристики реєстрового слова подається в дужках арабською цифрою абсолютна частота слова, тобто число всіх його фіксацій у пам'ятках, що лягли в основу Словника. Частотність слова фіксується також після кожного його значення і відтінка значення.

При оформленні багатозначного реєстрового слова укладачі Словника керувалися, з одного боку, принципом історичності, з другого — принципом типовості значення, його поширеністю. Якщо дозволяє прозорість значеннєвого розвитку слова, у Словнику на першому місці виступає значення ближче до первинного, хоча б воно було засвідчене й незначною кількістю прикладів. Наступні, вторинні значення фіксуються звичайно в порядку їх типовості, частоти вживання. Проте значення слова навіть з найвищим показником частоти, але територіально обмежене, стоїть на останньому місці, напр.: **Вѣра** 1. віра (11); 2. вірність (25); 3. достовірність (3); 4. довір'я (3); 5. свідчення правдивості (8419). Останнє обмежене тільки грамотами, писаними в канцеляріях Молдавського князівства, отже, регіональне.

Ілюстративний матеріал, що наводиться при кожному слові та окремому його значенні, виконує подвійну функцію: служить документацією наявності слова в пам'ятках даного періоду та обгрунтуванням викладу значення. Проте у ряді випадків, коли реєстрове слово означає якусь історичну реалію, історичну подію, цитата не спроможна обгрунтувати тлумачення значення цього слова, яке стає зрозумілим тільки на підставі ознайомлення з історичною літературою предмета, напр.: **Ключь**^{2} — відомство, що займалося збором і зберіганням данини медом та іншими продуктами. Часто звичайна назва предмета чи явища дійсності стає зрозумілою тільки в зв'язку із змістом усього документа, який, проте, неможливо цитувати повністю. Трапляється, що в наведеній ілюстрації те саме заголовне слово, здебільшого службове, зустрічається декілька разів, проте в різних функціях. У такому разі слово, яке має ілюструвати дане значення, виділяється курсивом.

У Словнику перехрещуються хронологічний і територіальний принципи наведення ілюстративного матеріалу. З одного боку, подача ілюстрацій з певних часових відрізків, з другого — з певних територій в силу необхідності збільшує їх кількість при реєстровому слові. Як правило, наводяться та документуються ілюстраціями хронологічно перша й остання фіксації даного слова в пам'ятках.

Щодо ілюстративного матеріалу, то в Словнику представлена орфографія оригіналу або видання опублікованих пам'яток, за винятком графічних знаків, про які йшла мова вище. Надрядкові букви вводяться в рядок у круглих дужках, титла зберігаються над скороченими словами і буквеними цифрами. Діакритичний знак кендеми, який у графіці XIV—XV ст. позначав **и (і),** пропускається, а його графічний еквівалент вводиться в рядок у круглих дужках, напр.: **добры(и).** Пропущені з метою скорочення цитати слова позначаються трьома крапками. Крапки, а також різні позначки і уваги до тексту, введені видавцем

пам'ятки подаються в круглих дужках з приміткою «Прим. вид.». У ламані дужки вводяться реконструйовані авторами Словника здеформовані слова (**веньцоват** ⟨веньци дѣцковати⟩); знак питання біля здеформованих слів, що не піддаються реконструкції (**! варейнинахъ** ⟨?⟩); формально не виражені члени словосполучення (⟨бояринъ⟩ **малыи**); в ілюстративному матеріалі — реконструйовані видавцем слова і частини слів (исъ тем штож к тому тѧгло из века и тепер ⟨к тому слушает⟩).

Крапка в рукописах і надрядкові знаки, що не мають фонетичного значення, не беруться до уваги. Розділові знаки публікацій зберігаються. Коли текст фотокопії рукопису внаслідок його пошкодження не міг бути прочитаний укладачами Словника, про це сигналізує примітка редакторів «Прим. ред.». Після кожної ілюстрації наводиться в дужках місце і дата написання пам'ятки та шифр джерела, з якого взята цитата. Окремі значення багатозначного реєстрового слова позначаються арабськими цифрами і подаються з абзаца. У складних статтях, наприклад, на прийменники і сполучники, вводяться й римські цифри. Відтінки значення реєстрового слова виступають у межах основного значення також з абзаца.

Після викладу значень реєстрового слова з абзаца подаються фразеологізми за ромбом. Якщо фразеологізм зв'язаний лише з одним значенням багатозначного реєстрового слова, він наводиться після цього значення без ромба. Лексикалізовані та стійкі словосполучення розміщені відповідно до значень слова. В кінці словникової статті подаються словосполучення, що відсилаються до інших заголовних слів. При кожному словосполученні, фразеологізмі і т. ін. подається цифра частоти. Окремі слова, що входять до складу фразеологізмів і стійких словосполучень і, отже, викладаються в рамках словосполучення, не беруться вже до уваги при викладі значень співвідносних заголовних слів, враховуються, проте, при обчисленні кількості фіксацій слова в пам'ятках. Стягнені словосполучення з одним опорним словом і двома означеннями (**бояри великии и малыи**) виступають у формі двох окремих словосполучень. Формально не виражений член словосполучення, який подається в ламаних дужках, не береться до уваги при обчисленні частоти фіксацій даного слова (⟨бояринъ⟩ **малыи**). Усі фразеологізми і виділені словосполучення фіксуються в Словнику без скорочень і виносних букв.

При виділенні фразеологізмів укладачі Словника спиралися на критерії лексико-семантичні — цілісність значення, лексичну неподільність, еквівалентність слову — і структурні — більший або менший ступінь стійкості компонентів, що відтворюються в мовленні (контексті) як готові мовні одиниці (**крєстьноє целованьє** — присяга). Допоміжним критерієм для виділення фразеологізмів та стійких словосполучень служила і їх частотність (**чинити знаменито, давати вѣдати** — повідомляти). Виділені в Словнику фразеологізми відрізняються різним ступенем невивідності значення словосполучення із значення окремих його компонентів. Найбільший ступінь ідіоматичності характеризує фразеологізми, що містять у своїй основі метафорично переосмислений образ, який і творить значення фразеологічного звороту (**бити чоломь** — просити). Плеонастичні фразеологічні звороти, поширені окремими словами (**по доброй воли, по доброю волею** — добровільно), не вважаються окремими фразеологічними одиницями. Як фразеологічні звороти у Словнику виділяються двочленні лексеми, що в сучасній мові можуть мати однослівний відповідник (**крывду дѣяти** — кривдити). До фразеологізмів віднесені двочленні й багаточлеині юридичні терміни (**вина головная** — пеня за вбивство; **дати по своєм животе** — заповісти), назви установ (**велікыє рокы** — сесія судів вищої інстанції), назви чинів (**великыи вистѧрникъ** — головний скарбник), титулів (**великии кнѧзь**), церковних свят і обрядів (**великыи постъ**). У Словнику виділяються і варіанти фразеологічних одиниць, що відрізняються лексичними і граматичними різновидами перемінних складових частин фразеологічної одиниці (**дати вѣдати, дати знати, дати оузнаменьє**), їх порядком (**божиеи милости, милости божии**). Різні значення словосполучення виділяються і позначаються буквами, напр.: **дати (кого) в руки** (чиї, кому) **а)** підкорити (кого кому); **б)** видати (кого кому).

Словосполучення в словниковій статті подаються в алфавітному порядку, за першим повнозначним словом, не враховуючи займенників і числівників. При неповнозначних словах словосполучення не наводяться, за винятком конструкції прийменника з відмінковою формою імені або займенника (**на имя**), що виділяється й у статті на прийменник.

Форми. Крім повного словникового складу всіх староукраїнських пам'яток XIV—XV ст., у Словнику подається повний перелік усіх граматичних форм, що виступають у мові цих пам'яток. Форми прикметників, прикметникових займенників і порядкових числівників наводяться в такому порядку: в однині називний чоловічого роду, спільні для чоловічого й середнього роду родовий, давальний, орудний і місцевий; називний і знахідний середнього роду; відмінкові форми жіночого роду. У множині: форми, спільні для всіх трьох родів, форми чоловічого, жіночого і середнього роду. Кожна граматична форма слова локалізується в часі—перша і остання фіксація в джерелах—і умовним шифром пов'язується з пам'ятками. Проте, якщо вона засвідчена в багатьох джерелах, усі випадки її вживання не наводяться, а подається скорочення «і т. ін.» після останнього шифру. Як граничну кількість фіксацій тієї самої форми в Словнику прийнято число 10. Дублетні граматичні форми подаються і документуються окремо. Біля кожної з них указується число фіксацій у пам'ятках (**листа 34; листу 49**). Варіантні граматичні форми, що відбивають фонетичні зміни в розвитку української мови (**листи — листы**), так само подаються і документуються окремо. Цифра, що вказує на кількість варіантних форм, може не збігатися з кількістю поданих у дужках джерел, коли форми виступають у пам'ятках декілька разів на тій самій сторінці (*род. одн.* **боучача** 3 — 1434 *Cost.* II, 664; 1458 *Cost.* II, 815). Разом подаються

і документуються орфографічні й графічні варіанти. Виділяються і окремо документуються дієслівні форми на **-т**, спущені в рядок, що не дають змоги встановити твердість чи м'якість флексії, а також форми слів, взятих з пам'яток, видавці яких не позначали надрядкових букв (**имеє(т)— имеєт**). Те саме стосується слів з основою на шиплячі. У кінці каталога граматичних форм виступають з окремою позначкою скорочені написання слів, під титлом або без нього, які не дають змоги встановити граматичну форму слова. На помилку в написанні граматичної форми вказує знак оклику перед нею.

Під впливом середньоболгарської мови в грамотах XIV—XV ст., писаних в канцеляріях Молдавського князівства, виступає сплутування відмінків і поява типової для болгарської морфології «загальної форми» (casus generalis), за походженням форми називного — знахідного однини, що виступала у функції інших відмінків. На змішання відмінків у цих грамотах впливали й писарі, що переносили в староукраїнський текст властиві молдавській мові відмінки, з іменниковим артиклем включно. У випадках уживання відмінків, невластивих синтаксису староукраїнської мови, в Словнику дається позначка «зам.» (замість). Проте для увиразнення характеристичної і відомої ще в давньоруській мові конструкції форми називного відмінка однини основ на **-а** у функції прямого додатка до інфінітива, тобто у функції акузатива (типу **рыба ловити**), наводяться серед форм знахідного. При визначенні відмінків у пам'ятках, писаних в канцеляріях Молдавського князівства, враховуються помітні в них особливості середньоболгарської графіки, як, наприклад, сплутування Ѧ — Ѫ — ъ — ь, внаслідок чого форми типу **моушѫ** і **станѫ** в певних контекстах кваліфікуються як називний однини.

Відсильні позначки вказують на зв'язок між реєстровими словами і статтями Словника. Позначка «див.» пов'язує варіанти з заголовним словом статті, а також помилкові написання з правильною формою слова. Словникова стаття може закінчуватися позначками «Див. ще» і «Пор.». Позначка «Див. ще» пов'язує словотворчі (**ловище — ловиско**) або морфологічні (**монастирь—монастѝрѣ**) варіанти слова того самого значення; варіантні назви географічного об'єкта; словотворчі варіанти особової назви (**Ивашко — Иванко**); іншомовну і українську форми загальної або власної назви (**краль — король, Ланчиця — Лучиця**); дієслова недоконаного і доконаного виду з основним значенням дієслова; дієслова з часткою **-ся** і співвідносні дієслова без частки **-ся**; заголовне слово, що є членом складеної географічної назви, і цю складену географічну назву. Позначка «Пор.» пов'язує деривати з базисними основами: віддієслівні іменники із співвідносними дієсловами; присвійні відантропонімічні прикметники з особовими назвами; відтопонімічні прикметники з даними географічними назвами, скорочені, гіпокористичні особові назви з повними назвами, форми вищого і найвищого ступенів прикметників і прислівників з формою звичайного ступеня порівняння.

АЛФАВІТ

Давні букви	Цифрові значення букв	Написання букв у Словнику
А	1	**А а**
Б	—	**Б б**
В	2	**В в**
Г	3	**Г г**
КГ	—	**КГ кг**
Д	4	**Д д**
Є	5	**Єє Ее**
Ж	—	**Ж ж**
Ѕ З	6 7	**З з**
И	8	**И и**
І	10	**І і Ї ї**
К	20	**К к**
Л	30	**Л л**
М	40	**М м**
Н	50	**Н н**
О	70	**О о**
П	80	**П п**
Р	100	**Р р**
С	200	**С с**
Т	300	**Т т**
ОУ Ȣ У	400	**ОУ Уу**
Ф	500	**Фф**
Х	600	**Х х**
Ѡ	800	**О о**
Ц	900	**Ц ц**
Ч	90	**Ч ч**
Ш	—	**Ш ш**
Щ Щ	—	**Щ щ**
Ъ	—	**Ъ ъ**
ЪІ	—	**Ы ы**
Ь	—	**Ь ь**
Ѣ	—	**Ѣ**
Ю	—	**Ю ю**
Ꙗ	—	**Я я**
Ѥ	—	**Є є**
Ѧ	900	**Ѧ**
Ѫ	—	**Ѫ**
Ѩ	—	**Ѧ**
Ѭ	—	**Ѫ**
Ѯ	60	**КС**
Ѱ ѱ	700	**ПС**
Ѳ	9	**Ѳ**
Ѵ	400	**І** або **У**

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

акт.— активний
алб.— албанське
ар.— арабське
арам.— арамейське
б.— біля
баж.-ум. сп.—бажально-умовний спосіб
безос.— безособова форма, безособове дієслово
бл.— близько
б. м. н.— без місця написання
болг.— болгарське
виг.— вигук
відм.— відмінок
вірм.— вірменське
в ориг.— в оригіналі
в. ст.— вищий ступінь
гебр.— гебрайське
герм.— германське
гот.— готське
гр.— грецьке
дав.— давальний відмінок
дв.— двоїна
див.— дивись
діал.— діалектне
дієприкм.— дієприкметник
дієприсл.— дієприслівник
дієсл.— дієслово
док.— доконаний вид
ж.— жіночий рід
займ.— займенник
зам.— замість
зб.— збірний іменник
знач.— значення
знах.— знахідний відмінок
імп.— імперфект
інф.— інфінітив
іт.— італійське
кл. ф.— клична форма
лат.— латинське
лит.— литовське
м.— місто
мад.— мадярське
майб.— майбутній час
мин.— минулий час
місц.— місцевий відмінок
мн.— множина
многокр.— многократне дієслово
молд.— молдавське
монг.— монгольське
наз.— називний відмінок
найв. ст.— найвищий ступінь
нак. сп.— наказовий спосіб
нвн.— нововерхньонімецьке
не відчит.— не відчитано
недок.— недоконаний вид
неперех.— неперехідне
нім.— німецьке
одн.— однина
одноч.— одночасний з основною дією
ор.— орудний відмінок
ос.— особа
ос. н.— особова назва
п.— після
пас.— пасивний
перев.— переважно
перед.— передуючий основній дії
перех.— перехідне
перс.—перське
перф.— перфект
пол.— польське
пперф.— плюсквамперфект
предик.— предикативне слово
прийм.— прийменник
прикм.— прикметник
прим. вид.— примітка видавця
присл.— прислівник
род.— родовий відмінок
рум.— румунське
с.— середній рід
свн.— середньоверхньонімецьке
сгр.— середньогрецьке

серб.— сербське
сканд.— скандінавське
ск. н.— скорочене написання
сл.— середньолатинське
слов.— слов'янське
слц.— словацьке
спол.— сполучник
спол. слово — сполучне слово
сполуч.— сполучення
ствн.— староверхньонімецьке
стн.— старонордійське
стп.— старопольське
стпр. – старопрусське
стфр.— старофранцузьке
стч.— старочеське
суп.— супін
суч.— сучасне
схсл.— східнослов'янське
схсн.— східносередньонімецьке
тат.— татарське
теп.— теперішній час
тур.— турецьке
тюрк.— тюркське
укр.— українське
ф.— форма
цсл.— церковнослов'янське
ч.— чоловічий рід
част.— частка
чеськ.— чеське
числ.— числівник

ДЖЕРЕЛА ТА ЇХ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

AAR Analele Academiei Române, seria II, t. XXIX, Bucureşti, 1907, стор. 647.

AGZ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego, t. I, Lwów, 1868.

АКВ Оренда вруцьких корчем вруцьким міщанам на шість років, 1489 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 4, арк. 35 зв.— 36.

АкВАК Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией, т. III, Акты брестского гродского суда, Вильно, 1870; т. XI, Акты главного литовского трибунала, Вильно, 1880.

АкЮЗР Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией, т. I (1361—1598), СПб., 1863; т. II (1599—1637), СПб., 1865.

АЛМ Акты Литовской метрики, т. I, вып. 1 (1413—1498), собраны Ф. Н. Леонтовичем, Варшава, 1896; вып. 2 (1499—1507), Варшава, 1897.

АЛРГ Акты Литовско-русского государства, изданные М. Довнар-Запольским, вып. 1 (1390—1529 г.), М., 1900.

АМВ Оренда мита володимирського берестейським євреям на чотири роки, 1489 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 4, арк. 38 зв.— 39.

АМЛ Оренда мита луцького євреям на три роки, 1487 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 4, арк. 49—49 зв.

APM Album paleografic moldovenesc. Documente din secolele al XIV-iea, al XV-lea şi al XVI-lea adunate de Ioan Bogdan. Bucureşti — Paris, 1926, табл. № 34.

АрхЮЗР Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе, ч. 1, т. VI, К., 1883; ч. 4, т. I, К., 1867; ч. 7, т. II, К., 1890; ч. 8, т. I, К., 1893; ч. 8, т. III, К., 1909; ч. 8, т. IV, К., 1907.

AS Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. I, 1366—1506, Lwów, 1887; t. III, 1432—1534, Lwów, 1890.

АСД Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, т. II, Вильна, 1867; т. VI, Вильна, 1869.

AUB D a m i a n P. B o g d a n, Doua acte emise de Ştefan şi Iliaş fili lui Alexandru cel Bun.— «Analele universitaţii Bucureşti. Seria Ştiinţe sociale istorie», an. XV, 1966, стор. 84—85, 86—87

BAM D a m i a n P. B o g d a n, Acte moldoveneşti din anii 1426—1502.— «Institutul de istorie naţională din Bucureşti», Bucureşti, 1947.

BD Documentele lui Ştefan cel Mare, publicate de Ioan Bogdan, vol. I, Bucureşti, 1913; vol. II, Bucureşti, 1913.

БСКИ Лист намісника смоленського Олександра до Юрія Глібовича про призначення бояринові Курилу Івановичу частини його вотчини, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 42 зв.

ВК Вирок у справі Курила Івановича з його братами за вотчину, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 43.

ВМБС Судове рішення у справі розподілу маєтків Андрія Корсаковича між Борисом Семеновичем, Глібом Остафійовичем та Івашком Совичем, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 58 зв.— 59. Частина грамоти має скорочення— *РИБ* 620—621.

ВМЗД Судове рішення про розмежування грунтів між дорогицькими землянами Водинськими і Погорільськими, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 53—53 зв.

ВМКФС Угода між княгинею Федоровою Соколинською і її сином та між паном Богданом Сопичичем про маєтки Черею і Тухачево, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 75.

ВОРСР Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музея, составленное Александром Востоковым, СПб., 1842.

ВС Статут Казимира Великого, XV ст., Москва, Державний історичний музей, збірка гр. Уварова, № 702.

ВСоб. Підтвердження литовського князя Олександра Богданові Собачці на володіння землею Чигиревщиною в Новгородському повіті, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 58—58 зв.

ВФ Дозвіл Федьку Григоровичу на лови за Німаном у Новгородському повіті, 1499 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 5, арк. 110—110 зв.

ГВКЛ Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год, К., 1868.

ГВКОО Грамота великого князя литовського Олександра на поновлення привілею Івашкові Гриньковичу на село Осекрово, 1498 р., Київ, Державна публічна бібліотека АН УРСР, від. II, № 22199.

ГГЯ Підтвердна грамота Грицка Яглищевича панові Сенку Хомековичу на володіння кутом поля з садком, 1463 р., Львів, Наукова бібліотека АН УРСР, відділ рукописів, ф. Inwentarz Dyplomatów zakładu narodowego imienia Ossolińskich, № 2088.

GL Dodatek tygodniowy przy «Gazecie Lwowskiej» z roku 1853, № 12, стор. 48; z roku 1854, № 44, стор. 176; z roku 1857, № 40, стор. 166.

ГМ Підтвердження дарчої грамоти Грушівському монастиреві, 1404 р.— «Научные записки Ужгородского госуниверситета», т. XIII, серия историко-филологическая, Львов, 1955, фотокоп.

ГОКІР Грамота Олександра Казимировича дворянину Івану Русиновичу на село Сомино, 1499 р., Ленінград, Бібліотека ім. Салтикова-Щедріна, відділ рукописів, «Западнорусские акты», № 8.

ГПМ Ставропігіальна грамота константинопольського патріарха Максима Києво-Печерському монастиреві, 1481 р., Київ, Державна публічна бібліотека АН УРСР, ф. 217.

ГПХМ Дарча грамота молдавського воєводи Петра Хоморському монастиреві на села Пратещі та Діонишево Селище, 1456 р., ЦДІА УРСР у Львові, ф. 201, оп. 45, спр. 134.

Gh. S. G h. G h i b ă n e s c u, Surete şi izvoade, т. XVIII, Iaşi, 1927, № 8.

ГСПТЗ Грамота молдавського господаря Стефана III Великому князеві Івану III з пропозицією укласти договір проти турецьких загарбників, червень 1484 — березень 1486 р., Москва, Бібліотека АН СРСР, № 4.3.15, арк. 69—70.

DBAc Acte moldoveneşti dinainte de Ştefan cel Mare, publicate de Damian P. Bogdan, Bucureşti, 1938.

ДБСН Д. П. Б о г д а н, Славянские надписи в Валахии, Молдове, Трансильвании и Добрудже.— ВЯ, 1961, № 6, стор. 72—82.

ДГАА Дарча грамота воєводи Олександра молдавській єпископії на села Аверовці і Грецкоє, 1403 р., Краків, Бібліотека АН, спр. № 25.

ДГВВ Дарча грамота литовського князя Вітовта на село Велієв, 1424 р., Краків, Бібліотека АН, спр. № 47.

ДГВІН Дарча грамота молдавського воєводи Іллі слузі Нікору з Тузаря на місто Тузар на р. Биці, 1432 р., Москва, ЦДАДА СРСР, Межевий відділ, ф. 1299, оп. 1, од. зб. 4202, арк. 1.

ДГВІС Дарча грамота воєводи Іллі слузі Стану, XV ст., Москва, ЦДАДА СРСР, Межевий відділ, ф. 1299, оп. 1, од. зб. 4202, арк. 6.

ДГМ Договірна грамота Івана Мирчі, воєводи і господаря Бессарабської землі, з польським королем Владиславом.— «Записки Одесского общества истории я древностей», т. IV, отд. второе и третье, Одесса, 1860, стор. 322.

ДГОБ Дарча грамота молдавського воєводи Олександра слузі Богушу на село Кучурів, 1422 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 4.

ДГОБК Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Купчичу на села Купка і Нягівці, 1429 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 3.

ДГПМ Дарча грамота Олександра з Колков Печерському монастиреві на копу грошей, 1398 р., Київ, Державна публічна бібліотека АН УРСР, від. II 1517, № 88, арк. 347—348.

ДГПР Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра про звільнення сіл Рипчичани, Радівці, Добречинещі, Баланещі та ін. від усяких повинностей, 1448 р., Москва, ЦДАДА СРСР, Межевий відділ, ф. 1299, оп. 1, од. зб. 7226, арк. 15.

ДГСВМ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Воронецькому монастиреві на вільний в'їзд за рибою, 1472 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 11.

ДГСВМЩ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Воронецькому монастиреві на село Щилбиканії, 1488 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 8.

ДГСММ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на дві сім'ї циган, 1434 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 5.

ДГСМПБ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Путненському монастиреві на село Балківці, 1471 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 10.

ДГСОС Дарча грамота князя Семена Олександровича князеві Юрієві Борисовичу на селище Сераків,

1465 р., Київ, Державна публічна бібліотека АН УРСР, ф. Петрова, № 217.

ДГСПМ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Путненському монастиреві на прибутки від Серетського Торгу, 1488 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 13.

ДГСПМН Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Побратському монастиреві на села на р. Побраті та Пруті, 1443 р., Москва, ЦДАДА СРСР, Межевий відділ, ф. 1299, оп. 1, од. зб. 7226, арк. 10.

ДГСХМ Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Хоморському монастиреві на село Глодяни, 1490 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 14.

ДГШХ Дарча грамота князя Свидригайла Ольгердовича слузі Хомякові молодому Сенкові на вотчину Смордів, 1451 р., Львів, Бібліотека АН УРСР, відділ рукописів, № 2086.

DIR Documente privind Istoria Romîniei. Introducere, vol. II. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1956, № 8, 10a, 10b, fig. 35.

DIR «A» Documente privind Istoria Romîniei, veacul XIV, XV A. Moldova, vol. I (1384—1475). Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1954.

DC Cronica Episcopiei de Rădăuţi cu Apendice de documente slavone originale şi traduse şi mai multe ilustraţiuni de Dimitrie Dan, Viena, 1912.

ДПЖН Договір між писарем, жизморським намісником Федьком Янушевичем і берестейським бурмистром Марком Гавриловичем щодо меж їх фільварків, 1500 р., ЦДІА УРСР у Львові, ф. 201, оп. 4, спр. 1, арк. 21.

ЭСФ Энциклопедия славянской филологии. Издание ОРЯС императорской АН под ред. акад. И. В. Ягича. Приложение к выпуску 4_1—4_2, Пг., 1916, № 118.

ЗКЄ Запис на королівському євангелії, XV ст.— Мовознавство. № 1, 1968, стор. 68.

ЗЛЄІК Зобов'язання луцького єпископа Івана дати королеві Ягайлу 200 руських гривен і 30 коней за одержання галицької митрополії, 1398 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, ф. 256, карт. 68, од. зб. 1.

ЗНТШ Записки Наукового товариства імені Шевченка, Львів, т. V, стор. 3; т. XI, стор. 7, 10, 13; т. LI, стор. 4—5; т. LXXVI, стор. 139—142; т. CXV, стор. 19; т. CLII, фотокоп.

ЗОЄ Покрайній запис із рукописного євангелія з острожницької церкви, 1492 р., Науковий збірник, річн. VI, Ужгород, 1929, стор. 181.

ZPL Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529. Tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563, Poznań, 1841, стор. 103—109.

ЗРМ Запис про розподіл майна між Ваньком Чжусичем з Квасилова і його братаничем Олехном Чжусою, 1478 р., ЦДІА УРСР у Києві, Луцька гродська книга, ф. 25, оп. 1, од. зб. 124 (2127).

ЗХП W ł. K u r a s z k i e w i c z, Gramoty halicko-wołyńskie XIV—XV wieku. Studium Językowe, Kraków, 1934, стор. 134—136.

ИК Інвентар міста Кременця, XV ст., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 4, арк. 122 зв.— 123.

CVD C o n s t a n t i n N. V e l i c h i, Documente inedite de la Ştefan cel Mare la Ieremia Movilă Văleni i-de-Munte Aşezămăntul tipografie «Datina Romănească», 1934.

КЕ Запис у восьмигласнику, виданому Фіолем у Кракові 1491 р. Günter Zainer i Świętopełk Fiol przez Karola Estreichera, Warszawa, 1867.

CEV Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376—1430. Collectus opera Antonii Prochaska, Cracoviae, 1882.

KI Die Inschriften aus der Bukovina. Epigraphische Beiträge zur Quellenkunde der Landes- und Kirchengeschichte. Herausgegeben von dr. Eugen A. Kozak, Teil I, Wien, 1903, стор. 69.

Cost. Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, publicate de Mihai Costăchescu, vol. I, Iaşi, 1931; vol. II, Iaşi, 1932.

Cost. D. M. C o s t ă c h e s c u, Documente dela Ştefan cel Mare, Iaşi, 1948.

Cost. S. Documente moldoveneşti dela Ştefan cel Mare, publicate de Mihai Costăchescu (Supliment la documentele lui Ştefan cel Mare, de I. Bogdan), Iaşi, 1933.

ЛКБВ Лист польського короля Казимира біскупові віленському та ін. з приводу переговорів з магістром хрестоносців, 1447—1492 р., Москва, Інститут російської мови АН СРСР, архів В. Розова, № 56, 3, 76.

ЛКЗ Люстрація Київської землі, бл. 1471 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 3, арк. 90—94.

ЛКНКВ Лист короля Казимира до намісників ковенського, вілкомирського та ін. із забороною держати без його відома німецьку челядь, 1447—1492 р., Москва, Інститут російської мови АН СРСР, архів В. Розова, № 32.

МВ M. B o š n j a k, O štampariji, štamparu i izdavaču ukrajinskih inkunabula na narodnom jeziku. Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU, godina 14 (1966) broj 1—3, Strana 92—109, XII, Zagreb, 1967, стор. 11.

МЭФ Молдавия в эпоху феодализма. Т. I. Славяно-молдавские грамоты (XV в.— первая четверть XVII в.), под ред. проф. Л. В. Черепнина, Кишинев, 1961, № 2, стор. 2—3.

Mih. P. Mihailovici, Opt documente moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare, «Cercetări istorice», an. VIII—IX, № 1, Iași, 1933.

Mih. Alb. Album de documente moldovenești din veacul al XV-lea publicate de Paul Michailovici, Iași, 1934, фотокоп., № 1.

Mih. Doc. P. Mihailovici, Documentele moldovenești găsite la Costantinopol (1462—1755), «Cercetări istorice», an. X—XII, № 1, Iași, 1936.

Nic. Doc. Documente slavo-române, cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI, de St. Nicolaescu, București, 1905, стор. 325.

НРРГ Несколько русских и румынских грамот древних господарей молдавских. Издал Ф. И. Белоус, Коломыя, 1879, № 111.

ОБРН А. С. Орлов, Библиография русских надписей XI—XV вв., М.—Л., 1936.

ОЖДМ Підтвердна грамота про продаж Олехном Жюсичем Дробишу Мжюровичу села Конюхи з Рапотовим і з усім, що до нього належить, крім Озерян, 1458 р., Ленінград, Інститут історії АН СРСР, кол. Лихачова, к. 238/128.

ОКИВ Відмова Олександра великому князеві Івану Васильовичу укласти мир з Менглі-Гіреєм та Стефаном воєводою, 1496 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, ф. 256, № 74, арк. 27.

ОПВВ Відмова послам воєводи волоського у Вільні, 1493 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 152—152 зв.

ОПВВД Відмова послам воєводи волоського дворнику Джуржеві та писарю Матияшу, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 193.

ОПСВВ Відмова послам волоського воєводи Стефана дворнику Джуржеві та писарю Матияшу, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 61—62.

Пам. Памятники, изданные временной комиссией для разбора древних актов, т. I, изд. II, К., 1848, факсиміле.

ПВФЧ Посольство до волохів князем Федором Четвертинським, намісником брацлавським, та Федьком Гавриловичем, 1492—1493 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 148.

ПГАГ Продажна грамота Андрійка на село Гриньківці, 1420 р., Краків, Бібліотека АН, спр. 40.

ПГВСА Підтвердна грамота воєводи Стефана Аннущі і Марії на володіння спадковим по батькові майном, 1489 р., Державний історичний архів Молдавської РСР, ф. 220, спр. 278.

ПГВСП Підтвердна грамота воєводи Стефана Петру Дану, його братові Єрозавові і сестрі Марущі на продаж ними селища Данова Данчулові та його брату Драготу, 1493 р., Державний історичний архів Молдавської РСР, ф. 220, спр. 296.

ПГВСР Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру на володіння селом Ризини, купленим ним у Доні, Настиної дочки, за 70 золотих татарських, 1495 р., Державний історичний архів Молдавської РСР, ф. 220, спр. 278.

ПГОВ Підтвердна грамота воєводи Олександра Молдовицькому монастиреві на право перевозу без мита трьох возів товарів, 1453 р., Чернівецький державний обласний архів. Колекція документів румунського архіву. Грамоти молдавських князів, од. зб. 1.

ПГПММ Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Молдовицькому монастиреві на чотири сім'ї циган, 1454 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 7.

ПГСММ Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на володіння селами, млинами і митом, 1443 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159. № 6.

ПГСММЦ Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на чотири сім'ї циган, 1458 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 9.

ПГСПМР Підтвердна грамота воєводи Стефана Поляницькому монастиреві на володіння селами Репчичани, Радівці, Русоніг, Балан, Доброчин та двома млинами і пасікою, 1446 р., Москва, ЦДАДА СРСР, Межевий відділ, ф. 1299, оп. 1, од. зб. 7226, арк. 5.

ПДВКА Посольство до великого князя литовського Олександра від воєводи волоського Стефана через дворника Джуржа та писаря Матияша, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 60—61.

ПДСВВ Посольство до волоського воєводи Стефана від Федька Гавриловича, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 196 зв.

ПИ Палеографический изборник. Материалы по истории южно-русского письма в XV—XVIII вв., изданные Киевской комиссией для разбора древних актов, вып. 1, К., 1899, № 2, 3, 9.

ПКИП Підтвердна грамота князю Івану Путятичу на володіння дворищами у Мельницькому повіті, 1497 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 74.

ПЛПС Промова литовського посла Стромилова в Москві про пропускання російського посла через Литву в Молдавію і про молдавсько-литовські відносини, 1495 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 79, кн. 1, арк. 229—230 зв.

ПМВП Привілей молдавського воєводи Петра Арона львівським купцям на вільний проїзд у Молдавію і торгівлю з уплатою мита, 1456 р., ЦДІА УРСР у Львові, ф. 131, № 100.

ПМХ Дарча грамота панові Мартину Хребтовичу на два чоловіки осецького десятка в Новгородському повіті, 1497 р., Москва, ЦДАДА СРСР, № 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 39.

ПОСВВ Посольство до великого князя литовського Олександра від Стефана, волоського воєводи, через Джуржа і Юрія Щербичів, 1493 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 151 зв.— 152.

ПСВВ Посольство від волоського воєводи Стефана до великого князя литовського Олександра через дворника Джуржа та питаря Михайла, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 5, арк. 192—192 зв.

ПСЧК Перемишльський суд визнає село Частровичі за дідичем з села Бишковичі Пінком Кунашевичем в його суперечці з Верещаком Бутевичем, 1369 р., ЦДІА УРСР у Львові, ф. 13, оп. 2, спр. 3, стор. 111.

ПЧФГ Посольство до волоського воєводи Стефана від чашника Федька Гавриловича, 1496 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. 389 (Литовська метрика), оп. 1, кн. 6, арк. 35—36.

Р В. Розов, Українські грамоти, т. I — XIV в. і перша половина XV в., К., 1928.

RA Revista Arhivelor, an. XII, № 1, Bucureşti, 1969.

РГС Розсудна грамота воєводи Стефана між Іваном, сином Васькова з Городник, і Марушкою, дочкою Івана Купчича, 1474 р., Москва, Бібліотека ім. В. І. Леніна, кол. Маркевича і Лукашевича, ф. 159, № 12.

РЕА Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России, т. I. Документы и регесты к истории литовских евреев (1388—1550). Собрал и издал С. А. Бершадский, СПб., 1882; т. III. Документы к истории польских и литовских евреев (1364—1569), СПб., 1903.

Rev. Teodor T. Burada, O călătorie la muntele Athos, «Revista pentru istorie, archeologie şi filologie», an. 1, vol. 1, Bucureşti, 1883, стор. 397.

РИБ Русская историческая библиотека, т. XXVII. Литовская метрика, отд. I, ч. 1, СПб., 1910.

RIR Revista Istorică Română, vol. IV (без місця видання), 1934.

RS Romanoslavica, IV. Asociaţia slaviştilor din Republica Populară Romînă, Bucureşti, 1960, стор. 338.

РФВ Русский филологический вестник, т. LXXV, М., 1916, стор. 169—171.

СГЧА Собрание государственных и частных актов, касающихся истории Литвы и соединенных с ней владений (от 1387 до 1710 года), изданное Виленской археологической комиссией, под. ред. М. Круповича, ч. I, Вильно, 1858, стор. 20а.

SD Documente privitoare la Târgul şi Ţinutul orheiului publicate cu un studiu introductiv de Aurel V. Sava. Institutul de istorie Naţională din Bucureşti, Bucureşti, 1944, стор. 7—8.

SL Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. S podporou ministerstva školstvi a narodnî osvěty vydávajî O. Hujer a M. Murko, ročnik XIV, Praha, 1936—1937, стор. 678—679.

СО А. Соболевский, Очерки из истории русского языка, ч. I (без року і місця видання), стор. 41.

СП А. Соболевский и С. Пташицкий, Палеографические снимки с русских грамот преимущественно XIV века, СПб., 1903, № 12, 13.

СПС Сборник палеографических снимков с древних грамот и актов, хранящихся в виленском центральном архиве и виленской публичной библиотеке. Издание Виленской Археографической комиссии, вып. 1 (1432—1548), Вильна, 1884, № 3.

СРК Wł. Kuraszkiewicz, Gramoty halicko-wołyńskie XIV—XV wieku. Studjum językowe, Kraków, 1934, стор. 135.

SCIM Academia Republicii Populare Române. Institutul de Istorie şi filosofie. Studii şi cercetări de istorie medie, I, an. II, Ianuarie — Iunie, 1951.

СЯ Статут Ягайла, XV ст., Москва, Державний історичний музей, збірка гр. Уварова, № 702.

UKP Die älteste Urkunde des Klosters Putna. Zur vierhundertjährigen Gedenkfeier des Todes Stephans des Grossen. Herausgegeben von prof. dr. Eugen A. Kozak, Czernowitz, 1904, стор. 4.

УКТ Упоминки, послані князеві Тверському, 1488 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. 4, арк. 184.

ЧІАФ Чолобитна попа Ісидора і його синів Гриня та Дешка архімандритові печерському Філарету про надання їм церковної землі Міховщини у Поріччі, 1498 р., Москва, Інститут російської мови АН СРСР, архів В. Розова, № 14.

ШКН О. Шахматов, А. Кримський, Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини XI—XVIII вв., К., 1922, стор. 164—166.

ЯМ Ярлик від царя Муртази, 1484 р., Москва, ЦДАДА СРСР, ф. Литовська метрика, кн. зап. 4, арк. 112 — 112 зв., 113. Кінець грамоти має скорочення — *РИБ* 351.

ХРОНОЛОГІЧНИЙ СПИСОК ДЖЕРЕЛ

Фундушевий запис князя Любарта Гедиминовича про надання церкві св. Івана Богослова у Луцьку сіл Рожище, Теремноє, Бущу, Мезоч та ін. 1322 р., 8 грудня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 1/VI, 1—4.

Напис 1341 р. на Теребовлянському дзвоні, що висів у церкві св. Юра у Львові. б. м. н.— *ОБРН* 74—75.

Грамота великого князя литовського Кейстута та його брата волинського князя Любарта торуиським купцям. п. 1341 р., б. м. н.— *Р* 1—2.

Жалувана грамота польського короля Казимира Великого слузі своєму Івану на дворища Занево і Микитино з угіддями у Перемишльській волості. п. 1349 р., Казимир.— *Р* 2—4.

Дарча грамота Юрія Болковича церкві св. Николи, збудоваиій ним у Лаврашівськім монастирі, на пашну і бортну землі та на торговельну клітку. бл. 1350 р., б. м. н.— *Р* 7—9.

Договірна грамота литовсько-руських князів Явнута, Кейстута, Любарта, Юрія Наримонтовича і Юрія Коріатовича з польським королем Казимиром Великим та мазовецькими князями Зимовитом і Казимиром. 1352 р., червень — вересень, б. м. н.— *Р* 4—7.

Купча грамота Петра Радціовського у Анни Радивонкової на землю з млином. корчмою і половиною ставу. 1359 р., Перемишль.— *Р* 9—10.

Підтвердна грамота короля Казимира Великого Ходкові Бибельському на володіння селом Бибел з присілками Пачковичі, Жасковичі, Комаровичі, Узворотвичі, Некловичі, Ворховичі. 1361 р., Судомир.— *AGZ* 6.

Договір волинського князя Димитрія (Любарта) з польським королем Казимиром Великим. 1366 р., поч. жовтня, б. м. н.— *Р* 13—14.

Купча грамота Петра Радціовського на Пнеколт у Хлипля і Захарії Шулжичів. 1366 р., Перемишль.— *Р* 11—12.

Купча грамота містича львівського Ганька Сварца в Олешка Малечковича на село на р. Щирці. 1368 р., 1 січня, Львів.— *Р* 15—16.

Перемишльський суд визнає село Частровичі за дідичем з села Бишковичі Пінком Кунашевичем в його суперечці з Верещаком Бутевичем. 1369 р., 15 листопада, б. м. н.— *ПСЧК*.

Купча грамота Вятслава Дмитровського на дворище у Василя і Генка Скибичів і їх племінника Оленка. 1370 р., вересень — листопад, Львів.— *Р* 16—18.

Жалувана грамота подільського князя Олександра Коріатовича Смотрицькому монастиреві на млин і різні привілеї. 1375 р., 17 березня, Смотрич.— *Р* 19—20.

Вкладна грамота князя Юрія Даниловича Холмського церкві Пресвятої Богородиці у м. Холмі на села Стрижево, Сліпче, Космово, Цуцнево на р. Буг. 1376 р., Холм.— *Р* 21—22.

Жалувана грамота князя Владислава Опольського своєму слузі Ладомиру Волошину на Годле поле і землю по р. Тернаві. 1377 р., 26—31 грудня, Бохур.— *Р* 23—24.

Дарча грамота князя Владислава Опольського Драгомиру і Некрі на села Старуню та Нове Село в Галицькій землі. 1378 р., Львів — *ЗНТШ* LI, 4—5.

Продажна грамота Хоньки Васкової, жінки Дядьковича, на Калеників монастир протодиякону Івану Губці та його братові Ходору. 1378 р., Перемишль.— *Р* 25—26.

Дарча грамота Чурили Бродовського князю Федору Даниловичу та його дітям на село Бродово. 1385 р., 8 квітня, б. м. н.— *Р* 27—28.

Присяжна грамота князя Федора Даниловича на вірність королеві Ягайлу. бл. 1386 р., б. м. н.— *Р* 29—30.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти заславського князя Михайла, якою він присягає на вірність польсько-

му королеві Владиславу. 1386 р., 1 березня, Краків.— *CEV* 8—9.

Закладна грамота Михайла Івановича Осташкові Григоровичу Давидовському на село Черепине. 1386 р., 27 липня, Львів.— *P* 30—31.

Дарча грамота князя Вітовта слузі Василю Карачевському на село Сем'яків. 1386 р., 15 серпня, б. м. н.— *АрхЮЗР* 8/I, 1—2.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти литовського князя Дмитра Корибута, якою він присягає на вірність польському королеві Владиславу. 1386 р., 23 листопада, Луцьк.— *CEV* 10.

Вкладна князя Димитрія Ольгердовича Корибута Лаврашівському монастиреві. 1386 р., б. м. н.— *P* 32—33.

Повідомлення перемишльського судді Костька королеві Ягайлу про збір податків і витрати королівських грошей у Перемишльській волості. між 1386—1418 р., б. м. н.— *P* 33—35.

Зобов'язання королівського слуги Панька повернути через рік князеві Скиргайлу 200 рублів. 1387 р., 9 листопада, б. м. н.— *СП* № 12.

Закладна короля Ягайла воєводі молдавському Петру на Галич з областю за 4000 рублів срібла. 1388 р., 27 січня, Луцьк.— *P* 36—37.

Поручна грамота південноруських князів і бояр королеві Ягайлу за сіверського князя Димитрія Корибута. 1388 р., 26 квітня, Лучиця.— *P* 38—39.

Присяжна грамота сіверського князя Димитрія Корибута на вірність королеві Ягайлу, його дружині Ядвизі і Короні польській. 1388 р., 18 травня, Краків.— *P* 40—41.

Поручна грамота князя Федора Даниловича та інших князів і бояр південноруських за Олехна. 1388 р., 10 жовтня, Луцьк.— *P* 41—42.

Присяжна грамота князя Димитрія Ольгердовича Брянського на вірність королеві Ягайлу, Ядвизі та Короні польській. 1388 р., 16 грудня, Молодечно.— *P* 42—44.

Привілей князя Олександра (Вітовта) литовським євреям. 1388 р., Луцьк.— *ZPL* 103—109.

Лист молдавського воєводи Петра до польського короля Владислава про сплату 4000 рублів. 1388 р., Сучава.— *SL* 678—679.

Привілей великого князя литовського Вітовта гродненським євреям. 1389 р., 18 червня, Луцьк.— *PEA* I, 26—28.

Замінна грамота Яна Тарновського на маєтки, дана Ігнатові і Самоїлу Черневичам та Мишу Мужиковичу. 1390 р., 23 травня, Перемишль.— *P* 175—176.

Грамота перемишльського воєводи Февруна про продаж владикою Афанасієм двох дворищ панові Яшку Іспрувському. 1391 р., 1 січня, Перемишль.— *P* 44—45.

Поручна грамота князів і бояр західноруських князеві Скиргайлу за Гридка Костянтиновича. бл. 1392 р., б. м. н.— *P* 46—47.

Дарча грамота молдавського воєводи Романа Іванишу витязю на села Чурсачівці, Владимирівці і Букурівці. 1392 р., 30 березня, Роман.— *Cost.* I, 7—8.

Ярлик хана Золотої Орди Тохтамиша до польського короля Ягайла. 1392—1393 р., б. м. н.— *РФВ* 170—171.

Присяжна грамота молдавського воєводи Романа на вірність польському королеві Владиславу. 1393 р., 5 січня, Сучава.— *Cost.* II, 607—608.

Присяжна грамота сіверського князя Федора Любартовича на вірність королю Ягайлу і королеві Ядвизі. 1393 р., бл. 23 травня, Віслиця.— *P* 50—51.

Дарча грамота молдавського воєводи Романа синам Білого Драгомира Тодору, Дмитру, Петрові, Михайлові, Жюржі на село на р. Сучаві. 1393 р., 18 листопада, Сучава.— *Cost.* I, 13—14.

Роздільна грамота, видана Волчкові, племінникові Ходка Лоєвича, руським старостою Гнівошем. 1393 р., Вишня.— *P* 51—52.

Жалувана грамота короля Ягайла слузі Данилу Дажбоговичу Задеревецькому на кілька сіл в Галицькій і Зудечівській волостях. 1394 р., 29 червня, Краків.— *P* 53—54.

Поручна грамота молдавських бояр Братула, Station, Михайла і Шандра за Стефана воєводу перед польським королем Владиславом. 1395 р., перед 6 січня, б. м. н.— *Cost.* II, 609—610.

Присяжна грамота молдавського воєводи Стефана і молдавських бояр на вірність польському королеві Владиславу. 1395 р., 6 січня, Сучава.— *Cost.* II, 611—613.

Дарча грамота польського короля Владислава Іванові, Дем'янові та їх синам на село Крушельницю у Тустанівській волості. 1395 р., Глиняни.— *GL* 166.

Підтвердна грамота литовського князя Вітовта князеві Федору Даниловичу на володіння містом Острог і на майно. 1396 р., 3 липня, Луцьк.— *AS* I, 20.

Грамота галицького старости Бенка про забезпечення своїм маєтком — селами Толмач і Жюрков — віна своїй жінці Варварі. 1398 р., 13 вересня — 15 листопада, Коломия.— *P* 56—58.

Дарча грамота Олександра з Колков Печерському монастиреві на копу грошей. 1398 р., 21 листопада, Київ.— *ДГПМ*.

Зобов'язання луцького єпископа Івана дати королеві Ягайлу 200 руських гривен і 30 коней за одержання галицької митрополії. 1398 р., Опатів.— *ЗЛЄІК*.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти литовського князя Вітовта, якою він обіцяє великому магістрату побудувати два замки на литовських границях. 1398 р., 14 листопада, Ковно.— *CEV* 56.

Жалувана грамота короля Ягайла слузі Ходку Чемеричу на села Надієво і Кропивники. 1399 р., 1 жовтня, Львів.— *Р* 58—59.

Напис на стінках мідного ковчега, який зберігався у ризниці Краківського кафедрального собору Богородиці. XIV—XV ст.— *ОБРН* 112.

Дарча грамота молдавського воєводи Юги панові Брая на місцевість на Страхотині. бл. 1400 р., б. м. н.— *Cost.* I, 26—27.

Поручна грамота волоського дідича Івашка, сина воєводи Петра, і пана Вилчі польському королеві Владиславу за воєводу Романа. 1400 р., перед 25 березня, Берестя.— *Cost.* II, 617—618.

Присяжна грамота Івашка, сина воєводи Петра, на вірність польському королеві Владиславу. 1400 р., 25 березня, Берестя.— *Cost.* II, 619.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра боярам Строє і Іванові на село Пояна на Тазлові та на село Гертань. 1400 р., 29 червня, б. м. н.— *Cost.* I, 36—37.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Никулі на село Берево. 1400 р., 4 серпня, б. м. н.— *DIR«A»* 433.

Присяжна грамота стародубського князя Олександра Патрикійовича на вірність (у разі смерті Вітовта) королеві Ягайлу і Короні польській. 1400 р., 31 грудня, б. озера Круди.— *Р* 61—62.

Купча грамота львівського воєводи Мацини на село Шидлов і дворище Жаворонковича, придбані паном Клюсом у Ходора Шидловського. 1400 р., Львів.— *Р* 60—61.

Вкладна Перфурія Кирдійовича у Луцький монастир св. Спаса на Краснім на Кудрявчицьку землю. поч. XV ст., б. м. н.— *Р* 75—76.

Написи на іконі та євангелії, що зберігалися в Сорокинсько-Філаретівській колекції музею Київської духовної академії. поч. XV ст.— *ОБРН* 141.

Присяжна грамота князя Івана Олгимунтовича Голшанського на вірність (у разі смерті Вітовта) королеві Ягайлу і Короні польській. 1401 р., 5 лютого, Мереч.— *Р* 63—64.

Дарча грамота молдавських господарів Олександра і Богдана вірменському єпископові Оганесу на вірменську сучавську єпископію. 1401 р., 30 липня, Сучава.— *RIR.*

Правова грамота галицького старости Петраша з приводу суперечки про границі між Васьком Мошенчичем і Кіндратом Борсничем. 1401 р., 24 серпня, Галич.— *Р* 64—66.

Виписка з фундушевого запису Владислава IV на Кобринський монастир св. Спаса, видана з Великої канцелярії Великого князівства Литовського. 1401 р., Кобринь.— *АкВАК* III, 1—2.

Дарча грамота Стефана Винца (запис на королівському євангелії). 1401 р., б. м. н.— *ЗКЄ.*

Присяжна грамота молдавського воєводи Олександра на вірність польському королеві Владиславу. 1402 р., 12 березня, Сучава.— *Cost.* II, 621.

Присяжна грамота Кості Волошина на вірність польському королеві Владиславу. 1402 р., Щекерів.— *Cost.* II, 623.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Балиці Мудричці на Красний Потік і два села на ньому та село біля височини Мунтчел. 1403 р., 1 серпня, Сучава.— *RS* 388.

Договірна грамота Івана Мирчі, воєводи і господаря Бессарабської землі, з польським королем Владиславом. 1403 р., Чжюрзев.— *ДГМ.*

Дарча грамота воєводи Олександра молдавській єпископії на села Аверовці і Грецкоє. 1403 р., Сучава.— *ДГАА.*

Розмежувальна грамота галицького старости Петра Влодковича Схарбиновського між маєтками Грабовець Міхала Грабовецького і Тисмянчани Петраша Пиликовича. 1404 р. 24 травня, Галич.— *Р* 67—68.

Присяжна грамота молдавського воєводи Олександра і молдавських землян на вірність польському королеві Владиславу. 1404 р., 1 серпня, Кам'янець.— *Cost.* II, 625.

Розсудна грамота галицьких єпископів і бояр у справі суперечки за місто Тичин і Заліську волость між королем Ягайлом і Ядвигою Пилецькою з донькою Алжбетою. 1404 р., 19 жовтня, Медика.— *Р* 69—71.

Підтвердження дарчої грамоти Грушівському монастиреві. 1404 р., 1 травня, Сігет.— *ГМ.*

Дарча грамота короля Владислава слузі Ходкові на вічне володіння селом Єрмолинці у Смотрицькій волості. 1407 р., 1 березня, Краків.— *АрхЮЗР* 8/1, 3—4.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Попші Михайлові на села Скорцівці та Паньківці. 1407 р., 8 березня, Сучава.— *Cost.* I, 56—57.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра і молдавських бояр на вірність польському королеві Владиславу. 1407 р., 6 жовтня, Львів.— *Cost.* II, 628—629.

Жалувана грамота короля Ягайла слузі Івану Волошиновичу на корчму Вербяж на р. Щерку. 1407 р., 8 жовтня, Медика.— *Р* 71—72.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра церкві св. П'ятниці в Романовім Торзі на село Леукушівці Бра-

тіанова з млином та на село за Молдавою, де був Братул. 1408 р., 16 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 60—61.

Привілей львівським купцям від молдавського воєводи Олександра. 1408 р., 8 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 630—633.

Жалувана грамота польського короля Владислава Ягайла Йосифу Бідуну на городище Кописно, на Покровську церкву та на пусті дворища в Перемишльській волості. 1408 р., Судомир.— *АкЮЗР* I, 6.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Журжі Унгурянулу на села Унгуряни, Прочещі, Сперлещі, Негрилещі. 1409 р., 28 січня, Сучава.— *Cost.* I, 64—65.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра монастиреві св. Николи, що на Сірятській Поляні, та на болота біля гирла Шумуза. 1409 р., 18 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 69—70.

Грамота галицького старости Яна Щкотського на продаж Филем М'яковичем села Тростянця Колі Далюєвському. 1409 р., 11 серпня — 30 вересня, Галич.— *P* 73—75.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра монастиреві св. Вознесіння на р. Немцишорі на озеро Лучіул, що на Пруті. 1409 р., 7 листопада, Сучава.— *Cost.* I, 71—72.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Молдовицькому монастиреві на молдовицьке мито. 1409 р., 18 листопада, Сучава.— *DIR«A»* 437.

Привілей короля Олександра свислоцькому наміснику Григорію Ісайовичу Громиці на місце у Вільні біля церкви Рождества Христового. 1410 р., 8 жовтня, Люблін.— *АкВАК* XI, 5.

Дарча грамота воєводи Олександра Бистрицькому монастиреві на села Митюківці, Брашівці та щорічний оброк по 10 бочок вина і 10 колод пшениці. 1411 р., 6 січня, Сучава.— *Mih. Alb.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра польському королеві Владиславу про вірність і допомогу проти угорського короля. 1411 р., 25 травня, Дольний Торг.— *Cost.* II, 637—638.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Плотуну на село Плотунещі. 1411 р., 28 червня, б. м. н.— *Cost.* I, 84—85.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Полянському монастиреві св. Николи на п'ять татарських дворів. 1411 р., 22 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 95.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Петрові Шолдану, його жінці і дітям на село Тамерташевці та на село, що на Дупельній Могилі. 1411 р., 22 вересня, Сучава.— *DIR«A»* 439.

Розмежувальна грамота князя Федора Любартовича між селами Данила Дажбоговича Задеревецького і братів Облазницьких. 1411 р., 17 грудня, Зудечів.— *P* 77—80.

Грамота короля Ягайла молдавському воєводі Олександру про поновлення грошового зобов'язання, даного предкам Олександра (на 1000 рублів під заклад Снятина, Коломиї та Покутської землі). 1411 р., б. м. н.— *P* 76—77.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Журці Драготескулу иа села Володівці та Вишню Чернавку. 1412 р., 5 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 440.

Правова грамота руського старости Івана Срімського Войткові Сулимовському з приводу суперечки його з Хмелем Прибком про половину села Сулимова. 1412 р., 14 травня, Львів.— *P* 80—81.

Розмежувальна грамота князя Федора Любартовича між Татомиром Балицьким та Івашком Дідошицьким. 1413 р., 20 вересня, Зудечів.— *P* 82—84.

Розмежувальна грамота намісника старости Міклоша Олександровича між землянами сіл Пукасівці та Блудники. 1413 р., Галич.— *GL* 48.

Напис на стіні тюремного костьолу в Любліні. 1413 р., Люблін.— *ОБРН* 115.

Продажна грамота Махни Узвартовської на село Узвартово Яхні Кийській. 1414 р., 4 квітня, Львів.— *P* 84—85.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Тоадеру Питику на села: на р. Кобилі, в гирлі Жиравця, на Бирладі. 1414 р., 2 серпня, Сучава.— *DIR«A»* 441.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Крачуну Белческулу на село, що на Білому Потоці, та на село Негоєщі. 1414 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 111—112.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Никиті та Добре Зографам на села Крайничещі і Левкушещі. бл. 1415 р., б. м. н.— *Cost.* I, 121—122.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Хоморському монастиреві на село «де був Татомир і Пертя» та на селище Дієнишево. 1415 р., 13 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 116—117.

Дарча грамота польського короля Ягайла священику Михайлу Терлецькому на село Терло. 1415 р., 28 квітня, Медика.— *P* 86—87.

Розсудна грамота молдавського воєводи Олександра між Майколою, дочкою Стоянова, та Владом і Керстею з Солки за володіння селом Солки. 1418 р., 15 січня, Баня.— *Cost.* I, 126—127.

Підтвердна грамота галицького старости Михайла Бучацького на обмін маєтками між Іваном Тучняком і Маргаритою Росовою. 1418 р., 15 серпня, Галич.— *P* 88—89.

Роз'їзна грамота Осташка Давидовського, Корчака з Липиці, Спичника з Большева між маєтками Кутищі і Полагичі. 1419 р., 1 січня, б. м. н.— *P* 90—91.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Драгомирові та Іоанишу на села Некид, Пашкани і Драготещі. 1419 р., 8 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 444.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояриновi Вені дворнику на села Корнещі, Миклушещі, Лознова, Секеряни, Дворничани, Думещі, Циганещі, Лаврещі, Садова і Хомичещі. 1420 р., 25 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 135—136.

Дарча грамота литовського князя Вітовта слузі Павлові на села Новоставці, Камінь, Свинну, Гостру Руду у Волинській землі. 1420 р., 30 липня, Ужів.— *AS* I, 25—26.

Продажна грамота Андрійка на село Гриньківці. 1420 р., Кам'янець.— *ПГАГ.*

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти князя Свидригайла, якою він зобов'язується дотримувати всіх пунктів поруки, даної литовському князеві Вітовту. 1420 р., 10 серпня, Ворони.— *CEV* 489.

Позикова грамота Васька Мошончича Іванові Гулевичу на сто кіп грошей. 1421 р., 3 січня, Львів.— *P* 91—92.

Правова грамота руського старости Івана Срімського Янові Білецькому з приводу суперечки його з Іваном Лопатичем за село Білки. 1421 р., 7—14 березня, Львів.— *P* 93—94.

Дарча грамота литовського князя Вітовта слузі Павлові на села Рідку, Соломень, Рудку-Туровку і Коров'є у Волинській землі. 1421 р., 21 серпня, Ужів.— *AS* I, 27.

Розмежувальна грамота князя Федора Любартовича між Облазничами Ігната Облазницького і Соколовим Юрія Дідошицького. 1421 р., 8—26 жовтня, Зудечів.— *P* 94—96.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра сестрі польського короля княгині Римгайлі на міста Серет і Волховець з селами і присілками, з млинами і ставами та на 600 золотих дукатів щорічно. 1421 р., 13 грудня, б. м. н.— *Cost.* I, 141—143.

Правова грамота самбірського старости Сташка Давидовського перемишльському єпископу Іллі з приводу суперечки його з стрілківцями за Лисичий брід. 1422 р., 21 січня, Погоничі.— *P* 96—98.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Бистрицькому монастиреві на мито від Бирладського Торгу та наказ своїм наступникам не порушувати її. 1422 р., 20 серпня, б. м. н.— *DIR* fig. 35.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра слузі Богушу на село Кучурів. 1422 р., 25 грудня, б. м. н.— *ДГОБ.*

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Батиню на три села на р. Путні. 1423 р., 12 березня, Сучава.— *Cost.* I, 153—154.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Вану Попші на села на р. Ребричі: Серби і Мойшево Філософа. 1423 р., 31 березня, Сучава.— *Cost.* I, 156—157.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра на межу від землі синів Ротомпана, надану ними ватамановi Веризі. 1423 р., 15 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 447.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра попові Юзі і його братові Нанові на село Бучумяни коло Бані. 1424 р., 16 лютого, Сучава.— *Cost.* I, 161—162.

Жалувана грамота чернігівського князя Свидригайла Максимові Владу Драгосиновичу на села Косово, Березово і Жаб'є в Галичині. 1424 р., 31 серпня, Снятин.— *P* 98—100.

Жалувана грамота чернігівського князя Свидригайла Юрію Козеняті на с. Хватівці. 1424 р., 3 вересня, Коломия.— *P* 101—102.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Тодерові та Ліє на землю коло р. Тазлова. 1424 р., 9 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 956.

Дарча грамота литовського князя Вітовта на село Велієв. 1424 р., Олтушків.— *ДГВВ.*

Грамота галицького старости Михайла Бучацького про продаж Ходком Головенчичем половини села Перерослі своєму братові Журжу Перерослському. 1424 р., Галич.— *P* 105—106.

Роз'їзна грамота зудечівського старости Ленка між Островом пана Юрковського і Дроховичами Івашка Бориницького. 1424 р., б. м. н.— *P* 102—105.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Барбосулові на село на р. Шумузі. 1424 р., 26 серпня — 1425 р., 4 вересня, Сучава.— *DBAc* 19—20.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Щефанові Зуграфу на села Беркишещі, Єремієщі, Попещі і «де є Жуде Пашко». 1425 р., 30 січня, б. м. н.— *Cost.* I, 168—169.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Стровчу на села Левошівці та Неполоківці. 1425 р., 12 травня, Сучава.— *Cost.* I, 173—174.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра ключнику Щефану на село Драгосинещі і на Добротворі також Драгосинещі. 1426 р., 22 травня, б. м. н.— *BAM* 21—22.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Журжу Стенгачу на села Попещі, Финтинеле, Міхнещі та Чолтяни. 1426 р., 12 серпня, Сучава.— *Cost.* I, 178—179.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра синам Щефана Стравича Тодерові і Петру на вислугу їх батька — на три села на Керлігатурі. 1426 р., Сучава.— *Cost.* I, 182—183.

Вкладна грамота князя Долголдата Долголдатовича монастиреві Николи Пустинського на землю Конона Толстоліського. 1427 р., 25 березня, Київ.— *P* 107—108.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на село Керстіанещі та Темешещі. 1427 р., 14 вересня, Сучава.— *DIR«A»* 450.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Андрієві, Филипові і Михулові, синам протопопа Симеона, на селище Миково. 1427 р., 16 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 193—194.

Жалувана грамота литовського князя Вітовта Єськові Нешевичу на дворище Ярополково у Подільській землі. 1427 р., 17 вересня, Острог.— *P* 108—109.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Оничці на село в Керлігатурі. 1427 р., вересень, Сучава.— *DBAc* 22—23.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Оанчі і його жінці Насті на село «де була вотчина Добречинова і Братула Плешескула». 1427 р., 15 жовтня, Сучава.— *Cost.* I, 196—197.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра синам Стана Лукавецького і синам Шербкова на володіння селами Лукавець і Панковці. 1428 р., 16 лютого, Сучава.— *Cost.* I, 201—202.

Підтвердна і дарча грамота молдавського воєводи Олександра Велчі, синові попа Захарія, на його вотчину і на володіння селом Калугери на Вулхові. 1428 р., 15 квітня, Сучава. — *Cost.* I, 206—207.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Драгомиру на володіння селами Корнії та Стримбії і на землю коло р. Кракова для заснування села. 1428 р., 22 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 209—210.

Правова грамота князя Федора Любартовича Микові Дідошицькому з приводу суперечки його з Дмитром Даниловичем за село Сяхове, 1428 р., 5 липня, Зудечів.— *P* 109—111.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Нану на володіння селами Бучумяни і Стенижани. 1428 р., 29 липня, Сучава.— *Cost.* I, 218—219.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Станчулові на село Бенила, а Керсті і його жінці Марії на село Южинці. 1428 р., 17 серпня, Сучава.— *Cost.* I, 220—221.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Фунді на володіння селом Фундяни на р. Албині. 1428 р., 3 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 223—224.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра про надання Башотою Мануйлом села Башотяни Нямецькому монастиреві. 1428 р., 4 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 228—229.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра синам Івана дворника — Лазару, Станчулу і Кості на володіння селищем Добриново, де є монастир, і ще на три села під високою дібровою. 1428 р., 28 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 233—234.

Опис луцького Красноспаського монастиря, зроблений луцьким єпископом Олексієм. бл. 1429 р., б. м. н.— *P* 114.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Крачунові Пурчелескулу на володіння селом Пурчилещі та на половину млина у цьому ж селі. 1429 р., 10 січня, Сучава.— *Cost.* I, 239—240.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Журжі Фратовському та синові Івашкові на володіння двома частинами села Викшинець. 1429 р., 1 лютого, Сучава.— *Cost.* I, 242—243.

Жалувана грамота литовського князя Вітовта Бедриху на село Сволочигачі й інші села у Смотрицькій волості. 1429 р., 1 лютого, Турейськ.— *P* 111—113.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра своїй дружині Марені на Вишневецький монастир та села Калинівці, Бренещі, Шендрещі і Прижолтяни та ін. 1429 р., 10 лютого, Сучава.— *Cost.* I, 248—249.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Радулу граматику на села Зубрнківці та Іванківці. 1429 р., 17 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 258—259.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Купчичу на села Купка і Нягівці. 1429 р., 27 травня, Сучава.— *ДГОБК.*

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра слузі Оникові на село на р. Жежії. 1429 р., 1 червня, Сучава.— *Cost.* I, 266—267.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра синам Івана дворника — Лазареві, Станчулові і Кості на володіння селами, що на Тулові, на верхній частині Солонця, на Хоморі та ін. 1429 р., 3 червня, Сучава.— *Cost.* I, 269—270.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Дану Ункляту на володіння селами Полова, Зубрівці, Чулинещі, Дем'янівці та ін. 1429 р., 17 червня, Сучава.— *Cost.* I, 279—281.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на озеро Загорне на Дністрі, пасіку на Загорному і на увесь прибуток. 1429 р., 31 серпня, б. м. н.— *DIR«A»* 455.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра панові Бену, його братам, сестрам та їхнім дітям на село, що на Вaслуї, і на село «де був їх батько Петро». 1429 р., 24 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 290—291.

Вкладна князя Олександра Володимировича церкві св. Богородиці у Лаврашівському монастиреві. 1429 р., Лаврашів. — *P* 113.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Данчулу на село на Бирладі, де впадає Хубална. 1429—1430 р., б. м. н.— *ВАМ* 25—26.

Дарча грамота князя Свидригайла слузі Іванові Мукосійовичу на села Малів, Охматків, Пашева, Золочів у Луцькому повіті та в Кременецькому повіті — Борщівка, Ридомль, Устя, Білка, Ожигівці. 1430 р., 30 березня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 7—9.

Підтвердна грамота князя Свидригайла на межі маєтностей землянина брацлавського Карпа Івановича Микулинського. 1430 р., 21 травня, Новоселиця.— Грамота підтверджена у Вільні 1431 р.— *ГВКЛ* 6—9.

Розмежувальна грамота князя Федора Любартовича між селом Дідошичами Мика Дідошицького та селом Жирявою Дмитра Даниловича. 1430 р., 29 травня, Зудечів.— *Р* 115—116.

Напис Стефана воєводи, сина Богдана. 1430 р., Ясси.— *Rev.*

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра попові Юзі на села «на ім'я Мікля від Бахну» і «Балан від Стримба». 1431 р., 30 квітня, Баскаківці. — *Cost.* I, 315. Окремі слова документуються *DIR«A»* 457.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра бояринові Купчичу дворнику на володіння селом у Молдавському князівстві. 1431 р., 15 червня, Сучава.— *Cost.* I, 317—318.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Бистрицькому монастиреві на дві пасіки, що на р. Лопашній і на р. Іткіль, та на дім Крачунов. 1431 р., 31 липня, Бистриця.— *Cost.* I, 325.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Вану і його жінці Анні на села Кошилівці та Станулівці. 1432 р., 4 січня, Сучава.— *Cost.* I, 330—331.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Драгошу з Стамника на село «де є його вотчина на Стамнику». 1432 р., 17 січня, Сучава.— *Cost.* I, 337—338.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі слузі Нікору з Тузаря на місто Тузар на р. Биці. 1432 р., 20 червня, Сучава.— *ДГВІН.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі сестриничеві Улі і його братові Юзі на володіння селами Прочещі та Нягишещі. 1432 р., 29 червня, Сучава.— *Cost.* I, 342—343.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Балоту й Оанчі на володіння частиною села Тамерташинці. 1432 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 327.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Матушиці та її родичам на село «де був Нягоє Генескул». 1433 р., 28 січня, Сучава.— *Cost.* I, 350.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі бояринові Дану дворнику, його дружині Марушці, її братові Іонулу і їхнім дітям на село на Тамаші «де був Петриц». 1433 р., 26 лютого, Сучава.— *Cost.* I, 353—354.

Присяжна грамота молдавського воєводи Іллі та бояр на вірність польському королеві Владиславу. 1433 р., 4 червня, Сучава.— *Cost.* II, 650—651.

Присяжна грамота молдавського воєводи Іллі на вірність польському королеві Владиславу. 1433 р., 5 червня, Сучава.— *Cost.* II, 652—653.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Оні ключнику на село Доколиново на р. Бирладі. 1433 р., 15 червня, Сучава.— *Cost.* I, 358—359.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі Петру Дурня та його братам Іванові і Журжу на володіння селом Дурнещі. 1433 р., бл. 15 червня, Сучава.— *Cost.* I, 361—362.

Лист Жигмонта Кейстутовича до польського короля Ягайла в справі приєднання великого князя Свидригайла до Ясеницького перемир'я. 1433 р., 25 вересня, Липнишки.— *ЗНТШ* LXXVI, 139—142.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Михайлові Керстіанескулу на володіння половиною села Керстіанещі. 1433 р., 3 листопада, Сучава.— *Cost.* I, 364.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Ходку Костичу на села Аннущин двір, Хуецяни, Синещі, Глодяни та на млин на р. Сереті. 1433 р., 16 листопада, Сучава.— *Cost.* II, 594.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Андрію Волотовичу на володіння селом Михлин у Луцькому повіті. 1433 р., 9 грудня, Київ.— *Р* 117—119.

Договірна грамота польських єпископів і вельмож з молдавським воєводою Стефаном. 1433 р., 13 грудня, Ланчиця.— *Р* 122—123.

Договірна грамота польського короля Ягайла з молдавським воєводою Стефаном. 1433 р., 13 грудня, Ланчиця.— *Р* 124—125.

Договірна грамота польського короля Ягайла з молдавським воєводою Стефаном. 1433 р., 13 грудня, Ланчиця.— *Р* 120—121.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Ленку Зарубичу на володіння селами в Луцькій та Кременецькій волостях. 1433 р., 27 грудня, Житомир.— *Р* 126—127

Запис молдавського воєводи Іллі про виплату жолду за військову службу Станіславу з Вронова, Пашкові Білому, Миколаєві та ін. 1433—1443 р., Сучава.— *АРМ.*

Лист шолтуза Херлі з Бирлада до бірова з Брашова. бл. 1434 р., Бирлад.— *Cost.* II, 675.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана польському королеві Владиславу на записи, присяги та голди молдавських воєвод Петра, Романа, Стефана та Олександра. 1434 р., 13 січня, Сучава.— *Cost.* II, 663—664.

Присяжна грамота молдавських бояр на вірність польському королеві та його намісникам і дідичам. 1434 р., 13 січня, Сучава.— *Cost.* II, 665—666.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана бояринові Блажу на село Рошіори, нижче під лісом село «де був Павел Болгарин» і на селище Мирлеково. 1434 р., 29 січня, Сучава.— *Cost.* I, 374.

Привілей молдавського воєводи Стефана львівським купцям. 1434 р., 18 березня, Сучава.— *Cost.* II, 667—670.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана попові Юзі на село Бучумяни і на два села на Тутові та на Побраті — селище Оцелово. 1434 р., 24 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 463.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана попові Юзі на села Бучумяни, Тормитещі, Чорсечещі, Радешанн, Минзаці, Темешещі, Лелещі та ін. 1434 р., 24 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 386—387.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Єсифу Чусі на Басово у Луцькій землі. 1434 р., 5 травня, Луцьк.— *P* 127—128.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана попові Іоілу на місце коло Балосина для побудови монастиря. 1434 р., 25 травня, Ясси.— *Cost.* I, 391.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Полянському монастиреві на циган Слава Херлов'яна, Костю Чорного зятя і Микулицу разом з сім'ями. 1434 р., 26 червня, Сучава.— *DIR«A»* 464.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на дві сім'ї циган. 1434 р., 12 липня, Дорогуня.— *ДГСММ*.

Присяжна грамота князя Федька Несвидського королеві Ягайлу і Короні польській. 1434 р., 7 вересня, Кременець.— *P* 129—131.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Керсті Ворнутаю на володіння селом «де є Романяса між Бахлуями». 1434 р., 8 жовтня, Сучава.— *Cost.* I, 395.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Журжеві Атоку на село, що у верхів'ї Серета «де є жуде Фет і Іліє». 1434 р., 8 жовтня, Сучава.— *Cost.* I, 398.

Грамота молдавського воєводи Стефана всім боярам, дворникам, солтисам, євреям та ватаманам про те, щоб не брати застави у брашівських купців. бл. 1435 р., 5 березня, Сучава.— *Cost.* II, 692.

Грамота молдавського воєводи Стефана усім солтисам про те, що брашівським купцям дозволяється вільно торгувати у Молдавському князівстві. бл. 1435 р., 19 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 694—695.

Жалувана грамота молдавського воєводи Стефана слузі Мику Войнягову на два села: на р. Тамаш «де був Мика і Сина» і на р. Дубровиці «де був Радул і Ориш», а також на половину броду на р. Сереті. 1435 р., 30 березня, Сучава.— *МЭФ*.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Кинді та його синам Малі й Оанчі на володіння селом, де є їх вотчина, і на селище Драгоєво. 4 квітня 1435 р., Сучава.— *AUB*, фотокоп.

Присяжна грамота князя Федька Несвидського королеві Ягайлу і Короні польській. 1435 р., 6—13 квітня, Черняхів.— *P* 131—133.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Петру Худичі дворнику на село Миндрин Двір, пасіку у верхів'ї Огринчі, селище Лумиряни та на дві сім'ї циган. 1435 р., 14 квітня, Сучава.— *Cost.* I, 402—403.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Івашкові Подобиту на село на р. Керлігатурі. 1435 р., 12 травня, Сучава.— *Cost.* I, 409.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана брашівським купцям на привілеї, надані їм молдавським воєводою Олександром. 1435 р., 26 травня, Устя Башія.— *Cost.* II, 676—677.

Лист молдавського воєводи Стефана баківським та тотруським суддям з наказом не робити кривди брашівським купцям. 1435 р., 26 травня, Устя Башія.— *Cost.* II, 677—678.

Молдавський воєвода Стефан повідомляє польському королеві Владиславу про свої стосунки з старшим братом Ілляшем воєводою. 1435 р., 26 серпня, Бирлад.— *Cost.* II, 678—680.

Присяжна грамота молдавського воєводи Іллі та його брата Стефана на віріність польському королеві Владиславу. 1435 р., 1 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 681—682.

Присяжна грамота молдавського воєводи Іллі на вірність польському королеві Владиславу. 1435 р., 1 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 686—687.

Присяжна грамота молдавських бояр на вірність польському королеві Владиславу. 1435 р., 3 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 689.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі бояринові Стану Бабичу на села Собранець, Васківці та Будинці. 1435 р., 18 жовтня, Хотин.— *DIR «A»* 465.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі попові Міку на два села: Краєщі на р. Ребричі і нижче «де був Стоян». 1435 р., 25 листопада, Сучава.— *Cost.* I, 424—425.

Постанова галицького віча про переслідування злочинців. 1435 р., Галич.— *P* 133—134.

Присяжна грамота молдавського воєводи Іллі на вірність великому князю Жигмонту. 1435 р., Сучава.— *Cost.* II, 691.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Нямецькому монастиреві на село Темешещі і на 10 татарських хат у цьому ж селі. 1435 або 1436 р., 30 листопада, Сучава.— *Cost.* I, 494—495.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі і Стефана слузі Думі Чорному на села, що на р. Ребричі. 1436 р., 5 травня, Васлуй.— *BAM* 28—30.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Михайлу Стенгачу на села «на Богдані» і «де є Балан і сии Дражанов», на р. Смилі — селище Рощино, на р. Юбані — село Сусяни, село Манещі та ін. 1436 р., 13 червня, Васлуй.— *Cost.* I, 444—445.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Мойці, дворнику глотному, і його братові Тадору Спатару на село Брадичещі на р. Красній, на село на р. Кобилі «де був Інкаш» та на три місця коло пустелі. 1436 р., 15 червня, Васлуй.— *Cost.* I, 449—450.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Олександру спатару на володіння селами Глодяни, Болгари і Мунчел. 1436 р., 1 липня, Сучава.— *Cost.* I, 454—455.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Ходкові Крецовичу на два місця на Кулі біля нижньої Лужки і дві криниці. 1436 р., 17 липня, Васлуй.— *BAM* 33—34.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана бояринові Ванчі логофету на володіння селом Прокопинці з млином, Мачківці з пасікою, Козарівці, Оцелово місто та ін. 1436 р., 17 липня, Васлуй.— *Cost.* I, 459—460.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Петру Унгурянину з Драгошева на чотири села у Молдавському князівстві. 1436 р., 24 липня, Сучава.— *Cost.* I, 467—468.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана слузі Луці з Сихле на село Віадич та на село в усті Серета «де був Михаїл». 1436 р., 11 серпня, Васлуй.— *Cost.* I, 473—474.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана бояринові Оану Портарулу на володіння селами Брудурещі, Китещі, Ретезещі, Бозіяни, Якобещі, Бербоші та селищами Фундеве і Цолеве. 1436 р., 20 серпня, Васлуй.— *Cost.* I, 475—476.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Івашкові Баласиновичу та його братам Мику і Баді на село Круглик під Хотином. 1436 р., 27 серпня, Сучава.— *Cost.* I, 481—482.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Баді Плопескулу на чотири села на р. Тазлові. 1436 р., 8 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 484—485.

Присяжна грамота воєводи Іллі на вірність польському королеві Владиславу. 1436 р., 19 вересня, Львів.— *Cost.* II, 697—698.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі та бояр на вірність польському королеві Владиславу. 1436 р., 19 вересня, Львів.— *Cost.* II, 701—702.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Дану Месехну на вісім сіл у Молдавському князівстві. 1436 р., 19 вересня, Сучава.— *Cost.* I, 487—488.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі польському королеві Владиславу на Шепинську землю з містами Хотинь, Цецунь і Хмелов. 1436 р., 23 вересня, Львів.— *Cost.* II, 706—707.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана протопопові Юзі і його синові Михайлові граматику на володіння селом Манзаці, на два кути «де були Темешещі», на дві жудечії та ін. 1436 р., 7 грудня, Васлуй.— *DIR«A»* 469.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Драгомиру та Симеону на село Каліанещі і монастир з виноградником в гирлі потоку. 1437 р., 7 лютого, Васлуй.— *Mih.* 202—203.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана купцям з Брашева і Бирса на привілеї, надані Олександром Добрим. 1437 р., 23 квітня, Васлуй.— *Cost.* II, 709.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі брашівським купцям на привілеї, надані їм Олександром Добрим. 1437 р., 29 квітня, Дорохой.— *DIR* № 8.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Тофану на володіння п'ятьма селами на р. Ракові. 1437 р., 15 травня, Васлуй.— *Cost.* I, 515—516.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Тодеру Побретянулу на село Жулещі. 1437 р., 30 червня, Сучава.— *Cost.* I, 520.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Немирці Чорторийському і його братові Івашкові на володіння селом Немирчани. 1437 р., 19 серпня, Сучава.— *Cost.* I, 529—530.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Григорію Стреченовичу на Біликівці і Слободку в Летичівському повіті. 1437 р., 2 вересня, Острог.— *P* 135—137.

Дарча грамота великого князя Свидригайла слузі Каленикові Мишковичу на село Бурківці у Житомирському повіті і три слободища у Зв'яглі. 1437 р., 17 жовтня, Київ.— *AS* I, 33—34.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Іону Урекле на села Бергяни, Стенижани і Серби. 1437 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 536.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана бояринові Михайлу Дорогунському на володіння селами Кидинці, Печалівці, Угринівці, Рокитна, Миліянівці та ін. 1437 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* I, 540—542.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Думі Нямецькому на володіння селом Рошнори над Молдавою. 1438 р., 17 січня, Сучава.— *AUB*, фотокоп.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Петрові Мишчичу на села Борщівку, Борок, Кандитів і ліс Дедів у Кременецькому повіті. 1438 р., 4 лютого, Луцьк.— *P* 137—139.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Комаричу на села Жудещі та Аверещі. 1438 р., 17 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 7—8.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі Нямецькому монастиреві на село Севківці, пасіку на гирлі р. Татарки і млин на гирлі р. Жежії. 1438 р., 23 лютого, Сучава.— *DIR«A»* 472.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Нізі Піатриній на села Дякулово Село, Слевещі, на пустелю для заснування села та на половину села Могошева. 1438 р., 5 березня, Васлуй.— *Cost.* II, 14—15.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Тимофію Богушу. 1438 р., 23 квітня, Луцьк.— *P* 139—141.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Полянському монастиреві на пустелю для заснування села біля Херловських прикутків. 1438 р., 18 серпня, Сучава.— *DBAc* 27—28.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана слузі Тивадару на два села на р. Берхячі. 1438 р., 21 серпня, Васлуй.— *Cost.* II, 26—27.

Напис на дзвоні монастирської церкви в м. Дубно. 1438 р., б. м. н.— *ОБРН* 121.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Молдовицькому монастиреві на 10 бочок вина щорічно і на осаду на р. Молдаві. 1439 р., 12 березня, Сучава.— *Cost.* II, 31—32.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана боярину Станчулові постелнику на володіння половиною села Плишинець, купленою ним за 90 золотих в Івашка, сина Горайцева. 1439 р., 3 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 35—36.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана протопопові Юзі та його синові Михайлу на володіння селами Бучумяни, Козарівці, Отхринчі, Жигеряни, Стреминоаса, Темешещі та ін. 1439 р., 2 липня, Сучава.— *Cost.* II, 41—42.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Городницькому монастиреві на володіння селом Баласинівці з млином на р. Сучаві. 1439 р., 15 липня, Сучава.— *Cost.* II, 46—47.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана панові Оані Рошку граматику та його братові Петру Кожі на володіння селами Калиманещі, Лалещі, Коцменещі, селищем Братаново та Микшиновою пасікою та ін. 1439 р., 30 липня, Васлуй.— *Cost.* II, 51—52.

Присяжна грамота воєводи Іллі на вірність польському королеві Владиславу. 1439 р., 8 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 712—713.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі Бистрицькому монастиреві на право збирання мита у Бакові. 1439 р., 13 вересня, Устя Кракова.— *Cost.* II, 59—60.

Присяжна грамота воєводи Стефана на вірність польському королеві Владиславу. 1439 р., 25 вересня, Бирлад.— *Cost.* II, 714.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана бояринові Івану Ускатулу на володіння селом на Білому Потоці. 1439 р., 26 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 61—62.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана бояринові Журжу Мояну на села Моєнещі, Татещі та Белегятову поляну. 1439 р., 28 жовтня, Сучава.— *Mih.* 205—206.

Дарча грамота молдавського воєводи Іллі панові Фетє на село Маржиняни біля Юкаша. 1440 р., 6 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 65—66.

Лист київського митрополита Ісидора до урядників м. Холма, в якому просить їх не чинити кривд холмському священику Вавилі і не відбирати у нього церковного саду. 1440 р., 27 липня, Холм.— *АрхЮЗР* I/VI, 5.

Вкладна Микули Долзького церкві св. Николи у Долзькому монастирі на острів і озеро Мошне. 1440 р., 17 серпня, Перевали.— *P* 141—142.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Бистрицькому монастиреві на володіння селом Лукачещі на Солоному Тазлові, пожертвованим боярином Ванею Поркою. 1440 р., 4 жовтня, Сучава.— *Mih.* 208.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Ігнату на володіння селами Добромирещі і Балосинещі, одержаними від Івула та його племінника Негра. 1440 р., жовтень, б. м. н.— *DBAc* 31—32.

Запис Гринка Болобана про продаж маєтку Всекрово панові Федку Юнковичу. 1440—1492 рр., 26 вересня, Володимир.— *АкЮЗР* II, 105—106.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Іллі Полянському монастиреві на чотири сім'ї циган. 1441 р., 23 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 477.

Дарча грамота воєвод Іллі та Стефана панові Владу Жикову на села Микушани, Мирославещі, Келинещі і селища Галино таГрадино. 1441 р., 25 червня, Болгари.— *DBAc* 34—35.

Підтвердна грамота воєвод Іллі та Стефана панові Ігнату стольнику на володіння селами Добромирещі і Балоси-

нещі, подарованими йому Івулом та його непотом Негре. 1441 р., 7 липня, б. м. н.— *DBAc* 37—38.

Дарча грамота воєвод Іллі та Стефана слузі Калояну на село Ржавенці. 1441 р., 29 вересня, Сучава.— *DBAc* 39—40.

Дарча грамота князеві Сангушкові на села Коростичі, Олишковичі, Щаславичі. між 1441—1443 рр., б. м. н.— *AS* III, 2.

Договір молдавського воєводи Іллі з литовським князем Казимиром про дружбу і збройну допомогу. 1442 р., 9 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 716—717.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана попові Андроніку і його синові Кості логофету на володіння селом Бучумяни, обміняним ними за половину села Гочменещі з синами Станіжиними. 1442 р., 24 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 87—88.

Дарча грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Кресті Юкешянулу на села Кезенещі, Балосинещі, Милотинещі та ін. 1442 р., 8 березня, Сучава.— *Cost.* II, 92—93.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Міклушеві Распопу на володіння селами Левкущещі, Милещі, Хоржещі. 1442 р., 5 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 96—97.

Договірна грамота князя литовського Казимира з воєводою Іллею про дружбу і військову допомогу на випадок небезпеки. 1442 р., 8 липня, Троки.— *Cost.* II, 718—719.

Підтвердна грамота молдавських воєвод Іллі та Стефана Маркові, синові Бонти, на володіння селом Бонтещі на Стебнику і селом на р. Бирладі. 1442 р., 30 серпня, Васлуй.— *Cost.* II, 100—101.

Підтвердна грамота князя Свидригайла на надання короля Ягайла церкві св. Івана в Городку. 1443 р., 1 січня, Городок.— *P* 143—145.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Михулу писарю на володіння селом Сесені, селом «де був Юга Чорний» і Воробієвою пасікою. 1443 р., 6 березня, Нямц.— *Cost.* II, 119—121.

Дарча грамота воєводи Стефана слузі Тампі та його синам на села Русещі і Склипотещі. 1443 р., 16 квітня, Сучава.— *ВАМ* 40—42.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Побратському монастиреві на чотири сім'ї циган. 1443 р., 1 травня, б. м. н.— *Cost.* II, 126—127.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Полянському монастиреві на 9 сімей татар. 1443 р., 7 травня, Сучава.— *Cost.* II, 128—129.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Михулові писарю на володіння половиною сіл Беленещі і Копосещі. 1443 р., 14 травня, Сучава.— *Cost.* II, 131—132.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Щефанові Бребу на володіння селом на потоці Ядричі. 1443 р., 18 травня, Сучава.— *Cost.* II, 138—139.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Тодору Владескулу на володіння селом Владещі на р. Сереті. 1443 р., 28 травня, Сучава.— *Cost.* II, 140—141.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Михулу писарю і Тадору граматику на селище «де був Вана Бербече і Єремей» та млин на р. Милятині. 1443 р., 30 травня, Сучава.— *Cost.* II, 144—145.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Журжу Драгушанулу та його братові Олексі на володіння селом Драгушани і на пустелю для заснування села. 1443 р., 31 травня, Сучава.— *Cost.* II, 148—149.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Іліяшу Шанзі на володіння селами Васієщі, Бесещі, половиною села Бедещі і поляною Борили. 1443 р., 8 червня, Сучава.— *Cost.* II, 155—156.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Влашину Крецескулу на володіння селищем «де був дім його батька Стана Кречула» і чотирма полянами для заснування сіл. 1443 р., 20 червня, б. м. н.— *Cost.* II, 160.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Мойці та його братові Тадору на володіння селами на р.Ребричі — Пожерещі і Петрилещі, на р. Ребричоарі — селом попа Микова, Марковим селищем, Никаровим селищем. 1443 р., 24 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 179—180.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана ченцеві Саві на володіння виноградником, місцем для келії та Макаровою келією. 1443 р., 25 серпня, Дольний Торг.— *Cost.* II, 185.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на володіння селами, млинами і митом. 1443 р., 29 листопада, Сучава.— *ПГСММ*.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Побратському монастиреві на села на р. Побраті та Пруті. 1443р., 29 листопада, Сучава.— *ДГСПМН*.

Жалувана грамота галицького князя Льва братам Тутенію і Мойжеку на село Добаневичі в Перемишльській волості, вписана у львівські гродські книги 1443—1446 рр., Львів.— *P* 146—147.

Князь Василій Федорович Острозький поновлює запис свого батька, який надав церкву Матки Божої на кляштор святого Домініка. 1443—1452 рр., б. м. н. — *AS* I, 39.

Великий князь Свидригайло надає слузі своєму Михайлові Олехновичу села Цеценівці, Красилів, Захарівці і Котюжинці у Кременецькій волості. 1444 р., 16 січня, Луцьк.— *AS* I, 39—40

Дарча грамота молдавського воєводи Петра Побратському монастиреві на чотири сім'ї циган. 1444 р., 26 квітня, Дольний Торг.— *DIR«A»* 481.

Молдавський воєвода Стефан звільняє належне Городницькому монастиреві село Баласинівці від податків. 1444 р., 1 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 207—208.

Вирок у справі суперечки між Федком канцлером і Данилом Волошиним за граничну землю Мощаницю. 1444 р., 15 серпня, Ступно.— *AS* I, 41—42.

Підтвердна грамота великого князя литовського Свидригайла Ольгердовича про давні фундуші на церкву у Володимирі, а саме: запис князя Романа Мстиславича на володіння селом Купечів і великого князя литовського Любарта Гедиминовича на с. Сушично. 1444 р., Луцьк.— *АрхЮЗР* 1/VI, 7—9.

Показання Василя Микулинича королеві Казимиру Ягайловичу про те, які повинності відбували брушани великій княгині Вітовтовій. п. 1444 р., б. м. н.— *АкЮЗР* I, 17.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Михайлу логофету на село Чумелещі на р. Сереті з двома кутами і млином та на села на потоці Милятині. 1445 р., 18 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 211—212.

Жалувана грамота князя Свидригайла на володіння селом Ричегов Федорові Жуку, Ходору та Ігнату Чоботам. 1445 р., 3 березня, Луцьк.— *P* 147—149.

Князь Свидригайло надає слузі Радеві село Козлів і луки нижче Білих Берегів. 1445 р., 14 березня, Ольховець.— *СРК.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Михулу логофету на володіння селищами Стенижещі, Гаврилівці та на села на р. Берзоті. 1445 р., 5 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 218—219.

Стефан воєвода укладає договір з князем Казимиром про дружбу та військову допомогу на випадок небезпеки. 1445 р., 25 червня, Ясси.— *Cost.* II, 725—727.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Оанчі логофету на села Прокоп'яни, Безхачі, Великосільці та на три сім'ї циган. 1445 р., 15 липня, Сучава.— *DIR«A»* 483.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла пану Петрашку Ланевичу Мильському на маєток у Луцькому повіті. 1445 р., 24 липня, Луцьк.— *АкЮЗР* I, 17—18.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Оану Уряклі на села на р. Путні. 1445 р., 8 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 226.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Тоадеру Генескулу на володіння селом «де був тесть його піп Оана» та селом Грумазещі, купленим ним у Стана посадника. 1445 р., 11 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 230—231.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана митрополитові Кир Калисту романському на татарина Пашка з Нямца. 1445 р., 30 вересня, Дольний Торг.— *Cost.* II, 236.

Жалувана грамота князя Свидригайла Ольгердовича Івану Мушаті на село Склинь у Луцькому повіті. 1445 р., 5 листопада, Луцьк.— *P* 149—151.

Договірна грамота про дружбу між Стефаном воєводою і польськими панами. 1445 р., 26 листопада, Серет.— *Cost.* II, 728—730.

Дарча грамота литовського князя Свидригайла вірменському владиці на село Ціпорово під Луцьком. 1445 р., 22 грудня, Київ.— *ЗНТШ* CXV, 19.

Дарча грамота литовського князя Свидригайла слузі Петру Ланевичу Кирдеййовичу Мильському на села Киселин, Твердинь, Мутвитище та ін. у Луцькому повіті. 1445—1452 рр., Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 12—13.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана панові Михайлу логофету на село Ловці з прикутками на р. Бистриці, село Гаврилівці та на 6 сімей циган. 1446 р., 25 січня, Сучава.— *Cost.* II, 237—238.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Осташкові Огорилку на володіння селом Бугайчівці на р. Ревті. 1446 р., 26 січня, Сучава.— *Cost.* II, 241.

Дарча грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на щорічний доход — по дві мажі риби на три кантари чорної ікри. 1446 р., 19 лютого, Сучава.— *DIR«A»* 485.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Полянському монастиреві на володіння селами Репчичани, Радівці, Русоніг, Балан, Доброчин та двома млинами і пасікою. 1446 р., 25 лютого, Сучава.— *ПГСПМР.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана панові Драгомиру Оцелу на володіння селом Бозіани з монастирем і обома потічками. 1446 р., 5 березня, Сучава.— *Cost.* II, 247—248.

Грамота молдавського воєводи Стефана про звільнення сіл, належних Нямецькому монастиреві, від різного роду податків. 1446 р., 11 березня, Давидове Село.— *Cost.* II, 250—251.

Жалувана грамота князя Свидригайла Ходкові на села Миловши і Задиби. 1446 р., 15 травня, б. м. н.— *P* 151—153.

Дарча грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на монастир біля Боїщ, церкви у селах Телебечинцях, Башотянах, Баломирещах. 1446 р., 6 червня, Васлуй.— *Cost.* II, 263.

Духовна грамота київського князя Андрія Володимировича. 1446 р., 16 червня, Київ.— *Р* 153—155.

Дарча грамота великого князя Свидригайла слузі Олиферу на село Глухни і селище Стаї у Луцькому повіті. 1446 р., 14 липня, Луцьк.— *AS* I, 42—43.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на володіння селом Дворинещі на р. Молдаві і на село Финтиряле на р. Побраті. 1446 р., 20 липня, Сучава.— *Cost.* II, 270—271.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Петрашку Ланевичу на маєтки Михалевичі, Пруси і Межиріччя в Луцькому і Острозькому повітах. 1446 р., 20 липня, Луцьк.— *АкЮЗР* I, 18.

Дарча грамота великого князя Свидригайла князеві Михайлові Васильовичу Чорторийському на села Алишів, Дерев'яне, Деків, Суховсь, Чаруковець. 1446 р., 29 грудня, Луцьк.— *AS* III, 5.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана бояринові Шандру спатару на володіння селами Колещівці, Рещинці, Дубова, Непоротова, Вишневці, Ожогів і селом на усті р. Кобилчина, де є млин. 1447 р., 14 січня, Сучава.— *Cost.* II, 273—274.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана про надання воєводою Олександром Молдовицькому монастиреві половини калугерського броду, а також 10 бочок вина щорічно. 1447 р., 11 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 281—282.

Дарча грамота великого князя литовського Свидригайла слузі Петрашу Волковиї на землю у Луцькому повіті. 1447 р., 1 серпня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11.

Дозвіл воєводи Романа брашівським купцям торгувати у Молдавському князівстві. 1447 р., 4 серпня. Баків.— *Cost.* II, 731—732.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Нямецькому монастиреві на володіння селами Темишещі, Дворинещі, Крестенещі, Білошещі, Жеминещі, Саучещі, Башотяни, Финтиняле, Думбравиця, Телебячинці, Клокочна та ін. 1447 р., 22 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 288—289.

Лист польського короля Казимира біскупові віленському та ін. з приводу переговорів з магістром хрестоносців. 1447—1492 рр., Брест Куявський.— *ЛКБВ*.

Лист короля Казимира до намісників ковенського, вілкомирського та ін. із забороною держати без його відома німецьку челядь. 1447—1492 рр., Перемишль.— *ЛКНКВ*.

Дарча грамота молдавського воєводи Романа Петрі, синові Томи, на село Сторожинець на р. Сереті. 1448 р., 18 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 299—300.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Романа старості Подільської землі Дітриху Бучацькому на володіння селами Василів, Борисово Село, Кучурів, Ленцовичово Село, Юрківці, Вербівці. 1448 р., 23 лютого, Коломия.— *Cost.* II, 305—306.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра про звільнення сіл Чюленещі, Берестяни, Рошка, належних Полянському монастиреві, від податків. 1448 р., 5 квітня, Поляна.— *DIR«A»* 491.

Продажна грамота князя Юрія Васильовича Острозького братові Іванові Васильовичу на села Мнятин, Головчичі, Підбірці, Дітиничі. 1448 р., 20 квітня, Берестя.— *AS* I, 44.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра панові Михайлу логофету на місце, де були старі млини біля Бані, для збудування нових млинів. 1448 р., 23 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 313—314.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра про звільнення сіл: Рипчичани, Радівці, Добречинещі, Баланещ та ін. від усяких повинностей. 1448 р., 5 травня, Побрата.— *ДГПР*.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра пано Рошці та його братові Кожі на володіння селами Қа ліманещі, Брошяни, Станово, Божещі, селище Братано во та на Микшинову пасіку. 1448 р., 15 липня, Сучава.— *Cost.* II, 316—317.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра пан ві Чернату плоскару та його братові Щефулу на воло діння селами, пустелями на ріках Короді, Сухолуї, Бе зоті, Пруті, Бирладі. 1448 р., 15 липня, Сучава.— *Cos* II, 323—325.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра пан ві Івану Порці на володіння селами, що на Чорном Потоці і на р. Тутові, та на 11 циган. 1448 р., 27 липн Сучава.—*Cost.* II, 342—343.

Присяжна грамота воєводи Петра на вірність польськ му королеві Казимиру. 1448 р., 22 серпня, Хотин.— *Co* II, 733—735.

Присяжна грамота бояр воєводи Петра на вірніс польському королеві Казимиру. 1448 р., 22 серпня, Х тин.— *Cost.* II, 737—738.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Ням цькому монастиреві на чотири сім'ї циган. 1448 р., 3 ресня, Сучава.— *Cost.* II, 352—353.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра панові З на половину села Унгуряни і Сперлещі, на села Прочеі Негашещі, Башотяни, на селища Петрилово, Тисещі Будещі. 1448 р., 3 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 355—3

Підтвердна грамота воєводи Петра брашівським купц про надання привілеїв на вільну торгівлю у Молдавськс князівстві. 1448 р., 11 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 74(741.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра панові Марку на село Панчещі на р. Бирладі, на Фірцину пасіку і на місце під млин на р. Ракові. 1448 р., 15 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 359.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Михайлу логофету та його братам на володіння селами «де був Драгуш Тямеш на усті Студенця» і «де був Старий Тямеш». 1448 р., 22 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 361—362.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра Полянському монастиреві на шість бочок вина щорічно і на віск від Красного Торгу. 1448 р., 5 жовтня, Поляна.— *Cost.* II, 365—366.

Підтвердна грамота воєводи Петра Нямецькому монастиреві на володіння селом Керничани, подарованим монастиреві боярином Крестя. 1448 р., 10 жовтня, Сучава.— *DIR* № 10а (початок грамоти до 5 цитати, далі *Cost.* II, 369).

Дарча грамота пана Крестя Нямецькому монастиреві на володіння селом Креничани. 1448 р., 10 жовтня, Сучава.— *DIR* № 10b.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Побратському монастиреві на віск від Красного Торгу та на 7 бочок вина щорічно. 1449 р., 8 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 377—378.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Молдовицькому монастиреві на володіння посадом на р. Молдаві, подарованим Оаном Пинтечею. 1449 р., 26 травня, Дольний Торг.— *Cost.* II, 379—380.

Розсудна грамота молдавського воєводи Олександра між Костею паркалабом та Герге Херегарі. Костя паркалаб дав Герге Херегарі на збереження 800 золотих, які останній витратив і замість грошей віддає Кості паркалабу своє село біля Васлуя та сучавські доми. 1449 р., 5 червня, Сучава.— *Cost.* II, 385—386.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Полянському монастиреві на різні привілеї. 1449 р., 27 червня, Ясси.— *Cost.* II, 391—392.

Підтвердна грамота воєводи Олександра брашівським купцям на привілеї, надані їм його дідом воєводою Олександром. 1449 р., 3 серпня, Васлуй.— *Cost.* II, 742—744.

Лист Степана Кунацковича Гущі про надання частини маєтку Кольнятичі князю Федору Михайловичу Чорториському. 1449 р., 29 вересня, Луцьк.— *АЛМ* 8.

Договірна грамота про дружбу і військову допомогу на випадок потреби між воєводою Богданом і старостою каменецьким і подільським Дітрихом Бучацьким з Язловця. 1449 р., 2 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 746—747.

Дарча грамота воєводи Іллі слузі Стану, XV ст., Сучава.— *ДГВІС.*

Підтвердна грамота князя Олександра Володимировича про звільнення слуги Ларивона Велавського від усяких повинностей і податків. 1450 р., 19 лютого, Овруч.— *ЗНТШ* XI, 7.

Запис пана Дмитра Порицького про забезпечення на своєму маєтку віна своїй жінці Єлисаветі. п. 1450 р., б. м. н.— *ПИ* № 9.

Акт про продаж землі з угіддями у Волковийській волості Яном Корійвою Ядуговичем церкві св. Станіслава і віленському біскупу. 1451 р., 30 квітня, Вільна.— *АкЮЗР* II, 106.

Дарча грамота князя Олександра Володимировича боярам Івашкові і Петрові Григоровичам на селище Тачанчу. 1451 р., 8 травня, Київ.— *ЗНТШ* XI, 10.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Богдана Нямецькому монастиреві на двох татаринів — Пашка і Петрику. 1451 р., 31 липня, Дольний Торг.— *Cost.* II, 400.

Дарча грамота молдавського воєводи Богдана Молдовицькому монастиреві на 10 бочок вина щорічно. 1451 р., 13 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 401.

Підтвердна грамота великого князя Свидригайла про надання панові Гринкові села Храпино у Туровському повіті. 1451 р., 24 вересня, Луцьк. — *AS* I, 44—45.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Богдана Петру Дурня на володіння місцем у пустелі коло р. Шаковець та на місце коло млина у руслі р. Шаковця. 1451 р., 17 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 402—403.

Дарча грамота великого князя Свидригайла слузі Петру Мишчичу на села Холунев, Холуневець, Підгаї, Силищево городище, дворище Гугнино і селище Бече. 1451 р., 22 грудня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 16—17.

Жалувана грамота князя Свидригайла Митку, племіннику Немира, старости луцького, на село Липу в Перемишльському повіті та села Будятичі, Тишковичі, Дубровицю, Лішну і Стяги у Володимирському повіті. 1451 р., 31 грудня, Луцьк.— *Р* 157—159.

Жалувана грамота князя Свидригайла Пашкові Прокофійовичу на село Холоп'яч у Володимирському повіті. 1451 р., Луцьк.— *Р* 155—157.

Дарча грамота князя Свидригайла Ольгердовича слузі Хомякові молодому Сенкові на вотчину Смордів. 1451 р., Луцьк.— *ДГШХ.*

Жалувана грамота князя Свидригайла Єршу Терешковичу на село Смолиговичі у Мозирському повіті і села: Долгиї Шиї, Бор Брин, Посників, Микулин, Клишевське у Луцькому повіті. 1452 р., 9 січня, Луцьк.— *Р* 160—161.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Бистрицькому монастиреві на володіння потоком Ботна з усіма озерами та двома неводами на Дністрі. 1452 р., 24 лютого, Васлуй.— *DIR«A»* 500.

Підтвердна грамота воєводи Олександра брашівським купцям на привілеї, надані їм його дідом воєводою Олександром. 1452 р., 12 серпня, Васлуй.— *Cost.* II, 759—760.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на володіння букатою землі за Сухим потоком. 1452 р., 7 вересня, Сучава.— *Cost.* II, 409—410.

Жалувана грамота великого князя Свидригайла Фетинії Костюшковій на село Жасковичі у Володнмирському повіті. 1452 р., 22 вересня, Луцьк.— *АкЮЗР* I, 20—21.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра панові Михайлу логофету на володіння селами Іванківці, Погорілівці, Хатчинці з прикутками, купленими ним у Маня Глобниковича за 120 золотих турецьких. 1452 р., 27 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 421—422.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра панові Оні Киндескулу на володіння селом Драгоєщі на усті р. Добротвора, половиною села Петрещі на Зелетині, селом Веришещі на усті р. Берхяча. 1452 р., 21 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 425—426.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра панові Тришору, синові Шандра з Юкаша на володіння селами Оприщещі, Керна та Рекитиш. 1452 р., 21 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 431—432.

Привілей князю Михайлу Васильовичу на село Холопи у Луцькому повіті. 1452 р., 29 грудня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 60—61.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на циган Нанула і його братів Михула, Войка і Радула, Луку, Олексу і Завида та ін. 1453 р., 22 січня, Сучава.— *DIR«A»* 503.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Побратському монастиреві на весь віск від Красного Торгу, шість бочок вина із своєї десятини, Бозову пасіку, 12 колод солоду щорічно і 4 колоди пшениці від банського млина, три сім'ї татар та ін. 1453 р., 26 січня, Сучава.— *Cost.* II, 444—446.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Молдовицькому монастиреві на 12 бочок вина щорічно з своєї десятини, посад на Молдові вище Бані та пасіку в Бохотині, надану паном Костею уришем. 1453 р., січень, Сучава.— *Cost.* II, 453—454.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Оані постельнику на володіння селом Строєщі з млином на усті р. Шімуза, подарованим йому Марушкою Строясовою. 1453 р., 8 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 458—459.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Яцковому монастиреві коло Сучави на право осадити собі село у монастирських межах та на всякі привілеї поселенцям. 1453 р., 23 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 461—462.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Побратському монастиреві на нямецьких татар. 1453 р., 3 квітня, Нямц.— *Cost.* II, 465—466.

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Симі Тунсулу, Балошу Хоржескулу, Щефану Тунсулу, Іоану Хоржескулу на село Хоржещі на р. Богдані та на село Тунсещі також на р. Богдані, куплене у Юки. 1453 р., 12 червня, Сучава.— *Cost.* II, 467—468.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра панові Михайлу логофету, його братам Думі і Тадору на володіння селами на р. Бистриці: Ловці, Прокоп'яни з млином і пасіками, Рашківці, Гаврилівці та ін. 1453 р., 20 червня, Сучава.— *Cost.* II, 471—473.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Городницькому монастиреві на звільнення монастирського села Балосинещі від усяких податків. 1453 р., 8 липня, Сучава.— *Cost.* II, 491—492.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на татар Понтя, Журжа та Іона. 1453 р., 20 липня, Сучава.— *Cost.* II, 493—494.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра панові Вітовту на володіння селом Лужани на Пруті, купленим у пана Костє Вранича. 1453 р., 7 вересня, б. м. н.— *Cost.* II, 495—496.

Договірна грамота воєводи Олександра з польським королем Казимиром про дружбу і військову допомогу. 1453 р., 23 вересня, Серет.— *Cost.* II, 765—766.

Підтвердна грамота воєводи Олександра Молдовицькому монастиреві на право перевозу без мита трьох возів товарів. 1453 р., 30 вересня, Сучава.— *ПГОВ.*

Дарча грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на Бранішу від Бохотина — шлях до Нуорецу Ковасна і на пасіку у Козії. 1454 р., 1 січня, Сучава.— *Cost.* II, 501—502.

Договірна грамота Мужила Бучацького, старости снятинського і коломийського, і його брата Бартоша Бучацького, старости подільського, з канцлером молдавським Михайлом. 1454 р., 24 березня, Снятин.— *Р* 162—163.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Молдовицькому монастиреві на чотири сім'ї циган. 1454 р., 25 серпня, Байчани.— *ПГПММ.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Молдовицькому монастиреві на звільнення від оплати мита трьох монастирських возів та на звільнення банських татар. 1454 р., 25 серпня, Котнари.— *Cost.* II, 508—509.

Запис князем Семеном Романовичем Кобринським своїй дружині Уляні Семенівні Голшанській двох тисяч кіп грошей. 1454 р., 1 жовтня, Кобринь.— *AS* III, 9—10.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра Хоморському монастиреві на звільнення від мита. 1454 р., 2 жовтня, Сучава.— *Cost.* II, 513.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра про звільнення від усяких повинностей сіл Нямецького монастиря: Дворинещі, Тимишещі, Манещі та ін. 1454 р., 8 грудня, Нямц.— *Cost.* II, 516—517.

Лист короля Казимира до каменецького намісника пана Федора Олізаровича з проханням дати дворянину Тишку Ходкевичу Струковицьке дворище. 1454 р., 10 грудня, Краків.— *АЛМ* 12.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Олександра Нямецькому монастиреві на володіння землею коло Нямца на Тополиці. 1455 р., 8 лютого, Ясси.— *Cost.* II, 525—526.

Воєвода Олександр обіцяє королеві польському поміч проти татар та їх ворогів. 1455 р., 14 (лютого або травня), Банилів.— *Cost.* II, 769—770.

Підтвердна грамота воєводи Петра брашівським купцям про надання їм привілеїв на вільну торгівлю. 1455 р., 2 червня, Сучава.— *Cost.* II, 771—772.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Бистрицькому монастиреві на володіння Ботнею з усіма озерами і гирлами, усіма пасіками понад Дністром та двома бродами з усім митом. 1455 р., 6 червня, Сучава.— *Cost.* II, 531—532.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Михайлу логофету на володіння селами Нігоєва, Пертеноші, на обидві Жудечії, Хячул, Сухий потік та ін. 1455 р., 2 липня, Сучава.— *Cost.* II, 539—541

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Петру комісу на володіння селами Гредещі, Фауроане, Стенижещі, Хелмежещі та ін. 1455 р., 15 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 543—544.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Трифу Борзескулу на володіння селами Бецещі, Щефанещі, Болчещі та ін. 1455 р., 20 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 549—550.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Тадору Лінбедулчевичу на володіння селами Браницщари, Жулещі, Бербоші, Бешикуряни та ін. 1455 р., 23 серпня, Сучава.— *Cost.* I, 553—554.

Дарча грамота молдавського воєводи Петра панові Думі Микачу на місце у Бохотині для заснування села. 1455 р., 29 серпня, Сучава.— *Cost.* II, 558—559.

Присяжна грамота воєводи Петра на вірність польському королеві Казимиру. 1455 р., 1 жовтня, Хотин.— *Cost.* II, 773—775.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Нямецькому монастиреві на володіння селом Балошещі. 1455 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 563—564.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Нямецькому монастиреві на володіння селом Балошещі. 1455 р., 20 грудня, Сучава.— *Cost.* II, 563—564.

Напис у монастирі міста Дял. 1455 р., Дял.— *Nic. Doc*

Привілей молдавського воєводи Петра Арона львівським купцям на вільний проїзд у Молдавію і торгівлю з уплатою мита. 1456 р., 15 січня, Сучава.— *ПМВП.*

Дарча грамота молдавського воєводи Петра Хоморському монастиреві на села Пратещі та Діонишево Селище. 1456 р., 20 січня, Сучава.— *ГПХМ.*

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра протопопові Іоілу та його синові Журжу граматику на володіння селами Онещі, Воровещі, Арпешещі, Арменещі та ін. 1456 р., 18 лютого, Сучава.— *Cost.* II, 568—569.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра Нямецькому монастиреві на володіння озером Загорнеі з усіма гирлами. 1456 р., 1 березня, Нямц.— *DIR«A»* 511.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра панові Сину Хотинському на володіння селами Шизківці, Малинці, Замківці та ін. 1456 р., 8 червня, Сучава.— *Cost.* II, 577—578.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Петра на межі села на усті Бредецела, що належало Молдовицькому монастиреві. 1456 р., 13 червня, Сучава.— *Cost.* II, 582—583.

Підтвердна грамота воєводи Петра на привілеї львівським купцям. 1456 р., 29 червня, Сучава.— *Cost.* II, 788—791.

Підтвердна грамота воєводи Петра Журжі Іоіловичу на володіння селом Онещі з монастирем, селом Воровещі і пустелею для заснування села. 1456 р., 30 червня, Сучава.— *Mih.* 213—214.

Грамота молдавського воєводи Петра і його бояр про турецьку данину. 1456 р., Васлуй.— *ЭСФ.*

Грамота слуцького князя Михайла Олельковича бояринові Василію Царю з дозволом купити двір Івашка Гридковича і пожертвувати його слуцькому Троїцькому монастиреві. 1456—1481 р., Копиль.— *Р* 163—164.

Воєвода Петро видає Мужилові бучацькому та Бартошеві із Язловця зрадника і розбійника Льва і призначає двох старостів для нагляду за порядком. 1457 р., 1 квітня, Сучава.— *Cost.* II, 808—811.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на мито від Баківського Торгу. 1457 р., 8 вересня, Бистриця.— *BD* I, 3—5.

Воєвода Стефан прощає вину Михайлові логофету і дозволяє йому самому і всім його родичам повернутися до своїх маєтків. 1457 р., 13 вересня, Баків.— *BD* II, 257—258.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на привілеї Симі Корчі на володіння селом Корчещі на р. Козанчі. 1457 р., 18 вересня, Сучава.— *UKP.*

Жалувана грамота київського князя Семена Олельковича Сенько Скипорю на село Туліни. 1457 р., 1 жовтня, Київ.— *P* 164—165.

Друга жалувана грамота київського князя Семена Олельковича Сенку Скипорю на село Туліни і людей в ньому. 1457 р., 1 жовтня, Київ. — *P* 165—166.

Роз'їзна старости житомирського Жидимонта і пана Каленика Скипорю на село Туліно. бл. 1458 р., б. м. н.— *P* 166—168.

Молдавський воєвода Петро дає розписку Михайлові з Бучача про те, що він одержав золоті гроші, які свого часу давав на жолд панові Бартошу з Бучача. 1458 р., 24 січня, Кам'янець.— *Cost.* II, 814—815.

Дарча грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на село Балошещі і двох татар Оанчу та Пантю з усім їх родом. 1458 р., 13 лютого, Сучава.— *BD* I, 6—7.

Підтвердна грамота воєводи Стефана брашівським та іншим купцям на право вільної торгівлі у Молдавському князівстві, надане його дідом воєводою Олександром. 1458 р., 13 березня, Сучава.— *BD* II, 261—263.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на володіння потоком Ботнею з усіма озерами, гирлами і озерцями. 1458 р., 10 квітня, Дольний Торг.— *BD* I, 8—9.

Підтвердна грамота воєводи Стефана митрополії міста Роман на володіння селами Леукушани з млином та Драгомирещі з поромом на р. Молдаві. 1458 р., 12 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 512.

Підтвердна грамота про продаж Олехном Жюсичем Дробишу Мжюровичу села Конюхи з Рапотовим і з усім, що до нього належить, крім Озерян. 1458 р., 13 червня, Острог.— *ОЖДМ*.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на чотири сім'ї циган. 1458 р., 31 серпня, Дольний Торг.— *ПГСММЦ*.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на право збору воску в Бані з усіх трактирів. 1458 р., 31 серпня, б. м. н. — *DIR«A»* 513.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Оану Грамі на володіння селом, що на Никиді. 1458 р., 5 вересня, Сучава.— *BD* I, 18—19.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на межі старого заповідного лісу. 1458 р., 10 жовтня, Корочин Камінь.— *Mih. Doc.* 121—123.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Негулові і Татулові на володіння селами Руси і Редяни. 1458 р., 26 жовтня, Сучава.— *BD* I, 19—21.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Станчулу Синескулу на володіння селами Синецції, Крептуряни, Щурнещиї та ін. 1458 р., 11 листопада, Сучава.— *BD* I, 24—25.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Лині Ружину на володіння селами Ружиняни, Тиуції, половиною Тележина, Стоборяни, Ботешани та озером Лаго. 1459 р., 3 січня, Сучава.— *Cost. S.* 21—22.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Івашкові Гоєнескулу на володіння селами Кононово, Никоарино та Журжа блідаря. 1459 р., 13 січня, Сучава.— *BD* I, 27—28.

Підтвердна грамота воєводи Стефана людям з Поляни і Оничан про заборону ходити по цих селах дорогунським урядникам. 1459 р., 16 лютого, Сучава.— *BD* I, 28—29.

Молдавський воєвода Стефан постановляє, що всі угорці з села Лукачещі повинні платити данину тільки Бистрицькому монастиреві і право на тих людей має тільки бистрицький ігумен. 1459 р., 20 травня, Сучава.— *DIR«A»* 514.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іону Негоєскулу на володіння селами Берещі, Дринжещі, Хавати, Нежещі. 1459 р., 12 червня, Ясси.— *BD* I, 31—32.

Жалувана грамота київського князя Семена Олельковича Іеремії Шашку на землі по притоках Дністра. 1459 р., 12 червня, Прилуки.— *P* 170—172.

Дарча грамота князя Семена Олександровича бояринові Андрію Морозу на село Жердеву. 1459 р., 23 липня, Київ.— *ЗНТШ* XI, 13.

Дарча грамота воєводи Стефана Хоморському монастиреві на щорічний оброк по п'ять бочок вина. 1459 р., 30 серпня, Сучава.— *BD* I, 34—35.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Гостилу на володіння селами у Молдавському князівстві Гостилещі, Негоєщі, Бахна та ін. 1459 р., 3 вересня, Сучава.— *BD* I, 35—36.

Акт про розподіл маєтку і челяді між братами Богданом і Дмитром Холоневськими. 1459 р., 14 вересня, б. м. н.— *АрхЮЗР* 8/IV, 18—19.

Дарча грамота княгині Анастасії, дружини київського князя Олександра Володимировича, та її синів Семена і Михайла Троїце-Сергіївській Лаврі на села Передол і Почапод. 1459 р., Київ.— *P* 173—174.

Зобов'язання Яна Бучацького з Литвинова щодо виплати 80 гривен Михайлові, канцлеру молдавського воєводи Олександра. 1459—1460 рр., Самбір. — *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.

Грамота короля Казимира про стягнення мита в маєтках волинських князів, панів, бояр і землян. 2-а пол. XV ст., Степань.— *АЛМ* 8—9.

Купча грамота Мартина Гастовтовича на селище Крехаєв з приналежними до нього бортними землями і 14 озерами у Волчка Боденковського та його синів Євлашка і Романа. 2-а пол. XV ст., 3 січня, Овруч.— *СПС.*

Дарча грамота князя Михайла Костянтиновича, старости володимирського, Спаському монастиреві під Луцьком на десятину від озимої пшениці, жита, ярини, гусей, курей, качок. 2-а пол. XV ст., Луцьк.— *СО.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана про продаж Фреце Драгоше села Кецелещі за 70 золотих татарських Романові Темешескулу і про продаж Романом половини цього села Журжу Галбену за 35 золотих татарських. 1460 р., 13 квітня, Сучава.— *Cost. S.* 33—34.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на велике і мале мито у Бакові та мито у Тазлові. 1460 р., 23 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 515.

Воєвода Стефан просить Михайла логофета повернутися до нього на службу, обіцяє не згадувати про сварку між ними і повертає йому усі села і маєтки. 1460 р., 12 червня, Сучава.— *BD* II, 269—270.

Підтвердна грамота воєводи Стефана львівським і подільським купцям про надання привілеїв на вільну торгівлю в Молдавському князівстві. 1460 р., 3 липня, Сучава.— *BD* II, 271—276.

Підтвердна грамота воєводи Стефана бояринові Івулу Войиескулу на володіння селом Войнещі з монастирем, купленим в Іоана та Петрики за 50 золотих. 1460 р., 27 листопада, Сучава.— *Cost. S.* 40—41.

Дарча грамота воєводи Стефана Івашкові комісу на володіння селами Сасещі, Романещі. 1460 р., 5 грудня, Бирлад.— *BD* I, 40—41.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про надання Івулом Солкою трьох сіл зятеві Богдану і онуці Стані. 1461 р., 8 серпня, Сучава.— *BD* I, 44—46.

Грамота Івашка Дичка Васильовича про продаж князеві Семену Васильовичу Несвизькому свого маєтку у Луцькому повіті. 1461 р., 22 грудня, Луцьк.— *AS* I, 53—54.

Воєвода Стефан присягає на вірність і вічний мир з польським королем Казимиром і відрікається від раніше укладених угод, спрямованих проти короля. 1462 р., 2 березня, Сучава.— *BD* II, 282—285.

Митрополит молдавський Феоктист з усією радою воєводи Стефана обіцяє вірність королеві Казимиру і Короні польській. 1462 р., 2 березня, Сучава.— *BD* II, 288—290.

Воєвода Стефан у присутності галицького старости пана Станіслава, каменецького пана Мужили, старости снятинського і коломийського Яна Ланки обіцяє вірність польському королеві Казимиру. 1462 р., 2 березня, Сучава.— *BD* II, 291—293.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Марті, пані Михула Андройніка, на володіння селом Унгул. 1462 р., 20 квітня, Сучава.— *BD* I, 51—53.

Дарча грамота воєводи Стефана Романові та його дітям на 100 рублів чистого срібла. 1462 р., 22 квітня, Сучава.— *BD* I, 53—54.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про те, що Марина, дочка Улина, дала половину села Сперлещі своїй тітці Стані. 1462 р., 15 травня, Баків.— *BD* I, 55—56.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Камінському монастиреві на володіння рядом сіл і млинами у Молдавському князівстві. 1462 р., вересень, Сучава.— *Cost. D.* 10—12.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петру Глодінулу на володіння селом Глодяни. 1462 р., 5 жовтня, Сучава.— *BD* I, 61—62.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петру Чориому на володіння селом Симещі в усті р. Тазлова і четвертою частиною села Филипещі. 1462 р., 6 жовтня, Сучава.— *BD* I, 63—64.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нікору Сербескулу на володіння селами, де була вотчина Думи Чорного, Дрежещі, Борисещі, Мунчеї та ін. на р. Ребричі. 1462 р., 8 жовтня, Сучава.— *BD* I, 64—65.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Лацкові на володіння селами Драгоєщі, Лукачещі, Ботещі і Какачани. 1462 р., 3 грудня, Сучава.— *BD* I, 66—67.

Дарча грамота Ігнатія, вистіарника воєводи Стефана, церкві св. Благовіщення на р. Молдовиці на різні дорогі речі. 1462 р., Молдовиця.— *BD* I, 69—71.

Підтвердна грамота воєводи Стефана львівським купцям про надання привілею на вільну торгівлю в Молдавському князівстві. 1463 р., 25 січня, Ясси.— *BD* II, 294—295.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Шефулові Чернатескулу на володіння селом Мотишещі і селищем Татулово. 1463 р., 15 квітня, Сучава.— *BD* I, 73—74.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на весь хотар у Загорній і всякі привілеї. 1463 р., 13 червня, Сучава.— *Cost. S.* 45.

Поділ маєтків князів Семена, Солтана і Василя Збаразьких. 1463 р., 9 липня, Луцьк.— *AS* I, 54—55.

Підтвердна грамота старости луцького Михайла Монтовтовича і маршалка Волинської землі пана Олізара про угоду між князями Василем і Семеном Збаразькими. 1463 р., 10 липня, Луцьк.— *AS* I, 55—56.

Продажна грамота острозького міщанина Дробиша Мжюровича князеві Іванові Васильовичу Острозькому на села Конюхи та Озеряни. 1463 р., 20 вересня, Острог.— *AS* I, 56.

Підтвердна грамота Грицька Яглищевича панові Сенку Хомековичу на володіння кутом поля з садком. 1463 р., б. м. н.— *ГГЯ.*

Дарча грамота короля Казимира Ягеллона Левину Шаломичу на заселені і незаселені землі у Берестейському воєводстві. 1463—1478 рр., Берестя.— *РЕА* I, 35—36

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Луці, синові Петра логофета, та його дружині Марині на володіння селом Топорівці. 1464 р., 28 квітня, Сучава.— *Cost. S.* 59—60.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Муші, дружині пана Пантелея, на володіння селом Пантелієщі на Озері. 1464 р., 11 червня, Васлуй.—*DIR*«A» 517.

Продажна грамота Олехна Юрійовича Іванові Дробишу Мжюровичу на озеренське дворище. 1464 р., 25 червня, Острог.— *AS* I, 57.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тодору Продану на володіння селом Грикове на р. Сереті, купленим ним за 300 золотих турецьких. 1464 р., 12 вересня, Сучава.— *BD* I, 83—84.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Андрейкові Чорторийському на володіння селами Чортория, Дубовцул, Ошихлеб. 1464 р., 2 листопада, Сучава.— *BD* I, 85—86.

Запис про купівлю Олександром, сином Стефана воєводи, євангелія з XIV ст., зроблений на тому ж євангелії. 1464—1496 рр., б. м. н.— *Gh. S.*

Продажна грамота Гринка Єловича князеві Іванові Васильовичу Острозькому на село Долотче. 1465 р., 25 січня, Острог.— *AS* I, 57.

Дарчий запис княгині Ульяни Кобринської слузі Іуді на церкву Петра і Павла у Кобрині. 1465 р., 19 лютого, Кобринь.— *АкВАК* III, 4.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Кандрі, синові Греула, на володіння половиною села Журжещі. 1465 р., 3 березня, Васлуй.— *BD* I, 87—88.

Дарча грамота князя Семена Олександровича князеві Юрієві Борисовичу на селище Сераків. 1465 р., березень, Київ.— *ДГСОС.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана митрополитові Теоктисту на володіння селом Михаєщі, купленим ним у Журжа Ротомпана за 270 золотих турецьких. 1465 р., 11 квітня, Сучава.— *GL* 176.

Підтвердна грамота воєводи Стефана митрополії Дольного Торгу на сім циганських родин. 1465 р., 13 грудня, Сучава.— *DIR*«A» 518.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іоанишу Ізварецу на володіння селом Мунте, купленим ним за 90 золотих. 1466 р., 18 лютого, Сучава.— *DIR*«A» 519.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про звільнення всіх мешканців села Негоєщі, що на Чорному Потоці, від різних податей. 1466 р., 13 березня, Сучава.— *BD* I, 94—96.

Підтвердна грамота про обмін Янком Чапличем села Голче на помістя Межиріччя, належне князю Івану Васильовичу Острозькому. 1466 р., 20 червня, Острог.— *AS* I, 60—61.

Продажна грамота Янка Чаплича князеві Івану Васильовичу Острозькому на село Голче. 1466 р., 20 червня, Острог.— *AS* I, 61—62.

Продажна грамота князя Юрія Васильовича Заславського Семену Олізаровичу на село Белашів. 1466 р., 26 червня, Берестя.— *AS* I, 62—63.

Запис воєводою Стефаном Побратському монастиреві вічного оброку на помин душі своїх родичів. 1466 р., 9 липня, Сучава.— *BD* I, 104—106.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Бені на володіння селами Мурджани, Ухирнещі. 1466 р., 28 серпня, Сучава.— *BD* I. 109—111.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Боді на володіння місцем для заснування села і пасіки, купленими ним за 40 золотих у Татула. 1466 р., 8 грудня, Дольний Торг.— *BD* I, 112—113.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Мойкові і Кості на володіння місцем для заснування села на Керлігатурі. 1466 р., 8 грудня, Дольний Торг.— *BD* I, 114—115.

Напис на плащаниці в церкві села Сулимівкн Переяславського повіту або Бориспoля Полтавської єпархії. 1466 р., б. м. н.— *ОБРН* 128.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Мойкові і Кості на володіння селищем Шубеєва Криниця. 1467 р., 1 січня, Сучава.— *BD* I, 117—118.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Томі і Журжі, синам Мармуревим, на володіння селом Мармуряни. 1467 р., 10 січня, Сучава.— *BD* I, 118—119.

Підтвердна грамота про продаж братами Цеценівськими князеві Олександру Сангушку сіл Цеценівці і Баймаківці на Случі. 1467 р., 12 січня, Кременець.— *AS* I, 63.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана про звільнення сіл Бистрицького монастиря: Звижинці, Коголещі та ін. від сплати податків. 1467 р., 3 лютого, Сучава.— *Mih. Doc.* 125—126.

Грамота пересопницького ігумена Іларіона про обмін маєтками з луцьким старостою Петром Яновичем. 1467 р., 18 червня, Луцьк.— *СП* № 13.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Стойці та його синові Манчулу на володіння половиною села Урдещі, купленою ними за 45 золотих татарських у синів Флорини. 1467 р., 30 червня, Бирлад.— *Cost. S.* 68—69.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Хоморському монастиреві на володіння землями, подарованими йому Юрієм Шербичем. 1467 р., 11 вересня, Сучава.— *BD* I, 120—121.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Луці Кавтешу на володіння селом Кобилії Вишні. 1467 р., 2 жовтня, Сучава.— *BD* I, 122—123.

Львівський архієпископ Григорій, галицький староста Станіслав з Ходча, воєвода подільський Михайло Бучацький, не дійшовши згоди на сеймі, просять воєводу Стефана скликати другий сейм. 1467 р., 9 жовтня, під Хотином.— *BD* II, 296—298.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Драгошу на володіння селом Фауріє на р. Бистриці. 1468 р., 5 лютого, Сучава.— *BC* I, 125—126.

Воєвода Стефан разом з митрополитом і усім духовенством присягає на вірність польському королеві Казимирові та обіцяє не вступати у згоду з його ворогами. 1468 р., 28 липня, Сучава.— *BD* II, 300—303.

Воєвода Стефан прощає Михайла логофета, його брата пана Думу та їхніх слуг, обіцяє не згадувати про сварку між ними, повертає частину майна. 1468 р., 28 липня, Сучава.— *BD* II, 305—306.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам Франку, Трифу, Іванові, Ісаї на володіння селом Франчещі. 1468 р., 12 вересня, Сучава.— *BD* I, 127—128.

Підтвердна грамота воєводи Стефана пану Щефулові Чернатескулу на володіння селами Чернатещі, Мотишещі, Татулово. 1468 р., 24 вересня, Сучава.— *BD* I, 129—131.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Петру і його братам Оані і Думі на володіння селами Брудурещі, Сакалишещі, Андрієщі, Берещі та ін. 1469 р., 9 лютого, Сучава.— *BD* I, 133—135.

Підтвердна грамота про продаж братами Цеценівськими князеві Олександру Сангушковичу маєтку Новосілці. 1469 р., 9 лютого, Кременець.— *AS* I, 64.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Владові Мурсі на володіння половиною села Албещі на Стебнику. 1469 р., 5 червня, Сучава.— *BD* I, 135—136.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Тоадеру Звищалу і його сестрам на володіння селами Звищелещі і Щербанещі. 1469 р., 20 жовтня, Яссн.— *BD* I, 138—139.

Напис на церкві Києво-Печерської Лаври. бл. 1470 р., Київ.— *ОБРН* 129—130.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про дозвіл татаринові Оані і його дітям повернутися до Молдавського князівства і на звільнення їх від холопства. 1470 р., 8 лютого, Сучава.— *BD* I, 140—141.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на володіння Киприяновою пасікою, монастирем з усіма полянами і пасіками, монастирськими селами і циганами. 1470 р., 1 квітня, Сучава.— *DIR«A»* 522.

Дарча грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на право торгувати трьома мажами у Молдавському князівстві без сплати мита. 1470 р., 1 квітня, Сучава.—*DIR«A»* 523.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на Киприянову пасіку, записану на помин душі його тіткою Княжною. 1470 р., 7 травня, Сучава.— *BD* I, 147—148.

Запис воєводою Стефаном Путненському монастиреві виноградника на помин душі його родичів. 1470 р., 28 травня, Сучава.— *BD* I, 149—151.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на володіння селами Хемеяни і Сирби, подарованими Юрієм, Петрашком і Тодором. 1470 р., 5 червня, б. м. н.— *BD* I, 152—153.

Продажна грамота Ванка Скердійовича з Квасилова князеві Семенові Васильовичу Збаразькому своїх сіл у Луцькому повіті. 1470 р., 4 липня, Володимир.— *AS* I, 64—65.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Барсу і його братові Шушману на володіння селами Коблчини і Білосівці на Дністрі. 1470 р., 18 липня, Сучава.— *BD* I, 155—156.

Воєвода Стефан обіцяє Михайлові логофету не згадувати про сварку між ними і повертає йому усі села. 1470 р., 10 серпня, Дольний Торг.— *BD* II, 309—310.

Запис князем Василем Юрійовичем церкві св. Богородиці в Смоленську данини від сіл Сова і Ріпиничі. 1470 р., 16 жовтня, б. м. н.— *AS* I, 67.

Люстрація Київської землі (копія XVI ст.). бл. 1471 р., б. м. н.— *ЛКЗ* 90—94.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Томі Бонтику на володіння селами «на Поляні» «де були князі Белош і Данчул» і млином на Молдаві. 1471 р., 13 серпня, Сучава.— *DIR«A»* 525.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про звільнення Побратського монастиря від мита у Цоцорі за перевіз товарів. 1471 р., 15 серпня, Путна.— *BD* I, 158—159.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Путненському монастиреві на село Балківці. 1471 р., 10 вересня, Сучава.— *ДГСМПБ*.

Марія Вохнова видає дочку за сестринця пана Юшка Камки і укладає з ним угоду про надання віна молодим. 1471 р., 11 вересня, Володимир.— *АрхЮЗР* 8/III, 627—628.

Дарча грамота воєводи Стефана Зографському монастиреві на 500 аспр щорічно. 1471 р., 13 вересня, Сучава.— *DIR«A»* 527.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам Журжу Котецу і брату його Козмі Котецу на володіння селом Котечари, купленим ними за 80 золотих татарських. 1471 р., 24 жовтня, Сучава.— *BD* I, 163—165.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Кресті Негою на володіння селами Негоєщі, Унгуряни та млином на р. Васлуй. 1472 р., 17 січня, Сучава.— *Cost. D.* 26—27.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Воронецькому монастиреві на вільний в'їзд за рибою. 1472 р., 22 січня, Сучава.— *ДГСВМ*.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Шандру Тетеренулу на володіння селами Моймещі, Серби та Жамири. 1472 р., 25 січня, Сучава.— *DIR«A»* 528.

Дарча грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на село Острицю на Пруті. 1472 р., 25 квітня, Сучава.— *BD* I, 169—170.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Лазору і Вілошу на володіння третьою частиною села Петрещі і половиною поляни Микулициної, подарованими їм їх дідом Петром Вилною. 1472 р., 1 червня, Васлуй.— *Cost. S.* 87—88.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Роману на володіння частиною села Міклушани. 1472 р., 5 червня, Васлуй.— *BD* I, 171—172.

Написи на печатках, прикріплених до грамоти воєводи Стефана, якою він підтверджує слузі Роману частину села Міклушани. 1472 р., 5 червня, Васлуй.— *BD* I, 172—173.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про звільнення сіл Бодещі і Юркани, належних Полянському монастиреві, від різних податків, за винятком штрафу за викрадення дівчини. 1472 р., 19 серпня, Сучава.— *DIR«A»* 530.

Запис волинського землянина Волчка Хрінницького про забезпечення на своєму маєтку Лопавши віна своїй дочці Марині і зятю Пашку Посяговецькому. 1472 р., 15 вересня, Хрінники.— *АрхЮЗР* 8/III, 2—3.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Петру, синові Балка, на володіння селом Флочещі на Великому Тазлові. 1472 р., 8 жовтня, б. м. н.— *BD* I, 177—178.

Дарча грамота воєводи Стефана Молдовицькому монастиреві на володіння землею. 1473 р., 8 січня, Сучава.— *ШКН* 164—166.

Дарча грамота пана Данила Дамбоговича Задеревецького Шандрові та його рідні на дворище по р. Сукилі «де Доброславець сидів». 1473 р., 6 червня, б. м. н.— *ЗНТШ* V, 3.

Дарча грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на млини на р. Сереті. 1473 р., 3 вересня, Сучава.— *BD* I, 181—182.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, якою він дарує Путненському монастиреві млини на р. Сереті. 1473 р., 3 вересня, Сучава.— *BD* I, 182.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Корлату на володіння селом Беркишещі на р. Молдаві. 1473 р., 13 вересня, Сучава.— *BD* I, 183—184.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петрові, сину Андрици, на володіння селом Братієщі на Сереті. 1473 р., 14 жовтня, Сучава.— *BD* I, 186—187.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Станові Хоржі на володіння селом, що під кінцем Піска, і на Пеперигову криницю. 1473 р., 9 грудня, Сучава.— *BD* I, 189—191.

Брати Збаразькі обмінюються маєтками з своїм дядьком Семеном Збаразьким. 1473 р., б. м. н.— *АрхЮЗР* 8/IV, 102—103.

Розсудна грамота воєводи Стефана між Іваном, сином Васькова з Городник, і Марушкою, дочкою Івана Купчича. 1474 р., 26 серпня, Васлуй.— *РГС*.

Написи на печатках, прикріплених до розсудної грамоти воєводи Стефана між Іваном, сином Васькова з Хородник, і Марушкою, дочкою Івана Купчича. 1474 р., 26 серпня, Васлуй.— *BD* I, 193.

Продажна грамота Федка Козловського пану Андрушкові Федоровичу на село Ступно. 1474 р., Луцьк.— *AS* I, 69.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Михулу сулжару та його братам на володіння селом Дурнещі з монастирем. 1475 р., 14 квітня, Сучава.— *Cost. D.* 3—4.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Хородницькому монастиреві на володіння двома селами. 1475 р., 17 квітня, Дольний Торг.— *BD* I, 199—200.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Хоморському монастиреві на володіння селами Дворничани, Ставчани, Глодяни і Калугеряни. 1475 р., 25 квітня, Сучава.— *BD* I, 203—204.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Козмі, синові Балошева, на володіння селом Балошещі і половиною села Торторещі. 1475 р., 7 травня, Сучава.— *BD* I, 205—207.

Князі Олександр і Михайло Сангушковичі ділять між собою маєтки, одержані в спадок по матері. 1475 р., 17 червня, Хвалимичі.— *AS* III, 14.

Князі Михайло та Семен Збаразькі ділять між собою землі померлого князя Солтана і зобов'язуються дотримуватись складеної угоди. 1475 р., 4 липня, Луцьк.— *AS* I, 69—70.

Підтвердна грамота воєводи Стефана угорським купцям на право вільної торгівлі у Молдавському князівстві. 1475 р., 10 липня, Сучава.— *BD* II, 329.

Підтвердна грамота про те, що князі Семен і Михайло Збаразькі ділять майно померлого князя Солтана Збаразького. 1475 р., до 1 вересня, б. м. н.— *AS* I, 71.

Продажна грамота князя Михайла Івановича Роговицького панові Федору Оножку Витонізькому на село Дажєв. 1475 р., 11 жовтня, Володимир.— *AS* I, 72.

Воєвода Стефан доводить до відома брашов'ян, що він порозумівся про всі справи з жупаном Кашпаром і жупаном Міхалом, які торгуватимуть від його імені. 1475 р., 1 листопада, Дольний Торг.— *BD* II, 336.

Лист луцького старости Івана Ходкевича королеві Казимиру про охорону Свинюської королівської пущі від вторгнення сусідніх приватних власників. 1475—1480 рр., 30 червня, Луцьк.— *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21.

Дарча грамота Ігнатія, званого Юга, вистіарника воєводи Стефана, Путненському монастиреві на різні речі. 1476 р., 25 січня, Путна.— *BD* I, 210—212.

Воєвода Стефан звертається з просьбою до брашівського шолтуза прислати йому збройну допомогу. 1476 р., 18 лютого, Васлуй.— *BD* II, 337.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Мушату на володіння селом Попринкани на р. Жежії, купленим ним у пана Щефула за 100 золотих татарських. 1476 р., 22 травня, Ясси.— *BD* I, 208—209.

Написи на печатках, прикріплених до грамоти воєводи Стефана, якою він підтверджує панові Мушату село Попринкани на р. Жежії. 1476 р., 22 травня, Ясси.— *BD* I, 209.

Дарча грамота Ігнатія, званого Юга, вистіарника воєводи Стефана, Путненському монастиреві на різні речі. 1476 р., 1 червня, Путна.— *BD* I, 215—216.

Дарча грамота Ігнатія, званого Юга, вистіарника воєводи Стефана, Путненському монастиреві на різні речі. 1476 р., 29 червня, Путна.— *BD* I, 216—217.

Запис про продаж Опанасом Бобиною Хмелевським маєтку Хмелев панові Волчку Жасковському. 1476 р., б. м. н.— *АрхЮЗР* 8/IV, 154.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на володіння селом Ширівці за Прутом, подарованим вистіарником Югою. 1478 р., 11 лютого, Сучава.— *BD* I, 218—220.

Грамота князя Семена Васильовича і княгині Василевої про розмежування ділянки князя Солтана. 1478 р., 2 червня, Манів.— *AS* I, 75—76.

Запис про розподіл майна між Ваньком Чжусичем з Квасилова і його братаничем Олехном Чжусою. 1478 р., 5 серпня, Львів.— *ЗРМ*.

Написи на каплиці кафедрального собору при краківському королівському замку. 1478 р., Краків.— *ОБРН* 130—131.

Розмежувальна грамота Яна Кучука і Івашка Ілінича на володіння маєтком Зелви між Василевою Копачевича і Михайловою Нацевича. 1478 р., Лукониця.— *AS* III, 16—17.

Дарча грамота короля Казимира Гридкові і Данилові Старчичам на землю Хомчинську. 1478 р., Люблін.— *АрхЮЗР* 4/I, 8.

Присяжна грамота воєводи Стефана на вірність польському королеві Казимиру. 1479 р., 22 січня, Новий Град.— *BD* II, 351—352.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана нямецькому паркалабові Дажбогу на володіння селом Должещії. 1479 р., 4 березня, Сучава.— *ВАМ* 61—62.

Дарча грамота воєводи Стефана Авраму Франку на село Подоляни і один став з млином на р. Бистриці. 1479 р., 9 березня, Сучава.— *BD* I, 220—222.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана про те, що він дарує Авраму Франку село Подоляни і один став з млином на р. Бистриці. 1479 р., 9 березня, Сучава.— *BD* I, 222.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам Тоадеру, Іону, Пую, Захарію і їх сестрі Тодорі на володіння селищем Дранкалєщі. 1479 р., 29 квітня, Сучава.— *BD* I, 223—224.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Думі на володіння двома селами Рогожани на р. Сереті. 1479 р., 14 травня. Сучава.— *BD* I, 226.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам Іллі, Думі і Козмі на володіння половиною села Хлапещі на Білому Потоці. 1479 р., 19 травня, Сучава.— *BD* I, 228—229.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Ханку на володіння селами Зубричани і Ванківці, купленими ним за 200 золотих татарських. 1479 р., 24 травня, Сучава.— *Cost. S.* 98—99.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Радовецькій митрополії на володіння селом Радовці та селами Коцманського округу. 1479 р., 30 серпня, Сучава.— *DC* 140—141.

Напис на могилі молдавського воєводи Романа. 1479 р., б. м. н.— *DC* 11.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Маркові Белауру на володіння половиною села, половиною млина та половиною ставу на Чорному Потоці, купленими за 150 золотих татарських у пана Крестишора. 1479—1480 р., 15 листопада, б. м. н.— *Cost. S.* 104—105.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Долзі на володіння селом Пашканії на р. Бистриці, купленим ним у синів Мирчі за 200 золотих татарських. 1480 р., 25 січня, Сучава.— *BD* I, 237—238.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Мирчі, синові Микули Оргони, на володіння селом Оргоєщі і Нігомирещі. 1480 р., 17 квітня, Сучава.— *BD* I, 238—240.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Щефулові на володіння трьома селами: Єкушани, Драгушани і Поприкани, 1480 р., 27 травня, Сучава.— *BD* I, 240—242.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, про те, що він підтверджує панові Щефулу три села: Єкушани, Драгушани і Поприкани. 1480 р., 27 травня, Сучава.— *BD* I, 242.

Підтвердна грамота воєводи Стефана бояринові Харману на володіння селом Симиничани, а також на володіння татарином Костею та циганом Лалем. 1480 р., 29 серпня, Сучава.— *BD* I, 242—244.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, якою він підтверджує Харману право на володіння селом Симиничани, а також право на володіння татарином Костею та циганом Лалем. 1480 р., 29 серпня, Сучава.— *BD* I, 244.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Станці на володіння селом Добрулещі, купленим нею у Анни, сестри логофета

Добрула за 100 золотих татарських. 1480 р., 11 вересня, Сучава.— *BD* I, 244—245.

Підтвердна грамота воєводи Стефана ключникові Думі, його жінці Насті, братові Юрієві, сестрам Федорі та Олущі на володіння селами Кандещі, Лозна, Максинещі. 1480 р., 15 вересня, Сучава.— *BD* I, 245—247.

Напис на могилі воєводи Богдана. 1480 р., б. м. н.— *DC* 8.

Напис на могилі молдавського воєводи Лацка. 1480 р., б. м. н.— *DC* 9.

Напис на могилі молдавського воєводи Іоанна Стефана. 1480 р., б. м. н.— *DC* 10.

Напис на могилі молдавського воєводи Богдана, брата воєводи Олександра. 1480 р., б. м. н.— *DC* 11.

Напис на могилі молдавського воєводи Богдана, сина воєводи Олександра. 1480 р., б. м. н.— *DC* 12.

Вистіарники і митники Кіракол та Бучум просять брашівського митника повернути незаконно взяті ним у Михалка 4 золотих угорських. 1480—1484 рр., 17 вересня, Сучава.— *BD* II, 369—370.

Повідомлення пана Триколича рідні про своє перебування в полоні у воєводи Басараба і розпорядження щодо власного майна. 1481 р., січень. Торговище.— *BD* II, 358.

Купча грамота воєводи Стефана на село Селівестри за 200 золотих татарських, яке пізніше обмінює на села Борилещі і Драготещі і дарує їх Тазлівському монастиреві. 1481 р., 1 лютого, Сучава.— *BD* I, 248—249.

Запис про заставлення Лукерією Ігнатовою Боровиковою свого села П'ян за 30 кіп широких грошей. 1481 р., 24 квітня, Острог.— *AS* I, 77—78.

Ставропігіальна грамота константинопольського патріарха Максима Києво-Печерському монастиреві (копія XIX ст.). 1481 р., 14 червня, б. м. н.— *ГПМ*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про надання селу Радовцям привілеїв митрополії. 1481 р., 23 серпня, Сучава.— *BD* I, 256—257.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на достовірність показань свідків про те, що селом Рикичани до приходу Алібега і Скендербега володів Михул Бузат. 1481 р., 15 жовтня, Сучава.— *BD* I, 258—259.

Посольство молдавського воєводи Стефана до польського короля Казимира. 1481 р., б. м. н.— *BD* II, 364—365.

Напис на кам'яній плиті у Путненському монастирі. 1481 р., Путна.— *KI*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана дякові Івулу на володіння селом Віляни, купленим ним у Анни, сестри Добрула, за 200 золотих татарських. 1482 р., 15 березня, Сучава.— *BD* I, 259—261.

Угода між князем Михайлом Збаразьким і княгинею Марією Семеновою Колоденською про поділ майна померлого князя Семена Васильовича Колоденського. 1482 р., 1 квітня, Вільна.— *AS* I, 79—80.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Козмі на володіння селом Кобилія на Дністрі, купленим ним за 160 золотих татарських у Щефула Спиняна. 1482 р., 15 квітня, Сучава.— *BD* I, 261—263.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на володіння селами Дворинещі і Бузації на Молдаві та селом Финтанінеле на Побраті. 1482 р., 9 травня, Сучава.— *BD* I, 263—264.

Князі Михайло і Семен Васильовичі Збаразькі ділять між собою майно батька. 1482 р., 14 листопада, Вишнівець.— *AS* I, 80—81.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру Рохату на володіння селом Кухнещі на Ребричі, купленим ним за 120 золотих татарських в Оана Кухне. 1482 р., б. м. н.— *BD* I, 265—266.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує право на володіння селом Кухнещі на Ребричі, купленим ним в Оана Кухне за 120 золотих татарських. 1482 р., б. м. н.— *BD* I, 266.

Король Казимир записує житомирським і київським боярам волості. 1482—1491 рр., б. м. н.— *АрхЮЗР* 7/II, 9—10.

Запис князем Семеном Юрійовичем дружині Настасії на віно дві тисячі кіп грошей. 1483 р., 2 лютого, Ровно.— *AS* I, 82.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Журжу Оничанулу і його племінникові Іону Оничанулу на володіння половиною села Оничани. 1483 р., 17 лютого, Сучава.— *BD* I, 267—268.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує Журжу Оничанулу і його племінникові право на володіння половиною села Оничани. 1483 р., 17 лютого, Сучава.— *BD* I, 268.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана на обмін селами між Вилкулом Пурчелескулом і Петром стольником. 1483 р., 12 квітня, Сучава.— *Cost. D.* 30—31.

Підтвердна грамота воєводи Стефана логофету Тутулові на володіння селищем Левкоції і пасікою Врабіа, купленими за 80 золотих татарських. 1483 р., 17 серпня, Сучава.— *BD* I, 269—270.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іванові Думбраву і його братові Тоадеру Урдюгашу на володіння селами Обрашіа і Іванещі та половиною Малещів. 1483 р., 23 вересня, Сучава.— *BD* I, 272—273.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Ігнатові і його брату Іону Тинтилу на володіння половиною села Шоприляни, купленого ними у дочки Шоприла за 80 золотих татарських. 1483 р., вересень, Сучава.— *BD* I, 274—276.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує Ігнатові і його брату Іону Тинтилу право на володіння половиною села Шоприляни, купленого ними у дочки Шоприла за 80 золотих татарських. 1483 р., вересень, Сучава.— *BD* I, 276.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Ониці Мушату на володіння селищем Ункетещі на Дністрі, купленим ним за 120 золотих татарських у Васка Унклята. 1483 р., 17 жовтня, Сучава.— *Cost. S.* 121—122.

Дарчий запис Олізара Кирдейовича Красносельському монастиреві на право володіння селом Доросин, вписаний у Луцьке євангеліє XV ст. 1483 р., б. м. н.— *ВОРСР* 177—178.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Оанові Тихулу на володіння селом Глодяни, купленим ним у Петра Глодянула за 120 золотих татарських. 1484 р., 13 травня, Сучава.— *BD* I, 276—277.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Драгошу на володіння селами Фундещі на ріках Албині і Лацкані. 1484 р., 13 травня, Сучава.— *BD* I, 278—279.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іону Парава і Татулові Беривоєскулу на володіння селом Беривоєщі, купленим ними у Щефула Чернетескула за 37 золотих татарських. 1484 р., 14 травня, Сучава.— *BD* I, 282—283.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Станчулові на володіння місцевістю біля млина на р. Бредецел, купленою ним за 50 золотих татарських в онуків Коруя. 1484 р., 29 травня, Сучава.— *BD* I, 285—286.

Ярлик від царя Муртази (копія XVI ст.). 1484 р., серпень, б. м. н.— *ЯМ*. Кінець грамоти має скорочення *РИБ* 351.

Грамота молдавського господаря Стефана III великому князеві Івану III з пропозицією укласти договір проти турецьких загарбників. Червень 1484 — березень 1486 р., б. м. н.— *ГСПТЗ*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на вірність польському королеві Казимиру та Короні польській. 1485 р., 16 вересня, Коломия.— *BD* II, 370—372.

Запис князя Федора Васильовича Збаразького княгині Марії Семеновій Ровенській на право володіння його маєтками Студенкою і Ставком. 1485—1500 рр., 9 серпня, Черлехів.— *AS* I, 120—121.

Дарчий запис Івана Стретовича Лаврашівському монастиреві на тридцять кіп жита. 1486 р., 10 серпня, Березовець.— *АкЮЗР* I, 295.

Підтвердна грамота воєводи Стефана ключникові Думі і його братові Петру Брудуру на володіння селом Щефанещі, купленим ними. 1486 р., 14 вересня, Сучава.— *BD* I, 289—290.

Дарча грамота воєводи Стефана Радовецькій єпископії на володіння трьома сім'ями циган. 1486 р., 13 листопада, Сучава.— *DC* 143—144.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Іванові, Андріяшу, Гаврилу і Петру на володіння селом Татарещі, купленим ними за 40 золотих татарських. 1487 р., 12 січня, Сучава.— *BD* I, 291—292.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує братам Іванові, Андріяшу, Гаврилу і Петру право на володіння селом Татарещі, купленим ними за 40 золотих татарських. 1487 р., 12 січня, Сучава.— *BD* I, 292.

Запис княгині Федки Іванової Кобринської своєму чоловікові Івану Семеновичу 2000 золотих угорських. 1487 р., 25 січня, Добучини.— *AS* I, 239—240.

Лист овруцькому намісникові панові Роману Івашковичу про здачу в оренду вруцьких корчом на три роки вруцьким міщанам. 1487 р., 29 січня, Радомль.— *РИБ* 227—228.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іванкові Бриличу на володіння селами Бригияни, Вербія і Корлетяни. 1487 р., 5 березня, Сучава.— *BD* I, 293—294.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Костє Грасулу на володіння селом Плевецещі. 1487 р., 5 березня, Сучава.— *BD* I, 295—296.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру Тансі на володіння земельним наділом (шостою частиною від хотара Петрещилор). 1487 р., 6 березня, Сучава.— *BD* I, 296—298.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Журжу Кекеразі та його жінці Федці на володіння селом Немисничі, купленим ними у боярина Івана за 200 золотих татарських. 1487 р., 8 березня, Сучава.— *BD* I, 301—302.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує Журжу Кекеразі право на володіння селом Немисничі, купленим ним у боярина Івана за 200 золотих татарських. 1487 р., 8 березня, Сучава.— *BD* I, 302.

Підтвердна грамота пані Тетяни Єнкової Чаплич князям Михайлові і Костянтинові Острозьким про заміну двору Голче на Межиріччя, проведену її чоловіком Єнком. 1487 р., 10 березня, Луцьк.— *AS* I, 85—86.

Князі Михайло та Костянтин Івановичі Острозькі віддають Тетяні Єнковій Чаплич село Межиріччя. 1487 р., 10 березня, Луцьк.— *AS* I, 86—87.

Лист київському воєводі Юрію Пацевичу про дозвіл Тишкові тимчасово користуватися землею, яка була власністю Карпа Лупандича. 1487 р., 22 травня, Краків.— *РИБ* 434—435.

Оренда мита луцького євреям на три роки (копія XVI ст.). 1487 р., 30 травня. Краків.— *АМЛ*.

Оренда мита берестейського, дорогицького, бєльського та городенського луцьким євреям на три роки. 1487 р., 30 травня, Краків.— *РИБ* 225—227.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Томі Пригорчі на володіння половиною села Крижані на р. Сереті. 1487 р., 7 жовтня, Сучава.— *BD* I, 304—305.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Глизі Сербескулу на володіння селом Менелещі у Нямецькій волості. 1487 р., 8 жовтня, Сучава.— *Cost. D.* 6—7.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Луці, Оанчу і Тудорану на володіння селом Онческі, купленим ними за 400 золотих татарських. 1487 р., 9 жовтня, Сучава.— *BD* I, 306—307.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Урсу на володіння половиною села Стерчещі, купленою ним у Михула з Феєрещ за 35 золотих. 1487 р., 9 жовтня, Сучава.— *BD* I, 308—309.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Бистрицькому монастиреві на володіння циганами Микулою з челяддю, Татулом з челяддю та ін. 1487 р., 1 листопада, Сучава.— *BD* I, 309—311.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на циган, даних його дідом воєводою Олександром. 1487 р., 1 листопада, Сучава.— *BD* I, 311—313.

Князь Казимир дозволяє Федці Олізаровій Шиловича відписати маєток Любчо по її смерті кому-небудь із своїх рідних, звільняє цей маєток від оплати воловщини. 1487 р., 11 листопада, Луцьк.— *AS* I, 240—241.

Підтвердна грамота Казимира княгині Марії, пасербиці Олізара Шиловича, на володіння маєтком Хоцен. 1487 р., 18 листопада, Луцьк.— *AS* I, 87.

Напис на євангелії в Хоморському монастирі. 1487 р., б. м. н.— *AAR*.

Запис Олізара Кирдейовича, що підтверджує Красносельському монастиреві право на володіння десятиною з села Серники, вписаний на 205 листі Луцького євангелія XV ст. 1487 р., б. м. н.— *ВОРСР* 178.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Лупі на володіння місцевістю вище устя Серета, половиною села Хусіяни і криницею Градещеї та селом Вултурещі. 1487 р., Сучава.— *BD* I, 516—517.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Голею з Ребрича на куплене ним в Іванка Туркула село Голеєщі. 1488 р., 9 січня, Сучава.— *BD* I, 317—318.

Напис на печатці, прикріпленій до грамоти воєводи Стефана, що підтверджує слузі Голеюз Ребрича право на володіння селом Голеєщі, купленим ним в Іванка Туркула. 1488 р., 9 січня, Сучава.— *BD* I, 318.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Івулу та його племінникові Манчулові на володіння половиною села Тодерещі з визначенням межі володінь. 1488 р., 12 січня, Сучава.— *Cost. S.* 127—128.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Дашку і його сестрі Малі на володіння селами Гостилещі та Будещі на Чорному Потоці. 1488 р., 29 лютого, Сучава.— *BD* I, 323—324.

Підтвердна грамота воєводи Стефана ключникові Думі на володіння половиною села Брудурещі, яку він обміняв за село Грозещі з додачею 270 золотих татарських. 1488 р., 1 березня, Сучава.— *BD* I, 324—325.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Путненському монастиреві на прибутки від Серетського Торгу. 1488 р., 3 квітня, Сучава.— *ДГСПМ*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана митрополії Романова Торга на володіння селом Левкушани з десятиною від капусти та селом Драгомирещі з поромом через р. Молдаву і десятиною від свіжої риби. 1488 р., 4 квітня, Сучава.— *BD* I, 341—343.

Дарча грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на володіння селом Грекове на р. Сереті, виміняним ним за село Громобитная в Марини, жінки Луки Єкубескула. 1488 р., 6 квітня, Сучава.— *BD* I, 346—349.

Дарча грамота воєводи Стефана бояринові Думі на володіння селом «де був Фетє» та селищем «де був Оана від Мойша». 1488 р., 5 квітня, Сучава.— *BD* I, 344—345.

Запис про заставу Грибом Івановичем князям Михайлові і Костянтинові Острозьким маєтку Тороканів за 80 кіп грошей широких. 1488 р., 16 червня, Острог.— *AS* I, 88.

Лист наміснику зв'ягольському Окушку Калениковичу про здачу на три роки в ореиду мита і корчми луцьким євреям. 1488 р., 20 червня, Судомир.— *РИБ* 221—223.

Запис пані Федки, дочки Юршина, жінки Олізара Шиловича, що підтверджує сестринцеві Богданові Васильовичу право иа володіння маєтком Любчо. 1488 р., 17 липня, Ровно.— *AS* I, 241—242.

Лист луцькому старості Петру Яновичу про звільнення від військової та війтівської служби війта володимирського Федька. 1488 р., 31 липня, Судомир.— *РИБ* 423—424.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Воронецькому монастиреві иа село Щилбиканії. 1488 р., 17 серпня, Сучава.— *ДГСВМЩ*.

Упоминки, послані князеві Тверському. 1488 р., 10 вересня і 1489 р., 10 травня, б. м. н.— *УКТ*.

Дарча грамота воєводи Стефана митрополії Романова Торга на села Негоєщі, Поляну, Тибещі, половину села Гостилещі, частину села Боташева. 1488 р., 15 жовтня, Сучава.— *BD* I, 353—357.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Данчулові Деля на володіння селом на р. Бирладі. 1488 р., 13 грудня, Сучава.— *BD* I, 361—362.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру Герману на володіиня селищем Лехов'яни, купленим ним у Дашка, сина Гостила, за 60 золотих татарських. 1488 р., Сучава.— *BD* II, 247—248.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іону Фрунтешу на володіння селом Чорещі, купленим ним за 80 золотих татарських у паркалаба Няга та його дочки Маренки. 1488 р., Сучава.— *BD* I, 363—364.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Михулу Чокану на володіння половиною села Федещі, купленою ним за 50 золотих татарських у синів Івана Чумаля. 1489 р., 16 січня, Сучава.— *Cost. S.* 133—134.

Запис княгині Настасії Семенової, що підтверджує її чоловікові князеві Семенові Юрійовичу право на володіння

селами Заборол, Городок, Косків. 1489 р., 18 січня, Степань.— *AS* I, 89.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам Данчулу, його братові і сестрам, дітям Петра Брудура, на володіння половиною села Байківці, купленою ними у боярина Томи за 180 золотих татарських. 1489 р., 22 січня, Сучава.— *BD* I, 366—368.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Гаврилу, Никиті та Іону, синам Негрити, на володіння селом Манзації. 1489 р., 25 січня, Сучава.— *BD* I, 371—372.

Ореида вруцьких корчом вруцьким міщанам на шість років. 1489 р., 22 лютого, Краків.— *АКВ*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана армашу Лупе на володіння частиною землі, купленою ним за 80 золотих у внуків Оани дворника, та селищем за Прутом, купленим ним у Станчула за 150 золотих. 1489 р., 13 березня, Сучава.— *BD* I, 372—374.

Дарча грамота воєводи Іоана Стефана Воронецькому монастиреві на село Владяни на р. Сереті, куплене ним за 350 золотих татарських у Муші, дочки Журжа, та її братів і племінників. 1489 р., 14 березня, Сучава.— *BD* I, 375—378.

Лист луцькому старості Петру Яновичу в справі маєтку Угриново, подарованого Івашковою Ієвлевича Угриновською прибраному синові Матвію. 1489 р., 23 березня, Краків.— *РИБ* 436—438.

Оренда мита володимирського берестейським євреям на чотири роки (копія XVI ст.). 1489 р., 12 травня, Петрків.— *АМВ*.

Дарча грамота брацлавському намісникові Олександру на 30 кіп грошей з луцького мита і Олександру Сангушці на 20 кіп грошей з луцького мита. 1489 р., 20 травня, Краків.— *AS* III, 21—22.

Розгляд скарги єврея Єська Рабеєвича на Симшина, сина Нісана, про крадіжку грошей. 1489 р., 24 травня, Краків.— *РИБ* 430—432.

Лист дорогицькому намісникові Якубу Довойновичу про спір за землю між Литавором Хребтовичем та дорогицькими землянами Нагоркою і Шпицею. 1489 р., 27 травня, Краків.— *РИБ* 432—433.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Аннушці і Марії на володіння спадковим по батькові майном. 1489 р., б. м. н.— *ПГВСА*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на купівлю Івашком і Гаврилом села Вітовтещі у боярина Оне та його сестри Кристини за 105 золотих татарських. 1490 р., 9 січня, Сучава.— *BD* I, 384—385.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на купівлю половини села Хендрещі Никоаром Роменескулом у боярина Іона Сакші і сестри його Кристини за 40 золотих татарських. 1490 р., 9 січня, Сучава.— *BD* I, 385—386.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на продаж Єлисафтою, дочкою Васія Шанга, половини села Грозещі за 200 золотих татарських слузі комісу Петру. 1490 р., 10 січня, Сучава.— *RA* 254—255.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру Мареле та його племінникам на володіння селом Бонтещі, купленим ними у Тоадера Херниша за 70 золотих татарських. 1490 р., 14 січня, Сучава.— *BD* I, 387—388.

Підтвердна грамота воєводи Стефана попові Симі, його братові Гаврилу та сестрі Марті на володіння селом в усті р. Ребричоари, купленим ними в Урити. 1490 р., 17 січня, Сучава.— *BD* I, 389—391.

Підтвердна грамота воєводи Стефана дітям Мирчі і Данчула Чуческула на володіння селами Мирчещі, Данчещі та Пашканії. 1490 р., 18 січня, Сучава.— *BD* I, 391—393.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Лазору Микшуну на володіння селом Гаурещі, купленим ним у Сангура і сестри його Стани за 120 золотих татарських. 1490 р., січень — лютий, Сучава.— *BD* I, 393—394.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іллі Нашфу на володіння селом Магдашани, купленим ним у Насті та її сестри Софії, дочок Стецка Даманкуша, за 80 золотих татарських. 1490 р., 7 березня, Сучава.— *BD* I, 396—397.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Симі та Авру на володіння третьою частиною села Гигоєщі та частиною села Трудещі, купленими ними у Юсипа, сина Тоадера Урдугаша, за 80 золотих татарських. 1490 р., 9 березня, Сучава.— *BD* I, 397—398.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Юрію Шербичу на володіння селом Томинці, купленим ним у Кості Мургоча за 100 золотих татарських. 1490 р., 12 березня, Сучава.— *BD* I, 399—401.

Підтвердна грамота воєводи Стефана вистіарнику Ісаку на володіння селами Фунтичани та Бучум'яни, купленими ним відповідно за 200 і 120 золотих татарських у Нягші, дочки Ханина, та у Марушки, дочки Михула логофета. 1490 р., 15 березня, Сучава.— *Cost. S.* 140—142.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на розмежування сіл Хоржещі, Нанещі, Пенчещі, Голешещі між боярином Ісаєм та дітьми Стани і Данчула. 1490 р., 15 березня, Сучава.— *BD* I, 403—404.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на володіння церквами у Сучавській та Чернівецькій волостях. 1490 р., 15 березня, Сучава.— *BD* I, 418—421.

Дарча та підтвердна грамота воєводи Стефана на володіння церквами у Сучавській та Чернівецькій волостях. 1490 р., 15 березня, Сучава.— *DC* 146—149.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Негрилу Батирескулу на володіння половиною села «де був Керстя», купленою ним у дітей Юрія Давидескула за 87 золотих татарських. 1490 р., 17 березня, Сучава.— *BD* I, 431—433.

Підтвердна грамота воєводи Стефана внукам Стояна Прочелника на володіння селами Прочелничі, Богданещі, Ховеєщі, Меделяни, Ласлояни та ін. 1490 р., 14 жовтня, б. м. н.— *BD* I, 433—434.

Дарча грамота молдавського воєводи Стефана Хоморському монастиреві на село Глодяни, куплене ним за 150 золотих татарських у Сими Пахарничела та його сестри Аннушки. 1490 р., 26 листопада, Сучава. — *ДГСХМ*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Воронецькому монастиреві на володіння селом Поляна та Хоморському монастиреві на село Глодяни. 1490 р., 26 листопада, Сучава.— *BD* I, 435—437.

Оношко Внтонізький продає княгині Марії Семеновій Ровенській свій будинок у Луцьку. 1490 р., листопад, Луцьк.— *AS* 1, 92.

Підтвердна грамота воєводи Стефана дяку Аврамові на володіння шостою частиною села Оничани з млином, купленою ним у попа Петра, непота Оники, і його дітей за 200 золотих татарських. 1490 р., 6 грудня, Сучава.— *BD* I, 442—443.

Запис пані Хведки Пашкової, дочки Дохновича, що підтверджує своєму чоловікові Василеві Хребтовичу право на володіння маєтками Яблонне і Полжі. 1490 р., 16 грудня, Луцьк.— *ЗХП* 134—136.

Обмінний лист луцького старости Петра Яновича ігуменові Пересопницького монастиря. 1490 р., Луцьк.— *Пам.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана Мирчі і його сестрі Аннушці, Лазору і його братам і сестрам, Кості і його сестрі Федці, Стані, дочці Драгомира Кашота та ін. на володіння селами Братулещі, Феделешани, Гоєщі та Верстаці. 1491 р., 7 січня, Сучава.— *BD* I, 444—446.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Могилі чашнику на володіння селом на р. Смилі, купленим ним у Стани, дочки Драгомира Кашота, за 130 золотих татарських. 1491 р., 16 січня, Сучава.— *BD* I, 446—448.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Міклущу і його братові Янку на володіння селом Урджичани, купленим ними у Мари, дочки Негина, за 52 золотих татарських. 1491 р., 16 січня, Сучава.— *BD* I, 448—450.

Дарча грамота воєводи Стефана Тазлівському монастиреві на поляну, що на Великому Тазлові, де було село Мичещі, село Флочещі з млином теж на Великому Тазлові. 1491 р., 16 січня, Сучава.— *BD* I, 450—453.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петрі і його братові Іону на володіння селом Черетіяни, купленим нимн у Драголе, дочки Драгомира, за 133 золотих татарських. 1491 р., 17 січня, Сучава.— *BD* I, 456—457.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Пурече, його братові Іванкові Толочку і їх сестрі Олющці на володіння селами Дрисливим і «де був Носко» н Дністрі. 1491 р., 26 лютого, Сучава.— *BD* I, 458—460.

Дарча грамота воєводи Стефана Тазлівському монастиреві на села Занещі, Столничі, Фаурії та Бурещі. 1491 р., 20 квітня, Сучава.— *BD* I, 463—464.

Вирок князів Семена Юрійовича і Андрія Михайловича у справі суперечки між землянами кременецькими Цецерівськими і князем Олександром Сангушковичем за село Новосілці. 1491 р., 2 вересня, Луцьк.— *AS* I, 94—95.

Продажна грамота Василя Волчковича та його брата Льва князеві Костянтину Острозькому на володіння землею обарицькою. 1491 р., 27 вересня, Ставків.— *AS* I, 96—97.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Михулові Пожару та його родичам на володіння селами на ріках Кобилі, Сереті, Жежії. 1491 р., 6 жовтня, Сучава.— *Cost. D.* 36—38.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петру Селіщанулу на володіння селом Манещі і монастирем, купленими ним у Думи, сина Манева, і його племінників за 75 золотих татарських. 1491 р., 15 жовтня, Сучава.— *BD* I, 466—467.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Балші на володіння селом Драгушани, купленим ним у Насті, дочки Івана Бездеча. 1491 р., 15 жовтня, Сучава.— *BD* I, 468—469.

Дарча грамота воєводи Стефана Тазлівському монастиреві на половину села, що в усті Оарбикова. 1491 р., 15 жовтня, Сучава.— *BD* I, 472—473.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нягоє Орбескулу та його родичам на володіння селами Респопії, Ілієщі і Кецелещі. 1491 р., 16 жовтня, Сучава.— *Cost. S.* 152—153.

Андрій Олександрович визначає границі землі, подарованої королем Олександром Пустинському монастиреві. 1491 р., 22 жовтня, Київ.— *АрхЮЗР* 8/IV, 158.

Дарча грамота воєводи Стефана панові Іону Мургу на села Хинцещі та «де був Нягше Таурул». 1491 р., 31 жовтня, Сучава.— *Cost. S.* 156—157.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Луці Боцу на володіння половиною сіл Балосинещі та Ітринещі, а його племінницям Незі і Марині на володіння другою половиною цих же сіл. 1491 р., 2 листопада, Сучава.— *BD* I, 491—492.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Станчулові на володіння селом Драгишани на р. Жиравець, купленим ним в Авера, сина Івана, за 200 золотих татарських. 1491 р., 2 листопада, Сучава.— *CVD* 3—4.

Заголовок вказівника сигнатур до восьмигласника, виданого Фіолем. 1491 р., Краків.— *МВ*.

Запис у восьмигласнику, виданому Фіолем у Кракові. 1491 р., Краків.— *КЕ*.

Привілей короля Казимира пану Мишчичу на маєтки Хулев, Холуневець, Салищово Городище і Бече у Перемишльському повіті. 1492 р., 3 січня, Вільна.— *АЛМ* 30—31.

Підтвердна грамота воєводи Стефана нащадкам Журжа Миндрі та Щефула Жуметате на розподілене спадкове майно. 1492 р., 17 березня, Сучава.— *Cost. S.* 161—162.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Томі, синові Михна, на володіння селом Томещі. 1492 р., 10 жовтня, Сучава.— *BD* I, 504—505.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадерові, його племінникові Симі і сестрі Миєрл на володіння половиною села Данчещі, купленою ними в Авра, сина вистіарника Іваиа, за 30 золотих татарських. 1492 р., 14 жовтня, Сучава.— *BD* I, 505—507.

Іван Тимофійович Куль продає князеві Василеві Андрійовичу Полубенському замок Микитино і людей в Лихиничах за 100 кіп грошей широких. 1492 р., 22 листопада Друцьк.— *AS* III, 23—24.

Дарча грамота воєводи Стефана Путненському монастиреві на село Щубеюл, куплене ним в онуків Ходка Костича і Льва за 250 золотих татарських. 1492 р., 24 листопада, Сучава.— *BD* I, 509—511.

Покрайній запис із рукописного євангелія з острожницької церкви. 1492 р., б. м. н.— *ЗОЄ*.

Посольство до волохів князем Федором Четвертинським, намісником брацлавськнм, та Федьком Гавриловичем (копія XVI ст.). 1492—1493 рр., б. м. н.— *ПВФЧ*.

Відмова послам воєводи волоського у Вільні (копія XVI ст.). 1493 р., 8 лютого, Вільна.— *ОПВВ* 152—152 зв.

Посольство до великого князя литовського Олександра від Стефана, волоського воєводи, через Джуржа і Юрія Щербичів (копія XVI ст.). 1493 р., 8 лютого, Вільна. — *ПОСВВ* 151 зв.— 152.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Стецькові на володіння частиною землі, купленою ним в онуків Іоанша Топора за 100 золотих татарських. 1493 р., 3 березня, Сучава.— *BD* II, 3—4.

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана на розподіл маєтків між дочкамн Драгомира Юбана Мариною і Станою. 1493 р., 5 березня, Сучава.— *Cost. D.* 44—46.

Дарча грамота воєводи Стефана панові Симі Бахлуяну на селище Стецкани. 1493 р., 5 березня, Сучава.— *BD* II, 5—6.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на володіння половиною села Батерещі Марушкою, а другою половиною — Негрилом, її непотом, і про продаж Марушкою своєї половини села Негрилові за 60 золотих татарських. 1493 р., 7 березня, Сучава.— *Cost. S.* 175—177.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Олексиним родичам на володіння селом на р. Винній і визначення меж їхніх володінь. 1493 р., 7 березня, Сучава.— *BD* II, 14—15.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Івулу Миндрі і його родичам на володіння селом Тивещі, купленим ними за 120 золотих татарських. 1493 р., 15 березия, Сучава.— *BD* II, 18—20.

Дарча грамота воєводи Стефана панові комісу Петриці на село Оничани. 1493 р., 15 березня, Сучава.— *BD* II, 21—22.

Підтвердна грамота воєводи Стефана дяку Олексі на володіння селищем «де був жуде Юга», купленим ним у Чорчолін, дочки Драгойчина, за 110 золотих татарських. 1493 р., 26 березня, Сучава.— *BD* II, 26—28.

Грамота великого князя Олександра вруцькому намісникові Горностаю Романовичу на чоловіка Дитятковича в Київському повіті. 1493 р., 7 травня, Вільна.— *АЛРГ* 55—56.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Стану Грама та його братам на володіння селом Сербиї на р. Сливній, купленим ними у Журжа, сина Банчі Проднескула, та інших родичів за 64 золотих татарських. 1493 р., 26 жовтня, Сучава.— *CVD* 5—7.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Настасії, доньці Марининій, на володіння селами Станилещі, Алботещі, Керстещі та Хирещі. 1493 р., 4 листопада, Сучава.— *BD* II, 30—31.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Петру Дану, його братові Єрозавові і сестрі Марушці на продаж ними селища Данова Данчулові та його брату Драготу. 1493 р., Сучава.— *ПГВСП*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Анні, дочці Бабула, на володіння частиною села Петрилещі на Білому Потоці, купленою нею у Луки за 50 золотих татарських. 1494 р., 27 лютого, Сучава.— *BD* II, 32—33.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слугам своїм Михайлу і його братові Гуцулу на володіння половиною села Кернещі. 1494 р., 11 березня, Сучава.— *BD* II, 34—35.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Томі на володіння селом «під Могилою», купленим ним за 110 золотих татарських. 1494 р., 11 березня, Сучава.— *BD* II, 36—37.

Землянин луцький Андрушко Русинович продає княгині Марії Семеновій Ровенській своє майно. 1494 р., 4 липня, Луцьк.— *AS* I, 101—102.

Вирішення судової справи боярині Мінського повіту Петрашкової та її невістки Ганки про маєтки у Мінському повіті. 1494 р., 25 липня, Троки.— *РИБ* 560—561.

Посольство великого князя литовського Олександра до молдавського воєводи Стефана через маршалків Войтеха Кучуковича та Федька Гавриловича. 1494 р., 8 вересня, Троки.— *BD* II, 386—387.

Привілей Федьку Гавриловичу на маєток Микуличі. 1494 р., 14 вересня, Кам'янець.— *АЛМ* 54.

Посольство великого князя литовського Олександра до молдавського воєводи Стефана. 1494 р., листопад, Вільна.— *BD* II, 388—389.

Напис про смерть Василя москвича Іванова сина, висічений на камені, що зберігається у підвалі Сучавського краєзнавчого музею. 1494 р., б. м. н.— *ДБСН.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іванкові і його сестрам на володіння половиною села від Шекан, купленою ними за 60 золотих татарських. 1494 р., б. м. н.— *BD* II, 37—39.

Лічба ключника київського Сенька Полозовича про зібране мито. 1494—1495 рр., б. м. н.— *АЛРГ* 59—60.

Вирок у справі Курила Івановича з його братами за вотчину. 1495 р., 9 січня, Вільна.— *ВК.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі своєму Миклі і його сестрам на володіння селом на р. Київжі та на криницю Ампуциту. 1495 р., 10 січня, Васлуй.— *BD* II, 39—40.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Васкові та Микулові Бонті, Михайлові та Тодерику Довгим на володіння половиною села Фофешеші, купленою ними за 80 золотих татарських. 1495 р., 10 січня, Васлуй.— *BD* II, 40—41 (у I т. Словника); *SCIM,* pl. I (у II т. Словника).

Підтвердна грамота молдавського воєводи Стефана Марешу, Думі Малєскулу, Симі, Нікоару і Петриці на володіння селом Марсєщиї. 1495 р., 11 січня, Васлуй.— *BAM* 70—71.

Дарча грамота воєводи Стефана Петрові Ущару на половину села Томчещі на Бирладі. 1495 р., 11 січня, Васлуй.— *BD* II, 41—42.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Келнау на володіння половиною села Пискуль і половиною млина на Бирладі. 1495 р., 11 січня, Васлуй.— *BD* II, 42—43.

Дарча грамота воєводи Стефана братам Олексі, Журці, Драгошеві та Журжі на село Циганяни. 1495 р., 12 січня, Васлуй.— *BD* II, 45—46.

Дарча грамота воєводи Стефана панові Єремії постелнику на половину села Пискул та половину млина на Бирладі. 1495 р., 12 січня, Васлуй.— *BD* II, 44—45.

Дарча грамота воєводи Стефана слузі Фрецилю та його внукам на село Лієщі. 1495 р., 12 січня, Васлуй.— *BD* II, 47—48.

Дарча грамота воєводи Стефана слузі Фетє і його братам на половину села Фундяни на Бирладі. 1495 р., 12 січня, Васлуй.— *BD* II, 48—49.

Дарча грамота воєводи Стефана Мариці, дочці Симина, і її племінникам на село Нанещі. 1495 р., 17 січня, Васлуй.— *BD* II, 52—54.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Негулові Думі та його братові Белошу на володіння четвертою частиною села Бузещі, купленою ними у Насті і її внуки Марини за 25 золотих татарських. 1495 р., 22 січня, Васлуй.— *BD* II, 54—56.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Миці, дочці Михайла Андрієскула, на володіння селом Пулпещі, купленим нею у Міхула Драгослава та його родичів за 80 золотих татарських. 1495 р., 22 січня, Васлуй.— *BD* II, 56—58.

Підтвердна грамота воєводи Стефана усім внукам глобника Ласлоа на володіння селами Ласлояни на Кракові, Шербещі, Мохориці, Драгоєщі, Петрещі, Плачинтяни та ін. 1495 р., 22 січня, Васлуй.— *BD* II, 58—60.

Воєвода Стефан визначає межі Бирладського Торгу і приєднує до нього селище «Іванча від Татарки», куплене ним за 100 золотих татарських. 1495 р., січень, Бирлад.— *BD* II, 62—64.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Журжі Керметі і його братові Драгоші та сестрам Драголині і Стані на володіння селом Мирещі на р. Сухолуї. 1495 р., січень — березень, б. м. н.— *BD* II, 87—88.

Підтвердна грамота воєводи Стефана братам Петулу, Петру, їх сестрі та іншим родичам на володіння селом Додещі, купленим ними за 100 золотих татарських. 1495 р., 3 лютого, Ясси.— *Cost. S.* 193—194.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Томі Салче на володіння селом «на Ялані у Салче», купленим ним за 70 золотих татарських. 1495 р., 4 лютого, Ясси.— *BD* II, 68—69.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру на володіння селом Ризини, купленим ним у Доні, Настиної дочки, за 70 золотих татарських. 1495 р., 5 лютого, Ясси.— *ПГВСР.*

Лист намісника смоленського Олександра до Юрія Глібовича про призначення бояринові Курилу Івановичу частини його вотчини (копія XVI ст.). 1495 р., 9 березня, Вільна.— *БСКИ.*

Підтвердна грамота воєводи Стефана Козмі, його братові Владулу і їх сестрам Незі та Стані на володіння половиною села Флорещі, купленою ними в Магдалени, дочки спатаря Петра, за 36 золотих татарських. 1495 р., 13 березня, Сучава.— *BD* II, 73—74.

Підтвердна грамота воєводи Стефана про продаж Магдаленою, дочкою спатаря Петра, половини села Флорещі Марії, доньці Барсана, та її братаничам за 36 золотих татарських. 1495 р., 15 березня, Сучава.— *BD* II, 75—77.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Влашину і Чокану на володіння третьою частиною села Аржишани на Пруті, купленою ними в Костє Ореша за 160 золотих татарських. 1495 р., 15 березня, Сучава.— *BD* II, 77—79.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Журці Пинтече, його братові Петриманові, їх сестрі Софійці і іншим їхнім родичам на володіння половиною села Городничани, половиною млина і двома селами на Бирладі: Мерчещі та Грижливі. 1495 р., 16 березня, Сучава.— *BD* II, 248—249.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Симі Гурешу на володіння половиною села Серби на р. Ребричі. 1495 р., 17 березня, Сучава.— *BD* II, 79—80.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру, сину Миклі Белческула, та Драготу Вулпескулу на володіння селом Хирова, купленим ними у Насті, дочки Росомака, за 55 золотих татарських. 1495 р., 17 березня, Сучава.— *BD* II, 81—83.

Підтвердна грамота воєводи Стефана на продаж паном Юрою половини села Тивещі панам Лупі, Данчулові та Томі за 60 золотих татарських. 1495 р., 17 березня, Сучава.— *SCIM* pl. II.

Дарча грамота воєводи Стефана Никиті, Марині, дітям Якима Пялпи, та іншим їхнім родичам на володіння селом Журкани і на визначення частини цього села кожному з них. 1495 р., 19 березня, Сучава.— *BD* II, 84—85.

Прибутково-видатковий запис з Берестейського ключа. 1495 р., 2 квітня, б. м. н.— *АЛРГ* 60.

Промова литовського посла Стромилова в Москві про пропускання російського посла через Литву в Молдавію і про молдавсько-литовські відносини. 1495 р., 16 травня, б. м. н.— *ПЛПС*.

Лист наміснику переломському і ожському князю Івану Львовичу про присудження людям господарським — бортникам Петку Станковичу та Петру Билтуновичу трьох слідів землі у Переломському повіті. 1495 р., 17 червня, Вільна.— *РИБ* 601—603.

Підтвердження литовського князя Олександра Богданові Собачці на володіння землею Чигиревщиною в Новгородському повіті. 1495 р., 18 червня, Вільна.— *ВСоб*.

Судове рішення про розмежування грунтів між дорогицькими землянами Водинськими і Погорільськими (копія XVI ст.). 1495 р., 24 червня, Вільна.— *ВМЗД*.

Грамота великого князя Олександра Богданові Сенковичу Гостському на торг в його маєтку Гощі Луцького повіту. 1495 р., 4 липня, Вільна.— *АЛРГ* 55.

Судове рішення у справі розподілу маєтків Андрія Корсаковича між Борисом Семеновичем, Глібом Остафійовичем та Івашком Совичем. 1495 р., 20 липня, Вільна.— *ВМБС*. Частина грамоти має скорочення.— *РИБ* 620—621.

Запис розсуду великого князя Олександра з приводу сварки між князем Костянтином Крошинським та Борисом Семеновичем. 1495 р., 10 серпня, Вільна.— *АЛМ* 83—84.

Судовий лист між берестейськими підданими Пужичанами і Токаревськими в справі пашних і бортних земель та сіножатей. 1495 р., 14 вересня, Кам'янець.— *АЛМ* 85.

Запис розсуду князя Костянтина Острозького з приводу сварки між луцькими шевцями та міщанами про купівлю шкур. 1495 р., 8 листопада, Луцьк.— *АЛМ* 88—89.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Оані і Федору та їх племінникові Албулу на володіння двома частинами села Деокяці на р. Сухолуї. 1495 або 1496 р., Васлуй.—*BD* II, 92—93.

Дарча грамота воєводи Стефана бояринові Іону Фрунтешу на половину села Чофрещі на Бирладі. 1496 р., 24 січня, Сучава.— *BD* II, 89—90.

Петро Боговитинович записує своєму братаничу Богданові Богушевичу маєток Тур'ю. 1496 р., 26 лютого, Боковичі.— *AS* I, 244—245.

Король Олександр відпускає Андрію Пряжовському відро меду, яке люди Шершневичі здавна давали на ключ Київський. 1496 р., 22 квітня, Мереч.— *АЛРГ* 69.

Грамота короля Олександра намісникові зв'ягольському Яцку Мезу на чоловіка Лазарка Мошкевича в Овруцькому повіті. 1496 р., 27 квітня, Мереч.— *АЛРГ* 71.

Відмова Олександра великому князеві Івану Васильовичу про укладання миру з Менглі-Гіреєм та Стефаном воєводою. 1496 р., п. 19 травня, б. м. н.— *ОКИВ*.

Лічба ключника київського Сенька Полозовича. 1496 р., 20 серпня, Вільна.— *АЛРГ* 72—73.

Лічба митників володимирських Луда, Сташка, Андрія Хотечевського і Петька. 1496 р., 10 листопада, Берестя.— *АЛРГ* 78.

Угода між княгинею Федоровою Соколинською і її сином та між паном Богданом Сопичичем про маєтки Черею і Тухачево. 1496 р., 12 листопада, Берестя.— *ВМКФС*.

Напис між актами про звіт перед королем берестейських митників Левка Боговитиновича і Немири. 1496 р., 2 грудня. Берестя.— *АЛМ* 128.

Посольство до волоського воєводи Стефана від Федька Гавриловича (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ПДСВВ*.

Посольство до волоського воєводи Стефана від чашника Федька Гавриловича (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ПЧФГ*.

Посольство до великого князя литовського Олександра від воєводи волоського Стефана через дворника Джуржа та писаря Матияша (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ПДВКА* 60—61.

Посольство від волоського воєводи Стефана до великого князя литовського Олександра через дворника Джуржа та питаря Михайла (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ПСВВ* 192—192 зв.

Посольство великого князя литовського Олександра через Петра Олехновича та Федька Гавриловича до молдавського воєводи Стефана. 1496 р., б. м. н.— *BD* II, 407.

Відповідь великого князя литовського Олександра послам молдавського воєводи Стефана питарю Іванові та Томашу дяку. 1496 р., б. м. н.— *BD* II, 405.

Посольство молдавського воєводи Стефана до великого князя литовського Олександра. 1496 р., б. м. н.— *BD* II, 401—403.

Відмова послам воєводи волоського дворнику Джуржеві та писарю Матияшу (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ОПВВД*.

Відмова послам волоського воєводи Стефана дворнику Джуржеві та писарю Матияшу (копія XVI ст.). 1496 р., б. м. н.— *ОПСВВ*.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадеру, синові Гаврила, його племінникові панові Тоадеру та сестрі його Стані на володіння селом Недеяни, купленим ними в онуків Івашка Прочелника за 70 золотих татарських. 1497 р., 20 січня, Ясси.— *BD* II, 95—97.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нягулові Келмецую на володіння половиною села Молещі під Орхеєм, купленою в Ілки, дочки Стана, за 90 золотих татарських. 1497 р., 20 січня, Ясси.— *BD* II, 97—98.

Купча грамота воєводи Стефана на пасіку на Керлігатурі, куплену ним у Драгоша Карембу та інших внуків Петра Бертя за 70 золотих татарських. 1497 р., 22 січня, Ясси.— *BD* II, 99—101.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Уляні і братаничу її Драготові Фреціяну на володіння селом Фреціенещі за Прутом. 1497 р., 25 лютого, Васлуй.— *BD* II, 102—103.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іону Папі та його рідні на володіння селом Огринещі, купленим ним у синів Юги за 53 золотих татарських. 1497 р., 9 березня, б. м. н.— *Cost. S.* 208—209.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Марушці, дочці Стана Максина, на володіння половиною села Максинещі на Чорному Потоці та про визначення межі її володінь. 1497 р., 10 березня. Васлуй.— *Cost. S.* 212.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Журжі Пуцяну на володіння селом Пуцяни, селом «де були Мунтяни Пуцяни». 1497 р., 13 березня, Васлуй.— *BD* II, 106—108.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Микулові Мекеу на володіння половиною села Каліманещі на р. Путні, купленою ним в Іона Батина за 70 золотих татарських. 1497 р., 14 березня, Васлуй.— *BD* II, 108—109.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Борчі і його сестрі Драголі на володіння селом Бецещі, купленим ними в Івана, внука Тоадера Беці, за 100 золотих татарських. 1497 р., 15 березня, Васлуй.— *BD* II, 110—111.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Борчі, синові Трифула Борзескула, на село Бецещі і дарча на село Бербешани на р. Бистриці та половину села Ряд. 1497 р., 15 березня, Васлуй.— *BD* II, 112—113.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Іванові на володіння селом Іонешещі, купленим ним в Стани, дочки Мика Опинтяла, за 120 золотих татарських. 1497 р., 16 березня, Васлуй.— *BD* II, 114—115.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Тоадерові Думбрав та його жінці Муші на володіння селом Хедерещі на р. Бирладі, купленим ними в онуків Стана Хедерец за 200 золотих татарських. 1497 р., 19 березня, Васлуй.— *BD* II, 116—117.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Меденичару Міхулові на володіння селом Редяни з озером в усті Ялана, купленим ним за 200 золотих татарських в онуків Креца з Ялана. 1497 р., 20 березня, Васлуй.— *Cost. S.* 223—224.

Підтвердна грамота воєводи Стефана комісу Іллі на володіння половиною селища Гелещі. 1497 р., 20 березня, Васлуй.— *BD* II, 118—120.

Грамота Некраша Колчейовича та його братів Мацини і Мамая на продаж двох сіл Дубищ князеві Михайлові Олександровичу Сангушковичу. 1497 р., 21 серпня, Кременець.— *AS* I, 112.

Підтвердна грамота князю Івану Путятичу на володіння дворищами у Мельницькому повіті (копія XVI ст.). 1497 р., 19 листопада, Берестя.— *ПКИП*.

Підтвердна грамота боярину Івашку Полозовичу на володіння маєтками Теребенським, Кривчичі та іншими у Пінському повіті. 1497 р., 15 грудня, Городно.— *РИБ* 682—684.

Лічба митників берестейських Левка Боговитиновича і Немири. 1497 р., 22 грудня, Вільна.— *АЛРГ* 79.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Братулові та його братові Кості на володіння селом Керліг Данов, купленим ними за 50 золотих татарських в онуків Іоанешела апрода. 1497 р., б. м. н.— *BD* II, 123—124.

Напис на могилі молдавської княжни Анастасії. 1497 р., б. м. н.— *DC* 8.

Дарча грамота панові Мартину Хребтовичу на два чоловіки осецького десятка в Новгородському повіті (копія XVI ст.). 1497 р., Луцьк.— *ПМХ*.

Лічба ключника київського Сенька Полозовича і його товаришів. 1497—1498 рр., б. м. н.— *АЛРГ* 80.

Лічба митників володимирських війта Федька Лудовича і Сенюти. 1497 і 1498 рр., б. м. н.— *АЛРГ* 79.

Грамота короля Олександра на оренду на три роки мита і луцької ваги Лерину Герешу. 1498 р., 11 травня, Вільна.— *АЛРГ* 81—82.

Запис про продаж Яном Никлевичем Підгаєцьким села Підгайці старості володимирському Василю Хребтовичу. 1498 р., 14 травня, Володимир.— *АрхЮЗР* 8/IV, 141—142.

Грамота короля Олександра на оренду берестейського, дорогицького, бельського і городенського мита Генріху Карловичу. 1498 р., 27 травня, Вільна.— *АЛРГ* 82—83.

Запис розсуду короля Олександра між боярами Богданом Остафійовичем і Мартинцем, Федьковим сином. 1498 р., 4 червня, Вільна.— *АЛМ* 158—159.

Запис (без кінця) розповіді старости про долю скарбів його зятя Юрші. 1498 р., 25 червня, Вільна.— *АЛМ* 163.

Владика Іван дає глейт на вільний прохід послів воєводи Стефана через землі Великого князівства Литовського та московського князя Івана Васильовича. 1498 р., червень, Вільна.— *BD* II, 412.

Грамота володимирського намісника Василя Хребтовича про визначення меж маєтків пана Янчинського. 1498 р., 30 липня, Володимир.— *АрхЮЗР* 8/IV, 118—120.

Грамота великого князя литовського Олександра на поновлення привілею Івашкові Гриньковичу на село Осекрово (копія XVII ст.). 1498 р., 15 вересня, Троки.— *ГВКОО*.

Дарча грамота воєводи Стефана Васютці, дочці Ромашка, на села Драгоєщі, Лукечещі, Ботещі та Кекечани. 1498 р., 24 вересня, Сучава.— *BD* II, 125—126.

Підтвердна грамота великого князя литовського Олександра вруцькому землянину Федору Блищановичу на володіння землями Телешевщиною та Царевщиною (копія 1736 р.). 1498 р., 13 жовтня, Мозир.— *ГВКЛ* 22—23.

Посольство молдавського воєводи Стефана до великого князя московського Івана Васильовича. 1498 р., б. м. н.— *BD* II, 409—410.

Посольство великого князя литовського Олександра до молдавського воєводи Стефана через дяка Богуша. 1498 р., б. м. н.— *BD* II, 413—414.

Чолобитна попа Ісидора і його синів Гриня та Дешка архімандритові печерському Філарету про надання їм церковної землі Міховщини у Поріччі. 1498 р., б. м. н.— *ЧІАФ*.

Підтвердна грамота князя Олександра владиці луцькому і острозькому Єфрему на володіння землями, що були записані Любартом Гедиминовичем Соборній церкві в Луцьку. 1498 р., Городно.— *АрхЮЗР* I/VI, 1—4.

Запис розсуду короля між Михайлом Петругом і Богданом Сопіжичем у справі людей Дивеничів, Гордійовичів і Ободючан. 1498 р., б. м. н.— *АЛМ* 169.

Грамота Олександра Казимировича дворнику Івану Русиновичу на село Сомино. 1499 р., 17 травня, Вільна.— *ГОКІР*.

Дозвіл Федьку Григоровичу на лови за Німаном у Новгородському повіті (копія XVI ст.). 1499 р., 1 червня, Вільна.— *ВФ*.

Актикація жалуваної грамоти Костянтина Івановича Острозького Віленському Пречистенському соборові на дві копи грошей і 15 бочок жита з маєтку Здетели. 1499 р., 5 червня, Вільна.— *АСД* VI, 2—3.

Лист смоленському намісннику панові Миколаю Івановичу Іллінічу про надання князю Олехну Глазині села Давидкова Сковородина. 1499 р., 7 червня, Вільна.— *РИБ* 776—777.

Звіт Мартина Янчелевича, відкупника мита в Мінську. 1499 р., 21 червня, Вільна.— *РЕА* III, 34—35.

Дарча грамота князя Олександра князеві Костянтинові Івановичу Острозькому на село Зв'яголь. 1499 р., 23 червня, Вільна.— *AS* I, 117—118.

Воєвода Стефан з сином Богданом та з усіма митрополитами і єпископами обіцяє мир польському королеві Яну Ольбрахту, литовському князю Олександру та угорським князям. 1499 р., 12 липня, Гирлов.— *BD* II, 417—426.

Дарчий запис паном Булгаком Лисицею половини села Івонинців Пустино-Никольському монастиреві. 1499 р., 4 серпня, Пустинька.— *ПИ* № 3.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Єфрему на володіння третьою частиною села Костещі в гирлі р. Чюхра. 1499 р., 15 серпня, Сучава.— *BD* II, 129—131.

Лист польського короля Олександра луцькому і кам'янецькому старості Семенові Юрійовичу з наказом ввести у володіння монастирем Пречистої Богоматері княгиню Марію Чорторийську. 1499 р., 12 вересня, Краків.— *АЛМ* вип. 2, 36.

Воєвода Стефан обіцяє литовському князеві Олександру підтримувати з ним вічний мир і виступати разом проти спільних ворогів. 1499 р., 14 вересня, Сучава.— *BD* II, 442—444.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові Журжі гуменнику на володіння третьою частиною сіл Беєшещі, Мелин та млином. 1499 р., 15 вересня, Сучава.— *BD* II, 134—136.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Миндрі та його братові Драгою на володіння селом «де був Драгомир Грумазь» на Бахлуї. 1499 р., 7 листопада, Гирлов.— *RA* 257—259.

Дарча грамота воєводи Стефана панові Думі Брудуру на половину села Цепещі (нижню частину) та на четверту частину озера Лозова. 1499 р., 14 листопада, Гирлов.— *BD* II, 140—141.

Воєвода Стефан купує в Лупше, сина Івашка з Сирецела, село Жулещі і дарує його панові вистіарнику Єремії. 1499 р., 20 листопада, Гирлов.— *BD* II, 144—145.

Дарча грамота воєводи Стефана Воронецькому монастиреві на село Милчинещі на Керлігатурі і на три фалчі винограду. 1499 р., 20 листопада, Гирлов.— *BD* II, 146—149.

Воєвода Стефан купує село Ілієшевці і млини на Сереті та нижче Ілієшевців села Драгомирещі, Телвещі, одну фалчу і дві фертали винограду і все це дарує Бистрицькому монастиреві. 1499 р., 23 листопада, Гирлов.— *BD* II, 152—156.

Дарча грамота князя Олександра старому війтові луцькому Трушу на 20 бочок землі у Луцькому повіті. 1499 р., 25 листопада, Вільна.— *АЛРГ* 94—95.

Підтвердна грамота воєводи Стефана панові комісу Іллі на володіння селищем Біле на Путній, купленим ним за 100

золотих татарських в Івула, сина Войки. 1499 р., 26 листопада, Гирлов.— *BD* II, 159—161.

Дарча грамота воєводи Стефана Добровецькому монастиреві на села Руси, Калугеряни, Думещі, виміняні ним в онуків Івана Даміановича. 1499 р., 26 листопада, Гирлов.— *BD* II, 161—163.

Посольство Стефана воєводи через Костю дяка до великого князя литовського Олександра. 1499 р., б. м. н.— *BD* II, 446—450.

Дарча грамота воєводи Стефана Таці, дочці Петра Дермана, та її племінниці Васці на село Дерманещі на Сучаві, на друге село Дерманещі на Жежії і третє село на Пруті. 1499 р., б. м. н.— *BD* II, 166—167.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Лупе Кешанулу на володіння селом Онцещі на Бирладі, купленим ним у Данчула Плеша і його сестри Неги за 60 золотих татарських. 1499 р., Сучава.— *BD* II, 168—169.

Судовий лист намісника волковийського пана Івашка Ілліннча і пана Івашка Мелешковича про присудження спірної землі Мезкирові. XV ст., 19 квітня, Вільна.— *РИБ* 609—610.

Жалувана грамота княгині Анни Свидригайлової бояринові Ходку на незаселену землю. XV ст., 10 квітня, Дворець.— *СГЧА*.

Запис ігумена Красносельського монастиря Феодосія про пошкодження срібної оправи на євангелії, поміщений на останній сторінці Луцького євангелія XV ст. б. м. н.— *ВОРСР* 179.

Інвентар міста Кременця. XV ст., б. м. н.— *ИК*.

Напис на гробі у Києво-Печерській лаврі. XV ст.— *ОБРН* 151.

Запис про розподіл маєтків між братами Андрієм і Яцком Барсанами. XV ст., Звиняче — *АрхЮЗР* 8/IV, 193—194.

Статут Казимира Великого. XV ст.— *ВС* 5 зв.— 39 зв.

Статут Ягайла. XV ст.— *СЯ* 9 —9 зв., 39 зв.— 43 зв.

Заповіт Якова Войни, сина Немири, матері, жінці і сестрі. XV ст., б. м. н.— *АрхЮЗР* 8/IV, 27—29.

Підтвердна грамота воєводи Стефана слузі Барбовському на володіння п'ятою частиною сіл Бербещі і Плешниці, куплених ним в Аннушки. XV ст., б. м. н.— *НРРГ*.

Дарчий запис Михайла Івановича, князя мстиславського, Пустинському монастиреві на землю Ізмайлівську. бл. 1500 р., 7 квітня, Мстиславль.— *АСД* II, № 4.

Запис про продаж київським міщанином Максимом Горкавим свого місця під крамницю у м. Києві Орині, Андрієвій жінці. бл. 1500 р., б. м. н.— *ПИ* № 2.

Купча грамота воєводи Стефана слузі Яцюлі Долха і його брату Влайкулу на село Пелетючещі за 200 золотих татарських. 1500 р., 10 лютого, Сучава.— *RA* 260—261.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Нямецькому монастиреві на озеро Загорна з гирлом, що впадає у Дніпро, Криве болото і озеро Дубровка. 1500 р., 17 березня, Ясси.— *Cost. S.* 230—231.

Воєвода Стефан обмінює села Слугани, Кикошещі, Калієнещі, Лацкани на села Бистрицького монастиря: Каучелещі, Гидинці, Бірайно, Велксаново, Мануїлещі. 1500 р., 22 березня, Ясси.— *BD* II, 172—174.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Симі і його братові Онцці, синам Ботиним, на володіння селом Ботещі, купленим ними в онуків Креца з Ялана за 70 золотих татарських. 1500 р., 25 березня, Ясси.— *BD* II, 174—176.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Глигору та його жінці Албі на володіння частиною села Решкани, купленою ними за 25 золотих татарських в онуків Думи. 1500 р., 27 березня, Сучава.— *Cost. S.* 233—235.

Підтвердна грамота воєводи Стефана Думі Попшескулу і Мані на володіння селищем на потоці Іткиль, купленим ними за 220 золотих татарських в сина граматика Михайла і сестер його Крестини і Аннушки. 1500 р., 20 квітня, б. м. н.— *SD* 7—8.

Договір між писарем, жизморським намісником Федьком Янушевичем і берестейським бурмистром Марком Гавриловичем щодо меж їх фільварків. 1500 р., 3 травня, Тришин.— *ДПЖН*.

Дарчий запис князя Михайла Мстиславського Пустинському монастиреві на поселення селян на монастирській землі. 1500 р., 14 вересня, Мстиславль.— *АСД* II, № 3.

Привілей короля Олександра пану віленському, князю Олександру Юрійовичу на сім служб людей Шатрановичів у Скидельській волості. 1500 р., 22 вересня, Краків.— *АЛМ* вип. 2, 58—59.

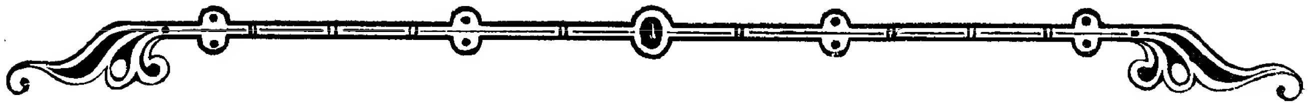

А [1] *спол.* (6814) **I.** *(зв'язує члени речення)* (1638) **1.** *(перелічувальний)* і, та (655): А сє А король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворище заньво... а далъ єсмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) бреховича дубья по долѣшьнии коньць деречину гаику *а* по путь полъдъгаєцьскыи *а* по гостиньць по колъбаєвьскыи (Казимир, п. 1349 *Р* 3); Сє азь панъ радоуль... и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо снмъ нащи(м) листомь... аже балица воєвода... прѣ(д) нами дадопе о(т) своєго оурика три села монастирю и єдинъ млинъ єдно село тєресь а друго кривчичь а третіє кроушево (Сігет, 1404 *ГМ*); а потолА заѣхали имъ по колтовецкоє перєхрестьє *а* по великую могилу *А* по зудечовьскоє роспутьє (Зудечів, 1411 *Р* 79); и мы...даємъи дали есмо и записали за его вѣрную службу села на имя Малов, а Охматковъ, а Пашева, а Золочов у Луцкомъ повѣтє (Лvцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV,8); А при том были светки наша рада: архимандритъ Печерский Аврамей, *а* кнАз Иван ПутАта, *а* воевода Киевский пан Юрша, *а* кнАз Борис Глинский, *а* пан Ластавский староста Каменицкий, *а* пан Петръ Войницкий, *а* пан Войдило, *а* пан Гринко Сурвилович, пан Єско Мишкович *а* пан Ромейко, *а* пан Михайло Мошенский (Київ, 1437 *AS* I, 34); а мыто имаю(т) плати(т) о(т) єдин(н)о (!) вига колонева по ві гро(щ), *а* о(т) лєубїа по ні гро(ш), *а* бытъваръ по й, *а* че(х) по (д) гро(ш) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и просилъ въ насъ... трехъ чоловѣковъ, на имя Ганюса Шатроновича, а Олекса, а брата его Карпа, а въ Дубенской волости Ѳедора Денковича, а Данила, а Радивона, а Сидора (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

(чергується з сполучником и) і, та (45): тѣмъ мы... жаловали єсми его особною нашею мл(с)тию и дали єсми ємоу... єщє село доли на проути итовоєвци, а село радовци, а село вишнивци и село на(д)нистри ли(п)ни(к) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); А при томъ были сведки наши верная рада: панъ Немира, староста луцкий, *а* панъ Федорко Малинский, *а* панъ Козаринъ, *а* панъ Суринъ писаръ, *а* панъ Федоръ дякъ, и старецъ Грецко и инныхъ людий досыть (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); пры (том) бы(ли) кн(з) во(и) би(с) ви(л) а воє(в) ви(л) п(н) м(к) ра(д) ка(н)... а ма(р) н(м) см(л) п(н) ми(к) и(л)иии(ч) и вси панове рада (Вільна, 1499 *ВФ*);

(*у сполуч.* а сє, а то) а це, а то (6): а то свѣдци мѣстичи панъ кнефль михно воитъ ярославьскии а сє бояре пѣтръ мошенка ходко лоєви(ч) А сє попове дисни попъ юрко кропышєви(ч) попъ лои а сє сусѣдє околнии онисимъ А сє дьяци степанъ мєлехови(ч) мелентии куцеви(ч) семенъ понахиди(ч) иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *Р* 18).

2. *(єднальний)* і, та (605): я Любартъ Кгедеминовичъ... записакъ єсми и далъ село своє Рожысче святому Иоанну Богослову... зъ пусчами, зъ лесы... зъ ловы, погонными и осочъными нашими Жолобовомъ а Чудановомъ, ⟨што⟩ надъ Стыромъ седятъ а стерегутъ пущы нашое Ретовское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); А питъ могоричь оу анъдръка оу дому лысого за двѣ гривнѣ вѣснии мєду за гривну *а* пива за гривну (Перемишль, 1366 *Р* 12); а города луцьска блюсти ми *а* никому не дати (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); такъже слюбуюмъ имъ острѣгати(!) ихъ во всомь(!), добру имъ раду радити, нє однымъ верєменємъ противъ имъ не быти, а мимо ихъ ни одны(х) г(с)дреи собѣ нєискати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); *а* ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ *а* межи буко(м)ъ (Галич, 1404 *Р* 68); великии кнѧзь швитрикгаилъ... даємъ вѣдати... иже видевъ... службу намъ вѣрную а никды нє опущеную нашего вѣрно (!) слуги пана андрѣя волотовича... дали єсмо тому... пану андрѣю... село михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *Р* 118); А при томъ были могоричници: на имя Войтко... Пашко и Митко Ошеменци *а* Мацко Волковянинъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); землю Дєръжати Маєтъ...Какъ Про(д)ковє Єго ДръжанъА И оуживанА Свои мѣли А пови(н)осо(ст)ь(!) и слоуж(боу) Про(д)комь Нашимь о(т)давали (Прилуки, 1459 *Р* 171—172); коли(ж) братїя роженая боудоутъ в ымєнїи а помроу(т) тогды на стре(ч)ноую братїю имєнїє прїидѣ(т) (XV ст. *ВС* 36); у рап петуга prysłal ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka a słuzebnyka swoieho tohoz mykłasza (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(*у сполуч.* а ч) та й (2): И во всемъ бы еси мыту нашому и корчме былъ помочонъ... а и складовъ большей того не казалъ бы еси варити въ месте *а и* по селомъ (Судомир, 1488 *РИБ* 222); И ваша бы милость сихъ пословъ, нашого а и московъского, пропустили миръно черєзъ вашей милости земли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

(поєднує другорядний присудок з головним, перев. з повторним підметом) і, а, та (131): про то(ж) узрѣвшє сє(с) лис(т), а вы прїидѣтє к на(м) и до нашєи зємли съ усими своими торговлѣми и товаро(м) (Бакїв, 1447 *Cost.* II, 732); ино мы видѣвшє и(х) доброє произволєниє, а мы такожь дали пану михаилу тоє село верижанє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); И оутокмившє и заплативше господство ми оусє съ готовими пинѣзми... а господство ми благопроизволих нашим благымь произволенїємь... и оучинили єсми въ задоушїє свАгопочивших прєдков и родителєи наших... (Сучава, 1488 *BD* I, 355); И заплативше оусє исполна, а господство мы повєрноух и тоє селищє да прислоухаєт к нашемоу трѣгоу Брѣладоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64); Ино мы видѣвши их доброи воли и токмеж и полноую заплатоу, а мы такождере и от нас єсмы дали и потврѣдили слоугам нашим Сими и братоу єго оники тоє прАдреченноє село на имА Ботещи що на ЯланА (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

3. *(зіставно-протиставний)* а (154): Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити ... благихъ миловати, *а* злобныхъ казнити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); тамъ же... засталисмо бояръ Хмельныцкихъ... которыи признали по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ*); А даем тому прєдречэномоу пану Каленику вечно и непорушно єму, *а* по нем и детем его и внучатом, его ближним, щадком его (Київ, 1437 *AS* I, 34); А писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого *а* луны девятьнадесятого (Кобринь, 1465 *АкЗАК* III, 4); и еще дали есми а҃ сто злат оугрьских, и а҃ село на имѣ Шировци оу Чєрновскои державы, яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѧ ген. а҃, вь день свѧтаго Василія Великаго, вечерь парастас *а* заоутра свѧтаа литоургїѧ (Путна, 1476 *BD* I, 217); Билъ намъ чоломъ... князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ, у Скидельской волости, трехъ человѣковъ... *а* въ Дубенской волости Ѳедора Денковича, а Данила, а Радивона, а Сидора (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2, 58).

4. *(приєднувальний) (приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом окремі члени речення)* а (9): а дає(м) тому прє(д)рєченому пану гринку стреченовичу всѧ тая верху именованая мѣста оу трехъ со(т) копа(х) широкы(х) грошеи *а* по не(м) ино его дѣтемъ (Острог, 1437 *Р* 136); Иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)розе прїшо(д) Ѳа(л)ко и оузѧлъ ємоу ме(ч) и тоболы а оу тоболе(х) три ско(т)ца гро(ш)и (XV ст. *ВС* 26 зв.); они обвели от Березое к Бережкам к мостоу и къ Зѣблѧномъ... а зъ дроугое стороны от Милошевич з Ивашковцы по дорогоу, где была пани Михайловаѧ гоумно селит почела (Луковиця, 1478 *AS* III, 17); виделосе намъ... штожь по всему великому кня(з)ствоу нигде па(н)скии моужыки лововъ своихъ не мають а наболе(и) в ли(т)ве (Вільна, 1499 *ВФ*);

(у сполуч. а о с о б н о, а о с о б н е, а з о с о б н а, а н а и б о у л ш е, а н а и п е р в ы, а н а и в ы ш е *приєднує пояснюючі або уточнюючі члени речення)* а зокрема, а найбільше, а насамперед (12): мы иляшь воевода... знаменито чинимо... како... рожложивъшы(!) щкоды, наиясненишему княжатю а пану, пану владисла(в)... а особно землѧмь роускимь... оучиненыѣ... за щкоды перєдьреченыхь зѣм(л)ь... землю шепиньскоую... дароуемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Порозоумѣти можете в тои мѣре какъ много правды тыиго мистровы листы в собѣ мѣли а особне с первьши(х) наши(х) листо(в) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А пань наш корол его милость и Короуна имает подли нас стати, а наивыше подли нашего господарѧ Стефана воеводы (Сучава, 1462 *BD* II, 289);

(у сполуч. а е щ е) а ще, а іще (3): А при томъ были добрые люди королевые бояре... а къ тому бояре наши Кобрынскіе и Грушевскіе... а еще дворяне и мѣщане (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а еще кн⟨ѧ⟩зю Семеноу досталъ сѧ дворъ Городок... *а еще* к томоу селце Студеноковци (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); ино коли тому Петку а Петру тыи земли Крупшовы отчина и дѣдина естъ, а тотъ Вѣшгортъ... не гораздо былъ тыи земли у отца нашого... за пусто выпросилъ, а еще тыи земли попродавалъ, а съ нихъ намъ службы не служылъ; и мы тыи земли Петку а Петру присудили (Вільна, 1495 *РИБ* 602);

(у сполуч. а к ъ т о м у) а до цього (2): А при томъ были... люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... Еліокимъ, князь Корецкій, бояринъ; а къ тому бояре наши Кобрынскіе и Грушевскіе (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Васильевой Збаразкой ись с⟨ы⟩нми ись єє... досталъ сѧ имъ Вишневець... а к тому Таражь, а Лопушнаѧ, а Влашиновци (Манів, 1478 *AS* I, 76).

5. *(зіставно-пояснювальний)* а (10): тогде воитєкь положи(л) листь па(н) тернавского што жь пани ядвига хмелевая сно҃(м) с прибко(м) уздала пол села сулимова воитковы по своеи дчери а по прибкове сестре по алжбѣтѣ (Львів, 1412 *Р* 81); Се ѧ кнѧгини Ивановаѧ Семеновича Кобрыньскаѧ... пана Ивана Рогатинского дочка, а кн⟨ѧ⟩зѧ Андрѣѧ Володимировича вноука... чиню знакомито... записоую мужеви своемоу... двѣ тисѧчи золотых оугорских (Добучини, 1487 *AS* I, 239); двесте копъ записала ему по дочце свое(и) а по его жоне (Берестя, 1496 *ВМКФС*); писалъ къ намъ Штефанъ воевода ижъ хочетъ пословъ своихъ послати до брата и чтя(!) нашого, до великого князя Ивана Васильевича а до своего свата (Вільна, 1498 *BD* II, 412); Што прысылалъ еси къ намъ своего посла Богуша дьяка... поведаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала се отъ тьстя вашого а нашого свата великого князя московъского (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

6. *(зіставно-порівняльний, у сполуч.* к о л и... а к о л и) коли... а коли (2): коли имѣлъ й тесль на недѣ(л) А коли ѕ҃ тесль (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); Обычаи имею(т) лакоміи соудья, коли за віну которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бероуть (XV ст. *ВС* 11).

7. *(розділовий)* або, чи (2): А такежъ мне сѧкъ говорачи и ты какъ еси цр҃а Ахмата виделъ мене потомоу жъ видь *а* хотѧ моего слоугоу какъ его слоугоу видь (б. м. н., 1484 *ЯМ*); и паки... въ тѧ(х) више писани(х) селахъ варе ко(л)ко сѣ приновлѣти прѧ(ж)де и ко(л)ко сѣ приновѧ(т) а прѧ(д) и причинѧ(т)... да прислоухаю(т) къ нашеи епи(с)копїи о(т) радо(в)це(х) (Сучава, 1490, *DC* 148).

II. *(зв'язує речення)* (5176) **А.** *(сурядні)* (5037) 1. *(розповідно-починальний)* (3195) **а)** *(у стандартних формулах грамот)* (1817) а: А писанъ листъ оу дн҃ь пѧдесѧтьны на городъ казимиръ (Казимир, п. 1349 *Р* 4); А питъ могоричь оу аньдръка оу дому лысого... А писалъ привилье се поповичь болестрашицкии именемь деячковичь василюзь сн҃ь поповь кость проузвищемь сорочичь (Перемишль, 1366 *Р* 12); а при томъ были старци Печерского манастыра а писалъ Филаретъ Полатникъ а писанъ у Печерскомъ монастирѣ мѣсяца ноемврія 21 на Воведеніе Богородица, въ лѣто 6906; индикта 5 въ втокъ (!) (Київ, 1398 *ДГПМ*); а на потвержѣнье сему листу привѣсили есмо нашю печа(т) а то сѧ доконало оу коломыи (Коломия, 1424 *Р* 102); а надъто еще есмо кн⟨ѧ⟩зю Александроу Санкгоушковичоу листъ свой дали записъный и печат свою приложили (Кременець, 1467 *AS* I, 63); а про оутвержѣнье сего моего листа и печат есми свою приложила кь семоу моемоу листоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239—240); а хо⟨та(р)⟩ томоу о(т) половини половина село...да є(ст) по старому хотарю... а на бо(л)шеє крѣпо(с)т вѣлѣли нашем(у) вѣрном(у) пану, тъутулу ло(г)фетоу, писати и нашу печа(т) привѣсити к сему ли⟨сту⟩ нашемоу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234—235);

(у сполуч. а е щ е) а ще, і ще (5): а еще над то потверженье сего нашего жалованья, про лепшое сведецство и твердость памети, и печат нащу казали есмо привесити къ сему нашому листу (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); А еще надъ то надо все про лѣпшее Сведоцьство И твердость И печать нашю казали есмо привѣсити В(!) семоу нашэмоу листоу (Луцьк, 1452 *Р* 161);

(у сполуч. а п а к ъ) а ще, і ще (3): А пак хотар поустини що по тои сторони Подраги ... да ест колко оузмогоут оживати досит (Сучава, 1492 *BD* I, 510); А пак хотаръ Тлъвещ⟨е⟩м... да ест по коуда хота⟨рил пан...⟩ и пан Динга питарь и съ межїѧши (Гирлов, 1499 *BD* II, 155);

б) *(нанизує речення в послідовній розповіді)* а, і (1369): грань... до дороги Лисчинъское, *а* тою дорогою до перереского (!) гостинца съ Луцка до Олыки, *а* покинувъши гостинецъ Олышский въ право, а другую дорогу до Поддубецъ...ку полуносчы; ... *а* покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына на западъ

летний, по левой руце Теременский, *а* едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкий-полеский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); А дали єсми имь та села у вѣки со всѣмь правомь и панствомь, и со всѣми плати... и с вокном и с рѣками. А то имь у вѣки належати волни продати, и замѣнити, отдати, у свои лѣпшиѣ ужитки оборотити. А с тих сель имат Драгомир и Нєкра сь братїєю своєю... служити намь... трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); оучинили єсмо имъ границю... на второ(м)ъ полку а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ на полку *а* о(т) ближьшєго рєчєного бука ѧко стоить на брєгъ долины простѣ на дубъ *а* о(т) дуба попрєкъ лѣса простѣ оу горохолину *а* с ону строну могилы о(т) ближьшєго рєчєного дуба на букь *а* о(т) бука оукосомь на ѧблонь *а* о(т) ѧблони долиною до трибуковъ *а* о(т) трибуковъ простѣ оу быстрицю а горѣ рѣкою до оустьѧ туричєи (Галич, 1404 *Р* 68); а дал мнѣ кнѧз... дворъ свои Межирѣчьє, а к томоу ми придалъ тридцѧт коп широких гроший. А я имаю кн⟨ѧ⟩зю... с того имѣньѧ слоужити вѣчно до моего живота... а нє имаю отхиленъ быти никоуды с тым имѣньем от єго отчины от Острога; а нє имаю ни продати... ни замѣнити ни по доуши дати, нѣжли маю кн⟨ѧ⟩зю... с того вѣчно слоужити до моєго живота (Острог, 1466 *AS* I, 60); а маєть онъ съ того села службу панъцерную служыти; а дали то есмо у вотчыне вечно, ему и его жоне (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

(*чергується з* та) а, та (1): хотарь Бълошєщим... до серєд добровоу, га от толѣ повєртаєт горѣ до конец доброви оу столпъ, а от толѣ оу дроугїи столпь оу дил, та от толѣ дилом долоу на коулми вишнїи градищи, та от толѣ право до потока Тоурбата (Сучава, 1475 *BD* I, 206)

2. (*приєднувальний*) (1544) **а)** (*приєднує до попереднього тексту складнопідрядні речення*) а, і (1099): што ієстє просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) чєрєз бєрєстиє... мы хочємъ ради то учинити вамъ нє блюдитєсѧ ничєго поидитє а коли которыи торговєць поидєть торговатъ ис торунѧ чєрєз бєрєстиє до лучьска бєз пєчали будтє (б. м н., п. 1341 *Р* 2); волєнъ панъ ганько продати волєнъ о(т)дати волєнъ самъ дєржати продалъ ємоу доброволно нє надобѣ оуступати на то никому *А* кто на то оустанєть тотъ заплатить гривну золота вины а гривну золота послухомъ (Львів. 1368 *Р* 15—16); мы кн҃зь фєдоръ данильєви(ч) кн҃зь рома(н) фєдорови(ч)... поручѧ ємсѧ по олєхна што(ж) служи(т) єму сп҃дрю своєму коро(л) вєрно... а толко измєни(т) олєхно сюю поруку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); а по лєнковє животѣ и дѣтє(м) лєньковы(м)... таѧ сєла дєржати... *А* нє останут ли сѧ дѣти по лєнковє животѣ ино лєнькову ближєму алюбо кому лєнко прикажєть по своє(м) животѣ тому тако жь таѧ сєла дєржати (Житомир, 1433 *Р* 127); К Житомироу жъ сєло роудники а в томъ сєлє дєвять чл҃вка а всє новыє люди тѧглыє єщо воли нє высєдєли *а* какъ волю высєдять и они боудоуть подымъщиноу давати (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *а* Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины... и грань той ниве положилъ есми с Соѳеискою землею. А которыи нивки в долине... то есми велелъ держати виноградником (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); нехай они людей за себе зовутъ и нановѣ за собою посадятъ на церковной земли. А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино нашымъ намѣстникомъ... не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстиславль, 1500 *ACD* II, № 3);

(*у сполуч.* а т а к є ж ь, а т а к и ж ъ, а т а к о ж ъ, а т а к ж є, а т е ж ъ, а т и ж ъ) а також, а теж (43): а они имають дєржати так(о) долго доколѧ имо тыхо д҃ тисѧчи рублиі исполна нє о(т)дамы а тижь коли бы которыі нєприѧтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають ис правою вѣрою... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); а при то(м) былъ жоуржъ староста... и онє и фили(п) а такожъ кто о(т) ни(х) нє имєтъ сиоу лагодоу о(т) ни(х) дръжати... то(т) ⟨н⟩амъ заплати(т) шєсть дєсѣть роубли (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343); прїгожаєтсѧ и(ж) зъ гнєвоу... то(г) то пана габають кмєти приказоуємь абы вина была на томъ которыи такъ габає(т) позовамъ пѧ(т)на(д)цє(т) а такєжь коли боудєть кмєти виновати а па(н) нє винова(т) такимъ(ж) оурѧдомъ (XV ст. *BC* 14—14 зв.); А которыи бы коли хотєли... мытоу нашомоу шкодити ґы бы и(х) одъ ты(х) боронилъ, А тєжъ которыє бы хотєли мыта нашы володими(р)скиє объєжъдчати инъшыми дорогами... и бы(л) бы єси мытоу нашомоу вовсємъ помочонъ абы сѧ мыто нашо нє понижало (Петрків, 1489 *АМВ*); а єстли (*в ориг.* а єс(ւ)тли.— *Прим. вид.*) дорозоумїєм какоє зло от какых их милости нєпрїятєлєв, мы имаєм им дати знати. А також прєрєчєннїи крал... ис прєрєчєнными братїями... слюбили нам... иж нигдє и николи нам ни жаднои шкодї... нє имают нам оудилати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422);

(*у сполуч.* а п а к ъ, а п а к л и) а ще (31): Мы великии кн҃зь витовтъ дали єсмо сюю нашоу грамотоу янкоу анъдрѣиковоу сн҃у радєвича што єсмо єму дали сєло вєлиєвъ а п҃кли быхо(м) имѣли оу нєго тоє сєло о(т)нѧти и мы имаємъ дати сорокъ гривєнъ зємъскими грошми (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); а хо⟨та(р)⟩ томоу о(т) половини половина сєло... да є(ст) о(т) половини половина... а о(т) ин⟨ши(х) сто⟩роноу да є(ст) по старому хотарю, куда ⟨из вѣка⟩ оживали. а па(к) привилїє, що имали слоуга иа(ш)... калина... а они дали оу ру(к) слузѣ нашєму, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S* 234);

(*у сполуч.* а п р о т о, а п р о т о ж ъ) а тому, а через те (11): Мы кнѧзь володиславъ... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашєго вѣрного слугу имєнємь рєкучи ладомиръ волошинъ што жє єсть намъ вѣрно послужилъ и єщи служити будєть А прото... дали єсмы єму годлѣ полє, што жє лєжитъ о(т) бохурѧ болшє милѣ (Бохур, 1377 *Р* 23—24); kolizby nineczy tot wasz posoł iechał crerez naszuiu zemliu k niemu, ludiem by zdiesie mnoho serdcia upało mołwiliby korol za nim stoit a uże nas iemu widaiet. A protoż my... weleli iesmo iz bysia wernuli nazad (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а спрєвєдливость (!) нашоу высвєтли⟨в⟩ши о(т) ровности нє хочє(м)сѧ выламавати вароуючисѧ розлиянья ⟨к⟩рови хрєстьяньскои а прото єстли на пєрвьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаноє нє єсть к ва(м) принєсєно можєтє ачьсѧ ва(м) оузвиди(т) радноє на тыи то послѣдними мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то нємєцкого спискоу (Брест Куявський. 1447—1492 *ЛКБВ*); о часты(х) простѫпка(х) борзость быває(т) добрая алє тая борзость о соудє(х).. имаєть быти разоумно ро(з)патрєна... а про то(ж) оуставлѧємь ачь хто на дѣдични имєнїи жалобоу чинить пєрвыи дроу(г)и трєтїи которы(ж) позванъ а на пєрвє(и) нє станє(т) тогды пово(д) на трєємь (!) рокоу дєдичьство изыщє(т) (XV ст. *BC* 17 зв.); С (!) я па(н) дмитръ порыцькии... оузѧ(л) єсми по своєи жєнѣ... (*не відчит.— Прим. ред.*) широки(х) гро(ш)и чє(с)кои монѣты а по(л)тора(с)та ко(п) выправою а про то(ж) єи записываю... при(с)(с)та(!) ко(п) широки(х) гро(ш)и чє(с)кои монѣты со (в)си(м) с ты(м) што... (*не відчит.— Прим. ред.*) слоушаєть (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9);

(*у сполуч.* а є щ є) а ще (10): а на то свѣдковє, панъ жюржь староста... и панъ илїѧшъ чашникъ а єщє при томъ были послы съ львова, што съ нами сєсє дѣло доконали (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); Teper pak peremiryie to imieło byty... a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Досталосѧ кн⟨ѧ⟩зю Сємєноу: Манєвъ дворъ... а к томоу Манєвоу єщє сєло Лопоушноє; а єщє кн⟨ѧ⟩зю Сємєноу

досталъ сѧ дворь Городок со всими тыми селы, што к томоу здавна тѧгнеть (б. м. н., 1475 *AS* I, 71);

(*у сполуч.* а т а к о, а т а к о ж, а т а к ъ, а т а к ѣ ж) а так, а також (8): а сє я панъ мацина... освѣдчаю тъ... ажє пришєдъ прєдъ нашє обличьє на имѧ ходоро шидловскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину на імѧ шидловъ... а тако продалъ яко самъ держѧлъ (Львів, 1400 *P* 60—61); оддали єсмы тую истную дѣдину нашу на вѣки вѣкомъ А тако дали єсми єму... со всѣмъ правомъ... зо всѣми ужитки.. што къ тому селу изъ вѣка прислушало (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); мы велики князь Швидрикгялъ... чинимъ знамєнито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... Оверкича Тимоха... которого намъ справы... князь Сендюшко оповѣдалъ... А такъ мы... оного прыймуємо и прыяли єсмо, яко человѣка зацного... которому... зъ ласки нашое надаємо волности в⟨шеля⟩коѣ (Луцьк, 1438 *P* 140);

(*у сполуч.* а д а л є й, а д а л ѣ и) а далі (8): а на тоты всѣ рѣчи о г҃ъ въѧзуємысѧ, ты(м)то листо(м)... ижєѧ хочємъ держати и тримати, на вѣки вѣко(м). а далѣи слюбоуємъ по(д) честью... за всѣ паны... котры(ж) тоутъ нынѣ, на то(т) ча(с) (н)нѣ(!) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); а што єстє єго записъ отъ нєго къ намъ принєсли, и мы тотъ записъ єсмо прыняли. А далєй што єстє намъ говорыли, коли похочєть Стєфанъ воєвода, або и тыми разы, кого всхочєть своихъ пословъ послати до свата своєго... абыхмо єго посломъ давали доброволноє проєханьє чєрєзъ нашу зємлю (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(*у сполуч.* а т о) а то (6): и на болшю крѣпость нашего осуженИѧ помочноє взѧли єсмы оу кролѧ... а то тако ажє король заплативъ пѧ(т) сотъ гривенъ тымъ панѧ(м) има вєчисто дєржѧ(т) (Медика, 1404 *P* 70); Презъ вєлікыи заклады частокро(т) оубогыи лю(ди) бываютъ оутіснєны а то тымь же и(х) много у коупе ездило и мно(г) зло(г) людємь чинили (XV ст. *BC* 17); а хотарь тѣма двѣма поустынѣма по стары(м) хотаро(м) куда зоубрь ожива(л), що бы єму были оурикь съ оуси(м) доходо(м) єму... и братїѧ(м) єго, кто боудє(т) ближнїи. а то єсмы ємоу дали оурн(к)... що бы они... за равасова села и за татарь, николи нє оупоминали (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173);

(*у сполуч.* а и) а й (3): а коли жона твоѧ мовила перє(д) пано(м) воєводою... и тои де(и) третєє части нє повєдала абы ивашку совѣ в то(м) запису записана была, а и ты перє(д) г(с)дрє(м) тыми разы того нє повєдалъ, а(ж) бы та(м) третѧя часть совє записана (Вільна, 1495 *ВМБС*); А пак хотарь Тлъвєщ⟨є⟩м... да єст по коуда хота⟨рил пан...⟩ и пан Динга питарь и съ межїѧши. А от нищ⟨их сто⟩ронъ да єст по старомоу хотароу, коуда из вѣка оживали *А* и привилїє що имали Мароушка... ⟨а⟩ тота привилїѧ загибла (Гирлов, 1499 *BD* II, 155);

б) (*приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом прості і складносурядні речення*) а, і, та (148): я Любартъ Кгедиминовичъ... записалъ єсми и далъ село своє Рожысчє святому Иоанну Богослову... одъ граници Сениковъ... до Любецкого мосту... *а* потомъ пустивъши Чыжовку въ право, а въ лєво Ретовъкою поступуючи, недалеко села нашого Своза, ажъ ку Пруднику идучи, увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божоє со всякими пожытками прыдаємо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); и заѣхали имъ землѧнє и старцєвє по ихъ правому поколѧ дєржали ихъ прєдковє... А потолѧ заѣхали имъ по колтовецкоє перехрестьє (Зудечів, 1411 *P* 79); вєлможныи стєфанъ... нынѣшнии воєвода землѣ молдавскои... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были *а* наиболши абы то на д҃ши оца єго нє зостало (Ланчиця, 1433 *P* 121); а они оужє имаю(т) и дроугы де(н) напрє(д) оуложити, коли сѧ нама (по)сполу оузри(т), по(д)бно(г) бы сѧ и(м) право стало, *а* дотолѣ нє имаю(т) на(м), ни пано(м) наши(м) ничо(г) оупоминати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); мы оуставлѧємь оу жалоба(х) оу деди(ч)ны(х)... нє смєєть вєнцьци брать адно(!) четыри гроши памє(т)но(г) а в малы(х) два гро(ш)и *а* вєнци нє имає(т) права брать (XV ст. *BC* 22); ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ єсми на вѣчность на соборную Церковь... двѣ копѣ грошей, а съ пашни... пятнадцать бочокъ жита солянокъ, *а* то єсми и въ Евангеліє уписалъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3);

(*у сполуч.* а т а к и, а т а к о, а т а к о ж д є, а т а к о ж д є р є, а т а к о ж є, а т а к о ж ъ, а т а к ъ ж є, а т а к ѣ ж ь, а т є ж ь) а також (72): пак ли бы кто нагабалъ оу тои дѣдининѣ панюю росовую марєкрѣту... то имаєть отправи(т) тучєнѧ(к) а тако(ж) пани марєкорѣта росоваѧ да(л) своє сєло серно(к) тучнѧкови и м҃ ко(п) прида(л) за куропотєники (Галич, 1418 *P* 89); вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... ижє даємы... листъ нашъ... стефанови воєводѣ землѣ молдавскои на потвєржѣньє нашихъ пєрвыхъ листовъ... а держали єсмы имь наши листы и николи єсмо ихъ нє о(т)ступали, а такѣ жь мы видѣвшє єго м҃лсрдьє к намь и доброволноє пристаньє дали єсмы прията(е)лю нашому милому стефанови воєводѣ землѣ молдавскои нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *P* 124); и варє ку(л)ко кожохари соу(т) оу ты(х) се(л)... що бы монастирю был то(т) ве(с) прихо(д) а тако(ж) су(д)ци о(т) ясо(х)... щобы нє имали дила судити ты(х) лю(д) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); а мы єсмо добрє зрозоумєли тымъ рєчамъ, а тєжъ, милостивый королю, имаємь вєльми вєликоую щкотоу отъ Кѧмєнъчанъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); а с тєго вѣра наша и вѣра нашего сына Богдана воєводі и вѣра наших бояр и покои стокмлєнїи жадным обичаєм аби нє бил зламан, и нє имаєм в том быти виновати; а Тоурком, колико боудоум мочи, быти им нєпріятєли. А також коупцєм от зємлѧх прєрєчєнаго кролѣ... вєздє по нашєи зємли молдавскои да єст им слободно... ходити и торговати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(*у сполуч.* а п а к ъ) а ще (18): А хотаръ тои пасиши: почєнши из долоу... до вєрха... та чєрєс Трънавкоу попєрєк на Крълани, опѧть до кнѣгинин хотарѣ. То є ємоу вес хотар. А пак єи да оучинѧтъ за то помѣноу оу монастыр на каждїи вторник коупно съ родитєлєм єи Алєксандром воєводом (Сучава, 1470 *BD* I, 148); И оустах азъ господство мы и заплатих оуси вышєписанныи пинѣзи с҃ злат татарскых оу роукы Мароушкы... а пак ȣ҃ злат татарскых заплатих оу роукы Мърини, дочци Оанца Бръличa (Гирлов, 1499 *BD* II, 154);

(*у сполуч.* а є щ є) а ще (16): тѣмъ мы... дали єсмы єму... Красныи потокъ... а от оустїя хотаръ єму на Срєть... а от Иляшєвци... дубровою до Срєть на оустїє потока. А єщє єсмы єму дали трєтїє сєло оу Слава на мунтчєлъ тому хотаръ около оусєго Буковина (Сучава, 1403 *RS* 338); А кнѧзю Михаилоу Сонкгоушковичоу досталос: Хвалимичи... со всєм ис тым, штож здавна к томоу прислоухало; а єщє кнѧзь Олєксандро придал сто коп широкых грошєй, Чєской манєты братоу своємоу кнѧзю Михайлоу к тым имѣнєм (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а людєи похожи(х) шєсть ч҃лвко(в) оу то(м) имє(н)и оу дѧ(д)ковичо(х)... а єщє на(д)то к тому имє(н)ю ц҃рквнимоу(!) прида(л) єсми ємоу дєсѧ(т) ко(п) гро(ш)и широкоє ли(ч)би (Луцьк, 1490 *Пам.*);

(*у сполуч.* а и, а и є щ є) а й, а ще (13): а далъ єсмь и зємлю ролъную и съ сѣножатьми... а и єщє далъ єсмь нѣзы (!) на днѣстрѣ о(т) мутвичьного потока до стєпаньча пєрєвоза... а и єщє далъ єсмь єму ловища оуюноваѧ ото изьбищьного пєрєвоза... до бєрєгъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *P* 3—4); а мыта со осмь ко(п) грошє(и) прѣ(н)дєть коли тихо а и то половица на цє(р)ковь капланоу идєт

(б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); И во всемъ бы еси мыту нашому и корчме былъ помочонъ... не далъ бы еси никому ни въ чомъ имъ кривъды чинити, а и самъ бы еси имъ ни въ чомъ кривъды не чинилъ (Судомир, 1488 *РИБ* 222);

(*у сполуч.* а т о) а то (7): приехалъ клепачь на стго якуба днь днь лежалъ призирая тоѣ роботы коли имѣлъ ӣ тесль на недѣ(л) а коли ѕ тесль а то на каждую недѣлю каждому теслѣ давалъ по с(и)ми грои(!) широкихъ (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а мы есми дали нашему миломоу братоу... державу на имѣ, городъ келїю... а то є(ст) нашему миломоу братоу.. урикъ съ усими доходы непороушено николи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); можеть панъ иванъ мушата и его дити и его ближнии тоє имѣнье продати и заставити... или по дши дати а то єсмо дали тоє имѣнье вѣчно и непорушно (Луцьк, 1445 *Р* 150—151);

(*у сполуч.* а т а к о, а т а к ъ) а так, і так (3): а тако єму дае(м)... со млины с полми съ рольАми (Снятин, 1424 *Р* 100); И оусетавши (!) пан Юга вистїАр⟨н⟩ик и заплатил им оуси тоты вышеписанни пинѣзи, оусе готовими пинѣзми. А они також дали паноу ⟨Юг⟩и вистїАрникоу и великоє прївилїє от... Александра воеводи... *А* та⟨ко⟩ оу тот же час прѣ(д) нами и прѣд нашими бояри, пан Юга ⟨вист⟩їАрник... оучинил за своє з⟨дравї⟩є... ⟨и дал...⟩ село на имѣ Шировци за Проутомъ... манастирю нашемоу от Поутнои (Сучава, 1478 *BD* I, 219); Казимиръ... король Польскій... дали есмо пану Петру Мушчичу... тая имѣнія, на имя Хулевъ, а Холуневецъ... ничого на себе не вымѣняя; а можетъ собѣ тая имѣнія полепшивати... а на новомъ корени посадити. а такъ имѣня верху писаная дали есмо пану Петру Мышчичу и записали вѣчно и непорушно (Вільна, 1492 *АЛМ* 30—31);

(*у сполуч.* а д а л е й) а далі, і далі (2): И мы въ томъ князя Костантина оправили при чести есмо его оставили. А далей Борисъ примовилъ ку чсти дѣду, и отцу, и матцѣ князя Константиновои и широко о томъ передъ нами межи собою розмовляли (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

(*у сполуч.* а p r o t o ż) а тому, а через те (1): a newestee naszoy... Julianie prysiahł... boronity ieie, ino unia u niatstwo weleł ieie umoryty... A pro toż nam nikakoho peremiryia ne nadobe s nim (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139);

(*з відтінком заключності*) то, то ж (45): Также што придали єсмо кн⟨А⟩зю Федору село Бродов, а также Радоселки, Радогоща, Межиречье... *А* то все перво выписаноє держати кн⟨А⟩зю Федору вѣчно (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); а мы подлоугъ его милости слюбленїю и подлоугъ его милости записоу, въ що намъ добро чинилъ и записалъ сА чинити добро намы, *а* мы слюбили єсмо и записали єсмы сА... и дали єсми єму от насъ... селы (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); а тото мыто татарскоє, що было оустановлено оу билом городѣ, *а* мы тото мыто ливовчаном отпоустили (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); И пак тоты истины Седи-Ахматови сынове, што соут нинѣче... оу наших роуках... а мы имаємо их твердо и статочно держати, оу твердои и оу вѣрнои роуцѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 292); И тиж за припасни що сѣ знаидоут оу Радовцєхъ и оу Коцманє, оу тих селах що прислоухают от митрополию, а до тих припасни никто аби не имал ни жадноє дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257); А пак тота привилїа що єст от дѣда нашего от Александра воєводї на Полѣни на оба части, и пак дроугаа привилїа що єст оу оуиков наших от Илїаша воєводї и от Стефана воєводї... *а* господство мы еще єсми их дали оба оу роуки молєбникоу нашемоу кирь Василїє епископоу от Романова тръга (Сучава, 1488 *BD* I, 356); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), ⟨моуша и⟩ калина... на тоє половини о(т) ръшкани, *а* они дали оу ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

3. (*зіставно-протиставний*) а (159): у того гостынца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); королеви держати лвовьскую землю исполна а намъ держати володимѣрьскую луцкую белзьскую холмьскую берестиискую исполна жь (б. м. н., 1352 *Р* 6); а о(т)мѣна противу крупска волкови(ч) а противу сАхова кнА(ж) лоука (Краків, 1394 *Р* 54); тако земАне... вызнали... аже влдчни люде... оуздають тополничаномъ занеже тополничане имѣють с уладкою границю а стрѣлковци не имѣють (Погоничі, 1422 *Р* 97—98); маеть панъ федко самъ и его пани и дѣти и его щадки того имѣня Всекрова со всякими вжытки вжывати, а я самъ ни жона моя... ни щадки мои никако вже въ тое уступоватися не маемъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); А коуничнико(в) три по шести коуни(ц) дають два н(х), *а* трети(и) коуничникъ по три коуници (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); охматъ царъ одинъ царъ былъ, а нинѣ два цари есмо з братомъ моимъ седихматомъ (б. м. н., 1481 *ЯМ*); Нагорка а Шъпица поведили передъ нами, ижъ они тыи земли покупили, и въ книгахъ земъскихъ тая речъ имъ оправена, *а* права ни одного, а ни гвердостей инъшихъ на то не мамы (Краків, 1489 *РИБ* 433); И Бори(с) рекъ бы(л) в жоны моее на ее вѣно запи(с) што е(и) му(ж) ее пе(р)вы(и) записа(л), а третее части Ивашку Совичу в то(м) ее запи(с)у не было (Вільна, 1495 *ВМБС*); и Мокрычане инъшие рекли: тут мает панъ Янчинский слидогонъ, а иншие рекли: далей маем; и в том реч свою подвоили (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); У Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати, а большей не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст., *АЛМ* 9); ино повѣдали штож деи то отчина Ходкова, отець его держал за князя Глѣба Довковдовича, а Рянцю то не отчина (Дворець, XV ст. *СГЧА*); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi Bohdan a jakub Prynozczyczy a boiary kniahyny pynskoy szyrma *a* s pana markowy ruki słuzebnyci namisnyka beresteyskaho... a radcy mista beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

4. (*єднальний*) і (131): I też sud'ja mesta naszoho źadnoho peresuda na nich ne majet' brati; ale my tolko albo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388, *ZPL* 104); даємъ вашеи мл(с)ти виданїє, аже мы и с нашимъ братомъ, стефано(м) воеводою, исъеднали сѣ и помирили сѣ єсми и имаємъ на томь мироу стоати, на вѣкы вѣчныѫ, а вашеи мл(с)ти... имаємъ оба слоужити вѣрно, на вѣкы (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); И благословляю вашу милость... что бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолья стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ, жилъ бы туто и молилъ Бога, никимъ не обиженъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); в Житомири слоугъ пАтьна(д)цать из гольтАи *а* два члвка тАглыхъ подымъщиноу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); а єстли мнѣ кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Настаси с кн⟨А⟩зем его милостью бог дѣток не дасть, *а* надомною станет ⟨сА⟩ волА божА... ино тыи имѣньА вси кн⟨А⟩зю его милости... вѣчно и непорушно (Степань, 1489 *AS* I, 89); Ино сА на(м) видело, што(ж) то негора(з)до смотрено, а єму в то(м) кри(в)да вчынена и(ж) о(д)ного длА свѣтка о(т)далено его о(т) о(т)чины (Вільна, 1495 *ВК*); и мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского пана василья хрѣ(б)товича какое то єсть село а што на(м) с нѣго пл(т)оу идеть (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

(*зв'язує речення з дієприслівниковим зворотом*) і (8): а пакли бы панъ Васко не далы тѣхъ ста купъ пану Ивашкови... тогда имаеть панъ Васко дати оувазанье пану Ивашкови оу РоудАнцѣ, со всѣмъ правомъ, яко самъ держалъ панъ Васко, *а* не вынимая ничого с того села (Львів, 1421 *Р* 92); и за тымъ дей отецъ того Яцка Вѣштортъ тыи ихъ земли выпросилъ за пусто у отца нашого, короля его милости, а въ тыхъ земль наслѣдковь не поведаючи (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

Б. (*підрядні*) (139) (*вживається на початку головних речень з підрядними — у препозиції*). **1.** (*умовними*) то (36):

аже самъ нє можєть заплатити тотъ истинъныи што же оуложать єго оу вину, хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѦти (б. м. н., 1352 *Р* 6); пак ли бы тото исныі гродо силою оузѦто а мы оужды имає(мо) ты исныі д̃ тисѦчи рублиі имо воротити исполна (Луцьк, 1388 *Р* 37); пак ли нє будє(т) фрѦзьского сєрєбра, а мы литовьскыє рубли дамы алюбо литоє сєрєбро, пак ли нє будєть лито(г) сєрєбра а мы заплатимы грошми по чє(м) фрѦзьскоє сєрєбро идєть (б. м. н., 1411 *Р* 77); а пак ли бы ватама(н) албо рѦдцѦ рѣклъ абы єго оу сєлѣ нє было а во(н) маєтъ присѦ‹ч›и ажъ того чоловѣка оу сє‹лѣ› нѣтъ (Галич, 1435 *Р* 134); а єстли бы дорозоумили с которои сторони от каких наших нєпріятєлєи какоє зло, або шкоді алибо прєкажєніѦ, а их милость тогди нам и дѣтем нашим... тоє имают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

2. (*умовно-часовими*) то, тоді (36): а тако(ж) коли сѣ знаидоу(т) о(т) наши(х) татаръ мєжи манастырскыми татары що боудє(т) сѣ оумишали оу сєси розмирици, а мы имаємъ и(х) оузѣти опѦ(т) наза(д) (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 495); a koli k Jeho Miłosti takoie dieło wczynisz, a Jeho Miłost... takimżo obyczaiem choczet k tobie utwerditi sia (Вільна, 1494 *BD* II, 389); коли нам богъ поможєт та добоудєм засѣ нашю очизноу зємлю молдавскоую, а тогды нам... да єст слободно... въити ис их милости зємлѦх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

3. (*підметовими*) то (29): а по наши(м) животи кто боудєтъ г(с)п(д)ръ... зємли мо(л)давскои... а то(т) щоби ємоу нєпороуши(л) нашєго даанїє (Сучава, 1432 *ДГВІН*); кто о(т) ни(х) почнє(т) иначє, або оусхочє(т) оувєрноути ... а то(т) заплати(т) завѣзкоу ви(ш)писа(н)ноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); коли бы до‹л›жникъ рєклъ тоє имєнїє што ты дрьжишь є(ст) мнѣ бли(ж)шєє бо тотъ што тобѣ прода(л), *а* мнѣ бы(л) до(л)жєнъ пєрвїє нижли ты купилъ (XV ст. *ВС* 35); алє комоу сѣ оузри(т) кри(в)да ажє имає(т) о(т) ти(х) люди и(с) тѦ(х) сєла(х) боу(д) оу чє(м) или за вєликоє дило или за малоє а они да тѣжоуть и да иштоу(т) и(х) прѦ(д) єгоумєнє(м) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); а по наши(м) животи, кто будє(т) г(с)п(д)ръ нашєи зємли, а то(т) а би и(м) оутвъ(р)ди(л) и оукрѣпи(л) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(*з повторним підметом*) (2): кто боудєть там оу тои свѦтои цръкви, *а* они, покова боудємо мы от бога живи, *а* они да имают нам слоужити на въсѣких нєдєлѣхь оу чєтвръток вєчєрь параклис, а въ пѣток литоургїю (Сучава, 1488 *BD I*, 356).

4. (*додатковими*) то (14): а што будєть вашєѣ дєржавы под нами *а* мы за то нє стоимъ вамъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а кто бы о(т) на(с) по правдѣ нє слоужи(л) иліяшю воєводє, *а* того имєть король, господарь, казнїти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); а кто боудє(т) игоумє(н) илї бр̃тиа оу томъ монастирю и нє имоут ‹грижа›ти сѦ о спасєнїи нашємъ и о памѦти прєдко(в) наши(х), *а* имъ да є(ст) сѫдиа богъ и свѦты никола (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366); а чо(г) бы сѦ лицє(м) нє знашло по нашєи зємли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрѦ(д) имає(м) сказати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); алє таковаго чловѣка, гдє оучюють и изнаидоут оу их зємлѦх или боуд оу кого от их подданников, а их милости мают єго вънгнати и въпоудити проч из их милости зємлѦх (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

5. (*часовими*) то (11): и такижь тымъ то листомъ слюбуємъ... ижъ яко рыхло панъ кро(л), снъ, а любо намѣсткы єго до зємлѣ рускы(х) приближатсѦ, *а* мы обличнѣ к нєму прїидємъ... и бєзь всѦкои о(т)молвы... при чти и при вѣрѣ нашои... слюбимы и присѦгнємы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); коли кн‹Ѧ›зю Сємєну спустити вышнїй ставъ, а в тотжє час кн‹Ѧ›зю Василью спустити свой ставъ нижнїй (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); коли пришолъ цєсаръ тоурский на насъ и на нашоу зємълю, *а* наши оубогии люди отъ Сачавы и они побєгли до Камєнъца, а оу нашихъ людєй оубогихъ отъ Сачавы были паробъцы Кафинъскиє, и тиє вси окованы (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); Николай жалова(л) на матєя жє ємоу яко(ж) прїятєлєви конѦ позычилъ здорово(г) на дорогѫ, а коли(ж) ємоу засѦ вєрнѫ(л), *а* то(т) конь хрома(л) (XVст. *ВС* 23 зв.); Ратомскій свѣтчилъ тымъ обычаємь: коли панъ Пєтръ прїѣхалъ до Станкова и съ панєю своєю до дѣлу своєго, а я тогды намѣстникомъ былъ отъ пана старосты (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

6. (*пояснювальними*) то (5): а тако(ж) варє що за ку(п)ци и боу(д) о(т) колѣ прїиду(т) та иму(т) складати свои товаръ оу баковѣ *а* они с ни(х) да возмоу(т) вєликоє мыто о(т) гривны а товаръ що проминє(т) *а* они да бєру(т) о(т) воза ка(к) право (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515); Милостивый королю! Што єси прислалъ МатыѦса бискоупа о щъкодоу Камєницъкоую до насъ, а мы єсмо добрє зрозоумєли тымъ рєчамъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); а што с подворъѦ панєи Михайловы Рудєнский (!) ворота поставлѦны на тоє подъворъє, *а* пєрєдтым зо вєков чєрєз тыи подворѦ чаруковскоє до рудєнского подворѦ дороги жадноє нє бывало ани оулици (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102).

7. (*міри або ступеня*) то (4): а отъ тїи куници колько будуть намъ надобни, *а* мы имємъ соби купити, а инїи имъ слободни (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а от тыи коуници колко боудоут намъ надобни, *а* мы имємъ собѣ коупити, а иныи имъ слободни (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); и пак колико бєсєдє имахмо къ вашєи милости, а мы по рѣдоу въсє къ ним разброихмо (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

8. (*причини*) (*у сполуч.* а т о) а тому, а тому то, а через те (1): Іжє оу доспє(ш)но(м) людоу чєсть королє(в)ская и оборонєниє всєи зємли залєжить *а*, то слоуши(т) (!) на ка(ж)до(г) рыцєрьска(г) члвка а на шлѦ(х)тича и на кажьно(г) поспо(л)наго члвка абы ка(ж)дыи по(д)лоугъ вєликості имєнїя своєго бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ зємьскои на валкоу (XV ст. *ВС* 34 зв.).

9. (*способу дії*) так (1): какъ отц̃ь нашь какъ оп̃и вашн были за одно послы сылали мєжи собою а мы такожє хочємъ с вами быти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

А[2] *част.* (50) **1.** (*починальна*) (*у сполуч.* а с є *в стандартних початкових формулах грамот*) оце (40): А сє Ѧ король казимиръ краковьскии и куѦвьскии и господарь рускоѣ зємлѣ далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво(!) матѣичича што жь слушаєть пєрємыскоѣ волости (Казимир, п. 1349 *Р* 3); а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло чєрєпынє григорєву сн̃у двдѣвьского осташкови (Львів, 1386 *Р* 31); а сє азъ влдка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ ажє да(л) ми г(с̃)дрь мои вєликыи король митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); А сє азь смѣрєныи (*в ориг.* смрѣрєныи.— *Прим. вид.*) игоумєнь чєстнѣи обитѣли свѦтаго благовѣщєнїа и свѦщєнномонах Анастасїє... видѣвшє мы, сыноу цръковныи и добрыи нашь приѦтєлю правыи, твоє произволєнїє, сътворихом о том що мы слюбихом твоєи милости, панє Игнатє... поколь боудєт свѦтоє мѣсто сїє, да от нас боудєт‹ь› тоє произволєнїє, за вашє здравїє и за доушѦ вашѦ (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); А сє я князь (!) Олєксандро Сонкгоушковичь, а кнѦзь Михайло Сонкгоушковичь подилилис єсмо отчизною нашою (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); А сє я кнѦз Михайло и кнѦз Костєнтин Иванович‹и› Острозски‹и› записываєм п‹а›ни Єнковой Чаплича пани ТатѦнє имѣнє своє Мєжирєчє (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

2. (*підсилювальна*) ще, ще й, та, та й (9): I poszli na woynu a i sami iesmo uże na doroze, Boha wozmia na pomocz (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а вонъ нє досмотрѣвши моѣ вѣръноѣ службы и вєлѣлъ мѦ имити и вєлѣлъ былъ мѦ горла моєго избавити и жоны моѣ и дѣтокь моихъ и чти и имѣньѦ моєго *а* бєзь моѣ вины и бєзъ права чєрєсъ намолву моихъ нєприѦтєлєи (Черняхів, 1435 *Р* 132); Тыми жъ

разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ и инные села наданье святой Пречистой Володимерское епископии, осмотрели (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8); а по нашємь животѣ *а* они да имают слоужити нам въ пѣток вечєрь парастас, а оу соуботоу литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356);

(*у сполуч.* а в е д ж е) тож, але ж (1): ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ... абы до насъ прыиехалы изъ паномъ Карпомъ потокмылыся... а ведже мы, по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

!**А**³ ‹О› *див.* **О.**

ААВРАМ *див.* **АВРАМЬ.**

! **АБА** ‹АБО› *див.* **АБО.**

***АБЄГИНЪ** *ч.* (1) (*особова назва?*): тыє свѣ(т)ки писали г(с)дрю Своемоу па(н)у скипорю того(ж) дєлѦ што(жь) они при старости ива(н) абєгина оу... (!) (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *род. одн.* **абєгина** (бл. 1458 *P* 168).

АБИ¹ *див.* **АБЫ**¹.

АБИ² *див.* **АБЫ**².

АБО *спол.* (90) **I.** (*зв'язує члени речення*) (87) **1.** (*розділовий*) або, чи, чи то (69): toho czerez swoi listy, abo peczati doswiedcził by (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); завѣзкоу... поставили єсмы мє(ж) ними пѦ(т)дєсѦ(т) гривє(н) срєбра, кто о(т) ни(х) почнє(т) иначє, або оусхочє(т) оуверноути... а то(т) заплати(т) завѣзкоу ви(ш)писа(н)ноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); продал єсми єму и на потом будоучим ближним єго так, ижєт (!) он волєн або хто ближный єго кому оусхочет продати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его услышитъ (Краків, 1500, *АЛМ* вип. 2, 58).

2. (*розділово-перелічувальний*) або... або, чи... чи, чи то... чи то (12): czerez upad, pożohi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt, reczi swoi zastawlenymi zastawami utratił... (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); продал єсми єму... так, ижєт сн волен... кому оусхочет продати або даровати або заменити и на своє доброволно вжитки обєрнути (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а єстлибы хто хотєл вступатисѦ оу моє сєло ПьѦнъ... нєхайжє он... тыи наклады отложит (*в ориг.* отложити.— *Прим. вид.*) што кн‹Ѧ›зи их м‹и›л‹о›сть на тоє имєнє ПьѦн наложат: або став заставѦт або иншии который наклад на тоє имєнє наложѦт (Острог, 1481 *AS* I, 77); намѣстникъ мой нє жаловалъ на пана Петра, ижъ бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ, або листы бы бралъ изъ тое скрини (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); А також мы ... ани жадной радї ани помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѦ моц... тоурєцкого чъсарѣ, або єго санжак(а) або єго подданных, пришла бы (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424);

(*чергується з* а л и б о) (1): а єстли бы дорозоумили с которои сторони от каких наших нєпрїятєлєи какоє зло, або шкодї алибо прєкажєнїѦ, а их милость тогди ... имают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

3. (*пояснювально-уточнюючий*) чи, чи то, або ж, тобто (5): I też... sud'ja mesta naszoho żadnoho peresuda na nich ne majet' brati; ale my tolko... a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); продали есмо... землю пашноую... со всѦкими... поплатки и податми которымъ колвєк имєнєм могоут названы або мѣнены быти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); А також мы... ани жадной радї ани помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѦ моц або сила тоурецкого чъсарѣ... пришла бы (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424).

II. (*зв'язує сурядні речення*) (*розділовий*) або, чи (3): żadin... nie majet' prisiahati na desiaterom bozi prikazani... tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho; abo budet' pered oblicznostiu naszoju wyznania (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); Кто бꙋдє(т) нєко(т)рыи добры(и) чл҃вкъ на соу(д) позванъ о квалтъ тогды имєєть. пово(д) на него досвє(т)чить або то(т) добры(и) имєє(т) самь своєю прїсѦгою о(т)быть (XV ст. *BC* 18); а о томъ дєлє коли Ѧ боудоу вєдати и тобє коли рать свою поущоу або отъ иноє стороны рать моѦ прибєгъши, твоимъ людѦмъ зашкодѦ(т)... потомъ я ихъ только боудоу нє казнити а полонъ вашъ... к ва(м) нє о(т)шлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **АЛБО, АЛЄБО, АЛИ**², **АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО**¹.

АБРИК *ч.* (1) (*особова назва*): а на то свѣдковє... пан никєл абрик, пан юнь... пан миско писарь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **абрик** (1456 *Cost.* II, 791).

АБЫ¹, **АБИ** *спол.* (230) (*приєднує підрядні речення*). **1.** (*додаткові — у постпозиції*) щоб, аби (114): што ієстє просили насъ абыхомь васъ пустили... чєрєз бєрєстиє абы вамъ нє закажали мы хочємь ради то учинити вамъ (б. м. н., п. 1341 *P* 2); тогды пожадал єсть оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвєрдили кнѦзѦ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* I, 6); тогды они пришєдши вшитци... оуздали пану вѦтславу со всѣми обьѣзды того дворища... и за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вѦтславу (Львів, 1370 *P* 18); вєлможныи стєфанъ... воєвода... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были (Ланчиця, 1433 *P* 121); просилъ есьми господина владыки Володимерского, абы его милость печать свою прыложилъ къ сему моему листу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); а што было мыто, оу тєгєнѦкичоу, то мы сказали, абы там ни гроша мыта нє было (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); и просили єсмо ты(х) людєи добры(х)... которыи при то(м) свє(д)цє(м) (!) били аби оны свои пєча(ти) приложили (Луцьк, 1490 *Пам.*); билъ намъ чоломъ, абыхмо ему тые... имен‹ь›ица и люди нашимъ привил‹ь›емъ потвердили (Городно, 1497 *РИБ* 683); и писалъ и всказалъ къ намъ, просєчы и жадая насъ, абыхъмо тыхъ єго пословъ казали чєрєзъ нашы зємли добровольнє пропустити (Вільна, 1498 *BD* II, 412); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(*повторюється перед присудком*) (12): про то хочємь абы соу(д)я алюбо по(д)соудокъ, абы вєньци нєслали одно двоу слоугъ слоу(жє)бнїковъ (XV ст. *BC* 17); мы Стєфан воєвода... слоубоуємъ... и обєцахомъ... абихом мы на того днє и на тъи час, що коли нам єго освєцєнною милость изѦвлѣєть по єго милости посломь... абыхом сѣ съ єго милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351);

а ж е а б ы х о м (1) *див.* **АЖЄ**¹;

(*з відтінком припущення, сумніву*) начє, начєбто, буцім, буцімто (5): а пак ли бы ватама(н) албо рѦдцѦ рѣклъ абы єго оу селѣ нє было а во(н) маєтъ присѦ‹ч›и ажъ того чоловѣка оу се‹лѣ› нѣтъ (Галич, 1435 *P* 134); жаловалъ намъ... Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицъкихъ, на Нагорку а на Шъпицу, абы они земли его забрали въ томъ его именьи, которое мы ему дали въ Дорогицъкомъ повете (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); жаловалъ намъ князь Костентинъ Крошинскій на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татемъ, будучи въ Смоленску, абыхъ я семь волостей твоеи милости... закралъ безъ данины... вашое милости... и тежъ абыхъ переималъ былъ въ него въ Мошне (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

2. (*мети — у постпозиції*) щоб, аби (92): а на крѣпо(с)ть то(г) листа привѣ(с)ли єсмо наша пєча(т) абы то крѣпко здєржа(т) (Молодечно, 1388 *P* 43); тогды кроль господарь посла(л)ъ мнє а быхъ межи ними розыха(л) и оуграничилъ (Галич, 1404 *P* 68); ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до зємянъ Браславскихъ... также до

бояръ Хмелныцкихъ... абы до насъ прыиехалы и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а пак ли нє мочї имє(т) с то(г) спросити а вынѣти тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) абы зє(м)лѣ наша далє нє гыбла (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); што ваша милость мне очивисте приказали и дворанина своего пана Стецъка Шишку прислали, абыхъ отъ вашей милости князю Михайлу Санъкгушковичу приказалъ да и тымъ земяномъ... Ино я с тымъ дворениномъ... до князя Михайла посылалъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); а то(т) староста имєєть ємоу ласкы оу на(с) шоукать, абыхомъ прїпоустїлї єго ко справѣ (XV ст. *BC* 38 зв.); Тогды имаєм с обох сторон послати своих панов, абы таковои рѣчи досмотрили и справєдливост оучинили (Гирлов, 1499 *BD* II, 424—425);

(повторюється перед присудком однорідного підрядного речення) (2): та(к) сѧ єднали и(ж)бы... па(н) мань з дѣтми своими да(л) по(д)бны день паноу михаилоу, абы вышли с паны и межиаши и съ и(х) стары(м) привилиє(м), абы дали и оузнамєнали паноу михаилоу тоть оувє(с) хотарь (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422);

(у препозиції) (3): про(т) абы коро(л) бы(л) бзпєчнѣшии (так.— *Прим. вид.*) оу нашеи службѣ и оу правдѣ коли сѧ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочємъ кголдова(т) королє(в) и єго королици (Молодечно, 1388 *P* 43); Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ Нашъ (? — *Познач. вид.*), выразившы нижей именами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есмо и печатью нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); Абы оусїльнїкомь смєлость о(т)нѧта оуставлѧємь колї шлѧ(х)-тѧ шлѧ(х)тїча забьє(т) за головоу шєстьдєсѧ(т) гривєнъ (XV ст. *BC* 24 зв.).

3. *(означальні — у препозиції)* буцім, ніби, що (1): И мы ...питали: маешъ ли на кимъ на него доводъ, абы онъ семъ волостей нашихъ закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

Див. ще **БЫ**[1]

АБЫ[2], **АБИ** *част.* (123) *(модальна)* щоб, аби (122): Jestliby ważnosti peniezej pozyczonych ne wczinila, aby... sudi swojemu, tuju zastawu okazał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а таки(ж) коли мєдоу привєзоу(т) о(т) свои(х) пасикъ абы нє платили мыта ино оу Ѧсо(х) (Сучава, 1453 *ПГОВ*); а до ти(х) припасни ни(к)кто (!) аби нє има(л) ни жадноє дило али аби има(л) дило єпискоупа нашєго о(т) Радовцє(х) или дворници и(х) (Сучава, 1479 *DC* 141); A hranica naszomu hosudarstwu welikomu kniazstwu s twoieiu zemleiu aby była po dawnomu (Вільна, 1494 *BD* II, 389); коли похочєть Стєфанъ воєвода, або и тыми разы, кого всхочєть своихъ пословъ послати... навєдити зъдоровъя дочки своєє... и внука своєго, абыхмо єго посломъ давали доброволноє проєханьє (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); абы ка(ж)ныи варовальсѧ своємоу соусєдоу шкоды чїни(т) (XV ст. *BC* 25); а ... кто боудє(т) г(с)п(д)рь нашєи зємли, а то(т) а би и(м) оутвъ(р)ди(л) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(повторюється перед присудком) (1): И тєжъ абы ихъ люди съ чоужыхъ зємль мєжы єго людєй мєжы Волохъ абы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

Див. ще **БЫ**[2], **ДАБЫ.**

АВА *спол.* (4) *(мад.* avagy) *(зв'язує члени речення — розділовий)* або ж, чи то: А коли привєзоут Ливовчанє соукна... а оу ных никто гвалтом бєз пинѣзєи ни один локот нє моглъ оузѣти, ни мытник, ани боѧрин, ава ни ми сами (Сучава, 1460 *BD* II, 275); и имают нас остєрєгати и оборонити... от каждого на свѣти языка, и от Тоурковь и от Татар и от Оугорь, ава и от поганина и от християнина (Сучава, 1468 *BD* II, 302); Про тож ни один болѣрин, ани соудєц, ани мытник, ава ни один наш слоуга или болѣрин да нє смѣют брати мыто от товара монастирского (Путна, 1471 *BD* I, 159).

АВГУСТЪ, АВГУСТ, АУГОУСТЪ *ч.* (66) *(цсл.* авъгоустъ, *гр.* αὔγουστος, *лат.* augustus) *(назва місяця)* серпень: писань в лѣ(т)҂sци агоуста д҃ днь (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); оу сочавѣ влѣ(т)҂ sцкв м(с)ца августа в҃ днь (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); писань оу пєрєвалєхъ... мисѧца Авгоуста сємого на(д)цѧ(т) д҃нѧ (Перевали, 1440 *P* 142); На то єсми дали нашь листъ... оу Самборѣ мс҃цѧ авгус оу трєтии дєнь (Самбір, 1458 *P* 169); Писан оу Чєрлєховѣ, августа ѳ҃ дєн, индикт трєтий (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121); Писанъ у Вильни, Августъ 10 день. Индиктъ 13 (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); пса(н)... В лѣ(т)҂з҃з м(с)ца авгоу(с) д҃ дн҃ь инди(к) в҃ (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **августъ, август** 5 (1440 *Cost.* II, 66; 1444 *AS* I, 42; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1495 *АЛМ* 84; 1496 *АЛРГ* 72); **аугоустъ** 1 (1436 *Cost.* I, 474); *зам. род.* мѣсѧца **авгауст** 1 (1494—1495 *АЛРГ* 59); **аугоуст** 1 (1499 *BD* II, 131); *род. одн.* **августа, Авгоуста, авъгоусъта** 11 (1413 *ОБРН* 115; 1414 *DIR«A»* 441; 1424 *ДГВВ*; *P* 100; 1438 *DBAc* 28; 1440 *P* 142; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1485—1500 *AS* I, 121; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1497 *AS* II, 112 і т. ін.); **авгоу(ст), авгоус(т)** 6 (1426 *Cost.* I, 179; 1428 *Cost.* I, 221; 1435 *Cost.* II, 680; 1444 *Cost.* II, 208; 1445 *Cost.* II, 226); **авгу(с), авгус** 4 (1422 *DIR«A»* 35; 1437 *Cost.* I, 530; 1447—1492 *ЛКНБ*; 1458 *P* 169; 1499 *ПИ* № 3); **аугуста** 4 (1403 *RS* 338; 1421 *AS* I, 27; 1436 *Cost.* I, 476; 1448 *Cost.* II, 738); **агоуста** 1 (1400 *DIR«A»* 433); **ауста** 1 (1478 *ЗРМ*); **ау(г)ста** 1 (1448 *Cost.* II, 735); **аугоу(с)** 1 (1472 *DIR«A»* 530); **аугс(т)** 1 (1436 *Cost.* I, 482); *ск. н.* **ау(г), ауг** 24 (1429 *DIR«A»* 455; 1438 *Cost.* II, 27; 1443 *Cost.* II, 185; 1447 *Cost.* II, 289; 1455 *Cost.* II, 544; 1459 *BD* I, 35; 1469 *BD* I, 46; 1470 *BD* II, 310; 1479 *Cost. S.* 102; 1488 *ДГСВМЦ* і т. ін.); **ав(г)** 3 (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ*; 1489 *ПГВСР*); **а(г)** 1 (1447 *Cost.* II, 732).

АВЄРЄЩИЄ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣ(м) мы... жаловали єсми єго особною нашєю мл(с)тїю и дали єсми ємү два сєла... на имѣ жидєщїє и авєрєщиє (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7).

ФОРМИ: *наз.* **авєрєщиє** (1438 *Cost.* II, 7).

Див. ще ***АВЄРОВЦИ.**

***АВЄРОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы александръ воєвода... чинимы знаємо... оже єсмы оучинили с нашою... радою... и дали єсмы стѣи єп(с)кпии нашои... два сєла авєровци што на сучавѣ а другоє сєло гръцькоє (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *знах.* **авєровци** (1403 *ДГАА*).

Див. ще **АВЄРЄЩИЄ.**

АВИВЪ *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Ἄβιβος): фролъ, лаворъ... авивъ... святыи григории чюдотворєц... все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **авивъ** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

АВРААМЪ *див.* **АВРАМЬ.**

АВРАМЄЙ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Аврамии, *гр.* Ἀβράμιος, *гебр.* Abraham) Аврамій: А при томъ были свєтки наша рада: архимандритъ пєчєрский Аврамєй, а кнѧз Иван Путѧта (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Аврамей** (1437 *AS* I, 34).

АВРАМОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при томъ была дочка моѧ... Марѧ Сємєноваѧ Ровєнскаѧ... пан Фєдко Аврамович дворанинъ (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Аврамович** (1488 *AS* I, 242).

***АВРАМОВЪ** *прикм.* (1): А пак привилїи Аврамово, що имал он на тоє сєло от нас жє... а тоты єго привилїи, ажє сѣ коли изьявѧт, а они да нє имают добоувати на сїє нашє привилїє (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Аврамово** (1493 *BD* II, 22).

Пор. **АВРАМЬ.**

АВРАМЬ, АВРАМ, АВРААМЪ, ААВРАМ *ч.* (13) *(особова назва, гр.* Ἀβραάμ, Ἀβράμ, *гебр.* Abraham) Аврам: а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ, Нифонтъ Святаго Михайла Златовер-

хого (Київ, 1398 *ДГПМ*); продали есмо мыто володими(р)ское... есю а товарышоу его Аврамоу (Петрків, 1489 *АМВ*); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... слоуга иаш Сима Бенѧ и сестра его Моуша и братанич их Боуда и племеникове их Аврам и племеница его Стана... и продали свою правоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Аврамь, Аврам** 5 (1490 *BD* I, 442; 1493 *BD* II, 22; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175); **Авраамъ** 1 (1398 *ДГПМ*); *зам. род.* оу руки **Ааврам** 1 (1479 *BD* I, 221); *зам. дав.* слоузѣ ⟨**Ав**⟩**рам** 1 (1472 *BD* I, 221); *дав. одн.* **Аврамоу** (1489 *АМВ*; 1490 *BD* I, 442; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175).

***АВЪГОУСЪТЪ** *див.* **АВГУСТЪ.**

АВЪРО *ч.* (5) (*особова назва, молд., цсл.* Аверкии, *гр.* Ἀβέρκιος) Оверкій: мы Стефан воевода... ⟨знаме⟩нито чиним... оже прїиде прѧд... оусими нашими молдавскыми бояре слоуга наш Авъро... и продал свою правоую ⟨отн⟩иноу (Сучава, 1491 *CVD* 3); И оуставше наши слоуги Тоадер и племеник его Сима... та заплатили... ҃п злат татарскых... слоузѣ нашемоу Авъроу (Сучава, 1492 *BD* I, 506).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Авъро** (1491 *CVD* 3); *дав. одн.* **Авъру** (1490 *BD* I, 397; 1491 *CVD* 3; 1492 *BD* I, 506).

Див. ще **АВЪРОУ.**

АВЪРОУ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд., цсл.* Аверкии, *гр.* Ἀβέρκιος) Оверкій: И заплатили наши слоуги Сима и брат его Авъроу оуси тоти вишеписанни пинѣзи (Сучава, 1490 *BD* I, 397); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїиде прѧд нами... слоуга наш Авъроу... и продал свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 505).

Див. ще **АВЪРО.**

АГАПИЄ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Агапии, *гр.* Ἀγάπιος) Агапій: тѣмъ мы... дали и потвръдили есмо имъ... монастиръ, на оустие бръльдецѣ, где агапие (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

*** АГГЄЛЪ** *див.* *** АНГЕЛЪ.**

АГЪТА *ж.* (1) (*особова назва, цсл.* Агаѳа, *гр.* Ἀγάθη) Агата: и пак оу том... прїиде прѧд нами... Настѧ... и прода⟨ла⟩ свою правоую отниноу и выкоупленїе, едноу фалчоу винограда... що же была коупила тотоу фалчоу винограда от Агъта, жена Кариак Леоуринци от Хрълова (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **(от) Агъта** (1499 *BD* II, 147).

Див. ще *** ОГАѲЬЯ.**

***АДАМАШЪКА** *ж.* (2) (*стп.* adamaszek, *лат.* adamascus) адамашка: А на кажъдыи годъ маютъ намъ дати чоломъбит⟨ь⟩я по сороку локотъ адамашъки (Краків, 1487 *РИБ* 226); послано кнѧзю... шоуба собольѧ волочонаѧ аксамитомъ або адамашъкою (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **адамашъки** (1487 *РИБ* 226); *ор. одн.* **адамашъкою** (1488 *УКТ*).

АДАМЪ *ч.* (3) (*особова назва, гр.* Ἀδάμ, *гебр.* Ādām): А при томъ были... панъ адамъ орецкии, панъ михалъ оугринъ ваповецкии (Перемишль, 1391 *P* 45); пис(анъ) оу Сочавѣ, от Адама (Сучава, 1468 *BD* II, 303).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Адамъ** (1391 *P* 45; 1433 *P* 122); *род. одн.* **Адама** (1468 *BD* II, 303).

*** АДАШЪ** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Адам): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоты истиннїи наши слоуги... сынове Лазора Адаша, и племеник их Иванко... жаловали есмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *род. одн.* **Адаша** (1495 *BD* II, 249).

АДНО *див.* **ОДНО.**

АЖ[1] *див.* **АЖЪ**[1].

АЖ[2] *див.* **АЖЪ**[2]

АЖБЫ[1], **АЖЪБЫ, АЖБИ, АЖЬБЫ** *спол.* (33) (*приєднує підрядні речення*) **1.** (*додаткові — у постпозиції*) **щоб, аби** (15): Cocziemo (!) jestliby tak zaisto mytnik szto bral na nich, aż by jako rozbojnik karan był (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); возревше есмо на на (!) его вѣрноую службу и хотѧче по немъ аж бы тымъ лѣпеи и вѣрнѣи намъ... послужилъ... даемъ емоу... и оставлѧемь... при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *P* 54); мы возрѣвши на его верну службу и хотѧче по нѣмъ аж бы намъ вернѣи послужи(л)... дали есмо и даемъ наше село надѣево (Львів, 1399 *P* 59); Про тожъ напоминаемъ твою милость твоему съ нами запису и подълугъ прысяги нашое. ажъ бы еси намъ рачылъ быти раденъ и помоцонъ напротивъ того непрыятеля нашого, въ нашу прыгодоу и потребу (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); и мы о том писали до ключника луцкого... аж бы сѧ о том доведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

(*з відтінком припущення, сумніву*) ніби, буцім (4): И Костянтинъ рекъ... а рекъ я то тобе, коли мовилъ, назвалъ татемъ, ажъ быхъ я господарскихъ семь волостей закралъ и сему въ тебе въ Мошнѣ переписалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); И Глѣбъ рекъ... самъ же почалъ еси Совѣ свѣтчити на третюю часть, ажъ бы была въ томъ запису третяя часть ему записана (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

2. (*мети — у постпозиції*) щоб, аби (4): А длѧ лепшое твердости того моего листа, я Степанъ Гуща билъ есми чоломъ господину владыцѣ... ажбы ихъ милость печати свои приложили къ сему моему листу (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); силовали съ есми, аж бихмо пришли на обичаи предков наших (Коломия, 1485 *BD* II, 371); и ты нмъ помочь дава(л) в нашомъ мыте ажъ бы мыто нашо непонижалосѧ (Краків, 1487 *АМЛ*); А вы бы тежъ присѧгоу свою пере(д) его мл(с)тью вделали а(ж)бы г(с)дрь вашъ записъ сво(и) да(л) посломъ его мл(с)ти (б. м. н., 1496 *ОПСВВ*);

(*у препозиції*) (1): рѣчи которыи жь в часу бывають *аж бы* не проминулы съ проминучими часы подобно есть имѣлы ли бы приити къ будущои знаемости аж бы вѣчистью листовъ былы потвержены (б. м. н., 1424 *P* 99).

3. (*умовні — у препозиції*) якщо б, коли б, якби (5): а его бо(г) не даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сщель што ѣ имѣль с прибковою сестрою с алжкою тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м̃ ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *P* 81): а его, бже не даи, аж бы сѧ що стало над нами самыми, алибо над нашими паны, а землѧмъ миръ правы держати и вѣчны, нероушены (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); а до то(г) часу и до того днѣ, аж бы(х) сѧ па(к) не могло на(м) стати тако(г) миру и тако(г) покоя, яко быхо(м) моглн имъ то(у)ю справе(д)ливо(ст) оучинити, а они оуже имаю(т) и другы де(н) напре(д) оуложити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а бож⟨е⟩ того не дай, ажбы сѧ што мѣло надо мною стати, тогды до моеѣ отчины до Голчѧ не имають ничого имѣти братя моя ни ближнии моѣ (Острог, 1466 *AS* I, 60—61);

(*в інтерпозиції*) (1): На котороумь соимѣ тоты панове съ ⟨о⟩бох сторонь, одною волею тоутож на том мѣстьцѧ под Хотинемь, аж бы била божїа волѣ и господарѣ кролѣ его милостъ и господарѣ Стефана воеводы на то, и дроугы снемь посполити оу тыждень по свѧтомь Юрїи наиближшимь положили (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

4. (*підметові — у постпозиції*) щоб (1): слушно ест ажбы вчинки людъскии которыижъ ⟨съ⟩ часомъ отходѧт достаточнымъ сведетствомъ листовъ и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

5. (*означальні — у постпозиції*) ніби, наче, неначе, мов, немов (1): далеи тыи то исътыи листы мистровы послѣднии мѣли в собѣ таковоую рѣчь... ажьбыхо(м) которыи сты(м) то мистро(м) хотѣли держати тадынки о еднанье покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

АЖБЫ[2] *част.* (1) (*модальна, розпочинає спонукальне речення*) аби, щоб, хай, нехай: рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы ие проминулы съ проминучими часы подобно есть имѣлы ли бы приити къ будущои знаемости *аж бы* вѣчностью листовъ былы потвержены (б. м. н., 1424 *P* 99).

***АЖ-ГЄРИИ** *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* ħaǯi-girej): а мы имаємо их твєрдо... дєржати... и николи на волю их нє поустити, ани выдати их... ни до Литвы, ани до Басараб, ани царєви Аж-Гєриєви (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Аж-Гєриєви** (1462 *BD* II, 292).

АЖЄ[1], **АЖѢ** *спол.* (155) (*приєднує підрядні речення*) **1.** (*додаткові — у постпозиції*) що (127): Мы кнѧ(з) Фєдоръ любортови(ч) знаємо чнинмъ... ажє г(с)дрь нашь... и єго кролєваѧ... дали ми зємлю... на имѧ сѣвєрскую (Віслиця, 1393 *P* 50—51); мы вєликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... ажє нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч)... послужилъ намъ (Краків, 1394 *P* 53—54); а сє азъ влдка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ ажє да(л) ми г(с)дрь мои вєликыи король митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); Мы Владиславъ... коро(л) пол(с)ки... чинимы знаємо... ажє слуга нашь вєрныи па(н) ходко чємєрєви(ч) послужи(л) на(м) вєрнє (Львів, 1399 *P* 59); а слюбуємь и слюбили єсмо за романа, ажє имаєть романъ служити нашєму г(с)дрю, кролю влодиславу (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618); Мы... оу єдин(с)твѣ воли нашєи ... осудили єсмы и осужаємъ ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту (Медика, 1404 *P* 69—70); даємо вѣдомо симъ наши(м) листомъ... ажє балица воєвода... създидашє црковь въ имє стго архагла Михаила (Cігет, 1404 *ГМ*); купєць дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); мы кнѧ(з) Ѳєдорь любортови(ч) чинїмы то знамєнїто ... *ажє* прїшє(д) прє(д) на(с) па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрь дѣдошицкого кгоурь(гє)шєви(ч) ажє ємоу. взѧ(л) вєпрѣ вь єго доубровѣ (Зудечів, 1421 *P* 95); и то и ѣщи вьзнали ажє влдчни людє слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *P* 98); и стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы дєржати наши(х) пєрє(д)ковъ вѣрнѧ (Сєрєт, 1445 *Cost.* II, 729); и дали єсми Ива(н)кови... по обычаю аби пошо(л) ива(н) са(м) съ кд присѣжници и щоби присѣгну(л) ис ними ажє ива(н) исъ своими братїами соу(т) оунуки ку(п)чичєви по и(х) матєри такождє ажє су(т) и марушки и ми(х)нови ти(ж) оунукы (Васлуй, 1474 *РГС*); Мы то знаємъ ажє они роскажоуть твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401);

(*у сполуч.* а ж є а б ы х о м) щоб, щоби, аби (1): мы Стєфан воєвода... явно чиним... ажє мы слюбоуємь... то господарю... королєви полскомоу... ажє абыхом єго милости вєрни и справєдливи были (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

2. (*умовно-часові — у препозиції*) якщо, коли, як (13): ажє поидєть оугорьскыи король на литву польскому королєви помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); а до спсова днє ажє нє выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть дєржати то сєло опѧть до другого року (Львів, 1386 *P* 31); Ажє будєть ва(м) надобѣ помочь на кого иа ворога вашєго Азъ самъ єсмь готовъ за того тобѣ на помочь (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); Ажє що коли тыѧ вышєписаны, Ивоул и Нєгра, или боудї кто от их плѣмєнє имоут починати на пана Игната... да заплатит... завѣска й роу⟨бли срєбра⟩ (б. м. н., 1440 *DBAc* 32); а тоты єго привилїи, ажє сѣ коли изьявѧт, а они да нє имают добоувати на сїє нашє привилїє николи иа вѣки (Сучава, 1493 *BD* II, 22);

(*у сполуч.* а ж є п а к ъ) якщо ж, коли ж (1): ажє пакъ тых ємоу нє достанєтъ тогда що бы было братїѧмь єго (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242);

(*у сполуч.* є с т ь л ї а ж є) (1) *див.* **ЄСТЛИ** 1;

(*у постпозиції*) якщо, коли (1): и николи того нє хочємъ порушити, а ни противъ тому быти, на вѣкы вѣчныѧ, ажє иамъ господарь нашь, король, кривды нє оучинитъ оу нашєи зємли и оу моєи отчины и оу моєи во всєи граници (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

3. (*підметові — у постпозиції*) що (4): Swidoczno budeth kaszdomu kto koly na sziy list vzozdrith, aze swidomo mny panu Miklvschowy Alexandrowiczu... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszcziznu derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48); комоу имє(т) сѣ видѣти, ажє имаєть кривда о(т) ты(х) людєи ис тѧ(х) сєла(х), а о(н) да и(х) ишчє(т) прѧ(д) игоумєно(м) о(т) нѣмца (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); ино тоу(т) были мно(г) рѣчи, заноу(ж) паноу кости сѧ видѣло ажє мало имає(т) за свои пинѣзи (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

4. (*означальні — у постпозиції*) що (5): исталасѧ торгувлѧ мєжи добрыми людми мєжи бояры и мєжи крилошаны стго ивана ажє пани хонька васковая дѧдьковича жєна... продала єсть тотъ мунастырь за к гривєнъ сєрєбра вѣсного (Перемишль, 1378 *P* 25—26); тѣмь мы... дали єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои сєла на имѣ собранєцъ... и васковцїи, мишино сєло, ажє мишѣ загубилъ своє имѣнїє оу хитлѣньствы и боудници михаила кошчїєвича ажє и онъ загубилъ оу хитлѣньстви (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); алє кому сѣ оузри(т) кри(в)да ажє имає(т) о(т) ти(х) люди и(с) тѧ(х) сєла(х) боу(д) оу чо(м)... а они да тѣжоуть и да ииштоу(т) и(х) прѧ(д) нгоумєнє(м) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

5. (*способу дії — у постпозиції*) що (2): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ ажє нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова алижь о(у)зрѣли єсмо єго оу нашои дєржавѣ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); и на болшю крѣпость нашєго осужєниѧ помочноє взѧли єсмы оу кролѧ подлугъ нашєи зємли обычаѧ а то тако ажє король заплативъ пѧ(т) сотъ гривєнъ тымъ панѧ(м) има вєчисто, дєржѧ(т) (Медика, 1404 *P* 70).

Див. ще **АЖЄТ, АЖЪ**[1], **ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖЄ**[2], **ИЖЄТЬ, ИЖЬ**[2], **ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

АЖЄ[2] *част.* (2) (*підсилювальна*) (*у сполуч.* а ж є д о *вказує на межу в просторі або часі*) аж до: знамєнитосто чинимы... иже мы романъ воєвода молдавьскии и дѣдичь оусєи зємлѣ волошьскої о(т) плонины ажє до брєгу морѧ... слюбили єсми... владиславови... королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Мы... Іо Стєфан воєвода... слюбоуєм... иж от тых мѣсть напєрєд съ прѣрєчєнным... Яном Олбрахтом, кралєм полскым... о... шкодї и кривды, под которим колвє (!) часом оучинєных, ажє до нинѣшнѣго днє, а мы имаємо имѣти ... мир (Гирлов, 1499 *BD* II 419—420).

Див. ще **АЖЄЛЄ, АЖЪ**[2], **АЛИЖЬ**[2].

АЖЄБЫ *спол.* (2) (*приєднує підрядні додаткові речення — у постпозиції*) щоб, щоби, аби: а коли быхми то(г) нє пополнили и нє заплатили пан(у) михаилу на тоты дни вышєпнса(н)ны(х), а мы сѧ по(д)даємь ажєбы оузѧ(л) оу нашємъ имѣнии оу карловѣ пѧ(т)дєсѧтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); єсми била чолом... королю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти Казимєру, ажєбы... допустил мєнє ко имєнѧм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

АЖЄЛЄ *част.* (1) (*підсилювальна*) (*у сполуч.* а ж є л є... д о *вказує на межу в просторі*) аж до: алє коли... оусхочє(м) поєхати пєрє(д) нашєго милостивого пана... абы на(с) мирно глєитовали... и(с) нашєи граници до нашєго милостивого пана королѧ... и па(к) о(т) нашєго пана ажєлє па(к) до нашєи граници (Сєрєт, 1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще **АЖЄ**[2], **АЖЪ**[2], **АЛИЖЬ**[2].

АЖЄТ *спол.* (1) (*стп.* ażeć) (*приєднує підрядні речення способу дії — у постпозиції*) що: так єсми єму продал, ажєт нихто з ближних моих... ани мои прирожоныи ближнии... нє мают в то сѧ вступати (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

Див. ще **АЖЄ**[1], **АЖЪ**[1], **ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖЄ**[2], **ИЖЄТЬ, ИЖЬ**[2], **ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

***АЖОУДЪ** *ч.* (3) (*назва містечка у Молдавському князівстві*): А кто повєзєтъ соукно до Басараб, дати имєт на головном мытѣ оу Сочавѣ от гривноу три гроши... а оу Ажоуда... от воза в злати (Сучава, 1460 *BD* II, 274); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Щєрбан и

Бръидоуше... продали свою правоую отниноу... половина село от Шекан, вишнѣѧ част, по више Ажоуда (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ажоуда** (1460 *BD* II, 274; 1494 *BD* II, 38).

АЖЪ[1], **АЖЬ, АЖ** *спол.* (16) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* що (11): будєть вєдомо оусємъ хто коли видитъ грамоту(с) а любо слышитъ чтучи ажъ Азъ панко... та(к) єсмь оумолвилъ... со кнѧзємъ скиригаиломъ... што жъ... дати ми двєстє рублєвъ кнѧзю скиригкаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12); вѣдомо даємъ нашему бра(т) ажь єсмь сѣлъ на столѣ великого цр̃ства (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а кажеть, ажъ онъ тому нє радъ былъ, што которыи дела нинє вамъ съ нимъ такъ стали се (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(*у сполуч.* а ж ъ ш т о) що ж (1): Такє(ж) тыми часы г(с̃)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємьли... и поведили г(с̃)древи нашєму ажъ што тамъ слышали в земли тоурє(ц)ко(и) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

2. (*умовно-часові — у препозиції*) якщо, коли, як (3): Тє(ж) ажь который мѧтє(л) алюбо иньшоую рє(ч) возмє(т) оу ко(г) своєю волєю имєє(т) ємѫ за сѧ вѣрнѫ(т) (XV ст., *ВС* 29 зв.— 30); А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнет нѣкоторіи боярин... кроулѣ его милости до нас... тот бы имал одослати сѣ до своєго господарѣ до кролѣ єго милости (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(*в інтерпозиції*) (1): и тыми разы ажъ богъ дасть по(д)ближаємъся та(м) по(д) оукраины к тымъ нашымъ панъствомъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

Див. ще **АЖЄ**[1], **АЖЄТ, ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖЄ**[2], **ИЖЄТЬ, ИЖЬ**[2], **ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

АЖЪ[2], **АЖ** *част.* (21) *(підсилювальна) (переважно у сполуч. з прийм., що виражають просторові або часові відношення)* аж (19): а потомъ пустивъши Чыжовку въ право, а въ лево Ротовъкою поступуючи, недалеко села нашого Своза, ажъ ку Пруднику идучи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); грань... одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); ажъ тамъ есмо, при той долыни Кобелыку, засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ... у верхъ тое Смыжали посеред речки аж до верьхов тое Смыжали (Хрінники, 1472 *АрзЮЗР* 8/III, 3); а... король... писал до пана старосты и до нас, штобы сѧ тою дѣлницею... нє делили до того часоу, поки аж б⟨о⟩гъ дасть корол... боудєть оу кн⟨ѧ⟩зствѣ литовском (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); а тыє Єсаки ажъ мєнє братомъ нарєчєшъ вели дати (б. м. н., 1484 *ЯМ*); и они присѧгнули и завели по рѣчку по мѣзноую, а по кривицоу а(ж) до камєного бродоу (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(*у сполуч.* а ж ъ и) аж (2): И тая Ганка мешкала на дѣльницы мужа своего на вдов⟨ъ⟩емъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ... и какъ... вжо пошодшы... тую дѣл⟨ь⟩ницу... держала... ажъ и до тыхъ часовъ (Троки, 1494 *РИБ* 560); и зася... тыхъ его пословъ... абы тежъ доброволно естє ихъ пропускали... дорогою ажъ и до границы волоскоє (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

Див. ще **АЖЄ**[2], **АЖЄЛЄ, АЛИЖЬ**[2].

АЖЪБЫ *див.* **АЖБЫ**[1].

АЖЬ *див.* **АЖЪ**[1].

АЖЬБЫ *див.* **АЖБЫ**[1].

АЖѢ *див.* **АЖЄ**[1].

АЗЪ, АЗЬ, АЗ *займ.* (50) (*цсл.* азъ)я: а сє азъ вл̃дка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ аже да(л) ми г(с)д̃рь мои... митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); Азъ рабъ б̃жїи... стєфанъ по прозвищоу(ж) винцъ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Сє азъ рабъ б̃жїи кн̃зь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїєвь (Київ, 1446 *Р* 154); И оустах азь господство мы и заплатих оуси... с̃ злат татарскых оу роукы Мароушкы (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **азъ, азь, аз, а(з)** (1398 *ЗЛЕІК;* 1401 *ЗКЄ*; 1433 *Cost.* I, 359; 1446 *Р* 154; 1453 *Cost.* II, 453; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 215; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 436; 1492 *BD* I, 509; 1499 *BD* II, 144, 147 і т. ін.).

Див. ще **Я, ЯЗЪ**[1].

* **АИНА** *ж.* (1) (*назва села у Віленському воєводстві*) Гайно: И о(т)писалъ єсмь своєи женѣ К̃гни марїи... имѣнїє пръвоє а иноу (!) словєнєскъ могылноє (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! **а иноу** (1446 *Р* 154).

АКА (?) (1): тѣ(м) мы... дали єсми ємоу оу нашєи земли... села... балосинєщи и на поли на имѧ милотинєщїи... н на краковѣ гдє бы(л) са(с) да(н) и да(н) влѣкъ ака (? — *Прим. вид.*), обѣ жоудєчїи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

АКО *див.* **ЯКО.**

АКОЖЬ *див.* **ЯКОЖЬ.**

АКСАКЪ *ч.* (2) (*особова назва, тюрк.* aqsaq «кривий, кульгавий»): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже нє было намъ никакоѣ вѣсти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **аксакъ** (1392—1393 *РФВ* 170); *род. одн.* **аксака** (1392—1393 *РФВ* 170).

Див. ще **АКСАКЪ-ТЄМИРЬ.**

АКСАКЪ-ТЄМИРЬ *ч.* (2) (*особова назва, тюрк.* aqsaq «кривий, кульгавий», timur «залізо», «залізний»): по тыхъ посланию... вышолъ на мєнє аксакъ-тємирь жєлѣзнаѧ нога (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **аксакъ-тємирь** (1392—1393 *РФВ* 170); *род. одн.* **аксакъ тємирѧ** (1392—1393 *РФВ* 170).

Див. ще **АКСАКЪ.**

* **АКСАМИТЪ** *ч.* (1) (*стч., стп.* aksamit, *лат.* exametum, *гр.* ἑξάμιτον) оксамит: послано кнѧзю великомоу тѡє(р)скомоу шоуба собольѧ волочонаѧ аксамитомь (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **аксамитомъ** (1488 *УКТ*).

* **АЛБА** *ж.* (5) (*особова назва, молд.* «біла»): И оуставшє слоуга наш Жоуржа Къкъразъ и съ своєю женою (*в ориг.* двічі.— *Прим. вид.*) Федкою та заплатили оусє исполна тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу и сєстрн єго Алби (Сучава, 1487 *BD* I, 301); а ми тако(ж)дєрє и о(т) на(с) єсми дали и потвєрдили слузѣ нашєму, глигору, и женѣ єго, а(л)бѣ, тоє прѣ(д)рєчєноє половина о(т) половина сєло (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *дав. одн.* **А(л)бѣ** 2 (1500 *Cost. S.* 234); **Алби** 1 (1487 *BD* I, 301); *ор. одн.* **Албою** (1487 *BD* I, 301; 1500 *Cost. S.* 234).

* **АЛБАШЄВЪ** *прикм.* (1): тѣмь мы... дали єсмы єму... села... близь быку по тои сторонѣ, на долиноу што падає(т) проти(в) албашєва кєшєнєва, оу крънициі (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **албашєва** (1436 *Cost.* I, 459).

Пор. **АЛБАШЪ.**

АЛБАШЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Албъ, Албоу): а оу то(м) сєли дєсѧтъ хыжъ татарскы(х), на имѧ мамаи съ своими дѣтми и албашъ съ дѣтми (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494).

ФОРМИ: *наз. одн.* **албашъ** (1435—1436 *Cost.* I, 494).

Див. ще * **АЛБОТЪ.**

* **АЛБЄЩЇИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы... дали и потвєрдили єсмо ємоу... сєла на имѣ: ⟨половина⟩ сєла от Албєщїи на Стєбникоу, и мѣсто от поустыни (Сучава, 1469 *BD* I, 135—136).

ФОРМИ: *род.* **Албєщїи** (1469 *BD* I, 136).

АЛБИНА *ж.* (8) (*назва річки у Молдавському князівстві*): а хота(р)... горѣ до обръшїє, та до води ⟨оу ал⟩бина (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); Тѣм ми... дали... єсми ємоу оу нашєи земли оу молдавскои... сєла на имѣ фоундєщїн на Албинѣ (Сучава, 1484 *BD* I, 278).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу **албина** (1428 *Cost.* I, 224); *род. одн.* **албини** 1 (1428 *Cost.* I, 224); **албынѣ** 1 (1479 *ВАМ* 61); *ор. одн.* **албинєю** 1 (1428 *Cost.* I, 224); **Албънєю** 1

(1446 *Cost.* II, 247); *місц. одн.* иа **Албинѣ** 2 (1428 *Cost.* I, 223; 1484 *BD* I, 278); **иа Албини** 1 (1484 *BD* I, 278).

***АЛБЇА** *ж.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві)*: тѣм мы... дали єсмн ємоу оу нашии зємли оу молдавскои... сєлищє дѣлино албїа на нарилоу (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **албїа** (1443 *Cost.* II, 160).

АЛБО, АЛЬБО, АЛ *спол.* (18) *(зв'язує члени речення) (розділовий)* або, чи, чи то: chrest'janin majet' zapłatiti albo prisiahoju sia oczistiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); знамєнито бу(д) и свѣдочно каждо(м) добро(м) кто коли на то(т) листъ позрить албо услыши(т) єго чтучи (Львів, 1412 *P* 81); Слюбоуємъ такѣжъ и слюбили єсми и обѧзоуємы сѧ тимъ нашимъ листомъ, ижъ какъ рихло прєрєчєныи панъ владиславъ, кролъ полскы... приближитсѧ албо прїидєтъ до рускы(х) зємлъ, прєрє(ч)нны стєфанъ воєвода нашъ, имаєтъ прїихати обличнѣ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); Я кн(ѧ)зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю сим моим листом кому будет потрєб єго вѣдати албо чтучи єго слышати, ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а што коли кому буду чим должен, што будъ ⟨у⟩ кого узял пенезей ал(!) чимъ будъ бралъ в кого, ино тые долги мое поплати зять мой князъ Михаило (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); Я, Янъ Никлевичъ Подгаецъкий, сознаваю сим моимъ листом, кому будетъ его потреба ведати албо чтучи его слышати: Продал есми свое имѣнъе отъчистое... пану Василю Хребътовичу (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

Див. ще **АБО, АЛЄБО, АЛИ², АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО¹.**

АЛБОТЄЩЇИ *мн.* (4) *(назва селища у Молдавському князівстві)*: А хотар тои боукати зємли от хотара Албогєщилорь почєнши от оустїє Сърати долоув (*в ориг.* долоу(в).— *Прим. вид.*) по бєрєгь Проута (Сучава, 1489 *BD* I, 373); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвърдили єсмы... оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла на имѣ: Стънилєщїи, и єдноу сєлищоу оу томжє хотароу на имѣ Алботєщїи (Сучава, 1493 *BD* II, 30—31).

ФОРМИ: *наз.* **Алботєщїи** (1493 *BD* II, 31); *род. молд.* **Алботєщилорь** (1489 *BD* I, 373).

***АЛБОТЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Албъ, Албоу): А на то єстъ... в. п. Станчюла... в. п. Албота... и вѣра оусих наших бояръ (Сучава, 1468 *BD* I, 126).

ФОРМИ: *род. одн.* **Албота** (1468 *BD* I, 126).

Див. ще **АЛБАШЪ.**

АЛБОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд.* алб «білий»): А на то єст вєлика марторїа само (!) господства ми... и наши боярє: бил пан Доума Браєвича... пан Албоу... и инїн доситъ (Сучава, 1462 *BD* I, 52—53).

Див. ще **АЛБОУЛЪ, АЛБЪ.**

АЛБОУЛЪ, АЛБОУЛЬ, АЛБУЛ *ч.* (42) *(особова назва, молд.* алб «білий»): тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашєи зємли сєла... на богданѣ... и на кєгѧчъ на пото(к) крънницамъ гдє былъ оана албоулъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); єдна част да єст Оани самомоу, а дроугаа част да єст Фъдороу и Албоулоу (Васлуй, 1496 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **албоулъ, Албоуль, албоу(л), албоул** (1436 *Cost.* I, 444; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 562; 1460 *BD* I, 41; 1466 *BD* I, 113; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141, 153; 1483 *BD* I, 269; 1496 *BD* II, 92 і т. ін.); *род. одн.* **албоула, а(л)боула** (1436 *Cost.* I, 450; 1438 *Cost.* II, 27; 1446 *Cost.* II, 241; 1453 *Cost.* II, 494; 1458 *BD* II, 262; 1459 *BD* I, 36; 1460 *Cost. S.* 41; 1465 *DIR«A»* 518; 1467 *BD* I, 121; 1470 *DIR«A»* 522 і т. ін.); *дав. одн.* **Албоулоу** (1496 *BD* II, 92).

Див. ще **АЛБОУ, АЛБЪ.**

АЛБЪ, АЛБЬ *ч.* (53) *(особова назва, молд.* алб «білий»): а на то є(ст)... вѣра пана алба чашника и вѣра въсѣ(х) боѧръ нашихъ молдавскы(х) (Сучава, 1433 *Cost.* I, 364); А на то єст... в. п. Алба паркалаба нѣмєцкаго... и вѣра въсѣхъ болѣр наших (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **албъ, албь, Alb** (1434 *Cost.* II, 666; 1436 *Cost.* I, 449; 1453 *Cost.* II, 459; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 276; 1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1466 *DIR«A»* 519; 1470 *BD* I, 153 і т. ін.); *род. одн.* **алба** (1433 *Cost.* I, 364; 1434 *Cost.* I, 374; 1436 *Cost.* I, 473; 1439 *Cost.* II, 52; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 454; 1455 *Cost.* II, 540; 1458 *BD* I, 6; 1462 *BD* I 67; 1470 *BD* II, 310 і т. ін.); *дав. одн.* **Албоу** (1467 *BD* I, 122).

Див. ще **АЛБОУ, АЛБОУЛЪ.**

***АЛБЪНЯ** *див.* **АЛБИНА.**

***АЛБЫНА** *див.* **АЛБИНА.**

АЛБЬ *див.* **АЛБЪ.**

АЛЄ, АЛѢ *спол.* (209) **I.** *(зв'язує члени речення)* (130) **1.** *(протиставний)* (123) **а)** *(поєднує члени речення з запереченням з членами речення без заперечення)* але, а (121): пак ли бы... хо(т)л бы коли о(т) стати тонъ (!) исны кнѧ(з) корнбу(т) а либо єго дѣти ѧвно а либо таино тогда мы со всимъ поспольство(м) зємли єго... нє хочємъ послушни быти алє королѧ польско(г) володислава... и корунѣ польскои вѣрни хочємъ быти (Лучиця, 1388 *P* 39); мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ажє хотѧчи... вєликому королю полскому... оуказати нашє голдованїє и наши присѧгы... и нашє (!) листы... которыми сѧ єсмы єму записали... ижє быхомъ николи нє имѣли противъ єму быти, а ни противу єго корунѣ прорєчєнои полскои, алє быхомъ єму и єго корунѣ помагали (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637); а по нашє(м) животѣ, кого бъ (!) избєрє(т) быти г(с)дарєм оу нашєи зємли... то(т) абы имь нєпоруши(л) нашєго дааніа и потвърждєнїѧ, алє абы єму оутвырди (л) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 473); Сє мы паиовє Цєцєнєвъскыи... з доброю памѧтью, нє имѣючи жадных прикростєи ниоткогє, алє з доброю волєю продали єсмо имѣньє отчиноу свою и дѣдиноу (Кременець, 1467 *AS* I, 63); И Зенко мовить: я не продавалъ, але продала наша матка (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); соу(д)я соудѧчи соуды нє можє(т) быти кора(н) (!) за зло(г) соуда бо нє о(н) самъ соудить алє пановѣ (XV ст. *BC* 33 зв.); А по нашєм животѧ, кто боудєт господаръ нашєи зємли... тот бы им нє пороушил нашєго даанїѧ и потвръждєнїѧ, алє бы им оутврѣдил ⟨и⟩ оукрѣпил (Яссі, 1500 *BD* II, 175—176);

б) *(поєднує члени речення без заперечення)* алє, проте, однак (2): Бартолтъ жалова(л) на ондрея и(ж) ємоу сєножать покоси(л) а ондреи вызнал алє рєклъ и(ж) коупилъ во єго владарѧ и заплатн(л) (XV ст. *BC* 31); не поѣдемъ тамъ, бо мы о томъ ведаемъ, але своеи петки земли пылнуемо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

2. *(протиставно-уточнюючий)* алє, тільки, лише (7): просимо вашєі мл(с)ти што бы єстє оучинили иныі листо ѧко и тото што писано оу луцки а(л) на г҃ тисѧчи (Сучава, 1388 *SL*); а отъ того вєрємєни и до сєлє ты(х) вашы(х) пословъ до г(с)дра нашого до воєводы нєбыло то(л)ко бы(л) пришолъ фє(д)ко гаврыловичъ алє нє тымъ посє(л)ствомъ (б. м. н., 1496 *ПСВВ*); оуставлѧємь гдѣ коли на войноу идоу(т) абы нигдѣ оу своєй зємли оу сєлє(х) нє стоялї, алє на полї (XV ст. *BC* 28); и вткъмєли єсмо исъ послы твоєи милости, абыхъ оучынилъ твоєи милости нашъ листъ и подъ нашою прысягою, алє по пєръвому копию (б. м. н., 1496 *BD* II, 401—402).

II. *(зв'язує речення)* (79) **А.** *(зв'язує сурядні речення)* (51) **1.** *(протиставно-уточнюючий)* (41) **а)** *(поєднує заперечно-спонукальні речення із стверджувальними)* алє, тільки, лише (27): а у чєрновци, возы нє стрѧсти, алє купєць дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); и також ты(х) людєи и никто да нє смѣєтъ соудити николи, алє да и(х) соудѣть оурѣдники о(т) того монастирѣ, а иного соудцоу да нє имають николи на вѣки (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); а тако(ж) ни ослоухарє да нє имаютъ ходити оу тѧ(х) сєла(х),

ни соудци никоторыи, да не имаютъ глобоу, коли имє(т) сѧ оучинити котораѧ смръти оу и(х) сєла(х), алє сами ка⟨лоу⟩гєрє да возмоу(т) глобоу (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); що бы наши рѣ(д)ци дила нє имали судити и(х) ло(д) (sic! — *Прим. вид.*), а ни грабити и(х), алє сами калугєри о(т) монастирѣ о(т) немцѣ съ єгуменомъ и с ки(м) они знаю(т), що бы соудили свои лю(д) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); а ино(г) соу(д)ца да не имають николи ни оу чоумъ алє да соудѧтъ сами своими люди о(т) ти(х) три(х) монастирски(х) сєла(х) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); а до ти(х) люди що соу(т) оу ти(х) сєла(х) аби нє имали дило ни єди(и) на(ш) боѧри(н) ани старости о(т) Цѣцина ани глобници ани перєроу(б)ци. ни соудити и(х) ани глобоу оузѧти о(т) ни(х)... алє щоби и(х) соудили наши єпискоупи. или дворници (Сучава, 1479 *DC* 141);

б) (*поєднує стверджувально-спонукальні речення — з відтінком застереження*) але, однак, проте (7): и щобы имъ доброволно и слободно ходити, по вьсєи зємли г(с)ва ми... продавати свою торговлю и соукна и плотна и бобовъ и бу(д) коли иму(т) имати. алє полотно и бобовъ локтємъ да продаю(т), а соукна съ вигомъ да продаю(т), с ки(м) иму(т) торговати сѧ (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а на воиско то кто да идоу(т) тоти люди коли прилучит сѧ самому г(с)вами ити на вои(с)ко тогди и тоты люди да иду(т) на воску (!) а иногди николи алє(ж) то(т) прихо(д) и оуси службѣ о(т) то(г) село то оуси да прислухає(т) къ стои црkви о(т) м(л)давци (!) (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*); оури(к) да є(ст) съ оуси(м) доходо(м) муши жєны пана пантєлєа и зєтоу єи петру оцєлєскулу... алє о(т) тои части кму (!) є(ст) о(т)чина (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517);

в) (*поєднує стверджувально-розповідні речення*) але, а, однак, проте (6): а приписалъ єсмь микитино дворищє т кому жь (!) дворищю къ перємышльльскому ижь было двоє алє ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *P* 3); А єстли бы господаръ кроль ... того соимоу на тотъ день... нє произволил, алє бы єго милостъ ины дєнь ... положиль томоу то соимови, тогды єго милость имаєть господарѧ Стєфана воєводоу своими послы... обыслати (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298); и листъ єсми на то г(с)дра королѧ єго мл̃сти мѣлъ алє ми на москвє взѧ(т) коли бы(л) єсми по(н)манъ (Вільна, 1495 *ВМБС*);

г) (*поєднує заперечні речення із стверджувально-розповідними*) але, а, лише (1): I teżsud'ja mesta naszoho żadnoho peresuda na nich ne majet' brati; ale my tolko, albo nasz starosta (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

2. (*протиставно-приєднувальний*) (10) а) (*приєднує стверджувально-розповідні до стверджувально-розповідних*) але, а, однак, проте (7): а пак ли бы ватама(н) албо рѧдцѧ рѣклъ абы єго оу сєлѣ нє было а во(н) маєтъ присѧ⟨ч⟩и ажъ того чоловѣка оу сє⟨лѣ⟩ нѣтъ алє такѣ жъ право м⟨аєт⟩ъ быти (Галич, 1435 *P* 134); чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвєрдили єсми митрополїю нашєму о(т) романова тръга... сєла... на имѣ лєоукоушани вы(ш) торгоу н драгомирєщи съ пороумо(м) а лєоукоушани съ млиномъ алє поро(м) єсть на молдавѣ (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); оузрѣвши лист господства ми, а ти прїиди к нам без ныкоторои боазни и оусымнѣниа,ааноуж тѣ єсми простили... от вьсєго нашего сєрдца. Алє вас хочем дєржати и оу вєликои милости и ласцѣ дєржати и чти (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309);

б) (*приєднує заперечно-спонукальні до стверджувально-розповідних*) але, проте, однак (1): варє коли и оу которих днєх и часох ⟨боудет...к⟩то тѣгати или оупоминати на пана Лацка... за таа сєла... и на сїє ⟨привилї⟩є, тот нам заплатит... завєзкоу р̃ роубли сєрєбра. Алє да нє имают никто на вѣки добыва⟨т⟩и на сєє прївилиє ни съ одным своим привилием (Сучава, 1462 *BD* I, 67);

в) (*приєднує заперечно-спонукальні до заперечно-спонукальних*) але, а (1): тоты сє(л) оуси вышєписанны(х) и озєры що бы сѧ никто о(т)наши(х) пановъ нє оумѣша(л) ни оу чи(м) алє що бы нєплатили намъ да(н), ни поса(д), ни или(ш), ни по(д)во(д), ни оу жо(лду) що бы нє платили (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288);

г) (*приєднує стверджувально-спонукальні до стверджувально-розповідних*) але, проте, однак (1): пан Юрїи Шербич... дали от своєго оурика правою свою отниноу нашєму монастирю от Хомора... половина от тоє полє на имѣ на Злътъроныи, межи бродовє под Бохотиномъ, повышє Ноуорєщи, алє да єст томоу монастирє нижнѧѧ част (Сучава, 1467, *BD* I, 120).

Б. (*зв'язує підрядні речення*) (28) 1. (*приєднує зв'язані змістом складнопідрядні речення*) але, а, проте, однак (27): а кого коли исъпрѧчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ... тыѣ люди далъ єсмъ имъ со всѣмъ правомъ. Але то што жь коли вси боѧрє и землѧнє будуть городъ твєрдити тогды тии люди тако же имѣють твєрдити городъ (Смотрич, 1375 *P* 20); вло(д)славъ бжиєю мл(с)тью кроль полскии... знамєнито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ... зъєднано было ижь нѣкгды прєможныи панъ алєксандръ воєвода... присѧгъ слюбовъ голдувъ намъ и записовъ намъ оучинєныхъ... зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ алє ижь вєлможный стєфанъ снъ єго... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... а мы... про то жь єго... правого чинимы (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); и такожє тоти люди ис тѧ(х) три(х) монастирски(х) сєлахъ да нє имає(т) никто о(т) наши(х) пано(х) и оурѧ(д)нико(х) соудити и(х) ни оу чє(м) а нє оу которо(м) дилѣ алє комоу сѣ оузри(т) кри(в)да ажє имає(т) о(т) ти(х) люди... а они да тѣжоуть и да иштоу(т) и(х) прѧ(д) єгоумєнє(м) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); и въ посольствє... онъ на вашу милость сию (*в ориг.* сюю.— *Прим. вид.*) вину ставлаєть, рєкучы што онъ нє радъ бы былъ тому, што мєжы вашою милостью зъ вєликимъ князємъ московъскимъ таково дєло стало сѧ, алє коли посылали єстє... своихъ пановъ до вєликого князя... абы єстє оузяли... съ ннмъ любовъ и доконъчаньє... и любовъ и доконъчаньє съ нимъ взяли єстє (б. м. н., 1499 *BD* II, 447—448).

2. (*протиставно-уточнюючий*) але, тільки, лише (1): а на перевозы от воза... по четири гроши, алє коли имоут возыты поромом (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

Див. ще **АЛИ**[1].

АЛЄБО *спол.* (1) (*зв'язує члени речення*) (*розділовий*) або, чи то: а коли бы па(н) на(ш) милостивы, коро(л) єго мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выимєнованому мистцю и днєви были, а мы быхо(м) того какими лнци не хотили попо(л)нити... нє имаючи которoу(ю) смєртн(у)ю болєс(т), бжє, того не даи, алєбо которую налогоу ис которои стороны, абы то было знамєнито и пану нашєму королєви (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще **АБО, АЛБО, АЛИ**[2], **АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО**[1].

АЛЄКСА *ч.* (36) (*особова назва, молд., цсл.* Алєксъ, *гр.* Ἀλέξιος) Олекса: тѣмъ мы... дали єсми єму... єдну пасику на вѣрхъ огринчи, гдє є(ст) алекса рышковинъ (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403); Иванко и Алєкса пръкалаби орхєиcкїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Алєкса, алєкса** (1435 *Cost.* I, 403; 1443 *Cost.* II, 149; 1453 *DIR«A»* 503; 1462 *Cost. D.* II; 1470 *DIR«A»* 522; 1487 *BD* I, 310; 1490 *BD* I, 393; 1497 *BD* II, 107; *Cost. S.* 212; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); *род. одн.* **Алєксы** (1471 *ДГСМПБ*); *дав. одн.* **Алєкси** (1493 *BD* II, 14, 27).

Див. ще **АЛЄКСИЮ, ОЛЕКСА, *ОЛЄКСѢИ.**

АЛЄКСАНДЄРЪ *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЄКСАНДРО *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЄКСАНДРОВИЧЪ, ОЛЄКСАНДРОВИЧ, АЛЄКЪСАНДРОВИЧ, ОЛЄКСАНДРОВИЧЬ *ч.* (22) (*особова назва*): Swidoczno budeth kaszdomu... aze swidomo mny panu Mikl-

vschowy Alexandrowiczu... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Miroslawa szczoby on kurolowszcziznu derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48); Мы кн̃зь сємєнъ олєкса(н)дрови(ч) дали єсмо слузѣ нашєму па(н)у сєнку скипорю... сєло нашо тулины (Київ, 1457 *Р* 165); Мы кн̃зь Сємєнъ алєкса(н)дрови(ч) Вєлико(г) Кнѧ(з)ства Своє(г) Киє(в)ского (Прилуки, 1459 *Р* 171); А при том были люди добрыи: Пан Михайло олєксандрович Загоровскии, а пан Сємєн Пєтров (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); А при томь нашємь єднаньи были: кнѧзь Михайло Олєксандровичь, а пан Янъ Довойновичь (Вільна, 1482 *AS* I, 80); Се я панъ Иванъ Олєксандровичь Стретовичь... записалъ есми... тридцатъ копъ жита къ церкви пречистое Богоматере (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295); и з ласки нашое, подле данины кнегини Семеновое Александровича... то потвержаемъ симъ нашнмъ листомъ (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олєксандровичь, олєксаи(д)ровичь, олєкса(и)дрови(ч), олєксандрович** 8 (1456—1481 *Р* 164; 1457 *Р* 165, 166; 1475 *AS* III, 14; 1482 *AS* I, 80; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1487 *AS* I, 87, 241); **алєксандровичъ, алє(к)са(н)дрови(ч), Алєкъсаидрович, ! алєксаидрович, алєкса(н)дрови(ч)** 7 (п. 1450 *ПИ* № 9; бл. 1458 *Р* 168; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; *Р* 171; 1465 *ДГСОС*; 1480—1500 *AS* I, 121; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *род. одн.* **Алєксандровича, Алєксанъдровича** (1497 *РИБ* 683); *дав. одн.* **Олєксандровичу** 1 (1497 *AS* I, 112); **Alexandrowiczu** 1 (1413 *GL* 48); *знах. одн.* **олєксандровича** (1482 *AS* I, 80); *ор. одн.* **Алєкса(н)дровичє(м)** (1459 *Р* 174).

* **АЛЄКСАНДРОВЪ** *прикм.* (3): а на то вѣра моѧ юги воєводы и вѣра дити моихъ... вира олєкса(н)дрова, вира богданова (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а на то є(ст) вѣра... сна г(сд)ва мн пєтрова и алєксандрова (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); основана быс црковь... при вєликом короли казимирѣ благовѣрн. кнзєм сємєоном алєксандрові отчичи кієвском прі архімандритѣ іоан (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129—130).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **алєксандрова** 2 (1429 *Cost.* I, 258; 1429—1430 *ВАМ* 25); **олєкса(н)дрова** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27); *місц. одн. ч.* **при алєксандрові** (отчичи) (бл. 1470 *ОБРН* 129).

Пор. **АЛЄКСАНДРОУ, АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЄКСАНДРОУ *ч., невідм.* (4) (*особова назва, молд., цсл.* Алєксандръ, *гр.* 'Αλέξανδρος) Олександр: а на то є(ст) вѣра нашєго г(сд)ва вышєписаннаго алєксандроу воєводы (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); А пак до того вєрємєнє... крал полскїи, и Алєксандроу... тако слюбили нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЄКСАНДРЪ, АЛЄКСАНДРО, ОЛЄКСАНДРЪ, ОЛЄКСАНДРО, АЛЄКСАНЪДРЪ, АЛЄКСАНЪДРО, АЛЄКЪСАНЪДРО, АЛЄКЪСАНДРО, АЛЄКСАНДЄРЪ, ОЛЄКСАНЪДРО, АЛЄКСАНДРЬ *ч.* (626) (*особова назва, гр.* 'Αλέξανδρος) Олександр: Мы кнѧ(з) литовьскии кнѧ(з) олєксанъдро корьѧтовичь чинимъ свѣдочно... штожь былъ братъ нащь... придалъ млинъ къ цркви... оу смотричи то и мы кнѧзь олєксанъдро потвєрживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); їо романь воєвода обладаѧ зємлєю молдавьскою... даль єсмь исмоимъ (!) сынъми олєксанъдро и богданъ слузѣ нашєму иваньшю витѧзю... сєла на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а свєдци цнии панове па(н) глѣбъ романовскыи... олєксандро лєдѧнскыи (Львів, 1412 *Р* 81); а и тоє провинѣньє и шкоду оучинєную алєксандромъ воєводою... нє оупоминати (Ланчиця, 1433 *Р* 123); а при то(м) бы(л)... боѧринъ нашъ алєксан(д)ро самотєчи(ч) (Київ, 1446 *Р* 154); Алєкса(н)дръ бо(ж)ю мл(ст)ю (Вільна, 1495 *БСКИ*); Божыю милостію и господара нашого здоровьємь вєликого короля Алєксандра (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Алєксандръ, Алєксандрь, алєксанъдръ, Алєкса(н)дръ** 147 (1388 *ZPL* 103; 1389 *PEA* I, 26; 1400 *DIR«A»* 433; 1414 *DIR«A»* 441; 1421 *Cost.* I, 141; 1432 *Cost.* I, 327; 1448 *Cost.* II, 353; 1469 *BD* I, 138; 1487 *BD* I, 310; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **Алєксандро, Алєксанъдро, Алєкъсандро, Алєкъсанъдро, алєксан(д)ро** 19 (1388 *Р* 42; 1402 *Cost.* II, 621; 1411 *Cost.* I, 84; 1435 *Cost.* I, 454; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1470 *BD* I, 150; 1494 *BD* II, 387; 1495 *РИБ* 621; 1497 *РИБ* 684; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **олєксандро, олєксаиъдро** 15 (1375 *Р* 20; 1401 *RIR*; 1412 *Р* 81; 1429 *Р* 113; 1434 *Р* 128; п. 1450 *ПИ* № 9; 1465 *АкВАК* III, 4; 1475 *AS* I, 69; III, 14; 1491 *AS* I, 94 і т. ін.); **Алєксаидєръ** 5 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АЛМ* 159; *АрхЮЗР* 1/VI, 1; *ГВКОО*); **олєксандръ** 4 (1401 *RIR*; 1433 *Р* 119; 1468 *BD* II, 301; 1499 *AS* I, 117); **!алєксандъ !** (1400 *Р* 62); *ск. н.* **алє(к)** 1 (1499 *ВФ*); *зам. ор. одн.* ис **олєксанъдро** 1 (1392 *Cost.* I, 7); *род. одн.* **Алєксаидра, Алєкьсаидра** 364 (1400 *Cost.* I, 37; 1409 *DIR«A»* 437; 1420 *Cost.* I, 136; 1432 *Cost.* I, 327; 1443 *Cost.* II, 126; 1462 *BD* I, 66; 1472 *Cost. S.* 88; 1486 *BD* I, 290; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1497 *BD* II, 109; бл. 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **Олєксандра** 7 (1401 *RIR*; 1448 *Cost.* II, 733, 734; 1449 *Cost.* II, 746; 1456 *Cost.* II, 788; 1462 *BD* II, 283; 1468 *BD* II, 301); **!алєксан** 1 (1456 *DIR«A»* 511); **Аликсандра** 1 (1495 *BD* II, 41); *зам. місц. одн.* **при алєксандра** 1 (1435 *Cost.* II, 695); *дав. одн.* **Алєксандроу** 19 (1411 *Р* 76, 77; 1433 *Р* 123; 1467 *AS* I, 63; 1496 *ПСВВ*; 1499 *BD* II, 419, 425, 426, 443 і т. ін.); **олєксаидроу** 6 (1475 *AS* I, 71; III, 14; 1491 *AS* I, 94); **Алєксандрови** 1 (1403 *RS* 388); *знах. одн.* **Алєксандра** 4 (1398 *ДГПМ*; 1411 *Cost.* II, 638; 1436 *Cost.* II, 706; 1455 *Cost.* II, 770); **олєксаидра** 4 (1449 *Cost.* II, 746; 1468 *BD* II, 302; 1491 *AS* I, 94); *ор. одн.* **алєксандромъ, Алєксанъдромъ, Алєксаидром** 7 (1433 *Р* 123; 1470 *BD* I, 148; 1498 *BD* II, 409, 410; 1499 *BD* II, 420, 442); **Алєксаидрєм** 1 (1499 *BD* II, 419); **Олєксандромъ** 1 (1393 *Cost.* I, 13); *місц. одн.* **при (иа) Алєксандрѣ** 2 (1437 *Cost.* II, 708; 1499 *АСД* VI, 2); **пры алєкса(и)дре** 1 (1496 *ПСВВ*).

Див. ще **АЛЄКСАНДРОУ.**

***АЛЄКСАНЪДРОВИЧ** *див.* **АЛЄКСАНДРОВИЧЪ.**

АЛЄКСАНЪДРЪ *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЄКСИН *прикм.* (4): почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи... до Фалкъоа, та горѣ фалкъом до стежки гдє гроб Алєксин (Сучава, 1490 *BD* I, 420); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... Магда... н оуноуковє єи... и дали... од оурика дѣда их пана Нєгри... єдно сєло на Виннои, иа имѣ гдє бил дом Алєксин (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Алєксин** (1490 *BD* I, 420; 1493 *BD* II, 14—15); *дав. мн.* **Алєксиним** (1493 *BD* II, 14).

Див. ще ***АЛЄКСОВЪ.**

Пор. **АЛЄКСА.**

АЛЄКСИЮ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Алєксъ, *гр.* 'Αλέξιος) Олексій: пис(а) Алєксию въ Соуч(а)вѣ (Сучава, 1479 *BD* I, 222).

Див. ще **АЛЄКСА, ОЛЕКСА, *ОЛЄКСѢИ.**

* **АЛЄКСОВЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє благопроизволи господство ми... и оучинили єсмо въ задоушїє... прєдков и родітєлен наших... и дали єсми... монастироу... цигане на имѣ: ... Марко н Кръчюн, сыны Алєксови (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Алєксови** (1487 *BD* I, 312).

Див. ще **АЛЄКСИН.**

Пор. **АЛЄКСА.**

АЛЄКЪСАНДРОВИЧ *див.* **АЛЄКСАНДРОВИЧЪ.**

***АЛЄКЬСАНДРЪ** *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЖБѢТА *ж.* (4) (*особова назва, стч.* Alžběta, *стп.* Alżbieta) Єлизавета: а мы то єму осужѧє(м) а панѧмъ Ѧдвизѣ и алжбѣтє вєчноє молчѧниє чинимы (Медика, 1404 *Р* 70); тогдє воитєкъ положи(л) листь па(н) тєрнав-

ского што жъ пани ядвига хмєлєвая... уздала пол сєла сулимова воитковы по своєи дчєри а по прибковє сестрє по алжбѣтѣ (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **алжбѣта** (1404 *P* 70); *дав. одн.* **алжбѣтє** (1404 *P* 78); *ор. одн.* **алжбѣтою** (1404 *P* 70); *місц. одн.* **по алжбѣтѣ** (1412 *P* 81).

Див. ще ***ЕЛИЗАВЕТА, *ЄЛИСАѲЬ.**

***АЛЖКА** *ж.* (2) *(особова назва, стп.* Alżka, *пор.* Алжбѣта): аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшель што ѣ имѣль с прибковою сєстрою с алжкою тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м̃ ко(п) (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *ор. одн.* **алжкою** (1412 *P* 81).

Див. ще ***ГАЛЗЬКА.**

АЛИ[1], АЛЇ *спол.* (264). **I.** *(зв'язує члени речення)* (232) **1.** *(протиставний — поєднує члени речення з запереченням з членами речення без заперечення)* але, а (228): знаменитосто чинимы... иже мы романъ воєвода... и(з) доброи волѣ, а никимъ нє принужєнъ, али з доброі и з мудроі рады своїх слугъ и пановъ... слюбили єсми и слюбуємъ, обѣщеваючи чистою вѣрою ⟨и⟩ чистою правдою вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а тако(ж) кого бъ избєрє(т) господарє(м) быти, оу нашеи земли... то да ем(оу) нєпороуши(т) али ем(оу) пот(в)рьди(т) нашє данїє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300); н гдє иму(т) класти рибоу, оу ти(х) возо(х)... а мито да нє даду(т) нигдє, оу нашеи земли, али да иду(т) доброво(л)но бє(з) всѣко(і) забави (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); Сим листом слюбоуєм, мы и наши сынове... кролю єго милости... жадного иного пана нє искати... али єго милости кролю... помагати (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); А по нашем животѣ, кто боудєть господарь нашєи земли, от дѣтєи наших или от нашего родоу... тот бы нє пороушилъ нашего дааніа, али бы оутврьдиль и оукрѣпиль (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174).

2. *(протиставно-уточнюючий)* але (2): али по старомоу хотарю... да прислоухає(т) увє(с) то(т) хотаръ нашє(г) монастирѧ о(т) нємца, *али* и съ грълами и с полѣни, вєздє по старому хотарю, що є(ст) монастирскїи хотаръ (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); А пак наияснѣишїи Ян Олбрахть, крол полскїи, ис прѣрєченою братїю єго милости, тогди имали би перєвозити сѣ також на земли тоурєцкого чъсарѣ чєрєс Доунаи, али оу брод що сѣ зовет Облоучица (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(у сполуч. а л и о п р о ч є) але крім (1): да єст ємоу от нас оурик и съ въсєм доходом, али опрочє сєстри єго Олюшки и братаник єго Данчюла и Пєтримана, сыновє Иванка гоуменника, и сєстричич єго Михъилаша и Копача, сыновє Василиси (Сучава, 1491 *BD* I, 459);

(у сполуч. а л и є д н о) але тільки (1): А хотар тои трєтои вышєписаннои части от Бъєшещи, али єдно оу сєло, почєнши от бєрєг Молдавѣ мало нижє от гдє выходит топлица от Молдави (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (32) **1.** *(протиставно-уточнюючий)* (23) **а)** *(зв'язує заперечно-спонукальні речення із стверджувально-спонукальними)* але, а (12): а вы и(х) товаръ да нє смѣє(т) становити али становитє о(т) то(г) сто(л)ца гдє ва(м) щкодє (!) оучинили (Дорохой, 1437 *DIR* № 8); а тарканъ никто щобы нє былъ, али да платѣтъ мито каждыи (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59); а иного соудьца да нє имаю(т), николи на вѣк⟨и⟩, ни оу чи(м), али да соуди(т) са(м) свои люди и да довидаю(т) и(х) о оуси(м) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); а до ти(х) припасни ни(к)кто (!) аби нє има(л) ни жадноє дило али аби има(л) дило єпископа нашего о(т) Радовцє(х) или дворници и(х) (Сучава, 1479 *DC* 141); И такождєрє, варє колико сєла соут оу Коцманє... а до тих люди що соут от тѣх сєла (!) аби нє имали дило ни єдин наш боѧрин... али щоби их соудили наши єпископи, или дворници их (Сучава, 1481 *BD* I, 257); А митници от Романова тръга да нє имають дило до того мита, али да бєрєть тото мито єпископь... от Романова тръга (Сучава, 1488 *BD* I, 342);

б) *(зв'язує стверджувально-спонукальні речення з відтінком застереження)* але, а (11): да єст нм от нас оурик съ въсѧм доходом имь, али да єсть Мърини и Федки сєло Мирчещїи (Сучава, 1490 *BD* I, 392); тоє въсєвишеписа(н)ноє (!) да є(ст) и(м) о(т) на(с) оури(к), съ въсє(м) доходо(м) али да є(ст) и(м) на четири части (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37); да єст им от нас оурик и съ въсєм доходом; **али да** єст половина от того сєла слоузѣ нашєму Тоадєроу **самому**, а дроугаа половина... да єст попоу Тоадєроу (**Ясси,** 1497 *BD* II, 96).

2. *(протиставно-приєднувальний) (приєднує зв'язані змістом прості стверджувально-розповідні речення)* а, але (6): щобы имъ ⟨оури⟩къ съ оусѣмъ доходомъ, имъ и дѣтемъ и⟨х⟩ али тоє ⟨вышепис⟩анноє сєло брадичещи тоє тадороу опро⟨ч⟩ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 450); а чо(г) бы сѧ лицє(м) нє знашло по нашеи зємли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрѧ(д) имає(м) сказати, али и дотолѣ имає(м) сѧ причинити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); Ино мы выдѣвшє их доброю волю и токмєж и полнїи заплат, а мы такождє и от нас єсми дали и потврьдили тоє прѧдрєченоє сєло на имѣ Нъмисничїи слоузѣ нашєму Жоуржа Кѣкъразѣ и жени єго Фєдки Али половина того прѧдрєченого сєла от Вад, вышноую част, да єст слоузѣ нашєму Жоуржи Къкъразъ от нас оурик и съ въсєм доходом (Сучава, 1487 *BD* I, 302).

3. *(протиставний)* (3) **а)** *(зв'язує стверджувально-розповідні речення)* але, а, однак (2): а на болшєє потвержєнїє вєлѣли єсмы привѣсити нашоу пєчать малоую къ сємоу листоу нашємоу, али тѣмь потвєржєнїєм потвержаємь, яко и вєликою печатью (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); и гєргє... рє(к) прѣ(д) на(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подєржанїє, али я єсмъ хоти(л) сєбѣ зискъ оучинити твоими пинѣзми (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385);

б) *(зв'язує заперечно-спонукальне речення із стверджувально-спонукальним)* але (1): Також и мы... нє имаєм таковового чловѣка *(в ориг.* чл̃ка.— *Прим. вид.)* прїимити... оу нашєи зємли, ани оу кого от подданних наших; али таковового чловѣка *(в ориг.* чл̃ка.— *Прим. вид.)*... мы да имаюм єго вьгнати и вьпоудити проч ис нашєи зємли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

Див. ще **АЛЄ.**

АЛИ[2] *спол.* (2) **1.** *(зв'язує члени речення — розділовий)* або, чи (1): Мы дмитрии... корибу(т) кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо всѣмъ кто коли на тои листъ оузрить али оуслыши(т) иже... вєлєбному г(с̃)пдрю володиславу королеви польскому... слюбили єсмо и слюбуємь (Краків, 1388 *P.* 40—41).

2. *(зв'язує сурядні речення — розділовий)* або, чи, чи то (1): ако (ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы... и довєдє(т) на(ш) чл̃къ на брашовѣни из добрими лю(д)ми, а они брашовѣни не мочи иму(т) поставити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) будє(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

Див. ще. **АБО, АЛБО, АЛЄБО, АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО[1].**

АЛИ-БЄГ *ч.* (2) *(особова назва, ар.* ali «великий», *тюрк.* beg — титул людини знатного походження): а он загоубил тота привилїє коли пришли Али-бєг и брат єго Скєидєрь-бєг и съ Цапалоушєм и попленили нашоу зємлю до поуд вєликою лоугоу (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Али-бєг** (1481 *BD* I, 258).

АЛИБО, АЛИБЪ *спол.* (115). **I.** *(зв'язує члени речення)* (112) **1.** *(розділовий)* або, чи, чи то (91): пак ли бы єго жь б̃ъ нє даи хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѧ(з) корибу(т) а либо єго дѣти... тогда мы со всимъ поспольство(м)

землі єго хочемы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); Бжъєю мл(с̃)тью ѧ па(н) пт̃ръ влодковичъ... свѣдчю и познава(м)ъ тым то листомъ каждому добро(м)у кому надобѣ кто на тотъ листъ позритъ а либо оуслыши(т) єго чтучи... аже миха(л) грабовецкии а па(н) пт̃рашь пиликовичь просили кролѧ о границю промежи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич, 1404 *Р* 67—68); мы... слюбоуємъ имаємъ... вѣрнѣ голдовати, а то тако иже пре(д)реченыи па(н) кро(л) и єго короуна полска имає(т) на(с) пре(д) ты(м) днємъ голдованиѧ два алибо три м(с)цѣ обыслати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); а ливовчанє що имоут ходити до браилова, а либо до кїлїи по рыбоу, на краинєм мыти, оу бакови, а либо оу берлади имает давати мыто от гривны по полтора гроша (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); я хве(д)ка пашкова до(ч)ка дохновича сознаваю си(м) мои(м) листо(м) хто на не(г) посмотри(т) алибо чтучи є(г) оуслыши(т) (Луцьк, 1490 *ЗХП* 134); Також и мы... жадного непрїятелѣ кролѣ его милости... мы нє имаєм таковаго чловѣка (*в ориг.* чл̃ка.— *Прим. вид.*) прїимити... али таковаго чловѣка (*в ориг.* чл̃ка.— *Прим. вид.*) где сѣ оучюєт и знаидет оу нашеи землі, алибо боуд оу кого от наших подданников, мы да имаюм єго вънгнати и въпоудити проч ис нашеи землі (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

2. (*розділово-перелічувальний*) або... або, чи... чи, чи то... чи то (14): а мыто оу баковѣ, а либо оу бърладѣ, а либо уо бани один грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Пак ли бы тот дєн так намѣнєнны, нам, землѣм нашим молдавскым нѣкотора потребизна знакомита, яко валка алибо воина с Татары, алибо инших наших неприатели, алибо парсоунѣ нашои нємоч, алибо инша котора потребизна нам пригодила сѣ, а то бы наияснѣишему королю єго милості и свѧтои єго Короунѣ а то бы єго послом было явно (Сучава, 1462 *BD* II, 285); И також єстли бихом мы имали которїи ричи алибо записоу алибо присѣгоу съ которим чловѣком против єго милости... тоє оусє казимо и оуморѣємо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372);

(*чергується із спол.* л и б о, л ю б о, а б о) (5): але коли па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ приближи(т) сѧ до рускои землі, а мы имає(м) пере(д) єго мл(с)ть выехати на выменованоє мистцє, либо до камє(н)цѧ, алибо до снѧтина (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); а хтобы мел того имѣнѧ под ки⟨є⟩гинєю искати либо дѧдки мои, любо сестры мои, або ближныи мои, також либо хотел ли бы пан Василеи Хрибтович, которою мѣрою подлє подвурѧ своєго мою отчизну стиснути алибо кн⟨є⟩г⟨и⟩нѧ Ивановаѧ Кропотчинаѧ або пани Михайловаѧ Руденскаѧ, ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости (*в ориг.* мл̃.— *Прим. вид.*) нєнадобє ничого с тыми мовити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); а єстли бы дорозоумили с которои стороны от каких наших непрїятелеи какоє зло, або шкоді алибо прекаженїѧ, а их милость тогди нам и дѣтєм нашим и землі нашеи молдавскои тоє имают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

3. (*пояснювально-уточнюючий*) або, тобто (2): мы александръ воєвода... знаємо чини(м) ... и(ж) єсмы дали... кнѧгини ри(м)гаилѣ, бывшои жонѣ нашои, до єи живота и к гому на каж(д)ыи го(д) ше(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в) а либо че(р)лєны(х) золоты(х) оугорскы(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); И такиж потвержаєм и далеи слюбоуєм и обєцѣєм (!) иж єст было старыи записи *алибо* завезанѧ пригодло (!) бы сѣ нам оучинити которыи былви (!), алибо на потоум могли бы быти, а противкоу паноу нашему кролю и свѧтои єго Короунѣ полскои, тоты записы оумарѣмо тым то листомъ (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

II. (*зв'язує сурядні речення — розділовий*) або, чи, чи то (3): а тако(ж) коли коро(л) єго мл(с)тъ то(т) буде(т) оу корунѧ, а либо иншїи коро(л) єго мл(с)тъ будетъ оу корунѧ, тог(д)ы... имаємъ хо(л)довати кролєви єго мл(с)ти по(л)скому (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); а коли боудет лед а либо имоут ходити оу брод, тогды перевоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); А пак наияснѣишїи Ян Олбрахтъ,... ис прѣреченою братїю єго милости, тогди имали би перевозити сѣ також на землі тоурецкого чъсарѣ черес Доунаи, али оу брод що сѣ зовет Облоучица, алибо порозоумивши (*в ориг.* пороузоумивши.— *Прим. вид.*) сѣ оба прѣреченїи кралєве... ис нами, прѣреченым Стефаном воєводою, по коуда сѣ им и нам боудет видити маиполипшеи, маипожиточнѣи, тоуда перевозити сѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **АБО, АЛБО, АЛЄБО, АЛИ**[2]**, АЛЮБО, ЛИБО, ЛЮБО**[1].

АЛИЖЬ[1]**, АЛИЖ** *спол.* (3) (*приєднує підрядні речення*) (*часові — у постпозиції*) аж, доки, поки: а города луцьска блюсти ми а никому нє дати алижь осподарь мо (!) великии король возметь коли оусхочеть (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); па(к)ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шести со(т) золоты(х), тогда коро(л) господа(р) на(ш)... имиє(т) ихъ брати и встѧгати та(к) долго, али(ж) жонѣ нашеи бывшеи кнѧгини ри(м)гаили попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. и., 1421 *Cost.* I, 142).

АЛИЖЬ[2]**, АЛИЖ** *част.* (6) (*підсилювальна*) (*перев. у сполуч.* а л и ж ь д о) аж: тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже не было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова алижь о(у)зрѣли єсмо єго оу нашои державѣ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); тако смы мы опытали старцевъ кунцѣревы(х)... оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по перехрестныи путь што на долинѣ подли попелєва али(ж) до ло(з) (б. м. н., 1419 *Р* 90—91); а межи тыми городы и межи нашею землею рускою то границѣ будуть вѣчныи... о(т) рѣчи (!) колючина прѧмо поперекъ полѧ болохова али жь до великои рѣки днѣстра (Ланчиця. 1433 *Р* 125); я еще будучи в добром здоровю... дала єсми єму... имене... ограничоноє почонши посеред Мухотолок... до соколскоє дороги, соколскою дорогою алиж оу Мохотолоки (Ровно, 1488 *AS* I, 242); крал... нам въси мерзѧчкы и шкоды и кривды... отпоустиль... прєз нас и прєз наши подданнїи и єго милости и подданным єго милости преминоулих часов алиж до сего днє оучинєныхъ (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

Див. ще **АЖЄ**[2]**, АЖЄЛЄ, АЖЪ**[2].

! AŁUBA *див.* **АЛЮБО.**

АЛХАТАРЪ *ч.* (1) (*особова назва*): А на то послуси... о(т) мѣстичовъ короткии павелъ григорь павелъ писарь панъ вахно танча алхатаръ русъ никєль (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **алхатаръ** (1368 *Р* 16).

***АЛЫШОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Голишів: и мы... дали єсмо ємоу имєнє в Лоуцкомъ повєтє оу Жоуковє село Алышовъ, на рецє на Стоублє (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Алышовъ** (1446 *AS* III, 5).

Див. ще ***ГОЛЄШЄВЪ.**

АЛЬБО *див.* **АЛБО.**

АЛѢ *див.* **АЛЄ.**

***АЛѢКСАНДРОВСКИИ** *прикм.* (1): продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в) а к тому сѣлищю зѣмли бортные алѣкса(н)дро(в)ская игнато(в)ская и грицева а морозова а оушако(в)ская а мотовилово (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Алѣкса(н)дро(в)ская** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Пор. **АЛЄКСАНДРЪ.**

АЛЮБО, АЛЮБЪ, АЛЮБЬ *спол.* (275) **I.** (*зв'язує члени речення*) (269) **1.** (*розділовий*) або, чи, чи то (230): а поидеть ли царь на лѧхи а любо кнѧзи темнии кнѧземъ литовьскымъ помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); А што оу нѣмецкихъ правѣхъ сѫдѧть на ланохъ хотѧ бы трие чл̃вци сѣдили на лану а любо д̃ одну колоду дають ись ла-

ну а по два гроша широкая (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); тогды ты(х) н̃ копъ имаєть быти дано слузѣ нашему юркови а любо по нє(м) єго дѣтє(м) (Коломия, 1424 *Р* 102); А не останут ли сѧ дѣти по ленковє животѣ ино ленькову ближєму а любо кому ленко прикажєть по своє(м) животѣ тому тако жь таѧ села держати (Житомир, 1433 *Р* 127); и такижь тымъ то листомъ слюбуємь... ижъ яко рыхло панъ кро(л), снъ, а любо намѣстки єго до землъ русвыхъ (!) приближатсѧ, а мы обличнѣ к нему прїидемъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); А боудѣ(т) хто злостївє алюбо нєправа иє хотѧчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть а имєть щкоды чинити землі алюбо зємълѧномъ тогды є(г) имѣнїє дѣди(ч)ство вынѧвни (!) вѣно женьскоє имєть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѧто (XV ст. *ВС* 38 зв.— 39); а тоє имє(н)є чемери(н), маю подати игоумєноу пересопницкомоу, лариону, алюбо по нє(м) боудоучємоу (Луцьк, 1490 *Пам.*).

2. (*розділово-перелічувальний*) або... або, чи... чи, чи то... чи то (26): а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гринко(м) стречєновичо(м) тыхъ имѣнєи добывати... тогды пєрвѣє имаєть дати триста ко(п) широки(х) грошєи пану гринку а любо єго дѣтє(м) а любо внучато(м) и ближни(м) єго (Острог, (1437 *Р* 136); Колї хто прїчиною оумрє(т) алюбо оутонє(т) алюбо с древа спадѣть о томъ нє(т) жадноє жалобы оу правє (XV ст. *ВС* 24); а хто бы хотє(л) игоуменоу пересопницкомоу ларивоноу оу тє(м) имє(н)и оу дѧ(д)ковичо(х) кривдоу вчинити в людє(х) а любо в зє(м)ли, а любо в граница(х), я по(д)нимаюсѧ о(т) вси(х) кривдъ єго боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*);

(*чергується з* л ю б о) (4): оучинит(ь) которыи добрыи члвкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *Р* 6); тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити олижь пришєдъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть васко (Галич, 1401 *Р* 65).

3. (*пояснювально-уточнюючий*) або, чи, чи то, тобто (9): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ г(с)подарѧ кролѧ коруны пол(с)коѣ, тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того виимати... и бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); хочє(м) откоуль изыскъ а любо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоуле тє(ж) и казнь имєєть быти (XV ст. *ВС* 29 зв.); И иоучили(с) (!) нєкоторы(и) лю(ди) потварью иньши(х) людєи о моужєбоиство обьмо(л)вѧ(т) а для давности алюбо зашли(х) часовъ не можетсѧ оу то вымовить (XV ст. *ВС* 33); никды межи радою кролє(в)ства нашєго такова рѣчь нє была гадана... ижбы... в то(м) кнзьствѣ вєлико(м) литовско(м) в таковыи тадынки оустоупити варовалибысѧ алюбо стерєгли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

II. (*зв'язує сурядні речення*) (6) **1.** (*приєднувальний*) або (3): а николи нєхочєми (!) быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с) сѧ, а любо чєрє(с) кого иного, *а любо* иныи гдє бы коли того исного пана нашєго, наимл(с)тниишого кролѣ полского, и короуны єго, намѣстко(м) лихоє оу волотстєо ражєно, а любо молвєно и овшємъ мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) рєчїи... оуставичнїи обыслати и выстєрєчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а таѧ рать и (з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу нє казнити а полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю а любо отъ иноє стороны гдє моѧ сила нє стєчєть а рать на конь оузъсѧдєтъ а я о томъ оузъвєдаю а к тобє исъ птичєю языкъ вести нє пошлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. (*розділово-перелічувальний*) або ... або, чи ... чи, чи то... чи то (2): мн своєю ра(до)ю оуставлѧємь ижь вєлїє соусѣдъ посполито нє можє(т) поитї изъ однє(г) сєла да (!) дроугого одно оди(н) алюбо два а то с волєю па(н)скою вынѧвши оу нєкоторы(х) члонка(х) колї па(н)у своємоу сєлѧиноу до(ч)коу ємоу оусїлоуєть алюбо жєноу *алюбо* колї ємоу имєньє сїлою бєрє(т) *алюбо* колї боудє(т) панъ у клѧтвє чєрє(с) го(д) но нѣ толко три алюбо чотыри но вси могоуть поити про(ч) гдѣ коли комоу любо (XV ст. *ВС* 26—26 зв.).

3. (*розділовий*) або, чи, чи то (1): а коли бых я хотѣлъ от кн⟨ѧ⟩зѧ єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти проч ѣхати, алюбо дѣти моѣ нє хотѣли бы єго дѣтєм слоужити, тогды я и дѣти моѣ мають ѣхати коуды хотѧт (Острог, 1466 *AS* I, 61).

Див. ще **АБО, АЛБО, АЛЄБО, АЛИ** [2], **АЛИБО, ЛИБО, ЛЮБО** [1].

АМЄНЪ, АМЄНЬ *виг.* (3) («істинно», *стч., стп.* amen, *лат.* amen, *гебр.* amen) (*заключне слово в інвокації — зачині грамоти*) амінь (2): во имя бжьє амєнь коу вѣчьнои памѧти тоито рѣчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Во имя Боже, аменъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106);

(*заключне слово в апрекації— кінцівці грамоти*) амінь (1): Писанъ листъ... по оузвежени чесного Хреста, подъ лѣты Рожества Христова А. лѣтъ Д. сто лѣт трецего лѣта. Амень (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

Див. ще **АМИНЬ.**

АМИНЬ, АМИН, АМІН, АМЇНЪ, АМЫНЬ *виг.* (57) («істинно», *цсл.* аминь, *гр.* ἀμήν, *гебр.* amen) (*заключне слово в інвокації — зачині грамоти*) амінь (31): Во имя отца и сына и свѧтого духа амин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Во имѧ оцѧ и сна и стго дха аминь (Смотрич, 1375 *Р* 20); Во имѧ оца и сна и стго дха Аминь (Бохур, 1377 *Р* 23); Въ имя Отца и Сына и Святого Духа. Аминь (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4); Въ ыме Панское, аминь (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); Во имѧ г(д)нє аминь (Житомир, 1433 *Р* 126); въ имѧ бжїє, ами(н) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737); Во имя Светое и нераздѣльное Троицы. Аминь (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(*заключне слово в апрекації — кінцівці грамоти*) амінь (16): а при томь былъ попо пєчѣрєскии пєтръ а корьчмитъ олєхновичь сємєнъ оу вѣки вѣкомъ Аминь (Перемишль, 1359 *Р* 10); а да(н) оу чєрнѧховє оу сєрє(д) ѕ нд(ли свт(г)о вєликого посту по(д) лѣты розтва хрстова а҂ лѣ(т) и ў лѣ(т) л҃ є҃ лѣ(т) аминь (Черняхів, 1435 *Р* 133); Здравствоуитє о господи, амин (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370); И милїи богь да оумножит вам лета, амин (Торговище, 1481 *BD* II, 358);

(*заключне слово в санкції — формулі документу, що містить погрозу покарання за порушення постанови, сформульованої в документі*) амінь (10): А кто о(т)имєть о(т) црквы стго николы судитсѧ со мною пєрєдъ бгмь єгда придєть правєдныи судии хотѧ судити живимь и мртвымь и оуздати комуждо противу дѣломь єго ами(н) (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9); да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою за што здє даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвїє а по сємъ и дєтємъ нашимъ вєчную памѧть аминь (Холм, 1376 *Р* 22); А кто бы хотѣлъ тоє пороушити, таковыи да єст проклѧть от господа бога... и да єст подобєнь Іюдѣ и проклѣтомоу Арїи, и да имаєт оучастїє съ онѣми Іюдєє єжє възъпиша на господа христа: кръвь єго на них и на чєдох их, єжє и єст и бъдєт въ вѣкы, аминь (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

Див. ще **АМЄНЪ.**

АМПОУЦИТА *ж.* (1) (*назва водного джерела у Молдавському князівстві*): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи слоуга наш миклѣ и сєстри єго... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю, дали и потвърдили єсмы им... єдно сєло на Кнѣжа на имѣ гдє бил дом дѣда их Ивана, и оу томжє хотароу кръницѣ на имѣ Ампоуцита (Васлуй, 1495, *BD* II, 39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ампоуцита** (1495 *BD* II, 39).

АМЫНЬ *див.* **АМИНЬ.**

АНА *ж.* (2)(*особова назва,болг.* Ана, *цсл.* Аньна, *гр.*'Αννα, *гебр.* Hannah) Анна, Ганна: ана продала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину... оу вѣки (Перемишль, 1359 *P* 10); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... Ана, сестра Доброулова... и дала своимъ племеником... два села (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ана** (1359 *P* 10; 1470 *BD* I, 155).

Див. ще **АННА.**

АНАНЇЄ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Анания, *гр.* 'Ανανίας, *гебр.* Chananja) Ананій: а такоже есми потвердили монастироу нашемоу ⟨оуси татарове⟩... и циганє, на имѣ татаро(м) илѣ ватама(н) съ чєлѣдъю си, ананїе и(с) челѣдъю си и съ оуноучати и праоуноучаты (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

Див. ще **ОНАНЬѦ.**

АНАСЇА *ж.* (2) (*особова назва, молд., цсл.* Анисия, *гр.* 'Ανυσία) Онисія: И оуставшє слоуга наш Иванка и сестри его Нѣгша и Анноушка и Анасїа и братанича их Соръ та заплатили оуси тоти вишеписанїи пинѣзи (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Анасїа** (1494 *BD* II, 38); *дав. одн.* **Анасїи** (1494 *BD* II, 38).

Див. ще ***АНИСЇА.**

АНАСТАСИЄ, АНАСТАСЇЄ *ч., невідм.* (3) (*особова назва, молд., цсл.* Анастасии, *гр.* 'Αναστάσιος) Анастасій, Анастас: А сє азь смѣреныи (*в ориг.* смрѣреныи.— *Прим. вид.*) игоумень... и свѧщенномонах Анастасїе и съ въсѣм братство⟨м⟩ яжє о христѣ... сътворихом... да от нас боудет⟨ъ⟩ тоє произволенїе, за ваше здравїе (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); мы, Стефан воевода... ⟨знамени⟩то чинимь... яко да оутвръдимь и оукрѣ⟨пимь⟩ нашь монастирь от Молдавица... где есть игумень, нашь молебникь, попа Анастасїе (Сучава, 1473 *ШКН* 164).

***АНАСТАСЇА** *див.* **АНАСТАСЬЯ.**

АНАСТАСЬЯ *ж.* (2) (*особова назва, гр.* 'Αναστασία) Анастасія: Мы александръ воєвода... знаємо чинимъ... оже єсмы оучинили с наши(м) добры(м) оумысло(м)... и дали єсмы цркви стои пѧтници що на романовє торгу гдє лєжи(т) стопочившаѧ мти (!) наша кнѧгынѧ анастасья... двѣ селѣ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); Іо Стєфа(н) воєво(д)... оукраси гро(б) своєи прѣдѣдици кнѧжни анастасїі (б. м. н., 1497 *DC* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **анастасья** (1408 *Cost.* I, 61); *дав. одн.* **анастасїі** (1497 *DC* 8).

Див. ще **НАСТАСЇѦ.**

АНАѲЄМА, АНАТЄМА, ANATHEMA, АНАѲТЄМА *ж.* (6) (*гр.* ἀνάθεμα) (*проклятття*) анафема: да пребудуть же непорушно подъ анаѳемою (Холм, 1376 *P* 22); а коли которы господаръ порушить таковыи да єстъ проклѧтъ... и да єстъ таковыи анаѳема (Сучава, 1403 *ДГАА*); а кто бы хоти(л) пороушити имъ нашє данїє то(т) оузри(т) казни г(с)вами и да є(ст) анаѳема (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); а хто учнє(т) устоупатися и пакастити (!) митрополитъ алибо хто инны да боуди на нємъ о(т) иа(с) кля(т)ва в сє(и) вѣ(к) и в боудоущєй ана(ѳ)тєма и маранаѳта свты(х) апосто(л) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **анафема, анатєма, anathema, анаѳтєма** 4 (1403 *ДГАА*; 1435 *DIR«A»* 465; 1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 392); **ана(ѳ)тєма** 1 (1481 *ГПМ*); *ор. одн.* **анаѳємою** (1376 *P* 22).

***АНГЄЛЪ** *ч.* (3) (*цсл.* анъгелъ, аггєлъ, *гр.* ἄγγελος) ангел: и боуди ємоу клѧтва о(т) всѣ(х) сты(х) ангєлъ (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *род. мн.* **о(т)... ангєлъ** (1446 *P* 154); *ор. мн.* **агглы** 1 (1401 *ЗКЄ*); **аггєли** 1 (1476 *BD* I, 216).

***АНДОНЇЄВЪ,** *прикм.* (1) ◇ к а м е н ь а н д о н ї е в ъ *див.* **КАМЄНЬ**[1].

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **андонїє(в)** (1490 *ДГСХМ*).

Пор. ***АНДОНЇИ.**

***АНДОНЇИ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., цсл.* Антоиии, *гр.* 'Αντώνιος) Антоній: И оуставшє слоуга нашь пань Аврам дїякь та заплатиль оуси тоти с̃ злат татарских оу роуки... Андонїю и Анни (Сучава, 1490 *BD* I, 442).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Андонїю** (1490 *BD* I, 442); *ор. одн.* **Андонїємь** (1490 *BD* I, 442).

Див. ще ***АНТОНЇИ.**

АНДРЕЕВЪ *див.* **АНДРѢЄВЪ.**

АНДРЄИ *див.* **АНДРѢИ.**

АНДРЄИКА *ч.* (6) (*особова назва, пор.* Андрѣи) Андрійко: Пис⟨а⟩ Андрєика оу Соуч(а)вѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 184); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи наши слоуги Тоадєр Юкаш и братаничь его Фарко... и племеникове их Андрєика и братїа єго... жаловали єсми их особною нашєю милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Андрєика** 5 (1473 *BD* I, 184; *ШКН* 166; 1475 *BD* I, 207; 1491 *BD* I, 452; 1495 *BD* II, 59); *зам. дав.* **Андрєика** 1 (1491 *BD* II, 452).

Див. ще **АНДРЄИКО, *АНДРИЦЯ, АНДРОУШКО, АНДРѢ, *АНЬДРЪКО.**

АНДРЄИКО, АНДРѢИКО, АНДРѢІКО, АНЪДРЄИКО *ч.* (85) (*особова назва, пор.* Андрѣи) Андрійко: а при томъ оуздаванъѣ были бояре землѧне панъ ходько быбєльскии со двѣма сн̃ма андрѣико и васко (Перемишль, 1378 *P* 26); мы кн̃зь фєдоръ данильєви(ч)... єско романкови(ч) васко кирдѣєви(ч) андрѣико романкови(ч) поручѧємсѧ по олехна (Луцьк, 1388 *P* 42); прїидє прѧ(д) нами и прѧ(д) нашими болѣры панъ андрєико и бра(т) єго лоука по своєи доброи воли (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); А на то єст... в. п. Андрєика Чорторовского (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Андрєико, анъдрєико** 4 (1443 *Cost.* II, 131; 1460 *Cost. S.* 41; 1464 *BD* I, 85; 1466 *BD* I, 96); **андрѣико, андрѣіко** 4 (1378 *P* 26; 1388 *P* 42; 1404 *P* 70; 1420 *ПГАГ*); *зам. род.* пана **Андрєико** 1 (1488 *BD* I, 325); *род. одн.* **Андрєика, анъдрєика** (1460 *Cost. S.* 33; 1479 *BD* I, 222; 1486 *BD* I, 290; *DC* 144; 1488 *BD* I, 318; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 446; 1493 *BD* II, 4; 1495 *BD* II, 43; *ПГВСР*; 1497 *Cost. S.* 224 і т. ін.); *дав. одн.* **Андрєикоу** (1464 *BD* I, 85).

Див. ще **АНДРЄИКА, *АНДРИЦЯ, АНДРОУШКО, АНДРѢ, *АНЬДРЪКО.**

АНДРЄИКОВЪ *прикм.* (3): тѣмъ. мы... потвєрдили єсми єго... села... и млинъ о(т) полѣ що былъ андрєиковъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже благопроизволн господство ми... и дали єсми... монастироу... циганє на имѣ... Сима съ чєлѣдми, и Никита и Оницъ, сыны Андрєикови (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **андрєиковъ** (1448 *Cost.* II, 342); *род. одн. ч.* **андрєикова** (1474 *РГС*); *наз. мн. ч.* **Андрєикови** (1487 *BD* I, 312).

Пор. **АНДРЄИКО.**

***АНДРИЦЄВЪ** *прикм.* (2): Ино Илка нє заприла сѧ за ⟨т⟩отоу съмрътъ Андрицева, що єго оубил Петроу Понич (Сучава, 1473 *BD* I, 186).

ФОРМИ: *наз. одн. ж. зам. знах.* **Андрицєва** (1473 *BD* I, 186).

Пор. ***АНДРИЦЯ.**

***АНДРИЦЯ** *ч.* (2) (*особова назва, молд. пор.* Андрѣи): прїидоша прѧд нами... наш столник, сынъ Андрици, и тѣгал на дочкоу пана Петра Понича, на Илцѣ, за съмрътъ отцѣ єго Андрицѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 186).

ФОРМИ: *род. одн.* **Андрици** 1 (1473 *BD* I, 186): **Андрицѣ** 1 (1473 *BD* I, 186).

Див. ще **АНДРЄИКА, АНДРЄИКО, АНДРОУШКО, АНДРѢ, *АНЬДРЪКО.**

АНДРИЮ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Аньдреи, *гр.* 'Ανδρέας) Андрій: тѣмъ мы... дали и потвръдили єсми имъ и(х) сєла... гдє бы(л) стоѧ(н) фолѣ и пониже марково сєлище и никорово сєлище и на вас⟨луя⟩... и на

текучѧ где бы(л) андрию ватама(н) (Сучава, 1443 Cost. II, 179).

АНДРИЯШЪ *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

АНДРИѦШ *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

***АНДРИѦШЪ** *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

АНДРИѦШЬ *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

АНДРЇАШЪ *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

***АНДРЇЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* та продали тоє село Мнка, дочци Михъилъ Андрїескоула, за п̃ злат татарских (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *род. одн.* **Андрїескоула** (1495 *BD* II, 57).

***АНДРЇЄШЪ** *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

АНДРЇЕЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... жаловали есмо их особною нашею милостїю и дали и потвердили есмо им... села на имѣ Броудоу‹рещїи›... и Андрїещїи на Бръл‹адѣ› (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *наз.* **Андрїещїи** (1469 *BD* I, 134).

***АНДРЇИ** *див.* **АНДРѢИ.**

***АНДРЇЯШЄВЪ** *прикм.* (2): а на то вѣра моѧ... вѣра паиа драгоева вѣра аньдриѦшева (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а на то вѣра моа... и вѣра андрїяшева (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **андрїяшева, аньдриѦшева** (1392 *Cost.* I, 8; 1411 *Cost.* I, 84).

Пор. **АНДРѢЯШЬ.**

***АНДРОВАШЪ** *див.* ***ОНДРОВОШЪ.**

***АНДРОИНИКОВИЧЪ** *див.* ***АНДРОНИКОВИЧЪ.**

АНДРОИНИКЪ *див.* **АНДРОНИКЪ.**

***АНДРОНИКОВИЧЪ** *ч.* (17) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана кости андронниковича (Сучава, 1437 *Cost.* I, 529—530); а на то є(ст)... вѣра наши(х) болѣръ, вѣра пана нѦгоѦ... вѣра пана кости андрониковича (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

ФОРМИ: *наз. одн.* **андроиникови(ч)** 2 (1448 *Cost.* II, 362, 737); **андронникови(ч)** 1 (1445 *Cost.* II, 218); *род. одн.* **Андрониковича** 9 (1438 *DIR«A»* 472; *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 32, 35, 42, 47, 62; 1445 *Cost.* II, 236; 1448 *Cost.* II, 365); **андроиниковича** 3 (1439 *Mih.* 206; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 314); **андроиниковича** 1 (1437 *Cost.* I, 530); **андроиникови(ч)** 1 (1448 *Cost.* II, 359).

АНДРОНИКОВЪ *прикм.* (4): а на то є(ст)... вѣра пана костѣ вистѣрника, вѣра пана кости андроникова... и вѣра оусихъ болѣръ нашихъ молдавскы(х) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 180); а на то є(ст)... вѣра пана кости андрониковъ... и вѣра вьсѣхъ болѣръ наши(х) молдавскы(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 270).

ФОРМИ: *наз. одн. ч. зам. ж.* вѣра... **Андрониковъ** (1445 *DIR«A»* 483; 1446 *Cost.* II, 241, 270); *наз. одн. ж.* **андроникова** (1443 *Cost.* II, 180).

Пор. **АНДРОНИКЪ.**

АНДРОНИКЪ, АНДРОИНИКЪ *ч.* (14) *(особова назва, цсл.* Анъдроникъ, *гр.* Ἀνδρόνικος) Андронік: и мн видѣвше доброє и(х) произволенїє, такожь даємь и о(т) на(с) тоє село вышеписанноє, на имѦ боучоумѣни, нашимь вѣрнымь болѣромь паноу андроникоу и сноу єго паноу кости логоѳетоу (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87); и оуставши Марта, паны (!) пана Михоула Андроиника, та заплатила оуси тоти вишеписаны пинѣзи (Сучава, 1462 *BD* I, 52); а при томъ были старци пе(ч)рские полатни(к) пе(ч)рскы Васья(н) коувѦ(з) а ключни(к) пе(ч)рскы андрони(к) а оуставни(к) пе(ч)рскы лаврентеи (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **андроиникъ, андроини(к)** 2 (1445 *Cost.* II, 730; 1449 *Cost.* II, 386); **андрони(к)** 1 (1498 *ЧІАФ*); *род. одн.* **Андроиника** 7 (1446 *Cost.* II, 248; 1449 *Cost.* II, 380; 1462 *BD* I, 52; 1488 *BD* I, 355); **андроника** 3 (1443 *Cost.* II, 156; 1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 353); *дав. одн.* **андроникоу** (1442 *Cost.* II, 87).

***АНДРОННИКОВИЧЪ** *див.* ***АНДРОНИКОВИЧЪ.**

АНДРОУШКО, ОНДРЮШКО *ч.* (11) *(особова назва, пор.* Андрѣи): первыи поручни(к) кнѦ(з) михаило євнутеви(ч)... Федоръ осташкови(ч) рикаило охрѣмъ братьѦ єго терешко ондрюшко, никонъ (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47); Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зскии и перева(л)скии из жоною моєю огаѳьєю и з сынми моими гоурко(м) и з стецко(м) и Андроушко(м)... придалъ есми своего имѣнья дользска десѦтиноу озимины и веснины десѦтоую копоу (Перевали 1440 *P* 142); а панове наши по именю... па(н) шендрика толочко пань лазѦ пити(к) пань андроушко пань ионь боучоу(м) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); А на твердост верху писаных рѣчий я Андрушко Русинович и печат есми привѣсил к сему моему листу (Луцьк, 1494 *AS* I, 102); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоты истиннїи наши слоуги Жоурка Пинтече и брат его Петримань ... и племеник их оана и брат его Андроушко... жаловали есмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Андроушко** 6 (1456 *ЭСФ*; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1491 *BD* I, 445; 1494 *AS* I, 101, 102; 1495 *BD* II, 249); **ондрюшко** 1 (бл. 1392 *P* 47); *зам. дав. одн.* есми дали... **Андроушко** 2 (1493 *BD* II, 14); *дав. одн.* **Андрушкоу** (1474 *AS* I, 69); *ор. одн.* **Андрушко(м)** (1440 *P* 142).

Див. ще **АНДРЄИКА, АНДРЄИКО, *АНДРИЦЯ, АНДРѢ, *АНЬДРЪКО.**

АНДРѢ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Андрѣи): и єще есми потвепотвердили (!) нашем(оу) монастирю... циганє на имѣ... наноуль... и андрѣ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522); а хота(р) тои половина село о(т) а(н)дрѣ поче(н)ше, о(т) старого става (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).

Див. ще **АНДРЄИКА, АНДРЄИКО, *АНДРИЦЯ, АНДРОУШКО, *АНЬДРЪКО.**

АНДРѢЄВИЧ, АНЬДРѢЄВИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* а на то послуси иванъ владычинъ зѦть... васько аньдрѣевичь (б. м. н., 1385 *P* 28); а при то(м) были сведоки наша рада вл(д)ка луцкии ѳео(д)сии... а кн̃зь василеи андрѣеви(ч) маршалокъ нашъ (Острог, 1437 *P* 136); взѦли есмо въ кнѦзѦ ВасилѦ Єго Милости Андрѣєвича Полоубенского тридцат коп грошей широких на дворѣць наш на рецѣ Дрюти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23): А при том было добрых людей досит: был брат мой пан Левъ Боговитинович... а кнѦз Василей Андрѣевич Полоубенскій (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *наз. одн.* **аньдрѣевичь, Андрѣєвич, андрѣеви(ч)** 3 (1385 *P* 28; 1437 *P* 136; 1496 *AS* I, 245); **ондрѣеви(ч)** 1 (1451 *ДГШХ*); *род. одн.* **Андрѣєвича** (1492 *AS* III, 23); *дав. одн.* **ондрѣевичю** (1466 *ОБРН* 128).

АНДРѢЄВЪ, АНДРЕЕВЪ *прикм.* (7): приказъ па(н) андрѣевъ дчюсина маршалковъ (Київ, 1433 *P* 119); а понѦ(л) есми тую єго невѣстку а(н)дрѣеву жону с при(з)воленьемъ доброе памети г(с)дра королѦ єго млсти со всими име(н)и мужа ее (Вільна, 1495 *ВМБС*); мы слышачи ондрево (!) вызнанье а то(г) оумерлъ(г) сказоуємь ондрееви абы то досве(ч)лъ жебы то є(г) коупленоє (XV ст. *BC* 31); прода(л) есми мѣстцо своє коморное... оринѣ андрѣевѣ женѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **андрѣевъ** 1 (1433 *P* 119); **Андреевъ** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн. с.* ! **ондрево** (XV ст. *BC* 31); *дав. одн. ж.* **андрѣевѣ** (бл. 1500 *ПИ* № 2); *знах. одн. ж.* **а(н)дрѣеву** (1495 *ВМБС*); *ор. одн. ж.* **! аньдрѣево** (1413 *ОБРН* 115).

Пор. **АНДРѢИ.**

АНДРѢИ, АНДРЕИ, ОНДРЕЙ, ОНДРѢИ, АНЪДРЕЙ, АНЬДРѢИ, АНЬДРИЙ *ч.* (56) *(особова назва, цсл.* Аньдреи, *гр.* Ἀνδρέας) Андрій: первыи поручни(к) кнѦ(з) михаило євнутеви(ч) кнѦ(з) василии михаилови(ч)... ондрѣи митковъ пасыно(к) (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47); А на то были свѣдци, добрии панове: панъ Котлиньскиѣ воевода илвъвски... панъ Андрѣи... панъ Глѣбъ соу(д)ѣчь (Львів, 1421 *P* 92); мы александръ воевода... чинымъ знаменито... оже тоты истинны слоуги **нашн по(п) андреи и филипъ**

и михоулъ... слоужили намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); а даємъ тому предъ писаному пану андрѣю волотовичю верху менованая мѣста (Київ, 1433 *Р* 119); а при то(м) были сведоки наша рада вл(д)ка луцкии... а кнзь андрѣи васильєвичь (Острог, 1437 *Р* 136); мы Олександръ (*в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.*)... чинимъ знаменито... иж... ємоу имѣнє н‹а›ше именємъ Звѧгол... в повѣте києвскомъ, што держал пєрвѣй сего кн‹ѧ›зь Василей а кн‹ѧ›зь Андрѣй Семеновичи Звѧголские, дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **андреи, Анъдрей, andrei** 16 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1427 *Cost.* I, 193; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *Р* 154; 1451 *AS* I, 45; 1455 *Cost.* II, 769; 1463 *AS* I, 55; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *ВМБС*; 1496 *АЛРГ* 69 і т. ін.); **андрѣи, аньдрѣи, Аньдрѣй** 12 (1421 *Р* 92; 1433 *Р* 119, 122; 1437 *Р* 136; 1451 *Р* 159; 1466 *AS* I, 61; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **Ондрей** 5 (1441—1443 *AS* III, 2; XV ст. *ВС* 31; 1492 *АЛМ* 31; 1496 *АЛРГ* 78); **ондрѣи** 2 (1392 *Р* 47; 1491 *AS* I, 94); **і одреи** 1 (XV ст. *ВС* 31); *род. одн.* **андрѣя, андрѣѧ** 4 (1433 *Р* 118, 119; 1454 *AS* III, 10; 1487 *AS* I, 239); **андрея, ан(д)рєа** 3 (1401 *ЗКЄ*; 1432 *Cost.* I, 330; 1481 *ГПМ*); **андрїа** 1 (1455 *Cost.* II, 550); *дав. одн.* **Андрею** 4 (1401 *АкВАК* III, 2; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1489 *AS* III, 21; 1496 *АЛРГ* 69); **андрѣю** 3 (1433 *Р* 118, 119; 1459 *ЗНТШ* XI, 13); **ондрєєви** 1 (XV ст. *ВС* 31); **Анъдрѣеви** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *знах. одн.* **ондрея** 1(XV ст. *ВС* 31); **ондрѣѧ** 1 (1491 *AS* I, 94); *ор. одн.* **Анъдреемъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103).

АНДРѢИКО *див.* **АНДРЄИКО**.

АНДРѢІКО *див.* **АНДРЄИКО**.

АНДРѢЯШЬ, АНДРИѦШ, АНЪДРѢЯШЬ, АНДРИЯШЪ, АНДРИѦШЬ, АНДРЇАШЪ *ч.* (16) (*особова назва, пор.* Андрѣи): панъ анъдрѣяшь староста рускии (Бохур, 1377 *Р* 24); пань Андрѣяшь староста Рускои землѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а на то... вѣра пана юрьѧ столникова и брата єго пана анъдриѧша (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); мы Стефан воєвода ... знаменито чиним... ож(є)... Мърена и Титиана... продали тоє село слоугам нашим Иваноу и братїам ‹є›го Андриѧшоу и Гаврилоу и Петроу за м злат татарскых (Сучава, 1487 *BD* I, 291).

ФОРМИ: *наз. одн.* **андрияшъ, андриѧшь, андриѧш, андрїашъ** 5 (1398 *Р* 57; 1429 *Cost.* I, 269; 1442 *Cost.* II, 87; 1445 *Cost.* II, 226; 1487 *BD* I, 291); **Андрѣяшь, Анъдрѣяшь** 2 (1377 *Р* 24; 1378 *ЗНТШ* LI, 5); *род. одн.* **андрїаша, андрїѧша, андрїа(ш), анъдриѧша** 5 (1393 *Cost.* I, 14; 1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1429 *Cost.* I, 280; 1445 *Cost.* II, 226); **а(н)дрїєша** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *дав. одн.* **Андриѧшоу** 2 (1487 *BD* I, 291); **андрїашеви** 1 (1414 *Cost.* I, 111).

!АНЄ *див.* **АНИ**[1].

***АНЄПСЄИ** *ч.* (1) (*гр.* 'ανεψιός) племінник: а оу то(м) сєли дєсѧтъ хыжъ татарскы(х), на имѧ мамаи съ своими дѣтми... и зорѣ съ анєпсєи своими (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494).

ФОРМИ: *ор. мн.* **анєпсєи** (1435—1436 *Cost.* I, 494).

АНИ[1], **АНЇ, АН, АНЫ,** *спол.* (503) **I.** (*зв'язує члени речення*) (494) **1.** (*єднальний*) ні, ані (249): Мы дмитрии инѣмъ именємъ корибу(т) кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже... слюбуємы ... иже о(т) ты(х) мѣстъ... чистаѧ вѣрность и полна будемъ держа(т) тому истому королєви... а николи ни в одно верємѧ нє о(т)ставати а ни о(т)ступити и на вѣки (Краків, 1388 *Р* 40—41); мы кнѧ(з) дмитрии... чинимъ знамени(т)... иже... хотѧчи... кору(н) по(л)ской службу... оуказати... слюбуємъ держати цѣлую правду... а николи... о(т) ни(х) ани о(т) коруны по(л)скоѣ никоторою хитростью о(т)стати (Молодечно, 1388 *Р* 43); Съ которого того копища... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а того нѧтсва романъ нє имаєть оуспомина(т), а ни жѧловати, ни пред однымъ чоловѣкомъ (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); не оставлю на тыхъ городѣхь иного воєво(д) а ни буръкрабъ а никоторого старьшего по собѣ толико того который жь бы присѧглъ вѣрє(н) быти королеви єго млсть (Кременець, 1434 *Р* 131); Нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а тые земли продалъ есми... конецнѣ (!) со всѣми ужитки... ни одного права собѣ, ани своимъ послѣткомъ у тыхъ земляхъ не заховывая (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Слоуги г̃ на(и)мѧ Олизаровичи из вєко(в) слоужать о двоу конє(х) и(з) слоугою а иноє слоужбы никотороє нєслоуживали ани побороу нєдаивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); а мои(м)... дѣтємъ ани мои(м) ближи(м) (!) оу тую дѣлницю... нєнадобѣ въступоватисє (Львів, 1478 *ЗРМ*); а иншим ближним кн‹ѧ›зѧ єго милости ани моим нєнадобє сѧ в тыи имѣньѧ вступати (Степань, 1489 *AS* I, 89); прїидоша... оуноуковє доумини по и(х) доброи воли и ники(м) нєпоноужєни а ниприсиловани и продали свою правою о(т)ниноу, о(т) своєго праваго оурика (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(*у сполуч.* **а н и т є ж ь, а н и т ѣ ж ь**) ані теж, ані також (4): Слоужєбнікъ за віноу пановѫ нє има(т) позывати кмєтѧ є(г) ани тє(ж) пана за вінѫ кмєтєвоу (XV ст. *ВС* 6); а с пєвного вѣданья иашєго никды мєжи радою кролє(в)ства нашего такова рѣчь нє была гадана ани тѣжь скончана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

(*у сполуч.* **а н и п а к**) ані теж, ані також (1): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидє прѧд нами... слоуга наш пан Щефоул питарюл... по своєи доброи воли, никым нєпоноужен ани пак присилован, и продал он... свою правоую отниноу (Ясси, 1476 *BD* I, 208).

2. (*єднально-перелічувальний*) ні... ні, ані ... ані (92): а пакли бы воєвода нѣкоторыми чѧсы хотѣлъ... оуста(т) противу г(с)дрѧ... мнѣ с ни(м) не оустати, а ни почина(т), а ни по нємь стати, противу своєго г(с)дрѧ (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь и своєю братьєю и своими всѣми ближьшими ижь оу тои половици дѣднины и оу другои... нь можь(т) габати филь а ни єго братьѧ а ни єго ближьши (Галич, 1409 *Р* 74); сами порозоумѣти можєтє коли ани в короунѣ ани въ кнѧзьствѣ велико(м) объличнє нєбыли быхо(м) иже в таковы(х) рѣча(х) великая бы была нєлацьность а зъмєшканьє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и оучинили єсми въ задоушїє свѧтопочивших прєдков и родитєлїє наших, а за здравїє и спасєнїє нашє... на то яко да нє имает ни єдин наш боѧрин, ани старости, ани шолтоузи и пръгари Соучавскыи, ани шолтоузи и пръгари от Серетского тръга, ани дворници от тих двох тръгох, ани глобници от волости Соучавскои, да нє имают дило до тих наши (!) люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 256); а я сам Иван, ани моѧ жона, ани дети наши, ани наши близкии не мают сѧ в то оустоупати (Друцьк, 1492 *AS* III, 23—24); А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тое, ани ближнимъ зъ роду нашого, ани иншимъ наслѣдкомъ нашимъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(*чергується з* **н и**) ні ... ні, ані ... ані (148): а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни ѧловицѣ платити а н (!) поѣздьниства ни грамоты иосити (Казимир, п. 1349 *Р* 4); а нє имаєть тои коръчмы от нє(г) отнѧти ни одинъ староста а ни одинъ воєвода бєз нашєи волѣ (Медика, 1407 *Р* 72); прото(ж) ни єдинъ болѣринъ, ни дворникъ, ни ослоухарь, ни жолдоунарь, ни посадникъ, ни глобникъ, ни илишарь, а нї инъ никто о(т) наши(х) оурѣдниковъ, да нє їмаєтъ ни постати до того села (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); а нєнадобѣ вступатисѧ в тоє имѣньє никому, ни братьи моє‹й›, ни жонѣ моєй, ни дѣтємъ моимъ, ани ближнимъ моимъ (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); так єсми єму продал, ажєт нихто з ближних моих ни жона моѧ, ни дети мои, ани мои прирожоныи ближнии, нихто з нихъ нє мают в то сѧ вступати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а мнѣ еси ни одного листа, ни королева, а ни шурина моего, не вказывалъ (Вільна, 1495

РИБ 620); а в тыи пѣнѧзи... нєнадобѣ сѧ мнѣ оустоупати, ни моєи женѣ, ани дѣтємъ моим, ани ближним моим (Боковичі, 1496 *AS* I, 244); И также жадного нєпріятєль нашєго, которіи... хотѧл бы назвати сѣ господарєм нашєи землі... нє имают таковаго чловѣка пріимити... алє таковаго чловѣка... вьгнати и вьпоудити проч из их милости землѧх, абы нє мєшкал... ни явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (9) 1. *(єднальний)* ні, ані (6): а тако(ж), никто да нє смѣю(т) (!) сижы оучинити оу и(х) хотаръ, на днистри, или оу озєры или плоты, а ни ловити никто, оу ихъ хотаръ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); Иио, господару, княз Михайло отъказалъ: я дей самъ ничимъ ся в ловы господаръские не вступую, а ни мои люди с поля старого пяди в дуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21);

(*у сполуч.* а н и т є ж ъ) ані теж (1): микоула о(т)повѣда(л) и(ж) бы нє по правдѣ на нє(г) жалова(л) ани тєжь бы тыи пєнѣзи ис(т)рачоны (XV ст. *BC* 32).

2. *(єднально-перелічувальний)* ні... ні, ані... ані (2): и они рєкли: так правда єсть, записывали сѧ отцы наши по нєволи, а пѣнѧзєй жадных за тоє нє брали, ани печати нашєй в того листу нѣт, ани клейна жадного мы в себє нє маєм (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

Див. ще **НИ** [1], **NYŻE** [2].

АНИ [2] *част.* (1) *(підсилювальна)* навіть: мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како... рожложивьшы щкоды... пану владисла(в)... кролеви... оучинєныѣ... смиловавьшы ся, а ни на сердци своѣмь то(г) имити памятоуючи досить оучынинiє... па(н) владисла(в)... кролєви полскому... землю шепиньскоую... ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще **НИ** [2].

***АНИСІА** *ж.* (1) *(особова назва, гр.* Ἀνυσία) Онисія: а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Иванка и сєстрам єго Нѣгши и Аниоу⟨щции⟩ Анисїи... половина сєло от Шєкан (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Анисїи** (1494 *BD* II, 38).

Див. ще **АНАСІА.**

АНІ *див.* **АНИ** [1].

***АНКА** *ж.* (3) *(особова назва, пор.* Анна): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє пріидоша прѧд нами... оуноуки Нана ключника... и дали свою правоую отниноу... половина сєло на Полочинех... и половина от млина племєником своим слоузѧ нашємоу паноу Или комисоу и сестри єго Анки и братаничи их Мърїи (Васлуй. 1497 *BD* II, 118).

ФОРМИ: *род. одн.* **Анки** (1497 *BD* II, 119); *дав. одн.* **Анки** (1497 *BD* II, 118).

Див. ще **АННОУШКА, ГАНКА.**

АННА, АННѢ *ж.* (37) *(особова назва, цсл.* Аньна, *гр.* Ἄννα, *гебр.* Hannah) Ганна, Анна: купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *P* 10); Я Семенъ сколковъ по повелѣнію господина цтя моего уписалъ еси въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана... Артемія, Анну (Київ, 1398 *ДГПМ*); Жаловала намъ бояриня Мѣнского повѣту, на имя Анна Петрашовая, на невестку свою Ганку (Троки, 1494 *РИБ* 560); Мы Кнегини Швитрикгаиловая Кнегини Анна жаловали есмо слугу нашого Ходка землею его отчиною (Дворець, XV ст. *СГЧА*); и оучинили єсмо въ задоушїє свѧтопочивших дѧтеи господства мы Александра воєводи и дъщєри нашєи Анны (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Анна** 17 (1432 *Cost.* I, 330; 1470 *BD* I, 155; 1482 *BD* I, 260; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 403; 1491 *Cost. D.* 37; 1494 *BD* II, 34; XV ст. *СГЧА*; 1497 *BD* II, 102 і т. ін.); **Аннъ** 1 (1480 *BD* I, 244); *род. одн.* **Анны, анъны** 3 (1359 *P* 10; 1499 *BD* II, 154, 155); **! анн** 1 (1401 *ЗКЄ*); *дав. одн.* **Анни** 10 (1480 *BD* I, 244; 1482 *BD* I, 260; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 403, 442; 1491 *Cost. D.* 37; 1493 *BD* II, 32; 1494 *BD* II, 34, 36); **Анне** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *знах. одн.* **Анну, аниѫ** 2 (1398 *ДГПМ*; 1401 *ЗКЄ*); *ор. одн.* **Анною** (1490 *BD* I, 442).

Див. ще **АНА.**

***АННИНЪ** *прикм.* (2): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... пріидоша прѧд нами... наши слоуги Онє и брат єго Костє, сыновє Аннини ... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1493 *BD* II, 3); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє пріидоша прѧд нами... слоугы наши Тоадєрь Тоуркоул и брат єго Михоуца... и племєница их Армѣнка, дочка Аннина... и продали их правоую отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Аннина** (1497 *BD* II, 107); *наз. мн. ч.* **Аниини** (1493 *BD* II, 3).

Пор. **АННА.**

АННОУШКА, АНОУШКА *ж.* (54) *(особова назва, пор* Анна): а по єго животѣ, жон⟨ы єго⟩ Марєиы, и оуиукамъ єи Анущѣ и Станѣ... и вьсєму роду их, нєпороушено николиже на вѣкы (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19); и оуставшє наши слоуги доума попшєскоу и мани ⟨и заплатиль оуси исполна тоты вышєписанїи пинєзи оу роукы слоуз (!) нашємъ якоб⟩ сын михаила оцєла граматика и сєстра єго крестина и аноушка (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Аноушка** 13 (1467 *BD* I, 120; 1479 *BD* I, 223 ;1483 *Cost. D.* 30; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 59; 1499 *BD* II, 130; XV ст. *НРРГ;* 1500 *SD* 7 і т. ін.); **Анноушка** 10 (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I,445, 447; *Cost. D* 37; 1492 *BD* I, 509; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 153); *зам. род. одн.* от **Аниоушка** 2 (1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ*); отъ **Аноушка** 1 (1488 *BD* I, 325); *род. одн.* **Анноушки** (1493 *BD* II, 18); *дав. одн.* **Аноушци** 7 (1479 *BD* I, 223; 1484 *BD* I, 278; 1487 *BD* I 294; 1489 *BD* I, 376, 1493 *BD* II, 14; 1497 *BD* II, 103); **Анноушци** 6 (1483 *Cost. D.* 30; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*; 1491 *BD* I, 447; 1494 *BD* II, 38); **Анноушки** 3 (1491 *Cost. D.* 37; 1493 *BD* II, 14; 1494 *BD* II, 38); **Аноушки** 3 (1481 *BD* I, 248; 1487 *BD* I, 306; 1495 *BD* II, 59); **Анущѣ** 1 (1424—1425 *DBAc* 19); **Аноушкы** 1 (1499 *BD* II, 154); *ор. одн.* **Аноушкою** 3 (1470 *BD* I, 153; 1480 *BD* I, 241; 1487 *BD* I, 306); **Аноушкоую** 1 (1470 *BD* I, 152); **анноушкою** 1 (1483 *Cost. D.* 30); **Аноушкои** 1 (1483 *BD*, I, 269).

Див. ще. ***АНКА, ГАНКА.**

***АННОУШЧИНЪ** *прикм.* (5): И оу том також пріидоша прѧд намы... слоуга наш Гоурбан... и сестричича єго Настѣ... дочка Анноушчина... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Аниоушчина** (1499 *BD* II, 134, 135, 162); *дав. одн. ж.* **Анноушчини** (1499 *BD* II, 135).

Див. ще **АННОУШЧИНЪ ДВОРЬ.**

Пор. **АННОУШКА.**

АННОУШЧИНЬ ДВОРЬ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... жаловали єсмы єго особною мл(с)тїю и дали єсми ємоу, оу нашєи земли, сєла на воронѣ *(в ориг.* вороворонѣ.— *Прим. вид.)* на имѧ анноушчинь дворь и хоуєцѣны и синєщи (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Анноушчинь дворь** (1433 *Cost.* II, 594).

Див. ще **АННОУШЧИНЪ.**

АННѢ *див.* **АННА.**

АНО *спол.* (2) (*стп.* ano) I. *(зв'язує сурядні речення) (єднальний)* і, та (1): кторыи будє(т) право(м) добувати, тому имає(т) сѣ шкода є(г) заплатити та(м), ано опѧ(т) имає(т) быти наложено (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

II. *(приєднує підрядне умовне речення — у препозиції)* то (1): ино коли бы єго богь нє даи воитє (!) с того свѣта сшєддъ (!) ано на єго дѣти сулимовь има сполна спасти (Львів, 1412 *P* 81).

АНТОНИДА *ж* (1) *(особова назва)* Антонида: ми стєфанъ воєвода... знамєнито чинимь... ожє далъ свѧтопочившыи

родитєль нашь... **монастирю** свѦтомоу въздвиженїю... гдє єст антонида старица, єдно сєло на сочавѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **антонида** (1439 *Cost.* II, 46).

***АНТОНІИ** *ч.* (4) (*особова назва, цсл.* Анътонии, *гр.* Ἀντώνιος) Антоній, Антон: иоуказалсѦ намъ правыми листы вoсєлєньского патрїярха, Антонїа Костантинопол̃Ѧ (Сучава, 1401 *RIR*); и поклонили сѦ єсмы пр(с)томоу образоу єѦ и прп(д)бны(м) оц̃ѣ(м) антонїю и ѳео(до)сїю (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *род. одн.* **антонїа** (1401 *RIR*; 1446 *P* 154, 155); *дав. одн.* **антонїю** (1446 *P* 154).

Див. ще ***АНДОНІИ.**

***АНТОНОВЪ** *прикм.* (1) ◇ **озєро Антоново** *див.* **ОЗЄРО.**

ФОРМИ: *місц. одн.* с. **Антоновы** (1430 *ГВКЛ* 9).

***АНТЫМИСЪ** *ч.* (1) (*гр.* ἀντιμήνσιον) (*посвячений плат, що розстелюють на престолі під час літургії*) антиминс: а соблазмы творясчыхъ изверзати, церкви освесчати, антымисы благословити, еретыковъ и непослушныхъ клясти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн.* **антымисы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

АНОУШИН *прикм.* (1): Мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша пр̃Ѧд нами... Лазоръ Пискоу сынь Аноушин... съ своими братїами... и продали свою правою отниноу (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Аноушин** (1483 *BD* I, 269).

АНОУШКА *див.* **АННОУШКА.**

***АНХИМАНДРИТЪ** *див.* **АРХИМАНДРИТЪ.**

АНЪДРЕЙ *див.* **АНДРѢИ.**

АНЪДРЄИКО *див.* **АНДРЄИКО.**

***АНЪДРѢИКОВЪ** *прикм.* (1): Мы вєликии кн̃зь витовть дали єсмо сюю нашоу грамотоу янкоу анъдрѣиковоу с̃ну радєвича што єсмо єму дали сєло чєлиєвъ (Олтушків, 1424 *ДГВВ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **анъдрѣиковоу** (1424 *ДГВВ*).

Пор. **АНДРЄИКО.**

АНЪДРѢЯШЬ *див.* **АНДРѢЯШЬ.**

***АНЪНА** *див.* **АННА.**

АНЫ *див.* **АНИ**[1].

АНЬДРИЙ *див.* **АНДРѢИ.**

***АНЬДРИѦШЄВЪ** *див.* ***АНДРІЯШЄВЪ.**

***АНЬДРЪКО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Андрѣи): А питъ могоричь оу аньдръка оу дому лысого за двѣ гривнѣ вѣснии (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *род. одн.* **аньдръка** (1366 *P* 12).

Див. ще **АНДРЄИКА, АНДРЄИКО, *АНДРИЦЯ, АНДРОУШКО, АНДРѢ.**

АНЬДРѢЄВИЧЬ *див.* **АНДРѢЄВИЧ.**

***АНЬДРѢЄВЪ** *див.* **АНДРѢЄВЪ.**

АНЬДРѢИ *див.* **АНДРѢИ.**

АОАША *ж., невідм.* (2) (*назва гори у Молдавському князівстві*): А хотарь Бълошещим да єст почєнши от крънинцѣ Влъканова до крънинцѣ Корнина, та от толѣ... горѣ до Аоаша, та чєрєс Аоаша та право на доброви до сєред добровоу (Сучава, 1475 *BD* I, 206).

***АПА** *ж.* (1) (*молд.* апэ) вода: хота(р)... о(т) доуба... на вєлїкоє о(л)хоу, а о(т) толѣ ... на доамна и до апь гь(р)чїа до обрьшїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *род. мн.* **апь** (1458 *Mih. Doc.* 121—122).

***АПОСТОЛСКИИ** *прикм.* (2) ◇ **апостолскоє сѣдалищє** (1) (*лат.* sedes apostolica) апостольський престол, престол папи римського: Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси, легатоса и отъ ребра апостолского сѣдалища Лятъского и Литовъского и Немецъкого (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); **столєцъ апоустольскии** (1) *див.* ***СТОЛЄЦЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **апостолского, апоустольского** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1447—1492 *ЛКБВ*).

***АПОСТОЛЪ**[1] *ч.* (43) (*гр.* ἀπόστολος) апостол: а доконалосѦ тоє дѣло оу годѣ (!) лучици в н̃длю по (с)т̃мь ап(с)лѣ марку єв̃нглстѣ (Лучиця, 1388 *P* 39); А коли ⟨кото⟩рыи господарь имъ порушитъ таковыи да єстъ прокл̃Ѧтъ от... в̃і апостолъ (Сучава, 1403 *RS* 338); да(н) ли(с) оу нашємъ дворѣ оу зоудєчєвѣ по ст(с̃)мъ (!) ап(с)лѣ пєтрѣ оу пєрвыи понєдѣлокъ (Зудечів, 1428 *P* 111); и боуди ємоу кл̃Ѧтва о(т) б̃а оц̃а и с̃на и ст̃а(г) дх̃а... и о(т) всѣ(х) ст̃ы(х) анг̃єлъ и о(т) пр(б̃)ркь и ап(с)лъ (Київ, 1446 *P* 154); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ Иваномъ княземъ Семеновичемъ, жаловали есьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковъ святыхъ апостолъ Петра и Павла (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѦ и потвърж(д)єнїѦ, таковїи да єсть прокл̃Ѧ(т) о(т) г̃а б̃а... и о(т) в̃і ст̃ы(х) връховны(х) ап(с)ль и прочїи(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *род. одн.* **ап(с)ла** (1400 *Cost.* I, 37; 1421 *Cost.* I, 142); *місц. одн.* **по ап(с)лѣ** (1388 *P* 39; 1428 *P* 111); *род. мн.* **апостолъ, ап(с)лъ, апостоль, ап(с)ль, апостол, аплъ, апль, апосто(л)** (1401 *ЗКЄ*; 1403 *RS* 338; 1409 *DIR«A»* 437; 1435 *Cost.* II, 680; 1438 *DIR«A»* 472; 1444 *Cost.* II, 208; 1457 *BD* I, 5; 1465 *АкВАК* III, 4; 1488 *BD* I, 343; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231).

***АПОСТОЛЪ**[2] *ч.* (1) (*церковна книга*) апостол: застали єсмо оу ст̃го с̃пса на красно(м) д̃ иконы кованы(х)... єваньгєльє кованоє ап(с)лъ половина прилога (!) осмогла(с)ни(к) вє(с) оуста(в) (б. м. н., бл. 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ап(с)лъ** (бл. 1429 *P* 114).

***АПРИЛІИ** *див.* **АПРИЛЬ.**

АПРИЛЬ, АПРЫЛЬ, АПРѢЛЬ, АПРИЛ *ч.* (64) (*гр.* ἀπρίλιος, *лат.* aprilis) (*назва місяця*) квітень: оу сочавѣ вл̃ѣ(т) ѕцзі (!) априлья и̃і (Сучава, 1409 *Cost.* I, 70); п⟨и⟩сан оу Бєрєсти, м⟨ѣ⟩с⟨Ѧ⟩ца април⟨Ѧ⟩ к̃ дєн (Берестя, 1448 *AS* I, 44); Pisan w Lubline, Aprila dwadcat dewiatoho dnia (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); Данъ во Мстиславли. Апрыль семы день (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **априль** 2 (XV ст. *РИБ* 610; 1496 *АЛРГ* 71); **април** 2 (1481 *AS* I, 78; 1496 *АЛРГ* 69); **апрѣль** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); **Апрыль** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); *род. одн.* **апри(л)** 8 (1415 *Cost.* I, 117; 1419 *DIR«A»* 444; 1434 *DIR«A»* 463; *Cost.* I, 386; 1448 *AS* I, 44; 1449 *Cost.* II, 378; 1470 *DIR«A»* 522; 1482 *AS* I, 80); **априліа, априлїя, априлїѦ** 7 (1412 *DIR«A»* 440; 1429 *Cost.* I, 259; 1439 *Cost.* II, 36; 1441 *DIR«A»* 477; 1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4; 1488 *ДГСПМ*); **априля, Aprila** 6 (1438 *P* 141; 1443 *BAM* 42; 1451 *АкЮЗР* II, 106; XV ст. *СГЧА*; 1478 *АкЮЗР* 4/I, 8); **априлья** 1 (1409 *Cost.* I, 70); *ск. н.* **а(п)** 31 (1423 *DIR«A»* 447; 1428 *Cost.* I, 210; 1435 *Cost.* I, 403; 1444 *DIR«A»* 481; 1453 *Cost.* II, 466; 1470 *DIR«A»* 523; 1480 *BD* I, 240; 1491 *BD* I, 464; 1497 *DC* 8 і т. ін.); **апр** 4 (1420 *Cost.* I, 136; 1445 *Cost.* II, 219; 1464 *Cost. S.* 60; 1495 *АЛРГ* 60); **а(п)л** 1 (1431 *Cost.* I, 315).

Див. ще **АПРІЛИЄ.**

АПРИШОВЬСКИИ *ч.* (1) (*особова назва*): а тому свѣдъци панъ миколаи спичникъ... панъ шанъдро апришовьскии (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **апришовьскии** (1424 *P* 106).

АПРІЛИЄ *ч., невідм.* (1) (*молд.* априлие) (*назва місяця*) квітень: писа ивашко брътѦєви(ч) оу соучавѣ в л̃то ѕц̃лѕ апрїлиє єі (Сучава, 1428 *Cost.* I, 207).

Див. ще **АПРИЛЬ.**

АПРОД *ч.* (12) (*молд.* апрод) судовий пристав: и єщє єсми дали нашєму вѣрному пану, думѧ апроду, брату пана михула писарѧ, єдно село на саннои що было вла(д) матусово (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); ‹и оус›тавши наши слоуги Братоул и брат єго Костє та заплатили тоти вишєписаннїи пинѣзи и злат татарских оу роуки Іоноу сыноу Іо‹нъшєл›а апрода (б. м. н., 1497 *BD* II, 123—124).

ФОРМИ: *наз. одн.* **апрод, апро(д)** (1449 *Cost.* II, 386; 1479 *BD* I, 223; 1495 *BD* II, 59); *род. одн.* **апрода, апро(д)** (1448 *Cost.* II, 300; 1449 *Cost.* II, 380; 1497 *BD* II, 123, 124); *дав. одн.* **апродоу** (1443 *Cost.* II, 131; 1494 *BD* II, 33; 1495 *BD* II, 59).

АПРЫЛЬ *див.* **АПРИЛЬ.**

АПРѢЛЬ *див.* **АПРИЛЬ.**

***АПОУСТОЛЬСКИИ** *див.* ***АПОСТОЛСКИИ.**

***АРБИКОВЪ** *див.* ***ОАРБИКОВЪ.**

АРБОУРЄ *ч.* (36) (*особова назва, молд.* арборе «дерево»): а на то є(ст) вѣра... іо Стефа(н) воевода... вѣра па(н) щєфоула вѣра па(н) лоука арбоурє портарѣ соучавска(г) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); А на то єсть... вѣра наших бояръ в. п. Доумы... в. п. Лоука Арбоурє портарѣ сочавского (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Арбоурє** (1471 *ДГСМПБ*; 1472 *BD* I, 170, 172; *Cost. S.* 88; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС*; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 228; 1499 *BD* II, 425, 444); *род. одн.* **Арбоурє** 21(1458 *Mih. Doc.* 122; 1471 *BD* I, 164; 1472 *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 184; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 130, 136, 140, 144; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **Арбоурѧ** 3 (1473 *BD* I, 190; 1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4); **Арбоурѣ** 2 (1472 *DIR«A»* 528; 1475 *BD* I, 206).

***АРБОУРЄВЪ** *прикм.* (1): А на то єст вѣра... бояр наших: в. п. Збѣри... в. п. Лоукы Арбоурєва портарѣ соучавского (Сучава, 1486 *BD* I, 290).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Арбоурєва** (1486 *BD* I, 290).

Пор. **АРБОУРЄ.**

***АРДАНОВИЧЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* пи(с), оу васлоуи, пєтръ арданови(ч) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); писа пєтры арданоуви(ч) (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *наз. одн.* **арданови(ч)** (2) (1452 *Cost.* II, 760; 1456 *Cost.* II, 583); **арданоуви(ч)** (1) (1458 *DIR«A»* 513).

***АРДАНОУВИЧЪ** *див.* ***АРДАНОВИЧЪ.**

АРДЄВОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были землѧнє... панъ манько ардєвовичь а осташь голобутъ (Зудечів, 1411 *P* 79); а при то(м) были свѣдци... па(н) манко ардєвови (!) па(н) прокопъ нѧнєви(ч) (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ардєвовичь** 1 (1411 *P* 79); **! ардєвови** 1 (1413 *P* 83).

***АРЖИШАНЫ** *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тои трєтои част от село от Аржишан... почєнши из долоу от похрєбь та просто на дил оу глод (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *род.* **Аржишань, Аржишан** (1495 *BD* II, 77, 78).

***АРЗОУЛ** *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотар томоу выш‹є›рєчєномоу сєло Стєцканїи, нижє въ оусти Арзоул, оу вадоу Нєгоуцъторюви (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **Арзоул** 1 (1493 *BD* II, 6); **Арзула** 1 (1493 *BD* II, 6).

***АРИИ** *ч.* (29) (*особова назва, гр.* Ἄρειος) Арій: а кто пороуш‹ить та›ковы да єсть проклєть о(т) га ба и о(т) прѣчистыѫ єго мтрє и о(т) тиї сты(х) о(т)ць никєискы(х) и да єсть подобникъ арїоу ‹и› їоудѣ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); А кто сѣ покоусит тоє пороушити, тот да єст проклѧт от господа бога... и да єст подобєн Иоудѣ и проклѣтомоу Арїю (Сучава, 1490 *BD* I, 421).

ФОРМИ: *дав. одн.* **арїю, арию** 22 (1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95; 1435 *Cost.* II, 689; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1454 *Cost.* II, 502; 1457 *BD* I, 5; 1466 *BD* I, 106; 1490 *BD* I, 421 і т. ін.); **арїоу, ариоу** 3 (1400 *Cost.* I, 37; 1403 *ДГАА;* 1415 *Cost.* I, 117); **арїєви** 1 (1448 *Cost.* II, 306); *знах. одн.* **ариа, арїа** (1443 *ДГСПМН*; *ПГСММ*; 1448 *Cost.* II, 366).

Див. ще **АРИѦ.**

АРИѦ *ч.* (16) *(особова назва, цсл.* Арии, *гр.* Ἄρειος) Арій: а кто по‹роу›ши‹ть таковы да єст› проклєть о(т) га ба... и да є подобникь арїи (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѧ... таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) га ба... и да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. дав.* проклѣтому **Ариѧ** (1479 *BD* I, 222); *дав. одн.* **арїи** (1400 *DIR«A»* 433; 1435 *DIR«A»* 465; 1453 *Cost.* II, 466; 1460 *DIR«A»* 515; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 343; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *ор. одн.* **Арїєю** (1499 *BD* II, 155).

Див. ще ***АРИИ.**

***АРЇИ** *див.* **АРИИ.**

АРМАШ *ч.* (6) (*молд.* армаш) чиновник вищого рангу, наділений адміністративними і судовими функціями: И заплатил слоуга наш Лоупє армаш та заплатил оуси тоти пинѣзи п злат оу роуки Настѣ и братоу єи Тома (Сучава, 1489 *BD* I, 373); А хотар тои вышєписанной сєлищи да єст от Драгоєщи, коуда хотарил пан Братоул армаш (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **армаш** (1489 *BD* I, 373; 1493 *BD* II, 27); *дав. одн.* **армашоу** (1489 *BD* I, 373).

***АРМѢНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И дали и потвєрдили єсми и(м), оу нашєи зємли, оу молдавскои... сєла на имѣ онєщи... и армѣн‹єщи›, подли соучавѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *наз.* **армѣн‹єщи›** (1456 *Cost.* II, 569).

АРМѢНКА, АРМѦНКА *ж.* (9) (*особова назва, молд., болг.* армéнка): мы Стефан воєвода знамєнито чиним ис сим листом нашим... ожє **тоти** истинїи... Дрѣгоуш и сєстри єго Баницѣ и Армѣнка, **сынове** Мари, жаловали єсми их особною нашєю милостїю (Сучава, 1490 *BD* I, 391—392); прїидоша прѧд нами... Иванко Лєвич... пан Щєфоул... и плємєници их Армѧнка и Васка и Анна... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 509); И оуставшє слоуга наш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи р злат оу роуки слоугам нашим Тоадєроу Тоуркоулоу и братоу єго Михоуци... и плємєници их Армѣнки (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Армѣнка** 3 (1490 *BD* I, 391; 1491 *Cost. S.* 156; 1497 *BD* II, 107); **Армѧнка** 1 (1492 *BD* I, 509); *зам. дав.* сєстра(м) єго... васи(л)ка и **армѣнка** 1 (1491 *Cost. S.* 156); сєстрам их Параска и **Армѧнка** 2 (1493 *BD* II, 14); *дав. одн.* **Армѣнки** (1490 *BD* I, 392; 1497 *BD* II, 107).

***АРМѢНЧИНЪ** *прикм.* (1): а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ са(м) г(сд)ва ми и былъ... па(н) ивашко армѣнчи(н) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **армѣнчи(н)** (1456 *Cost.* II, 583).

Пор. **АРМѢНКА.**

АРМѢНЧИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* И таковждєрє оусталь Ивашко Армѣнчич прѣд нами... и даль с‹вя›томоу монастирю нашєму от Молдавици половина сєла (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Армѣнчич** (1473 *ШКН* 165).

АРМѦНКА *див.* **АРМѢНКА.**

***АРПАШЪ** *прикм.* (1)*:* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми и(м), оу нашєи зємли, оу молдавскои, и(х) праваѧ отнина... сєла на имѣ... арпъщєщи арпашєви... и тодєрєщи (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *знах. мн.* **арпашєви** (1456 *Cost.* II, 569).

АРПЪШЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми и(м), оу нашєи

землии, оу молдавскои... села на имѣ онещи... и арпъшещи арпашеви (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569); тѧм, мы... ⟨дали⟩ и потвръдили єсми и(м), оу нашєи земли, оу мо(л)давскои... село... на имѣ половина о(т) тодерещи, вишне⟨а⟩ча(ст), о(т)... арпъш⟨ещїи арпашеви⟩ (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).

ФОРМИ: *наз.* **арпъшещи** (1456 *Cost.* II, 569); *род.* **арпъш⟨ещїи⟩** (1488 *Cost. S.* 127).

АРСЄНИИ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Арсєнии, *гр.* Ἀρσένιος) Арсеній, Арсен: а на то есм(ь) приложилъ свою печать и оць мои Вл҃(д)ка лучьскыи арсении (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **арсении** (1366 *P* 14).

***АРСОУРИ** *с., невідм.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїи Лаоури... до самїи шипот, от толѣ... до Арсоури (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

***АРТЕМІИ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Артємии, *гр.* Ἀρτέμιος) Артемій, Артем: Я Семенъ с колковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину... Артемія, Анну (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Артемія** (1398 *ДГПМ*).

***ARTYKUŁ** *ч.* (1) *(стч.* artikul, *стп.* artykuł, *лат.* articulus) *(стаття, параграф юридичного документа)* артикул: I teź, wsi kotoryje artykuły dalijesmo im na tom priwili naszom wypisany, potwerźajem to im na wecznyje czasy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *знах. мн.* **artykuły** (1388 *ZPL* 108).

***АРХАГГЕЛЪ** *ч.* (3) *(цсл.* архаггелъ, *гр.* ἀρχάγγελος) архангел: балица воевода и драгь (!) мещерь създидаше црковь въ имє стго архаггла михаила на земли тересовскои (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **архаггла** (1404 *ГМ*); *дав. одн.* **архагглоу** (1404 *ГМ*).

АРХИЄПИСКОПЬ, АРХЇЄПИСКОПЬ, АРХЇЄПИСКОУПЪ *ч.* (6) *(гр.* ἀρχιεπίσκοπος) архієпископ: на... соимоу кончанїе и дѣланїе и рѣженїе и справленїе наоучтѧвѣишїи (!) оу бозѧ отець кнѣзь Григорие, божїею милостїю и свѧтои церкве Илвовскои архиепископь, и також велеможны панове... соуть сосланы и налицены и намѧнены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); А на болшоую крѣпост и потвръжденїе сталои вѣри, нашоу печат болшоую... и печати архїепископов і єпископов... велѣли єсмы привѣсити к семоу листоу нашемоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **архиепископь, архїепископь** 2 (1467 *BD* II, 297; 1499 *BD* II, 425); **Архїепископъ** 1 (1481 *ГПМ*); *род. мн.* **архїепископов** (1499 *BD* II, 425); *ор. мн.* **архиепископи, архїепископи** (1499 *BD* II, 419, 425).

Див. ще **АРЦИБИСКУПЪ.**

***АРХИЄРАРХЪ** *ч.* (5) *(гр.* ἀρχιεράρχης) архієрарх, архієпископ: мы петръ воевода... знаменито чини(м)... оже благопроизволи господство ми... и дали єсми нашемоу монастирю о(т) полѧны, иде(ж) є(ст) хра(м) стаго архїерарха и чудотворца николы, на въсѧкои (!) лѣто, по шести бочо(к) вина, о(т) нашеи десѧтины (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); мы Стефа(н) воевода... знаменито чиним и(с) симь листом нашим... ѧко да оутвръдим и оукрѣпмь (!) наше еп(с)коупїе о(т) Радовце(х) идеже є(с) храм стго (!) архиєра(р)ха и чюдотворца Николаа (Сучава, 1486 *DC* 143—144).

ФОРМИ: *род. одн.* **архиерарха, архиера(р)ха, архїерарха** 4 (1448 *Cost.* II, 365; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1486 *DC* 144); **! архистрарха** 1 (1443 *Cost.* II, 128).

***АРХИЄРѢИ** *ч.* (2) *(цсл.* архиерей, архиерѣи, *гр.* ἀρχιερεύς) архієрей: Г(с)и помози рабу своему юрью болковичю создавшему црквь и олтарь стаго архиерѣя х(с)ва николы (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); ми петръ воєво(д)а... знамѣнито чины(м)... аже бл҃гопроизволихо(м) нашы(м) бл҃гы(м) произволѣные(м)... и дали есмы нашему манастырю о(т) поб҃раты гдѣ есть хра(м) стго архыереа и чюдотворца николы... четиры челя(ди) циганъ (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481).

ФОРМИ: *род. одн.* **архиерѣя, архыереа** (бл. 1350 *P* 8; 1444 *DIR«A»* 481).

***АРХИМАНДРИДЪ** *див.* **АРХИМАНДРИТЪ.**

***АРХИМАНДРИТА** *ж.* (1) *(монастир, очолюваний архімандритом)* архімандрія: предѣлы его епа(р)хїи а(р)хима(н)дриты пече(р)скоє (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **а(р)хима(н)дриты** (1481 *ГПМ*).

АРХИМАНДРИТЪ, АРХИМАНДРИТЬ, АРХИМАНДРИТ *ч.* (32) *(гр.* ἀρχιμανδρίτης) архімандрит: Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий... архимандриты благословити, игумены наставляти, попы и дьяконы совершати, какъ в нашой области, въ богоспасаемыхъ городахъ въ Луцку и въ Острозе (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А при том были светки наша рада: архимандритъ Печерский Аврамей, а кнѧз Иван Путѧта (Київ, 1437 *AS* I, 34); мы Стефан воевода... знаменито чинимь... оже прїидоша прѣд нами... молебникь нашь кир попь Григорїе, ігоумєнь и архимандрить Бистричъскаго монастира... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **архимандритъ, архимандрит, архимандри(т), а(р)хїма(н)дри(т), архимандрить** 16 (1437 *AS* I, 34; 1446 *P* 154; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1476 *BD* I, 211, 215; 1481 *ГПМ;* 1488 *BD* I, 348; 1490 *BD* I, 419; 1492 *BD* I, 510; 1499 *BD* II, 153; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **архимандры(т)** 1 (1467 *Mih.Doc.* 125); **архима(д)ридъ** 1 (1462 *Cost.D.* 10); *род. одн.* **архимандрита** (1446 *P* 154; 1455 *Cost.* II, 540, 544); *дав. одн.* **архимандритоу** (1498 *ЧІАФ;* 1499 *BD* II, 154); *знах. одн.* **архима(н)дрита** (1481 *ГПМ*); *ор. одн.* **архимандритом, архїимѫдритомь** 4 (1446 *P* 154; 1470 *BD* I, 150, 153; 1481 *ГПМ*); **а(н)химандрито(м)** 1 (1459 *P* 174); *місц. одн.* **прі архїмандритѣ** (бл. 1470 *ОБРН* 130); *знах. мн.* **архимандрыты** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***АРХИМАНДРЫТЪ** *див.* **АРХИМАНДРИТЪ.**

! АРХИСТРАРХЪ ⟨АРХИЄРАРХЪ⟩ (1): и дали єсми нашему монастрю (!) о(т) полѣны где є(ст) хра(м) стаго архистрарха и чоудотворца николы ѳ тата(р) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

Див. ***АРХИЄРАРХЪ.**

***АРХИСТРАТИГЪ** *ч.* (1) *(цсл.* архистратигъ, *гр.* ἀρχιστράτηγος) *(титул св. Михаїла)* архістратиг: лѣ (!) 6974 княини (!) олена вышила сии вздоухъ великомоу архистратигоу михаилоу (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128).

ФОРМИ: *дав. одн.* **архистратигоу** (1466 *ОБРН* 128).

АРХЇЄПИСКОПЬ *див.* **АРХИЄПИСКОПЬ.**

АРХЇЄПИСКОУПЪ *див.* **АРХИЄПИСКОПЬ.**

***АРХЇЄРАРХЪ** *див.* ***АРХИЄРАРХЪ.**

***АРХЫЕРЕИ** *див.* ***АРХИЄРѢИ.**

АРЦИБИСКУПЪ, ЯРЦИБИСКУПЪ *ч.* (3) *(стч., стп.* arcybiskup, *лат.* archiepiscopus) католицький архієпископ: а при то(м) свѣдци были кнѧзь ѧнъ арцибискупъ льв⟨овс⟩ки... па(н) петръ зхарбинови(ч) (Медика, 1415 *P* 87); мы Стефань воевода... слюбоуемь... королевѣ полскомоу... и оусим ярцибискоупом... абыхомь мы их милости верни и подьдани были (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *наз. одн.* **арцибискупъ** 1 (1415 *P* 87): **ярцибискупъ** 1 (1433 *P* 122); *дав. мн.* **ярцибискоупом** (1468 *BD* II, 301).

Див. ще **АРХИЕПИСКОПЬ.**

АРЪМЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали и потвердили єсми его очи(н)оу... села на имѣ... сръби и аръмещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342);

А хотар томоу селоу... оу краи доуброви от БрощѦн, от толѣ... до хотарѣ Аръмещилорь (Сучава, 1491 *BD* I, 449).
ФОРМИ: *наз.* **аръмещи** (1448 *Cost.* II, 342); *род. молд.* **Аръмещилорь** (1491 *BD* I, 449).
***АСАНЪ** *ч.* (2) (*особова назва, ар.* hasan «красивий»): нынѣ послалъ есмь к вамъ слуги наши асана и тулу очжю то повѣдати вамь нашему брату абы то вѣдали вы (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Асана** (1392—1393 *РФВ* 170).
* **АСПРАТА** *ж.* (1) (*гр.* ἄσπρα «гроші») (*назва дрібної срібної монети*) аспр: И мы давали за тоую к паробъковъ за пѦть по девѦти тисѦчъ, а за иного по пѦти аспратъ за одного паробъка (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).
ФОРМИ: *род. мн.* **аспратъ** (1481 *BD* II, 365).
Див. ще ***АСПРЪ.**
***АСПРЪ** *ч.* (2) (*гр.* ἄσπρου «гроші») (*назва дрібної срібної монети*): и да є(ст) о(т) на(с) тои бо(л)ници на каждоую годиноу ф аспра обретаѦщи(м)сѦ в тои бо(л)ници (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).
ФОРМИ: *наз. дв.* **аспра** (1471 *DIR«A»* 527).
Див ще ***АСПРАТА.**
АТОКЪ *ч.* (1) (*особова назва*): мы стефанъ воевода... чинимь знаменито... оже тоты истиннїи жоуржь атокъ дали есми ⟨емоу едно село⟩ на вьрхъ саратѣ гдѣ є(ст) жоуде фѣтъ и илїе (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398).
ФОРМИ: *наз. одн.* **атокъ** (1434 *Cost.* I, 398).
АУГОУСТЪ *див.* **АВГУСТЪ.**
***АОУРАРЬ** *ч.* (4) (*молд.* аурар) золотар: мы Стефан воевода... знаменито чиним... ож(е) прїидоша прѦд нами... слоуга иаш Холоватїи и съ своими падчерицами... и продали тое мисто от млин слоузѣ нашемоу Станчюлоу аоурарю (Сучава, 1484 *BD* I, 285); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тота истинна Васоутка... жена Станчюла аоурарѦ, жаловали есмы еи особною нашею милостїю (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).
ФОРМИ: *род. одн.* **аоурарѦ** (1498 *BD* II, 126); *дав. одн.* **аоурарю** (1484 *BD* I, 285, 286).
***АХМАТЪ** *див.* **ОХМАТЪ.**
АЧБЫ, АЧЬБЫ *спол.* (8) (*приєднує підрядні речення*) (*умовні — у препозиції*) якщо б, коли б (7): ач быхомъ самъ своимъ животомъ не поспѣшни были ку его мл(с)ти потребизность ехати... тогди мы пошлемы помоцъ своѦ (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); ач бы был которы отдаленны, тых засѣ прѦзыскати хочемо и имамо (Сучава, 1462 *BD* II, 284);
(*у постпозиції*) (1): и слюбуемъ заѦтъ свто слюбуемъ выправить его бъ не даи ачь бы сѦ кому пригоднло (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).
Див. ще **АЧЬ, АЩЕ, АЩЕБИ, АЩЕЛИ.**
АЧЕИ *част.* (3) (*модальна*) ачей, чей: того дилѣ ра(д)ли есмы оуси посполоу поднѣти собе неволю... и похилити соби головоу томоу поганствоу... докоу(л) аче и съ Бъ млы смилоуе(т) абыхо(м) ти(ж) могли о(т) Ба помо(ч) имѣти и стороны свои наити ка(к) и наши пре(д)ци имѣл(и) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); ино за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить абы вша (!) мл(с)ть просили братью вашое мл(с)ти... и... вашое мл(с)ти прыятели... абы вси оберънули лица своего к поганству и ваша мл(с)ть тежъ с ними аче(и) да(л) бы богъ то бы не загибло хрестиянъство межы вашое мл(с)ти днехъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); Про тожъ естли ваша милость такъ чынили.. делайте яко знаете. какъ межи васъ доконъчанье было; а чей быхмо могли оучынити промежи вами любовъ и миръ и доконъчанье, якъ и перъвей было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449).
***АЧИБКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ пасика ачибкова *див.* **ПАСИКА.**
ФОРМИ: *род. одн. ж.* **ачибковы** (1420 *Cost.* I, 135).
АЧЬ, АЧЪ *спол.* (17) (*приєднує підрядні речення*) 1. (*умовні — у препозиції*) якщо, коли (12): Ачь рыцерь алюбо шлѦ(х)тѦ шлѦ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣе(т) емѫ платїти за ранѫ еі (XV ст. *ВС* 29 зв.); те(ж) ачь слоуга ре(ч)ныи оуломокъ соуседоу пана своего щкодоу алюбо кри(в)доу оучини(т) тогды па(н) имееть за него досы(т) оучини(т) (XV ст. *ВС* 30); ачъ не дастъ имъ Богъ детокъ, ино.. волныи собе продати и ближнымъ своимъ дати (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627);
(*в інтерпозиції*) (1): а прото естли на первышии ваши листы о(т) мистра о(т)писаное не есть к ва(м) принесено можете ачьсѦ ва(м) оузвиди(т) радное на тыи то послѣднии мистровы (листы) такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то немецкого спискоу которыи оу се(м) наше(м) листоу замыкамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).
2. (*допустові*) (2) хоч, хоча (*в інтерпозиції*) (1): Хоче(м) того ачь имь гневъ нашь о(т)поуще(н) алѣ ты(х) што щкоды починилї што (!) и(м) право(м) досы(т) о(т)поведалї (XV ст. *ВС* 28 зв.).
(*у сполуч.* ачъ пакъ — *у препозиції*) (1): ачъ пакъ хотѦ и ты(х) пословъ о(т) себе о(т)поустилъ буде(т) и о(н) ихъ наза(д) може(т) к собе ве(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА*).
3. (*причини — у препозиції*) оскільки (1): Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы члвчи измены (!)... а протожь мы казимиръ... коро(л) по(л)скы(и)... выдаваемы и оуставлѦемы права кгорая жь вшистци в нашеи земли имають соудить (XV ст *ВС* 9 зв.— 10).
Див. ще **АЧБЫ, АЧЬКОЛИ, АЩЕ, АЩЕБИ, АЩЕЛИ.**
АЧЬБЫ *див.* **АЧБЫ.**
АЧЬКОЛИ *спол.* (1) (*зв'язує підрядне речення*) (*допустове — в інтерпозиції*) хоч, хоча: а тѣжь дѦдинаѦ моѦ кнѦгини СеменоваѦ МарьѦ и зѦть еи кнѦзь Семенъ Юрьевичь слюбовали ми и подьвѦзали сѦ подь го, ачь коли на тотъ час не было дочки еи, а жоны пнѦзѦ (!), семеновы, а сестры моеи кнѦжны Настасьи, ижь ей того имѣньѦ подь мною не искати (Вільна, 1482 *AS* I, 79).
Див. ще **АЧЬ.**
I **АЧЬ НАШЬ** ⟨А ЧИНШЬ⟩ (1): тотъ кметь име(т) плати(т) па(н)у своемоу вїноу г гривны ачь нашь (!) ро(ч)ныи имее(т) емоу платить ка(к) и ... платїлъ (XV ст. *ВС* 39).
Див. **А**[1], ***ЧИНШЬ.**
АЩЕ, АЩИ *спол.* (19) (*цсл.* аще) (*приєднує підрядні речення*) (*умовні — у препозиції*) якщо (3): а на томъ хотарѣ аще мочи имоу осадити села, да осадѦть съ тѣмъ вышеписаннымъ потвеЪръж(д)енїемь (б. м. н., 1415 *Cost* I, 122); а а(щ) сего они знаидоуть тамо о(т) тое прѣ(д) реченое мѣсто а они да имають имъ възѣти сїе что они боудоут има (!) прї себѣ (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc* 122);
(*у постпозиції*) (1): мы Стефан воевода... знаменито чиним ⟨ис⟩ сим листом... каждомоу добромоу аще комоу потребизна ⟨боудет⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 442);
(*у сполуч.* коли... аше) (15) *див.* **КОЛИ.**
Див. ще **АЧБЫ, АЧЬ, АЩЕБИ, АЩЕЛИ.**
АЩЕБИ *спол.* (2) (*приєднує підрядні умовні речення — у препозиції*) якщо б: и аще би инны млинъ оучинилсѦ оу томъ потоцѣ такожь да боудетъ половина отнина (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239); тое вышеписаное аще кто би хотѣ(л) пороушити о(т) наши(х) дѣтеи или нашего плѣмене таковъ да є(ст) проклѦ(т) о(т) га ба (Сучава, 1448 *DIR* № 10 b).
Див. ще **АЩЕ, АЩЕЛИ, АЧБЫ.**
АЩЕЛИ *спол.* (2) (*приєднує підрядні умовні речення — у препозиції*) якщо, коли ж: Ащели хто... повеления княжения нашего переступить дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сїѫ... да є(ст) прокла(т) (!) о(т) ба (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).
Див. ще **АЧЬБЫ, АЧЬ, АЩЕ, АЩЕБИ.**
АЩИ *див.* **АЩЕ.**

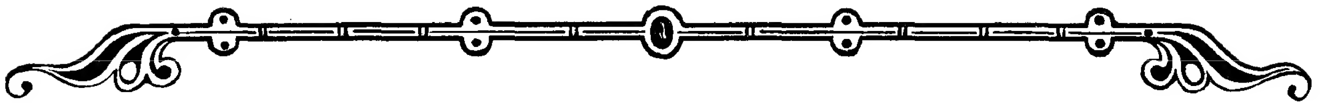

Б *див.* **БЫ**[1].

БАБИНСКИЙ, БАБИНЬСКИЙ *ч.* (5) *(особова назва):* А при том был... панъ Ивашко Бабинский (Острог, 1465 *AS* I, 57); А при том был... пан Ивашко Бабиньский, пан Пашко Бабинский (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бабинский, Бабиньский** (1465 *AS* 1, 57; 1466 *AS* I, 60, 61).

*__БАБИНЬ__ *прикм.* (1) ◇ Бабинь потокь (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣм мы видѣвш⟨є⟩ єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєла на имѣ лєвкоушєщи... на бабини потока (!) (Сучава, 1442 *Cost.* II, 96).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на бабини** (1442 *Cost.* II, 96).

БАБИНЬСКИЙ *див.* **БАБИНСКИЙ.**

БАБИЧ *ч.* (2) *(назва річки у Вітебській землі):* и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворєц наш... а... зємлю пашноую... з сєножатми и з лѣсы, оу гранєх, почонши: по Митин роубєж Чирчинский... а в в(!) озєрє и в рєцє Бабичи є(зы) и в Тоухоу, а тамжє на озєрє зємлю бортъноую на имѧ Рогозноу а Бабнчиноу, такжє оу в оброубє грани, гдѣ Бабич снѧл сѧ с Чорнороуєм (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бабич** (1492 *AS* III, 23); *місц. одн.* **в Бабичи** (1492 *AS* III, 23).

*__БАБИЧИНА__ *ж.* (1) *(назва земельної ділянки у Вітебській землі):* и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворєц наш... а... зємлю пашноую... з сєножатми и з лѣсы, оу гранєх, почонши: по Митин роубєж Чирчинский... а в в(!) озєрє и в рєцє Бабичи є(зы) и в Тоухоу, а тамжє на озєрє зємлю бортъноую на имѧ Рогозноу а Бабичиноу (Друцьк, 1492 *AS* II, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бабичиноу** (1492 *AS* III, 23).

БАБИЧЪ *ч.* (5) *(особова назва):* мы илїа воєводѣ... знаємо чинимь... ожє тотъ истинныи слоуга нашь вѣрныи бояринь пань стань бабичъ... служитъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); а на ⟨то⟩ є(ст)... вѣра пана ⟨стана⟩ бабича (Сучава, 1436 *Cost.* I, 468); Мы Стєфан воєвода... знамєнїто чиным... ожє... боѧрин пан Албоул... продал и отстоупил сєло Бабишєво на имѣ Кобълїєи Вишныи, гдє бил дом Стана Бабиша (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бабичъ** (1435 *DIR«A»* 465); *род одн.* **бабича** 1 (1436 *Cost.* I, 468); **Бабиша** 3 (1467 *BD* I, 122).

*__БАБИШЄВЬ__ *прикм.* (3): мы Стєфан воєвода.. знамєнїто чиным... ожє прїидє прєд нами... пан Албоул... и продал... сєло Бабишєво на имѣ Кобълїєи Вишныи... та продал зєтоу Стана Бабиша... и жєнє єго, дочци Бабишєвѣ... и братоу єи, снноу Бабишєвоу Иванкоу (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Бабишєвоу** (1467 *BD* I, 122); *знах. одн. с.* **Бабишєво** (1467 *BD* I, 122); *дав. одн. ж.* **Бабишєвѣ** (1467 *BD* I, 122).

Пор. **БАБИЧЪ.**

*__БАБИШЪ__ *див.* **БАБИЧЪ.**

*__БАБОУЛЪ__ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* бабэ, *слов.* баба): мы стєфа(н) воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсмы нашєи митрополїи... єи питомы циганы на имѣ... бабоу(л) и своими дѧ(т)ми и чєлѧ(д)ю (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бабоу(л)** (1465 *DIR«A»* 518).

*__БАВОВСКИИ__ *прикм.* (1) ◇ Бавовскиє двори (1) *(назва садиби у Молдавському князівстві):* И пак дадох... господство ми... сєло имєним Боурєщїи... що тото сєло Боурєщїи прислоушно бѣ къ Бавовских дворов (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *род. мн.* **Бавовских** (1491 *BD* I, 464).

*__БАВОЛНА__ *ж.* (4) (*стп.* bawełna, *стч.* bavlna, *свн.* boumwol(l)e) бавовна: а што привєзєтъ изъ бєсарабъ или пєрєць, или баволну, или будь што, оть вї кантари, у баковѣ, полърубєль сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а що привєзоутъ из басарабъ или пєрєцъ, или боволноу или боуд што... полъ роублъ сєрєбра (Сучава, 1434 *Cost.* II, 668); А що привєзоут от Басараб или от Тоуркох, или пєрєцъ, или баволноу или боуд що, оу Баковѣ... от воза по в златы тоурских (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *знах. одн.* **баволноу, баволну** 3 (1408 *Cost.* II, 631; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); **боволноу** 1 (1434 *Cost.* II, 668).

БАГАВЬСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) бы(л) оурожєныи панъ григорь багавьскыи и панъ Ѧкушь сєкиринскыи... а иншихъ много было при томъ добры(х) (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **багавьскыи** (1420 *ПГАГ*).

БАГАЄТСКЫИ *ч.* (1). *(особова назва):* мы пановє господарѣ нашєго... па имѧ... панъ вилча о(т) липникы... панъ станчоу(л) багаєтскыи... вызнаваємь тымъ то... листомъ... колижь... илїашъ воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє... обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... стєрєчи и... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II. 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **багаєтскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

БАГЛОВ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Буглів: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла Янковцы... Баглов (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Баглов** (1463 *AS* I, 54).

*__БАГЛОУИ__ *див.* **БАХЛОУИ.**

***БАГНО** *с.* (1) багно: я хве(д)ка пашкова до(ч)ка дохновича... даровала есми... моужа своє(г)... своими име(н)и о(т)чизными на имѧ ѧ(б)лон(ь)ны(м) а по(л)жами з боры з лєсы з болоты с по(л)ми ись сєножа(т)ми з рєками с потоки и з багны (Луцьк, 1490 *ЗХП*).

ФОРМИ: *ор. мн.* **багны** (1490 *ЗХП*).

БАГОВСКЫИ *ч.* (2) *(особова назва):* мы алєксандръ воевода... знамєнито чини(м)... ожъ єсмо просили вєлєможны(х) паны и шлѧ(хо)тини (!) пано(в) ра(дї) кролевскои... пана яна баговского и иныи панове русци, иже мы слюбуємъ... служити королю єго мл(с)ти... ажбы коли имала неволю землѧ королѧ єго мл(с)ти роускаа и подолскаа о(т) татаръ... помо(ч) давати (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769—770); А на то свѣдкове... пан Халєцкыи и пан Баговскыи (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Баговскыи** (1460 *BD* II, 276); *знах. одн.* **баговского** (1455 *Cost.* II, 769).

***БАГОВЪ РОГЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою... слоужбою... дали єсми ємоу... єщє силище где ста(в) по (!) баговы(м) рого(м) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *ор. одн.* **баговы(м) рого(м)** (1437 *Cost.* I, 541).

БАГРАМЪ *ч.* (2) *(особова назва):* а на то свѣдоци... панъ баграмъ соцкии лвовьскии (Львів, 1386 *P* 31); а на тъ свѣдци... баграмъ соцкыї (Львів, 1400 *P* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **баграмъ** (1386 *P* 31; 1400 *P* 61).

***БАГРИНОВСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* просил єсми... кнѧзѧ Григорѧ Ивановича Багриновского, абы их милость печати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Багриновского** (1492 *AS* III, 24).

***БАГРЫНОВСКІЙ** *прикм.* (1) *(пор.* Багриново *у Вітебській землі):* тамъ же въверхъ Кулыги просто до (ро)гу леса, а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны, где засталысмо бояръ Хмельныцкихъ... которыи призналы по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Багрыновскій** (1430 *ГВКЛ* 9).

БАДЄВ *прикм.* (1): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали єсми... томоу... монастироу, цигане на имѣ... Бад(ѣ) съ чєлѣдєю, и сынь Бадєв Микоула съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Бадєв** (1487 *BD* I, 310).

Пор. **БАДѢ**.

***БАДЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы боѧрє... алєксандра воєводы па(н) михаило дорогу(н)скыи... думитръ бадєви(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сестрѣ господарѧ нашєго королѧ по(л)ского (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бадєви(ч)** (1421 *Cost.* I, 141—142).

БАДЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* били дани тоти н҃ црк҃ви ис попи... л҃а црко(в) оу бадєвци и(с) попо(м)... (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу бадєвци** (1490 *DC* 147).

БАДИКА *ч.* (1) *(особова назва, молд.* баде «дядя»): а на имѣ цигано(м)... бадика и съ чєлѣдъю єи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бадика** (1462 *Cost. D.* 11).

БАДОУ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* баде «дядя»): мы стефанъ воєвода... знамєнито чини(м)... єже... дали є(с)ми с҃тои црвки (!)... тоти цигани на имѣ хръма(н) и бєра бадоу (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бадоу** (1458 *ПГСММЦ*).

Див. ще **БАДѢ**.

***БАДЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє правоую... єго слоужбоу... дали єсмы ємоу оу иашєн земли молдавскои осємъ сєлъ на имѧ... лнєщи... ба(д) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ба(д)** (1436 *Cost.* I, 488).

БАДѢ *ч.* (17) *(особова назва, молд.* баде «дядя»): а на то вѣра... боѧръ молдавскыхъ... вѣра пана бадѣ сучавского (Сучава, 1403 *ДГАА*); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) тоти истиннїи наши слоуги Фръциль... и Бъди слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бадѣ** (1436 *Cost.* I, 484; 1440 *DBAc* 32; 1443 *Cost.* II, 120; 1487 *BD* I, 310); *род. одн.* **бади, Badi** 6 (1403 *ДГАА*; 1443 *Cost.* II, 156; 1445 *DIR«A»* 483; 1446 *Cost.* II, 241, 248, 270); **бадѣ, ба(дѣ)** 4 (1411 *Cost.* I, 85; 1438 *Cost.* II, 15; 1443 *ДГСПМН*; *Cost.* II, 141); *дав. одн. зам. наз.* **Бъди** (1495 *BD* II, 47); *знах. одн.* **бадю** (1454 *ПГПММ*); *ор. одн.* **бадєю** (1436 *Cost.* I, 481).

Див. ще **БАДОУ**.

БАИКО *ч.* (4) (*особова назва, молд., болг.* бай «дядько»): и дали и потвръдили єсми... наше(м)у монастири о(т) побрати... татары, на имѣ баико и съ чєлѣ(д)ю... (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже... Шандроу и братїа єго Юрїи Баико и Сава... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **баико** (1453 *Cost.* II, 445, 446; 1465 *BD* I, 88; 1495 *BD* II, 249).

***БАИКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то ест... вѣра пана Ивана Баиковича (Сучава, 1441 *DBAc* 40).

ФОРМИ: *род. одн.* **Баиковича** (1441 *DBAc* 40).

БАИКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы також и от нас єсми дали и потвръдили... тоє прѧдрєчєноє половина село на имѣ от Баиковци (Сучава, 1489 *BD* I, 367).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* **от Баиковци** (1489 *BD* I, 367).

***БАИКОУЛ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* хота(р)... прости чєрє(с) бїстрїца на грохотиш и баикоул (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **баикоул** (1458 *Mih. Doc.* 122).

БАИМАКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* сє мы панове Цєцєнєвъскыи... продали єсмо имѣньє отчиноу свою и дѣдиноу... на имѧ Цєцєнєвъци а Баимаковци на рєци на Слоучи (Кременець, 1467 *AS* I, 63).

ФОРМИ: *наз.* **Баимаковци** (1467 *AS* I, 63).

***БАИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* Сє азь ра(б) вл(д)ки моєго і҃у х҃а і҃о Стефа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... оже... дали и потвръдили єсми с҃тои нашєи єпискоупїи о(т) радъвцє(х)... а҃ црко(в) на лоукавци и(с) попо(м)... г҃і црко(в) оу баи(н)ци и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу баи(н)ци** (1490 *DC* 147).

БАИЧАН *див.* **БАЛЧАН.**

***БАИЧАНОУЛЪ** *ч.* (7) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... ивана баичаноула (Сучава, 1453 *Cost.* II, 494); а на то єс(т) вѣра... пана баичаноула (Сучава, 1455 *Cost.* II, 559).

ФОРМИ: *род. одн.* **баичаноула** 6 (1453 *Cost.* II, 494; 1455 *Cost.* II, 540, 550, 553, 559, 564); **! бличаноула** 1 (1454 *Cost.* II, 501).

Див. ще **БАЛЧАН.**

***БАИЧАНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* пи(с) жоуржь поилєви(ч) оу баичанє(х) (Байчани, 1454 *ПГПММ*).

ФОРМИ: *місц.* **оу баичанє(х)** (1454 *ПГПММ*).

***БАКОВСКИЙ** *прикм.* (2) ◇ **Баковскии тръгъ** (2) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бакеу: мы Стефан воєвода... чиним знамєнито... оже... даєм и потвръждаєм... мито от Баковскаго тръга (Бистриця, 1457 *BD* I, 3—4).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Баковскаго** (1457 *BD* I, 4).

Пор. ***БАКОВЪ.**

***БАКОВЪ** *ч.* (44) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бакеу: а кто повезетъ сукно до бесарабъ, дати иметъ... у баковѣ, отъ гривну два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); мы Стефан воевода... знаменито чинимь... оже прїидоша прѣд нами... попь Григорїе, Ігоумень и архимандрить Бистричъскаго монастира, и съ въсѣми яже о христѣ братїами... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу... и дали господствоу мы петь сель... три на Бистрици, выше Бакова (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *род. одн.* **Баковѣ** 5 (1435 *Cost* II, 677; 1457 *BD* I, 4; 1459 *DIR«A»* 514; 1462 *Cost. D.* 10); **Бакова** 4 (1409 *Cost.* I, 64; 1460 *DIR«A»* 515; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); *місц. одн.* **оу Баковѣ, у баковѣ** 32 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1439 *Cost.* II, 59; 1456 *Cost.* II, 789; 1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 274, 275, 276; *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 56; *Cost. D.* 10 і т. ін.); **оу Бакови** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **оу Бако(в)** 1 (1447 *Cost.* II, 732); **оу Баков** 1 (1460 *BD* II, 274)

Див. ще ***БАКОВСКИЙ** (Баковскии тръгъ).

БАКОТА *ж.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Бакоти: а кн(А)зю Солтану оу лоуцком повѣте... села... Бакота... ЛопушнаА (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бакота** (1463 *AS* I, 55; 1482 *AS* I, 81).

БАКОТСКИЙ, ВАКОТНКІ *ч.* (2) *(особова назва):* a przi thim bili swidczy... pan Piotr Bakothki sharostha podolski (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); а при томъ были и свѣдци п(н)ъ петрашь бакотский (Ольховець, 1445 *СРК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бакотский** 1 (1445 *СРК*); **Bakothki** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***БАКШИНЪ** *прикм.* (2) ◇ Бакшина гора (2) *(назва урочища у Волинській землі):* к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ... отъ того конъца... къ Бакшиной горе... а отъ Бакъшыны горы до дороги Лисчинъское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Бакъшыны** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *дав. одн. ж.* **Бакшиной** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***БАКЪШЫНЪ** *див.* ***БАКШИНЪ.**

***БАЛАКѢРОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы... ива(н) балакѣрови(ч)... чинимы знамени(т)... како... мы... ислюбуемы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз одн.* **балакѣрови(ч)** (1388 *Р* 38).

***БАЛАМУТОВЪ** *прикм.* (1): а къ тому дали есмо ч(о)-л(о)в(е)ка у Теребени жъ, на имя Баламутова сына (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *знах. одн ч.* **Баламутова** (1497 *РИБ* 683).

***БАЛАНЕЩИ** *див.* **БЪЛЪНЕЩИ.**

БАЛАНЪ[1] *ч.* (4) *(особова назва, молд., болг.* Балáн, Бълан): Тѣмъ мы видѣвши его правоую и вѣрною слоужбою (!) до на(с).. дали есми емоу... села... где е(ст) миклА о(т) бахноу и где е(ст) баланъ о(т) стрымба (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали есми и(м)... села... и пониже едно мѣсто на имА стръминоаса и где е(ст) баланъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **баланъ** (1434 *DIR«A»* 463; 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 444; 1439 *Cost.* II, 41).

БАЛАНЪ[2] *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы Стефанъ воево(д)... чинимъ знаменито... оже... даемъ... монастирю... села... на имА грабовци... и beресци и на... телици... баланъ (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); мы стефанъ воевода... чинимъ знаменито... оже... потвръж(д)аемъ села на имѣ репчичаны исъ оусими прикоутки на имѣ где ватаманъ дави(д) и радовци и баланъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **баланъ** (1446 *ПГСПМР*); *знах. одн.* **баланъ** (1443 *ДГСПМН*)

БАЛАСИНЕЩИ *див* **БАЛОСИНЕЩИ.**

***БАЛАСИНОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы илїа воевода... чини(м) знаемо... аже тотъ истиныи на имА панъ ивашко баласиновичи (!) и съ своими братїами... слоужили преже стопочившемоу род(и)телю нашемоу (Сучава, 1436 *Cost.* I, 481).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **баласиновичи** (1436 *Cost.* I, 481).

БАЛАСИНОВЦИ, БАЛОСИНОВЦИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воевода... знаменито чинимь... оже далъ свАтопочившыи родитель нашь... монастирю... едно село на сочавѣ, на имА баласиновци и съ млиномь (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже... дали есми се(с) ли(ст) нашь мои(м) люде(м)... о(т) балосиновци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492).

ФОРМИ: *наз.* **баласиновци** 2 (1439 *Cost.* II, 46; 1444 *Cost.* II, 207); *зам. род.* **о(т) балосиновци** 1 (1453 *Cost.* II, 492).

Див. ще **БАЛОСИНЕЩИ.**

БАЛАЧ, БАЛАЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прАд нами... Стана... и братаничи еи... и продали... едно село на Смилои на имѣ где бил Балач (Сучава, 1491 *BD* I, 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Балач, Балачь** (1491 *BD* I, 447).

БАЛАЧАНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Се азь ра(б) вл(д)ки моего ĩу х̃а ĩо Стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже... дали и потвръдили есми стои нашеи епископїи о(т) радъвце(х)... тоти н̃ црк̃ви ис попи... мг црковь оу балачани и(с) попомь... (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу балачани** (1490 *DC* 147).

БАЛАЧЬ *див.* **БАЛАЧ.**

***БАЛИЛОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Балила *у Молдавському князівстві):* Се азь ра(б) вл(д)ки моего ĩу х̃а ĩо Стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже... дали и потвръдили, есми стои нашеи епископїи о(т) радъвце(х)... тоти н̃ црк̃ви ис попи... ке црко(в) балиловска (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **балиловска** (1490 *DC* 147).

БАЛИНА *ж.* (2) *(назва соляного джерела у Львівській землі):* побраль па(н) татомирь вепрѣ оу черно(м) лѣсѣ коло тоуры оу балины... лѣсь и балина вокно солное и поле и доубровы то е(ст) балицкое (Зудечів, 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **балина** (1413 *Р* 83); *род. одн.* **балины** (1413 *Р* 83).

***БАЛИНОВСКИИ** *прикм.* (1): Се азь ра(б) вл(д)ки моего ĩу х̃а ĩо Стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже... дали и потвръдили есми стои нашеи епископїи о(т) радъвце(х)... тоти н̃ црк̃ви ис попи... е црко(в) балиновска и(с) попо(м) Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **балиновска** (1490 *DC* 147).

Пор. **БАЛИНЦИ.**

***БАЛИНОЕ** *с.* (1) ◇ крьница балиноe *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **балиное** (1448 *Cost.* II, 324).

БАЛИНЦИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* и достало сѣ мъринки... село на имѣ мъндрещїи, на сиретѣ, где били балинци... тиж на сиретѣ (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).

ФОРМИ: *наз.* **балинци** (1492 *Cost. S.* 161).

БАЛИЦА[1] *ч.* (7) *(особова назва):* мы александръ воевода... знаемо чинимъ... оже тотъ истинныи слуга и бояринъ нашъ панъ Балица мудричка... служить намъ правою и вѣрною службою (Сучава, 1403 *RS* 338); балица воевода.. съзидаше црковь (Сігет, 1404 *ГМ*); коли еси своихъ пословъ до насъ прысылалъ, Ивана Берсеиа и Балицоу дьяка и они намъ отъ тебе говорыли: намъ взять

миръ зъ великимъ князємъ... литовъскимъ... бо ты съ нимъ миръ... взялъ єси (б. м. н., 1498 *BD* II, 409—410).

ФОРМИ: *наз. одн.* **балица** 3 (1403 *RS* 338; 1404 *ГМ*; *Cost.* II, 625); *зам. род.* вѣра... **Балица** 3 (1411 *Cost.* I, 85; 1495 *BD* II, 53); *знах. одн.* **Балицоу** (1498 *BD* II, 409).

***БАЛИЦА** [2] *ж.* (1) *(назва гори у Молдавському князівстві):* хота(р)... оу пискоул балиц(и) долѣ мєждоу таркъоу и бистри(ц) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *род. одн.* **балиц(и)** (1458 *Mih. Doc.* 122).

БАЛИЦКИИ [1], **БАЛИЦКИ, БАЛІЦКІИ** *ч.* (8) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были зємлѧнє и панъ лєнько зарубичь воєвода зудєчовьскии панъ короваи процєвичь... панъ татомиръ балицкии (Зудечів, 1411 *P* 79); а при томъ боули свѣдоци, Панъ Татомиръ Балицки, панъ ивашко Голєшєвски (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **балицкии, баліцкіи** 5 (1411 *P* 79, 80; 1413 *P* 83; 1424 *P* 104); **Балицки** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3); *дав. одн.* **балицкомоу** (1413 *P* 84); *знах. одн.* **балицко(г)** (1413 *P* 83).

***БАЛИЦКИИ** [2] *прикм.* (1) изниже ты(х) врочищь лѣсь и балина вокно солноє и полє и доубровы то є(ст) балицкоє (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **балицкоє** (1413 *P* 83).

Пор. ***БАЛИЧИ.**

***БАЛИЦОВЪ** *прикм.* (1) ◇ г р є б л я б а л и ц о в а *див.* ***ГРЄБЛЯ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **на балицовы** (1434 *DIR«A»*, 463).

***БАЛИЧИ** *мн.* (2) *(назва села у Львівській землі)* Баличі: тоти старци... вызнали... староую границю и врочища межи дѣдошичи и межи баличи (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *род.* **баличь** (1413 *P* 83); *ор.* **баличи** (1413 *P* 83).

***БАЛИЧИНЪ** *прикм.* (2): а на то вѣра... пана балѣчина сына быpлича (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); а на то... вѣра баличина (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **баличина** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27); **балѣчина** 1 (1393 *Cost.* I, 14).

Пор. **БАЛИЦА**[1].

БАЛІЦКІИ *див.* **БАЛИЦКИИ** [1].

***БАЛКАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., болг.* балкан «гора»): а на то є(ст) вѣра... пана тадора балкана (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503).

ФОРМИ: *род. одн.* **балкана** (1453 *DIR«A»* 503).

БАЛКОВЦИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы за тымъ... дали єсми тому свтому нашєм(у) монастирю о(т) пу(т)нои тоє вишєписа(н)ноє наше село на имѣ ба(л)ковци (Сучава, 1471 *ДГСМПБ*); Сє азь... Іо Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми... монастироу от Поутнои... є цръков от Балковци (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз.* **ба(л)ковци** (1471 *ДГСМПБ*); *зам. род.* **от Балковци** (1490 *BD* I, 419).

***БАЛОМИРЄЩИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* хота(р) томоу сєлоу фоундѣнє(м) да єс(т) почєнши о(т)... баломирєщи (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); єщє єсми дали... цръковъ из Трєстіѧна и о(т) баломирєщє(х) (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263).

ФОРМИ: *род.* **баломирєщи** (1428 *Cost.* I, 224); *місц. зам. род.* **о(т) баломирєщє(х)** (1446 *Cost.* II, 263).

БАЛОСИНЄЩИ, БАЛАСИНЄЩИ, БАЛОСИНЄЩЇИ *мн.* (9) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє... Ивоул... и съ непотомъ єго... дали... сєла... на Си(мил)и на имѧ Добромирещи и Балосинєщи (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); тѣ(м) мы видѣвшє єго правою... слоужбою до на(с) жаловали єсми єго... и дали єсми ємоу... сєла... на имѧ балосинєщи и на поли на имѧ милотинєщїи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93); на имѣ црквамъ... д црко(в) оу баласинєщи и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 148); на имѣ цръквам... є цръков оу Балосинєщ с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 420); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тот(ъ ис)тиннїи слоуг(а) наш Лоука Боц и плємєници єго.. дали и потвръдили єсмы им... двѣ сєла на имѣ Балосинєщїи и Итринєщїи оу Нємєцкои волости (Сучава, 1491 *BD* I, 491).

ФОРМИ: *наз.* **Балосинєщи** 3 (1440 *DBAc* 31; 1441 *DBAc* 37; 1442 *Cost.* II, 93); **Балосинєщїи** 1 (1491 *BD* I, 491); *зам. місц.* **оу баласинєщи** 1 (1490 *DC* 148); *род.* **Балосинєщи** (1491 *BD* I, 491); *знах.* **балосинєщи** (1453 *Cost.* II, 492); *місц.* **оу Баласинєщ** (1490 *BD* I, 420).

Див. ще **БАЛАСИНОВЦИ.**

БАЛОСИНОВЦИ *див.* **БАЛАСИНОВЦИ.**

***БАЛОСИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє то(т) истинныи попъ Иоилъ дали єсми ємоу єдноу поустыню на кырлигътоури гдє є(ст) кырница близъ балосина (Ясси, 1434 *Cost.* I, 391).

ФОРМИ: *род. одн.* **балосина** (1434 *Cost.* I, 391).

***БАЛОТА** *ч.* (3) *(особова назва):* Мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимь... ожє... маиколѧ дъщи стоѧнова... съ балотою... тѧгали на влада... ажє имь была очина тото село о(т) солка (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127); а мы єсмы жаловали наши слугы, балотоу и оанча и дали єсмы имъ тоє сєло тамръташи(н)ци (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327).

ФОРМИ: *дав. одн.* **балотѣ** (1432 *Cost.* I, 327); *знах. одн.* **балотоу** (1432 *Cost.* I, 327); *ор. одн.* **балотою** (1418 *Cost.* I, 127).

БАЛОШЄЩИ, БЪЛОШЄЩИ, БЪЛОШЄЩЇИ *мн.* (11) *(назва села у Молдавському князівстві):* єщє єсми дали прѧдрєчєнномоу монастирю... цръковъ о(т) балошєщє(х) (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); дали єсми сє(с) ли(ст)... сєламъ... на имѣ... бълошєщи и жєминєщи (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); и дали и потвръдили єсми монастырю... о(т) нємца... село на имѣ балошєщи, на нємца (Сучава, 1455 *Cost.* II, 564); Тѣм мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали... єсми ємоу... сєла на имѣ Бълошєщїи на Юкаши (Сучава, 1475 *BD* I, 205—206).

ФОРМИ: *наз.* **балошєщи** 3 (1455 *Cost.* II, 561, 564; 1458 *BD* I, 6); **бълошєщи, (б)ълошєщи** 3 (1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517); **Бълошєщїи** 1 (1475 *BD* I, 206); *дав.* **Бълошєщим** (1475 *BD* I, 206); *знах.* **балошєщи** (1455 *Cost.* II, 561, 562); *місц. зам. род.* **(от) балошєщє(х)** (1446 *Cost.* II, 263).

БАЛОШЪ *див.* **БЪЛОШ.**

БАЛЧАН, БАЛЧАНЪ, БАИЧАН *ч.* (64) *(особова назва, молд., мад.* balkány «болото»): а на то є(ст) вѣра... пана ивана балчана чѧшника (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 476); а на то єст вѣра... Ивана Баичана (Васлуй, 1436 *BAM* 29); а на то є(ст) вѣра... пана ивана балчина (sic.— *Прим. вид.*) чашника (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101); а пановє наши по имєню... па(н) ива(н) ба(л)ча(н) па(н) оана пынтєчє (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Балчан, ба(л)чанъ, ба(л)ча(н), балчанъ** 5 (1440 *DBAc* 32; 1443 *Cost* II, 120; 1445 *Cost.* II, 730; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *ЭСФ*); **баичан, баича(н)** 4 (1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 562; 1456 *Cost.* II, 791); *род. одн.* **балчана, (балч)аиа, ба(л)чана** 35 (1436 *DIR«A»* 469; 1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 219; 1448 *DIR* № 10 а; *Cost.* II, 317; 1452 *Cost.* II, 432; 1453 *Cost.* II, 462; 1455 *Cost.* II, 544 і т. ін.); **баичана** 18 (1436 *BAM* 29; 1446 *Cost* II, 248; 1448 *Cost.* II, 314; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 446, 454; 1456 *Cost.* II, 569, 578; *Mih.* 213 і т. ін.); **балчѧна** 1 (1439 *Cost.* II, 52); **! балчина** 1 (1442 *Cost.* II, 101).

Див. ще ***БАИЧАНОУЛЪ.**

! БАЛЧИНА *див.* **БАЛЧАН.**

***БАЛЧѦНЪ** *див.* **БАЛЧАН.**

БАЛШЄ *ч.* (4) (*особова назва, молд., слов.* балия «чари»): Сє азъ... Іоан Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша... Балшє и братъ єго Юга, сыновє Олюшка, нєпотовє Шендра... и продали свою правою очиноу (Сучава, 1489 *BD* I, 376); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїиде... Настѣ... и дала племєникоу своємоу слоузѣ нашємоу Балши єдно сєло (Сучава, 1491 *BD* I, 468).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Балшє** (1489 *BD* I, 376); *дав. одн.* **Балши** 2 (1491 *BD* I, 468); **балшє** 1 (1489 *BD* I, 377).

***БАЛЪТРОМѢИ** *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Bartłomiej, *стч.* Bartolomĕj, *лат.* Bartholomaeus, *гебр.* bar-Tholmaj) Варфоломій: а писана... оу де(н) свѧтого балътромѣѧ (Галич, 1401 *P* 66).

ФОРМИ: *род. одн.* **балътромѣѧ** (1401 *P* 66).

Див. ще ***ВАЛФРОМѢИ.**

***БАЛѢЧИНЪ** *див.* ***БАЛИЧИНЪ.**

***БАНИЛОВЪ** *ч.* (1) (*назва села на Буковині*) Банилів: пи(с), оу баниловѣ (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу баниловѣ** (1455 *Cost.* II, 770).

Див. ще **БЪНИЛА.**

БАНИЦЪ *ж.* (2) (*особова назва, молд., мад.* ban «намісник»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Дрѫгоуш и сєстри єго Баницъ и Армѣнка... жаловали єсми их особною нашєю милостїю (Сучава, 1490 *BD* I, 391—392); а Дрѫгоушоу и сєстрам єго Баници и Армѣнки да єст им ⟨сєло⟩ (Сучава, 1490 *BD* I, 392).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Баницъ** (1490 *BD* I, 391); *дав. одн.* **Баници** (1490 *BD* I, 392).

БАНКА *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нась... дали и потвєрдили єсми ємоу єго от⟨ни⟩ны... на оусти пожєриты оу банка (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу **банка** (1452 *Cost.* II, 426).

***БАНКО** *ч.* (1) (*особова назва, молд., мад.* ban «намісник»): Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь създидашє цр҇ковь (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ба(н)ко** (1404 *ГМ*).

БАНОВСКЫИ *ч.* (1) (*особова назва*): Мы панове... на имѧ панъ вилча о(т) липникы и пань исаїа бановскыи вызнаваємь... колижь... илїашъ воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы такожє... слюбоуємъ... тотъ... голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бановскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

***БАНСКИИ** *прикм.* (3): ⟨а⟩ хотаръ томоу сєлу... дорого⟨ю⟩ що идєтъ до бани, до хотарѣ банского (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); и потврѫждаємъ тому прѣ(д)рєченном(у) монастирю ис сѣмъ нашимъ листо(м)... два млины що су(т) оу банѣ та є(ст) имъ на полы съ банскими прѫгари (Сучава, 1443 *ПГСММ*);

д о р о г а б а н с к а я (1) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **банского** (1424 *Cost.* I, 162); *ор. одн. ж.* **банскою** (1423 *DIR«A»* 447); *ор. мн.* **банскими** (1443 *ПГСММ*).

Пор. ***БАНЯ.**

БАНТОВАТИ *дієсл. недок.* (13) (*мад.* bántani) непокоїти, турбувати; паки имє(т) кто бантовати ты(х) люди или оузъти о(т) ни(х) боу(д) що, бєз и(х) воли, томоу шїа плати(т) (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); и дали єсмы тым сєлам... сєс лист... на то, щобы... ни глобники ни припашари да нє бантоватъ их (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *інф.* **бантовати** (1444 *Cost.* II, 208; 1447 *Cost.* II, 288; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *ГПХМ;* 1458 *BD* I, 9; 1467 *Mih. Doc.* 125); *майб. 3 ос. одн.* **имет бантовати** (1444 *Cost.* II, 208; 1475 *BD* I, 200); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да нє бантоватъ** (1475 *BD* I, 200).

***БАНЧА** *ч.* (1) (*особова назва, молд., мад.* ban «намісник»): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... слоуга наш Жоуржа сынь Банчи Продънєскоула и оуноука єго Мика... и продали... єдно сєло на нмѣ Срѣбїи (Сучава, 1493 *CVD* 5—6).

ФОРМИ: *род. одн.* **Банчи** (1493 *CVD* 6).

Див. ще **БАНЧОУЛЪ.**

***БАНЧИНЪ** *прикм.* (1): И оуставшє... Стан Грама и братїѧ єго... та заплатили... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Жоуржи сыноу (*в ориг.* сноу.— *Прим. вид.*) Банчиноу Продънєскоула (Сучава, 1493 *CVD* 6).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Банчиноу** (1493 *CVD* 6).

Пор. ***БАНЧА.**

БАНЧОУЛЪ *ч.* (18) (*особова назва, молд., мад.* ban «намісник»): а на то є(ст)... вѣра пана банчоула (Сучава, 1433 *Cost.* I, 364); а на то є(ст) вѣра... пана банчю(л) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **банчоулъ** (1434 *Cost.* II, 666); *род. одн.* **банчоула, Банчула** 13 (1433 *Cost.* I, 364; 1434 *DIR«A»* 463; *Cost.* I, 395; 1435 *МЭФ;* 1436 *BAM* 29; *Cost.* I, 445; 1437 *Mih.* 203; 1438 *Cost.* II, 15; 1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DBAc* 35 і т. ін.); **банчюла** 3 (1433 *Cost.* II, 594; 1434 *Cost.* I, 386; 1436 *DIR«A»* 469); **банчю(л)** 1 (1443 *Cost.* II, 156).

Див. ще ***БАНЧА.**

***БАНЧЮЛЪ** *див.* **БАНЧОУЛЪ.**

БАНЬ *ч.* (1) (*мад.* ban) намісник: И сътвори си камєнь въ дни ѥ҇о нѣгоє воєвода: сьтвори Барбоу(л) бань и Прѫвоул дворник и съ братїам ихъ (Дял, 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бань** (1455 *Nic. Doc.*).

***БАНЯ** *ж.* (41) (*назва міста у Молдавському князівстві*): а коли сѧ воротѧтъ изъ угоръ... у бани отъ каждого терху по два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); писа їсаїа логофєть оу бани (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); и да є(ст) прихо(д) к ты(м) млино(м) ис нашєго мѣста о(т) бани (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313); хотар... на поут що идєт до Бани (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *род. одн.* **бани** 17 (1424 *Cost.* I, 161, 162; 1448 *Cost.* II, 313; 1453 *Cost.* II, 445, 453; 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *DIR«A»* 513; 1499 *BD* II, 134, 135, 136); **банѣ** 1 (1445 *Cost.* II, 218); *місц. одн.* **оу бани** 21 (1408 *Cost.* II, 631; 1418 *Cost.* I, 127; 1434 *Cost.* II, 668, 669, 670; 1454 *Cost.* II, 509; 1456 *Cost.* II, 789; 1458 *DIR«A»* 513; 1460 *BD* II, 274 і т. ін.); **оу банѣ** 2 (1443 *ПГСММ*).

***БАРАНИНА** *ж.* (3) бараняча шкіра: а тые малые кожи телятины, баранины и козлины мають шевци купити по старому, как передъ тымъ бывало (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89).

ФОРМИ: *знах. мн.* **баранииы** (1495 *АЛМ* 88, 89).

***БАРАНОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на тои сторонѣ ставоу в сморд(о)вѣ дворищє барановича... єсмо ємоу дали (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **барановича** (1451 *ДГШХ*).

БАРАНОВСКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): а при том были... мєщанє бєрєстєйскии... Ян Барановский, а Прєсмыцкии Станислав (Берестя, 1466 *AS* I, 62—63).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Барановский** (1466 *AS* I, 63).

***БАРАНЪ** [1] *ч.* (5) баран: а кто иметъ купити скотъ или бараны... не надобѣ нигдѣ мыто дати (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А кто оусхочет ... мито от них брати от оусєго их товароу... или воли или ѧловици или барановъ или кони или кобили... а имъ ничто да (*в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.*) не заборонено... (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *род. мн.* **барановъ** (1466 *BD* I, 96); *знах. мн.* **бараны** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274).

***БАРАНЪ** [2] *ч.* (2) (*назва землеволодіння у Віленському воєводстві*): Сє язъ кн⟨ѧ⟩зь Василеи Юрєвичъ... дал єсми и записал... вдѣл (!) отчизны моєй на Барани село на имѧ Совоу (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); я кн⟨ѧ⟩зь Сємєн Юрьєвич чиню знамєнито... записую жонѣ своєи... двѣ тисѧчи коп

на своихъ имѣньѦх на Барани на Глуску (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Барани** (1470 *AS* I, 67; 1483 *AS* I, 82).

***БАРБОВСКИИ** *ч.* (3) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїйдє прѣд нами... аноушка дочка марєнина вавкармана барбовского... и продала свою правоую отниноу (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **барбовского** (XV ст. *НРРГ*); *дав. одн.* **барбовскомоу** (XV ст. *НРРГ*).

БАРБОСИ *див.* **БАРБОСЬ.**

БАРБОСОУЛЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* барбэ «борода»): мы Александръ воєвода... чинимъ знаменито... оже тот истинныи слу(га) нашъ Барбосоулъ служилъ нам (правою и) вѣрною службою (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Барбосоулъ** (1424—1425 *DBAc* 19).

Див. ще **БАРБОУЛЪ, *БАРБОУЛЪ, БАРБЪ.**

БАРБОСЬ, БАРБОСИ *ч.* (2) (*особова назва, молд.* барбэ «борода»): а при томь были... оана барбось (Баия, 1418 *Cost.* I, 127); мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... ожє... дали єсмы имь... три сєла... на имѦ гдє єс(т) шєрба паоушєскоулъ и лазоръ, дроугоє гдє єс(т) нѣгъ барбоси (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182).

ФОРМИ: *наз. одн.* **барбось** 1 (1418 *Cost.* I, 127); **барбоси** 1 (1426 *Cost.* I, 182).

Див. ще **БАРБОСОУЛЪ, *БАРБОУЛЪ, БАРБЪ.**

***БАРБОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* барбэ «борода»): И сътвори си камєнь въ дни Іо Нѣгоє воєвода: сьтвори Барбоу(л) бань и Пръвоул дворник (Дял, 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Барбоу(л)** (1455 *Nic. Doc.*).

Див. ще **БАРБОСОУЛЪ, БАРБОСЬ, БАРБЪ.**

БАРБЪ *ч.* (4) (*особова назва, молд.* барбэ «борода»): тѣмь мы... видѣвшє єго... службою... далижє и потвєрдили єсми... сєла... гдє є(ст) барбъ станъ и станчюлъ (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469); мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми монастырю нашєму... сє(с) нашъ лис(т)... а дали єсми на то варє кол(ко) сє(л)... на имѣ... гдє былъ барбъ джамыръ (Нямц, 1454 *Cost.* II, 516—517).

ФОРМИ: *наз. одн.* **барбъ, (б)арбъ** (1436 *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 41; 1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517).

Див. ще **БАРБОСОУЛЪ, БАРБОСЬ, *БАРБОУЛЪ.**

БАРКЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* баркэ «барка»): а на то свѣдковє... пан цорим баркь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **баркь** (1456 *Cost.* II, 791).

БАРСАНЪ, БАРЪСАНЪ, БОРЪСАНЪ *ч.* (7) *(особова назва):* а мы... єсми дали и потвръдили мърїи, дочки Бръсана... тоє прѦдрєчєнноє половина сєло от Флорєщи (Сучава, 1495 *BD* II, 76); просили нас два братя рожоная: старейшый панъ Баръсанъ на имя Анъдрей, а другий Баръсанъ панъ Яцко, менъшый братъ, пана Маськовы сыны и просили насъ, быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Баръсанъ, Барсанъ** 3 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **Боръсанъ** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *род. одн.* **Бръсана** (1495 *BD* II, 76); *дав. одн.* **Барсану** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

БАРСОУ *ч.* (6) *(особова назва):* того радї мы видѣвши доброє произволєнїє и данїє. що дает Анна слоугам нашим паноу Барсоу комисоу и братоу эго Шоушманоу... Ино мы такождє єсми дали им тих прѦдрєчєных сєл (Сучава, 1470 *BD* I, 155); А на то вєликаѦ марториє... боѦрє молдавскы)и: пан Станчоул... пан Барсоу столник (Ясси, 1476 *BD* I, 209).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Барсоу** 1 (1476 *BD* I, 209); *зам. род.* **пана барсоу, барсу** 2 (1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4); *род. одн.* **барса** (1475 *BD* I, 206); *дав. одн.* **Барсоу** (1470 *BD* I, 155).

БАРТОЛТЪ *ч.* (2) (*особова назва, стч.* Berchtolt, *свн.* berchtolt): Бартолтъ жалова(л) на Ондрея и(ж) ємоу сєножать покоси(л) (XV ст. *BC* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бартолтъ** (XV ст. *BC* 31).

БАРТОШ *див.* **БАРТОШЪ.**

БАРТОШОВЬСКІИ *ч.* (1) *(особова назва):* а закопы копали Панъ михалъ малєховскіи панъ григорь бартошовьскіи (б. м. н., 1424 *P* 104).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бартошовьскіи** (1424 *P* 104).

БАРТОШЪ, БАРТОШ *ч.* (11) (*особова назва, стч.* Bartoš, *стп.* Bartosz, *пор.* Бальтромѣи): а при то(м) свѣдци были... па(н) барто(ш) схарбинови(ч) подкомории судомирски, па(н) васко тєптюкови(ч) (Медика, 1415 *P* 87); мы пєтръ воєвода... вызнаваюмъ... оужє тоты... пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь оуроженомоу паноу бартъшови з боучача, старостѣ зємли подолскомоу... панъ михаило з боучача... намъ вєрноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); а при томъ была дочка моѦ... а... пан Бартош Юшкович (Ровно, 1488 *AS* I, 242); при то(м) были... па(н) поунь па(н) станисла(в) ба(рт)ошє (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ *наз. одн.* **барто(ш), Бартош, Бартошъ, ба(рт)ошє** (1415 *P* 87; 1454 *P* 162, 163; 1457 *Cost.* II, 809; 1488 *AS* I, 242; 1499 *ГОКІР*); *род. одн.* **бартоша** (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1458 *Cost.* II, 815); *дав. одн.* **бартъшови** (1458 *Cost.* II, 815); *знах.* одн. **бартоша** 1 (1455 *Cost.* II, 769); **бартоуша** 1 (1458 *Cost.* II, 815).

***БАРТОУШЪ** *див.* **БАРТОШЪ.**

***БАРТЪШЪ** *див.* **БАРТОШЪ.**

***БАРХАТЪ** *ч* (2) (*свн.* barchât) бархат, оксамит: а отъ крамных рѣчєи, што соуть розмаиты рѣчи почєнши полотно, бархаты, початоє соукно ... от того от оусєго абы платили... мыто (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); и от бархатоу, и от початого соукна... щобы платили... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн.* **бархатоу** (1460 *BD* II, 273); *знах. мн.* **бархаты** (1456 *Cost.* II, 788).

БАРЪСАНЪ *див.* **БАРСАНЪ.**

***БАСАРАБА** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* «бессарабець»): даю вам вєданїє, ажє... пал єсмъ въ ръцѦ господиноу Басарабє воєводє, та мє дръжит окован (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Басарабє** (1481 *BD* II, 358).

***БАСАРАБСКИИ** *прикм.* (7): мы пановє и боѦрє зємлѣ молдав(с)кои... слюбуюмъ (!)... помагати... противъ кролѦ оугорьского, противъ воєводы басарабьского, противъ турковъ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); Иоанъ Мирча Воєвода милостия Божіа Господарь Б. (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); Такє(ж) тыми часы г(с̃)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємъли а иныє з басарабскоє и повєдили г(с̃)дрєви нашєму ажъ што тамъ слышали в зємли тоурє(ц)ко(и) и в басарабско(и) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); и тогди... крал оугоръскїи и чъскїи... имал бы проити чєрєс Басарабскоую зємлю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **басарабьского, басарабьско(г)** (1395 *Cost.* II, 612); *род. одн. ж.* **Бєсарабъскоѣ** 1 (1403 *ДГМ*); **басарабскоє** 1 (1496 *ПДВКА* 61); *знах. одн. ж.* **Басарабскоую** (1499 *BD* II, 423); *місц. одн. ж.* **в басарабско(и)** (1496 *ПДВКА* 61); *ск. н.* **Б.** (1403 *ДГМ*).

Пор. ***БАСАРАБЫ.**

***БАСАРАБЫ** *мн.* (15) Бессарабська земля, Бессарабія: а до угоръ и до бєсарабъ слободно имъ вывозити сукна... а што привєзєтъ изъ бєсарабъ или пєрєць, или баволну, или будь што, отъ вї кантари, у баковъ, полърубєль сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А за никотори нє оуспомнѣныи рѣчи, щож колижъ (*в ориг.* голижъ.— *Прим. вид.*) състали оу Басарабєхъ или боуд гдє... нє имаєм оусъпомѣноути (Сучава, 1460 *BD* II, 270); а мы имаємо их твердо и статочно дєржати... и николи на волю их нє поустити... ни до Литвы, ани до Басараб (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *род.* **басарабъ, Басараб, басара(б)** 11 (1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1457 *Cost.* II, 809; 1460

BD II, 274; 1462 *BD* II, 292); бєсарабъ 3 (1408 *Cost.* II, 631); *місц.* **оу Басарабєхъ** (1460 *BD* II, 270).

***БАСАРАБЬСКИИ** *див.* ***БАСАРАБСКИИ.**

***БАСИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Сє азь ра(б) вл(д)ки моєго їу ха їо Стефа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали и потвръдили єсми стои нашєи єпискоупїи... црко(в)... н(с) попо(м) оу баси(н)ци (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу баси(н)ци** (1490 *DC* 147).

БАСКАКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* пи(с) оанча оу баскаковцє(х) (Баскаківці, 1431 *DIR«A»* 457).

ФОРМИ: *місц.* **оу баскаковцє(х)** (1431 *DIR«A»* 457).

!БАСЛОУИ *див.* **ВАСЛОУИ¹**

***БАСОВО** *с.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі):* даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомь повѣтє Басово со всими сєлы и присєлки (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Басово** (1434 *P* 128); *місц. одн.* **оу басови** (1434 *P* 128).

***БАСОВЪ КУТЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Басів Кут: мнѣ пноу ванкоу досталосє на мою дѣлницю квасилово А басовъ ку(т)... со вси(м) с ты(м) што к ты(м) сєло(м) слоушає(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **басовъ ку(т)** (1478 *ЗРМ*).

БАСОЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Сє я Ванко Скєрдѣєвич ... вызнаваю, иж я... продал єсми... отчизну... а то єстъ на имѧ... Басоє (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Басоє** (1470 *AS* I, 65).

! БАТА ⟨**БРАТА**⟩ *див.* **БРАТЪ.**

БАТИН, БАТИНЬ *ч.* (4) *(особова назва):* мы александръ воєвода... чинимь знамєнито... ожє тоть истинныи слуга нашь вирныи батинь служи(л) на(м) правою и вирною службою (Сучава, 1423 *Cost.* I, 153—154); И оуставшє... Микоуль Мъкъоу та заплатил оуси тоты вишєписаннїи пинѣзи... оу роукы Іоноу Батиноу от Соучавѣ (Васлуй, 1497 *BD* II, 109).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Батин, батинь** (1423 *Cost.* I, 154; 1497 *BD* II, 108); *род. одн.* **Батина** (1497 *BD* II, 109); *дав. одн.* **Батиноу** (1497 *BD* II, 109).

БАТИНОВ *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... прїидє... Іон Батин от Соучавѣ, оуноукь Батинов... и продал свою правоую отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 108).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Батинов** (1497 *BD* II, 108).

Пор. **БАТИН.**

БАТИНЬ *див.* **БАТИН.**

***БАТИРЄСКУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш Нєгриль Бати⟨рєс⟩коул и заплатил оуси тоти пинѣзи (Сучава, 1490 *BD* I, 432); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... мароушка, сєстра влъчи батърєскоула и братанич єи, нєгрило... и жаловали нам, ажє привилїє вєликоє... они загоубили (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бати⟨рєс⟩коул** (1490 *BD* I, 432); *род. одн.* **батърєскоула** (1493 *Cost. S.* 175); *дав. одн.* **Батирєскоулоу** (1490 *BD* I, 432).

БАТОСЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвшє єго... слоужбою... потвєрдили єсми єго очи(н)оу... и цигани на имѣ... доума и батосъ (Сучава, 1448 *Cost.* II. 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **батосъ** (1448 *Cost.* II, 342).

***БАТЪРЄСКОУЛЪ** *див.* ***БАТИРЄСКУЛЪ.**

***БАТЪРЄЩИ** *див.* **БАТЪРЄЩЇИ.**

БАТЪРЄЩЇИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... мароушка... и... нєгрило... и жаловали нам... сєло наимѣ батърєщїи (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз.* **батърєщїи** (1493 *Cost. S.* 175); *род.* **батърєщи** (1493 *Cost. S.* 176); *дав.* **батърєщим** (1493 *Cost. S.* 176); *знах.* **батърєщїи** (1493 *Cost. S.* 175).

***БАТЬКО** *ч.* (1) батько: И Борисъ передъ нами рекъ: мовилъ дєи єму противъ єго словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадчичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **батька** (1495 *АЛМ* 83).

***БАХЛОУЄЦЬ** *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и тиж єсми ємоу дали и потвръдили она (!) сєлищє, на бахлоуєцѣ на имѣ сєлищє мъкъоу влада и съ мистом от млина, на бахлоуєцъ, гдє бил млин оничковъ (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на бахлоуєцѣ** (1493 *Cost. S.* 176).

Див. ще. ***МАЛЫИ БАХЛОУЄЦЬ.**

БАХЛОУИ *ч.*(16) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хотарь томоу сєлоу о(т) чирєша поперєкы простѣ полємъ на бахлоую (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); тѣ(м) мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ попєщїи... и михнєщи на Бахлоуи (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); А хотар да єст... почънши от пискоу Бахлоуи гори Бахлоуєм, и против сєлоу мѣсто от млина, и от толѣ гори Баглоуємъ до млина Косицина, и от толѣ гори Баглоуєм до Камѣнои крънициі (Сучава, 1468 *BD* I, 127); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... Иван и съ... Албою... та продали... єдно сєло на имѣ Нъмиснич⟨їи⟩ на Бахлоуи (Сучава, 1487 *BD* I, 301).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Бахлоуи** (1462 *Cost. D.* 10; 1468 *BD* I, 127); *род. одн.* **Бахлоуѧ** (1468 *BD* I, 128); *знах. одн.* **бахлоуи** (1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 569); *ор. одн.* **Бахлоуєм, бахлоуємъ** 2 (1411 *Cost.* I, 84; 1468 *BD* I, 127); **Баглоуєм, Баглоуємъ** 2 (1468 *BD* I, 127); *місц. одн.* **на Бахлоуи, ба(х)лоуи** 5 (1426 *Cost.* I, 178; 1431 *Cost.* I, 317; 1443 *ДГСПМН*; 1456 *Mih.* 213; 1487 *BD* I, 301); *зам. знах* **на бахлоую** 1 (1411 *Cost.* I, 84); *ор. мн. зам. одн.* **бахлоуими** (1434 *Cost.* I, 395).

Див. ще **БАХЛОУИ ВЄЛИКЫ.**

БАХЛОУИ ВЄЛИКЫ *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* хотар... от толѣ прости оу ⟨ло⟩зоу оу маткоу Бахлоуи Вєликы, и маткою Бахлоуѧ прости долоув до столпа (Сучава, 1468 *BD* I, 128).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу маткоу **Бахлоуи Вєликы** (1468 *BD* I, 128).

Див. ще **БАХЛОУИ.**

БАХЛОУЯНЬ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфань *(в ориг.* Стєфана.— *Прим. вид.)* воєвод(а)... знамєнито чиним... ож(є) тот истиныи слоуга и бояр нашь вѣрныи пань Сима Бахлоуянь слоужил нам правою вѣрною слоужбою (Сучава, 1493 *BD* II, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бахлоуянь** (1493 *BD* II, 5).

БАХМАТОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а за проуто(м) на дєрєнико(х) да єстъ мѣсть (!) гдє... стоудєнаѧ крънницѧ и гдє андрїашъ и бахматовци (Сучава, 1429 *Cost.* I. 269).

ФОРМИ: *наз.* **бахматовци** (1429 *Cost.* I, 269).

БАХНА ¹ *ж.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві, молд.* бахнә «багно»): мы алєксандръ воєвода... дали єсми попу нашєму... два сєла на имѧ миклѧ о(т) бахну (!) на тутовѣ и баланъ о(т) стрымба (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); тѣм (sic.— *Прим. вид.)* мы видѣвшє правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... єдно мѣсто на имѧ стръминоаса и гдє є(ст) баланъ и михнѣ о(т) бахнѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **бахна** (1436 *DIR«A»* 469); *род. одн.* **бахнѣ** 1 (1439 *Cost.* II, 41); **!бахну, бахноу** 2 (1431 *Cost.* I, 315; 1434 *DIR«A»* 463).

БАХНА ² *ж.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві, молд.* бахнэ «багно»): а хотаръ тои поустыни... прости чєрєс бахноу (Сучава, 1438 *DBAc* 27); А хотарь тои половина сєло... до оустїє Бахни (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оустъ **Бахна** (1468 *BD* I, 125, 126); *род. одн.* **Бахни** (1488 *BD* I, 356); *знах. одн.* **бахноу** (1438 *DBAc* 27).

БАЧАНИЦА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бочаниця: А пану Оле(х)ну на єго до(л)ницю (!) досталосє бачаница а тєсово (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бачаница** (1478 *ЗРМ*).

БАЧИТИ *дієсл. недок.* (3) (*стп.* baczyć) пильнувати, уважати: оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ... паноу владиславоу. кролеви... и єго намѣстко(м)... обицоуючи и слюбоуючи... съ вьсєю пилностїю бачити, противъ каждомоу нєпрїятєлєви, а любо нєпрїятєлє(м) и(х) приклонити помочи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); обицоуємъ... присѣгы... господарѣ нашєго мл(с)тивого при тоу(м)то голдѣ вызнанныи єго листомъ потвєржєнныи оуставичнии бєзъ прєстанїє вѣчнии бачити стєрєчи и вирнныи (!) накаждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 702).

ФОРМИ: *інф.* **бачити** (1436 *Cost.* II, 698, 702).

БАЧЮЛ *ч.* (1) (*особова назва, молд., болг.* бачо «брат»): И такождєрє єсми дали и потврьдили тои свѧтои нашєи црькви... татарє на имѣ Бачюл съ чєлѣдєю (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бачюл** (1488 *BD* I, 342).

БАША [1] *ч.* (1) (*особова назва, молд., болг.* баша «батько»): а за ⟨т⟩аѧ вышєписаннаа сєла тѣгалсѧ па(н) шєндрика... ис пано(м) нєгрило(м) и съ пано(м) баша (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* съ **баша** (1447 *Cost.* II, 273).

Див. ще **БАШИ**.

***БАША** [2] *див.* **БАШЇА**.

БАШИ *ч.* (1) (*особова назва, молд., болг.* башá «батько»): тѣмъ мы... дали єсмы имъ... сєлищє добрїиново... и гдє былъ Баши (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Баши** (1429 *Cost.* I, 269).

Див. ще **БАША** [1].

БАШЇА *ж.* (12) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу сєлоу... по старомоу хотарєви на баши (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу на имѣ Щоубєюл на Башїоу по обѣ сторонѣ *Башїа*, да єст коуда хотарили пан Яцко Хоудич и пан Динга питар (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оустїє **башїа, Башїа** (1435 *Cost.* II, 677, 678; 1492 *BD* I, 509, 510); *дав. одн.* **къ Башїѧ** (1492 *BD* I, 510); *місц. одн.* **на баши** (1427 *Cost.* I, 196; 1434 *DIR«A»* 463; 1437 *Cost.* I, 541).

Див. ще **БАШЇОУ**.

БАШЇОУ, БАШЇЮ *ч., невідм.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу на имѣ Щоубєюл на Башїоу... чєрєс полє и чєрєс Башїоу право на вєлнкоую могилоу... та повєрноувшє къ Башїоу на дѧл на копаноу могнлоу (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

Див. ще **БАШЇА**.

БАШКИРТОВИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва*)*:* а на то послуси... иванъ башкиртовичь хватковичь (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **башкиртовичь** (1385 *P* 28).

БАШОТА *ч.* (1) (*особова назва, молд., болг.* бáчо): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє то(т) истинныи башота маноуило прїидє прѣ(д) нами ... и дадє єдно сєло... манастырю о(т) нѣмца (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228).

ФОРМИ: *наз. одн.* **башота** (1428 *Cost.* I, 228).

БАШОТѢНИ *мн.* (8) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє то(т) истинныи башота маноуило прїидє... и дадє єдно сєло своє оурю(ч)ноє на имѧ башотѣни манастырю о(т) нѣмца (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228); и єщє єсми потвєрдили монастирю... сєла... на имѣ... башотѣни фєнтырѣлє (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз.* **башотѣни** (1428 *Cost.* I, 228); *знах.* **башотѣни, башотѧни, бъшотѣни, башотѣ(н)** (1428 *Cost.* I, 228; 1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *Cost.* II, 355; 1454 *Cost.* II, 517; 1470 *DIR«A»* 522); *місц. зам. род.* **о(т) башотѧнє(х)** (1446 *Cost.* II, 263).

***БАШОТѦНИ** *див.* **БАШОТѢНИ**.

БДЄШИЦКИИ *ч.* (1) (*особова назва*)*:* а при томъ оуздаванѣ были... панъ гаврилько дробышєвичь... стєцко бдєшицкии (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бдєшицкии** (1378 *P* 26).

***БЄГАТИ** *дієсл. недок.* (1) (від чого) тікати (від чого), уникати (чого): А єщо моихъ нєсколько єсачныхъ людє(и) отъ єсака бєгаючи к тобє прихилилисѧ а моихъ пошлиимъ мнє нєдають (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **бєгаючи** (1484 *ЯМ*).

Див. ще ***ЗАБЕЖАТИ, *ПОБЕЖАТИ, *ПОБѢГНОУТИ, *ПОБѢЧИ, *СЪБѢЖАТИ.**

БЄГОНЬ *ч.* (1) *(назва селища у Волинській землі)* Бегень: досталъ сѧ дєвєрю моємоу... Городокъ, а к двору присєлки и сєлища: Бєгонь, Караєвичи, Добринь (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєгонь** (1478 *AS* I, 76).

***БЄГЪ** *див.* ***БѢГЪ** [1].

***БЄДРИХЪ** *ч.* (1) (*особова назва, стч.* Bedřich; *стп.* Biedrzych, *свн.* vriderîch): мы вєликии кнѧзь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бєдриху што дєржить о(т) насъ двѣ сєлищи (Турейськ, 1429 *P* 112).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бєдриху** (1429 *P* 112).

БЄЗ, БЄЗЪ, БЄЗЬ, БѢЗЪ, БЄЗО *прийм.* (281) I. *(з род.)* (280) **1.** *(виражає модальні відношення)* без (203): а за вєлкого кнѧзѧ олькърта... мы ислюбоуємъ (!) тотъ миръ дєржати вълми твєрдо бєзо всѧкоѣ хитрости (б. м. н., 1352 *P* 5); а мы слюбуємъ єму при нашєи вѣрѣ заплатитити бєзъ никотороє о(т)волокы о(т) сєго вєлика д͠ни за два рокы (б. м. н., 1411 *P* 77); я илїа воєвода... присѣгаю и обицоуюсѧ... съ... лю(д)ми моими... слоужбы и обѣтници нашєи... бєзь о(т)молвы и бєзь противлинѧ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а то дали єсмо єму на вѣки на вєчныи бєз всѧкого подвижєня до єго живота (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); А мы имаєⲙ тоє оусє полнити и дилати... бєз жадного оумышлиниѧ и нагабаниѧ (Сучава, 1462 *BD* II. 293); коли кръстѣ с конѣ оупа(л) и оумєра(л) бєзь язика и о привилїє на(м)... нє мо(г) пови(с)ти гдє є(ст) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); мои люди с поля старого пяди в дуброву Свинюскую бєз упроса нє идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); звалъ мя, господару, Борисъ татємъ... абыхъ я сємь волостєй ... закралъ бєзъ данины отца вашоє милости (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Пърeвы(х) обычаєвъ сѫды бывали соужєны бєзъ часу... а такъ нєгдѣ сільный оубогъ прємоглъ, зань(ж) нє по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *BC* 13); да єст слободно и доброволно и отворєнно и бєзпєчнє и бєз жадноиı шкодї вьити ис их милости зємлѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422);

(у грамотах молдавських канцелярій— з іншими відмінками) бєз (3): про тожъ мы... вѣдаюмъ ижє... зємлѧ молдавскаѧ своѧ панствы здавны(х) часовъ коу кролєвствоу полском(оу) прислоушаютъ, одною волєю и спєвного вѣданьѧ всѣхъ на(с), што єсмы нинѣ тоута слюбоуємъ... бє(з) льсти и *бє(з)* израдо(м)... ижє хочємъ... королєви полскому... върнє... дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); и па(к) бы имъ доброво(л)но и слобо(д)но и засѣ поихати съ оусими своими тръговлѣми бє(з) никоторою забаву и бє(з) никоторою щко(ду) (Сучава. 1456 *ПМВП*).

2. *(виражає умовно-часові відношення)* без (42): а по нашємъ животѣ, кто боудє(ть) господарє(мь) оу зємли, да ємоу нє во(з)мє(т) нашєго приданиѧ и нашихъ записо(в) бєзъ єго вины (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а нє имаєть тон коръчмы от нє(г) отнѧти ни одинъ староста а ни одинъ воєвода бєз нашєи волѣ (Медика, 1407 *P* 72); и мы тоую зє(м)лю чыгирєвщину богдану єсмо присудили за(н)жє нємогуть татаровє зє(м)ль свои(х) продава(тн) вѣчно

бє(з) призволеньѧ о(т)ца нашого, и нашого (Вільна, 1495 *ВСоб.*); О то(м) же слоу(ж)бнїкъ нє има(т) нико(г) габа(т) бє(з) прїказанїя соуда єго (XV ст. *ВС* 6); А также мы... ани жаднои... помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѧ моц або сила тоурєцкого чъсарѣ... пришла бы, и нас понєволили бы соби на помоч, и были быхом им на помоч без нашеи воли (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (2): Здє нам жалоуєт слоуга наш Михалко, ажє єстє єго промытили без виноу (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369); А ин никто бєз єгоуменовоу волоу (!)... да нє смѣєт оу тотоу бранищоу ни рибоу ловити ни товар пасти (Сучава, 1490 *BD* I, 421).

3. *(у сполуч. з числівниками або словами на означення міри виражає кількісні відношення)* без (12): а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло... во к҃ гривєнъ без однoѣ гривны (Львів, 1386 *Р* 31); и мы... винъны... сенькоу момо(т)ливомоу девеносто копъ бє(з) копы (Краків, 1487 *АМЛ*); Приходъ положили полшеста ста копъ грошей и три копы грошей безъ девети грошей (Берестя, 1496 *АЛМ* 128); взѧли есмо полтрети копы грошей без дву грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

4. *(виражає об'єктні відношення)* без (8): а о(т) сєго часоу отъ насъ к вамъ котори(и) посолъ при(и)дєть бє(з) листа а бє(з) наше(и) печати, и вы того непочътиво отъпоустите зану(ж) то ложъ єстъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); И то(т) курило рѣ(к), што(ж) де(и) они без о(т)ца моего и бє(з) мєнє в королѧ єго мл(с)ти были и вкрачили (!) Вільна, 1495 *БСКИ*); коли(ж) детї молодыи ни(ж) двоуна(д)цетї лє(т) изостаноутъ по м҃три, алюбо бє(з) оца на(м) сѧ какаѧ кри(в)да оучини(т) прїидоуть в розоумъ и в лєта своя могоутьсѧ правова(т) о сво(и) кри(в)ды (XV ст. *ВС* 26 зв.); А иныи квитанціи, што не въ его году... тыи квитанцыи за ся ему вернуты; а иныи безъ подъписей писарей старшихъ, тыи тежъ за ся ему вернуты (Вільна, 1499 *РЄА* III, 35);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (2): А кто оусхочет тих люди соудити... или мито от них брати... а имъ ничто да *(в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.)* нє заборонєно, и без мито, боуди где и оу котором мѣстѣ... везде да єст имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

5. *(виражає означальні відношення)* без (5): а хто бортное древо зроубить бє(з) пчо(л) то по(л) гривны заплатїть а соудови др(г)оую полъгривны (XV ст. *ВС* 37—37 зв.); гостэмъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцємъ безъ приимъ без пакости (б. м. н., 1392—1393 *РВФ* 170);

◇ б е з ъ т о г о (3) *(виражає приєднання до чого, доповнення, вказує на наявність чого-небудь поруч з іншим, подібним до нього)* крім, зверх, до того (3): тыє имаю(т) на(м) заплатити п҃ рубли чисто(г) срєбра а без то(г) єще оузри(т) казнь г(с)твами (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); И тот боудет под нашєю казнию и оргию господства ми, без того (Дольний Терг, 1458 *BD* I, 9).

II. *(із знах.) (виражає об'єктні відношення, вказує на посередника дії)* через (1): а небѫде(т) ли разделены братїя и сєстры во очине, тогды бе(з) слѫжебнїка имаю(т) быти зазваны по(д)лоугъ права (XV ст. *ВС* 22 зв.).

***БЄЗБОЖНЫИ** *прикм.* (3) безбожний, нечестивий: да є(ст) проклѧтъ... о(т) тѵ҃ї о(т)цъ иже въ никеи събравшїи(х) сѧ на бєзбожнаго арїа (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); да є(ст) проклѧ(т)... о(т) ти и иї (sic.— *Прим. вид.*) богоносны(х) отєцъ никїискы(х) събравши(х) сѧ на безбожнаго ариа (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **безбожнаго, безб҃жиаго** (1443 *ДГСПМН; ПГСММ;* 1448 *Cost.* II, 366).

БЄЗВИННЄ *присл.* (1) без причини: я кн(ѧ)зь Семен Юрьєвич... и я кн(ѧ)зь Ондрѣи Михайлович... Смотрѣли єсмо того... штож жаловали... землѧнє *(в ориг.* зємилѧнє.— *Прим. вид.)* кремѧнецкии... на кн(ѧ)зѧ Олєксандра Сонкгушковича, штож бы он в них взѧл имѣнє безвиннє оу винах оу своих (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

***БЄЗИЗМѢННО** *присл.* (1) неодмінно, обов'язково: собравши всю тую че(лѧ)дь въ шполи поставите на с҃тго михаила де(н) бе(з)измѣнно прє(д) паномъ радивиломъ остиковичомъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

***БЄЗИН** *див.* ***БЄЗИНЪ.**

***БЄЗИНЪ** *ч.* (3) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хотар... долоу лопатна до оусти лопатнои где оупадаєтъ з (!) безинъ оу ставоу почєнши отъ усти лопатнои бєзинємъ отъ дола до столпа (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **безин, бєзинъ** (1500 *SD* 7); *ор. одн.* **бєзинємъ** (1500 *SD* 7).

***БЄЗКОНЄЧНЫИ** *прикм.* (3) безконечний: да иматъ чѧ(ст) съ онѣми иже възъпиша на вл(д)кѫ х(ст)а и кръвъ єго на ни(х) и на чѧдѣ(х) и(х) є(ст) и бѫдєтъ въ безконєчныя вѣкы (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); кръвъ єго на них и на чадах их, иже єст и бъдєтъ въ безконєчныа вѣкы (Сучава, 1466 *BD* I, 106).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **безконечныя, безконєчныа** (1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1466 *BD* I, 106).

БЄЗМЄЗДЬНИЦКИИ *прикм.* (1) який стосується титулу деяких святих: а при томъ оуздаванъѣ были... попъ микулиньскии федуть а другии попъ безмєздьницкии кость (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **безмєздьницкии** (1378 *Р* 26).

Пор. ***БЕЗМЕЗНИКЪ.**

***БЕЗМЕЗНИКЪ** *ч.* (1) *(цсл.* безмьздьникъ) *(титул деяких святих)* той, хто не бере плати (мзди) за свою працю: Кузьма, пантелѣимонъ, демьянъ, киръ иоанъ, самсонъ, фалелѣй... то все безмезници (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. мн.* **безмезници** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

***БЄЗМѢНА** *ж.* (1) ◇ б ы т и в б е з м ѣ н у *див.* **БЫТИ**[1] 10.

ФОРМИ: *знах. одн.* **безмѣиу** (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще ***ИЗМѢНА**[2].

***БЄЗНОСЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Бє(з)но(с) дє(р)жить землю занеє(в)щиноу а с тоє зємли дани даєть по(л)копы гроше(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бє(з)но(с)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

БЄЗО *див.* **БЄЗ.**

БЄЗПЄЧНЄ *присл.* (2) *(стч.* bezpečně) безпечно, спокійно: мы и... наши дѣдичи... маєм... пановати на пришлыи часы цѣло и безпечнє (Гирлов, 1499 *BD* II, 419); а тогды нам... да єст слободно и доброволно и отворєнно и безпечнє и без жаднои шкоді вънити ис их милости землѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

***БЄЗПЄЧНѢШИИ** *прикм. в. ст.* (1) *(спокійний)* певний: а ѧко ко(л) тако(ж) нслюбили бы(л) єсмо кнѧ(з) дмитрию московьско(м)... оужь ѣдє(м) и хочє(м) сѧ порожни оучинити... абы коро(л) бы(л) бзпечнѣшии (!) оу нашеи слоужбѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *Р* 43).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **! бзпечнѣшии** (1388 *Р* 43).

Пор. ***БЄЗЪПЄЧНЫИ.**

БЄЗПРАВНЄ *присл.* (1) *(стч.* bezprávně, *стп.* bezprawnie) беззаконно, протизаконно: я в них того имѣнѧ безправнє нє брал, нижли маю тоє имѣнє от них справнє а купил єсми... за шестьдесѧт коп широких гроши (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

***БЄЗХАЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѧмъ мы видѣвше єго... вѣрною слоужбоу... дали єсми ємоу... села на имѣ прокопѧни на рєвтѧ... и близь шумуза безхачи (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483).

ФОРМИ: *знах.* **бєзхачи** (1445 *DIR«A»* 483).

***БЕЗХЕБИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а къ тому дали есмо... ч(о)л(о)в(е)ка, на имя Безхебича (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *знах. одн.* Безхебича (1497 *РИБ* 683).

БЄЗЪ *див.* **БЄЗ.**

***БЄЗЪОТЧЬСТВО** *с.* (1) (*цсл.* безочьство) безсоромність, нечестивість: аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сїѫ безъо(т)чьство(м), или нєбр(ѣ)женіє(м) и полакомитсѧ добыткоу книгы сєѧ, и прода(ст) ѫ, да є(ст) проклѧ(т) о(т) ба҃, и о(т) прч҃(с)тыѧ его мт҃рє (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **безъо(т)чьство(м)** (1401 *ЗКЄ*).

БЄЗЪ ПЄРЄСТАНИ *присл.* (2) безперестанно, не перестаючи: про тъ жь ѧзъ... хочю вѣрно и пилно служить королю... безъ пєрєстани до моего живота (Кременець, 1434 *Р* 130); ѧ... присѧглъ есмъ... ижь... хочу... служить крулєви... до моєго живота безъ пєрєстани (Черняхів, 1435 *Р* 133).

Див. ще **БЕЗЪ ПРЄСТАНЇЄ.**

***БЄЗЪПЄЧНЫИ** *прикм.* (1) (*забезпечений*) певний: мы илїа воєвода... знаменито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслндоуючи... пану владиславовы... ко безъпечною вири ч(с)тою и оуставичнои слоужбы завѣзати хотѣчи тому исномоу пану нашемоу... владиславовы, кролевы... виры правои голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *ор. одн. ж. зам. дав.* ко **безъпечною** вири (1436 *Cost.* II, 697).

Пор. ***БЄЗПЄЧНѢШИИ.**

БЄЗЪ ПРЄСТАНЇЄ *присл.* (1) безнастанно, без перестанку, постійно: мы такоже... обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ, присѧгы... оусѣкыи слюбы наияснѣишемоу паноу нашемоу, владиславови, королєви полскомоу... безъ прєстанїє вѣчнии бачити стеречи и вирнныи (!) накаждыи (!) ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

Див. ще **БЕЗЪ ПЄРЄСТАНИ.**

БЄЗЬ *див.* **БЄЗ.**

БЄКБУЛАТЪ *ч.* (3) (*особова назва, тюрк.* bek «пан», *перс.* bulat «сталь, булат»): нашь плємєньни(к) Бекбула(т)ъ и Хожа Мєдинъ оучинилсѧ намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с) (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Беќбула(т)ъ, Бєкбула(т), Бєкбулатъ** (1392—1393 *РФВ* 170).

БЄКГИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* bek «пан» + слов'янський суфікс **-ич**): нашь плємєньни(к) Бєкбула(т)ъ и Хожа Мєдинъ оучинилсѧ намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с) и ѣщє к тымъ Бєкгичь и Турдучакъ Бєрди (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєкгичь** (1392—1393 *РФВ* 170).

***БЄКОВЪ** *прикм.* (1): И також оустала Настѧ, дочка Бєкова, жєна Дѣлина и дала она... одно мѣсто ⟨о⟩т ⟨полѣны на⟩ имѣ «Ла фынтыницє»... Жоуржоу Котєцоу (Сучава, 1471 *BD* I, 164).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Бєкова** (1471 *BD* I, 164).

БЄЛАШОВ *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Білашів: я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми... имєне на Волыни... рєчєноє Бєлашов за тридцат коп широких грошєи (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєлашов** (1466 *AS* I, 62).

***БЄЛГОРОДЪ**[1] *ч.* (1) (*назва міста у Київській землі*) Білогородка: Сєло Глєвака а в томъ сєлє и҃ члвка а тыє люди на толокоу хоживали до бєлагорода (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *род. одн.* **бєлагорода** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

***БЄЛГОРОДЪ**[2] *ч.* (1) (*назва міста на нижній течії Дністра*) Білгород-Дністровський: и тако(ж) варє колко товаръ провадѧ(т) до бєлагорода или товаръ г(с)вами или возы или на(ш) или боярскы (Побрата, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *род. одн.* **бєлагорода** (1448 *ДГПР*).

Див. ще **БЄЛОГОРОД, *БИЛГОРОДЪ, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЕТАТЄ АЛБЪ.**

***БЄЛЄВСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Бѣлєвъ *у Чернігово-Сіверській землі*): Иванъ зємлю дє(р)жить Бєлє(в)скоую и да(н) идєть с тоє зємли чотыри вєдра... мєдоу а двє коуници ловчомоу чотыри гроши (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Бєлє(в)скоую** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***БЄЛЄГѢТЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ п о л ѣ н а б є л є г ѣ т є в а *див.* **ПОЛѢНА**[1].

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **бєлєгѣтєвоу** (1439 *Mih.* 205).

***БЕЛЕНСКИИ** *прикм.* (1): бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ... поведилъ... штожъ... кнегиня Маря Пинская, и сынъ ее... дали ему имен⟨ь⟩ице на имя Теребенское... з Беленскими дан⟨ь⟩ми (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *ор. мн.* **Беленскими** 1497 (*РИБ* 683).

***БЄЛЗКИИ** *див.* **БЄЛЗЬСКИИ.**

БЄЛЗЬСКИИ *прикм.* (5) (*пор.* Белзъ): королєви держати лвовьскую зємлю исполна а намъ держати володимѣрьскую. луцкую. бєлзьскую. холмьскую. бєрєстиискую исполна жь (б. м. н., 1352 *Р* 6); А на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии. панъ ота пилєцькии староста русьскоѣ зємлѣ (Львів, 1368 *Р* 16); се я кнѧзъ юріа холмъскии... придали єсмо к цркви҃... сєла... при бг҃олюбєзномь калисти еп(с҃)пи холмъскомъ и бєлъзскомъ (Холм, 1376 *Р* 22); прислал паи иашь кроль... свои послы и свои паны, на имѣ пана Добка з Бышова, пана Бєлзкого (Сучава, 1468 *BD* II, 305); також и сими рази, по жаданїю... кролѣ єго милости, що коли к нам прислал по єго милости вирного и шлѣхотнєго посла, по пана Добєка из Бишов, пана Бєлского... абихом мы... съ єго милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бєлзьскии** (1368 *Р* 16); *знах. одн. ч.* **Бєлзкого** 1 (1468 *BD* II, 305); **Бєлского** 1 (1479 *BD* II, 351); *місц. одн. ч.* **при бєлъзскомъ** (1376 *Р* 22); *знах. одн. ж.* **бєлзьскую** (1352 *Р* 6).

БЄЛИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва*): пакъ господство мы даль съм имъ... сєла... єдно Доумбравѣнє, гдє быль Бєличь, дроугоє Радотєщи, гдє быль Борта (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєличь** (1499 *BD* II, 162).

БЕЛКА *ж.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Білка: и мы... дали есмо... села... в Кремянецком повѣте: Борщовка... Белка (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Белка** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

БЄЛКО *див.* **БЪЛКО.**

***БЄЛКОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Сє азь пань радоуль... и леока бєлковн(ч)... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мещерь съзидашє цр҃ковь (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бєлкови(ч)** (1404 *ГМ*).

БЄЛОГОРОД *ч.* (1) (*назва міста на нижній течії Дністра*) Білгород-Дністровський: а кто нє идєтъ до Бєлогород, а он абы дал оу Лапоушноу мыто Былогородскоє (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* идєтъ **до Бєлогород** (1460 *BD* II, 273).

Див. ще ***БЄЛГОРОДЪ**[2], ***БИЛГОРОДЪ**, ***БИЛЫИ ГОРОДЪ**, ***БѢЛОГРАДЪ**, ***БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЕТАТЄ АЛБЪ.**

БЄЛОГОРОДСКЇИ, БЄЛОГОРОДСКИ *прикм.* (8): А на то єст вѣра... пана Юргича Бєлогородского (Сучава, 1443 *BAM* 41); а он абы дал оу Лапоушноу мыто Былогородскоє, колко имал давати оу Былом городѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 273); а на то є(ст) вєликаа мартоурїѧ... па(н) доума и па(н) хръма(н) билогоро(д)ски(х) (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бєлогород⟨ски⟩** 1 (1470 *BD* I, 156); *зам. род. одн. ч.* в. п. Станчоула **бєлогородски** 1 (1467 *BD* I, 121); **в. п. зб҃ѧри бєлогородскїи** 1 (1467 *BD* I, 121); *род.*

одн. ч. **билогоро(д)ского** 1 (1443 *Cost.* II, 120); **Бєлогородского** 1 (1443 *ВАМ* 41); *знах. одн. с.* **билогородское** 1 (1456 *Cost.* II, 789); **Былогородское** 1 (1460 *BD* II, 273); *род. мн.* **билогоро(д)ски(х)** (1479 *Cost. S.* 98).
Див. ще **БЄЛОГРАДСКЫ.**
Пор. **БЄЛОГОРОД.**
***БЄЛОГРАД** *див.* ***БѢЛОГРАДЪ.**
***БЄЛОГРАДСКИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**
***БЄЛОГРАДСКЇИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**
БЄЛОГРАДСКЫ, БѢЛОГРАДСКЫ *прикм.* (60): на то є(ст) вѣра... пана юргича бѣлогра(д)ского (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144—145); а на то є(ст) вѣра... па(н) ⟨петра⟩ пръкалаба билогра(д)ско(г) (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 379—380); а на то є(ст) вѣра... пръкалабове бєлогра(д)ски(х) (б. м. н., 1489 *ПГВСА*).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бѣлоградскы** 3 (1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141); **бєлоградскы** 1 (1469 *BD* I, 138); **бєлоград⟨ски⟩** 2 (1470 *BD* I, 150); **б⟨ѣлог⟩радскїи** 1 (1480 *BD* I, 242—243); **бѣ⟨логрaдски⟩** 1 (1472 *Cost. S.* 88); *род. одн. ч.* **бѣлоградского, бѣлогра(д)ского, бѣлогра(д)ско(г), ⟨бѣло⟩градского** 6 (1443 *Cost.* II, 145; 1468 *BD* II, 130; 1470 *DIR«A»* 522; 1478 *BD* I, 219; 1480 *BD* I, 243); **Бєлоградского** 4 (1466 *BD* I, 106; 1468 *BD* I, 130; 1475 *BD* I, 206); **бєлоградскаго** 3 (1467 *BD* I, 117; 1469 *BD* I, 134, 136); **бѣлоградскаго, бѣлогра(д)скаго** 2 (1453 *Cost.* II, 446; 1470 *BD* I, 148); **билогра(д)ско(г)** 1 (1449 *Cost.* II, 380); **билогра(д)скаго** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *знах. одн. ч.* **бѣлоградского** (1468 *BD* II, 305); *наз. мн. ч.* **бѣлоградски** 1 (1472 *BD* I, 170); **бєлоградскы** 2 (1472 *BD* I, 172; 1473 *ШКН* 165); **бєлоградскыи** 3 (1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4; 1476 *BD* I, 209); **бєлоградскїи** 2 (1473 *BD* I, 184; 1479 *BD* I, 224); **бєлоградски, бєлогра(д)ски** 4 (1472 *Cost. D.* 26; 1480 *BD* I, 241; 1482 *BD* I, 262, 264); **бѣлоградсци, бѣлогра(д)сци** 2 (1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525); *род. мн.* **бєлоградских, бєлогра(д)ски(х), бєлоградскихъ, бєлогра(д)ск⟨и(х)⟩** 15 (1473 *BD* I, 182; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 260; 1483 *BD* I, 268; *Cost. D.* 30; 1484 *BD* I, 279; 1489 *ПГВСА* і т. ін.); **бєлоградскых** 2 (1457 *BD* I, 4; 1484 *BD* I, 283); **бѣлоградских** 2 (1479 *ВАМ* 62; *BD* I, 228).
Див. ще. **БЄЛОГОРОДСКЇИ.**
Пор. ***БѢЛОГРАДЪ.**
***БЄЛОГРАДСКЫИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**
***БЄЛОШЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ б є л о ш е в а з а п о д ї а (1) *(назва плоскогір'я у Молдавському князівстві):* а хотаръ оуси(м) ти(м) четыремь селомь почєнше о(т) гдє падає(т) (!) бєлошева заподїа оу милѣти(н) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **бєлошєва** (1425 *Cost.* I, 168).
Див. ще **БЪЛОШЄВ.**
Пор. **БЪЛОШ.**
***БЄЛОШЪ** *див.* **БЪЛОШ.**
***БЄЛСКИИ**[1] *див.* **БЄЛЗЬСКИИ.**
***БЄЛСКИИ**[2] *див.* ***БЄЛЬСКИИ.**
***БЄЛУХА** *ж.* (1) *(особова назва):* Ино я после пана своєго живота при том остала Межиречи, што пан мой менѧл со кн⟨ѧ⟩зем Иваном Острозким, подлуг оурѧду пана моєго и⟨зъ⟩... зѧтем своим с паном Ивашком Охремовичом и з дочкою своєю Бєлухою (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).
ФОРМИ: *ор. одн.* **Белухою** (1487 *AS* I, 85).
***БЄЛЪЗСКИИ** *див.* **БЄЛЗЬСКИИ.**
***БЕЛЫИ** *див.* ***БѢЛЫИ**[1].
***БЕЛЬСКИИ** *прикм.* (2) *(пор.* Бѣльскъ *у Троцькому воєводстві):* Продали есмо мыто Берестейское и Дорогицькое, и Бельское, и Городенъское... Остачыку а Онатану Ильичичомъ... на тры годы (Краків, 1487 *РИБ* 226); Продали есмо мыто берестейское, и дорогицкое, и белское, и городеньское краковѧнину Гендрыху Карловичу на тры годы за тисѧчу копъ грошей и за чотыриста копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Бельское, белское** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82).
БЄНА *див.* **БЄНѦ.**
***БЄНЄВЪ** *прикм.* (1): почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обрѫшїи Лаоури... до дом Бенєв (Сучава, 1490 *BD* I, 420).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Бенєв** (1490 *BD* I, 420).
Пор. **БЄНѦ.**
БЄНКО *див.* **БѢНКО.**
БЄНѦ, БЄНА, БЄНѢ *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор.* Бенедикъть, *лат.* Benedictus): мы александръ воєвода... чины(м) знамєнито... оже тоть истинны слоуга нашъ панъ бєна слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290); мы Стєфан воєвода... ⟨чи⟩нимъ знамєнито... ожь тот истинныи слоуга наш вѣрныи пань Бєнѣ... слоужилъ нам право и вѣрно (Сучава, 1466 *BD* I, 110); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша... слоуга наш Сима Бєнѧ и сестра єго Моуша... и продали... єдно село... на имѧ Ботєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).
ФОРМИ: *наз. одн.* **бена** 1 (1429 *Cost.* I, 290); **Бєнѣ, Бєнѧ** 2 (1466 *BD* I, 110; 1500 *BD* II, 175); *дав. одн.* **бєнѣ** (1500 *BD* II, 175).
Див. ще **БѢНКО.**
БЄРА, БЪРА *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. слов.* Беривои, Беримир, Берислав): мы пєтръ воєвода... знамєннто чинн(м)... оже то(т)... калоугєри... принєсли привилїє... що дали наши родитєлє... храмоу... цигани на имѣ Бъра и бадю и комана и съ дѣтм(и) (Байчани, 1454 *ПГПММ*); да соу(т)... к тои стои црkви тоти цигани на имѣ хръма(н) и бєра (и) бадоу (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **бєра, Бъра** (1454 *ПГПММ;* 1458 *ПГСММЦ*).
***БЄРБЄНИЦА** *ж.* (2) *(молд.* бэрбынцэ, *мад.* berbence «діжка», «бочонок») бербениця: да нє смѣ брати дєсѧтиноу от пчел, ани бєрбєницю медоу (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8—9); да имают на каждїи год от нас... оусы бєрбєницы медоу от десетиноу що боудет от сєлах их (Сучава, 1466 *BD* I, 105).
ФОРМИ: *знах. одн.* **бєрбєницю** (1458 *BD* I, 9); *знах. мн.* **бєрбєницы** (1466 *BD* I, 105).
***БЄРБЄНИЦИИ** *прикм.* (1) ◇ б є р б є н и ц а я к р ъ н и ц я (1) *(назва джерела у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши и(х) правую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали и потвєрдили єсми и(м)... оу бєрбєницои кръници єдно мѣсто о(т) поустини, да осадить собѣ сєло (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).
ФОРМИ: *род. одн. ж.* **бєрбєницои** (1456 *Cost.* II, 569).
***БЄРБЄНИЦЯ** *див.* ***БЄРБЄНИЦА.**
***БЄРБЄШТИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Брусниця: воєводови пета часть села от бєрбєшти (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).
ФОРМИ: *род.* **бєрбєшти** (XV ст. *НРРГ*).
БЄРБѢЧЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* тѣм мы... дали єсми... селищє гдє бы(л) вана бєрбѣчє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144).
БЄРДИ *ч.* (1) *(особова назва, перс.* xuda, *тюрк.* berdi «богом даний»): и ѣщє к тымъ Бєкгичь и Турдучакъ Берди Давыдъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Берди** (1392—1393 *РФВ* 170).
***БЄРЄВОЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ с е л и щ є б е р ⟨є⟩ в о ⟨є⟩ в о *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **бєр⟨є⟩во⟨є⟩во** (1448 *Cost.* II, 324).
БЕРЕГ, БЄРЄГЬ *ч.* (29) **1.** берег (25): ѧ король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму... дворищє... а и єщє далъ єсмь єму ловища... поколѧ дунино держить до берегъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4); Сє я кнѧзъ юріа... придали єсмо к црkви... сєла стрижово слепчє космово цуцнєво з обема береги обаполъ бугу (Холм, 1376 *Р* 22);

А хотар... почєнши от бєрєг Сирєта (Сучава, 1488 *BD* I, 348); poczonszy od toiey wełykoyi dorohy szto od mista ydet berehom muchawca (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. *(кінець)* край (1): грань... подъ Чорный лесокъ нашъ, Бродницею берегъ леса подъ Белую гору (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

3. урвище, круча (1): ми, дорадивъшися з нашими князи... дали есмо... село... с полми, з ролями, з гаи... и с потоки, и з береги, и з бережищи, и з боры, и з бортъными землями (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

д е с ѧ т и н н ы и б є р є г (1) *див.* ***ДЄСѦТИННЫИ**; к р у т ы й б е р е г (1) *див.* ***КРУТЫЙ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **берє(г)** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); *зам. род.* **от (до) берег, берегь** 3 (1493 *BD* II, 3; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 136); *дав. одн.* **берегу** (1445 *P* 150; 1458 *ОЖДМ*); *знах. одн.* **берегъ, берєгь.берег, берє(г)** 12 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1489 *BD* I, 374; 1495 *BD* II, 63, 64, 78; XV ст. *BC* 10 зв.; 1499 *BD* II, 136); **бърє(г)** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); *ор. одн.* **berehom** (1500 *ДПЖН*); *місц. одн.* **на бєрєзи** (1490 *AS* I, 92); *род. мн.* **бєрєгъ, бєрєг** 2 (п. 1349 *P* 4; 1488 *BD* I, 348); **бєрьговъ** 1 (1445 *CPK*); *ор. мн.* **береги, бєрги** (1376 *P* 22; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *P* 159; 1475 *BD* I, 206).

Див. ще ***БРѢГЪ, *БѢЛЫИ БЄРЬГИ.**

БЄРЄЖАНЫ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі):* Се я Ванко Скердѣевич... вызнаваю, иж я... продал єсми... отчизну... а то єсть на имѧ... Берєжаны... в Луцком повѣтє (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); мнѣ... досталосє на мою дѣлницю Квасилово А басовъ ку(т) а бережаны... со вси(м) с ты(м) што к ты(м) село(м) слоушає(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз.* **Бєрєжаны** (1470 *AS* I, 65; 1478 *ЗРМ*).

***БЕРЕЖИЩЕ** *с.* (1) смуга землі уздовж берега: и мы... дали есмо... село... с полми, з ролями, з гаи... и с потоки, и з береги, и з бережищи, и з боры, и з бортъными землями (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *ор. мн.* **бережищи** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***БЄРЄЖКИ** *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* казали єсмо светком присѧгноути, они обвєли от Бєрєзоє (!) к Берєжкам к мостоу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ *дав.* **Бєрєжкам** (1478 *AS* III, 17).

***БЕРЕЗА**[1] *ж.* (1) береза: а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче, около городища, мимо Галичаны, по похилую березу брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *знах. одн.* **березу** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***БЄРЄЗА**[2] *ж.* (1) *(назва річки у Троцькому воєводстві):* они обвєли от Бєрєзоє (!) к Бєрєжкам к мостоу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* ! **Бєрєзоє** (1478 *AS* III, 17).

***БЄРЄЗКИЙ** *прикм.* (1) ◇ д в о р є ц Б є р є з к и й *див.* **ДВОРЄЦ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Березкии** (1478 *AS* III, 17).

Пор. ***БЄРЄЗА**[2].

***БЄРЄЗНИКЪ** *ч.* (2) березник, березовий гай: а хотар тому селу... чересь полє на могилу от толѣ скузѣ бєрєзникъ на другую могилу (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); Про то(ж) мы швитрикгаило ннако болеславъ... на знамость то чинимы... ажє взозрѣвшє єсмо на вѣрную службу нашего вѣрно(г) слуги на имѧ максима... дає(м) и дали єсмо єму село... съ лѣсы съ гаи сь дубровами сь чащи сь дубники съ березники (Снятин, 1424 *P* 99—100).

ФОРМИ: *знах. одн.* **березникъ** (1393 *Cost.* I, 13); *ор. мн.* **березники** (1424 *P* 100).

***БЕРЕЗОВЕЦЪ** *ч.* (2) *(назва села у Смоленській землі):* Се я панъ Иванъ Олександровичь стретовичь... записалъ еми съ своего имѣнья, зъ Березовца, тридцать копъ жита къ церкви (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295).

ФОРМИ: *род. одн.* **Березовца** (1486 *АкЮЗР* I, 295); *місц. одн.* **у Березовци** (1486 *АкЮЗР* I, 295).

***БЄРЄЗОВО** *с.* (1) *(назва поляни у Галицькій землі):* мы швитрикгаило... дає(м) и дали єсмо єму... двѣ полѧнѣ бєрєзово а жабьє (Снятин, 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бєрєзово** (1424 *P* 99).

***БЕРЕЗЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бережці: въ Березцохъ не надобе... давати мыта (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц.* **въ Березцохъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***БЄРЄЗЫНА** *ж.* (1) *(назва річки у Віленському воєводстві):* король... да(л)... пну ма(р)тиноу сєльцо любєцькоє на бєрєзыни (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на бєрєзыни** (1499 *ВФ*).

***БЄРЄНДѢИ** *див.* **БЄРИНДѢИ.**

***БЄРЄСТ** *ч.* (4) берест: а хотарь... дорогою... на берє(ст) на коровієво потоци (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А хотар... на єдин бєрєсть знамєнан... от това на єдин доуб знаменан (Сучава, 1489 *BD* I, 373—374); А хотар... от доуба на берест що ест на краи лѣ(с)а (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бєрєст, бєрєсть, бєрє(ст)** (1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 374; 1497 *BD* II, 100).

***БЄРЄСТЄ** *див.* ***БЄРЄСТЬЄ.**

БЄРЄСТЕЙСКИЙ, БЕРЕСТЕЙСКІЙ, БЄРЄСТЇЙСКЇЙ, БЄРЄСТѢИСКИИ, BERESTEJSKIJ *прикм.* (37): королеви держати лвовьскую землю исполна а намъ держати володимѣрьскую луцкую бєлзьскую холмьскую бєрєстинскую исполна жь (б. м. н., 1352 *P* 6); My Alexandr, abo Witolt z boži łaski welikij kniaź Litowskij i dedicz Horodenskij, Berestejskij, Dorohickij... znamenito czinim... (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ и панъ Левъ Боговитиновичъ, ключникъ Берестейскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi Bohdan a jakub Prynozczyczy a boiary kniahyny pynskoy szyrma a s pana markowy ruki służebnyci namisnyka beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*); m i s t o B e r e s t e y s k o i e (3) *див.* **МѢСТО**[1] **3.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бєрєстейскнй, Берестейскій, Berestejskij** 8 (1388 *ZPL* 103; 1389 *PEA* I, 26; 1401 *АкВАК* III, 2; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *АЛМ* 85; *АЛРГ* 60; 1497 *AS* I, 112); **Берестѣискии** 1 (1496 *AS* I, 245); **Бєрєстїйскїй** 2 (1458 *ОЖДМ;* 1487 *AS* I, 239); *род. одн. ч. с.* **Бєрєстейского** 6 (1495 *АЛМ* 85; 1497 *АЛРГ* 79; *AS* I, 112; 1500 *ДПЖН*); **Beresteyskaho** 1 (1500 *ДПЖН*); *дав. одн. ч.* **бєрєстєискомоу** (1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛРГ* 82); *ор. одн. ч.* **Берестейскимъ** (1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79); *знах. одн. с.* **Берестейское** (1487 *РИБ* 226; 1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79; 1498 *АЛРГ* 82); *знах. одн. ж.* **бєрєстиискую** (1352 *P* 6); *наз. мн.* **Берестєискии, Beresteyskiyi** (1466 *AS* I, 63; 1500 *ДПЖН*); *род. мн.* **Берестейскихъ** (1495 *АЛМ* 85; 1497 *АЛРГ* 79); *дав. мн.* **Берестейскимъ** (1389 *PEA* I, 27).

Пор. ***БЄРЄСТЬЄ.**

БЄРЄСТЇА *с.* (1) *(назва села на Буковині)* Берестє: тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали... єсми єму... сєла на имѣ шизкоуци... и по(д) хотинѣ бєрєстїа (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бєрєстїа** (1456 *Cost.* II, 577).

***БЄРЄСТИЄ** *див.* ***БЄРЄСТЬЄ.**

***БЄРЄСТИИСКИИ** *див.* **БЄРЄСТЄИСКИИ.**

БЄРЄСТЇЙСКЇЙ *див.* **БЄРЄСТЄИСКИИ.**

***БЄРЄСТОВЪ** *прикм.* (1) ◇ к р ъ н и ц а Б е р е с т о в а *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Берестова** (1473 *ШКН* 164).

***БЄРЄСТОКЪ** *ч.* (1) берестовий гайок: А хотар... да ест... черес поле та на долиноу бєрєсткєм (!) на копаноу могилоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *ор. одн.* ! **бєрєсткєм** (1499 *BD* II, 148).

***БЄРЄСТЬ** *див.* ***БЄРЄСТ.**

***БЄРЄСТЬЄ** *с.* (17) *(назва головного міста у Берестейській землі)* Брест: а **коли** которыи торговець поидеть

торговать ис торунѦ через берестие до лучьска без печали будтє (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); в городѣ берестьи подлѣты роз(с)тва х(с)ва тисѦчѦ лѣтъ и чотыри ста (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); Pryszed z Łucka około Berestia, około Kamenca wse pusto wczynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); у Берестьи. Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, дают сорокъ грошей (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); Пса(н) в бере(ст)и в ле(т) ӡ̃е мца ноя(б) ѳ̃з день (Берестя, 1497 *ПКИП*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Berestia 1** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **Берестья** 1 (1497 *АЛРГ* 79); *знах. одн.* **берестиє** (п. 1341 *Р* 2); *місц. одн.* **оу (въ) Берести, бере(ст)и** 6 (1448 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 63; 1494 *BD* II, 36; 1496 *АЛМ* 128; 1497 *ПКИП*); **в (у) Берестьи, берестьи** 5 (1400 *Cost.* II, 618; 1463—1478 *РЕА* I, 35; 1496 *АЛРГ* 78; *ВМКФС;* 1497 *АЛРГ* 79); **в берестью** 1 (1400 *Cost.* II, 619).

Див. ще **МѢСТО**¹ 3 (m i s t o B e r e s t e y s k o j e).

БЄРЄСТѢИСКИИ *див.* **БЄРЄСТЄИСКИИ.**

БЄРЄСТѢНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы петръ воєвода... знаменито чинимъ... оже... дали єсми се(с) ли(ст)... людемъ о(т) чюлинещи и о(т) берєстѣни (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **берєстѣни** (1448 *DIR«A»* 491).

БЄРЄСЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... оже... даемъ... тому... монастирю... села... на проутѣ на имѦ грабовци, и чюленещи и берєсци (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).

ФОРМИ: *наз.* **берєсци** (1443 *ДГСПМН*).

***БЄРЄЩИ**¹ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві б. Серета):* а хотар... о(т) берещи, близ сирѣтѣ, могила що їоанъшь поставил (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *род.* **берещи** (1492 *Cost. S.* 162).

БЄРЄЩИ² *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві б. Васлуя):* Ивашко... тѣгал сѦ съ непотом своим... за села именоуема Берещи и Дринжещи и Хавати (Ясси, 1459 *BD* I, 31—32); тѣм мы... дали и потвердили єсмо... одно селищє где был дом дида их... и Берещїи пониже Сохолецїи (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *наз.* **Берещи** (1459 *BD* I, 32); *знах.* **Берещїи** (1469 *BD* I, 134).

***БЄРЄЩЇИ** *див.* **БЄРЄЩИ**².

***БЄРЗИНЄЦЪ** *ч.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотарь ти(м) село(м)... дело(м) до берзинца гори бєрьзинцомъ до выше полѣноу на ‹доуб›ъ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).

ФОРМИ: *род. одн.* **берзинца** (1400 *Cost.* I, 37); *ор. одн.* **бєрьзинцомъ** (1400 *Cost.* I, 37).

БЄРИВОЄСКОУЛ *ч.* (3) (*особова назва, молд., слов.* Беривои): И оуставшє наши слоуги Іон Парава и Татоул Беривоєскоул и заплатил‹и› оусє исполна тоти вышєписаннїи пинѣзи (Сучава, 1484 *BD* I, 282).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Беривоєскоул** (1484 *BD* I, 282); *дав. одн.* **Беривоєскоулоу** (1484 *BD* I, 282).

БЄРИВОЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїиде... пан Щефоул Чернътескоул... та продал... єдино селищє на имѣ Беривоещїи на Сърата (Сучава, 1484 *BD* I, 282).

ФОРМИ: *наз.* **Бєривоєщїи** (1484 *BD* I, 282).

***БЄРИНДЄЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и тако(ж) потвержаємь єму его правоѦ села... на дроугои сторонѦ серета, на имѣ побрата и бєри(н)деещи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз.* **бєри(н)деещи** (1453 *Cost.* II, 472).

БЄРИНДѢИ ч. (26) (*особова назва, тюрк.* berendeii): а иа то є(ст) вѣра... пана бери(н)дѣѦ сто(л)ника (Сучава, 1432 *ДГВІН*); мы... панъ бєриндѣи столника (!)... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь велемѫжнїи илїашъ воевода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такоже иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); а на то є(ст) вѣра... пана берендѣя столника (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бєриндѣи** (1436 *Cost.* II, 701); *род. одн.* **бєрендѣя, бєрєндѣѦ, берє(ндѣя)** 15 (1435—1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 455, 468; 1437 *Cost.* I, 530; 1438 *DBAc* 27—28; *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; *Mih.* 206; 1442 *Cost.* II, 88 і т. ін.); **бериндѣя, бєриндѣѦ, бери(н)дѣѦ, бє‹рин›дѣя, бєриндѣа** 10 (1432 *ДГВІН;* 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 484; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *Cost.* II, 8; 1439 *Cost.* II, 35; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 93).

***БЄРИНЪ** *прикм.* (1): дали наши родитєлє за свою дш̃оу монастироу вышєписа(н)номоу храмоу... цигани на имѣ бъра и бадю... и карамана брата берина (Байчани, 1454 *ПГПММ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **бєрина** (1454 *ПГПММ*).

Пор. **БЄРА.**

БЄРИЧКА *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* Беривои, Беримир, Берислав): а мы такождерє и от нас єємо дали и потвърдили... чєтврътоую част от сєло на Сърату на имѣ Боузещїи, где бил Беричка (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєричка** (1495 *BD* II, 55).

БЄРКИШЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали єсми єму... четыри села на милѣтини, на имѦ беркищещїи и єремїєщи (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); А хотарь тому селоу на имѣ Беркишещем... почєнше от блота Мъстакиноулоуи... до обиршїа потока (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *наз.* **бєркишещїи** (1425 *Cost.* I, 168; 1473 *BD* I, 183); *дав.* **Беркишещем** (1473 *BD* I, 183).

***БЄРКѢЗЄВ** *прикм.* (1) ◇ р о у н к ъ Б е р к ѣ з е в *див.* ***РОУНКЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Беркѣзєв** (1490 *BD* I, 420).

***БЄРЛАД**¹ *див.* **БРЪЛАД**¹.

***БЄРЛАД**² *див.* ***БРЪЛАД**².

***БЄРЛАДЪСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то вѣра... негра берладъского н вѣра прочелникова и вѣра костѣ братиловича (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85).

ФОРМИ: *род. одн.* **берладъского** (1411 *Cost.* I, 85).

БЄРНАТЪ *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Biernat, *свн.* berenhard) Бернард: а при то(м) были... Па(н) бєрнатъ маршалко а ины(х) мно(г) добры(х)... было (Луцьк, 1445 *Р* 149).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бєрнатъ** (1445 *Р* 149).

***БЄРОВО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ти... (*не відчит.— Прим. ред.*) же мы дали єсмы емоу... село бєрово (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433).

ФОРМИ: *знах. одн.* **берово** (1400 *DIR«A»* 433).

***БЄРСЄНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* коли еси своихъ пословъ до насъ прысылалъ, Ивана Бєрсена и Балицоу дьяка, и они намъ отъ тебє говорыли: намъ взятъ миръ зъ великимъ князємъ Александромъ литовъскимъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409—410).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Берсена** (1498 *BD* II, 409).

***БЄРТЯ** *ч.* (4) (*особова назва, молд., пор.* Бълътромѣи): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша... оуси оуноукове Пєтра Бертѣ ... и продали свою правоую отниноу (Ясси, 1497 *BD* II, 99); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша... оуноукове Пєтра Берти... и продали свою правоую отниноу... от оурика оуика их Пєтра Берти (Гирлов, 1499 *BD* II, 146—147).

ФОРМИ: *род. одн.* **Берти** 3 (1499 *BD* II, 147); **Бєртѣ** 1 (1497 *BD* I, 99).

***БЄРХѢЧЬ** *ч.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Тѣмь мы видѣвше п‹р›авоую и вѣрную его слоужбоу до нас... дали єсмы ємоу... єдно сєло на Бръхечи (б. м. н., 1426 *BAM* 21); тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нась... дали и потвердили єсмн

ємоу... на оусти берхѣча веришещи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); Третєє сєло єсми имь дали на Бєрхѣчи, на имѣ Давидещи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *род. одн.* **бєрхѣча** (1452 *Cost.* II, 426); *місц. одн.* **на Бєрхѣчи** 1 (1499 *BD* II, 162); **на бєрхѦчѣ** 1 (1438 *Cost.* II, 26); **на Бръхьчи, Брьхєчи** 2 (1426 *BAM* 21, 22).

***БЄРХѦЧЬ** *див.* ***БЄРХѢЧЬ.**

БЄРЪДОХОВЪСКЬИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ свѣдоци были кнѦзь Иванъ Чоръторыискьи... воевода Городецькыи Бєръдоховъскьи (Городок, 1443 *Р* 145).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бєръдоховъскьи** (1443 *Р* 145).

***БЄРЪНАДЫНЪ** *ч.* (1) (*стп.* bernardyn) *(монах францісканського ордену)* бернардинець: къ дочєры єго прыслалъ єси отмєтъника грєчєского закону, владыку Смолєнского, да бискупа Виленъского и черънъцовъ Бєръналыновъ, съ тымъ штобы она выступила зъ грєчєского закону и прыступила бы къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *знах. мн.* **Бєрънадыновъ** (1499 *BD* II, 448).

***БЄРЬГЪ** *див.* **БЄРЄГ.**

***БЄРЬЗИНЄЦЪ** *див.* ***БЄРЗИНЄЦЪ.**

***БЄСАРАБЪСКИИ** *див.* ***БАСАРАБСКИИ.**

***БЄСАРАБЫ** *див.* ***БАСАРАБЫ.**

***БЄСЄДА** *ж.* (1) ◇ б е с е д у и м а т и (къ кому) мати розмову, розмовляти (з ким): а мы въсемоу добрѣ оуразоумєхмо, въсє по дробноу; и пак колико беседе имахмо къ вашеи милости, а мы по рѣдоу въсє къ ним разброихмо (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *знах. мн.* **бєсєдє** (1475 *BD* II, 336).

БЄЦЄЩИ, БЄЦЄЩЇИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали и потвръдили єсми єму сєла, на имѣ бецещи... и щефанещи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); да єст ємоу от нас оурик тоє сєл‹о› Бєцещїи (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *наз.* **бєцещи** 1 (1455 *Cost.* II, 549); **Бєцещїи** 4 (1497 *BD* II, 111, 112).

БЄЦИН *прикм.* (2) ◇ м л и н Б е ц и н *див.* **МЛИНЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Бєцин** (1497 *BD* II, 111).

Пор. ***БЄЦЯ.**

***БЄЦЯ** *ч.* (6) *(особова назва):* тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали и потвръдили єсми єму сєла... що... скупи(л) о(т) бєцѣ... и... що проминѣли съ бецєю (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); мы Стєфан воевода... знаменито чиними... ожє прїидє... слоуга наш Иван, сынъ Данчоула, оуноук Тоадєра Бєцѣ... н продал своу правоую отниноу от... оурика дѣдов єго Тоадєра Бєцѣ и Миклѣ (Васлуй, 1497 *BD* II, 110—111).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бєцѣ, бєцѣ** (1455 *Cost.* II, 549; 1497 *BD* II, 110, 111, 112); *ор. одн.* **бєцєю** (1455 *Cost.* II, 549).

БЕЧЕ *див.* **БѢЙЧЕ.**

БЄШИКОУРѢНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу отниноу єго, села, на имѣ... бєшикоурѣни и фратещи, на чорно(м) потоцѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **бєшикоурѣни** (1455 *Cost.* II, 553).

! **БЗПЄЧНѢШИИ** ‹БЕЗПЕЧНѢШИИ› *див.* ***БЄЗПЄЧНѢШИИ.**

БИ *див.* **БЫ** [1].

***БИБАРЦОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Б и б а р ц о в о с е л и щ е (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* и єщє єсми им дали... єдно селище на имѣ Бибарцово сєлищє (Сучава, 1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Бибарцово** (1493 *BD* II, 19).

***БИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(із значенням повторюваної дії)* полювати (на що): какъ они новгородокъ дєръжали... завжды в тыхъ ловєхъ звєръ бивали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **бивали** (1499 *ВФ*).

БИЗИЛЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стефанъ воевода... чини(м) знаменито... оже... дали єсми нашемоу монастирю о(т) побраты... четири чєлѣди циганъ, щобы (!) на имѣ микоула... и кълима(н)... и бизилъ и съ оусєю єго челѣдию и славъ (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 126); мы пєтръ воєво(д)а... дали єсмы нашєм(оу) манастирю о(т) побраты... четиры чєля(ди) циганъ првы на имѣ микоула... и кълманъ... и бизилъ... и славъ (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бизилъ** (1443 *Cost.* II, 126; 1444 *DIR«A»* 481).

Див. ще **БЫЗЫЛА.**

***БИКЪ** *див.* ***БЫКЪ.**

***БИЛАВА** *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* бѣлъ): а на то єс(т) вѣра... пана билавы чашника кнѦгина (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); а на то є(ст) вѣра... пана билавы (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484—485).

ФОРМИ: *род. одн.* **билавы** (1428 *Cost.* I, 202; 1436 *Cost.* I, 485).

***БИЛАЯ КРЪНИЦЯ** *див.* **БѢЛАѦ КРЪНИЦѦ.**

***БИЛГОРОДЪ** *ч.* (2) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: а кто нє идет на *билгородѣ* (!), а он абы дал оу лапоушном билогородское мыто, колко имал дати оу биломгородѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789).

ФОРМИ: *знах. одн.* идет на ! **билгородѣ** (1456 *Cost.* II, 789).

Див. ще ***БЄЛГОРОДЪ** [2], **БЄЛОГОРОД, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄТАТЄ АЛБЪ.**

БИЛИК *ч.* (1) (*особова назва, молд., слов.* бѣлъ): а на то свѣдкове... пан станчоул... пан билик (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **билик** (1456 *Cost.* II, 791).

***БИЛИЦЯ** *див.* ***БѢЛИЦЯ.**

БИЛЇИ *ч.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* дали... єсми... и монастирѣ... и съ озеро(м) билїи и съ оусими грълами, що извека прїслоухає(т) ботнои (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10—11).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* **билїи** (1462 *Cost. D.* 11).

БИЛКА *ж.* (1) (*особова назва, молд., слов.* бѣлъ): мы Стєфан воевода... знаменито чиним... ожє... Жоурка Пинтєче и... Пєтриманъ... и сестричича ихъ Мърїє Билка, дочка Настина... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Билка** (1495 *BD* II, 249).

***БИЛОГОРОДСКИИ** *див.* **БЄЛОГОРОДСКЇИ.**

***БИЛОГРАДСКИИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

БИЛОСОВЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Білосівці: мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знаменито... оже... дали єсми се(с) ли(ст) нашъ селамъ... на имѣ... билосовци ‹и› драгомирещи (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); мы Стєфан воевода... знаменито чиним... ожє прїидоша... Ана, сестра Доброулова... и дала своимъ племеником... два сєла на имѣ Коблъчин(и) и Билосовци, на Днистри (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *наз.* **билосовци** (1447 *Cost.* II, 288; 1470 *BD* I, 155).

БИЛТУНОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве, на имя Петко Станковичъ а Петръ Билтуновичъ (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Билтуновичъ** (1495 *РИБ* 602).

БИЛЦОУ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд.* білк «болото»): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидошє... Тоадєръ Хърниш и съ своими непоти съ Билцоу и съ Никоаръ Шеремет... и продал‹и›... єдино сєло... Тоадєроу Марєлє (Сучава, 1490 *BD* I, 387).

***БИЛЫИ** *див.* ***БѢЛЫИ** [1].

***БИЛЫИ ГОРОДЪ** *ч.* (12) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: а кто идєтъ... у бѣлыи городъ полъ рубєль сєребра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто нє идєтъ до Бєлогород, а он абы дал... колко имал давати оу Былом городѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бѣлыи городъ** 2 (1408 *Cost.* II, 631); **бѣлы городъ, бѣлы город** 2 (1434 *Cost.* II, 668); *місц. одн.* **оу Билом городѣ** 4 (1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273); **у бѣломъ городѣ** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668); **оу Былом городѣ** 2 (1460 *BD* II, 273, 274).

Див. ще **БЄЛОГОРОД, *БЄЛГОРОДЪ**², ***БИЛГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄТАТЄ АЛБЪ.**

БИЛѢКОВО *с.* (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* Тѧм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали есми єму... села... и сухы потокъ... и пасику єго на (д)нистри, на имѣ билѣково (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз. одн.* **билѣково** (1455 *Cost.* II, 540).

БИЛЮРМИНЪ *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* bilür «знаючий»): мы кнѧ(з) двдъ... хома билюрминъ... чинимы знамени(т)... како кєды... коли кнѧ(з) велебныи дмитрни инѣмъ именє(м) корибу(т)... голдованиє и вѣрность и послушьство и такѣ(ж) служба... славнєму володиславу... вѣрность правлѧ... слюби(л) а мы... ислюбуємы за него... иже... вѣрє(н) будє(т) королеви (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **билюрминъ** (1388 *Р* 38).

БИНЄВА *ж., невідм.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали есми ємоу... село где роспо(п) доли оу бинєва и село коухаревци, а дроугоє села коуничєє по(д) бинєва (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

БИРАВИЧЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и привилїє... єще єсмо имь дали... на тоти села, що... дѧд нашь Александръ... Бистричъскомоу монастироу даль три села на Бистрици... на имѣ Биравичещи, гдє быль Бираи, и Влъксанєщи, и Маноилещи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз.* **Биравичещи** (1499 *BD* II, 162).

Див. ще ***БИРАИНО.**

БИРАИ *ч.* (1) *(особова назва):* и привилїє ... єще єсмо имь дали... на тоти села, що... дѧд нашь Александръ... Бистричъскомоу монастнроу даль... села... на имѣ Биравичещи, гдє былъ Бираи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бираи** (1499 *BD* II, 162).

***БИРАИНО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знаменито чинимь... оже... ігоумєнь и архимандрить Бистричъскаго монастира, и съ всѣми яже о христѣ братїами... измѣнили съ господством мы... село Бираино, и село Влъксаново (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бираино** (1500 *BD* II, 173).

Див. ще. **БИРАВИЧЄЩИ.**

***БИРИНЪ** *ч.* (1) *(назва волості у Київській землі)* Буринь: Што король е. м. волости давалъ... Макару Володковичу волость Биринъ на годъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Биринъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

!БИРЪОУ ‹БИРОВОУ› *див.* ***БЇРОВЪ.**

БИСКУП *див.* **БИСКУПЪ.**

***БИСКУПИЦЬКИЙ** *прикм.* (1) *(пор.* Бискупичи *у Волинській землі):* велили єсмо заставити пану ивану мушати к десѧтинному берегу к бискупицькому (Луцьк, 1445 *Р* 150).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **бискупицькому** (1445 *Р* 150).

***БИСКОУПОВЪ** *прикм.* (2) *(належний єпископу)* єпископський: аби оуси оугровє... платили бискоупо(в) да(н) нашєм(оу) монастирю о(т) бистрици (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); да нє смѣю(т) оузѧти о(т) ни(х) бискоупово (!) да(н) ни оди(н) гро(ш) (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **бискоупо(в)** 1 (1459 *DIR«A»* 514); **! бискоупово** 1 (1459 *DIR«A»* 514).

Пор. **БИСКУПЪ.**

***БИСКУПСТВО** *с.* (1) (*стч.* biskupstvo, *стп.* biskupstwo) єпископство: влодиславъ выбраныи ку бискупству влоцлавскому (Ланчиця, 1433 *Р* 122).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бискупству** (1433 *Р* 122).

Див. ще ***ПИСКОУПЪСТВО.**

БИСКОУПЪ, БИСКУП *ч.* (19) *(стч., стп.* biskup, *свн.* bischof, *лат.* episcopus*)* єпископ: мы бискупи мацѣи прємыски(и) и офанасѣи... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одной строны межи панєю Ѧдвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє и о тычи(н) мѣсто... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); далєи тыи то исътыи листы мистровы послѣдиии мѣли в собѣ таковую рѣчь как быхо(м) мы кнзѧ бискоупа роудолѳа полца (!) апоустольского лєкгата а тоу(т) жо и ва(с) тѣжь оузгордѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь нагабати, я хочью у то уступитися и боронити (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А при томъ были шлѧхетнє вроженыи пановє рада н(а)ша кн(ѧ)зь Вой(тє)х бискуп виленский (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бискоупъ, бнскуп, бискоу(п)** (1459 *DIR«A»* 514; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *РИБ* 621; XV ст. *ВС* 9; 1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **би(с)** (1499 *ВФ*); *дав. одн.* **бискоупоу** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *АкЮЗР* II, 106; XV ст. *ВС* 38; 1496 *АЛРГ* 72); *знах. одн.* **бискупа, бискоупа** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1481 *BD* II, 365; 1499 *BD* II, 448); *наз. мн.* **бискупове** 2 (1433 *Р* 122; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **бискупи** 1 (1404 *Р* 69); *дав. мн.* **бискоупом** (1468 *BD* II, 301).

Див. ще **ЄПИСКОПЪ, *ІЄПИСКОУПЬ, *ПИСКОУПЪ.**

БИСТРИЦА, БЇСТРИЦА, БЇСТРЇЦА *ж.* (63) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Бистриця: мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсмы монастирєви оуспенїю прч(с)тои бци што на быстрици два села (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); того ра(дї) мы видѣвшє єго правую и вѣрную службоу до на(с)... даємь и дали єсми єму села, оу нашєи зємли, оу мо(л)давскои, єдно село на бистрицѣ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); хота(р)... на оустїє потока где падає(т) оу бїстры(ц) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); А хотарь тоє село... почєньшє от рѣцѣ Бистрица (Сучава, 1479 *BD* I, 221); И господство мы... по их воли оучинили єсми и дали смо... чътири села на Бистрици ж(є) (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн. зам.род.* от **Бистрица** 1 (1479 *BD* I, 221); *зам. знах.* чєрє(с) **Бїстрїца, бїстрица** 2 (1458 *Mih. Doc.* 122); *род. одн.* **бистрици** 17 (1457 *BD* I, 4; 1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125, 126; 1470 *BD* I, 150, 153; 1479 *BD* I, 221; 1487 *BD* I, 312); **быстрици** 7 (1422 *DIR fig.* 35; 1439 *Cost.* II, 59; 1452 *DIR«A»* 500; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8; 1467 *Mih. Doc.* 125); **Бистрицїи** 1 (1470 *BD* I, 153); **бы(с)трьїци** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); **бїстри(ц)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); *зам. знах.* чєрє(с) **бїстрїци** ! (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. одн.* **бистрицоу** 3 (1468 *BD* I, 125; 1491 *BD* I, 472); **бистри(ц), бїстры(ц)** 3 (1458 *Mih. Doc.* 121, 122); *зам. род.* от **бистрицоу** 2 (1475 *BD* I, 205, 206); *ор. одн.* **! бистриц** (1458 *Mih. Doc.* 122); *місц. одн.* **на Бистрици** 15 (1429 *Cost.* I, 269; 1431 *Cost.* I, 325; 1446 *Cost.* II, 238, 251; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *Cost. D.* 10; 1468 *BD* I, 125; 1487 *BD* I, 310; 1491 *BD* I, 464; 1499 *BD* II, 155; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **на Быстрици** 4 (1411 *Mih. Alb*; 1440 *Mih.* 208; 1459 *BD* I, 35; 1499 *BD* II, 154); **на Бистрице** 3 (1480 *BD* I, 237; 1491 *BD* I, 463, 464); **на бистрицѣ** 1 (1453 *Cost.* II, 472).

Див. ще ***МАЛАЯ БЫСТРИЦЯ.**

БИСТРИЦКЇИ, БИСТРИЧЄСКЇИ *прикм.* (12): а на то є(ст) вѣра... архимандрита нашє(г), ку(р) єустатїє быстрицскаго (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540); да соуть томоу свѧтомоу нашемоу монастироу Бистричъскомоу от нас оурикъ (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бистричєскїи** 1 (1459 *DIR«A»* 514); **Бистрицкїи** 1 (1464 *BD* I, 84); *род. одн. ч.* **Бистричъскаго**

2 (1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); **быстрицскаго** 1 (1455 *Cost.* II, 540); **Бистрьїческаго, Бистричєскаго** 2 (1458 *Mih. Doc.* 121; 1487 *BD* I, 312); *дав. одн. ч.* **Бистрнчъскомоу** (1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); *род. одн. ж.* **Бистрицскои** (1470 *BD* I, 153); *дав. одн. ж.* **бы(с)трїчєскои** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Пор. ***БИСТРИЦЯ** [2].

***БИСТРИЦСКИИ** *див.* **БИСТРИЦКЇИ.**

***БИСТРИЦЯ** [1] *див.* **БИСТРИЦА.**

***БИСТРИЦЯ** [2] *ж.* (4) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бистриця: а кто иметъ повезти сукно, до быстрици, до угоръ, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто имєт повезти соукно до бистрици и до оугорь, оу сочавѣ, от гривны три грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); А кто иметъ повезсти ⟨с⟩оукно до Быстрици... оу Бани от гривны полфтора грош(а) (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *род. одн.* **бистрици** 2 (1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789); **быстрици** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1460 *BD* II, 274).

БИСТРИЧЄСКЇИ *див.* **БИСТРИЦКЇИ.**

***БИСТРИЧЪСКИИ** *див.* **БИСТРИЦКЇИ.**

***БИСТРЫЇЧЄСКИИ** *див.* **БИСТРИЦКЇИ.**

***БИТЄ** *див.* ***БИТЬЄ.**

ВІТІ *дієсл. недок. і док.* (48) **1.** *(завдавати побоїв)* бити (1): Петръ гони(л) Яна на оулици, а би(л) и рани(л) єго (XV ст. *ВС* 18 зв.).

2. *(умертвляти)* убивати, убити (2): Жаловала сѧ пани Василєваѧ Копачевича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она... звєр поужает, бобры оукрадомъ бьют (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); О слоужебнико(х) што не имаю(т) изь биты(х) чл҃вко(в) одежи бра(т) (XV ст. *ВС* 24 зв.— 25);

◇ бити чоломь (кому) звернутися до кого з проханням, скаргою, бити чолом (41): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце... на будованье двора его... и билъ намъ чоломъ, абыхмо то ему подтвердили листомъ нашимъ на вѣчность (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А для лепшое твердости того моего листа, я Степанъ Гуща билъ есми чоломъ господину владыцѣ е. м. и княземъ и паномъ ихъ мил., которые въ семъ моемъ листу выписаны, ажбы ихъ милость печати свои приложили къ сему моему листу (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Сє ѧ панн Федка... чиню знакомито... будучи єсмо в добром здоровю, єсми била чолом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ру великому королю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти Казимєру, ажєбы єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил менє коименѧм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 241); Билъ на(м) чоло(м) ключникъ лу(ц)ки(и), кнѧ(з) ива(н) поутѧти(ч)... и би(л) на(м) чоло(м) абы(х)мо тыє дворища потвє(р)дили ємоу навечность (Берестя, 1497 *ПКИП*); Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... и просилъ въ насъ въ Смоленъскомъ повете, въ Катанской волости, села, на имя Давыдкова Сковородина (Вільна, 1499 *РИБ* 776); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустыники, абыхмо мы произволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3); челомъ бити а) *(без додатка) (вітати кого, засвідчувати шану кому, кланятися)* чолом бити (3): Brat Wasz menszyj Welikyy kniaz Żykhimont czełom biet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); Слуга вашей милости Иванъ Ходкевичъ, староста луцъкий нын., челом бьет (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); б) (кому чим) дати кому (що) (1): winnyj... majet' winy zapłatiti, czim majet' nam czołom biti, a rannomu majet' dosyt' wcziniti, podłuh ran jeho, jako szlachticzu (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *інф.* **biti** (1388 *ZPL* 104); *теп. 3. ос. одн.* **biet, бьетъ, бьет** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *перф. 1 ос. одн. ч.* **билъ есми** 1 (1449 *АЛМ* 8); **би(л)** 1 (бл. 1500 *ПИ* № 2); *1 ос. одн. ж.* **єсми била** 1 (1488 *AS* I, 241); **била єсми** 1 (1490 *ЗХП* 136); *3 ос. одн. ч.* **билъ, би(л)** 16 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1430 *ГВКЛ* 7; 1440 *АрхЮЗР* 1/ VI, 5; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АЛМ* 159; *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1499 *РИБ* 776; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **былъ** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); *3 ос. одн. ж.* **била** (1487 *AS* I, 87, 241); *1 ос. мн.* **били єсмо** (1491 *AS* I, 97; 1498 *ЧІАФ*); *3 ос. мн.* **били, bili** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *РИБ* 227; 1498 *ГВКЛ* 22; *ГВКОО*); *дієприкм. пас. мин. ч. род. мн.* **биты(х)** (XV ст. *ВС* 25).

Див. ще **ЗАБИТЬ, *ЗАБЇВАТИ, *ПОБИТИ, *ОУБИТИ.**

БИТИ *див.* **! БЫТИ** [2].

***БИТЬЄ** *с.* (2) бійка: О бїтьи рыцерьскомоу (XV ст., *ВС* 7 зв.); О бити рыцєскомъ (!) ... Ачь рыцерь алюбо шлѧ(х)тѧ шлѧ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣє(т) ємѫ платїти за ранѫ єі (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о бїтьи** 1 (XV ст. *ВС* 7 зв.); **о бити** 1 (XV ст. *ВС* 9 зв.).

Пор. **ВІТІ.**

БИЦѢ *ч., невідм.* (1) *(особова назва)*: а єщє ⟨и б⟩ратоу єго жоуржоу бицѣ село єго о(т) милѣ⟨тина⟩ (? — *Прим. вид.*) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

***БИШОВ** *ч.* (2) *(назва села у Польщі, пор.* Byszów): прислал пан нашь кроль... свои послы и свои паны на имѣ пана Добка з Бышова, пана Белзкого, и пана Станислава с Танчина, подкоморието Холмского (Сучава, 1468 *BD* II, 305); також... по жаданїю... господарѣ нашего... що... к нам прислал по єго милости... посла по пана Добека из Бишов, пана Белского а миле пак слоубоуємъ... господареви нашемоу... абыхом сѣ съ єго милости видѣли (Новий град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бишов** 1 (1479 *BD* II, 351); **Бышова** 1 (1468 *BD* II, 305).

***БЇРОВЪ** *ч.* (4) *(молд.* биръоу, *серб.* биров, *мад.* biró*)* начальник фортеці: нїскоє поклонєнїє бїровоу о(т) брашова, о(т) меншаго прїятелѣ г(с)ва ти, шо(л)тоуза хърлѣ о(т) бръла(д) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); пишем много здравиє и любовно поклонєнїє братиѧм нашим, паноу биръоу и паноу митникоу от Брашева (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бїровоу** 2 (1434 *Cost.* II, 675); **биръоу** 2 (1480—1484 *BD* II, 369, 370).

БЇСТРИЦА *див.* **БИСТРИЦА.**

БЇСТРЇЦА *див.* **БИСТРИЦА.**

***БЛАГИИ** *див.* ***БЛАГЫИ.**

***БЛАГОВЕЩЕНЇЄ** *див.* **БЛАГОВѢЩЄНЇЄ.**

***БЛАГОВѢРНЫЙ** *прикм.* (2) *(цсл.* благовѣрьныи, *гр.* εὐλαβής) благовірний, благочестивий: А повелѣньемь бл҃говѣрнаго ї хр(с)толюбиваго кнѧзѧ великого михаїла кєдиминовича Сє же придалъ юрьиї болковичь... к цркви ст҃му николѣ землю пашную (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); основана быс. црквь... при великом короли казимирѣ бл҃говѣрн. кнзем семеоном александрові отчичи кіевском (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **бл҃говѣрнаго** (бл. 1350 *Р* 8); *ор. одн. ч. ск. н.* **бл҃говѣри.** (бл. 1470 *ОБРН* 129).

БЛАГОВѢЩЄНЇЄ *с.* (15) *(цсл.* благовѣщение, *гр.* εὐαγγέλιον) *(назва храму, монастиря на честь церковного свята)* благовіщення: мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже... дали єсмы мыто молдовицкоє монастиреви бл҃говѣщєнїю прч(с)тои бц҃и што на молдовици оурикъ со оусимъ доходо(м) на вѣкы вѣчныѧ (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); да оутвръдимь и оукрѣ⟨пимь⟩ нашь монастирь от Молдавица, идеже есть храмь с⟨вя⟩т⟨а⟩го Благовещенiа и где есть игумень, нашь молебникь, попа Анастасiе (Сучава, 1473 *ШКН* 164).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **благовѣщеиїе, блгвѣщеніе** (1451 *Cost.* II, 401; 1454 *Cost.* II, 508); *род. одн.* **благовѣщенїа, блговѣщениа, блговѣщенїа** 7 (1439 *Cost.* II, 31, 32; 1443 *ПГСММ*; 1447 *Cost.* II, 281; 1453 *Cost.* II, 453; 1454 *ПГПММ*; 1462 *BD* I, 70); **Благовещеніа** 1 (1473 *ШКН* 164); *дав. одн.* **блговѣщенїю** (1409 *DIR«A»* 437; 1449 *Cost.* II, 379; 1458 *DIR«A»* 513; *ПГСММЦ*).

***БЛАГОДАТЬ** *ж.* (1) (*цсл.* благодать) благодать: И того ради приймете отъ вседерьжителя Бога благодать и милость (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **благодать** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

***БЛАГОИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (2) (*цсл.* благоизволити, *гр.* εὐδοκεῖν) ласкаво (милостиво) зволити: Сє азь... Юга, великїи вистърникъ... оже благоизволихом благымь нашимь произволенїємь... кь свѧтомоу мѣстоу... иже на Поутнои, дали єсми а̃ кадел‹ни›цоу (Путна, 1476 *BD* I, 215).

ФОРМИ: *аор. 3. ос. одн.* **блгоизволи** (поч. XV ст. *ОБРН* 141); *1 ос. мн.* **благоизволихом** (1476 *BD* I, 215).

Див. ще ***БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ.**

***БЛАГОІЗВОЛЕНИЕ** *с.* (1) (*цсл.* благоизволение, *гр.* εὐδοκία) ласкаве (милостиве) зволення: блгоізволениемъ мудртїю бга оца всемогущаго по(д)писана бысть сия капли(ца) повелѣнїемъ великодержавного короля пресветлого казимира (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *ор. одн.* **блгоізволениемъ** (1478 *ОБРН* 130).

Пор. ***БЛАГОИЗВОЛИТИ.**

Див. ще ***БЛАГОПРОИЗВОЛЄНЇЄ.**

***БЛАГОПРОИЗВОЛЄНЇЄ** *с.* (5) ласкаве (милостиве) зволення: мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... понеже ... благопроизволи господство ми благымь благопроизволенїе(м)... потвръждаемъ нашъ монастиръ о(т) нѣмца (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); мы стефанъ воєво(д)... знаменито чини(м)... оже произволи господство ми нашимь благимъ благопроизволенїємъ... яко да оутвръдимъ ... монастирю нашемоу о(т) молдавици... даанїе... родителѣ нашего (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281).

ФОРМИ: *ор. одн.* **благопроизволенїємъ, благопроизволєнїе(м), блгопроизволенїємь** (1446 *Cost.* II, 250, 263, 270; *ПГСПМР;* 1447 *Cost.* II, 281).

Пор. ***БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ.**

Див. ще ***БЛАГОІЗВОЛЕНИЕ.**

***БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (75) (*цсл.* благопроизволити, *гр.* εὐδοκεῖν) ласкаво зволити: мы александръ воевода... чины(м) знаменито... понеже блгопроизволи гсвоми блгымь моимь произволениемь и въ задшие стопочившемь родителемъ нашимь... дадо(х) монастироу... єдно село (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); мы стефанъ воєвода... чини(м) знаменито... оже блгопроизволи г(с)во ми наши(м) блгимъ произволениемъ... и дали єсмы... митрополитоу... єдного татарина (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); мы петръ воєвода... знаменито чини(м)... оже блгопроизволи г(с)во ми... и оучинихо(м) въ задшїе стопочившихъ родителеи наши(х) (Побрата, 1448 *ДГПР*); мы петръ воєвода... знаменито чини(м)... иже блгопроизволи г(сд)ва ми и съ въсѣми боѧри г(сд)вами, приради́ли сѣ єсми и дали и потвръдили єсми хотаръ... монастирю о(т) молдавици (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); а господство мы оу том благопроизволих... и дали єсми томоу свѧтомоу мо‹нас›тироу тотоу вышеписанноую пасикоу (Ясси, 1497 *BD* II, 99—100); а аз господство мы... въстах и благопроизволих господство мы... и оучинили єсмо въ задоушїе ... дъщери нашеи Анны (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *аор. 1. ос. одн.* **благопроизволих, блгопроизволи(х)** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211; 1488 *BD* I, 347, 355; *ДГСВМЩ;* 1489 *BD* I, 377; 1491 *BD* I, 452; 1492 *BD* I, 509; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *3 ос. одн. зам. 1 ос.* **благопроизволи, блгопроизволи** (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1445 *Cost.* II, 236; 1454 *Cost.* II, 501; 1462 *Cost. D.* 10; 1472 *ДГСВМ;* 1482 *BD* I, 263; 1488 *BD* I, 342; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); *1 ос. мн.* **блгопроизволихо(м)** (1444 *DIR«A»* 481); *перф. 1 ос. мн.* **благопроизволили** 1 (1467 *BD* I, 120); **бгопроизволили єсми** 1 (1446 *DIR«A»* 485).

Див. ще ***БЛАГОИЗВОЛИТИ.**

***БЛАГОСЛОВЕНЕ** *див.* **БЛАГОСЛОВЕНЬЕ.**

***БЛАГОСЛОВЕНИЕ** *див.* **БЛАГОСЛОВЕНЬЕ.**

***БЛАГОСЛОВЕНЇЄ** *див.* **БЛАГОСЛОВЕНЬЕ.**

БЛАГОСЛОВЕНЬЕ *с.* (9) (*цсл.* благословение, *гр.* εὐδοξία) благословення: Тые вси села... маеть держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а всими церквями... радити... архимандрыты благословити, игумены наставляти, попы и дьяконы совершати... никакоже паче благословеня его церкви созиждатн, или самовласте разорити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а иванъ губъка... купилъ єсть тотъ мунастырь... изъ блг(с)влѣнъемь пискупа ларивона (Перемишль, 1378 *P* 26); Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); И еще єсми дали... мы и пак съ благословенїєм молебника и родітелѣ нашего Іоаникїа єпископа от Радовцех, еще ѕ цръков и с попми (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **благословеньe** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *род. одн.* **благословеня** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **благословенїѧ** 1 (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **благословеньe** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *ор. одн.* **блг(с)влѣнъемь** 1 (1378 *P* 26); **благословенїєм, бл(с)венїємь, благословениемъ** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1490 *BD* I, 419, 420; *DC* 148).

Пор. **БЛАГОСЛОВИТИ, *БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСЛОВИТИ *дієсл. недок.* (3) (*цсл.* благословити, *гр.* εὐδοκεῖν) **1.** (кого на що) наставляти на церковний сан (кого) (2): яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ; архимандрыты благословити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

2. (що) (*освячувати*) благословити, хрестити (1): власть господинъ отецъ владыка маетъ... антымисы благословити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **благословити** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *дієприкм. пас. мин. знах. мн.* **благословеиныхъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще ***БЛАГОСЛОВИТИ СѦ, *БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

***БЛАГОСЛОВИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (в кого) одержати благословення (від кого), благословитися (в кого): Сє азь... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... съ своєю женою и съ своими дѣтками... бл(с)вили сѧ єсмы оу оца нашего архиман(д)рита николы и оу всѣ(х) сты(х) старцєвъ (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **бл(с)вили сѧ єсмы** (1446 *P* 154).

Див. ще **БЛАГОСЛОВИТИ, *БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

***БЛАГОСЛОВЛѢНЪЄ** *див.* **БЛАГОСЛОВЕНЬЕ.**

***БЛАГОСЛОВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* благословляти, гр. εὐλογεῖν) (кого) (*напучувати*) благословляти: И благословляю вашу милость, чтобы есте о томъ опѣканье имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимь были необидны (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **благословляю** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

Див. ще **БЛАГОСЛОВИТИ, *БЛАГОСЛОВИТИ СѦ.**

***БЛАГОЧЬСТИВЫИ** *прикм.* (7) (*цсл.* благочьстивыи, *гр.* εὐσεβής) благочестивий: а по наше(м) жив‹отѣ›, кто боуде(т) о(т) благочстиви(х) господар‹еи› и боуде(т) господарь нашеи земли... т‹отъ що› бы имь непороуши(л), нашего даанїа (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366); Мл(с)тїѫ бжїєѧ

блгочьстивыи г(д)нь (!) на(ш) Іо Стєфа(н) воєво(д) господа(р) въсеи зємли молдавскои... оукраси гробъ съ своємоу прѣдѣдоу (б. м. н., 1479 *DC* 11); Блгочьстивыи и... Стєфа(н) воєвода... оукраси гро(б) съи оункоу (!) своємоу (б. м. н., 1480 *DC* 12).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **блгочьстивыи, блгочьстивын** 5 (1479 *DC* 11; 1480 *DC* 9, 10, 11, 12); **блгочтивьи** 1 (1481 *KI*); *род. мн.* **благочстиви(х)** (1448 *Cost.* II, 366).

***БЛАГЫИ** *прикм.* (88) *(цсл.* благыи*)* **1.** ласкавий, милостивий (87): мы олександръ воєвода... чины(м) знаменито... понєже блгопроизволи гсвоми блгымь моимь произволениємь... и дадо(х) монастироу... єдно сєло (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); мы иліа воєвода... чини(м) знаменито... аже оумыслили єсми блгымъ нашимъ оумысломъ и дали єсми нашємоу манастыри... єдно село (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); мы пєтръ воєвода... знаменито чини(м)... ожє блгопроизволи г(с)вомн наши(м) блгы(м) и ч(с)тымъ и свѣтлы(м) ср(д)цємъ и добры(м) промысло(м) и оучинихо(м) въ задшїє стопочившихъ роднтєлеи наши(х) (Побрата, 1448 *ДГПР*); Смѣренїи архимандрит Іоасафь, игоумєн Поутєнски, и сь вьсѣми яжє о христѣ братїам‹н› видѣвше мы сыновство и прїателство и благоє произволенїє твоє, сьтворихом и о том слюбихом тво‹є›и милостн... поколи боудєт свѧтоє мѣсто сїє, да боудет от нас благоє твоє изволєнїє (Путна, 1476 *BD* I, 215—216); И оутокмивш‹и› и заплативши господство мы въсє вышепнсанноє, а аз господство мы оу том въстах и благопроизволих господство мы нашим благым произволенїєм... и оучинили єсмо въ задоушїє... дъщєри пашеи Анны... и дали єсмо... сєла що на Серетѧ... монастири що на Быстрици (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

2. *(у знач. ім.)* благочестивий (1): маєтъ ... богомолецъ нашъ Климентый... благихъ миловати, а злобныхъ казнити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **благоє** (1476 *BD* I, 216, 217); *знах. одн. с.* **благоє** (1476 *BD* I, 217); *ор. одн. с.* **благымъ, благымь, благым, благы(м), блгымъ, бгы(м), блгы(м)**55 (1415 *Cost.* I, 116; 1438 *DIR«A»* 472; 1446 *Cost.* II, 250; 1453 *DIR«A»* 503; 1458 *DIR«A»* 512; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *DIR«A»* 522; 1479 *DC* 140; 1488 *BD* I, 342; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **благимъ, благимь, благим, благи(м), блги(м) блгимъ** 29 (1443 *Cost.* II, 126; 1447 *Cost.* II, 281; 1451 *Cost.* II, 400; 1458 *BD* I, 8; 1471 *BD* I, 158; 1475 *BD* I, 200; 1482 *BD* I, 263; 1486 *DC* 143; 1488 *BD* I, 347; 1492 *BD* I, 509 і т. ін.); *знах. мн.* **благихъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***БЛАЖАРИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*:тѣмъ мы... дали... и потврѣдили єсмо имъ... на брѫладѣ блажари (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *знах.* **блажари** (1448 *Cost.* II, 324).

***БЛАЖЕНИКЪ** *ч.* (7) *(назва села у Волинській землі)* Блаженик: и оттол приехали есмо к дорожцѣ, што от Блаженика идеть в лѣсъ Кгоперецкий (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *род. одн.* **Блаженика** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *дав. одн.* **Блаженику** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV 119, 120).

***БЛАЖЕНИЦКИИ** *прикм.* (2): Я, Василей Хребтовичъ... розежчалъ есми землю пану Янъчинскому от господаря нашого великого князя людми з Мокрычаны и з игуменомъ Блаженицким (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118—119); а што Блаженицкии пропаши и сеножати, то есми казал Блаженичаномъ робити (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Блажеиицким** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *наз. мн. ж.* **Блаженицкии** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

Пор. ***БЛАЖЕНИКЪ.**

***БЛАЖЕНИЧАНЕ** *мн.* (2) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Блаженикъ*)* блаженичани: на первей повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки, и рекъ панъ Янчинскнй: на той долине мои люде маютъ слидогонъ и з Блаженичаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР,* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *дав.* **Блаженичаномъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *ор.* **Блаженичаны** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

БЛАЖЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., лат.* Blasius*)*: мы стефанъ воєвода... чинымъ знаменито... ожє тотъ истиныи слоуга и боѧринъ нашъ вѣрны панъ блажъ слоужилъ свѧтопочившомоу отцоу нашемоу правою и вѣрною службою (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374).

ФОРМИ: *наз. одн.* **блажъ** (1434 *Cost.* I, 374).

БЛАИКОУЛ *див.* **ВЛАИКОУЛ.**

БЛАТО *с.* (4) *(цсл., болг.* блато*)* болото: на то варє коли имє(т) послати монастиръ тъи два вози по рибу на дунавъ или на єзєра или на блатє(х) или на (д)ннстри или боу(д) куда пошлю(т) (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); щобы не ходилъ никто безъ и(х) воли ни оу блато(х) ни оу чи(м) да сѧ нє смѣеть оумишати никто (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511); А хотаръ... право д‹о› оустї‹а› Чєрленои, идєже ест блато Мъстєкѫноул (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

ФОРМИ: *наз. одн.* **блато** (1473 *BD* I, 184); *знах. мн.* **блата** (1454 *Cost.* II, 508); *місц. мн.* **на блатє(х)** 1 (1454 *Cost.* II, 513); **оу блато(х)** 1 (1456 *DIR«A»* 511).

Див. ще ***БЛОТО, БОЛОТО.**

***БЛЄЖНЫИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

***БЛИДАРЬ** *ч.* (2) *(особова назва, молд.* блидар «гончар»*)*: тѣмъ мы... дали... єсми имъ... села на ребричи... н... гдє бы(л) стоѧ(н) и жоуржѣ (? — *Прим. вид.*) блидарѣ (? — *Прим. вид.*) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179); Тѣм мы... дали и потврѣдили єсми ємоу... сєлищє Никооарино и селищє Жоуржа блидарѣ, що коупил обѣ селищи оу Бълы и оу дочкы Ивановн (Сучава, 1459 *BD* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **блидарѣ** (1459 *BD* I, 27); *наз. мн.* **блидарѣ** (1443 *Cost.* II, 179).

БЛИЖЄ *присл. в. ст.* (2) *(цсл.* ближє*)* *(про ступінь спорідненя)* ближче: мы александръ воєвода... чини(м) знаменито... ожє тоты истинныи слоугы нашѧ никыта и добрє зографи дали єсмы имь... два сєла... штобы имь оурикь... и плємєню и(х) кто сѧ избєреть ближє непороушєно николижє (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); тоє въсє што бы имъ оурикъ... и въсємоу родоу и(х) кто сѧ избєрєтъ ближє (Сучава, 1429 *Cost.* I, 270).

Пор. **НАИБЛИЖЄ.**

***БЛИЖИИ** *ч.* (2) родич, близький: А нє останут ли сѧ дѣти по лєнковє животѣ ино лєнькову ближєму... таѧ села держати вѣчно (Житомир, 1433 *P* 127); А мои(м) пна ва(н)ковы(м) дѣтемъ ани мои(м) ближи(м) оу тую дѣлницю оу пноу оле(х)новоу... нє надобѣ въступоватисе (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ближєму** (1433 *P* 127); *дав. мн.* **ближи(м)** (1478 *ЗРМ*).

Див. ще **БЛИЖНЇИ** 5, **БЛИЖШЇИ** 5,***БЛИЗКІИ** 2.

! **БЛИЖНЄ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

***БЛИЖНИИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

БЛИЖНЇИ, БЛИЖЬНИИ, БЛИЖНЫ, БЛИЖНЫИ *прикм.* (92) **1.** такий, що в силу близького спорідненя має найбільше право на що (11): тѣмь мы... дали єсмы єму... єдно сєло... щобы єму было оурикъ... и братоу єго... и дитимь ваниномъ и... оунучатомь єго и прѣунучато(м) єго н пращуратомь єго и братїѧмь ‹єго› кто будє(т) ближнїи (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156—157); А дали есмо... панеи Костюшковой Ѳетимъи... зверху выписаное имѣнье ей самой вѣчно и непорушно, и дѣтемъ ее, и ближнему ее, которыи жо будеть *ближніи* къ тому имѣнью братъ ее (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); Билъ намъ чоломъ часникъ (!) нашъ, Федко Гавриловичъ, и положилъ

передъ нами листъ отца нашого... которымъ ему далъ и дозволилъ выкупити имѣніе, на имя Микуличи, у Дмитра Холиневского, што была ему жена его записала у своемъ вѣнѣ въ сту копахъ, а ближнихъ къ тому имѣнію никого не мѣла (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

2. *(про ступінь спорідненя)* близький (2): И дали есмо тому предписаному пану Ивану Мукосѣевичу верхуменова(ныя) мѣста вѣчно и непорушно ему, и его дѣтямъ, и его внучатомъ, и его ближнымъ счетъкомъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а даємъ... пану андрѣю вслотовичю верху мєнованая мѣста вѣчно и непорушно єму а по нємъ ино єго дѣтємъ и єго внучато(м) и єго ближнимъ счєткомъ (Київ, 1433 *Р* 119).

3. *(про дружні взаємини)* близький (2): мы оуставлѧємь за тоє моужобо(и)ство городоу томоу д̃ гривны а пріятелемь ближьнимь шесть гривенъ (XV ст. *ВС* 24).

4. *(про часові відношення)* найближчий (1): Єстли бы мистръ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о една нье покоя ижбыстє з ва(с) некоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати... кдѣжь южь тѧгне(м) оу ближьни(х) днє(х) по с̃том янє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

5. *(у знач. ім.)* родич, близький (76): A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... na wiki wieczni iemu, y ieho dithem, i ieho namiesthkom, i ieho blizniem, ze wszim prawem (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); А даем тому пречоному пану Каленику вечно и непорушно ему, а по нем и дѣтем его и внучатом, его ближним, щадкомъ его (Київ, 1437 *AS* I, 34); а по моємъ животѣ нєнадобѣ сѧ оу тоє моє сєло оустоупати ни дѣтем моим, ни кровным моим, ни брати, ни которому ближнємоу моємоу, штожь єсми то продал вѣчно кнѧзю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти (Острог 1466 *AS* I, 61); тогды єго бли(ж)нїи алюбо племенникъ пре(д) нашимъ соу(д)єю... имаєть осве(т)ченїє оучини(т) (XV ст. *ВС* 20 зв.); мнѣ вже максимоу и женѣ моєи и бли(ж)ни(м) наши(м) не надобѣ того мѣстца коморно(г) по(д) оринєю по(д)искива(ти) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ближнїи, ближьнии, бли(ж)нїи** 9 (1423 *Cost.* I, 154, 157; 1425 *Cost.* I, 173; 1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 267; 1446 *Р* 152; 1452 *АкЮЗР* I, 21; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1488 *AS* I, 88); **ближны** 2 (1429 *Cost.* I, 290; 1431 *Cost.* I, 317); **ближныи** 2 (1466 *AS* I, 62; 1497 *AS* I, 112); **ближнє** 1 (1436 *Cost.* I, 484); *дав. одн. ч.* **ближнему, ближнємоу, ґлижнему** 4 (1451 *Р* 159; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1466 *AS* I, 61; 1488 *AS* I, 242); **ближномоу** 1 (1452 *Р* 161); *наз. мн.* **ближнии, бли(ж)нии, бъближнии, бъли(ж)нии** 11 (1433 *Р* 119; 1438 *Р* 138; 1445 *Р* 151; п. 1450 *ПИ* № 9; 1451 *Р* 156; 1466 *AS* I, 61, 62; 1487 *AS* I, 85; 1490 *Пам;* 1496 *AS* I, 245); **ближніє, ближъние** 3 (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18); **ближни** 1 (1470 *AS* I, 65); **блєжныи** 1 (1494 *AS* I, 101); **ближниѣ** 1 (1487 *AS* I, 239); **ближныи** 1 (1437 *AS* I, 34); *зам. род. мн.* pana Mirosławowo... i dithy ioho i **blizniy** ioho 1 (1413 *GL* 48); *род. мн.* **ближнихъ, ближних** (1466 *AS* I, 62; 1491 *AS* I, 97; 1494 *АЛМ* 54); *дав. мн.* **ближиимъ, ближьнимъ, ближьнимь, ближънимь, ближним, бли(ж)ни(м), ближнїмь, ближни(м), бьлижьни(м), ближънимь** 38 (1433 *Р* 119; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1461 *AS* I, 54; 1466 *AS* I, 62; 1487 *ВОРСР* 178; 1490 *AS* I, 92; 1496 *AS* I, 244; XV ст. *ВС* 23 зв.; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); **ближнымъ, ближным, бли(ж)ны(м), бълижным** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *AS* I, 44; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **blizniem** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); *знах. мн.* **ближныи** (1497 *AS* I, 112); *ор. мн.* **ближними** (1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1470 *AS* I, 67); *місц. мн.* **оу ближьни(х)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***БЛИЖИИ, БЛИЖШЇИ, *БЛИЗКІИ.**

Пор. **НАИБЛИЖНЇИ, *НАИБЛИЖШИИ.**

БЛИЖНЫ *див.* **БЛИЖНЇИ.**

БЛИЖНЫИ *див.* **БЛИЖНЇИ.**

БЛИЖШЇИ, БЛИЗШІЙ, БЛИЖШИ *прикм. в. ст.* (22) **1.** (к чому) такий, що в силу спорідненя або з інших причин має більше право (на що) (5): г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту к тычину и к тымъ сєломъ... нижли тыи пани ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); Про тожъ, коли она его въ тое имене приняла за сына место своею доброю волею, а онъ къ тому именю близшій, а инъшого близъшого къ тому именю никого нетъ, только онъ одинъ, и мы ему тое именье дали (Краків, 1489 *РИБ* 438);

(про об'єкт володіння) (кому) такий, щодо якого хтось має більше право (1): тоє имєнїє што ты дрьжишъ є(ст) мнѣ бли(ж)шеє, бо тотъ што тобѣ прода(л), а мнѣ бы(л) до(л)женъ первїє ни(ж)ли ты коупилъ (XV ст. *ВС* 35).

2. *(про часові відношення)* найближчий (2): писа(н) во лвови, оу неди(л)ю блишую по с̃томь матфвиѣ, єоуваньгєли(с)ты (Львів, 1436 *Cost.* II, 707).

3. *(про просторові відношення)* найближчий (2): а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ на полку а о(т) ближьшєго реченого бука ѧко стоить на брєгъ долины простѣ на дубъ (Галич, 1404 *Р* 68).

4. близько споріднений (2): а в то ся имѣнъе не мают вступовати ни дѣти мои, а ни близъшии мои прирожоные, бо то есть моя вѣрная выслуга (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); коли(ж) братїя рожєная боудоуть вымєнїи а помроу(т) тогды на стрє(ч)ноую братїю имєнїє прїидѣ(т), а помроу(т) стрє(ч)ныи бра(т)я тогды на блїшьє племѧ имєнїє прїидѣ(т) (XV ст. *ВС* 36).

5. *(у знач. ім.)* родич, близький (10): а выволилъ... колѣ... филь мѧковичь и своєю братьєю и своими всѣми ближьшими ижь оу тои половици дѣднины... нь можь(т) габати филь а ни єго братьѧ, а ни єго ближьши (Галич, 1409 *Р* 74); и оузѧли єсмы на янѣ бѣлецкомъ помочноє а лопатичь ива(н) юриєвъ сынъ, своєю братиєю стратилъ на вѣки и єго ближшии (Львів, 1421 *Р* 94); И то єсмо дали на вѣкы вѣчныи и дѣтєм и(х) и(х) ближши(м) по ихъ животѣ (Луцьк, 1445 *Р* 148); а продали єсмо то вѣчно и непорухомо єго мл(с)ти и дѣтє(м) єго и є(г) пото(м) будучи(м) и ближши(м) (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ближши** 1 (1404 *Р* 70); **ближшіи** 1 (1487 *AS* I, 239); **близшій** 1 (1489 *РИБ* 438); *род. одн. ч.* **ближьшєго** 1 (1404 *Р* 68); **близшого, близъшого** 2 (1489 *РИБ* 437, 438); *знах. одн. ч.* **блишыи** (1436 *Cost.* II, 706); *наз. одн. с.* **бли(ж)шеє** (XV ст. *ВС* 35); *знах. одн. с.* **блїшьє** (XV ст. *ВС* 36); *знах. одн. ж.* **блишую** (1436 *Cost.* II, 707); *наз. мн.* **ближшии, ближьши** 3 (1409 *Р* 74; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 94); **близъшии** 1 (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); *род. мн.* **ближьшихъ, ближьши(х)** (1409 *Р* 74); *дав. мн.* **ближши(м)** (1412 *Р* 81; 1445 *Р* 148; 1453 *Cost.* II, 495; 2-а пол. XV ст. *СПС*); *ор. мн.* **ближьшими** (1409 *Р* 74).

Див. ще ***БЛИЖИИ, БЛИЖНЇИ, *БЛИЗКІИ.**

Пор. **НАИБЛИЖНЇИ, *НАИБЛИЖШИИ.**

***БЛИЖЪНИИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

БЛИЖЬНИИ *див.* **БЛИЖНЇИ.**

***БЛИЖЬШИ** *див.* **БЛИЖШЇИ.**

***БЛИЖЬШИИ** *див.* **БЛИЖШЇИ.**

БЛИЗ, БЛИЗЪ, БЛИЗЬ *прийм.* (19) (*цсл.* близъ, близь). *(з род.) (виражає просторові відношення)* (17) біля, близько: дали єсмы єму... єдно сєло близ бани на имѧ бучумѣни (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); дали єсми... сєлищє... и съ вєликы(м) гаємъ що є(ст) бли(з) милѣтина (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); А хотар... о(т) поянъ о(т) лѣсов рог, що близ поутѣ, лип, о(т) тои лип черєс поут (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (2): а хота(р)... до могилоу що є(ст) близ дорога

(Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); А хотарь... оу єдна могила близ дорохою (Сучава, 1479 BD I, 221).

***БЛИЗКІИ** *прикм.* (8) **1.** (к чому) такий, що в силу споріднення або з інших причин має більше право (на що) (1): Ино мы тое вышейписаное имен⟨ь⟩ицо... взяли къ своей руце отъ всихъ тыхъ, которіе бы мели близкіе къ тому имен⟨ь⟩ицу быти (Городно, 1497 *РИБ* 683).

2. *(у функції іменника)* родич, близький (7): волни во въсехъ тыхъ именъяхъ кому отдати, и продати, и променити пан Иван Мукосѣевичъ и его близкии по немъ будучии (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А дали есмо... у верхуписаное село вечъно и непорушно ему самому князю Михаилу, и его детям, и его близкимъ, и его щадкомь (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); и то потвержаемъ... Ивашку Полозовичу и его жоне, и ихъ детемъ, и его близкимъ, вечно (Городно, 1497 *РИБ* 684).

ФОРМИ: *наз. мн.* **близкіе** 1 (1497 *РИБ* 683); **близкии** 2 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1492 *AS* III, 24); *дав. мн.* **близкимъ, близким** (1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1492 *АЛМ* 31; 1497 *РИБ* 684).

Див. ще ***БЛИЖИИ, БЛИЖНІИ,** 1, 5, **БЛИЖШІИ** 1, 5. *Пор.* **НАИБЛИЖНІИ**.

БЛИЗКО *прийм.* (4) *(з род.) (виражає просторові відношення)* близько: тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми и(м)... сєлище... и съ въсѣмъ трънїє(м) що соу(т) близко милѣтина и на поли (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); а хотарь... на єди(н) боу(к) знамєна(н) що є(ст) бли(з)ко великои дороги гдє въходи(т) дорога из лѣса (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

***БЛИЗКОСТЬ** *ж.* (5) право одержання у спадщину маєтку, що випливало з близького споріднення: А которое будеть дело Якубу до него близкостью къ тому именью, и онъ нехай передъ нами на немъ ищетъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); Коли хто коупїть деди(ч)ство а то держїть г҃ лѣта и три мєсѧци со покоемъ бє(з) нагабанія, а коли(ж) некоторыи прїєтєль а лю (!) прїрожены по ты(х) тре(х) лѣтъ(х) бли(з)кость (!) хотєлъ бы выкоупить тогды мы право оуставлѧємъ коли (ж) ты три лѣта и трї м(с)ца мо(л)ча(л), тогды имеє(т) на вєкы вѣчныи молъча(т) (XV ст. *ВС* 34 зв.— 35); Глѣбову жону Остаѳъевича оставили есмо близкост⟨ь⟩ю при тыхъ имѣньяхъ всихъ отчины ее, што отецъ ее держалъ Василей Корсаковичъ... и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой, на имя Старинки... и мы въ тотъ дворецъ... Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *дав. одн.* **близкости** (1495 *РИБ* 620); *ор. одн.* **близкост⟨ь⟩ю, близкостью** 2 (1489 *РИБ* 438; 1495 *РИБ* 620); **! бли(з)кость** 1 (XV ст. *ВС* 34 зв.).

***BLIZNIJ** *див.* **БЛИЖНІИ**.

***БЛИЗЧАТА** *мн.* (2) близнята: хотар... на два доуби близчата и знаменани (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *знах.* **близчата** (1495 *BD* II, 63).

БЛИЗШІИ *див.* **БЛИЖШІИ**.

БЛИЗЪ *див.* **БЛИЗ**.

***БЛИЗЪШИИ** *див.* **БЛИЖШІИ**.

БЛИЗЬ *див.* **БЛИЗ**.

***БЛИНЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Смоленській землі)*: мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо... землю бортную Измаловскую на Блинѣ (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Блинѣ** (бл. 1500 *АСД* II, № 4).

***БЛИСЧАТУЛЬ** *див.* **БЛИСЧѢТУЛ**.

***БЛИСЧЕЦЕЛЪ** *ч.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві)*: и дали и потвърдили єсми... монастирю... едно озеро на имѣ Блисчѣтул исъ блисче целомь малымь озеромь (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *ор. одн.* **блисче целомь** (1473 *ШКН* 165).

БЛИСЧѢТУЛ *ч.* (3) *(назва озера у Молдавському князівстві)*: мы стефанъ воєво(д)... знамєнито чини(м)... оже произволи господство ми нашимъ благимъ благопроизволенїемъ... яко да оутвръдимь... даанїє... на проутѣ єдно озєро, на имѣ блишчатоу(л) и съ оусими своими гърлами (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281); и дали и потвърдили єсми... монастирю... на Прутѣ едно озеро на имѣ Блисчѣтул... и выше озера Блисчатула другое озеро на имѣ Будоеле (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Блисчѣтул** 1 (1473 *ШКН* 165); **блишчатоу(л)** 1 (1447 *Cost.* II, 281); *род. одн.* **Блисчатула** (1473 *ШКН* 165).

! БЛИЧАНОУЛА ⟨БАИЧАНОУЛА⟩ *див.* ***БАИЧАНОУЛЪ**.

***БЛИШЧАТОУЛЪ** *див.* **БЛИСЧѢТУЛ**.

***БЛИШЫИ** *див.* **БЛИЖШІИ**.

***БЛЇШЬИ** *див.* **БЛИЖШІИ**.

БЛОГАРЫ *див.* **БЛЪГАРЄ**.

***БЛОТИШЄВЬСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва)*: тогды они... молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вѧтславу яко въздали при пану блотишєвьскомъ воєводѣ илвовьскомъ (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ *місц. одн.* **при блотишєвьскомъ** (1370 *Р* 18).

Див. ще **БЛОТИШОВСКИИ**.

БЛОТИШОВСКИИ *ч.* (1) *(особова назва)*: А на то послуси... панъ воєвода лвовскии блотишовскии (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **блотишовскии** (1368 *Р* 16).

Див. ще ***БЛОТИШЄВЬСКИИ**.

***БЛОТО** *с.* (1) (*стп.* błoto) болото: А хотарь томоу сєлоу... почєнше от блота Мъстакиноулоуи на злїн брод (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн.* **блота** (1473 *BD* I, 183).

Див. ще **БЛАТО, БОЛОТО**.

***BLUDNIKI** *мн.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Блюдники: tedy... Oleszko Pukossowicz y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ko Poukossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *род.* **Bludnik** (1413 *GL* 48).

***БЛУДОВЪ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Блудів: што была землѧ о(т)шла о(т) склѣнѧ къ блудову оу десѧтину ино то єсмо опѧть привернули къ Склиню (Луцьк, 1445 *Р* 150).

ФОРМИ: *дав. одн.* **блудову** (1445 *Р* 150).

БЛЪГАРЄ, БЛОГАРЫ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы илїа воєвода... чини(м) знаменито... аже... панъ александро *(в ориг.* александо.— *Прим. вид.)* спатарь... добылъ на ⟨п⟩аноу мындри свою отчиноу на имѣ... блогары (Сучава, 1436 *Cost.* I, 454); и(н)и никто да несмѣетъ ты(х) монастирски(х) люди о(т)... блъгаре... соудити ани глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *наз.* **блъгаре** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **блогары** 1 (1436 *Cost.* I, 454); *зам. род.* о(т) **блъгаре** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125); *місц.* **оу Блъгарех** (1441 *DBAc* 35).

БЛЪГАРИНЪ *ч.* (2) болгарин: тѣмъ мы... дали єсмы... села... на имѧ рошїори гдє є(ст) негрило и пониже по(д) лѣсомъ гдє є(ст) павелъ блъгаринъ (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374); А такожє єсми потвердили монастироу... ⟨...оуси татарове⟩... и оуси бо(л)гарє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **блъгаринъ** (1434 *Cost.* I, 374); *знах. мн.* **бо(л)гарє** (1462 *Cost. D.* 11).

БЛЪЖЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали єсмы ємоу оу нашеи земли молдавскои... села на имѣ... парчино село и блъжещи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 467).

ФОРМИ: *наз.* **блъжещи** (1436 *Cost.* I, 467).

БЛЪКО *див.* **БЪЛКО**.

БЛЪКОЄ *див.* **БѪЛКОЄ**.

БЛЪЦАЦИ, БЛЪЦАЦЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... ожє... дали єсмы имъ... села на крълигѪтоури на имѧ гдє єст шерба паоушескоулъ... и блъцаци (Сучава,

1426 *Cost.* I, 182); и дали и потвърдили есми ... монастирю... едно село оу гърли Гътури на имѣ Блъцаціи (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *наз.* **блъцаци** 1 (1426 *Cost.* I, 182); **Блъцаціи** 1 (1473 *ШКН* 165).

БЛЫЩАНОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Былъ намъ чоломъ земенынъ Вруцкий, на имя Өедоръ Блыщановичъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Блыщановичъ** (1498 *ГВКЛ* 22).

БЛЮВИНИЧИ *мн.* (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* А жеребьемь имя: Вороновъ, Быковъ, Блювиничи (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **Блювиничи** (1463—1478 *РЕА* I, 35).

БЛЮСТИ *дієсл. недок.* (1) *(цсл.* блюсти) (чого) оберігати, стерегти (що): а города луцьска блюсти ми а никому не дати (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30).

ФОРМИ: *інф.* **блюсти** (бл. 1386 *Р* 30).

Див. ще **БЛЮСТИ СА**.

***БЛЮСТИ СА** *дієсл. недок.* (1) *(цсл.* блюсти сѧ) (чого) остерігатися, боятися: не блюдитесѧ ничего поидите (б. м. н., п.1341 *Р* 2).

ФОРМИ: *нак. сп. 2 ос. мн.* **блюдитесѧ** (п.1341 *Р* 2).

Див. ще **БЛЮСТИ**.

БО[1] *спол.* (25) *(зв'язує підрядні речення) (причинні — у постпозиції)* (23) бо, тому що, через те що: оставили есмы воитка при сулимовѣ бо воите(к) за другую половину да(л) м̃ ко(п) (Львів, 1412 *Р* 81); не поѣдемъ тамъ, бо мы о томъ ведаемъ, але своеи петки земли пылнуемо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а не оустоупатисѧ оу тое имѣнье ни дѣтем моим ани жадномому природъкоу нашомоу, бо продали есмо тое имѣнье кн(ѧ)зю Александроу Санъкгоушьковичоу вѣчьно и непороушно (Кременець, 1467 *AS* I, 63); И такъ абы есте знали ваша милость, бо исъ тымъ вашымъ посломъ и великого князя московъского посолъ до насъ прышолъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);

(із сполучником на другому місці) бо (2): а намъ... достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети; есмо бо нини... одино братя християне латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); не оубоися малая мое стада бл̃гоизволи бо оц̃ мои небесныі (б. м. н., поч. XV ст. *ОБРН* 141).

Див. ще **ИБО**.

БО[2] *част.* (2) *(підсилювальна)* ж, же, бо: мы Стефан воевода... знакомито чинимъ... яко хотѧ... предкоув наших... наслидова(ти)... се бо достаточнѣ и свои по тоумъ боудоучи записали и заобвѧзали так и мы... их воли... послоухати заоужды винни есми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284); А далей Борисъ на князя Костантина передъ нами рекъ: вѣдаю бо я ещо на тебе и иныхъ рѣчей много, але какъ того часъ будетъ, тогды буду мовити (Вільна, 1495 *АЛМ* 83—84).

***БОАЗНЬ** *див.* **БОЯЗНЬ**.

! BOAJEWYCZ ⟨BRAJEWYCZ⟩ *див.* **БРАЄВИЧЬ**.

***БОБОВЪ** *ч., невідм.* (6) *(молд.* бобоў) рід тканини: але полотно и бобовъ локтемъ да продаю(т), а соукна съ вигомъ да продаю(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

***БОБОТЕЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотарници были панъ мынзу(л) и петришоръ... и око(л)ныи межїаши боботещи... ивашко жоуде и михаилъ скоу(м)поу(л) (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *род.* **боботещи** (1446 *ПГСПМР*).

***БОБОШЕВЪ** *прикм.* (1): а от Бобошева хотарѧ, доловъ Шоумузомъ до устїа его (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Бобошева** (1424—1425 *DBAc* 19).

Пор. ***БОБОШЪ**.

***БОБОШЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* А хотаръ тому селу от Бобоша по старому хотару (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бобоша** (1424—1425 *DBAc* 19).

***БОБРОВНИКЪ** *ч.* (14) *(феодально залежний селянин, обов'язком якого було полювання на бобрів і нагляд за бобровими гонами)* бобровник: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы... а бобровникъ одинъ съ конемъ и со псомъ, а дохода ему грошъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); а с тое земли даеть сорокъ гроше(и) и полюдьѧ две ведре медоу а две коуници... а бобровнику пѧ(т) гроше(и) а пѧть восковъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бобровнику, бобро(в)никоу, бобро(в)нику** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93,93 зв.); *знах. одн.* **бобровникъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***БОБРОВЫЙ** *прикм.* (45) **1.** *(з хутра бобра)* бобровий (1): Я княз Михайло Иванович Роговицкий чиню знаменито... продал есми тое имене... за двесте коп... грошей... и за кожух бобровый сукномъ порънрыяномъ крытый (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

2. *(де водяться бобри)* бобровий (1): грань... зъ леса Лютыцею подъ задний островъ нашъ Росохи въ стависче бобровое, къ Соколю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2);

◇ бобровые гоны (41) угіддя, де водилися бобри: Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село... зъ людми данными и бобровыми гоны по Стыру (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); мы великии кн̃зь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... даемъ и дали есмо... село михлинъ оу луцкомъ повѣте... со всими оуходы и приходы... и з бобровыми гоны (Київ, 1433 *Р* 118—119); а имѣеть ленько заруби(ч) тые села держати вѣчно... съ гаи и з бобровыми гоиы (Житомир, 1433 *Р* 126—127); и мы порадивши сѧ из нашою радою... дали есмо ему село... из бобровыми гоны (Луцьк, 1451 *AS* I, 44); Я пан Янько Чаплич променїл есми... село своє... ис бобровыми гоны (Острог, 1466 *AS* I, 60); Я еще будучи в добром здоровю... дала есми... имене... з бобровыми гоны (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242); Видѣвши есмо службу намъ вѣрную... пана Петра Мушчича... дали есмо пану Петру Мушчичу... тая имѣнія... и зъ бобрыми (!) гоны (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); будуть воны тое село... держати... и зъ бобровыми гоны (Троки, 1498 *ГВКОО*); гоны бобровые гонивати (1) *див.* ***ГОНЫ**; ловы бобровые (1) *див.* **ЛОВЫ**.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **бобровый** (1475 *AS* I, 72); *знах. одн. с.* **бобровое** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. мн. ч.* **бобровые** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *ор. мн.* **бобровыми** 39 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *Р* 138; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1465 *AS* I, 57; 1470 *AS* I, 65, 67; 1487 *AS* I,86; 1497 *РИБ* 684; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **бобровими** 1 (1493 *АЛРГ* 56); **! бобрыми** 1 (1492 *АЛМ* 30).

! BOBROK ⟨БОБРУЙСЬК?⟩ *ч.* (1) *(назва міста у Троцькому воєводстві):* i słonimskoie wołosty zaczepili; Łachom, Bobrok, Łypeck (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Bobrok** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***БОБРУЙСКІИ** *прикм.* (1) *(пор.* Бобруйськ *у Віленському воєводстві):* и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой... а двои данники Жомойтскіи а Бобруйскіи... и мы въ тотъ дворецъ и въ данники Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Бобруйскіи** (1495 *РИБ* 620).

***БОБРЪ** *ч.* (5) **1.** бобер (4): а о суды межа головщина, о сокольее гнѣздо, о бобры, зъ еремя (!) (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); и мы... дали есмо... село... и з боры з бортъными землѧми и зъ бобры з бобровыми гоны и зъ зеремѧны (Луцьк, 1451 *Р* 156); Жаловала сѧ пани Василеваѧ Копачевича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она... оу доубровы, поущоу и оу входы оуеждчает, звер поужает, бобры оукрадомъ бьют (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

2. *(шкура бобра як рід податі)* бобер (1): а иде(т) с не(г) колода медоу и съ всеми пошлинамн з бобры и с куницами и с полю(д)емь (Київ, 1427 *Р* 108).

ФОРМИ: *знах. мн.* **бобры** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **бобры** (1427 *Р* 108; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *Р* 156).

БОБРЫКОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при томъ были свѣтки: ...пан Федко Бобрыкович, войтъ луцкый Вацюта (Луцьк, 1461 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бобрыкович** (1461 *AS* I, 54).

***БОБОУЛОВЪ** *прикм.* (3): И оуставше Анна, дочка Бобоулова, та заплатила оуси тоти вищеписаннїи нинѣзи (!) (Сучава, 1494 *BD* II, 32).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Бобоулова** (1494 *BD* II, 32); *дав. одн. ж.* **Бобоулови** (1494 *BD* II, 32).

***БОБЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор. слов.* Богдан, Боян, Борис): мы боѧре... станисла(в) милишєвъ, бо(б) оприша(к)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєре(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бо(б)** (1421 *Cost.* I, 142).

БОБЫНА *ч.* (1) *(особова назва)*: Я се есми я пан Опанасъ Бобына Хмелевский продал есми свою верную выслугу Хъмелевъ (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бобына** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

***БОВБЛИ** *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Боблі: поехали есмо дорожкою, што от Блаженика идеть кг Бовбломъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *род.* **Бовбол** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119, 120); *дав.* **Бовбломъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

БОВБЛЯНЕ *мн.* (2) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Бовбли): Мы Бовблян опытали, и Бовбляие рекли вси (Володимир, 1498 *Арх*ЮЗР 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз.* **Бовбляне** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах.* **Бовбляи** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

!БОВОЛНОУ ⟨БАВОЛНОУ⟩ *див.* ***БАВОЛНА.**

БОГ *див.* **БОГЪ** [1].

БОГАТА *ж.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві)*: те(м) мыи (!)... дали и потврьдили єсмы ємоу... его о(т)нни (!) и села(м) (!)... съ гри(н)дь о(т) богата, до(л)неи о(т) рен⟨т⟩є богата до оустїє грьла а(н)дрїеша (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* (от) **богата** (1459 *Cost. S.* 22).

***БОГАТЫИ** *прикм.* (4) **1.** багатий (2): А сєт мы Ѳеоктисть, митрополит молдавскїи, и съ оусими доуховными и пак и свѣцкими паны молдавскими, и богатыми и оубогими... вызнавами... аже мы слюбоуємь... велебномоу Казимирови (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289); а колї оу немецькомъ правѣ кмєть осѧдѣ(т) тогды нє можеть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оу мѣсто себѣ кметѧ такъ богато(г) ка(к) себѣ о(т) са(ди)ть (XV ст. *ВС* 39).

2. *(у функції іменника)* багатий, багач (2): а коли(ж) оубогый бгато(г) зове(т) о квал(т)ь, бгаты(и) о то(т) квалтъ имеєтсѧ очистити свѣ(т)кы алюбо имеєть быть осоуженъ (XV ст. *ВС* 30).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бгаты(и)** (XV ст. *ВС* 30); *знах. одн. ч.* **бгато(г)** 1 (XV ст. *ВС* 30);**богато(г)** 1 (XV ст. *ВС* 39); *ор. мн.* **богатыми** (1462 *BD* II, 289).

БОГАЧЬ *ч.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі)*: Я волчько боде(н)ковьскии Исвоими де(т)ми... вызнаваe(м)... и(ж)... продали єсмо... сѣлища наши... ис тыми озѣры... на имѧ озѣро нѣже(и) а богачь (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **богачь** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

БОГДАН *див.* **БОГДАНЪ.**

БОГДАНА [1] *ж.* (8) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали есми ємоу оу нашеи земли села на имѧ, на богданѣ где є(ст) баланъ и сынъ дражановъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); Тѣм мы... дали и потврьдили єсми ємоу... єдино село от наших селах, на нмѣ где бил Фєтє на Богдана (Сучава, 1488 *BD* I, 345).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на Богдана** (1488 *BD* I, 345); *місц. одн.* **на богданѣ** (1436 *Cost.* I, 444; 1453 *Cost.* II, 467, 468; 1468 *BD* I, 130; 1469 *BD* I, 138).

! БОГДАНА [2] *див.* **БОГДАНЪ.**

БОГДАНЕЩИ, БОГДЪНЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Тѣм мы ⟨⟨ви⟩дѣвше их право⟩ (!)ю службою до нас ⟨...от⟩ дѣда нашего от Ал⟨ександра воеводи... села⟩ на Крьлигътоурѣ, на имѣ Прочелничи... и Богданещи (б. м. н., 1490 *BD* I, 434); слоузѣ нашемоу, михоулоу пожароу, да є(ст) село, на имѣ богдънещїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз.* **богдънещїи** 2 (1491 *Cost. D.* 37); **Богданещи** 1 (1490 *BD* I, 434).

БОГДАНОВ *див.* **БОГДАНОВЪ.**

БОГДАНОВИЧ, БОГДАНОВИЧЪ, БОГДАНЪВИЧЪ *ч.* (5) *(особова назва)*: а при томъ были свѣдъци... па(н) васко бъ(г)дановьчь (Погоничі, 1422 *Р* 98); А при томъ былъ князь Иванъ Путятичъ... а панъ Немера Богдановичъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бъ(г)даиовьчь, Богданъвичъ, Богданович, Богдановичъ** (1422 *Р* 98; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1487 *AS* I, 87; 1495 *АЛМ* 89); *знах. одн.* **Богдановича** (1492 *AS* III, 24).

БОГДАНОВЪ, БОГДАНОВ *прикм.* (6): а на то вѣра... брати его, вира олекса(н)дрова, вира богданова (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); А при тых моих умовеных речах... были... пан Семашъко... а братанич мой родный пана Богдановъ сын Немѣра (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); А при томъ были... Ивашко Литавор Богдаиов сын Хребтовича, а писар наш Ивашко Ѧцкович Владыка (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Богданов, Богдановъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *AS* I, 241); *наз. одн. ж.* **богданова** (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1401 *RIR;* 1411 *Cost.* I,84; 1432 *Cost.* I, 338).

Пор. **БОГДАНЪ.**

БОГДАНЪ, БОГДАН, БОГДАНЬ, БОГДАНА *ч.* (304) *(особова назва, пор. гр.*Θεόδωρος): а се землѧне панъ ходько быбельскии... богданъ тивунъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); а на то свѣдоци... панъ бъданъ лѧшковьскии (Львів, 1386 *Р* 31); а при то(м) былъ... богда(н) дїа(к) (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343); А иа то ест вѣра иашего господства... и вѣра прѣвъзлюблених сынов господства ми Александра и Богдана-Влада (Сучава, 1479 *BD* I, 221—222); А при ⟨томъ⟩ *(в ориг.* а при мл были.— *Прим. вид.)* были: ключникъ луцкий Богдан Сенкович Гоский (Луцьк, 1494 *AS* I, 102); Билъ намъ чоломъ бояринъ Полоцкїй Богданъ Остафьевичъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); А на то ест вѣра... Богдана воеводи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **богдан, богданъ, богдань, Bohdan, богда(и), бъдаиъ** 43 (1359 *Р* 10; 1386 *Р* 31; 1400 *DIR«A»* 433; 1421 *Cost.* I, 142; 1445 *Cost.* II, 730; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1470 *AS* I, 65; 1484 *ЯМ;* 1496 *ВМКФС;* 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **! богдана** 1 (1451 *Cost.* II, 402); *зам. род.* **вѣра... богданъ** 1 (1451 *Cost.* II, 400); *зам. ор.* **ис моимъ сыньми олексанъдро и Богданъ** 1 (1392 *Cost.* I, 7); *род. одн.* **богдана, Bohdana, бо(г)даиа, богда(н), Богдаи(а), бог(д)ана, Богдан⟨а⟩** (1393 *Cost.* I, 14; 1400 *DIR«A»* 433; 1430 *Rev;* 1437 *Cost.* I, 516; 1446 *Cost.* II, 238; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1473 *BD* I, 182; 1478 *BD* I, 219; 1479 *BD* I, 226; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *дав. одн.* **Богдану, Бог(д)аиоу** (1461 *BD* I, 45; 1465 *АкВАК* III, 4; 1479 *BD* I, 222; 1480 *DC* 8, 11; 1493 *CVD* 6; 1495 *ВСоб;* 1496 *AS* I, 244; 1480 *DC* 12; 1498 *АЛМ* 159); *знах. одн.* **Богдана** (1488 *AS* I, 242;

1495 *ВСоб;* 1496 *ВМКФС;* 1498 *АЛМ* 159, 169); *ор. одн.* **Богданом, Богданомъ, богдано(м)** (1401 *RIR,* 1411 *Cost.* I, 84; 1456 *Cost.* II, 583; 1496 *BD* II, 402; 1499 *BD* II, 419, 425).

БОГДАНЪВИЧЪ *див.* **БОГДАНОВИЧ.**

БОГДАНЬ *див.* **БОГДАНЪ.**

БОГДЪНЄЩІИ *див.* **БОГДАНЄЩИ.**

БОГОВИТИН *див.* **БОГОВИТИНЪ.**

БОГОВИТИНОВИЧ, БОГОВИТИНОВИЧЪ, БОГОВИТИНОВИЧЬ *ч.* (17) *(особова назва):* А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ и панъ Левъ Боговитиновичъ, ключникъ Берестейскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Я Петръ Боговитинович сознаваю симъ моим листом... иж... дал єсми братаничоу своємоу ... имѣньє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244); делал его милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боговитинович, Боговитиновичъ, Боговитиновичь, Б‹о›говитинович** (1401 *АкВАК* III, 2; 1466 *AS* I, 61; 1467 *AS* I, 63; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 80; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 239; 1491 *AS* I, 97; 1496 *AS* I, 244, 245; 1497 *AS* I, 112); *знах. одн.* **Б‹о›говитиновича** (1497 *AS* I, 112); *ор. одн.* **Боговитиновичомъ** 1 (1497 *АЛРГ* 79); **! Боготиновичомъ** 1 (1496 *АЛМ* 128).

БОГОВИТИНЪ, БОГОВИТИН *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были сведъки, наша верная рад(а): ...пан Боговитин (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а при том были светки, наша верная рада: владыка луцкий Феодосий... пан Боговитинъ (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боговитин, Боговитинъ** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV 11).

***БОГОЛЮБЕЗНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* боголюбьзнъ, *гр.* θεόφιλος, φιλόθεος) угодний богові: Сє я кнѧзъ юріа холмъскии... придали єсмо к црквви бжои... села стрижово слепче... к столцу єп(с)пїи холмъскоє при бголюбезномъ калисти єп(с)пи холмъскомъ и бєлъзскомъ (Холм, 1376 *P* 22).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **при бголюбезномъ** (1376 *P* 22)

***БОГОМАТИ** *ж.* (27) (*цсл.* богомати) 1. божа мати, богомати (20): Милостию Божею и светое его Богоматери, и светого Иоанъна Богослова, я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... даанїѧ... таковїи да есть проклѧ(т) о(т) га ба и спса нашего їу ха, и о(т) прѣч(с)тыѧ его бгомтрє (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. церква на честь божої матері (7): и я дамъ на прч(с)тую бо(г)мтрь десѧтую бочку ис того Става (Луцьк, 1445 *P* 150); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **богоматери, бгомтри** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1376 *P* 22; 1398 *ДГПМ,* 1429 *P* 114; 1489 *BD* I, 378; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36; *BD* II, 149, 155; 1500 *АСД* II, № 3); **богоматєрє, бгомтрє** 9 (1486 *АкЮЗР* 1, 295; 1488 *BD* I, 343, 357; *ДГСПМ;* 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ;* 1499 *АСД* VI, 3; 1500 *Cost. S.* 231); **богоматеры** 2 (1500 *АСД* II, № 3, № 4); *дав. одн.* **б‹о›гоматєри** (1470 *AS* I, 67); *знах. одн.* **богоматєрь, бо(г)мтрь** 2 (1445 *P* 150; 1499 *АСД* VI, 2); **богоматеръ** 1 (1499 *АСД* VI, 3); *зам. род.* от **богоматєрь,** о(т) **бгоматєрь** 2 (1488 *BD* I, 349; *ДГСВМШ*).

***БОГОМОЛЄ** *с.* (1) (*цсл.* богомолиє) молитва за помин душі: Сє я кнѧзъ юріа холмъскии... придали єсмо к црквви бжои преч(с)тои бгомтри на бгомоле вєчистоє села стрижово слєпчє космово (Холм, 1376 *P* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бгомолє** (1376 *P* 22).

***БОГОМОЛЄБНИКЪ** *ч.* (1) *(епітет духовної особи)* богомолець: коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ... на(ш) бгомолебни(к) по(п) роуси(н) съ свои(м) сно(м) богдано(м) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бгомолєбни(к)** (1456 *Cost.* II, 583). *Див. ще* **БОГОМОЛЕЦЪ.**

БОГОМОЛЕЦЪ *ч.* (4) (*цсл.* богомольць) *(епітет духовної особи)* богомолець: Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *наз. одн.* **богомолецъ** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **бгомолєць** 1 (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **бгомо(л)ца** (1467 *СП* № 13).

Див. ще ***БОГОМОЛЕБНИКЪ.**

БОГОМОЛЪЯ *ж.* (1) (*цсл.* богомолиє) *(місце, де відбуваються моління)* церква: и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **богомолъя** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

***БОГОНОСЄЦЪ** *ч.* (1) (*цсл.* богоносьць, *гр.* θεοφόρος) *(титул святого Ігнатія)* богоносець: въ днь (!) стго игнатіа бгоно(с)ц(а) (Сучава, 1414 *Cost.* I, 112).

ФОРМИ: *род. одн.* **бгоно(с)ц(а)** (1414 *Cost.* I, 112).

***БОГОНОСНЫИ** *прикм.* (21) (*цсл.* богоносьнъ, *гр.* θεοφόρος) *(який носить бога в серці)* богоносний, благочестивий: а коли которы господарь порушитъ таковыи да єстъ проклѧтъ о(т) га ба... и о(т) тиі стхъ и бгоносныхъ о(т)цъ никєискыхъ и о(т) усѣхъ стхъ (Сучава, 1403 *ДГАА*); поклонили сѧ єсмы... антонїю и Ѳео(до)сїю и прочи(м) прп(д)бны(м) и бгоносны(м) оце(м) печерьскы(м) (Київ, 1446 *P* 154); А кто сѧ покоусит пороушити нашего даанїѧ... тот да єст проклѧт... от свѧтых тиі богоносных отець иже въ Никеи (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *род. мн.* **богоносныхъ, богоносных, богоносны(х), бгоносиыхъ, бгоносны(х), бого‹но›сны(х), бого‹нос›ных** 14 (1403 *ДГАА;* 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 679; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *ПГСММ;* 1446 *P* 154; 1448 *Cost.* II, 366; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531; 1499 *BD* II, 149 і т. ін.); **богоносиих, богоносии(х)** 6 (1455 *Cost.* II, 564; 1458 *BD* I, 9; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 437; 1492 *BD* I, 511; 1497 *BD* II, 100); *дав. мн.* **бгоносны(м)** (1446 *P* 154).

БОГОРОДИЦА *ж.* (74) (*цсл.* богородица, *гр.* θεοτόκος) **1.** богородиця (61): а иванъ губъка... купилъ єсть тотъ мунастырь имєнємь калениковъ црквъ стоѣ бци оуспѣньє причистоѣ (!) (Перемишль, 1378 *P* 26); А хто сію грамоту мою порушитъ... тому судитъ Богъ и Святая Богородица (Київ, 1398 *ДГПМ*); мы александръ воєвода... знаємо чины(м)... понєже... дали єсмы монастироу оуспєнїоу прѣ‹с›тѣи богородици што є(ст) на бистрици... двѣ пасѣкы (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); азъ... александрь воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали и потвердили єсми обро(к) нашемоу монастирю о(т) молдавице, идеже є(ст) хра(м) стаго бговѣщениа прѣстѣи бци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); И оутокмивш‹и› и заплативши господство мы въсе вышеписанное, а аз господство мы оу том въстах... и оучинили єсмо въ задоушїе... дъщери нашеи ... и дали есмо... села... свѧтомоу монастири що на Быстрици, идеже ест храм оуспєнїє прѣсвѧтыѧ владычици нашеи богородици и приснодѣвѣи Марїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

2. церква, побудована на честь богородиці (3): Се язъ великыї кнѦ(з) дмитриї олгирдовичь помолилсѦ єсмъ боу... далъ єсмь сто(ї) бци гнидковича лукно (б. м. н., 1386 *P* 33); Се язъ кнѦзь олексанъдро володимировичь... далъ єсмь десѦтину с(с)тѣ (!) бци оу лаврошевѣ манастырь (Лаврашів, 1429 *P* 113); а на(м) тое земли о(т) пр(с)то(и) бции е о(т)води(ти) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*);

◇ Воведеніе Богородици (2) *див.* ***ВОВЕДЕНІЕ;** pokrowa Bohorodiczi (1) *див.* **ПОКРОВА;** покровъ богородици (2) *див.* ***ПОКРОВЪ;** рождєство богородици (2) *див.* **РОЖДЄСТВО;** свѦтая богородица (2) *див.* **СВѦТЫИ** 1; оуспєньє богородици (1) *див.* **ОУСПЄНІЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **Богородица** 1 (1398 *ДГПМ*); **б(д)цѦ** 1 (1422 *DIR* фотокоп. 35); *род. одн.* **богородици, бци, Bohorodiczi** 9 (1378 *P* 26; 1395 *GL* 166; 1399 *P* 59; 1415 *P* 87; 1449 *Cost.* II, 379; 1470 *BD* I, 150; 1498 *ЧІАФ;* 1499 *BD* II, 154); **богородица, бца, бдца** 9 (1398 *ДГПМ;* 1443 *ПГСММ;* 1446 *P* 154, 155; 1470 *ОБРН* 129; 1473 *BD* I, 181; 1488 *ДГСПМ*); **богородицѦ, бцѦ, бцѣ, ! богородицѫ, бцѫ** 7 (1352 *P* 6; 1434 *P* 131; 1440 *Mih. Doc.* 208; 1443 *ДГСПМН;* 1459 *BD* I, 34; 1470 *BD* I, 153); *дав. одн.* **богородици, бци, бци, б(д)ци** 44 (1386 *P* 33; 1409 *DIR«A»* 437; 1415 *Cost.* I, 116; 1439 *Cost.* II, 59; 1447 *Cost.* II, 281; 1455 *Cost.* II, 544; 1457 *BD* I, 4; 1467 *BD* I, 120; 1490 *BD* I, 436; 1492 *BD* 1, 510 і т. ін.); **богородицє, бцє** 3 (1453 *Cost.* II, 461; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1491 *BD* I, 473).

***БОГОРОДИЦѦ** *див.* **БОГОРОДИЦА.**

***БОГОСЛОВЪ** *ч.* (4) (*цсл.* богословъ, *гр.* θεολόγος) (*титул євангеліста Іоана*) богослов (3): Милостию Божею и светое его Богоматери, и светого Иоанъна Богослова, я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); мы стефа(н) воєво(д)а... знамєніто чини(м)... оже...дали и потвєрдили єсми томоу стомоу монастироу сєла... и... монастиръ, гдє є(ст) хра(м) стго бгослова (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10—11); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ... и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маетностей на Волыню, ку церкви соборной Луцкой святого Иоанна Богослова, отъ князя Луцкого и Володимерского Люборта Кгедиминовича (Городно, 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1);

святыи Иоаннъ Богословъ (1) див. **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *род. одн.* **Богослова, бгослова** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1; 1462 *Cost. D.* 11; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1); *дав. одн.* **Богослову** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

***БОГОСПАСАЄМЫИ** *прикм.* (2) благоденствуючий; такий, що знаходиться під опікою бога: Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а всими церквями... радити... въ богоспасаемыхъ городахъ въ Луцку и въ Острозе (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м)... нашего патріа(р)шеского благословєніѦ, а велики(х) господарей свои(х) владѣющи(х) велики(м) княженїє(м) роускимъ и кїєво(м) бгоспасаемымъ градо(м) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **бгоспасаємымъ** (1481 *ГПМ*); *місц. мн.* **въ богоспасаемыхъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

!БОГОТИНОВИЧОМЪ ⟨БОГОВИТИНОВИЧОМЪ⟩ *див.* **БОГОВИТИНОВИЧ.**

***БОГОТИНЪ** *див.* **БОХОТИНЪ.**

БОГОТИНЬСКЫИ *прикм.* (1): а єще монастирь боготиньскыи имаєтъ слухати о(т) того монастирѦ (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **боготиньскыи** (1411 *Mih. Alb.*). *Пор.* **БОХОТИНЪ.**

***БОГОѦВЛѢНЬЄ** *с.* (2) (*цсл.* богоявлєниє, *гр.* θεοφάνεια) (*назва церковного свята, також календарна дата*) богоявлення, водохрещі: на крѣпость сєму нашєму листу нашю печѦть привѣсили єсмъ, в нашємъ городѣ, в сочѦвѣ, въ день свѦтго богоѦвлѣньѦ кр(с)щчѣньѦ г(с)ьнѦ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *род. одн.* **богоѦвлѣньѦ** (1395 *Cost.* II, 612, 613).

БОГОУШ, БОГОУШЪ, БОГОУШЬ *ч.* (35) (*особова назва, стч.* Bohuš, *пор.* Богуславъ): мы александръ воєвода... чиии(м) зиаменито... оже... слуга иашъ вѣрныи па(н) богу(ш) служи(л) на(м), правою и вѣрною службою (Сучава, 1422 *ДГОБ*); мы... князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ... видѣвъ... службу... пана Богуша Оверкича Тимоха... надаемо волности в(шеля)коѣ... єму (Луцьк, 1438 *P* 140); А при том был... пан Богоушь Боговитинович (Острог, 1466 *AS* I, 61); А при томъ былъ... дьякъ князя великого панъ Богушъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Богуш, Богоуш, Богушъ, богоушъ, Богушь, Богоушь, богу(ш)** (1422 *ДГОБ;* 1434 *Cost.* II, 666; 1445 *Cost.* II, 730; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1466 *AS* I, 61; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 81; 1487 *AS* I, 239; 1491 *AS* I, 97; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); *род. одн.* **богоуша, Богуша, богу(ш)** (1432 *Cost.* I, 338; 1436 *Cost.* I, 455; 1438 *P* 140; 1443 *ДГСПМН; Cost.* II, 120, 129, 156, 180; *ПГСММ* і т. ін.); *дав. одн.* **Богушеви** (1499 *BD* II, 450); *знах. одн.* **Богуша** (1499 *BD* II, 447); *ор. одн.* **Богушомъ** (1499 *BD* II, 447).

***БОГОУШОВЪ** *прикм.* (1): Я Пєтръ Боговитинович сознаваю симъ моим листом... иж... дал єсми братаничоу своємоу Богданоу, пана Богоушовоу сыноу, имѣньє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Богоушовоу** (1496 *AS* 1, 244). *Пор.* **БОГОУШ.**

БОГОУШЪ *див.* **БОГОУШ.**

БОГОУШЬ *див.* **БОГОУШ.**

БОГЪ [1], **БОГЬ, БОГ** *ч.* (636) бог (496): А ще ли хто... сия... повелеиия... переступитъ дерзнетъ... отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); просити му ба за королѦ и за королєвы намѣстъкы (Казимир, п. 1349 *P* 4); А хто сію грамоту мою порушитъ... тому судитъ Богъ и Святая Богородица во второе и страшное Христово пришествіе (Київ, 1398 *ДГПМ*); мы Стєфанъ воєво(да)... знамєнито чини(м)... оже... оумыслихмо съ нашєѦ доброѦ волея и о(т) ба помощиа да оутвърдимо на(ш) монастиръ еже є(ст) на молдавици (Сучава, 1443 *ПГСММ*); отъколє далъ милый богъ оу роуки Стефаноу воеводє отъчиноу его... а онъ слоужилъ и слоужить господароу своємоу (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); А по нашем животѣ, кто боудеть господарь нашеи земли, от дѣтеи наших или от нашегс родоу, или пакь боуд кого богъ изберєть господаремь быти нашеи земли молдавскои, тот бы нє пороушиль нашего даанїа (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174);

◇ бога и правду знаючи (1) по правді і совісті: тогды... мно(г) добры(х) люди ис право(м) оумѣючи(х) рады оуживши(х) и оу єдин(с)твѣ воли нашеи бга и правду знаю(ч) осудили єсмы... ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту.... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *P* 70); з бога милостію (1) (*титул*) з ласки бога: мы Стефаи воевода... знамєнито чиним... оже слоубоуєм... господарєви нашемоу миломоу Кизимировѣ, з бога милостію кролєвѣ полскомоу (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); перєдъ бога поити (1), поити перєд бог (1) померти: и я, познав по соби, иже с тое раны маю пойти перед Бог, записую Пресвятой Божей Матери Земенского

села по своей души Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); а вы хотѧ и сами отъ цара о(т)ца моєго котори(и) же передъ бога пошолъ черес трєта потому жъ присѧги хотели были естє, нинє пакъ сєго годоу потомужъ и отъ насъ о томъ дєлє оускazали естє поправъдє пє(р)вє(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); богъ нє даи (9), божє нє давай (4), божє нє даи (13) *(вставні слова):* не дай бог, не дай боже, не призведи господи: пак ли бы єго жь б͠ъ нє даи хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ (!) исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы... хочемы єго о(т)стати... а ни в чємъ єго не хочємъ послушни быти (Лучиця, 1388 *P* 39); а єго, бж͠е нє даи, аж бы сѧ що стало над нами самыми, алибо над нашими паны, а землѧмъ миръ правы держати и вѣчны (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); А божє того нє давай, если по нашомъ животѣ наслѣдниковъ нашихъ къ тому имѣнью ко Здєтєлѣ не будєть тоє имѣнє Здєтєлъ ‹дер›жати и они мають тыє двѣ копѣ грошей давать и пятнадцать бочокъ жита солянокъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); богъ дасть (6), дасть богъ (10) *(вставні слова) (уживаються при вираженні надії, сподівання на добре завершення чого)* бог дасть: а коли б͠ъ дасть стану митрополитомъ я за то слѹбоую и хочю дати ожє б͠ъ дасть моєму милому г(с)дрю королю двѣ стѣ гривєнъ рускихъ (Опатів, 1398 *ЗЛЄІК*); И мы были тоє именье єму дали во опеканьє до нашого, ажъ дасть богъ щасного, прыєханья (Краків, 1489 *РИБ* 437); ажъ богъ дасть по(д)ближаємъся та(м) по(д) оукраины к тымъ нашымъ панъствомъ и отътоуль дасть богъ выправимъ и шлємъ до тебе нш͠ы(х) пословъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*); Бог допоустилъ (що на кого) (1) сталася божа воля (над ким), помер (хто): Ино єстлибы што на мєнє Бог допоустил и жена моѧ кнѧгини Улиѧна маєт седети на вдовим столци (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); богъ отъ сєго свєта взялъ (1), богъ с того свєта взялъ (кого) (1), богъ с того свєта собралъ (кого) (1) помер (хто), богові душу віддав (хто): Казалъ єго мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти прыятєлю своєму поклонитисє а каза(л) твоє(и) мл(с)ти поведити прыгодоу нашу... ижъ о(т)ца нашого прыятеля вашоє мл(с)ти казимєра короля по(л)ского... богъ доушу єго мл(с)ти с того свєта собралъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); богъ милы(и) о(т)ца нашого короля єго мл(с)ти с того свєта взялъ (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); как богь порочил (1) як бог дав, як судилося: и пал єсмь въ ръцѧ господиноу Басарабє воєводє, та мє дръжит окован, как ми богь поръчил (Торговище, 1481 *BD* II, 358); про богъ (1) ради бога: возми, панє костє, тоє, бо инoє ничо(г) нє имаю, а що боудєть болшє, ты ми про б͠ъ о(т)поусти (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); божє вховай (2) *(вставні слова)* не дай боже, не доведи господи: А естли бы сѧ, Боже вховай, тыи мыта надказили, тогды маєт он... тыи мыта нам спустити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83); божє заховаи того (1), чого Боже заховай (1) *(вставні слова)* не доведи господи (до чого), боже сохрани, боронь боже (від чого): а тако(ж) да сѧ нє станови(т)... наши(м) тръговцє(н) (!) тръговлю... хотѧ размиріє боу(де)тъ, б͠є заховаи то(г) (Вaслуй, 1437 *Cost.* II, 709); а чого Б‹о›жє заховай што сѧ надомною пригодит, по моємъ животѣ не вступати сѧ в тую землю жонѣ моєй (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); богъ мєнє побии (1) побий мене сила божа: алюбо отъ иноє стороны гдє моѧ сила нестечєть а рать на конь оузъсѧдєть, а я о томъ оузъвєдаю а к тобє исъ птичєю языкъ вєсти нє пошлю землю и нєбо котори(и) и створи(л) богъ мєнє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); видѧчи бога прєдо очима (1) *див.* **ВИДѢТИ 3**; възвѣдати сѧ передъ богомъ (1), оувѣдати сѧ пєрє(д) богомъ (1) *див.* ***ОУВѢДАТИ СѦ**; господь богъ (73) *див.* **ГОСПОДЬ**; даи божє (1) *див.* **ДАТИ 1**; далъ Богъ (1) *див.* **ДАТИ 1**; далъ бы богъ (1) *див.* **ДАТИ 1**; дѧкуючи богу (1) *див.* ***ДЯКОВАТИ**; имаючи бога прєд очима (2) *див.* **ИМАТИ** [2]; имєти бога прєдъ очима (1) *див.* **ИМѢТИ**; поити кь богу (1) *див.* **ПОИТИ** [1] **1**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **богъ, богь, бог, бо(г), boh** 197 (1398 *ДГПМ;* 1420 *Cost.* I, 136; 1429 *Cost.* I, 243; 1435 *МЭФ;* 1443 *BAM* 41; 1454 *AS* III, 10; 1460 *Cost. S.* 41; 1470 *BD* I, 148; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *ск. н.* **б͠ъ, б͠ь, бг͠ъ, бг͠ь, бг͠, б͠ъ, б͠ь** 175 (бл. 1350 *P* 8; 1386 *P* 30; 1398 *ЗЛЄІК;* 1400 *Cost.* II, 619; 1414 *Cost.* I, 112; 1422 *DIR* № 35; 1427 *Cost.* I, 194; 1433 *Cost.* I, 350; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *род. одн.* **бога** 66 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1403 *ДГАА;* 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1456 *ГПХМ;* 1470 *BD* I, 147; 1479 *BD* II, 351; 1481 *BD* I, 256; 1487 *BD* I, 310; 1490 *BD* I, 419; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); *ск. н.* **б͠а, бг͠а, ба, бга** 82 (1386 *P* 30; 1400 *DIR«A»* 433; 1414 *DIR«A»* 441; 1427 *P* 108; 1440 *Mih.* 208; 1445 *Cost.* II, 726; 1449 *Cost.* II, 392; 1455 *Cost.* II, 525; 1460 *DIR«A»* 515; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *дав. одн.* **богоу, богу** 15 (1401 *АкВАК* III, 2; 1431 *Cost.* I, 325; 1457 *BD* I, 5; 1467 *BD* I, 120; 1487 *BD* I, 311, 313; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1497 *BD* II, 101; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); *ск. н.* **боу, бго͠у, бгу͠** 14 (1386 *P* 30, 33; 1434 *P* 130; 1446 *P* 154; 1453 *Cost.* II, 454; 1455 *Cost.* II, 774; 1486 *DC* 144; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ; DC* 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *зам. ор. одн.* перед **Богови** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *знах. одн.* **бога, boha** 19 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1421 *P* 94; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1458 *BD* I, 9; 1484 *ЯМ;* 1489 *BD* I, 378; 1499 *BD* II, 149; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **Бог** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *ск. н.* **б͠а, ба, бг͠а** 11 (п. 1349 *P* 4; 1404 *P* 70; 1453 *Cost.* II, 766; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531, 564; 1456 *ЭСФ;* 1488 *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1490 *DC* 149; XV ст. *BC* 33 зв.); *ор. одн.* **богомъ, богом, bohom, богомь, б‹ог›омь** 9 (1401 *АкВАК* III, 2; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1462 *BD* II, 290; 1465 *АкВАК* III, 4; 1470 *AS* I, 67; 1476 *BD* I, 216, 217; 1497 *BD* II, 100); **! быгомъ** 1 (1443—1446 *P* 147); *ск. н.* **бг͠о(м), бг͠омъ, б͠(г)мъ, бгмъ, б(г)мь, б͠омъ, бг͠омь, бм͠ъ** 11 (бл. 1350 *P* 8; 1385 *P* 28; 1386 *P* 33; 1390 *P* 176; 1427 *P* 108; 1435 *P* 132; 1446 *P* 154; 1483 *ВОРСР* 178; 1487 *ВОРСР* 178; поч. XV ст. *P* 76 і т. ін.); *місц. одн.* **по бозѣ** 4 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 216); **оу бозѧ** 1 (1467 *BD* II, 297); *кл. ф.* **божє, Б‹о›жє** 14 (1442 *Cost.* II, 716, 719; 1449 *Cost.* II, 747; 1462 *BD* II, 289; 1466 *AS* I, 60; 1468 *BD* II, 302; 1490 *AS* I, 92; 1493 *ПОСВВ* 151 зв; 1499 *BD* II, 421, 423; *АСД* VI, 3 і т. ін.); *ск. н.* **бжє, бж͠є, б͠є** 8 (1437 *Cost.* II, 709; 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 766; 1454 *P* 162; 1455 *Cost.* II, 769, 770); **бо(г), богь** 2 (1412 *P* 81); *ск. н.* **б͠ъ, бъ** 6 (1388 *P* 39; 1401 *P* 64; 1411 *Cost.* II, 638; 1433—1443 *АРМ;* 1436 *Cost.* II, 707; 1457 *Cost.* II, 811).

***БОГЪ** [2] *ч.* (1) *(назва річки)* Південний Буг: и мы єсмо єму и записали... сѣла оу крємєнєцкой волости на имѧ: Цєцєновци, а Красилов на Случи, а Захаровци на Богу (Луцьк, 1444 *AS* I, 40).

ФОРМИ: *місц. одн.* на **Богу** (1444 *AS* I, 40).

***БОГЪДАНЪ** *див.* **БОГДАНЪ**.

БОГЬ *див.* **БОГЪ** [1].

БОДАКИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бодаки: А мнѣ... достали сѧ тыє села на имѧ: Олєксинѣць... а Бодаки (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз.* **Бодаки** (1482 *AS* I, 81).

БОДЄ *див.* **БОДѢ**.

***БОДЄНКОВЬСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* я волчько бодє(н)ковьскии исвоими дє(т)ми... вызнаває(м) си(м)

свои(м) листо(м)... и(ж) єсмо то оучинили... длѧ бо(л)шаго оужитку нашего (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боде(н)ковьскии** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

БОДЕЩИ, БОДЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* того ради и г(с)во ми, даемъ... именуємаа села на побратѣ три села на имѧ нѣгомирещи и юрчещи и бодещи (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); мы стефа(н) воєво(д)... знаменито чини(м)... оже... дали єсми се(с) ли(ст)... на то оу трїє(х) монастирски(х) села що прислоухаю(т) къ монастирю именемъ селамъ бодещїи и татарїи и юрканїи на побратѧ... а оу ти(х)... г сєла(х) да нє смѣєть... ходити ни єдинъ на(ш) оурѧ(д)ни(к) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

ФОРМИ: *наз.* **бодєщи** 1 (1443 *ДГСПМН*); **бодєщїи** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *род.* **Бъдещи** (1443 *Cost.* II, 155).

***БОДНАРСКИЙ** *прикм.* (1) ◇ д в о р и щ е Б о д н а р с к о е *див.* **ДВОРИЩЕ**.

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **Боднарская** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

БОДѢ, БОДЄ *ч.* (34) *(особова назва, молд., пор. болг.* Бода): а на то є(ст) вѣра... пана боди (Сучава, 1443 *Cost.* II, 180); да осадит Бодѣ соби сєло и да оучинит соби пасикоу (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); И оуставше наши слоуги Стан Грама и братїѧ его Сима и Бодѣ и Богдан та заплатили... пинѣзи (Сучава, 1493 *CVD* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бодѣ** 13 (1466 *BD* I, 113; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170; *Cost. S.* 88; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1476 *BD* I, 209; 1493 *CVD* 6 і т. ін.); **Боде** 1 (1470 *BD* I, 153); *род. одн.* **боди** 13 (1443 *Cost.* II, 180; 1470 *BD* I, 148; *BD* II, 310; *DIR«A»* 522; 1471 *BD* I, 164; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 182; 1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4 і т. ін.); **Бодѣ** 2 (1489 *BD* I, 374); **боды** 1 (1471 *DIR«A»* 525); *дав. одн.* **Боди** 3 (1466 *BD* I, 113; 1493 *CVD* 6); **Бодѣ** 1 (1493 *CVD* 6).

***БОЄРИНЪ** *див.* **БОЯРИНЪ**.

БОЖЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѧ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х)... слоужбою до на(с)... дали єсми и(м)... села на имѣ кълимънєщи... и божєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз.* **божєщи** (1448 *Cost.* II, 316).

***БОЖИИ** *див.* **БОЖЇИ**.

БОЖЇИ *прикм.* (848) **а)** *(який походить від бога)* божий (32): своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити. ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); тогды мы имѣемъ на его землю потѧгнути, на землю королѧ оугоръского, з б͠жиєю помочїю. и чинити што коли буде(м) болшє мочи оучинити нашего господарѧ, королѧ польского дѣлѧ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); єстли бы сѣ пригодило с которого допоущенїѧ божїєго... иж бы мы от нѣкоторого нєпрїѧтелѣ моцнего... та въидемо ис нашеи земли... тогди их милости земли да соут отворени нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422);

б о ж а в о л я с т а н е т с я (2), с т а н є т с ѧ в о л ѧ б о ж ѧ (2) (над ким) хтось помре: а б⟨о⟩жє того не давай єстли сѧ станєт надо мною волѧ божѧ, ино кто ближний мой отложит тии гроши... а имєнє возмет... (Острог, 1488 *AS* I, 88); А если ся надъ нами Божья воля станеть, ино коли хто по нашом животѣ съ наслѣдниковъ нашихъ будеть тое имѣнье... держати, и они мають тые двѣ копѣ грошей давати (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); з б о ж и о и в о л и (1) з божої волі; так и мы, з божиои воли, их власного дѣдичеваня поживами, их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоуждьі винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

б о ж и є и м и л о с т и (12), м и л о с т и б о ж и и (5), з (и з, с ъ) б о ж є и м и л о с т и (16), и з м и л о с т и б о ж и и (1), б о ж ї є ю м и л о с т ї ю (100), м и л о с т ї ю б о ж ї є ю (550), з а б о ж ь е ю м и л о с т и ю (1), з б о ж ї є ю м и л о с т ї ю (3) *(формула, що додавалася до титулу або імені світських і церковних правителів)* божою милістю, милістю божою: Милостию божею и светое его Богоматери, и светого Иоанъна Богослова, я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь, изгадалъ есми самъ о своюй души... хотечи душу спасти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Б͠жіи мл(с)ти мы кнѧзь федоръ любортовичь чинимъ свѣдочно и знаемо... аже што панъ данило задеревецкии дажбоговичь замѣнилъсѧ селы ис воитомъ исъ зудечовьскимъ (Зудечів, 1411 *Р* 78—79); мы болєславъ инако швитрикгайло з божьєи мл(с)ти кнѧзь черниговскии и иньі(х) знаемо то чини(м)... аже даровали єсмо и даемъ слузѣ нашему юркови козенѧти на своємъ селѣ на хватовцехъ н͠ копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); прєна(і)ѧснѣишеє кнѧжѧ и па(н) казимирѣ (!), з б͠жїєю мл(с)тїю, коро(л) полски, господаръ нашъ мл(с)тивыи, иа(с) напомѧноу(л) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); по(д)писана бысть сия капли (ца повелѣнї)емъ великодержавного короля пресветлого казимира за божьею м͠лтию короля польского (Краків, 1478 *ОБРН* 130); Божью милостїю и господара нашого здоровьемъ великого короля Александра, мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4); d e s i a t e r o b o ż i p r i k a z a n i (1) *див.* ***DESIATERO;**

б) *(присвячений богові)* божий (22): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой приданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковнои земли, которая къ той Церкви Божей Пречыстей Богоматеры прислухаетъ (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

б о ж а я с л у ж б а (1) богослужіння, відправа: Про то я... записала есми... к манастыру... село Корчичи... и зо всими тыми доходы, што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали и намъ самимъ, а по тому игумену Спаскому Андрею... ижъ бы себѣ держалъ попа, ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобриьь, 1401 *АкВАК* III, 2);

в) *(про рік християнського літочислення)* божий (6): на то жъ дали єсмы грамоту (с)и... подъ леты б͠жими а͠. ю͠ и т͠. п͠. з͠. є͠ м(с)цѧ ноѧбрѧ оу ѳ͠ и͠ днь (!) (б. м. н., 1387 *СП* № 12); А псанъ у Вилни, априля мѣсяца 30 день, индиктъ 14, лѣта Божего тысячного чотыриста пятдесятного и первого (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Пса(н) оу вилни лѣта б(ж)иего... чотыриста девѧтьдєсѧть девѧтого (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

г) *(у присвійному значенні)* божий, бога (33): wo ime Bożie stansia (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); про тъ жь ѧзъ... присѧглъ єсмъ б͠гу и м͠тцѣ божиюи и оусѣ(м) свѧтымъ (Кременець, 1434 *Р* 130); мы... Іо Стефан воевода... съ всѣмы паны радными... присѣгаемь и слюбоуем... през бога живаго и матци божїи... иж от тых мѣсть наперед съ... кралем полскым... и из землѣмы их... а мы имаемо имѣти и ховати вѧчнїи... мир и покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420);

д) *(який виступав від імені бога)* божий (2): А пак кто сѣ перекоусит ⟨раздр⟩оушити нашего даанїѧ и потвръждєнїѧ, тот да єст проклѧт от господа бога... и от к͠д пророк божїих (Сучава, 1488 *BD* I, 348—349); а кто сѧ перекоуси(т) раздрушити... дааиїа ... то(т) да є(ст) проклѧ(т) о(т) г͠а б͠а... и о(т) к͠д проро(к) б͠жїи(х) (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*);

е) *(про хрест)* святий (1): Ино есми оучынилъ мой листъ твоей милостн... и прысегалъ есми самъ... на святое еванъгелие и на кръсту божомь, и на томъ листе прысегаю, которою намъ дали послы твоей милости, тою присегою есмо прысягали твоеи милости... и земяномъ твоей милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402);

б о ж и е д е р е в о (2), д р е в о б о ж ї е (1) святий хрест: присАглъ есмъ бгу и мтцѣ божиюи и сусѣ(м) свАтымъ и на бжие дерево и поцѣлова(л) есмъ бжие дерево (Кременець, 1434 *P* 130); мы иліа воевода... знаменито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи... пану владиславовы, по(л)скомоу кролювы... оучера... виры правои голдь прѣзь оурѣдь присѣги, тыми слови, доткноувшисА стго крижа и древа бжїа я иліа воевода... присѣгаю и обицоую сА... вѣренъ хочю быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698);

є) *(відданий богові)* божий, бога (2): Азъ рабь бжїи... именемъ стефанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тетраеу(г)ль за своѫ дшѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Се азъ рабъ бжїи кнзь ан(д)ре(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ есмь въ кїевь (Київ, 1446 *P* 154);

◇ Б о ж а я м а т и (1) церква, побудована на честь богоматері: и я... записую Пресвятой Божей Матери Земенского села по своей души Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); б о ж е е н а р о ж е н и е[1] (19), н а р о ж ѣ н и е б о ж е е[1] (2), б о ж о е н а р о ж д е н ї е (1) *(початок християнського літочислення)* народження Христа: а писана грамота... оу день свАтого якуба по божии нарожени, тисАча лѣть, т лѣт, шестьдесАт а лѣта (Судомир, 1361 *AGZ* 6); писанъ в Троцохъ подъ лѣты Божиего нарожения тысеча чотырнста деветдесятъ осмое месеца Сентебрий (!) пятнадцатый денъ (Троки, 1498 *ГВКОО*); б о ж е е н а р о ж е н ь е[2] (3), н а р о ж ѣ н ь е б о ж е е[2] (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* різдво: Коли бы сА то дѣяло около свАта нарожѣнья бо(ж)его оуже проминоулого тогды коли есмо очивисте с вами оу кнАзьствѣ велико(м) были (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Ино от того днА до Божего нароженья взАли есмо полтрети копы грошей без дву грошей, а от Божяго нароженя до середопостья мыто взАли есмо дванадцать копъ и осмъ грошей (б. м. н., 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); б о ж ь е р о ж е с т в о (3) *(початок християнського літочислення)* народження Христа: А писана грамота тисАча лѣ(т) по бжьмъ рожествѣ т лѣ(т) о лѣ(т) и одно лѣ(т) (Львів, 1370 *P* 18); оу лѣто божеего (!) рожества а чное г и п и и писано листо оу луцкоу (Луцьк, 1388 *P* 37); а писано листо... оу лѣто бжоего рожества а и тпи (Сучава, 1388 *SL*); B o ż e i e t i ł o (1) причастя, святі дари: Kak ze i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tiło wyymaia, mecza na ziemliu, nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); д р у г а я м а т к а б о ж ь я (2) *див.* **МАТКА[1]**; и з ч А т ь А м а т к и б о ж ь е и (1) *див.* ***ИЗЧАТЬЄ**; м а т к а б о ж ь я (2) *див.* **МАТКА[1]**; м а т к и б о ж и и (3), м а т к и б о ж и и п е р в о е (5), п е р в о ѣ м а т ъ к и б о ж и ѣ (1) *див.* **МАТКА[1]**; н а р о ж е н и е с ы н а б о ж о г о (4) *див.* ***НАРОЖЕНИЄ**; П о к р о в а М а т е р е Б о ж о е (1) *див.* **ПОКРОВА**; р о ж е с т в о м а т к и б о ж и и (1) *див.* **РОЖДЕСТВО**; о у ч и н и т и п р а в д у б о ж ї ю (1) *див.* **ОУЧИНИТИ 1**; ч е л о в ѣ к ъ б о ж и и (1) *див.* **ЧОЛОВѢКЪ**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Божіи, бжїи** (1446 *P* 154); *род. одн. ч., с.* **божьего, б(ж)ьего, божъего** 6 (1388 *P* 41; 1400 *P* 62; 1401 *P* 64; 1478 *ОБРН* 131; 1492—1493 *ПВФЧ*); **bożeho, Божего, бо(ж)его, бо(ж)е(г)** 6 (1388 *ZPL* 108; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1490 *ЗХП* 136; 1497 *AS* I, 112; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); **божиего, божїего, бжїего б(ж)иего** 4 (1448 *Cost.* II, 733; 1498 *ГВКОО;* 1499 *BD* II, 421; *ГОКІР*); **божьА, бьА, бжья** 5 (1366 *P* 12; 1375 *P* 20; 1398 *ЗЛЄІК;* 1411 *P* 80; 1478 *AS* I, 76); **божія** 1 (1438 *ОБРН* 121); **божыя** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **бжоего** 1 (1388 *SL*); **божеего** 1 (1388 *P* 37); **Божяго** 1 (1497 і 1498 *АЛРГ* 79); **Божого** 1 (1389 *РЕА* I, 28); **БжїА, бжїа** 2 (1436 *Cost.* II, 698; 1473 *ЗНТШ* V, 3); *ск. н.* **бж** 1 (1388 *P* 39); *дав. одн. ч., с.* **бжьему** 1 (XV ст. *ВС* 15); **Божыю** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *ор. одн. ч., с.* **божїемъ, божїемь, божїем, бжїемь, бжїемъ** 5 (1453 *Cost.* II, 453; 1457 *Cost.* II, 809; 1472 *BD* I, 170; 1485 *BD* II, 371); **б(ж)ьимъ** 1 (1401 *P* 66); **божиімь** 1 (1393 *Cost.* II, 608); **бжимъ** 1 (1370 *P* 18); *місц. одн. ч., с.* **по бжьюмъ** 5 (1377 *P* 24; 1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52); **по бьимъ, бжьїмъ** 2 (1375 *P* 20; 1400 *P* 61); **по божии** 2 (1361 *AGZ* 6; 1412 *P* 81); **на божомъ, по божомь** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1496 *BD* II, 402); **по бжьи** 1 (1368 *P* 15); **по бжьмъ** 1 (1370 *P* 18); ! **кожием** (1491 *КЄ*); *наз. одн. с.* **бжїе** (1473 *ЗНТШ* V, 3); *знах. одн. с.* **божое, божъе, бжье, бж(с)ье** 12 (1388 *P* 44; 1399 *P* 59; 1403 *ДГМ;* 1412 *P* 81; 1415 *P* 86; 1424 *P* 99; 1433 *P* 124; 1436 *Cost.* II, 706; 1461 *AS* I, 53; 1487 *РИБ* 227 і т. ін.); **божие, бжие, Bozie** 10 (1388 *ZPL* 103; 1393 *Cost.* II, 607; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *P* 120; 1434 *P* 130; 1448 *Cost.* II, 737; 1462 *BD* II, 283; 1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 419); **боже** 6 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1454 *AS* III, 9; 1463 *AS* I, 54; 1492 *AS* I, 244; 1499 *AS* I, 117; *АСД* VI, 2); **божое** ! (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); **Bozeie** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *наз. одн. ж.* **божїа** 1 (1467 *BD* II, 297); **Божая, божаА** 3 (1401 *АкВАК* III, 2; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1488 *AS* I, 241); **божъя, Божья** 2 (1493 *ОПВВ* 152; 1499 *АСД* VI, 3); **божА** 3 (1488 *AS* I, 88; 1489 *AS* I, 89); *род. одн. ж.* **божїеи, бжиеи, бжїеи, бжиеї** 9 (1402 *Cost.* II, 621; 1411 *P* 76; 1433 *P* 122, 123, 124; XV ст. *ВС* 10; 1499 *BD* II, 419); **б(ж)ьеи, божьеи** 8 (1388 *P* 39, 42; 1400 *Cost.* II, 619; 1404 *Cost.* II, 625; 1424 *P* 99, 102); **божии, божїи, бжїи** 6 (1404 *Cost.* II, 625; 1411 *P* 78; 1439 *Cost.* II, 712, 713; 1453 *Cost.* II, 453); **божое** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1389 *РЕА* I, 26; 1408 *АкЮЗР* I, 6); **божьѣ** 2 (1403 *ДГМ;* 1421 *P* 92); **бжьеѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 706); **Божей, божей** 3 (1393 *Cost.* II, 607; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); **bozey** 2 (1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **божиои** 2 (1462 *BD* II, 283, 284); **божиѣ, бжиѣ** 2 (1409 *P* 75; 1418 *P* 89); **bozi, бжи** 3 (1388 *ZPL* 103; 1392 *Cost.* I, 7; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); **божееі** 1 (1393 *Cost.* II, 607); **бо(ж)ее** 2 (1492—1493 *ПВФЧ;* 1498 *АЛРГ* 83); *ск. н.* **бье** 2 (1393 *P* 51; 1394 *P* 53); **б(ж)ье** 2 (1399 *P* 59; 1402 *Cost.* II, 623); **б(ж)а** 1 (1433—1443 *АРМ*); *дав. одн. ж.* **Божей, бо(ж)еи, бжеи** 11 (1435 *P* 133; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1467 *СП* № 13; 1470 *AS* I, 67; 1488 *AS* I, 241, 242; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1500 *АСД* II, № 3); **божой, бжой** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2, 3; 1376 *P* 22; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **божїи, бжїи** (1446 *DIR«A»* 485; 1458 *P* 169; 1462 *BD* II, 292; 1499 *BD* II, 420); **божиюи** 1 (1434 *P* 130); **Бжїеи** 2 (1471 *DIR«A»* 527; 1472 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *ск. н.* **бьи** 1 (1375 *P* 20); *знах. одн. ж.* **б(ж)ию, бжїю** 4 (1457 *Cost.* II, 809; 1498 *ЧІАФ;* 1499 *ГОКІР*); **божую** 1

(1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); б⟨о⟩жєю 1 (1443—1452 *AS* I, 39); божью 1 (1421 *Р* 92); *ск. н.* бж̃ї 1 (1440 *Р* 142); *ор. одн. ж.* божїєю, бж̃иєю, бжиєю, бж̃їєю, бжїєѫ, bozi 450 (1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI 4; 1398 *ДГПМ;* 1407 *Cost.* I, 56; 1415 *Cost.* I, 116; 1426 *Cost.* I, 178; 1443 *Cost.* II, 126; 1473 *BD* I, 186; 1489 *Cost. S.* 133; 1500 *Cost. S.* 233 і т. ін.); божїю, бж̃ию, бжию 120 (1409 *Cost.* I, 64; 1428 *Cost.* I, 209; 1441 *DBAc* 34; 1452 *Cost.* II, 425; 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *DIR«A»* 513; 1459 *Р* 174; 1499 *BD* II, 130; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); божьєю, б̃ьєю, бж̃ьєю 18 (1375 *Р* 20; 1378 *Р* 25; 1395 *Cost.* II, 611; 1408 *Cost.* II, 630; 1427 *Р* 108; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; *Р* 150; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1451 *ДГШХ;* 1478 *ОБРН* 130 і т. ін.); божєю, бо(ж)єю, бж̃єю 18 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *Р* 36; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *AS* I, 44; 1483 *AS* I, 82; 1489 *AS* I, 89; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); божю, бо(ж)ю, бжю 21 (бл. 1429 *Р* 114; 1444 *AS* I, 39; 1487 *AS* I, 87; 1495 *ВК;* 1496 *ВМКФС; ПЧФГ;* 1498 *ГВКОО;* 1499 *АЛРГ* 94 і т. ін.); божъю, бо(ж)ъю 11 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1487 *АМЛ;* 1489 *АКВ; АМВ;* 1493 *АЛРГ* 55; 1494 *РИБ* 560; 1495 *РИБ* 601; 1496 *BD* II, 407; 1497 *РИБ* 683); божъєю 7 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1493 *ОПВВ* 152; *ПОСВВ* 151 зв.; 1494 *BD* II, 387; 1498 *BD* II, 409); божою, bozoiu 7 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1438 *Р* 140; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *AS* I, 240; 1498 *ГВКЛ* 22); божїєѦ 1 (1436 *Cost.* I, 454); в⟨о⟩żyjeju 1 (1403 *GL* 156); Божїа 1 (1403 *ДГМ*); бжїєн 1 (1455 *Cost.* II, 549); бжїи 1 (1467 *Mih. Doc.* 125); божее 1 (1498 *АЛРГ* 83); Бо:.ыю 1 (1500 *АСД* II, № 4); б̃єєю 1 (1388 *SL* 678); *род. мн.* божїих, бжїи(х) 2 (1488 *BD* I, 349; *ДГСВМЦ*); ! bozi 1 (1388 *ZPL* 105); *знах. мн. ж.* Божия (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *ор. мн.* бьимн (1387 *СП* № 12).

БОЖНИЦА *ж.* (2) божниця, синагога: На которыхъ тыхъ плацахъ над Городницею божница ихъ... стоить (Вільна, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **божница** (1389 *РЕА* I, 27); *род. одн.* **божницы** (1389 *РЕА* I, 27).

***БОЖОВСКИИ** *прикм.* (2) *(пор.* Божовъ *у Подільській землі):* а сеножати от Божовское границы до Олзаровское границы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Б о ж о в с к и й с т а в ъ (1) *(назва ставка у Подільській землі):* под Божовскимъ ставомъ половина болота (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Божовскимъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн. ж.* **Божовское** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***БОЖОКЪ** *ч.* (1) *(назва лівої притоки Південного Бугу):* мы великий кн⟨я⟩зь Швитрикгаил... чиним знаменито... иж оузрєвшє єсмо верност... н⟨а⟩ш⟨о⟩го... слуги... мы єсмо єму и записали... съла оу кремєнецкой волости на имѧ... Котюжинци на Божку (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Божку** (1444 *AS* I, 40).

***БОЖЪИ** *див.* **БОЖЇИ.**

***БОЖЫИ** *див.* **БОЖЇИ.**

***БОЖЬИ** *див.* **БОЖЇИ.**

***БОЗИАНЄ** *див.* **БОЗЇАНЇИ.**

***БОЗЇАНЄ** *див.* **БОЗЇАНЇИ.**

БОЗЇАНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... далиже и потврѣдили єсми єму... села... рєтєзєщи и на врѣ(х) брѣлазєла бозїанє (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475); А хотарь томоу сєлоу да єст по оусимь старым хотарємь... и от Бозиан (Сучава, 1467 *BD* I, 119).

ФОРМИ: *наз.* **бозїанїи** (1446 *Cost.* II, 247); *род.* **Бозиан** (1467 *BD* I, 119); *знах.* **бозїанє** (1436 *Cost.* I, 475).

***БОЗЇОВЪ** *прикм.* (1) ◇ р о у н к ъ Б о з ї о в ъ *див.* ***РОУНКЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **Бозїова** (1491 *BD* I, 473).

! **БОЗО** *див.* **БЄЗ.**

***БОЗОВЪ** *прикм.* (1) ◇ п а с и к а б о з о в а *див.* **ПАСИКА 1.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **бозова** (1453 *Cost.* II, 445).

БОИКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидо⟨ша⟩... Тома и сєстра єго Сорнцъ... и продали... половина село на имѣ Боиковци (Сучава, 1489 *BD* I, 366—367).

ФОРМИ: *наз.* **Боиковци** (1489 *BD* I, 367).

***БОИЩЄ** *с.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... понеже... потврѣждаємъ нашъ монастиръ о(т) нѣмца... и дали єсми прѧдречєнномоу монастирю єдинъ монастиръ оу боищи, гдє была кєлїа влдкѫ иосифова (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу боищи** (1446 *Cost.* II, 263).

! **БОКОВИНОУ** ⟨БУКОВИНОУ⟩ *див.* **БУКОВИНА.**

***БОКОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Писан оу Боковичох (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *місц.* **оу Боковичох** (1496 *AS* I, 245).

***БОЛБОСѢ** *ч.* (1) *(особова назва):* а пановє наши по имєню... па(н) бо(л)босѣ постє(л)нн(к) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бо(л)босѣ** (1456 *ЭСФ*).

***БОЛВАНЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Подільській землі):* мы великии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бедриху што держить о(т) насъ двѣ сєлищи одно сволочигачи а другоє вєрхъ болванцѧ оу смотрицкои волости (Турейськ, 1429 *Р* 112).

ФОРМИ: *род. одн.* **болванцѧ** (1429 *Р* 112).

***БОЛГАРИНЪ** *див.* **БЛЪГАРИНЪ.**

***БОЛДА** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* болд «верх»): А хотарь томоу сєлоу... до пояна Болди (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

ФОРМИ: *род. одн.* **Болди** (1473 *BD* I, 184).

Див. ще **БОЛДОРЪ.**

БОЛДОРЪ, БОЛДОР, БОЛДОРЬ, БОЛДОУР *ч.* (139) *(особова назва):* тѣмъ мы видѧвшє правоую и вѣрноу(ю) его слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... сєло... що ємоу продалъ слоуга на(ш) панъ ива(н) болдоръ (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119); Боѧрїн аноумє... Болдоур вист... Шандрѣ комисоул (Сучава, 1491 *BD* I, 453); А на то єст... в. п. Болдора дворника (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Болдор, болдоръ, Болдорь** 4 (1443 *Cost.* II, 119; 1487 *BD* I, 312; 1499 *BD* II, 425, 444); **Болдоур** 2 (1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн.* **Болдора, бо(л)дора** 104 (1486 *BD* I, 290; 1487 *BD* I, 292; 1488 *BD* I, 318; 1489 *BD* I, 367; 1490 *Cost. S.* 142; 1491 *BD* I, 459; 1492 *BD* I, 511; 1493 *BD* II, 6; *Cost. S.* 176; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **Болдоура, бо(л)доура** 28 (1479 *BD* I, 222; 1489 *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 388; 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 506; 1494 *BD* II, 37; 1495 *ПГВСР;* 1497 *BD* II, 109; 1499 *BD* II, 136; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); ! **бо(н)дора** 1 (1488 *ДГСВМЦ*).

Див. ще ***БОЛДА.**

БОЛЕ, БОЛЕЙ, БОЛѢ, БОЛѢЙ *присл. в. ст.* (6) більше (5): Юрєи пыталъ фра(н)цика ка(к) бы давно ємоу позычилъ фра(н)ци(к) о(т)поведа(л) ємоу болє нижьли четыри лѣта (XV ст. *ВС* 22); мы оуставлѧємь абы то(г) болє нє было (XV ст. *ВС* 25);

т ы м ъ б о л ѣ и (1) тим більше, тим паче, ще більше: Мы велики князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ... службу ... пана Богуша Оверкича Тимоха, которыи будучи... роду зацного ... а хотѣчи тымъ болѣи рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого... значне и оказа(ле) выѣхалъ... А такъ мы... его... прыймуемо

и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского (Луцьк, 1438 *P* 140).

Див. ще **БОЛШЄ.**

Пор. **НАБОЛЄИ, НАИБОЛШЄ.**

БОЛЄСЛАВЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Мы болєславъ инако швитрикгайло з божьєи мл(с)ти кнѧзь черниговскии и иныі(х) знаємо то чини(м) ... аже даровали єсмо... слузѣ нашему... н копъ руской личбы (Коломия, 1424 *P* 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **болєславъ** (1424 *P* 99, 102).

БОЛЄСТРАШИЦКИИ *прикм.* (3): А писалъ привильє сє попович болестрашицкии именемь деячкович васильовь снъ поповъ кость проузвищемь сорочичь (Перемишль, 1366 *P* 12); А писалъ грамоту костько дьякъ болестрашицкии (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **болєстрашицкии** (1366 *P* 12; 1377 *P* 24; 1378 *P* 26).

Пор. ***БОЛЄСТРАШИЧИ.**

***БОЛЄСТРАШИЧИ** *мн.* (1) *(назва міста у Перемишльській землі):* а писалъ грамоту писарь пана старостынъ дьякъ изъ болестрашичь именемь дьячковичь (Перемишль, 1359 *P* 10).

ФОРМИ: *род.* **болестрашичь** (1359 *P* 10).

***БОЛЄСТЬ** *ж.* (1) ◇ и м а т и с м є р т н у ю б о л є с т ь *див.* **ИМАТИ**².

ФОРМИ: *знах. одн.* **болєс(т)** (1453 *Cost.* II, 766).

БОЛКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* Сє же придалъ юрьиї болкович и своєю братьєю к цркви стму николѣ землю пашную (б. м. н., бл. 1350 *P* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **болковичь** (бл. 1350 *P* 8); *дав. одн.* **болковичю** (бл. 1350 *P* 8).

***БОЛКОУНОВЩИНА** *ж.* (10) податок на вола (бовкуна): а вси тыє люди... бо(л)коуно(в)щиноу дають с вола по три гроши (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бо(л)коуно(в)щиноу, бо(л)коуновъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 91 зв., 92).

***БОЛНИЦА** *див.* ***БОЛЬНИЦЯ.**

***БОЛНИЦКИИ** *прикм.* (1) що стосується монастирського притулку для хворих: Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) кие(в)ски(и)... прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє на мѣстє подлє болницкоє коморы Оринѣ андрѣєвѣ женѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **болницкоє** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

БОЛОБАНЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Я Гринко Болобанъ вызнаваю то симъ моимъ листомъ... штожъ продалъ есми имѣне свое... пану Федку Юнковичу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); приеждчалъ (и) (!) къ намъ земяне наши... Васко и Ивашко Гринковичи Болобаны (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Болобанъ** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); *наз. мн.* **Болобаны** (1498 *ГВКОО*).

БОЛОДОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше его... службу... жаловали єсмы его особною нашею мл(с)тїю и дали єсмы ємоу... двѣ селѣ на имѧ болодовци и вънинѧа чериавъка (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).

ФОРМИ: *наз.* **болодовци** (1412 *DIR«A»* 440).

***БОЛОНЪЄ** *див.* ***БОЛОНЬЄ.**

***БОЛОНЬЄ** *с.* (2) оболоння, оболонь: пришодъши пере (!) наше обличье... фанасии (так.— *Прим. вид.*) влдка перемышльскии... продалъ єсть... два дворища... яко самъ держалъ и землею и сѣножатьми и с лугомъ и з болонъємь (Перемишль, 1391 *P* 45); а поля єсмь ему дали... от могилы к Стырову болонью (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *дав. одн.* **болонью** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *ор. одн.* **болонъємь** (1391 *P* 45).

БОЛОТО *с.* (52) болото (48): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село... зъ лесы и болоты подъ лесомъ... а стерегуть пущы нашое ... на болоте речъки Лютыцы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастыръ... и землею... и з болоты и сь рѣками (Перемишль, 1378 *P* 26); мы александръ воєвода ... чинимъ знаменито... оже... дали єсмы монастиревн... о(т) оусти шоумоуза болота що би никто смѣль ловити (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69); мы... швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже ... даемъ и дали єсмо... село... пану андрѣю... и со млины и с мыты И з болоты (Київ, 1433 *P* 118—119); а хотар томоу сєло... вышє брод могила коупана, та на болото под лис столпь (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162);

б о л о т о в о л ч и с к о є (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* А коу томоу придаль єсми... землю пашноую и бортноую и з синожатми... и болото волчискоє попоу косити до граници и до конца лѣса волчиского (Перевали, 1440 *P* 142); б о л о т о к р и в а ѧ (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* пакь оу то(м)...дали и приложили єсмы о(т) на(с)... монастироу о(т) нємца болото криваѧ и озєро, на имѣ по(д) доубровка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230); b o ł o t o P o l e c h o w a j a (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* My Witold... czynemy znamenito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłuku Nowostawcom zemłey wołynskoy Rydkuiu na ryce Semenowce y na bołoti Polechowyi (Ужів, 1421 *AS* I, 27); С и т н о є Б о л о т о (1) *див.* ***СИТНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **болото** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн.* **болота** 6 (1409 *Cost.* I, 69; 1429 *Cost.* I, 269; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1492 *Cost. S.* 162); *знах. одн.* **болото, бо(л)то** (1429 *Cost.* I, 280; 1440 *P* 142; 1443 *P* 145; 1478 *AS* I, 76; 1492 *Cost. S.* 162; 1500 *Cost. S.* 230); *ор. одн.* **болотомъ** (1429 *Cost.* I, 280; 1443 *P* 145); *місц. одн.* **na Bołoti** 2 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **на болоте** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *род. мн.* **болот** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *ор. мн.* **болоты** 30 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1361 *AGZ* 7; 1377 *P* 24; 1390 *P* 176; 1418 *P* 89; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *P* 150; 1465 *AS* I, 57; 1490 *ЗХП;* 1492 *АЛМ* 30 і т. ін.); **болотами** 1 (1491 *BD* I, 404); *місц. мн.* **на (по, оу) болотах** (1453 *ПГОВ*).

Див. ще **БЛАТО, *БЛОТО.**

***БОЛОХОВЪ** *прикм.* (1) ◇ п о л є б о л о х о в о *див.* **ПОЛЄ 1.**

ФОРМИ: *род. одн. с.* **болохова** (1433 *P* 125).

***БОЛОШЪ** *див.* **БЪЛОШ.**

***БОЛУТАНЕ** *мн.* (1) ⟨?⟩: Пишетъ король... абы Петругъ не вступалъ ся въ тыи люди, на имя... въ Мартына зъ дѣтьми Гордеевичовъ, а въ Селивона, а въ Турка зъ дѣтьми Болутанъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *род.* **Болутанъ** (1498 *АЛМ* 169).

***БОЛЧЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше... его слоужбоу... дали єсмы ємоу... села на имѣ... блъжещи... и б⟨о⟩лъчещи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 467); тѣ(м) (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше є(г) правою и вѣрною службою (!) до на(с)... дали и потвръдили єсми ему села, на имѣ бецещи... и щефанещи, що проминѣли съ бецею и да(л) чѧ(с)ти жони є(г) о(т) маришещи, за щефанещи, и болчещи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549).

ФОРМИ: *наз.* **б(о)лъчещи** (1436 *Cost.* I, 467); *знах.* **болчещи** (1455 *Cost.* II, 549).

БОЛШЄ, BOLSZE, БОУЛШЄ, БОЛШЕЙ, БОЛЬШЄЙ, БОЛШЪ, БОЛЬШЪ, БОЛЪШЫ, БОЛЬШЫ *присл. в. ст.* (39) більше (32): а што може причинити болше межи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє (Львів, 1370 *P* 18); дали єсмы єму годлѣ поле што же лежить о(т) бохурѧ болшє милѣ (Бохур, 1377 *P* 24); oni bolsze ludey sobe nabyli protiw nas (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); да нє смѣю(т) булшє бантовати и(х) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); а маю(т) они только жъ ко(р)чомъ мети колько передъ тымъ бывало, а болшъ имъ тамъ ко(р)чомъ неме(ти) (Краків, 1489 *АКВ*); А маєть онъ съ тыми своими послы посълати люди слугъ

паръсунами только сорокъ; а большы бы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

болшє того (6) більше того, крім того: щобы платили волоскым закономъ, как єст волоскы законь, а боулшє того ничєго никомоу щобы нє давал⟨и⟩ *(в ориг.* давал, был.— *Прим. вид.)* и нє платили (Сучава, 1470 *BD* I, 140); И я есми з людми добрыми порозумелъ, ижбы тые люди господарскин Мокрычане с паномъ Янчинским ото болшеи того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); А нинє болъшы того, нє въчалъ єси єму правити и къ дочеры єго прыслалъ єси отметъника греческого закону... съ тымъ штобы она выступила зъ греческого закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); болшє от того (1) крім того, більше того: а бо(л)шє о(т) того нє имаємъ пєрєпустити зло оу⟨чи⟩нити нашимъ лю(д)мъ оу корунѧ (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще **БОЛЕ.**

Пор. **НАБОЛЄИ, НАИБОЛШЄ.**

***БОЛШЄВО** *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Бовшів: ѧ осташко давыдовскии корчакъ з липицѣ спичникъ з болшєва знаємо чини(м) симо (!) нашимъ листомъ... аже кроль... казалъ намъ розъѣхати границю... межи кутищи и межи полаги(ч) (б. м. н., 1419 *P* 90).

ФОРМИ: *род. одн.* **болшєва** (1419 *P* 90).

БОЛШЕЙ *див.* **БОЛШЄ.**

***БОЛШИИ** *прикм. в. ст.* (450) **1.** *(кращий, ліпший)* більший (446): їо роман воєвода... чинимъ то вѣдомо... оже... сыновє бѣлого драгомира... слоужили намъ ис правою вѣрою и слоужатъ и єщє по них болшєє службы надѣємсѧ (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); я волчько бодє(н)ковьскии Исвоими дє(т)ми... вызнаває(м)... и(ж) єсмото оучинили ни жа(д)ны(м) припужениє(м) анизвєдє(н)є(м) ни(ж)ли своєє доброє воли длѧ бо(л)шаго оужитку нашего (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єнїє томоу въсємоу вышєписанномоу вєлѣли єсмы нашемоу вѣрномоу паноу, тъоутоулови логофетоу, писати и намоу (!) пєча(т) привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(розміром)* більший (3): и тотъ записъ свой зъ болшою своєю печатью и съ печатьми пановъ рады своєє тымижъ нашыми послы рачилъ бы твоя милость къ намъ єго прислати (б. м. н., 1496 *BD* II, 407); А на болшоую крѣ⟨пост⟩ и потвръждєнїє томоу въсємоу вышєписанномоу, иашоу печат *болшоую* и печат сына нашего Богдана... вєлѣли єсми завѣсити к сємоу нашемоу листоу (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

3. *(інтенсивніший)* більший (1): zemlia nasza pusta ot nich a tym w bolszoj żałosti budet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **бо(л)шаго** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *знах. одн. ч.* **боулшего** (1438 *Cost.* II, 8); *наз. одн. с.* **болшєє** (1499 *AS* I, 118); *знах. одн. с.* **болшєє, болъшєє, болш⟨єє⟩, bolszeje, bolszeje** 213 (1393 *Cost.* II, 607; 1403 *ДГАА;* 1424 *Cost.* I, 162; 1433 *Cost.* I, 350; 1443 *Cost.* II, 180; 1453 *Cost.* II, 446; 1467 *Cost. S.* 69; 1479 *BD* II, 352; 1489 *Cost. S.* 134; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **болшє** 22 (1400 *DIR«A»* 433; 1414 *DIR«A»* 441; 1426 *Cost.* I, 178; 1435 *Cost.* II, 689; 1445 *Cost.* II, 226; 1458 *Cost.* II, 815; 1463 *Cost. S.* 45; 1475 *BD* I, 200; 1489 *BD* I, 372 і т. ін.); **боулшєє** 19 (1442 *Cost.* II, 101; 1453 *Cost.* II, 496; 1464 *BD* I, 84; 1467 *Mih. Doc.* 51; 1471 *DIR«A»* 525; 1483 *Cost. S.* 122; 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 307; 1488 *Cost. S.* 128; 1490 *BD* I, 397; 1491 *BD* I, 457 і т. ін.); **боулшє, боу(л)шє** 2 (1428 *Cost.* I, 207; 1490 *DC* 149); *наз. одн. ж. зам. знах.* **на болша, бо(л)ша** (1458 *Mih. Doc.* 123; 1489 *ПГВСА*); *род. одн. ж.* **болшоє** (1393 *Cost.* I, 13; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); *знах. одн. ж.* **болшоую** 120 (1433 *P* 121; 1443 *Cost.* I, 127; 1455 *Cost.* II, 775; 1468 *BD* II, 302; 1479 *BD* I, 222; 1486 *BD* I, 290; 1489 *BD* I, 368; 1490 *BD* I, 385; *ДГСХМ;* 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **болшєю** 25 (1429 *Cost.* I, 240; 1443 *Cost.* II, 156; 1452 *DIR«A»* 500; 1459 *BD* I, 28; 1466 *BD* I, 96 1472 *BD* I, 172; 1473 *BD* I, 184; *ШКН* 166; 1475 *BD* I; 204; 1476 *BD* I, 209 і т. ін.); **болшєи** 14 (1445 *Cost.* II, 231; 1446 *Cost.* II, 241; 1448 *Cost.* II, 306; 1451 *Cost.* II, 400; 1457 *UKP;* 1462 *BD* I, 54; 1468 *BD* I, 126; 1479 *BAM*, 62; *BD* I, 229; *Cost. S.* 99 і т. ін.); **боулшєи** 12 (1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 760; 1456 *Cost.* II, 583; 1458 *ПГСММЦ;* 1462 *BD* I, 56; 1465 *DIR«A»* 518; 1468 *BD* I, 306; 1470 *BD* I, 141; 1471 *BD* I, 165; 1497 *BD* II, 113 і т. ін.); **боулшєю** 5 (1409 *Cost.* I, 65; 1458 *DIR«A»* 513; 1459 *DIR«A»* 514; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *BD* I, 88); **болшїи** 3 (1434 *ДГСММ;* 1435 *МЭФ;* 1441 *DBAc* 35); **боулшоую** 1 (1452 *Cost.* II, 422); **болшоу** 1 (1491 *CVD* 4); **болшю** 1 (1404 *P* 70); **боулши** 1 (1442 *Cost.* II, 93); **! боую** 1 (1435 *Cost.* I, 424); **болшою** 1 (1496 *BD* II, 407); **болши** 1 (1453 *Cost.* II, 468); *місц. одн. ж.* **w bolszoj** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *знах. мн.* **болшїє** (1472 *Cost. S.* 88).

Пор. **ВЄЛИКИЙ**[1], ***НАИБОЛШИИ.**

***БОЛШЇИ** *див.* ***БОЛШИИ.**

БОЛШЪ *див.* **БОЛШЄ.**

БОЛЪБАСОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были панове... пан Дашко Калєникович, а... пан Олехно Болъбасовичь (Кременець, 1469 *AS* I, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Болъбасовичь** (1469 *AS* I, 64).

***БОЛЪЧЄЩИ** *див.* ***БОЛЧЄЩИ.**

***БОЛЪШИИ** *див.* ***БОЛШИИ.**

***БОЛЪШЫ** *див.* **БОЛШЄ.**

***БОЛЬНИЦЯ** *ж.* (6) *(цсл.* больница) монастирський притулок для хворих: маетъ... господиɴъ богомолецъ нашъ Климентый... всими церквями и ихъ свесченъниками, нищихъ обителми, болницами, странноприемницами радити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); и да є(ст) о(т) на(с) тои бо(л)ници на каждоую годиноу ф̃ аспра обрєтаѧщи(м) (!) сѧ в тои бо(л)ници (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бо(л)ници** (1471 *DIR«A»* 527); *знах. одн.* **бо(л)ницю** (1471 *DIR«A»* 527); *місц. одн.* **в бо(л)ници** (1471 *DIR«A»* 527); *ор. мн.* **болницами** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

БОЛЬШЕЙ *див.* **БОЛШЄ.**

БОЛЬШЪ *див.* **БОЛШЄ.**

БОЛЬШЫ *див.* **БОЛШЄ.**

БОЛѢ *див.* **БОЛЕ.**

БОЛѢЙ *див.* **БОЛЕ.**

БОЛѢРИН *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОЛѢРИНЪ *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОЛѢРИНЬ *див.* **БОЯРИНЪ.**

***БОЛЯРЇНЪ** *див.* **БОЯРИНЪ.**

! БОНДОРА ⟨**БОЛДОРА**⟩ *див.* **БОЛДОРЪ.**

БОНТА *ч.* (1) *(особова назва, молд.* бонт «куций»): и мы выдѣвшє єго... слоужбу... жаловали єсмы єго особною нашєи (!) мл(с)тїю и дали и потвръдили *(в ориг.* потвръди.— *Прим. вид.)* єсмы єму... єго правою о(т)нину... що выслужи(л) отецъ єго илїѧщъ бонта, оу родителѣ нашего (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бонта** (1442 *Cost.* II, 101).

Див. ще **БОНТѢ.**

БОНТЄЩЇИ, БОНТЄЩИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* и мы выдѣвшє єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили *(в ориг.* потвръди.— *Прим. вид.)* єсмы... єго правою о(т)нину, наимѣ бонтєщїи на стєбнику (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101); а ми також и от нас єсми дали и потвръдили тоє прѣдречєноє село на имѣ Бонтєщи (Сучава, 1490 *BD* I, 387).

ФОРМИ: *наз.* **бонтєщїи** 3 (1442 *Cost.* II, 101; 1490 *BD* I, 387); **Бонтєщи** 1 (1490 *BD* I, 387).

Див. ще **НИЖНЇИ БОНТЄЩИ.**

БОНТИКА *ч.* (1) *(особова назва, молд.* бонт «куций»): мы Стефа(н) воєво(д)... чини(м) знамєнито... оже... слоуга

нашь вѣрны пань тома бонтика слоужиль на(м) право и вѣрно (Сучава, 1471 *DIR«A»* 525).
ФОРМИ: *наз. одн.* **бонтика** (1471 *DIR«A»* 525).
***БОНТИНЪ** *прикм.* (1): мы иліа воєвода... чини(м) знаменито... оже то(т) истинныи слоуга на(ш) марко снъ (!) бонти(н) служи(л) на(м) правою вѣрно (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 100—101).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бонти(н)** (1442 *Cost.* II, 101).
Пор. **БОНТА, БОНТѢ.**
БОНТѢ *ч.* (3) (*особова назва, молд.* бонт «куций»): И оуставше наше слоуги Васко и Михоул Бонтѣ... та заплатили оусе исполна (Васлуй, 1495 *BD* II, 40).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Бонтѣ** (1495 *BD* II, 40); *зам. дав.* слоугам нашим Васкови и Михоул **Бонтѣ** 1 (1495 *BD* II, 40); *дав. одн.* **Бонти** (1495 *BD* II, 41).
Див. ще **БОНТА.**
БОНЧАК, БОНЧАКЬ *ч.* (6) (*особова назва, тюрк.* bončaq «намисто»): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже пріидоша... слоуга наш Бончак и сестри єго Анна и Роуска... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1494 *BD* II, 36); А привиліє староє що имал Бончакь... оно єст оу роуки Тома (Сучава, 1494 *BD* II, 35).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Бончак, Бончакь** (1494 *BD* II, 34, 35, 36, 37); *дав. одн.* **Бончакоу** (1494 *BD* II, 34, 36).
***БООРѢНУЛЪ** *див.* ***БОУОРѢНОУЛЪ.**
БООРЯН *див.* **БОУОРѢНЪ.**
БОРАНІЙ *прикм.* (1) баранячий: хто коли ємоу... ъагани(т) имееть положить лоупежь бораній (XV ст. *BC* 34).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **бораній** (XV ст. *BC* 34).
БОРДЗО, БОРЪЗДО *присл.* (2) швидко (1): Люцкые справы, еслибы не были ствержены голосомъ светковъ, албо сведецьтвомъ писма, бордзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26);
к а к б о р ъ з д о (1) *див.* **КАКЪ.**
Пор. **МАИБОРЗО.**
***БОРДИНОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Київській землі):* къ Житомироу село бо(р)диновъ а в томъ селе чотыри слоуги (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн.* **бо(р)диновъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).
! БОРЄШЕНИЦЬ *див.* ***БОРШНИЦЬ.**
БОРЗЄСКОУЛ *ч.* (3) (*особова назва, молд., мад.* borz «борсук»): мы петръ воевода... чини(м) знаменито... оже тотъ истинны слуга нашъ... трифу борзєску(л) служилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); жаловали єсми єго особною нашеи милостію, дали єсми... ємоу... єдно село... оу млин, щоже коупил отець єго Триф Борзєскоул от Тоадера Бецѣ (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Борзєскоул, борзєску(л)** (1455 *Cost.* II, 549; 1497 *BD* II, 112); *род. одн.* **Борзєскоула** (1497 *BD* II, 112).
БОРЗОСТЬ *ж.* (2) поспіх: О часты(х) простѫпка(х) борзость быває(т) добрая, але тая борзость о соуде(х) и в жалоба(х) имаеть быти разоумно ро(з)патрена (XV ст. *BC* 17 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн.* **борзость** (XV ст. *BC* 17 зв.).
БОРИЛА *ж.* (1) (*назва поляни у Молдавському князівстві):* тъмъ мы видѣвше єго право (!) и вѣрною службу до на(с)... дали єсми єму оу нашеи земли... єдна полѣна, на имѣ борила (Сучава, 1443 *Cost.* II, 155).
ФОРМИ: *наз. одн.* **борила** (1443 *Cost.* II, 155).
***БОРИЛЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. болг.* Борил): Мърина Лолкъ, дочка Іоаныша Борилєскоула... проминѣла съ господство ми своа праваа отнина (Сучава, 1481 *BD* I, 248).
ФОРМИ: *род. одн.* **Борилєскоула** (1481 *BD* I, 248).
***БОРИЛЄЩИ** *див.* **БОРИЛЄЩЇИ.**
БОРИЛЄЩЇИ *мн.* (5) (*назва села у Молдавському князівстві):* А тоє село бил коупил Трифо Гълкошъ от Борилѣщи (Сучава, 1480 *BD* I, 237—238); Мърина Лолкъ... проминѣла съ господство ми... два села на имѣ Борилещїи и Дрътотєщїи (Сучава, 1481 *BD* I, 248).
ФОРМИ: *наз.* **Борилещїи** (1481 *BD* I, 248); *род.* **Борилѣщи** (1480 *BD* I, 238); *знах.* **Борилєщїи** 2 (1481 *BD* I, 248); **Борилєщи** 1 (1481 *BD* I, 249).
***БОРИЛѢЩИ** *див.* **БОРИЛЄЩЇИ.**
***БОРИНЪ** *прикм.* (2) ◇ к р ъ н и ц я б о р и н а *див.* **КРЪНИЦА.**
ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **бориноу** (1448 *DIR* № 10 a, № 10 b).
БОРИНЬСКИИ *ч.* (1) (*особова назва):* а прї томь были свѣдци. па(н) ленко староста зоудечовскии... па(н) ивашко бориньскии (Зудечів, 1421 *Р* 96).
ФОРМИ: *наз. одн.* **бориньскии** (1421 *Р* 96).
! BORIROVICZ ⟨БОРИСОВИЧ⟩ *див.* **БОРИСОВИЧ.**
БОРИС *див.* **БОРИСЪ.**
БОРИСЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ ми видѣвшы єго правоую и виръноую слоужбоу д⟨о⟩ нас... дали и потверъдили єсми ємоу... села єго праваѧ отнина, на имѣ селам... Дръжещи, и Борисещи, (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).
ФОРМИ: *наз.* **Борисєщи** (1462 *BD* I, 65).
БОРИСКОВЪСКІЙ *ч.* (1) (*особова назва):* а при томъ были свядъцы: пан Михайло Масковичъ, пан Гришко Борисковъскій (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Борисковъскій** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).
***БОРИСКОУЦИ** *мн.* (1) (*назва села на Буковині):* тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали и потвръдили єсми єму о(т)ниноу жони є(г)... села на имѣ шизкоуци... на прутѣ... и вышнивецъ и на граници борн(с)коуци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).
ФОРМИ: *знах.* **бори(с)коуци** (1456 *Cost.* II, 577).
Див. ще **БОРИСОВО СЄЛО.**
БОРИСОВ *див.* **БОРИСОВЪ.**
БОРИСОВИЧ *ч.* (4) (*особова назва):* a prythom switcowie bily... pan Danylo Zaderewaczky y pan Stepan Borirovicz (!) (Глиняни, 1395 *GL* 166); Мы кнзь семенъ алекандрович (!) дали єсми слоузи нше(м) кнзю юрью борисовичю селище... серако(в) (Київ, 1465 *ДГСОС*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Борисович** 1 (1461 *AS* I, 54); **борисови(ч)** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); **! Borirovicz** 1 (1395 *GL* 166); *дав. одн.* **борисовичю** (1465 *ДГСОС*).
БОРИСОВО СЄЛО *с.* (1) (*назва села на Буковині):* а мы, подлоугъ єго милости слюбленїю и... записоу... дали єсми єму от насъ... селы, на имѧ василовъ на дънистрѣ и борисово село и коучоуровъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).
ФОРМИ: *наз. одн.* **борисово село** (1448 *Cost.* II, 305).
Див. ще ***БОРИСКОУЦИ.**
БОРИСОВЪ, БОРИСОВ *прикм.* (8): Приказ кн⟨ѧ⟩зѧ Борисов⟨а⟩ (Київ, 1437 *AS* I, 34); прика(з) кнзѧ борисо(в) по(д)канъцнѣрего (!) (Луцьк, 1438 *Р* 139); а жонѣ Борисовой присудили есмо венецъ шляхецкій (Вільна, 1495 *РИБ* 621).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Борисовъ, Борисов, борисо(в)** (1438 *Р* 139; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 43); *род. одн. ч.* **Борисов⟨а⟩** (1437 *AS* I, 34); *дав. одн. ж.* **Борисовой, борисово(и)** (1495 *ВМБС; РИБ* 620, 621).
Пор. **БОРИСЪ.**
БОРИСЪ, БОРИС *ч.* (50) (*особова назва):* а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ... панъ борисъ хомѣковичь (Коломия, 1398 *Р* 57); я Семенъ сколковъ... уписалъ есми... Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину... Бориса (Київ, 1398 *ДГПМ*); а тои рѣчи свѣдъци панъ стриєць... борисъ хомѣковичь (Галич, 1409 *Р* 74); мы боѧре... па(н) бори(с) головаты, па(н) бори(с) браеви(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сере(т) мисто... сестрѣ...

королѧ по(л)ского... александра (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); А при том был: пан Дениско Мукосѣевич... а кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Сатыєвское боѧрин Борис Олибовский (Острог, 1465 *AS* I, 57); Потомъ Борисъ того ничого на него не довелъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїиде прѧд намы... Олюшка... и продала... третоую част село от Костещ... що юи были дали прѧд нами ж(є) слоуга наш Юрїю Браєвич, сынь Бориса Браєвича (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Борисъ, борнсъ, Борис, Бори(с), бори(с)** (1398 ДГПМ; *Р* 57; 1409 *Р* 74; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Р* 119; 1434 *Cost.* II, 666; 1436 *ВАМ* 29; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1465 *AS* I, 57; 1495 *АЛМ* 83; *РИБ* 620 і т. ін.); *род. одн.* **Бориса** (1495 *ВМБС;* 1499 *BD* II, 130); *дав. одн.* **Борису** (1495 *РИБ* 621); *знах. одн.* **Бориса, бориса** (1398 *ДГПМ;* 1495 *АЛМ* 83, 84; *ВМБС*); *ор. одн.* **Борисомъ** (1495 *АЛМ* 83; *ВМБС*); *місц. одн.* **на Борисе** (1495 *РИБ* 621); *кл. ф.* **Борисе** (1495 *АЛМ* 83).

***БОРКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были землѧнє и свѣдъци... панъ васко шепѣчичь, мичко борковичь(ч) (Перемишль, 1391 *Р* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боркови(ч)** (1391 *Р* 45).

БОРОВИК *див.* **БОРОВИКЪ.**

БОРОВИКОВАѦ *ж.* (1) *(особова назва):* Я пани Лукерьѧ, паии Игнатоваѧ Боровиковаѧ сознаваю сим моим листом... заставила єсми село своє... кн⟨ѧ⟩зю Михаилу и кн⟨ѧ⟩зю Костянтину Ивановичом Острозским (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боровиковаѧ** (1481 *AS* I, 77).

БОРОВИКЪ, БОРОВИК *ч.* (5) *(особова назва):* а заставила єсми тоє село своє ПъѦнь кн⟨ѧ⟩зем их м⟨и⟩л⟨о⟩сти по томуж, в чом мнє пан мой Игнат Боровик записал оу моєм венє (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боровик, Боровикъ** (1481 *AS* I, 77); *род. одн.* **Боровика** (1481 *AS* I, 77).

***БОРОКЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Борки: и мы порадивше с нашими кнзи и с паны... дали єсмо єму... села оу кремєнецко(м) повѣтє борѣщовку а борокъ (Луцьк, 1438 *Р* 138).

ФОРМИ: *знах. одн.* **борокъ** (1438 *Р* 138).

БОРОНИТИ, БОРОНЇТЬ *дієсл. недок.* (30) **1.** (кого — чого, кого — що) обороняти, боронити, захищати (кого, що від кого) (27): коли бы которыі неприѧтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь нагабати, я хочью у то уступитися и боронити и очистити тые земли (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а хто бы ихъ хотелъ габати до рокоу, и ты бы ихъ о(т) тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); крал... и братїя єго... землю нашю молдавскоую... мєчем н радою и людмы... завжды... боудоут боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

2. (чого) охороняти, стерегти, пильнувати (що) (2): а бѫде(т) лї ранє(н) тотъ алюбо заби(т) што жита борони(л) тогды имєєть дѣтемъ єго алюбо прїєтєлемь єго раны платн(т) (XV ст. *ВС* 29).

3. (що кому) забороняти, боронити (1): И тые Токаревскіе рекли: мы дей вамъ не боронимъ стада господарского паствити тамъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *інф.* **боронити, boronity** 11 (1388 *Р* 37; 1411 *Cost.* II, 638; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; *Р* 123, 125; 1435 *Cost.* II, 687; 1442 *Cost.* II, 717; 1456 *ГПХМ;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1490 *Пам.;* 1499 *BD* II, 420); **боронїть** 3 (XV ст. *ВС* 10 зв., 29; *СЯ* 42); *теп. 3 ос. одн.* **боронить** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *1 ос. мн.* **боронимъ** (1495 *АЛМ* 85); *перф. 3 ос. одн. ч.* **боронилъ, борони(л)** (XV ст. *ВС* 19, 29); *майб. 1 ос. одн.* **хочью боронити** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *1 ос. мн.* **choczem boroniti** (1388 *ZPL* 106); *3 ос. мн.* **боудоут бороиити** (1499 *BD* II, 420); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... боронилъ** 6 (1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1489 *АМВ;* 1495 *РИБ* 602; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **бы(штобы) єси... боронилъ** 3 (1487 *АМЛ;* 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*).

Див. ще **БОРОНИТИ СѢ, БРОНИТИ, ЗАБОРОНЯТИ, ОБОРОНИТИ, ОБРОНИТИ, ПРОТЇВЪБОРОНЇТИ СѦ.**

БОРОНИТИ СѢ, БОРОНЇТИ СѦ *дієсл. недок.* (2) оборонятися, боронитися, захищатися: оуставлѧємъ ачь боуде(т) негдѣ жалоба на нихъ оу нємєцькомь праве а они нє держа(т) тогды они стратили своє право, а могоуть сѧ протївъ боронїтисѧ (XV ст. *ВС* 26); ино мы нєдоу(ж) быхо(м) дати єи а боронити сѣ на(м) ника(к) заноу(ж) помо(ч) и по(д)поры жаднои нє имає(м) ни о(т)колѣ ка(к) прє(д)ци наши имѣли (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *інф.* **боронити сѣ, боронїтисѧ** (XV ст. *ВС* 26; 1456 *ЭСФ*).

Див. ще **БОРОНИТИ** 1, **БРОНИТИ** 2, **ОБОРОНИТИ, ОБРОНИТИ, ПРОТЇВЪБОРОНЇТИ СѦ.**

БОРОНЇТЬ *див.* **БОРОНИТИ.**

БОРРА *ч., невідм.* (2) *(особова назва):* а на то є(ст) великаа мартоурїѧ, са(м) г(сд)вoми... и боярє наши, па(н) станчю(л)... па(н) борра шандро (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

***БОРСНИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а сє ѧзъ па(н) петрашь староста галицкыи... свѣдочю (!) то своимъ листомъ... иже пришедъ перед мѧ васко мошенчичь и позвалъ коундрата борсничѧ о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *Р* 65).

ФОРМИ: *знах. одн.* **борсничѧ** (1401 *Р* 65).

***БОРСОУКОВЦИ** *див.* **БУРСУКОВЦЫ.**

***БОРСЧОВСКИИ** *прикм.* (1) ◇ дворысче Борсчовское *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **Борсчовскимъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

БОРТА *ч.* (1) *(особова назва, молд.* бортэ «дупло»*):* Пакь господство мы даль съм имь чътири села... двѣ соуть на Боужорѣ, єдно Доумбравѣнє... дроугоє Радотєщи, где быль Борта (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Борта** (1499 *BD* II, 162).

***БОРТЕВЪ** *прикм.* (1) ◇ люди бортеве *див.* **ЛЮДИ.**

ФОРМИ: *наз. мн.* **бортеве** (1495 *РИБ* 602).

! БОРТИКЪ ⟨БОРТНИКЪ⟩ *див.* ***БОРТНИКЪ.**

***БОРТИНЪ** *ч.* (1) *(феодально залежний селянин, який доглядав господарські борті)* бортник: Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве, на имя Петко Станковичъ а Петръ Билтуновичъ, на бортина жъ, на Яцка Вѣштортовича (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бортина** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще. ***БОРТНИКЪ.**

***БОРТНИКЪ** *ч.* (5) *(феодально залежний селянин, який доглядав господарські борті)* бортник: а сє бортници пашко бортикъ (!) и съ ємєлина юрко мошничь (Львів, 1370 *Р* 18); чотыри бо(р)тнки на горо(д) дають да(н) а чотыри на цє(р)кви да(н) дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! бортикъ** (1370 *Р* 18); *наз. мн.* **бортници** 2 (1370 *Р* 18; бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **бо(р)тники** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род. мн.* **бортниковъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

Див. ще ***БОРТИНЪ.**

***БОРТНЫИ** *прикм.* (49) бортьовий, з бортями (2): тою жь дорогою зоудєчевскою къ котєшєвоу къ бортномоу доубью (Зудечів, 1413 *Р* 83);

бортная зємля (25), зємля бортная (16) ділянка землі, перев. в лісі, призначена для розведення бджіл в бортях: Сє жє придалъ юрьиі болковичь и своєю братьєю к црквн стму николѣ землю пашную и землю бортную (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); и мы, подумав с нашими князи и с паны... дали есмо и записали за его вѣрную службу села... с пашнями, и з лесы, и з дубровами, и зъ бортными землями (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєченому пану андрѣю... село

михлинъ... со всими оуходы и приходы... з дубровами и з борътными землѦми и с пасеками и з гаи (Київ, 1433 *P* 118); А коу томоу придаль есми на тоую црквь островь мошноє и озєро мошноє и землю пашноую и бортноую (Перевали, 1440 *P* 142); Ино мы, выслухавши тыхъ листовъ, конецъ тому вчинили и тые земли пашные, а бортные, и сѣножать тымъ Токаревскимъ есмо присудили (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); будутъ воны тое село Осекрово какъ отчизну свою держати и уживати зо всими людми и со всѣми землями пашными и бортными (Троки, 1498 *ГВКОО*); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно ему самому, и его жонѣ... со всими ихъ землями пашными и бортными (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58); б о р т н о є д є р є в о (2), б о р т н о є д є р є в ь є (1), б о р т н о є д р є в о (1), д є р є в о б о р т н о є (2) *(дерево з дуплом для рою бджіл)* дерево з бортю: а имѣеть ленько заруби(ч) тые села держати вѣчно... съ гаи и з бобровыми гоны... з бортны(м) дєрєвьє(м) (Житомир, 1433 *P* 126—127); а хто бортноє древо зроубить бє(з) пчо(л) то по(л) гривны заплатїть (XV ст. *ВС* 37—37 зв.); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворєц наш... а на озєрє землю пашноую... з бортным дѣрєвом и с пашнєю и з сеножатми (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **борьтное** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн. с.* **бортного** (1413 *P* 83); *дав. одн. с.* **бортномоу** (1413 *P* 83); *знах. одн. с.* **бортноє** (XV ст. *ВС* 37; 1478 *AS* III, 17); *ор. одн. с.* **бортным, бортны(м)** (1433 *P* 127; 1492 *AS* III, 23); *род. одн. ж.* **бортное** (1499 *РИБ* 777); *знах. одн. ж.* **бортную, бортноую, бортъноую** (бл. 1350 *P* 8; 1440 *P* 142; 1492 *AS* III, 23; бл. 1500 *АСД* II, № 4); *ор. одн. ж.* **бортною** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1483 *ВОРСР* 178; 1499 *РИБ* 777); *знах. мн. ж.* **бортные** (2-а пол. XV ст. *СПС*; 1495 *АЛМ* 85); *ор. мн.* **бортными, борътными, бортъными** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 118; 1437 *AS* I, 34; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1457 *P* 165; 1470 *AS* I, 65; 1492 *АЛМ* 30; 1496 *АЛРГ* 71; 1498 *ГВКОО*; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.).

***БОРТЪ** *див.* ***БОРТЬ.**

***БОРТЪНЫИ** *див.* ***БОРТНЫИ.**

***БОРТЬ** *ж.* (10) *(видовбане в дереві дупло для рою бджіл)* борть (9): то все єсмо потвердили... исъ земею (!)... исъ дубровами, исъ лѣсом, исъ бортми, исъ пчолами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнеколътъ... и сь лѣсомь и з бортъми и с вепеты за рѣкою (Перемишль, 1366 *P* 12); мы возрѣвши на его верну службу... дали єсмо... село надѣєво... с лѣсомъ и с дубровами с полемъ с бортми (Львів, 1399 *P* 59); О кметѣ(х) которыи(ж) держать борти в запоустє (XV ст. *СЯ* 9 зв.); имѣнє н(а)ше именемъ ЗвѦгол ... даемъ и записуемъ... из гаи, из боры, из борътѦми (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

◇ б о р т и д р а т и (1) виймати мед з бортей: И мы пытали пани Михайловое, по чомоубы она оу поущоу за рекоу оуеждчала, сеножати косила и борти драла, дерево возила на осєлєнє? (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. мн.* **борти** (XV ст. *СЯ* 9 зв.; 1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **бортми, бортъми** 7 (1361 *AGZ* 6; 1366 *P* 12; 1378 *P* 26; 1399 *P* 59; 1415 *P* 87; 1424 *P* 100; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **борътѦми** 1 (1499 *AS* I, 117).

БОРХИНЕЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а тако(ж) дали єсми слобозию селу манастир(с)кому на имѣ борхинєщи (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*); a my takoże jesmi dały ot nas toje wysze pysannoje seło Mychajeszczyi na Bradeceli powysze Borchyneszczyi (Сучава, 1465 *GL* 176).

ФОРМИ: *наз.* **Борхинєщи** (1458 *ПГСММЦ*); *род.* **Borchyneszczyi** (1465 *GL* 176).

БОРЧА *див.* **БОРЧѢ.**

БОРЧЕЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши его правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали и потвердили єсми єму... сєло... на имѣ... борчєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543—544).

ФОРМИ: *наз.* **борчєщи** (1455 *Cost.* II, 544).

***БОРЧОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Борчо): а на то єстъ вѣра... боѦръ молдавскыхъ... вѣра пана борчоула и вѣра пана пєтра вистїарника (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

ФОРМИ: *род. одн.* **борчоула** (1448 *Cost.* II, 306).

Див. ще **БОРЧѢ.**

БОРЧѢ, БОРЧА, БОРЧѦ *ч.* (16) *(особова назва, молд., пор. болг.* Борчо): пи(с) борчѣ оу со(ч)вѣ (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); мы Стефан воєвода... чиним знамєнито... ожє тот истынїи слоуга наш БорчѦ... слоужил нам правою вѣрною слоужбою (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **борчѣ, Борчѣ** 8 (1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 141; 1480 *BD* I, 242; 1481 *BD* I, 249, 259; 1482 *BD* I, 261, 263, 264); **Борча** 4 (1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 244, 247; 1497 *BD* II, 111); **БорчѦ** 1 (1497 *BD* II, 112); *дав. одн.* **Борчи** 2 (1497 *BD* II, 111); **Борчѣ** 1 (1497 *BD* II, 112).

Див. ще ***БОРЧОУЛЪ.**

***БОРШНИЦЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* Мы... иванъ клєцки францекъ борш(н)иць... чинимы знаемо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) владиславомъ пол(с)кимъ с однои строны межи панєю Ѧдвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); а тому свѣдъци панъ миколаи стпиченикъ... панъ фрѦнєцикъ борєшєниць (!) (Галич, 1418 *P* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **борш(н)иць** 1 (1404 *P* 70); ! **борєшєниць** 1 (1418 *P* 89).

***БОРШЧАРЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы видѣвшє его правою и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми єго (sic.— *Прим. вид.)* двѣ мѣстѣ от поустини на Коулѣ мєждоу Боршчарємъ и мєждоу Дѣтєлєва (Васлуй, 1436 *ВАМ* 33).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Боршчарємъ** (1436 *ВАМ* 33).

БОРЩОВКА *ж.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Борщівка: и мы, подумав с нашими князи и с паны... дали есмо и записали за его вѣрную службу села на имя Малов... а в Крємянецкомъ повѣтє: Борщовка, Рыдомлъ, Устье (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); и мы порадившє с нашими кнзи и с паны... дали єсмо єму и записали за єго вѣрноую службу села оу крємєнєцко(м) повѣтє борьщовку а борокъ (Луцьк, 1438 *P* 138).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Борщовка** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *знах. одн.* **борьщовку** (1438 *P* 138).

***БОРЪ** *ч.* (18) *(хвойний ліс)* бір: Ино мы, въ то угленувши... дали есмо и записали, за его вѣрную къ намъ службу, тое село... Сенно... зъ лѣсы, и зъ дубровами, и зъ боры (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворєц наш... а на озєрє землю пашноую... з бортным дѣрєвом... и з доубровами и з боры и лѣсы (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Которыи находи(т) оу чюжїи лѣ(с) илї гаи илї в боръ (XV ст. *ВС* 37); имѣнє н(а)ше... даемъ и записуемъ... из ролѦми, из гаи, из боры (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бору** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); *знах. одн.* **боръ** (XV ст. *ВС* 37); *ор. мн.* **боры** 15 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; *АкЮЗР* I, 21; *P* 161; 1466 *AS* I, 62; 1490 *ЗХП* 135; 1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **борми** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **борамн** 1 (1498 *ГВКОО*).

***БОРЪ БРИНЪ** *ч.* (1) *(назва присілка у Волинській землі)* Борбин: И мы дорадивши сѦ с наши кнзи... дали Єсмо Ємоу сєло долгиє шии в лоуцкомъ повѣтє А к томоу присєлокъ боръ бринъ (Луцьк, 1452 *P* 161).

ФОРМИ: *знах. одн.* **боръ бринъ** (1452 *P* 161).

БОРЪЗДО *див.* **БОРДЗО.**

БОРЪСАНЪ *див.* **БАРСАНЪ.**
***БОРЪТНЫЙ** *див.* ***БОРТНЫИ.**
***БОРЪТЬ** *див.* ***БОРТЬ.**
***БОРЪЩОВКА** *див.* **БОРЩОВКА.**
***БОРЫЛОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. болг.* Борил): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тїи истїныи ѿновє пана щєфана борыловичѧ... слоужили... прѣдкомь нашимь правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444).
ФОРМИ: *род. одн.* **борыловичѧ** (1419 *DIR«A»* 444).
***БОРЫНИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Львівській землі*) Бориничі: а при то(м) были свѣдци па(н) дмитръ ходоровскыи... па(н) ивашко з борыни(ч) (Зудечів, 1428 *P* 111).
ФОРМИ: *род.* **борыни(ч)** (1428 *P* 111).
***БОРЫНІЦКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): А сє Я панъ лєнко староста Зоудєчовьскіи Свѣдчю сімъ своимъ лістомъ... ажє єсмо розъѣхалі граніцю мєжи паномъ юрковьскімъ и паномъ ивашкомъ борыніцкимъ Мєжі острова и дроховїчь (б. м. н., 1424 *P* 104).
ФОРМИ: *ор. одн.* **борыніцкимъ** (1424 *P* 104).
***БОРЬТНИКИ** *мн.* (2) (*назва села у Львівській землі*) Бортники: а при то(м) были свѣдци... па(и) сєнко процєви(ч) па(н) грицко из борьтникъ (Зудєчів, 1428 *P* 111); а при то(м) были свѣдці па(н) дмитръ ходоровьскыи... па(н) грицко з борьтникъ (Зудечів, 1430 *P* 116).
ФОРМИ: *род.* **борьтникъ** (1428 *P* 111; 1430 *P* 116).
***БОРЬТНЫИ** *див.* ***БОРТНЫИ.**
***БОСИОКЪ** *див.* ***БОСЇОКЪ.**
***БОСЇОКЪ** *ч.* (3) (*особова назва, молд.* бусуйок «васильок городній»): и оуставши наши слоуги да(н)чоу(л) и бра(т) єго драготъ и тєсть єго мълаю и тома босїо(к) та заплатили оуси испо(л)на тоти бишеписа(н)нїи пинѣзи (Сучава, 1493 *ПГВСП*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **босїо(к)** (1493 *ПГВСП*); *дав. одн.* **босїокоу, босиокоу** (1493 *ПГВСП*).
***БОСНА** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. лат.* Bosnia): єщє два цигани на имѣ лалоу и съ чєлѣ(д)ми своими и бо(с)на съ чєлѣ(д)ми... єсми дали (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).
ФОРМИ: *наз. одн.* **бо(с)на** (1453 *Cost.* II, 445).
БОТЄЩИ *мн.* (6) (*назва села у Молдавському князівстві*): Ино мы єсми осмотрили с нашими паны... дали и потвердили єсми ємоу оу нашєи зємли... вишепнсанна села Дрътоєщи... и Ботєщи (Сучава, 1462 *BD* I, 67); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... оуноукове Крєца от Ялана... и продали... єдно сєло на Яланѣ на имѧ Ботєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).
ФОРМИ: *наз.* **Ботєщи** (1498 *BD* II, 126; 1500 *BD* II, 175); *дав.* **Ботєщнмь** (1500 *BD* II, 175); *знах.* **Ботєщи** (1462 *BD* I, 66, 67).
***БОТИНЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѧд нами... слоуга наш Сима Бєнѧ и сєстра єго Моуша... та продали тоє сєло слоугам нашим Сими и братоу єго Оники, сыном Ботинимь (Ясси, 1500 *BD* II, 175).
ФОРМИ: *дав. мн.* **Ботинимь** (1500 *BD* II, 175).
БОТНА *ж.* (9) (*назва потоку у Бессарабії*): тѣмъ мы видѣвшє и(х) правую и вѣрную служьбоу до на(с)... потвръдили єсми имъ и(х) сєла... на ребричи на имѧ пожєрєщи и пєтрилєщи... и на ботни мєста о(т) пустииѣ на оустиє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179); А такожъ що била их пасика оу Ботнє на имѣ Висока, аби нє имал никто до нєи дило, ани до их людїи (Сучава, 1466 *BD* I, 106).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Ботна** 4 (1452 *DIR«A»* 500; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8; 1462 *Cost. D.* 11); *зам. род.* **о(т) ботна** 1 (1452 *DIR«A»* 500); *дав. одн.* **ботнои** (1462 *Cost. D.* 11); *місц. одн.* **оу Ботнє** 2 (1466 *BD* I, 105, 106); **на ботни** 1 (1443 *Cost.* II, 179).
Див. ще ***БОТНИ.**
***БОТНИ** *мн.* (8) (*назва потоку у Бессарабії*): також⟨є⟩ єсми дал⟨и⟩ сєл⟨о⟩ к⟨ръ⟩стѣ на имѧ калиновци гдє є(ст) головка ⟨и пасика(? — *Прим. вид.*) оу⟩ ботнє(х) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); и такожъ дали єсми ємоу и дроугоє сєло по(д) ботнѣми подли вълкана (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїдоша прѧд нами... слоуги наши... и продали... єдно сєлищє оу Ботнєх Лєвкоцїи (!) (Сучава, 1483 *BD* I, 269).
ФОРМИ: *ор.* **ботнѣми** (1443 *Cost.* II, 120); *місц.* **оу Ботнєх, ботнє(х)** 6 (1429 *Cost.* I, 248; 1448 *Cost.* II, 342; 1470 *BD* I, 147, 148; *DIR«A»* 522; 1483 *BD* I, 269); **на ботнѣ(х)** 1 (1443 *ДГСПМН*).
Див. ще **БОТНА.**
БОТЪШ *ч.* (2) (*особова назва*): И також прїидє прѧд нами... Нѣгша... нєпота Ботъша... и продала... єдно сєло... на имѣ част Ботъшова, гдє бил дед єи Ботъш, самомоу господствоу ми (Сучава, 1488 *BD* I, 355).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Ботъш** (1488 *BD* I, 355); *род. одн.* **Ботъша** (1488 *BD* I, 355).
***БОТЪШАНИ** *див.* **БОТЬШѦНЇИ.**
***БОТЪШОВЪ** *прикм.* (2): И також прїидє прѧд нами... Нѣгша... нєпота Ботъша... и продала... єдно сєло на Молдавѣ на гроушово полє, на имѣ част Ботъшова (Сучава, 1488 *BD* I, 355).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Ботъшова** (1488 *BD* I, 355, 356).
Пор. **БОТЪШ.**
БОТЬШѦНЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): тє(м) мыи видє(в)шє єго правою слоу(ж)бо (!) до на(с)... дали и потвръдили єсмы ємоу оу нашїи зємли мо(л)да(в)скои єго о(т)нни (!) и сєла(м) (!), на имѧ роужінѣнїи... и ботьшѦнїи (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22); Сє азь Іо Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми... монастироу от Поутнои... оуси цръкви и с попи... з цръков оу Ботъшан с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).
ФОРМИ: *наз.* **ботьшѦнїи** (1459 *Cost. S.* 22); *род.* **Ботъшан** (1490 *BD* I, 419).
***БООУЛЪ** *ч.* (4) (*особова назва, молд.* боу «бик»): А иа то єст вѣра ... бояр наших: в. п. Збїари... в. п. Драгошє Бооула дворника (Сучава, 1487 *BD* I, 305).
ФОРМИ: *род. одн.* **Бооула** (1487 *BD* I, 302, 305, 308; *Cost. D.* 7).
БОХОТИНЪ *ч.* (10) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы алєксандрь воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсми... нашєм(у) монастири о(т) побрати... шєстъ бочкы вина... и єщє пасика оу нашєи браницє, оу бохотинъ, на имѣ бозова (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... даєм и дали єсми... нашємоу монастироу от Хомора... под Бохотиином єдноу пасикоу (Сучава, 1475 *BD* I, 203).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от (оу) **бохотинъ** (1453 *Cost.* II, 445; 1454 *Cost.* II, 501); *род. одн.* **боготи(н)** 2 (1462 *Cost. D.* 11); **бохотина** 1 (1454 *Cost.* II, 508); *знах. одн.* **бохоти(н)** (1454 *Cost.* II, 501); *ор. одн.* **Бохотином, Бохотиномь** (1467 *BD* I, 120; 1475 *BD* I, 203); *місц. одн.* **оу бохотинѣ** (1453 *Cost.* II, 454; 1455 *Cost.* II, 559).
***БОХУРЬ** *ч.* (2)(*назва села у Перемишльській землі*): а дана єсть грамота оу бохури (Бохур, 1377 *P* 24).
ФОРМИ: *род. одн.* **бохурѦ** (1377 *P* 24); *місц. одн.* **оу бохури** (1377 *P* 24).
БОЦЪ, БОЦЬ, БОЦ *ч.* (5) (*особова назва, молд., пор. болг.* Боцо): мы боѦрє... па(н) драгу(ш), па(н) журжъ... па(н) лацко бо(ц) и бра(т) єго миклоушъ... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѦгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); А пак привилїє що имал дѦд их Боц Лацко на таа сєла от дѣда нашєго от Алєксандра воєводї, а тоє прївилїє загибло (Сучава, 1491 *BD* I, 491).
ФОРМИ: *наз. одн.* **боцъ, Боц, бо(ц)** 4 (1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 650; 1491 *BD* I, 491); *зам. дав.* слоуз⟨ѣ наш⟩ємоу Лоука **Боць** 1 (1491 *BD* I, 491).
***БОЧКА** *див.* **БОЧЪКА.**

БОЧЪКА *ж.* (31) **1.** *(посудина для зберігання або перевезення рідини, зерна і т. ін.)* бочка (4): мы пєтръ воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) на(ш) сєламъ монастирски(м) людємъ о(т) чюлинєщи и о(т) бєрєстѣни... на то щобы нє платили да(н)... ни бочки наши щобы нє возили (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); Въ Хотячевѣ одъ накладного возя (!) по грошу давать, а одъ порожнего воза и одъ бочекъ не надобе давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

2. *(міра місткості)* бочка (21): а єщє єсмы дали оброкъ тому монастирєви из нашєго двора каждыи годъ цѣлыи по дєсѧть бочокъ вина и по дєсѧть колоды пшєничны(х) (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); я дамъ на прч(с)тую бо(г)мтрь дєсѧтую бочку ис того Става (Луцьк, 1445 *P* 150); а ис тых людєй дани идєт три кади мєдоу бєз поуда, а копа грошєй, и пол шоста гроша, а жита сєм бочок (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); Кнѧзю Андрєю, Брѧславскомоу наместникоу... сто бочокъ ржи з дворовъ, што под ключомъ (Краків, 1489 *AS* III, 21—22);

бочка солянка (3) *(міра місткості сипучих тіл)* бочка з-під солі: они мають тыє двѣ копѣ грошей давати и петнадцать бочокъ жита солянокъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

3. *(площа землі, міра якої визначалась бочкою засіяного на ній зерна)* бочка (3): И повєла нас пани Василєваѧ вєрхъ рєчки Бродноє поущою, ловы своими ажъ къ сєлоу коу Всємєроу и къ боѧром и привє⟨ла⟩... ⟨по⟩лєм Малєєвским, што кнѧз вєликий Витовт, єдоучи до Стародоуба... паноу Нацоу на пєтдєсѧт бочок, ино там полѧ розърбила пани Нацоваѧ за дорогоу Слонимскоую и Клєпачовскоую, показала то ново розроблєно (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); И он о том до насъ отписал, штож то есть так, какъ он намъ поведал, иж только тое землицы мало болши двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бочъка** (XV ст. *ИК*); *знах. одн.* **бочку** (1445 *P* 150); *наз. мн. зам. род.* дєсѣтъ **бочкы, бочки** (1447 *Cost.* II, 281; 1451 *Cost.* II, 401; 1453 *Cost.* II, 445, 453; 1459 *BD* I, 34; 1466 *BD* I, 105; 1473 *BD* I, 181); *род. мн.* **бочок, бочокъ** 11 (1411 *Mih. Alb.*; 1439 *Cost.* II, 31; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378, 747; 1470 *AS* I, 67; 1478 *AS* III, 17; 1488 *УКТ;* 1489 *AS* III, 22; 1499 *АСД* VI, 3; *АЛРГ* 94); **бочекъ** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. мн.* **бочки** (1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 747; 1466 *BD* I, 95).

БОЯЗНЬ *ж.* (2) боязнь: А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє иєть (!) гнєвъ имѣсца имєєть анї зазрасть помьсты ани тє(ж) боязнь о правдоу имєсть соу(д) каково(г) имєти в роуцє а ба прє(д) очима (XV ст. *ВС* 33 зв.); оузрѣвши лист господствами, а ти прїиди к нам бєз никоторои боазни и оусымнѣниа, заноуж тѣ єсми простили и вєс гнѣв єсми тобѣ отпоустили (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боязнь** (XV ст. *ВС* 33 зв.); *род. одн.* **боазни** (1470 *BD* II, 309).

БОЯР *ч.* (1) *(у Молдавському князівстві — великий землевласник або служила людина, яка займала високе суспільне становище)* боярин: мы Стефань *(в ориг.* Стєфана.— *Прим. вид.)*... знамєнито чиним... ож(є) тот истиныи слоуга и бояр нашь вѣрныи пань Сима Бахлоуянь слоужил нам правою вѣрною слоужбою (Сучава, 1493 *BD* II, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бояр** (1493 *BD* II, 5).

Див. ще **БОЯРИНЪ.**

БОЯРИНЪ, БОѦРИН, БОѦРИНЪ, БОЯРИН, БОЛѢРИНЪ, БОѦРИНЬ, БОЛѢРИНЬ, БОЯРИНЬ, БОЛѢРИН, БОѦРЫН, БОѦРЪНЪ *ч.* (1496) *(цсл.* болярннъ) *(у Молдавському князівстві — великий землевласник або служила людина, яка займала високе суспільне становище; у Литовській державі — дрібний землевласник)* боярин (982): Тые вси села ... маетъ держати... владыка Луцкий... и о добромъ посполитомъ... пры насъ и пры советахъ князевъ и бояръ нашихъ, радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а сє боярє пѣтръ мошєнка ходко лоєви(ч) (Львів, 1370 *P* 18); исталасѧ торгувлѧ мєжи добрыми людми мєжи бояры и мєжи крилошаны стго ивана (Перемишль, 1378 *P* 25); а при то(м) бы(л) боѧрє бра(т)ша минигаило кнѧ(з) юрьи кожшно (!) иванови(ч) (Молодечно, 1388 *P* 44); а на то вѣра моѧ... вѣра оусѣхъ боѧръ молдавьскихъ *(в ориг.* молда молдавьскихъ.— *Прим. вид.)* (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій... а бояре Кобринскіе (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); ины боѧрє наши и слоугы при то(м) были (Київ, 1446 *P* 154); и на то дали есмо ему се(с) нашъ листъ з нашою печатю, потверджаючи ею к бояромъ (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); а тыи пѣнѧзи брали єсмо чєрєз роуки боѧрина Єго Милости Рамана Митковича (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и оуставши слуга на(ш), глигоръ, и съ своєю женою, а(л)бою, и заплатили и(м) оуси тоти... пинѣзи... пєрє(д) нами и пєрє(д) нашими болѣри (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

бояринъ вєликии (509), вєликии ⟨болѣринъ⟩ (1), ⟨бояринъ⟩ малыи (504), малыи болѣринъ (4), ⟨бояринъ⟩ молодыи (8), бояринъ старїи (1), ⟨бояринъ, болѣринъ⟩ старыи (6), старыи бояринъ (1) *(вищий або нижчий за родовим старшинством, впливовістю та ін.)* великий або малий боярин: А на то вѣра моа, вышєписаннаго Олєксандра воєводы... и вѣра оусѣхъ бояръ молдавскыхъ, и малыхъ и вєликыхъ (Сучава, 1401 *RIR*); мы боярє, оусѧ рада молдавскаѧ, старїи и молодии... чинимъ знамєнїто... ажє имаємъ вѣрно слоужити королю и стои короунѣ полскои (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидє прѣд нами и прѣд оусими нашими вєликыми и малыми болѣрє пан Ивоул Солка и зѣтъ их Богдан... и токмили сѣ за их отниноу (Сучава, 1461 *BD* I, 44—45); а на то єсть... вѣра въсѧ(х) бояр наши(х) молдавскы(х) и вєликы(х) и мали(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бояринъ, боѧринъ, бояринь, боѧринь, боярин, боѧрин, боѧри(н), бояри(н)** 75 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 84; 1420 *Cost.* I, 135; 1429 *ДГОБК;* 1432 *Cost.* I, 330; 1446 *P* 154; 1453 *Cost.* II, 453; 1465 *AS* I, 57; 1479 *BD* I, 221; 1488 *BD* I, 345; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **болѣринъ, болѣринь, болѣрин, болѣри(н)** 19 (1400 *Cost.* I, 36; 1435 *Cost.* I, 454; 1439 *Cost.* II, 61; 1443 *Cost.* II, 119; 1444 *Cost.* II, 208; 1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 342; 1455 *Cost.* II, 540; 1471 *BD* I, 159; 1472 *ДГСВМ* і т. ін.); **боѧрын** 1 (1467 *BD* I, 122); **боѧрънъ** 1 (1452 *Cost.* II, 760); *род. одн.* **боѧриіа, боярина** 2 (1492 *AS* III, 23; 1498 *АЛМ* 169); *зам. наз.* прїидє прѣ(д) нами... **болѣрина...** и далъ 1 (1449 *Cost.* II, 379); *дав. одн.* **бояриноу, боѧриноу** 31 (1439 *Cost.* II, 35; 1442 *Cost.* II, 717; 1448 *Cost.* II, 306; 1452 *Cost.* II, 422; 1456—1481 *P* 164; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1462 *BD* I, 64; 1472 *DIR«A»* 530; 1483 *Cost. S.* 122; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **болѣриноу** 29 (1441 *DIR«A»* 477; 1445 *Cost.* II, 218; 1457 *BD* II, 257; 1462 *Cost. D.* 12; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1470 *BD* I, 151; 1472 *BD* I, 172; 1475 *Cost. D.* 4; 1484 *BD* I, 279 і т. ін.); *знах. одн.* **боярына** 1 (1499 *BD* II, 450); **болѣрина** 1 (1456 *ЭСФ*); *ор. одн.* **болѣриномь** (1442 *Cost.* II, 87); *наз. мн.* **боѧрє, боярє, бояре** 57 (1370 *P* 18; 1388 *P* 44; 1401 *АкВАК* III, 2; 1421 *Cost.* I, 141; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1435 *Cost.* II, 689; 1443 *Cost.* II, 144; 1446 *P* 154; 1457 *BD* I, 5; 1469 *BD* I, 138; 1485 *BD* II, 371; 1495 *АЛМ* 83 і т. ін.); **болѣрє** 7 (1443 *Cost.* II, 179; 1462 *BD* I, 54; 1467 *Cost. S.* 69; 1471 *ДГСМПБ;* 1473 *BD* I, 187; 1486 *BD* I, 289); **бояри** 14 (1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 362; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113; 1472 *BD* I, 170; 172; *Cost. S.* 88; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241); **боѧры, boiary** 2 (1474 *РГС;* 1500 *ДПЖН*); **боѧрїи** 1 (1491 *BD* I, 464); **болѣри** 1 (1448 *Cost.* II, 362); **болѣры** 1 (1462

BD I, 56); **боѧровє** 1 (1448 *Cost.* II, 737); *зам. род.* вѣра **бояри, боєри** 5 (1458 *DIR«A»* 513; 1459 *Cost. S.* 22; 1472 *Cost. D.* 26; 1482 *BD* I, 260; 1491 *BD* I, 473); вѣра **болѣри** 3 (1458 *Mih. Doc.* 122; 1484 *BD* I, 279; 1500 *Cost. S.* 234); вѣра **бояры** 2 (1442 *Cost.* II, 101; 1472 *DIR«A»* 530); вѣра **боѧрє** 2 (1466 *BD* I, 96; 1495 *Cost. S.* 194); **о(т)... болѣры** 1 (1456 *DIR«A»* 511); *зам. дав.* вѣрным **болѣре** 1 (1486 *BD* I,289); *род. мн.* **бояръ, боѧръ, боярь, боѧрь, боѧр, бояр, боя(р)** 719 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1388 *Р* 39; 1392 *Cost.* I, 8; 1401 *RIR;* 1424 *Cost.* I, 162; 1440 *Cost.* II, 65; 1458 *BD* I, 6; 1475 *BD* I, 206; 1490 *BD* I, 388; 1497 *BD* II, 96; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **болѣръ, болѣрь, болѣр, болѣ(р)** 110 (1400 *Cost.* I, 37; 1425 *Cost.* I,173; 1437 *Cost.* I, 536; 1445 *Cost.* II, 219; 1458 *Cost.* II, 815; 1468 *BD* I, 128; 1480 *BD* I, 245; 1484 *BD* I, 279; 1495 *BD* II, 82; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **!болѣрѣрь** 1 (1422 *DIR* fig.35); *зам. знах.* прѣ(д) нашѣ **боярь** 1 (1435 *Cost.* I, 454); *дав. мн.* **бояромъ, боѧром, бояром, бояро(м)** 17 (1435 *Cost.* II, 692; 1446 *Р* 154; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1461 *BD* I, 45; 1478 *AS* III, 17; 1490 *BD* I, 434; 1491 *BD* I, 491; 1492 *Cost. S.* 162; 1495 *ВК;* 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **болѣром, болѣромь** 2 (1442 *Cost.* II, 87; 1491 *BD* I, 445); **боярамь** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *знах. мн.* **бояръ, боѧрь** 11 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1423 *DIR«A»* 447; 1430 *ГВКЛ* 7, 9; 1435 *Cost.* I, 454; 1445 *Р* 150; 1449 *Cost.* II, 746; 1468 *BD* II, 305; 1478 *AS* III, 17; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1495 *АЛМ* 83); **боѧры** 3 (1448 *Cost.* II, 738; 1454 *АЛМ* 12; 1468 *BD* II, 305); **бояре** 2 (1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 422); **бояровь** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *ор. мн.* **боѧрє, боярє** 224 (1436 *Cost.* II, 698; 1449 *Cost.* II, 385; 1458 *BD* II, 261; 1467 *BD* I, 122; 1475 *BD* I, 199; 1482 *BD* I, 265; 1490 *BD* I, 397; 1495 *BD* II, 87; 1497 *BD* II, 102; 1500 *BD* II, 173, 175 і т. ін.); **болѣрє** 9 (1458 *BD* I, 20; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 66; 1471 *ДГСМПБ;* 1473 *BD* I, 186; 1478 *BD* I, 218; 1486 *BD* I, 289, 290); **боѧри, бояри** 55 (1435 *Cost.* II, 679; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1452 *Cost.* II, 759; 1457 *BD* II, 257; 1464 *BD* I, 83; 1472 *BD* I, 169; 1487 *BD* I, 306; 1491 *BD* I, 452; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 40 і т. ін.); **боѧры, бояры** 40 (1378 *Р* 25; 1400 *Cost.* II, 619; 1423 *DIR«A»* 447; 1430 *ГВКЛ* 7; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1453 *Cost.* II, 453; 1466 *BD* I, 114; 1473 *BD* I, 190; 1488 *BD* I, 324; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **болѣри, болярї** 18 (1449 *Cost.* II, 379; 1459 *Cost. S.* 22; 1464 *BD* I, 83; 1470 *BD* I, 147; 1472 *BD* I, 172; 1479 *BD* I, 221; 1481 *BD* I, 258; 1484 *BD* I, 277; 1490 *BD* I, 387; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **болѣры** 5 (1443 *Cost.* II, 131; 1462 *BD* I, 55; 1470 *BD* II, 309; 1471 *ДГСМПБ;* 1473 *BD* I, 186); **боярми** 1 (1485 *BD* II, 371).

Див. ще **БОЯР.**

БОЯРИНЯ *ж.* (1) *(дружина боярина)* бояриня: Жаловала намъ бояриня Мѣнского повѣту, на имя Анна Петрашовая, на невестку свою Ганку (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бояриня** (1494 *РИБ* 560).

***БОЯРСКЫ** *див.* ***БОЯРЬСКИИ.**

***БОЯРЬСКИИ** *прикм.* (3) боярський (1): и тако(ж) варе колко товаръ провадѧ(т) до белагорода или товаръ г(с)вами или возы или на(ш) или боярскы да нє имаютъ тоты... люди никоторои помощи давати никому николи (Побрата, 1448 *ДГПР*);

б о я р ь с к а я р о у д а (2) *(назва місцевості у Київській землі):* поше(д)ши горѣ боярьскою роудою прише(д)ши к ива(н)ко(в)скимъ к закопамъ... то єсть землѧ пана скипорева объѣханая (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **боярскы** (1448 *ДГПР*); *знах. одн. ж.* **боярьскоую** (бл. 1458 *Р* 168); *ор. одн. ж.* **боярьскою** (бл. 1458 *Р* 168).

***БОЯТИ СѦ** *див.* ***БОѦТИ СѦ.**

БОѦ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Боя): И такождєрє єсми дали и потврѣдили тои свѧтои нашеи црькви... циганє на имѣ Боѧ съ челѧдею, и Дадоуль съ челѧдею (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боѧ** (1488 *BD* I, 342).

БОѦРИН *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОѦРИНЪ *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОѦРИНЬ *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОѦРЪНЪ *див.* **БОЯРИНЪ.**

БОѦРЫН *див.* **БОЯРИНЪ.**

***БОѦТИ СѢ** *див.* ***БОѦТИ СѦ.**

***БОѦТИ СѦ** *дієсл. недок.* (5) (кого, від чого; робити що) боятися (кого, чого; робити що): а слушати ми господарѧ своєго великого коро(л) во всемъ как ми повелить и боѧтим(с)ѧ (!) єго какъ б͠а (б. м. н., 1386 *Р* 30); а бѫдє(т) па(к) то(т) панъ силе(н) што бѫдє(т) соу(д)я боялъ сѧ сла(т) до нє(г) закла(д)у бра(т) тогды має(т) намь заплатити виноу о у нашь скарбъ (XV ст. *ВС* 16 зв.— 17); про то(ж) узрѣвше сє(с) лис(т), а вы прїидѣте к на(м) и до нашеи земли съ усими своими торговлѣми и товаро(м), нє боѧчи сѣ ни о(т) котории шкоды (Баків, 1447 *Cost.* II, 732).

ФОРМИ: *інф.* ! **боѧтим(с)ѧ** (1386 *Р* 30); *теп. 3 ос. мн.* **боятсѧ** (XV ст. *ВС* 15); *майб. II 3 ос. одн.* **бѫдє(т)... боялъ сѧ** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *дієприсл. одноч.* **боячисѧ, боѧчи сѣ** (XV ст. *ВС* 33 зв.; 1447 *Cost.* II, 732).

Див. ще ***ОУБОЯТИ СЯ.**

! БПЄЛ ⟨БЧЄЛ⟩ *див.* **БЧОЛА**[2].

! БРАВИЧѢ ⟨БРАЄВИЧѢ⟩ *див.* **БРАЄВИЧЬ.**

***BRADECEL** *див.* **БРЪДЪЦЄЛЪ.**

БРАДИЧЄШИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тоє ⟨вышепис⟩анноє село брадичещи тоє тадороу опро⟨ч⟩ и дѣтемъ тадоровомъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 450).

ФОРМИ: *наз.* **брадичещи** (1436 *Cost.* I, 450).

***БРАДЪ** *ч.* (3) (*молд.* брад «ялина, смерека») ялина, смерека: а хотарь... до крънници доумитрови о(т)толѣ попоу(д) оубочи на єди(н) бра(д) знамена(н) межи два зъподїи (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бра(д)** (1490 *ДГСХМ*).

БРАЄВИЧЬ, БРАЄВИЧ *ч.* (90) *(особова назва, молд., пор. болг.* Брайо): мы боѧрє... александра воєводы... па(н) бори(с) браєви(ч), па(н) да(н)чу(л) жули(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... серє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); и мы єсми пришо(д)ши прє(д) кнѧгиню илияша воєводиноую и прє(д) и(х) паны мо(л)давскии прє(д) паномъ браєвичемъ... и єсми смирилисѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїиде прѧд намы... Олюшка... и продала... третоую част село от Костещ... що юи были дали... слоуга наш Юрїю Браєвич, сынь Бориса Браєвича, и сєстричичи єго (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Браєвич, браєви(ч)** 20 (1421 *Cost.* I, 142; 1443 *Cost.* II, 120, 1448 *Cost.* II, 362; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 769; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 56; 1464 *BD* I, 84; 1466 *DIR«A»* 519; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **! Boajewycz** 1 (1465 *GL* 176); **Браєвичь** 1 (1462 *BD* I, 54); *род. одн.* **Браєвича, Браєвыча** 65 (1441 *DBAc* 35; 1445 *Cost.* II, 212; 1448 *Cost.* II, 314; 1453 *Cost.* II, 446; 1455 *Cost.* II, 526; 1459 *BD* I, 28; 1462 *BD* I, 62; 1464 *BD* I, 86; 1465 *BD* I, 88; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **браєвнчи, браєвн(ч)** 5 (1445 *Cost.* II, 226; 1448 *Cost.* II, 359; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *Cost.* II, 466; 1460 *Cost. S.* 41); **браєвичѣ** 1 (1456 *Cost.* II, 578); **! бравичѣ** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *ор. одн.* **браєвичемъ** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

Див. ще **БРАЄВИЧЮ.**

БРАЄВИЧЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Брайо): мы петръ воєвода... исъ своимы панове, ис паномъ доумѣ браєвичю, ис паномъ станчюломъ... и съ оусею нашею радою волоскою, вызиаваюмъ... оуже тоты златии пиибзи, котори єсмы были дали на жолдь... паноу бартъшовы з боучача... оурожены панъ михаило з боучача... намъ вєрноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815).

Див. ще **БРАЄВИЧЬ.**

***БРАИЛО** *с.* (1) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бреїла: А Ливовчанє що имоут ходити до Браила или до Келєи по рибоу... имают давати мыто от гривны полтора гроша (Сучава, 1460 *BD* II, 275).
ФОРМИ: *род. одн.* **Браила** (1460 *BD* II, 275).
Див. ще **БРАИЛОВО.**

БРАИЛОВО *с.* (3) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бреїла: а львовчѦнє што имуть поити до браилово, по рыбы... тамъ имуть дати, отъ гривну по польвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а ливовчанє що имоут ходити до браилова, а либо до кїлїи по рыбоу, на краинєм мыти, оу бакови, а либо оу бєрлади имаєт давати мыто от гривны по полтора гроша (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **до браилово** (1408 *Cost.* II, 632); *род. одн.* **браилова** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **браиловѣ** 1 (1434 *Cost.* II, 669).
Див. ще ***БРАИЛО.**

БРАИНЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* мы стєфанъ воєво(да)... знамєнито чини(м)... ожє... потвръждаємъ тому прѣ(д)рєчєнном(у) монастирю... одно сєло... вакулинци по(д)ли браинци (Сучава, 1443 *ПГСММ*).
ФОРМИ: *наз. зам. род.* подли **браинци** (1443 *ПГСММ*).

БРАН *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвшє єго правою и вирною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла на имѣ Гостилєщи... и иа Кнѣжѣ Бран (Сучава, 1459 *BD* I, 35).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Бран** (1459 *BD* I, 35).

***БРАНИЩА** *див.* **БРАНЇЩА.**

БРАНИЩАРСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы панове господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѦ панъ вилча о(т) липникы... и пань доума бранищарскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь вєлємѪжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє... повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).
ФОРМИ: *наз. одн.* **бранищарскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

БРАНИЩЄ *с.* (5) (*молд., болг.* бранищє «заповідний ліс») лісові угіддя: тако(ж) прїидє прѦ(д) нами... на(ш) бѦри(н), па(н) костє оуры(ш)... и да(л) свою пасикоу, що є(ст) оу нашє(м) бранищоу, оу бохотинѣ... нашємоу монастирю о(т) молдавици (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453—454); и испроси(л) о(т) на(с) сєбє потвръждєнїє съ оури(к) на и(х) староє бранищє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121).
ФОРМИ: *наз. одн.* **бранищє** (1458 *Mih. Doc.* 123); *знах. одн.* **бранищє, бранїщє** (1458 *Mih. Doc.* 121, 122); *місц. одн.* **оу бранищоу** (1453 *Cost.* II, 454; 1455 *Cost.* II, 559).
Див. ще **БРАНЇЩА.**

БРАНИЩѢ *див.* **БРАНЇЩА.**

***БРАНИЩѢРЄВЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а хотарь ємоу є(ст) на могилы що на чоунго(х)... о(т)толѣ прости на чръны потокъ та по потокоу горѣ до моста драгомира бранищѣрєва (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433).
ФОРМИ: *род. одн.* **бранищѣрєва** (1400 *DIR«A»* 433).

БРАНИЩѢРИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвръдили єсми ємоу отниноу єго, сєла, на имѣ гдє дворъ єго, бранищѣри, и жоулєщи и шкѣи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).
ФОРМИ: *наз.* **бранищѣри** (1455 *Cost.* II, 553).

БРАНИЩѢРЪ *ч.* (1) (*молд.* браништар) лісник: того радї ни єди(н) бранищѣръ, боу(д) кто боудєть о(т) на(с) бохоти(н) дєржати, да нє имаю(т) ни жадного примѣсоу к тои пасикоу и до и(х) люди (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501).
ФОРМИ: *наз. одн.* **бранищѣръ** (1454 *Cost.* II, 501).

***БРАНЇЄ** *див.* ***БРАНЬЄ.**

***БРАНЇЧЄСКИИ** *прикм.* (1) ⟨?⟩: и но ми съ нашими болѣри искахом и обрѣтохом и чїнїхомь хотарь и бранїщє стѣи бы(с)трїчєскои монастирю како є(ст) бранїчєскои обїчна нїпороушєна нїколижє на вѣкї вѣ(ч)нїя (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).
ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **бранїчєскои** (1458 *Mih. Doc.* 122).

БРАНЇЩА, БРАНИЩѢ *ж.* (9) (*молд., болг.* бранищє «заповідний ліс») лісові угіддя: мы алєксандрь воєвода... чнни(м) знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсми... нашєм(у) монастири о(т) побрати... шєсть бочкы вина ис нашєи дєсѧтины и єщє пасика оу нашєи бранищє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 444—445); То єст вєс хотар тои вишєписанної бранищии (Сучава, 1491 *BD* I, 473).
ФОРМИ: *наз. одн.* **бранищѣ** 1 (1490 *BD* I, 421); *зам. ор.* **сь бранїща** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *род. одн.* **бранищн** (1454 *Cost.* II, 501); *дав. одн.* **бранищи** 1 (1490 *BD* I, 420); **бранищии** 1 (1491 *BD* I, 473); *знах. одн.* **бранищоу** 2 (1490 *BD* I, 420, 421); **бранищю** 1 (1491 *BD* I, 473); *місц. одн.* **оу бранищє** (1453 *Cost.* II, 445).
Див. ще **БРАНИЩЄ.**

***БРАНЇЩЄ** *див.* **БРАНИЩЄ.**

***БРАНЬЄ** *с.* (5) забирання (4): О бранїю стоговъ тѣ(ж) сто(г) жита алюбо пшєнїци хто удєнь возмє(т) сѪдоу за виноу ꙃ҃ гривєнъ, а чїя щкода томоу єі а боудє(т) ли вночи тогды соудимъ за злодѣис(т)во (XV ст. *BC* 30); з а к л а д ъ б р а н ї є (1) *див.* ***ЗАКЛАДЪ.**
ФОРМИ: *род. одн.* **бранїя** (XV ст. *BC* 6); *місц. одн.* **о браньи** 2 (XV ст. *BC* 5 зв., 11); **о бранью** 1 (XV ст. *BC* 8); **о бранїю** 1 (XV ст. *BC* 30).

***БРАСЛАВЛЬ** *ч.* (4) *(назва міста у Подільській землі)* Брацлав: про тъ жь Ѧзъ про тото добродѣиство прорєчєныхъ пановъ... приступилъ єсмъ ку... королю польско(м)... ис тыми горо(д) исъ крємѦницємъ и съ братславлємъ (Крємєнєць, 1434 *P* 130); Ино мы... прыказоуємъ вамъ... штобы єстє тыхъ єго посховъ изъ ихъ слугами добровольнє пропускали по нашому господаръству... отъ границы отъ Браславля тою дорогою на Вєльницоу (!) на Корєцъ (Вільна, 1498 *BD* II, 412).
ФОРМИ: *род. одн.* **Браславля** (1498 *BD* II, 412); *знах. одн.* **браславль** (1496 *ПЧФГ* 36); *ор. одн.* **братславлємъ** 1 (1434 *P* 130); **брѦславлємъ** 1 (1435 *P* 133).

БРАСЛАВСКІЙ, БРѦСЛАВСКИИ, БРАТСЛАВЬСКИИ, БРѦЦСЛАВСКИЙ *прикм.* (17): Мы, Свыдрыгайло, Вєликій Князь, чинымо знамєнито... ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ, покладалъ пєрєдъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича, державцы нашого Браславского и дворанъ нашихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а сє Ѧ кн҃зь фєдко нєсвидьскии староста крѦмѦницкии и брѦславскии вызнаваємъ то си(м) наши(м) листомъ... како єсмъ Ѧ вѣрнє служилъ освѦцоному кнѦ(з) швитрикгаилу (Черняхів, 1435 *P* 132); Я, Костєнтинъ Ивановичъ Острожскій... староста Луцкій, Браславскій и Вєницкій (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); Я князь Консгантынъ Ивановичь Озтрозкій (!) будучи... намѣстникомъ Браславскимъ и Вєницкимъ, чиню знакомнто... штожъ придалъ єсми... имѣньє... на... Цєрковъ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Браславскій** 3 (1430 *ГВКЛ* 7; 1495 *АЛМ* 88); **брѦславскии** 1 (1435 *P* 132); **братславьскии** 1 (1434 *P* 129); **брѦцславский** 1 (1482 *AS* I, 80); *ск. н.* **бл.** 1 (1496 *АЛРГ* 69); *род. одн. ч.* **Браславского** 4 (1430 *ГВКЛ* 7); **брѦславского** 1 (1499 *AS* I, 117); *дав. одн. ч.* **брѦславскомоу, брѦславъскому** (1484 *AS* III, 21; 1491 *AS* I, 97); *ор. одн. ч.* **Браславскимъ** (1499 *АСД* VI, 2); *род. мн.* **Браславскихъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *ор. мн.* **Браславскими** (1430 *ГВКЛ* 7).
Пор. ***БРАСЛАВЛЬ.**

БРАТ *див.* **БРАТЪ.**

***БРАТАЄВИЧЪ** *див.* **БРАТѢЄВИЧЪ.**

***БРАТАНИК** *ч.* (1) *(син брата)* племінник, небіж: да єст ємоу от нас оурик и съ вьсєм доходом, али опрочє сєстри єго Олюшки и братаник єго Данчюла и Пєтримана (Сучава, 1491 *BD* I, 459).
ФОРМИ: *род. мн.* **братаник** (1491 *BD* I, 459).
Див. ще **БРАТАНИЧЬ.**

БРАТАНИЧ *див.* **БРАТАНИЧЬ.**

БРАТАНИЧА, БРАТАНИЧѢ *ж.* (15) *(дочка брата)* племінниця, небога: мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша, прѧ(д) нами... па(н) пътроу сто(л)ни(к), и ⟨наши вѣрнїи слоуги, влъкоу(л) поурчєлєскоу(л) и дѣти єго и съ своєю⟩ братаничєю, а(н)ноушкою... ⟨и проминѣли свои правїи о(т)нини⟩ (Сучава, 1483 *Cost. D.* 30); И оуставшє пан Жоуржь гоумєнник та заплатилъ оуси тоты вышєписаннїи пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашємоу Гоурбаноу... и сєстричичи єго Насти... и тыж братаничи тогож Гоурбана Насти (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братанича** 5 (1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 74, 249; 1497 *BD* II, 102; 1499 *BD* II, 134); **братаничѣ** 1 (1495 *BD* II, 57); *зам. род.* от **братанича**... Мърїє 1 (1497 *BD* II, 119); *зам. дав.* продали... сєло... слоузѣ нашємоу Иванка... и **братанича** их Сори 1 (1494 *BD* II, 38); *дав. одн.* **братаничи** (1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 57; 1497 *BD* II, 103, 118; 1499 *BD* II, 135); *ор. одн.* **братаничєю** (1483 *Cost. D.* 30).

БРАТАНИЧЬ, БРАТАНИЧ *ч.* (54) *(син брата)* племінник, небіж: тоє всє щобы ємоу оури(к) съ всѣмъ доходомь и дѣтємъ єго и братїамъ єго и сєстричичє(м) єго и братаничємь єго (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); А при тых моих умовеных речах... были панове люде добрые: пан Семашько, пан Гринко Мукосъевич, а братанич мой родный пана Богдановъ сын Немѣра (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); кн⟨ѧ⟩зь Сємєн дал на обиранье братничью (!) своєм⟨у⟩ кн⟨ѧ⟩зю Михайлоу... Вишнєвєць город со всѣми присєлки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Я панъ ванъко чжоусичъ... чинимъ знамєнито... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) олє(х)но(м) чжоусою... пмяли є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленьскій... князь Олехно Василевичь Глазына и просилъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его, Єроѳеевыхъ детей (Вільна, 1499 *РИБ* 776); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вышєписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Сими Бєнѣ... и братаничю их Боудн (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братанич, братани(ч)** 6 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1490 *BD* I, 4 ?; 1491 *Cost. D.* 36; 1493 *Cost. S.* 175; 1497 *BD* II, 107; 1500 *BD* II, 175); **братаничь** 4 (1495 *BD* II, 59; 1497 *Cost. S.* 223; 1499 *ГОКІР*); *зам. ор.* и **съ братанич** 1 (1490 *BD* I, 387); *дав. одн.* **братаничю** 6 (1490 *BD* I, 387, 403; 1493 *BD* II, 18, 19; 1497 *BD* II, 107; 1500 *BD* II, 175); **братаничоу, братанїчоу** 5 (1463 *BD* I, 73; 1493 *Cost. S.* 176; 1496 *AS* I, 244; 1497 *BD* II, 103; *Cost. S.* 223); **братаничєви** 2 (1495 *BD* II, 74); ! **братничью** 1 (1475 *AS* I, 70); *ор. одн.* **братаннчо(м)** 1 (1478 *ЗРМ*); **братаничєм** 1 (1495 *BD* II, 76); *наз. мн.* **братаничи** 7 (1491 *BD* I, 447; *Cost. S.* 152; 1492 *BD* I, 509; *Cost. S.* 161; 1499 *BD* II, 134, 135); **братаничєвє** 2 (1491 *BD* I, 458; 1495 *BD* II, 64); **бра⟨та⟩ничіе** 1 (1497 *РИБ* 683); *род. мн.* **братаничовъ** (1499 *РИБ* 776); *дав. мн.* **братаничєм, братаничємь, братанїчєм** 12 (1436 *Cost.* I, 459; 1491 *BD* I, 447, 458, 459; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 59, 76; 1499 *BD* II, 135); **братаничам** 1 (1499 *BD* II, 135); *ор. мн.* **братаничи** (1493 *BD* II, 19; 1496 *АЛРГ* 71).

Див. ще ***БРАТАНИК.**

БРАТАНИЧѢ *див.* **БРАТАНИЧА.**

***БРАТАНЇЧЬ** *див.* **БРАТАНИЧЬ.**

БРАТАНОВЪ *прикм.* (3) ◇ б р а т а н о в о ⟨с є л и щ є⟩ (1), с є л и щ є б р ъ т а н о в о (1) *(назва хутора у Молдавському князівстві)*: и мы видѣвшє и(х) ⟨правоую и вѣрноую слоуж⟩бою до на(с)... потвєрдили єсми имъ... сєлищє бръталово и гдє бы(л) братановъ млинъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); тѧ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбою до на(с)... дали єсми и(м)... сєла... пони(ж) ⟨м⟩икъ и съ братано⟨во сєлищє и⟩ микшинова пасика (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316); б р а т а н о в ъ м л и н ъ (1) *(назва млина у Молдавському князівстві)*: и мы видѣвшє и(х) ⟨правою и вѣрною слоуж⟩бою до на(с)... потвердили єсми имъ... сєлищє брътаново и гдє бы(л) братановъ млинъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **братановъ** (1439 *Cost.* II, 52); *наз. одн. с.* **братано⟨во⟩** (1448 *Cost.* II, 316); *знах. одн. с.* **бръталово** (1439 *Cost.* II, 52).

***БРАТАША** *мн.* (2) ⟨брати, браття?⟩: а при то(м) бы(л) боѧрє бра(т)ша минигаило кнѧ(з) юрьи кожшно (!) иванови(ч) (Молодечно, 1388 *P* 44); поручили(с) кнѧ(з) вєлико(м) скирьгаилу за гридка за костѧнтинови(ч)... пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... кнѧ(з) фєдоръ миркли бра(т) єго дмитрии ли(пѧ)та бра(т)ша кнѧ(з) юрьи кожюшно (б. м. н., бл. 1392 *P* 46).

ФОРМИ: *наз.* **бра(т)ша** (1388 *P* 44; бл. 1392 *P* 46).

! **БРАТЄВИЧУ** ⟨**БРАТЄЄВИЧУ**⟩ *див.* **БРАТѢЄВИЧЪ.**

***БРАТЄИ** *див.* **БРАТѢИ.**

***БРАТЄНИКЪ** *ч.* (4) брат: тогды облазничєвє триє братєници оучинили с даниломъ розъѣздъ (Зудечів, 1411 *P* 79); Ѳра(н)ци(к) а Ѳа(л)ко индри(х) три братєнїкы держали одно(г) млынарѧ (XV ст. *BC* 23); мы стєфа(н) воєвода... знамєннто чини(м)... ожє тоти истинны сновє флорины, на имѣ ио(н) и данчю(л) и михалко и сина(т) и тома и сими(о)н, оуси братиници (!), прїидоша прєд нами... н продали слоуга(м) наши(м)... половина сєла о(т) оурдєщїи (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 68—69).

ФОРМИ: *наз. мн.* **братєници** 1 (1411 *P* 79); ! **братиннци** 1 (1467 *Cost. S.* 68); **братєникн** 1 (бл. 1458 *P* 167); **братєнїкы** 1 (XV ст. *BC* 23).

Див. ще ***БРАТѢНЄЦЬ.**

***БРАТЄНЇКЪ** *див.* ***БРАТЄНИКЪ.**

***БРАТЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* братъ): а при то(м) былъ жоуржъ староста... и пєтръ братєскоу(л) (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братєскоу(л)** (1432 *Cost.* I, 343).

***БРАТЄШЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ г ръ л о б р а т є ш є в о *див.* **ГЫРЛО.**

ФОРМИ: *знах. одн. с* **братєшєво** (1448 *Cost.* II, 324).

БРАТИ, БРАТЬ *дієсл. недок.* (135) **1.** (що кому, що з кого, на кому, кому від чого) *(мито, податок, данину, десятину і т. ін.)* брати (що від кого, з кого), стягати (що з кого) (75): што оу рускомь правѣ сѣдѧть кмєти оу зѣмьскомь ис тѣхъ брали єсмы ис подимъя по колодѣ вовса (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); а тако(ж) оу тѧ(х) сєла(х) да нє имаютъ ходити ни глобници, ни припашари... ни соудњти н(х), а ни глобоу ис ни(х) нє брати (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); Про тож ни один болѣрин, ани соудєц... да нє смѣют брати мыто от товара манастирского (Путна, 1471 *BD* I, 159); а мыто имъ брати по давномоу (Краків, 1487 *АМЛ*); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе, а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской не судити, ни радити, ни пошлинъ ни якихъ на нихъ не брать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(кого — що, що в кого) *(заволодівати ким, чим)* брати, забирати (24): а и слугъ нє брали єсмы нє дадуть зємлѧнє и слугъ брати (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); И благословляю вашу милость, чтобы естє о томъ опѣканье имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны и садовъ бы церковныхъ у него не обивали и ничего церъковного не брали (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); ино мы нєдоу(ж) быхо(м) дати єи а боронити сѣ на(м) ника(к) заноу(ж) помо(ч) и по(д)поры жадиои нє имаєм) ни о(т)колѣ... а нє да(в)ши и(м) сами собѣ возмоу(т) ка(к) и дотоу(л) брал(и) жоны и дѣти братєи наши(х) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а игдѣ коли слоужєбникъ бєрє(т) волы а па(н) свои(м) сєло(м) и зъ свои кмєти боронить, а нє хочє(т) выда(т) тогды на(м) маєть заплатить винѫ й а ты волы прє(д) нами постави(т) (XV ст. *BC* 16 зв.); и кн⟨ѧ⟩зъ Олєксандро рєк так: я в них того имѣнѧ бєзправнє нє брал... а купил єсми вѣчно и нєпорушно за шєстьдєсѧт коп широких гроши

(Луцьк, 1491 *AS* I, 94); а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра, ижъбы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ, або листы бы бралъ изъ тое скрини, которая была незамкнена (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

(одержувати що в кого) брати (21): А два(д)цать копъ грошє(и) в кажъды(и) годъ має(т) єсь собє брати за до(л)гъ што єсъмо ємоу виньни (Петрків, 1489 *АМВ*); а тыи пѣнѧзи брали єсмо через роуки боѧрина Єго Милости Рамана Митковича (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); А коли есми у пана Василя пенязи брал за тое имѣнъе, при том был владыка володимерский Иона, а панъ Яцко Хвалелѣй (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); брати личбу (4) брати в когось рахунок, фінансовий звіт: Панъ Андрей подскарбий а Ивашко Владыка писар брали личбу у ключника киевского у Сенька Полозовича (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Өедко, писаръ, брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича (Вільна, 1499 *PEA* III, 34);

(що) орендувати, брати в оренду (1): а другїи годъ ново придалъ его мил. ему тую волость выбрати на окупъ женѣ его и дѣтямъ, а кому первѣй его было дано, тыи маютъ послѣ его брати (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10).

2. (що) *(красти)* брати (3): О злодѣиствѣ жїта на поли колї которо(г) пана алюбо мещанїна... слѫга оу ночї некоторо(г) кметѧ жїто бѣрє(т), годитсѧ г(с)дрю то(г) жїта боронїть своєго (XV ст. *ВС* 29).

3. (кого) задержувати, затримувати (1): а такъже коли быхомъ имъ жолъду не поплатили и щькодъ тогды имъ поволєваємъ (!) и тымъ што суть с ними насъ оупоминати намъ лаѧти нашихъ куп(ц)ехъ брати нашихъ людехъ доколи свои записъ о(т) нихъ выправимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

4. (що в кого) *(позичати)* брати (1): А што коли кому буду чим должен, што будь (у) кого узял пенезей, ал чимъ будь бралъ в кого, ино тые долги мое поплати зять мой князъ Михайло (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

5. (що) *(жолуді)* збирати (1): а боудѣ(г) ли паства велїкая оу то(м) лѣсѣ черє(с) которыи ле(с) маєть гна(т) оу свои лѣ(с), тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имеєть своє жалоудиє братї алюбо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т) обапо(л) дорогы (XV ст. *ВС* 38);

закладъ брати (4) *див.* ***ЗАКЛАДЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **брати, братї, brati** 44 (1386—1418 *P* 35; 1388 *ZPL* 104, 108; 1421 *Cost.* I, 142; 1443 *Cost.* II, 185; 1454 *Cost.* II, 517; 1460 *BD* II, 275; 1471 *BD* I, 159; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *АМЛ*; 1489 *АМВ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **бра(т)** 8 (XV ст. *ВС* 17, 25, 28 зв., 35; *СЯ* 9 зв., 43, 43 зв.); **брать** 6 (1489 *АМВ;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; XV ст. *ВС* 22; *СЯ* 9; 1500 *АСД* II, № 3); **! братїя** 1 (XV ст. *ВС* 41); *теп. 3 ос. одн.* **берє(т), бѣрє(т)** 6 (XV ст. *ВС* 16 зв., 17, 26 зв., 29); **береть, бѣреть** 2 (XV ст. *ВС* 8, 30); *3 ос. мн.* **бероуть, бѣроуть** 5 (XV ст. *ВС* 11, 11 зв., 17, 27 зв., 28); **бєроу(т)** 1 (1456 *ЭСФ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... брал** (1494 *AS* I, 101; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *3 ос. одн. ч.* **бралъ, брал, бра(л)** (1487 *AS* I, 85; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *ВС* 21; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн. ж.* **брала** (XV ст. *СЯ* 40); *1 ос. мн.* **брали єсмы** 1 (1386—1418 *P* 35); **єсмы... брали** 1 (1386—1418 *P* 35); **брали єсмо** 1 (1492 *AS* III, 23); *3 ос. мн.* **брали, бралї, брал(и)** (1456 *ЭСФ;* 1491 *AS* I, 94; XV ст. *ВС;* 16 зв., 17, 22; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *PEA* III, 34); *майб. 3 ос. одн.* **имє(т) брати** (1458 *DIR«A»* 513; 1463 *Cost. S.* 45); *3 ос. мн.* **будуть брати** (1456 *DIR«A»* 511); *майб. II 1 ос. одн. ч.* **будъ бралъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *3 ос. одн. ч.* **будє(т) бра(л)** (1457 *Cost.* II, 810); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы бралъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); **jestliby... brał** 1 (1388 *ZPL* 105); *2 ос. мн.* **бы есте... брали** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **штобы есте... ! брати** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *3 ос. мн.* **бы (абы, щобы)... брали, бралї** 6 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1448 *DIR«A»* 491; 1453 *Cost.* II, 454; XV ст. *ВС* 28; 1496 *BD* II, 405; 1498 *АЛРГ* 83); **бы (абы) нє брали** 2 (XV ст. *ВС;* 1496 *BD* II, 405); **брали бы** 1 (1496 *BD* II, 405); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да береть, берє(т)** 3 (1452 *DIR«A»* 500; 1456 *DIR«A»* 511; 1488 *BD* I, 342); **нехай... берет** 2 (1496 *АЛРГ* 82, 83); *2 ос. мн.* **да беретє** (1437 *DIR* № 8); *3 ос. мн.* **да бероуть** 6 (1437 *Cost.* II, 711; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378; 1458 *DIR«A»* 513; 1459 *DIR«A»* 514; 1460 *DIR«A»* 515); **нехаи бероу(т)** 1 (1444 *Cost.* II, 208); *дієприсл. одноч.* **бѣроучи** (XV ст. *ВС* 34); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ж.* **што бы... брана** (1431 *Cost.* I, 325); *предик. пас. дієприкм.* **brano** (1388 *ZPL* 105).

Див. ще **ВЫБРАТИ², *ЗАБРАТИ, *ПОБРАТИ.**

БРАТИА *див.* **БРАТІЯ¹.**

***БРАТИЛОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* братъ): а на то вѣра... негра берладъского... и вѣра костѣ братиловича (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85).

ФОРМИ: *род. одн.* **братиловнча** (1411 *Cost.* I, 85).

! БРАТИНИЦИ ⟨**БРАТЕНИЦИ**⟩ *див.* ***БРАТЄНИКЪ.**

***БРАТИ СѦ** *дієсл. недок. пас.* (1) *(про мито, данину)* братися, стягатися: да сѧ берє(т) воскъ о(т) бани о(т) оуси кръчма(х) ка(к) и стефа(н) воєвода да(л) к тои стои црви (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **да сѧ берє(т)** (1458 *DIR«A»* 513).

БРАТИЯ *див.* **БРАТІЯ¹.**

БРАТИѦ *див.* **БРАТІЯ¹.**

БРАТЇА *див.* **БРАТІЯ¹.**

БРАТЇЄЩИ, БРЪТЇЄЩЇИ, БРЪТЇЄЩИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшї его правою и вѣрною слоу⟨жбою до на(с)⟩... далї єсми ємоу... села на тазловѣ... братїєщи и дохтана (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484); и заплатила Илка съмрътъ Андрицєва... и дала ємоу єдно сєло своє та Сєретѧ именємъ Бръгїєщїи (Сучава, 1473 *BD* I, 186).

ФОРМИ: *наз.* **Бръгїєщїи** 2 (1473 *BD* I, 186, 187); **бръгїєщи** 1 (1473 *BD* I, 187); **братїєщи** 1 (1436 *Cost.* I, 484).

БРАТІЯ¹, БРАТИЯ, БРАТИА, БРАТЇА, БРАТЬЯ, БРАТЬѦ, БРАТИѦ, БРАТѦ, БРАТЯ *ж., зб.* (106) *(цсл.* братия) **1.** *(рідні, двоюрідні)* брати, брагтя (85): Се же придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к црќви сто̃му николѣ землю пашную и землю бортную (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); А с тих сель имат Драгомир и Некра сь братїєю своєю, и сь их дѣтми и мают (!) служити намь, и нашимь намѣсником трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь и своєю братьєю... ижь оу тои половици дѣднины... нь можь(т) габати филь а ни его братьѧ... пана колы и его дѣтии и его ближьшихъ (Галич, 1409 *P* 74); и помыслилъ єсмь помалѣ и на(м) тамо поити гдє оц̃и и братїа нашѧ (Київ, 1446 *P* 154); Я пан Янько Чаплич променїл єсми кн⟨ѧ⟩з⟨ю⟩ Иваноу Василєвич⟨у⟩ Остроскомоу сєло свое Голче, отчиноу свою правоую отдѣленоую от моєѣ братѣ (Острог, 1466 *AS* I, 60); Былъ намъ чоломъ земенынъ Вруцкий, на имя Өедоръ Блыщановичъ, зъ братїею своєю... штожъ панъ Мартынъ Гаштолтовичь пооднымалъ былъ у ныхъ земли отчизные (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22); Такь иж межи нами и межи прєречєным... паном Яном Олбрахтом, кралєм полскым, и освѣцонимы кнежати панем Александрєм, великым кнѧзєм литовскым, и кнежатем Жигмонтом, братїю его милости... имает быти покоии и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

2. родичі (8): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... глеитоуемь сим нашим... глеитом наших вирных и почтеных боѧрь, на имѣ пана Михаила логоѳета и брата его пана Доумоу и оусю иншю его братию и оусы их слоугь, от мала до велика (Сучава, 1468 *BD* II, 305); жалова(л) на(м) боѧринъ смоле(н)ски(и) на (и)мѧ Курило Иванови(ч) на бра(т)ю свою на степана є(р)молича а на старого Мисю-

тича а на Ивашка И(л)ича, што(ж) они нє хотѧ(т) єму оу во(т)чинє дѣленицы дати (Вільна, 1495 *БСКИ*).

3. *(люди одного суспільного середовища)* брати, браття (5): А панъ костѧ влаши(н) слюбоую и слюбилъ єсмь... своєму г(с)дрю, кролю полскому, влодиславу... служити ми єму вѣрнє, своєю братьєю которы(х) ко(л) премогу к собѣ (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); Мы панъ моужыло боучацски... па(н) бартошъ боучацки... Вызнаваємъ... и(ж)... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятєлємъ вѣчнымъ оучынити и єго братю и инныє єго приятєлѣ къ на(м) приклонити дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163); Іо Стефан воєвод... пишет господство ми приѧтелем господства ми, въсѣмь Брашовѣном. И по сем да знат ваша милость за работоу що стє поустили къ нам поклисари, братию вашоу жоупана Кашпара и жоупана Михалѣ (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

4. *(члени монастирської общини)* братія, монахи (5): а кто боуде(т) игоумє(н) илї братиа оу томъ монастирю и нє имоут (!) ⟨грижа⟩ти сѧ о спасенїи нашемъ и о памѧти предко(в) наши(х), а имъ да є(ст) сѫдиа богъ и свѧты никола (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366); присылалъ да (!) на(с) Бгомолєцъ нашь архима(н)дри(т) Пєчє(р)скїи с кїєва и вся братїя мн(с)тыря печє(р)ского чє(р)нцы крылошанѣ... жалоуючися на митрополита кїєвского и всея роусїє што(ж) и(м) насилїє чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); Гнѹу и бцу нашему Ѳиларетоу архимандритоу печерскомоу єже о Хѣ из братиєю старци пє(ч)рска(г) монастырѧ (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

5. приятелі, друзі (2): Порозоумѣти можєтє в той мѣрє какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли... которыми(ж) оузъявили єсмо ва(м) кролє(в)ства нашего рады жаданьє чистоє а оуполнѣ дооуѳаньє которое к ва(м) яко братьи и приятєлє(м) свои(м) маютъ бєзо всєє роспачи приязнь чистоую (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

6. *(прихильники одного віровизнання)* братія, брати (1): а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ священьниковъ, а не обидети; есмо бо нини... одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ФОРМИ: *наз.* **братїя, братия, братїѧ, братиѧ** 12 (1433 *Cost.* I, 361; 1462 *BD* II, 289; 1479 *BD* I, 228; 1481 *ГПМ;* 1487 *BD* I, 312; 1489 *BD* I, 371; XV ст. *ВС* 35 зв., 36; 1491 *BD* I, 445); **братїа, братиа** 9 (1442 *Cost.* II, 88; 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 3625 366; 1449 *Cost.* II, 386; 1470 *DIR«A»* 522; 1495 *BD* II, 9, 248); **братя, братѧ, бра(т)я** 4 (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5;1465 *AS* I, 57; XV ст. *ВС* 32 зв.; 1466 *AS* I, 61); **братья, братьѧ** 4 (1366 *Р* 14; бл. 1392 *Р* 47; 1409 *Р* 74; 1448 *Cost.* II, 737); *род.* **брати, бра(т)и** 4 (1466 *AS* I, 61; XV ст. *СЯ* 9, 41; 1482 *AS* I, 80); **братїи, братии** 3 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; XV ст. *ВС* 22 зв., 24 зв.); **братѣ** 1 (1466 *AS* I, 60); **братьѣ** 1 (1366 *Р* 14); **братїѧ** 1 (1497 *BD* II, 113); *зам. знах,*; быхом простили... иншоую **братїи** 1 (1468 *BD* II, 305); *дав.* **братьи** 6 (1366 *Р* 14; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* I, 1734; 1461 *AS* I, 54; 1489 *АМВ*); **брати** 4 (1463 *AS* I. 55; 1466 *AS* I, 61; 1470 *AS* I, 67; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141). **братии, братїи** 2 (1473 *ЗНТШ* V, 3; 1481 *ГПМ*); *знах* **братию, братїю** 6 (1448 *Cost.* II, 362; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 771; 1468 *BD* II, 305; XV ст. *ВС* 36; 1475*BD* II, 336); **братю, бра(т)ю** 4 (1454 *Р* 162; 1495 *БСКИ; ВК*); **братью** 3 (1484 *ЯМ;* 1493 ПОСВВ 152; 1494 *BD* II, 387); **братею** 1 (1495 *АЛМ* 85); *ор.* **братьєю** 14 (бл. 1350 *Р* 8; 1388 *Р* 38; 1402 *Cost.* II, 623; 1409 *Р* 74; 1433 *Cost.* II, 652; 1475 *AS* I, 71; 1484 *ЯМ;* 1493 *ОПВВ* 152; 1495 *БСКИ;* 1497 *AS* I, 112); **братиєю, братїєю** 9 (бл. 1350 *Р* 8; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1393 *Cost.* I, 13; 1421 *Р* 93, 94, 1435 *Cost.* II, 686; 1462 *BD* II, 289; 1498 *ГВКЛ* 22; *ЧІАФ*); **братєю, бра(т)єю** 7 (1470 *AS* I, 67; 1482 *AS* I, 80; 1495 *БСКИ;* XV ст. *ВС* 12, 30 зв.; 1498 *АЛМ* 169); **братїю** 3 (1499 *BD* II, 419, 423); *місц.* **на (о) братїи** 5 (XV ст. *ВС* 6 зв., 8 зв., 23, 36; 1457 *Cost.* II, 809); **о бра(т)и** 1 (XV ст. *ВС* 7).

! **БРАТЇЯ²** ⟨БРАТИ⟩ (1): мы оуставлѧємь такыи моужь имеет ли пенєзи братїя (!) любо пороукоу оу ты(х) пѣнєзех алюбо нєкоторыи слюбъ оумо(л)веныи мы то всє о(т)зываємъ (XV ст. *ВС* 41).

Див. **БРАТИ**.

***БРАТЇЯНОВЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* братъ): мы алєксандръ воевода... знаемо чинимъ... оже... дали єсмы цр̃кви тои двѣ селѣ... єдно єстъ лєукушовци братїянова... а другоє єстъ за молдавою (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61).

ФОРМИ: *род. одн.* **братїянова** (1408 *Cost.* I, 61).

БРАТКО *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) были свѣдцї... па(н) грицко з борьтникъ... па(н) братко из доулѣбъ (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братко** (1430 *Р* 116).

! **БРАТНИЧЬЮ** ⟨БРАТАНИЧОУ⟩ *див.* **БРАТАНИЧЬ.**

***БРАТСЛАВЛЬ** *див.* ***БРАСЛАВЛЬ**.

БРАТСЛАВЬСКИИ *див.* **БРАСЛАВСКІЙ.**

БРАТСТВО, БРАТЪСТВО *с.* (17) **1.** дружні взаємини, дружба (12): А онъ длѧ тебє и насъ што бы промежи насъ бра(ц)ство повышалосѧ тогодлѧ много голодоу и томли тє(р)пєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Прото г(с)дръ нашъ Стефанъ воєвода и тоє тєперъ о(т) вашоє мл(с)ти жадаєть тєжъ по томоу жъ бра(т)ству и прыятельство и любовъ оутвє(р)жаєть межы єго мл(ст) и межы вашу мл(с)ть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); прысла(л) насъ г(с)дръ нашъ воєвода до ваше(и) мл(с)ти вспоминаючы ваше(и) мл(с)ти єстли ваше(и) мл(с)ти воля оучынити и потвє(р)дити бра(т)ство и прыяте(л)ство и ми(р) межы вами (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

2. *зб. (члени монастирської общини)* братія (3): А сє азь смѣрєныи *(в ориг.* смрѣреныи.— *Прим. вид.)* игоумєнь честнѣи обитѣли ... и свѧщенномонах Анастасїє и съ въсѣм братство(м) яжє о христѣ... сътворихом... тоє произволєнїє, за вашє здравїє и за доушѧ вашѧ (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Смѣренїи архимандрит Иоасафь, игоумен ч⟨ь⟩стнѣи обитѣли Поутенскои, и въсѣ братство яжє о христѣ, видѣвшє ми сыновство и прїятєлство, твоє произволєнїє сьторихом и о том слюбихом твоєи милости (Путна, 1476 *BD* I, 217);

братьство местьскоє (1) *(об'єднання ремісників однієї або близьких професій)* цех: О братьствє мєстьско(м) и о таварєхъ (!) и(х) што староста имаєть уставить (XV ст. *СЯ* 9 зв.); мети братство (1) *див.* **ЙМѢТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **братство, братъство** 2 (1476 *BD* I, 217; 1484 *ЯМ*); **бра(ц)ство** 1 (1484 *ЯМ*); *зам. ор. мн.* исъ вьсѣмы **бра⟨т⟩ство** 1 (1476 *BD* I, 211); *род. одн.* **брацства** 3 (1484 *РИБ* 351; ЯМ); **братъства** 1 (1484 *ЯМ*); *дав. одн.* **бра(т)ству** (1493 *ПОСВВ* 152); *знах. одн.* **бра(т)ство** (1496 *ПСВВ* 192, 192 зв.); *ор. одн.* **братство⟨м⟩** (1462 *BD* I, 70); *місц. одн.* **в(о, оу) бра(т)ствє, бъратъствє, братьствє** (1484 *ЯМ;* XV ст. *СЯ* 9 зв.; 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

! **БРАТОУ** *див.* **БРАТЪ.**

БРАТОУЛ *див.* **БРАТОУЛЪ.**

***БРАТУЛОВЪ** *прикм.* (2): а на то... вѣра братулова нѧтєдулова вѣра станиславова (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а на то вѣра моѧ юги воєводы и... вѣра братоулова (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **братулова, братоулова** (1392 *Cost.* I, 8; бл. 1400 *Cost.* I, 27).

Пор. **БРАТОУЛЪ.**

БРАТОУЛЪ, БРАТОУЛ *ч.* (75) *(особова назва, молд., слов.* братъ): а на то вѣра... жюпана братула нѧтєдоула (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); мы алєксандръ воєвода... ис нашими землѧны, паны молдавскыми, на имѧ, панъ жюржь староста... панъ брату(л) страовичь... потвєржѧє(м)... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Іон... и братовє єго Іон и Драготъ... и продали... єдно село на Кородѣ... слоугам нашим Братоулоу и братоу єго Костє (б. м. н., 1497 *BD* II, 123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Братоулъ, братулъ, братоул, брату(л), брату(л), бра(т)лъ** (1395 *Cost.* II, 609; 1407 *Cost.* II, 625; 1408 *Cost.* I, 61; 1427 *Cost.* I, 193; 1448 *Cost.* II, 737; 1455 *Cost.* II, 562; 1462 *BD* I, 52; 1487 *BD* I, 312; 1493 *BD* II, 27; 1497 *BD* II, 123 і т. ін.); *род. одн.* **братоула, братула, братоул(а)** (1393 *Cost.* I, 14; 1400 *Cost.* I, 37; 1403 *ДГАА;* 1412 *DIR«A»* 440; 1428 *Cost.* I, 228; 1441 *Cost.* II, 138; 1451 *Cost.* II, 400; 1456 *Cost.* II, 569; 1462 *BD* I, 52; 1491 *BD* I, 445 і т. ін.); *дав. одн.* **Братоулоу** 2 (1497 *BD* II, 123, 124); **Братоул** 1 (1488 *BD* I, 354).

БРАТЪ, БРАТЬ, БРАТ *ч.* (1016) 1. *(рідний, двоюрідний)* брат (975): я кнѧзь єоунутии и кистютии и любартъ юрьии наримонътовичь... чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь польскъмь (!)... и съ єго братомь казимиромь мазовьскымь (б. м. н., 1352 *P* 5); а на то послуси... панъ нѣвъступъ столпувьскии и братъ єго фаниславъ (Перемишль, 1366 *P* 12); Мы кнѧ(з) литовскии кнѧ(з) олєксанъдро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь кнѧ(з) юрьни корьѧтови(ч) придалъ млинъ къ црькви къ матцѣ бьи (Смотрич, 1375 *P* 20); а на то вѣра моѧ... вѣра жюпана стєцькова и съ братиѧми єго (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а тому свѣдъци панъ миколаи стпичєникъ панъ зубрь ѧнєчии... воитоко (!) пана старосстинъ бра(т) (Галич, 1418 *P* 89); мы иліа воєвода и бра(т) гсства ми стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... оже то(т) истинныи слоуга нашъ панъ михаило стънгачъ... днє(с) намъ слоужитъ правою и вѣрною слоужбою (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); И просил єсми дѧди своє⟨го⟩ кнѧзѧ Санкгоушка Федковича, а брата своє⟨го⟩ кнѧзѧ Александра Санкгоушковича, абы Их Милост пєчати свои приложили къ сєй моєй грамотє (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); сє я Гринко Єлович продал єсми кн⟨ѧ⟩зю Ивану Васильєвичу Острозскому отчину свою правую, отдѣленую от моєго брата, сєло Долотчє (Острог, 1465 *AS* I, 57); а мнѣ кн⟨ѧ⟩зю Михайлу нє вступати сѧ в тыє имѣньѧ, што сѧ досталы брату моєму мѣншому (Вишнівєць, 1482 *AS* I, 80—81); мужъ тое Ганки Миклашъ... вмеръ, ее оставившы на своей дѣл⟨ь⟩ницы, которою жъ ся былъ поделилъ со братомъ своимъ Петрашомъ (Троки, 1494 *РИБ* 560); Искалъ Мезкир⟨ъ⟩ на брате на своемъ, на Зенку отчины своее (Вільна, XV ст. *РИБ* 609); И оуставшп наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. *(перев. у листуванні між людьми одного суспільного середовища)* брат (24): слово тактамышево къ королєви польскому вѣдомо даємъ нашєму бра(т) ажь єсмь сѣлъ на столѣ вєликого црства (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии станиславъ познанскии... слюбуємы... ижь вшитки оурѧды и зъєднанья и записы што... миха(л) бучатски панъ истароста галицкии посолъ и братъ нашь милыи... мєжи... вло(д)славомъ з бжиєи мл(с)ти кролємъ полскимъ... с одноi стороны а мєжи прєможнымъ стєцкомъ воєводою зємлѣ молдавскои... з другои стороны прєрє(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... боронити дєржати нєпорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); Мы панъ моужыло боучацски... па(н) бартошъ боучацски староста по(д)лски посполиты Вызнаваємъ... и(ж(... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятєлємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мешканє (Снятин, 1454 *P* 162—163); Пан Триколич дворник пишет... въсѧм моим милнм братїямъ и прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358); Тыми разы прысылалъ и писалъ къ намъ Штєфанъ воєвода нжъ хочєть пословъ своихъ послати до брата и чтя (!) нашого до вєликого князя Ивана Васильєвича а до своєго свата (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

3. *(член монастирської общини)* брат, монах (17): и такождєрє варє кто боудє(т) игоумє(н) оу то(м) прѧдрєчєнно(м) монастирю и єлико бѫдє(т) братєи а они имаю(т) грижати за спасєниє доуши господства ми въсєгда (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); знамєнито чинимь... ожє прїидоша прѣд нами... ігоумєнь и архимандрить Бистричъскаго монастира, и съ въсѣми яжє о христѣ братїами (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **братъ, брать, брат, бра(т)** 204 (1361 *AGZ* 6; 1366 *P* 12; бл. 1392 *P* 46; 1407 *Cost.* I, 56; 1418 *P* 89; 1421 *Cost.* I, 142; 1436 *Cost.* I, 444; 1448 *Cost.* II, 323; 1465 *АкВАК* III, 4; 1482 *AS* I, 81; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **! братоу** 1 (1497 *Cost. S.* 208); *зам. дав.* дали... ємоу и **братмоу** 2 (1400 *DIR«A»* 433); *род. одн.* **брата, бра(т)** 274 (1366 *P* 12; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1393 *Cost.* I, 14; 1415 *Cost.* I, 116; 1428 *Cost.* I, 202; 1439 *Cost.* II, 32; 1449 *Cost.* II, 380; 1454 *AS* III, 10; 1475 *AS* I, 70; 1490 *ДГСХМ;* 1498 *BD* II, 412; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **! бата** 1 (1480 *DC* 11); *зам. род. мн.* о(т) **брата** наши(х) 1 (1443 *Cost.* II, 156); *дав. одн.* **братоу** 140 (1378 *P* 26; 1390 *P* 175; 1414 *DIR«A»* 441; 1423 *Cost.* I, 156; 1443 *Cost.* II, 131; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1465 *AS* I, 57; 1475 *AS* III, 14; 1482 *AS* I, 80; 1494 *BD* II, 34; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **бра(т)** 3 (1388 *P* 40; 1392—1393 *РФВ* 170; 1453 *Cost.* II, 766); **! броутоу** 1 (1491 *BD* I, 458); *зам. род.* вѣра **брату** 2 (1433 *Cost.* I, 361; 1445 *Cost.* II, 219); *знах. одн.* **брата, бра(т)** (1352 *P* 6; 1435 *Cost.* II, 679; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1454 *ПГПММ;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1468 *BD* II, 305; 1478 *AS* III, 17; 1484 *ЯМ;* XV ст. *BC* 7 зв., 29 зв.; 1493 *ПОСВВ;* 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *ор. одн.* **братомъ, братомь** (1352 *P* 5; 1378 *P* 26; бл. 1392 *P* 47; 1411 *Cost.* I, 84; 1433 *P* 123; 1443 *Cost.* II, 128; 1454 *P* 162; 1463 *AS* I, 55; 1482 *AS* I, 80; 1494 *РИБ* 560 і т.ін.); **!братомонмь** 1 (бл.1386 *P* 30); *місц. одн.* **на брате** (XV ст. *РИБ* 609); *наз. мн.* **братїя, братиа** 16 (1460 *BD* I, 41; 1475 *Cost. D.* 3; 1487 *BD* I, 291, 306; 1488 *BD* I, 355; 1491 *BD* I, 458; 1493 *CVD* 6; XV ст. *BC* 22 зв., 35 зв.; 1499 *BD* II, 420, 421, 422, 423); **братовє** 5 (1493 *BD* II, 14; *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1495 *BD* II, 48; 1497 *BD* II, 123); **брати, бра⟨ти⟩** 3 (1439 *Cost.* II, 36; 1442 *Cost.* II, 716; 1487 *BD* I, 310); **братьѧ** 2 (бл. 1392 *P* 47); **братя** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **братїє** 1 (XV ст. *BC* 35 зв.); *зам. род.* вѣра **братїа**, о(т) єго (оусїх) **братїа** 3 (1432 *Cost.* I, 338; 1470 *BD* I, 155; 1474 *PГС*); *род. мн.* **братїи** 83 (1400 *Cost.* I, 37; 1407 *Cost.* I, 57; 1427 *Cost.* I, 197; 1436 *BAM* 29; 1445 *Cost.* II, 231; 1448 *Cost.* II, 366; 1449 *Cost.* II, 392; 1453 *Cost.* II, 458; 1456 *ПМВП;* 1471 *BD* I, 159 і т. ін.); **братєи** 24 (1407 *Cost.* I, 56; 1419 *DIR«A»* 444; 1438 *Cost.* II, 27; 1441 *DBAc* 38; 1443 *ПГСММ;* 1445 *Cost.* II, 219; 1446 *Cost.* II, 238; 1447 *Cost.* II, 274; 1448 *Cost.* II, 313; 1456 *ЭСФ* і т. ін.); **брати** 7 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1403 *ДГАА; RS* 338; 1425 *Cost.* I, 174; 1454 *AS* III, 10); **братїє, братнє** 2 (1428 *Cost.* I, 218; 1453 *Cost.* II, 446); **братьи** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **братьн(и)** 1 (1484 *ЯМ*); *дав. мн.* **братїамъ, братиямъ, братїямъ, братїямь** 130 (1407 *Cost.* I, 56; 1418 *Cost.* I, 127; 1427 *Cost.* I, 196; 1434 *Cost.* I, 374; 1445 *DIR«A»* 483; 1456 *Cost.* II, 577; 1468 *BD* I, 130; 1481 *BD* II, 358; 1489 *BD* I, 376; 1495 *BD* II, 76; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **братїємь, братиє(м)** 2 (1437 *Cost.* I, 520; 1451 *Cost.* II, 400); **б⟨ра⟩тїмь** 1 (1455 *Cost.* II, 544); **братюм** 1 (1493 *CVD* 6); **братом** 1 (1497 *BD* II, 124); *знах. мн.* **братїи** 1 (1433 *Cost.* II, 651); **братиа** 1 (1460 *BD* I, 41); *ор. мн.* **братїами, братїями, братиѧмн, братиа(м)** 29 (1392 *Cost.* I, 8; 1429 *Cost.* I, 249; 1436 *Cost.* I, 481; 1448 *Cost.* II, 362; 1462 *Cost. D.* II; 1474 *PГС;* 1488 *BD* I, 317; 1490 *BD* I, 436; 1499 *BD* II, 153; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **братнѧмы, братїямы** 2 (1457 *BD* II, 257; 1499 *BD* II, 422); **братьѧми** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **братни** 1 (1429 *Cost.* I, 249); **брати** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *місц. мн. зам. род.* **от(оу) братїях** (1476 *BD* I, 212, 216, 217; 1499 *BD* II, 420, 421, 423, 424); *наз. дв. зам. ор. мн.* съ четири **брата** (1487 *BD* I, 310).

БРАТЪСТВО *див.* **БРАТСТВО.**

БРАТЬ[1] *див.* **БРАТЪ.**
БРАТЬ[2] *див.* **БРАТИ.**
***БРАТЬСКИИ** *прикм.* (1) братерський, дружній: противоу радѣ кролевъства нашего братьскоую приязнь которои они зазрѧ(т) хотѣлибы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).
ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **братьскоую** (1447—1492 *ЛКБВ*).
***БРАТЬСТВО** *див.* **БРАТСТВО.**
БРАТЬЯ *див.* **БРАТІЯ**[1].
БРАТЬѦ *див.* **БРАТІЯ**[1].
БРАТѢЄВИЧЪ *ч.* (7) *(особова назва, молд., слов.* братъ): а на потвєрж(д)єніє тѣ(м) оуси(м) вєлѣли єсмы нашєму вѣрному ивашку братаєвичу писати и привѣсити печать (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); писалъ ивашко братѣєвичъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); а на потврьжденіє... сємоу листоу нашємоу вєлѧли єсмы слоузѣ нашємоу ивашкови братѧвичоу (!) писати и привѣсити печат (Сучава, 1429 *Cost.* I, 243).
ФОРМИ: *наз. одн.* **братѣєвичъ** 1 (1428 *Cost.* I, 202); **братѣєви(ч)** 1 (1429 *Cost.* I, 259); **бръто̃ѧєви(ч)** 1 (1428 *Cost.* I, 207); *дав. одн.* **братаєвичу** 1 (1419 *DIR«A»* 444); **братѧєвичоу** 1 (1427 *Cost.* I, 197); ! **братєвичу** 1 (1429 *Cost.* I, 281); ! **братѧвичоу** 1 (1429 *Cost.* I, 243).
***БРАТѢЄВЪ** *прикм.* (1): а писано оу Соучавѣ, под нашєю пєчатїю... роукою Братѣєвоую (Сучава, 1401 *RIR*).
ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **Братѣєвою** (1401 *RIR*).
Пор. **БРАТѢИ.**
БРАТѢИ, БРАТѦИ *ч.* (13) (*особова назва, молд., слов.* братъ): ‹А на болшеє› потвєржєніє тѣмъ, вєлѣли єсмы слузѣ нашему Братѣю логоөєту писати и привѣсити печать (Сучава, 1403 *RS* 338); писа братѣи логоөєтъ (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 85); а на потвержениє томоу въсємоу велили єсмы нашему вѣрному братєю логофету писати и привѣсити печатъ (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).
ФОРМИ: *наз. одн.* **братѣи** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1411 *Cost.* I, 85); *зам. дав.* вирному **братѧи** 1 (1409 *Cost.* I, 70); *род. одн.* **братѧя** (1408 *Cost.* I, 61); *дав. одн.* **братѧю** 5 (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* II, 633; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*); **братѣю, Братѣю** 3 (1403 *ДГАА; RS 338;* 1409 *DIR«A»* 437); **братєю** 1 (1412 *DIR«A»* 440).
Див. ще **БРАТѦЮ.**
***БРАТѢНЄЦЬ** *ч.* (1) брат: А сє ѧ кнѧ(з) лєвъ вызвали єсмы с литовъскоѣ зємлѣ два братѣньцѧ тутєниѧ амонжъка (Львів, 1443—1446 *P* 147).
ФОРМИ: *знах. дв.* **братѣньцѧ** (1443—1446 *P* 147).
Див. ще ***БРАТЄНИКЪ.**
БРАТЯ *див.* **БРАТІЯ**[1].
БРАТѦ *див.* **БРАТІЯ**[1].
! БРАТѦВИЧОУ ‹БРАТѦЄВИЧОУ› *див.* **БРАТѢЄВИЧЪ.**
***БРАТѦЄВИЧЪ** *див.* **БРАТѢЄВИЧЪ.**
БРАТѦИ *див.* **БРАТѢИ.**
БРАТѦЮ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., слов.* братъ): писа(н) оу соча(в)... рукою братѧю логоөєта (Сучава, 1409 *Cost.* I, 72).
Див. ще **БРАТѢИ.**
***БРАЦСТВО** *див.* **БРАТСТВО.**
БРАШЄВСКЫ, БРАШЄВЪСКЫИ *прикм.* (2): а мунтѧньскыи воскъ и брашєвъскыи слободно имъ єсть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а моунтѧнскыи воскъ и брашєвскы слободно им єст (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **брашєвъскыи** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **брашєвскы** 1 (1434 *Cost.* II, 670).
Див. ще ***БРАШОВСКИИ.**
Пор. ***БРАШЄВЪ.**
***БРАШЄВЪ** *ч.* (7) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Брашов: а кто имєт повєзти соукно до брашєва, на головноє мыто, оу сочавѣ, от гривноу три гроши (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); Паноу бирѣоу и паноу мытникоу от Брашєва, приѧтєлем нашим добрим (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370).
ФОРМИ: *род. одн.* **брашєва, Брашєва** (1434 *Cost.* II, 669; 1437 *Cost.* II, 709; 1460 *BD* II, 274; 1476 *BD* II, 337; 1480—1484 *BD* II, 369, 370).
Див. ще ***БРАШОВЪ.**
БРАШЄВЪСКЫИ *див.* **БРАШЄВСКЫ.**
БРАШЄОУЦИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєніто чини(м)... ожє... дали и потвердили єсми томоу ст҃омоу монастироу сєла... на имѣ... васкооуци и брашєоуци (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); и(н)и никто да нєсмѣєтъ ты(х) монастирски(х) люди... о(т) брашєоуци... соудити ани глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).
ФОРМИ: *наз.* **брашєоуци** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *зам. род.* **от брашєоуци** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125).
Див. ще **БРАШОВЦИ.**
***БРАШОВЛѢНИНЪ** *див.* ***БРАШОВѢНИНЪ.**
***БРАШОВСКИИ** *прикм.* (2): а кто своєго должника лицє(м) ‹познал›, а оусхочє(т) права жадати о своємъ долгу, що бы пошо(л) до брашова, та що бы оучинили имъ право рѧ(д)ци брашовстїи на єго должника (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); мы александръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ... оусєи зємли бръсовскои (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 742).
ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **бръсовскои** (1449 *Cost.* II, 742); *наз. мн. ч.* **брашовстїи** (бл. 1435 *Cost* II, 692).
Див. ще **БРАШЄВСКЫ.**
Пор. ***БРАШОВЪ.**
БРАШОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы монастирєви... што на быстрици два сєла на имѧ митюковци и брашовхи (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).
ФОРМИ: *наз.* **брашовци** (1411 *Mih. Alb.*).
Див. ще **БРАШЄОУЦИ.**
***БРАШОВЪ** *ч.* (10) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Брашов: а кто имєтъ повєзти сукно до брашова, на головноє мыто, у сучавѣ, отъ гривну три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто имєт повєзти соукно до брашова, на головном мытѣ, оу сочавѣ, от гривны по три грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789).
ФОРМИ: *род. одн.* **брашова** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 675; 1435 *Cost.* II, 692; 1437 *DIR* № 8; 1456 *Cost.* II, 789); *місц. одн.* **оу брашовѣ** (1435 *Cost.* II, 692).
Див. ще **БРАШЄВЪ.**
***БРАШОВѢНИНЪ** *ч.* (24) (*назва особи за місцем проживання, пор.* *Брашовъ) брашов'янин: Стєфанъ воєвода... даємъ сє(с) нашъ листъ всѣмъ брашовлѣномъ (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); пишєт господство ми приѧтєлєм господства ми, въсѣмь Брашовѣном (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).
ФОРМИ: *знах. одн.* **брашовѣнина** (1452 *Cost.* II, 760); *наз. мн.* **брашовѣни** 8 (1435 *Cost.* II, 695; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); **брашовѣнє** 2 (1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); **брашовлѣнє** 1 (1435 *Cost.* II, 677); *дав. мн.* **брашовѣномъ, брашовѣномь, Брашовѣном** 8 (1435 *Cost.* II, 692; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 742; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 261; 1475 *BD* II, 336); **брашовлѣномъ** 2 (1435 *Cost.* II, 676, 677); *знах. мн.* **брашовѣни** 1 (1449 *Cost.* II, 743); **Брашовѣнє** 1 (1458 *BD* II, 262).
БРАѦ *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор. болг.* Браян): мы юга воєвода... знаємо чини(мь)... ожє тѣ(и) истыннїи слоуга нашъ панъ браѧ... слоужи(т) на(мъ) правою и вѣрною слоужбою (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 26).
ФОРМИ: *наз. одн.* **браѧ** (бл. 1400 *Cost.* I, 26); *дав. одн.* **браєви** (бл. 1400 *Cost.* I, 27).
БРЄБЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє тотъ истинны слуга нашъ щєфанъ брєбъ служилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1443 *Cost.* II, 138).
ФОРМИ: *наз. одн.* **брєбъ** (1443 *Cost.* II, 138).

***БРЄГЪ** *див.* ***БРѢГЪ.**

БРЄЗЄНСКИИ *прикм.* (1) *(пор.* Brzeziny *в Польщі):* Мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣзденскии...мацѣи з бѣлѧвъ брезєнскии... слюбуємы и записуємы сѧ... воєводѣ землѣ молдавскои... бєзо лсти и бєз хитрости (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **брєзєнскин** (1433 *P* 122).

***БРЄХОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* а далъ єсмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) бѣлошєвъ сѣножати по куцєву ниву, а по брєховича дубьє (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **брєховича** (п. 1349 *P* 3).

***БРИНДИНЪ** *прикм.* (2): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѣд нами... слоуга наш Жоуржа сынь Банчи Продъпєскоула и оуноука єго Мика дочка Вриндина (!)... и продали... єдно сєло на имѣ Сръбїи (Сучава, 1493 *CVD* 5—6).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* ! **Вриндииа** 1 (1493 *CVD* 6); ! **Врьндина** 1 (1493 *CVD* 6).

***БРЛИЧЪ** *див.* **БЫРЛИЧЬ.**

***БРОВАРЪ** *ч.* (2) *(стп.* browar, *свн.* brouwer) торгівля пивом: алє оу томь домоу абы корчмы нє держали, ани ятки, ани бровара (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); алє оу том домоу абы корчмоу нє держали, ани яткы, ани бровара (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *род. одн.* **бровара** (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276).

БРОД *див.* **БРОДЪ.**

***БРОДЄЦЬ**[1] *ч.* (1) невеличкий брід: а хотаръ єи долоу нистро(м)... исъ пасикою иванковы... и три бро(д)цє на (д)нистрѣ (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511).

ФОРМИ: *наз. мн.* **бро(д)цє** (1456 *DIR«A»* 511).

Див. ще ***БРОДОКЪ, БРОДЪ.**

БРОДЄЦЬ[2] *ч.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* я волчько бодє(н)ковьскии... вызнаває(м) си(м) свои(м) листо(м)... и(ж)... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в)... ис тыми озѣры которыи слоухаю(т) к тому сѣлищю... на имѧ озѣро нѣжє(н) а богачь... а бродєць (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бродєць** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***BRODISCZE** *с.* (1) місце, де був брід: Tohdy Burgrabia... iechał so zemliany na thot uyesd... y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza, po Lipowy Lissok... a od Czeczwe ku Dnistru thanewicz (!) brodisczu i khanewicz Dworu (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *дав. одн.* **brodisczu** (1413 *GL* 48).

***БРОДНАЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Троцькому воєводстві):* И повєла нас пани Василєвaѧ вєрхъ рєчки Бродноє поущою, ловы своими (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бродноє** (1478 *AS* III, 17).

***БРОДНИНА** *ж.* (3) плата за користування бродом: а ктобы хотѣлъ оузѣти о(т) ни(х) мыто или бро(д)ниноу... таковыи да боудє(т) проклѧ(т) (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); а таки(ж) коли мєдоу привєзоу(т) о(т) свои(х) пасикъ... бродниноу щобы нє платили ни оу которо(г) брода (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бродниоу, бро(д)ниноу** (1429 *DIR«A»* 455; 1448 *ДГПР;* 1453 *ПГОВ*).

***БРОДНИЦЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Волинській землі):* грань... зъ леса Лютыцею... къ Соколю... черезъ пусчу нашу и ловисча, подъ Чорный лесокъ нашъ, Бродницею берегъ леса подъ Белую гору (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Бродницею** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***БРОДОВ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бродів перший: Также што придали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Федору село Бродов (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бродов** (1396 *AS* I, 20).

Див. ще ***БРОДОВО.**

***БРОДОВО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бродів перший: а сє ѧзъ чюрило бродовьскии далъ єсм(ъ) сєло сво(є) бродово кнѧзу фєдору данильєвичю (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бродово** (1385 *P* 28).

Див. ще ***БРОДОВ.**

БРОДОВЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а сє ѧзъ чюрило бродовьскии далъ єсм(ъ) сєло сво(є) бродово кнѧзу фєдору данильєвичю (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бродовьскии** (1385 *P* 28).

***БРОДОКЪ** *ч.* (1) невеличкий брід: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ єсми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... почонъ отъ Песчанъки бродку... до Любецкого мосту на болоте речъки Лютыцы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **бродку** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Див. ще ***БРОДЄЦЬ**[1], **БРОДЪ.**

БРОДЪ, БРОД *ч.* (51) брід (31): а хотарь ти(м) сєло(м)... потокомь до тазлова... на вєликы пѫ(т)... гори поутє(м) до вєликы бродъ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); тыи старци... оуказали староую границю и врочища мєжи дѣдошичи а мєжи жирѧвою почєнши о(т) малого криховца о(т) потока о(т) бродоу дорогою што идєть о(т) зоудєчєва к дѣдошичємъ (Зудечів, 1430 *P* 116); а коли боудєт лєд илї имоут ходити оу брод, тогди пєрєвоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275); А пак наияснѣишїи Ян Олбрахть... ис прѣрєчєною братїю єго милости, тогди имали би пєрєвозити сѣ також на зємли тоурєцкого чъсарѣ чєрєс Доунаи, али оу брод що сѣ зовєт Облоучица (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

б р о д ъ к а л у г є р с к и и (1), к а л о у г є р с к и и б р о д ъ (2) *(назва броду у Молдавському князівстві):* и такожде дали єсмї имъ мы (!) о(т) на(с) половина о(т) калоугєрского бродоу (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281); а мыто нигдє да нє имаю(т) платити ни по тръгом ни по сєло(м)... ни оу калоугєрски(м) бро(ду) (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523); к а м є н н ы и б р о д (5), к а м є н ы и б р о д (2) *див.* **КАМЄНИ;** К ъ л и м а н о в ь б р о д (1) *див.* **КЪЛИМАНОВЬ;** л и с и ч и и б р о д ъ (5) *див.* ***ЛИСИЧИИ;** п ѣ с ч а н ы и б р о д ъ (2) *див.* ***ПѢСЧАНЫИ;** ц о ц о р и н ъ б р о д ъ (2) *див.* ***ЦОЦОРИНЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **бро(д)** 1 (1423 *Cost.* I, 154); **броу(д)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *зам. род.* **до бродъ** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *род. одн.* **бродоу, броду** 10 (1366 *P* 14; 1430 *P* 116; 1431 *Cost.* I, 317; 1437 *Cost.* I, 541; 1447 *Cost.* II, 281; 1461 *BD* I, 45; 1495 *ВМЗД*); **брода** 5 (1435 *МЭФ;* 1453 *ПГОВ;* 1473 *BD* I, 183, 184); **брод** 4 (1488 *BD* I, 356; 1492 *Cost. S.* 162; 1497 *BD* II, 109; 1499 *BD* II, 135); *знах. одн.* **бродъ, брод** (1366 *P* 14; 1400 *Cost.* I, 37; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *Cost.* I, 65; 1422 *P* 97; 1448 *ДГПР;* 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1473 *BD* I, 183; 1495 *ВМЗД;* 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); *ор. одн.* **⟨бро⟩домъ** (1448 *Cost.* II, 342); *місц. одн.* **на (оу) броду, бро(ду)** 4 (1446 *DIR«A»* 485; 1454 *Cost.* II, 508; 1470 *DIR«A»* 523; 1471 *BD* I, 159); **на (у) бро(д)** 2 (1429 *DIR«A»* 455; 1454 *Cost.* II, 508); *наз. мн. зам. ор.* **мєжи бродовє** (1467 *BD* I, 120); *дав. мн.* **брода(м)** (1453 *ПГОВ*); *знах. мн.* **броды** (1455 *Cost.* II, 531); *місц. мн.* **на бродо(х)** (1454 *Cost.* II, 513).

Див. ще ***БРОДЄЦЬ**[1], ***БРОДОКЪ,** ***ПЄЩАНЫИ БРОДЪ.**

БРОНИТИ *дієсл. недок.* (2) *(стп.* bronić) **1.** (кому) боронити, забороняти (1): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ г(с)подарѧ кролѧ коруны пол(с)коѣ, тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того внимати и нє дати имъ и бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).

2. (кого проти кого) обороняти, боронити, захищати (кого від кого) (1): а мы такожъ подлугъ єго слюбоу... записали сѧ єсмы и присѧгли прєрє(ч)нному паноу владиславови, кролєви... помагати и бронити єго на протнвоу каж-

дому непрїАтелю его и короуны полскои (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666).
ФОРМИ: *інф.* **броннти** (1395 *Cost.* II, 613; 1434 *Cost.* II, 666).
Див. ще **БОРОНИТИ 1, 3, БОРОНИТИ СѦ, ЗАБОРОНЯТИ, ОБОРОНИТИ, ОБРОНИТИ, ПРОТЇВЪБОРОНЇТИ СѦ.**
БРОННѢ *присл.* (1) (*стп.* bronnie) збройно, зі зброєю: то (!) прибѣжїть на чюжїи домъ броннѣ а уранє(н) (XV ст. *BC* 6 зв.).
Див. ще **ОБРОНѢ.**
БРОЩѢНИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тА(м) мы видѣвш⟨е⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали есми и(м), оу нашеи земли, села на имѣ кълимънєщн... и на тоутовѣ, брощѣни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316); А хотар томоу селоу Оурджичѣнилорь початши от конєць полє... оу краи доуброви от БрощАн (Сучава, 1491 *BD* I, 449).
ФОРМИ: *наз.* **брощѣни** (1448 *Cost.* II, 316); *род.* **БрощАн** (1491 *BD* I, 449).
БРОУДОУР *див.* **БРОУДОУРЬ.**
БРОУДОУРЄЩИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... потвръдили есми емоу... оу нашеи земли села на васлоуя на имА броудоурещи где домь его и селищє фоундєвоу (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475); И оуставши наши слоуги... та дали свою част село половина от Броудоурєщи... паноу Доума ключникоу (Сучава, 1488 *BD* I, 325).
ФОРМИ: *наз.* **броудоурещи** 1 (1436 *Cost.* I, 475); **Броудоу⟨рєщїи⟩** 1 (1469 *BD* I, 134); *род.* **Броудоурєщн** (1488 *BD* I, 325).
***БРОУДОУРЪ** *див.* **БРОУДОУРЬ.**
БРОУДОУРЬ, БРОУДОУР *ч.* (21) (*особова назва, молд., слов.* бродъ): И оуставшє сА наш⟨и⟩ вѣрни болѣре пан Доумѣ ключник и брат его Пътроу Броудоур та заплатили оусн тоты выш(є)писанїи пинѣзи... оу роукы слоугам нашим (Сучава, 1486 *BD* I, 289); А на то єсть... вѣра наших боярь: в. п. Доумы... в. п. Доумы Броудоура (Ясси, 1500 *BD* II, 173).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Броудоур, Броудоурь** 4 (1486 *BD* I, 289; 1499 *BD* II, 140, 425, 444); *зам. дав.* потвръдили... Пътроу **Броудоурь** тоє... село 2 (1486 *BD* I, 289, 290); *род. одн.* **Броудоура** (1489 *BD* I, 367; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 130, 136, 144, 148, 155, 160, 163, 167; 1500 *BD* II, 173, 175; *Cost. S.* 231; *SD* 7).
***БРУДЦОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Польщі, пор.* Brudzew): Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... марцинъ с калинова сирадскии... ярантъ з брудцова влоцлавскии... слюбуемы и записуемы сА стецку воєводѣ... безо лсти и без хитрости (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).
ФОРМИ: *род. одн.* **брудцова** (1433 *P* 122).
***БРОУДЪ** *див.* **БРОДЪ.**
***БРУМАРЕВЪ** *прикм.* (3) ◇ б р о у м а р є в а п а с и к а (1), п а с и к а Б р у м а р е в а (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* яко да оутвръдимъ... монастирю... на кигАчи єдна пасика, на имѣ броумарєва пасика, и съ полѣною (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281); мы, Стефан воевода... ⟨знамени⟩то чинимь... оже... дали и потвърдили есми тому свѣтомоу нашему монастирю от Молдавица... една пасика, где была пасика Брумарева (Сучава, 1473 *ШКН* 164); П о я н а Б р у м а р е в а (1) *див.* **ПОѦНА** [1].
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Брумарева, броумарєва** (1447 *Cost.* II, 281; 1473 *ШКН* 164).
***БРУНАТЪНЫИ** *прикм.* (1) (*стч.* brunatny, *стп.* brunatny, *свн.* brunat, *лат.* brunaticus) темно-коричневий: А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита за є҃ гривенъ пани хоньци (Перемишль, 1378 *P* 26).
ФОРМИ: *ор. одн. с.* **брунатънымъ** (1378 *P* 26).

БРУНОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А на то послусн... русъ ганко пєтько бруновичь (Львів, 1368 *P* 16).
ФОРМИ: *наз. одн.* **бруиовичь** (1368 *P* 16).
! БРОУТОУ ⟨БРАТОУ⟩ *див.* **БРАТЪ.**
***БРУШАНЕ** *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання)* брушани: Што твоя милость пишешъ, господарь мой, до мене о тыхъ людѣхъ о Брушанѣхъ, о пошлинахъ, ино я, господару, Олькирда не помню (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).
ФОРМИ: *місц.* о **Брушаиѣхъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).
***БРЪГАРЪ** *див.* ***БОУРГАРЪ.**
БРЪГОВЪ *див.* **БЫРГОВЪ.**
***БРЪГЪАНИ** *мн.* (1) *(назва села на ріці Бирладі у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше правою и вѣрноую его слоужбоу до на(с)... дали есми емоу оу нашеи земли оу молдавскои села бръгъАни ⟨на бръладѣ и стънижани⟩ и сръби на текоу(ч) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 536).
ФОРМИ: *знах.* **бръгъАнн** (1437 *Cost.* I, 536).
БРЪГЪАНЇИ *мн.* (2) *(назва села на ріці Молдаві у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвше его правоую и вѣрною службоу до нас... дали и потвердили есми емоу оу нашеи земли оу молдавскои... села на имѣ БръгъАнїи на Молдавѣ, и ВєрбїА на Жежию (Сучава, 1487 *BD* I, 294).
ФОРМИ: *наз.* **БръгъАнїи** (1487 *BD* I, 294).
***БРЪДЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* хотар... дорогою що идет межи Бръдещи и межи Лїєщи (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).
ФОРМИ: *род.* **Бръдєщи** (1495 *BD* II, 63); *ор.* **Бръдещи** (1495 *BD* II, 63).
БРЪДЪЦЄЛЪ, БРЪДЪЦЄЛ *ч.* (9) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєвода... знаменито чини(м)... иже... потвръдили есми хотаръ стому монастирю о(т) молдавици селоу и(х), на оусти бръдъцелъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); А митрополит наш Ѳеоктист коупил па⟨к⟩ на тих пинѣзи... дроугоє село на имѣ Михъєщїи на Бръдъцел (Сучава, 1488 *BD* I, 347).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Бръдъцєл** 1 (1484 *BD* I, 285); *зам. род.* **на** оусти **бръдъцелъ** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *род. одн.* **бръдеце(л)** (1456 *Cost.* II, 582); *місц. одн.* **на Бръдѣцєл** 3 (1484 *BD* I, 285, 286; 1488 *BD* I, 347); **па Bradeceli** 2 (1465 *GL* 176); **на Бръдьцелѣ** 1 (1464 *BD* I, 84).
БРЪЄСКОУЛ *ч.* (5) (*особова назва, молд., пор. болг.* Брайо): коупил тоє село пан Пєтроу Бръєскоул (Сучава, 1480 *BD* I, 246).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Бръєскоул** (1480 *BD* I, 246); *род. одн.* **Бръєскоула** (1480 *BD* I, 246).
БРЪЖОВѢНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвердили есми его очи(н)оу... села на имѣ... коучоулътєщи и бръжовѣни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).
ФОРМИ: *наз.* **бръжовѣни** (1448 *Cost.* II, 342).
***БРЪЗЄТА** *див.* ***БРЪЗОТА.**
***БРЪЗОТА** *ж.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и еще есми дали прѣ(д)реченном(у) болѣрин(у)... села на бръзетѣ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); мы стєфан воевода... чиним знаменито... оже прїидошА прАд нами... слоуга наш Татоул... и продал... едно мѣсто от поустини на Бръзотѣ (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); ТАм мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до нас... далї и потвердили есми емоу... селище Татоулово... и на верх Бырзотѣ оу крьници калоугеровѣ (Сучава, 1468 *BD* I, 130).
ФОРМИ: *род. одн.* **бръзотѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 323); **Бырзотѣ** 1 (1468 *BD* I, 130); *місц. одн.* **на Бръзотѣ** 1 (1466 *BD* I, 113); **на бръзетѣ** 1 (1445 *Cost.* II, 218).
БРЪЗОТЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвше его правою и вирною слоужбою до нас... дали и потвръдили есми емоу... села на имѣ Гостиещи... и Бръзотєщи на Быстрици (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **Бръзотещн** (1459 *BD* I, 35); *дав.* **Бръзотещєм** (1459 *BD* I, 35—36).

БРЪЗОТЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито *(в ориг.* знамєнимто.— *Прим. вид.)*... оже прїидошА прАд нами... слоуга наш Татоул от *Бръзотъ*... и продал от своєго оурика и от своєго хотара єдно мѣсто от поустини на Бръзотѣ (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от Бръзотъ** (1466 *BD* I, 113).

***БРЪКАЧЄ** *ч.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу... почєнше... от моста Хасниш право до обръшїа потока Бръкачєлоуи, и от обръшїа Бръкачєлоуи до обръшїа потока Лоупои (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **Бръкачєлоуи** (1473 *BD* I, 183).

БРЪЛАД[1] *ч.* (47) *(назва ріки у Молдавському князівстві)* Бирлад: тъмь мы видѣвши єго правую и вѣрную слоужбу до на(с)... дали єсмы ємоу... три села єдино село на кобылѣ... дроугоє село на оустїи жеравцѣ... а трєтїє село на бръладѣ (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); ТАм мы видАвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсмы ємоу... половина село на Бръладѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* село... межи **Бръглад** и межи Стєбник (1490 *BD* I, 387); *род. одн.* **Бръглада, бръла(д)** (1448 *Cost.* II, 324, 359; 1495 *BD* II, 63, 64); *знах. одн.* **Бръглад, брьла(д)** (1414 *DIR«A»* 441; 1429—1430 *BAM* 25; 1495 *BD* II, 63, 64); *ор. одн.* **бєрладо(м)** (1433 *Cost.* I, 359); *місц. одн.* **на (оу) Бръладѣ, бръладѣ, БръладА** 27 (1414 *DIR«A»* 441; 1429—1430 *BAM* 25; 1433 *Cost.* I, 359; 1442 *Cost.* II, 101; 1448 *Cost.* II, 324; 1460 *BD* I, 41; 1469 *BD* I, 134; 1488 *BD* I, 362; 1495 *BD* II, 41; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **на (оу) бръла(д), Бръглад** 3 (1442 *Cost.* II, 101; 1449 *Cost.* II, 385; 1495 *BD* II, 43); **на Бєрладѣ** 1 (1488 *BD* I, 363); **на Бєрлад** 1 (1490 *BD* I, 394); **⟨оу⟩ Бърлад** 1 (1490 *BD* I, 394); **оу Бръладоу** 1 (1495 *BD* II, 41).

***БРЪЛАД**[2] *ч.* (21) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бирлад: а львовчАнє што имуть поити до браилово... или у баковѣ или у бєрладѣ, тамъ имуть дати, отъ гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); пи(с), оу бръла(д) (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали... оуси оубогїи людї от наш тръг от Бръглад (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бръглада, Бръла(д), Бръглад** (1429—1430 *BAM* 25; 1434 *Cost.* II, 675; 1495 *BD* II, 63, 64); *дав. одн.* **Бръладоу** (1495 *BD* II, 63, 64); *місц. одн.* **оу Бєрладѣ, бєрладѣ** 4 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 274, 275); **оу Бръладѣ, брьладѣ** 3 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* I, 41; 1495 *BD* II, 64); **оу Бєрлади** 2 (1435 *Cost.* II, 680; 1456 *Cost.* II, 790); **оу бєрла(д), Бєрлад** 2 (1460 *BD* II, 275; 1467 *Cost. S.* 69); **оу бръла(д), Бръглад** 2 (1439 *Cost.* II, 714; 1495 *BD* II, 64).

Див. ще ***БРЪЛАДСКИИ** (бръладскии тръгъ).

***БРЪЛАД**[3] *ч.* (2) *(назва озера у Молдавському князівстві):* А пак оу озєро оу Бръглад, що на оустїє Жєроула, да нмаєт съ паном Тоадєром писарєм нашим оба чътврътоую част (Сучава, 1496 *BD* II, 89).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бръглада** (1496 *BD* II, 89); *місц. одн.* **оу Бръглад** (1496 *BD* II, 89).

***БРЪЛАДСКИИ** *прикм.* (3): дає(м) виданїє твоєи мл(с)ти, ажє осташА ваши людїє... оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675);

б р ъ л а д с к и и т р ъ г ъ (1), т р ъ г ъ б р ъ л а д ъ с к ы и (1) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Бирлад: дали єсми монастырю о(т) быстрици... мыто о(т) бръладского тръга (б. м. н., 1422 *DIR* fig. 35); а мы єсми дали нашємоу миломоу братоу, стєфаноу воєводи... городъ кєлїю... и дєржавоу о(т) тоутовоу и тръгъ бръладьскыи съ усєю волостию (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **бръладского** (1422 *DIR* fig. 35); *знах. одн. ч.* **бръладьскыи** (1435 *Cost.* II, 682); *ор. мн.* **бръла(д)ски** (1434 *Cost.* II, 675).

Пор. ***БРЪЛАД**[2].

***БРЪЛАДСКЪ** *див.* ***БРЪЛАДСКИИ.**

***БРЪЛАДЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* єщє єсмы ємоу дали шєсть чєлѣ(д) циганскы(х), на имѣ бръглада и доумитра и боуздоугана и костє и микоулица и пичорога (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **бръглада** (1446 *Cost.* II, 238).

***БРЪЛАДЪСКИИ** *див.* ***БРЪЛАДСКИИ.**

***БРЪЛАЗЄЛЪ** *див.* ***БРЪЛЪЗЄЛЪ.**

***БРЪЛЄЩЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хота(р) тѣмь села(м) *(в ориг.* сєлала(м).— *Прим. вид.)*... на могилоу оу гл⟨одъ⟩, та о(т) толѣ... до хотарь бръглєщы(м) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).

ФОРМИ: *дав.* **бръглєщы(м)** (1428 *Cost.* I, 209).

***БРЪЛИНСКИЙ** *прикм.* (5) *(пор.* Бръглинци *у Молдавському князівстві):* били дани тоти н҃ цр҃кви ис попи... н҃ цр҃ко(в) бръли(н)скаА (Сучава, 1490 *DC* 147);

Б р ъ л и н с к и и п о т о к ъ (3), п о т о к ъ Б р ъ л и н с к и и (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотар Драгомирєщєм, що соут на оустїє Бръглинского потока, из верха... става Крълижаном, да єст оусє долоув потоком Бръглинскым (Гирлов, 1499 *BD* II, 154—155).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Бръглинского** (1499 *BD* II, 153, 154); *ор. одн. ч.* **Бръглинскым** (1499 *BD* II, 155); *наз. одн. ж.* **бръли(н)скаА** (1490 *DC* 147).

***БРЪЛИЧКА** *ч.* (1) *(особова назва):* мы боАрє... алєксандра воєводы... па(н) гораєцѣ и бра(т) єго станисла(в), па(н) бръли(ч)ка... знаємо чини(м)... н(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнАгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бръли(ч)ка** (1421 *Cost.* I, 142).

БРЪЛИЧЪ *див.* **БЫРЛИЧЬ.**

БРЪЛИЧЬ *див.* **БЫРЛИЧЬ.**

БРЪЛЪДЄСКОУЛ *ч.* (2) *(особова назва):* А такождє прїидє прАд нами... слоуга наш Бѣлко Бръглъдєскоул... и продал одноу пасикоу... слоугам нашим (Сучава, 1483 *BD* I, 274—275).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бръглъдєскоул** (1483 *BD* I, 274); *дав. одн.* **Бръглъдєскоул** (1483 *BD* I, 275).

***БРЪЛЪДЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... монастиръ, на оустиє бръглъдєцѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *род. одн.* **бръглъдєцѣ** (1448 *Cost.* II, 324).

***БРЪЛЪЗЄЛЪ** *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... потвръдили єсми ємоу... сєла... на имА броудоурєщи... и на връ(х) бръглазєла бозїанє (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475); Тѣм мы видѣвшє их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... потвєрдили єсмо им... сєла на имѣ Броудоу⟨рєщїи⟩... и Сакалышєщїи на Бырлъзєлоу (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *род. одн.* **бръглазєла** (1436 *Cost.* I, 475; 1467 *BD* I, 118); *місц. одн.* **на Бръглъзєлѣ** 1 (1467 *BD* I, 119); **на Бырлъзєлоу** 1 (1469 *BD* I, 134).

БРЪЛЪЛЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* и досталосѣ мърини, оу єи ча(ст), сєла, на доумитрѣ, на имѣ шо(л)дѣнїи и бръглълєщїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз.* **бръглълєщїи** (1493 *Cost. D.* 45).

***БРЪЛЯ** *див.* **БЫРЛА.**

БРЪНДОУШЄ *ж., невідм.* (2) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прАд нами... слоуга наш Шєрбан и Бръндоушє, нєпоата Жоуржа Шєканоула...и продали свою правоую отниноу (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

***БРЪНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* також(є) єсми дал(и) сєл(о)... на имА... бръне(щ)и (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).
ФОРМИ: *наз.* **бръне(щ)и** (1429 *Cost.* I, 248).
***БРЪНЗА** *ж.* (1) *(назва села на Буковині):* били дани тоти й цр҃кви. . ЄІ цр҃ко(в) ис попо(м) оу бръизи (Сучава, 1490 *DC* 147).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу бръизи** (1490 *DC* 147).
***БРЪСА** *ж.* (4) *(назва адміністративно-територіальної одиниці у Молдавському князівстві):* прїиде къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашєва и о(т) бръсѣ... и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); мы Стефанъ воєвода... чиним знаменито... оже... дали есми сєс наш лист прїАтелем нашим, оусим Брашовѣном и оусим коупцем и оусєи земли от Бръсѣ (Сучава, 1458 *BD* II, 261).
ФОРМИ: *род. одн.* **бръсѣ, Бръсѣ** (1437 *Cost.* II, 709; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261).
***БРЪСАНОВЪ** *прикм.* (2): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїиде прАд нами... дочка Петра спътарѣ... и продала... половина село... Мърїи, дочки Бръсанова (Сучава, 1495 *BD* II, 76).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Бръсанова** 1 (1495 *BD* II, 76); *зам. дав.* продала Мърїи, дочки **Бръсанова** 1 (1495 *BD* II, 76).
Пор. **БАРСАНЪ.**
***БРЪСАНЪ** *див.* **БАРСАНЪ.**
***БРЪСОВСКИИ** *див.* ***БРАШОВСКИИ.**
***БРЪСОМѢНЄ** *див.* **БЪРСОМѢНЄ.**
***БРЪТАНОВЪ** *див.* **БРАТАНОВЪ.**
БРЪТЇЄЩИ *див.* **БРАТЇЄЩИ.**
БРЪТЇЄЩЇИ *див.* **БРАТЇЄЩИ.**
БРЪТОУЛЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... чиним знаменито... оже... дали и потвръдили єсми им оу нашєи земли... села на имѣ Брътоулещїи и Федєлешанїи (Сучава, 1491 *BD* I, 445).
ФОРМИ: *наз.* **Брътоулещїи** (1491 *BD* I, 445).
***БРЪТАЄВИЧЪ** *див.* **БРАТѢЄВИЧЪ.**
***БРЪХЄЧЬ** *див.* ***БЄРХѢЧЬ.**
БРЫЛАРЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чемєрь... и голобутъ и брылАрь (Зудєчів, 1411 *P* 80).
ФОРМИ: *наз. одн.* **брылАрь** (1411 *P* 80).
***БРЫЧНОЕ** *с.* (1) *(назва урочища у Подільській землі):* тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани на лыпи вытесаты велилы: одътоль уверхъ рички Дидовки до гостынця Винницкаго, а гостынцемъ... до рики Згару, нижей урочнща Брычнаго (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).
ФОРМИ: *род. одн.* **Брычнаго** (1430 *ГВКЛ* 8).
***БРЬДЬЦЄЛЪ** *див.* **БРЪДЪЦЄЛЪ.**
***БРЬЛАДЪ**[1] *див.* **БРЪЛАД**[1].
***БРЬЛАДЪ**[2] *див.* ***БРЪЛАД**[2].
***БРЬЛИЧЪ** *див.* **БЫРЛИЧЬ.**
***БРЬХЄЧЬ** *див.* ***БЄРХѢЧЬ.**
***БРѢГЪ** *ч.* (5) (*цсл.* брѣгъ) **1.** берег (4): мы романъ воевода молдавьскии и дѣдичь оусєи землѣ волошьской о(т) плонины аже до брєгу морА... слюбили есми и слюбуємъ... вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); (а хо)тарь ємоу почавшн о(т) лѣвѣтѣ на брѣгъ пото(ка м)огила копана (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).
2. кінець, край (1): а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ на полку а о(т) ближьшего реченого бука Ако стоить на брєгъ долины простѣ на дубъ (Галич, 1404 *P* 68).
ФОРМИ: *род. одн.* **брєгу** (1393 *Cost.* I, 13; *Cost.* II, 607); *знах. одн.* **брѣгъ** 2 (1414 *Cost.* I, 111); **брєгъ** 1 (1404 *P* 68).
Див. ще **БЄРЕГ.**
БРѢСТЬСКИИ *прикм.* (2) *(пор.* Brześć Kujawski *у Польщі):* Мы воицехъ з б҃жиеи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... янъ з лихинА брѣстьскии ярантъ з брудцова влоцлавскии... слюбуемы и записуемы сА стецку воеводѣ землѣ молдавской и дѣтємъ его (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **брѣстьскии** (1433 *P* 122).
БРЯН *див.* **БРАН.**
БРЯНСКИ *прикм.* (1) *(пор.* Брянськ *у Чернігово-Сіверській землі):* а то(т) де манасты(р) пече(р)скїи з приделами своими... и з ынши(ми) трємя монастыри Сиве(р)скои земли че(р)ниговски, брянски, новгоро(д)ка сиве(р)ского... былъ з вєко(в)... самъ в себѣ ставропигїя (б. м. н., 1481 *ГПМ*).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **брянски** (1481 *ГПМ*).
БРАН, БРЯН *ч.* (2) *(особова назва):* а при том был кн(А)зь Василей Лукомский... а пан Дорг, а пан БрАн (Берестя, 1448 *AS* I, 44); А при том былъ: княз Михайло Сенъкгушковичъ... панъ Андрушко Матецкий, панъ Брян Радовицкий (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).
ФОРМИ: *наз. одн.* **БрАн, Брян** (1448 *AS* 1,44; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).
***БРАСЛАВЛЬ** *див.* ***БРАСЛАВЛЬ.**
БРАСЛАВСКИИ *див.* **БРАСЛАВСКІЙ.**
***БРАСЛАВЪСКИИ** *див.* **БРАСЛАВСКІЙ.**
БРАЦСЛАВСКИЙ *див.* **БРАСЛАВСКІЙ.**
***БУБЄЛСКИИ** *див.* **БЫБЄЛЬСКИИ.**
БУБЕНЪ *ч.*(2)*(особова назва):* И князь Костянтинъ перед нами рекъ: правда есть, служатъ въ мене бояре Смоленскіе Бубенъ, а Дуденковъ Суморокъ доброволно зъ сукни безъ имѣней (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Бубенъ** (1495 *АЛМ* 83); *род. одн.* **Бубна** (1495 *АЛМ* 83).
***БУБНОВ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Бубнів: н я, познав по соби, иже с тое раны маю пойти перед Бог... записую жонѣ своей Мари: Стволовичи... Бубнов, Горѣчов (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Бубнов** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).
***БУБНОВЫЦЯ** *ж.* (2) *(назва долини у Подільській землі):* а одъ долыны Бубновыци черезъ лисъ стежкою до долыны Лоточное, где также есмо грань на явори вытесалы и копецъ учыныты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).
ФОРМИ: *род. одн.* **Бубновыци** (1430 *ГВКЛ* 8).
***БУГАЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ (лѣсъ) бугаєвъ *див.* **ЛѢСЪ.**
ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **бугаєвомъ** (1459 *P* 171).
БУГАИЧОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше его правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму... єдно село... на имѣ бугаичовци (Сучава, 1446 *Cost.* II, 241).
ФОРМИ: *наз.* **буганчовци** (1446 *Cost.* II, 241).
***БУГДАНЪЧИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* н мы єсмы тому исному мишєви и его дѣтємъ дали єсмы фєцєви(ч) дворище и бугданъчича оу новосѣльцехъ на вѣки (Перемишль, 1390 *P* 175—176).
ФОРМИ: *род. одн.* **бугданъчича** (1390 *P* 176).
***БУГЪ** *ч.* (1) *(назва річки)* Західний Буг: се я князъ юріа холмъскии... придали есмо к цр҃кви б҃жои... села стрижово... цуцнєво з обєма бєрєги обаполъ бугу (Холм, 1376 *P* 22).
ФОРМИ: *род. одн.* **бугу** (1376 *P* 22).
БОУД, БОУДИ *спол.* (2) *(зв'язує члени речення) (розділово-перелічувальний, чергується із сполучниками* а л ю б о, и л и) або, чи то: Ино хто исказить тотъ обычаи злостивыи прїказоуемы... абы каждыи соудья и староста... колї за соудовыи вїны оу ко(г) заклады бероуть боуди се конї алюбо волы алюбо што иное абы того межї собою не делали (!) (XV ст. *BC* 11—11 зв.); А кто би хотил пороушити сїє нашє данїє, *боуд* ми сами или боАрє наши или боуд кто, таковыи да ест проклАть от господа бога (Бистриця, 1457 *BD* I, 5).
БОУДА *ч.* (6) *(особова назва, молд.* будэ «буда»): а на то єсть вѣра ... пана тадора постелника и вѣра пана боуда столника (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); И оуставши наши слоуги... та заплатили оуси тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Сими Бенѣ и сестри его Моуши и братаничю их Боуди (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боуда** 3 (1488 *BD* I, 361; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175); *зам. род.* вѣра пана **боуда** 1 (1448 *Cost.* II, 306); *дав. одн.* **Боуди** (1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175).

БОУД ГДЄ, БОУДИ ГДЄ *присл.* (12) **1.** *(вказує на невизначене місце)* будь-де, де-небудь (10): тъм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали есми и(м) обомъ... селище... и съ въсѣмъ трънїе(м) що соу(т) близко милѣтина и на поли боу(д) где оу томъ хотари везде (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); А кто оусхочет тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати... а имъ ничто да *(в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.)* не заборонено, и без мито, боуди где и оу котором мѣстѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 96); мы Стефа(н) воєво(д)а... чини(м) знаменито... оже... дали есми... листь... на то яко да є(ст) во(л)но и слобо(д)но послати свои в҃ мажи по рыбу... или на озера или боу(д) где оу нашеи земли (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

2. *(вказує на напрям дії)* будь-куди, куди-небудь (2): А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи боярин или слоуга кроулѣ его милости до нас, или боуд где до нашеи земли... тот бы имал одослати сѣ до своего господарѣ... просѣчи соби мироу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

Див. ще **ВАРЄ ГДЄ.**

***БОУДЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмже мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми ємоу, оу нашеи земли... села на ковръ лоую... и боудєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355).

ФОРМИ: *знах.* **боудещи** (1448 *Cost.* II, 355).

БОУДЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А також есми дали и потврѣдили слоузѣ нашемоу Дашкоу... дроугое село на имѣ Боудєщїи, тиж на Чорном потоцѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *наз.* **Боудєщїи** (1488 *BD* I, 323); *род.* **Боудещи** (1488 *BD* I, 323).

БОУДИ *див.* **БОУД.**

БОУДИ ГДЄ *див.* **БОУД ГДЄ.**

***БУДИ КОТОРЫИ** *див.* ***БОУДЬ КОТОРЫИ.**

БОУДИ КТО *див.* **БОУДЬ КТО.**

***БОУДИЛЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Будилів: и тако(ж) потвержаємь єму его села... по(д)ли снѧтина, на имѧ гавриловци, и выше о(т) боуди(л)чи, на имѧ половина шировци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **боуди(л)чи** (1453 *Cost.* II, 472).

БОУДИНЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Буденець: тѣмже мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали есми ємоу... села на имѣ собранецѣ... и боудинци (Хотин, 1435 *DIR «A»* 465).

ФОРМИ: *наз.* **боудинци** (1435 *DIR«A»* 465).

БОУДЇ КТО *див.* **БОУДЬ КТО.**

***БОУДЇ ЩО** *займ.* (41) будь-що, що-небудь: а што привезетъ изъ бесарабъ или перець, или баволну, или будь што, отъ в҃ї кантари, у баковѣ, полърубель серебра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); да платѧ(т) о(т) таръ по д҃ гро(ш) по всеи нашеи земли и по всѣ(х) мыто(х) боу(дї) що боуде(т) оу таръ опро(ч) соукна (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); варе кого он пошлет от слоуг монастирских... с потрѣбами монастирскими до Келїи, или житомъ, или медомъ, или по рибоу, или пак боуд ис чимъ, а мито да не имают платити (Путна, 1471 *BD* I, 159); А кто имет бантовати тых люд от тыхь сел, боуд оу чем... тот оузрит великое казни господства ми (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боу(дї) що** (1437 *Cost.* II, 709); *дав. одн.* **бу(д) чємоу** (1463 *Cost. S.* 45); *знах. одн.* **боуд що, боу(д) що** 20 (1443 *ПГСММ;* 1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759, 760; 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *Cost.* II, 789; 1458 *BD* I, 9; *BD* II, 262; 1460 *BD* II, 274; 1466 *BD* I, 96 і т. ін.); **будь што** 1 (1408 *Cost.* II, 631); **боуд што** 1 (1434 *Cost.* II, 668); *ор. одн.* **боудї чимъ** 1 (1440 *DBA* 32); **боу(д) чимъ** 1 (1448 *Cost.* II, 362); **боуд нс чимъ** 1 (1471 *BD* I, 159); *місц. одн.* **боуд, боу(д) оу чем (чємъ, чємь, чє(м)** 12 (1444 *Cost.* II, 208; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1452 *Cost.* II, 760; 1454 *Cost.* II, 517; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9; 1463 *Cost. S.* 45; 1472 *DIR«A»* 530; 1475 *BD* I, 200); **бу(д) оу чєму** 1 (1449 *Cost.* II, 743—744).

Див. ще **ВАРЄ ЩО, *ШТО БУДЪ.**

! БУД КАКАКОЄ ⟨БУДЬ КАКОЄ⟩ *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУД КАКЇИ** *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУД КАКЫ** *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУД КОЛВЄ КТО** *займ.* (1) будь-хто, хто-будь, хтонебудь: естли бы сѣ пригодїло нѣкоторомоу подданномоу, или боуд комоу от землѧх кролѣ его милости и предреченых братїях его милости, боуд колве комоу котораѧ кривда и шкода от подданников наших... таковїи... да имает жадати справедливост от старост хотинскых и черновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *дав. одн.* **боуд колве комоу** (1499 *BD* II, 424).

Див. ще **БОУДЬ КТО, ВАРЄ КТО.**

***БОУД КОТОРИИ** *див.* ***БОУДЬ КОТОРЫИ.**

***БОУД КОТОРЫИ** *див.* ***БОУДЬ КОТОРЫИ.**

БОУД КТО *див.* **БОУДЬ КТО.**

***БУДОВАНЄ** *див.* ***БУДОВАНЬЕ.**

***БУДОВАНЬЕ** *с.* (2) **1.** *(дія)* будування (1): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ... и билъ намъ чоломъ, абыхмо то ему потвердили листомъ иашимъ на вѣчность (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).

2. ⟨?⟩ (1): Пани Михайловаѧ поведила, ижъ за великого кнѧзѧ Швитрикгайла коли мой пан сына крестил оу пана Василѧ, Яцка, дозволил через мост оу боудоване, оу дерево, сеножати ездит (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **будованье** 1 (1410 *АкВАК* XI, 5); **боудоване** 1 (1478 *AS* III, 17).

БУДОЕЛЕ *с.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы, Стефан воевода...⟨знамени⟩то чинимь... оже... дали и потвърдили есми... нашему монастирю... на Прутѣ едно озеро... на имѣ Будоеле (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Будоеле** (1473 *ШКН* 165).

***БУДОРОЖЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Будераж: Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной, даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село ... Будорожъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Будорожъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI,3).

БОУД ТО *част.* (1) *(підсилювальна)* навіть: а те(ж) бы кто име(л) твердостї наши алюбо наши(х) пре(д)ковъ, а на то спѫскаютсѧ не хотели бы къ правоу стати боу(д) то во дѣди(ч)ны(х) ре(ч)хъ, тогды мы ты(и) твердостї о(т)зывавы (!) а нї во што оборочаи (!) (XV ст. *ВС* 15 зв.).

БУДУЛЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* боудити*):* мы боѧре господарѧ нашего алексаидра воеводы... па(н) иваны(ш)... па(н) буду(л) знаемо чини(м)... и(ж) есмы дали... сере(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ *(б. м. н.*, 1421 *Cost.* I, 141—142); тѧм (sic.— *Прим. вид.)* мы видѣвше е(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали есми ему... села, на имѣ... прокопѣни съ млиномъ и избищчу, где е(ст) данило и будулъ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз. одн.* **будулъ, буду(л)** (1421 *Cost.* I, 142; 1455 *Cost.* II, 540).

***БУДУЧИ** *див.* **БУДУШЧИИ.**

***БУДУЧИИ** *див.* **БУДУШЧИИ.**

***БУДУЧЇЙ** *див.* **БУДУШЧИИ.**

БУДУШЧИИ, БУДУЧЫ *прикм.* (120) майбутній, будучий (5): а записали есьмо тые дѣла вѣчне и непорушне въ сій вѣкъ и въ будучій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2);

А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєть богъ зде телом, а въ бъдъщым (*в ориг.* бъдъдещым.— *Прим. вид.*) вѣцѣ доушєа (Сучава, 1466 *BD* I, 106); а хто учнє(т) устоупатися... до боуди на немь о(т) на(с) кля(т)ва в се(и) вѣ(к) и в боудоущей (б. м. и., 1481 *ГПМ*);

напотомъ будучии (25) *див* **НАПОТОМЪ**; напотымъ будучии (1) *див.* **НАПОТЫМЪ**: потємъ бѫдучии (1) *див.* **ПОТЄМЪ**; потомъ будучии (будущии) (66) *див.* **ПОТОМЪ**; потымъ будучии (1) *див.* **ПОТЫМЪ**.

2. (*у знач. іменника)* нащадок (1): А мнѣ кн⟨ѧ⟩зю Семѣну мѣншому нє вступати сѧ в тыє имѣньѧ, ни дѣтемъ моимъ... ни будущым моимъ нє вступати сѧ в тыє имѣньѧ, што сѧ достали брат⟨у⟩ моєму кн⟨ѧ⟩зю Михайлу (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81);

потомъ будучии (20) *див.* **ПОТОМЪ**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **будушчии** 2 (1395 *Cost.* II, 613); **будучы** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); *род. одн. ч.* **будучого** (1389 *РЕА* I, 26); *знах. одн. ч.* **будучій** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **боудоущей** 1 (1481 *ГПМ*); *місц. одн. ч.* **въ ! бъдъдещым** (1466 *BD* I, 106); *дав. одн. ж.* **будущои** (1424 *P* 99); *наз. мн.* **боудоучїи** 4 (1499 *BD* II, 420, 421, 422); *наз. мн. ч.* **боудоущїи** 2 (1436 *Cost.* II, 698, 702); **боудоучи** 2 (1485 *BD* II, 371; 1491 *AS* I, 97); *род. мн.* **боудоучих** (1499 *BD* II, 419); *дав. мн.* **будучим, будучимъ, будучимь** 63 (1388 *ZPL* 103; 1393 *Cost.* II, 607; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1421 *P* 95; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1492 *АЛМ* 30; *AS* III, 23; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **будущимъ, будущимь, боудоущим** 21 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1413 *P* 82; 1424 *P* 99; 1437 *AS* I, 33; *P* 136; 1438 *P* 138; 1439 *Cost.* II, 712; 1443 *P* 144; 1446 *AS* I, 42; 1466 *AS* I, 60 і т. ін.); **будущымъ, будущым** 4 (1482 *AS* I, 80, 81); **будучымъ** 2 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1499 *РИБ* 777); **! будучи** 1 (1445 *P* 150); **! бѫдацемъ** 1 (1439 *Cost.* II, 714); *зам. ор. мн.* ис... дѣтьми нинишними и потомъ **будучимъ** 1 (1393 *Cost.* II, 607); с намѣсники потомъ **будучимъ** 1 (1395 *Cost.* II, 612); тѣми разы и потомъ **будучим** 1 (1403 *ДГМ*); *знах. мн.* **боудоучих** 1 (1499 *BD* II. 420); *знах. мн. ч.* **боудоучих** 1 (1458 *Cost.* II, 815); **боудоучїе** 1 (1459 *P* 172); *ор. мн* **будучими** 2 (1395 *Cost.* II, 612; 1470 *AS* I, 67); **боудоучимы** 1 (1499 *BD* II, 419); *місц. мн.* **на боудоучих** (1499 *BD* II, 424).

***БУДУЩИИ** *див.* **БУДУШЧИИ.**
***БОУДОУЩЇИ** *див.* **БУДУШЧИИ.**
***БУДУЩЫИ** *див.* **БУДУШЧИИ.**
***БОУД ШТО** *див.* **БОУДЇ ЩО.**
***БОУД ЩО** *див.* **БОУДЇ ЩО.**
БУДЪ КТО *див.* **БОУДЬ КТО.**
***БОУДЬ ГДЄ** *див.* **БОУД ГДЄ.**
***БОУДЬ КАКИ** *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**
***БУДЬ КАКЇИ** *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУДЬ КАКОВЪ** *займ.* (1) будь-хто, хто-небудь: и оузвѣдаєтъ нашъ милы приатєль панъ дєтрихъ о нашє злоє, боудь от ⟨как⟩ова и от котори стороны (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **боудь от ⟨как⟩ова** (1449 *Cost.* II, 746).

***БОУДЬ КАКЫ** *див.* ***БОУДЬ КАКЫИ.**

***БОУДЬ КАКЫИ** *займ.* (25) будь-який, який-небудь: а которы мытныкъ и двори(к) (!) или боу(д) каки рѧ(д)ца бы оучини(л) чєрє(с) на(ш) ли(ст) ина(к) томоу шиа плати(т) (Дорохой, 1437 *DIR* № 8); а коли бы хотѣ(л) бу(д) какїи бояри(н) нашъ, или дворни(к)... или бу(д) каки рѣ(д)цѣ, оузѣти о(т) ни(х) бу(д) що, или бантовати и(х).. то(т) оузри(т) великои казни и оургїю г(с)ва ми (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743—744); А коли привезоут Ливовчанє соукна алибо боуд какы товаръ, а оу ных никто гвалтом без пинѣзеи ни один локот нє моглъ оузѣти (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **боу(д) какы** 4 (1448 *ДГПР;* 1453 *Cost.* II, 461; 1458 *DIR«A»* 512); **боу(д) каки** 2 (1437 *DIR* № 8; 1449 *Cost.* II, 743); **боу(д).. какы** 1 (1448 *ДГПР*); **бу(д) какїн** 3 (1444 *Cost.* II, 208; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760); **боу(д) какын** 3 (1439 *Cost.* II, 59; 1453 *ПГОВ*; 1455 *Cost.* II, 770); **! бу(д) каки(х)** 1 (1452 *Cost.* II, 760); *знах. одн. ч.* **боуд какы** 2 (1437 *DIR* № 8; 1460 *BD* II, 275); **боуд какїн** 1 (1456 *Cost.* II, 791); *наз. одн. с.* **бу(д) какоє** 2 (1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 391); **! бу(д) какакоє** 1 (1447 *Cost.* II, 288); *зам. наз. одн. ж.* **! боу(д) какоє** 1 (1454 *Cost.* II, 517); *наз. мн. ч.* **бу(д) какии** 1 (1448 *DIR«A»* 491); **боу(д) каки** 1 (1456 *ГПХМ*); *род. мн.* **боу(д) о(т) какы(х)** (1455 *Cost.* II, 769); *знах. мн. ж.* **боу(д) какыи** (1439 *Cost.* II, 59).

Див ще ***ВАРЄ КАК**[1].

***БОУДЬ КОЛИ** *присл.* (11) будь-коли, коли-небудь: а кто о(т) ни(х) почнє(т) за то(т) хотарь бу(д) которою лихотою или свадою бу(д) коли то(т) заплати(т) завѧзку сто золоты(х) оухоскы(х) (!) (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); то(т) да заплати(т) завѣзкоу сто рубли сребра, кто имє(т) оуспомѣноути на калоугєри, за балошещи, боу(д) коли и оу которы(х) днє(х) и часо(м) (!) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 562).

Див. ще **ВАРЄ КОЛИ.**

***БОУДЬ КОЛКО** *числ.* (1) *(неозначено-кількісний)* скільки-небудь: такожъ дали єсми ємоу одноу пасикоу... и такожъ варє где имє(т) мочи поставити соби млины на котовцѧ, онъ да постави(т) боу(д) колко (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

Див. ще **ВАРЄ КОЛИКО**[1], **ВАРЄ КОЛКО**[1].

***БУДЬ КОТОРИИ** *див.* ***БОУДЬ КОТОРЫИ.**

***БОУДЬ КОТОРЫИ** *займ.* (23) будь-котрий, будь-який, котрий-небудь, який-небудь: кто почнє(т) свадою или гежею или бу(д) которою лихотою... тоть заплатить завѣску тѣ(х) и роубли чистого сребра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а кто сѣ покуси(т) тегати бу(д) оу которы(х) днє(х) и часо(х)... то(т) тогди да заплати(т) завѣзск(у) (Васлуй, 1474 *РГС*); ⟨непрїятел⟩... да нє имаєт ни оу нас и нигдє оу нашеи землі. жадного поживленїа. ⟨алн⟩ боуд которим ⟨прїятелем прїѧтелѣ нашего великого кнѣзѣ и дѣтєм єго... мы и дѣти наши⟩ и поддан⟨нїи наши⟩ да смо добри и прави ⟨при⟩ятели (Сучава. 1499 *BD* II, 442).

ФОРМИ: *род. одн ч., с.* **боуд... которого** 1 (1490 *BD* I, 420); **боу(д)... котораго** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *дав. одн. с.* **боу(д).. которомоу** (1429 *DIR«A»* 455); *знах. одн. ч.* **боуд которого** 2 (1490 *BD* I, 392; 1492 *Cost. S.* 162); **боу(д)... которо(г)** 1 (1448 *Cost* II, 362); *місц. одн. с.* **боуд о котором** 1 (1470 *BD* I, 140); **буди... оу котором** 1 (1466 *BD* I, 96); *знах одн. с.* **боуд котороє** (1458 *BD* I. 9); *род. одн. ж.* **боудь... котори** (1449 *Cost.* II, 746); *знах одн. ж* **боуд... которою** 2 (1468 *BD* II, 301; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **! боу(д) ...которою** 1 (1470 *DIR«A»* 523); *ор. одн. ж.* **бу(д) которою** (1415 *Cost.* I, 116; 1418 *Cost.* I, 127; 1423 *DIR«A»* 447); *род. мн* **боу(д)... которы(х)** (1439 *Cost.* II, 59); *дав. мн.* **боуд которим** (1499 *BD* II, 442); *знах. мн. с.* **бу(д)... котор(а)я** (1454 *Cost* II, 508); *місц. мн* **боуд, бу(д) оу которых (которы(х)** 2 (1459 *BD* I, 32; 1474 *РГС*); **боуд оу которих** 1 (1460 *BD* II, 270).

БОУДЬ КТО, БУДЪ КТО, БОУД КТО, БОУДИ КТО, БОУДЇ КТО *займ* (281) будь-хто, хто-будь, хто-небудь (280): ⟨А по⟩ нашемъ животѣ кто иметъ быти господарь оу земли Молдавскои, братїи нашихъ или от нашє племѧ намъ будь кто то имъ да непорушать нашего данья (Сучава, 1403 *RS* 338); А по нашемь животѧ, кто боудет господаръ нашеи земли, от дѣтеи наших или от нашего рода, или пак боуд кого богъ изберєть господарем быти... тот бы им нє пороушил нашего даанїѧ и потвръжденїѧ (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176);

будь кто ин (1) будь-хто інший, хто-небудь інший, хтось інший: а по нашемъ животѣ, кто будет гспдрь

нашеи земли, от дѣтеи наших или от нашего племене или пак буд кто ин кого бъ изберет быти гспдремъ, у нашеи земли... тот щобы им непорушил нашего даания (Сучава, 1472 *Cost. S.* 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боуд (будь, будъ, буд) кто** 95 (1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57; 1419 *DIR«A»* 444; 1427 *Cost.* I, 197; 1438 *Cost.* II, 27; 1442 *Cost.* II, 93; 1452 *Cost.* II, 426; 1462 *BD* I, 62; 1471 *BD* I, 165; 1472 *Cost. S.* 77 і т. ін.); **боудї кто** 6 (1436 *BAM* 29, 34; 1440 *DBAc* 32; 1441 *DBAc* 35, 38; 1443 *BAM* 41); *зам. знах.* богъ изберетъ... **боудь кто** 17 (1420 *Cost.* I, 136; 1437 *Cost.* I, 530; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 32; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 88; 1443 *Cost.* II, 145; 1452 *Cost.* II, 410; 1455 *Cost.* II, 526 і т. ін.); *род. одн.* **боуд... кого** (1457 *Cost.* II, 809, 811; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *BD* II, 420, 421, 424); *дав. одн.* **боуд комоу** (1499 *BD* II, 424); *знах. одн.* **боуд кого** 147 (1422 *Cost.* I, 150; 1432 *ДГВІН;* 1445 *Cost.* II, 226; 1456 *Cost.* II, 577; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *DIR«A»* 525; 1487 *Cost. D.* 7; 1495 *BD* II, 42, 43; 1498 *BD* II, 126; 1500 *BD* II, 176; *Cost. S.* 231 і т. ін.); **боуди кого** 3 (1479 *BAM* 62; *BD* I, 222; 1495 *BAM* 71); **будь кого** 1 (1486 *BD* I, 290); **боудоу кого** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); **боу(д)... ко(г)** 1 (1449 *Cost.* II, 386).

Див. ще ***БОУД КОЛВЕ КТО, ВАРЕ КТО.**

***БОУДЬ КУДА** *присл.* (1) будь-куди, куди-небудь: на то варе коли име(т) послати монастиръ тъи два вози по рибу на дунавъ или на езера или на блате(х) или на (д)нистри или боу(д) куда пошлю(т), а тотїе вози да не имаю(т) дати мыта нигде (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513).

***БОУДЬ ОТЪ КОЛѢ** *присл.* (1) звідки-небудь: а тако(ж) варе що за ку(п)ци и боу(д) о(т) колѣ прїиду(т) та иму(т) складати свои товаръ оу баковѣ а они с ни(х) да возмоу(т)... мыто о(т) гривны (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).

***БУДЬ ЧИИ** *займ.* (1) будь-чий, чий-небудь: а тако(ж) оу тон хота(р) десѦтиноу о(т) пчоли бу(д) чии буде(т) да имае(т) бере(т) десѦтину монастирском(у) рѣ(д)ци (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бу(д) чии** (1456 *DIR«A»* 511).

***БУДЬ ШТО** *див.* **БОУДЇ ЩО.**

***БОУДЬ ЩО** *див.* **БОУДЇ ЩО.**

БУДЯТИЧИ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Будятичі: И мы дора(д)вши (!) сѦ с наши(м) кнзи... дали есмо Ємоу Село... оу воло(д)мерьскомъ повѣте боудѦтичи (Луцьк, 1451 *P* 158—159); а панъ Юшко Камка далъ пану Стецку Шишкиничу... село... на имя Будятичи (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *наз.* **Будятичи** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *знах.* **боудѦтичи** (1451 *P* 159).

БУЖОР *ч.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѦд нами... иаши слоуги Іон Сакша и непот его Оне... и продали... половина село от Хъндрещ, межи Боужор и межи Сѣка (Сучава, 1490 *BD* I, 385); Пакь господство мы даль сьм имь чьтири села... двѣ соуть на Боужорѣ, едно Доумбравѣне... дроугое Радотещи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* межи **Боужор** (1490 *BD* I, 385, 386); *род. одн.* **Боужора** (1490 *BD* I, 384); *місц. одн.* **на Боужорѣ** (1499 *BD* II, 162).

БОУЗ *див.* **БОУЗѢ.**

БОУЗАТ *ч.* (3) (*особова назва, молд.* бузат «товстогубий», *болг.* буза «щока»): Ино оу том оуставши слоуга наш Михоул Боузат и привел оуси свои околни межїаши (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боузат** (1481 *BD* I, 258); *дав. одн.* **Боузатоу** (1481 *BD* I, 258).

БОУЗАЦИ, БОУЗАЦЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* и еще есми потвердили монастирю нашем(у)... села монастирска на имѣ телебѣчинци на серѣти... и на мо(л)давѣ боузаци (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522); мы стефан воевода... знаменито чинимъ... оже... даем и потверждаем... монастирю от Немца... села на имѣ: Двоpенещи на Молдавѣ, и Боузацїи тиж на Молдавѣ (Сучава, 1482 *BD* I, 263).

ФОРМИ: *наз.* **боузаци** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **Боузацїи** 1 (1482 *BD* I, 263).

***БОУЗДОУГАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, тур.* buzdaγan/baztaγan «палиця»): еще есмы емоу дали шесть челѣ(д) циганскы(х), на имѣ брълада и доумитра и боуздоугана и косте и микоулица и пичорога съ жеиами и дѦ(т)ми и(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *знах. одн.* **боуздоугана** (1446 *Cost.* II, 238).

Див. ще ***БЪЗДЫГЪ.**

БОУЗЕЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы такождере и от нас есмо дали и потвърдили слоугам нашим... тотоу прѦдреченоую четвьрътоую част от село на Сърат̂ѣ на имѣ Боузещїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

ФОРМИ: *наз.* **Боузещїи** (1495 *BD* II, 55).

БОУЗѢ, БОУЗЬ, БОУЗИ, БОУЗЪ, БОУЗ *ч., невідм.* (8) *(особова назва, молд.* бузэ «губа», *болг.* буза «щока»): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали есми... томоу свѦтомоу нашемоу монастироу... цигане на имѣ: Микоула съ челѣдею... и Боузѣ съ челѣдею (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310); И оуставше слоуга наш Тома Салче та заплатил оуси тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Іон Боузъ (Ясси, 1495 *BD* II, 69).

***БОУКАТА** *ж.* (17) (*молд.* букатэ «шматок») ділянка: ино мы видѣвше и(х) доброе произволенїе и лагодоу, также и мы есми дали томоу (!) боукатоу землю (!) монастырю нашемоу о(т) нѣмца (Сучава, 1452 *Cost.* II, 410); А пак оу том також прїиде прѦд нами... слоуга наш Тома... и продал свою правоую отниноу... едноу боукатоу земли (Ясси, 1497 *BD* II, 99).

ФОРМИ: *дав. одн.* **боукати** 3 (1489 *BD* I, 373; 1493 *BD* II, 3; 1497 *BD* II, 100); **боукатѣ** 1 (1497 *BD* II, 99); *знах. одн.* **боукатоу** 12 (1452 *Cost.* II, 410; 1487 *BD* I, 297; 1489 *BD* I, 373; 1493 *BD* II, 3; 1497 *BD* II, 99, 100); *зам. дав.* хотарь тои **боукатоу** 1 (1487 *BD* I, 297).

BUKGRABIA *див.* ***БУРЪКРАБЪ.**

БУКОВИНА *ж.* (25) буковина, буковий ліс (24): а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ... о(т) толѦ простѣ оу буковину могила а о(то)лѦ по краи боуковины горѣ до шеръбовьского хотарѦ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а хотарь... на верхъ хлоубокою долииоу... та оу ли(с) межи двама (!) полѣнами та боуковиною долоу до лоуковицкое хотарѣ (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѦд нами... наши слоугы... и продали... едноу пасикоу иа Крълигътоури, на краи боуковинн (Ясси, 1497 *BD* II, 99);

Л а х о в а б о у к о у в и н а (1) *див.* ***ЛАХОВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* около (от)... **буковина** (1403 *RS* 338; 1488 *ДГСПМ*); *род. одн.* **боуковины** 4 (1392 *Cost.* I, 7, 8; 1426 *Cost.* I, 178); **боуковини** 3 (1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 99, 100); *зам. знах.* по ! **боуковини** и... поток 1 (1491 *BD* I, 449); *знах. одн.* **боуковину, буковину** 8 (1392 *Cost.* I, 7; 1414 *Cost.* I, 111; 1428 *Cost.* I, 209, 224; 1491 *BD* I, 472; 1492 *Cost. S.* 162); ! **боковиноу** 2 (1414 *Cost.* I, 111; 1492 *Cost. S.* 162); *зам. род.* до, о(т) **боуковину** 3 (1428 *Cost.* I, 224; 1491 *BD* I, 456); *зам. дав.* къ **боуковииоу** 1 (1492 *Cost. S.* 162); *ор. одн.* **буковиною** 5 (1403 *RS* 338; 1431 *Cost.* I, 317; 1439 *Cost.* II, 41; 1443 *ПГСММ*; 1488 *ДГСПМ*); **боукоувин⟨о⟩ю** 1 (1495 *BD* II, 63).

Див. ще ***БОУКОВИНКА.**

***БОУКОВИНКА** *ж.* (1) буковина, буковий ліс: ⟨а хо⟩тарь емоу... на краи доубровѣ... та на нижнюю боуковиноу, та о(т) конець тою боук⟨ов⟩инки исниже доловь дѣло(м) до иижe поутѣ что иде(т) о(т) хлапещи (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).

ФОРМИ: *род. одн.* **боук⟨ов⟩инкы** (1414 *Cost.* I, 111). *Див. ще* **БУКОВИНА.**

***БОУКОВѢНА** *ж.* (1) *(назва села на Буковині):* ТАм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... далї и потвердили єсми... села... и на верх Смилѣ млин гдє был млин Дєлцагь Пєтра, оу Боуковѣнє (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Боуковѣнє** (1468 *BD* I, 130).

***БОУКОУВИНА** *див.* **БУКОВИНА.**

***БОУКОУРЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* то є(ст) хотарь о(т) боукоурєщь (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450).

ФОРМИ: *род.* **боукоурєщь** (1427 *DIR«A»* 450).

БУКУРОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* іо романь воєвода... даль єсмъ... слузѣ нашему иванышю витАзю... г сєла на серєтѣ... имєна сєломъ чюрсачвъци (!) и владимировъци и букуровци (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).

ФОРМИ: *наз.* **букуровци** (1392 *Cost.* I, 7).

***БУКЪ** *ч.* (5) бук: а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ (Галич, 1404 *P* 68); а хотарь... на єди(н) топо(л)... о(т)толѣ... на єди(н) боу(к) знамєна(н) що є(ст) бли(з)ко вєликои дороги (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **бука** (1404 *P* 68); *знах. одн.* **букь, боу(к)** (1404 *P* 68; 1490 *ДГСХМ*); *ор. одн.* **буко(м)ъ** (1404 *P* 68).

***БОУЛБОАКЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві, молд.* булбоакэ «вир, коловорот, яма»): а хота(р) томоу сєлоу... да єс(т)... прости до албиии... и чєрє(с)... боуковиноу оу боулбоакъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *знах. одн.* **боулбоакъ** (1428 *Cost.* I, 224).

Див. ще ***БОУЛБОКА.**

***БОУЛБОКА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві, молд.* булбоакэ «вир, коловорот, яма»): А хотар томоу... сєлоу... да єст... на копаноу могилоу, от толѣ чєрєс цариноу на копаноу могилоу, що єст над боулбокоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *знах. одн.* **боулбокоу** (1499 *BD* II, 148).

Див. ще ***БОУЛБОАКЪ.**

***БОУЛГАКЪ** *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* bułγaq «заколотник»): Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ ѻ҃ць мои па(н) лисица записа(л) бы(л) ст҃омоу николє поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивоии(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боулга(к)** (1499 *ПИ* № 3).

***БУЛХАКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ г р ъ л а Б у л х а к о в а *див.* **ГРЪЛА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Булхакова** (1473 *ШКН* 165).

БОУЛШЄ *див.* **БОЛШЄ.**

***БОУЛШИИ** *див.* ***БОЛШИИ.**

***БОУНГА** *ч.* (9) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана боуиги комиса (Сучава, 1443 *Cost.* II, 129); а на то є(ст)... вѣра пана бунгы комиса (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *род. одн.* **боунги** 6 (1443 *Cost.* II, 120, 129, 132, 141; *ВАМ* 41; *ПГСММ*); **боунгы, бунгы** 3 (1443 *ДГСПМН*; *Cost.* II, 145; 1446 *Cost.* II, 238).

! **БОУО** ⟨БОУОРЪ?⟩ (1): а хотар... почєнши отъ оусти лопатнои... иа доубъ а что опа с боуо (!) на нємъ та врѣхомъ дѣла (б. м. и., 1500 *SD* 7).

БОУОРИ *мн., невідм.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* И єщї єсмо дали и потвръдили томо⟨у⟩... монастир⟨оу⟩ от Тазлова и бранищю, що єст около монастир, починши от верх Никида... на верх дила от Рачила, та дѣлом долоу до Боуори, где били лозници (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

BUORINUL *див.* ***БОУОРѢНОУЛЪ.**

БОУОРОУ *ч., невідм.* (1) *(молд.* боур «зубр») вирізаний на дереві межовий знак: а хотарь... черє(с) долиноу на сто(л)поу та на доу(б) знамєна(н) що є(ст) на нє(м) боуороу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

Див. ще **БОУОРЪ.**

БОУОРЪ *ч., невідм.* (2) *(молд.* боур «зубр») вирізаний на дереві межовий знак: А хотарь тоє село... да єст по коуда хотарил... пан ⟨Мик⟩отъ... почєньшє от рѣцѣ Бистрица оу єдн⟨а⟩ могилѣ копана... от толѣ горѣ оу єдинь доуб съ боуоръ (Сучава, 1479 *BD* I, 221); а хотарь... до крънници доумитрови о(т) толѣ попоу(д) оубочи... на єди(н) ли(п) шо є(ст) на нє(м) боуо(р) (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

Див. ще **БОУОРОУ**

***БОУОРѢНОУЛЪ** *ч.* (9) *(особова назва, молд.* боур «зубр»): А на то єст... вѣра болѣр наших: в. п. Маноила... в. п. Боуорѣноула комиса (Сучава, 1458 *BD* I, 20); а иа то є(ст)... вѣра пана боуорѣноула (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Buorinul** 1 (1465 *GL* 176); **боорѣнꙋ(л)** 1 (1467 *Cost.* 69); *род. одн.* **Боуорѣиоула, боуорѣноула** (1458 *BD* I, 20; 1459 *BD* I, 28, 36; 1465 *BD* I, 88; 1469 *BD* I, 134; 1470 *BD* I, 148; *DIR«A»* 522).

Див. ще **БОУОРѢНЪ.**

БОУОРѢНЪ, БОУОРѢНЬ, БОУОРѦН *ч.* (18) *(особова назва, молд.* боур «зубр»): и на тое... вѣра пана їона боуорѣна (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509); А при том марторїа сам господства ми выш(є) писанны Стєфан воєвода, и наши бояре... пан Боуорѣнь комис, и ины бояре (Ясси, 1459 *BD* I, 32); А на то єст... вѣра бояр наших... в. п. боуорѣна, в. п. Стєцка Дъмъкоуша (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боуорѣнъ, Боуорѣнь** 5 (1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 52, 56; 1466 *BD* I, 113, 115); **Боуорѧн, боуорѦ(н)** 2 (1462 *BD* I, 54; 1466 *DIR«A»* 519); **Боорян** 1 (1468 *BD* I, 126); *род. одн.* **боуорѣна** 9 (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ*; 1458 *BD* I, 6; *DIR«A»* 512; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *DIR«A»* 518; 1467 *BD* I, 117, 119; 1468 *BD* I, 130); **БоуорѦ(н)** 1 (1467 *BD* I, 121).

Див. ще ***БОУОРѢНОУЛЪ.**

БОУРАЄ *ж., невідм.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже тоти истиннїи слоуга наш Миклѣ и сєстри єго Мълинь и Боурає... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 39).

***БОУРГАРЪ** *ч.* (4) *(свн.* burger) **1.** *(житель міста)* міщанин, громадянин (3): мы пєтръ воєвода... знамєнито чиним... оже пришли перєд насъ наши приАтєлєвє, боургарє Ливовскїи... и просили нас, абыхом имь мыта полєхчнли (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... оже пришли перєд нас наши прїАтєлєвє, боургарє Ливовскии... и просили нас абыхом имъ мыта полєхчили (Сучава, 1460 *BD* II, 272).

2. міський радник (1): а ли(ст) єсми дали бръгароу михаєви (Дорохой, 1437 *DIR* № 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бръгароу** (1437 *DIR* № 8); *наз. мн.* **боургарє** 2 (1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272); **бръгарє** 1 (1460 *BD* II, 276).

Див. ще **БОУРГОУРЪ, *ПРЪГАРЪ.**

БОУРГОУРЪ *ч.* (1) *(свн.* burger) міський радник: прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашєва... на имА па(н) дє(к) хано(с) (!) и па(н) боургоуръ михи(л) и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боургоуръ** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще ***БОУРГАРЪ 2, *ПРЪГАРЪ.**

***БОУРГЪМИСТРЪ** *див.* **БОУРЪМИСТРЪ.**

***БУРЕМЛЯ** *ж.* (1) *(назва містечка у Волинській землі)* Баремель: у Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати, а большєй не надобе... Въ Золочовѣ не надобе, у Смыковѣ не надобе, въ Буремли не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Буремли** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

БУРЄМСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* **а при ⟨томъ⟩ были:**

ключникъ луцкий Богдан Сенкович Гоский... кн⟨А⟩зь Лєв Бурємский (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бурємский** (1494 *AS* I, 102).

БОУРЄЩΪИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* И пак дадох... господство ми... свАтеи монастири Тазловє сь єдино сєло имєним Боурєщїи на Сърєт (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *наз.* **Боурєщїи** (1491 *BD* I, 464).

***БУРКОВЦЫ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)* Бурківці: и мы порадив сА з нашими кн⟨А⟩зи и п⟨а⟩ны... дали єсмо тому предреченому Каленику оу житомирском повєтє сєло Бурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Бурковцы** (1437 *AS* I, 34).

***БОУРМИСТРЪ** *див.* **БОУРЪМИСТРЪ**.

БУРСУКОВЦЫ *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Борсуки: матка н⟨а⟩ша держит отчину н⟨а⟩шу и сєла Манєв... Бурсуковцы... РАшнєвка (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); записалъ былъ мнѣ дАдА мой имѣньє... Пєрєдмиркоу, а Борсоуковци (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *наз.* **Бурсуковцы** (1463 *AS* I, 55); *знах.* **Борсоуковци** (1482 *AS* I, 79).

***БУРЧИКЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и єщє єсми єму дали и потвържаємъ єм(у) сєла на милѣтинѣ... где є(ст) ходо(р) бурчи(к) и пониже бурчика, гдє бы(л) бѣрки(ш) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бурчи(к)** (1445 *Cost.* II, 212); *род. одн.* **бурчика** (1445 *Cost.* II, 212).

Див. ще ***БОУРЧОУКЪ**.

***БОУРЧОУКЪ** *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* burčuq «зморщений», *тур.* burčaq «кучерявий»): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... обомъ... сєлище... и млинъ на милѣтинѣ... гдє бы(л) ходор боурчоу(к) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боурчоу(к)** (1443 *Cost.* II, 144).

Див. ще ***БУРЧИКЪ**.

***БОУРЧОУЛЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана боурчоула комиса и вѣра въсѣ(х) болѣръ наши(х) мо(л)давскы(х) (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

ФОРМИ: *род. одн.* **боурчоула** 2 (1442 *Cost.* II, 88, 97); **боурчюла** 1 (1442 *Cost.* II, 93).

***БУРЪКРАБЪ** *ч.* (5) (*стп.* burgrabia, *свн.* burc+grāve) *(заступник кастеляна — наглядача замку, пізніше старости в місті)* бурграф: Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot vyesd (Галич, 1413 *GL* 48); ино хто исказить тотъ обычаи злостивыи прїказоуємы... абы каждыи соудья и староста и воєвода боуръкропА и оправъца колї за соудовыи вїны оу ко(г) заклады бєроуть... абы того межї собою не дєлали (!) (XV ст. *BC* 11—11 зв.); а дасть ли ми коро(л) єго мл҃сть... держАниє прорєчєныхъ гродовъ и зѣмль до моєго живота и Азъ captured ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д) а ни буръкрабъ а никоторого старьшего по собѣ толико того которыи жь бы присАглъ вѣрє(н) быти королєви єго мл҃сть и корунѣ польскои и мнѣ ихъ слузѣ (Кременець, 1434 *P* 131).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Burgrabia** 1 (1413 *GL* 48); **Bukgrabia** 1 (1413 *GL* 48); **боуръкропА** 1 (XV ст. *BC* 11); *знах. одн.* **Burgrabiv** 1 (1413 *GL* 48); **буръкрабъ** 1 (1434 *P* 131).

БОУРЪКРОПА *див.* ***БУРЪКРАБЪ**.

***БУРЪКУЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ**.

БОУРЪМИСТРЪ *ч.* (4) (*стп.* burmistrz, burgmistrz, *свн.* bürge-, burge-, bürger-, burgermeister) *(виборний голова міської ради середньовічних міст за магдебурзьким правом)* бургомістр: мы Стефан, воєвода... свѣдомо чинимь... оже... даєм и дали єсми сєс наш лист глєитовный... паноу боургъмистроу и оусим паном и чєсником радцАм и оусим коупцєм з мѣста Ливовского... на то яко да єст им волно... прїити к нам до нашеи зємли (Ясси, 1463 *BD* II, 295); а они стали и боуръмистръ исъ старшими оузАли тыє паробъцы (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho z panom Markom hawryłowyczom z folwarki ieho kotory ze on maiet podłe mista Beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боуръмистръ** (1481 *BD* II, 365); *дав. одн.* **боургъмистроу** (1463 *BD* II, 295); *ор. одн.* **burmystrom** (1500 *ДПЖН*); *дав. мн.* **боурмистро(м)** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

БОУРѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд., слов.* буря): а на то свѣдковє... пан прокоп... пан мартин боурѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боурѣ** (1456 *Cost.* II, 791).

БОУСТѢНОУЛ *ч.* (1) *(особова назва)*· мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїдоша прАд нами... слоуги наши Лазоръ Пискоу... и Лазоръ, с нъ Мъроушчин, съ своими братїами: Михоул, и Мирча, и Марко, и Козма Боустѣноул... и продали свою правоюо отнину (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боустѣноул** (1483 *BD* I, 269).

***БУСЧА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Буща: даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бусчу** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

БУТ *ч.* (2) *(особова назва):* А при том былъ... пан Бут, а пан Тохрин (Ровно, 1483 *AS* I, 82); па(н) ма(р)тинъ хребтови(ч)... проси(л) в насъ дву(х) чл҃вковъ... на (и)мА боутА а дробышъца (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бут** (1483 *AS* I, 82); *знах. одн.* **боутА** (1497 *ПМХ*).

***БУТАШЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмь мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу(ю) до на(с)... дали... єсми ємоу... на кра(с)нои щоувєАни о(т)нина єго, що сѣ да(л) бута(ш) по своєю доброю волєю (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бута(ш)** (1456 *Mih.* 213).

БУТИН *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Бутин: а кн⟨А⟩зю Солтану... в збаразском повѣтє: Олєксинєц, Островєц, Бакота, два Бутины (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а к город⟨у⟩ к Вишнѣвцю достали сА тыє сєла на имА: Олєксинѣць... а Бакота, а Бутин (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бутин** (1482 *AS* I, 81); *наз. мн.* **Бутины** (1463 *AS* I, 55).

***БУТЫР** *ч.* (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* а здес по Бутыр и по Виноградную гору (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Бутыр** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

***БОУТЬ** *див.* **БУТ**.

***БОУХАИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., укр.* бугай, *тюрк.* buγa): мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє... оуси нєпотовє ласлъоа боухаича, жаловали єсмы и(х), особною нашєю мл҃(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost D.* 36—37).

ФОРМИ: *род. одн.* **боухаича** (1491 *Cost. D.* 37).

БОУХТѢ, БОУХТА, БОУХТЄ, БУХТА, BUCHTI *ч.* (61) (*особова назва, перс.* puchtä «економний»): мы алєксандръ воєвода... и с нашими паны, ... панъ бухта коми(с)... знамєнито чини(м)... иже мы слюбуємъ ... служити королю (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769); А на то єст... в. п. Боухти пръкалаба килїискаго (Сучава, 1468 *BD* I, 130); А на то вєликаА марториє... и боАрє мол(давскы)и:... пан Пашко, пан БоухтА (Ясси, 1476 *BD* I, 209).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боухтѣ, БоухтА** 18 (1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 52; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 115; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *BD* I, 141; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170; 1476 *BD* 1, 209 і т. ін.); **Боухтє** 3 (1460 *Cost. S.* 34; 1463 *BD* I, 74; 1467 *BD* I, 123); **бухта** 1 (1455 *Cost.* II, 769); **Buchti** 1 (1465 *GL* 176); *род. одн.* **Боухти** 31 (1458 *BD* I, 20; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 63; 1464 *Cost. S.* 60; 1466 *BD* I, 110; 1468 *BD* I, 130; 1470 *BD* I, 148; 1472 *DIR«A»* 528; 1473 *BD* I, 182; 1475 *BD* I, 204 і т. ін.); **боухты** 3 (1457 *UKP* 4; 1460 *Cost. S.* 41; 1464 *BD* I, 86);

боухтѦ, Боухтѣ 3 (1467 *BD* I, 119, 121; 1468 *BD* I, 126); **боухтє** 1 (1458 *BD* I, 19).

БОУХЪИЧАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а насти да є(ст) боухъичанїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз.* **боухъичанїи** (1491 *Cost. D.* 37).

Див. ще **БОУХЪИЧЄЩЇИ.**

БОУХЪИЧЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє... дали... єсми и(м)... сєла, на кобылє(х), на имѣ съкоуянїи... боухъичєщїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 36—37).

ФОРМИ: *наз.* **боухъичєщїи** (1491 *Cost. D.* 37).

Див. ще **БОУХЪИЧАНЇИ.**

***БУЦЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)* Буців: А што єсмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на твои приездъ и на стадо твоє то на буцєви насѣчєно єго досыть, за Д҃ гривны (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на буцєви** (1386—1418 *Р* 35).

БОУЦКАТЬ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* Buţa<Iacobaţa): мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали... єсмо томоу ст҃моу нашємоу єп(с҃)коупїю циганєна (!) имѣ пандрѣ сь чєлѣдєю... и боуцкать сь чєлѣдєю (Сучава, 1486 *DC* 143—144).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боуцкать** (1486 *DC* 144).

БОУЧАЦКИИ, БОУЧАСКЫИ, БУЧАТСКИ, БОУЧАТЬСКИИ, БУЧАТЬЦКИИ, БУЧАЦЄКИИ, БУЧѦЦИКИИ, БУЧАЦКЫИ, БОУЧАЦСКИ, БУЧАЧЄКИИ, БОУЧАЧСКЫ, БУЧѦТСКИИ *ч.* (17) *(особова назва):* а Ѧ па(н) михалъ бучачєкии староста галицєки даю сии свои листъ (Галич, 1418 *Р* 89); па(н) миха(л) бучѦцикии чєстьникъ и староста галицикии и с ыными пасаными (!)... паны... выбавили мѦ... ис того Ѧтсва (Кременець, 1434 *Р* 130); а панъ дидрихъ боучаскыи щоби волєнъ брати на наши коупци (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); А сє мы панъ янъ боучацкии исъ литвинова визнавамъ ... ажє што коли єсми имали мєжи нами мєрзѦчку... и єсми смирилисѦ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); На которого соимоу кончанїє... вєлєможны паповє... пань Михаило Боучачскы... пань Влаикоуль... соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн.* **боучаскыи** 2 (1448 *Cost.* II, 305); **боучацски** 2 (1454 *Р* 162), **бучацєкии** 1 (1418 *Р* 88); **бучачєкии** 1 (1418 *Р* 89); **боучатьскии** 1 (1424 *Р* 106); **бучатьцькии** 1 (1424 *Р* 106); **бучатски** 1 (1433 *Р* 123); **бучѦцикии** 1 (1434 *Р* 130); **бучѦтскии** 1 (1435 *Р* 132); **бучацкыи** 1 (1435 *Р* 134); **боучацкии** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **Боучачскы** 1 (1467 *BD* II, 297); *род. одн.* **бучацского** (1457 *Cost.* II, 808); *ор. одн.* **бучатскимъ** 1 (1433 *Р* 123); **боучацкимъ** 1 (1449 *Cost.* II, 746).

***БОУЧАЦКОВЬ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїидоша прѦд нами... дъщєрѣ пана Ѧкоуша вистїарника... и съ своими нєпоти, сыновє Боучацкови Июрїєви, и тѣгали сѣ за свои отнини (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Боучацкови** (1480 *BD* I, 241).

БУЧАЦКЫИ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

БОУЧАЦСКИ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

БУЧАЧЄКИИ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

***БОУЧАЧНЫИ** *прикм.* (3) ◇ д о л ы н а Б о у ч а ч н а я (1), ⟨д о л и н а⟩ Б у ч а ч н а я (2) *див.* **ДОЛИНА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Бучачиой** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. одн. ж.* **Бучачную** (1430 *ГВКЛ* 8).

БОУЧАЧСКЫ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

***БУЧАЧЪ** *ч.* (5) *(назва міста у Подільській землі)* Бучач: Я панъ дѣтри(х) изъ бучА(ч)... вызнаваємъ... како пришє(д) андрѣіко сынъ гриньковъ... єсть прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); тоты златии пинѣзи, котори єсми были дали на жолдь оуроженомоу паноу бартъшовы з боучача... панъ михаило з боучача... намъ вєрноуль (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815).

ФОРМИ: *наз. одн.* **буча(ч)** (1457 *Cost.* II, 811); *род. одн.* **боучача** 3 (1434 *Cost.* II, 664; 1458 *Cost.* II, 815); **бучѦ(ч)** 1 (1420 *ПГАГ*).

BUCZIUŁ *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* büčül «бабки для гри»): a na to jest... martorya... bojar naszych... Jon Bucziuł Parkałab (Сучава, 1465 *GL* 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Bucziuł** (1465 *GL* 176).

БОУЧОУМ, БОУЧЮМ *ч.* (13) (*особова назва, молд.* бучум «рід трембіти», *тюрк.* puč «незграбний» + афікс um): а пановє наши по имєню... пань андроушко пань ионь боучоу(м) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); А на то єст вєликаѦ марторїѦ... пан Радоул Пискь, пан Ион Боучоум (Сучава, 1464 *BD* I, 84); от пана Боучоума, вистиѦрника и митника, пишєм много здравиє... братиѦм нашим (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Боучюм, Боучю(м)** 4 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1466 *DIR«A»* 519); **Боучоум, боучоу(м)** 3 (1456 *ЭСФ*; 1464 *BD* I, 84; *DIR«A»* 517); *род. одн.* **Боучоума** 5 (1464 *BD* I, 86; 1465 *BD* I, 88; *DIR«A»* 518; 1466 *BD* I, 106; 1480—1484 *BD* II, 369); **бучюма** 1 (1460 *DIR«A»* 515).

БОУЧОУМѢНИ, БОУЧЮМѢНИ, БОУЧОУМѢНЄ, БОУЧОУМѢНЇИ, БОУЧЮМѢНЇИ *мн.* (11) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правую и вѣрную службу до нас... дали єсмы єму оу нашєи зємли єдно сєло близь бани на имѦ бучумѣни (Сучава, 1424 *Cost.* I, 161—162); и оу томжє ча(с)... ⟨прїидє, прѣ(д)⟩ нами... мъроушка... и драгошє стън⟨иц⟩єскоу... и продали... єдно сєло, на имѣ боучюмѣнїи (Сучава, 1490 *Cost. S.* 141).

ФОРМИ: *наз.* **боучоумѣни, бучумѣни** 4 (1424 *Cost.* I, 162; 1434 *DIR«A»* 463; 1442 *Cost.* II, 87); **боучюмѣни** 2 (1434 *Cost.* I, 386); **боучюмѣнїи** 1 (1490 *Cost. S.* 141); **боучоумѣнїи** 1 (1428 *Cost.* I, 218); **боучоумѣнє** 1 (1442 *Cost.* II, 88); *род.* **боучюмѣни** (1434 *Cost.* I, 386); *знах.* **боучюмѧ(н)** (1490 *Cost. S.* 141).

БОУЧЮМ *див.* **БОУЧОУМ.**

БОУЧЮМѢНИ *див.* **БОУЧОУМѢНИ.**

БОУЧЮМѢНЇИ *див.* **БОУЧОУМѢНИ.**

***БОУЧЮМѦНИ** *див.* **БОУЧОУМѢНИ.**

БУЧѦТСКИИ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

БУЧѦЦИКИИ *див.* **БОУЧАЦКИИ.**

***БУЧѦЧЬ** *див.* ***БУЧАЧЪ.**

***БЧЄЛА** *див.* ***БЧОЛА**[2].

***БЧОЛА**[1] *ж., зб.* (4) колоди, дуплянки, вулики з бджолами (3): А такожє от того сєла да нє дадоут намъ ни сторожи, и ни дєсѣтиноу от пчєлы (Сучава, 1438 *DBAc* 28); а тако(ж) оу тои хота(р) дєсѦтину о(т) пчоли бу(д) чии буди(т) да имає(т) бєрє(г) дєсѦтину монастирском(у) рѣ(д)ци (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511);

б ч о л а в о д и т и (1) займатися бджільництвом, розводити бджіл: далъ єсми єму у пулъ гаю за манастыремъ Помостича, потрєб єму бчола водити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *род.* **пчєлы** 1 (1438 *DBAc* 28); **пчоли** 1 (1456 *DIR«A»* 511); **бчолы** 1 (XV ст. *ВС* 19); *знах.* **бчола** водити (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

Див. ще ***БЧОЛА**[2].

***БЧОЛА**[2] *ж.* (24) **1.** бджола (5): а хто кому дѣрєво зроубить со пчєлами имѣєтъ заплатити гривъноу чїи пчолы (XV ст. *ВС* 37); хто боудє(т) ожалованъ о злодѣиствє бчо(л) алю(б) мд(оу) (XV ст. *ВС* 6 зв.);

п ч є л ы в о д и т и (1) займатися бджільництвом, розводити бджіл: а на(м) тоє зємли о(т) пр(с)то(и) бџи нєо(т)води(ти) ани знамєни своє ни п(ч)лє (!) нє води(ти) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

2. *(тільки в мн.)* колоди, дуплянки, вулики з бджолами (17): то всє єсмо потвєрдили... съ вєми границями... исъ

лѣсом, исъ бортми, исъ пчолами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); што бы въ тѣхъ пасѣкахь десѧтина не брана о(т) монастирскы(х) пчелъ (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); и кто коли име(т) оу тои пасици ставити свои бчолы, а десѣтиноу бы калоугеры о(т) молдавице брали, а и(н) никто (Сучава, 1453 *Cost.* II, 454); а в томъ же селе пасека есть, а в то(и) пасеце сто бчо(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); бъчолы дерти (1) виймати мед з бортей: Жаловала сѧ пани Василеваѧ Копачевича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она з ыменѧ своего Зелви за мост переходечи, сеножати косит и попасю пасет... бобры оукрадомъ бьют, дерево бортное, бъчолы дероут и шкоды великие чинѧт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. мн.* **бчолы** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 91); **пчолы** 1 (XV ст. *BC* 37); *род. мн.* **бчо(л)** 7 (1454 *Cost.* II, 517; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *ПГСММЦ;* 1459 *DIR«A»* 514; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; XV ст. *BC* 6 зв., 19); **пчо(л), пчолъ** 2 (1446 *Cost.* II, 251; XV ст. *BC* 37); **бче(л)** 3 (1453 *Cost.* II, 461; 1463 *Cost. S.* 45); **пчелъ, пчел** 2 (1431 *Cost.* I, 325; 1458 *BD* I, 9); **! п(ч)ле** 1 (1498 *ЧІАФ*); **! бпе(л)** 1 (1453 *Cost.* II, 492); *знах. мн.* **бчолы, бъчолы** (1453 *Cost.* II, 454; XV ст. *BC* 19; 1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **пчолами** 1 (1361 *AGZ* 6); **пчелами** 1 (XV ст. *BC* 37).

Див. ще ***БЧОЛА**[1].

БЪ *див.* **БЫ**[1].

***БЪГДАНОВЬЧЬ** *див.* **БОГДАНОВИЧ**.

***БЪДЄЩИ** *див.* **БОДЄЩИ**.

***БЪДѦ** *див.* ***БАДѢ**.

БЪЄШЄСКОУЛ, БЪЄШЄСКОУЛЬ *ч.* (13) (*особова назва, молд., пор. болг.* Бай *і тюрк.* bay): мы Стефан воевода ...знаменито чиним... оже прїидоша прѧд намы... наш слоуга Гоурбан... и сестра его Стана... и продали свою правоую отниноу... ис привилїе що имал дѧд их Оана Бъешескоуль от дѣда нашего (Сучава, 1499 *BD* II, 134—135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бъешескоул, Бъешескоуль** (1499 *BD* II, 135); *род. одн.* **Бъешескоула** (1499 *BD* II, 134, 135, 136).

***БЪЄШЄЩИ** *мн.* (4) (*назва села у Молдавському князівстві*): а мы такождере и от нас есмы дали... слоузѣ нашемоу... тоую прѧдреченноую третоую част села от Бъешещи (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *род.* **Бъешещи** (1499 *BD* II, 135, 136).

***БЪЗДЫГЪ** *ч.* (3) (*особова назва, молд., тур.* buzdağan/buztağan «палиця»): а на то есть... вѣра пана ивана бъздыга (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїиде... дочка Ивана Бъздъга... и дала племеникоу своемоу... село... Дръгоушанїи (Сучава, 1491 *BD* I, 468).

ФОРМИ: *род. одн.* **бъздыга, Бъздъга** (1448 *Cost.* II, 306; 1491 *BD* I, 468); *знах. одн.* **быздыга** (1465 *DIR«A»* 518).

Див. ще ***БОУЗДОУГАНЪ**.

***БЪИЛЪ** *ч.* (2) (*особова назва, тюрк.* bojly «високий на зріст, ставний»): И також прїиде прѧд нами... Нѣгша, дочка Бъила... и продала свою правоую отниноу (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бъила** (1488 *BD* I, 355).

***БЪКСЪНЄЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвше его правоюи вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми емоу... на бръладѣ едно мѣсто междоу леоуринцемъ и бъксънещъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *род.* **бъксъиещъ** (1436 *Cost.* I, 444).

***БЪКЪ** *див.* ***БЫКЪ**.

***БЪЛА** *ч.* (1) (*особова назва*): Тѣм мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбоу до нас... дали... есми емоу... селище Никооарино и селище Жоуржа блидарѣ, що коупил обѣ селищи оу Бълы (Сучава, 1459 *BD* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бълы** (1459 *BD* I, 27).

***БЪЛАУРЬ** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* балáур «змій»): ⟨Тѣ(м)⟩ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали... есми ему... ⟨село...⟩... щоже куп⟨(и(л) тое се⟩ло ⟨бъ⟩лаурь о(т) пана кръстишо(р) (б. м. н., 1479—1480 *Cost. S.* 105).

ФОРМИ: *наз. одн.* **⟨бъ⟩лаурь** (1479—1480 *Cost. S.* 105).

***БЪЛИЖНИИ** *див.* **БЛИЖНЇИ**.

***БЪЛИЖНЫИ** *див.* **БЛИЖНЇИ**.

БЪЛКО, БЛЪКО, БЕЛКО *ч.* (20) (*особова назва, молд., пор. болг.* Бàлко): А на то ест вѣра... бояр наших... в. п. Блъка пръкалаба келїиского (Сучава, 1468 *BD* I, 130); А на то ест велика мартоурїа... и оуси наши боѧре... пань Белко з ⟨Б⟩ело⟨град⟩ (Сучава, 1470 *BD* I, 150—151); И еще есмо дали... кир поп Тимофтеоу... тое превелїе (!) що дал оу наше роуки Пътроу, сынъ Белко (Сучава, 1491 *BD* I, 453).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бълко, Белко, блъко** 9 (1470 *BD* I, 151, 156; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170, 172; *Cost. S.* 88; 1473 *BD* I, 187; 1474 *PГС;* 1483 *BD* I, 274); *зам. род.* Пътроу, сынъ **Белко** 1 (1491 *BD* I, 453); *зам. дав.* ⟨пан⟩оу **Бълко** 1 (1483 *BD* I, 275); *род. одн.* **Блъка, бе(л)ка, Бълка** (1468 *BD* I, 130; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 182, 184, 190; *ШКН* 165).

БЪЛКОВ, БЪЛКОУ *прикм.* (2): ож(е) тотъ истинний и вернїи слоуга наш Петръ, синъ Бълков, слоужил нам право и верно (б. м н., 1472 *BD* I, 177); прїидоша прѣ(д) нами... слоуга наш Пътроу, сынъ Бълкоу, и съ своими детми... и продали свою... отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Бълков** 1 (1472 *BD* I, 177); **Бълкоу** 1 (1491 *BD* I, 452).

Пор. **БЪЛКО**.

БЪЛОТЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тъм мы видѣвше его правою и вирною слоужбою до нас... дали... есми емоу... села на имѣ Гостилещи... и Бълотещи (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **Бълотещи** (1459 *BD* I, 35).

БЪЛОШ, БЪЛОШЬ, БЬЛОШЪ, БАЛОШЪ *ч.* (45) (*особова назва*): а на то е(ст)... вѣра пана бълоша чашника (Сучава, 1432 *Cost.* I, 338); а мы такождере и от нас есмо дали... слоугам нашим Нѣгоулоу ДоумїѦ и братоу его Бълошоу... четврътоую част от село на Сьратѣ на имѣ Боузещїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

ФОРМИ: *наз. одн* **Бълош, было(ш)** 3 (1453 *Cost.* II, 467; 1488 *BD* I, 355; 1495 *BD* II, 55); **балошъ, бьлошъ** 2 (1433 *Cost.* II. 650; 1436 *Cost.* II, 701); **бълошь** 1 (1471 *DIR«A»* 525); *род. одн.* **бълоша, бьлоша** 27 (1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 354; 1435 *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 460; 1437 *Cost.* I, 530; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1442 *Cost.* II, 88; 1448 *Cost* II, 306; 1459 *BD* I, 27 і т. ін.); **белоша** 4 (1437 *Cost.* I, 515; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; *DIR«A»* 477); **болоша** 2 (1436 *Cost.* I, 455, 482); **бѣлоша** 1 (1433 *Cost.* I, 350); **! вълоша** 1 (1437 *Cost.* I, 536); *дав. одн.* **Бълошоу, бълошоу** (1472 *Cost. S.* 88; 1495 *BD* II, 55).

БЪЛОША *ж* (1) (*назва могили у Молдавському князівстві*): а хотаръ оуси(м) ти(м) четыремь селомь поченше о(т) где падае(т) белошева заподїа оу милѣти(н), тои заподїею гори до мохилоу (!) що е(ст) имѧ бълоша (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бълоша** (1425 *Cost.* I, 168).

БЪЛОШЄВ *прикм.* (5) мы стефа(н) воево(д)а... знаменїто чини(м)... оже... дали... есми томоу стōмоу монастироу села... що онї коупили о(т) козми, сн҃а бълошева (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); а тота их привилїа пожегла оу дом Бълошев от Боудещи (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Бълошев** (1475 *BD* I, 205; 1487 *BD* I, 297; 1488 *BD* I, 323); *зам. дав.* сыноу **Бълошев** (1487 *BD* I, 297); *род. одн.* **бълошева** (1462 *Cost. D.* 10).

Див. ще ***БЕЛОШЕВЪ**.

Пор. **БЪЛОШ**.

БЪЛОШЄЩИ *див.* **БАЛОШЄЩИ**.

БЪЛОШЄЩЇИ *див.* **БАЛОШЄЩИ**.

БЪЛОШЬ *див.* **БЪЛОШ**.

***БЪЛЧЄСКОУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидє... НастА... и продала свою правоє отнина... Тоадєроу сыноу Миклѣ Бълчєскоула (Сучава, 1495 *BD* II, 81—82).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бълчєскоула** (1495 *BD* II, 82).

! БЪЛЪНАЩЄ(М) ⟨БЪЛЪНЄЩЄМ⟩ *див.* **БЪЛЪНЄЩИ.**

БЪЛЪНЄЩИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфанъ воєво(да)... знаменито чини(м)... оже прїидє... панъ андрєико и бра(т) єго лоука... и продали... половина одного сєла... на имА бълънєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); мы пєтръ воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали єсми сє(с) листъ на(ш) людє(м) о(т) рыпчича(н)... и о(т) баланєщи... на то да... нє даю(т) дани (Побрата, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *наз.* **бълъиєщи** (1443 *Cost.* II, 131, 132); *род.* **балаиєщи** (1448 *ДГПР*); *дав.* **! бълънащє(м) бълъиє(щ)єм** (1443 *Cost.* II, 131, 132).

БЪНИЛА *ж.* (2) *(назва села на Буковині)* Банилів: тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми имъ... двѣ сєлѣ на имА бънила и южинци (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бънила** (1428 *Cost.* I, 221); *зам. род.* опро(ч) **бънила** (1428 *Cost.* I, 221).

Див. ще ***БАНИЛОВЪ.**

***БЪНИЛОВЪ** *прикм.* (2): а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили Мърїи, дочки Бръсана, и бр⟨атан⟩ичем єи Томи Бънилъ и братоу єго Пєтри... сыном Бъниловом... тоє... половина сєло (Сучава, 1495 *BD* II, 76).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Бъииловом** (1495 *BD* II, 76).

Пор. **БЪНИЛЪ.**

БЪНИЛЪ *ч.* (2) (*особова назва, молд., мад.* ban «намісник»): а дроуга част от тои половини села да єст братаничем єи Томи Бънилъ и братоу єго Пєтри (Сучава, 1495 *BD* II, 76).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. дав.* да єст... Томи **Бънилъ** (1495 *BD* II, 76).

БЪРА *див.* **БЄРА.**

***БЪРАТЪСТВО** *д в* **БРАТСТВО.**

БЪРБОШИ, БЪРБОШЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... далижє... єсми ємоу... сєла... на имА... на проутѣ якобєщи и бърбошїи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475); тѣ(м) мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали... єсми ємоу... сєла, на имѣ... шкѣи и бърбоши... (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **бърбошїи** 1 (1436 *Cost.* I, 475); **бърбоши** 1 (1455 *Cost.* II, 553).

БЪРБЪШАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И такождєрє дали... єсми слоузѣ на⟨шєм⟩оу Борчѣ... сєло на имѣ Бърбъшанїи (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *наз.* **Бърбъшанїи** (1497 *BD* II, 112).

***БЪРЛАД** *див.* **БРЪЛАД [1].**

***БЪРЛИНЪ** *прикм.* (1): а на то... вѣра бърлина хърловскаго (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **бърлина** (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

Пор. **БЫРЛА.**

БЪРСОМѢНЄ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* и ми єсми дали ємоу два сєлищи... на имѣ бърсомѣнє и доумитрѣни понижє бръсомѣ(н) (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35).

ФОРМИ: *наз.* **бърсомѣиє** (1439 *Cost.* II, 35); *род.* **бръсомѣ(н)** (1439 *Cost.* II, 35).

БЪСЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє єго право и вѣрною службу до на(с)... дали єсми єму... сєла на имѣ въсиєщи... и на тазловѣ бъсєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 155).

ФОРМИ: *наз.* **бъсєщи** (1443 *Cost.* II, 155).

***БЪХНИЦА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотарь тои половина сєло от Гостилєщ... долоув до оустїє Бахни, та Бъхницою горѣ до могилоу (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Бъхницою** (1488 *BD* I, 356).

БЪХНѢНИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тѣмъ вышєписанїє за отнини, части от сєла Фаоури и Бъхнѣни въ оустъ Бахна (Сучава, 1468 *BD* I, 125—126); А хотарь тои половина сєло от Гостилєщ почєнши от лиса... до гдє сѣ снимаєть хотарь Гостилєщилорь съ Бъхнѣнилорь (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *наз.* **Бъхнѣни** (1468 *BD* I, 126); *род. молд. зам. ор.* **Бъхнѣнилорь** (1488 *BD* I, 356); *знах.* **Бъхнѣни** (1468 *BD* I, 125).

***БЪЧЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу да єст... от Бъчєщи (Сучава, 1467 *BD* I, 119).

ФОРМИ: *род.* **Бъчєщи** (1467 *BD* I, 119).

***БЪЧОЛА** *див.* ***БЧОЛА [2].**

***БЪШОТѢНИ** *див.* **БАШОТѢНИ.**

БЫ [1], БИ, Б, БЪ *част.* (1722) *(модальна)* **1.** *(надає бажально-спонукального відтінку)* би, б (316): I też żeby myncare w kniażstwe naszom ustaweny... s fałsziwymi penezmi, abo z reczmi inszimi, sami... czerez meczczan, kotorym kolwe obyczajem, takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а по нашемь животѣ кого богъ изберетъ быти господаремъ нашеи земли... тоть щобы ємоу нєпороушилъ нашего данїА, али бы ємоу потвєрдилъ и оукрѣпилъ (Сучава, 1420 *Cost.* I, 136); Takto nam trudno peremiryia ta i Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолья стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ, жилъ бы туто и молилъ Бога, никимъ не обиженъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); мы князь Семенъ Александровичъ дали єсмо село Жердеву боярину нашому пану Андрѣю Морозови... а иный бы ся в то нихто не въступалъ (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); а хто бы ихъ хотєлъ габати до рокоу, и ты *бы* ихъ о(т) тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); и ты бы ихъ въ тыи земли увязалъ и ихъ отъ кривдъ боронилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602); А по нашємъ животА, кто боудєт господаръ нашєи зємли... тот бы им нє пороушил нашєго дааніА (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176).

2. *(надає відтінку умовності)* би, б (204): пак ли бы єго жь б̃ъ нє даи хо(т̃)л *бы* коли о(т)стати тонъ исны кнА(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ посполььство(м) зємли єго хочємы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *P* 39); пакъ ли тотъ кто имєть жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ дєржѣти, тогды мусить съ мѣстомъ тєрпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); пак ли бы кто нагабалъ оу тои дѣдининѣ панюю росовую марєкрѣту... то иваноко тучнАкъ имає заступити оправи(т) или бы кро(л) нагаба(л) то имаєть оправи(т) тучєнА(к) (Галич, 1418 *P* 89); а пак ли тоє пєрворє(ч)ноє сєло намъ сА бы слюбило а любо которому нашєму слузѣ поволили быхо(м) є выкупити (Коломия, 1424 *P* 102); а дасть ли ми коро(л)...̓гродовъ... и Азъ ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхь иного воєво(д)... по собѣ толико того которыи жь бы присАглъ вѣрє(н) быти королєви (Кременець, 1434 *P* 131); сами порозоумѣти можєтє коли ани в короунѣ ани въ кнАзьствѣ вєлико(м)... объличнє нє были быхо(м) ижє в таковы(х) рѣча(х) вєликая бы была нєлацьность а зъмєшканьє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Мы кн̃зь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуємо Си(м) Листо(м) Наши(м) Хто бы На нє(го) Посмотрити Любо Чтоучи єго Слоухати боудє(т) хотѣ(в) комоу бы того вѣдати потрєба. И(ж)... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171); а кто-бы тоє єднаньє з насъ с обоу сторонь оузроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пАть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79); А також мы... ани жадноИ радї ани помочи тоурком нє имаєм

дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѦ моц або сила тоурецкого чъсарѣ... пришла бы, и нас поневолили бы соби на помоч (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424)

3. *(надає відтінку припущення, ймовірності)* нібито (9): И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была, а тое именье ему полетила во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437); смотрѣли есмо того со кн⟨Ѧ⟩зьми и паны волынскими, штож жаловали г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю королю его м⟨и⟩л⟨о⟩сти землѦне кремѦнецкии... на кн⟨Ѧ⟩зѦ Олександра Сонкгушковича, штож бы он в них взѦл имѣне безвинне оу винах оу своих (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); жаловали намъ кнгни Федоровая Федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) кнземъ федоро(м) федоровичо(м)... на наместника... любу(ц)кого пана богдана сопежича рекомо бы онъ и(х) выгна(л) зымене(и) и(х) о(т)чинъны(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*); а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра, ижъ бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ, або листы бы бралъ изъ тое скрини (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

Див. ще частку **БЫ** *у складі:* **АБЫ** [1], **АБЫ** [2], **АЖБЫ** [1], **АЖБЫ** [2], **АЖЕБЫ, АЧБЫ, АЩЕБИ, ГДЕ БЫ, ДАБЫ, ЕСТЛИ БЫ, ИЖЕБЫ, ИЖБЫ, KHDYBY, КАКО БЫ, КАКЪ БЫ, КДЕ БЫ, КОЛИ БЫ, НИЖЛИБЫ, OLIŻBY, ПАК БЫ, ПАКЛИБЫ, ХОТѦ БЫ, ШТОБЫ** [1], **ШТОБЫ** [2].

БЫ[2], **BY** *спол.* (12) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* щоб, щоби (10) **а)** *(без співвідносного слова в головному реченні)* (7): але вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашое мл(с)ти стольцы оу великомъ кня(з)стве литовъскомъ... да(и) боже бы в добры(и) часъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ*); Такежъ и панове рада наша намъ поведали штожъ ты писалъ о томъ къ намъ, абы намъ мовили, быхъ были съ тобою въ жытьи (Троки, 1494 *BD* II, 387); просили нас два братя рожоная: ... быхъмо ихъ роздѣлили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); и (в)сказывалъ еси к намъ абыхмо с тобою были в прыязни... и записовъ бы(х)мо стары(х) потве(р)дили (б. м. н., 1496 *ПДСВВ* 196 зв.);

б) *(із співвідносним словом у головному реченні)* (3): Милостивый королю! Прошоу твою милость за кнѦжъноу Штефаны воеводы: о томъ бы король его милость росмотривши, штобы пропоустилъ мои послы через свою землю до кнѦзѦ московъского (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); Про тожъ г(с)дръ нашъ Стефанъ воевода нами вашо(и) мл(ст)и приказа(л) абы ваша мл(с)ть емоу записъ вписали по сему списку што до ваше(и) мл(с)ти по насъ присла(л) и на то бы есте ваша мл(с)ть емоу присѦгоу вделали пере(д) нами и то(т) листъ присѦ(ж)ны(и) намъ дали (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

2. *(мети — у постпозиції) (без співвідносного слова в головному реченні)* щоб, щоби (2): Tohdy osz ia pan Miklovsz starostin namistnik posłał yesmy swoiho Burgrabiv pana Michaiła so zemliany, by rosprawil mezy nymy tho thu zemliu (Галич, 1413 *GL* 48); другое па(к) ти(ж) оучинили есмо и(м) кра(с)ную прав(д)у, бы(х) съ и(м) оувернули ишкоду и казали есми вернути все, що коли сѦ знаиде(т) лнце(м) оу нашеи земли, бо(д) оу ко(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

БЫБЕЛ *ч.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)* Библо: тогды мы... потвердили есмо, его правого всего имѣнїа, первое, именем рекучн, село быбел (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **быбел** (1361 *AGZ* 6).

БЫБЕЛЬСКИИ, БЫБЕЛСКЫИ, БЫБЕЛЪСКИИ *ч.* (10) *(особова назва):* А на то послуси панъ староста рускоѣ земли... а се землѦне панъ ходько быбельскии кадолъфовичь друздъ (Перемишль, 1359 *P* 10); то все есмо потвердили, непорушно на вѣкы слузѣ нашому вѣрному ходкови быбелскому (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Мы... волчко преслюжи(ч) андрѣико бубел(с)ки... чинимы знаемо... како ко(л) та рѣчь межи... кроле(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны межи панею Ѧдвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсие... водила(с) (Медика 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **быбельскин, быбелъскии** 6 (1359 *P* 10; 1366 *P* 12; 1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52); **быбелскыи** 2 (1361 *AGZ* 6); **бубел(с)ки(и)** 1 (1404 *P* 70); *дав. одн* **быбелскому** (1361 *AGZ* 6).

***БЫБИЦКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва):* А пнтъ могоричь оу быбицкого оу дому за копу гроший (Перемишль, 1359 *P* 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **быбицкого** (1359 *P* 10).

***БЫВАННА** *мн.* (1) минуле ⟨?⟩: Колиж всего прироження постат своего передкоу видѣ на бывання (!) наслѦдовати, про тож и мы, иж инша звѣрѦта розоумом и смыслом проходимо, от родителев наших обычаев цнотами ошлѦхтеных и похвалных отстоуповати не имаемо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *знах.* ! **бывання** (1462 *BD* II, 283).

***БЫВАТИ** *дієсл. недок* (44) **I.** *(повнозначне дієслово)* (31) **1.** траплятися, бувати (11): рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы не проминулы съ проминучими часы (б. м. н., 1424 *P* 99); Есть въ обычаи землї нашой, колї и мтрь умре, тогды дети бѣроуть половиноу о(т) оца оусего имения, а прїгожаетсѦ такымъ дѣтемь оу моло(до)стї частокро(т) свою дѣ(л)нїцю истратїть, а тако(ж) о(т) обою стороноу бывають не(до)ста(т)кы велїкыи, про то мы оуставлѦемь своею ра(до)ю, абы дети не бралї дѣ(л)нїци о(т) оца докоу(л) дроугоую жоноу пойме(т) (XV ст. *BC* 28);

(у безособовій формі) водиться, буває (15): хочемъ кголдова(т) короле(в)... вѣрное послу(ш)ство держа(т) подъ присѦгою и по(д) ч(с)тью подлугъ обычаѦ Ѧко ко(л) бывае(т) при голдованию (Молодечно, 1388 *P* 43); продал есми... имене... зо всими залежностми.. ис чинши как же ⟨ис⟩ стародавна бывало с того именѦ (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а брати имъ мыто постаромоу какъ здавна бывало за дѦди нашого за велико(г) кнѦзя вито(в)та (Петрків, 1489 *АМВ*); тые малые кожи телятины, баранины и козлины маютъ шевци купити по старому, какъ передъ тымъ бывало (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89); твоя милость присылалъ къ намъ своихъ пословъ... напоминаючы насъ, абыхмо съ тобою прыязънь и миръ вечный взяли... подлугъ давного обычая, какъ перъвей того зъдавна за предъковъ нашыхъ бывало (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

2. *(із словами* б р а т с т в о, л ю б о в, м и р, п р и я т е л ь с т в о) перебувати з ким-небудь у якихось стосунках (3): Ино мы памятаючы давныи дела, какъ предъкове нашы исъ твоими предъками перъвшими воеводами бывали оу прыязни и въ любви, то есмо вчынили на жаданье твое миръ вечный и прыязънь съ тобою есмо взяли (б. м. н., 1496 *BD* II, 407); Ино бываючы ваша мл(ст) межи нами в бра(т)стве и в добро(м) мироу и прияте(л)стве яко повыше(и) рекли есмо а ваша мл(ст) можете сами порозоумети якъ боудоуть мыслити ваше(и) мл(с)ти и приятели и непрыятели (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

3. (за ким) належати (кому) (1): Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости, Степановскихъ селищъ, што дей за великого князя Витовта бывали за бояры (Краків, 1454 *АЛМ* 12);

◇ б ы в а т и в ъ з а п о м н е н ю (1) забуватися, відходити в забуття: Люцкые справы, еслибы не были ствержены голосомъ светковъ, албо сведецьтвомъ писма, бордзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26).

II. *(дієслово-зв'язка) (у складеному присудку)* бувати (13) **а)** *(з предикативним членом — іменником у наз. відм.)* (1): и Ѳе(д)ко мови(л) пере(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали того двора любецъкого (Вільна, 1499 *ВФ*);

б) (*з предикативним членом — прикметником*) (2): О части(х) простѫпка(х) борзость бываѥ(т) добрая, але тая борзость о соуде(х) и в жалоба(х) имаеть быти разоумно, розпатрена (XV ст. *ВС* 17 зв.);

в) (*з предикативним членом — пасивним дієприкметником*) (10): Презъ велікыи заклады частокро(т) оубогыи лю(ди) бывають оутіснены (XV ст. *ВС* 17); кто коли бываєть (!) ожалова(н) о злодѣистве (XV ст. *ВС* 18).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **бываѥ(т)** 2 (1388 *Р* 43; XV ст. *ВС* 17 зв.); **бываєть** 3 (XV ст. *ВС* 6 зв., 25 зв; *СЯ* 40 зв.); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **бываєть** (оутіснена) 1 (XV ст. *ВС* 19 зв.); **! баваєть** (ожалова(н) 1 (XV ст. *ВС* 18); **бываѥ(т)** (соужена) 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); *3 ос. мн.* **бываютъ** 1 (1389 *РЕА* I, 26); **бываю(т)** 1 (XV ст. *ВС* 26); **бывають** 3 (1424 *Р* 99; XV ст. *ВС* 28; *СЯ* 42 зв.); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **бывають** (утіснены і т. ін.) 3 (XV ст. *ВС* 15, 17, 25 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **бывалъ** (XV ст. *ВС* 13); *3 ос. одн. ж.* **бывала** (XV ст. *ВС* 10 зв.); *3 ос. одн. с.* **бывало** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1466 *AS* I, 62; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1489 *АКВ*; *АМВ;* 1494 *AS* I, 102; 1495 *АЛМ* 88; XV ст. *СЯ* 39, 42 зв.; 1496 *BD* II, 407; *ПДВКА* 61); *3 ос. мн.* **бывали, бывалі** (1496 *BD* II, 407; *ОПВВД*; XV ст. *ВС* 10 зв., 14, 42 зв.; 1499 *ВФ*); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **бывали** (соужены і т. ін.) (XV ст. *ВС* 10, 13); *дієприсл. одноч.* **бываючы** (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще **БЫТИ**[1].

! БЫГОМЪ ⟨БОГОМЪ⟩ *див.* **БОГЪ** [1].

БЫДКГОСЦКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Bydgoszcz *у Польщі*): мы войцехъ з бжиеи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... ...миколаи быдкгосцкии... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **быдкгосцкии** (1433 *Р* 122).

*** БЫДЛО** *с., зб.* (1) (*стп.* bydło) худоба: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно, не даючы до скарбу Нашого жадное повинности, плечкового и лоеваго (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах.* **быдло** (1389 *РЕА* I, 27).

! БЫЗДНО ⟨быти здано?⟩ (1): Оуставлѧємь колі которая панна (замоу(ж) поидѣть, вѣно пѣнезьное оу готовизне, што(ж) боудѣть дано пре(д) приєтельми, на томъ имеєть досыть а именїе дѣди(ч)ное, имеєть быздно (!) на королѧ (XV ст. *ВС* 31 зв.).

***БЫЗДЫГЪ** *див.* ***БЪЗДЫГЪ**.

БЫЗЫЛА *ч.* (1) (*особова назва):* мы илїа воєвода... чини(м) знаменито ... аже дали єсми... нашеому манастирю... четири чэлѣ(д) циганскыи и на имѣ славъ хорловѣ(н) с челѣдею... и бызыла с челѣдею (Сучава, 1441 *DIR«A»* 477).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бызыла** (1441 *DIR«A»* 477).

Див. ще **БИЗИЛЪ**.

***БЫКОВЄЦЬ** *ч.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): а хотары тѣмь селомь що соуть на быковци почєнши ⟨от⟩ вързарева монастырѣ на верхъ пасикѣ ачибковы (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на быковци** (1420 *Cost.* I, 135).

БЫКОВСКІЙ *ч.* (1) (*особова назва):* А с нами в тот часъ были... дворяне гдря нашего великого короля Александра: Петръ Шостовскій, а Тиша Быковскій (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Быковскій** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

БЫКОВЪ *ч.* (1) (*назва земельної ділянки у Волинській землі):* Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, даютъ сорокъ грошей а три ручки меду. А жеребьемъ имя: Вороновъ, Быковъ, Блювиничн (Берестя, 1463—1478, *РЕА* I, 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Быковъ** (1463—1478 *РЕА* I, 35).

***БЫКЪ** *ч.* (9) (*назва річки у Молдавському князівстві):* тѣм ми видѣвши его правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали.. єсми ємоу... єдино мисто на имѣ тоузара... на бѣци (Сучава, 1432 *ДГВІН*); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимъ... оже... дали... єсмо вичныи оброк томоу свътомоу монастыроу от Побратѣ... сэєро от оустиа Бъка и съ оусимы гырламы, и пасика Давидова на Бицы, и противъ оустиа Бъка на Днистри да оучинътъ соби в҃ сѣтникы (Сучава, 1466 *BD* I, 105—106).

ФОРМИ: *род. одн.* **Бъка** 2 (1466 *BD* I, 105, 106); **Быку** 1 (1436 *Cost.* I, 459); *місц. одн.* **на быци, бъци** 2 (1432 *ДГВІН*); **на быкоу** 2 (1436 *Cost.* I, 450; 1448 *Cost.* II, 342); **на быцѣ** 1 (1438 *Cost.* II, 14); **на Бицы** 1 (1466 *BD* I, 106).

***БЫЛГАРСКИИ** *прикм.* (1) болгарский: Тѧм мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до нас... далї.. єсми ємоу... село... на имѣ Рѫдичещїи, и повыше где било село быглгарское (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **быглгарскоє** (1468 *BD* I, 130).

***БЫЛОГОРОДСКИИ** *див.* **БЄЛОГОРОДСКЇИ**.

***БЫЛЫИ ГОРОДЪ** *див.* ***БИЛЫИ ГОРОДЪ**.

БЫРГОВЪ, БРЪГОВЪ *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор. нім.* Berg): А на то... вѣра пана Быргов Штефанова и дѣти его (Сучава, 1403 *RS* 338); а на то... вѣра манєва и вѣра бръговъ щєфана (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* пана **Быргов** 2 (1403 *RS* 338; *ДГАА*); **бръговъ** 1 (1411 *Cost.* I, 85).

***БЫРЗОТА** *див.* ***БРЪЗОТА**.

БЫРЛИЧЬ, БРЪЛИЧЪ, БРЪЛИЧЬ *ч.* (65) (*особова назва):* а на то... вѣра пана балѣчина сына быглича (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша... Мароушка... и племеница єи... и продали свою правоую отниноу... ис привилїѧ що ималь дѧд их Стан Бръличь (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бырличь** 4 (1404 *Cost.* II, 625, 629, 701); **бръличъ** 2 (1433 *Cost.* II, 650, 666); **Бръличь** 1 (1499 *BD* II, 153); **бръли(ч)** 1 (1421 *Cost.* I, 142); *род. одн.* **бръличa, брьлича, брлича** 27 (1409 *Cost.* I, 65; 1415 *Cost.* I, 116; 1423 *Cost.* I, 157; 1426 *Cost.* I, 178; 1428 *Cost.* I, 224; 1433 *Cost.* I, 364; 1435 *Cost.* I, 403; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *Cost.* II, 7; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **бырлича** 23 (1393 *Cost.* I, 14; 1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 56; 1411 *Cost.* I, 85; 1436 *Cost.* I, 455; 1437 *Cost.* I, 529; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32, 35, 42 і т. ін.); **бырличѧ, бырлїчѧ** 7 (1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost* I, 95; 1419 *DIR«A»* 444).

***БЫРЛЪЗЄЛЪ** *див.* **БРЪЛЪЗЄЛЪ**.

БЫРЛѦ *ч.* (6) (*особова назва):* а на то... вѣра бръли хрълoвского... (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); мы панъ александръ воєвода молдавскы и... землѧны молдавьскыя... панъ шандръ нѣмецкы, панъ бырлѧ хорловскы... королю польскому... го(л)довали єсмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а на то... вѣра бырлѣ хорловского (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бырлѧ** (1404 *Cost.* II, 625); *род. одн.* **бръли** 2 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); **бырли** 1 (1403 *RS* 338); **бырлѣ** 1 (1411 *Cost.* I, 85); **Бырла** 1 (1403 *ДГАА*).

***БЫСТРИЦСКИИ** *див.* **БИСТРИЦКЇИ**.

***БЫСТРИЦЯ**[1] *див.* **БИСТРИЦА**.

***БЫСТРИЦЯ**[2] *див.* ***БИСТРИЦЯ**[2].

***БЫСТРИЦЯ**[3] *ж.* (1) (*назва річки у Галицькій землі):* тог(д)ѣ... оучинили єсмо имъ границю повыше манастырѧ... о(т) трибуковъ простѣ оу быстрицю а горѣ рѣкою до оустьѧ туричеи (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *знах. одн.* **быстрицю** (1404 *Р* 68).

***БЫСТРЇЧЕСКИИ** *див.* **БИСТРИЦКЇИ**.

***БЫСТРЫЇЦЯ** *див.* **БИСТРИЦА**.

БЫТИ [1], **БИТИ, БЫТЫ,, БИТЫ, БЫТЇ, БЫТІ** *дієсл. недок. і док.* (7556) **І**. (*повнозначне дієслово*) (2594) **І**. бути, існувати; бути наявним (1033) **а)** (*у стверджувальній формі*) (1011): то все єсмо потвердили... ходкови быбєлскому... со всѣми оужитки што нынѣки *сут*, и потом могуть *быти* (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы влодиславъ коро(л) полски... знаѥ(м)ъ чини(м)... аже... оставили єсмо попа м⟨ихаил⟩а..,

при церкви свто(г) рожства бꙑи оу дѣдинѣ оу терлѣ при всемъ при т⟨о(м) што⟩ прислушало... церкви... а такъ(ж) оставлѧемъ ⟨его⟩ ѧко за кнѧ(з) льва были (Медика, 1415 *Р* 86—87); а на то є(ст) вѣра господства ми... и вѣра въсѣхъ боѧръ наши(х) (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); и варе ку(л)ко кожохари *соу(т)* оу ты(х) се(л) или боу(д) каки мастеры щобы монастирю бы(л) то(т) ве(с) прихо(д) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал есми... имене... так долго и так широко... как ис старадавна *ест* (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а естли ѧ ис тоеи мены выстоуплю, а любо некоторыи по мнѣ боудоучии, теперь и на пото(м)... тогды ѧ а любо по мнѣ боудоучии, королю двесте роублє(в) заплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); и да есть... кръ(в) его на ни(х) и иа чедѧ(х) и(х), еже есть и бѫде(т) въ вѣкы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

б) *(у заперечній формі)* (22) **α.** *(у реченнях безособових з додатком)* (14): пак ли не буде(т) фрѧзьского серебра, а мы литовьскые рубли дамы (б. м. н., 1411 *Р* 77); а пак ли бы збѣглъ чоловѣкъ а николи его не бы⟨ло⟩ бы тогды тому истцеви маеєтъ (!) па(н) того села запла⟨ти⟩ти имѣнъємъ того збѣгло⟨г⟩о (Галич, 1435 *Р* 134); а што было мыто, оу тегенѧкичоу, то мы сказали, абы там ни гроша мыта не было але оу лапоушном, абы тото мыто было (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); если по нашомъ животѣ наслѣдниковъ нашихъ къ тому имѣнью ко Здетелѣ не будеть... они мають тые двѣ копѣ грошей давать (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(без додатка) (5): а кто бы позабави(л) или задръжа(л) тые вози нс си(м) листо(м) то(т) на(м) имає(т) намъ (!) заплатити ҃К золоты(х) иначе не боудє(т) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); А которїи, по нашем животѣ от наставник... кто не бѫдет стоати въ сем нашем токмѣжем, таковїи да даст отвѣть прѣд богом. А инак и не *бѫдет* (Путна, 1476 *BD* I, 217); мы оуставлѧємь за тоє моужобо(й)ство городу томоу ҃Д грнвны... а небоуде(т) ли чимь заплатїть, а имоуть є(г), и о(н) головою своєю заплати(т) (XV ст. *ВС* 24); А маеть онъ съ тыми своими послы посылати люди слугъ парсунами только сорокъ; а большы бы не было (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

β. *(у реченнях особових з наявним підметом)* (3): А такожъ оу тнхъ вишеписаных митахъ от каменъ воскоу ни єдин тарканъ да не боудет, ни великаго ани малого (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); А только такъ *не боудєть* братъство наше почомоу знакомито боудєть какъ рекоучи ярълыкъ послали есмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*); хочомъ о томъ мыслити абы не былъ втискъ хрестиянъству о(т) поганъства (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

2. бути, знаходитися; *(про людей)* жити, проживати; *(тимчасово)* перебувати; *(про село, поселення)* бути розташованим (716): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский... Ктому и куницы отъ поповъ по всемь городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); и полѧ всѧ што *суть* по рѣцѣ тои... то все далъ есмь ладомирови (Бохур, 1377 *Р* 24); хочю о(т)ступи(т) нашему г(с)дрю... тоѣ земли шепин(с)коѣ и тыхъ городовъ, што суть в неи (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); кто межи ими оукажеть твердѣишимъ листомъ и знамены што соуть на листѣ тотъ зыскал (Галич, 1401 *Р* 65); мы дворане господарскіе... былысмо у земянына повету Браславского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и тако(ж) кь и(х) татаромь що соу(т) оу бани, щобы не имали сасовє о(т) бани ни єдино дѣло (Контари, 1454 *Cost.* II, 509); а на то свѣдкове... пан соудомирскїи што был тыми часы оу нас, оу посолствѣ от нашего пана, от королѧ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Тые имѣ⟨н⟩ѧ достали сѧ брату моему... со всими ставы што оу тых селѣхъ сут (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); пани его позвала мене и пытала мене, есть ли полотна, и я исповѣдилъ полотна въ тои клѣти в которои скарбъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); даль съм имь чътири села измѣноу за тоти села: двѣ соуть на Боужорѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); мы то сказоуємь же Лоуцея боудоучи своимъ моужемъ три годы и три м(с҃)ци, а его незазывала, ани сѧ ємоу оупомїнала а далє навекы не иметсѧ оупомина(т) (XV ст. *ВС* 21 зв); и дали господствоу мы петь сель: єдно на краковѣ на имѣ каоучелещи, где были жоудєве Михаиль и Дїєнишь (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(при кому) бути вірним (кому) (1): Мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамени(т)...иже королеви володиславови... слюбуємь... при немъ и на вѣ(к) бы(т) (Молодечно, 1388 *Р* 43).

3. (кому, у кого, з родовим приналежності) бути (чиїм, у кого); належати (кому, до кого); мати (що); *(про закон)* стосуватися (кого) (508) **а)** *(у стверджувальній формі)* (501): Азъ... стефанъ... коупи(х) съ тетраєѵ҃(г)ль за свою дшѫ... и дадо(х) его п(о)поу никїтѣ... и по съмръти его да є(ст) дѣца(м) его (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а тия села... да боудоуть манастироу (Сігет, 1404 *ГМ*); да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамарїа, ка(к) *било* имъ зако(н)... александра воєводы (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 695); да боуде(т) ємоу... и виногра(д) и мѣсто о(т) келїи (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); дали есми и(м)... селище... и млинъ... що былъ щефана зоуграфа (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); а пак ли не мочї имет... тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); тоє село Голчє маєт кн⟨ѧ⟩зѧ его м⟨и⟩л⟨о⟩сти вѣчно быт и его дѣтий (Острог, 1466 *AS* I, 61); а естли мнѣ... с кн⟨ѧ⟩зем... бог дѣток не дасть... ⟨а⟩ по моем животе кн⟨ѧ⟩зь его милость оусхочет собѣ иную жону понѧти, будут-ли оу них дѣтки, ино тыи имѣньѧ вси кн⟨ѧ⟩зю его милости и дѣтем его милости вѣчно и непорушно (Степань, 1489 *AS* I, 89); а дроугая половина от того млина да ест паноу Клънъоу спътароу (Васлуй, 1495 *BD* II, 44); а чого есмы сестреницамъ своимъ не отдалъ ихъ скарбу, тое и тепере(!) у мене есть (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); у zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(у заперечній формі)* (кому) бути (у кого), мати (що) (7): Тогда Аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже не было намъ никакоѣ вѣсти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); па(к) ли не боудоу(т) дѣти ємоу, тоє да боуде(т) братїа(м) его и дѣтє(м) и(х)... по его съмрти (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); поведали намъ, штож оумовили межи собою... обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити длѧ того абы не было шкоды киѧзю Семену (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И мы Бориса Семеновича пытали: маешь ли ты, Борисе, о томъ на него доводъ, штобы онъ наши бояре забралъ моцне за себе съ имѣни, и намъ службы не было (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

4. *(бути присутнім)* (при кому, при чому, к чому) бути (при кому, при чому) (232) **а)** *(у стверджувальній формі)* (218): а при томь быль попо печерєскии петръ (Перемишль, 1359 *Р* 10); А то свѣдци: пань Андрѣяшь... и иних к тому много было (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); Пры томъ были люди зацные... (Луцьк, 1389 *РЕА* 28); а при томъ были старци Печерского монастыря (Київ, 1398 *ДГПМ*); а при томь были мартуриѧ па(н) оана дворникь, пань журжь о(т) ⟨ф⟩ратевци (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); А при том был дѧдѧ мой кнѧзь Санкгоушко Федкович (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(у заперечній формі)* (14) **α.** *(у реченнях безособових)* (7): а пак ли бы ⟨е⟩ще его не *было* тогды тогды (!) коли чоловѣкъ то(т) обвинеными домовъ приѣдє приѣдє(т) (!) тогды по его оуѣханьѣ третии дн҃ь право мае(т) быти (Галич, 1435 *Р* 134); а тѣжъ дѧдинаѧ моѧ кнѧгини Семеноваѧ Марьѧ и зѧть еи... слюбовали ми и подьвѧзали сѧ подъ то, ачь коли на тотъ час не было дочки еи... ижь ей того имѣньѧ подь мною ие искати (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а тыми разы

до тебе твоими послы о(т)казали есмо што пановъ рады нашое пры насъ супо(л)на не было (б. м. н., 1496 *ПДСВВ* 196 зв.);

β. *(у реченнях особових з наявним підметом)* (7): тогды па(н) пТрашь пиликовичь не моглъ быти к тому розьизду (Галич, 1404 *Р* 68); а мы з нашимї паны, з нашею ра(до)ю маеть (!) того досмотрети, а естьлї аже не боудемъ тамъ тогды... прїлоучаемъ... по(д)соу(д)ковъ, што имають тоую ре(ч) осоуди(т) нашею моцью (XV ст. *ВС* 12 зв.); а тото мыто татарское, що было оустановлено оу биломгородѣ, а мы тото мыто ливовчаном отпоустили, абы не давали ни пинѧза, хотѣ от тисѧч коп, хотѧ боуд там татарскїи царевич, хотѧ не боудь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790).

5. *(мати місце)* бути; *(несподівано)* трапитися; *(про сойм)* відбуватися (43) **а)** *(у стверджувальній формі)* (40): Мы великий кн⟨ѧ⟩зь Витовт чиним знаемо... иж... записали есмо кн⟨ѧ⟩зю Федору Данилевичу Острогъ... как при Отцы его было (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ... самъ своимъ животомъ полагати... на оборонѣня нашей землѣ Премыской (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); хотѣ буде(т) ме(ж) тѣми лю(д)ми дшегу(б)ство, хотѣ татбу... що бы наши рѣ(д)ци дила не имали судити и(х) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); покоуль вода сѧ взольеть пото(л) панъ дробы(ш) маеть сѣножѣтими своими о(т)мѣнити волбыревце(м) какъ было за отца моего при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Въ соуботоу... снемь посполиты земль маистатоу господарѣ кролѣ ... под Хотинем был (під Хотнном, 1467 *BD* II, 297); маеть настоятель того монастыра Светое Пречыстое въ Пустынцѣ нинѣшны и напотомъ будучы тую землю верху писанную, какъ здавна *было*, по тому завѣдати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

б) *(у заперечній формі)* (3) **α.** *(у реченнях безособових)* (2): Частокро(т) прїгожаетсѧ, и(ж) некоторыи за свои племенемь алюбо за слоугами приходѧть моцью на сѫ(д)... про то прїказоуемь мы абы того далѧ не было (XV ст. *ВС* 15);

β. *(у реченнях особових з наявним підметом)* (1): а мы знаемь иже въ дворце не имаеть быти жа(д)ная рана (XV ст. *ВС* 31).

6. (від кого, звідки) походити (від кого); бути родом (звідки) (10): що бы имъ оурикь съ оусѣмъ доходомъ и дѣтемъ его що имаетъ и дѣтемъ настинымъ що съ добрьчино(м) и сноу еи що е(ст) о(т) дроуга еи моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); мы велики князь Швидрикгялъ ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи зъ земли Сиверскоѣ отъ Новагородка, роду зацного, великого... до земли и панства нашого... выѣхалъ (Луцьк, 1438 *Р* 140); А коли... не имоут робити що требѣ боудет томоу монастнрю ⟨...⟩ мы знати⟨...⟩ тым людем, що *соут* съ тих сел вишеписанних (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

7. *(бути зв'язаним з чим)* (до чого, к чому) належати (до чого) (9): а тако дали есмы мишеви та дворища оу новосѣльце(х) ... со всѣми оужитки яко коли из вѣка вѣчного было к тѣмъ дворищюмъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); да боуде(т) пану михулови на полы съ лоукою шетраре(м) и и(!) съ оуси(м) прїходо(м), що *е(ст)* до того села (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); даемь и потвержаемь матери нашеи... серецкїи торгъ и с мыто(м) и с млины и съ оусими доходы, што е(ст) к томоу торгови (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); продал есми ему зо всим: з боры, з лесы... и зо всими *(в ориг.* свими.— *Прим. вид.)* залежностми, которыеж ест ис стародавна к тому имению (Берестя, 1466 *AS* I, 62); мы Олександръ... великии кн⟨ѧ⟩зь литовскии... чинимъ знаменито... иж... мы... ему имѣне... даемъ ... зо всими доходы и зо всими потребами, которыи которымколве *(в ориг.* колвекоторым.— *Прим. вид.)* именемъ званы будут слышаючи к ве⟨р⟩хоу *(в ориг.* кверхгоу.— *Прим. вид.)* писаному тому имѣню, которымъ коли обычаемъ съ стародавна прислухали и нине сут (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

8. *(про час, стан, пору)* настати (8): И коли... боудет потребнаѧ хвилѧ и час, абыхомь его милости помоч и послоушенство оудилали... а мы имаемь оудилати (Сучава, 1468 *BD* II, 301); продали были есмо ко(р)чмы вроуцъкие мещаномъ вроуцъки(м)... на три годы за сто копъ и за десеть копъ широкихъ гроше(и)... а рокъ *было* имъ какъ тые ко(р)чмы варити початы на мѧсные запоусты (Краків, 1489 *АКВ*); вѣдаю бо я ещо на тебе и иныхъ рѣчей много, але какъ того часъ будетъ, тогды буду мовити (Вільна, 1495 *АЛМ* 83—84); люди пришли... и поведили... што(ж) везде... кличу(т) и(ж)бы... люди вси которые доужи на кони всести кони бы добрые и зброи де(р)жа(ли) и какъ тепъло боуде(т) маю(т) на кони всѣсти и потѧгнути (б. м. н., 1496 *ПДВКА*).

9. (від кого, від чого) належати, припадати (з кого, з чого) (6): мы александръ воевода... чинимъ знамеиито... оже... дали есми монастирю о(т) нѣмца... озеро... и пасикоу... оури(к) съ въсѣ(м) доходомъ що боуде(т) о(т) ни(х) (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); мы Стефан воевода... знаменито чинымъ... оже... дали... есмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ, да имают на каждїи год от нас по Ї бочкы вина... и оусы бербеницы медоу от десетиноу що боудет от селах их (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

10. (к чому, у чому) прибути (куди) (4): а коли бы... коро(л) его мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выименованому мистцю и дневи *были*, а мы быхо(м) того... не хотили попо(л)нити... то(г)ды на(ш) милостивыи па(н)... имае(т) на(с) казнити (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); а... король его м⟨и⟩л⟨о⟩сть писал до пана старосты и до нас, штобы сѧ тою дѣлницею брата нашого... не делили до того часоу, поки аж б⟨о⟩гъ дасть корол его м⟨и⟩л⟨о⟩сть боудеть оу кн⟨ѧ⟩зствѣ литовском (Луцьк, 1475 *AS* I,70).

◇ б ы т и з а к и м (2) бути замужем за ким, бути чиєю дружиною: а тотъ небо(ж)чикъ бра(т) мо(и) а(н)дре(и) о(т)ходѧ з сего свѣта... записалъ жонѣ свое(и) вѣно, котораѧ тыми разы за борисо(м) есть (Вільна, 1495 *ВМБС*); б ы л о к о м у (зробити що) хтось повинен був (зробити що) (6): а кто имет повезти кони или кобыли до каменци, што было ємоу дати оу серети, то иметъ дати оу дорогоуни, а што было ємоу дати оу черновцех то иметъ дати оу хотини (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); а кто ⟨поведет⟩ кони или кобыли до Каменцѣ, що было ємоу дати оу Серетѣ, то имет датї оу Дорогоунѣ, а що было ємоу дати оу Черновци, то имет дати оу Хотини (Сучава, 1460 *BD* II, 274); б ы т и в б е з м ѣ н у (1) бути віроломно порушеним: оу томъ записы наши и присѧги не ⟨боу⟩дуть противъ приѧтелю нашому в безмѣну (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); б ы т и у в е н е (1) володіти майном, одержаним у віно: Оуставлѧемь коли (ж) моу(ж) оумре о(т) жены а дѣти боудоуть, она маеть быти оу свое(м) вене (XV ст. *ВС* 31 зв.); б о у д е т ъ в о л е н ъ (чого над ким) (1) матиме владу (у чому над ким): Тѣмъ мы придали есмы пискоупови ворменьскомоу Оганесови церквы ворменъскыѧ и попы ихъ. По оусеи нашеи земли боудетъ воленъ надъ Вормены своего права пискоупъского (Сучава, 1401 *RIR*); б ы т и з а м о у ж ь (1) бути замужем, бути заміжньою: Коли хто оучинитсѧ опѣкалнїко(м) о неко(т)рои дѣвце... а она боудѣть го(д) замоужь а о(н) ее не хочеть выдать... мы сказоуемь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї опѣкальнїка (!) своего имеєть собѣ моужа оузѧ(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.); б ы т и в ъ и з м ѣ н о у (4) бути віроломно порушеним: в томъ нашы записи и нашы прысѣги да не боудеть нашомоу старшомоу противъ въ измѣноу, въ томъ нашъ миръ да не роушыт сѧ (Троки, 1442 *Cost.* II, 716); а его запис и присѧги, оу томъ, не боудет против намъ и оу измѣноу, и миръ не роушитсѧ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); б ы т и в и м е н ї и (2) мати, посідати маєток: коли (ж) братія

роженая боудоуть выменїи а помроу(т) тогды на стре(ч)ноую братїю именїє прїидѣ(т), а помроу(т) стре(ч)ныи бра(т)я тогды на блїшье племА именїє прїидѣ(т), а кажды(и) ис ты(х) боудоуть лї сестры в томь именїи, имѣють и(х) виномъ о(т)правлА(т) (XV ст. *BC* 36); быти казни (1), быти под казни (казнию) (5) бути покараним: а кто не боуде(т) послушенъ нашему повелѣнїю и запису, то(т) имаетъ быти по(д) великои казни г(с)ва ми (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); И тот боудет под нашею казнию (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 9); а тот ест противник нам... и... боудет наше казни (Сучава, 1466 *BD* I, 96); бити оусєю ласкою (кому) (1) ставитися доброзичливо (до кого): силовали сѣ есми аж бихмо пришли на обичаи прєдков наших яко били и прєдковє наши оусєю... ласкою... кнАзєм (Коломия, 1485 *BD* II, 371); быти напротиву (кому) (1) виступити проти (кого): вло(д)славъ бж҃иєю мл(с)тью кроль полскии... знаменито чинимы... ижь... александръ воєвода... присАгъ слюбовъ голдувъ намъ и записовъ намъ оучиненыхъ и о(т) его по(д)данныхъ в коруную нашею перєступивши и зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); быти оу немоци (1) бути хворим, хворіти: боудем ли тогди оу которои немоци, та не мочи мем ехати заєдно с ними, он бы тогди имал ехати заєдно с ними сынъ иаш Богдан всевода (Гирлсв, 1499 *BD* II, 423); быти несмѣренъ (противко кому) (1) не миритися, не перебувати в мирних стосунках (з ким): И маеть онъ намъ вѣрнымъ быти: а съ кимъ мы будемо смирни, и онъ зъ нами, а съ кимъ не смирни, ино и (онъ) противко тому маеть быти несмѣренъ (Луцьк, 1438 *P* 140—141); быти помочонъ (помоченъ, помоцонъ) (7), быти помоцни (2) помагати: и во всемъ бы єси мыти нашому былъ помочонъ (Краків, 1487 *РИБ* 227); а мы такежъ твоєи милости хочомъ быти... помоцни (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); быти противу (кого) (1), противу (кого) быти (1), быти противу (кому) (1), противу (кому, чому) быти (2), противъ (кому) быти (5) виступати проти (кого, чого): коли... буду господаремъ... слубую... аже хочю служи(т)... кролю пол(с)кому... и... кнА(з) витовту... противу ихъ не быти (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); слюбую... противу имъ никды не быти (Вишня, 1393 *P* 5); слюбуюмъ... противъ имъ не быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); бити против (кого, чого) (1) виступати проти (кого, чого): слюбоуєм... николи не бити... против кролѣ его милости (Коломия, 1485 *BD* II, 372); быти противъ (чому) (4) суперечити (чому), бути несумісним (з чим): а то є(с) противъ прїказань(ю) бж҃ьему и противъ правоу цр҃комоу (XV ст. *BC* 15); быти радъни (3) сприяти: а мы такежъ твоєй милости хочомъ быти радъни... оу твою прыгодоv и потребу, на всякого твоєго непрыятелА (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); а мы имаемо... мир... съ вѣсею моцю и силами... колико боудоум (!) мочи радни... быти... (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); быти в руках (оу роуки) (чиїх, кого) (7) **а)** скоритися владі (чиїй) (1): и пак тоты истини Седи-Ахматови синовє... што соут... оу наших роуках... а мы имаемо их твердо... держати (Сучава, 1462 *BD* II, 292); **б)** бути, знаходитися (в кого) (6): а таа привилиа была оу роуках пана Короуя (Сучава, 1462 *BD* I, 66—67); А пак привилїє що имал Лоука... а она ест оу роуки... Юрши (Сучава, 1494 *BD* II, 33); быти оу роуцѣ (чиїй, кому) (2) **а)** належати (кому) (1): А пану Оле(х)ну... досталосе бачаница а тєсово... со вси(м) ты(м) што к ты(м) село(м) слоушає(т) нижли што єстъ дани медовоє оу пна оле(х)новои роуцѣ (Львів, 1478 *ЗРМ*); **б)** бути виданим (кому) (1): хочемъ... бы такыи... имеєть быти в роуце своємоу сътАжьцю (б.м.н., XV ст., *BC* 11); быти смирни (1), ⟨бытн⟩ смирни (з ким) (1) бути в мирних стосунках: И маеть онъ намъ вѣрнымъ быти: а съ кимъ мы будемо смирни, и онъ зъ нами, а съ кимъ не смирни, ино и (онъ) противко тому маеть быти несмѣренъ (Луцьк, 1438 *P* 140—141); быти оу соромотѣ (1) бути позбавленим честі: а боудѣ(т)ли ємоу прїсоужено свїде(ч)ствомъ сА очистїть а оди(н) свѣток не боудѣт зго(д)ныи длА то(г) не боудѣ(т) оу соромотѣ (XV ст. *BC* 36 зв.); быти в соромотоу (кому) (1) бути позбавленим честі: а не наидѣть ли тоє ласка (!) в на (!) ... длА того не є(ст) ємоу в соромотоу (XV ст. *BC* 38 зв.); то єсть (11) тобто: штоже село Старуня. то осадил отець Некринь пустиню, то єсть село Некриново, и братии єго, и дѣтий єго (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како... землю шепиньскоую... з городы тоѣ то исти(н)ноѣ земли шепиньскоѣ, то єсть хотѣнь, цецюнь и хмеловъ... даваемы, дароуемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); и я жене своєй кнАгини УлиАне записоую против єє тисАчи коп дроугоую тисАч коп, ино т⟨о⟩ ⟨е⟩ст двѣ тисАчи коп, на своих имѣнАхъ отчизных (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); єсмо просили велеможны(х) паны и шлА(хо)тини пано(в) ра(дї) кролевскои, то є(ст), панъ андреи ондрѣво(ш) исъ игровоА... судїа подо(л)ского, пана яна баговского и иныи панове русци, иже мы слюбуємъ и слюби(л) єсми служити королю его мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769); Се азъ па(н) олиза(р) кирдѣєви(ч) марша(л)ко волы(н)ско(и) землѣ староста лоуцкии с женою своєю Ѳедосъєю записоуває(м)... имѣ(н)е о(т)чизны нше(и) то єсъ (!) село дорозы(н) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178); поспѣшни быти (1) *див.* ***ПОСПѢШЬНЪ**; во оупокои быти (1) *див.* **ОУПОКОИ.**

II. *(дієслово-зв'язка* (1392) **А.** *(у складеному присудку)* (1056) **1.** *(з предикативним членом — іменником)* (427) **а)** *(у називному відм.)* (414): Бекгичь и Турдучакъ Берди Давыдъ Ти кнА(з) головнии мои были слуги и тии стали намъ ворогъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); мы оусудивше и оуправивше с нашими землАны што же были судьѣ и оставили єсмы облазничѣ при томъ дворищи пысковича (Зудечів, 1411 *P* 79); а хто будеть нашъ приАтель, тотъ ильи воеводе приАтель, а хто будеть наш непрнАтель, тотъ ильи воеводе неприАтель (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); А по нашем животѣ, кто боудет господаръ нашеи земли... тот щоби не пороушил нашего дааніа (Бистриця, 1457 *BD* I, 4—5); и дали єсми ива(н)кови... как є(ст) право и зако(н) по обычаю аби пошол ива(н) са(м) съ К҃Д присѣжници и щоби присѣгну(л) ис ними аже ива(н) исъ своими братїами *соу(т)* оунуки ку(п)чичеви по и(х) матери такождє аже *су(т)* и марушки и ми(х)нови ти(ж) оунукы (Васлуй, 1474 *РГС*); протожъ што бы єси самъ въ мыто нашо и въ промытоу невъстоупа(л)сА... бо то єсть нашъ ска(р)бъ (Петрків, 1489 *АМВ*); И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помыслившы, ижъ то ест⟨ъ⟩ речь неслушная... вчинили такъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620); ива(н) васи(л)єви(ч) велики(и) кнА(з) моско(в)ски(и) г(с)древи нашому воєводе є(ст) сва(т) а ваше(и) мл(с)ти тесть (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.);

(із сполучниками как ь, яко *у складеному присудку)* (2): А коли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(д) одно имеє(т) быть, а од(н҃)го права поживать, абы не были какъ морьскы(и) дивъ, потребно есть абы однакїи соудъ былъ (XV ст. *BC* 34 зв.); а що єсмо имѣли листы записани о(т) нашего господарА, о(т) королА, и о(т) его пановъ... противъ нашего брата старшего, илїАша воеводы, що єсть на(м) яко нашь оц҃ь, ты(х) листовь... не може(м) и(х) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679);

б) *(в орудному відм.)* (10): такжє коли ми бг҃ъ поможе(т) ку моєи отчинѣ буду господаремъ и воєводою, оу земли валаскои... хочю тымъ лепѣи служи(т) нашему милому г(с)дрю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а що єсмо имѣли листы... ты(х) листовь, яко и(х) к на(м) принесєно... о(т)

пана коупчича, що былъ на(м) дворнико(м)... нє може(м) (их) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); А по Васьковѣ животѣ хто попомъ оу свѧтого Ивана будєть, тотъ по тому жъ имаєть свѧтого Ивана землю дерьжати (Городок, 1443 *P* 145); коли панъ Петръ прїѣхалъ до Станкова... а я тогды намѣстникомъ былъ отъ пана старости (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); у zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho... y perwo sieho służebnyka pana nemiryn na imia Mykłasz kotory ze był namisnykom (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка) (1): а родителъ нашъ, кнѧзъ великыи, та⟨к⟩о ⟨же им⟩а ⟨є⟩ть намъ приятелємь быти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691).

2. *(з предикативним членом — прикметником)* (193): а) *(у називному відм.)* (192) α. *(у нечленній формі)* (112): будєть ли ялъ єго король по кривдѣ... и я кнѧзь кистютии *буду* правъ передъ вьгорьскимь королємь (б. м. н., 1352 Р 6); По оусєи нашєи зємли боудєть волєнъ надъ Вормены своего права пискоупъского (Сучава, 1401 *RIR*); просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были (Ланчиця, 1433 *P* 121); А тыи люди што оу тулинахъ што бы его были послушни ка(к) то осподарѧ съвоиго (Київ, 1457 *P* 166); слушно єст ажбы вчинки людъскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѧт достаточнымъ сведетствомъ листов и на потомъ будучимъ *былыбы явны* (Вільна, 1499 *AS* I, 117); да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка) (48): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь... в томъ насъ нє хотѣли послушни быти, мы имамы... при корунѣ кролев(с)т(в)а польско(г) остати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); слюбили єсмо... аже имаєть романъ служити нашєму г(с)дрю... и вєрєнъ быти (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618); О зємлѧнє(х) к ва(л)це явнои имаю(т) быти готовы (XV ст. *ВС* 34 зв.); нє имаєм в том быти виновати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

β. *(у членній формі)* (80): хочє(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы про(т) абы коро(л) бы(л) бзпечнѣшии оу нашєи службѣ (Молодечно, 1388 *P* 43); па(н) татомирь балицкии приганиль листо(м) па(н) ивашковы(м) дѣдошицко(г) иже соуть листовє нєправии фалшєвнии (Зудечів, 1413 *P* 83); а тоти наши десѣтници... щоби не имали жа(д)ного дила до хотарѣ монасти(р)ского, или до пасики, или бу(д) к чему, що є(ст) монастирское (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); И онъ имаєть держати тыѣ двѣ дѣлници мои дѣдины... до тых мѣстъ, докол ємоу отложит двѣ тисѧчи золотых, кто боудєт ближшїй к тым двѣма дѣлницам дѣдины... моєѣ (Добучини, 1487 *AS* I, 239); сни томоу записоу приганили, рекли и(ж) бы то(т) записъ бы(л) фа(л)шовы(и) (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

(із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка) (1): Ино мы тое... имен⟨ь⟩ицо... взяли къ своей руце отъ всихъ тыхъ, которіе бы мели близкіе къ тому имен⟨ь⟩ицу быти (Городно, 1497 *РИБ* 683);

б) *(в орудному відм.) (із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка)* (1): И маеть онъ намъ вѣрнымъ быти (Луцьк, 1438 *P* 140).

3. *(з предикативним членом — прислівником або предикативним словом)* (250): будєть вєдомо оусємъ хто коли видить грамоту (б. м. н., 1387 *СП* № 12); znamienito czinim tym naszim listom, ninisznim i potom buduczim, komu budet' potreba toho wedati (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); А сє знаменито будь и свѣдочно всѣмъ добрымъ людємъ (Перемишль, 1391 *P* 45); а ис того имають намъ служи(т)... гдѣ коли намъ будєть надобно (Львів, 1399 *P* 59); чини(м) знакомито... симъ нашимъ листомъ... кому ж то коли єго будєть потрєбизна (Київ, 1433 *P* 118); а мы имає(м) перє(д) єго мл(с)ть выєхати... где боудє(т) пану нашем(у) любо (Серет 1453 *Cost.* II, 765); знаменито чини(м) ис сємь листомь нашымъ въсѣмь... коли же того комоу потрєбизна боудє(т) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); слушно *єст* ажбы вчинки людъскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѧт достаточнымъ сведетствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка) (3): а... зъ нашимъ господарємъ, маємъ быти по давномоу (Сучава, 1442 *Cost* II, 717); а они... имаю(т) слоужити на въсѧкоую срѣдоу... и тоє имаєтъ быти нєпрѣмѣнно, по въсѧ недели (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

4. *(з предикативним членом — прийменниковою конструкцією)* (72): а коли которыи торговєць поидєть торговатъ ис торунѧ через берестиє до лучьска без пєчали будтє (б. м. н., п. 1341 *P* 2); приступилъ єсмъ ку... королю польско(м)... ис тыми горо(д)... што жь... оу моюмъ держѧнию су(т) (Кременець, 1434 *P* 130); а єго милости да ми будєтъ въ мѧсто отца (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); то є(ст) противъ прїказань(ю) бжьєму (XV ст. *ВС* 15); ани жадноѝ радї ани помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкоторaѧ моц або сила тоурєцкого чъсарѣ... пришла бы, и нас поневолили бы соби на помоч, и были быхом им на помоч без нашєи воли (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424).

5. *(з предикативним членом — займенником)* (39): а коли па(к) потомъ коли намъ бы надобѣ вы намъ таковиже будтє (б. м. н., п. 1393 *P* 49); дали єсмо влдцѣ листъ и нашєю печатью потвердили єсмъ єму аже *єсть* єго по лисичи бро(д) (Погоничі, 1422 *P* 98); мы оуставлѧємъ на нїхъ виноу ЄІ томѫ па(н)у чїи гаи є(ст) (XV ст. *ВС* 29); дали и потвърдили... єдно озеро на днистрѣ... що оупадаєть оу днистрь и съ пасикою, що єсть и(х) жє (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

6. *(з предикативним членом — безособовою формою на -но, -то)* (18): тако єсмо оуѣхали... по лисичии бро(д), яко было из вѣка и вызнано (Погоничі, 1422 *P* 98); ино мы туе грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы и такъ е написано (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); вло(д)славъ.., кроль полскии... знаменито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ... неприятелємъ людского поколѣнья зъєднано *было* ижь... александръ воєвода землѣ молдавскои... былъ напротиву намъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); А кто имєт бантовати тых люд (!) от тыхь сел, боуд оу чем, яко єст вишє писанно, тот оузрит великои казни господства ми (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200);

(із зв'язкою у формі інфінітива в складі тричленного складеного присудка) (2): Teź jestliby... nekotoroho... umerłoho... wezli by czerez myta, niczoho na nich myta ne majet' brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); тогды ты(х) й копъ имаєть быти дано слузѣ нашєму юркови (Коломия, 1424 *P* 102).

7. *(з предикативним членом — кількісно-іменним словосполученням)* (4): Teź ustawilijeśmo, iź żadin.. nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani... tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); али да єст тоє половина село от Флорещ на три части (Сучава, 1495 *BD* II, 76).

8. *(дієслівний складений присудок)* (49): Ажє *будєть* ва(м) надобѣ помочь на кого на ворога вашего Азъ самъ єсмь готовъ за того тобѣ на помочь всєю моєю силою (б. м. н., п. 1393 *P* 49); да *су(т)* волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамаріа, ка(к) било имъ зако(н) (Сучава бл. 1435 *Cost.* II, 695); воленъ єсть панъ пашько Прокофьевичь во всємъ оу томъ имѣньи... продати и променити и заставити и по дши на црквь дати (Луцьк, 1451 *P* 156); чомъ коли єсми могъ до живота, и я єсми давалъ, а теперъ *єсми* недоужъ ничого давати безъ вашоє милости (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); а тогды нам, Стефаноу воєводї, да єст слободно

и доброволно и отворенно и безпечне и без жаднои шкоді въити ис их милости землѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

Б. *(у складі додатка)* (336): **1.** *(у сполуч. з іменником)* (321): **а)** *(у називному відм.)* (49): мы иліа вое⟨вода⟩... ⟨ч⟩инимь знаменито... аже слюбили есми и слюбоуемь нашемоу родителю, кнѧзоу великомоу, жигмонтоу, емоу пріѧтелемь быти и подли его стояти противь каждого его неприѧтелѣ и приятеле(м) его *приятель быти*, а неприятеле(м) его *неприѧтель* (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691); слюбуем... ⟨и⟩ оуказати *(в ориг.* оуказазати.— *Прим. вид.)* сѣ явно и *быти* пріятелем его милости *пріятел*, а непріятелем его милости *непріятел* (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); А по нашем животѣ, кто боудет господарь нашеи земли, от дѣтеи наших или от нашего родоу, или пак боуд кого богъ избереть *господарь быти* нашеи земли молдавскои, тот бы не пороушиль нашего дааніа (Гирлов, 1499 *BD* II, 163);

(з пропущеним іменником) (89): а по нашемь животѣ кто будеть господаръ нашеи земли или о(т) дѣтеи наши(х) или о(т) нашего племена или кого бъ изберетъ *быти*, тоть, що бы не пороушилъ нашего даніа (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); А по нашем животѣ, кто боудет господаръ нашеи ⟨земли, или от⟩ дѣтеи наших, или кого богъ изберет *бити*, тот ⟨щобы⟩ не пороушил сіе дааніе (Сучава, 1478 *BD* I, 219—220);

б) *(в орудному відм.)* (183): а по нашемь животѣ кого богъ изберетъ быти господаремъ нашеи земли молдавскои или оть нашихъ дѣтеи или отъ нашего племени или боудь кто, тоть щобы емоу непороушилъ нашего даніѧ (Сучава, 1420 *Cost.* I, 136); мы иліа вое⟨вода⟩ ... ⟨ч⟩инимь знаменито... аже слюбили есми и слюбоуемь нашемоу родителю, кнѧзоу великомоу, жигмонтоу, емоу пріятелемь быти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691); а по нашем животѧ кто боудет господарем нашеи земли от дѣтеи наших или от нашего рода или пак боуд кого бъ̃ изберет господарем *быти* нашеи земли молдавскои, тот бы емоу непороушил нашего дааніа (б. м. н., 1500 *SD* 8).

2. *(у сполуч. з прикметником)* (15) **а)** *(у називному відм.)* (10) **α.** *(у нечленній формі)* (6): тогды ѧ слюбою (!) имъ веренъ быти (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); на тыхъ городѣхъ и оу томъ дерьжанью не имаи никаки(х) иныхъ оурѧдниковъ поставити толко такии што бы присѧгли вѣрни быти королю полскому (Черняхів, 1435 *P* 133); наи первое схюбоуе(м)(!) иже неимаемь жа⟨д⟩ного... пана собѣ имѣти... одно... кролеви по(л)ском(оу), и короунѣ его и имъ вѣренъ быти чистою вѣрою (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734);

β. *(у членній формі)* (4): тое емоу оурикъ съ въсемь доходомь... и въсемоу родоу его кто сѧ изберетъ быти емоу наиближніи (Сучава, 1479 *BAM* 61—62);

б) *(у давальному відм.)* *(у нечленній формі)* (1): про то слюбую и слюбили есмо нашему г(с̃)дрю кролю влодиславу... служити вѣрну быти и послушну (Вісліця, 1393 *P* 51);

в) *(в орудному відм.)* (3): слюбуюмъ и слюбили есми... кролеви володиславу... верныимъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); И слухи насъ еще тыи доходять... иже... людемъ своимъ всимъ казалъ готовымъ быти (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

III. *(допоміжне дієслово в аналітичних формах дієслова)* (3570) **1.** *(у складі перфекта)* (2755): я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); тогды мы... дали есмо и потвердили есмо... село быбел (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии.... королѧ влодислава его приказанъемь то есмы вчинили (Перемишль, 1390 *P* 175); слюбили есмы... што есмы дали его мл(с)ти... што быхомъ то вѣчно оуздержѧли, яко сѧ есмы тогда голдували и записали (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); мы есмо на потвержѣнье ты(х) границь розьѣханье далі есмо емоу лістъ (Зудечів, 1421 *P* 96); тамже копцы значныи усыпатысмо велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); мы великиї кн̃зь швітрикга(л) Свѣдомо чинимъ всѧкому симъ нашимъ листомъ... иже дали есмо н запісали леньковн зарубнчю таѧ села в луцкої земли (Житомир, 1433 *P* 126); Се азъ рабъ б̃жїи кн̃зь ан(д)ре(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ есмь въ Кїевь съ своею женою и съ своими дѣтками и были есмо въ домоу прч(с)тыѧ и поклонили сѧ есмы пр(с)томоу образоу еѧ... и бл(с)вили сѧ есмы оу оц̃а нашего архиман(д)рита николы (Київ. 1446 *P* 154); и мы... есми смирилисѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а записуу есми и листа г(с̃)дра королева невида(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*); и дали и приложили есмы о(т) на(с) томоу(ж)... монастироу... болото криваѧ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

2. *(у складі дієприслівникового звороту)* (29): Узрѣвши *есми* на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали есми имь двѣ селѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); возревше *есмо* на на (!) его вѣрноую службу и хотѧче по немъ аж бы тымъ лѣпеи... намъ... послужилъ... оставили есмо его... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *P* 54); тако *есмъ* подлугъ того вызнанья исмовивши сѧ и земѧны и дали есмо влдц̃ѣ листъ (Погоничі, 1422 *P* 98); мы великий кнѧзь Александро... чинимъ знаменито... ижет видевъ *есми* знаменитоую слоужбоу намъ... кнѧзѧ Михайла Васильевича и мы порадивши сѧ с нашими кнѧзи... дали есмо емоу имене (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); и мы *есми* пришо(д)ши пре(д) кнѧгиню илияша воеводиноую... и есми смирилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); мы кн̃гины (!) олеска(н)доваѧ (!) наста(с)я кие(в)скаѧ подоумавши *есмо* с нашими дѣ(т)ми... придали есмо оу до(м) С̃тыя тр(о)ци ... двѣ волости (Київ, 1459 *P* 174); и потомь *есмо* не даючи сѧ оу право пристоупили *есмо* с обоу *(в ориг.* собоу.— *Прим. вид.)* сторонъ оу еднанье промежи старшихь приѧтелей нашихь (Вільна. 1482 *AS* I, 79); Я Василей Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваем... штож... продали есмо... землю пустовъскую... зо всимъ с тым, как сѧ тые выше мѣненыи земли со стародавна в собѣ... мают *(в ориг.* дают.— *Прим. вид.)* и как *есмо* на себе державши и его милости продали (Ставків,1491 *AS* I, 96—97); и зъе(д)навшисѧ е(с)мо и запи(с) межы собою вдѣлали, и г(с̃)дру его мл(с)ти и(з)явили (Вільна, 1495 *ВМБС*).

3. *(у складі плюсквамперфекта)* (91) **а)** *(допоміжне дієслово у формі перфекта 3 ос. одн. або мн.)* (68): Мы... кнѧ(з) александро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь кнѧ(з) юрьии корьѧтови(ч) придалъ млинъ къ црквн къ матцѣ б̃ьи оу смотричи (Смотрич, 1375 *P* 20); Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ, змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру... ино онъ... зъ свѣта того изшолъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а вонъ... велѣлъ мѧ имить ... и велѣлъ мѧ былъ избавить горла моего (Кременець, 1434 *P* 129—130); и про о(т)цѧ нашего жбавьлиніе души его, абы тымъ вятьшая вѣра, котораѧ николи оу на(с) не была жгасла, тому истино(м) па(н) владисла(в)... землю шепиньскоую... даваемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); тѣмъ мы... дали есми емоу... еще силище... где сили били коскови снове (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); и мы, дорадившисе изъ нашою княгинею... подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великии князь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичьно (Луцьк 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ, и тые свои дочки подавалъ былъ за ихъ дѣдовъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602); петръ позналъ иже его ранилъ, але то и (!) его початъкоу ижь би(л) первеей ранилъ (XV ст. *BC* 18 зв.); Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знаменито... што(ж)... оц̃ь мои... запи-

са(л) бы(л)... манастырю половиноу селища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3);

б) *(допоміжне дієслово у формі перфекта 1 і 2 ос. одн. або мн.)* (23): а ако ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) есмо кнѧ(з) дмитрию... и правду дали... и хоче(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы (Молодечно, 1388 *Р* 43); коли есмь первое сѣлъ на црьскомъ столѣ тогда есмь послалъ былъ к вамъ Асана (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); вло(д)славъ... кроль полскии... знаменито чинимы... иже... дали есмы листъ нашь нашему... приятелю стефанови... какъ были есмо дали петру роману стефану и александру (Ланчиця, 1433 *Р* 124); а старое Ставнще велили были есмо заставити паиу данку мукосѣевичю (Луцьк, 1445 *Р* 150); Се я Янъ... продалъ есмы... землю свою... которуюжто землю купилъ есми былъ у Бартоша (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); мы петръ воевода... тоты златии пинѣзи, котори есмы были дали на жолдь... панъ михаило... намъ верноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже слоубоуем и слоубили есми... господареви нашемоу... на то якоже есми били слоубили и обѣцали и записали и переж(е) сего господареви нашемоу (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); Што и передъ тымъ посылали были есмо до васъ нашего посла... и вы... до насъ прыслали есте (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

4. *(у складі майбутнього I)* (104) **а)** *(від дієслів недоконаного виду)* (96): Мы кнѧзь володиславъ... то есмы вчинили взозрѣвши на нашего... слугу именемь рекучи ладомиръ волошинъ штоже есть намъ вѣрно послужилъ и еще (!) служити будеть (Бохур, 1377 *Р* 23—24); обѣчюемы... иже... чистаѧ вѣрность и полна будемъ держа(т) тому истому королеви (Краків, 1388 *Р* 41); А... мы... надаемо волности... такоѣ, какъ иншыи князи... зажывають и зажыяти будуть (Луцьк, 1438 *Р* 140); а коли мы такожъ отъ нашого прыѧтелѧ старшого боудемъ какои помочи на нашынепрыѧтели жедати... великїи кнѧзь Казимиръ... маетъ намъ помочь дати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716—717); имае(т) держати со въсими доходы и приходы... доколи боуде(т) мешкати (Снятин, 1454 *Р* 163); А естли боудемо слышати и видати никоторое непріятелство... имаемо его милости дати видаиїе (Коломия, 1485 *BD* II, 372); наместнику Смоленъскому... и иными наместъникомь... хто потомъ будеть отъ насъ Смоленъскъ держати (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

б) *(від дієслів доконаного виду)* (8): а панъ дидрихъ бучаскыи щоби воленъ брати на наши коупци... коли не боудемъ емоу заплатиты що есми емоу записали (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); И еще варе колко црькви и с попми боудоут сѣ оучинити и поновити... и попове боудоут сѧ поставити оу оусих тих... сел ... а они оуси да слоухают того... монастира (Сучава, 1490 *BD* I, 420); а коли бы обадва змерли... то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

5. *(у складі майбутнього II)* (26) **а)** *(від дієслів недоконаного виду)* (14): казали есмо оуси(м) люде(м) воротити, кто що буде(т) бра(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а воды(н)скому естли буде(т) о то которое дѣло, и о(н) того неха(и) на су(д)ѧ(х) нашы(х) ... они его буду(т) негора(з)до судили (Вільна, 1495 *ВМЗД*); а колижь такый боудѣ(т) колі христіяни(н)... молчалъ... тогды емоу мо(л)чаны твори(м) на векы вѣчныи (XV ст. *ВС* 35); Естли она ... тотъ лнстъ очиститъ... Петругъ не гораздо будетъ тому листу ганилъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

б) *(від дієслів доконаного виду)* (12): а тако(ж) коли сѣ знаидоу(т) о(т) наши(х) татаръ... що боуде(т) сѣ оумишали оу сесн розмнрици, а мы имаемъ и(х) оузѣти опѧ(т) наза(д) (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 495); А тыи, которымъ будеть тотъ Яцко земли ихъ попродалъ, п(е)н(е)зей своихъ иехай смотрять (Вільна, 1495 *РИБ* 602); г(с)дръ нашъ веле(л) до себе о томъ ведати дати... ачъ пакъ хотѧ и ты(х) пословъ о(т) себе о(т)поустилъ буде(т) и о(н) ихъ наза(д) може(т) к собе ве(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); а которым слугамъ тыи верху писанны кн(ѧ)жата *будут подавали*именѧ... естли будут ему хотѣт служити и он ихъ с тых имѣней не мает рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

6. *(у складі форм бажально-умовного способу)* (154) **а)** *(допоміжне дієслово у формі аориста)* (27): пак ли быхо(м) імо не воротили на і де(н) ако ту написано тогда гродо на(ш) галичь... заставити имаемы (Луцьк, 1388 *Р* 37); а што коли быхъ слышѧ(л) што бы сѧ тыкало к моему г(с)дрю... имамъ его остерегати (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); пакли быхъ я самъ а любъ жона, дѣти или щадки мои похотѣли тую продажу мою какъ зрушыть, тогды внноватый я и воны (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105—106); если быхоумъ тыхъ то Сад-Ахматовичюв... не выдали, тогды нам корол... не имаеть ни в чюм винен быти (Сучава, 1462 *BD* II, 293); а естли я кнѧз Семенъ хотѣл быхъ тот дѣл порушыт(и)... и я имаю отложыти оспод(а)рю королю двѣ тысѧчы рублов (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); а рекъ я то тобе, коли мовилъ, назвалъ татемъ, ажъ быхъ я господарскихъ семь волостей закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

(допоміжне дієслово з особовим закінченням теперішнього часу) (13): Teper pak peremiryie to imieło byty; tohdyby pro wsi tyie nakłady naszyie zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а пакли быхмо тыхь записовъ передь реченыхь... не дали... тогды тыѣ оусѣ записы... чинимо симь нашимь листомь скаженыѣ (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); а коли быхми молвили, то быхми молвили противъ нашеи чти (Самбір, 1458 *Р* 169); делайте яко знаете, какъ межи васъ доконъчанье было; а чей быхмо моглн оучынити промежы вами любовъ и миръ... якъ и перъвей было (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

(релікт аориста при сполучниках і частці «бы», виступає як особове закінчення) (59): што іесте просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) через берестие... мы хочемъ ради то учинити (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); тогды пожадал есть, оу нас слуга нашъ... абихом потвердили кнѧзѧ львовы листы (Луцьк, 1361 *AGZ* 6); тогды кроль господарь посла(л)ъ мне а быхъ межи ними розыха(л) (Галич, 1404 *Р* 68); просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили и ласкави были (Ланчиця, 1433 *Р* 121); а мои мили отецъ и мы такожде щобихми не могли молвити передъ нашемъ... королемъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); оучинили есмо и(м) кра(с)ную прав(д)у, бы(х) сѣ и(м) оуверънули ишкоду (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); панъ воевода... жадаеть насъ абы(х) и мы такимъ жо обычаемъ то межы нами потверъдили (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); Билъ намъ чоломь игуменъ... зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

б) *(допоміжне дієслово в теперішньому часі)* (49): просимо вашеі мл(с)ти што бы есте оучинили иныі листо (Сучава, 1388 *SL* 678); Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); И благословляю вашу милость что-бы есте о томъ опѣканье имѣли (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); И щоби сѣ есте не сварили за моєю именїю (Торговище, 1481 *BD* II, 358); Протожъ што бы еси ихъ о(д) кривдъ боронилъ, и не далъ бы еси тамъ иньшому никомоу ко(р)чмы варити (Краків, 1489 *АКВ*); И просилъ насъ, абысмо ему тые надания потвердили (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); але коли посылали есте ваша милость своихъ пановъ до великого князя московъского, абы *есте* оузяли ваша милость съ нимъ любовъ и доконъчанье, и дочеръ бы свою за тебе далъ, и любовъ и доконъчанье съ нымъ взяли есте, и крестъ есте целовали (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

в) *(допоміжне дієслово у формі імперфекта)* (6): а по нашемъ животѣ кто иметъ быти господарь оу земли

молдавскои о(т) братїи нашєхъ или о(т) нашєго плємєнє или будь кто то имъ што быху нєпорушили нашєго данья (Сучава, 1407 *Cost.* I, 57); а по нашємъ животѣ кто имєтъ быти господаръ нашєи зємли... ⟨тотъ⟩ що быхоу ⟨нєпо⟩роушилъ нашєго данїя (Сучава, 1427 *Cost.* I, 197).

7. *(у складі пасивних форм)* (710): Аще ли хто... сня предания отческая и повеления княжения нашего переступить дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а дана єсть грамота оу бохури (Бохур, 1377 *Р* 24); А сє ѧ панъ бєнко староста галицькии и снѧтиньскии свѣдчю то своимъ лнстомъ каждому доброму кто на сєи листъ оузрить или пєрєд кымъ будєть чтюнъ (Коломия, 1398 *Р* 57); Мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы тым то листо(м)... ижє кролєвскимъ приказаниємъ сѣдѣли єсм(ы) на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *Р* 93); И благословляю вашу милость, что-бы есте о томъ опѣканье имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); а с пєвного вѣданья нашєго никды мєжи радою кролє(в)ства нашєго такова рѣчь нє была гадана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Мєжи которыми панми пань Миколаи Грималo, вижь господарѧ кролѣ єго милости, особно был съсланы, абы оусым сторонам била справєдливостъ, абы одно смотрыль (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); блгоізволениемъ мудртію бга оца всемогущаго по(д)писана бысть сия капли⟨ца повєлѣні⟩емъ великодержавного короля пресветлого казимира (Краків, 1478 *ОБРН* 130); и коли есмы прїѣхалъ до Станкова и нашолъ есмы тую клѣть не запечатану ничимъ... и скрынка тая была не замкнена въ тои клѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ, таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) га ба и спса нашєго, їу ха (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *інф. акт.* **быти, бити, быты, биты, бытї, бытi, byti, bity, byty** 427 (1361 *AGZ* 6; 1393 *Cost.* II, 607; 1404 *Р* 68; 1427 *DIR«A»* 450; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 293; 1482 *BD* I, 264; 1491 *Cost. S.* 157; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **бы(т), быт** 6 (1388 *Р* 43; 1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89; 1466 *AS* 1, 60; 1495 *БСКИ*); **быть** 5 (1434 *Р* 130; 1440 *Mih.* 208; XV ст. *ВС* 38 зв.; 1456 *Mih.* 214); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **быти, byti** (зламаны, казненъ і т. ін.) 61 (1388 *ZPL* 103; 1415 *Р* 87; 1424 *Р* 102; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1466 *AS* I, 60; 1475 *AS* I, 71; 1487 *AS* I, 86; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **быть** (осоуженъ) 1 (XV ст. *ВС* 30);

теп. 1 ос. одн. **єсми** 6 (1457 *Cost.* II, 810; 1458 *ОЖДМ;* 1460 *BD* I, 41; 1463 *AS* I, 56; 1481 *BD* II, 364; 1488 *AS* I, 241); **єсмъ** 3 (1449 *Cost.* II, 385; 1481 *BD* II, 358); **єсмь** 1 (1392—1393 *РФВ* 171); **єсѫ(м)** 1 (1434 *Cost.* II, 675); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **єсми, есьми, yesmy** 181 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1398 *ДГПМ;* 1427 *Р* 108; 1432 *ДГВІН;* 1440 *Р* 142; 1455 *Cost.* II, 769; 1465 *AS* I, 57; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1488 *AS* I, 242; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **єсмь, єсмъ** 73 (1349 *Р* 3; 1385 *Р* 28; 1401 *Р* 64; 1419 *Р* 90; 1429 *Р* 113; 1434 *Р* 130; 1446 *Р* 154; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1488 *BD* I, 347; 1491 *Cost. S.* 156 і т. ін.); **єсмы, есмы** 7 (1386—1418 *Р* 35; 1443—1446 *Р* 147; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1476 *BD* I, 211; 1498 *АЛМ* 163); **єсмо** 3 (1392 *Cost.* I, 8; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1500 *ДПЖН*); *болг.* **съм** 2 (1490 *BD* I, 436); **ємъ, ємь** 2 (1386—1418 *Р* 35; 1492 *ЗОЄ*); *у складі дієприслівникового звороту:* дорадивши сѧ **єсмъ** 1 (1419 *Р* 90); *2 ос. одн.* **єси** (1496 *BD* II, 402); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **єси, еси, iesi** (писалъ і т. ін.) (1386—1418 *Р* 34; 1449 *Cost.* II, 385; 1481 *BD* II, 365; 1487 *РИБ* 434; 1489 *РИБ* 437; 1494 *BD* II, 387; 1495 *ВМБС*; 1496 *BD* II, 401; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **єси, iesi** (1476 *BD* II, 337; 1484 *ЯМ;* 1487 *АЛМ;* 1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ;* 1494 *BD* II, 387; 1496 *BD* II, 402; *ПЧФГ* 36; 1498 *АЛРГ* 82, 83 і т. ін.); *у складі дієприслівникового звороту:* **єси** пристрашивши (1495 *РИБ* 620; 1496 *ПДСВВ*); *3 ос. одн.* **є(ст)** 502 (1400 *DIR«A»* 433; 1404 *ГМ;* 1413 *Р* 83; 1422 *ДГОБ;* 1433 *Cost.* II, 594; 1453 *ПГОВ;* 1462 *Cost. D.* 10; 1479 *DC* 140; 1488 *Cost. S.* 128; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **єст, єстъ** 469 (1388 *ZPL* 106; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424—1425 *DBAc* 19; 1438 *DBAc* 27; 1449 *Cost.* II, 746; 1458 *BD* I, 20; 1466 *AS* I, 62; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1487 *AS* I, 86; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **есть** 109 (1377 *Р* 24; 1388 *ZPL* 107; 1408 *Cost.* II, 632; 1422 *Р* 98; 1436 *Cost.* II, 706; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1463 *BD* II, 295; 1479 *ВАМ* 62; 1489 *BD* I, 377; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **є** 5 (1411 *Cost.* I, 84; 1419 *DIR«A»* 444; 1434 *DIR«A»* 463; 1470 *BD* I, 148; 1491 *BD* I, 449); **есъ** 1 (1483 *ВОРСР* 178); *як складова частина пас. форм різних дієслів:* **єст, єстъ** (оуставлєно і т. ін.) 34 (1388 *ZPL* 109; 1403 *RS*; 1435 *Cost.* II, 679; 1448 *Cost.* II, 306; 1460 *BD* II, 275; 1479 *BD* I, 222; 1487 *BD* I, 311; 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **є(ст)** (привишєна і т. ін.) 34 (1401 *ЗКЄ;* 1415 *Cost.* I, 117; 1429 *Cost.* I, 249; 1439 *Cost.* II, 59; 1448 *Cost.* II, 300; 1453 *Cost.* II, 466; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ;* 1496 *ПСВВ* 192 зв. і т. ін.); **єсть** (дана і т. ін.) 10 (1377 *Р* 24; 1400 *Cost.* I, 37; 1433 *Р* 121; 1447—1492 *ЛКБВ;* бл. 1458 *Р* 168; XV ст. *ВС* 19; *СЯ* 40; 1499 *AS* I, 118; 1500 *Cost. S.* 231); **е** (напысано) 2 (1400 *Cost.* I, 27; 1430 *ГВКЛ* 7); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **єсть, сть** (послужилъ і т. ін.) 14 (1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 24; 1378 *Р* 26; 1391 *Р* 45; 1400 *Р* 61; 1424 *Р* 99, 100; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1499 *AS* I, 117); **є(ст)** 4 (1415 *Cost.* I, 122; 1436 *Cost.* II, 701; 1437 *Cost.* I, 541; 1453 *Cost.* II, 765); **єстъ** 1 (1438 *DBAc* 27); *у складі дієприслівникового звороту:* **єсть** (видев єсмо і т. ін.) 2 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1484 *ЯМ*); **єстъ** 1 (1484 ЯМ); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **єсть** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); *1 ос. мн.* **єсмо** 7 (1433 *ЗНТШ* XXVI, 139; 140; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1448 *Cost.* II, 733; 1449 *Cost.* II, 746; 1484 *ЯМ;* 1485 *BD* II, 371); **єсмы** 3 (1411 *Р* 76; 1448 *Cost.* II, 738); **єсми** 2 (1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 284); **смо** 1 (1475 *BD* II, 336); **єсмь** 1 (1419 *Р* 90); *як складова частина пас. форм різних дієслів:* (непринужєни) **єсмы** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **єсмо** (...нагабани) 1 (1448 *Cost.* II, 734); (обольщоны) **смы** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **єсми, єсмї, ! исми** (дали і т. ін.) 1177 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1393 *Cost.* I, 13; 1400 *DIR«A»* 433; 1420 *Cost.* I, 135; 1436 *Cost.* I, 482; 1447 *Cost.* II, 282; 1465 *ДГСОС;* 1475 *BD* I, 204; 1488 *ДГСПМ;* 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **єсмо, есьмо** 614 (1361 *AGZ* 6; 1403 *ДГМ;* 1412 *Р* 81; 1422 *Р* 98; 1444 *AS* I, 40; 1456 *Cost.* II, 788; 1467 *AS* I, 63; 1478 *ЗРМ;* 1487 *АМЛ;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **єсмы** 579 (1352 *Р* 7; 1377 *Р* 24; 1390 *Р* 176; 1400 *Cost.* I, 37; 1411 *Р* 80; 1421 *Р* 94; 1437 *Cost.* I, 530; 1455 *Р* 150; 1462 *BD* I, 70; 1488 *ДГСПМ;* 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *скорочена форма:* **смо** 19 (1430 *ГВКЛ* 8; 1471 *DIR«A»* 527; *МВСЗ;* 1490 *BD* I, 420; 1492 *BD* I, 510, 511; 1494 *BD* II, 35; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173; *SD* 7); **єсмъ** 12 (1395 *Cost.* II, 612; 1403 *ДГМ;* 1407 *Р* 72; 1409 *Cost.* I, 64; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *Р* 91; 1422 *Р* 97, 98; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10, 11; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **єсмь, ! єсємь** 4 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1467 *Cost. S.* 69; 1479 *ВАМ* 62; *BD* I, 222); *скорочена форма:* **смы, сьмы** 3 (1419 *Р* 90; 1430 *ГВКЛ* 8); **сми** 1 (1490 *BD* I, 420); **єсмѧ** 1 (1459 *Р* 174); *як складова частина дієприслівникового звороту:* **єсмо** (возрєвшє і т. ін.) 17 (1394 *Р* 54; 1424 *Р* 99; 1444 *AS* I, 40; 1451 *ДГШХ;* 1459 *Р* 174; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1475 *AS* I, 70; 1491 *AS* I, 97; 1495 *ВМБС; РИБ* 620 і т. ін.); **єсми** 5 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1446 *AS* III, 5; 1450 *АрхЮЗР* 8/IV, 59; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **єсмы**

1 (1448 *Cost.* II, 738); єсмъ 1 (1422 *P* 98); *як складова частина баж.-ум. сп. різних дієслів:* **єсмо** 3 (1448 *Cost.* II, 733, 734); *скорочена форма:* **смо** 2 (1430 *ГВКЛ* 7; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *2 ос. мн.* **естє** (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **естє, іестє** 20 (п. 1341 *P* 2; 1401 *RIR;* 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1447 *Cost.* II, 732; 1480—1484 *BD* II, 369; 1484 *ЯМ;* 1496 *BD* II, 405; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448); **є͠, естє** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *скорочена форма:* **стє** 1 (1475 *BD* II, 336); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **естє** 23 (1388 *SL* 678; 1433 *ЗНТШ* XXVI, 141; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1480—1484 *BD* II, 370; 1481 *BD* II, 358; 1484 *РИБ* 351; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); *скорочена форма:* **стє** 2 (1435 *Cost.* II, 692; 1447—1492 *ЛКБВ*); *3 ос. мн.* **сут, соутъ** 40 (1361 *AGZ* 6; 1413 *GL* 48; 1434 *Cost.* II, 669; 1458 *BD* I, 8; 1467 *BD* I, 119; 1476 *BD* I, 209; 1482 *AS* I, 80; 1495 *BD* II, 78; 1497 *BD* II, 98; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **суть** 35 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1370 *P* 18; 1393 *Cost.* II, 607; 1400 *Cost.* II, 619; 1418 *P* 89; 1428 *P* III, 1433—1443 *АРМ;* 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1462 *BD* I, 52; 1488 *BD* I, 355; 1499 *BD* II, 162; 449 і т. ін.); **су(т)** 31 (1418 *P* 89; 1425 *Cost.* I, 169; 1434 *P* 130; 1442 *Cost.* II, 101; 1453 *Cost.* II, 495; 1458 *DIR«A»* 512; 1474 *РГС;* 1479 *DC* 141; 1490 *DC* 148; 1496 *ПСВВ* 192 зв. і т. ін.); **!соу(д)** 1 (XV ст. *BC* 29 зв.); *як складова частина пас. форм різних дієслів:* **соут** (писаны і т. ін.) 7 (1361 *AGZ* 6; 1434 *Cost.* II, 666; 1436 *Cost.* II, 702; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 154, 422); **соуть** (сосланы і т. ін.) 7 (1388 *ZPL* 103; 1421 *P* 93; 1442 *Cost.* II, 88; 1467 *BD* II, 297; XV ст. *СЯ* 9 зв.; 1490 *DC* 148); **соу(т)** (привѣшены і т. ін.) 4 (1454 *P* 163; XV ст. *BC* 20, 22; 1490 *DC* 148); осѫжены ! **соу(д)** 1 (XV ст. *BC* 22); *як складова частина перфекта різних дієслів:* **суть** (прода(л) і т. ін.) 3 (1400 *Cost.* II, 619; 1409 *P* 74; 1421 *P* 93); **су(т), соу(т)** 3 (1437 *DIR* № 8; 1453 *Cost.* II, 765); **szuth** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *1 ос. дв. як складова частина перфекта:* **єсва** (1386 *P* 30); *3 ос. дв. як складова частина перфекта:* **ста** (1419 *P* 91);

релікти аориста 1 ос. одн. у складі баж.-ум. сп. різних дієслів і при сполучниках: **быхъ, бих** 10 (1402 *Cost* II, 623; 1404 *P* 68; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1466 *AS* I, 60; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1481 *BD* II, 358; 1482 *AS* I, 81; 1495 *АЛМ* 83; 1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн.* **бѣ** (1491 *BD* I, 464); *як складова частина пасивної форми різних дієслів:* пописана **бысть** (1478 *ОБРН* 130); **бы(с)** (1341 *ОБРН* 75; 1470 *ОБРН* 129); *релікт аориста у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **бы(х)** (1457 *Cost.* II, 810); *1 ос. мн.* **быхо(м)** (1456 *ЭСФ*); *релікт аориста у складі баж.-ум. сп. різних дієслів і при сполучниках:* **быхо(м), бихомъ** 50 (п. 1341 *P* 2; 1388 *P* 37; 1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140; 1448 *Cost.* II, 738; 1456 *ЭСФ;* 1462 *BD* II, 292; 1470 *BD* I, 140; 1485 *BD* II, 372 і т. ін.); **быхмо, быхъмо, бихмо** 31 (1422 *P* 97; 1436 *Cost.* II, 707; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1485 *BD* II, 371; 1489 *АКВ;* 1491 *AS* I, 94; 1497 *РИБ* 683; 1498 *ДГПМ;* 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **быхми, бихми** 4 (1448 *Cost.* II, 305; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **бы(х)** 2 (1457 *Cost.* II, 809; 1493 *ОПВВ* 152); **быхомо** 1 (1388 *P* 37); *3 ос. мн.* **бышє** (1491 *BD* I, 463);

імп. у складі баж.-ум. сп. різних дієслів, 3 ос. одн.: **быхоу** (1427 *Cost.* I, 197); *3 ос. мн.* **быху** (1407 *Cost.* I, 57; 1411 *DIR«A»* 439; *Mih. Alb;* 1412 *DIR«A»* 440; 1414 *Cost.* I, 112);

перф. 1 ос. одн. ч. **был єсми** 1 (1485—1500 *AS* I, 120); **былъ** (1498 *АЛМ* 163); *як складова частина пперф. інших дієслів:* **єсмь... былъ** 1 (1392—1393 *РФВ*, 170); **есми былъ** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); (штом) **был** (узялъ) 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *як складова частина пперф. різних дієслів баж.-ум. сп.:* абыхъ (переималъ) **былъ** 1 (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн. ч.* **былъ, быль, билъ, биль, бы(л)** 294 (1359 *P* 10; 1401 *P* 66; 1408 *Cost.* I, 61; 1422 *ДГОБ;* 1433 *ЗНТШ* CXXVI, 139; 1442 *Cost.* II, 93; 1454 *AS* III, 10; 1466 *AS* I, 61; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1489 *AS* I, 89; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **є(ст) быль, є(ст) былъ** 2 (1414 *DIR«A»* 441; 1415 *Cost.* I, 116); **єст был** 1 (1468 *BD* II, 301); **є быль** (1497 *Gh. S.*); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **былъ, бил, быль** (karan, зламан і т. ін.) (1388 *ZPL* 105, 107; 1467 *BD* II, 297; XV ст. *СЯ* 39 зв., 41 зв.; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *як складова частина пасивних форм різних дієслів баж.-ум. сп.:* (щоби прошчень і т. ін.) **бил, былъ** 9 (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.*; 1423 *DIR«A»* 447; 1470 *BD* I, 140; XV ст. *BC* 13; 1499 *BD* II, 424); **byłby** (najden) 4 (1388 *ZPL* 105, 106, 108); **бы бы(л)** (проклѧть) 1 (1411 *Cost.* I, 95); *як складова частина пперф. різних дієслів:* **былъ, быль** 32 (1375 *P* 20; 1386 *P* 31; 1401 *АкВАК* III, 2; 1434 *P* 130; 1435 *P* 132; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; 1482 *AS* I, 79; 1495 *РИБ* 602; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **бил** 3 (1475 *BD* I, 206; 1480 *BD* I, 237; 1484 *BD* I, 286); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* щобы нє давал **был** (1470 *BD* I, 140); *3 ос. одн. ж.* **была** 22 (1418 *Cost.* I, 127; 1437 *Cost.* I, 541; 1442 *Cost.* II, 87; бл. 1458 *P* 168; 1462 *BD* I, 66; 1472 *DIR«A»* 528; 1488 *AS* I, 242; 1489 *РИБ* 437; 1495 *РИБ* 560; 1499 *BD* II, 166 і т. ін.); **била** 6 (1466 *BD* I, 106; 1483 *BD* I, 275; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 442; 1497 *Cost. S.* 212); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **была** (записана, незамкнена і т. ін.) 10 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1495 *ВМБС;* XV ст. *BC* 10, 12, 20; 1498 *АЛМ* 163); *як складова частина пперф. різних дієслів:* **была, била** 6 (1436 *Cost.* II, 706; 1445 *P* 150; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1478 *AS* III, 17; 1494 *АЛМ* 54; 1499 *BD* II, 147); **била** 1 (1491 *BD* I, 459); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів, пасивна форма:* **бы, абы** і т. ін. **была, była** (wziata, записана) 3 (1388 *ZPL* 104; 1495 *ВМБС; РИБ* 620); *3 ос. одн. с.* **было** 92 (1349 *P* 3; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1393 *P* 52; 1424 *P* 106; 1435 *P* 132; 1449 *АЛМ* 8; 1463 *AS* I, 55; 1481 *BD* II, 365; 1491 *AS* I, 95; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **било** 7 (1435 *Cost.* II, 695; 1491 *BD* I, 451, 452; 1492 *Cost. S.* 161; 1494 *BD* II, 37; 1495 *BD* II, 63); **єст было** 1 (1462 *BD* II, 285); **будетъ было** 1 (1495 *АЛМ* 88); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **было** (вызнано, дано і т. ін.) 6 (1422 *P* 98; 1433 *P* 120; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1494—1495 *АЛРГ* 59); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів, пасивна форма:* **абы...** о(т)нѧло (!) **было** 1 (1408 *Cost.* I, 61); *1 ос. мн.* **были єсмо, єсмо ... были** 4 (1446 *P* 154; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1489 *РИБ* 431, 432); **былысмо** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *як складова частина пперф. різних дієслів:* **были єсмо, єсмо были** 10 (1388 *P* 43; 1433 *P* 124; 1445 *P* 150; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ;* 1495 *БСКИ;* 1496 *BD* II, 401; XV ст. *СГЧА;* 1498 *BD* II, 409); **єсмо били** 1 (1491 *BD* I, 452); **были єсмы, єсмы были** 2 (1411 *P* 77; 1458 *Cost.* II, 815); **єсми били** 1 (1479 *BD* II, 351); **мы были** 3 (1489 *РИБ* 433, 437); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **бы єсмо были** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *2 ос. мн. як складова частина пперф. різних дієслів:* **были єстє** 2 (1484 *ЯМ*); *у складі баж.-ум. сп. різних дієслів:* **ижбы... естє... были** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *3 ос. мн.* **были, былы** 167 (1361 *AGZ* 6; 1389 *PEA* I, 28; 1392—1393 *РФВ* 170; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1421 *P* 96; 1430 *P* 116; 1451 *AS* I, 44; 1467 *AS* I, 63; 1488 *AS* I, 88; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **били** 35 (1459 *BD* I, 35; 1460 *Cost. S.* 34; 1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 123; 1470 *BD* I, 151; 1480 *BD* I, 241; 1485 *BD* II, 371; 1487 *AS* I, 87; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **боули** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3); **соут были** 1 (1468 *BD* II, 301); **была** 1 (1445 *Cost.* II, 212); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **были** (забиты і т. ін.) 4 (1468 *BD* II, 301; XV ст. *BC* 25, 33; 1496 *ПДСВВ*); **били** (дани) 2 (1490 *DC* 147, 148); (тая (!) права... пріиманы) **была** (XV ст. *BC* 10); *як складова частина пперф. різних дієслів:* **были, byli** (1411 *P* 76; 1433 *P* 123; *ЗНТШ* LXXVI, 140,

141; 1437 Cost. I, 541; 1447—1492 ЛКБВ; 1457 Cost. II, 809; 1475 BD I, 199; 1499 BD II, 130, 162); у складі баж.-ум. сп. різних дієслів: бь были (1447—1492 ЛКБВ); у складі баж.-ум. сп. різних дієслів у пасивній формі: были, былы (потвєржєны, захованы і т. ін.) (1389 РЕА I, 26; 1424 Р 99; 1440 АрхЮЗР 1/VI, 5; 1448 Cost. II, 734; XV ст. ВС 14, 34; 1496 ПДВКА 61);

майб. 1 ос. одн. буду 3 (1352 Р 6; 1400 Cost. II, 619; XV ст. АрхЮЗР 8/IV, 28); хочю быть 1 (1434 Р 131); хочю быти 1 (1436 Cost. II, 698); у складі майб. інших дієслів: боудоу, буду (1484 ЯМ; 1495 АЛМ 84); 2 ос. одн. будешъ (1487 РИБ 435); у складі майб. інших дієслів: боудєшъ (1484 ЯМ; 1492—1493 ПВФЧ; 1494 BD II, 387); 3 ос. одн. боудєтъ, бѫдєтъ, бъдєтъ, ! боудєто, бьдєт, боудѦт 350 (1401 RIR; 1414 Cost. I, 112; 1429 ДГОБК; 1443 Р 145; 1451 AS I, 44; 1468 BD II, 301; 1476 BD I, 217; 1490 AS I, 92; 1495 АЛМ 88; 1500 АСД II, № 3 і т. ін.); буде(т), будь(т), бѫде(т), бъде(т), ! боде(т) 202 (1388 Р 39; 1415 Р 87; 1424 Р 99; 1437 Cost. I, 516; 1449 Cost. II, 391; 1459 Cost. S. 22; 1467 Mih. Doc. 126; 1476 BD I, 212; 1490 Cost. S. 142; 1500 Cost. S. 234 і т. ін.); будєть, бѫдєть 139 (1352 Р 6; 1387 СП № 12; 1400 Cost. I, 37; 1421 Р 95; 1433 Р 124; 1451 Р 156; 1464 BD I, 83; 1475 AS I, 70; 1487 АМЛ; 1490 ЗХП 136; 1500 BD II, 173 і т. ін.); имєтъ быти, имєтъ бъти, имє(т) бити, имаєтъ быти, имеєтъ быть, имє(т) быти 12 (1403 RS; 1409 Cost. I, 70; 1411 DIR«A» 439; Cost. I, 95; Mih. Alb.; 1412 DIR«A» 440; 1419 DIR«A» 444; 1428 Cost. I, 202, 207; 1435 Cost. II, 692; XV ст. ВС 30 зв., 34 зв.); будє 8 (1404 Р 68; 1418 Р 89; 1424 Р 104; 1433 Cost. II, 653; 1448 Р 148; 1460 Cost. S. 40; 1466 BD I, 95; 1499 АСД VI, 2); боуд 1 (1460 BD II, 276); як складова частина пасивних форм різних дієслів: боудє(т) (ранєн, жалован і т. ін.) 44 (1422 Cost. I, 150; 1429 DIR«A» 455; XV ст. ВС 6 зв., 17 зв., 22 зв., 25 зв., 36 зв.; СЯ 43 зв.; 1455 Cost. II, 531 і т. ін.); будеть, budet' (чтюнъ, позванъ і т. ін.) 30 (1388 ZPL 104; 1398 Р 57; 1435 Cost. II, 689; XV ст. ВС 6,6 зв., 10 зв., 15 зв., 19 зв., 26 зв., 38 і т. ін.); будєтъ, бѫдєтъ, боудєт (проклатъ) 6 (1322 АрхЮЗР 1/VI, 3; 1435 або 1436 Cost. I, 495; 1438 DIR«A» 472; 1439 Cost. II, 32; 1454 Cost. II, 502; 1499 BD II, 149); як складова частина майб. і майб. II різних дієслів: боудє(т) 22 (1432 Cost. I, 343; 1447—1492 ЛКНКВ; 1452 DIR«A» 500; 1454 Р 163; 1457 Cost. II, 810; 1472 DIR«A» 530; 1479 DC 140; XV ст. ВС 15; СЯ 9 зв.; 1496 ПДВКА і т. ін.); боудет, бъдет, бѫдєтъ 20 (1388 ZPL 104; 1445 Cost. II, 726; 1454 Cost. II, 501; 1462 BD I, 70; 1470 BD I, 140; 1488 AS I, 88; 1496 АЛРГ 69; 1498 АЛМ 169; ГВКОО; 1499 AS I, 118 і т. ін.); будєть 20 (1352 Р 6; 1377 Р 24; 1442 Cost. II, 719; 1447—1492 ЛКБВ; 1451 АкЮЗР I, 106; 1488 РИБ 222; 1495 РИБ 601; 1496 АЛРГ 71; 1498 BD II, 413; XV ст. ВС 13 зв.; 1499 РИБ 776 і т. ін.); як складова частина майб. різних дієслів у баж.-ум. сп.: хто бы... слухати... боудє(т) хотѣ(в) (1459 Р 171); 1 ос. мн. хочємъ быти, хочєми быти, choczom byti 5 (1388 ZPL 106; Р 39; 1392—1393 РФВ 171; 1411 Cost. II, 638; 1436 Cost. II, 698); будемъ 5 (1455 Cost. II, 774; 1487 РИБ 435; 1489 РИБ 438; XV ст. ВС 12 зв.; 1499 BD II, 423); будемо 2 (1438 Р 140; 1488 BD I, 356); имаємъ бы(т) 1 (1459—1460 ЗНТШ CLIII, фотокоп.); у складі майб. різних дієслів: будемъ, будумъ 26 (1388 Р 41; 1411 Cost. II, 638; 1442 Cost. II, 716; 1447—1492 ЛКНКВ; 1456 ПМВП; 1457 Cost. II, 809; 1468 BD II, 306; 1480—1484 BD II, 370; 1499 AS I, 118; BD II, 420 і т. ін); боудемо 2 (1485 BD II, 372; 1496 BD II, 405); 2 ос. мн. боудєтє (1447—1492 ЛКБВ); у складі майб. різних дієслів: будетє (1447 Cost. II, 732); 3 ос. мн. будуть 15 (1395 Cost. II, 610; 1408 Cost. II, 633; 1433 Р 125; 1433—1443 АРМ; 1442 Cost. II, 719; 1473 АрхЮЗР 8/IV, 102; 1496 ОПВВД; XV ст. ВС 14; 1499 АСД VI, 3 і т. ін.); боудоутъ, боудоут 5 (1429 Cost. I, 280; 1434 Cost. II, 670; 1436 Cost. II, 701; 1445 Cost. II, 726; 1489 AS I, 89); боудоу(т) 5 (1390 Р 175; 1425 Cost. I, 168; 1449 Cost. II, 391; XV ст. ВС 17; 1459 DIR«A» 514); иму(т) быти, ! иму(т) бы 2 (1453 Cost. II, 461); боудоуть быти 1 (XV ст. ВС 24 зв.); як складова частина пасивних форм різних дієслів: будут (званы) 1 (1499 AS I, 118); боудоуть (проданы і т. ін.) 12 (XV ст. ВС 15, 16, 18, 25 зв., 29 зв., 33, 33 зв., 35, 36; 1494 BD II, 387); боудоу(т) (проклѧтъ і т. ін.) 2 (1439 Cost. II, 60; 1454 Cost. II, 513); у складі майб. і майб. II різних дієслів: будуть 13 (1392—1393 РФВ 170; 1438 Р 140; 1451 АкЮЗР II, 106; 1456 DIR«A» 511; бл. 1471 ЛКЗ 91, 91 зв., 92 зв.; 1487 АМЛ; 1488 BD I, 342; 1495 В. Соб.; РИБ 602; 1496 ПСВВ 192 зв.); будутъ, боудоут 11 (1401 АкВАК III, 2; 1429 Cost. I, 258; 1458 Mih. Doc. 122; 1466 BD I, 96; 1490 BD I, 420; 1495 BD II, 64; 1498 ГВКОО; 1499 AS I, 118, BD II, 420); боудоу(т) 2 (1448 Cost. II, 737; 1495 ВМЗД);

баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч. бы єси... бы(л) 4 (1487 АМЛ; РИБ 227; 1492—1493 ПВФЧ; 1498 АЛРГ 83); бы(л) бы єси 1 (1489 АМВ); 3 ос. одн. ч. абы (аби, ажбы, ач бы) былъ, биль, бил⟨ъ⟩ 13 (1388 Р 43; 1402 Cost. II, 623; 1435 Cost. II, 678; 1446 Cost. II, 238; 1451 Cost. II, 403; 1456 ЭСФ; 1457 Cost. II, 610; 1462 BD II, 284; 1493 ОПВВ 152; 1496 ОПВВД); щобы (щоби, штобы) былъ, билъ 10 (1407 Cost. I, 57; 1409 DIR«A» 437; 1411 Mih. Alb. 1439 Cost. II, 46, 59; 1441 DIR«A» 477; 1443 Cost. II, 155; 1448 DIR«A» 491; 1458 BD II, 262; 1469 BD I, 138); бы былъ 3 (1434 Cost. II, 666; 1498 BD II, 409; 1499 BD II, 447); былъ бы 1 (1494 BD II, 387); ! был ви 1 (1462 BD II, 285); и(ж) бы... бы(л) 1 (1496 ВМКФС); як складова частина пасивних форм різних дієслів: штобы былъ (проклѦть. 5 (1407 Cost. I, 57; 1408 Cost. I, 61; 1409 DIR«A» 437, 1411 Cost. I, 95; Mih. Alb.); byłby (pozwan і т. ін.) 4 (1388 ZPL 105, 106, 108); ж. щобы (чтоб, што бы) была, била 4 (1426 ВАМ 21; 1452 Cost. II, 760; 1454 Cost. II, 501; 1471 BD I, 164); абы была, била, była 4 (1467 BD II, 297; 1470 AS I, 67; XV ст. ВС 14; 1494 BD II, 389); бы (by) была, była 2 (1388 ZPL 106; 1447—1492 ЛКБВ); была бы 1 (1463 AS I, 55); коли бы была 1 (1408 АкЮЗР I, 6); аж бы била 1 (1467 BD II, 297); jestliby... była 1 (1388 ZPL 107); с. щобы (щоби, штобъ, штобы) было, било 20 (1423 Cost. I, 156; 1433 Cost. I, 361; 1447 Cost. II, 289; 1449 Cost. II, 743; 1455 Cost. II, 771; 1458 BD II, 262; XV ст. ВС II; 1469 BD I, 138; 1470 AS I, 67; 1495 АЛМ 83 і т. ін.); абы было, било 13 (1392—1393 РФВ 171; 1435 Р 134; 1453 Cost. II, 766; 1456 Cost. II, 582; 789; 1462 BD I, 55; 1463 AS I, 55; 1489 АМВ; XV ст. ВС 15; 1498 BD II, 412); бы было 7 (1433 ЗНТШ LXXVI, 141; 1448 Cost. II, 734; 1462 BD II, 285; 1484 ЯМ; 1495 АЛМ; 1498 BD II, 410, 412); было бы 2 (1435 Р 134; 1496 ПСВВ 192 зв.); где бы... было 1 (1462 BD II, 284); дабы... было 1 (XV ст. ВС 25); какъ бы... было 1 (1496 ПЧФГ 36); кдє бы... было 1 (1434 Cost. II, 664); коли бы было 1 (1462 BD II, 284); пак ли бы... было 1 (1435 Р 134); хот бы... было 1 (1484 ЯМ); як складова частина пасивної форми дієслова; бы было (оувєдєно) 1 (1495 БСКИ); 1 ос. мн. абыхмо (абыхомь, ач быхомъ) были 11 (1433 Р 121; 1439 Cost. II, 714; 1453 Cost. II, 765, 766; 1462 BD II, 292; 1468 BD II, 301; 1494 BD II, 387; 1496 ПДСВВ; 1499 BD II, 420); были быхом 2 (1447—1492 ЛКБВ; 1499 BD II, 424); быхъ были 1 (1494 BD II, 387); як складова частина пасивної форми дієслова: що быхо(м) били (осажени) 1 (1435 Cost. II, 679); 2 ос. мн. абы єстє были (1496 ПСВВ 192 зв.); 3 ос. мн. щобы (што бы) были, били 10 (1423 Cost. I, 154; 1425 Cost. I, 173; 1438 Cost. II, 7; 1449 Cost. II, 743; 1452 Cost. II, 759, 760; 1454 Cost. II, 509; 1457 Р 166; 1470 BD I, 140); абы (аби) были, билы, били 5 (1453 Cost. II, 494; 1457 BD I, 4; 1462 BD II, 289; XV ст. ВС 34 зв.; 1476 BD II, 337); были бы 1 (1499 AS I, 117); як складова частина пасивної форми дієслова: byliby (wymoweni) 1 (1388 ZPL 103); by byli... (zastaweny) 1 (1388 ZPL 103);

нак. сп. 2 ос. одн. боу(д) (1449 Cost. II, 385); 3 ос. одн.

у формі теперішнього часу: **да єст, єстъ** 417 (1400 *Cost.* I, 27; 1412 *DIR«A»* 440; 1440 *DBAc.* 31; 1459 *BD* I, 27; 1470 *BD* I, 150; 1479 *BD* I, 221; 1487 *BD* I, 517; 1490 *BD* I, 437; 1495 *BAM* 71; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **да є(ст)** 219 (1409 *Cost.* I, 64; 1423 *Cost.* I, 157; 1431 *Cost.* I, 325; 1443 *ПГСММ;* 1455 *Cost.* II, 531; 1466 *DIR«A»* 519; 1475 *Cost. D.* 3; 1483 *Cost. S.* 122; 1490 *ДГСХМ;* 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **да єсть** 34 (1400 *Cost.* I, 37; 1420 *Cost.* I, 135; 1456 *Mih.* 213; 1471 *DIR«A»* 527; 1479 *BD* I, 228; 1481 *ГПМ;* 1488 *ДГСПМ;* 1490 *BD* I, 392, 442; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **да є** 3 (1466 *BD* I, 106; 1479 *DC* 141; 1486 *DC* 144); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **да є(ст)** (проклѧтъ) 31 (1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* II, 682; 1440 *Mih.* 208; 1449 *Cost.* II, 392; 1455 *Cost.* II, 564; 1488 *ДГСПМ;* 1496 *ПСВВ* 192 зв. і т. ін.); **да єст** (проклѧтъ) 24 (1403 *RS* 338; 1435 *Cost.* II, 679; 1448 *Cost.* II, 306; 1457 *BD* I, 5; 1460 *DIR«A»* 515; 1479 *BD* I, 222; 1487 *BD* I, 311, 313; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421, 437; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **да єсть** (проклєть) 2 (1400 *Cost.* I, 37; 1500 *Cost. S.* 231); **да є** (проклѣтъ) 1 (1400 *Cost.* I, 27); *у формі майбутнього часу:* **да боудє(т), бѫдє(т)** 36 (1411 *Cost.* I, 84; 1422 *Cost.* I, 150; 1428 *Cost.* I, 228; 1433 *Cost.* I, 361; 1437 *Cost.* I, 520; 1445 *Cost.* II, 212; 1448 *Cost.* II, 741; 1455 *Cost.* II, 772; 1479 *DC* 141 і т. ін.); **да боудєт, бѫдєтъ** 32 (1424 *Cost.* II, 593; 1429 *Cost.* I, 239; 1433 *Cost.* II, 594; 1441 *DBAc.* 40; 1443 *Cost.* II, 144; 1448 *Cost.* II, 305; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 52; 1476 *BD* I, 211; 1499 *BD* II, 149 і т. ін.); **да боудєть** 11 (1415 *Cost.* I, 116; 1424 *Cost.* II, 956; 1432 *Cost.* I, 327, 338; 1435 *Cost.* II, 689; 1437 *Cost.* I, 529; 1439 *Cost.* II, 35; 1442 *Cost.* II, 716; XV ст. *ДГВIC;* 1462 *BD* I, 70; 1473 *BD* I, 184); **будь, бу(д)** 3 (1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1412 *P* 81); **боуди** 1 (1446 *P* 154); **да боуди** 1 (1481 *ГПМ*); *форма нак. сп. у сполученні з* х о т ѧ: **хотѧ боуд... хотѧ нє боудь, хотѣ боуд... хотѣ нє буд** 4 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); *як складова частина пасивних форм різних дієслів:* **да боудєт, бѫдєтъ, бѫдєтъ** (проклѧтъ) 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1435 — 1436 *Cost.* I, 495; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1454 *Cost.* II, 502; 1499 *BD* II, 149); **да будє(т), бѫдє(т)** (проклѣтъ) 3 (1422 *DIR* № 35; 1429 *DIR«A»* 455; 1455 *Cost.* II, 531); **да боудєть** (проклѧтъ) 2 (1435 *Cost.* II, 689); *1 ос. мн.* **да смо** (1499 *BD* II, 442); *2 ос. мн.* **будтє** (1341 *P* 2; 1392—1393 *РФВ* 171); *3 ос. мн. у формі теперішнього часу:* **да соутъ** 14 (1454 *Cost.* II, 517; 1458 *BD* I, 20; 1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 67; 1487 *BD* I, 517; 1489 *BD* I, 373; 1491 *BD* I, 453; 1495 *BD* II, 59; 1497 *BD* II, 107; 1498 *BD* II, 126 і т. ін.); **да соу(т)** 8 (1435 *Cost.* II, 695; 1456 *ГПХМ;* 1458 *ПГСММЦ;* 1479 *Cost. S.* 98; 1490 *Cost. S.* 141; 1490 *DC* 148; 1491 *Cost. S.* 156); **да соуть** 6 (1465 *DIR«A»* 518; 1486 *DC* 144; 1490 *BD* I, 404; 1495 *ПГВСР;* 1499 *BD* II, 163; 1500 *BD* II, 173); *як складова частина пасивної форми різних дієслів:* **да соут** (отворени) (1499 *BD* II, 422); *у формі майбутнього часу:* **да боудоутъ** 3 (1434 *DIR«A»* 464; 1437 *Cost.* I, 541; 1443 *Cost.* II, 126); **да боудоу(т)** 3 (1443 *Cost.* II, 128; 1444 *DIR«A»* 481; 1456 *ГПХМ*); **да боудоуть** 1 (1404 *ГМ*); *як складова частина пасивної форми різних дієслів:* **да боудоу(т)** (проклѣтъ (!) (1439 *Cost.* II, 60);

дієприкм. акт. теп. наз. одн. ч. **боудоучии** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **сущь** 1 (1388 *P* 38); *род. одн. ч.* **будучого** (1499 *AS* I, 117); *дав. одн. ч.* **боудоучємоу** 3 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **боудоучомоу** 2 (1452 *P* 161; 1490 *Пам.*); **боудоучомъ** 1 (1451 *P* 159); *наз. мн.* **будучіи, будучии** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1451 *P* 156; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1499 *BD* II, 419); **будучіє, будучие** 4 (1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18); **будущии** 2 (1433 *P* 119; 1438 *P* 138); **buduczi** 1 (1388 *ZPL* 109); **боудоучиѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **будущєи** 1 (1423 *Cost.* I, 143); *род. мн.* **будучи(х)** (1395 *Cost.* II, 612); *дав. мн.* **будучимъ, боудоучим, будучи(м)** 13 (1393 *Cost.* II, 607; 1451 *P* 156; 1485 *BD* II, 371; 1487 *AS* I, 240; 1488 *AS* I, 241; 1496 *AS* I, 244; 1497 *AS* I, 112; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1499 *AS* I, 117; *BD* II, 425); **будущимъ** 4 (1421 *P* 93; 1445 *P* 150); **будуцимъ** 1 (1393 *Cost.* II, 607); **сущимъ** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *знах. мн.* **боудоучи** (1462 *BD* II, 284); *ор. мн.* **боудоучими** (1459 *P* 172); *акт. мин. наз. одн. ч.* **бы(в)ши(и)** 1 (XV ст. *BOPCP* 179); **бившыи** 1 (1467 *BD* I, 122); *род. одн. ч.* **бывшаго** 7 (1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 120; 1445 *Cost.* II, 212; 1454 *ПГПММ;* 1458 *BD* I, 25; 1459 *BD* I, 28; 1495 *BD* II, 57); **бившаго** 4 (1439 *Cost.* II, 52; 1443 *BAM* 41; 1457 *BD* I, 4; 1495 *BD* II, 57); *знах. одн. ч.* **бывшєго** (1468 *BD* II, 302); *дав. одн. ж.* **бывшои** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **бывшєи** 1 (1421 *Cost.* I, 142); *род. мн.* **бывших** 3 (1446 *P* 154; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 292); **былыхъ** 1 (1389 *PEA* I, 27); *дав. мн.* **бывшимь** (1468 *BD* II, 301; 1487 *AS* I, 86);

дієприсл. одноч. **будучи** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1438 *P* 140; 1487 *AS* I, 239, 240; 1488 *AS* I, 241; 1489 *AS* I, 89; 1495 *АЛМ* 83; XV ст. *BC* 14 зв., 21 зв., 32 зв.; 1499 *АСД* VI, 2); **будучи єсмо** (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1488 *AS* I, 241).

Див. ще ***БЫВАТИ.**

! **БЫТИ**[2] ⟨ВЫТИ⟩ (1): И да єст нам слободно и доброволно из их милости землѧх опєт быти (!) и дсбывати нашю очизноу зємлю молдавскоуюу (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

Див. **ВЫИТИ.**

***БЫТЛЄНІЄ** *с.* (1) (*стч.* bytelnost/bytedlnost, *стп.* bydlenie) репутація: Оуставлѧємъ з ра(до)ю наши(х) пано(в) колїжь которыи рыцєрь, алюбо которыи шлѧ(х)тный (!) члвкъ нє боудєть пєрєсоудомъ оважонъ алюбо ожалова(н) о злодейство, алюбо о разбои, а боудє(т) однова длѧ єго добро(г) бытлєнія имєєтсѧ своєю роукою о(т)присѧ(ч) и очистїть (XV ст. *BC* 26 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **бытлєнія** (XV ст. *BC* 26 зв.).

БЫТНОСТЬ *ж.* (1) (*стч.* bytnost, *стп.* bytność) перебування: О панє(х) алюбо о панна(х) которыи(ж) позывають ко(г) алюбо которыи Панєи и панєнъ бытность длѧ крєпості (!) и(х) вынєты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького, абы нє мєлі оутїскоу музьско(г) (XV ст. *BC* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бытность** (XV ст. *BC* 12).

БЫТЪВАРЪ *ч.* (3) вид тканини, що вироблялася в місті Битвар, в Угорщині: а мыто имаю(т) платити о(т) одного постава колонїю по ві гро(ш) а о(т) лєоубїю по иі гроши, а бытъваръ по й, а чє(х) по д҃ гро(ш) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А мыто имаютъ платити от єдиного вига... а от Леоубїа по осмьнадєсѣтє гроши, а Бытъваръ по й, а Чех по д҃ грош(и) (Сучава, 1458 *BD* II, 261—262).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бытъваръ** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).

***БЫШКОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села в Перемишльській землі*) Бісковичі: пришодъши пєрє (!) нашє обличьє... фанасии влдка пєрємышльскии... продалъ єсть оу бышковичихъ два дворища пану яшкови испрувъскому (Перемишль, 1391 *P* 45).

ФОРМИ: *місц.* **оу бышковичихъ** (1391 *P* 45).

***БЫШКУВЪСКИИ** *прикм.* (1): пришодъши пєрє (!) нашє обличьє... фанасии влдка пєрємышльскии... продалъ єсть оу бышковичихъ два дворища ... со всѣми оужитки што му прислуша (!) оу бышкувъскуи граници (Перемишль, 1391 *P* 45).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **оу бышкувъскуи** (1391 *P* 45).

Пор. ***БЫШКОВИЧИ.**

***БЫШОВЪ** *див.* **БИШОВ.**

***БЬЛИЖНИИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

***БЬЛИЖЬНИИ** *див.* **БЛИЖНЇИ.**

БЬЛОШЪ *див.* **БЪЛОШ.**

***БѢГЛЄЦЪ** *ч.* (1) утікач: О бѣглєцо(х) што разбои чїнѧть (XV ст. *BC* 7).

ФОРМИ: *місц. мн.* **о бѣглєцо(х)** (XV ст. *BC* 7).

***БѢГЪ**[1] *ч.* (3) ◇ б ѣ г и в о д н ы е (3) проточні води: мы великии кнзь швитрикгаилъ олькгирдовичь... дали єсмо ємоу... село холопАчь... з реками с озеры со млыны и съ ставы и съ ставищи Со всѣми бѣги водными з болоты... с крыницами с потоки (Луцьк, 1451 *Р* 156); мы великій князь Швитригайло, чинимъ знаменито... ижъ... дали єсмо село Жасковичи... и зъ рѣками, съ озеры, со млыны, и зъ ставы, и зъ ставищи, съ криницами, съ потоки, со всими бѣги водными, и зъ болоты, и зъ рудами (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 20—21).

ФОРМИ: *ор. мн.* **бѣги** 2 (1451 *Р* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21); **беги** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***БѢГЪ**[2] *ч.* (1) ◇ н а б ѣ г ъ п о в є р н у т и с А (1) кинутися тікати: Коли тои лихии бєкбула(т) побѣглъ тогда вси люди всА рать на бѣгъ повєрнулисА (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бѣгъ** (1392—1393 *РФВ* 170).

БѢДУНЪ *ч.* (5) *(особова назва):* А той нстный слуга нашъ Бѣдунъ, на имя Єсифъ, имаетъ служити намъ... изъ того села двѣма стрѣлци (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бѣдунъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *дав. одн.* **Бѣдуну** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

***БѢЕЦЪКИЙ** *прикм.* (3) ◇ Б ѣ е ц ъ к и й с т а в ъ (1), Б ѣ ц ъ с к и й с т а в ъ (1), Б ѣ с ц ъ к и й с т а в о к ъ (1) *(назва ставу у Волинській землі):* А сє я, Богдан Холоневский Мышчичъ... делилъ есми з братомъ своимъ и з Дмитромъ отчизною нашою Холоневомъ... селище за его дворомъ отъ Нового ставу до Бѣцъского ставу, от лѣса, што сеножат от моего ставъка до Бѣсцъкого ставъка и до Бѣйча... (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV,18).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Бѣсцъкого, Бѣцьского** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *знах. одн. ч.* **Бѣецъкий** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Пор. **БѢЙЧЕ.**

***БѢЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) протікати: тыи старцѣ... вызналї и вказали староую границю и врочища межи облазнїчи и межи дѣдошичи по тотъ пото(к) малыи крїховѣць што бѣжи(т) по(д)лѣ гоугнины доубровы (Зудечів, 1421 *Р* 96).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **бѣжи(т)** (1421 *Р* 96).

БѢЗНА *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси... панъ ожєгъ солнАчковичь глѣбъбъко (1) и братъ єго костько бѣзна (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣзна** (1366 *Р* 12).

БѢЗЪ *див.* **БЄЗ**.

БѢЙЧЕ, БЕЧЕ *с.* (5) *(назва селища у Волинській землі):* порадившися з нашою вѣрьною радою... дали єсмо ему имене... село Холуневъ, а къ тому... селище Бѣче (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); дали есмо пану Петру Мушчичу... тая имѣнія на имя Хулевъ... а Бече (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бече** (1492 *АЛМ* 30); *зам. род.* **мимо Бѣйче** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн.* **Бѣйча** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *знах. одн.* **Бѣче** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); *ор. одн.* **Бѣйчемъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

БѢЛАА КРЪНИЦА *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали єсмы єму... села на рєвтѣ, на имА... козаровци и бѣлаА крьницА (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); и тако(ж) потвєржаємь єму єго села... на рєвтѣ... и поникє рєвтомь, оу билои крьници (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣлаА крьницА** (1436 *Cost.* I, 459); *род. одн.* **билои крьиици** (1453 *Cost.* II, 472).

***БѢЛАЯ ОРДА** *ж.* (1) *(назва феодальної держави на території Казахстану)* Біла Орда: давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ нашє даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *дав. одн.* **бѣлои ордѣ** (1392—1393 *РФВ* 170).

Див. ще ***ОРДА.**

БѢЛЄЦКИИ *ч.* (5) *(особова назва):* тако янъ бѣлєцкии положилъ листъ кролєвскии (Львів, 1421 *Р* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣлєцкии** (1421 *Р* 94); *дав. одн.* **бѣлєцкому** (1421 *Р* 94); *знах. одн.* **бѣлєцко(г)** 1 (1421 *Р* 93); **! бѣлєцко** 1 (1421 *Р* 94); *місц. одн.* **на бѣлєцкомъ** (1421 *Р* 94).

БѢЛИКОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том моємь записном листу был: от(є)ць нашь Дамїанъ... а боАрє наши: Соугакь Бѣликовичь, Сєнко Простоупчичь (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бѣликовичь** (1487 *AS* I, 239).

БѢЛИКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Подільській землі)* Біликівці: и мы порадившє с нашімн кнзи... дали єсмо єму... села оу летическо(м) повѣтє на имА бѣликовци а слободка (Острог, 1437 *Р* 136).

ФОРМИ: *наз.* **бѣликовци** (1437 *Р* 136).

БѢЛИКЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы кнА(з) двдъ дмитриеви(ч)... макса(к) кгирдиви(д) бѣликъ... чинимы знамєни(т)... како... мы ... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); записали єсмо... тую зємьлю... поколѣ панъ Сєнько Сєновъскый, панъ Ильвъскыи тую зємьлю розъѣхалъ, а панъ Казаринъ Рєзановичь а Бѣликъ (Городок, 1443 *Р* 145).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бѣликъ** (1388 *Р* 38; 1443 *Р* 145).

***БѢЛИЦЯ** *ж.* (5) *(шкурка білки як товар)* білка: а кто идетъ до илвова, на головноє мыто, у сочавѣ... отъ сто бѣлиць одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто оусхочет... мито от них брати от оусєго их товароу... или пак боуд що за товаръ, или звири: или коуници нли билиц(и)... вєздє да єст имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *род. мн.* **бѣлиць** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1456 *Cost.* II, 789); **бѣлицъ** 1 (1434 *Cost.* II, 668); **билицъ** 1 (1460 *BD* II, 273); *знах. мн.* **билиц(и)** (1466 *BD* I, 96).

***БѢЛКА** *ж.* (4) *(назва села у Львівській землі)* Білка: Мы ива(н) па(н) срѣмскии... вызнавамы тым то листо(м)... иже лопатичь ива(н)... исъ єго братиєю... позвали суть яна бѣлєцко(г) о дѣдину о бѣлку лежАчию (1) оу влости оу лвовскои (Львів, 1421 *Р* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **бѣлку** (1421 *Р* 93, 94); *місц. одн.* **при бѣлцѣ** (1421 *Р* 94).

***БѢЛОГРАДСКИИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

***БѢЛОГРАДСКЇИ** *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

БѢЛОГРАДСКЫ *див.* **БЄЛОГРАДСКЫ.**

***БѢЛОГРАДЪ** *ч.* (6) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: мы Стєфа(н) воєвода... чини(м) знамєнито... оже даємь и дали єсми сє(с) ли(ст) нашь монастирю нашємоу о(т) нѣмца... на то яко да є(ст) имь слобо(д)но и доброволно послати свои три мажи по рибоу или до кєлию... илн до бАлограда (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523); И тиж єсми ємоу дали... одного татарина на имѣ КостА, щожє он коупиль того татарина от Ивашко и от Юрїи, сыновє Кълияновн от Бєлоградѣ (Сучава, 1480 *BD* I, 243).

ФОРМИ: *род. одн.* **бАлограда, бѣлограда, бѣлогра(д)** 3 (1470 *DIR«A»* 523; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *DIR«A»* 528); **Бєлоградѣ** 1 (1480 *BD* I, 243); **бєлоград** 1 (1470 *BD* I, 156); **бѣлогра(ду)** 1 (1474 *РГС*).

Див. ще ***БЄЛГОРОДЪ**[2], **БЄЛОГОРОД, *БИЛГОРОДЪ, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄТАТЄ АЛБЪ.**

БѢЛОШЄВЪ *прикм.* (1) ◇ б ѣ л о ш є в а с ѣ н о ж а т ь (1) *(назва місцевості в Перемишльській землі):* А сє А король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво... а далъ єсмь и зємлю ролъную... и зємлА ролнаА о(т) бѣлошєвъ (1) сѣножати по куцєву ниву (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **! бѣлошєвъ** (п. 1349 *Р* 3).

Пор. **БЪЛОШ.**

***БѢЛОШЪ** *див.* **БЪЛОШ.**

***БѢЛСКИИ** *прикм.* (2) 1. *(пор.* Бѣльскъ *у Берестейській землі):* казали є(с)мо на тоє дѣло выєхати... намѣстнику мє(л)ии(ц)кому су(д)и бѣлскому пану рачку пучицкому слушати присѧги ты(х) свѣтко(в) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

2. *(пор.* Bielsk *у Польщі):* Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать: лоупєжмы гор(н)остаиными а старостє соудомирьскомоу алюбо бѣ(л)скомоу ласицами (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **бѣ(л)скомоу, бѣлскому** (XV ст. *ВС* 30 зв.; 1495 *ВМЗД*).

***БѢЛЫИ**[1] *прикм.* (14) ◇ б ѣ л ы и п о т о к ъ (12) *(назва потоку на Буковині)* : тѣмь мы видѣвшє правою и вѣрноую слоужбоу єго до на(с)... дали єсмы ємоу... два сєл(а)... на бѣло(м) потоцѣ (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); а тота привилїє а они загоубили, коли пришли тоурци, на намоу (!) зємлю, на бєлом потоци (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175); Б е л а я г о р а (2) *(назва урочища у Волинській землі):* грань... зъ леса... подъ Белую гору (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **бѣлого** 3 (1414 *DIR«A»* 441; *Cost.* I, 111; 1415 *Cost.* I, 116); **бѣла(г)** 2 (1458 *Mih. Doc.* 122); **Билого** 1 (1483 *BD* I, 272); *місц. одн.* **на билом, биломь** 3 (1479 *BD* I, 228; 1493 *BD* II, 32); **на бѣломъ, бѣло(м)** 2 (1414 *Cost.* I, 111; 1439 *Cost.* II, 62); **иа бєлом** 1 (1493 *Cost. S.* 175); *род. одн. ж.* **белое** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *знах. одн. ж.* **Белую** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Див. ще ***БИЛЫИ ГОРОДЪ, БѢЛАѦ КРЪНИЦѦ, *БѢЛАЯ ОРДА, *БѢЛЫИ БЄРЬГИ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ.**

***БѢЛЫИ**[2] *ч.* (5) *(особова назва):* їо роман воєвода... чинимъ то вѣдомо ... ожє тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю, сыновє бѣлого драгомира... слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); Мы ильѧшь воєвода... записуємъсѧ тымъ пношѧмъ што к намъ з литъвы приехали на нашю службу... пноу пашьку бѣломy... єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолъдъ платити (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **бѣлого** (1393 *Cost.* I, 13; 1403 *ДГАА; RS* 338; 1411 *Cost.* I, 85); *дав. одн.* **бѣлому** (1433—1443 *АРМ*).

***БѢЛЫИ БЄРЬГИ** *мн.* (1) *(назва села в Подільській землі):* мы кньз швитригаило... знамєнито чинимъ... ажє... дали єсмо слузѣ нашьму радєви ... на имѧ тоє сьло... луку нижє бѣлыхъ бєрьговъ (Ольховець, 1445 *СРК*).

ФОРМИ: *род.* **бѣлыхъ бєрьговъ** (1445 *СРК*).

***БѢЛЫИ ГОРОДЪ** *див.* ***БИЛЫИ ГОРОДЪ.**

***БѢЛЫИ ГРАДЪ** *ч.* (2) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: а имъ ничто да *(в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.)* нє заборонєно, и бєз мито, боуди гдє и оу котором мѣстѣ: ... или на Днистри, или оу Бѣломъ Гродѣ, или оу Кїєлии (Сучава, 1466 *BD* I, 96); а мыто нигдє да нє имаю(т) платити... или имоуть що продавати или коуповати или оу кєлїю или на дунавѣ или оу озєра(х) или оу бѣло(м) градѣ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Бѣломъ Градѣ, бѣло(м) градѣ** (1466 *BD* I, 96; 1470 *DIR«A»* 523).

Див. ще ***БЄЛГОРОДЪ**[2], **БЄЛОГОРОД, *БИЛГОРОДЪ, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ, ЧЄТАТЄ АЛБЪ.**

БѢЛѢ *ж.* (2) *(назва селища у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє... слоуга наш Ивоуль... и продал... єдино сєлищє на Поутнои на имѣ Бѣлѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Бѣлѣ** (1499 *BD* II, 160).

***БѢЛѦВЫ** *мн.* (1) *(назва містечка в Польщі, пор.* Bielawy): Мы воицєхъ з бжиєи мл̃(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... мацѣи з бѣлѧвъ брєзєнский... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род.* **бѣлѧвъ** (1433 *Р* 122).

БѢНКО, БЄНКО *ч.* (3) *(особова назва, пор.* **Бенедикъть,** *лат.* Benedictus): А сє ѧ панъ бєнко староста галицькии и снѧтиньскии свѣдчю то своимъ листомъ... иже пришєдъ пєрєдъ насъ панъ гєрвасъ... и оправилъ своюи жєнѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ сєлѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *Р* 57); а свѣдковє на то... панъ пашко скотницки панъ бѣнко старосто (!) галицки (Львів, 1399 *Р* 59); Мы бискупи мацѣи прємыски... па(н)... бѣнко жѧбокрицки... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одноы строны мєжи панєю ѧдвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... прєд иа(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣико** 2 (1399 *Р* 59; 1404 *Р* 69); **бєнко** 1 (1398 *Р* 57).

Див. ще **БЄНѦ.**

***БѢРЄГ** *див.* **БЄРЄГ.**

БѢРЄЗОВИЦА *ж.* (1) *(назва озера в Чернігівській землі):* Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... вызнавав-є(м)... и(ж)... продали єсмо... сѣлища наши на имѧ крѣхає(в)... Ис тыми озѣры... на имѧ озѣро нѣжє(н)... а бѣрєзовица (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣрєзовица** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

БѢРКИШЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., мад.* berek «чагар»): тѣм мы видѣвшє правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... млинъ на милѣтинѣ... и пониже, гдє бы(л) бѣркишъ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); и єщє єсми єму дали... сєла на милѣтинѣ... гдє є(ст) ходо(р) бурчи(к) и пониже бурчика, гдє бы(л) бѣрки(ш) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **бѣркишъ** 1 (1443 *Cost.* II, 144); **бѣрки(ш)** 1 (1445 *Cost.* II, 212).

***БѢСЦЪКИЙ** *див.* ***БѢЕЦЪКИЙ.**

БѢЦКИИ *прикм.* (1) *(пор.* Biecz *у Польщі)* ◇ п а (н) б ѣ ц к и и (1) кастелян з Б'єча, б'єцький кастелян: а при то(м) свѣдци были кнѧзь ѧнъ арцибискупъ льв⟨овс⟩ки... ⟨домаратъ с ко⟩быլѧнъ па(н) бѣцкии (Медика, 1415 *Р* 87).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **бѣцкии** (1415 *Р* 87).

***БѢЦЪСКИЙ** *див.* ***БѢЕЦЪКИЙ.**

***БѢЧЕ** *див.* **БѢЙЧЕ.**

***БЮЛАВА** *ч.* (1) *(особова назва):* на то вєра... пана якоуша чєрєватого и вєра паиа бюлави (Сучава, 1436 *Cost.* I, 481—482).

ФОРМИ: *род. одн.* **бюлави** (1436 *Cost.* I, 482).

***БѦЛОГРАДЪ** *див.* ***БѢЛОГРАДЪ.**

***БѪДИ КЫИ** *займ.* (1) будь-який, який-небудь: а изшє(д)шє о(т) того корєнє и плѣмєнѣ или сїлоѫ, или плѣнєнїємъ или бѫди коєѫ коєѫ (!) нѫж(д)єѫ никто да нѣ воленъ продаті ѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **бѫди коєѫ** (1401 *ЗКЄ*).

БѪЛКОЄ, БЛЪКОЄ *с., невідм.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотарь тому сєлоу на имѣ Бєркишєщєм... чєрєзь Молдавоу... до оустїа Бѫлкоє, и от там долѣ потоком Блъкоє до поєница Тодєрєщєм (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

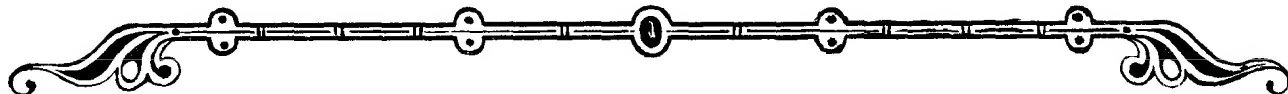

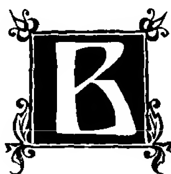

В[1] *див.* **ВЪ.**

! В[2] ⟨К⟩ (1): печать нашю казали есмо привѣсити В (!) семоу нашомоу листоу (Луцьк, 1452 *Р* 161).

Див. **КЪ**[1].

ВАВИЛА *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Βαβύλαζ) Вавило: Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила отъ светого Спаса отъ Столъпа (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вавила** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

***ВАВКАРМАНЪ** *ч.* (2) ⟨*молд.* вакар «пастух»?⟩: мы александръ воєвода... знаменито чинимъ... оже прїйде прѣд нами и прѣдъ нашими болѣри аноушка дочка маренина вавкармана барбовского... и продала свою правоую отниноу (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **вавкармана** 1 (XV ст. *НРРГ*); **! ваоукарма** 1 (XV ст. *НРРГ*).

ВАВРѢНЄЦЬ *ч.* (1) *(особова назва, стч.* Vavřinec, *стп.* Wawrzyniec, *лат.* Laurentius) Лаврентій: Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскни... вавръ̆нєць заруба сирадскни... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вавръ̆нєць** (1433 *Р* 122).

ВАГА *ж.* (10) **1.** *(прилад для зважування)* ваг̃а (1): А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє иєть гнєвъ... о правдоу имєєть соу(д) како во(г) (!) имети в роуце... а сказанїя бы чинилъ справедливо (XV ст. *ВС* 33 зв.).

2. право стягати податок від зважування товару (6): Продали єсмо мыто луцкое н вагу краковѧнину Лерину Герешу на тры годы за полторы тисѧчи копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81—82).

3. податок від зважування товару (3): А брати ему тое мыто и вагу по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вага** (1498 *АЛРГ* 82); *знах. одн.* **вагу** 8 (1498 *АЛРГ* 81—82); **! во(г)** 1 (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ВАГАНОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы... даемъ и дали есмо ему у Луцькомъ повете село Холопы на Случи, што Вагановичъ держалъ (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вагановичъ** (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60).

***ВАД** *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Али половина того прѧдреченого села от Вад, вышноую част, да єст слоузѣ нашемоу Жоуржи Кѫкръазъ от нас оурик (Сучава, 1487 *BD* I, 302).

ФОРМИ: *род. одн.* **Вад** (1487 *BD* I, 302).

***ВАДИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) ◇ п р а в о м ъ в а д и т и с ѧ *див.* **ПРАВО**[1].

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѧ... ваді(т)** (XV ст. *СЯ* 42).

***ВАДЪ** *ж.* (2) *(молд.* вад «брід») ◇ в а д Н є г о у ц ъ т о р ю в ъ (2) *(назва броду в Молдавському князівстві):* А хотар томоу виш⟨є⟩реченомоу сєло Стецканїи, ниже въ оусти Арзоул, оу вадоу Нєгоуцъторюви (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу вадоу** (1493 *BD* II, 6).

***ВАЖИТИ**[1] *дієсл. недок.* (1) *(мати певну вагу)* важити: Я ѳедо(с)н игумє(н)... сребро зваживъ и... важило по тре(т)и гривны сребра (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **важило** (XV ст. *ВОРСР* 179).

***WAŻYTI**[2] *дієсл. недок.* (1) ◇ w a ż y t i h o r ł o m (1) ризикувати життям: Aważyli iesmo swoim horłom s waszym pryzwoleniem, na was nadieia sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141—142).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **ważyli iesmo** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ВАЖИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (4) *(мати вагу)* важнти: а кто идет до татарскои стороны, от дванадесѧт кантари, што сѧ важит, оу сочавѣ, один роубль сєрєбра (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); А що привєзоут от Басараб или от Тоуркох... на головном мытѣ оу Сочавѣ от в̃і кантари що имоут сѧ важити а̃ роубль *(в ориг.* роубли.— *Прим. вид.)* сєрєбра (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѧ важит, сѣ важит** (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273); *майб. 3 ос. мн.* **сѧ имоут важити** 1 (1456 *Cost.* II, 789); **имоут сѧ важити** 1 (1460 *BD* II, 274).

Див. ще ***ЗВАЖИТИ.**

***WAŻNOST** *ж.* (2) вартість: prisiahszi na ważnosti onoje zastawy... doswetczilby to na neho majet' jemu to zaplatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103).

ФОРМИ: *род. одн.* **ważnosti** (1388 *ZPL* 107): *місц. одн.* **na ważnosti** (1388 *ZPL* 103).

ВАКУЛИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефанъ воєво(да)... знаменито чини(м)... оже... потвръждаємъ ... одно село и съ млино(м) имєнємъ същчори и за буковиною вакулинци по(д)ли браинци (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *наз.* **вакулинци** (1443 *ПГСММ*).

ВАЛАСКИ *див.* **ВОЛОСКЫ.**

! ВАЛАТИ *див.* ***ВОЛАТИ.**

***ВАЛАШИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* ѧ панъ костѧ валаши(н) слюбоую... вѣрєнъ быти своєму г(с)дрю (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623).

ФОРМИ: *наз. одн.* **валаши(н)** (1402 *Cost.* II, 623).

Див. ще **ВЛАШИНЪ, ВОЛОШИНЪ.**

***ВАЛЕНТИНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, лат.* Valentinus): писанъ въ Городне, въ день святого Валентина (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **Валеитииа** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

ВАЛЄСѢКЪ, ВАЛѢ СѢКЪ *ч.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): и тако(ж) потвержаємь єму его праваѧ села, що и(х) купи(л) за свои правы пинѧзи... на имѣ... валесѣкъ и хѧ(ч) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); И отнины села єсми тобѣ оуверноули, на имѣ... Прътъноуши и Валѣ Сѣкъ (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **валесѣкъ** 1 (1453 *Cost.* II, 472); **Валѣ Сѣкъ** 1 (1470 *BD* II, 310).

***ВАЛИЛО** *с.* (4) (*млин-сукновальня*) валило: да оучини(т) собѣ млины и що коли боуде(т) его волѣ, или жерствило, или валила (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313); da jest' uryk s usym dochodom s młynom i s wałyłamy szczo k tomu selu prisłuchajet (Сучава, 1465 *GL* 176).

ФОРМИ: *род. мн.* **валилъ** (1448 *Cost.* II, 324); *знах. мн.* **валила** (1448 *Cost.* II, 313); *ор. мн.* **валилами, wałyłamy** (1458 *DIR«A»* 512; 1465 *GL* 176).

ВАЛКА *ж.* (12) (*стч.* válka, *стп.* walka) війна: и азъ теж записываю тую ц(е)рков на клашторъ по отца своего записаню, занеж отца моего запис в тыи валки изгыблъ (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); А також ни с ким не имаемо ни жодной валки починати (Коломия, 1485 *BD* II, 372); яко коли от давного а преминоулего часоу нѣкотораѧ неприязнь и знаменитаа незгода и валка была межи нами и межи... кралем полскым... и тыми часы... крал... нам въси мерзѧчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн.* **валка** (1444 *AS* I, 42; 1462 *BD* II, 285; 1499 *BD* II, 419); *род. одн.* **валки** (1485 *BD* II, 372); *дав. одн.* **валце** (XV ст. *BC* 34 зв.); *знах. одн.* **валку** (XV ст. *BC* 11 зв., 12, 34; 1485 *BD* II, 372); *місц. одн.* **на валце** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); **в валки** 1 (1443 —1452 *AS* I, 39); *ор. мн.* **валками** (1448 *Cost.* II, 734); *місц. мн. зам. дав. одн.* **кг валце(х)** явны(х) (XV ст. *BC* 8 зв.).

***ВАЛКОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Київській землі*): мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... мы... даем и дали єсмо тому предреченому Каленику... в Овруцком повете село Остафъево на Норине как Остафей держал, а Валковичи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Валковичи** (1437 *AS* I, 34).

***ВАЛФРОМѢИ** *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Вареоломеи, *гр.* Βαρθολομαῖος, *гебр.* bar-Tholmaj) Варфоломій: Г(с̃)и помози рабу своему юрью болковичю создавшему црквь и олтарь ст̃аго архиерѣя х(с)ва николы перенесѣнье ч(с)тныхъ его мощни сну своему валфромѣю (б. м. н., бл. 1350 *P* 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **валфромѣю** (бл. 1350 *P* 8); *знах. одн.* **валфромѣя** (бл. 1350 *P* 8).

Див. ще ***БАЛЪТРОМѢИ.**

ВАЛЧИТИ *дієсл. недок.* (1) (*стч.* válčiti, *стп.* walczyć) вести війну, воювати: без вѣданиѧ и без рады и наоуки пана нашего королѧ его милости и Короуны ничого не имаемь починати, ани валчити (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *інф.* **валчити** (1468 *BD* II, 302).

ВАЛЪ *ч.* (5) вал, насип: а хотарь имъ... по краи буковины дѣломъ доловь до валу (Роман, 1392 *Cost.* I, 7—8); а межи Вишневца и Манева граница... по тоу стороноу рѣки Горинѣ по вал (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **валъ** (1392 *Cost.* I, 7); *род. одн.* **валу** (1392 *Cost.* I, 8; 1432 *Cost.* I, 330); *знах. одн.* **вал** (1475 *AS* I, 71); *ор. одн.* **валo(м)** (1432 *Cost.* I, 330).

ВАЛѢ СѢКЪ *див.* **ВАЛЄСѢКЪ.**

ВАНА *ч.* (54) (*особова назва, молд., пор.* Иванъ): мы александръ воевода, господарь земли мо(л)давскои... и мы боѧре... па(н) ста(н) бръли(ч) и брат его вана... знаемо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сере(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141); а на то свѣдкове... пан баичан, пан вана пынтичь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вана** 12 (1421 *Cost.* I, 142; 1423 *Cost.* I, 156; 1432 *Cost.* I, 343; 1436 *BAM* 29; 1440 *Mih.* 208; 1443 *Cost.* I, 120, 144; 1448 *Cost.* II, 737; 1453 *Cost.* II, 458; 1456 *Cost.* II, 791 і т. ін.); **ва(и)** 1 (1421 *Cost.* I, 141); *род. одн.* **ваны** 22 (1443 *Cost.* I, 121; *ПГСММ;* 1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 365; 1451 *Cost.* II, 400; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 454; 1454 *ПГПММ* і т. ін.); **вани** 10 (1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1443 *Cost.* II, 156; 1448 *Cost.* II, 317, 343; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 446; 1455 *Cost.* II, 526, 564); **ваиѣ** 9 (1423 *Cost.* I, 157; 1425 *Cost.* I, 173; 1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ;* 1438 *Cost.* II, 15; 1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DBAc* 37; 1448 *Cost.* II, 317, 343).

Див. ще **ВАНЦА, ВАНЧА, ВАНЪ, ВАНЬКО.**

ВАНДРУГА *ж.* (1) (*назва села у Волинській землі*) *суч.* Зелене: мы великиі кн̃зь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ... иже дали єсмо и запісали ленькови зарубичю таѧ села в луцкоі земли олыку... А в кремѧнецкои волости вандруга (Житомир, 1433 *P* 126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вандруга** (1433 *P* 126).

***ВАНИНЪ** *прикм.* (2): дали єсмы ему.... два села... щобы ему было оурикъ съ оусимь доходомь. . и дитимь ваниномь и братїѧмь ваниномь (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156).

ФОРМИ: *дав. мн.* **ваниномь** (1423 *Cost.* I, 156).

Пор. **ВАНА.**

ВАНКО *див.* **ВАНЬКО.**

ВАНКОВЦЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидошѧ... живерть и рома(н)... и продали... села на имѣ зоубричанїи и оу їномьже хотари ванковцїи (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз.* **ванковцїи** (1479 *Cost. S.* 98); *знах.* **ваньковци** (1479 *Cost. S.* 98).

! **ВАННОУ** ⟨ВИННОУ⟩ (1): А хотар томоу селоу... прости оу Винноу (*в ориг.* Ванноу.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1493 *BD* II, 15).

Див. ***ВИННА.**

ВАНЦА *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Иванъ): тѣмъ мы видѣвш(и) его правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ему... села на имѧ... чоулинещи и где былъ ванца (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280); тѧмъ мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбоу до нас жаловали єсми его обною (!) нашею мл(с)тїю и дали єсми ємоу... села на имѣ прокопѧни на ревтѧ и за прутомъ противъ по(д)лѧне(х)... где є(ст) ванца (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ваица** (1429 *Cost.* I, 280; 1445 *DIR«A»* 483).

Див. ще **ВАНА, ВАНЧА, ВАНЪ, ВАНЬКО.**

ВАНЧА *ч.* (6) (*особова назва, молд., пор.* Иванъ): мы илїа воевода... чинимъ знаменито... оже... панъ ванча логоѳеть служилъ... а дне(с) служить на(м) правою и вѣрною службою (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); а на то є(ст) вѣра... наши(х) боѧ(р), вѣра пана нѧгоя ...вѣра пана юргича и зѣта его, пана ванчи логоѳета, вѣра пана ⟨кости⟩ вистиарника (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ванча** (1436 *Cost.* I, 459; 1442 *Cost.* II, 87); *род. одн.* **ванчи** (1443 *Cost.* II, 141; 1447 *Cost.* II, 273); *дав. одн.* **ваичи** (1442 *Cost.* II, 87, 88).

Див. ще **ВАНА, ВАНЦА, ВАНЪ, ВАНЬКО.**

ВАНЪ *ч.* (9) (*особова назва, молд., пор.* Иванъ): а на то є(ст) вѣра... боѧръ наши(х) вѣра пана михаила вѣра пана вана дворника (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); ми боѧрове... вши пщи посполу и кажды особно, на имѧ па(н) нѣгои... и па(н)

ванъ порка... Авно чини(м)... гды(ж)... петръ воєво(д)... королєви полском(у)... по винною слоужбою вѣчне записа(л) сА (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); а на то єст... вѣра бояръ наших... вѣра пана вана жулича, вѣра пана козма шандровича (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549—550).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ванъ** (1432 *Cost.* I, 330; 1448 *Cost.* II, 737); *род. одн.* **вана** (1422 *ДГОБ;* 1425 *Cost.* I, 169; 1438 *Cost.* II, 27; 1443 *Cost.* II, 138; 1446 *Cost.* II, 241; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 549).

Див. ще **ВАНА, ВАНЦА, ВАНЧА, ВАНЬКО.**

ВАНЪКО *див.* **ВАНЬКО.**

***ВАНЪКОВЪ** *прикм.* (2): а по животѣ пна Ванъковѣ тая да(н) медовая оу селе оу новгоро(д)чичо(х) пноу оле(х)ноу вечно непороушно а мои(м) пна ва(н)ковы(м) дѣтемъ... оу тоую дѣлницю... не надобѣ въступоватисе (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* по **Ванъковѣ** (1478 *ЗРМ*); *дав. мн.* **ва(н)ковы(м)** (1478 *ЗРМ*).

Пор. **ВАНЬКО.**

ВАНЬКО, ВАНКО, ВАНЪКО *ч.* (11) (*особова назва, пор.* Иванъ): а при томъ оуздаванъѣ были бояре землАне панъ ходько быбельскии... панъ глѣбъ дворъскови(ч) со двѣма снма ванько А лехно (Перемишль, 1378 *Р* 26); Мы Стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... аже єсмо оумолвили и с пре(д)речеными паны и с коруны по(л)скоА, которыиже сА иснимали с нами, оу серетА, на имѣ, панъ янъ с чижева... панъ ванко с квасилова, панъ хо(л)мскы (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); Я панъ ванько чжоусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знаменито симъ нашимъ ли(с)то(м)... и(ж) своимъ братаничо(м)... имяли є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизне (Львів, 1478 *ЗРМ*); Я петръ янови(ч)... вызнаваю... с господарА королА... дозволе(н)є(м)... менА(л) єсми с ыгумено(м) пересопницки(м). з ларионо(м) ты(м) все(м) своимъ име(н)є(м) на имА дА(д)ковичи, которое жь єсми купи(л) оу землАнина волы(н)ского оу ва(н)ка ста(н)ковича дА(д)ко(в)ского (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ванко** 3 (1424 *Р* 100; 1445 *Cost.* II, 729; 1470 *AS* I, 64); **ванько** 3 (1378 *Р* 26; 1443 *Р* 145; 1461 *AS* I, 54); **ванъко** 1 (1478 *ЗРМ*); **ва(н)ко** 1 (1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **ва(н)ка** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *дав. одн.* **ванкоу** (1478 *ЗРМ*).

Див. ще **ВАНА, ВАНЦА, ВАНЧА, ВАНЪ.**

***ВАНЬКОВЦИ** *див.* **ВАНКОВЦЇИ.**

ВАПОВЕЦКИИ *ч.* (1) (*особова назва):* А при томъ были землАне исвѣдъци панъ ходько быбельскии... панъ михалъ оугринъ ваповецкии (Перемишль, 1391 *Р* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ваповецкии** (1391 *Р* 45).

***ВАРВАРА** *ж.* (2) (*особова назва, гр.* Βαρβάρα): А се А панъ бенко... свѣдчю то... иже пришедъ передъ насъ панъ гервасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривенъ на своюмъ селѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *Р* 57); ⟨тое въсе вышепис⟩аное да є(ст) слузѣ нашем(у) марку, о(т) на(с) ури(к) єму и сестра(м) єго, варвари и насти (б. м. н., 1479—1480 *Cost. S.* 105).

ФОРМИ: *дав. одн.* **варварѣ** 1 (1398 *Р* 57); **варвари** 1 (1479—1480 *Cost. S.* 105).

ВАРВАРИНЬСКИИ *ч.* (1) (*особова назва):* а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воевода снАтиньскии... панъ хролъ варвариньскии воронко воитъ коломыискии рускин (Коломия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **варвариньскии** (1398 *Р* 57).

ВАРЄ ГДЄ *присл.* (1) будь-де, де-небудь: и такожъ варе гдє име(т) мочи поставити соби млины на котовцА, онъ да постави(т) боу(д) колко (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

Див. ще **БОУД ГДЄ** 1.

! ВАРЕЙНИНАХ ⟨?⟩ (1): и то господару, помню... къ жниву три дни, а на яръ трижъ дни, а сѣна четыры стырты ставять, и иа Усоячи ѣзъ забивають старына жъ, а варейнинахъ не бывало, то имъ, господару, новина жъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***ВАРЄ КАК**[1] *займ.* (2) будь-який, який-небудь, який би не був: и варе ка(к) было право (*в ориг.* прово.— *Прим. вид.)* и(х), при отцѣ нашего, такоже и мы по тому даємъ и потвръждаємъ имъ ис си(м) листомъ нашимъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); и варе ка(к) было прєво (!) и(х) при оцѣ нашего, тако(ж) и мы (по) том(у) даємъ и потверждаємь и(м) ис симъ листомь нашимь (Сучава, 1455 *Cost.* II, 771—772).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **варе ка(к)** (1448 *Cost.* II, 741; 1455 *Cost.* II, 771—772).

Див. ще ***БОУДЬ КАКЫИ.**

ВАРЄ КАК[2] *присл.* (1) будь-як, як-небудь: И такождєре мене не забиваєте, але варе как сѣ вам видит наилипше, так оучините (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ВАРЄ КОЛИ *присл.* (8) будь-коли, колн-будь, коли-небудь: варе коли бы оусталъ поАна ста(н)... на пана михаила логофе(та)... за тота села... то(т) заплати(т) вышеписанную завѣзкоу (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362); А по нашем животА, кто боудет господарь нашеи земли, от дѣтеи наших... или пак варе коли кого богъ изберет господарємь б⟨ыти нашеи земли⟩ молдавскои, ⟨тот⟩ аби не пороушил нашего дааніа (Сучава, 1475 *BD* I, 204).

Див. ще ***БОУДЬ КОЛИ.**

ВАРЄ КОЛИКО[1] *числ.* (3) (*неозначено-кількісний)* скільки-небудь: а тако(ж) варе колико люди слоухають къ митрополїю да не имаe(т) и(х) соудоути (!) ни шолтоузы ани пр(и)гаре (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); И такождєре, варе колико села соут оу Коцмане, що прислоухают от нашего митрополїю от Радовцех, а до тих люди що соут оу тѣх села аби не имали дило ни єдин наш боАрин (Сучава, 1481 *BD* I, 275).

ФОРМИ: *наз.* **варе колико** (1458 *DIR«A»* 512; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257).

Див. ще **ВАРЄ КОЛКО** [1], ***БОУДЬ КОЛКО.**

ВАРЄ КОЛИКО[2] *присл.* (1) скільки: мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже прїиде прАд нами... Стана, дочка Миклъоуша дворника... и дала... слоузѣ нашемоу Романоу Спатарелоу, част єи от Миклъоушани, варе колико она дръжала (Васлуй, 1472 *BD* I, 171—172).

Див. ще **ВАРЄ КОЛКО**[2].

ВАРЄ КОЛКО[1] *числ.* (8) (*неозначено-кількісний)* скільки-небудь: И дали єсми на то варе колко се(л) прислоухаютъ к нашемоу монастирю, на имѣ где є(ст) ⟨с⟩амоилъ ватаманъ на бистрици (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); И еще варе колко цръкви и с попми боудоут сѣ оучинити и поновити от сева (!) на пред... а они оуси да слоухают того свАтого нашего монастира от Поутнои (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз.* **варе колко** 6 (1446 *Cost.* II, 251; 1448 *ДГПР;* 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 516; 1490 *BD* I, 420); **варе ку(л)ко** 1 (1448 *DIR«A»* 491); *знах.* **варе ко(л)ко** (1490 *DC* 148).

Див. **ВАРЄ КОЛИКО**[1], ***БОУДЬ КОЛКО.**

ВАРЄ КОЛКО[2] *присл.* (3) скільки-небудь: и тѣмъ село(м) о(т) милѣтина тако(ж) да є(ст) съ въсѣми старыми хотари о(т) тополиа долу, варе колко оузмогу(т) оуживати тота села досы(т) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 212); тако(ж) варе ко(л)ко припа(с) боуде(т) оу ти(х) село(х) тако(ж) монастирю да боудоу(т) (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

Див. ще **ВАРЄ КОЛИКО**[2].

ВАРЄ КТО *займ.* (19) будь-хто, хто-небудь: стефанъ воевода... г(с)п(д)рь земли молдавскои, пише(м) въсѣмъ боярромъ и дворнико(м)... и въсему поспо(л)ству, варе кто имаєть должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ не оузАлъ на торговчАны о(т) брашова (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); А по нашемь животѣ, кто боудеть господарь нашеи земли, от дѣтеи наших... или пак варе кого богъ изберетъ господаремь быти... тот аби... не пороушиль нашего

дааніа (Сучава, 1473 *BD* I, 184); варє кто придет от ваших людеи до нас, а ми возмєм ис них тоти наши пинѣзи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370).

ФОРМИ: *наз. одн.* **варє кто** (бл. 1435 *Cost.* II, 692; 1446 *DIR«A»* 485; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 458; 1463 *Cost. S.* 45; 1466 *BD* I, 95, 110; 1480—1484 *BD* II, 370 і т. ін.); *род. одн.* **варє кого** (1467 *BD* I, 118; 1468 *BD* I, 128; 1469 *BD* I, 134, 136; 1471 *BD* I, 158; 1473 *BD* I, 184).

Див. ще **БОУДЬ КТО, *БОУД КОЛВЄ КТО.**

***ВАРЄ КУЛКО** *див.* **ВАРЄ КОЛКО**[1].

ВАРЄ ЩО *займ.* (2) який-небудь, будь-який: а тако(ж) варє що за ку(п)ци и боу(д) о(т) колѣ прїиду(т) та иму(т) складати свои товаръ оу баковѣ а они с ни(х) да возмоу(т) великоє мыто о(т) гривны (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **варє що** (1460 *DIR«A»* 515; *Cost. S.* 41).

Див. ще ***БОУДЇ ЩО, *ШТО БУДЪ.**

ВАРИТИ, ВАРЫТИ *дієсл. недок.* (14) *(виготовляти хмільні напої)* варити (13): а єщє єсмы имъ дали волю штобы собѣ дєржѧли, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму нє дєржѧти, ни пива варити, ни мєду (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а почати имъ тыє ко(р)чмы варити на рокъ на мѧсныє запоусты вєликого поста какъ трєти(и) годъ вы(и)дєть пє(р)воє ихъ коупли и варити имъ тыє ко(р)чмы до тогожъ годоу, какъ шесть годовъ вы(и)дєть (Краків, 1489 *АКВ*);

и с к л а д ы в а р и т и (1) *див.* ***СКЛАДЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **варити** 9 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 630; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ*); **варыти** 3 (1487 *РИБ* 227, 228); *перф. 3 ос. мн.* **варили** (1489 *АКВ*).

***ВАРЛААМЪ** *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Βαρλαάμ) Варлам: мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє блгопроизволи г(сд)во ми... Яко да оутвръдимь и оукрѣпимь на(ш) монастир... глаголємыи зоугра(ф) и гдє є(ст) иег(оу)мєн молєбни(к) на(ш) ки(р) по(п) иєромона(х) варлаа(м) (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *наз. одн.* **варлаа(м)** (1471 *DIR«A»* 527).

***ВАРОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (3) *(стч.* varovati se, *стп.* warować się) (чого, робити що) остерігатися: а особно ижє мы доброую завжды мѣли єсмо... волю... коу покоєви а коу єднотѣ а спрєвєдливость (!) нашоу высвєтливши о(т) ровности нє хочє(м)сѧ выламавати вароуючисѧ розлиянья крови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); в то(м) кнзьствѣ вєлико(м) литовско(м) в таковыи тадынки оустоупити варовалибысѧ алюбо стєрєгли алє мистрови а законови єго нє вѣрили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... варовалъся** (XV ст. *ВС* 25); *3 ос. мн.* **варовалибысѧ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. одноч.* **вароуючисѧ** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВАРШОВЬСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* чини(м) свѣдомо вєлєбної твоеї мл(с)ти жє єсми дали тому истиному пану варшовьскому г҃ тисѧчѣ фрѧ(ж)кого (!) сєрєбра (Сучава, 1388 *SL* 678).

ФОРМИ: *дав. одн.* **варшовьскому** (1388 *SL* 678).

ВАРЫТИ *див.* **ВАРИТИ.**

ВАСИЛЄВАѦ *див.* **ВАСИЛЬЄВАѦ.**

ВАСИЛЄВИЧ *див.* **ВАСИЛЬЄВИЧЬ.**

ВАСИЛЄВИЧЪ *див.* **ВАСИЛЬЄВИЧЬ.**

***ВАСИЛЕВСКИИ** *прикм.* (1) ◇ д в о р ъ В а с и л е в с к и и *див.* **ДВОРЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Василевского** (1499 *АЛРГ* 94).

***ВАСИЛЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Игна(т) дє(р)жить зємлю василє(в)щиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **василє(в)щиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ВАСИЛЄИ *ч.* (29) *(особова назва, цсл.* Василии, *гр.* Βασίλειος) Василь: пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... василєи дмитриєви(ч) (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47); а при том был кн⟨ѧ⟩зь Василєй Лукомскии, а пан Василєй Хрєбтович (Берестя, 1448 *AS* I, 44); а при то(м) бы(л) вл(д)ка лоуцкии... кнѧ(з) василєи козєчи(ч) (Луцьк, 1490 *Пам.*); мы Олєксандръ... кн⟨ѧ⟩зь литовскии... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол зо всими єго приселки в повѣтє києвскомъ, што дєржал пєрвѣи сєго кн⟨ѧ⟩зь Василєи... дали єсмо ласкавє чєрєс сєс н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Василєи, василєи, Василєй, василє(и)** (бл. 1392 *P* 47; 1437 *P* 136; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1448 *AS* I, 44; 1449 *АЛМ* 8; 1463 *AS* I, 54; 1467 *СП* № 13; 1470 *AS* I, 67; 1490 *Пам.*; 1494 *AS* I, 101; 1495 *РИБ* 620; 1499 *ГОКІР* і т. ін.).

Див. ще **ВАСИЛИИ, ВАСИЛЇЄ, ВАСИЛЬ, ВАСІЛИА.**

ВАСИЛИЄВ *див.* **ВАСИЛЬЄВЪ.**

***ВАСИЛИЄВИЧЬ** *див.* **ВАСИЛЬЄВИЧЬ.**

ВАСИЛИЄВЬ *див.* **ВАСИЛЬЄВЪ.**

ВАСИЛИИ, ВАСИЛЇИ, ВАСЫЛЫИ, ВАСИЛЬИ *ч.* (24) *(особова назва, гр.* Βασίλειος) Василь: Мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч)... василии данильєви(ч)... тым то листомъ чинимы знамєни(т) како кєды в то врємѧ коли кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє и вѣрность... королєви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39); Я сємєнъ сколковъ... уписалъ єсми въ домъ Пречистои Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину Өеодосію Василія Іоана (Київ, 1398 *ДГПМ*); И єщє дали єсми а҃ сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть... вь дєнь свѧтаго Василїя Вєликаго (Путна, 1476 *BD* I, 217); и мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского пана василья хрѣ(б)товича какоє то єсть сєло а што на(м) с нѣго пла(т)у идєть (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **василии, Василїи** 5 (1388 *P* 38; бл. 1392 *P* 46; 1430 *ГВКЛ* 7; 1445 *P* 151; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); **васылыи** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **васильи** 1 (1451 *ДГШХ*); *род. одн.* **василиѧ, Василїя, Василїа, васїлїа** 5 (1419 *P* 91; 1430 *ГВКЛ* 7; 1454 *Cost.* II, 502; 1476 *BD* I, 215, 217); **василья** 1 (1391 *P* 45); *дав. одн.* **Василью** (1456—1481 *P* 164; 1463 *AS* I, 54, 55); *знах. одн.* **Василїя** 1 (1398 *ДГПМ*); **василья** 1 (1499 *ГОКІР*); *ор. одн.* **Васильємъ, Васильєм** (1475 *AS* I, 69, 70).

Див. ще **ВАСИЛЄИ, ВАСИЛЇЄ, ВАСИЛЬ, ВАСІЛИА.**

***ВАСИЛИСА** *ж.* (2) *(особова назва, гр.* βασίλισσα) Василина: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Станчюл Стъростєскоул и братїѧ єго... и продали свою правоую отниноу... слоугам нашим паноу Поурєчє спътароу и братоу єго Иванкоу Толочко... и сєстричичєм их Михъилашоу и Копачю, сыновє Василиси (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *род. одн.* **Василиси** (1491 *BD* I, 458, 459).

***ВАСИЛИСИНЪ** *прикм.* (2): а на то вира... дѣтєи госпо(д)ства ми романова и василисина (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами и прѧд нашими молдавскими бояре... Дръгълинь, дочка Настина, и сєстричича єи Тоудора, дочка Василисина... и дали свою правоую отниноу... плємєником своим (Васлуй, 1497 *BD* II, 118).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **василисина, Василисина** (1408 *Cost.* I, 61; 1497 *BD* II, 118).

Пор. ***ВАСИЛИСА.**

ВАСИЛЇЄ *ч., невідм.* (5) *(особова назва, молд., цсл.* Василии, *гр.* Βασίλειος) Василь: мы алєксандръ воєвода... знаємо чины(м)... понєжє изволили єсмы добрїимъ нашимъ оумысломъ и дали єсмы монастироу оуспєнїоу прѣ⟨с⟩тѣи богородици... гдє є(ст) старєцъ ку(р) василїє двѣ пасѣкы (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); Мы Гєоргїє архїєпископь Соучавскыи и зємли молдавскои, Василїє єпископь Долнѣи єпископїи Романова тръга... слюбили єсмо и слюбоу-

єм... въси рѣчи вишеписаннїи кролєви полскомоу... въсємоцнє а нєпороушенно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

Див. ще **ВАСИЛЄИ, ВАСИЛИИ, ВАСИЛЬ, ВАСІЛИА.**

***ВАСИЛЇЄВЪ** *див.* **ВАСИЛЬЄВЪ.**

ВАСИЛЇИ *див.* **ВАСИЛИИ.**

ВАСИЛКА *ж.* (2) (*особова назва, пор.* Василиса): мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє прїидоша прѧ(д) нами и прѧ(д) оусимы нашимы мо(л)давскыми бояри слоуга иа(ш): оана зѣмь, и сєстри єго, васи(л)ка и армѣнка и нѣгша... и продали свою правоую о(т)ниноу (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **васи(л)ка** 1 (1491 *Cost. S.* 156); *зам. дав.* оу роуки... **василка** 1 (1491 *Cost. S.* 156).

Див. ще **ВАСКА, ВАСОУТКА.**

ВАСИЛОВЪ *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* Василів: а мы... дали єсми єму от насъ... сєлы, на имѧ василовъ на дънистрѣ и борисово сєло (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **василовъ** (1448 *Cost.* II, 305).

ВАСИЛЧѢ *ч.* (1) *(особова назва):* и мѣсти(ч) добри люди, при то(м) были, имєноує(м) ихъ василчѣ мытни(к), ники(л) вои(т), сєрки(з) вои(т) ормѣнскы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386).

ФОРМИ: *наз. одн.* **василчѣ** (1449 *Cost.* II, 386).

ВАСИЛЬ *ч.* (21) (*особова назва, гр.* Βασίλειος): купилъ панъ вѧтславъ оу вѣки оу василѧ єму жь рѣчють скибичь и въ єго брата на имѧ оу гѣнка и въ єхъ сновцѧ оу олєнка ижє купилъ панъ вѧтславъ во всѣхъ трии то жь ту имєновани (Львів, 1370 *Р* 18); а при том были панове: пан Ивашко Калєниковичь... а Василь Поповичь мещанин кремѧнєць⟨ки⟩ (Кременець, 1467 *AS* I, 63); А коли есми у пана Василя пенязи брал за тое имѣнъе, при том был владыка володимерский Иона (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: наз. одн. **Василь, васи(л)** (1436 *Cost.* I, 459; бл. 1458 *Р* 167; 1467 *AS* I, 63; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1490 *Пам.*); *род. одн.* **Василѧ, василѧ, Василя** 8 (1370 *Р* 18; 1449 *АЛМ* 8; 1478 *AS* III, 17; 1492 *AS* III, 23; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **Васила** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *дав. одн.* **Василю** (1449 *АЛМ* 8; 1490 *ЗХП;* 1492 *AS* III, 24; 1495 *ВК;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *знах. одн.* **василя** (1490 *ЗХП*).

Див. ще **ВАСИЛЄИ, ВАСИЛИИ, ВАСИЛЇЄ, ВАСІЛИА.**

ВАСИЛЬЄВАѦ, ВАСИЛЄВАѦ *ж.* (9) (*особова назва):* Жаловала сѧ пани ВасилєваѦ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнѧ своєго Зєлви за мост пєрєходєчи, сєножати косит... и шкоды вєликиє чинѧт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ВасильєваѦ, ВасилєваѦ** (1478 *AS* III, 17; *AS* I, 75); *род. одн.* **Василєвоє** (1478 *AS* III, 17); *дав. одн.* **Васильєвой** (1478 *AS* I, 76); *знах. одн.* **Василєвоую** (1478 *AS* III, 17).

ВАСИЛЬЄВИЧЬ, ВАСИЛЬЄВИЧЪ, ВАСИЛЬЄВИЧ, ВАСИЛЄВИЧЪ, ВАСИЛЄВИЧ *ч.* (73) (*особова назва):* а при то(м) были свєдоки наша рада вл҃(д)ка луцкии ѳєо(д҃)сии... а кнѕь андрѣи васильєвичь маршало(к) нашь (Острог, 1437 *Р* 136); а пры томъ были и того добрє свѣдомы люди добрыє: княз Иван Василєвич Курцєвич, а панъ Тихъно Кисєл (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Билъ намъ чоломъ окол(ь)ничый Смолєнъскій, намєстъникъ Лучина Городка, князь Олехно Василєвичъ Глазына (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васильєвичь, васильєвичь** 13 (1437 *Р* 136; 1445 *Р* 151; 1451 *Р* 156, 159; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *Р* 161; 1478 *AS* I, 75; 1482 *AS* I, 79, 80, 81 і т. ін.); **Василєвичъ, Василєвич** 11 (1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1475 *AS* I, 72; 1485—1500 *AS* I, 120; 1491 *AS* I, 95; 1496 *ПДВКА* 60; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1499 *РИБ* 776); **Васильєвичъ, Васильєвич** 9 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *AS* I, 44; 1461 *AS* I, 53; 1475 *AS* I, 69, 71; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1483 *AS* I, 82; 1494 BD II, 387); **васильєви(ч)** 2 (1446 *Р* 152; 1451 *ДГШХ*); **васи(л)єви(ч)** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *род. одн.* **Васильєвича** 9 (1446 *AS* III, 5; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1496 *BD* II, 405; *ПСВВ* 192 зв.; *ПЧФГ* 36; 1498 *BD* II, 412); **Василєвича** 6 (1488 *AS* I, 242; 1490 *AS* I, 92; 1495 *ВМБС;* 1496 *ОПВВД; ПЧФГ* 35; 1499 *АЛМ* 36); **Васи(л)єви(ч)** 1 (1451 *Р* 159); *дав. одн.* **Васильєвичоу** 8 (1446 *AS* III, 5; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1463 *AS* I, 56; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61; 1482 *AS* I, 79, 81; 1498 *BD* II, 409); **Василєвичу** 5 (1448 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 60; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1470 *AS* I, 65); **Васильєвичю** 2 (1461 *AS* I, 53; 1475 *AS* I, 70); *знах. одн.* **Васильєвича** (1475 *AS* I, 69); *ор. одн.* **Василиєвичомъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *наз. мн.* **Васильєвичи** 1 (1463 *AS* I, 55); **Василєвичи** 1 (1463 *AS* I, 54); **Василиєвичи** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ВАСИЛЬЄВЪ, ВАСИЛИЕВ, ВАСИЛИЄВЬ, ВАСИЛЮВЬ *прикм.* (7): А писалъ привильє сє поповичь болєстрашицкии имєнємь дєячковичь василювь сн҃ъ поповь кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *Р* 12); и оуставшє наши слоуги, пьтюль и брать єго пєтръ... та заплатили... пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашємоу, їоноу боуз... и дроугомоу їоноу, сн҃оу василїєвоу (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **василиєвь, василиев** 3 (1495 *BD* II, 68, 69; *Cost. S.* 193); **васильєвъ** 1 (1392 *Р* 46); **василювь** 1 (1366 *Р* 12); *дав. одн. ч.* **василїєвоу** (1495 *Cost. S.* 193); *знах. одн. ж.* **васи(л)єву** (1495 *ВМБС*).

Пор. **ВАСИЛЄИ, ВАСИЛИИ, ВАСИЛЇЄ, ВАСИЛЬ.**

ВАСИЛЬИ *див.* **ВАСИЛИИ.**

ВАСИЛЮВЬ *див.* **ВАСИЛЬЄВЪ.**

ВАСІАНЪ, ВАСЬЯНЪ *ч.* (3) (*особова назва, цсл.* Васиянъ, *гр.* Βασιανός): А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); и господинъ владыка Васіанъ печать свою прылoжилъ къ сєму моєму листу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы васья(н) коувѧ(з) а ключни(к) пє(ч)рскы андрони(к) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васьянъ, васья(н)** 2 (1401 *АкВАК* III, 2; 1498 *ЧІАФ*); **Васіанъ** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

ВАСІЛИА *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Василии, *гр.* Βασίλειος Василь: в лѣто ҂ѯ̃ В м҃ца сє(п) к҃и прѣстависѧ Васілиа москвічь ивановь сн҃ь всѧково (б. м. н., 1494 *ДБСН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васілиа** (1494 *ДБСН*).

Див. ще **ВАСИЛЄИ, ВАСИЛИИ, ВАСИЛЇЄ, ВАСИЛЬ.**

***ВАСЇЛЇИ** *див.* **ВАСИЛИИ.**

ВАСКА *ж.* (4) (*особова назва, пор.* Василиса): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... Иванко Лєвич... пан Щєфоул... и племєници их Армѧнка и Васка и Анна... по их доброи воли... продали свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 509); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє тоты истиннїи Тацѣ, дочка Пєтра Дръмана, и племєница єи Васка, дочка Настасїина... жаловали єсмы их особною нашєю милостію (б. м. н., 1499 *BD* II, 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васка** (1492 *BD* I, 509; 1499 *BD* II, 146, 166); *род. одн. зам. дав.* заплатих... пинѣзи... сєстри єго **Васкы** (1499 *BD* II, 147).

Див. ще **ВАСИЛКА, ВАСОУТКА.**

***ВАСКАНЪ** *ч.* (12) *(особова назва):* а иа то є(ст) вѣра... наши(х) боѧ(р) ... вѣра пана диєниша спаѳарѣ, вѣра пана васкана столника (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273); то и(м) вє(с) хота(р) а хотарни⟨ци⟩ были па(н) тадора васка(н) и па(н) ива(н) къцєлѣ(н) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); а на то є(ст) вѣра... бояръ наши(х), вѣра пана браєвича дворника... вѣра пана тадора васкана, вѣра пана тадора моики (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501).

ФОРМИ: *наз. одн.* **васка(н)** (1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 445); *род. одн.* **васкана** (1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 356; 1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 446, 454, 473, 496; 1454 *Cost.* II, 501).

ВАСКО *див.* **ВАСЬКО.**

***ВАСКОВИЧЬ** *ч.* (28) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... наши(х) бояръ, вѣра пана крьстѣ... вѣра пана тадора васковича (Сучава, 1443 *Cost.* II, 138); а тыи люди о(т)чичи мои на имѧ микоула ильѧ Юрєць... богда(н), васкови(ч)... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **васкови(ч)** (1448 *Cost.* II, 737; 1490 *Пам.*); *род. одн.* **васковича** 21 (1443 *ВАМ* 41; *Cost.* II, 120, 138; *ПГСММ;* 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 219; 1446 *Cost.* II, 238; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 317, 343, 365; 1453 *Cost.* II, 468 і т. ін.); **васкови(ч)** 4 (1443 *Cost.* II, 156; 1446 *Cost.* II, 241; 1448 *Cost.* II, 314, 324, 359); **васковичѧ** 1 (1446 *Cost.* II, 270); **! всковича** 1 (1448 *DIR* № 10 а).

ВАСКОВЦИ[1], **ВАСКОВЦЇИ, ВАШКОВЦИ, ВАСКООУЦИ** *мн.* (5) *(назва села на Буковині)* Вашківці: тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу... дали єсмы ємоу... села... на имѧ... полѧноу... и васковци оба коуты што ємоу далъ богданъ пере(д) нами (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); никто да несмѣєтъ ты(х) монастирски(х) люди... и о(т) васкооуци и о(т) блъгаре... соудити ани глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *наз.* **васковци, васкооуци** 2 (1431 *Cost.* I, 317; 1462 *Cost. D.* 10); **васковцїи** 1 (1435 *DIR«A»* 465); **Вашковци** 1 (1431 *Cost.* I, 317); *зам. род.* о(т) **васкооуци** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125).

***ВАСКОВЦИ**[2] *мн.* (1) *(назва села у Подільській землі):* а васковци стєцку воєводѣ о(т)писали єсмы к волоскои земли (Ланчиця, 1433 *P* 125).

ФОРМИ: *знах.* **васковци** (1433 *P* 125).

ВАСКОВЦЇИ *див.* **ВАСКОВЦИ**[1].

ВАСКОВЪ *див.* **ВАСЬКОВЪ.**

***ВАСКОВЫИ** *див.* **ВАСЬКОВЪ.**

***ВАСКОВЬЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* и с своеи дѣлници поступили ся есмо... Васковьци, къде Онацко сидѣлъ, а Опрѣловци и ставомъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *знах.* **Васковьци** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ВАСКООУЦИ *див.* **ВАСКОВЦИ**[1].

ВАСЛОУИ[1] *ч.* (59) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Васлуй: а на то єс(т) вѣра г(сд)вами вышеписанна(г) алєксандра воєводы... вѣра пана шербѣ о(т) васлуѧ (Сучава, 1423 *Cost.* I, 157); писаль шандроу кръжєвич, оу васлоуи (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 224).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Васлоуи** (1481 *BD* II, 358); *род. одн.* **васлоуѧ** (1423 *Cost.* I, 157; 1449 *Cost.* II, 385; 1487 *BD* I, 304); *знах. одн.* **Васлоуи** (1435 *Cost.* II, 682); *ор. одн.* **васлоуїмъ** (1449 *Cost.* II, 385); *місц. одн.* **оу васлоуи** 42 (1436 *ВАМ* 34; *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 52; 1446 *Cost.* II, 263; 1449 *Cost.* II, 744; 1452 *DIR«A»* 500; 1460 *BD* II, 274; 1465 *BD* I, 88; 1474 *РГС;* 1495 *ВАМ* 71; 1497 *BD* II, 103 і т. ін.); **оу Васлоую** 4 (1436 *Cost.* I, 476; 1454 *Cost.* II, 508; 1497 *BD* II, 113, 115); **оу васлоуя** 3 (1436 *ВАМ* 30; 1442 *Cost.* II, 101; 1443 *Cost.* II, 179); **! оу Баслоуи** 1 (1479 *BD* II, 337); **! оу вѣслоуи** 1 (1436 *Cost.* I, 460).

Див. ще ***ВАСЛОУИСКИИ** (васлоуискии тръгъ).

***ВАСЛОУИ**[2] *ч.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правоую... слоужбоу... дали єсмы ємоу оу нашеи земли... єдно село на васлоуи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290); тѣ(м) видѣвше єго, правою... слоу(ж)бою, до нас... дали и потврѣдили є(с)ми ємоу... села, на имѣ негоєщи... и оу(н)гоурѣни и мли(н), на васлоуѧ (Сучава, 1472 *Cost. D.* 26).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на васлоуя, васлоуѧ** 2 (1436 *Cost.* I, 475; 1472 *Cost. D.* 26); **на васлоуи** 1 (1429 *Cost.* I, 290).

***ВАСЛОУИСКИИ** *прикм.* (2) ◇ **васлоуискии тръгъ** (2) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Васлуй: сима пи(с) оу васлоуискомь тръгоу (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 516); тѣм мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... єдна пасика... на имѣ фѣрцина, пасика, оу васлуиского тръгоу хотари (Сучава, 1448 *Cost.* II, 359).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **васлуиского** (1448 *Cost.* II, 359); *місц. одн. ч.* **оу васлоуискомь** (1437 *Cost.* I, 516).

Пор. **ВАСЛОУИ**[1].

ВАСОУТКА *ж.* (6) *(особова назва, пор.* Василиса): тоє вѣсе щобы имъ оурикъ и женѣ єго, васютцѣ, и дѣтємъ ихъ... непороушено, николиже, на вѣкы (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); мы Стефан воєвода... знаменито чинимь... оже тота истинна Васоутка... жаловали єсмы єи особною нашею милостїю (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васоутка** (1481 *BD* I, 248; 1492 *BD* I, 509; 1498 *BD* II, 126); *дав. одн.* **Васоутци** 1 (1481 *BD* I, 248); **васютцѣ** 1 (1433 *Cost.* II, 594); *ор. одн.* **Васоуткою** (1480 *BD* II, 241).

Див. ще **ВАСИЛКА, ВАСКА.**

ВАСЫЛЫИ *див.* **ВАСИЛИИ.**

ВАСЬКО, ВАСКО, WASZKO *ч.* (73) *(особова назва, пор.* Василии): а при том были свѣдци, пан пєтръ неоря... пан васко кузмич (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а на то послуси влдка ларивунъ... друздъ кадолъфовичь васько кузмычь (Перемишль, 1366 *P* 12); мы кнзь фєдоръ данильєви(ч)... васко кирдѣєви(ч)... поручѧємсѧ по олєхна (Луцьк, 1388 *P* 42); A pa to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... Waszko Hołowenczicz, Jhnat krechowicz (Галич, 1413 *GL* 48); а писа васко грамати(к) оу со(ч)вѣ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); Сє мы панове Цєценєвъскыи: панъ Васко Цєценєвъскый, а пан Нѣмєць... продали єсмо имѣнье... на имѧ Цєценєвъци (Кременець, 1467 *AS* I, 63); приеждчалъ(и) (!) къ намъ земяне наши зъ володимерского повету Васко и Ивашко Гринковичи Болобаны (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Васко, васко** 52 (1361 *AGZ* 6; 1385 *P* 28; 1401 *P* 65; 1415 *P* 87; 1421 *P* 92; 1445 *СРК;* 1456 *ЭСФ;* 1467 *AS* I, 63; 1483 *Cost. S.* 121; 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **Васько, васько** 3 (1366 *P* 12; 1385 *P* 28; 1401 *АкВАК* III, 2); **Waszko** 1 (1413 *GL* 48); *род. одн.* **Васка** (1465 *BD* I, 88; 1467 *BD* I, 118; 1492 *BD* I, 509); *дав. одн.* **Васкоу** 2 (1491 *BD* I, 447; 1495 *БСКИ*); **Ваську** 2 (1443 *P* 145); **Васкови** 2 (1495 *BD* II, 40, 41); **васковѣ** 1 (1401 *P* 65); *знах. одн.* **Васка** (1430 *ГВКЛ* 7; 1491 *AS* I, 94; 1495 *ВК*); *ор. одн.* **Васкомъ** (1458 *Cost.* II, 814; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще **ВАСЮТА.**

ВАСЬКОВЪ, ВАСКОВЪ *прикм.* (7): а сталасѧ торгувлѧ межи добрыми людми... ажє пани хонька васковая дѧдьковича жєна... сама то вчинила (Перемишль, 1378 *P* 25—26); А по Васьковѣ животѣ хто попомъ оу свѧтого Ивана будєть, тоть по тому жь имаєть свѧтого Ивана землю держати (Городок, 1443 *P* 145); мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидошѧ прє(д) нами и перє(д) оусими нашими мо(л)давскыми бояре... васко... и юра шоури(н) васко(в)... и продали... села на имѣ зоубричанїи и... ванковцїи (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **васковь, васко(в)** 4 (1474 *РГС;* 1479 *Cost. S.* 98); **васьковъ** 1 (поч. XV ст. *P* 75); *місц. одн. ч.* **по васьковѣ** (1443 *P* 145); *наз. одн. ж.* **васковаи** (1378 *P* 25).

Пор. **ВАСЬКО.**

ВАСЬЯНЪ *див.* **ВАСІАНЪ.**

ВАСЮТА *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Василии): А при томъ были свѣдки нашарада вѣрная: владыка Луцкїй Ѳеодосей, панъ Иванъ Гулевичь, панъ Васюта Тептюковичъ...

панъ Дениско Мукосѣевичъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 18); А при томъ были свѣдки наша рада вѣрная владыка Луцкій Ѳеодосей... панъ Васюта Тептюковичъ (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Васюта** (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18).
Див. ще **ВАСЬКО.**
***ВАСЮТКА** *див.* **ВАСОУТКА.**
ВАТАМАНЪ, ВАТАМАНЬ, ВАТАМАН *ч.* (36) виборний сільський старшина, представник сільської общини на руському праві, тіун: тѣ(м) мы, видѣвши єго правою и вѣрную службою до на(с)... дали єсмы єму єдно сєло... кучуровъ гдє бы(л) ватама(н) гє(р)ма(н) (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); а пак ли бы ватама(н) албо рѦдцѦ рѣклъ абы єго оу сєлѣ нє было а во(н) маєтъ присѦ⟨ч⟩и ажъ того чоловѣка оу сє⟨лѣ⟩ нѣтъ (Галич, 1435 *Р* 134); мы... єсмы дали и потвърдили слоузѣ ... паноу тоадероу... сєло ризина гдє биль алекса ватамань (Ясси, 1495 *ПГВСР*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **ватаманъ, ватамань, ватамаи, ватама(н)** 20 (1422 *ДГОБ;* 1428 *Cost.* I, 233; 1435 *Р* 134; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *Cost.* II, 179; 1445 *DIR«A»* 483; 1454 *Cost.* II, 517; 1462 *Cost. D.* 11; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1495 *ПГВСР* і т. ін.); **отамо(н)** 12 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91 зв.); **вътъман(ъ)** 2 (1473 *ШКН* 165); *ор. одн.* **отамано(м)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *дав. мн.* **ватаманомъ** (1435 *Cost.* II, 692).
! WATHNYNU ⟨ВОТНИНУ⟩ (1): Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot vyesd, tedy oczicz toho sieła Pokosowczow sztho panu Mirosławv swoiv wathnynu prodał... y so staremy liudmy wiwył zemliu (Галич, 1413 *GL* 48).
Див. **ОТНИНА.**
! ВАОУКАРМА *див.* ***ВАВКАРМАНЪ.**
ВАХНО *ч.* (1) *(особова назва):* о(т) мѣстичовъ короткии павєлъ григорь павєлъ писарь панъ вахно танча алхатаръ (Львів, 1368 *Р* 16).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вахно** (1368 *Р* 16).
ВАЦЮТА *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣткы: кн⟨Ѧ⟩зь Иванъ Борисович ЗвѦгольскый... пан Фєдко Бобрыкович, войтъ луцкый Вацюта (Луцьк, 1461 *AS* I, 54).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Вацюта** (1461 *AS* I, 54).
***ВАШИЧИНЬСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Васічин *у Галицькій землі):* а сє Азъ па(н) петрашь староста галицкыи и снѦтинскы свѣдочю (!) то своимъ листомъ... ижє пришєдъ пєрєд мѦ васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борсничѦ о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *Р* 65).
ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **вашичиньскоую** (1401 *Р* 65).
WASZKO *див.* **ВАСЬКО.**
ВАШКОВЦИ *див.* **ВАСКОВЦИ**[1].
ВАШЪ *займ.* (199) **1.** *(множинний, вказує на те, що належить багатьом або стосується багатьох)* ваш (21): И тѣжь како вєлико вєсєлиласѦ єсть рада кролє(в)ства коли чєрєс (!) посрѣдокъ вашь то(т) то мистрѣ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А нє вєрнєтє ли, а ви аби єстє знали ажє... варє кто придєт от ваших людеи до нас, а ми возмєм ис них тоти наши пинѣзи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370); А коли панъ Пєтръ понялъ сєстриницу моу (!) у Крозахъ и я мовилъ пану Пєтру: тамъ въ имѣнєхъ вашихъ кривды вєликіи одъ сусѣдъ, поѣдь ты по тымъ имѣнємъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).
2. *(шанобливий, вказує на те, що належить або стосується однієї особи)* ваш (47): кто к намо принєсєть записо на г҃ тисѦчѣ тому мы дамы вашь листо што писано на д҃ тисѦчи (Сучава, 1388 *SL* 678—679); Brat wasz menszyy Welikyy kniaź Żykhimont czełom biet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); И такъ абы єстє знали ваша милость, бо исъ тымъ *вашымъ* посломъ и вєликого князя московъского посолъ до насъ прышолъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);
◇ ваша милость (130) *див.* **МИЛОСТЬ;** освичєность ваша (1) *див.* ***ОСВѢЦЄНОСТЬ.**
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вашъ, wasz** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 140, 142; 1493 *ОПВВ* 152; 1496 *ОПВВД; ОПСВВ* 61, 62; 1498 *BD* II, 409); *род. одн. ч., с.* **вашого** 4 (1496 *ОПВВД; ОПСВВ* 61; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447); **вашєго** 3 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1435 *Cost.* II, 682; 1436 *Cost.* II, 698); *дав. одн. ч.* **вашємоу** (1496 *ОПСВВ* 62); *знах. одн. ч.* **вашєго** 2 (1392—1393 *РФВ* 170, 171); **вашь** 2 (1388 *SL* 678; 1447—1492 *ЛКБВ*); **вашъ** 2 (1484 *ЯМ*); *ор. одн. ч., с.* **вашимъ, вашим** 5 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1475 *BD* II, 329, 336; 1496 *ОПСВВ* 61, 62; 1498 *BD* II, 409); **вашымъ, waszym** 4 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1496 *ОПВВД* 193; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447); **! ваша** 1 (1476 *BD* I, 211); *знах. одн. с.* **вашо** (1495 *ВМБС*); *наз. одн. ж.* **ваша** 39 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1435 *Cost.* II, 678, 682; 1475 *BD* II, 336; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1491 *AS* I, 94; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *BD* II, 403; *ПДВКА* 61; *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); **! вашє** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *род. одн. ж.* **вашей, waszey, ваше(и)** 25 (1388 *SL* 678; 1457 *Cost.* II, 810; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20, 21; 1496 *ПДВКА* 60, 61; *ПСВВ* 192, 192 зв., 193; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **вашое, waszoie** 21 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 141, 142; 1481 *BD* II, 364; 1492—1493 *ПВФЧ* 148; 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1494 *BD* II, 387; 1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); **вашой** 4 (1499 *BD* II, 449, 450); **вашєє** 2 (1496 *ПДВКА* 60; 1499 *BD* II, 449); **вашєѣ** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); *дав. одн. ж.* **вашєи, вашє(и), waszey, вашєі** 8 (1388 *SL* 678; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1435 *Cost.* II, 682; 1436 *Cost.* II, 698; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1475 *BD* II, 336; 1496 *ПДВКА* 60; *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 447, 449); **вашо(и), waszoy, waszoi** 8 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 140, 141; 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1496 *ПДВКА* 60); **waszoie** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); *знах. одн. ж.* **вашу, waszu** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1475 *BD* II, 336; 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1496 *ПДВКА* 61; 1499 *BD* II, 447); *ор. одн. ж.* **вашою, waszoiu** 5 (1494 *BD* II, 387, 388; 1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 447, 449); **вашєю** 2 (1496 *ПДВКА* 60, 61); *місц. одн. ж.* **оу вашєи** (1435 *Cost.* II, 694); *кл. ф.* **ваша, wasza** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1496 *BD* II, 403; *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 447, 448); *наз. мн.* **ваши** (1392—1393 *РФВ* 171; 1434 *Cost.* II, 675; 1475 *BD* II, 336; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1496 *ПСВВ* 192 зв.); *наз. мн. ч.* **вашы** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **waszy** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. мн.* **вашых** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1480—1484 *BD* II, 370); **вашы(х)** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *дав. мн.* **вашимъ** 3 (1392—1393 *РФВ* 170; 1434 *Cost.* II, 675; 1496 *ПДВКА* 61); **! вашѦм** 1 (1476 *BD* I, 212); **! вашѦ** 1 (1476 *BD* I, 212); *знах. мн. ч.* **ваши** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. мн.* **вашими** 2 (1484 *ЯМ;* 1447—1492 *ЛКБВ*); **вашы(ми)** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **waszymi** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *місц. мн.* **оу вашихъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); **waszych** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).
***ВБАЧИТИ** *дієсл. док.* (2) (що, чого) зважити (на що): И мы, вбачивши вѣрную службу его къ намъ, тое имѣніе на имя Микуличи дали есмо ему (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Мы Олєксандръ... великии кн⟨Ѧ⟩зь литовскии ... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨Ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ звѦгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).
ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **вбачивши** (1494 *АЛМ* 54; 1499 *AS* I, 117).
***ВБОГИИ** *див.* **УБОГЫИ.**
В ВЄРХ, УВЕРХЪ *присл.* (2) увєрх, вгору: Вєдаєм гораздо в границах и в соусєцствє до рєкоу Зєлвоу к Дєрєчиноу в низъ и в вєрх и тоє полє Малєєвскоє розъроблєно, на том хочєм заведши, присѦгноути (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); а Клиноватой нивє границу положилъ єсми уверхъ подлѣ малоє долины и замєжокъ малоє нивки, котораяж

посполито с Клиноватою (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

Пор. **ВЪ ВЄРХОУ.**

В ВѢКЫ, ВЪ ВѢКЫ, V WIKY, V WIEKY, ОУ ВѢКЫ, ОУ ВѢКИ *присл.* (24) навіки, назавжди: ана (!) продала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину оу вѣки (Перемишль, 1359 *Р* 10); A pokolie thy tho hraniczi... po kolie iemu toth woicziсz wiwil z starimy ludmy, po tolie pana Mirosławowo v wiky i dithy ioho i blizniy ioho (Галич, 1413 *GZ* 48); и да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу аріи и да има(т) оучастіє и съ онѣмы іоудєиє, єжъ възъпиша на га ха, кръ(в) єго на ни(х) и на чедѧ(х) (!) и(х), єже єсть и бѫде(т) въ вѣкы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

Див. ще ***ВѢКЪ, ДО ВЄКА, НАВѢКИ, НАВѢКЪ, ОУВѢКЪ.**

***ВГОРСКИИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

ВГОРУ, УГОРУ *прийм.* (2) *(з род.) (виражає просторові відношення — вказує на напрямок дії)* угору, уверх: а ведже мы по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали, а колы есмо проихалы черезъ лісъ Почапинский до долыни Кобелыка, вгору рички Згару, где насъ панъ Карпъ припроводылъ, указуючи одъколя грунтъ его починаетъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

***ВГОРЪСКИИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

***ВДАВНИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) за давністю втратити чинність, стати надто давнім: єстли бы сѧ таѧ ре(ч) такъ вда(в)нила, то(г)ды бы тоє дѣло мѣло вжо во оупокои бы(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп.* 3 *ос. одн. ж.* **єстли бы сѧ... вда(в)нила** (1495 *БСКИ*).

WDARITI *дієсл. док.* (3) (кого) ударити: I teź jestliby... wdaril tak, jakoby kriwi nerozlil, majet na nem wina byti wodłuh obyczaja naszoje ziemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 104—105).

ФОРМИ: *інф.* **wdariti** (1388 *ZPL* 106); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... wdaril** (1388 *ZPL* 104); *дієприкм. пас. мин. дав. одн. ч.* **wdarenomu** (1388 *ZPL* 104).

ВДЄЛАТИ *див.* **ОУДИЛАТИ.**

***ВДЄЛИТИ** *див.* ***УДЕЛИТИ.**

WDEN *див.* **ВЪ ДЄНЬ.**

ВДОВА *ж.* (9) удова: Розво(д) єсть межи лю(д)ми ка(к) моужєвє є(ст) глава а жоны и(м) по(д)даны а дроу(г)и оудовы волны прото мы оуставлѧємь моужомъ запи(с) ро(ч)ныи а оудовамъ за мєсть лѣ(т), а моужа(т)комъ за дѣсѧ(т) лѣ(т) (XV ст. *ВС* 33).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вдова** (XV ст. *ВС* 36); *дав. одн.* **оудовє** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *місц. одн.* **о оудовє** (XV ст. *ВС* 21; *СЯ* 9); *наз. мн.* **оудовы** (XV ст. *ВС* 33); *дав. мн.* **оудовамъ** (XV ст. *ВС* 33); *місц.* **о оудова(х)** (XV ст. *ВС* 8, 33).

***ВДОВИИ** *прикм.* (5) вдовин, вдовиний (1): О женє которои моужь умрєть а она на оу(до)въє(м) (XV ст. *СЯ* 9); в д о в и и с т о л е ц ъ (1) шестимісячний строк, на протязі якого вдова після смерті чоловіка не могла виходити заміж, щоб не втратити віна, яке він їй записав: и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего на вдов⟨ъ⟩емъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ за Юшка Можейковича (Троки, 1494 *РИБ* 560); с є д и т и н а в д о в и м с т о л ц ы (2) *див.* **СЄДИТИ**; с ѣ с т и н а о у д о в ь є м ъ с т о л ь ц и (1) *див.* **СЄСТИ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на вдовим** 2 (1454 *AS* III, 10); **на оудовьємъ, оу(до)въє(м)** 2 (XV ст. *СЯ* 9, 10); **на вдов⟨ъ⟩емъ** 1 (1494 *РИБ* 560).

Див. ще ***УДОВИНЫИ.**

ВДОЛОЖЬ *прийм.* (1) *(з род.) (виражає просторові відношення)* уздовж: а тако продалъ яко самъ дєржѧлъ и с нивами и сѣножатми і ставы и со лѣсы і з дубровами і с пасиками, со всѣми границѧми і вдоложь і пуперєкъ того існого сєла (Львів, 1400 *Р* 61).

ВДѢЛАТИ *див.* **ОУДИЛАТИ.**

***ВДѢЛЪ** *див.* ***ОУДѢЛЪ.**

ВДЯЧНО *присл.* (1) ◇ є с т ъ в д я ч н о (кому) хтось радий (чому): Тєжъ всказалъ к намъ ижъ єстъ ємоу вдячно да(л) намъ богъ сєсти на сто(л)цы о(т)ца нашого на о(т)чынє нашо(и) (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152).

ВЄ *див.* **ВЪ.**

***ВЄДАНІЄ** *див.* ***ВѢДАНИЄ.**

ВЄДАТИ [1] *див.* **ВѢДАТИ**[1].

***ВЄДАТИ** [2] *див.* **ВѢДАТИ**[2].

***ВЄДАТИ**[3] *див.* **ВѢДАТИ**[3].

***ВЄДЄТИ** *див.* **ВИДѢТИ.**

ВЄДЖЄ *спол.* (3) *(зв'язує сурядні речення)* **1.** *(протиставний)* а, але (1): ино мы послалы... до зємянъ Браславскихъ... также до бояръ Хмелныцкихъ... абы до насъ прыехалы... ведже оны не хотилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

2. *(протиставно-приєднувальний — у сполуч.* з а в е д ж е) однак, проте (1): Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ, прышовшы передъ насъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій ... покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича... и просилъ насъ, абы есмо ему тое потвердылы... ино мы послалы... до земянъ Браславскихъ... также до бояръ Хмелныцкыхъ... абы до насъ прыиехалы (!) и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся, ведже оны не хотилы... *а ведже* мы, по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

3. *(наслідковий)* отже (1): Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій... покладалъ передъ нами лыстъ... двораиъ нашихъ... што есмо имъ... велилы именя его... объихаты... и крывду его... розсудыты; ведже оны тое все учнылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ВЄДОМО *див.* **ВѢДОМО.**

***ВЄДОМОСТЬ** *ж.* (1) ◇ д о в є д о м о с т и (1) до відома: Про то Мы Александръ, або Витолдъ... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потомъ будучого веку людемъ, до которыхъ ведомости тотъ Нашъ листъ прыдетъ (Вільна, 1389 *РЕА* I, 26).

ФОРМИ: *род. одн.* **ведомости** (1389 *РЕА* I, 26).

***ВЄДОМЪ** *див.* ***ВѢДОМЪ.**

***ВЄДОМЫЙ** *прикм.* (1) точно встановлений, точно визначений: Иже из многы(х) соудовъ одна жалоба быває(т) розно соужена, прото мы хотѧчї имєти вєдомыи соудья (!) уставлѧємъ одинъ у краковъской зємлї, а дроу(г)и у соудомїрьскыи (!) нашь соудья имєєть быти (XV ст. *ВС* 12 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **ведомыи** (XV ст. *ВС* 12 зв.).

ВЄДРО *с.* (52) *(міра місткості)* відро: ива(н) окоуличь даєть из очины двѣ вєдрѣ мєдоу из новича трєтєє (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); къ Житомироу сєло Крошнѧ а в томъ сєлє данъникo(в) три а дани дають колодоу мєдоу бє(з) двоу вєдє(р) а два вєдра мєдоу залєгло на поустовъско(и) зємли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); А поведалъ намъ, штож дей с них одна служъба, а дани они дают двадцать ведер меду и чотыры ведра (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вєдро** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *род. одн.* **вєдра** (бл. 1458 *Р* 167; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1496 *АЛРГ* 69, 71); *знах. одн.* **вєдро** (бл. 1458 *Р* 167; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93, 93 зв.; 1496 *АЛРГ* 69); *наз. мн.* **вєдра** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93, 93 зв.); **вєдры** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. мн.* **ведер, вєдє(р)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв., 93, 93 зв., 94; 1496 *АЛРГ* 71); *знах. мн.* **вєдра** 2 (бл. 1458 *Р* 167; бл. 1471 *ЛКЗ* 93); **вєдры** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); *наз. дв.* **вєдрє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *знах. дв.* **вєдрє** 6 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93, 93 зв.; 1493 *АЛРГ* 56); **вєдрѣ** 5 (бл. 1458 *Р* 167).

ВЕЖГАЙЛО *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Visgailas): Пысанъ у Вылни, мая двадцать первого дня, индыкта девятого. Вежгайло Діякъ, рука (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вежгайло** (1431 *ГВКЛ* 9).

ВЄЗДЄ *присл.* (11) скрізь, всюди: Тѣм мы видѣвше правоую и вѣриоую и(х) слоужбоу до на(с)... **дали єсми**

н(м) обомъ посполно оу нашеи земли оу молдавскои, на милѣтинѣ, селище... съ великы(м) гаемъ що є(ст) бли(з) милѣтина и съ въсѣмъ трънїє(м) що соу(т) близко милѣтина и на поли боу(д) где оу томъ хотари везде (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); А також крал его милость и кнѧз великїи литовскїи да имают лишити коупцем нашим, везде по землѧх и панством их, абы ходили и торговали слободно и доброволно (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

***ВЄЗТИ** *дієсл. недок.* (3) (що) везти: umerłoho ot mesta do mesta... wezliby czerez myta, niczoho na nich myta ne majet brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а с того млына тєжъ на городъ жито везоуть (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **везоуть** (XV ст. *ИК*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by... wez** (1388 *ZPL* 105); *3 ос. мн.* **wezliby** (1388 *ZPL* 105).

Див. ще **ПОВЄЗТИ, *ПРИВЄЗТИ.**

***ВЄКЪ** *див.* ***ВѢКЪ.**

! ВЄКЫИ *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1].

***ВЕЛАВСКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва)*: Мы Александро Володимеровичъ пожаловали есмо н(а) то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам з слугами службы служити а поплатовъ платити (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Вела(в)ского** (1450 *ЗНТШ* XI, 7).

***ВЕЛБИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: мы великиї кнзь швїтрикга(л) Свѣдомо чинимъ... иже дали єсмо и запїсали ленькови зарубичю таѧ села в луцкої земли олыку на рєцѣ олыцѣ... А велбичи (Житомир, 1433 *Р* 126).

ФОРМИ: *знах.* **велбичи** (1433 *Р* 126).

***ВЄЛЄБНОСТЬ** *ж.* (1) (*стч.* velebnost, *стп.* wielebność) *(у сполуч. з присвійним займенником — титул)* достойність: мы романь воевода... чинимо знаменито... оже... панъ дидрихъ боучаскыи... прїѧлъ мѧ къ его велебности въ мѧсто сына (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *дав. одн.* **велебности** (1448 *Cost.* II, 305).

ВЄЛЄБНЫИ *прикм.* (31) (*стч.* velebný, *стп.* wielebny) **1.** *(шанобливий епітет)* достойний (29): Божїєю милостию мы кроль казимир... король велебныи... явно повѣдают (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А на то дали єсмы грамоту нашю и печать привѣсѣли велебного кнѧзъства нашего (Бохур, 1377 *Р* 24); а дан(н) сеи листъ через руки велѣбно(г) мужа донина подканслѣрего кролевства ⟨по⟩лско(г) пробоща (с)втого ⟨флорїѧ⟩на предъ краковомъ (Медика, 1415 *Р* 87); мы Өеоктисть, митрополит молдавскїи... явно чиним... аже мы слюбоуемь... велебному Казимирови, королеви полскомоу (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289).

2. *(у знач. іменника)* достойник (2): мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м) то... ис ты (!) велебными што с на(м) у то(т) ча(с) сѣдили иже пришедши пред на(с)... пани махна узвертовская и отступила узвартова панѣ яхнѣ кыинскои (Львів, 1414 *Р* 85).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **велєбныи** 4 (1361 *AGZ* 6; 1388 *Р* 39; 1400 *Cost.* II, 619); **! веле** 1 (1377 *Р* 23); *род. одн. ч., с.* **велебного** 4 (1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 24; 1395 *Cost.* II, 611; 1400 *Cost.* II, 617); **велѣбно(г)** 1 (1415 *Р* 87); *дав. одн. ч.* **велебному, велебномоу, велебно(м)** (1388 *Р* 40; 1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 613; 1400 *Cost.* II, 619; 1403 *ДГМ;* 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *Cost.* II, 650; 1435 *Cost.* II, 689; 1462 *BD* II, 289 і т. ін.); *дав. одн. ж.* **велебиої** 4 (1388 *Р* 40; *SL* 678; 1395 *Cost.* II, 612); **вѣлебної** 1 (1393 *Cost.* II, 607); *род. мн.* **велебныхъ** (1414 *Р* 85); *ор. мн.* **велебными** (1414 *Р* 85).

ВЄЛЄИ *див.* **ВЄЛѢ.**

ВЄЛЄМОЖНЫ *див.* **ВЄЛМОЖНЫИ.**

***ВЄЛЄМУЖНИИ** *див.* **ВЄЛМОЖНЫИ.**

ВЄЛЄМѪЖНІИ *див.* **ВЄЛМОЖНЫИ.**

***ВЄЛЄТИ** *див.* ***ВЄЛѢТИ.**

ВЄЛИ *див.* **ВЄЛѢ.**

!ВЄЛИВЫХ *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1].

***ВЄЛИКАЯ ИВНИЦЯ** *ж.* (2) *(назва річки у Київській землі)*: тоє сѣѣ(т)чили два братеники... покоуль есть г(с)дрѧ наше(г) тоули(н)скоє земли... а о(т) калинова коуста по великоую ивницю (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *знах. одн.* **великоую ивницю** (бл. 1458 *Р* 167); *ор. одн.* **великою ивницею** (бл. 1458 *Р* 167).

***ВЄЛИКАЯ ФРОУМОАСА** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: И єщї єсмо дали... монастир⟨оу⟩... бранищю... починши от верх Никида... на оустие Велико⟨и⟩ Фроумоаси, та Великою Фроумоасою гори до роунка, що ест на верх Великои Фроумоаси (Сучава, 1491 *BD* I,473).

ФОРМИ: *род. одн.* **Великои Фроумоаси, Велико⟨и⟩ Фроумоаси** (1491 *BD* I, 473); *ор. одн.* **Великою Фроумоасою** (1491 *BD* I, 473).

***ВЄЛИКАѦ СОУХА** *ж.* (4) *(назва річки на Буковині)*: и дали и похилили и потве(р)дили єсмо того село на имѣ щи(л)биканїи оу стоуденои топлици на великои соухи и соуха великаѦ о(т) оустїѦ до самого ве(р)ха (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соуха великаѦ** (1488 *ДГСВМЩ*); *місц. одн.* **на великои соухи** (1488 *ДГСВМЩ*).

Див. ще ***СОУХА ВЄЛИКАѦ, *СУХАЯ.**

ВЄЛИКИЙ[1]**, ВЄЛИКЇИ, ВЄЛІКІИ, ВЄЛИКЫИ, ВЄЛИКИИ, ВЄЛИКИ, ВЄЛИКЫ** *прикм.* (1069) **1.** *(який визначається за розміром)* великий, значний (47): Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... со всякими пожытками прыдаемо; к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе, грани Теременьское и отъ того копъца къ великому копъцу Грицевы могилы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); а хотарь ти(м) село(м)... долоу потокомь до тазлова... до великы бродъ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); А потолѧ заѣхали имъ по колтовецкоє перехрестьє а по великоую могилу (Зудечів, 1411 *Р* 79); и о(т)рѣчи (!) колочина прѦмо поперекъ полѦ болохова али жь до великои рѣки днѣстра (Ланчиця, 1433 *Р* 125); а хота(р) тои поустини на верхъ долины... на могилоу великою (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); я... границу есми положилъ Плоской ниве... межею великою по конецъ Вздвиженское нивы (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); а боудѣтъ ли до(ч)ка старостїна а имєніе великоє тогды сто griве(н) братїє єи мѣюти (!) дати за вѣно (XV ст. *ВС* 35 зв.); у hranycіu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy... u *wełykiiu* sosnu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

В е л и к а я Д о л и н а (3) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: А хотаръ тои поустыни почєншє от Великои Долины прости чєрєс поле на трънїє (Сучава, 1438 *DBAc* 27); а хотаръ... є(ст)... попрѦкъ чере(с) полѦ та чере(с) великою долиноу (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); в е л и к и и д и л (1) *(назва вершини у Молдавському князівстві)*: Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почьнши ис верха от берєгъ Брълада... та чєрєс ровню на великы дил (Бирлад, 1495 *BD* II, 63); в е л и к а я д о р о г а (10), д о р о г а в е л и к а я (2) битий шлях, тракт: а хотаръ ємоу... на дорогоу на великоую гори дорогою онъ до ворловои могилы (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 27); почєншє хотаръ тому селу, почєнши о(т) великои дорогѣ (!) со(ч)въскои... прости долиною долоу до панкова става (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); и я... границу єсми положилъ Плоскои ниве подле дороги великое (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Y hranycіu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy (Тришин, 1500 *ДПЖН*); в е л и к ы и д р у м ъ (2) битий шлях, тракт: а хотаръ тѦмъ сєломъ да є(ст) о(т) великыи друмъ... право на дѦлъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); в е л и к и и л о у г ъ (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: ино оу том оуставши слоуга наш Михоул Боузат и привел оуси свои околни межїаши, ино они єщє знали и свєдєтєлство-

вали о том, аже загоубил слоуга нашъ Михоулъ Боузат своа привилїа... коли пришли Алибєг и брат єго Скендєрьбєг и съ Цапалоушєм та поплєнили наша зємлѣ до поуд вєликую лоугоу (Сучава, 1481 *BD* I, 258); вєликии мохъ (2) *(назва місцевості в Київській землі)*: а ло(в)ко(в)скою дорогою по великии мохъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); вєликїи поут (4) битий шлях, тракт: а хотарь ти(м) сєло(м)... на поуть могила ⟨и чрѣзь⟩ тазло(в) на вєликы пꙖ(т) (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); а хотарь монастироу о(т) воронє(ц) почє(н)ши о(т) мо(л)довоу о(т) проти(в) воронєца гдє падає(т) оу мо(л)дови та о(т)толѣ поутє(м) до гдє оупадає(т) оу вєликїи поу(т) на копаноую могилоу (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); вєликая роуда (6) *(назва місцевості в Київській землі)*: а о(т) кодє(н)скоє дороги по(дъ) кодню по вєликоую роудоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168); кръница вєликаꙗ (1) *див.* **КРѢНИЦА**.

2. *(який проявляється за силою, ступенем вияву)* великий (24): Też jestliby... niekotoryj pripużonyj welikoju potrebiznoju, czasu nocznoho wołałby, a jestliby... jemu ku pomożeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused, ... tridcat szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а прото яко и пєрвѣи тако и тыми листы ва(с) рада короуны жаданьє(м) велики(м) проси (!)... яко з вєликоє с цѣлоє приязни дооуѳаньємъ рада короуны васъ тѣжь приимє всꙗкоє чти ва(м) яко сами собѣ зыча (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); прото(ж) ни єди(н) на(ш) оурѣ(д)ни(к) щобы сѣ нє смѣль покоусити(с) оузѣти мыто о(т) ты(х) вышеписани(х) возовь, при нашеи вєликоє казни (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508—509); Прїгожаєтсꙗ частокро(т) и(ж) из наши(х) зємлꙗ(н) нє о(т)быває(т) своєи чти чинꙗтсꙗ разбоиниїци и своєю доброю волєю а оу на(ш) у вєлїкы(н) гнѣвъ оупадаю(т) (XV ст. *ВС* 28—28 зв.); Алє хочоумъ єго миловати и оу чти *(в ориг.* чти.— *Прим. вид.)* и оу великои ласцѣ дєржати (Сучава, 1460 *BD* II, 270).

3. *(за значенням)* великий, важливий (26): Też ustawilijeśmo, iż żadin... nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani... tolko o welikoj reczi (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); Мы кнзь Сємєнъ... О(з)на(ї)моуємо... И(ж) мы дєи змилова(в)шисꙗ Нод(!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єрємиєю Ша(ш)ко(м) Котороu На(м)ъ Вєликїє оуслоуги своє И ко(ш)то(м) нємали(м) о(т)дає(м) (!) (Прилуки, 1459 *Р* 171); Писал Костє въ Соучавѣ, въ свꙗтїи вєликїи дєнъ Пасхи (Сучава, 1488 *BD* I, 349);

вєликая марториꙗ (26) урочисте свідчення: а на то є(ст) вєликаꙗ марториꙗ нашєго г(сд)ва, вишеписанного стєфана воєводи (Сучава, 1460 *Cost. S.* 34); а на то є(ст) вєликаа мартоурїꙗ, са(м) г(сд)вом и, вышеписанныи стєфана воєводы, и прѣвъзлюблєнни(х) сно(в) г(сд)вами (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); вєликая пєчать (4), пєчать вєликая (6) велика печать молдавського воєводи: а н⟨а⟩ крѣпость тому и на памꙗть вєлѣлъ єсмо нашю пєчать вєликую привѣсити (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); А къ сєму нашєму листу на крѣпость казали єсмо нашу печать великую привѣсити (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Ино єсми оучынилъ мой листъ твоєй милости и подъ вєликою нашою печатью (б. м. н., 1496 *BD* II, 402); вєликоє потвєржєнїє (4) урочисте підтвердження: на крѣпость томоу и на вєликоє и на вѣчноє потвєржєнїє вєлѣли єсмы нашоу пєчать вєликоую привѣсити к сємоу листоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); а на крѣпость тому всємоу выше писанномоу и на вєликоє потврьж(д)єнїє вѣчноє вєлѣли єсмо привѣсити нашоу пєчать к сємоу листоу нашєму (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); вєликоє привилиє (4), привилїє вєликоє (2) **а)** документ з великою печаткою власника, що стверджує право власності (на що) (4): а мы имає(м) то(г)ды потвердити вєликы(м) привилиє(м) по(д)лоу(г) справє(д)ливости и зє(м)ли нашеи обычаꙗ (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); и жаловали нам, аже привилїє вєликоє, що имал влъча батърєскоула от дѣда нашєго... а тота привилїє а они загоубили, коли пришли тоурци (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175); **б)** документ з великою печаткою власника про надання пільг (на що) (2): мы пєтрѣ воєвода... знамєнито чиним... ожє пришли пєрєд насъ наши приꙗтєлєвє, боургарє ливовскїи, и принєсли вєликоє привилиє... и просили нас, абыхом имь мыта полєхчили (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє пришли пєрєд нас наши прїꙗтєлєвє... и принєсли привилїє вєликоє... и просили нас абыхом имь мыта полєхчили (Сучава, 1460 *BD* II, 272); вєлїкыє рокы (1), рокы вєлїкиє (2) сесія судів вищої інстанції за участю короля або вищих достойників: а єстьли жє сꙗ ємоу нє поздоровить тогды чєтвєртыи можє(т) отложить... на вєлїкї(х) роковъ пєрвоє маєть о(т)ложить правою нємоцью а на малы(х) одно простою нємоцью (XV ст. *СЯ* 40); вєлїкый соим (2) *(загальнодержавний з'їзд)* великий сойм: Головныи пановѣ зємль наши(х) на вєлїкы(х) соимє(х) сєдаю(т) о(т) на(с) на соудѣ(х) (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

4. *(значний за кількістю)* великий, чималий (17): и тако(ж) оу ты(х) вышеписанны(х) сє(л) да сꙗ нє оумѣшаю(т) соу(д)ци о(т) я(с)... ни глобы брати ни трєпєтину (!) ни о котороu винѣ ни о вєликои ни о малои (Побрата, 1448 *ДГПР*); Жаловаласꙗ пани Василєваꙗ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнꙗ своєго Зєлви за мост пєрєходєчи, сєножати косит и попасю пасет... бъчолы дєроут и шкоды вєликиє чинꙗт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); прїгожаєтсꙗ такымъ дѣтємъ оу моло(до)стї частокро(т) свою дѣ(л)нїцю истратїть а тако(ж) о(т) обою стороноу бывають нє(до)ста(т)кы вєлїкыи (XV ст. *ВС* 28); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... повєдаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ... великого князя московъского, што жъ онъ... люди свои моцно вослалъ оу вашу зємлю и шкоды вамъ *вєликии* подєлалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

5. *(який має широку славу, популярність)* славетний (5): Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830 (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); мы Стєфань воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидє прꙗд нами... митрополит сочавскїи кир Ѳєоктисть... съ произволєнїєм въсꙗх наших вєликих монастирєи молдавских... и продал нашєму вѣрномоу паноу Тадороу Проданоу... одно сєло митрополскоє (Сучава, 1464 *BD* I, 83).

6. *(який належить до привілейованих верств суспільства)* великий, знатний (7): рома(н) воєво(д)... г(с)п(д)рь зємли мо(л)давскои, пишє(м) прїꙗтєли(м) (!) наши(м) мылимъ су(д)цємъ и шо(л)тузу и пръгарє(м) и оуси(м) купцє(м) вєлыкы(м) и малы(м) (Баків, 1447 *Cost.* II, 731—732); Оурꙗ(д) шє(л)тїискїи пано(м) оу слоу(ж)бѣ є(ст) оужїто(ч)но а длꙗ то(г) вѣлїкыи пановѣ добывають собѣ шьтїсо(в) (XV ст. *ВС* 32); мы Стєфанъ воєвода... вызнавамы... каждомоу добромоу, и доуховномоу и свєцкомоу, и вєликомоу и маломоу (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

7. *(який має значну силу)* могутній (1): Вѣдомо даємъ нашєму бра(т) ажь єсмь сѣлъ на столѣ вєликого црства (б. м. н., п. 1393 *Р* 48);

вєликоє княжєнїє (1) велике князівство: а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м) пєчє(р)скимъ Ста(р)цомъ и братїи нашєго патрїа(р)шєского благословєнїꙗ, а вєликн(х) Господарєй Свои(х) владѣющи(х) вєлики(м) княжєнїє(м) роускимъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*); вєликоє князство (5), князьство вєликоє (4) велике князівство: А на потвєржєнїє тому листови вєлѣли єсми привѣсити печат нашєго великаго князства (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); видєлосє намъ и паномъ радє нашо(и) штожъ по всєму вєликомоу кня(з)ствоу нигдє па(н)скии моужыки лововъ своихъ нє мають (Вільна, 1499 *ВФ*).

8. *(який виступає у складі титулу)* великий (43): исталосꙗ подъ дєржавою вєликого кролꙗ краксвьского кази-

мира (Львів, 1370 *Р* 18); Вѣликии коро(л) влодиславъ Бѣ мл(с)ти польски... знаємо чинимъ аже... данило дажбогови(ч)... послужилъ намъ и оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбу (Краків, 1394 *Р* 53—54); А при том был вєликого королꙗ зємꙗнин пан Мишко Глоускій (Острог, 1463 *AS* I, 56); А с нами в тот часъ были... дворяне гдря нашего великого короля Александра (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Божью милостію и господара нашого здоровьемъ великого короля Александра, мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль. 1500 *АСД* II, № 4);

вєликыи вистꙗрникъ (5) головний скарбник у Молдавському князівстві: сє азъ... пань Игнатїє, рєком‹ь›и Юга, вєликыи вистꙗрникь Іоанна Стефана воєводы... дали єсмы трои двєри от дамаскы чръвєнои съ златом, и єдинь покровєць (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Боꙗрїи аноумє: Тъоутоул вєл логофът... Болдоур вєл. вист. (Сучава, 1491 *BD* I, 464); вєликии дворникъ (1), дворникъ вєликии (1) придворний чин у Молдавському князівстві: а на то є(ст) вѣра... бояръ наши(х), вѣра пана оны дворника великого и вѣра пана маноила (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300); вєликаꙗ кнꙗгини (3), кнꙗгини вєликаꙗ (2) велика княгиня: Кн‹ꙗ›г‹и›ни вєликаꙗ правил(а) (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); a newestee (!) naszoy welikoy knehini Julianie prysiahł po żywote brata naszeho Welikoho Kniazia Witowta boronity ieie (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); и тако(ж) даємь и потвєржаємь матери нашеи, вєликои кнꙗгини (*в ориг.* кнꙗшни.— *Прим. вид.*) марїи... сєрєцкїи торгь и с мыто(м) (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); коли похочеть Стефанъ воєвода, або... кого всхочеть своихъ пословъ послати до свата своєго вєликого князя Ивана Васильєвича навєдити здоровья дочки своєє вєликоє кнꙗгини и внука своєго, абыхмо єго посломъ давали добровольноє проєханьє чєрєзъ нашу зємлю до Москвы и отъ толь засяя до єго зємли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); вєликии кнꙗзь (190), кнꙗзь вєликии (57) великий князь: А повєлѣньємь блговѣрнаго ї хр(с)толюбиваго кнꙗзꙗ вєликого(ф) (!) михаїла кєдиминовича (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Александеръ... король польскїй, великїи князь Литовскїй... Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его услышитъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); мы вєликый кнꙗзь Швитрикайло олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь потьвєрьдили брата нашого єсмо даньє королꙗ Владислава свꙗтому Ивану цєркви и попу Ваську Ивановъскомоу (Городок, 1443 *Р* 144—145); мы великии князь Швитрикгал литовскии, рускии и иных. Чинимъ знамєнито... Дали єсмо... владицѣ орменьскому под Луцкомъ, село... на имя Цѣпорово (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); ‹а› кто боудєтъ намъ нєпрїꙗтел, тот и кнꙗзю вєликомоу нє прїꙗтєлъ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); мы вєликии кнзь швитрикаило олкєрдови(ч) чыни(м) знамєнито симъ нашы(м) листо(м) и даємъ вѣдати каждомоу добромоу хто нань оузрить (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); Тымже обичаєм и мы оудилали... видѣчи и знаючи ласкоу и доброволєніє наяснѣишаго кнꙗзꙗ пана Казимира, кролѣ полского и вєликого кнꙗзꙗ литовского... (Коломия, 1485 *BD* II, 371); Казимиръ... король Польскїй, великїй князь Литовскїй... Чинимъ знамєнито и даемъ вѣдати... Симъ нашимъ листомъ... хто на нею (!) узритъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); Ja Fedko Janusz(k)owicz Pysar Wełykoho Kniazia Alexandra namisnyk Zyzmorski szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka mełnyckoho pana nemiry hrymayłowycza (Тришин, 1500 *ДПЖН*); вєликии логофѣтъ (2), логофєтъ вєликии (1) (*великий канцлер у Молдавському князівстві*): а на болшєє потвърж(д)єниє том(у) въсєму вышєписанному вєлѣли єсми нашєму вѣрному пану симѣ логоѳєту вєликому писати и прївѣсити нашу пєчатъ к сєму листу нашєму (Сучава, 1443 *Cost.* II, 180); Боꙗрїи аноумє: Тъоутоул вєл. (!) логофът, Доума, Гангоур (Сучава, 1491 *BD* I, 464); вєликии панъ (2), панъ вєликии (5) (*великий феодал у Молдавському князівстві*) великий боярин: але коли тыми часы оусхочє(м) поєхати пєрє(д) нашего милостивого пана приєхати, а на(ш) наяснєишїи и милостивыи па(н) имає(т) на(с) глєитовати своими чотырми вєликими паны и радцами и(с) короуны (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); а мы подлоуг прозбы кролѣ єго милость... и за тым и паноув наших, вєликых и малых, а мы єсмы простили пана Михаила логоѳета (Сучава, 1468 *BD* II, 305—306); вєликий постєлникъ (2) придворний чин у Молдавському князівстві: Боꙗрїи аноумє: Тъоутоул вєл. логофът... Єримиє вєл. пост. (Сучава, 1491 *BD* I, 464); вєликии спатар (1) командуючий військами у Молдавському князівстві: Боꙗрїи аноумє Тъоутоул вел. логофът... Кльнъоу вєл. спат. (Сучава, 1491 *BD* I, 453); бояринъ вєликии (509), вєликии ‹болѣринъ› (1) *див.* **БОЯРИНЪ**; посолъ вєликии (1) *див.* **ПОСОЛЪ;**

(*який вживається як епітет до імені святого*) великий (5): лѣ 6974 княини(!) олена вышила сии вздоухъ вєликомоу архистратигоу михаілоу (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128); Я, Андрей Александровичъ... державца кіевскій на тот часъ што гдрь нашъ король его млсть далъ игумену и старцом стого великого Николы мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли Плоскую а Клиноватую и листъ свой на то им его млсть далъ (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); пса(н) оу стго великого чю(до)творца николы в манастыри оу поусты(н)цє (Пустинка, 1499, *ПИ* № 3);

◇ от вєликаи до мала (1), от мала до вєлика (1) від малого до великого, поголовно: Мы пє(т)ро воєво(да)... и с наши(м) митрополито(м) ки(р) Ѳєктисто(м) и съ всꙗми паны о(т) велика даже и до мала радили єсмы... о оутиснєнїє и погибєли зємли нашєи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... глєитоуємь сим нашим... глєитом наших вирных и почтєных боꙗрь... и оусы их слоугь, от мала до вєлика (Сучава, 1468 *BD* II, 305); вєлїкая полща (2) (*назва історичної області Польщі*) Великопольща: Зємьскыи пїсари во всє(х) зємлꙗ(х) королѣвъства нашєго во вєлїкои по(л)щє в їира(д)зю (!) влан ѣчицє коуявѣ оу добрынї за запи(с) имєю(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи за одноу жалобоу за пїсанѫ вєньци нєтъ одинъ гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43 зв.); вєлїкє польско (1) (*назва історичної області Польщі*) Великопольща: такожє кєды коли бы сꙗ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)кому на далєкиѣ стороны, далєи кракова, далєи вєликого польска, ку нємъцємъ и ку крижєвникомъ... тогды мы имамы помагати подлугу (!) всєѣ нашєѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); вєликыи постъ (7) (*назва релігійного обряду, також календарна дата*) великий піст: писанъ листъ оу соучавѣ, вєликого поста пꙗтоѣ нєдѣли (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); а то сꙗ дѣяло и дано оу вовѣ (!) оу пꙗтокъ пꙗтоѣ нєдѣлѣ оу вєликомъ постѣ (Львів, 1421 *Р* 94); а почати имъ тыє ко(р)чмы варити на рокъ на мꙗсныє запоусты вєликого поста какъ трєти(и) годъ вы(и)дєть пє(р)воє ихъ коупли (Краків, 1489 *АКВ*); жаловати вєликою жалобою (2) *див.* **ЖАЛОВАТИ**[3]; запусты вєликі (1) *див.* ***ЗАПУСТЫ**; от малыхъ и до вєликыхъ (1) *див.* ***МАЛЫЙ**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вєликий, вєликїи, вєлики(и), вєликии, вєлїкїи, welikiy** 109 (1356 *Р* 30; 1388 *ZPL* 103; 1394 *Р* 53; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1427 *Р* 109; 1437 *Р* 136; 1446 *AS* I, 42; 1487 *AS* I, 87; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *АЛМ* 38 і т. ін.); **вєликыи** 12 (1366 *Р* 14; 1386 *Р* 33; 1398 *ЗЛЕІК*; 1434 *Р* 128; 1435 *Cost.* II, 691; 1438 *Р* 138; 1443 *Р* 144; 1446 *ПГСПМР;* 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211); **велики**

8 (1392 *Cost.* I, 7; 1393 *Cost.* I, 13; 1398 *P* 58; 1438 *P* 140; 1442 *Cost.* II, 717; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1447—1492 *ЛКБВ*); **вєликы** 5 (1400 *Cost.* I, 37; 1448 *Cost.* II, 306; 1467 *BD* II, 297; 1476 *BD* I, 216; 1498 *BD* I, 128); **wełyki** 2 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); *ск. н.* **вел.** 6 (1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн. ч., с.* **великого** 119 (бл. 1350 *P* 8; 1370 *P* 18; 1392—1393 *РФВ* 170; 1421 *Cost.* I, 142; 1435 *P* 133; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* I, 66; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV,158; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **великаго** 9 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1442 *Cost.* II, 97; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 66; 1476 *BD* I, 215, 217; 1488 *ДГСВМЩ*; 1496 *BD* II, 89; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1499 *АСД* VI, 3); **велика** 2 (1456 *ЭСФ;* 1468 *BD* II, 305); **велыкого, Wełykoho** 3 (1430 *ГВКЛ* 7; 1500 *ДПЖН*); **! велыкою** 2 (1481 *BD* I, 258); **! великои** 1 (1479 *BD* I, 221); *дав. одн. ч., с.* **великому, великомоу, welikomu** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1386 *P* 30; 1388 *P* 39; 1401 *P* 64; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1442 *Cost.* II, 716; 1462 *BD* II, 289; 1475 *AS* I, 70; 1488 *AS* I, 241; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **великїи, великии** 5 (бл. 1458 *P* 167; 1488 *BD* I, 348, 349; 1490 *ДГСХМ*); **великы** 2 (1400 *Cost.* I, 37; 1495 *BD* II, 63); **великыи, велїкы(и)** 2 (1446 *ПГСПМР*; XV ст. *ВС* 28); **велики** 1 (1453 *Cost.* II, 445); **! велі(ки)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); **вели(к)** 1 (1491 *Cost. S.* 157); *ор. одн. ч., с.* **великимъ, велики(м), великим** 16 (1442 *Cost.* II, 716; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1445 *Cost.* II, 725; 1447 *АкЗР* I, 60; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1481 *ГПМ*; 1488 *AS* I, 242; 1496 *ОПСВВ;* 1498 *АЛМ* 169; *BD* II, 410; 1499 *BD* II 448 і т. ін.); **великы(м), великым** 3 (1443 *Cost.* II, 144; 1452 *Cost.* II, 422; 1499 *BD* II, 419); *зам. род. ч.* до поуд **великою** логоу 1 (1481 *BD* I, 258); *місц. одн. ч., с.* **на (о, при, оу) великом, велико(м), великомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1421 *P* 94; 1438 *P* 140; 1446 *P* 154; 1451 *ДГШХ;* 1453 *Cost.* II, 492; 1470 *BD* I, 140; 1491 *BD* I, 456; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); *кл. ф. одн. ч.* **великии** (1444 *AS* I, 42); *наз. одн. с.* **великоє** 5 (1408 *АкЮЗР* I, 6; XV ст. *ВС* 35 зв., 36; 1447 *Cost.* II, 288); **вѣликоє** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); *знах. одн. с.* **великоє** 25 (1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Cost.* II, 653; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost* II, 517; 1456 *Cost.* II, 788; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 272; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140, 141; 1493 *Cost. S.* 175 і т. ін.); **! великою** 1 (1466 *BD* I, 95); *наз. одн. ж.* **велика** 15 (1462 *BD* I, 52; 1463 *BD* I, 74; 1466 *BD* I, 113; 1467 *Cost. S.* 69; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 155; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС* і т. ін.); **великаѧ, велїкаѧ, великая, wełykaja** 11 (1396 *AS* I, 20; 1436 *Cost.* I, 444; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1460 *Cost. S.* 34; 1464 *BD* I, 84; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 115; 1467 *BD* I, 123; 1476 *BD* I, 209; 1488 *ДГСВМЩ* і т. ін.); **великаа** 3 (1461 *BD* I, 45; 1464 *DIR«A»* 517; 1479 *Cost. S.* 98); **вѣлика** 1 (1470 *BD* I, 141); *наз. одн. ж. зам. знах.* привѣсити печѧть... **великаѧ** (1408 *Cost.* II, 633); да ‹им›єтъ **великаѧ** казни (1446 *Cost.* II, 251); *род. одн. ж.* **великои** 17 (1392 *Cost.* I, 7; 1420 *Cost.* I, 135; 1433 *P* 125; 1448 *ДГПР*; 1452 *Cost.* II, 760; 1459 *DIR«A»* 514; 1466 *BD* I, 114; 1488 *ДГСПМ*; 1492 *BD* I, 510; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **великоє, великое** 3 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1496 *BD* II, 405); **wełykoy** 1 (1500 *ДПЖН); дав. одн. ж.* **великои** (1433 *ЗНТШ* LXXVI 139; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 774; бл. 1458 *P* 168); *знах. одн. ж.* **великоую, великую** 22 (1392 *Cost.* I, 8; 1393 *Cost.* I, 14; 1400 *Cost.* I, 27; 1411 *P* 79; 1415 *Cost.* I, 122; 1424 *Cost.* I, 162; 1454 *Cost.* II, 513; 1466 *BD* I, 114; 1481 *BD* II, 365 і т. ін.); **великою** 9 (1446 *ПГСПМР*; 1447 *Cost.* II, 289; 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *DIR«A»* 513; *Mih. Doc.* 122; 1466 *BD* I, 95, 96; 1488 *ДГСПМ*; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *BD* II, 148); **велїкоє, великоє** 2 (1458 *Mih. Doc.* 122; 1475 *BD* I, 200); **welikuiu** 1 (1500 *ДПЖН*); *зам. місц.* **при** нашєи **великоє** казни 1 (1454 *Cost.* II, 509); *ор. одн. ж.* **великою** 11 (1388 *ZPL* 108; 1415 *Cost.* I, 122; 1457 *BD* I, 4; 1458 *Mih. Doc.* 122; бл. 1458 *P* 167, 168; 1480 *BD* I, 239; 1488 *ДГСПМ*; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1496 *BD* II, 402); *місц. одн. ж.* **на (о, при, оу, во) великои, велїкои** 9 (1388 *ZPL* 106; 1429 *DIR«A»* 455; 1445 *P* 148; 1448 *ДГПР*; 1457 *BD* II, 257; 1458 *BD* II, 262; 1460 *BD* II, 270; 1470 *BD* II, 309; XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1488 *ДГСПМ*); **при великоє** 1 (1454 *Cost.* II, 509); **! оу велїко(м)** по(л)ще (XV ст. *СЯ* 43); *наз. мн.* **велїкым** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); *наз. мн. ч.* **велици** 11 (1421 *Cost.* I, 142; 1449 *Cost.* I, 386; 1459 *BD* I, 32; 1460 *Cost. S.* 34; 1461 *BD* I, 45; 1464 *BD* I, 84; *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 123; 1472 *BD* I, 172; *Cost. S.* 88; 1476 *BD* I, 209); **великыи, велїкыи** 7 (1463 *BD* I, 74; 1466 *BD* I, 113; 1473 *BD* I, 187; XV ст. *ВС* 28; 1474 *РГС*); **великіи** 3 (1466 *BD* I, 115; 1479 *BD* I, 224; 1498 *АЛМ* 163); **велики** 3 (1472 *BD* I, 170; *DIR«A»* 530; 1480 *BD* I, 241); **велиціи, wełycyi** 2 (1465 *GL* 176; 1471 *ДГСМПБ*); **великы** 1 (1467 *BD* II, 297); **вѣлїкыи** 1 (XV ст. *ВС* 32); *наз. мн. ч. зам. род.* в. бояръ **великыи** и малих 1 (1468 *BD* I, 126); *зам. місц. мн. ч.* **при** наши(х) боярь **велици** и малы 1 (1449 *Cost.* II, 389); *наз. мн. ж.* **великии, великіи** 3 (1492—1493 *ПВФЧ*; 1498 *АЛМ* 163); **великыи, велїкыи** 2 (XV ст. *СЯ* 42 зв.); **! векыи** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *наз. мн. с.* **вѣлїкая** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *род. мн.* **великих, велики(х), великихъ, великихь** 217 (1428 *Cost.* I, 210; 1438 *Cost.* II, 8; 1449 *Cost.* II, 744; 1454 *Cost.* II, 509; 1462 *BD* I, 52; 1472 *ДГСВМ*; 1480 *BD* I, 239; 1486 *DC* 144; 1490 *BD* I, 443; 1497 *BD* II, 113; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **великы(х), великых, великыхъ, великыхь, велїкы(х), wełykych** 204 (1401 *RIR* 45; 1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 136; 1433 *Cost.* I, 350; 1439 *Cost.* II, 32; 1453 *DIR«A»* 503; 1462 *BD* I, 54; 1473 *BD* I, 184; 1484 *BD* I, 277; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **великыи(х), великыих** 5 (1425 *Cost.* I, 173; 1436 *Cost.* I, 488; 1441 *DBAc* 38; 1444 *DIR«A»* 481; 1467 *BD* I, 121); **! велїкы, великы** 3 (1443 *ДГСПМН*; 1456 *DIR«A»* 511; 1487 *ВОРСР* 178); **великыи** 1 (1468 *BD* I, 126); **! веливых** 1 (1435 *Cost.* I, 424); *дав. мн.* **великим** 1 (1463 *BD* II, 295); **велыкы(м)** 1 (1447 *Cost.* II, 732); **велицѣ(м)** 1 (1433 *Cost.* I, 362); *знах. мн.* **великїи** 1 (1498 *АЛМ* 169); **великыи** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); *знах. мн. ч.* **велїкыи** (XV ст. *ВС* 17); *знах. мн. ж.* **великии, великїи** 3 (1493 *BD* II, 15; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); **великіє, великиє** 3 (1459 *P* 171; 1478 *AS* III, 17; 1495 *АЛМ* 89); **велїкыи** 1 (XV ст. *СЯ* 40); *ор. мн.* **великими, wełykymy** 59 (1453 *Cost.* II, 766; 1460 *Cost. S.* 33; 1467 *BD* I, 120; 1470 *AS* I, 65; 1478 *BD* I, 218; 1482 *BD* I, 260; 1484 *BD* I, 282; 1489 *BD* I, 376; 1493 *ПГСВП*; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **великыми** 22 (1461 *BD* I, 44; 1467 *Cost. S.* 68; 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 186; 1474 *РГС*; 1476 *BD* I, 208; 1479 *Cost. S.* 98; 1495 *BD* II, 81; 1497 *BD* II, 97; 1499 *BD* II, 144); **великимы** 4 (1467 *BD* I, 122; 1491 *BD* I, 448; 1495 *BD* II, 68; 1499 *BD* II, 130); *зам. род.* вєра всєє(х) боєри (!) наши **великими** і малими 1 (1459 *Cost. S.* 22); *місц. мн.* **на (о, вы) великы(х)** 4 (XV ст. *ВС* 12 зв., 22; *СЯ* 40, 42 зв.); (!) **иа велих** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121).

Див. ще **БАХЛОУИ ВЄЛИКЫ, *ВЄЛИКАЯ ИВНИЦЯ, *ВЄЛИКАѦ СОУХА, *ВЄЛИКАЯ ФРОУМОАСА, *ВЄЛИКИИ ДОЛЖОКЪ, *ВЄЛИКИИ КРИХОВЪ, *ВЄЛИКОЄ КНЯЗСТВО ЛИТОВСКОЄ, *ВЄЛКИИ, ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ, *МЕЗОЧЪ ВЕЛИКИЙ, *ОГОРОЖЕНАЯ ВЄЛИКАЯ.**

Пор. ***БОЛШИИ, *НАИБОЛШИИ.**

***ВЄЛИКИЙ**[2] *ч.* (6) *(особова назва):* А на то єст... вѣра болѣръ наших... вѣра пана Кръсти Великого, вѣра пана Доумы Чорного (Сучава, 1441 *DBAc* 40); ‹тѣ(м)› мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали ‹и потвръдил›и єсми єму... ‹село на имѣ› вър‹топъ(?)›... щожє куп‹и(л) тоє сє›ло ‹бъ›лаурь о(т)... нєпо(т) пана кръсти ве‹лико›го (б. м. н., 1479—1480 *Cost. S.* 105).

ФОРМИ: *род. одн.* **Великого, ве‹лико›го** 4 (1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 88; 1455 *Cost.* II, 540; 1479—1480 *Cost. S.* 105); **великаго** 2 (1442 *Cost.* II, 97; 1448 *Cost.* II, 300).

*ВЄЛИКИИ ДОЛЖОКЪ *ч.* (1) *(назва села у Київській землі):* а великн(м) до(л)жко(м) по ло(в)ко(в)скоу доро(гоу) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *ор. одн.* **велики(м) до(л)жко(м)** (бл. 1458 *Р* 167). *Див. ще* *ДОЛЖЄКЪ.

*ВЄЛИКИИ КРИХОВЪ *ч.* (2) *(назва річки у Львівській землі):* тоти старци... стали оу великого крихова, кдє переходить дорога зоудечєвскаѧ (Зудечів, 1413 *Р* 83); а тыи старци... вызнали и оуказали староую границю и врочища межи дѣдошичи а межи жирѧвою поченши о(т) малого криховца о(т) потока о(т) бродоу дорогою... до рѣкы до великого крихова до бродоу (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *род. одн.* **великого крихова** (1413 *Р* 83; 1430 *Р* 116).

*ВЄЛИКИИ ТАЗЛОВЪ *див.* ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ.

ВЄЛИКЇИ *див.* ВЄЛИКИЙ[1].

ВЄЛИКО *присл.* (1) вельми, дуже: И тѣжь како велико веселиласѧ Єсть рада кроле(в)ства коли черєс посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

*ВЄЛИКОДЄРЖАВНЫИ *прикм.* (1) *(який стоїть на чолі великої держави)* великодержавний: по(д)писана бысть сия капли(ца повєлѣнї)емъ великодєржавного короля пресветлого казимира (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **великодєржавного** (1478 *ОБРН* 130).

*ВЄЛИКОЄ КНЯЗСТВО ЛИТОВСКОЄ *с.* (17) Велике князівство Литовське: А такъ мы... оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого... которому... надаемо волности в⟨шеля⟩коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ, великомъ князтвѣ Литовскомъ заживати (Луцьк, 1438 *Р* 140); И тѣ(ж) имъ тая люба была новина которая на(м) тогды коли єсмо єхали з великого литовьского кнзьства была повѣдена (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А какъ дасть Богъ будемъ у вотчине нашой, у великомъ княжъстве Литовъскомъ... и мы тогъды, доведавшися гораздъ о томъ, и тому делу конецъ вчинимъ (Краків, 1487 *РИБ* 435); мы Олександръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского вышшого гетмана великого кн⟨ѧ⟩зьства литовского... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѧгоЛ... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *род. одн.* **великого князства Литовского, великого кнѧзъства литовъского, великого князства Литовъского, великого кн⟨ѧ⟩зьства литовского** 4 (1475 *AS* I, 72; 1481 *BD* II, 365; 1489 *РИБ* 433; 1499 *AS* I, 117); **великого литовьского кнзьства** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*); **великого князтва Литовского** 1 (1438 *Р* 140); *дав. одн.* **великому князъству литовъскому, великому кнѧзъству литовъскому** 2 (1498 *BD* II, 412); **кнзьствоу великомоу литовьскомоу** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *місц. одн.* **у (оу, на) великомъ князстве Литовъскомъ, велико(м) кня(з)стве литовъскомъ** 4 (1489 *РИБ* 438; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1493 *ОПВВ* 152; *ПОСВВ* 151 зв.); **въ великомъ князтвѣ Литовскомъ** 1 (1438 *Р* 140); **у великомъ княжъстве Литовъскомъ** 1 (1487 *РИБ* 435); **в кнзьствѣ велико(м) литовско(м)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*).

*ВЄЛИКОМОУЧЕНИКЪ *ч.* (9) великомученик: яко да творѧт ми памѧть, на вѣкы вѣчныѧ, єдинь день въ годь в че⟨твръто⟩к прѣд свѧтым великомѫчеником Димитрїємь (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Тоє всє вышепнсанноє да єст томоу свѧтомоу нашемоу монастири що на Воронец, идеже єст храм свѧтаго и славнаго великомоученика и побѣдоносца Георгїя (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *род. одн.* **великомоученика, великом(ч)ника, великомъчєнїка** (1471 *DIR«A»* 527; 1472 *ДГСВМ*; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147, 148); *ор. одн.* **великомѫчеником** (1462 *BD* I, 70).

ВЄЛИКОПОЛЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а сє бортници пашко бортикъ (!) и съ ємєлина юрко мошничь, тихно великопольскии, голко залѣскии (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **великопольскии** (1370 *Р* 18).

ВЄЛИКОСИЛЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѧмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу оу нашеи земли оу молдавскои села на имѣ прокопѧни на ревтѧ... и на сочавѣ великосилци (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483).

ФОРМИ: *наз.* **великосилци** (1445 *DIR«A»* 483).

*ВЄЛИКОСТЬ *ж.* (2) *(розмір)* величина: Їжє оудоспе(ш)но(м) людоу честь королє(в)ская и оборонєниє всєй зємли залєжитъ... абы ка(ж)дый по(д)лоугъ великостї имєнїя своєго бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ зємъской (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **великостї, велїкостї** (XV ст. *ВС* 13, 34 зв.).

*ВЄЛИКЪ ДЄНЬ *ч.* (3) *(назва церковного свята, також календарна дата)* великдень: а мы слюбуємь ему при нашеи вѣрѣ заплатити бєзъ никоторое о(т)волокы о(т) сєго велика дни за два рокы (б. м. н., 1411 *Р* 77); оу нашо(м) ⟨селѣ⟩ оу медыцѣ оу н҃длю оу четвєртую по велицѣ дни под лѣты рожства б҃ци (ты)сѧ(ч) лѣтъ д҃ ста (лѣтъ є҃і) лѣто (Медика, 1415 *Р* 87); А сєго годоу пе(р)вого маю(т) намъ ла(ти) на (с)ветого михаила день пѧ(т) сотъ золотыхъ што при(и)деть А по велицєдни в сєрєдоу толькожъ пѧть сотъ золотыхъ (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **велика дни** (1411 *Р* 77); *місц. одн.* **по велицедни** 1 (1487 *АМЛ*); **по велицѣ дни** 1 (1415 *Р* 87).

ВЄЛИКЫ *див.* ВЄЛИКИЙ[1].

ВЄЛИКЫИ *див.* ВЄЛИКИЙ[1].

*ВЄЛИМУЖИНИИ *див.* ВЄЛМОЖНЫИ.

*ВЄЛИТИ *див.* *ВЄЛѢТИ.

*ВЄЛИЦКИИ *прикм.* (1) ◇ в е л и ц к и и с т а в ъ *(назва ставу у Волинській землі):* Я... дала єсми єму... имєнє... так как г⟨о⟩спо⟨да⟩рь мой пан Олизар зо мною посполитє дєржал... почєнши от Мосора половицєю рєки минуючи Свєдники аж до велицкого ставу по греблю до соколскоє дороги (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **велицкого** (1488 *AS* I, 242).

ВЄЛІЄ *див.* ВЄЛѢ.

! ВЄЛІИКИ *див.* ВЄЛИКИЙ[1].

ВЄЛІКІИ *див.* ВЄЛИКИЙ[1].

*ВЄЛЇКОСТЬ *див.* *ВЄЛИКОСТЬ.

*ВЄЛЇТИ *див.* *ВЄЛѢТИ.

*ВЄЛКИИ *прикм.* (1) *(стч.* velký, *стп.* wielki) ◇ в е л к и и к н ѧ з ь (1) великий князь: а за велкого кнѧзѧ олькѣрта и за корьята и за патрикия и за ихъ сыны мы ислюбоуємь тотъ миръ дєржати вѣлми твердо бєзо всѧкоѣ хитрости (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **велкого** (1352 *Р* 5).

Див. ще ВЄЛИКИЙ[1].

ВЄЛМИ *див.* ВЄЛЬМИ.

ВЄЛМОЖНЫИ, ВЄЛЄМОЖНЫ, ВЄЛЄМѫЖНІИ *прикм.* (22) *(стч.* velmožný, *стп.* wielmożny) вельможний: алє ижь велможныи стефанъ... воєвода зємлѣ молдавскои пришолъ за сѧ ку доброи памѧти нє хотѧчи зостати оу винѣ о҃ца своєго... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были (Ланчиця, 1433 *Р* 121); ино оузрєвшо нєвиность мою вєлємужнии пановє свтоє коруны полскоє рада... нє хотѧчо дати загинути мнѣ вѣрному кнѧжѧти... выбавили мѧ... ис того нѧтъства (Черняхів, 1435 *Р* 132); мы пановє господарѣ нашего... вызнаваємь... колижь вєлемѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы та-

коже иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); А на вѣроу вышеписанних рѣчеи, печати наши и съ печатію прѧдреченаго велможнаго господарѣ нашего Іо Стєфана воєводі, господарѣ земли молдавскои, къ нинѣшнемоу листови привѣсити велѣли єсмо (Гирлов, 1499 *BD* II, 426).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* нелможныи 3 (1433 *P* 121; 1448 *Cost.* II, 737; 1474 *AS* I, 69); велеможны 1 (1467 *BD* II, 297); велемѫжнїи 1 (1436 *Cost.* II, 701); *род. одн. ч.* велможного, велможно(г) 2 (1448 *Cost.* II, 737; 1487 *AS* I, 86); велеможного 1 (1467 *BD* II, 297); велможнаго 1 (1499 *BD* II, 426); велемѫжного 1 (1436 *Cost.* II, 702); велемѫжнаго 1 (1436 *Cost.* II, 701); *знах. одн.* велеможного, велеможно(г) 2 (1436 *Cost.* II, 706; 1467 *BD* II, 297); *ор. одн. ч.* велможным (1499 *BD* II, 425); *наз. мн. ч.* велеможны 2 (1467 *BD* II, 297); велемужнии 1 (1435 *P* 132); вельможьныи 1 (XV ст. *BC* 15 зв.); велимужинии 1 (1434 *P* 130); *род. мн.* велможныхъ, велможиы(х) (1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 283); *знах. мн. ч.* велеможны(х) (1455 *Cost.* II, 769).

***ВЄЛУНСКИИ** *прикм.* (2) (*пор.* Wieluń *у Польщі):* Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ земли и велунъскоѣ земли и рускоѣ земли господарь и дѣдичь вѣчныи землѧмь тѣмъ... то єсмы вчинили (Бохур, 1377 *P* 23—24); ми княз Володиславь Опольскои землѣ господарь, Велунскои земле, Рускои земле господарь... Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* велунъскоѣ 1 (1377 *P* 23); Велунскои 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).

***ВЄЛУНЪСКИИ** *див.* ***ВЄЛУНСКИИ.**

ВЄЛЬМИ, ВЄЛМИ, ВЄЛЪМИ, ВѢЛМИ *присл.* (10) вельми, дуже: а за велкого кнѧзѧ олькѣрта и за корьята и за патрикия и за ихъ сыны мы ислюбоуємъ тотъ миръ держати вѣлми твердо (б. м. н., 1352 *P* 5); слубуемо... велебному Владиславу... нашему великому и велми милому приятелеви сдержати и полнити ты-то листы и записы нашѣ (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила отъ светого Спаса отъ Столъпа, а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему велъми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); алє вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы оу вєликомъ кня(з)ствє литовъскомъ я за то ве(л)ми г(с)дроу нашому стефану воєводе доброси видить (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); А какъ повєтрее почалосѧ велми от последнее Матки Божи, ино дьякъ умер, писати было некому (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

! ВЄЛЬНИЦОУ *див.* ***ВЄНИЦЯ.**

***ВЄЛЬМОЖЬНЫИ** *див.* **ВЄЛМОЖНЫИ.**

ВЄЛѢ, ВЄЛИ, ВЄЛІЄ, ВЄЛЄИ *присл.* (5) (*стп.* wiele) багато: а при томъ были и свѣдъци панъ ходько быбелъскии панъ мичко мжюрувъскии... и вели было добрыхъ при томъ (Перемишль, 1390 *P* 176); пан Албоул... продал и отстоупил село Бабишево на имѣ Кобълѣеи Вишныи, где бил дом Стана Бабиша, та продал зетоу Стана Бабиша, паноу Лоукы Кавтешоу... оу циноу за в҃ конї добрих, так велєи как с҃п златих татарскых (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

***ВЄЛѢБНЫИ** *див.* **ВЄЛЄБНЫИ.**

***ВЄЛѢТИ** *дієсл. недок. і док.* (519) (що) велітн: а кто поидєть съ сею грамотою через дорогычинъ... до лучьска торговатъ ис торунѧ ѧзъ кнѧзь кестути не велю ихъ заимати (б. м. н., п. 1341 *P* 2); А на потвєрженіе тому листови велѣли єсми привѣсити печат нашего великаго князства (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани на лыпи вытесаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а вонъ не досмотрѣвши моѣ вѣръноѣ службы и велѣлъ мѧ имити и велѣлъ былъ мѧ горла моего избавити (Черняхів, 1435 *P* 132); А на потвєржене того н(а)шого жалованѧ, про лепшую памет и твердость, печат н(а)шу велели есмо привесити к сему н(а)шому листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); а староє Ставище велили были єсмо заставити пану данку мукосѣевичю (Луцьк, 1445 *P* 150); протожъ што бы єси самъ въ мыто нашо и въ промытоу невъстоупа(л)сѧ и никомоу не веле(л) въстоупатисѧ (Петрків, 1489 *АМВ*); И пани вошла въ клѣть со мною посполу и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на нолы (!) и я подѣлилъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)еніє тому въсємоу вышеписанномоу, велѣли єсмы нашємоу вѣрномоу паноу, тъоутоулови логофєтоу, писати и намоу (!) печа(т) привѣсити к сємоу нашемоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* вели(т) (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *перф. 1 ос. одн. ч.* велѣлъ єсмо 1 (1392 *Cost.* I, 8); есми велелъ 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); велѣлъ 1 (1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн. ч.* велелъ, weleł 10 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1444 *AS* I, 42; 1496 *BD* II, 401; *ПДВКА* 61; 1498 *BD* II, 402, 409, 410; 1499 *BD* II, 449); велѣлъ 5 (1434 *P* 129; 1435 *P* 132; 1494 *АЛМ* 54; XV ст. *РИБ* 610; 1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн. ж.* велѣла 3 (1498 *АЛМ* 163); велела 1 (1496 *ВМКФС*); *1 ос. мн.* велѣли (велѣлї) єсми (єсмї) 302 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1388 *P* 37; 1393 *Cost.* II, 607; 1420 *Cost.* I, 136; 1428 *Cost.* I, 207; 1440 *Cost.* II, 66; 1453 *Cost.* II, 454; 1469 *BD* I, 84; 1475 *BD* I, 204; 1489 *Cost. S.* 134; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); велѣли єсмы, велѣ(л) єсмы 99 (1402 *Cost.* II, 621; 1409 *DIR«A»* 437; 1419 *DIR«A»* 444; 1429 *Cost.* I, 270; 1444 *DIR«A»* 481; 1459 *BD* I, 28; 1468 *BD* II, 306; 1479 *BD* I, 229; 1491 *BD* I, 450; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); велѣли єсмо 29 (1388 *P* 39; 1433 *Cost.* II, 653; 1438 *P* 139; 1443 *P* 145; 1448 *Cost.* II, 366; 1453 *Cost.* II, 496; 1466 *BD* I, 106; 1475 *AS* I, 70; 1487 *BD* I, 305; 1499 *BD* II, 426 і т. ін.); вѣлѣли єсми 10 (1428 *Cost.* I, 219, 224; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 129; 1446 *Cost.* II, 248; 1456 *Cost.* II, 578; 1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 270; 1480 *BD* I, 245; 1484 *BD* I, 279); велили єсми 8 (1423 *Cost.* I, 157; 1425 *Cost.* I, 169; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 455; 1438 *DIR«A»* 472; 1449 *Cost.* II, 744; 1464 *Cost. S.* 60; 1468 *DC* 144); есмо... велилы 4 (1430 *ГВКЛ* 7, 8, 9); велели єсмо, weleli iesmo 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1437 *AS* I, 34; 1446 *AS* I, 43); велили єсмо 3 (1434 *P* 128; 1445 *P* 150; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); велѧли єсмы 3 (1409 *Cost.* I, 65; 1429 *Cost.* I, 243; 1499 *BD* II, 156); єсмо велилы 2 (1430 *ГВКЛ* 8, 9); велели єсми, велелї єсми 2 (1400 *DIR«A»* 433; 1435 *Cost.* II, 689); велилы 2 (1430 *ГВКЛ* 7, 8); велѣлн єсмь 2 (1467 *Cost. S.* 69; 1479 *BAM* 62); велилѣ єсми 2 (1436 *Cost.* I, 482; 1490 *BD* I, 443); weliły jesmy (1403 *GL* 160); велѣлы єсмы 1 (1425 *Cost.* I, 174); велели есмы 1 (1400 *Cost.* I, 37); вѣлѧли єсми 1 (1463 *Cost. S.* 45); велнли єсмы 1 (1412 *DIR«A»* 440); велилѣ єсмы 1 (1411 *DIR«A»* 439); вѣлѣли єсмо 1 (1469 *BD* I, 136); вѣлели єсми 1 (1473 *BD* I, 182); велѣли 1 (1396 *AS* I, 20); вѣлѣли 1 (1500 *Cost. S.* 234); велели 1 (1450 *ЗНТШ* XI, 7); велилы 1 (1430 *ГВКЛ* 7); смо велилы 1 (1430 *ГВКЛ* 8); велѣхмо 1 (1449 *Cost.* II, 378); *3 ос. мн.* велѣлн (1490 *ЗХП* 136); *пперф. 3 ос. одн. ч.* велѣлъ былъ (1434 *P* 130; 1435 *P* 132); *1 ос. мн.* велили были єсмо (1445 *P* 150); *майб. 1 ос. одн.* велю (п. 1341 *P* 2); *3 ос. одн.* веліть (XV ст. *BC* 25); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* (то) бы єси веле(л) 1 (1484 *ЯМ*); што бы єси... не веле(л) 1 (1489 *АМВ*); *3 ос. мн.* абы... велѣли (1490 *ЗХП* 136); *нак. сп. 2 ос. одн.* вели (1484 *ЯМ*).

Див. ще ***ПОВЄЛЄВАТИ, *ПОВЄЛѢТИ, *ОУЗВЄЛЄТИ.**

ВЄНА *ч.* (1) *(особова назва):* мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... оже тоть истинны слоуга и вѣрнїи боѧринь панъ вена дворникъ слоужилъ прѣжде свѧтопочившимь нашимь прѣдкомь (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* вєна (1420 *Cost.* I, 135).

ВЕНЕЦЪ *ч.* (1) забезпечення від чоловіка, що належить законно удові, яка, виходячи заміж, не одержала віна:

и што былъ Глѣбъ Борнсовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой... а къ тому придалъ былъ ему семдесятъ копъ грошей, и мы въ тотъ дворецъ... Глѣбу дали увязанье... а жонѣ Борнсовой присудили есмо венецъ шляхецкій тридцать гривенъ съ тыхъ п⟨е⟩н⟨е⟩зей, што былъ Глѣбъ Борису далъ семдесятъ копъ грошей (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *знах. одн.* **венецъ** (1495 *РИБ* 621).

ВЄНИЦКІЙ *див.* **ВѢНИЦКИЙ.**

***ВЄНИЦЯ** *ж.* (2) *(назва міста у Подільській землі)* Вінниця: В городє оу вєници поушка а двє пищали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); прыказоуємъ вамъ... штобы єстє тыхъ єго пословъ изъ ихъ слугами добровольнє пропускали по нашому господарьству... почонъшы отъ границы отъ Браславля тою дорогою на Вельницоу (!)... на границу московъскую (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! Вельницоу** (1498 *BD* II, 412); *місц. одн.* **оу вєници** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ВЄНО *див.* **ВѢНО.**

ВЕНЦИ, ВЕНЬЦИ, ВѢНЦИ, ВѢНЬЦИ, ВЄНЬЦЇ *присл. в. ст.* (10) (*стп.* więce) більше: мы рада наша оуставлѧє(м)... нє имаю(т) вєньцї бра(т) на (нєдѣ)лю толко дєсѧты пєнезь (XV ст. *BC* 28 зв.).

! ВЄНЬЦОВАТ ⟨ВЄНЦИ ДѢЦКОВАТИ⟩ (1) (*стп.* więce dzieckować): Соудья не имеєть веньцова(т) сла(т) одно два слоугы (XV ст. *BC* 17).

Див. **ДИЦКОВАТИ.**

***ВЄПРЄВЪЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Иванъ зємлю де(р)жить вєпрєвъщиноу а с тоє зємли дани хоживоло (!) чоты(р)надъцать вєдє(р) медоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вєпрєвъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

***ВЄПРЬ** *ч.* (10) кабан, вепр: мы кнѧ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє прийда прє(д) насъ и прє(д) паны па(н) ивашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позвалъ па(н) татомира балицко(г) ажє ємоу побралъ па(н) татомиръ вєпрѣ оу черно(м) лѣсѣ (Зудечів, 1413 *Р* 82—83); а и гдѣ коли тыи вепрї забьють оу лєсѣ тогды имєєть знамѧ на дєрєвє оучинїть (XV ст. *BC* 37 зв.); и тє(ж) повѣди(л) пєрє(д) иами што с того сєла сомина хоживало на(м) чотыри колоды о(в)са а... за вєпра по два(д)ца(ть) грошеи (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вєпрѧ** 2 (XV ст. *BC* 9,38); **вєпра** 1 (1499 *ГОКІР*); **вѣпрѧ** 1 (XV ст. *BC* 37 зв.); *наз. мн.* **вепрї** (XV ст. *BC* 37 зв.); *знах. мн.* **вєпрѣ** 3 (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1430 *Р* 116); **вепрї** 1 (XV ст. *BC* 37 зв.).

ВЄРА *див.* **ВѢРА.**

***ВЄРБА** *ж.* (4) верба: а хотарь тѣмъ сєломъ почєнши о(т) молдави чєрє(с) лоугъ... на вєрбоу а о(т) връби чєрє(с) полє иа могилоу (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почъншн нс вєрха от бєрєгь Бръладa от єдноу вєрбоу... на могилоу копаноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *род. одн.* **връби** (1427 *DIR«A»* 450); *знах. одн.* **вєрбоу** 2 (1427 *DIR«A»* 450; 1495 *BD* II, 64); *зам. род.* от єдноу **вєрбоу** 1 (1495 *BD* II, 63).

***ВЄРБІЄ** *с., зб.* (1) верб'я: ⟨а⟩ хотаръ тому сєлу... на доубъ што є(ст) на д⟨орог⟩оу... а о(т) то(л) на вєрбїє (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вєрбїє** (1424 *Cost.* I, 162).

ВЄРБІѦ *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь ⟨тѣм вишеписа⟩нным сєлам, на имѣ БрьгъѦнїи на Молдавѣ и ВєрбїѦ, част их, и КорлътѣнЇи, да єст по старомоу хотароу... коуда из вѣка ожєвали (!) (Сучава, 1487 *BD* I, 294).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ВєрбїѦ** (1487 *BD* I, 294).

ВЄРБОВЄЦЬ *ч.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Вербовець: а што матка н⟨а⟩ша держит отчину н⟨а⟩шу и сєла Манєв, и... Вєрбовєц... то всє брату н⟨а⟩шому Солтану после матки н⟨а⟩шоє живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а к моєей роуцѣ мнѣ постоупила дѧдинаѦ моѦ кнѦгини СємєноваѦ МарьѦ... имѣньє на имѦ... Вєрбовєць (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вєрбовєць** (1482 *AS* I, 79); *знах. одн.* **Вєрбовєц** (1463 *AS* I, 55).

ВЄРБОВСКИЙ *прикм.* (1): А при мнѣ былъ... панъ Литаваровъ, намесникъ вербовский Сидоръ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вербовский** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

Пор. ***ВЕРБОЯ.**

ВЄРБОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Вербівці: а мы... дали єсми ему от насъ... селы, на имѦ василовъ на дънистрѣ... и вєрбовци (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз.* **вєрбовци** (1448 *Cost.* II, 305).

ВЄРБОТА *ч.* (1) *(особова назва):* а притом были свѣдци... пан лѣсота, воєвода крєменецкыи, и єго брат пан вєрбота ставишин (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вєрбота** (1361 *AGZ* 6).

ВЄРБОТИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том был... пан Петраш Вєрботич (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вєрботич** (1463 *AS* I, 56).

***ВЕРБОЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Верба: Одложили єсьмо на Гнидовѣ не надобе мыта даватн... у Вербои не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Вербои** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ВЕРБЯЕВ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Вербаїв: и мы... дали есмо ему... село Вербяев въ Луцькомъ повете, со всими тыми приходы, и доходы (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Вербяев** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ВЄРБѦЖЬ *ч.* (1) *(назва корчми у Львівській землі)* Вербіж: ин(х)ъ мног(х)ъ зѣмль го(с)подарь знаємо чинимъ... ажє даємъ и дали єсмы нашю корьчму на имѦ вєрбѦжь на рици на счирчи оу счирєцкои во(л) слузѣ нашємоу иваноу волошиновичю и єго дѣтємъ (Медика, 1407 *Р* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вєрбѦжь** (1407 *Р* 72).

***ВЄРДОУНОКЪ** *ч.* (2) (*стп.* wiardunk/wierdunek, *стч.* verdunk, *свн.* vierdung) *(назва грошової одиниці)* чверть гривні: А тако(ж) оуста о по(д)соу(д)ко(х), коли ємоу нєхто нагани(т) имєєть положи(т) любо три вѣрдоунъкы алюбо лоупежь лїсичїй (XV ст. *BC* 34).

ФОРМИ: *знах. мн.* **вердоуньк ы** I (XV ст. *BC* 37); **вѣрдоунъкы** 1 (XV ст. *BC* 34).

***ВЄРЄМѦ** *с.* (13) час (3): A to weremia siechalisia byli k nam kniazi, Panowe, Boiare i wsia zemlia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); А пак до того вєрємєнє и до того часоу наияснѣ⟨и⟩шїи вишєписаннїи кралєвє... тако слюбили нам, Стєфаноу воєводи, оборонити нас завжды (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

◇ б е з ъ в е р е м е н ї и (1) невчасно, невчас: а скоутгоулъ и козма нє имаю(т) добыти на иоила съ привилїємь що они оучинили о(т) алєксандра воєво(д) оу иоиловѣ бє(з) вєрємєнїи (Сучава, 1456 *Mih.* 213); н и к о т о р ы м ъ в є р є м є н є м ъ (6) ніколи: такожє кєды коли бы сѦ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)кому... тогды мы имамы помагати... а никоторымъ вєрємєнємъ противъ имъ нє быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); нє имаєть о(т) них то отоити никоторымъ вєрємѦнємъ (Львів, 1399 *Р* 59); а воєводу имѣю держѦ(т) и єму ради(т), ажбы никоторымъ вєрємєнє(м) нє былъ противу кролєви (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); н и в о д н о в є р є м Ѧ (1) ніколи: Мы дмитрии... кнѦ(з) литовскии чинимъ то знаємо... ижє о(т) ты(х) мѣстъ с нашими дѣтми чистаѦ вѣрность и полна будємъ держа(т) тому истому королєви... а николи ни в одно вєрємѦ нє о(т)ставати а ни о(т)ступити (Краків, 1388 *Р* 40—41); н и (н є) о д н ы м ъ в є р є м Ѧ н є м ъ (2) ніколи: про то слюбую и слюбили єсмо нашєму г(с)дрю... служити вѣрну быти... а противу имъ никды нє быти ни

одинымъ верємѧнемъ (Віслиця, бл. 1393 *P* 51); такъже слюбуюмъ (!) имъ... не однымъ веремєнемъ противъ имъ не быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *род. одн.* **верємєнїи** 1 (1456 *Mih.* 213); **верємени** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **верємєнє** 1 (1499 *BD* II, 423); *знах. одн.* **верємѧ, weremia** (1388 *P* 41; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *ор. одн.* **веремєнемъ, верємєнє(м)** 6 (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1400 *P* 62; *Cost.* II, 619; 1401 *P* 64; 1402 *Cost.* II, 623); **верємѧнємъ** 2 (бл. 1393 *P* 51; 1399 *P* 59).

Див. ще ***ВРѢМѦ.**

***ВЄРЄНЪ** *див.* **ВѢРНЫИ.**

***ВЄРЄСЧАКЪ** *див.* ***ВЄРЄШЧАКЪ.**

***ВЄРЄШЧАКЪ** *ч.* (17) (*особова назва, молд., мад.* vörös «червоний» і verés «бій»): тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрноую слоужбоу... дали єсми ємоу... села на воронѣ (*в ориг.* вороворонѣ.— *Прим. вид.*) на имѧ... синєщи, близь верєшчѣка, и глодѣнє (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); а на то є(ст) вѣра... пана томы верєшчака... и вѣра всѧ(х) болѣрь наши(х) мо(л)да(в)скы(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *род. одн.* **верєшчака, верєсчака, верєшака** 13 (1441 *Cost.* II, 138; 1443 *ВАМ* 41; *Cost.* II, 120, 126, 129, 132, 141, 145, 156, 180; *ПГСММ;* 1446 *Cost.* II, 238); **веришчака** 2 (1440 *Cost.* II, 66; 1441 *Cost.* 40); **вѣрєшчака** 1 (1443 *ДГСПМН*); **верєшчѣка** 1 (1433 *Cost.* II, 594).

Див. ще **ВЕРЕЩАКА.**

***ВЄРЄШЧѢКЪ** *див.* ***ВЄРЄШЧАКЪ.**

ВЕРЕЩАКА *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... бояринъ... Iосифъ Верещака (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Верещака** (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще ***ВЄРЄШЧАКЪ.**

***ВЄРЄЩАКЪ** *див.* ***ВЄРЄШЧАКЪ.**

ВЄРЗЬСТЬ *ч.* (1) (*особова назва*): а єщє при томъ были послы съ Львова, што съ нами сєсє дѣло доконали... ханысъ верзьсть и русъ никлюсъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *наз. одн.* **верзьсть** (1408 *Cost.* II, 633).

ВЄРИГА *ч.* (2) (*особова назва*): александръ воєвода... чинимь знаменито... оже то(т) истинныи верига ва(та)мань тѧгальсѧ (!) съ ротымпановы сыны за хотарь (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **верига** (1423 *DIR«A»* 447); *дав. одн.* **веризи** (1423 *DIR«A»* 447).

ВЄРИЖАНЄ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): а єшче прїиде прѧ(д) нами... па(н) пєтрь гуди(ч) и сы(н) єго, яцко... и продали єдно село, що є(ст) на мо(л)давѣ, на имѧ верижанє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз.* **верижанє** (1453 *Cost.* II, 472); *знах.* **верижанє** (1453 *Cost.* II, 472).

ВЄРИТИ *дієсл. недок.* (6) (кому) (*бути пересвідченим у правдивості чого, не сумніватися в чому*) вірити (4): a chrest'janin by jemu ne chotel weriti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); и воды(н)ски(и) ты(м) свѣтко(м) не хоте(л) верити (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(*мати довір'я до когось*) вірити (2): а веримы твоє(и) мл(с)ти приятелю нашому ижъ тоє нашоє прыгоды и жалости боудєшъ жаловати (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*).

ФОРМИ: *інф.* **верити, weriti** (1388 *ZPL* 103; 1495 *МВЗД*); *теп. 1 ос. одн.* **вѣрю** (1475 *AS* I, 70); *1 ос. мн.* **веримы** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); **веры(м)** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы... вѣрили** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ВЄРОВАТИ.**

***ВЄРИШЄЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нась... дали и потвердили єсми ємоу єго от‹ни›ны дрѣгоєщи... и веришєщи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426).

ФОРМИ: *знах.* **веришещн** (1452 *Cost.* II, 426).

***ВЄРИШЧАКЪ** *див.* ***ВЄРЄШЧАКЪ.**

ВЄРНЄ *див.* **ВѢРНѢ.**

ВЄРНЇИ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВЄРНО *див.* **ВѢРНО.**

***ВЄРНОСТ** *див.* ***ВѢРНОСТЬ.**

ВЄРНУТИ, ВЄРНУТЫ, ВѢРНОУТИ, ВѢРНОУТЬ *дієсл. док.* (23) 1. (що кому) (*віддати назад*) повернути (22): порадившеѧ єсмо с нашыми кнзми и паны с нашею вѣрною радою верноули єсмо слоузѣ нашемоу хомѣковн молодому на имѧ сенкови єго очыноу смордовь (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); мы пєтръ воєвода... вызнаваюмъ... оуже (!) тоты златии пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь оурожєномоу паноу бартъшовы з боучача... оурожены панъ миханло з боучача, староста подолскои посполитои... намъ верноулъ н заплатилъ исполною (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); И за тим ли пак оуставши слоуга наш Козма и верноул тоти вышеписанних пинѣзи свѧтомоу монастирю от Бистрицоу (Сучава, 1475 *BD* I, 206); А иныи квитанціи, што не въ єго году, индикъ 5, іюнь 14, тыи квитанцыи за ся єму вернуты (Вільна, 1499 *РЕА* III, 35).

2. (кого) (*змусити повернутися*) завернути (1): хотѧ и ты(х) пословъ о(т) себє о(т)поустилъ буде(т) и о(н) ихъ наза(д) може(т) к собє ве(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *інф.* **вернути, ве(р)нути** 5 (1457 *Cost.* II, 809; 1495 *РИБ* 621; 1496 *ПДВКА* 61; 1498 *АЛМ* 169); **вернуты** 2 (1499 *РЕА* III, 35); **вѣрноути** 1 (1467 *СП* № 13); **вѣрноуть** 2 (XV ст. *ВС* 26, 33 зв.); **вернѫ(т)** 1 (XV ст. *ВС* 30); *перф. 3 ос. одн. ч.* **верноу(л), верноулъ, верноул, вернѫ(л)** (1458 *Cost.* II, 815; XV ст. *ВС* 26 зв., 27; 1475 *BD* I, 206); *1 ос. мн.* **верноули єсмо** 1 (1451 *ДГШХ*); **єсми... верноули** 1 (1468 *BD* II, 306); *майб. 2 ос. одн.* **ве(р)нєшъ** 1 (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* **вѣрнє(т)** (XV ст. *ВС* 36 зв.); *2 ос. мн.* **вернєтє** (1480—1481 *BD* II, 370); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн.* **абы... верноулъ** (XV ст. *ВС* 32); *нак. сп. 2 ос. мн.* **вернитє** (1480—1484 *BD* II, 370).

Див. ще **ВОРОТИТИ, ВОРОЧАТИ, *ВРАТИТИ, *ВРОТИТИ, ОБЄРНУТИ 3, ПОВЄРНОУТИ 1, 2, ПРИВЄРНУТИ 2, ОУВЄРНОУТИ, *ОУВЄРНОУТИ СѢ.**

ВЄРНОУТИ СѢ *дієсл. док.* (7) вернутися, повернутися: A protoż my... weleli iesmo izby sia wernuli nazad (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); ємоу бы слободно... верноути сѣ до нас (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *інф.* **верноути сѣ** 2 (1499 *BD* II, 421); **сѧ... верноуть** 1 (XV ст. *ВС* 39); *перф. 3 ос. одн. ч.* **ся вєрънулъ** (1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **izby sia wernuli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *дієприсл. перед.* **верноувшисѣ** (1499 *BD* II, 136).

Див. ще **ВЄРНУТИ 2, ПОВЄРНОУТИ 1, *ПОВЄРТАТИ, ПРИВЄРНУТИ 1,*ПРИВЄРНОУТИ СѦ,*ОУВЄРНОУТИ СѢ.**

ВЄРНУТЫ *див.* **ВЄРНУТИ.**

ВЄРНЫ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВЄРНЫИ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВЄРНѢИ *див.* **ВѢРНѢИ.**

ВЄРНѦКОВЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Верняки: кн‹ѧ›зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села: Янковцы... Вернѧковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Вернѧковцы** (1463 *AS* I, 54).

***ВЄРНѪТИ** *див.* **ВЄРНУТИ.**

ВЄРОВАТИ *дієсл. недок.* (2) (кого, без додатка) вірити (кому): И єлико нзрекѫт вашєи милости от господства ми, а вы о въсєм вѣроунтє их (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336); и теперъ просимо такожъ отъ твоєє милости, и абы єсн намъ потверъдилъ прысягою твоя милость, абыхмо могли веровати, аже єси намъ со всею правъдою твоя милость (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

ФОРМИ: *інф.* **вєровати** (1496 *BD* II, 402); *нак. сп. 2 ос. мн.* **вѣроунтє** (1475 *BD* II, 336).

Див. ще **ВЄРИТИ.**

! ВЄРХИИ *див.* **ВЄРЬХНИИ.**

***ВЕРХОВИНА** *ж.* (5) верхня течія ріки: А перешедши верховину Ровця, на другую сторону той верховины, за-

сталисмо пана Максыма Тымковича, который повидилъ, же одъ той верховины на полудень у право грунтъ мой, а влево лисъ Мыховъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); И о(т) вєръховины єє Которая Впадаєтъ В днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Каменици зємлю Дєръжати Маєтъ (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **верховины, вєръховины** 3 (1430 *ГВКЛ* 8; 1459 *P* 171); **верховыны** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. одн.* **верховину** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ВЄРХОВНИИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВЄРХОВНЫИ** *прикм.* (35) (*титул кожного з-поміж 12 перших апостолів*) верховний: а коли ‹кото›рыи господарь имъ порушитъ таковыи да єсть проклѧтъ... от свѣтыхъ и вєрховнъхъ ВІ апостолъ (Сучава, 1403 *RS* 338); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашего даанїѧ... таковїи да єсть прокл(т)... о(т) ВІ сты(х) връховны(х) ап(с)ль (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *род. мн.* **връховныхъ, връховъных, връховных, върховны(х)** 13 (1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 682; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1443 *ДГСПМН;* 1448 *Cost.* II, 306; 1457 *BD* I, 5; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **връховни(х), връховнихъ, връховних, врхъховнихъ, върховних, върховни(х)** 13 (1435 *Cost.* II, 689; 1444 *Cost.* II, 208; 1479 *BD* I, 222; 1488 *ДГСВМЩ;* 1490 *BD* I, 421; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **верховныхъ, верховны(х), верховнъхъ** 6 (1403 *ДГАА; RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.*; *Cost.* I, 95); **верховни(х)** 2 (1408 *Cost.* I, 61; 1489 *BD* I, 378); **врыховны(х)** 1 (1448 *Cost.* II, 366).

***ВЕРХОВЩИНА** *ж.* (1) вид податі: Володимерскихъ капных пенезей и верховщины а циншовыхъ литовижских пѧтдесѧтъ копъ и чотыри копы и полтретѧдцать грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. одн.* **верховщины** (1497—1498 *АЛРГ* 79).

***ВЕРХОВЫИ** *ч.* (1) вершник, верховий: Въ Степани одъ верхового а одъ пѣшого не надобе, коли водою провадятъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *род. одн.* **верхового** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ВЕРХОВЫНА** *див.* ***ВЕРХОВИНА.**

***ВЕРХОВЬ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Верхів: у Верхови въ Кунинѣ не надобе, а у Воложѣ мыто и промыто брать по старому (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Верхови** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ВЄРХОМЬ *присл.* (2) верхом, горою: а хотары тѣмь сєломь що соуть на быковци... на вєликоую крънициоу, а отъ вєликои крънициы вєрхомь на терновскоу полѣноу (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ** *прикм.* (3) вищевказаний, вищеназваний: а мнѣ тѣжь кнѧзю Михайлоу Васильєвичоу Збаражскомоу нєнадобѣ того имѣньѧ вєрхоу выписаного, Городка... искати подь дѧдиною моєю кнѧгинею Сємєновою Марьєю (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Я хвє(д)ка... дала єсми моужоу своємоу... тыи имє(н)я... вѣрхоу выписаныи (Луцьк, 1490 *ЗХП*).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **вєрхоу выписаного** (1482 *AS* I, 79); *знах. мн. с.* **вѣрхоу выписаныи** (1490 *ЗХП*).

Див. ще ***ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ВЄРХУИМЄНОВАНЫИ** *прикм.* (5) (*стч.* svrchujmenovaný) вищеназваний, вищезгаданий: а дає(м) тому прє(д)рєчєному пану гринку стрєчєновичу всѧ тая верху имєнованая мѣста оу трєхъ со(т) копа(х) широкы(х) грошєи (Острог, 1437 *P* 136); А длѧ твердостн... верхуимєнованых рєчєй и пєчать єсми свою приложили к сємоу листоу (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **верхоу именоваиое** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *P* 156); *род. мн.* **вєрхуимєнованых** (1474 *AS* I, 69); *знах. мн. с.* **верху имєнованая** 1 (1437 *P* 136); **оувєръхуимєнованаѧ** 1 (1446 *P* 152).

Див. ще ***ВЄРХУМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХЬМЄНЄНЫИ, *ВЄРЪХУПОМЄНЄНЫИ, *ПРВИМѢНЄННЫИ, *ПРОМѢНЄННЫИ.**

***ВЄРХУМЄНОВАНЫИ** *прикм.* (5) (*стч.* svrchujmenovaný) вищеназваний, вищезгаданий: И дали есмо тому предписаному пану Ивану Мукосѣевичу верхуменова‹ныя› мѣста вѣчно и непорушно (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а даємъ тому предъписаному пану андрѣю володовичю верху мєнованая мѣста вѣчно и непорушно (Київ, 1433 *P* 119); А дали есмо напередреченому Петру Ланевичу Кирдеевичу мылскому верхуменованые именъя и села (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **верху мєнованая** 2 (1433 *P* 119; 1446 *АкЮЗР* I, 18); **верхуменованые** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); **верхуменова‹ныя›** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); **верху менованныя** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 18).

Див. ще ***ВЄРХУИМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХЬМЄНЄНЫИ, *ВЄРЪХУПОМЄНЄНЫИ, *ПРВИМѢНЄННЫИ, *ПРОМѢНЄННЫИ.**

***ВЄРХОУОПИСАНЫИ** *прикм.* (1) вищеназваний, вищезгаданий: и мы ємоу дали и записали за єго верную службоу тыє сєла вєрхоу описаныє (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **вєрхоу описаныє** (1437 *AS* I, 34).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ВЄРХУПИСАНЫИ** *прикм.* (16) (*стч.* svrchupsaný) вищезазначений, вищезгаданий: А тыє вєрхоу писаныє мѣсьца придаль єсми... к дольсзкои црькви вѣчно и нєпороушно (Перевали, 1440 *P* 142); а мои(м) пна ва(н)ковы(м) дѣтємъ ани мои(м) ближи(м) оу тую дѣлницю оу пноу олє(х)новоу што вє(р)хоу писаноую нє надобѣ вътуповатисє (Львів, 1478 *ЗРМ*); А для лѣпшое справедливости и потверженья сего моего листу просилъ есми ихъ милостей верхуписаныхъ на свидство (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); маеть настоятель того монастыря Светое Пречыстое въ Пустынцѣ... тую землю верху писанную, какъ здавна было, по тому завѣдати (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* **верхоуписаномоу** (1499 *AS* I, 118); *знах. одн. с.* **верху писаное** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17); **увєрхуписаноє** 1 (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *знах. одн. ж.* **верху писанную** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); **вє(р)хоу писаноую** 1 (1478 *ЗРМ*); **оувєрьхуписаную** 1 (1443 *P* 145); *наз. мн. с.* **вєрхуписаныи** 1 (1489 *AS* I, 89); **верху писаны** 1 (1499 *AS* I, 118); *род. мн.* **вєрху писаных, вєрхуписаныхъ** (1489 *AS* I, 89; 1491 *AS* I, 95; 1494 *AS* I, 102); *знах. мн. ж.* **верху писаныи** 1 (1490 *AS* I, 92); **верхупнсаныхъ** 1 (1499 *АСД* VI, 3); *знах. мн. с.* **вєрхоу писаиыє** 1 (1440 *P* 142); **верху писаная** 1 (1492 *АЛМ* 31).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ,**

***ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ВЄРХУПСАНЇИ** *прикм.* (1) (*стч.* svrchupsaný) вищезазначений, вищезгаданий: а мы боѦре... яко истци и рукоимѣ слюбуємы... и(ж) на(ш) господа(р) александръ воевода... а по нє(м) будущеи имѣю(т) по(л)нити и мы слугы ихъ вє(р)ху псанїи оу се(м) листи (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142—143).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **вє(р)ху псанїи** (1421 *Cost.* I, 143).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ,*ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.**

***WERCHUSZICZA** *ж.* (2) (*назва річки у Подільській землі*): A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi na riczi Werchusziczi v Smothriczkowi wolosthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ФОРМИ: *місц. одн.* **na Werchusziczi** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **na Werchuszicze** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ВЄРХЪ [1] *ч.* (117) **1.** (*найвища частина чого*) верх, (*гори*) вершина, верхів'я (29): y k tomuż prydali iesmo swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey storony tych sełyszcz po Rudu Swiatec... do werchu Zbornych Mohył (Ужів, 1420 *AS* I, 25); Тємже видевше єго правою н верною слоужбо (!) до нас, дали ємоу и потвръдили ємоу єго отнина села єго... и половина долгои полѣна, и на връх дѣла роунхоушороул (Сучава, 1458 *BD* I, 19); а хотар виш⟨єписани...⟩ и долоу лопатна (!) до оусти лопатнси... на врѣхъ дѣла... та врѣхомъ дѣла о исписили єго на ротоу (б. м. н., 1500 *SD* 7).

2. (*річки*) верхів'я (88): А тєрнаву рѣку имивши с убою стороною оли же до верха рѣки тоѣ и полѦ всѦ што суть по рѣцѣ тои (Бохур, 1377 *P* 24); а Ако сѦ замѣнивше селы тогды панъ данило инѦлъ сѦ оубивати... оу пысковича дворище што навєрхъ любшѣ на гугнинѣ (Зудечів, 1411 *P* 79); А хотаръ тои пасици: почении из долоу гдє оупад⟨а⟩єть Моловатецъ оу Вышнивецъ, та гори Вишнивцем до верха, и полѣни по (!) верха Вишнивца въси до хотарѣ кнѣгинина (Сучава, 1470 *BD* I, 148); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидоша прѣ(д) нами... иаши слоуги... и продали свою правою о(т)нинoу, о(т) своєго правого оурика... що на верхъ потока тєлѣжинова (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* до (от) **вєрхъ** потока 14 (1403 *RS* 338; 1420 *Cost.* I, 135; 1437 *Cost.* I, 541; 1446 *ПГСПМР;* 1479 *BD* I, 228; 1490 *BD* I, 398; 1491 *BD* I, 467, 473; *Cost. S.* 156; 1493 *BD* II, 27); до **врѣх** 1 (1500 *SD* 7); *род. одн.* **вєрха, връха** 20 (1377 *P* 24; 1393 *Cost.* I, 13; 1409 *Cost.* I, 65; 1429 *Cost.* I, 248; 1434 *Cost.* I, 386; 1458 *BD* I, 19; 1470 *BD* I, 148; 1473 *ШКН* 164; 1483 *BD* I, 272; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **werchu** 1 (1420 *AS* 1, 25); *зам. знах.* по **вєрха** Вишнивца 1 (1470 *BD* I, 148); *знах. одн.* **вєрхъ, вєрхь, верх, връх, verch** 73 (1411 *P* 79; 1420 *Cost.* I, 135; 1434 *Cost.* I, 398; 1446 *ПГСПМР;* 1455 *Cost.* II, 544; 1463 *BD* I, 73; 1475 *BD* I, 203; 1487 *BD* I, 295; 1492 *BD* I, 510; 1495 *BD* II, 78; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **вѣрхъ** 2 (1435 *Cost.* I, 403; 1445 *Cost.* II, 231); **врѣхъ** 1 (1500 *SD* 7); **!вєрхо** 1 (1428 *Cost.* I, 209); **! вєрхоу** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *ор. одн.* **врѣхомъ** (1500 *SD* 7); *род. мн.* **вєръхов** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ВЄРХЪ [2] *прийм.* (4) (*з род.*) (*виражає просторові відношення — вказує на напрям дії*) поверх, вище: Мы великии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бєдриху што державить о(т) насъ двѣ селищи одно сволочигачи а другоє верхъ болванцѦ оу смотрицкои волости (Турейськ, 1429 *P* 112); а што матка н⟨а⟩ша держит отчину н⟨а⟩шу и села Манєв, и другий старый Манєв, Тараж... а верхъ попова ставу селищо... то все брату н⟨а⟩шому Солтану после матки н⟨а⟩шоє живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И повела нас пани ВасилеваѦ верхъ речки Бродноє поущою, ловы своими ажъ къ селоу коу Всємероу и къ боѦром (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

Див. ще **ПОВЕРХЬ.**

***ВЄРХЬМЄНЄНЫИ** *прикм.* (1) вищезгаданий, вищезазначений: мы великый кизь швитригайло... чинимъ знаменито... иже видивь и знаменавь службу нашого вѣрного слуги пана єсиѳа чусы... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомъ повѣтє басово... со всими пошлинами какь тая всѦ вєрхь мєнєная имѣнья сама в собѣ... маєть (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *наз. мн. с.* **вєрхь мєнєная** (1434 *P* 128).

Див. ще ***ВЄРХУИМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХУМЄНОВАНЫИ, *ВЄРЪХУПОМЄНЄНЫИ, *ПРВИМѢНЕННЫИ, *ПРОМѢНЄННЫИ.**

ВЄРШНѦКОВИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва*): А на то были свѣдци, добрии панове: панъ Котлиньскиѣ воєвода нлвъвски... панъ Ивашко ВершнѦковичь, панъ Глѣбъ соу(д)єчь (Львів, 1421 *P* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ВершнѦковичь** (1421 *P* 92).

ВЄРЪБСКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): А писалъ листъ пупъ Левко Верьбский (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Верьбский** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

***ВЄРЪНУТИ СЯ** *див.* **ВЄРНОУТИ СѢ.**

***ВЄРЪНИ** *див.* **ВѢРНЫИ.**

***ВЄРЪХОВИНА** *див.* ***ВЕРХОВИНА.**

***ВЄРЪХУПОМЄНЄНЫИ** *прикм.* (1): вищезгаданий, вищезазначений: И просил єсми их милости вєръху помєнєных п⟨а⟩нов, штобы печати своє к сему моєму листу прывєсили (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **вєръху помєнєных** (1475 *AS* I, 72).

Див. ще ***ВЄРХУИМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХУМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХЬМЄНЄНЫИ, *ПРВИМѢНЕННЫИ, *ПРОМѢНЄННЫИ.**

***ВЄРЪХЪ** *див.* **ВЄРХЪ** [1].

***ВЄРЫГОДНЫЙ** *прикм.* (1) (*стп.* wiarygodny) гідний довір'я: Пры томъ былн люди зацные... И при многихъ людей веры годныхъ светковъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 28).

ФОРМИ: *род. мн.* **веры годныхъ** (1389 *PEA* I, 28).

ВЄРЬХНИИ *прикм.* (2) верхній, горішній: а и ещє далъ єсмь ему ловища оуюноваѦ ото изьбищьного перевоза поперекъ вольшины верьхнии конець обьѣздомь (Казимир, п. 1349 *P* 3—4); а хотаръ зубревцємъ из долоу... та на верхии (!) конець полѦнъ скоумповы(х) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **верьхнии** (п. 1349 *P* 4); *знах. одн. ч.* **!верхии** (1429 *Cost.* I, 280).

Див. ще **ИВАЧЄВ ВЄРХНИЙ.**

ВЄС *див.* **ВЄСЬ** [1].

***ВЄСЄЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) звеселити: И богъ ви весели, амин (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **весели** (1475 *BD* II, 336).

Див. ще ***ВЄСЄЛИТИ СѦ.**

***ВЄСЄЛИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) радуватися: И тѣжь како велико веселиласѦ єсть рада кроле(в)ства, коли чєрес (!) посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **веселиласѦ єсть** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ВЄСЄЛИТИ.**

ВЕСНА *ч.* (1) *(особова назва):* Поручили(с)... кнѦ(з)... за гридка за костѦнтинови(ч)... кнѦ(з) михаило євнутєвн(ч)... Федоръ весна (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **весна** (бл. 1392 *P* 47).

***ВЄСНИНА** *ж.* (1) *(збіжжя, посіяне весною)* ярина: Я пань микоула дѢди(ч) до(л)зскии и перєва(л)скии... што(ж) єсми сороужи(л) црквь стго николы на старо(м) манастыри оу дользкоу н придаль єсми своєго имѢнья дользска десѦтиноу озимины и веснины десѦтоую копоу (Перевали, 1440 *P* 142).

ФОРМИ: *род. одн.* **веснины** (1440 *P* 142).

***ВЄСТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) ◇ в є с т и с Ѧ к и г р Ѣ (1) приступати до гри, починати грати: О косторе(х) што(ж) частокро(т) находѦ(т) на пьяны(и) люд(и) ведоу(т)сѦ к игрѢ а бероуть пенѦзи на заклады алюбо негдѢ на очиноу (XV ст. *BC* 27 зв.); в є с т и с Ѧ п о д л о у г п р а в а (1) керуватися правом: єсть болеи пановъ штожь имеють права немецькая оу свои(х) селехъ о(т) на(с) позычены, алюбо о(т) наши(х) прє(д)ковъ а онї о(т)поущають немецькоє право, а ведоутсѦ по(д)лоугъ по(л)скаго права (XV ст. *BC* 26).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **ведоутсѦ** 1 (XV ст. *BC* 26); **ведоу(т)сѦ** 1 (XV ст. *BC* 27 зв.).

ВЄСТЬ[1] *дієсл. недок.* (7) *(доставляти кого куди)* приводити (4): мы право чинимъ коли(ж) которымъ свє(т)комъ боудє(т) выроучена (!) клѦтва тогды то(т) которыи свє(т)кы ведє(т) бє(з) оуразоу жалобы своєя имеєть моць иньшїи свє(т)кы именовать и весть (XV ст. *BC* 19 зв.);

в є с т и н а с о у д ъ (2), н а с о у д ъ в є с т и (1) позивати: о детє(х) которы(и) не имаю(т) лє(т) розоумоу своєго а ведоуть и(х) на соу(д) а о(т)поведанїє дедичьны(х) (XV ст. *BC* 33); а оу ты(х) двоу годє(х) неоупомїнають анї на соу(д) ведоу(т) (XV ст. *BC* 28 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **весть** (XV ст. *BC* 19 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **ведє(т)** 2 (XV ст. *BC* 18 зв., 19 зв.); **ведѣ** 1 (XV ст. *BC* 20); *3 ос. мн.* **ведоуть** 2 (XV ст. *BC* 8, 33); **ведоу(т)** 1 (XV ст. *BC* 28 зв.).

Див. ще **ПОВЄСТИ.**

***ВЄСТЬ**[2] *див.* ***ВѢСТЬ.**

ВЄСЬ[1], **ВЄСЪ, ВЄС** *займ.* (4315) *1.* весь (4293): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... и вси наступъники его (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); тогды они пришедши вшитци и своимъ племенемъ оуздали пану вѦтславу со всѢми обьѢзды того дворища (Львів, 1370 *P* 18); Алє то што жь коли вси боѦрє и землѦне будуть городъ твердити тогды тии люди тако же имѢють твердити городъ смотричь (Смотрич, 1375 *P* 20); а про то та пани хонька... и своємъ со всѢмъ племеиемь оуздала єсть тотъ мунастырь калениковъ иванови губцѢ... со всѢмъ объѢздомь н со всѢми границѦми (Перемишль, 1378 *P* 26); а тия села дадоше... и с полемь и съ лѢсомь н съ водою и съ въсѢмь прижитко(м) (Сігет, 1404 *ГМ*); имаємы єму служити и помагати на усѢхъ (!) єго неприѦтели (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); волин во всихъ тыхъ имѢньяхъ кому о(т)дати и продати и променити панъ андрѢи волотовичь и єго бьлижнии по немъ будущии (Київ, 1433 *P* 119); а мои мили отєцъ и мы такождє щобнхми не могли молвити... ⟨передъ⟩ оусѢмъ землѢномъ и передъ оусєю полскою радою (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305—306); При чомъ всюмъ Єго Самого жону дети И напотомъ Боудоучїє Исча(д)ки Єго При томъ всю(м)ъ зоставоую И мѢти хочоу Какъ Продъкове Єго заживали што бы И оунъ тоє о(т)чи(з)ни И дидизъни Своє заживалъ И по нє(м)ъ Сча(д)ки Єго (Прилуки, 1459 *P* 172): продали єсмо имѢньє ... с полми, з доубровами, исъ сеножатми... и зъ инъшими со всѢ (!) достатки, што к томоу имѢнью прислоухаєть (Кременець, !467 *AS* I, 63); и ихь м⟨и⟩л⟨о⟩сть промежи нами такь нашли: штожь я кнѦзь Михайло Васильевичь постоупилъ єсми дѦдиной своєй... имѢньє на имѦ Городокь со всѢми тыми приселки, што здавна кь Городкоу прислоушають, со всѢми пожитки (Вільна, 1482 *AS* I, 79); будутъ воны тое село... держати... и зъ даню грошовою и медовою и со всими доходы и вжитки и со всѢмъ потому що здавна къ тому селу вышей писаному Осекрову прислухаетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... въсѦ(м), кто нань оузры(т)... оже дали... єсмы... стмоу монастироу... єдно озеро (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

2. всякий (5): слюби(ли) єсмы нашому милому приятелю стефану воєводѢ... о(т) всего нагабанья и о(т) всѢхъ кривдъ и о(т) всего насилства... боронити (Ланчиця, 1433 *P* 124—125); а далѢи хочємъ и слюбоуємъ вшитки записы прє(д)речены(х) прє(д)ковъ наши(х)... бє(з) зрады и безь всеи хитро(с)ти, держати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735); а им да єст слободно засѢ до оугоръ поєхати съ оусим их товаром, без никоторои забавѢ и пагоубѢ (Сучава, 1475 *BD* II, 329).

3. *(з прийм.* б е з*)* жодний (3): Порозоумѣти можете в тои мѢре какъ много правды тыи то мистровы листы в собѢ мѢли а особнє с первьши(х) наши(х) листо(в) которыми(ж) оузъявили єсмо ва(м) кроле(в)ства нашего рады жаданьє чистоє... котороє к ва(м) яко братьи а приятеле(м) свои(м) мають безо всеє роспачи приязнь чистоую (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Алє яко оузрѦт сєс нашь листъ, так тым часом щоби до нас съ оусим пришли, без оусего страхоу и без оусего оусъмнѦниа (Сучава, 1468 *BD* II, 306);

з о в с и м ъ н а в с є (4) зовсім, назавжди: Продал єсми зо всимъ на всє как єсми самъ держал (Володимир, 1475 *AS* I, 72); продали єсмо єго Милости дворец наш... которыйже дворец и земли выслоужил отець мой... зъ землѦми своими и со всим на всє, как сѦ в собе мают (Друцьк, 1492 *AS* III, 23);

н а в с Ѣ х ъ м Ѣ с т є х ъ (3) *див.* **МѢСТО**[1]; н а д ъ т о н а д о в с є (1), н а д т о м ъ, н а д о у с Ѣ м ъ (1) *див.* **ТОТЪ;** о т ъ о у с є г о с є р д ц а (4) *див.* ***СЄРДЦЄ;** с ъ о у с и м с є р д ц є м ь (1) *див.* ***СЄРДЦЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **весъ, весь, вес, ве(с)** 53 (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *Cost.* I, 27; 1411 *Cost.* I, 84; 1424 *Cost.* I, 162; 1438 *DBAc* 27; 1453 *Cost.* II, 445; 1475 *BD* I, 206; 1490 *ДГСХМ;* 1500 *SD* 7 і т. ін.); **оуве(с), уве(с)** 4 (1449 *Cost.* II, 378; 1453 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 501; 1463 *Cost. S.* 45); ! **оусе** 1 (1455 *Cost.* II, 531); *род. одн. ч., с.* **оусего, оусе(г), усего** 50 (1403 *RS* 338; 1434 *Cost.* II, 669; 1447 *Cost.* II, 281; 1456 *Cost.* II, 788; 1472 *Cost. S.* 88; 1487 *BD* I, 297; 1490 *BD* I, 386; 1499 *BD* II, 130; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **всего, всего, въсего** 19 (1361 *AGZ* 6; 1433 *P* 125; 1435 *P* 132; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* II, 285; 1470 *BD* II, 309; 1483 *BD* I, 275; 1495 *АЛМ* 84; XV ст. *СЯ* 64; 1496 *ВМКФС* і т. ін.); **всѣго** 1 (1394 *P* 54); **въсега** 1 (1475 *BD* II, 336); **вшего** 1 (1388 *P* 39); *зам. місц. одн.* на томъ хотарѢ **оусего,** што бы осадилъ себѢ десѦтъ селъ 1 (1429 *Cost.* I, 269); *дав. одн. ч., с.* **всему, всемоу, въсему, въсемоу, вьсемоу, всемоу, вьсемоу, въсем(оу), въсем(у)** 670 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1409 *Cost.* I, 65; 1424 *Cost.* I, 162; 1433 *P* 121; 1448 *Cost.* II, 325; 1466 *BD* I, 113; 1476 *BD* I, 209; 1488 *BD* I, 318; 1490 *BD* I, 384; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **оусему, оусемоу** 46 (1418 *Cost.* I, 127; 1428 *Cost.* I, 228; 1447 *Cost.* II, 274; 1460 *Cost.* I, 41; 1465 *BD* I, 88; 1468 *BD* I, 130; 1470 *BD* I, 148; 1473 *BD* I, 182; 1474 *РГС* і т. ін.); **въсѢмоу, всѣму** 4 (1429 *Cost.* I, 249; 1448 *Cost.* II, 738; 1457 *BD* I, 5; II, 258); **въсимоу** 1 (1490 *DC* 149); **высемоу** 1 (1436 *BAM* 34); ! **въсе** 1 (1429 *ДГОБК*); *знах. одн. ч.* **оувес, увесь, оуве(с), уве(с)** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 2; 1448 *Cost.* II, 365; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *Cost.* II, 582; 1457 *BD* II, 257; 1461 *BD* I, 45; 1463 *Cost. S.* 45; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1474 *РГС;* 1490 *BD* I, 420); **вес, ве(с)** 8 (1429 *P* 114; 1448 *DIR«A»* 491; 1452 *DIR«A»* 500; *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 445; 1460 *BD* I, 41; 1470 *BD* II, 309; 1472 *DIR«A»* 528); *ор. одн. ч., с.* **всѣмъ, въсѢмь, всѣ(м), вьсѢмъ, въсѦмь,**

въсѦмъ, всѦмъ, въсѦ(м) 245 (1359 *P* 10; 1375 *P* 20; 1393 *P* 51; 1404 *ГМ;* 1415 *Cost.* I, 116; 1424 *Cost.* I, 162; 1434 *DIR«A»* 464; 1445 *P* 148; 1460 *BD* I, 41; 1472 *BD* I, 170; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **всємъ, въсємь, въсє(м), въсємъ, всєм, въсєм, вьсє(м)** 187 (1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 135; 1432 *ДГВІН;* 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 466; 1459 *Cost. S.* 22; 1465 *ДГСОС;* 1479 *ВАМ* 61; 1487 *BD* I, 291; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **всимъ, вси(м), всим** 65 (1388 *P* 39; 1395 *GL* 166; 1407 *P* 72; 1433 *P* 118; 1442 *Cost.* II, 716; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1466 *AS* I, 62; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1478 *ЗРМ;* 1488 *AS* I, 242; 1490 *ЗХП* 136; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **оусимъ, оусимь, оуси(м)** 52 (1400 *Cost.* I, 26; 1409 *Cost.* I, 69; 1425 *Cost.* I, 168; 1434 *Cost.* I, 386; 1443 *Cost.* II, 131; 1457 *Cost.* II, 809; 1470 *BD* I, 150; 1475 *BD* I, 203; 1490 *DC* 148 і т. ін.); **усѣмъ, оусѣмъ, оусѣмь, оусѣ(м)** 32 (1392 *Cost.* I, 7; 1407 *Cost.* I, 56; 1411 *Cost.* I, 84; 1414 *P* 85; 1421 *P* 94; 1432 *Cost.* I, 327; 1434 *ДГСММ;* 1436 *Cost.* I, 450; 1448 *Cost.* II, 306; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102 і т. ін.); **оусымъ, оусым, оусы(м)** 8 (1457 *UKP* 4; 1462 *BD* I, 65; 1464 *BD* I, 85; 1465 *GL* 176; *DIR«A»* 518; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 123); **оусємь, оусємъ, оусєм** 7 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 36, 37; 1443 *Cost.* II, 126; 1460 *Cost. S.* 41); **wszim** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **всы(м)** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *зам. род.* **о(т) вси(м)** 1 (1453 *Cost.* II, 492); *місц. одн. ч., с.* **во (на, въ) всємъ, всє(м), всємь, всєм, въсємъ** 24 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1386 *P* 30; 1415 *P* 87; 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1451 *P* 156; 1454 *Cost.* II, 517; 1475 *AS* I, 72; 1487 *АМЛ;* 1488 *РИБ* 222; 1499 *BD* II, 442 і т. ін.); **на (при, о) всѣмъ, всѣм** 5 (1394 *P* 54; 1448 *Cost.* II, 737; 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 269); **на (о) оусємъ, оусєм** 3 (1463 *BD* II, 295; 1466 *BD* I, 95; 1472 *DIR«A»* 530); **во (при) всюмъ** 2 (1459 *P* 172; 1498 *АрхЮЗР* I/IV, 3); **на (о) усимъ, оуси(м)** 2 (1449 *Cost.* II, 391; 1456 *ПМВП*); **во всомъ** 1 (1395 *Cost.* II, 612); *наз. одн. с.* **все, въсє, въсе** 177 (1395 *Cost.* II, 612; 1415 *Cost.* I, 116; 1428 *Cost.* I, 218; 1442 *Cost.* II, 93; 1451 *Cost.* II, 403; 1467 *BD* I, 117; 1475 *BD* I, 203; 1487 *BD* I, 310; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **оусє, усе** 28 (1436 *Cost.* I, 455; 1443 *Cost.* II, 131; 1452 *Cost.* II, 432; 1456 *DBAc* 46; 1462 *BD* I, 63; 1465 *BD* I, 88; 1468 *BD* I, 130; 1474 *РГС;* 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **въсѣ** 4 (1429 *Cost.* I, 249; 1443 *ДГСПМН;* 1448 *ДГПР;* 1474 *РГС*); ! **выса** 1 (1441 *DBAc* 35); ! **въ** 1 (1447 *Cost.* II, 289); ! **свѣ** 1 (1457 *BD* II, 257); ! **въкє** 1 (1500 *Cost. S.* 230); *знах. одн. с.* **оусє, оусе, use, усе, усє** 72 (1393 *Cost.* II, 607; 1403 *ДГМ;* 1411 *Mih. Alb.*; 1421 *Cost.* I, 142; 1446 *DIR«A»* 485; 1460 *BD* I, 41; 1475 *BD* II, 329; 1481 *BD* I, 248; 1490 *BD* I, 436; 1495 *BD* II, 40; 1499 *BD* 147 і т. ін.); **всє, все, въсе, wse** 65 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1361 *AGZ* 6; 1377 *P* 24; 1392 *P* 46; 1400 *Cost.* II, 619; 1415 *Cost.* I, 122; 1430 *ГВКЛ* 7; 1448 *Cost.* II, 314; 1456 *ПМВП;* 1463 *BD* II, 295; 1472 *ДГСВМ;* 1483 *ВОРСР* 178; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **въсѣ** 1 (1435 *Cost.* II, 692); **wsie** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *наз. одн. ж.* **всѦ, вся, въсѣ** 6 (1392—1393 *РФВ* 170; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; *P* 123; 1445 *P* 150; *Cost.* II, 725; 1481 *ГПМ*); **оусѦ, usja** 4 (1435 *Cost.* II, 689; 1443 *P* 145; 1492 *BD* I, 497; *Cost. S.* 162); **оусѣ, усѣ** 2 (1435 *Cost.* II, 687; 1453 *Cost.* II, 445); *род. одн. ж.* **въсєѦ, въсеѦ, всея, всєя, въсєя, въсеа, всєѣ** 22 (1392—1393 *РФВ* 170; 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1455 *Cost.* II, 564; 1460 *DIR«A»* 515; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 150; 1472 *ДГСВМ;* 1481 *BD* I, 256; 1482 *BD* I, 263; 1488 *BD* I, 347; 1495 *Cost.* II, 612 і т. ін.); **оусєї, оусєи, усєи** 13 (1393 *Cost.* II, 607; 1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670; 1435 *Cost.* II, 679; 1455 *Cost.* II, 769; 1456 *Cost.* II, 791; *ПМВП;* 1460 *BD* II, 276); **въсєѫ** 6 (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 6; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 216); **всєи, въсєи, всеи** 6 (1404 *P* 70; 1448 *Cost.* II, 735; 1464—1496 *Gh. S.* 6; 1479 *DC* 11; XV ст. *ВС* 34; 1481 *КІ*); **всєє, всее** 4 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1470 *AS* I, 67; 2-а пол. XV ст. *СО;* 1487 *ВОРСР* 178); **въсєѫ** 2 (1455 *Cost.* II, 525; 1457 *BD* I, 4); **оусєѦ** 1 (1473 *BD* I, 181); **всѣє** 1 (1482 *AS* I, 80); ! **о(т) въсє торговлю** 1 (1448 *Cost.* II, 741); *дав. одн. ж.* **оусєи, усєи** 6 (1401 *RIR;* 1435 *Cost.* II, 679, 687; 1449 *Cost.* II, 742; 1452 *Cost.* II, 799; 1458 *BD* II, 261); **въсєи** 1 (1499 *BD* II, 448); **wsej** 1 (1388 *ZPL* 103); **вше** 1 (1404 *P* 70); *знах. одн. ж.* **всю** 6 (1433 *P* 124; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1457 *Cost.* II, 810; XV ст. *ВС* 13 зв., 16 зв.; 1489 *АМВ*); **оусю** 3 (1468 *BD* II, 305; 1478 *ЗРМ*); *ор. одн. ж.* **всєю, въсєю, всею, въсєѫ** 45 (1386 *P* 30; 1392—1393 *РФВ* 170; 1415 *Cost.* I, 116; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1442 *Cost.* II, 716; 1449 *Cost.* II, 742; 1459 *P* 171; 1472 *BD* I, 169; 1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **оусєю, усею** 32 (1388 *P* 37; 1435 *Cost.* II, 682; 1443 *Cost.* II, 126; 1449 *Cost.* II, 746; 1458 *BD* II, 261; 1462 *BD* II, 288; 1481 *BD* I, 258; 1490 *ДГСХМ;* 1492 *Cost. S.* 161; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **оусєѦ** 10 (1486 *DC* 143; 1487 *BD* I, 310, 312; 1488 *BD* I, 342, 355; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 419; 1491 *BD* I, 452; 1492 *BD* I, 510; 1499 *BD* II, 162); **вьсєя, въсєѦ, всєѦ** 6 (1444 *Cost.* II, 207; 1445 *Cost.* II, 236; 1488 *ДГСВМЩ;* 1499 *BD* II, 147, 154, 420); **въсѣю** 1 (1436 *Cost.* II, 698); **въсѦ** 1 (1448 *Cost.* II, 365); **оусъѦ** 1 (1491 *BD* I, 472); **всю** 1 (1490 *DC* 146); **всєи** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *місц. одн. ж.* **во (въ, по) всєи, въсєи, всє(и)** 8 (1411 *Cost.* II, 638; 1436 *Cost.* II, 698; 1437 *Cost.* II, 709; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261; 1495 *ВК*); **усей** 2 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1472 *ДГСВМ*); **всюи** 1 (1459 *P* 171); ! **всє** (1453 *ПГОВ*); *наз. мн.* **оуси** 19 (1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 461; 1467 *BD* II, 297; 1469 *BD* I, 138; 1478 *AS* I, 76; 1487 *BD* I, 310; 1490 *BD* I, 420; 1495 *BD* II, 63 і т. ін.); **вси, въси** 14 (1393 *P* 49; 1429 *Cost.* I, 248; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1437 *Cost.* I, 541; 1446 *P* 154; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.; 1487 *BD* I, 310; 1493 *ПОСВВ;* XV ст. *ВС* 26 зв.; 1496 *ОПСВВ*); **оусы** 1 (1456 *ЭСФ*); **всє** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); **всѦ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *наз. мн. ч.* **оуси, уси** 53 (1404 *Cost.* II, 625; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 651; 1443 *Cost.* II, 128; 1459 *DIR«A»* 514; 1473 *BD* I, 187; 1485 *BD* II, 371; 1495 *BD* II, 57; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **вси, въси** 28 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1375 *P* 20; 1433 *Cost.* II, 651; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *AS* I, 65; 1476 *BD* I, 209; 1481 *BD* II, 365; 1495 *АЛМ* 88; 1499 *ВФ* і т. ін.); **всє** 5 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; XIV—XV ст. *ОБРН* 112); **оусы, usy** 3 (1465 *GL* 176; *DIR«A»* 518; 1472 *BD* I, 172); **въсѦ** 1 (1456 *DIR«A»* 511); **оусѣ** 1 (1497 *BD* II, 99); ! **нши** 1 (1488 *Cost.* II, 737); **всє(и)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *ж.* **въси, всн** 2 (1470 *BD* I, 148; XV ст. *ВС* 22); **оусы** 1 (1467 *BD* II, 298); **всєє** 1 (1498 *BD* II, 410); *зам. род.* **о(т) оуси кръчма(х)** 3 (1455 *Cost.* II, 772; 1458 *DIR«A»* 513); *с.* **въси, вси, всї** 7 (1388 *ZPL* 105; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *ВС* 10, 12; 1499 *BD* II, 425); **въсѣ, вьсѣ** 3 (1429 *Cost.* I, 269; 1446 *Cost.* II, 251; 1476 *BD* I, 217); **всѦ, wsia** 3 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; XV ст. *ВС* 5 зв.; 1434 *P* 128); **всє** 1 (XV ст. *ВС* 9 зв.); *род. мн.* **оусихъ, оуси(х), оусих, уси(х)** 297 (1400 *Cost.* I, 37; 1425 *Cost.* I, 169; 1432 *ДГВІН;* 1445 *Cost.* II, 729; 1452 *Cost.* II, 432; 1460 *BD* II, 270; 1475 *BD* I, 203; 1487 *BD* I, 292; 1494 *BD* II, 33; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **всѣхъ, въсѣхь, въсѣхъ, всѣх, въсѣх, всѣ(х), вьсѣ(х), въсѦхь, въсѦх, всѦх, въсѦ(х)** 358 (1370 *P* 18; 1388 *P* 40; 1395 *Cost.* II, 612; 1409 *P* 74; 1424 *Cost.* I, 162; 1440 *Cost.* II, 66; 1446 *Cost.* II, 238; 1451 *Cost.* II, 400; 1467 *BD* I, 118; 1470 *BD* II, 310; 1488 *ДГСПМ;* 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **оусѣхъ, усѣхъ, оусѣхо, оусѣ(х)** 37 (1388 *SL* 678; 1392 *Cost.* I, 8; 1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57; 1411 *DIR«A»* 439; 1419 *DIR«A»* 444; 1427 *Cost.* I, 197; 1433 *Cost.* I, 354; 1439 *Cost.* II, 712 і т. ін.); **всих, всихъ, въсих, вси(х)** 23 (1388 *P* 43; 1452 *Cost.* II, 422; 1470 *AS* I, 67; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV. 21; 1481 *BD* II, 365; 1485—1500 *AS* I, 121; 1495 *РИБ* 620; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **оусы(х), оусых, usych** 9 (1457 *UKP;* 1462 *BD* I, 63, 65; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 105, 106; 1467 *BD* I, 123); **вьсєх, всєхъ, въсє(х)** 4 (1424—1425 *DBAc* 19; 1440 *Mih.* 208; XV ст. *ВС* 16 зв.; 1459 *Cost. S.* 22);

вшн(х) 1 (1388 *Р* 39); *зам. дав.* знамєнито чнни(м) **въсѣ(х)** кто на(и) възри(т) (1428 *Cost.* I, 209); *зам. знах.* вольни они **всихъ** тыхъ имѣней кому отдати (1446 *АкЮЗР* I, 18); на **оуси(х)** сторо(н) (1451 *Cost.* II, 403); и заплатили **оусєх** исполна тоты... пинѣзи (1495 *BD* II, 87); **! оувси(х)** 1 (1454 *ПГПММ*); **!оубѧх**(1476 *BD* I, 209); *дав. мн.* **всѣмъ, всѣмь, въсѣмъ, всѣм, вьсѣм, въсѣмь, въсѣ(м), въсѧм, въсѧмъ, вьсѧмь, всѧм, въсѧ(м), всѧ(м)** 410 (1370 *Р* 18; 1388 *Р* 40; 1402 *Cost.* II, 623; 1420 *Cost.* I, 135; 1433 *Р* 121; 1444 *Cost.* II, 207; 1452 *Cost.* II, 759; 1466 *BD* I, 113; 1471 *BD* I, 158; 1495 *BD* II, 53; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **оусимь, оусимъ, оусим, оуси(м)** 89 (1400 *DIR«A»* 433; 1407 *Cost.* I, 56; 1409 *DIR«A»* 437; 1423 *DIR«A»* 447; 1442 *Cost.* II, 87; 1453 *Cost.* II, 766; 1463 *BD* II, 295; 1468 *BD* II, 301; 1488 *BD* I, 354; 1495 *BD* II, 39 і т. ін.); **усѣмъ, оусѣмо, оусѣмъ, оусѣ(м), оусѣмь, оусѧм** 56 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1388 *Р* 36; 1408 *Cost.* II, 630; 1419 *DIR«A»* 444; 1432 *Cost.* I, 330; 1434 *Р* 130; 1446 *Cost.* II, 247; 1451 *Cost.* II, 402 і т. ін.); **всим, всимъ, въси(м), вси(м) всї(м)** 19 (1388 *Р* 38; 1396 *AS* I, 20; 1435 *Cost.* II, 691; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1454 *AS* III, 9; 1479 *ПГВСА;* 1496 *BD* II, 402; XV ст. *ВС* 10, 34 зв.; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **въсемъ, всемь, въсємь, въсєм, всемъ, въсє(м), вьсє(м)** 11 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1436 *Cost.* I, 454, 455; 1458 *ПГСММЦ;* 1459 *Cost. S.* 21, 22; 1475 *BD* I, 199; 1481 *ГПМ;* 1490 *BD* I, 394; XV ст. *ВС* 11 зв.; 1491 *BD* I, 451, 472); **оусемъ** 2 (1387 *СП* № 12; 1496 *BD* II, 402); **оусым** 1 (1467 *BD* II, 297); **! оуссѣмъ** 2 (1433 *Cost.* I, 361; 1435 *DIR«A»* 465); ! нашимь **оуси** листомь 1 (1400 *DIR«A»* 433); **! оувси(м)** 1 (1454 *ПГПММ*); **! сьвьм** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); ! нашим **въсѧ** 1 (1491 *CVD* 3); ! ко **оусѣхъ** 1 (1411 *Cost.* II, 638); *зам. род.* вѣра **оуси(м)** ...боѧри велики(х) (1458 *DIR«A»* 513); от **оусим** сторо(н) 1 (1472 *Cost. D.* 26); *знах. мн.* **оуси** 2 (1436 *Cost.* II, 698; 1495 *BD* II, 64); **вси(х)** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); **! оузи** 1 (1489 *BD* I, 373); *знах. мн. ч.* **уси, оуси** 100 (1435 *Cost.* II, 679; 1446 *Cost.* II, 263; 1453 *Cost.* II, 766; 1462 *Cost. D.* 11; 1470 *DIR«A»* 522; 1480 *BD* I, 239; 1490 *BD* I, 436; 1491 *BD* I, 451; 1495 *BD* II, 64; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **въси, вси** 14 (1388 *ZPL* 108; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1467 *ПС* № 13; 1476 *BD* I, 208; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *Пам.;* 1498 *АЛМ* 163; *АЛРГ* 73, 82; 1499 *BD* II, 144); **всѧ, вся, всѣ** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 4; 1433 *Cost.* II, 653; 1448 *Cost.* II, 734—738); **всихъ, вси(х)** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; 1495 *ВМЗД*); **все** 1 (1496 *АЛРГ* 72); **оусых** 1 (1468 *BD* II, 305); **оусы** 1 (1468 *BD* II, 305); **оусѣ** 1 (1393 *Cost.* II, 607); *ж.* **оуси** 14 (1447 *Cost.* II, 732; 1448 *Cost.* II, 313; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *BD* I, 8; 1462 *BD* I, 52; 1467 *BD* II, 297; 1488 *ДГСВМЩ;* 1490 *BD* I, 419 і т. ін.); **всн** 8 (1487 *РИБ* 227; 1496 *ПДВКА;* XV ст. *ВС* 17 зв.; 37 зв.; 1499 *BD* II, 419, 426; *РИБ* 777); **оусѣ** 3 (1436 *Cost.* II, 707; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **всѧ, всѣ** 3 (1448 *Cost.* II, 365, 733, 738); **оусѧ** 1 (1457 *BD* II, 257); **оусы** 1 (1466 *BD* I, 105); *знах. мн. с.* **вси, въси** 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *ZPL* 105; 1489 *АМВ;* 1496 *ОПВВД;* 1498 *АЛРГ* 83; 1499 *BD* II, 154); **всѣ** 5 (1462 *BD* II, 285; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); **вся, въсѧ** 5 (1377 *Р* 24; 1437 *Р* 136; 1448 *Cost.* II, 365; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1446 *Р* 157); **оусѣ, оусѧ** 5 (1446 *Р* 152; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 270; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1474 *РГС*); **оуси** 4 (1447 *Cost.* II, 288; 1472 *BD* I, 177; 1488 *BD* I, 356; 1491 *Cost. D.* 37); **! оусих** 1 (1485 *BD* II, 371); **! усѣхъ** 1 (1404 *Cost.* II, 625); *ор. мн.* **оусими, усими** 203 (1409 *Cost.* I, 65; 1421 *Cost.* I, 142; 1443 *Cost.* II, 125; 1452 *DIR«A»* 500; 1461 *BD* I, 44; 1470 *BD* I, 147; 1481 *BD* I, 258; 1494 *BD* II, 34; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **всѣми, вьсѣми, въсѣми, въсѧми, всѧми** 193 (1361 *AGZ* 6; 1370 *Р* 18; 1390 *Р* 176; 1409 *Cost.* I, 65; 1414 *DIR«A»* 441; 1429 *ДГОБК;* 1445 *Cost.* II, 211; 1456 *Cost.* II, 582; 1464 *BD* I, 83; 1475 *AS* I, 70; 1480 *BD* I, 241; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **всими, въсими** 96 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1401 *АкВАК* III, 2; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1442 *Cost.* II, 716; 1451 *AS* I, 44; 1454 *Р* 163; 1469 *AS* I, 64; 1475 *AS* I, 71; 1487 *AS* I, 86; 1489 *AS* I, 89; 1491 *AS* I. 97; 1495 *ВМБС;* 1500 *АЛМ* 58 і т. ін.); **оусимы** 16 (1458 *Cost.* II, 814; 1460 *Cost. S.* 33; 1466 *BD* I, 106; 1491 *BD* I, 448; 1495 *BD* II, 55; 1497 *BD* II, 108; 1499 *BD* II, 134 і т. ін.); **всєми, въсєми, вьсеми** 12 (1395 *Cost.* II, 613; 1427 *Р* 108; 1437 *AS* I, 34; 1443 *Cost.* II, 160; 1446 *AS* I, 42, 43; 1474 *AS* I, 69; 1478 *AS* I, 76; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *АЛРГ* 71; *BD* II, 407); **въсѣмы, вьсѣмы** 11 (1476 *BD* I, 211; 1495 *BD* II, 74; *ПГВСР;* 1499 *BD* II, 144, 167, 419, 420, 422, 425); **оусѣми** 10 (1393 *Cost.* II, 607; 1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 56; 1411 *Mih. Alb.* 1414 *Р* 85; 1436 *Cost.* I, 484; 1443—1446 *Р* 147; 1449 *Cost.* II, 385; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **usymy** 3 (1395 *GL* 166; 1465 *GL* 176); **вси(м)** 2 (1388 *Р* 39; 1407 *Р* 72); **оусыми** 1 (1425 *Cost.* I, 173); **оусѣмы** 1 (1443 *Cost.* II, 131); **всємы** 1 (1499 *BD* II, 167); **всимы** 1 (1444 *DIR«A»* 481); **всыми** 1 (1453 *Cost.* II, 495); **wszimy** 1 (1413 *GL* 48); **! со всѣ** 2 (1393 *Р* 51; 1467 *AS* I, 63); **воусєми** 1 (1436 *Cost.* I, 455); **! вєсѣми** (1418 *Р* 89); *місц. мн.* **на (по, о, оу) оуси(х)** 10 (1443 *Cost.* II, 119; 1453 *ПГОВ;* 1456 *Cost.* II, 791; 1457 *Cost.* II, 809; 1460 *BD* II, 276; 1490 *BD* I, 419, 420); **во (при, въ, по, о, на) всѣхъ, всѣ(х), всѧх, въсѧх** 12 (1399 *Р* 59; 1400 *Cost.* II, 619; 1411 *Cost.* II, 638; 1433 *Р* 124; 1437 *Cost.* II, 709; 1438 *Р* 138; 1459 *Р* 171; 1462 *BD* II, 284; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **во (при, о) всихъ, всих** 9 (1433 *Р* 119; 1437 *АкЮЗР* 12; *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *AS* I, 43; 1466 *BD* I, 62; 1495 *РИБ* 620; 1496 *ОПВВД*); **во (о) всехъ въсехъ** 3 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; XV ст. *ВС* 13; *СЯ* 43 зв.); **по оусѣх, усѣхъ** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668); **при всю(м)ъ** 1 (1459 *Р* 172); **по вѣсо(м)** 1 (1445 *Cost.* II, 231).

ВЄСЬ[2] *ж.* (2) (*стп.* wieś) село: мы оуставлѧємь, абы ка(ж)ныи(и) вєлікыи па(н), а никоторый иньши и(х) нє коупова(л) собѣ ше(л)тиниства (!) нїкоторыи вси кромѣ па (!) своєго чїя весь а коупи(ть) ли хто, тогды тоє коуплѣнїє нї во(ш)то нє иде(т) (XV ст. *ВС* 32 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **весь** (XV ст. *ВС* 32 зв.); *род. одн.* **вси** (XV ст. *ВС* 32 зв).

! ВЄСѢМИ ⟨**ВЬСЬМИ**⟩ *див.* **ВЄСЬ**[1].

***ВЄТХЫИ** *прикм.* (1) старий: А хотарь тои половина село от Гостилещ поченши от лиса... а от толѣ по должи нивам на могилоу, що єст оу зли вєтхыи поут (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **вєтхыи** (1488 *BD* I, 356).

***ВЄЦИН** *прикм.* (1) ◇ м о с т ь В є ц и н *див.* ***МОСТЬ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Вєцин** (1488 *BD* I, 356).

ВЕЧЕРА *ж.* (1) ◇ т а й н а я в е ч е р а *див.* ***ТАИНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **вечера** (1478 *ОБРН* 130).

ВЄЧЄРЪ, ВЄЧЄРЬ *присл.* (8) увечері: и такождєрє варє кто боуде(т) игоуме(н) оу то(м) прАдречєнно(м) монастирю а они... имаю(т) слоужити на въсѧкоую срѣдоу вєчє(р) паракли(с) (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); а по нашємь животѣ а они да имают слоужити нам въ пѣток вечерь парастас (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ВЄЧИСТО *див.* **ВѢЧИСТО.**

***ВЄЧИСТЫИ** *див.* ***ВѢЧИСТЫИ.**

ВЄЧНЄ *див.* **ВѢЧНЄ.**

ВЄЧНО *див.* **ВѢЧНО.**

***ВЄЧНОСТЬ** *див.* ***ВѢЧНОСТЬ.**

***ВЄЧНЫИ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

ВЄЧЪНЄ *див.* **ВѢЧНЄ.**

ВЄЧЪНО *див.* **ВѢЧНО.**

***ВЄШЕНЬСКЫЙ** *прикм.* (1) ◇ г о с т и н е ц ь В є ш е н ь с к ы й *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Вєшеньскый** (1443 *Р* 145).

ВЖДЫ *див.* **ОУЖДЫ.**

ВЖЄ *див.* **УЖЄ.**

ВЖИВАТИ *див.* **ОУЖИВАТИ.**

***ВЖИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стч.* užíti, *стп.* użyć) (чого) спожити (що) (1): тогды они пришедши вшитци и своимъ племенемъ оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища по своеи доброи воли и за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вѧтславу (Львів, 1370 *Р* 18);

◇ р а д ы о у ж и т и (1) *див.* **РАДА.**

ФОРМИ: *інф.* **в(ж)ити** (1370 *Р* 18); *дієприкм. акт. мин. род. мн.* **оуживши(х)** (1404 *Р* 70).

***ВЖИТОКЪ** *див.* ***ОУЖИТОКЪ.**

***ВЖИТОЧНЄ**[1] *с.* (7) пожиток: Воленъ то онъ продати, отдати... и къ своему вжиточному и лѣпшому обернути, какъ самъ найлѣпѣй розумѣючи (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); и волен пан вѣленский кн(ѧ)зь Костентинь его милость... тые земли... отдати и продати, заменити... къ своему лѣпшемоу вжиточному обєрнути сами налепей розоумѣючи (Ставків, 1491 *AS* I, 97); Воленъ онъ то отдати и продати, и заменити... и къ своему вжыточному оберънути, какъ самъ налепей розумеючы (Вільна, 1499 *РИБ* 777); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити... и къ своему лѣпшому и вжиточному обернути, какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *дав. одн.* **вжиточному, вжиточномоу** 5 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 24; 1499 *ГОКІР;* 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **вжыточному** 1 (1499 *РИБ* 777); **оужиточному** 1 (1497 *AS* I, 112).

ВЖИТОЧНЄ[2] *присл.* (1) (*стп.* użytecznie) пожиточно, корисно: а тоє выше писанное через шлях(о)тнє вроженого кн(ѧ)зѧ Костентина... маєт быти продано, и заменено... как єму и єго властнымъ наследкомъ лепей а вжиточнє взвидит сѧ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ВЖО *див.* **УЖЄ.**

***ВЖЫВАТИ** *див.* **ОУЖИВАТИ.**

***ВЖЫТОКЪ** *див.* ***ОУЖИТОКЪ.**

***ВЖЫТОЧНЄ** *див.* ***ВЖИТОЧНЄ**[1].

***ВЗВИДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) *(уявитися)* здатися, видатися: а тоє выше писанное через шлях(о)тнє вроженого кн(ѧ)зѧ Костентина... (маєть) быти держано и поживано спокойнє... как єму и єго властнымъ наследкомъ лепей а вжиточнє взвидит сѧ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **взвидит сѧ** (1499 *AS* I, 118).

***ВЗГОРОКЪ** *ч.* (1) (*стп.* wzgórek) пагорок: и я... тые нивки отехалъ... и границу есми положилъ Плоской ниве... в долину стѣшкою просто на взгорокъ к Клиноватой ниве (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *знах. одн.* **взгорокъ** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ВЗДАВАТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ х в а л у в з д а в а т и *див.* **ХВАЛА.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **вздаеть** (1493 *ПОСВВ*).

***ВЗДВИЖЕНСКИИ** *прикм.* (1) ◇ В з д в и ж е н с к а я н и в а (1) *(назва ниви у Київській землі):* и я... тые нивки отехалъ... и границу есми положилъ Плоской ниве... по конецъ Вздвиженское нивы (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Вздвиженское** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ВЗДЛУЖЪ *присл.* (1) (*стп.* wzdłuż) удовж: До того копища ихъ, гдѣ змерлыхъ своихъ ховають... а ждовжъ до пляцу пана Ивана Федоровича, а з другое стороны вздлужъ до улочки и до пляцовъ костелныхъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще **ЖДОВЖЪ.**

***ВЗДОУХЪ** *ч.* (1) (*цсл.* въздоухъ) *(покров для церковного посуду з причастям)* воздух: лѣ 6974 княини (!) олена вышила сии вздоухъ великомоу архистратигоу михаілоу (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вздоухъ** (1466 *ОБРН* 128).

***ВЗЕТИ** *див.* **ОУЗАТИ.**

***VZITHOK** *див.* ***ОУЖИТОКЪ.**

***ВЗЛИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) *(вийти з берегів)* розлитися: но коли панъ дробышь ставъ завить (!) но покоуль вода сѧ взольеть, пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбыревце(м) (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѧ взольеть** (1458 *ОЖДМ*).

***ВЗНАТИ** *див.* ***ВЫЗНАТИ.**

***YZOZDRITHI** *див.* ***ВЗОЗРѢТИ.**

***ВЗОЗРѢТИ** *дієсл. док.* (6) (*цсл.* възьрѣти) **1.** (на що) поглянути (4): а сє знаменито бу(т)ду (так.— *Прим. вид.*)... всѣмъ добрымъ што на тотъ листъ оузоздрѧть (Перемишль, 1390 *Р* 175); А сє знаменито будь... всѣмъ добрымъ што на тотъ листъ оузоздрѧть оже мы... то познавали (Вишня, 1393 *Р* 52).

2. (що) побачити (1): Swidoczno budeth kaszdomu kto koly nasziy list wzozdrith (Галич, 1413 *GL* 48).

3. (на кого, на що) зглянутися, зважити (2): Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ земли... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашего вѣрного слугу (Бохур, 1377 *Р* 23—24); мы швитрикгаило... кнѧзь черниговскии... на знамость то чиними... аже взозрѣвше єсмо на вѣрную службу нашего вѣрно(г) слуги... дає(м)... єму село (Снятин, 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **wzozdrith** (1413 *GL* 48); *3 ос. мн.* **оузоздрѧть** (1390 *Р* 175; 1391 *Р* 45; 1393 *Р* 52); *дієприсл. перед.* **взозрѣвши єсмы** 1 (1377 *Р* 23); **взозрѣвше єсмы** 1 (1424 *Р* 99).

Див. ще ***ВОЗРѢТИ, *ПОЗРѢТИ, *ОУЗРѢТИ.**

ВЗЯТИ *див.* **ОУЗѦТИ.**

WZIATI *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЗЯТЪ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЗЯТЬ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЗЯЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ, земенинъ Володимеръский: а панъ Ласко (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Взячъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

ВЗѦТИ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЗѦТЇ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЗѦТЬ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВИ *див.* **ВЫ**[1].

***WIADY** *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* Pryszed z Łucka około Berestia, około Kamenca wse pusto wczynili a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn, Zdiłow, Wiady i Słonimskoie wołosty zaczepili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах.* **Wiady** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***WIWESTY** *дієсл. док.* (3) *(межі)* визначити: A pokolio thy tho hraniczi po tolie imyet pan Mirosław i ślid priimathy y odhonithy, po kolie, iemu toth woiczicz wiwił z starimy ludmy (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **wiwył, wiwił** (1413 *GL* 48).

ВИВОЗЫТИ *див.* **ВЫВОЗИТИ.**

***ВИГШАНИ** *див.* ***ВИКШАНИ.**

***ВИГЪ** *ч.* (5) (*мад.* vég) *(міра довжини тканини)* сувій: алє полотно и бобовъ локтємъ да продаю(т), а соукна съ вигомъ да продаю(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А мыто имаютъ платити от єдиного вига (Колонєва) по дванадесѣтє гроши (Сучава, 1458 *BD* II, 261—262).

ФОРМИ: *род. одн.* **вига** (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262); *ор. одн.* **вигомъ, вигом, виго(м)** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261).

***ВИДАНЇЄ** *див.* ***ВѢДАНИЄ.**

***ВИДАТИ**[1] *дієсл. недок.* (2) (що) бачити: и глѣбъ рє(к), ты мнѣ ты(х) записе(и) нє давалъ ани єсми очима своима и(х) вида(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... вида(л)** (1495 *ВМБС*).

ВИДАТИ[2] *див.* **ВѢДАТИ**[1].

ВИДЄТИ *див.* **ВИДѢТИ.**

***ВИДЄТИ СЄ** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

***ВИДЄТИ СЯ** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

***ВИДЄТИ СѦ** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

***ВИДИТИ** *див.* **ВИДѢТИ.**

***ВИДИТИ СѢ** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

ВИДОМО *див.* **ВѢДОМО.**

ВИДОМЯ *присл.* (1) свідомо, з наміром: ведже оны тое все учинылы, грамоту свою видомя дали ему (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ВИДѢТИ, ВИДЕТИ *дієсл. недок. і док.* (377) **1.** (що) бачити (8): тако будеть ведомо оусемъ хто коли видить грамоту(с) а любо слышить чтучи ажъ Азъ панко слуга королевъ та(к) есмь оумолвилъ и договорилъ со кнАземъ скиригаиломъ (б. м. н., 1387 *СП* № 12); Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili; «woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia, niż bychmo to wideli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); И соу(д)я пыта(л) петра не однова моглъ ли бы досве(т)чи(т) на не(г) хтобы видѣлъ тогды петръ о(т)поведалъ же не маеть кимъ досветъчи(т) (XV ст. *ВС* 19); абы видели оуси наши межыяшы, аже есми оусемъ прыятелемъ твоеи милости прыятель а непрыятелемъ *(в ориг.* непрыятель.— *Прим. вид.)* всимъ твоей милости и землямъ твоеи милости непрыятель (б. м. н., 1496 *BD* II, 402—403);

(що) *(брати до уваги)* зважати (на що), бачити (що) (349): тѣмъ мы видѣвше его вѣрноую слоужбоу... дали есми емоу а (!) мѣсто на страхотиніє (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 26); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже видевъ и знаменавъ службу намъ вѣрную... пана андрѣя волотовича и мы... даемъ и дали есмо тому пре(д)реченому пану андрѣю... село михлинъ оу луцкомъ повѣте (Київ, 1433 *Р* 118); мы великии кнАзь швитригаило олькърдовичь чинимь знаменито... иже видивъ а знаменавъ намъ Службу его вѣрную... пана ивана мушаты... и даемъ и дали есмы ему село склѣнь оу луцкомъ повѣти (Луцьк, 1445 *Р* 150); И мы видечи речь справедливоую... казали есмо светком присАгноути... и... заложили гран и зароуки сто роублев грошей, абы за рекоу Зельвоу не переходила (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); видѣвши есмо службу намъ вѣрную... пана Петра Мушчича... дали есмо пану Петру Мушчичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); И господство мы видѣвши их волю, мы по их воли оучинили есми (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(що) *(пересвідчуватися в чому)* бачити (12): Се я кнАзь Семен Романович Кобринский чиню твердост сею моею грамотою... всим добрым комоу тое моее грамоты боудет надобе видети (Кобринь, 1454 *AS* III, 9); А се я пан Гриб Ивешеневич сознаваю *(в ориг.* созноваю — *Прим. вид.)* и записываю сим моим листомъ каждому доброму кому потреб будет того листа видети (Острог, 1488 *AS* I, 88); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито симъ моимъ листомъ кождому, кому буде потреба его видѣти... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее... съ того имѣнья своего Здетелы... на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни... пѣнезей двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

2. (що) відчувати, зазнавати (що, чого) (4): иио я видячи ласку и призреніе князя е. м., на себе далъ есми зъ с. м. (!) зъ моее воли, третюю часть того именія отчизны моее Кольнятичъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А кто схочет его или дѣти его оувести опАт оу холопство, чере (!) сес иашь лист, тот имает на сА видѣти великоую казнь и оргию господства ми (Сучава, 1470 *BD* I, 141).

3. (кого) ставитися (до кого) (3): А такежъ мие сАкъ говорачи хотА и ты какъ еси цра Ахмата виделъ мене потомоужъ видь а хотА моего слоугоу какъ его слоугоу видь (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

в и д А ч и б о г а п р е д о о ч и м а (1) як перед богом, щиросердно: тако мы с паны оглАдавши его листовъ иже суть шлАхетнии листове и смолвивши сА видАчи едного бога предо очима и подлугъ смолвы оставили есмы бѣлецко при бѣлцѣ (Львів, 1421 *Р* 94).

ФОРМИ: *інф.* **видети** 9 (1454 *AS* III, 9; 1461 *AS* I, 53; 1467 *СП* № 13; 1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 88; 1490 *AS* I, 92; *Пам.;* 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1495 *ВМБС*); **видѣти** 2 (1487 *AS* I, 239; 1499 *АСД* VI, 2); *теп. 1 ос. мн.* **видимо** 1 (1496 *BD* II, 401); **! видимъ** 1 (1446 *АкЮЗР* I, 18); *перф. 2 ос. одн. ч.* **еси... виделъ** (1484 *ЯМ*); *1 ос. мн.* **видили есмо** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **есми... видили** 1 (1490 *BD* I, 392); *майб. 1 ос. одн.* **имоу видети** (1481 *BD* II, 365); *3 ос. одн.* **имает... видѣти** 1 (1470 *BD* I, 141); **маетъ видѣти** 1 (1458 *DIR«A»* 513); **имае(т) видѣти** 1 (1453 *Cost.* II, 492); **видить** 1 (1387 *СП* № 12); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы видѣлъ, видѣ(л)** (XV ст. *ВС* 19, 19 зв.); *1 ос. мн.* **bychmo... wideli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *3 ос. мн.* **абы видели** (1496 *BD* II, 402); *нак. сп. 2 ос. одн.* **видь** (1484 *ЯМ*); *дієприсл. одноч.* **видАчи, видячи** 2 (1421 *Р* 94; 1449 *АЛМ* 8); **видечи** 2 (1478 *AS* III, 17; 1499 *AS* I, 117); **выдечи** 1 (1488 *AS* I, 241); **видѣчи** 1 (1485 *BD* II, 371); **видѣ** 1 (1462 *BD* II, 283); *дієприсл. перед.* **видѣвше, видАвше** 211 (1400 *DIR«A»* 433; 1414 *Cost.* I, 111; 1425 *Cost.* I, 173; 1439 *Cost.* I, 41; 1448 *Cost.* II, 300; 1459 *BD* I, 27; 1473 *BD* I, 190; 1484 *BD* I, 282; 1489 *BD* I, 371; 1491 *BD* I, 468; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **видѣвши, видѣвшї, видАвши** 88 (1414 *DIR«A»* 441; 1422 *ДГОБ;* 1432 *Cost.* I, 338; 1441 *DBAc* 40; 1451 *Cost.* II, 403; 1460 *Cost. S.* 33; 1472 *BD* I, 169; 1480 *BD* I, 239; 1490 *BD* 1, 387; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **выдѣвше** 8 (1409 *Cost.* I, 64; 1460 *Cost. S.* 41; 1484 *BD* I, 266; 1487 *BD* I, 302, 308; 1488 *BD* I, 317; 1489 *BD* I, 373; 1494 *BD* II, 32); **видевше** 6 (1429 *Cost.* II, 290; 1458 *BD* I, 19; 1459 *Cost. S.* 21; 1472 *BD* I,177; 1497 *BD* II, 116); **видѣвъ, видѣвъ** 5 (1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138, 140; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *Р* 152); **видевъ, видев** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1433 *Р* 118; 1437 *AS* I, 33; 1446 *AS* I, 42; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **видивъ, видивь** 2 (1434 *Р* 128; 1445 *Р* 150); **видѣвшы** 2 (1462 *BD* I, 64; 1464 *DIR«A»* 517); **вѣдѣвше** 2 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 84); **видевши** 2 (1493 *BD* II, 12; 1499 *BD* II, 130); **видевъ (видев) есмо** 2 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60); **видевъ есми** 2 (1446 *AS* III, 5; 1450 *АрхЮЗР* 8/IV, 59); **видѣвши есмо** 1 (1492 *АЛМ* 30); **ведевше** 1 (1479 *BD* I, 226); **видевшы** 1 (1495 *РИБ* 620); **видивши** 1 (1436 *Cost.* I, 455); **widiwszy** 1 (1465 *GL* !76).

***ВИДѢТИ СѢ** *дієсл. недок. і док.* (16) **1.** *безос.* (кому) здаватися, видаватися (13): далe комоу име(т) сѣ видѣти, аже имаетъ кривда о(т) ты(х) людеи... а о(н) да и(х) ишче(т) прА(д) игоумено(м) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); жалова(л) на(м) боАринъ смоле(н)ски(и) на (и)мА курило Иванови(ч), на бра(т)ю свою... што(ж) они не хотА(т) ему оу во(т)чине дѣленицы дати... и виделосе на(м) што(ж) курилоу в то(м) кривдасА дѣе(т) (Вільиа, 1495 *БСКИ*); Ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył y mnisia w tom kryuda wydeła iż by namispyk Рапа nemiгyп Mykłasz zaweł zemli moiey Panu Marku (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

д о б р о с я в и д и т (1) *див.* **ДОБРО**[2].

2. (з ким) зустрічатися, бачитися (2): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... слоубоуемъ и обецахомъ... абыхом сѣ съ его милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *теп. 3. ос. одн.* **видить сА** 1 (1496 *BD* II, 402); **сѣ видит** 1 (1481 *BD* II, 358); **ся видить** 1 (1493 *ПОСВВ*); *перф. 3 ос. одн. ж.* **sia wydeła** (1500 *ДПЖН*); *3 ос. одн. с.* **виделосе** 2 (1495 *БСКИ*; 1499 *ВФ*); **сА видело** 1 (1495 *ВК*); **сА видѣло** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **вїдѣлосА** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **е(сь) сА...вїдѣло** 1 (XV ст. *ВС* 39 зв.); *майб. 3 ос. одн.* **име(т) сѣ видѣти** 1 (1446 *Cost.* II, 251); **сА име(т) видѣти** 1 (1449 *Cost.* II, 391); **сА будет видети** 1 (1466 *AS* I, 62); **сѣ боудет видити** 1 (1499 *BD* II, 423); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхом сѣ ... видѣли** (1479 *BD* II, 351).

***ВИДѢТИ СА** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ**.

ВИЖНИЧА *ж.* (1) (*назва міста у Польщі, пор.* Wyżnica) Вижниця: приехали су(т) па(н) предбо(р) с конецьполА, па(н) соудомирскіи и староста перемышлскїи и па(н) янь кмита з вижнича (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **вижнича** (1453 *Cost.* II, 765).

ВИЖНАНСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) были шлѧхетни панове ... па(н) волчко пересłюжичь... па(н) клю(с) вижнѧнскыи (Львів, 1414 *Р* 85).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вижнѧнскыи** (1414 *Р* 85).
***ВИЖНАНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Вижняни: а при то(м) были свѣдцї па(н) дмитръ ходоровьскыи па(н) клюсъ из вижнѧнъ (Зудечів, 1430 *Р* 116).
ФОРМИ: *род.* **вижнѧнъ** (1430 *Р* 116).
ВИЖЬ *ч.* (2) **1.** слуга старости-державця, обов'язком якого було офіційне свідчення різних фактів у межових спорах (1): ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).
2. *(арбітр у суперечці)* посередник (1): Межи которыми панми панъ Миколаи Грималo, вижь господарѧ кролѣ его милости, особио был съсланы, абы оусым сторонам била справедливость, аби одно смотрыль (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вижь** (1467 *BD* II, 297); *знах. одн.* **вижа** (1430 *ГВКЛ* 7).
***ВИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(винести постанову)* вирішити: На котороумь соимѣ тоты панове съ ⟨о⟩бох сторонь, одною волею... оу тыждень по свѧтомь Юрїи наиближшимь положили, и визволили и оуставили, иа том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ не моглы изгодити промеж собою (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **визволили** (1467 *BD* II, 297).
***ВИЗНАНИЄ** *див.* ***ВЫЗНАНЬЄ.**
***WIYMOWATI** *див.* ***ВЫИМОВАТИ.**
***WIK** *див.* ***ВѢКЪ.**
***ВИКОЛЄ** *с.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотаръ оуси(м) ти(м) четырємь сєломь почєнше о(т) гдє падає(т) бєлошева заподїа оу милѣти(и)... та чере(с) мохи(л) на виколє (б. м. и., 1425 *Cost.* I, 168).
ФОРМИ: *знах. одн.* **виколє** (1425 *Cost.* I, 168).
***ВИКОПАТИ** *див.* ***ВЫКОПАТИ.**
***ВИКОУПЛЄНЇЄ** *див.* ***ВЫКОУПЛЄНЇЄ.**
***ВИКШАНИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* И єщє єсми дали... монастироу... s҃ црьков (!)... от волости Соучавскон, на имѣ црьквам... д҃ црьков (!) оу Викшан с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 420); та єсми дали тоти s҃ цркви (!) и съ s҃ попи... на имѣ црьквамь... в҃ црко(в) (!) оу ви(г)шаии и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 148).
ФОРМИ: *наз. зам. місц.* оу **ви(г)шани** (1490 *DC* 148); *род. зам. місц.* оу **Викшан** (1490 *BD* I, 420).
ВИКШИНЕЦЬ *ч.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы по єго воли и єго данїю пожаловали есмы ивашка особноню нашею милостїю, за нєжє єсмы ємоу дали томоу (!) половиноу сєла викшинєць (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242).
ФОРМИ: *наз. одн.* **викшинєць** (1429 *Cost.* I, 242).
ВИЛАВЧЄ *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Коритне: а межи нашими сєлы замостьє и вилавчє (Ланчиця, 1433 *Р* 125).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вилавчє** (1433 *Р* 125).
! **ВИЛЄИСКИИ** *див.* **ВИЛЕНСКИЙ.**
ВИЛЕНСКИЙ, ВИЛЕНСКІЙ, ВѢЛЄНСКИЙ *прикм.* (36): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, ключникъ Виленскій, намѣстникъ свислоцкій, панъ Григорей Исаевичъ Громыка (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); При томъ были: во(евода) Вил(енскій), панъ Мих(аило) Рад(ивиловичъ) (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій, староста Городенскій, князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2, 58);
◊ м ѣ с т о В и л е н с к о е (1) *див.* **МѢСТО¹.**
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Вилеискій, Виленский, Вил(енскій)** 11 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1492 *АЛМ* 31; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *РИБ* 621; 1497 *РИБ* 684; 1499 *AS* I, 118; 1500 *АЛМ*, вип. 2, 58); **вѣленский** 1 (1491 *AS* I, 97); **Вилеиьск(ій)** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **wyłenski** 1 (1420 *AS* I, 26); ! **вилеиский** 1 (1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **вн(л), в(л), ви(л)** 7 (1493 *АЛРГ* 56; 1495 *ВК;* 1496 *ВМКФС;* 1499 *ВФ; ГОКІР*); *род. одн. ч.* **виленъского** 1 (1499 *ВФ*); **Виленского** 1 (1498 *АЛМ* 169); *дав. одн. ч.* **виленскомоу, виленскому** 4 (1491 *AS* I, 96; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *ВМБС*); **виленьскомоу, Виленьскому** (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн. ч.* **Виленъского** (1499 *BD* II, 448; *ВФ*); *місц. одн. ч.* **Виленскомъ** (1410 *АкВАК* XI, 5); *род. одн. ж.* **Виленской** (1445 *АкЮЗР* I, 17); *дав. одн. ж.* **Виленьской** (1451 *АкЮЗР* II, 106).
Пор. ***ВИЛЬНА.**
***ВИЛЄНЪСКИИ** *див.* **ВИЛЕНСКИЙ.**
***ВИЛЄНЬСКИИ** *див.* **ВИЛЕНСКИЙ.**
***ВИЛКА** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* **вълкъ**): а на то є(ст) вѣра г(сд)вами вышеписанна(г) алєксандра воєводи... вѣра пана вилки (Сучава, 1423 *Cost.* I, 157).
ФОРМИ: *род. одн.* **вилки** (1423 *Cost.* I, 157).
***ВИЛКИИСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Вилькея *в Жомоїтській землі):* Нашимъ намѣстникомъ ковенскому вилкомирскому... вилкиискому... и боѧромъ нашимъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **вилкиискому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).
***ВИЛКОМИРСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Вилькомир *у Віленській землі):* Нашимъ намѣстникомъ ковенскому вилкомирскому оутенскому... и боѧромъ иашимъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **вилкомирскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).
***ВИЛНА¹** *див.* ***ВИЛЬНА.**
***ВИЛНА²** *див.* ***ВИННА.**
ВИЛНА³ *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєвода... чиним знамєиито ... ожє прїидє прѧд нами... слоуга иаш петръ *вилна*... и дал своим оуноуком... третїю част... от єго сєло, от пєтрєщи на вилнои (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 87—88).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вилна** (1472 *Cost. S.* 87).
ВИЛЧА *див.* **ВЛЪЧА.**
***ВИЛЧИНЪ** *див.* **ВЛЪЧИН.**
***ВИЛЧУ** *ч.,невідм.* (2) *(особова назва, молд., слов.* **вълкъ**): а на то есть... вѣра пана вълчѫ *(в ориг.* вѣра пана навлъчѫ. *— Прим. вид.)* (Сучава, 1420 *Cost.* I, 136); а на то є(ст)... вѣра пана ви(л)чу (б. м. и., 1422 *ДГОБ*).
Див. ще **ВЛЪЧА.**
ВИЛЧѦ *див.* **ВЛЪЧА.**
***ВИЛЬНА** *ж.* (37) *(назва столиці Великого князівства Литовського)* Вільнюс: Пысанъ у Вылни (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9); Псанъ оу вильни июнѧ а҃ днь, инъдикъ в҃ (Вільна, 1499 *ВФ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **Вилни** (1496 *АЛРГ* 72; 1499 *АСД* VI, 3); *дав. одн.* **Вильни** (1481 *BD* II, 365); *місц. одн.* **у Вилни** 21 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1482 *AS* I, 80; 1492 *АЛМ* 31; 1493 *АЛРГ* 56; 1495 *АЛРГ* 55; 1496 *АЛРГ* 72; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *AS* I, 118; *АЛРГ* 95; *АСД* VI, 3; *РЕА* III, 34 і т. ін.); **оу Вилни, вильни** 7 (1495 *АЛМ* 84; 1496 *ПДВКА;* 1498 *АЛМ* 168; *BD* II, 412; 1499 *АСД* VI, 3; *ВФ*); **у Ви(л)ни** 5 (1494 *BD* II, 389; 1495 *БСКИ; ВК; В. Соб.; ВМЗД*); **у Вылни** 1 (1431 *ГВКЛ* 9).
***ВИЛЬЯ** *ж.* (1) *(стп.* wilia, *лат.* vigilia) передденъ, передодень: писанъ листъ оу галичи ...на вилью оушєстьѧ свѧтого д҃ха (Галич, 1404 *Р* 68).
ФОРМИ: *знах. одн.* **вилью** (1404 *Р* 68).
ВИНА *ж.* (110) **1.** *(проступок)* вина, провина (33): sudja mesta naszeho żadnoho peresuda na nich ne majet' brati, ale my tolko, albo nasz starosta ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а вонъ не досмо-

трѣвши моѣ вѣрьноѣ службы и велѣлъ мѧ имити... а безъ моѣ вины (Черняхів, 1435 *P* 132); али да соуди(т) са(м) свои люди и да довидаю(т) и(х) о оуси(м) и оу глоба(х) и оу вьсѣкы(х) винa(х), що коли боудоу(т) сѧ чинити на и(х) люде(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); Здє нам жалоуєт слоуга наш Михалко, аже єсте єго промытили без виноу, та єстє ємоу оуздали Д̃ злат(и) оугрьскїи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369);

в и н о у д а т и (кому, кому о чім) (3) звинуватити (кого в чому): тогди имаe(м) звати до на(с) наше(г) м̃лого оц̃ѣ и прїателѣ, пана мужила, и оучинити єму прав(д)у б̃жїю на ти(х) оуси(х), кому иму(т) они вину дати, яко(ж) на листо(х) глеитовны(х) стои(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809—810); оли па(н) своємоу владареви алюбо своємоу слоузе о некоторой речи, а любо о кри(в)дѣ виноу дасть, тогды имеєтсѧ своєму пану о(т)присѧ(ч) самь седмь (XV ст. *BC* 32); в и н у с т а в л я т и (на кого) (1) складати (звалювати) вину (на кого); И такъ... онъ на вашу милость сию вину ставляеть, рекучы што онъ не радъ бы былъ тому, што межи вашою милостью зъ великимъ княземъ московъскимъ таково дело стало сѧ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447—448); б е з ъ в и н ы (1) не винний: которы(и) боуде(т) бе(з) вины а соу(д)и в далекы(х) староиа(х) (!) имеє(т) ли о(т)пове(д) (XV ст. *BC* 16); с к а з о в а т и о у в и н ѫ (1) *див.* ***СКАЗОВАТИ.**

2. грошовий штраф (52): аже самъ не можеть заплатити тотъ истиньныи што же оуложать его оу вину хочеть ли самъ король заплатити за нь а его дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *P* 6); А кто на то оустанеть тотъ заплатить гривну золота вины а гривну золота послухомъ (Львів, 1368 *P* 16); пакли быхъ я самъ а любъ жона, дѣти или щадки мои похотѣли тую продажу мою какъ зрушыть, тогды виноватый я и воны, по нимъ и щадки ихъ, по ихъ вины господарю королю заплатити сто копъ грошей (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105—106); а тїѧ ц̃ркви и попи оуси да прислоухаю(т) к иашїи епископїи о(т) радо(в)це(х) из данею из поклони и съ въсѣми виnами (Сучава, 1490 *DC* 148);

в и н а г о л о в н а ѧ (2) пеня за вбивство: мы оуставлѧемь коли хто ко(г) о моужебоиство оба(ди)ть а вины головъноє собѣ добываєть а въ три лѣта къ праву не прїводи(л) а по трехъ летѣ(х) на самомъ изостаиє(т) тая вина головнаѧ (XV ст. *BC* 33); к в а л т о в н а я в и н а (1) *див.* ***KHWAŁTOWNYJ.**

3. судова справа (1): Оуставлѧемь абы соудъ штобы израна да (!) обѣда алюбо да (!) полуднѧ о всє(х) жалоба(х) соуды соудилї а є(ст)ли же не могоуть вси(х) соудо(в) осоудити того днѧ тогды хочемь то(г) абы безъ коупленїя віны абы дроугого днѧ соудъ скончанъ (XV ст. *BC* 13).

4. оплата за суд (1): а не надобѣ оу его люди никому оуступати сѧ а єму своѣ люди судити и вину и перьсудъ ис нихъ имати (Ольховець, 1445 *CPK*).

5. *(загроза)* кара покарання (1): прїказоуємь мы тымъ то слоужебнїко(м) по(д) виною седенїя(!) оурѧдоу и(х) и о бранїя именїя и(х) безъ прїказанїя ихъ соуда не позывали нїко(г) а бѫде(т) ли то чини... тогды вина на ни(х) пре(д)ре(ч)еная и про(ж)жена (XV ст. *BC* 15);

п о д ъ в и н о ю (чого) (4) під загрозою покарання (чим): Те(ж) ажь которыи мѧте(л) алюбо иньшоую ре(ч) возме(т) оу ко(г) своею волею имеє(т) емѫ за сѧ вѣрнѫ(т) по(д) виною шесть гривинъ (XV ст. *BC* 29 зв.— 30); м а т и в и н у (1) *див.* **ИМАТИ**[2].

6. *(позичені гроші)* борг (2): и мы того видѣвши що(ж) герге з доброи воли да(л), за свою виноу, село и домы свои и мы тако(ж) даe(м) и дали єсмо нашемоу вѣрномоу паиоу кости пръкалабоу тоє прѣ(д)реченноє село по(д) васлоуїмъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385—386); Смотрѣли єсмо того со кн⟨ѧ⟩зьми и паны волынскими, штож жаловали г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю... землѧне *(в ориг.* землнѧне.—*Прим. вид.)* кремѧнецкии на имѧ Цеценевскии на кн⟨ѧ⟩зѧ Олександра Сонкгушковича, штож бы он в них взѧл имѣне безвинне оу винах оу своих (Луцьк, 1491 *AS* I, 94);

з о с т а т и о у в и н ѣ (1), и з о с т а т и в и н ѣ (1) *див.* **ЗОСТАТИ**[1]; о у п а д а т и о у в и н о у (2) *див.* ***ОУПАДАТИ;** о у п а с т и о у в и н о у (2) *див.* ***ОУПАСТИ.**

7. *(зобов'язання)* повинність (1): и оучинили єсми нашеи вѣрности голдъ и с нашими по(д)даными земли мо(л)давскои, яко наши пре(д)кове чинили по винѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712).

8. *(основа для вчинку)* причина (1): Частокро(т) бываю(т) села поуста пановъ коли селѧнѧ идоу(т) про(ч) о(т) свои(х) пановъ бе(з) вины (XV ст. *BC* 26);

о с т а т и о у в и н о у (1) *див.* **ОСТАТИ;** п о у с т и т и с ѧ в и н ы (1) *див.* **ПОУСТИТИСѦ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **вина, віна** (1388 *ZPL* 104, 105; XV ст. *BC* 6, 14, 15, 15 зв., 17, 37); *род. одн.* **вины, віны** 24 (1368 *P* 16; 1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 27; 1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57; 1414 *DIR«A»* 441; 1434 *P* 129; 1435 *P* 132; 1436 *Cost.* II, 706; XV ст. *BC* 7 зв.; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105 і т. ін.); **вини** 1 (XV ст. *BC* 129); **винѣ** 1 (1448 *ДГПР*); *дав. одн.* **винѣ** (1439 *Cost.* II, 712); *знах. одн.* **вину, віну, вінѫ, виноу** (1352 *P* 6; 1388 *ZPL* 107; 1434 *Cost.* II, 675; 1445 *CPK:* 1449 *Cost.* II, 385; 1457 *Cost.* II, 809; 1475 *AS* I, 70; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; XV ст. *BC* 14 зв.; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); *зам. род. одн.* без **виноу** (1480—1484 *BD* II, 369); *ор. одн.* **виною, winoju, віною** (1388 *ZPL* 107; XV ст. *BC* 10, 11 зв., 13, 15 зв., 19, 28, 30, 33 зв.); *місц. одн.* **о вине, wine** 3 (1388 *ZPL* 105; XV ст. *BC* 17, 28); **оу винѣ** 3 (1433 *P* 121; XV ст. *BC* 17 зв.; 1488 *ДГПР*); *знах. мн.* **вины, віны** (1388 *ZPL* 104; XV ст. *BC* 11 зв.); *ор. мн.* **винами, віиами, вина(м)** (1443—1446 *P* 147; XV ст. *BC* 29; 1490 *DC* 148); *місц. мн.* **оу винах, вина(х)** (1449 *Cost.* II, 391; 1472 *DIR«A»* 530; 1491 *AS* I, 94).

ВИНЄН *прикм.* (6) **1.** *(повинен)* зобов'язаний (2): єсли быхоум тыхъ то Сад-Ахматовичюв ис ыными темники и оуланы не выдали, тогды нам корол его милость не имаеть ни в чюм винеи быти, и можеть нам своих записоув не держати (Сучава, 1462 *BD* II, 293).

2. *(який має борг)* винний (4): Я кнѧзь Федор Василевич Збаразский сознаваю сим моимъ листомъ, штож был єсми винен дѧдинои сво(є)й кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ии Семеновой Ровенской тисѧчу коп грош⟨ей⟩ (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120); а тежъ какъ де(р)жали они о(т) насъ пе(р)во сего мыто лоуцъкоє и личъбоу иамъ дали с тре(х) годовъ, и мы имъ двема остали винъны ша(х)ноу сто копъ гроше(и) и три(д)ца(т) копъ и шесть копъ А сенькоу момо(т)ливому девеносто копъ бе(з) копы (Петрків, 1489 *АМЛ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **винен, винеиъ** (1462 *BD* II, 293; 1485—1500 *AS* I, 120); *наз. мн.* **виньни, винъиы, винни** (1462 *BD* II, 284; 1489 *АМЛ; АМВ*).

Див. ще **ВИНОВАТЫИ** 2, 3; ***ПОВИНЄНЪ.**

ВИНИЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были шлѧхетнии панове олешко судия илвскии панъ янъ виницкии па(н) янъ зубрскии... иныхъ много было добрыхъ (Львів, 1421 *P* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **виницкии** (1421 *P* 94).

***ВИННА** *ж.* (7) *(назва річки у Молдавському князівстві):* И такожъ прїиде прѣ(д) нами... грозавъ снъ могошеловъ о(т) виннѣ... и продалъ своѧ чѧ(ст), половина села оу ⟨могошева що на вин⟩нѣ панїи нѣги пана пїатр(и)иои (!) (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14); А хотар тому селоу... почевши от Винни от тополи та на могилоу от Могоша... та прости оу Винноу *(в ориг.* Ванноу.— *Прим. вид.)* на мо⟨гилоу⟩... та прости оу Винноу на тополю (Сучава, 1493 *BD* II, 15).

ФОРМИ: *род. одн.* **виннѣ** 1 (1438 *Cost.* II, 14); **Винни** 1 (1493 *BD* II, 15); *знах. одн.* **Винноу** 1 (1493 *BD* II, 15);

! **Ванноу** 1 (1493 *BD* II, 15); *місц. одн.* **на Вииной** 1 (1493 *BD* II, 14); ! **на Вилиой** (1472 *Cost. S.* 88).

***ВИННИЦКИИ** *див.* **ВѢНИЦКИЙ.**

WINNYJ *прикм.* (2) *(який провинився)* винний: Ktomu, jestliby... ranu nekotoruju zadał, winnyj takowyj, majet winy zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **winnyj** (1388 *ZPL* 104).

Див. ще **ВИНОВАТЫИ** 1.

ВИНО[1] *с.* (22) вино: а еще есмы дали оброкъ тому монастиреви из нашего двора иа каждыи годъ цѣлыи по десѧть бочокъ вина (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); и еще придали есмо от нас оброк томоу свѧтомоу нашемоу монастирю от Поутнои на каждїи год по ВІ бочки вина (Сучава, 1473 *BD* I, 181).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вино** (1448 *Cost.* II, 365); *род. одн.* **вина** (1411 *Mih. Alb.*; 1438 *DBAc* 28; 1443 *Cost.* II, 185; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378, 747; !451 *Cost.* II, 401; 1459 *BD* I, 34; 1466 *BD* I, 105; 1473 *BD* I, 181); *знах. одн.* **вино** (1444 *Cost.* II, 207; 1451 *Cost.* II, 401; 1453 *Cost.* II, 492; 1458 *ПГСММЦ*).

***ВИНО**[2] *див.* **ВѢНО.**

***ВИНОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) обвинувачувати: О владарь (!) алюбо о слоузе што и(х) пнъ виноуеть (XV ст. *BC* 32).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **виноуеть** (XV ст. *BC* 32).

ВИНОВАТЫИ, ВІНОВАТЫИ, ВИНОВАТЫ, ВИНОВАТЪ *прикм.* (28) **1.** винуватий (12): а которыи бы не хотилъ на томъ изъеднанию стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); а в том делу закладъ межы собою заложыли: хтобы хотелъ той делъ порушити, то на том господару королю сто копъ, а межы собою собѣ заложыли на виноватомъ другую сто копъ правому (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); хто колї будеть позваный на соудъ имееть о(т)поведать а бѫде(т) ли виива(т) имееть быти казненъ віною (XV ст. *BC* 15 зв.); и покои стокмленїи жадным обичаем аби не бил зламан, и не имаем в том быти виноватн (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *(повинен)* зобов'язаний (2): пакли быхъ я самъ а любъ жона, дѣти или щадки мои похотѣли тую продажу мою какъ зрушыть, тогды виноватый я и воны... вины господарю королю заплатити сто копъ грошеи (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105—106); мы... виновати есмо вѣрне ихъ волѣ и учинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

3. *(який має борг)* винний, винен (3): и кнѧз великий послал нас, а на виноватом дал нам десѧт копъ (Ступно, 1444 *AS* I, 42); и герге... ре(к) прѣ(д) на(с): правда, еси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подержаніе, али я... твои пинѣзи есмъ страви(л) и теперъ есмъ тобѣ винова(т) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

4. *(у знач. іменника) (позваний до суду)* обвинувачений (11): пово(д), а любо віноватый, имею(т) быти позваны к соудоу (XV ст. *BC* 13).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **виноватый, віноватыи** 8 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; XV ст. *BC* 10, 13, 17 зв., 25, 30 зв.); **винова(т)** 4 (1449 *Cost.* II, 385; XV ст. *BC* 14, 15 зв.); **виноватъ** 2 (XV ст. *BC* 14, 17); **виноваты** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **виноваты(и)** 1 (XV ст. *BC* 18); ! **воноватыи** 1 (XV ст. *BC* 17 зв.); *дав. одн. ч.* **віноватомоу** (XV ст. *BC* 25); *знах. одн. ч.* **виноватого, віноватого, віновато(г)** 4 (1435 *Cost.* II, 679, 682; XV ст. *BC* 17 зв., 27); ! **віснова(т)то(г)** 1 (XV ст. *BC* 25); *місц. одн. ч.* **на виноватомъ, виноватом** (1444 *AS* I, 42; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *наз. мн.* **виновати** 3 (1448 *Cost.* II, 733; XV ст. *BC* 14; 1499 *BD* II, 424); **винoваты** 1 (XV ст. *BC* 14).

Див. ще **ВИНЕН, WINNYJ, *ПОВИНЕНЪ.**

***ВИНОГРАДНИКЪ** *ч.* (1) виноградар: А которыи нивки в долине... то есми велелъ держати виноградиником, а ігумену и старцом не казалъ есми в тое вступатися (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *дав. мн.* **виноградником** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ВИНОГРАДНЫЙ** *прикм.* (1) ◇ Виноградная гора (1) *(назва урочища у Волинській землі)*: а здес по Бутыр и по Виноградную гору, а за рекою по крутый берегъ против двухъ грушъ; потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Виноградную** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ВИНОГРАДЪ *ч.* (31) **1.** виноградник (30): а єшче есмы дали томоу монастиреви мѣсто г(д)е любить собе содити (!) виногра(д) и имати на вѣкы вѣчныѧ со оусимъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69); прїиде прѧд нами... Настѧ, кнѧгинѧ пана Юга вистѧрника... и продала... едноу фалчоу и В фертал(и) винограда на Хрълoвскоу гороу повыше Поутенскых виноградовь (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

2. *(плоди)* виноград (1): и е(ст) виногра(д) выше немецкого города и е(ст) мѣсто где е(ст) тѣскъ того *виногра(д)* (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *наз. одн.* **виногра(д)** (1429 *Cost.* I, 269; 1443 *Cost.* II, 185); *род. одн.* **винограда, виноград(а), виногра(д)** (1443 *Cost.* II, 185; 1453 *Cost.* II, 461; 1476 *BD* I, 215; 1499 *BD* II, 147, 153); *дав. одн.* **винограду, винoградоу** (1437 *Mih.* 203; 1443 *Cost.* II, 185; 1470 *BD* I, 150); *знах. одн.* **виноград, виногра(д)** (1409 *Cost.* I, 69; 1436 *Cost.* I, 475; 1443 *Cost.* II, 185; 1462 *Cost. D.* 10; 1470 *BD* I, 150; 1476 *BD* I, 215; 1499 *BD* II, 148); *ор. одн.* **виноградомъ** (1437 *Mih.* 203); *наз. мн. зам. род.* поузли вышеписанных **виноградове** (1499 *BD* II, 154); *род. мн.* **виноградов, виноградовь** (1499 *BD* II, 147, 148, 153).

ВИНЦЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: Азъ рабь бжїи... именемъ стефанъ по прозвищоу (ж) винцъ коупи(х) съ тетраеу(г)ль за своѫ дшѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **виицъ** (1401 *ЗКЄ*).

***ВИПИСАТИ** *див.* ***ВЫПИСАТИ.**

***ВИПИСОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(детально викладати)* описувати: мы александръ воево(д)... свѣдомо чини(м)... аже прише(д)ши пре(д) нами... па(н) мань... и продали селишча своа поу(с)таа... коуды на и(х) старое при вилие виписоуе(т) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 421—422).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **виписоуе(т)** (1452 *Cost.* II, 422).

ВИРА *див.* **ВѢРА.**

ВИРЕН *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВИРИШЕЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмь мы видѣвше правоую и вѣрноую его слоужбоу до на(с)... дали есмы емоу оу нашеи земли молдавскои осемъ селъ на имѧ роз‹к›а... виришещїи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз.* **виришещїи** (1436 *Cost.* I, 488).

ВИРИШЪ, ВѢРИШЬ *ч.* (2) *(особова назва, молд., мад.* vörös «червоний» і verés «бій»): тѣмь мы видѣвши его правую и вѣрную слоужбу до на(с)... дали есмы емоу... едино село на кобылѣ... где е(ст) былъ вѣришь станиславь (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); а при то(м) былѣ жоуржъ староста и... вана виришъ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).

ФОРМИ: *наз. одн.* **виришъ** 1 (1432 *Cost.* I, 343); **вѣришь** 1 (1414 *DIR«A»* 441).

ВИРНЕ *див.* **ВѢРНѢ.**

ВИРНО *див.* **ВѢРНО.**

***ВИРНОСТЬ** *див.* ***ВѢРНОСТЪ.**

ВИРНЫИ *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВИРЪНО *див.* **ВѢРНО.**

***ВИРЪНЫИ** *див.* **ВѢРНЫИ.**

***ВИСЛИЦА** *ж.* (3) *(назва міста у Польщі, пор.* Wislica): и на крѣпость сему нашему листу нашю печѧть привѣсили есмо оу вислици (Віслиця, 1393 *P* 51); мы оуставлѧемь иже краковъскый староста на тре(х) месце(х) имеетъ

соуды соудити, оу кракове во Ондрееве оу віслици (XV ст. *ВС* 13 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу вислици, віслици, віслїци** (1393 *Р* 51; XV ст. *ВС* 10, 13 зв.).

ВИСЛИЦКИИ, ВИСЛИЦКІЙ *прикм.* (4): A przi thim bili swidczy; pan Jan krakowski... pan Climoth s Corewa — wisliczki, pan Andrei s Thenczina, podstoli krakowski (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); А се а панъ анъ щькотьскии паиъ вислицкии староста галцкии (!) свѣдчю... ижь прида пьрьдъ на(с)... филь маковичь и своею братьею ... познали то ижь суть прода(л) и оузда(л) пьрьдъ нами па(и) колѣ далюевьско(м) остаточную свою половиму дѣдьнины тристаньцъ (Галич, 1409 *Р* 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вислицкии, Вислицкій** 3 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1409 *Р* 74); **wisliczki** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Пор. ***ВИСЛИЦА.**

ВИСЛОУЖЕНЇЕ *с.* (22) земельне володіння, одержане за службу: мы александръ воевода... чинымъ знаменито... оже тоты истинны слоугы наши сынове щефана стравича... потвръдили есмы право вѣрное выслоуженїе отца и(х) щефана и дали есмы имъ оу нашеи земли три села (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); и тако(ж) потвержаемь ему его села и выслоуженна... що(ж) имаеть о(т) наши(х) пере(д)ков, на ревтѣ, на имѣ прокопѣне (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); мы стефан воевода... знаменито чиним... оже... оуноукове крецa ... продали... выслоуженїе дѣда их... едно село... на има ръданїи (Васлуй. 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от вислоуженїе** (1461 *BD* I, 45); *род. одн.* **выслоуженїа, выслужениа** (1432 *Cost.* I, 343; 1445 *Cost.* II, 218); *знах. одн.* **выслоуженїе, выслуженїе, выслужение, высл҄женїе, выслуженье** 15 (1426 *Cost.* I, 182; 1431 *Cost.* I, 317; 1436 *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 179; 1455 *Cost.* II, 540; 1467 *BD* I, 117; 1478 *BD* I, 219; 1497 *Cost. S.* 223 і т. ін.); **выслоуженїе** 2 (1434 *DIR«A»* 463; 1436 *ВАМ* 29); *знах. мн.* **выслуженна, выслоуженїа** (1453 *Cost.* II, 472; 1456 *Cost.* II, 568).

Див. ще **ВЫСЛУГА.**

Пор. ***ВЫСЛУЖИТИ.**

***ВИСОВИДОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Поручнли(с) кна(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за костантинови(ч)... первыи поручни(к) кна(з) михаило евнутеви(ч)... дани(л) висовидови(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **висовидови(ч)** (1392 *Р* 47).

ВИСОКА *ж.* (3) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* мы петръ воевода... знаменито чини(м)... оже... дали есми се(с) листъ на(ш) люде(м)... о(т) давыдовци... н о(т) пасыки о(т) високои (Побрата, 1448 *ДГПР*); А такожъ що била их пасика оу Ботне на имѣ Висока (Сучава, 1466 *BD* I, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Висока** (1466 *BD* I, 106); *род. одн.* **високои** (1448 *ДГПР*); *ор. одн.* **високою** (1446 *ДГСПМР*).

Див. ще **ВЫСОКЫИ** (в и с о к а п а с и к а).

***ВИСОКИИ** *див.* ***ВЫСОКЫИ.**

ВИСТИАРНИКЪ, ВИСТЇАРНИКЪ, ВИСТЇАРНИК, ВИСТИЯРНИК, ВИСТИАРНИКЬ, ВИСТИАРНИК, ВИСТЇА'НИКЬ, ВИСТѢРНИКЪ, ВИСТѢРНИКЬ, ВИСТЯРНИК, ВИСТАРНИКЪ *ч.* (379) *(молд.* вистиер) скарбник (374): а иа то вѣра моа выше(писанаго) александра воеводы... хораеца вистирника и дѣтїи его... вѣра оусихь болѣръ нашихь (б. м. и., 1400 *Cost.* I, 37); мы боаре молдавскы... пань михаило дорогоунскы... панъ мирча вистїарникъ... и вси боаре... знаменито чинимъ... ижъ панъ нашъ воевода пресре(ч)нныи, слюбилъ... кролеви полскому... а мы такожъ... записали са есмы... паноу владиславови... вѣрнѣ служити (Сучава, 1434 *Cost.* II, 665—666); мы ⟨Стефан во⟩евода... чиним знаменито ... оже тоты истинны слоуги наши Михъило и Пицоурко... прїндошѣ прад иами... та продали наш⟨е⟩-моу вѣрному паноу Юзи вистїарникоу, оу циноу за т̃ златы татарски (Сучава, 1478 *BD* I, 218—219); а на то есть... вѣра пана исака выстърника (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231); в е л и к ы и в и с т а р н и к ъ (5) *див.* **ВЕЛИКИЙ**[1] 8.

ФОРМИ: *наз. одн.* **вистиарникъ, вистїарникъ, вистїарник, вистиярник, вистиарникь, вистиарник, вистиарни(к), вистїарни(к), вистиа(р)ни(к), вистїарникь** 38 (1404 *Cost.* II, 625; 1434 *Cost.* II, 666; 1448 *Cost.* II, 362; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 141; 1474 *РГС;* 1480 *BD* I, 241; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **вистѣрни(к), вистѣрникъ, вистѣрникь, вистарни(к), вистярник, вистарникъ** 15 (1433 *Cost.* II, 650; 1443 *Cost.* II, 120; 1464 *BD* I, 84; 1467 *Cost. S.* 69; 1476 *BD* I, 211, 215; 1490 *Cost. S.* 140, 141; 1499 *BD* II, 426, 444); **wystiarnyk** 1 (1465 *GL* 176); *зам. род.* вѣра пана Юга **вистѣрникъ** 2 (1467 *BD* I, 121; 1468 *BD* I, 126); *ск. н.* **вист.** 4 (1458 *BD* I, 19; 1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн.* **вистиарника, вистїарника, вистиарнїка, вистиарника, вїстиарника, вистїарника, вистиаръника, вистьарника, вистїярника, вистиярника, ви(с)тїарника, вистиарник(а)** 181 (1400 *DIR«A»* 433; 1409 *DIR«A»* 437; 1415 *Cost.* I, 116; 1423 *Cost.* I, 157; 1434 *DIR«A»* 463; 1443 *Cost.* II, 149; 1460 *Cost. S.* 34; 1470 *DIR«A»* 522; 1481 *BD* I, 259; 1493 *CVD* 6; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **вистѣрника, вїстѣрнїка, вистарника** 123 (1428 *Cost.* I, 224; 1437 *Mih.* 203; 1443 *Cost.* I, 202; 1464 *Cost. S.* 60; 1484 *BD* I, 277; 1490 *BD* I, 386; 1494 *BD* II, 35; 1497 *BD* II, 107; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **вистерника, ви(с)те(р)ника** 3 (1459 *Cost. S.* 22; 1472 *Cost. D.* 26; 1495 *BD* II, 42); **выст(и)ярника** 1 (1459 *BD* I, 28); **выстѣрника** 1 (1500 *Cost. S.* 231); **вистирника** 1 (1400 *Cost.* I, 37); **вистїаарника** 1 (1428 *Cost.* I, 219); *дав. одн.* **вистїарникоу, вистїарникоу** 5 (1478 *BD* I, 219; 1490 *Cost. S.* 140, 141); **вистѣрникоу** 2 (1490 *Cost. S.* 141); *знах. одн.* **вистѣрника** 1 (1499 *BD* II, 144).

ВИСТѢРѢ *ж., невідм.* (2) *(молд.* вистиерие) державна скарбниця: Ино мы видѣвше ихь доброи воли и токмеж и полноую заплатоу, а мы такожь и от нас есми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу паноу Аврамоу дїякоу от вистѣрѣ тотоу прадреченоую шестоую част село (!) от Оничан (Сучава, 1490 *BD* II, 442).

ВИСТЯРНИК *див.* **ВИСТИАРНИКЪ.**

ВИСТАРНИКЪ *див.* **ВИСТИАРНИКЪ.**

ВИТЕБСКІЙ *прикм.* (2) *(пор.* Витебскъ, *головне місто у Вітебській землі):* А при томъ были свѣдоки, рада наша: отецъ нашъ, князь Матей, бискупъ Виленскій... панъ Ивашко Гойцевичъ, намѣстникъ Витебскій (Вільна, 1492 *АЛМ* 31); П(р) бы(л) вое(в) ви(л) ка(н) па(н) ми(к)... п(н) г(р) с(т) о(ст) м(р) и(ш) ви(т) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Витебскій** (1492 *АЛМ* 31); *ск. н.* **ви(т)** (1496 *ВМКФС*).

***ВИТЕЗЕЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши его правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали... есмо имъ... села на кородѣ... межи мотосещи и межи витезещи, едио мѣсто о(т) поустини... н пониже витезещи, оу кръници, мѣсто о(т) поустини (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *род.* **витезещи** (1448 *Cost.* II, 323); *ор.* **витезещи** (1448 *Cost.* II, 323).

***ВИТЕЗЪ** *див.* **ВИТАЗЬ.**

***WITEKTY** *дієсл. док.* (1) *(взяти початок)* витекти: A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi na riczi Werchusziczi v Smothriczkowi wolosthi na wiki wieczni... i s kriniczami, stho szuth ys toho lisza Haczyszczy witekli (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* szuth... **witekli** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ВИТОВТ *див.* **ВИТОВТЪ.**

***ВИТОВТОВАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы, а по тры гроши житщины (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Витовтовой** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***ВИТОВТОВЪ** *прикм.* (*1*): Дроугоє вспоминаєть г(с)дрь нашъ воєвода ваше(и) мл(с)ти... яко были прє(д)ки деда нашого алекса(н)дра воєводы волоского,и прє(д)ки вито(в)то(в) великого князя лито(в)ского яко они мели межи собою бра(т)ство и приятє(л)ство, и ми(р) (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192).
ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **вито(в)то(в)** (1496 *ПСВВ* 192).
Пор. **ВИТОВТЪ**.

ВИТОВТЪ, ВИТОВТ, ВИТОВЪТЪ, ВИТОЛДЪ, WITOLT *ч.* (83) (*особова назва, лит.* Výtautas): My Alexandr, abo Witolt z boźi łaski welikij kniaź Litowskij... znamenito czinim tym naszim listom... komu budet' potreba toho vedati (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Сє А кнзь долголдатъ долголдатови(ч)... што єсми выслоужи(л) оу бга и оу велико(г) кизА внтовта... даю о(т) своєє выслоуги вѣрноє по своєи дши... стмоу николє поустыньскомоу иониноу манастырю тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *P* 108); а на то є(ст)... вѣра пана жоуржа фратовска⟨го⟩... вѣра пана витолта... вѣра въсѣхъ болѣръ наши(х) молдавскы(х) и великы(х) и ма⟨лы(х)⟩ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 536); А сє мы панъ Янъ Боучацкии исъ литвинова вызнава(м) то симъ листомъ нашимъ... аже што коли єсми имали межи нами мєрзАчку ис паномъ Михаиломъ канцлѣрємъ Алєксандра воєводины(м). и мы єсми пришо(д)ши прє(д) кнАгиню Илияша воєводиноую и прє(д) и(х) паны мо(л)давскии... прє(д) паномъ пръкалабомъ и прє(д) паномъ Вытолтомъ... и єсми смнрилисА и сътокмилисА (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве... штожъ великій князь Витовтъ далъ былъ прадеду ихъ Крупшу земли три слѣды въ Переломскомъ повѣте (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602); якъ было при прє(д)нихъ (!) г(с)дрє(х) воєво(д) волоски(х), и кнзє(и) лито(в)ски(х) пры алекса(н)дрє воєводє и пры витовъте кнзи абы знали вси и прыятєли и нєпрыятє(ли) вашн (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Витовт, Витовтъ, витовътъ** 9 (1396 *AS* I, 20; 1400 *Cost.* II, 619; 1424 *ДГВВ;* 1427 *P* 109; 1429 *P* 112; 1478 *AS* III, 17; 1495 *РИБ* 602; 1496 *ОПВВД*); **Witolt, внто(л)тъ** 3 (1388 *ZPL* 103; 1436 *Cost.* II, 701; 1453 *Cost.* II, 458); **Witold, Витолдъ** 3 (1389 *PEA* I, 26; 1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); *род. одн.* **витолта, Витольта** 26 (1435 *DIR«A»* 465; 1436 *BAM* 29; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 97; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1453 *DIR«A»* 503 і т. ін.); **внтовта, Witowta** 20 (1400 *P* 62; 1401 *P* 64; *RIR;* 1421 *Cost.* I, 142; 1427 *P* 108; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1454 *АЛМ* 12; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1489 *AMB* і т. ін.); *дав. одн.* **витовту, Witowtu, витовтоу** 11 (1400 *Cost.* II, 619; 1401 *P* 64; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 91 зв.); **вито(л)тоу** 2 (1453 *Cost.* II, 495, 496); *знах. одн.* **Витовта** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *ор. одн.* **Витовтомъ** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); **Вытолтомъ** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *місц. одн.* **на (при) витовтѣ** 3 (1446 *P* 154; 1451 *ДГШХ;* 1458 *ОЖДМ*); **пры внтовътє** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **Витольтѣ** 2 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ВИТОЛТЄСКОУЛ *ч.* (1) (*особова назва*): мы стєфан воєвод... чиним знаменїто... ожє приидоша прѣд нами и прѣд наших болѣрє Мълинъ и Выша и зАт их Ивашко Витолтєскоул... и дали и отстоупили слоугам нашим Нѣгоулови и Татоулови... сєла що имъ дал и лишил оу⟨и⟩ко их Пояна Стан (Сучава, 1458 *BD* I, 20).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Витолтєскоул** (1458 *BD* I, 20).

ВИТОЛТЄЩЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): а мы также и от нас єсми дали и потвръдили слоугам нашим Иванкоу и Гаврилоу тоє прАдрєчєноє сєло на оустїє Боужора, на имѣ Витолтєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 384).
ФОРМИ: *наз.* **Витолтєщїи** (1490 *BD* I, 384).

***ВИТОЛТЪ** *див.* **ВИТОВТЪ**.
***ВИТОЛЬТЪ** *див.* **ВИТОВТЪ**.
ВИТОНИЗКИЙ *ч.* (3) (*особова назва*): продал єсми тоє имєнє Дажєв п⟨а⟩ну Фєдору Оножку Витонизкому за двєстє коп широкихъ грошей монєты чєскоє (Володимир, 1475 *AS* I, 72); а надъ тыи рѣчи вєрху писаныи про лєпшую твердост я Оношко Витонизкий пєчат свою приложил к сєму моєму листу (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Витонизкий** (1490 *AS* I, 92); *дав. одн.* **Внтонизкому** (1475 *AS* I, 72).
***ВИТѢЗЬ** *див.* **ВИТАЗЬ**.
ВИТАЗЬ *ч.* (14) (*титул бояр, які брали участь у бойових походах*) витязь, воїн: їо романь воєвода... даль єсмь ис моимъ сынъми... слузѣ нашему иванышю витАзю... г сєла на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и иаши слугы панъ Анушъ витАзь, панъ станиславъ ротомпанъ... владиславу... королю польскому... слюбуємы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє тоти истинныи слоуга наш Мирча... и Стана, дочка Драгомира Кашотъ, и... сыновє Мирча Кашотъ, нєпотовє Братоула витѣзѣ,— жаловали єсми их особною нашєю милостїю (Сучава, 1491 *BD* I, 445).
ФОРМИ: *наз. одн.* **витАзь** (1395 *Cost.* II, 612; 1404 *Cost.* II, 625); *род. одн.* **витєза** 3 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); **витѣзА** 2 (1481 *BD* I, 248); **витѣзѣ** 1 (1491 *BD* I, 445); **ВитАза** 1 (1403 *RS* 338); **вѣтАза** 1 (1428 *Cost.* I, 202); *дав. одн.* **витАзю** (1392 *Cost.* I, 7).
ВИЦАШПАНЬ *ч.* (1) (*слц.* vicišpaň) заступник жупана: Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) ижоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгъ мєщерь... дадошє о(т) своєго оурика три сєла монастирю (Сігет, 1404 *ГМ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вицашпань** (1404 *ГМ*).
***ВИЧНЫИ** *див.* **ВѢЧНЫИ**.
***ВИШАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) (*позбавляти життя через повішення*) вішати: и ти(ж) имає(м) с вашєи мл(с)ти и наши панове такую справє(д)ливо(ст) дръжати мє(ж) нами и землѣми, яко быхо(м) могли злодієвъ нмєновани(х) або лицє(м) нѣты(х) вишали на обѣ сторонѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).
ФОРМИ: *баж.-ум. сп.* I *ос. мн.* **быхо(м)... вишали** (1457 *Cost.* II, 810).
Див. ще **ВѢСИТИ**.
ВИШЄ *див.* **ВЫШЄ** [1].
***ВИШЕНКИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Вишеньки: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... противъ острова Кобуча до Белое горы, Стыромъ подъ Вишенки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).
ФОРМИ: *знах.* **Вишенки** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).
ВИШЄПИСАНЇИ *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ**.
ВИШЄПИСАННЇИ *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ**.
***ВИШЄПИСАННЫИ** *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ**.
***ВИШЄПИСАНЪНЫИ** *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ**.
ВИШЄРЄЧЄННЇИ *див.* **ВЫШЄРЄЧЄННЇИ**.
ВИШНЄВЄЦКИЙ *ч.* (2) (*особова назва*): А при томъ были: кн⟨А⟩зь Михайло Вишневецкий, а пан Пєтръ Боговитинович (Кременець, 1497 *AS* I, 112).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Вишневецкий** (1497 *AS* I, 112); *род. одн.* **Вишнєвецкого** (1497 *AS* I, 112).
***ВИШНЄВЄЦЪ** *див.* **ВИШНЄВЄЦЬ**.
ВИШНЄВЄЦЬ, ВИШНѢВЄЦЬ, ВИШНЄВѢЦЬ *ч.* (12) (*назва міста і села у Волинській землі*) Вишнівець: а мыта... кн⟨А⟩зю Солтану оу Вишнєвцы пол гроша из збаразского мыта (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); А мнѣ кнА⟨зю⟩ Михаилу Васильєвич⟨у⟩ Избаразкому достал сА город Вишнѣвєць (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Вишнєвєць** 2 (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76); **Вишнѣвєць** 1 (1482 *AS* I, 81); **Вишнєвѣць** 1 (1482

AS I, 81); *род. одн.* **Вишнєвца** (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76); *дав. одн.* **Вишнєвцю** 1 (1478 *AS* I, 76); **Вишнѣвцю** 1 (1482 *AS* I, 81); *знах. одн.* **Вишнєвєць** 1 (1475 *AS* I, 70); *місц. одн.* **в Вишнѣвци** 1 (1482 *AS* I, 81); **оу Вишнєвцы** 1 (1463 *AS* I, 55); *наз. мн.* **Вишнєвцы** (1463 *AS* I, 55).

***ВИШНЄВСКИИ** *прикм.* (1): а тот город Вишнєвѣць и со всими тыми сєлы, какъ оу верху писано и со всими с тыми ставы, што сут ставы в тых сєлѣхъ, и з вишнєвским мытомъ и со всими пожыткы... достали сѧ брат⟨у⟩ моєму старшєму кн⟨ѧ⟩зю Михайлу (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).
ФОРМИ: *ор. одн. с.* **вишнєвским** (1482 *AS* I, 81).
Див. ще ***ВЫШНѢВѢЦКИИ.**
Пор. **ВИШНЄВЄЦЬ.**

ВИШНЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою... дали єсми, оу нашєи зємли, оу молдавскои, сєла на днистри, ⟨на⟩ имѣ колєшєвци... и вишнєвци (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).
ФОРМИ: *наз.* **вишнєвци** (1447 *Cost.* II, 273).

ВИШНЄВѢЦЬ *див.* **ВИШНЄВЄЦЬ.**

***ВИШНИВЦИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єщє... сєло вишнивци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).
ФОРМИ: *знах.* **вишнивци** (1437 *Cost.* I, 541).

***ВИШНИИ** *див.* **ВЫШНІИ.**

ВИШНЇИ ЖИКОВ *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* є црко(в) о(т) вишнїи жико(в) (Сучава, 1490 *DC* 148).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **вишнїи жико(в)** (1490 *DC* 148); *зам. місц.* църков... **оу Вишнїи Жиков** (1490 *BD* I, 420).
Див. ще ***ЖИКОВЪ [2], НИЖНЇИ ЖИКОВ.**

***ВИШНЇИ КОБЪЛЇЄИ** *див.* **КОБЪЛЇЄИ ВИШНЫИ.**

***ВИШНЇИ ЛОУГЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми имъ оу нашєи зємли сєла... и ⟨три⟩ мѣстъ о(т) поустини єдно на краснои повышє никорєщи, дроугоє на ло⟨ханъ? по⟩вышє пїатрииа мѣста, а третїє на быкоу оу вишнїи лоугъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449—450).
ФОРМИ: *знах. одн.* **вишнїи лоугъ** (1436 *Cost.* I, 450).

ВИШНѢВЄЦЬ *див.* **ВИШНЄВЄЦЬ.**

***ВИЩИКУСОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Вищикуси: мы вєликий кнѧз Швитригайл литовский... чиним знаменито... иж... даєм и дали єсмо тому прєдрєчєному Калєнику... в овруцком повєтє сєло Остафьєво иа Норинє... а под Полоным Вищикусовичи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).
ФОРМИ: *знах.* **Вищикусовичи** (1437 *AS* I, 34).

***ВЇАДИЧЬ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго вѣрною слоужбою до на(с)... и дали єсми ємоу оу нашєи зємли двѣ сєлѣ, єдно... на имѧ вїади(ч), дроугоє... гдє былъ Михаилъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 473).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вїади(ч)** (1436 *Cost.* I, 473).

***ВЇДѢТИ СѦ** *див.* ***ВИДѢТИ СѢ.**

! ВЇДѢВШЇ ⟨ВІНѢВШІ⟩ (1): Нихто нє има(т) нїкимъ позыва(т) толко слоужєбникомъ вїдѣвшї о простоупкоу прї дворє (XV ст. *BC* 6).
Див. **ВЫНѢТИ.**

***ВЇЄЗОУРЇИ** *мн.* (2) *(назва селища у Молдавському князівстві):* А хотар томоу... сєлоу... чєрєс Башїоу право на вєликоую могилоу близ поутѣ, нижє Вїєзоурїи (Сучава, 1492 *BD* I, 510); А хотар томоу... сєлоу, що на Крълигатоурѣ на имѧ Милчинєщїи... да єст почєнши от Томнна хотара от новою могилоу що єст вышє Вїєзоурїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).
ФОРМИ *род.* **Вїєзоурїи** (1492 *BD* I, 510; 1499 *BD* II, 148).

ВЇНОВАТЫИ *див.* **ВИНОВАТЫИ.**

ВКАЗАТИ *див.* **ОУКАЗАТИ.**

ВКАЗОВАТИ *дієсл. недок.* (3) (що) *(давати дивитися)* вказувати, показувати: тогды влдка почалъ вказовати и рѣклъ стана такъ милин панове то єсть црквная зємлѧ стго спса по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *P* 97); и колы есмо проихалы черезъ лїсъ Почапинскии до долыни Кобелыка, вгору рички Згару, где насъ панъ Карпъ припроводылъ, указуючи одъколя грунтъ его починаетъ, ажъ тамъ есмо... засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).
ФОРМИ: *інф.* **вказовати** (1422 *P* 97); *теп. 1 ос. одн.* **указую** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *дієприсл. перед.* **указуючи** (1430 *ГВКЛ* 7).
Див. ще ***ВКАЗЫВАТИ, *ПОКАЗАТИ, *ПОКАЗОВАТИ, ОУКАЗАТИ.**

***ВКАЗЫВАТИ** *дієсл. недок.* (8) (що кому) *(подавати для підтвердження)* пред'являти, показувати: алє ижь вєлможныи стєфанъ... хотѧчи и слюбуючи намъ... такую и болшую вѣру какъ намъ пєрєдковє єго воєводы оуказывали служити... иж бы такъ вѣрнѣ служити помагати и пристати хотѣлъ а с нами... вѣрнѣ... жити (Ланчиця, 1433 *P* 121); И онъ того листа передъ нами не положилъ, а вказывалъ єго подскарбєму нашому дворному, намєстнику Утєнъскому, пану Литавору а писару нашому Ѳедьку (Краків, 1489 *РИБ* 431); И панъ ольбры(х)тъ повєдилъ пєрє(д) нами штожъ отєцъ нашъ король єго мл(с)ть да(л) о(т)цоу єго пну ма(р)тиноу сєльцо любєцькоє на бєрєзыни иа (и)мя тє(р)пичово з лю(д)ми и привнлє(и) о(т)ца ншого короля его мл(с)ти на тоє сє(л)цо вказывалъ (Вільна, 1499 *ВФ*).
ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **еси... вказывалъ** (1495 *РИБ* 620); *3 ос. одн. ч.* **вказывалъ** (1489 *РИБ* 431; 1498 *АЛМ* 159; 1499 *ВФ*); *3 ос. мн.* **вказывали** 2 (1495 *ВК; ВМЗД*); **оуказывали** 1 (1433 *P* 121); *дієприсл. перед.* **оуказоуючи** (XV ст. *СЯ* 42).
Див. ще **ВКАЗОВАТИ, *ПОКАЗАТИ, *ПОКАЗОВАТИ, ОУКАЗАТИ.**

***ВКИНУТИ** *дієсл. док.* (3): (що в що) вкинути: и па(н) ива(н) то н пєрє(д) г(с)дрє(м) тобѣ свѣтчи(л) оу вочы и жє ты са(м) тотъ запи(с) зрєза(в)шы и в ого(н) вкину(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вкину(л)** 2 (1495 *ВМБС*); **укину(л)** 1 (1495 *ВМБС*).

! ВКРАЧИЛИ ⟨ВКРОЧИЛИ⟩ *див.* ***ВКРОЧИТИ.**

***WKRASTI** *див.* ***ОУКРАСТИ.**

***ВКРОЧИТИ** *дієсл. док.* (1) вторгтися, вдертися (?): жалова(л) на(м) боѧринъ смолє(н)ски(и) на (и)мѧ курило Иванови(ч) на бра(т)ю свою... што(ж) они нє хотѧ(т) ємоу оу во(т)чинє дѣлєницы (!) дати ... И то(т) курило рѣ(к), што(ж) дє(и) они бє(з) о(т)ца моєго и бє(з) мєнє в королѧ єго мл(с)ти были и вкрачили (!) (Вільна, 1495 *БСКИ*).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **! вкрачили** (1495 *БСКИ*).

ВКУПЕ, УКОУПЄ *присл.* (2) укупі, разом: Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ, вкупе зъ сынъклитомъ нашимъ... радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Прєзъ вєлїкыи заклады частокро(т) оубогы(и) лю(ди) бываютъ оутїснєны, а то тымъ же и(х) много у коупє єздило и мно(г) зло(г) людємъ чинили (XV ст. *BC* 17).

ВЛАД *див.* **ВЛАДЪ.**

ВЛАДАРЬ *ч.* (4) (*стч.* vladař, *стп.* włodarz, władarz) управитель маєтку короля або феодала: О владарь (!) алюбо о слоузє што и(х) панъ виноуєть оли ·(!) па(н) своємоу владарєви алюбо своємоу слоузє о нєкоторой рєчи, алюбо о кри(в)дѣ виноу дасть, тогды имєєтсѧ своєму па(н)у о(т)присѧ(ч) самь сєдмь (XV ст. *BC* 32).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **о владарь** (XV ст. *BC* 32); *род. одн.* **владарѧ** (XV ст. *BC* 31); *дав. одн.* **владарєви** (XV ст. *BC* 32); *місц. одн.* **о владарю** (XV ст. *BC* 32).
Див. ще **ВЛОДАРЬ.**

! VLADI⟨?⟩ (!): a pry thom switcowie bily ⟨... — *Прим. вид.*⟩ lohy (!) Kurowski nasz pan... Danylo Zaderewaczky y pan Stepan Borirowicz (!) vladi (!) kolo ⟨... — *Прим. вид.*⟩ y ynnich mnoho dobrych ludij bylo pry tom (Глинянн, 1395 *GL* 166).

ВЛАДИКА *див.* **ВЛАДЫКА** [1].

***ВЛАДИМИРОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Сє азъ рабъ бжїи кнзь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмъ въ кїєвъ съ своєю женою и съ своими дѣтками (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **владимирови(ч)** (1446 *Р* 154).
Див. ще **ВОЛОДИМИРОВИЧЬ.**

ВЛАДИМИРОВЪЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* їо романь воєвода... даль єсмъ ис моимъ сынъми... слузѣ нашєму иваньшю витѧзю... села на сєретѣ... имєна сєломъ... владимировъци и букуровци (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).

ФОРМИ: *наз.* **владимировъци** (1392 *Cost.* I, 7).

***ВЛАДИМИРЪ** *ч.* (1) *(особова назва)* Володимир: Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ Кїєвъ съ своєю женою и съ своими дѣтками... и поклонихом сѧ оца своє(г) гробоу кнзѧ вла(ди)мира ольгердови(ч) и дѧдь своихъ гробо(м) (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *род. одн.* **вла(ди)мира** (1446 *Р* 154).

ВЛАДИСЛАВЪ, ВЛАДИСЛАВ, ВЛЪДИСЛАВ, ВЛЪДИСЛАВЬ, *ч.* (51) *(особова назва, стч.* Vladislav, *стп.* Władysław): Мы Владиславъ б(ж)ьє мл(с)ти коро(л) пол(с)ки... чинимы знаємо... ажє слуга нашь вєрныи па(н) ходко чємєреви(ч) послужи(л) на(м) вєрнє (Львів, 1399 *Р* 59); мы вєликыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь потьвєрьдили брата нашого єсмо даньє королѧ Владислава свѧтому Ивану церкви (Городок, 1443 *Р* 144—145); и тыми часы єго милость вишєрєчєннїи крал за волю и на причиноу наияснѣишего кнѧжатє паиа и пана Владислава... брата єго милости наимилєишаго, нам въси мєрзѧчкы и шкоды и кривды... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Владиславъ, Владислав, Władisław** 8 (1399 *Р* 59; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1408 *АкЮЗР* 1, 6; 1433 *Р* 123; 1434 *Cost.* II, 666; 1499 *BD* II, 423); **Влъдиславь, Влъдислав** 2 (1455 *Nic. Doc.*); *род. одн.* **Владислава, владислава** (1436 *Cost.* II, 698, 702; 1443 *Р* 145; 1445 *Р* 148; 1499 *BD* II, 419); *дав. одн.* **Владиславу, владиславоу** 17 (1400 *Cost.* II, 618; 1403 *ДГМ;* 1404 *Cost.* II, 625; 1386—1418 *Р* 35; 1433 *Cost.* II, 652; 1435 *Cost.* II, 689; 1436 *Cost.* II, 702; 1439 *Cost.* II, 712; 1448 *Cost.* II, 735 і т. ін.); **владиславови** 12 (1393 *Cost.* II, 607; 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *Cost.* II, 651, 652; 1434 *Cost.* II, 666; 1436 *Cost.* II, 701, 702; 1439 *Cost.* II, 714; 1448 *Cost.* II, 735); **владиславовы** 2 (1436 *Cost.* II, 697); **владисла(в)** 3 (1436 *Cost.* II, 706); **Владславоу** 1 (1462 *BD* II, 285); *ор. одн.* **владиславомь** (1434 *Cost.* II, 664).
Див. ще **ВЛОДИСЛАВЪ, ВОЛОДИСЛАВЪ.**

ВЛАДИЧИЦА *ж.* (21) (*цсл.* владычица) *(епітет до богородиці)* владичиця: мы Стєфанъ воєво(д) г(с)дръ зємли молдавско(и) знамєнито чини(м)... ожє... оучинили єсми въ задшиє стопочивши(х) родитєлє(и) наши(х) и за нашє здравиє... да оутвърдимо на(ш) монастиръ єжє є(ст) на молдавици храмъ стаго блговѣщениа прѣстыѧ вл(д)чицѧ (!) нашѧ бца и прїснодѣвы мрїа (Сучава, 1443 *ПГСММ*); и боуди ємоу клѧтва, о(т) ба оца и сна и ста(г) дха и о(т) прч(с)тыѧ вл(д)чцѧ нашєа бца и при(с)двы мрїа (Київ, 1446 *Р* 154); Сє азь... Іо Стефан воєвода... знамєнїго чинимь... ожє... оумислихьмо яко да оутєръдимь и оукрѣпимь наш питомїи монастиръ от Поутнои, идєжє єст храмъ оуспєнїє прєчистїѫ наша владичица богородица и присноцєваа Марїа (Сучава, 1473 *BD* I, 181); И оутокмивш⟨и⟩ и заплативши господство мы въсє вышеписанноє, а аз... дали єсмо въси вышеписанныи сєла що на Сєретѧ... та єсмо дали вышеписанноє нашем⟨оу⟩ свѧтомоу монастири що на Быстрици идєжє єст храм оуспєнїє прѣсвѧтыѧ владычици нашєи богородици и присподѣвѣи Марїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *род. одн.* **владычици** 1 (1499 *BD* II, 154); **вл(д)чицѧ, ! вл(д)чцѫ** 3 (1443 *ПГСММ; ДГСПМН;* 1446 *Р* 154); **владичица, вл(д)чца** 2 (1473 *BD* I, 181; 1488 *ДГСПМ*); *дав. одн.* **владычици, вл(д)чици, вл(д)чци** 12 (1462 *BD* I, 70; 1475 *BD* I, 203; 1476 *BD* I, 211, 215; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 419, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 452; 1492 *BD* I, 509—510); **владычицє** 1 (1491 *BD* I, 473); **вла(дї)чицє** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); **владичицеи** 1 (1491 *BD* I, 464).

***ВЛАДОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Владъ Чорныи *у Молдавському князівстві):* били дани тоти н црькви ис попн о(т) деда нашєго о(т) александра... иї црко(в) владовскаа нс попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **владовскаа** (1490 *DC* 147).

***ВЛАДОВЪ** *прикм.* (5): А на то вѣра моѧ и моихъ сыно (!)... вѣра пана оуладова (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); и єщє єсми потвєпотвєрдили (!) нашєм(оу) монастирю оуси молдавски цигаиє на имѣ сны владови наноуль и братїа єго (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **владо(в)** (1453 *DIR«A»* 503); *наз. одн. ж.* **владова** 2 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 85); **оуладова** 1 (1392 *Cost.* I. 8); *наз. мн. ч.* **владови** (1470 *DIR«A»* 522).
Пор. **ВЛАДЪ.**

***ВЛАДСЛАВЪ** *див.* **ВЛАДИСЛАВЪ.**

***ВЛАДОУЛЪ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Владимиръ або Владиславъ): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѧд нами... Мъгдълинъ, дочка Петра спътарѣ... и продала... половина сєло на имѣ половина от Флорєщи на Полочинє... слоугам нашим Козми и братоу єго Владоулоу (Сучава, 1495 *BD* II, 73—74).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Владоулоу** (1495 *BD* II, 74).
Див. ще **ВЛАДЪ.**

ВЛАДЪ, ВЛАДЬ, ВЛАД *ч.* (191) (*особова назва, пор.* Владимиръ або Владиславъ): а на то вѣра моѧ... вѣра пана юрьѧ столникова и брата єго пана анъдриѧша вѣра пана оулада дворникова (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); мы панъ александръ воєвода молдавскы и наши слугы, панове воласкыя(!), зємлѧны молдавьскыя... панъ балица... панъ владъ дворникъ... чинимы знаємо освѣцєному и вєлєбному и вєликому владиславу... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы... имаємы єму вѣрни быти (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а на то єст вѣра нашєго господства вышеписаннаго мы стєфана воєводи, и вѣра прѣвъзлюблєннаго сына господства ми, богдана влада (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Владъ, владъ, Влад** 17 (1395 *Cost.* II, 612; 1404 *Cost.* II, 625; 1418 *Cost.* I, 127; 1424 *Р* 100; 1441 *DBAc* 34; 1445 *Cost.* II, 231; 1469 *BD* I, 135; 1489 *BD* I, 376; 1491 *Cost. S.* 152; 1495 *BD* II, 74 і т. ін.); **Владь** 1 (1488 *BD* I, 377); *род. одн.* **влада, вла(д)** 170 (1400 *Cost.* I, 37; 1411 *DIR«A»* 439; 1424 *Р* 99; 1443 *Cost.* II, 131; 1479 *BD* I, 222; 1483 *Cost. S.* 122; 1493 *BD* II, 15; 1497 *Cost. S.* 223 і т. ін.); **оулада** 1 (1393 *Cost.* I, 14); *дав. одн.* **владови** (1418 *Cost.* I. 127); *знах. одн.* **влада** (1418 *Cost.* I, 127).
Див. ще ***ВЛАДОУЛЪ.**

***ВЛАДЪ ЧОРНЫИ** *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* били дани тоти ӥ црькви ис попи о(т) дєда нашєго о(т) алєксандра... ли црко(в) и(с) попо(м) на солонци оу чорного влада (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **чорного влада, влада чорного** (1490 *DC* 147).

ВЛАДЫКА¹, ВЛАДИКА *ч.* (79) (*цсл.* владыка) 1. *(архієрей)* владика (56): Тыи вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маеть держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый,владыка Луцкий и Острозский(Луцьк,1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); а сє азъ влдка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ ажє да(л) ми г(с)дрь мои вєликыи король митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); тако єсмъ подлугъ того вызнанья нсмовивши сѧ и зємѧны и дали єсмо влдцѣ листъ и нашєю пєчатью потвєрдили єсмъ єму ажє єсть єго по лисичи бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 98); Протож ненадобѣ никому вътупати ся и еден вѣдаеть тое село владика орменьскии (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... понєжє... благопроизволи господство ми... и дали єсми прѧдрєчєнномоу монастирю єдинъ монастиръ оу бонци, гдє была кєліа влдкѫ (!) иосифова (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); Тєжъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе, а владицѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской не судити... нижли которое дѣло будетъ владыцѣ до игумена, тое судити намъ посполъ... владыкою (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

2. господь (23): а кто бы того нє задєржаль или радиль на порошєніє(!), таковы... да є(ст) подобє(н) їюда и проклѧтомоу арїю, и оучєстїє да имаєть сь онѣми, єжє възьпишє на владыка х(ст)а (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679—680); Сє аз раб владыкы моємоу исоу христа, Ио Стєфан воєвод... знамєнито чиним... ож... Нєгша, дочка Жоуржї и съ єи дѣтми... продали свою правою и питомоую отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

ФОРМИ: *наз. одн.* **владыка, влдка** 32 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1366 *Р* 12; 1391 *Р* 45; 1398 *ЗЛЕІК*; 1404 *Р* 69; 1422 *Р* 97; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1470 *AS* I, 65; 1490 *Пам.*; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1 і т. ін.); **владика** 1 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); *зам. род.* гдє была кєліа ! **влдкѫ** 1 (1446 *Cost.* II, 263); *зам. знах.* възпиша на **владыка** 3 (1435 *Cost.* II, 680; 1448 *Cost.* II, 366; 1457 *BD* I, 5); *род. одн.* **владыкы** 12 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 216; 1488 *BD* I, 342, 347; *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD*, I, 419; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 451); **владыки** 11 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1453 *Cost.* II, 453; 1467 *СП* № 13; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1473 *BD* I, 181; 1490 *DC* 146; *Пам.;* 1494 *AS* I, 102; XV ст. *ВОРСР* 179; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *дав. одн.* **владыцѣ** 5 (1422 *Р* 98; 1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 71; 1500 *АСД* II, № 3); **владыце** 2 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); **владицѣ** 1 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); **влдцѣ** 1 (1422 *Р* 98); *знах. одн.* **владыку, владыкѫ** (1435 *Cost.* II, 682, 689; 1438 *DIR«A»* 472; 1487 *BD* I, 311, 313; 1499 *BD* II, 448); *ор. одн.* **владыкою** 2 (1422 *Р* 97; 1500 *АСД* II, № 3); **улдкою** 1 (1422 *Р* 98).

ВЛАДЫКА², ВЛЪДИКА, ОУЛАДЫКА *ч.* (9) *(особова назва):* Пис(а) Иванко ⟨В⟩лъдика оу Соучавѣ (Сучава, 1469 *BD* I, 136); А при том был... пан Хвєдко Оуладыка дьѧк королєв (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); Ключникъ киевъский Сенько Полозовичъ личбу делал мне Ивашку Владыце у Вилни (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Владыка, вл(д)ка** 4 (1487 *AS* I, 87, 241; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *ВМБС*); **Оуладыка** 2 (1487 *AS* I, 85, 86); ⟨**В**⟩**лъдика** 1 (1469 *BD* I, 136); *дав. одн.* **Владыце, владыцє** (1495 *ВМБС;* 1496 *АЛРГ* 72).

ВЛАДЫЧИН *ч.* (3) *(особова назва):* Пис(а) Иван Владычин оу Соч(а)вѣ (Сучава, 1467 *BD* I, 118): Пис(а) Иванко Владычин оу Соучавѣ (Сучава, 1469 *BD* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Владычин** (1467 *BD* I, 118; 1468 *BD* I, 128; 1469 *BD* I, 135).

***ВЛАДЫЧИНЪ¹** *прикм.* (1) архієрейський: а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) пєрємышльскии и пєчать єго... влдчнъ тивунъ иванько губка (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **влдчнъ** (1366 *Р* 12).

Див. ще ***ВЛАДЫЧНЫИ.**

ВЛАДЫЧИНЪ² *прикм.* (1): а на то послуси иванъ владычинъ зѧть васко голыи ѧхн(о) онисимъковьчь (б. м. н., 1385 *Р* 28).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **владычинъ** (1385 *Р* 28).

Пор. **ВЛАДЫКА².**

***ВЛАДЫЧИЦА** *див.* **ВЛАДИЧИЦА.**

***ВЛАДЫЧНЫИ** *прикм.* (2) (*цсл.* владычьнии) архієрейський: и то и ѣщн вьзнали ажє влдчни людє слѣдъ гонѣть по лисичин бро(д) и оуздають тополничаномъ занєжє тополничанє имѣють с уладкою границю (Погоничі, 1422 *Р* 98); Тєжъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. мн.* **влдчни** (1422 *Р* 98); *дав. мн.* **владычнымъ** (1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще ***ВЛАДЫЧИНЪ¹.**

ВЛАДЬ *див.* **ВЛАДЪ.**

ВЛАДѢНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали... єсми томоу свѧтомоу нашємоу монастироу тоє сєло на имѣ Владѣнїи на Сирєтѣ, гдє быль Ориш Владь (Сучава, 1489 *BD* I, 377).

ФОРМИ: *наз.* **Владѣнїи** (1489 *BD* I, 376, 377).

***ВЛАДѢЮЩИИ** *дієприкм.* (1) який володіє: а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м) пєчє(р)скимъ Ста(р)цомъ и братїи нашєго патрїа(р)шєского благословєнїѧ а вєлики(х) Господарєй свои(х) владѣющи(х) вєлики(м) княжєнїє(м) роускимъ и кїєво(м) (б. м.н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *акт. теп. род. мн.* **владѣющи(х)** (1481 *ГПМ*).

Див. ще **ВОЛОДѢТИ.**

***ВЛАИКО** *ч.* (1) (*особова назва, молд., болг., серб.* Влайко): А на то єст... в. п. Станчюла, в. п. Влаика, оуика нашєго... и вѣра въсѣх бояръ наших молдавскых (Сучава, 1467 *BD* I, 117—118).

ФОРМИ: *род. одн.* **Влаика** (1467 *BD* I, 117).

Див. ще **ВЛАИКОУЛ.**

ВЛАИКОУЛ, ВЛАИКОУЛЬ *ч.* (103) *(особова назва, молд., пор. болг., серб.* Влайко*):* А на то єст... вѣра и доуша пана Козма Шандровича... в. и д. п. Влаикоула паркалаба... вѣра и доуша всѣхъ боѧр наших молдавскых (Баків, 1457 *BD* II, 258); А на то єст вєликаа мартоурїѧ сам господства ми вышєписанны Стєфан воєвода и наши бояри на имѣ: пан Маноило, и пан Станчюл, пан Влаикоул... и ины наши бояри (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); пєчать пана доуми влаикоул (Сучава, 1499 *BD* II, 444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вланкоул, Влаикоуль, Właikuł** 31 (1459 *BD* I, 32; 1461 *BD* I, 45; 1463 *BD* I, 74; 1467 *BD* I, 123; 1469 *BD* I, 138; 1472 *Cost. S.* 88; 1476 *BD* I, 209; 1480 *BD* I, 241 і т. ін.); ! **Блайкоул** 1 (1472 *BD* I, 172); *зам. род.* пєчатъ... **влаикоул** 2 (1476 *BD* I, 209; 1499 *BD* II, 444); *род. одн.* **Влаикоула** 68 (1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 270; 1464 *Cost. S.* 59; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 148; 1472 *BD* I, 177; 1475 *BD* I, 203; 1478 *BD* I, 219; 1480 *BD* I, 243; 1482 *BD* I, 263; 1483 *BD* I, 270; 1484 *BD* I, 277 і т. ін.); **Влаикола** 1 (1468 *BD* I, 126).

Див. ще ***ВЛАИКО.**

***ВЛАИКОУЛОВИЧ** (2) (*особова назва, молд., болг., серб.* Влайко): Мы бояре зємли молдавскои, рада господарѣ нашєго Стєфана воєводы: Іон Тъоутоул логофєт, Доума Влаик⟨оул⟩ович паркалаб... и иныи бояре що при том были (Сучава, 1499 *BD* II, 443—444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Влаик⟨оул⟩ович** 1 (1499 *BD* II, 444); **Клаикоулович** 1 (1499 *BD* II, 425).

ВЛАИКОУЛЬ *див.* **ВЛАИКОУЛ.**

ВЛАКОИ *ч.* (1) *(особова назва):* а тому свѣдьци панъ миколаи спичникъ... панъ влакои драгомирецькии (Галич, 1424 *Р* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влакои** (1424 *Р* 106).

***ВЛАСНОСТЬ** *ж.* (1) (*стч.* vlasnost, *стп.* włos(t)nośċ) *(належність кому чого з правом повного розпорядження)* власність: а тоє выше писанноє (*в ориг.* выше писанного. — *Прим. вид.*) чєрез шлях⟨о⟩тнє врожєиого кн⟨А⟩зА Костєнтина... и зо всим правом панством и власностю ⟨маєть⟩ быти дєржано (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *ор. одн.* **власностю** (1499 *AS* I, 118).

***ВЛАСНЫИ** *прикм.* (7) (*стч.* vlastni, *стп.* własny) **1.** *(чий на підставі права власності)* власний (2): так и мы, з божиои воли, их власного дѣдичєвана поживами, их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоуждъ винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 284); я кн⟨А⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

2. *(свій, не чужий)* власний (2): а тоє выше писанноє (*в ориг.* выше писанного.— *Прим. вид.*) чєрез шлях⟨о⟩тнє врожєного кн⟨А⟩зА Костєнтина и тєж на єго наследъки власныи и зо всим правом панством и власностю ⟨маєть⟩ быти держано... как єму и єго властнымъ наследкомъ лепей... взвидит сА (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

(*зв'язане смислом з підметом, підсилювальне слово у знач.* сам) власний (2): własnoju prisiahoju oczistititsia majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

3. справжній, правдивий (1): и волно ему въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жону пояти, и титулу вшелякого и волности шляхецкоѣ, яко властному шляхтичови, тубылцови, заживати (Луцьк, 1438 *Р* 141).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **власного** (1462 *BD* II, 284); *дав. одн. ч.* **властиому** (1438 *Р* 141); *знах. одн. с.* **власноє** (1466 *AS* I, 62); *ор. одн. ж.* **własnoju** (1388 *ZPL* 104, 108); *дав. мн.* **властнымъ** (1499 *AS* I, 118); *знах. мн. ч.* **власныи** (1499 *AS* I, 118).

Див. ще ***ВЛОСТНЫИ.**

***ВЛАСТЄЛЬ** *ч.* (1) володар, пан: Прѣстави сА Іо Влъдиславь воєводь в лѣ(т) ҂SЦ҃ЗГ, м(с)ца Авгоу(ст) к҃в днь И сътвори си камєнь въ дни Іо Нѣгоє воєвода сътвори Барбоу(л) бань и Пръвоул дворник и съ братїам ихъ, снови Нѣгоє КраАвскы, понєжє и Влъдислав воєвода и подигноу(л) властєли (Дял, 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **властєли** (1455 *Nic. Doc.*).

***ВЛАСТНЫИ** *див.* ***ВЛАСНЫИ.**

***ВЛАСТЬ** *ж.* (2) (*цсл.* власть) *(право підпорядковувати своїй волі кого або що)* влада: Тые вси села... маєтъ держати... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маєтъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а болшє того никакоє власти да нє имає(т) на(д) тє(м) мн(с)тырє(м) пєчє(р)скимъ и предѣлы єго єпа(р)хїи а(р)химa(н)дриты пєчє(р)скоє (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **власти** (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **власть** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ВЛАХЇНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* влахъ): а на то є(ст)... вѣра пана (!) влахїна (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484—485).

ФОРМИ: *род. одн.* **влахїна** (1436 *Cost.* I, 485).

ВЛАШИНОВЦИ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Влашинці: а што матка и⟨а⟩ша дєржит отчину н⟨а⟩шу и села Манєв, и... Влашиновцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Васильєвой Збаразкой исъ с⟨ы⟩нми исъ єє... досталъ сА имъ Вишнєвєць... а к тому... Влашиновци (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз.* **Влашиновци** (1478 *AS* I, 76); *знах.* **Влашиновцы** (1463 *AS* I, 55).

***ВЛАШИНОВЪ** *прикм.* (2): А хотарь тому сєлоу на имѣ Бєркишєщєм... почєншє от блота Мъстакиноулоуи... чєрєзь Молдавоу оу щазоу Влашиновоу, и от щаза Влашинови право до оустїа БЖлкоє (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Влашинови** (1473 *BD* I, 183); *знах. одн. ж.* **Влашиновоу** (1473 *BD* I, 183).

Пор. **ВЛАШИНЪ.**

ВЛАШИНЪ, ВЛАШИНЬ *ч.* (15) (*особова назва, молд., слов.* влахъ): а на то є(ст)... вѣра пана влашина спътарѣ... и вѣра всѣхъ боАръ наши(х) (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424); И оуставшє наши слоуги Влашинь и нєпот єго Чокан та заплатили оуси тоты вишєписанїи пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашємоу Костє Оръшь (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Влашинъ, Влашинь** (1443 *Cost.* II, 160; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1495 *BD* II, 78, 248); *род. одн.* **влашина** (1435 *Cost.* I, 424; 1437 *Cost.* I, 530; 1438 *DIR«A»* 472; 1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454); *дав. одн.* **Влашиноу** (1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 78).

Див. ще ***ВАЛАШИНЪ, ВОЛОШИНЪ.**

ВЛЕВО, ВЪЛЕВО, УЛЕВО *присл.* (10) уліво, наліво: а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 2); а одъ Сиквы долыны, до Мыскова горба, н з Мыскова горба до потоку и долыны Бучачной — усе у лево грунтъ до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

***ВЛИЦА** *див.* **ОУЛИЦА.**

ВЛОДАРЬ *ч.* (1) (*стп.* włodarz) управитель маєтку короля або феодала: Бартолтъ жалова(л) на Ондрея и(ж) ємоу сєножать покоси(л), а Ондрей вызналь алє рєклъ и(ж) коупилъ во єго владарА и заплати(л) а то(т) влодарь оумерлъ (XV ст. *ВС* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влодарь** (XV ст. *ВС* 31).

Див. ще **ВЛАДАРЬ.**

ВЛОДЄКЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а свєдци цнии пановє па(н) глѣбъ романовскыи... алєксандро лєдАнскыи влодєкь воєвода лвовскыи (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влодєкь** (1412 *Р* 81).

***ВЛОДИМЕРСКИИ** *прикм.* (1): И мы великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ, сее осмотрилъ у светомъ евангелиеи Влодимерское церкви тые записы и обыскали есмо съ нашою княгинею... которое какъ было село и земли... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Влодимерское** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

Див. ще **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

***ВЛОДИСЛАВОВЪ** *прикм.* (2): мы Стєфан, воєвода... знакомито чинимъ... яко хотА... памАти... прєдкоув наших... наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы коу наияснѣишои з божиои памАти наиясн/Аиших кнАжат н панов кролюв полскыхъ, на нмѣ коу наияснѣишємоу и коу наивышшємоу паноу Влодславовоу отцю и дроугомоу пана Влодиславовоу, сыноу єго, кролюмъ полскимъ... посвѣдчити и потвєрдити... так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоуждъ винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Влодиславовоу** 1 (1462 *BD* II, 283); **Влодславовоу** 1 (1462 *BD* II, 283).

Пор. **ВЛОДИСЛАВЪ.**

ВЛОДИСЛАВЪ *ч.* (34) (*стп.* Włodzisław, Włodsław) Владислав: Влодиславу божьєи млти коро(л) полско(м) (Луцьк, 1388 *Р* 42); господарА нашєго милостивого, королА влодислава єго приказанъємь то єсмы вчинили (Перемишль, 1390 *Р* 175); А ивашко... знаємо чиню... ажє вєлєбныи г(с)дрь, влодиславъ, из божьєи мл(с)ти кроль пол(с)ки и вєлєбныи кнА(з), витовтъ литов⟨с⟩ки, смиловали(с) надо мною, принАли суть мєнє собѣ слугою (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); А далєи слюбуєм, иж въсѣ... обвєзанА... прєд-

ков наших воевод молдавскых... которым сѣ промѣноунному (!) Владславоу кролю полскому и дроугому Влодславоу сыноу его записал сѣ и обвезал сѣ... с полностию здєржим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влодиславъ, Влодисла(в), вло(д)славъ** (1388 *P* 36; 1394 *P* 53; 1395 *Cost.* II, 610, 612; 1400 *Cost.* II, 619; 1404 *P* 70; 1415 *P* 86; 1433 *P* 120, 122, 124); *род. одн.* **влодислава** (1390 *P* 175; 1395 *Cost.* II, 610, 611; 1400 *P* 62; 1401 *P* 64; XV ст. *СЯ* 9; 1402 *Cost.* II, 623); *дав. одн.* **Влодиславу, вло(д)славу, влодиславоу** 9 (1388 *P* 42; *SL* 678; 1393 *P* 51; 1402 *Cost.* II, 621, 623; 1404 *P* 70; 1434 *Cost.* II, 664); **вло(д)славови, влодиславови** 4 (1393 *Cost.* II, 607; 1433 *P* 121; 1434 *Cost.* II, 663, 664); **Влодславоу** 2 (1462 *BD* II, 285); *ор. одн.* **вло(д)славомъ, влодиславомъ** (1404 *P* 70; 1433 *P* 123).

Див. ще **ВЛАДИСЛАВЪ, ВОЛОДИСЛАВЪ.**

ВЛОДКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* А па(н) птръ влодковичь дѣдичь схарбиновскии староста галицкии свѣдчю и познава(м)ъ... аже мнха(л) грабовецкии а па(н) птрашь пиликовичь просили кролѧ о границю промежи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич, 1404 *P* 67—68); а мы слюбоуємъ єму при нашеи вѣрѣ заплатити безъ никотороє о(т)волокы о(т) сего велика дни за два рокы яко были єсмы послали нашего посла пана петра влодкови(ч) старосту теребовльско(г) подъстольє(г) судомирьско(г) до александра воєво(д) (б. м. н., 1411 *P* 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влодковичь** (1404 *P* 67); *знах. одн.* **влодкови(ч)** (1411 *P* 77).

***ВЛОДСЛАВОВЪ** *див.* ***ВЛОДИСЛАВОВЪ.**

***ВЛОДСЛАВЪ** *див.* **ВЛОДИСЛАВЪ.**

***ВЛОДЫКА** *ч.* (1) *(особова назва):* Што король е. м. волости давалъ бояромъ Житомирскимъ въ Клодовѣ, апрѣль 2 дн., индиктъ 5 ... Влодыцѣ Попковичу волость Жолвяжъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Влодыцѣ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II,9).

***ВЛОЖЄНЫИ** *див.* **ОУЛОЖИТИ.**

***WŁOŻYTY SIA** *дієсл. док.* (1) (в що) *(вмішатися)* втрутитися: Takto nam trudno peremiryia ta i waszab milost żałowali, syły by iesto nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat, zaniaz ne czoho dla iesmo to wczynili i w to sia włożyli, niż wiry dla Chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromotył (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **sia włożyli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ВЛОСТНЫИ** *прикм.* (6) (*стп.* włostny) *(чий на підставі права власності)* власний: а про лѣпшую справедливость и сведотство печат свою влостную завѣсили ⟨есмо⟩ к сему н⟨а⟩шому листу (Володимир, 1470 *AS* I, 65); Янъ ... рє(к) зъ своєє зь влостноє бчолы мед несъ до своєго домоу (XV ст. *ВС* 19); жаловали на(м) погорє(л)скии на него, што(ж) о(т)нѧ(л) в ни(х) зе(м)лю и(х) влостную (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **влостного** (XV ст. *ВС* 23 зв.); *род. одн. ж.* **влостноє** (XV ст. *ВС* 19); *знах. одн. ж.* **влостную** (1470 *AS* I, 65; 1487 *AS* I, 240; 1495 *ВМЗД*); *місц. одн. ж.* **оу !влоустєноуи** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще ***ВЛАСНЫИ** 1.

***ВЛОСТОВСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а пакы бихомъ тако не задержали, яко сѧ єсмо записали на то(м) сниму, прї наши(х) пановъ ... при паноу андровашу, воєводы подолскомоу, старости самборскомоу, и при пану влостовскомоу, старости подолскомоу... що быхо(м) били осажени нашеи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *місц. одн.* **при влостовскомоу** (1435 *Cost.* II, 679).

***ВЛОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* włość) *(територіально-адміністративна одиниця)* волость: Мы ... вызнавамы ... иже лопатичь ива(н) юриевъ сынъ исъ его братиєю посполною рукою позвали суть яна бѣлецко(г) о дѣдину о бѣлку лежѧчию оу влости оу лвовскои (Львів, 1421 *P* 93).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу влости** (1421 *P* 93).

Див. ще **ВОЛОСТЬ** I.

ВЛОЦЛАВСКИИ *прикм.* (2) (*пор.* Włodsław, Włocławek *у Польщі):* Мы воицехъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии ... бискупове влодиславъ выбраныи ку бискупству влоцлавскому миколаи з михалова... ярантъ з брудцова влоцлавскии... слюбуемы и записуемы сѧ стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **влоцлавскии** (1433 *P* 122); *дав. одн. с.* **влоцлавскому** (1433 *P* 122).

! **ВЛОУСТЄНОУИ** ⟨ВЛОСТНОИ⟩ (1): Тиж... слюбоуєм... Казимироу кролю... противко каждомоу неприатєлеви их пристати и помагати, оу влоустєноуи парсоунѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

Див. ***ВЛОСТНЫИ.**

***ВЛОУСЪ** *див.* ***ОУЛОУСЪ.**

***ВЛЧА** *див.* **ВЛЪЧА.**

***ВЛЪДЄСКУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. слов.* владати): мы стефанъ воєвода... чиnимъ знаменито... ожє тоть истины слуга нашъ тадоръ влъдєску(л) слоужилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1443 *Cost.* II, 140—141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влъдєску(л)** (1443 *Cost.* II, 141).

ВЛЪДЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше его право(ю) и вѣрною службою до на(с) ... дали єсми єм(у)... его очину село на сєрєтѣ, на имѧ влъдєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 141).

ФОРМИ: *наз.* **влъдєщи** (1443 *Cost.* II 141).

ВЛЪДИКА *див.* **ВЛАДЫКА** [2].

ВЛЪДИСЛАВ *див.* **ВЛАДИСЛАВЪ.**

ВЛЪДИСЛАВЬ *див.* **ВЛАДИСЛАВЪ.**

***ВЛЪКАНОВЪ** *прикм.* (2) ◇ к р ъ н и ц я В л ъ к а н о в а *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Влъканова** (1475 *BD* I, 206).

***ВЛЪКАНЪ** *ч.* (1) *(назва джерела):* и такожъ дали єсми ємоу и дроугоє сєло по(д) ботнѣми подли влъкана (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *род. одн.* **влъкана** (1443 *Cost.* II, 120).

ВЛЪКСАНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и привилїє от Александра воєводї дѣда нашего єще єсмо имь дали що на тоти сєла ... на имѣ Бира-вичєщи ... и Влъксанєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз.* **Влъксанєщи** (1499 *BD* II, 162).

Див. ще ***ВЛЪКСАНОВО.**

***ВЛЪКСАНОВО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали господствоу мы пєть сєль... три на Бистрици, выше Бакова: сєло Бираиио, и сєло Влъксаново и сєло Маноуилєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Влъксаново** (1500 *BD* II, 173).

Див. ще **ВЛЪКСАНЄЩИ.**

ВЛЪСЪНЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(д)а... знамєніто чини(м)... ожє... дали и потвердили єсми томоу стомоу монастироу сєла, оу нашеи земли мо(л)давскои, на имѣ сєло(м)... влъсънєщїи по више о(т) баковѣ ... и лоукъчєщїи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *наз.* **влъсънєщін** (1462 *Cost. D.* 10).

***ВЛЪХОВЄЦКИИ** *прикм.* (1): били дани тоти н цркви ис попи о(т) дєда нашего... лѕ цркo(в) ис попо(м) влъховєцка (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **влъховєцка** (1490 *DC* 147).

Пор. **ВЛЪХОВЄЦЬ.**

ВЛЪХОВЄЦЬ *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Волховець: били дани тоти н цркви ис попи о(т) дєда нашего ... лз цркo(в) и(с) попо(м) на влъховєць (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* на **влъховєць** (1490 *DC* 147).

ВЛЪЧА, ВЫЛЧѦ, ВИЛЧѦ, ВИЛЧА *ч.* (100) *(особова назва, молд., слов.* влъкъ): Ѧ ивашко, снъ пєтровъ, дѣди(ч) валаски, и па(н) вилчѦ поручѦємъ и выручили єсмо оу нашего господарѦ, оу вєлєбного кролѦ пол(с)кого, романа (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617); мы стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѦд нами... и жаловали нам, аже привилїє великоє, що имал влъча батърєскоула от дѣда нашего... на своє отнинсу, село на имѣ батърещїи... они загоубили (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влъча** 4 (1428 *Cost.* I, 206; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 228; 1493 *Cost. S.* 175); **вылчѦ** 3 (1433 *Cost.* II, 650; 1434 *Cost.* II, 665, 670); **вилчѦ** 2 (1400 *Cost.* II, 617; 1421 *Cost.* I, 141); **вилча** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *зам. род.* вѣра пана **влъча** 3 (1414 *Cost.* I, 112; 1428 *Cost.* I, 221; 1438 *Cost.* II, 26); вѣра пана **вилча** 1 (1425 *Cost.* I, 169); вѣра пана **влъчѦ** 1 (1415 *Cost.* I, 122); вѣра пана **вылчѦ** 1 (1407 *Cost.* I, 57); *род. одн.* **влъчи, вльчи, влчи** 41 (1409 *Cost.* I, 65; 1414 *DIR«A»* 441; 1428 *Cost.* I, 202; 1431 *Cost.* I, 318; 1433 *Cost.* I, 359; 1438 *Cost.* II, 7; 1476 *BD* I, 209; 1488 *BD* I, 345; 1493 *Cost. S.* 175 і т. ін.); **вылчи** 24 (1422 *DIR* 35; 1432 *Cost.* I, 331; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 468; 1435—1436 *Cost.* I, 494; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 46; 1475 *BD* I, 206 і т. ін.); **вилчи** 7 (1425 *Cost.* I, 173; 1428 *Cost.* I, 228; 1435 *Cost.* II, 679; 1436 *Cost.* I, 455, 481, 484; 1437 *Cost.* I, 515); **Вылчѣ** 6 (1436 *BAM* 29, 33; *Cost.* I, 444, 450, 460; 1437 *Mih.* 203); **влъчѣ** 5 (1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ;* 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 473, 476); *ор. одн.* **вилчєю** (1400 *Cost.* II, 619).

Див. ще ***ВИЛЧУ.**

ВЛЪЧИН *прикм.* (7): и на то на всє слюбили єсмо цѣлова(л) крєстъ с паномъ вилчєю и печѦ(т) вилчина привѣше(н) с моєю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); мы стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѦд нами... мароушка, сестра влъчи батърєскоула, и братанич єи, нєгрило, снъ влъчин ... и жаловали нам, аже привилїє... на своє отниноу ... загоубили (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **влъчин** (1493 *Cost. S.* 175); *наз. одн. ж.* **вилчина** (1400 *Cost.* II, 619; 1409 *Cost.* I, 70; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95); **Вылчина** 1 (1411 *Mih. Alb.*); **влъчина** 1 (1493 *Cost. S.* 176).

Пор. **ВЛЪЧА.**

ВЛѢКЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы иліа воєво(д)... знаменито чини(м)... оже... дали єсми ємоу оу нашеи землі оу молдавскои села... на имѦ балосинещи... и на краковѣ гдє бы(л) са(с) да(н) и да(н) влѣкъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **влѣкъ** (1442 *Cost.* II, 93).

***ВЛѢЧИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) тривати, продовжуватися: и дадо(х) его п(о)поу никітѣ да слоужи(ть) въ нє(м) до живота своєго н по сьмръти єго да є(ст) дѣца(м) єго оставши же дѣца(х) да є(ст) вноучѦто(м) єго и прѣвноучѦтомь дондєже сѦ влѣче(ть) сьмѦ є(г) и коренъ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѦ влѣче(ть)** (1401 *ЗКЄ*).

***ВМЕРТИ** *див.* ***ОУМЄРТИ.**

***ВМЕШКАТИ** *дієсл. недок.* (1) *(стп.* omieszkać) *(з заперечною часткою)* затримуватися: а записала есми по души его князя небощика... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи... ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *бaж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **бы... не вмешкала** (1401 *АкВАК* III, 2).

ВНИЗ *прийм.* (1) *(в род.) (виражає просторові відношення — вказує на напрям дії)* вниз, наниз (чим, по чому): а черезъ тую Бучачную, вниз Ровця, припровадылъ насъ панъ Ярмола до долыны, где указалъ по той стороні тыль ко грунтъ Почапынскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

В НИЗЪ *присл.* (1) вниз, наниз: Она поставила боѦр, моужей многих, которыи перед нами повєдили: Ведаєм гораздо в границах и в соусєцтвє по рєкоу Зєлвоу к Дєрєчиноу в низъ и в вєрх и тоє полє Малєєвскоє розъроблєно (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ВНИМАТИ *дієсл. недок.* (1) (кого від чого) *(не давати зробити що)* стримувати, здержувати: а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ г(с)подарѦ кролѦ коруны пол(с)коѣ, тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того внимати и не дати имъ и бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).

ФОРМИ: *інф.* **внимати** (1395 *Cost.* II, 613).

В НОЧИ, ОУНОЧІ *присл.* (6) уночі: Нагло(д) кмє(т) жалова(л) на сво(и) сЖсє(ди) ижь ємоу в ночи конь украде(н) (XV ст. *ВС* 22 зв.).

ВНОУК *див.* **ОУНОУК.**

ВНОУКА *див.* **ОУНОУКА.**

ВНУКЪ *див.* **ОУНОУК.**

***ВНУЧА** *див.* ***ОУНОУЧА.**

ВНУЧКО *ч.* (1) *(особова назва):* мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... аже єсмо оумолвили и с прє(д)рєчеными паны и с коруны по(л)скоѦ, которыиже сѦ иснимали с нами, оу серетѦ, на имѣ, панъ янъ с чижева... панъ внучко с коутнѦ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **внучко** (1445 *Cost.* II, 729).

***ВНОУЧѦ** *див.* ***ОУНОУЧА.**

ВО *див.* **ВЪ.**

ВОБЄЛ *див.* **ОБЄЛ.**

***ВОВЕДЕНІЕ** *с.* (2) ◇ **Введеніє Богородици** (2) *(назва релігійного свята, також календарна дата)* введення богородиці: а писанъ у Печерскомъ монастырѣ мѣсяца ноемврія 21 на Воведеніе Богородица (!) въ лѣто 6906: индикта 5 въ втокъ (!) (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Воведеніе** (1398 *ДГПМ*).

***ВОВЄСЪ** *див.* ***ОВЄСЪ.**

! **ВОВЛКОВЛЯНИНЪ** *див.* **ВОЛКОВЯНИНЪ.**

***ВОВРУЧИИ** *див.* ***ВРУЧИИ.**

! **ВОГ** ‹ВАГУ› (1): А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє иєть гнєвъ о правдоу имєєть соу(д) како во(г) (!) имєти в роуцє... а сказанїя бы чинилъ справедливо (XV ст. *ВС* 33 зв.).

Див. **ВАГА.**

! **ВОГДАНОВИЧЬ** *див.* **БОГДАНОВИЧ.**

ВОДА *ж.* (35) **1.** *(перев. у множині)* водні угіддя (16): а даемъ и дали есмо со всѣми оужитки с лесомъ, съ дубровами, с водою, и съ зѣмлею и ставы (Краків, 1394 *P* 54); а тия села дадошє прѣ(д) нами и на нашє вѣ(данїє) исполемь и съ лѣсомь и съ водою и съ въсѣмь прижитко(м) да боудоуть манастироу (Сігет, 1404 *ГМ*); а та(к) оузда(л) Ѧко самъ имѣ(л) и с полємь и зємєлєю (!) и с луками и с водами и с рѣками и с луги и с гаи и с лѣсы и с дубровами и со весѣми (!) оужнтъки што нининѣ (!) су(т) (Галич, 1418 *P* 89); а имѣеть лєнько заруби(ч) тыє села дєржати вѣчно нєпорушо (!) Со всимъ што к ты(м) селомъ прислушаєть С полми с нївами съ сеножатми съ водами с реками с крыницѦми... и со всими оуходы и приходы (Житомир, 1433 *P* 126—127); мы кнгинны олекса(н)доваѦ (!) наста(с)я киє(в)скаѦ ... придали єсмо оу до(м) Стыя тр(о)ци к манастырю Сергиевоу, двѣ волости наши(х)... съ землѦми и(з) водами. С озеры и с рѣками, и с рѣчками и С потокы и(з) бобровыми Гоны (Київ, 1459 *P* 174); продал есми свое имѣнье отъчистое и дедичное Подгайцн у Володимерскомъ повете своею доброю волею... пану Василю Хребътовнчу... с полми, и сеножатми, и с гаем, и с дубровою, и с водами, н с потоки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

2. *(річка, потік)* вода (12): а хота(р)... до ди(л) нег‹рє›ще(м) оу могилоу та о(т) толѣ на краи ли‹с›а... та до води ‹оу ал›бина (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); А хотарь тим вы-

шєписаниимь трєм. сєламь по водоу Добровєцом долоу до оусти Коуцитнои, та пакь по водоу Коуцитнои гори до хотара Ромашкова (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

3. *(вміст водоймища)* вода (2): но коли панъ дробышь ставъ завить (!) но покоуль вода сѧ взольєть, пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножѣтими своими о(т)мѣнити волбырєвцє(м), какъ было за отца моєго при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); коли кн⟨ѧ⟩зю Сємєну спустити вышнїй ставъ, а в тотжє час кн⟨ѧ⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїй обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити, длѧ того абы нє было шкоды кнѧзю Сємєну, штобы гораздо вода съшла ловити рыбы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55);

в о д о ю (1) водним шляхом, водою: На Мощєницы нє надобє Въ Стєпани одъ вєрхового а одъ пѣшєго нє надобє, коли водою провадятъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); п о в о д ѣ (4) водним шляхом, по воді: и по тои сторонѣ ставоу да оучинѣтъ жєрствило, и о(т) ста(в) доловъ проуто⟨мь⟩, о(т) оу⟨сєи⟩ тръ⟨го⟩вли, да є(ст) имъ въсє тоє мыто и по водѣ и по соу(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324); яко да оутврьдим црьковъ... и съ оусими озєрами и гырлами и озєрками, и от Чєрлєного Кєшєнєва до дил Загорнии... и съ митом и по соухоу и по водѣ (Дольний Торг. 1458 *BD* I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вода** (1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 54, 55; 1470 *DIR«A»* 522); *род. одн.* **води** I (1428 *Cost.* I, 224); **воды** I (1446 *Cost.* II, 270); *дав одн.* **водѣ** (1448 *Cost.* II, 324; 1458 *BD* I, 8); *знах. одн.* **водоу** (1433 *Cost.* I, 359; 1453 *Cost.* II, 445; 1499 *BD* II, 163); *ор. одн.* **водою** (1394 *P* 54; 1404 *ГМ;* 1446 *Cost.* II, 270; 1493 *BD* II, 6; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1495 *BD* II, 63); *місц. одн.* **по (на) водѣ** (1429 *Cost.* I, 258; 1448 *Cost.* II, 324; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8); *ор. мн.* **водами** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1418 *P* 89; 1424 *P* 100; 1433 *P* 127; 1459 *P* 174; 1466 *AS* I, 60; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

Див. ще **ДОБРАѦ ВОДА.**

ВОДИТИ *дієсл. недок.* (3) ◇ в о д ы т и п о д в о д у (1) *(вид натуральної повинності селян)* давати підводу на вимогу правителя або феодала-землевласника (1): мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чины(м)... ожє... дали (є)сми сє(с) на(ш) листь нашємоу монастирю... на то аби оуси и(х) люди... нєводыли по(д)водоу а такожє наши паркалаби о(т) нѣмца боу(д) кто боудєть о(т) на(с) (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); б ч о л а в о д и т и (1) *диз.* ***БЧОЛА** [1]; п ч е л ы в о д и т и (1) *див.* ***БЧОЛА** [2].

ФОРМИ: *інф.* **водити** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1498 *ЧІАФ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **аби водыли** (1467 *Mih. Doc.* 125).

Див. ще ***ВОДИТИ СѦ.**

***ВОДИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) *пас.* (перед ким) розглядатися: Мы бискупи ... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о тыч(и)н мѣсто... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **водила(с)** (1404 *P* 70).

Див. ще **ВОДИТИ.**

***ВОДИЧКА** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоую до на(с)... дали... єсми ємоу... воровєщи, и на ба(х)луи мє(ж) водичкою и мє(ж) дринжєщи єдно мѣсто о(т) поустини (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *ор. одн.* **водичкою** (1456 *Mih.* 213).

ВОДЛЄ *прийм.* (1) *(стч.* vedle, *стп.* wedle) *(з род.) (виражає модальні відношення)* відповідно (до чого, чому), згідно (з чим): Продал єсми имєнє... с людми, с полми... вынявши за трєтию част зо всихъ имєнєй моих отчизныхъ, выслужєныхъ и куплєных в зємъли тутошнєй волынской лєжачихъ водлє права посполитого и статуту вєликого князства литовского (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

Див. ще **ВОДЛУГ, ПОДЛЄ, ПОДЛУГЪ.**

ВОДЛУГ *прийм.* (4) *(стп.* według) *(з род.) (виражає модальні відношення)* відповідно (до чого, чому), згідно (з чим): winu sud'i swojemu wodłuh obyczaja zemskoho, zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); и мы во(д)лу(г) и(х) листу судового погорє(л)ски(х) жє в то(м) єсмо оправили и сє(с) нашъ листъ на то и(м) дали (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

Див. ще **ВОДЛЄ, ПОДЛЄ, ПОДЛУГЪ.**

***ВОДНЫИ** *прикм.* (6) ◇ б ѣ г и в о д н ы е (3) *див.* ***БѢГЪ** [1]; п о т о к и в о д н ы е (3) *див.* ***ПОТОКЪ** [1].

ФОРМИ: *ор. мн.* **водными** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *P* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

ВОДОРАЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* Про памет: Водорацкии вышєй дани взѧл 100 судновъ и судно Индикъ 14 (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Водорацкии** (1496 *АЛРГ* 73).

ВОДОТЫИНЪ *ч.* (1) *(назва села у Київській землі)* Водотиїв: Сєло водотыинъ а в томъ сєлє дєвєть слоу(г) ко(н)ми слоужать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **водотыинъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

***ВОДОХРЄЩИ** *мн.* (1) *(назва релігійного свята, також календарна дата)* водохрещі: писанъ листъ оу сочавѣ, оу нѣдєлю, на канунѣ водохрщь (Сучава, 1393 *Cost.* II, 608).

ФОРМИ: *род.* **водохрщь** (1393 *Cost.* II, 608).

***ВОДЫНСКИИ** *прикм.* (7): што пє(р)во сєго стоѧли пєрє(д) нами очивисто вправє зємѧнє дороги(ц)кии воды(н)ски(и) с погорє(л)скими (Вільна. 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **воды(н)ски(и)** (1495 *ВМЗД*); *дав. одн. ч.* **воды(н)скому** (1495 *ВМЗД*); *наз. мн. ч.* **воды(н)ски(и)** (1495 *ВМЗД*).

***ВОДЫТИ** *див.* **ВОДИТИ.**

***ВОЄВАНЫИ** *прикм.* (1) ◇ ш к о д а в о є в а н н а я *див.* **ШКОДА.**

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **воєваную** (1433 *P* 121).

***ВОЄВАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) сплюндрувати, спустошити: а на(ш) господаръ, кролъ, о(т)поустилъ намъ тотъ гнивъ, що о(т)цъ нашъ, алєксандръ воєвода, воєвалъ коломыю и снѣти(н) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **воєвалъ** (1435 *Cost.* II, 687).

ВОЄВОДА, ВОЄВОДѢ *ч.* (1639) **1.** *(титул правителів Молдавського князівства та його синів)* воєвода (1558): Влодиславу... кролю польскому... оусєсєрд(є)ч(н)є (!) поклан‍ѧниє о(т) пєтра воєво(д) молдавьского (Сучава, 1388 *SL* 678); а тижь коли бы которыі нєприѧтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *P* 37); такжє коли ми бгъ поможє(т) ку моєи отчинѣ буду господарємъ и воєводою... слубую и сєи листъ на сєбє даю, ажє хочю тымъ лєпѣи служи(т)... кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы... вызнаваємь... колижь вєлємѫжнїи илїашь воєвода... пану владиславови, кролю по(л)ском‍у... голдь вырности... оучини(л)... мы такожє ижє повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); а нєприѧтєлѧ нашого ильи воєводѣ оу єго зємли противъ насъ нє дєржати, а намъ такожъ нєприѧтєлѧ ильи воєводы, оу нашои зємли, противъ єго нє дєржати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); а на то єстъ вѣра господствами романа воєводы вышєписаннаго, и вѣра въсѣхъ боѧръ молдавскыхъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); Korol Jeho Miłość s twoimi predki perwymi woiewodami, mieli pryiatelstwo i lubow (Вільна, 1494 *BD* II, 388); а на то єсть вѣра нашєго г(сд)ва вышєписаннаго, мы стєфана воєводы, и вѣра прѣвъзлюблєннаго сна г(сд)ва мы, богдана воєводы (Ясси, 1500 *Cost.* S. 231).

2. *(у Польському королівстві і Литовській державі намісник короля або великого князя)* воєвода (81): оучинит(ь) которыи добрыи члвкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *P* 6); А на

то послуси князь юрьии глѣбовичь белзьскии панъ ота пилецькии староста русьскоѣ землѣ... панъ воєвода лвовскии блотишовскии соцкии юско (Львів, 1368 *Р* 16); A pritomo byli tyje swetkowe kniaź Fedor wojewoda Łuckij, buduczi toho czasu Zimont rycere a Łuba (!) bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); а при томъ были свѣдци панъ спытокъ воєвода краковьски панъ Ашко тарновьскии панъ ликоза воєвода панъ гофмистръ кр҃щнъ (Краків, 1394 *Р* 54); а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снАтиньскии панъ гѣрко панъ андриАшь (Коломия, 1398 *Р* 57); а дасть ли ми коро(л) его м҃лсть и потверде(т) (!) держАниє прореченыхъ гродовъ и зѣмль до моєго живота и Азъ ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д) а ни буръкрабъ а никоторого старьшего по собѣ толико того которыи жь бы присАглъ вѣре(н) быти королєви (Кременець, 1434 *Р* 131); А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичь, Тышко братъ его... Данило, воєвода Грушовскій (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); И на(д)то єщє Ѳє(д)ко сла(л)ся на п҃на миколая радивиловича воєводоу виленъского канъцлєра нашего (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воєвода, воевода, wojewoda** 735 (1352 *Р* 6; 1390 *Р* 176; 1400 *Р* 60; 1421 *Cost.* I, 141; 1443 *Р* 145; 1468 *BD* II, 300; 1470 *BD* II, 309; 1484 *BD* I, 282; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **воєво(д)** 54 (1388 *Р* 36; 1404 *Р* 69; 1435 *Cost.* II, 694; 1448 *Cost.* II, 359; 1458 *BD* I, 20; 1470 *BD* I, 140; 1479 *BD* I, 223; 1486 *BD* I, 289; 1491 *BD* I, 451; 1497 *DC* 8 і т. ін.); **воєводѣ** 1 (1435 *DIR«A»* 465); *ск. н.* **воє(в)** 3 (1496 *ВМФКС;* 1498 *ГВКОО;* 1499 *ВФ*); **! во** 2 (1495 *ВК;* 1499 *ГОКІР*); *род. одн.* **woiewody, воєводы** 384 (1388 *ZPL* 108; 1395 *Cost.* II, 612; 1407 *Cost.* I, 56; 1421 *Cost.* I, 141; 1433 *Cost.* I, 361; 1447 *Cost.* II, 273; 1468 *BD* II, 306; 1479 *Cost. S.* 98; 1490 *BD* I, 398; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **воєводи, воєводі** 254 (1400 *Cost.* I, 27; 1409 *Cost.* I, 65; 1428 *Cost.* I, 218; 1438 *Cost.* II, 26; 1456 *BD* I, 456; 1460 *Cost. S.* 34; 1475 *BD* I, 203; 1489 *BD* I, 367; 1494 *BD* II, 37; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **воєво(д)** 78 (1388 *SL* 678; 1411 *Р* 77; 1432 *Cost.* I, 331; 1442 *Cost.* II, 93; 1452 *Cost.* II, 759; 1468 *BD* I, 126; 1472 *BD* I, 177; 1490 *ДГСХМ;* 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); **воєводѣ** 18 (1429 *Cost.* I, 242; 1433 *Cost.* I, 353; 1436 *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 60; 1441 *DBAc* 37; 1442 *Cost.* II, 719; 1443 *ВАМ* 41; 1448 *ДГПР;* 1460 *Cost. S.* 41; 1467 *BD* I, 121; 1473 *BD* I, 181 і т. ін.); *род. зам. наз.* іо олександрь **воєводы** 2 (1400 *Cost.* I, 36; 1442 *Cost.* II, 87); *зам. місц.* при **воєводы** 1 (1435 *Cost.* II, 695); *дав. одн.* **воєводѣ** 18 (1411 *Р* 77; 1433 *Р* 125; 1435 *Cost.* II, 679; 1442 *Cost.* II, 719; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1479 *DC* 11; 1480 *DC* 11; 1497 *DC* 12; 1499 *BD* II, 422 і т.ін.); **воєводе** 15 (1435 *Cost.* II, 689; 1442 *Cost.* II, 719; 1481 *BD* II, 358; 1487 *РИБ* 434; 1490 *ЗХП;* 1493 *ОПВВ* 152 зв.; *ПОСВВ* 151 зв.; 1495 *ВМБС;* 1496 *АЛРГ* 72 і т. ін.); **воєводи, воєводі** 6 (1435 *Cost.* II, 682; 1499 *BD* II, 420, 422, 423); **воєво(д)** 3 (1388 *Р* 37; 1411 *Р* 77); **воєводови** 1 (XV ст. *НРРГ*); **воєводы** 1 (1435 *Cost.* II. 679); *ск. н.* **во** 1 (1493 *АЛРГ* 56); *зам. род.* снь Стєфан **воєводе** (1497 *Gh. S.* 6); *знах. одн.* **воєводоу** 13 (1395 *Cost.* II, 610; 1402 *Cost.* II, 623; 1411 *Cost.* II, 638; 1433 *Р* 125; 1436 *Cost.* II, 706; 1455 *Cost.* II, 770; 1462 *BD* II, 289; 1467 *BD* II, 298; 1468 *BD* II, 302; 1499 *BD* II, 422; *ВФ* і т. ін.); *зам. ор.* ! нашим **воєв(о)доу** 1 (1462 *BD* II, 289); *ор. одн.* **воєводою** 20 (1400 *Cost.* II, 619; 1433 *Р* 123; 1435 *Cost.* II, 689; 1442 *Cost.* II, 718; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 228; 1462 *BD* II. 289; 1496 *ОПВВД;* XV ст. *ВС* 33 зв.; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); *місц. одн.* при **воєводѣ** 2 (1370 *Р* 18; 1437 *Cost.* II, 709); пры **воєводе** 1 (1496 *ПСВВ*); при **воєводы** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *наз. мн.* **воєводы** 7 (1395 *Cost.* II, 610; 1433 *Р* 121, 122; 1455 *Cost.* II, 774; XV ст. *ВС* 13 зв.; 1462 *BD* II, 289); *зам. род.* о(т) иліаша и о(т) стєфана **воєводовє** 1 (1500 *Cost. S.* 234); *род. мн.* **воєводъ, воєвод, воєводь** (1433 *Р* 121; 1434 *Cost.* II, 663; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 283, 285; 1496 *ПСВВ* 192); *дав. мн.* **воєводамъ** (1433 *Р* 123, 124; 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1498 *BD* II, 412); *знах. мн.* **воєводъ** (1395 *Cost.* II, 613); *ор. мн.* **воєводами, woiewodami** (1395 *Cost.* II, 613; 1494 *BD* II, 387, 388; 1496 *BD* II, 407); *місц. мн.* при **воєво(д)** (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще **ВОЄВОДЪ.**

ВОЄВОДИНЪ *прикм.* (9) воєводин: мы панове и боАрє землѣ молдав(с)кои, па(н) михаль, бра(т) воєводинъ, па(н) бра(т)лъ нАтєду(л)... слюбуюмъ и слюбили єсми... вєлєбному кролєви. володиславу... вєрнымъ быти и помагати... противъ кролА оугорьского (Сучава, 1395 *Cost.* II 612); А сє мы панъ янъ боучацкии исъ литвинова вызнава(м) то симъ листомъ нашимъ... ажє што коли єсми имали межи нами мерзАчку и с паномъ Михаиломъ канцлѣрємъ Александра воєводины(м) и мы єсми пришо(д)ши прє(д) кнАгиню илияша воєводиноую и прє(д) и(х) паны мо(л)давскии... и єсми смирилисА и сътокмилисА (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); и мы ты(х) прывилєю(в) на обє сторонє выслоухали и свєдєцъства п҃на воєводина а пана юръева (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **воєводинъ** (1395 *Cost.* II, 612; 1443 *Cost.* II, 119); *род. одн. ч.* **воєводина** (1443 *Cost.* II, 141); *ор. одн. ч.* **воєводины(м)** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *знах. одн. ж.* **воюводин** 1 (1442 *Cost.* II, 419); **! воєводиноую** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *наз. мн. ж.* **воєводины** (1456 *DIR«A»* 511); *знах. мн. с.* **воєводина** (1499 *ВФ*).

***ВОЄВОДИЧЪ** *ч.* (1) син воєводи: Стояли пєрє(д) нами очевисто жалова(л) намъ писаръ нашъ намєстъникъ Стоклишъски(и) Ѳєдько григоръєвичъ на воєвєдича троцкого на п҃на о(л)брых(х)та ма(р)тиновича кгасто(л)товича штожъ о(н) встоупається въ его ловы любєцъкии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **воєводича** (1499 *ВФ*).

***ВОЄВОДСТВО** *с.* (1) ◇ **сѣсти на воєводствѣ** *див.* **СЄСТИ.**

ФОРМИ: *місц. одн.* **на воєвод(с)твѣ** (1395 *Cost.* II, 612).

ВОЄВОДЪ, ВОЄВОДЬ *ч.* (54) *(титул правителів Молдавського князівства та його синів)* воєвода: Печать Іо Олександр Воєводь Г⟨оспод⟩ин землѣ Молдавскої (Сучава, 1401 *RIR* 45); а на то є(ст) вѣра нашєго гп(д)ва вышеписа(н)наго мы бо(г)дана воєвода (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403); а на то є(ст) вѣра нашєго г(сд)ва вишеписа(н)наго. ми стефана воєво(д)а (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Воєводь, воєводь** 2 (1401 *RIR* 45; 1455 *Nic. Doc.*); *зам. род.* а на то ⟨є(ст)⟩ вѣра... Стефана **воєводъ** 2 (1451 *Cost.* II, 400; 1454 *Cost.* II, 509); *род. одн.* **воєвода, воєво(д)а** 46 (1428 *Cost.* I, 209; 1436 *Cost.* I, 468; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1470 *BD* I, 147; 1480 *BD* I, 241; 1486 *DC* 144; 1490 *DC* 148; 1493 *BD* II, 15; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **воєводоу** 3 (1430 *Rev.* 397; 1480 *BD* I, 239); *ор. одн.* **воєводом** (1470 *BD* I, 148).

Див. ще **ВОЄВОДА** 1.

ВОЄВОДѢ *див.* **ВОЄВОДА.**

***ВОЕННЫИ** *прикм.* (1) військовий: а онъ намъ маеть... службу военную отправовати (Луцьк, 1438 *Р* 141).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **военную** (1438 *Р* 141).

ВОЖДЫ *див.* **ОУЖДЫ.**

ВОЖИКЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а свѣдкове на то... панъ мичко кухмистръ вожикъ иныхъ много было при томъ добрыхъ люди (Львів, 1399 *Р* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вожикъ** (1399 *Р* 59).

***ВОЗДАНІЄ** *с.* (1) (*цсл.* въздание) юридична передача маєтку: а тежь пєрє(д) тымі паны имєнія вѣлікая бываютъ, воз(д)ано такоє воз(д)аніє иньшїи жалобы вєликый имають быті въ прошєнію книгы зємьскы пісаны (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воз(д)аніє** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

Див. ще ***ОУЗДАВАНЪЄ.**

Пор. ***ВОЗДАТИ.**

***ВОЗДАТИ** *дієсл. док.* (3) (*цсл.* въздати) (що) юридично передати: мы сказоуємь, по смрти мужьнє, женє только вѣно оузѧ(т) а остатокъ всего именїя дѣтемъ воздасть (XV ст. *СЯ* 40).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **воздасть** (XV ст. *ВС* 39; *СЯ* 40); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **воз(д)ано** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ВОЗИТИ, ВОЗЫТЫ *дієсл. недок.* (14) **1.** (кого, що) возити (4): и тако(ж) щобы нє давали мыто и(х) возовє, коли имє(т) возити мє(д) о(т) бохотина (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508); И мы пытали пани Михайловоє, по чомоубы она оу поущоу за рєкоу оуєждчала... дерево возила на оселєнє (Лукониця, 1478 *AS* III 17); абы нє платили... мыто... ни от єдиной тръговли; развѣ которїи боудоут возити рибоу он абы давал от єдноу мажоу єдноу рибоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

2. (чого і без додатка) (*повинність*) доставляти натуральну данину (6): ни на мли(н) да нє робѣтъ... ни вино да нє возѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); Мы Стефан воєвода... чиним знаменито (*в ориг.* знаменитом.— *Прим. вид.*) ожє тот истини (*в ориг.* истиних.— *Прим. вид.*) нашъ митрополит кир Тарасиє от Романова тръгоу даємъ и дали єсми сєє лист наш оусим єго людем... а они да имают от нас великою тарканство и великою слобозию... и да нє даст нам ни илиш... ани бочки да нє возѧт (Сучава, 1466 *BD* I, 95); повозъ возити (1) *див.* ***ПОВОЗЪ;** подводу возити (1) *див.* ***ПОДВОДА.**

3. (чим) (*через ріку*) перевозити (2): а на перевози от воза, илї от нємецких илї от орменских по четири гроши, алє коли имоут возити поромомь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а на перевозы от воза, или от нємецкых или орменскых по четири гроши, алє коли имоут возыты поромом (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **возила** (1478 *AS* III, 17); *майб. 3 ос. одн.* **имєтъ возити** 1 (1448 *Cost.* II, 314); **имє(т) возити** 1 (1454 *Cost.* II, 508); *3 ос. мн.* **боудоут возити** 1 (1495 *BD* II, 64); **имоут возити** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **имоут возыты** 1 (1460 *BD* II, 275); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **щобы возили** (1448 *DIR«A»* 491); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... возѧтъ, возѣтъ** 4 (1438 *DBAc* 28; 1444 *Cost.* II, 207; 1453 *Cost.* II, 492; 1458 *ПГСММЦ*); **да... возѧт** 1 (1466 *BD* I, 95); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **вожоиа** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

***ВОЗЛЮБЛЄННЫИ** *див.* **ВЪЗЛЮБЛЄНЫ.**

***ВОЗНЄСЄНЬЄ** *див.* **ВЪЗНЄСЄНЇЄ.**

***ВОЗНИИ** *прикм.* (1) ◇ дроумъ вознии *див.* **ДРУМЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **возним** (1473 *BD* I, 183).

***ВОЗНИКЪ** *ч.* (2) (*стп.* woźnik) запряжний кінь: продал єсми тоє имєнє Дажев п(а)ну Федору Оножку Витонизкому за двєстє коп широкихъ грошей монеты чєскоє и за кожух бобровый сукномъ поръпрыяномъ (!) крытый и за два возники сєрыє (Володимир, 1475 *AS* I, 72); мы оуставлѧє(м) и(ж) такая невѣста имѣеть изостать прї жївотїнѣ и прї винѣ и прї вознико(х) которыми вожона прї моужи, вынѧвъши кони оу цєнє трє(х) гривенъ, которыи(ж) то на дѣ(л) поидоуть то оудовє с тымї дѣтъками (XV ст. *СЯ* 40—40 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн.* **возники** (1475 *AS* I, 72); *місц. мн.* **прї вознико(х)** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

ВОЗОВАѦ *ж.* (1) (*назва села у Волинській землі*): Кн(ѧ)зю Сємѣну Избаразкому, брату моєму мѣншому достал сѧ Ивачовъ... а Возоваѧ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Возоваѧ** (1482 *AS* I, 80).

***ВОЗОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Возовъ потокъ (1) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): И єщє ємоу потвердили єсми село на имъ Нєжещи на Возовѣ потоцѣ, що их коупил от Тадора Фофыша (Ясси, 1459 *BD* I, 32).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на Возовѣ** (1459 *BD* I, 32).

ВОЗОК *ч.* (1) візок: абы нє платили... мыто... ни от єдинои тръговли; развѣ котоpїи боудоут возити рибоу, он абы давал от єдноу мажоу єдноу рибоу, а от єдин возок також єдноу рибоу, дроуго нищо (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от єдин **возок** (1495 *BD* II, 64).

***ВОЗРѢТИ** *дієсл. док.* (37) (*цсл.* възьрѣти) **1.** (на що) зглянути (33): Мы кнѧ(з) Федоръ любортови(ч) знаємо чинимъ симъ нашимъ листомъ кто коли на нь возри(т) или пакъ оуслыши(т) ажє г̃(с)дрь нашь король пол(с)кии... и єго кролєваѧ... дали ми землю (Віслиця, 1393 *P* 50—51); мы стєфанъ воєвода зємлѣ молдав(с)кои знаємо и чинимъ симъ нашимъ листомъ, кто нань коли возрить... ажъ изъ бжьєю помочью вєлєбного кро(л) влодислава... сєли єсмь на воєвод(с)твѣ зємли молдав(с)кои (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611—612); Мы Владиславъ... коро(л) пол(с)ки... чинимы знаємо симъ нашимъ листомъ кто ко(л) на(н) возри(т) или па(к) оуслыши(т) ажє слуга нашь вєрныи па(н) ходко чємєрєви(ч) послужи(л) на(м) вєрнє (Львів, 1399 *P* 59); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито и даємъ вѣдати симъ нашимъ листомъ каждому доброму... хто на нь возрить... ижє... даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєчєному пану андрѣю... сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *P* 118); мы, великий княз Алєксандро... чинимъ знамєнито и даємъ вѣдати симъ нашимъ листомъ кождому доброму хто на н воизрит... даємъ и дали есмо єму имєнє у Перемилскомъ повєте (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16—17); Мы панъ моужыло боучацски... Вызнаваємъ симь нашымъ листомъ каждомоу... кто на(н) возри(т) или єго чтоучы оуслышыть и(ж)... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин 1454 *P* 162—163).

2. (на що) (*врахувавши що*) зглянутися (4): мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... возрєвшє єсмо на на (!) єго вѣрноую службу... оставлѧємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *P* 53—54); мы возрѣвши на єго верну службу... дали єсмо и даємъ нашє сєло надѣєво (Львів, 1399 *P* 59); Władislaw Bozey milosthi korol polski... Czyniemy znamienitho... aze dale iesmo sluze naszimu chodkowi szelo na imie Jermolinczi na ricze Werchuszicze v Smotriczkoi wołosthi, woirziwszy (!) na ieho wierniiu szluzbu (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* cz(t)om... **wozriły** 1 (1395 *GL* 166); *майб. 3 ос. одн.* **возрить** 15 (1394 *P* 53; 1395 *Cost.* II, 611; 1401 *P* 64; 1404 *Cost.* II, 625; 1415 *P* 86; 1433 *P* 118; 1438 *P* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; *ЗНТШ* CXV, 19; 1446 *АкЮЗР* I, 18 і т. ін.); **возри(т)** 5 (1393 *P* 50; 1399 *P* 59; 1404 *P* 69; 1411 *P* 76; 1454 *P* 162); **возрит** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *AS* I, 33; 1444 *AS* I, 39; 1446 *AS* I, 42; *AS* III, 5); **возритъ** 3 (1402 *Cost.* II, 621; 1438 *P* 140; 1445 *Cost.* II, 728); **возрыть** 1 (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60); **воизрит** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **wozdryth** 1 (1395 *GL* 166); **! woyrzith** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **! возрь** 1 (1401 *P* 65); *дієприсл. перед.* **возрѣвши** 1 (1399 *P* 59); **! woirziwszy** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **возрєвшє єсмо** 1 (1394 *P* 54).

Див. ще ***ВЗОЗРѢТИ, *ПОЗРѢТИ, *ОУЗРѢТИ.**

***ВОЗЪ** *ч.* (76) віз (67): A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... y s plathi, y z dochodi... y z mythom... od kozdoho woza po hrosik, a ys kupieczkich wozow po dwa hrosziki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); Въ Хотячевѣ одъ накладного возя (!) по грошу давать, а одъ порожнего воза и одъ бочекъ не надобе давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); сєго ради ни єдинь нашь бояри(н) или мытни(к) да нє имаю(т) нигдє позабавити монастирски возовє ни оу чє(м) ни сучавски мытници (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523);

нѣмецкии возъ (4) *див.* ***НѢМЄЦКИИ;** ормѣнскии возъ (4) *див.* **ОРМЕНЬСКИИ;** фоурманскии возъ (1) *див.* *** ФОУРМАНСКИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **воза, woza** 45 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 274 275; *DIR«A»* 515 і т. ін.); **! возя** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. одн.* **во(з)** 1 (XV ст. *BC* 30); *зам. місц.* нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои **возъ** 1 (1408 *Cost.* II, 632); *місц. одн.* **на вози** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **на возѣ** 1 (1434 *Cost.* II, 669); **на возы** 1 (1460 *BD* II, 275); *наз. мн.* **возовє** 3 (1454 *Cost.* II, 508); **вози** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *зам. род.* ис ти(х) три **возы** 1 (1453 *ПГОВ*); ис ти(х) вишєпи(с)ны(х) два **возы** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *род. мн.* **возовъ, wozow** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1429 *DIR«A»* 455; 1454 *Cost.* II, 509); **возъ** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *знах. мн.* **возы** 7 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1448 *ДГПР;* 1453 *ПГОВ;* 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **вози** 3 (1446 *DIR«A»* 485; 1454 *Cost.* II, 513); **возовє** 1 (1470 *DIR«A»* 523); *ор. мн.* **возы** (1453 *ПГОВ*); *місц. мн.* **оу возо(х)** (1454 *Cost.* II, 513).

ВОЗЫТЫ *див.* **ВОЗИТИ.**

ВОЙДАТОВИЧЬ, ВОЙДАТОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва):* А при том были рада н⟨а⟩ша: кн⟨А⟩зь Михайло Васильевич... а пан Юшко Войдатович (Луцьк, 1451 *AS* I, 44—45); А при томъ были свєтки рада наша кнзь михайло васильєвич... А панъ юшко войдатовичь (Луцьк, 1452 *Р* 161).

ФОРМИ: *наз. одн.* **войдатовичь** 2 (1451 *Р* 157; 1452 *Р* 161); **Войдатович** 1 (1451 *AS* I, 45).

ВОЙДИЛО *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были свєтки наша рада: архимандритъ пєчєрский Аврамєй... а панъ Пєтръ Войницкий, а панъ Войдило, а пан Гринко Сурвиловичь (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Войдило** (1437 *AS* I, 34).

***ВОИЗРѢТИ** *див.* ***ВОЗРѢТИ.**

ВОИКА[1] *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор. болг.* Войко): мы алєксандръ воєвода... дали єсми томоу стомоу... монастырю чєлѣди циганскыи на имѣ наноу(л)... воика и раду(л) (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); и єщє єсми потвєпотвєрдили (!) нашємоу монастирю оуси монастирски циганє на имѣ сны владови наноуль и братїа єго воика и михоулъ и съ чєлѣ(д)ми своими (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воика** 2 (1453 *DIR«A»* 503; 1470 *DIR«A»* 522).

Див. ще **ВОИКО.**

ВОИКА[2] *ж.* (1) (*особова назва, молд., пор. болг.* Войка): Тиж єсми ємоу дали и потвєрдили одного циганина на имѣ Лаль, щожє он коупиль т⟨ого⟩ циганина от Воика, дочка пана Понича старого (Сучава, 1480 *BD* I, 243).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Воика,** дочка пана Понича (1480 *BD* I, 243).

ВОИКО *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. болг.* Войко): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ оу нашєи зємли, оу молдавскои, сєла на кородѣ... гдє бы(л) воико и щєфоуль (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воико** (1448 *Cost.* II, 324).

Див. ще **ВОИКА**[1].

ВОИКЫИ *прикм.* (1) мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѦд нами... слоуга наш Ивоуль, сынъ Воикыи... и продал свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Воикыи** (1499 *BD* II, 160).

Пор. **ВОИКА**[1].

***ВОИЛОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѦ(з) двдъ дмитриєви(ч)... кгирдиви(д) бѣликъ снъ єго сємє(н) воилови(ч) грицъ с брато(м) стєпано(м)... чинимы знамєни(т) всимъ которы(м) того трѣба како кєды в то врємѦ коли кнѦ(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє... володиславу... королєви польскому... слюби(л) а мы имєнємъ и моча вши(х) зємлѦнъ єго... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воилови(ч)** (1388 *Р* 38).

! ВОИМУЮЧИ *див.* ***ВЫИМОВАТИ.**

ВОИНА[1] *ж.* (35) війна: а имать мишь служити кролєви стрѣльцємъ на каждую воину (Перемишль, 1390 *Р* 176); А с того на(м) Имаю(т) слоужнти И наши(м) Намѣстко(м) В. ма стрѣлцєма На заволаноую воиноу яко инии зємлѦнє слоужа(т) (Луцьк, 1445 *Р* 148); Пак ли бы тот дєн так намѣнєнны, нам, зємлѣм нашим молдавскым нѣкотора потрєбизна знакомита, яко валка алибо воина с Татары, алибо иншых наших нєприатєли... а то бы... имаєт єго милость дєн и мѣсцє отложити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воина** (1462 *BD* II, 285); *знах. одн.* **воиноу, воину** 32 (1390 *Р* 176; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1445 *Р* 148; 1458 *ОЖДМ;* бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 92 зв.; XV ст. *BC* 12, 27 зв.; 1488 *РИБ* 424 і т. ін.); **во(и)н** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *місц. одн.* **на войнє** (XV ст. *BC* 12).

ВОЙНА[2] *ч.* (2) *(особова назва):* А при том былъ княз Михайло Сєнькгушковичъ... панъ Война Нємѣричъ (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Война** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ВОИНАВА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а (є)щє єсми дали ємоу на воинавѣ половина сєло (!) гдє є(ст) пашко ватаманъ (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на воинавѣ** (1445 *DIR«A»* 483).

***ВОИНАВКА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму оу нашєи зємли... єдно мѣсто о(т) пустини на воинавцѣ (Сучава, 1435 *Cost.* I, 402—403).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на воинавцѣ** (1435 *Cost.* I, 403).

ВОИНЄСКОУЛ *ч.* (1) (*особова назва, молд., слов.* воина): мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тотъ истинны слоуга наш, вѣрни панъ ивоул воинєскоул, слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1460 *Cost. S.* 40—41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воинєскоул** (1460 *Cost. S.* 41).

ВОИНЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм ми выдѣвшє єго право и вѣрною слоужбо (!) до нас... дали и потвєрдили єсмы єго правою отнина. сєло на имѣ воинєщїи (Сучава, 1460 *Cost. S.* 41).

ФОРМИ: *наз.* **воинєщїи** (1460 *Cost. S.* 41).

ВОИНИКОУЛ *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* воина): а чєтврътаа част от того сєла да єст плємєникоу их Мирчи Поурчєлоу соурларюл, сыноу Станин(оу), и плєминники єго Доброиноу воиникоул (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воиникоул** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **воиникоул** (1495 *BD* II, 53).

***ВОЙНИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Войнин: А тыє, господарю, зємянє всн тоєжъ отъказалн и тыхъ всихъ новинъ коло рачовъ, коло войнина отрєклнся (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *род. одн.* **войниа** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ВОИНИЦКИИ *ч.* (4) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски... па(н) миколаи воиницки(и) па(н) твориѦнъ подчѦши(и)... чинимы знаємо симъ нашимъ листо(м)... како ко(л) та рѣчь мєжи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны мєжи панєю Ѧдвигою отиною пилєцкою и єи дѣвкою алжбѣтою с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); Мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии... домаратъ воиницкии вѦнцєнцъ съ шамотулъ мєжирѣцкии... слюбуємы и записуємы сѦ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); А при том были свєтки наша рада: архимандритъ пєчєрский Аврамєй... а пан Пєтръ Войницкий (Київ, 1437 *AS* I, 34); а при то(м) были свєдоки наша рада, а па(н) мониви(д) староста подольскии и крємєнєцкии... а па(н) я(н) воиницкии староста луцкии и олєскии (Луцьк, 1438 *Р* 138).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воиницкии, Войницкий, воиницки(и)** (1404 *Р* 69; 1433 *Р* 122; 1437 *AS* I, 34; 1438 *Р* 138).

***ВОИНЪ** *ч.* (1) *(вид повинності)* військова земська служба: а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни Ѧловицѣ платити (Казимир, п. 1349 *Р* 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **воина** (п. 1349 *Р* 4).

ВОИНѢГОВЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* воинѣгъ): мы, Стефанъ воєвода... чинимъ знаменито... оже тотъ истинныи слуга наш Микъ Воинѣговъ служилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1435 *МЭФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Воинѣговъ** (1435 *МЭФ*).

! **WOYRZITH** *див.* ***ВОЗРѢТИ.**

! **WOIRZIWSZY** *див.* ***ВОЗРѢТИ.**

***ВОИСКА**[1] *ж.* (2) *(болг.* войска, *серб.* војска) військо: тако слюбили нам, Стефаноу воєводи, оборонити нас завжды и землю нашю землю молдавскоую от чъсарѣ тоурецкого и от єго воиски (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *род. одн.* **воиски** 1 (1499 *BD* II, 423); **воискє** 1 (1499 *BD* II, 423).

Див. ще ***ВОИСКО**[1].

***ВОИСКА**[2] *ж.* (1) війна: А пак коли оусхочет наияснѣишїи Владислав, крал оугрьскїи и чъскїи... и прєречєнїи иаияснѣишїи Ян Олбрахть, крол полскїи... и оучинѦт воиска и, из божїєю помощїю, поидоут сами своими парсоунамы... на тоурєцкого чъсарѣ и на єго землн и тогды наияснѣишїи Владислав... имал бы проити чєрєс Басарабскоую землю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *знах. мн.* **воиска** (1499 *BD* II, 423).

Див. ще ***ВОИСКО**[2].

***ВОИСКО**[1] *с.* (4) військо (2): а мы имаємь вѣрно и знаменито єго мл(с)ти слоужити и воиско єго мл(с)ти на помо(ч) давати (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); А пан наш наимилостивѣишїи корол и Короуна имаєт нас оборонити и остєрєчи и послы своими и ороужиємь своимь и воисками своими (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

о у в о и с к о у х о д и т и (2) виконувати військову повинність: ни вино да нє возѦтъ тоты лю(дї)... ни оу воиско да нє ходѦ(т), николи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492); И дали єсмы тым сєлам вишеписанним сєс лист нашъ на то, щобы нє платили нам дан... ни оу воискоу да нє ходѣтъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *знах. одн.* **воиско** (1453 *Cost.* II, 492; 1455 *Cost.* II, 774); *місц. одн.* **оу воискоу** (1475 *BD* I, 200); *ор. мн.* **воисками** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще ***ВОИСКА**[1].

***ВОИСКО**[2] *с.* (5) війна: да нє да(ст) тоє сєло ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни десѣтиноу... ни вино да нє возѣтъ, ни на воиско и нїколи да нє ходѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); а на воиско то кто да идоу(т) тоти люди прилучитсѦ самому г(с)вами ити на воиско тогди и тоты люди да иду(т) на воску (!) (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **воиска** (1447 *Cost.* II, 289); *знах. одн.* **воиско** 2 (1444 *Cost.* II, 207; 1458 *ПГСММЦ*); ! **воску** 1 (1458 *ПГСММЦ*).

Див. ще ***ВОИСКА**[2].

***ВОИСЛАВИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Крьстина, дочка Воиславина, и сестричича Крьстинина НастасїѦ... и дали господствоу мы три села на Добровєць (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Воиславина** (1499 *BD* II, 162).

ВОЙТ *див.* **ВОИТЪ.**

ВОИТЄКЬ *ч.* (6) *(особова назва, стп.* Wojtek, *пор.* Воитѣхъ): тогдє воитєкь положи(л) листь па(н) тєрнавского што жь пани ядвига хмєлевая сно(м) с прибко(м) уздала пол села сулимова воиткови по своєи дчери а по прибковє сєстрє по алжбѣтѣ (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воитєкь** 2 (1412 *Р* 81); ! **воитє** 1 (1412 *Р* 81); *дав. одн.* **воиткови** (1412 *Р* 81); *знах. одн.* **воитка** (1412 *Р* 81); *місц. одн.* **на воитку** (1412 *Р* 81).

Див. ще **ВОЙТКО.**

***ВОИТЄХ** *див.* **ВОИТѢХЪ.**

***ВОИТИ** *дієсл. док.* (2) увійти: И пани вошла въ клѣть со мною посполу (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); Тѣ(ж) оуставлѦємь хто скоимъ имеєть гранїцю о лѣ(с) а войдѣ(т) чєрє(с) гранїцю оу лє(с), а то(т) єго застанєть, маєт(т) оу нєго оузѦ(т) за пєрвоє застатьє сокироу а въ дроугоє застанѫт любо мѦтєль а любо соукню (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **вошла** (1498 *АЛМ* 163); *майб. 3 ос. одн.* **войдѣ(т)** (XV ст. *ВС* 37).

ВОИТИН *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и дали... єсми... монастироу от Поутнои... оуси црькви и с попи... на имѣ цръкви оу Соучавскои волости... г҃ црьков от Воитин с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Воитин** (1490 *BD* I, 419).

ВОЙТКО, ВОИТОКО *ч.* (4) *(особова назва, стп.* Wojtek, *пор.* Воитѣхъ): А при томъ были свѣдци... панъ Клементъ Вислицкій, панъ Войтко, Судомирскій судья (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а єго бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєль... тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м҃ ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); а тому свѣдъци... панъ фрѦнєцикъ борєшеницъ воитоко пана старостинъ бра(т) никлєсъ (Галич, 1418 *Р* 89); А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшій Волковискій, и сь сыномъ Миколаемъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Войтко, воитко** 3 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1412 *Р* 81; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **воитоко** 1 (1418 *Р* 89).

Див. ще **ВОИТЄКЬ.**

***ВОИТКОВЪ** *прикм.* (3): а єго бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєлъ... тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м҃ ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **воитковь** (1412 *Р* 81); *знах. одн. ж.* **воиткову** (1412 *Р* 81); *дав. мн.* **воитковымь** (1412 *Р* 81).

Пор. **ВОИТЄКЬ, ВОЙТКО.**

***ВОИТОВЪ** *прикм.* (2) війтів: тогды панъ данило приида прєд насъ и тѦгалъ на воита зоудєчовьского на сулка о дворищє о пысковича... и положили прєд нами кролєвьскоє привилье воитово и оуздавалныѣ листы (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на воитовѣ** (1411 *Р* 79); *знах. одн. с.* **воитово** (1411 *Р* 79).

***ВОЙТОВЪСТВО** *с.* (1) територія міського або сільського самоврядування, підлегла війтові: Отъпустили есмо войту Володимирскому Иванову сыну, на имя Ѳедьку, зъ войтовъства Володимирского и Литовижъского на войну не ходити до его живота ни со однымъ старостою Луцькимъ (Судомир, 1488 *РИБ* 424).

ФОРМИ: *род. одн.* **войтовъства** (1488 *РИБ* 424).

ВОИТОКО *див.* **ВОЙТКО.**

ВОИТЪ, ВОЙТ, ВОІТЪ *ч.* (33) *(стп.* wojt, *свн.* voget, *лат.* vocatus, advocatus) *(у містах на німецькому праві голова місцевого самоврядування і міського суду)* війт: а сє землѦнє панъ ходько быбєльскии... панъ воитъ пєрємышльскии (Перемишль, 1359 *Р* 10); а то свѣдци мѣстичи панъ кнєфль михно воитъ ярославьскии (Львів, 1370 *Р* 18); а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снѦтиньскии... панъ хролъ варвариньскии воронко воитъ коломыискыи рускии (Коломия, 1398 *Р* 57); а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ са(м) г(сд)ва ми и былъ на(ш) митрополи(т), ки(р) ѳєо(к)тистъ... и па(н) тадоръ сюлжарю, па(н) серкизы воитъ о(т) со(ч)вѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583); и тежъ просилъ есми пана войта Володимерского Федка Лудовича, штобы печать свою прыложилъ къ сему моему листу, и панъ войтъ печать свою прыложилъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); а про лѣпшою твердость я макси(м) би(л) чоло(м) п҃(н)оу воитоу и боурмистро(м) и рѦдца(м) штобы и(х) мл҃(с)ть приложи(ли) печа(т) мѣстицкоую к сємоу листу (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воитъ, воит, вои(т), воітъ, woith** (1359 *P* 10; 1370 *P* 18; 1390 *P* 176; 1398 *P* 57; 1400 *P* 61; 1413 *GL* 48; 1418 *P* 89; 1449 *Cost.* II, 386; 1456 *Cost.* II, 583; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1490 *AS* I, 92; 1496 *АЛРГ* 94 і т. ін.); *род. одн.* **воита** (1497—1498 *АЛРГ* 79); *дав. одн.* **воиту, воитоу** (1488 *РИБ* 424, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; бл. 1500 *ПИ* № 2); *знах. одн.* **воита** (1411 *P* 79; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1495 *АЛМ* 88); *ор. одн.* **воитомъ** (1411 *P* 89); *місц. одн.* **на воитѣ** (1411 *P* 79).

ВОЙТѢХЪ *ч.* (8) (*особова назва, стч.* Vojtěch, *стп.* Wojciech, *лат.* Adalbertus): А при томъ были панове рада наша: князь Войтѣхъ, бискупъ Виленскій... панъ Петръ Яновичъ и ины⟨е⟩ панове, маршалки нашы (Вільна, 1495 *РИБ* 621); Пры (том) бы(ли) кн(з) во(и) би(с) ви(л) а воє(в) ви(л)... и вси паноvе рада (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Войтѣхъ** 1 (1495 *РИБ* 621); **Вой⟨тє⟩х** 1 (1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **во(и)** 1 (1499 *ВФ*); **Вт.** 1 (1496 *АЛРГ* 69); *знах. одн.* **во(и)тєха** (1496 *ПДВКА; ПДСВВ; ПСВВ* 192 зв.); *ор. одн.* **Войтєхомъ** (1496 *BD* II, 401).

Див. ще **ВОИЦЄХЪ.**

*__ВОЙТЯНЬЕ__ *с.* (1) ⟨?⟩: Нине пакъ для нашего брацства, какъ наше слово почастоваwше, намъ отъ васъ войтянье вчинишъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351).

ФОРМИ: *знах. одн.* **войтянье** (1484 *РИБ* 351).

ВОИЦЄХЪ *ч.* (2) (*особова назва, стп.* Wojciech, *лат.* Adalbertus): Мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣздєнскии збыкгнѣвъ краковскии... воицєхъ з малого ланчицкии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воицєхъ** (1433 *P* 122).

Див. ще **ВОЙТѢХЪ.**

WOICZICZ *див.* **ОТЧИЧ.**

ВОІТЪ *див.* **ВОИТЪ.**

ВОКНО *с.* (3) отвір соляної шахти (1): А дали єсми имь та села у вѣки со всѣмь правомь и панствомь... и со всѣми доходи... с полем, и с лѣсомь, и с вокном и с рѣками (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5);

◇ в о к н о с о л н о є (1), о к н о с о л и (1) соляна шахта: изниже ты(х) зрочищь лѣсь и балина вокно солноє и поле и доубровы то є(ст) балицкоє (Зудечів, 1413 *P* 83); да имаю(т) о(т) три возы таркани велики(х) оу всє зємли г(с)вами и по тръго(м) и села(м) по оуси(х) болота(х) и озєра(х) и по оуси(х) мыта(х) и по оуси(х) окна(х) соли (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вокно** (1413 *P* 83); *ор. одн.* **вокном** (1378 *ЗНТШ* LI, 5); *місц. мн.* **по окна(х)** (1453 *ПГОВ*).

*__ВОКО__ *див.* *__ОКО__[1].

*__WOŁANIE__ *с.* (1) поклик: jestliby chrest'jane jemu ku pomoženiu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... tridcat szelahow majet zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *дав. одн.* **wołaniu** (1388 *ZPL* 108).

Пор. *__ВОЛАТИ.__

! **ВОЛАСКЫЯ** *див.* **ВОЛОСКЫ.**

*__ВОЛАТИ__ *дієсл. недок. і док.* (3): **1.** *недок.* (*голосно просити допомоги*) кликати (1): Teź jestliby... niekotoryj pripužonyj, welikoju potrebiznoju, czasu nocznoho wołałby, a jestliby... jemu ku pomoženiu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

2. *док.* оголосити судовий позов (2): а боуде(т) ли то(т) панъ виноватъ и кмєти єго тогды то(т) слоужєбникъ имєє(т) каж(д)ого кмєтѧ до вро(т) посохо(м) дотъкноутсѧ и вала(т) (!) тымъ оурѧдомь, хто кого позываєть а о што позываєть (XV ст. *ВС* 14); а про то(ж) соудъ колижь... оузри(т) ча(с) по(до)бный, имєєть дать вола(т) слоужєбнїкомъ явнє ижа (!) подъ такы(м) повѣтомъ а на коємъ мѣстѫ оу такыи днь книги правыи положєны о(т)варєны (XV ст. *СЯ* 43).

ФОРМИ: *інф.* **вола(т)** 1(XV ст. *СЯ* 43); ! **вала(т)** 1(XV ст. *ВС* 14); *бaж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **wołałby** (1388 *ZPL* 108).

*__ВОЛБЫРЄВЦИ__ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): но коли панъ дробышь ставъ завить (!) но покоуль вода сѧ взольєть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножѣтими своими о(т)мѣнити волбырєвцє(м) (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *дав.* **волбырєвцє(м)** (1458 *ОЖДМ*).

ВОЛЄН *див.* **ВОЛНЫИ.**

ВОЛЄНЪ *див.* **ВОЛНЫИ.**

*__ВОЛИНСКИИ__ *див.* *__ВОЛЫНСКИИ.__

*__WOLITY__ *дієсл. недок.* (2) воліти: lipszi wasza miłost sami nas kaznite, wolim ot waszoie miłosti terpieti, niźby tomu nas prywodite (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **wolim** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *бaж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **woleli bychmo** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ВОЛКАНЪ *ч.* (1) (*особова назва*): а тому свѣдци па(н) Ѧнъ количь па(н) волканъ оугорницкии (Галич, 1404 *P* 68).

ФОРМИ: *наз. одн.* **волканъ** (1404 *P* 68).

ВОЛКОВИСКІЙ *див.* **ВОЛКОВЫЙСКИЙ.**

*__ВОЛКОВИЦЪКИИ__ *прикм.* (1): а которого моего чоловека волковицького заечицького в дуброве имуть, нехай его узвесять, мене не допускаючи (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **волковицъкого** (1475 — 1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Пор. **ВОЛКОВИЧИ**[2].

*__ВОЛКОВИЧИ__[1] *мн.* (1) (*назва села у Галицькій землі*): даємъ ємоу и дали єсмо и оставлѧємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму дали а о(т)мѣна противу крупска волкови(ч) а противу сѧхова кнѧ(ж) лоука (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *наз.* **волкови(ч)** (1394 *P* 54).

ВОЛКОВИЧИ[2] *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): а кнѧзю Михайлоу Сонкгоушковичоу досталос: Хвалимичи... Волковичи со всем ис тым, штож здавна к тому прислоухало (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз.* **Волковичи** (1475 *AS* III, 14).

*__ВОЛКОВЫЕЧЪ__ *ч.* (2) (*особова назва*): Билъ нам чолом старый войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы в Луцкомъ повете подле двора Василевского по дорогу по Подгаецкую от дворца, а по границу по Волковыеча от Стыра (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *род. одн.* **Волковыеча** (1499 *АЛРГ* 94).

*__ВОЛКОВЫИ__ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): у Волковыяхъ не надобе (Степань, 2-а пол. XVст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц.* **у Волковыяхъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ВОЛКОВЫЙСКИЙ, ВОЛКОВИСКІЙ *прикм.* (7) (*пор.* Волковыискъ *у Троцькому воєводстві*): А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшій Волковискій, и сь сыномъ Миколаемъ, Пашко и Митко Ошеменци а Мацко Волковянинъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Што твоя мл(с)ть присла(л) єси свои(х) пословъ ма(р)шалъка своєго во(и)тєха коучуковина (!) намєстника во(л)ковы(и)ского и чашника своєго пана Фє(д)ка гавриловича мєжи нами мироу вечного дєлати и записы чинити (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **волковыйскнй, Волковыйскій** 2 (1482 *AS* I, 80; XV ст. *РИБ* 609); **Волковискій** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); *ск. н.* **во(л)** 1 (1496 *ВМКФС*); **вл.** 1 (1496 *АЛРГ* 69); *знах. одн. ч.* **во(л)ковы(и)ского** (1496 *ПДВКА* 60); *місц. одн. ж.* **у Волковиской** (1451 *АкЮЗР* II, 6).

*__ВОЛКОВЫЯ__ *ч.* (2) (*особова назва*): А даемъ ему, предописанному пану Петрашу Волковыи, ловцу, верху именованое место вѣчне, непорушъно ему и жоне его (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ФОРМИ: *род. одн.* **Волковыя** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *дав. одн.* **Волковыи** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ВОЛКОВЯНИНЪ *ч.* (13) (*назва особи за місцем проживання, пор.* Волковыи *у Волинській землі*) **волков'янин:**

А коли есмо тые земли заводилъ, было при томъ иныхъ добрыхъ людей много Волковянъ и иныхъ сторонныхъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Волковянинъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *род. одн.* ! **Вовлковлянина** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *род. мн.* **Волковянъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***ВОЛНА** *ж.* (4) вовна: колко давали на сочавѣ, половина отъ того мыта имуть дати, на сирѧтъ, отъ оусєго и отъ кожи и отъ волны и отъ овчины (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); та колко мыта давали оу Сочавѣ, того половина имають дати оу Сєрети от оусєго, и от кож, и от волны, и от овчин (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *род. одн.* **волны** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275).

ВОЛНЄ *присл.* (1) (*стп.* wolnie) добровільно: и врозумивши то пани ОлизароваѦ, штож мы слугу нашого п⟨а⟩на єєй п⟨а⟩на Олизара мєли во чти и в ласцѣ нашой... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнѦ оу Волыни (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

Див. ще **ВОЛНО** II.

ВОЛНИНА ⟨?⟩ (2): и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы в дуброву свинюскую не ездили и не пустошили лововъ, и в топылехъ зверинъныхъ по волнину стад и черед не поили, и новинъ с пол старыхъ не причинивали (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

ВОЛНО, ВОЛЬНО (26) **I.** *предик.* (25) вільно, можна: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно, не даючы до скарбу Нашого жадное повинности, плечкового и лоеваго (Луцьк, 1389 *PEA* I, 127); а съ тѣми гроши волно имъ ходити и торгувати соби, по усѣхъ торгахъ нашихъ, што коли изнаидуть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а тако(ж) хочємъ о єзєрє(х) коли(ж) обапо(л) єзєра лю(ди) жївоуть ижь во(лно) имъ рыба ловить (XV ст. *BC* 10 зв.); естлибы онъ не хотѣлъ ему служити, тогды ему вольно пойти отъ него прочъ и кому хотѣлъ, тому бы служилъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

II. *присл.* добровільно, не з примусу (1): А сє Ѧ король казимиръ краковьскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє... далъ єсмь єму волно и слободно (Казимир, п. 1349 *P* 3—4).

Див. ще **ВОЛНЄ**.

***ВОЛНОСТЬ** *див.* ***ВОЛЬНОСТЬ.**

ВОЛНЫИ, ВОЛЄНЪ, ВОЛЬНЪ, ВОЛѢНЪ, ВОЛЄН (75) **I.** *предик. (у нечленній формі)* (63) має право, може, вільно (робити що): а волєнъ продати и за даръ да (!) кому коли хочєть (Казимир, п. 1349 *P* 4); А то имь у вѣки належати — волни продати, и замѣнити, отдати, у свои лѣпшиѣ ужитки оборотити (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); волни во всихъ тыхъ имѣньяхъ кому о(т)дати и продати и променити панъ андрѣи волотовичь и єго бьлижнии по нємъ будущии (Київ, 1433 *P* 119); и да є(ст) волєнъ панъ михаи(л) логофєтъ казнити и брати ис того, кто є(ст) оу єго хотари и нє имєтъ возити на тоты млины (Сучава, 1448 *Cost.* II, 314); по своєм животє волна она тоє имѣнє Хоцен дати, записати дочцє своєй кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємеdebugновой Ровенской (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); Воленъ онъ то отдати и продати, и заменити, и на церковъ записати, и къ своєму вжыточному оберънути, какъ самъ налепей розумеючы (Вільна, 1499 *РИБ* 777); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити и прибавити, и розширити, и къ своему лѣпшому и вжиточному обернути (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

II. *прикм.* (12) **1.** звільнений від податків і повинностей (5): и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ... казалъ записати по души своей къ манастыру Святому Спасу въ Кобрыни... двѣ корчмѣ вольныхъ въ Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Ино мы... тое мѣстце подле Рожества Христова и зъ малою улочкою и зъ корчмою вольною потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); мы вєликыи кнѦзь Швитрикаило олькирьдовичь чинимъ... знамєнито... ижъ... свѦтому Ивану цєркви... дали єсмо и записали зємьлю црьковъноую и ланъ вольный (Городок, 1443 *P* 144—145);

(звільнений від рабства) вільний (1): а по єго смрти или єго лиши(т) цркви или єго комоу да(ст) или єго ослободи(т) а о(н) є(ст) волєнъ (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236).

2. вільний від заборони, від обмежень (робити що) (3): про то(ж)... що бы єстє нє становили и(х), алє да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамаріа (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); ачъ не дастъ имъ Богъ детокъ... волныи собе продати и ближнымъ своимъ дати (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

3. *(незалежний)* вільний (1): Розво(д) єсть мєжи лю(д)ми, ка(к) моужєвє є(ст) глава а жоны и(м) по(д)даны а дроу(г)и оудовы волны (XV ст. *BC* 33);

б о у д є т ъ в о л є н ъ (чого над ким) (1) *див.* **БЫТИ.**

4. *(залежний від чиєї волі)* довільний (1): Прото(ж) уставлѦє(м)ъ абы оу правє(х) нашєє зємлї всѦкыи члвкъ которого колї права имєєть собє нмєтї рє(ч)нїка во(л)но(г) о соудє(х) ко(л)ко ка(ж)на(Ѧ) зємлѦ имєєть соудья и(м) (XV ст. *BC* 12 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **воленъ, волє(н), волєн** 39 (п. 1349 *P* 4; 1377 *P* 24; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1424 *P* 100; 1445 *Cost.* II, 236; 1463 *AS* I, 56; 1487 *AS* I, 239; 1491 *AS* I, 97; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **волѣнъ** 1 (1394 *P* 54); **вольнъ** 1 (1409 *P* 74); **волныи** 1 (1442 *Cost.* II, 719); *знах. одн. ч.* **вольный** 1 (1443 *P* 145); **во(л)но(г)** 1 (XV ст. *BC* 12 зв.); *наз. одн. ж.* **волна** (1487 *AS* I, 87, 240, 241; 1488 *AS* I, 241; 1490 *AS* I, 92); *знах. одн. ж.* **вольную** (1410 *АкВАК* XI, 5); *ор. одн. ж.* **вольною** (1410 *АкВАК* XI, 5); *наз. мн.* **волни, вольни, вълни, во(л)ни** 16 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *Cost.* II, 759; 1454 *Cost.* II, 509; 1456 *ГПХМ;* 1458 *BD* II, 262 і т. ін.); **волны** 2 (XV ст. *BC* 33; *СЯ* 41); **волныи** 2 (1435 *Cost.* II, 695; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **волнѣ** 1 (XV ст. *СЯ* 41); *знах. мн.* **вольныхъ** (1401 *АкВАК* III, 2).

***ВОЛОВЕЦЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Галицькій землі):* а тако єсмо єму дали... тото пєрво рє(ч)ноє сєло... Ѧко коли єсть оу свои(х) объѣханы(х) граница(х)... о(т) пѣстынѣ на вєрхъ воловцѣ (б. м. н., 1424 *P* 99—100).

ФОРМИ: *род. одн.* **воловцѣ** (1424 *P* 100).

***ВОЛОВЩИНА** *ж.* (1) назва податку від волового плуга: такєж з нашєй ласки пожаловали єсмо и отпустили с того имєнѦ Любча воловщину нашу на вєки, вєчныє (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *знах. одн.* **воловщину** (1487 *AS* I, 241).

***ВОЛОВЫИ** [1] *прикм.* (5) воловий: а у которомъ торгу имєтъ купити, тамъ имєтъ дати... отъ сто кожи воловыхъ десѦть гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ, штожъ деи они купують въ мѣстѣ кожи малые неварунковые телятины, баранины, козины, а передъ тымъ деи здавна того не бывало, ижбы мѣщане... мѣли тые кожи малые купити, кромъ великихъ кожъ воловыхъ и яловичихъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *род. мн.* **воловыхъ, воловых** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1495 *АЛМ* 88); *знах. мн. ж.* **воловые** (1495 *АЛМ* 89).

***ВОЛОВЫИ** [2] *ч.* (1) *(назва потоку в Галицькій землі):* а тако єсмо єму дали... тото... сєло... Ѧко оуѣхана к нєму границѦ о(т) розвова чєрє(с) полє попєрє(к) на оустьє воловo(г) (б. м. н., 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *род. одн.* **волово(г)** (1424 *P* 99).

ВОЛОДАВА *ж.* (1) (*назва міста у Польщі, пор.* Włodawa): КнѦзю Олександроу Сонкгоушковича достало сѦ Сошно, Володава, Шоумино со всєм ис тым, штож здавна к томоу прислоухало (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Володава** (1475 *AS* III, 14).

ВОЛОДИМЄРЄЦКИИ *ч.* (2) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были землѧнє и панъ ленько зарубичь... панъ драгомиръ володимєрєцкии (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **володимєрєцкии** (1411 *Р* 79, 80).

ВОЛОДИМЕРОВИЧЪ *див.* **ВОЛОДИМИРОВИЧЬ.**

ВОЛОДИМЄРСКИЙ *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

ВОЛОДИМЄРСКІЙ *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

ВОЛОДИМЄРСКЫЙ *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

***ВОЛОДИМЄРЪ** *див.* ***ВОЛОДИМИРЪ.**

ВОЛОДИМЄРЪСКИИ *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

ВОЛОДИМЄРЬСКИИ *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

ВОЛОДИМИРОВИЧЬ, ВОЛОДИМЕРОВИЧЪ *ч.* (5) *(особова назва):* Сє язъ кнѧзь єлєксанъдро володимировичь... далъ єсмъ десѧтину стъ бцн оу лаврошевъ манастырь (Лаврашів, 1429 *Р* 113); Мы, князь Алексанъдро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ... селищо (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); А при томъ были свѣдоки, рада наша... князь Андрей Володимеровичъ, князь Юрей Семеновичъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Володимеровичъ** 3 (1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1492 *АЛМ* 31); **володимировичь** 1 (1429 *Р* 113); *род. одн.* **Володимировича** (1487 *AS* I, 239).

Див. ще ***ВЛАДИМИРОВИЧЬ.**

ВОЛОДИМИРСКИИ, ВОЛОДИМЕРСКИЙ, ВОЛОДИМИРСКІЙ, ВОЛОДИМЄРЬСКИИ, ВОЛОДИМЄРЪСКИИ, ВОЛОДИМЄРСКІЙ, ВОЛОДИМЄРСКЫЙ *прикм.* (58): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь, изгадалъ єсми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Отъпустили есмо войту Володимирскому Иванову сыну, на имя Өедьку, зъ войтовъства Володимирского и Литовижъского на войну не ходити до его живота ни со однымъ старостою Луцъкимъ... ани з наместникомъ Володимирскимъ, а ни зъ земъляны Волынъское и Володимерское земли (Судомир, 1488 *РИБ* 424); Я, Василей Хребтовичъ, намесникъ володимерский, сознавамъ симъ моимъ листомь (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); Би(л) на(м) чоло(м) двор̃ѧни(н) на(ш) ивашко роусиновичь и проси(л) в на(с) оу воло(ди)мирьско(м) повѣтє села на имѧ сомина (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Володимерский, володимєрьскии, володимєръскии, володимерскій** 13 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *ZPL* 103; 1401 *АкВАК* III, 2; 1446 *Р* 152; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1463 *AS* I, 55; 1470 *AS* I, 65; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 2-а пол. XV ст. *СО* 41; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118, 141); **володимирскии, володимирскїй, воло(ди)мирьски(й), воло(ди)мирьски(и)** 5 (1475 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 239. 240; 1496 *АЛРГ* 78; 1499 *ГОКІР*); **володимєрскый** 1 (1461 *AS* I, 54); *ск. н.* **вол(ди)** 1 (1499 *ГОКІР*); *род. одн. ч.* **володимерского** 10 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1496 *АЛРГ* 78; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 8/IV, 141—142; *ГВКОО*); **Володимирского, воло(ди)мирьского** 2 (1488 *РИБ* 424; 1499 *ГОКІР*); *дав. одн. ч.* **володимєрьскомоу, володимерскому** 5 (1475 *AS* I, 71, 72; 1489 *АМВ*; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **володими(р)скомоу, Володимирскому** 3 (1488 *РИБ* 424; 1489 *АМВ*); *ор. одн. ч.* **володимирскимъ** (1488 *РИБ* 424); *місц. одн. ч.* **оу (в) володимєрьскомъ, володимерскомъ, воло(д)мерьскомъ** 5 (1429 *Р* 113; 1451 *Р* 156, 159; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **оу воло(ди)мирьско(м)** 1 (1499 *ГОКІР*); *знах. одн. с.* **володими(р)ское** (1489 *АМВ*); *род. одн. ж.* **Володимерское** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1488 *РИБ* 424); *дав. одн. ж.* **володимерской** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *знах. одн. ж.* **володимѣрьскую** (1352 *Р* 6); *наз. мн. ч.* **Володимерские** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); *род. мн.* **володими(р)ски(х), володимирскихъ** 2 (1488 *УКТ;* 1496 *АЛРГ* 78); **Володимерскихъ** 1 (1497—1498 *АЛРГ* 79); *знах. мн. с.* **володими(р)скиє** (1489 *АМВ*).

Див. ще ***ВЛОДИМЕРСКИИ.**

Пор. ***ВОЛОДИМИРЪ.**

***ВОЛОДИМИРЪ** *ч.* (10) *(назва міста у Волинській землі)* Володимир-Волинський: А сє докончаньє межи королємь польскымь и кнѧзємь дмитриємь къ володимирю о(т)ступаєтьсѧ потолѣ по оуимицю по пѣсчаныи бродъ (б. м. н., 1366 *Р* 14); Самъ Казимиръ Старосте Луцькому, маршалъку Волынъское земьли, пану Петру Яновичу... и инымъ, хто потомъ будеть отъ насъ Лучоскъ и маршалъство Волынъское земли и Володимиръ дерьжать (Судомир, 1488 *РИБ* 424); писанъ у Володимери (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142); и о(т)цъ на(ш) король єго мл(с)ть тоє село приверноу(л) к воло(ди)мирю к двороу нашомоу тоуриискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **володимирю, воло(ди)мирю** (1366 *Р* 14; 1499 *ГОКІР*); *знах. одн.* **Володимиръ** (1488 *РИБ* 424); *місц. одн.* **у Володимери** 5 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1470 *AS* I, 65; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120, 142); **у Володимиры** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **у Володимєры** 1 (1475 *AS* I, 72).

***ВОЛОДИМѢРЬСКИИ** *див.* **ВОЛОДИМИРСКИИ.**

ВОЛОДИСЛАВЪ, ВОЛОДИСЛАВЬ, VULODISLAW *ч.* (17) *(особова назва)* Владислав: Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ земли... господарь... то єсмы ѵчинили (Бохур, 1377 *Р* 23—24); про тъ жь азъ про тото добродѣйство прорєчєныхъ пановъ приступаю и приступилъ єсмъ ку... пану... володиславови бжиєю млстью королю польско(м)... ис тыми горо(д) исъ кремѧницємъ и съ братславлємъ (Кременець, 1434 *Р* 130); мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... аже єсмо оумолвили ис прє(д)рєчеными паны и с коруны по(л)скоѧ... оу сєрєтѧ, на имѣ, панъ янъ с чижєва, панъ и староста краковскы, на мѣсцє володислава, королѣ по(л)ского (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **володиславъ, Володиславь** 4 (1377 *Р* 23; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1395 *Cost.* II, 613; 1411 *Р* 76); **Vulodislaw** 1 (1395 *GL* 166); *род. одн.* **володислава** (1388 *Р* 39; 1445 *Cost.* II, 729); *дав. одн.* **володиславу** 6 (1388 *Р* 39, 40, 41, 43; 1395 *Cost.* II, 612; 1433 *Cost.* II, 651); **володиславови** 3 (1388 *Р* 43; 1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132); *ор. одн.* **володиславомь** (1402 *Cost.* II, 623).

Див. ще **ВЛАДИСЛАВЪ, ВЛОДИСЛАВЪ.**

***ВОЛОДКО** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л)... па(н) воло(д)ко (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воло(д)ко** (бл. 1458 *Р* 168).

***ВОЛОДКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Што король е. м. волости давалъ боярамъ Житомирскимъ въ Клодовѣ... Макару Володковичу волость Биринъ на годъ, послѣ первыхъ (б. м. и., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Володковичу** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ВОЛОДѢТИ *дієсл. недок.* (2) (чим) **1.** *(держати у своїй владі)* володіти (1): а тые земли продалъ есми... предреченому бискупу и которые потомъ будуть бискупове тыми землями имь володѣти и держати на вѣки (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

2. *(у власність)* мати (що) (1): продалъ Зенко, братъ мой, отчину, нашу дѣл(ь)ницу, а тыми пѣнезми володѣеть (Вільна, XV ст. *РИБ* 609).

ФОРМИ: *інф.* **володѣти** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *теп. 3 ос. одн.* **володѣеть** (XV ст. *РИБ* 609).

Див. ще ***ВЛАДѢЮЩИИ.**

***ВОЛОЖА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Волоша: Жаловали намъ мѣщане Луцкіе, штожъ они много мытъ установили... Одложили есьмо... у Воложѣ мыто и промыто брать по старому (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Воложѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ВОЛОКА** *ж.* (1) багниста низина, мочар(?): тоє свѣ(т)чили два братєники васи(л) а гринь покоуль єсть г(с)дрѧ

наше(г) тоули(н)ское земли... а о(т) дороги(н)ки волокою к мокрицю (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *ор. одн.* **волокою** (бл. 1458 *Р* 167).

ВОЛОКТОВИЧИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: А пану оле(х)ну на его до(л)ницю досталосе бачаница... А волоктовичи (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз.* **волоктовичи** (1478 *ЗРМ*).

ВОЛОСКЫ, ВАЛАСКИ *прикм.* (35) *(що стосується Молдавського князівства)* молдавський: А ивашко, снъ петра воеводы, дѣди(ч) земли валаскоѣ... слубую... аже хочю... служи(т) нашему милому г(с)дрю, кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); мы петръ воевода, господаръ земли молдавскои... съ оусею нашею радою волоскою вызнаваюмъ... оуже тоты златии пинѣзи... панъ михаило з боучача... намъ верноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); Што есте намъ говорили отъ прыятеля нашого Стефана воеводы волоского о записъ нашъ... абыхмо казали его переписати (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); маеть онъ съ тыми его послы ехати черезъ нашо паиъство до границы московъское и зася отъ границы московъское тоюжъ дорогою до волоское границы (Вільна, 1498 *BD* II, 412); волоскы законъ (5) волоське право: а о(н) где иметъ жити, оу нашеи земли, тамъ да живе(т) слободно, на волоско(м) законѣ, а про холопство никто да емоу несмѣетъ оуспоминати (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); мы Стефан воевод... чиным знаменито... оже ...дали есмы сес нашь лист нашемоу татариноу... на то... щобы сидил оу нашеи земли... слободно... какже сидѣть... оуси Волохове своим волоскы⟨м⟩ закономь (Сучава, 1470 *BD* I, 140); земля волоская (11), волоская земля (5) Молдавія, Молдавське князівство: то же село пото(к) к волоскои земли тАгнеть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); А сет *(в ориг.* се(т).— *Прим. вид.)* мы Стефань воевода... вызнавамы... аже мы и слюбоуемь и слюбили есми... съ оусимь посполствомь волоскои земли... королевѣ полскомоу... абыхомь мы их милости верии... были на веки (Сучава, 1468 *BD* II, 301); А што всказалъ ижъ шлеть своего посла до свата своего до великого кнзя ивана васи(л)евича жадаючы абы г(с)дръ нашъ далъ его послу добровольное проеханье чере(з) его мл(с)ти панъства до москвы и о(т)толе зася до волоское земли (б. м. н., 1496 *ОПВВД*); волоськое право (1), право волоское (1) волоське право: то все далъ есмь ладомирови садити село оу волоськое право (Бохур, 1377 *Р* 24); а тое село перво ре(ч)ное имѣють на(м) давати подлу(г) пра(в) волоско(г) ты то доходы што(ж) с по(л)нинъ... аю(т) (!) (Снятин, 1424 *Р* 100).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **волоскы** 2 (1470 *BD* I, 140); **валаски** 1 (1400 *Cost.* II, 617); *род. одн. ч., с.* **волоского, волоско(г)** (1424 *Р* 100; 1496 *BD* II, 405; *ОПВВД; ПСВВ* 192); *ор. одн. ч.* **волоскы⟨м⟩** 3 (1470 *BD* I, 140); **волоскимъ** 1 (1496 *ОПВВД*); **!волоскы** 1 (1470 *BD* I, 140); *місц. одн. ч.* **на волоско(м)** (1445 *Cost.* II, 236); *знах. одн. с.* **волоськое** (1377 *Р* 24); *род. одн. ж.* **волошьскоі** 5 (1393 *Cost.* II, 607); **волоскои** 4 (1433 *Р* 125; 1468 *BD* II, 301); **волоское** 3 (1496 *ОПВВД;* 1498 *BD* II, 412); **валаскоѣ** 1 (1400 *Cost.* II, 619); *знах. одн. ж.* **волоскую** (1433 *Р* 124); *ор. одн. ж.* **волоскою** 2 (1433 *Р* 125; 1458 *Cost.* II, 814); **валаскою** 1 (1400 *Cost.* II, 619); *місц. одн. ж.* **оу валаскои** (1400 *Cost.* II, 619); *наз. мн. ч.* **!валаскыя** (1404 *Cost.* II, 625); *ор. мн.* **валаскими** (1400 *Cost.* II, 619); *місц. мн.* **о (при) волоскихъ, волоски(х)** (1496 *ПСВВ* 192, 192 зв.).

ВОЛОСТЬ *ж.* (116) **1.** *(територіально-адміністративна одиниця)* волость, *(велика)* земля (84): А се А король казимиръ краковьскии... далъ есмь слузѣ своему иванови дворище заньво (!) матѣичича што жь слушаеть перемыскоѣ волости (Казимир, п. 1349 *Р* 3); Узрѣвши есми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали есми имь двѣ селѣ... а тая села лежат в Галицкой волости (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); Мы великии кнзь витовтъ дали есмо сюю нашу грамоту бедриху што держить о(т) насъ двѣ селищи... оу смотрицкои волости (Турейськ, 1429 *Р* 112); мы великиі кнзь швітрикга(л) Свѣдомо чинимъ... иже дали есмо... ленькови зарубичю таА села... в кремАнецкои волости вандруга, А семеновка (Житомир, 1433 *Р* 126); И такожде ни паркалабове от Немцѣ, ани старости от тою волости... да не смѣют их соудити, лише сам митрополит (Сучава, 1466 *BD* I, 95); Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленьскій... и просилъ въ насъ въ Смоленьскомъ повете, въ Катанской волости, села (Вільна, 1499 *РИБ* 776); Ино мы, зъ ласки нашое, за его службу, тые люди, семь служобъ, у Скидельской волости, на имя: Гануса Шатрановича, а Олексу, а Карпа, а въ Дубенской волости Ѳедора Денковича а Данила, а Радивона, а Сидора Комеля, ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2 58).

2. *(великий маєток)* волость (32): (а) што межи твоеѣ землѣ суть кнА(ж)ниА волости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ наше даите (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Мы бискупи... чинимы зиаемо симъ нашимъ листо(м)... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кроле(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одное строны межи панею Адвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсие... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 70); пак ли коро(л) его млсть не оусъхочеть мА оставить при держАнию ты(х) городовъ и волостии... тогды А хочю тоѣ присАги моеѣ пороже(н) быть (Кременець, 1434 *Р* 130—131); мы кнгины олеска(н)доваА (!) наста(с)я кие(в)скаА... придали есмо... к манастырю Сергиевоу двѣ волости наши(х) передо(л) а почАпо(д) (Київ, 1459 *Р* 174); Билъ чоломь Королю е. м. бояринъ кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости ещо и до тыхъ мѣстъ не держалъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына... и поведилъ передъ нами, штожъ... коли стадо Глушыцкое гонять у волость въ Дубровеньскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночоють (!) (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **волость** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *род. одн.* **волости** (1377 *Р* 24; 1404 *Р* 70; 1408 *Cost.* I, 61; 1466 *BD* I, 95; 1472 *DIR«A»* 530; 1481 *BD* I, 256; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1490 *BD* I, 419; *DC* 146; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); *дав. одн.* **волости** (п. 1349 *Р* 3; 1404 *Р* 70); *знах. одн.* **волость, волостъ** (1404 *Р* 70; 1435 *Cost.* II, 682; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9, 10; 1499 *РИБ* 776); *ор. одн.* **волостию** 2 (1388 *Р* 37; 1435 *Cost.* II, 682); **волостью** 1 (1434 *Р* 128); *місц. одн.* **у(в) волости, v volosthi** 44 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1393 *Р* 52; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *Р* 99; 1433 *Р* 126; 1444 *AS* I, 40; 1451 *АкЮЗР* II, 106; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1488 *ДГСПМ;* 1499 *BD* II, 144; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **при волость** 3 (1434 *Р* 130); **оу перемыскоѣ волость** 1 (1443—1446 *Р* 147); *ск. н.* **оу во(л)** 1 (1407 *Р* 72); *наз. мн.* **волости, wołosty** (1392—1393 *РФВ* 170; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. мн.* **волостии** 3 (1386—1418 *Р* 35; 1434 *Р* 131; 1436 *Cost.* II, 706); **волостей, wołostey** 7 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1494—1495 *АЛРГ* 60; 1495 *АЛМ* 83; 1496 *АЛРГ* 73); *дав. мн.* **волостямь** 2 (1436 *Cost.* II, 706); **волостем** 1 (1459 *Р* 174); *знах. мн.* **волости, wołosty** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1436 *Cost.* II, 706; 1449 *Cost.* II, 746; 1459 *Р* 174; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1498 *BD* II, 413); *ор. мн.* **волостми, волостьми** (1433 *Р* 125; 1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще ***ВЛОСТЬ.**

***ВОЛОСЪ** *ч.* (1) ◇ хотА за единъ волосъ (1) хоч трохи, хоч якоюсь мірою, хоча на одну волосинку: а кто тое наше дание пороуши(т), хотА за еди(н) волосъ, да е(ст) проклѣ(т) о(т) ба (Ясси, 1449 *Cost.* II, 392).

ФОРМИ: *знах. одн.* **волосъ** (1449 *Cost.* II, 392).

***ВОЛОСЬКИИ** *див.* **ВОЛОСКЫ.**

ВОЛОСѢНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас... потвердили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... волосѣни и оу крєцоула и оу клима (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **волосѣни** (1448 *Cost.* II, 342).

ВОЛОТОВИЧЬ, ВОЛОТОВИЧЪ, ВОЛОТОВИЧ *ч.* (13) *(особова назва):* А при томъ были сведъки, наша вєрная рад(а)... пан Казарин, маршалок Луцкое землѣ, пан Иванъ Волотовичъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а даємъ тому предъ писаному пану андрѣю волотовичю вєрху менованая мѣста (Київ, 1433 *Р* 119); А прї томъ были светки ра(д) наша кнзь Ива(н) васильєвичь... а па(н) андрѣи волотови(ч) (Луцьк, 1451 *Р* 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Волотовичъ, Волотович** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **Волотовичь, волотовичь** 3 (1433 *Р* 119; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18); **волотови(ч)** 2 (1438 *Р* 139; 1451 *Р* 159); *род. одн.* **волотовича** 1 (1433 *Р* 118); **волотови(ч)** 1 (1433 *Р* 119); *дав. одн.* **волотовичю** 1 (1433 *Р* 119); **Волотовичу** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ВОЛОХИ** *мн.* (3) Молдавія, Молдавське князівство: то границѣ будуть вѣчныи наиперьвѣи межи нашимъ городо(м) снѧтиномъ а межи шепинци которыи жь шепинци к волохомъ прислушають (Ланчиця, 1433 *Р* 125); Господаръ вашъ Стефанъ воєвода... всказалъ ижъ шлєть своєго посла до свата своєго до великого кнзя ивана васи(л)євича жадаючы абы г(с)дрь нашъ далъ єго послу добровольноє проєханьє черє(з) єго мл(с)ти панъства до москвы и о(т)толє засѧ до волоскоє земли и г(с)дрь єго мл(ст) вєлики(и) кнѧ(з) да(л) єго послу проєханьє черє(з) свою зємлю до москвы и отъто(л) засѧ до ихъ зємли до волохъ (б. м. н., 1496 *ОПВВД*).

ФОРМИ: *род.* **волохъ** (1487 *РИБ* 434; 1496 *ОПВВД*); *дав.* **волохомъ** (1433 *Р* 125).

ВОЛОХОВЄ *мн.* (3) *(жителі Молдавського князівства)* молдавани, волохи: мы Стефан воєвод, господаръ земли молдавскои, чиным знаменито... оже... дали єсмы сєс нашь лист нашєму татариноу... щобы сидил оу нашєи земли... слободно... какжє сидѣть... оуси Волоховє своим волоскы⟨м⟩ закономь (Сучава, 1470 *BD* I, 140); оу вашоє милости суть люди Волоховє што отъ єго зємли отъ земли молъдавъскоє (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз.* **Волоховє** (1470 *BD* I, 140; 1499 *BD* II 449); *род.* **Волохъ** (1498 *BD* II, 412).

ВОЛОЧЄКО *див.* **ВОЛЧКО.**

ВОЛОЧЄНЇЄ *с.* (3) ◇ **волочєнїє дивкы** (3) умикання, викрадання дівчини: а оу ти(х) монастирски(х) г сєла(х) да нє смѣєть ходити ни єдинъ на(ш) оурѧ(д)ни(к) ани глобникь... тоу(л)ко да имаю(т) наши гло(б)нїц(и) оузѧти на(м) нашоу глобоу о(т) дшєгоубство и о(т) волочєнїє дивкоу (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); да нє имают дило до тих наши люди от Радовци... ни соудити их... ни за доушєгоу⟨б⟩ство, ни за волочєнiє дивкоу, що сѣ боудеть оучинити оу того сєла оу Радовцєх (Сучава, 1481 *BD* I, 256—257).

ФОРМИ: *наз. одн. вам. род.* о(т) **волочєнїє** (1472 *DIR«A»* 530); *знах. одн.* **волочєнiє** (1481 *BD* I, 257).

Пор. **ВОЛОЧИТИ.**

ВОЛОЧИТИ *дієсл. недок. і док.* (10) **1.** *док.* (що чим) *(матеріалом)* покрити (3): Отписую Пречистой до Печерского монастыра паицыр и кожух куний, сѣрою кувтѣрою волоченъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); З нового места послано кнѧзю великомоу тѳє(р)скомоу шоуба собольѧ волочонаѧ аксамитомъ або адамашъкою (б. м. н., 1488 *УКТ*).

2. *недок.* (що і без додатка) *(неводом)* ловити рибу (2): а под моимъ млыномъ не маютъ волочити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши... опроче крыниць што нєводо(м) волочать (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС* № 3);

дивка волочєная (3), **волочєная дивка** (2) викрадена дівчина: хо(т)є прилоу(чт)сє та(т)ба или доушєгоубина или дивка волочєна и тоє оусє щоби монастирю би(ло) оуси глоби и прихо(д) весь (Сучава, 1456 *ГПХМ*); а до ти(х) люди що соу(т) оу ти(х) сєла(х) аби нє имали дило ни єди(н) на(ш) боѧри(н)... ни соудити и(х)... ни за доушєгоу(б)ство ни за волочєнїю (!) дивкоу (Сучава, 1479 *DC* 141).

ФОРМИ: *інф.* **волочити** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *теп. 3 ос. мн.* **волочать** (2-а пол. XV ст. *СПС* № 3); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ч.* **волоченъ, волочен** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *наз. одн. ж.* **волочена** 1 (1456 *ГПХМ*); **волочонаѧ** 1 (1488 *УКТ*); *род. одн. ж. зам. знах.* за дїоукоу **волоченои** (1467 *Mih. Doc.* 125); *знах. одн. ж.* ! **волочєнїю** (1466 *BD* I, 95; 1479 *DC* 140, 141).

ВОЛОЧИЩА *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі):* ки⟨ѧ⟩зю Семену досталсѧ город Колоден а села... Медынѧ, Волочища (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Волочища** (1463 *AS* I, 54).

ВОЛОШИН *див.* **ВОЛОШИНЪ.**

ВОЛОШИНОВИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* инъ(х) многъ(х) зѣмль го(с)подарь знаємо чинимъ... аже даємъ и дали єсмы нашю коръчму на имѧ вербѧжь... слузѣ нашему иваиоу волошиновичю (Медика, 1407 *Р* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **волошиновичь** (1407 *Р* 72); *дав. одн.* **волошиновичю** (1407 *Р* 72).

ВОЛОШИНЪ, ВОЛОШИН *ч.* (7) *(особова назва):* а сє зємлѧнє... богданъ тивунъ, щєпанъ волошинъ риботицкии (Перемишль, 1359 *Р* 10); жаловал перед нами пан федко канцлєр господару н⟨ѧ⟩шому, кн⟨ѧ⟩зю великому Швитрыкгайлоу, на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **волошинъ, волошин, волоши(н)** (1359 *Р* 10; 1377 *Р* 24; 1404 *Р* 70; 1444 *AS* I, 41, 42); *знах. одн.* **Волошииа** (1444 *AS* I, 41); *місц. одн.* **на Волошиие** (1444 *AS* I, 42).

Див. ще ***ВАЛАШИНЪ, ВЛАШИНЪ.**

***ВОЛОШЬСКИИ** *див.* **ВОЛОСКЫ.**

ВОЛОУЄВЬ *прикм.* (2) ◇ **потокъ волоуєвъ** *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **волоуєвь** (1413 *Р* 83); *ор. одн. ч.* **волоуєво(м)** (1413 *Р* 83).

***ВОЛУИКА** *ж.* (2) *(назва річки у Галицькій землі):* а тако єсмо єму дали... Ако оуѣхана к нєму границѧ о(т) рознова черє(с) поле... горѣ к волуицѣ подлѣ дубины по нижнии конєць дубины на вєрхъ волуицѣ (б. м. н., 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *род. одн.* **волуицѣ** (1424 *Р* 99); *дав. одн.* **волуицѣ** (1424 *Р* 99).

***ВОЛХА** *див.* ***ОЛХА.**

***ВОЛХОВЄЦЬ** *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы александръ воєвода... и мы боѧрє... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... серє(т) мисто а волховєцъ... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *дав. одн.* **во(л)ховцю** (1421 *Cost.* I, 142); *знах. одн.* **волховєцъ** (1421 *Cost.* I,142).

***ВОЛХОВЄЦЬКИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* А на то вѣра моя выше писаннаго александра воєводы... вѣра пана Жюржа Волховецького (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *род. одн.* **Волховєцького** (1403 *ДГАА; RS* 338).

***ВОЛХОВСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то вѣра моа вышєписаннаго їоанна алєксандра воєводы... и вѣра жюржѣ волховского (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85).

ФОРМИ: *род. одн.* **волховского** (1411 *Cost.* I, 85).

***ВОЛЧИНЄЦЬ**[1] *ч.* (1) *(назва річки на Буковині):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали

єсмы єму... села на ревтѣ... и на оустїє волчинцѧ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *род. одн.* **волчинцѧ** (1436 *Cost.* I, 459).

***ВОЛЧИНЄЦЬ**[2] *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* Вовчинець: били дани тоти н цркви ис попи о(т) деда нашего о(т) александра... поче(н)ши о(т) соучавскои волости а̄ црко(в) на лоукавци и(с) попо(м)... аї црко(в) на во(л)чинци (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа во(л)чинци** (1490 *DC* 147).

***ВОЛЧИСКИИ** *прикм.* (2) ◇ б о л о т о в о л ч и с к о є (1) *див.* **БОЛОТО; л ѣ с ъ в о л ч и с к и и** (1) *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **волчиского** (1440 *Р* 142); *знах. одн. с.* **волчискоє** (1440 *Р* 142).

ВОЛЧКЄВИЧИ *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Волчки *у Троцькому воєводстві)* Вовчковичі: они поведили, ижъ з нами соуграничники Волчкєвичи и Ивашковцы и Клєпачи, поущи нам, ловы, дєрєво бортноє з одного (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз.* **Волчкєвичи** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ВОЛЧКОВИЧИ.**

ВОЛЧКО, ВОЛЪЧКО, ВОЛЧЪКО, ВОЛЧЬКО, ВОЛЪЧЪКО, ВОЛОЧЄКО *ч.* (18) *(особова назва):* а пришодъши прєдъ нашє обличьє и пєрєдъ зємлѧны панъ волъчко пана ходьковъ сыновєць лоєвича ис пани ходьковою жєною... поєдналисѧ о сєла (Вишня, 1393 *Р* 52); а при том были свѣтки: вл(а)дыка володимєрскии Порфирєй... пан Волчко Кн(ѧ)зьскии... (Володимир, 1470 *AS* I, 65); А пры томъ были свѣтки добрые: былъ панъ Немира Цевовъский, панъ Волъчъко Ощовский (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); i pewedil (!) nam namesnik urucki, Wołczko Romanowicz, sztoż dey tuju zemlu derżyt nini Jakow Owdeiewicz (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Волчко, волъчко, во(л)чко, Волчъко, волчько, Волъчъко, Wołczko** 12 (1393 *Р* 52; 1404 *Р* 70; 1414 *Р* 85; 1415 *Р* 87; 1458 *Р* 168; 1470 *AS* I, 65; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 2-а пол. XV ст. *СПС* № 3; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **Волочєко** 1 (1418 *Р* 89); *дав. одн.* **Волчку, Волъчку, во(л)чько(у)** 3 (2-а пол. XV ст. *СПС* № 3; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **волъчкови** 1 (1393 *Р* 52); *знах. одн.* **волъчка** (1393 *Р* 52).

ВОЛЧКОВИЧ *див.* **ВОЛЧКОВИЧЬ.**

***ВОЛЧКОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Волчки *у Троцькому воєводстві)* Вовчковичі: И поставила передъ нами пани Василєвaѧ Озєрничанъ и Милошєвичъ и Волчковичов (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах.* **Волчковичов** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще **ВОЛЧКЄВИЧИ.**

ВОЛЧКОВИЧЬ, ВОЛЧКОВИЧ *ч.* (4) *(особова назва):* А то свѣдци: панъ Андрѣяшь староста Рускои землѣ... пань Васко Волчковичь (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а прї томь были свѣдци па(н) лєнко староста зоудєчовскии па(н) дмитръ волчкови(ч) (Зудечів, 1421 *Р* 96); Я Василєй Волчкович из братомъ своим Львомъ... вызнаваєм сами на себе... штож... продали єсмо... отчизну нашу (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ оць мои... записа(л)... поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Волчковичь** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5); **Волчкович** 1 (1491 *AS* I, 96); **волчкови(ч), во(л)чкови(ч)** 2 (1421 *Р* 96; 1499 *ПИ* № 3).

ВОЛЧЪКО *див.* **ВОЛЧКО.**

ВОЛЧЬКО *див.* **ВОЛЧКО.**

***ВОЛШЇИ** *прикм.* (1) ◇ п о т о к ъ в о л ш ї и *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **волшїємь** (1479 *BD* I, 228).

***ВОЛЪ** *ч.* (44) віл: тако(ж) по д̃ гро(ш), да платѣ(т), ка(к) старїи законъ бы(л), а о(т) вола що бы по в̃ гро(ш) платили (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); а коли быхми то(г) нє пополнили и нє заплатили пан(у) михаилу на тоты дни вышеписа(н)ны(х), а мы сѧ поддаємъ ажє бы оузѧлъ оу нашємъ имѣнии оу Карловѣ пѧ(т)дєсѧть воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Грєжаны дво(р) а в томъ дворє шесть члвка а сємь воло(в) чотыри коровы (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **во(л)** (1449 *Cost.* II, 743); *род. одн.* **вола** (1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 262; бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *дав. одн.* **волоу** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *знах. одн.* **вол, во(л), волъ** 7 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759, 760; 1458 *BD* II, 262); **вола, вол(а)** 4 (1452 *Cost.* II, 760; XV ст. *ВС* 37; 1458 *BD* II, 262); *наз. мн.* **волы** (XV ст. *ВС* 11 зв., 16 зв.; *ИК*); *род. мн.* **воловъ, воло(в)** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; XV ст. *ВС* 16 зв., 30; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92, 92 зв., 93); *знах. мн.* **волы** 13 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 262; 1459—1460 *ЗНТШ*, CLIII, фотокоп.; XV ст. *ВС* 8, 16 зв., 17, 30); **воли** 1 (1466 *BD* I, 96); *ор. мн.* **волы** (XV ст. *ВС* 17 зв.).

***ВОЛЪБЫРОВСКИИ** *прикм.* (1): А панъ олєхно юрьєвичь жюсичь продалъ єсмъ дѣдиноу и отьчиноу свою... и з сѣножатми и ставы а ставъ нижьнии к волъбыровскомоу бєрєгоу ставлєнъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **волъбыровскомоу** (1458 *ОЖДМ*).

Пор. ***ВОЛБЫРЄВЦИ.**

ВОЛЪЧКО *див.* **ВОЛЧКО.**

ВОЛЪЧЪКО *див.* **ВОЛЧКО.**

***ВОЛЫНСКИИ** *прикм.* (34): My Witold, wełyki kniaż łytowskiy ... czinim znaminito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowosławce y druhoie sełyszcze Kameń w zemli wołynskoiey na rycі Pcłtwi (Ужів, 1420 *AS* I, 25); Я ларио(н) игоумє(н) пєрєсопницки(и)... вызнаваю... што(ж)... мѣнѧ(л) єсми с пано(м) пєтро(м) яновичо(м)... ты(м) свои(м) имє(н)є(м)... на имѧ чємєри(н)... на єго имє(н)є на дѧ(д)ковичи котороє жь о(н) коупи(л) оу зємлѧнина волы(н)волы(н)ского (!) на имѧ оу ва(н)ка ста(н)ковнчѧ дѧ(д)ко(в)ского (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Старостѣ Луцкому и Каменецкому, маршалку Волынское земли, князю Семену Юревичу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **волы(н)ского** 1 (1490 *Пам.*); **! волы(н)волын(с)кого** 1 (1467 *СП* № 13); *род. одн. ж.* **Волынское, волын(с)кое, волы(н)скоє, волынъскоє** 24 (1466 *AS* I, 62; 1467 *СП* № 13; 1487 *АМЛ;* 1488 *AS* I, 241; 1489 *РИБ* 437; 1491 *AS* I, 97; 1494 *AS* I, 102; 1495 *АЛМ* 88; 1498 *АЛРГ* 81; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36 і т. ін.); **волинскои, wołynskoy, волы(н)ско(и)** 3 (1421 *AS* I, 27; 1463 *AS* I, 55; 1483 *ВОРСР* 177); **волинскоѣ** 1 (1475 *AS* I, 69); *ск. н.* **вол** 1 (1498 *ГВКОО*); *місц. одн. ж.* **в волынской** 1 (1475 *AS* I, 72); **w wołynskoiey** 1 (1420 *AS* I, 25); *ор. мн.* **волынскими** (1491 *AS* I, 94).

Пор. ***ВОЛЫНЬ**[1], ***ВОЛЫНЬ**[2].

***ВОЛЫНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській зем̃лі):* та(м) г(с)дрю нашємоу по волы(н)ци по ивницькоую дорогоу а по калиновъ коустъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *знах.* **волы(и)ци** (бл. 1458 *Р* 167).

***ВОЛЫНЬ**[1] *ж.* (2) *(Волинська земля)* Волинь: Я кн(ѧ)зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Сємєну Олизаровичоу имєнє на Волыни (Берестя, 1466 *AS* I, 62); врозумивши то пани Олизаровaѧ... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнѧ оу Волыни (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на (оу) Волыни** (1466 *AS* I, 62; 1487 AS I, 240).

Див. ще ***ВОЛЫНЬ**[2].

***ВОЛЫНЬ**² *ч.* (1) *(Волинська земля)* Волинь: Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский, и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маетностей на Волыню (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на Волыню** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1). *Див. ще* ***ВОЛЫНЬ**¹.

ВОЛЬНО *див.* **ВОЛНО.**

***ВОЛЬНОСТЬ** *ж.* (7) **1.** *(лише в множині) (звільнення від якихось повинностей)* пільги (5): Umyslili jesmo s pany radami naszimi i dali prawa i wolnosti... meszkajuczim w tom panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); дали есмо ему... две дворища тяглыхъ... со всими тыми приходы, и доходы, и волностями, и уезды, што къ тымъ селомъ слушаеть (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).
2. *(виняткове право)* привілей (2): А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного... которому, яко человѣку рыцерскому, зъ ласки нашое надаемо волности в(шеля)коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ... заживати... и волно ему... титулу вшелякого и волности шляхецкоѣ, яко властному шляхтичови, тубылцови, заживати (Луцьк, 1438 *Р* 140—141).
ФОРМИ: *род. одн.* **волности** (1438 *Р* 140, 141); *знах. мн.* **вольности, волности, wolnosti** (1388 *ZPL* 103; 1389 *РЕА* I, 26, 27); *ор. мн.* **волностями** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); **вольностьми** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13).

ВОЛЬНЪ *див.* **ВОЛНЫИ.**

***ВОЛЬНЫЙ** *див.* **ВОЛНЫИ.**

***ВОЛЬШИНА** *ж.* (1) *(вільховий лісок)* вільшина: а и еще далъ есмь ему ловища оуюноваꙗ ото изьбищьного перевоза поперекъ вольшины (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4).
ФОРМИ: *род. одн.* **вольшины** (п. 1349 *Р* 4).

ВОЛѢ *див.* **ВОЛЯ.**

ВОЛѢНЪ *див.* **ВОЛНЫИ.**

ВОЛЯ, ВОЛꙗ, ВОЛѢ *ж.* (537) **1.** *(бажання)* воля (140): а мы по его воли и его данїю пожаловали єсмы ивашка особною нашею милостїю (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); za to waszej miłosti diakuiem, rady iesmo, waszu wolu czynim z Nimcy peremiriie derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); про тожъ мы кторою зь его волию повинни єсмы сꙗ згодити, а вѣрною слоужбою послоушни быти... хочемъ вшитки ... слюбы... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); а кн(ꙗ)зь Семен Василевич волен тыи имѣньꙗ продати... и што волꙗ его над тыми имѣньи вдѣлати (Володимир, 1470 *AS* I, 65); Ино мы видѣвши их доброи воли... а мы такождере и от нас єсмы дали и потврьдили слоугам нашим... тоє прꙗдреченное село на имꙗ Ботещи (Ясси, 1500 *BD* II, 175);
в о л ѣ ю д о б р о ю (1), д о б р о ю в о л є ю (30) добровільно: Мы кнꙗзь володиславъ опольскоѣ земли... нашею доброю волею... то єсмы вчинили (Бохур, 1377 *Р* 23—24); и я єсми подѣлил сꙗ з братомъ своимъ мѣншымъ со кн(ꙗ)з(е)мъ Семѣномъ Избаразким самъ своєю волѣю доброю (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); Продал есми свое имѣнье... Подгайци... своєю доброю волею, безъ кажъдого примушенъя (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); з в о л и д о б р о є (1), з д о б р о и в о л и (6) з власної волі, добровільно: знаменитосто чинимы... иже мы романъ воевода молдавскии... иже и(з) доброи волѣ, а никимъ не принуженъ... слюбили єсми... вѣрна служьба служити... королеви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж) съ нашеи доброеи воли и розмыслоу хотячы пана михайла канцлиря молдавско(г) намъ братомъ... оучынити... придали єсми ємоу по(л) мыта (Снятин, 1454 *Р* 162—163); и врозумивши то пани олизароваꙗ... з воли своеей доброє ани жадного примушенꙗ, волнє даровала нас и дала и записала тыє двє именꙗ оу Волыни (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); с в о є ю в о̆ л є ю (2) **а)** добровільно, з власної волі (1): и да(л) ємоу герге своєю волею тоє село вы(ш)писанное, що є(ст) по(д)ли васлоуя (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); **б)** самовільно, на свій розсуд (1): Те(ж) ажь который мꙗте(л) алюбо иньшоую ре(ч) возме(т) оу ко(г) свєю волєю имєє(т) емѫ за сꙗ вѣрнѫ(т) по(д) виною шесть гривинъ (XV ст. *ВС* 29 зв.— 30); д о б р а я в о л я (1), д о б р о є в о л и (1) *див.* **ДОБРЫИ** III; о т д о б р о ꙗ в о л є ꙗ (27) *див.* **ДОБРЫИ** III; п о д о б р о и в о л и, п о д о б р и х в о л и, п о д о б р о ю в о л и, п о д о б р о ю в о л є ю, п о д о б р о ю (д о б р о и) в о л ю (191) *див.* **ДОБРЫИ** III; и з (з, с ъ) д о б р о ю в о л є ю (32) *див.* **ДОБРЫИ** III; д о б р у ю м ѣ т и в о л ю (1) *див.* **ДОБРЫИ** III;
(схвалення) воля, згода (33); волєнъ продати: волєнъ замѣнити тако доброму яко есть самъ исо кнꙗжею волею (Бохур, 1377 *Р* 24); а нє имаеть тои коръчмы от не(г) отнꙗти ни одинъ староста... без нашеи волѣ (Медика, 1407 *Р* 72); паки име(т) кто бантовати ты(х) люди оузѣти о(т) ни(х) боу(д) що, без и(х) воли, томоу шїа плати(т) (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); Ино князь федоръ его милость Михайловичъ Чорторыскій, староста Луцкій, тое мое имѣніе въ пана Василя выкупилъ зъ моее воли (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); и тыми часы его милость вишереченнїи крал, за волю и на причиноу наияснѣишего кнꙗжатє пана и пана Владислава... нам въси мерзꙗчкы и шкоды и кривды... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);
о д н о ю в о л є ю (3) одностайним стремлінням, одностайно, згідно: одною волею... обицоуємъ и слюбоуємъ... королєви полскомоу... вирнныи (!) на каждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); На котороумь соимѣ тоты панове съ обох сторонь, одною волею... и дроугы снємь посполиты... положили (під Хотином, 1467 *BD* II, 297);
(рішення) воля (14): а сложилъ єщо на королꙗ ка(к) его волꙗ чимъ король пожалуєть (б. м. н., 1387 *СП* № 12); Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili: «woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia, niżbychmo to wideli, zaniaż to wże nas iemu wydaiet, koli peremiryia s nim czynił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); так и мы... их воли вѣрным наслидованем послоухати засужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 284); Во имꙗ светыꙗ тройца стан сꙗ божаꙗ волꙗ (Ровно, 1488 *AS* I, 241); и теперъ бо(ж)єю волею былобы и подобро зань же кто єсть, ива(н) васи(л)еви(ч) велики(и) кнꙗ(з) моско(в)ски(и) г(с)древи нашому воеводе є(ст) сва(т) а ваше(и) мл(с)ти тесть (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).
2. намір, замисел (5): Мы кнꙗ(з) дѣдъ дмитриеви(ч)... чинимы знамени(т)... како кеды в то времꙗ коли кнꙗ(з) велебныи дмитрии инѣмъ имене(м) корибу(т)... голдование и вѣрность и послушьство... не приневолени а никотораꙗ зла волꙗ примучени велико(м) и славнему володиславу... со вси(м) своими землꙗмы... вѣрность праваꙗ и не изрушистаꙗ слюби(л) а мы именемъ и моча вши(х) землꙗнъ... ислюбуемы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); И тѣжь како велико веселиласꙗ єсть рада кроле(в)ства коли черес посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и мы тогды вашей милости... нашого посла до великого князя московьского послали, напоминаючы ему, штобы онъ отъ того оумыслу и воли своее повъстягнулъ и зъ вами бы миръ ималъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).
3. *(свобода, можливість здійснювати що)* право (1): а покоул оусхочет кн(ꙗ)зь Семенъ тои гребли держати высоко, тоє есть оу его воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71);
д а в а т и в о л ю (1) *див.* **ДАВАТИ** 3; д а т и в о л ю (4) *див.* **ДАТИ** 4; и м а т и в о л ю (4) *див.* **ИМАТИ**²; и м а т и с о б є с в о ю в о л ю (1) *див.* **ИМАТИ**².
4. *(стан того, хто перебуває на волі)* воля (1): И пак тоты истины Седи-Ахматови сынове, што соут нинѣче по божїи милостї оу наших роуках... а мы имаємо их твердо и статочно держати, оу твердои и оу вѣрнои роуцѣ, и николи на волю их не поустити (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

5. погляд, думка (1): мно(г) добры(х) люди ис право(м) оумѣючи(х) рады оуживши(х) и оу един(с)твѣ воли нашеи бга и правду знаю(ч) осудили есмы... аже г(с)дрь нашь кроль... ближши есть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Адвига и еи дѣвка (Медика, 1404 *Р* 70).

6. тимчасове звільнення новосельців від феодальних повинностей і податків (2): О волї колї панъ которы(и) волю даеть (XV ст. *СЯ* 9 зв.);

во (на) воли седети (2) бути звільненим від повинностей і податків: А изъ рАшювъскои волости приходитъ полъ тритъя ста коло(д) опроче волАнъ што на воли сѣдАть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); А три члвк новых во воли не седели тре(х) годъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); волю (воли) выседети (14), ⟨воли⟩ выседети (1), выседети волю (1), выседети ⟨волю⟩ (2) вибути строк звільнення від повинностей і податків: а в томъ селе чотыри слоугы... ещо воли невыседели а коли волю выседять они мають слоужити (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.);

◇ до воли (чиєї) (5) тимчасово, залишаючи за собою право відкликання: Мы кнА(з) федоръ любортови(ч) знаемо чинимъ... аже... король пол(с)кии... и его королеваА... дали ми землю до своеи воли на имА сѣверскую (Віслиця, 1393 *Р* 50—51); позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити... до вєли моей (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а кому будет от⟨е⟩цъ н⟨а⟩шъ або мы тогоименА земли або люди дали до н⟨а⟩шей воли, то и теперъ в нашои воли (Вільна, 1499 *AS* I, 118); у (в) (чиїй) воли ⟨быти⟩ (4): підлягати кому, бути в чийому розпорядженні: Земно у матки моее воли, у подани и в опекани, якже было и у моей во(ли) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); а боудѣ(т) хто злостїве алюбо иєправа (!) нехотАчи къ правоу стати... тогды е(г) имѣнїе... имееть бытї вѣ(ч)но на на(с) оугАто а боудѣ(т) лї инА(т) тогды то оу нашо (!) волї боудѣть (XV ст. *ВС* 38 зв.— 39); а кому будет от(е)цъ н⟨а⟩шъ або мы того именА земли або люди дали до н⟨а⟩шей воли, то и теперъ в нашои воли (Вільна, 1499 *AS* I, 118); божа воля станет ся (2), станет сА волА божА (2) *див.* **БОЖЇИ;** з божиои воли (1) *див.* **БОЖЇИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **волА, воля, wolia** 15 (1387 *СП* № 12; 1403 *ДГМ;* бл. 1415 *Cost.* I, 122; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1470 *AS* I, 65; 1488 *AS* I, 241; 1490 *ЗХП* 136; 1493 *ОПВВ* 152; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **волѣ** 2 (1448 *Cost.* II, 313; 1467 *BD* II, 297); *род. одн.* **воли, волї** 47 (1393 *Р* 51; 1404 *Р* 70; 1444 *Cost.* II, 208; 1454 *Р* 162; 1458 *BD* I, 8; 1462 *BD* II, 284; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475 *AS* I, 71; 1484 *ЯМ;* 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **! волеѫ** 9 (1455 *Cost.* II, 525, 531, 564; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 8; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 216); **волеА, волА** 15 (1458 *BD* I, 6; 1460 *DIR«A»* 515; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 181; 1481 *BD* I, 256; 1482 *BD* I, 263; 1488 *BD* I, 347; *ДГСПМ;* 1490 *DC* 146 і т. ін.); **волеа, волея** 3 (1462 *Cost. D.* 10; 1466 *BD* I, 105; 1473 *ШКН* 164); **волѣ** 3 (1393 *Cost.* II, 607; 1407 *Р* 72; 1448 *Cost.* II, 734); **воле** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *зам. знах.* видѣвше их доброи **воли** 59 (1464 *BD* I, 84; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241; 1483 *Cost. D.* 30; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 384; 1495 *BD* II, 57; 1500 *SD* 7 і т. ін.); *дав. одн.* **воли** (1436 *Cost.* II, 698, 701; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1500 *BD* II, 173, 175); *знах. одн.* **волю, woliu, wolu** 75 (1408 *Cost.* II, 631; 1432 *Cost.* I, 343; 1443 *Cost.* II, 120; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1456 *Cost.* II, 789; 1476 *BD* I, 208; 1484 *BD* I, 277; 1491 *BD* I, 449; 1495 *BD* II, 41; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **волоу** 2 (1463 *BD* I, 74; 1473 *BD* I, 190); *зам. род.* без егоуменовоу **волоу** 1 (1490 *BD* I, 421); *ор. одн.* **волею, волѣю, волеА, волеѫ** 67 (1377 *Р* 24; 1391 *Р* 45; 1415 *Cost.* I, 116; 1424 *Р* 106; 1435 *Cost.* II, 687; 1443 *ДГСПМН;* 1451 *Cost.* II, 401; 1461 *AS* I, 53; 1487 *BD* I, 310; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **волєя** 3 (1443 *ПГСММ;* 1444 *Cost.* II, 207; 1499 *BD* II, 147); **волью** 2 (1400 *Р* 61; 1409 *Р* 74); **волию** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **волА** 1 (1388 *Р* 39); своєю... **волю** 11 (1438 *Cost.* II, 14; 1453 *Cost.* II, 467; 1461 *BD* I, 45; 1472 *BD* I, 172; 1479 *BD* I, 221; 1482 *BD* I, 265; 1484 *BD* I, 276; 1487 *BD* I, 306; 1490 *BD* I, 387; 1495 *BD* II, 40 і т. ін.); **! воА** 1 (1444 *Cost.* II, 207); *зам. дав.* по его доброю **волєю** 8 (1438 *Cost.* II, 14; 1449 *Cost.* II, 379; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213; 1459 *BD* I, 32; 1465 *BD* I, 88; 1466 *BD* I, 113; 1478 *BD* I, 218); *місц. одн.* **у (оу, в, во, на) воли, woiy, волї** (1370 *Р* 18; 1386—1418 *Р* 35; 1436 *Cost.* II, 698; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1452 *Cost.* II, 410; 1460 *Cost. S.* 33; 1487 *BD* I, 304; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1494 *BD* II, 32 і т. ін.)

***ВОЛАНИНЪ** *ч.* (1) новоселець, тимчасово звільнений від повинностей і податків: А изъ рАшювъскои волости приходитъ полъ тритъя ста коло(д) опроче волАнъ што на воли сѣдАть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *род. мн.* **волАнъ** (1386—1418 *Р* 35).

***ВОНИСТЫЧИНЪ** *ч.* (1) *(назва селища у Волинській землі):* на Гнидовѣ не надобе мыта давати... у Вонистычинѣ не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Вонистычинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ВОНЪ [1] *див.* **ОНЪ**[1].

ВОНЪ [2] *присл.* (3) **1.** геть, назовні (2): а хотаръ... е(ст)... на доубъ роубѣжїе гдє поутъ о(т) млины выходіть во(н) ис лѣса (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); и пошолъ съ клѣти вонъ передъ мною, а не бралъ изъ тое клѣти ничого (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(зовсім)* геть чисто (1): Ино де(и) све(т)чи(л)... Мещанинъ смоленскии... што(ж) де(и) коли де(д) и(х) семе(н) Плошевичъ смотревшы межы детє(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х) и казалъ з доуховницы своее дѣ(л)ницоу о(т)ца его иванову выгладити во(н) (Вільна, 1495 *ВК*).

***ВООТГНАТЬ** *дієсл. док.* (1) увігнати, загнати (?): о закладе(х) иже ти можеть воборою старостиноу воо(т)гнать Те(ж) гдѣ колї соуть дворы наши далека (!) тогды землАнА наши могоуть заклады бѣроучи запира(т) оуборою старостїнѫ (XV ст. *ВС* 33 зв.— 34).

ФОРМИ: *інф.* **воо(т)гнать** (XV ст. *ВС* 34).

ВО ПЕРВЫХЪ *присл.* (1) передусім, насамперед: Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... и о добромъ посполитомъ... во первыхъ яко пастырь и отецъ нашъ, пры насъ и пры советахъ князевъ и бояръ нашихъ, радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ВОРЛОВЫИ** *прикм.* (2) ◇ ворловая могила (2) *(назва могили у Молдавському князівстві):* а хотаръ єму... жежиєю на ворловоую могилоу (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **ворловои** (бл. 1400 *Cost.* I, 27); *знах. одн. ж.* **ворловоую** (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

Див. ще ***ОРЛИИ.**

ВОРМЕНСКЫИ *див.* **ОРМЕНЬСКИИ.**

***ВОРМЕНЪСКЫИ** *див.* **ОРМЕНЬСКИИ.**

***ВОРМЕНЫ** *мн.* (2) вірмени: По сусеи нашеи земли боудеть воленъ надъ Вормены своего права пискоупъского (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *род.* **Ворменъ** (1404 *RIR*); *ор.* **Вормены** (1401 *RIR*).

***ВОРМЕНЬСКЫИ** *див.* **ОРМЕНЬСКИИ.**

***ВОРНИКЪ** *ч.* (2) (*молд.* ворник, *слов.* дворникъ) *(придворний чин у Молдавському князівстві)* управитель двора, дворник: а на то ест... вѣра пана негрилаша ворника и дѣтеи его (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); БоАрїи аноуме: Тъоутоул вел логофът... Драгош вор (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *наз. одн. ск. н.* **вор** (1491 *BD* I, 464); *род. одн.* **ворника** (1439 *Cost.* II, 46).

Див. ще **ДВОРНИКЪ, ДВОРНИКОУЛ.**

ВОРНОУТАИ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. лат.* voluntarius): мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... слоуга нашъ панъ кръстѦ ворноутаи слоужилъ прѣжде стопочившому отцоу нашємоу право и вѣрно (Сучава, 1434 *Cost.* I, 395).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ворноутаи** (1434 *Cost.* I, 395).

***ВОРОБИЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ воробиєва пасика (1) (*назва пасіки у Молдавському князівстві*): и такожъ дали єсми ємоу одноу пасикоу... на имѦ воробиєва пасика (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **воробиєва** (1443 *Cost.* II, 120).

ВОРОВЄЩИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрною слоужбоую до нас... дали и потвєрдили єсми ємоу оу нашєи зємли сєла... на имѣ онєщи... и воровєщи (Сучава, 1456 *Mih.* 213); Тѣм мы видѣвшє єго правоую и вирною слоужбою до нас... дали и потврьдили єсми ємоу... сєла на имѣ Гостилєщи... и... Воровєщи (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **воровєщи** (1456 *Mih.* 213; *Cost.* II, 569; 1459 *BD* I, 35).

! ВОРОВОРОНѢ *див.* ***ВОРОНА**[2].

ВОРОГЪ *ч.* (7) ворог: нашь плємєньни(к) бєкбула(т)ъ И хожа Мєдинъ оучинилсѦ намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с) (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); На то єсмо прысягали, яко и самн оуйзрытє ваша милость, штобы богъ далъ наши ворози подъ нашыми ногами и подъ нашыми шаблями (б. м. н., 1496 *BD* II, 403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ворогъ** (1392—1393 *РФВ* 170); *знах. одн.* **ворога** (1392—1393 *РФВ* 171); *знах. мн.* **ворози** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; 1496 *BD* II, 403); **ворого(в)** 1 (1457 *Cost.* II, 809).

***ВОРОЖАЙ** *ч.* (1) (*стп.* rodzaj) (*ряд поколінь*) рід: а хто сѦ мєни(т) шлѦ(х)тичо(м), а нє зродоу шлѦхо(т) (!) о шлѦхотный ворожай имєє(т) пово(д) имєти о(т) корєнѦ (XV ст. *BC* 18 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ворожай** (XV ст. *BC* 18 зв.).

Див. ще ***РОЖАЙ.**

ВОРОНА[1] *ч.* (2) (*особова назва*): а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л)... па(н) ворона (б. м. н., бл. 1458 *P* 168); Што король є. м. волости давалъ боярамъ Житомирскимъ... Воронѣ Ивашку волость Хотєнь на годъ, послѣ пєрвыхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вороиа** (бл. 1458 *P* 168); *дав. одн.* **Воронѣ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

***ВОРОНА**[2] *ж.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу, оу нашєи зємли, сєла на воронѣ (*в ориг.* воровoронѣ.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); Ино сѣ зостали нашєму вѣрному паноу Щєфоулови... три сєла, одино сєло на имѣ Єкоушанїи на обрьшїє Воронѣ (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *род. одн.* **Воронѣ** (1480 *BD* I, 241); *місц. одн.* **! иа воровoронѣ** (1433 *Cost.* II, 594).

ВОРОНА[3] *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): а на то... вѣра пана йона старого о(т) ворона (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **о(т) вороиа** (1403 *ДГАА*).

ВОРОНЄЦЬ, ВОРОНЄЦЪ, ВОРОНЄЦ *ч.* (15) (*назва річки у Молдавському князівстві*): мы Стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсмн сє(с) на(ш) лист нашємоу манастирю о(т) воронєц идєжє є(ст) хра(м) сто̃го вєликом(ч)ника и побѣдоносца хр(с)ва гєо(р)гїа (Сучава, 1472 *ДГСВМ*); и оучинили єсми и въ задоушїє... прєдков и родитєлєи наших... яко да оутвръдим и оукрѣпим наш свѦтыи монастир що на Воронєць (Ясси, 1497 *BD* II, 100); Тоє въсє... да єст тому свѦтому нашєму монастири що на Воронєц (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от Воронєць, Воронєцъ, воронєц** 5 (1472 *ДГСВМ*; 1488 *ДГСВМЩ*; 1489 *BD* I, 377); *зам. місц.* **на Вороиєць** 1 (1497 *BD* II, 100); *род. одн.* **воронє(ц), вороиец** 4 (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*); **вороиєца** 2 (1490 *ДГСХМ*); **воронєцоу** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); *місц. одн.* **на Воронєц** (1499 *BD* II, 147, 148).

ВОРОНИЦЪСКЫИ *прикм.* (1) (*пор.* Воронєць *у Молдавському князівстві*): Мы панове господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѦ... пань станъ бырличь вороницъскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... илїашъ воєвода... владиславовн, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє... обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истнннын голдъ... стєрєчи и... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вороницъскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

ВОРОНКО *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были свѣдци... панъ хролъ варвариньскии воронко воитъ коломыискыи рускии (Коломия, 1398 *P* 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вороико** (1398 *P* 57).

ВОРОНОВИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были добрые люди... панъ Яцко Ранъдиничъ а Лєвъ Вороновичъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вороновичъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

***WORONOW** *прикм.* (1) ◇ sełyszcze Woronowo *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Woronowa** (1420 *AS* I, 25).

ВОРОНОВЪ *ч.* (1) (*назва земельної ділянки у Волинській землі*): Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, даютъ сорокъ грошей а три ручки меду, А жеребьемъ имя: Вороновъ, Быковъ, Блювиничи (Берестя, 1463—1478 *PEA* I, 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вороновъ** (1463—1478 *PEA* I, 35).

ВОРОТА *мн.* (3) ворота: а РуденскаѦ маєт оу подворѦ своєго ворота поставити на влицу што з вєком оулица промєж подворєй положєна (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз.* **ворота** (1494 *AS* I, 101); *знах.* **ворота** (1494 *AS* I, 102).

Див. ще ***ВРОТА.**

ВОРОТИТИ *дієсл. док.* (8) (що кому) (*віддати назад*) повернути: а мы слубоуємо (так.— *Прим. вид.*) єму при нашєі вѣри... тѣхо д̃ тисѦчи рублиі воротити исполна (Луцьк, 1388 *P* 37); а такожє слоубоуємы и имаємы воротити оусѣ записы тому истино(м) королєвн полскому и єго короуни, што пєрєдьковє нашы имили о(т) королєвьства полско(г) (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); и сєла, имєниа твоя оусѣ єсми тоби воротили, на що имєш поставити привнлиѦ ис права (Сучава, 1460 *BD* II, 270).

ФОРМИ: *інф.* **воротити** (1388 *P* 37; 1436 *Cost.* II, 707; 1457 *Cost.* II, 810); *перф. 1 ос. мн.* **єсмы... воротили** 1 (1457 *BD* II, 257); **єсми... воротили** 1 (1460 *BD* II, 270); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **пак ли быхо(м)... нє воротили** (1388 *P* 37); *2 ос. мн.* **що бы стє... воротили** (1435 *Cost.* II, 692).

Див. ще **ВЄРНУТИ** 1, **ВОРОЧАТИ, *ВРАТИТИ, *ВРОТИТИ, ПОВЄРНОУТИ** 2, **ПРИВЄРНУТИ** 2, **ОУВЄРНОУТИ** 1.

***ВОРОТИТИ СѦ** *дієсл. док.* (9) (*приїхати назад*) повернутися: коли сѦ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочємъ кголдова(т) королє(в)... вѣрноє послу(ш̃)ство дєржа(т) (Молодечно, 1388 *P* 43); А кто имєтъ повєзти ‹с›оукно до Быстрици н до Оугоръ, оу Сочавѣ от гривны три гроши... А коли сѦ воротит ис Оугоръ, оу Молдавици от каждого тєрха по в̃ гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѦ воротит** 1 (1460 *BD* II, 274); **сѦ воротить** 1 (1456 *Cost.* II, 789); *1 ос. мн.* **сѦ вороти(м)** (1388 *P* 43); *3 ос. мн.* **сѦ имоу(т) (имоутъ) воротити** 2 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 789); **сѦ имуть воротити** 1 (1408 *Cost.* II, 631); **имоут ‹сѦ› воротити** 1 (1460 *BD* II, 274);

сѧ воротѧтъ, сѧ воротѧт 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669).

ВОРОЧАТИ *дієсл. недок.* (2) (що кому) *(віддавати назад)* повертати: землю шепиньскоую, котороую молдавьская земла (!) о(т) короуны имила... дароуємы а ворочаємы ж нашыхъ пановъ и бояровь вѣданеїмь (!), рады и волею особьни, на вѣкь вѣкомь имити, де(р)жати со всѣми приходы, оужитьки (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); И дворь пана Михоулов, що єст на серети, и к томоу в̃ села... єсми им их верноули; а коли оузримє их справедливоую слоужбоу, и мы им и боулшє боудем ворочати (Сучава, 1468 *BD* II, 306).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **ворочаємы** (1436 *Cost.* II, 706); *майб. 1 ос. мн.* **боудем ворочати** (1468 *BD* II, 306).

Див. ще **ВЄРНУТИ** 1, **ВОРОТИТИ, *ВРАТИТИ, *ВРОТИТИ, ПОВЄРНОУТИ** 2, **ПРИВЄРНУТИ** 2, **ОУВЄРНОУТИ** 1.

***ВОРОШГЕЧИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* не надобе мыта давати... въ Перемили войту не надобе, у Ворошгечинѣ не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Ворошгечинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ВОРОШИТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) торкатися (чого, до чого): и пошоль съ клѣти вонъ передъ мною, а не бралъ изъ тое клѣти ничого, ани скрини ты не ворошилъ, которая стояла не замкнена зъ листы и съ списки (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **ворошилъ** (1498 *АЛМ* 163).

ВОРХОВИЧѢ *мн.* (1) *(назва села у Перемишльській землі):* тогды мы... потвердили єсмо, єго правого всего имѣнїа, первоє, именем рекучи, село быбел и со присѣлкы... ворховичѣ село, щто в тых дѣдин (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз.* **ворховичѣ** (1361 *AGZ* 6).

***ВОСЄЛЄНЬСКИИ** *див.* ***ВСЄЛЄНСКЇИ.**

! **ВОСКУ** *див.* ***ВОИСКО** [2].

***ВОСКОВЫИ** *прикм.* (1) ◇ восковыи грош и (1) оплата, що збиралася від купців, які привозили віск: Ключникъ берестейскнй господару личбу делал з восковых грошей, щто (!) ему дано на воскъ 2 сте копъ и 70 копъ и 2 копе (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60).

ФОРМИ: *род. мн.* **восковых** (1495 *АЛРГ* 60).

ВОСКЪ *ч.* (31) **1.** *(тільки в одн.)* віск (15): а львовчѧнє што имуть принести сами изъ угоръ серєбро жьженоє, отъ того серєбра што быхомъ мы купили собѣ колко будєтъ намъ надобно... а мунтѧньскыи воскъ и брашевьскыи слободно имъ есть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); и дали єсми томоу ст̃омоу нашємоу монастироу о(т) поутнои на(ш) правїи прихо(д) въси камени о(т) воскоу о(т) нашего серецкого тръга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); Ключникъ берестейский господару личбу делал з восковых грошей, што ему дано на воскъ 2 сте копъ и 70 копъ и 2 копе (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60).

2. *(тільки в одн.)* воскове мито (9): и тако(ж) дали єсмо томоу прѧдреченному монастирю воскъ о(т) краснаго тръга оуве(с), да бероу(т) калоугери, на всѧкоє лѣто, о(т) всѧ(х) кто имє(т) (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); а тако(ж) шолтоузи и пръгари и дворници или кто имє(т) брати о(т) на(с) воскъ по инши(х) тръго(х) а оу бани никто о(т) ты(х) о(т) оуси(х) да сѣ не оумишаєтъ ни оу че(м) але сами калоугери да бероутъ воскъ о(т) бани о(т) оуси(х) кръ(ч)мъ (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

3. *(одиниця міри)* кружало воску (7): Олисє(и) землю де(р)жить Матъѳеевъщиноу а с тоє землі даєть десѧтъ ведє(р) медоу дани а полюдья двє ведрє медоу а двє коуници а ловчому чотыри гроши а бобровиикоу пѧ(т) восковъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воскъ, вос(к)** (1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378; 1458 *DIR«A»* 513); *род. одн.* **воскоу** (1457 *BD* I, 4; 1466 *BD* I, 96, 105; 1488 *ДГСПМ*); *знах. одн.* **воскъ, воскь** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669, 670; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378; 1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1458 *DIR«A»* 513; 1460 *BD* II, 275; 1495 *АЛРГ* 60); *род. мн.* **восковъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв., 94).

***ВОСЛАТИ** *дієсл. док.* (2) (кого в що) *(з метою нападу)* наслати, напустити (кого на що): посылали єсмо къ тобє нашого посла, поведаючы нашоу прыгодоу, которая жъ се намъ стала отъ... великого князя московъского, штожъ намъ... люди свои моцьио въслалъ въ нашу землю... и... шкоды намъ великии поделалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); послалъ єси своихъ пословъ до насъ, поведаючы... вашу прыгодоу, которая вамъ стала се отъ... великого князя московъского, што жъ онъ... люди свои моцно вослалъ оу вашу землю (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн.* **въслалъ, вослалъ** (1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447).

***ВОСПРЫЕМИНИКЪ** *ч.* (1) *(продовжувач діяльності)* наступник, наслідник: даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце и воспрыеминикомъ его село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *дав. мн.* **воспрыемнникомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ВОСТАВАТИ** *дієсл. недок.* (1) вставати, підніматися (від чого): а коли (ж) сѧдоуть на соудѣ тогды тыи(ж) жалобы штосѧ прє(д) ними дѣють имаю(т) тоутъ соуди(т) а индѣ (!) воставаючи съ соуда (XV ст. *СЯ* 43).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **воставаючи** (XV ст. *СЯ* 43).

***ВОСТОЧНЫИ** *прикм.* (1) східний: ї то(т) мн(с)ты(р) пече(р)скїи былъ з веко(в)... самъ в себѣ Ставропигїя о(т) велики(х) кнзей роуски(х) и Святы(х) потрїа(р)хъ (!) ко(н)сте(н)тинаполски(х) (!) нового рима Ст̃оє каѳоличєскоє восточные цр̃кви хр(с)товы (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **восточные** (1481 *ГПМ*).

***ВОТНИНА** *див.* **ОТНИНА.**

***ВОТПИТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* wątpić) (у чім) сумніватися (в чому), вагатися (щодо чого): мы александръ воєвода... знаменито оузѧвлѧми... оже до на(с) приехали соу(т) оу посо(л)ство панове и рада... королѧ казимира... и жадали на(с)... абыхо(м) пере(д) его мл(с)тїю повины(и) гол(д) оудилали... а мы и с нашими паны и радою ничого оу то(м) не во(т)пили, але к том(у) ра(дї) єсмо пристали (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **во(т)пили** (1453 *Cost.* II, 765).

***ВОТПѢНЬЄ** *с.* (1) (*стп.* wątpienie) ◇ оувести оу вотпѣньє *див.* **ОУВЕСТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **вотпѣньє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВОТЧИЗНА** *див.* ***ОТЧИЗНА.**

***ВОТЧИНА** *див.* **ОТЧИНА.**

ВОТЧИЧЬ *див.* **ОТЧИЧ.**

***ВОТЧЫНА** *див.* **ОТЧИНА.**

***ВОТЪЧИНА** *див.* **ОТЧИНА.**

ВОХНО *ч.* (1) *(особова назва):* а при том были свѣтки... пан Федко Козловскии, а пан Вохно (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вохно** (1470 *AS* I, 65).

ВОХНОВА *ж.* (2) *(особова назва):* Се я пани Вохнова пани Мария з своими детми... посваталися есмо с паномъ Юшкомъ Камкою (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вохнова** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627, 628).

Пор. **ВОХНО.**

WOCZICZ *див.* **ОТЧИЧ.**

***ВОЧЫ** *див.* ***ОКО** [1].

***ВОЩИНАРЬ** *ч.* (1) воскобійник: и дали єсми томоу ст̃омоу нашємоу монастироу о(т) поутнои на(ш) правїи прихо(д) въси камени о(т) воскоу о(т) иашего серецкого тръга и шесть вощинаре еще о(т) серецкога (!) тръга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **вощинарє** (1488 *ДГСПМ*).

ВОЮТИНСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том былъ... панъ Васко Воютинский (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Воютинский** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

! **ВОѦ** *див.* **ВОЛЯ.**

***ВПАДАТИ** *див.* ***ОУПАДАТИ.**

***ВПАМЯТАТИ** *дієсл. док.* (2) взяти до уваги: Ино мы, впамятавшы его верьную а пил‹ь›ную службу доброе памяти ку отцу нашому... и къ намъ, з ласки нашое, тыи сельца... дали есмо ему (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **впамятавшы** 1 (1499 *РИБ* 777); **впамата(в)ши** 1 (1499 *ГОКІР*).

ВПИСАТИ, УПЫСАТЫ *дієсл. док.* (14) **1.** (кого, що в що, до чого) *(занести в книги, список)* вписати, записати (10): Я Семенъ с колковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); ино и на кролєвьскомъ листѣ на воитовѣ и на оуздавныхъ листохъ нє стоить оуписано тоє дворище пысковича што на любши и на гугни алє тоє дворище пысковича стоить оуписано на кролєвьскомъ листѣ и на оуздавныхъ листохъ што оу сєлѣ оу ловчичохъ (Зудечів, 1411 *Р* 79); ино мы туую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Я князь Констаитынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми и записалъ... имѣнье Здетелу... на соборную церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни... а то есми и въ Євангеліе уписалъ, которое лежить на престолѣ у Церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

2. (кого в що) залучити (кого до чого) (1): Piszete wasza miłost, iż ieste s Niemcy wziali peremirie do rożenstwa (!) Chrystowa, a nas ieste u toż peremirie upsali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139);

з а п и с ъ в п и с а т и (3) *див.* **ЗАПИСЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **вписати** 2 (1496 *ПДВКА* 60, 61); **упысаты** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *перф. 1. ос. одн. ч.* **уписалъ есми** 1 (1398 *ДГПМ*); **есми... уписалъ** 1 (1499 *АСД* VI, 3); *3 ос. одн. ж.* **оуписала** (1496 *ВМКФС*); *2 ос. мн.* **ieste... upsali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI 139); *майб. 3 ос. мн.* **впишют** (поч. XV ст. *Р* 76); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... вписали** (1496 *ПДВКА* 60); *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **вписа(н) єсть** (1495 *ВК*); *1 ос. мн.* **въписаны** (1499 *ВФ*); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **оуписано** (1411 *Р* 79).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ПИСАТИ** 5.

***ВПОКОЙ** *див.* **ОУПОКОИ.**

***WPOMETANIE** *с.* (1) нагадування: A jestliby k tretemu wyznaniu (!) ne priszoł, wina kotoraja położona dla wpometania, sud'i majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).

ФОРМИ: *род. одн.* **wpometania** (1388 *ZPL* 105).

***ВПОМИНАНЬЄ** *с.* (1) (*стп.* upominanie) вимога, претензія: и они повєдали перє(д) нами што жъ какъ они новгородокъ дєръжали отъ о(т)ца нашого и тогды любъчо к новоугоро(д)ку слоушало завжды в тыхъ ловехъ зверъ бивали а о(т) пани марътиновоє никоторого впоминаньѦ коу о(т)цоу нашому и намъ нє было (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **впоминаньѦ** (1499 *ВФ*).

Пор. **ОУПОМИНАТИ** 3, **ОУПОМѦНУТИ** 2.

***ВПОМИНАТИ** *див.* **ОУПОМИНАТИ.**

ВПРАВО, ВЪПРАВО, УПРАВО *присл.* (8) вправо, направо: а покинувъши гостинецъ Олышский въ право... поехати гостинцомъ, который идеть до Колковъ ку полуносчы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); засталисмо Пана Євсея зъ людмы его, который намъ поведалъ: же по тую могилу и по ричку Вышню мой грунтъ Якушински управо, а влево грунтъ Мыкулински (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ВРАБЇА *ж.* (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїдоша прѦд нами... слоуги наши... и продали свою правою отниноу... єдно сєлище... и єдноу пасикоу... на имѣ Врабїа (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Врабїа** (1483 *BD* I, 269).

***ВРАЖЄНЇЄ** *с.* (1) поранення: Жалова(л) ди(к) на Ѳа(л)ка и(ж) у є(г) домоу у вєчєрѦ стало(с) (!) свада прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашєнїи дика нє вєда(л) кто оуранїлъ Ѳа(л)ко позна(л) ижє свєчи погаси(л) а вражєнїя запрє(л) (XV ст. *BC* 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **вражєнїя** (XV ст. *BC* 27).

Пор. ***ВРАЗИТИ.**

***ВРАЗИТИ** *дієсл. док.* (3) (кого і без додатка) поранити: О томъ хто ко(г) вы грє вразить (XV ст. *BC* 31); коли(ж) кмє(т)ь бѪдє(т) ранє(н) до крови алюбо оуражо(н) срамотнє, тогды ємоу прїидеть двє частї за раны, а третья часть сѪдоу (XV ст. *BC* 29).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **вразить** (XV ст. *BC* 31); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... оурази(л)** (XV ст. *BC* 27); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **бѪдє(т)... оуражо(н)** (XV ст. *BC* 29).

***ВРАЗУМѢТИ** *див.* ***ОУРАЗОУМѢТИ.**

***ВРАНИНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., слов.* вранъ): и даємь томоу монастирю сєс лист нашь на.. в̃ сєла: Петра Вранина... и дроугоє сєло що тиж слоухаєт къ томоу монастирю (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *род. одн.* **Вранина** (1475 *BD* I, 200).

***ВРАНИЧЬ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.*, вранъ): мы боѦрє... александра воєводы... па(н) драгоми(р) врани(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѦгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); мы алекса(н)дръ воєвода... чини(м) знамєиито.. ожє то(т)... па(н) костє врани(ч) прїидє прѣ(д) нами... и прода(л) своє сєло (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 495).

ФОРМИ: *наз. одн.* **враии(ч)** (1421 *Cost.* I, 142; 1453 *Cost.* II, 495).

***ВРАНЦАНЬ** *див.* **ВРЪНЧАН.**

***ВРАНЧА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣм мы видѣвшє правоу... єго слоужбоу до нас... дали єсми ємоу оу нашии зємли оу молдавскои... чєтири полѣны оу томжє хотари... и на вранчи сєлищє дѣлино албїа (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на вранчи** (1443 *Cost.* II, 160).

***ВРАНЧАНЪ** *див.* **ВРЪНЧАН.**

***ВРАТИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* вратити) (що) *(віддати назад)* повернути: ...тѣмь мы видивши правдоу и слоужбоу вѣрноую нашєго вѣрного слоуги пана ‹александра спатара› вратили єсми єго отчиноу, ты(х) двѣ сєли вышєп‹иса›нны(х) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 455).

ФОРМИ: *перф. 1. ос. мн.* **вратили єсми** (1436 *Cost.* I, 455).

Див. ще **ВЄРНУТИ** 1, **ВОРОТИТИ, ВОРОЧАТИ,** ***ВРОТИТИ, ПОВЄРНОУТИ** 2, **ПРИВЄРНУТИ** 2, **ОУВЄРНОУТИ** 1.

***ВРЕМѦ** *див.* **ВРѢМѦ.**

***ВРЄЧЄННЫИ** *див.* ***ОУРЄЧЄННЫИ.**

!**ВРИНДИНА** *див.* ***БРИНДИНЪ.**

***ВРОЖЕНЫИ** *див.* **ОУРОЖЄНЫИ.**

***ВРОЗУМѢТИ** *дієсл. док.* (4) (що, чому) зрозуміти (що): а мы такѣ жь оурозумѣвши єго такоє обѣцованьє и слюбы а познавши ижь прєрє(ч)нии стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ и коруны нашєи нє чинилъ... про то жь єго... о тую иснуую мерзѦчку и шкоду воєваную намъ и корунѣ нашои оучинєную о(т) єго оца правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121); и врозумивши то пани ОлизароваѦ штож мы слугу нашого п‹а›на єєй п‹а›на Олизара мєли во чти и в ласцѣ нашой... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнѦ оу Волыни (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); И мы посольству вашоє милости, што до насъ посломъ вашоє милости Богушомъ дьякомъ, гораздо єсмо врозоумєли (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмо врозоумели** (1499 *BD* II, 447); *дієприсл. перед.* **оурозумѣвши** 2 (1433 *P* 121; 1457 *Cost.* II, 810); **врозумивши** 1 (1487 *AS* I, 240).

Див. ще ***ЗРОЗОУМЄТИ, ПОРОЗОУМѢТИ** 1, ***ОУРАЗОУМѢТИ** 1.

***ВРОКЪ** *ч.* (2) *(натуральна або грошова данина феодалові)* оброк (1): Село слобода а в томъ сєлє десАть слоугъ на во(и)ноу идоуть а врокоу даю(т) чотыри копы гроше(и) а подымъщиноу недають а ины(х) никоторы(х) пошли(н) незнають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.);

с є д и т и н а в р о ц є (1) *див.* **СЄДИТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **врокоу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *місц. одн.* **на вроцє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

Див. ще ***ОБРОКЪ.**

***ВРОНОВО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Воронів: Мн ильАшь воєвода... записуємь сА тымъ п҃ношамъ што к намъ з литъвы приєхали на нашю службоу прежере(ч)ному п҃ну станиславу з вронова п҃ноу пашьку бѣлому (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **вронова** (1433—1443 *АРМ*).

***ВРОТА** *мн.* (1) (*стп.* wrota) ворота: а боудє(т) ли то(т) панъ виноватъ и кмєти єго тогды то(т) слоужєбникъ имєє(т) каж(д)ого кмєтА до вро(т) посохо(м) дотъкноутсА и вала(т) (!) тымъ урАдомъ хто кого позываєть (XV ст. *ВС* 14).

ФОРМИ: *род.* **вро(т)** (XV ст. *ВС* 14).

Див. ще **ВОРОТА.**

***ВРОТИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* wrócić) (що) *(віддати назад)* повернути: а тєжь штожь мои отєць... позычи(л) пѣнАзи моєму... г(с)дрю, кролю пол(с)кому, и тыхъ сА о(т)ступлю и листы хочю тыи вроти(т) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. одн.* **хочю... вроти(т)** (1400 *Cost.* II, 619).

Див. ще **ВЄРНУТИ** 1, **ВОРОТИТИ, ВОРОЧАТИ, *ВРАТИТИ, ПОВЄРНОУТИ** 2, **ПРИВЄРНУТИ** 2, **ОУВЄРНОУТИ** 1.

***ВРОЧИЩЄ** *див.* ***ОУРОЧИЩЄ.**

***ВРОЧНЫИ** *прикм.* (2) ◇ в р о ч н ы и г р о ш и (2) *(феодальна грошова повинність)* оброк, чинш: Сєло Щє(р)бовъ а в томъ сєлє слоугъ трина(д)цать а чоты(р)надъцаты(и) отамо(н) а половнца мєжи и(х) оубоги(х) а вро(ч)ны(х) гроше(и) дають двє копє гроше(и) а которыє врочны(х) гроше(и) нєдають тыє подымъщину дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *род. мн.* **вро(ч)ны(х), врочны(х)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

***ВРУЙКИЦА** *ж.* (1) *(назва селища у Волинській землі):* не надобе мыта давати... у Вруйкицы (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Вруйкицы** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ВРУСЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Дали єсмо... владицѣ орменьскому под Луцком сєло, што Врусъ держалъ (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Врусъ** (1445 *ЗНТШ* CXV, 19).

ВРУЦКИИ, URUCKI *прикм.* (15): i pewedił (!) nam namesnik urucki, Wołczko Romanowicz, sztoż dey tuju zemlu derżyt nini Jakow Owdeiewicz (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); што пє(р)во сєго продали были єсмо ко(р)чмы вроуцъкиє мєщаномъ вроуцъки(м)... а рокъ было имъ какъ тыє ко(р)чмы варити початы на мАсныє запоусты (Краків, 1489 *АКВ*); а при то(м) были... тиву(н) вруцкии костушко а васко олѣшковичь (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); Былъ намъ чоломъ зємєнынъ Вруцкии на имя Ѳедоръ Блыщановичъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вруцкии** 3 (2-а пол. XV ст. *СПС;* 1493 *АЛРГ* 55; 1498 *ГВКЛ* 22); **urucki** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *дав. одн. ч.* **вроуцъкомоу, вруцъкому** (1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ;* 1496 *АЛРГ* 71); *місц. одн. ч.* **во Вруцъком** (1496 *АЛРГ* 71); *наз. мн. ч.* **Вруцъкіє, вроуцъкиє** (1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ*); *дав. мн.* **вроуцъки(м)** (1489 *АКВ*); *знах. мн. ж.* **Въруцъкіє, вроуцъкиє, Вруцъкіє** (1487 *РИБ* 227, 228; 1489 *АКВ*); *ор. мн.* **вруцкими** (1498 *ГВКЛ* 23).

Див. ще ***ОВРУЦКИИ.**

Пор. ***ВРУЧИИ.**

***ВРУЧЕЙ** *див.* ***ВРУЧИИ.**

***ВРУЧИИ** *ч.* (3) *(назва міста у Київській землі)* Овруч: И писан у Вовручомъ (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); Намєстнику вруцъкому князю Григорю Глинъскому и инымъ намєстникомъ нашимъ, хто потомъ будеть отъ нас Вручей держати (Мєрєч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Вручей** (1496 *АЛРГ* 71); *місц. одн.* **у Вовручомъ** 1 (1450 *ЗНТШ* XI, 7); **во вручє(м)** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Див. ще ***ОВРУЦКИИ** (О в р у ц к о е м е с т о).

***ВРЪБА** *див.* ***ВЄРБА.**

***ВРЪЗАРЄВЪ** *прикм.* (2) ◇ в р ъ з а р є в ъ м о н а с т и р ь (2) *(назва монастиря у Молдавському князівстві):* а хотары тѣмь сєломъ що соуть на быковци почєнши от вързарєва монастырѣ на вєрхъ пасикѣ ачибковы (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **връзарєва, вързарєва** (1420 *Cost.* I, 135).

!ВРЪНДИНА *див.* ***БРИНДИНЪ.**

***ВРЪНИЧАНЪ** *див.* **ВРЪНЧАН.**

ВРЪНЧАН *ч.* (8) *(особова назва):* а на то є(ст) вєлика марториа са(м) г(д)во ми... Стєфа(н) воєво(д)а... и наши болѣрє... па(н) вра(н)ча(н) спатар... па(н) дажбо(г) чашни(к) (Сучава, 1471 *ДГСМПБ*); А на то єст‹ь›... Вѣра пана Връничана — спътарѣ (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вра(н)ча(н), Врънчан** 2 (1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 172); **Бранц‹ань›** 1 (1472 *BD* I, 170); *род. одн.* **вра(н)чана, Вранчана, врнъчана, връ(н)чана, Връничана** (1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost. D.* 26; 1473 *ШКН* 165).

Див. ще **ВРЪНЧАНУЛ.**

ВРЪНЧАНУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то єст вєлика марторіа... пан врънчанул спатар (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **врънчаиул** (1472 *Cost. S.* 88).

Див. ще **ВРЪНЧАН.**

***ВРЪСТАТЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє тоти истинныи слоуга наш Мирча... и сыновє Иванка Връстата... жаловали єсми их особною нашєю милостїю (Сучава, 1491 *BD* I, 445).

ФОРМИ: *род. одн.* **Връстата** (1491 *BD* I, 445).

ВРЪСТАЦЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали и потвръдили єсми им... села на имѣ Брътоулєщїи... и Връстацїи (Сучава, 1491 *BD* I, 445).

ФОРМИ: *наз.* **Връстацїи** (1491 *BD* I, 445).

***ВРЪТОАПЄ** *с.* (1) (*молд.* выртоп «вибоїна») яр: А хотар тои... сєлищи да єст... на могилоу на връх дѣла, от толѣ право чєрєс врътоап ‹є и право› на могилоу оу поток що сѣ зовєт Рѣча (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **врътоап‹е›** (1493 *BD* II, 27).

***ВРЪХ** *див.* **ВЄРХЪ**[1].

***ВРЪХОВНИИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВРЪХОВНЫИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВРЪХОВЪНЫИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВРЫХОВНЫИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВРѢДНИКЪ** *див.* **ОУРѢДНИК.**

***ВРѢМА** *с.* (4) (*цсл.* врѣмА) час (1): Мы кнА(з) д҃вдъ дмитриєви(ч) кнА(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды в то врємА коли кнА(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє и вѣрность и послушьство... королєви польскому... вѣрность правА и нє изрушистаА слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39);

◇ н и к о т о р ы м ъ в р ѣ м є н є м ъ (2) ніколи: имаємы єму добрую раду радити, а противъ єму никоторымъ

врѣменемъ не быти (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); и имаемь доброую раду радити, а противоу ємоу никоторы(м) врѣменемь не быти (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); н а к о т о р ы х ъ в р ѣ м е н а х ъ (1) будь-коли, у будь-який час: а ктобы хотѣлъ оузѣти о(т) ни(х) мыто или бро(д)нную боу(д) коли на которыхъ врѣме(н) таковыи да боуде(т) проклѧ(т) о(т) га̃ ба̃ (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455).

ФОРМИ: *знах. одн.* времѧ (1388 *P* 39); *ор. одн.* врѣменемъ, временемь (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 653); *род. мн. зам. місц.* врѣме(н) (1429 *DIR«A»* 455).

Див. ще *ВЕРЕМѦ.

***ВРѢХ** *див.* **ВЕРХЪ** [1].

!ВРАДИКА *див.* **ОУРѢДНИК.**

***ВРАДЪ** *див.* ***ОУРАДЪ.**

***ВСАКИИ** *див.* **ВСЯКЫИ.**

ВСЕ *див.* **ОУСЕ.**

***ВСЕАКЪ** *див.* **ВСЯКЫИ.**

***ВСЕВЫШЕПИСАННЫИ** *прикм.* (2) вищевказаний: а на боулши (!) крѣпос(т) тому всевышеписанномоу велѣли есми... печа(т) привѣсити к семоу листоу нашемоу (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* всевышеписанномоу, въсевышеписанному (1442 *Cost.* II, 93, 101).

ВСЕГДЫ *присл.* (2) завжди: мы великии кн(я)зь швитрикгаил... чиним знаменито... иж оузревше есмо верност а службу всегды не омешканную н(а)ш(о)го верного слуги Михайла Олехновича, и мы есмо ему и записали... сѣла оу кременецкой волости (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); Пово(д) вінова(т)то(г) (!) правомъ всегды ищеть (XV ст. *BC* 25).

Див. ще **ВЪСЕГДА.**

ВСЕДЕРЬЖИТЕЛ *ч.* (6) (*цсл.* вьседрьжитель) вседержитель: И того ради приймете отъ вседерьжителя Бога благодать и милость (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI 5); А кто бы хотил пороушити сие наше даание... таковы да ест проклѧт от господа бога въседръжителѣ (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* вседерьжител (поч. XV ст. *ОБРН* 141); *род. одн.* въседръжителѧ, вседерьжителя, въседръжителѣ (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; *Mih.* 208; 1443 *ПГСММ;* 1453 *Cost.* II, 454; 1458 *BD* I, 9).

! ВСЕИ ‹СЕМЫИ› *див.* **СЕМЫЙ.**

***ВСЕКРЕВО** *с.* (1) (*назва маєтку у Волинській землі):* Я гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне свое набытое Всекрево пану Федку Юнковичу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

ФОРМИ: *знах. одн.* Всекрево (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

Див. ще ***ВСЕКРОВО, ОСЕКРОВО.**

***ВСЕКРОВО** *с.* (1) (*назва маєтку у Волинській землі):* маеть панъ Федко самъ и его пани и дѣти и его щадки того имѣня Всекрова со всякими вжытки вжывати (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

ФОРМИ: *род. одн.* Всекрова (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

Див. ще. ***ВСЕКРЕВО, ОСЕКРОВО.**

***ВСЕЛЕНСКІИ** *прикм.* (4) (*титул константинопольського патріарха*) вселенський (3): мы Олександро воевода... знаемо чинимъ... оже тотъ истинныи Оганесъ епископъ ворменскыи пришелъ к намъ... и оуказалсѧ намъ правыми листы воселеньского патрїярха, Антоніа Костантинополѧ (Сучава, 1401 *RIR*); Максимъ Мл(с)тїю Бж̃їею Архїепископъ косте(н)тинаполя нового рима и вселе(н)скїи Патрїа(р)хъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*);

с о б о р ъ в с е л е н с к и и (1) *див.* ***СОБОРЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* вселе(н)скїи (1481 *ГПМ*); *род. одн. ч.* воселеньского 1 (1401 *RIR*); въселенъскаго 1 (1408 *Cost.* I, 61); *род. мн.* вселе(н)ски(х) (1481 *ГПМ*).

***ВСЕМЕРЪ** *ч.* (1) (*назва села у Троцькому воєводстві):* И повела нас пани Василеваѧ верхъ речки Бродное поущою, ловы своими ажъ къ селоу коу Всемероу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* Всемероу (1478 *AS* III, 17).

***ВСЕМОГУЩИИ** *прикм.* (1) всемогучий: бл̃гоізволениемъ мудртію бг̃а оц̃а всемогущаго по(д)писана бысть сия капли(ца) (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* всемогущаго (1478 *ОБРН* 130).

ВСЕСТИ *див.* **ВСѢСТИ.**

***ВСКАЗАТИ** *дієсл. док.* (28) (о чім, к кому, до кого, кому, що) сповістити, повідомити (кого про що), (*офіційно — ще*) заявити (кому про що) (21): А вы хотѧ и сами отъ цара о(т)ца моего... черес трета потомужъ присѧги хотели были есте, нине пакъ сего годоу потомужъ и отъ иасъ о томъ деле оусказали есте поправъде пе(р)ве(н) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Тежъ вскзалъ к намъ ижъ естъ ему вдячно да(л) намъ богъ сести на сто(л)цы о(т)ца нашого на о(т)чыне нашо(и) на великомъ кня(з)стве литовъскомъ г(с)дромъ есмо зоста(ли) с того паноу воеводе дякуемъ яко прыятелевы нашому (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); Про то господаръ нашъ великий князь Александро вскзалъ и твоей милости абы еси зъ его милост(ью) оутверъдилъ ся (Троки, 1494 *BD* II, 387); Господа(р) нашъ велики(и) кнѧ(з) алекса(н)дръ... вскзалъ што еси прысылалъ к намъ своихъ пословъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*); какъ же розоумеемъ на томъ твоее милости посольстве, отъ него ничого се намъ не стало, и въ тыхъ речахъ о чомъ твоя милость до него вскзалъ, того намъ ничого не оправилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

(що через кого кому, о чім до кого через кого, що ким, що через кого до кого) передати через кого, переказати що (4): а што колы та(и)ны свои чере(с) табина мне оускажи (б. м. н., 1484 *ЯМ*); ино мы... о тыхъ делехъ до пана воеводы чере(з) нашы послы вскажемъ (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152—152 зв.); што еси писа(л) до нас листъ сво(и) и дьяко(м) свои(м) лоукою вскза(л) жадаючи нась абы(х)мо дали поуть чистъ послоу твоему чере(с) нашу землю... до москвы (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 35);

(що кому, як) (*розпорядитися*) наказати, веліти (що) (3): а што мн оускаже(т) осподарь мои тое радъ чиню (б. м. н., 1386 *P* 30); и дали есми имъ того и(с)того зра(д)цѣ лева с тѣми то лихо(т)иикы, и оучинили они на(д) ними по(м)ста, яко(ж) то право и(м) оусказали (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); и мы того со кн(ѧ)зми и паны досмотрѣвши и в том есмо кн(ѧ)зѧ Олександра знашли правого и вскзали есмо так: естли г(о)с(по)д(а)рь король его м(и)л(о)сть допустит Цеценевских отчины их, тогды они мают кн(ѧ)зю Олександру Сонкгушковичоу отложити пѣнѧзи шестьдесѧт коп широких гроши (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* въсказалъ еси (1496 *BD* II, 407); *3 ос. одн. ч.* вскзалъ, вскза(л), въсказалъ, wskazał, wskazal (1493 *ОПВВ* 152; 1494 *BD* II, 387, 388, 389; 1496 *BD* II, 407; *ОПВВД; ОПСВВ* 61; *ПДСВВ; ПЧФГ* 35, 36; 1498 *BD* II, 413, 414); *1 ос. мн.* оусказали 1 (1457 *Cost.* II, 809); вскзали есмо 1 (1491 *AS* I, 94); *2 ос. мн.* оусказали есте (1484 *ЯМ*); *майб. 3 ос. одн.* оускаже(т) (1386 *P* 30); *1 ос. мн.* вскажемъ (1493 *ОПВВ* 152 зв.); *нак. сп. 2 ос. одн.* оускажи (1484 *ЯМ*).

Див. ще **ВСКАЗЫВАТИ, *КАЗАТИ 1,*ПРИКАЗЫВАТИ, *ПРЫКАЗАТИ, РОСКАЗАТЬ, *РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ, *СКАЗЫВАТИ.**

ВСКАЗЫВАТИ *дієсл. недок.* (9) **1.** (що к кому, до кого, що через кого до кого, о чім к чому, кому) передавати, переказувати (що через кого) (8): а половицю тѣхъ пѣнѧзии иаложили есмы на твоѣ роботы яко же твоя мл(с)ть оусказовалъ до нас слуги своего и листы своеми казалъ еси, на домъ на медицкии (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); Ино... великий князь Иванъ Васильевичъ, о томъ къ намъ вскзывалъ, абыхмо были съ тобою въ миру (Троки, 1494 *BD* II, 386—387); и (в)сказывалъ еси к намъ абыхмо с тобою были в прыязни и в мироу какъ пре(д)ки нашы... с твои(ми) пре(д)ки были в прыязни и в мироу (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*);

И на то мы с тыми ваше(и) мл(ст)и послы которые были в насъ говори(ли) єсмо вси иашие потрєбныє рєчи и списки имъ вказали и ваше(и) мл(ст)и по нихъ вскazывали (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

2. (що кому) *(виносити рішення про передачу чого кому)* присуджувати (1): И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паиы радою иашею то помысливщы, ижъ то ест‹ъ› речъ неслушная, не видевшы записовъ, всказывати третюю часть Совѣ або вѣио Борисовой жонѣ на его поведанье (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *інф.* **вскazывати** (1495 *РИБ* 620); *перф. 2 ос. одн. ч.* **(в)сказывалъ єси, wskazywał iesi** (1494 *BD* II, 386, 388; 1496 *ПДСВВ*); *3 ос. одн. ч.* **вскazывалъ, wskazywał** 2 (1494 *BD* II, 387, 388); **оусказовалъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); *1 ос. мн.* **вскazывали** (1496 *ПДВКА* 60).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, *КАЗАТИ** 2, ***ПРИКАЗЫВАТИ, *ПРЫКАЗАТИ, РОСКАЗАТЬ** 3, ***РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ. *СКАЗОВАТИ, *СКАЗЫВАТИ.**

***ВСКОВИЧЪ** *див.* ***ВАСКОВИЧЬ.**

***ВСЛЫШАТИ** *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**

***ВСПЄРТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* wesprzeć się) (в чому) заперечити (проти чого): жаловали иа(м) погоре(л)скии на нєго, што(ж) о(т)нѧ(л) в ни(х) зє(м)лю и(х) влостную... погорє(л)скиє дали на то пѧ(т)дєсѧ(т) свѣтковъ... и воды(н)ски(и) ты(м) свѣтко(м) нєхотє(л) вєрити... и мы... росказали єсмо воды(н)скому с ты(х) свѣтковъ осмина(д)ца(ти) ч҃лвко(в) выбрати, кого бы о(н) мєжы ними хотѣлъ... и воды(н)ски(и) в то(м) вспє(р)сѧ, а рєкучы ижє оди(н) с ты(х) свѣтко(в) нєприсѧгъ, н поча(л)сѧ позыва(ти) до на(с) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вспє(р)сѧ** (1495 *ВМЗД*).

***ВСПОМЄНОУТИ** *див.* **ОУСПОМѢНОУТИ.**

***ВСПОМИНАТИ** *див.* **ОУСПОМИНАТИ.**

***ВСПОМЯНОУТИ** *див.* **ОУСПОМѢНОУТИ.**

***ВСПЫТАТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) запитати: И мы Бориса вспытали: вѣдаешь ли што на него какіе рѣчи, мовъ на него теперъ передъ нами (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **вспытали** (1495 *АЛМ* 84).

Див. ще ***ПОПЫТАТИ** 1, ***ПЫТАТИ, *РОСПЫТАТИ, *СПЫТАТИ.**

ВСТУПАТИ, ОУСТУПАТИ, ВСТУПАТЬ *дієсл. недок.* (4) **1.** (у що) *(насильно входити)* вторгатися, вдиратися (1): А зятю моему и дочцѣ моей н их дѣтем и никому ие иадобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницькую уступати и переходити иколи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

2. (на що, в що) оспорювати право власності (иа що) (2): коупилъ панъ ганько сварць... в олєшка оу оу (!) малечковича дѣдичьство на щирку... продалъ ємоу доброволно нє иадобѣ оуступати на то никому (Львів, 1368 *Р* 15—16); а хотя бы есть мѣлъ иншій вступати въ тые дѣла и той рушати нашъ записъ, тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ передъ Милостивымъ Богомъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2);

(у кого) займати, чіпати (кого) (1): А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино нашимъ намѣстникомъ и тивуномъ и иншымъ нашымъ урадникомь не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать, судити, ни радити и никоторыхъ пошлииъ иамъ на тыхъ людехъ не брати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *інф.* **оуступати, уступати** 2 (1368 *Р* 16; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **вступать** 1 (1500 *АСД* II, № 3); **вступати** 1 (1401 *АкВАК* III, 2).

Див. ще **ВСТУПАТИ СѦ, ВСТУПИТИ СѦ, ВСТУПОВАТИ СѦ, ОУСТОУПОВАТ.**

ВСТУПАТИ СѦ, ВЪСТУПАТИ СѦ, ВСТУПАТЬ СЯ, ОУСТУПАТИ СѦ *дієсл. недок.* (69) **1.** (в що) *(насильно входити)* вторгатися (4): Иио, господару, княз Михайло отъказалъ: я дей самъ иичимъ ся в ловы господаръские не вступую, а ни мои люди с поля старого пяди в дуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); А тымъ Пужичаномъ не казали есмо въ тые земли вступать ся, нижли только стадо маютъ паствити (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); жалова(л) намъ писаръ нашъ намєстъникъ Стоклишъски(и) Ѳєдько Григоръєвичъ на воєводича троцкого на пн҃а о(л)бры(х)та ма(р)тиновича кгасто(л)товича штожъ о(н) встоупається въ єго ловы любєцъкии за иємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*).

2. (в що) оспорювати право власності (на що) (46): ана продала пєтрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину н вотнину... а в то нє иадобѣ оуступатисѧ ни оунукумъ єѣ ни племєню єѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10); А не вступатисе въ тые дѣла и иншому никому, што жъ есьмо записали по души князя небощика, мужа своего, къ манастыру Светому Спасу у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а хто сѧ имє(т) оустоупа(т) оу моє прида(н)є што ѧ да(л) с҃тмоу николе... соу(ди)тсѧ со мною пєрє(д) б҃гомъ (Київ, 1427 *Р* 108); Милостью Божьєю мы вєликыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичъ чинимъ... зиамєнито... ижь... дали єсмо и записали зємлю црьковъноую... свѧтому Ивану церькви и попу Ваську... А нєнадобѣ оу тую зємлю никому оустоупатисѧ, ани съ лану чиньшу никому давати (Городок, 1443 *Р* 145); ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковъ на Пречистую Богоматерь у Вилни... двѣ копѣ грошей... А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тое, ани ближнимъ зъ роду нашого, ани иншимъ наслѣдкомъ нашимъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

3. (в що, без додатка) *(вмішуватися в чиї справи)* втручатися (15): и азъ тєж записываю тую ц‹є›рков на клашторъ по отца своего записаню... а по сємоу записаню иєнадобє вступати сѧ светским попом в тот клѧштур, лишє мнихом (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39); а тєжъ што бы єси и самъ в мыто нашо и въ промытоу нє встоупалъсѧ, нєха(и) заведаю(т) мыто нашо и промытоу мытники наши (Краків, 1487 *АМЛ*); А которыи нивки в долине... то есми велелъ держати виноградником, а ігумену и старцом не казалъ есми в тое вступатися (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Волен кн‹ѧ›зь Михайло на тых селищах люди садити и прибавити и розширити и к своєму лєпшому оужиточному обєрнути, как сам налепей розоумєючи, а нам оужє самым... нєнадобє сѧ ничим оуступати (Кременець, 1497 *AS* I, 112); и сам бы еси в мыта наши и в промыты не вступалсѧ и ни судилъ его, ни рѧдил, и наместнику своему не казал вступатисѧ и ни судити его, ни рѧдити: нехай он мыта и промыты ведаетъ по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83);

(у кого) займати, чіпати (кого) (3): а нє надобѣ оу єго люди никому оуступатисѧ а єму своѣ люди судити и вину и перьсудъ ис нихъ имати (Ольховець, 1445 *СРК*); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастирскіе (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

◇ о у с т у п а т и   с ѧ   н а   (ч и є) с л о в о (1) ламати, порушувати (чий) заповіт: иє надобѣ оуступати сѧ на моє слово нико(м) (Львів, 1443—1446 *Р* 147).

ФОРМИ: *інф.* **вступатисѧ, въступатисѧ, встоупатисѧ, въступати ся, въстоупати ся, вступатися** 21 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1461 *AS* I, 54; 1463 *AS* I, 55; 1467 *СП* № 13; 1481 *AS* I, 77; 1489 *АМВ;* 1490 *AS* I, 92; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *ВСоб.;* 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); **оустоупатисѧ, оуступати сѧ** 13 (1359 *Р* 10; 1434 *Р* 128; 1448 *AS* I, 44; 1445 *СРК;* 1467 *AS* I, 63; 1481 *AS* I, 77; *ГПМ;* 1487 *ВОРСР* 178; 1494 *РИБ* 561; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **сѧ... оустоупати** 7 (1440 *Р* 142; 1466 *AS* I, 61; 1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 24; 1496 *AS* I, 244; 1497 *AS* I, 112; 1499 *АСД* VI, 3); **сѧ... вступати, сѧ... въступати** 4 (1465 *AS* I, 57; 1489 *AS*

I, 89; 2-а пол. XV ст. *СПС* № 3; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **сѧ вступати, ся встоупати** 2 (1466 *AS* I, 62; 1499 *ВФ*); **сѧ оуступати, ся оустоупати** 2 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1489 *AS* I, 89); **вступатисе** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); ! **оустяпатися** 1 (1487 *ВОРСР* 178); **се... въступати** 1 (1451 *ЗНТШ* XI, 10); **вступать ся** 1 (1495 *АЛМ* 85); *теп. 1 ос. одн.* **ся... вступую** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *3 ос. одн.* **встоупається** (1499 *ВФ*); *майб. 3 ос. одн.* **сѧ имє(т) оустоупа(т)** 1 (1427 *Р* 108); **начнетъ уступатисе** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **имѣ(т)... въстоупати сѧ** 1 (1446 *Р* 154); **имет сѧ оустоупати** 1 (1459 *Р* 174); **учиє(т) устоупатися** 1 (1481 *ГПМ*); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **што бы єси... въстоупа(л)сѧ, штобы єси... встоупалъсѧ, штобы єси... вступалъся, бы єси... вступалсѧ** 5 (1487 *АМЛ;* 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83); **бы єси... уступался** 1 (1487 *РИБ* 226); *3 ос. одн.* **бы ся... въступалъ** 1 (1459 *ЗНТШ* XI, 13); **абы... вступался** 1 (1498 *АЛМ* 169); *3 ос. мн.* **бы ся ... вступали** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще **ВСТУПАТИ, ВСТУПИТИ СѦ, ВСТУПОВАТИ СѦ, ОУСТОУПОВАТ.**

ВСТУПАТЬ *див.* **ВСТУПАТИ.**

ВСТУПАТЬ СЯ *див.* **ВСТУПАТИ СѦ.**

ВСТУПИТИ *дієсл. док.* (2) ◇ в ъ с т у п и т и у е д н а н ь е (з ким) (1) укласти полюбовну угоду: И Нагорка и Шпица не хотели того ждать и въступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е передъ добрыми людьми, и з⟨ъ⟩едналися съ нимъ, и листомъ ся записали, какъ тая речъ маеть межи ними стояти (Краків, 1489 *РИБ* 433); в п р а в о в с т у п и т и (1) *див.* **ПРАВО**[1].

ФОРМИ: *інф.* **вступити** (1482 *AS* I, 81); *перф. 3 ос. мн.* **въступили** (1489 *РИБ* 433).

Див. ще ***ПРИСТУПАТИ, ПРИСТОУПОВАТИ, ПРЫСТУПИТИ** 2.

ВСТУПИТИ СѦ, УСТУПИТИ СЯ *дієсл. док.* (3) (в що) *(вмішатися в чиї справи)* втрутитися (2): А сє ѧ кнѧ(з) левъ вызвали єсмы с литовъскоѣ землѣ два братѣньцѧ тутениѧ а моижѣка да(л) єсмы ѣма оу перемыскоѣ волость село добанєвичь... иє надобѣ оуступати сѧ иа моє слово нико(м) а кто сѧ оуступи(т) тотъ оувѣдаєть сѧ со мною перє(д) быгомъ (!) (Львів, 1443—1446 *Р* 147); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь иагабати, я хочью у то уступитися и боронити и очистити тые земли (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106);

в п р а в о в с т у п и т и с ѧ (1) *див.* **ПРАВО** [1].

ФОРМИ: *інф.* **вступити сѧ**(1482 *AS* I, 81); *майб. 1 ос. одн.* **хочью... уступитися** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *3 ос. одн.* **сѧ оуступи(т)** (1443—1446 *Р* 147).

Див. ще **ВСТУПАТИ СѦ** 3, **ВСТУПОВАТИ СѦ** 2.

ВСТУПОВАТИ СѦ, ВСТУПОВАТИСЬ, ВЪСТУПОВАТИ СЄ, УСТУПОВАТИ СЯ *дієсл. недок.* (6) 1. (в що) оспорювати право власиості (иа що) (5): маеть панъ Федко самъ и его пани и дѣти и его щадки того имѣня Всекрова со всякими вжытки вжывати, а я самъ, ни жона моя и ни дѣти мои и ии щадки мои никако вже въ тое уступоватися не маемъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); А по животѣ пн҃а Ванъковѣ тая да(и) мєдовая оу сєлє оу новгоро(д)чичо(х) пн҃оу олє(х)иоу вєчно нєпороушно а мои(м) пн҃а ва(н)ковы(м) дѣтємъ ани мои(м) ближи(м) оу тую дѣлницю оу пн҃оу олє(х)новоу што вє(р)хоу писаноую нє надобѣ въступоватисє (Львів, 1478 *ЗРМ*); я єще будучи в добром здоровю... дала єсми єму по своєм животє имєиє оу вотчизну на имѧ Любчо... а неиадобє в тоє имеиє никому вступовати сѧ, ни брату моєму родному, ни дочцє моєєй (!), ни внучатомъ моим, ани ближним моимъ (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

2. (в що) *(вмішуватися в чиї справи)* втручатися (1): А по семъ иенадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ, ни всему роду моему до века, ни въ люды церковъныя, ни во вся суды ихъ, — то все далъ есми церкви Божой (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **вступоватись** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **ся вступовати, ся... вступовати** 2 (1475 *AS* I, 72; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **уступоватися** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); **вступовати сѧ** 1 (1488 *AS* I, 242); **въступоватисє** 1 (1478 *ЗРМ*).

Див. ще **ВСТУПАТИ** 2, **ВСТУПАТИ СѦ** 2, 3, **ВСТУПИТИ СѦ.**

ВСТѦГАТИ *дієсл. недок.* (3) 1. (що иа кім) *(вимагати сплати)* стягати (1): па(к) ли⟨бы мы⟩не д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шести со(т) золоты(х), то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) истигати ты(х) дванаицѧ(т) со(т) золоты(х) иа иаши(х) купцє(х) и иа землѧно(х), имиє(т) ихъ брати и встѧгати та(к) долго, али(ж) жонѣ иашеи бывшеи кнѧгини рн(м)гаили попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

2. (кого) притягати до відповідальиості, переслідувати судом (2): А которыи бы купцы хотели мыто объежчати иовыми дорогами, ажбы еси ему на тых помоч давал, иехай он их встѧгает и мыто иа них берет по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *інф.* **встѧгати** (1421 *Cost.* I, 142); *нак. сп. 3 ос. одн.* **нехай... встѧгает** 1 (1498 *АЛРГ* 82); **нехай... встѧгаеть** 1 (1498 *АЛРГ* 83).

Див. ще **ИСТИГАТИ.**

***ВСХОДЪ** *ч.* (1) схід: к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почоиъ отъ того копъца при дорозе... на всходъ слонца зимиый (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *знах. одн.* **всходъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ВСХОТѢТИ** *див.* ***ВЪСХОТѢТИ.**

***ВСХОТѢТИ СѦ** *дієсл. док., безос.* (1) (робити що) схотітися, захотітися: Я пани Лукєрьѧ, пани Игнатоваѧ Боровиковаѧ сознаваю сим моим листом каждому доброму кому сѧ єго всхочет видети або чтучи єго слышати (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѧ... всхочет** (1481 *AS* I, 77).

Див. ще ***ВХОТѢТИ, *ВЪСХОТѢТИ, *ПОХОТѢТИ, *СХОТѢТИ, *ХОТѢТИ** 1.

ВСѢСТИ, ВСЄСТИ *дієсл. док.* (2) (на що) сісти: г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє земъли... и поведили г(с)древи нашему... што(ж) вєздє по всимъ городо(м) и по мєстомъ кличу(т) и(ж)бы добрыє юиаки и люди вси которые доужи иа кони всєсти кони бы добрыє и зброи дє(р)жа(ли) и какъ тєпъло боудє(т) маю(т) иа кони всѣсти и потѧгнути (б. м. и., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *інф.* **всѣсти** 1 (1496 *ПДВКА* 61); **всєсти** 1 (1496 *ПДВКА* 61).

Див. ще **СЄСТИ.**

ВСЯКЫИ *займ.* (64) 1. кожний, *(рідше)* всякий (22): а кнѧзю дмитрию помагати королеви на всѧкого неприятелѧ опроче своєѣ братьѣ (б. м. н., 1366 *Р* 14); Сє азь панъ радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо симъ наши(м) листомь въсѣкомоу кто посмотрить на сесь листъ аже балица воєвода и драгь мещерь създидашє црковь... на земли тересовскои (Сігет, 1404 *ГМ*); мы петръ воєвода... зиамєнито чиии(м)... ожє... дали єсми иашемоу монастирю о(т) полѧны... на въсѧкои лѣто, по шести бочо(к) вина (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); А пак вышеписанны ієгоумеи кір поп Григорїє и съ въсѧми братїамн... да им слоужѧт на въсѧкоу неделю литоургїю. иа день съботиыи (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

(з прийменником без*)* усякий, жодиий (21): мы ислюбоуємъ тотъ миръ держати вѣлми твердо безо всѧкоѣ хитрости (б. м. н., 1352 *Р* 5); мы обличиѣ к нєму прїидемъ... и бєзъ всѧкои о(т)молвы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); а то дали єсмо єму на вѣки на вечныи бєз всѧкого подвижеия до єго живота (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); Тоє въсє... слюбоуем... Яноу Олбрахтоу... здєржати и наполнити, бєз въсѣкого

хитлѣнства и без жадиои зраді и без въсѣкои хитрости (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

2. *(без винятку)* весь (15): увесь лесъ Ретовъ, за Ретовъкою къ Рожысчомъ, на западъ слонца,— до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); Про то я... записала есми... десятую копу въ Кобрыни, и отъ ярины всякое — десятую копу у Кобрыии жъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а иного соудъца да не имаю(т)... али да соуди(т) са(м) свои люди и да довидаю(т) и(х) о оуси(м) и оу глоба(х) и оу въсѣкы(х) вина(х), що коли боудоу(т) сА чинитн на и(х) люде(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); продали єсмо... землю бортъиоую... з бортным дѣревом и с пашиєю... из бобровыми гоны и со всАкими иными поплаткн (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

3. *(різноманітний)* всілякий (4): I też moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastawenу, kotorym kolwe imenem byliby wymoweni (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а даниниковъ и данъныхъ земль оу чоудиовє бо(р)тниковъ осмъ чотыри бо(р)тиики на горо(д) дають да(н) а чотыри на цє(р)кви да(и) дають а вси тыє данъники слоужбоу всякоую слоужать на горо(д) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); моудрым и племеиитым и въсѣкои чести достоиным нам жє драгим приАтєлєм, въсѣмь Брашовѣиомъ (Дольиий Торг, 1475 *BD* II, 336).

4. *(цілий)* весь (1): а хотарь имъ нижии о(т) марышевъци... а отолА (!) по краи буковииы дѣломъ доловь до валу то єму хотарь всєак‹ъ› (Романи, 1392 *Cost.* I, 7—8).

5. *(у знач. іменника, в частковою* не*)* ніхто (1): Też jestliby czerez upad, pożehi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt, reczi swoi zastawlenymi zastawami utratił by... wsiakij ne majet'... habati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **wsiakij** 2 (1388 *ZPL* 104, 108); **всякыи** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); **всєак‹ъ›** 1 (1392 *Cost.* I, 8); *род. одн. ч., с.* **всякого, всАкого, въсѣкого** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1444 *AS* I, 40; XV ст. *СЯ* 42; 1499 *BD* II, 425); *дав. одн. ч.* **всАкому, wsia(komu), всакомоу, въсѣкомоу** 6 (1375 *P* 20; 1392—1393 *РФВ* 170; бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1404 *ГМ;* 1433 *P* 126; 1465 *GL* 176); **оусАкому** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. одн. ч.* **всАкого, всякого** 2 (1366 *P* 14; 1498 *BD* II, 414); **оусѣкого** 1 (1402 *Cost.* II, 621); *наз. одн. с.* **всАкоА** (1448 *Cost.* II, 733); *знах. одн. с.* **въсАкои** 1 (1448 *Cost.* II, 365); **въсАкоє** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *місц. одн. с.* **о въсѣком** (1466 *BD* I, 95); *наз. одн. ж.* **wsiakaia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. одн. ж.* **всѣкои, въсѣкои, всАкои, въсАкои** 14 (1434 *Cost.* II, 664; 1437 *Cost.* II, 709; 1445 *Cost.* II, 729; 1454 *Cost.* II, 513; 1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 270; 1463 *BD* II, 295; 1479 *BD* II, 352; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **всякоє, всякое, всАкоє** 3 (1401 *АкВАК* III, 2; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1498 *BD* II, 413); **всАкоѣ** 3 (1352 *P* 5; 1366 *P* 14); **оусѣкои** 1 (1475 *BD* II, 329); **въсѣкоа** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *дав. одн. ж.* **уосѣкои** (1468 *BD* II, 300); *знах. одн. ж.* **въсѣкоую, всякоую, въсАкоую, wsiakuju** 4 (1388 *ZPL* 108; 1436 *Cost.* I, 701; 1448 *Cost.* II, 365; бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **въсАкоу** 1 (1499 *BD* II, 156); *наз. мн. ж.* **wsiakije** (1388 *ZPL* 103, 104); *знах. мн. ч.* **оусѣкии** (1436 *Cost.* II, 701); *знах. мн. ж.* **оусАкїи** (1401 *RIR*); *ор. мн.* **всякими, всАкими, всАки(м), ! въсѣками** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2, 3; 1424 *P* 100; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1490 *БС* 148; 1492 *AS* III, 23); *місц. мн.* **оу въсАки(х)** 1 (1472 *DIR«A»* 530); **иа въсѣких** 1 (1488 *BD* I, 356); **оу въсѣкы(х)** 1 (1449 *Cost.* II, 391).

***ВСАКОВЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* в лѣто ҂з зв мца сє(п) ки прѣстави сА васілиа москвїчь ивановь сн҃ь всАкова (б. м. н., 1494 *ДБСН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **всАкова** (1494 *ДБСН*).

***ВТЄЧИ** *дієсл. док.* (1) (в що) влитися, втекти: и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо... землю бортъноую... в оброубє грани, гдѣ Бабич снАл сА с Чорноруєм а Рогозиа втєкла в Чарнороуй (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **втєкла** (1492 *AS* III, 23).

ВТИСКЪ *ч.* (5) *(гоніння)* утиск (2): А далє(и) казалъ єго мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти поведити ижъ о(т)чынє єго мл(с)ти земля(м) граничьнымъ и поданъиымъ єго мл(с)ти великии крывды и втиски дєються отъ твоєє мл(с)ти земли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); ино мы яко паиъ хрєстияиъски(и)... хочомъ о томъ мыслити аби ие былъ втискъ хрєстияиъству о(т) поганъства (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152);

в т и с к ъ д є я т и (кому) (1) утискувати, пригнічувати (кого): Прото єго мл(с)ть казалъ твоє(и) мл(с)ти мовити ажъ бы твоя мл(с)ть то намъ казалъ оправити такъ какъ бы граиицамъ и по(д)даиымъ нашимъ крывды и втиски ие деяли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); у т и с к ъ у ч и н и т и (чому) (1) утиснути, пригнітити (що): а хто бы хотѣлъ земъли нашой утискъ учииити, то и маем посполъ боронити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18);

◇ м є т и о у т ї с к ъ (1) *див.* **ИМѢТИ I.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **втискъ** (1493 *ОПВВ* 152); *род. одн.* **оутїскоу** (XV ст. *ВС* 12); *знах. одн.* **утискъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *наз. мн.* **втиски** (1492—1493 *ПВФЧ*); *знах. мн.* **втиски** (1492—1493 *ПВФЧ*).

Див. ще ***НАТИСКЪ, *ПРИТИСКЪ.**

! ВТОКЪ *див.* ***ВЬТОРОКЪ.**

***ВТОКЪМЄТИ** *див.* ***ОУТОКМИТИ.**

***WTHOREK** *ч.* (1) (*стп.* wtorek) вівторок: W naszom horodi Krakowi, we wthorek wielikoho postha (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *знах. одн.* **wthorek** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще ***ВТОРНИКЪ, *ВЬТОРОКЪ.**

***ВТОРНИКЪ** *ч.* (3) (*цсл.* въторьникъ) вівторок: а пса(и) в олтушъковѣ во втории(к) оу тыи жо дн҃ь по оуспеньи ст҃ѣи бц҃и (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); а пак єи да оучинАтъ за то помѣноу оу монастыр на каждїи вторик (Сучава, 1470 *BD* I, 148).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вторни(к), вторник, вторникъ** (1424 *ДГВВ;* 1434 *P* 131; 1470 *BD* I, 148).

Див. ще ***WTHOREK, *ВЬТОРОКЪ.**

ВТОРЫЙ, УТОРЫИ *числ.* (7) другий (6): оучинили єсмо имъ границю повышє манастырА свАто(г) михаила презъ крииичину на второ(м)ъ полку (Галич, 1404 *P* 68); оу сочавѣ... м(с)цА сєктєбрА (!) оу двадєсАтє и вторыи днь (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); Писан в Луцку, месяца декабра двадцат второго дня (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); Даио оу Вилин, в лѣто сєм тисАч сємоє, м‹ѣ›с‹А›ца июнА кг деи, индикт вторый (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

◇ в т о р о е п р и ш е с т в і е (1) *див.* ***ПРИШЕСТВІЕ I.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вторый** 1 (1499 *AS* I, 118); **уторыи** 1 (XV ст. *ВС* 13 зв.); *род. одн. ч.* **второго** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1499 *АСД* VI, 3); *знах. одн. ч.* **вторыи** (1411 *Cost.* I, 95); *місц. одн. ч.* **иа второ(м)ъ** (1404 *P* 68); *знах. одн. с.* **второе** (1398 *ДГПМ*).

***ВТОРЫИНАДЦАТ** *числ.* (1) дваиадцятий: Писанъ в лето семое тисеча шестсотъ девятдесят семого року, месяца сенътебра четвертогонадцат дня, индикта второгонадцат (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18—19).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **второгонадцат** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19).

ВУ *див.* **ВЪ.**

***ВОУЗЛЮБЛЄНЫИ** *див.* **ВЪЗЛЮБЛЄНЫ.**

***ВОУКРЄПИТИ** *див.* ***ОУКРѢПИТИ.**

VULODISLAW *див.* **ВОЛОДИСЛАВЪ.**

ВОУЛПАШ *див.* **ВОУЛПАШЬ.**

***ВОУЛПАШЄВЬ** *прикм.* (1) ◇ м л и н ъ В о у л п а ш є в ь *див.* **МЛИНЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Воулпашєвѣмъ** (1468 *BD* I, 130).

Пор. **ВОУЛПАШЬ.**

ВОУЛПАШЬ, ВОУЛПАШЪ, ВОУЛПАШ *ч.* (18) *(особова назва, молд.* вулпэ «лис»): пи(с) ву(л)пашъ граматикъ

(Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 380); и на то ли(ст) на(ш) дали єсмы... съ оусими нашими паны... а панове иаши по имєню... кръстѣ и па(и) воу(л)па(ш) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); Пис(а) Воулпаш оу Соучавѣ (Сучава, 1478 *BD* I, 220).

ФОРМИ: *наз. одн.* **воу(л)па(ш), воулпа(ш), ву(л)па(ш), Воулпаш, воу⟨л⟩па⟨ш⟩** 11 (1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 492, 494; 1455 *Cost.* II, 559; 1456 *Cost.* II, 569; *ЭСФ*; *Mih.* 214; 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *BD* II, 32; 1470 *DIR«A»* 522; 1478 *BD* I, 220); **Воулпашь, воу(л)пашь, ву(л)пашь** 4 (1455 *Cost.* II, 544, 772; 1470 *DIR«A»* 523; 1472 *BD* I, 170); **Воулпашъ, ву(л)пашъ** 2 (1449 *Cost.* II, 380; 1466 *BD* I, 113); *дав. одн.* **Воулпашоу** (1458 *BD* II, 262).

ВОУЛПЄ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд.* вулпэ «лис»): мы Стефан воевода... знамєиито чиним... оже тоти истиннїи наши слоуги Тоадєр Юкаш и братаничь Єго Фарко... и тиж племєник их Жоуржа Воулпє... жаловали єсми их особною нашєю милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ВОУЛПЄСКОУЛЬ *ч.* (4) (*особова назва, молд.* вулпэск «лисячий»): И оуставшє наши слоуги Тоадєрь... и Драготь Воулпєскоуль и заплатили оусє исполна тоты... пинѣзи (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Воулпєскоуль** 1 (1495 *BD* II, 82); *вам. дав.* слугам... Тоадєроу... и... **Воулпєскоуль** 2 (1495 *BD* II, 82); *род. одн.* **Воулпєскоула** (1495 *BD* II, 82).

ВОУЛТОУРЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): И такождєрє ⟨прїи⟩дє ⟨прѧд иами⟩ Соръ, дочка Ланка от Моисїѧ... и продала... єдино сєло на Моисїѧ, на имѣ Воултоурешїи, тиж слоузѣ иашему паиоу Лоупє (Сучава, 1487 *BD* I, 516).

ФОРМИ: *наз.* **Воултоурєщїи** (1487 *BD* I, 516).

***ВОУЛХОВА** *ж.* (1) (*назва річки на Буковині*): и дали єсмы ємоу оу нашєи землі єдно сєло на имѧ къл(оу)гъри на воулховѣ, гдє є(ст) домъ єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 206).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на воулховѣ** (1428 *Cost.* I, 206).

***ВОУШКОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): продали єсмо... часть свою, котороую маю половиноу от дѧдков моих от Игната, и от Ходора, а от Ничипора Воушковичов (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *род. мн.* **Воушковичов** (1492 *AS* III, 23).

***ВХОВАТИ** *див.* **ОУХОВАТИ.**

***ВХОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (із запереченням) (чого) підлягати (чому), підпадати (під що): О косторє(х) што(ж) частокро(т) находѧ(т) на пьяны(и) лю(ди) ведоутсѧ к игрѣ а бероуть пенѧзи на заклады алюбо иегдѣ иа очиноу, а проигравши прїходѧ(т) оу спа(ч) (!) а любо во оубо(ж)ство, а такїи нє входѧ(т) наше(г) осоуженїя по(д)лоугъ заслоугы (XV ст. *ВС* 27 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **входѧ(т)** (XV ст. *ВС* 27 зв.).

***ВХОДЫ** *мн.* (15) право вільного вступу в господарські ліси і води: мы великии кнѧзь швитрикгаилъ... чиии(м) знакомито... иже... дали єсмо... пану андрѣю... село михлинъ... со всими оуходы и приходы... и с лесы и з дубровами (Київ, 1433 *Р* 118); мы великыи кнѧзь швитригаило... чинимь зиаменито... иже... записуемъ пану чуси имѣиья оу луцкомъ повѣтє басово... со всими входы и приходы с нивами сеножатми з дубровами (Луцьк, 1434 *Р* 128); И в томъ привильи стоить ижъ отє(ц) нашъ пану ма(р)тиноу далъ тыи люди и(з) ихъ зємълями пашъиыми и(з) бортъными и(з) сеножатьми и(з) ихъ входы и ловы (Вільна, 1499 *БФ*); И потвєржаемъ тые люди симъ иашимъ листомъ вѣчно и непорушно... и какъ оии сами своихъ земль и входовъ въ державі были (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58—59).

ФОРМИ: *род.* **входовъ** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *знах.* **входы** (1478 *AS* III, 17); *ор.* **входы** 8 (1434 *Р* 128; 1437 *AS* I, 34; *Р* 136; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 42; *Р* 152; 1499 *БФ;* 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **оуходы, уходы** 5 (1433 *Р* 118, 127; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

Див. ще ***УХОДЪ.**

***ВХОТѢТИ** *дієсл. док.* (2) (що і без додатка) схотіти, захотіти: а єстли похочет за моуж пойти, дѣти оставивши, а нє вхочет сєдити на вдовим столцы, тогды дѣти мои мают пєнєзи єи отдати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); И мы о томъ межи ними досмотрѣвши, и того Мартиица есмо оправили и приказали есмо Богдаиу Остафієвичу, абы ему въ томъ далъ впокой; вольио ему, кому вхочетъ, тому служить (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **вхочет, вхочетъ** (1454 *AS* III, 10; 1498 *АЛМ* 159).

Див. ще ***ВСХОТѢТИ СѦ, *ВЪСХОТѢТИ, *ПОХОТѢТИ, *СХОТѢТИ, *ХОТѢТИ** I.

ВЧЄРАШНЄЄ *с.* (1) (*назва села у Київській землі*) Вчорайше: Сєлище вчєрашнєє а на томъ селищи отамо(и) сєдить (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вчєрашнєє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ВЧИНИТИ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

! ВЧИНИТЬ ⟨ВЧИНИЛЪ⟩ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

***ВЧИНОКЪ** *див.* ***ОУЧИНОКЪ.**

ВЧЫНИТИ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

***ВШЕЛЯКИИ** *займ.* (6) (*стч.* všelijaký, *стп.* wszelaki) всілякий: До того позволяемъ имъ в домихъ своихъ вшелякіи пожитки собе привласщати и вшелякіе напое, дома робечы и привозиые купуючи, въ домахъ своихъ шиковать, оддаючы до скарбу нашого повинность дорочную (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); А такъ мы хотѣчи его въ... панствѣ нашомъ... заховати оного прыймуемо... которому... надаемо волиости в(шеля)коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ... заживати... обѣцуючи ему... и опатренье вшелякое... и волно ему... титулу вшелякого... заживати (Луцьк, 1438 *Р* 140—141).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **вшелякого** (1438 *Р* 141); *знах. одн. с.* **вшелякое** (1438 *Р* 140); *род. одн. ж.* **в(шеля)коѣ** (1438 *Р* 140); *знах. мн. ч.* **вшелякіе** 1 (1389 *РЕА* I, 27); **вшелякіи** 1 (1389 *РЕА* I, 27); *знах. мн. с.* **вшелякія** (1389 *РЕА* I, 27).

***ВШИСТОКЪ** *див.* ***ВШИТОКЪ.**

***ВШИТОКЪ** *займ.* (14) (*стп.* wszytek) весь: тогды они пришєдши вшитци и... оуздали пану вѧтславу... того дворища (Львів, 1370 *Р* 18); панъ волъчко... ис пани ходьковою жєною... поєдиалисѧ о сєла вшитка о дѣлницю (Вишня, 1393 *Р* 52); мы ннѣ слюбуємы... ижь вшитки оурѧды... прєрє(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 123); гды(ж) покоѧ и сладкость, ижь є(ст) иа(д) вшытки смыслы, жадни сьѧ иєо(т)хилоѧє(т), єдно о всѣмъ, члкъ неславиыи то по дѣлѧ, ми боѧрове... ѧвно чини(м)... иже хочемъ вшитки... слюбы... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **вшитокъ** (1386—1418 *Р* 34); *наз. одн. с.* **вшитко** (1370 *Р* 18); *знах. одн. с.* **вшитко** (1386—1418 *Р* 34); *наз. мн. ч.* **вшитци** 3 (1370 *Р* 18; 1433 *Р* 123); **вшистци** 1 (XV ст. *ВС* 10); *дав. мн.* **вшиткымъ** (1434 *Cost.* II, 666); *знах. мн.* **вшитки, вшытки** (1388 *Р* 39; 1433 *Р* 123; 1448 *Cost.* II, 734, 737, 738); *знах. мн. с.* **вшитка** (1393 *Р* 52).

ВЩОВСКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): А при том былъ... паи Вщовский (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вщовский** (1483 *AS* I, 82).

Див. ще **ОЩОВСКИЙ.**

ВЪ, ВЬ, В, ВО, ВЄ, ВУ, ВЫ *прийм.* (1951) I. (*із знах.*) (1068) **1.** (*виражає часові відношення*) в, у (що) (729) а) (*вказує на обмежений відрізок часу, в якому відбувалася дія*) (59): Nadto, choczem, iźby źadnyj... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne pripuźał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); тогды на роцѣ напре(д) реченымъ стронамъ в медыцѣ *в* недѣлю... осудили єсмы... аже г(с)дрь иашь кроль владиславъ... ближши єсть к тому мѣсту... нижли тыи пани ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); Яко да творѧт ми памѧть, на вѣкы вѣчныѧ, єдинь день *въ* годъ *в* че(твръто)к прѣд свѧтым великомѫчеником Димитрїємь,

в срѣд(ѣ) вечєрь парастась, а *в* чє(твръто)к свѧтаа литоургїа, за доушѧ нашѧ и за подроужїє кнѣгыиѣ Настѣ (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Я киязь Константыиъ Иваиовичъ Острозкій будучи въ тотъ часъ гетмаиомъ у господара моего великого киязя Алексаидра... чиню зиакомито... штожъ придалъ есми и записалъ... имѣнье Здетелу... на соборную Церковъ... у Вилии (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

б) *(вживається при датуванні із словами* «л ѣ т о», «д е н ъ» *тощо)* (649): въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиї стму юрью (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); а писанъ у Печерскомъ моиастырѣ мѣсяца иоемврія 21 на Воведеиіє Богородица, въ лѣто 6906; индикта 5 въ втокъ (!) (Київ, 1398 *ДГПМ*); писано въ ливовѣ, оу срѣ(д) по въз(д)вижєнїє ч(с)тнаго кр(с)та, *в* лѣ(т) ЅЦМД сє(п) ѲЇ (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); Въ суботоу, въ день свѧтого Францишка, в лѣто ҂ЅЦОЄ, сиємь посполиты зємль маистатоу господарѣ кролѣ єго милостъ роускых и подолскых и молдавскых на полиоумь мѣстьци под Хотинєм был и сталь и чинень (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); П(и)саи оу Луцку в лѣт(о) ЅЦЧД (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); Писаиъ у Краковѣ, въ лѣто 7009, мисяца Сеитября 22 день. Индиктъ 5 (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59);

в) *(вказує на тривалість дії)* (18): вѣрии хочемъ быти а николи(ж) нє хочємъ о(т)става(т) и на вѣки и во вшитки часы нниколн ихъ нє о(т)стати (Лучнця, 1388 *Р* 39); н дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ прїѧтєлємъ нашимъ, оусимъ брашовѣномъ, на то абы имали, оу нашеи зємли, тотъ закоиъ, що имали въ дни родителѣ нашего, алє(к)сандра воєво(д) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ здє телом... и да єст подобєнъ Июдѣ прєдатєлю и проклѧтому Арию... кръвъ єго на иих... иже єст и бѫдєтъ въ бєзконечныа вѣкы, амии (Сучава, 1466 *BD* I, 106); а хто учнє(т) устоупатися и пакостити митрополитъ алибо хто иины да боуди иа нємъ о(т) иа(с) клѧ(т)ва в сє(и) вѣ(к) и в боудоущеи ана(ѳ)тєма и маранаѳта свты(х) апосто(л) (б. м. н., 1481 *ГПМ*);

г) *(вказує на явище, яке співпадає щодо часу з дією)* (3): А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ кто или пакъ иншій хто, тому судитъ Богъ и Святая Богородица во второе и страшное Хрнстово пришествіе (Київ, 1398 *ДГПМ*); Про тожъ напомииаємъ твою милость твоєму съ нами запису и подълугъ прысяги нашоє, ажъ бы єси иамъ рачылъ быти радєнъ и помоцонъ иапротивъ того иєпрыятеля нашого, въ нашу прыгодоу и потрєбу (б. м. и., 1498 *BD* II, 414).

2. *(виражає об'єктні відношення)* в, у (що) (128): А по семъ иенадобе вступоватись ни детемъ моимъ... ии въ люды церковъныя, ни во вся суды ихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); а в то нє надобѣ оуступатисѧ... єѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10); а кто сє слово наше пороуши(т) а имѣ(т) въ тыє имѣиа въстоупати сѧ разсоудит сѧ съ мною прѣ(д) бгомь (Київ, 1446 *Р* 154); А мають в тоє мыто оувєзатисѧ за неделю пєрє(д) свѧтъки (Петрків, 1489 *АМВ*); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣио далъ дворецъ свой, на имя Старнники, а двои данники... и мы въ тотъ дворецъ и въ данники Глѣбу дали увязанье по близкости жоиы его (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621); Тежъ паиомъ владычнымъ десятникомъ не иадобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе, а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской ие судити (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

3. *(виражає модальні відношення)* в, у (що) (89): Во имя отца и сыиа и свѧтого духа амин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); то єму оурнк(ъ съ оу)сѣмъ доходомъ... николи нє въ порушаи(іє) (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); Я паи Дробышь Мжюрович мѣстич острозкіи коупил єсми оу паиа Олехна Чоускы имѣньє єго... оу вотчиноу и в дѣдиноу (Острог, 1463 *AS* I, 56); одио ж позволяю зятю моему и дочцє моей на потребу нмъ самим иа селидбу з ведомомъ моим у дуброве моєй Хреииицкой дерева утяти... а дубровы мсей Хренницкой ие копати и сѣна въ стоги ие кидати (Хріииики, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Во имя Светое и иераздѣльное Троицы Аминь (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

4. *(виражає відношення мети)* на (що) (70): Іо Стефа(н) воєвода... оукраси гро(б) съ дѣдоу своємоу... въ вѣчнаа ємоу п(а)мѧ(т) (б. м. н., 1480 *DC* 11); Коли хто оучинитсѧ опѣкалиїко(м) о иєко(т)рои дѣвцє а возмєть єє собѣ во опѣканіє исъ єє очиною... а она боудѣть го(д) замоужь а о(н) єє нє хочєть выдать длѧ того штобы єє имєиїє пожїватъ мы сказоуємь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї обпѣкальнїка (!) своєго имєєть ссбѣ моужа оузѧ(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.); и мы были тоє именье ему дали во опекаиье до иашого, ажъ дасть Богъ щасного, прыеханья (Краків, 1489 *РИБ* 437).

5. *(виражає просторові відношення, вказує на місце, куди спрямована дія)* в, у (що) (66): по половиие зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ... болоты голыми до Камеия леса, зъ леса Лютыцею подъ задний островъ нашъ Росохи въ стависче бобровое (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); Сє азъ рабъ бжїи кизь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмъ въ кїєвъ съ своєю жєною (Київ, 1446 *Р* 154); Надаю... Городищє И з лєсами Драгоушо(в)скими... И рє(ч)ками Малими *В* роусавоу Впадаючими — И какъ Таѧ роусава... *в* днѣстръ оупадаєтъ (Прилуки, 1459 *Р* 171); и курило послалъ сѧ о то(м) до книгъ зє(м)ски(х), што(ж) в книги таѧ рє(ч) выше(и) писанаѧ неоувєдєна (Вільна, 1495 *БСКИ*); у opu tuju hranyciu mni zawodyły y tyi moyi lude dałey hranyciu zawełу... w papa markowa zemlu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

6. *(виражає кількісні відношення)* за, на (що) *(або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції)* (6): а сє я панъ михаило иваиовичь заставилъ своє сєло чєрєпыиє... во к гривєиъ без одиоѣ гривны (Львів, 1386 *Р* 31); А на третій годъ такожъ *(в ориг.* двічі.— *Прим. вид.)* мають намъ дати тисячу золотыхъ въ тыи жъ роки, по пятисотъ золотыхъ, *въ* тую жъ личъбу тры тисячы копъ грошей и *въ* трыста копъ грошей (Краків, 1487 *РИБ* 226); А кому коли отпустили мыта луцкого з ласки нашое в тых его трех годех, мает он то записати, штобы мѧло того мыта прийти: то маем ему оттрутити в наши пенези *в* тую ж суму (Вільна. 1498 *АЛРГ* 82).

Див. ще **У II.**

II. *(з місц.)* (774) **1.** *(виражає просторові відношення)* в, у (чім) (538) **а)** *(вказує на місце, де відбувається дія)* (333): Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климеитый... а за насъ и чада иаша Господа Бога молити... архимандрыты благословити... какъ въ нашой области, въ богоспасаемыхъ городахъ въ Луцку и въ Острозе, и въ селахъ до иихъ прислухаючихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); *во* Лвовѣ в днь покрова бци под лѣты розтва хва тисѧчѧ лѣтъ дєвѧиосго дєвѧто(г) лѣ(т) (Львів, 1399 *Р* 59); А пса(и) в градє житомири (Житомир, 1433 *Р* 127); А писаиъ листъ въ Холъмѣ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); зємлю Дєръжати Маєтъ по самоую Соухоую камеиицю... И изъ стѣнъками И ярами Долинами По на дънестромъ и въ полѧхъ боудоучими зо всѣмъ тымъ Какъ Про(д)кове Єго Дръжаиъѧ И оуживанѧ свои мѣли (Прилуки, 1459 *Р* 171—172); дроугоє сєло Тєтєро(в)ка а в томъ селє дєсѧть члвковъ подымъщиноу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); Писал Костє *въ* Сучавѣ, въ свѧтїи вєликїи день Пасхи (Сучава, 1488 *BD* I, 349); отецъ дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ въ пивницы (Краків, 1489 *РИБ* 431); Писанъ въ Каменци (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); И тыми разы оии засє к на(м) приє(ж)джали н жалова(л) иа(м) тотъ Стєпа(и) є(р)моличъ збра(т)єю своєю на курила и повєдили на(м), што(ж) дє(и) пє(р)во сего о(т)цы и(х) право мѣли пєрє(д) королемъ єго мл(ст)ю

оу лѧсє(х) в радомли (Вільна, 1495 *БСКИ*); а онъ такєжъ хочеть прыказати въ своей земли своимъ буръкулабомъ, ажъ бы нашимъ людємъ справедливость по томужъ делали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); О ты(х) которыи(ж) делаю(т) дерево в лесє (XV ст. *СЯ* 9 зв.); Ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(вказує на місце, в якому хтось або щось знаходиться)* (205): а тая села лежат в Галицкой волости, иа Малой Быстрици (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а записала єсми... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи, и зе всими доходы (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Мы бискупи мацѣи прємыски и сфаиасѣи владыка прємыски па(н) Анъ дѣди(ч) тарнов(с)ки староста ру(с)ки... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одиои строны межи панєю Адвигою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє и о тычи(н) мѣсто и о ты села што к тому мѣсту прислушѧє(т) в зємли саноцкои на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... съ своєю жєною... поклонихом сѧ... всѣхъ стыхъ старцєвъ гробо(м) въ пєчєрѣ (Київ, 1446 *Р* 154); оузрѣвши єсмо знамєнитоую намъ слоужбоу... Слоуги нашого вѣрного пана Єрьша тєрєшковича... дали єсмо ємоу сєло долъгиє шии в лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1452 *Р* 160—161); в томъ жє присєлъкоу зємлѧ поустаѧ Михоио(в)шина (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); Што перъво сего жаловалъ намъ... паиъ Литаворъ Хребътовичъ иа земянъ Дорогицъкихъ... аби они земли его забрали въ томъ его именьи, которое мы ему дали *въ* Дорогицъкомъ повете (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); а Бори(с) в то(т) ча(с) на мо(с)квє бы(л) *в* по(и)маньи (Вільна, 1495 *ВМБС*); а в городе поушєчъного пороху полъбочъки (б. м. н., XV ст. *ИК*); таковіи да єсть проклѧ(т)... о(т)... прочіи(х) и о(т) сты(х) тні о(т)ць. иже въ никеи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(виражає об'єктні відношення)* (149): Тые вси села отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентыи, владыка Луцкии и Острозскии... никакоже паче благословеня его церкви созиждати... или свесченъниковъ отъ иего благословенныхъ отъ церкви отганяти, или дидаскалию основати... но во всемъ ему, яко настоятелю, повиноватись (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); пан юрьии пра(в) вь свои(х) граиица(х) и помочноє да(л) (Зудечів, 1421 *Р* 96); волни во всихъ тыхъ имѣньяхъ кому о(т)дати и продати и промєиити панъ андрѣи волотовичь (Київ, 1433 *Р* 119); А можеть собе в томъ имению полепшати и ширити и на новом корени садити (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); а такожъ штобы єси ихъ кривдъ боронилъ, и мытоу бы єси нашомоу во всємъ бы(л) помочєнъ (Краків, 1487 *АМЛ*); И мы князя Костентииа въ томъ оправили (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); А тымъ Пужичаномъ не казали есмо въ тые земли вступать ся, нижли только стадо маютъ паствити, а шкоды ни *въ* чомъ не велѣли есмо чинити (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); а в том делу заkладъ межы собою заложыли (Звиияче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); y mni sia w tom kryuda wydeła (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

3. *(виражає модальні відношення)* (67): тогды сни пришєдши вшитци и своимъ плємєнємъ оуздали паиу вѧтславу со всѣми объѣзды того дворища по своєи доброи воли и за иныѣ молвили абы *в* добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ пану вѧтславу (Львів, 1370 *Р* 18); а тыхъ всѣхъ записовъ потвєржаємъ симъ иашимъ листо(м) ижь имѣєть нашь милыи приятѣль стєфанъ воєвода... свою зємлю волоскую всю держати во всѣхъ своихъ границахъ (Ланчиця, 1433 *Р* 124); а которыижь то листы и записы хочемъ имѣти въ оусѣхъ рѣчє(х) и члонкохъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713); Я ки⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызиаваю сим моим листом... ижет продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє иа Волыни... так долго и так широко какжє єсми сам держал во всих границах и во всих околицах (Берестя 1466 *AS* I, 62); Которыи съ соуда избєгаютъ во гнѣвѣ (XV ст. *ВС* 5 зв.); а кому будєтъ от⟨є⟩цъ н⟨а⟩шъ або мы того имєнѧ зємли або люди дали до н⟨а⟩шей воли, то и тєперъ в нашои воли (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

4. *(виражає часові відношення)* (12): И иншые права и волности, в привилияхъ отъ Насъ ... *въ* року тисеча трыстацати осмдесятъ осмомъ наданыхъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); рѣчи которыи жь в часу бываютъ аж бы нє проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы прийти къ будущой знаємости (б. м. н., 1424 *Р* 99); и корьчмы бы еси своєи ие державъ въ месте... нижъли бы нехай только мели два разы, або три *въ* году склады (Судомир, 1488 *РИБ* 222); А кому коли отпустили мыта луцкого з ласки нашое в тых его трех годех, мает он то записати, штобы мѧло того мыта прийти (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

5. *(виражає кількісні відношення)* (8): Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю самъ на себе симъ моимъ листомъ... которое имене отчиия и дедина моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича *въ* чотырнадцати копахъ грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); и билъ намъ чоломъ Федко Гавриловичъ, абыхмо ему тєе имѣніе дали вѣчно въ тыхъ пенязехъ его (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); и Богда(н) пєрє(д) иами рєкъ што(ж) тєща его кнгни ма(р)я исъ сыномъ свои(м) кнзе(м) фєдоромъ подавали и записали єму тыє двє имє(н)и свои вечно в чотырс(х) сотъ копа(х) грошє(и) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

Див. ще **У III**.

III. *(з род.)* (109) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* в, у (кого, чого) (107) **а)** *(вказує на особу, якої стосується дія або в якої щось знаходиться)* (97): Ф корната князѧ новогоро(д)ского (б. м. н., бл. 1350 *Р* 9); купилъ панъ вѧтславъ оу вѣки оу василѧ єму жь рѣчють скибичь и въ єго брата иа имѧ оу гѣнка и въ єхъ сновцѧ оу олєнка (Львів, 1370 *Р* 18); А пить моричь (!) в олєша, оу дому за полъ гривны грошювъ (Перемишль, 1378 *Р* 26); Ино князь Федоръ его милость Михайловичъ Чорторыскій, староста луцкій тое мое имѣніе въ пана Василя выкупилъ зъ мсее воли (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); а по его животѣ въ жоны его и въ дѣтей нихто не мѣлъ того имѣнія выкупати, нижли отецъ иашъ е. м., коли бы его ему потребѣ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); нижло што се тычетъ Моревича, въ того есмы купилъ землю (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій, староста Городенскій, князь Александро Юревичъ и просилъ *въ* насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

б) *(вказує на предмет, в якому щось знаходиться або якому щось властиве)* (10): тогды мы, исъ нашєю вѣрною радою дали єсмо и потвєрдили єсмо, его правого всего имѣніа... щто (!) в тых дѣдин, оу граничях (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а в того привиля тых панов Цєцєнєвских и пєчат єсть и тых свѣтков пєчати єсть (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И за тымъ дей отецъ того Яцка Вѣшторть тыи ихъ земли выпросилъ за пусто у отца нашого, короля его милости, а *въ* тыхъ земль наслѣдковъ не поведаючы (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

2. *(виражає часові відношення)* в, у (чому) (2): а заплативши заруки, прєдся сєє лист мои пры моцы захован быти маєт в кождого права (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Во давны(х) часо(в) обычаи бы(л) коли кмє(т) кмѣтѧ забилъ тогды давші три гривъны гро(ш)и бы(л) порожєнъ моужабойства (XV ст. *ВС* 24).

Див. ще **У I**.

ВЪ ВЄРХОУ, ОУ ВЄРХУ *присл.* (7) вище: Тыє имѣ⟨н⟩ѧ достали сѧ брату моєму мѣншому киязю Сємѣну... со всими доходы якъ в вєрху писано (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); а тогды маю(т) мнѣ тоє имє(и)є дѧ(д)ковскоє подати та(к) доброє и нарѧжьноє и сто(л)кими(ж) лю(д)ми моими о(т)-

чизними... ка(к) я и(м) да(л) и въ верхоу выписано стои(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

Пор. **В ВЕРХ.**

ВЪ ВЕРХЪ, УВЕРХЪ *прийм.* (4) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на напрям межової лінії)* уверх (чого): тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани иа лыпи вытесаты велилы; отътоль уверхъ рички Дидовки до гостынця Виинницкаго (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а обрубъ земленый...именицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хреиникъ... краем нив церковных Хренницких у Смыжаль... у верхъ... Смыжали посеред речки аж до Веръхов тое Смыжали (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ВЪВѢДАТИ СѦ** *див.* ***ОУВѢДАТИ СѦ.**

ВЪ ВѢКЫ *див.* **В ВѢКЫ.**

ВЪГНАТИ *див.* **ВЫГНАТИ.**

***ВЪГОРЬСКИИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

ВЪ ГОТОВЄ *присл.* (1) напоготові: И слухи насъ єщє тыи доходять отъ туль зъ єго земли, иже весь вжо въ готовє, и людемъ своимъ всимъ казалъ готовымъ быти (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ВЪ ДЄНЬ, WDEN, У ДЄНЬ *присл.* (4) удень: źem toho konia w deń wział, kotoryjźe za peniazi moi jest zastawen (Луцьк,1388 *ZPL* 108); идіи о(т)поведа(л) же то(т) фра(н)ци(к) бы(л) с нимь во одно(м) сєлє вночи и въ днь (XV ст. *BC* 21).

ВЪДРОУГОЄ, ОУ ДРУГОЄ *присл.* (5) вдруге, у другий раз: И тые Токаревскіе рекли... а то земли наши и васъ дей о томъ смотрѣли межи насъ намѣстникъ Берестейскій панъ Янъ Пасутичъ... а потомъ у другое смотрѣлъ того панъ Якубъ Немеровичъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); єстли пакъ видить сѦ тяжько твоєй милости оу другоє иамъ листу дати... и оу другоє прысягати, а твоя милость намъ дай опѦть листъ... што єстъ подъ прысягою твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

Див. ще **ДРУГОЄ.**

ВЪ ЄДНО *присл.* (1) одностайно: мы Іоан Стефан воєвода... знаменито чиним... силовали сѧ єсми аж бихмо пришли на обичаи прѣдков наших, яко били и прѣдковє наши оусєю вирою и слоужбою... Короуни кролевства полского; оудіѦчии били сами и земле молдавскаѦ и тоты оуси подданиїи оусєю подданости записовали и въ єдио оучинили (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

***ВЪЄХАТИ** *дієсл. док.* (1) (у що) в'їхати: какъ бы были мистровы послове оу кнзьство великоє въехали ижбы єстє з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посрєдки оу такии тадынки с нами хотѣли бы были оустоупити (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **какъ бы были... въєхали** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЪЗВАТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* възъвати) *(зробити що)* покликати, призвати: а далѣи слюбоуємъ... ижє... котрыижє то снє(м) нашъ г(с)п(д)ръ, пєтръ воєво(да), възовє(т) оучинити, ижє тоты всѣхъ рѣчеи на вєр(х)писанны(х) тако(ж) якъ и мы по(д) присѦгою на стыи хр(с)тъ оучинєною обьвоѦжутсѦ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **възовє(т)** (1448 *Cost.* II, 738).

! ВЪЗВИДЖЕНИЄ *див.* ***ВЪЗДВИЖЄНЇЄ.**

***ВЪЗВѢДАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) розвідати, вивідати: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого... гдѣ жо толко проси(л) обыстє възвѣдавши радами и помоцами вашими оу на(с) нашоу волю єстли быхо(м) коу єднаню покоя сты(м) то мистро(м) которыи хотѣли дєржати тадынки (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **възвѣдавши** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ВѢДАТИ**[1] 2, ***ОУЗЪВЕДАТИ.**

***ВЪЗДАТИ** *див.* **ОУЗДАТИ.**

***ВЪЗДВИЖЄНЇЄ** *с.* (6) (*цсл.* въздвижениє) ◇ **въздвижєнїє чєстнаго креста** (5), **чєснаго въздвижєнїє креста** (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* здвиження чесного хреста: Писан листъ оу нашем городе оу Чжюрзеве оу недел по святом Мацѣи, а по руску по оузвеженн чесного Хреста (Чюрзев, 1403 *ДГМ*); писано въ ливовѣ, оу срѣ(д), по въз(д)вижєнїє ч(с)тнаго кр(с)та (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); Писан оу Сочавѣ, в лѣто҂зз, мѣсѦца сєптєврїа ді дєнь, на дєнь въздвижєнїа чєстнаго креста (Сучава, 1499 *BD* II, 444);

(назва храму, монастиря на честь свята) (2): мы илїа воєвода... знамєнито чинимъ... ожє далъ свѦтопочившыи родитєль нашь ... монастирю свѦтомоу въздвижєнїю чстинаго (!) креста... єдио сєло... на имѦ баласиновци (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ мои(м) людє(м), монастирю о(т) горо(д)ника, идє(ж) є(ст) хра(м) чєснаго и животвор‹и›щаго възви(д)жєниє кр(с)та (Сучава, 1453 *Cost.* II, 491—492).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* хра(м) чєснаго... **! възви(д)жєииє** кр(с)та 1 (1453 *Cost.* II, 492); *зам. місц.* **по въз(д)вижєнїє** ч(с)тнаго кр(с)та 2 (1436 *Cost.* II, 698, 702); *род. одн.* **въздвижєнїа** (1499 *BD* II, 444); *дав. одн.* **въздвижєнїю** (1439 *Cost.* II, 46); *місц. одн.* **по оузвежени** (1403 *ДГМ*).

***ВЪЗЛЮБЛЄННѢИШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) найулюбленіший: а на то є(ст) вѣра г(с)ва ми вышєписаинаго алекса(и)дра воєводы и вѣра възлюблєннѣишаго сиа г(с)ва ми нлїаша воєводы (б. м. и., 1425 *Cost.* I, 169).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **възлюблєннѣишаго** (1425 *Cost.* I, 169).

Див. ще **ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНИ.**

Пор. **ВЪЗЛЮБЛЄНЫ.**

ВЪЗЛЮБЛЄНЫ *прикм.* (101) (*цсл.* възлюблєныи) улюблений: а на то вѣра нашєго... алєксандра воєводы и вѣра возлюблєинаго ми сна іліаша воєводы (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); А на то єст вѣра... ‹Стєфана› воєводы, и вѣра възлюблєним сыном господства ми Алєксандра ‹и Пє›тра и Богдана (Сучава, 1478 *BD* I, 219).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **възлюблєны** (1469 *BD* I, 138); *род. одн. ч.* **възлюблєннаго, вь(з)люблєннаго** 69 (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1429 *Cost.* I, 242; 1435 *DIR«A»* 465; 1438 *DIR«A»* 472; 1440 *Cost.* II, 65; 1445 *Cost.* II, 212; 1451 *Cost.* II, 400; 1467 *BD* I, 117; 1470 *BD* I, 148 і т. ін.); **възлюблєнаго** 13 (1429 *Cost.* I, 249; 1436 *Cost.* I, 481; 1439 *Cost.* II, 60; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *BAM* 41; 1451 *Cost.* II, 403; 1466 *BD* I, 110; 1468 *BD* I, 126; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525 і т. ін.); **возлюблєинаго** 1 (1414 *DIR«A»* 441); **възлюблєиого** 1 (1435 *Cost.* I, 424); **воузлюблєного** 1 (1436 *Cost.* I, 455); **възлюблєина** 1 (1420 *Cost.* I, 136); *дав. одн. ч.* **възлюблѣиомоу** (1429 *Cost.* I, 248); *род. мн.* **възлюблєнных, възлюблєнны(х) възлюблєныхъ** 11 (1429 *ДГОБК; Cost.* I, 291; 1429—1430 *BAM* 25; 1431 *Cost.* I, 318, 325; 1438 *DBAc* 27; *DIR«A»* 472; 1466 *BD* I, 105; 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 182; 1475 *BD* I, 206); **възлюблєныхъ** 1 (1429 *Cost.* I, 270); *дав. мн. зам. род.* вѣра **възлюблєним** (1478 *BD* I, 219).

Пор. ***ВЪЗЛЮБЛЄННѢИШИИ, ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.**

***ВЪЗМОЧИ** *дієсл. док.* (8) (*цсл.* възмощи) змогти: а хотаръ сєлищи, и поустины колко възмогоутъ оживати два сєла досытъ (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); тѣмь мы... далижє и потвєрдили єсми правовѣрноє єго выслужєнїє... сєла... колко възможєть собѣ сєла и прикоутки осадити (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469); а хо‹таръ› пустинѣмъ колко възмогу(т) оживати досыт (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **възможєть** 1 (1436 *DIR«A»* 469); **възможєт** 1 (1436 *BAM* 33); *3 ос. мн.* **възмогоутъ, възмогутъ** 3 (1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 450; 1438 *Cost.* II, 15); **възмогоу(т), възмогу(т)** 2 (1436 *Cost.* I, 444; 1439 *Cost.* II, 52); **! възмугутъ** 1 (1435 *Cost.* I, 403).

Див. ще ***МОЧИ 1, *ОУЗМОЧИ.**

! ВЪЗМУГУТЪ *див.* ***ВЪЗМОЧИ.**

ВЪЗНАВАТИ *дієсл. недок.* (1) (кого) визнавати, признавати: Сим листом слюбоуєм, мы и наши сынове... кролю єго милости... жадного иного паиа не искати, ани имати ани възиавати (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *інф.* **възнавати** (1485 *BD* II, 371).

ВЪЗНЄСЄНЇЄ *с.* (36) (*цсл.* възнесение) *(назва церковного свята, також календарна дата)* вознесения, вшестя (4): писано... оу пнє(д)лни(к) по оузиє(с)ни гйи (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); а то сѧ дѣѧло оу иашемъ дворѣ оу зоудечевѣ по оузиесєнии первыи пнє(д) (Зудечів, 1430 *P* 116); и не мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити... але поручылъ за себе нашого боярыиа Федора... сто и двадцать золотыхъ оугорьскихъ черъленыхъ, и имелъ ихъ послати къ нємоу до Хотенѧ на день вознесенья христова (б. м. н., 1499 *BD* II, 450);

(назва храму, монастиря на честь свята) (31): мы алєксандръ воевода... чинимъ зиаменито... оже... дали єсмы монастырєви стго оузиесенїа христова... одно озеро на прутѣ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 71); мы стефа(и) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже дали... єсмы иашемоу стмоу монастироу о(т) иѣмца, идеже єсть хра(м) възнє(с)нїѧ га ба и спса нашего, їу ха... дааиїє и потвърж(д)еиїѧ дѣда иашего алєкса(и)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

свѧтое вознєсєнїє (1) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **възнесєиїє** 10 (1446 *Cost.* II, 270; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *Cost.* II, 352; 1451 *Cost.* II, 400; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 494; 1470 *BD* I, 147, 155; *DIR«A»* 522, 523); *зам. род.* хра(м) стого **възнесенїє** 3 (1446 *Cost.* II, 251, 263; 1454 *Cost.* II, 516); *род. одн.* **възиєсенїа, възнесенїѧ, възнє(с)нїѧ, вознєсєнья, оузнєсенїа** (1409 *Cost.* I, 71; 1446 *DIR«A»* 485; 1463 *Cost. S.* 45; 1487 *BD* I, 312; 1499 *BD* II, 450; 1500 *Cost. S.* 230); *дав. одн.* **възне(с)иїю, възнесеиїю** (1428 *Cost.* I, 228; 1429 *DIR«A»* 455; 1438 *DIR«A»* 472; 1448 *DIR* № 10а; 1452 *Cost.* II, 410; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 525, 564; 1458 *BD* I, 6; 1482 *BD* I, 263); *місц. одн.* **по оузие(с)ии, узиєсеиьи, оузиєсении** (1411 *Cost.* II, 638; 1412 *P* 81; 1430 *P* 116).

***ВЪЗОПИТИ** *див.* ***ВЪЗЪПИТИ.**

***ВЪЗРѢТИ** *див.* ***ОУЗРѢТИ.**

***ВЪЗЪПИТИ** *дієсл. док.* (31) (*цсл.* възъпити) (на кого) закричати: или бы радилъ иа пороу‹шенїє› таковы... оучѧстїє да има(т) съ оиѣми иже възъпишѧ на ‹исоуса› христа кровъ єго на ны(х) и на чѧдо(х) и(х) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 249); а кто имє(т) порушитн сїє нше (!) данїє, то(т) да є(ст) проклѣ(т)...о(т) всѧ(х) сты(х) и (ж) възъпиша кро(в) єго на ни(х) и на чадѧ(х) и(х) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашего дааиїѧ... да имат оучастїє и съ онѣмы іоудеиє, єжъ възъпиша иа га ха, кръ(в) єго на ни(х) и на чєдѧ(х) и(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. мн.* **възопиша, възъпиша, възьпиша, вьзпиша, възъпишѧ** 27 (1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 689; 1448 *Cost.* II, 366; 1457 *BD* I, 5; 1479 *BD* I, 222; 1489 *BD* I, 378; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **възъпишѫ** 2 (1435 *Cost.* II, 682; 1443 *ДГСПМН*); **възьпишє** 1 (1435 *Cost.* II, 680); **възѧпиша** 1 (1458 *BD* I, 9).

ВЪЗѢТИ *див.* **ОУЗѦТИ.**

***ВЪЗѦПИТИ** *див.* ***ВЪЗЪПИТИ.**

ВЪЗѦТИ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ВЪИТИ *див.* **ВЫИТИ.**

! **ВЪКЄ** ‹ВЪСЄ› *див.* **ВЕСЬ** [1].

***ВЪКОУПЛЄННЫИ** *дієприкм.* (1) куплений: тѣ‹м› мы видѣвше єго правою и верною слоужбою до нас дали и потвръдили єсми ємоу єго правою отнинноу и въкоуплєнною, сєло на имѣ Пъшканїи на Бистрице (Сучава, 1480 *BD* I, 237).

ФОРМИ: *пас. мин. знах. одн. ж.* **въкоуплєниою** (1480 *BD* I, 237).

ВЪЛЕВО *див.* **ВЛЕВО.**

***ВЪЛЄНЇИ** *див.* **ВЪЛѢНЇИ.**

***ВЪЛЄНЪ** *див.* **ВОЛНЫИ.**

ВЪЛЄШОАЄ *ж.* (2) *(особова назва):* А такождє прїидє прѧд нами... слоуга иаш Бълко Бръльдескоул... и продал одиному пасикоу... оу лѧс, где била Вълєшоає, тиж слоугам нашим Игнатоу и братоу єго Іоноу Тинтюлоу (Сучава, 1483 *BD* I, 274—275).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вълєшоає** (1483 *BD* I, 275).

! **ВЪЛОША** *див.* **БЪЛОШ.**

ВЪЛѢНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевод(а)... знаменито чинимъ... оже прїидоша перєд иами... Анна ... и съ с‹во›имъ непотомъ... и продали... село на имѣ Вълѣнїи (Сучава, 1482 *BD* I, 260).

ФОРМИ: *наз.* **Вълѣнїи** (1482 *BD* I, 260); *дав.* **Вълѣном** (1482 *BD* I, 260); *знах.* **Въленїи** (1482 *BD* I, 260).

ВЪМѢСТО, ВЪМѦСТО, ОУМѢСТО, ОУМЄСТО *прийм.* (5) (*з род.*) *(виражає об'єктні відношення, вказує на заміну одного предмета іншим)* замість: мы романь воевода... чиниимо знаменито... оже... панъ дидрихъ боучацкыи, старостѣ (!) подолскою (!) земли... прїѧлъ мѧ къ єго вєлєбности въ мѧсто сына, а єго милости да ми будєтъ въ мѧсто отца (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); а колї оу иємєцькомъ правѣ кмєть осѧдѣ(т) тогды нєможєть о(т)ити о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оумѣсто себѣ кмєтѧ такъ богато(г) ка(к) себѣ о(т)са(ди)ть (XV ст. *BC* 39); А пак єпископїи свѧтои иашеи от Радовцєх мы єсмо єи дали и потвръдили, въ мѣсто тих вышепнсанних ѕ църков н с попми, дроугїи ѕ църков исъ ѕ попи оу черновскои волости (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

Див. ще **МѢСТО** [2].

***ВЪНГРЫ** *див.* ***ОУГРОВЄ.**

***ВЪНѢТИ** *див.* **ВЫНѢТИ.**

***ВЪПАСТИ** *див.* ***ОУПАСТИ.**

***ВЪПИСАТИ** *див.* **ВПИСАТИ.**

ВЪПОЛНѢ, ОУПОЛНѢ *присл.* (2) цілком, вповні: Не єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи... ка(к) нашь неприятєль... жадая а хотѧ... мысли ваши о которы(х) жо непороушоны въ вѣре оуставичиѣ а въполнѣ мы доуфамы а надѣю мамы нѣкотороє о на(с) оувести оу вотпѣнье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ВЪПРАВО *див.* **ВПРАВО.**

ВЪПОУДИТИ *дієсл. док.* (2) (*стч.* vypuditi, *стп.* wypędzić) вигнати: И також жадного непрїятєлѣ нашего... вышєречєнииїи крал и братїя єго милости... не нмают... прїимити... але таковаго чловѣка, где оучюють и изнаидоут оу их зємлѧх... мают єго въгнати и въпоудити проч из их милости зємлѧх, абы не мєшкал ни жадного часоу под их панством (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

ФОРМИ: *інф.* **въпоудити** (1499 *BD* II, 421).

***ВЪРЗАРЄВЪ** *див.* ***ВРЪЗАРЄВЪ.**

***ВЪРУЦЪКИИ** *див.* **ВРУЦКИИ.**

***ВЪРХОВНИИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВЪРХОВНЫИ** *див.* ***ВЄРХОВНЫИ.**

***ВЪСЄБЛАГЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* вьсеблагъ) найласкавіший, наймилостивіший: мы и (!) алєксанъдръ воевода... чиниимъ знаменито... оже произволи господство ми въсе благы(м) произволєнием и въсєсвѣтлы(м) и чисты(м) наши(м) сръдце(м) за дша наши(х) родитєлєи... єже дає(м) и потвержаемъ данїе наши(х) родитєлии нашемоу монастирю о(т) побраты (Сучава, 1449 *Cost.* II, 377—378).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **въсє благы(м)** (1449 *Cost.* II, 377).

***ВЪСЄВЫШЄПИСАННЫЙ** *див.* ***ВСЄВЫШЄПИСАННЫИ.**

ВЪСЄГДА *присл.* (1) (*цсл.* вьсегда) завжди: и такождєрє варе кто боудє(т) игоумє(н) оу то(м) прѧдречєнио(м) монастирю и єлико бѫде(т) братєи а они нмаю(т) грижати за

спасение доуши господства ми всегда (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).
Див. ще **ВСЕГДЫ.**
***ВЪСЕДРЪЖИТЕЛЬ** *див.* **ВСЕДЕРЬЖИТЕЛ.**
***ВЪСЕЛЕНЬСКИИ** *див.* ***ВСЕЛЕНСКІИ.**
***ВЪСЕОСВЯЩЕННЫИ** *прикм.* (1) преосвященний: мы стефань воєвода... чини(м) знамеиито... оже... дали єсмы вьсеосщенномоу митрополитоу кирь калистоу романскомоу єдиого татарина на имѣ пашка (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **вьсєосщенномоу** (1445 *Cost.* II, 236).
***ВЪСЕСВѢТЛЫИ** *прикм.* (1) щирий, чистий: мы и(!) александрь воєвода... чинимъ знамєнито... оже произволи господство ми вьсє благы(м) произволениємъ и вьсєсвѣтлы(м) и чисты(м) наши(м) срьдце(м) за дша иаши(х) родителеи... еже дає(м) и потвержаємъ даніє наши(х) родителии нашемоу моиастирю о(т) побраты (Сучава, 1449 *Cost.* II, 377—378).
ФОРМИ: *ор. одн. с.* **вьсєсвѣтлы(м)** (1449 *Cost.* II, 377).
Див. ще ***СВѢТЛЫИ 1, *СВѢТЛѢИШИИ.**
***ВЪСЕХВАЛНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* вьсєхвальнь) преславний, славетний: а кто сѧ перекоуси(т) роздрушити... дааніа... то(т) да є(ст) проклѧ(т) о(т)... сти(х) сла(в)ни(х) и вьсєхвалны(х) и връховни(х) апл петра и павла (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).
ФОРМИ: *род. мн.* **вьсєхвалны(х)** (1488 *ДГСВМЩ*).
ВЪСИЕЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвше єго право и вѣрною службу до на(с)... дали єсми єму оу нашеи земли, оу молдавскои, села на имѣ вьсиєщи... и... бъсєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 155).
ФОРМИ: *наз.* **вьсиєщи** (1443 *Cost.* II, 155).
ВЪСЇЮ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, пор.* Василіє) Василь: мы Стефаи воєвода... знамєнито чиним... оже тоти истинии наши слоугы фєтє и братовє єго Вьсїю и Татоул слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 48).
***ВЪСКАЗАТИ** *див.* ***ВСКАЗАТИ.**
***ВЪСКРЪСЕНЇЕ** *с.* (1) ◇ в ъ с к р ъ с е н ї е   х р и с т о в о (1) (*назва церковного свята, також календарна дата*) великдень: пи(с) тома, оу сочавѣ... у де(н) вьскрьсєнїѧ хри(с)това (Сучава, 1460 *Cost. S.* 34).
ФОРМИ: *род. одн.* **вьскрьсеиїѧ** (1460 *Cost. S.* 34).
***ВЪСЛАТИ** *див.* ***ВОСЛАТИ.**
***ВЪСЛЫШАТИ** *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**
***ВЪСПОМѢНѪТИ** *див.* **ОУСПОМѢНОУТИ.**
***ВЪСТАТИ** *див.* **ОУСТАТИ.**
ВЪСТУПАТИ СА *див.* **ВСТУПАТИ СА.**
***ВЪСТУПИТИ** *див.* **ВСТУПИТИ.**
ВЪСТУПОВАТИ СЕ *див.* **ВСТУПОВАТИ СА.**
***ВЪСОУТЧИНЪ** *прикм.* (1): тоє вьсє щобы имъ оурикъ и женѣ єго, васютцѣ, и дѣтємъ ихъ... и вьсоутчиии (!) братїамъ... иепороушено, николиже, на вѣкы (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594).
ФОРМИ: *дав. мн.* ! **вьсоутчиии** (1433 *Cost.* II, 594).
Пор. **ВАСОУТКА.**
***ВЪСХОТѢТИ** *дієсл. док.* (32) (*цсл.* вьсхотѣти) схотіти, захотіти: а коли будєть по миру, кто нє оусхочєть далѣи миру держати тотъ о(т)повѣсть (б. м. н., 1352 *P* 6); а нє оусъхочет ли мѧ король єго млсть при соколнци оставить ино имаєть ми єго млсть дать ми о(т)мѣиу за соколєць (Кременець, 1434 *P* 130); а кто вьсхочєть женѣ моєи и дѣтє(м) мои(м) слоужи(т) и они слоужа(т) съ ты(х) имѣнїи женѣ моєи и дѣтє(м) мои(м) (Київ, 1446 *P* 154); а коли оусхотѣ(т) выгнати волы о(т) наше(и) земли до оугорь, тогди имають платити о(т) каждого вола по В гроши (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а коли наза(д) оусхоче(т) поити до земли мо(л)давскоєи имає(т) поити доброволиє съ своєю панєю съ своими дитками (Сиятин, 1454 *P* 163); продал єсми єму и на потом будоучим ближним єго так, ижєт он волен або хто ближный єго кому оусхочет продати або даровати або замєиити и на своє доброволно вжитки обєрнути (Берестя, 1466 *AS* I, 62); А пак коли оусхочет наиясиѣишїи Владислав, крал оугрьскїи и чъскїи, господарь наш ласкавїи, и пререченїи наияснѣишїи Ян олбрахть, крол полскїи... и оучинѧт воиска и... поидоут... на тоурецкого чъсарѣ... и тогди наияснѣишїи Владислав... имал бы проити через Басарабскоую землю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оусхотѣлъ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *майб. 3 ос. одн.* **оусхоче(т)** 6 (1435 *Cost.* II, 692; 1448 *Cost.* II, 353; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *DIR«A»* 503; *ПГОВ;* 1454 *P* 163); **усхочеть, оусхочеть** 4 (1352 *P* 6; 1386 *P* 30; 1434 *P* 130); **оусъхочет, оусхочет** 6 (1434 *P* 130; 1466 *AS* I, 62; *BD* I, 96; 1475 *AS* I, 71; 1489 *AS* I, 89; 1499 *BD* II, 423); **вьсхочеть, всхочеть** 3 (1446 *P* 154; 1496 *BD* II, 405); **всхочет** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **вьсхочеть** 1 (1486 *АкЮЗР* I, 295); *1 ос. мн.* **оусхоче(м)** (1453 *Cost.* II, 766); *3 ос. мн.* **оусхотѣтъ** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 262); **оусхотѧт, оусхотѣт** 3 (1458 *BD* II, 262; 1488 *AS* I, 88); **оусхотѣ(т)** 1 (1449 *Cost.* II, 743); ! **оусхотю(т)** 1 (1490 *Пам.*); **вьсхотять** 1 (1496 *BD* II, 405); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **па(к) ли бы оусхоти(л)** (1454 *P* 163).
Див. ще ***ВСХОТѢТИ СА, *ВХОТѢТИ, *ПОХОТѢТИ, *СХОТѢТИ, *ХОТѢТИ 1.**
***ВЪСѢКИИ** *див.* **ВСЯКЫИ.**
***ВЪСѢКЫИ** *див.* **ВСЯКЫИ.**
***ВЪСѦКИИ** *див.* **ВСЯКЫИ.**
ВЪ ТРЕТЕЕ, ОУ ТРЕТЕЕ *присл.* (3) утретє: Тѣ(ж) оуставлѧємь хто скоимъ имеєть гранїцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чере(с) гранїцю оу ле(с) а то(т) єго застанеть має(т) оу него оузѧ(т) за первоє застатьє сокироу... а въ третеє застане(т) маєть взѧтї любо вола алюбо коиѧ а то бѣ(з) вииы (XV ст. *BC* 37).
***ВЪТЪМАНЪ** *див.* **ВАТАМАНЪ.**
***ВЪХОДИТИ** *див.* ***ВЫХОДИТИ.**
***ВЪЧАТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* **вьчѧти**) (робити що) почати: А нинє болшы того, нє вьчалъ єси єму правити и кь дочеры єго прыслалъ єси отметъника грєческого закону, владыку Смоленского... съ тымъ штобы она выступила зъ грєческого закону и прыступила бы къ рымъскому закону (б. м. и., 1499 *BD* II, 448).
ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **вьчалъ єси** (1499 *BD* II, 448).
Див. ще ***НАЧАТИ 1, ПОЧАТИ 1, *ПОЧАТИ СА, ПОЧИНАТИ 1, *ПОЧИНАТИ СЯ.**
***ВЪШЕПИСАНЫИ** *див.* **ВЫШЕПИСАННЫИ.**
ВЪШНѦА ЧЕРНАВЪКА *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы александрь воєвода... чинимъ знамєиито... оже... дали єсмы ємоу оу нашеи земли оу молдавскои двѣ селѣ на имѧ болодовци и вьшнѧа чернавъка (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).
ФОРМИ: *наз. одн.* **вьшиѧа чернавъка** (1412 *DIR«A»* 440).
***ВЪШПОЛЕ** *с.* (1) (*назва містечка у Віленській землі*) Ушполє: Каждыи хтонькoли буда собравши всю тую че‹ла›дь (!) вьшполи (!) поставитє иа стго Михаила де(н) (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).
ФОРМИ: *місц. одн.* !**вьшполи** (1447—1492 *ЛКНКВ*).
***ВЪШПОЛСКИИ** *прикм.* (1): Нашимъ намѣстникомъ ковєнскому вилкомирскому... и вьшполскому (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **вьшполскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).
Пор. ***ВЪШПОЛЕ.**
***ВЪѦЗОВАТИ СА** *дієсл. недок.* (1) (на що чим) зобов'язуватися (зробити що): а на тоты всѣ рѣчи о гь вьѧзуємысѧ ты(м)то листо(м), и по(д)даваємь(с) и иашоѧ всѧ по то(м)

боудоучиѧ, ижеѧ хочемъ держати и тримати, на вѣки вѣко(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **въѧзуємысѧ** (1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще **ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВЄЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

ВЫ [1], **ВИ** *займ.* (123) **1.** *(множинний, вживається при звертанні до декількох осіб)* ви (76): о(т) кнѧзѧ о(т) кестутѧ и о(т) кнѧзѧ о(т) либорта у торунь к мѣстычемъ што іесте просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) через берестие абы вамъ не закажали мы хочемъ ради то учинити вамъ (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); рома(и) воево(д)... пише(м)... су(д)цемъ и шо(л)тузу и пръгаре(м) и оуси(м) купце(м) велыкы(м) (sic.— *Прим. вид.)* и малым вѣдомо да є(ст) вамъ, аже помоглъ на(м) бъ и добили єсми нашу очизну правою (Баків, 1447 *Cost.* II, 731—732); Казимиръ бжьею мло(с)тю король полскии... Нашимъ намѣстникомъ... и боѧромъ нашимъ даемъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ... и(ж) хто буде(т) ва(с) (!) держа(т) челѧ(д) немецкую... бы есте при нашеи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); Мы пытали, по чому вы сведоми? Они поведили, ижъ з нами соуграничники Волчкевичи (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Про тожъ, естли ваша милость такъ чынили, ваша милость делайте яко знаете, какъ межи васъ доконъчанье было *(в ориг.* были.— *Прим. вид.);* а чей быхмо могли оучынити промежи вами любовъ и миръ и доконъчаньє (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449).

2. *(шанобливий, вживається при звертанні до одної особи)* ви (47): Слово тактамышево къ королеви польскому вѣдомо даемъ нашему бра(т) ажь есмь сѣлъ на столѣ великого црства Коли есмь первое сѣлъ на црьскомъ столѣ тогда есмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу вамъ дати вѣдание и наши посли нашли ва(с) под городомъ под троки стоѧчи (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Welikomu Korolu Polskomu... Aważyli iesmo swoim horlom s waszym pryzwoleniem, na was nadieia sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141—142); и твоя милость къ намъ всказывалъ, абыхмо и мы зъ вашою милостью по томужъ мели прыятельство и любовъ и оутверъдили быхмо ся зъ вами (Троки, 1494 *BD* II, 387); И тотъ нашъ посолъ отъ толе ся верънулъ и до насъ прыехалъ, и ваша милость, какъ же розоумеете съ того посольства ничого не стало вамъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *наз.* **вы** 20 (1392—1393 *РФВ* 170, 171; 1437 *DIR* № 8; 1447 *Cost.* II, 732; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1463 *BD* II, 295; 1475 *BD* II, 336; 1478 *AS* III, 17; 1484 *ЯМ;* 1489 *РИБ* 433; 1496 *ОПСВВ* 62; *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *BD* II, 409); **ви** 1 (1480—1484 *BD* II, 370); *род.* **васъ, ва(с), was** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1484 *РИБ* 351; *ЯМ;* 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 449); *дав.* **вамъ, вам, ва(м)** (п. 1341 *Р* 2; 1392—1393 *РФВ* 170, 171; 1437 *DIR* № 8; 1447 *Cost.* II, 732; 1447—1492 *ЛКБВ; ЛКНКВ;* 1460 *BD* II, 276; 1463 *BD* II, 295; 1481 *BD* II, 358; 1484 *ЯМ;* 1495 *АЛМ* 85; 1498 *BD* II, 409, 412; 1499 *BD* II, 447, 448, 449); *знах.* **васъ, вас, ва(с), was** 19 (п. 1341 *Р* 2; 1392—1393 *РФВ* 170; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141, 142; 1447 *Cost.* II, 732; 1447—1492 *ЛКБВ; ЛКНКВ;* 1470 *BD* II, 309; 1480—1484 *BD* II, 370; 1481 *BD* II, 358; 1495 *АЛМ* 85; 1496 *ПДВКА* 61; 1499 *BD* II, 448, 449); **ви** 1 (1475 *BD* II, 336); *ор.* **вами, wami** (1392—1393 *РФВ* 171; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1457 *Cost.* II, 810; 1484 *ЯМ;* 1494 *BD* II, 387, 388; 1496 *BD* II, 405; *ОПСВВ* 62; *ПСВВ* 192 зв; 1498 *BD* II, 409; XV ст. *ДГВІС;* 1499 *BD* II, 447, 448, 449); *наз. дв.* **ва** (1378 *Р* 26).

ВЫ [2] *див.* **ВЪ.**

***ВЫБАВИТИ** *дієсл. док.* (3) (*стп.* wybawić) **1.** (кого з чого) (звільнити кого від чого) визволити, вибавити (2): ино оузрѣвши невиность мою велимужинни паиови свѧтоѣ коруны польскоѣ рада... выбавили мѧ... ис того ѧтства и с того оусего злого (Кременець, 1434 *Р* 130); ино оузревшо невиность мою велемужнии панове свтое коруны полское рада... выбавили мѧ... ис того нѧтъства и со всего злого (Черняхів, 1435 *Р* 132).

2. (кого від чого) *(від відповідальності)* звільнити (1): a tot... ot toje reczi, budet wybawen (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **выбавили** (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **budet wybawen** (1388 *ZPL* 108).

ВЫБИРАТИ *дієсл. недок.* (2) (кого, кого між ким) *(віддавати перевагу кому)* обирати, *(виділяти одного з-поміж багатьох — ще)* вибирати: я иліа воевода господаръ земли молдавскои, присѣгаю и обицоую сѧ ... николи инъшего собѣ пана мимо прѣ(д)реченного, наияснѣшего пана мл(с)тивого владислава, кролѣ, и его короунї кролевства по(л)ского искати и выбирати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); и ти(ж) слюбує(м) нмъ дати и поставити и дали на граници оу хотини и оу черновскои воло(с)ти два паны справе(д)ливы(х) и именовании(х), которы имутъ они межи нашими паны мо(л)давскыми выбирати, абы еди(н) бы(л) на(м) старостою хоти(и)скы(м) а дроугы черно(в)скы(м) оустави(ч)ны(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *інф.* **выбирати** (1436 *Cost.* II, 698; 1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще **ВЫБРАТИ** [1].

ВЫБРАТИ [1] *дієсл. док.* (4) (кого з кого, к чому і без додатка) *(віддати перевагу кому)* обрати, *(виділити що з-поміж багатьох можливостей або кого з-поміж багатьох осіб — ще)* вибрати: Teź jestliby... hde sobe wybrali, u szkole abo hde kolwe, tam majut suźony byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); Мы воицехъ з бжиеи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣздеиский збыкгнѣвъ краковский станиславъ познанский янъ холмъский бискупове влодиславъ выбраныи ку бискупству влоцлавскому... слюбуемы и записуемы сѧ стецку воеводѣ земле молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); Естли бы мистръ съ свои(м) закономъ подлоугъ свои(х) ты(х) трои(х) листовъ што к ва(м) посла(л) с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о еднанье покоя ижбысте з ва(с) нѣкоторыи паны радиыи выбравши к на(м) рачили зослати к мариборкоу коу поражѣнью посполоу з радою короуны о еднанье покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и мы того сами межи ними смо(т)рѣли и росказали есмо воды(и)скому с ты(х) свѣтковъ осмиа(д)ца(ти) члвко(в) выбрати, кого бы о(и) межы ними хотѣлъ (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *інф.* **выбрати** (1495 *ВМЗД*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **jestliby... wybrali** (1388 *ZPL* 106); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **выбраныи** (1433 *Р* 122); *дієприсл. перед.* **выбравши** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ВЫБИРАТИ.**

ВЫБРАТИ [2] *дієсл. док.* (4) **1.** (що на ким, що з чого) стягнути, зібрати (що з кого) (2): што еси милостивыи королю казалъ пописати овесъ вшитокъ што есмы выбрали на землѧнохъ, и мы то вчинили твою казнь, пописали есмы вшитко што же есмы выбрали ис перемышльскоѣ волости изъ ярославльскоѣ волости (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34—35).

2. (що) взяти в оренду (2): Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости ещо и до тыхъ мѣстъ не держалъ и билъ чоломъ королю его м., абы далъ ему тотъ годъ выдержати, отодвинувши иншихъ, а другій бы годъ къ тому придалъ на окупъ, што жона его и дѣти у Ордѣ. Ино король е. м. тотъ годъ его первый далъ ему тую волость выбрати на сесь годъ, какъ часъ прїйдетъ, отодвинувши иныхъ; а другій годъ ново придалъ его мил. ему тую волость выбрати на окупъ женѣ его и дѣтямъ, а кому первѣи его было дано, тыи маютъ послѣ его братн (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10).

ФОРМИ: *інф.* **выбрати** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); *перф. 1 ос. мн.* **єсмы выбрали** (1386—1418 *Р* 34).
Див. ще **БРАТИ** 1.

***ВЫВЄДѢНЬЄ** *с.* (1) *(встановлення границі)* визначення, виведення: тогды я па(н) староста пєтрашь с зємлѧны оучиили єсмы мєжи ими завитыи рокъ на (вы)вєдѣньє граници кто межи ими оукажєть твєрдѣишимъ листомъ и знамєны што соуть на листѣ тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *Р* 65).

ФОРМИ: *знах. одн.* **(вы)вєдѣньє** (1401 *Р* 65).

ВЫВЄЗТИ, ВЫВЄСТИ *дієсл. док.* (7) (що) вивезти: а от тых коуниц боудет ли намь надоби, а мы коупим за готовы а остаток слободно имь вывєзти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А моунтѣнскыи воскъ и оугорскыи имъ слободно ис зємли вывєсти (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *інф.* **вывезти** 5 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275, 276); **вывєсти** 2 (1460 *BD* II, 274, 275).
Див. ще **ВЫВОЗИТИ.**

***ВЫВЄСТИ**[1] *дієсл. док.* (4) **1.** (кого) *(як свідків)* привести (3): тогды облазничєвє триє братєници оучинили с даниломъ розъѣздъ и вывєли облазничєвє много добрыхъ люди на дуброву и зємлѧнъ и старцєвъ (Зудечів, 1411 *Р* 79); тако смы мы господарєски(м) казаниємъ кролєвски(м) и кнѧ(з) фєдушковымъ выиха(л) та(м) а кунцѣрє игнатъ вывєли старцѣ (б. м. н., 1419 *Р* 90).

2. *(з-під права)* вилучити (1): мы оуставляємь съ своимы паны гдє боудє(т) знаидєны боудоуть в сєлє(х) алюбо в мѣстє(х) нємєцькы(х) имають быти инѧты и вывєдєны а имають быти по(л)скымъ правомь осоу(же)н(и) (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **вывєли** (1411 *Р* 79; 1419 *Р* 90); *інф. пас.* **быти... вывєдєны** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ВЫВЄСТИ[2] *див.* **ВЫВЄЗТИ.**

***ВЫВОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(встановляти границі чого)* визначати, виводити: мы оуставлѧємь и хочо(м) коли хто продаває(т) дѣди(ч)ство своєм(оу) комѫ тогды тотъ што коупїть имєєть слоужєбнїко(м) соусєды того имєнїя позвать абы прї томъ были какъ то(т) имєнїя ємоу выводи(т) што продоваєть (!) (XV ст. *СЯ* 42—42 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **выводи(т)** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).
Див. ще **ЗАВЄСТИ, *ЗАВОДИТИ.**

ВЫВОЗИТИ, ВИВОЗЫТИ *дієсл. недок.* (5) (що) вивозити: а до угоръ и до бєсарабъ слободно имъ вывозити сукна (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А оугорскыи коуници слободно имъ вывозити *(в ориг.* вивозыти.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *інф.* **вывозити** 3 (1408 *Cost.* II, 631; 1456 *Cost.* II, 789, 791); **вивозыти** 1 (1460 *BD* II, 275); **! выивозити** 1 (1434 *Cost.* II, 668).
Див. ще **ВЫВЄЗТИ.**

***ВЫВОЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* vyvoliti, *стп.* wywolić) (що) застерегти: А сє ѧ панъ ѧнъ щькотьскии панъ вислицкии староста галцкии (!) свѣдчю то и познаваю... ижь прида пьрьдъ иа(с)... филь мѧковичь и своєю братьєю... познали то ижь суть прода(л) и оузда(л) пьрьдъ иами па(н) колѣ далюєвьско(м) остаточную свою половину дѣдьнины тристѧньць... а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь... ижь оу тои половици дѣдьнины... иь можь(т) габати филь а ни єго братьѧ (Галич, 1409 *Р* 74).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выволилъ** (1409 *Р* 74).

ВЫГЛАДИТИ *дієсл. док.* (1) (що з чого) *(викреслити)* витерти, стерти: Ино дє(и) свє(т)чы(л) о то(м) пєрє(д) ии(м) мєщанинъ смолєнски(и) сымо(н) татарино(в) ты(м) обычає(м), што(ж) дє(и) коли дє(д) и(х) сємє(н) площєвичъ смотрєвшы мєжы дєтє(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х), и казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца єго иваиову выгладити во(н) (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *інф.* **выгладити** (1495 *ВК*).

ВЫГНАТИ, ВЪГНАТИ *дієсл. док.* (6) **1.** (кого) вигнати, прогнати (3): Жаловали намъ кн҃гни федоровая фєдоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на намєстника мцє(н)ского... пана богдана сопєжича рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымєнє(и) и(х) о(т)чинъны(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*); И також жадного нєпрїятєлѣ нашего... крал и братїя єго милости... нє имают... прїимити... алє таковаго чловѣка... а их милости мают єго въгнати и въпоудити проч из их милости зємлѧх, абы нє мєшкал ни жадного часоу под их панством (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

2. (кого від чого) *(вивести)* погнати (кого з чого) (3): а коли оусхотѣ(т) выгнати волы о(т) нашє(і) зємли до оугоръ тогды имаютъ платити о(т) каждого вола по в҃ гроши (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А коли оусхотѣтъ выгнати волы от нашєи зємли до Оугоръ, тогди имают платити от каждого вола по в҃ грош(и) (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

ФОРМИ: *інф.* **въгнати** 3 (1452 *Cost.* II, 759; 1499 *BD* II, 421); **выгнати** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 262); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... выгна(л)** (1496 *ВМКФС*).

***ВЫГОНЪ** *ч.* (1) вигін: а имѣєть лєнько заруби(ч) тыє сєла дєржати... со всимъ што к ты(м) сєломъ прислушаєть С полми с нівами съ сєножатми... съ выгоны и со всими оуходы и приходы (Житомир, 1433 *Р* 126—127).

ФОРМИ: *ор. мн.* **выгоны** (1433 *Р* 127).

***ВЫДАВАТИ** *дієсл. недок.* (7) **1.** (що) *(вживати гроші на що)* витрачати (1): А што пакъ ты єсмы пѣнѧзи выдавали панъ староста творъянъ взѧлъ на твоє потрєбы л҃ гривєнъ и полъ тритьє гривны (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

2. (кого кому) *(передавати кого в чиє розпорядження)* видавати (2): Zaniużby perwo seho poczali iesmo słychati posoł wasz iedet i howoryt dey o tom peremiryi, szto so kniaziem Szwitrykhayłom. A to weremia siechalisia byli k nam Kniazi, Panowe, Boiare i wsia zemlia. Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili: «woleli bychmo, sztob i nas Korol sam kaznił, kak ieho wolia, niżbychmo to wideli, zaniaż to wże nas iemu wydaiet, koli peremiryia s nim czynił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

3. (що) *(обнародувати закони)* видавати (1): про то (ж) б҃гоу коу хвалє и єго прч҃(с)тои м҃три а к оужиткоу нашимъ по(д)даныимъ што учинїть конєць жалобамъ выдаваємы и оуставлѧємы права ктораяжь вшистци в нашєи зємли имають соудить и по(д) виною дєржать (XV ст. *ВС* 10); ◇ **в ы д а в а т и з а м о у ж ъ** (кого) (3) видавати заміж: братїя рожєная выдаючи свои сєстры замоу(ж) имєє(т) каж(д)ыи дати шєстьдѣсѧ(т) гривєнъ боудѣ(т) ли вєлїкоє имєнїє а боудѣ(т) ли мало ино по(д)лоугъ имѣнїя братїя платѧть пєнѧзи (XV ст. *ВС* 35 зв.— 36).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **wydaiet, widaiet** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *1 ос. мн.* **выдаваємы** (XV ст. *ВС* 10); *3 ос. мн.* **выдають** (XV ст. *ВС* 8 зв., 36); *перф. 1 ос. мн.* **єсмы... выдавали** (1386—1418 *Р* 35); *дієприсл. одноч.* **выдаючи** (XV ст. *ВС* 35 зв.).
Див. ще **ВЫДАТИ** 1, 2.

ВЫДАТИ, ВЫДАТЬ *дієсл. док.* (40) **1.** (що, що на кого, що на що) *(вжити гроші, засоби на що)* витратити (6): namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia nepryiateli naszuiu zemliu iskażali a ieszcze hosti, szto ich derżym u ziemli, szto iesmo derżali pry duszy wse iesmo na nich wydali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Сє ѧ кнѧгини Ивановаѧ Сємєновича Кобрыиьскаѧ... записоую мужеви своємоу... на тых двух дѣлницах дѣдины и отчизны моєѣ... двѣ тисѧчи золотых оугорских, штож мужь мой кнѧзь Иван выдал двѣ тысѧчи золотых на таѧ моѧ имѣньѧ (Добучини, 1487 *AS* I, 239); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳедко, писаръ, брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича: Съ первого году положилъ на личбѣ, што выдалъ 200 копъ и 40 копъ и 3 копы, и 16 грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

2. (кого кому) (*передати в чиє розпорядження*) видати (17): ажє побѣгнєть русинъ а любо руска или во львовъ или холопъ чии или роба выдати єго (б. м. н., 1352 *Р* 6); Teper pak peremirуie to imieło byty; tohdyby pro wsi tyie nakłady naszyie zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а хто погадаєть на вєликого кнѧзѧ животъ, а забъжыть въ нашїоу зємлю, того зрадуоу маємъ вєликомоу кнѧзю, зъ нашоѣ зємли, выдати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а тако(ж) коли бы вышо(л) андрєи тру(ш)кови(ч) или боу(д) какыи ишкодни(к) покутскы до нашєи зємли, а мы што быхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770); ⟨А кто бы погадал на живот прїятелѣ нашего⟩ Алєксандра ⟨вєликого кнѧзѧ литовского и забєжит в нашоу зємлю, мы маєм того зрадцоу⟩ выдати с нашєи зємли прїатєлєви нашємоу Александроу великомоу ⟨кнѧзю литовскомоу⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

3. (*відпустити що кому*) видати (3): А комоу дамо в нихъ гроши зємѧномъ и двораномъ наши(м) з мыта нашого и тыи бы ждали рокоу... инжли комоу в ни(х) дамо иа истравоу тымъ они маю(т) выдати нєжъдоучи рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); а и гдѣ коли слоужєбникъ бєрє(т) волы а па(н) свои(м) сєло(м) изъ свои кмєти боронить а нє хочє(т) выда(т) тогды на(м) маєть заплатить вин҃ ЁІ а ты волы прє(д) нами постави(т) (XV ст. *ВС* 16 зв.); А иное на листы твоее милости давал пану Станиславу Глебовичу а иное выдал князю Дмитрею Путѧтичу, воєводе Киевскому (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

4. (кого) (*зрадити*) видати (1): Оу другомъ пакъ лѣтѣ стала мєжи на(с) замѧтнѧ нашь племєньни(к) Бєкбула(т)ъ и Хо(ч)жа Мєдинъ оучинилсѧ намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с)... тъи исиыи бекбулатъ нашь ворогъ насъ выдалъ и побѣглъ о(т) насъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

5. (кого) видати заміж (1): Коли хто оучинитсѧ опѣкалнїко(м) о нєко(т)рои дѣвцє а возмєть єє собѣ во опѣканїє исъ єє очиною алюбо изъ дѣди(ч)ствомь а она боудѣть го(д) замоужь а о(н) єє нєхочєть выдать длѧ того штобы єє имєнїє пожївать мы сказоуємь и(ж) така дѣвка бѣзъ волї обпѣкальнїка своєго имєєть собѣ моужа оузѧ(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.);

◇ в ы д а т и з а м о у ж ь (1), з а м о у ж ъ в ы д а т и (5) видати (віддати) заміж: а коли оць за своєго живота дѣвкоу замоужь выдасть а о(т)прави(т) вѣномъ тогды по смртї єго иная братїя є(г) нє могоу(т) иньшє(г) изыска(т) алѣ в то имєнїє имѣтї досыть в чомъ о(т)прави(т) оць (XV ст. *ВС* 36); в ы д а т и л и ч б у (на чім) (1) виписати рахунок (на що): Ключникъ берестейский господару личбу делал з восковых грошей, што ему дано на воскъ 2 сте копъ и 70 копъ и 2 копе. Выдал личбу на немъ 11 копъ без шести грошей (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60); в ы д а т и в о п р а в о (1) в ы д а т и ⟨в о п р а в о⟩ (1) віддати під суд: Ѳра(н)ци(к) а Ѳа(л)ко индри(х) три братєнїки држали одно(г) млынарѧ индри(х) трєтїи бра(т) о нєкотыи (!) простоупкы выда(л) во право прїшє(д)ши дроу(г)и бра(т) Ѳа(л)ко жаловалъ на индриха и(ж) бы ємоу млыиарѧ нєисправєдливє выда(л) (XV ст. *ВС* 23—23 зв.); в ы д а т и с ъ п р а в а (кого кому) (1) віддати за законом: Пишетъ король е. м. въ листѣ своемъ до пана Олехна, впоминаючи судъ свой, што е. м. смотрѣлъ со всими паны радою своею подлѣ жалобы паиа Остафя боярина Полоцкого тыи люди, которыи выдалъ съ права кнегини Ѳедоровои (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); к л ѧ т в о у в ы д а т и (1) *див.* **КЛѦТВА**; н а с м є р т ь в ы д а т ь (1) *див.* **СМРЪТЪ**.

ФОРМИ: *інф.* **выдати** 14 (1352 *Р* 6; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 292; 1468 *BD* II, 302; 1487 *АМЛ;* 1499 *BD* II, 443); **выдать** 3 (XV ст. *ВС* 38 зв.; *СЯ* 41, 41 зв.); **выда(т)** 1 (XV ст. *ВС* 16 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **выдалъ, выдал, выда(л)** (1392—1393 *РФВ* 170; 1487 *AS* I, 239; 1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 72; 1498 *АЛМ* 169; XV ст. *ВС* 20, 21 зв., 23 зв.; 1499 *РЕА* III, 34, 35); *1 ос. мн.* **iesmo... wydali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *3 ос. мн.* **выдали** (1494—1495 *АЛРГ* 60; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *майб. 3 ос. одн.* **выдасть** (XV ст. *ВС* 8, 11, 35 зв., 36); *3 ос. мн.* **выдадоуть** (XV ст. *ВС* 31 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **иже бы... выдалъ** (XV ст. *ВС* 23 зв.); *1 ос. мн.* **bychmo... wydali** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **што быхо(м)... выдали** 1 (1455 *Cost.* II, 770); **єсли быхоумъ... выдали** 1 (1462 *BD* II, 293).

Див. ще ***ВЫДАВАТИ** 1, 2.

***ВЫДЕЛАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) закарбувати: и пан Янъчинский рек: тот дуб стоит на моей земли а словет Дягилев дуб; мой чоловек Дягил выделал его своею рукою, потому словет Дягилевъ дубъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выделал** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ВЫДЕРЖАТИ *дієсл. док.* (13) (*стп.* wydzierżeć) (що) орендувати: Билъ чоломъ королю е. м. бояриыъ Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости ещо и до тыхъ мѣстъ не держалъ и билъ чоломъ королю его м., абы далъ ему тотъ годъ выдержати, отодвинувши иншихъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10); а дє(р)жати имъ тоє мыто до того жъ рокоу за нєдєлю пєрє(д) свѧтъки какъ чоты(ры) годы вы(и)доуть а маюќь намъ въ кажъды(и) годъ давати готови(з)ною выдє(р)жавшы по(л) года шєстьдєсѧтъ копъ шыроки(х) грошє(и) а дроугоую по(л) года выдє(р)жавшы такєжъ намъ маю(т) дати шє(ст)дєсѧтъ копъ грошє(и) (Петрків, 1489 *АМВ*); Продали есмо мыто берестейское... краковѧнину Гендрыху Карловичу на тры годы... Первый год выдержавши, маеть нам дати чотыриста копъ грошей, а другий год выдержавши, маеть нам дати пѧт сот копъ грошей, а третий год выдержавши, мает нам дати тежъ пѧт сот коп грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83).

ФОРМИ: *інф.* **выдержати** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); *майб. 3 ос. одн.* **выдержить** (1498 *АЛРГ* 82); *3 ос. мн.* **выдє(р)жать** (1487 *АМЛ*); *дієприсл. перед.* **выдержавши** 8 (1498 *АЛРГ* 82, 83); **выдє(р)жавшы** 2 (1489 *АМВ*).

Див. ще **ДЄРЖАТИ** 4.

ВЫДРАТЬ *дієсл. док.* (1) (що на кому) (*силою взяти*) видерти (що в кого): Тѣ(ж) которы(и) соу(д)я алюбо которы(и) старшїи алюбо и(х) намєснїкъ хотѧчи кого оутєгать нє имаючи на нихъ жалобы ни одноє ани вины разъмовитоє позовы на нє(г) чинѧ(т) а хотѧчи на ни(х) нєшто выдрать (XV ст. *ВС* 15 зв.— 16).

ФОРМИ: *інф.* **выдрать** (XV ст. *ВС* 16).

***ВЫДѢТИ** *див.* **ВИДѢТИ**.

***ВЫЄЗДИТИ** *дієсл. недок.* (2) (*подаватися куди з певною метою*) виїжджати, виїздити: и мы пє(р)во сєго высылали та(м) того мєжы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого намѣстника ли(д)ского, пана станислава пє(т)рашковича а намѣстника дороги(ц)кого пана якуба дово(и)новича, и они та(м) выє(з)дили и того мєжы ними смотрєли (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **выє(з)дили** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще **ВЫЄХАТИ** 1, **ЄЗДИТ**, ***ЄЗЪДЖИВАТИ**, **ѢХАТИ** 1.

ВЫЄХАТИ *дієсл. док.* (9) **1.** (*податися куди з певною метою*) виїхати, поїхати (7): а сє Азъ па(н) пєтрашь староста галицкыи и снѧтинскы свѣдочю то своимъ листомъ... иже пришєдъ пєрєд мѧ васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борсничѧ о границю о вашичиньскоую... тогды я па(н) староста пєтрашь с зємлѧны оучинили єсмы мєжи ими завитыії рокъ на (вы)вєдѣньє граници... тогды А па(н) староста на тои рокъ своимъ животомъ выѣхалъ на тоу границю (Галич, 1401 *Р* 65); жаловали на(м) погорє(л)скии на нєго, што(ж) о(т)нѧ(л) в ни(х) зє(м)лю и(х) влостную... и мы того сами мєжы ними смо(т)рѣли и росказали єсмо

воды(н)скому с ты(х) свѣтковъ осмина(д)ца(ти) чл҃вко(в) выбрати... а тыи мѣли свѣтки присѧгнувшы свѣтчити и та(м) казали є(с)мо на тоє дѣло выєхати, намѣстнику дороги(ц)кому па(н)у я(к)убу дово(и)новичу... слушати присѧги ты(х) свѣтко(в) (Вільна, 1495 *ВМЗД*); Ja Fedko Janusz(k)owicz pysar wełykoho kniazia alexandra... szto iesmy kupył ymineycо... y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskoho z panom Markom hawryłowyczom... ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył y mni sia w tom kryuda wydeła iz by namisnyk pana nemiryn Mykłasz zaweł zemli moiey panu Marku y ia o tom obsyłał pana nemiru y pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho... a słuzebnyka swoieho... y kazał im mni hranyciu zawesty y ia tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom Markom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. (до чого) прибути, приїхати (1): мы велики князь Швидрикгялъ Руски... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу... пана Богуша Оверкича Тимоха, который... хотѣчи... рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого, великого князства Литовского, зиачне и оказа(ле) выѣхалъ (Луцьк, 1438 *Р* 140).

3. (перед кого) виїхати назустріч (кому) (1): але коли па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ приближи(т) сѧ до рускои земли, а мы имає(м) пєрє(д) єго мл(с)ть выєхати на вымеєнованоє мистцє (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *інф.* **выєхати** (1453 *Cost.* II, 765; 1495 *ВМЗД*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **выѣхалъ, wyiechał** (1401 *Р* 65; 1500 *ДПЖН*); *3 ос. одн. ч.* **выѣхалъ** (1438 *Р* 140); *1 ос. мн.* **єсмо выиха(л)и** 1 (1404 *Р* 68); **єсмо... выѣхали** 1 (1422 *Р* 97); **смы... выиха(л)** 1 (1419 *Р* 90); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **а бухмо выѣхали** (1422 *Р* 97).

Див. ще ***ВЫЄЗДИТИ, ЄЗДИТ, *ЄЗЪДЖИВАТИ, *ПРИЄЖДЖАТИ, ПРИЕХАТИ, *ПРИѢЗДИТИ, *SIECHATU SIA, *СЪЄХАТИ, ѢХАТИ.**

***ВЫЖЄЧИ** *дієсл. док.* (1) (що) выпалити: Такъ жє напоминаєм(м) тєбє што єси приславши люди свои горо(д) нашъ браславль зжогъ и мєсто выжогъ и люди наши... оу свою землю звєлъ (б. м. н., 1496 *ПЧФГ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выжогъ** (1496 *ПЧФГ*).

Див. ще ***ŻECZY, *ЗЖЄЧИ, *ПОЖЄЧИ, *ПОЖИГАТИ.**

***WYZWANIE** *с.* (2) (*стп.* wezwanie) (*вимога з'явитися куди*) виклик: A jestliby k tretemu wyznaniu (!) ne priszoł, wina kotoraja położona dla wpometania, sudi majet zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).

ФОРМИ: *дав. одн.* **! wyznaniu** (1388 *ZPL* 105); *знах. одн.* **! wyznanie** (1388 *ZPL* 105).

***ВЫЗВАТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) викликати, запросити: А сє ѧ кнѧ(з) левъ вызвали єсмы с литовъскоѣ зємлѣ два братѣньцѧ тутєниѧ а моижѣка (Львів, 1443—1446 *Р* 147).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **вызвали єсмы** (1443—1446 *Р* 147).

Див. ще **ЗВАТИ 2, ПОЗВАТИ 1.**

***ВЫЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (2) (що від кого, що кому) викупити, взяти назад із застави: I też jestliby... chrestianin, zastawu swoju wyzwolił, tak, kak by jemu lichwy ne zapłatił; a tych to lichw, jestliby czerez mesiec nedał, i onym primnożajut' druhij lichwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); нижли зять мои князь Михаило маетъ отложити за тые Горки Станиславу Недоспѣлскому осмъдесят коп грошей и осмъ копъ, а половину тую вызволит Горокъ собѣ, што онъ держитъ у своих пенезех (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **вызволит** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... wyzwolił** (1388 *ZPL* 106).

***ВЫЗВОЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого з чого) звільняти (кого від чого): А што есми на брата своего мовилъ, штобы ие з делного платилъ за Мнкуличы, ино ся есми доведалъ, што и з делъного платилъ ино я ис того брата своего вызволяю, иж есть невиненъ (б. м. и., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **вызволяю** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***ВЫЗНАВАТИ** *дієсл. недок.* (29) **1.** (що, що чим, що з чим) (*офіційно повідомляти*) заявляти (25): мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м) то си(м) наши(м) листо(м)... ижє пришєдши пред на(с)... пани махна узвєртовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыяскои и уздала на вѣкы (Львів, 1414 *Р* 85); мы богданъ воєвода... вызнавами ис тымъто нашимъ листомъ... ожє пришли єсмо... оу сердєчноую приазнъ... ис паномъ детрихомъ боучацкимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); панъ моужыло боучацски... Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж)... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ оучынити... дали єсми ємоу... оу снятинѣ... мєшканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163); Я кн‹ѧ›зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю сим моим листом... ижет продал єсми пану Сємєноу олизаровичоу имєнє иа Волыни (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Сє я Ванко Скердѣєвич... вызнаваю, иж я... кн(ѧ)зю Сємєну Василєвичу... продал єсми вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); Я Андрушко Русинович зємлѧнин луцкий вызнаваю сим моим листом... продал єсми чаруковъского подворѧ мѣстъцє в околном городѣ в Луцку, отчииу и дѣдиноу свою, кн‹є›г‹и›ни Мари Сємєновой Ровенской на вєчность (Луцьк, 1494 *AS* I, 101);

(на кого) (*давати показання*) свідчити (про що) (3): Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю самъ на себе симъ моимъ листомъ... которое имение отчина и дедина моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича въ чотырнадцатн копах грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Я Иван Тимофєєвич Коуль, боѧрин господарский Тетеринский з женою моєю Марѣєю Хламотинною и сыньми иашими Гришком а Кмитою вызнаваєм сами на сєбє сим нашим листом штож взѧли єсмо въ киѧзѧ Василѧ Єго Милости Андрѣєвича Полоубєнского тридцат коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

2. (що) (*підтверджувати*) визнавати (1): и Богда(н) пєрє(д) нами рєкъ што(ж) тєща єго кн҃гни ма(р)я исъ сыномъ свои(м) кнзє(м) федоромъ подавали и записали єму тыє двє имє(н)и свои вєчно в чотыро(х) сотъ копа(х) грошє(и) двєстє копъ записала єму по дочцє своє(и) а по єго жонє а дроугую двєстє копъ взѧла в нєго на свои потрєбы и тоую двєстє копъ грошє(и) записали ємоу вы(з)наваючи на ты(х) свои(х) имєнья(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **вызнаваю** 7 (1434 *Р* 129; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1466 *AS* I, 62; 1467 *СП* № 13; 1470 *AS* I, 65; 1490 *Пам.;* 1494 *AS* I, 101); **вызнавамъ, вызнава(м)** 2 (1414 *Р* 85; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **вызнаю** 1 (1449 *АЛМ* 8); *1 ос. мн.* **вызнаваємъ, вызиаваємь, вызнаває(м), вызнаваєм** 9 (1420 *ПГАГ;* 1435 *Р* 132; 1436 *Cost.* II, 701; 1445 *Р* 148; 1448 *Cost.* II, 734; 1454 *Р* 162; 1455 *Cost.* II, 773; 1491 *AS* I, 96; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1492 *AS* III, 23); **вызиавамы** 4 (1421 *Р* 93; 1435 *Р* 134; 1462 *BD* II, 284; 1468 *BD* II, 301); **вызнавами** 3 (1449 *Cost.* II, 746; 1462 *BD* II, 289, 292); **вызнаваюмъ** 1 (1458 *Cost.* II, 814); *дієприсл. одноч.* **вы(з)наваючи** (1496 *ВМКФС*).

Див. ще ***ВЫЗНАТИ 1, *ПОЗНАВАТИ, *ПОЗНАТИ 2, *ПРИЗНАТИ, *ОУЗНАВАТИ, *ОУЗНАТИ 1.**

***ВЫЗНАНЬЄ** *с.* (5) (*показання*) свідчення (3): тако зємѧнє исмовивши сѧ и старци и вызнали ажє по лисичии бро(д) зємлѧ црк҃вная ст҃го сп҃са... тако... подлугъ того вызнаиья... дали єсмо вл҃дцѣ листъ и нашєю пєчатью потвєрдили єсмъ єму ажє єсть єго по лисичи бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 97—98); Иио оу том оуставши слоуга иаш Михоул Боузат и привєл оуси свои околни мєжїаши, иио они єщє зиали и свєдєтєлствовали о том, ажє загоубил слоуга нашъ Михоулъ Боузат своа привилїа... иио мы видѣвши доброє

и правоє их вызнанїє и правоє ⟨с⟩ведєтєлство, а ми такождєрє и от нас єсми дали и потвєрдили слоузѣ нашємоу Михоулоу *(в ориг.* Моухоулоу.— *Прим. вид.)* Боузатоу тоє сєло (Сучава, 1481 *BD* I, 258);

(признання в чому) зізнання (в чому), визнання (чого) (2): Бартолтъ жалова(л) на Ондрея и(ж) ємоу сєножать покоси(л), а Ондрєй вызналъ алє рєклъ и(ж) коупилъ во єго владарѧ и заплати(л) а то(т) влодарь оумєрлъ мы слышачи ондрєво вызнанье а то(г) оумєрлъ(г) сказоуємъ ондрєєви абы то досвє(ч)лъ жєбы то є(г) коуплєноє (XV ст. *BC* 31).

ФОРМИ: *род. одн.* **вызнанья** (1422 *P* 98); *знах. одн.* **вызнанье, вызнаиїє, визнаниє** (XV ст. *BC* 31; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258).

Пор. ***ВЫЗНАТИ.**

! WYZNANIE ⟨WYZWANIE⟩ *див.* ***WYZWANIE.**

! WYZNANIU ⟨WYZWANIU⟩ *див.* ***WYZWANIE.**

***ВЫЗНАТИ** *дієсл. док.* (15) **1.** (що) *(підтвердити)* визнати, посвідчити (10): Też ustawili jeśmo, iż żadin... nie majet prisiahati na desiaterom boźi prikazani... tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho; abo budet pered oblicznostiu naszoju wyznania (!) a majet' prisiahati pered szkołoju w dwerej (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); мы єсмо выслали нашєго оурѧдника па(н) лєика старостоу зоудечєвско(г) иа тоу то границю па(н) ивашко дѣдошицкии постави(л) старцѣ обьчии па(н) татомирь постивиль (!) старцѣ обьчии тоти старци сгодили сѧ с обою стороноу на одино слово вызнали оуказали староую границю и врочища мєжи дѣдошичи и мєжи баличи (Зудечів, 1413 *P* 83); тако зємѧнє исмовивши сѧ и старци и вызнали ажє по лисичии бро(д) зємлѧ црквная стго спса из вѣка из давного (Погоничі, 1422 *P* 97—98); Ино ми... оучинили єсми ємоу закон... аби он привєл оуси свои околии мєжіаши пєрєд нами... аби и они вызнали и сведетелствова⟨ли⟩ о том, а жє єст так (Сучава, 1481 *BD* I, 258);

(дати показання) посвідчити (1): Гдѣ колї дѣвка, алюбо жонъка алюбо вдова боудѣ(т)... оусилована... а лю(ди) то пєрє(!) соудо(м) вызнають... тогды то(т) имєєть казнєнъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльствє (XV ст. *BC* 36—36 зв.);

(визнати свою провинність) признатися (2): Барто(л)тъ жалова(л) на ондрєя и(ж) єго рани(л) а одреи (!) вызналъ а рєклъ оу дворцє сѧ стало (XV ст. *BC* 31).

2. (що, без додатка) *(обітницю, присягу)* дати, скласти (2): мы такожє... обицоуємь и слюбоуємь... оусѣкыи слюбы... владиславови, королеви полскомоу... нлїаша воєводы... при тоу(м) то голдѣ вызнанныи... оуставичнии бєзъ прєстанїє вѣчнии бачити стєрєчи и... иа каждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); про тожъ мы... слюбоуємь... ижє хочємь вшитки слоужбы... и иншьѧ слюбы, кторыѧжъ... пєтръ воєво(д)... королеви полском(у)... оучини(л) взна(л) и записа(л) ... на вѣкы, держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вызиалъ** 2 (XV ст. *BC* 31); **взиа(л)** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *3 ос. мн.* **вызнали, вызналї** 6 (1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1422 *P* 98; 1430 *P* 116; 1480 *BD* I, 239); **вьзнали** 1 (1422 *P* 98); *майб. 3 ос. мн.* **вызнають** (XV ст. *BC* 36); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **аби... вызнали** (1481 *BD* I, 258); *майб. пас. 3 ос. одн. ж.* **! budet... wyznania** (1388 *ZPL* 106); *дієприкм. пас. мин. знах. мн.* **вызнанныи** (1436 *Cost.* II, 702); *предик. пас. дієприкм.* **было... вызнано** (1422 *P* 98).

Див. ще ***ВЫЗНАВАТИ** 2, ***ПОЗНАВАТИ**, ***ПОЗНАТИ** 2, ***ПРИЗНАТИ**, ***ОУЗНАВАТИ**, ***ОУЗНАТИ** 1.

! ВЫИВОЗИТИ *див.* **ВЫВОЗИТИ.**

***ВЫИМАТИ** *дієсл. недок.* (5) **1.** (що) виймати (1): kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tiło wyymaia, mecza na ziemliu, nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. (що на кого, що кому) залишати (що кому), зберігати за ким право (на що) (2): мы александръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали своєю доброю волєю... сєрє(т) мисто а волховєцъ исъ сєлы... и съ оусими оужи(т)кы, що(ж) к тому мисту к сєрєту и во(л)ховцю слухаєть ничого собѣ наза(д) и напєрє(д) нє выимаючи... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); Я Иван Тимофєєвич Коуль... продали єсмо... зємлю... со всим пожитком, ничого на сєбє нє вымаючи (!), ани оставлѧючи (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

3. *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* (кого) за винятком (кого), виключаючи (кого) (1): и былъ бы твоя милость зъ нашымъ господарємъ зъ єго милостью въ добромъ прыятєльствє за одинъ на кожъдого єго милости нєпрыятєля, и на Татаръ, выймаючы братью єго милости (Троки, 1494 *BD* II, 387);

(із запереченням) (без винятку) не виключаючи (1): записуємъ... влодиславови, кролєви польскому... вѣрно служити... посполу стати противу іхъ нєприѧтєлємъ ни одного нє вымаючи (!) (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **! вымаючи** 2 (1393 *Cost.* II, 608; 1492 *AS* III, 23); **выимаючи** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **выймаючы** 1 (1494 *BD* II, 387); **wyymaia** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***ВЫИМОВАТИ**, ***ВЫНИМАТИ** 3, 4, **ВЫНѢТИ** 1, 2, ***ВЫѦТИ.**

***ВЫИМЄНОВАНЫИ** *прикм.* (4) названий, згаданий: алє коли па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ приближи(т) сѧ до рускои зємли, а мы имаєм(м) пєрє(д) єго мл(с)ть выєхати на выимєнованоє мистцє (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); Тоє оусє выщєписанноє и выимєнованноє имаємь издєржати и по⟨л⟩нити (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* **выимєнованому** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **выимєнованном(у)** 1 (1453 *Cost.* II, 765); *знах. одн. с.* **выимєнованноє** 1 (1468 *BD* II, 302); **выимєнованоє** 1 (1453 *Cost.* II, 765).

***ВЫИМЄНОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) залишати (що кому), зберігати за ким право (на що): я єщє будучи в добром здоровю... дала єсми єму... имєнє оу вотчизну на имѧ Любчо... зо всим тымъ, што к тому имєню з вєка прислухаєт, ничого нє выимєнуючи (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выимєнуючи** (1488 *AS* I, 242).

Див. ще ***ВЫЙМЄНЫВАТИ**, ***ВЫМЄНИВАТИ**, ***ВЫМЄНАТИ** 1.

***ВЫЙМЄНЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що на кого) залишати (що кому): и мы... даемъ и дали єсьмо у въ Острозскомъ повѣтѣ Межирѣчьє... со всимъ съ тымъ, што къ нимъ зъ вѣка и здавна слушало... ничого на себѣ не выймєнывая (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выймєнывая** (1446 *АкЮЗР* I, 18).

Див. ще ***ВЫИМЄНОВАТИ**, ***ВЫМЄНИВАТИ**, ***ВЫМЄНАТИ** I.

***ВЫИМЕНЯТИ** *дієсл. недок.* (1) *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* за винятком (чого), виключаючи (що): И мы ему того человека Дитѧтъковича дали вечно ему, и его жоне... со всими платы и доходы потому, какъ и отцу нашему служивалъ и дан даивал, выимеиѧ конѧ маеть ставить на неделю в Чернобыли подавному (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выименеѧ** (1493 *АЛРГ* 56).

Див. ще ***ВЫМЄНѦТИ** 2.

***ВЫИМОВАТИ** *дієсл. недок.* (26) (*стч.* vyjmovati) **1.** (що на кого, що кому) залишати (що кому), зберігати за ким право (на що): A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... ze wszim prawem, y s plathi, y z dochodi, szobi niczoho ni wiymuiuczi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); и мы... дали есмо ему... две дворища тяглыхъ... со всими пожитъки и вольностьми, ничого иа себе не выймуючи и не оставуючи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12—13).

2. *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* за винятком (чого), виключаючи (що) (2): а коли мы пожадаємъ какоую помоч оу великого кнѦзѦ, на наши непріѦтели, а кнѦз великїи имаєтъ намъ дати такоую помоч, без лъсти и хитрости, выимоуючи єго милости, брата нашего, господарѣ, кролѦ полского и оугорского и црѦ татарского против тых намъ помоч не дати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємь соуде... мєлъ оуставнаго слоужебнїка черєсъ которо(г) иметь позывати... выимоуючи бы сѦ хто поустилъ вины перє(д) соудомъ тогды то(г) може(т) посла(ти) которымъ коли (XV ст. *ВС* 15 зв.);

(із запереченням) не виключаючи (22): и слубили єсми н слубуємъ вѣрне быти а ни иного господарѦ шюкати, ане имати, але королеви... на єго оусѣ неприѦтелѣ помагати, ни одного не воимуючи (!) (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а стецко... присѦглъ и записалъ сѦ кролеви... помагати противу каждого неприятелѦ никого не выимуючи (Ланчиця, 1433 *Р* 123); и присѦглъ єсмъ бгу... ижь хочу вѣрне... служить крулеви полско(м)... и хочу стоѦти при нихъ вѣрно своєю радою и помочью противу кажтому (!) члвку и неприѦтєлю нико(г) не выимуючи (Черняхів, 1435 *Р* 133); И такиж имаємь быти каждомоу королєвскомоу приѦтєлю приѦтеле, а неприѦтєлєвѣ королєвскомоу имаємь быти неприѦтеле, жадного не выимоуючи (Сучава, 1468 *BD* II, 301—302).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выимуючи, ! воимуючи, wiymuiuczi** (1393 *Cost.* II, 607; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1433 *Р* 123; 1434 *Cost.* II, 664; 1435 *Р* 133; 1439 *Cost.* II, 712; 1442 *Cost.* II, 717; 1449 *Cost.* II, 746; 1455 *Cost.* II, 770; 1468 *BD* II, 301—302 і т. ін.).

Див. ще ***ВЫИМАТИ** 2, 3, ***ВЫНИМАТИ** 3, 4, **ВЫНѢТИ** 2, ***ВЫѦТИ**.

***ВЫИМОЛВА** *ж.* (1) відмовка: а то слюбоуємы при чти, при вѣрѣ держати и полнити без выимолвы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666).

ФОРМИ: *род. одн.* **выимолвы** (1434 *Cost.* II, 666).

Див. ще ***ВЫМОЛВА**.

***ВЫИНЯТИ** *див.* **ВЫНѢТИ**.

***ВЫИСЛОУЖЕНЇЄ** *див.* **ВИСЛОУЖЕНЇЄ**.

ВЫИТИ, ВЫТИ, ВЪИТИ *дієсл. док.* (25) **1.** *(вибратися звідки)* виїхати; *(вимушено — ще)* покинути (що) (11): а мыто имаю(т) платити о(т) таръ по д̃ гроши, коли прїиду(т), оу нашеи земли, и коли пакъ выиду(т) о(т) нашеи земли, тако(ж) по д̃ гро(ш), да платѣ(т) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); н да(л) имъ панъ михаиль чѦ(ст) пинѣзєн напрє(д), а остато(к) имає(т) имь дати, коли оны выидоу(т) и оуздадоу(т) ємоу вє(с) хотарь стары тѦ(х) то селищчь (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); Мы панъ моужыло боучацски староста снятински... Вызнаваємъ... и(ж)... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г)... приятєлємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу... коли бы ся ємоу пригодило выти исъ земли мо(л)давскоеи перє(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мєшкане (Снятин, 1454 *Р* 162—163); И также слюбил нам наияснѣишїи Ян Олбрахтъ, крал полскїи... иж бы мы от нѣкоторого непрїятелѣ моцнего, которомоу бы мы отпереты не моглы, та въидемо ис нашеи земли, либо до Угор, алибо до их милости кролевства полскаго, тогди их милости земли да соут, отворени иам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422);

(покинути приміщення) вийти (1): И пани вошла въ клѣть со мною посполу и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на нолы (!) и я подѣлилъ;... а какъ полотна подѣливши, нани (!) ещо зъ клѣти не вышла (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

(визволитися) звільнитися, вийти на волю (1): а Бори(с) в то(т) ча(с) иа мо(с)кве бы(л) в по(и)маныи, а ка(к) де(и) Бори(с) му(ж) мо(и) о(т) то(л) вы(и)деть и я запи(с) положу (Вільна, 1495 *ВМБС*).

2. *(повернути куди)* вийти (1): а хотарь имъ нижии о(т) марышевъци... а отолѦ (!) ⟨чрѣзъ⟩ серєтъ горѣ до великої буковины кде вышелъ путь оть добрѣно⟨вц⟩ь на конец полѦ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).

3. *(прибути куди)* прийти (2): а остато(к) имає(т) имь дати, коли оны... оуздадоу(т) ємоу вє(с) хотарь... заиоу(ж) та(к) сѦ єдиали и(ж) бы прѦдрєче(н)ны, па(н) мань з дѣтми своими да(л) по(д)бны день паноу михаилоу, абы вышли с ланы и межиаши и съ и(х) стары(м) привилие(м), абы дали и оузнаменали паноу михаилоу тоть оувє(с) хотарь (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а тако(ж) коли бы вышо(л) андреи тру(ш)кови(ч) или боу(д) какыи ишкодни(к) покутскы до нашеи земли, а мы што быхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770).

4. (на кого) *(збройно виступити)* напасти (1): по идикгиєву посольству вышолъ на мене аксакъ темирь желѣзнаѦ нога о(т) чорного пѣска. Тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже не было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

5. (з кого) народитися (від кого) (1): мы Стефаиъ воєвода ...чинимъ знаменито... оже... дали єсми монастирю о(т) молдавици двѣ челѣди циганскыи... и ни єдинъ о(т) наши(х) рѦдца примѣса къ тѣмъ вышеписаннымъ цыганомъ да не имаєтъ такожде и... къ дѣтемъ и(х) и къ въсєму племеню и(х), що из тѣ(х) двѣ вышєрє(ч)нны(х) челѣде(х) выидетъ (Дорогуня, 1434 *ДГСММ*).

6. пройти, минути (5): А держати имъ тое мыто до того жъ року — две недели по семой суботе, какъ выйдуть тры годы (Краків, 1487 *РИБ* 226); а почати имъ тыє ко(р)чмы варити на рокъ на мѦсные запоусты великого поста какъ трети(и) годъ вы(и)деть пе(р)вое ихъ коупли и варити имъ тыє ко(р)чмы до того жъ годоу, какъ шесть годовъ вы(и)деть (Краків, 1489 *АКВ*);

◇ **выити з рукъ** (кого) (1) *(про документ)* бути складеним (ким): а то(т) листъ вышо(л) есть з рукъ ивашка по(д)скарбего а пса(л) ванко (Снятин, 1424 *Р* 100); **и с обычаєв выити** (1) *див.* **ОБЫЧАИ** 1.

ФОРМИ: *інф.* **выити** 3 (1449 *Cost.* II, 747; 1457 *Cost.* II, 811); **выти** 2 (1454 *Р* 163); **въити** 1 (1499 *BD* II, 422); **! быти** (1499 *BD* II, 422); *перф. 3 ос. одн. ч.* **вышолъ, вышо(л)** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; XV ст. *СЯ* 42); **вышелъ** 1 (1392 *Cost.* I, 7); **вышо(л) єсть** 1 (1424 *Р* 100); *3 ос. одн. ж.* **вышла** (1498 *АЛМ* 163); *майб. 3 ос. одн.* **вы(и)деть** 3 (1489 *АКВ*; 1495 *ВМБС*); **выидетъ** 1 (1434 *ДГСММ*); *1 ос. мн.* **въидемо** (1499 *BD* II, 422); *3 ос. мн.* **выиду(т), выидоу(т)** 3 (1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 771); **выйдуть, вы(и)доуть** 2 (1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... вышол** 1 (1462 *BD* II, 289); **коли бы вышо(л)** 1 (1455 *Cost.* II, 770); *3 ос. мн.* **абы вышли** (1452 *Cost.* II, 422).

***ВЫИХАТИ** *див.* **ВЫЄХАТИ**.

***ВЫКЛАДАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) викладати, з'ясовувати: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого... Которыми(ж) напрє(д) оузновлѦєть и оуспоминаєть свои первѣишии листы. Выкладаючи оны нѣ в которы(х) члонце(х) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выкладаючи** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЫКОПАТИ** *дієсл. док.* (3) зорати: Я кн⟨Ѧ⟩зь Юри Василевич Жаславскии вызнаваю... ижет продал єсми пану Семеноу Олизаровичоу имене на Волыни... зо всими ролѦми выкопаными и не викопаными н со всими сѣножатми, которые ж єст тепер и которыеж и на потом мают быти выкопаны (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти выкопаны** (1466 *AS* I, 62); *дієприкм. пас. мин. ор. мн.* **выкопаными, викопаными** (1466 *AS* I, 62).

***ВЫКОРЄНИТИ** *дієсл. док.* (1) викоренити: оуставлѦємь и сказоуємь коли(ж) некоторы(и) ищепы са(до)вы во огородѣ боудоуть щиплены а боудоуть выкорены (!) алюбо

вырваны маєть заставить во огородѣ щепы а вїны шесть гривєнъ на томъ (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. мн.* **боудоуть ! выкорєны** (XV ст. *BC* 29 зв.).

ВЫКУПАТИ *дієсл. недок.* (3) (що, що в кого) *(маєток, відданий у заставу)* викуповувати: а што наложит кнѦз Михайло и кнѦз Костєнтин Ивановичи Острозкии на тоє имєнє по звѣдом⟨у⟩ людей добрых, а кто будет тоє имєнє выкупати и он маєт тот наклад отложити кн⟨Ѧ⟩зю Михайлоу и кн⟨Ѧ⟩зю Костєнтиноу Ивановичом (Острог, 1488 *AS* I, 88); а по єго животѣ въ жоны его и въ дѣтєй нихто не мѣлъ того имѣнїя выкупати, нижли отецъ нашъ е. м. коли бы его єму потребѣ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *інф.* **выкупати** (1488 *AS* I, 88; 1494 *АЛМ* 54); *майб. 3 ос. одн.* **будет выкупати** (1488 *AS* I, 88).

Див. ще **ВЫКУПИТИ, ОКОУПИТИ, *ОТКОУПИТИ.**

ВЫКУПИТИ, ВЫКОУПИТЬ *дієсл. док.* (11) **1.** (що, що кому, що від кого, що в кого) *(маєток, відданий у заставу)* викупити (10): а сє панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло чєрєпынє григорєву сн̃у двдвьского осташкови... во к̃ гривєнъ бєз одноѣ гривны а рокъ о(т) спс̃ва днє а до спс̃ова дн̃є ажє нє выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть держати то сєло опѦть до другого року (Львів, 1386 *P* 31); а пак ли тоє пєрворє(ч)ноє сєло намъ сѦ бы слюбило а любо которому нашєму слузѣ поволили быхо(м) є выкупити тогды ты(х) Й копъ имаєть быти дано слузѣ нашєму юркови (Коломия, 1424 *P* 102); Мы вєликии кн̃зь витовтъ дали єсмо єську нєшєвичю дворищє Ароnолково... а коли быхомъ хотѣли любо сами взѦти в нєго то сєлищє єго... или кому быхо(м) приволили выкути (!) тогды имаємъ заплатити єму пѦтьдєсѦть гривє(н) полугрошки (Острог, 1427 *P* 109); и прода(л) ⟨костє⟩... єдно сєлищє на имє отънижєщи... що єго па(н) костє выкупи(л) о(т) стъниговы(х) сыно(в) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); Билъ намъ чоломъ часникъ (!) нашъ федко Гавриловичъ, и положилъ передъ нами листъ отца нашого, короля е. м. которымъ ему далъ н дозволилъ выкупити имѣнїе, на имя Микуличи, у Дмитра Холиневского (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

2. *(заплативши викуп, звільнити кого з полону)* викупити (1): коли вашей милости посолъ, Богушъ дьякъ, былъ оу насъ, онъ ту знашолъ... одну паню отъ Татаръ выкуплена (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

ФОРМИ: *інф.* **выкупити** 3 (1424 *P* 102; 1429 *P* 112; 1494 *АЛМ* 54); **выкоупить** 2 (XV ст. *BC* 34 зв., 35); **! выкути** 1 (1427 *P* 109); *перф. 3 ос. одн. ч.* **выкупилъ, выкупи(л)** (1445 *Cost.* II, 218; 1449 *АЛМ* 8); *майб. 3 ос. одн.* **выкупить** (1386 *P* 31); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж. зам. знах.* знашолъ... паню... **выкуплена** (1499 *BD* II, 450); *знах. одн. ж.* **выкоуплєноую** (1484 *BD* I, 285).

Див. ще **ВЫКУПАТИ, ОКОУПИТИ, *ОТКОУПИТИ.**

***ВЫКОУПЛЄНІЄ** *с.* (7) куплений маєток, придбання: тѣ(м) мы видѣвши єго правоую и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвєрдили єсми ємоу... правоє єго о(т)ниноу и выкоуплєнїє, сєло на имѣ бозїанїи (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247); И пак оу том и оу тотжє час прїидє прѦд нами... НастѦ, кнѣгинѦ пана Юга вистѦрника... и прода⟨ла⟩ свою правоую отниноу и выкоуплєнїє, єдноу фалчоу винограда (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *знах. одн.* **выкоуплєнїє, викуплєниє, викоуплєнїє** (1446 *Cost.* II, 247; 1471 *ДГСМПБ;* 1479 *BD* II, 221, 228; 1480 *BD* I, 246; 1499 *BD* II, 147).

Див. ще ***ВЫКОУПЛЄНЇЯ.**

Пор. **ВЫКУПИТИ.**

***ВЫКОУПЛЄНЇЯ** *ж.* (3) куплений маєток, придбання: Тѣм мы... жаловали єсми его особною иашєю милостїю и дали и потвєрдили єсмн ємоу... правоє єго отниноу и выкоуплєнїю, одино сєло на имѣ Снминичанїи ... що же ои коупиль... от Костє Грама (Сучава, 1480 *BD* I, 243); жаловали єсми єго особною нашєи милостїю, дали єсми и потвръдили єсми ємоу... правїи єго отни⟨ни⟩ и выкоуплєнїи: єдно сєло...щожє коупил отєць єго (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *знах. одн.* **выкоуплєнїю** (1480 *BD* I, 243; 1488 *BD* I, 347); *знах. мн.* **выкоуплєнїи** (1497 *BD* II, 112).

Див. ще ***ВЫКОУПЛЄНЇЄ.**

Пор. **ВЫКУПИТИ.**

***ВЫЛАМАВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*стч.* vylamovati se, *стп.* wyłamować się) (від чого) ухилятися: а особно ижє мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо яко и нинє мамы волю тако яко коро(л) хрєстья(н)⟨с⟩кии коу покоєви и коу єднотѣ а справєдливость нашоу высвєтли⟨в⟩ши о(т) ровности нє хочє(м) сѦ выламавати вароуючисѦ розлияньѧ ⟨к⟩рови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **сѦ выламавати** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЫЛНА** *див.* ***ВИЛЬНА.**

***ВЫЛЧИНЪ** *див.* **ВЛЪЧИН.**

ВЫЛЧѦ *див.* **ВЛЪЧА.**

! ВЫМАТИ *див.* ***ВЫИМАТИ.**

***ВЫМЕЛОКЪ** *ч.* (2) *(оплата за помел зерна)* мірчук: будутъ воны тое село ... держати... зъ млынами зъ млынисчами изъ ихъ вымелками (Троки, 1498 *ГВКОО*); и мы... ему имѣне н⟨а⟩ше... даемъ и записуемъ... из млины и их вымилки, а посполите мовѦчи зо всими доходы и зо всими потребами (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *ор. мн.* **вымелками** 1 (1498 *ГВКОО*); **вымилки** 1 (1499 *AS* I, 117).

Див. ще ***ВЫМОЛОТОКЪ.**

***ВЫМЄНИВАТИ** *дієсл. недок.* (4) (*стч.* vyměňovati) (що на кого) залишати (що кому): и мы... дали єсмо пану Андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ... со всими оуходы и приходы ничого на сєбє нє вымєнивая (Київ, 1433 *P* 118); А дали есмъ ему вѣчне то непорушъно зо всѣми уходы и приходы, ничого на себе не выменевая (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **вымєнивая, вымєнивѦ** 2 (1433 *P* 118); **выменевая** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); **вымѣниваючи** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще ***ВЫИМЄНОВАТИ, *ВЫЙМЄНЫВАТИ, *ВЫМЄНѦТИ** 1

***ВЫМЄНѦТИ** *дієсл. недок.* (10) (*стч.* vyměňovati) **1.** (що на кого, що кому) залишати (що кому) (8): мы, вєликий князь Швитрикгаил... чинимъ знамєнито... ижє видєв и зиамєиав службу намъ вѣрную... Ивана Мукосѣевича... дали есмо и записали за его вѣрную службу сєла... зо всимъ с тым, што к тымъ селамъ звѣка здавна слушало и тыми разы слушаетъ, ничого на нас не выменяя (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); дали єсмо Ємоу Сєло липоую... Со всѣми правы Со всѣми пожитки нічого собѣ нє вымєнѦючи (Луцьк, 1451 *P* 158—159); продал есми свое имѣнъе... пану Василю Хребѣтовичу... со всим с тым и по тому, какъ к тому имѣнъю слушаетъ... ничого на себе не выменяя (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

2. *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* за винятком (чого), виключаючи (що) (2): а пакъли бы самихъ насъ нашъ милыи прыѦтєль на помочь жадалъ, и мы сами нашомоу прыѦтєлю маємъ быти, со всимъ жывотомъ, до помочы, вымѣнѦючы то, чого божє нє даи, нижьли боудємъ имѣти какоую налогоу, на нашоу зємлю, Или нємощь отъ бога на насъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **выменяя, вымєнѦя, вымєнѦѦ, вымѣняя** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1451 *P* 156; 1461 *AS* I, 54; 1492 *АЛМ* 30; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **вымєнѦючи** 2 (1451 *P* 159; 1452 *P* 161); **вымѣняючи** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **вымѣнѦючы** 1 (1442 *Cost.* II, 716); **! вымєнѦюго** 1 (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще ***ВЫИМЕНОВАТИ, *ВЫЙМЄНЫВАТИ, *ВЫИМЕНЯТИ, *ВЫМЄНИВАТИ.**

***ВЫМИЛОКЪ** *див.* ***ВЫМЕЛОКЪ.**

***ВЫМОВА** *ж.* (1) змова: а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ, прѧз сѧ алибо прѧз кого иного, где бы вреченного Казимира кролѣ и Короуны єго непожиточнє алибо оувлочство было бы мовено, алибо правовано (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу вымовѣ** (1462 *BD* II, 284).

WYMOWITY *дієсл. док.* (3) **1.** *(висловити)* вимовити, сказати (1): toje u sweje prisiahi wymowiti majet, kak jemu taja zastawa zastawena (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

2. *(іменем)* назвати (1): I też moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny, kotorym kolwe imenem byliby wymoweni (Луцьк, 1388 *ZPL* 103).

3. *(висловлюючи умову)* застерегти (1): мы, хотѧчи єго освѣцєности... оу... полности вѣры нашои оупєвнити вызнавамы тнм то листом... быти повинни и обвєзаноу коу дєржаню зоуполна чести и вѣры нашеи, коу оуставичнои слоужбѣ и тиж помочи пристаиности, а то под обычаєм тиж вымовєннѣмъ на долѣ писанным (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* **wymowiti** (1388 *ZPL* 104); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **byliby wymoweni** (1388 *ZPL* 103); *дієприкм. пас. мин. ор. одн. ч.* **вымовєннѣмъ** (1462 *BD* II, 284).

***ВЫМОВИТЬ СЯ** *дієсл. док.* (1) (у що) *(довести свою невинність)* виправдатися (в чому): ниоучили(с) (!) нєкоторы(и) лю(ди) потварью иньши(х) людєи о моужєбойство обьмо(л)вѧ(т) а длѧ давности, алюбо зашли(х) часовъ, нєможєтсѧ оу то вымовить (XV ст. *ВС* 33).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ... вымовить** (XV ст. *ВС* 33).

***ВЫМОВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (2) (що на кого) залишати (що кому): я ларио(н)... промєни(л) єсми па(н)у пєтроу яновичоу... тоє своє имѣньє... со вси(м) с ты(м) ка(к) и са(м) єсми тоє имє(н)є чємєри(н) дрьжа(л), нє оставлѧючи, ани вымо(л)влѧючи на сєбѣ ничого (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а промєни(л) єсми єму тоє имє(н)є дѧ(д)ковичи... со всє(м) с ты(м), ка(к) ѧ в нєго коупи(л) и са(м) дрьжа(л), нє оставлѧючи, ани вымовлѧючи на сєбє ничого (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **вымовлѧючи** 1 (1490 *Пам.*); **вымо(л)влѧючи** 1 (1467 *СП* № 13).

***ВЫМОВЛѦТИ СЯ** *дієсл. недок.* (2) (чим) відговорюватися, відмовлятися: Иже духовныи и свє(т)скыи имєнїя держать, а намъ сѧ тымъ вымовлѧють, а нашеи слоужбы на воинє не чїнѧ(т), про (то) хочємь и прїказоуємь штобы такыи по(д)лоугъ сїлы и вси имєнїя своє (!) с намї на воиноу хо(ди)ли (XV ст. *ВС* 12); имаємь хо(л)довати кролєви єго мл(с)ти по(л)скому, та(к), какъ коли наши пєрє(д)ци хо(л)дъ чинили и служили, ничи(м) сѧ нє вымовлѣючи (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **ся... вымовлѧють** (XV ст. *ВС* 12); *дієприсл. одноч.* **сѧ... вымовлѣючи** (1455 *Cost.* II, 729).

Див. ще **ВЫМОЛВИТИ СѦ, *ВЫМОЛЪВАТИ.**

***ВЫМОВЛѢТИ СЯ** *див.* ***ВЫМОВЛѦТИ СЯ.**

***БЫМОЛВА** *ж.* (2) ◇ в ы м о л в у и м е т и (1) мати виправдання: мы оуставлѧємь и прїказоуємь хто колї боудєть позваныи на соудъ имєєть о(т)повєдать а бѫдє(т) ли винова(т) имєєть быти казнєнъ вїною а жа(д)ноє вымо(л)вы нє имєєть (XV ст. *ВС* 15 зв.); и м а т и в ы м о л в у (1) *див.* **ИМАТИ**².

ФОРМИ: *род. одн.* **вымо(л)вы** (XV ст. *ВС* 15 зв.).

Див. ще ***ВЫИМОЛВА.**

ВЫМОЛВИТИ СѦ *дієсл. док.* (1) (з чого) відмовитися, вимовитися (від чого): И коли боудєт пана иашего королѧ приказаниє, и боудєт потребнаѧ хвилѧ и час, абыхомь єго милости помоч и послоушенство оудилали... И ис того нє имаємь єго милости вымолвити сѧ, ани короунѣ полскои ни оу чєм (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *інф.* **вымолвити сѧ** (1468 *BD* II, 301).

Див. ще ***ВЫМОВЛѦТИ СЯ, *ВЫМОЛЪВАТИ.**

***ВЫМОЛВЛѦТИ** *див.* ***ВЫМОВЛѦТИ.**

***ВЫМОЛОТОКЪ** *ч.* (1) *(оплата за помел зерна)* мірчук: И то єсмо дали... съ всѣми пожиткы... сь млины и с ты(х) млиновъ вымолотки (Луцьк, 1445 *P* 148).

ФОРМИ: *ор. мн.* **вымолотки** (1445 *P* 148).

Див. ще ***ВЫМЕЛОКЪ.**

***ВЫМОЛЪВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (ким) відмовлятися, вимовлятися: Пригожаєтсѧ и(ж) о нєкоторыи простоупкы, позывани боудоуть прє(д) насъ, а они вымолъвѧють своими старшими, а любо паны своими, а изъ и(х) жє прїказанїя то чинѧ(т) (XV ст. *ВС* 15).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **вымолъвѧють** (XV ст. *ВС* 15).

Див. ще ***ВЫМОВЛѦТИ СЯ, ВЫМОЛВИТИ СѦ.**

***ВЫМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (1) видумати: а тые земли продалъ есми... со всѣми ужитки, которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти людскимъ розумемъ вымыслены (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти вымыслены** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще ***ВЫМЫШЛЯТИ.**

***ВЫМЫШЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) видумувати: Пла(ч)лївыи жалобы прє(д) на(с) прїшли ка(к) слоужєбнїци по зємли єздѧ(т)... оубогыя кмєти алюба (!) сєла д͡ховныхъ алюбо оубогы(х) зємлѧны утїскають новая права на нєго вымышлѧють (XV ст. *ВС* 14 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **вымышлѧють** (XV ст. *ВС* 14 зв.).

Див. ще ***ВЫМЫСЛИТИ.**

***ВЫМѢНИВАТИ** *див.* ***ВЫМЄНИВАТИ.**

***ВЫМѢНИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* wymienić) (що) відмітити, відзначити: Пак ли бы тот дєн так намѣнєнны, намъ... нѣкотора потрєбизна... пригодила сѣ, а то бы... королю єго милостї... было явно, на инши час подобны имаєт єго милостъ дєн и мѣсцє отложити... а то зособна вымѣнивши, иж корол єго милостъ... имаєт напрєд намѣнєнноє тот дєн и мѣсцє двома алибо трєма мѣсѧцъма обвѣстити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **вымѣнивши** (1462 *BD* II, 285).

***ВЫМѢНЯТИ** *див.* ***ВЫМЄНЯТИ.**

***ВЫНИМАТИ** *дієсл. недок.* (5) **1.** (кого) *(робити винятком)* виключати (1): мы илїа воє⟨вода⟩, господа(р) ⟨зємл⟩и молдавскои... слюбоуємь нашємоу родитєлю, кнѧзоу вєликомоу, жигмонтоу, ємоу прїятєлємь быти... а нєприятєлє(м) єго нєприѧтєль... єдно вынимаємь, нашєго господарѣ, королѣ полского, противь єго и противъ короунѣ, нє имаємь николи стояти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691).

2. (що) *(відбирати)* вилучати (1): а пакли бы панъ Васко нє далы тѣхъ ста купъ пану Ивашкови... тогда имаєть панъ Васко дати оувазаньє пану Ивашкови оу Роудѧнцѣ, со всѣмъ правомъ... а нє вынимая ничого с того села (Львів, 1421 *P* 92).

3. (що кому) залишати (1): о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако ѧко сами дьржали и со всѣмъ правомъ и с всѣ(м) обиѣздо(м) (!) ничьго собѣ нь вынимаючи ни зоставлѧючи (Галич, 1409 *P* 74).

4. *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* за винятком (2): такє(ш) кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу королєвъствѣ пол(с)комъ на далекиѣ стороны... тогды коли на(с) обошлють и оупомѧнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ последнии, имамы помагати подлу(г) всєѣ иашеѣ мочи, противу всѣхъ ихъ нєприѧтєлии, нє вынимуючи ни одны(х) (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); видѣвшє мл(с)ти нашєго милого господарѧ, кролѧ, до насъ и слюбоуємы... слоужити вѣрно и приѧѧти, доброую радоу радити до иашего живота, на оусѣкого єго нєприѧтєлѧ, нє-вынимающи николи никогожє (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **вынимаємь** (1435 *Cost.* II, 691); *дієприсл. одноч.* **вынимающи** 1 (1402 *Cost.* II, 621); **вынимаючи** 1 (1409 *P* 74); **! вынимуючи** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **вынимая** 1 (1421 *P* 92).

Див. ще ***ВЫИМАТИ, *ВЫИМОВАТИ, ВЫНѢТИ** 2, 3, ***ВЫѦТИ.**

! ВЫНИМУЮЧИ *див.* ***ВЫНИМАТИ.**

ВЫНѢТИ *дієсл. док.* (20) **1.** (що) *(дістати звідки)* вийняти (4): Мы Петро воєво(д)... с пани радою нашею... просили єсмы нашєго болѣрина... абы поше(л) до тоурко(в) по(д)нѣти нашоу тѣготоу... мочї имєт ли ниже що та(к) и добро и пак ли нє мочї имє(т) с то(г) спросити а вынѣти тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); Мы Бовблян опытали, и Бовбляне рекли вси: «правда ест, тые грани сам княз великий Швитригайло привернулъ свой кон и, вынемши кордъ, своєю рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* (чого, що, о що, за що) за винятком (чого), виключаючи (що) (11): Ot tych to reczej źadnoho habania neczi-neczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, kostelnoje, kotorych źadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104); Коли мти оу дѣтєи оумре(т) опѣка(л)нїкъ и(х) нє можеть дѣди(ч)ства прода(т) ани граничи(т) до колѣ дѣти прїидоуть лѣ(т) до розоумоу тогды всє имѣнїє о(т) опѣка(л)ника возмоуть а боудоуть ли позванї иє имають алѣ и(х) лѣ(т) соудья имєєть смотрєти выиѦвши ты(х) члонъковъ напїсаны(х) (XV ст. *BC* 35); Нихто неима(т) нїкнмъ позыва(т) толко слоужебникомъ вїдѣвшї (!) о простоупкоу прї дворе, которыи исправлѦєть позовъ протївъ ко(г) бє(з) правого повода (XV ст. *BC* 6); Продал єсми имєне... с людми... из дубровами — вынявши за третию част зо всихъ имєней моих отчизныхъ (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А також мы, Стефан воєвода... ани жадноиі раді ани помочи Тоурком иє имаем дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѦ моц або сила тоурєцкого чъсарѣ... пришла бы н нас понєволили бы соби на помоч, и были быхом им на помоч бєз нашеи воли (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424).

3. (від чого) вилучити, відокремити (1): О панє(х) алюбо о паниа(х) которыи(ж) позывають ко(г) алюбо которыи Панєи ипаиєнъ бытность длѦ крєпостї (!) и(х) вынєты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького абы нє мєлї оутїскоу моузьско(г) (XV ст. *BC* 12).

4. (із чого) забрати, взяти (1): Мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) ємоу вынѦ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и квалъто(м)ъ на (до)брово лнои дорозѣ оу торговоую дниноу (XV ст. *BC* 31 зв.);

◊ в ы н Ѧ т и н а р у к н (1) взяти иа поруки: Поручили(с) кнѦ(з) вєлико(м) скнрьгаилу за гридка за костѦнтинови(ч) вынѦли єго на свои ру(к) за побѣгъ и за всє лихоє (б. м. н., *бл.* 1392 *P* 46); л ї ц о м ъ в ы н н я т и (1) *див.* ***ЛИЦЄ.**

ФОРМИ: *інф.* **вынѣти** (1456 *ЭСФ*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **вынѦ(л)** (XV ст. *BC* 31 зв.); *3 ос. мн.* **вынѦли** (бл. 1392 *P* 46); *майб. 3 ос. одн.* **вынмєть** (XV ст. *BC* 17 зв.); *3 ос. мн.* **выимоу(т)** (XV ст. *BC* 36 зв.); *дієприсл. перед.* **вынѦвши, вынявши, wyniawszi** 6 (1388 *ZPL* 103; XV ст. *BC* 15 зв., 26 зв., 35; *СЯ* 41; 1475 *AS* I, 72); **вынемши** 2 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **вънѣвши** 1 (1499 *BD* II, 424); **вынѦмьши** 1 (XV ст. *BC* 11); **винѦвъши** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); **! вынѦвни** 1 (XV ст. *BC* 39); **! вышавши** 1 (XV ст. *BC* 27 зв.); **! вїдѣвшї** 1 (XV ст. *BC* 6); *теп. пас. 3 ос. мн.* **вынєты соуть** (XV ст. *BC* 12).

Див. ще ***ВЫИМАТИ** 1, 3, ***ВЫИМЕНЯТИ, *ВЫИМОВАТИ** 2, ***ВЫМЄНѦТИ** 2, ***ВЫНИМАТИ** 2, 4, ***ВЫѦТИ.**

***ВЫПИСАНЬЄ** *с.* (2) **1.** *(заява про що на письмі)* написання (1): а то такъ ач прєрє(ч)ныи воєвода... корунѣ вѣрою прнстаиеть яко єго передъковє вѣрни былн и служили подлугъ выписаиья и зрѦжєиья первыхъ листовъ оца и прєдковъ єго воєводъ молдавскихъ (Ланчиця, 1433 *P* 121).

2. *(передача маєтку)* запис (1): о выпїсанїю имєнїю (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *род. одн.* **выписанья** (1433 *P* 121); *місц. одн.* **о выпїсанїю** (XV ст. *СЯ* 9).

Пор. ***ВЫПИСАТИ** 1.

***ВЫПИСАТИ** *дієсл. док.* (17) **1.** *(викласти що в письмовій формі)* написати (9): пак ли нє имѣемъ єму заплатити на тотъ днь яко ту выписано тогды мы в то(т) днь бєзъ никоторыє о(т)волокы имаємъ єму дати нашь городъ снѦти(н) (б. м. н., 1411 *P* 77); алє ижь вєлможиыи стефанъ ... воєвода зємлѣ молдавскои... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... слюбуючи намъ... служити прияяти чинити по(д)лугъ листовъ оца пєрвыхъ и передковъ єго яко жь на нихъ досыть явно єсть выписано (Ланчиця, 1433 *P* 121); а то на вѣкы слюбую по(д) чъстъю и по(д) вѣрою тою, яко выписанно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); а тогды маю(т) мнѣ тоє имє(и)є дѦ(д)ковскоє подати та(к) доброе... ка(к) я и(м) да(л), и въ верхоу выписано стои(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

2. *(перелічити що в письмовій формі)* назвати, вказати (7): Umyslili jesmo s pany radami naszimi i dali prawa i wolnosti... kotoryi sut' niźej w tom liste naszom wypisany (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); тоє въсє выписанноє да будє(т) имъ нєпорушенно, до нашего живота (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); А сє(т) мы Стєфань воєвода... вызнавамы и оузѦвлѦмы ис тым то нашимъ... милє выписанымь маистатомь... ажє мы и слюбоуємь... Казимировѣ... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости верни... были на веки (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

3. (з чого) *(зробити витяг)* вписати (1): и мы казали и(мъ) тотъ листъ судовы(и) пана ивано(в) вѦжевича пєрє(д) иами положити, н онн того лнста судового пєрє(д) намн нєположыли, ии(ж)ли повѣдили на(м), што(ж) дє(и) тотъ листъ вписа(н) єстъ в книги судовыи н минуту выписаную с тыхъ кни(г) пєрє(д) нами вказывали (Вільна, 1495 *BK*).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **выписавши** (1484 *ЯМ*); *3 ос. мн. теп.* **sut wypisamy** 1 (1388 *ZPL* 103); **выписаиы** 1 (1404 *P* 68); *дієприкм. пас. мин. ор. одн. ч.* **выписанымъ** (1468 *BD* II, 301); *наз. одн. с.* **выписано** (1490 *Пам.*); **выписанноє** 1 (1448 *Cost.* II, 741); *знах. одн. ж.* **выписаную** (1495 *BK*); *наз. мн. ч.* **wypisany, выписаны** (1388 *ZPL* 108; 1449 *АЛМ* 8); *род. мн.* **выписаны(х)** (1448 *Cost.* II, 734); *предик. пас. дієприкм.* **выписано** 4 (1411 *P* 77; 1433 *P* 121, 124; 1499 *АЛМ* 8); **виписано** 1 (1482 *AS* I, 81); **выписанно** 1 (1434 *Cost.* II, 664).

Див. ще ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ, *ЗАПИСОВАТИ** 5, ***ЗАПИСЫВАТИ** 1, **ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *НАПСАТИ, *ОТПИСАТИ** 2, **ПИСАТИ, ПОПИСАТИ** 2, ***ПОПИСОУВАТИ** 2, ***ПСАТИ.**

***ВЫПОВЄДАНЇЄ** *с.* (2) позбавлення прав: о выповєданїю кого выповєдають с права. Запїсы оучинєны длѦ пано(в) а длѦ исправѣдлнвостї прото мы оуставлѦємь и запїсоуємь колн(ж) которыи члвкъ домънн имаєтьсѦ (!) имаєть право ко деди(ч)ствѪ што(ж) иньшїи держать а оу три годы н за три мєсєци нє габаєть єго жаднымь правомъ тогды мы сказоуємь томоу пєрвомоу заисканиоє (XV ст. *BC* 20 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о выповєданїю** 1 (XV ст. *BC* 20 зв.); **о выповѣданьи** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.).

Пор. ***ВЫПОВЄДАТИ.**

***ВЫПОВЄДАТИ** *дієсл. недок.* (2) (*стп.* wypowiadać) ◊ в ы п о в є д а т и с п р а в а (кого) (2) позбавляти права: о выповєданїю кого выповєдають с права. Запїсы оучинєны длѦ пано(в) а длѦ исправѣдливостї прото мы оуставлѦємь и запїсоуємь колн(ж) которыи члвкъ домънимаєтьсѦ имаєть право ко деди(ч)ствѪ што(ж) иньшїи дєржать а оу три годы н за трн мєсєци нє габаєть єго жаднымь правомъ тогды мы сказоуємь томоу пєрвомоу заисканиоє (XV ст. *BC* 20 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **выповєдають** 1 (XV ст. *BC* 20 зв.); **выповѣдаю(т)** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.).

***ВЫПРАВА** *ж.* (1) придане, виправа: С (!) я па(н) дмитръ порыцькии... сознаваю... оузA(л) єсми по своеи жеиѣ... ⟨полтораста коп⟩ широки(х) гро(ш)и чє(с)кои монѣты а по(л)тора(с)та ко(п) выправою (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *ор. одн.* **выправою** (п. 1450 *ПИ* № 9).

! ВЫПРАВИТЬ *дієсл. док.* (4) **1.** (кого до кого) *(послати)* вирядити, виправити (2): Прото мы помнєчы прыязии и маючы записы прє(д)ковъ твоєє мл(с)ти з ншыми прє(д)ки и твоєє мл(с)ти з нашымъ отъцємъ... послали и выправили єсмо нашыхъ пословъ до твоєє мл(с)ти (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); И тыми разы ажъ богъ дасть по(д)ближаемъся та(м) по(д) оукраинны к тымъ нашымъ панъствомъ и отътоуль дасть богъ выправимь и шлємъ до тебє ншы(х) пословъ и о прыя(з)ни и о мироу (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*). **2.** (що від кого) видобути (2): а такъжє коли быхомъ имъ жолъду нє поплатили и щькодъ тогды имъ поволєваємъ (!) и тымъ што суть с ними насъ оупоминати намъ лаAти нашихъ купцєхъ брати нашихъ людєхъ доколи свои записъ о(т) нихъ выправимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *інф.* **! выправитъ** (1433—1443 *АРМ*); *перф. 1 ос. мн.* **выправили єсмо** (1492—1493 *ПВФЧ*); *майб. 1 ос. мн.* **выправимы** 1 (1433—1443 *АРМ*); **выправимъ** 1 (1496 *ПДСВВ*).

ВЫПРОВОДЇТЬ *дієсл. док.* (1) (кого) вивести, випровадити: а нє можєть ли тотъ староста в иа(с) того о(т)рима(т) што мы нє хочємъ дати ємоу справы абы сA очисти(л) томоу в чомъ ємоу виноу дано тогды то(т) староста имєє(т) єго выпроводїть до гранїци зємьскоє (XV ст. *ВС* 38 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **выпроводїть** (XV ст. *ВС* 38 зв.).

***ВЫПРОСИТИ** *дієсл. док.* (4) (що в кого) випросити: и за тымъ дей отецъ того Яцка Вѣшторть тыи ихъ зємли выпросилъ за пусто у отца нашого, короля его милости (Вільна, 1495 *РИБ* 602); паклибы он в г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рA вєликого кн⟨A⟩зA тоє имѣньє выпросил на вѣчность, ино A ємоу тоє имѣньє записываю вѣчнѣ (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выпросилъ** (1495 *РИБ* 602); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **былъ... выпросилъ** (1495 *РИБ* 602); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **паклибы выпросил** (1496 *AS* I, 245).

Див. ще **ПРОСИТИ, *ПРАШАТИ, СПРОСИТИ** 2, **ОУПРОСИТИ.**

***ВЫПСАТИ** *дієсл. док.* (2) (*стч.* vypsati) (на чому) *(викласти що в письмовій формі)* написати (в чому) : а по лєнковє животѣ и дѣтє(м) леньковы(м) тако жь таA сєла держати Со вси(м) какъ на сємъ листу выпсано вѣчно нєпорушно (Житомир, 1433 *Р* 127).

ФОРМИ: *предик. пас. дієприкм.* **выпсано** (1433 *Р* 127).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ, ЗАПИСАТИ, *ЗАПИСОВАТИ** 5, ***ЗАПИСЫВАТИ** 1, **ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *НАПСАТИ** 2, ***ОТПИСАТИ** 2, **ПИСАТИ** 1, **ПОПИСАТИ** 2, ***ПОПИСОУВАТИ** 2, ***ПСАТИ.**

***WYPUSTOSZYTY** *дієсл. док.* (1) (що) спустошити: A i toho wasza milost (!) ne smotryte, szto nam i onoie peremiryie wczyniło, szto waszy s Łuczany wziali Pryszed z Łucka około Berestia, około Kamenca wse pusto wczynili a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn... to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **wypustoszyli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***ПУСТОШИТИ.**

***ВЫРАЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) викладати, формулювати: Про то Мы Александръ... Княжа Литовское... ведомо чынимо... Ижъ... права и вольности имъ самымъ и потомкомъ ихъ надаемъ и позволяемъ, яко нижей описано такъ выражаемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **выражаемъ** (1389 *РЕА* I, 26).

Див. ще ***ВЫРАЗИТИ.**

***ВЫРАЗИТИ** *дієсл. док.* (1) назвати: Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ иашъ, выразившы инжей нмеиами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есмо и печатью Нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **выразившы** (1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще ***ВЫРАЖАТИ.**

***ВЫРАХОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (що кому) віддати готівкою: а што коли A наложю на тоє имє(н)є на чємери(н) дръжачи Єго в сєбє, тогды вси ты(и) мои иаклады має(т) мнѣ игумє(н) пєрєсопницкыи ларио(н)... поплатити а дєсA(т) ко(п) гро(ш)и приданоую вырахва(т)и (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *інф.* **вырахва(т)и** (1490 *Пам.*).

***ВЫРВАТИ** *дієсл. док.* (!) вирвати: коли(ж) нєкоторы(и) ищєпы са(до)вы во городѣ боудоуть щиплєны, а боудоуть выкорєиы, алюбо вырваны, маєть заставить во огородѣ щєпы, а вїны шєсть гривєнъ на томъ (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. мн.* **боудоуть... вырваны** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

***ВЫРЄЧИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* wyrzec) (що) *(анафему)* виголосити, проголосити: коли(ж) которымь свє(т)комъ боудє(т) выроучєна (!) клAтва тогды то(т) которыи свє(т)кы вєдє(т) бє(з) оуразоу жалобы своєя имєєть моць иньшїи свє(т)кы имєновать и вєсгь а нє мо(ж)ть ли иньши(х) свє(т)ко(в) имєнова(т) одно тыи што имъ клAтва вырє(ч)на а хочємь абы то(т) которыи клAтвоу выдалъ... абы да(л) разрєшєнїє тымъ свє(т)комъ штобы правда нє была оутїснєна (XV ст. *ВС* 19 зв.— 20).

ФОРМИ: *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **вирє(ч)на** (XV ст. *ВС* 20); *майб. пас. 3 ос. одн. ж.* **боудє(т) ! выроучєна** (XV ст. *ВС* 19 зв.).

Див. ще ***ВЫРѢКАТИ, РЄЧИ** 1.

***ВЫРНОСТЬ** *див.* ***ВѢРНОСТЬ.**

***ВЫРУЧИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого у кого) звільнити, вибавити (кого від кого): A ивашко, снъ пєтровъ, дѣди(ч) валаски, и па(н) вилчA поручAємъ и выручили єсмо оу нашего господарA... романа (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **выручили єсмо** (1400 *Cost.* II, 617).

***ВЫРѢКАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* wyrzekać) *(оголошувати рішення)* постановляти: И такиж потвєржаєм... иж єст было старыи записы алибо завєзанA пригодло бы сѣ нам оучинити которыи былви (!) алибо на потоум могли бы быти, а противкоу паноу нашємоу кролю... тоты записы оумарѣмо тым то листомъ, скажєио и оуморєно чиимъ, вырѣкаючи от сєго часоу на потоум жадиои моци нє имѣти ани твєрдости (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **вырѣкаючи** (1462 *BD* II, 285).

Див. ще ***ВЫРЄЧИ, РЄЧИ** 1.

! ВЫСА ⟨ВСЄ⟩ *див.* **ВЄСЬ**[1].

***ВЫСВЕТЛИТИ** *дієсл. док.* (1) з'ясувати, вияснити: а ...ижє мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо яко и нинє мамы волю тако яко коро(л) хрєстья(н)⟨с⟩кии коу покоєви а коу єдноте а справєдливость нашоу высвєтли⟨в⟩ши о(т) ровности нє хочє(м)сA выламавати вароуючисA розлиянья ⟨к⟩рови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **высвєтливши** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ВЫСЄДЄТИ** *дієсл. док.* (19) ◇ ⟨во воли⟩ высєдєти (1) вибути строк звільнення від повинностей і податків: А три члвк новыхъ во воли нє сєдєли трє(х) годъ а два высєдєли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); волю (воли) высєдєти (14), ⟨воли⟩ высєдєти (1), высєдєти волю (1), высєдєти ⟨волю⟩ (2) *див.* **ВОЛЯ** 6.

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **высєдє(л)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *3 ос. мн.* **высєдєли** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 91 зв.,

92 зв.); *майб. 3 ос. мн.* **высєдять** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92 зв.); *дієприсл. перед.* **высєдє(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

***ВЫСЛАТИ** *дієсл. док.* (6) (кого) відрядити, послати (4): пришєдъ пєрєд мѧ васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борсничѧ о границю... тогды коундратъ оу(ка)залъ свою границю... а васко мошєнчичь на тои рокъ нє сталъ на завитыи а ни люди нє выслалъ тогды (Галич, 1401 *Р* 65—66); мы єсмо выслали нашего старосту зоудєчєвско(г) па(н) лєнка с паны на тоую границю (Зудечів, 1430 *Р* 116); *(виселити кого звідки)* вислати (2): Ино которого єсмо чоловєка вєдали въ нашой земли, што ємоу добра нє хотєлъ, а какъ съ нимъ миръ вземъшы, того єсмо тогдыжъ зъ зємли нашоє выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выслалъ** (1401 *Р* 66); *1 ос. мн.* **єсмо выслали, єсмо... выслали** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1430 *Р* 116; 1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **выслали** (1497 *АЛРГ* 79).

Див. ще ***ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ, ПОСЛАТИ** 1, **ПОСЫЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

***ВЫСЛО-УХЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* и король его милость нашого суда не пересужывалъ, велѣлъ таки его милость Мезкиру тую землю держати и увяжчого ему далъ Выслоуха (Вільна, XV ст. *РИБ* 610).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Выслоуха** (XV ст. *РИБ* 610).

ВЫСЛУГА *ж.* (8) земельне володіння, одержане за службу: Сє ѧ кн҃зь долголдатъ долголдатови(ч)... што єсми выслоужи(л) оу б҃га и оу велико(г) кн҃зѧ витовта г(с)дрѧ своєго даю о(т) своєє выслоугы вѣрноє по своєи д҃ши ись своєю кн҃гинєю ст҃моу николє поустыньскомоу иониноу манастырю тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *Р* 108); а мєнє... при моюи вотнинѣ при исбаразиской волость... при моюи выслузѣ имаєть мѧ єго м҃лсть оставить (Кременець, 1434 *Р* 130); а в то ся имѣнъе не мают вступовати ни дѣти мои, а ни близъшии мои прирожоные, бо то естъ моя вѣрная выслуга (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворєц наш, выслоугоу отца мсєго которыйже дворєц и зємли выслоужил отець мой (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ... зъ выслуги своее, штомъ выслужилъ на господари моемъ, на великомъ Кнізи Алексаидрѣ Литовскомъ имѣнье Здетелу, ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми... на... церковъ... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **выслуга** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); *род. одн.* **выслоуги** (1427 *Р* 108; 1499 *АСД* VI, 2); *знах. одн.* **выслоугоу, выслугу** (1446 *Р* 154; 1451 *ДГШХ;* 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1492 *AS* III, 23); *місц. одн.* **при выслузѣ** (1434 *Р* 130).

Див. ще **ВИСЛОУЖЄНЇЄ.**

***ВЫСЛУЖЄНИЄ** *див.* **ВИСЛОУЖЄНЇЄ.**

***ВЫСЛОУЖЄНЇЄ** *див.* **ВИСЛОУЖЄНЇЄ.**

***ВЫСЛУЖЄНЬЄ** *див.* **ВИСЛОУЖЄНЇЄ.**

***ВЫСЛУЖИТИ** *дієсл. док.* (8) (що на кому, у кого) *(придбати службою)* вислужити (що в кого): Сє ѧ кн҃зь долголдатъ долголдатови(ч) мл(с)тью б҃жьєю што єсми выслоужи(л) оу б҃га и оу вєлико(г) кн҃зѧ витовта г(с)дрѧ своєго даю о(т) своєє выслоуги вѣрноє по своєи д҃ши... ст҃моу николє поустыньскомоу иониноу манастырю тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *Р* 108); и дали и потвръдили єсмы ємоу ⟨оу нашєи⟩ зємли єго правою о(т)нину, на имѣ бонтєщїи... и мѣсто о(т) млинъ иа бръла(д) що выслужи(л) отєцъ єго илїѧшъ бонта, оу родитєлѣ нашєго, оу алєксандра воєво(д)а (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101); а на тои сторонѣ ставоу в смордвѣ дворищє барановича выслоугоу о҃ца єго штожь б҃ць єго выслужылъ на вєлико(м) кн҃зн витовтѣ и то єсмо ємоу дали (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее, штомъ выслужилъ на господари моемъ на великомъ князи Александрѣ Литовскомъ, имѣнье Здетелу, ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмь выслоужи(л), єсмь... выслоужи(л)** 2 (1446 *Р* 154, 154—155); **єсми выслоужи(л)** 1 (1427 *Р* 108); **штомъ выслужилъ** 1 (1499 *АСД* VI, 2); *3 ос. одн. ч.* **выслужи(л), выслоужил** 2 (1442 *Cost.* II, 101; 1492 *AS* III, 23); **выслужылъ** 1 (1451 *ДГШХ*); *дієприкм. пас. мин. род. мн.* **выслужєныхъ** (1475 *AS* I, 72).

***ВЫСЛОУХАНЬЄ** *с.* (1) вислухання, заслухання: Коли бы сѧ то дѣяло...тогды коли єсмо очивисте с вами оу кнѧзьствѣ вєлико(м) были ижбыхо(м) длѧ того о(т)сюль пєвныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ доро(г) и посрѣдковъ которыми оу таковыи тадынки мѣли бы былн початы быти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **выслоуханью** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. ***ВЫСЛУХАТИ.**

***ВЫСЛУХАТИ** *дієсл. док.* (6) (чого, що) *(уважно прослухати)* вислухати, заслухати (що): И мы... тотъ записъ его выслухавши, и иа то есмо дали Нисану Симъсичу нашъ листъ зъ нашою печетью (Краків, 1489 *РИБ* 432); Я Василей Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваєм сами на сєбє сим и⟨а⟩шим листомъ хто на нєго посмотрить або чтучи єго выслухат (!)... штож... продали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Костєнтину... Острозскомоу... зємлю пустовъскую (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); и мы ты(х) прывилєю(в) на обє сторонє выслоухали и свєдцътва п҃на воєводина а пана юрьєва (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **выслоухали** (1499 *ВФ*); *майб. 3 ос. одн.* **! выслухат** (1491 *AS* I, 96); *дієприсл. перед.* **выслухавши** 2 (1489 *РИБ* 432; 1495 *АЛМ* 85); **выслухавшы** 2 (1495 *БСКИ; РИБ* 620).

Див. ще ***ВЫСЛУШАТИ, *ВЫСЛЫШАТИ, СЛОУХАТИ** 1, **СЛУШАТИ** 1.

***ВЫСЛОУХЪ** *див.* ***ВЫСЛО-УХЪ.**

***ВЫСЛУШАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(уважно прослухати)* вислухати, заслухати: и мы єсмы єсмы (!) выслушали листь па(и) воитковь што єму писа(н) и оставили єсмы воитка при сулимовѣ (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмы єсмы (!) выслушали** (1412 *Р* 81).

Див. ще ***ВЫСЛУХАТИ, *ВЫСЛЫШАТИ, СЛОУХАТИ** 1, **СЛУШАТИ** 1.

***ВЫСЛЫШАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(уважно прослухати)* вислухати, заслухатн: тогдѣ єсмо выслышали рѣчь обою зо обоу стороиу н прнбкову н воиткову (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмо выслышали** (1412 *Р* 81).

Див. ще ***ВЫСЛУХАТИ, *ВЫСЛУШАТИ, СЛОУХАТИ** 1, **СЛУШАТИ** 1.

***ВЫСЛѪЖЄНЇЄ** *див.* **ВИСЛОУЖЄНЇЄ.**

ВЫСОКО *присл.* (1) високо: а покоул оусхочет кн⟨ѧ⟩зь Сємєнъ тои гребли дєржатн высоко, тоє єсть оу єго воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

Пор. **ВЫШЄ** [1], **НАИВЫШЄ, ПОВЫШЄ** [1].

***ВЫСОКЫИ** *прикм.* (9) *(який має велику відстань знизу догори)* високий (2): пытали єсмо Старыхъ бояръ и мужєи старыхъ што была зємлѧ о(т)шла о(т) склѣнѧ къ блудову оу десѧтину иио то єсмо опѧть привєриулн къ Склнию по высокую могилу (Луцьк, 1445 *Р* 150); а хотаръ тѧмъ сєломъ да є(ст) о(т) вєликыи друмъ... а о(т)толѧ на высокыи дѣлъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*);

высокая доуброва (4) *(назва діброви у Молдавському князівстві):* и єщє єсмы придали имъ к томоу монастиреви три села по(д) высокою доубровою (Сучава,

1428 *Cost.* I, 233); и дали єсми ємоу... єще силищє поу(д) (sic.— *Прим. вид.*) мъятинами... и оу вишнїи конєць грабо(в) на баши гдє маθєи сиди(т) и по(д) високою добровою гдє миклоушъ сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); **в и с о к а п а с и к а** (3) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* того ради и г̃(с)во ми, даємъ и потвръждаємъ... имєнуємаа сєла на побратѣ... и съ млино(м) на тєлнци и висока пасика (Сучава, 1443 *ДГСПМН); мы* пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми се(с) листъ на(ш) люде(м)... о(т) пасыки о(т) високои (Побрата, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **высокыи** (1446 *ПГСПМР*); *наз. одн. ж.* **висока** (1443 *ДГСПМН*); *род. одн. ж.* **високои !** (1448 *ДГПР*); **! высокою !** (1446 *ПГСПМР*); *знах. одн. ж.* **высокую** (1445 *Р* 150); *ор. одн. ж.* **високою, высокою** (1428 *Cost.* I, 233; 1437 *Cost.* I, 541); *місц. одн. ж.* **на високои** (1429 *Cost.* I, 269).

Пор. ***ВЫШШИИ, НАИВЫШИИ.**

ВЫСОЦЪКО *с.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Висоцьк: досъталося пану Барсану Анъдрѣеви Жоравъники и Высоцъко селище и съ тымъ, што к Журавъникомъ и къ Высоцъку селищу изъ вѣка вєчного тягъло (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Высоцъко** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав. одн.* **Высоцъку** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ВЫСТЄРЄГАТИ *дієсл. недок.* (2) (кого, кого від чого) перестерігати, остерігати: и также имаємы єго выстєрєгати о(т) всѣхъ злы(х) рєчєи (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); слюбоуєм тому паноу Казимироу кролю... правоу вѣроу ховати... алибо их всѧх противности, которїи пришли коу нашємоу вѣдомоу, маєм оуставично выстєрєгати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* **выстєрєгати** (1433 *Cost.* II, 653; 1462 *BD* II, 284).

Див. ще **ВЫСТЄРЄЧИ.**

WYSTEREHAT SIA *дієсл. недок.* (1) (*стп.* wystrzegać się, *стч.* vystříháti se) (від чого) остерігатися (чого): pospolityje majut utiahati i wysterehat sia (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *інф.* **wysterehat sia** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще ***СТЕРЕЧИ СѦ.**

ВЫСТЄРЄЧИ *дієсл. док.* (1) (кого) перестерегти, остерегти: я илїа воєвода... оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ... паноу владиславоу, кролевн... слоужбы... ховати... гдє бы коли того нсного пана нашєго... лихоє оу волотство ражєно, а любо молвєно и овшємь мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) рєчїи которы бы коли коу нащєи знаємости пришли оуставичнїи обыслати и выстєрєчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *інф.* **вистєрєчи** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще **ВЫСТЄРЄГАТИ.**

***ВЫСТИЯРНИКЪ** *див.* **ВИСТИѦРНИКЪ.**

ВЫСТОЯТИ СѦ *дієсл. док.* (1) *(про маєток)* перейти у власність кредитора за давністю користування: Имѣнїя дѣди(ч)но которыи(ж) то оу пєнѧзѧ(х) запїсоуютъ нєкоторы(х) оу наши(х) сторона(х) дѣржано до йі лѣ(т) а потомъсѧ выстояло (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **сѧ выстояло** (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ВЫСТОУПИТИ *дієсл. док.* (12) (з чого) відмовитися, відступитися (від чого) (8): Пришолъ пєрєд нас кн‹ѧ›зь Василєй из братом своимъ... а поведали намъ, штож оумовили мєжи собою о ивачєвськии ставы... и рукоу дали собѣ с того нє выступити, твєръдо дєржати (Луцьк, 1463 *AS* I, 55—56); а єстли ѧ ис тоєи мєны выстоуплю, а любо нєкоторыи по мнѣ боудоучии... тогды ѧ а любо по мнѣ боудоучии, королю двєстє роублє(в) заплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а с того дѣлоу нє выстоупити з нас никоторомоу... бо єсмо тоє подѣлили соб‹є› вѣчнє и нєпороушно, а котрыи з нас выстоупить с того дѣлоу, тогдѣ осподарю королю... п ѧтсоть коп (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); А нинє.... къ дочеры єго прыслалъ єси отмєтъника грєчєского закоиу, владыку Смолєнского... съ тымъ штобы она выступила зъ грєчєского закону и прыступила бы къ рымъского закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

◇ **з ъ д о к о н ъ ч а н ь я в ы с т у п и т и** (2) *див.* **ДОКОНЧАНЬЄ; з ъ к р є с т ъ н о г о ‹х р є с т ъ н о г о› ц є л о в а н ь ѧ ‹в ы с т у п и т и›** (2) *див.* ***КРЄСТЪНЫИ.**

ФОРМИ: *інф.* **выстоупити, выступити** (1463 *AS* I, 56; 1475 *AS* I, 70, 71; *AS* III, 14; 1478 *AS* I, 76); *перф. 3 ос. одн. ч.* **выступилъ** (1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); *майб. 1 ос. одн.* **выстоуплю** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *3 ос. одн.* **выстоупить** (1475 *AS* III, 14); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **хто-бы... выстоупил** (1475 *AS* I, 70); *3 ос. одн. ж.* **штобы... выступила** (1499 *BD* II, 448).

Див. ще ***ОТСТУПАТИ, ОТСТОУПИТИ** 3, **ОТСТУПОУВАТИ.**

***ВЫСУМОВАТИ** *дієсл. док.* (1) вирахувати, вичислити: Продал єсми имєнє... вынявши за трєтию част зо всихъ имєнєй моих отчизныхъ, выслужєныхъ и куплєных в зємъли тутошнєй волынской лєжачихъ... высумовавши што болшъ нє стоит за трєтию част всих имєнєй моихъ (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **высумовавши** (1475 *AS* I, 72).

***ВЫСЧОПЪ** *ч.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* я Любартъ Кгєдеминовичъ... записалъ єсми и далъ село своє Рожысчє святому Иоанну Богослову... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги, Глимєнца и Высчопа, и Тополного (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Высчопа** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ВЫСЫЛАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) відряджати, посилати: и мы пє(р)во сєго высылали та(м) того мєжы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого намѣстника ли(д)ского... а намѣстника дороги(ц)кого (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **высылали** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ, ПОСЛАТИ** 1, **ПОСЫЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

***ВЫТЕБСК** *ч.* (1) *(назва головного міста у Вітебській землі)* Вітебськ: помню... хоживали подъ княземъ великимъ Витовтомъ дяди твоего отъ Вытебска до Смоленска (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Вытебска** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ВЫТЕСАТЫ *дієсл. док.* (3) (що на чому) вирізати, витесати: тамъ же есмо подле рики згару конецъ (!) усыпаты велилы и на граби грань вытесаты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *інф.* **вытесаты** (1430 *ГВКЛ* 7, 8); *перф. 1 ос. мн.* **есмо... вытесалы** (1430 *ГВКЛ* 8).

ВЫТИ *див.* **ВЫИТИ.**

***ВЫТОЛТЪ** *див.* **ВИТОВТЪ.**

***ВЫХОДИТИ** *дієсл. недок.* (10) **1.** (із чого, від чого) *(про дорогу)* вести (від чого), виходити (з чого) (8): а хотаръ тѧмь сєломь де є(ст)... право на дѧлъ... а о(т) толѣ... на доубъ роубѣжїє гдє поутъ о(т) млины выходнть во(н) нс лѣса (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); а хотарь... на єди(н) боу(к) знамєна(н) що є(ст) бли(з)ко великои дороги гдє *въходи(т)* дорога из лѣса... на єдноу во(л)хоу знамєнаноу о(т)толѣ потоко(м) долоу до гдє въходи(т) пото(к) из лѣса (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); А хотар тому сєлоу... оу краи доуброви... от толѣ... чєрєс Лихїи поток опѧт оу конєць полє, гдє въходит поут от леса (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

2. (з чого) *(брати початок — про річку)* випливати, витікати (3): и дали и потвръдили єсми... нашему монастирю... на Прутѣ єдно озеро... и єдна гръла, що сѣ зоветь гръла Булхакова, и другая гръла, що выходить изь озера долу до мосту (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165); и дали и приложили єсмы... монастироу о(т) нємца болото кривоѧ и озеро... съ грълою, на имѣ кышчина, що єсть исвєрха, о(т) по(д) конєць писка, о(т) гдє выходить гръла из днистра н тєче(т) долоу (Яссн, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **выходит, выходи(т), въходит, въходи(т)** 7 (1484 *BD* I, 285; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 449; 1499 *BD* II, 136); **выходить** 2 (1473 *ШКН* 165; 1500 *Cost. S.* 230); **выходитъ** 1 (1446 *ПГСПМР*).

***ВЫХОДЪ** *ч.* (3) **1.** оплата феодалові за право виходу з села або переходу до іншого господаря (2): а люди которыи осаднт кнѧз Михайло и кнѧз Костентин... на том имени, ино которыи оусхотѧт осєсти оу том имени, тыи мают дати кн⟨ѧ⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти по копє грошей выходоу (Острог, 1488 *AS* I, 88); а нєзасєдєлыи, коли оусхотя(т) о(т) нє(г) про(ч) поити, ка(к) в зє(м)ли обычаи єсть, выхо(д) о(т)да(в)ши волно ємоу поити гдѣ хоче(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

2. данина (1): (а) што мєжи твоєѣ землѣ суть кнѧ(ж)ниѧ ѥолости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ наше даите (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *род. одн.* **выходоу** (1488 *AS* I, 88); *знах. одн.* **выходъ, выхо(д)** (1392—1393 *РФВ* 170; 1490 *Пам.*).

ВЫШ *див.* **ВЫШЄ** [1].

ВЫША *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* выше): мы Стєфан воєвод... чиним знаменїто... ожє приидоша прѣд нами... болѣре Мълинъ и Выша... и дали и отстоупнлн слоугам нашим Нѣгоулови и Татоулови... села... на имѣ Роуси... и... Рєдѣни (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Выша** (1458 *BD* I, 20).

ВЫШЄ [1], **ВЫШЄЙ, ВЫШЬШЄ, ВИШЄ, ВЫШ** *присл. в. ст.* (50) **1.** *(викладений раніше на письмі)* вище, раніше (48): и мы панове... слюбуємъ... влодиславови, кролеви польскому...вѣрно служити, а николи сѧ роздѣлити на вѣкы и с крольвьствомъ польскимъ, ѧкоже вышьшє писано (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608); тоє въсє што бы имъ оурикъ съ въсѣмъ доходомъ имъ и дѣтємъ и(х) каж(д)ому своѧ ча(ст), якожє в⟨ышє⟩ стоитъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221); Ино я, Стєпанъ Куначковичъ Гуща вышей писаный, записую князю Федору... тую третюю часть отчизны именія моего... якъ въ семъ моемъ листу вышей выписано (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); мы сами с нашимь живото(м) боудє(м) пєрє(д) єго мл(с)тїю, яко выше на то(м) листоу проѧвлѧємъ (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774—775); Іо Стефан воєвода... на тыє слюбы и присѣгы, що выше пишем... слюбоуем посполоу и съ сыном нашим Богданом (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

2. *(в напрямі до верхньої частини чого)* вгору, уверх (2): яко да оутвръ⟨димъ⟩ на(ш) цръковъ монастырю о(т) быстрици... на имѣ ботна и съ оусими озєрами... и о(т) чєрвленого кєшенева до дн(л) загорни, а выше нистромъ и пони(ж) и оуси пасикы (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); яко да оутвръдим цръковъ... съ оусими озєрами... от Чєрвленого Кешєнєва до дил Загорни, и вишє Днистром и пониже оуси пасики (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8).

Див. ще **3 ВЫШЄ** [1], **ПОВЫШЄ** [1].

Пор. **ВЫСОКО, НАИВЫШЄ.**

ВЫШЄ [2], **ВЫШЄЙ** *прийм.* (45) *(з род.)* **1.** *(виражає просторові відношення, вказує на місцезнаходження чого)* вище (43): а хотаръ ємоу выше страхотѣнѣ гори жежиєю на ворловоую могилоу (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а мєжи тыми городы и мєжи нашєю землєю рускою то границѣ будуть вѣчныи... али жь до великои рѣки днѣстра выше села потока (Ланчиця, 1433 *P* 125); и є(ст) виногра(д) вышє нємєцкого города (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); и даємъ стомоу монастирю молдавици посадоу, що є(ст) на молдавѣ, вышє о(т) бани (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); а мы також... єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу... тотоу сєлищоу за Проутом, гдє бил тръгъ Сърати, по вышє оустїє Сърати (Сучава, 1489 *BD* I, 373); Пакь господство мы даль съм имь... привилїє от Александра воєводї... на тоти сєла, що... дѧд нашь Александръ воєвода... даль три сєла на Бистрици, выше Бакова (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); и дали господствоу мы петь сєль... три на Бистрици, вышє Бакова (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

2. *(виражає кількісні відношення)* більше, понад (1): Оурѧ(д)нїци соу(д)и коморникы о жало(б) малы(х) которыхъ то поклодаємъ (!) о(т) трнцати гнївєнъ (!) ажь нїже нє (имє)ють вѣньци бра(т) памє(т)но(г) одна два гро(ш)а вышє три(д)цатї гривєнъ д̃ гро(ш)и (XV ст. *СЯ* 43—43 зв.).

3. *(виражає об'єктні відношення, вказує на перевищення норми)* зверх, крім (чого) (1): Про памєт: Водорацкий вышєй дани взѧл 100 суднов и судно (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73).

Див. ще **3 ВЫШЄ** [2], **ПОВЫШЄ** [2].

***WYSZEJ MENENYJ** *див.* ***ВЫШЄМѢНЄНЫИ.**

ВЫШЄЙПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ.**

***ВЫШЄМѢНЄНЫИ** *прикм.* (5) вищеназваний, вищезгаданий: Umyslili jesmo ... i dali prawa i wolnosti... wyszej menenoj meszkajuczim w tom panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); и волєн пан вѣленский кн⟨ѧ⟩зь Костєнтинь... тыє зємли вышє мѣнєныє отдати и продати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє... даєм... так широко и долго... как же и пєрво того дєржали тыи вышє мєн⟨є⟩нын кн⟨ѧ⟩жата: кн⟨ѧ⟩зь Василєй а кн⟨ѧ⟩зь Андрѣй (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **wyszej menenoj** (1388 *ZPL* 103); *наз. мн. с.* **выше мен⟨є⟩ныи** (1499 *AS* I, 118); *наз. мн. ж.* **выше мѣненыи** (1491 *AS* I, 97); *знах. мн. ж.* **вышє мѣнєныє** (1491 *AS* I, 97); *ор. мн.* **вышемеиеиыми** (1499 *ГОКІР*).

ВЫШЄПИСАННЫИ, ВЫШЄПИСАННЇИ, ВИШЄПИСАННЇИ, ВИШЄПИСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫ, ВЫШЄПИСАНЫ, ВЫШЄЙПИСАНЫЙ *прикм.* (1354) *(попередньо зазначений)* вищеназваний, вищезгаданий (909): а на то оусє и слюбуємъ бєзъ льсти и бєзъ хитрости и с тѣми со оусѣми вышєписаными вѣчныи тонъ (!) записъ твєрдо дєржѧти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а хотаръ тѣмъ вышєписаннымъ сєломъ и сєлищє(м) да є(ст) съ въсѣмы старыми хотари куда из вѣка оуживали (Сучава, 1443 *ПГСММ*); а коли быхмн то(г) нє пополнили и нє заплатили пан(у) Михаилу на тоты д̃ни вышєписа(н)ны(х), а мы сѧ по(д)даємъ ажєбы оузѧ(л) оу нашємъ имѣнии оу Карловѣ пѧ(т)дєсѧтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); И оу том оуставши наш вѣрныи пан Моушат дворник и заплатил он въси тоты вышєписанныи пинѣзи р̃ злат татарских оу роуки слоузѧ нашємоу паноу Щєфоулоу питарю (Ясси, 1476 *BD* I, 208); и тыи вси пошлины ему єсмо отпустили съ того села панъцерного тыхъ пошлинъ вышей писаныхъ не надобе ему давати (Вільна, 1499 *РИБ* 777); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписанного нашєго даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ, таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) г̃а б̃а (Ясси, 1500 *Cost. S.*, 231);

(попередньо з'ясований) вищевикладений (445): ⟨а н⟩а булшєю крѣпости всє въшєписаному вєлѧли єсмы нашєму в⟨ѣрно⟩му пану псаию логоѳєту писати и привѣсити нашу ⟨пє⟩чатъ к сємоу листу нашєму (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); а на болшєє потвєржєнїє вєлѣли єсмы привѣсити нашоу печать малоую къ сємоу листоу нашємоу, але тѣмь потвєржєнїємь потвєржаємь, яко и вєликою печатью до колѣ нмуть съвръшити наше дѣло вышєписанноє (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); а то всє вышє писаноє слюбоує(м) здєржати и попо(л)нити при н̃шои чти и при хри(с̃)анскои вѣрѣ (Снятин, 1454 *P* 163); а про лѣпшую справедливость и на твердость выше писаных рєчєй и пєчати свои привѣсєлн (!) єсмо к сєму н⟨а⟩шому листоу (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И курило послалъ сѧ о то(м) до книгъ зє(м)ски(х), што(ж) в книги таѧ рє(ч) вышє(и) писанаѧ нєоувєдєна (Вільна, 1495 *БСКИ*); Мы Гєоргїє архїєпископь Соучавскои и зємли молдавской, Василїє Єпископь Долнѣи єпископїи Романова тръга... слюбили єсмо... о въси рѣчи *вишє писанїи* въ въсѧх словѧх, вышєписанномоу наияснѣишомоу паноу Яноу Олбрахтоу... кролеви полскомоу... нєпороушенно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426); А на болшоую крѣпость и потвръждєнїє томоу въсємоу вышєписанномоу, вєлѣли єсмы нашємоу вѣрномоу паноу Тъоутоулови логофєтоу

писати и нашоу пєчат завѢсити к сємоу листоу нашємоу (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вышєписаииы** 8 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1466 *BD* I, 113; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1499 *BD* II, 156); **вышєписаиы** 5 (1462 *BD* I, 54; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *BD* I, 141, 155; 1472 *BD* I, 172); **вышєписанный, вишєписа(н)ны(и)** 5 (1471 *ДГСМПБ; DIR«A»* 527; 1473 *ШКН* 165; 1479 *Cost. S.* 98; 1499 *BD* II, 422); **вышєписаннїи, вишєписаннїи** 2 (1499 *BD* II, 425, 443); **вишєписанїи** 1 (1470 *BD* I, 153); **вышей писаный** 1 (1449 *АЛМ* 8); *род. одн. ч., с.* **вышєписаниаго, вишєписаииаго, вышєписанна(г), вышписаина(г), вы(ш)писанна(г), вы(ш)писаинаго, вишєписанънаго** 357 (1400 *DIR«A»* 433; 1408 *Cost.* I, 61; 1420 *Cost.* I, 136; 1434 *ДГСММ;* 1448 *Cost.* II, 324; 1457 *UKP;* 1469 *BD* I, 134; 1479 *BD* I, 224; 1484 *BD* I, 286; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **вишєписанаго, вышєписанаго, вишєпи(с)наго** 34 (1400 *Cost.* I, 37; 1411 *P* 77; 1432 *Cost.* I, 338; 1441 *DIR«A»* 477; 1454 *Cost.* II, 513; 1466 *BD* I, 110; 1479 *Cost. S.* 102; *ПГВСА;* 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 39 і т. ін.); **вышєписанного, вишєписаниого, вышєписанно(г)** 17 (1409 *Cost.* I, 65; 1436 *BAM* 29; 1445 *Cost.* II, 729; 1447 *Cost.* II, 289; 1452 *Cost.* II, 432; 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *DIR«A»* 513; 1461 *BD* I, 84; 1468 *BD* I, 128; 1491 *BD* I, 467 і т. ін.); **вышєписаиого, вишєписаиого** 4 (1414 *Cost.* I, 111; 1436 *Cost.* I, 484; XV ст. *НРРГ;* 1490 *DC* 148); **вышєпи(с)ннааго, вышєписаинааго** 2 (1444 *DIR«A»* 481; 1448 *Cost.* II, 342); **! вы(ш)писа(н)нго, ! вишєписаниго** 2 (1453 *Cost.* II, 462; 1467 *Mih. Doc.* 126); **! вышписааиаго** 1 (1460 *Cost. S.* 41); **! вишєписаино** 1 (1468 *BD* I, 126); **! вишєписа(н)ио(м)** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *дав. одн. ч., с.* **вышєписаиномоу, вишєписанномоу, вы(ш)писанномоу, вы(ш)пи(с)ииом(у), вышьписанному, вышєпи(с)нномоу, вышєписсаииомоу, wyszepysannomu, ! вышєписаииом** 421 (1411 *Cost.* I, 95; 1420 *Cost.* I, 136; 1439 *Cost.* II, 32; 1445 *Cost.* II, 219; 1454 *ПГПММ;* 1467 *BD* I, 119; 1479 *BD* I, 224; 1483 *Cost. D.* 31; 1490 *BD* I, 388; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **вышєписаномоу, вишєписаиому, ви(ш)писаиомоу, ви(ш)пи(с)иомоу, въшєписаному** 52 (1409 *Cost.* I, 65; 1433 *P* 121; 1443 *Cost.* II, 145; 1456 *Cost.* II, 583; 1468 *BD* I, 131; 1479 *DC* 141; 1489 *Cost. S.*134; 1490 *BD* I, 404; 1491 *BD* I, 467; 1495 *ПГВСР* і т. ін.); **вышей писаному** 3 (1442 *Cost.* II, 717; 1498 *ГВКОО*); **вышєписанноумоу** 2 (1438 *Cost.* II, 8; 1458 *BD* I, 20); **вышєписааномоу** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *знах. одн. ч.* **вышєписани** (1470 *BD* I, 150); *ор. одн. ч., с.* **вышєписаниымъ, вышєписанным** 4 (1415 *Cost.* I, 122; 1426 *BAM* 22; 1431 *Cost.* I, 317; 1443 *Cost.* II, 131); **вышєпис⟨аномъ⟩** 1 (1436 *Cost.* I, 444); *місц. одн. ч.* **о вышєписаиномъ** 1 (1443 *Cost.* II, 132); *наз. одн. с.* **вышєписанноє, вишєписаиноє, вы(ш)писанноє, вишєпи(с)нноє, !** вышєписаннає 127 (1428 *Cost.* I, 218; 1432 *ДГВІН;* 1446 *DIR«A»* 485; 1455 *Cost.* II, 531; 1464 *Cost. S.* 59; 1470 *DIR«A»* 523; 1475 *Cost. D.* 3; 1480 *BD* I, 246; 1495 *BAM* 71; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **вишєписаиоє, вышєписаноє, вы(ш)писаноє** 19 (1449 *Cost.* II, 392; 1453 *Cost.* II, 445; 1459 *DIR«A»* 514; 1463 *Cost. S.* 45; 1468 *BD* I, 130; 1474 *РГС;* 1480 *BD* I, 243; 1490 *BD* I, 403; 1495 *BD* II, 46; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **вышєписанио, вышпи(с)ино** 3 (1445 *Cost.* II, 219; 1449 *Cost.* II, 386; 1493 *Cost. S.* 176); **ви(ш)писано** 1 (1453 *Cost.* II, 468); **вышєписсааноє** 1 (1448 *Cost.* II, 342); **! вышєписаны** 1 (1429 *Cost.* I, 249); *зам. род. ч.* **вышєписаиноє** Петра воєводы 1 (1448 *DIR* № 10a); *зам. дав.* на боулшєю крѢпо(ст) всє **вишєписаиноє** вєлѢли є(сми)... привѢсити... пєча(т) 1 (1458 *DIR«A»* 513); *знах. одн. с.* **вышєписаниоє, вишєписанноє, вы(ш)писаиноє, wysze wypysannoje** 54 (1415 *Cost.* I, 122; 1435—1436 *Cost.* I, 494; 1446 *Cost.* II, 251; 1457 *Cost.* II, 811; 1468 *BD* II, 302; 1475 *BD* II, 329; 1481 *BD* I, 249; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **вышєписаноє, вишєписаноє** 5 (1448 *DIR* № 10 b; 1454 *P* 163; 1457 *BD* II, 257; 1499 *ГОКІР*); **вышейписаноє** 1 (1497 *РИБ* 683); *зам. наз. мн.* **вышєписанноє**... села... да соуть 1 (1500 *BD* II, 173); *наз. одн. ж.* **вышє(и)писанаѦ** 1 (1495 *БСКИ*); **вышєписанна, вышєписанн⟨а⟩** 2 (1440 *DBAc* 32; 1497 *BD* II, 119); *род. одн. ж* **вышєписаниои** (1497 *BD* II, 99, 100); *дав. одн. ж.* **вышєписаниои, вишєписаинои, вишєписа(н)но⟨и⟩** 10 (1476 *BD* I, 209; 1491 *BD* I, 473; 1493 *BD* II, 27; 1497 *BD* II, 109, 119; *Cost. S.* 212; 1499 *BD* II, 136, 156, 160); **! вишєписанною** 2 (1488 *BD* I, 325; 1493 *ПГВСЦ*); **вишєписаннѢи** 1 (1491 *BD* I, 464); *знах. одн. ж.* **вышєписаииоую, вишєписанноую, ви(ш)писа(н)ноую** 5 (1425 *Cost.* II, 422; 1448 *Cost.* II, 362; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 67; 1497 *BD* II, 100); **вишєписанною** 1 (1491 *BD* I, 452); *наз. мн.* **вышєписанныи** 1 (1448 *ДГПР*); **вышєписаннїи** 1 (1499 *BD* II, 425); **вышєписанїє** 1 (1468 *BD* I, 126); **! вышиписаны(х)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *наз. мн. ч.* **вышєписаины, вишєписанны** 2 (1443 *Cost.* II, 128; 1465 *DIR«A»* 518); **вышєписаны** 1 (1440 *DBAc* 32); **вишєписаинїи** 1 (1499 *BD* II, 423); *наз. мн. с.* **вишєписанаа, вышєписаниаѦ, вишєписаннаѦ** 6 (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; 1462 *BD* I, 63, 65; *Cost. D.* 11; 1464 *BD* I, 85); *род. мн.* **вышєписанных, вышєписаины(х), вишєписа(н)ны(х)** 12 (1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 473, 476; 1437 *Cost.* I, 515; 1438 *Cost.* II, 26; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *ДГПР;* 1464 *DIR«A»* 517; 1499 *BD* II, 154, 156); **вышєписанних, вишєписаниих** 10 (1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1442 *Cost.* II, 101; 1458 *BD* I, 19; 1475 *BD* I, 200; 1482 *BD* I, 263; 1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 130, 426); **вышєписаны(х), вышшєписаиых, вишєпи(с)ны(х)** 4 (1454 *Cost.* II, 513; 1463 *AS* I, 55, 56; 1467 *СП* № 13); **вышєписани(х), вишєписаиихъ** 3 (1454 *Cost.* II, 508—509; 1458 *Cost.* II, 815; 1490 *Пам.*); **вышейписаныхъ** 2 (1492 *АЛМ* 31; 1499 *РИБ* 777); **вышєписаины** 1 (1437 *Mih.* 203); **вышєписа(и)ни** 1 (1472 *ДГСВМ*); **вышєписанныхъ** 1 (1441 *DBAc* 37); **! вышєписаниы(м)** 1 (1438 *Cost.* II, 7); *дав. мн.* **вишєписаииим, вышєписанним, ви(ш)писанни(м)** 18 (1470 *DIR«A»* 522; 1475 *BD* I, 200, 1479 *Cost. S.* 98; 1488 *BD* I, 342; 1490 *BD* I, 434; 1491 *Cost. D.* 37; 1493 *BD* II, 19; 1495 *BD* II, 59; 1497 *BD* II, 107; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **вышєписаниым, вышєписаинымъ, вышєписаниымь, вишєписанным** 13 (1434 *ДГСММ;* 1435 *Cost.* II, 691; 1436 *DIR«A»* 469; 1443 *ПГСММ;* 1446 *ПГСПМР;* 1448 *Cost.* II, 314; 1473 *ШКН;* 1490 *BD* I, 392; 1495 *ПГВСР;* 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **вишєписаним, вишєписанимъ, вышєписаимь** 4 (1443 *BAM* 41; 1480 *BD* I, 239; 1488 *BD* I, 356; 1490 *BD* I, 404); **вышєписаны(м), вишєписаным** 2 (1453 *Cost.* II, 766; 1495 *BD* II, 249); **! вышєписаны(х)** (1437 *Cost.* I, 541); *знах. мн.ч.* **вышєписаиийи, вишєписаниїи** 36 (1484 *BD* I, 276; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 317; 1490 *BD* I, 400; 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 506; 1493 *ПГВСП;* 1494 *BD* II, 32; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **вышєписанныи, вишєписаиныи** 12 (1467 *BD* I, 122; 1476 *BD* I, 208; 1481 *BD* I, 248; 1487 *BD* I, 30; 1488 *BD* I, 354; 1495 *Cost. S.* 193; 1497 *BD* II, 98, 102; *Cost. S.* 208; 1499 *BD* II, 147, 154, 168); **вишєписанїи, вышєписанїи** 13 (1483 *BD* I, 269; 1484 *BD* I, 285; 1486 *BD* I, 289; 1488 *ДГСВМЩ;* 1490 *BD* I, 396; 1491 *BD* I, 456; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 55 і т. ін.); **вишєписаныи** 2 (1466 *DIR«A»* 519; 1483 *Cost. S.* 121); **вишєписанних, вышєписаиних** 4 (1475 *BD* I, 206; 1482 *BD* I, 262; 1493 *Cost. S.* 176; 1500 *Cost. S.* 234); **вышєписаниыхъ, вы(ш)писаниы(х)** 2 (1453 *Cost.* II, 466; 1459—1460 *ЗНТШ*, CLIII, фотокоп.); **вишєписаних** 2 (1480 *BD* I, 244; 1482 *BD* I, 260); **вишєписаини, вышєписании** 3 (1478 *BD* I, 219; 1479 *BD* I, 221; 1490 *BD* I, 397); **вишєписани** 2 (1487 *BD* I, 297; 1490 *BD* I, 387); **вишєписаны** 1 (1462 *BD* I, 52); *знах. мн. ж.* **вишєписаниїи, вышєписаинїи** 3 (1495 *BD* II, 92; 1499 *BD* II, 419, 425—426); **вышєписаныи** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **вышєписаиы** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. мн. с.* **вышєписаиїи, вишєписанїи** 2 (1493 *Cost. D.* 45; 1499 *BD* II, 163); **вышєписаннїи, вишєписа(н)нїи** 2 (1491 *Cost. D.* 37; 1500 *BD* II, 173); **вышєписанныи** 1 (1499 *BD* II, 154); **вышєипи-**

саныи 1 (1499 РИБ 777); вышєписаны 1 (1447 Cost. II, 273); вышєписаина, вишєписанна 3 (1459 BD I, 32; 1462 BD I, 67); вышєписаннаа, вишєписаннаа 3 (1447 Cost. II, 273; 1462 BD I, 67; 1472 DIR«A» 528); вышєписанных, вышєписанны(х), вышєп⟨иса⟩нны(х) 3 (1436 Cost. I, 455; 1447 Cost. II, 288; 1490 BD I, 392); вышєписаниыє 1 (1441 DBAc 37); вышейписаиые 1 (1497 РИБ 683); ор. мн. вышєписанными (1393 Cost. II, 607); місц. мн. оу вы(ш)писаны(х), вишєписаных 2 (1449 Cost. II, 391; 1457 BD I, 4); оу вишєписани(х) 1 (1490 DC 148); на вышєписанных 1 (1490 BD I, 392); на вышєписанних 1 (1492 Cost. S. 162).

Див. ще *ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, *ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.

ВЫШЄРЄЧЄННЇИ, ВИШЄРЄЧЄННЇИ прикм. (8) вищеназваний, вищезгаданий: мы Стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми монастирю о(т) молдавицн двѣ чєлѣди циганскыи... и ни єдииъ о(т) наши(х) рѧдца примѣса къ тѣмъ вышєписаннымъ циганомъ да нє имаєтъ такождє и къ дѣтємъ и(х) и къ въсєму плємєню и(х), що из тѣ(х) двѣ вышєрє(ч)нны(х) чєлѣдє(х) выидєтъ (Дорогуня, 1434 ДГСММ); И також жадного нєпрїятєлѣ нашєго, которїи колвє нєпрїятєл наш хотѧл бы назвати сѣ господарєм нашєн зємлн молдавскои, и оупадноул бы оу кролѣ єго милости... а вышєрєчєннїи крал и братїя єго милости... нє имают таковаго чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 BD II, 420); Ино мы впамата(в)ши (!) єго к на(м) вѣрную слоужбоу з ласки нашоє тоє сєло вышєрєчєнноє сомино... дали єсмо ивашкоу роусиновичоу (Вільна, 1499 ГОКІР).

ФОРМИ: наз. одн. ч. вышєрєчєннїи, вишєрєчєннїи (1499 BD II, 419, 420); дав. одн. с. виш⟨є⟩рєчєномоу (1493 BD II, 6); знах. одн. с. вышєрєчєиноє, ⟨вышє⟩рєчєнноє (1478 BD I, 219; 1499 ГОКІР); род. мн. вышєрє(ч)ниы(х) (1434 ДГСММ); дав. мн. вышєрєчєны(м) (2-а пол. XV ст. СПС); ор. мн. вышєрєчє(н)ными (1481 ГПМ).

Див. ще *НАПЄРЄДРЄЧЄНЫИ, *НАПРЄДЪРЄЧЄНЫИ, *ПЄРВОРЄЧЄНЫИ, *ПЄРЄДЬРЄЧЄНЫИ, ПРЄДРЄЧЄНЇИ, *ПРЄЖЄРЄЧЄНЫИ, ПРЄРЄЧЄНЫИ, *ПРОРЄЧЄНЫИ.

! ВЫШИПИСАНЫХ див. ВЫШЄПИСАННЫИ.

*ВЫШИТИ дієсл. док. (1) (що) вишити: княнни (!) олена вышила сии вздоухъ великомоу архистратигоу михаилоу (б. м. н., 1466 ОБРН 128).

ФОРМИ: перф. 3 ос. одн. ж. вышила (1466 ОБРН 128).

*ВЫШНЄВЄЦЪ ч. (9) (назва річки у Молдавському князівстві): понєжє оумыслили єсмы добро⟨ю на⟩шєю мислїю... и дали єсми жонѣ нашєи кнѧ⟨гини⟩ марєны монастиръ иа вышнєвцѣ (Сучава, 1429 Cost. I, 248); а хотаръ тои паснци: почєнши из долоу гдє оупад⟨а⟩єть Моловатєцъ оу Вышнивєцъ, та гори Вишнивцєм до вєрха, и полѣни по вєрха Вишнивца въси до хотарѣ кнѣгннина (Сучава, 1470 BD I, 148).

ФОРМИ: род. одн. вишиивца 2 (1470 BD I, 148: DIR«A» 522); вышнєвца 1 (1429 Cost. I, 248); дав. одн. вишнивцу (1470 DIR«A» 522); знах. одн. вышнєвєцъ 1 (1429 Cost. I, 248); вышнивєцъ 1 (1470 BD I, 148); ор. одн. вышнєвцємъ 1 (1429 Cost. I, 248); Вишнивцєм 1 (1470 BD I, 148); місц. одн. на вышнєвцѣ (1429 Cost. I, 248).

*ВЫШНЄВЪ ч. (1) (назва міста у Белзькій землі) Вишнів: мы алєксандръ воєвода... знамєнито чнни(м)... ожъ єсмо просилн... пано(в) ра(дї) кролєвскои, то є(ст)... по(д)столи лвовскы, пана штнбора изъ выш(н)єва, ... и иныи пановє русци, ижє мы слюбуємъ и слюби(л) єсми служити королю єго мл(с)ти (Банилів, 1455 Cost. II, 769).

ФОРМИ: род. одн. выш(н)єва (1455 Cost. II, 769).

ВЫШНИВЄЦЪ ч. (1) (назва села на Буковині): тѣм мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною слоужбою до нас... дали... єсми єму... сєла на имѣ шизкоуци... и вышнивєцъ (Сучава, 1456 Cost. II, 577).

ФОРМИ: наз. одн. вышнивєцъ (1456 Cost. II, 577).

ВЫШНІИ прикм. (51) 1. верхній, горішній (47): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... єщє силищє поу(д) мъятинами гдє роужи(ч) сиди(т)... и оу вишніи конєцъ грабо(в) на баши гдє маѳєи сиди(т) (Сучава, 1437 Cost. I, 541); коли кн⟨ѧ⟩зю Сємєну спустити вышній ставъ, а в тотжє час кн⟨ѧ⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїи (Луцьк, 1463 AS I, 55); а хо⟨та(р)⟩ томоу о(т) половини половина сєло, о(т) ръшкани, ви(ш)наа ча(ст), да є(ст) о(т) половини половина, о(т) оусє(г) хотарѣ (Сучава, 1500 Cost. S. 234).

2. (про бога) всевишній (1): а кто нє съдєржитъ нашъ записъ, тотъ да єстъ проклѧтъ (в ориг. покрѧтъ.— Прим. вид.) от вышнаго бога (Коломия, 1448 Cost. II, 306).

3. вищевказаний, вищенаведений (1): А... король єго милость и Короуна абы нам полнили и здєржали, подлоуг слюбов и записов... што их проѧвлѧємь оу вышнєм писмєни (Сучава, 1462 BD II, 292);

◇ вышняя доуброва (1) (назва діброви у Молдавському князівстві): а хотарь ємоу є(ст)... горѣ до моста... о(т) того моста прости...на краи вышнєи доубровоу (б. м. н., 1400 DIR«A» 433); вишнїи моятини (1) (назва місцевості у Молдавському князівстві): и дали єсмн ємоу... єщє... оу вишнїи мояти(н) сєла що кнѣгинина была (Сучава, 1437 Cost. I, 541).

ФОРМИ: наз. одн. ч. вышнін, вышнии 3 (1446 ПГСПМР; 1480 BD I, 243); род. одн. ч. вышиаго (1448 Cost. II, 306); дав. одн. ч. вишнємоу (1475 BD I, 206); знах. одн. ч. вишніи 4 (1437 Cost. I, 541; 1475 BD I, 206); вышнін 2 (1463 AS I, 55; 1489 BD I, 373); місц. одн. с. оу вышнєм (1462 BD II, 292); наз. одн. ж. вишнѣѧ 11 (1490 BD I, 432; 1494 BD II, 38; 1495 BD II, 41, 74, 77, 78; 1497 BD II, 109; Cost. S. 212); вишнѣа, ви(ш)нѣа 3 (1495 BD II, 43; 1497 Cost. S. 209; 1500 Cost. S. 234); вишнаа, ви(ш)иаа 2 (1500 Cost. S. 234); вишнєѧ 2 (1491 BD I, 472); вышнаѧ 2 (1467 BD I, 121; 1483 BD I, 274); вышнѣа 2 (1469 BD I, 134; 1497 BD II, 119); вишнѧа 1 (1497 BD II, 119); вишнє⟨а⟩ 1 (1488 Cost. S. 127); вышнѣѧ 1 (1495 BD II, 74); вѣшнѣѧ 1 (1490 BD I, 432); род. одн. ж. вишнои 3 (1494 BD II, 38; 1495 BD II, 78; 1497 BD II, 119); вышнєи 1 (1400 DIR«A» 433); вышнои 1 (1497 Cost. S. 212); вишнєи 1 (1465 BD I, 88); вишиии 1 (1491 BD I, 472); знах. одн. ж. вышноую 2 (1487 BD I, 302; 1488 BD I, 354); вышнію, вышиию 2 (1473 ШКН 165); вишнїє 1 (1491 BD I, 473); род. мн. вышиих (1499 BD II, 147); знах. мн. вишиіи (1475 BD I, 206).

Див. ще ВИШНЇИ ЖИКОВ, *ВИШНЇИ ЛОУГЪ, КОБЪЛЇЄИ ВИШНЫИ.

*ВЫШНѢВѢЦКИИ прикм. (1): А мнѣ кн⟨ѧ⟩зю Михайлу Васильєвич(у) Избаразкому достал сѧ город Вишнѣвєць... и з мытомъ вышнѣвѣцким (Вишневець, 1482 AS I, 81).

ФОРМИ: ор. одн. с. вышнѣвѣцким (1482 AS I, 81).

Див. ще *ВИШНЄВСКИИ.

Пор. ВИШНЄВЄЦЬ.

*ВЫШНЯ[1] ж. (2) (назва річки у Подільській землі): тамъ же одъ той могылы у гору рички Вышни, гдє пришлисмо... засталысмо пана Даныла (Новоселиця, 1430 ГВКЛ 8).

ФОРМИ: род. одн. Вышни (1430 ГВКЛ 8); знах. одн. Вышню (1430 ГВКЛ 8).

*ВЫШНЯ[2] ж. (1) (назва міста у Львівській землі) Судова Вишня: а писанъ листъ оу вышни (Вишня, 1393 Р 52).

ФОРМИ: місц. одн. оу вышни (1393 Р 52).

*ВЫШПИСАННЫИ див. ВЫШЄПИСАННЫИ.

*ВЫШШЄПИСАНЫИ див. ВЫШЄПИСАННЫИ.

***ВЫШШИИ** *прикм. в. ст.* (4) **1.** *(більший за значенням)* виший (2): про то мы сказоуємь ажь которын соу(д)я ко(г) нє исправєдливо осоуди(т) нєбоячисѧ б҃га то(т) имєє(т) на вышъшєє право о(т)озвать имєєть ємоу пєрвоє о(т)ложи(т) три гривны а коли(ж) соу(д)ю пєрємо(ж)мь вышшимь правомь маєть ємоу вѣрноуть за сѧ три гривны за соромотоу из виною є҃і (XV ст. *ВС* 33 зв.).

2. *(у часовому відношенні)* давніший (1): абы тоє што к ва(м) писали бєзо льсти писали. Бо ровными таковыми хитростѧми а льстѧми прєз мистра и законъ лѣтъ вышьши(х) проминоулы(х) частокро(т) обольщонысмы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); ◇ в ы ш ш и и г є т м а н (1) великий гетьман: мы Олександръ, божєю милостью вєликии кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлѧхотнє врожєного кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского вышшого гєтмана вєликого кн⟨ѧ⟩зьства литовского... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє нмєнємъ Звѧгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **вышшого** (1499 *AS* I, 117); *знах. одн. с.* **вышъшєє** (XV ст. *ВС* 33 зв.); *ор. одн. с.* **вышшимъ** (XV ст. *ВС* 33 зв.); *род. мн.* **вышьши(х)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. *** ВЫСОКЫИ, НАИВЫШИИ.**

***ВЫШЪ ВЫРАЖЕННЫИ** *прикм.* (1) вищевикладений, вищесформульований: Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ Нашъ (? — *Прим. вид.*), выразившы нижей именами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есмо и печатью Нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах. мн. ж.* **вышъ выраженные** (1389 *РЕА* I, 27).

ВЫШЪКОВО *с.* (2) *(назва села у Берестейській землі)* Вишків: Што перъво сего жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... на земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали... на имя Вышъково а Мукободы (Краків, 1489 *РИБ* 432—433).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вышъково** (1489 *РИБ* 433); *знах. одн.* **Вышъково** (1489 *РИБ* 433).

***ВЫШЪШИИ** *див.* ***ВЫШШИИ.**

***ВЫШЬПИСАННЫИ** *див.* **ВЫШЄПИСАННЫИ.**

ВЫШЬШЄ *див.* **ВЫШЄ** [1].

***ВЫШЬШИИ** *див.* ***ВЫШШИИ.**

***ВЫѢЗДИТИ** *дієсл. док.* (1) об'їздивши якусь територію, визначити межі землеволодіння: исталосѧ при дєржавѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) ожє купилъ панъ вѧтславъ дмитровьскии дворищє исъ зємєю (!)... А выѣздилъ ту зємлю ходоръ чеолчи(ч) (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **выѣздилъ** (1370 *Р* 18).

Див. ще ***ЗАѢХАТИ, ОБЪИХАТИ, *ОБЪѢЗДИТИ, ОТЄХАТИ, *РОЗЕЖЧАТИ, РОЗЪѢХАТИ, *ОУѢХАТИ.**

***ВЫѢХАТИ** *див.* **ВЫЄХАТИ.**

***ВЫѦТИ** *дієсл. док.* (1) *(у формі дієприслівника, у знач. прийменника)* (що) за винятком (чого), виключаючи (що): знамєнитосто чинимы... ижє мы романъ воєвода молдавьскии... слюбили єсми н слюбуємъ... владиславови из божєєі мл(с)ти королєви польскому... на єго оусѣ нєприѧтєлѣ помагати, ни одного нє воимуючи подлугъ чти и нашєі правды, выѧвъши зємлю пруськую и литовьскую (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **выѧвъши** (1393 *Cost.* II, 607).

Див. ще ***ВЫИМАТИ 3, *ВЫИМОВАТИ 2, *ВЫНИМАТИ 4, ВЫНѢТИ 2.**

ВЬ *див.* **ВЪ.**

***ВЬЗЛЮБЛЄННЫИ** *див.* **ВЪЗЛЮБЛЄНЫ.**

***ВЬЗНАТИ** *див.* ***ВЫЗНАТИ.**

***ВЬТОРОКЪ** *ч.* (3) вівторок: а писанъ... ндикта 5 въ втокъ (!) (Київ, 1398 *ДГПМ*); писанъ лнстъ оу галичи (Втрк) на вилью оушєстьѧ свѧтого д҃ха (Галич, 1404 *Р* 68); про тожь мы иляшь воєвода и господарь зѣмль мольдавъскихъ знамєнито чинимо... како... рожложивьшы щкоды... пану владисла(в)... кролєви... а особно... коломы(и)скимь и снятиньскнмь волостямь прєзь вєлєможно(г) алєксандра воєводу... бєзь вины, оучинєныѣ, которихь щкодь оу голду, тоуто, во лвови, во вьторокъ блишыи... королю полскому... оучинєно(г) ... дароуємы а ворочаємы ж (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! втокъ, ! Втрк** 2 (1398 *ДГПМ;* 1404 *Р* 68); **вьторокъ** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще ***WTHOREK, *ВТОРНИКЪ.**

***ВѢДАНИЄ** *с.* (15) ◇ б є з в ѣ д а н и ѧ (3) без відома: Ino u zapisach Waszych i w naszych, sztoż waszoi miłosti a bèz naszeho wedaniia nessyłaty sia so kniaziem Szwitrykhayłom, ani posłow k nemu słat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); И такожь бєз вѣданиѧ и бєз рады и наоуки пана нашєго королѧ єго милости и Короуны ничого нє имаємь починати (Сучава, 1468 *BD* II, 302); А також ни с ким нє имаємо ни жадноп валки починати, ани покои оусмотрити, ни оуєднати сѣ бєз виданїѧ кролѣ єго милости (Коломия, 1485 *BD* II, 372); н є в ѣ д а н ь є м ъ (2) з відома, за згодою: а при томъ при всѣмъ оставлѧємъ єго... на вѣки вѣкомъ нєпороухомо никимъ ис нашимъ вѣданьємъ (Краків, 1394 *Р* 54); про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... зємлю шєпиньскоую... даваємы, дароуємы а ворочаємы ж нашыхь пановь и бояровь вѣданєїмь (!) (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); н а в ѣ д а н ї є (1) з відома: а тия сєла дадошє прѣ(д) нами и на нашє вѣданїє... да боудоуть манастироу (Сігет, 1404 *ГМ*); с в ѣ д а н ь ѧ (4) з відома: колижь... иліашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы також... одною волєю исплъного виданїа оуси(х) на(с) обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... королєви полскомоу... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); а с пєвного вѣданья нашєго никды мєжи радою кролє(в)ства нашєго такова рѣчь нє была гадана ани тѣжь скончана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); гды(ж) пєрєчєныи (!) вєлможныи пєтръ воєво(д)... паноу казимировѣ... королєви полском(у)... с пєвного нашє(г) вѣданьѧ... коу чистои вѣрности... записа(л) сѧ и обовѧзалъ, про тожь мы... слюбоуємъ... слюбы... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); д а в а т и в ѣ д а н ї є (3) *див.* **ДАВАТИ;** д а т и в ѣ д а н и є (2) *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣданья, вѣданьѧ** 3 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* II, 738); **виданїа, виданїѧ** 2 (1436 *Cost.* II, 701; 1485 *BD* II, 372); **wedaniia** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); **вѣданиѧ** 1 (1468 *BD* II, 302); *знах. одн.* **виданїє** 3 (1434 *Cost.* II, 675; 1435 *Cost.* II, 682; 1485 *BD* II, 372); **вѣданиє, вѣданїє** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; 1404 *ГМ*); **вєданїє** 1 (1481 *BD* II, 358); *ор. одн.* **вѣданьємъ** 1 (1394 *Р* 54); **! вѣданеїмь** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

Пор. **ВѢДАТИ** [1] 1.

ВѢДАТИ [1], **ВЄДАТИ, ВИДАТИ** *дієсл. недок.* (65) **1.** (кого, що, о чім) знати (кого, що, про що) (45): Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я кнѧзь Єоунутии и Кистютии... чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь польскъмь (б. м. н., 1352 *Р* 5); тако єсмо... выѣхали и зємѧны самборьскыми и старьци што жь о томъ добрє вѣдають (Погоничі, 1422 *Р* 97); Мл(с)тию божиюмы вєликыи кн҃зь швитригайло... чинимь знамєнито симь наши(м) листомъ комуждо потрєбизна єго вѣдати ижє... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомь повѣтє (Луцьк, 1434 *Р* 128); Мы пытали по чому вы сведоми, штобы то было пани Василевоє Копачевича, они поведали: Ведаем гораздо, коли держал Слоним пан Копач (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); А далей Борисъ на князя Костантина передъ нами рекъ: вѣдаю бо я єщо на тебе и иныхъ рѣчей много, але какъ того часъ будетъ, тогды буду мовити (Вільна, 1495 *АЛМ* 83—84); Ино которого єсмо чоловєка

вєдали въ нашой земли, што ємоу добра нєхотєлъ, а какъ съ нимъ миръ взємъшы, того єсмо тогды жъ зъ земли нашоє и выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); Чинимъ знамєнито симъ нашимъ листомъ... кому того потребъ будетъ вѣдати (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

ведати дати (до кого о чім) (1), дати вѣдати (кому) (1) повідомити (кого про що), довести до відома: (кого): и єстли похочєтє ... ми(р) и записъ к намъ вдєлати намъ г(с)дрь нашъ вєлє(л) до сєбє о томъ вєдати дати (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); А також мы, Стефан воєвода, до того часоу коли оуслышим о ихани тоурєцком на зємли ...кроулєв оугръскаго и полскаго... тогди им обом кралем и братїям их имаєм дати вѣдати оуказати, како мочи моум маиборзо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423); давати вѣдати (17) *див.* **ДАВАТИ;** чинити ведати (1) *див.* **ЧИНИТИ** 2.

2. (що) *(дізнатися)* розвідати, вивідати (1): И тѣжь како вєлико вєсєлилаcѧ єсть рада кролє(в)ства коли чєрєс посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **вѣдати** 23 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1433 *Р* 118; 1444 *AS* I, 39; 1449 *АЛМ* 8; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1459 *Р* 171; 1466 *AS* I, 62; 1487 *AS* I, 87; 1494 *АЛМ* 54; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **ведати, vedati** 15 (1388 *ZPL* 103; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *AS* I, 33; 1446 *AS* III, 5; 1451 *AS* I, 44; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1487 *AS* I, 85; 1493 *АЛРГ* 55; 1496 *ПДВКА* 61; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV 141 і т. ін.); **вѣда(т)** 2 (1447—1492 *ЛКНКВ;* 1499 *ГОКІР*); **widaty** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *теп. 1 ос. одн.* **вѣдаю** 1 (1495 *АЛМ* 83); **ведаю** 1 (1484 *ЯМ*); *2 ос. одн.* **вѣдаешъ** 1 (1495 *АЛМ* 84); **вѣдаешь** 1 (1495 *АЛМ* 84); **ведаєшъ** 1 (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* **вѣдаетъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *1 ос. мн.* **ведаем, ведаемъ** 3 (1430 *ГВКЛ* 7; 1478 *AS* III, 17); **вѣдаюмъ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *2 ос. мн.* **вєдаєтє, wedaiete** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1484 *ЯМ*); *3 ос. мн.* **вѣдають** 1 (1422 *Р* 97); **ведаю(т)** 1 (XV ст. *ВС* 24 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **веда(л), wedał** (1388 *ZPL* 104; XV ст. *ВС* 23 зв., 27); *1 ос. мн.* **єсмо... вєдали** (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **вєдали** (XV ст. *ВС* 14 зв.); *майб. 1 ос. одн.* **боудоу вєдати** (1484 *ЯМ*); *1 ос. мн.* **боудємо... видати** (1485 *BD* II, 372); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **абы вѣдали** (1392—1393 *РФВ* 170); *нак. сп. 2 ос. одн.* **вѣдаи** (1352 *Р* 5); *дієприсл. одноч.* **вѣдаючи** (XV ст. *СГЧА*).

Див. ще ***ВЪЗВѢДАТИ, *ОУЗЪВЕДАТИ.**

***ВѢДАТИ**[2] *дієсл. док.* (2) бачити, видáти: Мартинъ жалова(л) на микоулоу колї ора(л) своє полѧ тогды оупоустїлъ мошьноу а в нєи три ско(т)ци микоула сєючи тоє полѧ и нашолъ тоую мошноу с тыми гро(ш)ми, марти (!) оупомина(л) абы ємоу вєрноулъ а о(н) то(г) прєлъ мы сказоуємь микѫлє самомоу о(т)прїсѧчь и(ж) иє вѣда(л) ты(х) гро(ш)и ани мошны (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вѣда(л)** 1 (XV ст. *ВС* 32); **веда(л)** 1 (XV ст. *ВС* 26).

***ВѢДАТИ**[3] *дієсл. недок.* (5) (що) відати, завідувати (чим): Протож ненадобѣ никому вътупати ся и еден вѣдаеть тоє село владика орменьскии (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); а въ мыто бы еси нашо и въ промыту не уступался, нехай мыто и промыту нашу ведають они, мытники нашы (Краків, 1487 *РИБ* 226); И сам бы еси в мыто нашо и в промыту и у вагу не вступалсѧ... нехай он мыто нашо и промыту и вагу ведаеть по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **вѣдаеть** (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); *нак. сп. 3 ос. одн.* **нехай... вѣдаеть** 1 (1498 *АЛРГ* 82); **нехай... ведаетъ** 1 (1498 *АЛРГ* 83); *3 ос. мн.* **нехай... ведають** 1 (1487 *РИБ* 226); **нехай... вѣдають** 1 (1488 *РИБ* 222).

Див. ще **ЗАВѢДАТИ.**

ВѢДИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... зємлю о(т) пустини осадити сєбѣ сєла на имѧ козаревци и ползаловцн и вѣдинци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **вѣдинци** (1431 *Cost.* I, 317).

ВѢДОМО, ВЕДОМО, ВИДОМО *предик.* (15): відомо (9): будеть вєдомо оусємъ хто коли видить грамоту а любо слышитъ чтучи ажъ Азъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧзємъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во (б. м. н., 1387 *СП* № 12);

вѣдомо да є(ст) вамъ, аже помоглъ на(м) б҃ъ и добили єсми нашу очизну правою (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); А и привилїє що имали Мароушка... и плєменица єи... на тоє сєло на Илїєшевци... тота привилїѧ загибла, како єст видомо нам и бояром (Гирлов, 1499 *BD* II, 155);

◇ вѣдомо давати (1), давати вѣдомо (1) повідомляти, доводити до відома: Вѣдомо даємъ нашєму бра(т) ажь єсмь сѣлъ на столѣ вєликого цр҃ства (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!)... даємо вѣдомо... аже балица воєвода... съзидаше цр҃ковь... на зємли тєрєсовскои (Сігет, 1404 *ГМ*); вѣдомо чинити (2), чинити вѣдомо (2) повідомляти, доводити до відома: Про то Мы Алексавдръ, або Витолдъ, з ласки Божое Княжа Литовское... ведомо чынимо... ижъ... права и волности... надаемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); їо роман воєвода зємлі молдавскої... ис нашими боѧры чинимъ то вѣдомо... оже тотъ слуга наш тодоръ, исъ своєю братиєю... служили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); А сє я панъ данило, дамбоговичъ (!), Задєрєвецки. Вѣдомо чинимо... Дали єсмъ на имѧ Шандрови... дворищ... кдє доброславєц сидѣлъ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

Див. ще **СВѢДОМО, СВѢДОЧНО.**

***ВѢДОМЪ** *ч.* (5) ◇ з (съ) вѣдомом (кого) (3) з відома: Се я Янъ... продалъ есмы... сь вѣдомомъ осподарья корольвя Казимира землью свою питомую (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Продал есми своє имѣнъе отъчистое... з своеи жены и дѣтий вѣдомом, пану Василю Хребътовичу (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); коу вѣдомоу (1) до відома: а николи нє имаєм быти в ради... гдє бы врєченного Казимира кролѣ... нєпожиточнє... было бы мовєио... алибо их всѧх противиости которїи пришли коу нашєму вѣдомоу, маєм оуставично выстєрєгати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); нѣтъ вѣдома (1) невідомо: И повѣдилъ ми Репа, штожъ в то (!) въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только зброи осталися, а мнсы зламаныи, а котлы зломаныи, и скрыня не замкнена зъ листы и списки, нѣтъ вѣдома съ какими (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣдома** (1498 *АЛМ* 163); *дав. одн.* **вѣдомоу** (1462 *BD* II, 284); *ор. одн.* **вѣдомомъ, вѣдомом** 2 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **вєдомомъ** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

Див. ще ***СВѢДОМЪ**[1].

***ВѢДѢТИ** *див.* **ВИДѢТИ.**

! **ВѢЖИ** ⟨**ВѢКИ**⟩ (1): а право имаєть єго м҃лсть имаєть да(т) мнѣ и моимъ дѣтємъ и зємлѧномъ оусѣмъ тыхъ то зѣмль польскоє оу вѣжи (!) како инымъ зємлѧмъ польскимъ (Кременець, 1434 *Р* 130).

Див. ***ВѢКЪ.**

* **ВѢЖНѦНСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва)*: Мы бискупи мацѣи прємыски(и)... Ѧшєкъ мазовшѧни(н) мичко кулыков(с)ки(и) клюсь вѣжнѧн(с)ки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчъ... о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѣжнѧн(с)ки(и)** (1404 *Р* 70).

***ВѢКЪ** *ч.* (199) **1.** *(надзвичайно тривалий час)* вік, вічність (7): Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ нашъ (? — *Прим. вид.*) выразившы нижей именамы светки при томь былыхъ, онымъ дали есмо и печатью Нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь,

чинымо знаменито нынешнымь и потомъ будучимь веку людемь, ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); А кто имъ пороушит и разорнт... и да ест подобєнъ Июдѣ предателю и проклѣтомоу Арию... кръвъ єго на них и на чадах их, иже ест и бѫдєтъ въ бєзконєчныа вѣкы, амин (Сучава, 1466 *BD* I, 106);

во вѣки вѣковъ (1) навіки-віків, навічно: Богу нашому слава во вѣки вѣковъ, Аминь (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); въ вѣкы вѣчныє (1) навіки, навіки-віків: ⟨тѣм⟩жє мы видѣвшє єго правою и вєрною службоу до на(с)... дали єсмы ємоу... а̃ сєло... въ вѣкы вѣчныє (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); до вѣка вѣчнаго (1) довіку, навічно: Сє азь рабъ... ісу христа Игнатїє... дали єсми а̃ кадєл⟨ни⟩цоу ... яко да творѣт ми памєть... прѣждє жє сьмръти нашеи и по сьмръти до вѣка вѣчиаго (Путна, 1476 *BD* I, 215); из вѣка вѣчного (21), и с вѣчного вѣка (1), из вѣка из давного (1) одвіку, споконвіку: а про то та пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастырь калениковъ иванови губцѣ... яко из вѣка вѣчного слушало к тому мунастырєвн (Перемишль, 1378 *Р* 26); мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... ажє оставлѧємъ... попа м(ихаил)а... при всємъ при т(о)м (што) прислушало и слушаєть из вѣку вѣчно(г) церкви с̃втому р(ожс)тву манастырю тєрлєц(кому) (Медика, 1415 *Р* 86—87); а пану Яцъку... досъталося Гуговъ и съ тымъ, штожъ изъ рѣка вечного тягъло к Гугову (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); тако зємѧнє исмовивши сѧ и старци и вызнали ажє по лисичии бро(д) зємлѧ црквная с̃тго с̃пса из вѣка из давного (Погоничі, 1422 *Р* 97—98); а хотарь тои ⟨сєлищю⟩ да є(ст) по старомоу хотароу, коуда из вѣка вѣчного о⟨живали⟩ (Сучава, 1483 *Cost. S.* 122); на вѣки вѣка (1), на вєки вєкома (2), на вѣки вѣкомъ (12), на вѣку вѣкомъ (1), на вѣкъ вѣкомъ (2) навічно, навіки-віків, назавжди: Мы дмитрин... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо... ижє... на вѣки вѣкомъ... обѣчюємы наша присѧга (Краків, 1388 *Р* 40—41); а то даємъ тако на вѣку вѣкомъ (так.— *Прим. вид.*) єму (Львів, 1399 *Р* 59); а мы... имаємъ вѣрнѣ приаяти и слоужити королю... на вѣкъ вѣкомъ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); да єст томоу монастирю от Хомора от нас оурик, нєпороушенно николи на вѣки вѣка (Сучава, 1467 *BD* I, 121); И боудет ли нам оусилно... тогды... корол... подли нас имаєть стати, а никомоу нас и зємлю нашоу нє выдати ⟨ни⟩коли на вєки вєкома (Сучава, 1468 *BD* II, 302); Тоє оусє вышєписанноє слюбоуєм и присѣгаєм здєржати... на вѣкы вѣком (Колємия, 1485 *BD* II, 372); и а вѣки вѣчнѣ (131) навічно, назавжди, навіки-віків: записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову на веки вечъные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); со всѣмъ ис тѣмъ оузда(л) росовои на вѣки вѣчєнѣ (Галич, 1418 *Р* 89); И мы... тое имѣніе на имя Микуличи дали єсмо ему... на вѣки вѣчные (Кам'яиець, 1494 *АЛМ* 54); тоє въкє (!) вышєписанноє да єсть томоу... монастироу... на вѣкы вѣчноѧ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230—231); на вѣкы вѣчнїи часы (1) навічно, назавжды, навіки-віків: тако... оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ... паноу владиславоу, кролєви... на вѣкы вѣчнїи часы (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); оу вѣки вѣкомъ (1) навіки, навіки-віків: оу вѣки вѣкомъ амин (Перемишль, 1359 *Р* 10); оу вѣкы вѣчныѧ (3) навіки, навіки-віків: то єстъ оурикъ со оусѣмъ доходомъ ст̃ѣи єп(с)кпии нашои оу вѣкы вѣчныѧ (Сучава, 1403 *ДГАА*); то ємоу оурикъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы вѣчныѧ (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); вѣчнє (н) на вѣки (6) *див.* **ВѢЧНЄ**; вѣчно (и) на вѣки (4) *див.* **ВѢЧНО.**

2. життя (2): А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъздє тєлом, а въ бѫдѫщым (*в ориг.* бѫдѫєщым.— *Прим. вид.*) вѣцѣ доушєа (Сучава, 1466 *BD* I, 106); а хто учнє(т) устоупатися и пакастити митрополитъ алибо хто инны да боуди на нємъ о(т) на(с) кля(т)ва в сє(и) вѣ(к) и в боудоущей анаѳєма и маранаѳта с̃вты(х) апосто(л) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣка** 21 (1378 *Р* 26; 1390 *Р* 176; 1407 *Cost.* I, 56; 1435 *DIR«A»* 465; 1442 *Cost.* II, 88; 1458 *BD* I, 20; 1463 *BD* I, 74; 1475 *BD* I, 203; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1483 *Cost. S.* 122 і т. ін.); **вика, wika** 2 (1464 *BD* I, 86; 1465 *GL* 176); **вєка** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **вєку** 2 (1389 *РЕА* I, 26; 1430 *ГВКЛ* 7); **вѣку** 1 (1415 *Р* 87); *знах. одн.* **вѣкъ, вѣкь, вѣ(к)** (1401 *АкВАК* III, 2; 1435 *Cost.* II, 687; 1436 *Cost.* II, 706; 1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **въ вѣцѣ** (1466 *BD* I, 106); *род. мн.* **вѣковъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *дав. мн.* **вѣкомъ, вѣкомь, вѣком, вѣко(м)** 12 (1359 *Р* 10; 1388 *Р* 41; 1394 *Р* 54; 1399 *Р* 59; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1409 *Р* 74; 1435 *Cost.* II, 687; 1436 *Cost.* II, 702; 1448 *Cost.* II, 738; 1485 *BD* II, 372 і т. ін.); **вєком, вєко(м)** 3 (1470 *AS* I, 65; 1483 *ВОРСР* 178); *знах. мн.* **вѣкы** 89 (1400 *DIR«A»* 433; 1407 *Cost.* I, 56; 1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 280; 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 365; 1459 *BD* I, 35; 1473 *BD* I, 187; 1482 *BD* I, 263; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **вѣки, ! вѣжи, вѣкї, wiki** 52 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1359 *Р* 10; 1389 *РЕА* I, 27; 1401 *АкВАК* III, 2; 1415 *Р* 87; 1433 *Р* 123; 1434 *Р* 130; 1445 *Р* 148; 1462 *Cost. D.* 11; 1482 *BD* I, 263; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **wiki** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **вєки, wyeki** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1389 *РЕА* I, 27; 1395 *GL* 166; 1415 *Р* 87; 1440 *Р* 142; 1468 *BD* II, 301, 302; 1470 *AS* I, 65; 1487 *AS* I, 241); **вєкы** 4 (XV ст. *ВС* 12, 22, 35); **! вѣку** 1 (1399 *Р* 59); *дав. дв.* **вєкома** (1468 *BD* II, 301, 302); *знах. дв.* **вѣка** (1448 *Cost.* II, 365; 1467 *BD* I, 121).

Див. ще **В ВѢКЫ, ДО ВЄКА, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, НАВѢКИ, НАВѢКЪ, ОТ ВѢКА, SWYKU, ОУВѢКЪ.**

***ВѢЛЄБНЫИ** *див.* **ВЄЛЄБНЫИ.**

ВѢЛЕНСКИЙ *див.* **ВИЛЕНСКИЙ.**

***ВѢЛЄТИ** *див.* ***ВЄЛѢТИ.**

***ВѢЛИКИЙ** *див.* **ВЕЛИКИЙ**[1].

ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ, ТАЗЛОВЪ ВЄЛИКО *ч.* (17) (*назва річки у Молдавському князівстві*): єдно сєло на солономъ тазловѣ на имѧ провозєщи и полѣ на опришина о(т) кърова на вєлико(м) тазловѣ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); А хотар томоу виш⟨є⟩рєчєномоу сєло Стєцканїи... оу вадоу Нєгоуцъторюви, гдє коуплѣ⟨є⟩т сѧ Тазловь Вєлико съ Тазловь Солиноу (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тазловъ (Тазловь) Вєлико** 2 (1493 *BD* II, 6); *зам. род.* от **Вѣликїи Тазлов** 2 (1491 *BD* I, 452, 453); *род. одн.* **Вєликого Тазлова** (1491 *BD* I, 452); *місц. одн.* на **Вєликом Тазловє** 9 (1472 *BD* I, 177; 1491 *BD* I, 451, 452, 453, 463); иа **Вєлико(м) Тазловѣ** 3 (1419 *DIR«A»* 444; 1470 *BD* I, 153).

Див. ще ***СЛАНЫИ ТАЗЛОВЪ, *СОЛОНЫИ ТАЗЛОВЪ, *ТАЗЛОВЪ**[1], ***ТАЗЛЪВЬ СОЛИНЪ.**

ВѢЛМИ *див.* **ВЄЛЬМИ.**

***ВѢЛЬЯ** *ж.* (1) (*назва річки у Волинській землі*) Вілія: Сє мы панове Цєцєнєвъскии... продали єсмо имѣньє отчиноу свою... на имѧ Новосѣльци на рєцѣ на Вѣльи (Кременець, 1469 *AS* I, 64).

ФОРМИ: *місц. одн.* на **Вѣльи** (1469 *AS* I, 64).

***ВѢЛѢТИ** *див.* ***ВЄЛѢТИ.**

***ВѢЛѦТИ** *див.* ***ВЄЛѢТИ.**

***ВѢНЄЦЪ** *ч.* (1) вінець: застали єсмо оу с̃тго с̃пса на красно(м) д̃ иконы кованы(х) а г̃ икони з вѣньци (б. м. н., бл. 1429 *Р* 114).

ФОРМИ: *ор. мн.* **вѣньци** (бл. 1429 *Р* 114).

ВѢННИЦКИЙ, ВЄНИЦКІЙ *прикм.* (6): а мєнє... при вѣнницикои (!) волость... при моюи выслузѣ имаєть мѧ єго м̃лсть оставить (Кременець, 1434 *Р* 130); Я князь Кон-

стантынъ Ивановичъ Озтрозкій, будучи въ тотъ часъ... намѣстникомъ Браславскимъ и Веницкимъ, чиню знакомито симъ моимъ листомъ... штожъ прндалъ есми... имѣнье Здетелу... на соборную Церковъ... у Вилнн (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

гостынецъ Винницкии (1) *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вѣницкии** 1 (1485—1500 *AS* I, 121); **Веницкій** 1 (1495 *АЛМ* 88); *род. одн. ч.* **Вининцкаго** (1430 *ГВКЛ* 8); *дав. одн. ч.* **вѣницкомоу** (1491 *AS* I, 97); *ор. одн. ч.* **Веницкимъ** (1499 *АСД* VI, 2); *місц. одн. ж.* **при ! вѣиницикои** (1434 *Р* 130).

Пор. ***ВЄНИЦЯ.**

! ВѢННИЦИКОИ ⟨ВѢННИЦКОИ⟩ *див.* **ВѢНИЦКИЙ.**

ВѢНО, ВЄНО *с.* (38) **1.** *(маєток жінки, одержаний нею при одруженні від батьків)* віно, придане (15): оуставлѧємь тѣ(ж) колї хто наши(х) зємлѧнъ до(ч)коу свою замоу(ж) заживота выдасть а єй вѣно запїшеть коли(ж) о(н) оумрє(т) тогды братїя вѣнци нє маю(т) дати одно вєно а боудѣтъ ли до(ч)ка старостїна а имєнїє великоє тогды сто гривє(н) братїє є (!) имѣюти (!) дати за вѣно (XV ст. *ВС* 35 зв.); Я пан Волчко Хренницкій... отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону и поступил есми ему у вѣне... именейцо мое Лопавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); Билъ намъ чоломъ часникъ нашъ, Федко Гавриловичъ, и положилъ передъ нами листъ отца нашого... которымъ ему далъ и дозволилъ выкупити имѣніе, на имя Микуличи, у Дмитра Холиневского, што была ему жена его записала у своемъ вѣнѣ въ сту копахъ, а ближнихъ къ тому имѣнію никого не мѣла (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

2. *(довічне забезпечення приданого жінки грошовою сумою або частиною маєтку чоловіка)* віно (20): Сє я кнѧзь Сємєн Романович Кобринский... записоую жєнє своєй, кнѧгини УлиѦнє Сємєновнє Голшанских на своих имєнѦхъ... тоую тисѦч коп, штож она принесла от брати своих из Голшан... за мєнє идоучи... и я жєнє своєй кнѧгини УлиѦнє записоую против ее тисѦчи коп дроугоую тисѦч коп... Ино єстлибы што на мєнє Бог допоустил и жена моѦ кнѧгини УлиѦна... нє вхочет сєдити на вдовим столцы, тогды дѣти мои мают пенези єй отдати, вєно єє двѣ тисѦчи коп (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); я кн⟨Ѧ⟩зь Сємєн Юрьєвич... записую жонѣ своєй кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Настасьи против єє отчизны оу вѣнє двѣ тисѦчи коп иа своихъ имѣньѦх (Ровно, 1483 *AS* I, 82); а тотъ нєбо(ж)чикъ бра(т) мо(й) а(н)дрє(и) о(т)ходѦ з сєго свѣта о(т)писа(л) мнѣ имє(н)є о(т)чины своєє третюю часть, имѣ(н)є оуздоу, а на дву частє(х) имє(н)Ѧ своєго записалъ жонѣ своє(и) вѣно, котораѦ тыми разы за борисо(м) єсть (Вільна, 1495 *ВМБС*);

◊ вином отправлѦти (1), отправити вѣномъ (1) (кого) давати, дати віно (кому), вінувати (кого): коли(ж) братїя рожєная боудоуть вымєиїи а помроу(т) тогды на стрє(ч)ноую братїю имєнїє прїидѣ(т) а помроу(т) стрє(ч)ныи бра(т)я тогды наблїшьє племѦ имєнїє прїидѣ(т) а кажды(и) ис ты(х) боудоуть лї сєстры в томъ имєнїи имѣють и(х) виномъ о(т)правлѦ(т) (XV ст. *ВС* 36); быти у вєнє (1) *див.* **БЫТИ** [1].

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѣно** 2 (XV ст. *ВС* 31 зв.; 1495 *ВМБС*); **вено** 1 (1495 *ВМБС*); *род. одн.* **вѣна** 2 (1494 *РИБ* 561); **вена** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *знах. одн.* **вѣно** 13 (1494 *АЛМ* 54; XV ст. *ВС* 35 зв., 39; *СЯ* 40, 41; 1495 *ВМБС; РИБ* 620); **вєно** 3 (1454 *AS* III, 10; XV ст. *ВС* 35 зв.; 1495 *ВМБС*); *ор. одн.* **вѣиомъ** 1 (XV ст. *ВС* 36); **виномъ** 1 (XV ст. *ВС* 36); **веномь** 1 (XV ст. *ВС* 21); *місц. одн.* **оу, у, въ вѣнє** 4 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1483 *AS* I, 82; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1494 *РИБ* 561); **оу, у вене** 4 (XV ст. *ВС* 31 зв.; 1481 *AS* I, 77); **прї виић** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); **у ви(н)** 1 (XV ст. *ВС* 21); **у вѣни** 1 (1494 *РИБ* 560); **у вѣнѣ** 1 (1494 *АЛМ* 54); **во вєн(ѣ)** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); **оу вєну** 1 (1488 *AS* I, 241).

***ВѢНОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (що кому) забезпечити довічно придане жінки грошовою сумою або частиною маєтку чоловіка: А сє Ѧ̃ панъ бєнко староста галицькии и снѦтиньскии свѣдчю... ижє пришєдъ пєрєдь насъ панъ гєрвась и вѣновалъ и оправилъ своюи жєнѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ сєлѣ на толъмачи и жюрковѣ на своюи вотнинѣ (Коломия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вѣновалъ** (1398 *Р* 57).

ВѢНЦИ *див.* **ВЕНЦИ.**

ВѢНЬЦИ *див.* **ВЕНЦИ.**

***ВѢПРЬ** *див.* ***ВЄПРЬ.**

ВѢРА, ВЄРА, ВИРА, ВѦРА *ж.* (8522) **1.** *(віросповідання)* віра (11): слубуемо... сдержати и полнити ты-то листы и записы нашѣ, якося есмо предъ тым оу нашихъ листехъ записали... Владиславу Крол Полскому... по̑длугъ хрестьяньскоѣ веры (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); і Waszab miło^st^ żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat, zaniaż ne czoho dla iesmo to wczynili... niż wiry dla chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromotył (Лнпнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); томоу исномоу пану нашємоу... владиславовы, кролєви... оучєра, тоу, у лєвовы, посполоу съ въсєю радою нашєю... намъ по(д)данными лю(д)ми виры правои голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698); мы вишеписаннїи Іо Стєфан воєвода... на тыє слюбы и присѣгы... на нашє право и на нашю вѣроу христїянскоую, слюбоуєм посполоу и съ сыном нашим Богданом воєводою (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

2. *(відданість)* вірність (25): а тижь коли бы которы нєприѦтєль своєю силою облоглo тото исныи гро(д) галичь тогда тото исиыі воєвода и бра(т) єго... имають ис правою вѣрою... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); вєлможныи стєфанъ... воєвода... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были... хотѦчи и слюбуючи намъ... такую и болшую вѣру какъ намъ пєрєдковє єго воєводы оуказывали (Ланчиця, 1433 *Р* 121); Нє єсть то дн(в)... ижє писа(л) такии рѣчи... ка(к) нашь нєприятєль... хотѦ... мысли ваши противоу намъ завжды чистє а вѣрны о которы(х) жо нєпороушоны въ вѣрє оуставичнѣ... нѣкотороє о на(с) оувєсти оу вотпѣнье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а про тожъ гды(ж)... казимирѣ... коро(л) полски... на(с) напомѦноу(л), абы єсмо єм(оу)... чистою вѣрою и пєвною, Ѧко и прє(д)ковє наши тримали и дєржали, прото(ж), мы... вызнаває(м)... ижє єсмо сѦ о(бо)вѦзали... ижє єм(оу)... боудє(м)... помо(ч) оуставѣчныѦ чинити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); Сим листом слюбоуєм, мы и наши сыновє... кролю єго милостн... въсєю вирою... помагати (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

вѣрою пристати (кому) (1) бути вірним: а то такъ а(ч) прєрє(ч)ныи воєвода з дѣтми... намъ и дѣтємъ нашимъ и намєсткумъ и корунѣ вѣрою пристанєть яко єго пєрєдъковє вѣрии были и служили (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

3. достовірність (3): А я самъ князъ Михайло Иванович Роговицкий для лепшое веры и твердости к печатямь ихъ милости и свою печат есми к сему моему листу привесил (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А на вѣроу вышеписанних рѣчеи, печати наши... къ нинѣшнему листови привѣсити велѣли єсмо (Гнрлов, 1499 *BD* II, 426).

4. довір'я (3): а свєдци цнии панове па(н) глѣбъ романовскыи па(н) осташко давыдовскыи... иныхъ вєлѣ при томь добрыхь было им же честь и вѣра лежить (Львів, 1412 *Р* 81); а при томъ были шлѦхєтнии панове олешко судия илвскии (!) панъ янъ виницкии... иныхъ много было добрыхъ им же чьсть н вѣра лєжить (Львів, 1421 *Р* 94).

5. свідчення правдивості (8419): а на то вѣра моѦ и моихь сыно (!) вѣра вѣра (!) жупана юги жю(р)жєвича вѣра жюпана стецькова и съ братиѦми его вѣра братулова нѦтєдулова вѣра станиславова вѣра пана драгоєва (Роман,

1392 *Cost.* I, 8); а на то єст вѣра нашєго господства вишєписаннаго мы Стєфана воєводы, и вѣра възлюблєннаго ми сына Алєксандра, и вѣра бояр наших (Васлуй, 1465 *BD* I, 88); А на то єст вѣра нашєго господства вышєписаннаго мы Стєфана воєводи, и вѣра прѣвъзлюблєннаго сына господства мы Богдана воєводи, и вѣра бояр наших (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

в ѣ р о ю и п р а в д о ю (4), (с о) п р а в д о ю и в ѣ р о ю (2), в ѣ р а и ч т ь ю (1), п о д в и р о ю (1), п р и в ѣ р и (1) *(формула присяги)* вірою і правдою, вірою і честю: а мы слубоуємо єму при нашєї вѣри... тѣхо Д̃ тисѧчи рублиі воротити исполна (Луцьк, 1388 *P* 37); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ⟨иж изєднали сѧ єсмо...⟩...съ... Алєксандром... вєлик⟨им кнѧзєм литовс⟩ким...⟨...на то как от сєго днє⟩ напєрєд да ⟨и⟩має⟨м⟩ ємоу быти добрїи и правїи ⟨прїѧтєль, со всим сръдцом и со⟩ всєю... прав⟨д⟩ою н вѣрою (Сучава, 1499 *BD* II, 442); д а т и в ѣ р у (2) *див.* **ДАТИ**; п о д ъ ч є с т и ю и в ѣ р о ю (4), п р и ч є с т и и в ѣ р и (44) *див.* **ЧЄСТЬ** 1; о у ч и н и т и в ѣ р у (1) *див.* **ОУЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѣра** 8405 (1392 *Cost.* I, 8; 1403 *RS* 338; 1412 *DIR«A»* 440; 1427 *DBAc* 23; 1434 *Cost.* I, 398; 1453 *Cost.* II, 462; 1465 *BD* I, 88; 1481 *BD* I, 249; 1493 *Cost. S.* 176; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **вєра** 15 (1435 *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 455; 1457 *BD* II, 258; 1458 *BD* I, 9; 1459 *Cost. S.* 22; 1462 *BD* I, 65; 1473 *BD* I, 182; 1479 *BD* I, 226; 1491 *BD* I, 453; 1495 *BD* II, 55 і т. ін.); **внра** 21 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1408 *Cost.* I, 61; 1425 *Cost.* I, 169); **вѧра** 4 (1443 *Cost.* II, 129, 141; 1497 *Cost. S.* 223, 224); *зам. знах.* дєржати **вѣра** 1 (1388 *P* 43); *зам. ор.* обѣчюємы **вѣра** и ч⟨єс⟩тью 1 (1388 *P* 41); под **вѣра** 1 (1403 *ДГМ*); *род. одн.* **вєры** 4 (1389 *PEA* I, 28; 1403 *ДГМ;* XV ст. *BC* 28 зв.; 1475 *AS* I, 72); **вѣры** 1 (1462 *BD* II, 284); **вири** 2 (1436 *Cost.* II. 697; 1499 *BD* II, 425); **wiry** 1 (1436 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **виры** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн.* **вѣроу** (1400 *Cost.* I, 37; 1408 *Cost.* II, 632; 1433 *P* 121; 1434 *Cost.* II, 664, 669; 1436 *Cost.* II, 698; 1462 *BD* II, 284; 1499 *BD* II, 425, 426); *зам. місц.* **при вѣроу** 1 (1458 *Cost.* II, 815); *ор. одн.* **вѣрою** 19 (1388 *P* 37; 1403 *ДГМ*; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *P* 121; 1448 *Cost.* II, 300; 1457 *Cost.* II, 811; 1462 *BD* II, 285; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1499 *BD* II, 425, 442 і т. ін.); **вирою** 2 (1485 *BD* II, 371, 420); **вѣроую** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *місц. одн.* **при вѣрѣ** 31 (1395 *Cost.* II, 612; 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *P* 77; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 651; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1454 *P* 163; 1463 *BD* II, 295; 1470 *BD* II, 310; 1485 *BD* II, 372 і т. ін.); **при вѣри** 6 (1388 *P* 37; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *BD* II, 725; 1460 *BD* II, 270; 1475 *BD* II, 329; 1499 *BD* II, 443); **при вири** 2 (1423 *Cost.* I, 143, 290); **при вѣрѧ** 2 (1456 *ПМВП;* 1479 *BD* II, 352); **при вѣры** 2 (1435 *Cost.* II, 687; 1457 *Cost.* II, 811); **при вєри** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **при (въ) вѣрє** 2 (1411 *Cost.* II, 638; 1447—1492 *ЛКБВ*).

ВѢРБИЛОВЪ *ч.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... вызнаває(м)... ижє... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в)... ис тыми озѣры... на имѧ озѣро... вѣрбиловъ а глушки (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вѣрбиловъ** (2-а пол. XV ст. *СПС* № 3).

***ВѢРДОУНОКЪ** *див.* ***ВЄРДОУНОКЪ**.

ВѢРЄНЪ *див.* **ВѢРНЫИ**.

***ВѢРЄШЧАКЪ** *див.* ***ВЄРЄШЧАКЪ**.

ВѢРИШЬ *див.* **ВИРИШЪ**.

ВѢРНЄ *див.* **ВѢРНѢ**.

ВѢРНИ *див.* **ВѢРНЫИ**.

ВѢРНЇИ *див.* **ВѢРНЫИ**.

ВѢРНО, ВЄРНО, ВИРНО, ВИРЪНО *присл.* (140) *(віддано)* вірно (137): Мы кнѧзь володиславъ... рускоѣ зємли господарь... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашєго вѣрного слугу... што жє єсть намъ вѣрно послужилъ (Бохур, 1377 *P* 23—24); Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо... ижє... корунѣ польской голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40—41); Мы кн̃зь фєдоръ данильєви(ч) кн̃зь рома(н) фєдорови(ч)... поручѧємсѧ по олєхна што(ж) служи(т) єму сп̃дрю своєму коро(л) вєрно (Луцьк, 1388 *P* 42); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є)... боярии наш вѣрнїи пан Доума Броудоурь слоужил нам право и вѣрно (Гирлов, 1499 *BD* II, 140);

(згідно з умовою) точно (3): мы алєксандро воєвода... слюбоуємы нашєю доброю волєю... слоужити и приѧѧти и доброую радоу радити... влодиславоу, кролю польскомоу... имаємо вѣрно издєржати... подлоугъ нашєго хр(с)тиѧнъства и нашєи чьсти (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); тоє оусє вышєписанноє слоубоуємо здєржати при нашєи чти и при вѣрѣ хр(с)тїанской и попо(л)нити вѣрно и стато(ч)но по(д)ло(г) (!) того нашєго лнстоу (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775).

Див. ще **ВѢРНѢ**.

Пор. **ВѢРНѢИ**.

***ВѢРНОСТЬ** *ж.* (13) *(відданість)* вірність: Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо... ижє... володиславу королєви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право нє изрушєною вѣрностью... слюбуємы... ижє о(т) ты(х) мѣстъ с нашими дѣтми чистаѧ вѣрность н полна будємъ дєржа(т) (Краків, 1388 *P* 40—41); илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи (!) голдь вырности... оучини(л)... мы такожє... обицоуємъ... оусѣкыи слюбы... владиславови, королєви полскомоу... вириныи (!)... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); мы вєликии кн⟨я⟩зь Швитрикгаил... чиним знамєнито... иж оузрєвшє єсмо вєрност... н⟨а⟩ш⟨о⟩го вєрного слуги Михайла Олєхновича, и мы єсмо єму и записали за єго вєрную службу сѣла оу крємєнєцкой волости (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40); прото(ж), мы хотьѧчи... кролѧ казимнра... из вѣрности нашє оупєвнити, вызнаває(м)... ижє єсмо сѧ о(бо)вѧзали... ижє єм(оу)... чистою вѣроу и пєвноую боудє(м) дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); мы Стєфан, воєвода... знакомито чинимъ... яко хотѧ... прєдкоув наших... наслидова⟨ти⟩... абы яко тыи то пєрєдковє... кролюм полскым... вѣчноую вѣрностъ... записали и заобвѧзали так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣриости, вѣрио(с)ти** 3 (1448 *Cost.* II, 733, 734, 738); **вырности** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *дав. одн.* **вѣриости** (1439 *Cost.* II, 712; 1448 *Cost.* II, 738); *знах. одн.* **вѣриость, вѣриостъ** 4 (1388 *P* 39, 41; 1462 *BD* II, 284); **вєрност** 1 (1444 *AS* I, 40); **вирностъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *ор. одн.* **вѣрностью** (1388 *P* 41).

ВѢРНОУТИ *див.* **ВЄРНУТИ**.

ВѢРНОУТЬ *див.* **ВЄРНУТИ**.

ВѢРНЫИ, ВѢРНЇИ, ВѢРНЫ, ВѢРНИ, ВѢРЄНЪ, ВЄРЄНЪ, ВЄРНЇИ, ВЄРНЫИ, ВЄРНЫ, ВИРНЫИ, ВИРЄН *прикм.* (1171) *(відданий)* вірний (1164): колиж то пришєдши прєд нашє обличє слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, и оуказал єсть кнѧзѧ львовы листы... тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвєрдили кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); и слубили єсми... корунѣ польскоі вѣрнє служити... ѧкожє слуша (!) вѣрному служѣ (!) оучинити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ ... ажє нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч) задєрѣвєцкии... оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбу (Краків, 1394 *P* 53—54); а такъ приступнлъ єсмъ ку крулєви... и присѧглъ єсмъ вѣрє(н) быть (Кремєнець, 1434 *P* 130); И маєть онъ намъ вѣрнымъ быти: а съ кимъ мы будємо смирни, и онъ зъ нами, а съ кимъ нє смирни, ино и (онъ) противко тому маєть быти нєсмѣрєнъ (Луцьк, 1438 *P* 140—141); и нє имаємь ты(х)... мєрзѧчо(к) помина(т) на вѣки али имаємъ бы(т) и слюбуємъ ис паномъ михаиломъ оу вѣрной приязни (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); мы кн̃гины олєска(н)доваѧ (!) наста(с)я

киє(в)скаѧ подоумавши єсмо... с нашєю Вѣрною радою... придали єсмо оу до(м) Стыя тр(о)ци к манастырю Сєргиєвоу двѣ волости наши(х) (Київ, 1459 *Р* 174); мы Олєксандръ... вєликий кн(ѧ)зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн(ѧ)жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н(а)шє имєнємъ Звѧгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єніє томоу въсємоу вышєписанномоу, вєлѣли єсмы нашємоу вѣрномоу паноу, тъоутоулови логофєтоу, писати и намоу (!) пєча(т) привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231); ◇ Вирная долына (1), долына Вирная (1) *(назва долини в Подільській землі):* а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны, где засталысмо бояръ Хмельныцкихъ... которыи признали по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9); верны листъ (2) договірна грамота: А сєт мы Стєфань воєвода... вызнавамы... каждомоу добромоу... кто коли на тоть наш верны листь позрить ажє мы н слюбоуємь... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости верни и подьдани были на веки (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301); къ вѣрнои руцѣ (2) *(юридична формула в документах про збір мита)* за дорученням господаря: Дѣлалъ его милость личбу съ ключникомъ Берестейскимъ Левкомъ Боготииовичомъ (!) а зъ Немирею, што держали отъ е. м. мыто Берестейское къ вѣрнои руцѣ (Берестя, 1496 АЛМ 128); делал его милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ а з Немирею, што держали от его милости мыто берестейское к верной руце (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79); дєржати оу твєрдои и оу вѣрнои роуцѣ (1) *див.* **ДЄРЖАТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вѣрныи, вѣрны(и)** 48 (1361 *AGZ* 6; 1422 *ДГОБ;* 1438 *Р* 140; 1443 *Cost.* II, 119; 1445 *DIR«A»* 483; 1448 *Cost.* II, 313; 1455 *Cost.* II, 540; 1464 *Cost. S.* 59; 1475 *Cost. D.* 3; 1493 *BD* II, 5 і т. ін.); **вѣрны** 28 (1426 *ВАМ* 21; 1431 *Cost.* I, 317; 1438 *Cost.* II, 7; 1443 *Cost.* II, 160; 1452 *Cost.* II, 426; 1462 *BD* I, 52; 1469 *BD* I, 135; 1471 *DIR«A»* 525; 1472 *DIR«A»* 528; 1497 *Gh. S.* 6 і т. ін.); **вѣрніи** 20 (1420 *Cost.* I, 135; 1428 *Cost.* I, 209; 1437 *Cost.* I, 540; 1459 *BD* I, 27; 1468 *BD* I, 130; 1480 *BD* I, 241; 1488 *BD* I, 317; 1493 *BD* II, 21; 1495 *BD* II, 43; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **вѣрєнъ, вѣрє(н)** 6 (1388 *Р* 39; 1434 *Р* 130, 131; 1436 *Cost.* II, 698; 1448 *Cost.* II, 734; 1457 *Cost.* II, 810); **верєнъ** 4 (1400 *Cost.* II, 618, 619; 1402 *Cost.* II, 623); **верніи** 4 (1458 *BD* I, 18; 1472 *BD* I, 177; 1479 *BD* I, 226; 1497 *Cost. S.* 223); **вирныи, wirnyj** 3 (1423 *Cost.* I, 154, 156; 1465 *GL* 176); **верныи** 2 (1394 *Р* 53; 1399 *Р* 59); **вѣрни** 2 (1460 *Cost. S.* 41; 1467 *BD* I, 120); **верны** 1 (1449 *Cost.* II, 746); **вирен** 1 (1462 *BD* II, 289); *род. одн. ч.* **вѣрного, вѣрно(г)** 15 (1424 *Р* 99; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 118; 1434 *Р* 128; 1436 *Cost.* I, 455; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *Р* 156; 1452 *Р* 160 і т. ін.); **верного, веръного** 9 (1437 *AS* I, 33; 1444 *AS* I, 40; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *AS* I, 42; *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *AS* I, 44; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1468 *BD* II, 302); **вирного** 1 (1449 *Cost.* II, 379); *дав. одн. ч.* **вѣрномоу, вѣрно(м), вѧрномоу, !вѣриоумоу** 445 (1361 *AGZ* 6; 1393 *Cost.* II, 607; 1400 *Cost.* I, 31; 1423 *Cost.* I, 154; 1434 *Cost.* II, 387; 1448 *Cost.* II, 306; 1458 *Mih. Doc.* 123; 1467 *BD* I, 118; 1483 *Cost. D.* 30; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **верномоу** 6 (1436 *Cost.* I, 455; 1446 *AS* I, 42; 1459 *Cost. S.* 22; 1466 *DIR«A»* 519; 1499 *BD* II, 135); **вирномоу, wirnomu** 5 (1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 70; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; 1465 *GL* 176); **вѣрну** 1 (1393 *Р* 51); *знах. одн. ч.* **вѣрного** 2 (1377 *Р* 24; 1495 *АЛМ* 84); **вирного** 1 (1479 *BD* II, 351); **верны** 1 (1468 *BD* II, 301); *ор. одн. ч., с.* **вѣрнымъ** 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1438 *Р* 140; 1462 *BD* II, 284); **вернымъ, верным** 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1462 *BD* II, 289, 292); *знах. одн. с.* **вѣрноє** 2 (1388 *Р* 43; 1429 *Cost.* I, 267); **вирноє** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **wirne** 1 (1420 *AS* I, 25); *наз. одн. ж.* **вѣрная, вѣрнаѧ** 7 (1445 *АкЮЗР* I, 18; *Р* 151; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1448 *Р* 149; 1451 *Р* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **верная** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); **вѣрна** 2 (1393 *Cost.* II, 607; 1487 *BD* I, 295); **вѣрнаа** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *род. одн. ж.* **вѣрноѣ** 2 (1434 *Р* 129; 1435 *Р* 132); **вѣрноє** 1 (1427 *Р* 108); **Вирной** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *род. одн. зам. знах.* за єго правои и **вѣрнои** слоужбоу 1 (1464 *Cost. S.* 59); видѣвшє єго правою и **вѣрнои** слоу(ж)бою 1 (1472 *Cost. D.* 26); **за... вѣрноє** их слоужбоу 1 (1484 *BD* I, 279); *дав. одн. ж.* **вѣрнои** 1 (1496 *АЛМ* 128); **верной** 1 (1497 *АЛРГ* 79); *знах. одн. ж.* **вѣрноую, вѣрную** 210 (1377 *Р* 24; 1412 *DIR«A»* 440; 1426 *ВАМ* 21; 1437 *Р* 136; 1445 *Р* 150; 1458 *BD* I, 25; 1469 *BD* I, 136; 1479 *ВАМ* 62; 1483 *BD* I, 270; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **вѣрною** 120 (1409 *Cost.* I, 65; 1420 *Cost.* I, 135; 1428 *Cost.* I, 209; 1436 *Cost.* I, 144; 1447 *Cost.* II, 273; 1456 *Cost.* II, 577; 1464 *Cost. S.* 60; 1472 *Cost. D.* 27; 1488 *BD* I, 345; 1499 *BD* II, 160 і т. ін.); **верную, веръную, wiernuiu** 15 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1436 *Cost.* I, 455; 1444 *AS* I, 40; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1457 *UKP;* 1462 *BD* I, 65; 1472 *BD* I, 177; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1479 *BD* I, 226; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **верною** 5 (1400 *Cost.* I, 36; 1435 *Cost.* I, 424; 1458 *BD* I, 19; 1475 *Cost. D.* 3; 1480 *BD* I, 237); **вирную, вирноую, виръноую** 10 (1425 *Cost.* I, 169; 1430 *ГВКЛ* 9; 1457 *UKP;* 1460 *BD* II, 270; 1462 *BD* I, 63, 64; 1464 *BD* I, 85, 86); **вирною** 2 (1459 *BD* I, 35, 36); **вѣрну, вѣрноу** 4 (1403 *RS* 338; 1431 *Cost.* I, 318; 1462 *BD* I, 62; 1493 *BD* II, 27); **верну** 1 (1399 *Р* 59); **! вѣрно** 2 (1432 *ДГВІН;* 1468 *BD* I, 125); **! вѣрноуи** 1 (1429 *Cost.* I, 270); *ор. одн. ж.* **вѣрною, вѣръною** 97 (1361 *AGZ* 6; 1400 *Cost.* I, 26; 1407 *Cost.* I, 56; 1419 *DIR«A»* 444; 1426 *Cost.* I, 178; 1437 *Р* 136; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *Р* 152; 1451 *Р* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1459 *Р* 174; 1479 *ВАМ* 61; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); **верною, веръною** 14 (1400 *DIR«A»* 433; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1436 *Cost.* I, 484; 1437 *AS* I, 33; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *AS* I, 42; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1468 *BD* II, 301; 1480 *BD* I, 237 і т. ін.); **вирною** 4 (1423 *Cost.* I, 154, 156; 1425 *Cost.* I, 168; 1449 *Cost.* II, 746); *місц. одн. ж.* **оу вѣрнои** 2 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1462 *BD* II, 292); *наз. мн.* **вѣрни** 8 (1388 *Р* 39; 1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652; *Р* 121; 1435 *Р* 133; 1436 *Cost.* II, 698; 1472 *BD* I, 169; 1486 *BD* I, 289); **вѣрны** 6 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1467 *BD* I, 117, 118; 1468 *BD* I, 127; 1471 *BD* I, 164); **вѣрны(и), вѣрныи** 3 (1443 *Cost.* II, 144, 179; 1448 *Cost.* II, 316); **верни** 3 (1462 *BD* II, 292; 1468 *BD* II, 301); **вирни** 1 (1462 *BD* II, 289); **верны** 1 (1455 *Cost.* II, 775); **вирнѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **вѣрніи** 1 (1469 *BD* I, 134); **! вѣрнє** 1 (1393 *Cost.* II, 607); *наз. мн. ч.* **вѣрная** 1 (1433 *Р* 119); *род. мн.* **! вѣринхъ** (1393 *Cost.* II, 607); *дав. мн.* **вѣриым, вѣрнымъ, вѣрнымь, вѣрны(м)** (1433 *Cost.* I, 359; 1436 *Cost.* I, 481; 1442 *Cost.* II, 87; 1486 *BD* I, 289, 290); *знах. мн. ч.* **вирных** 1 (1468 *BD* II, 305); **вирны** 1 (1468 *BD* II, 305); *знах. мн. ж.* **wirnyie** 1 (1421 *AS* I, 27); **вирнныи** 1 (1436 *Cost.* II, 702); **wyerny** 1 (1395 *GL* 166); **вѣрныи** 1 (1499 *AS* I, 117); *ор. мн.* **вѣрными** 2 (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132); **вирнимы** 2 (1457 *BD* II, 257; 1468 *BD* II, 306); **вѣрними** 1 (1460 *BD* II, 270); *місц. мн.* **оу верных** (1468 *BD* II, 302).

ВѢРНѢ, ВѢРНЄ, ВИРНЄ, ВЄРНЄ, ВѢРНѦ *присл.* (30) *(віддано)* вірно (24): слюбуємы... ижє... чистаѧ вѣрность и полна будемъ держа(т) тому истому королеви... а лихого вѣрнѣ остерєгати (Краків, 1388 *Р* 41); а сєѧзъ кнѧ(з) Федико несвидискии староста кремѧнєцкии... вызнаваю то...ѧко жь ѧвно было... какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ... кнѧ(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *Р* 129); а кто сє слово иашє пороуши(т) а имѣ(т) въ тыє имѣнія въстоупати сѧ разсоудит сѧ съ мною прѣ(д) бгомь... ижє єсмь то вѣрнѣ выслоужи(л) оу свои(х) господареи (Київ, 1446 *Р* 154—

155); и далѣи слюбоуємъ имаємъ коли намъ... коро(л) казимиръ... де(н) и мѣстце намєни(т), єму... вѣрнѣ голдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Сим листом слюбоуєм... быти пріятєлем его милости пріятєл, а непріятєлем его милости непріятєл, вирнє и право (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); *(згідно з умовою)* точно (6): а по моюмъ животѣ имають вѣрнѣ испустить ты то горо(д) и землѣ королєви єго млсть (Кременець, 1434 *P* 131); и стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы держати наши(х) пере(д)ковъ вѣрнА, ка(к) коли наши пере(д)ци записали королєви єго мл(с)ть (Серет, 1446 *Cost.* II, 729); мы Стефан, воєвода... знакомито чинимъ... яко хотА... предкоув наших воєвод молдавских... обычаєм... наслидова(ти), и тиж их вѣры, пилнои заслоугы коу... кролюмъ полскимъ... вѣрнѣ наслидованным... потвердити... так и мы... поживами (Сучава. 1462 *BD* II, 283).

Див. ще **ВѢРНО.**

Пор. **ВѢРНѢИ.**

ВѢРНѢИ, ВЄРНѢИ *присл. в. ст.* (5) *(більш віддано)* вірніше: возрєвшє єсмо на на (!) єго вѣрноую службу и хотАче по немъ аж бы тымъ лѣпеи и вєрнѣи намъ... послужилъ... оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *P* 54); мы возрѣвши на єго вєрну службу и хотАче по нѣмъ аж бы намъ вєрнѣи послужи(л) ...дали єсмо и даємъ наше село Надѣєво (Львів, 1399 *P* 59); а такѣ жь того исного стецка воєводу хотАчи особною мл(с)тью оутѣшити абы намъ... вѣрнѣи служилъ... ты городы цецунь а хмєловъ... даємы и дали єсмы єму на вѣки (Ланчиця, 1433 *P* 125).

Пор. **ВѢРНО, ВѢРНѢ.**

***ВѢРОУВАТИ** *див.* **ВЄРОВАТИ.**

***ВѢРХОУВЫПИСАНЫИ** *див.* ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ.**

***ВѢРЪНЫИ** *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВѢСИТИ *дієсл. док.* (1) (кого) *(стратити через повішення)* повісити: а кторы бы на(ш) непріАте(л) оутєклъ на и(х) сторону или злодїи, то(г) имає(т) вѣсити, або на(м) наза(д) выдати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *інф.* **вѣсити** (1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще ***ВИШАТИ.**

! ВѢСЛОУИ *див.* **ВАСЛОУИ** [1].

***ВѢСНЫИ** *прикм.* (5) *(вимірюваний вагою)* ваговий, на вагу (3): далъ имъ панъ вАтслъвъ S (т) копъ гро(ш) вѣсного срѣбра (Львів, 1370 *P* 18); продала єсть тотъ мунастырь за к гривєнъ серебра вѣсного (Перемишль, 1378 *P* 26); гривна вѣсная (2) *див.* **ГРИВНА** 2.

ФОРМИ: *род. одн. с.* **вѣсного** (1370 *P* 18; 1378 *P* 26); *род. мн.* **вѣсиихъ** (1366 *P* 12); *знах. мн. ж.* **вѣснии** (1366 *P* 12).

***ВѢСТЬ** *ж.*(4) вістка, повідомлення (2): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ ажє нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова али жь оузрѣли єсмо єго оу нашои державѣ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); гдє моА сила нестечеть а рать на конь оузъсАдеть а я о томъ оузъвєдаю а к тобє исъ птичєю языкъ вести непошлю... богъ мєнє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); вѣсть давати (кому) (1) повідомляти (кого): а тижь коли бы которыі нєприАтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити а намо оу ты часы вѣсть давати штобыхомо пособлАли (Луцьк, 1388 *P* 37); вѣсть дати (кому) (1) повідомити (кого): ажє будеть ва(м) надобѣ помочь на кого... Азъ самъ єсмь готовъ за того тобѣ на помочь всєю моєю силою а толко вѣсть намъ даите (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣсти** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); **вести** 1 (1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **вѣсть** (1388 *P* 37; 1392—1393 *РФВ* 171).

***ВѢСЪ** *ч.* (1) *(система мір, застосовувана при зважуванні)* вага: чини(м) свѣдомо вєлєбної твоєі мл(с)ти же єсми дали тому истиному пану варшовьскому г҃ тисАчѣ фрА(ж)кого серєбра тѣмо вѣс(о)мо што єсми почали давати оу луцкн (Сучава, 1388 *SL*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **вѣс(о)мо** (1388 SL).

***ВѢТЬ** *ж.* (1) (*цсл.* вѣть) *(гілка)* вітка, віть: коли тѣ(ж) хто оукрадѣ(т) доубъ... маєть платїти шесть скотъ... а колї толко вѣ(т) о(т)роуби(т) ино четыри ско(т)ци маєть платить (XV ст. *BC* 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вѣ(т)** (XV ст. *BC* 37).

***ВѢТАЗЄВЪ** *прикм.* (1) витязів: а на то вѣра моА и моихь сыно (!) вѣра вѣра (!) жупана юги жю(р)жєвича... вѣра пана драгуша вѣтАзєва... (Роман, 1392 *Cost.* I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **вѣтАзєва** (1392 *Cost.* I, 8).

***ВѢТАЗЪ** *див.* **ВИТАЗЬ.**

***ВѢЧЄНЫИ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

ВѢЧИСТЕ *присл.* (1) (*стп.* wieczyście) довічно: и то єсми продал пану Волчку Жасковскому вѣчисте (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

Див. ще **ВѢЧИСТО, ВѢЧНЄ, ВѢЧНО.**

ВѢЧИСТО, ВЄЧИСТО *присл.* (8) (*стп.* wieczyście) довічно: присудили єсмы... ажє король заплативъ пА(т) сотъ гривєнъ тымъ панА(м) има вечисто држА(т) (Медика, 1404 *P* 70); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... дали єсмо... пану андрѣю село михлинъ... вечисто а непорушно (Київ, 1433 *P* 118); а нє мает быти отхил(є)на нигдє от острог(а), нижли мают нам с того имєнА служити вечисто (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

Див. ще **ВѢЧИСТЕ, ВѢЧНЄ, ВѢЧНО.**

***ВѢЧИСТЫИ** *прикм.* (6) (*стп.* wieczysty) 1. *(здавна встановлений)* віковічний, споконвічний (3): оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣдиины пану колѣ тако Ако сами дьржали... со всѣми границами вѣчистымъ (!) (Галич, 1409 *P* 74); а та(к) оузда(л) Ако самъ имѣ(л)... со всѣми границами вѣчистыми што изє вѣка к тои дѣдининѣ прислушало (Галич, 1418 *P* 89).

2. *(який повинен завжди бути, відбуватися)* вічний, повсякчасний (2): Сє я кнАзь юріа холмъскии... придали єсмо к црк҃ви бж҃ой преч(с)тои бг҃омтри на бг҃омолє вєчистоє села стрижово слєпчє (Холм, 1376 *P* 22); тамъ же противъ той долыни... для вечистого знаку паль забыты казалы єсмо и тую границю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9);

◇ вѣчистои памяти (1) блаженної пам'яті: про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како пилни оу розоюми и оу сердьци своѣмь, рожложивьшы щкоды... пану владисла(в), щаснои а вѣчистои памяти кролєви... а особно землАмь роускимь... безь вины оучинєныѣ... землю шепиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **вечистого** (1430 *ГВКЛ* 9); *знах. одн. с.* **вєчистоє** (1376 *P* 22); *род. одн. ж.* **вѣчистои** (1436 *Cost.* II, 706); *ор. мн.* **вѣчистыми** 1 (1418 *P* 89); **! вѣчистымъ** 1 (1409 *P* 74).

Див. ще **ВѢЧНЫИ.**

ВѢЧНА *див.* **ВѢЧНО.**

ВѢЧНЄ, ВЄЧЪНЄ, ВЄЧНЄ, ВѢЧНѢ *присл.* (14) навічно (8): а записали єсьмо тыє дѣла вѣчне и непорушне въ сій вѣкъ и въ будучій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); ми боАровє и рада вєлможно(г) пєтра воєво(д) ... Авно чини(м)... гды(ж) пєречєныи вєлможныи пєтръ воєво(д)... королєви полском(у)... коу чистои вѣрности, по виниою слоужбою вѣчнє записа(л) сА... про тожъ мы... повинни єсмы... вѣрною слоужбою послоушни быти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); Я кн(А)зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю сим моим листом... ижєт продал єсми пану Семєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни... вєчнє и непороушнє (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а с того дѣлоу нє выстоупити з нас никоторомоу... бо єсмо тоє подѣлили соб(є) вѣчнє и непороушно (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); вѣчнє (и) на вѣки (6) навіки-віків: Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ

и инные села наданье святой Пречистой Володимерское епископии, осмотрели въ томъ светомъ евангелии, и то такъ же потвержаемъ вѣчие и на вѣки (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а тоє выше писанноє через шлях⟨о⟩тнє вроженого кн⟨а⟩зѧ Костєнтина и теж на єго наследъки власныи и зо всим правом панством и власностю ⟨маєть⟩ быти державно... вѣчнє на вѣки (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

Див. ще **ВѢЧИСТЕ, ВѢЧИСТО, ВѢЧНО.**

ВѢЧНІИ *див.* **ВѢЧНЫИ.**

ВѢЧНО, ВЕЧНО, ВѢЧЬНО, ВѢЧЪНО, ВЕЧЪНО, ВѢЧНА *присл.* (131) навічно, назавжди (100): Ино мы... тоє мѣстце... потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); записали єсмо оу вєрьху писаную тую зємьлю... свѧтому Ивану цєрькви... вѣчьно (Городок, 1443 *Р* 145); и я єсми тоє своє имѣньє... продал... кн⟨а⟩зю Иваноу Васильєвич⟨у⟩ Острозком⟨у⟩... с тым... с чим єсми оу нєго коупил вѣчно (Острог, 1463 *AS* I, 56); А продали єсмо то Єго Милости вобел вечно (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); а коли дѣти пєрвоє жоны оца часть свою... в ро(з)дѣ(л) вѣчно возмоуть тогды дѣ(л)ница дроугоє жоны на єє дѣти сполна прїидоуть (XV ст. *СЯ* 41); И потвєржаємъ тыє люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

в ѣ ч н о (и) н а в ѣ к и (4) навіки-віків: А которые три лезива Виленской земли держали панъ Сенько Гостскій, а панъ Андрей Чапличъ, а панъ Ивашко Подолянскій, очевистѣ передъ нами и устнѣ повѣдили, штожъ тые три лезива вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); тоє имєнє Любчо по своєм животє волна она отдати... комубы хотєла вечно на вєки (Луцьк, 1487 *AS* I, 241);

постійно, повсякчас (25): Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолєцъ нашъ Климентый... вечъно и непорушоно (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); потвержає(м)... королєви польскому... тотъ листъ, што єсмы дали єго мл(с)ти в камѧнци, коли сѧ єсмы голдували и записали єго мл(с)ти, што быхомъ то вѣчно оуздержѧли, яко сѧ єсмы тогда голдували и записали вѣчно (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); и теж посли отца н⟨а⟩шого кому будем того имѣнѧ або зємли и люди дали и листы н⟨а⟩шими на вѣчност будемъ потвєрдили, то маєт вѣчно держано быти (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

до кінця життя (1): А я имаю кн⟨а⟩зю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти с того имѣньѧ слоужити *вѣчно* до моего живота и дѣти моѣ мають єго дѣтєм слоужити вѣчно (Острог, 1466 *AS* I, 60);

споконвіку (1): то всє єсмо потвєрдили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбелскому... съ всѣми границями яко из вѣка, вѣчно прислушало к тым сєлумъ (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

Див. ще **ВѢЧИСТЕ, ВѢЧИСТО, ВѢЧНЄ.**

***ВѢЧНОСТЬ** *ж.* (12) довічне збереження документом юридичної сили (2): рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы нє проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы прийти къ будущой знаємости аж бы вѣчностью листовъ былы потвєржєны (б. м. н., 1424 *Р* 99); а про лѣпшоую справє(д)ливость и вѣчность и печати єсмо свои приложили к сємоу нашєму листоу (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3);

◇ в ѣ ч н о с т ь и м ѣ т и (о що) (1) мати право на довічне володіння (чим): и кн⟨а⟩зь Сємєн противъ того реклъ: жадноѣ я вѣчности з братом моимъ кнѧзємъ Васильєм нє имѣл о дѣлницю брата моєго кн⟨а⟩зѧ Солтана, нижли єсмо такъ дєржали тоую дѣлницю осподарьскоѣ воли и пожитки собѣ имѣли на полы (Луцьк, 1475 *AS* I, 69—70); н а в ѣ ч н о с т ь (9) навічно, назавжди: Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его... и тежъ дозволили есьмо ему въ томъ дворѣ его корчму вольную пиво и медъ держати, и билъ намъ чоломъ, абыхмо то ему подтвердили листомъ нашимъ на вѣчность (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Продал єсми имєнє моє отчизноє Дажєв на вєчност (Володимир, 1475 *AS* I, 72); ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковъ... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. одн.* **вѣчности** (1475 *AS* I, 69); *знах. одн.* **вѣчность, вѣчност** 5 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1496 *AS* I, 245; 1499 *AS* I, 118; *АСД* VI, 2; *ПИ* № 3); **вечность, вечност** 5 (1475 *AS* I, 72; 1494 *AS* I, 101; 1496 *АЛРГ* 69; 1497 *ПКИП*; 1499 *AS* I, 118); *ор. одн.* **вѣчностью** (1424 *Р* 99).

***ВѢЧНЫ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

ВѢЧНЫИ, ВѢЧНІИ *прикм.* (220) **1.** *(безконечний у часі)* вічний (1): и да моу дароує живот вѣчны и здє многлѣтны живот (б. м. н., 1464—1496 *Gh. S*);

в ѣ ч н а я п а м ѧ т ь (1) вічна пам'ять: ‿ сє я кнѧзъ юріа холмъскии ... придали єсмо к цр҃кви бж҃ои преч(с)тои бг҃омтри... села стрижово слепче... за што здє даи г(с҃)ди намъ побыть и з(д)рвіє а по семъ и детємъ нашимъ вечную памѧть аминь (Холм 1376 *Р* 22); в ъ в ѣ ч н а а п ⟨ а⟩ м ѫ (т) (кому) (1) на вічну пам'ять: Блгочьстивыи и х(с҃)олюбивыи Іо Стефа(н) воєвода г(с)п(д)ръ зємли мо(л)давскои снъ Бог(д)ана воєводы оукраси гро(б) съ дѣдоу своємоу Іо Бог(д)аноу воєводѣ... въ вѣчнаа ємоу п⟨а⟩мѫ(т) (б. м. н., 1480 *DC* 11); в ѣ ч н о и п а м ѣ т и (1) *(церковна служба на помин душі)* вічне поминання: и тако(ж) прїидє прѧ(д) нами... па(н) костє оуры(ш)... и оучини(л) раді божїи млсті, абы ємоу вѣчнои памѣти и да(л) свою пасикоу... нашємоу монастирю о(т) молдавици (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453—454); к (к о у) в ѣ ч н о и п а м ѧ т и (9) на вічну пам'ять (кому, чого, про що): Мы па(н) сташко исъ давыдова староста самборьскыи приводимо то ку вѣчнои памѧти нинѣшнимъ и потомъ бу(д)чимъ илья вл҃дка премышлєскыи и самборьскыи жаловалъ сѧ пре(д) кролємъ на стрѣлковцѣ ажє оубиваютъ сѧ оу зємлю оу цр҃квную стг҃о сп҃са (Погоничі, 1422 *Р* 97); Во имѧ бж҃иє стан сѧ к вѣчной рѣчи памѧти (Ланчиця, 1433 *Р* 120); во имя бж҃ьє амєнь коу вѣчьнои памѧти тоито рѣчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); длѧ того ку вѣчныи рѣчи памєти мы Олєксандръ... вєликии кн⟨а⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звагол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117); в ѣ ч н ы м и ч а с ы *(в заперечному реченні)* (1) ніколи: в котороєж то имєнє Дажєв вжо я сам ани мои дети... нє маємо ся вступовати и никоторы перєказы в томъ имєню чинити вєчными часы (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

2. *(не обмежений строком)* вічний (24): и на вѣчнаѧ крѣпость к сєму листу печати нашѣ вєлѣли єсмо привѣсти (!) (Лучиця, 1388 *Р* 39); и на вѣчноє потвєржєнїє вєлѣли єсмы нашоу печать вєликоую привѣсити к сємоу листоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); заплативъ имъ тыи пѣнѧ(з) пѧ(т) сотъ гривєнъ полки(х) (!) єго жь мѣста тычина и тыхъ сєлъ и всєи волости залѣскоѣ дєржѧниє вѣчноє правымъ судомъ напрє(д) рєчєно(м) г(с)дрю коро(л) влодиславу пол(с)кому и єго послѣдко(м) присудили єсмы (Медика, 1404 *Р* 70); а мы єсми поставили владови и крьсти завѧзку вѣчноую осымь дєсѧть роубли литого сєрєбра (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); мы Стефан воєвода... знаменито чинимъ... ожє... дали и потвєрдили єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ да имают на каждїи год от нас по ї бочкы вина (Сучава, 1466 *BD* I, 105—106); Такь иж межи нами и межи пререченым наиясньишим паном Яном Олбрахтом, кралем полскым... из обохъ сторон, имает быти покоуи и мір вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(постійний) вічний, повсякчасний (5): а мы... панѧмъ адвизѣ и алжбѣтє вєчноє молчѧниє чинимы (Медика, 1404 *Р* 70); и дорадивши сѧ єсмъ ты(х) старцо(в) и... оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по пєрєхрестныи путь што на долинѣ подли попєлєва али(ж) до ло(з) (б. м. н., 1419

P 90—91); а межи тыми городы и межи нашею землею рускою то границѣ будуть вѣчныи (Ланчиця, 1433 *P* 125);

на вѣчные часы (3), на вечные часы и веки (1) *(назавжди)* навіки: I też, wsi kotoryie artykuły dalijesmo im na tom priwili naszom wypisany, potwerżajem to im na wecznyje czasy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); и присягли есми... а которыижь то листы и записи хочемъ... на вѣчныи часы моцнѣ держати (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713); и тоую Ста(в)ропигїю мн(с)тырю пече(р)ско(му) спредѣлами его стве(р)жаемъ и (з)моцняе(м) на вѣчные часы (б. м. н., 1481 *ГПМ*); въ вѣкы вѣчные (1) *див.* ***ВѢКЪ***; до вѣка вѣчнаго (1) *див.* ***ВѢКЪ***; на вѣки вѣчныѣ (131) *див.* ***ВѢКЪ***; на вѣкы вѣчнїи часы (1) *див.* ***ВѢКЪ***; оу вѣкы вѣчныа (3) *див.* ***ВѢКЪ***.

3. *(до кінця життя)* довічний (7): мы кроль казимир краковскои землѣ... господарь и дѣдичь вѣчныи землям тым... явно повѣдают, колиж то пришедши пред наше обличе слуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, и оуказал есть князя львовы листы... тогды мы... потвердили есмо, его правого всего именїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Мы князь володиславъ... рускоѣ земли господарь и дѣдичь вѣчныи землямъ тѣмъ самодержецъ... то есмы вчинили (Бохур, 1377 *P* 23—24); мы богданъ воевода... вызнавами... оже пришли есмо оу вечную едность и оу христианскоую лагодоу... ис паномъ детрихомъ боучацкимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); Про то господаръ нашъ великий князь Алеқсанъдро всказалъ и твоей милости абы еси зъ его милост‹ью› оутверъдилъ ся... и мелъ бы еси зъ его милостью прыязнь вечную (Троки, 1494 *BD* II, 387).

4. *(давно встановлений)* споконвічний (3): знаемо чинимъ ... аже... дали есмы нашю корѣчму... иваноу волошиновичю... со вси(м) оужитки с вѣчными границами... што к тои корѣчмѣ из вѣку слушало и слоушаеть (Медика, 1407 *P* 72); А тако дали есмы ему и его дѣтемъ... зо всѣми ужитки и зъ вѣчными границами, што къ тому селу изъ вѣка прислушало и слушаетъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); И то есмо дали... съ всѣми пожиткы... И съ вѣчными границами (Луцьк, 1445 *P* 148);

из вѣка вѣчного (21), ис вѣчного вѣка (1) *див.* ***ВѢКЪ*** 1.

5. *(незмінний)* остаточний (1): а бѫде(т) ли хто иньшии мени(л)ся право име(т) къ тои очине имее(т) прїити пре(д) соу(д)ею а оуказа(т) свое право а заме(ш)кае(т) лї а не прїиде(т) на ро(к) а соудья осоудить алюбо очистить очиноу тогды то(т) соу(д) есть ве(ч)ныи (XV ст. *BC* 22 зв.);

◇ вѣчная очизна (отчизна) (3) маєток, одержаний після батька з правом спадкової власності: съ приказание(м) краля вла(д)слава... взяли есмо вѣчноую очизноу въ огороженои въ великои къ кролевско(м)у двороу шляхетны(м) чобото(м)ъ (Луцьк, 1445 *P* 148); Се я Ванко Скердѣевич... вызнаваю иж я... кн‹я›зю Семену Василевичу дѣдѣчу Збаразскому продал есми ему вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **вѣчныи** 2 (1361 *AGZ* 6; 1377 *P* 23); **ве(ч)ныи** 1 (XV ст. *BC* 22 зв.); **вѣчнїи** 1 (1499 *BD* II, 419); *род. одн. ч.* **вѣчного, вѣчно(г)** 11 (1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1407 *Cost.* I, 56; 1415 *P* 87; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 424; 1442 *Cost.* II, 88; 1458 *BD* I, 20; 1463 *BD* I, 74; 1476 *BD* I, 209; 1483 *Cost. S.* 122); **вѣчнаго** 5 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1467 *BD* I, 117; 1469 *BD* I, 134; 1475 *BD* I, 203; 1476 *BD* I, 215); **вечиого** 3 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1496 *ПДВКА* 60); **вичного, ви(ч)ного** 3 (1464 *DIR«A»* 517; 1464 *BD* I, 86; 1472 *BD* I, 170); **вечиаго** 1 (1469 *BD* I, 136); **wicznaho** 1 (1465 *GL* 176); *зам. знах. мн.* **на вѣки вѣчиого** 3 (1438 *Cost.* II, 7; 1456 *Cost.* II, 582; 1482 *BD* I, 263); **на вѣкіи вечнаго** 1 (1458 *BD* I, 19); *знах. одн. ч.* **вечный, вечны(и)** 6 (1496 *BD* II, 402, 407; *ОПСВВ; ПДВКА* 60); **вѣчны** 4 (1445 *Cost.* II, 726; 1464—1496 *Gh. S*; 1473 *BD* I, 187); **вѣчныи** 2 (1393 *Cost.* II, 607; 1499 *BD* II, 419); **вичиыи** 1 (1466 *BD* I, 105); **вячнїи** 1 (1499 *BD* II, 420); *ор. одн. ч.* **вѣчиымъ** (1454 *P* 162); *знах. одн. с.* **вѣчное** 4 (1402 *Cost.* II, 621; 1404 *P* 70; 1421 *P* 94; 1433 *Cost.* II, 653); **вечное** 1 (1404 *P* 70); *наз. одн. ж. зам. знах.* **въ вѣчнаа** емоу п‹а›мѫ(т) (1480 *DC* 11); *род. одн. ж.* **вѣчнои** 1 (1453 *Cost.* II, 453); **вечное** 1 (1474 *AS* I, 69); *дав. одн. ж.* **вѣчнои, вѣчьнои** 8 (1422 *P* 97; 1433 *P* 120, 124; 1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II, 733, 737; 1462 *BD* II, 283; 1485 *BD* II, 371); **вѣчныи** 2 (1448 *Cost.* II, 733; 1499 *AS* I, 117); *знах. одн. ж.* **вѣчноую** 6 (1418 *Cost.* I, 127; 1419 *P* 90; 1445 *P* 148; 1462 *BD* II, 283; 1470 *AS* I, 65); **вечную, weczпuiu** 4 (1376 *P* 22; 1449 *Cost.* II, 746; 1494 *BD* II, 387, 388); **вѣчная** 1 (1388 *P* 39); *наз. мн. ж.* **вѣчиыи** (1433 *P* 125); *знах. мн. ч.* **вѣчныя, вѣчныа, вячныя, вѣчиыя, вѣчиыѫ, вѣчьиыя** 78 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 95; 1427 *DIR«A»* 450; 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 365; 1453 *Cost.* II, 454; 1465 *DIR«A»* 518; 1475 *BD* I, 203; 1488 *BD* I, 356 і т. ін.); **вѣчныи, вѣчьныи** 19 (1415 *P* 87; 1424 *P* 104; 1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 242; 1433 *P* 123; 1436 *Cost.* II, 707; 1439 *Cost.* II, 32; 1442 *Cost.* II, 87; XV ст. *BC* 22; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **вѣчиия, вѣчнїя, вѣчниа, вя(ч)нїя, вѣчнїа** 15 (1409 *Cost.* I, 65; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *Cost.* II, 446; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1459 *BD* I, 35; 1463 *BD* I, 74; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *DIR«A»* 522; 1476 *BD* I, 215; 1490 *DC* 148 і т. ін.); **вѣчнїи, вѣчнии** 4 (1435 *Cost.* II, 679; 1436 *Cost.* II, 698, 702; 1439 *DIR«A»* II, 62); **вѣчиые** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1444 *DIR«A»* 481; 1481 *ГПМ;* 1494 *АЛМ* 54); **вечные, вечъные** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1389 *PEA* I, 27; 1440 *P* 142; 1487 *AS* I, 241); **вѣчны** 4 (1400 *Cost.* I, 37; 1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 258; 1435 *Cost.* I, 424); **вѣченыѣ, вѣчьиыѣ, вѣчиыѣ** 4 (1395 *Cost.* II, 612; 1418 *P* 89; 1424 *P* 106); **wicznyie** 2 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **вечиыи** 2 (1444 *AS* I, 140; XV ст. *BC* 12); **wyeczney** 1 (1395 *GL* 166); **вечнии** 1 (1479 *BD* I, 226); **wecznyje** 1 (1388 *ZPL* 108); **wicznya** 1 (1465 *GL* 176); **вѣчноя** 1 (1500 *Cost. S.* 231); **wieczni** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); ! **вѣчны(м)** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *ор. мн.* **вѣчными** 3 (1407 *P* 72; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1445 *P* 148); **вечиыми** 1 (1475 *AS* I, 72).

Див. ще ***ВѢЧИСТЫИ.***

ВѢЧНѢ *див.* **ВѢЧНЕ.**

ВѢЧЪНО *див.* **ВѢЧНО.**

ВѢЧЬНО *див.* **ВѢЧНО.**

***ВѢЧЬНЫИ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

***ВѢШНѢИ** *див.* **ВЫШНІИ.**

***ВѢШТОРТОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве... на бортина жъ, на Яцка Вѣштортовича, штожъ великій князь Витовтъ далъ былъ прадеду ихъ Крупшу земли три слѣды въ Переломскомъ повѣте (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Вѣштортовича** (1495 *РИБ* 601—602).

ВѢШТОРТЪ *ч.* (3) *(особова назва, лит.* Vistartas*)*: и за тымъ дей отецъ того яцка Вѣшторть тыи ихъ земли выпросилъ за пусто у... короля его милости, а въ тыхъ земль наслѣдковъ ие поведаючы (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Вѣшторть** (1495 *РИБ* 602).

***ВЯТЬШИИ** *прикм. в. ст.* (1) *(цсл.* вящии*)* більший: мы иляшь воевода... знаменито чинимо... како... рожложивьшы шкоды... владисла(в) ... кролеви... презь... о(т)ця наше(г)... оучиненыѣ... памятоуючи... про о(т)ця нашего жбавьлиние души его, абы тымъ вятьшая вѣра, котораа николи оу на(с) не была жгасла... владисла(в), нинеишему кролеви полскому... землю шепиньскоую... дароуемы а ворочаемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **вятьшая** (1436 *Cost.* II, 706).

***ВАЖЕВИЧЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* коли де(д) и(х) семе(н) площевичь смотревшы межы дете(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х), и казалъ з доуховницы своее дѣ(л)ницоу о(т)ца его иванову выгладити во(н) и па(и) ива(н) важеви(ч) для де(и) того сведе(ц)ства о(т)дали(л) бы(л) о(т)ца его о(т) о(т)чыны (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вАжеви(ч)** (1495 *ВК*); *род. одн.* **вАжевича** (1495 *БСКИ; ВК*); *ор. одн.* **вАжєвичо(м)** (1495 *ВК*).

ВАНЦЄНЦЬ, ВАЦЄНЬЦЬ, ! ВАЦНЄЦЬ *ч.* (3) *(особова назва, стп.* Więceńc, *стч.* Vincenc, *лат.* Vicentius*)* Вікентій: Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣздєнскии... домаратъ воиницкии вАнценць съ шамотулъ межирѣцкии... слюбуємы и записуємы сА стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); ино оузрєвшо (!) нєвиность мою вєлємужнии панове... на имА па(н) вАцнєць (!) староста рускии наивышыи и па(н) михалъ бучАтскии староста галицкии... выбавили мА бг҃мь... ис того нАтъства (Черняхів, 1435 *Р* 132).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вАнцєнць** 1 (1433 *Р* 122): **вАцєньць** ! (1434 *Р* 130); ! **вАцнєць** 1 (1435 *Р* 132).

ВАРА *див.* **ВѢРА.**

***ВАРНЫИ** *див.* **ВѢРНЫИ.**

ВАТСЛАВЪ, ВАТСЛЪВЪ *ч.* (6) *(особова назва):* исталосА при дєржавѣ пана Оты старосты рускоѣ злѣ (!) ожє купилъ панъ вАтславъ дмитровьскии дворищє исъ зємєю(!) (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вАтславъ, вАтслъвъ** (1370 *Р* 18); *дав. одн.* **вАтславу** (1370 *Р* 18).

ВАЦЄНЬЦЬ *див.* **ВАНЦЄНЦЬ.**

! ВАЦНЄЦЬ *див.* **ВАНЦЄНЦЬ.**

ВАЧКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* С я па(и) дмитръ порыцькии пана ильинъ сы(н) вАчьковичА... оузА(л) єсми по своєи жєнѣ по панєй га(л)зьцє... полтораста коп широки(х) гро(ш)й чє(с)кои монѣти (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9); а на то свѣдкы при то(м) были тогды зємлАнє королєвскыи на имА панъ онаньА вАчковичь и кн҃зь поутАта (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **вАчковичь** (1458 *ОЖДМ*); *род. одн.* **вАчьковичА** (п. 1450 *ПИ* № 9).

***ВАЧНЇИ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

***ВАЧНЫИ** *див.* **ВѢЧНЫИ.**

***ВАЧЬКОВИЧЬ** *див.* **ВАЧКОВИЧЬ.**

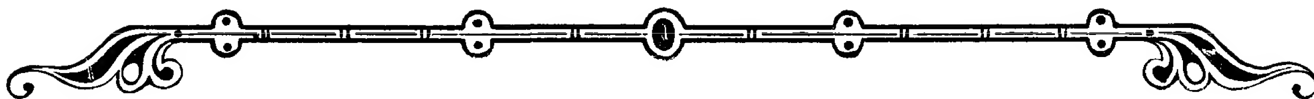

***HABANIE** *с.* (1) (*стп.* gabanie) нападки: Ot tych to reczej żadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje kostelnoje, kotorych żadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104).

ФОРМИ: *род. одн.* **habania** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***НАГАБАНЇЄ.**

Пор. **ГАБАТИ.**

ГАБАТИ, ГАБАТЬ *дієсл. недок.* (21) (*стп.* gabać) **1.** (кого, чим і без додатка) напастувати, турбувати (кого), вимагати силоміць (що від кого) (18): Też jestliby czerez upad, pożohi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt, reczi swoi zastawlenymi zastawami utratił by wsiakij ne majet'... habati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а хто бы ихъ хотєлъ габати до рокоу, и ты бы ихъ о(т) тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); Протож кому коли подаемъ в него пенѧзи з мыта, тыи бы нехай року ждали, а до року бы его не габали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

2. (кого) позивати до суду (3): а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь... ижь оу тои половици дѣднины и оу другои што първоє купилъ панъ кола нь можь(т) габати филь а ни єго братьѧ (Галич, 1409 *Р* 74); а мы имъ слюбоуємъ... аже нє имаємъ пана мыхаила староста прѧдреченого и єго намѧсниковъ по томъ боудоучиихъ оупоминати, ани габати оу вѣкы (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 815); а єстли бы єго в том имѣныи нѣкако хотѣли гадати (!) тыи Тоурьѧнскии, тогды ѧ ємоу тыи пѣнѧзи маю очистити (Боковичі, 1496 *AS* 1, 245).

ФОРМИ: *інф.* **габати** 8 (1388 *ZPL* 104; 1409 *Р* 74; 1458 *Cost.* II, 815; 1487 *АМЛ; РИБ* 266; XV ст. *СЯ* 41 зв.; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **габать** 2 (XV ст. *ВС* 14 зв.; *СЯ* 42 зв.); **габа(т)** 1 (XV ст. *ВС* 6); **! гадати** 1 (1496 *AS* I, 245); *теп. 3 ос. одн.* **габаєть** (XV ст. *ВС* 14, 20 зв., 21); *3 ос. мн.* **габають** (XV ст. *ВС* 14); *пперф. 3 ос. мн.* **былї... габалї** (XV ст. *СЯ* 42); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы... габали** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82, 83); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **абы... были габаии** (XV ст. *ВС* 14).

Див. ще **НАГАБАТИ.**

! ГАВЛИЛ *див.* **ГАВРИЛ.**

ГАВРИЛ, ГАВРИЛО *ч.* (25) (*особова назва, цсл.* Гавриилъ, *гр.* Γαβριη'λ, *гебр.* gabhri'ēl) Гаврило: А при томъ были сведъки... пан Боговитин, панъ Гаврило Шило (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а кнѧзѧ юрьєвы(х) боѧръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии и па(н) га(в)рило маршалко к (!) єго (Острог, 1458 *ОЖДМ*); И оуставшє наши слоуги Иван и братїа єго Андриѧш и Гаврил и Пєтрь и заплатили оусє исполна тоти вышєписаннїи пинѣзи (Сучава, 1487 *BD* I, 291); и тыми разы тыє мєщанє вроуцъкиє... на (и)мѧ иванъ а гаврило... просили насъ абыхмо єщо имъ тыє ко(р)чмы на колько годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидє прѧд нами... Оурига... та продала тоє сєло попоу Сими и братоу єго Гаврилоу (Сучава, 1490 *BD* I, 389—390).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гаврил** 7 (1487 *BD* I, 291, 312; 1489 *BD* I, 371; 1490 *BD* I, 384, 390, 400); **Гаврило, га(в)рило** 7 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *Р* 141; 1445 *АкЮЗР* I, 18; *Р* 151; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1458 *ОЖДМ;* 1489 *АКВ*); **! Гавлил** 1 (1483 *BD* I, 269); *дав. одн.* **Гаврилоу** 9 (1487 *BD* I, 291; 1489 *АКВ;* 1490 *BD* I, 384, 390, 400); **Гаврылу** 1 (1487 *РИБ* 228).

Див. ще **ГАВРИЛА.**

ГАВРИЛА *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Гавриилъ, *гр.* Γαβριη'λ, *гебр.* gabhri'el) Гаврило: Гаврила де(р)жить це(р)ковноую зе⟨млю⟩ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гаврила** (бл. 1471 *ЛКЗ* 94).

Див. ще **ГАВРИЛ.**

ГАВРИЛО *див.* **ГАВРИЛ.**

ГАВРИЛОВИЧЪ, ГАВРИЛОВИЧ, ГАВРЫЛОВИЧЪ *ч.* (13) (*особова назва*): а при томъ были свѣткы: кн⟨ѧ⟩зь Иванъ Борисович Звѧгольскый, пан Олизаръ Гаврилович староста володимерскый (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); а при том были... мещане берестейскии: Марко Гаврилович и Мишко Товдикинович (Берестя, 1466 *AS* I, 62—63); и билъ намъ чоломъ Федко Гавриловичъ, абыхмо ему тое имѣніе дали вѣчно (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); zemlam tych folwarkow hranycia mne iest... z panom Markom hawryłowyczom z folwarki ieho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гаврилович** 2 (1461 *AS* 1, 54; 1466 *AS* I, 63); **Гавриловичъ** 2 (1494 *АЛМ* 54); **Гаврыловичъ** 2 (1494 *BD* II, 387; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); *дав. одн.* **Гавриловичу** (1494 *АЛМ* 54); *знах. одн.* **Гаврыловича** 3 (1496 *BD* II, 401; *ПДСВВ; ПСВВ* 192 зв.); **Гавриловича** 1 (1496 *ПДВКА* 60); *ор. одн.* **Гаврыловичомъ, hawryłowyczom** (1496 *BD* II, 401; 1500 *ДПЖН*).

ГАВРИЛОВЦИ *мн.* (5) (*назва села на Буковині*) Гаврилівці: и єще єсми дали прѣ(д)реченном(у) болѣрин(у)... на имѣ сєлище гавриловци (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218—219); тѧм (*sic.—Прим. вид.*) мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму и потвръдили... сєла на имѣ... гавриловци и пони(ж) того иванковци (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз.* **гавриловци** (1445 *Cost.* II, 219; 1446 *Cost.* II, 238; 1453 *Cost.* II, 472; 1455 *Cost.* II, 540); *дав.* **гавриловце(м)** (1445 *Cost.* II, 219).

***ГАВРИЛОВЪ** *прикм.* (2): а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Тоадєроу, сыноу Гавриловоу... ⟨тоє⟩ прѧдречєнноє сєло на имѣ Нєдєяни (Ясси, 1497 *BD* II, 96).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Гавриловоу** (1497 *BD* II, 96).

Пор. **ГАВРИЛ.**

ГАВРИЛЪКО *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Гаврил): а при томъ оуздаванъѣ были бояре зємлѧнє панъ ходько быбєль-

скии... панъ гаврилько дробышєвичь со двѣма сн̃ма (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гаврилько** (1378 *P* 26).

***ГАВРЫЛО** *див.* **ГАВРИЛ.**

ГАВРЫЛОВИЧЪ *див.* **ГАВРИЛОВИЧЪ.**

ГАВСЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) дв̃дъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч) гавсъ климѧнтъ... чинимы знамєни(т) всимъ которы(м) того трѣба кто коли тонъ (!) листъ увиди(т) или оуслыть (!) (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гавсъ** (1388 *P* 38).

ГАДАТИ[1] *дієсл. недок.* (2) гадати, передбачати (1): а с пєвного вѣданья нашєго никды межи радою кролє(в)ства нашєго такова рѣчь нє была гадана ани тѣжь скончана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

◇ и а л и х о г а д а т и (1) *див.* ***ЛИХО.**

ФОРМИ: *інф.* **гадати** (1388 *P* 42); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **была гадана** (1447—1492 *ЛКБВ*).

! **ГАДАТИ**[2] ⟨ГАБАТИ⟩ *див.* **ГАБАТИ.**

ГАЖА *ч.* (6) *(особова назва, молд., тюрк.* хоѕ̌а, *перс.* хаѕ̌а «пан, старець, старшина, багатий купець»*)*: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... наши слоугы Драгоуш Каръмбоу... и брать єго Іон и племєник их Гажа... и продали свою правоую отниноу (Ясси, 1497 *BD* II, 99); И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты вышеписанныи пинѣзи... оу роукы... Дръгоушоу Каръмбоу... и братоу єго Іоноу и сєстри их Феди и оуноуком их Нисторoу Гажи и сєстри єго Васкы (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гажа** 2 (1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 146); *зам. род.* сыном старого **Гажа** 2 (1499 *BD* II, 147); *дав. одн.* **Гажи** (1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147).

Див. ще *** ОЧЖѦ.**

ГАИ *ч.* (51) гай (48): даємо... тому господину отцу владыцє... село наше Бусчу... зъ гаями (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); то всє єсмо потвердили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому... исъ га(я)ми, исъ дубровами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастыръ калєниковъ иванови губцѣ... и зъ гаими и зъ дубровами (Перемишль, 1378 *P* 26); а та(к) оузда(л) ѧко самъ имѣ(л)... и с гаи и с лѣсы и с дубровами (Галич, 1418 *P* 89); мы вєликии кн̃зь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... дали єсмо... пану андрѣю... сєло михлинъ... с лесы и з дубровами... и з гаи (Київ, 1433 *P* 118); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... сєлище... и съ вєликы(м) гаємъ що є(ст) бли(з) милѣтина (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); А сє ѧ кнѧ(з) лєвъ... да(л) єсмы ѣма оу пєрємыскоѣ волость (!) сєло добанєвичь... и съ гаѣ и съ дубровами (Львів, 1443—1446 *P* 147); Я ки⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижет... продал єсми єму зо всим: з боры, з лєсы, з доубровами... зъ гайми (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Я Василєй Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо... землю пустовъскую обарицкую... з боры и лєсы, з доубровами и гаи (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... чинимъ знаменито... иж... єму имѣнє н(а)шє именємъ Звѧгол... даємъ и записуємъ... из гаи, из боры (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

Л и с и ч ы и г а и (1) *див.* ***ЛИСИЧИИ;** о у т в и н ъ г а и (2) *див.* ***ОУТВИНЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **гаи** (XV ст. *BC* 29, 37); *род. одн.* **гая** 1 (бл. 1458 *P* 168); **гаю** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *дав. одн.* **гаю** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; бл. 1458 *P* 168); *знах. одн.* **гаи** (XV ст. *BC* 8 зв., 28 зв., 37, 37 зв.); *ор. одн.* **гаем, гаємъ** (1443 *Cost.* II, 144; *P* 145; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *місц. одн.* **у(въ) гаи** 4 (XV ст. *BC* 7 зв., 28 зв.; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **оу гаю** 1 (XV ст. *BC* 37); *ор. мн.* **гаи** 24 (1413 *GL* 48; 1418 *P* 89; 1424 *P* 100; 1433 *P* 118; 1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **гаими, гайми** 3 (1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1466 *AS* I, 62); **гаями, га(я)ми** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1361 *AGZ* 6); **гаѣ** 2 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1443—1446 *P* 147); *місц. мн.* **в гаехъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Див. ще **СѢЄНЫИ ГАИ.**

***ГАИОКЪ** *ч.* (1) ◇ д є р є ч и н ъ г а и о к ъ *див.* ***ДЄРЄЧИНЪ**[1].

ФОРМИ: *дав. одн.* **гаику** (*п.* 1349 *P* 3).

***ГАЛБЄНЪ** *див.* ***ГАЛБИНЪ.**

ГАЛБИНОУЛ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* галбен «жовтий»*)*: А хотар томоу сєлоу... по старым хотаром, коуда ємоу хотарил... пан Жоуржъ Галбиноул и съ межїѧшїи (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Галбиноул** (1470 *BD* I, 153).

Див. ще ***ГАЛБИНЪ.**

***ГАЛБИНЪ** *ч.* (3) *(особова назва, молд.* галбен «жовтий»*)*: а панове наши по имєню... па(н) доума мика(ч) па(н) доума га(л)би(н) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а у то(м) лєпа(к) оуста(л) рома(н) тємєшєску(л)... и прода(л) половина сєла о(т) кєцєлєщъ... слузѣ нашєм(у) паноу жоуржа галбєноу (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33).

ФОРМИ: *наз. одн.* **га(л)би(н)** (1456 *ЭСФ*); *дав. одн.* **галбєноу** (1460 *Cost. S.* 33).

Див. ще **ГАЛБИНОУЛ.**

ГАЛЄШ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* галеш «сумний»*)*: И достало сѣ слоузѣ ⟨на⟩шємоу Исаю... половина от Нънєщи, гдє бил Галєш (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Галєш** (1490 *BD* I, 403).

***ГАЛЄШОВЪ** *прикм.* (1): а господство мы аз оу том оустах та пожаловах... Єрємїю вистѣрника, сына Галєшова, и дадох ємоу тоє прѧдрєчєнноє сєло (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Галєшова** (1499 *BD* II, 114).

Пор. **ГАЛЄШ.**

***ГАЛЗЬКА** *ж.* (1) *(особова назва, стп.* Halszka, *пор.* Алжбѣта): я па(н) дмитръ порыцькии... оузѧ(л) єсми по своєи жєнѣ по панєи га(л)зьцє... по(л)тора(с)та ко(п) выправою (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по... га(л)зьцє** (*п.* 1450 *ПИ* № 9).

Див. ще ***АЛЖКА.**

ГАЛИЦКИИ, ГАЛИЦЬКИИ, ГАЛИЦКЫИ, ГАЛИЦКИ, ГАЛИЦКЫ, ГАЛИЦСКЫ, ГАЛИЧСКЫ, ГАЛЦКИИ, ГАЛИЦЄКИ, ГАЛИЦЄКИИ, ГАЛИЦИКИИ, HALICZKJ *прикм.* (29): а тая села лежат в Галицкой волости (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); А сє ѧ панъ бєнко староста галицькии и снѧтиньскии свѣдчю то своимъ листомъ... иже пришєдъ пєрєдъ нась панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ свою жєнѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ сєлѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *P* 57); а сє азъ вл̃дка иванъ из луцка знаємо чиню... ажє да(л) ми г(с)дрь мои... митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); а сє ѧзъ па(н) пєтрашь староста галиц̃кыи (!) и снѧтинскы свѣдочю то своимъ листомъ... иже пришєдъ пєрєдъ мѧ васко мошєнчичь и позвалъ коуидрата борсничѧ о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *P* 65); и па(н) миха(л) бучѧцикии чєстьникъ и старєста галицикии и с ыными... паны... выбавили мѧ... ис того ѧтсва (!) (Кременець, 1434 *P* 130); а мы такижь слюбили єсмы... в руцѣ писанного *(в ориг.* пасанного.— *Прим. вид.)* пана михаила з бучача, панъ а староста галицкы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); мы Стєфан воєвода... явно чиним... ажє... мы слюбоуємь... подлоуг нинѣших записов и слюбов, што сѧ конали межи нами и межи королєвскими паны и чєсники, пєрєд паном Ливовским паном Станиславом, старостою Галицким (Сучава, 1462 *BD* II, 292); На которого соимоу кончанїє и дѣланїє... вєлєможны панове: пань Станиславь с Ходча, воєвода зємли роускои, посполитои староста Галицскы, и пань Михаило Боучачскы... соуть сосланы и налицєны и намѧнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **галицкии** 7 (1404 *P* 67, 68; 1409 *P* 74; 1418 *P* 88; 1433 *P* 122, 123; 1435 *P* 132); **галицкыи,**

!галиц̂кыи 3 (1401 *Р* 65; 1435 *Р* !34); **галицьки** 3 (1398 *Р* 57; 1424 *Р* 106); **Haliczkj** 2 (1413 *GL* 48); **галицки** 2 (1399 *Р* 59; 1409 *Р* 74); **галицкы** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **галицеки** 1 (1418 *Р* 89); **галицєкии** 1 (1418 *Р* 89); **галицикии** 1 (1434 *Р* 130); **Галицскы** 1 (1467 *BD* II, 297); **галичскы** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **галцкии** 1 (1409 *Р* 74); *род. одн. ч.* **галицкого** (1455 *Cost.* II, 769); *дав. одн. ч.* **Haliczkomu** (1413 *GL* 48); *ор. одн. ч.* **Галицким** (1462 *BD* II, 292); *знах. одн. ж.* **галицкую** (1398 *ЗЛЕIК*); *місц. одн. ж.* **в Галицкой** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

Пор. ***ГАЛИЧЬ.**

***ГАЛИЧАНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* **Галичани:** а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче, около городища, мимо Галичаны, по похилую березу брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *знах.* **Галичаны** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

HALICZKJ *див.* **ГАЛИЦКИИ.**

ГАЛИЧСКЫ *див.* **ГАЛИЦКИИ.**

***ГАЛИЧЬ** *ч.* (9) *(назва міста у Галицькій землі)* **Галич:** а тижь коли бы которыі нєприАтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); о(т)мѣну єсмо єму дали на имА подъ галичємъ чАгрово (Краків, 1394 *Р* 54); писанъ листъ оу галичи (Галич, 1424 *Р* 106).

ФОРМИ: *знах. одн.* **галичь** (1388 *Р* 37); *ор. одн.* **галичємъ** (1394 *Р* 54); *місц. одн.* **оу галичю** 3 (1401 *Р* 66; 1409 *Р* 75; 1418 *Р* 89); **оу галичи, Haliczy** 3 (1404 *Р* 68; 1413 *GL* 48; 1424 *Р* 106).

ГАЛЦКИИ *див.* **ГАЛИЦКИИ.**

ГАНГОР *див.* **ГАНГОУР.**

! ГАНГОУЛА ⟨ГАНГОУРА⟩ *див.* **ГАНГОУР.**

ГАНГОУР, ГАНГОУРЬ, ГАНГОР *ч.* (133) *(особова назва, молд.* гангур «іволга»*)*: а панове иаши по имєню... па(н) михоу(л) сто(л)ни(к) па(и) гангоу(р) спатарь (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); А на то єстъ... в. п. БоухтА, в. п. Гангор (Сучава, 1468 *BD* I, 126); А на то єст вѣра нашего господства... мы Стефана воєводі... и вѣра бояр наших: в. п. Доума, в. п. Гангоура орхєиского (Сучава, 1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гангоур, Гангоурь, гангоу(р)** 16 (1456 *ЭСФ*; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *BD* I, 141; 1471 *ДГСМПБ*; 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС*; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241; 1491 *BD* I, 453 і т. ін.); **! гаоугоурь** 1 (1479 *Cost. S.* 98); *зам. род.* в. п. **Гангор** 1 (1468 *BD* I, 126); *род. одн.* **Гангоура, Ганъгоура** 110 (1467 *BD* I, 118; 1470 *BD* I, 148; 1472 *DIR«A»* 528; 1475 *BD* I, 204; 1480 *BD* I, 239; 1484 *BD* I, 277; 1488 *BD* II, 247; 1490 *BD* I, 384; 1492 *BD* I, 506; 1493 *BD* II, 19; *Cost. S.* 176 і т. ін.); **! гаоугоура** 3 (1470 *DIR«A»* 522; 1478 *BD* I, 219; 1479 *BD* I, 229); **! Ганкоура** 1 (1473 *BD* I, 184); **! га(н)гоула** 1 (1493 *ПГВСП*).

***ГАНДЕЛЬ** *ч.* (1) *(свн.* handel*)* **торгівля:** Гандле и куплю в рынку и в клеткахъ, и по улицахъ з мещаны заровно отправовати и усжывати мають (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах. мн.* **гандле** (1389 *РЕА* I, 27).

***HANEWCI** ⟨?⟩ *мн.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* **Ганнівці:** Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot uyesd... y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza... po pothok, a thym pothokom... prosti ku Dnistru thanewicz (!) brodisczu i khanewicz (!) Dworu (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *род.* **hanewicz** (1413 *GL* 48).

***ГАНИТИ** *дієсл. недок.* (3) *(стч.* haniti, *стп.* ganić*)* **(чому) оскаржувати (що):** єстли бы воды(и)ски(и) судоу и(х) гани(л), тогды они хотА(т) сами с ни(м) о то мовити а сво(и) су(д) очистити (Вільна, 1495 *ВМЗД*); Петругъ рекъ: я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ не добрый фальшевный (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **ганю** (1498 *АЛМ* 169); *майб. II 3 ос. одн.* **будетъ... ганилъ** (1498 *АЛМ* 169); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **єстли бы... гани(л)** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще ***НАГАНИТИ, *ПРИГАНИТИ.**

ГАНКА *ж.* (6) *(особова назва, пор.* Анна*)*: и тая Ганка передъ нами повѣдила, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгедикгелдовича, коли замужъ ее отдавала (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ганка** (1494 *РИБ* 560, 561); *род. одн.* **Ганки** (1494 *РИБ* 560); *дав. одн.* **Ганци** (1494 *РИБ* 560); *знах. одн.* **Ганку** (1494 *РИБ* 560).

Див. ще ***АНКА, АННОУШКА.**

ГАНКО, ГАНЬКО *ч.* (6) *(особова назва, пор.* Ганусъ*)*: коупилъ панъ ганько... дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *Р* 15); А с нами... были панъ Олехно Скорута... и мещанинъ кіевскій Ганко (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ганко, ганько** (1368 *Р* 15, 16; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *дав. одн.* **ханкоу** (1479 *Cost. S.* 98).

! ГАНКОУРА ⟨ГАНГОУРА⟩ *див.* **ГАНГОУР.**

ГАНУСОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при томъ была дочка моА кн⟨А⟩г⟨и⟩нА МарА СємєновaА РовєнскаА... пан Шимко Ганусович (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ганусович** (1488 *AS* I, 242).

ГАНОУСОВЪ *прикм.* (1): а при пєрвомъ соудѣ былъ... па(н) михалко... ганоусовъ зАть (Галич, 1401 *Р* 66).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ганоусовъ** (1401 *Р* 66).

Пор. ***ГАНУСЪ.**

***ГАНУСЪ** *ч.* (2) *(особова назва, стч.* Hanuš, *лат.* Johannes*)*: Ино мы, зъ ласки нашое, за его службу, тые люди... на имя: Гануса Шатрановича, а Олексу, а Карпа... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Гануса** 1 (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **Ганюса** 1 (1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

Див. ще **ХАНИШЬ, *ХАНОСЪ, ХАНЫСЪ.**

***ГАНЪГОУРЪ** *див.* **ГАНГОУР.**

ГАНЬКО *див.* **ГАНКО.**

***ГАНЮКЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а тыи люди... на имА... марко, ганю(к) тимо(ш)ко... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ганю(к)** (1490 *Пам.*).

***ГАНЮСЪ** *див.* ***ГАНУСЪ.**

ГАРБОРТОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при пєрвомъ соудѣ былъ па(н) васко тАптюковичь... па(н) Ацко гарбортовскыи (Галич, 1401 *Р* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гарбортовскыи** (1401 *Р* 66).

ГАРДОУ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд.* гард «загата»*)*: сє азь ... стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... оже прїидоша перє(д) нами... шандроу гардоу и племєникъ єго... и продали свою правоюю о(т)ниноу (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

***ГАРЕЛЬ** *ч.* (1) *(стч.* háleř, *стп.* halerz, *свн.* haller*)* *(дрібна срібна монета, що дорівнює 1/12 широкого чеського гроша)* **галер:** Приходу мыта: пАтдєсАт коп и пол осмы копы грошей и два гроша и сем гарели (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. мн.* **гарели** (1497—1498 *АЛРГ* 79).

***ГАРМАНОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: какжє тот Єго Милости боАрин Рамаи о тыи пѣнАзи мАл со мною право пѣрєд... Тораномъ Гармановичом и тоую тридцат коп грошей широких правом поискал (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Гармановичом** (1492 *AS* III, 23).

! ГАОУГОУРА ⟨ГАНГОУРА⟩ *див.* **ГАНГОУР.**

! ГАОУГОУРЬ *див.* **ГАНГОУР.**

ГАОУРѢНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: ⟨...сєла⟩ на Крълигътоуръ. на имъ Прочєлничи... и Гаоурѣнїи (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Гаоурѣнїи** (1490 *BD* I, 434).

HACZISCZA *ж.* (2) *(назва лісу в Подільській землі)*: A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu oidinu na imie Jermolinczi... y z thom liszom imienuyczy Hacziscza, i s kriniczami, stho szuth ys toho lisza Haczysczy witekli (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Haczischa** (1407 *АрхЮЗР* 8/І, 4); *род. одн.* **Haczysczy** (1407 *АрхЮЗР* 8/І, 4).

***ГАЧИЩА** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі):* мы великыи кнѧзь Швитрикаило олькирьдовичь чинимь... знаменито... ижь... дали єсмо и записали землью црьковьноую и лаиъ вольный а сѣножать оу Гачищехъ (Городок, 1443 *Р* 144—145).

ФОРМИ: *місц.* **оу Гачищєхъ** (1443 *Р* 145).

ГАШПАР, КАСПАРЬ *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор. болг.* Гаспар, *гр.* Γάσπαρης*):* а иа то свѣдкове... радци ливовскїи, што тыми часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь єднали, на имѣ, пан билик, паи фридрих... пан каспарь, пан миско писарь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); також прїидє прѧд нами... Олах Іоаныш и Гашпар, мѣсчанє от Хрълова... и продали... отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153—154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гашпар** 1 (1499 *BD* II, 154); **каспарь** 1 (1456 *Cost.* II, 791); *род. одн.* **Кашпара** (1475 *BD* II, 336); *дав. одн.* **Гашпароу** (1499 *BD* II, 154).

ГАШТОЛТОВИЧЪ *ч.* (5) *(особова назва):* namisniku kiiowskomu, panu Martynu Gasztołtowiczu (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/І, 8); и на то передъ намы лыстъ отца нашего, короля его мылости, показовалы и тежъ пана Мартына Гаштолтовича (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22); жалова(л)... намъ... намєстъникъ Стоклишъски(и) Ѳєдько григоръєвичъ на воеводича троцкого на пна о(л)бры(х)та ма(р)тиновича кгасто(л)товича штожъ о(н) встоупається въ єго ловы (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гаштолтовичъ** (1498 *ГВКЛ* 22); *род. одн.* **Гаштолтовича** (1498 *ГВКЛ* 22); *дав. одн.* **кгасто(в)товичю** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); **Gasztołtowiczu** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/І, 8); *знах. одн.* **кгасто(л)товича** (1499 *ВФ*).

ГВАЛТОМ *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

***ГВОЗДЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Отписую... пану Гвоздю кожух куний, рабою камъкою волочен (*б. м. н.*, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Гвоздю** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ГДЄ[1], ГДѢ (565) **І.** *присл.* (4) будь-де (3): Też, jestliby... hde sobe wybrali, u szkole abo hde kolwe, tam majut' służony byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); пак ли нє имал бы прощенїѧ, нам нє дєржати єго ни оу нас, ани гдє оу нашєи зємли нє мєшкати ємоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

кудись, куди-небудь (1): Нижъли коли мы сами гдє своєю головою потягнемъ, тогды онъ съ нами тамъ маєть пойти подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424).

II. *спол.* (561) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(означальні з відтінком місця)* де (474) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (290): к тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... дали єсмы црки тои двѣ сєлѣ оу нашои зємли оу молдавскои єдно єстъ лєукушовци... а другоє єстъ за молдавою гдє былъ братулъ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); а одъ леса ажъ до урочища Вириой долыны, где засталысмо бояръ Хмелъныцкихъ... которыи признали по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9); И мы видєчи рєчъ справєдливоую... казали єсмо свєтком присѧгноути, они обвєли... от Милошевич з Ивашковцы по дорогоу, гдє была пани Михайловаѧ гоумно сєлит почєла (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); а єстли сѧ надомною божѧ волѧ станет, и я просила мужа своєго... абы єго милость што записал к церкви божєй к свѧтому Иоанну к Голшаном, гдѣ маєт и тѣло моє лєжати (Степань, 1489 *AS* I, 89); оуставлѧємы бы кєлїхъ оучинєнъ за по(л)торы гривны къ црькви гдѣ прїбѣга(л) (XV ст. *ВС* 23 зв.); и дали господствоу мы пєть сєль: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучєлєщи, гдє были жоудевє Михаиль и Дїєнишь... дроугоє на Сєрєтѣ на имѣ Гыдинци, гдє былъ дворъ Нєгринь, три на Бистрици (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(з пропущеним членом головного речення, до якого відноситься підрядне) (93): тѣмь мы выдѣвше єго правою и вѣрную службу до на(с) ... дали єсмь (sic.— *Прим. вид.*) ємоу оу нашєи земли... сєла на имѣ прочєщїи и сперлєщи... и... поножє гдє є(ст) команъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); а к город⟨у⟩ к Вишнѣвцю достали сѧ тыє сєла на имѧ: Олексинѣць, а Островєць... а гдѣ Мишко жывѣт, а гдѣ Юхно жывет (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); А хотар тои трєтои вышєписанноѝ части от Бѣєщєщи... почєнши от бєрєг Молдавѣ мало нижє от гдє выходит топлица от Молдави (Сучава, 1499 *BD* II, 136); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дш҃їє ст҃опочившн(х) прє(д)ко(в)... наши(х)... дали и приложили єсмы о(т) на(с)... монастироу о(т) нємцє болото криваѧ и озєро... що єсть исвєрха, о(т) по(д) конєць писка, о(т) гдє выходить гръла из днистра и тєчє(т) долоу, до язєроу доубровка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні) (78): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... дали єсмы црквн ст҃ои пѧтници що на романовє торгу, гдє лєжи(т) ст҃опочившаѧ мти наша... двѣ сєлѣ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и потвръдили єсмы нашємоу ст҃моу монастироу о(т) нѣмца, идєжє єсть хра(м) възнє(с)нїѧ г҃а ба... и гдє єсть єгоумєнь (sic.— *Прим. вид.*) молєбникь нашь... даанїє и потвърж(д)єнїѧ дѣда нашєго, алєкса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(із співвідносним словом у головному реченні) (13): До того копища ихъ, гдѣ змерлыхъ своихъ ховають, подле пляцовъ... надъ Городницею до самое речки Городиицы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); досталася ему сторона тая, где его дворъ, люди и каждое поле и маева (sic.— *Прим. вид.*) на полы (*б. м. н.*, 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу... гдє был Милчин Щєфан, да єст почєнши от Томина хотара... на копаноу могилоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

2. *(місця)* де (86) *(у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* (40): а отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза, где се Чолница зъ Ретовкою сходитъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Сє азь пань радоуль вицашпань... и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... дадошє о(т) своєго оурика... єдинъ млинъ... що є(ст)... на сопоункы гдє падаєть съпънца оу тисоу (Сігет, 1404 *ГМ*); а одъ тоеи долыны Кобелыкой (!) на полудень грунтъ Хмелницкій вправо, а до Почапинце влево, пускаючи до головы и верховыны Ровця, где также копецъ усыпалы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7—8); а кто имєт коупити скот илі бараны... боуд гдє оу нашєи земли, нє надобѣ нигдє мыто дати, лишє гдє коупит (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости... зємлю пашноую... оу гранєх, почонши: по Митин роубєж Чирчинский, а по Торокан и Полонкоу и гдѣ снєлас с Тороканю (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); а въ трєтєє застанє(т) маєть взѧтї любо вола алюбо конѧ... и маѥ(т) знамєнїє оучини(т) на дѣрєвѣ гдѣ то(т) оузѧлъ закладъ (XV ст. *ВС* 37); а хотар... до оусти лопатнои гдє оупадаєтъ з безинъ оу ставоу (Сучава, 1500 *SD* 7);

(із співвідносним словом у головному реченні) (4): а кто имєтъ купити скотъ или бараны, у баковѣ... либо у иныхъ торгохъ нашихъ, нє надобѣ нигдѣ мыто дати, нижъ тамъ гдѣ купилъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... помыслилъ єсмь помалѣ и на(м) тамо поити гдє оц҃и и братїа нашѧ (Київ, 1446 *Р* 154); Ино чтобы есте нигдѣ на новыхъ мытехъ... мыта на нихъ не брати... нижли бы есте тутъ мыто брали, гдѣ было здавна... при великомъ князи Витольтѣ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова в головному реченні) (28): тѣмь мы видѣвши єго правую и вѣрную слоужбу до на(с)... дали єсмы ємоу... три сєла єдино сєло на

кобылѣ... а дроугоє сєло на оустїи жєравцѣ *где* оупа(д)єть на брьла(д) на имє гдє быль лиє (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); одътоль уверхъ рички Дидовки до гостынця Винницкаго, а гостынцемъ... у лево, пускаючи черезъ поле до рики Згару, нижей урочища Брычнаго, *где* впадаетъ ричка Кулыка, где есмо засталы пана Кмыту, который призналъ: же по левой рички Кулыгы грунтъ Мыкулынскій, а по правой мой до Лытына (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); А хотар тои трєтои сєрєдноп части сєло от Костєщи що на оустїє Чюхра, где оупадает оу Проут, да єст от оу(сє)го хотара трєтаѧ част (Сучава, 1499 *BD* II, 130);

(із співвідносним словом у головному реченні) (7): а коли имуть купити татарьскыи товаръ у иныхъ торгохъ нашихъ, тамъ имуть дати гдѣ єго купѧтъ, отъ гривну два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630—631); и пришедши тамъ где впадаетъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла, который поведылъ: же грунтъ мой по правой сторони, а по левой до Мыкулынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); А коли имоут коупити татарскыи товар оу иных тръгох наших, а они имоут тамъ давати где коупѧт от гривны два гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273);

(у препозиції — без співвідносного слова у головному реченні) (3): и гдє иму(т) класти рибоу, оу ти(х) возо(х)... а мито да нє даду(т) нигдє, оу нашеи зємли (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); мы оуставляємь съ своимы паны гдє боудє(т) знаидены боудоуть в селє(х) алюбо в мєстє(х) нємецькы(х) имають быти инѧти и выведены а имають быти по(л)скымь правомъ осоу(же)н(и) (XV ст. *BC* 25 зв.); и где надобе боудєть имъ помочь и ты имъ помочь дава(л) в нашомъ мытє ажъ бы мыто нашо нєпонижалосѧ (Краків, 1487 *АМЛ*);

(при дієсловах руху) куди (4) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (2): тогды можєть поити гдѣ хочєть (XV ст. *BC* 39); волно ємоу поити гдѣ хочє(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (2): тамъ же одъ той могылы у гору рички Вышни, где пришлисмо... тамъ засталысмо пана Даныла, который поведылъ: же грунтъ мой по правой сторони (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

3. *(додаткові — у постпозиції)* де (1): коли кръстѣ с конѣ оупа(л) и оумєра(л) бєзь язика и о привилїє на(м) о нашоу правую о(т)чиноу нє мо(г) пови(с)ти гдє є(ст) (Васлуй, 1461 *DIR«A»* 517).

Див. ще **КДЄ**.

ГДЄ[2] *див.* **ГДѢ**[1].

ГДЄ БЫ *спол.* (2) *(приєднує підрядні речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де[б]: а николи нєхочеми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с)сѧ, а любо чєрє(с) кого иного... где бы коли того исного пана нашего, наимл(с)тниишого кролѣ полского... лихоє оу волотство ражєно, а любо молвєно (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ... где бы врєченного Казимира кролѣ... оувлочство было бы мовєно, алибо правовано (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

Див. ще **КДЄ БЫ**.

ГДЄЖ *див.* **ГДЄЖЬ**.

ГДЄЖЪ *див.* **ГДѢЖЬ**.

ГДЄЖЬ, ГДЄЖ *спол.* (7) *(приєднує підрядні умовночасові речення) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* якщо[ж], коли[ж]:мы богданъ воєвода... вызнавами ис тымъто нашимъ листомъ... гдеж того комоу боудєтъ потрєбно оже пришли єсмо оу вєчноую єдность... ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ис сѣмь (нашимъ листомь)... гдєж того комоу боудет потрєбизна оже прїидоша прѣд нами... слоуги наши... Попычка и... Микоул... и продали... одно мѣс(то) на поустини (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114).

ГДЄ ИНДЄ *присл.* (1) куди-небудь: а єстлибы дети мои нє хотєли кн(ѧ)зєм... служити а гдебы инде поехали проч, тогды тыи имєнѧ... кн(ѧ)зєм... вєчисто (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ГДЄ КОЛВЄ *присл.* (2) *(стп.* gdziekolwie) де-небудь, будь-де: Też, jestliby... hde sobe wybrali, u szkole abo hde kolwe,tam majut' sużonу byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); єстли бы сѣ пригодило ... иж бы мы... въидємо ис нашеи зємли... тогди их милости зємли да соут отворєни нам, Стєфаноу воєводї... гдє колвє оу прєдрєченом кролєвствѣ их милости боудєм хотити мєшкати (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

***ГДЄ КОЛЄТЪ БЫ** *спол.* (1) *(стп.* gdziekole*) (приєднує підрядне речення місця) (у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* де [б]: мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє слюбуєми... владиславови, кролєви полскому... по(д)лє єго мл(с)ти стати противъ каждого єго нєпрїѧтєлѧ... ту гдє колє(т) бы кролєви єго мл(с)ти трєба (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ГДЄ КОЛИ[1] *спол.* (1) *(стп.* gdziekoli*) (приєднує підрядне речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де [б]: да имаю(т) о(т) на(с) три возы таркани вєлики(х) оу всє(и) зємли г(с)вами... гдє коли иму(т) покласти на ты(х) три возы или рыбоу или соли (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ГДЄ КОЛИ[2] *див.* **ГДѢ КОЛИ**[1].

***GDZURDZOW** *прикм.* (1) ◇ d o l i n a G d z u r d z o w a *див.* **ДОЛИНА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Gdzurdzowy** (1386 *АрхЮЗР* 8/I, 1).

GDI KOLI *див.* **ГДѢ КОЛИ**[1].

ГДЫЖЬ *спол.* (5) *(стп.* gdyż*) (приєднує підрядні речення причини — у препозиції)* тому що: гды(ж) всѧкоѧ прирожыньє наслѣдоуе(т) свои(х) прє(д)ко(в), мы... иѣ имаємь шлѧхєтны(м) обычаємь наши(х) прє(д)ко(в) противити сѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); гды(ж) пєрєчєныи вєлможныи пєтръ воєво(д)... королєви полском(у)... повинною слоужбою вѣчнє записа(л) сѧ и обовѧзалъ про тожъ мы кторою зъ єго волию повинни єсмы сѧ згодити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

Див. ще **КДЫЖЬ**.

ГДѢ[1], **ГДЄ** *спол.* (6) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(умовно-часові)* якщо, коли (4) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (2): волєн... моу(ж) мои па(н) василєи тыи имє(н)я... да(ти) и прода(ти)... и коу своємоу лє(п)шомоу є(г) обєрноу(ти) гдѣ є(г) до(б)рая воля боудєть (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136);

(у препозиції — із співвідносним словом у реченні) (1): а гдє прииде(т) за ни(т) (!) до к(о)торого сєла а которого чоло(вѣк)а обвини(т) злодѣѧ своєго оу (сєлѣ) тогды право єму маєт(ъ быти трє)тии дн(с)ъ (!) по єго оуѣ(х)а(нъв оу сє)ло бє(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *Р* 134);

(без співвідносного слова у головному реченні) (1): Ижє сйвє со ойи соу(т) одно(г) права прото оуставлєнїє чинїмъ гдѣ єсть имъ потрєбізна жєбы ойєвою пєча(т)ю пєчатотї(!) а иньшєє своєя нє мєлї анї смєлї имєти (XV ст. *BC* 11 зв.).

2. *(часові)* коли (2) *(у препозиції — без співвідносного слова у головному реченні):* гдѣ на оулици пєтръ яна гонилъ и ранилъ нє боронилъ пєтръ своєго живота алє мьстѫ учинилъ (XV ст. *BC* 19); гдє що мо(ч) мє(м) добувати о(т) и(х) шкоды, тоє имає(м) имъ вєрнути бо сѧ єсмо им(л)и на то по(д) присѣгою (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще **ИГДѢ**, **KHDY**.

ГДѢ[2] *див.* **ГДЄ**[1].

ГДѢ БЫ *спол.* (1) *(приєднує підрядне речення місця) (в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де[б]: колї который бѫдє(т) па(н) позванъ на ро(к), а нє станє(т) к рокѫ, за винѫ гдѣ бы оузѧти шєсть воло(в) тѫ(т) брали три(д)цать алюбо сорокъ (XV ст. *BC* 16 зв.).

ГДѢЖЬ, ГДѢЖО, ГДЄЖЪ *спол.* (3) *(приєднує підрядні означальні речення в відтінком місця) (у постпозиції —*

без співвідносного слова в головному реченні) де, де [ж]: а коли кого обвинѧ(т), оу нашеи земли, кого имаємъ поставити, ку праву, оу нарочитомъ мѣстци, гдежъ наши пере(д)ци положили мѣстце, на колочини (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); мы великии кнзь швитрикаило олкердови(ч)... верноули єсмо слоузѣ нашемоу хомѣкови... двѣ дворищы... на имѧ печенчына дворище а дроугоє гдѣжь былъ старнщынъ дворець (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого послѣднє ва(м) посланыи Которыми(ж) напре(д) оузновлѧеть н оуспоминаеть свои первѣишии листы... гдѣжо толко проси(л) абыстє възвѣдавши... нашоу волю Єстли быхо(м) коу єднанью покоя с ты(м) то мистро(м) которыи хотѣли держати тадынки (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ИГДЄЖЬ, ИДЕЖЄ.**

ГДѢ КОЛИ [1], ГДЄ КОЛИ, GDI KOLI *спол.* (8) (*стп.* gdykoli) *(приєднує підрядні умовно-часові речення)* якщо, коли *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (4): mayuth nam y nasym dythem... yz... thoho szela trema strilczi... sluzithy gdi koli nadoby nasym dytem y nasym sczathkom (Глиняни, 1395 *GL* 166); а ис того имають намъ служи(т)... копиємъ и шестью стрѣлцевъ гдѣ коли намъ будеть надобно к нашеи потрѣбѣ (Львів, 1399 *P* 59): я иліа воєвода... присѧгаю... съ въсѣми землѣми и лю(д)ми моими... съ въсею пилностїю бачити, противъ каждомоу непріятелеви, а любо непріятеле(м) и(х) приклонити помочи... где коли, боудеть потрѣбизна чинити (Львів, 1436 *Cost.* II, 698);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (3) Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка... боудѣ(т) на поли алюбо в селѣ боудѣ(т) оусиловаиа... а повала а знамена неизнадѣны боудоуть а лю(ди) то пересоудо(м) вызнают которыми она све(т)чена тогды то(т) имеєть казненъ по(д)лоу(г) вины (XV ст. *BC* 36);

(без співвідносного слова у головному реченні) (1): гдѣ коли на воиноу идоу(т) абы нигдѣ оу своєи земли оу селе(х) не стоялї (XV ст. *BC* 28).

ГДѢ КОЛИ [2] *спол.* (1) (*стп.* gdziekoli) *(приєднує підрядне речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* куди: колї па(н)у (!) своєму селѧниноу до(ч)коу ємоу оусїлоуеть алюбо женоу... алюбо колї боуде(т) панъ у клѧтве чере(с) го(д)... вси могоуть поити про(ч) гдѣ коли комоу любо (XV ст. *BC* 26 зв.).

ГДѢХОНЕЦЪ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села: Янковцы, Обаринцы... Гдѣхонєцъ (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гдѣхонєцъ** (1463 *AS* I, 54).

! **ГЕДЄОК** *див.* ***ГЕДЄОНЪ.**

***ГЕДЄОНЪ** *ч.* (12) (*особова назва, гр.* Γεδεών, *гебр.* gid'om): пи(с) гедео(н) писа(р) кнегининъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 219); пи(с) гедео(к) (!) (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); И оу том також... прїидоша прѧд нами... Мърина... и племеница єи Илка... и... Гидїон и брат єго Петрѧ... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гедео(н)** 8 (1428 *Cost.* I, 219, 224; 1432 *Cost.* I, 327, 338; 1433 *Cost.* I, 359; *Cost.* II, 653; 1434 *Cost.* I, 386; 1436 *Cost.* I, 460); **Гидїон** 1 (1499 *BD* II, 153); ! **гедео(к)** 1 (1459 *DIR«A»* 514); ! **годео(н)** 1 (1428 *Cost.* I, 210); *дав. одн.* **Гидїоноу** (1499 *BD* II, 154).

ГЕНАДЇЄ *ч., невідм.* (3) (*особова назва, цсл.* Генадии, *гр.* Γεννάδιος) Геннадій: Пис(а) оу свѧтом монастири... Генадїє ієрмонах (Путна, 1476 *BD* I, 217); а господство мы съм дал и поверноул тоє селище на имѣ Полѣна... где єст ієгоумен... поп Генадїє (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

***ГЕНАРИИ** *див.* ***ГЕНВАРЬ.**

***ГЕНАРЬ** *див.* ***ГЕНВАРЬ.**

ГЕНВАРЇЄ *ч., невідм.* (1) (*молд.* генарне) *(назва місяця)* січень: Писал Шандроу Кръже... мѣсѧца генварїє ВI (Васлуй, 1495 *BD* II, 48).

Див. ще ***ГЕНВАРЬ.**

***ГЕНВАРЇИ** *див.* ***ГЕНВАРЬ.**

***ГЕНВАРЪ** *див.* ***ГЕНВАРЬ.**

***ГЕНВАРЬ** *ч.* (86) (*цсл.* генварь, *гр.* γενοϑάριος, *лат.* jānuārius) *(назва місяця)* січень: а на болшеє потверженьє велѣли єсмы привѣсити печать нашу... у сучавѣ городѣ въ лѣто ҂SЦАI генуарїа м(с)ца въ з днь (Сучава, 1403 *ДГАА*); а писана грамота... м(с)ца генъварѧ оу ка днь (Погоничі, 1422 *P* 98); а п⟨и⟩сан... м⟨ѣ⟩с⟨ѧ⟩ца генвара SI ден (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); П⟨и⟩сан... ген⟨варѧ⟩ КЕ ден (Острог, 1465 *AS* I, 57); П⟨и⟩сан... м⟨ѣ⟩с⟨а⟩ца ген⟨вара⟩ КЕ (Добучини, 1487 *AS* I, 240); А данъ... въ лѣто 6960, мца Ген. 3 день (Вільна, 1492 *АЛМ* 31); пса(н) вовруче(м) ге(н) Г днь (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); Тоадер писа... в лѣто҂ ЗЄ, геноуар КВ (Ясси, 1497 *BD* II, 101).

ФОРМИ: *наз. одн.* **генъвар⟨ъ⟩** (1487 *РИБ* 228); *род. одн.* **генварѧ, генъварѧ, ген⟨варѧ⟩, Генваря, генваря, ген(вара)** 9 (1422 *P* 98; 1443 *P* 145; 1452 *P* 161; 1463—1478 *PEA* I, 36; 1465 *AS* I, 57; 1467 *AS* I, 63; 1473 *ШКН* 166; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1489 *AS* I, 89); **геноуар, геноуа⟨р⟩** 3 (1497 *BD* II, 97, 98, 101); **генвара, ген⟨вара⟩** 2 (1444 *AS* I, 40; 1487 *AS* I, 240); **генар, гена(р)** 2 (1472 *Cost. D.* 27; 1496 *BD* II, 90); **генария** 1 (1495 *ВАМ* 71); **генварїа** 1 (1495 *BD* II, 43); **генарѣ** 1 (1409 *Cost.* I, 65); **генуарїа** 1 (1403 *ДГАА*); *ск. н.* **Ген., ген, ге(н)** 63 (1411 *Mih. Alb.*; 1418 *Cost.* I, 127; 1425 *Cost.* I, 169; 1434 *Cost.* II, 374; 1446 *Cost.* II, 238; 1453 *DIR«A»* 503; 1467 *BD* I, 118; 1472 *DIR«A»* 528; 1487 *BD* I, 292; 1497 *DC* 12 і т. ін.).

Див. ще **ГЕНВАРЇЄ.**

***ГЕНДРЫХЪ** *ч.* (1) (*особова назва, стч.* Hendrich, *стп.* Hendryk, *свн.* heinrich) Генріх: Продали есмо мыто берестейское... краковѧнину Гендрыху Карловичу на тры годы за тисѧчу копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Гендрыху** (1498 *АЛРГ* 82).

***ГЕНУАРЇИ** *див.* ***ГЕНВАРЬ.**

***ГЕНЪВАРЪ** *див.* ***ГЕНВАРЬ.**

***ГЕНЪВАРЬ** *див.* ***ГЕНВАРЬ.**

ГЕОРГЇЄ *ч., невідм.* (4) (*особова назва, молд., цсл.* Георгии, *гр.* Γεώργιος) Юрій, Георгій: пи(с) георгїє сръби(н) и певе(ц) (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); Третєе село єсми имь дали на Берхѣчи... що смо коупили тоє село от Георгїє... за ѣм злат татарскы(х) (Гирлов 1499 *BD* II, 162).

Див. ще ***ГЕОРГЇИ, ГЕОРГЇОУ.**

***ГЕОРГЇИ** *ч.* (12) (*особова назва, цсл.* Георгии, *гр.* Γεώργιος) Юрій, Георгій: da jest' uryk s usym dochodom... mytropołyi naszei ot Suczawi ideże jest' chram sw(ia)t(o)ho muczenyka Heorhia neporuszanno... na wiky wicznya (Сучава, 1465 *GL* 176); Тоє въсє вышеписанноє дали єсмо свѧтомоу нашему монастирю що на Воронец, идеже єст храм свѧтаго... великомоученика и побѣдоносца Георгїѧ (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **Георгїѧ, Георгїа, Heorhia** (1465 *GL* 176; 1471 *DIR«A»* 527; 1472 *ДГСВМ;* 1488 *ДГСВМШ;* 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 419, 436; *ДГСХМ;* 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147, 148); *ор. одн.* **георгеє(м)** (1490 *DC* 146).

Див. ще **ГЕОРГЇЄ, ГЕОРГЇОУ.**

ГЕОРГЇОУ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Георгии, *гр.* Γεώργιος) Юрій, Георгій: пи(с) иса(и) шу(ш)манови(ч) у су(ч)вѣ... на де(н) стого георгїоу (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).

Див. ще **ГЕОРГЇЄ,** ***ГЕОРГЇИ.**

***ГЕРАСИМЪ** *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Γεράσιμος) **Гарасим,** Герасим: а при то(м) бы(л) оць нашь никола архиман(д)ритъ печерскыи... ключникъ двдъ келарь гераси(м) (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гераси(м)** (1446 *P* 154).

ГЄРВАСЪ *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Γερβάσιος) Гервасій: А се А панъ бенко... свѣдчю... нже прншедъ перєдъ насъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи жєнѣ варварѣ сто грнвєнъ на своюмъ сєлѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *P* 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гервасъ** (1398 *P* 57).

ГЄРГЄ *ч., невідм.* (8) (*особова назва, молд., мад.* György, *пор.* Гєоргїе, Гєоргїоу) Юрій, Георгій: и да(л) ємоу гєргє своєю волєю тоє село (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

Див. ще **ЖОУРЖА**[1], ***ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**

***ГЄРГЄВЪ** *прикм.* (1): и мы... даѥ(м) и дали єсмо нашємоу вѣрномоу паноу кости пръкалабоу... домы гєргєви соучавскы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385—386).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **гєргєви** (1449 *Cost.* II, 385).

Пор. **ГЄРГЄ.**

***ГЕРЕШЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): Продали есмо мыто луцкое и вагу краковАнину Лерину Герешу на тры годы за полторы тисАчи копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Герешу** (1498 *АЛРГ* 81).

ГЄРМАН *ч.* (29) (*особова назва, цсл.* Германъ, *гр.* Γερμανός, *лат.* Germanus) Герман: тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрную службою до на(с)... дали єсмы єму єдно сєло... гдє бы(л) ватама(н) гє(р)ма(н) (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); А на то єст... мартоурїа... пан Юга вистїарник, пан Гєрман постєлник (Сучава, 1479 *BD* I, 224); ⟨та⟩кождєрє и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Тоадєроу Гєрманоу тоє ... сєлищє (Сучава, 1488 *BD* II, 247).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гєрман, ге(р)ма(н)** (1422 *ДГОБ;* 1479 *BD* I, 224; *Cost. S.* 99; 1480 *BD* I, 241); *род. одн.* **Гєрмана** (1478 *BD* I, 219; 1479 *BAM* 62; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 249, 259; 1482 *BD* I, 260, 262; 1483 *BD* I, 268; 1484 *BD* I, 277 і т. ін.); *дав. одн.* **Гєрманоу** (1488 *BD* II, 247).

Див ще. **ХЪРМАНЬ.**

ГЄРОНДЇЄ *ч., невідм.* (5) (*особова назва, молд., цсл.* Геронтии, гр. Γερόντιος) Геронтій: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми свАтомоу нашємоу монастироу от Хомора... идєжє єст игоумєн молєбник нашь коур поп Гєрондїє, правїи и питомїи сєла того свАтого монас⟨ти⟩рА (Сучава, 1475 *BD* I, 203); а оу том оу тот жє час прїидоша прАд нами... молєбник наш кур попь Гєрондїє іегоумєн и съ въсѣми яжє о христѣ братїАми... и дали господствоу мы... одно сєлищє (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

ГЕТМАНЪ *ч.* (5) (*стп.* hetman, *стч.* hejtman, *схсн.* hetman, *свн.* häuptmann) (*найстарший над військом*) гетьман (4): тоуть снимали сА єсми... ис полскими паны, ис пано(м) о(н)дровошємь, воєводою руски(м), гєтмано(м) королєвскимь, и съ иншими паны (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); Я Василєй Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваем... штож... продали єсмо кн⟨А⟩зю Костєнтину єго милости Ивановичу Острозскомоу... гєтману єго милости... зємлю пустовъскую обарицкую (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); Я, Костентинъ Ивановичъ Острожскій, гетманъ господара, короля е. м. (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); Я князь Константынъ Ивановичь Озтрозкій, будучи въ тотъ часъ гетманомъ у господара моего великого князя Александра... чиню знакомито... штожъ придалъ есми... имѣнье Здетелу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

в ы ш ш и и г е т м а н ъ (1) *див.* ***ВЫШШИИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **гетманъ** (1495 *АЛМ* 88); *род. одн.* **гетмана** (1499 *AS* I, 117); *дав. одн.* **гєтману** (1491 *AS* I, 96); *ор. одн.* **гетманомъ, гєтмано(м)** (1455 *Cost.* II, 774; 1499 *АСД* VI, 2).

ГЕОУРОЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы вндѣвше єго правою и вирною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... села на имѣ Гостилєщи... и Геоуроєщи (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **Геоуроєщи** (1459 *BD* I, 35).

***ГИБНОУТИ** *див.* ***ГЫБНОУТИ.**

ГИГОЄЩЇИ *мн.* (5) (*назва села у Молдавському князівстві*): ⟨И та⟩кождєрє єсми дали н потвръдили слоузѣ нашє⟨моу Т⟩оадєрю Оурдюгашоу... сєло на нмѣ Гигоєщїи (Сучава, 1483 *BD* I, 272); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прАд нами... слоуга наш Юсип... и продал... третїю част сєла от Гигоєщ (Сучава, 1490 *BD* I, 397).

ФОРМИ: *наз.* **Гигоєщїи** (1483 *BD* I, 272); *род.* **Гигоєщ** 3 (1490 *BD* I, 397, 398); *род. молд.* **Гигоєщилор** 1 (1490 *BD* I, 398).

***ГИДЄВОВЪ** *прикм.* (1): а на то вѣра моА и моихь сыно(!)... вѣра пана оуладова пана гидєвова (Роман, 1392 *Cost.* I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **гидєвова** (1392 *Cost.* I, 8).

Пор. **ГИДЄВЪ.**

ГИДЄВЪ *ч.* (1) (*особова назва*): мы паново и боАрє зємлѣ молдав(с)кои, па(н) михаль... иванишь витАзь, па(н) гидєвъ... слюбили єсми... кролєви, володиславу... вєрнымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гидєвъ** (1395 *Cost.* II, 612).

ГИДЇОН *див.* ***ГЄДЕОНЪ.**

ГИДѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Гєдєонъ) Гедеон: Того радї мы видѣвши доброє произволєнїє и данїє, що дает Анна слоугам нашим... тих прАдрєчєнных сєл, що их коупил сынъ єи Гидѣ (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гидѣ** (1470 *BD* I, 155).

ГИНДА *ж.* (3) (*особова назва*): тако(ж) прїидоша прА(д) нами... фєдка и сєстри єи мърина и гинда... и продали... єдино сєло (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гинда** 2 (1495 *ПГВСР*); *зам. дав.* заплати(л)... мърини и **гинда** 1 (1495 *ПГВСР*).

ГИНДЄ, ГЫНДЄ *ч., невідм.* (5) (*особова назва, молд.* гиндэ «жолудь»): а на то є(ст)... вѣра пана томѣ гынде (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); А на то єст... в. п. Томи Гиндє (Сучава, 1462 *BD* I, 63).

ГИНОУТЬ *дієсл. недок.* (1) (*умирати*) гинути, погибати: Знамєнїто намъ єсть ис права цесарьско(м) и(ж) пожегъци имають злою смртїю гиноуть (XV ст. *BC* 25 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **гиноуть** (XV ст. *BC* 25 зв.).

Див. ще ***ГЫБНОУТИ.**

ГИНШТОВЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): а кн⟨А⟩зю Сємєну досталсА город Колодєн а сєла: Чєрнєхов... Гинштовцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54—55).

ФОРМИ: *наз.* **Гинштовцы** (1463 *AS* I, 55).

***ГИРИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): а в конюхи и в конокормци наши оу басови оу ко(ст)ковчи а на ровномь оу дички а в лАховє оу гиричи пану чусє нє надобє оуступати сА (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *знах.* **гиричи** (1434 *P* 128).

ГИЦОУЛ *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Гєоргїи, Гєоргїу) И оуставшє наши слоуги Михъилъ и брат єго Гицоул та заплатили оуси тоти вишєписаннїи пинѣзи (Сучава, 1494 *BD* II, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гицоул** (1494 *BD* II, 34); *дав. одн.* **Гицоулоу** (1494 *BD* II, 34).

ГЛАВА *ж.* (2) (*цсл.* глава) (*старший за становищем у сім'ї, в домі*) голова (1): Розво(д) єсть мєжи лю(д)ми ка(к) моужєвє є(ст) глава а жоны и(м) по(д)даны а дроу(г)и оудовы волны (XV ст. *BC* 33);

◇ о у с ѣ к н о в ѣ н ь є г л а в ы с в я т о г о и в а и а (1) *див.* ***ОУСѢКНОВѢНЬЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **глава** (XV ст. *BC* 33); *род. одн.* **главы** (1424 *P* 102).

ГЛАГОЛЄМЫИ *дієприкм.* (1) (*цсл.* глаголемыи) званий, на ім'я: яко да оутвръдимь и оукрѣпимь на(ш) монастир о(т) с҃тои горѣ идєжє є(ст) хра(м) с҃го и сла(в)наго вєликомъчєнїка и побєдоносца гєо(р)гиа глаголємыи зоугра(ф) (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *пас. теп. наз. одн. ч.* **глаголемыи** (1471 *DIR«A»* 527).

***ГЛАЗОВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Паве(л) землю де(р)жить глазо(в)щиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **глазо(в)щиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ГЛАЗЫНА *ч.* (1) *(особова назва):* Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ ... села, на имя Давыдкова Сковородина (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глазына** (1499 *РИБ* 776).

***ГЛЕБОВИЧЪ** *див.* **ГЛѢБОВИЧЬ.**

ГЛЄВАКА *ж.* (1) *(назва села у Київській землі)* Глеваха: СєлоГлєвакаавтомъселє й чл҃вка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глєвака** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ГЛЄИТОВАТИ *дієсл. недок.* (6) (*стч.* glejtovati, *стп.* glejtować, *свн.* geleiten) (кого чим, кому чим) гарантувати безпеку охоронною грамотою (кому) (4): и глєитуємъ имъ симъ наши(м) листо(м) прави(м) и хр(с)тїѧнскымъ глєито(м)... абы имъ доброволно и слобо(д)но прїихати до нашеи зємли съ оусими своими тръговлѣми (Сучава, 1456 *ПМВП*); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним сѧм лис⟨то⟩мь... оже... глєитоуємь сим нашим правым и христианскым лис⟨то⟩мь и глєитом наших вирных и почтєных боѧрь (Сучава, 1468 *BD* II, 305);

(кого, кого ким) гарантувати безпечний проїзд у супроводі (кому) (2): алє коли тыми часы оусхочє(м) поєхати перє(д) нашєго милостивого пана приєхати, а на(ш) ... па(н) имає(т) на(с) глеитовати своими чотырми великими паны и радцами и(с) короуны... абы на(с) мирно глєитовали... и(с) нашєи граници до нашєго милостивого пана королѧ єго мл(с)ти и па(к) о(т) нашєго пана ажєлє па(к) до нашєи граници (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *інф.* **глєитовати** (1453 *Cost.* II, 766); *теп. 1 ос. мн.* **глєнтоуємъ, глєитуємъ, глєитоуємь** (1456 *ПМВП;* 1460 *BD* II, 269; 1468 *BD* II, 305); *перф. 1 ос. мн.* **глєитовали єсми** (1460 *BD* II, 269); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... глєитовали** (1453 *Cost.* II, 766).

***ГЛЄИТОВНЫИ** *прикм.* (3) ◇ **листъ глєитовныи** *див.* **ЛИСТЪ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **глєитовныи, глєитовъныи** (1457 *BD* II, 257; 1463 *BD* II, 295); *місц. мн.* **на глєитовны(х)** (1457 *Cost.* II, 810).

***ГЛЄИТОВЪНЫИ** *див.* ***ГЛЄИТОВНЫИ.**

***ГЛЄИТЪ** *ч.* (4) (*стч.* glejt/klejt, *стп.* glejt/glet, *свн.* geleite) охоронна грамота: глєитуємъ имъ симъ наши(м) листо(м) прави(м) и хр(с)тїѧнскымъ глєито(м)... абы имъ доброволно и слобо(д)но прїихати до нашєи зємли съ оусими своими тръговлѣми (Сучава, 1456 *ПМВП*); мы Стєфаи воєвода... знамєнито чиним... ожє... глєитоуємь сим нашим правым и христианскым лис⟨то⟩мь и глєитом наших вирных и почтєных боѧрь (Сучава, 1468 *BD* II, 305).

ФОРМИ: *ор. одн.* **глєитом, глеито(м)** (1456 *ПМВП;* 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 269; 1468 *BD* II, 305).

ГЛИГА *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Григоръ): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє то(т) истинїи слоуга на(ш), глига сръбєскоу(л), слоужи(л) на(м), право и вѣрно (Сучава, 1487 *Cost. D.* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глига** (1487 *Cost. D.* 6).

ГЛИГОР *див.* **ГРИГОРЪ.**

ГЛИГОРЪ *див.* **ГРИГОРЪ.**

***ГЛИМЕНЕЦЪ** *ч.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги, Глименца и Высчопа, и Тополного (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Глименца** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ГЛИНАРЬ** *ч.* (2) той, хто обмазує глиною хату: А҃ глинарюмъ што лѣпѣли около дому а клєпачь наємалъ З҃ єхъ лѣпило (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *дав. мн.* **глинарюмъ** (1386—1418 *Р* 35).

***HLYNIENI** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Глиняни: a na kriposth szemu listhu nasemu nasu peczath priwisilijesmo w nasom sely w Hlynienich za Lwowom cztiry myly (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *місц.* **w Hlynienich** (1395 *GL* 166).

***HŁYNYSZCZA** *мн.* (1) *(назва маєтку в Берестейській землі):* y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy... po połowyne chworyszcz y hłynyszcz y odtuł prosto w mezu ieho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род.* **hłynyszcz** (1500 *ДПЖН*).

***ГЛИННОЄ**[1] *с.* (1) *(назва села у Турово-Пінській землі):* и мы... дали єсмо єму сєло оу туровском повѣтє Храпино подлє Глинного (Луцьк, 1451 *AS* 1, 44).

ФОРМИ: *род. одн.* **Глинного** (1451 *AS* I, 44).

***ГЛИННОЄ**[2] *с.* (1) *(назва села у Київській землі):* а тая зємлѧ пошла харько(в)ская по коде(н)скоую роудоу за трибѣсовъ о(т) коде(н)скоє роуды до гли(нно)го тєснъ пѧтъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **гли(нно)го** (бл. 1458 *Р* 167).

ГЛИНСКИЙ *див.* **ГЛИНЬСКИИ.**

ГЛИНСКІЙ *див.* **ГЛИНЬСКИИ.**

***ГЛИНЪСКИИ** *див.* **ГЛИНЬСКИИ.**

ГЛИНЬСКИИ, ГЛИНСКИЙ, ГЛИНСКІЙ *ч.* (4) *(особова назва):* а при томъ были свєдоки... кн҃зь олєксандръ иванови(ч) носъ... кн҃зь борисъ глиньскии (Київ, 1433 *Р* 119); а при то(м) были докторъ с кракова кн҃зь янъ рєкгула а кн҃зь иванъ борисови(ч) глиньскии (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); Наместнику вруцъкому князю Григорю Глинъскому (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глиньскии, Глинскій, Глинский** (1433 *Р* 119; 1437 *AS* I, 34; 2-а пол. XV ст. *СПС*); *дав. одн.* **Глинъскому** (1496 *АЛРГ* 71).

ГЛОБА *ж.* (37) (*болг.* глоба, *серб.* глòба, *молд.* глоабэ) судовий штраф, судове стягнення: а они єго искоупили о(т) тои глобы (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); сами ка⟨лоу⟩гєрє да возмоу(т) глобоу (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); а до тих люди що соут оу тѣх сєла (!) аби нє имали дило ни єдин наш боѧрин... ани пєрєроубци, ни соудитн их, ани глобоу оузѧти от них (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глоба** (1456 *ГПХМ*); *род. одн.* **глобы** (1432 *Cost.* I, 327; 1448 *ДГПР*); *знах. одн.* **глобоу** 27 (1432 *Cost.* I, 327; 1446 *Cost.* II, 251; 1452 *Cost.* II, 760; 1456 *ГПХМ;* 1459 *BD* I, 29; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256, 257 і т. ін.); **гло(б)** 2 (1448 *DIR«A»* 491); ! **гло** 1 (1458 *DIR «A»* 512); *ор. одн.* **глобою** (1447 *Cost.* II, 288); *наз. мн.* **глоби** (1456 *ГПХМ*); *місц. мн.* **оу глоба(х)** (1449 *Cost.* II, 391; 1472 *DIR«A»* 530).

! ГЛОБИЦИ ⟨**ГЛОБНИЦИ**⟩ *див.* **ГЛОБНИК.**

ГЛОБНИК, ГЛОБНИКЬ, ГЛОБЪНИК *ч.* (31) збирач судових штрафів, судових стягнень: а хотаръ томоу мѣстоу да боудєть... коуда ємоу хотарилъ панъ жоуржь глобни(к) (Сучава, 1424 *Cost.* II, 956); а також оу тѧ(х) сєла(х) да нє имаютъ ходити ни глобникы, ни припашарє... а ни инъ никто о(т) наши(х) оурѧднико(х) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... потвръдили єсми им... сєла, що били дѣда их Ласлъоа глобника (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глобникь, глобни(к), глобник, глобъник** (1424 *Cost.* II, 956; 1444 *Cost.* II, 208; 1449 *Cost.* II, 391; 1457 *BD* I, 4; 1459 *BD* I, 29; 1472 *DIR«A»* 530); *род. одн.* **глобника** (1425 *Cost.* I, 169; 1455 *Cost.* II, 540; 1495 *BD* II, 59); *наз. мн.* **глобници, гло(б)нїци** 17 (1438 *DBAc* 28; 1447 *Cost.* II, 288; 1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 512; 1466 *BD* I, 95; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256, 257 і т. ін.); **глобники** 1 (1475 *BD* I, 200); **глобникы** 1 (1446 *Cost.* II, 251); **!глобици** 1 (1458 *ПГСММЦ*); *род. мн.* **глобни(к)** (1437 *Cost.* II, 709).

***ГЛОБНИКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... аже прише(д)шн прє(д) намн.. па(н) мань глобннкови(ч) из дѧтми своими... н продалн сєлишча своа поу(с)таа (Сучава, 1452 *Cost.* II, 421—422).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глобникови(ч)** (1452 *Cost.* II, 422).

ГЛОБНИКЬ *див.* **ГЛОБНИК.**

***ГЛОБНІКЪ** *див.* **ГЛОБНИК.**

ГЛОБЪНИК *див.* **ГЛОБНИК.**

***ГЛОДОВЄ** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы вндѣвши н(х) правую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали н потвєрдили єсми н(м)... сєла на нмѣ онєщи, на крълигьтоурѣ... и по вы(ш) воровєщи... и арпъшєщи арпашєви и чєрє(с) бахлоуи, оу глодовє, о(т) вєликои мог(ы)лоу (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *знах. одн.* **глодовє** (1456 *Cost.* II, 569).

***ГЛОДЪ**[1] *ч.* (13) (*молд.* глод «грязь») болото (12): а хотаръ оуси(м) тн(м) чєтырємь сєломь почєншє о(т) гдє падає(т) бєлошєва заподіа оу милѣти(н), тои заподією горн до мохнлоу... от толѣ заподією вышє пашка на гло(д), та оу милѣтини (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168—169); А хотар тои трєтои част от сєло от Аржишан... та прости на дил оу глод (Сучава, 1495 *BD* II, 78);

кроуглн глодъ (1) *див.* ***КРОУГЛЫИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **глода** 2 (1491 *BD* I, 473); **гло(д)** 2 (1428 *Cost.* I, 209, 224); *знах. одн.* **глод, гло(д)** (1425 *Cost.* I, 169; 1428 *Cost.* I, 209; 1453 *Cost.* II, 445; 1492 *BD* I, 510; 1495 *BD* II, 78); *наз. мн. молд. зам. род.* от **глодоурє** (1494 *BD* II, 35); *род. мн.* **глодов** (1492 *BD* I, 510); *знах. мн. молд.* **глодоурє** (1494 *BD* II, 35).

***ГЛОДЪ**[2] *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли чєтири сєла на крълнгѫтоурѧ на имѧ попєщіи... и фынтынѣлє и михнєщи на бахлоуи ‹и› чолтаніи оу глода (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... сръби и аръмєщи... и оу гло‹д›ъ... волосѣни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* сєла... оу **гло‹д›ъ** (1448 *Cost.* II, 342); *род. одн.* **глода** (1426 *Cost.* I, 178).

ГЛОДѢНЄ[1] *мн.* (1) *(назва села на р. Вороні у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу, оу нашєи зємли, сєла на воронѣ *(в ориг.* вороворонѣ.— *Прим. вид.)*, на имѧ анноушчинь дворь и хоуєцѣны... и глодѣнє (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594).

ФОРМИ: *наз.* **глодѣнє** (1433 *Cost.* II, 594).

ГЛОДѢНЄ[2] *мн.* (1) *(назва села на р. Ставниці у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы выдѣвшє ихь правою и вѣр‹ною слоуж›бою до на(с)... дали єсми имъ єдно мѣсто о(т) пасыкы (!) о(т) глодѣнє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 149).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **глодѣнє** (1443 *Cost.* II, 149).

ГЛОДѢНИ[1] *див.* **ГЛОДѢНІИ**[1].

ГЛОДѢНИ[2] *див.* **ГЛОДѢНІИ**[2].

ГЛОДѢНИ[3] *мн.* (1) *(назва села на р. Тутові у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми єму... сєло на тутовѣ, на имѣ гръдєщи... и глодѣни (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543).

ФОРМИ: *наз.* **глодѣни** (1455 *Cost.* II, 543).

ГЛОДѢНІИ[1], **ГЛОДѢНИ** *мн.* (8) *(назва села біля Ставчан у Молдавському князівстві);* мы Стєфан воєвода... знамєнито чнним... ожє... дали єсмн... нашємоу монастироу... сєла... на имѣ сєлам: Дворничаніи... н Глодѣни (Сучава, 1475 *BD* I, 203); мы Стєфан воєвода... знамєнито чнннм... ожє... пріидоша прѧд нами... слоуга наш Сима... и сєстра єго... и продали свою правоую отниноу... єдно сєло на имѣ Глодѣніи, гдє бил Стан, подли Стъвчан (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

ФОРМИ: *наз.* **Глодѣніи** 7 (1490 *BD* I, 436, 437; *ДГСХМ*); **Глодѣни** 1 (1475 *BD* I, 203).

ГЛОДѢНІИ[2], **ГЛОДѢНИ** *мн.* (3) *(назва села на р. Тележній у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... ‹чи›нимъ знамєнито... ожє... потвєрдили єсми ємоу оу нашєи зємли... сєло на имѣ Глодѣни на Тєлѣжни (Сучава, 1462 *BD* I, 61); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє пріидє прѣд нами... Пътроу Глодѣноул... и продал свою правоую и пнтомоую отниноу... єдно сєло на имѣ Глодѣніи, на вєрхъ Тєлѣжин‹ов›ѣ потока (Сучава, 1484 *BD* I, 276).

ФОРМИ: *наз.* **Глодѣніи** 2 (1484 *BD* I, 276, 277); **Глодѣни** 1 (1462 *BD* I, 61).

ГЛОДѢНОУЛ *ч.* (3) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... ‹чи›нимъ знамєнито... ожє тот истинныи наш слоуга... Пєтръ Глодѣноул жаловали єсмы єго особною нашєю милостию (Сучава, 1462 *BD* I, 61); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє пріидє прѣд нами... слоуга наш Пътроу Глодѣноул... и продал... єдно сєло на имѣ Глодѣніи (Сучава, 1484 *BD* I, 276).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глодѣноул** (1462 *BD* I, 61; 1484 *BD* I, 276); *дав. одн.* **Глодѣноулоу** (1484 *BD* I, 276).

ГЛОТЇИСКИ *прикм.* (1) ◇ дворникъ глотїиски *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **глотїиски** (1456 *Mih.* 213).

Див. ще **ГЛОТНЫИ.**

ГЛОТНЫИ *прикм.* (1) ◇ дворникъ глотныи *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **глотныи** (1436 *Cost.* I, 449).

Див. ще **ГЛОТЇИСКИ.**

ГЛУБОЧЄК НИЖНЫЙ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Великий Глибочок: кн‹ѧ›зю Сємєну досталсѧ город Колодєн а сєла: Чєрнєхов, Ивачєв вєрхний... Глубочєк нижный, Ронєв (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глубочєк нижный** (1463 *AS* I, 54).

ГЛУСКИЙ, ГЛОУСКІЙ, ГЛОУСКЫИ *ч.* (7) *(особова назва):* а при том был кн‹ѧ›зь Василєй Лукомский... а пан Мишко Глуский (Берестя, 1448 *AS* I, 44); а при том был великого королѧ зємлѧнин пан Мишко Глоускій (Острог, 1463 *AS* I, 56); пытали єсмо свѣтков: кн‹ѧ›зѧ Поутѧты Иванович‹а›... пана Мишка Глоуского (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глуский, Глоуский, Глоускій** 5 (1448 *AS* I, 44; 1463 *AS* I, 56; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61); **Глоускыи** 1 (1458 *ОЖДМ*); *род. одн.* **Глоуского** (1475 *AS* I, 70).

***ГЛУСКЪ** *ч.* (1) *(назва містечка у Віленському воєводстві)* Глуськ: записую жонѣ своєй кн‹ѧ›г‹к›ни Настасьи против єє отчизны оу вѣнє двѣ тисѧчи коп на своихъ имѣньѧх на Барани на Глуску (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Глуску** (1483 *AS* I, 82).

ГЛОУСКЫИ *див.* **ГЛУСКИЙ.**

***ГЛУХНИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* суч. Ново-Малин: мы великии кн‹ѧ›зь Швитрикгаилъ... чиним знаменито... иж... дали єсмо тому верномоу нашому слоузє Олфєроу (!)... сєло Глухни... оу лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1446 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *знах.* **Глухни** (1446 *AS* I, 42).

ГЛУШКИ *мн.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... вызнаває(м)... ижє... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в) а к тому сѣлищю... озъро нѣжє(н)... а вѣрбиловъ а глушки (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз.* **глушки** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***ГЛУШЫЦА** *ж.* (3) *(назва села у Смоленській землі):* и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному... и съ пошлинами... што къ двору нашому, къ Глушыцы, шло (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Глушыцы** (1499 *РИБ* 776, 777); *місц. одн.* **на Глушыцы** (1499 *РИБ* 776).

***ГЛУШЫЦКИИ** *прикм.* (1): а коли стадо Глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночоють (!)... н къ двору нашому, къ Глушыцы, насадку меду дають (Вільна, 1499 *РИБ* 776—777).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Глушыцкое** (1499 *РИБ* 776).

Пор. ***ГЛУШЫЦА.**

***ГЛЪВЪШАНИ** (?) *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* також⟨е⟩ єсми дал⟨и⟩ сел⟨о⟩... на имѧ калиновци... н пржжолтѣни ⟨...глъв⟩ъшани (? — *Прим. вид.*) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).

ФОРМИ: *наз.* **⟨глъв⟩ъшани** (1429 *Cost.* I, 248).

ГЛѢБОВИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* А на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь белзьскни панъ ота пилєцькии староста русьскоѣ землѣ (Львів, 1368 *Р* 16); Пр⟨авилъ⟩ м⟨а⟩р⟨шалокъ⟩, н⟨а⟩м⟨естникъ⟩ М⟨е⟩р⟨ецкій⟩, п⟨а⟩нъ Ст⟨аниславъ⟩ Гл⟨ебовичъ⟩ (Троки, 1494 *РИБ* 561); А иное на листы твоее милости давал пану Станиславу Глебовичу, а иное выдал князю Дмитрею ПутѦтичу (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **глѣбовичь** 1 (1368 *Р* 16); **Гл⟨ебовичъ⟩** 1 (1494 *РИБ* 561); *ск. н.* **г(л)** 1 (1496 *ВМКФС*); *дав. одн.* **Глѣбовичу** (1495 *БСКИ;* 1496 *АЛРГ* 72); *знах. одн.* **Глѣбовича** (1495 *АЛМ* 83).

***ГЛѢБОВЪ** *прикм.* (2): Глѣбову жону Остаѳъевича оставили есмо близкост⟨ь⟩ю при тыхъ имѣньяхъ всихъ отчины ее (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Глѣбову** (1495 *РИБ* 620); *ор. одн. ж.* **глѣбовою** (1495 *ВМБС*).

Пор. **ГЛѢБЪ.**

ГЛѢБЪ, ГЛѢБЬ *ч.* (25) *(особова назва, стн.* Gudleifr) Гліб: и на то свѣдци панъ дмтръ (!)... панъ глѣбъ дворьсковичь (Казимир, п. 1349 *Р* 4); а при томъ оуздаванѣѣ были бояре землѧне панъ ходько быбельскии... панъ глѣбъ дворъскови(ч) (Перемишль, 1378 *Р* 26); а свєдци цнии панове па(н) глѣбъ романовскыи па(н) осташко давыдовскыи (Львів, 1412 *Р* 81); а при то(м) бы(л) оц҃ь нашь никола архиман(д)ритъ печєрскыи... и наши боѦрє и наши моршалкы (!) кнѧзь глѣбь дмитрїєви(ч) боѦринъ нашь алексан(д)ро самотечи(ч) (Київ, 1446 *Р* 154); и бори(с) рє(к) коли(м) сѧ з глѣбомъ зъє(д)на(л) то(г)ды тыи записы глѣбу о(т)да(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глѣбъ, глѣбъ, глѣбь** (п. 1349 *Р* 4; 1361 *AGZ* 6; 1378 *Р* 26; 1388 *Р* 38; 1404 *Р* 70; 1412 *Р* 81; 1421 *Р* 92; 1446 *Р* 154; 1463 *ГГЯ;* 1495 *ВМБС* і т. ін.); *род. одн.* **Глѣба** (XV ст. *СГЧА*); *дав. одн.* **Глѣбу, глѣбоу** (1446 *Р* 154; 1495 *ВМБС; РИБ* 620, 621); *ор. одн.* **Глѣбомъ, глѣбомъ, глѣбо(м)** (1463 *ГГЯ;* 1495 *ВМБС; РИБ* 620).

! ГЛѢБЪБЪКО ⟨ГЛѢБЪКО⟩ *див.* ***ГЛѢБЪКО.**

***ГЛѢБЪКО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Глѣбъ): а на то послуси вл҃дка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии... глѣбъбъко (!) и братъ его костько бѣзна соудья орефѣрько (!) (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! глѣбъбъко** (1366 *Р* 12).

ГЛѢБЬ *див.* **ГЛѢБЪ.**

ГЛЯДЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре... Ходко Евсеевичъ, Глядъ, братъ Ходковъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Глядъ** (1465 *АкВАК* III, 4).

ГЛѦДЄТИ *дієсл. недок.* (1) (чого) оглядати (що): А тамъ є(з)ди(л) єсми до коузмина ставовъ глѦдєти (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *інф.* **глѦдєти** (XV ст. *ИК*).

Див. ще ***ОГЛѦДАТИ.**

ГНАТИ, ГНАТЇ *дієсл. недок.* (5) (що) гнати: колї хто имєє(т) лѣ(с) алюбо доубровоу далеко о(т) себѣ а хочє(т) лї свои свиньи гнати оу то(т) лѣ(с) черє(с) чюжоє имѣнїє, тогды нє може(т) то(г) оучини(т) одно поутємь правымъ што идєть о(т) того лѣсоу (XV ст. *ВС* 38).

ФОРМИ: *інф.* **гна(т)** 3 (XV ст. *ВС* 25 зв., 38); **гнати, гнатї** 2 (XV ст. *ВС* 37 зв., 38).

Див. ще **ГОНИТИ** 1, **ПОГНАТИ, *ПРЇГОНИТИ, ОУГОНИТЬ.**

***ГНЄВАНЬЄ** *с.* (1) гнів: а боудѣ(т) ли паства вєлїкая оу то(м) лѣсѣ черє(с) которыи лє(с) маєть гна(т) оу свои лѣ(с) тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї алюбо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т) обапо(л) дорогы што бы тому волно гна(т) бєзъ є(г) щкоды и бєзъ є(г) гнєваньє (!) до своє(г) лѣса (XV ст. *ВС* 38).

ФОРМИ: *род. одн.* **! гнєваньє** (XV ст. *ВС* 38).

Див. ще **ГНЄВЪ.**

***ГНЄВЛЇВЫИ** *прикм.* (1) (*стп.* gniewliwy) розгніваний, гнівний: Которыи из соуда избѣгаю(т) да... хто кого можеть то(т) том... нїть нєкоторыи длѦ нє(до)ст... изъ ср(д)ца зъ гнєвлїваго збѣга... (XV ст. *ВС* 11).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **гнєвлїваго** (XV ст. *ВС* 11).

ГНЄВЪ *ч.* (10) гнів (4): прїгожаєтсѦ н(ж) зъ гнєвоу алюбо з зависти то(г) то пана габають кмєти (XV ст. *ВС* 14); ◇ гнѣвъ отпустити (4), отпоустнти гнивъ (кому) (1) перестати гніватнсь (на кого): а гнѣвъ имъ имаєть о(т)пустить (Кременець, 1434 *Р* 130); а на(ш) господаръ о(т)поустилъ гнивъ, що о(т)ць нашъ, алєксандръ воєвода, воєвалъ коломыю и снѣти(н) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); а ти прїиди к нам бєз никоторои боазни и оусымнѣниа, заноуж тѣ єсми простили и вєс гнѣв єсми тобѣ отпоустили (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309); оу гнѣвъ оупадати (чий) (1) викликати гнів (у кого): ПрїгожаєтсѦ частокро(т), и(ж) из наши(х) землѦ(н) нєо(т)бываю(т) своєи чти чинѦтсѦ разбоиннїци и своєю доброю волею, а у на(ш) у вєлїкы гнѣвъ оупадаю(т) (XV ст. *ВС* 28—28 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гнєвъ** (XV ст. *ВС* 28 зв., 33 зв.); *род. одн.* **гнєвоу** 1 (XV ст. *ВС* 14); **гнѣва** 1 (XV ст. *ВС* 39); *знах. одн.* **гнѣвъ, гнѣв** 4 (1434 *Р* 130; 1457 *BD* II, 257; XV ст. *ВС* 28 зв.; 1470 *BD* II, 309); **гнивъ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); *місц. одн.* **во гнѣвѣ** (XV ст. *ВС* 5 зв.).

Див. ще ***ГНЄВАНЬЄ.**

ГНЕЗДИЧНАѦ *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Гніздичне: а кн⟨ѧ⟩зю Семену досталсѦ город Колоден а села... ГнездичнаѦ, Шимковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ГнездичнаѦ** (1463 *AS* I, 54).

***ГНЕЗДО** *див.* ***ГНѢЗДО.**

***ГНИВЪ** *див.* **ГНЄВЪ.**

***ГНИДКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* далъ єсмь ст҃оі бц҃и гнидковича лукно (б. м. н., 1386 *Р* 33).

ФОРМИ: *род. одн.* **гнидковича** (1386 *Р* 33).

***ГНИДОВА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Гнідова: на Гнидовѣ не надобе мыта давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Гнидовѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ГНИЛЄЦКИИ** *прикм.* (1) ◇ лѣсъ Гнилєцкии *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Гнилєц(ки)мъ** (1459 *Р* 171).

ГНИЛИЦА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Гнилиці: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѦ город Збараж, а к тому села: Янковцы... Гнилица (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гнилица** (1463 *AS* I, 54).

! ГНЇВЄНЪ ⟨ГРЇВЄНЪ⟩ *див.* **ГРИВНА.**

***ГНѢВ** *див.* **ГНЄВЪ.**

ГНѢВНОВЧИ *мн.* (1) *(назва села у Перемишльській землі):* А купилъ єсть иванъ губъка изъ братомъ своємъ на вѣки и ко ст҃му їо(н)у єп(с)пи к сєлу гнѣвновчи дали єі гривєнъ сєрєбра вѣсного (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз.* **гнѣвновчи** (1378 *Р* 26).

ГНѢВОШЬ *ч.* (3) (*особова назва, стп.* Gniewosz): А се знаменито будь... оже мы панъ гнѣвошь староста рускоѣ зємли то познавами нашимъ листомъ (Вишня, 1393 *Р* 52); а свѣдковє на то панъ хрщєнъ судомирски... панъ гнѣвошь подкомории (Львів, 1399 *Р* 59); Мы ... бѣнко жѦбокрицки гнѣво(ш) подкомори... чинимы знаємо... ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ ближши єсть к тому мѣсту к тычину...

нижли тыи пани Адвига и еи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гнѣвошь** 2 (1393 *P* 52; 1399 *P* 59); **гнѣво(ш)** 1 (1404 *P* 69).

***ГНѢВЪ** *див.* **ГНЄВЪ.**

ГНѢЗДЕНСКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Gniezno в Польщі): Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии станиславъ познанскии янъ холмьскии... слюбуемы и записуемы сѧ стецку воеводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **гнѣзденскии** (1433 *P* 122).

***ГНѢЗДО** *с.* (5) гніздо (3): а о суды межа, головщина, о сокольее гнѣздо, о бобры, зъеремя (!) (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); Я... дала есми ему... имене... з бобровыми гоны и соколими гнезды (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242); Ино мы... тое село вышереченное сомино... со всими... землѧми пашными и бортными исъ сокольи(м) гнѣздо(м)... дали есмо ивашкоу роусиновичоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*); о р л е е г н е з д о (2) *див.* ***ОРЛИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **гнѣзда** (бл. 1458 *P* 167); *дав. одн.* **гнездоу** (бл. 1458 *P* 167); *знах. одн.* **гнѣздо** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *ор. одн.* **гнѣздо(м)** (1499 *ГОКІР*); *ор. мн.* **гнезды** (1488 *AS* I, 242).

ГОВОРИТИ, ГОВОРЫТИ *дієсл. недок. і док.* (23) **1.** (що і без додатка) (*усно висловлювати думки*) говорити, мовити (3): колї шлѧ(х)тичь шлѧ(х)тичю лаеть до м҃три а за того того (!) не о(т)зоветь алюбо не доканаеть што говори(л) имее(т) плати(т) за соромотоу ка(к) за головоу шесть десѧ(т) ко(п) гро(ш)и (XV ст. *BC* 29); а то есмы ему дали оури(к) за равасова села о(т) сочавѣ и о(т) жежїи и за татары що бы они и и(х) племѧ за равасова села и за татарь, николи неоупоминали а инь говорили бы нищо николи (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); на памѧть посломъ говорить (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

2. (кому що, о чім) (*повідомляти про щось*) казати, говорити (що) (15): Zaniuźby perwo seho poczali iesmo słychati posoł wasz iedet i howoryt dey o tom peremiryi, szto so kniaziem Szwitrykhayłom (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); А такежъ мне сѧкъ говорачи хотѧ и ты какъ еси ц҃ра Ахмата видель мене потомоужъ видь а хотѧ моего слоугоу какъ его слоугоу видь (б. м. н., 1484 *ЯМ*); И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была, а тое именье ему полетила во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437); Господаръ мой Стефанъ воевода велелъ твоей милости говориты (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

3. (з ким, що) (*вести бесіду*) говорити, розмовляти (про що) (2): И елико изрекѫт вашеи милости от господства ми, а вы о въсем вѣроуите их, яко быхмо самы съ вашим милостїом говорили (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336); И на то мы с тыми ваше(и) мл(ст)и послы которые были в насъ говори(ли) есмо вси нашие потребные речи (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

4. (кому) намовляти (кого) (1): Такъжо и ко княземъ и къ паномъ рускимъ и ко въсей Руси, которыи деръжать греческий законъ, посылалъ еси тогожъ владыку Смоленского да бискупа Виленъского, да говорылъ имъ отъ тебе штобы прыступили къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

5. (кому) наказувати (1): и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы в дуброву Свинюскую не ездили и не пустошили лововъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

6. (кому) (*висловлювати передсмертну волю*) заповідати (1): и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ, мужъ мой, говорилъ намъ и казалъ записати по души своей къ манастыру Святому Спасу въ Кобрыни — село Корчичи (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *інф.* **говорыти** (1496 *BD* II, 401, 402; 1498 *BD* II, 409, 410; 1499 *BD* II, 449); *теп. 3 ос. одн.* **howoryt** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); **говорить** 1 (1481 *BD* II, 364); *1 ос. мн.* **говоримъ** (1484 *ЯМ*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **говорилъ, говори(л)** 4 (1401 *АкВАК* III, 2; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21; XV ст. *BC* 29; 1489 *РИБ* 437); **говорылъ** 1 (1499 *BD* II, 448); *1 ос. мн.* **говори(ли) есмо** (1496 *ПДВКА* 60); *2 ос. мн.* **есте... говорыли** 3 (1496 *BD* II, 405); **есте... говорили** 1 (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **говорыли** (1498 *BD* II, 409); *майб. 1 ос. мн.* **боудем говорити** (1480—1484 *BD* II, 370); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхмо... говорили** (1475 *BD* II, 336); *3 ос. мн.* **говорили бы** (1425 *Cost.* I, 173); *дієприсл. одноч.* **говорачи** (1484 *ЯМ*).

ГОГА *ч., невідм.* (3) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): А хотарь томоу селоу на имѣ Беркишещем... потоком Гога горѣ до обиршїа потока Гога (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ГОГОШАТ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* гогоашэ «кокон»): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали есми... томоу свѧтомоу нашемоу монастироу... цигане на имѣ... Микоула съ челѣдею... и Гогошат (Сучава, 1487 *BD* I, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гогошат** (1487 *BD* I, 310).

***ГОД**[1] *див.* **ГОДЪ.**

! ГОД[2] ⟨ГОДНА⟩ *див.* ***ГОДНЫИ.**

***ГОДБНЫИ** *див.* ***ГОДНЫИ.**

! ГОДЕОНЪ *див.* ***ГЕДЕОНЪ.**

***ГОДИНА** *ж.* (2) (*болг.* година, *серб.* гȍдина) рік: да е(ст) о(т) на(с) тои бо(л)ници на каждоую годиноу ф҃ аспра (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527); А пак... они сѧ обѧщали за вышеписанное наше дааніе и потвръжденіе... помѧн на годиноу оу ⟨еди⟩н день (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

ФОРМИ: *знах. одн.* **годиноу** (1471 *DIR«A»* 527; 1499 *BD* II, 156).

***ГОДИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (5) **1.** (*бути придатним*) годитися (1): а потомъ коли по(д) прїсѧгою свидо(ч)ство чинили тогды тотъ доминикъ оставилъ того якоуба длѧ коумовъства егоже бы сѧ не го(ди) (!) свидо(ч)ство е(г) (XV ст. *BC* 20—20 зв.).

2. *безос.* годиться, слід, треба (4): колї которо(г) пана... слѫга оу ночї некоторо(г) кметѧ жїто бѣре(т) годи(т) сѧ гсд҃рю то(г) жїта боронїть (XV ст. *BC* 29); присла(л) еси свои(х) пословъ... межи нами мироу вечного делати... яко сѧ и годи(т) межи двема г(с)дрема хре(с)тия(н)скима (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **го(ди)тсѧ** 2 (XV ст. *BC* 23 зв.; *СЯ* 42 зв.); **годи(т) сѧ** 1 (XV ст. *BC* 29); **сѧ...годи(т)** 1 (1496 *ПДВКА* 60); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **! бы сѧ не го(ди)** (XV ст. *BC* 20 зв.).

***ГОДЛѢ ПОЛЕ** *с.* (1) (*назва місцевості в Перемишльській землі*): А про то его вѣрную службу дали есмы ему годлѣ поле, що же лежить о(т) бохурѧ болше милѣ то поле пустынѧ (Бохур, 1377 *P* 24).

ФОРМИ: *знах. одн.* **годлѣ поле** (1377 *P* 24).

***ГОДНЫИ** *прикм.* (3) **1.** придатний, годящий (до чого, на що, для чого) (1): а в городе поушечьного пороху полъбочъки а шиповъ го(д)ныхъ бочъка (б. м. н., XV ст. *ИК*).

2. встановлений, визначений (1): а тако(ж)... коли коро(л) его мл(с)тъ на(с) обышле(т) на го(д)бномъ мѣстци, имаемъ хо(л)довати кролеви его мл(с)ти по(л)ском (Серет, 1445 *Cost.* II, 729);

◇ г о д н а з а м о у ж ь (1) доросла, на відданні: Коли хто оучинитсѧ опѣкалнїко(м) о неко(т)рои дѣвце а возметь ее собѣ во опѣканїе исъ ее очиною... а она боудѣть го(д) (!) замоужь а о(н) ее не хочеть выдать длѧ того штобы ее именїе пожївать мы сказоуемь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї опѣкальнїка своего имееть собѣ моужа оузѧ(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **! го(д)** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *місц. одн. с.* **на го(д)бномъ** (1445 *Cost.* II, 729); *род. мн.* **годныхъ** (XV ст. *ИК*).

ГОДОВАТИ СѢ *дієсл. недок.* (1) годуватися: а тако(ж) ты(х) люди да є(ст) и(м) слобо(д)но... ходити съ хорнцо(м) или с солєю или по рибу или живы(м) товаро(м) имє(т) ходити или мртвы(м) чи(м) мочї иму(т) годовати сѣ вєздє, по нашєи зємли (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461—462).
ФОРМИ: *інф.* **годовати сѣ** (1453 *Cost.* II, 462).
Див. ще **ХОДОВАТИ.**

***ГОДОУВЛЯ** *ж.* (1) прогодування: мы стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дає(м) и дали єсми... на(ш) листь... на то яко да є(ст) во(л)но и слобо(д)но послати свои в мажи по рыбу на кажды го(д) щобы на годоувлю братиа(м) или до кєлїи или на озєра (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **годоувлю** (1472 *ДГСВМ*).

ГОДЪ *ч.* (152) рік (146): а мнѣ королєви помагати оль на годъ минєть дмитриєвъ днь (б. м. н., 1366 *Р* 14); имаєть то(г) иванъ волошиновичь оуживати... а намъ с тои коръчмы имаєть давати сто грошиковъ малыхъ каждъи годъ (Медика, 1407 *Р* 72); а єщє єсмы дали оброкъ тому монастирєви из нашєго двора на каждыи годъ цѣлыи по дєсѧть бочокъ вина (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); пса(н) в лоуцкоу... ҂а лѣ(т),и у̃ лѣ(т) и ѯ лѣ(т), ѕ̃ го годоу (Луцьк, 1467 *СП* № 13); подымъщиноу даивали за вєликого кнѕѧ вито(в)та на трєти(н) годъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); дє(р)жати имъ тоє мыто о(т) сихъ свѧтокъ што при(н)доуть на три годы (Краків, 1487 *АМЛ*); а лїхвы не дають два годы (XV ст. *ВС* 28 зв.); н прєз год да им слоужѧт на въсѧкоу нєдєлю литоургїю (Гирлов, 1499 *BD* II, 156); Съ первсго году положилъ на личбѣ, што выдалъ 200 копъ и 40 копъ и 3 копы, и 16 грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34);
◇ въ годъ же въ годъ (2) щорічно, рік у рік: а записалъ есми на своемъ имѣнїи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши (Київ, 1398 *ДГПМ*); а то єсми... далъ къ ц(е)ркви божей на памѧт доуши своей и родитєлєм моим, абы с того была памѧт в годжє в год (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); з годоу на годъ (1) щорічно, рік у рік: а на(м) дава(т) с тоє зємли на црквь бжїю з годоу в го(д) пѧ(т)дєсѧ(т) гро(ш)и (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **годъ, го(д)** (XV ст. *ВС* 18; 1489 *АКВ*); *род. одн.* **годоу, году** 12 (1467 *СП* № 13; 1484 *ЯМ;* 1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1489 *АКВ;* 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1498 *ЧІАФ;* XV ст. *ВС* 23; 1499 *РЕА* III, 34, 35); **года** 3 (1489 *АМВ;* 1496 *АЛРГ* 78); *знах. одн.* **годъ, год, годь** (1366 *Р* 14; 1398 *ДГПМ;* 1407 *Р* 72; 1411 *Mih. Alb.*; 1421 *Cost.* I, 142; 1439 *Cost.* II, 31; 1447 *Cost.* II, 281; 1451 *Cost.* II, 401; 1470 *AS* I, 67; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9, 10; 1499 *АСД* VI, 3; *BD* II, 156 і т. ін.); *місц. одн.* **въ году** (1488 *РИБ* 222; 1499 *РЕА* III, 35); *наз. мн.* **годы** (1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ*); *род. мн.* **годовъ, годов, го(д)въ** 9 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1487 *АМЛ;* XV ст. *ВС* 20 зв., 21; *СЯ* 41 зв.; 1489 *АКВ*); **годъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *знах. мн.* **годы** (1487 *АМЛ; РИБ* 226, 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ; АМВ;* 1498 *АЛРГ* 81, 82, 83; *ЧІАФ* і т. ін.); *місц. мн.* **в (у, по) годех, годє(х)** (XV ст. *ВС* 28 зв.; 1498 *АЛРГ* 82).

! **ГОДѢ** ⟨ГОРОДѢ⟩ (1): а доконалосѧ то дѣло оу годѣ (!) лучици (Лучиця, 1388 *Р* 39).
Див. **ГОРОДЪ.**

***ГОДѦЧИИ** *прикм.* (1) *(придатний для чого-небудь)* годящий: коли(ж) оди(и) г(с)дрь вси(х) єсть тогды од(н)а маиита (!) маєть быти... которая(т) (!) имєєть быти вѣчно и добраѧ и годѧчая а была любапрїимна вси(м) людє(м) (XV ст. *ВС* 34 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **годѧчая** (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ГОЄ *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгоє, Нѣгомиръ): а на то є(ст) ... вѣра пан гоѧ дворнїка вѣра па(н) щєфоула (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); А на то єст вєлика мартоурїѧ... Тома логоф. ... и Влаикоул старостє дє Хотин... и Гоє пърк. дє Килїя (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоє** (1470 *BD* I, 153); *род. одн.* **гоѧ** (1458 *Mih. Doc.* 122).
Див. ще **ГОѦН.**

ГОЄНЄСКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвод(а)... чиним знамєнито... ожє тот истиннии слоуга наш вѣрнїи Ивашко Гоєнєскоул слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1459 *BD* I, 27).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоєнєскоул** (1459 *BD* I, 27).

ГОЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсми им оу нашєи зємли... сєла на имѣ... Гоєщїи и Връстацїи (Сучава, 1491 *BD* I, 445).
ФОРМИ: *наз.* **Гоєщїи** (1491 *BD* I, 445).

ГОЙЦЕВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были свѣдоки... панъ Олехно Довойновичъ, староста Берестейскій панъ Ивашко Гойцевичъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Гойцевичъ** (1492 *АЛМ* 31).

***ГОЛД** *див.* ***ГОЛДЪ.**

***ГОЛДОВАНИЄ** *с.* (7) (*стч.* holdování, *стп.* hołdowanie) васальна присяга на вірність; церемонія принесення такої присяги: коли сѧ вороти(м) сложи(в) тон слю(б) тогда хочємь... вѣрноє послу(ш)ство држа(т) подъ присѧгою и по(д) ч(с)тью подлугъ обычаѧ ѧко ко(л) быває(т) при голдованию (Молодечно, 1388 *Р* 43); такѣжь слюбуємъ за тыхъ штожь будуть дома, нєприѣдуть с нашимъ г(с)дрмъ, стєфаномъ, ку голдованию (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а то бы кролєви єго мл(с)ти прє(з) єго послы исныѧ знамєнито было, тогды коро(л) и єго короуна имає(т) прє(д)рєчєныи дє(н) голдованьѧ, на инын ча(с) прєложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).
ФОРМИ: *род. одн.* **голдованьѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **голдованиѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *дав. одн.* **голдованию** (1395 *Cost.* II, 610); *знах. одн.* **голдованїє** (1388 *Р* 39; 1411 *Cost.* II, 637, 638); *місц. одн.* **при голдованию** (1388 *Р* 43).
Пор. **ГОЛДОВАТИ.**

ГОЛДОВАТИ, ОЛДОВАТИ *дієсл. недок. і док.* (22) (*стч.* holdovati, *стп.* hołdować, *свн.* holden) (кому і без додатка) приносити (принести) присягу на вірність, присягати (присягти) на вірність: Мы дмитрии... киѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо всѣмъ ... иже... володиславу королєви польскому... голдовали єсмо вѣрно н право (Краків, 1388 *Р* 40—41); коли сѧ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочємъ кголдова(т) королє(в) (Молодечно, 1388 *Р* 43); а кого коли г(с)дрь нашь, кроль влодиславъ, пошлєть своихъ слугъ, пановъ, до нашєи зємли, тогды тии имають прєдними (sic.— *Прим. вид.*) голдовати, слюбити, тако ѧко и мы слюбили и голдовали прєднашимъ (!) господарємъ, кролємъ (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а тако(ж)... коли коро(л) єго мл(с)тъ на(с) обышлє(т) на го(д)бномъ мѣстци, имаємъ хо(л)довати кролєви єго мл(с)ти по(л)скому, та(к), какъ коли наши пєрє(д)ци хо(л)дъ чинили и служили, ничи(м) сѧ нє вымовлѣючи (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє слоубоуєм и слоубили єсми... якожє єсми били слоубили и обѣцали... кролѣ єго милости, абихом сѣ съ єго освѣцєнои милость видѣли и голдовали, мы и съ оусими нашими боѧры, подлоуг старого оби⟨ча⟩ѧ (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).
ФОРМИ: *інф.* **голдовати** 5 (1395 *Cost.* II, 610; 1435 *Р* 133; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774); **олдовати** 1 (1462 *BD* II, 284); **хо(л)довати** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *теп. 1 ос. мн.* **голдоуємъ** (1435 *Cost.* II, 687); *перф. 3 ос. одн. ч.* **голдовалъ** 1 (1433 *Р* 123); **є(ст) го(л)дова(л)** 1 (1453 *Cost.* II, 765); *1 ос. мн.* **голдовали єсмы** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652); **голдовали єсмо** 1 (1388 *Р* 40); **голдовали** 1 (1395 *Cost.* II, 610); **олдовали** 1 (1434 *Cost.* II, 664); *3 ос. мн.* **голдовали** 1 (1395 *Cost.* II, 610); **олдовали** 1 (1434 *Cost.* II, 663); *майб. 1 ос. одн.* **хочю голдовати** (1400 *Cost.* II, 619); *1 ос. мн.* **хочємъ кголдова(т)** (1388 *Р* 43); *баж.-ум.*

сп. 1 ос. мн. **абыхом... голдовали** (1479 *BD* II, 351); *дієприсл. перед.* **голдовавши** (1455 *Cost.* II, 774).
Див. ще ***ГОЛДОВАТИ СА.**

***ГОЛДОВАТИ СА** *дієсл. недок. і док.* (9) (*стч.* holdovati, *стп.* hołdować, *свн.* holden) (кому) приносити (принести) присягу на вірність, присягати (присягти) на вірність: мы алєксандръ воєвода ... потвєржАє(м)... владиславови, королеви польскому... тотъ листъ, што єсмы дали... коли сА єсмы голдували и записали єго мл(с)ти (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); мы илїа воєвода... знаємо чинимъ... ажє мы... вєлєбномоу владиславоу... голдоуємъ... тако яко наши прєдковє голдовалисѣ и записовалисѣ... тако и мы голдовалисѣ єсми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 686—687).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **голдоуєтсѣ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **голдоу⟨є⟩ть сА** 1 (1435 *Cost.* II, 689); *1 ос. мн.* **сА голдоуємъ** (1435 *Cost.* II, 689); *перф. 1 ос. мн.* **голдовалисѣ (голдовалисА) єсми** 3 (1435 *Cost.* II, 687, 689); **сА єсмы голдували** 1 (1407 *Cost.* II, 629); *3 ос. мн.* **голдовалисѣ** (1435 *Cost.* II, 687).
Див. ще **ГОЛДОВАТИ.**

***ГОЛДОВНИКЪ** *ч.* (2) васал, ленник: мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... оу розюми (!) и оу сердьци своѣмь, рожложившы щкоды, наияснеишемоу... пану владисла(в)... прєзь вєлєможно(г) алєксандра воєводу... о(т)цА нашє(г)... короуны полскоѣ голдовъника... оучинєныѣ... пану нинєишему владисла(в)... землю шепиньскоую... даваємы... а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); а па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ абы на(с) милова(л)... яко свои голдовники (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *знах. одн.* **голдовъника** (1436 *Cost.* II, 706); *знах. мн.* **голдовники** (1453 *Cost.* II, 765).

***ГОЛДОВЪНИКЪ** *див.* ***ГОЛДОВНИКЪ.**

***ГОЛДОУВАТИ СА** *див.* ***ГОЛДОВАТИ СА.**

***ГОЛДЪ** *ч.* (21) (*стч.* hold, *стп.* hołd, *свн.* hold) васальна присяга на вірність (9): мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чинымъ... какь то... потвєрьжаємы записы, присАгы и олды наши(х) пєрє(д)ковъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 663); я илїа воєвода... оучинили є(с)ми... паноу владиславоу, кролєви... слюбоуючи... иже голдь прѣ(д)рєченныи... на каждыи ча(с), ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); и наипєрвоє слюбоуємо и по(д)даємо сА, коли на(с) позовє(т) господарь нашь... на оурєченоє мистцє, гдє пєрвїишїи воєводы коу голду хожевали, а мы на тоть дє(н) и на тоє оурєченоє мистцє имаємь поставити сА прє(д) єго мл(с)тию (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774);

г о л д ъ о у д и л а т и (5) принести васальну присягу: н жадали на(с)... абыхо(м) пєрє(д) єго мл(с)тїю повины(и) гол(д) оудилали (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); А мы єго милости и єго Короуни славнои полскои... голд. оудилали єсмо (Коломия, 1485 *BD* II, 371); г о л д ъ о у ч и н и т и (4), о у ч и н и т и г о л д ъ (2) принести васальну присягу: вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... ижь нѣкгды прєможныи панъ алєксандръ воєвода зємлѣ молдавскои... присАгъ слюбовъ голдувъ намъ... оучинєныхъ... пєрєступивши... былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчнця, 1433 *P* 120—121); и такижь тымъ то листомъ слюбуємъ, якожъ єсмы саюбили (!) и присАгли и олдь пєвныи оучинили (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); мы пановє господарѣ нашего... вызнаваємь... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности и присѣгы оучера тоутъ оу лївовѣ є(ст) оучини(л)... мы также... повынни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); и оучинили єсми нашеи вѣрности голдъ... яко наши прє(д)ковє чинили (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); х о л д ъ ч и н и т и (1) приносити васальну присягу: тог(д)ы, коли коро(л) єго мл(с)тъ на(с) обышлє(т) на го(д)бномъ мѣстци, имаємъ хо(л)довати кролєви єго мл(с)ти по(л)скому, та(к), какъ коли наши пєрє(д)ци хо(л)дъ чинили и служили (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *род. одн.* **олду** (1434 *Cost.* II, 666); *дав. одн.* **голду** (1455 *Cost.* II, 774); *знах. одн.* **голдъ, голдь, голд, гол(д)** 11 (1436 *Cost.* II, 698, 701; 1439 *Cost.* II, 712; 1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 302; 1485 *BD* II, 371); **олдь** 2 (1434 *Cost.* II, 664); **хо(л)дъ** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *місц. одн.* **оу (при) голду** 2 (1436 *Cost.* II, 706; 1439 *Cost.* II, 712); **при голдѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 702); *род. мн.* **голдувъ** (1433 *P* 121); *знах. мн.* **олды** (1434 *Cost.* II, 663).
Див. ще ***ХОЛДОУНОК.**

ГОЛЄНКА *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были свѣтки: намѣсник путивльский Митко Голєнка, а намѣсник вѣницкий пан Кмита Алєкъсандрович (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Голєнка** (1485—1500 *AS* I, 121).

ГОЛЄНЧИН *прикм.* (1): А при том были свѣтки: намѣсник путивльский Митко Голєнка... а пан Голєнчин сын Юхно (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Голєнчин** (1485—1500 *AS* I, 121).
Пор. **ГОЛЄНКА.**

! ГОЛЕСЕВѢ ⟨ГОЛЄШЄВѢ⟩ *див.* ***ГОЛЕШЕВЪ.**

ГОЛЄШЄВСКИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ боули свѣдоци, Панъ Татомиръ Балицки панъ ивашко Голєшєвски (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Голєшєвски** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

***ГОЛЕШЕВЪ** *ч.* (1) *(назва поселення у Волинській землі)* Голишів: Одложили есьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати... въ Голесевѣ (!) не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ ! Голесевѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
Див. ще ***АЛЫШОВЪ.**

ГОЛКО *ч.* (1) *(особова назва):* а сє бортници пашко бортикъ... голко залѣскии (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **голко** (1370 *P* 18).

ГОЛОБУТЪ *ч.* (2) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были землАнє и панъ лєнько зарубичь воєвода зудєчовьскии... а осташь голобутъ (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **голобутъ** (1411 *P* 79, 80).

ГОЛОВА *ж.* (12) **1.** *(одиниця лічби людей)* особа, чоловік (2): и воды(н)ски(и) с ты(х) свѣтко(в) обра(л) осмна(д)ца(т) головами и они присАгнули и завєли по рѣчку по мѣзноую (Вільна, 1495 *ВМЗД*); Такъжє напоминає(м) тєбє што єси... люди наши головами з жонами з дѣтьми со всими ихъ статъки оу свою зємлю звєлъ (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36).

2. убитий (3): Колї шлА(х)тичь шлА(х)тичю лаєть до мт̃ри а за того того (!) нє о(т)зовєть алюбо нє доканаєть што говори(л) имєє(т) плати(т) за соромотоу ка(к) за головоу шєсть дєсА(т) ко(п) гро(ш)и (XV ст. *BC* 29).

3. *(початок ріки)* верхів'я (2): а одъ тоеи долыны Кобелыкой (!) на полудень грунтъ Хмелницкій вправо, а до Почапинце влево, пускаючи до головы и верховыны Ровця, где также копецъ усыпалы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Надаю... такъ жє Городища на(д) рєкою Коусницєю И з головою Коусници (Прилуки, 1459 *P* 171).

4. розум, розсудок (1): а нє лишаитє имъ кривды быти ни о(т) кого, що бы намъ болшє нє жаловали, за нужє мы знаюмъ ваша голова, а бы намъ покои былъ (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 678);

◇ г о л о в о ю з а п л а т и т и (1) бути покараним на смерть: мы оуставлАємь за тоє моужобо(и)ство городоу томоу д̃ гривны а прїятєлємь ближьнимь шєсть гривєнъ а нє боудє(т) ли чимь заплатїть а имоуть є(г) н о(н) головою своєю заплати(т) (XV ст. *BC* 24); г о л о в о ю н а ш є ю (1) особисто: Сим листом слюбоуєм, мы и наши сыновє... кролю єго милости... помагати, головою нашєю и людми и моцами нашими, против каждомоу нєпрїятєлю кролѣ єго милости (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); с в о є ю г о л о в о ю (1) особисто: Нижъли коли мы сами гдє своєю головою потягнемъ, тогды онъ съ нами тамъ маєть

пойти подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424); похилити голову (1) *див.* **ПОХИЛИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **голова** (XV ст. *ВС* 24 зв.; 1435 *Cost.* II, 678); *род. одн.* **головы** (1430 *ГВКЛ* 7); *знах. одн.* **голову** (XV ст. *ВС* 24 зв., 29; 1456 *ЭСФ*); *ор. одн.* **головою** (1459 *Р* 171; XV ст. *ВС* 24; 1485 *BD* II, 372; 1488 *РИБ* 424); *ор. мн.* **головами** (1495 *ВМЗД;* 1496 *ПЧФГ* 36).

***ГОЛОВАЖНЯ** *ж.* (1) *(одиниця вимірювання солі)* голова: Въ Семашка на Пусто мытѣ по двадцати и по пяти головажень соли (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *род. мн.* **головажень** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ГОЛОВАТЫ *ч.* (1) *(особова назва):* мы боѧре... александра воеводы... па(н) бори(с) головаты, па(н) бори(с) браєви(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сестрѣ... королѧ по(л)ского... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **головаты** (1421 *Cost.* I, 142).

Див. ще **ХОЛОВАТІЇ.**

ГОЛОВЄНЧИЧЬ, ГОЛОВЄНЬЧИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* а ти доконали и осоудили па(н) хр(с)чєнъ мартиновскы... костько головєнчичь (Галич, 1401 *Р* 66); а сє я панъ михаило боучатьскии... свѣдчю... ажє пришолъ пєрєдь насъ пєрєдь землѧны панъ ходько головєньчичь и своимъ братомъ (Галич, 1424 *Р* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **головєнчичь, головєньчичь, Hołowenczicz** (1401 *Р* 66; 1413 *GL* 48; 1424 *Р* 106).

! **ГОЛОВИНИТЪСТВО** *див.* ***ГОЛОВЬНИТЪСТВО.**

HOŁOWICZ *ч.* (1) *(особова назва):* A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... pan Drobisz Sczethen Hołowicz (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Hołowicz** (1413 *GL* 48).

ГОЛОВКА *ч.* (1) *(особова назва):* також‹е› єсми дал‹и› сел‹о› к‹ръ›стѣ на имѧ калиновци гдє є(ст) головка (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).

ФОРМИ: *наз. одн.* **головка** (1429 *Cost.* I, 248).

***ГОЛОВНИИ** *див.* ***ГОЛОВНЫИ ²**.

***ГОЛОВНОЄ** *с.* (1) штраф за вбивство: а бѫдє(т) лї ранє(н) тотъ алюбо забі(т) што жита борони(л) тогды имєєть дѣтємъ єго алюбо прїєтєлємъ єго раны платн(т) алюбо головноє (XV ст. *ВС* 29).

ФОРМИ: *знах. одн.* **головноє** (XV ст. *ВС* 29).

Див. ще **ВИНА** (вина головнаѧ), **ГОЛОВЩИНА, *ГОЛОВЬНИТЪСТВО.**

***ГОЛОВНЫИ ¹** *прикм.* (3) *(який стосується голови як частини тіла)* головний (1): а протожь мы Казимиръ... узнали єсмо и(ж) по(д)лоугъ стары(х) в зємли нашои жалобы на судє(х) нє бывали, сужєны єдностаино, алє по(д)лоугъ розоума головного, и по(д)лоугъ прїятєльства, а в томь жалобы нє бывали исконьчаны (XV ст. *ВС* 10); вина головнаѧ (2) *див.* **ВИНА 6.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **головного** (XV ст. *ВС* 10); *наз. одн. ж.* **головнаѧ** (XV ст. *ВС* 33); *род. одн. ж.* **головъноє** (XV ст. *ВС* 33).

***ГОЛОВНЫИ ²** *прикм.* (37) **1.** *(центральний)* головний (35): а кто повєзєтъ сукно до бєсарабъ, дати имєтъ, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши, а на краи, у баковѣ, отъ гривну два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто имєтъ повезти соукна до Брашева, а оу головном мытѣ оу Сочавѣ от грывны по три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

2. *(старший за становищем)* головний (2): и ѣщє к тымъ бєкгичь и турдучакъ бєрди давыдъ ти кнѧ(з) головнии мои были слуги и тии стали намъ ворогъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Головныи пановѣ зємль наши(х) на вєлїкы(х) соимє(х) сєдаю(т) о(т) на(с) (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **головноє** (1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273); *знах. одн. с.* **головноє** (1408 *Cost.* II, 630, 631; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274, 275); *місц. одн. с.* **на (оу) головномъ, головном, головно(м)** 13 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II, 788, 789; 1460 *BD* II, 273, 274); **на головнѣмъ** 2 (1434 *Cost.* II, 669, 669—670); *наз. мн. ч.* **головнии, головныи** (1392—1393 *РФВ* 170; XV ст. *СЯ* 42 зв.).

***ГОЛОВЧА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а при томъ были свѣтки добрыи людє кнзь глѣбъ ивановичь... а кнзѧ юрьєвь слоуга изь головчи поузило (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **головчи** (1463 *ГГЯ*).

ГОЛОВЧИНЪ *ч.* (1) *(назва села у Київській землі):* Сєло Головчинъ а в томъ сєлє шесть чѣвковъ всє слоуги на во(и)ноу ходя(т) в ловы ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Головчинъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

***ГОЛОВЧИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Головчичі: Сє я кн‹ѧ›зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою... село Головчичи (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах.* **Головчичи** (1448 *AS* I, 44).

ГОЛОВЩИНА *ж.* (1) штраф за вбивство: а о суды межа, головщина, о сокольее гнѣздо, о бобры, зъереми (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **головщина** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **ВИНА** (вина головнаѧ), ***ГОЛОВНОЄ, *ГОЛОВЬНИТЪСТВО.**

***ГОЛОВЪНЫИ** *див.* ***ГОЛОВНЫИ ¹**.

***ГОЛОВЬНИТЪСТВО** *с.* (1) штраф за вбивство: А сє ѧ кнѧ(з) левъ... да(л) єсмы ѣма оу пєрємыскоѣ волость (!) сєло добанєвичь и съ землєю... и с вина(м) и съ головинитъство(м) (!) н сєрпо(м) (Львів, 1443—1446 *Р* 147).

ФОРМИ: *ор. одн.* ! **головинитъство(м)** (1443—1446 *Р* 147).

Див. ще **ВИНА** (вина головнаѧ), ***ГОЛОВНОЄ, ГОЛОВЩИНА.**

***ГОЛОДЪ** *ч.* (1) голод: а онъ длѧ тєбє и насъ штобы промєжи насъ бра(ц)ство повышалосѧ того длѧ много голодоу и томли тє(р)пєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **голодоу** (1484 *ЯМ*).

***ГОЛОСЪ** *ч.* (1) показання, свідчення: Люцкые справы, еслибы не были стверджены голосомъ светковъ, албо сведецьтвомъ писма, бордзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26).

ФОРМИ: *ор. одн.* **голосомъ** (1389 *РЕА* I, 26).

***ГОЛТЯЕВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкон волости, Степановскихъ селищъ... на имя: Струковицкого дворища... а Добровтричъ дворища, а Голтяевичъ дворища, а повѣдалъ намъ, што пусты (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *род. мн.* **Голтяевичъ** (1454 *АЛМ* 12).

***ГОЛТѦИ** *див.* ***ГОЛЬТѦИ.**

ГОЛУБОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я пан Панаско Голубович, а я пан Михайло Цєлович... сознаваєм симъ нашимъ листом — жаловал пєрєд нами пан Фєдко канцлєр господароу н‹а›шомоу, кн‹ѧ›зю вєликому Швитрыкгаилоу, на Данила, на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Голубович** (1444 *AS* I, 41).

ГОЛЧЄ *с.* (9) *(назва села у Волинській землі)* Гільча: Я пан Янько Чаплич промєнїл єсми кн‹ѧ›з‹ю› Иваноу Василєвич‹у› Остроскому сєло своє Голчє (Острог, 1466 *AS* I, 60); у Церковѣ, въ Гольчи не надобе... а у Воложѣ мыто и промыто брать по старому, якъ было при великомъ князѣ Витольтѣ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); А сє я кнѧз Михайло и кнѧз Костєнтин Иванович‹и› Острозски‹и› записываєм п‹а›ни Єнковой Чаплича... имѣнє своє Мєжирєчє... што пан Єнко Чаплич мєнѧл с отцєм н‹а›шим Голчєм на двор свой на Мєжирєчє (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Голчє** (1466 *AS* I, 60); *род. одн.* **Голчѧ** 1 (1466 *AS* I, 60); **Голча** 1 (1487 *AS* I, 85); *знах. одн.* **Голчє, Гольчє** (1466 *AS* I, 60, 61; 1487 *AS* I, 85); *ор. одн.* **Голчєм** (1487 *AS* I, 85, 86); *місц. одн.* **въ Гольчи** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ГОЛШАНСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Записоую женє своєй, кнѧгини УлиѧнЄ Семеновне Голшанских на своих именѧхъ отчизнихъ на Кобрини... тоую тисѧч коп, штож она принесла от брати своих из Голшан (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10).

ФОРМИ: *род. мн.* **Голшанских** (1454 *AS* III, 10).

***ГОЛШАНЫ** *мн.* (3) *(назва містечка у Віленському воєводстві):* Записоую женє своей, кнѧгини Улиѧнє Семеновне Голшанских... тоую тисѧч коп, штож она принесла от брати своих из Голшан (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); А я кн(ѧ)зь Семен Юрьевич маю придати ку св(ѧ)тому Иоанну к Голшаном полумерокъ меду (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *род.* **Голшан** (1454 *AS* III, 10); *дав.* **Голшаном** (1489 *AS* I, 89).

ГОЛЪЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѣд нами... наш вѣрнїи пан Иванко Тоуркоул... и съ своими братїами... и продали... єдно село на Ребричи на имѣ Голъєщїи (Сучава, 1488 *BD* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **Голъєщїи** (1488 *BD* I, 317).

ГОЛЪИ *ч.* (3) *(особова назва):* И оуставше слоуга наш Голъи от Ребрича та заплатил оусє сполна тоти вышеписаннїи пинѣзи (Сучава, 1488 *BD* I, 317).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Голъи** (1488 *BD* I, 317); *дав. одн.* **Голъю** (1488 *BD* I, 317).

***ГОЛЫГОРЫ** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Гологори: мы александръ воевода... знаменито чини(м)... ожъ єсмо просили... пано(в) ра(дї) кролевскои... пана павла столника ливо(в)ского, пана мико(ла)я з голыгоръ, по(д)столи лвовскы... иже мы слюбуємъ и слюби(л) єсми служити королю єго мл(с)ти и ст҃ои коруни (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *род.* **голыгоръ** (1455 *Cost.* II, 769).

***ГОЛЫИ**[1] *прикм.* (1) голий, не покритий рослинністю: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми... село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ... пусчею, болоты голыми до Каменя леса (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *ор. мн.* **голыми** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ГОЛЫИ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси... васко голыи ѧхно онисимъковъчь (б. м. н., 1385 *Р* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **голыи** (1385 *Р* 28).

ГОЛЫМБОАНЇЄ *с., невідм.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвердили єсми єго очи(н)оу... села на имѣ... марконє и оу голымбоанїє съ ‹бро›домъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

***ГОЛЬТѦИ** *ч.* (3) безземельний селянин: А коуничнико(в) три по шести коуни(ц) дають два и(х), а трети(и) коуничникъ по три коуници а вси три го(л)тѧи (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. мн.* **го(л)тѧи** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *род. мн.* **го(л)тѧєвъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); **гольтѧи** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

***ГОЛЬЧЄ** *див.* **ГОЛЧЄ.**

***ГОНИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ гоны бобровыє гонивати *див.* ***ГОНЫ.**

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **гонивали** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92). *Див. ще* **ГОНИТИ 6.**

ГОНИТИ, ГОНЇТЬ *дієсл. недок.* (13) **1.** (що, кого) гонити, гнати (4): а заиме(т)ли на своей паствѣ, тогды не имаєть оу свой дворъ гонїть на г(с)дрьскы(и) дворъ гнатї на обороу (XV ст. *ВС* 37 зв.); а коли стадо Глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, н они въ тыхъ селехъ ночь ночують (!) и опять, з волости гонячы, и они другую ночь ночують (Вільна, 1499 *РИБ* 776—777).

2. (кого) гонитися (за ким) (2): яново свиде(ч)ство имеє(т) свиди (!) припоущено и(ж) гдѣ на оулици петръ яна гонилъ и ранилъ не боронилъ петръ своего живота але мьстѫ учинилъ (XV ст. *ВС* 19).

3. (кого) переслідувати (1): И такожь ни одинь наш неприѧтел... абы не имал жадної ласки и поживлєния ни оу дворѣ пана нашего кролѧ... ани оу Короунѣ, але имают гонени ‹и› кажнени быти (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

4. (кого) *(посилати)* ганяти, гонити (2): и ти(ж) наши слоуги переroубци аби не гонили тоти люди о(т) коцмани ни на горо(д) ни на млины ни на наши дворовє съ иними землѣне (Сучава, 1479 *DC* 141).

5. *(рибу)* ловити (1): аєт (пошкоджено.— *Прим. вид.*) тамо овцї пасїти илї рїбоу гонити илї роубати оу лѣсоу дрѣвь (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

6. *(звірину)* полювати (кого і на кого) (1): в томъ селе в Те(те)ревъце гоны бобровыє два на(и)момъ гонивали оспода(р)скимъ а и(н)де бо(р)тници гонѧть оу чюдно(в)ско(и) же волости (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92);

слѣдъ гонити (1), слидъ злодиискыи гонити (1) *див.* ***СЛѢДЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **гонити** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); **гонїть** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **гони(т)** (XV ст. *ВС* 38); *3 ос. мн.* **гонѧть, гонять** (1422 *Р* 98; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1499 *РИБ* 776); *перф. 3 ос. одн. ч.* **гонилъ** (XV ст. *ВС* 18 зв., 19); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **аби не гонили** (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да не гонѣтъ** (1458 *ПГСММЦ*); *дієприсл. одноч.* **гонячы** (1499 *РИБ* 776); *інф. пас.* **гонени быти** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще **ГНАТИ, *ГОНИВАТИ, ПОГНАТИ, *ПРЇГОНИТИ, ОУГОНИТЬ.**

***ГОНЫ** *мн.* (42)◇ гоны бобровые гонивати (1) займатися бобровим промислом: в томъ селе в Те(те)ревъце гоны бобровые два на(и)момъ гонивали оспода(р)скимъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92); бобровые гоны (41) *див.* ***БОБРОВЫЙ.**

ФОРМИ: *знах.* **гоны** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *ор.* **гоны** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1457 *Р* 165; 1469 *AS* I, 64; 1487 *AS* I, 86; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *ГОКІР* і т. ін.).

***ГОРА**[1] *ж.* (26) гора (10): а хотарь тѣмь два селомь поченше о(т) горѣ на два доуба расохата (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а тако єму дає(м) и дали єсмо... съ горами и съ малыми горками (б. м. н., 1424 *Р* 100); А хотар томоу... селоу... да ест... на дорогоу Корлатем ‹оу› великою гороу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

Бакшина гора (2) *див.* ***БАКШИНЪ;** Белая гора (2) *див.* ***БѢЛЫИ**[1]; Виноградная гора (1) *див.* ***ВИНОГРАДНЫЙ;** камена гора (2) *див.* **КАМЕНИ;** лисья гора (1) *див.* ***ЛИСИИ;** святая гора (2) *див.* **СВѦТЫИ** 2; Хрълoвска гора (6) *див.* ***ХОРЛОВСКЫ**[1].

ФОРМИ: *род. одн.* **горы** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1443 *Р* 145; *бл.* 1458 *Р* 167); **горѣ** 4 (1415 *Cost.* I, 121; 1471 *DIR«A»* 527; 1479 *BD* I, 228); *дав. одн.* **горе** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **гору, гороу** 11 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; бл. 1458 *Р* 167; 1459 *BD* I, 27; 1499 *BD* II, 147, 148); *зам. дав.* **къ тои гороу** 3 (1454 *Cost.* II, 501; 1458 *Mih. Doc.* 122); *род. мн.* **горь** (1493 *BD* II, 6); *ор. мн.* **горами** (1424 *Р* 100).

ГОРА[2] *див.* **ГОРѢ.**

ГОРАЄЦЪ, ХОРАЄЦЬ *ч.* (8) *(особова назва):* а на то... вѣра микь хораєць... вѣра хораєца вистиарника (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); ми боѧре... александра воєводы... па(н) ѧки(м) калїѧнови(ч), па(н) гораєцъ... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєре(т) мисто... сєстрѣ господарѧ нашего королѧ по(л)ского... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гораєцъ** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1421 *Cost.* I, 142); *зам. род.* **вѣра микь хораєць** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *род. одн.* **хораєца** 3 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); **гораєца** 2 (1403 *ДГАА;* 1411 *Cost.* I, 85).

ГОРАЗДО, ГОРАЗДЪ *присл.* (16) (*цсл.* гораздо) гаразд, добре, як слід: и мы того досмотрєвши и овызрєвши (!) гораздъ, п(а)на Федка єсмо в том оправили (Ступно, 1444 *AS* I, 42); Пришолъ перєд нас кн(А)зь Василєй из братом своимъ... а повєдали намъ, штож оумовили межи собою... обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити, длА того абы нє было шкоды кнАзю Семєну, штобы гораздо вода съшла ловити рыбы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И мы тому всему гораздъ розоумєли єсмо и до зятя вашого, великого князя Алєксанъдра лнтовъского, посла послали єсмо (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); а колї оу нємєцькомъ правѣ кмєть осАдѣ(т) тогды нє можеть о(т)итї о(т) пана одно... полА ємоу изорать исправить гораздо и осєє(т) озимоую и ярово(м) и воздасть па(н)у своєм(оу) (XV ст. *BC* 39); мы Олєксандръ... великий кн(А)зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлАхотнє вроженого кн(А)жати Костєнтина Ивановича Острозского... которыи службы гораздо служил єсть... ємоу имѣнє н(а)шє имєнємъ ЗвАгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ГОРАИЦЄВЪ *прикм.* (3): тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... села... на имА... вашковци... и на жежїя землю осадити о(т) оусти любана(м) горѣ... до хораєцєвы(х) комаричъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); а тако(ж) ивашко снъ гораицєвъ и єго бра(ти... да) нє имаю(т) оуспоминати за тоую половина села николи на вѣкы (Сучава, 1439 *Cost.* II, 36).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **гораицєвъ** (1439 *Cost.* II, 35, 36); *род. мн.* **хораєцєвы(х)** (1431 *Cost.* I, 317).

Пор. **ГОРАЄЦЪ.**

***ГОРАНОВЪ** *прикм.* (1) ◇ р ѣ д ь Г о р а н о в ъ *див.* ***РѢДЬ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Горанова** (1489 *BD* I, 374).

***ГОРБАКОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Горбаків: Въ Горбаковѣ одъ воза по грошу, въ Корцы одъ накладного воза по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Горбаковѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ГОРБАЧЄВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Мы кнА(з) двдъ дмитриєви(ч)... сасъ горбачєви(ч) со всєю братьєю... тым то листомъ чинимы знамєни(т) всимъ которы(м) того трѣба кто коли тонъ (!) листъ оувиди(т) или оуслыть (!) (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **горбачєви(ч)** (1388 *P* 38).

***ГОРБЪ** *ч.* (2) ◇ М ы с к о в ъ г о р б ъ *див.* ***МЫСКОВЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **горба** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ГОРДЕЕВИЧЪ** *ч.* (3) (*особова назва*): Пишетъ король... абы Петругъ не вступался... въ Мартына зъ дѣтьми Гордеевичовъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *род. мн.* **Гордеевичовъ** (1498 *АЛМ* 169); *знах. мн.* **Гордеевичи** (1498 *АЛМ* 169).

***ГОРДИНЯ** *ж.* (1) гординя, гордість: Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской, гординею превозносяйся, сия предания отческая... переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *ор. одн.* **гординею** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ГОРИ *див.* **ГОРѢ.**

***ГОРИНЬ** *ж.* (4) (*назва річки у Волинській землі*) Горинь: а на горинє ставъ што нєбожъчикъ сємєнъ заставилъ (б. м. н., XV ст. *ИК*); а кн(А)зю Михайлоу з братьєю достал сА Вишнєвєць твєржа со всими тыми сєлы горѣ Горинєю (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *род. одн.* **Горинѣ** (1475 *AS* I, 71); *ор. одн.* **Горинєю** (1475 *AS* I, 71); *місц. одн.* **на Горини** 1 (1475 *AS* I, 71); **на горинє** 1 (XV ст. *ИК*).

***ГОРКА** *ж.* (1) гірка: а тако єму дає(м) и дали єсмо... съ горами и съ малыми горками (б. м. н., 1424 *P* 100).

ФОРМИ: *ор. мн.* **горками** (1424 *P* 100).

***ГОРКАВЫИ** *ч.* (1) (*особова назва*): Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и)... сознаваю симъ мои(м) листо(м) прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє... оринѣ андрѣевѣ женѣ вѣчно єи и нєпороу(ш)но (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **горкавы(и)** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

ГОРКИ *мн.* (9) (*назва села у Волинській землі*) Горки: Я, Война, пана Немиринъ сынъ... записую... моимъ сестренцомъ... Горки, а Олеско (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27—28).

ФОРМИ: *наз.* **Горки** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *род.* **Горокъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *знах.* **Горки** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *місц.* **на Горках** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

***ГОРЛО** *с.* (6) ◇ д о г о р л а, д о г о р л ь (3) до смерті: I choczem rady stoiaty podle was i podle waszych detey i podle korunу do naszeho horła so wsieiu naszeiu ziemleiu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); А мы имає(м) тоє оусє полнити и дилати, по воли пана и господарА нашєго королА єго милости и по воли свАтои Короуны... бєз лести и хитрости, до нашєго горла и до нашєи смєрти (Сучава, 1462 *BD* II, 293); г о р л а и з б а в и т и (1), и з б а в и т ь г о р л а (1) позбавити життя, умертвити (кого): а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ службы... и вєлѣлъ мА былъ избавить горла моєго (Кременець, 1434 *P* 129—130); и вєлѣлъ былъ мА горла моєго избавити (Черняхів, 1435 *P* 132); w a ż y t i h o r ł o m (1) *див.* ***WAŻYTI** [2].

ФОРМИ: *род. одн.* **горла, horła** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1434 *P* 130; 1435 *P* 132; 1462 *BD* II, 293); *ор. одн.* **horłom** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); *род. мн.* **горль** (1462 *BD* II, 289).

***ГОРНЄЦЬ** *ч.* (2) **1.** горщок (1): А кто оусхочет тих людн соудити, или дицковати, или мито от них братн от оусєго их товароу: или от риба свижаа... или от желѣзо или от плавъ или от горнци... вєздє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

2. *зб.* горшки (1): а тако(ж) ты(х) люди да є(ст) и(м) слободно о(т) доброво(л)но ходнти съ хорнцо(м) или с солєю или по рибу (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).

ФОРМИ: *ор. одн.* **хорнцо(м)** (1453 *Cost.* II, 461); *наз. мн. зам. род.* от **горнци** (1466 *BD* I, 96).

ГОРНОСТАЙ *ч.* (4) (*особова назва*): а при то(м) были докторъ с кракова кнзь янъ рєкгула... а горностай ключни(к) киє(в)скни (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); Намєстъникоу вроуцъкомоу паноу го(р)ностаю романовичоу (Краків, 1489 *АКВ*); Билъ намъ чоломъ наместникъ вруцкий панъ Горностай Романовичъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Горностай, горностай** (2-а пол. XV ст. *СПС*; 1493 *АЛРГ* 55, 56); *дав. одн.* **го(р)ностаю** (1489 *АКВ*).

***ГОРНОСТАИНЫИ** *прикм.* (1) горностаєвий: Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать лоупєжмы гор(н)остаиными (XV ст. *BC* 30 зв.).

ФОРМИ: *ор. мн.* **гор(н)остаиными** (XV ст. *BC* 30 зв.).

ГОРОД *див.* **ГОРОДЪ.**

ГОРОДЕНСКІЙ, ГОРОДЄНСКИЙ *прикм.* (15): My Alexandr, abo Witolt... welikij kniaź Litowskij i dedicz Horodenskij... znamenito czinim tym naszim listom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); и тыхъ... Городенскихъ при томъ же праве зоставуемъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); При томъ был(и): панъ Вилен(скій), нам(естникъ) Городен(скій) (Городно, 1497 *РИБ* 684); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій, староста Городенскій, князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Городенскій, Городєнский** 6 (1388 *ZPL* 103; 1389 *PEA* I, 26; 1478 *AS* III, 16; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *РИБ* 621; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **Городен(скій)** 1 (1497 *РИБ* 684); *ск. н.* **го(р)** 1 (1499 *ВФ*); *род. одн. ч.*

Городенского (1389 *PEA* I, 26); *місц. одн. ч.* **въ Городенскомъ** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *знах. одн. с.* **городеньское, Городенъское** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82); *наз. мн. ч.* **Городенскіе** (1389 *PEA* I, 26); *дав. мн.* **Городенскимъ** (1389 *PEA* I, 26); *знах. мн. ч.* **Городенскихъ** (1389 *PEA* I, 27).
Пор. ***ГОРОДНО.**

***ГОРОДЕНЪСКИИ** *див.* **ГОРОДЕНСКІЙ.**

***ГОРОДЕНЬСКИИ** *див.* **ГОРОДЕНСКІЙ.**

ГОРОДЄЦЬКИИ, ГОРОДЄЦКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* Поручили(с) кнѧ(з) великo(м) скирьгаилу за гридка за костѧнтинови(ч)... за побѣгъ и за всє лихоє первыи поручии(к) кнѧ(з) михаило євнутеви(ч)... кнѧ(з) иванъ городецькии (б. м. н., бл. 1392 *P* 46); А при том был: пан Михайло Цѣдилович хороужи лоуцкий... пан Патрикѣї Городецкий (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Городецкий** 2 (1466 *AS* I, 61); **городецькии** 1 (бл. 1392 *P* 46).

ГОРОДЄЦЬКЫИ *прикм.* (1): А при томъ свѣдоци были кнѧзь Иванъ Чорътоpыискьи... воєвода Городецькыи Беръдоховъскьи (Городок, 1443 *P* 145).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Городецькыи** (1443 *P* 145).
Пор. ***ГОРОДОКЪ²**.

***ГОРОДИТИ** *дієсл. недок.* (3) (що) городити: Кто у чюжемь именьи плоты собє горо(ди)ть (XV ст. *BC* 6 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **горо(ди)ть** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); **!горо(ди)** 1 (XV ст. *BC* 21); *перф. 3 ос. одн. ч.* **горо(ди)лъ** (XV ст. *BC* 21).

***ГОРОДИЩЄ¹** *с.* (13) *(місце, де було укріплене поселення)* городище: и мы... даемъ, и дали есмы слузѣ нашему Бѣдуну, на имя Єсифу, наше городище Копыстно (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а хотары тѣмь селомь що соуть на быковци почєнши ⟨от⟩ вързарева монастырѣ... по вєрхь городища (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго землѧной И при (в)сѣхъ Городищo(х)... Є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171); Тѧм мы видѣвши его правою и върною слоужбою до нас... далі и потвердили єсми ємоу... селищє Татоулово... и на верх Бырзотѣ оу кръници калоугеровѣ оу городищє *(в ориг.* оу горододищє.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* селищє... **оу ! горододищє** (1468 *BD* I, 130); *род. одн.* **городища** (1420 *Cost.* I, 135); *дав. одн.* **городищу** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *знах. одн.* **городищє** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1459 *P* 171); *ор. одн.* **городищемъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1429 *Cost.* I, 269); *знах. мн.* **городища** (1459 *P* 171); *ор. мн.* **городищами** (1459 *P* 171); *місц. мн.* **при Городищо(х)** (1459 *P* 171).

ГОРОДИЩЄ² *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу о(т)нинoу жоии є(г)... села на имѣ шизкоуци... и городищє (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз. одн.* **городищє** (1456 *Cost.* II, 577).

***ГОРОДИЩЕ³** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Городище: а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче, около городища... брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *род. одн.* **городища** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).
Див. ще **САЛИЩОВО ГОРОДИЩЕ.**

***ГОРОДИЩЕ САЛИЩОВО** *див.* **САЛИЩОВО ГОРОДИЩЕ.**

ГОРОДНИКЪ, ХОРОДНИКЪ *ч.* (8) *(назва села в Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... знаменито чинимъ... оже далъ свѧтопочившыи родитєль нашь... монастирю свѧтомоу въздвижєнїю чстинаго (!) крста що єсть на городникъ... єдио село (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); и також(д)єрє ива(н) снъ васко(в) о(т) хoродни(к) исъ своими братїами да нє имаю(т) тѣгати на марушку (Васлуй, 1474 *РГС*); Ино мы потвръждаємъ... тот прєдрєчєнны монастир от Хородникъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Хородникъ** 1 (1475 *BD* I, 200); *зам. місц.* **на городникъ** 1 (1439 *Cost.* II, 46); *род. одн.* **хороднн(к)** 3 (1474 *РГС*); **Хородника** 2 (1444 *Cost.* II, 207; 1475 *BD* I, 199); **горо(д)ника** 1 (1453 *Cost.* II, 492).

***ГОРОДНИЦА¹** *ж.* (4) *(назва річки у Троцькому воєводстві):* А з другое стороны улицы до цмынтару, а поперокъ до цмынтара а пляцовъ костелныхъ аж до речки Городницы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **Городницы** (1389 *PEA* I, 27); *ор. одн.* **Городницею** (1389 *PEA* I, 27).

ГОРОДНИЦА² *ж.* (1) *(назва присілка у Волинській землі):* Мы великий кн⟨ѧ⟩зь Витовт чиним знаемо... што придали есмо кн⟨ѧ⟩зю Федору село Бродов, а також... Свищово ис приселки: Озерѧны, Городница (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Городинца** (1396 *AS* I, 20).

***ГОРОДНИЦЯ** *див.* ***ГОРОДНИЦА¹**.

ГОРОДНИЧИЙ, ГОРОДНИЧІЙ *ч.* (4) *(службова особа, яка наглядала за міськими укріпленнями і спорудами)* городничий: А при томъ былъ е. м. господинъ отецъ нашъ владыка Луцкій(и) (!) Остроскій Кирилъ, а князь Петръ е. м. Михайловичъ, городничій Троцкій (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А при том былъ вл(а)дыка луцкий Ярофѣй, архимандрит житичинский Тихон, кн⟨ѧ⟩зь Путѧта Ивановичъ городничий луцкий (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **городничий, городничій** (1449 *АЛМ* 8; 1467 *СП* № 13; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1483 *AS* I, 82).

***ГОРОДНО** *с.* (4) *(назва міста у Троцькому воєводстві)* Гродно: оув озєра оу круды межи городна и мере(ч) (б. озера Круди, 1400 *P* 62); Писанъ въ Городне (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **городна** (1400 *P* 62); *місц. одн.* **въ (у) Городне** 2 (1497 *РИБ* 684; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); **въ Городнѣ** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

***ГОРОДНЫИ** *прикм.* (1) міський, городський: Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имеєть ємоу о(т)кладать лоупєжмы гор(н)остаиными... коморнїко(м) по шєсті ско(т) соу(д)ямь горо(д)ны(м) по полоу гривны (XV ст. *BC* 30 зв.).

ФОРМИ: *дав. мн.* **горо(д)ны(м)** (XV ст. *BC* 30 зв.).

! ГОРОДОДИЩЄ *див.* ***ГОРОДИЩЄ¹**.

ГОРОДОК *див.* **ГОРОДОКЪ¹**.

ГОРОДОКЪ¹, ГОРОДОКЬ, ГОРОДОК *ч.* (11) *(назва села у Волинській землі)* Городок: I poszli rati od Horodka (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а кн⟨ѧ⟩зь Семен Городок оузѧл и Маневъ со всѣми приселки, што к тому здавна слоушало и тѧгло (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); записую мужу своему кн⟨ѧ⟩зю Семену Юрьевичу, оу отчинє моєи имѣньѧ Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Городокъ, Городокь, Городок** (1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 79); *род. одн.* **Городка, Horodka** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **Городкоу** (1482 *AS* I, 79); *знах. одн.* **Городок** (1475 *AS* I, 70; 1489 *AS* I, 89).

***ГОРОДОКЪ²** *ч.* (1) *(назва містечка у Львівській землі)* Городок: Данъ оу Городку (Городок, 1443 *P* 145).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Городку** (1443 *P* 145).

ГОРОДОКЬ *див.* **ГОРОДОКЪ¹**.

***ГОРОДСКИИ** *прикм.* (4) **1.** *(який знаходиться в городі, місті)* городський, міський (3): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, ключникъ Виленскій... о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Я, Андрей Александровичъ, намѣстникъ лидскій, державца кіевскій на тот часъ што... король его млсть далъ игумену и старцом стого великого Николы мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли... и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к црквн Бжіей (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

2. *(який належить замку)* замковий (1): хто заимє(т) жївотїноу чюжоую иа своємь збожю а чєрє(с) но(ч) боудє(т)

оу себє ховать... на заоутрєє имєєть гна(т) да оборы городьскєє (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **городское** (1410 *АкВАК* XI, 5); *род. одн. ж.* **городьскєє** 1 (XV ст. *ВС* 25 зв.); **городское** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *місц. мн.* **о горо(д)скы(х)** (XV ст. *ВС* 34).

ГОРОДЪ, ГОРОД *ч.* (117) **1.** *(укріплене місце з оборонними спорудами)* го́род, замок (50): а городовъ оу рускои земли иовыхъ нє ставити... доколѧ миръ стоить за в҃ лѣ(т) (б. м. н., 1352 *Р* 6); нє о(т)лучитисѧ ми... о(т) моєго г(с)дрѧ вєликого кнѧ(з) витовта с городми с мѣсты и с зємлѧми (Мереч, 1401 *Р* 64); зємлю шепиньскоую... дароуємы а ворочаємы... на вѣкь вѣкомь имити... со вьсѣми... городы, волости, мѣста и сєла... тому истино(м) королеви... оу дєрьжанїє и триманїє на вѣки вѣчьныя слоуБоуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); и нє имаєт оу себє кормити ани ховати оу своихъ... городихъ... ни одного нашєго нєприятєлѧ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); Горо(д) житоми(р) а на городе чотыри поушки вєлики(х) а пѧть торасни(ц) (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); И дали єсмы тым сєлам вишєписанним сєс лист иашъ на то, щобы нє платили нам дан... нн на город ⟨д⟩а нє робѣтъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200); а в городе поушечъного пороxоу полъбочъки (XV ст. *ИК*); Такъже напоминає(м) тебє што єси... горс(д) нашъ браславль зжогъ и место выжогъ (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36); г о р о д ъ р о б и т и (2) будувати укріплення: а в то(м) сєльци девѣть чл҃вковъ подымъщиноу дають а городъ робѧть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); г о р о д ъ р у б и т и (2) будувати дерев'яні укріплення: а кремѧнєць держати юрью наримонътовичю... а города нє рубити (б. м. н., 1352 *Р* 6); г о р о д ъ т в е р д и т и (1), т в е р д и т и г о р о д ъ (1) будувати укріплення: Алє то што жь коли вси боѧрє и зємлѧнє будуть городъ твердити тогды тии люди тако жє имѣють твердити городъ смотричь (Смотрич, 1375 *Р* 20).

2. *(великий населений пункт, перев. на Магдебурзькому праві)* місто (60): К тому и куницы отъ поповъ по есемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А писанъ листъ... на городѣ Казимирѣ (Казимир, п. 1349 *Р* 4); а мы имєнємъ и моча вши(х) зємлѧнъ єго... ислюбуємы за нєго... иже со всєю своєю зємлєю и с городы вѣрє(н) будє(т) королеви (Лучиця, 1388 *Р* 39); а писано листо оу городѣ сочавѣ (Сучава, 1388 *SL* 679); такжє хочю о(т)ступи(т) нашєму г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому, тоѣ земли шепин(с)коѣ и тыхъ городовъ, што суть в нєи, по старую границю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); на крєпость тому и на великоє потвержєньє сему нашомоу листу привѣсили єсмо нащи печати оу городи, оу камѧнци (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а по моюмъ животѣ имають вѣрнѣ испустить ты то горо(д) и зємлѣ королеви єго мл҃сть (Кременець, 1434 *Р* 131); и щобы имъ доброволно и слободно ходити, по вьсеи земли г(с)ва ми, и по городамъ (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а к город⟨у⟩ к Вишнѣвцю достали сѧ тыє сєла на имѧ: Олексинѣць, а Островєць (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

3. населення города, кріпості (1): тымъ млыномъ може(т)се городъ живити хлєбомъ (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **городъ, город, горо(д)** (1462 *BD* I, 65; 1463 *AS* I, 54; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92; XV ст. *ВС* 13; *ИК;* 1482 *AS* I, 81); *род. одн.* **города** (1352 *Р* 6; бл. 1386 *Р* 30; 1388 *Р* 37; 1443 *Cost.* II, 185; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1453 *Cost.* II, 472; XV ст. *ИК;* бл. 1458 *Р* 167); *дав. одн.* **городоу, город⟨у⟩** (1435 *Cost.* II, 682; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; XV ст. *ВС* 24; 1482 *AS* I, 81); *знах. одн.* **городъ, город, горо(д)** (1375 *Р* 20; 1411 *Р* 77; 1434 *Р* 131; 1444 *Cost.* II, 207; 1453 *Cost.* II, 461; 1466 *BD* I, 95; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1475 *AS* I, 70; 1481 *BD* I, 257; XV ст. *ИК;* 1496 *ПЧФГ* 36 і т. ін.); *ор. одн.* **городомъ, городо(м)** (1392—1393 *РФВ* 170; 1433 *Р* 125; 1457 *Cost.* II, 809); *місц. одн.* **оу (на, в, въ) городѣ** 16 (п. 1349 *Р* 4; 1388 *SL* 679; 1392 *Cost.* I, 8; 1394 *Р* 54; 1395 *Cost.* II, 612; 1401 *Р* 64; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1427 *Р* 109; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1494 *AS* I, 101 і т. ін.); **на (в, оу) городе** 7 (1403 *ДГМ;* XV ст. *ИК*; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92); *безприйм.* **городе** 1 (1490 *ЗХП* 136); **оу (на) городи** 3 (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1465 *АкВАК* III, 4); **! оу годѣ** 1 (1388 *Р* 39); **оу горо(д)** 1 (1454 *Р* 163); *наз. мн.* **городы** (1433 *Р* 125; 1457 *Cost.* II, 811); *род. мн.* **городовъ** (1352 *Р* 6; 1400 *Cost.* II, 619; 1434 *Р* 131); *дав. мн.* **городомъ, городо(м)** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1496 *ПДВКА* 61); **городумъ** 1 (1433 *Р* 125); **городамъ** 1 (1449 *Cost.* II, 743); *знах. мн.* **городы** (1433 *Р* 125; 1435 *Р* 133; 1436 *Cost.* II, 706); *ор. мн.* **городы** 9 (1388 *Р* 39, 41; 1433 *Р* 125; 1434 *Р* 130; 1435 *Р* 133; 1436 *Cost.* II, 698, 706; 1449 *Cost.* II, 747); **городмн** 2 (1393 *Р* 51; 1401 *Р* 64); **горо(д)** 1 (1434 *Р* 130); *місц. мн.* **на городѣхъ** 2 (1434 *Р* 131; 1435 *Р* 133); **въ городахъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **оу городихъ** 1 (1449 *Cost.* II, 746); **въ городехъ** 1 (1484 *РИБ* 351).

Див. ще ***ГРАДЪ, *ГРОДЪ.**

***ГОРОДЬСКЫЙ** *див.* ***ГОРОДСКИИ.**

***ГОРОЖЄНЇЄ** *с.* (1) огороджена земельна ділянка: идїи о(т)повѣда(л) же то(т) фра(н)ци(к) бы(л) с нимь во одно(м) селе в ночи и въ дн҃ь, а за две летє николї ємѫ нє упомина(л) сѧ ни однымь словомь о тоє горожєнїє (XV ст. *ВС* 21)

ФОРМИ: *знах. одн.* **горожєнїє** (XV ст. *ВС* 21).

Див. ще ***ОГОРОЖЄНЬЄ.**

Пор. ***ГОРОДИТИ.**

***ГОРОХОВ** *ч.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі)* Горохів: и врозумивши то пани Олизароваѧ... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнѧ оу Волыни... на имѧ Здолбицу... а... Горохов ис присєлки (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Горохов** 1 (1487 *AS* I, 240); **Горухов** 1 (1487 *AS* I, 240).

***ГОРОХОЛИНА** *ж.* (1) *(назва річки у Галицькій землі):* а о(т) ближьшєго рєченого бука... простѣ оу горохолину (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *знах. одн.* **горохолину** (1404 *Р* 68).

***ГОРОХЪ** *ч.* (1) горох: се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своєю женою Ѳеодосіею, запи(соу)вае(м)... десятиноу... съ жита и съ пшеници... и съ гороховь и съ всее ярины... къ ст҃омоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *род. мн.* **гороховь** (1487 *ВОРСР* 178).

ГОРОЮ *присл.* (1) верхом, горою: а хотаръ тѣмъ сєломъ... горою до дурни чѧтарѧ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

***ГОРСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* А на твердо (!) того моєго листоу просил єсми кнѧзѧ Сємѣна Богдановича (!) Одинцєвича, а кнѧзѧ Федора Дмитрєєвича Горского... абы Их Милость печати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Горского** (1492 *AS* III, 24).

***ГОРОУНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... сєла... на имѣ пъткъєщи... и пониже, гороунєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *знах.* **гороунєщи** (1448 *Cost.* II, 323).

***ГОРУХОВЪ** *див.* ***ГОРОХОВ.**

ГОРЧИЦА *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были... мешчане Володимерские: панъ Тинъ Горчица а панъ Маско (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Горчица** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

ГОРШЕЙ *присл. в. ст.* (1) гірше: хто хотелъ бы кому лихо вчинити, собѣ горшей вдѣлаеть (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

***ГОРЩИНА** *ж.* (1) даниий від свиней: да нє даду(т) да(н)... ни горщину о(т) свини да нє дадоу(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492).

ФОРМИ: *знах. одн.* **горщину** (1453 *Cost.* II, 492).

ГОРѢ, ГОРИ, ГОРѦ, ГОРА, ХОРѢ *присл.* (86) **1.** *(вказує на напрям)* уверх, угору, иаверх (85): А ко млиіу границѦ горѣ смотричемъ до мосту (Смотрич, 1375 *Р* 20); а хотарь имъ нижни о(т) марышевѣци валъ... до серєта... а о(то)лѦ по краи боуковины горѣ до шерѣбовьского хотарѦ (Романи, 1392 *Cost.* I, 7); а от оустїя хотаръ єму на Среть, а от курты буковина та гора буковиною до верхъ потока (Сучава, 1403 *RS* 338); о(т) трибуковъ простѣ оу быстрицю а горѣ рѣкою до оустьѦ туричеи (Галич, 1404 *Р* 68); попере(к) рѣки тоурьи горѣ солотвиною (Зудечів, 1413 *Р* 83); А от толѣ хорѣ дѣломъ... на коиецъ доубровы на стлъпъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27); а кн⟨Ѧ⟩зю Михайлоу з братьею достал сѦ Вишневець тверджа со всими тыми селы горѣ Горинею олиж до самои граници олескои (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); А хотарь тим... селамъ... гори до хотара Ромашкова (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

2. *(вказує на місцезнаходження)* наверху, угорі (1): тѣмъ мы видѣвше и(х) правою и вѣрною слоужбою до иасъ... дали єсмы имъ оу нашеи земли двѣ селѣ... и съ оусими полѣнами и съ лѣсы и съ потокы и серетомъ горѣ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202).

***ГОРѢЧОВ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Горичів: Я, Война, пана Немиринъ сынъ... записую жонѣ своей Мари: Стволовичи, село... Горѣчов (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Горѣчов** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ГОРЮХОВЪСКИИ** *прикм.* (1) ◇ г е р ю х о в ъ с к а я д о р о г а (1) *(назва дороги):* а доброва всѦ ис нашими ловы по горюховъскую дорогу (Луцьк, 1445 *Р* 150).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **горюховъскую** (1445 *Р* 150).

Пор. ***ГОРОХОВ.**

ГОРѦ *див.* **ГОРѢ.**

***ГОРѦЧИИ** *прикм.* (1) ◇ г о р Ѧ ч и м ъ п ы т о м ъ (1) по гарячих (свіжих) слідах: колик⟨о⟩ сѦ пригодитъ ижъ поидетъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣемъ горѦчи(м) пыто(м) а где прииде(т) за ни(т) (!) до к⟨о⟩торого села а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѦ своего оу⟨селѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти⟩ ⟨тре⟩тии дн(с)ъ (!) по его оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ оу се⟩ло бе(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *Р* 134).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **горѦчи(м)** (1435 *Р* 134).

! ГОСВАТИ ⟨ГОСПОДСТВОВАТИ⟩ *див.* ***ГОСПОДСТВОВАТИ.**

ГОСКИЙ *див.* **ГОСТСКИЙ.**

***ГОСПОДА**[1] *ж.* (1) житло: а при то(м) бы(л) оц҃ь нашь никола архиман(д)ритъ печерскыи оуставни(к), іона философь ключникь двдъ келарь гераси(м) и иныхь г(с)ды нашее старцевъ много (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *род. одн.* **г(с)ды** (1446 *Р* 154).

! ГОСПОДА[2] ⟨ГОСПОДАРЪ⟩ (1): Мл(с)тїю б҃жїею мӹ стефа(н) воєво(да), г(с)п(да) (!) земле мо(л)да(в)скои... знаменито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами... м҃лбныкь наши (!) ки(р) є(р)моиа(х) є(в)статїе їегоуме(н)... и испроси(л) о(т) на(с) себе потврѣжденїе съ оури(к) на и(х) старое браиище (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121).

Див. **ГОСПОДАРЬ.**

ГОСПОДАР *див.* **ГОСПОДАРЬ.**

***ГОСПОДАРЕСКИИ** *див.* **ГОСПОДАРСКИЙ.**

!ГОСПОДАРИ *див.* **ГОСПОДАРЬ.**

ГОСПОДАРСКИЙ *прикм.* (28) *(що стосується господаря, верховного правителя)* господарський, королівський: тако смы мы господарески(м) казаниємъ кролевски(м) и киѦ(з) федушковымъ выиха(л) та(м) (б. м. н., 1419 *Р* 90); мы, по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты граии поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); тогды што на(м) его мл(с)ть повели(т)... яко на(ш) милостивы г(с)дарь, а мы тое имаемь оучинити по(д)лу(г) милосердиѦ господарского (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775); в томъ селе в Те(те)ревъце гоны бобровые два иа(и)момъ гонивали осподa(р)скимъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92); Я Василей Волчкович из братомъ своим Лвомъ боѦре г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рьскии мѣиского повѣта, вызиваем сами иа себе... штож... продали есмо... землю пустовъскую (Ставків, 1491 *AS* I, 96); и яну(ш)ко ре(к) та(к) вл(д)ка ива(ш)ко свѣтчи(л), што пришо(л) до иего бори(с) длѦ листу потве(р)женого г(с)дрьского и приие(с) тотъ запи(с) (Вільна, 1495 *ВМБС*); а заимет ли на своей паствѣ, тогды не имаеть оу свой дворъ гонїть на г(с)дрьскы(и) дворь гнатї на оборою (XV ст. *ВС* 37 зв.); И я есми з людми добрыми порозумелъ, ижбы тые люди господарскии Мокрычане с паномъ Янчинским о то болшей того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **господарский** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1492 *AS* III, 23); *род. одн. ч., с.* **господарского, г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рьского, г(с)дръского, гдрского** (1430 *ГВКЛ* 7; 1455 *Cost.* II, 775; 1475 *AS* I, 70; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *АЛМ* 85; *ВМБС*); *дав. одн. ч.* **г(с)дрскому** (1495 *ВМБС*); *знах. одн. ч.* **г(с)дрьскы(и)** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *ор. одн. ч., с.* **господарским** 2 (1468 *BD* II, 302; 1495 *РИБ* 620); **осподa(р)скимъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **господарески(м)** 1 (1419 *Р* 90); *род. одн. ж.* **господарское** 3 (1475 *AS* I, 72; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); **осподарьскоѣ** 1 (1475 *AS* I, 70); *наз. мн.* **господарскии, г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рьскии** 3 (1448 *Cost.* II, 313; 1491 *AS* I, 96; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **господарскіе** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *род. мн.* **господарскых** (1491 *BD* I, 463; 1495 *АЛМ* 83); *знах. мн. ч.* **господаръскии, господарскии** 2 (1494—1495 *АЛРГ* 59, 60); **господаръские** 1 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще ***ОСПОДАРЕВЪ.**

! ГОСПОДАРСТВА ⟨ГОСПОДСТВА⟩ (3): А на то ест⟨ь⟩ вѣра г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨арст⟩ва (!) ми — вишеписанныи Стефан воевода,— и прѣвъзлюбленныхь дѣтей г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨арст⟩ва (!) ми — Александра и Петра (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

Див. **ГОСПОДСТВО.**

! ГОСПОДАРСТВО ⟨ГОСПОДСТВО⟩ *див.* **ГОСПОДСТВО.**

ГОСПОДАРЪ *див.* **ГОСПОДАРЬ.**

***ГОСПОДАРЪСКИИ** *див.* **ГОСПОДАРСКИЙ.**

***ГОСПОДАРЪСТВО** *с.* (3) **1.** держава (2): прыказоуемъ вамъ: которыхъ онъ пословъ своихъ пошлеть до великого князя Ивана Васильевича, штобы есте тыхъ его пословъ изъ ихъ слугами добровольне пропускали по нашому господаръству (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

2. *(керівництво державою)* панування (1): при осподаръствѣ королѦ казимира при епископѣ... евфѣмьи (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **господаръству** (1498 *BD* II, 412); *місц. одн.* **при осподаръствѣ** (2-а пол. XV ст. *СО*).

Див. ще ***HOSUDARSTWO.**

ГОСПОДАРЬ, ГОСПОДАРЪ, ГОСПОДАР, ОСПОДАРЬ *ч.* (1569) **1.** *(титул верховних правителів)* господар, володар (1559): А се Ѧ король казимиръ краковьскии и куѦвьскии и господарь рускоѣ землѣ далъ есмь слузѣ своему иванови дворище заньво матѣичича (Казимир, п. 1349 *Р* 3); исталосѦ подъ державою великого кролѦ краковьского казимира и господарѦ рускоѣ землѣ (Львів, 1370 *Р* 18): Мы кнѦ(з) литовьскии кнѦ(з) олександро корьѦтовичь... кнѦзь и г҃дрь подольскои земли чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ ц҃ркви... оу смотричи (Смотрич, 1375 *Р* 20); Влодисла(з)... кроль польски литовьскиі рускиі дѣдичь и инѣ(х) многы(х) зѣмлѣ (!) господарь чиниимо то свѣдо(м)... оже пано петр воево(д) молдавы... пожичило на(м) ѿ гисѦчѣ рублиі фрѦжьского серебра (Луцьк, 1388 *Р* 36—37); из б҃жьеи мл(с)ти королю польскому, литовскому, рускому, и иныхъ многыхъ землъ господарю... ислюбили есмы и цѣловали есмы кр(с)тъ н го(л)довали есмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); Се Ѧ кн҃зь долголдатъ долголдатови(ч)... што есми выслоужи(л) оу бг҃а и оу велико(г) кн҃зѦ витовта г(с)дрѦ своего даю о(т) своее выслоуги... ст҃моу нниколе поустыньскомоу иониноу

манастырю тоую зє(м)лю на имѧ то(л)столѣсько(г) конона (Київ, 1427 *P* 108); А єстли я кн⟨ѧ⟩зь Михайло Васильевичь хотѣл⟨бы⟩ тотъ дѣл порушыти... и я имаю оспод⟨а⟩рю королю отложыти двѣ тысѧчы рубловъ шырокими грошми (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); А при томъ былъ князь Өедоръ Ивановичъ Ярославичъ... а панъ Яиушъ, писаръ господара нашого великаго князя Александра (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); Милостїю божїєю мы Стефан воєвода, господарь земли молдавскои, знаменито чинимь... оже прїидоша прѣд нами... кир попь Григорїє... и измѣнили съ господсгво мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

2. *(землевласник, хазяїн, власник)* господар, володар, пан (7): А тыи люди што оу тулинахъ што бы его были послушни ка(к) то осподарѧ съвоиго (Київ, 1457 *P* 166); колї которо(г) пана алюбо мєщанїна алюбо которо(г) чл҃вка слꙋга оу ночї нєкоторо(г) кметѧ жїто бѣрє(т) годи(т)сѧ г(с)дрю то(г) жїта боронїть своєго (XV ст. *ВС* 29); тоє свѣ(т)-чили два братеники васи(л) а гринь покоуль єсть г(с)дрѧ нашє(г) тоули(н)ское земли (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

3. *(муж)* чоловік (3): будучи єсмо в добром здоровю, єсми била чолом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ру великому королю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти Казимєру, ажебы єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил мєнє ко имєнѧм моим, што мой *г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь* пан Олизар записал мнє отчизные свои имєнѧ оу моємъ вєну (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **господаръ, господарь, господар, гсподарь, г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь, гд҃рь, г(с)дръ, г(с)дрь, г(с)п(д)рь** 1025 (п. 1349 *P* 3; 1361 *AGZ* 6; 1375 *P* 20; 1388 *P* 36; 1394 *P* 53; 1400 *Cost.* II, 619; 1418 *P* 89; 1434 *Cost.* I, 398; 1464 *BD* I, 86; 1488 *AS* I, 241; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **осподарь** 4 (1386 *P* 30; 1482 *AS* I, 80); ! **ог(с)дрь** 1 (1467 *СП* № 13); ! **господари** 1 (1458 *ПГСММЦ*); ! **г(с)п(да)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); *род. одн.* **господарѧ, господарѣ, г(с)дрѧ, гдря** 97 (1370 *P* 18; 1386 *P* 30; 1400 *Cost.* II, 617; 1427 *P* 108; 1434 *Cost.* II, 665; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774; бл. 1458 *P* 167; 1479 *BD* II, 351; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *BD* II, 421 і т. ін.); **господара, г(с)дра** 25 (1430 *ГВКЛ* 7; 1456 *Cost.* II, 791; 1478 *AS* III, 16; 1495 *АЛМ* 83; *ВМБС;* 1496 *ОПВВД; ПДВКА* 60, 61; *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **осподарѧ, осподаря** 10 (1419 *P* 90; 1433 *Cost.* II, 651; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1457 *P* 166; 1470 *ЗНТШ* LI, 9; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1474 *AS* I, 69; 1475 *AS* I, 69; 1478 *ОБРН* 130); **ог(с)др҃ѧ** 1 (1467 *СП* № 13); **h(osp)d(a)ra** 1 (1465 *GL* 176); *дав. одн.* **господарєви** 39 (1386 *P* 30; 1395 *Cost.* II, 612; 1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 652; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 292; 1479 *BD* II, 351; 1496 *ПДВКА* 61 і т. ін.); **господарю, г⟨о⟩с⟨по⟩др҃ю, г(с)дрю** 39 (1388 *P* 40; 1395 *Cost.* II, 612; 1404 *Cost.* II, 625; 1411 *P* 77; 1435 *Cost* II, 689; 1448 *Cost.* II, 735; бл. 1458 *P* 167; 1462 *BD* II, 292; 1475 *AS* I, 70; XV ст. *ВС* 29; 1496 *ОПСВВ* 62 і т. ін.); **господару, г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ру, г(с)дроу** 15 (1444 *AS* I, 41; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1481 *BD* II, 364; 1488 *AS* I, 241; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1494 *BD* II, 387; 1495 *АЛМ* 83; *АЛРГ* 60; 1496 *ОПВВД; ОПСВВ* 61 і т. ін.); **осподарю, оспод⟨а⟩рю** 9 (1388 *P* 42; 1411 *P* 77; 1433 *Cost.* II, 651; п. 1450 *ПИ* № 9; 1463 *AS* I, 56; 1475 *AS* III, 14; 1482 *AS* I, 81; 1487 *AS* I, 239); **господаревѣ** 2 (1448 *Cost.* II, 738; 1468 *BD* II, 301); **косподарєви** 1 (1386 *P* 30); **осподарєви** 1 (1386 *P* 30); **господарѣви** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **спдрю** 1 (1388 *P* 42); ! **сдроу** 1 (1496 *ОПСВВ* 61); *знах. одн.* **господарѧ, господарѣ, господаря, г(с)дрѧ** 9 (1386 *P* 30; 1395 *Cost.* II, 609, 610; 1411 *Cost.* II, 638; 1435 *Cost.* II, 691; 1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 289; 1467 *BD* II, 298); **господара** 2 (1430 *ГВКЛ* 9; 1475 *AS* I, 72); *ор. одн.* **господарємъ, господарємь, г(с)дрємъ, господарє(м)** 206 (1393 *Cost.* II, 607; бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1420 *Cost.* I, 136; 1432 *Cost.* I, 331; 1445 *Cost.* II, 226; 1453 *Cost.* II, 494; 1469 *BD* I, 136; 1473 *BD* I, 182; 1490 *BD* I, 401; 1495 *АЛМ* 83; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **г(с)дрмъ** 4 (1395 *Cost.* II, 610; 1402 *Cost.* II, 623; 1404 *P* 70); **г(с)дромъ, господаромъ** 3 (1493 *ОПВВ;* 1495 *АЛМ* 83, 84); **господаръмъ** 2 (1435 *Cost.* I, 424; 1458 *BD* I, 20); **осподарємь** 2 (1442 *Cost.* II, 719; 1475 *AS* I, 69); ! **господаръремь** 1 (1473 *BD* I, 190); **г(с)п(д)рьм** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); *місц. одн.* **на (при) господари** 3 (1446 *P* 154; 1495 *ВМБС;* 1499 *АСД* VI, 2); **при г(с)подарю** 1 (1395 *Cost.* II, 613); *кл. ф.* **господару** 6 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1495 *АЛМ* 83); **г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю** 1 (1444 *AS* I, 42); **господаръ** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *наз. мн.* **господарїє, г(с)п(д)рїє** 10 (1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 475; 1437 *Cost.* I, 515; *Mih.* 202; 1438 *Cost.* II, 14, 26; 1439 *Cost.* II, 51; 1440 *Mih.* 208; 1441 *DBAc* 37; 1442 *Cost.* II, 92); **господари** 9 (1395 *Cost.* II, 613; 1436 *BAM* 29, 33; *Cost.* I, 444, 449, 459, 473; 1441 *DBAc* 34; 1448 *Cost.* II, 738); **господарїи** 1 (1442 *Cost.* II, 100); **господарєвє** 1 (1498 *BD* II, 410); *род. мн.* **господарєи** 5 (1395 *Cost.* II, 612; 1403 *ДГАА;* 1433 *Cost.* II, 651; 1446 *P* 154; 1448 *Cost.* II, 366); **господарєвъ** 4 (1400 *Cost.* II, 619; *P* 62; 1401 *P* 64; 1462 *BD* II, 292); *дав. мн.* **господарємъ** 6 (1395 *Cost.* II, 612; 1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 84; 1435 *Cost.* II, 687, 689; 1493 *ПОСВВ* 152); *зам. род.* делѧ... **господарємъ...** наши(х) 1 (1408 *Cost.* I, 60); *знах. мн.* **г(с)подарии** 2 (1395 *Cost.* II, 613); **господарєй** 1 (1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **господари** 2 (1395 *Cost.* II, 612; 1499 *BD* II, 155); **господары** 1 (1498 *BD* II, 410); **г(с)дрми** 1 (1395 *Cost.* II, 612); *місц. мн.* **на (о, при) г(с)дарєхь** 3 (1446 *P* 154; 1496 *ПСВВ* 192, 192 зв.); *зам. ор.* ни пєрє(д) нами ани пєрє(д) инны(х) **г(с)п(д)рєх** 2 (1474 *РГС*); *ор. дв.* **г(с)дрєма** (1496 *ПДВКА* 60).

Див. ще **HOSUDAR.**

***ГОСПОДАРЬСКЫИ** *див.* **ГОСПОДАРСКИЙ.**

***ГОСПОДЄНЪ** *див.* ***ГОСПОДЬНЬ.**

ГОСПОДИНЪ *ч.* (45) **1.** *(форма звертання або називання стосовно до осіб чоловічої статі — верховних правителів, світських і духовних достойників)* пан (44): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой пpыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); великиi самодєржавнъи мл(с)ти бжи гнъ іо романь воєвода... даль єсмъ... иваныцю витѧзю... сєла на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); А при томъ былъ господиихъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ и панъ Левъ Боговитиновичъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А оповедал єсми тоє господинови своєму п⟨а⟩ну Фєдору Янушевичу старостє володимєрскому (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Отъ господина Стефана воєводы иа пєрво поклонъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); Гн҃оу и оц҃оу нашємоу Филаретоу архимаидритоу печєрскомоу (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

2. *(ввічлива форма звертання або називання)* пан (1): Я Семенъ с колковъ по повелѣнію господина цтя моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **господинъ, г(с)п(д)нъ, г(с)нъ, гнь, гнъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1392 *Cost.* I, 7; 1401 *АкВАК* III, 2; 1443 *Cost.* II, 155; 1449 *АЛМ* 8; 1470 *BD* II, 310; 1476 *BD* II, 337; 1480 *BD* I, 242; 1485 *BD* II, 372; 1497 *DC* 8 і т. ін.); *род. одн.* **господина** (1398 *ДГПМ;* 1401 *RIR;* 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1481 *BD* II, 364; 1489 *BD* I, 89; 1494 *AS* I, 102; 1496 *ПСВВ* 192); *дав. одн.* **господину, Гн҃оу** 11 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2, 3; 1435 *Cost.* II, 679; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1449 *АЛМ* 8; 1481 *BD* II, 358; 1490 *ЗХП* 136; 1498 *ЧІАФ*); **господинови** 1 (1475 *AS* I, 72); *знах. одн.* **г(д)на** (1435 *Cost.* II, 679); *кл. ф.* **г(с)нє** (1445 *P* 150).

ГОСПОДСТВА *ч.* (21) *(титул молдавських воєвод)* величність: мы илїа ⟨воєвод⟩а... чинимъ знамєнито... оже то(т) истинныи ивашко... прїидє прѣ(д) господствами и продалъ... половина своєго сєла плишинєцъ (Сучава, 1439

Cost. II, 35); А иа то єст великаа мартоурїѧ сам господства ми вышєписанны Стефаи воєвода и наши бояри (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); мы Стефа(н) воєвода гсп(д)арь зємли мо(л)давскои знамєнито чиним... ожє благопроизволи господствами... и оучииили єсмо вь задшиє сто почивших прє(д)ковь и родитєлєи иаших (Сучава, 1486 *DC* 143—144).

ФОРМИ: *наз. одн.* **господства** 16 (1453 *ПГОВ;* 1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 52; 1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 150; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241; 1481 *BD* I, 248; 1486 *DC* 143—144 і т. ін.); *зам. дав.* прилучитсѧ самому **г(с)ва** ми итн 1 (1458 *ПГСММЦ*); *зам. ор.* прє(д) **г(с)ва** ми стояти, прїидє прѣ(д) **господствами** 3 (1439 *Cost.* II, 35; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760); *род. одн.* **г(сд)вы** (1455 *Cost.* II, 549).

Див. ще **ГОСПОДСТВО.**

ГОСПОДСТВО *с.* (1029) (*титул молдавських воєвод*) величиість: мл(с)тїєю бжїєю мы іо алєксандрь воєводы (!) г(сд)инь зєм⟨ли мол⟩давск⟨ои⟩ и брать гсп(дс)тва ми жоупань богдань знаємо чинимь... ожє... слоуга и болѣринь нашь строє и ивань... слоужитъ намь... вєрною слоужбою (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36); И оустах господствоу (!) ми та заплатих оуси исполна тоти вишеписанни пинѣзи... оу роуки Богдан⟨оу⟩ столник⟨оу⟩ (Сучава, 1479 *BD* I, 221); И заплатих аз господство ми оуси тоти рк злат оу роуки Нєгшєи (Сучава, 1491 *BD* I, 451); А на то єст вѣра иашєго господства выщєписаннаго мы Стєфана воєводи (Яссн, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **господство, г(сд)во, г(с)во, гсво, гво, гвво, г(с)п(д)во, господво, г(с)тво, гдство, гп(д)во** 149 (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1434 *DIR«A»* 464; 1447 *Cost.* II, 281; 1455 *Cost.* II, 525; 1460 *BD* I, 41; 1479 *Cost. S.* 98; 1488 *BD* I, 342; 1495 *BD* II, 64; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **! господствоу** 3 (1479 *BD* I, 221, 222; 1499 *BD* II, 147); **г(сд)в** 1 (1454 *Cost.* II, 509); **! г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨арст⟩во** 1 (1473 *ШКН* 164); *зам. род.* на то єст вѣра... **г(с)во ми, г(сд)во, господство** 5 (1437 *Cost.* I, 520; 1441 *DIR«A»* 447; 1467 *BD* I, 121; *Mih. Doc.* 126; 1488 *ДГСВМЩ*); *зам. дав.* прїидє кь **г(с)во ми** 1 (1437 *Cost.* II, 709); дала (продали)... самому **господство, г(сд)во мн** 2 (1481 *BD* I, 248; 1488 *ДГСВМЩ*); дала... оу руки **господство** ми 1 (1488 *BD* I, 348); *зам. ор.* прєд **господство** ми 1 (1458 *BD* I, 9); торговали сѣ (проминѣла, проминѣли, измѣнили) съ **господство** ми 8 (1472 *BD* I, 169; 1481 *BD* I, 248, 249; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); *род. одн.* **господства, господьства, господьства, г(с)ва, гсва, г(сд)ва, гсдва, г(с)два, г(с)п(д)ва, г(спд)ва, спдва, гсства, гс(ст)ва, г(с)ства, гва, г(д)ва, г(с)тва, г(ст)ва, гп(д)ва, г(с)тва, г(с)п(д)ства, гспдства, г(сд)ства, г(сп)ва, г(ос)пва, го(с)пва, господва, г(с)п(дс)ва, гос(д)ва, гп(сд)ва, гтва, гп(с)ва, г(с)птва, гсп(дс)тва** 814 (1400 *Cost.* I, 36; 1414 *DIR«A»* 441; 1423 *Cost.* I, 157; 1435 *Cost.* I, 409; 1448 *Cost.* II, 306; 1457 *BD* I, 4; 1470 *BD* I, 140; 1483 *BD* I, 270; 1495 *Cost. S.* 194; 1500 *BD* II, 173, 175 і т. ін.); **г(сд)в, г(с)в, г(д)в, гсп(дс)в** 6 (1439 *Cost.* II, 62; 1448 *Cost.* II, 300; 1451 *Cost.* II, 401; 1452 *DIR«A»* 500; 1454 *Cost.* II, 509; 1459 *Cost. S.* 22); **! г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨арст⟩ва** 2 (1473 *ШКН* 165); **! г(с)воу** 1 (1427 *DIR«A»* 450); *дав. одн.* **господствоу, г(сд)воу** (1401 *RIR;* 1479 *BD* I, 221; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 451; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 64; 1497 *BD* II, 99; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *знах. одн.* **гсство, г(с)во** (1432 *Cost.* I, 342; 1436 *Cost.* I, 454; 1442 *Cost.* II, 87).

Див. ще **ГОСПОДСТВА.**

***ГОСПОДСТВОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*здійснювати верховну владу*) панувати: іо алєксандрь воєвода... знамєннто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми обро(к) нашємоу монастирю о(т) молдавицє... доколѣ дасть намъ бъ госвати (!) въ молдавѣ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453).

ФОРМИ: *інф.* **! госватн** (1453 *Cost.* II, 453).

! ГОСПОДСТВОУ *див.* **ГОСПОДСТВО.**

ГОСПОДЬ *ч.* (85) (*цсл.* господь) господь, бог (12): Г(с)и помози рабу своєму юрью болковичю (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); да прєбудуть же нєпорушно подъ анаѳємою за што здє даи г(с)ди иамъ побытъ и з(д)рвїє (Холм, 1376 *P* 22); а кто бы хотѣлъ тоє пороушити, таковы да є(ст) проклѧтъ о(т) господа (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); Здравствоуитє о господи, амин (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороущити... нашєго дааиїѧ... да има(т) оучастїє и съ онѣмы їоудєиє, єжъ възъпища на га ха, кръ(в) єго на ни(х) и на чєдѧ(х) и(х) (Яссн, 1500 *Cost. S.* 231);

господь богъ (73) господь бог: Тыє вси села... маєтъ держати... Климентый, владыка Луцкий... а за насъ и чада иаша Господа Бога молити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а кто пороуш⟨ить та⟩ковы да єсть проклєть о(т) га ба (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); а по нашомъ животѣ... кого господь бъ избѣрєтъ быти щобы имъ нєпороушили нашєго данїѧ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити... нашєго дааиїѧ и потвърж(д)єнїѧ таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) га ба (Яссн, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **господь, гь** (1428 *Cost.* I, 202; поч. XV ст. *ОБРН* 141; 1467 *BD* I, 119); *род. одн.* **господа, га, га** (1368 *P* 15; 1400 *Cost.* I, 37; 1407 *Cost.* I, 57; 1429 *DIR«A»* 455; 1431 *Cost.* I, 325; 1438 *DIR«A»* 472; 1452 *Cost.* II, 462; 1460 *DIR«A»* 515; 1479 *BD* I, 222; 1492 *BD* I, 511; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *знах. одн.* **господа, га, га** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9; 1488 *BD* I, 349; *ДГСВМЩ;* 1489 *BD* I, 378; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *кл. ф.* **господи, г(с)ди, г(с)и** 3 (бл. 1350 *P* 8; 1376 *P* 22; 1480—1484 *BD* II, 370); **осподи** 1 (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); **о гь** 1 (1448 *Cost.* II, 738).

***ГОСПОДЬНЬ** *прикм.* (8) господній, божий (7): на крѣпость сєму нашєму листу нашю пєчѧть привѣсили єсмъ... въ дєнь свѧтго богоѧвлѣньѧ кр(с)щѣньѧ г(с)ьнѧ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); Во имѧ г(д)нє аминь (Житомир, 1433 *P* 126); таиная вечера гдна омочивый со мною въ соль руку той мя предасть (Краків, 1478 *ОБРН* 130);

рожество господъне (1) *див.* **РОЖДЄСТВО.**

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **господиє** (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 516); *род. одн. с.* **г(с)ьнѧ** (1395 *Cost.* II, 612, 613); *знах. одн. с.* **го(с)днє, г(д)нє** (1395 *Cost.* II, 613; 1433 *P* 126); *місц. одн. с.* **по гни** (1411 *Cost.* II, 638); *наз. одн. ж.* **гдна** (1478 *ОБРН* 130).

***ГОСПОЖА** *ж.* (2) (*форма звертання або називання дружини володаря чи представниці панівного класу*) пані: вєлєбнои г(с)жи ѧдвизѣ королици польскои... голдовали єсмо вѣрно и право нє изрушєною вѣрностью (Краків, 1388 *P* 40—41); а приказал єсми къ спожи (!) и матцє моєй и къ брати моєй, абы их м⟨и⟩л⟨о⟩сть... свои пєчати привєсилн к сєму моємоу листу (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *дав. одн.* **г(с)жи** 1 (1388 *P* 40); **! спожи** 1 (1470 *AS* I, 67).

Див. ще **ГОСПОЖДА.**

ГОСПОЖДА *ж.* (13) (*цсл.* госпожда) (*форма звертання або називання дружини володаря чи представниці панівного класу*) пані: мы алєксандрь воєвода... чинымь знамєнито... понєжє бгопроизволи г(с)воми и сътворн(х) въ задшїє стопочившїимъ родитєлємъ моимъ и за здравїє и задщїє г(с)воуми, и гж(д)и г(с)вами марєны, и дѣтєи г(с)вами и дадо(х) монастироу о(т) нѣмца... двѣ сєлѣ на оусти нѣмца (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... оучинили єсми въ за дщиє стопочивши(х) родитєлєи наши(х), алєксандра воєводы, и матєри нашєи, госпожди марїи, и дали єсми нашємоу монастирю о(т) поланы... на въсѧкои лѣто, по шєсти бочо(к) вина (Поля-

на, 1448 *Cost.* II, 365); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїє стопочивши(х) пре(д)ко(в), дѣдо(в) и родителеи наши(х), и за наше здравїє и сп(с)енїє и за здравїє и сп(с)енїє г(с)пж(д)н нашеи, мрїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* исъ радою отьца... и маткы моеи марєнѣ **госпожда** 1 (1448 *Cost.* II, 305); стоꙗлъ подли моеи маткы ... марєнѣ **госпожда** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *род. одн.* **госпожди** 5 (1448 *Cost.* II, 365; 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147, 162); **госпождє** 1 (1491 *BD* I, 452); **! госпоспождн** 1 (1446 *DIR«A»* 485); **гж(д)н, г(с)ж(д)и, г(с)пж(д)и** 3 (1427 *DIR«A»* 450; 1490 *ДГСХМ;* 1500 *Cost. S.* 230); *дав. одн.* **госпожди** 1 (1470 *BD* I, 148).

Див. ще ***ГОСПОЖА.**

! ГОСПОСПОЖДИ ‹ГОСПОЖДИ› *див.* **ГОСПОЖДА.**

ГОСТИЛЄЩИ, ГОСТИЛЄЩЇИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу... села на имѣ Гостилєщи... и Бръзотєщи на Быстрици (Сучава, 1459 *BD* I, 35); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми им оу нашеи зємли оу молдавскои... єдно сєло на имѣ Гостилєщїи на Чорном потоцѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *наз.* **Гостнлєщи** 1 (1459 *BD* I, 35); **Гостилєщїн** 1 (1488 *BD* I, 323); *род.* **Гостилєщ, Гостилєщь** 3 (1488 *BD* I, 354, 356); **Гостилєщи** 1 (1488 *BD* I, 356); *род. молд.* **Гостилєщилорь** 1 (1488 *BD* I, 356); *знах.* **Гостилєщ** (1488 *BD* I, 323).

ГОСТИЛЪ, ГОСТИЛО *ч.* (10) *(особова назва):* мы петръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє прїидє прѣ(д) нами и прѣ(д) нашими бояры го‹с›тило *(в ориг.* готило.— *Прим. вид.)* и тѣгали на калоугєри о(т) нємца за єдно сєло (Сучава, 1455 *Cost.* II, 561); А також єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Дашкоу и сєстри єго Мали... дроугоє сєло иа имѣ Боудєщїи... що коупил тоє сєло отець их Гостилъ (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гостилъ** 2 (1459 *BD* I, 35; 1488 *BD* I, 323); **гостнло** 2 (1455 *Cost.* II, 561); **! готило** 1 (1455 *Cost.* II, 561); *зам. род.* Дашко, сынъ **Гостилъ** (1488 *BD* II, 247); *род. одн.* **Гостила** (1488 *BD* I, 323, 354, 355).

***ГОСТИЛѢСА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотарь тои половина сєло от Гостилєщ почєнши от лиса... Гостилѣсою долоув до Чорном потокоу (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Гостилѣсою** (1488 *BD* I, 356).

***ГОСТИНЄЦЪ** *ч.* (14) битий шлях (7): у того гостынца кгрунтъ Тєрємєнский по левой руце, а по правой Поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); дала єсми єму... имєнє... ограничоноє почонши посєрєд Мухотолок рєкою Лютицєю до мосту и вєликому гостинцу (Ровно, 1488 *AS* I, 242);

г о с т и н є ц ь В є ш є н ь с к ы й (1) *(назва битого шляху у Львівській землі):* мы вєликыи кнꙗзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь... дали єсмо и записали зємьлю црьковъноую... по ланы а по гостинєць по Вєшєньскый по старый (Городок, 1443 *Р* 144—145); г о с т ы н е ц ь В и н и н ц к и и (1) *(назва битого шляху в Подільській землі):* одътоль уверхъ рички Дидовки до гостынця Винницкаго (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); г о с т и н е ц ъ К о л к о в ъ с к и й (1) *(назва битого шляху у Волинській землі):* а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево... на западъ летний, по левой руце Тєрємєнский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); г о с т и н ь ц ь к о л ъ б а є в ь с к ы и (1) *(назва битого шляху в Перемишльській землі):* А сє ꙗ король казимиръ... далъ єсмь и зємлю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) брєховича дубья... по гостиньць по колъбаєвьскыи (Казимир, п. 1349 *Р* 3); г о с т и н е ц ъ Л у ц к и й — п о л е с к и й (1) *(назва битого шляху у Волинській землі):* а едучи дорогою зъ полмили иа западъ зимный иа гостинецъ Луцкий — полескии... по левой стороне Тєрємєнское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); г о с т и н е ц ъ О л ы ш с к и й (1) *(назва битого шляху у Волинській землі):* а покинувъши гостинецъ Олышский въ право... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ ку полуносчы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); п е р е р о с к и и г о с т и н е ц ъ (1) *див.* ***ПЕРЕРОСКИИ**[1].

ФОРМИ: *род. одн.* **гостинца** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **гостынца** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **гостынця** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *дав. одн.* **гостинцу** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1488 *AS* I, 242); *знах. одн.* **гостинецъ** 3 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **гостинєць** 1 (1443 *Р* 145); **гостиньць** 1 (п. 1349 *Р* 3); *ор. одн.* **гостинцемъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **гостынцем** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **гостинцомъ** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1488 *AS* I, 242).

***ГОСТИНЄЦЬ** *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

***ГОСТИНЬЦЬ** *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

ГОСТСКИЙ, ГОСТЬСКИЙ, ГОСКИЙ *ч.* (7) *(особова назва):* А которые три лезива Виленской земли держали панъ Сенько Гостскїй, а панъ Андрей Чапличъ... тые три лезива вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); А при томъ была дочка моꙗ ки‹ꙗ›г‹и›нꙗ Марꙗ Сємєноваꙗ Ровєнскаꙗ, а пан Богдан Гостский Сєнкович ключникъ луцкий (Ровно, 1488 *AS* I, 242); Бил нам чолом пан Богдан Сенкович Гостский и просил насъ, абыхмо ему дозволили торгъ мѣти выймени его в Гоцы (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гостский, Гостскїй, Гостьский** 6 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 85, 86; 1488 *AS* I, 242; 1495 *АЛРГ* 55); **Гоский** 1 (1494 *AS* I, 102).

***ГОСТЫНЄЦЪ** *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

***ГОСТЫНЄЦЬ** *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

ГОСТЬ *ч.* (7) **1.** купець, найчастіше іноземний (6): а сє зємлꙗнє панъ ходько быбєльскии кадолъфовичь друздъ... панъ воитъ пєрємышльскии канътуръ из угоръ гость панъ гутаръть (Перемишль, 1359 *Р* 10); а по старымъ дорогамъ гостемъ поити куда хочєть (б. м. н., 1366 *Р* 14); Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia nepryiateli naszuiu zemliu iskażali a ieszcze hosti, szto ich derżym u ziemli, szto iesmo derżali pry duszy wse iesmo na nich wydali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючы мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ, нехай бы ездили старыми дорогами и мыто нашо платили по старому (Краків, 1487 *РИБ* 226—227).

2. гість (1): Też żadnoho w domu... ne choczem hostem meti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гость** (1359 *Р* 10); *род. одн.* **гостꙗ** (1366 *Р* 14); *ор. одн.* **hostem** (1388 *ZPL* 106); *наз. мн.* **гости, hosti** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1487 *РИБ* 226); *дав. мн.* **гостемъ** (1366 *Р* 14; 1392—1393 *РФВ* 170).

ГОСТЬСКИЙ *див.* **ГОСТСКИЙ.**

HOSUDAR *ч.* (3) *(титул верховних правителів)* володар, велнтель, государ: Pro to hosudar nasz welikiy kniaź Alexandr wskazal k Twoiey Miłosti, aby iesi k Jeho Miłosti utwerdił (!) sia i zapisał sia, i mieł by k Jeho Miłosti pryiaźń wecznuiu i lubow (Вільна, 1494 *BD* II, 388).

ФОРМИ: *наз. одн.* **hosudar** (1494 *BD* II, 388, 389).

Див. ще **ГОСПОДАРЬ** 1.

***HOSUDARSTWO** *с.* (1) держава: A hranica naszomu hosudarstwu welikomu kniazstwu s twoieiu zemleiu aby byłs po dawnomu (Вільна, 1494 *BD* II, 389).

ФОРМИ: *дав. одн.* **hosudarstwu** (1494 *BD* II, 389).

Див. ще ***ГОСПОДАРЪСТВО** 1.

! ГОТИЛО *див.* **ГОСТИЛЪ.**

ГОТКЪ, ГОТКЬ *ч.* (17) *(особова назва):* А на то єст вєлика марториа... пан Фєтє Готкъ... пань Бодѣ спатарь (Ясси, 1469 *BD* I, 138—139); А на то єсть вѣра... боꙗрь наших... в. п. Влаикоула пръкалаба орхєиского... в. п. Фєтє Готкъ (Сучава, 1484 *BD* I, 286).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Готкъ, Готкь** 4 (1469 *BD* I, 139; 1470 *BD* I, 151, 153, 156); *зам. род.* в. п. Фєтє **Готкъ** 16 (1469 *BD* I, 134; 1481 *BD* I, 249, 259; 1482 *BD* I, 262, 264; 1483 *BD* I, 268, 270, 272; 1484 *BD* I, 277, 279, 283, 286); *род. одн.* **Готка** (1482 *BD* I, 260).

***ГОТОВЄЦЪ** *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* да осади(т) соби сєло... ставъ и мли(н) на готовцѣ (Сучава, 1432 *ДГВІН*); а хотаръ тѧмъ сєломъ да є(ст) о(т) вєликыи друмъ що о(т) готовца ходитъ право надѧлъ гдє роубѣжїє на дрѣвѧ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *род. одн.* **готовца** 1 (1446 *ПГСПМР*); **готовцѧ** 1 (1446 *ПГСПМР*); *місц. одн.* **на готовци** 1 (1432 *ДГВІН*); **на готовцѣ** 1 (1432 *ДГВІН*).

***ГОТОВИЗНА** *ж.* (4) (*стп.* gotowizna) готівка: Оуставлѧємъ колї которая панна замоу(ж) поидѣть вѣно пѣнезьноє оу готовизнє што(ж) боудѣть дано прє(д) приєтєльми на томь имєєть досыть (XV ст. *ВС* 31 зв.); а мають намъ въ кажъды(и) годъ давати готови(з)ною выдє(р)жавщы по(л) года шєстьдєсѧтъ копъ шыроки(х) грошє(и) (Петрків, 1489 *АМВ*); а маєть нам в каждый годъ вси тыи гроши готовизною давати (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

ФОРМИ: *ор. одн.* **готови(з)ною** (1489 *АМВ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83); *місц. одн.* **оу готовизнє** (XV ст. *ВС* 31 зв.).

Див. ще **ГОТОВЪ** 3.

***ГОТОВИИ** *див.* **ГОТОВЪ.**

***ГОТОВИТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) готовитися, готуватися: вси королєвє и вси хрєстиянъскии господарєвє, колько ихъ суть, и всєє стороны западу и италєйскихъ стронъ, єднають ся и готовять ся и хотєли бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **готовять ся** (1498 *BD* II, 410).

***ГОТОВЦЇИ** *мн.* (1) *(назва села у Бессарабській землі):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїдоша прѧд нами... слоуги наши ... и продали свою правою отниноу... єдно сєлищє оу Ботнєх Лєвкоцїи (!) на Готовцїи (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *знах.* **Готовцїи** (1483 *BD* I, 269).

ГОТОВЪ *прикм.* (41) **1.** *(у предикативній функції) (який підготувався до чого-небудь)* готовий (6): ажє будєть ва(м) надобѣ помочь на кого на ворога вашєго ѧзъ самъ єсмь готовъ за того тобѣ на помочь всєю моєю силою (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); о зємлѧнє(х) к ва(л)цє явиои имаю(т) быти готовы (XV ст. *ВС* 34 зв.); наяснєищїи па(н) на(щ) кро(л) єго мл(с)тъ... имає(т)... на(с) обыслати дєсѧтми нєдилѧми пєрє(д) ты(м), абыхо(м) знали и готови были на то(т) дє(н) и на имєнитоє мистцє (Серет, 1453 *Cost.* II, 765—766); И слухи иасъ... доходять ... ижє... людємъ своимъ всимъ казалъ готовымъ быти (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

2. *(доведений до повного порядку)* готовий (1): а хтобы мєл того имѣнѧ под кн(є)гинєю искати... ино кн(є)г(и)ни єє милости нєнадобє ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всими тыми о отчизнє своєй мовити и оправовати єи, кн(є)г(и)ни єє милости толко готового смотрєти (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

3. *(тільки у множині) (у знач. іменника або у сполуч. в назвою грошових одиниць)* готівка, готові гроші (3): и да(л) ємоу гєргє... тоє сєло вы(ш)писанноє... паноу кости пръкалабоу за єго питомы товаръ за осємъ со(т) зла(т) готовы(х) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); а от тых коуниц боудєт ли намь надоби, а мы коупим за готовы. а останок слободно имь вывєзти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито *(в ориг.* знамєнимто.— *Прим. вид.)*... ожє прїидошѧ прѧд нами... слоуга наш Татоул... и продал... єдно мѣсто от поустини... слоузѣ нащємоу Боди... за чєтири дєсѧт златы готовы (Дольний То , 1466 *BD* I, 113);

г о т о в ы и г р о ш и (3), г р о ш и г о т о в ы и (2) готівка, готові гроші: пакъ ли жона моя Маря пойдєт замужъ, ино зять мой киязь Михайло Василєвич и сєстра моя княгиня Маря... отложать за вся тая имєня триста копъ грощий готовых широких, а тыє имєня, што єсми єн записал, усѣ собѣ возмуть (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); а што бы наложилъ кнзь Сємєнъ на тыя имѣния... то быхмо єму имѣли тоє усє отложити готовыми грошми (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102—103); запродал єсми имєнє своє на имѧ Торокановъ... кн(ѧ)зю Михайлу... во осми дєсѧт копах готовых грошєй широкой личбы чєской манєты (Острог, 1488 *AS* I, 88); г о т о в ы и п и н ѣ з и (26) готові гроші, готівка: Я панъ дѣтри(х) изъ буча(ч)... вызнаваємъ... како пришє(д) андрѣико сынъ гриньковъ прє(д) на(с)... єсть прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ пану ѧнушєви кирьдѣєви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнѧзѣи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); и ст(р)авы имъ слюбуємъ дати ихъ конємъ а у полныє щкодѣ готовыми пинѧзми заплатити имамы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); прото прїказоуємь абы зємлѧнинъ на(ш) нє игра(л) изъ жа(д)ны(м) такы(м) чюжозємьцо(м) косто(к) алюбо костарємь анї жа(д)ны(и) заклады ани на пороукы вышавши (!) готовы(и) пєнѧзи (XV ст. *ВС* 27 зв.); И оутокмившє и заплатившє господство ми оусє съ готовимн пинѣзми, єлико вышє пишємь (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **готовъ, гото(в)** (1392—1393 *РФВ* 171; XV ст. *ВС* 34 зв.); *род. одн. с.* **готового** (1494 *AS* I, 101); *наз. мн.* **готовы** 2 (XV ст. *ВС* 34 зв.; 1466 *BD* I, 113); **готови** 1 (1453 *Cost.* II, 675); **! готовъ** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); *род. мн.* **готовых, готовы(х)** (1420 *ПГАГ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1449 *Cost.* II, 385; 1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 88); *дав. мн.* **готовымъ** (1498 *BD* II, 414); *знах. мн.* **готовы** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **готовы(и)** 1 (XV ст. *ВС* 27 зв.); **готовїи** 1 (1463 *BD* I, 74); **готовых** 1 (1460 *BD* II, 276); *ор. мн.* **готовими** 13 (1460 *BD* II, 275; 1463 *BD* I, 74; 1470 *BD* I, 150; 1476 *BD* I, 208; 1478 *BD* I, 219; 1479 *BD* I, 223; 1481 *BD* I, 248; 1482 *BD* I, 262; 1488 *BD* I, 355 і т. ін.); **готовымн** 6 (1433—1443 *АРМ;* 1456 *Cost.* II, 791; 1467 *Cost. S.* 69; 1471 *ДГСМПБ;* 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1479 *Cost. S.* 98); **готовми** 2 (1472 *BD* I, 169; 1483 *Cost. S.* 121); **готови** 2 (1470 *BD* I, 150; 1481 *BD* I, 249).

Див. ще ***ГОТОВИЗНА.**

***ГОТОВЫИ** *див.* **ГОТОВЪ.**

ГОТОВѢИ *присл. в. ст.* (1) охочіше, радще: а такѣ жъ того исного стєцка воєводу хотѧчи особною мл(с)тью оутѣшити абы намъ потомъ тымъ готовѣи и вѣрнѣи служилъ... тыи городы цєцунь а хмєловъ... даємы и дали єсмы єму на вѣки (Ланчиця, 1433 *P* 125).

ГОФМИСТРЪ *ч.* (1) (*стч.* hofmistr, *стп.* hofmistrz, *свн.* hovemeister) *(управляючий двору короля)* гофмейстер: а при томъ были свѣдци панъ спытокъ воєвода краковьски... панъ ликоза воєвода панъ гофмистръ кр̑щнъ (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гофмистръ** (1394 *P* 54).

***ГОЧМАНЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а пань костє логсфє(т) даль ванчи и или за и(х) очиноу половина гочмънєщи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87).

ФОРМИ: *род.* **гочмънєщи** (1442 *Cost.* II, 87); *знах.* **гочманєщи** (1442 *Cost.* II, 88).

***ГОЧМАНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... загорѣны вышє гочмана (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *род. одн.* **гочмана** (1429 *Cost.* I, 269).

***ГОЧМЪНЄЩИ** *див.* ***ГОЧМАНЄЩИ.**

***ГОЩА** *ж.* (2) *(назва містечка у Волинській землі)* Гоща: Бил нам чолом пан Богдан Сєнкович Гостский и просил иасъ, абыхмо єму дозволили торгъ мѣти выймєни єго в Гощы (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в Гощы** (1495 *АЛРГ* 55).

ГОѦН, ГОЯН, ГОЯНЪ, ГОѦНЪ, ГОѦНЬ *ч.* (70) (*особова назва, пор.* Нѣгоє): а на то є(ст)... вѣра пана гоѦна комиса (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324); А при том марторїа

сам господства ми... Стефан воевода, и наши бояре: пан Влаикоул, пан ГоѦн двориик (Ясси, 1459 *BD* I, 32); А на то ест... в. п. Гояна паркалаба келиискаго (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ГоѦн, Гоянъ, Гоян, ГоѦнъ, ГоѦнь, ГоѦ(н)** 19 (1456 *ЭСФ;* 1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 54; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113, 115; 1467 *BD* I, 123; *Cost. S.* 69; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141, 156 і т. ін.); *зам. род.* **вѣра пана гоѦнъ** 1 (1448 *Cost.* II, 353); *род. одн.* **Гояна, гоѦиа, гояна, гоѦ(и)** 49 (1448 *Cost.* II, 324; 1452 *Cost.* II, 426; 1457 *BD* I, 4; 1459 *BD* I, 28; 1462 *BD* I, 62; 1464 *BD* I, 86; 1467 *BD* I, 117; 1468 *BD* I, 126; 1470 *BD* II, 310; *DIR«A»* 522 і т. ін.); **гоѦноу** 1 (1460 *DIR«A»* 515).

Див. ще **ГОЄ.**

ГРАБ *ч.* (3) граб: тамъ же есмо подле рики Згару конецъ (!) усыпаты велилы и на граби грань вытесаты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а хотарь... на копаноую могилоу о(т)толѣ... на еди(н) хра(б) знамєна(н) (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); а хотар томоу сєло... простѣ къ дроугомоу лисоу, на краи лиса граб (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **граб** (1492 *Cost. S.* 162); *знах. одн.* **хра(б)** (1490 *ДГСХМ*); *місц. одн.* **на граби** (1430 *ГВКЛ* 7).

ГРАБИТИ *дієсл. недок.* (4) (кого) накладати секвестр (на що), описувати майно (чиє): що бы наши рѣ(д)ци дила нє имали судити и(х) ло(д) (sic.— *Прим. вид.*), а ни грабити и(х) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); а который бѫдеть соудомь осоуженъ а любо виноватъ и зна(и)дє(н) абы такы(х) нє граблєно (XV ст. *BC* 17); а тако(ж) соу(д)ци о(т) со(ч)ви, или дворници... що би нє смѣли ба(н)товати ти(х) лю(ди)... ани граби(т) (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *інф.* **грабити** 2 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491); **граби(т)** 1 (1456 *ГПХМ*); *бажс.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. с.* **абы... граблєно** (XV ст. *BC* 17).

Див. ще ***ПОГРАБИТИ.**

ГРАБОВЕЦЕКИ *див.* **ГРАБОВЕЦЬКИИ.**

ГРАБОВЄЦКИИ *див.* **ГРАБОВЕЦЬКИИ.**

ГРАБОВЄЦКЫИ *див.* **ГРАБОВЕЦЬКИИ.**

***ГРАБОВЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Грабовець: А па(н) пт̃ръ влодковичь... свѣдчю... аже миха(л) грабовєцкии а па(н) пт̃рашь пиликовичь просили кролѦ о границю промежи грабовцѦ а тисмѦнча(н)ъ (Галич, 1404 *P* 67—68).

ФОРМИ: *род. одн.* **грабовцѦ** (1404 *P* 68).

ГРАБОВЕЦЬКИИ, ГРАБОВЄЦКИИ, ГРАБОВЄЦКЫИ, ГРАБОВЄЦЄКИ, ГРАБОВЬЦКИИ *ч.* (5) *(особова назва):* а ти доконали и осоудили па(н) хр(с)ченъ мартиновскы... па(н) мнхалко грабовецкыи (Галич, 1401 *P* 66); а тому свѣдьци панъ миколаи спичникъ... панъ михаило грабовєцькии (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грабовєцкии, грабовьцкии, грабовєцькии** 3 (1404 *P* 68; 1409 *P* 74; 1424 *P* 106); **грабовєцкыи** 1 (1401 *P* 66); **грабовєцєки** 1 (1418 *P* 89).

***ГРАБОВО** *с.* (3) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу и женѣ єго насти... єдно сєло иа грабовы(х) (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... оу грабови сєло гдє ста(н) сndи(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **грабо(в)** (1437 *Cost.* I, 541); *місц. одн.* **оу грабови** (1437 *Cost.* I. 541); *місц. мн.* **на грабовы(х)** (1427 *Cost.* I, 196).

ГРАБОВЦИ[1] *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефанъ воєво(д)... чииимъ знамєнито... оже... даемъ и потвръждаемъ... тому прѣ(д)рє(ч)ниому монастирю... сєла... иа проутѣ иа имѦ грабовци и чюлєнєщи и берєсци (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).

ФОРМИ: *наз.* **грабовци** (1443 *ДГСПМН*).

ГРАБОВЦИ[2] *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єще сєло оу нижнїи моятини гдє никита и сєло гдє грабовци сидѦ(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **грабовци** (1437 *Cost.* I, 541).

ГРАБОВЬЦКИИ *див.* **ГРАБОВЕЦЬКИИ.**

***ГРАДА** *ж.* (2) *(особова назва, молд., слов.* градъ і Градомиръ): дал(а) Град(а) и своими оуноукы сєстр‹и своєи Ч›єрни от вислоужєнїє отца их сєло на Чорном потоцѣ (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Град(а), ‹Гра›да** (1461 *BD* I, 45).

***ГРАДИНА** *ж.* (1) *(болг., серб.* градина) сад, горо́д: и тако(ж) дали єсми єму макариєвоу кєлию, що є(ст) пониже нємєцкого моиастирѣ, да боудє(т) ємоу и єго градиною и съ въсѣмъ намѣстиємъ (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *ор. одн.* **градиною** (1443 *Cost.* II, 185).

***ГРАДИНЪ** *прикм.* (1) ◇ Градино сєлище (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* И мы видѣвши єго правовѣрноую слоужбоу до нас... дали єсми ємоу оу нашєи зємли... сєлищє Гал‹ино› и Градиио сєлищє (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Градино** (1441 *DBAc* 35).

Пор. ***ГРАДА.**

***ГРАДИЩА** *ж.* (1) ◇ крѫница Градищєи *див.* **КРѪНИЦА.**

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **Градищєєн** (1487 *BD* I, 516).

***ГРАДИЩЄ** *с.* (2) пагорок: А хотарь Бѣлощєщим... до сєрєд добровоу... та от толѣ дилом долоу на коулми вишнїи градищи... та потокою долоу до коулми нижнїю градищи (Сучава, 1475 *BD* I, 206).

ФОРМИ: *род. мн.* **градищи** (1475 *BD* I, 206).

***ГРАДЪ** *ч.* (9) *(цсл.* градъ) 1. *(укріплене місце з оборонними спорудами)* го́род, замок (3): а мито имаю(т) дати о(т) тару по д̃ гроши, яко(ж) было староє право, дано и(м) о(т) наши(х) прє(д)ковє, и щтобы и(м) доброволно и слобо(д)но ходити по всєи зємли г(с)вами, и по градо(м) и по тръго(м) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); а мыто нигдє да нє имаю(т) платити ни по тръго(м) ни по сєло(м) ии... на дунавѣ... ни на градо(в) о(т) портоу (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

2. *(великий населений пункт, перев. на Магдебурзькому праві)* місто (6): сє язъ сомирєнын єп(с)пь олк(с)ѣи бг̃о(м) сп̃саємаго вєликого града лоу(ц)ка застали єсмо оу ст̃го сп̃са на красно(м) д̃ иконы кованы(х) (б. м. н., бл. 1429 *P* 114); А п̃са(н) в градє житомири (Житомир, 1433 *P* 127); иного соу(д)ца да нє имаєть развѣ г(сд)вомм и къ нашємоу градоу къ сочавѣ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 520); а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м)... нашего патрїа(р)шєского благословєнїѦ а вєлики(х) Господарєй Своu(х) владѣющи(х) вєлики(м) княжєнїє(м) роускимъ и кїєво(м) бг̃оспасаємымъ градо(м) онъ же наречєтсѦ мати Градово(м) роускїє зємли, а нє инако (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **града** (бл. 1429 *P* 114); *дав. одн.* **градоу** (1437 *Cost.* I, 520); *ор. одн.* **градо(м)** (1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **в градє** (1433 *P* 127); *род. мн. зам. місц.* **на дунавѣ... ни на градо(в)** о(т) портоу (1470 *DIR«A»* 523); *дав. мн.* **градом, градо(м)** 2 (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261); **градово(м)** 1 (1481 *ГПМ*); *знах. мн.* **грады** (1481 *ГПМ*).

Див. ще **ГОРОДЪ, *ГРОДЪ.**

ГРАМА[1] *ч., невідм.* (5) *(особова назва):* тот истиннїи нашѣ вєрнїи слоуга и боярин пан Оана Грама слоужил нам право и вєрно (Сучава, 1458 *BD* I, 18—19); а мы такождєрє и от иас єсмо дали и потврьдили слоугам нашим Станоу Грама и братїѦм єго... тоє прѦдрєчєноє сєло (Сучава, 1493 *CVD* 6).

***ГРАМА**[2] *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* били дани тоти н̃ цр̃кви ис попи о(т) деда нашего о(т)

александра воєводи поче(н)ши о(т) соучавскои волости... кѕ цр҃ко(в) оу грами ис попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу грами** (1490 *DC* 147).

ГРАМАТИК *див.* **ГРАМАТИКЪ.**

! ГРАМАТИКА *див.* **ГРАМАТИКЪ.**

ГРАМАТИКУ *ч., невідм.* (1) (*цсл.* граматикъ, *гр.* γραμματικός) писар, дяк: писа(л)... граматику оу сочавѣ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 231).

Див. ще **ГРАМАТИКЪ.**

ГРАМАТИКЪ, ГРАМАТИКЬ, ГРАМАТИК *ч.* (63) (*цсл.* граматикъ, *гр.* γραμματικός) писар, дяк: писа(л) михаилъ грамати(к) (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїид⟨е прѧд нами...⟩... синъ Михаила оцела граматика и сестри его...⟨и продали свою правою отнину...⟩ отъ оурика оан михаила оцела граматика єдно селищє (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: **граматикъ, граматик, граматнкь, грамати(к)** 46 (1422 *ДГОБ;* 1424 *Cost.* II, 956; 1429 *Cost.* I, 258; 1434 *Cost.* I, 395; 1439 *Cost.* II, 47; 1445 *DIR «A»* 483;1456 *Cost.* II, 568; 1470 *DIR«A»* 523; 1493 *BD* II, 4; *Cost. S.* 177 і т. ін.); **! грамати(т)** 1 (1434 *DIR«A»* 464); **! граматика** 1 (1443 *Cost.* II, 120); *род. одн.* **граматика** (1443 *Cost.* II, 120; 1490 *BD* I, 400; 1500 *SD* 7); *дав. одн.* **граматнку** (1424 *Cost.* I, 162; 1424—1425 *DBAc* 20; 1425 *Cost.* I, 169; 1428 *Cost.* I, 229; 1429 *Cost.* I, 267; 1434 *ДГСММ;* 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 476; 1438 *Cost.* II, 27).

Див. ще **ГРАМАТИКУ.**

! ГРАМАТИТ *див.* **ГРАМАТИКЪ.**

ГРАМОТА *ж.* (42) (*цсл.* грамота, *гр. мн.* γράμματα) (*письмовий документ юридичного характеру*) грамота (36): И на то єсми далъ господину отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а вживаючи того дворища не надобѣ ни воина ни ѧловицѣ платити... ни грамоты носити (Казимир, п. 1349 *P* 4); а писалъ грамоту писарь пана старостынъ дьякъ изъ болестрашичь (Перемншль, 1359 *P* 10); а дана єсть грамота оу бохури (Бохур, 1377 *P* 24); А писана грамота вь Львовѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а дана грамо(т) в молодечнѣ (Молодечно, 1388 *P* 44); А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ... тому судитъ Богъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); ино мы тую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); мы стефанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє пришли прѣд нами мѣстичи илвовстїи и принесли грамотоу свѧтопочившаго отца моєго, александра, воєводы, о мытах (Сучава, 1434 *Cost.* II, 667); и я свою печат приложил на твердость сєє моє⟨є⟩ грамоты (Кобринь, 1454 *AS* III, 10);

(*письмове повідомлення*) лист, грамота (3): Z hramotami waszymi Michałko wasz pryiechał k nam (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); На то єсмо грамоту нашу послали (б. м. н., 1484 *РИБ* 351);

г р а м о т а о у т в є р ъ ж о н а я (1), о у т в є р ъ ж о н а я г р а м о т а (1) підтвердна грамота: да и грамотоу твою оутвєръжоную на то далъ, што єго дочеры дєръжати свой законъ грєческий и къ рымъскому закону єє нє нудити (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); И ты, по своєй оутвєръжоной грамотє... єму ни въ чомъ нє исправляєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); д о к о н ъ ч а л ь н а я г р а м о т а (1) *див.* ***ДОКОНЪЧАЛЬНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **грамота, грамо(т)** (1361 *AGZ* 6; 1370 *P* 18; 1377 *P* 24; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1388 *P* 41, 44; 1391 *P* 45; 1422 *P* 98); *род. одн.* **грамоты** (п. 1349 *P* 4; 1454 *AS* III, 9, 10); *дав. одн.* **грамотє** 1 (1454 *AS* III, 10); **грамо(т)** 1 (1388 *P* 42); *знах. одн.* **грамоту, грамотоу** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1359 *P* 10; 1377 *P* 24; 1390 *P* 176; 1398 *ДГПМ;* 1429 *P* 112; 1430 *ГВКЛ* 7; 1434 *Cost.* II, 667; 1484 *РИБ* 351; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); *ор. одн.* **грамотою** 3 (п. 1341 *P* 2; 1429 *P* 112; 1454 *AS* III, 9); **! грамою** 1 (1427 *P* 109); *місц. одн.* **на (по) грамотє** 2 (1387 *СП* № 12; 1499 *BD* II, 448); **грамотѣ** 1 (1352 *P* 7); *знах. мн.* **грамоты** (XV ст. *BC* 15 зв.); *ор. мн.* **hramotami** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *місц. мн.* **въ грамотахъ** (1499 *BD* II, 448).

***ГРАМОТНЫИ** *прикм.* (1) що має силу грамоти: и тоую ста(в)ропигїю мн(с)тырю пече(р)ско(м) с предѣлами его стве(р)жаемъ и (з)моцняе(м) на вѣчные часы по(д)лоугъ листоу и характїи (!) писме(н)ныи грамотное (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **грамотноє** (1481 *ГПМ*).

! ГРАМОЮ ⟨ГРАМОТОЮ⟩ (1): а на то дворищє запсали єсмо єму сею нашєю грамою (!) пѧтьдєсѧть гривєнъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *P* 109).

Див. **ГРАМОТА.**

***ГРАН** *див.* **ГРАНЬ.**

ГРАНИЦА *див.* **ГРАНИЦѦ.**

***ГРАНИЦЯ** *див.* **ГРАНИЦѦ.**

ГРАНИЦѦ, ГРАНИЦА, ГРАНІЦА *ж.* (138) (*природна або умовна лінія, що відмежовує одне володіння від іншого*) границя, межа (120): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... почонъ отъ Песчаньки бродку, одъ граници Сениковъ... до Любецкого мосту (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); тогды мы... дали єсмо и потвєрдили єсмо... борховичѣ село, што (!) в тых дѣдин, оу граничях (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А ко млину границѧ горѣ смотричемъ до мосту (Смотрич, 1375 *P* 20); А дали єсми имь та села... со всѣми доходи, яко извѣка к тимь селомь у ихь границях прислушают (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а тако вѣдка продалъ єсть... со всѣми оужитки што му прислуша (!) оу бышкувъскуи граници (Перемишль, 1391 *P* 45); тамъ же противъ той долыны, в рици Згару... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); А зятю моему и дочцѣ моей... не надобе через тот обруб и границу з Лопавщъ у мою землю Хренницькую уступати и переходити николи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho... z folwarki ieho (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(*природна або умовна лінія, що відокремлює одну державу від іншої*) границя, кордон (18): такжє хочю о(т)ступи(т) нашему г(с)дрю... тоѣ зємли шепин(с)коѣ и тыхъ городовъ, што суть в нєи, по старую границю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); и єщє єсми дали... михаилу логофєт(у)... єдино мѣсто о(т) пустини близко граници лѣ(д)цкои (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218—219); маєть онъ съ тыми єго послы єхати чєрезъ нашо панъство до границы московъскоє и зася отъ границы московъскоє тоюжъ дорогою до волоскоє границы (Вільна, 1498 *BD* II, 412); нашим старо⟨ст⟩ам и врѣдни⟨ком⟩ граничним ⟨...изєх⟩ати сѣ на границах (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

ФОРМИ: *наз. одн.* **граница, граніца** 4 (1475 *AS* I, 71; XV ст. *BC* 10 зв.; 1494 *BD* II, 389); **границѧ, hranycia** 3 (1375 *P* 20; 1424 *P* 99; 1500 *ДПЖН*); **hranicza** 1 (1413 *GL* 48); *род. одн.* **граници, граніци** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1401 *P* 65; 1440 *P* 142; 1445 *Cost.* II, 219; 1449 *Cost.* II, 746; 1453 *Cost.* II, 766; XV ст. *BC* 38 зв.; *СЯ* 42; 1475 *AS* I, 71); **границы** 7 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1498 *BD* II, 412); **границѣ** 2 (1411 *P* 79; 1430 *P* 116); *дав. одн.* **границы** (1488 *AS* I, 242); *знах. одн.* **граиицю, граиыцю, граніцю** 37 (1400 *Cost.* II, 619; 1404 *P* 68; 1413 *P* 83; 1421 *P* 95, 96; 1430 *ГВКЛ* 9; 1440 *P* 142; 1455 *Cost.* II, 774; 1478 *AS* I, 76; XV ст. *BC* 37; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **границу** 8 (1464 *AS* I, 57; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1498 *BD* II, 412; 1499 *АЛРГ* 94); *ор. одн.* **границєю** (1433 *P* 125); *місц. одн.* **на (во, оу, по) граници** (1391 *P* 45; 1401 *P* 66; 1411 *Cost.* II, 638; 1430 *P* 116; 1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 540; 1456 *Cost.* II, 577; 1457 *Cost.* II, 810; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76); *наз. мн.* **границѣ** 1 (1433 *P* 125); **hraniczi** 1 (1413 *GL* 48);

род. мн. границь (1413 *Р* 83, 84; 1421 *Р* 96); *дав. мн.* границамъ, границам (1492—1493 *ПВФЧ;* 1499 *BD* II, 424); *знах. мн.* границы 2 (1495 *ВМЗД*); граныци 1 (1430 *ГВКЛ* 9); *ор. мн.* границѦми, границями 9 (1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 24; 1378 *Р* 26; 1399 *Р* 59; 1400 *Р* 61; 1407 *Р* 72; 1414 *Р* 85; 1421 *Р* 94); границами 7 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1409 *Р* 74; 1411 *Р* 77; 1418 *Р* 89; XV ст. *СЯ* 42 зв.; 1445 *Р* 148); hraniczamy 1 (1395 *GL* 166); *місц. мн.* у (во, вь, о, въ, на) границахъ, границах, граѝца(х) 20 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *Р* 96; 1433 *Р* 124; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1466 *AS* I, 62; 1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 433; 1490 *Пам.;* 1498 *ГВКОО*; 1499 *AS* I, 118; *BD* II, 443 і т. ін.); у (увъ) границяхъ, границях 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1451 *АкЮЗР* II, 106); оу граничях 1 (1361 *AGZ* 6).

***ГРАНИЧИТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) встановлювати границі, межі (чого): Коли мт҃и оу дѣтєи оумрє(т) опѣка(л)нікъ н(х) нє можеть дѣди(ч)ства прода(т) ани граничи(т) доколѣ дѣти прїидоуть лѣ(т) до розоумоу (XV ст. *ВС* 35).

ФОРМИ: *інф.* граничи(т) (XV ст. *ВС* 35).

Див. ще ***ОГРАНИЧИТИ.**

***ГРАНИЧНЫИ** *прикм.* (4) пограничний, прикордонний (2): А далє(и) казалъ єго мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти поведити ижъ о(т)чынє єго мл(с)ти зємля(м) граничънымъ... великии крывды и втиски дєються отъ твоєє мл(с)ти зємли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); А коли бы сѦ пригодили которїи кривди людем... прїателѣ нашє‹го Але›ксандра... нашим старо‹ст›ам и врѣдни‹ком› граничним ‹обославши сѦ съ обоу сторон изех›ати сѣ на границах, и прав‹о›... ‹ч›и‹ни›ти... ‹бєс отволоки› (Сучава, 1499 *BD* II, 443); листъ граничныи (2) *див.* **ЛИСТЪ I.**

ФОРМИ: *дав. мн.* граничънымъ 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); граничним 1 (1499 *BD* II, 443); *знах. мн. ч.* граничныи, гранїчныи (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95).

Див. ще ***ПОГРАНИЧЪНЫИ.**

***ГРАНИЧЪНЫИ** *див.* ***ГРАНИЧНЫИ.**

***ГРАНИЧЯ** *див.* **ГРАНИЦѦ.**

ГРАНІЦА *див.* **ГРАНИЦѦ.**

***ГРАНЇЧНЫИ** *див.* ***ГРАНИЧНЫИ.**

***ГРАНЫЦЯ** *див.* **ГРАНИЦѦ.**

ГРАНЬ *ж.* (26) **1.** *(природна або умовна лінія, що відмежовує одне володіння від іншого)* границя, межа (15): по половинє зъ Любчемъ грань, куды речька идетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ... покладалъ передъ намы лыстъ господара єго мылости, Велнкого Князя Швыдрыгайла, которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими и бояры Хмелныцкимы разсудылы, и грани около маетностей его учинылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и то есми привернулъ к той ниве Клиноватой и грань той ниве положилъ есми с Соөейскою землею (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); на первей повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. *(вирізаний на дереві межовий знак)* зарубина, зарубка, карб (11): тамъ же есмо подле рики Згару конецъ (!) усыпаты велилы и на граби грань вытесаты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и я есми того половицу отехал и грань перъвую есми зарубал в дубѣ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119—120).

ФОРМИ: *наз. одн.* граиь (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *род. одн.* грани (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1492 *AS* III, 23; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. одн.* грань 6 (1430 *ГВКЛ* 7, 8; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); гран 1 (1478 *AS* III, 17); *місц. одн.* въ грани (1445 *АкЮЗР* I, 17); *дав. мн.* гранямъ, граням (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. мн.* грани 8 (1430 *ГВКЛ* 7, 8; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); кграни 1 (1478 *AS* III, 17); *місц. мн.* въ гранѣхъ 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17); оу граиех 1 (1492 *AS* III, 23).

ГРАСОУЛЬ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* грас «жирний»*)*: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже тоть истїныи слоуга наш Қостє Грасоуль... слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1487 *BD* I, 295).

ФОРМИ: *наз. одн.* Грасоуль (1487 *BD* I, 295).

ГРАШЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвшє єго правоюи вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потврьдили єсми ємоу отниноу єго, сєла, на имѣ... грашїи и моишещи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* грашїи (1455 *Cost.* II, 553).

***ГРЄБЛЯ** *ж.* (4) гребля (3): а покоул оусхочєт кн‹Ѧ›зь Семєнъ тои грєбли дєржати высоко, тоє єсть оу єго воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); едучи от Бовбол к Блаженику... по левои руце подле самой дороги тот дуб стоит, и оттоль через гребли конецъ пропаханых нив (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120);

греблябалицова (1) *(назва греблі у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы.... дали єсми ємоу... єдно мѣсто о(т) поустыни на баши нижє грєблы балицовы (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463).

ФОРМИ: *род. одн.* грєблы 1 (1434 *DIR«A»* 463); грєбли 1 (1475 *AS* I, 71); *знах. одн.* грєблю (1488 *AS* I, 242); *знах. мн.* гребли (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

Див. ще ***ГРОБЛѦ.**

***ГРЄВОУЛЪ** *див.* ***ГРЄОУЛЪ.**

***ГРЄЖАНЪСКИИ** *прикм.* (1): Павє(л) зємлю дє(р)жить глазо(в)щиноу... грєжанъски(и) Өєдько да(л) єму на полоукопьи (!) онъ тоє даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* грєжанъски(и) (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

Пор. **ГРЄЖАНЫ.**

ГРЄЖАНЫ *мн.* (5) *(назва села у Київській землі):* Къ грєжаномъ присєлокъ Солодырє(в)ци а в томъ сєлє дє(и) оди(н) слоуга а три данъники (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз.* Грєжаны (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *дав.* грєжаномъ 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); грєжоиомъ 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); крєжаномъ 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ГРЄЖОНЫ** *див.* **ГРЄЖАНЫ.**

ГРЄКОВЄ, ГРИКОВЄ *мн.* (10) *(назва села на Буковині)* Грекове: Тѣмъ ми видѣвши єго правоую и виръноую слоужбоу д‹о› иас... дали и потвєръдили єсми ємоу... сєла... на имѣ... гдє бил дворъ Доумы Чоръного, и повишє гдє били Грекове Чоръного Доумы (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65); и дали они господствоу ми свою правою отниноу и выкоуплєнїю, єдино село на имѣ Грєкове на Сиретѣ, подли Сєрєтского тръга (Сучава, 1488 *BD* I, 347); Сє азь... Іо Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже... дали и потвръдили єсми томоу свѦтомоу нашємоу монастироу от Поутнои... оуси црькви... на имѣ... S црьков оу Греч (!) с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз.* Грикове 2 (1464 *BD* I, 83, 84); Грєковє 2 (1462 *BD* I, 65; 1488 *BD* I, 347); *род.* ! Грєч (1490 *BD* I, 419); *дав.* Грєком (1488 *BD* I, 348); *знах.* Грєковє (1465 *GL* 176; 1488 *BD* I, 347, 348).

ГРЄОУЛОВ *прикм.* (1): мы Стефанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє тот истинныи слоуга наш панъ Кандрѣ, сынъ Грєоулов, слоужиль нам право и вѣрно (Васлуй, 1465 *BD* I, 87—88).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* Грєоулов (1465 *BD* I, 88).

Пор. ***ГРЄОУЛЪ.**

***ГРЄОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* а на то єсть... вѣра пана миклѣ грєоула и вѣра пана бълоша чашника (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

ФОРМИ: *род. одн.* грєоула 1 (1448 *Cost.* II, 306); грєвоула 1 (1448 *Cost.* II, 300).

***ГРЄЦКЇИ** *див.* ***ГРЄЦКЫИ.**

ГРЄЦКО *див.* **ГРИЦКО.**

***ГРЄЦКЫ** *див.* **ГРЄЦКЫИ.**

***ГРЄЦКЫИ** *прикм.* (4) ◇ грєцкыи квасъ (4) гатунок грецького вина: а коли имуть купити татарскыи товаръ, у сочавѣ, или шолкъ, или перєць... или тємьѦнъ, или грєцкыи квасъ, отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши

(Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); А коли имоут коупити татарскыи товаръ или заморскыи оу Сочавѣ: или шолкоу, и перєць, и камхи... или грєцкы кфас... а они абы платили от гривноу три гроши мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **грєцкы** 2 (1434 *Cost.* II, 668; 1460 *BD* II, 273); **грєцкыи** 1 (1408 *Cost.* II, 630); **грєцкіи** 1 (1456 *Cost.* II, 788).

***ГРЄЧЄСКИЙ** *прикм.* (5) ◇ г р є ч є с к и й з а к о н ъ (4), з а к о н ъ г р є ч є с к и й (1) православне віросповідання: а о дочєрѣ єго твои панове изъ єго бояры оуговорыли, какъ єго дочєры быти и грєчєский законъ дєръжати; да и грамотоу твою оутвєръжоную на то даль, што єго дочєры дєръжати свое законъ грєчєский, и къ рымъскому законоу єє нє нудити (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **грєчєского** (1499 *BD* II, 448); *знах. одн. ч.* **грєчєский** (1499 *BD* II, 448).

! ГРЄЧ ⟨ГРЄКЪ⟩ *див.* **ГРЄКОВЄ.**

ГРИБ *ч.* (1) *(особова назва)*: А сє я пан Гриб Ивєшєнєвич сознаваю и записываю сим моим листомъ каждому доброму кому потрєб будєт того листа видєти алибо чтучи єго слышати (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гриб** (1488 *AS* I, 88).

ГРИБОВИЦА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Грибовиця: Я, Война, пана Немиринъ сынъ ... записую матцє своєй панє Аннє Немириной: Мстишин... Грибовица (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Грибовица** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ГРИБОВИЧЬ** ⟨?⟩*ж.* (2) *(назва джерела у Львівській землі)*: о(т) оустьѧ теплицѣ грибови(ч) поперє(к) рѣки свѣчѣ и поперє(к) полѧ къ чорному лѣсоу (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **грибови(ч)** (1413 *P* 83); *дав. одн.* **грибови(ч)** (1413 *P* 83).

***ГРИВЄНЬКА** *ж.* (1) підвісок до ікони: застали єсмо оу стго спса на красно(м) Д҃ иконы кованы(х) а Г҃ иконы з вѣньци В҃ гривєньцє золоты(х) (б. м. н., бл. 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *знах. дв.* **гривєньцє** (бл. 1429 *P* 114).

ГРИВНА, ГРИВЪНА *ж.* (168) 1. *(грошова одиниця)* гривня (159): а купилъ панъ пєтрашь за сорокъ гривєнъ (Перемишль, 1359 *P* 10); А сє ѧ панъ бєнко... свѣдчю... иже пришєдъ пєрєдъ насъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи жєнѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ сєлѣ на тольмачи (Коломия, 1398 *P* 57); а на то дворищє запсали єсмо єму сєю нашєю грамою (!) пѧтьдєсѧть гривєнъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *P* 109); а кто би сє знашо(л) ловити рибоу или роубати лисъ оу и(х) хотарю, бєз и(х) воли, на то(м) глоба В҃І гривни (Сучава, 1456 *ГПХМ*); а жонѣ Борисовой присудили єсмо венєцъ шляхєцкій тридцать гривєнъ (Вільна, 1495 *РИБ* 621);

г р и в н а л ѧ д ъ ц к а я (3) польська гривня: взѧлъ оу мєнє клєпачь И҃І гривєнъ лѧцкихъ (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); мы ильѧшь воєвода... записуємъсѧ тымъ пнѡшѧмъ... єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолъдъ платити на каждыи мѣсѧць по є҃ гривєнъ лѧдьскихъ на копьє (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); г р ы в н а п о д о л ь с к а я (1) подільська гривня: и тую границю скончылы, и, штобы єє никто нє нарушилъ, заруку на Господаря єго мылосты чотыриста грывєнъ Подольскихъ (sic.— *Прим. вид.*) заложилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); г р ы в н а п о л с к а я (1) польська гривня: заплативъ имъ тыи пѣнѧ(з) пѧ(т) сотъ гривєнъ полки(х) (!)... всєи волости залѣскоѣ дєржѧниє вѣчноє ... коро(л) влодиславу... присудили єсмы (Медика, 1404 *P* 70); г р и в н а р у с к а я (1) *(назва грошової одиниці в староукраїнських землях)* руська гривня: а коли бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати... моєму милому гдрю королю двѣ стѣ гривєнъ рускихъ а тридцѧть коні бєзъ хитрости (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*).

2. *(одиниця ваги)* гривня (1): тое сребро зважівъ и ... важило по трє(т)и гривны сребра (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179);

г р и в н а в ѣ с н а я (2) вагова гривня, гривня на вагу: А пить могоричь оу аньдръка оу дому лысого за двѣ гривнѣ вѣснии мєду за гривну а пива за гривну (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гривна, гривъна** (XV ст. *ВС* 29 зв., 37 зв.); *род. одн.* **гривны** 43 (1386 *P* 31; 1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 670; 1435 *Cost.* II, 676; 1456 *Cost.* II, 788; XV ст. *ВОРСР* 179; *ВС* 23 зв.; 1460 *BD* II, 273; *DIR«A»* 515 і т. ін.); **грывны** 2 (1460 *BD* II, 274, 275); *знах. одн.* **гривну, гривъноу** 7 (1366 *P* 12; 1368 *P* 16; XV ст. *ВС* 37; 1433—1443 *АРМ*); *зам. род.* отъ сукна, отъ **гривну** 37 (1408 *Cost.* II, 630, 631, 632, 633; 1434 *Cost.* II, 668, 669, 670; 1460 *BD* II, 273, 275, 276); *наз. мн.* **гривни** (1456 *ГПХМ*); *род. мн.* **гривєнъ, гривєи, гривє(н), гривєнь, грівє(н)** 56 (1359 *P* 10; 1366 *P* 12; 1386—1418 *P* 35; 1388 *ZPL* 106; 1398 *ЗЛЕІК; P* 57; 1404 *P* 70; 1424 *P* 106; 1427 *P* 109; 1458 *BD* I, 8; 1494 *РИБ* 561; 1495 *РИБ* 621 і т. ін.); **грывєнъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); **гривинъ** 1 (XV ст. *ВС* 30); **! гнївєнъ** 1 (XV ст. *СЯ* 43); *знах. мн.* **гривны, гривъны, грівны** 13 (1386—1418 *P* 35; 1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669; 1435 *P* 134; 1456 *Cost.* II, 789; XV ст. *ВС* 24, 31, 33 зв., 34, 36 зв., 37, 39; 1460 *BD* II, 274); **гривни** 1 (1460 *BD* II, 274); *місц. мн.* **въ гривиахъ** (1494 *РИБ* 560); *знах. дв.* **гривнѣ** (1366 *P* 12; 1386—1418 *P* 35).

! ГРИВНОУ ⟨РАНОУ⟩ (1): Абы оусїльнїкомь смєлость о(т)нѧта оуставлѧємь колї шлѧ(х)та шлѧ(х)тїча забьє(т) за головоу шєстьдєсѧ(т) гривєнъ за жьны (!) члонокъ оутѧтыи три(д)ца(т) гривєнъ за простоую гривноу (!) Й҃ гривєнъ (XV ст *ВС* 24 зв.).

Див. **РАНА.**

ГРИВЪНА *див.* **ГРИВНА.**

***ГРИГОРЕВИЧЪ** *див.* **ГРИГОРЬЄВИЧ.**

***ГРИГОРЄВЪ** *прикм.* (1): а сє я панъ миханло иваиовичь заставилъ своє сєло чєрєпыне григорєву сн҃у двдвьского осташкови (Львів, 1386 *P* 31).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **григорєву** (1386 *P* 31).

Пор. **ГРИГОРЪ.**

ГРИГОРЄИ *ч.* (7) *(особова назва, цсл.* Григории, *гр.* Γρηγόριος) Григорій: Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское... на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); а па(н) григореи стрєчєнови(ч) имаєть, служити с того имѣнья копье(м) игдѣ будеть на(м) потрєбно (Острог, 1437 *P* 136); При томъ былъ марш(алокъ) дворн(ый)... панъ Григорей Остыковичъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); А при томъ были... воєвода троцкий маръшалок зємъский пан Ян Юрьєвич, маршалок дворный... пан Григорєй Станкович Остиковича (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **григорєи, Григорей, Григорє(и)** (1410 *АкВАК* XI, 5; 1437 *P* 136; 1489 *AS* I, 89; 1495 *АЛМ* 85; *ВМБС;* 1499 *AS* I, 118); *род. одн.* **григорья** (1437 *P* 136).

Див. ще **ГРИГОРИИ, ГРИГОРЇЄ, ГРИГОРЪ.**

ГРИГОРИЄ *див.* **ГРИГОРЇЄ.**

ГРИГОРИИ, ГРИГОРІЙ *ч.* (3) *(особова назва, гр.* Γρηγόριος) Григорій: Мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... григории да ива(н) нєсвизьскии ... тым то листомъ чинимы знамєни(т)... како... мы имєнємъ и моча вши(х) зємлѧнъ єго ... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39); фролъ, лаворъ... єлисѣи пророк, святыи григории чюдотворец по тои сторонѣ все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); При томъ были: во(евода) Вил(енскій) панъ Мих(аило) Рад(ивиловичъ)... мар(шалокъ) двор(ный) нам(ѣстникъ) Они(кштенскій) панъ Гр(игорій) Ос(тиковичъ) (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **григории, Гр(игорій)** (1388 *Р* 38; XIV—XV ст. *ОБРН* 112; 1494 *АЛМ* 54).

Див. ще **ГРИГОРЄИ, ГРИГОРІЄ, ГРИГОРЪ.**

ГРИГОРІЄ, ГРИГОРИЄ *ч., невідм.* (4) (*особова назва, цсл.* Григории, *гр.* Γρηγόριος) Григорій: На которого соимоу кончаніє... наоучтАвЂнишїи оу бозА отєць кнЂзь Григориє... и також велєможны пановє... соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимь... ожє прїидоша прЂд нами... молебникь нашь кир попь Григорїє... и съ вьсЂми яжє о христЂ братїами... и измЂнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

Див. ще **ГРИГОРЄИ, ГРИГОРИИ, ГРИГОРЪ.**

ГРИГОРІЙ *див.* **ГРИГОРИИ.**

ГРИГОРОВЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* тЂмъ мы видЂвше єго правоую и вЂрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... села оу нашєи земли на имА хенцовци... и григоровци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **григоровци** (1431 *Cost.* I, 317).

ГРИГОРЪ, ГРИГОРЬ, ГЛИГОРЪ, ГЛИГОР *ч.* (22) (*особова назва, гр.* Γρηγόριος) Григорій, Григор: о(т) мЂстичовЂ короткии павелъ григорь павелъ писарь панъ вахно танча алхатаръ (Львів, 1368 *Р* 16); мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... ажє єсмо умолвнли ис пре(д)речеными паны... которыижє сА иснимали с нами, оу серетА, на имЂ, панъ янъ с чижева ... панъ григоръ стромило (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); А на твердо (!) того моєго листоу просил єсми кнАзА СемЂна Вогданович (!) Одинцевича... а кнАзА ГригорА Ивановича Багриновского, абы Их Милость печати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24); Наместнику вруцъкому князю Григорю Глинъскому и инымъ наместникомъ нашимъ, хто потомъ будетъ отъ нас Вручей держати (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71); и оуставши слуга на(ш), глигоръ, и съ своєю женою... и заплатили и(м) оуси тоти вишеписа(н)ни(х) пинЂзи (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Григорь, григорь, григоръ** 6 (1368 *Р* 16; 1420 *ПГАА;* 1424 *Р* 104; 1445 *Cost.* II, 729; 1488 *BD* I, 354); **Глигор, глигоръ** 2 (1495 *BD* II, 53; 1500 *Cost. S.* 234); *ск. н.* **Гр.** 6 (1496 *АЛРГ* 69, 71; *ВМКФС;* 1497 *ПКИП;* 1499 *ВФ; ГОКІР*); *род. одн.* **григо(р)А** (1495 *ВМБС*); *дав. одн.* **Глигороу, глигору** 3 (1495 *BD* II, 53; 1500 *Cost. S.* 234); **глигорови** 1 (1500 *Cost. S.* 234); **григорєви** 1 (1386 *Р* 31); **Григорю** 1 (1496 *АЛРГ* 71); *знах. одн.* **ГригорА** (1492 *AS* III, 24).

Див. ще **ГРИГОРЄИ, ГРИГОРИИ, ГРИГОРІЄ.**

ГРИГОРЪЄВИЧЪ *див.* **ГРИГОРЬЄВИЧ.**

ГРИГОРЬ *див.* **ГРИГОРЪ.**

ГРИГОРЬЄВИЧ, ГРИГОРЪЄВИЧЪ *ч.* (3) (*особова назва):* Мы, князь Александро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ, Григоревичом Ивашку а брату его Петру на имя Тачанчу селищо (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); жалова(л) намъ писаръ нашъ наместъникъ Стоклишъски(и) Ѳедько григоръєвичъ на воєводича троцкого... штожъ о(н) вступаеться въ єго ловы любецъкии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Григорьєвич** 1 (1482 *AS* I, 80); **григоръєвичъ** 1 (1499 *ВФ*); *дав. мн.* **Григоревичом** (1451 *ЗНТШ* XI, 10).

HRYDKO *ч.* (3) (*особова назва):* Поручили(с) кнА(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за констАнтинови(ч)... первыи поручни(к) кнА(з) михаило євиутєви(ч) кнА(з) василии михаилови(ч) (б. м. н., *бл.* 1392 *Р* 46); Bili nam czołom tyie Uryczane, na imia; Hrydko a Danilo Starczyczy i prosili u nas zemli (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Hrydko** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *дав. одн.* **Hrydku** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *знах. одн.* **гридка** (бл. 1392 *Р* 46).

***ГРИДКОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва):* Мы кнзь михаило олексан(д)ровичь произволи (!) єсмо боАриноу нашємоу... коупити дворєць ивашка гри(д)ковича (Копиль, 1456—1481 *Р* 164).

ФОРМИ: *род. одн.* **гри(д)ковича** (1456—1481 *Р* 164).

ГРИЖАТИ *дієсл. недок.* (1) (*болг.* грижа се) (за що) дбати, турбуватися, піклуватися (про що): и такождєрє варє кто боудє(т) игоумє(н) оу то(м) прАдрєчєнно(м) монастирю и єлико бѫдє(т) братєи а они имаю(т) грижати за спасєниє доуши господства ми (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

ФОРМИ: *інф.* **грижати** (1448 *Cost.* II, 365).

Див. ще ***ГРИЖАТИ СА.**

***ГРИЖАТИ СА** *дієсл. недок.* (1) (*болг.* грижа се) (о що) дбати, турбуватися (про що): а кто боудє(т) игоумє(н) илї братиа оу томъ монастирю и нє имоут ⟨грижа⟩ти сА о спасєнїи нашємъ... а имъ да є(ст) сѫдиа богъ (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **имоут ⟨грижа⟩ти сА** (1448 *Cost.* II, 366).

Див. ще **ГРИЖАТИ.**

ГРИЖЛИВЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали и потвърдили єсмы им... два села на БрыладЂ на имЂ Мърчещїи и Грижливїи (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз.* **Грижливїи** (1495 *BD* II, 249).

ГРИКОВЄ *див.* **ГРЄКОВЄ.**

***ГРИКОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі):* а про то(ж) єи записываю на свои(х) имЂньє(х)... грикоиче(х) три(сс)та (!) ко(п) широки(х) гро(ш)и че(с)кои монЂты (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *місц.* **на грикович(х)** (п. 1450 *ПИ* № 9).

***HRYMAYŁOWYCZ** *ч.* (1) (*особова назва):* Ja Fedko Januszkowicz... szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho papa nemiry hrymayłowycza... y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom Mista Beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **hrymayłowycza** (1500 *ДПЖН*).

ГРИМАЛО *ч.* (1) (*особова назва):* Межи которыми паими пань Миколаи Грималo, вижь господарА кролЂ єго милости, особно был съсланы, абы оусым сторонам била справедливость, абы одно смотрыль (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Грималo** (1467 *BD* II, 297).

ГРИНДЬ *ч., невідм.* (1) (*молд.* гринд) горб, пагорок, підгірок: тє(м) мыи (!) виде(в)ше єго правою слоу(ж)бо (!) до на(с)... дали и потвръдили єсмы ємоу... єго о(т)нни (!) и села(м)... сь... єзЂро(м) лахо(м), сь гри(и)дь о(т) богата (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

ГРИНЄВЪЦИ *мн.* (1) (*назва села у Київській землі)* Гринівці: къ чоудновоу жъ се(л)цоу гриневъци а в томъ се(л)ци три члвки подымъщиноу даютъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз.* **гриневъци** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ГРИНКО, ХРИНКО *ч.* (37) (*особова назва, пор.* Григории) Гринько: А свЂдци на то гринко панъ староста подольскии смотрицкии воєвода рогозка прокопъ семенко карабчЂевьскии (Смотрич, 1375 *Р* 20); мы александръ воєвода... ис нашими землАны... на имА, паиъ жюржь староста... панъ гринко... потвержАє(м)... господареви нашему... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); А при том были светки наша рада... пан Войдило, пан Гринко Сурвилович (Київ, 1437 *AS* I, 34); а при том был ки⟨А⟩зь Василей Лукомский... а пан Гринко МоукосєА (Берестя, 1448 *AS* I, 44); А при тых моих умовеных речах... были панове люде добрые: пан Семашько, пан Гринко Мукосъевич (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прАд нами... слоуга наш Иванко Левич и братаничи єго Федора и Милка... и племеиникь их Хринко от Лоуковицє и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 509); а при ⟨томъ⟩ были: ключникъ луцкии Богдан Сенкович Гоский... пан Гринко Козинский (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гринко, гринко, гри(н)ко** 15 (1375 *P* 2(; 14.4 *P* 70; 1407 *Cost.* II, 628; 1421 *Cost.* I. 141; 1437 *AS* I, 34; 1448 *AS* I, 44; 1456 *Cost.* II. 583; 1465 *AS* I, 57; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1494 *AS* I, 102 і т. ін.); **Хринко, хри(н)ко** 2 (1456 *ЭСФ;* 1492 *BD* I, 509); *род. одн.* **Гринка, гринка, гри(н)ка** 13 (1415 *Cost.* I, 122; 1420 *Cost.* I, 136; 1422 *ДГОБ;* 1423 *Cost.* I, 154; 1424 *Cost.* I, 162; 1424—1425 *DBAc* 19; 1425 *Cost.* I, 169; 1451 *AS* I, 44; 1475 *AS* I, 70; 1491 *AS* I, 94 і т. ін.); **хринка, хринъка** 3 (1414 *Cost.* I, 111; 1415 *Cost.* I, 116; 1419 *DIR«A»* 444); *дав. одн.* **гринку** (1437 *P* 136); *ор. одн.* **гринко(м), гринько(м)** (1409 *P* 74; 1437 *P* 136).

Див. ще **ГРИНЬ, ГРИЦКО, ГРИЦЬ, ГРИШКО.**

ГРИНКОВИЧЪ, ХРИНКОВИЧ *ч.* (30) *(особова назва):* мы боАрє молдавскы... панъ богоушъ и братъ его, панъ пашко, панъ бори(с) гринковичъ... знамєнито чинимъ... ижъ панъ нашъ, воєвода прєрє(ч)иныи, слюбилъ паноу нашємоу мл(с)тивомоу... кролєви полскому (Сучава, 1434 *Cost.* II, 665—666); А на то великаА марториє... пан Яцко Хоудич, пан ⟨И⟩вашко Хринкович (Ясси, 1476 *BD* I, 209); Самъ Александеръ... великий князь литовский... чинимо ведати... приеждчалъ(и) (!) къ намъ земяне наши зъ володимерского повету Васко и Ивашко Гринковичи Болобаны (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хринкович, Хринкови(ч), Хри(н)кови(ч)** 12 (1456 *ЭСФ;* 1470 *BD* I, 141, 151, 153, 156; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170, 172; *Cost. S.* 88; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1476 *BD* I, 209); **гринковичъ** 1 (1434 *Cost.* II, 666); *род. одн.* **Хринковича, Хри(н)ковича, Хринковича(а)** 15 (1467 *BD* I, 119; 1468 *BD* I, 131; 1469 *BD* I, 134; 1471 *BD* I, 164; 1472 *DIR«A»* 528; 1473 *BD* I, 182, 190; 1475 *BD* I, 204, 206; *Cost. D.* 4; 1478 *BD* I, 219 і т. ін.); **Хринковичѣ** 1 (1473 *ШКН* 165); *наз. мн.* **Гринковичи** (1498 *ГВКОО*).

***ГРИНКОВЦѢ** *мн.* (1) *(назва села у Подільській землі)* Гринківці: Я панъ дѣтри(х) изъ бучА(ч)... вызнаваємъ... како прише(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с)... єсть прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ пану Анушеви кирьдѣеви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнАзѣи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *знах.* **гринковцѣ** (1420 *ПГАГ*).

***ГРИНКОВЪ** *див.* **ГРИНЬКОВЪ.**

! ГРИНКОКА ⟨ГРИНКОВА⟩ *див.* **ГРИНЬКОВЪ.**

ГРИНЬ *ч.* (13) (*особова назва, пор.* Григории) Гринь: а на то є(ст)... вѣра паиа хринѣ спатарѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 317); гринь даєть вєдро мєдоу (б. м. н., бл. 1458 *P* 167); Гринь де(р)жить землю Тищи(н)скоую (б. м. н.. бл. 1471 *ЛКЗ* 93); а тыи люди о(т)чичи мои, на имА микоула... гри(н)... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*); Я по(п) порѣчкы на имА исидо(р) ис своими с сынми на имА з гринє(м) а з дешко(м) били єсмо чєло(м) є(г) мл(с)ти штобы є(г) мл(с)ть пожалова(л) на(с) зємлєю црковною оу порѣчьи (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гринь, Гринь, гри(н)** 4 (бл. 1458 *P* 167; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1490 *Пам.*); **Хри(н)** 1 (1448 *Cost.* II, 737); *род. одн.* **хринѣ, хринА** (1448 *Cost.* II, 317, 324, 343, 355, 359, 365); *дав. одн.* **Гриню** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *ор. одн.* **гринє(м)** (1498 *ЧІАФ*).

Див. ще **ГРИНКО, ГРИЦКО, ГРИЦЬ, ГРИШКО.**

***ГРИНЬКО** *див.* **ГРИНКО.**

ГРИНЬКОВЪ *прикм.* (9): а на то вѣра моА... александра воєводы... и вѣра пана гринкова (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); а на то вѣра моА... александра воєводы... и вѣра пана хринкова (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69—70); Я панъ дѣтри(х) изъ бучА(ч)... вызнаваємъ... како прише(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с)... єсть прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ пану Анушеви кирьдѣеви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнАзѣи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **гриньковъ** (1420 *ПГАГ*); *наз. одн. ж.* **гринкова** 6 (1407 *Cost.* I, 56; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 65; 1411 *DIR«A»* 439; 1412 *DIR«A»* 440; 1414 *DIR«A»* 441); **хринкова** 1 (1409 *Cost.* I, 70); **! гринкока** 1 (1411 *Cost.* I, 95).

Пор. **ГРИНКО.**

***ГРИЦЄВЪ** *прикм.* (2): Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... визнаває(м)... и(ж)... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имА крѣхає(в) а к тому сѣлищю зѣмли бортныє... игнато(в)ская а грицева (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*);

Грицева могила (1) *(назва урочища у Волинській землі):* увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божое... прыдаемо; к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе... къ великому копъцу Грицевы могилы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **грицєва** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *род. одн. ж.* **Грицевы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Пор. **ГРИЦЬ.**

ГРИЦКО, ГРЕЦКО, ГРѢЦКО, ХРИЦКО *ч.* (11) (*особова назва, пор.* Григории) Грицько: Мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски па(н) Анъ дѣди(ч) тариов(с)ки... грицко кирдѣеви(ч)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхь прє(д) на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); а при томъ были свѣдъци... па(н) грицко ловчии кролєвъ смєтанъка и намѣстникъ лавровьскыи єфтимии (Погоничі, 1422 *P* 98); а при томъ были сведоки... панъ грицко кирдѣевичь панъ иванъ чорныи (Київ, 1433 *P* 119); А при томъ были сведки наши... панъ Федоръ дякъ, и старецъ Грецко и иныхъ людий досыть (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... аже єсмо умолвили и с прє(д)речеными паны... которыжє сА иснимали с нами, оу серетА, на имѣ, панъ янъ с чижева... панъ хрицко кєрдієвичъ с поморАнъ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); А при том были люди добрыи: пан Михайло Олександрович Загоровскии... а пан Грѣцко Иванцкый (!) из братом (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грицко** 8 (1404 *P* 70; 1419 *P* 91; 1422 *P* 98; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116; 1433 *P* 119; 1463 *ГГЯ*); **Грецко** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **Грѣцко** 1 (1475 *AS* III, 14); **хрицко** 1 (1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще **ГРИНКО, ГРИНЬ, ГРИЦЬ, ГРИШКО.**

ГРИЦЬ, ХРИЦЪ *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Григории) Гриць: Мы кнА(з) двдъ дмитриеви(ч)... гриць с брато(м) степано(м)... тым то листомъ чинимы знамєни(т) всимъ которы(м) того трѣба кто коли тонъ (!) листъ оувиди(т) или оуслыть (!) (Лучиця, 1388 *P* 38—39); мы стєфанъ воєво(д)... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми нашємоу монастирю о(т) полѣны... ѳ тата(р), на имА иванчоу(к)... и хрицъ съ чєлАдми своими (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гриць** 1 (1388 *P* 38); **хрицъ** 1 (1443 *Cost.* II, 128).

Див. ще **ГРИНКО, ГРИНЬ, ГРИЦКО, ГРИШКО.**

***ГРИЦЬКОВЪ** *прикм.* (1): С (!) я па(н) дмитръ порыцькии... оузА(л) єсми по своєи жєнѣ по панєи га(л)зьцє по пана грицьковои доцьце ⟨полтараста коп⟩ широки(х) гро(ш)н чє(с)кои монѣты (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **по... грицьковои** (п. 1450 *ПИ* № 9).

Пор. **ГРИЦКО.**

***ГРИЧИНЪ** *див.* ***ГРЪЧИНЪ**[1].

***ГРИШАНЫ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже пріидє прАд нами... НастА... и продала... єдно сєло... на имѣ Хирова, межи Дерєнєвь и мєжи Гришан (Сучава, 1495 *BD* II, 81—82).

ФОРМИ: *род.* **Гришан** (1495 *BD* II, 82).

ГРИШКО *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Григории): А при томъ были свядъцы: пан Михайло Масковичъ, пан Гришко Борисковъскій (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); Я Иван Тимофеєвич Коуль... з женою моєю Марѣєю Хламотинною и сыньми нашими Гришком а Кмитою вызнаваєм сами на себє... штож взѧли єсмо въ кнѧзѧ Василѧ... тридцат коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гришко** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *ор. одн.* **Гришком** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще **ГРИНКО, ГРИНЬ, ГРИЦКО, ГРИЦЬ.**

***ГРЇВНА** *див.* **ГРИВНА.**

***ГРЇЄЛЄЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы Стефан воєвода ... знаменито чинимь... оже прїидоша прѣд нами... молебникь нашь кир попь Григорїє... съ въсѣми яже о христѣ братїами... и дали господствоу мы петь сель: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучелєщи... меж-доу Грїєлєщь и межідоу Лоупшею, дроугоє на Серєтѣ на имѣ Гыдинци... три на Бистрици (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *род.* **Грїєлєщь** (1500 *BD* II, 173).

ГРОБ *ч.* (12) гробниця, могила: Се азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... съ своєю женою... поклонихом сѧ оца своє(г) гробоу кнзѧ вла(ди)мира олькгєрдови(ч) и дѧдь своихь гробо(м) (Київ, 1446 *P* 154); блгочьстивыи г(д)нь на(ш) Іо Стефа(н) воєво(д) господа(р) въсеи земли молдавскои... оукраси гробъ съ(и) своємоу прѣдѣдоу Іо Романоу воєводѣ (б. м. н., 1479 *DC* 11); почьнши ‹х›отар тои бранищи от обръшїн Лаоури... до стєжки где гроб Алєксии оу шипот (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гроб** (1490 *BD* I, 420); *дав. одн.* **гробоу** (1446 *P* 154); *знах. одн.* **гробъ, гробь, гроб, гро(б)** (1479 *DC* 11; 1480 *DC* 9, 10, 11, 12; 1497 *DC* 8); *род. мн.* **гробовъ** (1446 *P* 154); *дав. мн.* **гробо(м)** (1446 *P* 154); *знах. мн.* **гробы** (1480 *DC* 8).

***ГРОБЛѦ** *ж.* (1) гребля: а кн‹ѧ›зь Семен дѣдич и отчич Збаразский имаєт мѣти, держати и поживати ис полми и гроблѧми... што к тым селом слушают (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *ор. мн.* **гроблѧми** (1470 *AS* I, 65).

Див. ще ***ГРЄБЛЯ.**

***ГРОБЪ** *див.* **ГРОБ.**

***ГРОБЬ** *див.* **ГРОБ.**

! ГРОДО *див.* ***ГРОДЪ.**

***ГРОДЪ** *ч.* (6) (*стп.* gród) (*укріплене місце з оборонними спорудами*) го́род, замок: а тижь коли бы который неприѧтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исніи воєвода и бра(т) єго... имають ис правою вѣрою и со оусєю своєю силою безо лсти того исного города боронити (Луцьк, 1388 *P* 37); а такъ приступилъ єсмь ку крулєви... и присѧглъ єсмъ вѣрє(н) быть ижь круль єго млсть имаєть ми дать и потвердить тыхъ гродовъ и зємль держѧниє до моєго живота (Кременець, 1434 *P* 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! гродо** (1388 *P* 37); *знах. одн.* **! гродо, гро(д)** (1388 *P* 37); *род. мн.* **гродовъ** (1434 *P* 130, 131); *ор. мн.* **! гро(д)** (1388 *P* 39).

Див. ще **ГОРОДЪ, *ГРАДЪ.**

ГРОЗА *ж.* (1) (*цсл.* гроза) кара, покарання: а ие испра(ви)ва судить намъ бъ и честныи кр(с)тъ и осподарева казнь и гроза (б. м. н., бл. 1386 *P* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гроза** (бл. 1386 *P* 30).

ГРОЗАВЪ, ГРОЗАВЬ *ч.* (2) (*особова назва, молд., болг.* грозав, *слов.* гроза): и такожъ прїиде прѣ(д) нами... грозавъ снъ могошєловъ о(т) виннѣ ... и продалъ своѧ чѧ(ст), половина села (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14); мы Стефа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже преидоша прѧ(д) нами... наши слоуги пътроу дънъоу и брать єго грозавь... и продали и(х) правоую о(т)нииоу (Сучава, 1493 *ПГВСП*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грозавъ, грозавь** (1438 *Cost.* II, 14; 1493 *ПГВСП*).

ГРОЗЄ *див.* **ГРОЗѦ.**

***ГРОЗЄВЪ** *прикм.* (1): мы Стефа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже преидоша прѧ(д) нами... наши слоуги пътроу дънъоу и брать єго грозавь и... сновє грозєви дънъоу... и продали и(х) правоую о(т)нииоу (Сучава, 1493 *ПГВСП*).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **грозєви** (1493 *ПГВСП*).

Див. ще ***ГРОЗИНЪ.**

Пор. **ГРОЗѦ.**

ГРОЗЄЩИ, ГРОЗЄЩЇИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы ... потвердили єсми єго очи(н)оу... села на имѣ... грозєщи и марконє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); а он имь дал за тотоу половина от Броудоурєши єдино село на имѣ Грозєщїи (Сучава, 1488 *BD* I, 325).

ФОРМИ: *наз.* **грозєщи** 1 (1448 *Cost.* II, 342); **Грозєщїи** 1 (1488 *BD* I, 325); *знах.* **Грозєщи** (1488 *BD* I, 325).

***ГРОЗИМЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол‹ь›ко одно двѣ дочцѣ, и тые свои дочки подавалъ былъ за ихъ дѣдовъ, за Петра а Грозима (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Грозима** (1495 *РИБ* 602).

***ГРОЗИНЪ** *прикм.* (3): а на то вѣра моѧ и моихь сыно (!)... вѣра пана оуладова пана гидевова пана грозина (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); мы стефа(н) воєво(д)а... чины(м) знаменито... оже прїидоша... ива(н)... исъ своими братїами и тѣгали на кнѣгиню... и на оуну(к) єи иа ми(х)ио сн҃ъ грози(н) ку(п)чича (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **грозина** (1429 *ДГОБК*); *знах. одн. ч.* **грози(н)** (1474 *РГС*); *наз. одн. ж.* **грозина** (1392 *Cost.* I, 8).

Див. ще ***ГРОЗЄВЪ.**

Пор. **ГРОЗѦ.**

HROZNE *присл.* (1) (*стч.* hrozně, *стп.* groźnie) суворо: Teź podłuh ustaw papeźskich... hrozne prikazujem... iź... pospolityje majut' utiahati i wysterehat sia, ot pospolitoje krowi (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ГРОЗѦ, ГРОЗѢ, ГРОЗЄ *ч.* (87) (*особова назва, молд.* гроазэ «страх», *слов.* гроза): мы панове и боѧрє землѣ молдав(с)кои, па(н) михаль... па(н) грозѧ витѧзь... слюбили єсми... нашему... г(с)подареви... верныміъ быти (Сучава, 1495 *Cost.* II, 612); а иа то є(ст) великаа мартоурїѧ, са(м) г(сд)воми, вышеписаныи стефана воєводы... и бояре наши... па(н) петрь столникь, па(н) грозѣ коми(с) (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98—99); И оу том також прїидоша прѧд нами... Мърииа, дочка Оанца Бръличa, и племеница єи Илка... и оуноукове их Мърина, дочка Грози Коуфта... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Грозѧ, грозѧ, Грозѣ, грозѣ** 5 (1395 *Cost.* II, 612; 1479 *BD* I, 224; *Cost. S.* 99; 1480 *BD* I, 241; 1491 *BD* I, 464); **Грозє** 2 (1491 *BD* I, 451, 453); *род. одн.* **Грози** 43 (1431 *Cost.* I, 317; 1478 *BD* I, 219; 1480 *BD* I, 239; 1483 *BD* I, 270; 1486 *BD* I, 290; 1487 *BD* I, 294; 1488 *BD* I, 345; 1489 *BD* I, 372; 1490 *BD* I, 386; 1491 *BD* I, 445; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **Грозѣ, Грозѧ** 36 (1479 *BD* I, 222; 1482 *BD* I, 262; 1483 *BD* I, 268; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 318; 1489 *BD* I, 367; *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 447; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); *дав. одн.* **Грози** (1491 *BD* I, 451).

! ГРОИ ‹ГРОШИ› *див.* **ГРОШЪ.**

***ГРОМНИЦИ** *мн.* (1) (*стч.* hromnice, *стп.* gromnice) (*назва церковного свята, також календарна дата*) стрітення: в опатовѣ предъ громницѧми оу лѣта нароженья сн҃а бжья тисѧ(ч) и триста девѧносто осмого лѣта (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*).

ФОРМИ: *ор.* **громницѧми** (1398 *ЗЛЕІК*).

ГРОМОБИТНАА *ж.* (2) (*назва селища у Молдавському князівстві*): а азь господство ми єсмъ дал Мърини... єдиоу нашоу селищоу близ Нистра, на имѣ Громобитнаа (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Громобитиаа** (1488 *BD* I, 347); *ор. одн.* **Громобитною** (1488 *BD* I, 347).

ГРОМЫКА *ч.* (1) *(особова назва):* Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Громыка** (1410 *АкВАК* XI, 5).

***HROSIK** *див.* ***ГРОШИКЪ**.

***ГРОХОТИШ** *ч.* (1) (*молд.* грохотиш) осип гірської породи: хота(р)... о(т)толѣ... прости чере(с) бїстрїца на грохотиш (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **грохотиш** (1458 *Mih. Doc.* 122).

ГРОШ *див.* **ГРОШЪ**.

ГРОШИ *мн.* (32) гроші (22): а записала есми... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи, и зе всими доходы, и зъ данью и зъ полюдьемъ и зъ грошми (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а съ тѣми гроши волно имъ ходити и торгувати соби, по усѣхъ торгахъ нашихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а комоу дамо в нихъ гроши земѧномъ и двораномъ нашн(м) з мыта нашого и тыи бы ждали рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); а я кн⟨ѧ⟩зь Семєн Юрьевич маю придати ку св⟨ѧ⟩тому Иоанну к Голшаном полумєрокъ мєду из людми и з грошми (Степань, 1489 *AS* I, 89); мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... великий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє... даемъ и записуємъ... с платы и цынши и з мытом и зо всими иными доходы грошєй и теж мєду данми (Вільна, 1499 *AS* I, 117); восковыи гроши (1) *див.* ***ВОСКОВЫИ**; врочныи гроши (2) *див.* ***ВРОЧНЫИ**; готовыи гроши (3), гроши готовыи (2) *див.* **ГОТОВЪ**; земъскии гроши (1) *див.* **ЗЕМСКИЙ**; цыншовыи гроши (1) *див.* ***ЦИНШОВЫИ**.

ФОРМИ: *наз.* **гроши** (1496 *АЛРГ* 73); *род.* **грошеи, грошей, гроше(и)** 11 (*бл.* 1471 *ЛКЗ* 91; 1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 88; 1489 *AS* III, 21; 1495 *АЛРГ* 60; XV ст. *СЯ* 43; 1499 *AS* I, 117); **гроши, гро(ш)и** 4 (XV ст. *ВС* 6 зв., 27, 32; *СЯ* 9); **гроший** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *знах.* **гроши** (1487 *АМЛ; AS* I, 85, 86; 1488 *AS* I, 88; XV ст. *ВС* 27; 1498 *АЛМ* 163; *АЛРГ* 82, 83); *ор.* **грошми** 7 (1401 *АкВАК* III, 2; 1424 *ДГВВ;* 1434 *Cost.* II, 668; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *ВС* 32; 1494—1495 *АЛРГ* 60); **гроши** 1 (1408 *Cost.* II, 631); *місц.* **оу гро(ш)хъ** (XV ст. *ВС* 27).

***ГРОШИКЪ** *ч.* (3) (*стч.* grošik/hrošik, *стп.* grosik) грошик (2): kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu — od kozdoho woza po hrosik, a ys kupieczkich wozow po dwa hroszìki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4);

грошикъ малыи (1) *(на противагу до широкого гроша чеського)* малий грошик: имаєть то(г) иванъ волошиновичь оуживати и своими дѣтми а намъ с тои коръчмы имаєть давати сто грошиковъ малыхъ каждъи годъ (Медика, 1407 *Р* 72).

ФОРМИ: *знах. одн.* **hrosik** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *род. мн.* **грошиковъ** (1407 *Р* 72); *знах. мн.* **hroszìki** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***ГРОШОВЫИ** *прикм.* (9) грошовий, грішми (2): Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему село Киселинъ... со всими грошовыми платы и с цынъши (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12—13); мы великии кн҃зь швитрикгаилъ... оузрѣвшї ємо знамєнитоую намъ слоужбоу... пана пашка прокофьєвича... дали єсмо ємоу... сєло ХолопѦчь... с мыты И со всѣми платы грошовыми (Луцьк, 1451 *Р* 156);

дань грошовая (6) *див.* ***ДАНЬ**[1]; ⟨дачка⟩ грошовая (1) *див.* ***ДАЧКА**.

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **грошовое** (1496 *АЛРГ* 73); *ор. одн. ж.* **грошовою** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1470 *AS* I, 67; 1493 *АЛРГ* 56; 1498 *ГВКОО*); *ор. мн.* **грошовыми** (1401 *АкВАК* III, 2; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *Р* 156; 1490 *ЗХП* 136).

ГРОШЪ, ГРОШ *ч.* (549) (*стч.* groš, *стп.* grosz, *лат.* (dēnārius) grossus) *(монета різної чеканки і різної вартості)* гріш (490): А питъ могоричь оу быбицкого оу дому за копу грошии (Перемишль, 1359 *Р* 10); а записалъ есми на своемъ имѣнїи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши (Київ, 1398 *ДГПМ*); а коли имуть купити татарскыи товаръ, у сочавѣ, или шолкъ, или перецъ... или грецкыи квасъ, отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); и мы того досмотревши и овызревши (! — *Прим. вид.*) гораздъ, п⟨а⟩на Фєдка єсмо в том оправили и послѣ оу єго людей оузѦли єсмо осмъдесѦт грошей (Ступно, 1444 *AS* I, 42); А кто идет до Лвова на головном мытѣ оу Сочавѣ от скотыны а̃ грош... а от конѣ или от кобылоу по шести хроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273); Продали есмо мыто Берестейское и Дорогицькое... на тры годы за тры тисячы копъ грошей и за трыста копъ грошей, и на годъ по тысечы копъ и по сту копъ грошей (Краків, 1487 *РИБ* 226); и отецъ нашъ е. м., зъ ласки своее, подалъ Федку Гавриловичу за его службу 50 копъ грошей на томъ имѣни (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54) а маеть намъ в каждый год давати по пѦти сот коп грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82);

грошъ польскии (1) *(назва срібної монети, яка дорівнювала* $^1/_{48}$ *гривні)* польський гріш: а тоє сєло пєрво рє(ч)ноє имѣють на(м) давати подлу(г) пра(в) волоско(г) ты то доходы што(ж) с по(л)нинъ аю(т) (!) а с каждо(г) кмєтѦ по в̃ гро(ш) польски(х) краковско(г) разу оу каждыи го(д) (б. м. н., 1424 *Р* 100); грошъ широкии (13), широкии грошъ (41) *(назва срібної монети, яка дорівнювала чверті гривні)* широкий чеський гріш: А осадивши ис каждого кмєтѦ по два гроша широкая оу кнѦжю комору давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *Р* 24); пришодъши пере (!) наше обличье, и передъ землѦны Фанасии (!) в҃лдка перемышльскии... продалъ єсть оу бышковичихъ два дворища пану яшкови испрувъскому на вѣки за ı̃ гривєнъ широкихъ грошии (Перемишль, 1391 *Р* 45); а нє маємь оуступати сѦ оу тыи имѣнья оли жь заплативши триста копь широки(х) грошеи пану чусє або потомь будучимь (Луцьк, 1434 *Р* 128); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю сим моим листом... ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє... за тридцат коп широких грошей (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Продали єсмо мыто володими(р)скоє и перемыльскоє и литовижъскоє... за пѦть сотъ копъ гроше(и) и за ше(ст) дєсѦть копъ гроше(и) шыроки(х) (Петрків, 1489 *АМВ*); єстли г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь корол єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть допустит Цецєнєвских отчины их, тогды они мают ки⟨ѧ⟩зю Олександру Сонкгушковичоу отложити пѣнѦзи шестьдєсѦт коп широких гроши (Луцьк, 1491 *AS* I, 94);

хотѦ за единъ грошъ (3), хотѦ и один грош (1) хоч трохи, хоч на гріш: а коли бы хоти(л) бу(д) какїи бояри(н) на(ш)... разорити тотъ законъ... бу(д) оу че(м), хотє за єди(н) гро(ш), то(т) оузри(т) великои казии и оургїю г(с)ва ми (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); А кто сѣ покоусит, черєс сєс наш листъ, оузѦти мыто, хотѦ и один грош, тот оузрит нашоу казнъ (Путна, 1471 *BD* I, 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грошъ, грош** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 275; 1463 *AS* I, 55; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *род. одн.* **гроша, грош(а)** 32 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1452 *Cost.* II, 760; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1470 *AS* I, 67 і т. ін.); **гро(ш)** 1 (1463 *Cost. S.* 45); *дав. одн.* **грошу** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. одн.* **грошъ, грош, гро(ш)** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1452 *Cost.* II, 760; 1456 *Cost.* II, 778; 1458 *BD* II, 262; 1466 *BD* I, 96; 1471 *BD* I, 159; XV ст. *ВС* 25; 1492 *AS* III, 23 і т. ін.); *наз. мн.* **гроши** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669;

1460 *BD* II, 275; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.; 1495 *PEA* III, 33; 1497 *АЛРГ* 79); *род. мн.* **грошєи, грошей, г(р)ше(и), грош⟨ей⟩, грошє(и)** 166 (1434 *Р* 128; 1438 *Р* 138; 1444 *AS* I, 42; 1451 *АкЮЗР* II, 106; *бл.* 1458 *Р* 167; 1466 *AS* I, 62; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 91; 1487 *РИБ* 226; 1489 *AMB;* 1490 *AS* I, 92; 1494 *АЛМ* 54; 1498 *АЛРГ* 82; 1499 *АСД* VI,3 і т. ін.); **гроши, гро(ш)и** 66 (1398 *ДГПМ;* 1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1449 *АЛМ* 8; 1458 *BD* II, 261, 262; 1467 *СП* № 13; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *ВС* 22; 1498 *ЧІАФ* і т. ін.); **грошь, грош, гро(ш)** 11 (1370 *Р* 18; 1408 *Cost.* II, 631; 1437 *Cost.* II, 709; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273); **грошии, гроши(и)** 9 (1359 *Р* 10; 1391 *Р* 45; 1466 *AS* I, 60, 61; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1482 *AS* I, 79; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *ВОРСР* 179; 1491 *AS* I, 94); **хроши** 1 (1460 *BD* II, 273); **грошювь** 1 (1378 *Р* 26); **! грои** 1 (1386—1418 *Р* 35); *знах. мн.* **гроши** 65 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1449 *Cost.* II, 743; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 261; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 92; 1496 *АЛРГ* 71; XV ст. *ВС* 22; 1497 *АЛРГ* 79 і т. ін.); **грош, гро(ш)** 26 (1424 *Р* 100; 1437 *DIR* № 8; *Cost.* II, 709; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; XV ст. *СЯ* 43 зв., 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 274, 275); *ор. мн.* **грошми, грошъми** (1411 *Р* 77; 1482 *AS* I, 81; 1487 *АМЛ;* 1494 *AS* I, 101); *наз. дв.* **гроша** (1497—1498 *АЛРГ* 79); *знах. дв.* **гроша** (1377 *Р* 24; 1386—1418 *Р* 35).

***ГРОУБЄШОВЪСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Гроубєшовъ): Продали єсмо мыто володими(р)ское... гроубєшовъско(моу) єськоу... на чотыры годы (Петрків, 1489 *AMB*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **гроубєшовъско(моу)** (1489 *AMB*).

ГРУДКОВИЧЬ *ч.* (3) (*особова назва*): А на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии... пан петръ мошенка грудковичь (Львів, 1368 *Р* 16); Мы бискупи мацѣи прємыски(и) и офанасѣи владыка прємыски(и)... ѧцко судьѧ саноцки(и) олешко грудкови(ч)... чинимы знаемо... како ко(л) та рѣчь межи... кроле(м) влодиславомъ... межи панею... пилєцкою... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грудковичь** 1 (1368 *Р* 16); **грудкови(ч)** 1 (1404 *Р* 70); **грюдкови(ч)** 1 (1370 *Р* 18).

ГРОУЄЦЪ *ч.* (2) (*назва пагорка у Молдавському князівстві*): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвши єго правои и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали и потвєрдили єсми ємоу... мѣсто о(т) пасикоv... где оупадає(т) гроуєць на шаковци (Сучава 1451 *Cost* II, 403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гроуєцъ** (1451 *Cost.* II, 403); *род. одн.* **гроуєцѣ** (1451 *Cost.* II, 403).

ГРОУМАЗ *ч.* (2) (*особова назва, молд.* грумаз «шия», «вершина»): Мы бояре земли молдавскои... Іон Тъоутоул логофєт... Іон Гроумаз староста ⟨чернов⟩скїи... и иныи бояре що при том были (Сучава, 1499 *BD* II, 443—444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гроумаз** (1499 *BD* II, 425, 444).

ГРОУМАЗЄЩИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): и ⟨тако(ж) прїидо⟩шѣ прѣ(д) нами стаиъ посадникъ... ⟨и прода(л)⟩... єдно сєло на имѣ гроумазєщи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 231).

ФОРМИ: *наз.* **гроумазєщи** (1445 *Cost.* II, 231); *знах.* **гроумазєщи** (1445 *Cost.* II, 231).

ГРУНТЪ, КГРУНТЪ *ч.* (16) (*стч.* grunt, *стп.* grunt, *свн.* grunt) (*земельні угіддя*) грунт: у того гостынца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ, который теперъ маютъ и напотомъ набудутъ, заровно з мещаны.. заживати мэютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны, где засталысмо бояръ Хмельныцкихъ... который призналы по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **груитъ** 11 (1430, *ГВКЛ* 7, 8); **кгрунтъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **грунтъ** (1430 *ГВКЛ* 8, 9); *род. мн.* **кгрунтовъ** (1389 *PEA* I, 27).

***ГРОУНЬ** *ч.* (1) горб, пагорок: Тѧмъ ми... дали и потвръдили єсми ємоу ... млии на матки Малом Бахлоуєцѣ, и пасикоу на конец гроунѣ от Шаковци, на потока Кръницѣмъ (Сучава, 1458 *BD* I, 24).

ФОРМИ: *род. одн.* **гроунѣ** (1458 *BD* I, 24).

***ГРУША** *ж.* (2) (*дерево*) груша: а здес по Бутыр и по Виноградную гору, а за рекою по крутый берегъ против двухъ грушъ; потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11); А хотар тои... части... повыше гроушах на столпь що на бєрєг Молдавѣ (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *род. мн.* **грушъ** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *місц. мн. зам. род.* повыше **гроушах** (1499 *BD* II, 136).

***ГРУШЕВСКІЙ** *прикм.* (1): А при томъ были... бояре наши Кобрынскіе и Грушевскіе (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Грушевскіе** (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще **ГРУШОВСКІЙ.**

Пор. ***ГРОУШОВА.**

***ГРОУШОВА** *ж.* (1) (*назва села у Троцькому воєводстві*): Записоую жєиє своєй... на своих имєнѧхъ отчизнихъ иа Кобрини, на Чєрєвачицах и на Гроушовой тоую тисѧч коп, штож она принєсла от брати своих из Голшан (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа Гроушовой** (1454 *AS* III, 10).

ГРУШОВСКІЙ *прикм.* (2): А при томъ были люди... Іосифъ Верещака, Данило, воевода Грушовскій, и Петръ, бояринъ Грушовскій (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Грушовскій** (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще ***ГРУШЕВСКІЙ.**

Пор. ***ГРОУШОВА.**

***ГРОУШОВЪ** *прикм.* (3) ◇ **г р о у ш о в о п о л є** (3) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): И також... продали... єдно сєло на имѣ Чорсъчєщїи... на Молдавѣ оу гроушово полє (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **гроушово** (1488 *BD* I, 355, 356).

***ГРЬБОВОЛЪ** *див.** **ГРЪБОВОУЛЪ.**

***ГРЪБОВОУЛЪ** *ч.* (5) (*особова назва, молд.* гырбов «сутулий», *слов.* гръбъ): а на то є(ст)... вѣра пана маноила гръбовоула (Сучава, 1440 *Cost.* II, 65—66); а на то є(ст)... вѣра паиа маиоуила гръбовола (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *род. одн.* **гръбовоула, Гърбовоула** 4 (1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 145); **гръбовола** 1 (1443 *Cost.* II, 120).

Див. ще **ГРЪБОВЪ.**

ГРЪБОВЪ *ч.* (7) (*особова назва, молд.* гырбов «сутулий», *слов.* гръбъ): а на то є(ст)... вѣра паиа маноила гырбова (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88); а на то є(ст)... вѣра пана маноила гръбова (Сучава 1445 *Cost.* II, 231).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* вѣра пана мано⟨ила⟩ **гръбовъ** (1443 *Cost.* II, 156); *род. одн.* **гръбова** 5 (1443 *ДГСПМН; Cost.* II, 180; *ПГСММ;* 1445 *DIR*«*A*» 483; *Cost.* II, 231); **гырбова** 1 (1442 *Cost.* II, 88).

Див. ще ***ГРЪБОВОУЛЪ.**

ГРЪБОВЪЦ *ч.* (2) (*особова назва, молд.* гырбов «сутулий», *слов.* гръбъ): мы Стєфаи воєвода... знамєнито чиним... ож(є) прїидє прѣд нами... слоуг⟨а⟩ нашє Пътроу Гръбовъц ... и продал... полоувииа сєло на Коуцитнои (Васлуй, 1495 *BD* II, 40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гръбовъц** 1 (1495 *BD* II, 40); *зам. дав.* заплатили... слоузѣ нашємоу Пътроу **Гръбовъц** 1 (1495 *BD* II. 41)

ГРЪДЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми єму... сєло на тутовѣ, на имѣ гръдєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543).

ФОРМИ: *наз.* **гръдєщи** (1455 *Cost.* II, 543).

***ГРЪДОВИЧЬ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* **градъ**

і Градомир): а на болшеє потверьж(д)енїє томоу въсємоу вышеписанномоу велѣли єсмы слоузѣ нашемоу исаїи грьдовичю писати и привѣсити нашоу печать (Сучава, 1414 *Cost.* I, 112).

ФОРМИ: *дав. одн.* **грьдовичю** (1414 *DIR«A»* 441; *Cost.* I, 112).

ГРЪДѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд., слов.* градъ і Градомир): тѣмъ мы... потвердили єсми его очи(и)оу... села... и цигани на имѣ... нанъ и грьдѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грьдѣ** (1448 *Cost.* II, 342).

ГРЪЛА *ж.* (18) гирло, рукав (ріки) (17): мы стєфанъ воєво(д)... знаменито чини(м)... оже произволи господство ми... яко да оутвръдимъ... монастирю... о(т) молдавици... данїє... александра воєво(д)... на проутѣ єдно озеро, на имѣ блишчатоу(л) и съ оусими своими гръами (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281); мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже дали и потвърдили єсмы нашемоу стмоу монастироу о(т) нѣмца... єдно озеро, на днистрѣ, на имѣ захорна, и съ гърлою, що оупадаєть оу днистрь (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

г р ъ л а Б у л х а к о в а (1) (*назва гирла у Молдавському князівстві*): мы, Стефан воевода... ⟨знамени⟩то чинимь... оже... дали и потвьрдили есми... нашему монастирю от Молдовица... една гръла, що сѣ зоветь гръла Булхакова, и другая гръла, що выходить изь озера долу до мосту (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гръла** 2 (1473 *ШКН* 165; 1500 *Cost. S.* 230); *зам. знах.* дали... една **гръла** 4 (1448 *Cost.* II, 324; 1473 *ШКН* 165); *род. одн.* **гръли, гърли** (1463 *Cost. S.* 45; 1473 *ШКН* 165); *ор. одн.* **гърлою** (1448 *Cost.* II, 324; 1500 *Cost. S.* 230); *наз. мн.* **гръли** (1456 *DIR«A»* 511; 1462 *Cost. D.* 11); *дав. мн.* **гръламъ** (1462 *Cost. D.* 11); *ор. мн.* **гръами** (1447 *Cost.* II, 281; 1456 *DIR«A»* 511; 1462 *Cost. D.* 11; 1463 *Cost. S.* 45).

Див. ще **ГЫРЛО.**

***ГРЪЛАНИЧЬ** *прикм.* (1) ◇ м о с т ъ г р ъ л а н и ч ь *див.* ***МОСТЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **гръланичь** (1420 *Cost.* I, 135).

ГРЪЛЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): да є(ст) имъ... грълещи... отчина и(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324).

ФОРМИ: *наз.* **грълєщи** (1448 *Cost.* II, 324).

***ГРЪЛО** *див.* **ГЫРЛО.**

ГРЪТАНЬ *ч.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѧмже мы видѣвшє єго правою и вєрною слоу(ж)боу до на(с)... дали єсмы єм(оу) оу нашеи земли оу молдавскои В сели... єдно село на имѧ поѧна... а дроугоє село на имѧ грътань (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36—37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грътань** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *зам. род.* выше **грътань** 1 (1400 *Cost.* I, 37).

***ГРЪЦЬКОЄ** *с.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы александръ воєвода... чинимы знаемо... оже... дали єсмы стѣи еп(с)копии нашои... два села аверовци... а другоє село грьцькоє (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **грьцькоє** (1403 *ДГАА*).

ГРЪЧИНЄЩЪ *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... потвръди⟨ли⟩ єсмы ємоу... пѧ(т) селъ на раковѣ, на имѣ поунжещъ ... дроугоє село повы(ш) грьчинещъ (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грьчинєщъ** (1437 *Cost.* I, 515).

***ГРЪЧИНЪ**[1] *ч.* (6) (*особова назва, молд., слов.* грьчинъ): а на то є(ст)... вѣра пана маноила грьчина (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488); а на то є(ст)... вѣра пана маноила грьчина (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7—8); а на то є(ст)... вѣра пана маноила гричина (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281).

ФОРМИ: *род. одн.* **грьчина** 5 (1436 *Cost.* I, 468, 488; 1437 *Cost.* I, 536, 542; 1438 *Cost.* II, 8); **гричина** 1 (1447 *Cost.* II, 281).

***ГРЪЧИНЪ**[2] *ч.* (1) (*назва людини за етнічною приналежністю*) грек: а тако(ж) тоты люди да имаю(т) слободу... или руси(н) или грьчи(н) или бу(д) какы ѧзы(к) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).

ФОРМИ: *наз. одн.* **грьчи(и)** (1453 *Cost.* II, 461).

***ГРЫВНА** *див.* **ГРИВНА.**

***ГРЬЛО** *див.* **ГЫРЛО.**

ГРѢКА *ж.* (4) (*особова назва, молд.* грякэ «грецька», *слов.* гръкъ): Тѧм мы... дали и потвръдили єсми имь... село на имѧ Котєчарыи, що оны коупили от Грѧкы (Сучава, 1471 *BD* I, 164); мы Стефаи воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи слоуга наш Миклѣ и сестри єго Мълинъ и Боурає и Грѣка... жаловали єсмы их особиою нашею милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Грѣка** (1491 *BD* I, 472; 1495 *BD* II, 39); *род. одн.* **Грѧкы** (1471 *BD* I, 164); *дав. одн.* **Грѣчи** (1491 *BD* I, 472).

ГРѢЦКО *див.* **ГРИЦКО.**

***ГРЮДКОВИЧЬ** *див.* **ГРУДКОВИЧЬ.**

***ГРѦКА** *див.* **ГРѢКА.**

ГУБКА, ГУБЪКА *ч.* (6) (*особова назва*): а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии... влдчнъ тивунъ иванъко губка (Перемишль, 1366 *P* 12); А купилъ есть иванъ губъка изъ братомъ своємъ на вѣки (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **губка, губъка** (1366 *P* 12; 1378 *P* 26); *дав. одн.* **губцѣ** (1378 *P* 26).

***ГУГНИНА** *ж.* (1) (*назва місцевості у Львівській землі*): а Ако сѧ замѣнившє селы тогды панъ данило и нѧлъ сѧ оубивати... оу пысковича дворище што наверхъ любшѣ на гугнинѣ (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на гугнинѣ** (1411 *P* 79).

Див. ще ***ГОУГНИНЪ** (г о у г н и н а д о у б р о в а), ***ГУГНЯ.**

***ГОУГНИНЪ** *прикм.* (2) ◇ г о у г н и н а д о у б р о в а (1) (*назва місцевості у Львівській землі*): а тыи старцѣ... вызналї и вказали староую границю и врочища межи облазнїчи и межи дѣдошичи по тотъ пото(к) малыи крїховець што бѣжи(т) по(д)лѣ гоугнины доубровы (Зудечів, 1421 *P* 96); д в о р и щ е Г у г н и и о (1) *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **гоугнины** (1421 *P* 96); *знах. одн. с.* **Гугнино** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

Див. ще ***ГУГНИНА, *ГУГНЯ.**

***ГУГНЯ** *ж.* (6) (*назва місцевості у Львівській землі*): тогды панъ данило не добылъ на воитѣ того дворища што на гугни занужь не оу своє оубивалъ сѧ (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на гугни** (1411 *P* 79).

Див. ще ***ГУГНИНА, *ГОУГНИНЪ** (г о у г н и н а д о у б р о в а).

ГУГОВЪ *ч.* (2) (*назва села у Волинській землі*): а пану Яцьку... досьталося Гуговъ и съ тымъ, штожъ изъ вѣка вечного тягъло к Гугову (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гуговъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав. одн.* **Гугову** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

***ГУГОВЪСКИИ** *прикм.* (1) ◇ Г у г о в ъ с к и и с т а в ъ (1) (*назва ставу у Волинській землі*): а еще подънялся ему панъ Барсанъ... ставъ засътавити ниже Гуговъского ставу у подобномъ месъци (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Гуговъского** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

Пор. **ГУГОВЪ.**

! ГОУДИКА ⟨ГОУДИЧА⟩ *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ГОУДИЧ *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ГУДИЧЪ *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ГОУДИЧЬ *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ГОУИВА *ж.* (4) (*назва річки у Київській землі*) Гуйва:

о(т) тетєрєви тєснъ гоуива (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); пошє(д)ши горѣ боярьскою роудою... ива(н)ко(в)скими закопами пришє(д)ши к гоуивє то єсть землѧ пана скипорєва объѣханая (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гоуива** (бл. 1458 *Р* 167); *дав. одн.* **гоуивє** (бл. 1458 *Р* 167, 168).

ГУЛЄВИЧ, ГУЛЕВИЧЪ, ГУЛЄВИЧЬ *ч.* (13) *(особова назва):* а сє я панъ Васко Мошонъчьчи (!) свѣдчю то... ожє оузѧлъ єсмъ оу пана Ивашка сто купъ оу Гулєвича (Львів, 1421 *Р* 92); а при томъ были сведоки... панъ иванъ гулєвичь панъ грицко кирдѣевичь (Київ, 1433 *Р* 119); а при ⟨томъ⟩ были: ключникъ луцкии Богдан Сєнкович Гоский... пан Зброх Гулєвич (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гулєвич** 7 (1438 *Р* 138, 139; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *Р* 159; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1494 *AS* I, 102); **Гулевичъ** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АкЮЗР* I, 21); **гулєвичь** 1 (1433 *Р* 119); *род. одн.* **Гулєвича** (1421 *Р* 92).

***ГУЛНЕВЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Дали есмо монастыръ Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василєвича Чорторыскои... а увязати ее въ тотъ монастырь велѣли есмо дворенину нашому Федку Гулневу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Гулневу** (1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

***ГОУЛЯЛНИКИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* Сєло Гоуля(л)ники а в томъ сєлє аї чл҃вка а отамо(н) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз.* **Гоуля(л)ники** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ГОУМЄННИК *ч.* (7) *(боярський чин)* гуменник, гуменний: А на то єст... в. п. Хєрман ключник, в. п. Жоуржоу гоумєнник (Сучава, 1469 *BD* I, 136); И оуставшє пан Жоуржь гоумєнник та заплатиль оуси тоты вышеписанїи пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашєму Гоурбаноу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гоумєник** 1 (1499 *BD* II, 135); *зам. род.* в. п. Жоуржоу **гоумєнник** 1 (1469 *BD* I, 136); *род. одн.* **гоумєнника** (1491 *BD* I, 458, 459); *дав. одн.* **гоумєнникоу** (1499 *BD* II, 135).

***ГОУМНО** *с.* (2) гумно, стодола, клуня: О пожьглыцо(х) домовъ алюбо гоумна (XV ст. *BC* 7); И мы видечи рєчъ справєдливоую... казали єсмо свєтком присѧгноути, они обвєли... от Милошєвич з Ивашковцы по дорогоу, гдє была пании Михайловаѧ гоумно сєлит почєла, мы єго знєти казали (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **гоумна** (XV ст. *BC* 7); *знах. одн.* **гоумно** (1478 *AS* III, 17).

ГУРБА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* великій князь Швитригайло... чинимъ знамените... ижъ даемъ и дали есмо въ Луцкомъ повѣтѣ Сенио село... в гранѣхъ, какъ се въ собѣ маеть сама отчина... а отъ Яблонна Лескова, отъ Моквина Гурба (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гурба** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

ГОУРБАН *ч.* (6) *(особова назва, молд., лат.* Urbanus): И оу том також прїидоша прѧд намы... слоуга наш Гоурбан... и сєстричича єго Настѣ... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоурбан** (1499 *BD* II, 134, 135); *род. одн.* **Гоурбана** (1499 *BD* II, 134, 135); *дав. одн.* **Гоурбаноу** (1499 *BD* II, 135).

ГОУРЄШЬ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* гурэ «рот»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) тот истиннїи слоуга наш Сима Гоурєшь слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1495 *BD* II, 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоурєшь** (1495 *BD* II, 79); *дав. одн.* **Гоурєшоу** (1495 *BD* II, 80).

***ГОУРКО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Гоурии): Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зскии и пєрєва(л)скии из жоною моєю огаѳьєю и з сынми моими гоурко(м) и з стєцко(м) и андроушко(м) што(ж) єсми сороужи(л) црквь стго николы... придаль єсми своєго имѣнья дользска дєсѧтиноу (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *ор. одн.* **гоурко(м)** (1440 *Р* 142).

ГОУСИ *мн.* (4) гуси: Сє я кнѧзь михаил... придаю с(в)томоу сп(с)у и своєго дворьца и змиинца дєсѧтиноу озими пшеници и ръжи о(т) всєє ѧрины и што коли пригодоуєст(о)ѧ (!) оу дворѣ о(т) животины и о(т) гоусии о(т) коуръ... и о(т) всєго приплодъка дєсѧтоє (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*); Грежаны дво(р) а в томъ дворє шесть чл҃вка а осмь воло(в) чотыри коровы... сємєро свинє(и) а гоусє(и) двана(д)цать а пашнѧ єстъ жито (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз.* **гоуси** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род.* **гоусє(и)** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 93); **гоусии** 1 (2-а пол. XV ст. *СО*).

ГУТАРЪТЪ *ч.* (1) *(особова назва, стч.* Hotart, *свн.* gothard): а сє землѧнє панъ ходько быбєльскии... панъ гутаръть кость соковичь гань кѣраховичь (Перемишль, 1359 *Р* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гутаръть** (1359 *Р* 10).

ГОУЦИНѢ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Нѣга [2]): И такождєрє єсми дали и потвръдили тои свѧтои нашєи цръкви, митрополїи от Романова тръга... цигаиє на имѣ Боѧ съ чєлѣдєю... и Гоуцинѣ съ чєлѣдєю (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гоуцинѣ** (1488 *BD* I, 342).

ГУЩА *ч.* (2) *(особова назва):* я Степанъ Гуща билъ есми чоломъ господину владыцѣ е. м. и княземъ и паномъ ихъ мил... ажбы ихъ милость печати свои приложили къ сему моему листу (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гуща** (1449 *АЛМ* 8).

ГУЩИНЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Гущанки: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла... Гущинцы, Новоє-сєло (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Гущинцы** (1463 *AS* I, 54).

ГОУЩИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣтки... слоуги королєвы ильѧ гоущичь братъ єго єско рострасъ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гоущичь** (1463 *ГГЯ*).

ГЪДИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ сєла и(х) на имѧ... строинци... и гъдиинци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **гъдинци** (1429 *Cost.* I, 269).

ГЪЖОАНЄ *ж., невідм.* (2) *(особова назва, молд., тюрк.* хоӡа, *перс.* хаӡа «пан, старець, старшина, багатий купець»): а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашему Томи Салчє... тоє прѧдрєченоє сєло... межи Иоаньш (!) Триколєскоул и межи Гъжоанє (Яссі, 1495 *BD* II, 69).

ГЪЛЄСКОУЛ, ГЪЛЄСКОУЛЬ *ч.* (3) *(особова назва, молд., лат.* gallius): а мы такождєрє... потврьдили слоузѧ нашєму... половина от Гълєщи, гдє был Мик Гълєскоул (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гълєскоул** 2 (1497 *BD* II, 119); **Гълєскоуль** 1 (1497 *BD* II, 119).

ГЪЛЄШЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... слоуга наш Исаю... и сєстричич єго... и розделили своѧ праваѧ отнина, сєла на имѣ Гълєшєщїи... и Пънчєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

ФОРМИ: *наз.* **Гълєшєщїи** (1490 *BD* I, 403); *род.* **Гълєшєщи** (1490 *BD* I, 403).

***ГЪЛЄЩИ** *мн.* (3) *(назва хутора у Молдавському князівстві):* А пак хотарь тои вишєписанној половини сєлищи... на имѧ половини от Гълєщи гдє был Мик Гълєскоул (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *род.* **Гълєщи** (1497 *BD* II, 119).

***ГЪЛКЪВА** *ч.* (1) *(особова назва):* Тѣ⟨м⟩ мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєло на имѣ Пъшкаиїи... що жє он коупил тоє сєло от оуноуки Трифа Гълкъви (Сучава, 1480 *BD* I, 237).

ФОРМИ: *род. одн.* **Гълкъви** (1480 *BD* I, 237).
Див. ще **ГЪЛКОШЪ.**

ГЪЛЦЬ *ч.* (2) *(особова назва):* мы стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... пътрь гълць и сестра єго, моуша... и продали свою правоую отниноу (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гълць** (1495 *Cost. S.* 193); *дав. одн.* **гьлцоу** (1495 *Cost. S.* 193).

***ГЪНЄСКОУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор. болг.* Гана): мы илїа воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали єсми юи оу нашеи земли єдно село... на имѧ где был нѣгое гънескоу(л) (Сучава, 1433 *Cost.* I, 350); мы стефанъ воєвода... чини(м) знамениито (!)... оже тотъ истиниы слоуга на(ш) па(н) тоадеръ гънескоу(л) слоужи(л) намъ право и вѣрно (Сучава, 1445 *Cost.* II, 230).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гънескоу(л)** (1433 *Cost.* I, 350; 1445 *Cost.* II, 230); *дав. одн.* **гънескоулоу** (1445 *Cost.* II, 231).

ГЪНЄЩИ[1], ГЪНЄЩЇИ *мн.* (5) *(назва села в Ясському повіті Молдавського князівства):* То им вес хотарь от тои стороны; а от Гънєщи да ест имь по старомоу хотарю (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 115); Тѣм мы... дали и потвердили есмо им оу нашеи земли оу молдавскои... одно селище щож где сѣ зовет Щюбеєва кръница, межи Гънєщїи и межи Роусканїи (Сучава, 1467 *BD* I, 117).

ФОРМИ: *наз. зам. дав.* иде‹т к›ъ **Гънєщи** (1466 *BD* I, 115); *род.* **Гънєщи** (1466 *BD* I, 115); *ор.* **Гънєщи** 2 (1466 *BD* I, 114); **Гънєщїи** 1 (1467 *BD* I, 117).

ГЪНЄЩИ[2] *мн.* (1) *(назва села у Фелчиуському повіті Молдавського князівства):* И еще есми им дали и потвръдили их правоую отниноу... едно село на имѣ Гънєщи (Сучава, 1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *наз.* **Гънєщи** (1493 *BD* II, 19).

ГЪНЄЩЇИ *див.* **ГЪНЄЩИ[1].**

***ГЪНѦ** *див.* ***ГЫНѦ.**

***ГЪРБОВОУЛЪ** *див.* ***ГРЪБОВОУЛЪ.**

***ГЪРЛА** *див.* **ГРЪЛА.**

***ГЪРНЇЦЬ** *ж.* (1) *(молд.* гырняцэ) гірський дуб: хота(р)... оу пъигъраць на єдна **гърнїць** (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **гърнїць** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ГЪТУРА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знаменито чинымъ... оже... дали и потвърдили есми... нашему монастирю... едно село оу гърли Гътури (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *род. одн.* **Гътури** (1473 *ШКН* 165).

ГЪОУНОСА *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... єдна пасика, оу кръници... и проти(в) козаєщи, где была пасика рошкова, и гъоуноса, о(т) обр‹ъшї›а до оустиѧ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* дали... **гъоуноса** (1448 *Cost.* II, 323).

ГЪОУРЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ож прїид‹оша› пред нами... слоуга нашь Съигоур и сестра єго Стана... и продали... едино село... на имѣ Гъоурєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 394).

ФОРМИ: *наз.* **Гъоурєщїи** (1490 *BD* I, 394).

***ГЪОУРИКА** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* гаурэ «отвір»): а на то є(ст)... вѣра пана жоуржа **гъоурики** (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 432).

ФОРМИ: *род. одн.* **гъоурики** (1452 *Cost.* II, 432).
Див. ще ***ГЪОУРИКЪ, *ГЪОУРИЧЪ.**

***ГЪОУРИКЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* гаурэ «отвір»): а на то є(ст)... вѣра пана браєвича дворника... вѣра пана ‹гъоур›ика (Сучава, 1453 *Cost.* II, 468).

ФОРМИ: *род. одн.* **‹гъоур›ика** (1453 *Cost.* II, 468).
Див. ще ***ГЪОУРИКА, *ГЪОУРИЧЪ.**

***ГЪОУРИЧЪ** *ч.* (5) *(особова назва, молд.* гаурэ «отвір»): а на то є(ст) вѣра... наши(х) боѧрь, вѣра пана доумы браевича дворника... вѣра пана жоуржа гъоурича (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); а на то є(ст)... вѣра пана доумы браєвича дворника... вѣра пана жоуржи гъоурича (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 496).

ФОРМИ: *род. одн.* **гъоурича** (1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 446, 454, 473, 496).
Див. ще ***ГЪОУРИКА, *ГЪОУРИКЪ.**

***ГЫБНОУТИ** *дієсл. недок.* (2) (*цсл.* гыбн҄ѫти) *(руйнуватися)* гинути, занепадати: просили єсмы нашего болѣрина пана михаила ло(г)фета абы поше(л) до тоурко(в)... оучинити на(м) миръ ка(к) бы наша зе(м)лѣ не гибла далє (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **бы... гибла, гыбла** (1456 *ЭСФ*).
Див. ще **ГИНОУТЬ.**

ГЫДИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали господствоу мы петь сель: єдно на Краковѣ... дроугое на Серетѣ на имѣ Гыдинци... три на Бистрици (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз.* **Гыдинци** (1500 *BD* II, 173).

***ГЫНДЄ** *див.* **ГИНДЄ.**

***ГЫНѦ** *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. болг.* Гана): а на то є(ст)... вѣра пана гыни вистїарника (Сучава, 1446 *Cost.* II, 270); а на то єстъ... вѣра пана гънѣ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

ФОРМИ: *род. одн.* **гыни** 1 (1446 *Cost.* II, 270); **гънѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 306).

***ГЫРБОВЪ** *див.* **ГРЪБОВЪ.**

ГЫРЛО *с.* (10) гирло, рукав (ріки) (9): тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... отчина и(х) ... съ всѣ(м) гръло‹м› о(т) бръла(д) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); Тѧм мы... далї... єсми ємоу... половина озєра Ковоурлоуиское и половина гырло (Сучава, 1468 *BD* I, 130);

г р ъ л о б р а т е ш е в о (1) *(назва гирла у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... гръло братешево (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* половина **гырло** 1 (1468 *BD* I, 130); *зам. ор.* съ **гырло** 1 (1455 *Cost.* II, 540); *род. одн.* **гръла** (1459 *Cost. S.* 22); *знах. одн.* **гръло** (1448 *Cost.* II, 324); *ор. одн.* **гръломъ, гръло‹м›** (1448 *Cost.* II, 324); *ор. мн.* **гырлами** 2 (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8); **гырламы** 1 (1466 *BD* I, 105—106).
Див. ще **ГРЪЛА.**

ГЫЛКОШЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А тое село бил коупил Трифо Гълкошъ от Борилѣщи (Сучава, 1480 *BD* I, 237—238).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Гълкошъ** (1480 *BD* I, 237).
Див. ще ***ГЪЛКЪВА.**

***ГЬЛЦЪ** *див.* **ГЪЛЦЬ.**

***ГЬРЧЇИ** *ч.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* хота(р) ... на оустїе пошока (!) зовоми стъжароу(л)... о(т) оустїє сърата чере(с) бїстрїци на доамна и до апь гърчїя (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *род. одн.* **гърчїя** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ГѢНКО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Генадии): купилъ панъ вѧтславъ дмитровьскии дворище... оу вѣки оу василѧ ему жь рѣчють скибичь и въ его брата на имѧ оу гѣнка (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *род. одн.* **гѣнка** (1370 *P* 18).

ГѢРКО *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снѧтиньскии панъ гѣрко (Коломия, 1398 *P* 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гѣрко** (1398 *P* 57).

ГѢРЦѢ *ж.* (1) *(назва села на Буковині)* Герца: тѣмъ мы... дали єсми ємоу и поновили єсми и потвердили села єго... на имѣ село кинди(н)ци и село гѣрцѣ на протѧ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гѣрцѣ** (1437 *Cost.* I, 541).

ГЮРИИ *див.* **ЮРЇИ.**

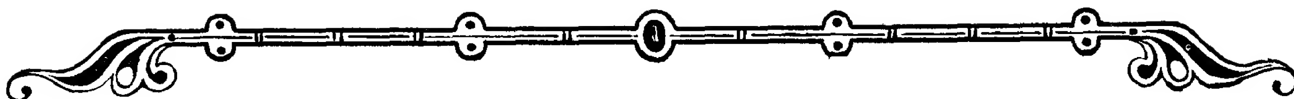

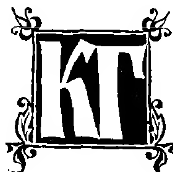

КГ *див.* **КЪ** [1].

***КГАСТОВТОВИЧЬ** *див.* **ГАШТОЛТОВИЧЪ.**

КГАСТОВТЪ, КГАСТОЛТЪ, КГАШТОВТЪ *ч.* (3) *(особова назва, лит.* Góstautas): первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... стєпанъ зазъба, кгастовтъ кердути (б. м. н., 1392 *Р* 46—47); Левону Шаломичу Корница село, што Пятковскій державъ, Панъ Кгастолтъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кгастовтъ** 1 (1392 *Р* 47); **Кгастолтъ** 1 (1463—1478 *РЕА* I, 36); **Кгаштовтъ** 1 (1463—1478 *РЕА* I, 36).

***КГАСТОЛТОВИЧЪ** *див.* **ГАШТОЛТОВИЧЪ.**

КГАСТОЛТЪ *див.* **КГАСТОВТЪ.**

КГАШТОВТЪ *див.* **КГАСТОВТЪ.**

***KHWAŁTOWNYJ** *прикм.* (2) (*cmn.* gwałtowny) ◇ к в а л т о в н а я в и н а (1) штраф за насильство: а коли(ж) оубогыи б͠гато(г) зовє(т) о квал(т)ъ б͠гаты(и) о то(т) квалтъ имєєтсѧ очистити свѣ(т)кы алюбо имєєть быть осоуженъ ква(л)товноую виноу (XV ст. *ВС* 30); r u - k o j u k h w a ł t o w n o j u (1) *див.* **РУКА.**

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **ква(л)товноую** (XV ст. *ВС* 30); *ор. одн. ж.* **khwałtownoju** (1388 *ZPL* 106).

КГВАЛТОМЪ, КВАЛЪТОМЪ, КВАЛЪТОМЬ, КВАЛТОМЪ, ГВАЛТОМ, KHWAŁTOM *присл.* (12) (*стч.* kvaltem, *cmn.* gwałtem) насильно, силою (7): пе wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); А тако(ж) хто комоу возмє(т) во(з) сєна ква(л)томъ имаєть платити Г͠ гро(ш)и (XV ст. *ВС* 30); А коли привезоут Ливовчанє соукна алибо боуд какы товаръ, а оу ных никто гвалтом бєз пинѣзєи ни один локот нє моглъ оузѧти (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

k h w a ł t o m n a c h o d i t i (1) нападати: Teź jestliby chrest'janin kopiszcza ich kaził, abo khwałtom nachodił; choczemo, iźby podłuh obyczaja naszoje zemli praw naszich, był karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); п р и и т и к в а л ъ - т о м ь (1) *див.* **ПРІЙТИ;** п р и х о д и т и к в а л ъ т о м ъ (2) *див.* ***ПРИХОДИТИ;** у с и л о в а т и к в а л ъ т о м ь (1) *див.* ***ОУСИЛОВАТИ.**

***КГВАЛТЪ** *ч.* (11) (*стч.* kvalt, *cmn.* gwałt, *свн.* gewalt) **1.** насильство (9): I teź jestliby chto... khwałt w domu by.., wczinił, jako rozprawca skarbu naszoho okrutne majet' byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а коли(ж) оубогыи б͠гато(г) зовє(т) о квал(т)ъ б͠гаты(и) о то(т) квалтъ имєєтсѧ очистити свѣ(т)кы алюбо имєєть быть осоуженъ ква(л)товноую виноу (XV ст. *ВС* 30).

2. напад (1): и пришєлъ квалътомь нароко(м) на єго домъ а оу томь *квалътє* ранилъ єго м͠трь (XV ст. *ВС* 19);

к в а л т ъ д о м о в ы и (1) напад на житло: прото мы оуставлѧємь которыи чло(н)кы имєютъ соуди(т) напѣрвѣи о соуди(л)ство (!) жєньскоє дроу(г)є о разбои добpоволноє дорогы трєтєє о пожогоу чотвєртоє (!) о квалтъ домовы(и) а въ (инь)ши(х) жалобахъ нє маю(т) соуди(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **khwałtowi** (1388 *ZPL* 106); *знах. одн.* **кгвалтъ, квалтъ, ква(л)тъ, квал(т)ъ, khwałt** (1388 *ZPL* 104, 107; XV ст. *ВС* 6, 18, 30; *СЯ* 43 зв.); *місц. одн.* **оу квалътє** (XV ст. *ВС* 19).

KHDY, КДЫ *спол.* (2) (*стч.* kdy, *cmn.* kdy/gdy) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(причини — у постпозиції)* тому що, бо ж (1): Tez... hrozne prikazujem, aby... meli byti obwinenу, iź poźiwajut' człowieczeje krowi, khdy to jest ' na protiwku zakonu i ustawy (Луцьк, 1398 *ZPL* 107).

2. *(часові — у постпозиції)* коли (1): Во имѧ божьє знамєнито бу(д) и свѣдочно каждо(м) добро(м) кто коли на то(т) лисгь позрить албо услыши(т) єго чтучи кды єго будє(т) потрєбно (Львів, 1412 *Р* 81).

Див. ще **ГДѢ** [1] 2.

KHDYBY *спол.* (1) (*стч.* kdyby, *cmn.* gdyby) *(приєднує підрядні умовно-часові речення — у препозиції):* коли ж, якщо: a khdyby... był poswetczon, tohdie... winoju majet' byti karan za prostupok (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

КГЕДЕМИНОВИЧЪ, КГИДОМИНОВИЧЪ *ч.* (4) *(особова назва):* Я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Ефремъ, владыка Луцкий и Острозский, и покладалъ передъ нами листъ даниньи певныхъ маетностей на Волыню... отъ князя Луцкого и Володимерского Люборта Кгедиминовича (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кгедеминовичъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **Кгидоминовичъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *род. одн.* **Кгедиминовича** 1 (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **кедиминовича** 1 (бл. 1350 *Р* 8).

***КГЕДИКГЕЛДОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* и тая Ганка передъ нами повѣдила, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгедикгелдовича, коли замужъ ее отдавала (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кгедикгелдовича** (1494 *РИБ* 560).

***КГЕДИМИНОВИЧЪ** *див.* **КГЕДЕМИНОВИЧЪ.**

***КГЕЗКГАИЛОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* К͠нзю николаю бискоупоу виленьскомоу И воєводѣ вилє(н)скомоу паноу михаилоу кєзькгаиловичоу каньслѣрю нашемоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и Ѳє(д)ко... посла(л)ся на прывилє(и) пана миха(и)ловъ кгє(з)кга(и)ловича воєводы виленъского (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **кгє(з)кга(и)ловича** (1499 *ВФ*); *дав. одн.* **кєзькгаиловичоу** (1447—1492 *ЛКБВ*).

КГИДОМИНОВИЧЪ *див.* **КГЕДЕМИНОВИЧЪ.**

***КГИРДИВИДЪ** *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Girdivydas): Мы кнѧ(з) дв͠дъ дмитриєви(ч)... макса(к), кгирдиви(д) бѣликъ сн͠ъ єго семє(н) воилови(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды в то врємѧ коли кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии... вєлико(м) и славнєму володиславу... вѣрность праваѧ и нє нзрушистаѧ слюби(л) а мы имєнємъ... вши(х) зємлѧнъ єго... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кгирдиви(д)** (1388 *Р* 38).

КҐЛОВАЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы воицехъ з б͠жиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣздєнскии... янъ кгловачь кролєвства полского маршалокъ... слюбуємы... и записуємысѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кгловачь** (1433 *Р* 122).

***КГОЛДОВАТИ** *див.* **ГОЛДОВАТИ.**

***КГОПЕРЕЦКИЙ** *прикм.* (1) ◇ л ѣ с ъ К г о п е р е ц к и й *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Кгоперецкий** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***КГРАНЬ** *див.* **ГРАНЬ.**

КГРУНТЪ *див.* **ГРУНТЪ.**

***КГОУРЬГЕШЕВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы кнѧ(з) ѳєдорь любортови(ч) чинїмы то знамєнїто... ажє... па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого кгоурь(гє)шєви(ч) ажє ємоу взѧ(л) вєпрѣ вь єго доубровѣ чєрєсь границю (Зудечів, 1421 *Р* 95).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кгоурь(гє)шєви(ч)** (1421 *Р* 95).

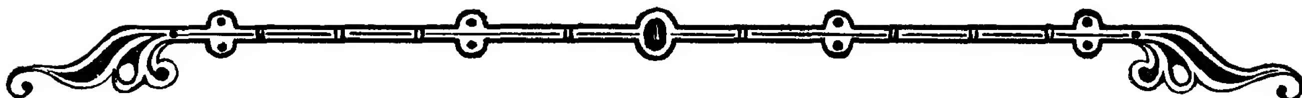

ДА[1] *част.* (1339) *(утворює описові форми нак. сп.)* хай, нехай *(з формами 3 ос. теп.)* (1020): а кто пороуш⟨ить та⟩ковы да єсть проклєть о(т) г̃а ба... и да єсть подобникъ арїоу ⟨и⟩ їоудѣ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); А коли ⟨кото⟩рыи господарь имъ порушитъ таковыи да єстъ проклѧтъ (Сучава, 1403 *RS* 338); А хотаръ тѧм сєлом да єст съ оусих сторон по старомоу хотароу, коуда из века ⟨ожив⟩али (Сучава, 1462 *BD* I, 67); да є(ст) и(м) о(т) на(с) оури(к) и съ въсємъ доходо(м) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(у сполученні к а к о д а) (33): тоє въсє вишєписа(н)ноє како да є(ст) о(т) на(с) ємоу оури(к) (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22); они сѧ обѧщали за вышєписанноє нашє даанїє и потвръждєнїє, како да чинѧт свѧтопочивших вышєписанных дѧтєи наших... помѧн на годиноу оу ⟨еди⟩н день, за єдно обом (Гирлов, 1499 *BD* II, 156); а мы... єсмы дали и потвръдили слоугам нашим... тоє прѧдреченноє сєло... како да єст им от нас оурик и съ въсєм доходом (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

(у сполученні я к о д а) (18): Стефанъ воєвода... даємъ сє(с) нашъ листъ всѣмъ брашовлѣномъ... яко да ходѧтъ съ своєю торговлєю доброволно у нашєи зємли (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); и оучинили єсми въ задоушїє свѧтопочивших прєдков и родитєлїє наших... на то яко да нє имаєт ни єдин наш боѧрин... дило до тих наши люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 256);

(з формами 1 ос. мн. теп.) (3): али такового чловѣка *(в ориг.* чл̃ка.— *Прим. вид.)*, гдє сѣ оучюєт и знаидєт оу нашєи зємли... мы да имаюм єго вѣгнати и въпоудити проч ис нашєи зємли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421); ⟨али⟩ боуд которим ⟨прїятєлем прїѧтєлѣ нашего великого кнѧзѣ и дѣтем єго⟩... ⟨мы и дѣти наши⟩... да смо добри и прави ⟨при⟩ятєли (Сучава, 1499 *BD* II, 442);

(з формою 2 ос. мн. теп.) (1): а вы да имъ бєрєтє по д̃ гро(ш) о(т) тару (Дорохой, 1437 *DIR* № 8);

(з формами 3 ос. одн. майб.) (218): аще ли хто... повелєния княжения нашего перестvпитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); да пребудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою (Холм, 1376 *Р* 22); И тоє сєло да боудєтъ ємоу оурик съ въсѣмъ доходомъ (Сучава, 1441 *DBAc* 40); Тоє да боудет нєпрѣмѧнно до их живота (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

(з формою 1 ос. мн. майб.) (1): н оумыслихмо съ нашєѧ доброѧ волєя и о(т) б̃а помощиа да оутвърдимо на(ш) монастиръ єжє є(ст) на молдавици (Сучава, 1443 *ПГСММ*);

(у сполученнях к а к о д а) (2): мы Стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє бл̃гопроизволи гва(д)ми (!)... како да оутвръди(м) и оукрѣпимъ стоую (!) цр̃ковь нашоу митрополєю о(т) Радовцє(х) (Сучава, 1479 *LC* 140); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимъ... ожє благопроизволи господство ми нашим благым произволєнїємъ... како да оутвръдим свѧтоую цръковь нашоу митрополїю от Радовцєх (Сучава, 1481 *BD* I, 256);

(у сполученнях я к о д а) (40): мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... оучинили єсми въ зад̃шїє с̃топочивши(х) родитєлєи наши(х)... яко да оутвръдимъ и оукрѣпи(м) монастиръ о(т) побратѣ (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за д̃шїє с̃топочившн(х) прє(д)ко(в)... наши(х)... яко да оутвърди(м) и оукрѣпи(м) на(ш) с̃тыи монастыр о(т) нємца (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(з формами 3 ос. баж.-ум. сп.) (2): а по нашємь животѧ кто бь дать (!) господарь нашєи зємли молдавскои... тотъ щобы имь нєпороушиль нашего записанїа и оутвръждєнїа али да имь оутвръдиль и оукрѧпиль (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242—243); а сучавскоє мито нигдє да нє платѣтъ лишє оу сучавѣ, хотѣ бы за морє(м) ходили и па(к) вънгрє(х) *да* перешли бы съ тръговлєю своєю (Васлуй 1452 *Cost.* II, 759);

(у сполученні з інф.) (1): И дали єсмы тым сєлам... сєс лист нашъ на то, щобы... ни глобники ни припашари да нє бантоватъ их (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ДА[2] *спол.* (26) **I.** *(зв'язує члени речення)* (19) *(єднальний)* та, і (18): мы кнѧ(з) д̃вдъ дмитриєви(ч)... григории да ива(н) нєсвизьскии... чинимы знамєни(т)... како... кнѧ(з)... дмитрии... голдованиє и вѣрность... королєви польскому... слюби(л) (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); мы илїа воєвод⟨а⟩.. чини(м) знамєнито... ажє... произволило гввоми... дали єсми монастырю нашємоу... да даваєми на каждыи го(д) по дєсѣтъ бочокъ вина (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); а к тому селу два ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨є⟩ки тѧгнут Онос да Овсѧник (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); половицу стада жона моя продай да по души моєй дай (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); Юрєи прїнєсъ тыи пєнѧзи да хотє(л) заплатїть (XV ст. *ВС* 21 зв.—22); посылалъ єси тогожъ владыку Смолєнского да бискупа Виленъского, да говорилъ имъ отъ тєбє штобы прыступили къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(у сполученні д а и) т а й (1): Што ваша милость мне... приказали... абыхъ отъ вашей милости князю Михайлу Санъкгушковичу приказалъ да и тымъ земляномъ, которые имєня свои маютъ под ловы свинюские, пригрозилъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (7) **1.** *(приєднувальний — у сполученні* д а и) т а й (4): ажъ нє станеть ся промєжы вами... миръ, ты и до насъ прысылаєшъ, да и я по доконъчальныхъ записєхъ и по крєстъному цєлованью вамъ иа нихъ помогалъ и наступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); а о дочєръ єго твои панове изъ єго бояры оуговорыли, какъ єго дочєры быти и грєческий законъ дєръжати; да и грамотоу твою оутвєръжоную на то далъ, што єго дочєры

дєръжати свой законъ гречєский и къ рымъскому закону єє нє нудити (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

2. (*перелічувальний — у сполученні* д а и) та й, і (2): а къ нєдругомъ єго къ охъматовымъ детємъ посылаєшъ а наводишъ ихъ на єго, да и къ инымъ недругомъ єго на єго лихо посылаєшь, да и въ иныхъ делєхъ во многихъ по доконъчанью и по крєстъному целованью єму нє исправляєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

3. (*єднальний — у сполученні* д а и) та й (1): Пишемъ вашей милости, ижъ былъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся єму вельми много, да и садъ дей церковный у него обирають (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

!ДА[3] *див.* **ДО.**

!ДАА *див.* **ДА**[1].

***ДААНЄ** *див.* **ДААНЇЄ**[1].

ДААНЇЄ[1] *с.* (299) (*цсл.* даяние) дарування, надання, пожалування: а по нашємъ животѣ... ‹будъ кто що бы имъ нєпор›ушилъ нашє дааніѧ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); а кто би хотилъ пороушити нашєго дааніа и потвєржєніа, то(т) да є(ст) проклѣ(т) (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и потвърдили єсмы нашємоу ст҃моу моиастироу... дааніє и потвърж(д)єніѧ дѣда нашєго, алєкса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! даанї 1 (1458 *DIR«A»* 513); !ниє 1 (1439 *Cost.* II, 32); *зам. род. одн.* от дааніє 1 (1499 *BD* II, 130); *зам. місц.* о въсѣком нашє дааніє 1 (1466 *BD* I, 95); *род. одн.* дааніа, даания 163 (1424—1425 *DBAc* 20; 1439 *Cost.* II, 59; 1453 *Cost.* II, 494; 1462 *BD* I, 67; 1473 *ШКН* 166; 1483 *BD* I, 275; 1488 *Cost. S.* 128; 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 43; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **дааніѧ, даанїѧ** 54 (1443 *Cost.* II, 121; 1452 *Cost.* II, 426; 1470 *BD* I, 148; 1487 *BD* I, 517; 1489 *BD* I, 372; 1491 *Cost. S.* 157; 1494 *BD* II, 35; 1497 *BD* II, 117; 1499 *BD* II, 131; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **даѧніа** 1 (1436 *Cost.* I, 460); **дааниѧ, даания** 2 (1491 *CVD* 4; 1493 *ПГВСП*); *знах. одн.* **дааніє, даание** (1428 *Cost.* I, 210; 1435 *Cost.* I, 403; 1443 *ПГСММ*; 1448 *Cost.* II, 353; 1455 *Cost.* II, 531; 1459 *DIR«A»* 514; 1464 *BD* I, 86; 1469 *BD* I, 134; 1479 *BD* I, 222; 1500 *Cost. S.*, 230 і т. ін.); *наз. мн.* **дааніѧ** (1497 *BD* II, 120); *род. мн.* **даани** (1456 *ГПХМ*); *знах. мн.* **дааніа** 5 (1434 *Cost.* I, 386; 1439 *Cost.* II, 59; 1453 *Cost.* II, 496; 1488 *ДГСВМЩ; ДГСПМ*); **дааніѧ** 1 (1409 *Cost.* I, 65).

Див. ще **ДАНІЄ, *ДАНИНА, *НАДАНЬЕ, *ПРИДАНИЄ.**

***ДААНЇЄ**[2] *с.* (4) ◇ д а а н ї є и м а т и (4) платити данину, виконувати різні трудові повинності: да ие да(ст) тоє сєло ни да(н), иї илиша, ни подводоу, ни дєсѣтиноу, ни ослоу(х), ни посадоу, ни на мли(н) да нє робѣтъ, ии на горо(д), ии вино да иє возѣтъ... и ни иноую никоторооую нашоу слоужбоу и дааніє нє имаютъ, николи на вѣки (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); и да нє даст нам ии илиш, ни подводоу, ни посадоу, ни жолдъ, ани на город да нє робѣти, ани на млини, ани бочки да иє возѧт... аии иноє нашє дааниє или слоужбѣ да иє имаєт (Сучава, 1466 *BD* I, 95).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дааніє, дааниє** (1444 *Cost.* II, 208; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 492; 1466 *BD* I, 95).

Див. ще ***ДАНЬ**[1], ***ДАЧА, *ДАЧКА.**

ДАБИ *див.* **ДАБЫ.**

!ДАБОУТИ *див.* ***ДОБУТИ.**

ДАБЫ, ДАБИ *част.* (3) (*модально-вольова, утворює форми баж.-ум. сп.*) щоб: а по наше(м) животѣ кто боуде(т) господарь оу нашеи земли оу молдовскои... тои даби ємоу нє пороушилъ нашего данїа (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); а по нашємъ жи‹вотъ› кого бъ изберєтъ господарємъ быти оу нашеи зємли мо(л)давскои... то(т) да бы имъ оутвердилъ и оукрѣпилъ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 468).

Див. ще **АБЫ**[2], **БЫ**[1], **ШТОБЫ**[2].

ДАВАТИ, ДАВАТЬ *дієсл. недок.* (349) **1. а)** (що, що кому, без додатка) (*податок, данину, мито і т. ін.*) давати, (*грошима — ще*) сплачувати (167): коли вси зємлѧнє имуть давати дань оу татары то сєрєбро имѣють тако жє тии люди дати (Смотрич, 1375 *P* 20); Съ... того копища... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); колко давали иа сочавѣ, половииа отъ того мыта имуть дати, на сирѧтъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а иєнадобѣ... съ лану чиньшу никому давати (Городок, 1443 *P* 145); А коли на во(и)ноу ходять тогды подымщииы нє дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); а мають намъ на кожъдый годъ давати по трыдцати копъ и по шести копъ, и по сороку грошей (Радомиль, 1487 *РИБ* 228); а маеть нам вси тыи гроши давати на каждый год готовизиою (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); У Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати, а большей не иадобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); и съ тое земли бортиое маеть онъ давати... по давъному (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

б) (що кому) надавати, дарувати, давати (80): даємо... тому господину отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а то на каждую недѣлю каждому тєслѣ давалъ по с'ми грои (!) широкихъ и єщи (!) к тому истраву всѣмъ *дава(л)* (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); My tohdy chotyeczy po nich lepsey sluzby dajemo ym y daliiesmo szelo v tustanskoy volosthy Kruselniczu (Сучава, 1395 *GL* 166); мы великии кн҃зь швидрикгаилъ литовьскии и рускии... чини(м) знакомито... ижє... даємъ... пану андрѣю волотовичю вєрху мєнованая мѣста вѣчно и нєпорушно (Київ, 1433 *P* 118—119); такжє и г(с)во ми даємъ воскъ о(т) оуси кръчма(х) о(т) баии да прислоухає(т) к тои стои манастирь (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513); и мы... ємоу имѣнє... даємъ и записуємъ зо всими людми (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(що, що кому) подавати, надавати, давати (13): а мы... познавши ижь прєрє(ч)ныи стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ и коруны иашеи нє чиниль а ии давалъ... про то жь єго со всѣми под(д)анными о тую иcную мєрзѧчку и шкоду воєваную намъ... о(т) єго оца правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *P* 121); А такъ мы... єго... прыймуемо и прыяли есмо... обѣцуючи єму... опатренье вшелякое якое значное дати, какъ йншой шляхтѣ... даемо и опатруемо (Луцьк, 1438 *P* 140); прото мы... оуставлѧє(м) абы... што... на лїхвоу пенѧзї даю(т) нє имаю(т) вєньції бра(т) на (нєдѣ)лю толко дєсѧтьї пєнєзь (XV ст. *BC* 28 зв.); Також и мы... ани мѣстца ани поживлєнїѧ иигдє иє имаюм ємоу давати оу нашеи зємли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

д а в а т и н а н є п р и ѧ т є л ѧ (1) надавати допомогу проти ворога: а мы имаємо служити и посылати и давати иа каждого єго мл(с)ти нєприѧтєлѧ (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774);

(кому, за що, на що) жертвувати (2): мы богданъ воєвода... чинимь знамєнито... ажє... даємь за дшѫ родити(л) наши(х) и ‹за нашє здравиє› и за здравьє дѣтєи наши(х) (Сучава, 1451 *Cost.* II, 401); А иное давал на рускии церкви и бискупу киевъскому и каноиикамъ и иным давалъ (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72);

(*як винагороду за що*) давати (1): а на то каждую недѣлю каждому тєслѣ *давалъ* по с'ми грои (!) широкихъ и єщи к тому истраву всѣмъ дава(л) и єсти и пити (б. м. н., 1386—1418 *P* 35);

в) (що кому) давати в борг, позичати (5): штобы нє давали хрс҃тїяно(м) пєнє(з)єи (XV ст. *BC* 9).

2. (*видавати юридичний документ*) давати (29): вло(д)славъ з бжиєи (!) мл(с)ти кроль полскии... знамєнито чинимы... ижє даємы и дали єсмы листъ нашь нашєму милому приятєлю стєфаиови воєводѣ... на потвєржѣньє нашихъ пєрвыхъ листовъ (Ланчиця, 1433 *P* 124); мы Стєфаи воєвода... свѣдомо чиным... ажє... даєм и дали єсмы сєс наш лист глєитовъиыи... нашємоу вѣрномоу болѣриноу паноу ми-

хаилоу логоѳєтоу (Баків, 1457 *BD* II, 257); я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ не добрый...; господарь нашъ, король... того листу не давалъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); листъ на себє давати (1) *див.* **ЛИСТЪ**.

3. *(дозволяти)* (що, робити що) давати (5): тые дей Токаревскіє... стада господарского паствити намъ не дают (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); и мы... даємъ єго посломъ добровольноє проєханьє черезъ нашу землю (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); ино мы... твоємоу послу дає(м) поуть чи(ст) чєрє(з) нашу землю (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 35—36);

давати волю (кому) (1) дозволяти: и щобы во(л)ни были они купити собѣ волы и коровы и па(к) що купили, ли товара или бу(д) що, въ дни нашего дѣда... тако(ж) и мы даєми имъ тоє право и тоє волю (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); давати вѣданїє (3) повідомляти: дає(м) виданіє твоєи мл(с)ти, ажє осташа ваши людіє... оу виноу прѣ(д) соу(д)ци брѣла(д)ски (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); И о сем даю вам вєданїє, ажє до нинѣшного часѣ єще єсмъ жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358); давати вѣдати (17) повідомляти: мы великии князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито и даемъ ведати... иже видев и знаменав службу намъ вѣрную... пана Ивана Мукосѣевича... дали есмо... за его вѣрную службу села... у луцкомъ повѣте (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито и даємъ вѣдати... иже видєвъ... службу намъ вѣрную... пана андрѣя волотовича... дали єсмо... пану андрѣю... село михлинъ (Київ, 1433 *P* 118); мы великии кнзь швитрикга(л) олькгирдовичь чинимъ знаменито... и даємъ вѣдати кожному добромоу... оузрѣвши єсмо знаменитоую намъ слоужбоу... пана єрьша терєшковича... дали єсмо ємоу село дольгиє шии (Луцьк, 1452 *P* 160); чинимъ знаменито и даємъ вѣдати кождому доброму... Видѣвши єсмо службу намъ вѣрную... пана Петра Мушчича... дали есмо пану Петру Мушчичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

4. (що кому) *(термін судової справи)* призначати (1): новая права на него вымышлають... позывають а рокы имъ даваю(т) по(д)лоугъ своєя воли (XV ст. *ВС* 14 зв. — 15);

давати намѣстництво (кому) (1) призначати управителем (кого): а коли Павєлъ давалъ мнѣ намѣстництво въ тыхъ дворехъ, а тая клѣть не запечатана была ничимъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

◇ давати замоужъ (1) давати, видавати заміж: опѣкалнїко(х) сіро(т) которыи(ж) дава(!) замоу(ж) (XV ст. *ВС* 6 зв.); давати личбу (1), личбу давать (2) давати фінансовий звіт, складати рахунок: и какъ они тие три годы выдє(р)жать и боудоуть намъ личъбоу давать, и мы маємъ имъ тыи пенязи на личъбє положи(ти) (Краків, 1487 *АМЛ*); Панъ Андрей подскарбий а Ивашко Владыка писар брали личбу у ключника киевского у Сенька Полозовича а в Самоделчина сына, што в тыи часы брали мыто после личбы тое, какъ давали личбу у Троцех господару великому князю Александру (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59); мы... оуставляємь ни с чого ли(ч)бы нє (до)вать (!) ємоу (XV ст. *ВС* 35 зв.); боже не даваи (4) *див.* **БОГЪ**[1]; вѣдомо давати (1), давати вѣдомо (1) *див.* **ВѢДОМО**; вѣсть давати (1) *див.* ***ВѢСТЬ**; ласкоу давати (1) *див.* ***ЛАСКА 1**; лїхву давати (1) *див.* ***ЛИХВА**; помочъ давати (5), помочи давати (1) *див.* **ПОМОЧЬ**; раду давати (1) *див.* **РАДА**; слоужбоу давати (1) *див.* **СЛОУЖБА** 2; хвалоу давати (2) *див.* **ХВАЛА**.

ФОРМИ: *інф.* **давати** 50 (1377 *P* 24; 1388 *SL* 678; 1407 *P* 72; 1424 *P* 100; 1443 *P* 145; 1460 *BD* II, 273; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 93; 1481 *BD* II, 364; 1496 *АЛРГ* 69; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **давать** 5 (1486 *АкЮЗР* I, 295; 1489 *АМВ;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1499 *АСД* VI, 3); **дава(т)** 2 (XV ст. *СЯ* 9 зв.; 1498 *ЧІАФ*); **! довати** 2 (*бл.* 1471 *ЛКЗ* 93); **! (до)вать** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *теп. 1 ос. одн.* **даю** 7 (1400 *Cost.* II, 619; 1409 *P* 74; 1418 *P* 89; 1424 *P* 106; 1427 *P* 108; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1481 *BD* II, 358); **давамъ** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *3 ос. одн.* **даєть** 21 (*бл.* 1458 *P* 167; XV ст. *СЯ* 9 зв.; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 92, 92 зв., 93, 93 зв., 94); **дает, дає(т)** 2 (1470 *BD* I, 155; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *1 ос. мн.* **даємъ, даємь, дає(м), даем** 109 (1392—1393 *РФВ* 170; 1399 *P* 59; 1407 *P* 72; 1424 *P* 102; 1434 *Cost.* II, 675; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1455 *Cost.* II, 774; 1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **даємы, dayemy** 3 (1395 *GL* 166; 1433 *P* 124, 125); **даєми** 1 (1449 *Cost.* II, 743); **даємо, dajemo, daiemo** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1395 *GL* 166; 1404 *ГМ;* 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1438 *P* 140); **даваємы** 1 (1436 *Cost.* II, 707); **даваєми** 6 (1439 *Cost.* II, 31); *3 ос. мн.* **дають** 41 (1386—1418 *P* 35; 1388 *ZPL* 105; 1445 *СРК; бл.* 1471 *ЛКЗ* 90, 91, 91 зв., 92, 92 зв., 93 зв.; 1484 *ЯМ;* 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **дають** 2 (1463—1478 *РЕА* I, 35; 1495 *АЛМ* 85); **даю(т)** 6 (1449 *Cost.* II, 392; XV ст. *ВС* 15, 28 зв.; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92, 92 зв.); **даваю(т)** 2 (XV ст. *ВС* 14 зв., 28 зв.); **дают** 1 (1496 *АЛРГ* 71); **! дава** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); **да(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми давалъ** 1 (1481 *BD* II, 364); **ємъ давалъ** 1 (1386—1418 *P* 35); *2 ос. одн. ч.* **давалъ** (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ч.* **давалъ, дава(л), давал** (1386—1418 *P* 35; 1433 *P* 121; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1487 *АМЛ;* 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *РИБ* 602; 1496 *АЛРГ* 72; 1498 *АЛМ* 163, 169); *1 ос. мн.* **давали** (1481 *BD* II, 365); *3 ос. мн.* **давали** 10 (1392—1393 *РФВ* 170; 1401 *АкВАК* III, 2; 1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 90; 1494—1495 *АЛРГ* 59); **су(т) давали** 1 (1437 *DIR* № 8); *майб. 3 ос. одн.* **имет давати** (1456 *Cost.* II, 790); *3 ос. мн.* **боудоуть давати** 2 (*бл.* 1471 *ЛКЗ* 91, 92 зв.); **боудоуть давать** 1 (1487 *АМЛ*); **имоут давати** 2 (1456 *Cost.* II, 788, 790); **имуть давати** 1 (1375 *P* 20); *майб. II 3 ос. мн.* **боудоуть давали** (1495 *В Соб; РИБ* 602); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **штобы єси... дава(л)** 1 (1487 *АМЛ*); **бы...дава(л)** 1 (1489 *АМВ*); **ажьбы еси... давал** 2 (1498 *АЛРГ* 82, 83); *3 ос. одн. ч.* **абы давал** 1 (1495 *BD* II, 64); **бы... дова(л)** 1 (XV ст. *ВС* 39 зв.); **щобы... давал был** 1 (1470 *BD* I, 140); *1 ос. мн.* **абыхмо... давали** (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **щобы (щоби, штобы) давали, що бы (щоби, штобы)... давали** 10 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1446 *DIR«A»* 485; 1453 *Cost.* II, 445; 1454 *Cost.* II, 508; 1456 *ГПХМ;* 1470 *BD* I, 140; XV ст. *ВС* 9; 1486 *АкЮЗР* I, 295); **а бы... давали** 3 (1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 275); *нак. сп. 2 ос. одн.* **давай** (1488 *AS* I, 88; 1499 *АСД* VI, 3; *BD* II, 421, 423); *3 ос. одн.* **да давает** (1453 *Cost.* II, 453); *3 ос. мн.* **да... даю(т)** 2 (1458 *ПГСММЦ*); **да давают** 1 (1437 *DIR* № 8); **да даю(т)** 1 (1448 *ДГПР*); **нехай дають** 1 (1495 *РИБ* 602); *дієприсл. одноч.* **даючы** (1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще ***ДАВЫВАТИ, *ДАИВАТИ, ДАТИ, *НАДАВАТИ, ОТДАТИ** 1, 3, ***ПОДАВАТИ**[1], ***ПРИДАВАТИ, ПРИДАТИ** 1, 3.

***ДАВАТИ СА** *дієсл. недок.* (1) ◇ давати са оу право (1) позивати до суду: и потомъ єсмо нє даючи са оу право пристоупили єсмо с обоу *(в ориг.* собоу.— *Прим. вид.)* сторонъ оу єднаньє промежи старшихъ приятєлей нашихъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **даючи са** (1482 *AS* I, 79).

ДАВАТЬ *див.* **ДАВАТИ.**

ДАВИД *див.* **ДАВЫДЪ.**

ДАВИДЄЩИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Давидівці: Третєє село єсми имь дали на Бєрхѣчи, на имъ Давидєщи, гдє быль Давид (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз.* **Давидєщи** (1499 *BD* II, 162).

Див. ще **ДАВЫДОВЦИ.**

***ДАВИДОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а при то(м) бы(л)... иванко да(д)вдови(ч) (!) (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! да(д)вдови(ч)** (1446 *P* 154).

***ДАВИДОВО СЄЛО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* пи(с) оу давидово ⟨сєло, в лѣто⟩ ЅЦNД мѣсАца м(р)а аї (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **оу давидово ⟨сєло⟩** (1446 *Cost.* II, 251).
***ДАВИДОВЦИ** *див.* **ДАВЫДОВЦИ.**
***ДАВИДОВЪ**[1] *прикм.* (1) ◇ п а с и к а Д а в и д о в а *див.* **ПАСИКА** 1.
ФОРМИ: *наз. одн. ж. зам. знах.* **Давидова** (1466 *BD* I, 106).
Див. ще ***ДАВИДОВО СЄЛО.**
Пор. **ДАВЫДЪ.**
***ДАВИДОВЪ** [2] *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) былъ... станчоу(л) д⟨а⟩в⟨и⟩д⟨о⟩въ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).
ФОРМИ: *наз. одн.* **д⟨а⟩в⟨и⟩д⟨о⟩въ** (1432 *Cost.* I, 343).
! ДАВИЧА ⟨ДАНОВИЧА⟩ *див.* **ДАНОВИЧ.**
ДАВНО *присл.* (5) давно: ино таА землА вє(л)ми давно запоустєла была (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); Юрєи пыталъ фра(н)цика ка(к) бы давно ємоу позычилъ (XV ст. *BC* 22).
***ДАВНОСТЬ** *ж.* (1) давність: а длА давности алюбо зашли(х) часовъ нє можєтсА оу то вымовить (XV ст. *BC* 33).
ФОРМИ: *род. одн.* **давности** (XV ст. *BC* 33).
***ДАВНЫИ** *прикм.* (18) **1.** *(що здавна існує)* давній (10): мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... ожє... дали єсмы стѣи єп(с)кпии нашои... два сєла... со оусѣми своими старыми и давными хотарьми (Сучава, 1403 *ДГАА*); а который бы сА купец промытил, то промыта нам с нимъ напол, подлугъ давного обычая (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83);
з д а в н ы х д а в є н (1) з давніх давен: и старцы... сознали пєрєд нами, аж з давных давєн єсть ступєнскоє (Ступно, 1444 *AS* I, 42).
2. *(який стосується, походить в давніх часів)* давній, минулий (5): про тожъ мы... повинни єсмы сА згодити... гды(ж) вѣдаюмъ ижє... зємлА молдавскаА своА панствы здавны(х) часовъ коу кролєвствоу полском(оу) прислоушаютъ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); ино мы памятаючы давныи дєла... то єсмо вчынили иа жаданьє твоє миръ вєчный и прыязънь съ тобою єсмо взяли (б. м. н., 1496 *BD* II, 407); мы Іо Стєфан воєвода... знаємо чиним... яко коли от давного а прєминоулєго часоу... валка была мєжи нами и мєжи... паном Яном Олбрахтом... кралєм полскым... и... єго милость... крал... нам въси мєрзАчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);
и з в ѣ к а и з д а в н о г о (1) *див.* ***ВѢКЪ.**
3. *(той, хто був раніше)* колишній, попередній (1): а на то вѣра... пана Влада давного дворника (Сучава, 1403 *ДГАА*).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **давного, давъного** (1403 *ДГАА;* 1422 *P* 98; 1494 *BD* II, 387, 389; 1496 *BD* II, 407; *ОПСВВ* 61; 1498 *АЛРГ* 82, 83; 1499 *BD* II, 419); *дав. одн. ч.* **давиому** (1493 *АЛРГ* 56; 1498 *АЛРГ* 82, 83); *дав. одн. ж.* **давной** (1475 *AS* I, 71); *род. мн.* **давиых, давны(х)** 3 (1444 *AS* I, 42; XV ст. *BC* 24; 1448 *Cost.* II, 738); **давєн** 1 (1444 *AS* I, 42); *дав. мн.* **давнымъ** (XV ст. *BC* 23); *знах. мн. с.* **давныи** 1 (1496 *BD* II, 407); **давиыє** 1 (1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **давными** (1403 *ДГАА*).
***ДАВЪНЫИ** *див.* ***ДАВНЫИ.**
***ДАВЫВАТИ** *дієсл. недок., многокр.* (1) не один раз давати, давати: и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **давывали** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).
Див. ще **ДАВАТИ** 1, ***ДАИВАТИ, ДАТИ** 1, ***НАДАВАТИ.**
***ДАВЫДКОВЪ** *прикм.* (1): Олехно Василевичъ Глазына просилъ в насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его, Єроѳеевыхъ детей, а Дeменьтисова Ковалева (Вільна, 1499 *РИБ* 776).
ФОРМИ: *род. одн. с.* **Давыдкова** (1499 *РИБ* 776).
ДАВЫДОВСКИИ, ДАВЫДОВСКЫИ *ч.* (4) *(особова назва):* а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло чєрєпынє григорєву сну двдвьского осташкови (Львів, 1386 *P* 31); А осташко давыдовскии корчакъ з лнпицѣ... знаємо чини(м)... ажє кроль господарь нашь казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцырє(м) (б. м. н., 1419 *P* 90).
ФОРМИ: *наз. одн.* **давыдовскыи** 2 (1412 *P* 81; 1414 *P* 85); **давыдовскии** 1 (1419 *P* 90); *род. одн.* **двдвьского** (1386 *P* 31).
ДАВЫДОВЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Давидівці: мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми сє(с) листъ на(ш) людє(м)... о(т) давыдовци (Побрата, 1448 *ДГПР*); мы алєксандръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... ажє пришє(д)ши прє(д) нами... па(н) мань глобникови(ч) из дАтми своими... и продали сєлишча своа... опро(ч) давидовєць (Сучава, 1452 *Cost.* II, 421—422).
ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **давыдовци** (1448 *ДГПР*); *род.* **давидовєць** (1452 *Cost.* II, 422).
Див. ще **ДАВИДЕЩИ.**
***ДАВЫДОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Давидів: Мы па(н) сташко исъ давыдова староста самборьскыи приводимо то ку вѣчнои памАти (Погоничі, 1422 *P* 97).
ФОРМИ: *род. одн.* **давыдова** (1422 *P* 97).
***ДАВЫДОВЬСКИИ** *див.* **ДАВЫДОВСКИИ.**
ДАВЫДЪ, ДАВИД *ч.* (16) *(особова назва, гр.* Δαυίδ Δαβίδ, *гебр.* iubit): Мы кнА(з) двдъ дмитрнєви(ч) кнА(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамєни(т)... како... кнА(з)... дмитрии... голдованиє... володиславу... королєви польскому... слюби(л) (Лучиця, 1388 *P* 38—39); и ѣщє к тымъ бєкгичь и турдучакъ бєрди Давыдъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Трєтєє сєло єсми имь дали на Бєрхѣчи, на имѣ Давидєщи, гдє былъ Давид (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Давид, Дави(д)** 3 (1446 *ПГСПМР;* 1448 *Cost.* II, 737; 1499 *BD* II, 162); **Давыдъ** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); **двдъ** 3 (1388 *P* 38; 1446 *P* 154); *род. одн.* **давида** 8 (1448 *DIR* № 10a.; *Cost.* II, 314, 317, 324, 343, 355, 359, 365); **двда** 1 (1444 *DIR*«*A*» 481).
ДАДАУКШИСЪ *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Daukšys): А при томъ были тые панове:... Дякгордъ Дадаукшисъ и иныхъ много добрихъ людей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Дадаукшисъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).
! ДАДВДОВИЧ ⟨ДАВИДОВИЧЬ⟩ *див.* ***ДАВИДОВИЧЬ.**
! ДАДОМОУ ⟨ДОДОМОУ⟩ *див.* ***ДОДОМУ.**
ДАДОУЛЪ, ДАДОУЛЬ, ДАДОУЛ *ч.* (4) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми... цигани иа имѣ... Дадоулъ и доума (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); и потокмившє и заплатившє оусє вышєписанноє, господство мы... дали єсми... нашємоу монастироу... сєло Доумєщи, гдє быль Дадоуль (Гирлов, 1499 *BD* II, 162—163).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Дадоуль, Дадоулъ, Дадоул** (1448 *Cost.* II, 342; 1488 *BD* I, 342; 1499 *BD* II, 162, 163).
ДАЖБОГ, ДАЖБОГЬ *ч.* (103) *(особова назва):* а на то єст... в. п. Дажбога чашника (Сучава, 1471 *BD* I, 164); а на то єст... в. п. Дажбога (Сучава, 1491 *BD* I, 449).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Дажбог, Дажбогь, Дажбо(г)** (1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170, 172; *Cost. S.* 88; 1474 *РГС;* 1479 *BAM* 61; *BD* I, 224; *Cost. S.* 98; 1480 *BD* I, 241); *род. одн.* **Дажбога** (1471 *BD* I, 164; 1473 *ШКН* 165; 1478 *BD* I, 219; 1482 *BD* I, 260; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 318; 1489 *BD* I, 367; 1490 *DC* 148; 1491 *Cost. D.* 37; *CVD* 3 і т. ін.).
ДАЖБОГОВИЧЬ, ! ДАМБОГОВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ...

аже нашь верныи слоуга данило дажбогови(ч) задерѣвецкии... послужилъ намъ (Краків, 1394 *Р* 53—54); мы кнАзь федоръ любортовичь чинимъ свѣдочно... Аже што паиъ данило задеревецкии дажбоговичь замѣнилъ сА селы (Зудечів, 1411 *Р* 78—79); А се н паиъ данило дамбоговичъ (!) Задеревецки Вѣдомо чинимо... Аже... Дали Єсмъ... Шаидрови... дворищ (!) (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дажбоговичь** 1 (1411 *Р* 79); **дажбогови(ч)** 1 (1394 *Р* 53); **! дамбоговичъ** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3).

ДАЖБОГЬ *див.* **ДАЖБОГ.**

ДАЖЄ *част.* (1) *(підсилювальна)* аж: Мы пе(т)ро воевода... съ всАми паны о(т) велика даже и до мала радили есмы (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ДАЖЄВ *ч.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі):* Я княз Михайло Иванович Роговицкий чиню знаменито... Продал есми имене мое отчизное Дажев на вечност зо всимъ на всемъ яко ся тое имене Дажев само в себе и в обыходехъ ⟨маєть⟩ (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дажев** (1475 *AS* I, 72); *знах. одн.* **Дажев** (1475 *AS* I, 72).

***ДАИВАТИ** *дієсл. недок., многокр.* (28) давати, не один раз давати: а вси слоуги на во(и)ноу хоживали а подымъщиноу даивали на трети(и) годъ а бо(л)коуно(в)щиноу даивали на прие(з)дъ кн҃зю великому витовтоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); А тотъ панъ богданъ левковичъ Што Люди заведаеть почонъ отъ великого цара и досюлА намъ есакъ даивали (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Бил намъ чолом земАнин киевский... и поведил перед нами, штож люди его... издавна даивали в ключъ Киевъский ведро меду пресного (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **даивал, даивалъ** (1493 *АЛРГ* 56); *3 ос. мн.* **даивали** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 91 зв.; 1484 *ЯМ;* 1496 *АЛРГ* 69); *дієприкм. пас. мин. род. одн., ч.* **даиваного** (1496 *АЛРГ* 69).

Див. ще **ДАВАТИ** 1, ***ДАВЫВАТИ, ДАТИ** 1, ***НАДАВАТИ.**

ДАЛАТИНСКИ *див.* **ДАЛАТИНЬСКИИ.**

ДАЛЄЙ, ДАЛѢИ, ДАЛЄ, DALEU, ДАЛИЄ, ДАЛА, !ДАЛЪ *присл. в. ст.* (39) **1.** *(у часовому відношенні) (продовжуючи попередньо сказане)* далі, ще (18): дале комоу име(т) сѣ видѣти, аже имаетъ кривда о(т) ты(х) людеи ис тА(х) села(х), а о(н) да и(х) ишче(т) прА(д) игоумено(м) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); И далей била нам чолом и жедала нас, абыхмо еей (!) дали и призволили имене на име Любчо... по еей (!) животе отдати и записати прирожоным своим (Луцьк, 1487 *AS* I, 241); А далей што есте намъ говорыли коли похочеть стефанъ воевода... своихъ пословъ послати до свата своего великого князя Ивана Васильевича... абыхмо его посломъ давали добровольное проеханье (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(продовжуючи дію в майбутньому) надалі (8): кто не оусхочеть далѣи миру держати тотъ о(т)повѣсть (б. м. н., 1352 *Р* 6); просили есмы нашего болѣрина пана Михаила ло(г)Ѳета абы поше(л) до тоурко(в)... оучинити на(м) миръ ка(к) бы наша землѣ не гибла дале (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); И мы ему приказали, абы далей на честь его не сягалъ и далъ ему въ томъ покой (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); мы то сказоуемь же лоуцея боудоучи своимъ моужемъ три годы и три м(с)ци а его не зазывала ани сА ему оупомїнала а дале на векы не иметсА оупомина(т) (XV ст. *ВС* 21 зв.);

(у сполуч. з формою іменника з числівником, що виражає часове поняття) пізніше (4): о которы(х) колї жалоба(х) велїкыхъ илї малы(х) алюбо тежь дьдичьны(х) а рокоу а о(т) трехъ неде(л) далеи не имаю(т) о(т)клада(т) (XV ст. *ВС* 12 зв.).

2. *(у просторовому відношенні)* далі (8): коли бы сА пригодило помочи оу кролевъствѣ пол(с)комъ на далекиѣ стороны, далеи кракова и далеи пол(с)ки... имамы помагати подлу(г) всеѣ нашеѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); и не мают далей у доброву мою Хренницкую уходу по дерево и по траву мети, одно по Роскопаницу — могилу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и Мокрычане инъшие рекли: тут мает панъ Янчинскии слидогонъ, а иншие рекли: далей маем (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); y ony tuiu hrapyciu mni zawodyly y tyi moyi lude daley hrapyciu zawely (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(у дальшій частині документа) нижче (1): мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы... иже... сѣдѣли есм(ы) на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *Р* 93).

Див. ще **НАИДАЛИ.**

Пор. **ДАЛЄКО, ДАЛЄЧЄ.**

!ДАЛЄКА *див.* **ДАЛЄКО.**

***ДАЛЄКИИ** *прикм.* (4) *(у просторовому відношенні)* далекий: такоже кеды коли бы сА пригодило помочи оу кролевъствѣ пол(с)кому на далекиѣ стороиы... тогды мы имамы помагати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); которы(и) боуде(т) бе(з) вины а соу(д)и в далекы(х) старона(х) (!) имеет ли о(т)пове(д) (XV ст. *ВС* 16).

ФОРМИ: *знах. мн. ж.* **далекиѣ** (1395 *Cost.* II, 612, 613); *місц. мн.* **в далекы(х)** 1 (XV ст. *ВС* 16); **во !(до)лекы(х)** 1 (XV ст. *ВС* 6).

Пор. ***ДАЛШЇИ.**

ДАЛЄКО, !ДАЛЄКА *присл.* (3) *(у просторовому відношенні)* далеко: пан Богдан Сенкович Гостский... просил насъ, абыхмо ему дозволили торгъ мѣти... в Гощы; а повѣдил... штож в Луцку торгу и мыту нашому то нешкодно естъ, а от Луцка далеко (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); колї хто имее(т) лѣ(с) алюбо доубровоу далеко о(т) себѣ а хоче(т) лї свои свиньи гнати оу то(т) лѣ(с) чере(с) чюжое имѣнїе тогды не може(т) то(г) оучини(т) (XV ст. *ВС* 38).

Див. ще **ДАЛЄЧЄ.**

Пор. **ДАЛЄЙ** 2, **НАИДАЛИ.**

***ДАЛЄКОСТЬ** *ж.* (1) віддаленість: знаменитосто чинимы... иже мы романъ воевода... иже... слубили есми и слюбуемъ... королеви... на его оусѣ неприАтелѣ помагати... выАвъши землю прускую и литовьскую и с ону сторону кракова про далекость нашего люда (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

ФОРМИ: *знах. одн.* **далекость** (1393 *Cost.* II, 607).

***ДАЛЄКЫИ** *див.* ***ДАЛЄКИИ.**

***ДАЛЄОВЪ** *ч.* (1) *(назва села в Сяноцькій землі)* Далійова: кола судья галицкыи дѣди(ч)ъ з далеова (Галич, 1435 *Р* 134).

ФОРМИ: *род. одн.* **далеова** (1435 *Р* 134).

ДАЛЄЧЄ *присл.* (1) *(цсл.* далече*)* *(у просторовому відношенні)* далеко: а болше того никакое власти да не имае(т) на(д) те(м) мн(с)тыре(м) пече(р)скимъ... поне(же) далече о(т) иа(с) о(т)стои(т) консте(н)тинополя патрїа(р)ховъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

Див. ще **ДАЛЄКО.**

Пор. **ДАЛЄЙ** 2, **НАИДАЛИ.**

ДАЛИЄ *див.* **ДАЛЄЙ.**

***ДАЛШЇИ** *прикм. в. ст.* (1) *(у часовому відношенні)* пізніший, дальший: Тиж от сего часоу и на потоум далшїи часы слюбоуем... правоу вѣроу ховати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **далшїи** (1462 *BD* II, 284).

Пор. ***ДАЛЄКИИ.**

!ДАЛЪ *див.* **ДАЛЄЙ.**

ДАЛѢИ *див.* **ДАЛЄЙ.**

***ДАЛЮЄВЬСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* К тому А панъ Анъ щькотьскии... даю сии свои листъ пану колѣ далюевьскому на свѣдоцьство (Галич, 1409 *Р* 74).

ФОРМИ: *дав. одн.* **далюевьскому** 1 (1409 *Р* 74); **далюевьско(м)** 1 (1409 *Р* 74).

ДАЛА *див.* **ДАЛЄЙ.**

ДАЛАТИНЬСКИИ, ДАЛАТИНСКИ *ч.* (2) *(особова назва):* а тому свѣдци па(н) Анъ количь... па(н) стецько далатински (Галич, 1404 *Р* 68); а тои рѣчи свѣдьци панъ стриець

воєвода галицкий... стьцко далѧтиньскии (Галич, 1409 *P* 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **далатиски** 1 (1404 *P* 68); **далѧтиньскии** 1 (1409 *P* 74).

ДАМАКОУШЪ, ДАМАКОУШ, ДОМОКОУШЪ, ДОМОКОУШ, ДАМАНКОУШ, ДЪМЪКОУШЬ, ДЪМЪКОУШ, ДЬМЬКОУШ *ч.* (99) *(особова назва, молд., пор.* Доминикъ): а на то є(ст) вѣра... пана домокоуша столника (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѣд нами Настѣ и сєстра єи Софїѧ, дочки Стєцка Дъмъкоуша... и продали... єдино село... на имѣ Мъгдъшанїи (Сучава, 1490 *BD* I, 396).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дамакоушъ, Дамакоуш, Дамаку(ш)** 5 (1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 650; 1436 *Cost.* II, 701; 1462 *BD* I, 56; 1468 *BD* I, 126); **дъмъкоушь, Дъмъкоуш, дъмъкоу(ш), Дьмькоуш** 7 (1418 *Cost.* I, 127; 1460 *BD* I, 41; *BD* II, 276; 1461 *BD* I, 45; 1466 *BD* I, 115; *DIR«A»* 519; 1467 *Cost. S.* 69); **Даманкоуш, Дамаикоу(ш), Damankusz** 4 (1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1467 *BD* I, 123); **Домокоуш, домокоушъ** 3 (1434 *Cost.* II, 666; 1458 *BD* I, 19; 1464 *BD* I, 84); *зам. род.* вѣра пана **Стєцко Дъмъкоуш** 1 (1460 *Cost. S.* 41); вѣра пана Стєцко **Дъмъкоушь** 1 (1467 *BD* I, 121); *род. одн.* **Домонкоуша** 25 (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; 1412 *DIR«A»* 440; 1415 *Cost.* I, 122; 1419 *DIR«A»* 444; 1424—1425 *DBAc* 20; 1427 *DBAc* 23; 1428 *Cost.* I, 207; 1429 *Cost.* I, 239; 1433 *Cost.* I, 361 і т. ін.); **Дъмъкоуша, дъмъкуша** 19 (1422 *DIR* fig. 35; 1425 *Cost.* I, 169; 1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 359; 1458 *BD* I, 25; 1459 *BD* I, 34; 1460 *DIR«A»* 515; 1467 *BD* I, 117; 1468 *BD* I, 131; 1490 *BD* I, 396 і т. ін.); **Дъмькоушѣ** 1 (1466 *BD* I, 110); **домокоуша** 13 (1409 *Cost.* I, 65; 1420 *Cost.* I, 136; 1428 *Cost.* I, 220; 1429 *Cost.* I, 242, 259, 267, 280; 1429—1430 *BAM* 26; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *BD* I, 88 і т. ін.). **дамакуша, Дамакоуша** 10 (1422 *ДГОБ;* 1427 *Cost.* I, 197; 1428 *Cost.* I, 228; 1433 *Cost.* I, 350, 354; 1435 *Cost.* I, 403; 1437 *Cost.* I, 530; 1457 *UKP;* 1458 *BD* I, 6; 1465 *DIR«A»* 518); **Даманкоуша, даманкуша** 5 (1462 *BD* I, 63, 65; *Cost. D.* 11; 1464 *BD* I, 86; 1466 *BD* I, 106); **дьмокуша** 1 (1459 *Cost. S.* 22); **доминкоуша** 1 (1414 *DIR«A»* 441); **дъмоикоуша** 1 (1429 *Cost.* I, 249); **домакоуша** 1 (1436 *Cost.* I, 482); *зам. дав.* паноу **домоикоуша** столнику 1 (1434 *Cost.* I, 374).

***ДАМАСКА** *ж.* (1) *(рід узористої грубої шовкової тканини)* адамашка: къ свѧтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двєри от *дамаскы* чръвєнои съ златом, и єдинь покровєць, и нарѫквици от тоѫждє камхы дамаскы (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *род. одн.* **дамаскы** (1462 *BD* I, 70).

***ДАМАСКЪ** *прикм.* (1) ◇ к а м х а д а м а с к а *див.* ***КАМКА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **дамаскы** (1462 *BD* I, 70).

!ДАМБОГОВИЧЪ *див.* **ДАЖБОГОВИЧЬ.**

***ДАМЇАНОВИЧЬ** *ч.* (3) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Кръстина... и... Настасїѧ... измѣнили съ господство мы свои... отнини... от оурика и ис привилїа дѣда ихь Ивана Дамїановича... и дали господствоу мы три сєла... що оу ихь част были достали сѣ тоти три сєла от сєль дѣда ихь Ивана Дамїановича (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дамїановича** (1499 *BD* II, 162).

ДАМЇАНЪ, ДЕМЬЯНЪ *ч.* (6) *(особова назва, гр.* Δαμιανός) Дем'ян: Vulodislaw... Korol Polski... znajemo czinimi... cz(t)om yakze wozrily na naszy wyerny slugy Ivana y Demiana y na ich syny... Dajemo ym... szelo (Глиняни, 1395 *GL* 166); от⟨є⟩ць Дамїанъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїи свою пєчат приложил (Добучини, 1487 *AS* I, 240); мы стєфа(н) воєво (да)... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прѧ(д) нами... тоадєрь и бра(т) єго, дъмїя(н)... и продали... єдно сєло (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дамїанъ** 2 (1487 *AS* I, 239, 240); **дъмїя(н)** 1 (1497 *Cost. S.* 208); **демьянъ** 1 (XIV—XV ст., *ОБРН* 112); *дав. одн.* **дъмїяноу** (1497 *Cost. S.* 208); *знах. одн.* **Demiana** (1395 *GL* 166).

ДАМНѢЦѦ *ж.* (1) *(назва потоку в Перемишльській землі):* тогды мы... потвєрдили єсмо, єго правого всєго имѣнїа... съ всѣми границями... исъ потоки, дамнѣцѧ, и путниця, со всѣми оужитки (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дамнѣцѦ** (1361 *AGZ* 6).

***ДАМЪНКОУШЄВЫЧЬ** *див.* ***ДОУМОУНКОУШЄВИЧ.**

ДАН *див.* **ДАНЪ.**

***ДАНЄ** *див.* **ДАНЇЄ.**

***ДАНЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст) мартo(р)їа г(сд)во ми стєфа(н) воєво(д)а и пановє наши... па(н) костє данєви(ч) па(н) пєтроу пони(ч) (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данєви(ч)** (1466 *DIR«A»* 519).

Див. ще **ДАНОВИЧ.**

***ДАНИЄ** *див.* **ДАНЇЄ.**

***ДАНИЛЄВИЧЬ** *див.* **ДАНИЛЬЄВИЧЬ.**

ДАНИЛИИ *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Даниилъ, *гр.* Δανιήλ, *гебр.* Danihel) Данило: а иа то єсм(ь) приложилъ свою пєчать... кнѧзь данилии (б. м. н., 1366 *P* 14); Сє я кнѧзъ юрїа холмъскии сн҃ъ даниліа холмского... придали єсмо к цр҃кви б҃жои... сєла стрижово слєпчє космово (Холм, 1376 *P* 22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данилии** (1366 *P* 14); *род. одн.* **даниліа** (1376 *P* 22).

Див. ще **ДАНИЛО.**

***ДАНИЛЇИ** *див.* **ДАНИЛИИ.**

ДАНИЛО *ч.* (22) *(особова назва, цсл.* Даниилъ, гр. Δανιήλ, *гебр.* Danihel) Данило: пєрвын поручни(к) кнѧ(з) михайло євнутєви(ч) кнѧ(з) василии михаилови(ч)... дани(л) висовидови(ч) (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47); мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... ажє нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч) задєрѣвєцкии... послужилъ намъ (Краків, 1394 *P* 53—54); тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни (Зудечів, 1411 *P* 79); и пришєдши тамъ гдє впадаєтъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ... данило, богда(н)... мають єму потому служити как єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*); Ино мы... тыє люди... на имя ... Данила, а Радивона... єму дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Даиило, Danilo, Danylo** 14 (1394 *P* 53; 1395 *GL* 166; 1404 *P* 70; 1411 *P* 79; 1455 *Cost.* II, 540; 1465 *АкВАК* III, 4; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1490 *Пам.* і т. ін.); **дани(л)** 1 (бл. 1392 *P* 47); *дав. одн.* **Danilu** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *знах. одн.* **Данила** 3 (1444 *AS* I, 41; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **Даныла** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *ор. одн.* **даиеломъ** (1411 *P* 79); *місц. одн.* **на Даиилє** (1444 *AS* I, 42).

Див. ще **ДАНИЛИИ.**

ДАНИЛОВИЧЬ *ч.* (10) *(особова назва):* право такь нашло ажє па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды рѣчь свою стратилъ о полє и о доубровоу (Зудечів, 1428 *P* 111); а па(н) дмитрѣ данилови(ч) з роуды нє моглъ свои(х) листовъ по(д)пєрєти (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данилови(ч)** 7 (1428 *P* 111; 1430 *P* 116); **даниловичь** 1 (1430 *P* 116); *род. одн.* **даниловича** (1428 *P* 111; 1430 *P* 116).

Див. ще **ДАНИЛЬЄВИЧЬ.**

ДАНИЛЬЄВИЧЬ *ч.* (5) *(особова назва):* а сє Азъ чюрило бродовьскии далъ єсм(ъ) сєло сво(є) бродово кнѧзу Фєдору данильєвичю (б. м. н., 1385 *P* 28); мы вєликий кн⟨ѧ⟩зь Витовт чиним знаємо... иж записуєм и записали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Фєдору Данилєвичу Острогъ (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данильєви(ч)** 2 (1388 *P* 38, 42); **данильєвичь** 1 (1386 *P* 30); *дав. одн.* **даильєвичю** 1 (1385 *P* 28); **Данилєвичу** 1 (1396 *AS* I, 20).

Див. ще **ДАНИЛОВИЧЬ.**

***ДАНИНА** *ж.* (7) дарування, надання, пожалування: а хто бы то порушилъ после его живота и начнетъ уступатисе у тую данину, да судитсе зъ нымъ передъ милостывымъ Богомъ (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); Ино мы... згадавши... тую данину во всюмъ ему ... потвержаемъ (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3—4).

ФОРМИ: *род. одн.* **данины** (1494 *РИБ* 560; 1495 *АЛМ* 83; *ВСоб.;* 1497 *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); *знах. одн.* **данину** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

Див. ще **ДААНЇЄ[1], ДАНЇЄ, *НАДАНЬЕ, *ПРИДАНИЄ.**

ДАНЇЄ *с.* (115) (*цсл.* дание) дарування, надання, пожалування: ⟨А по⟩ нашємь животѣ кто имєтъ быти господарь оу зємли Молдавскои... то имъ да нєпорушать нашєго данья (Сучава, 1403 *RS* 338); А сє я кнѧз Михаило и кнѧз Костєнтин Иванович⟨и⟩ Острозскн⟨и⟩ записываем п⟨а⟩ни Єнковой Чаплича пани Татѧнє имѣнє своє мєжирєчє подлуг отца н⟨а⟩ш⟨о⟩го данѧ (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); а по нашє(м) животѣ, кто боудє(т) г(с)п(д)ръ иашеи зємли... то(т) би и(м) нєпороуши(л) нашєго данїѧ (Сучава, 1491 *Cost. S.* 153).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **данїє** (1429 *Cost.* I, 270); *род. одн.* **данїа, даниа** 46 (1408 *Cost.* I, 61; 1414 *DIR«A»* 441; 1424 *Cost.* I, 162; 1429 *Cost.* I, 291; 1434 *Cost.* I, 374; 1437 *Cost.* I, 530; 1440 *Cost.* II, 66; 1453 *DIR«A»* 503; 1454 *Cost.* II, 502; 1486 *DC* 144 і т. ін.); **данїѧ, даниѧ, данїя** 24 (1411 *DIR«A»* 439; 1419 *DIR«A»* 444; 1422 *ДГОБ;* 1428 *Cost.* I, 202, 207, 228; 1429 *Cost.* I, 259, 267, 280; 1436 *Cost.* I, 455; 1465 *BD* I, 88; 1468 *BD* I, 131; 1487 *BD* I, 296; 1491 *Cost. S.* 153 і т. ін.); **данья** 2 (1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57); **данѧ, даня** 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1487 *AS* I, 86); *дав. одн.* **данїю** (1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 242; 1440 *Mih.* 208); *знах. одн.* **даниє, данїє** (1403 *ДГАА;* 1411 *Mih. Alb.*; 1428 *Cost.* I, 202; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1440 *Mih.* 208; 1452 *Cost.* II, 426; 1462 *Cost. D.* 12; 1467 *BD* I, 121; 1470 *BD* I, 147; 1473 *BD* I, 182 і т. ін.); *знах. мн.* **даниа** (1439 *Cost.* II, 46, 47; 1456 *DIR«A»* 511).

Див. ще **ДААНЇЄ[1], *ДАНИНА, *НАДАНЬЕ, *ПРИДАНИЄ.**

Пор. **ДАТИ.**

ДАНКО *ч.* (5) (*особова назва, пор.* Данилий): мы пановє... на имѧ панъ вилча о(т) липникы... пань данко жоуржєвичъ фратовскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь вєлемѫжнїи илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучиии(л)... мы такожє... слюбоуємъ... вириостъ повинноую... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); a pry tom byly... radcy mista beresteyskoho danko a snezko (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данко, danko** (1436 *Cost.* II, 701; 1481 *BD* I, 248; 1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **Данку** (1445 *Р* 150; 1481 *BD* I, 248).

Див. ще ***ДАНОУЛ, ДАНЧОУЛЪ, ДАНЪ.**

***ДАНКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѧд нами... Мара... и продала свою правоую отниноу... слоугам иашим Микльюуш и братоу єго Янкоу, сыновє Дан⟨ко⟩вич⟨и⟩ (Сучава, 1491 *BD* I, 448—449).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Дан⟨ко⟩вич⟨и⟩** (1491 *BD* I, 449).

***ДАННИКЪ** *ч.* (17) (*особисто вільний селянин, який володів власною ділянкою землі і замість військової служби зобов'язаний був давати дань, переважно натурою*) данник: tohdyby pro wsi tyje naklady naszyje zemli a ieszcze bychmo i opych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); къ Житомироу сєло Крошнѧ а в томъ сєлє данънико(в) три а дани дають колодоу мєдоу бє(з) двоу вєдє(р) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); и што былъ Глѣбъ... далъ дворецъ свой... а двои данники... и мы... въ данники Глѣбу дали увязанье (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *наз. мн.* **данъники** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 93 зв.); **да(и)ник** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род. мн.* **данниковъ, данънико(в), данъниковъ, да(н)никовъ, Dannikow** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв., 93); *знах. мн.* **данники, даньники** (1452 *Р* 161; 1470 *AS* I, 67; 1474 *AS* I, 69; 1495 *РИБ* 620).

***ДАННЫИ** *прикм.* (8) з якого платять данину феодалові (6): I jakże iesmo k waszoy milosty ne odnowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas; med, srebro, kunicy, wsiakaia dań (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а данниковъ и данъныхъ зємль оу чоуднове бо(р)тниковъ осмъ чотырн бо(р)тники на горо(д) дають да(н) а чотыри на цє(р)кви да(н) дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92);

д а н ъ н ы е л ю д и (1), л ю д и д а н н ы е (1) (*особисто вільні селяни, які володіли власною ділянкою землі і замість військової служби зобов'язані були давати дань, переважно натурою*) данники: Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку, зъ людми данными (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); а в томъ сєлє дєсѧть данънико(в)... а нє данъны(х) людє(и) што полє пашуть осмъна(д)цать чѧвка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **dannyie** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *наз. мн. с.* **dannaia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. мн.* **данъныхъ, данъны(х), да(н)ны(х)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв., 93); *ор. мн.* **данными** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ДАНОВИЧ *ч.* (51) *(особова назва):* а при то(м) были... па(н) шєндрико апро(д), па(н) костє данови(ч) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); и пак... прїидошє прѧд нами... сыновє Кости Дановича... и продали... єдно сєлищє на Тоутовѣ... (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Данович, данови(ч), Danowycz** 20 (1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 769; 1456 *ЭСФ;* 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1463 *BD* I, 74; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 113; 1467 *Cost. S.* 69 і т. ін.); *зам. род.* вѣра пана костє **данович** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **дановича** 27 (1452 *Cost.* II, 426; 1454 *Cost.* II, 501; 1457 *UKP;* 1460 *DIR«A»* 515; 1464 *BD* I, 86; 1465 *BD* I, 88; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 118; 1468 *BD* I, 126; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); **!давича** 1 (1453 *DIR«A»* 503); *ор. одн.* **Дановичємъ** (1458 *Cost.* II, 814; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII фотокоп.).

Див. ще ***ДАНЄВИЧЬ.**

***ДАНСЛАВИЧЬ** *див.* ***ДАНЪСЛАВИЧЬ.**

ДАНОУКА *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали єсми... циганє на имѣ Микула... и Татоул... и Яким... и Даноука съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Даноука** (1487 *BD* I, 310).

***ДАНОУЛ** *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Данилий*):* Мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Мънъилъ ⟨и брат єго Д⟩аноул... и продали... половина сєло... слоузѣ нашємоу Нєгрилъ (Сучава, 1490 *BD* I, 432).

ФОРМИ: *наз. одн.* **⟨Д⟩аноул** (1490 *BD* I, 432); *дав. одн.* **Даноулоу** (1490 *BD* I, 432).

Див. ще **ДАНКО, ДАНЧОУЛЪ, ДАНЪ.**

ДАНЧИНЪ *ч.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* великій князь Швитригайло, Литовскій, Рускій и иныхъ. Чинимъ знаменито... Ижъ... даемъ и дали есмо... Сєнно село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова, Данчинъ, а отъ Котова Осовъ, а отъ Пескова Купля (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Данчинъ** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

ДАНЧОУЛЪ, ДАНЧОУЛЬ, ДАНЧОУЛ, ДАНЧЮЛ *ч.* (62) (*особова назва, молд., пор.* Данилий): мы александръ воєвода... и мы боѧрє... па(н) бори(с) браєви(ч), па(н) да(н)чу(л) жули(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсми дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ... королѧ по(л)ского... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); и оуставшє

слоуга иашь Лоупє Кєшѣноул н заплатиль оуси тоти ... пинѣзи... слоузѣ нашємоу Данчюлоу Плеши (Сучава, 1499 *BD* II, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Данчюл, Данчю(л)** 13 (1440 *DBAc* 31; 1455 *Cost.* II, 769; 1467 *Cost. S.* 68; 1487 *BD* I, 310, 312; 1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 367; 1491 *BD* I, 458; 1495 *BD* II, 248; 1499 *BD* II, 168); **данчоулъ, Данчоул, да(и)чу(л), даичоуль** 10 (1421 *Cost.* I, 142; 1428 *Cost.* I, 221; 1429—1430 *BAM* 25; 1448 *Cost.* II, 362, 737; 1455 *Cost.* II, 540; 1456 *ЭСФ; Cost.* II, 791; 1471 *DIR«A»* 525; 1493 *ПГВСП*); *зам. дав.* єсми дали и потврътдили слоузѣ нашємоу **Данчюл** 4 (1488 *BD* I, 361—362; 1491 *BD* I, 458, 459); *род. одн.* **Даичоула** 17 (1438 *Cost.* II, 15; 1440 *DBAc* 31; 1441 *DBAc* 37; 1448 *Cost.* II, 314; 1453 *Cost.* II, 493, 496; 1455 *Cost.* II, 526; 1456 *Cost.* II, 578; 1458 *Mih. Doc.* 123; 1497 *BD* II, 110 і т. ін.); **данчюла** 10 (1448 *DIR* № 10а.; *Cost.* II, 317, 356; 1455 *Cost.* II, 544, 559; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213; 1462 *BD* I, 65; 1490 *BD* I, 403; 1491 *BD* I, 459); *дав. одн.* **Данчюлоу** 4 (1467 *Cost. S.* 69; 1489 *BD* I, 367; 1499 *BD* II, 168); **да(и)чоулоу** 2 (1493 *ПГВСП*); *зам. наз. одн.* **Даичоулоу** 1 (1495 *BD* II, 47); *зам. род. одн.* **Данчоулоу** 1 (1490 *BD* I, 391).

Див. ще **ДАНКО, *ДАНОУЛ, ДАНЪ.**

***ДАНЧЮЛОВЪ** *прикм.* (2): мы Стефанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє... Иваноул, брат пана Данчоула столникова... прїидошє прѣд нами... и дали... паноу Игнатоу сєла столникова Данчюлова (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); Тѣмь мы... потврътдили єсмы ємоу ... сєла... що онь коупиль... єдна част от Моуша... а droугаѦ чѦст от жєна Данчюлова (Сучава, 1479 *BAM* 61).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Даичюлова** (1479 *BAM* 61); *знах. мн. с.* **Данчюлова** (1440 *DBAc* 31).

Пор. **ДАНЧОУЛЪ.**

ДАНЪ, ДАНЬ, ДАН *ч.* (71) (*особова назва, молд., пор.* Данилий): Сє азь пань радоуль... драгомир и брать єго дань... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... съзидашє црковь (Сігет, 1404 *ГМ*); мы илїа воевода... чинимъ знамєнито... ожє... панъ данъ дворникъ слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1433 *Cost.* I, 353); и оуставшє слоуга наш Тоадерь Доумбравъ и жєна єго Моуша и заплатили оуси... пинѣзи... Жоуржи и сєстри их Добри, сыновом Дана (Васлуй, 1497 *BD* II, 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данъ, дань, Дан** (1404 *ГМ;* 1418 *Cost.* I, 127; 1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Cost.* I, 280; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *Cost.* I, 353; 1434 *Cost.* II, 665; 1436 *Cost.* I, 487; 1442 *Cost.* II, 93; 1478 *BD* I, 219 і т. ін.); *род. одн.* **Дана, Дан** (1414 *Cost.* I, 112; 1420 *Cost.* I, 136; 1422 *DIR fig.* № 35; 1424—1425 *DBAc* 19; 1427 *DBAc* 22; 1429 *Cost.* I, 239; 1431 *Cost.* I, 318; 1434 *DIR«A»* 463; 1478 *BD* I, 219; 1497 *BD* II, 116 і т. ін.); *дав. одн.* **дънъоу** 3 (1493 *ПГВСП*); **даноу** 1 (1473 *BD* I, 190).

Див. ще **ДАНКО, *ДАНОУЛ, ДАНЧОУЛЪ.**

***ДАНЪНИКЪ** *див.* ***ДАННИКЪ.**

***ДАНЪНЫИ** *див.* ***ДАННЫИ.**

***ДАНЪСЛАВИЧЬ** *ч.* (3) (*особова назва*): б҃жьєю м҃лтью... исталасѦ торгувлѦ... ажє пани хонька... ис паномъ ивашкомъ данъславичємь... продала єсть тотъ мунастырь (Перемишль, 1378 *Р* 25—26); А при томъ были исвѣдъци... ивашко данъслави(ч), рекънолтъ (Вишня, 1393 *Р* 52); мы бискупи мацѣи премыски и офанасѣи владыка... па(н) твориѦнъ подчѦши(и)... ива(н) данслави(ч)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **данъслави(ч), данслави(ч)** (1393 *Р* 52; 1404 *Р* 70); *ор. одн.* **данъславичємь** (1378 *Р* 26).

***ДАНЫЛО** *див.* **ДАНИЛО.**

***ДАНЬ**[1] *ж.* (91) данина, дань (80): коли вси зємлѦнє имуть давати дань оу татары то сєрєбро имѣють тако жє тии люди дати (Смотрич, 1375 *Р* 20); а записала есмн по души его... село Корчичи, и зе всими доходы, и зъ данью и зъ полюдьемъ и зъ грошми, и зо всими... доходы (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А тыи роботы и дани и поплатки имаєть робити и давати къ нашей потребизнѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); I jak że iesmo k waszoy mieosty ne od nowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas; med, srebro, kunicy, wsiakaia dań newidaty czymbysia i do zimy żywity (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); да нє да(ст) тоє сєло ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни дєсѧтиноу (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); а с тоє земли дани идеть сорокъ гроше(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

д а н ь   г р о ш о в а я (6) данина від орних земель, що сплачувалася грішми: и мы, дорадившисе изъ нашою княгинею... подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великий князь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичъно и зъ даню медовою и грошовою (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); и мы ему того чоловєка... дали... из зємлѦми, из водами, з бобровыми гоны, нз данью медовою и грошовою (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); будуть воны тое село... держати... и зъ даню грошовою и медовою (Троки, 1498 *ГВКОО*); д а н ь   м є д о в а я (4), ⟨д а н ь⟩ м є д о в а я (4), м е д о в а я   д а н ь (1) данина від угідь, що сплачувалася медом: и мы, дорадившисе изъ нашою княгинею... подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великий князь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичъно изъ даню медовою и грошовою (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); кн⟨Ѧ⟩зь Сємєн... имаєт мѣти, дєржати и поживати ис полми и гроблѦми, из дубровами, из лєсы, из гаи, из данми мєдовыми (Володимир, 1470 *AS* I, 65); а по животѣ п҃на Ванъковѣ тая да(н) мєдовая... п҃ну олє(х)ноу (Львів, 1478 *ЗРМ*); будуть воны тое село... держатн... и зъ даню грошовою и медовою и со всими доходы и вжитки (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **dań, да(н)** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **даии** 32 (1448 *ДГПР;* 1470 *AS* I, 67; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв., 93; 1478 *ЗРМ;* 1489 *AS* III, 22; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *АЛРГ* 71; 1498 *ЧІАФ* і т. ін.); **даны** 2 (1456 *ЭСФ*); *знах. одн.* **дань, да(н), данъ, дан** (1375 *Р* 20; 1444 *Cost.* II, 207; 1453 *Cost.* II, 461; 1459 *DIR«A»* 514; 1470 *BD* I, 140; 1475 *BD* I, 200; 1478 *ЗРМ;* 1490 *BD* I, 420; 1493 *АЛРГ* 56; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); *ор. одн.* **данью, даню** 9 (1401 *АкВАК* III, 2; 1434 *ДГСММ;* 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1452 *Р* 161; 1470 *AS* I, 67; 1474 *AS* I, 69; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *АЛРГ* 71; 1498 *ГВКОО*); **данєю** 2 (1490 *DC* 148); *знах. мн.* **дани** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *ор. мн.* **данми, даньми, да(н)ми** (1421 *Cost.* I, 142; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1465 *АкВАК* III, 4; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1490 *ЗХП* 136; 1497 *РИБ* 683; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.).

Див. ще ***ДААНІЄ**[2], ***ДАЧА, *ДАЧКА.**

ДАНЬ[2] *див.* **ДАНЪ.**

***ДАНЬЄ** *див.* **ДАНІЄ.**

***ДАНЬНИКЪ** *див.* ***ДАННИКЪ.**

! ДАПОУЩАТИ СѦ *дієсл. недок.* (1) (чого) допускатися (чого), чинити (що): которы(и) сѦ дапоущаю(т) (!) нєкоторы(и) простоупкы прїказанїє пано(в) свои(х) (XV ст. *ВС* 6).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **!сѦ дапоущаю(т)** (XV ст. *ВС* 6).

! ДАРАДИТИ СѦ *див.* ***ДОРАДИТИ СЯ.**

***ДАРИТИ** *дієсл. недок.* (1) давати дарунки: а онї боятсѦ того нєкотыи (!) ро(ди)ть (!) алюбо пє(нє)зи даю(т) о(т)коупаю(т)сѦ того наговань я (!) (XV ст. *ВС* 15).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **! ро(ди)ть** (XV ст. *ВС* 15).

Див. ще **ДАРОВАТИ, *ПОДАРОВАТИ.**

ДАРОВАТИ *дієсл. док.* (10) (що кому, кого, кого чим) подарувати, дати, пожалувати (що кому): а на то вѣра... въсѣхь мои(х) дѣтєи дарованны(х) ми о(т) б҃га (Сучава,

1414 *DIR«A»* 441); Мы болеславъ... кнѧзь черниговский... знаемо то чини(м)... аже даровали есмо и даемъ слузѣ нашему юркови козенѧти на своемъ селѣ на хватовцехъ н҃ копъ руской личбы краковской монѣты (Коломия, 1424 *P* 102); А моуж мои кн(ѧ)зь Иванъ Семенович, оузѧвши тых двѣ тисѧчи золотых, воленъ даровати и отдати и на ц(е)рковь дати и коуды хотѧ оберноути кь своемоу пожиткоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239); пани Олизаровая... даровала нас и дала и записала тые две именѧ оу Волыни по своемъ животе (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); а к ты(м) мои(м) име(н)я(м) къ ябло(н)ною а к по(л)жа(м) даровала есми моужа свое(г) пана васи(л)я хре(б)товича по(д)ворье(м) свои(м) о(т)чизны(м) отовоко(л)не(м) городе в лоуцкоу вѣ(ч)но и непороушно (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136).

ФОРМИ: *інф.* **даровати** (1466 *AS* I, 62; 1487 *AS* I, 239); *теп. 1 ос. мн.* **дароуемы** (1436 *Cost.* II, 706); *перф. 1. ос. одн. ж.* **даровала есми** (1490 *ЗХП* 134, 136); *3 ос. одн. ч.* **даровал** (1487 *AS* I, 240); *3 ос. одн. ж.* **даровала** (1487 *AS* I, 240); *1 ос. мн.* **даровали есмо** (1424 *P* 102); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... дароуе** (1464—1496 *Gh. S.*); *дієприкм. пас. мин. род. мн.* **дарованны(х)** (1414 *DIR«A»* 441).

Див. ще ***ДАРИТИ, *ПОДАРОВАТИ.**

***ДАРЪ** *ч.* (4) **1.** благодіяння, ласка (1): а АкосА они записали прере(ч)ны(м) кроле(м) коу... певным слюбо(м), мыктори иже з бжїего дароу пони(ж) на ты(х) панствѣхъ зостали, виновати есмо вѣрне ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

2. *(лише в мн.)* приносини (1): я кн(ѧ)зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал есми... имене... со всими данми: из дары, ис поклоны, ис чинши какже (ис) стародавна бывало с того именѧ (Берестя, 1466 *AS* I, 62);

◇ з а д а р ъ д а т и (2) дарувати, даром віддати: а воленъ продати и за даръ да (!) кому коли хочеть (Казимир, п. 1349 *P* 4); вълни продати или за даръ дати на свое лѣпшее оберноути (Луцьк, 1445 *P* 148).

ФОРМИ: *род. одн.* **дароу** (1448 *Cost.* II, 733); *знах. одн.* **даръ** (п. 1349 *P* 4; 1445 *P* 148); *ор. мн.* **дары** (1466 *AS* I, 62).

!ДАСВЄТЧИТИ *див.* ***ДОСВѢТЧИТЬ.**

ДАСКАЛ *ч.* (8) (*молд.* даскэл «учитель», *гр.* διδάσκαλος) *(дяк-учитель церковної або монастирської школи)* дидаскал: пи(с) іо(н) даска(л), оу соучавѣ (Сучава, 1475 *Cost. D.* 4); Пис(а) Тоадер, брат Іона даскала, оу сочавѣ (Сучава, 1484 *BD* I, 277).

ФОРМИ: *наз. одн.* **даскал, даска(л)** (1475 *Cost. D.* 4; 1476 *BD* I, 209); *род. одн.* **даскала, даскал(а)** 5 (1482 *BD* I, 266; 1483 *BD* I, 270, 273; 1484 *BD* I, 277, 283); **даска(л)** 1 (1483 *Cost. D.* 31).

ДАТИ, ДАТЇ, ДАТЬ *дієсл. док.* (1739) **1.** (кого, що кому, къ чому) дати, надати, дарувати, *(на церкву, на помин душі і т. ін.— ще)* пожертвувати (1087): я Любартъ Кгедиминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); А се ѧ король казимиръ... далъ есмь слузѣ своему иванови дворище заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3); дали есмо на вѣки тои млинъ и мѣсто оу млнна къ цр҃кви и тымъ мнихомъ казателевого закону (Смотрич, 1375 *P* 20); тѣмъ мы видѣвше е(го пра)вую и вѣрную службу до насъ... дали есмы ему оу нашей земли оу молдавской два села (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); мы кнзь семенъ олекса(н)дрови(ч) дали есмо сълузѣ нашему пану се(н)ку съкипорю село наше тулины (Київ, 1457 *P* 166); Ино мы, зъ ласки нашое... тые люди... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

з а д а р ъ д а т и (2) *див.* ***ДАРЪ;**

(що кому) *(пільги, права, прибутки)* дати, надати, визнати (що за ким) (34): мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже... дали есми мыто молдовицкое монастиреви блговѣщенїю прч(с)тои бц҃и што на молдовици (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); а еще есми дали оброкъ тому монастиреви из нашего двора на каждыи годъ цѣлыи по десѧть бочокъ виниа и по десѧть колоды пшеничны(х) (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); мы Стефан воевода... знаменито чинымъ... оже дали и потвердили есмо вичныи оброк тому свѣтому монастироу от Побратѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 105); се азь ра(б) вл(д)кы моего іс҃ ха҃ іо стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже... дали есми томоу ст҃омоу нашемоу монастироу о(т) поутнои на(ш) правїи прихо(д) въси камени о(т) воскоу о(т) нашего серецкого трьга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); (И пак) привилїе, що имал оуико их Тома на тое село на Онцещи от нашего оуика от Стефана (вое)води, еще дали оу роуки слоузѣ нашемоу (Сучава, 1499 *BD* II 168);

(що кому) *(підтримку, допомогу і т. ін.)* виявити, дати, подати (15): Umyslili jesmo s pany radami naszimi i dali prawa i wolnosthi ... meszkajuczim w tom panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а коли мы (к)акое помочи пожадаемъ в ильи воеводы... и ильѧ воевода такую помочь намъ имаеть дати, безъ хитрости (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); А також мы... ани жадной радї ани помочи Тоурком не имаем дати (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424);

д а т и п о с в о е м ж и в о т е (3), п о с в о е м ж и в о т ѣ д а т и (2) (що кому) відписати, відказати: волно ему во всемъ томъ именю отдати и променяти, и по своем животѣ дати (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); я еще будучи в добром здоровю... дала есми ему по своем животе имене оу вотчизну на имѧ Любчо (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242);

(кого, що кому) *(про божество)* дарувати, дати (14): да прѣбудуть же непорушно подъ анаѳемою за што зде даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвїе а по семъ и детемъ нашимъ вечную памѧть (Холм, 1376 *P* 22); мы романь воевода... чинимо знаменито... оже... панъ дидрихъ боучаскыи... слюбилъ ми... стоѧти подли насъ... съ оусею своею моци, что его милости милыи богь далъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); ачъ не дастъ имъ Богъ детокъ, ино... вольныи собе продати (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); На то есмо прысягали, яко и сами оузрыте ваша милость, штобы богъ далъ наши ворози подъ нашыми ногами и подъ нашыми шаблями (б. м. н., 1496 *BD* II, 403); а господство мы... оучинили есми... за здравїе и спасенїе богом данних наших чед (Ясси, 1497 *BD* II, 100);

(вставні слова) д а и б о ж е (1) дай боже: хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашое мл(с)ти стольцы... да(и) боже бы в добры(и) часъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); д а л ъ Б о г ъ (1) дав бог: а намъ сущимъ православнымъ християномъ... достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети; есмо бо нини, далъ Богъ, одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); д а л ъ б ы б о г ъ (1) дав би бог: да(л) бы богъ то бы не загибло хрестиянъство межы вашое мл(с)ти днехъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); б о г ъ д а с т ь (6), д а с т ь б о г ъ (10) *див.* **БОГЪ**[1]; б о г ъ н е д а и (9), б о ж е н е д а и (13) *див.* **БОГЪ**[1].

2. (що кому) *(повернути)* віддати, дати (8): (а) што межи твоеѣ землѣ суть кнѧ(ж)ниѧ волости давали выходъ Бѣлои Ордѣ то намъ наше даите и што будеть вашеѣ державы под нами... а мы вамъ *дамо* (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); да(л) есмъ тобѣ оу роука(х) осмъ со(т) зла(т) на подержанїе, ка(к) прїѧтелю, *даи* ми и(х) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); а оу нашихъ людей оубогихъ отъ Сачавы были паробъцы Кафинъские... а цесаръ тоурецький прислалъ до насъ и просилъ тыхъ паробковъ Кафинъскихъ. И мы дали колько въ насъ было всихъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365);

(що кому) *(відступити)* віддати, дати (72): а города луцьска блюсти ми а никому нє дати (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); пак ли нє имѣємъ єму заплатити на тотъ дн҃ь яко ту выписано тогды мы в то(т) дн҃ь безъ никоторыє о(т)волокы имаємъ єму дати нашь городъ снѧти(н) (б. м. н., 1411 *Р* 77); и *да(л)* ємоу гєргє своєю волєю тоє сєло вы(ш)писанноє... за єго питомы товаръ за осємъ со(т) зла(т) готовы(х)... и мы того видѣвши що(ж) гєргє з доброи воли *да(л)*, за свою виноу, сєло и домы свои и мы тако(ж) дає(м) и дали єсмо нашємоу вѣрномоу паноу кости пръкалабоу тоє прѣ(д)речєнноє сєло (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385—386); а даю и дала есми... зятю нашому... и дотце своей... мужа своего дидину и отчину (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); а волен он в томъ именю продати, замєнити и ближнему своєму дати (Ровно, 1488 *AS* I, 242); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимь... оже прїидоша прѣд нами... молєбникь нашь... попь Григорїє... и съ въсѣми яже о христѣ братіами... и дали господствоу мы петь сєль (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(вручити, надіслати через кого) дати, передати (6): штом был узелъ пенезей тридцать гривенъ у Игнатка Путивельского за мой стат... и я тых пенезей не взялъ у Игнатка, ино тые пенези возми, князь Михаило, зет мой, а даи матци моей (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); Господаръ мой Стефанъ воєвода вєлєлъ намъ твоєй милости говорыти: прыслалъ єси до насъ своихъ пословъ, пана Петра кухъмистра и пана Фєдька Гаврыловича, абыхмо дали нашъ листъ твоєй милости и подъ нашою прысягою ку противъ листу твоєй милости, которого єси намъ далъ и прислалъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 401);

(довірити) (що кому) дати (1): Иди(к) жалова(л)сѧ на постоуха (!) и(ж) да(л) ємоу овцю во ста(до) єго паствитї а опѧть овци засѧ нє мєлъ о(т) постоуха (XV ст. *ВС* 27);

д а т и н а п о д є р ж а н ї є (що кому) (2) віддати на схов: и гєргє... рє(к)... правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подєржанїє, али я... твои пинѣзи єсмъ страви(л) и тєпєръ єсмъ тобѣ винова(т) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385);

(відпустити) (що кому) видати, дати (1): а они... имаю(т) слоужити иа въсѧкоую срѣду, вєчє(р) паракли(с)... и братиа(м) дати по чирпѧлу на трапєзѧ (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365);

(кого кому) видати, віддати (5): будеть ли король правъ, намъ своєго брата любарта дати оугорьскому королеви оу ятъство (б. м. н., 1352 *Р* 6); и дали єсми нмъ того ч(с)того зра(д)цѣ лева с тѣми то лихо(т)никы, и оучинили они на(д) *ними* по(м)ста, яко(ж) то право и(м) оусказали (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); коли нас о то... корол... напомєнєт, а мы абыхом их дали оу роуци... королеви єго милости (Сучава, 1462 *BD* II, 292);

(що кому) *(податок, данину, мито, заплату за що)* дати, *(грішми — ще)* заплатити (142): исталосѧ при дєржавѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ оже купилъ панъ вѧтславъ дмитровьскии дворище исъ зємею (!)... далъ имъ панъ вѧтслъвъ (!) ѕ҃(т) копъ гро(ш) вѣсного срѣбра (Львів, 1370 *Р* 18); а кто повезетъ сукно до бесарабъ, дати иметъ, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); да нє дадоутъ тоты люди ис тѧ(х) сєла(х) ни да(н), ни посадоу, ни илиша, ни подводоу, ни десѧтиноу о(т) пчо(л), ани о(т) свини (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); а коли боудєт лєд илї имоут ходити оу брод, тогди пєрєвоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275); а єщо моихъ нєсколько єсачныхъ людє(и) отъ єсака бєгаючи к тобє прихилилисѧ а моихъ пошлинъ мнє нє дають, то бы єси вєлє(л) дати (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А на кажъдыи годъ мають намъ дати чоломъбит⟨ь⟩я по сороку локотъ адамашъки (Краків, 1487 *РИБ* 226); коли кмє(т) кмѣтѧ забилъ тогды давшї три гривъны гро(ш)и бы(л) порожєнъ моужабоиства (XV ст. *ВС* 24); а маеть намъ в каждый год давати по пѧти сот коп грошей: первыи год выдержавши маеть намъ дати пѧт сотъ копъ грошей, а другий год выдержавши мает нам дати пѧт сотъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82);

д а т и л и ч б у (1), л и ч ъ б о у д а т и (1) скласти рахунок, дати фінансовий звіт: а тежъ какъ дє(р)жали они о(т) насъ пє(р)во сего мыто лоуцъкоє и личъбоу намъ дали с трє(х) годовъ (Краків, 1487 *АМЛ*); Дал личбу всего сто копъ грошей и две копе грошей (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59);

(що за що) дати взамін (6): а пан жоуржь далъ сыноу пєтрови, манчоулови, за єго чѧст сєла викшинєць, одно сєло своє (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); а Т⟨е⟩одоръ дал им тиж правоую монастирскою отниноу за тоє сєло (б. м. н., 1470 *BD* I, 153); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно *далъ* дворецъ свои... и мы въ тотъ дворецъ... Глѣбу дали увязанье (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621);

д а т и и з м ѣ н о у (за що) (8) дати що взамін чого: а господство мы съм дал измѣноу за тотоу сєлищоу... тоє нашє сєло (Сучава, 1490 *BD* I, 436); И господство мы... дали смо томоу нашємоу свѧтомоу монастироу Бистричъскомоу измѣноу за тоти вышєписаннїи сєла наши (Ясси, 1500 *BD* II, 173); д а т и о т м ѣ н у (4), о т м ѣ н у д а т и (за що) (1) дати що взамін чого: игнаткови чєрнєви(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пєкули(ч) (Перемишль, 1390 *Р* 175); мы Вєликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... ажє... оставлѧємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму дали на имѧ подъ галичємъ чѧгрово (Краків, 1394 *Р* 53—54); того ра(дї) мы... жаловали єсмо єго особною нашєю мл(с)тїю и даємь и дали єсми єму сєла... що(ж) мы и(х) сами дали о(т)миноу, за єго сєло, за чумалещи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

3. (кому робити що) звеліти, наказати (10): осподарь мои вєликии король дал ми намѣстничати оу лоуцьску (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); того ра(ди) ми єсми смотрили и судили ис нашими боѧры и дали єсми ива(н)кови и братїамъ єго... аби пошо(л) ива(и) са(м) съ к҃д присѣжници и щоби присѣгну(л) ис ними (Васлуй, 1474 *РГС*); а прото(ж) соудъ... имєєть дать вола(т) слоужєбнїкомъ явнє ижа (!)... оу такыи дн҃ь книгы правыи положєны о(т)варєны комоу потрєбно боудєть спїсъковъ то(т) поидє(т) (XV ст. *СЯ* 43); иио за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить абы вша (!) мл(с)ть просили братью вашоє мл(с)ти... абы вси обєрънули лица своєго к поганъству (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

4. (кому робити що) дозволити (23): а и слугъ нє брали єсмы нє дадуть зємлѧнє и слугъ брати (б. м. и., 1386—1418 *Р* 35); а пакъ ли бы нашь г(с)подарь... хотѣли почипати противъ г(с)подарѧ кролѧ коруны пол(с)коѣ, тогды мы имамы *нашихъ* г(с)подарии о(т) того внимати и нє дати имъ и бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); а єшчє єсми дали ливовчаном, абы дєржали соби один домь торговским обычаємь, оу сочавѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); а тая зємлѧ пуста лєжала в сии(ж) годъ дали ивану на трєтинє да(н) давати што бы таѧ зємлѧ пуста нє лєжала (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); Протожъ штобы єси ихъ о(д) кривдъ боронилъ, и нє далъ бы єси тамъ инъшомоу никомоу ко(р)чмы варити (Краків, 1489 *АКВ*); пакли бы которыи... хотели его в том габати... и ты бы его от тых боронил и не дал бы єси єму никому ни в чом кривды чинити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83);

д а т и в о л ю (кому) (4) дозволити: а єщє єсми имъ дали волю што бы собѣ дєржали, у сочавѣ, одинъ домъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а єщє єсми имъ дали волю што бы собѣ дєржати, оу сочавѣ, одинъ домъ, а оу том домоу корчмоу нє дєржати (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); и па(к) що коупили, ли товара ли бу(д)що, въ дни нашєго дида, алєкса(н)дра воєво(д), тако(ж) и мы дали єсми и(м) тоє право и тоє волю (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); також и мы дали єсми им тоє право и тоє волю (Сучава, 1458

BD II, 262); дати на обиранье (кому) (1) дати на вибір: кн⟨А⟩зь Семен дал на обиранье братнчью своем⟨у⟩ кн⟨А⟩зю Михайлоу, и кн⟨А⟩зь михайло оузАл Вишневець (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); дати разрешеније (1), разрешеније дати (кому) (1) дати розгрішення, відпустити гріхи: а не мо(ж)ть ли иныши(х) све(т)ко(в) именова(т) одно тыи што имъ клАтва выре(ч)на а хочемь абы то(т) которыи клАтвоу выдалъ... абы да(л) разрешеніе тымъ све(т)комъ (XV ст. *BC* 20); дати справу (кому) (1) дати можливість виправдатися: а не можетьли тотъ староста в на(с) того о(т)рима(т) што мы не хочемь дати емоу справы абысА оочисти(л) (!) томоу в чомъ емоу виноу дано. тогды то(т) староста имее(т) его выпроводіть до граніци земьское (XV ст. *BC* 38 зв.).

5. (кого, кого ким) *(для виконання певних функцій)* призначити (6): даи мне г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю розездъцы з десАти копъ (Ступно, 1444 *AS* I, 42); и ти(ж) слюбуе(м) имъ дати и поставити и дали на граници оу хотини и оу черновскои воло(с)ти два паны справе(д)ливы(х)... которы имутъ они... выбирати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); И тежъ нашого дворанина приставомъ дали есмо тымъ его посломъ (Вільна, 1498 *BD* II, 412); велѣлъ... его милость Мезкиру тую землю держати и увяжчого ему далъ Выслоуха (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); И тежъ нашого дворанина приставомъ дали есмо тымъ его посломъ (Вільна, 1498 *BD* II, 412); дати митрополью (кому) (1) призначити митрополитом (кого): а се азъ вл̃дка иванъ из луцка знаемо чиню всѣмъ аже да(л) ми г(с)дрь мои великыи король митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*);

(що кому) *(точно окреслити)* дати, призначити (11): То столъ дали есмы емоу оу Соучавѣ, оу нашемъ городѣ (Сучава, 1401 *RIR*); иио ротымпанови сынове пере(д) тими нашими боАры дали веризи хота(р) своеи земли съ своею доброю волею (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); Мы панъ моужыло боучацски... вызнаваемъ... и(ж) съ нашеи доброеи воли... дали есми емоу... оу снятинъ оу горо(д) мешкане (Снятин, 1454 *P* 162—163); мы петръ воевода... знаменито чини(м)... иже... прирадили сѧ есми и дали и потвръдили есми хотаръ стому монастирю о(т) молдавици селоу и(х) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); некоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)це е(ст) имъ месцо дано боуде(т) а оні того месца не смотрАть не държжа соромоу а инъде (с) становА(т) (XV ст. *BC* 10 зв.); а такы(и) ро(к) имѣе(т) емоу да(т) староста на(ш) алюбо дн̃ь за два м(с)ци (XV ст. *BC* 38—38 зв.); мы петръ воевода... знаменито чини(м) ...иже... дали и потвръдили есми хотаръ стому (!) монастирю о(т) молдавици селоу и(х), на оусти бръдъцелъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582);

(що) *(у сполуч. з формою іменника з часовим значенням)* *(визначити термін)* дати (1): оуставлАемь коли(ж) боудеть у нашомь дворе пере(д) на(с) позванъ алюбо пре(д) соудьи тогды пово(д) алюбо соудья... имееть дати на о(т)поведаніе три не(д)ли (XV ст. *BC* 14 зв.).

6. (кого, що) *(для свідчення)* представити (4): ne dawszi swetkow (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); погоре(л)ские дали на то пА(т)десА(т) свѣтковъ землА(н) дороги(ц)ки(х) и люде(и) нашы(х) дороги(ц)кого повѣта (Вільна, 1495 *ВМЗД*); И Борисъ передъ нами о томъ на него жадного доводу не далъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

7. *(видати юридичний документ)* дати (161): И на то есми далъ господиноу отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А на то дали есмо свои листь (Смотрич, 1375 *P* 20); потвержАе(м)... королеви польскому... тотъ листъ, што есмы дали его мл(с)ти в камАнци (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); Пса(н) и да(и) при державе г(с)дрА великого кн̃зА витовта (Київ, 1427 *P* 108); отец мои кн⟨А⟩зь Федоръ... дал запис кн⟨А⟩зю Яну мнихоу Чехоу (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); мы алекса(н)дръ воевода... знаменито чини(м)... о(ж)... дали есми се(с) лі(ст) нашъ... оусн(м) люде(м) и оусн(м) коупце(м), на то да нмаю(т) о(т) на(с) тоть зако(н) и тое право що имали о(т) наше(г) дида (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); и мы длА потверженА вышше писаных рѣчеи дали есмо кн⟨А⟩зю Семену сеи листъ за нашими печатьми (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); и мы... погоре(л)ски(х) же в то(м) есмо оправили и се(с) нашъ листъ на то и(м) дали (Вільна, 1495 ВМЗД); Данъ во Мстиславли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4); дати печати (1) прикласти печать, скріпити печаттю: а на то есмы дали своѣ печати (б. м. н., 1352 *P* 7); дати твердост (1) підтвердити: а на потверженье тым дѣдинам, дали есмо твердост нашу печат привѣсили велебного королювства нашего (Судомир, 1361 *AGZ* 6); листъ на себе дати (1) *див.* **ЛИСТЪ.**

8. (кого за кого) *(заміж)* видати, віддати (1): коли посылали есте... своихъ пановъ до великого князя московъского, абы есте оузяли ваша милость съ нимъ любовь и доконъчанье, и дочерь бы свою за тебе далъ... а о дочерь его твои панове... оуговорыли, какъ его дочеры... греческий законъ дережати (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); замоужь дати (2) *див.* **ЗАМОУЖЪ.**

9. (що по кому) дати в придане (що за ким) (1): купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ дѣдиину ее и вотнину што по нюи оць далъ (Перемишль, 1359 *P* 10);

◊ дати вѣдание (2) повідомити, подати до відома: коли есмь первое сѣлъ на цр̃ьскомъ столѣ тогда есмь послалъ былъ к вамъ Асана и Котлубугу вамъ дати вѣдание (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); А естли боудемо слышати и видати никоторое непріятелство от которои стороноу на королѣ... имаемо его милости дати видаліе (Коломия, 1485 *BD* II, 372); дати вѣру (2) запевнити: а у черновци, возы не стрАсти, але купець дасть свою вѣру, аже не имаетъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а оу черновци возы не стрѣсти, але коупець дати свою вѣроу, аже не имает заповѣданны товаръ на своемъ возѣ и коуници, серебро, воскъ и кони (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); дати оу знаменье (1) повідомити, дати знати: И паки дати оу знаменье про поганъство про Тоурцы, какъ се оукреплАють на хрестиАнъство (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); дати знати (4) повідомити, дати знати: А коли сѣ прилоучит нѣкотораа... низгода межи старостами, тогды мы имаем дати знати кролевн... а крал... також имает нам дати о том знати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424); дати отвѣтъ (3) (перед ким за що) відповісти, понести відповідальність: А которїи, по нашем животѣ, от наставник и от братїях свАтого мѣста сего, кто не бѫдет стоати вь сем нашем токмѣжем, таковїи да даст отвѣтъ прѣд богом (Путна, 1476 *BD* I, 217); А кто пороушит или въ забвенїе оставит, таковыи да даст ответ въ день страшнаго сѫда христова *(в ориг.* х(с)ва.— *Прим. вид.)* (Гирлов, 1499 *BD* II, 156); дати покой (впокой) (кому) (3): **а)** не зачіпати (кого), залишити в спокої (кого) (1): а што пробобили новины по рачвамъ и под волнинъ, тымъ бы дали покой (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); **б)** не займати, не турбувати (кого) (2): И мы ему приказали, абы далей на честь его не сягалъ и далъ ему в томъ покой (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); И мы... того Мартинца есмо оправили и приказали есмо Богдану Остафіевичу, абы ему въ томъ далъ впокой: вольно ему, кому вхочетъ, тому служитъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); дати пороукоу (за кого) (1) дати поручителя: Николай позычилъ матееви десА(т) гриве(н) а да(л) за себѣ пороукоу лаврина (XV ст. *BC* 31); дати правду (1), правду дати (1) (кому) поклястися, присягнутися: Се Азъ Федоръ данильевичь исъ братомъ своимъ михаиломъ дала есва правду господареви наш(е)му... королю польскому (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); а Ако... услюбили бы(л) есмо кнА(з) дмитрию московьско(м) и правду дали оужь ѣде(м) и хоче(м) сА порожии оучинити тоѣ прав(д)ы (Молодечно, 1388 *P* 43); дати

своє право (2) запевнити: а оу чєрновцєх возы не трѦсти, алє коупєць абы дал своє право, ажє нє имаєть заповѣданы товарь на своємь вози (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); дати прємїрїє (1) дати законну охорону, гарантувати безпеку: Бискоупъ краковъскыи и староста крако(в)скыи и соудомїрьскыи староста могоу (!) да(ти) прємїрїє (XV ст. *ВС* 9); дати (що) оу роуки (кому) (5) **а)** передати що кому (2): вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ (Галич, 1401 *Р* 65); отъколє далъ... богъ оу роуки Стєфаноу воєводє отъчиноу єго ... а онъ... слоужить господароу своємоу (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); **б)** вручити, передати у власні руки (3): пань костє... далъ своє привилїє... оу роукы сномь... ванчи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88); и свои(х) привїлїи да(л) оу руки пану михаилу (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); дати (кого) в руки (чиї, кому) (2) **а)** підкорити кого кому (1): богъ... наши... ворози далъ намъ... оу наши руки (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); **б)** видати кого кому (1): мы имаєва того исного ромѧна... дати в руцѣ... кролю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); дати слободы (1) тимчасово звільнити від феодальних повинностей: а доко(л) мы тоую зємлю очисти(м) и є(г) мл(с)ти дати на(м) слободы на да (!) годы (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*); дати слобозию (2) тимчасово звільнити від феодальних повинностей: и та(к) жє єсми дали сєлоу манастирскомоу слобозїю абы нє имали дила до того сєла ни гло(б)ници и ни илишарє и ни по(д)водоу да нє дадоу(т) о(т) того сєла и ни да(н) и ни посадоу и ни на млино(х) да нє робѣ(т) и ни иноє ничого нє имаю(т) на(м) слоужити и ни дати николи (Байчани, 1454 *ПГПММ*); мы стєфанъ воєвода... дали... сєлу манастир(с)кому на имѣ борхинєщи яко да нє ходѣтъ оу ту(м) сєли ни глобици (!)... и ни (и)лишари (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*); дати увязаньє (в що кому) (2) ввести (кого) у володіння (чим): а пакли бы панъ Васко нє далы тѣхъ ста купъ пану Ивашкови... тогда имаєть панъ Васко дати оувазаньє пану Ивашкови оу РоудѦнцѣ (Львів, 1421 *Р* 92); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свои... и мы въ тотъ дворецъ... Глѣбу дали увязаньє (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621); вєдати дати (1), дати вѣдати (1) *див.* **ВѢДАТИ** 1; виноу дати (3) *див.* **ВИНА**; вѣсть дати (1) *див.* ***ВѢСТЬ**; помочъ дати (9) дати помоч (2) *див.* **ПОМОЧЬ**; напороукоу дати (1) *див.* ***ПОРОУКА** 2; право дати (2) *див.* **ПРАВО**[1]; приганоу дати (1) *див.* ***ПРИГАНА**; раду дати (1) *див.* **РАДА**; рукоу дати (1) *див.* **РУКА**; исъ своєи роуки дати (1) *див.* **РУКА**; хвалу дати (1) *див.* **ХВАЛА**. холдоунок дати (1) *див.* ***ХОЛДОУНОК**; чест дати (1) *див.* **ЧЄСТЬ** 3.

ФОРМИ: *інф.* **дати, даті, да(ти)** 148 (1352 *Р* 6; 1375 *Р* 20; бл. 1386 *Р* 30; 1392—1393 *РФВ* 170; 1400 *Cost.* II, 618; 1411 *Р* 77; 1442 *Cost.* II, 716; 1470 *AS* I, 65; 1495 *БСКИ;* 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **дать** 4 (XV ст. *ВС* 9, 14 зв., 37; *СЯ* 43); **да(т)** 6 (XV ст. *ВС* 38 зв.; *СЯ* 41, 43 зв.; 1434 *Р* 130); **!dal** (п. 1349 *Р* 4); *аор. 1 ос. одн.* **дадох, дадо(х)** 5 (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR «А»* 450; 1479 *BD* I, 221; 1491 *BD* I, 464; 1499 *BD* II, 144); *зам. 3 ос. одн.* и привилїє, что имал пан Богдан столник ‹от› оуикоу наших, от Стєфана воєвода, єщє жє ємоу **дадох** оу роуки Лаврам Фрънкоуль 1 (1479 *BD* I, 221); *3 ос. одн.* **дадє** (1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 242; 1497 *DC* 8); *1 ос. мн.* **дадохом, дадохомь** (1479 *BD* I, 221, 222; 1491 *BD* I, 463); *3 ос. мн.* **дадошѦ** 1 (1441 *DBAc* 37); **дадошє** 3 (1404 *ГМ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **далъ (дал, даль) єсмь (єсмъ)** 21 (п. 1349 *Р* 3, 4; 1375 *Р* 20; 1385 *Р* 28; 1392 *Cost.* I, 7; 1401 *Р* 66; 1429 *Р* 113; 1446 *Р* 154; 1449 *Cost.* II, 385; поч. XV ст. *Р* 75; 1481 *BD* I, 249 і т. ін.); **єсмь (єсмъ) далъ (да(л), дал)** 6 (1393 *ЗЛЕІК;* 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1488 *BD* I, 347; 1490 *ДГСХМ;* 1491 *Cost. S.* 156); **далъ (дал, да(л) єсми** 8 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1449 *АЛМ* 8; *Cost.* II, 379; п. 1450 *ПИ* № 9; 1470 *AS* I, 67; 1495 *ВМБС;* 1496 *AS* I, 244); **єсми далъ (дал)** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1492 *AS* III, 24; 1495 *АЛМ* 89); **єсми... далъ (дал)** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1449 *АЛМ* 8; 1466 *AS* I, 63; 1470 *AS* I, 67); **даль (дал) єсмы** 3 (1443—1446 *Р* 147; 1476 *BD* I, 211); **даль съм** 1 (1499 *BD* II, 162); **съм дал** 2 (1490 *BD* I, 436); **далъ, да(л)** 5 (п. 1349 *Р* 3; 1427 *Р* 108; 1446 *Р* 154; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *1 ос. одн. ж.* **дала єсми** 3 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1488 *AS* I, 242; 1490 *ЗХП* 136); **єсми... дала** 1 (1481 *AS* I, 77); *2 ос. одн. ч.* **далъ єси** 1 (1496 *BD* II, 401); **єси да(л)** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **єси далъ** 1 (1496 *BD* II, 401); **далъ, да(л)** 3 (1487 *РИБ* 434; 1495 *ВМБС;* 1499 *BD* II, 448); *3 ос. одн. ч.* **є(ст) далъ** 1 (1437 *Cost.* I, 541); **далъ, дал, даль, да(л)** 110 (1359 *Р* 10; 1370 *Р* 18; бл. 1386 *Р* 30; 1400 *Cost.* I, 37; 1429 *Cost.* I, 242; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1449 *Cost.* II, 386; 1465 *BD* I, 88; 1473 *ШКН* 165; 1499 *ВФ* і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **дала** (1431 *Cost.* I, 317; 1461 *BD* I, 45; 1473 *BD* I, 186; 1481 *BD* I, 248; 1490 *BD* I, 390; 1491 *BD* I, 468, 469; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); *3 ос. одн. с.* **дало єст** (1438 *DBAc* 27); *1 ос. мн.* **дали (далї) єсми (єсмї)** 205 (1378 *ЗНТШ* LI 4, 5; 1393 *Cost.* I, 13; 1420 *Cost.* I, 135; 1435 *DIR«А»* 465; 1446 *DIR«А»* 485; 1455 *Cost.* II, 540; 1475 *BD* I, 203; 1481 *BD* I, 248; 1490 *ДГСХМ;* 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **дали (далї)... єсми** 90 (1428 *Cost.* I, 209; 1436 *DIR«А»* 469; 1443 *Cost.* II, 138; 1448 *Cost.* II, 342; 1455 *Cost.* II, 549; 1462 *BD* I, 63; 1465 *BD* I, 110; 1472 *BD* I, 170; 1479 *BD* I, 226; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); **єсми дали (далї), jesmi daly** 137 (1388 *SL*, 678; 1425 *Cost.* I, 169; 1434 *Cost.* I, 387; 1442 *Cost.* II, 93; 1448 *Cost.* II, 356; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1468 *BD* I, 126; 1476 *BD* I, 208; 1495 *BD* II, 76; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **єсми... дали (далї)** 122 (1423 *Cost.* I, 154; 1432 *ДГВІН;* 1440 *Cost.* II, 66; 1452 *Cost.* II, 426; 1458 *BD* I, 25; 1466 *BD* I, 110; 1472 *DIR«А»* 528; 1483 *Cost. D.* 30; 1490 *BD* I, 398; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **дали єсмы, daly jesmy** 120 (1377 *Р* 24; 1390 *Р* 175; 1400 *DIR«А»* 433; 1411 *DIR«А»* 439; 1419 *DIR«А»* 444; 1428 *Cost.* I, 207; 1456 *ЭСФ;* 1468 *BD* II, 305; 1475 *BD* II, 329; 1493 *BD* II, 6 і т. ін.); **дали... єсмы** 27 (1442 *Cost.* II, 101; 1459 *Cost. S.* 22; 1468 *BD* I, 125; 1479 *ВАМ* 61; 1491 *BD* I, 491; 1495 *BD* II, 41, 46, 47, 249; 1497 *Cost. S.* 212; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 140, 145, 166; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **єсмы... дали** 51 (1403 *RS* 338; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *Cost.* I, 85; 1422 *ДГОБ;* 1429 *Cost.* I, 259; 1446 *Cost.* II, 238; 1462 *BD* I, 64; 1475 *BD* I, 207; 1493 *BD* II, 6; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **єсмы дали, jesmy daly** 48 (1352 *Р* 7; 1403 *ДГАА;* 1411 *Р* 80; 1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Cost.* I, 243; 1435 *DIR«А»* 465; 1459 *BD* I, 29; 1469 *BD* I, 138; 1482 *BD* I, 265; 1491 *BD* I, 449; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **дали єсмо, дали єсьмо, dali esmo, dali jeśmo** 92 (1361 *AGZ* 6; 1375 *Р* 20; 1394 *Р* 54; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1420 *AS* I, 25; 1424 *Р* 99; 1443 *Р* 145; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1465 *АкВАК* III, 4; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **дали... єсмо** 10 (1424 *ДГВВ;* 1448 *Cost.* II, 323; 1466 *BD* I, 105; 1467 *BD* I, 117; 1469 *BD* I, 134, 135; 1486 *DC* 144; 1488 *ДГСВМЩ;* 1492 *BD* I, 504; 1499 *РИБ* 777); **єсмо... дали, jesmo (iesmo)... dali** 38 (1388 *ZPL* 103; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1424 *Р* 99; 1430 *Р* 116; 1451 *ДГШХ;* 1465 *АкВАК* III, 4; 1490 *BD* I, 420; 1497 *BD* II, 98; 1499 *BD* II, 131 і т. ін.); **єсмо дали** 31 (1445 *Р* 148; 1466 *BD* I, 106; 1488 *BD* I, 357; 1489 *BD* I, 377; 1491 *BD* I, 468, 473; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 41, 55, 74, 78; 1496 *BD* II, 407; 1497 *BD* II, 98; 1499 *BD* II, 147, 154 і т. ін.); **єсмо... дали єсмо** 1 (1421 *Р* 96); **дали єсмъ** 5 (1403 *ДГМ;* 1409 *Cost.* I, 64; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10, 11; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **єсмъ (єсмь)... дали** 2 (1412 *DIR«А»* 440; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **єсмъ дали** 1 (1407 *Р* 72); **дали смо** 2 (1500 *BD* II, 173); **dale iesmo, daleszmo** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **смо дали** 1 (1492 *BD* I, 511); **сми дали** 2 (1436 *Cost.* I, 482; 1470 *BD* I, 153); **дали єсмѦ** 1 (1459 *Р* 174); **!єми дали** 1 (1453 *Cost.* II, 445);

!**дами єсми** 1 (1470 *BD* II, 309); **єсми да(л)** 1 (1460 *Cost. S.* 33); **дали, dali** 40 (1378 *P* 26; 1413 *P* 83; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1455 *Cost.* II, 540; 1458 *BD* I, 19; *DIR«A»* 513; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1496 *АЛРГ* 71; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **да(л)** 1(1455 *Cost.* II, 549); *3 ос. мн.* **дали** (1378 *P* 26; 1393 *P* 52; 1423 *DIR«A»* 447; 1435 або 1436 *Cost.* I, 495; 1440 *DBAc* 31; 1457 *Cost.* II, 810; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1483 *Cost. D.* 30; 1493 *BD* II, 14; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *1 ос. дв.* **дала єсва** (1386 *P* 30); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **далъ былъ, да(л) бы(л), далъ бы(л)** 5 (1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; 1487 *РИБ* 434; 1495 *РИБ* 602; 1499 *ВФ*); **был дал, бил дал** 2 (1493 *BD* II, 14; 1499 *BD* II, 148); **былъ... далъ** 2 (1495 *РИБ* 620, 621); *1 ос. мн.* **дали были есмо** 1 (XV ст. *СГЧА*); **были єсмо дали** 1 (1433 *P* 124); **єсмы были дали** 1 (1458 *Cost.* II, 815); **были... дали** 1 (1489 *РИБ* 437); *3 ос. мн.* **были дали** (1499 *BD* II, 130); *майб. 1 ос. одн.* **дамъ** (1445 *P* 150); *3 ос. одн.* **дасть** 21 (1352 *P* 6; 1434 *P* 131; 1445 *P* 150; 1468 *BD* II, 302; 1475 *AS* I, 70; 1487 *РИБ* 435; 1493 *ОПВВ* 152; XV ст. *BC* 20, 32; 1496 *ПДСВВ* і т. ін.); **дастъ, даст, да(ст)** 4 (1445 *Cost.* II, 236; 1457 *Cost.* II, 811; 1460 *BD* II, 275; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); !**дать** 1 (1429 *Cost.* I, 242); *1 ос. мн.* **дамо** 4 (1392—1393 *РФВ* 170; 1487 *АМЛ;* 1499 *BD* II, 449); **дамы** 2 (1388 *SL;* 1411 *P* 77); **дами** 1 (1437 *Cost.* I, 520); *3 ос. мн.* **дадуть** (1386—1418 *P* 35); *майб. 1 ос. одн.* **хочю дати** (1398 *ЗЛЄІК*); *3 ос. одн.* **имаєть... дать** 2 (1434 *P* 130); **имаєть да(т)** 1 (1434 *P* 130); **маетъ... дати** 1 (XV ст. *BC* 35 зв.); *1 ос. мн.* **будєм дати,** ! **будумъ дати** (1456 *ПМВП;* 1468 *BD* II, 305); *3 ос. мн.* **иму(т)... дати** (1457 *Cost.* II, 809); *майб. II 1 ос. мн.* **будєтъ** (от⟨є⟩ц нашъ або) мы... **дали** 1 (1499 *AS* I, 118); **будєм... дали** 1 (1499 *AS* I, 118); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **палъ бы єси, дал бы єси** 4 (1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83); **што бы еси... далъ** 1 (1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн. ч.* **абы дал, абы далъ** 6 (1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273, 275; XV ст. *BC* 20; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); **абы... далъ, абы... да(л)** 3 (1495 *АЛМ* 84; 1496 *ОПВВД;* 1498 *АЛМ* 159); **а(ж) бы... да(л)** 1 (1496 *ОПСВВ* 62); **би... далъ, бы... далъ** 2 (1446 *DIR«A»* 485; 1449 *Cost.* II, 378); **би да(л)** 1 (1499 *BD* II, 448); **да(л) бы** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); **штобы... далъ, што бы да(л)** 2 (1455 *Cost.* II, 770; 1496 *BD* II, 403); **jestliby... dal** 1 (1388 *ZPL* 106); *1 ос. мн.* **абыхмо... дали** 4 (1487 *AS* I, 241; 1489 *РИБ* 437; 1493 *АЛРГ* 56; 1494 *АЛМ* 54); **абыхмо дали** 2 (1496 *BD* II, 401; *ПЧФГ* 35); **быхо(м)... дали, абыхом... дали** 3 (1421 *Cost.* I, 142; 1434 *Cost.* I, 391; 1462 *BD* II, 292); **быхмо... дали** 1 (1436 *Cost.* II, 707); *2 ос. мн.* **абы єстє... дали** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **бы єстє... дали** 1 (1496 *ПДВКА* 60); *3 ос. мн.* **бы далы** 3 (1421 *P* 92; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1496 *ОПВВД*); **абы дали** 1 (1452 *Cost.* II, 422); **штобы дали** 1 (1411 *Mih. Alb.*); *нак. сп. 2 ос. одн.* **даи, да(н)** (1376 *P* 22; 1388 *P* 39; 1401 *P* 64; 1411 *Cost.* II, 638; 1433—1443 *АРМ;* 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 769, 770; 1457 *Cost.* II, 811; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 302; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1496 *BD* II, 402 і т. ін.); *3 ос. одн.* **да... даст, да да(ст)** 6 (1444 *Cost.* II, 207; 1453 *Cost.* II, 461, 462; 1466 *BD* I, 95); **да даст** 3 (1476 *BD* I, 216, 217; 1499 *BD* II, 156); *2 ос. мн.* **даитє** (1392—1393 *РФВ* 171); *3 ос. мн.* **да... далоутъ, да... дадоут** 6 (1438 *DBAc* 28; 1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; 1456 *Cost.* II, 790; 1459 *BD* I, 29; 1460 *BD* II, 275); **да... дадоу(т)** 7 (1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 513; *ПГПММ;* 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *DIR«A»* 514; 1472 *ДГСВМ*); **да даду(т)** 1 (1455 *Cost.* II, 771); *дієприсл. перед* **давщи, да(в)ши, давшї, dawszi** (1388 *ZPL* 103; 1452 *Cost.* II, 422; XV ст. *BC* 24; 1456 *ЭСФ*); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **данъ, да(н), дан, да(н)н** 32 (1390 *P* 179; 1412 *P* 81; 1421 *P* 92; 1433 *P* 121; 1435 *P* 133; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *P* 157; 1456—1481 *P* 164; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1492 *АЛМ* 31; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **да(т)** 1 (1433—1443 *АРМ*); *3 ос. одн. ж.* **дана** (1377 *P* 24; 1388 *P* 41, 44; 1459 *P* 174; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *3 ос. мн.* **были дани** (1490 *DC* 147, 148); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудє(т)... даиъ** (XV ст. *BC* 14); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч.* **даного** (1481 *ГПМ*); *знах. одн. ч.* **данныи** (XV ст. *BC* 12); *род. мн.* **данних** 1 (1497 *BD* II, 100); **даных** 1 (1462 *BD* II, 290); *предик. пас. дієприкм.* **дано** (1388 *ZPL* 108; 1421 *P* 94; 1424 *P* 102; 1448 *Cost.* II, 314; 1452 *Cost.* II, 759; 1456 *DIR«A»* 511; 1488 *УКТ;* 1494 *BD* II, 389; XV ст. *BC* 10 зв.; 1499 *AS* I, 118).

Див. ще **ДАВАТИ, *ДАВЫВАТИ, *ДАИВАТИ, *НАДАВАТИ, ОТДАТИ** 1, 3, ***ПОДАВАТИ**[1], **ПОДАТИ, *ПРИДАВАТИ, ПРИДАТИ.**

***ДАТИ СѢ** *див.* ***ДАТИ СѦ.**

***ДАТИ СѦ** *дієсл. док.* (6) (кому) **1.** піддатися, датися (2): a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto ram dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. дістатися (2): мы алєксандръ воєвода... дали єсми попу нашему юзѣ два села... що бы єму че(ст) оурикъ нєпорушено и по(д) оурикъ да сѦ нє дадутъ иному никому николижє на вѣки (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); да боудєтъ имъ жоудечїѦ оурикъ и по(д) оурикъ да сѦ нє да(ст) никомоу (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398).

3. дати (що) (2): а пань костє логоѳє(т) даль ванчи и или за и(х) очиноу половина гочмънєщи, що была часть єго, що сѣ дали ємоу по свєєи доброи воли андрияшъ и чорра (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87); тѣмь мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоую до на(с)... дали... єсми ємоу... о(т)нина єго, що сѣ да(л) бута(ш) по своєю доброю волєю... прє(д) нами и прє(д) нашими бояри (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *перф. 3. ос. одн. ч.* **сѣ да(л)** (1456 *Mih.* 213); *3 ос. мн.* **dali sia** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **сѣ дали** 1 (1442 *Cost.* II, 87); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да сѦ... да(ст)** (1434 *Cost.* I, 398); *3 ос. мн.* **да сѦ... дадутъ** (1431 *Cost.* I, 315); *дієприсл. перед.* **dadsia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ДАТЇ *див.* **ДАТИ.**

***DATI SIA** *див.* ***ДАТИ СѦ.**

ДАТЬ *див.* **ДАТИ.**

***ДАЧА** *ж.* (1) данина, дань: а нам ему и с тои земли служить конем, а иншеи службы никоторои незнат, никоторои дачи, одно конем (Дворець, XV ст. *СГЧА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **дачи** (XV ст. *СГЧА*).

Див. ще ***ДААНЇЄ**[2], ***ДАНЬ**[1], ***ДАЧКА.**

***ДАЧКА** *ж.* (2) данина, дань (1): и мы тыє два чл͡вки и(з) и(х) жонами и(з) ихъ дєтьми изъ и(х) зємлѦми исъ сєножа(т)ми и со всими и(х) дачками... дали ємоу... вєчно и нєпороушно (Луцьк, 1497 *ПМХ*);

⟨д а ч к а⟩ г р о ш о в а я (1) данина від орної землі, що сплачувалася грішми: и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ ... казалъ записати... къ манастыру... село Корчичи и зо всими дачками, зъ медовыми и грошовыми (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); д а ч к а м е д о в а я (1) данина від угідь, що сплачувалася медом: и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ... казалъ записати... къ манастыру... село Корчичи и зо всими дачками, зъ медовыми и грошовыми (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *ор. мн.* **дачками** (1401 *АкВАК* III, 2; 1497 *ПМХ*).

Див. ще ***ДААНЇЄ**[2], ***ДАНЬ**[1], ***ДАЧА.**

ДАШКО, ДАШЬКО *ч.* (12) *(особова назва)*: а при том были... пан Дашько Каленикович (Кременець, 1467 *AS* I, 63); А также єсми дали и потврьдили слоузѣ нашємоу Дашкоу... дроугоє сєло на имѣ Боудешїи (Сучава, 1488 *BD* I, 323); и мы почали тых печатей смотрѣти, которыиж привѣшены в того листу; ино тых свѣтков которыижъ в том привили написаны: пана... Дашка Калениковича ... пана Гринка МжАчича, всих печати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дашко, Дашько** 7 (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1478 *AS* I, 76; 1488 *AS* I, 88; *BD* I, 323,

354; *BD* II, 247); *зам. дав.* слоузѣ нашємоу **Дашко** 2 (1488 *BD* I, 355; *BD* II, 247); *род. одн.* **Дашка** (1491 *AS* I, 94); *дав. одн.* **Дашкоу** (1488 *BD* I, 323); *ор. одн.* **Дашкомъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103).

***ДБАТИ** *дієсл. недок. і док.* (3) *(із запереченням)* **1.** (робити що) занедбувати, занедбати (1): па(к) ли ‹бы мы› нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шєсти со(т) золоты(х), то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) истигати ты(х) дванаицѧ(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купце(х) (б. м. и., 1421 *Cost.* I, 142).

2. (чого і без додатка) не зважати (на що) (2): коли хто бѫдє(т) осѫжєнъ но (!) досытьоучинєнїя алюбо на роукоимъство а они нє(т)бають изъ соудоу идоу(т) про(ч) (XV ст. *BC* 17 зв.); мы також є ... обицоуємъ и слюбоуємъ... присєгы... бачнти стєрєчи... а николи о(т) того исного пана нашего мл(с)тиваго владислава, кролѣ по(л)ского... о(т)-стоупити ни одни(х) натисковъ алибо намолвєнїа о(т) кого коли нє дбаючи (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **(т)бають** (XV ст. *BC* 17 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы... д(б)али** (1421 *Cost.* I, 142); *дієприсл. одноч.* **дбаючи** (1436 *Cost.* II, 702).

Див. ще ***ОТБАТИ.**

ДВА *числ.* (375) два: даемо... село наше Бусчу... зъ лесами, подъ Дубно на две мили и ку Дерманю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); А питъ могоричь... за двѣ гривнѣ вѣсиии (Перемишль, 1366 *P* 12); ис каждого кметѧ по два гроша широкая... давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *P* 24); а кто имєтъ погнати скотъ до хотаръ... у сочавѣ, отъ скота четыри гроши, а у ѧсы два гроши, а на тѧгаиѧкѧчю два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А хотар тим двом вышєписанним сєлам да єст от оусих сторои по старомоу хотароу (Сучава, 1491 *BD* I, 459); идік о(т)поведа(л) же то(т) фра(н)ци(к) бы(л) с нимъ во одно(м) сєлє... а за двє лєтє николї ємѫ нє упомина(л)сѧ ни одимь словомъ (XV ст. *BC* 21); и они мають тые двѣ копѣ грошей давать (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. ч.* **два** 32 (1378 *P* 26; 1386 *P* 30; 1404 *P* 68; 1446 *ПГСПМР;* 1458 *BD* I, 19; 1463—1478 *PEA* I, 35; 1470 *AS* I, 67; 1484 *ЯМ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79 і т. ін.); *зам. род.* ис ти(х)... **два** вози 1 (1454 *Cost.* II, 513); *зам. дав.* **два** селомь 1 (1415 *Cost.* I, 121); *зам. ор.* съ **два** полѣнци 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); мєжоу ! **два** пѫть 1 (1400 *Cost.* I, 37); *наз. ж.* **двє** 13 (1463 *AS* I, 54; XV ст. *BC* 29; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92, 92 зв., 93, 93 зв.); **дви** 1 (1425 *Cost.* I, 169); **двѣ** 1 (1454 *AS* III, 10); *зам. род.* оу **дви** кръиици 1 (1436 *BAM* 33); из тѧ(х) **двѣ** чєлѣдє(х) выидєть 1 (1434 *ДГСММ*); *наз. с.* **двє** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); **двѣ** 3 (1436 *BAM* 33; 1451 *ДГШХ;* 1499 *BD* II, 162); **два** 1 (1434 *DIR«A»* 463); *род.* **двох, двохъ, дво(х)** 5 (1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1491 *BD* I, 459; 1494 *РИБ* 560); **двоу** 5 (1400 *P* 61; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1472 *ДГСВМ;* XV ст. *BC* 36 зв.; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); **двух, двухъ** 2 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1487 *AS* I, 239); *дав.* **двом, двомъ, двомь, дво(м)** 12 (1412 *DIR«A»* 440; 1425 *Cost.* I, 173; 1435 *Cost.* I, 424; 1483 *BD* I, 267; 1488 *BD* I, 323; 1491 *BD* I, 459; 1495 *BD* II, 249; *ПГВСР;* XV ст. *ДГВІС;* 1496 *BD* II, 93 і т. ін.); **dwum** 1 (1388 *ZPL* 103); **двѣма** 2 (1425 *Cost.* I, 173; 1487 *AS* I, 239); **двєма** 1 (1487 *АМЛ*); **двома** 1 (1423 *Cost.* I, 157); *зам. род.* оу **дво(м)** кърници 1 (1442 *Cost.* II, 101); *знах. ч.* **два, dwa, дъва** 97 (1377 *P* 24; 1388 *ZPL* 105; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1415 *Cost.* I, 121; 1430 *ГВКЛ* 8; 1443 *ПГСММ;* 1460 *BD* II, 273; 1475 *AS* I, 72; 1489 *BD* I, 374; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **двѣ** 2 (1453 *Cost.* II, 445; 1479 *BD* I, 221); **двоу, двѫ** 2 (XV ст. *BC* 17, 18 зв.); **дву(х)** 1 (1497 *ПМХ*); **! да** 1 (1498 *ЧІАФ*); *знах. ж.* **двѣ** 38 (1366 *P* 12; 1401 *АкВАК* III, 2; 1424 *P* 99; 1434 *ДГСММ;* 1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 10; 1470 *AS* I, 67; 1483 *AS* I, 82; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **две** 21 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; бл. 1471 *ЛКЗ* 91, 92; 1487 *РИБ* 226; 1493 *АЛРГ* 56; XV ст. *BC* 11 зв., 23 зв., 30 зв.; *ИК;* 1494—1495 *АЛРГ* 59 і т. ін.); **два** 11 (1425 *Cost.* I, 173; 1446 *ПГСПМР;* 1462 *Cost. D.* 10; 1466 *BD* I, 105; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1473 *ШКН* 164; 1483 *BD* I, 267; 1499 *BD* II, 147, 154 і т. ін.); **дви** 2 (1488 *BD* I, 348; 1495 *BD* II, 92); **двѧ** 1 (1497 *Cost. S.* 209); **дву** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *знах. с.* **двѣ** 43 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1408 *Cost.* I, 61; 1412 *DIR«A»* 440; 1426 *BAM* 21; 1434 *DIR«A»* 463; 1441 *DBAc* 37; бл. 1458 *P* 167; 1475 *BD* I, 199; 1488 *BD* I, 342; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **два, dwa** 25 (1391 *P* 45; 1403 *RS* 338; 1411 *Mih. Alb*; 1423 *Cost.* I, 156; 1435 *Cost.* I, 424; 1448 *Cost.* II, 362; 1470 *BD* I, 155; 1479 *BD* I, 226; 1495 *BD* II, 249; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **двє, две** 16 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93, 93 зв.; 1487 *AS* I, 240; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *ВМКФС;* XV ст. *BC* 21; 1497 *AS* I, 112; *ПКИП* і т. ін.); *ор.* **двѣма** 5 (1378 *P* 26; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *P* 100); **двєма** 5 (1394 *P* 54; 1438 *P* 138; XV ст. *BC* 16 зв., 17 зв.; 1496 *ПДВКА* 60); **двома** 2 (1462 *BD* II, 285; 1487 *BD* I, 292); **dwima** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **двама** 1 (1488 *ДГСПМ*); *місц.* **у (на) дву, дъвоу** 7 (1387 *СП* № 12; п. 1450 *ПИ* № 9; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1487 *РИБ* 226; XV ст. *BC* 28 зв., 29 зв.; 1495 *ВМБС*); **двух** 1 (1487 *AS* I, 239); *зам. знах.* хотарь... от толѣ прости **на двох** яблони 1 (1497 *BD* II, 119).

Див. ще ***ДВОИ.**

ДВАДЄСѦТЄ *числ.* (2) (*цсл.* дъва дєсѧти) двадцять: м(с)цѧ сєктєбрѧ (!) оу двадєсѧтє и вторыи днь (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); мы алєксандръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... ажє... па(н) мань глобникови(ч) из дѧтми своими... продали сєлишча своа... за сто и два дєсѧ(т) зла(т) тоурєцскы(х) (Сучава, 1452 *Cost.* 421—422).

ФОРМИ: *наз.* **двадєсѧтє** (1411 *Cost.* I, 95); *знах.* **два дєсѧ(т)** (1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще **ДВАДЦАТЬ.**

ДВАДЦАТЬ, ДВАДЦАТ *числ.* (29) двадцять: мая двадцать первого дня (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9); всєє дани пѧт кадєй мєдоу... а двадцат бочок жита (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); а тогды маю(т) мнѣ тоє имє(н)є... подати... и сто(л)-кими (ж) лю(д)ми моими о(т)чизними, чл҃вко(в) два(д)цѧ(т) и пѧ(т)... ка(к) я и(м) да(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*); Въ семашка на Пустомытѣ по двадцати и по пяти головажень соли (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); и нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню отъ того ...алє поручылъ за сєбє нашого боярына... сто и двадъцать золотыхъ оугоръскихъ чєрълєныхъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

ФОРМИ: *наз.* **двадцать, два(д)цать** 11 (1431 *ГВКЛ* 9; 1438 *P* 141; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; XV ст. *ИК;* бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91 зв., 92, 92 зв., 93 зв.); **двадцат, dwadcat** 3 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1470 *AS* I, 67; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **dwadciat** 1 (1421 *AS* I, 27); *зам. род.* мало болши **двадцать** бочокъ 1 (1499 *АЛРГ* 94); *дав.* **двадцати, (д)ва(д)цати, два(д)ца(ти), два(д)цати** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1489 *АМВ;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1499 *ГОКІР*); *знах.* **двадцать, двадъцать, два(д)цать** 5 (1487 *АМЛ;* 1489 *АМВ;* 1496 *АЛРГ* 71; 1499 *АЛРГ* 94; *BD* II, 450); **два(д)цѧ(т)** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*) **двацять** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **два(д)цє(т)** 1 (XV ст. *BC* 22).

Див. ще **ДВАДЄСѦТЄ.**

***ДВАДЦЄТЬ** *див.* **ДВАДЦАТЬ.**

***DWADCIATYJ** *числ.* (2) двадцятий: Pysan... w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoye dwadciatoie osmoie (Ужів, 1420 *AS* I, 25—26); Pysan... misiacia auhusta dwadciatoho dnia perszoho (Ужів, 1421 *AS* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **dwadciatoho** (1421 *AS* I, 27); *знах. одн. с.* **dwadciatoie** (1420 *AS* I, 26).

***ДВАДЦѦТЬ** *див.* **ДВАДЦАТЬ.**

***ДВАДЪЦАТЬ** *див.* **ДВАДЦАТЬ.**

***ДВАНАДЄСѢТЄ** *див.* **ДВАНАДЄСѦТ.**

***ДВАНАДЄСѢТЬ** *див.* **ДВАНАДЄСѦТ.**

ДВАНАДЄСѦТ *числ.* (7) (*цсл.* дъва на дєсѧтє) дванадцять: а кто нє идєтъ на бѣлыи городъ... имєтъ дати...

отъ каждого воза по дванадесѦтє грошь (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто идєтъ до татарскои стороиы, от дванадесѦт кантари що сѣ важит оу Сочавѣ одии роубль *(в ориг.* роубли.— *Прим. вид.)* сєрєбра (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* от **дванадесѦт** 2 (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273); **дванадесѣ(т)** 1 (1439 *Cost.* II, 59); *знах.* **дванадесѦт** 1 (1434 *Cost.* II, 668); **дванадесѦ(т)** 1 (1453 *Cost.* II, 445); **дванадесѣтє** 1 (1458 *BD* II, 262); **дванадесѦтє** 1 (1408 *Cost.* II, 631).

Див. ще **ДВАНАДЦАТЬ.**

***ДВАНАДЄСѦТЄ** *див.* **ДВАНАДЄСѦТ.**

! ДВАНАДПАТЬ *див.* **ДВАНАДЦАТЬ.**

ДВАНАДЦАТЬ *числ.* (8) дванадцять: па(к) ли ‹бы мы› нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х)... то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) истигати ты(х) дванаицѦ(т) со(т) золоты(х) на нащи(х) купцє(х) и на зємлѦно(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); а къ томоу дво(р)цоу двана(д)цать чл҃вка.. ни дають колодоу мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); а от Божяго нароженя до середопостья мыто взѦли есмо дванадцать копъ и осмъ грошей (б. м. и., 1497 і 1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз.* **дванадцать, двана(д)цать** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92 зв., 93); **!дванадпать** 1 (1494—1495 *АЛРГ* 60); *род.* **двоуна(д)цєтї** 1 (XV ст. *ВС* 26 зв.); **дванаицѦ(т)** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **дванадцать** 1 (1497 і 1498 *АЛРГ* 79); *ор.* **двєна(д)цє(т)ма** (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще **ДВАНАДЄСѦТ.**

***ДВАНАИЦѦТЬ** *див.* **ДВАНАДЦАТЬ.**

***ДВАЦЯТЬ** *див.* **ДВАДЦАТЬ.**

ДВЄ *див.* **ДВА.**

***ДВЄНАДЦЄТЬ** *див.* **ДВАНАДЦАТЬ.**

***ДВЄРИ** *мн.* (2) **1.** двері (1): a majet prisiahati pered szkoloju u dwerej (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

2. *(в церкві — царські врата)* завіса (1): къ свѦтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двери от дамаскы чрьвєиои съ златом (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *род.* **dwerej** (1388 *ZPL* 106); *знах.* **двєри** (1462 *BD* I, 70).

ДВЄСТЄ *числ.* (23) (*цсл.* дъвѣ сътѣ) двісті (22): будєть вєдомо оусємъ... ажъ Ѧзъ... та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ... што жъ нинє(ч)... придєть оу дву нєдєлѦ(х) по розтвє х(с)вє дати ми двєстє роублєвъ кн҃зю скиригкаилу (!) (б.м.н., 1387 *СП* № 12); а коли бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати... королю двѣ стѣ гривєнъ рускихъ (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); мы Стєфанъ воевода... чиним знамє‹ни›то... оже... пан Тъбоуч от Кобылєх и брат єго Пожарь... продали нам тоє сєло... за двѣ стѣ златы татарски (Сучава, 1472 *BD* I, 169); Я кияз Михайло Иванович Роговицкий чиню знамєнито... продал єсми тоє имєнє ... за двєстє коп широкихъ грошєй монєты чєскоє (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Єфрєм... заплатил... двѣ ста злат татарскых оу роуки олюшци (Сучава, 1499 *BD* II, 130);

(з першим компонентом, вираженим цифрою) (1): Ключникъ берестейский господару личбу делал з восковых грошей, што ему дано на воскъ 2сте копъ и 70 копъ и 2 копе (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60).

ФОРМИ: *наз.* **двєстє** (XV ст. *ИК;* 1494—1495 *АЛРГ,* 60); *знах.* **двєстє** 8 (1387 *СП* № 12; 1467 СП № 13; 1475 *AS* I, 72; 1478 *AS* I, 76; 1496 *АЛРГ* 72; *ВМКФС*); **двѣстє** 5 (1485—1500 *AS* I, 121; 1490 *Пам.;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *СПС*); **двѣ стѣ** 3 (1398 *ЗЛЕІК;* 1472 *BD* I, 169; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV,102); **двѣ стѦ** 1 (1479 *ВАМ* 61); **двѣ ста** 1 (1499 *BD* II, 130); *2* **сте** 1 (1495 *АЛРГ* 60); *ор.* **двєма сты** (1485—1500 *AS* I, 120); *місц.* **оу двоу сот** (1485—1500 *AS* I, 120).

ДВОЄ *числ. зб.* (3) двоє: а приписалъ єсмь микитино дворищє т кому (!) жь дворищю къ пєрємышьльскому ижь было на двоє алє Ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *Р* 3); а в томъ сєлє дєсѦть чл҃вковъ подымщиноу дають а на толокоу на одноу ходять а двоє робѦть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92); Ино мы видѣвше их доброи воли и токмєж... ѣа мы такождє (‹рє...›.— *Познач. вид.*)... тоти вышєписаннїи дви части от сєло от Дєокѣци... двѣ части на двоє: єдна част да єст Оани самомоу, а дроугаа част да єст Фѣдороу и Албоулоу (Васлуй, 1495 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *наз.* **двоє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *знах.* **двоє** (п. 1349 *Р* 3; 1495 *BD* II, 92).

***ДВОИ** *числ.* (1) два: и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой... а двои данники... и мы въ тотъ дворецъ и въ данники Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *знах.* **двои** (1495 *РИБ* 620).

Див. ще **ДВА.**

ДВОР *див.* **ДВОРЪ.**

ДВОРАНИНЪ *див.* **ДВОРЯНИНЪ.**

ДВОРЄНЄЩИ, ДВОРИНЄЩИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві):* єщє єсми дали... црьковъ о(т) дворинєщє(х) (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... даєм и потвєрждаємь... сєла на имѣ: Дворєнєщи на Молдавѣ, и Боузацїи тиж на Молдавѣ (Сучава, 1482 *BD* I, 263).

ФОРМИ: *наз.* **Дворєнєщи** 4 (1446 *Cost.* II, 270; 1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517; 1482 *BD* I, 263); **двориецщи** 1 (1446 *Cost.* II, 251); *дав.* **дворєнєщи(м)** (1446 *Cost.* II, 270); *місц. зам. род.* **о(т) дворинєщє(х)** (1446 *Cost.* II, 263).

ДВОРЕНИНЪ *див.* **ДВОРЯНИНЪ.**

ДВОРЄЦ, ДВОРЄЦЬ *ч.* (17) садиба (15): Мы кнзь михаило олексан(д)ровичь произволи єсмо боѦриноу нашємоу пану василью цр҃ю коупитн дворєць ивашка гри(д)ковича... и коупивъ то(т) дворєць придати ст҃ѣи тр(о)ци оу слоуцкоу (Копиль, 1456—1481 *Р* 164); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо єго милости дворєц наш... которыйжє дворец и зємли выслоужил отєць мой (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой... и мы въ тотъ дворецъ... Глѣбу дали увязанье (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621); Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

д в о р є ц Б є р є з к и й (1) *(назва земельної ділянки у Троцькому воєводстві):* они повєдали: Вєдаєм гораздо... мы єздживали тоут в ловы, коли дворєц Бєрєзкий над рєкою Зєлвою на стадо своє панъ Копач сєлит почал (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); с т а р и щ ы и ъ д в о р є ц ь (1) *див.* **СТАРИЩЫНЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворєц** 1 (1492 *AS* III, 23); **дворець** 1 (1451 *ДГШХ*); *род. одн.* **дворца, дворьца** (1499 *АЛРГ* 94; 2-а пол. XV ст. *СО*); *дав. одн.* **дво(р)цоу, dworcu** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1500 *ДПЖН*); *знах. одн.* **дворєц, дворецъ** 5 (1478 *AS* III, 17; 1492 *AS* III, 23; 1495 *РИБ* 620); **дворєць** 2 (1456—1481 *Р* 164); **дворѣць** 1 (1492 *AS* III, 23).

***ДВОРЄЦЪ** *див.* **ДВОРЄЦ.**

***ДВОРЄЦЬ**[1] *ч.* (2) ‹?›: о томъ хто ко(г) вы грє (!) вразить Барто(л)тъ жалова(л) на ондрея и(ж) єго рани(л) а одрєи (!) вызналъ а рєклъ оу дворцє сѦ стало... а мы знаємь ижє въ дворцє нє имаєть быти жа(д)ная рана (ска)зоуємь мы заплатить раноу (XV ст. *ВС* 31).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу(въ) дворцє** (XV ст. *ВС* 31).

ДВОРЄЦЬ[2] *див.* **ДВОРЄЦ.**

***ДВОРЄЦЬ**[3] *ч.* (1) *(назва села у Турово-Пінському князівстві):* писан у Дворци Априля десятого дня (Дворець, XV ст. *СГЧА*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Дворци** (XV ст. *СГЧА*).

ДВОРИНЄЩИ *див.* **ДВОРЄНЄЩИ.**

!ДВОРИСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* мы пановє господарѣ нашєго, илїн воєводы, на имѦ панъ вилча о(т) липникы... и панъ ивашко дворискыи (!)... особно каждїи а посполито оуси вызнаваємь (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **!дворискыи** (1436 *Cost.* II, 701).

ДВОРИЩЄ *с.* (76) *(земельна ділянка селянина у Волинській землі та на Поліссі, що була одиницею оподаткуван-*

ня) дворище (17): а на то дворище запсали єсмо єму... пАть-десАть гривєнъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *Р* 109); и мы єму дали и записали за его верьную службу у гаи и на усей стороне от города семъ дворыщъ (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); Я пан Олєхно Юрєвич чиню знакомито... продал єсми отчину и дєдиноу на имА Ивану Дробишоу Мжуровичоу озєрєнскоє дворнщо, што Жилчич дєржал, и со всим с тым, што к тому *дворищу* слушит (Острог, 1464 *AS* I, 57); Ино мы имъ тые земли ихъ отчизные и дворища подтверждаемъ нинейшимъ лыстомъ, нехай оны тые земли свои держатъ со всимъ тымъ, як ся тыи земли и дворища во всемъ маютъ, а намъ службу земскую служатъ конно, збройно, посполу зъ иншими земями вруцкими (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22—23);

д в о р и щ е с л у ж е б ъ н о е (1) ⟨д в о р и щ е⟩ с л у ж е б ъ н о е (1) *(дворище, власники якого несли військову службу або виконували певні феодальні повинності)* дворище службове: и мы, дорадивъшися з нашими князи и паны... дали есмо ему... две дворища служебъныхъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); д в о р и щ е т я г л о е (1) *(дворище, власники якого мусили давати підводу на двір феодала та виконувати інші повинності)* дворище тягле: и мы, дорадивъшися з нашими князи и паны... дали есмо ему... две дворища тяглыхъ, а третее служебъное (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); д в о р и щ о ц е р к о в ъ н о е (1), ц є р к о в н о є д в о р и щ о (1) *(дворище, власники якого платили податки і виконували повинності на користь церкви)* дворище церковне: и мы, дорадивъшися з нашими князи и паны... дали есмо ему... село... а церъков и з дворищомъ церковънымъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); дали єсмо ємоу имєнє... сєло Алышовъ... а манастыр свєтого Николы на Клєвани над Стоублємже ис цєрковнымъ дворищомъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5);

(земельна ділянка з садибою) дворище (40): а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни Аловицѣ платити (Казимир, п. 1349 *Р* 4); ана продала пєтрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину... полъ става и со млиномъ и сь корьчмою и зємлєю и сь з дворищи и со всѣмъ што колн оца єѣ прислушало (Перемишль, 1359 *Р* 10); А тако дали єсмы мишєви та дворища оу новосєльцє(х) и землею и сѣножатьми и зъ гаими и ставомъ и з болоты и со всѣми оужитки яко коли из вѣка вѣчного было к тѣмъ дворищюмъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни занужь нє оу своє оубивалъ сА (Зудечів, 1411 *Р* 79); и мы... дали есмо ему тыи дворища — самому пахати и люди садити у въ отчнчовѣ мѣста на тыхъ пустыхъ земляхъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12); а хотар тому сєло... о(т) дворищє, гдє пєрєходит поут поток, вышє брод могила коупана, та на болото под лис столпь (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162);

д в о р и щ є Б о д н а р с к о є (1) *(назва земельної ділянки у Перемишльській землі):* и мы оузрѣвши на єго вѣрную службу... даемъ и дали есмы слузѣ нашему... наша дворища пустая Боднарская (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); д в о р ы с ч е Б о р с ч о в с к о е (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* Паки же... даемо надто... господину отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); д в о р и щ е Г у г н и н о (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* и мы... даемъ н дали есмо... дворищє Гугнино (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); д в о р и щ є к ъ л и м а н о в о (2) *(назва земельної ділянки у Молдавському князівстві):* а мърини... сѣ достало... сєло... на жежїи, гдє было дворищє кълиманово (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); д в о р и щ є Л я х о в о (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* а обрубъ земленый тому имєницу моему... межою мимо нивы дворища Ляхова (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); д в о р и щ є А р о п о л к о в о (1) *(назва земельної ділянки у Подільській землі):* мы великни кнзь витовтъ дали єсмо єську нєшевичю дворищє Аропол-ково пустоє осаживати єму собѣ и роспахивати собѣ (Острог, 1427 *Р* 109); Д ї є н и ш є в о д в о р и щ є (1) *див.* ***ДІЄНИШЄВЪ;** м н к и т и н о д в о р н щ є (1) *див.* ***МИКИТИНЪ;** о з є р є н с к о є д в о р и щ о (1) *див.* ***ОЗЄРЄНСКИИ;** О х р є м о в о д в о р и щ є (1) *див.* ***ОХРЄМОВЪ;** С т р у к о в и ц к о є д в о р и щ є (1) *див.* ***СТРУКОВИЦКИИ;** т у л ч и н о д в о р и щ є (1) *див.* ***ТУЛЧИНЪ;** Ч є р н и к о в о д в о р и щ є (1) *див.* ***ЧЄРНИКОВЪ;** Я к и м о в о ⟨д в о р и щ є⟩ (1) *див.* ***ЯКИМОВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворищє** 4 (1394 *Р* 54; 1411 *Р* 79; 1451 *ДГШХ;* 1492 *Cost. S.* 161); *зам. род.* о(т) **дворищє** 1 (1492 *Cost. S.* 162); *род. одн.* **дворища** (п. 1349 *Р* 4; 1370 *Р* 18; 1400 *Р* 61; 1411 *Р* 79; 1451 *ДГШХ;* 1454 *АЛМ* 12; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *дав. одн.* **дворищю** 4 (п. 1349 *Р* 3; 1370 *Р* 18; 1411 *Р* 80); **дворищу** 1 (1464 *AS* I, 57); *знах. одн.* **дворищє** 15 (п. 1349 *Р* 3; 1370 *Р* 18; 1390 *Р* 176; 1400 *Р* 61; 1411 *Р* 79; 1418 *Р* 89; 1427 *Р* 109; 1446 *AS* III, 5; 1451 *ДГШХ;* 1475 *BD* I, 203 і т. ін.); **дворищо** 1 (1464 *AS* I, 57); !**дворищ** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3); *ор. одн.* **дворищємъ** 2 (1411 *Р* 79; 1497 *РИБ* 683); **дворищомъ** 2 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV. 12; 1446 *AS* III, 5); **дворысчомъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3); ! **дворищє** 1 (1411 *Р* 79); *місц. одн.* **при дворищи** (1411 *Р* 79); *наз. мн.* **дворища** (1498 *ГВКЛ* 22); *род. мн.* **дворищь** 1 (1390 *Р* 176); **дворыщъ** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *дав. мн.* **дворищамъ** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **дворищомъ** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); **дворищюмъ** 1 (1390 *Р* 176); *знах. мн.* **дворища** (1390 *Р* 175, 176; 1391 *Р* 45; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12, 13; 1454 *АЛМ* 12; 1497 *ПКИП;* 1498 *ГВКЛ* 22); *ор. мн.* **дворищи** (1359 *Р* 10); *наз. дв.* **дворищы** (1451 *ДГШХ*); *знах. дв.* **дворищи** 1 (1497 *ПКИП*); **дворище** 1 (1497 *РИБ* 683).

***ДВОРИЩО** *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ДВОРНИК *див.* **ДВОРНИКЪ.**

***ДВОРНИКОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* а на то є(ст) вє⟨ра п⟩ана лазарѣ дворниковича (Сучава, 1436 *Cost.* I,455).

ФОРМИ: *род. одн.* **дворниковича** (1436 *Cost.* I, 455, 481).

***ДВОРНИКОВЪ** *прикм.* (1): а на то вѣра... пана оулада дворникова (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **дворникова** (1393 *Cost.* I, 14).

ДВОРНИКОУЛ *ч.* (1) *(придворний чин у Молдавському князівстві)* дворник: А на то ест... вѣра бояр наших. БоАрїи аноумє: Тъоутоул... Драгош дворникоул... Шандрѣ комисоул (Сучава, 1491 *BD* I, 453).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворникоул** (1491 *BD* I, 453).

Див. ще ***ВОРНИКЪ, ДВОРНИКЪ.**

ДВОРНИКЪ, ДВОРНИК, ДВОРНИК, ДВОРНИКЬ, ДВОРНЫК *ч.*(535) **1.** *(придворний чин у Молдавському князівстві)* дворник (512): мы панове и боАрє зємлѣ молдав(с)кои, па(н) михаль, бра(т) воєводинъ... па(н) владъ дворникъ... слюбуюмъ и слюбили... єсми вєлєбному кролеви, володиславу вєрнымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а на то свѣдковє, панъ вылчА... панъ коупчич дворникъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); и оу том оуставши наш вѣрныи пан моушат дворник и заплатил он въси тоты вышєписанныи пинѣзи (Ясси, 1476 *BD* I, 208); а то єсть... вѣра пана болдоура дворника (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. сільський староста (9): Стєфанъ воєвода, бжїєю мл(с)тїю г(с)п(д)ръ зємли молдавскои, пишє(м) въсѣмъ бояромъ и дворнико(м) и шо(л)тузомъ и пръгарємъ... и въсєму поспо(л)ству, варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, щo бы ни єдинъ залогъ нє оузАлъ на торговчАны о(т) брашова (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); а тако(ж) соу(д)ци о(т) Со(ч)ви, или дворници, или боу(д) каки оурє(д)ни(к) или припашарє, или ослоухарє щo би нє смѣли ба(н)товати ти(х) лю(д) а ни соудн(т) и(х) ни оу чо(м) (Сучава, 1456 *ГПХМ*); мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє... оутвръди(м)... стоую (!) црковь нашоу митрополєю

о(т) Радовце(х)... нато ѧко да не имає(т) ни єди(н) на(ш) боѧри(н)... ани дворници... до ти(х) наши (!) ⟨люди⟩ (Сучава, 1479 *DC* 140).

3. управитель маєтку митрополита або єпископа; митрополичий або єпископський урядник (7): а до ти(х) припасни ни(к)то єби не има(л) ни жадноє дило, али аби има(л) дило єпископа нашего о(т) Радовце(х), или дворници и(х) (Сучава, 1479 *DC* 141); И да имает их соудити оуси тоти попи єгоумен от Поутенскои монастири... или дворници боуд от которого митрополита или єпископа (Сучава, 1490 *BD* I, 420);

◇дворникъ глотїиски (1), дворникъ глотныи (1) ополченський староста: мы илїа воевода... чинимъ знаменито... оже... панъ мо⟨и⟩ка дворникъ глотныи и братъ его панъ тадоръ спътаръ слоужили намъ право и вѣрно (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449); а на то є(с)⟨ть⟩... вѣра пана ми(к) кралю дворни(к) глотїиски (Сучава, 1456 *Mih.* 213); дворници тєрговски (1), дворници торговскои (1), дворници от търгох (1) торгові старости: да не имає(т) ни єди(н) на(ш) боѧри(н)... соудити их... то(л)ко за свадоу торговскою и за та(т)боу що съ застане(т) лицемъ оу търгоу аби соудили дво(р)ници терго(в)ск(н) то(т)и люди (Сучава, 1479 *DC* 140); Толко за свадоу торговскою и за татбоу... аби соудили дворници торговскои тоти люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 257); да не имает ни єдин наш боѧрин... ани дворници от тих двох търгох... да не имают дило до тих наши люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 256—257); великии дворникъ (1), дворникъ великии (1) *див.* **ВЕЛИКИЙ**[1] 8.

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворник, дворникъ, дворникь, дворни(к), ⟨д⟩ворник, двор⟨ник⟩**66 (1395 *Cost.* II, 612; 1404 *Cost.* II, 625; 1418 *Cost.* I, 127; 1431 *Cost.* I, 317; 1448 *Cost.* I, 362; 1460 *BD* I, 41; 1474 *РГС;* 1499 *BD* II, 425, 444 і т. ін.); **дворнык** 1 (1467 *BD* I, 123); *ск. н.* **дво(р)** 1 (1497 *ПКИП*); **!двори(к)** 1 (1437 *DIR* № 8); **!дворни** 1 (1479 *DC* 140); *зам. род. одн.* а на то ест в. п. косте перечкїѧ, великы **дворникъ** 1 (1448 *Cost.* II, 306); *род. одн.* **дворника, дворнїка, дво(р)ника, ⟨д⟩ворника, двор⟨ника⟩, дворъника, дворьника, dwornyka** (1400 *Cost.* I, 37; 1415 *Cost.* I, 116; 1426 *ВАМ* 22; 1443 *ВАМ* 41; 1455 *Cost.* II, 544; 1470 *BD* I, 148; 1481 *BD* I, 259; 1488 *BD* I, 343; 1493 *BD* II, 15; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *дав. одн.* **дворникоу** (1476 *BD* I, 208; 1483 *Cost. S.* 121); *знах. одн.* **дво(р)ника, дворъника** 2 (1496 *BD* II, 407; *ПДСВВ*); **!дво(р)ка** 1 (1496 *ПСВВ*); *ор. одн.* **дворнико(м)** (1435 *Cost.* II, 679); *наз. мн.* **дворници, дво(р)ници** (1453 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 509; 1456 *ГПХМ;* 1458 *DIR«A»* 513; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256, 257; 1490 *BD* I, 420); *дав. мн.* **дворнико(м)** (1435 *Cost.* II, 692).

Див. ще ***ВОРНИКЪ, ДВОРНИКОУЛ.**

ДВОРНИЧАНЇИ, ДВОРНИЧАНИИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми ємоу... села на имѧ корнещїи... и дворничании (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... даєм и дали єсми свѧтомоу нашемоу монастироу от Хомора... села... на имѣ селам: Дворничанїи под ⟨висо⟩коую доуб⟨ровою⟩ и Ставчан⟨и⟩ (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *наз.* **дворничании, Дворничанїи** (1420 *Cost.* I, 135; 1475 *BD* I, 203).

***ДВОРНИЧЕЛЪ** *ч.* (4) заступник дворника — сільського старости: а на то є(ст) вѣра... пана щефоула дворничела (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); а на то є(ст)... вѣра пана стецка и томы дворничелома (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359).

ФОРМИ: *род. одн.* **дворничела, дворниче(л)** (1428 *Cost.* I, 210, 224; 1432 *Cost.* I, 331); *ор. дв. зам. род.* вѣра пана стецка и томы **дворничелома** (1433 *Cost.* I, 359).

***ДВОРНЇКЪ** *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ДВОРНЫИ *прикм.* (14) *(який стосується поміщицького двора)* двірський (1): Што на кременъцы подано... челѧди дво(р)ноє што в городе г̃ паробъки а чотыри жонъки а двє девъце (б. м. н., XV ст. *ИК*);

канцлѣрь дворныи (1) *див.* **КАНЦЛЕРЪ;** конюшии дворныи (1) *див.* **КОНЮШЇИ;** маршалокъ дворныи (9) *див.* **МАРШАЛОКЪ;** подскарбій дворный (2) *див.* **ПОДСКАРБИЙ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **дворныи, дво(р)ны(и)** 6 (1489 *РИБ* 432; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 85; 1497 *ПМХ;* 1499 *AS* I, 118; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); *ск. н.* **дво(р), двор** 5 (1496 *АЛРГ* 69, 71; *ВМКФС;* 1498 *ГВКОО;* 1499 *ГОКІР*); *дав. одн. ч.* **дворному** (1489 *РИБ* 431); *род. одн. ж.* **дво(р)ноє** (XV ст. *ИК*).

ДВОРНЫК *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ДВОРСКОВИЧ *див.* **ДВОРЬСКОВИЧЬ.**

ДВОРЪ, ДВОРЬ, ДВОР *ч.* (92) 1. *(господарство селянської сім'ї, що було одиницею оподаткування)* двір (13): а о(т) того села што сѧ словетъ тамръташовци оузѧли єсмы пѧть двѡры татаръ и дали єсмы ихъ монастиреви стго николы (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а Ступлѧне сами тут двoры своими седели на той Мощаницы (Ступно, 1444 *AS* I, 42); К Житомироу дво(р) с пашнею (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); кнѧзю Андрею... сто бочокъ ржи з дворовъ, што под ключомъ (Краків, 1489 *AS* III, 21—22); а оу еолсств чоловековъ пс(л)четве(р)та ста а на месте дворовъ тридъцать (б. м. н., XV ст. *ИК*); а съ того двора з местомъ ему не служит⟨и⟩ (Городно, 1497 *РИБ* 684).

2. *(поміщицький будинок разом з господарськими службами і землею)* двір, садиба (18): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ... и тежъ дозволили есьмо ему въ томъ дворѣ его корчму вольную держати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); тѣмъ мы видѣвшe его правою и вѣрною службою до на(с)...дали єсми єм(у)... єдно село на Серетѣ... да оучини(т) собѧ дворъ оу то(м) селѣ и млины на серетѣ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211); а сеножати от Божовское границы до Олзаровское границы и селище за его дворомъ отъ Нового ставу до Бѣцъского ставу... брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... на земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали въ томъ его имени... и двори собе порадили, и пашни розпахали у границахъ того именья его (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша... оуноукы Ивана Дамїановича... и дали господствоу мы... села... єдно на имѣ Роуси, где быль дворь Станов Поповича, дроугоє село Калоугърѣне... третеє село Доумещи (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

3. *(поміщицьке землеволодіння)* маєток (39): а єще єсмы дали оброкъ тому монастиреви из нашего двора на каждыи годъ цѣлыи по десѧть бочокъ вина (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); послѣ небощикове смерти, пана Юршины, послалъ мене панъ староста намѣстникомъ быти у тыхъ дворехъ пана юршиныхъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... и поведилъ передъ нами, штожъ... на Глушыцы съ тыхъ селецъ къ двору нашому меру ржы сеють а меру овса (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

дворъ Василевскии (1) *(назва маєтку у Волинській землі):* Билъ нам чолом старыи войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы в Луцкомъ повете подле двора Василевского (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94); дворъ Негринь (1) *(назва маєтку у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знаменито чинимъ ... оже прїидоша... попь Григорїе... и съ въсѣми яже о христѣ братїами... и дали господствоу мы петь сель: єдно... на имѣ Каоучелещи... дроугоє... на имѣ Гыдинци, где быль дворь Негринь, три на Бистрици (Ясси, 1500 *BD* II, 173); дворъ Чернатовъ (1) *(назва маєтку в Молдавському князівстві):* А оу томже пак оустал пан Херман... и продал

тоє вишєписанноє сєло... на вєрхъ Корода, повиш(є) двора Чєрнатова (Сучава, 1463 *BD* I, 74); Бавовскиє двоˆры (1) *див.* ***БАВОВСКИИ**; костєшовъ дворъ (1) *див.* ***КОСТЄШОВЪ**; нѣтєдоуловъ дворъ (1) *див.* **НѢТЄДОУЛОВЪ**; юрїєвъ дворъ (1) *див.* **ЮРЬЄВЪ**.

4. *(місце перебування або проживання володаря)* двір (11): оу нашюмъ дворѣ оу мєдыцѣ оу дє(н) свѧто(г) мучєника дмитриѧ (Медика, 1407 *Р* 72); да(н) ли(с) оу нашємъ дворѣ оу зоудєчєвѣ по с(с)тымъ (!) ап(с)лѣ пєтрѣ оу пєрвыи понєдѣлокъ (Зудечів, 1428 *Р* 111); А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати оного прыймуемо (Луцьк, 1438 *Р* 140); а заимє(т) ли на своєи паствѣ тогды нє имаєть оу свои дворъ гонїть на г(с)дрьскы(й) *дворь* гнатї на оборou (XV ст. *ВС* 37 зв.); И такожь ни одинь наш нєприѧтєл, што сѧ назовєт господарским имєнєм, абы нє имал жадноu ласки и поживлєниа ни оу дворѣ пана нашєго королѧ єго милости, ани оу короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

(зібрання при монархові під час його виїзду для розгляду справ) двір (3): О ты(х) которыи(ж) наглѣ позывають прї дворѣ королєвъско(м) алюбо при соудѣ (XV ст. *ВС* 6); а колї сѧ на(м) прїгодить прїєха(т) до которое зємлї тогды соудья тоє зємли имєєть соудити прї нашомъ дворє (XV ст. *ВС* 12 зв.);

(особи, які складають найближче оточення володаря) двір (1): мы па(к) нє поспѣли єсмо и спрѧтати всєѣ силы нашєѣ толко што около на(с) нашь дворъ єсть с тыми стали єсмо протнвъ того Аксака (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворъ, дворь, дво(р), двор** (1392—1393 *РФВ* 170; 1429 *Cost.* I, 269; 1436 *Cost.* I, 467; 1448 *Cost.* II, 342; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1466 *AS* I, 60; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93; 1487 *AS* I, 85; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *род. одн.* **двора** 9 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1411 *Mih. Alb.*; 1434 *Cost.* I, 398; 1453 *Cost.* II, 472; 1463 *BD* I, 74; 1487 *ВОРСР* 178; 1497 *РИБ* 684; 1499 *АЛРГ* 94; *ВФ*); *зам. наз.* гдє бы(л) юрїєва **двора** 1 (1456 *Cost.* II, 577); *дав. одн.* **двороу, двору, dworu** (1413 *GL* 48; 1445 *Р* 148; 1461 *AS* I, 54; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1499 *ВФ; ГОКІР; РИБ* 776, 777 і т. ін.); *знах. одн.* **дворъ, дворь, дво(р), двор** (1445 *Cost.* II, 211; 1461 *AS* I, 53; 1466 *AS* I, 60; 1468 *BD* II, 306; бл. 1471 *ЛКЗ* 94; 1487 *AS* I, 85, 86; 1497 *РИБ* 683; XV ст. *ВС* 37 зв.; 1499 *ВФ*); *ор. одн.* **дворомъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *місц. одн.* **оу (въ, прї, при) дворѣ** 9 (1407 *Р* 72; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1413 *Р* 84; 1421 *Р* 96; 1428 *Р* 111; 1438 *Р* 140; 2-а пол. XV ст. *СО;* XV ст. *ВС* 6; 1468 *BD* II, 302); **в (прї) дворє** 6 (XV ст. *ВС* 6, 12 зв., 14 зв.; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93); **оу двори** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); **при дво(р)** 1 (XV ст. *ВС* 15 зв.); *наз. мн.* **дворы** (XV ст. *ВС* 34); *род. мн.* **дворовъ, дворов** 4 (1488 *УКТ;* 1489 *AS* III, 22; XV ст. *ИК;* 1491 *BD* I, 463); *зам. дав.* **къ Бавовских дворов** 1 (1491 *BD* I, 464); *знах. мн.* **дворы** 2 (1458 *BD* I, 8; 1481 *ГПМ*); **двори** 1 (1489 *РИБ* 433); **дворовє** 2 (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); *зам. род.* оузѧли єсмы пѧть **дворы** 2 (1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95); *ор. мн.* **дворы** (1444 *AS* I, 42); *місц. мн.* **у дворехъ** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **МЫНДРИНЬ ДВОРЪ**.

***ДВОРЪНИКЪ** *див.* **ДВОРНИКЪ**.

***ДВОРЪСКОВИЧЬ** *див.* **ДВОРЬСКОВИЧЬ**.

***ДВОРЫСЧЕ** *див.* **ДВОРИЩЕ**.

***ДВОРЫЩЕ** *див.* **ДВОРИЩЄ**.

ДВОРЬ *див.* **ДВОРЪ**.

***ДВОРЬНИКЪ** *див.* **ДВОРНИКЪ**.

ДВОРЬСКОВИЧЬ, ДВОРСКОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва)*: и на то свѣдци... панъ судьѧ сяноцькыи панъ глѣбъ дворьсковнчь (Казимир, п. 1349 *Р* 4); а при томъ оуздаванъѣ были бояре зємлѧнє... панъ глѣбъ дворъскови(ч) со двѣма снма ванько а лєхно (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворьсковичь** 1 (п. 1349 *Р* 4); **дворскович** 1 (1361 *AGZ* 6); **дворъскови(ч)** 1 (1378 *Р* 26).

ДВОРѢНОВЪ *прикм.* (1) ◇ лѣсокъ дворѣновъ *див.* **ЛѢСОКЪ**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **дворѣновъ** (1427 *DIR«A»* 450).

***ДВОРѢЦЬ** *див.* **ДВОРЄЦ**.

ДВОРЯНИНЪ, ДВОРАНИНЪ, ДВОРЕНИНЪ, ДВОРѦНИН, ДВОРѦНИНЪ, ДЬВОРѦНИНЬ, ДЬВОРѦНИНЪ *ч.* (29) *(представник служилих людей королівського, князівських і боярських дворів, також при воєводах і старостах, що одержували в умовне користування невеликі земельні володіння)* дворянин: А при томъ былъ... панъ Завиша, дворенинъ королевскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); мы дворане господарскіе... былысмо у земянына повету Браславского, пана Карла Ивановыча мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); А при томъ были... пана Шиловича дворянинъ панъ Яцко Ранъдиничъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628); А при том был... пан Мартин Хрєбтович дворѧнин королєв... а пан Матфей дворѧнин пана старостин (Луцьк, 1487 *AS* I, 86—87); Дали есмо монастыръ... на Пересопницы... княгини Маріи, а увязати ее въ тотъ монастырь велѣли есмо дворенину нашому Федку Гулневу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дворѧнин, дворѧнинъ, дьворѧнинь, дворянинъ, дворини(н)** 11 (1454 *АЛМ* 12; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 85, 86, 87, 239; 1499 *ГОКІР*); **дворанинъ** 2 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1488 *AS* I, 242); **дворенинъ** 3 (1401 *АкВАК* III, 2; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1489 *РИБ* 437); *дав. одн.* **дворенину** (1499 *АЛМ* вип. 2, 36); *знах. одн.* **дворанина** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1494 *РИБ* 561; 1496 *ПДСВВ;* 1498 *BD* II, 412); *ор. одн.* **дворaниномъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *наз. мн.* **дворяне, дьворѧнє** 3 (1465 *АкВАК* III, 4; 1475 *AS* III, 14; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **дворане** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *род. мн.* **дворанъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *дав. мн.* **двораномъ** (1487 *АМЛ*); *знах. мн.* **двораиъ** (XV ст. *ВС* 14 зв.).

***ДВОУНАДЦЄТЬ** *див.* **ДВАНАДЦАТЬ**.

ДВѢ *див.* **ДВА**.

***ДВѢСТА** *див.* **ДВЄСТЄ**.

***ДВѢСТЄ** *див.* **ДВЄСТЄ**.

***ДВѢСТѢ** *див.* **ДВЄСТЄ**.

***ДВѢСТѦ** *див.* **ДВЄСТЄ**.

***ДВѦ** *див.* **ДВА**.

ДЄ *прийм.* (8) (*молд.* де) *(з род.) (виражає просторові відношення)* з, із: А на то єст вєлика мартоуриѧ... Станчюл пъркълаб дє Търгоул Албоу (б. м. н., 1470 *BD* I, 153); Боѧрїи аноумє... Микота и рѣцєша пър. де Нямцоу... и Грозѧ пър. дє орхєю (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

Див. ще **ДЄЛА**.

ДЄБЄСЛАВЬ *див.* **ДОБЄСЛАВЪ**.

ДЄВЄНОСТО *див.* **ДЄВѦНОСТО**.

***ДЄВЄРЬ** *ч.* (2) дівер: досталъ сѧ дєвєрю моємоу кн(ѧ)зю Сємєну... Городокъ (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *дав. одн.* **дєвєрю** (1478 *AS* I, 76); *ор. одн.* **дєвєрємъ** (1478 *AS* I, 76).

ДЕВЕТДЕСЯТЪ *див.* **ДЕВЯТДЕСЯТ**.

***ДЄВЄТНАДЦАТЬ** *числ.* (1) дев'ятнадцять: Сєло Онътоно(в) а в томъ сєлє девє(т)на(д)цать чл҃вко(в) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **девє(т)на(д)цать** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ДЄВЄТСОТ *див.* **ДЕВЯТЬСОТЪ**.

ДЄВЄТЬ *див.* **ДЄВЯТЬ**.

***ДЕВЕТЬСОТНЫЙ** *див.* ***ДЄВѦТЄСОТНЫИ**.

***DEWIATDESIATHYJ** *числ.* (1) дев'яностий: stało poth liethy narozenya Chrystowa tysiacza lith trista lith dewiatdesiatho lito pyetoho litha (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **dewiatdesiatho** (1395 *GL* 166).

***DEWIATSOTNYJ** *див.* ***ДЄВѦТЄСОТНЫИ**.

ДЄВКА *див.* **ДѢВКА**.

***ДЄВЪКА** *див.* **ДѢВКА**.

***ДЄВѢНОСТО** *див.* **ДЄВѦНОСТО**.

ДЕВЯТДЕСЯТ, ДЕВЕТДЕСЯТЪ, ДЄВЯТЬДЄСѦТЪ *числ.* (5) дев'яносто: Писанъ в лето семое тисеча шестсотъ девятдесят семого року (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18—19); Писанъ... року тисеча чотырысто деветдесятъ осмого (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); Пса(н) оу вилни лѣта б(ж)иего т... *(не відчит.— Ред.)* чотыриста девятьдєсѦтъ девятого м(с)ца мая (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз.* **деветдесятъ** 2 (1498 *АрхЮЗР* 1/IV, 4; *ГВКОО*); **девятдесят** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19); **девятьдєсѦтъ** 1 (1499 *ГОКІР*); **дєвѦтьдєсѦ(т)** 1 (1491 *КЕ*).

Див. ще **ДЄВѦНОСТО.**

ДЕВЯТЫИ *числ.* (11) дев'ятий: деялосе въ Луцку... року отъ нароженя Сына Божого тысеча трыста осмъдесять девятого (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27—28); во Львовѣ... под лѣты розтва хва тисѦчѦ лѣтъ дєвѦносто дєвѦто(г) лѣ(т) (Львів, 1399 *Р* 59); Пысанъ у Вылни, мая двадцать первого дня, индыкта девятого (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9); Pisan w Lubline, Aprila dwadcat dewiatoho dnia (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); Писан... в лето шест тисѦчноє дєвѦтоє девєносто пѦтоє (Луцьк, 1487 *AS* I, 241); Пса(н)... ⟨т...⟩ чотыриста дєвятьдєсѦтъ дєвѦтого (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **девитыи, девяты(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); *род. одн. ч., с.* **девятого, dewiatoho, дєвѦтого, дєвѦто(г)** (1389 *РЕА* I, 28; 1399 *Р* 59; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1431 *ГВКЛ* 9; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1499 *ГОКІР*); *знах. одн. с.* **дєвѦтоє, dewiatoie** (1421 *AS* I, 27; 1451 *AS* I, 45; 1487 *AS* I, 241).

***ДЕВЯТЫИНАДЦЯТ** *числ.* (1) дев'ятнадцятий: писан... февраля девятогонадцят дня (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **девятогонадцят** (1450 *ЗНТШ* XI, 7).

Див. ще ***ДЄВЯТЬНАДЄСЯТЫИ, *ДЕВЯТЬНАДЦАТЫИ.**

ДЄВЯТЬ, ДЄВѦТЬ, ДЄВЄТЬ *числ.* (9) дев'ять: а єще єсмы дали оброкъ тому монастиреви... по дєсѦть колоды пшеничны(х) и по дєвѦть поставычєхъ (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); сєло водотыинъ а в томъ сєлє деветь слоу(г) ко(н)ми слоужать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); Приходъ положили полшеста ста копъ грошей и три копы грошей безъ девети грошей (Берестя, 1496 *АЛМ* 128); Приходу шесть сот копъ и пѦтдєсѦтъ копъ и дєвѦть копъ н грошъ (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *наз.* **девєть** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 92); **девять, дєвѦть** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *род.* **девети** (1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79); *дав.* **дєвѦти** (1481 *BD* II, 365); *знах.* **дєвѦть** (1411 *Mih. Alb.*).

ДЕВЯТЬДЄСѦТЬ *див.* **ДЕВЯТДЕСЯТ.**

***ДЕВЯТЬНАДЄСЯТЫИ** *числ.* (2) дев'ятнадцятий: писано... оу лѣто шестотысѦчноє дєвѦтьсотъ н дєвѦтнадєсѦтє лѣто (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); А писанъ... въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого а луны девятьнадесятого (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **девятьнадесятого** (1465 *АкВАК* III, 4); *знах. одн. с.* **дєвѦтнадєсѦтє** (1411 *Cost.* II, 638).

Див. ще ***ДЕВЯТЫИНАДЦЯТ, *ДЕВЯТЬНАДЦАТЫИ.**

***ДЕВЯТЬНАДЦАТЫИ** *числ.* (1) дев'ятнадцятий: А писанъ... мѣсеца Февруарія девятьнадцатого, на серкизной недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **девятьнадцатого** (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще ***ДЕВЯТЫИНАДЦЯТ, *ДЕВЯТЬНАДЄСЯТЫИ.**

ДЕВЯТЬСОТЪ, ДЄВѦТСОТ, ДЄВѦТЬСОТЪ, ДЄВѦТЪ СОТЪ, ДЕВЄТСОТ *числ.* (9) дев'ятсот (8): П⟨и⟩сан в Луцку... в лѣто ҂ Ѕ дєвѦт сот чєтвертоє (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); у сочавѣ, у лѣто шестотысѦчноє дєвѦтъ сотъ и шестьнадєсѦтоє лѣто (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); П⟨и⟩сан оу Ровном, лето шест тисѦчноє деветсот девєносто шосто (Ровно, 1488 *AS* I, 242);

(з першим компонентом, вираженим буквою) (1): П⟨и⟩сан в Луцку, в лєто шостоє тисѦчи ѳ сот пв (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

ФОРМИ: *наз.* **дєвѦт сот, дєвѦ(т) со(т)** 2 (1440 *Р* 142; 1451 *AS* I, 45); **девятьсотъ, дєвѦтьсотъ** 3 (1407 *Cost.* I, 57; 1411 *Cost.* II, 638; 1465 *АкВАК* III, 4); **девєтсот** 1 (1488 *AS* I, 242); *знах.* **дєвѦ стот, дєвѦтъ сотъ** 2 (1396 *AS* I, 20; 1408 *Cost.* II, 633); **ѳ сот** 1 (1474 *AS* I, 69).

ДЄВѦНОСТО, ДЄВЄНОСТО *числ.* (10) дев'яносто: Въ лѣто шеститисѦчноє и ѡ й сотноє дєвѦносто трєтєє (б. м. н., 1385 *Р* 28); а данъ листъ по бжьюмъ нарожѣнье а лѣ(т) и т лѣ(т) и дєвѦносто лѣ(т) (Перемишль, 1390 *Р* 176); а писанъ листъ... подь лѣты ржства хва, ҂ а лѣ(т) и т лѣ(т) и дєвѦносто лѣ(т) и осмоє лѣ(т) (Коломия, 1398 *Р* 57—58); во лвовѣ... под лѣты розтва хва тисѦчѦ лѣтъ дєвѦносто дєвѦто(г) лѣ(т) (Львів, 1399 *Р* 59); Мы илїа ⟨воевод⟩а... чинимъ знамєнито... оже то(т) истинныи ивашко... прїидє прѣ(д) господствами и продалъ... половина своєго сєла... за девѣносто златы(х) (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35); и мы имъ двєма остали винъны ша(х)ноу сто копъ гроше(й)... а сєнькоу момо(т)ливомоу девєносто копъ бе(з) копы (Краків, 1487 *АМЛ*); Писан оу ровном, лето шест тисѦчноє девєтсот девєносто шосто (Ровно, 1488 *AS* I, 242); П⟨и⟩сан оу КрємѦньцы под лет⟨ы⟩ бож⟨его⟩ нарож⟨ен⟩Ѧ ҂ а лет⟨а⟩и чотыриста и дєвѦносто (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз.* **дєвѦносто** 6 (1385 *Р* 28; 1390 *Р* 176; 1398 *ЗЛЄІК; Р* 58; 1399 *Р* 59; 1497 *AS* I, 112); **девєносто** 2 (1487 *AS* I, 241; 1488 *AS* I, 242); *знах.* **девѣносто** 1 (1439 *Cost.* II, 35); **девєносто** 1 (1487 *АМЛ*).

Див. ще **ДЕВЯТДЕСЯТ.**

***ДЄВѦТЄСОТНЫИ** *числ.* (4) дев'ятисотий: Pysan... w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoye dwadciatoieo osmoie (Ужів, 1420 *AS* I, 25—26); да(н)... в лѣ(т) ҂ Ѕ дєвѦтє сотноє й фє инд(к) єї (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); Писанъ... тисечи деветьсотное осмъдесятое (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **дєвѦтє сотноє** 1 (1451 *ДГШХ*); **деветьсотное** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **dewiatsotnoie, dewiatsotnoye** 2 (1420 *AS* I, 25—26; 1421 *AS* I, 27).

***ДЄВѦТНАДЄСѦТЫИ** *див.* ***ДЄВЯТЬНАДЄСЯТЫИ.**

ДЄВѦТСОТ *див.* **ДЕВЯТЬСОТЪ.**

ДЄВѦТЪ СОТЪ *див.* **ДЕВЯТЬСОТЪ.**

***ДЄВѦТЫИ** *див.* **ДЕВЯТЫИ.**

ДЄВѦТЬ *див.* **ДЄВЯТЬ.**

ДЄВѦТЬСОТЪ *див.* **ДЕВЯТЬСОТЪ.**

ДЄД *див.* **ДѢДЬ.**

***ДЄДИЗНА** *див.* ***ДИДИЗНА.**

ДЄДИНА *див.* **ДѢДИНА.**

DEDICZ *див.* **ДѢДИЧЬ.**

***ДЄДИЧНЫИ** *див.* ***ДѢДИЧНЫИ.**

***ДЄДИЧСТВО** *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

ДЄДИЧЪ *див.* **ДѢДИЧЬ.**

***ДЄДИЧЬНЫИ** *див.* ***ДѢДИЧНЫИ.**

***ДЄДИЧЬСТВО** *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

***ДЄДНИНА** *див.* ***ДѢДНИНА.**

DEDYHOŁDA *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Gedigaudas): Prykazał Pan Dedyhołd *(в ориг.* Dedyhołda.— *Прим. вид.)* woiewoda wyłenski (Ужів, 1420 *AS* I, 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Dedyhołda** (1420 *AS* I, 26).

***ДЄДЬОВЪ** *прикм.* (1) ◇ **лѣсъ дєдьовъ** *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **дедьовъ** (1438 *Р* 138).

ДЕЙ, ДЄИ, DEY, DEJ *вставне слово* (45) мов, мовляв: Zaniużby perwo seho poczali iesmo słychati posoł wasz iedet i howoryt dey o tom peremiryi, szto so kniaziem Szwitrykhayłom (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); Пишемъ вашей милости ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему велъми много, да и садъ дей церковный у него обираютъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5); Мы кнзь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуємо... и(ж) мы дей змилова(в)ши сѦ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єрємиєю Ша(ш)ко(м) Ко-

тори иа(м)ъ Великіє оуслоуги своє и ко(ш)то(м) немали(м) о(т)дає(м) (!)... и при (в)съхъ Городищо(х) и оурочища(х) Є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171); А подымъщиноу де(и) даивали за великого кнзѧ витовта на трети(и) годъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); княз Михайло отъказалъ: я дей самъ ничимъ ся в ловы господаръские не вступую (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); а коли то роспытали штож деи то Ходкова отчина и мы Ходкоу дали тоую землю (Дворець, XV ст. *СГЧА*); А поведалъ намъ, штож дей только тое землицы на двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

***ДЄКАБРЪ** *див.* ***ДЄКАБРЬ.**

***ДЄКАБРЬ** *ч.* (39) (*цсл.* декабрь, *гр.* δεκέμβριος, *лат.* December) (*назва місяця*) грудень: Писанъ... месеца декабря 8 дня (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3); а дана грамо(т) в молодечнѣ в середу декабрѧ Ѕі днь (Молодечно, 1388 *Р* 44); а пса(н)... мѣсѧца декабрѧ (Київ, 1433 *Р* 119); Писанъ... м⟨есе⟩ца дек⟨абра⟩ 15 день (Городно, 1497 *РИБ* 684).

ФОРМИ: *род. одн.* **декабрѧ, декабря** 9 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1388 *Р* 44; 1433 *Р* 119, 127; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1446 *AS* III, 5; 1451 *Р* 159; 1454 *АЛМ* 12; 1496 *АЛМ* 128); **декабра, дек⟨абра⟩** 4 (1431 *ГВКЛ* 9; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1461 *AS* I, 54; 1497 *РИБ* 684); *ск. н.* **дек., де(к)** 26 (1414 *Cost.* I, 112; 1428 *Cost.* I, 229, 234; 1437 *Cost.* I, 536; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1462 *BD* I, 67; 1466 *BD* I, 113, 115; 1473 *BD* I, 191; 1479 *DC* 11; 1497 *АЛРГ* 79 і т. ін.).

Див. ще ***ДЄКЄМВРЇИ.**

***ДЄКАНЪ** *ч.* (2) (*нижчий адміністративний чин*) десятник: прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашєва и о(т) бръсѣ, на имѧ па(н) де(к) хано(с) и па(н) боургоуръ михи(л) и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто, щобы на томъ правѣ было, яко было при оци наше(м) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *наз. одн.* **де(к)** 1 (1437 *Cost.* II, 709); *зам. дав. одн.* **де(к)** 1 (1437 *DIR* № 8).

***ДЄКЄМВРЇИ** *ч.* (1) (*цсл.* декаврии, *гр.* δεκέμβριος, *лат.* December) (*назва місяця*) грудень: писанъ... мѣсѧца декемврїа в҃ день (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747).

ФОРМИ: *род. одн.* **декемврїа** (1449 *Cost.* II, 747).

Див. ще ***ДЄКАБРЬ.**

***ДЄКОВ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Диків: мы великии кнѧзь Александро... чинимъ знаменито... ижет... дали есмо емоу... село Алышовъ... а Деков на Стоублежъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Деков** (1446 *AS* III, 5).

***ДЕКСЕНЕВИЧЬ** *ч.* (2) (*особова назва*): И Солега рекъ: былъ жо мнѣ о томъ судъ и зъ зятемъ его княземъ Романомъ Лукомскимъ, о тыи люди о Дексеневичи, а о Гордеевичи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. мн.* **Дексеневичи** 1 (1498 *АЛМ* 169); **Дексеневичовъ** 1 (1498 *АЛМ* 169).

ДЄЛА *прийм.* (1) (*молд.* дэла) (*з род.*) (*виражає просторові відношення*) з, із: А на то єст велика мартоурїѧ... збїера пърк. де четатє Албъ... ⟨Бел⟩ко дєла четатє Албъ (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

Див. ще **ДЄ.**

!**ДЄЛАЛИ** ⟨ДѢЛИЛИ⟩ (1): прїказоуемы... абы каждыи соудья и староста и воевода... колї за соудовыи вїны оу ко(г) заклады бероуть боуди се конї алюбо волы алюбо што иное абы того межї собою не делали (!) (XV ст. *BC* 11—11 зв.).

Див. ***ДѢЛИТИ.**

ДЄЛАТИ, ДИЛАТИ *дієсл. недок.* (15) (що) робити, чинити, виконувати (3): А мы имаe⟨м⟩ тоє оусє полинити и дилати, по воли пана и господарѧ нашего королѧ его милости (Сучава, 1462 *BD* II, 293); И мы то жеданьє его ⟨милости⟩ при⟨я⟩теля нашого делаемъ, даемъ его пословъ доброволноє проєханьє черезъ нашу землю (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); (*без додатка*) (*діяти*) робити, чинити (1): Про тожъ естли ваша милость такъ чынили, ваша милость делайтє яко знаєте (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449);

д е л а т и д е р е в о (1) рубати дерево: о ты(х) которыи(ж) делаю(т) дерево в лесе (XV ст. *СЯ* 9 зв.); д ѣ л а т и л и ч б у (3), л и ч б у д е л а т и (3) робити підрахунки. складати фінансовий звіт (з чого і без додатка): Ключникъ киевъский Сенько Полозовичъ делалъ личбу с ключа (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 60); делал его милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ а з Немирею, што держали от его милости мыто берестейское к верной руце (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79); з а п л а т о у д и л а т и (2) *див.* **ЗАПЛАТА;** м и р о у д е л а т и (1) *див.* **МИРЪ** 4; к р и в д у д е л а т и (1) *див.* **КРИВДА;** ш к о д у д ѣ л а т и (1) *див.* **ШКОДА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **делати** 1 (1496 *ПДВКА* 60); **дилати** 1 (1462 *BD* II, 293); *теп. 1 ос. мн.* **делаємъ** (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **делаю(т)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **делалъ, делал** 4 (1494—1495 *АЛРГ* 60; 1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 72; 1497 *АЛРГ* 79); **делалъ** 1 (1496 *АЛМ* 128); *3 ос. мн.* **делали** (1496 *АЛРГ* 78); *майб. 3 ос. одн.* **будєть... делати** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы... делали** (1496 *BD* II, 405); *нак. сп. 2 ос. мн.* **делайтє** (1499 *BD* II, 449); *дієприсл. перед.* **дилавши** (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275).

Див. ще ***ПОДЄЛАТИ, ОУДИЛАТИ.**

***ДЄЛЄНОВЇИ** *прикм.* (1) ◇ Д е л е н о в ї и л и с (1) (*назва лісу в Молдавському князівстві*): А хстар томоу селоу... на Деленовїи лис (Сучава, 1493 *BD* II, 15).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Деленовїи** (1493 *BD* II, 15).

***ДЕЛИТИ** *див.* ***ДѢЛИТИ.**

***ДЄЛИТИ СѦ** *див.* ***ДѢЛИТИ СѦ.**

***ДЕЛНОЕ** *с.* (2) (*плата за поділ маєтку*) дільне: а што есми на брата своего мовилъ, штобы не з делного платилъ за Микуличы, ино ся есми доведалъ, што и з делъного платилъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *род. одн.* **дельного, делного** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

DELNO *присл.* (1) (*стч.* dělný «працьовитий») старанно, ретельно: y mayuth nam y nasym dythem y nasym sczathcom słuzithi yz... thoho szeła trema strilczi y jeho dytem y yeho sczatkom delno i maiet nam słuzithy gdi koli nadoby nasym dytem y nasym sczatkom (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ДЄЛО *див.* **ДѢЛО.**

***ДЄЛЦАГЪ** *див.* ***ДЄЛЦАГЬ.**

***ДЄЛЦАГЬ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., мад.* deleség, délceg «ставний»): Тѧм мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до нас... и далї... есми емоу... села на имѣ... где бил Пътроу ⟨Д⟩е⟨л⟩цагъ... и на верх Смилѣ млин где был млин Делцагъ Петра (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **⟨Д⟩е⟨л⟩цагъ** 1 (1468 *BD* I, 130); *зам. род.* млин **Делцагь** Петра 1 (1468 *BD* I, 130).

***ДЄЛЪ** [1] *див.* **ДѢЛ.**

***ДЄЛЪ** [2] *див.* **ДѢЛЪ** [1].

***ДЕЛЪНОЕ** *див.* ***ДЕЛНОЕ.**

***ДЄЛЬНИЦЯ** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

***ДЄЛЬНЇЦЯ** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

ДЄЛѦ *див.* **ДѢЛѦ.**

ДЄМЄКОУШЪСКОУЛ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Доминикъ): мы ⟨Стефань воевода⟩... знаменито чиним... ож(е) прїидош⟨а⟩... пан Петрашко... и съ тежчею своєю старои кнѣгини Ст⟨ецка, оуноу⟩ковою Демекоушъскоул, Аноушкоую... и мѣнили села своа (б. м. н., 1470 *BD* I, 152—153).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род. одн.* ⟨оуноу⟩ковою **Демекоушъскоул** (1470 *BD* I, 152).

***ДЕМЕНСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Демена *у Смоленській землі*): Стояли передъ нами въ правѣ казначей Смоленскій, князь Костянтинъ Крошинскій зъ намѣстникомъ Деменскимъ, зъ Борисомъ Семеновичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Демеискимъ** (1495 *АЛМ* 83).

***ДЕМЕНЪТИСОВЪ** *прикм.* (1): Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына и проснлъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его, Єроѳеевыхъ детей, а Деменътисова Ковалева на селищохъ и брата его Митька... што въ тыхъ сел‹ь›цахъ седять (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Деменътисова** (1499 *РИБ* 776).

***ДЄМИДКОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* мы великий кнѦз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж видев... нам службоу верную... н‹а›шого верного слуги п‹а›на Каленика Мишковича и мы... даем и дали єсмо тому предреченому Каленику... Дємидковичи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Дємидковичи** (1437 *AS* I, 34).

***ДЕМИДОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Демидовъ ровъ (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* а обрубъ земленый тому иманицу моему... от Пропастищъ до Демидова рову (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Демидова** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ДЄМИѦНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвш‹и› єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... села на имѦ... зубревци... и... демиѦновци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *наз.* **дємиѦиовци** (1429 *Cost.* I, 280).

ДЕМЬЯНЪ *див.* **ДАМІАНЪ.**

ДЄН *див.* **ДЄНЬ.**

***ДЄНЄСЬ** *див.* **ДНЄСЬ.**

ДЕНИСКО, ДѢНИСКО, ДИНИСКО *ч.* (8) *(особова назва, пор.* Дѣнисъ): А при томъ были сведъки... пан Миско Гулевичъ, пан Дениско Мокосѣевичъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А при том был... пан Дѣниско Моукосѣичъ (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дениско, Дениско** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1465 *AS* I, 57); **Дѣниско** 1 (1466 *AS* I, 61); **диниско** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *дав. одн.* **динискоу** (1435 або 1436 *Cost.* II, 495; 1436 *Cost.* I, 488).

ДЄНИСКОВ *прикм.* (1): А при том был: пан Дениско Мукосѣєвич... а пана Денисков сын пан Сєнко (Острог, 1465 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Дєнисков** (1465 *AS* I, 57).

Пор. **ДЕНИСКО.**

ДЄНИСКОВИЧ, ДѢНИСКОВИЧ *ч.* (9) *(особова назва):* А при том был... пан Сєнко Дѣнискович, пан Аньдрѣи Дѣнискович (Острог, 1466 *AS* I, 61—62); ино тых свѣтков... пана Сєнка Дєнисковича, пана Дашка Калениковича... всих печати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); А при томъ были: кн‹Ѧ›зь Михайло Вишневецкий... а пан Сенько Дени‹с›кович (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дѣнискович** 4 (1466 *AS* I, 61, 62); **Дєнискович, Дени‹с›кович** 4 (1469 *AS* I, 64; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 81; 1497 *AS* I, 112); *род. одн.* **Дєнисковича** (1491 *AS* I, 94).

ДЕНИСОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были свѣтки... панъ Сенко Денисовичь и з братомъ своимъ съ паномъ Анъдреемъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); и мы досмотревши того с паны радою нашою и виделосе на(м), што(ж) курилу в то(м) кривда сѦ дѣє(т)... и казали были єсмо и(х) подєлити... о(л)туху денисовичу, а роману око(р)тєвоу (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Денисовичь** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); *дав. одн.* **дєнисовичу** (1495 *БСКИ*).

***ДЄНИСЪ** *див.* **ДѢНИСЪ.**

***ДЄНКОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* Ино мы... тые люди... на имя... Ѳедора Денковича, а Данила... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Денковича** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ДЄНЬ, ДЄНЪ, ДЄН *ч.* (425) **1.** *(у календарній даті)* день, число (282): Писанъ... месеца декабря 8 дня (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3); По б҃жьи нарожѣньи тисѦча лѣ(т) и т҃ и ѯ и й лѣ(т) на обрѣзаньє г҃а нашего исоуса х҃а нового л҃ѣ д҃нь коупилъ панъ ганько сварць... дѣдичьство (Львів, 1368 *Р* 15); писанъ листъ оу лѣто шесто тисѦчноє полно ф сотъ мѣ(с)цѦ марта оу н҃ де(н) (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); Писанъ... мѣсеца октобра осьмого дня (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Пса(н) и да(н)... м(с҃)ца марта к҃е д҃нь (Київ, 1427 *Р* 108); а пса(н) в граде житомири... м(с)цѦ декабрѦ к҃ѯ д҃нь (Житомир, 1433 *Р* 127); пи(с) ву(л)па(ш), оу со(ч)авѣ, влѣто ѕ҃ц҃а м(с)ца їюлїа и днъ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492); Писанъ в Хренниках, в лѣто шестое тисечи деветьсотное осмъдесятое, месеца сентебра пятогонадцат дня (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); П‹и›сан оу Вилни, м‹ѣ›с‹Ѧ›ца април‹Ѧ› а҃ д‹е›нь, от созданѦ мироу ‹ѕ҃ц҃› п҃д҃ (Вільна, 1482 *AS* I, 80); Данъ во Мстиславли Апрыль семы день (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4);

(у назвах церковних свят) день (46): а писана грамота оу соудомири оу день свѦтого якуба (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А писанъ листь оу смотричи... оу д҃нь ст҃го олексѣѦ ч҃лвка б҃ьѦ (Смотрич, 1375 *Р* 20); на крѣпость сѣму нашему листу казали єсмо нашу печать привѣсити в нашемъ городѣ оу краковѣ в д҃нь ст҃хъ пѣтра и павла (Краків, 1394 *Р* 54); а то сѦ дѣѦло в наше(м) дворѣ въ зоудеченѣ на д҃нь ст҃го м(ч)ика остафиѦ (Зудечів, 1413 *Р* 84); да(н) оу ланчици в н҃длю в д҃нь свтоѣ луцѣи (Ланчиця, 1433 *Р* 125); Въ соуботоу, въ день свѦтого Францишка, в лѣто ҂ ѕцое, снемь посполиты земль маистатоу господарѣ кролѣ єго милостъ роускых и подолскых и молдавскых на полноумь мѣстьци под Хотинем был и сталь и чинень (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); Первого году мають намъ дати пят‹ь›сотъзолотыхъ на светого Шымона Іюды день (Краків, 1487 *РИБ* 226); и не мелъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту панью... алє поручылъ за себє нашого боярына Федора... сто и двадъцать золотыхъ оугоръскихъ черълєныхъ, и имелъ ихъ послати къ нему до ХотєнѦ на день вознесенья христова (б. м. н., 1499 *BD* II, 450);

день пѦдєсѦтъны (1) *(п'ятдесятий день після паски)* зелені свята: А писанъ листъ оу д҃нь пѦдєсѦтъны на городѣ казимирѣ (Казимир, п. 1349 *Р* 4); deń światy i (2) святковий день, свято: choczem, iżby żadnyi... k zapłate zastawy ... w deń świetyj ne pripużał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); дєнь съботныи (1) субота: и прєз год да им слоужѦт на въсѦкоу нєдєлю литоургїю, на день съботныи (Гирлов, 1499 *BD* II, 156); дмитриєвъ дєнь (1) *див.* **ДМИТРИЄВЪ;** иванъ дєнь (2) *див.* ***ИВАНЬ**[1]; илїинь дєнь (1) *див.* ***ИЛЇИНЬ;** михаиловъ дєнь (2) *див.* ***МИХАИЛОВЪ**[1]; пєтровъ дєнь (2) *див.* **ПЄТРОВЪ;** с҃пасовъ дєнь (2) *див.* ***СПАСОВЪ;** юрьєвъ дєнь (1) *див.* **ЮРЬЄВЪ.**

2. *(строк)* день (36): а толко не приспею на тотъ д҃нь ино ми платити оу десѦторо (б. м. н., 1387 *СП* № 12); записала есми по души его князя небощика... ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); тогды коро(л) и єго короуна имає(т) пре(д)рєчєныи де(н) голдованьѦ, на иныи ча(с) прєложити, бє(з) рушѣнїѦ присѦги нашеѦ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); а коли быхми то(г) не пополнили и не заплатили пан(у) Михаилу на тоты дни вышєписа(н)ны(х), а мы сѦ по(д)даємъ ажєбы оузѦ(л) оу нашемъ имѣнии оу Карловѣ пѦ(т)десѦтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); прото(ж) марушка ставши оу то(т) нарєчєнны дє(н) и присѣгла прѦ(д) нами (Васлуй, 1474 *РГС*); Фра(н)цикъ прода(л) юрьєви деди(ч)ство за сто гривєнъ а юрє(и) заплатилъ ємоу тогды соро(к) гривєнъ... а остатокъ на оурє(ч)ныи д҃ни слюбилъ заплатити (XV ст. *BC* 21 зв.); А пак вышєписанны ієгоу-

меи кир поп Григоріє и съ въсѧми братїѧми... они сѧ обѧщали... како да чинѧт свѧтопочивших... дѧтєи наших... помѧн на годиноу оу ‹еди›н дєнь, за єдно обом (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

день судныи (3) судний день, день страшного суду: А которїи... нє боудет стоати вь сємь нашем токмѧжєм, таковы да даст отвѣть вь дєнь сѫднїи, прѣд богом и аггели єго (Путна, 1476 *BD* I, 216); а хто(б) мѣ(л) нароуши(т) рас(с)оудится со миою во днь со(д)ны(и) (!) пре(д) мл(с)тивы(м) бго(м) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 178); день страшныи (1) день страшного суду: и въ днь страшныи єпсь да моу є(ст) съпєрникъ съ силоѫ своєѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

3. *(час) (звичайно в мн.)* дні (17): кто почнє(т) свадою или тєжєю или бу(д)которою лихотою оу которы(х) днє(х) и часо(х), тоть заплатить завѣску тѣ(х) и роубли чистого срєбра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); и никто николи ‹да ие имаєт› доб‹и›вати тоє сєло Флочєщии никото‹рым обычаем, ии› оу которих днех и оу часох, ни перєд нами ‹ни перед иными›, кто боудет господаръ нашеи земли молдав‹скои› (б. м. н., 1472 *BD* I, 178); ино за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить... абы вси обєрнули лица своего к поганъству... ачє(и) да(л) бы богъ щобы не загибло хрєстиянъство межы вашоє мл(с)ти днєхъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); Мы Іо Стефан воєвода... знаємо чиним... яко... єго милость... крал... нам въси мерзѧчкы и шкоды и кривды... отпоустиль и покоуи вѣчныи... оставиль, о тыи въси... шкоді и мерзѧчкы и крывды, прєз нас и прєз наши подданнїи... прєминоулих часов алиж до сєго днє оучинєныхъ (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

въ дни (кого) (9) за часів: мы пєтръ воєво(да)... чини(м) знамєнито... оже дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ прїѧтєлємъ нашимъ, оусимъ брашовѣномъ, на то абы имали... тотъ законъ що имали въ дни родитєлѣ нашего... и въ дни братїи наши(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 740—741); до нинѣшнѣго днє (1) *див.* **НЫНѢШНИИ** 2.

4. *(міра часу)* день, доба (15): A jestliby zastawa... czerez rok deń odin była, potom żadnomu... ne majet opowedati (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); ‹а п›а‹кли›бы па(н) того с‹є›ла рєклъ... ажъ того чолов‹ѣ›‹ка оу с›єлѣ нѣтъ тогды мае(т) ‹ис›тєцъ ждати того чоловѣ‹ка› другыѣ три дни (Галич, 1435 *P* 134); а къ жниву три дни, а на яръ трижъ дни (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); а є(с)ли жє нє могоуть вси(х) соудо(в) осоудити того днѧ тогды хочємь то(г) абы бєзъ коуплєнія віны абы дроугого днѧ соудъ скончанъ (XV ст. *ВС* 13); єстли похочєтє ваша мл(с)ть ми(р) и записъ к намъ вдєлати намъ г(с)дрь нашъ вєлє(л) до сєбє о томъ вєдати дати чєтвє(р)тогона(д)цатого днѧ (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дєнь, день, днь, дєнъ, днъ, ден, дє(н)** 190 (1366 *P* 14; 1400 *DIR«A»* 433; 1426 *Cost.* I, 183; 1437 *P* 137; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1462 *BD* I, 70; 1469 *AS* I, 64; 1480 *DC* 11; 1489 *АКВ;* 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **дн** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *род. одн.* **дня, dnia, днѧ, днѧ, дъня** 39 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1389 *РЕА* I, 28; 1401 *АкВАК* III, 2; 1420 *Cost.* I, 136; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1440 *P* 142; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1488 *AS* I, 242; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **дие, dnie** 10 (1352 *P* 6; 1386 *P* 31; 1413 *GL* 48; 1455 *Cost.* II, 774; 1479 *BD* II, 351; 1499 *BD* II, 419, 420); **дни, дни, дьни** 4 (1421 *P* 92; 1458 *Cost.* II, 815; 1459 *Cost. S.* 22; 1489 *BD* I, 378); **дны** 2 (1428 *Cost.* I, 210; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); **днѣ** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *дав. одн.* **дню** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **днєви** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. одн.* **дєнь, день, дєнъ, д‹є›нь, днь, ден, deń, дє(н), днъ, д(н)ь** (п. 1349 *P* 4; 1361 *AGZ* 6; 1390 *P* 176; 1400 *Cost.* I, 37; 1411 *P* 77; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1447 *АкЮЗР* I, 61; 1467 *BD* II, 297; 1483 *ВОРСР* 178; 1499 *BD* II, 156 і т. ін.); *ор. одн.* **диємъ** 2 (1448 *Cost.* II, 734; 1498 *АЛРГ* 82—83); **дн(м)ь** 1 (1409 *P* 75); *місц. одн.* **по дни, дии** (1387 *СП;* XV ст. *ВС* 31; 1487 *АМЛ*); *наз. мн.* **дии** (1496 *АЛРГ* 71); *род. мн.* **днєи** 1 (XV ст. *ВС* 31); **днєхъ** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); *знах. мн.* **дни, дни** (1421 *Cost.* I, 142; 1435 *P* 134; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; *Nic. Doc.;* 1458 *BD* II, 262; XV ст. *ВС* 21; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп. і т. ін.); *місц. мн.* **оу днех, днєхъ, днє(х)** 11 (1415 *Cost.* I, 116; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 562; 1460 *BD* I, 41; *BD* II, 270; 1462 *BD* I, 67; 1472 *BD* I, 178; 1474 *РГС*); **днох** 2 (1448 *Cost.* II, 362; 1459 *BD* I, 32).

Див. ще ***ВЄЛИКЪ ДЄНЪ, *ДНИНА.**

! ДЄНЬС *див.* **ДНЄСЬ.**

***ДЄОКІѦЦИ** *див.* ***ДЄОКЯЦЇИ.**

***ДЄОКЯЦИ** *див.* ***ДЄОКЯЦЇИ.**

***ДЄОКЯЦЇИ** *мн.* (8) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы видѣвши их доброую волоу (!)... а ми такожє єсми дали и потвердили... тоє... сєло... и єдноу полѣноу... що єст оу дубровѣ от Дєокяцїи (Сучава, 1463 *BD* I, 74); мы Стефан воєвода... ‹знамєнито чиним› ‹...› дочка Лацка Лагєт‹иша›... продала двѣ части от сєло от Дєокѣци на Сохоулоуи (Васлуй, 1496 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *род.* от **Дєокяцїи** 2 (1463 *BD* I, 74); **Дєокяци** 1 (1463 *BD* I, 73); **ДєокіѦци** 1 (1468 *BD* I, 130); **Дєокѣци** 4 (1495 *BD* II, 87; 1496 *BD* II, 92).

***ДЄОКѢЦИ** *див.* ***ДЄОКЯЦЇИ.**

ДЄРЄВО *с.* (16) дерево (3): а хто кому дърєво зроубить со пчєлами имѣєть заплатити гривъноу чїи пчолы а соудови дроугою гривноу (XV ст. *ВС* 37);

дєрєво овощь имаючи (1) фруктове дерево: оуставлѧємъ и(ж) за ка(ж)ноє дєрєво овощь имаючи, а боудє(т) ли изроубано алю (!) скажено вї гро(ш)и заплати(т) шкодоу а вины єі (XV ст. *ВС* 32); бортноє дєрєво (2), дєрєво бортноє (2) *див.* ***БОРТНЫИ;**

(зб.) дерево, будівельний ліс (5): одно ж позволяю зятю моему... на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); И мы пытали пани Михайловоє, по чомоу бы она оу поущоу... оуєждчала ...дєрєво возила на осєлєне? (Лукониця, 1478 *AS* III, 17);

◇божиє дєрєво (2) *див.* **БОЖЇИ;** дєлати дєрєво (1) *див.* **ДЄЛАТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **дєрєво** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1478 *AS* III, 17); *род. одн.* **дерева** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн.* **дєрєво** 8 (1434 *P* 130; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; XV ст. *ВС* 32; *СЯ* 9 зв.; 1478 *AS* III, 17); **дърєво** 1 (XV ст. *ВС* 37); *ор. одн.* **дърєвом** (1492 *AS* III, 23); *місц. одн.* **на дєрєвѣ** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.); **на дърєвѣ** 1 (XV ст. *ВС* 37).

Див. ще ***ДРѢВО.**

***ДЄРЄВЬЄ** *с. зб.* (1) ◇ бортноє дєрєвьє *див.* ***БОРТНЫИ.**

ФОРМИ: *ор. одн.* **дєрєвьє(м)** (1433 *P* 127).

Див. ще ***ДРѢВѦ.**

***ДЄРЄВѦНОЄ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Дерев'яне: мы вєликии кнѦзь Александро... чинимъ знаменито... ижєт... дали єсмо емоу... сєло Алышовъ... а к тому ДєрєвѦноє на Роудцє (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ДєрєвѦноє** (1446 *AS* III, 5).

ДЄРЄНЄВЬ *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє пріидє прѦд нами...НастѦ... и продала...сєло... наимѣ Хирова, межи Дєрєнєвь и межи Гришан (Сучава, 1495 *BD* II, 81—82).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Дєрєнєвь** (1495 *BD* II, 82).

***ДЄРЄНИКИ** *мн.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а за проуто(м) на дєрєнико(х) да єстъ мѣсть (sic.— *Прим. вид.*) где танко сєлитъ (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвши его правои (!)... слоужбоу до на(с)... дали и потвер-

дили єсми ємоу... мѣсто о(т) пасикоу, оу поустини, на шаковци, на имѣ оу конєцъ дерено(к), гдє оуладаe(т) гроуєцъ на шаковци (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403).

ФОРМИ: *род.* **дєрєно(к)** (1451 *Cost.* II, 403); *місц.* **на дєрєнико(х)** (1429 *Cost.* I, 269).

ДЄРЄНОВЄЦЬ *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше єго правую и вѣрную служ-боу до на(с)... дали єсмы єму... два (!) поустыни єдна дєрє-новєць и на чєрлєнои против великои могыли (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дєрєновєць** (1425 *Cost.* I, 173).

***ДЄРЄЧИНЪ** [1] *прикм.* (1) ◇ д е р є ч и н ъ г а и о к ъ (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* А сє А король ка-зимиръ... далъ єсмь и землю ролъную и съ сѣножатьми...по долѣшьнии коньць дерєчину ганку (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **дерєчину** (п. 1349 *Р* 3).

***ДЄРЄЧИНЪ** [2] *ч.* (1) *(назва містечка у Троцькому вое-водстві):* Ведаєм гораздо в границах и в соусєдствє по рєкоу зєлвоу к Дєрєчиноу в низъ и в вєрх и тоє полє Ма-лєєвскоє розъроблєно (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Дєрєчиноу** (1478 *AS* III, 17).

***ДЄРЖАВА** *ж.* (13) **1.** *(адміністративна одиниця)* округ (8): тѣмь мы видѣвши єго правою слоужбоу до на(с.)... дали єсми ємоу оу нашеи земли оу молдавской сєла на имѣ собранєцъ оу цѣциньскои дєржави. и васковцїи (Хо-тин, 1435 *DIR«A»* 465); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимь... ожє... Богдан столник... продал... єдно сєло на имА Подолѣнїи оу дръжави нѣмецкои (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

2. влада, панування (2): истало сА подъ дєржавою вєли-кого кролА краковъского казимира (Львів, 1370 *Р* 18); Пса(н) и да(н) при державє г(с)дрА великого кнзА витовта (Київ, 1427 *Р* 108).

3. *(самостійна держава зі своїм урядом)* держава (2): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ ажє нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова алижь о(у)зрѣли єсмо єго оу нашои дєржавѣ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

4. виконування обов'язків старости, намісника, дер-жавця (1): ИсталосА при дєржавѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *род. одн.* **дєржавы** (1392—1393 *РФВ* 170); *знах. одн.* **державоу** (1435 *Cost.* II, 682); *ор. одн.* **державою** (1370 *Р* 18); *місц. одн.* **оу (при) державѣ** 3 (1370 *Р* 18; 1392—1393 *РФВ* 170; 1441 *DBAc* 40); **державє, дєржавє** 2 (1427 *Р* 108; XV ст. *ВС* 13); **дєржави** 1 (1435 *DIR«A»* 465); **дрьжа-ви, дръжави** 2 (1476 *BD* I, 215; 1479 *BD* I, 221); **дєржавы** 1 (1476 *BD* I, 217).

ДЄРЖАВЦА, ДЄРЖАВЦЯ *ч.* (5) *(у польському королів-стві помічник старости, що завідував королівськими маєт-ками; у литовсько-руській державі намісник, що управляв волостю)* державєць: то єсть цркваная зємлА сто спса по лисичии бро(д) и за кнАзА льва и за кнАзА юрья иза ины(х) многыхъ дєржавєць (Погоничі, 1422 *Р* 97); Мы, Свыдры-гайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинский... покладалъ перед нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича, державцы нашого брас-лавского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); мы Стєфанъ воє-во(д)... чинимъ знамєнито... ажє... єсмо оумолвилч и с прє(д) рєчєными паны и с коруны по(л)скоА... на имѣ... панъ заклика тарло, староста и дєржавца стрыискы и краи-чы королєвства по(л)ского (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); Я, Андрей Александровичъ, намѣстникъ лидскій, дер-жавца Кієвскій на тот часъ што гдрь нашъ король єго млсть далъ игумену... мнстря. Пустынского двѣ нивки городское земли (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **державца, дєржавца** 2 (1445 *Cost.* II, 729; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **дєржавця** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *род. одн.* **державцы** (1430 *ГВКЛ* 7); *род. мн.* **дєржавєць** (1422 *Р* 97).

***ДЄРЖАНЄ** *див.* **ДЄРЖАНЇЄ.**

ДЄРЖАНЇЄ *с.* (15) **1.** володіння (2): зємлю Дєръжати маєтъ... зо всѣмъ тымъ какъ Про(д)ковє Єго ДръжанъА и оуживанА свои мѣли (Прилуки, 1459 *Р* 171—172); мы сказоуємь то оупокоєноє дєржанїє ємоу што юреи держа(л) трї лета и три м(с)ци иже нє оупомїна(л) ємоу фра(н)ци(к) то на вєкы вѣчныи держїть (XV ст. *ВС* 22);

(дія) володіння на правах власності (2): заплативъ имъ тыи пѣнА(з) пА(т) сотъ гривєнъ полки(х) (!) єго жь мѣста тычина и тыхъ сєлъ и всеи волости залѣскоѣ дєржАниє вѣчноє... г(с)дрю коро(л) влодиславу пол(с)кому... при-судили єсмы... тымъ наши(м) листо(м) (Медика, 1404 *Р* 70); которыѣ городы, волости, мѣста и села посѣсти дати... королеви... оу дерьжанїє и триманїє на вѣки вѣчьныя слоу-боуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707).

2. тимчасове управління (завідування володіннями ко-роля або великого князя з правом користуватися певними доходами) (8): пак ли коро(л) єго млсть нє оусъхочєть мА оставить при дєржАнию ты(х) городовъ и волости... до моєго живота. тогды А хочю тоѣ присАги моєѣ порожє(н) быть (Кременець, 1434 *Р* 130—131); И потвержаємъ тыє люди... єму... со всимъ зъ тымъ, што здавна кь тымъ лю-демъ прислухало и какъ они сами своихъ земль и входовъ въ держани были (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

землеволодіння, віддане в тимчасове завідування (2): а по моємъ животѣ имають вѣрнє спустити тыи городы и таА дєржАньА королю по(л)скому и корунє польскои (Чер-няхів, 1435 *Р* 133).

3. дотримання (1): мы... вызнавамы... быти повинни и обвєзаноу коу дєржаню зоуполна чєсти и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дєржанїє** (XV ст. *ВС* 22); *дав. одн.* **дєржаню** (1462 *BD* II, 284); *знах. одн.* **держАниє, дєрьжа-нїє** (1404 *Р* 70; 1434 *Р* 130, 131; 1436 *Cost.* II, 707); *місц. одн.* **оу (въ, при) дєржАнию** 2 (1434 *Р* 130); **держаньи** 1 (1493 *АЛРГ* 56); **державью, дєржАнью** 2 (1435 *Р* 133); **въ держа-ни** 2 (1498 *АЛМ* 169; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *знах. мн.* **дєр-жАньА** 1 (1435 *Р* 133); **дръжанъА** 1 (1459 *Р* 172).

Пор. **ДЄРЖАТИ.**

***ДЄРЖАНЬЄ** *див.* **ДЄРЖАНЇЄ.**

ДЄРЖАТИ, ДЄРЖАТЬ, ДЄРЖѢТИ, ДЄРЖАТИ, ДЄРЪ-ЖАТИ, ДЄРЬЖАТИ, ДРЪЖАТИ, ДРЬЖАТИ, ДРЬЖАТЇ *дієсл. недок.* (352) **1. а)** (кого, що) володіти на правах влас-ності (чим), мати у власності (що) (165): Тыє вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданыє, маєтъ держати гос-подинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а тако влдка продалъ єсть яко самъ державъ... со всѣми оужитки (Пе-ремишль, 1391 *Р* 45); и заѣхали имъ зємлАнє и старцєвє по ихъ правому (!) поколА держали ихъ прєдковє (Зуде-чів, 1411 *Р* 79); а имѣєть ленько заруби(ч) тыє сєла дер-жати вѣчно непорушо (!) (Житомир, 1433 *Р* 126—127); А єщче єсми дали Ливовчаном абы держали собы один дом торговским обычаємъ оу Соучавѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 276); и мы тыи земли Петку а Петру присудили: нехай они тыи земли держать, а намъ съ того службу служать и дякла дають по давному (Вільна, 1495 *РИБ* 602); И потвержаємъ тыє люди... єму самому, и єго жонѣ... со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало... и какъ єсмо са-мимъ на себе держали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58—59);

d e r z a t y p o d s o b o j u (що) (1) володіти (чим): swidoczno budeth kaszdomu... oze priszodszy muzowe (!) spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolow-szczizinu derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48);

б) тимчасово управляти (чим), бути намісником-держав-цем (чого) (16): а крємАнєць держати юрью наримонъто-вичю о(т) кнАзий литовьскыхъ и о(т) королА (б. м. н., 1352 *Р* 6); никто по нашє(м) животѣ. кто боудє(т) господаръ оу нашеи земли или боу(д) кто боудє(т) тогдїи (!) нємецъ

дєржати, да нє имаю(т) отнѣти ты(х) вы(ш)писанны(х) татарє о(т) нашего монастырю (Нямц, 1453 *Cost.* II, 466); В городє оу Вєници поушка а двє пищали а ко(р)чомъ пѧтна(д)цать на мєстє дають намєстникоу с ко(р)чмы по пѧтина(д)цать грошє(и) хто горо(д) дє(р)жить (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); Старосте Луцъкому... и инымъ, хто потомъ будеть отъ насъ Лучоскъ и маршалъство Волынъское земли и Володимиръ деръжать (Судомир, 1488 *РИБ* 424); Наместнику вруцъкому князю Григорю Глинъскому и инымъ наместникомъ нашимъ, хто потомъ будеть отъ нас Вручей держати (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71); маршалъку нашому, наместнику Смоленъскому, пану Миколаю Ивановичу Илинича и инымъ наместъникомъ нашимъ, хто потомъ будеть отъ насъ Смоленъскъ держати (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

2. *(виконувати що)* додержувати(ся), дотримувати(ся) (чого) (61): мы ислюбоуємъ тотъ миръ дєржати вѣлми тврдо безо всѧкоѣ хитрости (б. м. н., 1352 *Р* 5); а на то оусє и слюбуємъ... тонъ (!) записъ твердо дєржѧти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а дєржали єсмы имъ наши листы и николи єсмо ихъ нє о(т)ступали (Ланчиця, 1433 *Р* 124); ато доконча̄нїє дєржати намъ и пополнити, на обѣ стороны, вѣчно и нєпороушєно (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); и тн(ж) имає(м) с вашєи мл(с)ти и наши панове такую справе(д)ливо(ст) дръжати мє(ж) нами и землѣми, яко быхо(м) могли злодїєвъ имєновани(х)... вишали на обѣ сторонѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а мовили перед нами и рукоу дали собѣ с того нє выступити, твєръдо дєржати (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); а о дочєръ єго твои панове изъ єго бояры оуговорыли, какъ его дочєры быти и греческий законъ деръжати (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(в якомусь стані) утримувати (1): а покоул оусхочет кн(ѧ)зь Сємєнъ тои грєбли дєржати высоко, тоє єсть оу єго воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

3. *(з метою торгівлі)* (що) держати (12): а єщє єсмы имъ дали волю што бы собѣ дєржѧли, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму нє *дєржѧти*, ни пива варити, ни мєду, ни мєсніи ни ѣткы *дєржѧти*, ни клѣба (!) продавати (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); и тежъ дозволили есьмо ему въ томъ дворѣ его корчму вольную, пиво и медъ держати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А єщє єсми дали ливовчаном абы держали собы один дом торговскым обычаємъ оу Соучавѣ, алє оу том домоу абы корчмоу нє *дєржали*, ани яткы, ани бровара (Сучава, 1460 *BD* II, 276); а и самъ бы еси имъ ни въ чомъ кривъды не чинилъ и коръчмы бы еси своей не держалъ въ месте (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

4. *(орендувати)* (що) держати (34): Гаврила де(р)жить це(р)ковноую зє... (пошкодж.— *Прим. ред.*) а дани даєть це(р)кви осмь ведє(р) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 94); а дє(р)жати имъ тоє мыто о(т) сихъ свѧтокъ што при(и)доуть на три годы дотогожъ рокоу до свѧтокъ (Краків, 1487 *АМЛ*); Продали єсмо мыто берестейское, и дорогицкое, и белское... Гендрыху Карловичу на тры годы... а держати ему тыи мыта три годы до того ж року до Матки Божее днѧ первое за неделю (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83).

5. (що) мати в заставі, держати (10): а до спсова днє ажє нє выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть дєржати то сєло опѧтъ (!) до другого року (Львів, 1386 *Р* 31); имаютъ они тако долго держа(т) нашь горо(д) снѧтїнъ и коломыю и покутьскую землю со всѣмъ доходо(м)... доколѧ мы а любо дѣти наши заплатимы имъ тыхъ одину тысѧчю рублевъ фрѧзьского сєрєбра (б. м. н., 1411 *Р* 77); Колї хто дєржїть оу закладѣ дєди(ч)ство сказоуємь мы (ж) то(т) которыи то застави(л) а нє бѫдє(т) ли того тогды єго бли(ж)нїи... имаєть освє(т)чєнїє оучини(т) ижє то дєди(ч)ство оу такы(х) пєнєзѧ(х) заложєно (XV ст. *ВС* 20 зв.); а пакли бы не хотѣла ей Петрашовая того вѣна ей платити, тогды маєть тая Ганка тую дел(ь)ницу первого мужа своего въ томъ вѣне своемъ держати до тыхъ часовъ, поки ей она тые п(е)н(е)зи заплатить (Троки, 1494 *РИБ* 561).

6. (що) *(здійснювати верховну владу)* володіти (чим), панувати (над чим) (6): королєви дєржати лвовьскую зємлю исполна а намъ дєржати володимѣрьскую, луцкую бєлзьскую холмьскую бєрєстиискую исполна жь (б. м. н., 1352 *Р* 6); а тыхъ всѣхъ записовъ потвєржаємъ симъ нашимъ листо(м) ижь имѣєть... стефанъ воєвода... свою зємлю волоскую всю дєржати во всѣхъ своихъ границахъ тако яко єго прєдковє дєржали (Ланчиця, 1433 *Р* 124); а они ти(ж) бы имѣли засѣ остєрєгати панове наши и опасовати, ка(к) сами сєбє, абыхо(м)... могли... дву зє(м) дєржати с обу(х) стро(н) за єдно в мирѣ, в ла(с)ци и справє(д)ли(во)сти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

7. (кого) *(надавати кому притулок)* держати (14): Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia nepryiateli naszuju *(в ориг.* nasziu.— *Прим. вид.)* zemliu iskażali a ieszcze hosti, szto ich derżym u zemli... wse iesmo na nich wydali (Липинишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а намъ такожъ нєпрїѧтєлѧ кнѧзѧ, вєликого казимира, оу нашєи зємли, против(ъ) нєго) н(є дєр)жати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); и ваша милость бы естє тыхъ людей оу васъ нє дєръжали, алє до єго зємли отослали (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

8. (що) мати напоготові (1): вєздє по всимъ городо(м) и по мєстомъ кличу(т) и(ж) бы добрыє юнаки и люди вси которыє доужи на кони всєсти кони бы добрыє и зброи де(р)жа(ли) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

9. (кого) *(для виконання певних обов'язків)* держати, мати (4): а записала есми по души его князя небощика... къ манастыру Светого Спаса... въ Кобрыню село Корчичи, и зе всеми доходы, и зъ данью и зъ полюдьемъ и зъ грошми, и зо всими тыми доходы, што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали и намъ самимъ... ижъ бы себѣ держалъ попа,ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь,1401 *АкВАК* III, 2); ѳра(н)ци(к) а ѳа(л)ко индри(х) три братєнїкы дєржали одно(г) млынарѧ (XV ст. *ВС* 23); а хто нємєцкую чєлѧ(д) дєржа бы одно(г) затаилъ довѣдавсѧ: ты(х) будє(м) казни(т) вєликими казньми (Перемишль 1447—1492 *ЛКНКВ*).

10. (кого) *(не відпускати)* держати, затримувати (1): И о сем даю вам вєданїє, ажє... пал єсмъ въ ръцѧ господиноу Басарабє воєводє, та мє дръжит окован, как ми богъ поръчил (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

11. *(займати якесь місце)* простягатися (2): мы Стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвєрдили єсми монастирю нашємоу о(т) нѣмца... киприѧнова пасика... и съ оусими полѣнами... и коуда полѣна дєржи(т) вы(ш) (!) монастирѣ за прѣко(п) на дѣль и о(т)толѣ попєрє(к) на тєрнавкоу доколѣ полѣна дєржи(т) и вода тєрнавка (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

12. (кого) *(перебувати в якомусь стосунку до кого)* мати (1): Оуставлѧємь право коли(ж) нєкоторы(и) сы(н) дєржїть оц̃а здорового и м̃трь здоровоу наиграєть на сєбѣ нєкоторооую собїноу пєнєзєи а оц̃ь и ма(т)ка нє повїннї за нє(г) платить ты(х) пєнєзєи (XV ст. *ВС* 27—27 зв.).

13. (кого) одержувати за призначенням (1): и инъ соудєцъ да нє имаютъ развѣ да дръжатъ о(т) нашєго двора о(т) ѧсъ (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398).

14. (кого) допомагати (кому), підтримувати (кого) (4): а воєводу имѣю дєржѧ(т) и єму ради(т) ажбы никоторымъ вєрємєнє(м) нє былъ противу кролєви (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); А сєт мы... вызнавами и явно чиним... ажє мы слюбуємь и записоуваєм сѧ... королєви полскомоу... и имаємь дєржати нашєго милого господарѧ Стєфана воєводоу на то, абы вирєн и похилєн коу королєви єго милости (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289); А пан наш корол... имает нас миловати и оуч(и)ти, дєржати оу каждыхь ласкавых и вєрных и оучливых оучинкохъ и члонкохь, яко дєржали и миловали пєрєжє нас бывшєго дида нашєго (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

оу ласцѣ дєржати (5) *див.* ***ЛАСКА 1**; оу ми-

лости ⟨держати⟩ (1) *див.* **МИЛОСТЬ** 1; оу чти держати (4) ⟨держати⟩ оу чти (1) *див.* **ЧЄСТЬ** 3;

◇ держати оу прави (кого) (1) поводитися з ким згідно з законом: алє хоче(м) ва(с) держати оу тои прави и закона (sic.— *Прим. вид.*), како ли єстє имали при с҃топочившаго родителѣ нашего (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); derżati pry duszy (1) мати що для себе: szto iesmo derżali pry duszy (*в ориг. разом:* pryduszy.— *Прим. вид.*) wse iesmo na nich wydali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); дєръжати соромъ (1) соромитися, мати сором: нєкоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)цє є(ст) имъ мєсцо дано боуде(т) а онї того месца нє смотрѦть нє дєръжа соромоу а инъдє(с) становѦ(т) (XV ст. *ВС* 10 зв.); держати тадынки (2) провадити переговори: тыи то исътыи листы мистровы... мѣли в собѣ таковую рѣчь... ажь быхо(м) которыи с ты(м) то мистро(м) хотѣли держати тадынки о єднаньє покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); держати оу твердои и оу вѣрнои роуцѣ (кого) (1) цілковито підпорядковувати собі кого: и пак тоты истины Сєди-Ахматови сыновє... а мы нмаємо их... держати оу твердои и оу вѣрнои роуцѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 292); твєрдо и остаточно держати (1) *див.* **ТВЄРДО** 1.

ФОРМИ: *інф.* **держати, держати, ⟨дєр⟩жати, де(р)жати, дєръжати, дерьжати** 88 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3; 1368 *P* 15; 1396 *AS* I, 20; 1403 *ДГМ;* 1410 *АкВАК* XI, 5; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *P* 121; 1487 *АМЛ;* 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *ВФ* і т. ін.); **держать, derzat, держа (т)** 9 (1388 *P* 43; 1411 *P* 77; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 141, 142; XV ст. *ВС* 10; *СЯ* 41 зв.); **держѦти** 6 (1388 *P* 37; 1393 *Cost.* II, 607; 1408 *Cost.* II, 633; 1411 *Cost.* II, 638; 1439 *Cost.* II, 713); **дръжати, дрьжати, дрьжатї** 5 (1432 *Cost.* I, 343; 1457 *Cost.* II, 810; XV ст. *ВС* 37; 1499 *BD* II, 425, 426); **держѦ(т)** 2 (1402 *Cost.* II, 623; 1404 *P* 70); **держѣти** 1 (1408 *Cost.* II, 633); *теп. 1 ос. одн.* **держю** (1401 *P* 64); *2 ос. одн.* **дрьжишь** (XV ст. *ВС* 35); *3 ос. одн.* **держїть, держить, де(р)жить** 35 (п. 1349 *P* 4; 1400 *Cost.* I, 37; 1429 *P* 112; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *ВС* 5 зв., 8 зв., 12, 27; 1489 *РИБ* 438 і т. ін.); **дѣржїть** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **дръжить** 1 (1400 *Cost.* I, 37); **державить, держит, derżyt** 6 (1463 *AS* I, 55; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **дѣржи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 34 зв.); **дръжит** 1 (1481 *BD* II, 358); **держи(т)** 2 (XV ст. *ВС* 34 зв.; 1470 *DIR«A»* 522); **держн, (дєр)жи** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *ВС* 6 зв.); *1 ос. мн.* **derzym** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *3 ос. мн.* **держать, дєръжать, де(р)жать** 8 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 93, 93 зв.; XV ст. *ВС* 12, 20 зв.; *СЯ* 9 зв., 41 зв.; 1499 *BD* II, 448); **держатъ, derzat** 2 (1478 *АрхЮЗР* 4 /I, 8; 1498 *ГВКОО*); **держа(т)** 1 (XV ст. *ВС* 26); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... держал** 5 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1466 *AS* I, 62; 1475 *AS* I, 72; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1490 *AS* I, 92); **єсми... дрьжа(л)** 1 (1467 *СП* № 13); **єсмы... держѦ(л)** 1 (1443—1446 *P* 147); **держалъ, держал** 4 (1474 *AS* I, 69; 1488 *AS* I, 88; 1490 *Пам.*; 1492 *AS* III, 23); **держѦлъ** 1 (1400 *P* 61); *1 ос. одн. ж.* **єсми... держала** (1490 *ЗХП* 135); *3 ос. одн. ч.* **держалъ, держал, держа(л)** (1390 *P* 175; 1396 *AS* I, 20; 1437 *AS* I, 34; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1463—1478 *PEA* I, 36; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1493 *АЛРГ* 55; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **держала** 2 (1494 *РИБ* 560; 1498 *АЛМ* 169); **дръжала** 1 (1472 *BD* I, 172); *1 ос. мн.* **єсмо... держали, iesmo derzali** 4 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1475 *AS* I, 69; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **держали єсмы** 1 (1433 *P* 124); *3 ос. мн.* **держали, дєръжали, державлі** 21 (1411 *P* 79; 1433 *P* 124; 1434 *Cost.* II, 664; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1468 *BD* II, 302; 1484 *ЯМ;* 1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **дръжали, дьржали** 2 (1409 *P* 74; 1415 *Cost.* I, 116); *майб. 2 ос. одн.* **боудешъ дєръжати** (1492—1493 *ПВФЧ*); *3 ос. одн.* **имєтъ... держати** 1 (1398 *ДГПМ*); **имє(т) дръжати** 1 (1432 *Cost.* I, 343); **имєтъ... держа(т)** 1 (1427 *P* 108); **има... дєржѦ(т)** 1 (1404 *P* 70); **будетъ (боуде(т))... держати** 5 (1452 *DIR«A»* 500; 1453 *Cost.* II, 466; 1454 *Cost.* II, 501; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1496 *АЛРГ* 69); **будєть... держати** 5 (1495 *РИБ* 601; 1496 *АЛРГ* 71; 1499 *АСД* VI, 3; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *РИБ* 776); **боуде(т)... держа(т)** 1 (1447—1492 *ЛКНКВ*); **будєть... дєрьжать** 1 (1488 *РИБ* 424); **держати будєтъ** 1 (1498 *АЛМ* 169); **!дє(р)жати** 1 (1497 *ПМХ*); *1 ос. мн.* **боудємо дєръжати** 1 (1496 *BD* II, 405); **будє(м)... держати** 2 (1448 *Cost.* II, 305, 734); **боудємъ держа(т)** 1 (1388 *P* 41); **хочємъ... дєржа(т)** 1 (1388 *P* 43); **хочоум... держати** 2 (1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270); **хочєм... держати** 5 (1447 *Cost.* II, 732; 1448 *Cost.* II, 738; 1468 *BD* II, 306; 1470 *BD* II, 309); **хочемо... дєръжати** 1 (1496 *BD* II, 402); *3 ос. мн.*, **будуть... держати** 2 (1398 *ДГПМ*; 1451 *АкЮЗР* II, 106); *майб. II 3 ос. одн. ч.* **боудєть... держалъ** (XV ст. *ВС* 16); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч,* **бы єси... держалъ** (1488 *РИБ* 222); *3 ос. одн.* **абы... держалъ** 1 (1433 *Cost.* II, 651); **нжъ бы... держалъ** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **szczoby... derzał** 1 (1413 *GL* 48); **derżałby** 1 (1388 *ZPL* 107); *1 ос. мн.* **абы єсмо держали** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **абыхмо... дєръжали** 1 (1496 *BD* II, 405); *2 ос. мн.* **бы єстє... дєръжали** (1499 *BD* II, 449); *3 ос. мн.* **абы ..держали** 6 (1456 *Cost.* II, 791; 1457 *Cost.* II, 810; 1460 *BD* II, 276; 1462 *BD* II, 290); **штобы... держѦли** 1 (1408 *Cost.* II, 633); **бы... де(р)жа(ли) !** (1496 *ПДВКА* 61); *нак. сп. 2 ос. одн.* **дєръжы** (1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн.* **нєхаи... державить** 2 (1487 *РИБ* 435); **нєхаи... де(р)жы(т)** 2 (1495 *ВСоб.*); **да держи(т)** 1 (1460 *Cost. S.* 34); **да дръжит** 1 (1499 *BD* II, 156); *3 ос. мн.* **нєхаи... дєржать** 2 (1495 *ВМЗД; РИБ* 602); **нєхаи... держатъ** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); **да держа(т)** 1 (1435 *Cost.* II, 695); **да дръжатъ** 1 (1434 *Cost.* I, 398); *дієприсл. одноч.* **дрьжачи** 4 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **держа, дєръжа** 2 (1447—1492 *ЛКНКВ;* XV ст. *ВС* 10 зв.); *дієприсл. перед* **державши** (1491 *AS* I, 97); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **былъ дѣржанъ** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *предик. пас. дієприкм.* **держано** 2 (1499 *AS* I, 118); **дѣржано** 1 (XV ст. *ВС* 41 зв.).

Див. ще **ВЫДЕРЖАТИ, ДЄРЖАТИ СѦ** 1, ***ДЄРЪЖЫВАТИ, ЗАДЄРЖАТИ, ЗДЄРЖАТИ.**

ДЄРЖАТИ СѦ *дієсл. недок.* (3) **1.** (кого) (*давати притулок кому*) держати (1): а нєпрїѦтєлѦ нашего, оу кнѦзѦ вєликого зємли, против нас нє держати сѦ, а намъ такожъ нєпрїѦтєлѦ кнѦзѦ, вєликого казимира, оу нашєи зємли, против⟨ъ него⟩ н⟨є дєр⟩жати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

2. (кого) визнавати владу чию над собою (1): а мы нє имаим ни жадного держати сѦ... господарѦ, мимо волю того пана нашего милостивого королѦ (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

3. поводитися (1): и имаємь ємоу на то оуставию радїти... абы тым обычаємь был и дєржал сѦ яко и пєрєдковє єго (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

ФОРМИ: *інф.* **держати сѦ** (1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 289); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... держал сѦ** (1462 *BD* II, 289).

Див. ще **ДЄРЖАТИ.**

ДЄРЖАТЬ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

ДЄРЖѢТИ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

***ДЄРЖѦНИЄ** *див.* **ДЄРЖАНЇЄ.**

***ДЄРЖѦНЬЄ** *див.* **ДЄРЖАНЇЄ.**

ДЄРЖѦТИ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

***ДЄРЗНУТИ** *дієсл. док.* (1) наважитися, посміти: аще ли хто... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступить дерзиетъ ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **дерзиетъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3).

***ДЄРЛОУИ** *ч.* (3) (*назва річки у Молдавському князівстві*): а҆хотарь... на рѣкоу на дерлоуи та доулоу (!) дерлоує(м) на ста(в) монасти(р)скїи (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* дєрлоун (1488 *ДГСПМ*); *ор. одн.* дєрлоує(м) (1488 *ДГСПМ*).

***ДЄРМАНЬ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Дермань: даемо... село наше Бусчу... зъ лесами, подъ Дубно на две мили и ку Дерманю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Дерманю** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ДЄРТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ б ъ ч о л ы д є р т и *див.* ***БЧОЛА**² 2.

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **дєроут** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ДРАТИ.**

ДЄРЪЖАТИ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

***ДЄРЪЖЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого, що) *(здавна)* володіти на правах власності (чим), мати у власності (що): и фє(д)ко мови(л)... штожъ тыи люди зъдавна... звєръ сочывали на ты(х) пано(в) котории пєрє(д) тымъ тотъ дворъ любечъ дєръжывали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **дєръжывали** (1499 *ВФ*).

Див. ще **ДЄРЖАТИ** 1.

***ДЄРЬЖАНЇЄ** *див.* **ДЄРЖАНЇЄ.**

ДЄРЬЖАТИ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

***ДЄРЬЖАНЬЄ** *див.* **ДЄРЖАНЇЄ.**

***ДЄСЄТИНА** *див.* **ДЄСѦТИНА.**

***ДЄСЄТНИК** *див.* ***ДЄСЯТНИКЪ.**

ДЄСЄТЬ *див.* **ДЕСЯТЬ.**

***DESIATERO** *числ. зб.* (2) ◇ d e s i a t e r o b o ż i p r i k a z a n i (1) декалог; дошки, скрижалі з десятьма заповідями божими: Teź ustawilijesmo, iź źadin... nie majet prisiahati na desiaterom boźi prikazani (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); о у д є с ѧ т о р о (1) удесятеро: а толко нє приспєю на тотъ дн҃ь ино ми платити оу дєсѦторо толко солжу как жо на сєи грамотє написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

ФОРМИ: *знах.* **дєсѦторо** (1387 *СП* № 12); *місц.* **na desiaterom** (1388 *ZPL* 106).

ДЄСѢТ *див.* **ДЕСЯТЬ.**

***ДЄСѢТИНА** *див.* **ДЄСѦТИНА.**

***ДЄСѢТНИКЪ** *див.* ***ДЄСЯТНИКЪ.**

***ДЕСЯТИНА** *див.* **ДЄСѦТИНА.**

***ДЕСЯТИННИКЪ** *ч.* (1) збирач десятини: Также дали єсьмо и со всимъ и съ тымъ, и съ поемщиками, и съ осѣдками, и съ роспусты, якожъ то десятиннику Богдану и дѣтемъ его (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *дав. одн.* **десятиннику** (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще ***ДЄСЯТНИКЪ.**

***ДЄСЯТНИКЪ** *ч.* (6) **1.** *(у Молдавському князівстві):* збирач десятини (5): и такожде... а ни ключници иаши а ни дєсѣтници да нє имаютъ примѣсоу брати дєсѣтиноу о(т) вина (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); и що бы нє имали жа(д)ного дила до хотарѣ монастн(р)ского, или до пасики, или бу(д) к чему, що є(ст) монастирскоє, ни сами дєсѣтници, а ни па(к) и(х) слуги... заноу(ж) тоту дєсѣтину єсми обєшчѣлї и дали с҃томоу манастирю (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45).

2. архієпископський урядник (1): Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіє (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *наз. мн.* **дєсѣтници** (1443 *Cost.* II, 185; 1463 *Cost. S.* 45); *род. мн.* **дєсѦтнн(к)** 1 (1455 *Cost.* II, 531); **десєтник** 1 (1458 *BD* I, 8); *дав. мн.* **десятникомъ** (бл. 1500 *АСД* II, № 4).

Див. ще ***ДЄСЯТИННИКЪ.**

ДЕСЯТЫЙ *числ.* (15) десятий: пса(н)... октѦбрѦ оу дєсѦ(т)и д҃нь (Луцьк, 1388 *Р* 42); и я далъ на прч(с)тую бо(г)мт҃рь дєсѦтую бочку ис того Става (Луцьк, 1445 *Р* 150); а отъ поличьнєго трєтєго бы нє брали, и брали бы десятоє (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **десятый, дєсѦты(и)** (1401 *АкВАК* III, 2; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *род. одн. ч.* **десятого** (XV ст. *СГЧА*); *знах. одн. ч.* **дєсѦты(и)** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); **дєсѦ(т)и** 1 (1388 *Р* 42); *наз. одн. с.* **десятоє** (1490 *ЗХП* 136); *знах. одн. с.* **дєсятоє, дєсѦтоє** (1410 *АкВАК* XI, 5; 1496 *BD* II, 405; 2-а пол. XV ст. *СО*); *знах. одн. ж.* **десятую, дєсѦтую, дєсѦтоую** (1401 *АкВАК* III, 2; 1440 *Р* 142; 1445 *Р* 150).

ДЄСЯТЬ, ДЄСѦТЬ, ДЄСѦТ, ДЄСѦТЪ, ДЄСѢТ, ДЄСЄТЬ *числ.* (74) десять: Аще ли хто... сия предания отческая и повеления кияжения иашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на иасъ и на епископа да казиится (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3); имає(т) єго мл(с)тъ на(с) обыслати дєсѦтми нєдилѦми пєрє(д) ты(м), абыхо(м) знали и готови были на то(т) де(н) (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); а квитацеи дано имъ десѦть (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *наз.* **дєсѦтъ, дєсѦть** 6 (1386—1418 *Р* 35; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92, 92 зв.); **десєть** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *зам. род.* **от дєсѦт, дєсѦть** 22 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273, 274); **дєсѣт** 1 (1460 *BD* II, 275); *зам. ор.* аще ли хто... сия повеления... переступитъ дерзнетъ, **десять** тисечей рублей... да казиится 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 3); *род.* **десяти, дєсѦтн** (1444 *AS* I, 42; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1496 *AS* I, 244); *дав.* **десєти** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1491 *AS* I, 97); *знах.* **дєсѦть, дєсѦт, дєсѦ(т), дєсѦтъ, десять** 31 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1444 *AS* I, 42; 1449 *Cost.* II, 747; 1456 *Cost.* II, 789; 1467 *СП* № 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1490 *Пам.;* XV ст. *ВС* 31; 1497—1498 *АЛРГ* 80 і т. ін.); **дєсєть** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1489 *АКВ*); **дєсѣтъ** 2 (1439 *Cost.* II, 31; 1447 *Cost* II, 281); *ор.* **дѣсѦтью** 1 (1394 *Р* 54); **дєсѦтми** 1 (1453 *Cost.* II, 765).

ДЄСѦТИНА *ж.* (40) **1.** *(данина господарю Молдавського князівства)* десятина (22): що бы въ тѣхъ пасѣкахъ дєсѦтина нє брана о(т) монастирскы(х) пчєлъ (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); да нє да(ст) тоє сєло ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни дєсѣтиноу (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); а господвами (!) да даває(т) на кажды го(д) томоу прѣдреченномоу монастирїю по вї бочки вина ис нашеи дєсѦтины (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); да имают на каждїи год от нас... оусы бербєницы мєдоу от десєтиноу що боудєт от сєлах их (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

2. *(церковна данина)* десятина (18): Што былъ мой мужъ... небощикъ... хотѣлъ былъ записати десятину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ небощикъ... зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а панъ иванъ мушата рєкъ прєдъ нами о г(с)нє какъ коли нє было дєсѦтины а коли б(г҃)ъ дасть спусть будєть и я дамъ на прч(с҃)тую бо(г҃)мтрь дєсѦтую бочку ис того Става (Луцьк, 1445 *Р* 150); Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своєю женою... запи(соу)вае(м) исъ своее очины и деднины исъ серникь исъ своего двора десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса... и съ всее ярины... къ с҃томоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178); сє я кнѦзь михаил... придаю с(с)҃томоу (!) сп(с҃)у и своего дворьца и змиинца дєсѦтииоу озими пшєиици и рьжи о(т) всєє Ѧрины (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*); Сє азь раб владыкы моего ісу христа, Іо Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали и потвръдили есми... двѣ села... и съ десѣтиною от капоустоу... и съ десѣтиною от свижоую рибоу, що будоуть ловити людї от Драгомирєщи (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дєсѦтина** (1431 *Cost.* I, 325); *род. одн.* **дєсѦтины** 4 (1445 *Р* 150; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378; 1453 *Cost.* II, 453); **десетины** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **дєсѣтины** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *знах. одн.* **дєсѣтиноу, дєсѣтиноу** 15 (1438 *DBAc* 28; 1443 *Cost.* II, 185; 1444 *Cost.* II, 207; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 454; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *ПГСММЦ;* 1459 *DIR«A»* 514; 1463 *Cost. S.* 45 і т. ін.); **дєсѦтину, дєсѦтиноу, десятину, десятиноу** 12 (1401 *АкВАК* III, 2; 1429 *Р* 113; 1440 *Р* 142;

1445 *Р* 150; 1449 *Cost.* II, 378; 1453 *Cost.* II, 461; 1456 *DIR«A»* 511; 1458 *BD* I, 8; 2-а пол. XV ст. *CO*; 1487 *ВОРСР* 178); дѦсє(т)ин 1 (1467 *Mih. Doc.* 125); десетиноу 1 (1401 *АкВАК* III, 2); *зам. род.* от десєтиноу 1 (1466 *BD* I, 105); *ор. одн.* десѣтиною (1488 *BD* I, 342); *ор. мн.* десятинами (1465 *АкВАК* III, 4).

***ДЄСѦТИННЫЙ** *прикм.* (1) ◊ д е с Ѧ т и н н ы й б е р е г (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* велили есмо заставити паиу ивану мушати к десѦтинному берегу к бискупицькому (Луцьк, 1445 *Р* 150).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* десѦтинному (1445 *Р* 150).

***ДЄСѦТНИКЪ** *див.* ***ДЄСЯТНИКЪ.**

***ДЄСѦТОКЪ** *ч.* (1) *(адміністративна одиниця, підлегла десятникові)* десяток: Би(л) намъ чоломъ... па(н) ма(р)тинъ хребтови(ч) И проси(л) в насъ дву(х) чл҃вковъ в новгоро(д)скомъ поветє осє(ц)кого десѦ(т)коу на (и)мѦ боутѦ а дробышъца (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *род. одн.* десѦ(т)коу (1497 *ПМХ*).

***ДЄСѦТОРО** *див.* ***DESIATERO.**

ДЄСѦТЪ *див.* **ДЕСЯТЬ.**

***ДЄСѦТЫИ** *див.* **ДЕСЯТЫЙ.**

ДЄСѦТЬ *див.* **ДЕСЯТЬ.**

ДЕТИ *див.* **ДѢТИ.**

***ДЄТКИ** *див.* **ДѢТКИ.**

ДЄТРИХЪ *див.* **ДѢТРИХЪ.**

***ДЕТЯ** *див.* **ДѢТѦ.**

***ДЄШКО** *ч.* (1) *(особова назва):* я по(п) порѣчкы на имѦ исидо(р) ис своими с сыими на имѦ з гринє(м) а з дєшко(м) били есмо чєло(м) є(г҃) мл(с҃)ти (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* дєшко(м) (1498 *ЧІАФ*).

***ДЄЩЄРЬ** *див.* **ДЪЩИ.**

***ДЄЯТИ** *див.* **ДИАТИ.**

***ДЄЯТИ СЄ** *див.* ***ДѢЯТИ СѦ.**

***ДЄЯТИ СЯ** *див.* ***ДѢЯТИ СѦ.**

ДЄЯЧКОВИЧЬ *див.* **ДЬЯЧКОВИЧЬ.**

ДЖАМЫРЪ, ЖАМЫРЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. болг. діал.* джамяр «скляр»*):* мы стефаиъ воєво(д)... чинимъ знамєиито... ожє... дали єсми на то варє колко сє(л) прислоухають к нашємоу монастирю, иа имѣ где є(ст) ⟨с⟩амоилъ ватамаиъ... и на тополици где былъ ⟨б⟩арбъ жамыръ (sic.— *Прим. вид.*) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... ожє... дали єсми монастырю... сє(с) нашъ лис(т)... а дали єсми... варє кол⟨ко⟩ сє(л)... иа имѣ где є(ст) самоилъ ватама(н)... где былъ барбъ Джамыръ (Нямц, 1454 *Cost.* II, 516—517).

ФОРМИ: *наз. одн.* Джамыръ 1 (1454 *Cost.* II, 517); жамыръ 1 (1446 *Cost.* II, 251).

ДЖОУРАТОУЛ *ч.* (1) (*молд.* журат) присяжний: Тѣм мы видѣвшє их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... и дали и потвердили єсмо им... одно сєлищє где был дом дида их Оана Джоуратоул (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* Джоуратоул (1469 *BD* I, 134).

Див. ще ***ЖОРАТЪ.**

ДЖУРКОЇА *ж.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* хота(р)... чєрє(с) бїстрица на джурк... (пошкоджене місце.— *Прим. вид.*) на оустїє джуркоїа (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* джуркоїа (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. одн.* !джурк (1458 *Mih. Doc.* 122).

ДЖУСИН *прикм.* (2): приказъ па(н) андрѣєвъ дчюсина маршалковъ (Київ, 1433 *Р* 119); Сє я Ваико Скердѣєвич сын Джусин ис Квасилова, пан Холмъскии чиним знаменитє... иж я... кн⟨Ѧ⟩зю Сємену Василєвичу дѣдѣчу Збаразскому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* Джусин (1470 *AS* I, 64); *род. одн. ч.* дчюсина (1433 *Р* 119).

Пор. **ДЧЮСА.**

***ДЖЮРОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Журів: возревшє єсмо на на (!) єго вѣрноую службу... даємъ ємоу и дали єсмо... на имѦ подъ галичємъ чѦгрово загвоздиє с манастырємъ а подъ зудєчовомъ джюровъ со трими присѣлки (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *знах. одн.* джюровъ (1394 *Р* 54).

DZIDZICZ *див.* **ДѢДИЧЬ.**

ДИАКОНЬ *ч.* (4) *(духовна особа нижчого рангу)* диякон: маетъ... владыка Луцкий и Острозский... яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ... попы и дьяконы совершати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); Я киязь Коистаитынъ Ивановичъ Острозкій... чиню знакомито... штожъ... записалъ есми... иа соборную Церковъ иа Пречистую Богоматеръ у Вилии на крилосъ попомъ и діакономъ... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *наз. одн.* диакоиь (1492 *ЗОЄ*); *знах. одн.* дьякона (1481 *ГПМ*); *дав. мн.* діакономъ (1499 *АСД* VI, 2); *знах. мн.* дьяконы (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

***ДИАКЪ** *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДИАТИ *дієсл. недок.* (4) (чого) діяти, чинити (для чого) (1): слюбоуєм... Казимироу кролю... паиованѦ и чти их, и пожиточности их иа всѦх мѣстѦх диати и правовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

д ѣ я т и к ъ с о р о м о т ѣ (кому) (1): вкривати соромом (кого), спричиняти моральну шкоду (кому): кто коли боудѣть пере(д) намї обаженъ о нєкоторою простоупкоу лїхоую а небоудѣ(т) чере(с) иа(с)... прїпущонъ къ исправѣ а длѦ того прїгоди(т)ца ємоу съеха(т) а то съеха(н)є ємоу нє дѣєть к соромотѣ (XV ст. *BC* 38); в т и с к ъ ⟨д є я т и⟩ (1) *див.* **ВТИСКЪ;** к р ы в д у д є я т и (1) *див.* **КРИВДА;** ш к о д ы д ѣ я т и (1) *див.* **ШКОДА.**

ФОРМИ: *інф.* диати (1462 *BD* II, 284); *теп. 3 ос. одн.* дѣєть (XV ст. *BC* 38); *3 ос. мн.* дѣють (XV ст. *СЯ* 40); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* как бы... дєяли (1492—1493 *ПВФЧ*).

***ДИВИЧА** *ж.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* мы иліа воєвода... чини(м) знамєиито... ож⟨є тот⟩а истиинаа паиїи пана журжа пїатринои нѣга жаловали єсми єи оусобною (sic.— *Прим. вид.*) нашєю мл(с)тїю и дали єсми юи... єдно мѣсто... на оусти дивичи (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14).

ФОРМИ: *род. одн.* дивичи (1438 *Cost.* II, 14).

ДИВКА *див.* **ДѢВКА.**

***ДИВЪ[1]** *ч.* (1) *(незвичайна річ)* диво: нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь нєприятєль (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* ди(в) (1447—1492 *ЛКБВ*).

ДИВЪ[2] *ч.* (1) чудовисько, див: А оли(ж) по(д) (о)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имеє(т) быть а од(н)го права поживать абы (нє) были какъ морьскы(и) дивъ, потрєбно єсть абы однакїи соудъ былъ (XV ст. *BC* 34 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* дивъ (XV ст. *BC* 34 зв.).

ДИГИЦА *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефаи воєвода... знамеиито чиним... ожє... оучинили єсмо въ задоушїє... прєдков... наших... и дали єсми и потврѣдили... свѦтомоу нашєму монастироу... циганє иа имѣ: Микоула съ чєлѣдею... и Дигица съ чєлѣдею (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* Дигица (1487 *BD* I, 310).

***ДИД** *див.* **ДѢДЬ.**

***ДИДАСКАЛИЯ** *ж.* (1) (*церковна школа, гр.* διδασκαλία) дидаскалія: Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а всими церквями и нхъ свесченъниками... радити... дидаскалию основати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* дидаскалию (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

***ДИДИЗНА** *ж.* (3) *(спадщина по дідові)* дідизна: При томъ всю(м)ъ зоставоую И мѣти хочоу какъ Продъковє Єго заживали штобы И оунъ тоє о(т)чи(з)ни И дидизъни

Своє заживалъ (Прилуки, 1459 *P* 172); А сє Я Нєкраш Колчєєвич из братьєю своєю... сознаваєм... иж єсмо отчизну и дєдизну свою продали (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *род. одн.* **дидизъни** (1459 *P* 172); *дав. одн.* **ди-ди(з)нѣ** (1459 *P* 171); *знах. одн.* **дєдизну** (1497 *AS* I, 112).

Див. ще **ДѢДИНА** 1, ***ДѢДИЧНА**, ***ДѢДНИНА** 1.

***ДИДИЗЪНА** *див.* ***ДИДИЗНА.**

***ДИДИНА** *див.* **ДѢДИНА.**

***ДИДИЦЬСТВО** *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

***ДИДИЧСТВО** *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

***ДИДИЧЬ** *див.* **ДѢДИЧЬ.**

***ДИДКА** *ж.* (1) *(мати батька або матері)* баба: мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидо⟨ша⟩... Тома и сєстра єго... и продали сво⟨ю⟩ правоую отнину, що била дидки их Илѣни (Сучава, 1489 *BD* I, 367).

ФОРМИ: *род. одн.* **дидки** (1489 *BD* I, 367).

***ДИДНИНА** *див.* ***ДѢДНИНА.**

ДИДОВКА *ж.* (2) *(назва річки у Подільській землі):* и пришедши тамъ где впадаетъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дидовка** (1430 *ГВКЛ* 8); *род. одн.* **Дидовки** (1430 *ГВКЛ* 8).

ДИДРИХЪ *див.* **ДѢТРИХЪ.**

ДИДЬ *див.* **ДѢДЬ.**

***ДИЄНИСЪ** *див.* ***ДЇОНИСЪ.**

***ДИЄНИШЄВЪ** *див.* **ДЇОНИШЄВО СЄЛИЩЄ.**

***ДИЄНИШЪ** *див.* **ДЇЄНИШЪ.**

!ДИКОУ⟨ДИВКОУ⟩ *див.* **ДѢВКА.**

!ДИКЪ ⟨ИДИКЪ⟩ (1): жалова(л) ди(к) (!) на фа(л)ка и(ж) у є(г) домоу увечерѦ стало свада прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашєнїи дика (!) нє вєда(л) кто оуранїлъ (XV ст. *BC* 27).

Див. **ИДИКЪ.**

ДИЛ *див.* **ДѢЛ.**

ДИЛАТИ *див.* **ДЄЛАТИ.**

ДИЛЬ *див.* **ДѢЛ.**

ДИЛО *див.* **ДѢЛО.**

ДИЛѢ *див.* **ДѢЛѦ.**

ДИЛѢ ТОГО *присл.* (1) *(вказує на попередньо виражену причину даної дії)* тому, через те: А дилѣ того, мы Стефан, воєвода и пан зємли молдавскои, знакомито чинимъ... посполито всъѣмъ и каждомоу особно (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

Див. ще **ДЛѦ ТОГО** I, **ТОГО ДѢЛѦ.**

***ДИМАЧЬ** *ч.* (1) *(назва хутора у Молдавському князівстві):* Тъ⟨мь⟩ ми видѣвшє их... вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потврьдили єсми им... єдно сєло оу Димач, на имѣ Цигънєни (Васлуй, 1495 *BD* II, 46).

ФОРМИ: *род. одн.* **Димач** (1495 *BD* II, 46).

ДИМИТРЄСКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... чиним знамєнито... оже прїидоша прєд нами... наши слоугы на имѣ Ивашко комис и Тома *(в ориг.* Тотома.— *Прим. вид.)* Димитрєскоул... и тѦгали сѦ за сєла (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Димитрєскоул** (1460 *BD* I, 41).

ДИМИТРИИ *ч.* (2) *(особова назва, гр.* Δημήτριος): Сє азъ кнѦзь вєликыи димитрии докончиваю и повинуюсѦ службою таковою (б. м. н., 1366 *P* 14); сє азъ... панъ Игнатїє... оже... дали єсмы... кє златых оугорскых... яко да творѦт ми памѦть... єдинь дєнь въ годь в чє(твърто)к прѣд свѦтым вєликомѫчеником Димитрїємь (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **димитрии** (1366 *P* 14); *ор. одн.* **Димитрїємь** (1462 *BD* I, 70).

Див. ще ***ДИМИТРЪ, ДМИТРИИ, ДМИТРО, ДОУМИТРОУ, ДОУМИТРЪ.**

***ДИМИТРЇИ** *див.* **ДИМИТРИИ.**

***ДИМИТРЪ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Димитрии, *гр.* Δημήτριος): азъ рабь бж̃їи... имєнємъ стєфанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дш̃ѫ... и за дш̃ѫ... с̃новь мои(х) димитра и михаила (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **димитра** (1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **ДИМИТРИИ, ДМИТРИИ, ДМИТРО, ДОУМИТРОУ, ДОУМИТРЪ.**

ДИНГА *ч.* (40) *(особова назва, молд.,* ономатопея «бім бом»): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми томоу с̃томоу нашєму прѦ(д)рєчє(н)ному монастырю чєлѣди циганскыи на имѣ наноу(л) синъ владо(в) и братїа єго... и днига си(н) никулєви (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); А пак хотарь... да єст по коуда хота⟨рил⟩... пан Динга питарь (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Динга** 7 (1453 *DIR«A»* 503; 1470 *DIR«A»* 522; 1487 *BD* I, 312; 1491 *BD* I, 453, 464; 1492 *BD* I, 510; 1499 *BD* II, 155); *наз. зам. род.* в. п. **Динга, Ди(и)га** 33 (1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 447; *CVD* 4; *Cost. D.* 37; *Cost. S.* 153; 1492 *BD* I, 505; *Cost. S.* 162; 1493 *ПГВСП;* 1494 *BD* II, 33 і т. ін.).

ДИНИСКО *див.* **ДЕНИСКО.**

***ДИНИСЪ** *див.* **ДѢНИСЪ.**

***ДИНЇСЪ** *див.* **ДѢНИСЪ.**

***ДИСНИИ** *прикм.* (1) *(який в даний час займає певну посаду, виконує певні обов'язки)* нині діючий: А сє поповє дисни попъ юрко кропышєви(ч) попъ лои (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **дисни** (1370 *P* 18).

ДИТИ *див.* **ДѢТИ.**

***ДИТКИ** *див.* **ДѢТКИ.**

ДИТѦТЪКОВИЧЪ *ч.* (4) *(особова назва):* Панъ Юрєй пишеть, ижъ тотъ человєкъ ДитѦтъковичъ даивалъ отцу нашему с тое земли... дани чотыри карамоны меду прєсного (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ДитѦтьковичъ** (1493 *АЛРГ* 56); *знах. одн.* **ДитѦтъковича** (1493 *АЛРГ* 55, 56).

***ДИУКА** *див.* **ДѢВКА.**

ДИЦКОВАТИ *дієсл. недок. і док.* (2) *(стп.* dzieckować) (кого) брати в заклад майно (чиє), накладати на нього судову заборону: А кто оусхочет тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати... вєздє да єст имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *інф.* **дицковати** 1 (1466 *BD* I, 96); **!веньцова(т)** 1 (XV ст. *BC* 17).

***ДИЧКИ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* а в конюхи и в конокормци наши оу басови оу ко(с)ковчи и на ровномь оу дички а в лѦховє... пану чусє нє надобє оуступати сѦ (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *знах.* **дички** (1434 *P* 128).

ДИЧЬКО *ч.* (1) *(особова назва):* я пан Ивашько Дичько Васильєвич сознаваю симъ моимъ листомъ каждому доброму прод⟨а⟩лъ єсми свою отчизну дворъ и сєло... кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну Васильєвичю Нєсвизкому (Луцьк, 1461 *AS* I, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дичько** (1461 *AS* I, 53).

! ДИЧЬСТВО *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

ДИѦКЪ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДИѦКЬ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЇАК *див.* **ДЇЯКЪ.**

***DIAKOWATI** *див.* ***ДЯКОВАТИ.**

ДЇАКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали єсмы ємоу... сєла... на имѦ... васковци... и за боуковиною дїаковци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **дїаковци** (1431 *Cost.* I, 317).

***ДЇАКОНЪ** *див.* **ДИАКОНЬ.**

ДЇАКЪ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЇАКЬ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЇВНО *присл.* (1) дивно, дивовижно: коли жъ нє имєєть быти дївно но по(ди)вовано какъ(ж) мы казимиръ коро(л) по(л)скы(и) с паны рады короуны по(л)скоє о(у)ложїли єсмо (ты) пра(в) (XV ст. *BC* 9 зв.).

***ДЇЄНЄЦЪ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє...

слоуга наш Исаю... и сестричич его... розделили свои права отнина, села... а и монастирь що ест на оустії Дієнеца (Сучава, 1490 *BD* 1, 403).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дієнеца** (1490 *BD* I, 403).

***ДІЄНИСЪ** *див.* ***ДІОНИСЪ.**

***ДІЄНИШЕВЪ** *прикм.* (1) ◇ Д і є н и ш е в о д в о р и щ е (1) *(назва земельної ділянки у Молдавському князівстві):* Мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали есми... нашемоу монастироу... село на имѣ Пыртещіи и Дієнишево дворище (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Дієнишево** (1475 *BD* I, 203).

Див. ще **ДІОНИШЕВО СЕЛИЩЕ.**

Пор. **ДІЄНИШЪ.**

ДІЄНИШЪ, ДІЄНИШЬ *ч.* (32) *(особова назва, молд., мад.* Deneš, Dienes, *пор.* Діонисъ): мы алєксандръ воевода чинимъ знаменито... оже тоти истинныи слоугы наши... симеонъ и кости и дієнишъ и шандро слоужили намъ и(х) предкове правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1428 *Cost.* I, 201—202); а на то є(ст) вѣра... диениша спаѳаръ (!) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273); мы Стефан воевода... знаменито чинимъ... оже прїидоша прѣд нами... попь Григоріє... и съ въсѣми яже о Христѣ братіами... и дали господствоу мы петь сель: едно на Краковѣ на имѣ Каоучелещи, где были жоудеве Михаиль и Дієнишь (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дієнишъ, Дієиишь** (1428 *Cost.* I, 202; 1500 *BD* I, 173); *род. одн.* **дієниша, диениша, дієниш** 29 (1434 *DIR«A»* 463; *Cost.* I, 386; 1436 *Cost.* I, 450; 1438 *Cost.* II, 15; 1441 *Cost.* II, 138; 1443 *BAM* 41; 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 212; 1446 *Cost.* II, 248; 1447 *Cost.* II, 273 і т. ін.); **Дієныша** 1 (1441 *DBAc* 35).

Див. ще ***ДІОНИСЪ, ДѢНИСЪ.**

***ДІЄНЫШЬ** *див.* **ДІЄНИШЪ.**

***ДЇИНИСЪ** *див.* ***ДЇОНИСЪ.**

***ДЇОНИСЪ** *ч.* (13) *(особова назва, цсл.* Дионисъ, *гр.* Διονύσιος): а на болшее потверженїє томоу въсемоу вышеписанномоу велѣли есми слоузѣ нашемоу... паноу дїонисоу логоѳетоу пис⟨а⟩ти и печатъ привѣсити к сему листоу нашемоу (Сучава, 1437 *Cost.*I, 530); а на то є(ст)... вѣра пана дієниса логоѳета (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

ФОРМИ: *род. одн.* **дієниса** (1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 88); *дав. одн.* **диенисоу, дієнисоу** 6 (1437 *Cost.* I, 530; 1439 *Cost.* II, 32, 36, 42, 47, 62); **Дїиинсоу** 1 (1437 *Cost.* I, 536); **дїонисоу** 4 (1437 *Cost.* I, 530, 542; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Mih.* 206).

Див. ще **ДІЄНИШЪ, ДѢНИСЪ.**

ДІОНИШЕВО СЕЛИЩЕ *с.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы александръ воевода... чины(м) знаменито... понеже блгопроизволи гсвоми блгымь моимь произволеиемь... и дадо(х) монастироу... едно село на връхъ солонца где є(ст) былъ татомирь и пръта и селиште диенишево (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); мы Пе(т)ръ воево(д)а... знае(мо) чини(м)... оже дали есми сесъ ли(ст)... на то що соу(т) села и(х) на имѣ Прътещи и Дїоиишево селище (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дїонишево селище** (1456 *ГПХМ*); *знах. одн.* **селиште диенишево** (1415 *Cost.* I, 116).

***ДЇОУКА** *див.* **ДѢВКА.**

ДЇЯК *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЇЯКОУЛОВО СЕЛО *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воевода... чини(м) знаменито...ож⟨е⟩... дали есми юи (sic.— *Прим. вид.*) оу нашеи земли села на ⟨си⟩тиои, на има дїякоулово село повыше строя (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дїякоулово село** (1438 *Cost.* II, 14).

ДЇЯКЪ, ДЇЯКЬ, ДЇЯК, ДИАКЪ, ДИАКЬ, ДЇАК, ДЇАКЬ, ДЇАКЪ, ДЇАКЬ, ДЇАК, ДЬЯКЪ, ДЬАКЪ, ДЪЯКЪ, ДЪАК, ДЯКЪ, ДАКЬ *ч.* (87) (*цсл.* диякъ, *гр.* διάκος, διάκων) *(діловод у княжій чи королівській канцелярії)* дяк, писар: А писалъ грамоту писарь пана старостынъ дъякъ изъ болестрашичь именемъ дьячковичь (Перемишль, 1359 *P* 10); А се дьяци степанъ мелехови(ч) мелентии куцеви(ч) семенъ понахиди(ч) (Львів, 1370 *P* 18); Ино мы тую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); пи(с) доброулъ дїакъ оу со(ч)вѣ (Сучава, 1454 *Cost.* II, 502); писа(л) дъя(к) сверщо(к) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дїякъ, дїяк, дїякь, дїак, дїа(к), диакъ, диакъ дїакь** 34 (1431 *ГВКЛ* 9; 1454 *Cost.* II, 509; 1465 *DIR «A»* 518; 1471 *BD* I, 165; 1479 *Cost. S.* 99; 1490 *BD* I, 386; 1492 *BD* I, 507; 1495 *BD* II, 74; *ПГВСР* і т. ін.); **дїак, дїакъ, дїакь, дїа(к), diак** 19 (1413 *GL* 48; 1432 *Cost.* I, 331; 1438 *DBAc* 28; 1453 *Cost.* II, 466; 1482 *BD* I, 260; 1489 *BD* I, 378; 1490 *Cost. S.* 142; 1491 *Cost. D.* 38; XV ст. *ДГВІС*; 1492 *BD* I, 511 і т. ін.); **дъякъ, дъя(к), дьякъ, дъак, дьакъ** 10 (1359 *P* 10; 1378 *P* 26; 1465 *АкВАК* III, 4; 1487 *AS* I, 85, 86; 1490 *AS* I, 92; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79; 1499 *АСД* VI, 3; *BD* II, 450; бл. 1500 *ПИ* № 2); **дякъ, дакь** 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI,8; 1492 *ЗОЄ*); *дав одн.* **дїякоу, дїакоу** 5 (1448 *Cost.* II, 362; 1490 *BD* I,442; 1493 *BD* II, 27); **дїакоу, диакоу** 5 (1432 *Cost.* I, 343; 1445 *Cost.* II, 212, 219; 1482 *BD* I, 260); **Дьякови** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *знах. одн.* **дьяка** (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447, 449); *ор. одн.* **дьякомъ, дьяко(м)** 3 (1496 *ПЧФГ;* 1498 *BD* II, 409); **дякомъ** 1 (1499 *BD* II, 447); **диакомь** 1 (1492 *ЗОЄ*); *наз. мн.* **дьяци** (1370 *P* 18).

***ДЛЕЗСКОЕО** ⟨?⟩ *с.* (1) *(назва села у Київській землі):* а село къ городоу длезско(в) а в томъ селе двана(д)цать слоу(г) на вс(и)ною ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **длезско(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

***ДЛЪГОПОЛСКИИ** *прикм.* (2): Се азъ пань радоуль... и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... аже балица воевода и драгъ мещерь... дадоше... монастирю... едно село... що є(ст) на земли длъгополскои (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **на длъгополскои** (1404 *ГМ*).

***ДЛЪГЪ** *ч.* (1) (*цсл.* длъгъ) борг: а такс(ж) да са не станови(т) николи на вѣки наши(м) тръговце(н) (!) тръговлю, оу и(х) землю, за длъгъ, ни и(х) тръговце(м), оу нашеи земли (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *знах. одн.* **длъгъ** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще ***ДОЛГЪ** 1.

ДЛЪГЫ *прикм.* (6) (*цсл.* длъгъ) **1.** *(у просторовому відношенні)* довгий (1): тыми землями имъ володѣти и держати на вѣки, какъ же тые земли суть долги и широки увъ своихъ границяхъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

2. *(у часовому відношенні)* довгий (1): соуть некоторы(и) што(ж) имаю(т) именья на (до)лгыи ча(с) пожївана, а оу коро(т)комоу часоу страви(т) (XV ст. *BC* 24 зв.);

◇ д о л г а я п о л ѣ н а (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* Темже видевше его правою и верною слоужбо (!) до нас, дали емоу... половина долгои полѣна... и млин (Сучава, 1458 *BD* I, 19); д о л г и е л о з ы (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* Я пань микоула... придаль есми на тоую црковь... землю пашноую и бортноую... почении о(т) стго озера... по долгие лозы (Перевали, 1440 *P* 142); д о л г о е п о л е (1) *(назва місцевості на Буковині):* хотар... до дороги що переходит от долгого полѣ до Трестїана (Бирлад, 1495 *BD* II, 63); д л ъ г ы р а д (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* Тѣмь мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... далиже... есми емоу... села... на има броудоурещи... и по(д) длъгы ра(д) кытещи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **длъгы** (1436 *Cost.* I, 475); *род. одн. с.* **долгого** (1495 *BD* II, 63); *знах. одн. ч.* **(до)лгыи** (XV ст. *BC* 24 зв.); *род. одн. ж.* **долгои** (1458 *BD* I, 19); *наз. мн. ж.* **долги** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *знах. мн. ж.* **долгие** (1440 *P* 142).

***ДЛЪЖНИКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* длъжьникъ) боржник: Стефанъ воевода... пише(м)... що бы ни единъ залогъ не оузалъ на торговчаны о(т) брашова, развѣ *(в ориг.* раздѣ.—

Прим. вид.) коли познаетъ своєго длъжника лицемъ, тогди имаєтъ заплатити то(т)... должни(к) (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692).

ФОРМИ: *знах. одн.* **длъжника** (бл. 1435 *Cost.* II, 692). *Див. ще* ***ДОЛЖНИКЪ** 1.

***ДЛЪЖОКЪ** *див.* ***ДОЛЖОКЪ** 1.

ДЛЯ, ДЛѦ, ДЛѢ *прийм.* (59) *(з род.)* **1.** *(виражає відношення мети)* для, заради **а)** *(у препозиції)* (32): Я, княгини Ивановая Семеновича Кобрынская Ѳедора, для потверженья сего нашого листу и нашихъ сихъ записей, приложила есьми на то печать свою (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); тамъ же противъ той долыны... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); а надѣю маю(ч) и дооуѳаю(ч) ва(м) иже в таковы(х) рѣча(х) длѧ чти и доброго нашего ничого менши вы ка(к) они та(к) много чинили (є єстє) (!) и радили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); И мы длѧ потверженѧ вышше писанных рѣчей дали єсмо кн(ѧ)зю Семєну сей листъ (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); А для лѣпшое справедливости и потверженья сего моего листу просилъ есми ихъ милостей верхуписаныхъ на свидство, ижъ бы ихъ милосты печати свои приложили къ сему моему листу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

б) *(у постпозиції)* (5): ne czoho dla iesmo to wczynili i w to sia włozyli, niż wiry dla chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromotył (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); и на то ли(ст) на(ш) дали єсмы пан(оу) михаилоу ло(г)ѳєтоу... абы о(н) съ оуси(м) ср(д)цємь наше(г) оупокоѧ длѣ ходи(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); И мы тогды вашей милости для прыятеля нашого милого, нашого посла до великого князя московъского послали (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. *(виражає відношення причини)* через (що) **а)** *(у препозиції)* (19): A jestliby k tretemu wyznaniu (!) ne priszoł, wina kotoraja położona dla wpometania, sudi majet zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а то есми продалъ для частое службы господарское и для того, што мнѣ не отчына, але набыте (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); Ино тыми разы длѧ некоторого моего нѣдостаткоу єщє єсмо в кнѧзѧ Василѧ... взѧли семдесѧт коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Коли(ж) о(т) на(с) алюбо о(т) наше(г) пана... кмєть оутечєтъ длѧ гнѣва пана своє(г)... тогды мы сказоуємь, же тотъ кмєть имє(т) плати(т) па(н)у своємоу віноу г҃ гривны (XV ст. *BC* 39); и ваша бы милость сихъ посolовъ... пропустили мирьно черєзъ вашей милости земли, для нашое воли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

б) *(в інтерпозиції — між означенням та іменником)* (3): Ино сѧ на(м) видело, што(ж) то нєгора(з)до смотрєно, а єму в то(м) кри(в)да вчынєна и(ж) о(д)ного длѧ свѣтка о(т)далєно єго о(т) о(т)чины (Вільна, 1495 *ВК*); послали єсмо нашого посла до Мендли-Кгєрєѧ... вашеє жъ милости тоєжъ для прыгоды (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

Див. ще **ДѢЛѦ.**

ДЛѦ ТОГО (9) **I.** *присл.* (4) *(вказує на попередньо виражену причину даної дії)* тому, через те: Оурѧ(д) шє(л)тїискїи пано(м) оу слоу(ж)бѣ є(г) оужїто(ч)но(и) а длѧ то(г) вѣлїкыи пановѣ добываютъ собѣ шьтїсо(в) (XV ст. *BC* 32); длѧ того ку вѣчныи рѣчи памети... чинимъ знаменито (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

II. *спол.* (5) *(приєднує підрядні речення)* **а)** *(мети)* тому що; для того, щоб; на те, щоб (4): Коли бысѧ то дѣяло около свѧта нарожѣнья бо(ж)єго оуже проминоулого тогды коли єсмо очивисте с вами оу кнѧзьствѣ велико(м) были ижбыхо(м) длѧ того о(т)сюль пєвныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханыю обычаєвъ доро(г) и посрѣдковъ которыми оу таковыи тадынки мѣли бы были початы быти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Коли кн(ѧ)зю Семєну спустити вышнїй ставъ, а в тотжє час кн(ѧ)зю Василью спустити свой ставъ нижнїй — обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити, длѧтого абы нє было шкоды кнѧзю Сємену (Луцьк, 1463 *AS* I, 55);

б) *(причини)* тому що; через те, що (1): а то есми продалъ для частое службы господарское и для того, што мнѣ не отчына, але набыте (Володимир, 1400—1492 *АкЮЗР* II, 105).

Див. ще **ДИЛѢ ТОГО, ТОГО ДЛѦ, ТОГО ДѢЛѦ.**

!ДМИТРЄЄВИЧА ‹**ДМИТРЄЄВИЧИ**› *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* и мы... даем... в овруцком повєтє сєло Остафъєво... а Дємидковичи, а Дмитрєєвича дєти на Хвасничи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Дмитрєєвича** (1437 *AS* I, 34).

***ДМИТРЄЄВИЧЬ** *див.* ***ДМИТРИЄВИЧЬ.**

***ДМИТРЕИ** *див.* **ДМИТРИИ.**

***ДМИТРИЄВИЧЬ** *ч.* (4) *(особова назва):* мы кнѧ(з) дв҃дъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамєни(т)... како... коли... гс҃дрь нашь... голдованиє... королеви польскому... вѣрность праваѧ... слюби(л) а мы... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *P* 38—39); а при то(м) бы(л)... кнѧзь глѣбь дмитрїєви(ч) (Київ, 1446 *P* 154); просил єсми... кнѧзѧ Ѳєдора Дмитрєєвича Горского, а кнѧзѧ Григорѧ Ивановича Багриновского, абы Их Милость печати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дмитриєви(ч), дмитрїєви(ч)** (1388 *P* 38; 1392 *P* 47; 1446 *P* 154); *знах. одн.* **Дмитрєєвича** (1492 *AS* III, 24).

ДМИТРИЄВЪ *прикм.* (2): А с нами в тот часъ были... слуги кнзя Дмитріевы Путятича (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158);

дмитриєвъ дєнь (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* день святого Дмитра: а мнѣ королєви помагати оль на годъ минєть дмитриєвъ д҃нь (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **дмитриєвъ** (1366 *P* 14); *наз. мн.* **Дмитріевы** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

Див. ще ***ДМИТРОВЪ.**

Пор. **ДМИТРИИ.**

ДМИТРИИ, ДМИТРИЇ *ч.* (14) *(особова назва, цсл.* Димитрии, *гр.* Δημήτριος): въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі стму юрью при князи дмитріи игуменомъ евъфимьемъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); то сѧ дѣяло в нашомъ дворѣ в зоудечєвѣ в дє(н) ст҃го дмитрия (Зудечів, 1421 *P* 96); а иное выдал князю Дмитрею Путѧтичу (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дмитрии, дмитриї** (1386 *P* 33; 1388 *P* 39, 40, 43; 1392 *P* 46); *род. одн.* **дмитрия, дмитриѧ** (1407 *P* 72; 1421 *P* 96); *дав. одн.* **дмитрию** 4 (1366 *P* 14; 1388 *P* 43); **Дмитрею** 1 (1496 *АЛРГ* 72); *ор. одн.* **дмитриемь** (1366 *P* 14); *місц. одн.* **при дмитріи** (1341 *ОБРН* 75).

Див. ще **ДИМИТРИИ, *ДИМИТРЪ, ДМИТРО, ДОУМИТРОУ, ДОУМИТРЪ.**

***ДМИТРЇЄВИЧЬ** *див.* ***ДМИТРИЄВИЧЬ.**

***ДМИТРІЕВЪ** *див.* **ДМИТРИЄВЪ.**

***ДМИТРЇИ** *див.* **ДМИТРИИ.**

ДМИТРО, ДМИТРЪ, ДМИТРЬ *ч.* (20) *(особова назва, цсл.* Димитрии, *гр.* Δημήτριος): и на то свѣдци панъ дмтръ (!) панъ пєтръ (Казимир, п. 1349 *P* 4); а на то послуси... дмитръ матьфѣевичь, панъ нѣвъступъ столпувьскии (Перемишль, 1366 *P* 12); їо роман воєвода... чинимъ то вѣдомо... оже... сыновє бѣлого драгомира, дмитро, пєтръ, михаило, жюржь слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а па(н) дмитрь данилови(ч) з роуды заложил сѧ листы оуказати свою границю жирѧвскоую (Зудечів, 1430 *P* 116); а естли бы тое рушилъ, тогды я маю брату своему пану Дмитру сто копъ заплатити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); Федко Гавриловичъ... положилъ передъ нами листъ... короля е. м., которымъ ему далъ **и**

дозволилъ выкупити имѣніе... у Дмитра Холиневского (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дмитръ, дмитрь, ! дмтръ** 16 (1349 *Р* 4; 1366 *Р* 12; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1424 *Р* 104; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116; п. 1450 *ПИ* № 9 і т. ін.); **'дмитро** 1 (1393 *Cost.* I, 13); *род. одн.* **Дмитра** (1494 *АЛМ* 54); *дав. одн.* **Дмитру** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *ор. одн.* **Дмитромъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Див. ще **ДИМИТРИИ, *ДИМИТРЪ, ДМИТРИИ, ДОУМИТРОУ, ДОУМИТРЪ.**

***ДМИТРОВЪ** *прикм.* (2): па(н) микъ дѣдошицкии... па(н) дмитровымъ даниловича з роуды листо(м) приганилъ аже соуть неправыи... листы (Зудечів, 1428 *Р* 111); а па(н) микь дѣдошицкии приганилъ листо(м) аже неправыи листы фалшованыи па(н) дмитровы даниловича з роуды (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **дмитровы** (1430 *Р* 116); *дав. мн.* **дмитровымъ** (1428 *Р* 111).

Див. ще **ДМИТРИЄВЪ.**

Пор. **ДМИТРО.**

ДМИТРОВЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва)*: исталосѧ при державѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) оже купилъ панъ вѧтславъ дмитровьскии дворище (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дмитровьскии** (1370 *Р* 18).

ДМИТРЪ *див.* **ДМИТРО.**

ДМИТРЬ *див.* **ДМИТРО.**

!ДМТРЪ *див.* **ДМИТРО.**

***ДНЄПРЪ** *ч.* (1) *(назва річки)* Дніпро: Писанъ на прилоуцє за (д)нєпромъ (Прилуки, 1459 *Р* 172).

ФОРМИ: *ор. одн.* **(д)нєпромъ** (1459 *Р* 172).

ДНЄСЬ, ДНЄС, !ДЄНЬС *присл.* (33) (*цсл.* дьньсь) нині, тепер: исталосѧ при державѣ... старосты рускоѣ злѣ (!) оже купилъ панъ вѧтславъ дмитровьскии дворище исъ землею (!) яко из вѣка слушало к тому дворищю вшитци вжиткове што дн(с)ь суть и потомъ могуть быти (Львів, 1370 *Р* 18); мы ѓо александрь воєвода... знаємо чинимы... оже... болѣринь нашь никоула слоужиль стопочившимь родителємь нашимь правою и верною слоу(ж)боу и днє(с) слоужить намь правою и верною слоужбою (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... оже... пань михаилъ логофєтъ, слоужи(л) прѣж(д)є стопочивши(х) родителємъ нашимъ право и вѣрно, а днє(с) служитъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1455 *Cost.* II, 539—540).

***ДНИНА** *ж.* (1) день: Мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) ємоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)н квалъто(м)ъ на (до)бcounволнои дорозѣ оу торговоую днин(оу) (XV ст. *ВС* 31 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **днин(оу)** (XV ст. *ВС* 31 зв.).

Див. ще **ДЄНЬ.**

***ДНИСТРЪ** *ч.* (45) *(назва річки)* Дністер: а придалъ єсмь єму озєра рыбнаѧ за днѣстромъ куды мои неводи ходили (Казимир, п. 1349 *Р* 3); мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсми монастирю... озєро на (д)нистрѣ (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); и о(т) того села на низъ днѣстромъ до морѧ к земли волоскои тѧгнеть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас, жаловали єсми єго особною нашею мл(с)тию и дали єсми ємоу... село на (д)нистри ли(п)ни(к) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); И о(т) верьховины єє Котораѧ Впадаєтъ В днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Каменици землю Дєръжати Маєтъ (Прилуки, 1459 *Р* 171); мы Стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже дали и потвърдили єсмы єдно озєро, на днистрѣ... и съ грълою, що оупадаєть оу днистрь (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *род. одн.* **днѣстра** 2 (п. 1349 *Р* 4; 1433 *Р* 125); **днистра** 1 (1500 *Cost. S.* 230); *дав. одн.* **Dnistru** (1413 *GL* 48); *знах. одн.* **днѣстръ** 3 (1459 *Р* 171); **днистрь** 1 (1500 *Cost. S.* 230); *ор. одн.* **днѣстромъ** 3 (п. 1349 *Р* 3; 1433 *Р* 125); **дънестромъ** 1 (1459 *Р* 172); **Днистром** 1 (1458 *BD* I, 8); *місц. одн.* **на (д)нистри, на днистри** 18 (1437 *Cost.* I, 541; 1439 *Cost.* II, 41; 1447 *Cost.* II, 273; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *Cost.* II, 569; 1458 *BD* I, 8; 1466 *BD* I, 96; 1470 *BD* I, 155; 1482 *BD* I, 262; 1491 *BD* I, 458 і т. ін.); **на днистрѣ, на (д)нистрѣ, на дънистрѣ** 7 (1429 *DIR«A»* 455; 1448 *ДГПР*; *Cost.* II, 305; 1470 *DIR«A»* 523; 1495 *ПГВСР*; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **на днистрѧ** 3 (1470 *DIR«A»* 523; 1495 *ПГВСР*); **на днѣстрѣ, на (д)нѣстрѣ** 2 (п. 1349 *Р* 3; 1456 *DIR«A»* 511); **на (д)нистра** 1 (1455 *Cost.* II, 540); **на (д)нистріа** 1 (1452 *«DIR«A»* 500).

Див. ще ***НИСТРЪ.**

***ДНИСТРЬ** *див.* ***ДНИСТРЪ.**

!ДНО ⟨?⟩ (1): ино... мы так⟨ождєрє и от нас єсмы⟩ дали и потвръдили єсми слоуги наши доум⟨а покшєскоул и мани тоа прѧдрєчєноє сєл⟩ище на исписали дно (!) и обидє лопатна до оусти лопатнои (б. м. н., 1500 *SD*).

***ДНѢСТРЪ** *див.* ***ДНИСТРЪ.**

ДО[1] *прийм.* (1031) *(з род.)* **1.** *(виражає просторові відношення)* (527) **а)** *(вказує на межу чого)* до(чого), по (що) (246): по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ, лєсы, урочысчы до Колодезыковъ, пусчею, болоты голыми до каменя леса (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а ко млину границѧ горѣ смотричемъ до мосту (Смотрич, 1375 *Р* 20); а хотарь имъ... по краи боуковины горѣ до шєрьбовьского хотарѧ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а тыи старци... вызнали и оуказали староую границю и врочища... почєнши о(т) малого криховца о(т) потока... до рѣкы до вєликого крихова до бродоу (Зудечів, 1430 *Р* 116); а обрубъ земленый тому именицу моему лопавшомъ по старине: ... от реки Стыра... до Могилокъ и Язвинокъ... а оттол жолобомъ до Пропастищъ, а от Пропастищъ до Демидова рову (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и они присѧгнули и завєли... а(ж) до каменого бродоу (Вільна, 1495 *ВМЗД*); toiu mezoiu do dorohy wełykoyi u wełykuiu sosnu a od sosny do iwanowycza mezy (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

а ж є д о (2) *див.* **АЖЄ**[2]; а ж є л є д о (1) *див.* **АЖЄЛЄ;**

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками та зі словосполученнями) (89): а хотарь ти(м) село(м)... до великы бродь... до выше полѣноу (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); хота(р)... до могилоу (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209); и дали... болото... о(т) где выходить гръла из днистра и тече(т) долоу, до язєроу доубровка, и о(т) доубро(в)ка, до где оупадаєть оу яъєр (!) (Ясси, 1500 *Cost. S.*, 230);

б) *(вказує на місце, куди спрямована дія)* до (чого), у, на (що) (177): а покинувъши гостинецъ Олышский въ право... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а коли которыи торговєць поидєть торговать ис торунѧ чєрєз берєстиє до лучьска бєз печали будтє (б. м. н., 1341 *Р* 2); а до угоръ и до бесарабъ слободно имъ вывозити сукна (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); припровадылъ насъ панъ Ярмола до долыны, где указалъ по тои стороні тылько грунтъ Почапынскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а коли наза(д) оусхочє(т) поити до зємли мо(л)давскоєи имаєт(т) поити доброволнє (Снятин, 1454 *Р* 163); и потомъ тотъ Карпъ Лупанъдичъ побегъ до Волохъ (Краків, 1487 *РИБ* 434); а пастоу(х) рє(к) и(ж) тоую овцю прїгони(л) до села (XV ст. *ВС* 27); А намѣстники наши маютъ отсылати сами до Вилни до протопопы (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) до (12): а львовчѧнє што имуть поити до браилово, по рыбы... тамъ имуть дати, оть гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а кто не идєтъ до Бєлогород, а он абы дал... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273); А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи наш боярин или наш слоуга... *до* их милости зємлѧх... тот бы имал одослати сѣ до нас (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

2. *(виражає часові відношення)* *(вказує на термін виконання дії)* до (чого), по (що) (117): А по семъ ненадобе

вступоватись ни детемъ моимъ... ни всему роду моему до века, ни въ люды церковъныя, ии во вся суды ихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а миръ о(т) покрова б̃цѣ до иванѧ дн̃е до купалъ (б. м. н., 1352 *Р* 6); а до сп̃сова дн̃е аже не выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть держати то село опѧтъ (!) до другого року (Львів, 1386 *Р* 31); а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); а... король єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть писал... до насъ штобы сѧ тою дѣлницею... нє делили *до* того часоу, поки аж... корол єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть боудєть оу кн⟨ѧ⟩зствѣ литовском (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); хто имаєть ста(д) конная алюбо жерєбѧчья имаєть... паствить о(т) Юрьєва днѧ до Міхайлова днѧ (XV ст. *ВС* 37 зв.); А також мы, Стефан воєвода, до того часоу коли услышим о ихани тоурецком на зємли... кроулєв оугрьскаго и полскаго... тогди им... имаєм дати вѣдати (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

3. *(виражає об'єктні відношення)* (368) а) *(вказує на адресата дії)* до (кого, чого); відповідає сучасній конструкції з дав. в. (156): увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божое прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а половицю тѣхъ лѣнѧзии наложили єсмы на твоѣ роботы яко же твоя мл(с)ть оусказовалъ до насъ слоуги своєго (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а они щобы волни били прити до на(с), абыхо(м) мы и(х) судили (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); а г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рь нашь король... писал до пана старосты и до нас (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); колї и(х) прївожено до забїты(х) надорозє, тогды оні и(х) лоупилї с тго (!) имєнія оу которомъ былї забиты (XV ст. *ВС* 25); И тотъ нашъ посолъ отъ толє ся вєрънулъ и до насъ прыєхалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) до (1): А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи наш боярин или наш слоуга... *до* прѣреченних єго милости братїях... тот бы имал одослати сѣ до нас... просѣчи соби от нас мыроу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

б) *(вказує на зв'язок дії з якоюсь особою або з якимсь предметом)* до (кого, чого) (210): маетъ... владыка Луцкий и Острозский... игумены наставляти, попы и дьяконы совершати, какъ въ нашой области, въ... городахъ въ Луцку а въ Острозе, и въ селахъ до нихъ прислухаючихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3): да боуде(т) пану михулови... и съ оуси(м) прїходо(м), що є(ст) до того села (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); тѧмь мы видѧвши єго правоую и вѣрноую слоу(ж)бою до на(с) жаловали єсмы єго особною нашею мл(с)тїю (Сучава, 1471 *DIR«A»* 525); слоужебникъ имєє(т) каж(д)ого кмєтѧ до вро(т) посохо(м) дотъкноут сѧ, и вала(т) тымъ урѧдомь хто кого позываєтъ (XV ст. *ВС* 14); а владыцѣ Полоцкому того игумена... не судити... нижли которое дѣло будетъ владыцѣ до игумена, тое судити намъ посполь (...— *Вид.*) владыкою (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) до (кого, чого) (1): а ти(ж) сотирѣ, алибо єго слуги, а нї и(н) никто о(т) наши(х) бояр (sic.— *Прим. вид.*)... да нє имає(т) жадного примѣсу до манасти(р)ски(х) пасика(х) (!) (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45).

4. *(виражає означальні відношення)* до (чого) (2): Ачь рыцєрь алюбо шлѧ(х)тѧ шлѧ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣє(т) ємѫ платїти за ранѫ (XV ст. *ВС* 29 зв.); мы кнзь Сємєнъ Алекса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуємо... И(ж) мы... єго При всюи о(т)чи(з)нѣ и диди(з)нѣ Єго... зоставоую И... надаю... Городища Селища и Оурочища з рѣками И рѣ(ч)ками и(з) ихъ Прилє(г)лостѧми ко(ж)дое до сєбє Широко(ст) Маючиє (Прилуки, 1459 *Р* 171).

5. *(виражає модальні відношення)* до (чого) (11): Мы кнѧ(з) федоръ любортови(ч) знаемо чинимъ... аже г(с)дрь нашь король... и єго кролеваѧ... дали ми землю до своеи воли на имѧ съверскую (Віслиця, 1393 *Р* 50—51); а брашовѣномъ кто буде(т), що оузѧлъ безъ и(х) права... що бы стє имъ воротили въсѣ, до нити (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); Коли(ж) кмє(т) бѫдє(т) ранє(н) до крови... тогды ємоу прїидеть двє частї за раны а третєя часть сѫдоу (XV ст. *ВС* 29); А кому будєтъ от⟨є⟩цъ н⟨а⟩шъ або мы того имєнѧ земли або люди дали до н⟨а⟩шей воли, то и тєперъ в нашои воли (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

6. *(виражає відношення мети)* до (чого), для (чого) (2): Про то мы... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потомъ будучого веку людемъ, до которыхъ ведомости тотъ нашъ листъ прыдетъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); а пакъ лы бы самих насъ нашъ милыи прыѧтєль на помочъ жадалъ, и мы сами нашому прыѧтєлю маємъ быти... до помочы (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716).

7. *(виражає ступінь охоплення предмета дією)* до (чого) (3): мы пє(т)ро воєво(да)... и съ всѧми паны о(т) велика даже и до мала радили єсмы и много подоумали мє(ж) собою о оутиснєнїє и погибєли зємли нашєи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своєю женою ѳеодосіею, запи(су)вае(м)... исъ своего двора десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса... и съ всее ярины почень о(т) малы(х) и до великы и къ с̃томy спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178);

◇ д о т о г о (2) до того, крім того: До того позволяемъ имъ... въ домахъ своихъ шинковать (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Надаю... До Того Инъшіє Городища И оурочища На(д) рѣчъкою Каменицею (Прилуки, 1459 *Р* 171).

!ДО² ⟨ЗА⟩ (1): мы Стєфан воєвода... глєитовали єсми єго правым глєитом... яко да єст ємоу слободно... к нам прїити до (!) єго правоую и виръноую слоужбоу (Сучава, 1460 *BD* II, 269—270).

Див. **ЗА¹**.

ДОАМНА *ж.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* хота(р)... чєрє(с) бїстрїци на доамна и до... обрьшїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми... монастироу села... оу здвижинъци о(т) доамна (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **о(т) доамна** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *зам. знах.* **иа доамна** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ДОБАНИВИЧѢ** *мн.* (2) *(назва села у Перемишльській землі)* Дубаневичі: А сє ѧ кнѧ(з) левъ... да(л) єсмы ѣма оу перємыскоѣ волость сєло добанєвичь (!) и съ землєю и съ сѣножѧтими (Львів, 1443—1446 *Р* 147).

ФОРМИ: *знах.* **! добанєвичь** 1 (1443—1446 *Р* 147); **добанивиі(ч)ѣ** 1 (1443—1446 *Р* 147).

***ДОБЕКЪ** *ч.* (2) *(особова назва, стч., стп.* Dobek, *пор.* Добєславъ): и за тым єшчє до нас прислал пан нашь кроль... свои паны, на имѣ пана Добка з Бышова пана Бєлзского, и пана Станислава с Танчина (Сучава, 1468 *BD* II, 305); також и сими рази... коли к нам прислал... по пана Добека из Бишов, пана Бєлского, а ми лєпак слоубоуємъ... господарєви нашємоу... абыхом сѣ съ єго милости видѣли и голдовали, мы и съ нашими... боѧры (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Добка** 1 (1468 *BD* II, 305); **Добєка** 1 (1479 *BD* II, 351).

ДОБЄСЛАВЪ, ДЄБЄСЛАВЬ *ч.* (3) *(особова назва, стч.* Dobeslav, *стп.* Dobisław): А на то послуси... панъ пєтръ ивановичь панъ добєславъ кошицкии (Львів, 1368 *Р* 16); мы войцехъ з б̃жиеи мл̃(с)ти ярцибискупъ гнѣзденский... добєславъ съ сенка любєлскии... слюбуємы... стєцку воєводѣ землѣ молдавскои... ижь вшитки оурѧды и зъєднанья и записы што пасаныи (!)... мєжи... вло(д)славомъ... кролємъ полскимъ... и нами... с однои стороны а мєжи стєцкомъ воєводою... з другои стороны... владиславъ кроль и... всѧ коруна полская боронити дєржати нєпорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **добєславъ** 2 (1368 *P* 16; 1433 *P* 122); **дебеславь** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

***ДОБИВАТИ** *див.* **ДОБЫВАТИ.**

***ДОБИТИ** *див.* **ДОБЫТИ.**

***ДОБИТОКЪ** *ч.* (2) **1.** худоба, товар (1): ты оуси выше писанны татаровє да боудоу(т) нашємоу монастырю оури(к) и съ въсѣмы и(х) чєлѣдми и съ оусѣмъ и(х) имѣниємъ и добитко(м) на вѣки вѣчныѦ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128—129).

2. цінність, вартість (1): аще ли кто... полакомитсѦ добыткоу книги сєѦ, и продас(т) ѫ, да є(ст) проклѦ(т) о(т) б͠а (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **добыткоу** (1401 *ЗКЄ*); *ор. одн.* **добитко(м)** (1443 *Cost.* II, 129).

ДОБРА *ж.* (3) (*особова назва, молд., слов.* добръ): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... наши слоуги Нєкита и брат его Жоуржа и сестра их Добра... и продали свою правоую отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Добра** (1497 *BD* II, 116); *дав. одн.* **Добри** (1497 *BD* II, 116).

ДОБРАѦ ВОДА *ж.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Доброводи: а кн(Ѧ)зю Сємєну досталсѦ город Колодєн а сєла: Чєрнєхов... ДобраѦ вода (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ДобраѦ вода** (1463 *AS* I, 54).

ДОБРЄ[1] *присл.* (8) **1.** (*як годиться, як належить*) добре (1): dobre chował w zakone swojem (Луцьк, 1388 *ZPL* 103).

2. добре, цілком (6): мы вєликиі кнзь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ всѦкому симъ нашимъ листомъ кто во нь возрить или оуслышить чтучи кому жь будєть того потрєбно иж бы добрє вразумѣлъ (Житомир, 1433 *P* 126); а пры томъ были и того добрє свѣдомы люди добрыє (Володимир, 1475 *AS* I, 72); в͠ша м͠л(с)ть можєтє тому сами добрє розоумєти ажє о(т) оуси(х) сторонъ поганъство... на хрєстиянъство... оукрепляють (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

3. (*у відповідності з правом*) добре (1): О жакоу алюбо о каплане которы(ж) добрє дєржїть оцьство сво(є) (XV ст. *BC* 5 зв.).

Див. ще **ДОБРО**[2], **ДОБРѢ.**

ДОБРЄ[2] *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* добръ): мы олєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє тоты истинныи слоугы... никыта и добрє зографи дали єсмы имь... два сєла (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); вєлѣ(л) єсмы иашємоу вє(р)иомоу, добри логофє(т), писати (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **добрє** (1415 *Cost.* I, 121); *дав. одн.* **добри** (1459 *Cost. S.* 22).

ДОБРИИ *див.* **ДОБРЫИ.**

***ДОБРИНОВСКИИ** *прикм.* (1): сє азь... ї͠ѡ Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... єсми... потвръдили... нашєи єпископпїи о(т) радовцє(х) ї ц͠рко(в)... о(т) волости соуча(в)ской... щожє били дани тоти н͠ ц͠ркви ис попи... кв. ц͠рковь добриновска и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **добриновска** (1490 *DC* 147).

Пор. ***ДОБРИНОВЦИ.**

***ДОБРИНОВЦИ** *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): а хотарь... до вєликоі буковины кдє вышєлъ путь оть добрѣно(вц)ь на конєц полѦ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла... на имѦ хєнцовци на сєрѣ(т)... и шєпєлєвы(х) сєло што замѣнилъ за добриновци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *род.* **добрѣно(вц)ь** (1392 *Cost.* I, 7); *знах.* **добриновци** (1431 *Cost.* I, 317).

ДОБРИНЬ *ч.* (1) (*назва селища у Волинській землі*) Добринь: досталъ сѦ дєвєрю моємоу... Городокъ, а к двору присєлки и сєлища: Бєгонь, Караєвичи, Добринь (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Добринь** (1478 *AS* I, 76).

ДОБРЇИ *див.* **ДОБРЫИ.**

***ДОБРЇИНОВЪ** *прикм.* (2) ◇ с є л и щ є д о б р ї и н о в о *див.* **СЄЛИЩЄ 1.**

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **добрїиново** (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269).

***ДОБРО** [1] *с.* (8) добро (7): А што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарѦ нашєго лихо или добро того(м) нє оутаити господарѦ нашєго (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); мы имаємъ нашємоу старшємоу приѦтєлю, кнѦзю, вєликомоу казимироу, прїѦѦти (!) и єго добра смотрити а онъ такиж имаєтъ намъ прїѦѦти (!) и нашєго добра смотрити (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); Ино которого єсмо чоловєка вєдали въ нашой зємли, што ємоу добра нє хотєлъ, а какъ съ нимъ миръ взємъшы, того єсмо тогдыжъ зъ зємли нашоє и выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

п о д о б р о (1) добре: И тєпєръ бо(ж)єю волєю было бы и по добро заньжє кто єсть, ива(н) васи(л)єви(ч) вєлики(и) кнѦ(з) моско(в)ски(и) г(с)дрєви нашому воєводє є(ст) сва(т) а вашє(и) мл(с)ти тєсть (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **добра** (1445 *Cost.* II, 726; 1496 *BD* II, 405); *знах. одн.* **добро** (бл. 1386 *P* 30; 1448 *Cost.* II, 305; 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ДОБРО[2] *присл.* (4) (*похвально*) добре (3): мочї имет ли ниже що та(к) и добро а пак ли нє мочї имє(т) с то(г) спросити (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); И добро бы было и тобє со хрєстияны миръ имати и посполъ со всими хрєстиянъскими господары противъку погаиъства стояти (б. м. н., 1498 *BD* II, 410);

д о б р о с я в и д и т (що кому) (1) викликає задоволення (що в кого): и за то вє(л)ми г(с)дроу иашому Стєфану воєводє добро ся видить и хвала милому богу вздаєть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.).

Див. ще **ДОБРЄ**[1], **ДОБРѢ.**

ДОБРОВА *див.* **ДОУБРОВА**[1].

***ДОБРОВЄЦЪ** *див.* **ДОБРОВЄЦЬ.**

ДОБРОВЄЦЬ *ч.* (4) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... оуноукы Ивана Дамїановича... и дали господствоу мы три сєла иа Добровєць (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на Добровєць** (1499 *BD* II, 162, 163); *ор. одн.* **Добровєцом** (1499 *BD* II, 163).

***ДОБРОВОЛЄНІЄ** *с.* (1) доброзичливість, прихильність: Тымжє обичаєм и мы оудилали... видѣчи и знаючи ласкоу и доброволєніє наяснѣишаго кнѦзѦ пана Казимира (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *знах.* одн. **доброволєиіє** (1485 *BD* II, 371).

Див. ще **ДОБРОВОЛЇЄ.**

ДОБРОВОЛЇЄ *с.* (1) доброзичливість, прихильність: аз господство ми ‹въ› том благопроизволих нашим благим произволєнїє‹м›... и съ оусъѦ (!) нашїѦ доброволїє ‹и› от бога помощїѦ (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* **съ... доброволїє** (1491 *BD* I, 473).

Див. ще ***ДОБРОВОЛЄНІЄ.**

ДОБРОВОЛНЄ, ДОБРОВОЛЬНЄ *присл.* (8) **1.** (*без перешкод, без заборони*) вільно (7): ustawilijesmo, iżby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а коли наза(д) оусхочє(т) поити до зємли мо(л)давскоєи имає(т) поити доброволнє съ своєю панєю съ своими дитками (Снятин, 1454 *P* 163); а тоє выше писанноє (*в ориг.* выше писанного.— *Прим. вид.*)... маєт быти продаио, и замєнєно, и заставлєно, и отдаио доброволнє на свои потрєбы и вжитки обєрнути, как єму... лєпєй а вжиточнє взвидит сѦ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

2. (*за власним бажанням, без примусу*) добровільно (1): мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м)

то... иже пришедши пред на(с) очвисте (!) н доброволне пани махна узвертовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыиской (Львів, 1414 *P* 85).

Див. ще **ДОБРОВОЛНО.**

***ДОБРОВОЛНИ** *див.* ***ДОБРОВОЛНЫИ.**

ДОБРОВОЛНО, ДОБРОВОЛЬНО, ДОБРОВОУЛНО *присл.* (43) **1.** *(без перешкод, без заборони)* вільно (39): а оу ставу радивоунъковѣ ловити сѣтью єму доброволно (Перемишль, 1366 *P* 12); по томужъ и мы дали єсми имъ яко да ходѧтъ съ своєю торговлєю доброволно у нашеи земли (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); продал єсми єму... так, ижет он волен... кому оусхочет продати або даровати або заменити и на своє доброволно вжитки обєрнути, как же сѧ єму налепей будет видети и радити (Берестя, 1466 *AS* I, 62); мы Стефан воєвод... чиным знаменито... ожє даємь... сєс нашь лист нашємоу татарин(о)у... на то... щобыхом єго опѧт не оуводили оу холопство, аны дѣти єго, алє щобы сидил оу нашеи земли, он и своими дѣтми, слободно и доброволно и бєз никоторои нєволи (Сучава, 1470 *BD* I, 140), да єст им слободно и доброволно и отворено ходити и торговати, заплативше правоє своє мыто (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *(за власним бажанням, без примусу)* добровільно (4): а продали и оуздали єму доброволно и оу вѣки дѣтємь єго (Перемишль, 1366 *P* 12); продалъ ємоу доброволно нє надобѣ оуступати на то никому (Львів, 1368 *P* 15—16); Се я Янъ, инначей Корѣйва Ядукговичь, продалъ есмы доброволно... землю свою питомую у волости Волковиской (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: правда есть, служатъ въ мене бояре Смоленскіе Бубенъ, а Дуденковъ Суморокъ доброволно зъ сукни безъ имѣней (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

Див. ще **ДОБРОВОЛНЄ.**

***ДОБРОВОЛНЫИ** *прикм.* (9) **1.** *(безперешкодний)* вільний (3): и мы то на жеданье єго ‹милости› при‹я›тєля нашого делаємъ, даємъ єго посломъ добровольноє проєханьє чєрєзъ нашу зємлю ‹до Москвы› и отъ толь зася до єго зємли (б. м. и., 1496 *BD* II, 405);

д о б р о в о л н а я д о р о г а (4) відкрита для всіх дорога, гостинець: Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу... лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяти, штожъ ми ее задалъ зрадне своею рукою, засѣд на доброволной дорозе у своемъ имени у Колпыници (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); Мартинъ жалова(л) на Микоулоу и(ж) ємоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и, квалъто(м)ъ, на (до)броволной дорозѣ (XV ст. *BC* 31 зв.).

2. *(непримушений, викликаний власним бажанням)* добровільний (2): а такѣ жь мы видѣвшє єго млсрдьє к намъ и доброволноє пристаньє дали єсмы приятєлю нашому... нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *P* 124); Ино ми видѣвши межи ‹ними› их доброволн‹и› ток‹меж› и полнои заплатоу, а ми тако‹ждєрє и от н›ас єсми дали и потвєрдили... Ивоулоу діакоу тоє... сєло (Сучава, 1482 *BD* I, 260).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **доброволн‹и›** (1482 *BD* I, 260); *знах. одн. с.* **добровольноє, доброволноє** (1433 *P* 124; 1496 *BD* II, 405; *ОПВВД*); *род. одн. ж.* **доброволноє** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *місц. одн. ж.* **на доброволной, иа (до)броволной** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *BC* 8, 31 зв.).

ДОБРОВОЛЬНЄ *див.* **ДОБРОВОЛНЄ.**

ДОБРОВОЛЬНО *див.* **ДОБРОВОЛНО.**

***ДОБРОВОЛЬНЫИ** *див.* ***ДОБРОВОЛНЫИ.**

***ДОБРОВТРИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Се здѣся просилъ у насъ... Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ... на имя:... Добровтричъ дворища, а Голтяевичъ дворища (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *род. мн.* **Добровтричъ** (1454 *АЛМ* 12).

ДОБРОВОУЛНО *див.* **ДОБРОВОЛНО.**

***ДОБРОДАНІЄ** *с.* (1) добродіяння, благодіяння: а по наши(м) жївотѣ кто (!) избєрє(т) бѣ быти г(с)п(д)рь... нашеи земле... то(т) би и(м) нє пороушил наша доброданіє и потврьжденїє (Корочнн Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 123).

ФОРМИ: *знах. одн.* **доброданіє** (1458 *Mih. Doc.* 123).

***ДОБРОДѢИСТВО** *с.* (2) добродіяння: про тъ жь Азъ про тото добродѣиство пророченыхъ пановъ приступаю и приступилъ єсмъ ку... королю польско(м)... ис тыми горо(д) исъ кремѧницємъ и съ братславлємъ (Кременець, 1434 *P* 130); про то жь ѧ про тоє ихъ добродѣиство... приступаю... ку... королєви польскому... с... городы и зємлѧми што... суть оу моємъ держѧнью (Черняхів, 1435 *P* 132—133).

ФОРМИ: *знах. одн.* **добродѣиство** (1434 *P* 130; 1435 *P* 132).

ДОБРОИН *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* добръ): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоти... сынъ станинъ, и племеник их Доброин воиникоул и сестра єи Лоушкъ... жаловали єсми их особною нашею милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доброин** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Доброиноу** (1495 *BD* II, 53).

ДОБРОКГОСТЪ *ч.* (2) (*особова назва, стч.* Dobrohost, *стп.* Dobrogost): мы войцехъ з бжиеи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденский... доброкгостъ с колна каменьскии... доброкгостъ съ шамотулъ калискии... слюбуємы... стєцку воєводѣ (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доброкгостъ** (1433 *P* 122).

ДОБРОМИРА *ж.* (3) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ сєломъ... до потока што словєтсѧ добромира, та добромирою горѣ до тѣсного оугла на проутѣ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269—270).

ФОРМИ: *наз. одн.* **добромира** (1429 *Cost.* I, 270); *род. одн.* **добромиры** (1429 *Cost.* I, 269); *ор. одн.* **добромирою** (1429 *Cost.* I, 270).

ДОБРОМИРЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфанъ воєвода... чиним знаменито... ожє... дали нашєму вѣрномоу паноу Игнатоу сєла... на имѧ Добромирєщи и Балосинєщи (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); мы Илїа воєвода и... Стєфанъ воєвода... чиним знаменито... ожє... Ивоул... и Нєпот єго Нєгрє... дадошѧ двѣ сєлѣ на имѧ Добромирєщи и Балосинєщи, паноу Игнатоу столн‹икоу› (б. м. н., 1441 *DBAc* 37).

ФОРМИ: *наз.* **Добромирєщи** (1440 *DBAc* 31; 1441 *DBAc* 37).

ДОБРОСЛАВЄЦЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я панъ данило дамбоговичъ (!) Задерєвецки, Вѣдомо чинимо... Ажє я дорадивсѧ и своими приѧтєл'ми... Дали Єсмъ... дворищ ов (!) тоу стороноу рѣки Соукилѧ, о(т) стриѧ, кде доброславєцъ сидѣлъ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доброславєцъ** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

***ДОБРОСЛАВЄЩИ** *мн.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... далиже и потврѣдили єсми ємоу... сєла... на проутѣ... и цолєва селище и съ озеромь и виногра(д) (!) єго на врѣ(х) доброславєщимъ потокоу (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475).

ФОРМИ: *дав.* **доброславєщимъ** (1436 *Cost.* I, 475).

***ДОБРОТА** *ж.* (7) **1.** добро, благо (3): мы романь воєвода... чинимо знаменито... ожє... панъ дидрихъ боучаскыи... стоитъ подли насъ и стоитъ о нашємъ доброту (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); и ваша бы милость сихъ пословъ... пропустили мирьно чєрєзъ вашеи милости зємли... бо сии послове не ходять на злость вашей милости, але на доброту вашей милости (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

2. доброзичливість (2): мы илїа воєвода... знаменито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи оу добротѣ обѣтницъ и(х)... пану владиславовы, по(л)скомоу кролювы... оу лєвовы... голдь оучинили є(с)ми (Львів, 1436

Cost. II, 697); тогди они па(к) с поч(с)тіє(м) и добротою на(с) и наша кнѣгинѣ и наши паны и слуги о(т)проводити без шкода ‹и› без забавы (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

3. добрі стосунки (2): коли сюю правъдоу... промежи собою вчинимъ... отъ сего часоу межи тебе и нами лешее (!) доброты иного дела не будеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **доброты** (1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **доброту** (1448 *Cost.* II, 305; 1499 *BD* II, 449); *ор. одн.* **добротою** (1457 *Cost.* II, 811); *місц. одн.* **оу добротѣ** (1436 *Cost.* II, 697); *наз. мн.* **доброты** (1484 *ЯМ*).

ДОБРОТВОРЪ *ч.* (6) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* А хотаръ Драгосинєщомъ, што на Добротворѣ... почении от издолоу, от Ласловова хотарѧ, Добротворъ и Пожарита, до верха (б. м. н., 1426 *ВАМ* 22); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже... дали и потвеъръдили єсми им... сєла... на имѣ... Мохориціи... на Добротворѣ (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Добротворъ** (1426 *ВАМ* 22); *род. одн.* **Добротвора** (1426 *ВАМ* 21; 1452 *Cost.* II, 426); *місц. одн.* **нà Добротворѣ** (1426 *ВАМ* 22; 1452 *Cost.* II, 432; 1495 *BD* II, 59).

***ДОБРОТИЧИНЬ** *прикм.* (1) ◇ п о т о к ъ д о б р о т и ч и н ь (1) *див.* ***ПОТОКЪ** [1].

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **добротичинь** (1415 *Cost.* I, 121).

! **ДОБРОТУ** ‹ДОБРОМУ› *див.* **ДОБРЫИ.**

ДОБРОЧИНЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... оже... дали єсми... села на имѣ... роусонѣгъ и доброчинъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доброчинъ** (1446 *ПГСПМР*).

ДОБРОУЛ *див.* **ДОБРОУЛЪ.**

ДОБРОУЛЄЦЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* добръ): доброулєцъ писа, оу сочавѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 343).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доброулєцъ** (1448 *Cost.* II, 343).

ДОБРОУЛЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже тота... Аннѣ... продала... одино село на имѣ Доброулещіи (Сучава, 1480 *BD* I, 244).

ФОРМИ: *наз.* **Доброулещіи** (1480 *BD* I, 244); *дав.* **Доброулещем** (1480 *BD* I, 244); *знах.* **Доброулєщіи** (1480 *BD* I, 244).

***ДОБРОУЛОВЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѧд нами... Ана, сестра Доброулова логофет(а)... и дала своимъ племеником... два сєла... на Днистри (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Доброулова** (1470 *BD* I, 155). *Пор.* **ДОБРОУЛЪ.**

ДОБРОУЛЪ, ДОБРОУЛ *ч.* (75) *(особова назва, молд., слов.* добръ): пи(с) доброу(л), оу со(ч)вѣ (Сучава, 1451 *Cost.* II, 401); мы Стефан воевод(а)... знаменито чиним... оже прїидоша перед нами... Анна, сестра пана Доброула логофета, и съ с‹во›имъ нєпотомъ... и продали... сєло на **имѣ** Вълѣнїи (Сучава, 1482 *BD* I, 260).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доброулъ, доброу(л), доброул** 18 (1451 *Cost.* II, 401; 1452 *DIR«A»* 500; *Cost.* II, 410, 422; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 458; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 526; 1456 *ЭСФ; Cost.* II, 578 і т. ін.); *зам. дав.* **доброул логофєту** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **Доброула** (1480 *BD* I, 241; 1482 *BD* I, 260); *дав. одн.* **Доброулоу, Dobrulu** 41 (1457 *BD* I, 5; 1458 *DIR«A»* 512; 1460 *Cost. S.* 34; 1462 *Cost. D.* 12; 1463 *BD* I, 74; 1465 *DIR«A»* 518; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 118; *Cost. S.* 69; *Mih. Doc.* 126 і т. ін.); **добру(л)** 3 (1458 *DIR«A»* 513; *Mih. Doc.* 123; *ПГСММЦ*); **Доброулови, до(б)роулови** 7 (1458 *BD* I, 7; 1459 *BD* I, 28, 36; 1460 *BD* II, 276; 1461 *BD* I, 45; 1463 *Cost. S.* 45; 1466 *BD* I, 96); **Доброуло** 1 (1468 *BD* I, 126).

***ДОБРОУША**[1] *ж.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло... оу верхъ доброуши (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **доброуши** (1437 *Cost.* I, 541); *місц. одн.* **иа доброуши** (1437 *Cost.* I, 541).

ДОБРОУША[2] *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єщє сєло по(д) каражиномъ доброуша (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **доброуша** (1437 *Cost.* I, 541).

ДОЕРЪ *див.* **ДОБРЫИ.**

ДОБРЪЧИНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы петръ воєвода... знамєнито чини(м)... оже... дали єсми се(с) листъ на(ш) людє(м)... о(т) добръчинєщи (Побрат, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **добръчинєщи** (1448 *ДГПР*).

ДОБРЪЧИНОВЪ *прикм.* (1): тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... єдно сєло на грабовы(х) гдє былъ домъ добръчиновъ (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **добръчиновъ** (1427 *Cost.* I, 196). *Пор.* ***ДОБРЪЧИНЪ.**

***ДОБРЪЧИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* добръ): що бы имъ оурикъ съ оусѣмъ доходомъ... и дѣтємъ настинымъ що съ добръчино(м) и сиоу єи що є(ст) о(т) дроуга єи моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196).

ФОРМИ: *ор. одн.* **добръчино(м)** (1427 *Cost.* I, 196).

ДОБРЫИ, ДОБРИИ, ДОБРЇИ, ДОБРЫ, ДОБРЪ *прикм.* (643) **I.** *(який є носієм позитивного начала, протилежний до негативного)* **1.** *(який спрямований на добрі справи)* добрий (33): мы кнѧзь володиславъ... нашимъ добрымъ оумышлѣнъемъ то єсмы вчинили (Бохур, 1377 *Р* 23—24); мы александръ воєвода... знаємо чинимъ... оже єсмы оучинили с наши(м) добры(м) оумысло(м)... и оучинили єсмы за душїє дшъ (!) делѧ переже стопочившїимъ господаремъ предкомъ иаши(х) (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60); се азь... ї͠о Стефа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... оже бл͠гопроизволи гп(д)воми (!) наши(м) бл͠гимь произволенїємь... та и(с) наши(м) добри(м) помисло(м)... и оучинили єсми въ зад͠шїє с͠то почи(в)ши(х) прє(д)ко(в) и родитєлїє иаши(х) и за наше з(д)равїє (Сучава, 1490 *DC* 146).

2. *(вельможний, шляхетного роду)* добрий, достойний (22): оучинит(ь) которыи добрыи члвкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *Р* 6); мы дмитрии инѣмъ именемъ корибу(т)... чинимъ то знаемо... иже *добраѧ* рада наши(х) боѧръ... и нашею доброю волєю... велебному г(с)пдрю володиславу королеви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *Р* 40—41); мы їо александро воєвода... знаємо чинимъ... оусѣмъ добрымъ паномъ... оже тотъ истинныи слоуга и бояринъ нашъ плотоунъ слоужилъ переже стопочившїимъ господаремъ оцоу нашемоу правою и вѣрною слоужбою (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); и кн‹ѧ›зь Михайло положил листъ перед королем его м‹и›л‹о›стью а рєклъ: тым обычаємъ записал сѧ ты с моим отцємъ перед добрыми свѣтки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); г(с)дра нашого люди... поведили... ажъ што тамъ слышали в земли тоурє(ц)ко(и) и в басарабско(и) што(ж) везде по всимъ городо(м) и по местомъ кличу(т) и(ж)бы *добрыє* юнаки и люди вси которые доужи на кони всєсти кони бы добрыє и зброи дє(р)жа(ли) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); ачь хто менїтсѧ шлѧхътичомь тогды имеєть шесть оурожены(х) стары(х) а добры(х) шлѧтичовъ (!) поставить на свидє(ч)ство (XV ст. *BC* 18 зв.); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ‹иж›... оузѣли єсмо промежи собою и промежи наш‹ими дѣтми мир вѣчныи›... съ нашим добрим ‹велеможним› Алєксандром (Сучава, 1499 *BD* II, 442);

(у знач. іменника ч. р.) (124): мы... кнѧ(з) олєксанъдро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно... всѧкому доброму... што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цр҃кви... то и мы... потверживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *P* 20); тєжь то изволи(л) єсмы єму аж бы єго аж бы коли нѣкотораѧ пригода єму ста(л) тогды има то сєло замѣни(т) продати тако доброму ѧко и самъ штобы бы моглъ намъ с того службу написаную служи(т) (Львів, 1399 *P* 59); а которыи бы нє хотилъ на томъ изъєднанїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682): мы великии князь Швитрикгал... чинимъ знаменито... симъ нашимъ листомъ каждому доброму, хто нань возрить или чтучи его въслышить, комуждо будеть его потрѣбно (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); Кто бѫдє(т) нєко(т)рыи добры(и) чл҃вкъ на соу(д) позванъ о квалтъ тогды имєєть пово(д) на нєго досвє(т)чить або то(т) добрыи имєє(т) самь своєю прїсѧгою о(т)быть (XV ст. *BC* 18); Мы Іо Стєфан воєвода... знаємо чиним... с тым нашим листом въсѧм посполитым, кто на нєм оузрыт или чтоучи єго оуслышит, каждомоу добромоу, коли комоу потрєбизна боудєт (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

3. *(який користується довір'ям, має авторитет у суспільстві)* добрий, достойний (13): б҃жьєю м҃лтью и добрыхъ людии прьязнью исталасѧ торгувлѧ межи добрыми людми межи бояры и межи крилошаны ст҃го ивана (Перемишль, 1378 *P* 25); а на(ш)... коро(л) казими(р)... имає(т)... на(с) ласкаво миловати и оборонити... яко оуси(м) добры(м) по(д)даннико(м) землѧмь свои(м), та(к) имає(т) и на(м) єго мл(с)тъ о(т) си(х) часо(в) оудилати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); а ки⟨ѧ⟩зь Сємєн... мовил так: я с моим братомъ, с отцємъ *(в ориг.* сотцємъ.— *Прим. вид.)* твоим нє записивал сѧ тымъ листомъ, а тымъ свѣтком твоимъ, што оу твоєм листоу стоѧть, вѣрю яко добрымъ людем (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); И я єсми з людми добрыми порозумелъ, ижбы тыє люди господарскин мокрычанє с паномъ Янчинским ото болшєй того тяжи нє мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

д о б р ы є   л ю д и (25), л ю д и   д о б р ы є (10) свідкн: А при томъ были землѧнє исвѣдьци панъ ходько быбєльскии, панъ адамъ орєцкии... инѣхъ добрыхъ людии землѧнъ много было при томъ (Перемишль, 1391 *P* 45); тогды облазничєвє триє братєиици оучинили с даниломъ розъѣздъ и вывєли облазничєвє много добрыхъ людии иа дуброву и землѧнъ и старцевъ (Зудечів, 1411 *P* 79); ино на посли(д) гєргє оуставшисѧ з добрыми лю(д)ми пєрєпроси(л) пана костю абы єго прости(л) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); А також, кто коли имоут познати оу них коии или волы... и доведет иаш чловѣкъ на Брашовѣнє из добрыми людми... а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262); а про лє(п)шоую справє(д)ливость вышеписани(х) рєчєи, и печа(т) свою приложи(л) к сємоу листоу, и просили єсмо ты(х) людєи добры(х) и(с) зо (!) обоу сторо(н) которыи при то(м) свє(д)цє(м) били аби оны свои печа(ти) приложили (Луцьк, 1490 *Пам.*); А при том было добрых людєй досит: был брат мой пан Лєвъ Боговитинович, чашник вєликого кн⟨ѧ⟩зѧ и ключникъ бєрєстѣиский (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

4. *(не ворожий, приязний)* добрий (5): а... коро(л) казими(р) ... имає(т)... на(с)... оборонити и опасти... послы своими и мєчє(м) своимь и радою и оусими добрыми оучи(н)ки (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); Сєго ради мы оу томъ видѣвши их доброє произволєнїє и *доброю* лагодоу меж нами на то, а мы сѧ єсми оумыслили нашимь добримь промислом... яко да оутврьдим и оукрѣпим наш мо⟨на⟩стирь от Поутнон (Сучава, 1472 *BD* I, 169—170); Ино за то, кажєть, ажъ межы васъ тыи дєла такъ сталисє, а онъ былъ... свойство съ вами вчынилъ, хотєчы съ вами доброго пожытья и до века (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

д о б р и м ъ   л а с к а в ы м ъ   о к о м ъ   п о с м о т р и т и (між кого) (1) милостиво поставитися (до кого): нинє пакъ длѧ нашего бра(ц)ства нашего Спрєта добримъ ласкавымъ окомъ посмотри межи тєбє и межи мєнє длѧ васъ и насъ коли єго стомоу вє(р)нєшъ братъства дєлѧ нашего (б. м. н., 1484 *ЯМ*); д о б р о є   м ы с л и т и (кому) (1) сприяти (кому): а всє ми доброє мыслити съ моимъ брато(м) господарєви нашєму вєликому коро(л) (б. м. н., бл. 1386 *P* 30).

5. *(відданий, вірний)* добрий, щирий (13): нашихъ *добрыхъ* приѧтєлеи и (!) радою и нашимъ добрымъ оумысломъ и нашою доброю волєю... владнславу... королю польскому... слюбуємы и еслюбили єсмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а того дѣлѧ приказуємы дѣтємъ нашимъ и всѣмъ намѣсткумъ нашимъ и по(д)даннымъ... абы николи прєрє(ч)ному воєводѣ и єго дѣтємъ... и по(д)даннымъ на вѣки нє оуспоминали алє за добрыи и пєвныи приятєлѣ имѣли (Ланчиця, 1433 *P* 121); Того ради молимо вас, яко наши прїѧтєли добрїи, оучинитє за нашоу волю та вєрнитє тоти д҃ злат(и), понєжє соут наши пинѣзи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369—370); ⟨али⟩... да смо добри и прави ⟨при⟩ятєли (Сучава, 1499 *BD* II, 442).

6. *(розумний)* добрий (8): знамєнитосто чинимы ... ижє мы романъ воєвода... ижє и(з) доброи волѣ, а никимъ нє принужєнъ, али з *доброі* и з мудроі рады своіхъ слугъ и пановъ нашихь... слюбили єсми и слюбуємъ, обѣщєваючи чистою вѣрою ⟨и⟩ чистою правдою вѣрна службьа служити (Сучава, 1493 *Cost.* II, 607); азь... іо алєксандрь воєвода... знамєнито чини(м)... ожє блгопроизволи гвоми нашимь блгымъ произволєниємь... и наоучаємъ добраго съвѣта и оучинили єсми въ за доушїє стопочивши(х) пєрєдковъ наши(х) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453);

з   д о б р ы м ь   р о з м ы ш л є н ї є м ь (2) добре обміркувавши, добре подумавши: прїгожаєтсѧ частокроть жє наши(х) дворѧнъ... наглє и(х) позывають прє(д) соудьи... а тамъ на ни(х) жалоба а оні нє вєдали такїи о(т)повє(ди) имаю(т) з добрымь розмышлєнїємь (XV ст. *BC* 14 зв.); тогды на роцѣ напрє(д) рєчєнымъ стронамъ в мєдыцѣ... завитє и конєчнѣ вложєнымъ намѣнєнѣмъ з *добрымъ* розмышлєниємъ мно(г) добры(х) люди ис право(м) оумѣючи(х) рады оуживши(х)... осудили єсмы и осужѧємъ, ажє... кроль влодиславъ... ближшн єсть к тому мѣсту к тычину... ижли тыи пани ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Мєдика, 1404 *P* 70).

7. *(згідний з правдою, законний)* добрий, справедливий (6): ⟨Ино⟩ мы видѣвши их добры токмєжь и заплат полны, а мы також дали и потвєрдили... ⟨Моикови и⟩ братоу єго Кости тото вышєписанноє мѣсто на Крълигътоурѣ (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); ино мы видѣвши добро изнанїє и свѣдѣтєлство, а ми такождєрє и от нас єсми им дали и потвръдили тоє сєло, батърєщїи (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

8. *(схвальний)* добрий (1): О часты(х) простѫпка(х) борзость быває(т) добрая алє тая борзость о соудє(х) и в жалоба(х) имаєть быти разоумно ро(з)патрєна и(ж) соудья имєє(т) вси жалобы ро(з)мыс(ли)ти (XV ст. *BC* 17 зв.);

д о б р о є   п а м я т и (5) *(про покійного)* блаженної пам'яті, доброї пам'яті: того дѣлѧ явно чини(м) ты(м)то листо(м), како хотѧчи наслѣдовати обычѧѧ доброѣ памѧти вєлможны(х) пано(в), прє(д)ко(в) наши(х)... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); Ино мы, впамятавшы єго вєрьную а пил⟨ь⟩ную службу доброє памяти ку отцу нашому, королю єго милости, и къ намъ, з ласки нашоє тыи сєльца... дали єсмо єму (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

9. *(благополучний, щасливий)* добрий (2): тогды они... оуздали пану вѧтславу... того дворища по своєи доброи

воли и за иныѣ молвили абы в *добромъ* покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вѧтславу (Львів, 1370 *Р* 18); Въ имѧ отца и сына и доуха свѧтого... штож ест добры початок и конєць коу каждомоу и справедливомоу пожиткоу оусѣкои доуши христїѧнскои (Сучава, 1468 *BD* II, 300);

добръ здоровъ (1) благополучний: одинъ слоуга мо(и) вжє осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ а дє(и) такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ єстъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); в добрыи часъ (1) *(щасливо, благополучно)* в добрий час: да(и) божє бы в добры(и) часъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.).

10. *(чесний)* добрий (2): Оуставлѧємъ з ра(до)ю наши(х) пано(в) коліжь которыи рыцєрь алюбо которыи шлѧ(х)тныи члвкъ нє боудєть пєрєсоудомъ оважонъ алюбо ожалова(н) о злодєиство алюбо о разбои а боудє(т) однова длѧ єго добро(г) бытлєнія имєєтсѧ своєю роукою о(т)присѧ(ч) и очистіть (XV ст. *ВС* 26 зв.).

11. *(корисний)* добрий (1): a k tomu czasu derżym ich, sztobychmo s nimi naszym nepryiatelem otpiali sia i sztobychmo nieszto dobroho naszoho wczynili s nimi (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

12. *(який дає прибуток)* добрий (1): а нє оусъхочет ли мѧ король єго млсть при соколици оставить ино имаєть ми єго млсть дать ми о(т)мѣну за соколєць такъ добрє ѧко соколєць (Кременець, 1434 *Р* 130).

13. *(у знач. іменника с. р.)* **а)** добро, благо (14): тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, ... а за насъ и чада наша Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ... радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); a na thom mozet szobi przyszaditi, polipsity, a wolen ie przedati y oddati, na swoie dobroie powiernuthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); и мы имѣємъ нашому приѧтєлю, ильи воєводѣ, приѧти и єго доброго смотрѣти, а иль⟨ѧ⟩ воєвод⟨а⟩ такожь имаєть намъ приѧти и нашого доброго смотрѣти (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); слюбоуєм томоу паноу Казимироу кролю и свѧтои єго Короунѣ полскои, чистоа правоу вѣроу ховати, и оусє доброє ховати паиованѧ и чти их, и пожиточности их на всѧх мѣстѧх диати и правовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); **б)** майно, добро (2): а пак ли сѧ бы намъ пригодила... которая иалога... до королѧ доброє нашє оправимъ от нашєи зємли (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); ач бы сѧ на(м) пригодила нѣкотораа пригода... вынти на(м) и(с) нашєи зємли, то(г)ди... вездє на(м) имѣнїа є(г) и доходы отворєны и нєзаборонны... доколѣ да(ст) млы бъ привєрнє(т)сѧ нашє доброє ку нашєи зємли (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

II. *(без відхилень від норми, від усталеного взірця)* **1.** *(який не втрачає своєї вартості)* добрий, сталий (2): тогды од(н)а манита маєть быти з ра(до)ю пановъ наши(х), которая (т)(!) имєєть быти вѣчно и добраѧ и годѧчая, а была любапрїимна вси(м) людє(м) (XV ст. *ВС* 34 зв.); а єстлибы вжє нє мог того подворѧ оправити я, вжє тогды маю пѣнѧзи кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости отложити шест копъ грошей широкоє личбы так добрыми грошми какжє єсми самь оу єє милости брал (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

2. *(з позитивними якостями)* добрий, здоровий, міцний (7): а у чєрновци, возы нє стрѧсти, алє купєць дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ, куници, сєрєбро, воскъ и кони добрїи зємьстїи (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); мы Стєфан воєвода... знамєніто чиным... ожє прїидє прєд нами... пан Албоул... и продал... сєло Бабишєво... паноу Лоукы Кавтєшоу... оу циноу за в̃ конї добрих, так вєлєи как сп златих татарскых (Сучава, 1467 *BD* I, 122); г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємъли... и повєдили... што(ж) вездє... кличу(т) и(ж)бы... люди вси которыє доужи на кони всєсти кони бы добрыє и зброи дє(р)жа(ли) и какъ тєпъло боудє(т) маю(т) на кони всѣсти и потѧгнути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61);

(в доброму стані, не зруйнований) добрий, упорядкований (4): а тогды па(н) пєтръ янови(ч) має(т) тоє имє(н)є чємєри(н) подати, мнѣ або по мнѣ боудоучємоу, та(к) доброє и нарѧжєноє, и с то(л)кими(ж) людми, с чєтырма члвки о(т)чизными ка(к) ѧ па(н)у пєтроу да(л) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); тогды маю(т) мнѣ тоє имє(н)є дѧ(д)ковскоє подати та(к) доброє и нарѧжьноє и с то(л)кими(ж) лю(д)ми моими о(т)чизними... ка(к) я и(м) да(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

3. *(годящий, придатний на що)* добрий, справний (1): а на спустъ добри(и) ставъ (б. м. н., XV ст. *ИК*);

в добром здоровю (3) цілком здоровий, при доброму здоров'ї: сє ѧ пани фєдка... чиню знакомито... будучи єсмо в добром здоровю, єсми била чолом... королю... Казимєру ажєбы єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил мєнє ко имєнѧм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 141); я кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєноваѧ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Настасьѧ будучи в добром здорови а в добром розумѣ чинимъ знамєнито... записую мужу своєму... имѣньѧ Заборол, а Городок (Стєпань, 1489 *AS* I, 89); доброє памєти (1), в (за) доброй памѧти (2), з доброю памѧтью (2) при повній свідомості, притомний: А сє я пан Ивашько Дичько Васильєвич сознаваю симъ моимъ листомъ... прод⟨а⟩лъ єсми свою отчизну... сєло... Ровноє... своєю доброю волєю а в доброй памѧти нискотороє иаглости (Луцьк, 1461 *AS* I, 53); Повєдила пєрєд нами... кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Фєдка, штожь пан єєй (!) нєбощикъ пан Олизар Шилович... будучи доброє памєти отходѧ сєго свєта даровал и дал и записал єєй (!) имєнѧ свои (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); о у (в) добром розоумѣ (3) при здоровому розумі: Сє мы пановє Цєцєнєвъскыи... боудоучи єсмо оу добром розоумѣ... нє имѣючи жадных прикростєй ниоткого... продали єсмо имѣньє отчиноу свою (Кременець, 1467 *AS* I, 63); я кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєноваѧ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Настасья будучи в добром здорови а в добром розумѣ чинимъ знамєиито... записую мужу своєму кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Юрьєвичу оу отчинє моєй имѣньѧ Заборол, а Городок (Стєпань, 1489 *AS* I, 89); прийти ку доброи памѧти (1) *див.* **ПРЇЙТИ.**

III. *(який виконується за власним бажанням, без примусу)* добрий, добровільний (133): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє єсми произволили нашимь добрымь произволєниємь и оучинили єсми задши (!) свѣтопочивши(х) прєдковь наши(х) (б. м. н., 1422 *DIR* II, № 35); и ми видѣвшє доброє и(х) произволєнїє, такожь даємь и о(т) на(с) тоє сєло вышєписаниоє, на имѧ боучоумѣни... паноу андроиикоу и сноу єго паноу кости логоѳєтоу (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87); Ино мы видѣвшє их доброи волю и данїє, а мы такожє єсми и от насъ дали и потвєрдили тота прѧдрєчєнаѧ пасика... оу Ботнєх, да єст монастирю нашємоу о⟨т⟩ нас оурикъ съ въсѧм доходом (Сучава, 1470 *BD* I, 147—148); ино ми видѣвши мєжє ними доброє и(х) воли и то(к)мє(ж) и по(л)ною заплатоу, а ми тако(ж)дєрє и о(т) на(с) єсми дали и потвєрдили слузѣ нашєму, глигору... тоє прѣ(д)рєчєноє половина о(т) половина сєло, о(т) ри(ш)кани (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

добрая воля (1), доброє воли (1) добровільно, з власної волі: слюбуємо нашєю чистою вѣрою... ни ким к тому присилованн, ни принужєни, нѣжь наша добрая воля (Чжюрзєв, 1403 *ДГМ*); я волчько бодє(н)ковьскии Исвоими дє(т)ми... вызнаває(м)... и(ж) єсмо то учинили ни жа(д)ны(м) припужєниє(м) ани звєдє(н)є(м) ни(ж)ли своєє доброє воли длѧ бо(л)шаго оужитку нашєго (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); и з (з, с ъ) доброю волєю (32) добровільно, з власної волі: а по нашємь животѣ кто будєть господаръ нашєи зємли... тоть що бы нє пороушилъ нашєго данїа, нѫ щобы оутвръдилъ и оукрѣпи(л) понєжє дали єсмы съ въсєѫ доброѫ волєѫ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); Сє мы панові цєцєнєвъскыи: пан Васко Цєцєнєвъскый, а пан Нѣмєцъ... нє имѣючи жадных прикро-

стєй ниоткого, алє из доброю волєю, продали єсмо имѣньє отчиноу свою... кн⟨ѧ⟩зю Алєксандроу Санкгушковичю... на имѧ Новосѣльци (Кременець, 1469 *AS* I, 64); И потокмившє и заплатившє оусє вышєписанноє, господство мы благопроизволи нашимь благым произволєнїємь... и съ оусєѧ нашєѧ доброѧ волєѧ... и оучинили єсми и въ задоушїє... прєдков... наших (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); от доброѧ волєѧ (27) добровільно, з власної волі: мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє благопроизволи господство ми нашимъ благымъ произволєнїємъ и чистимъ и свѣтлымъ сръдцємъ и о(т) въсєѧ нашєѫ доброѫ волєѫ... яко да оутвръди(м) на(ш) цръковъ о(т) нємца (Сучава, 1455 *Cost.* II, 563—564); сє азь... їо Стєфа(н) воєвода... аиамєнито чини(м)... ожє бл҃гопроизволи гп(д)вами (!) наши(м) бл҃гимь произволєнїємь... и о(т) въсєѧ нашєѧ доброѧ волєѧ... и оучинили єсми въ задшїє... прє(д)ко(в) и родитєлїє наши(х) (Сучава, 1490 *DC* 146); по доброи воли, по добрих воли, по доброю воли, подоброю волєю, по доброю (доброи) волю (191) добровільно, з власної волі: тогды они... оуздали пану вѧтславу... того дворища по своєи доброи воли (Львів, 1370 *P* 18); мы алєксандрь воєвода... чинимь знамєнито... ожє тоть... панъ жоуржь фратовскыи прїидѣ прѣд нас, по своєи доброи воли и дадє (sic.— *Прим. вид.*) сыноу своємоу ивашкови половина сєла викшинєць (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); а заставила єсми... кн⟨ѧ⟩зю Михайлу и кн⟨ѧ⟩зю Костянтину Ивановичом сєло своє Пъѧнь пустыню нискоторого притиску и нискоторои нєволи ни принужєнѧ, нижли єсми заставила сєло своє Пъѧнь по своєй доброи воли (Острог, 1481 *AS* I, 77); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... оуси оуноукове крєца от Ялана, по их доброи воли... и продали свою правоую отниноу... сыном Ботинимь (Ясси, 1500 *BD* II, 175); ⟨доброую⟩ мати ⟨волю⟩ (1), доброую мѣти волю (ку чому) (1) бажати (чого), прагнути (до чого): а особно ижє мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо яко и нинє мамы волю... коу покоєви а коу єднотѣ а спрєвєдлнвость (!) нашоу высвєтли⟨в⟩ши о(т) ровности нє хочє(м) сѧ выламавати вароуючисѧ розлиѧнья ⟨к⟩рови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); з воли доброє (1), з доброи воли (6) *див.* **ВОЛЯ** 1; волѣю доброю (1), доброю волєю (30) *див.* **ВОЛЯ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **добрыи, добры(и)** 7 (1352 *P* 6; 1435 *Cost.* II, 679, 682; XV ст. *BC* 18, 28 зв.; *СЯ* 39 зв.); **добрїи, добри(и)** 3 (1484 *РИБ* 351; XV ст. *ИК;* 1499 *BD* II, 442); **добры** 2 (1449 *Cost.* II, 746; 1468 *BD* II, 300); **добръ** 1 (1484 *ЯМ*); *род. одн. ч., с.* **доброго, dobroho, добро(г)** 8 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1447—1492 *ЛКБВ;* XV ст. *BC* 26 зв.; 1499 *BD* II, 448); **добраго** 2 (1453 *Cost.* II, 453; 1467 *BD* I, 120); *дав. одн. ч., с.* **доброму, доброму, dobromu, добро(м), добьромоу, доброу(м), добро(м), ! доброту** (1375 *P* 20; 1403 *ДГМ;* 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1456 *ПМВП;* 1468 *BD* II, 301; 1482 *AS* I, 80; 1490 *Пам.;* 1499 *BD* II, 442 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **добры(и)** 2 (1473 *BD* I, 187; 1493 *ПОСВВ* 151 *вв.*); **добры** 1 (1466 *BD* I, 114); *ор. одн. ч., с.* **добрымъ, dobrym, добрымь, добры(м)** 26 (1377 *P* 24; 1403 *ДГАА;* 1408 *Cost.* I, 60; 1411 *Mih. Alb.*; 1433 *Cost.* II, 652; 1438 *DBAc* 27; 1440 *Mih.* 208; 1448 *ДГПР;* XV ст. *BC* 14 зв.; 1458 *BD* I, 6 і т. ін.); **добрим, добримъ, добримь, добри(м)** 11 (1441 *DIR«A»* 477; 1446 *DIR«A»* 485; 1470 *BD* I, 150; 1472 *BD* I, 170; 1475 *BD* I, 200; 1478 *BD* I, 219; 1484 *ЯМ;* 1487 *BD* 311; 1490 *DC* 146; 1499 *BD* II, 442); **добрїимъ** 2 (1427 *DIR«A»* 450; 1431 *Cost.* I, 325); *місц. одн. ч., с.* **в (о, оу) добром, добромъ, добро(м)** 13 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1370 *P* 18; 1445 *Cost.* II, 726; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1488 *AS* I, 141; 1489 *AS* I, 89; 1494 *BD* II, 387; 1496 *ПСВВ* 192 зв. і т. ін.); **в добру(м)** 1 (1464 *DIR«A»* 517); *кл. ф. ч.* **добрыи** 2 (1462 *BD* I, 76; 1476 *BD* I, 211); **добрїи** 1 (1476 *BD* I, 211); *наз. одн. с.* **доброє** (1457 *Cost.* II, 811); *знах. одн. с.* **доброє, dobroie** 32 (1386 *P* 30; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1439 *Cost.* II, 35; 1452 *Cost.* II, 410; 1458 *BD* I, 20; 1467 *BD* I, 121; 1473 *ШКН* 165; 1481 *BD* I, 258; 1490 *Пам.*; 1497 *BD* II, 118 і т. ін.); **добро** 1 (1493 *Cost. S.* 175); **добрє** 1 (1434 *P* 130); **доброи** 1 (1470 *BD* I, 153); *наз. одн. ж.* **добрая, добраѧ** 6 (1388 *P* 40; 1403 *ДГМ;* XV ст. *BC* 17 зв., 34 зв.; 1490 *ЗХП*); *зам. ор. одн.* наша **добра** ра(д) и наши(м)... прилюблѣниє(м) 1 (1388 *P* 39); *род. одн. ж.* **доброи, доброї** 50 (1361 *AGZ* 6; 1393 *Cost.* II, 607; 1464 *BD* I, 84; 1487 *BD* I, 291; 1492 *Cost. S.* 161; 1495 *Cost. S.* 193; 1497 *BD* II, 96; *Cost. S.* 208; 1500 *BD* II, 175; *SD* 7 і т. ін.); **доброє, доброе** 16 (1449 *АЛМ* 8; 1470 *AS* I, 65; 1479 *BD* I, 224; 1487 *AS* I, 240; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *ВМБС;* 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1499 *AS* I, 118; *РИБ* 777; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **доброѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **доброєи** 1 (1454 *P* 162); **добрѧ** 1 (1458 *Cost.* II, 815); *дав. одн. ж.* **доброи, dobroj** (1370 *P* 18; 1429 *Cost.* I, 242; 1443 *Cost.* II, 131; 1460 *Cost. S.* 33; 1465 *DIR«A»* 518; 1481 *BD* I, 248; 1489 *Cost. S.* 133; 1497 *BD* II, 118; 1499 *BD* II, 162; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *знах. одн. ж.* **добрую, доброую, dobruju** 37 (1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Cost.* II, 653; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1460 *Cost. S.* 33; 1465 *GL* 176; 1473 *BD* I, 190; 1487 *BD* I, 304; 1493 *CVD* 6; 1497 *BD* II, 109; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **доброю** 39 (1438 *Cost.* II, 14; 1453 *Cost.* II, 495; 1461 *BD* I, 45; 1467 *Cost. S.* 69; 1479 *Cost. S.* 98; 1483 *BD* I, 269; 1486 *BD* I, 290; 1491 *BD* I, 468; 1493 *ПГВСА;* 1495 *BD* II, 41 і т. ін.); **добру** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **добра** рада радити 1 (1393 *Cost.* II, 607); *ор. одн. ж.* **доброю, доброѫ** 70 (1377 *P* 23; 1400 *P* 61; 1423 *DIR«A»* 447; 1445 *Cost.* II, 218; 1461 *AS* I, 53; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1482 *AS* I, 80; 1490 *ДГСХМ;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); **доброѧ, доброя** 34 (1443 *ПГСММ;* 1459 *BD* I, 34; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *BD* I, 158; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1486 *DC* 143; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 419; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *зам. дав.* **по доброю** воли 26 (1449 *Cost.* II, 379; 1456 *Mih.* 213; 1472 *BD* I, 172; 1482 *BD* I, 265; 1484 *BD* I, 285; 1488 *BD* II, 247; 1493 *Cost. S.* 176; XV ст. *НРРГ;* 1494 *BD* II, 38 і т. ін.); *місц. одн. ж.* **в доброй** (1461 *AS* I, 53); *наз. мн. ч.* **добрыє** 7 (1465 *АкВАК* III, 4; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475 *AS* I, 72; 1478 *ЗРМ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1496 *ПДВКА* 61); **добрии, добрїи** 3 (1419 *P* 91; 1421 *P* 92; 1480—1484 *BD* II, 370); **добрыи** 2 (1463 *ГГЯ;* 1475 *AS* III, 14); **добри** 2 (1449 *Cost.* II, 386; 1499 *BD* II, 442); **добры** 1 (1449 *Cost.* II, 386); *наз. мн. ж.* **добрыи** (XV ст. *BC* 28 зв.); *род. мн.* **добрыхъ, добрых, добрыхь, dobrych** 43 (1378 *P* 25; 1409 *P* 74; 1421 *P* 94, 96; 1445 *СРК;* 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1463 *AS* I, 55; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1490 *Пам.;* XV ст. *СЯ* 42; 1496 *AS* I, 245 і т. ін.); **добрихъ** 3 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1478 *AS* III, 17); *зам. дав. одн.* по своих **добрих** воли 1 (1467 *BD* I, 120); *дав. мн.* **добрымъ, добрым, добрымь** 15 (1390 *P* 175; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1401 *RIR;* 1411 *Cost.* I, 84; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 766; 1454 *AS* III, 9; 1460 *BD* II, 269; 1475 *AS* I, 70 і т. ін.); **добримъ, добрим** 3 (1400 *Cost.* I, 26; 1456 *ПМВП;* 1480—1484 *BD* II, 370); *знах. мн.* **добрых** 3 (1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 140; 1490 *Пам.*); **добрыи** 1 (1491 *AS* I, 94); *знах. мн. ч.* **добрыи** 3 (1433 *P* 121; 1434 *Cost.* II, 669; 1491 *AS* I, 94); **добры** 2 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **добрыє** 1 (1496 *ПДВКА* 61); **добри** 1 (1476 *BD* I, 211); **добрїи** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **добрє** 1 (1412 *P* 81); **добры(х)** 1 (XV ст. *BC* 18 зв.); **добрих** 1 (1467 *BD* I, 122); *ор. мн.* **добрыми, dobrymi** 12 (1378 *P* 25; 1388 *ZPL* 107; 1449 *Cost.* II, 385; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 766; 1458 *BD* II, 262; 1475 *AS* I, 70; 1489 *РИБ* 433; 1494 *AS* I, 101; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); **добрими** 3 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1464 *DIR«A»* 517); *місц. мн.* **оу добрых** (1462 *BD* II, 290); *ор. дв.* **добрыма** (XV ст. *BC* 32).

Див. ще **ДОБРАѦ ВОДА.**

***ДОБРЫНЬ** *ч.* (1) *(назва міста в Польщі, пор.* Dobryń*):* земьскыи пїсари во всє(х) зємлѧ(х) королѣвъства нашего во вєлїкои по(л)щє сира(д)зю в ланъчицє коуявѣ оу добрыні за запи(с) имєю(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу добрыні** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

***ДОБРЫНЬСКИИ** *прикм.* (1): Вѣдаи то каждыи члвкъ... оже я кнѧзь Єоунутии и кистютии... чинимы миръ твердыи ис королємь казимиромь... и съ єго зємлѧми... лучичьскою добрыньскою плотьскою... и со львовьскою (б. м. н., 1352 *P* 5).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **добрыньскою** (1352 *P* 5).

Див. ще. ***ДОБРѦНСКЫИ.**

Пор. ***ДОБРЫНЬ.**

ДОБРѢ *присл.* (1) добре: а мы въсємоу добрѣ оуразоумєхмо, въсє по дробноу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

Див. ще **ДОБРЄ**[1] 2, **ДОБРО**[2].

***ДОБРѢНОВЦИ** *див.* ***ДОБРИНОВЦИ.**

***ДОБРѦНСКЫИ** *прикм.* (1): Божїєю милостию мы кроль Казимир краковскои зємлѣ... добрѧнскыи зємлѣ... явно повѣдают, колиж то пришедши прєд нашє обличє... ходко быбєлскыи, и оуказал єсть кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **добрѧнскыи** (1361 *AGZ* 6).

Див. ще ***ДОБРЫНЬСКИИ.**

Пор. ***ДОБРЫНЬ.**

***ДОБРѦНЬСКЫЙ**[1] *прикм.* (1) *(пор.* Добряни *у Львівській землі)* ◊ Д о б р ѧ н ь с к ы й п у т ь (1) *(назва дороги):* мы вєликыи кнѧзь Швитрикаило Олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь... дали єсмо и записали зємьлю црьковъноую... о(т) колодѧзѧ до колодѧзѧ по оувозищѣ по Добрѧньскый путь (Городок, 1443 *P* 144—145).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Добрѧньскый** (1443 *P* 145).

ДОБРѦНЬСКЫИ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ свѣдоци были... панъ Ванько Добрѧньскыи, панъ Пѣшко марьшалько (Городок, 1443 *P* 145).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ДобрѦньскыи** (1443 *P* 145).

ДОБОУВАТИ *дієсл. недок.* (13) **1.** (що, без додатка) добиватися, домагатися (чого) (11): ино па(н) гостило нє моглъ добоувати тоє сєло о(т) калоугєри, алє страти(л) о(т) оусєго закона (Сучава, 1455 *Cost.* II, 561); Про ‹тож...› да нє имаєт тѧгати ани добоувати ни єдними привилїѧми на сїє нашє привилїє (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

2. (що) надбавати, придбавати (2): нє имаю иноє при дши тоу(л)ко... домовє мои що єсмъ са(м) добоува(л) на розѣ оу соучавѣ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); али и дотолѣ имає(м) сѧ причинити гдє що мо(ч) мє(м) добувати о(т) и(х) шкоды, тоє имає(м) имъ вєрнути (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *інф.* **добувати, добоувати** (1455 *Cost.* II, 561; 1457 *Cost.* II, 809; 1474 *РГС;* 1490 *BD* I, 392; 434; 1491 *BD* I, 491; *Cost. D.* 37; 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 22; 1499 *BD* II, 155); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмъ... добоува(л)** (1449 *Cost.* II, 385); *майб. 3 ос. одн.* **будє(т)... добувати** (1457 *Cost.* II, 810); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **що бы... добували** (1456 *Cost.* II, 577).

Див. ще **ДОБЫВАТИ** 1.

***ДОБУТИ** *дієсл. док.* (2) (що) *(силою взяти, силою оволодіти)* здобути: И коли нам богъ поможет та добоудєм засѣ нашю очизноу... а тогды нам... да єст слободно... вънити ис их милости зємлѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); Коли(ж) о(т) на(с) алюбо о(т) нашє(г) пана... кмєть оутєчєть длѧ гнѣва пана своє(г) а панъ правомъ дабоудѣ(т) (!) а о(н) сѧ нє хочє(т) вєрноуть засѧ, тогды мы сказоуємь жє тотъ кмєть имє(т) плати(т) па(н)у своємоу вїноу г҃ грївны (XV ст. *BC* 39).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **! дабоудѣ(т)** (XV ст. *BC* 39); *1 ос. мн.* **добудєм** (1499 *BD* II, 422).

Див. ще **ДОБЫВАТИ** 2, **ДОБЫТИ** 2.

***ДОБОУЧИНЫ** *мн.* (1) *(назва замку у Троцькому воєводстві):* П‹и›сан оу Добоучинах (Добучини, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *місц.* **оу Добоучинах** (1487 *AS* I, 240).

ДОБЫВАТИ *дієсл. недок.* (10) **1.** (що, чого) добиватися, домагатися (чого) (8): мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи... свѣдчю... ижє... добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *P* 81); а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гриико(м) стрєчєновичо(м) тыхъ имѣнєи добывати... тогды пєрвѣє имаєть дати триста ко(п) широки(х) грошєи пану гринку (Острог, 1437 *P* 136); Оурѧ(д) шє(л)тїискїи пано(м) оу слоу(ж)бѣ є(г) оужїто(ч)но а длѧ то(г) вѣлїкыи пановѣ добывають собѣ шьтїсо(в) (!) (XV ст. *BC* 32); И никто николи ‹да нє имаєт› доб‹и›вати тоє сєло флочєщии никото‹рым обычаєм, ни› оу котрих днєх и оу часох (б. м. н., 1472 *BD* I, 178).

2. (що) *(силою брати)* здобувати (2): И тогды крол вышєписанныи н съ єго милости братїями... имают нам помочи съ въсєю их моцєю... абыхмо добывали опєт засѣ нашю очизноу зємлю молдавскоую (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *інф.* **добывати, добыва‹т›и** 3 (1437 *P* 136; 1462 *BD* I, 67; 1499 *BD* II, 422); **добивати, доб‹и›вати** 2; (1464 *DIR«A»* 517; 1472 *BD* I, 178); *теп. 3 ос. одн.* **добываєть** (XV ст. *BC* 33); *3 ос. мн.* **добывають** (XV ст. *BC* 32); *перф. 3 ос. одн. ч.* **добыва(л)** (1412 *P* 81; XV ст. *BC* 20); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо добывали** (1499 *BD* II, 422).

Див. ще **ДОБОУВАТИ** 1, ***ДОБУТИ, ДОБЫТИ** 2.

ДОБЫТИ *дієсл. док.* (16) **1.** (що) *(на підставі судового вироку)* добути, одержати у власність (12): Олижь пришєдъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть (Галич, 1401 *P* 65); тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни заноужь нє оу своє оубивалъ сѧ (Зудечів, 1411 *P* 79); мы стєфа(н) воєво(д)а... чины(м) знамєиито... ожє... фрѣцє драгошє... прода(л) своє сєло... що о(н) доби(л) о(т) оусєго права и закона о(т) анъдрєика (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33).

2. (що) *(силою взяти)* здобути (2): вѣдомо да є(ст) вамъ, ажє помоглъ на(м) б҃ъ и добили єсми нашу очизну правою (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); мы романь воєвода... чинимо знамєнито... ожє... дидрнхъ боучаскыи... тєпєръ стоитъ подли насъ... и слюбилъ ми миловати мѧ... и чтоби єго милости стоѧлъ подли насъ добыти наша очизна (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

3. (кого) *(піймати)* дістати, схопити (2): а за избѣга можємъ єго добыти и выдати (б. м. н., 1352 *P* 6).

ФОРМИ: *інф.* **добыти** (1352 *P* 6; 1418 *Cost.* I, 127; 1442 *Cost.* II, 88; 1448 *Cost.* II, 305; 1456 *Mih.* 213); *перф. 3 ос. одн. ч.* **добылъ, добы(л), добыл** 6 (1411 *P* 79; 1435 *Cost.* I, 454; 1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 362; 1455 *Cost.* II, 561; 1460 *BD* I, 41); **доби(л)** 1 (1460 *Cost. S.* 33); *1 ос. мн.* **добили єсми** (1447 *Cost.* II, 732); *3 ос. мн.* **добы(л)** (1455 *Cost.* II, 561); *майб. 3 ос. одн.* **добоудєть** (1401 *P* 65); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да добудєтъ** (1439 *Cost.* II, 52).

Див. ще ***ДОБУТИ, ДОБЫВАТИ** 2.

***ДОБЫТОКЪ** *див.* ***ДОБИТОКЪ.**

***ДОБЫТЬЄ** *с.* (1) здобуття, одержання у власність: па(н) пт҃рашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьиздy алє полѣтилъ своѧ сєла... прѧтєлю (!) своєму... собѣ мѣсто моцно о добытьє и о страчѣньє (Галич, 1404 *P* 68).

ФОРМИ: *знах. одн.* **добытьє** (1404 *P* 68).

Пор. **ДОБЫТИ** 1.

***ДОБЬРЫИ** *див.* **ДОБРЫИ.**

! ДОВАТИ *див.* **ДАВАТИ.**

! ДОВАТЬ *див.* **ДАВАТИ.**

ДОВГАЙЛОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том были свѣтки: пан Юшко Довгайлович, пан Пашко Яловицкий (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Довгайлович** (1463 *AS* I, 55).

! ДОВГОРОДОКЪ *див.* ***НОВГОРОДОКЪ.**

***ДОВЕДАТИ СЯ** *див.* ***ДОВѢДАТИ СѦ.**

***ДОВЕДАТИ СѦ** *див.* ***ДОВѢДАТИ СѦ.**

ДО ВЄКА *присл.* (3) довіку, навічно: А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ... ни всему роду моему до века (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а онъ... свойство съ вами вчынилъ, хотечы съ вами доброго пожытья и до века (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

Див. ще **В ВѢКЫ, НАВѢКИ, НАВѢКЪ, ОУВѢКЪ.**

ДОВЄСТИ *дієсл. док.* (8) **1.** (що, чого, кому) довести, доказати (що) (2): I też, jestliby... ne moh dowesti swoim prijatelem, kotoryjby jeho zabił... my... choczom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); па(н) татомирь балицкии довєль своихь границь и зыскаль по тоты врочища (Зудечів, 1413 *P* 83).

2. (на кого) довести вину (кого) (6): ако(ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы, бу(д) где оу нашє(ι) землі и доведе(т) на(ш) чл҃къ на брашовѣни... а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) буде(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы... и доведет наш чловѣкъ на Брашовѣне из добрыми людмн... а брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262); И Костянтинъ рекъ: што я тобе рекъ, то и теперь мовлю, хочу того на тебе довести, а рекъ я то тобе, коли мовилъ, назвалъ татемъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *інф.* **довєсти, dowesti** (1388 *ZPL* 106; 1495 *АЛМ* 83); *перф. 3 ос. одн. ч.* **довєлъ, довєль** (1413 *P* 83; 1495 *АЛМ* 83); *майб. 1 ос. одн.* **хочу довести** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн.* **доведет, довєдє(т)** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).

Див. ще ***ДОВОДИТИ.**

! ДОВЕТАТ СѦ *див.* ***ДОВѢДАТИ СѦ.**

***ДОВИДАТИ** *дієсл. недок.* (2) (кого в чому) розглядати звинувачення (проти кого), доноси (на кого): да соуди(т) са(м) свои люди и да довидаю(т) и(х) о ouси(х) и оу глоба(х) и оу въсѣкы(х) вина(х), що коли боудоу(т) сѦ чинити на и(х) люде(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); алє да соудѦтъ сами своими люди о(т) ти(х) три(х) монастирски(х) сєла(х) и да довидаю(т) и(х) о оусємъ и оу глоба(х) и оу въсѦки(х) вина(х) що коли боудє(т) на ти(х) люди чинити сѣ (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. мн.* **да довидаю(т)** (1449 *Cost.* II, 391; 1472 *DIR«A»* 530).

ДОВКГАРДЪ *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Daũgardas): довкгардъ прави(л) (Острог, 1427 *P* 109).

ФОРМИ: *наз. одн.* **довкгардъ** (1427 *P* 109).

***ДОВКОВДОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: и мы роспытали старых людеи чия то отчина, ино повѣдали штож деи то отчина Ходкова, отець его держал за Князя Глѣба Довковдовича (Дворець, XV ст. *СГЧА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Довковдовича** (XV ст. *СГЧА*).

! ДОВНА *див.* **ДАВНО.**

! ДОВНО *див.* **ДАВНО.**

***ДОВОДИТИ** *дієсл. недок.* (2) *(аргументувати)* доводити, доказувати (що): мы сказоуємъ пороучникови свидѣ(ч)ствомъ доводн(т) и(ж) бы миколаєви заплачєны тыи пєнєзи (XV ст. *ВС* 31 зв.); тогды тотъ имєє(т) свє(т)кы доводи(т) што с тымі граніцами коупилъ (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **доводи(т)** (XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 42 зв.).

Див. ще **ДОВЄСТИ 1.**

ДОВОДЛИВО *присл.* (1) (*стп.* dowodliwie): переконливо, обгрунтовано, доказово: а мы... познавши ижь... стефанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ... нє чинилъ а ни давалъ, яко жь доводливо того сѦ намъ послы своими справлѦлъ и справилъ — про то жь єго... правого чинимы и о(т)пущаємы єму (Лаичиця, 1433 *P* 121).

***ДОВОДЪ** *ч.* (6) *(аргумент)* доказ (4): и пани НацоваѦ ниѦкого доводоу слоушного нє дала (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); И мы Бориса Семеновича пытали: маешь ли ты, Борисе, о томъ на него доводъ штобы онъ наши бояре забралъ моцне за себе съ имѣни, и намъ службы не было (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

доводъ вчинити (на кого) навести доказ вини (чиєї) (2): И Борисъ передъ нами на него о томъ доводу никакого пе (!) вчинилъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **доводу** (1478 *AS* III, 17; 1495 *АЛМ* 83, 84); *знах. одн.* **доводъ** (1495 *АЛМ* 83).

ДОВОЙНОВИЧЪ, ДОВОЙНОВИЧЬ *ч.* (5) *(особова назва)*: А при томь нашємь єднаньи были: кнѦзь Михайло Олександровичь а пан Янъ Довойновичь намѣстникь волковыйский (Вільна, 1482 *AS* I, 80); и мы пє(р)во сєго высылали та(м)... намѣстника дороги(ц)кого пана якуба дово(и)новича (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Довойиовичъ** 1 (1482 *AS* I, 80); **Довойиовичь** 1 (1492 *АЛМ* 31); *дав. одн.* **Довойновичу, дово(и)новичу** (1489 *РИБ* 432; 1495 *ВМЗД*); *знах. одн.* **дово(и)иовича** (1495 *ВМЗД*).

***ДОВѢДАТИ СѦ** *дієсл. док.* (6) (о чім) довідатися (про що): а хто нємєцкую чєлѦ(д) держа бы одно(г) затаилъ довѣдавсѦ: ты(х) буде(м) казни(т) великими казньми (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); И мы о том писали до ключника луцкого до пана Богдана Сеньковича, аж бы сѦ о том доведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *інф.* **! доветатсѦ** (1493 *АЛРГ* 55); *перф. 1 ос. одн. ч.* **ся есми доведалъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **аж бы сѦ... доведал** (1499 *АЛРГ* 94); *дієприсл. перед.* **доведавшисѦ, доведавшися** 2 (1487 *РИБ* 435; 1493 *АЛРГ* 55); **довѣдавсѦ** 1 (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***ДОГОВОРИТИ** *дієсл. док.* (1) (з ким) договоритися, укласти договір: Будєть вєдомо ажь Ѧзъ панко... та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѦзємъ скиригаиломъ (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмь... договорилъ** (1387 *СП* № 12).

***ДОДАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) додати: а додали єсми оу сочавѣ... г҃ тисѦчи роублии фрѦ(ж)коо (!) серєбра (Сучава, 1388 *SL* 678).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **додали єсми** (1388 *SL* 678).

ДОДЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... іонь боузь и сестра єго... продали... єдно сєло, на жигълїє, на имѣ додещїи (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *наз.* **додещїи** (1495 *Cost. S.* 193).

***ДОДОВЬ** *прикм.* (3) ◇ додовь дѣль (1) *(назва пагорбка у Молдавському князівстві)*: хотарь... о(т) тоѫ могыли попрѣкь на додовь дѣль на єдинь стлъпъ (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121—122); додова могыла (1) *(назва пагорбка в Молдавському князівстві)*: хотарь... о(т) колодѣзи прости на дѣлоу на додовоу на могылоу (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); потокъ додовь (1) *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **додовь** (1415 *Cost.* I, 121—122); *знах. одн. ж.* **додовоу** (1415 *Cost.* I, 121).

***ДОДОМУ** *присл.* (1) додому: тогды маєть янъ присѦ(ч) иже сво(и) мє(д) нєсъ дадомоу (!) (XV ст. *ВС* 19).

***ДОЖИДАТИ** *дієсл. недок.* (2) (чого) чекати, дожидати: пак ли бы которыи року не дожидаючи хотели его в том габати... и моцно в него пенязи брати, и ты бы его от тых боронил и не дал бы еси ему никому ни в чом кривды чинити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **дожидаючи** (1498 *АЛРГ* 82, 83).

Див. ще **ЖДАТИ.**

***ДОЗВОЛЄНЄ** *с.* (3) дозвіл: Я ларио(н) игоумє(н) перєсопницки(и) вызнаваю си(м) мои(м) листо(м)... што(ж)... коро(л)... пожалова(л) мєнѣ... ты(м) имє(н)ємъ, котороє (ж) придано, к цр҃кви бо(ж)єи... з дозволе(н)єм го(с)дрѦ королѦ єго мл(с)ти и с митрополитовы(м) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); И панъ Петръ поѣхалъ до тыхъ имѣней зъ моимъ дозволеніємъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *ор. одн.* **дозволє(н)єм** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам*); **дозволеніємъ** 1 (1498 *АЛМ* 163).
Див. ще **ИЗВОЛЄНІЄ** 2, ***ПРИВОЛѢНЬЄ**, ***ПРИЗВОЛЄНЬЄ, ПРОИЗВОЛЄНІЄ.**
Пор. ***ДОЗВОЛИТИ.**
***ДОЗВОЛЕНІЕ** *див.* ***ДОЗВОЛЄНЄ.**
***ДОЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (6) (що робити) дозволити (5): Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей... Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское... на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ... и тежъ дозволили есьмо ему въ томъ дворѣ его корчму вольную, пиво и медъ держати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Пани Михайловаѧ поведила, ижъ за великого кнѧзѧ Швитрикгайла коли мой пан сына крєстил оу паиа Василѧ, Яцка, дозволил через мост оу боудованє, оу дерево, сєножати єздит (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Бил нам чолом паи Богдан Сенкович Гостскии и просил насъ, абыхмо ему дозволили торгъ мѣти выймени его в Гощы (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); листъ дозволеныи (1) *див.* **ЛИСТЪ** 1.
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **дозволилъ, дозволил** (1478 *AS* III, 17; 1494 *АЛМ* 54); *1 ос. мн.* **дозволили есьмо** (1410 *АкВАК* XI, 5); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо... дозволили** (1487 *AS* I, 87; 1495 *АЛРГ* 55); *дієприкм. пас. мин. знах. мн. ч.* **дозволеныи** (1495 *ВСоб*).
***ДОИСКЫВАТЬ СѦ** *дієсл. недок.* (1) *(без додатка)* дошукуватися, допитуватися (кого): коли(ж) кто моу(ж)оубоиство учи(т) (!) а нє вєдаю(т) єго староста нє имаєть прото жалобы чини(т) алє пріятелї имаются доискывать а по(д)лоугъ права с нім сѧ объхо(ди)ть (XV ст. *ВС* 24—24 зв.).
ФОРМИ: *інф.* **сѧ доискывать** (XV ст. *ВС* 24 зв.).
ДОКАЗОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (чого) доводити (що): мы велики князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ... службу... вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха, который... будучи... чоловѣкомъ рыцерскимъ, а хотѣчи тымъ болѣй рыцерства своего доказовати до земли и панства нашого... выѣхалъ... А такъ мы... оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского (Луцьк, 1438 *Р* 140).
ФОРМИ: *інф.* **доказовати** (1438 *Р* 140).
! ДОКАНАТИ *див.* ***ДОКОНАТИ.**
! ДОКОВЇ ⟨ИДИКОВЇ⟩ (1): иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)розє прїшо(д) Өа(л)ко и оузѧлъ ємоу мє(ч) и тоболы а оу тоболє(х) три скотца гро(ш)и... мы прїсоужаємь докові (!) поприсѧ(ч) на ты(н) гро(ш)и (XV ст. *ВС* 26 зв.— 27).
Див. **ИДИКЪ.**
ДОКОЛИ *див.* **ДОКОЛѢ.**
ДОКОЛИНОВО *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши его правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали есмы ємоу... село на бръладѣ на имѧ село доколиново (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359).
ФОРМИ: *наз. одн.* **доколиново** (1433 *Cost.* I, 359).
ДОКОЛѢ, ДОКОЛѦ, ДОКОЛИ *спол.* (18) (*цсл.* доколѣ/ доколи) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(часові — у постпозиції)* поки, доки (16): а городовъ оу рускои земли новыхъ нє ставити ни сожьженого нє рубити доколѧ миръ стоить за в҃ лѣ(т) (б. м. н., 1352 *Р* 6); а они имають держати так(о) долго доколѧ имо тыхо д҃ тисѧчи рублиі исполнанє о(т)дамы (Луцьк, 1388 *Р* 37); а мы єго милости имаємо приати тымъжє обичаємъ, доколѣ єсмо наидали живы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); имає(т) держати со въсими доходы и приходы с мыты съ млины доколи боуде(т) мешкати (Снятин, 1454 *Р* 163); А по них, кто боудет намѧсник тому свѧтомоу мѧстоу, також да дръжит по вышєписанн⟨омоу⟩, до колѣ боудет стояти и свѧтии монастирь (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).
2. *(місця — у постпозиції)* доки (2): а ⟨хотары⟩... гори долиною до колѣ и⟨сход⟩итъ оу пѡлѣну (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64—65); мы Стєфанъ воєвода... чини(м) знаменито... ожє... дали и потвердили єсми монастирю нашємоу от нѣмца... киприѧнова пасика... и съ оусими полѣнами и паси(ч)ками колико соу(т) оу томь хотари що по(п) киприѧ(н) держа(л) по(ч)нше о(т) приходища моловатцу... и о(т)толѣ попере(к) иа териавку доколѣ полѣна держи(т) (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).
Див. ще **ДОКУЛ.**
***ДОКОНАТИ** *дієсл. док.* (8) (*стч.* dokonati, *стп.* dokonać) **1.** (що) виконати, учинити (2): а ти доконали и осоудили па(н) хр(с҃)чєнъ мартиновскы па(н) ольдрихъ медускы (Галич, 1401 *Р* 66); приказоуємъ старостамъ... абы никого нє позывали бє(з) повода алюбо бє(з) виины доканаиы (!) (XV ст. *ВС* 16).
2. (з ким) укласти договір, домовитися (6): мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... ожє єсмы доконали съ радцѧми и съ мѣстьчѧны илвовского мѣста... и доконали єсмы съ ними, штобы ходили, у нашои земли, и съ своими торговлѧми (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); А там оусы рѣчи имають быти провод⟨є⟩ны и соужены и доконаны (під Хотином, 1467 *BD* II, 298).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **доконали єсмы** 1 (1408 *Cost.* II, 630): **єсмы доконали** 1 (1408 *Cost.* II, 630); *3 ос. мн.* **доконали** (1401 *Р* 66; 1408 *Cost.* II, 633); *майб. 3 ос. одн.* **докоиаєть** 1 (XV ст. *ВС* 29 зв.); **(до)конає(т)** 1 (XV ст. *ВС* 29); *інф. пас.* **быти... доканаиы** (1467 *BD* II, 298); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ж.* ! **доканаиы** (XV ст. *ВС* 16).
***ДОКОНАТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) статися, відбутися, мати місце: а докоиалосѧ тоє дѣло оу годѣ (!) лучици (Лучиця, 1388 *Р* 39); а то сѧ доконало оу коломыи оу недѣлю по оусѣкновѣньи главы ст҃го ива(н) (Коломия, 1424 *Р* 102).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **докоиалосѧ** 1 (1388 *Р* 38); **сѧ доконало** 1 (1424 *Р* 102).
***ДОКОНЧАНЇЄ** *див.* **ДОКОНЧАНЬЄ.**
ДОКОНЧАНЬЄ, ДОКОНЪЧАНЬЄ *с.* (14) угода, договір (5): А сє докончанье межи королемь польскымь и кнѧземь дмитриемь (б. м. н., 1366 *Р* 14); єстли ваша милость такъ чыиили, ваша милость делайтє яко знаєтє, какъ межи васъ доконъчанье было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449); зъ доконъчанья выступити (2) розірвати договір, порушити угоду: великий кнѧзь Алєксанъдръ литовъский... въсказалъ ку твоєй милости прыятєлю своєму: Што пережъ сего посылали єсмо къ тобе нашого посла, поведаючы нашоу прыгодоу, которая жъ сє намъ стала отъ... великого князя московъского, штожъ намъ зъ доконъчанья своего и хрестного целованья выступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); Што прысылалъ єси къ иамъ своего посла... поведаючы... прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ... великого князя московъского што жъ онъ зъ доконъчаньѧ своего и крестъного целованьѧ вамъ выступилъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447); доконъчаньє имати (з ким) (2) скласти угоду, договір: и єстли бы онъ вамъ по доконъчанью и по крестному целованью и по записєхъ, што съ ними имали єсте... правилъ, и ты бы съ нимъ взялъ миръ и въ єдинацтвє былъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); доконъчаньє имети (1): И мы... до зятя вашого... посла послали єсмо... да и онъ по доконъчанью и по крєстъному целованью и по записєхъ, што съ ними имели єсте, абы вамъ правилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); доконъчаньє взяти (3), оузяти докончаиьє (1) *див.* **ОУЗѦТИ.**
ФОРМИ: *наз. одн.* **докончаиьє, докоиъчаиьє** (1366 *Р* 14; 1499 *BD* II, 449); *род. одн.* **доконъчаиья, доконъчаньѧ** (1498 *BD* II, 409, 413; 1499 *BD* II, 447); *знах. одн.* **докоиъчаиьє** 5 (1498 *BD* II, 410; 1499 *BD* II, 448, 449); **докоичанїє** 1 (1445 *Cost.* II, 726); *місц. одн.* **по докоиъчаныо** (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448).
***ДОКОНЧАТИ** *дієсл. док.* (3) (що) докінчити, закінчити: докончали шию (!) каплицю письмомъ м҃ца октября въ... (Краків, 1478 *ОБРН* 131); Докончана бы(с) сиѧ книга оу великомь градѣ оу краковѣ (Краків, 1491 *КЕ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **докоичали** (1478 *ОБРН* 131); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **докоичана бы(ст)** (1491 *КЕ*).
Див. ще ***ИСКОНЬЧАТИ СЯ, *СКОНЧАТИ** 1, ***СКОНЧЫТЫ.**

***ДОКОНЧИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) домовлятися, укладати договір: Сє язъ кнѧзь великыи димитрии докончиваю и повинуюсѧ служьбою таковою (б. м. н., 1366 *Р* 14).
ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **докоичиваю** (1366 *Р* 14).
Див. ще ***ДОКОНЪЧАТИ СЄ, *СКОНЧАТИ** 2.

***ДОКОНЪЧАЛЪНЫИ** *див.* ***ДОКОНЪЧАЛЬНЫИ.**

***ДОКОНЪЧАЛЬНЫИ** *прикм.* (3) ◇ доконъчальная грамота (1) договірна грамота: И ты... ему ни въ чомъ не исправляєшъ... а имя єго къ нєму пишєшъ не по тому, какъ межы васъ въ доконъчальныхъ грамотахъ писано (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); доконъчалъныи записъ (1), записъ доконъчалъныи (1) *(акт)* угода, договір: и мы тогды... съ нимъ миръ взяли и крєстъ целовали и записы доконъчалъныи написалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).
ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **доконъчалъныи** (1498 *BD* II, 410); *місц. мн.* **въ (по) доконъчалъныхъ, доконъчальныхъ** (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448).

ДОКОНЪЧАНЬЄ *див.* **ДОКОНЧАНЬЄ.**

***ДОКОНЪЧАТИ СЄ** *дієсл. док.* (1) домовитися (про що), укласти угоду, договір: г(с)дрь нашъ воєвода поставилъ дєнь... такъ абы єстє ваша мл(с)ть прыслали... свои(х) пословъ какъ бы сє межы вами тоє... доконъчало (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).
ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **бы сє... доконъчало** (1496 *ПСВВ* 192 зв.).
Див. ще ***ДОКОНЧИВАТИ, *СКОНЧАТИ** 2.

ДОКТОРЪ *ч.* (1) *(учений ступінь)* доктор: а прито(м) были докторъ с кракова кнзь янъ рєкгула а кнзь иванъ борисови(ч) глинськии (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **докторъ** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

ДОКУЛ, ДОКОУЛЬ, ДОКОУЛѦ *спол.* (12) *(приєднує підрядні речення часові — у постпозиції)* поки, доки (11): мы александръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... бывшои жонѣ нашои... на каж(д)ыи го(д) ше(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в)... доку(л) она жива (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142);
(у препозиції) поки, доки (1): а докул матка н‹а›ша жива она имаєт своих сєл поживати, а кн‹ѧ›зю Василью... оу тоє нєвступати сѧ (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).
Див. ще **ДОКОЛѢ** 1.

***ДОКОУЧАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кому) докучати: дѣти имѣють проси(т) во дѣлнїци своєи а потомъ истративши оц̃ю докоучають (XV ст. *СЯ* 40 зв.).
ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **докоучають** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

***ДОЛБНИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѧд нами... Иванко Лєвич и... сынове Ходка Долбнича, на имѣ Оанца и Иванко и Васко... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 509).
ФОРМИ: *род. одн.* **Долбнича** (1492 *BD* I, 509).

ДОЛГА, ДОЛХА *ч.* (3) *(особова назва)*: тоє имь ве(с) хотар коуда имь є(ст) оучиниль долха драгомирь посланъ о(т) гєвами (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); Стєфан воєвода... ож(є) тотъ... наш слоуга пан Долга слоужил нам правою и вєрною ‹слоужбою› (Сучава, 1480 *BD* I, 237).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Долга** 1 (1480 *BD* I, 237); **Долха** 1 (1415 *Cost.* I, 122); *дав. одн.* **Долзи** (1480 *BD* I, 238).

***ДОЛГИЄ ШИИ** *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Довгошиї: мы великии кнзь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ... иже дали єсмо и запїсали лєнькови зарубичю таѧ сєла в луцкоі зємли... долгиє шии а вєлбичи (Житомир, 1433 *Р* 126); оузрѣвши єсмо знамєнитоую намъ слоужбоу... пана Єрьша тєрєшковича И мы... даємъ И дали єсмо ємоу село дольгиє шии в лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1452 *Р* 160—161).
ФОРМИ: *знах.* **долгиє шии, дольгиє шин** (1433 *Р* 126; 1452 *Р* 161).

***ДОЛГИИ** *див.* **ДЛЪГЫ.**

ДОЛГО *присл.* (15) **1.** *(у просторовому відношенні)* завдовжки (11): Паки же... даємо... отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ... какъ се въ собе шыроко и долго маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); А тако дали есмы ему... зо всѣми ужитки... како широко и долго и округло у его границахъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); и мы ...ємоу имѣнє... даємъ и записуємъ... так широко и долго *(в ориг.* долко.— *Прим. вид.)* и кругло якъ тоє имѣнє выше писаноє въ своих границах замѣрено єсть (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).
2. *(у часовому відношенні)* довго (4): а они имають дєржѧти так(о) долго доколѧ имо тыхо д̃ тисѧчи рубли исполна нє о(т)дамы (Луцьк, 1388 *Р* 37); па(к) ли ‹бы мы› нє д(б)али платити... то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) истигати ты(х) дванаиц(ѧ)(т) сс(г) (!) золоты(х) на наши(х) купцє(х)... та(к) долго, али(ж) жонѣ нашеи бывшеи... попо(л)ными истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

***ДОЛГОЛДАТОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: Сє ѧ кнзь долголдать долголдатови(ч)... даю... по своеи дши... тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *Р* 108).
ФОРМИ: *наз. одн.* **долголдатови(ч)** (1427 *Р* 108).

ДОЛГОЛДАТЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: Сє ѧ кнзь долголдатъ долголдатови(ч)... даю... по своеи дши... тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *Р* 108).
ФОРМИ: *наз. одн.* **долголдатъ** (1427 *Р* 108).

***ДОЛГОЄТЬ** *ж.* (2) *(протяглість у просторі)* довжина: Про (т)о... си(м) листо(м) моимъ надаю... Городища Сєлища... И зо (в)сєю зє(м)лєю на(д) рєкою роусавою По обохъ сторонахъ Тоє рєки зємлѧ Лежачаѧ Какъ єє Про(д)кове В широко(ст)и И до(л)гости з доубровами сеножа(т)ми И рє(ч)ками Малими В роусавоу Впадаючими... зємлю Дєръжати Маєтъ... И з оними Городищами И ихъ широкостю И дольгостю землѧною (Прилуки, 1459 *Р* 171).
ФОРМИ: *ор. одн.* **дольгостю** (1459 *Р* 171); *місц. одн.* **в до(л)гости** (1459 *Р* 171).

ДОЛГОШИИНЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: а кн‹ѧ›зю Сємєну досталсѧ город Колоден а сєла: Чєрнєхов... Долгошиинцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54—55).
ФОРМИ: *наз.* **Долгошиинцы** (1463 *AS* I, 55).

***ДОЛГЪ** *ч.* (9) **1.** борг (7): а кто своєго должника лицє(м) ‹познал›, а оусхочє(т) права жадати о своємъ долгу, што бы пошо(л) до брашова (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); А два(д)цать копъ гроше(и) в кажъды(и) годъ має(т) єсь собє брати за до(л)гъ што єсъмо ємоу вынъни (Петрків, 1489 *AMB*); А што коли кому буду чим должен, што будъ ‹у› кого узял пенезей, ал(!) чимъ будъ бралъ в кого, ино тые долги мое поплати зять мой князь Михайло (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).
2. зобов'язання (1): а ведже мы, по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7);
злодеискыи долгъ (1) *див.* ***ЗЛОДѢИСКИИ.**
ФОРМИ: *род. одн.* **долгоу** (XV ст. *ВС* 11); *дав. одн.* **долгу** (1430 *ГВКЛ* 7); *знах. одн.* **долгъ, до(л)гъ** (1489 *AMB*; XV ст. *ВС* 6 зв., 11); *місц. одн.* **о долгу** 1 (бл. 1435 *Cost.* II, 692); **о долзє** 1 (XV ст. *ВС* 35); *знах. мн.* **долги** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).
Див. ще ***ДЛЪГЪ.**

***ДОЛГЫ** *див.* **ДЛЪГЫ.**

ДОЛГЫИ *ч.* (2) *(особова назва)*: а при пєрвомъ соудѣ былъ па(н) васко тѧптюковичь... ива(н) долгыи (Галич, 1401 *Р* 66); тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу нашеи зємли... селищє фоундєщо(м) мєждоу попо(м) мирчомъ и длъгымъ пєтромъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).
ФОРМИ: *наз. одн.* **долгыи** (1401 *Р* 66); *ор. одн.* **длъгымъ** (1436 *Cost.* I, 444).

ДОЛЄ *див.* **ДОЛѢ.**

!ДОЛЄКЫИ *див.* ***ДАЛЄКИИ.**

***ДОЛЖЄКЪ** *ч.* (3) *(назва села в Київській землі):* а о(т) камены горы по до(л)же(к) (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *дав. одн.* **до(л)жкоу** (бл. 1458 *P* 167); *знах. одн.* **до(л)жє(к)** (бл. 1458 *P* 167); *ор. одн.* **до(л)жко(м)** (бл. 1458 *P* 167).

Див. ще ***ВЕЛИКИИ ДОЛЖОКЪ.**

ДОЛЖЕН *предик.* (3) (що кому, чим кому) винен (що кому): мы володиславъ... король польскыи... знаемъ то... аже есмы долъжни одину тысачю рублєвъ фразьско(г) серєбра прїятєлю нашему алєксандру воєво(д) (б. м. н., 1411 *P* 76); А што коли кому буду чим должен... ино тые долги мое поплати зять мой (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **должен, до(л)женъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV. 28; XV ст. *BC* 35); *наз. мн.* **долъжни** (1411 *P* 76).

***ДОЛЖЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов. долгий):* Тѣмь мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... потвръдили єсмы ємоу... Должещїи... що онь... коупиль... от Мароушка дочка Оан⟨ч⟩и Должєскоула (Сучава, 1479 *BAM* 61).

ФОРМИ: *род. одн.* **Должєскоула** (1479 *BAM* 61).

ДОЛЖЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмь мы видѣвше его правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсмы ємоу... сєла на имѧ: Должещїи, на оустїє Албынѣ (Сучава, 1479 *BAM* 61).

ФОРМИ: *наз.* **Должещїи** (1479 *BAM* 61).

ДОЛЖИНЪ *прикм.* (1): Тѣмь мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсмы ємоу... третїѧ част того сєла що коупилъ от Нистра, пасинокъ Должинъ (Сучава, 1479 *BAM* 61).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Должинъ** (1479 *BAM* 61).

Пор. **ДОЛГА.**

***ДОЛЖНИКЪ** *ч.* (9) **1.** боржник (5): а кто своєго должника лицє(м) познал, а оусхочє(т) права жадати о своємъ долгу, щобы пошо(л) до брашова, та щобы оучинилн имъ право рѧ(д)ци брашовстїи на єго должника (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692).

2. позикодавець (4): коли бы до(л)жникъ рєклъ тоє имєнїє што ты дрьжишь є(ст) мнѣ бли(ж)шеє, бо тотъ што тобѣ прода(л), а мнѣ бы(л) до(л)женъ пєрвїє ни(ж)ли ты коупилъ (XV ст. *BC* 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **до(л)жникъ, должни(к)** (бл. 1435 *Cost.* II, 692; XV ст. *BC* 35); *дав. одн.* **до(л)жникоу** (XV ст. *BC* 18); *знах. одн.* **должника, до(л)жника, долъжника** (бл. 1435 *Cost.* II, 676, 692; XV ст. *BC* 8, 31).

Див. ще ***ДЛЪЖНИКЪ.**

***ДОЛЖНО** *предик.* (1) слід: а боудоуть ли тыи пенєзи оу мєньши(х) рє(ч)хъ ни(ж)ли ємоу до(л)жно а возмєть оу тсмь некоторы(и) закла(д) тогды маєть оу томь досы(ть) имє(т) (XV ст. *BC* 18).

***ДОЛЖОКЪ**[1] *ч.* (2) *(назва села на Буковині)* Довжок: тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло гдє пєтришоръ сиди(л), оу конєцъ должкоу, єще сєло по(д)лъжко(м), гдє драгомиръ сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **должкоу** (1437 *Cost.* I, 541); *ор. одн.* **(д)лъжко(м)** (1437 *Cost.* I, 541).

***ДОЛЖОКЪ**[2] *див.* ***ВЄЛИКИИ ДОЛЖОКЪ.**

ДОЛЗЪСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А се я, пан Анъдрѣй Волотовичъ, староста перемильский, и панъ Иванъ Долзъский Зеньковичъ... созънаваемъ симъ нашимъ листомъ: просили нас два братя рожоная... быхъмо ихъ роздєлили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Долзъский** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ДОЛИ *див.* **ДОЛѢ.**

ДОЛИНА[1] *ж.* (83) долина (57): а хотарь ємоу є(ст)... простѣ чєрєсъ долинои (!) до могылы (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а ту исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ... Ако стоить на брєгъ долины простѣ на дубъ (Галич, 1404 *P* 68); а тамъ при той долыни копецъ усыпано (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); зємлю Дєръжати маєтъ... И з ними Городищами... И ярами Долинами (Прилуки, 1459 *P* 171—172); а хотарь чєрє(с) долиноу на сто(л)поу... та чєрє(с) долииоу що сѣ зовєть пєрєємь иа дроугою долиноу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А которыи нивки в долине и долина самая и за долииою нивки... то есми велелъ держати виноградником (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); А хотар... чєрєс полє та на долиноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

(назви місцевостей у Подільській землі): д о л ы н а Б у ч а ч и а я (1), ⟨д о л и н а⟩ Б у ч а ч н а я (2): и зъ Мыскова горба до потоку и долыны Бучачной — усе улево грунтъ до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); d o l i n a G d z u r d z o w a (1): Nos Alexander Vitoldus... Villam servitori nostro Basilio Karaczewski, dictam Symyakow, na wierch dolini Gdzurdzowy... dedimus (б. м. н. 1386 *АрхЮЗР* 8/I, 1—2); д о л ы н а К о б е л ы ц к а я (1): а одъ тоеи долыны Кобелыкой (!) на полудеиь грунтъ Хмелницкій вправо, а до Почапинце влево (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); д о л и н а Л о т о ч н а я (2): А отъ долины Лоточиой до Крыныци, гдѣ ся починаетъ ричка Ольшанка, тамже копцовъ усыпаты есмо велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); д о л ы н а Щ е р б а н о в а (2): тамже копцовъ усыпаты есмо велилы у тоей річки Ольшаики, пры долыни Щербановой; а одъ долыны Щербановой до Сиквы долыны (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); В є л и к а и Д о л и н а (3) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 1; В и р н а я д о л ы н а (1), д о л ы н а В и р н а я (1) *див.* **ВѢРНЫИ;** к о у р ї є в а д о л и н а (1) *див.* ***КОУРЇЄВЪ;** л а з и р о в а д о л и н а (1) *див.* ***ЛАЗИРОВЪ;** л и п о в а ⟨д о л и н а⟩ (1) *див.* ***ЛИПОВЪ;** м о и с ѣ є в а д о л и н а (1) *див.* ***МОИСѢЄВЪ;** с е р б ъ с к а я д о л и н а (1) *див.* ***СЕРБЪСКИИ;** х л у б о к а я д о л и и а (2) *див.* ***ХЛОУБОКИИ;** Ц е ц у л ы н а (Ц ы ц у л ы н а) д о л и н а (2) *див.* ***ЦЕЦУЛЫНЪ;** ѧ к у ш є в а д о л и н а (1) *див.* **ЯКУШЄВ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **долнна** 2(1409 *Cost.*I,65; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *зам. род.* на конець **долина,** о(т) оустїє **долина** 2 (1428 *Cost.* I, 209; 1429 *Cost.* I, 280); *род. одн.* **долыиы** 13 (1430 *ГВКЛ* 7, 8, 9); **долины** 8 (1404 *P* 68; 1411 *Cost.* I, 84; 1430 *ГВКЛ* 8; 1431 *Cost.* I, 317; 1438 *DBAc* 27; 1453 *Cost.* II, 445; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **долыии** 2 (1430 *ГВКЛ* 7); **dolini** 1 (1386 *АрхЮЗР* 8/I, 1); *зам. знах.* чєрє(с) **долини** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *дав. одн.* **долине** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV,119); по **долины** 1 (1411 *Cost.* I, 84); *знах. одн.* **долину, долиноу** 18 (1414 *Cost.* I, 111; 1425 *Cost.* I, 168; 1436 *Cost.* I, 459; 1438 *DBAc* 27; 1446 *ПГСПМР;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1475 *AS* I, 71; 1488 *ДГСПМ;* 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **долыну** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); чєрєсь **! долинои** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *зам. род.* на конєцъ **долину** 4 (1409 *Cost.* I, 65; 1488 *ДГСПМ*); *ор. одн.* **долиною** 12 (1404 *P* 68; 1409 *Cost.* I, 65; 1425 *Cost.* I, 168; 1431 *Cost.* I, 317; 1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 582; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **долыною** 2 (1430 *ГВКЛ* 8, 9); *місц. одн.* **при долыни** 4 (1430 *ГВКЛ* 7, 8); **в (на) долине** 2 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **на долинѣ** 2 (п. 1349 *P* 3; 1419 *P* 91); **на долиии** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **на долины** 1 (1411 *Cost.* I, 84); *наз. мн.* **долины** (1436 *Cost.* I, 444); *ор. мн.* **Долинами** (1424 *P* 100;1459 *P* 171—172).

***ДОЛИНА**[2] *ж.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Долина: тоти старци... стали... подлѣ доубровы горѣ до лѣсоцкои дороги котраѧ идєть и зоудечєва до долины (Зудечів, 1413 *P* 83); а мы... сталї по(д)лї потока... кдє пєрєходи(т) дорога о(т) зоудечова к долїнѣ (Зудечів, 1421 *P* 95—96).

ФОРМИ: *род. одн.* **долииы** (1413 *P* 83); *дав. одн.* **долїнѣ** (1421 *P* 96).

***ДОЛИНКА** *ж.* (2) долинка: А хотар тои боукатиземли... на долиноу на єдин доуб знаменан, та долинкою горѣ до трояна... на столпь (Сучава, 1489 *BD* I, 373—374).
ФОРМИ: *знах. одн.* **долинкоу** (1489 *BD* I, 374); *ор. одн.* **долинкою** (1489 *BD* I, 374).
***ДОЛЇНА** *див.* ***ДОЛИНА**².
ДОЛКЪ *ж., невідм.* (2) *(особова назва, молд.* Долка, *пор. цсл.* Анатолии*)*: єдна част от тих сєл да єст слоугам нашим Тоадєроу юкашоу и братаничем єго Фарко апродоу и сєстрам єго Долкъ и Мъроушки (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).
ДОЛНЄИ *присл.* (1) вниз: тєм мыи видє(в)шє єго правою слоу(ж)бо (!) до на(с)... дали и потвръдили єсмы ємоу... єго о(т)нни (!)... **сь** гри(н)дь о(т) богата, до(л)нєи о(т) рен‹т›є (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).
***ДОЛНИИ** *прикм.* (5) нижній: хотар... о(т) стлъпа на пъть до(л)нѣ на вєли(х) (!) тополи (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); Мы Георгїє архїєпископь Соучавскыи и земли молдавскои, Василїє єпископь Долнѣи єпискоупїи Романова тръга... слюбили... єсмо и слюбоуєм под вѣрою нашєю христїянскою (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **до(л)нѣ** (1458 *Mih. Doc.* 122); *род. одн. ж.* **Долнєи, Долнѣи** (1473 *BD* I, 186, 187; 1499 *BD* II, 425).
***ДОЛНИИ ТРЪГЪ** *див.* **ДОЛНЇИ ТОРГЪ.**
ДОЛНИ ТРЬГ *див.* **ДОЛНЇИ ТОРГЪ.**
***ДОЛНИЦЯ** *ж.* (1) *(частина спадщини, маєтку, розділеного між спадкоємцями)* ділянка, дільниця, уділ: А пану Олє(х)ну на єго до(л)ницю досталосє бачаница а тєсово а сѣеныи гаи (Львів, 1478 *ЗРМ*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **до(л)ницю** (1478 *ЗРМ*).
Див. ще ***ДѢЛЬНИЦА.**
ДОЛНЇИ ТОРГЪ, ДОЛНИ ТРЬГ *ч.* (21) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Роман, Дольний Торг: Писано оу долнїи торгъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); и дали и потвръдили єсмы нашєи митрополїи о(т) до(л)нєго тръга... єи питомы циганы (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518); Пис(анъ) оу Долнєм тръгоу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* писано **оу долнїи торгъ** 1 (1411 *Cost.* II, 638); Пис(а) оанца **оу Долии трьг** 1 (1475 *BD* I, 200); *род. одн.* **долиєго тръга, до(л)нєго тръга** (1415 *Cost.* I, 122; 1448 *Cost.* II, 342; 1464 *BD* I, 84; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 141; 1472 *BD* I, 169); *місц. одн.* **оу Долнєм (Долнємъ, Долнємь) тръгоу (трьгу)** 10 (1443 *Cost.* II, 185; 1444 *DIR«A»* 481; 1445 *Cost.* II, 236; 1449 *Cost.* II, 380; 1458 *BD* I, 9; *ПГСММЦ;* 1466 *BD* I, 113, 115; 1470 *BD* II, 310; 1475 *BD* II, 336); **! оу долии тръгу** 1 (1451 *Cost.* II, 400); *зам. род.* **от Долнємъ торгоу** 1 (1470 *BD* I, 155).
Див. ще ***РОМАНЪ**².
***ДОЛНѢ** *див.* ***ДОЛНИИ.**
ДОЛОВЪ, ДОЛОВЬ, ДОЛОУВ, ДОЛУУ *присл.* (24) униз, додолу: А ко млину границА... доловъ смотричемъ што дуброва межи ходорковымъ сєломъ (Смотрич, 1375 *P* 20); тоти старци... оуказали староую границю... доловъ тєплицєю до рѣки до свѣчѣ (Зудечів, 1413 *P* 83); А хотар... да єст оусє долоув потоком Брълинскым (Гирлов, 1499 *BD* II, 154—155).
Див. ще **ДОЛОУ.**
***ДОЛОЖИТИ СЕ** *див.* ***ДОЛОЖИТИ СЯ.**
***ДОЛОЖИТИ СЯ** *дієсл. док.* (2) (у кого, кого) запитати, спитати дозволу: ачъ не дастъ имъ Богъ детокъ, ино доложивши се у осподаря короля... волныи собе продати и ближнымъ... дати (Володнмир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); ...я ѳедо(с)и игуме(н) доло(ж)вшися вл(д)ки... остато(к) то(г) сребра... зваживъ (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).
ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **доложивши се** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **доло(ж)вшися** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179).
***ДОЛОТЧЄ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Се я Гринко Єлович продал єсми... сєло Долотчє (Острог, 1465 *AS* I, 57).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Долотчє** (1465 *AS* I, 57).
ДОЛОУ, !ДУЛУ *присл.* (48) униз, додолу: а хотарь ти(м) сєло(м)... долоу потокомь до тазлова (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); и єщє єсми єму дали и потвържадаємъ єм(у) сєла на милѣтинѣ нижє о(т) шипотє о(т) тополи долу гдє была сєла щєфана зуграфа (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє... дали и приложили єсмы о(т) на(с)... нашємоу стмоу монастироу о(т) нємца болото криваѦ и озєро... о(т) гдє выходить грьла из днистра и тєчє(т) долоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).
Див. ще **ДОЛОВЪ.**
ДОЛОУВ *див.* **ДОЛОВЪ.**
ДОЛУУ *див.* **ДОЛОВЪ.**
ДОЛХА *див.* **ДОЛГА.**
***ДОЛХЇИ** *ч.* (3) *(особова назва):* И оуставшє нашє слоуги Васко и Михоул Бонтѣ и Михъил и Тодєрика Долхїи та заплатили оусє исполна (Васлуй, 1495 *BD* II, 40).
ФОРМИ: *наз. мн.* **Долхїи** 1 (1495 *BD* II, 40); *зам. дав.* продали слоугам нашим Васкови... и Тодєрика **Долхїи** 2 (1495 *BD* II, 40, 41).
***ДОЛХОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Долгаска *у Молдавському князівстві):* лд цр҃ко(в) до(л)ховска и(с) попомь (Сучава, 1490 *DC* 147).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **до(л)ховска** (1490 *DC* 147).
***ДОЛЪ** *ч.* (4) діл, долина (3): ино ротымпанови сыновє поставили... хотари... о(т) могилы вышє дуба та прости на доль (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); а хотар... отъ дола до столпа (б. м. н., 1500 *SD* 7);
т о п о л и д о л ъ (1) *див.* ***ТОПОЛИИ.**
ФОРМИ: *род. одн.* **долоу** 2 (1445 *Cost.* II, 212; 1458 *BD* I, 19); **дола** 1 (1500 *SD* 7); *знах. одн.* **доль** (1423 *DIR«A»* 447).
***ДОЛЪГИЄ ШИИ** *див.* ***ДОЛГИЄ ШИИ.**
***ДОЛЪГОСТЬ** *див.* ***ДОЛГОСТЬ.**
***ДОЛЪЖЕНЪ** *див.* **ДОЛЖЕН.**
***ДОЛЪЖНИКЪ** *див.* ***ДОЛЖНИКЪ.**
***ДОЛЫНА** *див.* **ДОЛИНА**¹.
***ДОЛЬ** *див.* ***ДОЛЪ.**
***ДОЛЬЗКЪ** *див.* ***ДОЛЬЗСКЪ.**
***ДОЛЬЗСКИЙ** *прикм.* (2): Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зский и перєва(л)ский... єсми сороужи(л) црквь стго николы на старо(м) манастыри оу дользкоу (Перевали, 1440 *P* 142).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **до(л)зский** (1440 *P* 142); *дав. одн. ж.* **! дольсзкой** (1440 *P* 142).
Пор. ***ДОЛЬЗСКЪ.**
***ДОЛЬЗСКЪ** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Дольськ: Я пань микоула... сороужи(л) црквь... оу дользкоу (Перевали, 1440 *P* 142).
ФОРМИ: *род. одн.* **дользска** (1440 *P* 142); *місц. одн.* **оу дользкоу** (1440 *P* 142).
***ДОЛЬСЗКИЙ** *див.* ***ДОЛЬЗСКИЙ.**
ДОЛѢ, ДОЛИ, ДОЛЄ *присл.* (7) **1.** понизу, низом (6): хота(р)... долѣ междоу таркъоу и бистриц (!) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122); А хотар... Съратою долѣ до гдє оупадаєт Сърата оу Проуть (Сучава, 1489 *BD* II, 373—374).
2. внизу, долі (1): тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло доли на проути итовоєвци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).
***ДОЛѢШЬНИИ** *прикм.* (1) нижній долішній: а далъ єсмь и землю рольную и съ сѣножатьми... о(т) брєховича дубья по долѣшьнии коньць дєрєчину гаику (Казимир, п. 1349 *P* 3).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **долѣшьнии** (п. 1349 *P* 3).
ДОМ *див.* **ДОМЪ.**
ДОМА *присл.* (2) удома, дома: до того позволяемъ имъ в домихъ своихъ вшелякіи пожитки собе привласщати

и вшелякіе напое, дома робечы и привозные купуючи, въ домахъ своихъ шинковать (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); такѣжь слюбуємъ за тыхъ штожь будуть дома, нєприѣдуть с нашимъ г(с)дрмъ, стєфаномъ, ку голдованию (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610).

***ДОМАБОРЬ** *ч.* (1) *(назва домену в Польському королівстві, пор.* Donaborz, *або* Domabórz): мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии... андрѣи з домаборѧ калискии... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **домаборѧ** (1433 *Р* 122).

***ДОМАКОУШЪ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

ДОМАНИНКА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Доманинка: а што матка н⟨а⟩ша держит отчину и⟨а⟩шу и сєла манєв... Доманинка... то всє брату н⟨а⟩шому... послє матки н⟨а⟩шоє живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доманиика** (1463 *AS* I, 55).

ДОМАРАТЪ *ч.* (2) (*особова назва, стч., стп.* Domarad): а при то(м) свѣдци были кнѧзь ѧнъ... (домаратъ с ко)былѧнъ (Медика, 1415 *Р* 87); мы войцехъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... домаратъ воиницкии, вѧнценць съ шамотулъ межирѣцкии... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци... тако яко инии панове пєрвии намѣстковє наши... слюбили были и записали сѧ (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **домаратъ** (1415 *Р* 87; 1433 *Р* 122).

! ДОМИНАКА ⟨ДОМИНИКА⟩ *див.* **ДОМИНИКЪ.**

ДОМИНИКЪ *ч.* (3) *(особова назва, стч., стп.* Dominik, *лат.* Dominicus): а... коли по(д) прїсѧгою свидо(ч)ство чинили, тогды тотъ доминикъ оставилъ того якоуба длѧ коумовъства єго же (XV ст. *ВС* 20); отец мой кн⟨ѧ⟩зь Федоръ ставил ц⟨є⟩рков матку б⟨о⟩жєю на клаштор тому законоу св⟨ѧ⟩т⟨о⟩го Доминика (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **домиикъ** (XV ст. *ВС* 20); *род. одн.* **Домииика** 1 (1443—1452 *AS* I, 39); **! доминака** 1 (XV ст. *ВС* 20).

***ДОМИНКОУШЪ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДОМНЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ могила Домнєва *див.* **МОГИЛА**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **До⟨м⟩нєва** (1479 *BD* I, 221).

ДОМОВЪ *присл.* (1) додому: коли чоловѣкъ то(т) обвиненыи домовъ приѣдє... тогды по єго оуѣханѣ третии днъ (с) право має(т) быти (Галич, 1435 *Р* 134).

***ДОМОВЫИ** *прикм.* (5) *(який перебував в домі, зв'язаний з домом)* домашній (4): а по(л)стада да(л) єсми єи вѣчно и домовыи рѣчи по своє(м) животѣ (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9); а челяд, и стадо, и статки домовые делили на полы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ его невѣстки, у Проселковы жоны, пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

квалтъ домовыи (1) *див.* ***КГВАЛТЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **домовы(и)** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *знах. мн. ч.* **домовые** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **домовыи** 1 (1498 *АЛМ* 159); *знах. мн. ж.* **домовые** 1 (1498 *АЛМ* 18); **домовыи** 1 (п. 1450 *ПИ* № 9).

ДОМОКОУШ *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

ДОМОКОУШЪ *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДОМОНКОУШЬ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДОМОТКАНОВИЧЬ** *див.* **ДОМОТЪКАНОВИЧЪ.**

ДОМОТЪКАНОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была (Краків, 1489 *РИБ* 437).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Домотъкановичъ** (1489 *РИБ* 437); *дав. одн.* **Домоткаиовичу** (1489 *РИБ* 437).

ДОМЪ, ДОМ, ДОМЬ *ч.* (135) **1.** дім, житло, оселя (18): А пить могоричь оу быбицкого оу дому за копу грошии (Перемишль, 1359 *Р* 10); а писано оу кнефлѧ в дому (Львів, 1370 *Р* 18); хто прїбѣжи(т) на чюжїи домъ о бронѣ а оуранѧтъ того (XV ст. *ВС* 19); а привілїє що има(л) на тє(х) сєла(х) и на озера они ємоу покради (!), коли єм до(м) злодѣи покрадили (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

2. *(будівля)* дім, будинок (36): тыломъ тые пляцы до домовъ церковныхъ и дому Ивановского (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а єщє єсмы имъ дали волю што бы собѣ дєржѧли, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму нє дєржѧти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); мы стєфа(н) воєво(да)... знамєнито чини(м)... ожє... паиъ андрєико и бра(т) єго... продали... половина... сєла... и съ оусѣмы домы, що су(т) о(т) то(і) стороны потока (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); а тота их привилїа пожегла оу дом Бѣлошєв от Боудєщи, коли ємоу изгорил дом (Сучава, 1498 *BD* I, 323); я Оношко Витонизкий сознаваю...: продал єсми кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєновой Василєвича... дом свои оу луцком мѣсти промєж ормєнскоє ц⟨є⟩ркви н капланского домоу на бєрєзи Стырѧ (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); А тоти привилии погорили оу дом Роусоула от флочєщи, коли ємоу погорил дом (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

3. садиба (6): а половицю тѣхъ пѣнѧзии наложили єсмы на твоѣ роботы... на домъ на мєдицкии (б. м. н., між 1386—1418 *Р* 35); тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потврѣдили єсмо имъ... язѣръ коврълоуискїи... и половина о(т) млино(в)... да оучинѣтъ соби до(м) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); а продал єсми кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни тот свой домъ... из землєю и с синожатю, што коли к тому домоу слушаєт (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

4. *(феодальна земельна маєтність)* вотчина (69): тѣмь мы видѣвшє єго правою и вѣрную службу до на(с)... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) єму оу нашєи зємли оу молдавскои сєла о(т)ннина єго на имѣ ⟨оунгоурѣн⟩и гдє домъ єго (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); А хотар тому вышеписанному сєлоу... да єст... чєрєс полє... що єст оузли Миходричєва дома (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

5. храм, церква (5): Я Семенъ сколковъ по повелѣнію господина цтя моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); а то дали єсмо оу до(м) стѣи тр(о)ци на пѧма(т) (!) родителє(м) нашимъ (Київ, 1459 *Р* 174).

6. *(династія)* дім, рід (1): мы велики князь Швидрикгялъ Руски и иныхъ, чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрноую... пана Богуша Оверкича Тимоха... которого намъ справы и родъ зацный дому его вѣрный нашъ князь Сендюшко оповѣдалъ... А такъ мы... оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *наз. одн.* **домъ, дом, домь** 31 (1409 *Cost.* I, 64; 1419 *DIR«A»* 444; 1427 *DBAc* 22; 1439 *Cost.* II, 62; 1448 *Cost.* II, 316; 1468 *BD* I, 130; 1475 *BD* I, 206; 1483 *BD* I, 272; 1490 *BD* I, 420; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); *зам. місц. одн.* **оу дом, оу домъ** 3 (1434 *Cost.* II, 670; 1488 *BD* I, 323; 1491 *BD* I, 452); *род. одн.* **дому, домоу** 10 (1386—1418 *Р* 35; 1389 *РЕА* I, 27; 1429 *Cost.* I, 280; 1438 *Р* 140; XV ст. *ВС* 12, 19, 20, 27, 36; 1490 *AS* I, 92); **дома** 1 (1499 *BD* II, 148); *дав. одн.* **дому** (1438 *Р* 140; 1490 *AS* I, 92); *знах. одн.* **домъ, дом, домь** (1386—1418 *Р* 35; 1398 *ДГПМ;* 1408 *Cost.* II, 633; 1431 *Cost.* I, 325; 1448 *Cost.* II, 324; 342; 1456 *Cost.* II, 791; *бл.* 1458 *Р* 167; 1460 *BD* II, 276; XV ст. *ВС* 6 зв., 19; 1490 *AS* I, 92 і т. ін.); *місц. одн.* **оу (въ, в, вь) дому, domu** 18 (1359 *Р* 10; 1378 *Р* 26; 1388 *ZPL* 106; 1408 *Cost.* II, 633; 1421 *Р* 92; 1434 *Cost.* II, 670; 1446 *Р* 154; 1458 *ОЖДМ;* XV ст. *ВС* 27, 32 зв; 1472 *BD* I, 177 і т. ін.); **у домѣ** 1 (1408 *Cost.* II, 633); *наз. мн.* **домовє** (1467 *BD* I, 119); *род. мн.* **домовъ** (1389 *РЕА* I, 27; XV ст. *ВС* 7, 25 зв.); *знах. мн.* **домы** 6 (1449 *Cost.* II, 385, 386); **домовє** 1 (1449 *Cost.* II, 385); *ор. мн.* **домы** (1443 *Cost.* II, 131); *місц. мн.* **в домахъ** 1 (1389 *РЕА* I, 27); **в домихъ** 1 (1389 *РЕА* I, 27); **оу доме(х)** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.).

***ДОМЪНИИМАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* domniemać się, *стч.* domnívati sě) думати, припускати (що): коли(ж) которыи чл҃вкъ домъниимаетьсѦ имаеть право ко деди(ч)ствѫ што(ж) иньшїи держать а оу три годы и за три месеци не габаеть его жаднымь правомъ тогды мы сказоуемь тому первомоу заисканное (XV ст. *BC* 20 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **домъниимаетьсѦ** (XV ст. *BC* 20 зв.).

ДОМЬ *див.* **ДОМЪ**.

ДОНДЄЖЄ *спол.* (1) (*цсл.* доньдеже) *(зв'язує підрядні речення) (приєднує підрядні часові — у постпозиції)* доки: Азъ рабь б҃жїи... именемъ стефанъ... коупи(х) съ тетраеу҄(г)ль... и дадо(х) его п(о)поу никїтѣ, да слоужи(ть) въ не(м) до живота своего и по съмрьти его да е(ст) дѣца(м) его... вноучѦто(м) его, и пр(ѣ)вноучѦтомь дондеже сѦ влѣче(ть) сьмѦ е(г) и коренъ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

***ДОНИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а да(н)н (!) сеи листъ — через руки велѣбно(г) мужа донина подканслѣрего кролевства (по)лско(г) пробоща (с)в҃того (флорїѦ)на предъ краковомъ (Медика, 1415 *P* 87).

ФОРМИ: *род. одн.* **донина** (1415 *P* 87).

ДОНЧА *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: мы стефан воевода... знаменито чиним... оже... слоуга наш Авъроу продал... половина село от Дончещи, що соут на Донча (Сучава, 1492 *BD* I, 505).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* соут **иа Донча** (1492 *BD* I, 505, 506).

ДОНЧЄЩЇИ, ДЪНЧЄЩЇИ *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а Ромашкоу *(в ориг.* Ромаш(ш)коу.— *Прим. вид.)*... и Оулки да ест им село Дънчещїи (Сучава, 1490 *BD* I, 392); а мы такождере... есмо дали и потвърдили слоугам нашим... тое прѦдреченое половина село на имѣ Дончещїи (Сучава, 1492 *BD* I, 506).

ФОРМИ: *наз.* **Дончещїи** 1 (1492 *BD* I, 506); **Дъичещїи** 2 (1490 *BD* I, 392); *род.* **Дончещи** (1492 *BD* I, 505).

ДОНЧЪ, ДОНЧЬ *ч.* (3) *(особова назва, молд., пор.* Антонїи*)*: а писа до(н)чъ граматикъ, оу сочавѣ (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); пи҃(с) дончь (Сучава, 1448 *DIR* № 10b).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дончъ, до(н)чъ, дончь** (1433 *Cost.* II, 594; 1434 *Cost.* I, 398; 1448 *DIR* № 10b).

***ДОНЪ** *ч.* (1) *(назва річки)* Дон: А тои Ѧрлыкъ писанъ оу Ордѣ на оустьи Дону (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дону** (1392—1393 *РФВ* 171).

ДОНѢ *ж.* (6) *(особова назва, молд., пор.* Антонїи*)*: мы стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша... мърина... и братаничи еи, силѣ и сестра его, донѣ ... и розделили соби свои отнинї (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); па(н) тоадер писар... заплати(л)... ѳ҃ зла(т) татарскы(х) оу роуки дони (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **донѣ** (1492 *Cost. S.* 161; 1493 *BD* II, 14; 1495 *ПГВСР*); *дав. одн.* **дони** (1492 *Cost. S.* 161; 1495 *ПГВСР*).

ДОПОМАГАТИ *дієсл. недок.* (2) допомагати (кому): а они па(к) по(д) то сѦ по(д)давали присѣгою своєю... быти на(м) вѣрны и ср(д)чныи отецъ... и допомагати на(м) проти(в) ка(ж)дому нашем(у) непрїателю (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811); и король бы... намъ допомагалъ... пенѦзьми ль, людьми ль, или именьемъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

ФОРМИ: *інф.* **допомагати** (1457 *Cost.* II, 811); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... допомагалъ** (1481 *BD* II, 364).

***ДОПУСКАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) *(дозволяти наблизитися)* допускати: а которого моего чоловека... в дуброве имуть, нехай его узвесять, мене не допускаючи (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **допускаючи** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще ***ДОПОУСТИТИ, ПЕРЕПУСТИТИ.**

***ДОПОУСТИТИ** *дієсл. док.* (7) (кого чого, кого к чому кому чого, що) допустити (кого до чого), дозволити (кому що) (6): swedectwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); И Нагорка и Шпица... мовили намъ, абыхмо имъ того едiнаньа допустили (Краків, 1489 *РИБ* 433); естли г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь король его м⟨и⟩л⟨о⟩сть допустит Цеценевских отчины их, тогды они мают кн⟨Ѧ⟩зю Олександру Сонкгушковичоу отложити пѣнѦзи (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); и мы... того Курила Иванова сына допустили есмо ровного дѣлоу во все(и) о(т)чине и(х) (Вільна, 1495 *BK*);

◇ б о г д о п о у с т и л ъ (1) *див.* **БОГЪ**[1].

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **допустили есмо** 1 (1495 *BK*); **допустили** 1 (1489 *РИБ* 433); *майб. 3 ос. одн.* **допустит** (1491 *AS* I, 94); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **естли бы... допоустил** 1 (1454 *AS* III, 10); **ажебы... допустил** 1 (1488 *AS* I, 141); *1 ос. мн.* **абыхмо... допустили** (1489 *РИБ* 433); *інф. пас.* **dopuszczono... byti** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***ДОПУСКАТИ, ПЕРЕПУСТИТИ.**

***ДОПОУЩЕНІЄ** *с.* (2) *(воля, веління)* допущення, допуск: алексанъдръ велики(и) кня(з) лито(в)скии... каза(л) твое(и) мл(с)ти поведити прыгодоу нашу которая жъ ся намъ з допущенья божъего прыгодила (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); естли бы сѣ пригодило с которого допоущенїѦ божїего... иж бы мы от нѣкоторого непрїятелѣ... та вьидемо ис нашеи земли... тогди их милости земли да соут отворени нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

ФОРМИ: *род. одн.* **допоущенїѦ** 1 (1499 *BD* II, 421); **допущенья** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*).

***ДОПУЩЕНЬЄ** *див.* ***ДОПОУЩЕНІЄ.**

***ДОРАДИТИ СЄ** *див.* ***ДОРАДИТИ СЯ.**

***ДОРАДИТИ СЯ** *дієсл. док.* (13) (з ким, кого) порадитися (з ким), вислухати раду (від кого): тако смы мы опытали старцевъ... и дорадивши сѦ есмъ ты(х) старцо(в) и росправи(л) есмъ ихъ оучини(л) есмъ вѣчную границю (б. м. н., 1419 *P* 90); и мы, дорадившисе изъ нашою княгинею, и зъ нашими князы и бояры, подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великий князь Любартъ Кгидоминовичъ (!) Сушичъно и зъ даню медовою и грошовою... и со всѣми доходы (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); мы Стефан воевода... знаменито чинимъ... оже.... дорадили сѣ есмо с нашымъ митрополитомъ Кир Теоктыстомъ... и оучинилы есмо за доушоу... дида нашего (Сучава, 1466 *BD* I, 105); А се я панъ Данило дамбоговичъ (!) Задеревецки, Вѣдомо чинимо... Аже я дораднвсѦ и своими приѦтелми, и своими дѣтми Дали есмъ... Шандрови... дворищ (!) (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **дорадили сѦ есми** 1 (1455 *Cost.* II, 771); ! **дарадили сѦ есмн** 1 (1448 *Cost.* II, 741); **дорадили сѣ есмо** 1 (1466 *BD* I, 105); *дієприсл. перед.* **дорадивши сѦ есмъ** 1 (1419 *P* 90); **дорадивши сѦ, дорадившися, дорадивъшися,** ! **дора(д)вшисѦ** 6 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *P* 156, 158; 1452 *АкЮЗР* I, 20; *P* 161; 1460 *BD* II, 272); **дорадившесѦ** 1 (1456 *Cost.* II, 788); **дорадившисе** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **дорадивсѦ** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3).

Див. ще ***ПОРАДИТИ**[1], ***ПОРАДИТИ СѦ, ПРИРАДИТИ,** ***ПРИРАДИТИ СѦ, РАДИТИ**[1] 4, ***ОУРАДИТИ.**

***ДОРАДИТИ СѦ** *див.* ***ДОРАДИТИ СЯ.**

ДОРГ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при том был... пан Гринко Моукосеѧ, а пан Дорг (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дорг** (1448 *AS* I, 44).

ДОРОГА *ж.* (127) **1.** *(смуга землі, призначена для їзди і ходіння)* дорога (71): грань... отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а по старымъ дорогамъ гостемъ поити куда хочетъ (б. м. н., 1366 *P* 14); тоти старци... оуказали староую границю... от могыло(к)... к дорозѣ котраѦ дорога идеть из дѣдочичь до баличь (Зудечів, 1413 *P* 83); хотаръ... о(т) конецъ хворостїа до дороги що идетъ о(т)

стана д⟨о⟩ бани, та дорогою до потока (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); А тєжъ которыє бы хотєли мыта нашы володими(р)-скиє объєжчати инъшыми дорогами... и ты бы самъ наты(х) помочъ дава(л) (Петрків, 1489 *АМВ*); чєрєз тыи подворѧ чаруковскоє до руденского подворѧ дороги жадноє нє бывало ани оулици (Луцьк, 1494 *AS* I, 102); Ja iemu inszoho pola swoieho uhol y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(назви доріг у різних місцевостях): дорога банская (1): ино ротымпанови сыновє пєрє(д) тими нашими боѧры дали вєризи хота(р) своєи зємли... и поставили тому хотари почєнши дорогою банскою до ратымпановы могилы (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); дорога дѣдошицкая (1): а тыи старци смовившесѧ с обою стороновоу вызнали и оуказали староую границю... звыше тои дороги дѣдошицкое (Зудечів, 1430 *P* 116); дорога жирѧвьская (1): а тыи старци... вызнали и оуказали староую границю... зниже тои дорогы жирѧвьскоє (Зудечів, 1430 *P* 116); дорога Жуковецкая (1): Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... к тому село нашое Теремъное... почонъ отъ того копъца... на дорогу Жуковецкую (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); дорога зоудєчєвская (2): тоти старци... стали оу великого крихова кдє пєрєходить дорога зоудєчєвскаѧ подлѣ оузлюжи попєрє(к) доубровы (Зудечів, 1413 *P* 83); дорога Клєпачовская (1): ино там поля розърobила пани Нацовая за дорогоу Слонимскоую и Клєпачовскоую (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); дорога Лисчинъская (1): прыдаемо к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе... до дороги Лисчинъское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); дорога Подгаецкая (2): Биль нам чолом старый войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы в Луцкомъ повете подле двора Василевского по дорогу по Подгаецкую (Вільно, 1499 *АЛРГ* 94); ⟨дорога⟩ Слонимская (1): ино там поля розърobила пани Нацовая за дорогоу Слонимскоую (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); дорога Хроловская (2): А хотар да єст тым сєлам... до самои дорогы Хроловскои (Сучава, 1468 *BD* I, 127); дорога Чорторыская (1): грань зъ леса... къ Соколю, делечи по половине дороги Чорторыское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); дорога Якимова (2): А пак хотар поустини що по тои стороне Подраги, що єст от дороги Якимови долоув до трєх глодов (Сучава, 1492 *BD* I, 510); горюховъская дорога (1) *див.* ***ГОРЮХОВЪСКИИ;** ивницькая дорога (1) *див.* ***ИВНИЦЬКИИ;** кодєнская дорога (2) *див.* ***КОДЄНСКИИ;** ловковская дорога (5) *див.* ***ЛОВКОВСКИИ;** львовъская дорога (1) *див.* **ЛВОВСКИИ;** лѣсоцкая дорога (1) *див.* ***ЛѢСОЦКИИ;** скоморoская дорога (1) *див.* ***СКОМОРОСКИИ;** соколская дорога (2) *див.* ***СОКОЛСКИИ;** страхотинская дорога (1) *див.* ***СТРАХОТИНСКИЙ;** вєликая дорога (10), дорога вєликая (2) *див.* **ВЄЛИКИЙ** 1; доброволная дорога (4) *див.* **ДОБРОВОЛНЫИ** 1; малая дорога (4) *див.* ***МАЛЫЙ** 1.

2. дорога, похід (3): Мы Владиславъ... король Польскій... знаемо чинимъ... аже слуга нашъ Бѣдунъ... имаетъ служити намъ... изъ того села двѣма стрѣлци, и на каждую нашу дорогу, гдѣ намъ потребизна (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Николаи жалова(л) на матєя жє ємоу яко(ж) прїятєлеви конѧ позычилъ здорово(г) надорогѫ, а коли(ж) ємоу за сѧ вєрнѫ(л), а то(т) конь хрома(л) (XV ст. *BC* 23 зв.— 24); I poszli na woynu a i sami iesmo uže na doroze (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140);

собѣ назад дорогоу чынити (1) *див.* **НАЗАД.**

3. *(засіб)* дорога, шлях (2): какъ бы были мистровы послове оу кн҃зство вєликоє въехали ижбы єстє з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посрєдки оу такии тадынки с нами хотѣли бы были оустоупити (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дорога** 3 (1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1490 *ДГСХМ*); *зам. род.* до могилоу що є(ст) бли(з) **дорога** 1 (1428 *Cost.* I, 224); *род. одн.* **дороги** 24 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1413 *P* 83; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1488 *AS* I, 242; 1490 *ДГСХМ;* 1492 *BD* I, 510; 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 100; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); **дорогы** 12 (1413 *P* 83; 1424 *Cost.* I, 162; 1430 *P* 116; 1468 *BD* I, 127; XV ст. *BC* 38; *СЯ* 43 зв.; 1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **дорозѣ** 2 (1413 *P* 83; 1458 *P* 168); **дороги** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *знах. одн.* **дорогу, дорогоу, дорогѫ** 37 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1366 *P* 14; 1400 *Cost.* I, 27; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *P* 96; 1466 *BD* I, 115; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1478 *AS* III, 17; 1488 *ДГСПМ;* 1499 *АЛРГ* 94 і т. ін.); *зам. род.* о(т)... вєликои **дорогоу,** до вєликою **дорогу** 2 (1488 *ДГСПМ*); *зам. місц.* дубь што є(ст) **на д⟨орог⟩у** 1 (1424 *Cost.* I, 162); по старои **дорогу** на дѧл 1 (1489 *BD* I, 374); *ор. одн.* **дорогою, ! дорохою** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1400 *Cost.* I, 27; 1413 *P* 83; 1423 *DIR«A»* 447; бл. 1458 *P* 167; 1479 *BD* I, 221; 1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 374; 1495 *BD* II, 63; 1498 *BD* II, 412 і т. ін.); *місц. одн.* **на (при) дорозе, na doroze** 7 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *BC* 25, 26 зв. 31 зв.; 1484 *ЯМ*); **на дорозѣ** 2 (XV ст. *BC* 8, 31 зв.); **на дорози** 1 (1429 *Cost.* I, 280); **на дороги** 1 (1488 *ДГСМП*); *род. мн.* **доро(г)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *зам. род. одн.* почєнши от вєликои **дорогъ** со(ч)въскои 1 (1456 *Cost.* II, 582); *дав. мн.* **дорогамъ** (1366 *P* 14); *знах. мн.* **dorohy** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *ор. мн.* **дорогами** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1487 *РИБ* 226—227; 1489 *АМВ;* 1498 *АЛРГ* 82—83).

***ДОРОГИИ** *прикм.* (1) дорогий, коштовний: А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита за є҃ гривєнъ пани хоньци (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **дорогимъ** (1378 *P* 26).

***ДОРОГИНКА** *ж.* (2) *(назва місцевості у Київській землі)* Дорогинка: а вєлики(м) мхо(м) по дороги(н)коу а о(т) дороги(н)ки волокою к мокрицю (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **дороги(н)ки** (бл. 1458 *P* 167); *знах. одн.* **дороги(н)коу** (бл. 1458 *P* 167).

ДОРОГИЦКИИ *прикм.* (13): My Alexandr, abo Witolt z boži łaski welikij kniaź Litowskij i dedicz... Dorohickij... Wołodimerskij, i inszich znamenito czinim... niniesznim i potom buduczim Umyslili jesmo... i dali prawa i wolnosti... w... panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Продали есмо мыто берестейское, и дорогицкое, и белское... Гендрыху Карловичу на тры годы (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Дорогицкии, Dorohickij** (1388 *ZPL* 103; 1478 *AS* III, 17); *род. одн. ч.* **дороги(ц)кого** (1495 *ВМЗД*); *дав. одн. ч.* **дорогицькому, дороги(ц)кому** (1489 *РИБ* 432; 1495 *ВМЗД*); *знах. одн. ч.* **дороги(ц)кого** (1495 *ВМЗД*); *місц. одн. ч.* **въ Дорогицькомъ** (1489 *РИБ* 433); *знах. одн. с.* **Дорогицькое, дорогицкое** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82); *наз. мн. ч.* **дороги(ц)кии** (1495 *ВМЗД*); *знах. мн. ч.* **дорогицькихъ, дороги(ц)ки(х)** (1489 *РИБ* 433; 1495 *ВМЗД*).

Пор. ***ДОРОГЫЧИНЪ.**

***ДОРОГИЦЪКИИ** *див.* **ДОРОГИЦКИИ.**

***ДОРОГОНИ** *ж.* (12) *(назва міста у Молдавському князівстві):* акто имєть повєсти кони или кобылы до камѧнци, што было дати ємү у сирѧть, то имєть дати въ дорошни (!) (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); що было ємоу дати оу Сєрєтѣ, то имєт датї оу Дорогоунѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *род. одн.* **дорогонѣ, дорогонѧ** 5 (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454, 473; 1458 *BD* I, 6); **Дорогунѣ** 1 (1459 *BD* 29); *місц. одн.* **оу (въ) Дорогунѣ** 1 (1460 *BD*

II, 274); **Дорогоуни** 2 (1434 *Cost.* II, 669; *ДГСММ*); **дорогони** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **дороху(и)** 1 (1437 *DIR* II, № 48); **! дорошни** 1 (1408 *Cost.* II, 632).

***ДОРОГОНСКИИ** *див.* **ДОРОГОУНСКЫИ.**

***ДОРОГОУНИ** *див.* ***ДОРОГОНИ.**

ДОРОГОУНСКЫИ, DOROHUJSKYJ, ДОРОГУНЬСКЫИ, ДОРОГУНСКЫ *ч.* (19) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... ис нашими... паны... на имѧ... панъ михаило дорогуньскыи, панъ драгошѧ о(т) нѣмцѧ... слюбили єсмы... королеви польскому... што быхомъ то вѣчно оуздєржѧли, яко сѧ єсмы тогда голдували (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); и також вєльможны панове: пань Влаикоуль... и пань Шендрика Дорогоунскы... и рада господарѧ Стєфана воєводы... соуть сосланы и налицены и намѧнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **дорогунскыи, дорогуньскыи** 4 (1407 *Cost.* II, 628; 1408 *Cost.* II, 633; 1421 *Cost.* I, 141; 1467 *BD* I, 123); **Дорогоуиcкы** 4 (1433 *Cost.* II, 650; 1437 *Cost.* I, 540; 1467 *BD* II, 297); **Dorohujskyj** 1 (1465 *LZ* 176); *зам. род.* в. п. Шандро **дорогуискїи** 1 (1467 *BD* I, 121); *род. одн.* **дорогунского, дорогу(н)ско(г)** 6 (1423 *Cost.* I, 154, 157; 1425 *Cost.* I, 173; 1429 *Cost.* I, 258; 1433 *Cost.* I, 359; 1453 *Cost.* II, 446); **дорогоунскаго** 1 (1464 *BD* I, 86); **дорогоиского** 2 (1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 540).

ДОРОГЫНЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были люди добрыи: Пан Михайло Олександрович Загоровскии, а пан Сємєн Пєтров... а пан Микыта Кысєл Дорогынцкии (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дорогынцкии** (1475 *AS* III, 14).

***ДОРОГЫЧИНЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Берестейській землі)* Дрогичин: а кто поидєть съ сєю грамотою чєрез дорогычинъ... и чєрес бєрєстиє до лучьска торговатъ... ѧзъ... нє вєлю ихъ заимати (б. м. н., 1341 *Р* 2).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дорогычинъ** (1341 *Р* 2).

***ДОРОЖКА** *ж.* (2) доріжка, стежка: И оттол поехали есмо дорожкою, што от Блаженика идеть кг (!) Бовбломъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *дав. одн.* **дорожцѣ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *ор. одн.* **дорожкою** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***ДОРОЗОУМѢТИ** *дієсл. док.* (2) (що) довідатися, дізнатися (про що): а єстли бы дорозоумили с котории сторони от каких наших нєпрїятєлєи какоє зло, або шкоді алибо прєкажєнїѧ, а их милость тогди нам... тоє имают... оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. мн.* **дорозоумїєм** (1499 *BD* II, 422); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы дорозоумили** (1499 *BD* II, 422).

***ДОРОСТИ** *дієсл. док.* (2) ◇ д о р о с т и л ѣ т ъ (2) дійти літ (до зросту): а оць по смрти... можеть изоставить опѣкатєльнїка оу томь имєнїи докоуль доростоуть дѣти ты(х) лѣ(т) (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **доростоуть** (XV ст. *ВС* 35 зв.; *СЯ* 40 зв.).

***ДОРОСЫНЬ** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Доросині: Се азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч)... с женою своєю Ѳедосъєю записоувае(м)... имѣ(н)е о(т)чизны нше(и) то есь село доросы(н) а кил(ж) со всѣ(м) на все... стму великому споу намасты(р) (!) кра(с)носе(лс)ки(и) по(д) луцко(м) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178); я... дала єсми єму... имєнє... с присєлки з Доросынємъ, а з Друзкою (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *знах. одн.* **доросы(н)** (1483 *ВОРСР* 178); *ор. одн.* **Доросынємъ** (1488 *AS* I, 142).

***ДОРОФѢИ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Дороѳѣи, *гр.* Δωρόϑεος) Дорофій: ◇ с в ѧ т ы и д о р о ф ѣ и (1) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *род. одн.* **дорофѣѧ** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

!ДОРОХОЮ ⟨ДОРОГОЮ⟩ *див.* **ДОРОГА.**

***ДОРОХУИ** *див.* ***ДОРОГОНИ.**

***ДОРОЧНЫИ** *прикм.* (1) щорічний: позволяемъ имъ... шинковать, оддаючи до скарбу нашого повиниость дорочную (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **дорочную** (1389 *РЕА* I, 27).

!ДОРОШНИ *див.* ***ДОРОГОНИ.**

***ДОСВЄТЧЄНЇЄ** *див.* ***ДОСВЄТЬЧѢНЬЄ.**

***ДОСВЄТЧИТЬ** *див.* ***ДОСВѢТЧИТЬ.**

***ДОСВЄТЪЧИТЬ** *див.* ***ДОСВѢТЧИТЬ.**

***ДОСВЄТЪЧѢНЬЄ** *див.* ***ДОСВЄТЬЧѢНЬЄ.**

***ДОСВЄТЬЧѢНЬЄ** *с.* (4) (*стп.* doświadczenie, *стч.* dosvědčenie) вивідування (чого); пересвідчення (в чому) (2): а та(м) коли боудєте прєзъ ясноє досвєтъчѣньє позиа⟨и⟩тє єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднаньє покоя боудєть хотѣти мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

приведення доказів у суді (2): тогды по(д)коморєй нашь по(д) своєю чєстїю и по(д) своимъ соумнєнїємъ имєєть прїпоустїть ко (до)свє(т)чєнїю которыи жє лѣпшая зиамєна оукажєть а нє боудє(т) ли обапо(л) знамєна зиамєнитая тогды повода прїпоустїть и свѣтъкы до освєчєнїю (!) граніцы (XV ст. *СЯ* 42).

ФОРМИ: *род. одн.* **! освєчєнїю** (XV ст. *СЯ* 42); *дав. одн.* **(до)свє(т)чєнїю** 1 (XV ст. *СЯ* 42); **досвєтьчѣнью** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **досвєтъчѣньє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ДОСВИЧИТЬ** *див.* ***ДОСВѢТЧИТЬ.**

***ДОСВѢДЧАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* doświadczać) (чим) засвідчувати, свідчити: а которыижь то листы и записы хочємъ имѣти въ оусѣхъ рѣчє(х) и члонкохъ... потвєржѧючи и о томъ наѧвлѧючи и досвѣдчаючи тымъто нашимъ симъ листомъ на вѣчныи часы моцнѣ держѧти и ховати вѣрно (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **досвѣдчаючи** (1439 *Cost.* II, 713).

Див. ще ***ДОСВѢТЧИТЬ.**

***ДОСВѢТЧИТЬ** *дієсл. док.* (14) (*стп.* doświadczyć, *стч.* dosvědčiti) (що на кого, чого і без додатка) доказати, довести (що) (9): doswetcził by to na neho, majet' jemu to zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Фалко жалова(л) о дєди(ч)ство на индриха и индри(х) сѧ заложилъ давнымъ записамъ и досвє(т)чилъ сѫ(д)я єго оправилъ а фа(л)кови молъчанїє оучинилъ (XV ст. *ВС* 23);

(на кого, на кого ким) посвідчити, поставити свідків (проти кого) (5): хотѧчи склопотомь конєць оучини(т) оуставлѧємь коли(ж) которыи мєщанїнъ алюбо соукна алюбо иныи торговли а которомоу зємлєнїноу бє(з) запїсѫ повєри(т) а оу право с нимъ поидє(т) тогды имєєть тотъ мєщанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досвє(т)чи(т) (XV ст. *ВС* 18 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **досвє(т)чить, досвєтъчи(т), досвє(т)чи(т)** 7(XV ст. *ВС* 18, 18 зв., 19, 34); **досвѣ(т)чить** 1 (XV ст. *ВС* 34); **досвичи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 27); **! дасвє(т)чити** 1 (XV ст. *ВС* 19); *перф. 3 ос. одн. ч.* **досвє(т)чилъ** (XV ст. *ВС* 23); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **doswetcził by, doswiedcził by** 2 (1388 *ZPL* 103, 106); **абы... досвє(ч)лъ** (XV ст. *ВС* 31).

Див. ще ***ДОСВѢДЧАТИ.**

ДОСЄЛЄ, ДОСЮЛѦ *присл.* (3) (*цсл.* досєлѣ) досі, до цього часу, дотепер: почонъ здавна и досюлѧ, съ вашими прєдъки наши прєдъки отъцы и дѧди наши... одинъ дроугомоу приѧзьни чинивали (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а отъ того вєрємєни и досєлє ты(х) вашы(х) пословъ... нє было (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ДОСИТ *див.* **ДОСЫТЬ.**

ДОСИТЄИ, ДОСОѲЄИ *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Досиѳеи, *гр.* Δωσίϑεος) Досифій, Досифей: мы Илїа воєвода... чинимъ знамєнито... ажє... дало єст господство ми єдноу поустыню манастырю от Полѣны, гдє єст єгоуменъ Досоѳєи (Сучава, 1438 *DBAc* 27); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми нашємоу монастирю о(т) побраты гдє є(ст)... игоумє(н) доситєи... чєтири чєлѣди циганъ (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доситєи** 1 (1443 *Cost.* II, 126); **Дособєи** 1 (1438 *DBAc* 27).

ДОСИТЪ *див.* **ДОСЫТЬ.**

***ДОСИТЬОУЧЫНИНІЄ** *див.* ***ДОСЫТЬОУЧИНЄНІЄ.**

ДОСМОТРЄТИ *дієсл. док.* (19) (*цсл.* досъмотрѣти) **1.** (чого, що, кому, з ким, о чім, між ким) розглянути (що), розібратися (в чому) (17): и мы того досмотрєвши и овызрєвши (!) гораздъ, п(а)на фєдка єсмо в том оправили (Ступно, 1444 *AS* I, 42); И... корол єго м(н)л(о)сть писал до нас абыхмо того досмотрѣли и справєдливость тому вчинили (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... мєшчанє от мѣста от Бръладъ... оупросили себѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар, коуда из вѣка при(слоу)хало к томоу мѣстоу тръгоу Бръладоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63); И мы о томъ межи ними досмотрѣвшн, и того Мартинца єсмо оправили и приказали єсмо Богдану Остафієвичу, абы єму въ томъ далъ впокой (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); Тогды имаєм с обох сторон послати своих панов, абы таковои рѣчи досмотрили и справєдливост оучинили (Гирлов, 1499 *BD* II, 424—425).

2. (чого) *(помітити)* побачити (що) (2): а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ службы (!) и вєлѣлъ мА имить бє(з) моєѣ вины (Кременець, 1434 *Р* 129); а вонъ нє досмотрѣвши моѣ вѣрънoѣ службы и вєлѣлъ мА имити (Черняхів, 1435 *Р* 132).

ФОРМИ: *інф.* **досмотрєти** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *перф. 1 ос. мн.* **єсми досмотрили** 2 (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); **єсмо... досмотрили** 1 (1495 *BD* II, 63); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо... досмотрѣли** 1 (1491 *AS* I, 94); **абихмо... досмотрили** 1 (1495 *BD* II, 63); **!што быхо... досмотрѣли** 1 (1475 *AS* I, 70); *3 ос. мн.* **абы... досмотрили** (1499 *BD* II, 425); *дієприсл. перед.* **досмотрєвшы, досмотрєвъшы** 3 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1494 *РИБ* 560; 1495 *БСКИ*); **досмотрєвши** 2 (XV ст. *РИБ* 610; 1444 *AS* I, 42); **досмотрѣвши** 4 (1435 *Р* 132; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1491 *AS* I, 94; 1498 *АЛМ* 159); **досмотривши** 1 (1434 *Р* 129); **досмотрѣвъ** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **СМОТРИТИ** 4.

***ДОСМОТРИТИ** *див.* **ДОСМОТРЄТИ.**

***ДОСМОТРѢТИ** *див.* **ДОСМОТРЄТИ.**

ДОСОѲЄИ *див.* **ДОСИТЄИ.**

***ДОСПЄХЪ** *ч.* (1) зброя, спорядження воїна: кажьномоу члвкоу въ єго доспєхоу во єго цюдності и во єго сілѣ нє є(ст) досыть окрашєнія колі нє боудєть правы окрашєнъ (XV ст. *ВС* 9 зв.— 10).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ доспєхоу** (XV ст. *ВС* 10).

***ДОСПЄШНЫИ** *див.* **ДОСПѢШЄНЪ.**

ДОСПѢШЄНЪ *прикм.* (2) готовий до війни (1): а кнАзю дмитрию помагати королєви на всАкого нєприятєлА... сє ли будєть нє доспѣшєнъ кнАзю дмитрию люди своѣ послати (б. м. и., 1366 *Р* 14);

д о с п є ш н ы и л ю д ъ (1) військовослужилі люди: Іжє оу доспє(ш)но(м) людоу чєсть королє(в)ская и оборонєниє всєи зємли залєжить (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **доспѣшєнъ** (1366 *Р* 14); *місц. одн. ч.* **оу доспє(ш)но(м)** (XV ст. *ВС* 34 зв.).

***ДОСТАТИ СЄ** *див.* ***ДОСТАТИ СА.**

***ДОСТАТИ СѢ** *див.* ***ДОСТАТИ СА.**

***ДОСТАТИ СЯ** *див.* ***ДОСТАТИ СА.**

***ДОСТАТИ СА** *дієсл. док.* (33) (кому) дістатися: Сє я кн(А)зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую, што ми сА в дѣлу достала брату своєму кн(А)зю Ивану Василєвичу Острозскому (Берестя, 1448 *AS* I, 44); И достало сѣ слоуѕѣ (на) шємоу Исаю оу єго част сєла на имѣ Хоржєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 403); Тоє всє вишєписа(н)ноє, що сѣ достало, оу єи ча(ст) да є(ст) єи, о(т) на(с) оури(к) (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45); досъталося пану Барсану Анъдрѣеви Жоравъники и Высоцъко селище (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Кръстина... и... НастасїА... и дали господствоу мы три сєла... що оу ихь част были достали сѣ тєти три сєла от сєль дѣда ихь Иваиа Дамїановича (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **достал сА, досталъ сА** 7 (1463 *AS* I, 54; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 80, 81); **сА... досталъ** 1 (1478 *AS* I, 76); *3 ос. одн. ж.* **достала ся** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **сА... достала** 1 (1448 *AS* I, 44); *3 ос. одн. с.* **досталосА, достало сѣ, достало сє, досъталося, досталосА** 10 (1475 *AS* I, 71; *AS* III, 14; 1478 *ЗРМ;* 1490 *BD* I, 403; 1492 *Cost. S.* 161; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194; 1493 *Cost. D.* 45); **сА (до)с(т)ало, сѣ достало, сє достало** 6 (1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45); *3 ос. мн.* **достали сА** 3 (1482 *AS* I, 80, 81); **сА достали, сѣ достали** 3 (1482 *AS* I, 81; 1490 *BD* I, 403); **сА досталы** 1 (1482 *AS* I, 81); *пперф. 3 ос. мн.* **были достали сѣ** 1 (1499 *BD* II, 162).

***ДОСТАТКИ** *мн.* (4) угіддя: Сє мы панове Цєцєнєвъскыи... продали єсмо... имѣньє... со всѣ (!) достатки, што к томоу имѣнью прислоухаєть (Кременець, 1467 *AS* I, 63); Сє мы паиовє Цєцєнєвъскыи... продали єсмо имѣиьє... а продали єсмо... со всѣми достаткы, што к тому имѣнью прислуха(є)ть (Кременець, 1469 *AS* I, 64).

ФОРМИ: *ор. мн.* **достаткы** 2 (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64); **достатки, достатъки** 2 (1467 *AS* I, 63, 1469 *AS* I, 64).

***ДОСТАТОКЪ** *ч.* (1) ◇ п о д о с т а т к о у (1) вичерпно, достатньо: тамъ соуть всє напїсано и по (до)ста(т)коу (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по (до)ста(т)коу** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

***ДОСТАТОЧНЫИ** *прикм.* (1) достатній, належний: слушно єст ажбы вчинки людъскии которыижь (съ) часомъ отходАт достаточнымъ свєдєтствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **достаточнымъ** (1499 *AS* I, 117).

ДОСТАТОЧНѢ *присл.* (1) в достатній мірі: сє бо достаточнѣ и свои по тоумъ боудоучи записали и заобвАзали (Сучава, 1462 *BD* I, 284).

***ДОСТАТЪКИ** *див.* ***ДОСТАТКИ.**

***ДОСТОИНЫИ** *прикм.* (5) **1.** (чого) достойний, гідний (1): моудрым и плєменитым и въсѣкои чєсти достоиным... въсѣмъ Брашовѣномь (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

2. *(епітет богородиці)* преславний, пречистий (1): тако ми бь момози (!) и стаа до(с)тоинаа пана марїа и оуси стыи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

3. належний, достойний (3): колижь... иліашъ воєвода... до(с)тоинныи (!) голдь вырности и присѣгы... є(ст) оучини(л)... мы такожє... повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); мы пєтръ воєво(да)... явно чини(м)... како хотАчи наслѣдовати обычАА... прє(д)ко(в) наши(х)... кторыѣжъ... кролє(м) полскы(м)... оуказали а у(чи)ни (!) достоиною вѣрою и правы(м) иаслѣдоваиїємъ... а АкосА они записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставичнои... сталости... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ... наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **! до(с)тоиныи** (1436 *Cost.* II, 701); *ор. одн. ж.* **достоиною** (1436 *Cost.* II, 697; 1448 *Cost.* II, 733); *кл. ф. ж.* **до(с)тоинаа** (1436 *Cost.* II, 698); *дав. мн.* **достоиным** (1475 *BD* II, 336).

***ДОСТОИТЪ** *дієсл. безос.* (1) (*цсл.* достояти) належить, слід: а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ священъниковъ, а не обидети (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **достоитъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ДОСТУПОВАТЫСЯ *дієсл. недок.* (1) (у що) *(брати участь у чому)* втручатися: тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **доступоватыся** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ДОСЪТАТИ СЯ** *див.* ***ДОСТАТИ СѦ.**

ДОСЫТЬ, ДОСЫТЪ, ДОСИТЪ, ДОСИТ *присл.* (49) **1.** *(у великій кількості)* доволі, багато, немало, досить (42): А што есмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на твои приездъ и на стадо твое то на буцеви насѣчено его досыть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а при то(м) были свѣдци па(н) ленко староста... па(н) прокопъ нѧневи(ч) иныхъ досыть при то(м) было добрыхъ (Зудечів, 1413 *Р* 83—84); А на то ест велика марторіа... пан Збярѣ столник и Боуорѣнъ комис, и иніи досить от наших бояръ молдавских (Сучава, 1462 *BD* I, 52—53); есть сееное пашни досыть по одномъ плоузе а по толоце по одно(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); А при том было добрых людеи досит (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

2. *(достатньою мірою)* належним чином (2): на тыи то остато‹ч›ныи рѣчи досы(т) есть ему на то о(т)писано (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

цілком, у достатній мірі (1): але ижь велможныи стефанъ... просилъ на(с) абыхомъ ему о(т)пустили... слюбуючи намъ... чинити по(д)лугъ листовъ оца первыхъ... яко жь на нихъ досыть явно есть выписано иж бы такъ вѣрнѣ служити... хотѣлъ... а мы... его... правого чинимы и о(т)пущаемы ему все тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

3. *(у знач. предиката)* досить, вистачить (1): коли кме(т) кмѣтѧ забилъ тогды давші три гривъны гро(ш)и, бы(л) порожень моужабойства але то не было досыть за тоую простоупкоу (XV ст. *ВС* 24);

д о с ы т ь и м е т и (1), и м ѣ т ї д о с ы т ь (2) задовольнитися (чим, з чого): оуставлѧемъ колї которая панна замоу(ж) поидѣть вѣно пѣнезьное оу готовизне што(ж) боудѣть дано пре(д) приетельми на томь имееть досыть а именїе дѣди(ч)ное имееть бы здно (!) на королѧ (XV ст. *ВС* 31 зв.).

***ДОСЫТЬОУЧИНЕНЇЕ** *с.* (3) (*стч.* dosti učinĕnie, *стп.* dosyćuczynienie) відшкодування: мы иляшь воевода... знаменито чинимо... како розложившы щкоды... землѧмь роускимь... презь... александра воеводу... тымьто землямь (!) и волостямь передь речены(м), без вины, оучиненыѣ, которыхь щкодь... памятоуючи досить оучынинїе и про о(т)цѧ нашего жбавьлинїе (!)... землю щепиньскоую... даваемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Петръ жалова(л) на яна и(ж) ему четыри па(л)ци оутѧлъ оу роу(к)... петръ... оупоминалъ досыть оучїненїя (XV ст. *ВС* 23).

ФОРМИ: *род. одн.* **досыть оучїненїя** (XV ст. *ВС* 23); *знах. одн.* **досить оучынинїе** (1436 *Cost.* II, 706); *знах. мн.* **досытьоучиненїя** (XV ст. *ВС* 17 зв.).

Пор. **DOSYT' WCZINITI.**

DOSYT' WCZINITI *дієсл. док.* (6) (*стч.* činiti dosti, *стп.* dosyć uczynić) відшкодувати, заплатити за вчинені збитки: winnyj takowyj, majet winy zapłatiti, czim majet nam czołom biti, a rannomu majet dosyt' wcziniti podłuh ran jeho (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); аще щкодьникови комоу защько(ды)лъ имееть досыть оучини(т) (XV ст. *ВС* 36 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **dosyt' wcziniti** 2 (1388 *ZPL* 104, 105); **досы(т)оучиии(т), досыть оучини(т)** 2 (XV ст. *ВС* 30, 36 зв.); *майб. 3 ос. мн.* **досыть... вчїнѧть** (XV ст. *ВС* 11); **досыть...** (XV ст. *ВС* 11 зв.).

ДОСѢГНУТИ *дієсл. док.* (1) (що) здійснити: а ми... слюбили имъ мстити на н(х) ворого(в), що мо(ч) име(т) наибо(л)ше досѣгнути (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *інф.* **досѣгнути** (1457 *Cost.* II, 809).

ДОСЮЛѦ *див.* **ДОСЕЛЕ.**

***DOTIKATI SIA** *дієсл. недок.* (1) (чого) дотикатися, доторкатися (до чого): ustawilijesmo, izby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne, i majut kupowati i chleba sia dotikati (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *інф.* **sia dotikati** (1388 *ZPL* 108).

Див. ще **ДОТЪКНОУТ СѦ.**

***ДОТКНУТИ СѦ** *див.* **ДОТЪКНОУТ СѦ.**

ДОТОЛѢ, ДОТОЛЕ *присл.* (5) (*цсл.* дотолѣ) **1.** доти, до того часу (4): а дотолѣ и пото(м) ю(ж) па(н) михаи(л) имае(т) таа сели(щ)ча держати и оживати (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); тую данъ оусю спо(л)на Па(н) оле(х)но имае(т) давати дяди своему... дотоле доколи бгъ пну хо(л)мскому живо(т) продо(л)жи(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

2. досі, до цього часу, дотепер (1): нашь ро(ч)ный име-е(т) ему платить ка(к) и дотолѣ ему платїлъ (XV ст. *ВС* 39).

Див. ще ***ДОТОУЛ.**

***ДОТОУЛ** *присл.* (1) досі, до цього часу, дотепер: а не да(в)ши и(м) сами собѣ возмоу(т) ка(к) и дотоу(л) брал (!) жоны и дѣти братеи наши(х) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

Див. ще **ДОТОЛѢ.**

***ДОТЪКНЕНЕ** *с.* (1) (*стп.* dotknienie) (чого) доторк, доторкання (до чого): мы... вызнавамы тым то листом... прѧз обвезаннѣ присѧгы нашои з дотъкненемъ свѧтого хреста и прѧз его цѣловане, быти повинни и обвезаноу... коу оуставичнои слоужбѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *ор. одн.* **дотъкнеиемъ** (1462 *BD* II, 284).

Пор. **ДОТЪКНОУТ СѦ.**

ДОТЪКНОУТ СѦ *дієсл. док.* (2) (*стп.* dotknąć się, *стч.* dotknuti sè) (чого, до чого) доторкнутися: а боуде(т) ли то(т) панъ виноватъ и кмети его тогды то(т) слоужебникъ имее(т) каж(д)ого кметѧ до вро(т) посохо(м) дотъкноутсѧ и вала(т) (!) тымъ урѧдомь хто кого позываеть (XV ст. *ВС* 14); мы иліа воевода... знаменито чини(м)... како... пану влодиславовы... голдь... доткноувшисѧ стго крижа... оучинили е(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *інф.* **дотъкноутсѧ** (XV ст. *ВС* 14); *дієприсл. перед.* **доткиоувшисѧ** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***DOTIKATI SIA.**

***ДОТЫЧИТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* dotyczeć się) (чого) стосуватися (чого, до чого): А што есте намъ говорыли о дела пограничьныи, абыхмо прыказали нашым наместьникомъ, што ся дотычеть татьбы и розъбоевъ, ажъ бы лихихъ людей за то карали... а онъ такежъ хочеть прыказати... своимъ буръкулабомъ, ажъ бы нашымъ людемъ справедливость по томужъ делали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **ся дотычеть** (1496 *BD* II, 405).

***ДООУѲАНЬЕ** *с.* (1) (*стч., стп.* doufanie) довір'я: з великое с цѣлое приязни дооуѳаньемъ рада короуны васъ тѣжь приимe (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **дооуѳаньемъ** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. ***ДООУѲАТИ.**

***ДООУѲАТИ** *дієсл. недок.* (4) (*стч.* doufati, *стп.* doufać) довіряти: никды межи радою кроле(в)ства нашего такова рѣчь не была гадана... ижбы ва(м)... с которого подозрѣнья недооуѳаю(ч) (!)... в таковыи тадынки оустоупити варовалибысѧ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **дооуѳамы** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. с.* **дооуѳаное** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. одноч.* **!дооуѳаю(ч)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ДОХНОВИЧ *ч.* (4) *(особова назва)*: а при то(м) были сведоки... па(н) немирѧ староста луцкии а па(н) пашько дохнови(ч) (б. м. н., 1446 *Р* 152); я хве(д)ка пашкова до(ч)ка дохновича сознаваю си(м) мои(м) листо(м) даровала есми... моужа свое(г)... своими име(н)и о(т)чизными (Луцьк, 1490 *ЗХП*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дохнович, дохнови(ч)** (1446 *Р* 152; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *род. одн.* **дохновича** (1490 *ЗХП*).

***ДОХОДИТИ** *дієсл. недок.* (2) (чого) *(наближатися)* доходити (до чого) (1): не доходѧчи тоули(н) по(л) мили коуръга(н)ци (б. м. н. 1458 *Р* 167);

(кого) *(досягати)* доходити (до кого) (1): И слухи насъ еще тыи доходять отъ туль зъ его земли, нже весь вжо въ готове (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **доходять** (1498 *BD* II, 414); *дієприсл. одноч.* **доходѦчи** (1458 *P* 167).
Див. ще ***ПРИХОДИТИ** 2.

***ДОХОДЪ** *ч.* (457) прибуток, доход, приход: А дали єсми имь та сєла у вѣки со всѣмь правомь и панствомь, и со всѣми плати, и с ужитки, и со всѣми доходи (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... y s plathi, y z dochodi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/І, 3—4); А дали есмо... и со всими приходы и доходы, какъ издавна и звека к тымъ селомъ прислушало и слушает (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); а мы... єсмы дали... слоугам нашим... тоє... село... и съ въсєм доходом (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *род. одн.* **дохода** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *дав. одн. зам. ор.* съ въсємоу **доходоу** (1445 *Cost.* II, 231); *знах. одн.* **доход** (1457 *BD* I, 4; 1490 *BD* I, 420); *ор. одн.* **доходомъ, доходом, доходомь** 414 (1392 *Cost.* I, 7; 1407 *Cost.* I, 56; 1419 *DIR«A»* 444; 1435 *DIR«A»* 465; 1455 *Cost.* II, 531; 1470 *BD* I, 149; 1480 *BD* I, 239; 1488 *Cost. S.* 127; 1492 *BD* I, 510; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **! доуходом** 4 (1495 *BD* II, 44, 53, 57, 59); **! доходо** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **! дохо(м)** 1 (1487 *Cost. D.* 7); *наз. мн.* **доходы** (1457 *Cost.* II, 811); *знах. мн.* **доходы** (1424 *P* 100); *ор. мн.* **доходы, дохо(д)** 32 (1401 *АкВАК* III, 2, № 1; 1403 *RS* 338; 1421 *Cost.* I, 142; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1451 *AS* I, 44; 1452 *P* 161; 1465 *АкВАК* III, 4; 1487 *AS* I, 86; 1498 *ГВКОО;* 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **доходи, dochodi** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).
Див. ще **ПРИХОД.**

ДОХТАНА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвші єго правою и вѣрною слоу⟨жбою до на(с)⟩... далі єсми ємоу... села на тазловѣ, то... братієщи и дохтана (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484).
ФОРМИ: *наз. одн.* **дохтана** (1436 *Cost.* I, 484).

***ДОЧЄРЪ** *див.* ***ДЧИ.**

ДОЧКА *ж.* (225) донька, дочка: Се я княгини Ивановая Семеновича Кобрынская Өедора, дочка пана Рогатинского (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 1—2); мы стефан воевод... знаменито чиним... оже прїидоша прѦд нами... Аноушка, дочка Костѣ Сръчинова, и съ сыномъ своим... н продали... єдно силищє (Сучава, 1479 *BD* I, 223); А при томъ была дочка моѦ кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩нѦ МарѦ СєменоваѦ РовєнскаѦ (Ровно, 1488 *AS* I, 242); И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышепісанныи пинѣзи... дочци Настини (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дочка** 89 (1401 *АкВАК* III, 1; 1431 *Cost.* II, 317; 1452 *Cost.* II, 409; 1471 *BD* I, 164; 1481 *BD* I, 248; 1492 *Cost. S.* 161; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 53; 1496 *BD* II, 92; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); *зам. род.* от **дочка** 9 (1471 *BD* I, 164; 1479 *ВАМ* 61; 1480 *BD* I, 243, 246; 1482 *BD* I, 262; 1489 *BD* I, 367); *зам. дав.* заплатили... оу роуки... **дочка** 17 (1479 *BD* I, 223; 1483 *BD* I, 275; *Cost. D.* 30; 1487 *BD* I, 306; 1491 *BD* I, 447; 1493 *CVD* 6; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 74; *ПГВСА;* 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); *зам. знах.* на **до(ч)ка** 1 (1474 *РГС*); *зам. ор.* ис **дочка** 4 (1466 *DIR«A»* 519; 1482 *BD* I, 262; 1483 *Cost. D.* 30; 1487 *BD* I, 306); *род. одн.* **дочки** 5 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1482 *AS* I, 79; 1489 *BD* I, 367; 1496 *BD* II, 405; 1498 *АЛМ* 169); **дочкы** 3 (1459 *BD* I, 27; 1462 *BD* I, 65; 67); *дав. одн.* **дочцѣ, дочьцѣ** 2 (1446 *P* 154; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **дочци** 20 (1467 *BD* I, 122; 1481 *BD* II, 358; 1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 376; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 57; 1497 *BD* II, 98, 103; 1499 *BD* I, 154 і т. ін.); **дочце, доцьце, дотце** 8 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *AS* I, 87; 1488 *AS* I, 242); **дочки** 18 (1488 *AS* I, 347; 1490 *BD* I, 390; *Cost. S.* 140; 1491 *BD* I, 451; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 53, 59, 76, 82; 1497 *BD* II, 115); *знах. одн.* **дочку** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1473 *BD* I, 186; 1474 *РГС;* 1495 *ВМБС;* XV ст. *ВС* 8 зв., 26 зв., 35 зв.; 1498 *BD* II, 414); *ор. одн.* **дочкою** (1431 *Cost.* I, 317; 1463 *BD* I, 73; 1464 *DIR«A»* 517; 1470 *BD* I, 153; 1487 *AS* I, 85; 1488 *BD* I, 363; 1490 *BD* I, 442); *місц. одн.* **по дочце** (1496 *ВМКФС*); *наз. мн.* **дочки** 12 (1487 *AS* I, 85; *BD* I, 291; 1490 *BD* I, 391; 1491 *BD* I, 447; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 64, 84; 1495 *ПГВСР*); **дочкы** 1 (1499 *BD* II, 15`); *зам. дав.* заплатили... оу роуки мърини и Титиани... и Моуши **дочки** Феирови 1 (1487 *BD* I, 291); *род. мн.* **дочок** XV ст. *СЯ* 9; 1487 *BD* I, 85); *дав. мн.* **дочкам, до(ч)ка(м), до(ч)камь** (п. 1450 *ПИ* № 9; 1490 *BD* I. 396; 1491 *BD* I, 447, 452; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 85; *ПГВСР;* 1499 *BD* II, 154); *знах. мн.* **дочки** (1495 *РИБ* 602; 1498 *АЛМ* 163); *ор. мн.* **дочками** (1470 *BD* I, 152; 1487 *AS* I, 85); *знах. дв.* **дочцѣ** (1495 *РИБ* 602).
Див. ще* ***ДЧИ, ДЪЩИ.

***ДОЧЬКА** *див.* **ДОЧКА.**

ДРАГАНИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* Тємжє видєвщє єго правоюи вєрною слоужбо (!) до нас, дали ємоу... сєла... где бил жоудє Драганич и гдє бил жоуд(є) Дъмба (Сучава, 1458 *BD* I, 19).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Драганич** (1458 *BD* I, 19).

ДРАГАНЪ[1] *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* драгъ*):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлище... на краковѣ, гдє жоудє драганъ (Сучава, 1448 *Cost.* I, 323—324).
ФОРМИ: *наз. одн.* **драганъ** (1448 *Cost.* I, 324).

***ДРАГАНЪ**[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла... на имѦ хєнцовци на сєрѣ(т) и григоровци вышє драгана (Сучава, 1431 *Cost.* II, 317).
ФОРМИ: *род. одн.* **драгана** (1431 *Cost.* II, 317).

***ДРАГИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* драгъ*):* тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... сєлища на бистрици драгича обѣ двѣ и млинъ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).
ФОРМИ: *род. одн.* **драгича** (1429 *Cost.* I, 269).

ДРАГНА *ж.* (1) *(особова назва):* мы стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоты... нашн слоуги... Оана и брат єго Андроушко и сестра их Драгна... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Драгна** (1495 *BD* II, 249).

***ДРАГОЄВЪ** *прикм.* (3): а на то вѣра... пана драгоєва (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а на то вѣра... пана драгоєва (Сучава, 1493 *Cost.* I, 14);
с є л и щ є д р а г о є в о (1) *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **драгоєво** (1435 *AUB*); *наз. одн. ж.* **драгоєва** (1392 *Cost.* I, 8; 1493 *Cost.* I, 14).
Пор. **ДРАГУИ.**

***ДРАГОЄЩИ** *див.* **ДРАГОЄЩЇИ.**

ДРАГОЄЩЇИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нась... дали и потвєрдили єсми ємоу єго от⟨ни⟩ны дрѫгоєщи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); А хотарь тѦм... сєламъ на имѦ Драгоєщимь и Лоукъчєщим... да єст... по старомоу хотароу (Сучава, 1498 *BD* II, 126).
ФОРМИ: *наз.* **Драгоєщїи** (1498 *BD* II, 126); *род.* **Драгоєщи** (1493 *BD* II, 27); *дав.* **Драгоєщнмь** (1498 *BD* II, 126); *знах.* **дрѫгоєщи, Дрѫгоєщїи** (1452 *Cost.* II, 426; 1462 *BD* I, 66, 67; 1495 *BD* II, 59).

***ДРАГОИ** *див.* **ДРАГУИ.**

ДРАГОЛЄ, ДРАГОЛИ *ж., невідм.* (9) *(особова назва, молд., слов.* драгъ*):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним.. ожє прїидє прѣд нами... Драголє, дочка Драгомира... и продала... село на имѣ ЧерєтїАни (Сучава, 1491 *BD* I, 456); мы Стефан воєвода... знамєнито чинними(!)... ожє прїндє... слоуга нащ Иван... и продал свою правоую отниноу... слоузѣ нашємоу Борчи и сєстри єго Драголи (Васлуй, 1497 *BD* II, 110—111).

ДРАГОМАНЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою

до на(с)... потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... аръмєщн... и оу драгоманъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу **драгомаиъ** (1448 *Cost.* II, 342).

ДРАГОМИР *див.* **ДРАГОМИРЪ.**

ДРАГОМИРЄЦЬКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а тому свѣдьци панъ миколаи спичникъ... панъ влакои драгомирєцькии (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгомирєцькии** (1424 *P* 106).

ДРАГОМИРЄЩИ, ДРАГОМИРЄЩЇИ *мн.* (9) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашєму монастирю о(т) нѣмца... на то варє колко сє(л) прислоухають к нашєму монастирю, на имѣ... бащотѧни... и драгомирєщи (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 250—251); А хотар Драгомирєщєм... по старомоу хотар⟨о⟩у (Гирлов, 1499 *BD* II, 154—155).

ФОРМИ: *наз.* **Драгомирєщи** 6 (1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 512; 1499 *BD* II, 153, 154); **Драгомирєщїи** 1 (1488 *BD* I, 342); *род.* **Драгомирєщи** (1488 *BD* I, 342); *дав.* **Драгомирєщєм** (1499 *BD* II, 154).

ДРАГОМИРОВЪ *прикм.* (2): А новоє сєло Драгумирово, и брата єго Станково, и дѣтий ихъ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); тѣмъ мы видѣвшє и(х) правою и вѣрною службою до нас... дали єсми имъ... сєло... гдє домъ драгомировъ на кобылѧ(х) на имѧ каліанєщи (Васлуй, 1437 *Mih.* 202—203).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **драгомировъ** (1437 *Mih.* 202—203); *наз. одн. с.* **Драгумирово** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

Пор. **ДРАГОМИРЪ.**

ДРАГОМИРЪ, ДРАГОМИР, ДРАГОМИРЬ *ч.* (34) *(особова назва, цсл.* Драгомирь*):* А с тих сель имат Драгомир и Некра сь братією своєю... служити намь... трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); їо роман воєвода... чинимъ... вѣдомо... ожє... сынове бѣлого драгомира... слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чємєрь... пан драгомиръ володимєрєцкии (Зудечів, 1411 *P* 80); мы стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... оуноуковє попа драгомира... и продали... єдно сєло... на имѣ додєщїи (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгомиръ, Драгомир, драгомирь** (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1404 *ГМ;* 1411 *P* 79; 1419 *DIR«A»* 444; 1428 *Cost.* I, 209; 1437 *Cost.* I, 541; *Mih.* 202; 1446 *Cost.* II, 247; 1490 *BD* I, 400; 1491 *BD* I, 456 і т. ін.); *род. одн.* **драгомира** (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *DIR«A»* 433; 1451 *Cost.* II, 400; 1490 *DC* 147; 1491 *BD* I, 445, 456; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 68; *Cost. S.* 193 і т. ін.); *дав. одн.* **дра⟨го⟩мироу** (1446 *Cost.* II, 247); **Драгумиру** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 4).

ДРАГОСИНЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы видѣвшє п⟨р⟩авоую и вѣрную єго слоужбоу до нас... дали єсмы ємоу... єдно сєло... на имѧ Драгосинєщи, дроугоє сєло на вєрхъ Добротвора, такождє на имѧ Драгосинєщи (б. м. н., 1426 *ВАМ* 21).

ФОРМИ: *наз.* **Драгосиеищи** (1426 *ВАМ* 21); *дав.* **Драгосииєщомъ** (1426 *ВАМ* 22).

***ДРАГОСИНОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы швитрикгаило... на знамость то чинимы... Ажє взозрѣвшє єсмо на вѣрную службу... влада драгосиновича... дали єсмо єму сєло (б. м. н., 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *род. одн.* **драгосиновича** (1424 *P* 99).

ДРАГОСЛАВЬ *ч.* (11) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра п⟨ана⟩ драгслава (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553); и оуставшє Мика и заплати⟨ла⟩ оуси тоти пинѣзи... оу роуки паноу Михоулоу Драгославоу (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Драгославь, драгосла(в)** (1455 *Cost.* II, 562; 1456 *ЭСФ;* 1495 *BD* II, 57); *род. одн.* **драгослава** (1455 *Cost.* II, 540, 544, 553, 559, 564; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213); *дав. одн.* **Драгославоу** (1495 *BD* II, 57).

ДРАГОТА *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Драгь*):* ми боѧровє... на имѧ... па(н) драгота и панъ хри(н) спатаръ... ѧвно чини(м) ты(м)то листо(м)... гды(ж)... пєтръ воєво(д)... по винною слоужбою вѣчнє записа(л) сѧ и обовѧзалъ. про тожъ мы... слюбоуємъ... ижє хочємъ вшитки слоужбы... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); А пак привилїє що она имала на тоє сєло... єи дала оу роуки Тоадєроу... и Драгота Воулпєскоула (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгота** (1448 *Cost.* II, 737); *зам. дав.* оу роуки Тоадєроу... и **Драгота** (1495 *BD* II, 82).

Див. ще **ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

ДРАГОТЄСКОУЛЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы александръ воєвода... чинимо знамєнито... ожє тотъ истинныи слуга нашь жоурка драготєскоулъ слоужилъ намъ право и вѣрною служ⟨б⟩ую (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драготєскоулъ** (1412 *DIR«A»* 440).

***ДРАГОТЄЩИ** *див.* ***ДРЪГОТЄЩЇИ.**

ДРАГОТЪ, ДРАГОТЬ *ч., невідм.* (23) *(особова назва, пор.* Драгь*):* Пан Трикозич дворник пишєт моєи панєи Нєгрити... и братоу ми Драготъ Тъмъшаноул... и въсѧм моим... прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд намы... Настѣ, дочка Костина, и сынь тои Насти Драготъ... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1499 *BD* II, 134).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

ДРАГОШ, ДРАГУШ, ДРЪГУШ *ч.* (104) *(особова назва, пор.* Драгь*):* а на то вѣра... пана драгуша вѣтѧзєва (Романі, 1392 *Cost.* I, 8); а на то єсть... вѣра пана драгоша паркалаба нємєски (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгош** 5 (1448 *Cost.* I, 362; 1468 *BD* I, 125; 1479 *BD* I, 224; 1491 *BD* I, 453, 464); **Драгуш, Дръгуш, Дръгоуш** 6 (1421 *Cost.* I, 142; 1448 *Cost.* II, 362; 1490 *BD* I, 391; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 146); **дра(г)щь** 1 (1395 *Cost.* II, 612); *род. одн.* **драгоша** 80 (1403 *ДГАА;* 1407 *Cost.* I, 56; 1415 *Cost.* I, 116; 1424 *Cost.* I, 162; 1431 *Cost.* I, 318; 1442 *Cost.* II, 93; 1455 *Cost.* II, 564; 1480 *BD* I, 245; 1486 *DC* 144; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **драгуша** 2 (1392 *Cost.* I, 8; 1422 *ДГОБ*); **драгош** 4 (1455 *Cost.* II, 544, 559; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213); **Дръгоуша** 2 (1490 *BD* I, 397); *дав. одн.* **Драгушу, Дръгушу** (1490 *BD* I, 392; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147); *ор. одн.* **драгошємь** (1418 *Cost.* I, 127).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

ДРАГОША, ДРАГОШѦ *ч.* (8) *(особова назва, пор.* Драгь*):* а на то... вѣра драгоши витєза (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим Жоуржи и Кръ⟨мѣти и бр⟩атоу єго Драгоши... тоє прѣдрєчєноє сєло... на имѣ Миррєщїи (б. м. н., 1495 *BD* II, 87).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгоша** 1 (1432 *Cost.* I, 337); **драгошѧ** 1 (1407 *Cost.* II, 628); *род. одн.* **драгоши** (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1454 *ПГПММ;* 1455 *Cost.* II, 540); *дав. одн.* **Драгоши, (Д)рагоши** (1441 *DBAc* 35; 1495 *BD* II, 87).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

ДРАГОШЄ, ! ДРАКОШЄ, !ДРИГОШЄ *ч., невідм.* (62) *(особова назва, пор.* Драгь*):* а при томь были мартуриѧ па(н) оана дворникь... па(н) драгошє (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); А на то єст... в. п. Єрємїѧ и п. Драгошє пръкалабовє нємєцкїи (б. м. н., 1499 *BD* II, 167).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

***ДРАГОШЄВИЧЬ** *див.* **ДРАГУШЄВИЧЬ.**

***ДРАГОШЄВЪ**[1] *прикм.* (14): ⟨а⟩ хотаръ томоу сєлу... до дра⟨го⟩шєва хотарѣ (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162);

◇ Драгошево поле (11), поле драгошево (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвше ихъ правую и вѣрную службу до нас... дали єсмы имъ оу нашеи земли оу молдавскои три села на поле драгошево (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); дали єсми... ємоу... єдно село на имѣ Бецещіи оу Драгошево поле, где ест дом его (Васлуй, 1497 *BD* II, 112); поток Драгошевъ (1) *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **Драгошева, дра‹го›шєва, драг‹ош›єва** (1424 *Cost.* I, 162; 1436 *Cost.* I, 467; 1466 *BD* I, 114); *зам. місц.* **на Драгошева** (1458 *BD* I, 19); *наз. одн. с.* **Драгошево** (1419 *DIR«A»* 444; 1455 *Cost.* II, 549; 1480 *BD* I, 237; 1481 *BD* I, 248; 1495 *BD* II, 84; 1497 *BD* II, 110, 111, 112); *місц. одн. с.* **на драгошевѣ** (1436 *Cost.* I, 467).

Пор. **ДРАГОШ, ДРАГОШЄ.**

ДРАГОШЄВЪ[2] *ч.* (2) *(особова назва)*: мы боꙗре господарꙗ нашего воеводы, панъ михаило дорогоунскы... панъ косте драгошевъ... чинимъ знаменито аже слюбоуємъ... володиславу... кролю полскомоу (Сучава, 1433 *Cost.* II, 650—651); А на то є(ст)... вѣра пана кости драгошева (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгошевъ** (1433 *Cost.* II, 650); *род. одн.* **драгошева** (1437 *Cost.* I, 515).

ДРАГОШꙖ *див.* **ДРАГОША.**

***ДРАГСИНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣ(м) мы видѣвши его правоую и вѣрноую слоужбоую (!) до на(с)... дали и потвердили єсми єму... село... на имѣ грѣдещи... и... дра(г)сини (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543—544).

ФОРМИ: *знах.* **дра(г)сини** (1455 *Cost.* II, 544).

ДРАГУИ, ДРЪГОИ *ч.* (11) *(особова назва, пор.* Драгь*)*: а на то вѣра... пана драгоя (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); мы Стефан воевода... знаменито чинимъ... оже тота истинна Васоутка... оуноука Дрьгоꙗ... жаловали єсмы єи особною нашею милостїю (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дръгои** 2 (1472 *DIR«A»* 528); **Драгуи** 1 (1404 *P* 70); *род. одн.* **драгоя** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1414 *Cost.* I, 112; 1415 *Cost.* I, 116; 122); ! **драгоа** 2 (1400 *Cost.* I, 37; 1414 *DIR«A»* 441); **Дръгоа** 1 (1462 *BD* I, 66); **Дръгоꙗ** 1 (1498 *BD* II, 126).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, *ДРАГУЛЪ, ДРЪГОЮ.**

***ДРАГУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Драгь*)*: тои ємоу оурикь... и братоу его драгулови (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441).

ФОРМИ: *дав. одн.* **драгулови** (1414 *DIR«A»* 441).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, ДРЪГОЮ.**

***ДРАГУМИРОВЪ** *див.* **ДРАГОМИРОВЪ.**

***ДРАГУМИРЪ** *див.* **ДРАГОМИРЪ.**

ДРАГУШ *див.* **ДРАГОШ.**

ДРАГУШАНЄ, ДРЪГОУШАНЇИ, ДРЪГИШАНЇИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвше ихъ правою и вѣр‹ною служ›бою до на(с)... дали єсми имъ... село... на имꙗ драгушанє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 149); мы Стефан воевода... знаме‹нито› чиним... оже... Авъро сынъ Ивана... продал... єдно село на Жиравец на имѣ Дръгиш‹ани› (Сучава, 1491 *CVD* 3).

ФОРМИ: *наз.* **драгушане** 1 (1443 *Cost.* II, 149); **Дръгоушанїи** 2 (1491 *BD* I, 468); **Дръгиш‹ани›, Дрьгишанїн** 2 (1491 *CVD* 3); *род.* **Дръгошан** (1480 *BD* I, 246); *знах.* **Дръгушанїи** (1480 *BD* I, 241).

ДРАГУШЄВИЧЬ *ч.* (8) *(особова назва)*: Сє азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!)... и костє драгоушевичь... даемо вѣдомо аже балица воевода и драгъ мещерь съзидаше црковь (Сігет, 1404 *ГМ*); а на то ‹єсть вѣра›... пана костѣ драгошевича (Васлуй, 1437 *Mih.* 203).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгушевичь** (1404 *ГМ*); *род. одн.* **драгощевича** (1433 *Cost.* I, 359; 1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ*; 1436 *ВАМ* 33; *Cost.* I, 445, 450; 1437 *Mih.* 203).

***ДРАГУШОВСКИИ** *прикм.* (1) ◇ лесы Драгоушовскиє *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **Драгоушо(в)скими** (1459 *P* 171).

***ДРАГЫИ** *прикм.* (4) (*цсл.* драгыи) дорогий, милий, любий: да творꙗт ми памꙗть... дъщєрє ми драгои Софїи, рекомѣи Сопцѣ (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Моудрым и племенитым и въсѣкои чести достоиным нам же драгим приꙗтелєм, въсѣмь Брашовѣномь (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336); да ми творꙗть... свꙗтаа литоургїа, за... дьщерꙗ ми драгои Софїа (Путна, 1476 *BD* I, 211).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **драгои** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217); *дав. мн.* **драгим** (1475 *BD* II, 336).

ДРАГЬ *ч.* (1) *(особова назва, молд., слов.* драгъ*)*: Сє азь пань радоуль... даємо вѣдомо... аже балица воевода и драгь мещерь съзидаше цр҃ковь (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **драгь** (1404 *ГМ*).

! ДРАКОШЄ *див.* **ДРАГОШЄ.**

***ДРАТИ** *дієсл. недок.* (2) (що з кого) здирати (1): О слоужебнїко(х) што имоу(т) за(!) з оубїто(г) ч҃лвка одєжоу дра(тн) (XV ст. *BC* 7);

◇ борти драти (1) *див.* **БОРТЬ.**

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **драла** (1478 *AS* III, 17); *майб. 3 ос. мн.* **имоу(т)... дра(ти)** (XV ст. *BC* 7).

Див. ще ***ДЄРТИ.**

***ДРЄВО** *див.* ***ДРѢВО.**

***ДРЄВѢНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* дрѣвѣныи) дерев'яний: а кто оусхочет... мито от них брати... или от риба свижаа или от мажи соленои... или от дрєвѣном (!) соудинам... везде да єст имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *дав. мн.* ! **дрєвѣном** (1466 *BD* I, 96).

ДРЄМОУТЄВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при нас был пан Богданъ Дрємоутевичъ (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дрємоутевичъ** (1478 *AS* III, 17).

! ДРИГОШЄ *див.* **ДРАГОШЄ.**

ДРИНЖЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмь мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбоую до на(с)... дали єсми ємоу... на ба(х)луи мє(ж) водичкою и мє(ж) дринжещи єдно мѣсто о(т) поустини (Сучава, 1456 *Mih.* 213); мы Стефан воевода... чиним... знаменито .. оже... Ивашко... тѣгал сꙗ съ иепотом своим... за села именоуєма Берещи и Дринжещи (Ясси, 1459 *BD* I, 31—32).

ФОРМИ: *наз.* **Дриижещи** (1459 *BD* I, 32); *ор.* **дринжещи** (1456 *Mih.* 213).

ДРИСЛИВОЄ *с.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... Станчюл Стъростєскоул и братїꙗ его... продали... двѣ села иа Днистри, єдно на имѣ Дрисливое а дроугоє где бил Иоско (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дрисливоє** (1491 *BD* I, 458, 459); *зам. род.* **от Дрисливоє** (1491 *BD* I, 459).

ДРОБИШЄВИЧЪ *див.* **ДРОБЫШЄВИЧЬ.**

ДРОБИШЪ *див.* **ДРОБЫШЬ.**

***ДРОБНИИ** *див.* ***ДРОБНЫИ.**

***ДРОБНЫИ** *прикм.* (3) ◇ дробнии рѣчи (1), рѣчи дробнии (1) роздрібний товар, роздрібний крам: А отъ крамных рѣчеи, што соуть розмаиты рѣчи почєнши полотно, бархаты, початое соукно, ножи, ногавици, косы, поꙗсы и ины дробны рѣчи, що сꙗ зовут крамны рѣчи, от того от оусего абы платили... мыто от гривны, три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); от серпи, циновии рѣчи(и), миси, конвици, поꙗси покочини, циквы, шафран, шапкы, плоужнаа железа, корди, мечи, и от иншии рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусего щобы платили оу Серети мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273);

тръговли друбныи (1) *див.* **ТОРГОВЛꙖ 2.**

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **дробны** (1456 *Cost.* II, 788); *род. мн.* **дробних** (1460 *BD* II, 273); *знах. мн. ж.* **друбныи** (1435 *Cost.* II, 625).

ДРОБЫШЄВИЧЬ, ДРОБИШЕВИЧЪ *ч.* (3) (*особова назва):* а при томъ оуздаванъѣ были бояре... панъ гаврилъко дробышєвичь со двѣма снма (Перемишль, 1378 *Р* 26); а при то(м) были добрии пєтро судиѧ пєрємыскии... грицко дробышєви(ч) (б. м. н., 1419 *Р* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дробышєвичь** 1 (1378 *Р* 26); **дробышєви(ч)** 1 (1419 *Р* 91); **Дробишевичъ** 1 (1401 *АкВАК* III, 2).

***ДРОБЫШЄЦЪ** *ч.* (1) (*особова назва):* Би(л) намъ чоломъ... па(н) ма(р)тинъ хрєбтови(ч) и проси(л) в насъ дву(х) чловковъ... на (и)мѧ боутѧ а дробышъца (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дробышъца** (1497 *ПМХ*).

ДРОБЫШЬ, ДРОБИШЪ *ч.* (10) (*особова назва):* А при томъ былъ... панъ Михайло Дробишъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а тои рѣчи свѣдъци панъ стриєць воєвода галицкии панъ судиѧ дробышь (Галич, 1409 *Р* 74); Я пан Дробышь Мжюрович мѣстич острозкїй коупил єсми... имѣньє єго (Острог, 1463 *AS* I, 56); Я пан Олехно Юрєвич чиню знакомито... продал єсми отчину свою... Ивану Дробишоу Мжуровичоу (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дробишъ, Drobisz** 2 (1401 *АкВАК* III, 2; 1413 *GL* 48); **Дробышь** 5 (1401 *Р* 66; 1409 *Р* 74; 1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 56); *дав. одн.* **Дробышю** 1 (1458 *ОЖДМ*); **Дробишоу** 1 (1464 *AS* I, 57); *знах. одн.* **Дробыша** (1458 *ОЖДМ*).

ДРОЗДЪ, ДРУЗДЪ *ч.* (3) (*особова назва):* а сє зємлѧнє панъ ходько быбєльский кадолъфовичь друздъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); а при томъ оуздаванъѣ были бояре зємлѧнє панъ ходько быбєльскии... панъ ивашко дроздъ (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дроздъ** 1 (1378 *Р* 26); **дроуздъ** 2 (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12).

⟨...⟩**ДРОЙНИКОВЪ** (1) ⟨?⟩ (*пошкоджений текст):* а на то є(ст) вѣра ⟨...⟩дройниковъ вѣра пана порки чашника (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

***ДРОХОВЇЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Галицькій землі):* а сє я... свѣдчю... аже єсмо розъѣхалі граніцю... мєжі острова и дроховїчь и закопы єсмо закопалі вѣчныи (б. м. н., 1424 *Р* 104).

ФОРМИ: *род.* **дроховїчь** (1424 *Р* 104).

ДРОЧИЧЬ *ч.* (2) (*особова назва, молд.* дрок «кущ»*):* а тому свѣдци па(н) ѧнъ количь... панъ иванъ дрочичь (Галич, 1404 *Р* 68); мы стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... лазѧ и... михоул... продали свою... ⟨дѣди⟩на и ис привилїа дєда их, ивана дрочича... половина сѣло (Сучава, 1489 *Cost. S.* 133).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дрочичь** (1404 *Р* 68); *род. одн.* **дрочича** (1489 *Cost. S.* 133).

***ДРУБНЫИ** *див.* ***ДРОБНЫИ.**

ДРУГИИ, ДРУГІИ, ДРУГЫИ, ДРУГЫ *числ.* (257) **1.** (*наступний; який іде після даного)* другий (138): Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ на имя село Старуня, а другоє село Новоє (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); єдно село тєрєсь, а дроуго кривчичь... да слоужє(т) манастироу стго архаггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу и жєнѣ єго Насти... сєло... и дѣтємъ настинымъ... и сноу єи що є(ст) о(т) дроуга єн моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); И мы дора(д)вши сѧ с наши(м) кнзи... С нашєю радою дали єсмо ємоу сєло липоую... а дроугоє сєло на погорьи (Луцьк, 1451 *Р* 158—159); Первого году маютъ намъ дати пят⟨ь⟩сотъ золотыхъ на свєтого Шымона Іюды день, а дру⟨гу⟩ю пят⟨ь⟩сотъ золотыхъ Вгорскихъ — на Святки (Краків, 1487 *РИБ* 226); И тыи кнїгы имєю(т) быти за трємї ключи замькноуты оди(н) клю(ч) имаєть имєтї соудья а дроу(г)и по(д)соудо(к) а трєтїи зємьскыи пісарь (XV ст. *СЯ* 42 зв.); И господство мы видѣвши их волю, мы по их воли оучинили єсми и дали смо... чътири сєла... єдно сєло Слоугани, дроугоє сєло Кикоцєщи, трєтєє сєло Каліенєщи, чътврътоє село Лацкани (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(*ще один)* другий (67): а покинувъши гостинецъ Олышский въ право, а другую дорогу до Поддубецъ, поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ ку полуносчы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а при томъ оуздаванъѣ были... попъ микулиньскии Фєдуть а другии попъ бєзмєздьницкии кость (Перемишль, 1378 *Р* 26); A piszete wasza miłost, iże Posoł Wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iż Nimec siudy (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); за замєшьканьє ты(х) воло(в) и работы за ка(ж)ноую нєдѣлю имєє(т) платити д̃ скотца з виною єї а соудови дроугая єї (XV ст. *ВС* 30); И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышєписанныи пинѣзи... оу роукы Мароушкы, дочци Настини, и плєменици єи, дроугоє Мар'шки, дочци Олчини (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

2. (*у знач. прикметника) (не такий, відмінний від даного)* інший, другий (48): Teź jestliby... nekotoroho... umerłoho, ot mesta do mesta... abo ot odnoje zemli do druhoje zemli wezli by czerez myta, niczoho na nich myta ne majet brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); My Witold... czynim znaminito... iż dali iesmo... Pawłu seliszcze naszo Nowostawce... y k tomuż prydali iesmo Swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey storony tych sełyszcz po Rudu Swiatec (Ужів, 1420 *AS* I, 25); а они оужє имаю(т) и другы дє(н) напрє(д) оуложнти, коли сѧ нама (по)сполу оузри(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а на другу сторону тоєжь дороги — доуброва и лєсы ничого тоє зємли от Манєва нє отошло ани отгран⟨ич⟩єно (Манів, 1478 *AS* I, 76); О смєрдє которыи забьєть дроу(г) смєрда (XV ст. *ВС* 7); Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu y druhoie dorohy stoiez dorohy od mista ydet k muchawcu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

другая матка божья (2) *див.* **МАТКА**[1]; єдинъ на дроугого (1) *див.* **ЄДИНЪ;** одинъ дроугомоу (1) *див.* **ОДИНЪ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **другии, другіи, druhij** 7 (1378 *Р* 26; 1388 *ZPL* 105; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1495 *BD* II, 68, 69; *Cost. S.* 193; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **дроу(г)и** 3 (XV ст. *ВС* 12 зв., 23 зв., 35); **другы(и), другыи, druhyy** 4 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; XV ст. *ВС* 18 зв.; 1487 *BD* I, 312); **другы** 3 (1400 *Cost.* I, 37; 1414 *DIR«A»* 441; 1457 *Cost.* II, 810); **дроу(г)** 1 (1492 *ЗОЄ*); *род. одн. ч., с.* **другого, druhoho** 8 (1386 *Р* 31; 1470 *AS* I, 67; 1488 *BD* I, 348; XV ст. *ВС* 13, 26, 26 зв.; *СЯ* 42 зв.; 1500 *ДПЖН*); **другаго** 1 (XV ст. *ВС* 18 зв.); **дроугога** 1 (XV ст. *ВС* 7); **дроуга** 1 (1427 *Cost.* I, 196); *дав. одн. ч.* **другому, дроугомоу** (1400 *Cost.* I, 37; 1448 *Cost.* II, 733, 735; 1462 *BD* II, 283, 285; 1484 *ЯМ;* 1492 *Cost. S.* 162; 1495 *Cost. S.* 193); *знах. одн. ч.* **другии, другіи** 15 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1463 *AS* I, 55; 1466 *BD* I, 114; 1475 *BD* I, 206; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1487 *АМЛ;* 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ;* 1493 *BD* II, 15; 1499 *BD* II, 136 і т. ін.); **дроу(г)и** 5 (XV ст. *ВС* 17 зв., 18, 33 зв., 40, 42 зв.); **дроугыи** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); **другы** 3 (1424 *Cost.* I, 162; 1457 *Cost.* II, 810; 1467 *BD* II, 297); **другого, дроуго(г)** 5 (1442 *Cost.* II, 88; XV ст. *ВС* 7, 24, 24 зв., 37); *ор. одн. ч.* **дроу(г)мъ** (XV ст. *ВС* 31 зв.); *місц. одн. ч., с.* **оу дроугомъ, о дроугомь** (1392—1393 *РФВ*, 170; XV ст. *ВС* 16 зв.); *наз. одн. с.* **другоє** 9 (1408 *Cost.* I, 61; 1411 *Р* 79; 1457 *Cost.* II, 809; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1480 *BD* I, 241; 1491 *BD* I, 445; *Cost. D.* 37; 1496 *ПСВВ* 192; 1499 *BD* II, 162); **дроу(г)є** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *знах. одн. с.* **другоє, druhoie** 57 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1400 *Cost.* I, 37; 1414 *DIR«A»* 441; 1426 *Cost.* I, 182; 1434 *Cost.* I, 386; 1445—1452 *АрхЮЗР*

8/IV, 12; 1457 *BD* I, 4; 1473 *ШКН* 165; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **дроуго** 3 (1404 *ГМ;* 1419 *DIR«A»* 444; 1495 *BD* II, 64); *наз. одн. ж.* **другая, другаѦ** 7 (1421 *Cost.* I, 142; 1466 *BD* I, 105; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1473 *ШКН* 165; 1488 *УКТ;*1495 *BD* II, 249;1499 *ПИ* № 3); **другаа** 18 (1415 *Cost.* I, 122; 1488 *BD* I, 347; 1491 *BD* I, 491; 1492 *BD* I, 506; *Cost. S.* 162; 1495 *BD* II, 43, 59; *Cost. S.* 193; 1496 *BD* II, 92; 1499 *BD* II, 130); **друга** 2 (1431 *Cost.* I, 325; 1495 *BD* II, 76); *зам. знах.* потвръдили єсмы ємоу **другая** част 3 (XV ст. *BC* 30; 1479 *BAM* 61); *род. одн. ж.* **другое, дроугоє, druhoje** 19 (1388 *ZPL* 105; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1478 *AS* III, 17; XV ст. *СЯ* 41; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **другои, druhoy** 10 (1400 *DIR«A»* 433; 1421 *AS* I, 27; 1425 *Cost.* I, 168; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *P* 123; 1467 *BD* II, 297; 1478 *AS* III, 17; 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100); **другоѣ** 1 (1404 *P* 70); **druhoiey** 1 (1420 *AS* I, 25); *зам. знах.* оу **дроугоє** роуптоуроу 3 (1458 *Mih. D.* 121; 1472 *DIR«A»* 530); *дав. одн. ж.* **другои** (1482 *AS* I, 79; 1488 *BD* I, 347; XV ст. *BC* 30 зв.; 1499 *BD* II, 154); *знах. одн. ж.* **дроугоую, другую, druhuiu, дру⟨гу⟩ю** 31 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1393 *Cost.* I, 13; 1412 *P* 81; 1421 *Cost.* I, 142; 1400—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1454 *AS* III, 10; 1464 *Cost. S.* 59; 1487 *BD* I, 302; 1489 *АМВ;* 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **другу, druhu** 3 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; *AS* I, 76; 1495 *BD* II, 63); **дроугою** 2 (1488 *ДГСПМ;* 1491 *BD* I, 452); ! **дроую** 1 (XV ст. *СЯ* 41); *ор. одн. ж.* **другою** (1462 *BD* I, 56); *місц. одн. ж.* **на (в) другои** (1403 *RS* 338; 1409 *P* 74; 1453 *Cost.* II, 472; 1499 *BD* II, 449); *наз. мн. ч.* **другїи** 1 (1495 *BD* II, 248); **друзїи** 1 (XV ст. *BC* 24); *наз. мн. ж.* **дроу(г)и** (XV ст. *BC* 33); *род. мн.* **други(х)** (1421 *Cost.* I, 142; 1487 *BD* I, 292); **дроугы(х)** 1 (XV ст. *СЯ* 9); *знах. мн. ч.* **другии** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); **дроу(г)и** 2 (XV ст. *BC* 18 зв., 35); **другыѣ** 1 (1435 *P* 134); *знах. мн. ж.* **другїи, druhij** 2 (1388 *ZPL* 106; 1490 *BD* I, 420); **другіа** 1 (1490 *DC* 148); *знах. мн. с.* **друга** (1421 *Cost.* I, 142; 1453 *Cost.* II, 472); *ор. мн.* **другими** 1 (1462 *BD* II, 292); **другимы** 1 (1475 *AS* I, 72); *наз. дв.* **другая** (XV ст. *СЯ* 43).

ДРУГОЄ *присл.* (2) по-друге: а мы єще слюбили имъ мстити на и(х) ворого(в), що мо(ч) имє(м) наибо(л)ще досѣгнути, другоє па(к) ти(ж) оучинили єсмо и(м) кра(с)ную прав(д)у, бы(х) сѣ и(м) оувѣрнули шкоду (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); Дроугоє вспоминаєть г(с)дръ нашъ... ваше(и) мл(с)ти о пє(р)выхъ г(с)дрєхъ воєводъ волоскихъ и князє(и) литовъскихъ... яко они мєли мєжи собою бра(т)ство и приятє(л)ство, и ми(р) (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192).

Див. ще **ВЪ ДРОУГОЄ.**

***ДРУГЪ** *див.* **ДРУГИИ.**

ДРУГЫ *див.* **ДРУГИИ.**

ДРУГЫИ *див.* **ДРУГИИ.**

ДРОУЖА *ч.* (2) *(особова назва, молд.):* мы боѦрє... ча(н) строишо(р) дроужа, станисла(в) милищєвъ... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сестрѣ... нашєго королѦ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дроужа** (1421 *Cost.* I, 142); *род. одн.* **дроужи** (1429 *Cost.* I, 249).

***ДРУЖЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* от това... на... крънитцоу що єст межи Портар(и) и межи Дроужещи (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *ор.* **Дружєщи** (1495 *BD* II, 63).

***ДРУЖИНА** *ж., зб.* (2) 1. *(товариство)* дружина (1): а притом были... пан пєтръ нєоря, воєвода судомирскыи, пан яшко колочко маршалок королюв... и... много было доброи дружины при том (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

2. *(збройний загін)* дружина (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... ожє пришли... мужило... и... барто(ш)... жалоуючи... и шкоду о(т) никоторы(х) зра(д)цє(в) и злодієвъ, а на имѣ о никако(г) лєва и о(т) є(г) дружину (Сучава, 1457 *Cost.* II, 808—809).

ФОРМИ: *род. одн.* **дружины** (1361 *AGZ* 6); *знах. зам. род.* о(т)... **дружину** (1457 *Cost.* II, 809).

ДРУЗДЪ *див.* **ДРОЗДЪ.**

***ДРУЗКА** *ж.* (1) *(назва присілка у Волинській землі):* я єщє будучи в добром здоровю... дала єсми єму... имєнє оу вотчизну... с приселки з Доросынємъ, а з Друзкою (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Друзкою** (1488 *AS* I, 242).

ДРУМЪ, ДРУМ *ч.* (6) *(молд.* друм «дорога») дорога, шлях (3): А хотарь томоу сєлоу... дроумом по срѣд поєница, идеже оупадаєт дроум оу брод старїи топлицн, и от брода дроумом до пояна Болди (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184);

дроумъ возниꙇ (1) возовий шлях, проїзна дорога: А хотарь томоу сєлоу... дроумом возним до потока (Сучава, 1473 *BD* I, 183); вєликыи друмъ (2) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **дроум** (1473 *BD* I, 184); *зам. род.* от... **друмъ** (1446 *ПГСПМР*); *знах. одн.* **дроумъ** (1446 *ПГСПМР*); *ор. одн.* **дроумом** (1473 *BD* I, 183, 184).

***ДРУЦКЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Вітебській землі)* Друцьк: Писан оу во (!) Друцкоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Друцкоу** (1492 *AS* III, 24).

***ДРЪГИШАНЄ** *див.* **ДРАГУШАНЄ.**

ДРЪГИШАНЇИ *див.* **ДРАГУШАНЄ.**

ДРЪГМЪНЄЩЇИ *див.* **ДРЪГОМЪНЄЩЇИ.**

***ДРЪГОЄЩИ**[1] *див.* **ДРАГОЄЩЇИ.**

***ДРЪГОЄЩИ**[2] *мн.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотар... на врьх потока Дрьгоєщилор (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *род. молд.* **Дрьгоєщилор** (1493 *BD* II, 27).

***ДРЪГОЄЩЇИ** *див.* **ДРАГОЄЩЇИ.**

ДРЪГОИ *див.* **ДРАГУИ.**

***ДРЪГОИЧЄВЪ** *прикм.* (1): Алєкса дїяк... заплатил оуси тоти рї злат татарских оу роу⟨ки чорчо⟩лини, дочци Дрьгоичєви (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **Дрьгоичєви** (1493 *BD* II, 27).

Див. ще ***ДРЪГОИЧИНЪ.**

***ДРЪГОИЧИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидє прѦд нами... дочка Дрьгоичина... и продала свою правоую отниноу (Сучава, 1493 *BD* II, 26—27).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Дрьгоичина** (1493 *BD* II, 26).

Див. ще ***ДРЪГОИЧЄВЪ.**

ДРЪГОМЪНЄЩЇИ, ДРЪГМЪНЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а стани сѣ достало, оу єи ча(ст), села, на имѣ спирѣнїи и дрьгмънєщїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз.* **дрьгомънєщїи, дрьгмънєщїи** (1493 *Cost. D.* 45).

***ДРЪГОТЄЩИ** *див.* ***ДРЪГОТЄЩЇИ.**

***ДРЪГОТЄЩЇИ** *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє ихъ правую и вѣрную службу до на(с)... дали єсмы имъ... село драготєщи (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); А за тим... прїидє... Мърина Лолкъ ... и дала Мърииѣ Лолкъ тоти два села Борилєщїи и Дрьготєщи самомоу господство ми (Сучава, 1481 *BD* I, 248).

ФОРМИ: *знах.* **драготєщи, Дрьготєщи** 3 (1419 *DIR«A»* 444; 1481 *BD* I, 248, 249); **Дрьготєщїи** 2 (1481 *BD* I, 248).

***ДРЪГОШАНИ** *див.* **ДРАГУШАНЄ.**

ДРЪГОЮ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, пор.* Драгь*):* Ин⟨о мы⟩ вид⟨ѣвш⟩є их доброи воли... а мы також и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Данчюл Дѣлѣ тоє прѦдрєчєноє село... на имѣ ⟨гдє бил⟩ жоуд⟨є Б⟩оуда и Дрьгою (Сучава, 1488 *BD* I, 362).

Див. ще **ДРАГОТА, ДРАГОТЪ, ДРАГОШ, ДРАГОША, ДРАГОШЄ, ДРАГУИ, *ДРАГУЛЪ.**

ДРЪГУШ *див.* **ДРАГОШ.**

ДРЪГОУШАНЇИ *див.* **ДРАГУШАНЄ.**

***ДРЪГУШАНУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєвода... знаменито чинимъ... ожє тоты истинныи слугы наши журжъ дрьгушану(л) и братъ єго алєкса служили право и вѣрно (Сучава, 1443 *Cost.* II, 148—149).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дръгушаиу(л)** (1443 *Cost.* II, 148).

ДРЪГЪЛИНА *ж.* (1) *(особова назва):* Тѣ⟨м⟩ мы... дали и потвръдили єсми ємоу... село... шо жє он коупил... от оуноуки Трифа Гълкъви на имѣ ... Драгошє и Петрє и сєстра их Мърина и Дръгълина (Сучава, 1480 *BD* I, 237).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дръгълина** (1480 *BD* I, 237).

Див. ще **ДРЪГЪЛИНЬ.**

ДРЪГЪЛИНЬ, ДРЬГЪЛИНЬ, ДРЪГЪЛИНЪ *ж.* (17) *(особова назва):* И оуставшє наш⟨и слоуг⟩и Жоуржа Кръмѣтє и брат єго Драгошє и сєстри их Дръгълинь и Стана и заплатили... ҏ злат татарских оу роуки слоузѣ нашємоу Тоадєроу (б. м. н., 1495 *BD* II, 87); А хотарь томоу вишєписаннои половин(и) сєла... да єст от части Дръгълнни (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дръгълинь, Дрьгълинь, Дръгълинъ** 9 (1495 *BD* II, 64, 68, 87; *Cost. S.* 193; 1496 *BD* II, 92; 1497 *BD* II, 118, 119); *зам. дав.* **Дръгълинь** 1 (1495 *BD* II, 87); *род. одн.* **Дръгълини** (1497 *BD* II, 119); *дав. одн.* **Дръгълини, Дръгълини** (1495 *BD* II, 69, 87; *Cost. S.* 193).

Див. ще **ДРЪГЪЛИНА.**

***ДРЪГЬЛИНЬ** *див.* **ДРЪГЪЛИНЬ.**

***ДРЪЖАВА** *див.* ***ДЄРЖАВА.**

***ДРЪЖАНЪЄ** *див.* **ДЄРЖАНЇЄ.**

ДРЪЖАТИ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

ДРЪЖЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ ми... дали и потвєръдили єсми ємоу... сєла... на имѣ... Дръжєщи и Борисєщи (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз.* **Дръжєщи** (1462 *BD* I, 65).

ДРЪМАНЄЩЇИ, ДРЪМЪНЄЩИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми... монастироу сєла... на имѣ сєло(м)... дръманєщїи... на кивѣжди и опрїшанє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); и(н)и никто да нєсмѣєтъ ты(х) монастирски(х) люди... о(т) дръмънєщи... соудити (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвърдили єсмы им... ⟨єдно сєло⟩ на Соучавѣ на имѣ Дръ⟨мѣнє⟩щи (б. м. н., 1499 *BD* II, 166—167).

ФОРМИ: *наз.* **Дръмънєщи, Дръ⟨мънє⟩щи** 2 (1499 *BD* II, 167); **Дръманєщїи** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *род.* **дръмънєщи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

***ДРЪМАНОВЪ** *прикм.* (2): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи... оуноукы Стояна сына Дръманова, жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (б. м. н., 1499 *BD* II, 166).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Дръманова** (1499 *BD* II, 166, 167).

Пор. ***ДРЪМАНЪ.**

***ДРЪМАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... Тацѣ, дочка Пєтра Дръмана и племєница єи Васка... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (б. м. н., 1499 *BD* II, 166).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дръмана** (1499 *BD* II, 166).

ДРЪМЪНЄЩИ *див.* **ДРЪМАНЄЩЇИ.**

ДРЪНКЪЛЪЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва селища у Молдавському князівстві):* А хотар тои селищи... ⟨на имѣ⟩ Дрънкълъєщїи да єст от въсих сторон по старомоу хотарю (Сучава, 1479 *BD* I, 224).

ФОРМИ: *наз.* **Дрънкълъєщїи** (1479 *BD* I, 223, 224).

***ДРЪСЛИВИЦЯ** *ж.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* мы Алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсмы имь... два сєла на дръсливци (!) (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на ! дръсливци** (1415 *Cost.* I, 121).

ДРЪСЦИ *мн., невідм.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* цр̃ко(в) ис попо(м) на дръсци (Сучава, 1490 *DC* 147).

***ДРЫВА** *мн.* (2) дрова: а имають пана юрковьского люді из острова... дрыва роубаті алє нє паствіті (б. м. н., 1424 *Р* 104); а по всему гаю волно ему дрыва рубати (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *знах.* **дрыва** (1424 *Р* 104; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

***ДРЫЖАНА** *ч.* (2) *(назва потоку в Галицькій землі):* попєрє(к) потока лужєшєва горѣ потоко(м) волоуєво(м) лѣсо(м) кь потокоу дрыжани (Зудечів, 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **дрыжани** (1413 *Р* 83); *дав. одн.* **дрыжани** (1413 *Р* 83).

***ДРЬЖАВА** *див.* ***ДЄРЖАВА.**

ДРЬЖАТИ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

ДРЬЖАТЇ *див.* **ДЄРЖАТИ.**

***ДРѢВО** *с.* (7) *(цсл.* дрѣво) дерево (3): колї хто прїчиною оумрє(т) алюбо оутонє(т) алюбо с дрєва спадѣть о томъ нє(т) жадноє жалобы оу правє (XV ст. *ВС* 24); ⟨...⟩аєт тамо овцї пасїтн илї рїбоу гонити илї роубати оу лѣсоу дрѣвь илї проутїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122);

д р є в о о в о щ ь и м а ю ч и (и м а ю щ и) (3) плодове (фруктове) дерево: хто пороуби(т) дрєво ово(щ) им(а) оуставлѧємь и(ж) за ка(ж)ноє дєрєво овощь имаючи а боудє(т) ли изроубано алю (!) скажєно вї гро(ш)и заплати(т) щкодоу (XV ст. *ВС* 32); б о р т н о є д р є в о (1) *див.* ***БОРТНЫИ;** д р є в о б о ж ї є (1) *див.* **БОЖЇИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **дрєва** (XV ст. *ВС* 24; 1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн.* **дрєво** (XV ст. *ВС* 8, 32, 37); *род. мн.* **дрѣвъ** (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. мн.* **дрєва** (XV ст. *ВС* 28 зв.).

Див. ще **ДЄРЄВО.**

***ДРѢВѦ** *с., зб.* (2) дерева: а хотаръ... до роубѧжїє на дрѣвѧ на вєликыи дроумъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дрѣвѧ** (1446 *ПГСПМР*).

Див. ще ***ДЄРЄВЬЄ.**

***ДРЮКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы кнѧ(з) двдъ дмитриєви(ч)... хома билюрминъ васко дрюкови(ч)... чинимы знамєни(т) како кєды... кнѧ(з) ... дмитрии инъмь имєнє(м) корибу(т)... королєви польскому... вѣрность... слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго... ижє... вѣрє(н) будє(т) королєви (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дрюкови(ч)** (1388 *Р* 38).

***ДРЮТЬ** *ж.* (2) *(назва річки у Вітебській землі)* Друть: Ино тыми разы... продали єсмо... дворєц наш... на рєцѣ Дрюти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Дрюти** (1492 *AS* III, 23).

ДУБ *див.* **ДУБЪ.**

***ДУБЕНСКИЙ** *прикм.* (3): грань... черезъ пусчу нашу и ловисча... Бродницею берегъ леса подъ Белую гору, Стыромъ, за монастыръ Дубинский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Ино мы... за его службу, тые люди... на имя: Ганусა Шафрановича, а Олексу, а Карпа, а въ Дубенской волости Өедора Денковича, а Данила... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2, 58).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Дубинский** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *місц. одн. ж.* **въ Дубенской** (1500 *АЛМ*, вип. 2, 58).

Пор. ***ДУБНО.**

***ДУБИНА** *ж.* (2) *(дубовий гай)* дубина, дубняк: а тако єсмо єму дали... ѧко оуѣхана... границѧ... обчиною горѣ к волуицѣ подлѣ дубины по нижнии конєць дубины на вєрхъ волуицѣ (б. м. н., 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *род. одн.* **дубины** (1424 *Р* 99).

Див. ще ***ДУБНИКЪ.**

***ДУБИНСКИЙ** *див.* ***ДУБЕНСКИЙ.**

***ДУБИСЧА** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Дубиччя: грань... отъ монастыра... до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род.* **Дубисчъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ДОУБИЩЄ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Дубище: А сє я Нєкраш Колчєєвич из братьєю своєю... съзнаваєм... иж єсмо... продали двоє *(в ориг.* двє.— *Прим. вид.)* сєлища на имѧ Доубища... за шєстьдєсѧт копъ грошєи (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Доубища** (1497 *AS* I, 112).

***ДУБЛЕНСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а къ тому дали есмо... ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка, на имя Дубленского, и з... дворищемъ (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Дубленского** (1497 *РИБ* 683).

ДУБЛЯНСКИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были... Дублянски Іона Авраамъ ключникъ, Нифонтъ... игуменъ (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дублянски** (1398 *ДГПМ*).

***ДУБНИКЪ** *ч.* (1) *(дубовий гай)* дубина, дубняк: а тако єсмо єму дали... тото... село... съ лѣсы съ ган сь дубровами сь чащи сь дубники съ березники (б. м. н., 1424 *Р* 99—100).

ФОРМИ: *ор. мн.* **дубники** (1424 *Р* 100).

Див. ще ***ДУБИНА.**

***ДУБНО** *с.* (1) *(назва міста у Волинській землі)* Дубно: Паки же... даемо... село наше Бусчу... зъ лесами, подъ Дубно на две мили и ку Дерманю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Дубно** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ДОУБОВАѦ *ж.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми... села на днистри, ⟨на⟩ имѣ колещевци... и доубоваѦ (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доубоваѦ** (1447 *Cost.* II, 273).

***ДОУБОВИ** *прикм.* (1) дубовий: хотаръ... о(т)толѣ на доубови пєнъ та на краи лѣсокъ (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **доубови** (1427 *DIR«A»* 450).

ДОУБОВЪЦОУЛ *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* Дубівці: Тѣмь и ми... дали и потвердили єсми ємоу оу нашеи земли оу молдавскои села єго... на имѣ селам: ЧорторїѦ и Доубовъцоул (Сучава, 1464 *BD* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доубовъцоул** (1464 *BD* I, 85).

***ДУБРАВА** *див.* **ДОУБРОВА**[1].

ДОУБРОВА[1], **ДОБРОВА** *ж.* (155) *(дубовий ліс)* діброва (138): то все єсмо потвердили... исъ землею, исъ сѣножатми, исъ га(я)ми, исъ дубровами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); тоѣ дубровы половина ко млину (Смотрич, 1375 *Р* 20); а тако продалъ яко самъ держѦлъ... и со лѣсы і з дубровами (Львів, 1400 *Р* 61); мы... швитрикгаилъ литовьскии...чиним знакомито... иже... дали єсмо... пану андрѣю... село михлинъ... и с лесы и з дубровами (Київ, 1433 *Р* 118); Я кн⟨Ѧ⟩зь Юри Василевич Жаславскии вызнаваю... ижет продал єсми пану Семеноу Олизаровичоу имене... з боры, з лесы, з доубровами, з ловы. зъ гаими (Берестя, 1466 *AS* I, 62); И господство мы выдѣвши их волю, мы по их воли оучинили єсми и дали смо... чътвр̾тое село Лоцкани, що против Калїенещь под доубровою (Ясси, 1500 *BD* II, 173); доуброва каприна (1) *(назва діброви у Молдавському князівстві):* хотаръ... оу долиноу по(д)ли доуброву каприноу (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); дуброва Свинюская (2) *(назва діброви у Волинській землі):* мои люди... в дуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); dubrowa Sitnaia (1) *(назва діброви у Волинській землі):* a z druhoy storony po dubrowu Sitnuiu (Ужів, 1421 *AS* I, 27); дуброва Хренницкая (3) *(назва діброви у Волинській землі):* и не мают далей у дуброву мою Хренницкую уходу по дерево и по траву мети, одно по Роскопаницу-могилу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); высокая доуброва (4) *див.* ***ВЫСОКЫИ;** вышняя доуброва (1) *див.* **ВЫШНІИ;** гоугнина доуброва (1) *див.* ***ГОУГНИНЪ;** кроуглая доуброва (1) *див.* ***КРОУГЛЫИ;** черленая доуброва (3) *див.* ***ЧРЪВЕНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **доуброва** 3 (1375 *Р* 28; 1428 *Р* 111; 1478 *AS* I, 76); **доброва** 1 (1445 *Р* 150); *род. одн.* **доубровы** 12 (1375 *Р* 20; 1393 *Cost.* I, 13; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1432 *Р* 330, 331; 1438 *DBAc* 27; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1491 *BD* I, 449); **дубрoви** 9 (1414 *Cost.* I, 111; 1431 *Cost.* I, 317; 1491 *BD* I, 449; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 107); **дубровѣ** 1 (1414 *Cost.* I, 111); **доброви** 1 (1475 *BD* I, 206); *дав. одн.* **дубровѣ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. одн.* **дуброву, dubrowu** 18 (1411 *Р* 79; 1421 *AS* I, 27; 1424 *Cost.* I, 162; 1428 *Р* 111; 1446 *Cost.* II, 270; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1478 *AS* I, 76; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 63 і т. ін.); **доброводу** 1 (1491 *BD* I, 456); *зам. род.* у серед **дуброву**, по(д)ли **доуброву**, на краи **доуброву** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1425 *Cost.* I, 169; 1446 *Cost.* II, 270; 1493 *BD* II, 27); до серед **доброву** 1 (1475 *BD* I, 206); *зам. місц.* оу **Доуброву** 2 (1497 *BD* II, 107); *ор. одн.* **дубровою, доубровою** 10 (1403 *RS* 338; 1428 *Cost.* I, 233; 1448 *Cost.* II, 316; 1493 *BD* II, 15; 1495 *BD* II, 63; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; 1500 *BD* II, 173); **добровою** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *зам. знах.* пре(з) **доубровою** 1 (1493 *BD* II, 15); *місц. одн.* **на (у, в) доубровѣ** 6 (1421 *Р* 95; 1429 *Cost.* I, 269; 1430 *Р* 116; XV ст. *ВС* 37; 1463 *BD* I, 74); **доуброве** 2 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); **доброви** 3 (1456 *DIR«A»* 511; 1475 *BD* I, 206; 1495 *BD* II, 63); *наз. мн.* **доубровы** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96); *знах. мн.* **доубровы** (1368 *Р* 15; 1377 *Р* 24; 1413 *Р* 83; 1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **дубровами, доубровами, dubrowami** 70 (1361 *AGZ* 6; 1377 *Р* 24; 1394 *Р* 54; 1424 *Р* 100; 1434 *Р* 128; 1443—1446 *Р* 147; 1451 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 62; 1487 *AS* I, 86; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **дубравами** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6).

***ДУБРОВА**[2] *ж.* (2) *(назва міста у Польщі, пор.* Dąbrowa): а при то(м) свѣдци были... па(н) моужи(к) из дубровы ⟨домаратъ с ко⟩былѦнъ (Медика, 1415 *Р* 87); Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденский... янъ мужикъ з дубровы лвовскии воеводы марцинъ с лавска познанскии Добеславъ съ Сенна любелскии... слюбуемы и записуемы сѦ стецку воеводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **дубровы** (1415 *Р* 87; 1433 *Р* 122).

***ДУБРОВА**[3] *ж.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше е⟨го прав⟩ую и вѣрную служ-бу до насъ... дали есмы ємоу... два села... на имѦ одному селу скорцевци о(т) черного потока, а другое панковци што выше калогери о(т) дубровѣ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); мы Стефан воевода... чиним знаменито *(в ориг.* знаменимто.— *Прим. вид.)...* оже прїидошѦ... Татоул от Бръзотъ... и продал... єдно мѣсто от поустини на Бръзотѣ... слоузѣ нашемоу Боди от Доубровоу (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113).

ФОРМИ: *род. одн.* **дубровѣ** (1407 *Cost.* I, 56); *знах. зам. род.* от **Доубровоу** (1466 *BD* I, 113).

***ДУБРОВЕНЪСКИИ** *прикм.* (1) ◇ Дубровенъскии путь (1) *(назва дороги в Смоленській землі):* а коли стадо глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночь ночують (!) (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **въ Дубровенъскомъ** (1499 *РИБ* 776).

***ДОУБРОВИЦА**[1] *ж.* (2) *(невеликий дубовий ліс)* дібровка: а хотарь... прости на доубь на дубровици (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); А хотар тои боукати земли... черес доубровицоу на долинкоу (Сучава, 1489 *BD* I, 373—374).

ФОРМИ: *знах. одн.* **доубровицоу** (1489 *BD* I, 374); *місц. одн.* **на дубровици** (1415 *Cost.* I, 121).

***ДОУБРОВИЦА**[2] *ж.* (1) *(назва замку у Волинській землі)* Дубровиця: Ино мы на его жаданье то вчинили, прыказоуемъ вамъ... штобы есте тыхъ его пословъ... добровольне пропускали по нашому господаръству тою дорогою... на Доубровицоу, на Пинескъ, на границу московскую (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Доубровицоу** (1498 *BD* II, 412).

ДОУБРОВИЦА[3] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* И мы... дали есмо ємоу село липоую... а дроугое село... доубровица (Луцьк, 1451 *Р* 158—159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доубровица** (1451 *Р* 159).

ДОУБРОВИЦКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были... кн⟨Ѧ⟩зь Юрей Иванович Доубровицкий а пан Богущ Боговитинович (Ставків, 1491 *AS* I, 97).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доубровицкий** (1491 *AS* I, 97).

***ДОУБРОВИЦЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали есми ему... село на Дубровици, где былъ Радулъ и Орышъ (Сучава, 1435 *МЭФ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Дубровици** (1435 *МЭФ*).

ДОУБРОВКА *ж.* (3) *(назва озера у Молдавському князівстві):* пакь оу то(м) оучинили есмы въ за дшїе... пре(д)ко(в)... наши(х)... и дали и приложили есмы... монастироу о(т) немца болото криваѧ... о(т) где выходить грьла из днистра и тече(т) долоу, до язероу доубровка, и о(т) доубро(в)ка, до где оупадаеть у яъер (sic.— *Прим. вид.*) оу захорна (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* до (от) **дубровка** 2 (1500 *Cost. S.* 230); *зам. ор.* по(д) **доубровка** 1 (1500 *Cost. S.* 230).

ДУБЪ, ДУБ *ч.* (78) дуб: а хотар тому селу... до доуба на краї доубровы а исъ доуба простѣ чересь поле на могилу (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ (Галич, 1404 *P* 68); И оттол поехали есмо дорожкою... и приехали есмо к дубу, и пан Янъчинский рек: тот дуб стоит на моей земли а словет Дягилев дуб (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); а хотар... на врѣхъ (!) дѣла на доубъ (*б. м. н.*, 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дубъ, дуб** 4 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119, 120); *зам. род.* о(т) **дубъ** 2 (1446 *ПГСПМР;* 1488 *ДГСПМ*); *род. одн.* **дуба** (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *Cost.* I, 37; 1423 *DIR«A»* 447; 1446 *Cost.* II, 270; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1466 *BD* I, 114; 1491 *BD* I, 456; 1494 *BD* II, 35; 1497 *BD* II, 100; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); *дав. одн.* **дубу** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. одн.* **доубъ, дуб, доубь** 36 (1404 *P* 68; 1415 *Cost.* I, 121; 1446 *ПГСПМР;* 1466 *BD* I, 114; 1479 *BD* I, 221; 1488 *ДГСПМ;* 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 100; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **дуба** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *ор. одн.* **дубо(м)ъ** (1404 *P* 68); *імсц. одн.* **в дубѣ** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **на доубоу** 1 (1491 *BD* I, 456); *наз. мн. зам. род.* о(т) четире **дубы** (1437 *Cost.* I, 515); *род. мн.* **дубовъ** 1 (1419 *P* 91); **дубь, ду(б)** 3 (1432 *ДГВІН;* 1437 *Cost.* I, 515; 1458 *Mih. Doc.* 121); *знах. мн.* **доуби** (1489 *BD* I, 374; 1495 *BD* II, 63); *місц. мн.* на **доубо(х)** (1446 *ПГСПМР*); *знах. дв.* **дуба** (1415 *Cost.* I, 121).

***ДУБЬ** *див.* **ДУБЪ.**

***ДУБЬЄ** *с., зб.* (4) дубняк, дубиння: а далъ есмь и землю ролъную... по куцеву ниву а по бреховича дубье (Казимир, п. 1349 *P* 3); о(т) бортного доубьѧ попере(к) доубровы к могылка(м) (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **дубья, доубьѧ** (п. 1349 *P* 3; 1413 *P* 83); *дав. одн.* **доубью** (1413 *P* 83); *знах. одн.* **доубье** (п. 1349 *P* 3).

***ДУДЕНКО** *ч.* (1) *(особова назва):* А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентина, ижбы онъ бояръ нашихъ Смоленскихъ Бубна, а Дуденка Суморока земли моцно за себе забралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дуденка** (1495 *АЛМ* 83).

Див. ще **ДУДЕНКОВЪ.**

ДУДЕНКОВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: правда есть, служатъ въ мене бояре Смоленскіе Бубенъ, а Дуденковъ Сумерокъ доброволно (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дуденковъ** (1495 *АЛМ* 83).

Див. ще ***ДУДЕНКО.**

***ДОУЖЪ** *прикм.* (1) *(здатний на що)* дужий: Таке(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоуре(ц)кое земъли... и поведили... што(ж) везде по всимъ городо(м) и по местомъ кличу(т) и(ж) бы... люди вси которые доужи на кони всести кони бы добрые и зброи де(р)жа(ли) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *наз. мн.* **доужи** (1496 *ПДВКА* 61).

! ДУЮ ⟨ДОУНАЮ⟩ *див.* ***ДОУНАИ.**

***ДУКАТЪ** *ч.* (2) (*стч.* dukat, *іт.* ducato) *(назва золотої монети)* дукат: мы Алексаидръ воевода... знаемо чини(м)... и(ж) есмы дали... бывшои жонѣ нашои... на каж(д)ыи го(д) ше(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в) а либо че(р)лены(х) золоты(х) оугорскы(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *род. мн.* **дукатовъ, дукато(в)** (1421 *Cost.* I, 142).

! ДУЛУ *див.* **ДОЛОУ.**

***ДОУЛЧЕВИЧЬ** *ч.* (3) *(особова назва, молд.* дулче «солодкий»*):* мы боѧрове г(с)п(д)рѧ нашего мл(с)тивого... на имѧ... па(н) мирчѧ доулчеви(ч), и па(н) косте орышеви(ч)... ѧвно чини(м)... иже хочемъ вшитки слоужбы... королеви полскому... вѣрне... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737); и на то ли(ст) на(ш) дали есмы пан(оу) михаилоу ло(г)ѳетоу... а панове наши по именю... па(н) тоадерь доу(л)чеви(ч) пань михоу(л) старости(ч) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доу(л)чеви(ч), доулчеви(ч)** (1448 *Cost.* II, 737; 1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **⟨доулче⟩ви(ч)** (1448 *Cost.* II, 317).

Див. ще ***ДУЛЧИЧЪ.**

***ДУЛЧЕСКУЛЪ** *ч.* (13) *(особова назва, молд.* дулче «солодкий»*):* а на то е(ст) вѣра... пана доумъ дулческула (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7—8); а на то е(ст) вѣра... пана Мирчи Дулческула (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 379—380).

ФОРМИ: *род. одн.* **дулческула** 10 (1438 *Cost.* II, 8, 15; 1443 *BAM* 41; 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 219, 231; 1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 314, 355; 1449 *Cost.* II, 380); **дулческа** 2 (1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DBAc* 35); ! **дулчесчула** 1 (1445 *Cost.* II, 212).

! ДУЛЧЕСЧУЛА ⟨ДУЛЧЕСКУЛА⟩ *див.* ***ДУЛЧЕСКУЛЪ.**

***ДУЛЧИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва, молд.* дулче «солодкий»*):* а на то е(ст) вѣра... пана думы дулчича (Сучава, 1443 *Cost.* II, 138); а на то е(ст) вѣра... пана доумы доулчича и брата его пана мирчи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 226).

ФОРМИ: *род. одн.* **дулчича** (1443 *Cost.* II, 138; 1445 *Cost.* II, 226).

Див. ще ***ДОУЛЧЕВИЧЬ.**

***ДОУЛѢБЫ** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Дуліби: а при то(м) были свѣдці па(н) дмитръ ходоровьскый... па(н) братко из доулѣбъ а ины(х) досыть добры(х) при томъ было (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *род.* **доулѣбъ** (1430 *P* 116).

ДОУМА, ДОУМѢ *ч.* (481) *(особова назва, молд., слов.* дума*):* а на то вѣра... доумы дворника (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); мы стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидоша прѣ(д) нами... снове моушини, и племени(к) и(х), доума, снъ калнии(н)... и продали... о(т) половини половина село... на имѣ о(т) ръщкани, вишнаа ча(ст) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дума, доума, Duma** 60 (1433 *Cost.* II, 650; 1443 *Cost.* II, 119; 1448 *Cost.* II, 737; 1452 *Cost.* II, 422; 1464 *DIR«A»* 517; 1473 *BD* I, 187; 1479 *BD* I, 224; 1488 *BD* I, 325; 1495 *BAM* 70; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **Думѣ** 5 (1453 *Cost.* II, 458, 459; 1455 *Cost.* II, 562; 1474 *РГС;* 1486 *BD* I, 289); *зам. род.* вѣра пана **Доума, Дума** 89 (1400 *Cost.* I, 37; 1435 *МЭФ;* 1445 *Cost.* II, 231; 1454 *Cost.* II, 509; 1468 *BD* I, 128; 1479 *BD* I, 221; 1489 *BD* I, 367; 1492 *BD* I, 511; 1495 *BD* II, 47; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *зам. дав.* продали нашим вѣрным болѣре(м) пан **Дума** и брат его пан Пѣтроу Броудоурь 4 (1486 *BD* I, 289, 290; 1488 *BD* I, 325; 1500 *SD* 7); *зам. ор.* ис паномъ **доумѣ** 1 (1458 *Cost.* II, 814); *род. одн.* **думы, доумы** 157 (1400 *DIR«A»* 433; 1434 *Cost.* I, 386; 1443 *Cost.* II, 126; 1452 *Cost.* II, 426; 1465 *BD* I, 88; 1471 *BD* I, 164; 1479 *BD* I, 228; 1490 *BD* I, 384; 1497 *BD* II, 100; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **думи, доуми** 136 (1428 *Cost.* I, 218; 1441 *DBAc* 35; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1466 *BD* I, 106; 1475 *BD* I, 203; 1487 *BD* I, 294; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 77; 1497 *BD* II, 115; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **Доумѣ** 18 (1432 *ДГВІН;* 1441 *DBAc* 37; 1446 *Cost.* II, 248; 1453 *Cost.* II, 446; 1455 *Cost.*

II, 550; 1470 *BD* I, 148; 1472 *Cost. D.* 26; 1480 *BD* I, 243; 1482 *BD* I, 260; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *дав. одн.* **думѣ, думѧ** 5 (1443 *Cost.* II, 131; 1445 *Cost.* II, 218; 1453 *Cost.* II, 472; 1480 *BD* I, 246; 1488 *BD* I, 325); **думи** 1 (1500 *SD* 7); **Думу** 1 (1491 *BD* I, 467); *знах. одн.* **Доуму** (1468 *BD* II, 305).

Див. ще **ДОУМЪ.**

ДОУМБРАВИЦА, ДОУМБРЪВИЦА *ж.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы петръ воєво(д)... чинимъ знаменито... оже... дали єсми се(с) ли(ст) нашъ селамъ монастирскимъ о(т) немцѣ, на имѣ... доумбръвица и телебѣчинци... тоты се(л) оуси вышеписанны(х)... що бы сѧ никто о(т) наши(х) пановъ не оумѣша(л) ни оу чи(м) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); а слоузѣ нашемоу, фрѣчи... да є(ст) роусчорїи и доумбръвица (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доумбравица, доумбръвица** (1447 *Cost.* II, 288; 1470 *DIR«A»* 522; 1491 *Cost. D.* 37).

ДОУМБРАВЪ *ч.* (7) *(особова назва):* ми Стефан воєвода... знаменито чиним... ож(є) тоти истинныи наши слоуги Иван Доумбравъ и брат его Тоадєръ Оурдюгашоу слоужили нам пра⟨во и вър⟩но (Сучава, 1483 *BD* I, 272); И оуставше слоуга наш Тоадєрь Доумбравъ и жена єго Моуша и заплатили оуси тоти вишеписаннїи пинѣзи (Васлуй, 1497 *BD* II, 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доумбравъ** 2 (1483 *BD* I, 272; 1497 *BD* II, 116); *зам. род.* **Доумбравъ** 1 (1483 *BD* I, 272); *зам. дав.* Доумбравъ 4 (1483 *BD* I, 272; 1497 *BD* II, 116, 117).

***ДОУМБРАВѢНЄ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Пакъ господство мы даль съм имь чътири села измѣноу за тоти села: єдно Доумбравѣне... дроугоє Радотещи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *знах.* **Доумбравѣнє** (1499 *BD* II, 162).

ДОУМБРЪВИЦА *див.* **ДОУМБРАВИЦА.**

***ДОУМЄЩИ** *див.* **ДУМЄЩИИ.**

ДУМЄЩИИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою... дали єсми ємоу... села на имѧ корнещїи... и думєщии (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже... Крьстина... и... Настасїѧ... дали господствоу мы три села...: єдно на имѣ Роуси... другоє... Калоугърѣне... третєє село Доумещи (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *наз.* **думєщии** (1420 *Cost.* I, 135); *знах.* **Доумещи** (1499 *BD* II, 162, 163).

***ДОУМИНЪ** *див.* ***ДОУМЫНЪ.**

ДОУМИТРА *ж.* (4) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* мы Стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже прїидоша, прѣ(д) нами... мърина и сестра єи, стана... непоти шолди ⟨о(т)⟩ доумитра... и разделили свои... о(т)нини (Сучава, 1493 *Cost. D.* 44—45).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **доумитра** (1493 *Cost. D.* 45); *місц. одн.* **иа доумитрѣ** (1493 *Cost. D.* 45).

ДОУМИТРЕСКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* а Тома Доумитрескоул и Костє Тоурбоурє стратили съ своими привил⟨ї⟩ами (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доумитрескоул** (1460 *BD* I, 41).

***ДОУМИТРЕЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... селище добрїиново... и доумитрещи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *знах.* **доумитрещи** (1429 *Cost.* I, 269).

ДУМИТРОВСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы александръ воєвода... ис нашими землѧны, паны молдавскыми, на имѧ... панъ иліяшъ думитровскии, панъ Шєрба... слюбили єсмы... королеви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629).

ФОРМИ: *наз. одн.* **думитровскии** (1407 *Cost.* II, 629).

***ДОУМИТРОВЪ** *прикм.* (1) ◇ к р ъ н и ц я д о у м и т р о в а *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **доуми(т)рови** (1490 *ДГСХМ*).

ДОУМИТРОУ *ч., невідм.* (4) *(особова назва, молд., пор. цсл.* Димитрии, *гр.* Δημήτριος*):* а по ихъ съмрти и доумитроу воєвода и брать єго... дадоше прѣ(д) нами... село тарась (Сігет, 1404 *ГМ*); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... оуико их Доумитроу, и племеници их Васко... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* II, 509).

Див. ще **ДИМИТРИИ, *ДИМИТРЪ, ДМИТРИИ, ДМИТРО, ДОУМИТРЪ.**

ДОУМИТРЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. цсл.* Димитръ, *гр.* Δημήτριος*):* мы боѧре... александра воєводы... станисла(в) милишевъ... доумитръ бадеви(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсми дали... сєре(т) мисто... сестрѣ господарѧ нашего королѧ по(л)ского (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); еще єсмы ємоу дали шесть челѣ(д) цигански(х), на имѣ брълада и доумитра... съ женами и дѧ(т)ми и(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доумитръ** (1421 *Cost.* I, 142); *знах. одн.* **доумитра** (1446 *Cost.* II, 238).

Див. ще **ДИМИТРИИ, *ДИМИТРЪ, ДМИТРИИ, ДМИТРО, ДОУМИТРОУ.**

ДОУМИТРѢНИ *мн.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* и ми єсми дали ємоу два селищи... на имѣ бърсомѣне и доумитрѣни (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35).

ФОРМИ: *наз.* **доумитрѣни** (1439 *Cost.* II, 35).

ДОУМИЧКА *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* дума*):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... пан Братоул... продал... єдно село на имѣ Оунгоул, где бил жоудє Доумичка (Сучава, 1462 *BD* I, 51—52).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доумичка** (1462 *BD* I, 52).

ДОУМЇѦ *ч.* (3) *(особова назва, молд., слов.* дума*):* И оуставше наши слоуги нѣгоул Доумїѧ и бр⟨ат⟩ его Бѣлош та заплатили оуси тоты... пинѣзи (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Доумїѧ** (1495 *BD* II, 55); *зам. дав.* продали нѣгоулу **Доумїѧ** (1495 *BD* II, 55).

***ДОУМОУНКОУШЕВИЧ** *ч.* (4) *(особова назва):* а на то ест... в. п. Стецъка Дамънкоушевыча (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); а на то є(ст) велика марториѧ нашего г(сд)ва... и оуси(х) боѧр нашы(х)... па(н) стецко дъмъ(н)коушеви(ч) (Сучава, 1460 *Cost. S.* 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дъмъ(н)коушеви(ч)** 1 (1460 *Cost. S.* 34); *зам. род.* в. п. **Доумоункоушевич** Стецка 1 (1458 *BD* II, 262); *род. одн.* **Дамънкоушевыча** 1 (1457 *BD* I, 4); **Дъмъкоуше(в)ича** 1 (1458 *BD* I, 20).

ДОУМША *ч.* (27) *(особова назва, молд., слов.* дума*):* мы александрь воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потврьдили єсми... нашем(у) монастири о(т) побрати... три татары, на имѣ баико... и доумша... и щефа(н) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 444—445); А на то єсть... в. п. Доумши постелника (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доумша** 3 (1453 *Cost.* II, 445; 1499 *BD* II, 425, 444); *зам. род.* в. п. **Доумша** постелника 13 (1497 *BD* II, 96, 109, 111, 117, 119; *Cost. S.* 209, 224; 1499 *BD* II, 130, 136); *род. одн.* **Доумши** (1458 *Mih. Doc.* 123; 1497 *BD* II, 103, 113, 115; *Cost. S.* 212; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 140, 148, 155, 163).

ДОУМЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* дума*):* а на то є(ст)... вѣра пана доумъ дулческула... вѣра пана доумъ чорного дворника (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7—8).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **доумъ** (1438 *Cost.* II, 8).

Див. ще **ДОУМА.**

***ДОУМЫНЪ** *прикм.* (3): а на то є(ст)... вера пана доумы(н) (sic.— *Прим. вид.*) ⟨лимбъдоулч⟩евича (Сучава, 1436 *Cost.* I, 455); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидоша прѣ(д) нами... оуноукове доумини... и продали свою... о(т)нинoу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234); с е л и щ е д о у м и н о (1) *див.* **СЕЛИЩЕ** I.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **доумино** (1448 *Cost.* II, 324); *наз. одн. ж.* **доумы(н)** (1436 *Cost.* I, 455); *наз. мн. ч.* **доумини** (1500 *Cost. S.* 234).

Пор. **ДОУМА.**

ДОУМѢ *див.* **ДОУМА.**

***ДУНАВЪ** *ч.* (2) *(назва ріки, болг.* Дунав, *серб.* Ду̏нав*)* Дунай: на то варє коли имє(т) послати монастиръ тъи два возы по рибу на дунавъ или на єзера... а тотїє возы да нє имаю(т) дати мыта нигдє, оу нашеи землн, на бродо(х) и на прѣвозо(х) (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); а мыто нигдє да нє имаю(т) платити... или имоутъ що продавати ...или оу келїю или на дунавъ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дунавъ** (1454 *Cost.* II, 513); *місц. одн.* **на дунавѣ** (1470 *DIR«A»* 523).

Див. ще ***ДОУНАИ.**

***ДОУНАИ** *ч.* (3) *(назва ріки)* Дунай: прото(ж) ми видѣвшє и(х) привїлия... и дали єсми на(ш) ли(ст) нашему монастироу... на то щобы ходили три возовє и(х) на рибоу, или на дую (!) или на нистри (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508); А пак наияснѣишїи ян олбрахть... ис прѣреченою братїю... тогди имали би перевозити сѣ також на земли тоурецкого чъсарѣ чєрєс Доунаи (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Доунаи** (1499 *BD* II, 423); *місц. одн.* **на Доунає** 1 (1466 *BD* I, 96); ! **на дую** 1 (1454 *Cost.* II, 508).

Див. ще ***ДУНАВЪ.**

ДУНИНО *с.* (1) *(назва маєтку у Перемишльській землі):* а и єщє далъ єсмь єму ловища оуюновая ото изьбищьного перевоза... поколя дунино дєржить до бєрєгъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *Р* 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дунино** (п. 1349 *Р* 4).

***ДУПЄЛНЫИ** *прикм.* (3) ◇ д у п є л н а я м о г ы л а (2), м о г и л а д о у п л ъ н а я (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а ву тото село што на дупелнои могылы братъ єго миклоушъ нє имаєть ниодно дѣло (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а хотарь тѣмъ селомъ... на могилоу доуплъноую (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450).

ФОРМИ: *знах. одн. ж* **доуплъноую** (1427 *DIR«A»* 450); *місц. одн. ж.* **на дупєлнои** (1411 *DIR«A»* 439).

***ДОУПЛЪНЫИ** *див.* ***ДУПЄЛНЫИ.**

***ДОУПНАТЫИ** *прикм.* (1) ◇ м о г и л а Д о у п н а т а *див.* **МОГИЛА**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Доу(п)ната** (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).

! **ДОУРИОУЮ** ⟨ДОУРНОУЮ⟩ *див.* ***ДОУРНЫИ**[1].

ДУРНЄЩИ, ДУРНЄЩЇИ *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы ви⟨дѣвшє и(х)⟩ правою и вѣрною слоужбою (!) до на(с)... дали єсмы ⟨имъ оу нашеи землн⟩ оу молдавскои село ⟨на имѧ⟩ доурни⟨щїи⟩... а хотаръ томоу селоу доурнєщомъ да боудє(т) по старомоу хотароу (Сучава, 1433 *Cost.* I, 361); тѧ(м) мы... дали и потврьдили єсми єм(у)... єдино село, на имѣ мънъилещїи, оу нємєцскои волости, оузли ду(р)нєщїи (Сучава, 1487 *Cost. D.* 6—7).

ФОРМИ: *наз.* **дуриєщїи, доурни⟨щїи⟩** (1433 *Cost.* I, 361; 1475 *Cost. D.* 3); **дуриєщи** 1 (1475 *Cost. D.* 3); *род.* **ду(р)нєщїи** (1487 *Cost. D.* 7); *дав.* **дурнєщє(м)** 1 (1475 *Cost. D.* 4); **доурнєщомъ** 1 (1433 *Cost.* I, 361).

***ДОУРНИЩЇИ** *див.* **ДУРНЄЩИ.**

***ДОУРНЫИ**[1] *прикм.* (2) ◇ д о у р н а я м о г и л а (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* хотарь... о(т) хородка на доуриоую (sic.— *Прим. вид.*) могилоу о(т) доуриоую могилоу чєрє(с) доубровоу (Сучава, 1446 *Cost.* II, 270).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **доурноую** 1 (1446 *Cost.* II, 270); ! **доуриоую** 1 (1446 *Cost.* II, 270).

***ДОУРНЫИ**[2] *ч.* (1) *(особова назва):* лгцрко(в) оу доурного юги (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **доурного** (1490 *DC* 147).

Див. ще **ДОУРНѢ.**

ДОУРНѢ *ч.* (3) *(особова назва, молд.):* а хотаръ тѣмъ селомъ... горою до дурни чѧтарѧ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317): мы богдана воєвода... знамєнито чини(м)... ожє то(т) исти(н)нїи слоуга нашъ, пѣтроу доурнѣ, слоужи(л) на(м)... вѣрно (Сучава, 1451 *Cost.* II, 402—403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доурнѣ** (1433 *Cost.* I, 361; 1451 *Cost.* II, 403); *род. одн.* **дурии** (1431 *Cost.* I, 317).

Див. ще ***ДОУРНЫИ**[2].

***ДОУХОВЄНСТВО** *с., зб.* (2) духовенство: мы стефань воєвода... вызнавамы... ажє мы и слюбоуємь и слюбили єсми паноу... нашемоу... Казимировѣ... и оусим ярцибискоупом и бискоупом и оусємоу доуховєнствоу... абыхомь мы их милости вєрни и подьдани были на вєки (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *дав. одн.* **доуховєнствоу** (1468 *BD* II, 301); *ор. одн.* **доуховєнствомь** (1468 *BD* II, 301).

ДУХОВНИКЪ, ДУХОВНИК *ч.* (3) духівник, сповідник: а духовныхъ были: плебанъ Володимерский князь Станиславъ, а духовникъ владыки Володимерского пупъ Прокопинский (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); А при том был духовник єго милости Феоктелетъ (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **духовникъ, духовник** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1489 *AS* I, 89).

***ДУХОВНИЦА** *ж.* (5) заповіт, духівниця: Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); Ино де(и) свє(т)чы(л) о то(м)... сымо(н) татарино(в)... што(ж) де(и) коли де(д) и(х) сємє(н) площевичъ смотрєвшы межы детє(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х) и казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца єго иванову выгладити во(н) (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *род. одн.* **доуховницы** 1 (1495 *ВК*); **духовници** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *дав. одн.* **духовници** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *знах. одн.* **духовницу** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 29).

***ДУХОВНЫИ** *прикм.* (10) *(який належить до духовенства)* духовний (4): о шелътисєхъ свє(т)скы(х) и дхвныхъ (XV ст. *ВС* 11 зв.); А сет мы феоктисть, митрополит молдавскїи, и съ оусими доуховными и пак и свѣцкими паны молдавскими... вызнавами и явно чиним... ожє мы слюбоуємь... господарєви нашємоу... Казимирови... абыхом мы нє имали николи на вѣки отстоупити и отхилити сѧ от... свѧтои Короуны полскои (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289); *(у знач. іменника)* священнослужитель, духовний (5): и таки(ж) котораѧ ⟨бы сѧ⟩ шкода стала о(т) нашеѧ землѧ оу коруни и паномъ и мѣсчѧномъ и купцємъ и кметємъ и духовнымъ и боу(д)коли кому, а коли кого обвинѧ(т)... того имаємъ поставити, ку праву (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); Ижє дховныи и свє(т)скыи имєнїя держать а намъ сѧ тымъ вымовлѧють а нашеи слоужбы на воинє нє чїнѧ(т) про (то) хочємъ и прїказоуємь штобы такыи... с намї на воиноу хо(ди)ли (XV ст. *ВС* 12); а духовныхъ были: плебанъ Володимерскии князь Станиславъ, а духовникъ владыки Володимерского пупъ Прокопинский (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628);

о т є ц ь д о у х о в н ы й (1) *див.* **ОТЄЦЬ** 4.

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **доуховному** (1468 *BD* II, 301); *ор. одн. ч.* **доуховиымь** (1468 *BD* II, 301); *наз. мн. ч.* **дховныи** (XV ст. *ВС* 12); *род. мн.* **духовныхъ, дхвныхъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; XV ст. *ВС* 14 зв.); *дав. мн.* **духовнымъ, дховнымъ** (1445 *Cost.* II, 729; XV ст. *ВС* 11 зв.); *ор. мн.* **доуховными** (1462 *BD* II, 289); *місц. мн.* **о дхвныхъ, дхвиы(х)** (XV ст. *ВС* 5 зв., 11 зв.).

***ДОУХОДЪ** *див.* ***ДОХОДЪ.**

***ДОУХЪ** *ч.* (47) ◇ д о у х ъ с в ѧ т ы и (1), с в я т ы и д у х ъ (41) **1.** *(у християнській релігії — третя особа божественної трійці)* святий дух (40): во имя отца и сына и свѧтаго духа амин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а кто сє слово

наше пороуши(т)... и боуди ємоу клѧтва о(т) ба оца и сна и ста(г) дха (Київ, 1446 *P* 154); Въ имѧ отца и сына и доуха свѧтого (Сучава, 1468 *BD* II, 300); Изволенїємь отца и поспѣшенїємь *(в ориг.* поспѣшенїє.— *Прим. вид.)* сына и съвръшенїємь свѧтаго доуха (Путна, 1476 *BD* I, 215); Въ имѣ отца и сына и свѧтого доуха (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

2. *(назва церковного свята, також календарна дата)* день святого духа (1): а дана грамо(т)... оу понєдѣлни(к) по с(т)мъ дсѣ (Краків, 1388 *P* 41); и ш є с т в ь є с в я т о г о д у х а (1) *див.* ***ИШЄСТВЬЄ**; п о с в я т о м у д о у х о у (1) *див.* **СВѦТЫЙ** 2; о у ш є с т ь є с в ѧ т о г о д о у х а (1) *див.* ***ОУШЄСТЬЄ**.

ФОРМИ: *род. одн.* **духа, дха** (1352 *P* 6; 1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1400 *P* 60; 1413 *GL* 48; 1421 *P* 95; 1446 *P* 154; 1462 *BD* I, 70; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1491 *BD* I, 451 та ін.); *дав. одн.* **дху** (1438 *DIR«A»* 472); *місц. одн.* **по (о) дусѣ, дсѣ** (1388 *P* 41; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ДОУША *ж.* (150) **1.** *(за релігійними уявленнями — безсмертна нематеріальна основа в людині, що протиставлялася матеріальній — тілу)* душа (21): я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души... хотечи душу спасти, записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); а кто поступить на моє слово възвѣдаеться тотъ передъ бомъ ис моєю душею (б. м. н., 1385 *P* 28); и такождерє варє кто боудє(т) игоумє(н) оу то(м)... монастирю и єлико бѫдє(т) братєи а они имаю(т) грижати за спасєниє доуши господства ми въсєгда (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); богъ прости єму доушу (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.);

п о д у ш и (22) на помин душі: А не вступатисе въ тыє дѣла и иншому никому, што жъ есьмо записали по души князя небощика... къ манастыру Светому Спасу у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); воленъ отъдати, и заменити, и продати, коли хотя и по души отъдати (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); волна єсми тыє именѧ продати и заменити и ближним своим дати и по души своєй к церкви божей придати (Ровно, 1488 *AS* I, 241); з а д о у ш о у (д о у ш и) (64) на помин душі: азъ рабъ бжїи... именємъ стефанъ по прозвищоу Винцъ... коупи(х) съ тетраєу(г)ль за своѫ дшѫ... и за дшѫ татомировѫ и шан(д)ровѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); тоє въсє да бѫдєтъ томоу вы(ш)писанному нашемоу монастырю оурикъ съ всѣмъ доходомъ за наши(х) стопочивши(х) родитєлєи дшѫ и за дшѫ стопочившаго родитєлѣ нашего єже по стомоу дхоу їосифа митрополита (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); Сє азь... Игнатиє, рєкоми Юга, вєликы вистиярник Іоана Стефана воєводи, ожє произволих нашим благимь произволениємь... и... дали єсми... село на имѣ Шировци... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѧ... вєчєрь парастас а заоутра свѧтаа литоургїѧ... прѣждє сьмрьти нашєи, а по сьмрьти нашєи... за доушѧ нашѧ и за доушѧ подроужїѧ наше, имѣ єи Настѣ (Путна, 1476 *BD* I, 216—217); А... пан Юга ⟨вист⟩їѧрник... оучинил... за доуши свѧтопочивших ⟨родитєлєи своих и⟩ за свою доушоу (Сучава, 1478 *BD* I, 219); з д о р о в н а д о у ш и и н а т ѣ л є (1) *див.* **ЗДОРОВЪ**.

2. *(сумління, совість)* душа (8): тоє въсє вышеписанноє слюбуємъ имъ на нашу дшу и на нашу вѣру (Сучава, 1456 *ПМВП*); а хто то наше прїказанье перєступїть то(т) имє(т) п(н)оу то(г) сєла шкодоу єго платїти по(д)лоу(г) єго дши што сѧ ємоу шкоды сталї з вїною (XV ст. *ВС* 28); Тоє въсє... мы... Стефан воєвода... слюбили єсмо... при нашєи чти и при нашєи доуши и при нашєи християнскои вѣри (Сучава, 1499 *BD* II, 443);

н а д у ш и з о с т а т и (1) обтяжити душу (кого): алє ижь вєлможныи стєфанъ... воєвода... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... а наиболши абы то на дши оца єго нє зостало.. а мы... єго ... о тую иснуюмєрзѧчку и шкоду... оучинєноую о(т) єго оца правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *P* 121); н а д у ш и п о л о ж и т и (1), п о л о ж и т и н а д у ш и (1) обтяжити душу (кого): Про то я не хотѣла есми положити того на мужа моего души и записала есми... десятиноу къ светому Спасу къ Кобрыню (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а што коли кому буду чим должен... ино тые долги мое поплати зять мой князъ Михаило, а на моей души не положи (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

3. присяга, клятва (26): А на то єст вѣра и доуша господства ми вишеписанаго ми Стефаиа воєводи, и вера и доуша боѧр нашых (Баків, 1457 *BD* II, 258); А на то єст вѣра и доуша наша, и вѣра и доуша дѣтєи наших, и вѣра и доуша въ⟨сѣх бо⟩яр наших молдавских (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

4. *(людина, особа)* душа (1): ни жа(д)на дша да нє имає(т) жадного примѣсу до усєго хотарѣ о(т) загорна (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45);

д о у ш а х р и с т ї ѧ н с к а я (1) християнин: ку каждомоу *(в ориг.* кажды.— *Прим. вид.)* справєдливомоу пожиткоу оусѣкои доуши христїѧнскои (Сучава, 1468 *BD* II, 300);

◇ d e r ż a t i p r y d u s z y (1) *див.* **ДЄРЖАТИ**; и м а т и п р и д у ш и (1) *див.* **ИМАТИ**².

ФОРМИ: *наз. одн.* **доуша, дша** 8 (1457 *BD* II, 258; 1463 *Cost. S.* 45; 1466 *BD* I, 96; 1468 *BD* II, 306; 1470 *BD* II, 310; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 443); *зам. знах.* **дша** 1 (1439 *Cost.* II, 59); *род. одн.* **души, доуши, дши** (1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II, 365; XV ст. *ВОРСР* 179; *ВС* 28, 36 зв.; 1470 *AS* I, 67); *дав. одн.* **души, доуши** (1468 *BD* II, 300); *знах. одн.* **душу, доушу, доушоу, дшоу, дшѫ** 45 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1403 *ДГАА;* 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1448 *Cost.* II, 353; 1456 *ПМВП;* 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *DIR«A»* 527; 1478 *BD* I, 219; 1488 *AS* I, 242; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1493 *ПОСВВ* 151 зв. і т. ін.); **дшю** 1 (XV ст. *ВС* 11 зв.); *ор. одн.* **душею** 1 (1385 *P* 28); **душєа** 1 (1466 *BD* I, 106); *місц. одн.* **на (о, по, при) души, дши, duszy** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1401 *АкВАК* III, 2; 1427 *P* 108; 1445 *P* 151; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1463 *AS* I, 56; 1470 *AS* I, 65; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); *род. мн.* **дшъ** 5 (1408 *Cost.* I, 60; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 69, 71; 1411 *Mih. Alb.* № 1); *зам. знах.* **душь, дшъ** 2 (1403 *ДГАА;* 1467 *BD* I, 121); *дав. мн. зам. знах.* да боудєт от нас тоє произволенїє... за вашѧм **душамь** (1476 *BD* I, 212); *знах. мн.* **души, доуши, дши** 9 (1422 *DIR* II, № 35; 1470 *BD* I, 147; *DIR«A»* 522; 1472 *BD* I, 170; 1478 *BD* I, 219); **дшѧ, доушѧ** 5 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 215, 217); **дша** 3 (1441 *DIR«A»* 477; 1449 *Cost.* II, 377; 1476 *BD* I, 211); **душє** 1 (1466 *BD* I, 96); *ск. н.* **д(ш)** 1 (1448 *Cost.* II, 366).

ДОУШЄГОУБИНА *ж.* (1) душогубство: а тако(ж) соу(д)ци о(т) со(ч)ви... щоби нє смѣли ба(н)товати ти(х) лю(ди) ани соуди(т) и(х) ни оу чо(м)... хо(т)є прилоу(чт)сє та(т)ба или доушєгоубиниа или дивка волочєна и тоє оусє щоби монастирю би(ло) оуси глоби и прихо(д) вєсъ (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **доушєгоубиниа** (1456 *ГПХМ*).

Див. ще ***ДОУШЄГУБСТВО.**

***ДОУШЄГУБСТВО** *с.* (8) душогубство: тоты сє(л)... щобы сѧ никто о(т) наши(х) пановъ нє оумѣша(л) ни оу чи(м)... ани су(д)ци глобу оузѣти о(т) ты(х) лю(д), о(т) ты(х) сє(л)... хотѣ будє(т) мє(ж) тѣми лю(д)ми дшєгу(б)ство, хотѣ татбу, хотѣ бу(д) какоє *(в ориг.* какакоє.— *Прим. вид.)* дило... що бы наши рѣ(д)ци дила нє имали судити и(х) ло(д) (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); мы Стефан воєво-

да... знаменито чинимъ... оже... оучинили есми въ задоушїє... предков... наших... на то яко да не имает ни един наш боѦрин... дило до тих наши люди от Радовци... ни соудити их... ни за доушегоу⟨б⟩ство, ни за волоченїє дивкоу (Сучава, 1481 *BD* I, 256—257).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дшегу(б)ство** 1 (1447 *Cost.* II, 288); *зам. род. одн.* о(т) **дшегубство** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *знах. одн.* **дшегоубство, душегоубство, доушегоу⟨б⟩ство** (1454 *Cost.* II, 517; 1466 *BD* I, 95; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 257).

Див. ще **ДОУШЕГОУБИНА.**

! ДШЇЄ ⟨**ЗАДОУШЇЄ**⟩ (1): мы петръ воевода... чинимъ знаменито... оже... оучинили есми въ дшїє (!) стопочивши(х) родителеи наши(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 352).

Див. ***ЗАДОУШЇЄ.**

***ДЧИ** *ж.* (9) (*цсл.* дъщи) дочка, донька: мы александръ воевода... чинимъ знаменито...оже есмы дали шолдатъ петрови и женѣ его дчери пана жули и дѣтемъ имъ... едно село (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); тогдѣ воитекь положи(л) лист... што жь пани ядвига хмелевая... уздала пол села сулимова воитковн по своеи дчери... по алжбѣтѣ (Львів, 1412 *P* 81); а о дочеръ его твои панове изъ его бояры оуговорыли, какъ его дочеры быти и греческий законъ держати (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *дав. одн.* **дчери** 2 (1411 *DIR«A»* 435); **дочеры** 3 (1499 *BD* II, 448); *знах. одн.* **дочеръ** (1499 *BD* II, 448); *місц. одн.* **по дчери** (1412 *P* 81).

Див. ще **ДОЧКА, ДЪЩИ.**

***ДЧУРЖА** *див.* **ЖОУРЖА**[1].

***ДЧОУРЪЖА** *див.* **ЖОУРЖА**[1].

ДЧЮСА *ч.* (7) (*особова назва*): а при томъ были сведоки... панъ иванъ чорныи панъ андрѣи дчюса маршалокъ нашь панъ савастьянъ (Київ, 1433 *P* 119); мы великии кнзь швитригайло... чинимь знаменито... иже видивь и знаменавь службу нашого вѣрного слуги пана есиѳа чусы и мы... даемъ и записуемъ пану чуси имѣнья оу луцкомъ повѣте (Луцьк, 1434 *P* 128); я панъ ванъко чжусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знаменито... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) оле(х)но(м) чжоусою... имяли е(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизне (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дчюса** (1433 *P* 119); *род. одн.* **чусы** (1434 *P* 128); *дав. одн.* **чусе** 3 (1434 *P* 128); **чуси** 1 (1434 *P* 128); *ор. одн.* **чжоусою** (1478 *ЗРМ*).

***ДЧЮСИНЪ** *див.* **ДЖУСИН.**

***ДЪБЄЩИ** *мн.* (1) (*назва селища у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши его правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потврьдили есмо имъ... селище дъбеще(м) и чернътещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *дав. зам. знах.* потврьдили есмо имъ... селище **дъбеще(м)** (1448 *Cost.* II, 323).

***ДЪВА** *див.* **ДВА.**

***ДЪВИДЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѣд нами... сынове ЮрїѦ Дъвидескоула... и продали... половина село... на имѣ где бил Кър⟨стѣ⟩ (Сучава, 1490 *BD* I, 432).

ФОРМИ: *род. одн.* **Дъвидескоула** (1490 *BD* I, 432).

ДЪМБА *ч.* (1) (*особова назва, молд.* дымб «пагорок»): Темже видевше его правою и верною слоужбо (!) до нас, дали емоу... два жоудѣчїи, где бил жоуде Драганич и где бил жоуд⟨е⟩ Дъмба (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дъмба** (1458 *BD* I, 19).

***ДЪМЇЯНЪ** *див.* **ДАМЇАНЪ.**

***ДЪМОНКОУШЬ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

ДЪМЪКОУШ *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДЪМЪКОУШЕВИЧЬ** *див.* ***ДОУМОУНКОУШЕВИЧ.**

ДЪМЪКОУШЬ *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДЪМЪНКОУШЕВИЧЬ** *див.* ***ДОУМОУНКОУШЕВИЧ.**

***ДЪМЬКОУШЬ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДЪНЕСТРЪ** *див.* ***ДНИСТРЪ.**

***ДЪНИСТРЪ** *див.* ***ДНИСТРЪ.**

ДЪНЧЕЩЇИ *див.* **ДОНЧЕЩЇИ.**

***ДЪНЪ**[1] *див.* **ДАНЪ.**

***ДЪНЪ**[2] *див.* **ДЕНЬ.**

***ДЪНЪОВЪ** *прикм.* (2) ◇ с е л и щ е д ъ н ъ о в о (*назва селища у Молдавському князівстві*): а ми тако(ж)... о(т) на(с) есмо дали и потврьдили слоуга(м) наши(м) да(н)чоулоу и братоу его драготъ... тое прѣдрече(н)нои (!) селище на имѣ селеще (!) дънъово (Сучава, 1493 *ПГВСП*).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **дъиъово** (1493 *ПГВСП*).

***ДЪЩЕРЬ** *див.* **ДЪЩИ.**

ДЪЩИ, ДЪЩЕРЪ, ДЪЩЕРѢ *ж.* (16) (*цсл.* дъщи) дочка, донька: мы александръ воевода... знаемо чинимь... оже тота истиннаѦ маиколѦ дъщи стоѦнова съ своими сны... тѦгали на влада... аже имь была очина тото село о(т) солка и не могли добыти (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127); И оутокмивш⟨и⟩ и заплативши господство мы въсе вышеписанное, а аз господство мы... оучинили есмо въ задоушїє свѦтопочившых дѦтеи господства мы Александра воеводи и дъщери нашеи Анны (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дъщи** 1 (1418 *Cost.* I, 127); **дъщеръ** 1 (1432 *Cost.* I, 330); **дъщерѣ** 1 (1480 *BD* I, 241); *зам. дав.* **дъщи** 1 (1497 *DC* 8); *род. одн.* **дъщере, дьщере** 2 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 217); **дъщери** 1 (1499 *BD* II, 154); **дьщерѦ** 1 (1476 *BD* I, 211); *дав. одн.* **дъщери, дъшери** 3 (1464 *DIR«A»* 517; 1484 *BD* I, 278; 1499 *BD* II, 155); *наз. мн.* **дъщери** (1479 *ПГВСА*; 1493 *Cost. S.* 176); *дав. мн.* **дещере(м)** 1 (1429 *Cost.* I, 249); ! **дѣдѣщере(м)** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *ор. мн.* **дъщери** (1480 *BD* I, 241).

Див. ще **ДОЧКА, *ДЧИ.**

ДЪЯКЪ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЪѦК *див.* **ДЇЯКЪ.**

***ДЫВЕНИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): Жаловалъ намъ Михайло Петругъ на Богдана Сопѣжича, рекучи: увязалъ ся въ люди мои отчинныи... безъ кождого права, на имя въ Дывеничи, а въ Гордеевичи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. мн.* **Дывеничи** (1498 *АЛМ* 169).

***ДЫМЪ** *ч.* (1) (*одиниця оподаткування*) двір: и то, господару, помню: давывали... княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы, а по тры гроши житщины, а въ кухню по курети (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **дыма** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще ***ПОДИМЪЕ.**

ДЬВОРѦНИНЪ *див.* **ДВОРЯНИНЪ.**

ДЬВОРѦНИНЬ *див.* **ДВОРЯНИНЪ.**

***ДЬДИЧЬНЫИ** *див.* ***ДѢДИЧНЫИ.**

***ДЬМОКУШЪ** *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

ДЬМЬКОУШ *див.* **ДАМАКОУШЪ.**

***ДЬЩЕРЬ** *див.* **ДЪЩИ.**

***ДЬЯВОЛЪ** *ч.* (1) (*цсл.* дияволъ, *гр.* διάβολος) диявол: вло(д)славъ... кроль полскии... знаменито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ... неприятелемъ людского поколѣнья зъеднано было ижь... александръ воевода... на(с) розгнѣвалъ але ижь велможныи стефанъ снъ его... просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили... а мы... о(т)пущаемы ему все тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121).

ФОРМИ: *ор. одн.* **дьяволомъ** (1433 *P* 120).

***ДЬЯКОНЪ** *див.* **ДИАКОНЬ.**

ДЬЯКЪ *див.* **ДЇЯКЪ.**

ДЬЯЧКОВИЧЬ, ДЕЯЧКОВИЧЬ *ч.* (2) (*особова назва*): а писалъ... писарь пана старостынъ дьякъ изъ болестрашичь именемь дьячковичь (Перемишль, 1359 *P* 10); а писалъ... поповичь болестрашицкии именемь деячковичь василювь снъ поповь кость проузвищемь сорочичь (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **деячковичь** 1 (1366 *P* 12); **дьячковичь** 1 (1359 *P* 10).

***ДЬѦКОВ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*): мы... Витовт чиним знаемо... што придали есмо кн⟨Ѧ⟩зю Федору село... ДьѦков (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ДьѦков** (1396 *AS* I, 20).

ДЬѦКЪ *див.* **ДЇЯКЪ.**

***ДѢВИЧИИ** *прикм.* (1) дівочий: Опѣкалнїкохъ (!) дѣвичьихъ (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *місц. мн.* **дѣвичьихъ** (XV ст. *СЯ* 9).

ДѢВКА, ДИВКА, ДЄВКА *ж.* (33) **1.** дівчина (13): Што на кремєнъцы... челѦди дво(р)ное што в городе г҃ паробъки а чотыри жонъки а две девъцє (б. м. н., XV ст. *ИК*); моужьчинъко(м) до є҃і лѣ(т) а девце до в҃і лѣ(т) нїкомоу оу правѣ о(т)повѣдать (XV ст. *СЯ* 40 зв.); то ємоу оурикъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы вѣчныѦ томоу и дѣтемъ єго илїє дѣтѦ илїє девка и оуноучатомъ єго и прѣоуноучатомъ єго (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84);

дивка волочєная (3), волочєная дивка (2) *див.* **ВОЛОЧИТИ;** волочєнїє дивкы (3) *див.* **ВОЛОЧЄНЇЄ.**

2. донька (12): тогды... осудили єсмы... аже... г(с)дрь нашь кроль владиславъ... ближши єсть... к тымъ сєломъ... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); Се я пани Вохнова пани Мария з своими детми... посваталися есмо с паномъ Юшкомъ Камкою за его сестренца за пана Стецка за Шишкинича, мою девку панъну Матрушку (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); а братъ его, тотъ Петрашъ, тѣжъ вмеръ, одно детя дѣвку съ нею мѣвшы (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣвка** 4 (1404 *Р* 70; XV ст. *ВС* 36, 36 зв.; *СЯ* 41 зв.); **дивка** 1 (1456 *ГПХМ*); **дєвка** 1 (1411 *Cost.* I, 84); *дав. одн.* **дѣвце** 2 (XV ст. *ВС* 35 зв.); **дєвце, дєвъцє** 3 (XV ст. *ВС* 8,31 зв.; *СЯ* 40 зв.); *знах. одн.* **дѣвъкоу, дѣвку** 3 (1494 *РИБ* 560; XV ст. *ВС* 25 зв., 36); **дивкоу, дїоукоу** 5 (1467 *Mih. Doc.* 125; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 257); ! **диоуккоу** 1 (1466 *BD* I, 95); **девку** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *зам. род.* о(т) ! **дикоу** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *ор. одн.* **дѣвкою** (1404 *Р* 70); *місц. одн.* **о дѣвце!** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **о девъцє** 1 (XV ст. *ВС* 31 зв.); *наз. мн.* **дѣвкы** (XV ст. *СЯ* 41); *род. мн.* **дєвокъ** (XV ст. *ВС* 35 зв.); *дав. мн.* **дѣвъкомъ** (XV ст. *СЯ* 41); *знах. мн.* **дѣвъкы, дѣвкы** (XV ст. *СЯ* 41); *місц. мн.* **о дѣвъка(х)** (XV ст. *СЯ* 9); *знах. дв.* **дєвъцє** (XV ст. *ИК*).

***ДѢВЪКА** *див.* **ДѢВКА.**

ДѢД *див.* **ДѢДЬ.**

ДѢДИНА, ДЄДИНА *ж.* (31) **1.** *(спадщина від діда)* дідизна, дідівщина (22): Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю самъ на себе симъ моимъ листомъ... которое имене отчина и дедина моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича въ чотырнадцати копахъ грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Ѧ панъ олехно юрьєвичь Жюсичь продалъ єсмь дѣдиноу и отьчиноу свою паноу дробышю мжюровичю (Острог, 1458 *ОЖДМ*); а даю и дала есми... зятю нашому пану Стецку Шишкиничу... мужа своего дидину и отчину, селце на имя Ставокъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); И далей била нам чолом и жедала нас, абыхмо єєй (!) дали и призволили имєнє на имє любчо пана єєй (!) прадедину и дєдину н отчизну по єєй (!) животє отдати и записати прирожоным своим, комубы она хотела (Луцьк, 1487 *AS* I, 241); Ино, коля тому Петку а Петру тыи земли Крупшовы отчина и дѣдина естъ, а тотъ Вѣшторгъ... не гораздо былъ тын земли выпросилъ за пусто у отца нашого... а въ тыхъ земль наслѣдковъ не поведаючи... и мы тыи земли Петку а Петру присудили (Вільна, 1495 *РИБ* 602); Мы Стефан воєвода... знаменито чинимъ... оже... дали и потврѣдили єсмы єи оу нашєи зємли оу молдавскои єи правоу и отниноу и дѣдиноу, сєла на имѦ Драгоєщїи и Лоукъчєщи и Ботєщи (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).

2. земельний наділ, ділянка землі (9): то все есмо потвердили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому, и дѣтем єго, со всѣми обєзды тых дѣдин, што тут писаны сут (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы владиславъ коро(л) полски литовски руски... знає(м)ъ чини(м)... аже оставлѦєм(ъ) и оставили єсмо попа м(ихаил)а и єго дѣти и єго щатки при цер(с)кви (!) свто(г) рожс(с)тва (!) б҃ци оу дѣдинѣ оу терлѣ *(в ориг.* оу *нема.— Прим. вид.)* (Медика, 1415 *Р* 86—87); Мы... вызнавамы... иже лопатичь ива(н) юриєвъ сынъ исъ єго братиєю... позвали суть яна бѣлєцко(г), о дѣдину о бѣлку лежѦчию *(так.— Прим. вид.)* оу влости оу лвовскои (Львів, 1421 *Р* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣдина** 4 (1484 *BD* I, 279; 1495 *РИБ* 602; 1498 *BD* II, 126); **дедина** 1 (1449 *АЛМ* 8); *зам. знах.* дали и потвердили єсми... сєло Лозна, отнина и **дѣдина** пана Пєтра Брѣєскоула 2 (1480 *BD* I, 246; 1489 *Cost. S.* 133); *род. одн.* **дѣдины** (1487 *AS* I, 239); *знах. одн.* **дѣдиноу, дѣдину** 9 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *Р* 93; 1458 *ОЖДМ*; 1463 *AS* I, 56; 1467 *AS* I, 63; 1470 *AS* I, 65; 1494 *AS* I, 101; 1498 *BD* II, 126); **дєдиноу** 3 (1464 *AS* I, 57; 1487 *AS* I, 240, 241); **дидину, didinu** 4 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3, 4; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *місц. одн.* **у дѣдинѣ** (1415 *Р* 87; XV ст. *ВС* 16); *род. мн.* **дѣдин** (1361 *AGZ* 6); *дав. мн.* **дѣдинам** (1361 *AGZ* 6).

Див. ще ***ДИДИЗНА, *ДѢДИНИНА, *ДѢДИЧНА, *ДѢДИЧЬСТВО, *ДѢДНИНА 1.**

***ДѢДИНИНА** *ж.* (5) земельний наділ, ділянка землі: а выволилъ то па(н) колѣ филь мѦковичь... ижь оу тои половици дѣднины... нь можь(т) габати филь а ни єго братьѦ... оу тои дѣдининѣ тристѦньць(х) (Галич, 1409 *Р* 74); а та(к) оузда(л) Ѧко самъ имѣ(л)... со всѣми границами вѣчистыми што изє вѣка к тои дѣдининѣ прислушало (Галич, 1418 *Р* 89).

ФОРМИ: *дав. одн.* **дѣдининѣ** (1418 *Р* 89); *місц. одн.* **оу... дѣдининѣ** (1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89).

Див. ще ***ДѢДИНА 2, ДѢДНИНА 2.**

***ДѢДИЦТВО** *див.* ***ДѢДИЧЬСТВО.**

ДѢДИЧ *див.* **ДѢДИЧЬ.**

***ДѢДИЧЄВАНЄ** *с.* (1) спадщина: так и мы, з божиои волн, их власного дѣдичєваня поживами (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *род. одн.* **дѣдичєваня** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще ***ДѢДИЧЬСТВО.**

***ДѢДИЧНА** *ж.* (1) *(спадщина від діда)* дідизна, дідівщина: прїидоуть нєхто потварєнъ прє(д) соудъ а приповедасѦ, на очизноу алюбо на дѣдичноу неимаючи с нєи жа(д)на(г)о права (XV ст. *ВС* 16).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дѣдичноу** (XV ст. *ВС* 16).

Див. ще ***ДИДИЗНА, ДѢДИНА 1, *ДѢДНИНА 1.**

***ДѢДИЧНЫИ** *прикм.* (16) **1.** *(одержаний у спадщину)* успадкований, дідичний (4): Я панъ Ванъко Чжоусичъ... чинимъ знаменито... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) оле(х)но(м)... имяли є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); оуставлѦємъ колї которая панна замоу(ж) поидѣть вѣно пѣнєзьноє оу готовизнє што(ж) боудѣть дано прє(д) приєтєльми на томь имєєть досыть а имєнїє дѣди(ч)ноє имєєть быздно (!) на королѦ (XV ст. *ВС* 31 зв.);

успадкований від діда (1): Я, Янъ Никлевичъ Подгаецъкий, сознаваю... продал есми свое имѣнъе отъчистое и дедичное Подгайци (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

2. *(який стосується спадщини)* спадковий (8): оу жалоба(х) оу деди(ч)ны(х) алюбо вы ины(х) велякы(х) нє смєєть вєньци брать адно (!) чєтыри гроши памє(т)но(г) (XV ст. *ВС* 22).

3. який стосується маєтку (3): о гранїца(х) деди(ч)ны(х) и рє(ч)ныи (!) частыи споры (XV ст. *ВС* 10 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **дѣди(ч)ноє** 1 (XV ст. *ВС* 31 зв.); *зам. наз. мн.* имѣнїя **дѣди(ч)ио** которыи(ж) то... запїсоують 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *знах. одн. с.* **дедичное** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **дѣдичнє** 1 (XV ст. *ВС* 8); *наз. одн. ж.* **деди(ч)иа** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *місц. одн. ж.* **оу дѣди(ч)нѣ** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); **оу деди(ч)но(и)** 1 (1478 *ЗРМ*); *наз. мн.* **дѣди(ч)ны** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *род. мн.* **дєдичьны(х)** (XV ст. *ВС* 33); *знах. мн.* **дѣдичии** (XV ст. *ВС* 17 зв.); *місц. мн.* **во (о) дѣди(ч)ны(х)** 4 (XV ст. *ВС* 5 зв., 10 зв., 15 зв.); **оу (о) деди(ч)ны(х), дедичьны(х)** 3 (XV ст. *ВС* 10 зв., 22, 23); **о дьдичьны(х)** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.).

ДѢДИЧЬ, ДѢДИЧ, ДѢДИЧЪ, ДЕДИЧЪ, DEDICZ, DZIDZICZ *ч.* (42) **1.** спадкоємець (7): А Ивашко, снъ петра воеводы, дѣди(ч) земли валаскоѣ, знаемо чиню симъ листомъ, аже... кроль пол(с)ки и... кнѧ(з)... литов(с)ки смиловали(с) надо мною, принѧли суть мене собѣ слугою (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); такижь... слюбуемъ... ижъ... пере(ч)нному пану вло(д)славу, кролеви, сномъ освѣченны(м), влодиславови и казимиру, и дѣдичомъ корунѣ полскои оучинимы вѣру (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); тако мы и тако и наши дѣдичи по том боудоучїи... маем быти и пановати... цѣло и безпечне (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

2. *(титул володарів)* господар, пан (25): Божїею милостию мы кроль казимир краковскои землѣ, соудомирскои землѣ... поморскыи землѣ корол велебныи, роускои землѣ господарь и дѣдичь вѣчныи землѧм тым, самодръжецъ, явно повѣдают колиж то... Ходко быбелскыи... пожадал есть... абихом потвердили кнѧзѧ львовы листы... тогды мы... дали есмо и потвердили есмо его правого всего именїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Влодисла(в)... кроль польски литовьскиї рускиї дѣдичь и инѣ(х) многы(х) зѣмлѣ (так.— *Прим. вид.*) господарь чинимо... свѣдо(м)... оже пан пѣтр воево(д) молдавьї... пожичило на(м) Д̃ тисѧчѣ рублиї (Луцьк, 1388 *P* 36—37); мы Стефан воевода... вызнавамы... аже мы... слюбоуемь... Казимировѣ... королевѣ полскому... штожь ест наивышїи дѣдич и пан и господарь... многим землѧмь (Сучава, 1468 *BD* II, 301); мы олександръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... великии кн(ѧ)зь литовский, руский, жомойтский и иних пан и дѣдич, чинимъ знаменито... иж... мы... ему имѣне... Звѧгол... дали есмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

3. *(великий землевласник)* дідич (10): Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии староста рускии познавами то нашимъ листомъ господарѧ нашего милостивого королѧ влодислава его приказанъемь то есмы вчинили (Перемишль, 1390 *P* 175); Пригожаетсѧ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи езьдѧ(т) по чюжеи земли послоужьбамъ а заставлѧють намесникы во оччине своеи алюбо оу дѣдинѣ (XV ст. *BC* 16); а кн(ѧ)зь Семен дѣдич и отчич Збаразский имает мѣти, держати и поживати ис полми и гроблѧми, из дубровами... што к тым селом слушают (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣдичь** 9 (1361 *AGZ* 6; 1377 *P* 23; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1388 *P* 36; 1390 *P* 175; 1393 *Cost.* II, 607; 1404 *P* 67; 1433 *P* 120, 124); **дѣди(ч)ъ, дѣдич** 3 (1435 *P* 134; 1470 *AS* I, 65; 1499 *AS* I, 117); **дѣди(ч), дѣдич** 5 (1400 *Cost.* II, 617, 619; 1404 *P* 69; 1440 *P* 142; 1468 *BD* II, 301); **дедичъ, dedicz** 3 (1388 *ZPL* 103; 1489 *PEA* I, 26; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **dzidzicz** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *род. одн.* **дедича** 1 (1478 *ОБРН* 130); **дидича** 1 (1485 *BD* II, 371); *дав. одн.* **дѣдичоу** 3 (1434 *Cost.* II, 666; 1435 *Cost.* II, 678; 1436 *Cost.* II, 706); **дѣдичю, ! дѣчю** 4 (1388 *SL* 678; 1393 *Cost.* II, 607; 1439 *Cost.* II, 712; 1479 *BD* II, 351); **дѣди(ч)** 1 (1386 *P* 30); **дѣдѣчу** 1 (1470 *AS* I, 65); **дидичю** 1 (1436 *Cost.* II, 697); *ор. одн.* **дѣдичомъ** (1433 *P* 125); *наз. мн.* **дѣдичи** (1463 *AS* I, 54; XV ст. *BC* 16; 1499 *BD* II, 419); *дав. мн.* **дѣдичомъ** 2 (1434 *Cost.* II, 664, 666); **дѣдичем** 1 (1499 *BD* II, 419); **дѣд(ч)оумъ** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **дидичем** 1 (1499 *BD* II, 425).

***ДѢДИЧЬСТВО** *с.* (45) **1.** *(власність, одержана у спадок)* спадщина (26): аже самъ не можеть заплатити тотъ истиньныи што же оуложать его оу вину, хочеть ли самъ король заплатити за нь а его дѣдичьство собѣ оузѧти не оусхочеть ли король самъ заплатити дасть тому то дичьство (!) кто его потѧжеть (б. м. н., 1352 *P* 6); купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *P* 10); коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии в олешка... дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *P* 15); Кто позываеть о дидицьство алюбо о домъ (XV ст. *BC* 6 зв.);

2. *(земельна власність)* маеток (19): Ачь которая жонька мени(т) собѣ дѣди(ч)ство прилоучаючи веномь а десѧть ле(т) не о(т)была алюбо заме(ш)кала а то деди(ч)ство жалобы чинѧ(т) алюбо сѧ напоминаеть а то(т) соупокоемь держа(л) тогды то(т) изостанетсѧ прї дѣди(ч)стве а тая жонька истратила (XV ст. *BC* 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **деди(ч)ство** 2 (XV ст. *BC* 20 зв.); **дѣди(ч)ство** 1 (XV ст. *BC* 21); *род. одн.* **дѣди(ч)ства** 1 (XV ст. *BC* 35); **! дѣдичьство** 1 (XV ст. *СЯ* 42); *дав. одн.* **деди(ч)ствѫ** (XV ст. *BC* 20 зв.); *знах. одн.* **дѣди(ч)ство, дѣдичьство** 22 (1352 *P* 6; 1368 *P* 15; XV ст. *BC* 6 зв., 10, 17 зв., 21, 21 зв., 39; *СЯ* 41 зв., 42); **дѣдицтво** 2 (1359 *P* 10; 1366 *P* 12); **деди(ч)ство, дедичьство** 9 (XV ст. *BC* 6 зв., 8 зв., 14 зв., 17 зв., 20 зв., 21 зв., 23, 34 зв.; *СЯ* 9); **дидицьство** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); **диди(ч)ство** 1 (XV ст. *BC* 34 зв.); **! дичьство** 1 (1352 *P* 6); *ор. одн.* **диди(ч)ствомь** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *місц. одн.* **во (прї) дѣди(ч)стве** 1 (XV ст. *BC* 21); **во дѣди(ч)ствѣ** 1 (XV ст. *BC* 21).

Див. ще ***ДѢДИЧЕВАНЕ, ДѢДИНА** 2, ***ДѢДНИНА** 2.

***ДѢДКО** *див.* **ДѢТКО.**

***ДѢДНИНА** *ж.* (16) **1.** *(власність, успадкована від діда)* дідизна (11): купилъ панъ петрашь... в анъны радивонъковоѣ дѣдину ее и вотнину што по нюи оць далъ (Перемишль, 1359 *P* 10); а се я... воевода їлвовъскыи освѣдчаю... аже... ходоро (!) шидловоскыи (!)... продалъ пану клюсови свою дѣднину на імѧ шидловѣ (Львів, 1400 *P* 60—61); тѣм мы видѣвше его правою и вирною слоужбою до нас... дали и потврьдили есми емоу... его правою отнину и дѣд(н)ину села на имъ Гостилещи... и Негоещи (Сучава, 1459 *BD* I, 35); Се мы панове Цеценевъскыи... продали есмо имѣнье отчиноу свою и дѣдьнину кн(ѧ)зю Александроу Санкгушковичю (Кременець, 1469 *AS* I, 64); И також прїидоша... наши слоуги зърнъ и братїа его... и продали свою правоую отниноу и дедниноу, едно село на имъ Чорсъчещїи (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

2. *(земельна власність)* маеток, володіння (5): А се ѧ... староста галцкии (!) свѣдчю то... ижь филь мѧковичь и своею братьею... познали то ижь суть прода(л) и оузда(л)... па(н) колѣ далюевьско(м) свою половину дѣдьнины тристѧньць... а ту дѣднину панъ кола вольнъ продати или замѣнити или тунь о(т)дати (Галич, 1409 *P* 74); а се я... староста галицькии свѣдчю то... аже... сознал... панъ ходько... аже што имаю (!) посполную дѣдьнину перерось (Галич, 1424 *P* 106).

ФОРМИ: *род. одн.* **дѣднины, дѣдьнины** 3 (1409 *P* 74); **деднины** 1 (1487 *ВОРСР* 178); *знах. одн.* **дѣднину, дѣдьнину** 10 (1359 *P* 10; 1400 *P* 61; 1409 *P* 74; 1424 *P* 106; 1459 *BD* I, 35; 1469 *AS* I, 64; XV ст. *НРРГ*; 1479 *BD* I, 221, 222); **дедниноу** 1 (1488 *BD* I, 355); *знах. мн.* **ди(д)нины** (1471 *DIR«A»* 525).

Див. ще ***ДИДИЗНА, ДѢДИНА** 1, ***ДѢДИНИНА, *ДѢДИЧНА, *ДѢДИЧЬСТВО** 2.

***ДѢДОЧИЧИ** *див.* ***ДѢДОШИЧИ.**

***ДѢДОШИЦКИИ**[1] *прикм.* (5): звыше тыхъ врочищь лѣсъ и поле и доубровы то е(ст) дѣдошицкое (Зудечів, 1413 *P* 83); па(н) микь заложил сѧ старци обчїми оуказати свою границю дѣдошицкоую (Зудечів, 1430 *P* 116);

д о р о г а д ѣ д о ш и ц к а я (1) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **дѣдошицкое** (1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1430 *P* 116); *знах. одн. ж.* **дѣдошицкоую** (1421 *P* 95; 1430 *P* 116).

Пор. ***ДѢДОШИЧИ.**

ДѢДОШИЦКИИ[2] *ч.* (21) *(особова назва)*: а на розъѣздѣ были землѧне... панъ ивашко дѣдошицкии панъ манько Ардевовичь (Зудечів, 1411 *P* 79); мы кнѧ(з) ѳедорь любортови(ч) чинїмы... знаменїто... аже... па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого кгоурь(ге)шеви(ч) аже емоу взѧ(л) вепрѣ вь его доубровѣ (Зудечів, 1421 *P* 95); а мы есмо на потвержение тои границѣ дали свои листъ па(н)у минкови дѣдошицкомоу (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣдошицкии** (1411 *Р* 79; 1413 *Р* 82, 83; 1419 *Р* 91; 1421 *Р* 95, 96; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116); *род. одн.* **дѣдошицко(г)** (1413 *Р* 83); *дав. одн.* **дѣдошицкомоу** (1421 *Р* 96; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116); *знах. одн.* **дѣдошицкого, дѣдошицко(г)** (1421 *Р* 95; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116).

***ДѢДОШИЧИ** *мн.* (6) (*назва села у Львівській землі*) Дідушичі: о(т) могыло(к)... к дорозѣ котраѦ дорога идеть из дѣдочичь до баличь (Зудечів, 1413 *Р* 83); а тыи старци... оуказали староую границю... почenши... о(т) потока о(т) бродоу дорогою што идеть о(т) зоудечева к дѣдошичемъ (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *род.* **дѣдочичь** (1413 *Р* 83); *дав.* **дѣдошичемъ** (1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116); *ор.* **дѣдошичи** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1430 *Р* 116).

ДѢДЬ, ДѢД, ДИДЬ, ДЄД, ДѦД *ч.* (140) **1.** (*батьків чи матерін батько*) дід (137): и щобы во(л)ни были они купити собѣ волы и коровы и па(к) що купили, ли товара или бу(д) що, въ дни нашего дѣда, алєксандра воєво(д), тако(ж) и мы даєми имъ тоє право и тоє волю (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє... даєм и потврьждаєм сим нашим листом даанїє дида нашего... Алєксанъдра воєводи (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); И онъ имаєть дєржати тыѣ двѣ дѣлници мои дѣдины и отчизны моєѣ и поживати со всѣми доходы и приходы, какь дѣдь мои и от⟨є⟩ць мой имѣли (Добучини, 1487 *AS* I, 239); И мы въ томъ князя Костєнтина оправили, и дѣда, и отца его, и матку его, и его самого при чсти єсмо зоставили (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... оуноуковє Крєца... продали свою правоую отниноу от их праваго оурика, от оурика дѣда их Крєца (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. *тільки у мн.* (*люди минулих поколінь*) предки (2): азъ рабь бжїи... имєнємь стєфанъ по прозвищу Винцъ коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дшѫ ... и сновь мои(х)... и сєстрѣ... и дѣдовь и прѣдѣдовь (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и заѣхали имъ землѦнє и старцєвє по ихъ правому поколѦ держали ихъ предковє ихъ дѣдовє их оци (Зудечів, 1411 *Р* 79).

3. (*батьків чи матерін брат*) дядько(1): А тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ, и тыє свои дочки подавалъ былъ за их дѣдовъ, за Петра а Грозима (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣд, дѣдь, дѦд** 11 (1487 *AS* I, 239; *BD* I, 310, 312; 1490 *BD* I, 434; 1491 *BD* I, 491; 1492 *Cost. S.* 162; 1499 *BD* II, 134, 135, 153, 162); **дєд, дє(д)** 4 (1488 *BD* I, 355; 1490 *BD* I, 390; 1495 *ВК*); **дидь, ди(д)** 2 (1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 301); *род. одн.* **дѣда, дѦда** 65 (1449 *Cost.* II, 743; 1484 *BD* I, 279; 1490 *BD* I, 434; 1493 *BD* II, 14; 1494 *BD* II, 36; 1495 *BD* II, 39; 1496 *BD* II, 92; 1497 *BD* II, 116; 1499 *BD* II, 135; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **деда** 27 (1476 *BD* I, 208; 1488 *BD* I, 342; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 420; *DC* 148; *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 448; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 80; 1496 *ПСВВ* 192 і т. ін.); **дида** 16 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* II, 66; 1466 *BD* I, 105; 1468 *BD* II, 301, 302; 1469 *BD* I, 134; 1472 *BD* I, 169; 1480 *BD* I, 239; 1490 *BD* I, 400 і т. ін.); *дав. одн.* **дѣду** 3 (1480 *DC* 11; XV ст. *BC* 21 зв.; 1495 *АЛМ* 83); **дидови** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. одн.* **дѦда** (1495 *АЛМ* 83, 84); *наз. мн.* **дѣдовє** (1411 *Р* 79); *род. мн.* **дѣдовъ, дѣдов, дѦдов** 6 (1492 *BD* I, 509; 1495 *РИБ* 602; 1497 *BD* II, 80, 111; 1499 *BD* II, 162; 1500 *Cost. S.* 230); *дав. мн.* **дєдам** (1493 *BD* II, 18).

***ДѢДЬНИНА** *див.* ***ДѢДНИНА.**

***ДѢДѢЧЬ** *див.* **ДѢДИЧЬ.**

***ДѢЄТИ СѦ** *див.* ***ДѢЯТИ СѦ.**

ДѢЛ, ДѢЛЬ, ДИЛ, ДИЛЬ *ч.* (122) (*молд.* дял) пагорбок, гірський хребет, діл: а хотарь... по краи буковины дѣломъ доловь до валу (Роман, 1392 *Cost.* I, 7—8); ⟨а хо⟩тарь... чрѣсь дѣль съ лѣсомь на долиноу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); А от толѣ... на конєцъ дѣла и на конєцъ доубровы (Сучава, 1438 *DBAc* 27); а хотар... на врѣхъ дѣла на доубъ... та врѣхомъ дѣла... на ротоу (б. м. н., 1500 *SD* 7);

(*назви пагорбків-вододілів у Молдавському князівстві):* дѣль проутовь (2): а хотарь... на дѣль проутовь на могыл(оу) (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); дѣлъ слънъ (1): а от толѣ... чєрєс лозїє на дѣлъ на слънъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27); дѣлъ солєвъ (1): дали... єсми томоу... монастирю... виногра(д) о(т) со(л), оу баковѣ, о(т) дѣ(л) солєвъ (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); дил Тимотєов (1): почьнши ⟨х⟩отар тои браници от обрѣшїи Лаоури... до дил Тимотєов (Сучава, 1490 *BD* I, 420); Вєликии дил (1) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 1; додовь дѣль (1) *див.* *** ДОДОВЬ;** липовъ дѣл (1) *див.* ***ЛИПОВЪ;** стємниковь дѣль (1) *див.* ***СТЄМНИКОВЬ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от (до) **дѣл, дѣль, дѣ(л)** 5 (1437 *Cost.* I, 515; 1462 *Cost. D.* 10; 1463 *BD* I, 73; 74); от **дил, диль, ди(л)** 5 (1428 *Cost.* I, 224; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8; 1479 *BD* I, 228; 1490 *BD* 420); *род. одн.* **дѣла** 15 (1438 *DBAc* 27; 1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *BD* I, 19; 1491 *BD* I, 467; *Cost. S.* 157; 1492 *BD* I, 510; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 63; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **дила** 13 (1428 *Cost.* I, 224; 1466 *BD* I, 114, 115; 1489 *BD* I, 374; 1490 *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 449, 473; 1495 *BD* II, 78; 1497 *BD* II, 119); **дѣлоу** 3 (1428 *Cost.* I, 22, 41; 1491 *BD* I, 467); *знах. одн.* **дѣлъ, дѣль, дѣ(л), дѦлъ, дѦл, дѦ(л)** 27 (1414 *Cost.* I, 111; 1415 *Cost.* I, 121, 122; 1437 *Cost.* I, 515; 1438 *DBAc* 27; 1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445; 1470 *DIR«A»* 522; 1479 *BD* I, 221; 1489 *BD* I, 374; 1494 *BD* II, 35 і т. ін.); **дил, ди(л)** 13 (1428 *Cost.* I, 224; 1432 *ДГВІН;* 1475 *BD* I, 206; 1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 374; 1491 *BD* I, 473; 1495 *BD* II, 63, 78); **! дєла** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *ор. одн.* **дѣломъ, дѣломь, дѣлом** 21 (1392 *Cost.* I, 8; 1409 *Cost.* I, 65; 1411 *Cost.* I, 84; 1414 *Cost.* I, 111; 1415 *Cost.* I, 121; 1433 *Cost.* I, 359; 1437 *Cost.* I, 515; 1446 *ПГСПМР;* 1473 *BD* I, 183; 1491 *BD* I, 473 і т. ін.); **диломъ, дилом** 8 (1400 *Cost.* I, 27; 1425 *Cost.* I, 168; 1428 *Cost.* I, 209; 1466 *BD* I, 114; 1475 *BD* I, 206; 1491 *BD* I, 456); **дєломь, дєло(м)** 5 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); *місц. одн.* **оу (на) дѣлоу** (1415 *Cost.* I, 121; 1424 *Cost.* I, 162; 1456 *Cost.* II, 582).

***ДѢЛАНЇЄ** *с.* (1) (*про нараду*) перебіг, хід: Въ соуботоу... снємь посполиты зємль... роуских и подолскых и молдавскых на полноумь мѣстьци под Хотинєм был и сталь и чинєнь На которого соимоу кончанїє и дѣланїє и рѣжєнїє и справлєнїє... кнєзь Григориє... и рада господарѦ Стєфана воєводы... соуть сосланы и налицены и намѦнєны (б. Хотина, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дѣланїє** (1467 *BD* II, 297).

Пор. **ДЄЛАТИ.**

***ДѢЛАТИ** *див.* **ДЄЛАТИ.**

***ДѢЛЄНИЦА** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

***ДѢЛИНЪ** *прикм.* (2): А також оустала НастѦ, дочка Бєкова, жєна Дѣлина и дала она... одно мѣсто ⟨о⟩т ⟨полѣны⟩ (Сучава, 1471 *BD* I, 164);

сєлищє дѣлино (1) *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Дѣлина** (1471 *BD* I, 164); *знах. одн. с.* **дѣлино** (1443 *Cost.* II, 160).

Пор. **ДѢЛѢ.**

***ДѢЛИТИ** *дієсл. недок.* (7) **1.** (чого, що, чим із ким, чого, що між ким) (*на частини*) ділити (що, що між ким, з ким) (5): А се я, Богдан... Мышчичъ, сознаваю моимъ листомъ: делилъ есми з братомъ своимъ... отчизною нашою Холоневомъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); обычаи имєю(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого а коли шлѦ(х)тича закла(д) бєроуть нє имєючи жа(д)ноє мл(с)ти мєжї собою то(г) дєлѦ(т) (XV ст. *BC* 11); А челяд, и стадо, и статки домовые делили на полы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); прїказоуємы... абы каждыи соудья и староста и воєвода... колї за соудовыи вїны оу ко(г) за-

клады бероуть... а любо што иноє абы того межї собою иє делали (!) (XV ст. *ВС* 11—11 зв.); мы кн(А)зь Василей, кн(А)зь Сємєн, кн(А)зь Солтан Василевичи... созиваєм... дѣлили єсмо отчину свою промеж себє перед паном Михайлом Монт(о)втовичом старостою луцким (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

2. (між кого) відділяти, розмежовувати (кого) (1): межи тыхъ рѣка колочинъ дѣлить (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

3. (що) перетинати (1): грань... зъ леса Лютыцею подъ задний островъ нашъ Росохи въ стависче бобровое, къ Соколю, делечи по половине дороги Чорторыское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **дѣлить** (1433 *Р* 125); *3 ос. мн.* **делѦ(т)** (XV ст. *ВС* 11); *перф. 1 ос. одн. ч.* **делилъ есми** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *1 ос. мн.* **дѣлили єсмо** (1463 *AS* I, 54); *3 ос. мн.* **делили** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **! абы... делали** (XV ст. *ВС* 11 зв.); *дієприсл. одноч.* **делечи** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Див. ще **ПОДЄЛИТИ СѦ, ПОДѢЛИТИ, РАЗДЄЛЇТЬ, РОЗДЄЛЇТЇ.**

***ДѢЛИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (5) (чим, чим з ким і без додатка) ділитися: король... писал до пана старосты и до нас, штобы сѦ тою дѣлницею брата нашого кн(А)зѦ Солтана не делили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); О разделе(х) хто сѦ дели(т) пре(д) приєтели (XV ст. *ВС* 32 зв.); Я кнѦзь Михайло Васильєвичь Избаразький съзнаваю... штож єсмо сѦ дѣлили з братею отчиною нашою со кн(А)з(є)мъ Сємєномъ Избаразкимъ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѦ дели(т)** (XV ст. *ВС* 8,32 зв.); *перф. 1 ос. мн.* **дѣлили сѦ єсмо** 1 (1475 *AS* I, 71); **єсмо сѦ дѣлили** 1 (1482 *AS* I, 80); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **штобы сѦ... делили** (1475 *AS* I, 70).

Див. ще ***ДѢЛИТИ, ПОДЄЛИТИ СѦ, ПОДѢЛИТИ, РАЗДЄЛЇТЬ, РОЗДЄЛЇТЇ.**

***ДѢЛНИЦА** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

***ДѢЛНИЦЯ** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

ДѢЛО, ДЄЛО, ДИЛО *с.* (112) **1.** *(дія, поведінка)* вчинок, діло (5): А кто о(т)иметь о(т) цр(к)ви стго николы судитсѦ со мною передъ бгмь егда придеть праведныи судии... оуздати комуждо противу дѣломь его (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9); мы илия воевода... чинимъ знаменито... оже... наслѣдоуючи наши(х) прѣдковъ и такъжь нашего оцА дѣла и оучинки, приехали єсми до лвова (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); а коли къ его милости такое дело вчинишь, зъ его милостью оутверъдишься, и записы боудоуть вделаны... тогды твоя милость своихъ пословъ къ нашомоу господару его милости пошли (Троки, 1494 *BD* II, 387);

дѣло обыдноє (1) несправедливість, кривда: А коли бы сѦ пригодили которїи кривди людем... нашим старо(ст)ам... (изех)ати сѣ ... и прав(о) тым дѣлом обыдним всим (ч)и(ни)ти (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

2. *(завдання)* робота, діло (2): мы Стефанъ воевод... чиним знаменито ... оже прїидоша пред нами... калоугерици от... монастирѣ... и оуказали намъ лист... що была имала на двѣ сел(ѣ), абы робили тому монастирю, а иноє дѣло щобы нє имали ничого (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 199—200); А ин никто... да нє смѣет... ни рибоу ловити ни товар пасти ни иноє ни жадноє дило робити (Сучава, 1490 *BD* I, 421).

3. *(подія)* справа, діло (60): а доконалосѦ тоє дѣло... в ндлю по (с)тмъ ап(с)лѣ марку євнглстѣ (Лучиця, 1388 *Р* 39); а записали єсьмо тые дѣла вѣчне и непорушне въ сїй вѣкъ и въ будучїй (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); колико возовъ пошлю(т)... или по рибоу или по мє(д) или боу(д) по которомоу дѣлоу боу(д) коли щобы о(т) ни(х) нигдє нє оузѣли мыта (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); ино мы в ты(х) реча(х)... до пана воеводы нашы(х) пословъ пошлемъ а о тыхъ делехъ до пана воеводы чере(з) нашы послы вскажемъ (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152—152 зв.); а na twerdost toho diła y peczat iesmo swoyu przyłozył k semu moiemu łystu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

4. *(судова справа)* позов, тижба (14): Казимиръ, король Польскій Смотрели есмо того дела (Краків, 1489 *РИБ* 431); И також про дило кривды границам от обох сторон, мы имаємо лишити на старостах хотинскых и черновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

5. *(збройна сутичка)* бій, битва (1): мы па(к) нє поспѣли єсмо и спрАтати (!) всеѣ силы нашеѣ толко што около на(с) нашь дворъ єсть и с тыми стали єсмо противъ того Аксака. Тыи исныи бекбулатъ... насъ выдалъ и побѣглъ о(т) насъ... То дѣло потолѣ стало (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170);

◇ дѣло имати (3), дєло имѣти (1); имати дѣло (22) (у що, із кимо, чим) втручатися (у що), мати відношення (до кого, до чого): а ву тото село што на дупелнои могылы братъ его миклоушъ нє имаетъ ни одно дѣло (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); И панове от Хрълова а бы никакое дѣло нє имат с тое село (Сучава, 1438 *DBAc* 28); а тако(ж), ни дворници сочавскы(х) (sic.— *Прим. вид.*) а ни и(н) никто да иє имаю(т) дила с тнми лю(д)ми, ни судити и(х), а ни иное нищо ис ни(х) нє брати (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462); и да имает их соудити... егоумен от Поутенскои монастири, а... дворници... да иє имают ни жадноє дило до тих попов (Сучава, 1490 *BD* I, 420); никакимъ дѣломъ (1), никакими дѣ (л) (а м и) (1) ніяким чином, ні в якому разі: а на крѣпо(ст) то(г) листа привѣ(с)ли єсмо наша печа(т) абы то крѣпко здержа(т) нє изрушисто никакими дѣ(л) (Молодечно, 1388 *Р* 43—44); а в то(и) манасты(р) пече(р)скїй ни вче(м) не встоупатися Митрополито(м) кїевски(м) а нє криликомъ (!) Соѳейскимъ никаки(м) дѣломъ вечно, а нико(му) їнше(му) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); съмъртноє дѣло (1) *див.* ***СМЄРТНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣло** 8 (1388 *Р* 39; 1392—1393 *РФВ;* 1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 391; 1495 *БСКИ; ВМЗД;* 1500 *АСД* II, № 3); **дело** 3 (1489 *РИБ* 438; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448); **дило** 1 (1447 *Cost.* II, 288); *род. одн.* **дѣла** 10 (1448 *Cost.* II, 365; 1494 *РИБ* 560; 1495 *АЛМ* 85; *БСКИ; ВК; ВМБС; ВМЗД; ВСОб; РИБ* 601; 1498 *АЛМ* 169); **дела** 5 (1478 *AS* III, 17; 1484 *ЯМ;* 1489 *РИБ* 431; 1496 *ВМКФС;* 1499 *ВФ*); **дила, diła** 6 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1453 *Cost.* II, 462; 1454 *ПГПММ;* 1463 *Cost. S.* 45; 1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **дѣлу** 1 (1429 *DIR«A»* 455); **делу** 1 (1487 *РИБ* 435); *знах. одн.* **дѣло** 14 (1408 *Cost.* II, 633; 1415 *Cost.* I, 122; 1438 *DBAc* 28; 1448 *ДГПР;* 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *BD* I, 9; 1459 *DIR«A»* 514; 1466 *BD* I, 95; 1475 *BD* I, 200; 1495 *ВМЗД* і т. ін.); **дило** 34 (1454 *Cost.* II, 517: 1459 *DIR«A»* 514; 1466 *BD* I, 106; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256; 1488 *BD* I, 342; 1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **дело, dieło** 2 (1494 *BD* II, 387, 389); *ор. одн.* **дѣломь** (1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **оу (о) дѣлѣ** 2 (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391); **делє** 6 (1484 *ЯМ;* 1496 *ПДСВВ;* 1498 *BD* II, 413); **дилѣ** 4 (1453 *Cost.* II, 492; 1459 *DIR«A»* 514; 1472 *DIR«A»* 530); **дили** 2 (1470 *BD* I, 140); *наз. мн.* **дела** (1499 *BD* II, 448); *род. мн.* **дѣлъ** (1459—1460 *ЗНТШ* CL, фотокоп.); *дав. мн.* **дѣломь, дѣлом** (бл. 1350 *Р* 9; 1499 *BD* II, 443); *знах. мн.* **дѣла** 5 (1401 *АкВАК* III, 2; 1436 *Cost.* II, 706; 1439 *Cost.* II, 712); **дела** 3 (1496 *BD* II, 405, 407; *ОПВВД*); *ор. мн. ск. н.* **дѣ(л)** (1388 *Р* 44); *місц. мн.* **въ (о) делехъ** (1493 *ОПВВ* 152 зв.; 1499 *BD* II, 448).

***ДѢЛЧИИ** *див.* ***ДѢЛЬЧИИ.**

ДѢЛЪ[1] *ч.* (23) **1.** поділ спадщини (15): Се я кн(А)зь Юри Василевич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую, што ми сѦ в дѣлу достала (Берестя, 1448 *AS* I, 44); а хтобы имѣлъ той дѣлъ изроушити и с того выстоупити, тотъ бы имѣлъ... триста коп отложити (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); и в то(м) листу о жа(д)но(м) праве не пи-

ше(т)... ни(ж)ли то(л)ко его **мл(с)ть** пишеть... што(ж) Степанъ є(р)моли(ч)... поведа(л)... и(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) дѣлъ єще за великого кнзѧ жыкгимо(н)та (Вільна, 1495 *БСКИ*); а в том делу закладъ межы собою заложыли: хто бы хотелъ той делъ порушити, то на том господару королю сто копъ, а межы собою собѣ заложыли на виноватомъ другую сто копъ правому (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

2. *(частина спадщини, маєтку, поділених між спадкоємцями)* ділянка, дільниця, уділ (4): а пришодъши... панъ волъчко пана ходьковъ сыновецъ лоєвича ис пани ходьковою женою... а поедналисѧ на вѣки оже волъчкови нє починати оу дѣлъ николи (Вишня, 1393 *Р* 52); мы петръ воєвода... знамєнито чиии(м)... оже... дали єсми нашєму монастирю... по шести бочо(к) вина, о(т) нашеи десѧтины илї о(т) хрълова илї о(т) котнарѧ илї па(к) боу(д) ис котораго дѣла (б. Поляни, 1448 *Cost.* II, 365); жаловалъ на(м)... коурило ивано(в) сы(н) сємєнова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х)... што(ж) нє хотѧ(т) дати єму ровного делу оу во(т)чинѣ (Вільна, 1495 *ВК*); коли панъ Петръ прїѣхалъ до Станкова исъ панею своєю до дѣлу своего, а я тогды намѣстникомъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

д ѣ л и м ѣ т и (1), и м и т и д ѣ л (1) (з ким, з ким у чому) ділитися (чим з ким): што перед осподарєм королем его м⟨и⟩л⟨о⟩стью жаловал кн⟨ѧ⟩зь Михайло Васильевич Збаразкий на дѧдю своего кн⟨ѧ⟩зѧ Сємена Васильевича о дѣлницю дѧди своего кн⟨ѧ⟩зѧ Солтана, ижбы съ его отцємъ кнѧзємъ Васильємъ дѣл имѣл пєрєд паны... и кн⟨ѧ⟩зь Сємен... рєклъ: жадноѣ я вѣчности з братом моимъ кнѧзємъ Васильєм нє имѣл о дѣлницю... кн⟨ѧ⟩зѧ Солтана (Луцьк, 1475 *AS* I, 69—70); Я панъ ванько чжоусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знаменито... и(ж) своимъ братаничо(м)... имяли єсмо дѣ(л) оу нашо(и) дєди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); н а д ѣ (л) п о и т и (1) бути поділеним: мы оуставлѧє(м) и(ж) такая нєвѣста имѣеть изостать прї жївотїнѣ и прї винѣ и прї вознико(х) которыми вожона прї моужи, винѧвъши кони оу цене тре(х) гривенъ, которыи(ж) то на дѣ(л) поидоуть то оудовє стымї дѣтъками (XV ст. *СЯ* 40—40 зв.); ч и н и т и д ѣ л (1) *див.* **ЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣлъ** (1495 *БСКИ*); *род. одн.* **дѣлсу, дѣ у 6** (1475 *AS* I, 70; *AS* III, 14; 1495 *ВК;* 1498 *АЛМ* 163); **делу** 1 (1495 *ВК*); **дѣла** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *знах. одн.* **дѣлъ, дѣл, дѣ(л)** 10 (1393 *Р* 52; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 69, 71; 1478 *ЗРМ;* XV ст. *ВС* 32 зв.; *СЯ* 40 зв.; 1482 *AS* I, 81); **делъ** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *місц. одн.* **в дѣлу** 1 (1448 *AS* I, 44); **в делу** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

Див. ще ***ДОЛНИЦЯ, *ДѢЛЬНИЦА.**

***ДѢЛЪ**² *див.* **ДѢЛ.**

ДѢЛЬ *див.* **ДѢЛ.**

***ДѢЛЬНИЦА** *ж.* (40) *(частина спадщини, маєтку, поділених між спадкоємцями)* ділянка, дільниця, уділ: панъ волъчко пана ходьковъ сыновєць лоєвича ис пани ходьковою женою и съ еѣ дѣтьми и зѧтемь... поедналисѧ о села вшитка о дѣлницю (Вишня, 1393 *Р* 52); Сє я кн⟨ѧ⟩зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую, што ми сѧ в дѣлу достала брату своєму кн⟨ѧ⟩зю Ивану Василевичу Острозскому за полседманацат коп грошей (Берестя, 1448 *AS* I, 44); Тогожь єсмо осмотрѣвшо (!) и велѣли єсмо им тою дѣлницею кн⟨ѧ⟩зѧ Солтановою поделити сѧ на полы (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Ино де(и) свє(т)чы(л) о то(м)... мєщанинъ смолєнски(и)... што(ж)... коли де(д) и(х) сємє(н) площевичъ смотревшы межы дєте(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х), и казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца его иванову выгладити во(н) и па(н)ива(н) вѧжеви(ч) длѧ де(и) того сведє(ц)ства о(т)дали(л) бы(л) о(т)ца его о(т) о(т)чыны (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѣ(л)ница** (XV ст. *ВС* 35 зв.; *СЯ* 41); *род. одн.* **дѣлници, дѣ(л)нїци** 3 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; XV ст. *ВС* 28; *СЯ* 40 зв.); **дельнїци** 1 (XV ст. *ВС* 28); **дѣлеиицы** 1 (1495 *БСКИ*); *дав. одн.* **дѣлницы** (1495 *БСКИ*); *знах. одн.* **дѣльнїцю, дѣ(л)ницю, дѣлницю** 14 (1393 *Р* 52; 1475 *AS* I, 69, 70, 71; 1478 *ЗРМ;* 1482 *AS* I, 80; XV ст. *ВС* 28, 32 зв., 35 зв.; *СЯ* 40 зв.); **дѣл⟨ь⟩ницу, дѣ(л)ницоу, дѣлницоу** 5 (1448 *AS* I, 44; 1463 *AS* I, 55; 1494 *РИБ* 560; 1495 *ВК;* XV ст. *РИБ* 609); **дельницю** 1 (1478 *AS* I, 76); **дел(ь)ницу** 1 (1494 *РИБ* 561); *ор. одн.* **дѣльницею, дѣ(л)нїцею** (1475 *AS* I, 70, 71; XV ст. *ВС* 31 зв.); *місц. одн.* **на (о) дѣльницы, дѣл⟨ь⟩ницы** 2 (1494 *РИБ* 560); **на (о) дѣ(л)ници** 2 (XV ст. *ВС* 7 зв., 30 зв.); *дав. мн.* **дѣлницам** (1487 *AS* I, 239); *місц. мн.* **на дѣлницах** (1487 *AS* I, 239); *знах. дв.* **дѣлници** (1487 *AS* I, 239).

Див. ще ***ДОЛНИЦЯ, ДѢЛЪ** [1] 2.

***ДѢЛЬНИЦЯ** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

***ДѢЛЬНІЦЯ** *див.* ***ДѢЛЬНИЦА.**

***ДѢЛЬЧИИ** *ч.* (2) особа, уповноважена здійснювати поділ земельної власності: а котрыи з нас выстоупить с того дѣлоу, тогдѣ осподарю королю... пѧтсоть коп, а дѣльчимъ сто коп (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); и мы в то(м) курила и тепе(р) оправили... и казали є(с)мо и(х) ты(м) же дѣлчи(м) подєли(ти) (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *дав. мн.* **дѣльчимъ, дѣлчи(м)** (1475 *AS* III, 14; 1495 *БСКИ*).

ДѢЛѢ *ч.* (3) *(особова назва, молд., слов.* недѣля): И оуставше слоуга наш Данчюл Дѣлѣ та заплатил оуси тоти пииѣзи (Сучава, 1488 *BD* I, 362).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дѣлѣ** (1488 *BD* I, 362); *дав. одн.* слоузѣ нашему... **Дѣлѣ** (1488 *BD* I, 362).

***ДѢЛѢНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а ⟨хотары⟩... долиною долу оу еднїи бродъ, та прости **оу дѣлѣна** оусти долиноу (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65).

ФОРМИ: *знах. одн.!* **оу дѣлѣна** (1409 *Cost.* I, 65).

***ДѢЛЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвше их правою слоужбою до нас ⟨...⟩ ⟨села⟩... на имѣ... Гаоурѣнїи, и Дѧлєщїи на оусти **дѣли** (б. м. н. 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *род. одн.* **дѣли** (1490 *BD* I, 434).

ДѢЛѦ, ДЄЛѦ, ДИЛѢ *прийм.* (11) *(цсл.* дѣля) *(з род.)* **1.** *(виражає цільові відношення — у постпозиції)* для (чого). заради (чого) (9): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ.... оже... оучинили єсмы за душїє дшъ (!) делѧ пережє стопочившиїимъ господарємъ прєдкомъ наши(х) (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60); Нинє пакъ длѧ нашего бра(ц)ства... добримъ ласкавымъ окомъ посмотри межи тєбє и межи мєнє... братъства делѧ нашего (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. *(виражає причинні відношення — у препозиції)* через (що) (1): колиж... крол полскыи... нас... коу наслѣдованю... наших прєдков оупоминал и приводил, дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы тым то листом на его освѣцености... быти повинни и обвезаноу коу держаню зоуполна чести и вѣры нашеи, коу оуставичнои слоужбѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

(у постпозиції) через (що) (1): А єщє надобъѧ делѧ оу Стрєта нисколько поставовъ єсми взѧлъ какъ жалованьє вчииилъ (б. м. и., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ДЛЯ.**

ДѢНИСКО *див.* **ДЕНИСКО.**

ДѢНИСКОВИЧ *див.* **ДЄНИСКОВИЧ.**

ДѢНИСЪ *ч.* (13) *(особова назва, цсл.* Дионисии, *гр.* Διονύσιος) Денис: а на то є(ст) вѣра... пана диниса логоѳета (Сучава, 1432 *ДГВІН*); и мы єсми пришо(д)щи прє(д) кнѧгиню илияша воєводиноую... и прє(д) паномъ денисомъ и єсми смирилисѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); А при том был: пан Михайло цѣдилович Хороужий лоуцкий, а пан Дѣнисъ Моукосѣичь (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дѣнисъ** (1466 *AS* I, 61); *род. одн.* **дииса** (1432 *ДГВІН*); *дав. одн.* **динису, дииисоу, ди⟨нї⟩соу** 6 (1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 425; *Cost.* II, 682, 687; 1436 *Cost.* I, 468, 485); **дѣнисоу, дѣнїсоу** 3 (1435 *Cost.*

ІІ, 689; 1436 *Cost.* I, 455, 482); денису 1 (1438 *Cost.* II, 8); *ор. одн.* денисомъ (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

Див. ще **ДІЄНИШЪ, *ДІОНИСЪ.**

***ДѢНІСЪ** *див.* **ДѢНИСЪ.**

***ДѢРЄВО** *див.* **ДЄРЄВО.**

***ДѢРЖАТИ** *див.* **ДЄРЖАТИ.**

***ДѢСАТЬ** *див.* **ДЄСЯТЬ.**

***ДѢТЄЛЄВЪ¹** *прикм.* (1) ◇ дѣтєлєва пасика *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму... єдно селище на милковѣ... и оу дѣтєлєва пасика двѣ мѣстѣ о(т) пустини (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* дѣтєлева (1435 *Cost.* I, 403).

***ДѢТЄЛЄВЪ²** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми єго (sic. — *Прим. вид.*) двѣ мѣстѣ от поустини на Коулѣ мєждоу Борщчарємъ и мєждоу Дѣтєлєва оу нижнєи Лоужкы (Васлуй, 1436 *ВАМ* 33).

ФОРМИ: *род. одн.* Дѣтєлева (1436 *ВАМ* 33).

ДѢТИ, ДѢТЇ, ДЄТИ, ДИТИ *мн.* (2012) 1. *(малолітні, не дорослі)* діти (6): О дѣтєхъ хто(ж) нє маєть лє(т) розоумоу своєго а вєдоуть ихъ на соу(д) а о(т)повєданїи дѣдичнє (XV ст. *ВС* 8); Горо(д) Житоми(р)... а чєлѦди в҃ паробки а двє жо(н)цє а троє дєтє(и) малы(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

2. *(сини й дочки)* діти (2006): ана продала пєтрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину оу вѣки и дѣтємъ єго полъ става и со млиномъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); Коли бы которыі нєприѦтєль... облогло тото... гро(д) галичь тогда... воєвода и бра(т) єго и дѣти іхь... имають... города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); мы возрѣвши на єго вєрну службу и хотѦчє по нѣмъ аж бы намъ вєрнѣи послужи(л) и нашимъ дѣтємъ єго дѣти и єго щѦткове дали єсмо... село надѣєво (Львів, 1399 *Р* 59); а по нашємъ животѦ кто будєтъ г(с)п(д)ръ нашєи зємли о(т) дѣтєи наши(х) или о(т) братєи наши(х) или о(т) нашєго плємєнє... тотъ бы имъ нє пороушилъ нашєго дааніа (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483); мы кнгины олєска(н)доваѦ (!) наста(с)я киє(в)скаѦ подоумавши єсмо с нашими дѣ(т)ми... придали єсмо ...к манастырю Сєргиєвоу двѣ волости наши(х) (Київ, 1459 *Р* 174); И потвєржаємъ тыє люди... єму самому, и єго жонѣ, и ихъ дѣтємъ, и на потомъ будучимъ ихъ щадкомъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз.* **дѣти** 64 (1388 *Р* 37; 1400 *Р* 61; 1411 *Р* 77; 1424 *Р* 100; 1433 *Р* 125; 1449 *Cost.* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1470 *AS* I, 65; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **дєти, дети** 11 (1437 *AS* I, 34; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1466 *AS* I, 62; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1475 *AS* I, 72; 1478 *AS* I, 76; 1487 *AS* I, 85; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *ВС* 26 зв.; 1499 *ВФ*); **дити, dithi** 4 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1445 *Р* 151; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 301); *зам. род.* вѣра... **дѣти, дѣтї,** о(т) **дѣти** 137 (1400 *Cost.* I, 27; 1409 *Cost.* I, 70; 1422 *ДГОБ;* 1429 *Cost.* I, 267; 1436 *Cost.* I, 455; 1441 *DBAc* 35; 1458 *Mih. Doc.* 123; 1468 *BD* I, 126; 1490 *BD* I, 398; 1497 *BD* II, 113 і т. ін.); вѣра... **дити, dithy** 2 (1400 *Cost.* I, 27; 1413 *GL* 48); *зам. дав.* ємоу и **дѣти** 2 (1459 *Cost. S.* 22; 1468 *BD* I, 125); *род.* **дѣтєи, дѣтєї, дѦтєи** 961 (1388 *Р* 39; 1407 *Cost.* I, 56; 1419 *DIR«A»* 444; 1429 *Cost.* I, 270; 1439 *Cost.* II, 32; 1459 *BD* I, 36; 1471 *DIR«A»* 527; 1486 *DC* 144; 1497 *BD* II, 98; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **детєи, detey, дєтє(и)** 28 (1429 *Cost.* I, 239; 1433 *Cost.* I, 353; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 63; 1466 *BD* I, 106; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1473 *BD* I, 181; 1484 *ЯМ;* 1494 *РИБ* 560; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **дитєи** 2 (1437 *Mih.* 203; 1445 *DIR«A»* 483); **дѣтии, дѣтїи** 94 (1366 *Р* 12; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1400 *DIR«A»* 433; 1409 *Р* 74; 1414 *DIR«A»* 441; 1422 *ДГОБ;* 1429 *Cost.* I, 242; 1434 *Р* 130; 1448 *Cost.* II, 300; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); **дєтїи** 4 (1427 *Р* 108; 1436 *Cost.* I, 481); **дитїи** 1 (1425 *Cost.* I, 169); ! **дѣтїа** 1 (1467 *BD* I, 120); *зам. дав.* **дѣтии** 1 (1388 *Р* 39); *дав.* **дѣтємъ, дѣтємь, дѣтєм, дѣтємо** 485 (1359 *Р* 10; 1388 *Р* 37; 1400 *Cost.* I, 37; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *Р* 121; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1460 *Cost. S.* 41; 1472 *Cost. S.* 88; 1491 *Cost. D.* 37; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **дєтємъ, детємь, детєм** 37 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1376 *Р* 22; 1429 *Cost.* I, 248; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1457 *UKP;* 1463 *BD* I, 74; 1487 *AS* I, 86; 1493 *АЛРГ* 56; 1497 *AS* I, 112; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **дитємъ, dytem, dythem, ditem, dithem** 8 (1393 *Cost.* II, 607; 1395 *GL* 166; 1400 *Cost.* I, 27; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **дѦтємъ, дѦтємь, дѦтєм** 9 (1400 *Cost.* I, 27; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 559; 1469 *BD* I, 138; 1473 *BD* I, 190; 1497 *BD* II, 117, 118, 119; *Cost. S.* 223); **дѣтєємь** 1 (1479 *Cost. S.* 98); **дѣтѣм** 2 (1482 *AS* I, 80; 1493 *Cost. D.* 45); **детомъ** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **dithom** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **дѣтьмъ** 2 (1400 *Р* 61; 1409 *Р* 74); **дѣтїмъ, дѣтим** 6 (1414 *Cost.* I, 111; 1436 *Cost.* I, 484; 1458 *BD* I, 19; 1479 *BD* I, 226; 1480 *BD* I, 238; 1489 *Cost. S.* 133); **дитимь** 1 (1423 *Cost.* I, 157); **дѣтямъ, дѣтѦм** 4 (1429 *Cost.* I, 249; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1449 *АЛМ* 8; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); **детям, детѦм** 2 (1446 *AS* III, 6; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); **дѣца(м)** 1 (1401 *ЗКЄ*); *зам. род.* вѣра **дѣтєм**... и боѦри наши о(т) **дѣтєм** 2 (1456 *Cost.* II, 569; 1479 *BD* I, 224); *знах.* **дѣти, дѣтї** 35 (1388 *Р* 39; 1394 *Р* 54; 1412 *Р* 81; 1433 *Cost.* II, 651; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1448 *Cost.* II, 362; 1454 *AS* III, 10; 1461 *BD* I, 45; 1470 *BD* I, 140; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); **дєти** 4 (1394 *Р* 54; 1459 *Р* 172; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1497 *AS* I, 112); **дѣтєи** 1 (1474 *РГС*); *ор.* **дѣтми, дѣ(т)ми, дѣтьми, дѦтми** 65 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1388 *Р* 43; 1395 *Cost.* II, 612; 1401 *Р* 64; 1418 *Cost.* I, 127; 1435 *Cost.* II, 689; 1442 *Cost.* II, 716; 1465 *DIR«A»* 518; 1480 *BD* I, 243; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); **дєтми, детьми, дє(т)ми** 15 (1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1440 *Р* 142; 1444 *AS* I, 40; 1466 *BD* I, 106; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1491 *BD* I, 452; 1496 *ПЧФГ* 36; XV ст. *ИК; СПС;* 1497 *ПМХ*); **дитми** 1 (1462 *BD* II, 289); **дѣти** 1 (1489 *BD* I, 376); *місц.* о **дѣтєхъ, дѣтє(х)** 4 (XV ст. *ВС* 7, 8, 26 зв.; *СЯ* 9); **дѣтѣ(х)** 1 (XV ст. *ВС* 33); **дєтє(х)** 3 (1484 *ЯМ;* XV ст. *ВС* 7 зв., 33); *місц. зам. род.* оставши... **дѣца(х)** 1 (1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **ДѢТКИ, ДѢТѦ.**

***ДѢТИНИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Дитиничі: Сє я кн(Ѧ)зь Юри Василєвич Острозского продал єсми... село дѣтиничи (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах.* **Дѣтиничи** (1448 *AS* I, 44).

ДѢТЇ *див.* **ДѢТИ.**

ДѢТКИ *мн.* (12) діти, дітки: а єго бо(г) нє дал аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєль што ѣ имѣль с прибковою сєстрою... тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м҃ ко(п) и сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); Сє азъ рабъ б҃жїи кнзь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїєвь съ своєю жєною и съ своими дѣтками (Київ, 1446 *Р* 154); а коли наза(д) оусхочє(т) поити... имає(т) поити доброволнє съ своєю панєю съ своими дитками (Снятин, 1454 *Р* 163); а без королєвскои воли и богомь даных диток єго ничого нє имаєм чинити (Сучава, 1462 *BD* II, 289—290); а єстли пак им бог дѣток нє дасть, ино тыи... имѣньѦ вси мают быти ... св(Ѧ)тому Иоанну (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *наз.* **дѣтки** (1489 *AS* I, 89); *род.* **дѣток, дѣтокь** 3 (1435 *Р* 132; 1489 *AS* I, 89); **диток** 2 (1462 *BD* II, 289, 290); **детокъ** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *ор.* **дѣтъками, дѣтками** 3 (1412 *Р* 81; XV ст. *СЯ* 40 зв.; 1446 *Р* 154); **дитками** 2 (1454 *Р* 163).

Див. ще **ДѢТИ, ДѢТѦ** 1.

ДѢТКО, ДѦДКО *ч.* (19) *(особова назва, молд., слов.* **дѣтѦ***):* а на то єсть... вѣра пана ивана дѣдка (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135—136); а на то є(ст)... вѣра пана ивана дѣтка (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290—291); мы стєфа(н) воєвода...

знаменито чини(м)... оже тоти... наши слоуги, нѣгоє орбєскоу(л) и бра(т) его, кали(н), и братаничи и(х), дѧдко и вла(д)... жаловали єсми и(х) особною нашею мл(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153).

ФОРМИ: *наз. одн.* дѣтко 1 (1421 *Cost.* I, 142); дѧдко 1 (1491 *Cost. S.* 152); *род. одн.* дѣдка 5 (1420 *Cost.* I, 136; 1423 *Cost.* I, 154, 157; 1425 *Cost.* I, 169, 173); дѣтка 12 (1422 *ДГОБ;* 1424 *Cost.* I, 162; 1424—1425 *DBAc* 20; 1426 *BAM* 22; *Cost.* I, 178; 1428 *Cost.* I, 207; 1429 *ДГОБК; Cost.* I, 249, 270, 291).

ДѢТРИХЪ, ДИДРИХЪ, ДЄТРИХЪ *ч.* (9) (*особова назва, стч.* Dětřich, *свн.* Dieterich): а ти доконали и осоудили... па(н) ольдрихъ мєдускы дѣтрихъ кромиров(с)кы (Галич, 1401 *Р* 66); а панъ дидрихъ бучаскыи щоби воленъ брати на наши коупци... коли не боудемъ ємоу заплатити що єсми ємоу записали (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); а мы имаємъ давати паноу детрихоу на кажды рокъ по четири‹ста› златыхъ ‹т›оу‹рец›кихъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747).

ФОРМИ: *наз. одн.* детрихъ 3 (1449 *Cost.* II, 746); дидрихъ 2 (1448 *Cost.* II, 305); дѣтрихъ, дѣтри(х) 2 (1401 *Р* 66; 1420 *ПГАГ*); *дав. одн.* детрихоу (1449 *Cost.* II, 747); *ор. одн.* детрихомъ (1449 *Cost.* II, 746).

***ДѢТЪКИ** *див.* **ДѢТКИ.**

ДѢТѦ *с.* (4) **1.** (*малолітній, не дорослий*) дитина (3): jestliby kotoryi detia... okormił, tot jako złodej majet karan byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106—107); а братъ его, тотъ Петрашъ, тѣжъ вмеръ, одно детя дѣвку съ нею мѣвшы (Троки, 1494 *РИБ* 560).

2. син (1): то ємоу оурикъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы вѣчныѧ томоу и дѣтемъ его илїє дѣтѧ илїє девка и оуноучатомъ его (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн.* дѣтѧ (1411 *Cost.* I, 84); *род. одн.* detiati (1388 *ZPL* 107); *знах. одн.* детя, detia (1388 *ZPL* 106; 1494 *РИБ* 560).

Див. ще **ДѢТИ, ДѢТКИ.**

***ДѢЯТИ** *див.* **ДИАТИ.**

***ДѢЯТИ СѦ** *дієсл. недок.* (15) **1.** відбуватися, здійснюватися, мати місце (11): а то сѧ дѣяло... м(с)цѧ іюлѧ въ кз днь (Львів, 1386 *Р* 31); Деялосе въ Луцку, передъ святомъ Яна светого Хрестителя (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); а то сѧ дѣѧло в наше(м) дворѣ въ зоудечевѣ (Зудечів, 1413 *Р* 84); коли бы сѧ то дѣяло около свѧта нарожѣнья бо(ж)его оуже проминоулого тогды коли єсмо очивисте с вами оу кнѧзьствѣ вѣлико(м) были ижбыхо(м) длѧ того о(т)сюль певныи паны рады кроле(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ доро(г) и посрѣдковъ (Брест Куявський, 1447—1493 *ЛКБВ*); иа том соимѣ оуси рѣчи... которыи (*в ориг.* котоиры.— *Прим. вид.*) сѣ дѧяли пред посолством черес... Яна Рытвынского... до велеможного господарѣ Стефана воеводы... и оуси инши имають быти соужены (б. Хотина, 1467 *BD* II, 297).

2. *пас.* чинитися, робитися (3): А далє(и) казалъ его мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти поведити ижъ о(т)чыне его мл(с)ти земля(м) граничънымъ и поданьнымъ его мл(с)ти великии крывды и втиски деються отъ твоєє мл(с)ти земли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); а коли(ж) сѧдоуть на соудѣ тогды тыи(ж) жалобы штосѧ пре(д) ними дѣють имаю(т) тоужъ соуди(т) а индѣ (!) воставаючи съ соуда (XV ст. *СЯ* 43); и видєлосе на(м), што(ж) курилоу в то(м) кривда сѧ дѣе(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*).

3. траплятися, бувати (1): I teź, sudja... kotoraja sia diejet... prihoda, k sudu ne majet' pered sebe priwoditi, olizby czerez skarbu byłby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* сѧ дѣє(т) 1 (1495 *БСКИ*); sia diejet 1 (1388 *ZPL* 106); *3 ос. мн.* деються 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); сѧ... дѣють 1 (XV ст. *СЯ* 43); *перф. 3 ос. одн. с.* сѧ дѣѧло, сѧ дѣяло 6 (1386 *Р* 31; 1413 *Р* 84; 1419 *Р* 91; 1421 *Р* 94, 96; 1430 *Р* 116); дѣялось 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); деялосе 1 (1389 *PEA* I, 27); *3 ос. мн.* сѣ дѧяли (1467 *BD* II, 297); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* коли бы сѧ... дѣяло (1447—1492 *ЛКБВ*); ка(к) бы... сѧ дѣело (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

***ДѢѦТИ СѦ** *див.* ***ДѢЯТИ СѦ.**

ДЯГИЛ *ч.* (1) (*особова назва):* мой человек Дягил выделал его своею рукою, потому словет Дягилевъ дубъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* Дягил (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ДЯГИЛЕВЪ, ДЯГИЛЕВ *прикм.* (3): тот дуб стоит на моей земли а словет Дягилев дуб (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* Дягилев, Дягилевъ (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

Пор. **ДЯГИЛ.**

ДЯДИНАЯ, ДѦДИНАѦ *ж.* (11) (*дружина дядька*) дядина: а тѣжь дѧдинаѧ моѧ кнѧгини Сємєноваѧ Марьѧ и зѧть еи кнѧзь Сємєнъ Юрьєвичь слюбовали ми... ижь єй того имѣньѧ подь мною не искати (Вільна, 1482 *AS* I, 79); на тых же Горках и на половици Олеска маетъ дядиная моя пани Козариновая — сто гривенъ на половици Горокъ, а сто гривенъ на половици Олеска (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); а што кн‹ѧ›г‹и›ни Сємєноваѧ на тыи имѣнѧ наложит, я маю кн‹ѧ›г‹и›ни Сємєновой дѧдинои своеи... наклады отложити (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* дядиная, дѧдинаѧ (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* дѧдинои (1482 *AS* I, 79; 1485—1500 *AS* I, 120—121); *знах. одн.* дѧдиноую (1485—1500 *AS* I, 120); *ор. одн.* дѧдиною (1482 *AS* I, 79).

***ДЯДКО** *див.* **ДЯДЬКО.**

ДЯДЬКО, ДѦДКО *ч.* (11) (*батьків або материн брат*) дядько: а... бы(л) при то(м)... пань ивашко дѧдко дѣтии кнзѧ юрьєвы(х) (Острог, 1458 *ОЖДМ*); досталъ сѧ деверю моемоу кн‹ѧ›зю Сємену и дѧдкоу н‹а›шемоу подъ луцкимъ повєтомъ Городокъ (Манів, 1478 *AS* I, 76); а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха (Краків, 1489 *РИБ* 431); И мы пну Станиславу... прывилє(и) дя(д)ка своего... казали пере(д) нами положыти которы(м) отецъ нашъ дя(д)ку его тоє именьє далъ бы(л) (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* дядько, дѧдко (1458 *ОЖДМ;* 1489 *РИБ* 431); *род. одн.* дя(д)ка (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1499 *ВФ*); *дав. одн.* дя(д)ку, дѧдкоу (1473 *AS* I, 76; 1499 *ВФ*); *ор. одн.* дядкомъ, дѧдкомъ (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1478 *AS* I, 76); *наз. мн.* дѧдки (1494 *AS* I, 101); *род. мн.* дѧдков (1492 *AS* III, 23).

Див. ще **ДЯДЯ.**

ДЯДЬКОВИЧЪ *ч.* (3) (*син дядька*) двоюрідний брат: а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха и сынъ его, дядьковичь ... Нисанъ (Краків, 1489 *РИБ* 431); жаловалъ на(м) бояринъ смоленски(и), коурило ивано(в) сы(н) семенова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х) (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* дядьковичъ (1489 *РИБ* 431); *знах. одн.* дядьковича (1489 *РИБ* 431); *знах. мн.* дѧ(д)ковичо(в) (1495 *ВК*).

ДЯДЯ, ДѦДѦ *ч.* (15) (*батьків чи материн брат*) дядько: помню князя великого Витовта, дядю твоего (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); Сє азъ рабъ бжїи... съ своєю женою... поклонихом сѧ оца своє(г) гробоу... и дѧдь своихь гробо(м) (Київ, 1446 *Р* 154); жаловал кн‹ѧ›зь Михайло Васильєвич збаразкий на дѧдю своего кн‹ѧ›зѧ Сємена Васильєвича (Луцьк, 1475 *AS* I, 69); а брати имъ мыто по старому какъ здавна бывало за дѧди нашого за велико(г) кнѧзя вито(в)та и за жыкгимонъта (Петрків, 1489 *АМВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* дядя, дѧдѧ (1454 *AS* III, 10; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1482 *AS* I, 79); *род. одн.* дяди, дѧди 5 (1454 *AS* III, 10; 1475 *AS* I, 69; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1489 *АМВ*); *зам. ор. одн.* под княземъ... Витовтомъ дяди твоего 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I,

17); *дав. одн.* **дяди** (1478 *ЗРМ*); *знах. одн.* **дядю, дѦдю** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1475 *AS* I, 69); *місц. одн.* **при дяди** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *наз. мн.* **дѦди** (1484 *ЯМ*); *род. мн.* **дѦдь** (1446 *Р* 154).

Див. ще **ДЯДЬКО**.

ДЯКГОРДЪ *ч.* (1) (*особова назва, лит.* Daũgardas): А при томъ были... панъ Петрашъ Монтикгордовичъ... Дякгордъ Дадаукшисъ и иныхъ много добрихъ людей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Дякгордъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***ДЯКЛО** *с.* (3) (*лит.* dúokle, dõkle) (*подать натурою від урожаю і загального прибутку в селянському господарстві, крім худоби*) дякло: И тотъ яцко тыхъ ихъ земль половину попродалъ и съ тои земли службы намъ не служывалъ и дякла не давалъ... и мы тыи земли Петку а Петру присудили: нехай они тыи земли держать а намъ съ того службу служать и дякла дають по давному (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *род. одн.* **дякла** (1495 *РИБ* 602); *знах. мн.* **дякла** (1495 *РИБ* 602).

***ДЯКОВАТИ** *дієсл. недок.* (4) (за що, з чого кому) дякувати (за що кому): Za to waszey miłosti diakuiem (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); с того паноу воєводє дякуємъ яко прыятєлєви нашому (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152): Ино за то тобє прыятєлю нашому дякуємъ, ижє єси въ томъ нашомъ дєлє посылалъ тамъ къ нему своєго посла (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

д Ѧ к у ю ч и б о г у (*вставні слова*) (1) богу дякувати, слава богу: Сє я Ванко Скердѣевич... вызнаваю, иж я в тот час дѦкуючи б(о)гу здоров на д(у)ши и на тѣле и с доброю волєю и с полным розумом ... продал єсми... вѣчную отчизну свою и дѣдину свою (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **дякуємъ, diakuiem** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1493 *ОПВВ* 152; 1498 *BD* II, 413); *дієприсл. одноч.* **дѦкуючи** (1470 *AS* I, 65).

ДЯКЪ *див.* **ДІЯКЪ**.

ДѦД *див.* **ДѢДЬ**.

ДѦДИНАѦ *див.* **ДЯДИНАЯ**.

ДѦДКО[1] *див.* **ДЯДЬКО**.

ДѦДКО[2] *див.* **ДѢТКО**.

***ДѦДКОВИЧИ** *мн.* (9) (*назва присілка у Волинській землі*) Дядьковичі: Я Ларио(н) игоумє(н) пєрєсопницки(и) вызнаваю... мѣнѦ(л) єсми с пано(м) пєтро(м) яновичо(м)... свои(м) имє(н)є(м)... на єго имє(н)є на дѦ(д)ковичи (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Я пєтръ янови(ч) староста лоуцки(и)... вызнаваю... мєнѦ(л) єсми с ыгумєно(м) пєрєсопницки(м)... а промєни(л) єсми єму тоє имє(н)є дѦ(д)ковичи, вѣчно и нєпороушно (Луцьк, 1490 *Пам*).

ФОРМИ: *наз.* **дѦ(д)ковичи** (1490 *Пам.*); *знах.* **дѦ(д)ковичи** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *місц.* **оу дѦ(д)ковичо(х)** (1490 *Пам.*).

***ДѦДКОВИЧЪ**[1] *див.* **ДЯДЬКОВИЧЪ**.

***ДѦДКОВИЧЪ**[2] *ч.* (2) (*особова назва*): исталасѦ торгувлѦ межи добрыми людми... аже пани хонька васковая дѦдьковича жена... продала есть тотъ мунастырь (Перемишль, 1378 *Р* 25—26); мы бискупи мацѣи премыски... па(н) Ѧнъ дѣди(ч) тарнов(с)ки... глѣбъ дѦдкови(ч) чинимы знаемо... како ко(л) та рѣчь... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѦдкови(ч)** (1404 *Р* 70); *род. одн.* **дѦдьковича** (1378 *Р* 25).

***ДѦДКОВСКИИ**[1] *прикм.* (1): а тогды маю(т) мнѣ тоє имє(н)є дѦдковскоє подати та(к) доброє и нарѦжьноє и с то(л)кими(ж) лю(д)ми моими (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **дѦ(д)ковскоє** (1490 *Пам.*).

Пор. ***ДѦДКОВИЧИ**.

***ДѦДКОВСКИИ**[2] *ч.* (2) (*особова назва*): Я ларио(н)... игоумєн пєрєсопницки(и) вызнаваю... мѣнѦ(л) єсми с пано(м) пєтро(м) яновичо(м)... ты(м) свои(м) имє(н)є(м)... на єго имє(н)є... которое жь о(н) коупи(л) оу зємлѦнина волы(н)волы(н)ского (!) на имѦ оу ва(н)ка ста(н)ковичѦ дѦ(д)ко(в)ского (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Я пєтръ янови(ч) староста лоуцки(и)... вызнаваю... с господарѦ королѦ... дозволє(н)є(м)... мєнѦ(л) єсми... ты(м)... своимъ имє(н)є(м)... которое жь єсми купи(л) оу зємлѦнина волы(н)ского оу ва(н)ка ста(н)ковича дѦ(д)ко(в)ского (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *род. одн.* **дѦ(д)ко(в)ского** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

***ДѦДКОВЩИНА** *ж.* (1) спадщина від дядька: и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо... дворєц наш... которыижє дворєц и зємли выслоужил отєць мои дѦдковщиноу свою Микитино на кнѦзи Иванє Юрьєвичи (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **дѦдковщину** (1492 *AS* III, 23).

***ДѦДЬКОВИЧЬ** *див.* ***ДѦДКОВИЧЪ**[2].

ДѦДѦ[1] *див.* **ДЯДЯ**.

ДѦДѦ[2] *ч.* (1) (*особова назва*): первыи поручни(к) кнѦ(з) михаило євнутєви(ч)... осипъ дѦдѦ исаи соколникъ (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дѦдѦ** (1392 *Р* 47).

***ДѦКОВАТИ** *див.* ***ДЯКОВАТИ**.

ДѦКЬ *див.* **ДІЯКЪ**.

***ДѦЛ** *див.* **ДѢЛ**.

ДѦЛЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы... (села)... на имѣ Прочєлничи... и ДѦлєщїи на оусти Дѣли (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **ДѦлєщїи** (1490 *BD* I, 434).

***ДѦЛЪ** *див.* **ДѢЛ**.

***ДѦСЄТИНА** *див.* **ДЄСѦТИНА**.

***ДѦТИ** *див.* **ДѢТИ**.

***ДѦЯТИ СѦ** *див.* ***ДѢЯТИ СѦ**.

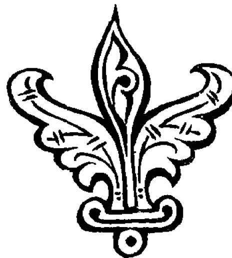

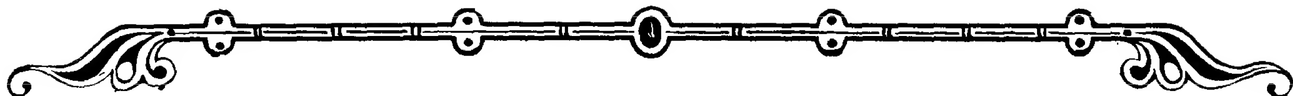

*ЄВАГГЄЛИСТЪ *див.* *ЄВАНГЄЛИСТЪ.

*ЄВАНГЄЛИЄ *с.* (10) (*цсл.* евангелие, *гр.* εὐαγγέλιον) євангеліє: застали єсмо оу стго спса на красно(м)... єваньгєльє кованоє (б. м. н., бл. 1429 *P* 114); И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ, сее осмотрилъ у светомъ еваргелиеи Влодимерское церкви (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI,8); а то есми и въ евангеліе уписалъ, которое лежить на престолѣ у Церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **евангеліє, єванъгелиє, єваньгельє, єу(г)лие** (бл. 1429 *P* 114; 1487 *AAR*; 1496 *BD* II, 402; XV ст. *ВОРСР*; 1499 *АСД* VI, 3); *місц. одн.* **въ (у, на) еваигелиеи, евангелии, еу(г)лии** 3 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; XV ст. *ВОРСР*); **въ ! евангелие** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **у еванъгелеи** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

*ЄВАНГЄЛИСТЪ *ч.* (26) (*цсл.* евангелистъ, *гр.* εὐαγγελιστής) євангеліст: а доконалосѧ тоє дѣло оу годѣ (!) лучици в ндлю по (с)тмъ ап(с)лѣ марку євнглстѣ (Лучиця, 1388 *P* 39); в недыцѣ (!) в нєдѣлю на завтрѣє ст(г)о луки євнгл(с)та (Медика, 1404 *P* 70); а кто бы того нє издръжалъ... таковыи да є(ст) проклѣтъ о(т) ба и о(т) прч(с)тыѧ єго мтрє, и о(т) четыри єу(г)листи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... даанїѧ и потвърж(д)енїѧ, таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) га ба... и о(т) сты(х) четири єу(г)гелиста (sic. — *Прим. вид.*) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *род. одн.* **євангелиста, євнгл(с)та** (1404 *P* 70); *місц. одн.* по **євнглстѣ** 1 (1388 *P* 39); **єоуваньгели(с)ты** 1 (1436 *Cost.* II, 707); *наз. мн. зам. род.* **єуаггєлисти, єу(г)листи, євангелисти, єу(г)листи** 14 (1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 682; 1439 *Cost.* II, 59; 1457 *BD* I, 5; 1479 *BD* I, 222; 1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; *DC* 149); **іуаггєлисти** 3 (1499 *BD* II, 149, 155, 163); **єу(г)листы, єу(г)лїсты** 2 (1435 *Cost.* II, 689; 1448 *Cost.* II, 300); **іуглисти** 1 (1439 *Cost.* II, 32); *род. мн.* **єу(г)листъ, єу(г)лисгь, євангелистъ, єуглистъ** 6 (1435 *Cost.* II, 679; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *ПГСММ;* 1444 *Cost.* II, 208; 1446 *P* 154; 1448 *Cost.* II, 366); *наз. дв. зам. род. мн.* о(т)... четыри **єу(г)гелиста** 1 (1500 *Cost. S.* 231).

*ЄВАНГЕЛІЄ *див.* *ЄВАНГЄЛИЄ.

*ЄВАНЪГЕЛЕЄ *див.* *ЄВАНГЄЛИЄ.

*ЄВАНЪГЄЛИЄ *див.* *ЄВАНГЄЛИЄ.

*ЄВАНЬГЄЛЬЄ *див.* *ЄВАНГЄЛИЄ.

ЄВАЧЪ *ч.* (1) (*особова назва):* Моилони (!) Скурмань Шикомъ уланомъ... на имя Темешовъ сынъ Євачъ, добрій слуга мой тамъ упалъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Євачъ** (1484 *РИБ* 351).

*ЄВДОКИМОВИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва):* Мы кнѧ(з) двдъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... глѣбъ євдокимови(ч)... чинимы знамєни(т)... како кеды в то времѧ коли кнѧ(з) вєлебныи дмитрии... володиславу... королеви польскому... вѣрность праваѧ и нє изрушистаѧ слюби(л) а мы... моча вши(х) (!) землѧнъ єго... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **євдокимови(ч)** (1388 *P* 38).

*ЄВЛАШКО *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Євлампии): Я волчько боде(н)ковьскии Исвоими де(т)ми сь євлашко(м) а з романо(м) вызнаває(м)... и(ж) єсмо то оучинили нижа(д)ны(м) припужениє(м) ани звєдє(н)є(м) (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **євлашко(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

*ЄВЛАШКОВИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва):* Мы кнѧ(з) двдъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч) василии данильєви(ч) фєдоръ євлашкови(ч) хвороща... чинимы знамени(т)... како кеды в то времѧ коли кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии... влодиславу... королеви польскому .. вѣрность праваѧ и нє изрушистаѧ слюби(л) а мы... моча вши(х) (!) землѧнъ єго... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **євлашкови(ч)** (1388 *P* 38).

*ЄВНУТЄВИЧЬ *ч.* (2) (*особова назва):* печѧт кнѧзѧ міхылово (!) євнютєвича (Краків, 1386 *CEV* 9); пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч) (б. м. н., бл. 1392 *P* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **євиутєви(ч)** (бл. 1392 *P* 46); *род. одн.* **євнютєвича** (1386 *CEV* 9).

*ЄВНЮТЄВИЧЪ *див.* *ЄВНУТЄВИЧЬ.

*ЄВПРАКСІЯ *ж.* (1) (*особова назва, гр.* Εὐπραξία): Я Семенъ с колковъ ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана... Өеодосію... Євпраксію (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Євпраксію** (1398 *ДГПМ*).

ЄВСЕЕВИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... Ходко Євсеевичъ... а еще дворяне и мѣщане (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Євсеевичъ** (1465 *АкВАК* III, 4).

*ЄВСЕИ *ч.* (4) (*особова назва, цсл.* Евсевии, *гр.* Εὐσέβιος) Овсій, Євсей: ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ: пана Максыма... пана Євсея и пана Кмыту (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Євсея** (1430 *ГВКЛ* 7, 8, 9).

ЄВСТАТИЄ, ЄУСТАТЇЄ, ЄУСТАТЫЄ *ч.*, *невідм.* (7) (*особова назва, молд., цсл.* Євьстатии, *гр.* Εὐστάθιος) Євстахій, Євстафій, Остап: мы петръ воєво(д)а... знамѣнито чины(м)... аже... дали єсмы нашєм(оу) манастырю о(т) побраты... идеже є(ст) єгоумєнъ єустатыє... четиры челя(ди) циганъ (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481); да оутверди(м) нашъ монастирь о(т) корочина камєнѣ гдє є(ст)

архима(д)ридъ (sic.— *Прим. вид.*) молебъникъ (sic.— *Прим. вид.*) на(ш), по(п) еустатіє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).
Див. ще *ЄУСТАТІИ, СТАХІЄ.

***ЄВФѢМИИ** *див.* ***ЄВЪФИМИИ.**

***ЄВХИМИИ** *див.* ***ЄВЪФИМИИ.**

***ЄВЪДАДЬЄВЪ** *с.* (1) *(назва села в Київській землі):* Село Євъдадьє(в) а в томъ селе шесть чл҃вка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Євъдадьє(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

***ЄВЪФИМИИ** *ч.* (5) (*особова назва, цсл.* Єуфимъ, *гр.* Εὐθύμιος) Юхим, Єфим: въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі... игуменомъ евъфимьемъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); А про лѣпшую твердость тых верху писаных рѣчей просила есми... епископа туровского и пинского ЄвхимъѦ абы... печат свою приложилъ (Степань, 1489 *AS* I, 89).
ФОРМИ: *род. одн.* **ЄвъѳимѦ** 1 (1489 *AS* I, 89); **єфимьѦ** 1 (1385 *Р* 28); **ЄвхимьѦ** 1 (1489 *AS* I, 89); *ор. одн.* **евъфимьемъ** (1341 *ОБРН* 75); *місц. одн.* **при євфѣмьи** (2-а пол. XV ст. *СО*).

***ЄВЪѲИМЪ** *див.* ***ЄВЪФИМИИ.**

ЄГДА *спол.* (2) (*цсл.* егда) (*приєднує підрядні речення часу*) коли **а)** (*у постпозиції*) (1): А кто о(т)иметь о(т) цркви ст҃го николы судитсѦ со мною передъ бг҃мь егда придеть праведныи судии (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8);
б) (*у препозиції*) (1): а егда похочетъ архима(н)дри(т)... да сове(р)ши(т) в Манасты(р) Печє(р)скій митрополитъ кїєвскій архима(н)дрита їгоумена прєзвитера, дьякона ку с҃втой литу(р)гїй (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

***ЄГОВЪ** *прикм.* (4) (*цсл.* єговъ) (*належний йому*) його: то село даль воєвода строеви и иванови... ему и дѣтемъ еговѣмь и‹оу›ноучето(м) еговѣ(м) и праоуноучето(м) еговѣ(м) и праштоурѣтомь (!) еговѣмь (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).
ФОРМИ: *дав. мн.* **еговѣмь** (1400 *Cost.* I, 37).

ЄГОУМЄН *див.* **ЄГОУМЄНЪ.**

***ЄГОУМЄНОВЪ** *прикм.* (1): ігуменів: А ин никто без егоуменовоу волоу да не смѣет оу тотоу бранищоу ни рибоу ловити ни товар пасти ни иное ни жадное дило робити (Сучава, 1490 *BD* I, 421).
ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **егоуменовоу** (1490 *BD* I, 421).

ЄГОУМЄНЪ, ЄГОУМЄНЬ, ЄГОУМЄН *ч.* (32) (*гр.* ἡγούμενος) ігумен: Мы Иліа воєвода... чинимъ знаменито.... аже... дало ест господство ми єдноу поустыню манастырю от Полѣны, где ест егоуменъ Досоѳеи (Сучава, 1438 *DBAc* 27); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже дали... есмы... монастироу о(т) нѣмца... где есть егоумень (sic.— *Прим. вид.*)... по(п) ѳео(к)тисть, даанїе... дѣда нашего, алекса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).
ФОРМИ: *наз. одн.* **егоуменъ, егоумен, егоумень, ! еєгоумєнь** (1438 *DBAc* 27; 1444 *DIR«A»* 481; 1459 *DIR«A»* 514; 1466 *BD* I, 105; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *BD* I, 170; 1482 *BD* I, 263; 1489 *BD* I, 377; 1491 *BD* I, 452; 1500 *Cost. S.* 230); *дав. одн.* **егоумену** (1452 *Cost.* II, 410; 1470 *DIR«A»* 523; 1488 *BD* I, 348); *ор. одн.* **егумеиомъ, егоуменом** (1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517; 1459 *BD* I, 29).
Див. ще **ИГУМЄНЪ, ИЄГОУМЄНЬ.**

ЄДЕН *числ.* (243) **1.** (*кількісний*) один (209): тѦмже мы... дали єсмы ем(оу) оу нашеи земли оу молдавскои... єдно село на имѦ поѦна (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36); а мыто свое правое да платѦ(т), о(т) єдного тѦрху, по чотыре гроши (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); мы алєксандръ воєвода... чини(м) знаменито ис сѣмъ листомъ нашимъ... оже тоты истинни тизоане, дочка конатасова... и съ своимъ синомъ, леоуринце(м), по своєю доброю (!) воли и прода(л) єдноу боукатоу землю (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); єдна част от того села да ест Марицъ, дочки Симиноу (Васлуй, 1495 *BD* II, 53); мы стефан воєвода... знаменито чиним... оже... прїид‹е прѦд нами...› отъ синъ михаила оцела граматика и сестри его крестина и аноушка... и продали... єдно селище на исписиле (б. м. н., 1500 *SD* 7);
(*один з двох або з декількох*) один (22): Се азь пань радоуль ... и жоупань... даемо вѣдомо... аже балица воєвода и драгъ мещерь... дадоше о(т) своего оурика три села манастирю... єдно село тересь а дроуго кривчичь а третїе кроушево (Сігет, 1404 *ГМ*); мы по их воли оучинили есми и далисмо томоу нашемоу свѦтомоу монастироу... чътири села на Бистрици ж(е): єдно село Слоугани, дроугое село Кикощещи, третеє село Каліенещи, чътврътое село Лацкани (Ясси, 1500 *BD* II, 173);
(*тільки один*) єдиний (2): тако мы с паны... смолвивши сѦ видѦчи єдного бога предо очима а подлугъ смолвы оставили есмы бѣлецко (!) при бѣлцѣ (Львів, 1421 *Р* 94); Протож ненадобѣ никому вступати ся и еден вѣдаеть тое село владика орменьскии (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19);
ни оу єдномъ нити (1) *див.* ***НИТЬ;** хотѣ оу єдно(м) нити (1) *див.* ***НИТЬ.**
2. (*у знач. займенника*) (*із запереченням*) жоден, ні один, ніхто (8): А такожъ оу тихъ вишеписаных митахъ и от каменъ воскоу ни єдин тарканъ да не боудет... ни съ нашеи земли ани с чоужеи, ни *єдъным* нашым листом (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); Того ради никто николи да не имают (!) тѣгати, ани добоувати, на сїе наше привилїе, ни съ єдном привилїе (Сучава, 1490 *BD* I, 392); Про‹тож› да не имает тѦгати ани добоувати ‹ни› єдними привилїѦми на сїе наше привилїе (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **еден** (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); *род. одн. ч.* **єдного** (1424 *Cost.* I, 162; 1435 *Cost.* II, 676; 1437 *Cost.* II, 711); *дав. одн. ч., с.* **єдному** (1400 *Cost.* I, 37; 1490 *BD* I, 420); *знах. одн. ч.* **єдного** 3 (1421 *Р* 94; 1445 *Cost.* II, 236; 1453 *Cost.* II, 466); **єднїи** 1 (1409 *Cost.* I, 65); *ор. одн. ч., с.* **єдиимь, єдним** 2(1459 *BD* I, 32); 1485 *BD* II, 372); **єдънымъ** 1 (1457 *BD* I, 4); **! єдном** 1 (1490 *BD* I, 392); *місц. одн. ч.* **оу єдномъ** (1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 744); *наз. одн. с.* **єдно** (1408 *Cost.* I, 61; 1427 *DBAc* 22); *знах. одн. с.* **єдно** (1400 *Cost.* I, 36; 1415 *Cost.* I, 116; 1423 *Cost.* I, 156; 1442 *Cost.* II, 88; 1453 *Cost.* II, 467; 1462 *BD* I, 52; 1486 *BD* I, 289; 1490 *BD* I, 390; 1495 *BD* II, 87; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *наз. одн. ж.* **єдна, єдъна** (1415 *Cost.* I, 122; 1425 *Cost.* I, 173; 1431 *Cost.* I, 325; 1446 *ПГСПМР;* 1458 *Mih. Doc.* 122; 1466 *BD* I, 105; 1479 *BAM* 61; 1488 *BD* I, 345; 1495 *BD* II, 53; 1496 *BD* II, 92 і т. ін.); *род. одн. ж.* **єднои** (1473 *BD* I, 190; 1475 *BD* I, 203; 1483 *BD* I, 269; 1487 *BD* I, 297; 1490 *ДГСХМ;* 1493 *BD* II, 3, 31; 1495 *BD* II, 63, 64; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); *знах. одн. ж.* **єдиоу** (1452 *Cost.* II, 409); *ор. мн.* **єднимн** (1491 *BD* I, 491; *Cost. D.* 37; 1492 *Cost. S.* 162; 1499 *BD* II, 155).
Див. ще **ЄДИНЪ, ОДИНЪ.**

***ЄДИНАЦТВО** *с.* (4) єдність, згода (2): братъ и тесть нашъ а твой сватъ, великий князь Иванъ Васильевичъ, о томъ къ намъ всказывалъ, абыхмо были съ тобою въ миру и въ единацтве (Троки, 1494 *BD* II, 387); и естли бы онъ вамъ по доконъчаныо... правилъ, и ты бы съ нимъ взялъ миръ и въ единацтве былъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409);
мети єдинацтво (1), jednactwo mieti (1) (з ким) бути в злагоді, в згоді: Про то господаръ нашъ... всказалъ и твоей милости абы... мелъ бы еси зъ его милостью прыязнь вечную и любовъ, по тому какъ и прєдъкове его милости и отецъ его милости мели приязнь и єдинацътво съ предъки твоими (Вільна, 1494 *BD* II, 387).
ФОРМИ: *знах. одн.* **єдинацътво** 1 (1494 *BD* II, 387); **iednactwo** 1 (1494 *BD* II, 388); *місц. одн.* **въ єдинацтвє, въ єдинацътвє** (1494 *BD* II, 387; 1498 *BD* II, 409).
Див. ще ***ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНАНЬЄ 1, *ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ЄДНОЦСТВО, *ОДИНОЦЬСТВО.**

***ЄДИНАЦЪТВО** *див.* ***ЄДИНАЦТВО.**

!ЄДИННО *див.* **ЄДИНЪ.**

***ЄДИНОСУЩНЫИ** *прикм.* (11) (*цсл.* единосѫштьныи, *гр.* ὁμοθύσιος) єдиносущний: Во ймя святые единосущные и нероздилимые Тройцы Отца и Сына и Светого Духа (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); Въ имѣ отца и сына и свАтого доуха, троицє свАтаа и єдиносъщнаа и нєраздєлимаа (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* єдиносѫщна 1 (1490 *DC* 146); єдиносъштнаа, єдиносѫщнаа, єдиносоущнаѦ (1473 *BD* I, 181; 1488 *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 376); *род. одн. ж.* единосущные (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); *кл. ф. ж.* єдиносъщнаа, єдиносѫщнаа, єдиносъщна (1488 *BD* I, 342, 347; 1490 *BD* I, 419; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 451).

***ЄДИНОСЪШТНЫИ** *див.* ***ЄДИНОСУЩНЫИ.**

***ЄДИНОСЪЩНЫИ** *див.* ***ЄДИНОСУЩНЫИ.**

***ЄДИНОСѪЩНЫИ** *див.* ***ЄДИНОСУЩНЫИ.**

***ЄДИНОЧЬСТВО** *с.* (1) (*цсл.* единочьство) єдність, згода: взАли єсмо приАзнь... зъ ... казимиромъ, королевичемъ... быти оу прыАзни и въ єдиночьствѣ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716).

ФОРМИ: *місц. одн.* въ єдиночьствѣ (1442 *Cost.* II, 716).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНАНЬЄ** 1, ***ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ЄДНОЦСТВО, *ОДИНОЦЬСТВО.**

***ЄДИНСТВО** *с.* (1) (*цсл.* единьство) єдність, згода: тогды на роцѣ напре(д) реченымъ стронамъ в медыцѣ... оу єдин(с)твѣ воли нашеи... осудили єсмы и осужАємъ аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту... нижли тыи пани Адвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70).

ФОРМИ: *місц. одн.* оу єдин(с)твѣ (1404 *Р* 70).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, ЄДНАНЬЄ** 1, ***ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ЄДНОЦСТВО, *ОДИНОЦЬСТВО.**

ЄДИНЪ, ЄДИНЬ, *числ.* (126) (*цсл.* єдинъ) **1.** (*кількісний*) один (98): Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(и) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгь мєщєрь... дадошє о(т) своєго оурика три сєла манастирю и єдинъ млинъ (Сігет, 1404 *ГМ*); а єще єсмы дали оброкъ тому монастиреви... по десАть бочокъ вина... и игумєну по єдинъ полъ поставъ сѣрого сукна (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); знаменито чиним ис сим нашим листом... оже прїидє прАд намы... слоуга наш Лоупше... и продаль свою правоую отниноу... єдино село оу Нємєцкои волости на Чорном потоцѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 144); (*один з двох або з декількох*) один (1): и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити... на граници оу хотини и оу черновскои воло(с)ти два паны справе(д)ливы(х)... абы єди(н) бы(л) на(м) старостою хоти(н)скы(м) а дроугы черно(в)скы(м) оустави(ч)ны(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

є д и н ъ н а д р о у г о г о (1) один на другого, один на одного: Ино за то нє имаю(т) опоминати ни єди(н) на дроугого за тотоу миноу... и ни тѣгати сѣ никто нє имаєть (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88); х о т А з а є д и н ъ в о л о с ъ (1) *див.* ***ВОЛОСЪ;** х о т А з а є д и н г р о ш ъ *див.* **ГРОШЪ;** н и з а є д и н ъ н и т ь *див.* ***НИТЬ.**

2. (*спільний*) один (1): О братїи што єдинъ мълныи (!) имаю(т) (XV ст. *ВС* 23).

3. (*у знач. займенника*) (*із запереченням*) жоден, ні один, ніхто (20): Стефанъ воєвода... пишє(м) въсѣмъ бояромъ... варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ нє оузАлъ на торговчАны о(т) брашова (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); Сєго ради ни єдинъ нашь бояри(н) или мытни(к) да нє имаю(т) нигдє позабавити монастирски возовє ни оу че(м) (Сучава, 1470 *DIR «A»* 523); и тиж пак оу том промыслили єсмо... та смо потврьдили им старїи закои, како ни єдин чловѣкь от которих живоут оу Брълад они абы нє платили малоє мыто тамо оу Бръладѣ, ни от єдинои тръговли (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* єдинъ, єдинь, єди(н) (1415 *Cost.* I, 122; 1442 *Cost.* II, 88; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 501, 508, 509; 1459 *BD* I, 29; 1470 *DIR«A»* 523; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); *род. одн. ч.* єдиного 2 (1458 *BD* II, 262; 1492 *ЗОЄ*); ! єдин(н)о 1 (1452 *Cost.* II, 759); *знах. одн. ч.* єдинъ, єдинь, єдин 56 (1404 *ГМ;* 1411 *Mih. Alb.*; 1415 *Cost.* I, 122; 1434 *Cost.* II, 668; 1457 *BD* I, 4; 1476 *BD* I, 215; 1489 *BD* I, 373; 1491 *Cost. S.* 157; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); єдиного 1 (1466 *BD* I, 106); *наз. одн. с.* єдино (1491 *BD* I, 464); *знах. одн. с.* єдино (1414 *DIR«A»* 441; 1432 *ДГВІН;* 1436 *Cost.* I, 481; 1440 *Cost.* II, 65; 1448 *DIR* № 10 в; 1463 *BD* I, 73; 1488 *BD* I, 325; 1493 *BD* II, 21; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *род. одн. ж.* єдинои 1 (1495 *BD* II, 64); єднои 1 (1497 *BD* II, 119); *знах. одн. ж.* єдиноу 2 (1462 *Cost. D.* 10; 1463 *BD* I, 73); ! єдино (полѣноу) 2 (1491 *BD* I, 451).

Див. ще **ЕДЕН, ОДИНЪ.**

***ЄДНАНЇЄ** *див.* **ЄДНАНЬЄ.**

***ЄДНАЛЬНЫИ** *прикм.* (1): ◇ л и с т ъ є д н а л ь н ы и *див.* **ЛИСТЪ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* єднал⟨ь⟩ного (1489 *РИБ* 433).

ЄДНАНЬЄ *с.* (25) (*стч., стп.* jednanie) **1.** єдність, згода, (3): Ино ми видѣвши их доброую волоу и єдънанїє и заплатоу оусє готовими пинѣзи, а ми такожє єсми дали и потвердили... паноу Щєфоулоу Чернатоу, тоє вишеписанноє сєло Мотишещїи (Сучава, 1463 *BD* I, 74); ино мы видѣвши и(х) доброую волю и єднанїє и заплату а ми тако(ж) єсми далї и потвердили тоє прА(д)реченоє сєло на имА моунтє слоузѣ нашемоу иоанишю изварецу (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519);

є д н а н ї є ч и н и т и (між ким) (1) приводити до згоди, примиряти (кого): мы оузнаваючи мѣжи прїєтели єднанїє чини(м) (XV ст. *ВС* 20 зв.).

2. (*дія*) укладення договору за взаємною згодою (3): а та(к)жє на то(м) єднанию єсми остали пан(у) михаилоу пА(т)десА(т) гривенъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); А при томь нашємь єднаньи были: кнАзь Михайло Олександровичь, паи Янъ Довойновичь намѣстникь Волковыйский (Вільна, 1482 *AS* I, 80); а далє(и) бори(с) рєкъ правда єсть да(л) єсми тотъ записъ ивашку владыцє писару г(с)дрскому а з волєю глѣбовою остаѳъєвича после є(д)наньА (Вільна, 1495 *ВМБС*);

є д н а н ь є п о к о я (6) укладення мирного договору: Єстли бы мистръ съ свои(м) закоиомъ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднаньє покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи вибравши к на(м) рачили зослати к мариборкоу коу поражѣнью посполоу з радою короуны о єднаньє покоя яко братьи и(х) и приятєли... а та(м) коли боудетє презъ ясноє досвєтъчѣньє позна⟨и⟩тє єстлн мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднаньє (!) покоя боудеть хотѣти мѣтн (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

3. договір (9): и да(л) имъ паиъ михаиль чА(ст) пинѣзєи напрє(д), а остато(к), имає(т) имь дати, коли оны выидоу(т) и оуздадоу(т) ємоу вє(с) хотарь стары тА(х) то сєлишчь, по(д)лоу(г) єднанїа (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а кто-бы тоє єднаньє з насъ с обоу (*в ориг.* собоу.— *Прим. вид.*) сторонь оузроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пАть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79); И тыж нѣкоторых панов... с обох сторон их, длѣ розници или сказы, абы тїи въси вышеписаннїи наши єднанїА и прїязни нє имают быти зламаны анї прєстоуплєни (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

в ъ с т у п и т и у є д н а н ⟨ь⟩ є (1) *див.* **ВСТУПИТИ;** м ѣ т и є д н а н ь є (1) *див.* **ИМѢТИ;** п р и с т о у п и т и о у є д н а н ь є (1) *див.* **ПРЫСТУПИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* срѣдники єдианьє покоя (1447—1492 *ЛКБВ*); *род. одн.* є(д)наньА, єдиаиья 3 (1489 *РИБ* 433; 1495 *ВМБС*); єдианїа 1 (1452 *Cost.* II, 422); *дав. одн.* єднанью (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* єднаньє 8 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1482 *AS* I, 79; 1489 *РИБ* 433; 1495 *ВМБС; РИБ* 620); єднанїє, єдънаниє 4 (1463 *BD* I, 74; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1465 *GL* 176; 1466 *DIR«A»* 519); *ор. одн.* єднан⟨ь⟩ємъ 1 (1495 *РИБ* 620); ! єднаны 1 (1462 *BD* I, 55); *місц. одн.* на єднанию 2 (1458 *Р* 169; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фо-

топ.); при єднаньи 1 (1482 *AS* I, 80); *наз. мн.* єднанїѦ (1499 *BD* II, 425).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, *ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ЄДНОЦСТВО, *ЗЪЄДНАНЬЄ, *ОДИНОЦЬСТВО, *ОУЄДНАНЇЄ.**

Пор. ***ЄДНАТИ.**

***ЄДНАТИ** *дієсл. недок.* (3) (*стч.* jednati, *стп.* jednać) **1.** (що з ким) погоджувати (що з ким), домовлятися (про що з ким) (2): а на то свѣдкове... пан доума браевич... и пакъ панове и радци ливовскїи, што тымн часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь єднали (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); и пакъ панове брѫгаре и радци Ливовскыи, що тымы часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь єднали (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

2. (що між ким) посередничати (між ким у чому) (1): конъдра(т) шесть све(т)ковъ поставилъ, по(д)лоугъ приказанїя соусоудьи (!) правыи бы(л) єкоубъ коумъ єго которыи же тоую рє(ч) межи ими прієтєльскы єдна(л) (XV ст. *ВС* 20).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* єдна(л) (XV ст. *ВС* 20); *3 ос. мн.* єднали (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276).

***ЄДНАТИ СЕ** *див.* ***ЄДНАТИ СѦ.**

***ЄДНАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (4) **1.** *(договорюватися)* єднатися, укладати угоду (3): а остато(к) имає(т) имь дати, коли они... оуздадоу(т) ємоу ве(с) хотарь... по(д)лоу(г) єднанїа, заноу(ж) та(к) сѦ єднали и(ж) бы прѦ(д)речє(н)ны па(н) мань з дѣтми своими да(л) по(д)бны день паноу михаилоу, абы вышли с паны и межиаши и съ и(х) стары(м) привилиє(м), абы дали и оузнаменали паноу михаилоу тоть оуве(с) хотарь (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а тое єднан⟨ь⟩е, што Борисъ з Глѣбомъ єдналъ се неслушнымъ єднан⟨ь⟩емь, то есмо зрушили (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

2. об'єднуватися, згуртовуватися (1): вси королеве и вси хрєстиянъскии господарєве... єднають ся и готовять ся и хотєли бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* єднають ся (1498 *BD* II, 410); *перф. 3 ос. одн. ч.* єдналъ се 1 (1495 *РИБ* 620); сѦ... єдналъ 1 (1495 *ВМБС*); *3 ос. мн.* сѦ єднали (1452 *Cost.* II, 422).

IEDNACTWO *див.* ***ЄДИНАЦТВО.**

Див. ще ***ЗЪЄДНАТИ СЯ, *ПОЄДНАТИ СѦ, ОУЄДНАТИ СѢ.**

ЄДНО *присл.* (5) (*стч., стп.* jedno) тільки, лише, лиш: а родитєлъ нашъ, кнѦзъ великыи, та⟨к⟩о⟨же им⟩а⟨є⟩ть намь приятєлемь быти... и приѦтєлемъ нашїмь приѦтель быти, а нєприѦтєлємь нашимь нєприятель, єдно вынимаємь, нашего господарѣ, королѣ полского противъ єго и противъ короунѣ, нє имаємь николи стояти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691); прото(ж) коли(ж) бѫде(т) братїя або сєстры во очинє разделены алюбо розно разлоучєны и пригодитсѦ(ж) нєкоторомѫ ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нє возмє(т) на себѣ соуженїє конєчнє потомь прїиде(т) бра(т) єго а хочє(т) тоую обновити мы кладємь ємоу мо(л)чанїє єдно оу своєи частї очины имєє(т) моць оу жалобѣ (XV ст. *ВС* 22 зв.); А хотар тои третои вышеписаннои части от Бъєшещи, али єдно оу сєло, почєнши от бєрєг Молдавѣ мало нижє от гдє выходит топлица от Молдави (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

Див. ще **ОДНО.**

ЄДНОСТАИНО *присл.* (1) (*стч.* jednostajně, *стп.* jednostajno) однаково, так само: а протожь мы казимиръ бжїю мл(с)тью коро(л) по(л)скы(и)... узнали єсмо и(ж) по(д)лоугъ стары(х) в земли нашои, жалобы на соуде(х) не бывали соужены єдностаино, алє по(д)лоугъ розоума головного, и по(д)лоугъ прїятєльства (XV ст. *ВС* 10).

***ЄДНОСТЬ** *ж.* (1) (*стч.* jednost, *стп.* jedność) ◇ п р и и т и о у є д н о с т ь *див.* **ПРЇИТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* єдность (1449 *Cost.* II, 746).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНАНЬЄ 1, *ЄДНОЦСТВО, *ОДИНОЦЬСТВО.**

***ЄДНОТА** *ж.* (1) (*стч., стп.* jednota) єдність, згода: на тыи то остаточныи рѣчи досы(т) єсть ємоу на то о(т)писано а особно нижє мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо... волю тако яко коро(л) хрєстья(н)⟨с⟩кии коу покоєви а коу єднотѣ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* єднотѣ (1447—1449 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНАНЬЄ 1, *ЄДНОСТЬ, *ЄДНОЦСТВО, *ОДИНОЦЬСТВО.**

***ЄДНОЦСТВО** *с.*(3) єдність, згода (1): и слюбили єсмо... быти... с ним оу приѦзни и оу єдноцствѣ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 725); о у з Ѧ т и є д н о ц с т в о (є д н о ч ь с т в о) (2) *див.* **ОУЗѦТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* єдноцство 1 (1445 *Cost.* II, 725); єдночьство 1(1447*АкЮЗР* I, 60); *місц. одн.* оу єдноцствѣ (1445 *Cost.* II, 725).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНАНЬЄ 1, *ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ОДИНОЦЬСТВО.**

***ЄДЪНАНИЄ** *див.* **ЄДНАНЬЄ.**

! ЄЄГОУМЄНЬ *див.* **ЄГОМЄМЪ.**

***ЄЖЄ** *спол.* (24) (*цсл.* еже) **1.** *(приєднує підрядні означальні речення — у постпозиції)* який, котрий, що (19): а кто бы того не задержаль... таковы да єсть проклѦть о(т) господа ба... и оучастїє да имаєть сь онѣмп, єжє възъпишє на владыка х(ст)а (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679—680); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє... даем и потвръждаєм... даанїє дида нашего... Алєксанъдра воєводи... мито от Баковскаго тръга и от Тазловѣ... єжє из вѣка прислоушають тоѫ мита томоу монастирю (Бистриця, 1457 *BD* I, 3—4); Гноу и оцоу нашємоу ѳиларєтоу архимандритоу пєчєрскомоу єжє о хѣ и(з) братиєю старци пє(ч)рска(г) монастырѦ (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*); А кто сѦ покоусит пороушити нашего даанїѦ и потвръжденїѦ, тот да боудєт проклѦт... и оучастїє да имает съ онѣми Іоудїи єжє възъпиша на господа бога ісу христа (Гирлов, 1499 *BD* II, 149); *(в інтерпозиції)* що (2): мы александръ воєвода... чины(м) знамєнито... понєжє благопроизволи гсвоми... и въ задшие стопочившємь родитєлємь нашимь... дадо(х) монастироу пана ивана дворника оуспєнїоу стои бци єжє є(ст) на хоморю єдио сєло на връхь солонцѦ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); тоє всєє да бѫдєтъ томоу... манастырю оурикъ съ всѣмъ доходомъ... задшѫ стопочившаго родитєлѣ нашего єжє по стомоу дхоу їосифа (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472).

2. *(приєднує підрядні додаткові)* що (3): мы и (sic.— *Прим. вид.*) александръ воєвода... чинимъ знамєнито... єжє дає(м) и потвержаємъ данїє наши(х) родитєлии (sic.— *Прим. вид.*) нашємоу монастирю о(т) побраты, о(т) полѣны (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 377—378); мы стєфанъ воєвода... знамєнито чини(м)... єжє... дали є(с)ми стои црвки (!) о(т) стого монастирѣ о(т) молдавици... тоти цигани на имѣ хръма(н) и бєра (и) бадоу (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

Див. ще **АЖЄ**[1], **АЖЪ**[1], **ЄЖЬ, ИЖЄ**[2], **ИЖЬ**[2], **ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

ЄЖЬ, ЄЖЪ *спол.* (3) (*цсл.* ежь) **1.** *(приєднує підрядні означальні речення—у постпозиції)* який, котрий, шо (2):Мы ильѦшь воєвода... записуемъсѦ тымъ пношѦмъ што к намъ з литьвы приєхали на нашю службоу... пну станиславу з вронова... пну михалови инъшимъ *єжь* суть с ними и будуть єжь имаємъ... имъ жолдъ платити (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); па(к) кто съ покоуси(т) пороушити того... даанїѦ... таковїи да єсть проклѦ(т) о(т) га ба... и да има(т) участїє и съ онѣмы іоудеиє, єжъ възъпиша на га ха, кръ(в) єго на ни(х) и на чедѦ(х) и(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(з'ясувальний) (приєднує підрядні додаткові)* що (1): Мы ильѦшь воєвода... записуемъсѦ тымъ пнꙍшѦмь... єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолдъ платити (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

Див. ще **АЖЄ¹, АЖЪ¹, ЄЖЄ, ИЖЄ², ИЖЬ², ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

ЄЗДИТ *дієсл. недок.* (8) (чим, у що, по чому, до чого, без додатка) *(переміщатися за допомогою якихось засобів пересування, їздити в різні місця)* їздити (7): Пани Михайловаѧ поведила, ижъ за великого кнѦзѦ Швитрикгайла коли мой пан сына крестил оу пана ВасилѦ, Яцка, дозволил через мост оу боудоване, оу дерево, сеножати єздит (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючы мыто нашо, и ты бы ихъ оть того устегалъ, нехай бы ездили старыми дорогами (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); а тамъ є(з)ди(л) єсми до коузмина ставовъ глѦдети (б. м. н., XV ст. *ИК*); слоужебнїци по земли єздѦ(т) оубогыя кмети... алюбо оубоги(х) землѦны оутїскають (XV ст. *ВС* 14 зв.— 15);

їздити полювати (1): и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы в дуброву Свинюскую не ездили и не пустошили лововъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

ФОРМИ: *інф.* ездит (1478 *AS* III, 17); *теп. сп. 3 ос. мн.* єздѦ(т), єьздѦ(т) (XV ст. *ВС* 14 зв., 16); *перф. 1 ос. одн. ч.* !ѣзлилъ 1 (1498 *АЛМ* 163); є(з)ди(л) єсми 1 (XV ст. *ИК*); *безос. ф.* и(х) много єздило (XV ст. *ВС* 17); *бажс.-ум. сп. 3 ос. мн.* бы ездили, абы... ездили (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1487 *РИБ* 227).

Див. ще ***ВЫЄЗДИТИ, ВЫЄХАТИ, *ЄЗЪДЖИВАТИ, *ПРИЄЖДДЖАТИ, *ПРИЄХАТИ, *ПРИѢЗДИТИ, *SIECHATY SIA, *СЪЄХАТИ, ѢХАТИ.**

***ЄЗЄРО** *с.* (9) *(цсл.* езеро) озеро: дали єсми в потвдилї (!) даниа родителѣ нашего стго почившаго алексан (!) воеводи, щобы нє смѣлисѣ оумышати о(т) наши рѣ(д)ници и о(т) наши болѣри никто оу єзєра загорнѣи заноуже є(ст) дано о(т) наши(х) пере(д)ко(в) монастырю о(т) нѣмца (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511); А хотар... да єст... от доуба на берест що єст на краи лѣ⟨с⟩а, та... до поток до єзерѣ (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

ФОРМИ: *род. одн.* єзера 3 (1456 *DIR«A»* 511; 1458 *BD* I, 20; XV ст. *ВС* 10 зв.); єзерѣ 1 (1497 *BD* II, 100); *ор. одн.* єзеромь 1 (1473 *ШКН*); єзѣро(м) 1 (1459 *Cost. S.* 22); *род. мн.* єзер (1464 *DIR«A»* 517); *знах. мн.* єзєра (1454 *Cost.* II, 513); *місц. мн.* о єзере(х) (XV ст. *ВС* 10 зв.).

Див. ще **ОЗЄРО, *ЯЗЄРЪ¹.**

***ЄЗЄРОВЪ** *прикм.* (1) ◇ п о т о к ъ є з є р о в ъ *див.* ***ПОТОКЪ¹**.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* єзеро(в) (1453 *Cost.* II, 445).

***ЄЗЄРѢНЬ** *див.* ***ЄЗЄРѦНЪ.**

***ЄЗЄРѦНЪ.** *ч.* (3) *(особова назва, молд., слов.* езеро): а на... по(т)вержденїе... вѣра пана пе(т)ра єзерѣна комиса (Байчани, 1454 *ПГПММ*); а панове наши по имєню... па(н) нѦ(г) кы(м)пѦ(н)... па(н) єзерѦ(н) коми(с)... и па(н) соломонь (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* єзерѦ(н) (1456 *ЭСФ*); *род. одн.* єзерѣна (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ*).

***ЄЗЪ** *див.* ***ЯЗЪ².**

***ЄЗЪДЖИВАТИ** *дієсл. недок. многокр.* (1) їздити: мы езъдживали тоут в ловы, коли дворец Березкий над рекою Зелвою на стадо своє панъ Копач сєлит почал (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* єзъдживали (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ВЫЄЗДИТИ, ВЫЄХАТИ, ЄЗДИТ, *ПРИЄЖДЖАТИ, *ПРИЄХАТИ, *ПРИѢЗДИТИ, *SIECHATY SIA, *СЪЄХАТИ, ѢХАТИ.**

***ЄЗЫКЕИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Пишетъ король е. м.... абы Петругъ не вступал ся въ тыи люди, на имя въ Єзыкеича зъ дѣтьми, а въ Невѣра зъ братею его и зь дѣтьми (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. одн.* Єзыкеича (1498 *АЛМ* 169).

***ЄЗѢРО** *див.* ***ЄЗЄРО.**

ЄКИМОВИЧ *див.* **ЯКИМОВИЧ.**

***ЄКОБЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Сє азь... Іо Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѦд нами... Мърена, жена Лоука Єкобєскоула... и дроугая Мърена, непота єи... и проминѣли съ господство ми єдино село (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *род. одн.* Єкобєскоула (1488 *BD* I, 347).

ЄКОУБЪ *див.* **ЯКОУБЪ.**

ЄКОУШАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино сѣ зостали нашемоу вѣрномоу паноу Щефоулови прѣкълабоу на его части от тих отнини три села, одино село на имѣ Єкоушанїи (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *наз.* Єкоушаиїи (1480 *BD* I, 241).

***ЄЛЄНА** *ж.* (2) *(особова назва, гр.* Ἑλένη) Олена: Азъ рабь бж̃їи... стефанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тетраєу(г̃)ль за своѫ дш̃ѫ... и сновь мои(х) димитра и михаила и марины... и єленѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); тѦмь мы... дали и потвръдили єсмы ємоу... о(т)нины и ди(д)нины жоны его єлены (Сучава, 1471 *DIR«A»* 525).

ФОРМИ: *род. одн.* єлены (1471 *DIR«A»* 525); *знах. одн.* єленѫ (1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **ОЛЄНА.**

***ЄЛЄЦЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* КнѦзю Андрею, БрѦславскому наместникоу л̃ копъ грошей... а десѦть копъ зъ ЗвѦгольскоє дани въ Єльца (Краків, 1489 *AS* III, 21—22).

ФОРМИ: *род. одн.* Єльца (1489 *AS* III, 22).

***ЄЛИЗАВЕТА** *ж.* (1) *(особова назва, цсл.* Єлисаветь, *гр.* Ἐλισάβετ, *гебр.* Elíżewa): по⟨д⟩писана бысть сия капли⟨ца повелѣни⟩емъ... короля пресветлого Казимира... и его королевое... елизаветы (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *род. одн.* елизаветы (1478 *ОБРН* 130).

Див. ще **АЛЖБѢТА, *ЄЛИСАѲЬ.**

ЄЛИКО *займенниковий числ.* (19) *(цсл.* елико) *(у знач. сполучника приєднує підрядні речення ступеня і міри — у постпозиції)* скільки (16): мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... яко да оутвръ⟨димъ⟩ на(ш) црьковь, монастырю о(т) быстрици... и съ оусими озерами и гырлами... о(т) чєрвленого кєшенєва до ди(л) загорни, а выше нистромъ и пони(ж) и оуси пасикы, єлико соу(т) оу томъ хотарѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); И заплативше господство мы въсе исполна єлико више пишем (Гирлов, 1499 *BD* II, 144);

(у препозиції) (2): и такождере варе кто боуде(т) игоумє(н) оу то(м)... монастирю и єлико бѫде(т) братеи а они имаю(т) грижати за спасение доуши господства ми (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); И єлико изрекѫт вашеи милости от господства ми, а вы о въсем вѣроуите (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336);

(в інтерпозиції) (1): А кто сѣ покоусит нашего дааніа и потвръжденїа, єлико єст выше писано, пороушити... таковїи да єст проклѣть от господа бога (Сучава, 1488 *BD* I, 357).

***ЄЛИНСКЪ** *ч.* (1) *(назва присілка у Волинській землі):* Поведила перед нами старостинаѦ луцкаѦ... кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Федка, штожь пан єєй (!) небощикъ пан Олизар Шилович... даровал... єєй (!) именѦ свои на имѦ Здолбицоу с присєлком с Єлинском (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *ор. одн.* Єлинском (1487 *AS* I, 240).

***ЄЛИСАѲЬ** *ж.* (2) *(особова назва; цсл.* Єлисаф, *гр.* Ἐλισάβετ, *гебр.* Elíżewa) Єлизавета: мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѦд нами... Магда... и оуноукове єи... и дали... єдно село на Виннои... та дали слоугам нашим Работь и сестри его Соръ и братаничем ⟨их⟩ Анноушки и Єлисаѳи, дочкам Жоуржиним (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *дав. одн.* Єлисаѳи (1493 *BD* II, 14).

Див. ще **АЛЖБѢТА, *ЕЛИЗАВЕТА.**

ЕЛИСѢИ *ч.* (2) (*особова назва, гр.* 'Ελισσαῖος, *гебр.* 'Elīsa) Єлисей: господи помози самоилови кюзнєцю и елисѣєви писцю и левонтѣєви писцю (Краків, XIV—XV в. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **елисѣи** (XIV—XV в. *ОБРН* 112); *дав. одн.* **елисѣеви** (XIV—XV в. *ОБРН* 112).

Див. ще ***ОЛИСЄИ.**

ЄЛІОКИМЪ *ч.* (1) (*особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ, Тышко братъ его, Єліокимъ, князь Корецкій (Кобринь, 1465 *АкВАК* III 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єліокимъ** (1465 *АкВАК* III, 4).

ЄЛОВИЦЬКИЙ *ч.* (3) (*особова назва):* а при томъ были панове... пан Ивашко Єловицький... а пан Яцько Єловицький (Кременець, 1469 *AS* I, 64); А при томъ были: кн⟨ѧ⟩зь Михайло Вишневецкий... а пан Ивашко Єловицкий (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єловицький** 2 (1469 *AS* I, 64); **Єловицкий** 1 (1497 *AS* I, 112).

ЄЛОВИЧ, ЄЛОВИЧЬ, ѢЛОВИЧ *ч.* (11) (*особова назва):* а при том был пан Андрей Чаплич... пан Єско Єлович (Острог, 1464 *AS* I, 57); А при томъ была дочка моѧ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩нѧ Марѧ Семеновая Ровенскаѧ... пан Єнко Єлович... пан Бартош Юшкович (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єлович** 8 (1464 *AS* I, 57; 1465 *AS* I, 57; 1481 *AS* I, 77; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88, 242); **Єловичь** 1 (1478 *AS* I, 76); **ѣлович** 2 (1466 *AS* I, 61, 62).

***ЄЛОВЪСКИИ** *ч.* (1) (*особова назва):* а на то вѣра моѧ... вѣра пана станислава еловъского (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14).

ФОРМИ: *род. одн.* **еловъского** (1393 *Cost.* I, 14).

***ЄМЄЛИНЪ** *ч.* (1) (*назва села у Львівській землі)* Ямельня: а се бортници пашко бортикъ и съ емелина юрко мошничь (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ *род. одн.* **емєлина** (1370 *Р* 18).

ЄНЖЄ *займ.* (1) (*стп.* jenże) *відносний (приєднує підрядні означальні речення):* о пороучникоу енже сѧ менить пре(д) прежне (XV ст. *ВС* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **енже** (XV ст. *ВС* 8).

ЄНКО *ч.* (7) (*особова назва, цсл.* Єнохъ, *гр.* 'Ενὼχ): и затым пан Єнко Чаплич поехал... проч (Луцьк 1487, *AS* I, 86);

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єнко** (1487 *AS* I, 85, 86; 1488 *AS* I, 242); *ор. одн.* **Єиком** (1487 *AS* I, 86).

ЄНКОВАѦ *ж.* (5) (*особова назва):* и мы припустили к тому именю п⟨а⟩ни Єнковую (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єнковаѧ** (1487 *AS* I, 85, 86); *дав. одн.* **Єнковой** (1487 *AS* I, 86); *знах. одн.* **Єнковую** (1487 *AS* I, 86).

***ЄНКОВЪ** *прикм.* (1): ино после живота небожчика пана Єнкова и мы припустили к тому именю п⟨а⟩ни Єнковую п⟨а⟩ни Татѧну (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Єнкова** (1487 *AS* I, 86).

Пор. **ЄНКО.**

ЄНЪКОВИЧЪ *ч.* (2) (*особова назва):* при том был владыка володимерский Иона... а панъ Федко Єнъковичъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єнъковичъ** (1498 *АрхЮЗР* 1/IV, 141); *род. одн.* **Єнъковича** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142).

ЄОЛЪГАТЬСКІЙ *ч.* (1) (*особова назва*): Єолъгатьскій писаръ писалъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єолъгатьскій** (1484 *РИБ* 351).

***ЕПАРХИЯ** *ж.* (2) (*цсл.* епархия, *гр.* ἐπαρχεία) епархія, епископія: Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской, гординею превозносяйся, сия предания отческая и повеления княжения нашего переступить дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а болшє того никакоє власти да нє имає(т) на(д) тє(м) мн(с)тырє(м) печє(р)скимъ и предѣли его епа(р)хїи а(р)хима(н)дриты печє(р)скоє, понє(же) далечє о(т) на(с) о(т)стои(т) констє(н)тинополя патрїа(р)ховъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **єпа(р)хїи** (1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **въ епархией** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ЄПИСКОПИА** *див.* **ЄПИСКОУПЇѦ.**

***ЕПИСКОПИЯ** *див.* **ЄПИСКОУПЇѦ.**

***ЄПИСКОПЇЯ** *див.* **ЄПИСКОУПЇѦ.**

ЄПИСКОПЪ, ЕПИСКОПЬ, ЄПИСКОУПЬ, ЄПЫСКОУП *ч.* (54) (*цсл.* епискупъ, епископъ, *гр.* ἐπίσκοπος) епископ: Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской... сия предания отческая... переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А купилъ есть иванъ губъка изъ братомъ своемъ на вѣки и ко стму їо(н)у еп(с)пи к селу гнѣвновчи д(а)ли ѐі гривенъ серебра вѣсного (Перемишль, 1378 *Р* 26); Тоє въсе... слюбоуем... исъ въсѣмы архїепископи и епископи... кралю полскомоу... моцнє и непороушеннє... дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єпископ, єпископъ, еп(с)коуп,! єпискоу, єпискоупь** 13 (1401 *RIR*; 1470 *BD* I, 150, 155; 1473 *BD* I, 186, 187; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256, 257; 1486 *DC* 144; 1490 *DC* 146); **епископь, епископъ, еп(с)пь, еп(с)кпь** 9 (1429 *Р* 114; 1470 *BD* I, 141; 1488 *BD* I, 342, 356; 1490 *DC* 147; 1499 *BD* II, 425); **епыскоуп** 2 (1473 *BD* I, 186—187); *род. одн.* **єпискупа** 3 (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* I, 420); **єпископа, jepyskopa** 4 (1465 *GL* 176; 1489 *AS* I, 89; 1490 *BD* I, 420); *дав. одн.* **еп(с)пи** 1 (1378 *Р* 26); **епископоу** 1 (1488 *BD* I, 356); *знах. одн.* **епископа** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **єпископа** 1 (1472 *BD* I,169); *ор. одн.* **єпискоупомъ, єпискоупом, єпискоупомь** 4 (1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 150, 155; 1471 *ДГСМПБ*); *місц. одн.* **при еп(с)пи** 2 (1376 *Р* 22; 1480 *DC* 9) ; **при єпискоупѣ** 1 (2-*а* пол. XV ст. *СО*); *наз. мн.* **єпискоупи** 3 (1472 *BD* I, 170; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **єпыскоупїи** 1 (1473 *BD* I, 187); *род. мн.* **єпископов** (1499 *BD* II, 425); *дав. мн.* **єпископомъ** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *ор. мн.* **єпископи** 2 (1499 *BD* II, 419, 425); **єпискоупы** 1 (1473 *BD* I, 186); **єпыскоупы** 1 (1473 *BD* I, 186); **єпискоупи** 1 (1472 *BD* I, 169).

Див. ще **БИСКОУПЪ, *ІЄПИСКОУПЬ, *ПИСКУПЪ.**

***ЄПИСКОУПЇЄ** *с.* (3) (*молд.* епископие, *цсл.* епискоупия, *гр.* ἐπισκοπή) епископія, епархія: мы Стефа(н) воевода... знаменито чиним и(с) симь листом нашим... оже благопроизволи господствами... и съ оусеѧ нашеѧ доброѧ волеѧ и о(т) ба помощїѧ и оучинилиесмо вь зāдшиє ста почившихъ пре(д)ковь и родителеи наших... Ако да оутвръдим и оукрѣпм (!) наше еп(с)коупїє о(т) Радовце(х) идеже є(ст) храм стго архиера(р)ха и чюдотворца Николаа (Сучава, 1486 *DC* 143—144).

ФОРМИ: *дав. одн.* **є(п)скоупїю** (1486 *DC* 144); *знах. одн.* **еп(с)коупїє** (1486 *DC* 144).

Див. ще **ЄПИСКОУПЇѦ.**

ЄПИСКОУПЇѦ *ж.* (22) (*цсл.* епискоупия, *гр.* ἐπισκοπή) епископія, епархія: се я кнѧзь юріа холмъскии... придали есмо к цркви бжои преч(с)тои бгомтри... села стрижово слепче космово... к столцу еп(с̃)піи холмъское при бголюбезномъ калисти еп(с)пи холмъскомъ и белъзскомъ (Холм, 1376 *Р* 22); Мы Георгїє архїепископь Соучавскыи и земли молдавскои, Василїє епископь Долнѣи епискоупїи Романова тръга, Іоанїкїє епископь Радовскои епископїи... с... Іо Стефаном воеводою... слюбили есмо... королеви полскому... въсе моцнє а непороушенно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єпискоупїѧ** (1490 *BD* I, 420); *род. одн.* **єпископїи, еп(с̃)піи** 4 (1376 *Р* 22; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1499 *BD* II, 425); **єпискоупїи** 2 (1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 425); *дав. одн.* **єпископїи, еп(с)кпии** 8 (1403 *ДГАА;*

1490 *DC* 147, 148, 149); єпископпїи 6 (1490 *BD* I, 420; *DC* 147, 148); *місц. одн.* оу еп(с)копїи (1490 *DC* 148).
Див. ще *ЄПИСКОУПЇЄ.
ЄПИФАНОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди па(н) васко люби(ч)... па(н) Семашко Єпифановичъ (Львів, 1478 *ЗРМ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Єпифановичъ** (1478 *ЗРМ*).
ЄПЫСКОУП *див.* **ЄПИСКОПЪ.**
***ЄРАРХЪ** *див.* **ИЄРАРХЪ.**
ЄРЕМЕИ *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Иеремия, *гр.* Ἱερεμίας, *гебр.* yirmĕyah). Єремія, Ярема: Тъм мы... дали есми и(м) обомъ посполно ... на милѣтинѣ, селище... где бы(л) еремеи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144); и еще есми ему дали... села... где бы(л) еремеи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).
ФОРМИ: *наз. одн.* еремеи (1443 *Cost.* II, 144; 1445 *Cost.* II, 212).
Див. ще **ЄРЕМИА, ЄРИМИЄ, *ЄРЕМЇИ.**
ЄРЕМИА, ЄРЕМЇА *ч.* (9) *(особова назва, цсл.* Иеремия, *гр.* Ἱερεμίας, *гебр.* yirmĕyah) Єремія, Ярема: ми болрове... на имл па(н) нѣгои... и па(н) еремиа... лвно чини(м)... гды(ж) ... петръ воево(д) ... пренаАснѣишом(у)... паноу казимировѣ... королевн полском(у)... повинною слоужбою вѣчне записа(л)сА... про тожъ мы кторою зь его волию повинни есмы сА згодити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); Мы кнѕь Семенъ... о(з)на(і)моуемо... и(ж) мы деи змилова(в)ши сА но(д) (!) слоугою наши(м) оурожоны(м) Єремиею Ша(ш)ко(м) котороп на(м)ъ великїе оуслоуги свое и ко(ш)-то(м) немали(м) о(т)дає(м) про (т)о... его при (в)сюи о(т)-чн(з)иѣ... зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171); а господство мы аз оу том оустах та пожаловах нашоу слоугоу пана Єремїю вистѣрника... и дадох ему тое прАдреченное село (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).
ФОРМИ: *наз. одн.* еремиА, еремїа (1448 *Cost.* II, 737; 1456 *ЭСФ;* 1495 *BD* II, 44; 1499 *BD* II, 125, 444); *род. одн.* еремїи (1483 *Cost. D.* 31); *дав. одн.* еремїи (1495 *BD* II, 43); *знах. одн.* **Єремїю** (1499 *BD* II, 144); *ор. одн.* **Єремиею** (1459 *P* 171).
Див. ще **ЄРЕМЕИ, ЄРИМИЄ, ЄРЕМЇИ.**
ЄРЕМЇЕЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали есми ему оу нашеи земли оу мо(л)-давскои четыри села на милѣтини, на имА беркишещїи и еремїещи и попещи и где е(ст) жоуде пашко (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168).
ФОРМИ: *наз.* еремїещи (1425 *Cost.* I, 168).
***ЄРЕМЇИ** *ч.* (135) *(особова назва, цсл.* Иеремия, *гр.* Ἱερεμίας, *гебр.* yirmĕyah) Єремія, Ярема: А на то ест вѣра... боАр наших: в. п. Збиара... в. п. ЄримїА постелника (Сучава, 1479 *BD* I, 221—222); а на то е(ст) вѣра... болѣри наши, вѣра пана думѣ... вѣра пана еремїа (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).
ФОРМИ: *род. одн.* **еремія, еремїА, еремїа** 134 (1479 *BD* I, 222; 1481 *BD* I, 259; 1482 *BD* I, 264; 1483 *BD* I, 268, 270; 1487 *BD* I, 292, 294; *Cost. D.* 7; 1488 *BD* I, 318; 1497 *BD* II, 96; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.), **ЄримїА** 1 (1479 *BD* I, 222).
Див. ще **ЄРЕМЕИ, ЄРЕМИА, *ЄРИМИЄ.**
***ЕРЕТЫКЪ** *ч.* (1) *(цсл.* еретикъ, *гр.* αἱρετικός) еретик: маетъ... богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский... еретыковъ и непослушныхъ клясти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).
ФОРМИ: *знах. мн.* **еретыковъ** (*АрхЮЗР* 1/VI, 3).
ЄРИМИЄ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд., цсл.* иеремия, *гр.* Ἱερεμίας. *гебр.* yirmĕyah) Єремія, Ярема: БоАрїи аноуме: Тѣоутоул вел. логофѣт... еримие вел. пост. (Сучава, 1491 *BD* I, 453, 464).
Див. ще **ЄРЕМЕИ, ЄРЕМИА, *ЄРЕМЇИ.**
ЄРИМЇИ *див.* ***ЄРЕМЇИ.**
ЄРЛА *ч.* (1) *(особова назва):* А при том былъ вл⟨а⟩дыка луцкий Ярофѣй... а пан ЄрлА (Ровно, 1483 *AS* I, 82).
ФОРМИ: *наз. одн.* **ЄрлА** (1483 *AS* I, 82).

***ЄРМОЛИНИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* жаловаъ на(м) бояринъ смоленски(и), коурило ивано(в) сы(н) семенова на дА(д)ковичо(в) свои(х) на о(р)тюха а на стефана е(р)молиничо(в) (Вільна, 1495 *ВК*).
ФОРМИ: *знах. мн.* **е(р)молиничо(в)** (1495 *ВК*).
JERMOLINCZI *мн.* (2) *(назва села у Подільській землі)* Ярмолинці: A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi na riczi Werchusziczi v Smothriczkowi (!) wolosthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).
ФОРМИ: *наз.* **Jermolinczi** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).
***ЄРМОЛИЧЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* И степа(н) ермоли(ч) з братьею своею до кни(г) зе(м)ски(х) непослалисА (Вільна, 1495 *БСКИ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **е(р)моличь, ермоли(ч)** (1495 *БСКИ*); *знах. одн.* **е(р)молича** (1495 *БСКИ*).
ЄРОМОНАХЪ *див.* **ІЄРОМОНАХЪ.**
***ЄРОѲЕЕВЪ** *прикм.* (1): Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩-ничый Смоленъскій... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его, Єроѳеевыхъ детей (Вільна, 1499 *РИБ* 776).
ФОРМИ: *род. мн.* **Єроѳеевыхъ** (1499 *РИБ* 776).
Пор. **ЯРОФѢИ.**
***ЄРЫШЬ** *ч.* *(особова назва):* мы великии кнѕь швитрикга(л)... оузрѣвши есмо знаменитоую намъ слоужбоу... Слоуги нашого вѣрного пана Єрьша терешковича... далн есмо ему село долгие шии в лоуцкомъ повѣте (Луцьк, 1452 *P* 160—161).
ФОРМИ: *род. одн.* **Єрьша** (1452 *P* 161).
***ЄСАКЪ** *ч.* (3) *(тур.* jasaq «данина, податок», «кара, штраф») *(податок натурою)* ясак: А тотъ панъ богданъ левковичь што люди заведаеть почонъ отъ великого царя и досюлА намъ есакъ даивали, а тые есаки ажъ мене братомъ наречешь вели датн (б. м. н., 1484 *ЯМ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **есака** (1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **есакъ** (1484 *ЯМ*); *знах. мн.* **есаки** (1484 *ЯМ*).
***ЄСАЧНИКЪ** *ч.* (1) *(людина, що платить ясак):* ясачник: къ Житомироу село бо(р)диновъ а в томъ селе чотыри слоуги трое сочнико(в) новые люди ещо воли невыседели а коли волю выседять они мають слоужити, А есачники имоуть тАглы тАгноути какъ и иные люди (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).
ФОРМИ: *наз. мн.* **есачники** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).
Див. ще ***ЄСАЧНЫИ.**
***ЄСАЧНЫИ** *прикм.* (2) *(у знач. іменника)* ясачний (1): а село къ городоу длезско(в) а в томъ селе двана(д)цать слоу(г) на во(и)ноу ходять а подымъщиноу не дають а еса(ч)-ны(х) одина(д)цать чл̃вка подымъщиноу дають а горо(д) робАть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.);
е с а ч н ы и л ю д и (1) *(люди, що платять ясак)* ясачники: А ещо моихъ несколько есачныхъ люде(и) отъ есака бегаючи к тобе прихилилисА (б. м. н., 1484 *ЯМ*).
ФОРМИ: *род. мн.* **есачныхъ, еса(ч)ны(х)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1484 *ЯМ*).
Див. ще ***ЄСАЧНИКЪ.**
ЄСИФЪ *ч.* (6) *(особова назва, цсл.* Иосифъ, *гр.* Ἰωσήφ, *гебр.* yoseph) Йосип: А той истный слуга нашъ Бѣдунъ, на имя Єсифъ, имаетъ служити намъ и нашимъ дѣтемъ изъ того села двѣма стрѣлци (Судомир, 1408 *АкЮЗР* 1, 6); мы великии кнѕь швитригаило... чинимъ знаменито ... иже видивь и знаменавь службу нашого вѣрного слуги паиа есиѳа чусы... даемъ и записуемъ пану чуси имѣнья оу луцкомъ повѣте (Луцьк, 1434 *P* 128).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Єсифъ** (1408 *АкЮЗР* 1, 6); *род. одн.* **есиѳа** (1434 *P* 128); *дав. одн.* **Єсифу** (1408 *АкЮЗР* 1, 6).
Див. ще **ЮСИФЪ, ОСИПЪ, ЮСИП.**
ЄСКО *див.* **ЄСЬКО.**
ЄСТИ *дієсл. недок.* (1) їсти: а то на каждую недѣлю каждому теслѣ давалъ по сми грои (!) широкихъ и ещи к тому

истраву всѣмъ дава(л) н єсти и пити (б. м. н., 1386—1418 *P* 35).

ФОРМИ: *інф.* єсти (1386—1418 *P* 35).

ЄСТЛИ, ЄСТЪЛИ, ЄСЛИ *спол.* (41) 1. *(приєднує умовно-часові речення — у препозиції)* якщо, коли (26): єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднанье покоя боудеть хотѣти мѣти... рада короуни васъ тѣжь прииме (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а єстли похочет замоуж пойти, дѣти оставивши... тогды дѣти мои мают пенези ей отдати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); а єстли ꙗ ис тоеи мены выстоуплю... тогды ꙗ алюбо по мнѣ боудоучии, королю двесте роублє(в) заплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); А єстли боудемо слышати и видати никоторое непрїятелство от которои стороноу на королѣ его милости... имаємо его милости дати виданїє (Коломия, 1485 *BD* II, 372); а єстли *(в ориг.* є(с)тли.— *Прим. вид.)* дорозоумїем какоє зло от каких их милости непрїятелев, мы имаем им дати знати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); а єстли который с тыхъ не хотел ємоу служити и он ⟨о⟩ставивши имѣне єдь проч зо всимъ своимъ статкомъ (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

(*у сполученні* є с т л и ж е, є с т л и ж) якщо ж, коли ж (10): есть(ли) же кроме свады боуде(т) раненъ, тогды петръ имаєть то присꙗчь свои раны (XV ст. *BC* 19 зв.); а єстьлї жь заме(ш)кає(т), алюбо нєо(т)баєть за пꙗ(т)на(д)це(т) годовъ того освеченїя оучинить, тогды тоє дѣды(ч)ство изгинѫло (XV ст. *BC* 21);

(*у сполученні* є с т л и п а к) якщо ж, коли ж (3); а єстли пак им бог дѣток не дасть, ино тыи верху писаныи имѣньꙗ вси мают быти по кн⟨ꙗ⟩зꙗ его милости животѣ св⟨ꙗ⟩тому Иоанну (Степань, 1489 *AS* I, 89); єстли пакъ ваша мл(с)ть з г(с)дремъ наши(м) не запишетесꙗ в мироу и в прия(з)ни быти тогды... маю(т) тыє люди тꙗгну(ти) любо на королевоу землю... або на вашу мл(с)ть оу вашоу землю (б. м. н., 1496 *ПДВКА*);

(*у сполученні* є с т ь л ї а ж е) якщо ж, коли ж (1): а єстьлї аже не боудемъ тамъ тогды шесть алюбо четыри наменъ (!) прїлоучаемъ су(д)и, алюбо по(д)соу(д)ковъ (XV ст. *BC* 12 зв.).

2. *(приєднує додаткове — у постпозиції, у формі залежного питання)* чи (1): и кн̃гни ма(р)я исъ сыно(м) свон(м) кн̃зе(м) федоро(м) ты(м) све(т)комъ на то(м) велєла присꙗгноути, єстли бы то они справне све(т)чили (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ЕСТЛИ БЫ, ЄСТЬЛИ БЫ *спол.* (58) *(приєднує підрядні умовні речення — у препозиції)* якщо б, коли б: Jestliby ważnosti peniezej pozyczonych ne wczinila, aby... sudi swojemu, tuju zastawu okazał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); Єстли бы мистръ съ свои(м) закономъ... оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя нжбысте з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); єстли бысꙗ таꙗ ре(ч) такъ вда(в)нила, то(г)ды бы тое дѣло мѣло вжо во оупокои бы(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*); а єстли бы дорозоумили с которои сторони... какоє зло... а их милость тогди нам и дѣтем нашим... тоє имают нам оусє оуказати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

***ЄСЬ** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Єсифь): продали єсмо мыто володими(р)скоє... єсю (Петрків, 1489 *АМВ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* єсю (1489 *АМВ*).

Див. ще **ЄСЬКО.**

ЄСЬКО, ЄСКО *ч.* (21) (*особова назва, пор.* Єсифъ): мы кн̃зь федоръ данильєви(ч)... єско романкови(ч)... поручꙗємсꙗ по олехна што(ж) служи(т) єму сп̃дрю своєму коро(л) верно безо лсти без хитрости (Луцьк, 1388 *P* 42); продали єсмо мыто володими(р)скоє... єськоу и єго братьи на чотыры годы (Петрків, 1489 *АМВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* єсько, єско (1388 *P* 42; 1437 *AS* I, 34; 1463 *ГГЯ;* 1464 *AS* I, 57; 1478 *AS* I, 76; 1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88; 1489 *РИБ* 431, 432); *род. одн.* Єська (1489 *РИБ* 432); *дав. одн.* єську, єськоу (1427 *P* 109; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ; РИБ* 432); *знах. одн.* Єська (1489 *РИБ* 432).

Див. ще ***ЄСЬ.**

***ЄУАГГЕЛИСТЪ** *див.* ***ЄВАНГЕЛИСТЪ.**

***ЄУАНГЕЛИЄ** *див.* ***ЄВАНГЕЛИЄ.**

***ЄУАНГЕЛИСТЪ** *див.* ***ЄВАНГЕЛИСТЪ.**

***ЄОУВАНЬГЕЛИСТЪ** *див.* ***ЄВАНГЕЛИСТЪ.**

ЄОУНУТИИ *ч.* (1) (*особова назва, лит.* Jaunūtis): Вѣдаи то каждыи чл̃вкъ кто на тын листъ посмотрить оже я кнꙗзь Єоунутии и кистютии и любартъ юрьии наримонтовичь юрьии корятовичь чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*) (б. м. н., 1352 *P* 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єоунутии** (1352 *P* 5).

***ЄУСТАТЇИ** *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Євьстатии, *гр.* Εὐστάθιος) Євстахій, Євстафій, Остап: а на то є(ст) вѣра г(сд)вами... и вѣра архимандрита наше(г), ку(р) єустатїꙗ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 544).

ФОРМИ: *род. одн.* єустатїꙗ (1455 *Cost.* II, 544).

Див. ще **ЄВСТАТИЄ, СТАХЇЄ.**

***ЄОУФИМКОВЪ** *прикм.* (2) ◇ є о у ф и м к о в о с е л о (2) *(назва села у Волинській землі):* къ володимирю о(т)ступаєтьсꙗ потолѣ по оуимицю по пѣсчаныи бродъ по єоуфимково село (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *род. одн. с.* єоуфимкова (1366 *P* 14); *знах. одн. с.* єоуфимково (1366 *P* 14).

***ЄФИМИИ** *див.* ***ЄВЪФИМИИ.**

ЄФРЕМЕИ *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Єфремъ, *гр.* Ἐφραίμ, *гебр.* Efraîm) Єфрем, Охрім: А при томъ были: Владыка Лоуцкии Єфремеи, а кнꙗз Иванъ Василевич (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); А при томъ были владыка луцъкий Єфремей, а княз Иванъ Васильевич (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єфремеи, Єфремей** (1446 *AS* III, 5; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

Див. ще **ЄФРЕМЪ, ЄФРИМЪ. ОХРѢМЪ.**

ЄФРЕМЪ, ЄФРЕМ *ч.* (7) (*особова назва, гр.* Ἐφραίμ, *гебр.* Efraîm) Єфрем, Охрім: Я Семенъ... по повелѣнїю господина цтя моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину... Єфрема (Київ, 1398 *ДГПМ*); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, I); И оуставше наш слоуга Єфрем та заплатил... двѣ ста злат татарскых оу роукы Олюшци (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єфремъ, Єфре(м), Єфрем** (1488 *ДГСВМЩ;* 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, I; 1499 *BD* II, 130); *дав. одн.* **Єфремоу** (1499 *BD* II, 130); *знах. одн.* **Єфрема** (1398 *ДГПМ*).

Див. ще **ЄФРЕМЕИ, ЄФРИМЪ, ОХРѢМЪ.**

ЄФРИМЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Єфремъ, *гр.* Ἐφραίμ, *гебр.* Efraîm) Єфрем, Охрім: И оучинили есми въ задоушїє свꙗтопочивших прѣдковь и родителеи наших... Ꙗко да оутвръдимь и оукрѣпим нашъ свꙗтїи монастирь... где єсть єгоуменъ молебникъ нашъ кир попъ Єфримъ (Сучава, 1489 *BD* I, 377).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єфримь** (1489 *BD* I, 377).

Див. ще **ЄФРЕМЕИ, ЄФРЕМЪ, ОХРѢМЪ.**

ЄФРОСИНА *ж.* (1) (*особова назва, цсл.* Євфросиния, *гр.* Εὐφροσύνη) Єфросинія, Фросина: мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоты истиннїи наши слоуги Жоурка Пинтече и брат его Петримань... и дроугаꙗ племеница их Єфросина... жаловали єсмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Єфросиа** (1495 *BD* II, 249).

ЄФТИМИИ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Єфьтимъ, *гр.* Εὐθύμιος) Євтим: а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржевичь... и намѣстникъ лавровьскыи єфтимии (Погоничі, 1422 *P* 98).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єфтимии** (1422 *Р* 98).

ЄХАТИ *див.* **ѢХАТИ.**

ЄХАТЬ *див.* **ѢХАТИ.**

ЄЩЕ, ЄЩИ, ЄЩО, ЄШЧЕ, ИЩИ, ѢЩИ, ѢЩЕ *присл.* (207) 1. *(крім того, до того)* ще, іще (166): А се а король казимиръ... далъ есмь слузѣ своему иванови дворище заньво матѣичича... а и еще далъ есмъ нѣзы на днѣстрѣ (Казимир, п. 1349 *Р* 3); А губка далъ шюбу свою куничюю ... за є гривенъ пани хоньци и еще ва дали ві лисици пани хоньци (Перемишль, 1378 *Р* 26); а на то свѣдкове, панъ жюржь староста... панъ Ацко и панъ илїАшъ чашникъ а еще при томъ были послы съ львова ((Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); A piszete wasza miłost, iże Posoł Wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iz Nimec siudy czerez naszuiu zemlu, sztobychom pak ieszcze my, tretieho naszeho posła prystawiwszy otpustyli ko kniaziu Szwitrykhaylu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140); еще надто, про лепшое сведоцство и твердость, и печать нашу казали есмо привесити къ сему нашому листу (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ... А ещо Левону — жъ Шоломичу призволили есмо Неверово село держати (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); и на(д)то еще ѳе(д)ко сла(л)ся на пна миколая радивиловича воеводоу виленъского... ижъ тая речь имъ зведома (Вільна, 1499 *ВФ*);

(*у сполученні* **є щ ї и**) ще також, ще і, і також (1): а господство ми оу том благопроизволих... и дали єсмо... монастиро⟨у⟩ от Вѣликїи Тазлов... тотоу вишеписанною полѣноу... и єщї и тоє вышеписанное село (Сучава, 1491 *BD* I, 452—453).

2. *(до цього часу)* ще, іще (25): а по томъ вовсѣ десАть гривенъ приходитъ и і скутъ того есмы ещи не брали (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а пак ли бы ⟨е⟩ще его не было... тогды по его оуѣханьѣ третии днъ право мае(т) быти (Галич, 1435 *Р* 134); Село радосто(в) а в томъ селе три члвки а четве(р)ты(и) отамо(н) а вси ещо воли не выседели (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); И о сем даю вам веданїе, аже до нинѣшного часѣ (!) еще есмъ жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358); вжо они два годы ко(р)чмы вари(ли) а третого годоу еще неварили (Краків, 1489 *АКВ*); а какъ полотна подѣливши, нани (!) ещо зъ клѣти не вышла (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

3. *(з давніх часів)* ще, іще (11): и потвердили есмы имъ отнииоу и(х) еще данїе наши(х) стопочившихъ предковъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); Паве(л) землю де(р)жить глазо(в)шиноу а стоє земли хоживало де(и) издавна колода медоу ино таА землА ве(л)ми давно запоустела была, ино ещо грежанъски(и) ѳедъко да(л) єму на полоукопьи онъ тое даеть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ*, л. 93 зв.); его мл(с)ть пишеть... што(ж) Степанъ е(р)моли(ч)... поведа(л) его мл(ст)и и(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) дѣлъ еще за великого кнзА жыкгимо(н)та (Вільна, 1495 *БСКИ*).

4. *(знов)* ще, іще (3): и тыми разы тые мещаие вроуцькие... просили насъ абыхмо ещо имъ тые ко(р)чмы на колько годо(в) продали и мы имъ тые ко(р)чмы ещо продали на шесть годовъ (Краків, 1489 *АКВ*).

5. *(при прислівниках у вищому ступені — в більшій мірі)* ще (1): tohdyby pro wsi tyie nakłady naszyie zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia; zaniuz w tomby peremiryi oni bolsze ludey sobe nabyli protiw nas i tym by *ieszcze* trudney nam ot nich było (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ЄѲИФАНОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при томъ были наши вѣрная рада... киАзь иванъ васильевичь черторыискии... панъ семашко єѳифановичь (Луцьк, 1445 *Р* 151).

ФОРМИ: *наз. одн.* **єѳифановичь** (1445 *Р* 151).

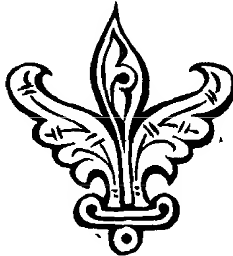

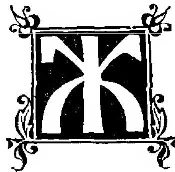

Ж¹ *див.* **ЖЬ.**

! Ж² ⟨ЗЪ⟩ (1): землю шепиньскоую... дароуємы а ворочаємы ж (!) нашыхь пановь и бояровь вѣдаиеїмь (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

Див. **ЗЪ.**

***ЖАБЬЄ** *с.* (1) *(назва поляни у Галицькій землі)* Жаб'є: дали єсмо єму село на имѧ косово... а на рѣцѣ на черемоши двѣ полѧнѣ березово а жабье (б. м. н., 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *знах. одн.* жабьє (1424 *P* 99).

***ЖАВОРОНКОВИЧЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* а сє я паиъ мацина воєвода ілвовъскыи освѣдчаю тѣ тымъ листомъ каждому доброму... аже пришедъ предъ наше обличье на имѧ ходоро шидловскыи... и продалъ пану клюсови... дворище жѧворонковича (Львів, 1400 *P* 60—61).

ФОРМИ: *род. одн.* **жѧворонковича** 2 (1400 *P* 61); **жаворонковича** 1 (1400 *P* 61).

***ЖАДАНЇЄ** *див.* ***ЖАДАНЬЄ.**

***ЖАДАНЬЄ** *с* (8) **1.** прохання (7): а прото яко и первѣй тако и тыми листы ва(с) рада короуни жаданьє(м) велики(м) проси (!) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Тыми разы прысылалъ... къ намъ Штефанъ воєвода... просечи и жадая насъ, абыхъмо... его пословъ казали черезъ нашы земли... пропустити Ино мы на его жаданье то вчинили (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

2. вимога (1): також и сими рази, по жаданїю... кролѣ его милости... миле пак слоубоуємъ и обецахомъ господареви нашемоу... абыхом сѣ съ его милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *дав. одн.* **жадаиїю** (1479 *BD* II, 351); *знах. одн.* **жаданьє** 3 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1496 *BD* II, 407; 1498 *BD* II, 412); **жеданьє** 3 (1496 *BD* II, 405; *ОПСВВ*); *ор. одн.* **жаданьє(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ПОЖАДАНИЄ.**

Пор. **ЖАДАТИ.**

ЖАДАТИ, ЖЕДАТИ *дієсл. недок.* (18) **1.** (чого від кого, кого) просити (чого в кого, кого) (14): а коли мы такожъ отъ нашого прыѧтелѧ старшого боудемъ какои помочи на нашы непрыѧтели жедати... и великїи кнѧзь казимиръ... такожъ маєтъ намъ помочь дати безъ хитрости (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716—717); Такежъ панъ воєвода всказалъ к намъ оупоминаючы насъ иже старода(в)на пре(д)кове нашы зъ его пре(д)ки были оу прия(з)ни и записы мали межи собою и межи землями и жадаеть насъ абы(х) и мы такимъ жо обычаемъ то межы нами потверъдили (Вільна, 1493 *ОПВВ*); и писалъ и всказалъ къ намъ, просечы и жадая насъ, абыхъмо тыхъ его пословъ казали черезъ нашы земли добровольне пропустити (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

2. (чого від кого) вимагати (2): И також нашим подданным, комоу сѣ пригодит кривда от подданников кролѣ его милости... тот також да имает жадати справедливости от старости каменецкого (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

3. (зробити що) жадати, бажати, хотіти (1): Не есть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь неприятель... жадая а хотѧ своими льстивыми писмы мысли ваши противоу намъ завжди чисте а вѣрны... оувести оу вотпѣнье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

права жадати (1) *див.* **ПРАВО¹.**

ФОРМИ: *інф.* **жадати** (1435 *Cost.* II, 692; 1468 *BD* II, 302; 1499 *BD* II, 424); *теп. 3 ос. одн.* **жадаеть** (1493 *ОПВВ; ПОСВВ*); *2 ос. мн.* **жадаєте** (1447—1492 *ЛКБВ*); *перф. 3 ос. одн. ж.* **жедала** (1487 *AS* I, 241); *1 ос. мн.* **жедали** 1 (1496 *BD* II, 401); **єсмо жедали** 1 (1496 *BD* II, 402); *3 ос. мн.* **жадали** (1453 *Cost.* II, 765); *майб. 1 ос. мн.* **боудемъ... жедати** (1442 *Cost.* II, 717); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... жадалъ** (1442 *Cost.* II, 716); *дієприсл. одноч.* **жадаючи** 1 (1496 *ПЧФГ*); **жадаючы** 1 (1496 *ОПВВД*); **жадая** 2 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1498 *BD* II, 412).

Див. ще **ПОЖАДАТИ.**

***ЖАДЕНЪ** *див.* **ЖАДНЫИ.**

ŻADIN *див.* **ЖАДНЫИ.**

***ЖАДЛИВОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* żądliwość) прагнення: мы илїа воєвода... знаменито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи оу добротѣ обѣтницъ и(х) вѣрою до(с)тоиною и оуставичною жадливостїю и с ни(м) случити... пану владиславовы, по(л)скомоу кролювы... тоу, оу левовы... голдь ... оучинили е(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *ор. одн.* **жадливостїю** (1436 *Cost.* II, 697).

! ЖАДНАЯ ⟨КАЖНАЯ⟩ (1): о соудѣ ко(л)ко жа(д)ная (!) имѣеть иметь (XV ст. *BC* 5 зв.).

Див. ***КАЖНЫИ.**

ЖАДНЫИ, ЖАДНИ, ŻADIN *займ.* (76) жодний, жоден (67): Też ustawilijesmo, iż żadin... nie majet prisiahati na desiaterom boži prikazani, to jest knihi Mojsejewy (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); а не оустоупатисѧ оу тоє имѣнье ни дѣтем моим ани жадномоу природъкоу нашомоу (Кременець, 1467 *AS* I, 63); Я Василей Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваем... штож без жадиого принужен⟨ѧ⟩... продали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Костентину... отчизну нашу на реци на Пчичи (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); И Борисъ передъ нами о томъ на него жадного доводу не далъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); крал и братїя его... не имают такового чловѣка прїимити, ани мѣстца ани жадного поживленїѧ... да не имают ємоу давати (Гирлов, 1499 *BD* II, 420);

жадным обичаєм (2) *див.* **ОБЫЧАИ;**

ніхто (7): A jestliby zastawa... czerez rok deń była, potom żadnomu... ne majet opowedati, Nadto, choczem, iżby żadnyj... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne pripużał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); И такиж имаємь быти каждомоу королевскомоу приѧтелю приѧтеле, а неприателевѣ коро-

левскомоу имаємь быти неприАтеле, жадного не выимоуючи (Сучава, 1468 *BD* II, 301—302).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **жадиыи, żadnyj** 2 (1388 *ZPL* 105, 107); **жаде(н)** 1 (1483 *ВОРСР* 178); **zadin** 1 (1388 *ZPL* 105); **жадни** 1 (1448 *Cost.* II, 737); *род. одн. ч., с.* **жадного** 20 (1388 *ZPL* 103; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 293; 1468 *BD* II, 301; 1487 *AS* I, 240; 1491 *AS* I, 96; 1495 *АЛМ* 83; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **жаднего** 1 (1439 *Cost.* II, 714); **жа(д)на(г)** 1 (XV ст. *BC* 32 зв.); **жа(д)но(г)** 1 (XV ст. *BC* 16); **! жаднаа** 1 (1456 *ЭСФ*); **ядного** 1 (1445 *Cost.* II, 236); *дав. одн. ч.* **жадномоу, żadnomu** (1388 *ZPL* 107; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; XV ст. *BC* 29 зв.); *знах. одн. ч.* **жадныи** (XV ст. *BC* 32 зв.); *ор. одн. ч.* **жадиымъ, жа(д)ны(м)** (1388 *ZPL* 104; XV ст. *BC* 20 зв., 27 зв., 1499 *BD* II, 424); *наз. одн. с.* **жа(д)ноє** (1457 *Cost.* II, 809; 1479 *DC* 141); *місц. одн. с.* **о жадно(м)** (1495 *БСКИ*); *наз. одн. ж.* **жадна** 1 (1456 *ПМВП*); **жа(д)ная** 1 (XV ст. *BC* 31); *род. одн. ж.* **жаднои** 10 (1455 *Cost.* II, 774; 1456 *ЭСФ;* 1462 *BD* II, 285, 290; 1468 *BD* II, 302; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1499 *BD* II, 422, 423, 425); **жадноє** 9 (1389 *PEA* I, 27; 1494 *AS* I, 102; XV ст. *BC* 11, 15 зв., 24, 28 зв., 29, 36 зв.; 1495 *АЛМ* 83); **жаднѣ** 2 (1448 *Cost.* II, 734; 1475 *AS* I, 69); *знах. одн. ж.* **жадноую** (1462 *BD* II, 292); *наз. мн.* **жадныи** (XV ст. *BC* 27 зв., 1487 *AS* I, 85); *род. мн.* **жадныхъ** (1389 *PEA* I, 27; 1448 *Cost.* II, 734; 1467 *AS* I, 63; 1468 *BD* II, 301; 1469 *AS* I, 64; 1491 *AS* I, 94).

***ЖАДОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Жадова *на Буковині):* та єсми дали... тои стои нашеи єпискоупїн о(т) радовце(х)... в црко(в) жадовска и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **жадовска** (1490 *DC* 147).

***ЖАКЪ**[1] *ч.* (2) (*стч.* żak, *cmn.* żak) *(молодший член церковного причту)* причетник: о жакоу алюбо о капланѣ, котории(ж) держитъ очиноу свою (XV ст. *BC* 12).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о жакоу** (XV ст. *BC* 5 зв., 12).

ЖАКЪ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали н потвердили єсми его очи(н)оу... села на имѣ... волосѣни... и оу жакъ и оу драгоманъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **оу жакъ** (1448 *Cost.* II, 342).

ЖАЛОБА *ж.* (52) *(офіційна заява в суд)* скарга (39): Колї хто прїчиною оумре(т) алюбо оутоне(т) алюбо с дрєва спадѣть о томъ нє(т) жадноє жалобы оу правє (XV ст. *BC* 24); и положы(л) пере(д) нами жалобу Ивашко сови(ч) на бориса семеновича... (Вільна, 1495 *ВМБС*); Пишетъ король е. м. въ листѣ своемъ до пана Олехна, вспоминаючи судъ свой, што е. м. смотрѣлъ со всими паны радою своею подлѣ жалобы пана Остафя боярина Полоцкого (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

ж а л о б а о ч и н а о ч и (1) скарга з приводу відданих у заставу речей для забезпечення боргового зобов'язання: А бꙋде(т) ли жалоба очи на очи о пенєзи о позычьє алюбо в некоторо(и) речи запїсаны а бꙋде(т) ли виноваты(и) позва(н) первы(и) дроу(г)и третїи на ро(к) а нє станеть тогды сказоуємы то(т) которыи пенєзи позыча(л) алюбо торы(и) (!) речи записаны по тре(т)емь рокоу имаєть моць продатн алюбо оборотить коуда хочеть (XV ст. *BC* 17 зв.—18); ж а л о б у ж а л о в а т и (1) подавати скаргу: Головныи пановѣ земль наши(х) на велїкы(х) соиме(х) седаю(т) о(т) на(с) на соудѣ(х) пре(д) которымижь то паны жалобы велїкыи дѣди(ч)ны бывали жаловани а и(х) сказанїя бывало правдиво ка(к) бы пре(д) нашєю облїчьснотыю (!) то сА дѣєло (XV ст. *СЯ* 42 зв.); ж а л о б у с т р а т и т и (2) програти справу в суді: а проволоче(т)лисА тая нємоць третєа правая тогды може(т) третью о(т)ложїть ка(к) єще нємоцонъ бы(л) тако(ж) єщо ємоу непоздоровело какъ четвертомоу рокоу маєть стати алюбо алюбо (!) ре(ч)нїка посла(т) а нє бꙋде(т)лї тогды жалобы стратить (XV ст. *СЯ* 39 зв.— 40); ж а л о б у ч и н и т и (о у ч и н ї т и) (6) (на кого) подавати, подати скаргу (на кого), скаржити, заскаржити (кого): жалобу чинилъ петръ на яна оуже (!) его ранилъ, Янъ о(т)повєда(л) же са(м) его рани(л) а то хотелъ сведе(ч)ство оуказать ємоу (XV ст. *BC* 19 зв.); хочемь ачь хто єсть оу праве немецькомъ а жалобоу оучннїть протївъ вїноватомоу а виноватыи в томъ праве нє слоухаєть нє оумєєть о(т)повєдать може(т) къ своєму правоу ре(ч) о(т)ложить (XV ст. *BC* 25); ж а л о в а т и в е л и к о ю ж а л о б о ю (2) *див.* **ЖАЛОВАТИ**[3]; и м є т и з а и с к а н н о е ж а л о б ы (1) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **жалоба** (XV ст. *BC* 12 зв., 14 зв., 17 зв., 26; *СЯ* 43 зв.); *род. одн.* **жалобы** (XV ст. *BC* 15 зв., 19 зв., 20 зв., 24, 24 зв., 32 зв.; 1498 *АЛМ* 169); *дав. одн.* **жалобѣ** (XV ст. *BC* 30 зв.; *СЯ* 43 зв.); *знах. одн.* **жалобу, жалобоу** 10(XV ст. *BC* 6 зв., 12 зв., 13 зв., 17 зв., 19 зв., 21, 25; *СЯ* 43 зв.; 1495 *ВМБС;* 1498 *АЛМ* 169); **! жа** 1 (XV ст. *BC* 17 зв.); *ор. одн.* **жалобою** (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); *місц. одн.* **оу (о) жалобѣ** (XV ст. *BC* 22 зв.; *СЯ* 9, 43 зв.); *наз. мн.* **жалобы** (XV ст. *BC* 10, 14 зв., 22; *СЯ* 42 зв.); *род. мн.* **жало(б)** (XV ст. *СЯ* 43); *дав. мн.* **жалобамъ** (XV ст. *BC* 10); *знах. мн.* **жалобы** (XV ст. *BC* 13, 17 зв., 21; *СЯ* 39 зв., 40, 42 зв., 43, 43 зв.); *місц. мн.* **въ (оу, о) жалобахъ** (XV ст. *BC* 12 зв., 13, 17 зв., 22, 23 зв.; *СЯ* 43 зв.).

***ЖАЛОВАНЬЄ** *с.* (14) надання, пожалування (12): а на потверженьє того нашего жалованья... и печать нашю велѣли єсмо привѣсити к сему нашему листу (Київ, 1433 *P* 119); а еще надъ то на потвєржєние сего нашего жалованьА... печать нашю казали єсмо привѣсити к семоу нашомоу листоу (Луцьк, 1451 *P* 157);

ж а л о в а н ь є в ч и н и т и (2) надати, пожалувати: А еще надобьА делА оу Стрєта нисколько поставовъ єсми взАлъ какъ жалованьє вчинилъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **жалованья, жалованьА, жалованьа** (1433 *P* 119; 1434 *P* 128; 1437 *AS* I, 34; *P* 136; 1438 *P* 139, 141; 1445 *АкЮЗР* I, 18; *P* 151; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 43; 1451 *P* 157); *знах. одн.* **жалованьє** (1484 *ЯМ*).

Пор. **ЖАЛОВАТИ**[2].

***ЖАЛОВАТИ**[1] *дієсл. недок.* (5) **1.** (чого) оплакувати (що, кого (1): а каза(л) твоє(и) мл(с)ти поведити... ижъ с(т)ца нашого приятеля вашое мл(с)ти Казимера короля по(л)скокого... богъ доушу... с того света собралъ чогожъ мы тяжко яко сынъ о(т)ца жалуємъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*).

2. (кого, за що, чого) співчувати (з приводу чого, кому) (3): а верherимы твоє(и) мл(с)ти приятелю нашому ижъ тоє нашоє прыгоды и жалостн боудешь жаловати (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); Пакъ жалуєть вашу мл(с)ть за сме(р)ть о(т)ца вашоє мл(с)ти своєго прыятєля казимєра што єго богъ о(т) сего света взя(л) (Вільна, 1493 *ПОСВВ*);

ж а л о в а т и ж а л о с т и (!) висловлювати (свій) жаль (кому, з приводу чого): пришлн... мужило бучацского... и... барто(ш) изъ язловцѣ ... жалоуючи свои жало(ст) и свои смртъ що сѣ стала на и(х) дѣти и братїи, и ишкоду о(т) никоторы(х) зра(д)це(в) и злодїєвъ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 808—809).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **жалуєть** (1493 *ПОСВВ*); *1 ос. мн.* **жалуємъ** (1492—1493 *ПВФЧ*); *майб. 2 ос. одн.* **боудєшь жаловати** (1492—1493 *ПВФЧ*); *дієприсл. однoч.* **жалоуючы** 1 (1493 *ОПВВ*); **жалоуючи** 1 (1457 *Cost.* II, 809).

***ЖАЛОВАТИ**[2] *дієсл. недок. і док.* (208) **1.** (кого чим, кого) обдаровувати (обдарувати), нагороджувати (нагородити), наділяти (наділити) (кого чим) (6): про то слюбую и слюбили єсмо нашему г(с)дрю кролю влодиславу... служити вѣрну быти и послушну с тымъ со всѣмъ чи (!) мА жАловали (Віслиця, 1393 *P* 51); а мы есмы жаловали наши слуги, балотоу и оанча и дали єсмы имъ тоє село (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому, на́ имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла, зо всими доходы и съ приходы (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Мы Кнегини

Швитрикгаиловая Кнегини Анна жаловали есмо слугу нашого Ходка землею єго отчиною, што была под Рянцем (Дворець, XV ст. *СГЧА*); А Обрагимъ тольмачъ на сє(и) дорозє много томьли мєлъ а и єго какъ боудешъ жаловати вы вєдаєтє (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. *док.* (к кому) пожертвувати (що кому) (1): мы Стєфан воєвод(а)... знамєнито чиннм... оужє... боАрин пан Юрїи Шєрбич и матєрє єго Фєдка... жаловали къ богоу и прѣчистои єго матєрє и дали от своєго оурика правою свою отниноу нашємоу монастирю от Хомора (Сучава, 1467 *BD* I, 120).

3. *док.* (кого) зглянутися (на кого), змилуватися (над ким) (2): а жалова(л) мА кнА(з) скирикгаило тоє сєрєбро принести и дати ͨ рублА (б. м. н., 1387 *СП* № 12); Takto nam trudno peremirya ta i Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141);

ж а л о в а т и м и л о с т и ю (198), м и л о с т и ю ж а л о в а т и (1) (кого) виявити ласку (до кого): тѣ(м) єсми ихъ особною м(и)л(о)стию жаловали (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); тАмже мы видѣвшє єго правою и вєрною слоу(ж)боу до на(с) жаловали єсмы єго оусобною мл(с)тїю и дали єсмы єм(оу)... в сєли оурикь сь оусємь доходомь (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36); тѣмь мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с) жаловали єсми єго особною нашєю мл(с)тїю (Хотнн, 1435 *DIR«A»* 465); ТАм мы видАвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас, жаловали єсмы єго особною нашєю милостїю (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн.* **жалова(л)** (1387 *СП* № 12); *1 ос. мн.* **жаловали єсми** 117 (1420 *Cost.* I, 135; 1429 *Cost.* I, 266; 1438 *Cost.* II, 7; 1448 *Cost.* II, 300; 1459 *BD* I, 27; 1466 *BD* I, 110; 1472 *DIR«A»* 528; 1487 *BD* I, 294; 1493 *BD* II, 21; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); **жаловали єсмы** 75 (1400 *DIR«A»* 433; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *DIR«A»* 444; 1428 *Cost.* I, 202; 1436 *DIR«A»* 469; 1446 *Cost.* II, 238; 1462 *BD* I, 61; 1479 *BD* I, 228; 1491 *BD* I, 491; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **жаловали єсмо (єсьмо)** 7 (1448 *Cost.* II, 323; 1453 *Cost.* II, 472; 1465 *АкВАК* III, 4; 1467 *BD* I, 117; XV ст. *СГЧА;* 1469 *BD* I, 134, 135); **жаловали** 1 (1448 *Cost.* II, 355); **єсми... жаловали** 1 (1393 *Cost.* I, 13); **єсмы жаловалн** 1 (1432 *Cost.* I, 327); *3 ос. мн.* **жаловали, жАловали** (1393 *Р* 51; 1467 *BD* I, 120); *майб. 2 ос. одн.* **боудєшъ жаловати** (1484 *ЯМ*); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* Waszab miłost **żałowali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***ПОЖАЛОВАТИ.**

ЖАЛОВАТИ³, ЖАЛОВАТИ, ЖАЛОВАТЬ *дієсл. недок. і док.* (61) **1.** (на кого, кому на кого, без додатка) подавати (подати) скаргу, скаржитися (43): А ивашко... и па(н) вилчА... слюбуємъ... за романа, аже... романъ... на кнА(з) швитригаи(л) нє имаєть жАловати (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618); мы кнА(з) Өедорь любортови(ч) чинїми то знамєнїто... аже... па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого кгоурь(ге)шєви(ч) аже ємоу взА(л) вєпрѣ вь єго доубровѣ чєрєсь границю (Зудечів, 1421 *Р* 95); Жаловалъ намъ... Луцькій Єсько Рабеевичъ на дядьковича своего, на Симышина сына на Нисана (Краків, 1489 *РИБ* 431); Смотрѣли єсмо того со кн(А)зьми и паны волынскнми, штож жаловали г(о)с(по)д(а)рю королю... землАнє *(в ориг.* землАнє.— *Прим. вид.)* крємАнєцкии на имА Цєцєнєвскии на кн(А)зА Олександра Сонкгушковича (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту... на землянъ Берестейскихъ... (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); Жаловали намъ кн҃гни федоровая Фєдоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) ... на намєстника мцє(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопєжича рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) з имєнє(и) и(х) о(т)чинъны(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу д҃ раны оучинилъ (XV ст. *ВС* 19); жалова(л) намъ писаръ нашъ намєстъникъ Стоклишъски(и) Өедько григоръєвичъ на воєводича троцкого... штожъ о(н) встоупаєтся въ єго лови любєцъкии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*); ж а л о б у ж а л о в а т и (1) *див.* **ЖАЛОБА.**

2. (кому, перед ким, на кого, без додатка) жалітися, скаржитися (12): а того нАтсва романъ нє имаєть оуспомина(т), а ни жАловати, ни прєдоднымъ (sic.— *Прим. вид.*) чоловѣкомъ... пакли бы романъ почА(л) и жАловалъ прєдкимъ (sic.— *Прим. вид.*) того нАтсва... тогды мы имаєва того исного романа опАтъ поставити и дати в руцѣ нашєму милому г(с)дрю, кролю пол(с)кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); пєрєд осподарєм королєм єго м(и)л(о)стью жаловал кн(А)зь Михайло Васильєвич Збаразкий на дАдю своєго кн(А)зА Сємєна Васильєвича о дѣлницю дАди своєго кн(А)зА Солтана (Луцьк, 1475 *AS* I, 69); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прАд нами... мароушка, сестра влъчи батърєскоула, и братанич єи, нєгрило... н жаловали нам, ажє привилїє вєликоє, що имал влъча батърєскоула от дѣда нашєго... онн загоубили, коли пришли тоурци (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

3. *док.* (о що) обвинуватити (кого в чому) (3): хто боудє(т) жалова(н) о злодѣиство бчо(л) (XV ст. *ВС* 19);

ж а л о в а т и в є л и к о ю ж а л о б о ю (2) скаржитися з вєлнким жалем: мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє тоть истиннїи слоуга наш Мирча, сынъ Микоулов Оргоанє... жаловал намъ вєликою жалобою, рєкоучи так: ажє (п)ривилиА дида своєго Щефана Оргонє... а он загоубил тота привилиА коли прїихал царь тоурскїн та плАнил нашоу зємлю (Сучава, 1480 *BD* I, 238—239); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїидє прАд нами и прАд нашими оусими молдавскими боАри... слоуга нашь Михоуль Боузат и жаловал нам вєликою жалобою рєкоучи нам так: ажє привилїє, що он имал от наших оуиков... на своє правоє отниноу... а он загоубил тота привилїє коли пришли Али-бєг и брат єго Скєндєрь-бєг и съ Цапалоушєм и полленили нашоу зємлю (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *інф.* **жаловати** 1 (1435 *Cost.* II, 692); **жАловати** 2 (1400 *Cost.* II, 618); **жаловать** 1 (XV ст. *ВС* 23 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **жалуєть** 1 (XV *ВС* 8 зв.); **жалоуєт** 1 (1480—1484 *BD* II, 369); *3 ос. мн.* **жалоуютъ** (1435 *Cost.* II, 677 695); *перф. 1 ос. одн. ч.* **жалова(л) єсми** (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ч.* **жаловалъ, жаловал, жалова(л), жАловалъ** (1400 *Cost.* II, 618; 1413 *Р* 82; 1421 *Р* 95; 1428 *Р* 111; 1462 *BD* I, 66; 1475 *AS* I, 69; 1489 *РИБ* 431; 1495 *АЛМ* 83; XV ст. *ВС* 19; 1499 *ВФ* і т. ін.); *3 ос. одн. ж.***жаловала** (XV ст. *ВС* 36 зв.; 1494 *РИБ* 560); *3 ос. мн.* **жаловали** (1413 *GL* 48; 1491 *AS* I, 94; 1493 *Cost. S.* 175; 1495 *АЛМ* 85, 88; *ВМЗД; ВСоб.;* 1496 *ВМКФС*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **иж бы... жалова(л)** (XV ст. *ВС* 32); *3 ос. мн.* **щобы... жаловали** (1435 *Cost.* II, 678); *перф. пас. 3 ос. мн. ж.* **жалобы... бывали жаловани** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудє(т) жалова(н)** (XV ст. *ВС* 19).

***ЖАЛОВАТИ СЯ** *дієсл. недок. і док.* (7) **1.** (на кого, перед ким на кого) подавати (подати) скаргу (на кого) (4): илья вл҃дка прємышлєскыи и самборьскыи жаловалъ сА прє(д) кролємъ на стрѣлковцѣ ажє оубиваютъ сА оу зємлю оу црквную (Погоничі, 1422 *Р* 97); Лавринъ жалоуєтсА на мартина ижь ємоу мт҃рь заби(л) (XV ст. *ВС* 24 зв.); Жаловала сА пани ВасилєваА Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнА своєго Зєлви за мост пєрєходєчи, сєножати косит и попасю пасєт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

2. (на кого, кому) жалітися, скаржнтися (3): a newestee (!) naszoy welikoy knehini Julianie prysiahł po żywote brata naszeho Welikoho Kniazia Witowta boronity ieie, ino unia u niatstwo weleł ieie umoryty a to sia i waszoy miłosti jawiło sia było żałowaty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); присылалъ до на(с) Б҃гомолєць иашь архима(н)дри(т) Пєчє(р)скїи с кїєва... жалоуючися иа митропо-

лита кієвского и всєя роусіє што(ж) и(м) иасиліє чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *інф.* sia... **żałowaty** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *теп. 3 ос. одн.* **жалоуєтсѧ** (XV ст. *ВС* 24 зв., 33); *перф. 3 ос. одн. ч.* **жаловалъ сѧ** (XV ст. *ВС* 27; 1422 *Р* 97); *3 ос. одн. ж.* **жаловала сѧ** (1478 *AS* III 17); *дієприсл. одноч.* **жалоуючися** (1481 *ГПМ*).

ЖАЛОВАТЬ *див.* **ЖАЛОВАТИ**[3].

***ЖАЛОСТЬ** *ж.* (6) горе, жаль, смуток (5): nikak ne możem... sztobychmo im ne mstyli, zaniaz zemlia nasza pusta ot nich a tym w bolszoj żałosti budet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); и оучинивши имъ тую жало(ст) и ишкоду, а о(н) сѧ оуверну(л) до нашеи зємли мо(л)давскую ис тыми то лиходѣици (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809);

ж а л о в а т и ж а л о с т н (1) *див.* **ЖАЛОВАТИ**[1].

ФОРМИ: *род. одн.* **жалости** 2 (1492—1493 *ПВФЧ;* 1493 *ОПВВ*); **жало(ст)** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *знах. одн.* **жало(ст)** (1457 *Cost.* II, 809); *місц. одн.* **w żałosti** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

***ЖАЛОУДИЄ** *с., зб.* (1) жолуддя: а боудѣ(т) ли паства вєлїкая оу то(м) лѣсѣ... тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї алюбо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т), обапо(л) дорогы (XV ст. *ВС* 38).

ФОРМИ: *знах.* **жалоудиє** (XV ст. *ВС* 38).

Див. ще ***ЖОЛОУДЪ**.

***ЖАЛЬ** *предик.* (1) жаль, шкода: Такъже напоминае(м) тебє што єси приславши люди свои горо(д) нашъ браславль зжогъ и мєсто выжогъ и люди наши... оу свою зємлю звелъ, прото абы єси намъ то о(т)правилъ такъ какъ бы на(м) того нє было жа(л) (б. м. н., 1496 *ПЧФГ*).

ЖАМИРИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ ми... дали и потвєрдили єсми єму у нашеи зємли мо(л)давскои... сєла на имѣ моимєщи и срѣби н жамири повы(ш) яского трѣга (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

ФОРМИ: *наз.* **жамири** (1472 *DIR«A»* 528).

ЖАМЫРЪ *див.* **ДЖАМЫРЪ**.

***ЖАСКОВИЧИ** *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі):* Мы великій князь Швитригайло, чинимъ знаменито... ижъ мы... дали есмо село Жасковичи у Володимерскомъ повѣтѣ, сестреницы пана Немиры, старосты Луцкого, пани Костюшковой Ѳетимъи (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 20—21).

ФОРМИ: *дав.* **Жасковичомъ** 1 (1452 *АкЮЗР* I, 21); **Жашковичомъ** 1 (1452 *АкЮЗР* I, 21); *знах.* **Жасковичи** (1452 *АкЮЗР* I, 21).

ЖАСКОВИЧѢ *мн.* (1) *(назва села у Перемишльській землі):* тогды мы, исъ нашею вѣрною радою дали єсмо и потвєрдили єсмо, єго правого всєго имєнїа, пєрвоє, имєнєм рекучи, село быбел и со присѣлкы, пачковичѣ, а жасковичѣ (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз.* **жасковнчѣ** (1361 *AGZ* 6).

***ЖАСКОВСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* а то єсми продал паиу Волчку Жасковскому вѣчистє (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Жасковскому, Жасковъскому** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

***ЖАСКОВЪСКИИ** *див.* ***ЖАСКОВСКИИ**.

ЖАСЛАВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* Я кн(ѧ)зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жаславский** (1466 *AS* I, 62).

ЖАТИ *дієсл. недок.* (2) (що) *(зрізувати стебла серпом)* жати: а мєщаие вси на толокоу ходѧть... жати и сєно косити (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а служба дей ихъ тое три дни сєна косѧть, а три дни жита жнуть (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *інф.* **жати** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *теп. 3 ос. мн.* **жнуть** (1496 *АЛРГ* 71).

***ЖАШКОВИЧИ** *див.* ***ЖАСКОВИЧИ**.

***ЖБАВЬЛИНЇЄ** *с.* (1) спасіння: мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... про о(т)цѧ нашєго жбавьлинїє души єго... кролєви полскому ... за шкоды передь рєчєныхъ зѣм(л)ь и волостии, то єсть коломы(и)скихъ и снятиньскихъ... зємлю шепииьскоую... дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *знах. одн.* **жбавьлиниїє** (1436 *Cost.* II, 706).

***ЖГАСНУТИ** *дієсл. док.* (1) *(припинитися)* згаснути: мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... абы тымъ вятьшая вѣра, котораѧ николи оу на(с) нє была жгасла, тому истино(м)... кролєви полскому... за щкоды пєрєдь рєчєныхь зѣм(л)ь... зємлю шепииьскоую, которою молдавьская зємла (!) о(т) короуны имила... дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *пперф. 3 ос. одн. ж.* **была жгасла** (1436 *Cost.* II. 706).

ЖДАТИ, ЖДАТЬ *дієсл. недок.* (8) (кого, чого) ждати, чекати, очікувати: іхо же ждати имаеть намо о(т) тыхо мѧ(с)пусто за г҃ лѣта (Луцьк, 1388 *Р* 37); (а п)а(к ли) бы па(н) того с(е)ла рєклъ (ажъ т)ого чоловѣка нѣтъ... тогды має(т) (ис)тєцъ ждати того чоловѣ(ка) другиѣ три дни (Галич, 1435 *Р* 134); А комоу дамо в нихъ гроши зємѧномъ и двораномъ наши(м) з мыта нашого и тыи бы ждали рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); Протож кому коли подаемъ в него пенѧзи з мыта, тыи бы нехай року ждали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

ФОРМИ: *інф.* **ждати** 1 (1388 *Р* 37; 1435 *Р* 134); **ждать** 1 (1489 *РИБ* 433); *баж.* *-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы ждали** 3 (1487 *АМЛ;* 1498 *АЛРГ* 82, 83); **жъдали бы** 1 (1487 *РИБ* 226); *дієприсл. одноч.* **жъдоучи** (1487 *АМЛ*).

Див. ще ***ДОЖИДАТИ**.

ЖДЄ *част.* (2) (*цсл.* жде) *(ототожнююча)* ж, же: и дали єсми юи (sic.— *Прим. вид.*) оу иашеи зємли сєла иа (си)тиои на имѧ дїякоулово сєло повышє єтроѧ и сєлище що оу томждє (sic.— *Прим. вид.*) хотару єсть (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14); сє азь рабь владыкы моєго ісу христа, пань Игнатїє... благопроизволих нашем благымь произволєиїємь... дали єсмы трои двери от дамаскы чрѣвєнои... и нарѫквици от тоѫждє камхы дамаскы (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70).

Див. ще **ЖЄ**[1] 2, **ЖО** 2, **ЖЬ** 2.

***ЖДЄЛОУЛ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* хота(р)... до... обрьшїє и кояждоул до об(рьшї)є мъгоура до об(рьшїє) ждєлоулоуи (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **ждєлоулоуи** (1458 *Mih. Doc.* 122).

ЖДОВЖЪ *присл.* (1) здовж, уздовж: Мы Алексаидръ, або Витолдъ... ведомо чынимо... Ижъ ... Городенскіе... До того копища ихъ... подле пляцовъ ... надъ Городницею до самое речки Городницы, а ждовжъ до пляцу пана Ивана Федоровича... Съ которого того копища... яко и... набытыхъ пляцовъ... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу Нашого давати ие маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27).

Див. ще **ВЗДЛУЖЪ**.

!**ЖДОУЮ** (КАЖДОУЮ) *див.* ***КАЖДЫИ**.

***ЖДЧАРЫ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Жджари, суч. Заставне: записую матце своей пане Аниє Немириной... Ждчары (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Ждчары** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ЖЄ[1] *част.* (626) **1.** *(підсилювальна)* же (549): Сє же придалъ юрьиї болковичь... к цркви... зємлю пашную (б. м. и., бл. 1350 *Р* 8); аже самъ не можеть заплатити тотъ истииьныи што же оуложать єго оу вину хочеть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *Р* 6); А то всє пєрво выписаноє держати кн(ѧ)зю Ѳєдору вѣчно, нєпорушно никимже (Луцьк, 1396

AS I, 20); а хотарь тѣмь трїємь селомь... да и(м) є(ст) непороушено николиже на вѣкы (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); а во всѣхъ тыхъ имѣниехъ, которыхъ же есмо поступили, ино не было десяти члвка (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); а естлибы хто хотел вступати сѧ оу моє село Пьѧнъ... нехайже он отложит тридцат копъ грошей широких готовых кн⟨ѧ⟩зю Михайлу и кн⟨ѧ⟩зю Костєнтину Ивановичом (Острог, 1481 *AS* I, 77); и мы во(д)лу(г) и(х) листу судового погоре(л)ски(х) же в то(м) есмо оправили (Вільна, 1495 *ВМЗД*); у zemlam tych folwarkow hranycia mne iest... z panom Markom hawryłowyczom z folwarki ieho kotoryze on maiet podłe mista Beresteyskaho y perwo sieho słuzebnyka pana nemiryn... kotory ze był namisnykom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. (*ототожнююча, перев. з формами займ. 3-ї ос.*) ж, же (22): которїи бы его не слоушали, мы его исказнимы егоже роукою (Сучава, 1401 *RIR* 45); дали есмо... село... Мутвитице въ Луцькомъ повете, а Клоча в Луцкомъ же повете (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); А також есми дали и потврьдили слоузѣ нашемоу Дашкоу и сестри его Мали их же праваѦ отнина (Сучава, 1488 *BD* I, 323); А по нашем животѣ, кто боудеть господарь нашеи земли... тот бы не пороушиль нашего дааніа... заноуже есми им дали измѣноу за их же правїи отнини (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174).

3. (*у знач. сполучника*) а) (*єднальний*) *зв'язує члени речення*) і, а (26): маетъ... Климентый, владыка Луцкий и Острозский... соблазны творясчыхъ изверзати, церкви освесчати... еретыковъ и непослушныхъ клясти, никакоже паче благословеня его церкви созиждати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); видѣвше мл(с)ти нашего милого господарѦ, королѦ, до насъ и слюбоуемы... слоужити вѣрно и приѦАти... на оусѣкого его неприѦтелѦ, невынимающи николи никогоже (Сучава, 1402, *Cost.* II, 621); Милостїю божїею мы Стефан воевода... чиним знаменито и сим листом нашим всѣм кто нан оузрит алибо его чтоучи оуслишит, колиже того аще комоу потрѣбизна боудет (Васлуй, 1497 *BD* II, 112);

б) (*приєднувальний*) (*приєднує прості й складні речення*) і, а (26): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной, даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); протоже, никто, николи, ни съ едними прївилїами да не имает тѣгати а ни добоувати на сїе наше прївилїе, николи, на вѣки (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162); Какъ же розоумеемъ на томъ твоее милости посольстве, отъ него ничого се намъ не стало (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

(*приєднує вставні речення*) і, а (2): слюбоуемъ... иже со имьѦ посполысто(м) (!) перво(м), котрыиже то с не(м) нашъ г(с)п(д)ръ, петръ воево(да), възове(т) оучинити, иже тоты всѣхъ рѣчеи на вер(х) писанны(х) тако(ж)... обьвоѦжутсѦ и запишю(т)... здержати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); Се Ѧ книгини ИвановаѦ... записоую мужеви своемоу кнѦзю Ивану Семеновичю на тых двух дѣлницах дѣдины и отчизны моеѣ, которыхже есми емоу не записала, двѣ тисѦчи золотых оугорских, штож мужь мой кнѦзь Иван выдал двѣ тысѦчи золотых на таѦ моѦ имѣньѦ (Добучини, 1487 *AS* I, 239);

(*приєднує вставний дієприслівниковий зворот*) і, а (1): и дадо(х) его п(о)поу никїтѣ, да слоужи(ть) въ не(м) до живота своего и по съмръти его да є(ст) дѣца(м) его оставши же дѣца(х) да є(ст) вноучѦто(м) его (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **ЖДЄ, ЖО, ЖЬ.**

ЖЄ[2] *спол.* (21) 1. (*приєднує підрядні речення*) (*додаткові — у постпозиції*) що (19): a jestliby nekotoryj kon byłby ... kradenyj, czerez chrest'janina byłby najden, tohdy... własnoju prisiahoju oczistitisia majet', rekuczi, żem toho konia w deń wzial, kotoryjze za peniazi moi jest zastawen (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); чини(м) свѣдомо велебноі твоеі мл(с)ти же есми дали тому истиному пану варшовьскому г҃ тисѦчѣ фрѦ(ж)кого серебра (Сучава, 1388 *SL*); Жалобоу чинилъ петръ на яна оу же (!) его ранилъ, янъ о(т)поведа(л) же са(м) его рани(л) (XV ст. *ВС* 19 зв.); А перешедши верховину Ровця... засталисмо пана Максыма Тымковича, который повидилъ, же одѣ верховины на полудень у право грунтѣ мой, а влево лисѣ Мыховъ — паиа Карпова (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

2. (*наслідкове — у постпозиції*) так що (1): Знаменїто намъ есть ис права цесарьско(м) (!) и(ж) пожегъци имають злою смртїю гиноуть..., а тежь частокро(т) бываеть нмь пособа, алюбо правомъ немецькымь о(т)бываю(т) же не бывають казнены (XV ст. *ВС* 25 зв.).

3. (*підметове — у постпозиції*) що (1): пригожаетсѦ частокроть же наши(х) дворѦнъ алюбо иньши(х) прї нашо(м) дворе боудоучи нагле и(х) позывають пре(д) соудьи (XV ст. *ВС* 14 зв.).

ЖЄБЫ *спол.* (10) (*стп.* żeby) (*зв'язує підрядні речення*) 1. (*приєднує підрядні додаткові*) а) що, щоб, щоби, аби (6): ustawilijesmo, iżby..., konej pospolitych w deń tolko zastawu majut brati jawno... i też żeby myncary w kniaźstwe naszom ustaweny, ... s fałsziwymi penezmi, abo z reczmi inszimi, sami... takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 107—108); Мы... сказоуемь ондреєви абы то досве(ч)лъ жебы то є(г) коупленое (XV ст. *ВС* 31); и мы Бориса спытали: мовилъ ли еси на него тые слова, жебы онъ семь волостей нашихъ закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

(*чергується* з б ы) (1): мы хочемо бе(з) оураза бы того хто тыи светкы ведѣ жебы соудья свиде(ч)ство и(х) прїнѦ(л) (XV ст. *ВС* 20);

б) (*з відтінком непевності*) начебто, неначебто, буцімто, нібито (2): а коли(ж) соу(д)я пыта(л) слоу(же)бнїка тогды слоужебникъ запрелъ жебы невидѣ(л) тое раны тогды то(т) янъ... реклъ све(т)кы повесть штбы (!) видѣ(л) тыя раны (XV ст. *ВС* 19—19 зв.).

2. (*приєднує підрядне умовне*) якщо б, коли б (1) :а хтобы нмѣлъ той дѣлъ изроушити и с того выстоупити, тотъ бы имѣлъ п⟨е⟩рьвїе триста коп отложити и тыи наклады ктожь (*в копії* ктомоужь.— *Прим. вид.*) оу свою дѣлницю наложит: то, жебы то имѦло изроушано (!) быти (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

***ЖЄДАНЬЄ** *див.* ***ЖАДАНЬЄ.**

ЖЄДАТИ *див.* **ЖАДАТИ.**

***ЖЄЖЄНЫИ** *див.* ***ЖЬЖЄНЫИ.**

ЖЄЖИОРА *див.* **СУХАЯ ЖЄЖИОРА.**

ЖЄЖЇЯ *ж.* (19) (*назва річки на Буковині*) Жижія: а хотаръ ємоу выше страхотѣнѣ гори жежиєю на ворловоую могилоу (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 27); а мѣрини, дочци жоуржа жоуметате, еи сѣ достало оу еи част, село... на жежїи (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоты истиннїи Тацѣ... и племєница еи Васка... жаловали есмы их особною нашою милостїю и дали и потвърдили есмы им оу нашеи земли оу молдавскои... три... ⟨села: єдно село⟩ на Соучавѣ... и дроугое село на Проутѣ... и третїи село на Жєжїи (б. м. н., 1499 *BD* II, 166—167).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на жєжїя** (1431 *Cost.* I, 317); *род. одн.* **жєжїи** (1425 *Cost.* I, 173; 1438 *DIR«A»* 472); *знах. одн.* **жежию, Жежїю** (1400 *Cost.* I, 27; 1462 *BD* I, 52); *ор. одн.* **жежїю** 2 (1462 *BD* I, 52); **жежиєю** 1 (1400 *Cost.* I, 27); *місц. одн.* **на (по) жежїи** 9 (1429 *Cost.* I, 266; 1459 *BD* I, 29; 1476 *BD* I, 208, 209; 1480 *BD* I, 241; 1491 *Cost. D.* 37; 1492 *Cost. S.* 161; 1499 *BD* II, 167); **на І Жежию** 1 (1487 *BD* I, 294).

Див. ще ***ЗИЖА.**

***ЖЄЛИЗО** *див.* **ЖЄЛѢЗО.**

ЖЄЛѢЗНАѦ НОГА *ч.* (1) прізвисько Тимура: по тыхъ посланию по идикгиеву посольству вышолъ на мене аксакъ

ᵀемирь желѣзнаѧ нога о(т) Чорного пѣска (б. м. и., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **желѣзнаѧ иога** (1392—1393 *РФВ* 170).

ЖЄЛѢЗО *с.* (2) залізні вироби (1): А кто оусхочет тих люди соудити, или дицковати, или мито от иих брати, от оусєго их товароу: или от риба свижаа... или от платно или от желѣзо... или боуд що имоутї (!) продавати, или пак где боудоут коуповатн... везде да єст имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96);

плоужноє желизо (1) *див.* ***ПЛОУЖНЫИ**.

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **желѣзо** (1466 *BD* I, 96); *наз. мн.* **желиза** (1460 *BD* II, 273).

ЖЄМЄРЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и єщє єсми потвердили монастирю нщем(у)... села монастирска на имѣ телєбѣчинци... и на тополицѣ жємєрєщїи (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз.* **жємєрєщїи** (1470 *DIR«A»* 522).

ЖЄМИНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали єсми се(с) ли(ст) нашъ селамъ монастирскимъ о(т) немцѣ, на имѣ темишещи... и жєминєщи (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288).

ФОРМИ: *наз.* **жєминєщи** (1447 *Cost.* II, 288).

ЖЄМОИТСКЫ *див.* **ЖОМОЙТСКИЙ.**

***ЖЄМОИТСКЫЙ** *див.* **ЖОМОЙТСКИЙ.**

ЖЄМОИТЬСКИИ *див.* **ЖОМОЙТСКИЙ.**

ЖЄНА, ЖОНА *ж.* (194) дружииа, жінка, супруга (182): исталасѧ торгувлѧ... аже пани хонька васковая дѧдьковича жена... продала єсть тотъ мунастырь... иванови губцѣ (Перемишль, 1378 *Р* 25—26); А се ѧ панъ бєнко... свѣдчю то своимъ листомъ... иже пришєдъ перєдъ насъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ н оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривенъ (Коломия, 1398 *Р* 57); Ино мы... тоє мѣстцє подле Рожества Христова... потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно, ему и его женѣ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А то всє записуємь пану чусе а по нємь ино єго женѣ (Луцьк, 1434 *Р* 128); а кто въсхочєть женѣ моєи и дѣтє(м) мои(м) слоужи(т) и они слоужа(т) съ ты(х) имѣнїи женѣ и дѣтє(м) мои(м) (Київ, 1446 *Р* 154); Ино єстли бы што на мєне Бог допоустил и жена моѧ киѧгини Улиѧна мает седети на вдовим столци и з дѣтми моими (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); так єсми єму продал, ажєт нихто з ближних моих ни жона моѧ, ни детн мои... нє мают в то сѧ вступати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ его невѣстки, у Проселковы жоны, пограбилъ челядь (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); и оуставши слуга на(ш), глигоръ, и съ своєю женою, а(л)бою, и заплатили и(м) оуси тоти... пинѣзи (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

жону (жєну) пояти (понѧти, поиѧть) (6); понѧть (поѧти) жону (4) взяти собі дружину, одружитися, оженитися: и волно ему въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жону пояти (Луцьк, 1438 *Р* 141); а єстли... по моєм животє кн(ѧ)зь его милость оусхочет собѣ иную жону понѧти... ино тыи имѣньѧ вси кн(ѧ)зю его милости (Степань, 1489 *AS* I, 89);

отдати за жону (1) *див.* **ОТДАТИ;** слюбъная жона (1) *див.* ***СЛЮБЪНЫИ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **жона** 19 (1440—1491 *АкЮЗР* II, 105; п. 1450 *ПИ* № 9; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1488 *AS* I, 241; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *СЯ* 40; 1495 *ВМБС* і т. ін.); **жєна** 14 (1378 *Р* 26; 1432 *Cost.* I, 330; 1454 *AS* III, 10; 1461 *BD* I, 45; 1467 *BD* I, 122; 1471 *BD* I, 164; 1480 *BD* I, 246; 1488 *BD* I, 347; XV ст. *ВС* 39; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *наз. одн. зам. род.* от **жеиа** 1 (1479 *ВАМ* 61); *род. одн.* **жоны** 17 (1424—1425 *DBAc* 19; 1434 *Р* 130; 1453 *Cost.* II, 472; 1462 *BD* I, 55; 1471 *DIR«A»* 525; 1482 *AS* I, 79; 1494 *АЛМ* 54; XV ст. *ВС* 24 зв.; *СЯ* 41; 1498 *АЛМ* 159 і т. ін.); **жєны** 6 (1385 *Р* 28; 1462 *BD* I, 55, 67; 1472 *DIR«A»* 528; XV ст. *ВС* 31 зв.; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **жони** 2 (1456 *Cost.* II, 577; 1491 *BD* I, 456); *дав. одн.* **женѣ** 32 (1393 *Cost.* II, 607; 1398 *Р* 57; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1427 *Cost.* I, 196; 1433 *Cost.* II, 594; 1446 *Р* 154; 1451 *Р* 156; 1461 *BD* I, 45; 1484 *BD* I, 278; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); **жонѣ** 20 (1396 *AS* I, 20; 1421 *Cost.* I, 142; 1428 *Cost.* I, 221; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1483 *AS* I, 82; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *ВМБС; РИБ* 620; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **жоиє** 9 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1466 *AS* I, 62; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *ВМКФС;* 1497 *ПКИП; ПМХ; РИБ* 683; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1499 *РИБ* 777); **женє** 11 (1444 *AS* I, 40; 1454 *AS* III, 9, 10; 1467 *BD* I, 122; XV ст. *ВС* 8, 38 зв.; *СЯ* 40, 40 зв.; 1499 *АЛРГ* 94); **жєни** 7 (1487 *BD* I, 301, 302; 1497 *BD* II, 116, 117; 1500 *Cost. S.* 234); **жони** 2 (1433 *Cost.* I, 353; 1455 *Cost.* II, 549); **жоны** 1 (1462 *BD* I, 55): **жены** 1 (1464 *DIR«A»* 517); *знах. одн.* **жоиу** 14 (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132; 1438 *Р* 141; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1459 *Р* 172; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *ВС* 28; *СЯ* 40 зв., 41; 1495 *РИБ* 620 і т. ін.); **жєну** 7 (поч. XV ст. *Р* 76; XV ст. *ВС* 7 зв., 19, 26 зв., 28; *СЯ* 9; 1462 *BD* I, 67); *ор. одн.* **женою** 13 (1393 *Р* 52; поч. XV ст. *Р* 76; 1426 *ВАМ* 21; 1446 *Р* 154; 1482 *BD* I, 262; 1483 *BD* I, 269; *ВОРСР* 178; 1487 *BD* I, 301; 1492 *AS* III, 23; 1500 *Cost. S.* 234); **жоиою** 5 (1440 *Р* 142; 1452 *АкЮЗР* I, 20; XV ст. *СЯ* 41; 1466 *BD* I, 106); *місц. одн.* **о жєиє** 2 (XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 9); **по женѣ** 1 (п. 1450 *ПИ* № 9); **по жоиє** 1 (1496 *ВМКФС*); *наз. мн.* **жоны** 2 (XV ст. *ВС* 33; 1491 *AS* I, 97); **жонн** 1 (1458 *BD* I, 6); *род. мн.* **женъ, жєнь** (XV ст. *ВС* 7, 25 зв.); *дав. мн.* **жоиам** (1497 *AS* I, 112); *знах. мн.* **жоны** (1456 *ЭСФ;* 1497 *AS* I, 112); *ор. мн.* **жонами** 3 (1496 *ПЧФГ*. 1497 *ПМХ*); **жєнами** 1 (1446 *Cost.* II, 238).

***ЖЄНЫИ** *див.* ***ЖЬЖЄНЫИ.**

***ЖЄНЬСКИИ** *прикм.* (2) **1.** жіночий (1): прото мы оуставлѧємь которыи чло(и)кы имєють соуди(т) напѣрвѣи о соуди(л)ство (!) жєньскоє дроу(г)єе о разбои добровольноє дорогы... а въ (инь)ши(х) жалобахъ нє маю(т) соуди(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

2. жінчин (1): А боудѣт хто злостївє алюбо нєправа (!), нехотѧчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть а имєть щкоды чинити земли алюбо земълѧномъ тогды є(г) имѣнїє дѣди(ч)ство вынѧвни (!) вѣно жєньскоє, имєєть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѧто (XV ст. *ВС* 38 зв.— 39).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **жєньскоє** (XV ст. *ВС* 39; *СЯ* 43 зв.).

ЖЄРАВЄЦ, ЖИРАВЄЦ *ч.* (12) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и дали єсми ємоу оу нашеи земли молдавскои осємъ селъ на имѧ роз⟨к⟩а пєтръ на кобылѣ... лиєщи иа оусти жиравця и иа хоринчи кавадииєщи и ба(д) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже тоти истиннїи шолтоузовє... прїидоша прѧд нами ... и оупросили сєбѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар... Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почънши ис верха от бєрегь Бръладa... та оу Жєравєць, та старою маткою Жєрав⟨ца д⟩олоу пониже от Хрънєщи, до где оупадаєт Жєравєц оу Бръладъ (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63); ми Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидє прѣд нами... Стана ... и продала свою правоуючтниноу... єдно село на Жєравцѣ (Васлуй, 1497 *BD* II, 114—115).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жєравец** 1 (1495 *BD* II, 63); *зам. місц.* село на **Жиравєц** 2 (1491 *CVD* 3); *род. одн.* **жиравца** 1 (1436 *Cost.* I, 488); **Жєрав⟨ца⟩** 1 (1495 *BD* II, 63); **жєравцѣ** 1 (1414 *DIR«A»* 441); *зам. місц.* **на жеравца** 1 (1436 *Cost.* I, 444); *знах. одн.* **Жєравєць** (1495 *BD* II, 63); *місц. одн.* **на Жєравцѣ** 2 (1497 *BD* II, 115); **иа жєравцн** 2 (1460 *BD* I, 41).

***ŻERD'** *ж.* (2) *(назва річки у Волинській землі):* My Witołd, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iz dali iesmo słuzi naszomu... seliszcze... Nowostawce... y k tomuż prydali iesmo Swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey sto-

rony tych sełyszcz po Rudu Swiatec y po ryku Żerdi od sełyszcza Woronowa hory rykoiu Żerdyiu do werchu Zbornych—Mohył (Ужів, 1420, *AS* I, 25).

ФОРМИ: *род. одн. зам. знах.* po ryku Żerdi (1420 *AS* I, 25); *ор. одн.* Żerdyiu (1420 *AS* I, 25).

***ЖЕРДЕВА** *ж.* (1) *(назва села у Київській землі)* Жердова: Милостю бо(жо)ю мы князь Семенъ Александровичъ дали єсмо село Жердеву боярину нашому пану Андрѣю Морозови (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13).

ФОРМИ: *знах. одн.* Жердеву (1459 *ЗНТШ* XI, 13).

***ЖЄРДЄНЄВЪ** *ч.* (1) *(назва селища у Київській землі)* Жерденівка: К Житомироу жъ селищо Жє(р)денєвъ а в томъ сєлищи три члвки всє слоуги (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* Жє(р)денєвъ (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ЖЄРЄБЄЦЬ *ч.* (2) жеребець: дали Єму село оу терєбовльскии волости иовосєлъцѣ а шисть кобылъ и стада а жеребець (Вишня, 1393 *Р* 52); а тре(т)яка и четвертока (!) и пѣгока (!) хто забьеть ино по(д)лоугъ дши чїи есть жеребець (XV ст. *ВС* 36 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* жеребець (XV ст. *ВС* 36 зв.); *знах. одн.* жеребєць (1393 *Р* 52).

***ЖЕРЕБИИ** *ч.* (2) *(назва земельного наділу, без чітко окресленого виміру, розмір якого визначався днем оранки)* жереб: Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на трегемъ два человѣкн, даютъ сорокъ грошей а три ручки меду. А жеребьемъ имя: Вороновъ, Быковъ, Блювиничи (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35).

ФОРМИ: *дав. мн.* жеребьемъ (1463—1478 *РЕА* I, 35); *знах. мн.* жеребьи (1463—1478 *РЕА* I, 35).

***ЖЕРЕБЯТИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Сеньку Жеребятичу волость Лопатинъ на сюю осень, на окупъ съ татаръ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* Жеребятичу (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

***ЖЄРЄБѦ** *с.* (4) лоша: которыи имєєть жєрєбѦта неоукы а щкоды чинїть по полоу жїтоу (XV ст. *ВС* 8 зв.); Тѣ(ж) оуставлѦємь хто комоу забьеть жєрєбѦ три грївны маєть платить (XV ст. *ВС* 36 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* жєрєбѦ (XV ст. *ВС* 36 зв.); *знах. мн.* жерєбѦта (XV ст. *ВС* 8 зв., 37 зв.).

***ЖЄРЄБѦЧЬИ** *прикм.* (1) лошачий: Тѣжь оуставлѦємъ хто имаєть ста(до) (!) конная алюбо жєрєбѦчья имаєть по(д)стороже (!) паствить о(т) юрьева днѦ до мїхаилова днѦ (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* жєрєбѦчья (XV ст. *ВС* 37 зв.).

***ЖЄРОВЛЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* ходо(р) землю де(р)жить Жєро(в)лє(в)щиноу а дани даєть десєть ведє(р) медоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* Жеро(в)ле(в)щиноу (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ЖЕРСТВИЛО** *с.* (4) прядильня вовни: тѣмже мы... жаловали єсми єго особною нашою мило(с)тїю и дали єсми єм(оу)... мисто наши(х) млиновъ ... да оучини(т) собѣ млины и що коли боудє(т) єго волѣ, или жерствило, или валила, или боу(д) що (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313); тоє оусє вишєписанная села и млинове и ставовє и жорствила и пасики и монастирєвє и озера... да є(ст) монастироу нашємоу о(т) корочина камена, о(т) на(с) оури(к), съ оуси(м) доходо(м) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *знах. одн.* жерствило (1448 *Cost.* II, 313, 324); *ор. одн.* жорствило(м) (1462 *Cost. D.* 10); *наз. мн.* жорствила (1462 *Cost. D.* 11).

***ЖЄРОУЛЪ** *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потврѣдили єсмо имъ... села... на обрѣшиа(х) жероула (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); А пак оу озєро оу Брълад, що на оустїє Жєроула, да имает съ паном Тоадером писарєм нашим оба чътвртоую част (Сучава, 1496 *BD* II, 89).

ФОРМИ: *род. одн.* жероула (1448 *Cost.* II, 323; 1468 *BD* I, 130; 1496 *BD* II, 89).

***ŻECZY** *дієсл. недок.* (1) (що) палити: Kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* zhli (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***ВЫЖЄЧИ, *ЗЖЄЧИ, *ПОЖЄЧИ, *ПОЖИГАТИ.**

ЖИВЄРТЬ *ч.* (1) *(особова назва):* мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м) ссѣ(м) наши(м) листо(м)... оже прїидошѦ прє(д) нами... живєрть и рома(н) о(т) козърєщи... и продали свою правою о(т)нииоу (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз. одн.* живєрть (1479 *Cost. S.* 98).

***ЖИВИТИ СЕ** *дієсл. недок.* (2) (чим) годуватися, живитися: тымъ млыномъ може(т) се городъ живити хлебомъ (б. м. н., XV ст. *ИК*); I jakże iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas; med, srebro, kunicy, wsiakaia dań newidaty czymbysia i do zimy żywity (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *інф.* се... живити 1 (XV ст. *ИК*); sia... zywity 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ЖИВОНАЧѦЛНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* живоначальнъ, *гр.* ζωαρχικός) той, хто дав початок, начало життю, живому: А хто сєи на(ш) листь пороуши(т) и в нашє прида(н)є имет сѦ устоупати то(т) сѦ с нами ро(з)соуди(т) прє(д) живоначѦ(л)ною тр(о)цєю (Київ, 1459 *Р* 174).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* живоначѦ(л)ною (1459 *Р* 174).

***ЖИВОТВОРѦЩИИ** *прикм.* (1) (*цсл.* животворѦщии) животворний: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... оже блгопроизволи г(с)вами... и дали єсми се(с) ли(ст) нашъ... монастирю о(т) горо(д)ника, иде(ж) є(ст) хра(м) чесного и животвор‹и›щаго (!) възви(д)жениє кр(с)та а на имъ люде(м) о(т) балосиновци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* ! животвор‹и›щаго (1453 *Cost.* II, 492).

***ЖИВОТЪ** *ч.* (509) (*цсл.* животъ) життя (1): Спо(л)на ...оле(х)но имає(т) давати... хо(л)мскомоу даиь... доколи бгъ пноу...живо(т) продо(л)жи(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*); **до живота** (51) **а)** до смерті, до кінця життя (50): а што ми оускаже(т) осподарь мои тоє радъ чиню... и до живота (б. м. н., 1386 *Р* 30); а на лихо єму королє(в) не гадати ио служи(т) єму королеви верно и до своє(г) живо(т) (Луцьк, 1388 *Р* 42); и присѦглъ єсмъ бгу... ижь хочу вѣрнє и пилно служить крулеви полско(м) ... до моєго живота безъ перестани (Черняхів, 1435 *Р* 133); а то всє выше писаноє даємъ ємоу до є(г) жывота (Снятин, 1454 *Р* 163); имаємъ бы(т)... ис паномъ Михаиломъ оу вѣрной приязни до наше(г) живота (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ*, CLIII, фотокоп.); Тоє да боудет нєпрѣмѦнно до нх живота (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

б) за все своє життя, на протязі всього свого життя (1): чомъ коли єсми могъ до живота, и я єсми давалъ, а теперъ єсмн недоужъ ничого давати безъ вашоє милости (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); **в животе** (1) при житті, в живих, серед живих: Ино тотъ листъ отца нашого в животе не засталъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55—56); **за живота** (3) при житті, за життя: а коли оць за своєго живота дѣвкоу замоужь выдасть, а о(т)прави(т) вѣномъ тогды по смрті єго иная братїя є(г) не могоу(т) иньшє(г) изыска(т) алѣ в то нмєнїє имѣтї досить в чомъ о(т)прави(т) оць (XV ст. *ВС* 36); а моу(ж) мои па(н) василєи тыи имє(н)я я(б)ло(н)но а по(л)жи волє(н) за живота моєго и по животѣ моє(м) да(ти)... и коу своємоу лє(п)шомоу є(г) обєрноу(ти) гдѣ є(г) до(б)рая воля боудеть (Луцьк, 1490 *ЗХП*); **на (чий) животъ погадати** (2), **погадати на (чий) животъ** (3) важити на чиє життя: а хто на ильи воєводы животъ погадаєть, а забежить оу нашю землю, и мы такожъ имаємъ того израдую с нашоє зємли ильи воєводѣ выдати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); **по животѣ** (405) по смерті: а по єго животѣ кого бъ избѣрєть н стыи никола

тому все (то) што к цр҃(к)ви предалъ єсмь и своєю братию (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); А то все перво выписаное держати кн(А)зю федору вѣчно, непорушно никимже, и до его живота, а по его животє жонѣ его и дѣтем его оу вѣки (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); А не останут ли сА дѣти по ленкове животѣ ино ленькову ближему а любо кому ленко прикажеть по своє(м) животѣ тому тако жь таА села держати вѣчно непорушно (Житомир, 1433 *P* 127); А по животѣ Пн҃а Ванъковѣ тая да(н) медовая оу селє оу новгоро(д)чичо(х) пн҃оу оле(х)ноу вечно непороушно (Львів, 1478 *ЗРМ*); А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тое... ани иншнмъ наслѣдкомъ нашимъ, которін коли по нашомъ животѣ будуть (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); а по наши(м) животи, кто буде(т) г(с)п(д)ръ нашеи земли, а то(т) а би и(м) оутвъ(р)ди(л) и оукрѣпи(л) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234); после (опослѣ) живота (6) по смерті: а записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой в годъ же въ годъ, копу грошн взять въ Мойсиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ и опослѣ моего животѣ (!) кто иметъ тое имѣнія (!) держати (Київ, 1398 *ДГПМ*); ино после живота небожчика пана Єнкова и мы припустили к тому именю п(а)ни Єнковую п(а)ни ТатАну (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); при животѣ (9) при житті, за життя: а сє Азъ чюрило бродовьскни далъ єсм(ъ) село сво(є) бродово инАзу федору даниљевичю и дѣтємъ его прн своємъ животѣ и по своємъ животѣ (б. м.н., 1385 *P* 28); Сн҃ъ прї животѣ Оц҃а Своє(г) не имає(ть) пєча(ти) оцв҃ы пожіва(т) (XV ст. *BC* 11 зв.); продал єсми... село своє... вѣчно и непороушно, при моєм животѣ и по моєм животѣ (Острог, 1466 *AS* I, 61); при животѣ подръжати (1) залишити при житті, залишнти живим: а то дали єсмо оу до(м) Ст҃ыи тр(о)ци на пАма(т) (sic.— *Прим. вид.*)... съ тцо(м) (!) праоцє(м) а на(м) на здоро(в)є кого бо(г) при животѣ подръжи(т) а по животѣ та(к) же на пАмА(т) (!) (Київ, 1459 *P* 174); (сам) своимъ животомъ (8), своимъ животомъ (10), своими животы (1), своємоу животоу (1) особисто: а кнАзю дмитрию помагати королеви на всАкого неприятелА опроче своєѣ братьѣ безо всАкоѣ хитрости и льсти своимь животомь (б. м. н., 1366 *P* 14); слюбуємъ... подлу(г) ихъ стати своими животы и со всею нашею мочью... и со всѣмъ поспольствомъ земли молдав(с)кои противу кролА оугор(с)кого (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); тогды А па(н) староста на тои рокъ своимъ животомъ выѣхалъ на тоу границю (Галич, 1401 *P* 65); И боудєт ли нам оусилно... тогды и сам пан наш иаимилостївѣиши корол єго милость и сам своимь животом подли нас имаеть стати (Сучава, 1468 *BD* II, 302); своимъ животомъ помагати (1) помагати особисто: а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ... самъ своимъ животомъ полагати (!) со всѣми своимн людми на оборонѣня нашей землѣ Перемыской (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); дати по своєм животє (3), по своєм животѣ дати (2) *див.* **ДАТИ**; здоровымъ животомъ (1) *див.* **ЗДОРОВЪ**.

ФОРМИ: *род. одн.* **живота, живо(т)** 20 (1386 *P* 30; 1396 *AS* I, 20; 1402 *Cost.* II, 621; 1421 *Cost.* I, 142; 1439 *Cost.* II, 714; 1443 *Cost.* II, 185; 1460 *BD* II, 270; 1487 *AS* I, 86; 1490 *ЗХП;* 1499 *BD* II, 156 і т. ін.); **жывота** 1 (1454 *P* 163); **животѣ** 1 (1398 *ДГПМ*); *дав. одн.* **животоу** (1449 *Cost.* II, 746); *знах. одн.* **животъ, живот** (1366 *P* 14; 1395 *Cost.* II, 612; 1401 *P* 65; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 746; 1464—1496 *Gh. S.*; 1478 *ЗРМ*); *ор. одн.* **животомъ, животом, животомь, живото(м)** 12 (1366 *P* 14; 1400 *P* 61; 1401 *P* 65; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1439 *Cost.* II, 714; 1447 *Cost.* II, 289; 1455 *Cost.* II, 770; 1457 *Cost.* II, 811; 1468 *BD* II, 302 і т. ін.); **! житомь** 1 (1447 *Cost.* II, 289); **жывотомъ** 1 (1442 *Cost.* II, 716); *місц. одн.* **по (при) животѣ, жївотѣ, животА** 372 (1350 *P* 8; 1385 *P* 28; 1400 *Cost.* I, 37; 1407 *Cost.* I, 57; 1411 *Cost.* I, 95; 1424 *Cost.* I, 162; 1432 *Cost.* I, 338; 1470 *BD* I, 148; 1493 *BD* II, 27; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **по (в) животє, животе** 20 (1396 *AS* I, 20; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1444 *AS* I,40; 1451 *AS* I, 44; 1462 *BD* I, 67; 1470 *AS* I, 67; 1487 *AS* I, 87; 1491 *CVD* 4; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1493 *АЛРГ* 55 і т. ін.); **по животи** 12 (1403 *ДГАА;* 1423 *Cost.* I, 154; 1428 *Cost.* I, 210; 1432 *ДГВІН;* 1446 *Cost.* II, 248; 1470 *AS* I, 67; 1480 *BD* I, 245; 1484 *BD* I, 279; 1490 *BD* I, 398; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **по животоу** 1 (1476 *BD* I, 212); *ор. мн.* **животы** (1395 *Cost.* II, 612).

ЖИВЪ *прикм.* (16) **1.** *(нечленна форма в предикативній функції)* живий (10): а тижь коли бы которыі неприАтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото иснын воєвода и бра(т) его и дѣти єхь нли которы из нихо жи(в) останеть имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *P* 37); мы александръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнАгини ри(м)гаилѣ... и к тому на каж(д)ыи го(д) шє(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в)... доку(л) она жива (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); а о слоужбоу коли на воиноу поонти (!) тогды А имаю за пана дробыша застоупати докоуль є(с)ми живъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); А пак кто боудєт єпископь оу нашєн свАтои митрополії от Романова тръга, съ въсѣми братїами... а они покова боудемо мы от бога живи, а онн да имают нам слоужити на въсѣких недєлѣхь оу четвръток вечєрь параклис, а въ пѣток литоургію (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

2. *(членна форма) (про бога)* живий, безсмертний (2): a nam semkrot prysiahał, klenasia żywym Bohom i wsie izłomił (Липнишкн, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Мы... Іо Стефан воєвода... слюбоуєм ... кралю полскомоу... прєз бога живаго... имѣти... мир (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420).

3. *(членна форма у знач. іменника)* живий, живущий (1): а кто о(т)иметь о(т) црк҃ви ст҃го миколы судитсА со мною передъ бг҃мъ егда придеть праведныи судии хотА судити живымь и мртьвымь (б. м. н., бл. 1350 *P* 8—9);

◇ живыи товаръ (2) худоба як предмет торгівлі: а тако(ж) ты(х) люди да є(ст) и(м) слобо(д)но о(т) (!) добрво(л)но ходити съ хорнцо(м) или с солею или по рибу или живы(м) товаро(м) име(т) ходити или мртвы(м)... а мыто нигдє да нє да(ст) ни гро(ш) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461—462); А кто оусхочет тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати от оусего их товароу:... или живих товаръ или мертвих ... а имъ ничто да *(в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.)* нє заборонено ... боуди... (Сучава, 1466 *BD* I, 96); живыА рѣчи (1) все живе: гды(ж) всАкоА прирожыньє наслѣдоує(т) свои(х) прє(д)ко(в), мы кторыи(ж) всА живыА рѣчи розоумо(м) прєвышає(м) нѣ имаємъ шлАхетны(м) обычаємъ нашн(х) прє(д)ко(в) противити сА (Хотнн, 1448 *Cost.* II, 733).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **живъ, жи(в), живо** (1388 *P* 37; 1458 *ОЖДМ;* 1481 *BD* II, 358); *знах. одн. ч.* **живаго** (1499 *BD* II, 420); *ор. одн.* **живы(м), żywym** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1453 *Cost.* II, 462); *наз. одн. ж.* **жива** (1421 *Cost.* I, 142; 1463 *AS* I, 55); *наз. мн.* **живи** 1 (1488 *BD* II, 356); **живы** 1 (1449 *Cost.* II, 746); *род. мн.* **живих** (1466 *BD* I, 96); *дав. мн.* **живымь** (бл. 1350 *P* 9); *знах. мн.* **ж. живыА** (1448 *Cost.* II, 733).

ЖИГМОНТЬ, ЖИГМОНТ, ЖЫКГМОНТЪ, ЖЫКГИМОНТЪ, ZIMONT *ч.* (17) *(особова назва, стп.* Zygmunt, *лат.* Sigismundus): A pritomo byli tyje swetkowe; kniaź Fedor wojewoda Łuckij, buduczi toho czasu Zimont rycere a Łuba (!) bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); Brat wasz menszyy Welikyy kniaź Żykhimont czełom biet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); и о(т)писалъ єсмь своеи женѣ кнг҃ни Марїи... свою очиноу, и свою выслоугоу Иже єсмь выслоужи(л)... на вєли(ком) кнзи... жикгнмонтѣ (Київ, 1446 *P* 154); по(д)писана бысть сня капли(ц)а повелѣні)емъ... короля пресветлого казимира... іс поколенья цѣ(са)рьского виоука пренанезвитяжнеішего цесаря Жі-

кгимонта (Краків, 1478 *ОБРН* 130); и в то(м) листу... его мл(с)ть пишеть... што(ж) стєпанъ є(р)моли(ч), з братьєю своєю, повєда(л) его мл(ст)и и(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) дѣлъ єще за великого кнѕА жыкгимо(н)та (Вільна, 1495 *БСКИ*); Такь иж межи нами н межи... кнежатем Жигмонтом... имает быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жыкгмонтъ** 1 (1389 *PEA* I, 28); **жыкгимонтъ, Żykhimont** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1496 *ПСВВ*); **жигмонть, жигмонт** 2 (1499 *BD* II, 420, 423); **Zimont** 1 (1388 *ZPL* 109); *род. одн.* **Жікгимонта** 1 (1478 *ОБРН* 130); **жыкгимо(н)та, жыкгимонъта** 2 (1489 *АМВ;* 1495 *БСКИ*); **Жигмонта** 1 (1499 *BD* II, 419); *дав. одн.* **Жигмонтоу** (1435 *Cost.* II, 691; 1499 *BD* II, 419, 425, 426); *ор. одн.* **Жигмонтом** (1499 *BD* II, 419, 420); *місц. одн.* **на жикгимонтѣ** (1446 *P* 154).

Див. ще ***ЖИДИМОТЪ, *ЗИГМУНТЪ.**

***ЖИГЪЛЇЯ** *ж.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* мы стєфан воєвода ... знаменито чиним... ожє прїидоша прАд намн... іонь боузь и сестра его, дрьгълинь... и продали свою правою (!) отниноу... єдно сєло, на жигълїє (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на жигьлїи, жигълїє** (1495 *Cost. S.* 193).

ЖИГЪРѢНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми и(м) оу нашеи земли молдавскои села на имѣ боучоумѣнїи... и по(д) боуковиною жигърѣнїи (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз.* **жигърѣнїи** (1439 *Cost.* II, 41).

***ЖИГЬЛЇЯ** *див.* ***ЖИГЪЛЇЯ.**

ŻID *див.* **ЖИДЪ**[1].

ЖИДЄЩЇЄ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали єсми єму два села оу нашею землю оу молдавско(м) (!)... на имѣ жидєщїє и авєрєщиє (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7).

ФОРМИ: *наз.* **жидєщїє** (1438 *Cost.* II, 7).

***ЖИДИМОТЪ** *ч.* (1) *(особова назва, стп.* Zygmunt, *лат.* Sigismundus): а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л) па(н) калєни(к) а па(н) жидимо(т) (б. м. н., 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жидимо(т)** (1458 *P* 168).

Див. ще **ЖИГМОНТЬ, *ЗИГМУНТЪ.**

***ЖИДОВА** *ж., зб.* (3) євреї: Umyslili jesmo s pany radami naszimi i dali prawa i wolnosti wsej Zidowe wyszej menenoj meszkajuczim w tem panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Продали есмо мыто Берестейское и Дорогицъкое, и Бельское, и Городенъское жидове Луцъкой... на тры годы (Краків, 1487 *РИБ* 226); Продали есмо мыто Звягольское и корчму жндове Луцъкой... на трн годы (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

ФОРМИ: *дав.* **Zidowe, жидове** (1388 *ZPL* 103; 1487 *РИБ* 226; 1488 *РИБ* 222).

Див. ще **ЖИДЪ**[1], **ЖЇДОВИНЪ.**

***ЖИДОВИНЪ** *ч.* (1) яр, байрак, балка: А хотар тому сєлоу... оу краи доуброви от БрощАн... от толѣ по поуд дила оу жидовинъ (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *знах. одн.* **жидовинъ** (1491 *BD* I, 449).

***ŻIDOWKA** *ж.* (1) єврейка: I teź jestliby chrestianin, nekotoroj żidowce rukoju khwałtownoju meł szto wcziniti, abo wdarił, majet byti karan podłuh prawa naszoje zemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *дав. одн.* **żidowce** (1388 *ZPL* 106).

***ЖИДОВСКИИ** *див.* ***ЖЇДОВСКЫИ.**

***ЖИДОВЧИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнА(з) двдъ дмитриєви(ч)... ива(н) жидовчи(ч)... чинимы знамени(т)... како кеды... кнА(з) велебныи дмитрии... володиславу... королеви польскому... вѣрность правaA... слюби(л)... а мы... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жидовчи(ч)** (1388 *P* 38).

ЖИДЪ[1], **ЖЫДЪ, ŻID** *ч.* (87) єврей: A jestliby źid źida ranił, winu sud'i swojemu, wodłuh obyczaja zemskoho zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Продали єсмо мыто лоуцъкоє жидови ша(х)ноу печоховичоу... на три годы (Краків, 1487 *АМЛ*); коли вашей милости посолъ, Богушъ дьякъ, былъ оу насъ, онъ ту знашолъ оу одного жыда одну паню отъ Татаръ выкуплена и нє мелъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню отъ того Жыда (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жидъ, źid** 28 (1388 *ZPL* 103, 104, 105, 106, 107, 108; XV ст. *BC* 39 зв.; 1466 *AS* I, 61—62 і т. ін.); **жыдъ** 2 (1487 *РИБ* 228; 1489 *РИБ* 431); *род. одн.* **źida, жыда** (1388 *ZPL* 106, 107, 108; 1499 *BD* II, 450); *дав. одн.* **жидоу, źidu, жыдоу** 5 (1388 *ZPL* 103, 104; 1487 *РИБ* 227; 1489 *АМВ*); **жидови** 1 (1487 *АМЛ*); **źidowe** 1 (1388 *ZPL* 103); *знах. одн.* **źida** (1388 *ZPL* 103, 104, 105, 106, 107); *наз. мн.* **жїдовє, жидовє, źidowe** 11 (1388 *ZPL* 104, 105, 106, 107, 108; XV ст. *BC* 28 зв.; 1495 *АЛМ* 88, 89); **жыдове** 1 (1389 *PEA* I, 26); *род. мн.* **źidow** (1388 *ZPL* 106, 108); *дав. мн.* **жидом, źidom** 6 (1388 *ZPL* 106; 1389 *PEA* I, 27; 1495 *АЛМ* 88); **жидовомъ, жидовом** 4 (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95); **жидам** 1 (1389 *PEA* I, 26); *знах. мн.* **жидовъ** 1 (1389 *PEA* I, 27); **жыдовъ** 2 (1495 *АЛМ* 88; 1497 *АЛРГ* 79); *ор. мн.* **żidy** (1388 *ZPL* 106, 107); *місц. мн.* **о жїдє(х)** 3 (XV ст. *BC* 9 зв., 27 зв.; *СЯ* 43 зв.); **жїдѣ(х)** 1 (XV ст. *BC* 9).

Див. ще ***ЖИДОВА, ЖЇДОВИНЪ.**

ЖИДЪ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* а при пєрвомъ соудѣ. былъ... па(н) михалко жидъ ганоусовъ зАть (Галич, 1401 *P* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жидъ** (1401 *P* 66).

***ЖИКГИМОНТОВЪ** *прикм.* (1): печать жикгимонтоба(!) (Ковно, 1398 *CEV* 56).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* ! **жикгимонтоба** (1398 *CEV* 56).

Пор. **ЖИГМОНТЬ.**

***ЖИКГИМОНТЪ** *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

ЖИКОВ[1] *ч.* (1) *(особова назва):* мы Иліа воєвода... чнним҃ъ знаменито... ожє тот истнины слоуга наш панъ Влад Жиков слоужилъ намъ право и вѣрно (Болгари, 1441 *DBAc* 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жиков** (1441 *DBAc* 34).

***ЖИКОВЪ**[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали єсми томоу стомоу нашємоу монастироу о(т) поутнои... малоє мито на соучавѣ що є(ст) оу жиковє (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу жиковє** (1488 *ДГСПМ*).

Див. ще **ВИШНЇИ ЖИКОВ, НИЖНЇИ ЖИКОВ.**

ЖИЛЧИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* продал єсми отчину свою и дединоу на имА... озєренскоє дворищо, што Жилчич дєржал (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жилчич** (1464 *AS* I, 57).

ЖИЛЬХОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а на тъ свѣдци пано Ашко мазовшанинъ... михаль жильховскын (Львів, 1400 *P* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жильховскыи** (1400 *P* 61).

***ЖИМОИТСКИИ** *див.* **ЖОМОЙТСКИЙ.**

ЖИРАВЄЦ *див.* **ЖЄРАВЄЦ.**

***ЖИРАВА** *ж.* (1) *(назва села у Львівській землі):* а ты старци... оуказали староуою граиицю и врочища межи дѣдошичи а межи жирАвою (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *ор. одн.* **жирАвою** (1430 *P* 116).

***ЖИРАВЬСКИИ** *прикм.* (3): а па(н) дмитръ даниловичи(ч) з роуды заложил сА листы оуказати свою границю жирАвскоую (Зудечів, 1430 *P* 116);

жирАвьскии путь (1) *(назва дороги у Львівській землі):* а потолА заѣхали имъ по колтовецкоє перехрестьє... а жирАвьскимъ путємъ на облазничь нивы (Зудечів, 1411 *P* 79); дорога жирАвьская (1) *див.* **ДОРОГА 1.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **жирАвьскимъ** (1411 *P* 79); *род. одн. ж.* **жирАвьскоє** (1430 *P* 116); *знах. одн. ж.* **жирАвскоую** (1430 *P* 116).

Пор. ***ЖИРАВА.**

***ЖИТАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Житані: записую жонѣ своей Мари: Стволовичи, село Житани (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Житани** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ЖИТИ *дієсл. недок.* (28) **1.** *(бути живим)* жити (1): Сє азъ рабъ б҃жіи кн҃зь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїєвь... и поклонихом сѧ оца своє(г) гробоу... и всѣх стыхъ старцєвъ гробо(м) въ печєрѣ и размисли(х) на своє(м) ср(д)ци Колико то гробовъ а вси тыи жили на сємь свѣтѣ (Київ, 1446 *P* 154).

2. (у чім, на чім) жити, проживати, мешкати (24): пакъ ли тотъ кто иметь жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ держѣти, тогды му-ситъ (!) съ мѣстомъ терпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а к город⟨у⟩ к Вишнѣвцю достали сѧ тыє сєла на имѧ: Олексинѣць... а гдѣ Мишко живѣт, а гдѣ Юхно жывет (Вишневець, 1482 *AS* I, 81); И благословляю вашу милость... что-бы и нынѣ вашимъ опѣканємъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ... жилъ бы туто и молилъ Бога, никимъ не обли́женъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); па(к) ли єго попроси(т), а о(н) гдє иметъ жити, оу нашєи зємли, тамъ да живє(т) слободно, на волоско(м) законѣ (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); а тыє двѣ части того именіа, на которомъ єсми мѣлъ самъ жити, запродалъ єсми (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу именє на Волыни своє власноє из людми своими, которыеж в том имени живут (Берестя, 1466 *AS* I, 62); И тиж пак оу том промыслили єсмо... како ни єдин чловѣкь от которих живоут оу Бръладъ ани абы нє платили малоє мыто тамо оу Бръладѣ, ни от єдинои тръговли (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

3. (з ким) *(бути у взаємовідносинах, співіснувати)* жити (2): алє нжь вєлможныи стефанъ... воєвода землѣ молдавскои... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили слюбуючи... с нами... вѣрнѣ безо лсти и без хитрости жити а мы... про то жь єго... правого чиними (Ланчиця, 1433 *P* 121); Штожъ однъ слоуга мо(и) вжє осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ а (з)дє такъ слышимъ штожъ добрѣ здоровъ єстъ ино мы с вами коли сѧкъ живємъ оу сласти хотѧ бы сто такихъ было постоупилнсѧ быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

4. (чим) живитися, годуватися (1): Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, чтоже дей обидѣ чинится ему велъми много, да и садъ дей церковный у него обираютъ, а нимъ то онъ у тое церькви жыветъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *інф.* **жити** (1433 *P* 121; 1449 *АЛМ* 8); *теп. 3 ос. одн.* **живет** 1 (1482 *AS* I, 81); **жыветъ** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); **живєть** 1 (XV ст. *BC* 32 зв.); **живє(т)** 1 (1443 *Cost.* II, 119); **живѣт** 1 (1482 *AS* I, 81); *1 ос. мн.* **живємъ** (1484 *ЯМ*); *3 ос. мн.* **живуть, жївоуть** 3 (XV ст. *BC* 5 зв., 10 зв., 32 зв.); **живут, живоут** 3 (1466 *AS* I, 62; 1470 *BD* I, 140; 1495 *BD* II, 64); **! жи** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); *перф. 3 ос. мн.* **жили** (1446 *P* 154); *майб. 3 ос. одн.* **иметь жити** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1456 *Cost.* II, 791); **имет жити** 2 (1434 *Cost.* II, 670; 1460 *BD* II, 276); **иметъ жити** 1 (1445 *Cost.* II, 236); **боудє(т) жити** 2 (1458 *DIR«A»* 512; 1470 *BD* I, 140); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **жилъ бы** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *3 ос. мн.* **щобы... жили** (1470 *BD* I, 140); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да живє(т)** (1445 *Cost.* II, 236); *дієприкм. акт. теп. дав. одн. ч. зам. род. мн.* от оусих братїа **живащомоу** (1470 *BD* I, 155).

ЖИТИЧИНСКИЙ *прикм.* (1) *(пор. Жидичин у Волинській землі):* А при том былъ... архимандрит житичинский Тихон (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **житичинский** (1483 *AS* I, 82).

ЖИТО *с.* (30) **1.** збіжжя (27): и тако(ж) коли пріидє(т) мє(д) н жито нашєго монастырѣ о(т) побратѣ на цоцори(н) бро(д) що бы провозници провозили єго бєз иикоторого мѧшкаиїа (Побрата, 1448 *ДГПР*); а мєщанє вси на толокоу ходѧть жита жати и сєно косити (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а хто не въсхочетъ по мнѣ давать того жита, судитъ єму богъ (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295); колї которо(г) пана алюбо мєщанїна... слѫга оу ночї нєкоторо(г) кмєт жїто бѣрє(т) годи(т)сѧ г(с)дрю то(г) жїта боронїть (XV ст. *BC* 29); и они мають тыє двѣ копѣ грошей давати и петнатцать бочокъ жита солянок на соборную церковъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

2. *(рослина)* жито (3): и записала єсми... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню... десятую мѣрку отъ жита, десятую копу въ Кобрыни, и отъ ярины всякоє — десятую копу у Кобрыни жъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а пашнѧ єсть жнта и пъшеница и овє(с) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); Се я па(н) олизарь кирдеевичь... запи(соу)вае(м) исъ... своєго двора десятиноу, оу поли исъ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса и съ ячменю... и къ стомоу спсоу на красноє (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жито** (1448 *ДГПР;* бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93); *род. одн.* **жита, жїта** (1401 *АкВАК* III, 2; 1470 *AS* I, 67; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1487 *ВОРСР* 178; XV ст. *BC* 29, 30; *ИК;* 1499 *АСД* VI, 3); *знах. одн.* **жито, жїто** (1453 *Cost.* II, 461; XV ст. *BC* 7 зв., 25, 29; *ИК;* 1486 *АкЮЗР* I, 295); *ор. одн.* **житомъ** (1471 *BD* I, 159); *місц. одн.* **в жїтѣ** (XV ст. *BC* 7); *наз. мн.* **жита** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *знах. мн.* **жита** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1496 *АЛРГ* 71).

***ЖИТОМИРСКИИ** *див.* **ЖИТОМИРЬСКИИ**

***ЖИТОМИРЪ** *ч.* (14) *(назва міста у Київській землі)* Житомир: А пса(н) в градє житомири... (Житомир, 1433 *P* 127); Горо(д) житомн(р) а на городє чотыри поушки вєлики(х) а пѧть тораснн(ц) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **житоми(р)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *дав. одн.* **житомироу** 9 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.); **къ житомири** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *місц. одн.* **в (оу) житомири** (1433 *P* 127; бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ЖИТОМИРЬСКИИ *прикм.* (3): даєм и дали єсмо тому предрєчєному Калєнику оу житомирском поветє сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л)... па(н) жидимо(т) (!) Старо(с)та житомирьскии (б. м. н., бл. 1458 *P* 168); Што король е. м. волости давалъ боярамъ житомирскимъ въ Клодовѣ, апрѣль 2 дн., индиктъ 5 (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **житомирьскии** (бл. 1458 *P* 168); *місц. одн. ч.* **оу житомирском** (1437 *AS* I, 33); *дав. мн.* **житомирскимъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

Пор. ***ЖИТОМИРЪ**.

***ЖИТЩИНА** *ж.* (1) податок від збіжжя, житщина: и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы, а по тры гроши житщины (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **житщины** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***ЖИЦѦ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣ(м) мы... дали и потвердили єсми єму, оу нашєи зємли, оу молдавскои, сєло на тутовѣ, на имѣ гръдєщи... и па⟨д⟩ина єго о(т) жицѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543—544).

ФОРМИ: *род. одн.* **жицѣ** (1455 *Cost.* II, 544).

ЖЇВОТЇНА[1] *ж., зб.* (12) худоба, скот: ачь хто комоу потравить жїто жївотїною а на чїєй щкодє боудєть занѧто оуставлѧємь платїть чїя жївотїна с ка(ж)ноє жївотїны четверта(ѧ) часть пєнєзей имєєть заплатить (XV ст. *BC* 25); Сє я кнѧзь михаил... придаю с(с)томоу (!) Сп(с)у и своєго дворьца... о(т) животины и о(т) гоусии о(т) коуръ... и о(т) всєго приплодъка дєсѧтоє (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *CO*).

ФОРМИ: *наз.* **жївотїна** (XV ст. *BC* 25); *род.* **животины, жївотїны** 4 (XV ст. *BC* 25, 28, 35 зв.; 2-а пол. XV ст. *CO*); **животи(н)** 1 (XV ст. *BC* 25); *знах.* **жївотинѫ, жївотїноу** (XV ст. *BC* 17, 25 зв.); *ор.* **животиною, жївотїною** (XV ст. *BC* 7, 25); *місц.* **прї жївотїнѣ** (XV ст. *CЯ* 40 зв.).

***ЖЇВОТЇНА**[2] *ж.* (3) худобина, животина: а боудеть лї такыи иайдены што нє о(т)баючи (!) а своє лакомьство по(л)-

нѧ ажь котороую жївотїноу ис ты(х) истратѧ(т) тогды имаю(т) платїтї по томоу чїя боудеть (XV ст. *ВС* 11 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **жївотнны** (XV ст. *ВС* 25); *знах. одн.* **жївотїноу** (XV ст. *ВС* 8 зв., 11 зв.).

***ЖЇВОТЪ** *див.* ***ЖИВОТЪ.**

ЖЇДОВИНЪ *ч.* (1) єврей: коли бы до(л)жникъ рєклъ тоє имєнїє што ты дрьжишь є(ст) мнѣ бли(ж)шеє бо тотъ што тобѣ прода(л) а мнѣ бы(л) до(л)женъ пєрвіє ни(ж)ли ты коупилъ а колижь такыи боудѣ(т) колї христїѧни(н) алюбо жїдовинъ моччалъ три лѣта и три м(с)ци тогды ємоу мо(л)чаны твори(м) на векы вѣчныи (XV ст. *ВС* 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жїдовинъ** (XV ст. *ВС* 35).

Див. ще ***ЖИДОВА, ЖИДЪ**[1].

***ЖЇДОВСКЫИ** *прикм.* (15) єврейський (14): Teź, jestliby chto kak na szkołu żidowskuju metał, tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Ли(х)ва жїдовъская нє имає(т) нїгдѣ насыщенїє (XV ст. *ВС* 28 зв.); szto iesmy kupył... folwarky żydowskije... y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

z a k o n ż i d o w s k y j (1) *див.* **ЗАКОНЪ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **жїдо(в)скыи** 1 (XV ст. *ВС* 39); **żidowskij** 1 (1388 *ZPL* 106); *місц. одн. ч.* **w żidowskom** (1388 *ZPL* 103, 106); *знах. одн. с.* **żidowskoje** (1388 *ZPL* 106); *наз. одн. ж.* **жідовска** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); **жїдовъская** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); **жыдовская** 1 (1389 *PEA* I, 27); *род. одн. ж.* **żidowskoje** 1 (1388 *ZPL* 103); **! жидавскои** 1 (1389 *PEA* I, 27); *знах. одн. ж.* **żidowskuju** (1388 *ZPL* 105); *місц. одн. ж.* **о жїдовъскои** 1 (XV ст. *ВС* 7 зв.); **! жи(да)** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); *род. мн.* **жидовскихъ** (1389 *PEA* I, 27); *знах. мн. ч.* **żydowskije** (1500 *ДПЖН*).

***ЖЇДЪ** *див.* **ЖИДЪ**[1].

***ЖЇКГИМОНТЪ** *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

***ЖЇТО** *див.* **ЖИТО.**

***ЖЛОМИТИ** *див.* ***ЗЛОМИТИ.**

ЖМУДСКІЙ, ŻMUDSKI *прикм.* (2) (*лит.* žemaitis) жмудський: Kazimir, Bozoiu miłostiu korol Polski weliki kniaz Litowski, Ruski, kniaz Pruski, żmudski i innych (Луцьк, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); Самъ Александръ, Божою милостью, великий князь Литовскій, Русскій, Жмудскій и инныхъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Жмудскій** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); **żmudski** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

Див. ще **ЖОМОЙТСКИЙ.**

***ЖНИВО** *с.* (1) жнива: и то, господару, помню... къ жниву три дни, и на яръ трижъ дни (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **жниву** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ЖО *част.* (12) **1.** (*підсилювальна*) же, ж (7): А толко нє приспєю на тотъ днь ино ми платити оу десѧторо (!) толко солжу как жо на сеи грамотє написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12); мы вєликии (кнѧзь ка)зимиръ, королєвичь литовъскии... чинимъ знамєнито... каждому комужо того будеть потрєбизна ажє взѧли єсмо приѧзнь с нашими паны (Троки, 1442 *Cost.* II, 718); Нє єст то ди(в) ани новина ижє писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь нєприятєль... жадая... мысли ваши противоу намъ завжды чистє а вѣрны о которы(х) жо нєпороушоны въ вѣрє оуставичнѣ а въполнѣ мы доуѳамы... нѣкоторое о на(с) оувести оу вотпѣнье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А дали есмо напредъ речоной паней Костюшковой Ѳетимъи... зверху выписаное имѣнье ей самой вѣчно и непорушно... и ближнему ее, который жо будеть ближній къ тому имѣнью братъ ее (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); Што пишетъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ еси до насъ за слугою своимъ за Матѳеемъ о близкость именья тетьки его ... штожъ она его взела къ собе въ тое именье за сына место, на которомъ жо имени мужъ ее первый... ее оставилъ (Краків, 1489 *РИБ* 437).

2. (*ототожнююча*) же (3): а писа(н) в олтушъковѣ во вторни(к) оу тыи жо днь (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); з нового места послано кнѧзю великому тѳє(р)скомоу шоуба собольѧ... а в̃ колоде медоу пресного... а и̃ бочокъ овъса на кони тамъ жо а ѳ̃ сти(р)тъ сєна (б. м. н., 1488 *УКТ*); онъ жо положилъ личбу зъ... мыта Смоленского (Вільна, 1499 *PEA* III, 34).

3. (*у знач. сполучника*) і **а)** (*єднальний — зв'язує дієприслівникові звороти*) (1): и глѣбъ рєкъ, я в тєбе проси(л) того запису... и ты мнѣ єго нєда(л) ни видети ани слышети... и принє(с)шы єси єго до пана Ивана в Троце(х) бє(з) мєнє... са(м)жо єго зрѣзавшы и в ого(н) вкинул (Вільна, 1495 *ВМБС*);

б) (*приєднувальний — приєднує речення*) а, і (1): И Сопега рекъ: былъ жо мнѣ о томъ судъ и зъ зятемъ его княземъ Романомъ Лукомскимъ, о тыи люди о Дексеневичи... передъ господаремъ... у Вилни (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

Див. ще **ЖДЄ, ЖЄ**[1]**, ЖЬ.**

***ЖОИМОИЦКИИ** *див.* **ЖОМОЙТСКИЙ.**

***ЖОЛВЯЖЪ** *ч.* (2) (*назва волості у Київській землі):* Юшку Попковичу волость Жолвяжъ на годъ послѣ первыхъ... Влодыцѣ Попковичу волость Жолвяжъ на годъ послѣ первыхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Жолвяжъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ЖОЛДОУНАРЬ *ч.* (1) вербувальник до війська: прото(ж) ни єдинъ болѣринъ, ни дворникъ, ни ослоухарь, ни жолдоунарь... а ні инъ никто о(т) наши(х) оурѣдниковъ, да нє імаєтъ ни постати до того сєла (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жолдоунарь** (1444 *Cost.* II, 208).

***ЖОЛДЪ** *ч.* (10) (*стч.* żołd, *стп.* żołd, *мад.* zsold, *свн.* solt) оплата найманим солдатам, жолд. (5): Мы ильѧшь воєвода... записуємъсѧ тымъ пношѧмъ... єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолдъ платити (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); а они да имают от нас вєликою тарканство и вєликою слобозию (!) за є̃ лѣт... и да нє даст нам ни илиш, ни подводоу, ни посадоу, ни жолдъ (Сучава, 1466 *BD* I, 95);

н а ж о л д ъ х о д и т и (3), о у ж о л д ъ х о д и т и (1), х о д и т и н а ж о л д ъ (1) відбувати військову повинність: да нє да(ст) тоє сєло ни да(н) нї илиша... ни на воиско и нїколи да нє ходѣтъ, ни на жол(д) и ни иноую никоторую нашоу слоужбоу (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); и тако(ж) оу посаду и на жо(лд) на(д)нистрѣ тоты лю(д) да нє ходѧ(т) (Побрата, 1448 *ДГПР*); Щоби нє платили да(н) ни посадоу ни по(д)водоу, ни или(ш) що би нє давали на(м) николи, ни на жо(лд) що би нє ходили (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **жолъду** 1 (1433—1443 *АРМ*); **жо(лду)** 1 (1447 *Cost.* II, 288); *знах. одн.* **жол(д), жо(лд), жолдъ, жолдь, жолъдъ** (1433—1443 *АРМ;* 1444 *Cost.* II, 208; 1448 *ДГПР;* 1454 *Cost.* II, 517; 1456 *ГПХМ;* 1458 *Cost.* II, 815; 1466 *BD* I, 95); *місц. одн.* **оу жо(лдоу)** (1448 *DIR«A»* 491).

***ЖОЛДЬ** *див.* ***ЖОЛДЪ.**

***ЖОЛНЕРЪ** *див.* ***ЖОЛНИРЬ.**

***ЖОЛНИРЬ** *ч.* (2) (*стп.* żołnierz, *стч.* żoldneř, *свн.* soldenier) **1.** кіннотник шляхетського стану (1): Пры томъ были люди зацные: Ѳедоръ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій; Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 28).

2. (*воїн-найманець*) жовнір (1): а кролъ єго мл(с)ти имаєтъ на(с) оборонити и по(д)лє на(с) стати противъ каждого нашего нєпрїѧтєлѧ, а ни жа(д)него нє выимуючи, а ни жолнирєвъ с короны кролєвства противко намъ нашимъ нєпрїѧтєлє(м) нє пропустити (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ФОРМИ: *наз. мн.* **жолнере** (1389 *PEA* I, 28); *род. мн.* **жолнирєвъ** (1439 *Cost.* II, 714).

*ЖОЛОБОВО с. (1) *(назва села у Волинській землі)*: записалъ есми и далъ село... зъ пусчами, зъ лесы и болоты подъ лесомъ, зъ ловы, погонними и осочъными нашими Жолобовомъ а Чудановомъ, што иадъ Стыромъ седятъ а стерегутъ пущы нашое Ретовское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Жолобовомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

*ЖОЛОБЪ *ч.* (1) видолинок, жолобинка, улоговина: а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хренникъ... аж до веръхов тое Смыжали, а оттол жолобомъ до Пропастищъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *ор. одн.* **жолобомъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

*ЖОЛТЫЗЪ *див.* **ШОЛТОУЗЪ**.

*ЖОЛОУДЪ *ч., зб.* (3) жолуддя: Сказоуємь тѣ(ж) хто коли свои свїньи оу чї(ж)и(и) (!) гай на жолоудъ оугони(т) а то(т) застанеть чїи лѣ(с) имаєть одно(г) вѣпрѦ справомь забить (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **жолоудъ, жолоу(д), жо(лоу)** (XV ст. *ВС* 8 зв., 37 зв.).

Див. ще *ЖАЛОУДИЄ.

*ЖОЛЪДЪ *див.* *ЖОЛДЪ.

ЖОМЄГАТЄ *див.* **ЖУМЄТАТЄ**.

*ЖОМЄТАТЄВИЧЪ *див.* *ЖУМЄТАТЄВИЧЪ.

*ЖОМЄТАТЄВЪ *див.* *ЖОУМОТАТЄВЪ.

ЖОМОЙТСКИЙ, ЖЄМОИТЬСКИИ, ЖОМОИТЬСКИИ, ЖОМОИТЪСКІЙ, ЖОМОЙСКІЙ, ЖЄМОИТСКЫ *прикм.* (37) (*лит.* žemaitis) жмудський: Александеръ, Божою милостью король польскій, великій князь Литовскій, Рускій, княжа Пруское, Жомоитское и иныхъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); милостью божьєю, мы великии ‹кнѦзь ка›зимиръ, королевичъ литовъскии, жемоитьскии, роускии и иных (Троки, 1442 *Cost.* II, 718); Казими(р) бо(ж)єю мл(с̑)тью коро(л) полскии Великн(и) кн̑зь литовьскии роускии кн̑жа проускоє и жомои(т)скии и ины(х) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Казимир Божю мил‹остью› корол полский, великий ки‹Ѧ›зь лит‹о›вский, роуский, кн‹Ѧ›жа проускоє, жомойтский и иныхъ (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); И мы пн̃у Станиславу старостє жомои(т)скомоу прывилє(и) дя(д)ка своєго пана миха(и)ловъ казали перє(д) нами положыти (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **жомойтский, жомои(т)скии, жомоитьскии, жомоитъский** 18 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1487 *AS* I, 87; 1492 *АЛМ* 30; 1495 *АЛМ* 85; 1496 *ПДСВВ;* 1497 *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; *BD* II, 413; *ГВКОО;* 1499 *АЛМ* вип. 2, 36; *AS* I, 117 і т. ін.); **жомойскій** 1 (1454 *АЛМ* 12); **жемоитьскии** 1 (1442 *Cost.* II, 718); **жемоитскы** 1 (1445 *Cost.* II, 725); *ск. н.* **жо(м)** 1 (1496 *ВМКФС*); **жомои(т)** 1 (1499 *ВФ*); *род. одн. ч.* **жомоитского** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **жимоитского** 1 (1485 *BD* II, 371); *дав. одн. ч.* **жомоитскомоу, жомои(т)скомоу, жоимонцкомоу** (1462 *BD* II, 289, 292; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351; 1499 *ВФ*); *ор. одн. ч.* **жомоитскимъ** (1442 *Cost.* II, 716; 1447—1492 *ЛКНКВ*); *наз. одн. с.* **Жомоитское** (1410 *АкВАК* XI, 5; 1487 *AS* I, 240); *род. одн. ж.* **жо‹моитскои›** (1499 *BD* II, 442); *род. мн.* **жемоитскых** (1499 *BD* II, 443).

Див. ще **ЖМУДСКІЙ**.

*ЖОМОТАТЄВИЧЪ *див.* *ЖУМЄТАТЄВИЧЪ.

*ЖОМОТАТЄВЪ *див.* *ЖОУМОТАТЄВЪ.

ЖОМОТАТИЧЪ *ч.* (12) *(особова назва)*: а на то є(ст)... вѣра пана жоуржа жомътатича (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359); и дали єсми єму... села.... що и(х) купи(л) о(т) мы(н)дрѣ жуматантича (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жомотатичъ** (1433 *Cost.* II, 650); *род. одн.* **жомътатича** 1 (1433 *Cost.* I, 359); **жуматантича, жоуматантича** 2 (1437 *Cost.* I, 515; 1455 *Cost.* II, 540); **жоумътатича** 3 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 460; 1437 *Cost.* I, 542); **жоуметатича** 1 (1448 *Cost.* II, 306); *наз. мн. зам. род. одн.* **жоумътатичи** 2 (1441 *DBAc* 38; 1442 *Cost.* II, 93); **жумѣтатичи** 1 (1439 *Cost.* II, 52); **жумѫтатичн** 1 (1438 *Cost.* II, 15).

*ЖОМОТАТОВЪ *див.* *ЖОУМОТАТЄВЪ.

ЖОМОТАТѦ *див.* **ЖУМЄТАТЄ**.

*ЖОМОТАТѦВЪ *див.* *ЖОУМОТАТЄВЪ.

*ЖОМЪТАТЄВЪ *див.* *ЖОУМОТАТЄВЪ.

*ЖОМЪТАТИЧЪ *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ**.

*ЖОМЪТЪЦѢНЬ *див.* **ЖОУМЪТЪЦѢНЇИ**.

ЖОНА *див.* **ЖЄНА**.

ЖОНКА, ЖОНЪКА *ж.* (11) 1. заміжня жінка (5): Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка алюбо вдова боудѣ(т) на поли алюбо в селѣ боудѣ(т) оусилована... тогды то(т) имеєть казненъ по(д)лоу(г) вины, пїсаны о сїльстве (XV ст. *ВС* 36—36 зв.); а челѦди дво(р)ноє што в городє г̃ паробъки а чотыри жонъки а двє девъцє (б. м. н., XV ст. *ИК*).

2. *(особа жіночої статі)* жінка (6): даємъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ... и(ж) хто буде(т) ва(с) держа(т) челѦ(д) немецкую муже(в) ли жоно(к) ли робѦтли бы єстє при нашеи мл(с̑)ти воли... собравши всю тую че(ла)дь въ шполи поставитє на ст̃го михаила де(н) (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); Горо(д) житоми(р) а на городє чотыри поушки... а челѦдн в̃ паробки а две жо(н)цє а троє дєте(и) малы(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жоика, жонъка** (XV ст. *ВС* 21, 36, 36 зв.); *знах. одн.* **жоику, жонъкоу** (XV ст. *ВС* 25 зв.); *наз. мн.* **жонъки** (XV ст. *ИК*; бл. 1471 *ЛКЗ* 31 зв.); *знах. мн.* **жоно(к)** (1447—1492 *ЛКНКВ*); *місц. мн.* **о жонъка(х)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *наз. дв.* **жо(н)цє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ЖОРАВЪНИКИ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Журавники: досътaлося пану Барсану Анъдрѣеви Жоравъники (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз.* **Жоравъники** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав.* **Журавъникомъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

*ЖОРАТЪ *ч.* (1) (*молд.* журат) присяжний: та єсми дали и потврърдили тои стои нашеи єпискоупїи о(т) радовце(х)... црко(в)... оу костини оу жората драгомира (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **жората** (1490 *DC* 147).

Див. ще **ДЖОУРАТОУЛ**.

*ЖОРСТВИЛО *див.* *ЖЄРСТВИЛО.

ЖОСЛАВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при том были светки: кн‹Ѧ›зь Иван Юрєвич Жославский, а пан Єско Єлович (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жославский** (1481 *AS* I, 77).

ЖОУДЄ, ЖЮДЄ, ЖУДѢ *ч.* (35) (*молд.* жуде) урядник з адміністративними і судовими повноваженнями, суддя: и дали єсмъ єму... села о(т)нина єго на имѣ ‹оунгоурѣн› и гдє домъ єго... и негрилещи и нѣгъ гдє є(ст) нѣгъшъ жудѣ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); Стефанъ воєвода... пише(м) въсѣмъ бояромъ и дворнико(м) и шо(л)тузомъ и пръгарємъ и жудємъ и ватаманомъ... що бы ни єдинъ залогъ нє оузѦлъ на торговчѦны о(т) брашова (Сучава, бл. 1435 *Cost.* II, 692); мы Стефан воєвода... знаменито чинимъ... оже прїидоша прѣд иами... архимандрить Бистричъскаго монастира, и съ въсѣми яже о Христѣ братїами... и дали господствоу мы петь селъ: єдно на Краковѣ иа имѣ Каоучелещи, где были жоудєвє Михаиль и Дїєнишь... дроугоє на Серетѣ на имѣ Гыдинци... три на Бистрици (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жоудє** 30 (1425 *Cost.* I, 168; 1434 *Cost.* I, 386; 1448 *Cost.* II, 323; 1455 *Cost.* II, 540; 1488 *BD* I, 362; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 57; 1497 *BD* II, 115 і т. ін.); **жудѣ** 1 (1409 *Cost.* I, 64); **жюдє** 1 (1433 *Cost.* II,594); *наз. мн.* **жоудєвє** (1443 *Cost.* II, 179; 1500 *BD* II, 173); *дав. мн.* **жудємь** (бл. 1435 *Cost.* II, 692).

ЖОУДЄЧЇѦ *ж.* (15) (*молд.* жудечие) *(частина села, де знаходилася резиденція судді)*: и потвердили єсмн ємоу оу нашеи земли оу молдавскои... села на имѣ боучюмѣни... и на оусти стоуденца темешещи обѣ части жоудечїє (Суча-

ва, 1434 *Cost.* I, 386); слоузѣ нашему, михоулоу пожароу, да є(ст) село, на имѣ богдъиещїи, и половина о(т) оа(н)чииоу жоудечїю, що є(ст) повише могили (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жоудечїѦ** (1434 *Cost.* I, 398); *знах. одн.* **жоудечїю** (1491 *Cost. D.* 37); *знах. мн.* **жоудечїи** 6 (1436 *Cost.* I, 467; 1439 *Cost.* II, 41; 1442 *Cost.* II, 93; 1455 *Cost.* II, 540; 1458 *BD* I, 19; 1488 *BD* I, 356); **жоудечїє** 3 (1434 *Cost.* I, 386; 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 475); *молд.* **жоудечїиле** 2 (1488 *BD* I, 361, 362); **жоудѣчїи** 1 (1458 *BD* I, 19).

ЖУДѢ *див.* **ЖОУДЄ.**

***ЖОУДѢЧІЄ** *див.* **ЖОУДЄЧЇѦ.**

***ЖУКОВЕЦКИИ** *прикм.* (1) ◇ дорога Жуковецкая *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *знах. одн.* **Жуковецкую** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

Пор. ***ЖУКОВЪ.**

***ЖУКОВЪ** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Жуків: и мы... дали есмо ему имене в Лоуцкомъ повете оу Жоукове село Алышовъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); въ Жуковѣ одъ воза по грошу, а одъ коня не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Жоукове** 1 (1446 *AS* III, 5); **въ Жуковѣ** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ЖОУКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* ми кнѦ(з) великии швидригаило... дали есми и(м) рычеговъ... о(т)мѣноу шлѦхетно(м)у Өе(д)ороу жоукови половиноу рычегова (Луцьк, 1445 *P* 148).

ФОРМИ: *дав. одн.* **жоукови** (1445 *P* 148).

ЖОУЛА *ч.* (6) *(особова назва, молд., пор.* Жулие*):* Мы Александръ воевода... чинимъ знамените симъ нашимъ листомъ... оже есмы дали шолданъ петрови и женѣ его дчери пана жули... едно село на шумузи (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); мы стефан воевода... знаменито чиним... оже тоты истиннїи наши слоуги Жоурка Пинтече и брат его Петримань... сынове Жоула Пънтече... жаловали есмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Жоула** 3 (1491 *BD* I, 451; 1495 *BD* II, 248); *род. одн.* **жули** 2 (1411 *DIR«A»* 439); **ȥuly** 1 (1465 *GL* 176).

Див. ще **ЖОУЛКА.**

ЖОУЛЄЩИ, ЖОУЛЄЩЇИ *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвше пра⟨воу⟩ю и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали есмы емоу... едно село на имѣ жоулещїи (Сучава, 1437 *Cost.* I, 520); А хотарь тому... селоу... на имѣ Жоулещи да ест... по коуда из вѣка оживали (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

ФОРМИ: *наз.* **Жоулещи** 5 (1453 *Cost.* II, 472; 1455 *Cost.* II, 553; 1499 *BD* II, 144); **жоулещїи** 1 (1437 *Cost.* I, 520).

***ЖОУЛИНЪ** *прикм.* (2): Ио Стефан воевод... знаменито чиним... ож прїидоша пред нами... Негша... и пак наше слоуги Грозе и брат его Негрилъ... сынове Жоулини... и продали свою... отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 451); ТѦм мы видѣвше его правою... слоужбоу до нас... дали и потврьдили есми емоу... село... що бил коупил тое село Аврам вистѦрник от... Манчюл и от племинник его от Іон Лога, сестричичи Жоулини (Сучава, 1493 *BD* II, 21—22).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **жоулини** (1491 *BD* I, 451; 1493 *BD* II, 22).

Пор. **ЖОУЛА.**

ЖОУЛИЧОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* а хотарни(к) былъ оана жоуличоу (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще ***ЖОУЛИЧЪ.**

***ЖОУЛИЧЪ** *ч.* (41) *(особова назва, молд.* Жоулич, *лат.* Iulius*):* мы боѦре... александра воеводы... па(н) Ѧки(м) калїѦнови(ч)... па(н) да(н)чу(л) жули(ч)... знаемо чини(м)... и(ж) есмы дали... сере(т) мисто... сестрѣ господарѦ нашего markedкоролѦ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); А на то ест... вѣра и доуша пана... Оана Жоулича (Баків, 1457 *BD* II, 258).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жули(ч)** (1421 *Cost.* I, 142; 1445 *Cost.* II, 730; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 562); *род. одн.* **жоулича, жоули(ч)** 36 (1441 *Cost.* II, 138; 1443 *Cost.* II, 156; 1445 *DIR«A»* 483; 1447 *Cost.* II, 282; 1448 *Cost.* II, 317; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 496; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 526; 1456 *Cost.* II, 569; 1457 *BD* I, 4 і т. ін.); **жоуличи** 1 (1448 *Cost.* II, 355).

Див. ще **ЖОУЛИЧОУ.**

ЖОУЛКА *ч.* (1) *(особова назва, молд., лат.* Iulius, *пор.* Жулие*):* мы Стефан воевода... знаменито чиним и сим листом нашим... оже прїидоша прѦд нами... слоуга наш Иванко Левич... и племеникь их Жоулка Пѣнтече... и продали свою правою отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жоулка** (1492 *BD* I, 509).

Див. ще **ЖОУЛА.**

***ЖУМАТАТЄВИЧЪ** *див.* **ЖУМЄТАТЄВИЧЪ.**

ЖУМАТАТИНСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы панове господарѣ нашего, илїи воеводы, на имѦ панъ вилча о(т) липникы... и пань мындрѣ жумататинскыи... вызнаваемь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... господаръ нашъ... кролю по(л)скомоу... голдь... оучини(л)... мы такоже... обицоуемъ... тотъ... голдъ... королеви полскомоу... илїаша воеводы... его листомъ потверженныи... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жумататинскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

***ЖОУМАТАТИЧЬ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**

ЖУМЄТАТЄ, ЖОМЄТАТЄ, ЖОМОТАТѦ, ЖУМТАТѢ, ЖУМЪТАТЄ, ЖУМЪТАТѢ, ЖЮМЄТАТЄ *ч., невідм.* (21) *(особова назва, молд.* «половина»*):* А на то... вѣра пана Жуметате Иона (Сучава, 1403 *RS* 338); а мърини, дочци жоуржа жоуметате, еи сѣ достало, оу еи част, село (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).

***ЖУМЄТАТЄВИЧЪ** *ч.* (27) *(особова назва):* а на то... вѣра пана жуметатевича (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); а на то... вѣра пана щефоула жюмотатевича (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300).

ФОРМИ: *род. одн.* **жоумътатевича** 12 (1428 *Cost.* I, 218, 224; 1436 *BAM* 34; *Cost.* I, 488; 1437 *Cost.* I, 529; *Mih.* 203; 1438 *DBAc* 27; *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32, 35, 42, 62); **жуметатевича, жоумотатевича** 6 (1412 *DIR«A»* 440; 1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 267; 1436 *Cost.* I, 468; 1439 *Cost.* II, 46; 1441 *DBAc* 40); **жоумататевича, жумататеви(ч)** 3 (1436 *BAM* 29; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *Cost.* II, 7); **жюмоутатевича** 2 (1436 *Cost.* I, 455, 481); **жометатевича** 1 (1428 *Cost.* I, 207); **жомотатевича** 1 (1428 *Cost.* I, 202); **жоуметатевичѦ** 1 (1419 *DIR«A»* 444); **жюмотатевича** 1 (1448 *Cost.* II, 300).

***ЖУМЄТАТЄВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЄВЪ.**

***ЖУМЄТАТИЧЪ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**

***ЖОУМОТАТЄВЪ** *прикм.* (25): а на то вѣра... пана иона жуметатева (Сучава, 1403 *ДГАА*); а на то є(ст)... ви(ра) жоуметатеви(х) сновъ (!) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 169); А на то є(ст)... вѣра пана щефоула жоумѣтатѣва (Сучава, 1442 *Cost.* II, 97).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **жомотатева** 7 (1428 *Cost.* I, 221; 1429 *ДГОБК; Cost.* I, 249, 270, 291; 1431 *Cost.* I 318; 1433 *Cost.* I, 353); **жоумотатева** 3 (1435 *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 484; 1442 *Cost.* II, 101); **жоумътатева** 3 (1436 *Cost.* I, 473; 1439 *Mih.* 206; 1442 *Cost.* II, 88); **жометатева** 2 (1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 259); **жомотатова** 2 (1426 *Cost.* I, 182; 1427 *DIR«A»* 450); **жомотатева** 2 (1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 259); **жуметатева, жоуметатева** 2 (1403 *ДГАА;* 1429 *Cost.* I, 280); **жомътатева** 1 (1429 *Cost.* I, 239); **жомотатѦва** 1 (1428 *Cost.* I, 234); **жоумѣтатѣва** 1 (1442 *Cost.* II, 97); *род. мн.* **жоуметатеви(х)** (1425 *Cost.* I, 169).

Пор. **ЖУМЄТАТЄ.**

ЖУМТАТѢ *див.* **ЖУМЄТАТЄ.**

ЖУМЪТАТЄ *див.* **ЖУМЄТАТЄ.**

***ЖОУМЪТАТЄВИЧЪ** *див.* **ЖУМЄТАТЄВИЧЪ**
***ЖОУМЪТАТИЧЪ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**
ЖУМЪТАТѢ *див.* **ЖУМЄТАТЄ.**
ЖОУМЪТЪЦѢНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мърини… єи сѣ достало… село на имѣ жоумътъцѣнїи (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).
ФОРМИ: *наз.* **жоумътъцѣнїи** (1492 *Cost. S.* 161); *знах.* **жомътъцѣнь** (1492 *Cost. S.* 161).
***ЖУМѢТАТИЧЬ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**
***ЖУМѢТАТѢВЪ** *див.* ***ЖОУМОТАТЄВЪ.**
***ЖУМѪТЯТИЧЬ** *див.* **ЖОМОТАТИЧЪ.**
ЖОУПАНЬ, ЖЮПАНЪ *ч.* (62) *(старшина, також титул молдавської феодальної знаті)* **жу**пан: а на то вѣра моѧ и моихъ сино(!) вѣра, вѣра жупанаюги жю(р)жевича вѣра **жюпана** стєцкова и съ братиѧми єго (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); А ⟨на бо⟩лшоую крѣпост и потвръжденiє т⟨омоу въсємоу… велѣли є⟩сми нашемоу вѣриомоу жоу⟨панѹ Тъоу⟩тоулоу логофетоу писаті и нашоу ⟨печат привѣсити к⟩ сємоу листоу нашємоу (Ясси, 1497 *BD* II, 97).
ФОРМИ: *наз. одн.* **жоупань** 3 (1400 *Cost.* I, 36; *DIR«A»* 433; 1404 *ГМ*); **жюпанъ** 1 (1407 *Cost.* I, 56); *род. одн.* **жупана, жоупана** 9 (1392 *Cost.* I, 8; 1400 *Cost.* I, 37; 1414 *Cost.* I, 111; 1422 *DIR* fig 35; 1433 *Cost.* I, 350); **жюпана** 4 1392 *Cost.* I, 8; 1393 *Cost.* I, 14; 1407 *Cost.* I, 56); *дав. одн* **жоупаноу, жоу⟨паноу⟩** (1448 *Cost.* II, 314; 1449 *Cost.* II, 380; 1453 *Cost.* II, 466; 1462 *Cost. D.* 12; 1484 *BD* I, 279; 1487 *BD* I, 294; 1492 *BD* I, 511; 1493 *BD* II, 4, 6; 1497 *BD* II, 97 і т. ін.); *знах. одн.* **жоупана** (1475 *BD* II, 336); *ор. одн.* **жоупаномъ** (1411 *Cost.* I, 84).
***ЖУРАВЪНИКИ** *див.* **ЖОРАВЪНИКИ.**
ЖОУРЖА[1], **ЖОУРЖѦ, ЖОУРЖѢ** *ч.* (55) (*особова назва, молд., пор.* Георгїє, Гєоргїоу): а на то є(ст)… вѣра паиа жоуржи фратов⟨ского⟩ и дѣти его (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); И оуставшє слоуга наш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи р̃ злат оу роуки слоугам нашим (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Жоуржа Zurža** 13 (1465 *GL* 176; 1467 *BD* I, 118; 1483 *BD* I, 267; 1487 *BD* I, 301; 1488 *BD* I, 354; 1489 *BD* I, 367; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 46; 1497 *BD* II, 107 і т. ін.); **жоуржѦ** 3 (1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 495; 1456 *Cost.* II, 568); **жоуржѣ** 3 (1443 *Cost.* II, 179; 1453 *Cost.* II, 459; 1456 *Mih.* 213); *зам. дав.* паноу **жоуржа** 3 (1460 *Cost. S.* 33; 1487 *BD* I, 301, 302); *род. одн.* **жоуржи, жоуржі** (1428 *Cost.* I, 224; 1441 *DBAc* 40; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 446, 454, 462, 473, 496; 1454 *Cost.* II, 501; 1491 *BD* I, 451 і т. ін.); *дав. одн.* **жоуржи** (1483 *BD* I, 267; 1487 *BD* I, 302; 1489 *BD* I, 367; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 59, 87; 1497 *BD* II, 107, 116); *знах. одн.* **дчоуржоу, дчоу(р)жоу** 2 (1496 *ПДСВВ*); **чжоуржоу, czuržu** 2 (1494 *BD* II, 386, 388); **дчоуръжа** 1 (1496 *BD* II, 407); *ор. одн.* **Дчуръжєю, Дчуржою** (1496 *BD* II, 401).
Див. ще **ГЄРГЄ, *ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**
ЖОУРЖА[2] *ж.* (2) (*особова назва*): И оуставши господство ми и заплатили єсми оуси тоти вишеписанныи пинѣзи… оу роуки слоузѣ нашємоу Данкоу… и оу роуки сестричичи єго Жоуржи (Сучава, 1481 *BD* II, 248).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Жоуржа** (1481 *BD* I, 248); *дав. одн.* **Жоуржи** (1481 *BD* I, 248).
ЖОУРЖЄВИЧЪ, ЖЮРЖЄВИЧЬ (8) (*особова назва*): а на то… вѣра жупана юги жю(р)жевича (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржевичь па(н) пєтръ судия (Погоничі, 1422 *P* 98); а тому свѣдьци панъ миколаи спичникъ… панъ ивашко жчюрь(ж)вичь (!) (Галич, 1424 *P* 106); ТѦ⟨м⟩ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас… дали и потвръдили єсми ємоу… половина село (!) на имѣ Жоуржещи на Ставницѣ, щож он коупил от Костє и от Стана, сыновє Жоуржєвич⟨и⟩, за п̃ злат (Васлуй, 1465 *BD* 1, 88).
ФОРМИ: *наз. одн.* **жоуржевичъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **жоуржевичь** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **жюржевичь** 1 (1422 *P* 98); **жчюрь(ж)вичь** 1 (1424 *P* 106); *род. одн.* **жю(р)жевича** 2 (1392 *Cost.* I, 8; 1393 *Cost.* I, 14); *зам. дав.* къ **жюржовича** 1 (1411 *Cost.* I, 84); *наз. мн.* **Жоуржевич⟨и⟩** 1465 *BD* I, 88).
***ЖУРЖЄВЪ** *прикм.* (4): а на то… вѣра… пана жюржева (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); тоє въсє вышеписанноє да є(ст) имъ о(т) на(с) оури(к) и съ въсѣмъ доходо(м) имъ и дѣтємъ жоуржевимъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 569).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **жюржева** 1 (1392 *Cost.* I, 8); **журжева** 1 (1429 *Cost.* I, 258); *дав. мн.* **жоуржевымь** 1 (1429 *Cost.* I, 242); **жоуржевимъ** 1 (1456 *Cost.* II, 569).
Пор. **ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ.**
ЖОУРЖЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* ТѦ⟨м⟩ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас… дали и потвръдили єсми ємоу … половина село на имѣ Жоуржещи на Ставницѣ (Васлуй, 1465 *BD* I, 88).
ФОРМИ: *наз.* **Жоуржещи** (1465 *BD* I, 88).
***ЖОУРЖИКА** *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Гєоргїє, Георгїоу): и дали єсми ємоу… єщє сєло где би(л) мали(ч) оу жоуржики (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); а на то є(ст)… вѣра пана жоуржики комиса (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 496).
ФОРМИ: *род. одн.* **жоуржики** (1437 *Cost.* I, 541; 1453 *Cost.* II, 496).
Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА**[1], **ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**
***ЖОУРЖИНЪ** *прикм.* (5): а мы… єсмы дали и потвръдили… дочкам Жоуржиним… тоє село на Виннои (Сучава, 1493 *BD* II, 14); а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили… сыном Жоуржином… село на имѣ Недєяни (Ясси, 1497 *BD* II, 96).
ФОРМИ: *наз. мн.* **Жоуржини** (1495 *BD* II, 64); *дав. мн.* **Жоуржиним** 2 (1493 *BD* II, 14); **Жоуржином** 1 (1497 *BD* II, 96).
Пор. **ЖОУРЖА**[1], **ЖОУРЖА**[2].
ЖОУРЖОУ *ч., невідм.* (10) (*особова назва, молд., пор.* Георгїє, Георгїоу): а на то є(ст)… вѣра пана жоуржоу жоумътатєвича и дѣти єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); дали и потвръдили єсми и(м)… на имѣ съкоуянїи … и доумбръвица, где би(л) жоудє жоуржоу (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).
Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА**[1], ***ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**
ЖОУРЖЪ, ЖУРЖЬ, ЖЮРЖЬ *ч.* (208) (*особова назва, молд., пор.* Георгїє, Георгїоу): Іо роман воєвода… чинимь то вѣдомо… оже тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю… жюржь слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); сознальъ то передъ нами панъ ходько своєю доброю волєю… аже продалъ свою половицю перєросли брату своєму ж(ч)юржеви (Галич, 1424 *P* 106); и оуставшє пан Жоуржь гоуменник та заплатиль оуси тоты вышеписаннїи пинѣзи (Сучава, 1499 *BD* II, 135).
ФОРМИ: *наз. одн.* **жоуржъ** 15 (1409 *Cost.* I, 64; 1421 *Cost.* I, 141; 1426 *Cost.* I, 178; 1432 *Cost.* I, 343; 1433 *Cost.* I, 361; 1434 *Cost.* II, 665; 1439 *Mih.* 205; 1443 *Cost.* II, 148; 1445 *Cost.* II, 218; 1470 *BD* I, 153 і т. ін.); **жоуржь, Жоуржь, журжь** 14 (1418 *Cost.* I, 127; 1424 *Cost.* II, 956; 1429 *Cost.* I, 242; 1432 *Cost.* I, 327; 1434 *Cost.* I, 398; 1454 *ПГПММ;* 1456 *Cost.* II, 569; 1471 *BD* I, 164; 1499 *BD* II, 135, 162 і т. ін.); **жюржь** 5 (1393 *Cost.* I, 13; 1407 *Cost.* II, 623, 629; 1408 *Cost.* II, 633); *род. одн.* **жоуржа, журъжа** 142 (1412 *DIR«A»* 440; 1420 *Cost.* I, 136; 1426 *BAM* 22; 1431 *Cost.* I, 318; 1437 *Cost.* I, 536; 1442 *Cost.* II, 93; 1452 *Cost.* II, 432; 1468 *BD* I, 130; 1487 *BD* I, 302; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); **жюржѦ** 6 (1407 *Cost.* I, 56; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 69; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95); **жюржа** 6 (1403 *ДГАА; RS* 338; 1407 *Cost.* I, 56; 1409 *Cost.* I, 65; 1411 *Mih. Alb.*; 1436 *Cost.* I, 481);

жюржї 1 (1411 *Cost.* I, 85); **жоуржѣ** 1 (1484 *BD* I, 286); *дав. одн.* **жоуржоу, žuržu** 8 (1426 *Cost.* I, 182; 1429 *Cost.* I, 290; 1436 *Cost.* I, 444; 1460 *Cost. S.* 33; 1465 *GL* 176; 1471 *BD* I, 164; 1499 *BD* II, 135); **ж(ч)юр(ъ)єви, ж(ч)юржеви** 2 (1424 *P* 106); **жоуржеви** 1 (1434 *Cost.* I, 391); *знах. одн.* **журжа** (1432 *Cost.* I, 327; 1496 *ПСВВ*); *ор. одн.* **жоуржемъ** 1 (1458 *BD* I, 6); **ж(ч)юр(ж)мъ** 1 (1424 *P* 106).

Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА**[1], ***ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**

ЖОУРЖѢ *див.* **ЖОУРЖА**[1].

ЖОУРЖѦ *див.* **ЖОУРЖА**[1].

ЖОУРКА *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Гєоргіє, Гєоргїоу): мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... оже тотъ истинныи слуга нашь жоурка драготєскоулъ слоужилъ намъ право и вѣрною службую (!) (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); мы Стефан воєвода... знаменито чиним ... оже тоти истиннїи нашн слоуги Алекса и Журка... слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 45—46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жоурка, Журка** (1412 *DIR«A»* 440; 1495 *BD* II, 46, 248).

Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА**[1], ***ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКОВЬ, ЖОУРѢ.**

ЖОУРКАНЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* дали и потврьдили єсми им... их правоую отниноу, єдно село на имѣ Жоурканїи (Сучава, 1495 *BD* II, 84).

ФОРМИ: *наз.* **Жоурканїи** (1495 *BD* II, 84).

ЖОУРКОВЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Гєоргіє, Гєоргїоу): и також єсмо дали:.. томоу свѦтомоу нашемоу монастироу а҃ фалчоу и три фертали винограда... що был дал тотоу фалчоу и три фертали томоу свѦтомоу нашемоу монастироу пан Юга вистїѦрник, що же был он коупил тот виноград от Жоурковь мѦсникь, сына киш Ласлъоу от Хрълови, за̃ ке златы оугръскых Червлиини (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Жоурковь** (1499 *BD* II, 148).

Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА**[1], ***ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖѲУРКА, ЖОУРѢ.**

ЖОУРѢ *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Гєоргїє, Гєоргїоу): и дали єсми... монастироу... цигане на имѣ: Лоука сынъ Лацков съ челѣдєю ... и Жоурѣ съ челѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жоурѣ** (1487 *BD* I, 310, 312).

Див. ще **ГЄРГЄ, ЖОУРЖА**[1], ***ЖОУРЖИКА, ЖОУРЖОУ, ЖОУРЖЪ, ЖОУРКА, ЖОУРКОВЬ.**

***ЖЧЮРЖЬ** *див.* **ЖОУРЖЪ.**

***ЖЧЮРЪ** *див.* **ЖОУРЖЪ.**

***ЖЧЮРЬЖВИЧЬ** *див.* **ЖОУРЖЄВИЧЪ.**

ЖЪ *див.* **ЖЬ.**

***ЖЪДАТИ** *див.* **ЖДАТИ.**

ŻYWITY SIA *див.* ***ЖИВИТИ СЕ.**

***ЖЫВОТЪ** *див.* ***ЖИВОТЪ.**

***ŻYWYJ** *див.* **ЖИВЪ.**

***ЖЫДИЧЫНЪ** *ч.* (3) (*назва села у Волинській землі)* Жидичин: у того гостинца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий, просто ку гостинцу до жыдичына отъ олыки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн.* **жыдичына** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЖЫДОВСКИИ** *див.* ***ЖЇДОВСКЫИ.**

ЖЫДЪ *див.* **ЖИДЪ**[1].

ЖЫКГИМОНТЪ *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

***ЖЫКГИМОНЪТЪ** *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

ЖЫКГМОНТЪ *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

***ЖЫТИ** *див.* **ЖИТИ.**

***ЖЫТЬЄ** *с.* (2) згода, злагода, мир (1): Такєжъ и панове рада наша намъ повєдали штожъ ты писалъ о томъ къ намъ, абы намъ мовили быхъ были съ тобою въ жытьи и въ добромъ прыятєльстве (Троки, 1494 *BD* II, 387); а тыми разы до тебє твоими посли о(т)казали єсмо што пановъ рады нашое пры насъ супо(л)на не было а жы(т)я с тобою нє о(т)мови(ли) єсмо и тыми разы (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **жы(т)я** (1496 *ПДСВВ*); *місц. одн.* **въ жытьи** (1494 *BD* II, 387).

ЖЬ, ЖЪ, Ж *част.* (605) **1.** (*підсилювальна)* ж, жє (465): А сє Ѧ король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворище заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣчича што жь слушаєть перемыскоѣ волости (Казимир, п. 1349 *P* 3); а што може причинити болше межи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣнье яко жь торговлѦ исталася (Львів, 1370 *P* 18); мы кнѦ(з) литовьскии кнѦ(з) олєксанъдро корьѦтовичь... чинимъ свѣдочно своимъ листомъ всѦкому доброму кто жь на сеи листъ посмотрить што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цр҃кви (Смотрич, 1375 *P* 20); А сє я пан Ивашько Дичько Васильєвич сознаваю симъ моимъ листомъ каждому доброму комужь коли єго потрѣбно боудєть видети што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цр҃кви (Луцьк, 1461 *AS* I, 53); а коли(ж) кто моу(ж)оубоиство учи(т) (!) а нє ведаю(т) єго староста нє имаєть прото жалобы чини(т) (XV ст. *ВС* 24—24 зв.); у hranycіu у mezu samy iesmo promezy sebe połozyły у kopcy zasypaty poczonszy od toiey wełykoyi dorohy... w tuju rozpłuhu kotoruiuz mykłasz zawodył pana nemiryn namisnyk (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. (*ототожнююча, з формами займ. 3 ос.)* ж, же (4): а сє здѣ єму жь сѦ манєвъ досталъ (Манів, 1478 *AS* I, 76); И пак оу том и оу тотжє час прїиде прѦд нами и прѦд нашими бояре НастѦ... по єиж доброи воли... и прода⟨ла⟩ свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

3. (*виділювально-приєднувальна)* теж, також (39): королеви держати лвовьскую землю исполна а намъ держати володимѣрьскую... исполна жь (б. м. н., 1352 *P* 6); просимо вашеї мл(с̃)ти штобы естє оучинили иныі листо... на г҃ тисѦчи подо кроловою жь печатию (Сучава, 1388 *SL*); Про то я... записала єсми... десятину къ светому Спасу къ кобрыню, и зъ млына... десятую мѣрку... и отъ ярины всякое — десятую копу у Кобрыни жъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Мы... кнѦзь Александро... чинимъ знаменито... ижєт... дали єсмо ємоу именє... село Алышовъ на рєцє на Стоублє... а Дєков на Стоублєжъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); А ещо Левону жъ Шоломичу призволили єсмо Неверово село держати (Берестя, 1463—1478 *PEA* I, 35); Сєло радосто(в) а в томъ селє три чл҃вки а четєє(р)ты(и) отамо(н) а вси ещо воли нє выседели оди(н) чл҃вкъ стары(и) и тотъ подымъщину даєть а тыє выседе(в) волю подымъщину жь боудоуть давати (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве... на бортина жъ, на Яцка Вѣшторговича (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602); Такъ же ваша милость абы естє знали, бо послали єсмо нашого посла до Мєндли КгєрєѦ цара Перєкопъского, вашеє жъ милости тоєжъ для прыгоды (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

4. (*у знач. сполучника) (зв'язує речення)* (96) **а)** (*єднальний)* і (79): знаемо чинимъ симъ нашимъ листо(м) каждо(м)у добро(м)у кто коли иа сеи листъ оузрить или оуслышить єго чтоучи ко(м)у ж то(г) листоу боудеть потрѣбизна (Медика, 1407 *P* 72); мы выликиї кн҃зь швїтрикга(л) свѣдомо чинимъ всѦкому симъ нашимъ листомъ кто во нь возрить или оуслышить чтучи комужь будеть того потребно (Житомир, 1433 *P* 126); протъ жь Ѧзъ... приступилъ єсмъ ку... па(н) володиславови б҃жиєю мл҃стью королю польско(м)... ис тыми горо(д) исъ кремѦницємъ и съ братславлємъ и съ иными городы и землѦми штожъ тыми ра(з) оу моюмъ держѦиию су(т) которыѣ *жь* то исъ (с)тара давна ку свѦтои корунѣ пильскои (!) прїслухають (Кременець, 1434 *P* 130); Мл(с)тєю б҃жїєю мы петръ воевода г(с)п(д)ръ землн мо(л)давскои чини(м) знаменито ис сѣмъ листо(м) иаши(м) каждому добромоу коли(ж) то(г) кому будєтъ потрѣбизна оже... дали єсми се(с) на(ш) ли(ст) наши(м) прїѦтелемъ

(Сучава, 1456 *ПМВП*); Чинимъ знаменито сымъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его вслышитъ, комужъ будетъ того потреба вѣдати (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); чинимо ведати симъ листомъ нашимъ хто на него посмотритъ або чтучи его услышитъ ксмужъ того потребу (!) будетъ ведати (Троки, 1498 *ГВКОО*);

б) *(приєднувальний)* а, і (17): кто жь коли зломи(т) нашю грамотоу су(д) пре(д) б(г)мъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ селищи любо сами оузАти оу него или кому призволили быхомъ выкупити и тогды имѣємъ дати єму за тыи двѣ селищи шестьдесАть копъ тую подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *Р* 112—113); Колиж всего прироженя постат своего передкоу видѣ на бываннa наслАдовати, про тож и мы... от родителєв наших обычаєв цнотами ошлАхтеных и похвалиных отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II 283); И пани вошла въ клѣтъ со мною пополу и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на нолы (!), и я подѣлилъ; половину жъ полотенъ собѣ взяла, а половину велѣла мнѣ послати до Крозъ до сестры (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

(приєднує вставне речення) і, а (1): И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помыслившы, ижъ то ест‹ъ› речъ неслушная, не видевшы записовъ, всказывати третюю часть Совѣ або вѣно Борисовой жонѣ на его поведанье, который *жъ* самъ записы поламалъ, а передъ тымъ третее части Совѣ не поведаючы (Вільна, 495 *РИБ* 620).

Див. ще **ЖДЄ, ЖІЄ**[1], **ЖО.**

***ЖЬЖЄНЫИ** *прикм.* (4) ◇ с е р є б р о ж ь ж е н о є *див.* **СЄРЄБРО.**

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **жьженоє, женоє** 3 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II 791; 1460 *BD* II, 275); **жеженоє** 1 (1434 *Cost.* II, 670).

! **ЖЬНЫИ** ‹КАЖНЫИ› (1): колї шлА(х)тА шлА(х)тїча забьє(т) за головоу шестьдєсА(т) гривєнъ за жьны(и) (!) члонокъ оутАтыи три(д)ца(т) гривєнъ (XV ст. *ВС* 24 зв.).

Див. ***КАЖНЫИ.**

ЖЮДЄ *див.* **ЖОУДЄ.**

ЖЮМЄТАТЄ *див.* **ЖУМЄТАТЄ.**

***ЖЮМОТАТЄВИЧЪ** *див.* ***ЖУМЄТАТЄВИЧЪ.**

***ЖЮМОУТАТЄВИЧЪ** *див.* ***ЖУМЄТАТЄВИЧЪ.**

ЖЮПАНЪ *див.* **ЖОУПАНЬ.**

***ЖЮРЖЄВИЧЪ** *див.* **ЖОУРЖЄВИЧЪ.**

ЖЮРЖЄВИЧЬ *див.* **ЖѲУРЖЄВИЧЪ.**

***ЖЮРЖЄВЪ** *див.* ***ЖУРЖЄВЪ.**

ЖЮРЖЬ *див.* **ЖОУРЖЪ.**

***ЖЮРКОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Галицькій землі):* А сє А панъ бенко староста галицький и снАтиньский свѣдчю то... иже пришедъ пєредъ насъ панъ гервасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ селѣ на толъмачи и жюрковѣ (Колсмия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на жюрковѣ** (1398 *Р* 57).

ЖЮСИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А панъ Олехно юрьевичь Жюсичь продалъ єсмь дѣдиноу и отъчиноу свою (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Жюсичь** (1458 *ОЖДМ*).

***ЖАБОКРИЦКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи премыски(и) ... па(н) твориАнъ подчАши(и) Ашко рєшев(с)ки(и) бѣнко жАбокрицки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **жАбокрицки(и)** (1404 *Р* 69).

***ЖАВОРОНКОКИЧЪ** *див.* ***ЖАВОРОНКОВИЧЪ.**

***ЖАЛОВАТИ**[1] *див.* ***ЖАЛОВАТИ**[2].

***ЖАЛОВАТИ**[2] *див.* **ЖАЛОВАТИ**[3].

З¹ *див.* **ЗЪ.**

! **З²** ⟨ЗА⟩ (1): О пїсарє(х) земъскы(х) ко(л)ко маєє(т) бра(т) з (!) записное (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див. **ЗА¹.**

! **Z³** ⟨Ž⟩ (1): a i my k waszoy milosty (!) kolkiz (!) dej prykazywali, prosia welmi, sztob i wasza milost poslow k nemu neslali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. **ЖЬ¹.**

ЗА¹ *прийм.* (1372) I. *(з род.)* за (36) **1.** *(виражає часові відношення, вказує на час, протягом якого щось відбувалося)* (33): а такѣ(ж) оставлѧємъ (его) ѧко за кнѧ(з) льва были за руски(х) кнѧжатъ (Медика, 1415 *P* 87); но покоуль вода сѧ взольєть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбыревце(м) какъ было за отца моєго при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); А подымъщиноу де(и) даивали за великого кнзѧ витовта на трети(и) годъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); а брати имъ мыто по старому какъ здавна бывало за дѧди нашого за велико(г) кнѧзя вито(в)та и за жыкгимонъта (Петрків, 1489 *АМВ*); и мы листу того выслухавшы и в то(м) листу... его мл(с)ть пишеть... што(ж) степанъ є(р)моли(ч), з братьею своею, поведа(л) его мл(ст)и и(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) дѣлъ еще за великого кнзѧ жыкгимо(н)та (Вільна, 1495 *БСКИ*); а коли оць за своего живота дѣвку замоужь выдасть а о(т)прави(т) вѣномъ тогды по смрті его иная братїя є(г) не могоу(т) иньше(г) изыска(т) (XV ст. *ВС* 36); Што твоя милость присылалъ къ намъ своихъ пословъ... и въсказалъ еси къ намъ напоминаючы насъ, абыхмо съ тобою прыязнь и миръ вечный взяли... какъ... за предъковъ нашыхъ бывало (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

2. *(виражає об'єктні відношення, вказує на особу або предмет, які є приводом чогось)* (3): Оуставлѧємь и(ж) пре(д) нашею обли(ч)ностїю алюбо пере(д) нашими паны алюбо пре(д) нашимъ старостою соу(д)я соудѧчи соуды не може(т) быти кора(н) (!) за зло(г) соуда бо не о(н) самъ соудить але пановѣ (XV ст. *ВС* 33 зв.).

II. *(зі знах.)* (1273) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (469) **а)** *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)* за (147): Тые вси села... маєтъ держати... Климентый, владыка Луцкий... а за насъ и чада наша Господа Бога молити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); просити му ба за королѧ и за королєвы намѣстъкы (Казимир, п. 1349 *P* 4); мы панове, боѧре... слюби(л) єсми за наше(г) г(с)дрѧ стефана воєводу земли молдавскоѣ (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 609—610); а слюбуємъ и слюбили єсмо за романа аже имаєть романъ служити... кролю владиславу пол(с)кому... безо лсти и безхитрости (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618); александръ воєвода... чинимь знаменито... оже то(т) истинныи верига... тѧгальсѧ съ ротымпановы сыны за хотарь (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); И такожде ни паркалабове от Немцѣ, ани старости от тоюю волости... за тедбѣ, ни за доушегоубство... ани за которою дѣло... никто их да не смѣют их соудити, лише сам митрополит или его оурѣдницы (Сучава, 1466 *BD* I, 95); маеть настоятель того монастыра... тую землю верху писанную, какъ здавна было, по тому завѣдати, а за насъ Бога просыты (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4);

(*у знач. прийм.* п р о) (7): а то есми емоу дали оури(к)... що бы они и и(х) племѧ за равасова села и за татарь, николи неоупоминали (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); И по сем да знат ваша милость за работоу що сте поустили къ нам поклисари... а мы въсемоу добрѣ оуразоумехмо, въсе по дробноу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336);

б) *(вказує на предмет, в обмін на який виконується щонебудь, а також на ціну, за яку щось купується або продається)* за (306): аже самъ не можеть заплатити тотъ истинныи што же оуложать его оу вину хочеть ли самъ король заплатити за нь а его дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *P* 6); игнаткови черневи(ч) дали есмы о(т)мѣну за пекули(ч) (Перемишль, 1390 *P* 175); и мы... оставили есмы воитка при сулимовѣ бо воите(к) за другую половину да(л) м ко(п) (Львів, 1412 *P* 81); а не оусъхочет ли мѧ король его млсть при соколици оставить ино имаеть ми его млсть дать ми о(т)мѣну за соколець (Кременець, 1434 *P* 130); А пак господство ми дал есмъ Марини Лолкї за тоти два села еи, за Борилещи и за Дрътотещи, вышеписанное село Селивестрїи... оба коути (Сучава, 1481 *BD* I, 248—249); и они рекли: так правда есть, записывали сѧ отцы наши по неволи, а пѣнѧзей жадных за тое не брали (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); А по нашем животѣ, ⟨кто боудет господарь нашеи земли⟩... тот бы им не пороушил нашего даан⟨їа и⟩ потвръжденїа... заноуже они соби ⟨коупили⟩ за свои правїи пинѣзи (Васлуй, 1497 *BD* II, 103); И господство мы... дали смо томоу нашемоу свѧтомоу монастироу Бистричьскому измѣноу за тоти вышеписаннїи села... на Бистрици ж(е) (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(*у грамотах молдавських канцелярій, у знач. прийм.* д о) (1): И тиж за припасни що сѣ знаидоут оу Радовцехъ и оу Коцмане... никто аби не имал ни жадное дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257);

(*у грамотах молдавських канцелярій, у знач. прийм.* н а) (3): а на то есмы емоу дали оури(к) за равасова села о(т) сочавѣ и о(т) жежїи и за татары (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); Ино его лиши, за нашоу волю (Васлуй, 1476 *BD* II, 337);

(*у грамотах молдавських канцелярій, відповідає безприйменниковій конструкції*) (3): А кто що имит имати до их люд⟨и⟩ боуд которое дѣло, или великое или за малое, а их оу⟨р⟩едник сам своего чловѣка да соудѧт (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 9); Того ради молимо вас яко наши прїѧтели добрїи, оучините за нашоу волю та вериите тоти Д

злат(и), понеже соут наши пинѣзи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369—370);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) за (2): а тако(ж) ивашко снъ гораицевъ и его бра⟨ти⟩... ⟨да⟩ не имаю(т) оуспоминати за тоую половииа села николи на вѣкы (Сучава, 1439 *Cost.* II, 36); И оуставши наши слоуги Тоадерь и брат его Доума... та дали свою част село половина от Броудоурещи...нашемоу вѣрномоу паноу Доума ключникоу... а он имь дал за тотоу половина от Броудоурещи едино село на имѣ Грозещїи (Сучава, 1488 *BD* I, 325).

2. (*виражає причинові відношення*) за (281): A jestliby penezej nemel, tohdy za postupok, jako prawo najdet', majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже даемъ и дали есмо тому пре(д)реченому пану андрѣю за его вѣрную службу село михлинъ оу луцкомъ повѣте (Київ, 1433 *P* 118); Толко за свадоу торговскою и за татбоу, що сѧ застанет лицем оу тръгоу, аби соудили дворници торговскои тоти люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 257); и отецъ нашъ е. м., зъ ласки своее, подалъ Федку Гавриловичу за его службу 50 копъ грошей на томъ имѣни (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ и поведилъ передъ нами, штожъ... кнегиня Маря Пинская, и сынъ ее... за его служъбу дали ему имен⟨ь⟩ице на имя Теребенское (Городно, 1497 *РИБ* 683); слоужебникъ за віноу не имееть позывать кметѧ его ани тежь пана за виноу кме(т) (XV ст. *BC* 13 зв.); Ино мы... за его службу, тые люди... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58);

(*у грамотах молдавських канцелярій, у знач. прийм.* з (чого) (1): И тыми часы его милость вишеречеиїи крал за волю и на причиноу наиясиѣишего кнѧжате пана и пана Владислава... нам вьси мерзѧчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) за (*зі знах.*) (3): а по нашемъ животѣ... ⟨що бы имъ не пор⟩ушилъ наше даанїѧ... за нуже есмы ⟨имъ⟩ дали за ихъ правою и вѣрною службою (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); А по нашемъ животѣ кто боудет господаръ нашеи земли... тотъ що бы имъ не пороушил нашего даанїа, али що би имъ оутвръдилъ... за ихъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1443 *ВАМ* 41).

3. (*виражає кількісні відношення*) за (254): а купилъ пань петрашь за сорокъ гривенъ (Перемишль, 1359 *P* 10); созналъ то передъ нами панъ ходько... аже продалъ свою половицю переросли брату своему ж(ч)юржеви за тридьцѧть гривенъ (Галич, 1424 *P* 166); Се я кн⟨ѧ⟩зь Юри Василевич Острозского продал есми дѣлницоу свою иванскую... за полседманацат коп грошей (Берестя, 1448 *AS* I, 44); а продали есмо ему вѣчьно... за тридьцать копъ широких грошей (Кременець, 1467 *AS* I, 63); А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьѧ на годъ... по камъце штобы стоѧла за двадъцать копъ г(р)ше (Краків, 1487 *АМЛ*); Продали есмо мыто берестейское, и дорогицкое... краковѧнину Гендрыху Карловичу на тры годы за тисѧчу копъ грошей и за чотыриста копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83); мы стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидоша прѣ(д) нами... наши слоуги... и продали свою правою о(т)ниноу... за л҃е зла(т) татарски(х) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

4. (*виражає відношення мети*) за (221): Азъ рабь бж҃їи... именемъ стефанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тетраеу(г)лъ за свою дш҃ю и подроужїа ми марѳю и ро(д)тель мои(х) ан(д)реа и марїю (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); про то(ж) митрополи(т) кто боуде(т) оу нашеи земли... да не имае(т) ни едно дѣло... до ты(х) попо(в), заноу(ж) есми дали то(т) прихо(д) храмоу стого нїколы, за наше здравие и за дшоу нашн(х) родителии и братии наши(х) (Яссн, 1449 *Cost.* II, 392); пакь оу то(м) оучинили есмы въ за дш҃їе ст҃опочивши(х) пре(д)ко(в), дѣдо(в) и родителеи наши(х), и за наше здравїе и сп(с)енїе и за здравїе и сп(с)енїе г(с)пж(д)и нашеи, м҃рїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(*у грамотах молдавських канцелярій, у знач. прийм.* для) (2): а за болшее потвержденїе присѣгали есми межи собою и клѣли сѧ есми на ч(ст)ныи кр(с)тъ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) за (*зі знах.*) (3): мы илїа воевода... чини(м) знаменито... оже даемъ се(с) нашъ листъ и потвержаемъ даанїа о(т) нашего родителѣ храмоу оуспенїе свѧтѣи богородици о(т) быстрици за дша нашего родителѣ (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59); да боудет от нас тое произволеиїе, за вашѧ здравїемь и за вашѧм доушамь (Путна, 1476 *BD* I, 211—212).

5. (*виражає часові відношення*) (26) (*вказує на відрізок часу, протягом якого щось відбувалося*) протягом, на протязі (15): а городовъ оу рускои земли новыхъ не ставитн ни сожьженого не рубити доколѧ миръ стоить за в҃ лѣ(т) (б. м. н., 1352 *P* 6); А глинарюмъ што лѣпѣли (!) около дому а клепачь наемалъ ·з҃·ехъ лѣпило за ·д҃· недѣ(л) (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); идїи о(т)поведа(л) же то(т) фра(н)ци(к) бы(л) с нимь во одно(м) селе в ночи и въ дн҃ь а за две лете николї ему не оупомина(л) сѧ ни однымь словомь о тое гороженїе (XV ст. *BC* 21); а они да имают от нас великою тарканство и великою слобозию за е҃ лѣт о въсѣком наше даанїе и слоужбѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 95);

(*вказує на часову межу дії*) після (6): по ишествьи ст҃го дх҃а за в҃ не(д)ли литовьскимъ кнѧземъ стати оу холмѣ а королеви оу сточьцѣ (б. м. н., 1352 *P* 6); мы сказоуемъ матееви то(г) конѧ двє недѣли хова(т) а боудеть здоровъ за тыи двє неделї ино добро а не боуде(т) здоро(в) имееть приетельскыи сѧ расправи(т) (XV ст. *BC* 23 зв.— 24); ино есми слюбили заплати(т) пан(у) михаилу по матцѣ бж҃їи оу пѧ(т)къ к҃ гриве(н) а тридесѧ(т) гривенъ имаемъ заплати(т) п(о) рож(с)твѣ х(с)вѣ за чотыри недѣли (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.);

(*вказує на відрізок часу, що передував якомусь термінові або якійсь події*) за (*або відповідає безприйменниковій конструкції*) (5): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... пак слоубоуемъ и обецахомъ господареви нашемоу миломоу кролѣ (!) его милости, абихом мы на того дие и тьи час, що коли нам его освеценною милость изѧвлѣетъ по его милости посломь, переж(е) того днє и переж(е) нашего соимоу за ѕ҃ мѣсѧць, и на мисцѣ оу Коломыи, абыхом сѧ съ его милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); а де(р)жати имъ тое мыто до того жъ рокоу за неделю пере(д) свѧтъки какъ чоты(ры) годы вы(и)доуть (Петрків, 1489 *АМВ*); а держати ему тыи мыта три годы до того ж року до Матки Божее днѧ первое за неделю (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

6. (*виражає просторові відношення, вказує на напрям руху або межової лінії*) за (що), по той бік (чого) (10): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... почонъ оть Песчанъки бродку... Бродницею берегъ леса подъ Белую гору, Стыромъ, за монастыръ Дубинский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); которын то границы и за рику, также копци и грунтъ Карпа Мыкулинского потверждаемъ (Новоселнци, 1430 *ГВКЛ* 9); а тая землѧ пошла харько(в)ская по коде(н)скоую роудоу за трибѣсовъ (б. м. н., бл. 1458 *P* 167); мы стефанъ воевода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвердили есми монастирю нашемоу о(т) нѣмца... кипрѧнова пасика... по(ч)нше о(т) приходища моловатцу вода вишнивцу... за прѣко(п) на дѣль (Сучава,

1470 *DIR«A»* 522); И мы пытали пани Михайловоє, по чомоубы она оу поущоу за рекоу оуєждчала (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

7. *(виражає модальні відношення)* за, на (8): а приписалъ єсмь микитино дворище т кому (!) жь дворищю къ перемышьльскому ижь было на двоє алє ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *P* 3); а кто тоє нашє даниє пороуши(т), хотѧ за єди(н) волосъ, да є(ст) проклѣ(т) о(т) ба (!) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 392); А кто сѣ имєт покоусити чєрєс сєє лист наш та возмєт имъ циноу, хотѧ за єдин грош, а тот єст противник нам (Сучава, 1466 *BD* I, 96); и былъ бы твоя милость зъ нашымъ господаремъ... въ добромъ прыятельстве за одинъ на кожъдого его милости непрыятєля (Троки, 1494 *BD* II, 387).

8. *(виражає означальні відношення) (у грамотах молдавських канцелярій, у знач. прийм.* для) (4): Тѣм мы... дали и потвръдили єсмы ємоу оу нашеи земли... села... на имѣ: Фаоуриє на Бистрици и съ мѣстъ за став оу Бистрицоу (Сучава, 1468 *BD* I, 125); И пак дадох и помиловах господство ми... сь єдино село... що ... прислоушно бѣ къ Бавовских дворов, и съ мѣсто за пасикоу через Сърет оу поустини (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

III. *(з ор.)* (63) **1.** *(виражає просторові відношення, вказує на місце, де відбувалася дія або знаходилося щось)* за (38): а потомъ... увесь лесъ Ретовъ, за Ретовъкою... до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а придалъ єсмь єму озера рыбнаѧ за днѣстромъ (Казимир, п. 1349 *P* 3); мы александръ воєвода... знаємо чинимъ... оже... дали єсмы цр҃кви тои двѣ сєлѣ... єдно єстъ лєукушовци... а другоє єстъ за молдавою (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны, где засталысмо бояръ Хмельныцкихъ... которыи призналы по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9); Писанъ на прилоуцє за (д)непромъ (Прилуки, 1459 *P* 172); жалова(л) намъ писаръ нашъ... на воєводича троцкого... штожъ о(н) встоупається въ єго ловы любєцъкии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *BФ*);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками, у знач. прийм. на) (2): мы александръ воєвода ... чини(м) знаменито... оже тоты истинни тизоанє... прода(л) єдноу боукатоу землю... монастырю нашемоу о(т) нѣмца... на имѣ за соухо(м) потоцѣ (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); Сє азь... Іо Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали и потвръдили єсми тои свѧтои нашеи цръкви... двѣ села на имѣ Левкоушанїи... и Драгомирещїи... за Молдавѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

2. *(виражає об'єктні відношення)* (12) *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)* за (9): и кто бы єму непрїѧтєль, тотъ и намъ непрїѧтєль, о єго кривды какъ и о наши кривды за нимъ стати (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637—638); которыи (ж) прїходѧ(т) сїлою алюбо квалъто(м) къ соудоу за племенемъ алюбо за слоугамї (XV ст. *BC* 6); Мы михалъ бучацкыи... и кола судья галицкыи... вызнавамы... ижъ поидетъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣемъ горѧчи(м) пыто(м) а гдє прииде(т) за ни(т) до к⟨о⟩торого села а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѧ своего оу ⟨селѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти тре⟩тии дн҃ъ по єго оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ оу сє⟩ло бє(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *P* 134); И також за тым єднаны и ток⟨меж⟩и а ⟨Ма⟩рена... а она по своєиж(є) воли продала и своего правого оурика єдно сєлишче... за седм десѧт злат тоурєцьскы(х) (Баків, 1462 *BD* I, 55);

(у знач. прийм. про) (2): Што пишетъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ еси до насъ за слугою своимъ за Матѳеемъ о близкость именья тетъки его (Краків, 1489 *РИБ* 437);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками, відповідає безприйменниковій конструкції) (1): а по нашє(м) животѣ, кто боуде(т) господаръ нашеи зємли... то(т) бы ємоу нє пороуши(л) нашего даанїа... заноу(ж) єсми ємоу дали за стомоу възнєсєнїю (Сучава, 1455 *Cost.* II, 564).

3. *(виражає модальні відношення)* (4) за (3): И мы то имъ прызволяемъ: нехай они людей за себе зовуть и нановѣ за собою посадять на церковной земли (Мстиславль, 1500 *ACD* II, № 3);

(у знач. прийм. на *зі знах. або відповідає безприйменниковій конструкції з ор.)* (1): и тыи кнїгы имєю(т) быти за трємї ключи замькноути (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

4. *(виражає причинові відношення)* за (чим), з (чого), через (що) (4): за повелиниемъ велыкого князя Свыдрыгаила... мы дворане господарскіе... былысмо у... пана Карпа Ивановыча Мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); по(д)писана бысть сия капли⟨ца повелѣні⟩емъ великодержавного короля пресветлого казимира за божьею мл҃тию короля польского (Краків, 1478 *ОБРН* 130); иномъ (!) за челоби(т)ємъ и(м) то єсмо в кн҃га(х) стары(х) патріа(р)шески(х) о(б)рєли и тоую Ста(в)ропигїю мн(с)тырю пєчє(р)ско(м) с предѣлами єго ствє(р)жаємъ (б. м. и., 1481 *ГПМ*).

5. *(виражає відношення належності кому)* за (3): Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости... што дей за великого князя Витовта бывали *за* бояры (Краків, 1454 *АЛМ* 12); а тотъ нєбо(ж)чикъ бра(т) мо(и) а(н)дрє(и) о(т)ходѧ з сего свѣта о(т)писа(л) мнѣ имє(н)є о(т)чины своєє трєтюю часть... а на дву частє(х) имє(н)ѧ своего записалъ жонѣ своє(и) вѣно, котораѧ тыми разы за борисо(м) єсть (Вільна, 1495 *ВМБС*).

6. *(виражає означальні відношення)* за, з (2): и мы длѧ потвєржєнѧ вышшє писаных рѣчей дали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Семєну сєй листъ за нашими пєчатьми (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); а длѧ памѧти соудоу нашог⟨о⟩ дали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Семєноу *(в ориг.* Мємєноу.— *Прим. вид.)* Васильєвич⟨ю⟩ сєй нашь листъ за нашими пєчатьми (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

!**ЗА** [2] ⟨ЗЪ⟩ (1): О слоужєбнїко(х) што имоу(т) за зубїто(г) (!) чл҃вка одежоу дра(ти) (XV ст. *BC* 7).

Див. **ЗЪ.**

ЗА [3] *част.* (4) *(підсилювальна) (у сполуч.* що за): за: а мито своє правоє да платѧ(т)... по чотырє гроши, о(т) гривны, що коли за товара имутъ купити, оу нашеи земли (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); А пак они що за привилїє имали староє на тѣх вышеписанных сєл, от дѣда нашего от Александра воєводи, а она єст скажена (Сучава, 1490 *BD* I, 392).

!**ЗА**[4] ⟨ЗАСѦ⟩ (1): Колї шлѧ(х)тичь шлѧ(х)тичю лаєть до мт҃ри а *за* (!) того того (!) нє о(т)зовєть алюбо нєдоканаєть што говори(л) имєє(т) плати(т) за соромотоу ка(к) за головоу шестьдесѧ(т) ко(п) гро(ш)и (XV ст. *BC* 29).

Див. **ЗАСѦ.**

! **ЗААПИСУ** *див.* **ЗАПИСЪ.**

ЗАБАВА *ж.* (14) перешкода, затримка: жалуютъ намъ брашєвлѣнє, ажє по ти(х) сторонъ много ишкоды чинѧтъ людемъ и(х) и торговцемъ и(х) и забавы (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677—678); да єст имь слободно и доброволно и безь забавѣ прїєхати до нашеи земли съ оусим вашим торговлєю и товаром (Сучава, 1475 *BD* II, 329).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* ! **безабава** (1453 *Cost.* II, 445); *род. одн.* **забавѣ** 5 (1437 *Cost.* II, 709; 1454 *Cost.* II, 508; 1475 *BD* II, 329); **забави** 4 (1453 *ПГОВ;* 1454 *Cost.* II, 513; 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 269); **забавы** 3 (1435 *Cost.* II, 678; 1457 *Cost.* II, 811; 1463 *BD* II, 295); *знах. одн. зам. род.* бє(з) **забаву** (1456 *ПМВП*).

ЗАБАВИТИ *дієсл. док.* (1) (що) затримати (що), чинити перешкоду (чому): а нє имає(т) тоти два вози никто забавити нигдѣ ни оу чо(м)... въ зємли г(с)твами (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485).

ФОРМИ: *інф.* **забавити** (1446 *DIR«A»* 485).

Див. ще **ЗАБАВЛѦТИ, ПОЗАБАВИТИ.**

ЗАБАВЛѦТИ *дієсл. недок.* (1) (кого) чинити перешкоду (кому), затримувати (кого): а которыи люди оусхотѦт пойти ис того села за кн⟨ѧ⟩зѦ Михайла и за кнѦзѦ Костєнтина Иванович⟨ов⟩ Острозких, тыи мают пойти доброволно, а тот их нє маєт забавлѦти нивчем кто маєт тоє имєнє выкупати (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *інф.* **забавлѦти** (1488 *AS* I, 88).

Див. ще **ЗАБАВИТИ, ПОЗАБАВИТИ.**

***ЗАБВЄНЇЄ** *с.* (1) (*цсл.* забъвение) ◇ **въ забвєнїє оставити** (1) забути, пустити в непам'ять: А кто пороушит или въ забвєнїє оставит, таковыи да даст ответ въ день страшного съда христова (*в ориг.* х(с)ва.— *Прим. вид.*) (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

ФОРМИ: *знах. одн.* **забвєнїє** (1499 *BD* II, 156).

Пор. ***ЗАБИВАТИ** ².

***ЗАБЄЖАТИ** *дієсл. док.* (6) утекти: а хто погадаєть на великого кнѦзѦ животъ, а забъжыть въ нашїоу землю, того зрадуоу (!) маємъ великомоу кнѦзю, зъ нашоѣ земли выдати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а хто на ильи воєводы животъ погадаєть, а забєжить оу иашю землю, и мы такожъ имаємъ того израдую (!) с нашоє земли ильи воєводѣ выдати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); а кто имєтъ погадати на наш⟨ъ⟩ животъ и забєжитъ оу кнѦзѦ великого землю, а кнѦз, великіи казимиръ, имаєтъ того нашего зрадуѦ (!) намъ выдати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **забєжить** 2 (1442 *Cost.* II, 719); **забєжитъ** 2 (1445 *Cost.* II, 726); **забъжыть** 2 (1442 *Cost.* II, 716).

Див. ще ***БЄГАТИ, *ПОБЄЖАТИ, *ПОБѢГНОУТИ, *ПОБѢЧИ, *СЪБѢЖАТИ.**

***ЗАБИВАТИ** ¹ *дієсл. недок.* (1) (що) (*всаджувати в що*) забивати: ...иа Усоячи ѣзъ забивають (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **забивають** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **ЗАБЫТЫ.**

***ЗАБИВАТИ** ² *дієсл. недок.* (2) (кого) забувати: И такождєрє мєнє нє забиваєтє (!), алє варє как сѣ вам видит наилипшє, так оучинитє, щобих нє загиблъ (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *нак. сп. 2 ос. мн.* **забиваитє** 1 (1481 *BD* II, 358); ! **забиваєтє** 1 (1481 *BD* II, 358).

ЗАБИТЬ *дієсл. док.* (28) (кого) убити: Też jestliby... zabił, majet byti karan jako winnyj (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Лавринъ жалоуєтсѦ на мартина ижь ємоу мт͞рь заби(л) (XV ст. *ВС* 24 зв.); и о(н) пере(д) нами повѣди(л) што(ж) тоє вышеписаноє село сомино... держа(л)... тишко и того тишка тын(ж) лю(ди) соминци забили (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *інф.* **забить** ! (XV ст. *ВС* 37 зв.); **заби(т)** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **забилъ, заби(л)** (XV ст. *ВС* 24, 24 зв.); *3 ос. мн.* **забили** (1499 *ГОКІР*); *майб. 3 ос. одн.* **забьеть** 11 (XV ст. *ВС* 7, 7 зв., 8 зв., 24 зв., 29, 29 зв., 36 зв.); **забьє(т)** 4 (XV ст. *ВС* 7, 24 зв., 29 зв., 36 зв.); **изабьє(т)** 1 (XV ст. *ВС* 24); *3 ос. мн.* **забьють** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by (jestliby)... zabił** (1388 *ZPL* 104, 106); *3 ос. одн. с.* **jestliby... zabiło** (1388 *ZPL* 106); *перф. пас. 3 ос. мн.* **былї забиты** (XV ст. *ВС* 25); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **б͞Ѫде(т) лї заби(т)** (XV ст. *ВС* 29).

Див. ще **ВІТІ** 2, ***ЗАБЇВАТИ, *ПОБИТИ** 1, ***ОУБИТИ**

***ЗАБИТЫИ** *ч.* (2) убитий: мы оуставлѦємь... хто єго прїводѣть к томоу забитомоу алюбо вєлїть ты(х) прїзва(т) болє ємоу нє прїдѣть одно одинъ гро(ш) взѦть (XV ст. *ВС* 25).

ФОРМИ: *дав. одн.* **забитомоу** (XV ст. *ВС* 25); *род. мн.* **забїты(х)** (XV ст. *ВС* 25).

***ЗАБЇВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (кого) убивати: соу(д) нє которыи ка(к) нєпрїятєвє (!) свою кро(в) прїро(ж)н͞Ѫю розлївають бра(т) алюбо сєстроу забївають длѦ то(г) абы ємоу имєнїє застало (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **забївають** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

Див. ще **ВІТІ** 2, **ЗАБИТЬ, *ПОБИТИ** 1, ***ОУБИТИ.**

***ZABITIE** *с.* (1) (*cmn.* zabicie) убивство: jestliby nekotoryj... o zabitiu detiati... był obwinen, takowy majet' byti poswetczon trema chrest'jany (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *місц. одн.* **o zabitiu** (1388 *ZPL* 107).

Пор. **ЗАБИТЬ.**

***ЗАБЇТЫИ** *див.* ***ЗАБИТЫИ.**

***ЗАБОЛОТЦИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Заболотці: и я ... записую матце своей пане Анне Немининой... Заболотци (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Заболотци** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЗАБОРОЛ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Забороль: Я кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни СеменоваѦ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни НастасьѦ... записую мужу своему имѣньѦ Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Заборол** (1489 *AS* I, 89).

***ЗАБОРОНЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (що кому) забороняти: А кто оусхочет тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати... а имъ ничто да нє заборонєно, и бєз мито, боуди гдє и оу котором мѣстѣ... вєздє да єст имъ слободно (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *нак. сп. пас. 3 ос. одн. с.* **да нє заборонєно** (1466 *BD* I, 96).

Див. ще **БОРОНИТИ** 3.

***ЗАБРАТИ** *дієсл. док.* (3) (кого, що) забрати, загарбати: Жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... панъ Литаворъ Хребътовичь иа земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи, которое мы ему дали въ Дорогицъкомъ повете (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); И мы Бориса Семеновича пытали: маешь ли ты, Борисе, о томъ на него доводъ, штобы онъ наши бояре забралъ моцне за себе съ имѣни, и намъ службы не было (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы (ижбы)... забралъ** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. мн.* **абы... забрали** (1489 *РИБ* 433).

Див. ще **БРАТИ** 2. ***ПОБРАТИ** 2.

***ЗАБЪЖАТИ** *див.* ***ЗАБЄЖАТИ.**

ЗАБЫТЫ *дієсл. док.* (1) (що) (*всадити в що*) забити: тамъ же противъ той долыны, в рици Згару, в озеры Антоновы, для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *інф.* **забыты** (1430 *ГВКЛ* 9).

Див. ще ***ЗАБИВАТИ** ¹.

***ЗАВАДА** *ж.* (1) перешкода: про тожє... слюбили єсмо нашємоу милому господарєви, королєви... нє помѦноути ты(х) листовъ королєвскы(х) и панскы(х), ко ишкоди королеви и къ завади и пано(м) єго (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *дав. одн.* **завади** (1435 *Cost.* II, 679).

ЗАВЄДАТИ *див.* **ЗАВѢДАТИ.**

***ЗАВЄЗАНЄ** *с.* (1) (*cmn.* zawięzanie) договір: И такиж потвєржаєм и далєи слюбоуєм и обєцѣєм, иж єст было старыи записы алибо завєзанѦ пригодло(!) бы сѣ нам оучинити которыи былвы (!), алибо на потоум могли бы быти (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *знах. мн.* **завєзанѦ** (1462 *BD* II, 285).

***ЗАВЄЗКА** *див.* **ЗАВѢСКА.**

***ЗАВЕРШАНЫ** *мн.* (1) (*назва людей за місцем проживання*) завершанн: Левону Шаломичу шесть человѣкъ Завершанъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 36).

ФОРМИ: *род.* **Завершаиъ** (1463—1478 *РЕА* I, 36).

***ЗАВЄСИСТЫИ** *прикм.* (1) ◇ **печать завєсистая** *див.* **ПЕЧАТЬ** ¹.

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **завеси(с)тою** (1387 *СП* № 12).

ЗАВЄСИТИ *див.* **ЗАВѢСИТИ.**

ЗАВЄСТИ *дієсл. док.* (7) (що, що кому) *(провести межу)* визначити: Ведаем гораздо в границах и в соусецстве по рекоу Зелвоу к Деречиноу в низъ и в верх и тое поле Малеевское розъроблено, на том хочем заведши, присѧгноути (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Pan nemyra... kazał im mni hranyciu zawesty y Ja tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom Markom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *інф.* **завести, zawesty** (1495 *ВМЗД;* 1500 *ДПЖН*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **zaweł** (1500 *ДПЖН*); *3 ос. мн.* **завели, zaweły** (1495 *ВМЗД;* 1500 *ДПЖН*); *дієприсл. перед.* **заведши** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ВЫВОДИТИ, *ЗАВОДИТИ.**

ЗАВЖДЫ, ЗАОУЖДЫ, ЗАОУЖДИ, ЗАОУЖДЫИ *присл.* (13) завжди: мы... боѧри и рада... илїаша воеводы... вызнаваемъ... колижь... господаръ нашъ... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... иже повинни есмы его воли пристати и заоуждын вирнѣ послушни быти... слюбоуемъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); Не есть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи... нашь неприятель... хотѧ своими льстивыми писмы мысли ваши противоу намъ завжды чисте а вѣрны... хотѣли бы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и они поведали пере(д) нами што жъ... тогды любъчо к новоугоро(д)ку слоушало завжды в тыхъ ловехъ зверъ бивали (Вільна, 1499 *ВФ*).

Див. ще **ОУЖДЫ.**

***ЗАВИДОВЪ** *прикм.* (1): и еще есми потвепотвердили (!) нашем(оу) монастирю оуси монастирски цигане на имѣ сни завидови оанца и братїа его цинка и попоущѣ своими челѣ(д)ми (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **завидови** (1470 *DIR«A»* 522).

Пор. ***ЗАВИДЪ.**

***ЗАВИДЪ** *ч.* (2) *(особова назва, молд., слов.* завида*)*: мы петръ воевода... чинимъ знаменито ... оже... дали есми томоу стомоу нашемоу пре(д)реченномоу монастирю челѣди цигански(х), на имѣ вла(д) и лацка и зави(д) и хѣртѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 352—353); мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже... дали есми томоу стому нашемоу прѧ(д)рече(н)ному монастырю челѣди циганскыи на имѣ наноу(л)... алекса и зави(д) съ челѣ(д)ми своими (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зави(д)** (1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503).

ЗАВИСИТИ *див.* **ЗАВѢСИТИ.**

***ЗАВИСТЬ** *ж.* (1) заздрість, заздрість: прїгожаетсѧ и(ж) зъ гневоу алюбо з зависти то(г) то пана габають кмети приказоуемь абы вина была на томъ которыи такъ габае(т) позовомъ пѧ(т)на(д)це(т) (XV ст. *ВС* 14).

ФОРМИ: *род. одн.* **зависти** (XV ст. *ВС* 14).

ЗАВИТЕ *присл.* (1) (*стп.* zawicie) остаточно: тогды на роцѣ напре(д) реченымъ station в медыцѣ... завите и конечнѣ вложенымъ намѣненѣмъ з добрымъ розмышлениемъ... осудили есмы и осужѧемъ аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши есть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани ѧдвига и еи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70).

***ЗАВИТЫИ** *прикм.* (2) ◇ **завитыи рокъ** (1), **рокъ завитыи** (1) (*стч.* zavitý rok, *стп.* zawity rok) *(строк, під час якого покликана сторона повинна обов'язково прибути)* остаточний строк: тогды я па(н) староста петрашь с землѧны оучинили есмы межи ими завитыи рокъ на (вы)ведѣнье граници (Галич, 1401 *Р* 65).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **завитыи** (1401 *Р* 65, 66).

! ЗАВИТЬ ⟨ЗАСТАВИТЬ⟩ (1): но коли панъ дробышь став завить (!) но покоуль вода сѧ взольеть пото(л) панъ дробы(ш) маеть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбыревце(м) какъ было за отца моего при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

Див. **ЗАСТАВИТИ** ².

ЗАВИША *ч.* (3) *(особова назва)*: А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ... а панъ Завиша, дворенинъ королевскій, а бояре Кобрынскіе (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); пан Завиша печат приложил (Добучини, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Завиша** (1401 *АкВАК* III, 2; 1487 *AS* I, 239, 240).

***ЗАВИШЕНЪЕ** *с.* (1) *(печатки)* привішення: На што И листъ Нашъ с притисънѣнъемъ И завишенъемъ Печати Нашое Дали Есмо (Прилуки, 1459 *Р* 172).

ФОРМИ: *ор. одн.* **завишенъемъ** (1459 *Р* 172).

Пор. **ЗАВѢСИТИ.**

***ЗАВОДИТИ** *дієсл. недок.* (4) (що, що кому) *(проводити межу)* визначати: А коли есмо тые земли заводилъ, было при томъ иныхъ добрихъ людей много Волковянъ и иныхъ стороннихъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Y ony tuiu hranyciu mni zawodyły (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **есмо... заводилъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *3 ос. одн. ч.* **zawodył** (1500 *ДПЖН*); *3 ос. мн.* **zawodyły** (1500 *ДПЖН*).

Див. ще ***ВЫВОДИТИ, ЗАВЕСТИ.**

***ЗАВОЛАНЫИ** *дієприкм.* (1) (*стп.* zawołany) оголошений: А с того на(м) Имаю(т) слоужити И наши(м) Намѣстко(м) ·В҃· ма стрѣлцема На заволаноую воиноу яко инии землѧне слоужа(т) (Луцьк, 1445 *Р* 148).

ФОРМИ: *пас. мин. знах. одн. ж.* **заволаноую** (1445 *Р* 148).

ЗАВСЕ *присл.* (1) (*стп.* zawsze) завжди, повсякчас: мы боѧре молдавскы... знаменито чинимъ... ижъ... записали сѧ есмы... пану владиславови, кролеви... вѣрнѣ служити... за все и на вѣкы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 665—666).

Див. ще **ОУЗАВСЕ.**

***ЗАВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Завшье *у Київській землі)*: Бил намъ чолом земѧнин киевский... и поведил перед нами, штож, люди его въ Завской волости... издавна даивали в ключъ Киевъский ведро меду пресного (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **въ Завской** (1496 *АЛРГ* 69).

ЗАВѢДАТИ, ЗАВЕДАТИ *дієсл. недок.* (5) (що) відати (чим): Мы приказали тымъ ловъцомъ вашей милости свинюшаномъ и тые новины заведати (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); а тежъ што бы еси и самъ в мыто нашо и въ промытоу не встоупалъсѧ, неха(и) заведаю(т) мыто нашо и промытоу мытники наши (Краків, 1487 *АМЛ*); маеть настоятель того монастыра... тую землю верху писанную, какъ здавна было, по тому завѣдати, а за насъ Бога просыты (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *інф.* **завѣдати** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); **заведати** 1 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *теп. 3 ос. одн.* **заведаеть** (1484 *ЯМ*); *нак. сп. 3 ос. мн.* **неха(и) заведаю(т)** 1 (1487 *АМЛ*); **нехаи заведають** 1 (1488 *РИБ* 223).

Див. ще **ВѢДАТИ** ³.

ЗАВѢЗАТИ *дієсл. док.* (1) (к чому) зобов'язатися (до чого): мы илїа воевода... знаменито чини(м)... како... пану нашему мл(с)тивомоу... ко... оуставичнои слоужбы завѣзати хотѣчи... тоу, оу левовы... голдь... оучинили е(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *інф.* **завѣзати** (1436 *Cost.* II, 697).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВЕЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

***ЗАВѢЗКА** *див.* **ЗАВѢСКА.**

***ЗАВѢЗОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого робити що) зобов'язувати: и къ оусимъ наши(м) на(с) и наше по(д)данныи... завѣзоуеми оучинити и полнити то(т) истинныи голдъ (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **завѣзоуєми** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВЄЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

***ЗАВѢЗОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) зобов'язуватися: оучинили є(с)ми... доброво(л)но сѦ завѣзоуючи... голдъ прѣ(д)реченныи... на каждыи ча(с), ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **сѦ завѣзоуючи** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВЄЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

***ЗАВѢЗСКА** *див.* **ЗАВѢСКА.**

ЗАВѢСИТИ, ЗАВЄСИТИ, ЗАВИСИТИ *дієсл. док.* (47) (що) *(печать)* привісити, прикріпити шнурком: А на то дали єсмо свои листъ и печать завѣсили своєго кнѦзьтва (Смотрич, 1375 *Р* 20); а на то дали єсмы грамоту нашю и печать завѣсяли на потвержѣнъє тѣ(х) дворищъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); и на(т) печѦть нашю завѣсили єсмы (Кременець, 1434 *Р* 131); а для болшое твердости печать нашу завесити росказали єсмо (Городно, 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 4); на которыж рѣчи лепѣйшє сведетство а болшеє потвержене печат н⟨а⟩ша єст к сємоу н⟨а⟩шомоу листу завѣшена (Вільна, 1499 *AS* I, 118); А на болшоую крѣпость... велѣли єсмы... нашоу печат завѣсити к сємоу листоу нашємоу (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

ФОРМИ: *інф.* **завѣсити** 28 (1393 *Cost.* II, 607; 1403 *ДГМ*; 1428 *Cost.* I, 210; 1445 *Cost.* II, 727; 1451 *Cost.* II, 403; 1462 *BD* I, 62; 1471 *DIR«A»* 527; 1483 *BD* I, 270; 1499 *BD* II, 163; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **завесити, завесити** 5 (1459 *BD* I, 35; 1460 *BD* I, 41; *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 67; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 4); **зависити** 1 (1479 *DC* 141); *перф. 3 ос. одн. ч.* **завѣсилъ** (1386 *Р* 31); *1 ос. мн.* **завѣсили єсмы** 4 (1391 *Р* 45; 1412 *Р* 81; 1434 *Cost.* II, 664; *Р* 131); **завѣсили єсмо** 2 (1388 *Р* 41; 1414 *Р* 85); **єсмо... завѣсили** 1 (1375 *Р* 20); **єсмы... завѣсили** 1 (1390 *Р* 176); **завѣсили** 1 (1470 *AS* I, 65); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **єст... завѣшена** (1499 *AS* I, 118); *3 ос. мн.* **соутъ завѣшены** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **завѣшены** 1 (1433 *Р* 123); *дієприкм. пас. мин. ор. одн. ж.* **завишеною** (1462 *BD* II, 293).

Див. ще **ПРИВѢСИТИ, *ПРИВЄШАТИ, *ПРИВѢШАТИ.**

ЗАВѢСИТЬ *дієсл. док.* (1) (що) відкласти, відстрочити (!): О дѣтѣ(х) што(ж) нє маю(т) лѣ(т) розоумоу своєго а боудоуть на соу(д) позваны имаєть имь соу(д)я ро(к) завѣсить и запи(с) до лѣ(т) розоумоу ихъ (XV ст. *ВС* 33).

ФОРМИ: *інф.* **завѣсить** (XV ст. *ВС* 33).

ЗАВѢСКА *ж.* (24) *(грошове забезпечення на користь правителя або його урядників у випадку порушення однією із сторін складеної угоди)* заклад: и завѣску поставили єсмы н рубли чистого сребра тѣмь що тоє село дръжали (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); А кто коли оупоминєт, боуд оу которых днох и часох... тот да заплатит завѣзкоу ѯ роубли сребра (Ясси, 1459 *BD* I, 32); а кто сѣ покуси(т) тєгати бу(д) оу которы(х) днє(х) и часох... то(т) тогди да заплати(т) завѣзск(у) ѯ рубли сребра чистого (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **онъ** (тот)... заплатилъ **завѣска** (1436 *Cost.* I, 468; 1440 *DBAc* 32); *знах. одн.* **завѣзкоу, завѦзку** 13 (1418 *Cost.* I, 127; 1423 *DIR«A»* 447; 1448 *Cost.* II, 362; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 410, 422; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 526, 562; 1459 *BD* I, 32); **завѣску** 4 (1415 *Cost.* I, 116; 1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* II, 362); **завезкоу** 4 (1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 67); **завѣзск(у)** 1 (1474 *РГС*).

***ЗАВѦЗАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) зобов'язатися: и подлу(х) того, яко перє(д)ковє наши... присѦгою завѦзалисѦ полнїи держали, а мы такижь слюбили єсми и олдовали (Сучава, 1434 *Cost.* II, 663—664).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **завѦзалисѦ** (1434 *Cost.* II, 664).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВЄЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

***ЗАВѦЗКА** *див.* **ЗАВѢСКА.**

***ЗАГАСИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) загасити: жалова(л) ди(к) на ѳа(л)ка и(ж) у є(г) домоу у вечєрѦ стало(с) (!) свада прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю (XV ст. *ВС* 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **загасилъ** (XV ст. *ВС* 27).

Див. ще ***ПОГАСИТИ.**

***ЗАГАШЕНЇЄ** *с.* (3) гасіння: жалова(л) ди(к) на ѳа(л)ка и(ж) у є(г) домоу у вечєрѦ стало(с) (!) свада прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашенїи дика нє веда(л) кто оуранїлъ (XV ст. *ВС* 27).

ФОРМИ: *місц. одн.* **загашенїю** 1 (XV ст. *ВС* 27); **в загашенїи** 1 (XV ст. *ВС* 27); **о загошенїи** 1 (XV ст. *ВС* 27 зв.).

Пор. ***ЗАГАСИТИ.**

ЗАГВОЗДИЄ *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Загвіздя: оставлѦємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єму дали на имѦ подъ галичємъ чѦгрово загвоздиє с манастырємъ (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **загвоздиє** (1394 *Р* 54).

ZAHWOSKJ *ч.* (1) *(особова назва)*: A pa to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj, pan Indrych Zahwoskj (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Zahwoskj** (1413 *GL* 48).

***ЗАГИБНУТИ** *див.* **ЗАГИНУТИ.**

ЗАГИНУТИ *дієсл. док.* (12) **1.** *(зникнути невідомо куди)* пропасти (8): а що єсмо имѣли листы записани о(т) нашєго господарѦ, о(т) королѦ... такъ на(м) загыбли по купчичевоу смєрти, не може(м) и(х) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); А и привилїє що имали Марушка ... и племеиица еи... на тоє село на Илїєшевци... от дѦда нашего от Алєксандра воевод⟨ы, а⟩ тота привилїѦ загибла (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

2. *(перестати існувати, вмерти)* загинути (4): ино оузрѣвши невиность мою велимужинии панови свѦтоѣ коруны польскоѣ... не хотѦчи да(т) загину(т) мнѣ вѣрно(м) кнѦжатю... выбавили мѦ бго(м) ... ис того Ѧтсва (!) и с того оусего злого (Кременець, 1434 *Р* 130); а че(и) да(л) бы богъ тобы не загибло хрестиянъство межы вашоє мл(с)ти днєхъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

ФОРМИ: *інф.* **загинути** 1 (1435 *Р* 132); **загину(т)** 1 (1434 *Р* 130); *перф. 3 ос. одн. ж.* **загибла** (1490 *BD* I, 434; 1499 *BD* II, 155); *3 ос. одн. с.* **загибло** (1491 *BD* I, 491); *3 ос. мн.* **загибли** 2 (1491 *BD* I, 445; 1492 *Cost. S.* 162); **загыбли** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *майб. 3 ос. одн.* **загинет** (1475 *BD* I, 200); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **щобих... загиблъ** (1481 *BD* II, 358); *3 ос. одн. с.* **бы (щобы)... загибло** (1481 *BD* II, 358; 1493 *ПОСВВ* 152).

! ЗАГОНѢИ ⟨ЗАГОРНѢИ⟩ *див.* **ЗАГОРНА [1].**

ЗАГОРНА [1] *ж.* (5) *(назва маєтку у Молдавському князівстві)*: а тако(ж) оу тои хота(р) дєсѦтиноу о(т) пчоли бу(д) чии будє(т) да имає(т) бєрє(т) дєсѦтину монастирском(у) рѣ(д)ци а тако(ж) мыта що будуть брати рибу у хотар загорнѣи (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511); а кто... имє(т) сѦ умѣшати, бу(д) оу чє(м), оу манастирє(и) хотаръ о(т) загорна, то(т)... узри(т) на(д) собою нашу казнѣ (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **загорна** (1463 *Cost. S.* 45); *род. одн. молд.* **загорнѣи** 1 (1456 *DIR«A»* 511); **! загонѣи** 1 (1456 *DIR«A»* 511); *місц. одн.* **оу загорнои** (1463 *Cost. S.* 45).

***ЗАГОРНА**[2] *ж.* (2) *(назва пагорбка у Молдавському князівстві):* мы петръ воєвода... чини(м) знаменито... оже благопроизволи господство ми... яко да оутвръ⟨димъ⟩ на(ш) цръковъ, монастырю о(т) быстрици... съ оусими озерами... о(т) червленого кешенева до ди(л) загорни (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); мы Стефан воєвода... чиним знаменито... оже благопроизволи господство ми... яко да оутвръдим цръковъ монасти⟨роу⟩ от Быстрици... съ оусими озерами... от Червленого Кешенева до дил Загорни (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **загорни, Загорни** (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8).

***ЗАГОРНА**[3] *ж.* (7) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы петръ воєво(д) ... чинимъ знаменито... оже... дали єсми се(с) ли(ст) нашъ селамъ монастирскимъ о(т) нѣмцѣ... и озеры и(х) лучїю и захорна (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже дали и потвърдили єсмы нашему с͠тмоу монастироу о(т) нѣмца... єдно озеро, на днистрѣ, на имѣ захорна (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн.* **захорна** 2 (1447 *Cost.* II, 288; 1500 *Cost. S.* 230); *зам. знах.* оупадаєть... оу **захорна** 1 (1500 *Cost. S.* 230); *род. одн. молд.* **загорнѣи** (1456 *DIR«A»* 511); *місц. одн.* **оу загорнѣ** (1456 *DIR«A»* 511).

Див. ще **ЗАГОРНОЄ**.

ЗАГОРНОЄ *с.* (2) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсми монастирю о(т) нѣмца... озеро на (д)нистрѣ на имѧ загорноє (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455).

ФОРМИ: *наз. одн.* **загорноє** (1429 *DIR«A»* 455); *місц. одн.* **на загорно(м)** (1429 *DIR«A»* 455).

Див. ще ***ЗАГОРНА** [3].

***ЗАГОРОВО** *с.* (1) *(назва маєтку у Волинській землі):* мы великии кн͠зь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... дали єсмо тому пре(д)реченому пану андрѣю за єго вѣрную службу село михлинъ оу луцкомъ повѣте противъ єго отчизны загорова (Київ, 1433 *P* 118).

ФОРМИ: *род. одн.* **загорова** (1433 *P* 118).

ЗАГОРОВСКИЙ, ЗАГОРОВЪСКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* а при том светки были: велможный пан Михайло Монтовтович староста луцкий... а пан Михайло Загоровский (Луцьк, 1474 *AS* I, 69); а при нас в тотъ часъ былъ Зиновей, нареченый владыка луцъкий... панъ Михайло Загоровъский (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Загоровский, Загоровъский** (1474 *AS* I, 69; 1475 *AS* III, 14; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ЗАГОРОДИТИ *дієсл. док.* (3) **1.** (що) *(відокремити)* відгородити (2): да не имаютъ николи оуспоминати илїашевы сынове... о то(м) вышеписанномъ хотари, половина що къ бълне(щ)ем (sic.— *Прим. вид.*) прислушаетъ... развѣ тота новаа царина, що си(м) разомъ загорожена (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131—132).

2. (що) *(вчинити перешкоду)* загородити, перегородити (1): а передтым... до руденского подворѧ дороги жадное не бывало ани оулици, ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни ее милость маєт тыи ворота Руденскои загородити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102).

ФОРМИ: *інф.* **загородити** (1494 *AS* I, 102); *перф. 3 ос. мн.* **загородили** (1443 *Cost.* II, 131); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **загорожена** (1443 *Cost.* II, 132).

***ЗАГОРѢНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ... селищє добрїиново... и загорѣны выше гочмана (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *знах.* **загорѣны** (1429 *Cost.* I, 269).

***ЗАГОШЕНЇЄ** *див.* ***ЗАГАШЕНЇЄ**.

***ЗАГОУБИТИ** *дієсл. док.* (9): (що) втратити: тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашеи земли оу молдавскои села на имѣ собранецъ... мишино село, аже мишѣ загубиль своє имѣнїє оу хитлѣньствы (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); И загоубил Аврам вистѧрник тоє село оу хитлѣнстви, коли побежал от нас до литовскои земли (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **загоубил, загубиль** (1435 *DIR«A»* 465; 1462 *BD* I, 67; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* II, 258; 1493 *BD* II, 22); *3 ос. мн.* **загоубили** (1491 *Cost. DE* 37; 1493 *Cost. S.* 175).

***ЗАГЫБНОУТИ** *див.* **ЗАГИНУТИ**.

***ЗАДАТИ** *дієсл. док.* (2) (що кому) завдати, заподіяти: Ktomu, jestliby... ranu nekotoruju zadał, winnyj takowyj, majet' winy zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты, штожъ ми ее задалъ зрадне своею рукою (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **задалъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... zadał** (1388 *ZPL* 104).

ZADEREWACZKY *ч.* (1) *(особова назва):* a prythom switcowie bily... nasz pan Kyczry y pan Danylo Zaderewaczky... y ynnich mnoho dobrych ludij bylo pry tem (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Zaderewaczky** (1395 *GL* 166).

Див. ще **ЗАДЕРЕВЕЦКИИ**.

ЗАДЕРЕВЕЦКИИ, ЗАДЕРѢВЕЦКИИ *ч.* (5) *(особова назва):* мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... аже нашь верныи слоуга данило дажбогови(ч) задерѣвецкии... послужилъ намъ и оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбоу (Краків, 1394 *P* 53—54); а при то(м) были свѣдци па(н) ленко староста па(н) задеревецкии дмитрь па(н) сенко процеви(ч) (Зудечів, 1413 *P* 83); А се я панъ данило, дамбоговичъ (!) , Задеревецки(и) Вѣдомо чинимо... Аже я дорадивсѧ и своими приѧтелми... Дали Єсмъ на имѧ шандрови... дворищ ов тоу стороноу рѣки Соукилѧ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **задеревецкии, Задеревецки(и)** 4 (1404 *P* 70; 1411 *P* 79; 1413 *P* 83; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **задерѣвецкии** 1 (1394 *P* 53—54).

Див. ще **ZADEREWACZKY**.

ЗАДЕРЖАТИ, ЗАДРЪЖАТИ *дієсл. док.* (6) **1.** (кого, що) *(на якийсь строк)* задержати, затримати (3): а кто би позабави(л) или задръжа(л) тыє вози ис си(м) листо(м) то(т) на(м) имає(т) намъ заплатити н͠ золоты(х) иначе не боуде(т) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); а тако(ж) варе кто оусхоче(т) о(т) наши(х) бояръ ти(х) циганъ задрѣжати или затаити прѣ(д) калугерми то(т) да заплатитъ свою шїю (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503);

(що) порушити (1): а кто коли которыи на(с) оурѧдни(к) задержати и прѣстоупи(т) на(ш) листъ и наше данїє, то(т) оузри(т) нашоу казнъ и оргию господства ми (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 378).

2. (чого) *(виконати що)* додержати (2): а кто бы того не задержалъ... таковы да єстъ прокл̾ѧть (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *інф.* **задержати** 2 (1448 *Cost.* II, 353; 1449 *Cost.* II, 378); **задръжати** 1 (1453 *DIR«A»* 503); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... задержаль** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **би... задръжа(л)** 1 (1446 *DIR«A»* 485); *1 ос. мн.* **бихомъ... задержали** (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ДЕРЖАТИ** 2, **ЗДЕРЖАТИ**.

ЗАДЕРѢВЕЦКИИ *див.* **ЗАДЕРЕВЕЦКИИ**.

***ЗАДНИЙ** *прикм.* (2) **1.** останній (1): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... почонъ отъ Песчанъки бродку... Лютыцею подъ задний островъ нашъ Росохи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

2. попередній, давніший (1): мы имъ слюбоуемъ... аже не имаемъ пана мыхаила староста прѧдреченого... оупоминати, ани габати оу вѣкы, писаниа ни листовъ заднихъ ховати никакого (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 815).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **задний** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *род. мн.* **задиихъ** (1458 *Cost.* II, 815).

ЗАДРЪЖАТИ *див.* **ЗАДЄРЖАТИ.**

***ЗАДОУШЄ** *див.* **ЗАДОУШЇЄ.**

***ЗАДОУШИЄ** *див.* **ЗАДОУШЇЄ.**

***ЗАДОУШЇЄ** *с.* (75) благодіяния, пожертва для спасіння душі: мы александръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... оучинили єсмы за душїє дшъ делѧ перєжєстопочившїимъ господарємъ прєдкомъ наши(х) и за здравїє гва нашєго (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дш̃їє ст̃опочивши(х) прє(д)ко(в), дѣдо(в) и родитєлєи наши(х), и за нашє здравїє (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *знах. одн.* **задоушїє, за душїє, задоушиє, задшїє, за дш̃їє, задш̃їє, задш̃иє, задшиє** 66 (1408 *Cost.* I, 60; 1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1443 *Cost.* II, 128; 1459 *BD* I, 34; 1470 *DIR«A»* 522; 1487 *BD* I, 310; 1490 *BD* I, 419; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **за дшьє** 1 (1409 *DIR«A»* 437); **задш̃ыє** 1 (1444 *DIR«A»* 481); **за доушїѧ** 1 (1491 *BD* I, 452); **! дшїє** 1 (1448 *Cost.* II, 352); *знах. мн.* **задши, задоуши** 4 (1452 *DIR«A»* 500; 1453 *Cost.* II, 446, 491; 1467 *BD* I, 121); **задоуша** 1 (1467 *BD* I, 120).

***ЗАДОУШЫЄ** *див.* ***ЗАДОУШЇЄ.**

***ЗАДОУШЬЄ** *див.* ***ЗАДОУШЇЄ.**

***ЗАДЫБЫ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Задиби: мы великии кн̃зь швитрикгалъ ольктирдови(ч) чини(м) зиамєнито... ижє... дали єсмо єму... сєло оу тырыско(м) (!) повѣтє задыбы (Луцьк, 1446 *Р* 152).

ФОРМИ: *знах.* **задыбы** (1446 *Р* 152).

ЗАЄДНО *присл.* (6) заодно, разом: а они ти(ж) бы имѣли засѣ остєрєгати панове наши и опасовати, ка(к) сами сєбє... абыхо(м) могли ти(ж) дву зє(м) дєржати с обу(х) стро(н) за єдно в мирѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); боудєм ли тогди оу котороu нємоци, та нє мочи мєм самы єхати заєдно с ними, он бы тогди имал єхати заєдно с ними сынь нашь Богдан воєвода, и съ своєю парсоуною (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **ЗАОДНО.**

ЗАЄЦЄВА КРЪНИЦѢ *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и досталосѣ мърини, оу єи ча(ст), сєла, на доумитрѣ, на имѣ... заєцєва кръницѣ и шоломонова кръницѣ (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **заєцєва кръницѣ** (1493 *Cost. D.* 45).

***ЗАЄЧИИ** *прикм.* (1) ◇ л о в ъ з а є ч и и *див.* ***ЛОВЪ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **о заєчьємь** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

***ЗАЕЧИЦЪКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Заячици *у Волинській землі*): а которого моего чоловека волковнцъкого, заечицъкого в дуброве имуть, нехай его узвесять (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **заечицъкого** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ЗАЖИВАТИ *дієсл. недок.* (7) (*стп.* zażywać) (чого) користуватися (чим): Кґрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ... заровно з мещаны до скарбу Нашого платечы, заживати маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); и волно ему въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ... волности шляхецкоѣ... заживати (Луцьк, 1438 *Р* 141); При чомъ всюмъ Єго Самого... зоставоую и мѣти хочоу Какъ Продъковє Єго заживали штобы И оунъ тоє о(т)чи(з)ни И дидизъни Своє заживалъ И по нє(м)ъ Сча(д)ки Єго (Прилуки, 1459 *Р* 172).

ФОРМИ: *інф.* **заживати** (1389 *РЕА* I, 27; 1438 *Р* 140, 141); *теп. 3 ос. мн.* **зажываютъ** (1438 *Р* 140); *перф. 3 ос. мн.* **заживали** (1459 *Р* 171, 172); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы... заживалъ** (1459 *Р* 172).

Див. ще **ЗАЖЫЯТИ, ПОЖИВАТИ** 1.

***ЗАЖЫВАТИ** *див.* **ЗАЖИВАТИ.**

ЗАЖЫЯТИ *дієсл. недок.* (1) (*стп.* zażywać) (чого) користуватися (чим): А такъ мы... оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного... которому... зъ ласки нашое надаемо волности в⟨шеля⟩коѣ... заживати, такоѣ, какъ иншыи князи... зажываютъ и зажыяти будуть (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **зажыяти будуть** (1438 *Р* 140).

Див. ще **ЗАЖИВАТИ, ПОЖИВАТИ** 1.

ЗАЗВАТЬ *дієсл. док.* (4) (кого) позвати до суду (2): а нє бѫдє(т) ли роздєлєны братїя и сєстры во очинє тогды бє(з) слѫжєбнїка имаю(т) быти зазваны по(д)лоу(г) права (XV ст. *ВС* 22 зв.); з а з в а т ь к ъ п р а в о у (1), з а з в а т ь н а п р а в о (1) позвати до суду: Коли(ж) очичи в чюжєи зємли боудоуть мєнова(н) прє(д) соудомь тогды соудья слоужєбнїко(м) єго имаєть зазвать триичи къ правоу абы о(т)повєда(л) к томоу хто сѧ прїповєда(л) къ єго очизнє (XV ст. *ВС* 16); по нєкоторо(м) дни зазваль миколан пороучника на право о ты пєнєзи (XV ст. *ВС* 31).

ФОРМИ: *інф.* **зазвать** (XV ст. *ВС* 16); *перф. 3 ос. одн. ч.* **зазваль** (XV ст. *ВС* 31); *майб. 3 ос. одн.* **зазовєть** (XV ст. *ВС* 10); *інф. пас.* **быти зазваны** (XV ст. *ВС* 22 зв.).

Див. ще **ЗАЗЫВАТЇ, ЗВАТИ** 3, **ПОЗВАТИ** 2, **ПОЗЫВАТИ** 1.

ЗАЗРАСТЬ *ж.* (1) заздрість, зависть: А коли(ж) оу жалоба(х) оу правєдлива(г) соу(д) нє иєть (!) гнєвъ имѣсца имєєть анї зазрасть помьсты ани тє(ж) боязнь о правдоу имєєть соу(д) каково(г) имєти в роуцє а ба̃ прє(д) очима а сказанїя бы чинилъ справєдливо (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зазрасть** (XV ст. *ВС* 33 зв.).

***ЗАЗРѢТИ** *дієсл. недок.* (1) (чому) заздрити, завидувати: а противоу радѣ кролєвъства нашєго Братьскоую прнязнь которои они зазрѧ(т) хотѣлибы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **зазрѧ(т)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ЗАЗЪБА *ч.* (1) *(особова назва)*: Поручили(с) кнѧ(з) вєлико(м) скирьгаилу за гридка за костѧнтинови(ч)... озарьѧ мишютинъ мєлєшко стєпанъ зазъба (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зазъба** (1392 *Р* 47).

ЗАЗЫВАТЇ *дієсл. недок.* (2) (кого) позивати до суду: мы то сказоуємь жє лоуцєя боудоучи свонмъ моужємъ три годы и три м(с)ци, а єго нє зазывала ани сѧ ємоу оупомїнала а далє на вєкы нє имєтсѧ оупомина(т) (XV ст. *ВС* 21 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **зазыватї** (XV ст. *ВС* 6); *перф. 3 ос. одн. ж.* **зазывала** (XV ст. *ВС* 21 зв.).

Див. ще **ЗАЗВАТЬ, ЗВАТИ** 3, **ПОЗВАТИ** 2, **ПОЗЫВАТИ** 1.

ЗАИМАТИ *дієсл. недок.* (10) **1.** (що) *(забирати)* займати (8): а на сирѧтъ имуть дати отъ гривну по полъвтора гроша, а рыбы и воза нє заимати (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А Ливовчанє що имоут ходити до Браила или до Кєлєи по рибоу... имают давати мыто от гривны полтора гроша, а от воза рибоу нє заимати (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

(що) *(захоплювати)* займати (1): а за вєлкого кнѧзѧ олькѣрта и за корьята... мы ислюбоуємъ тотъ миръ дєржати вѣлми твєрдо бєзо всѧкоѣ хитрости нє заимати намъ королєвы зємлѣ ни єго людии што єго слухаютъ (б. м. н., 1352 *Р* 5—6).

2. (кого) *(чинити перешкоду)* затримувати (1): а кто поидєть съ сєю грамотою... до лучьска торговатъ ис торунѧ ѧзъ кнѧзь кєстути нє вєлю ихъ заимати (б. м. н., п. 1341 *Р* 2).

ФОРМИ: *інф.* **заимати** (п. 1341 *Р* 2; 1352 *Р* 5; 1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275).

***ЗАЙМИЩЄ** *с.* (1) *(недавно освоєна ділянка землі, що знаходилася віддалік від інших земель)* займище: И мы... казали єсмо свєтком присѧгноути, они обвєли от Бєрєзоє... к Кроупомоу и займищам по Крєщєноую (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. мн.* **займищам** (1478 *AS* III, 17).

***ЗАИСКАННЫИ** *прикм.* (2) виграний (1): Коли(ж) которыи чл҃вкъ домъниимаєть сѧ (!) нмаєть право ко деди(ч)ствѫ што(ж) нньшїн держать а оу три годы и за трн мєсеци нє габаєть єго жаднымь правомъ тогды мы сказоуємь томоу первомоу заисканноє (XV ст. *ВС* 20 зв.);

и м є т и з а и с к а н н о є ж а л о б ы (1) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **заисканноє** (XV ст. *ВС* 20 зв.); *знах. одн. с.* заисканиое (XV ст. *ВС* 20 зв.).

ZAISTO *присл.* (1) (*стп.* zaiste) справді: Cocziemo (!) jestliby tak zaisto mytnik szto brał na nich, aż by jako rozbojnik karan był (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).

***ЗАКАЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* zakazać) (кому) заказувати, забороняти: што iєсте просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) чєрез бєрестнє абы вамъ нє закажали мы хочємъ ради то оучинити вамъ (б. м. н., п. 1341 *Р* 2).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абы... закажали** (п. 1341 *Р* 2).

***ЗАКАЗНИКЪ** *ч.* (2) **1.** управитель архієрейського дому або монастиря (1): Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси... старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ, кто коли ни естъ, такъ-же и заказникомъ и всимъ православнымъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

2. повноважний представник правителя у волості (1): Кнѧземъ нашымъ, паномъ и воєводамъ... н тивуномъ и всимъ заказъникомъ по нашому господаръству по вєликому кнѧзъству литовъскому (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *дав. мн.* **заказникомъ, заказъникомъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1498 *BD* II, 412).

***ZAKAZUJUCZYJ** *дієприкм.* (1) *(у знач. іменника)* той, що забороняє, не дозволяє: I też ustawilijesmo, iżby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne, i majut' kupowati i chleba sia dotikati, ... a zakazujuczi im, winu nam majut' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *акт. теп. наз. мн.* **zakazujuczi** (1388 *ZPL* 108).

***ЗАКАЗЦЯ** *ч.* (1) судовий службовець: коли кторая пани алюбо панна позвана была а прїде(т) на ро(к) данныи и соудья сѧде(т) на соудѣ имєєть посла(т) заказцю своєго съ єє съпоромъ до єє домоу и тамь она иметь свою рє(ч) оуздати рє(ч)нїкови комоу она хочєть (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **заказцю** (XV ст. *ВС* 12).

***ЗАКАЗЪНИКЪ** *див.* ***ЗАКАЗНИКЪ.**

***ЗАКЛАДНѢ** *присл.* (2) у заставі: хто дєржить имєнїє закла(д)нѣ (XV ст. *ВС* 20 зв.).

***ЗАКЛАДЪ** *ч.* (25) **1.** *(предмет, взятий як забезпечення одержуваної позички, відшкодування)* застава (6): а возмєть два вола алюбо два конѧ тогды имѣеть одно(г) собѣ дрьжатї а дроуго(г) поустїть маєть на пороукоу и має(т) знаменїє оучини(т) на дѣрєвѣ гдѣ то(т) оузѧлъ закладъ (XV ст. *ВС* 37).

2. судова заборона на майно (10): а бѫ(де)ть ли оутретєє позванъ съ своими кмети а нє станє(т) къ правоу тогды всю свою стратити (!) рє(ч) а волы которы(и) побраны в закладѣ тогды прїидоуть на соудьи (XV ст. *ВС* 16 зв.);

з а к л а д ъ б р а н ї є (1) накладення судової заборони на майно: соудья нє имє(т) вєньци сла(т) адно (!) два слоу(г) своихъ слоужєбнїкомъ (!) на закла(д) бранїя (XV ст. *ВС* 6); з а к л а д ъ б р а т и (4) накладати судову заборону на майно: обычаи имєю(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бєроуть нє имєючи жа(д)ноє мл(с)ти межї собою то(г) дєлѧ(т) (XV ст. *ВС* 11); ⟨о у п а с т и⟩ о у з а к л а д ъ (2) *див.* ***ОУПАСТИ.**

3. *(грошове забезпечення на користь правителя або його урядників у випадку порушення однією із сторін складеної угоди)* заклáд (2): а в том делу закладъ межы собою заложыли: хтобы хотелъ той делъ порушити, то на том господару королю сто копъ, а межы собою собѣ заложыли на виноватомъ другую сто копъ правому (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); в котороєж то имєнє Дажєв вжо я сам ани мои дети... нє *(в ориг.* на.— *Прим. вид.)* маємо ся вступовати... под закладомъ на господара короля єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть трымасты копами грошей, а на п⟨а⟩на Оножка... другимы трымасты копами грошей (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *род. одн.* **закладу** (XV ст. *ВС* 17); *знах. одн.* **закладъ, закла(д)** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; *ВС* 6, 11, 16 зв., 18, 37, 39 зв.); *ор. одн.* **закладомъ** (1475 *AS* I, 72); *місц. одн.* **оу (в) закладѣ** 4 (XV ст. *ВС* 16 зв., 17, 20 зв.); **! о закла** 1 (XV ст. *ВС* 11); *знах. мн.* **заклады** (XV ст. *ВС* 11 зв., 17, 27 зв., 34); *місц. мн.* **о закладѣ(х)** 2 (XV ст. *ВС* 8 зв., 11); о закладе(х) 2 (XV ст. *ВС* 5 зв., 33 зв.).

ЗАКЛИКА *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... ажє єсмо оумолвили ис прє(д)речеными паны и с коруны по(л)скоѧ... на имѣ, панъ янъ с чижева, панъ и староста краковскы... панъ заклика тарло, староста и державца стрыискы и краичы королєвста (!) по(л)ского (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **заклика** (1445 *Cost.* II, 729).

ЗАКОНЪ [1], **ЗАКОНЬ** *ч.* (49) закон, право (27): своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамарїа, ка(к) било имъ зако(н)... при александра воєводы (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); Занъ же кто обидитъ церковь Божую, тотъ самому Божыю закону противляетъся (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); По(д)лоугъ оуставленїя ст҃ы(х) оц҃євъ зако(н) єсть тому право страти(т) хто своєго права нє пожївєть (XV ст. *ВС* 26); А також крал єго милость и кнѧз вєликїи литовскїи да имают лишити коупцєм нашим... абы ходили и торговали слободно и доброволно... по старому закону (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

в о л о с к ы з а к о н ъ (5) *див.* **ВОЛОСКЫ;** и с к а т и з а к о н о м ъ (съ з а к о н о м) (2) *див.* **ИСКАТИ** 2; с т о я т и н а з а к о н ѣ (3) *див.* **СТОЯТИ** [1]; о у ч и н и т и з а к о н ъ (2) *див.* **ОУЧИНИТИ** 1;

◇ z a k o n ż i d o w s k y j (1) іудейська віра, іудаїзм: Naperwej ustawilijesmo iżby za peniazi ruchajuczi abo wynszoj reczi kotoroje sia tyczet' parsuny Zidowskoje napretiwku zidowe dwum chrest'janom a tretemu zidu, kotoryj by sia dobre chował w zakone swojem zidowskom, swedectwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); з а к о н ъ г р е ч е с к и й (1), г р е ч е с к и й з а к о н ъ (4) *див.* ***ГРЄЧЄСКИЙ;** р ы м ъ с к и и з а к о н ъ (4) *див.* ***РЫМЪСКИИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **законъ, законь, зако(н)** (1435 *Cost.* II, 695; 1448 *Cost.* II, 741; 1455 *Cost.* II, 771; 1470 *BD* I, 140; XV ст. *ВС* 26; 1474 *РГС*); *род. одн.* **закона** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1455 *Cost.* II, 561; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; *Cost. S.* 33); **закону, zakonu** 3 (1388 *ZPL* 107; 1499 *BD* II, 448); *зам. ор.* прѧд оусего **закона** 1 (1474 *РГС*); *зам. місц.* держати оу тои прави и **закона** 1 (1447 *Cost.* II, 732); *дав. одн.* **закону** 7 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1499 *BD* II, 424, 448); *знах. одн.* **законъ, зако(н)** (1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759, 760; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 261; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258; 1495 *BD* II, 64; XV ст. *ВС* 10; 1499 *BD* II, 448); *ор. одн.* **закономъ, закономь, законо(м)** (1435 *Cost.* II, 677; 1455 *Cost.* II, 561; 1459 *BD* I, 29; 1470 *BD* I, 140, 141); *місц. одн.* **на законѣ** 2 (1445 *Cost.* II, 236; 1449 *Cost.* II, 743); **на зако(н)** 2 (1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); **w zakone** 1 (1388 *ZPL* 103).

***ЗАКОНЪ** [2] *ч.* (6) (*стч., стп.* zakon) *(чернеча община)* орден: мы ... кнѧ(з) олексанъдро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь... дали єсмо на вѣки тои млннъ и мѣсто оу млина къ цркви и тымъ мнихомъ казатєлевого закону (Смотрич, 1375 *Р* 20); Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра

крижевницкого... которыми(ж)... оуспоминаєть свои первѣишии листы Выкладаючи оны... в то(м) какъбы васъ межи нами з одноє стороны а межи собою и тѣжь съ свои(м) законо(м) крижевничи(м) з другоє стороны правѣ за срѣдники коу єднанью покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **закоиу** (1375 *Р* 20); *дав. одн.* **законоу** 1 (1443—1452 *AS* I, 39); **законови** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **законъ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **закономъ, законо(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ЗАКОПАТИ** *дієсл. док.* (4) (що) *(укопати в землю)* закопати: туто єсмо остаточныи закопа(л) зако(п)... на одну сторону до кутищь а на другую к полагичо(м) и ко локотко(м) и конємѧтчичо(м) (б. м. н., 1419 *Р* 91); Сє ѧ грицко Ѧглищевичь и своєю маткою с овдотьєю... продали єсмо паноу сенкоу хомековичю коутъ полѧ ись садкомъ по роудкоу... и (пошкоджено.— *Прим. ред.*) єсмо закопали (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмо закопали, закопалі** 2 (1424 *Р* 104; 1463 *ГГЯ*); **єсмо... закопа(л)** 1 (1419 *Р* 91); **єсмъ... закопали** 1 (1419 *Р* 90).

***ЗАКОПЄЦЬ** *ч.* (1) *(невеликий рів з насипом)* закіп: А коу томоу придаль єсми на тоую црквь... землю пашноую и бортноую и з синожатми почении о(т) стго озера... по закопци старыи (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *знах. мн.* **закопци** (1440 *Р* 142).

***ЗАКОПЪ** *ч.* (5) **1.** *(рів з насипом)* закіп, межовий копець (3): а закопы копали Панъ михалъ малеховьскіи панъ григорь бартошовьскіи (б. м. н., 1424 *Р* 104); поше(д)ши горѣ боярьскою роудою прише(д)ши к ива(н)ко(в)скимъ к закопамъ ива(н)ко(в)скими закопами прише(д)ши к гоуивє то єсть землѧ пана скипорєва объѣханая (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

2. межовий камінь (2): туто єсмо остаточныи закопа(л) зако(п) (б. м. н., 1419 *Р* 91); а сє я панъ ленко староста Зоудєчовьскіи Свѣдчю... ажє єсмо розъѣхалі граніцю межи паномъ юрковьскімъ и паномъ ивашкомъ борыніцкимъ... и закопы єсмо закопалі вѣчныи (б. м. н., 1424 *Р* 104).

ФОРМИ: *знах. одн.* **зако(п)** (1419 *Р* 91); *дав. мн.* **закопамъ** (бл. 1458 *Р* 168); *знах. мн.* **закопы** (1424 *Р* 104); *ор. мн.* **закопами** (бл. 1458 *Р* 168).

***ЗАКРАСТИ** *дієсл. док.* (4) (що) привласнити, украсти: Жаловалъ намъ князь Костентинъ Крошинскій на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татемъ... абыхъ я семь волостей твоеи милости, господара моего закралъ безъ данины отца вашое милости и вашое милости, господара моего (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **быхъ (абыхъ) ...закралъ** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн. ч.* **абы (жебы) закралъ** (1495 *АЛМ* 83).

Див. ще ***КРАСТИ, *ПОКРАСТИ, *ОУКРАСТИ.**

***ЗАКОУПИТИ** *дієсл. док.* (2) (що) купити: Я Пєтръ Боговитинович сознаваю... нж... дал єсми братаничоу своємоу Богданоу... имѣньє, которої єсми закоупил за В͠І коп грошей бєз десѧти грошей на имѧ Тоурьюю... оу Тоурьѧньских и Сынковичов (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми закоупил** 1 (1496 *AS* I, 244); **закоупил** 1 (1496 *AS* I, 245).

Див. ще **КУПИТИ, КОУПОВАТИ, ПОКУПИТИ.**

***ЗАЛЄЖАТИ** *дієсл. недок.* (3) **1.** (у чому) залежати (від чого) (1): Іжє оу доспє(ш)но(м) людоу честь королє(в)ская и оборонениє всеи земли залежить а то слоуши(т)... на кажьно(г) поспо(л)наго чл͠вка абы ка(ж)дыи... бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ земъскои на валкоу (XV ст. *ВС* 34 зв.).

2. (кому) належати (2): О удова(х) и о малъжо(н)кахъ имжє посло(л)но запісанїє нє залєжїть (XV ст. *ВС* 8—8 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **залежить, залєжїть** 2 (XV ст. *ВС* 8 зв., 34 зв.); **залежи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 33).

Див. ще **НАЛЕЖАТИ** 1.

***ЗАЛЄЖНОСТЬ** *ж.* (1) усе, що належить до чогось: Я кн(ѧ)зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровнчоу имєнє на Волыни своє власноє... зо всими *(в ориг.* свими.— *Прим. вид.)* залежностми, которыеж єст ис стародавна к тому имєню (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *ор. мн.* **залежностми** (1466 *AS* I, 62).

Див. ще ***ПРИНАЛЄЖНОСТЬ.**

***ЗАЛЄЧИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* zalec) **1.** залишитися несплаченим, невідданим (1): къ Житомироу сєло Крошнѧ а в томъ сєлє данъникоко(в) три а дани дають колодоу мєдоу бє(з) двоу ведє(р) а два ведра медоу залегло на поустовъско(и) земли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

2. *(пробути, опинитися в якомусь стані)* пролежати (1): а с тоє земли хоживало сємъ ведє(р) мєдоу а полюдиѧ ведро медоу а двє коуници... ино таѧ земля много лєтъ залегла поуста ничого с нєє нє хоживало (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **залегла** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *3 ос. одн. с.* **залегло** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***ЗАЛОГЪ** *ч.* (2) *(забезпечення)* застава: варє кто имаєтъ должника оу бращовѣ, що бы ни єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова, развѣ *(в ориг.* раздѣ.— *Прим. вид.)* коли познаєтъ своєго длъжника лицемъ, тогди имаєтъ заплатити то(т) истинныи должни(к) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); Іоань Александрь... вѣрны воєвода и гсднь въсеи земли мльдовскои откоупи сы тєтроєугль що є быль оу залогє (б. м. н., 1464—1496 *Gh. S.*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **залогъ** (1435 *Cost.* II, 692); *місц. одн.* **оу залогє** (1464—1496 *Gh. S.*).

***ЗАЛОЖИТИ** *дієсл. док.* (6) **1.** (що) *(установити)* визначити (4): тамъ же противъ той долыны... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую границю скончылы, и, штобы ее никто не нарушилъ, заруку на Господара его мылосты чотыриста грывенъ Подольскихъ (sic.— *Прим. вид.*) заложилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); а в том делу закладъ межы собою заложыли: хтобы хотелъ той делъ порушити, то на том господару королю сто копъ, а межы собою собѣ заложыли на виноватомъ другую сто копъ праву (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); и отправили єсмо пани Василєвоую, заложили гран и зароуки сто роублев грошей, абы за рекоу Зельвоу нє перєходила (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

2. (що) *(віддати в заставу)* заставити (1): сказоуємъ мы(ж) то(т) которыи то застави(л) а нє бѫдє(т) ли того тогды єго бли(ж)нїи... имаєть освє(т)чєніє оучини(т) ижє то деди(ч)ство оу такы(х) пєнезѧ(х) заложєно (XV ст. *ВС* 20 зв.).

3. (що) взяти в заставу (1): и такожъ торговцємъ и(х) и людемъ и(х) никто да нє заложитъ товара и(х) за чужєго товара, развѣ коли кто знаидєть своєго должника (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **заложыли** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **заложили** 1 (1478 *AS* III, 17); **заложилы** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... заложитъ** (1435 *Cost.* II, 676); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **заложєно** (XV ст. *ВС* 20 зв.).

***ЗАЛОЖИТИ СѦ** *дієсл. док.* (5) **1.** (зробити що) зобов'язатися (4): а па(н) игна(т) заложи(л) сѧ обчїми старци оуказатї свою границю облазни(ц)коую (Зудечів, 1421 *Р* 95); а па(н) дмитрь данилови(ч) з роуды заложил сѧ листы оуказати свою границю жирѧвскоую (Зудечів, 1430 *Р* 116).

2. (чому) довести, представити докази (1): Фалко жалова(л) о деди(ч)ство на индриха и индри(х) сѧ заложилъ давнымъ записамъ и досвє(т)чилъ (XV ст. *ВС* 23).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **заложил сѧ, заложи(л) сѧ** 4 (1421 *Р* 95; 1430 *Р* 116); **сѧ заложилъ** 1 (XV ст. *ВС* 23).

***ЗАЛОЖЫТИ** *див.* ***ЗАЛОЖИТИ.**

ЗАЛУЖЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Залужжя: кн⟨А⟩зю Василью осталсА город Збараж, а к тому села... ВернАковцы, Залужє (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Залужє** (1463 *AS* I, 54).

***ЗАЛѢСИЄ** *с.* (1) *(назва маєтку у Перемишльській землі):* Мы бискупи... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны межи панєю Адвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... в земли саноцкои на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).
ФОРМИ: *знах. одн.* **залѣсиє** (1404 *P* 70).

***ЗАЛѢСКИИ** [1] *прикм.* (2): тогды на роцѣ... в мєдыцѣ... осудили єсмы... ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ напоє(д) рєчєныи ближши єсть... ко вшє (sic.— *Прим. вид.*) волости залѣскои нижли тыи пани Адвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *P* 70).
ФОРМИ: *род. одн. ж.* **залѣскоѣ** (1404 *P* 70); *дав. одн. ж.* **залѣскои** (1404 *P* 70).
*Пор.** **ЗАЛѢСИЄ.**

ЗАЛѢСКИИ [2] *ч.* (1) *(особова назва):* а сє бортници пашко бортикъ и съ ємєлина... тихно вєликопольскии голко залѣскии (Львів, 1370 *P* 18).
ФОРМИ: *наз. одн.* **залѣскии** (1370 *P* 18).

***ЗАМЕЖОКЪ** *ч.* (1) смуга землі за межею: а Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины и замежокъ малое нивки (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).
ФОРМИ: *знах. одн.* **замежокъ** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ЗАМЄНИТИ *див.* **ЗАМѢНИТИ.**

***ЗАМЄШКАНЬЄ** *див.* **ЗЪМЄШКАНЬЄ.**

***ЗАМЄШКАТИ** *дієсл. док.* (7) (*стп.* zamieszkać) (що і без додатка) занедбати, пропустити: ачь которая жонька мєни(т) собѣ дѣди(ч)ство прилоучаючи вєномь а дєсАть лє(т) нє о(т)была алюбо замє(ш)кала а то(т) дєди(ч)ство жалобы чинА(т) алюбо сА напоминаєть а то(т) с оупокоємь держа(л), тогды то(т) изостанєтсА прї дѣди(ч)ствє а тая жонька истратила (XV ст. *BC* 21); оузрѣвши єсмо знамєнитоую намъ слоужбоу а никды нє замєшканоую Слоуги нашого вѣрного пана Єрьша тєрєшковича... даємъ И дали єсмо ємоу сєло долъгиє шии в лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1452 *P* 160—161).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* ! **замєшька(х)** (XV ст. *BC* 20); *3 ос. одн. ж.* **замє(ш)кала** (XV ст. *BC* 21); *майб. 3 ос. одн.* **замє(ш)кає(т)** 2 (XV ст. *BC* 21, 22 зв.); **замєшькаєть** 1 (XV ст. *BC* 7); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **замєшканоую** (1451 *P* 158; 1452 *P* 161).
Див. ще ***ОМЄШКАТИ** 1.

***ЗАМЄШЬКАТИ** *див.* ***ЗАМЄШКАТИ.**

***ЗАМКНОУТИ** *див.* ***ЗАМЬКНОУТИ.**

***ЗАМКОВЫИ** *прикм.* (1) замковий: на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкаютъ, то естъ, почавши отъ мосту замку Городенского ку рынку, обаполъ улицы, до улицы, которая идетъ зъ улицы Замковое ку Подолю... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу Нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26—27).
ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Замковое** (1389 *PEA* I, 27).

ЗАМКОУЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* *суч.* Санківці: тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали и потвръдили єсмы єму о(т)нину жони є(г)... села на имѣ шизкоуци... и замкоуци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).
ФОРМИ: *наз.* **замкоуци** (1456 *Cost.* II, 577).

***ЗАМОКЪ** [1] *ч.* (5) зáмок: А около ку замку до малое церквы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ... абы до насъ прыихалы и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (sic.— Прим. вид.) (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); єстли бы сѣ пригодило... иж бы мы... та въидемо ис нашеи зємли... до их милости кролєвства полскаго, тогди их милости зємли да соут отворєни иам, Стєфаноу воєводі... прїити... до их милости зємлАх и мѣстах и замкох, гдє колвє оу прєдрєчєном кролєвствѣ их милости боудєм хотити мєшкати (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).
ФОРМИ: *род. одн.* **замку** (1389 *PEA* I, 26; 1430 *ГВКЛ* 7); *дав. одн.* **замку** (1389 *PEA* I, 27); *знах. мн.* **замъки** (1498 *BD* II, 413); *місц. мн. зам. род.* прїити до... **замкох** (1499 *BD* II, 422).

***ЗАМОКЪ** [2] *ч.* (1) замóк: а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра, ижъ бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).
ФОРМИ: *знах. мн.* **замки** (1498 *АЛМ* 163).

***ЗАМОРСКЫИ** *прикм.* (1) заморський, заграничний: А коли имоут коупити татарскыи товаръ или заморскыи оу Сочавѣ: или шолкоу, и перєць, и камхи, и тєбєнкы... или инбир, или перєцъ, а они абы платили от гривноу три гроши мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **заморскыи** (1460 *BD* II, 273).

***ЗАМОСТЇЄ** *с.* (1) *(назва села на Буковині)* Замостя: та єсми дали и потвръдили... єпискоупїи о(т) радовцє(х)... К̃Г црко(в) замостїА и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).
ФОРМИ: *род. одн.* **замостїА** (1490 *DC* 147).

ЗАМОСТЬЄ *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Замостя: а межи нашими селы замостьє и вилавчє а межи волоскою зємлєю какъ издавна оу лѣсъ ходили такъ и нинѣ ходити имѣють на вѣки вѣчныи (Ланчиця, 1433 *P* 125).
ФОРМИ: *наз. одн.* **замостьє** (1433 *P* 125).

ЗАМОУЖЪ, ЗАМОУЖЬ, ЗАМОУЖ *присл.* (21) ◇ з а м о у ж ь д а т и (2) видати (віддати) заміж: О оѿи которыи маєть до(ч)коу свою замоужь (дати) (XV ст. *BC* 35 зв.); з а м у ж ъ о т д а в а т и (1) віддавати заміж: и тая Ганка передъ нами повидѣла, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгедикгелдовича, коли замужъ ее отдавала (Троки, 1494 *РИБ* 560); з а м о у ж ь п о и т и (3), п о й т и з а м у ж ъ (2), ⟨п о и т и⟩ з а м о у ж ъ (1)вийти заміж: колї... панна замоу(ж) поидѣть вѣно пѣнезьноє оу готовизнє што(ж) боудѣть дано прє(д) приєтєльми на томь имєєть досыть (XV ст. *BC* 31 зв.); пакъ ли жона моя Маря пойдет замужъ, ино зять мой ... и сестра моя ... отложать за вся тая имения триста копъ гроший готовых широких, а тые имения, што есми еи записал, усѣ собѣ возмуть (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); а єстли похочет за моуж пойти, дѣти оставивши, а нє вхочет сєдити на вдовим столцы, тогды дѣти мои мают пенєзи єй отдати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего на вдов⟨ъ⟩емъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, пока пошла замужъ за Юшка Можейковича (Троки, 1494 *РИБ* 560); б ы т и з а м о у ж ь (1) *див.* **БЫТИ** [1]; в ы д а в а т и з а м о у ж ъ (3) *див.* ***ВЫДАВАТИ;** в ы д а т и з а м о у ж ь (1), з а м о у ж ъ в ы д а т и (5) *див.* **ВЫДАТИ** 5; г о д н а з а м о у ж ь (1) *див.* ***ГОДНЫИ;** д а в а т и з а м о у ж ъ (1) *див.* **ДАВАТИ.**

***ЗАМЫКАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що в чому) вміщувати, поміщати: а прото єстли на пєрвьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаноє нє єсть к ва(м) принєсєно можєтє... о(т)писать подлоугъ словъ того то нємєцкого спискоу которыи оу сє(м) нашє(м) листоу замыкамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).
ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **замыкамы** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ЗАМЬКНОУТИ** *дієсл. док.* (2) *(без додатка)* замкнути: и тыи кнїгы имаю(т) быти за трємї ключи замькноуты (XV ст. *СЯ* 42 зв.); И повѣдилъ ми Репа, штожъ вто (!) въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только зброи осталися... и скрыня не замкнена зъ листы и списки (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).
ФОРМИ: *інф. пас.* **быти замькноуты** (XV ст. *BC* 42 зв.); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **замкнена** (1498 *АЛМ* 163).

ЗАМѢНИТИ, ЗАМЄНИТИ *дієсл. док.* (28) (що за що, що кому) обміняти (що на що), замінятися, обмінятися (чим з ким): воленъ продати: воленъ замѣнити тако доброму яко єсть самъ (Бохур, 1377 *Р* 24); волни продати, и замѣнити, отдати (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а ту дѣдниnу пан҃ъ кола вольнъ продати или замѣнити или тунь о(т)дати (Галич, 1409 *Р* 74); тѣм мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу и потвєрдили... сєла оу нашєи зємли на имѧ хєнцовци... и шєпєлєвы(х) сєло што замѣнилъ за добриновци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); а волен и отдати, и заменити, и по души дати (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); а кн⟨ѧ⟩зь Сємєн Василєвич волєн тыи имѣньѧ продати и заменити и по души дати (Володимир, 1470 *AS* I, 65); Воленъ онъ то отдати и продати, и заменити (Вільна, 1499 *РИБ* 777); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *інф.* **замєнити** 12 (1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; *Р* 161; 1464 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1475 *AS* I, 72; 1488 *AS* I, 241, 242; 1491 *AS* I, 97; 1499 *РИБ* 777); **замѣнити** 9 (1377 *Р* 24; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1391 *Р* 45; 1394 *Р* 54; 1409 *Р* 74; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1466 *AS* I, 60; 1492 *AS* III, 24; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **замѣни(т)** 3 (1399 *Р* 59; 1424 *Р* 100; 1499 *ГОКІР*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **замѣнилъ, замѣни(л)** (1431 *Cost.* I, 317); *інф. пас.* **быти... замєнєно** (1499 *AS* I, 118).

Див. ще ***ЗАМѢНИТИ СѦ, *МѢНИТИ**[1], ***МѢНЯТИ, *МѢНЯТИ СЯ, *ОТМѢНИТИ, ПРОМЄНИТИ** 1, **ПРОМЕНЯТИ.**

***ЗАМѢНИТИ СѦ** *дієсл. док.* (3) (чим з ким) обмінятися: мы кнѧзь федоръ любортовичь чинимъ свѣдочно... Ажє што панъ данило задєрєвєцкии дажбоговичь замѣнилъ сѧ сєлы ис воитомъ исъ зудєчовьскимъ и сулкомъ чєрємховомъ (Зудечів, 1411 *Р* 78—79); А сє я па(н) миха(л) бучацєкии, староста галицкии свѣдъчю... ижє пришєдъши пєрєдъ на(с) и пєрєдъ зємєлѧны тучнѧ(к) ива(н) ис панєю росовою ис марєгорѣтою... познали пєрєдъ нами и пєрєдъ зємєлѧны ижє сѧ замѣнили сєлы (Галич, 1418 *Р* 88—89).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **замѣнилъ сѧ** (1411 *Р* 79); *3 ос. мн.* **сѧ замѣнили** (1418 *Р* 89); *дієприсл. перед.* **сѧ замѣнившє** (1411 *Р* 79).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ, *МѢНИТИ**[1], ***МѢНЯТИ, *МѢНЯТИ СЯ, *ОТМѢНИТИ, ПРОМЄНИТИ** 1, **ПРОМЕНЯТИ.**

***ЗАМѢРИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) відміряти: мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)* ... вєликий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол... дали єсмо... так широко... якъ тоє имѣнє... въ своих границах замѣрєно єсть (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *теп. пас. 3 ос. одн. с.* **замѣрєно єсть** (1499 *AS* I, 118).

ЗАМѦТНѦ *ж.* (1) непорозуміння: оу другомъ пакъ лѣтѣ стала мєжи на(с) замѧтнѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **замѧтиѧ** (1392—1393 *РФВ* 170).

***ЗАНЕЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Бє(з)но(с) дє(р)жить зємлю занеє(в)щиноу а с тоє зємли дани даєть по(л)копы грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **занеє(в)щиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ЗАНЄЖЄ, ЗАНЄЖ, ЗАНЖЄ, ЗАНЪЖЄ, ЗАНЬЖЄ *спол.* (13) (*цсл.* занєжє) *(приєднує підрядні речення причини — у постпозиції)* тому що, через те що, бо (8): а нє имаєть тои корьчмы о(т) нє(г) отнѧти ни одинъ староста... занжє (так.— *Прим. вид.*) єсмъ дали ивану волошиновичю тую коръчму... до нашєи волѣ (Медика, 1407 *Р* 72); и то и ѣщи вьзнали ажє вл҃дчни людє слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) и оуздають тополничаномъ занєжє тополничанє имѣють с ул҃адкою граннцю (Погоничі, 1422 *Р* 98); а кто имєт бантовати тых люд от тыхъ сєл, боуд оу чєм... тот оузрит вєликоє казни господства ми, занєж(є) єсми миловали того монастирѣ от нашєю милост⟨ї⟩ю (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200); Пѣрвы(х) обычаєвъ соуды бывали соужєны бєзъ часоу... а такъ нєгдѣ сїльныи оубогъ прємоглъ, зань(ж) нє по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *ВС* 13); И тєпєръ бо(ж)єю волєю былобы и по добро заньжє кто єстъ ива(н) васи(л)єви(ч) вєлики(и) кнѧ(з) моско(в)ски(и) г(с)дрєви нашому воєводє є(ст) сва(т) а вашє(и) мл(с)ти тєсть (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще **ZANIAŻ, ЗАНОУЖЄ, ПОНЄЖЄ.**

ZANIAŻ, ZANIAZ *спол.* (3) *(приєднує підрядні речення причини — у постпозиції)* тому що, через те що, бо: nikak ne możem na sebe położyty, sztobychmo im ne mstyli, zaniaz zemlia nasza pusta ot nich (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще **ЗАНЄЖЄ, ЗАНОУЖЄ, ПОНЄЖЄ.**

ZANIUŻ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ZANIUZ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ЗАНКОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* ки⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла... Залужє, Занковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Занковцы** (1463 *AS* I, 54).

ЗАНОУЖЄ, ЗАНУЖЄ, ЗАНОУЖЪ, ЗАНУЖЪ, ЗАНЮЖЪ, ЗАНУЖЬ, ЗАНОУЖЬ, ЗАНЮЖЬ, ЗАНОУЖ, ZANIUZ, ZANIUZ *спол.* (304) *(приєднує підрядні речення причини — у постпозиції)* тому що, через те що, бо (298): ⟨А по⟩ нашємъ животѣ кто имєтъ быти господарь оу зємли молдавской... то имъ да нє порушать нашєго данья и нашєго оутвєржєнїя без вины ихъ занужь ⟨єсмы имъ⟩ дали за правовѣрную ихъ скужбу (!) (Сучава, 1403 *RS* 338); тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни занужь нє оу своє оубивалъ сѧ (Зудечів 1411 *Р* 79); Васи(л) зємлю дє(р)жить Соупроуно(в)щиноу а с тоє зємли хоживоло (!) три(д)цать грошє(и) и вєдро мєдоу... а нанѧчи того нєисполънѧєть заню(ж) приго(л)тѧєвє(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); а мнѣ... нєнадобѣ того имѣньѧ... искати подь дѧдиною моєю ... занюжь постоупилъ єсми имь того имѣньѧ... вѣчно и нєпороушно (Вільна, 1482 *AS* I, 79); А по нашєм животѣ, кто боудєть господарь нашєи зємли... тот бы нє пороушиль нашєго дааніа... заноужє єсми им дали измѣноу за их жє правїи отнини (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174).

Див. ще **ЗАНЄЖЄ, ZANIAŻ, ПОНЄЖЄ.**

! ЗАНУЖНУЖЬ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ЗАНОУЖЪ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ЗАНОУЖЬ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ЗАНЧА *ч.* (4) (*особова назва, молд., болг.* Занчо): пи(с) занча дїакъ (Сучава, 1435 *Cost.* I, 425); пи(с) занча (sic.— *Прим. вид.*) дїа(к) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 485).

ФОРМИ: *наз. одн.* **занча** (1435 *Cost.* I, 425; 1436 *Cost.* I, 485); *род. одн.* **занчѣ** (1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ* 3).

ЗАНЪЖЄ *див.* **ЗАНЄЖЄ.**

! ЗАНЬВО ⟨ЗАНЬЄВО⟩ *див.* ***ЗАНЬЄВО.**

***ЗАНЬЄВО** *с.* (1) *(назва дворища в Перемишльській землі):* А сє ѧ король казимиръ краковьскии и куѧвьскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича што жь слушаєть пєрємыскоѣ волости (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! заиьво** (п. 1349 *Р* 3).

ЗАНЬЖЄ *див.* **ЗАНЄЖЄ.**

ЗАНЮЖЪ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

ЗАНЮЖЬ *див.* **ЗАНОУЖЄ.**

***ЗАНѦТИ** *дієсл. док.* (4) **1.** (що) *(захопити чужу худобу на потраві)* зайняти (3): хто заимє(т) жївотїноу чюжоую на своємь збожю а чєрє(с) но(ч) боудє(т) оу сєбє ховать по(д) свидє(ч)ствомь своихъ соусє(д) а на заоутрєє имєєть гна(т) да (!) оборы городьскєє (XV ст. *ВС* 25 зв.).

2. *(відбутися протягом якогось часу)* протривати (1): а покул оусхочєт кн⟨ѧ⟩зь Сємєнъ тои грєбли дєржати

высоко, тое есть оу єго воли; а покоул тои оузлои займеть, потол кн(ѧ)зем нє ловити оу том ставоу ани ихъ людєм (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **заимє(т)** 2 (XV ст. *BC* 25 зв., 37 зв.); **займеть** 1 (1475 *AS* I, 71); *майб. пас. 3 ос. одн. с.* **боудєть занѧто** (XV ст. *BC* 25).

***ЗАОБВѦЗАТИ** *дієсл. док.* (1) (кому) зобов'язатися: мы Стєфан, воєвода знакомито чинимъ... яко хотѧ... прєдкоув наших... обычаєм... наслидова(ти)... абы яко тыи то прєдковє... кролюм полскым... записали и заобвѧзали, так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоуждьі винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **заобвѧзали** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВАЗАТИ СѦ, *ОБВЄЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВАЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

ЗАОДНО *присл.* (1) заодно, разом: какъ оѿць нашь какъ оѿи ваши были за одно послы сылали мєжи собою а мы такожє хочємъ с вами быти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

Див. ще **ЗАЄДНО.**

***ЗАПАДЪ** *ч.* (4) **1.** *(одна з чотирьох частин світу)* захід (3): а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына на западъ летний (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

2. *(Західна Європа)* Захід (1): вси королєвє и вси хрєстиянъскии господарєвє, колько ихъ суть, и всєє стороны западоу и италєйскихъ стронъ, єднаються и готовять ся и хотєли бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *род. одн.* **западоу** (1498 *BD* II, 410); *знах. одн.* **западъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЗАПЕЧАТАТИ** *дієсл. док.* (3) *(зачинити з накладенням печатей)* запечатати: а тая клеть не запечатана была никакою печатю (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **запечатаиа была** (1498 *АЛМ* 163); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **запечатану** (1498 *АЛМ* 163).

***ЗАПИРАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) замикати, запирати: Тє(ж) гдѣ колї соуть дворы наши далека (!), тогды зємлѧнѧ (!) наши могоуть заклады бѣроучи запира(т) оуборову старостїнѫ (XV ст. *BC* 34).

ФОРМИ: *інф.* **запира(т)** (XV ст. *BC* 34).

ЗАПИС *див.* **ЗАПИСЪ.**

***ЗАПИСАНЇЄ** *див.* **ЗАПЇСАНЇЄ.**

ЗАПИСАТИ *дієсл. док.* (98) **1.** (що) *(викласти у письмовій формі)* написати (6): а що єсмо имѣли листы записани о(т) нашего господарѧ, о(т) королѧ... ты(х) листовь... такъ на(м) загыбли по купчичевоу смерти, нє може(м) и(х) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); а тотъ листъ, который жє былъ записалъ дѧдѧ мои нєбожчикь кнѧзь Сємєнъ на таѧ имѣньѧ мнѣ, тотъ єсми листъ содралъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); (що) *(письмово зафіксувати)* записати (3): а записали есьмо тые дѣла вѣчне и непорушне въ сій вѣкъ и въ будучій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А кому коли отпустили мыта луцкого з ласки нашое в тых его трех годех, мает он то записати, што бы мѧло того мыта прийти (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

2. (що) підтвердити записом, офіційно засвідчити (20): Мы вєликий кн(ѧ)зь Витовт чиним знаємо... иж записуєм и записали єсмо кн(ѧ)зю Фєдору Данилєвичу Острог (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); и мы ємоу дали и записали за єго вєрную службоу тыє села вєрхоу описаныє (Київ, 1437 *AS* I, 34); а по наше(м) животѣ, кого бъ избєрє(т) быти г(с)дарєм (sic.— *Прим. вид.*) оу нашєи зємли... то(т)... абы єму оутвырди(л) и записа(л), зану(ж) єсми єму дали за єго вѣрную службоу (Сучава, 1453 *Cost.* II, 473); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее... имѣнье Здетелу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

(що, що на чім, що з чого, що на що, що в чім) забезпечити записом боргове зобов'язання, легат (що у чому, що з чого) (25): а записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши (Київ, 1398 *ДГПМ*); на тыи двѣ сєлищи записали єсмо єму Сєю нашєю грамотою шестьдєсѧть копъ подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *Р* 112); а панъ дидрихъ бучаскыи щобы воленъ брати на наши коупци... коли нє боудємъ ємоу заплатиты що єсми ємоу записали (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); а заставила єсми тоє сєло своє Пъѧнь кн(ѧ)зем их м(и)л(о)сти по томуж, в чом мнє пан мой Игнат Боровик записал оу моєм вєнє, оу тридцати копах широких грошей (Острог, 1481 *AS* I, 77); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ... съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми... на соборную церковъ... у Вилни... съ плату нашого... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

3. (що кому, що на кого) заповісти, відписати, відказати (що кому) (35): я Любартъ Кгедеминовичъ, луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Воленъ то онъ продати, отдати и замѣнити и на церковь записати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); записали єсмо... тую зємьлю свѧтому Ивану цєрькви (Городок, 1443 *Р* 145); и волен пан вѣлєнский кн(ѧ)зь Костєнтинь... тыє зємли... на церков записати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); Воленъ онъ то... на церковъ записати (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

4. (кому, що, що кому) *(письмово)* засвідчити (що), зобов'язатися (до чого) (6): и стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы дєржати наши(х) пєрє(д)ковъ вѣрнѧ, ка(к) коли наши пєрє(д)ци записали королєви єго мл(с)ть (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); перед осподарем королєм єго м(и)л(о)стью жаловал кн(ѧ)зь Михайло Васильєвич Збаразкий на дѧдю своєго кн(ѧ)зѧ Сємєна Васильєвича о дѣлницю дѧди своєго кн(ѧ)зѧ Солтана, ижбы съ єго отцємъ кнѧзємъ Васильємъ дѣл имѣл перед паны, и листы промєжи себє записали вѣчно (Луцьк, 1475 *AS* I, 69); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє слоубоуєм и слоубили єсми... на то якожє єсми били слоубили и обѣцали и записали и перєж(є) сєго господарєви нашємоу милостивомоу кролѣ (!) ... абихом сѣ съ єго освѣцєнои милость видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

5. (що) віддати в заставу (2): а бѫдє(т) ли виноваты(и) позва(н)... на ро(к) а нє станеть тогды сказоуємы то(т), которыи пєнєзи позыча(л) алюбо торы(и) (!) рєчи записаны по трє(т)ємь рокоу имаєть моць продати алюбо оборотить коуда хочєть (XV ст. *BC* 18).

6. *(внести до книг)* записати (1): Зємьскыи пїсари во всє(х) зємлѧ(х) королѣвъства нашєго... за запи(с) имєю(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи за одноу жалобоу запїсанѫ вєньци нєтъ одинъ гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **записати** (1401 *АкВАК* III, 2; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 87, 241; 1490 *ЗХП* 136; 1491 *AS* I, 97; 1498 *АЛРГ* 82; 1499 *ГОКІР; РИБ* 777); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... записалъ, записал, записа(л)** 6 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1496 *AS* I, 244; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *АСД* VI, 2); **записалъ есми** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1398 *ДГПМ;* 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1499 *АСД* VI, 2); **єсми записал** 1 (1470 *AS* I, 67); *1 ос. одн. ж.* **записала есми** 3 (1401 *АкВАК* III, 2); **єсми... записала** 1 (1487 *AS* I, 239); *3 ос. одн. ч.* **записалъ, записал, записа(л)** (1448 *Cost.* II, 738; 1463 *AS* I, 56; 1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 87, 240; 1488 *AS* I, 241; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *BC* 35; 1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ж.* **записала** (1487 *AS* I, 240; 1494 *АЛМ* 54; 1496 *ВМКФС*); *1 ос. мн.* **єсмо ... записали** 11 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 126; 1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1443 *Р* 145; 1444 *AS* I, 40; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; п. 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *AS* I, 42; *Р* 152; 1492 *АЛМ* 31); **записали єсмо (єсьмо)** 4 (1396 *AS* I, 20; 1401 *АкВАК* III, 2; 1429 *Р* 112; 1443 *Р* 145); **єсми... записали** 4 (1448 *Cost.*

II, 305; 1463 *BD* II, 295); записали 3 (1437 *AS* I, 34; п. 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); есьмо записали 1 (1401 *АкВАК* III, 2); *3 ос. мн.* записали (1445 *Cost.* II, 729; 1475 *AS* I, 69; 1489 *РИБ* 433; 1496 *ВМКФС*); *пперф. 3 ос. одн. ч.* записалъ, записа(л) былъ (был) 3 (1443—1452 *AS* I, 39; 1482 *AS* I, 79; 1499 *ПИ* № 9); былъ записалъ 1 (1482 *AS* I, 79); *3 ос. одн. ж.* была... записала (1494 *АЛМ* 54); *1 ос. мн.* єсми били... записали (1479 *BD* II, 351); *майб. 3 ос. одн.* запїшєть (XV ст. *ВС* 35 зв.); *3 ос. мн.* запишю(т) (1448 *Cost.* II, 738); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* абы (щобы, коли бы)... записал, записа(л) (1443 *Cost.* II, 121; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 473; 1462 *BD* II, 284; XV ст. *ВС* 35; 1489 *AS* I, 89); *теп.пас.3 ос. одн. ч.* записанъ (1401 *АкВАК* III, 2); *3 ос. одн. ж.* записана (1495 *ВМБС*); *3 ос. мн.* записаны (1439 *Cost.* II, 713); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* была... записана (1495 *ВМБС*); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ж.* а(ж) бы... записана 1 (1495 *ВМБС*); бы была... записана 1 (1495 *ВМБС*); абы... записана была 1 (1495 *ВМБС*); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* запїсанѫ (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *наз. мн. ж.* записаны (запїсаны) (XV ст. *ВС* 18); *знах. мн. ч.* записани (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ВПИСАТИ** 1, ***ВЫПИСАТИ** 1, ***ВЫПСАТИ, ZAPISATI SIE, *ЗАПИСОВАТИ, *ЗАПИСОВАТИ СѦ, *ЗАПИСЫВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ СѦ, *ЗАПСАТИ, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *НАПСАТИ, *ОТПИСАТИ, *ОТПИСЫВАТИ, ПИСАТИ, ПОПИСАТИ** 1, ***ПОПИСОУВАТИ** 2, ***ПСАТИ.**

ZAPISATI SIE *дієсл. док.* (36) **1.** (кому, кому робити що і без додатка) *(письмово)* зобов'язатися (до чого), засвідчити (що) (31): мы Иванъ Мирча... Господарь земли Бесарабъскоѣ... слубуемо... велебному Владиславу... сдержати записы нашѣ, якося есмо предъ тым оу нашихъ листехъ записали (Чжюржев, 1403 *ДГМ*); мы алєксандрь воєвода... потвєржѦє(м)... вєлєбному владиславови... тотъ листъ, што єсмы дали... коли сѦ єсмы записали єго мл(с)ти, што быхомъ то вѣчно оуздєржѦлн, яко сѦ єсмы тогда... записали (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а стецко прєрє(ч)ныи воєвода... записалъ сѦ кролєви... служити (Ланчиця, 1433 *P* 123); а мы... подлоугъ єго милости записоу, въ що... записалъ сѦ чинити добро намы, а мы слюбили єсмо и записали єсмы сѦ, яко нашєго милого отца (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); а єстли я кнѦз Сємеинъ хотѣл-быхъ тот дѣл порушыт⟨и⟩, и тот записъ какъ єсмо записали сѦ, и я имаю отложыти оспод⟨а⟩рю королю двѣ тысѦчы рублов шыроки⟨ми⟩ грошми (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); єстли сѦ г(с)дръ нашъ помири(т) з вашєю мл(с)тью и запишє(т) тогды они конє(ч)но маю(т) потѦгнути в землю г(с)дра нашого (б. м. и., 1496 *ПДВКА* 61).

2. (з ким, к кому) скласти письмовий договір (з ким) (3): и кн⟨Ѧ⟩зь Михайло положил листъ перед королем єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью а рєклъ: тым обычаємъ записал сѦ ты с моим отцємъ пєрєд добрыми свѣтки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); a koli k Jeho Miłosti takoie dieło wczynisz, a Jeho Miłost' hosudar nasz z bożeju pomocziu takimżo obyczaiem choczet k tobie utwerditi sia i zapisati sie (Вільна, 1494 *BD* II, 389).

3. (кому, що кому) віддати в заставу (2): хто сѦ и(м) запїса(л) нє имєє(т) имъ запїсоу своєго полнїть (XV ст. *ВС* 28 зв.); Я кнѦзь Фєдор Василєвич Збаразский сознаваю... штож... записал сѦ єсми дѦдинои своєй кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєновой Мари имѣнѦ свои (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* записал сѦ єсми (1485—1500 *AS* I, 120); *2 ос. одн. ч.* записал сѦ (1475 *AS* I, 70); *3 ос. одн. ч.* записалъ, записал, записа(л) сѦ (сѣ, ся, sia) 6 (1433 *P* 123; 1448 *Cost.* II, 305, 738; 1462 *BD* II, 285; 1489 *РИБ* 431); сѦ... запїса(л) 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); *1 ос. мн.* сѦ єсмы... записали 3 (1407 *Cost.* II, 629; 1411 *Cost.* II, 637); єсмо записали сѦ 2 (1482 *AS* I, 81); записали сѦ єсмы 1 (1434 *Cost.* II, 666); записали сѣ єсми 1 (1435 *Cost.* II, 682); записали єсмы сѦ 1 (1448 *Cost.* II, 305); єсмы сѦ... записали 1 (1411 *Cost.* II, 638); єсми... записали сѦ 1 (1439 *Cost.* II, 712); єсмо сѦ записали 1 (1442 *Cost.* II, 717); записали сѦ єсмо 1 (1435 *Cost.* II, 679); сѦ єсмо записали 1 (1435 *Cost.* II, 679); ся єсмо... записали 1 (1403 *ДГМ*); *3 ос. мн.* сѦ(ся) записали 4 (1434 *Cost.* II, 663; 1489 *РИБ* 433); записали сѦ 3 (1433 *Cost.* II, 652; 1434 *Cost.* II, 663; 1475 *AS* I, 70); сѦ (ся)... записали 3 (1448 *Cost.* II, 733; 1489 *РИБ* 433); *пперф. 3 ос. мн.* были... записали сѦ (1433 *P* 123); *майб. 3 ос. одн.* сѦ... запишє(т) 1 (1496 *ПДВКА* 61); choczet... zapisati sie 1 (1494 *BD* II, 389); *2 ос. мн.* запишєтє сѦ (1496 *ПДВКА* 61); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* aby... iesi... zapisał sia (1494 *BD* II, 388).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, *ЗАПИСОВАТИ, *ЗАПИСОВАТИ СѦ, *ЗАПИСЫВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ СѦ, *ОТПИСАТИ** 2.

***ЗАПИСИВАТИ СѦ** *див.* ***ЗАПИСЫВАТИ СѦ.**

***ЗАПИСНОЄ** *с.* (2) *(те, що внесене до книги)* запис: О пїсарє(х) зємъскы(х) ко(л)ко має(т) бра(т) з (!) записное (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* записноє 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); ! запїса(н) 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

***ЗАПИСНЫЙ** *прикм.* (5) ◇ з а п и с н ы й л и с т ъ (2), л и с т ъ з а п и с н ы й (2) *(документ, що засвідчує якийсь юридичний факт)* акт: а надъто єщє єсмо кн⟨Ѧ⟩зю Алєксандроу Санкгоушковичоу листъ свой дали записъный (Кременець, 1467 *AS* I, 63); А при... сем моем записном листе были панове люде добрые (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); А при том моємь записном листу был: от⟨є⟩ць нашь Дамїанъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїй, а кнѦзь Михайло Сєнгоушкович (Добучини, 1487 *AS* I, 239); к н и г и з а п и с ь н ы е (1) *див.* **КНИГА** 2.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* записный, записъный (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64); *місц. одн. ч.* при записном (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *AS* I, 239); *місц. мн.* въ записьныхъ (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

! ЗАПИСО *див.* **ЗАПИСЪ.**

***ЗАПИСОВАТИ** *дієсл. недок.* (20) **1.** (що кому) підтверджувати записом, офіційно засвідчувати (5): Мы великий кн⟨Ѧ⟩зь Витовт чиним знаемо... иж записуем и записали есмо кн⟨Ѧ⟩зю Федору Данилевичу Острогъ (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); Ино я, Степанъ Куиачковичъ Гуща... записую князю Федору... тую третюю часть отчизны именїя моего, которую есми е. м-ти зъ моее доброе воли далъ (Степань, 1449 *АЛМ* 8); мы Олєксандръ *(в ориг.* оксандръ.— *Прим. вид.)*... великий кн⟨Ѧ⟩зь лнтовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨Ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє... ЗвѦгол... дали єсмо... даємъ и записуємъ зо всими людми к томоу имѣню здавна прислушаючими (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(що кому) забезпечувати записом боргове зобов'язання, легат (4): и я жєнє своєй кнѦгини УлиѦнє записоую против єє тисѦчи коп дроугоую тисѦч коп (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); записоую мужєви своєму... на тых двух дѣлницах дѣдины и отчизны моєѣ... двѣ тисѦчи золотых оугорских (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

2. (що кому) заповідати, відказувати, відписувати (6): Се азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч)... староста лоуцкни с женою своєю ѳедосъєю записоуває(м) на вѣки веко(м)... село доросы(н) сп҃му великому сп҃оу (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178); записую мужу своєму кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну Юрьєвичу оу отчинє моєй имѣньѦ Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89).

3. (кому робити що і без додатка) *(письмово)* засвідчувати (що), зобов'язуватися (до чого) (3): мы панове и посполство оусєі зємлѣ волошь⟨с⟩кої... записуємъ велєбному влодиславови, кролєви польскому... вѣрно служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); и тоты оуси подданнїи оусєю подданости записовали и въ єдно оучинили (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

4. (що) віддавати в заставу (1): Имѣнія дѣди(ч)но которыи(ж) то оу пенѦзѦ(х) запїсоують некоторы(х) оу наши(х) сторона(х) дѣржано до ·ЙІ· лѣ(т) а потомъ сѦ выстояло (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

5. (що) *(письмово зафіксовувати)* записувати (1): Запїсы оучинены длѦ пано(в) а длѦ исправѣдливості прото мы оуставлѦємъ и запїсоуємь коли(ж) которыи члвкъ домъниимаєть сѦ (!) имаєть право ко деди(ч)ствѪ што(ж) нньшїи держать а... нє габаєть єго жаднымь правомъ тогды мы сказоуємь томоу первомоу заисканноє (XV ст. *ВС* 20 зв.).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **записую, записоую** (1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 9, 10; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 239; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 28; 1489 *AS* I, 89); *1 ос. мн.* **записуємъ, запїсоуємь, записуем** 7 (1393 *Cost.* II, 607; 1396 *AS* I, 20; 1434 *P* 128; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1499 *AS* I, 117); **записоувае(м)** 2 (1483 *ВОРСР* 178; 1487 *ВОРСР* 178); *3 ос. мн.* **запїсоують** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *перф. 3 ос. мн.* **записовали** (1485 *BD* II, 371).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ZAPISATI SIE, *ЗАПИСОВАТИ СѦ** 1, ***ЗАПИСЫВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ СѦ, *ЗАПСАТИ, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ** 1, ***ОТПИСАТИ, *ОТПИСЫВАТИ, ПИСАТИ.**

***ЗАПИСОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (6) **1.** (кому) *(письмово)* засвідчувати (що), зобов'язуватися (до чого) (5): тако яко инии панове... воєводамъ землѣ молдавскои слюбили были и записали сѦ так же и мы ннѣ... записуємы сѦ стецку воєводѣ (Ланчиця, 1433 *P* 123); А сет мы Ѳеоктисть, митрополит молдавскїи... записоуваєм сѦ... королєви полскомоу... абыхом мы нє имали николи на вѣки отстоупити и отхилити сѦ от нашєго милого господарѦ (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289).

2. *пас.* (між ким) писатися (ким) (1): А пан и господарь наш король єго милость и короуна абы нам полнили и здержали, подлоуг слюбов и записов што сѦ записовали и коналии межи нами (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **записуємы сѦ** 1 (1433 *P* 123); **записуєми сѦ** 1 (1439 *Cost.* II, 714); **записуємъсѦ** 1 (1433—1443 *АРМ*); **записоуваєм сѦ** 1 (1462 *BD* II, 289); *перф. 3 ос. мн.* **записовалисѣ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **сѦ записовали** 1 (1462 *BD* II. 292).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ZAPISATI SIE, *ЗАПИСОВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ СѦ, *ОТПИСАТИ** 2.

ЗАПИСЪ, ЗАПИС *ч.* (180) **1.** *(юридичний акт про надання маєтку)* запис (23): а по нашемъ животѣ, кто боуде(ть) господарє(мь) оу земли, да ємоу нє во(з)мє(т) нашєго приданиѦ и нашихъ записо(в) бєзъ єго вины (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ, сее осмотрилъ у светомъ евангелиеи Володимерское церкви тые записы и обыскали есмо съ нашою княгинею... которое какъ было село и земли пашнее... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); А хто потомъ порушитъ сей нашъ записъ, разсудитьсе предъ Богомъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а кто сѣ покуси(т) порушити сиє нашє данїє и записоу (!) що вышє пишє(м) то(т) бодє(т) (!) по(д) нашєи великои казни (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 126).

2. *(документ про забезпечення легату, боргу)* запис (39): Сє яз кн(Ѧ)зь Василей Федорович Острозский: иже отец мой кн(Ѧ)зь Федоръ ставил ц(є)рков матку б(о)жєю на клаштор томоу закону св(Ѧ)т(о)го Доминика, а также записал былъ и дал запис кн(Ѧ)зю Яну мнихоу Чехоу и азъ теж записываю тую ц(є)рков на клашторъ (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); а в том же запису и мнє третѦя часть записана (Вільна, 1495 *ВМБС*); Фалко жалова(л) о деди(ч)ство на индриха и индри(х) сѦ заложилъ давнымъ записамъ (!) и досвє(т)чилъ (XV ст. *ВС* 23); и богда(н) вказа(л) перє(д) нами то(т) записъ и(х) на тыє имєнья и они томоу записоу приганили, рєкли и(ж) бы то(т) записъ бы(л) фа(л)шовыи (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

письмове зобов'язання, договір (61): а на то оусє и слюбуємъ... вѣчныи тонъ (!) записъ твердо держѦти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Ino u zapisach Waszych i w naszych, sztoż waszoi miłosti a bez naszeho wedaniia nessyłaty sia so kniaziem Szwitrykhayłom, ani posłow k nemu słat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а тыхъ всѣхъ записовъ потвержаємъ симъ нашимъ листо(м) (Ланчиця, 1433 *P* 124); И мы того смотрѣвшо (!) кн(Ѧ)зѦ Семена оправили, а кн(Ѧ)зѦ Михайла обвинили; єго свѣтки нє посведчили ни дѣлоу, ани записоу (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Тоє всє вышеписанноє мы вишеписаннїи Іо Стефаи воєвода... о всѦх рѣчєх и работах и записов, на наше право и на нашо вѣроу християискоую, слюбоуєм (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

з а п и с ъ в д є л а т и (о у д и л а т и) (8) скласти договір (письмову угоду): Сим листом слюбоуєм... против єго милости...ны съ єдним чловѣком сего свѣта николи нє бити, ани которїи ричи имати, ани записи оудилати против кролѣ єго милости (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); и записъ єго мл(с)ть каза(л) вдєлати по(д)лугъ обычая (б. м. н., 1496 *ОПСВВ* 62); **з а п и с ъ в п и с а т и** (3) скласти договір (письмову угоду): и г(с)дрь нашъ стєфанъ воєвода такєжъ має(т) вашє(и) мл(с)ти потому(ж) запи(с) вписати... и тотъ записъ вашимъ посломъ дати (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60—61); **з а п и с ъ и м а т и (м а т и)** (3), **и м а т и з а п и с ъ** (1), **з а п и с ъ и м є т и (м є т и)** (2) мати договір (письмову угоду): И також єстли бихом мы имали которїи ричи алибо записоу (!) алибо присѣгоу съ которим чловѣком против єго милости и короуни полскои... тоє оусє казимо и оуморѣємо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372); и ваша милость бы єстє тыхъ людей оу васъ нє дєръжали, алє до єго землї отослали, по прысєгахъ и по записєхъ што маєтє ваша милость промєжи вами (б. м. н., 1499 *BD* II, 449); **з а п и с ъ ч и н и т и** (1), **з а п и с ъ о у ч и н и т и** (1) укласти (укладати) договір (письмову угоду): ачбы єсмо козѣ записы с которы(м) коли члонко(м) оучинили ктороыѦ бы проти (в)... королєви, и короунѣ єго, а любо бы могли быти тоты всѦ оуморьѦємъ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); **д о к о н ъ ч а л ъ н ы и з а п и с ъ** (1), **з а п и с ъ д о к о н ъ ч а л ъ н ы и** (1) *див.* ***ДОКОНЪЧАЛЬНЫИ;**

боргове зобов'язання (8): кто к намо принєсєть записо на ·Г̃· тисѦчѣ тому мы дамы вашь листо што писано на ·Д̃·тисѦчи (Сучава, 1388 *SL* 678—679); а по двоу годе(х) оуже и(м) далє(и) нє(т) лїхвы жадноє и ни запїсомь имєють поминаю(т) анї то(т) хто сѦ и(м) запїса(л) нє имєє(т) имъ запїсоу своєго полнїть (XV ст. *ВС* 28 зв.); а такъжє коли быхомъ имъ жолъду нє поплатили и щъкодъ тогды имъ поволєваємъ... насъ оупоминати намъ лаѦти нашихъ куп(ц)єхъ брати нашихъ людєхъ доколи свои записъ о(т) нихъ выправимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*);

(письмовий документ юридичного характеру) грамота (25): а кто нє боудє(т) послушєнъ нашємоу повєлѣнїю и записоу, то(т) имаєтъ быти по(д) великои казни г(с)вами (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); а на болшеи крѣпость сємоу нашємоу записоу велѣли єсми нашємоу вѣрномоу... боѦриноу... нашоу печать привѣсити (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); а просили нас што-быхмо *(в ориг.* быхо.— *Прим. вид.)* къ ихъ записамъ печати свои приложили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); А для лѣпъшои твердости я, Янъ Никлевич, и печатъ свою приложил, к сему моему запису (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV. 141).

3. письмове розпорядження (3): Запїсы оучинєны длѦ пано(в) а длѦ исправѣдливості (XV ст. *ВС* 20 зв.).

4. *(внесений до книг)* запис (1): Земьскыи пїсари во всє(х) землѦ(х) королѣвъс(т)ва нашєго... за запи(с) имєю(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи за одноу жалобоу запїсанѪ веньци нєтъ одинъ гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* записъ, запис, запи(с) 5 (1443—1452 *AS* I, 39; 1445 *Cost.* II, 726; 1489 *РИБ* 431; 1495 *ВМБС;* 1496 *ВМКФС*); ! запїсаиъ 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *род. одн.* записоу, запїсоу, запїсѫ 26 (1429 *Cost.* I, 280; 1434 *Cost.* II, 666; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 776; 1460 *DIR«A»* 515; 1467 *BD* I, 118; 1475 *AS* I, 70; 1488 *AS* I, 241; XV ст. *BC* 18 зв.; 1496 *ВМКФС* і т. ін.); ! заапису 1 (1445 *Cost.* II, 212); *дав. одн.* запису, записоу (1435 *Cost.* II, 692; 1448 *Cost.* II, 306; 1496 *ВМКФС;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141, 142; *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 449); *знах. одн.* записъ, запїсъ, запис, запи(с) 52 (1393 *Cost.* II, 607; 1401 *АкВАК* III, 2; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1458 *BD* I, 9; 1465 *АкВАК* III, 4; 1482 *AS* I, 81; 1495 *ВМБС;* XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1496 *BD* II, 405; *ВМКФС; ОПСВВ* 62; *ПДВКА* 60, 61 і т. ін.); записо 1 (1388 *SL* 678); ! записоу, ! записоoу 3 (1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1485 *BD* II, 372); *ор. одн.* записомъ, запїсомь, записом 3 (1462 *BD* II, 289; XV ст. *BC* 28 зв.; 1495 *РИБ* 620); ! записамъ 1 (XV ст. *BC* 23); *місц. одн.* въ (в) запису 6 (1495 *ВМБС; РИБ* 620); въ записє 1 (1496 *BD* II, 405); *наз. мн.* записы, запїсы 9 (1436 *Cost.* II, 707; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1494 *BD* II, 387; XV ст. *BC* 20 зв.; 1496 *ОПСВВ* 61); записи 1 (1442 *Cost.* II, 716); *род. мн.* записовъ, записовь, записов, записо(в) 20 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1433 *Cost.* II, 651; *P* 121, 124; 1436 *Cost.* II, 707; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI. 8; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 289; 1495 *РИБ* 620; 1496 *BD* II, 405 і т. ін.); записоув 1 (1462 *BD* II, 293); *зам. місц. мн.* о вьсѧх рѣчєх... и записов 1 (1499 *BD* II. 425); *дав. мн.* записом 1 (1475 *AS* I, 70); записамъ 1 (1475 *AS* I, 70); *знах. мн.* записы, запїсы 29 (1403 *ДГМ;* 1433 *Cost.* II, 651; 1436 *Cost.* II, 707; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1448 *Cost.* II, 305, 734; 1462 *BD* II, 285; 1493 *ОПВВ* 152; 1495 *ВМБС;* XV ст. *BC* 28 зв; 1498 *BD* II, 410 і т. ін.); записовъ 4 (1433 *Cost.* II, 651; 1439 *Cost.* II, 712; 1496 *ОПВВД; ПДСВВ*); записи 3 (1400 *Cost.* I, 41; 1448 *Cost.* II, 305; 1485 *BD* II, 372); *місц. мн.* по записєхъ 4 (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 449); u zapisach 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще *ЗАПИСЬ, ЗАПЇСАНЇЄ.

***ЗАПИСЪНЫЙ** *див.* ***ЗАПИСНЫЙ.**

***ЗАПИСЫВАТИ** *дієсл. недок.* (7) **1.** (що) *(викладати у письмовій формі)* писати (1): и они перєд нами сознали: тым обычаємъ кн⟨ѧ⟩зю Сємєноу со кн⟨ѧ⟩зємъ Васильємъ были рѣчи перєд нами, а конца ни одного межи собою нє вчинили, ни листа перєд нами нє записывали (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

2. (що кому, що на що) підтверджувати записом, офіційно засвідчувати (що кому) (5): и азъ тєж записываю тую ц⟨є⟩рков на клашторъ по отца своєго записаню, занєж отца моєго запис в тыи валки изгыблъ, и аз н⟨и⟩нѣ записываю ту ц⟨є⟩рков на клашторъ (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); паклибы он в г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рѧ вєликого кн⟨ѧ⟩зѧ тоє имѣньє выпросил на вѣчность, ино ѧ ємоу тоє имѣньє записываю вѣчнѣ (Боковичі, 1496 *AS* I, 245);

(що на чому) забезпечувати записом боргове зобов'язання, легат (що у чому) (1): а про то(ж) єи записываю на свои(х) имѣньє(х)... три(сс)та (!) ко(п) широки(х) гро(ш)и чє(с)кои монѣты (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* записываю (1443—1452 *AS* I, 39; п. 1450 *ПИ* № 9; 1488 *AS* I, 88; 1496 *AS* I, 245); *1 ос. мн.* записываєм (1487 *AS* I, 86); *перф. 3 ос. мн.* записывали (1475 *AS* I, 70).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ZAPISATI SIE, *ЗАПИСОВАТИ, *ЗАПИСЫВАТИ СѦ, *ЗАПСАТИ, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ 1, *ОТПИСАТИ 2, ПИСАТИ, *ПСАТИ 1.**

***ЗАПИСЫВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (3) **1.** (чим і без додатка) *(письмово)* зобов'язуватися (до чого) (2): а кн⟨ѧ⟩зь Сємєн томоу листоу приганоу дал, а мовил так: я с моим братомъ, с отцємъ твоим нє записивал сѧ тымъ листомъ (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); и они рєкли: так правда єсть, записывали сѧ отцы наши по нєволи (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

2. (чим кому) підтверджувати записом, офіційно засвідчувати (1): А сє я пани ЄнковаѦ Чаплича пани ТатѦна... записываю сѧ... сим моим листом... кн⟨ѧ⟩зю Михайлу и кн⟨ѧ⟩зю Костєнтиноу Ивановичом Острозским: штож нєбожчик пан мой пан Єико Чаплич мєнѦл (!) со кн⟨ѧ⟩зєм Иваном Острозским отчиною своєю Голчєм на кн⟨ѧ⟩зжи двор... на Мєжирєчє (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* записываю сѦ (1487 *AS* I, 85); *перф. 1 ос. одн. ч.* записивал сѦ (1475 *AS* I, 70); *3 ос. мн.* записывали сѦ (1491 *AS* I, 94).

Див. ще **ЗАПИСАТИ, ZAPISATI SIE, *ЗАПИСОВАТИ, *ЗАПИСОВАТИ СѦ, *ЗАПИСЫВАТИ.**

***ЗАПИСЬ** *ж.* (2) **1.** *(документ про забезпечення легату)* запис (1): И глѣбъ рє(к) ты мнѣ ты(х) записє(и) нє давалъ ани єсми очима своима и(х) вида(л) ани чтучы и(х) слыхалъ, ни(ж)ли сѧ с тобою є(д)налъ (Вільна, 1495 *ВМБС*).

2. письмове зобов'язання, договір (1): Я, кнєгини Ивановая Сємєновича Кобрынская Ѳєдора, для потвєржєнья сєго нашого листу и нашихъ сихъ записєй, приложила єсьми на то пєчать свою (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *род. мн.* записей, записє(и) (1401 *АКВАК* III, 2; 1495 *ВМБС*).

Див. ще **ЗАПИСЪ, ЗАПЇСАНЇЄ** 2

***ЗАПИСЬНЫИ** *див.* ***ЗАПИСНЫЙ.**

! ЗАПЇСАН [1] ⟨ЗАПЇСАНЇЄ⟩ (1): О братоу старшомъ которы(и) замєшькаєть запїса(н) (!) (XV ст. *BC* 7).

Див. **ЗАПЇСАНЇЄ.**

! ЗАПЇСАН [2] ⟨ЗАПЇСНОЄ⟩ (1): О пїсарє(х) зємьскы(х) ко(л)ко имєєть бра(т) за запїса(н) (!) (XV ст. *BC* 9 зв.).

Див. ***ЗАПИСНОЄ.**

ЗАПЇСАНЇЄ *с.* (7) **1.** заповітний запис (5): а по нашомъ (sic.— *Прим. вид.*) животѣ кто имєтъ ґыти господаръ нашєи зємли... щобы имъ нєпороушили нашєго данїѦ и оутвєрждєнїѦ и записанїѦ... заноу(ж) дали єсмы имъ за и(х) правовѣрноую слоужбоу (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); и азъ тєж записываю тую ц⟨є⟩рков на клашторъ по отца своєго записаню, занєж отца моєго запис в тыи валки изгыблъ (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39).

2. *(заповідане майно)* запис, легат (2): О оудова(х) и о ма(л)жонька(х) имжє поспо(л)но запїсанїє нєзалєжи(т) николи (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *наз. одн.* запїсанїє (XV ст. *BC* 33); *род. одн.* записанїѦ, записанїа (1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 243); *дав. одн.* записаню (1443—1452 *AS* I, 39); *знах. одн.* запїсанїє 1 (XV ст. *BC* 8—8 зв.); ! запїса(н) 1 (XV ст. *BC* 9 зв.).

Див. ще **ЗАПИСЪ** 2, ***ЗАПИСЬ** 1.

! ЗАПЇСАНЪ ⟨ЗАПИСЪ⟩ (1): вїдѣлосѦ на(м) за нєпо(до)бноє ижє такыи кро(т)кыи запїсанъ (!) бє(з) оумо(л)вы нє былъ дѣржанъ (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

Див. **ЗАПИСЪ** 2.

***ЗАПЇСАТИ** *див.* **ЗАПИСАТИ.**

***ЗАПЇСОВАТИ** *див.* ***ЗАПИСОВАТИ.**

***ЗАПЇСЪ** *див.* **ЗАПИСЪ.**

***ZAPŁAKATI** *дієсл. док.* (1) заплакати: Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili; «woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia, niżbychmo to wideli, zaniaż to wże nas iemu wydaiet, koli peremiryia s nim czynił» (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* zapłakali (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

***ЗАПЛАТ** *ч.* (10) плата, заплата: ⟨Ино⟩ мы видѣвши их добры токмєжь и заплат полны, а мы також дали и потвєрдили... братоу єго Кости тото вышєписанноє мѣсто на Крълигътоурѣ (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); Ино мы видѣвшє их доброую волю и токмєж и полнїи заплат, а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Томи тоє прѦдрєчєноє сєло оу Кобълєх (Сучава, 1494 *BD* II, 36).

ФОРМИ: *знах. одн.* заплат (1466 *BD* I, 114; 1476 *BD* I, 208; 1487 *BD* I, 291, 302, 517; 1488 *BD* I, 317; 1490 *BD* I, 397, 432; 1491 *BD* I, 449; 1494 *BD* II, 36).

Див. ще **ЗАПЛАТА.**

ЗАПЛАТА *ж.* (88) плата, заплата (85): Nadto, choczem, iź by źadnyj... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne prỉpuźał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); Кто прода (!) дѣдичьство а половїноу заплаты возмє(т) (XV ст. *ВС* 6 зв.); имаѥ(м) имъ заплату всю заплатити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Ино мы видѣвши их доброи воли и токмеж и полноую заплатоу, а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим Сими и братоу єго Оники тоє прѧдрєчєнноє сєло на имѧ Ботєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

заплатоу вчинити (кому) (1) заплатити: какъ ємоу заплатоу вчинишъ то ты ведаєшъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); заплатоу дилати (2) платити: алє коли боудет намъ надоби илї сукно илї инаѧ торговлѧ... а мы алибо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши, и надобноє оузѧли (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); алє коли боудєтъ намъ надобы или соукно или инаѧ торговлѣ... а мы алибо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши и надобноє оузѧти (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн.* заплата (XV ст. *ВС* 22); *род. одн.* заплаты (XV ст. *ВС* 6 зв.); *дав. одн.* **zapłate** (1388 *ZPL* 107); *знах. одн.* заплату, заплатоу (1453 *Cost.* II, 495; 1457 *Cost.* II, 810; 1460 *BD* II, 275; 1466 *DIR«A»* 519; 1479 *BD* I, 224; 1484 *ЯМ*; 1489 *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 400; 1494 *BD* II, 32; 1497 *BD* II, 96; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.).

Див. ще ***ЗАПЛАТ.**

ЗАПЛАТИТИ, ЗАПЛАТИТЬ *дієсл. док.* (242) (що, що кому і без додатка) заплатити (239): нє оусхочєть ли король самъ заплатити дасть тому то дичьство (!) кто єго потѧжєть (б. м.н., 1352 *P* 6); А кто на то оустанєть тотъ заплатить гривну золота вины а гривну золота послухомъ (Львів, 1368 *P* 16); и на болшю крѣпость нашего осуженьѧ помочноє взѧли єсмы оу кролѧ... а то тако аже король заплативъ пѧ(т) сотъ гривєнъ тымъ панѧ(м) има вєчисто держѧ(т) (Медика, 1404 *P* 70); а нє маємь оуступати сѧ оу тыи имѣнья оли жь заплативши триста копь широки(х) грошєи пану чусє (Луцьк, 1434 *P* 128); а ктобы тоє єднаньє з насъ с обоу сторонъ оузроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пѧть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Фра(н)цикъ прода(л) юрьєви деди(ч)ство за сто гривєнъ а юрє(и) заплатилъ ємоу тогды соро(к) гривєнъ а остатокъ на оурє(ч)ныи дни слюбилъ заплатити (XV ст. *ВС* 21 зв.); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вышєписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Сими Бєнѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

◇ заплатити шїю (2) бути покараним на смерть через повішання: а тако(ж) варє кто о(т) наши(х) бояръ, боу(д) кто оусхочє(т) ти(х) цигани задержати или затаити прє(д) калоугєрми, то(т) заплати(т) свою шїю (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353); а тако(ж) варє кто оусхочє(т) о(т) наши(х) бояръ ти(х) циганъ задръжати или затаити прѣ(д) калугєрмн то(т) да заплатитъ свою шїю (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); головою заплатити (1) *див.* **ГОЛОВА.**

ФОРМИ: *інф.* заплатити, **zapłatiti** 36 (1352 *P* 6; 1388 *ZPL* 103; 1411 *P* 77; 1427 *P* 109; 1435 *Cost.* II, 692; 1446 *DIR«A»* 485; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1482 *AS* I, 79; 1494 *АЛМ* 54; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **заплатить, заплатїть** 9 (XV ст. *ВС* 16, 16 зв., 22, 22 зв., 24, 24 зв., 25, 31, 37); **заплати(т)** 2 (XV ст. *ВС* 32; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *аор. 1 ос. одн.* **заплатих, заплатых, заплати(х)** (1479 *BD* I, 221; 1488 *ДГСВМЩ;* 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 451; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 64; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *перф. 1 ос. одн. ч.* **заплатил** (1488 *BD* I, 354, 355); *3 ос. одн. ч.* **заплатил, заплатилъ, заплатиль, заплати(л)** (1453 *Cost.* II, 472; 1463 *BD* I, 74; 1473 *BD* I, 190; 1479 *Cost. S.* 98; 1487 *BD* I, 297; 1489 *РИБ* 432; 1491 *BD* I, 447; 1494 *BD* II, 36; 1497 *BD* II, 98; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1499 *BD* II, 130, 168 і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **заплатила, заплати⟨ла⟩** (1462 *BD* I, 52; 1473 *BD* I, 186; 1480 *BD* I, 244; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 57); *1 ос. мн.* **заплатили єсми** 2 (1472 *BD* I, 169; 1481 *BD* I, 248); **єсми заплатили** 1 (1470 *BD* I, 150); *3 ос. мн.* **заплатили** (1466 *BD* I, 114; 1479 *BD* I, 223; 1483 *BD* I, 275; 1486 *BD* I, 289; 1489 *BD* I, 367; 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 55; 1496 *BD* II, 92; 1497 *BD* II, 96; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); *майб. 1 ос. одн.* **заплачоу** (1490 *Пам.*); *3 ос. одн.* **заплатить, заплатїть** 6 (1368 *P* 16; 1415 *Cost.* I, 116; 1418 *Cost.* I, 127; XV ст. *ВС* 35 зв., 37 зв.; 1494 *РИБ* 561); **заплатит, заплатитъ** 3 (1436 *Cost.* I, 468; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* II, 67); **заплати(т)** 9 (1423 *DIR«A»* 447; 1432 *Cost.* I, 343; 1448 *Cost.* II, 353, 362; п. 1450 *ПИ* № 9; 1452 *Cost.* II, 422; XV ст. *ВС* 24, 30; 1456 *ГПХМ*); *1 ос. мн.* **заплатимы** 2 (1411 *P* 77); **имѣємъ... заплатити** 1 (1411 *P* 77); **боудємъ... заплатиты** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by... zapłatił** (1388 *ZPL* 106); *1 ос. мн.* **быхми... заплатили** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *3 ос. мн.* **щобы... заплатили** (1434 *Cost.* II, 675); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да заплатитъ** 2 (1452 *Cost.* II, 410; 1453 *DIR«A»* 503); **да заплатит** 2 (1440 *DBAc* 32; 1459 *BD* I, 32); **да заплати(т)** 4 (1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 526, 562; 1474 *РГС*); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **заплачо(н)** (XV ст. *ВС* 31); *наз. мн.* **заплачєны** (XV ст. *ВС* 31 зв.); *дієприсл. перед.* **заплативше** 15 (1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 452; *Cost. S.* 156; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 64; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); **заплативши, заплати(в)ши** 8 (1434 *P* 128; 1456 *ПМВП;* 1475 *AS* I, 72; 1488 *BD* I, 347; 1491 *BD* I, 472; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1499 *BD* II, 147, 154); **заплатившы** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); **заплативъ** 2 (1404 *P* 70); *предик. пас. дієприкм.* **заплачєно** (XV ст. *ВС* 8).

Див. ще **ПЛАТИТИ, *ПЛАТИТИ СѦ, ПОПЛАТИТИ.**

ЗАПОВЕДАТИ *дієсл. недок. і док.* (3) (*стч.* zapověděti, *стп.* zapowiedać) (кому) забороняти, заборонити: о игрєцо(х) косто(ч)ны(х) ка(к) имъ заповєдаю(т) (XV ст. *ВС* 27 зв.); а и самъ бы еси имъ ни въ чомъ кривъды не чинилъ и коръчмы бы еси своей не держалъ въ месте, и заповедалъ бы еси слугамъ своимъ и мещаномъ, штобы коръчмы въ месте ие варили (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

ФОРМИ: *інф.* **заповєдати** (XV ст. *ВС* 7 зв.); *теп. 3 ос. мн.* **заповєдаю(т)** (XV ст. *ВС* 27 зв.); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **заповедалъ бы еси** (1488 *РИБ* 222).

***ЗАПОВѢДАНЇ** *див.* ***ЗАПОВѢДАНЫИ.**

***ЗАПОВѢДАННЫ** *див.* ***ЗАПОВѢДАНЫИ.**

***ЗАПОВѢДАНЫ** *див.* ***ЗАПОВѢДАНЫИ.**

***ЗАПОВѢДАНЫИ** *прикм.* (4) заборонений: а у чєрновци, возы нє стрѧсти, алє купєць дасть свою вѣру, аже ие имаєть заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А оу Чєрновцєх возы нє трѧсти, алє коупєць абы дал своє право, аже нє имаєт заповѣданї товаръ иа своємъ возы (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **заповѣдаины, заповѣданы** 2 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790); **заповѣданї** 1 (1460 *BD* II, 275); **заповѣданыи** 1 (1408 *Cost.* II, 632).

***ЗАПОВѢДЬ** *ж.* (1) *(настанова)* заповіт, завіт: аще ли кто прѣстѫпить заповѣ(д) сїѫ бєзьо(т)чьство(м) (!) или нєбрѣжєнїє(м) и полакомнтсѧ добыткоу книгы сєѧ и прода(ст) ѫ да є(ст) проклѧ(т) о(т) бг҃а (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **заповѣ(д)** (1401 *ЗКЄ*).

ЗАПОДЇА, ЗЪПОДЇА *ж.* (14) *(молд.)* плоскогір'я (13): а хотаръ оуси(м) ти(м) четырємь сєломь початкомъ почєнше... о(т) тои могилу... заподїєю вышє пашка на гло(д) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168—169); А хотар тои вышєписанной сєлищи да єст от Драгоєщи... чєрєс зъподїю оу сєрєд доуброву на могилоу (Сучава, 1493 *BD* II, 27);

бєлошєва заподїа (1) *див.* ***БЄЛОШЄВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **заподїа** 1 (1425 *Cost.* I, 168); *зам. род.* гори **зъподїа** 1 (1468 *BD* I, 127); *род. одн.* **зъподїи** (1492

BD I, 510); *знах. одн.* зъподїю (1490 *ДГСХМ;* 1492 *BD* I, 510; 1493 *BD* II, 27); *ор. одн.* заподїєю, зъподїєю (1425 *Cost.* I, 168, 169; 1492 *BD* I, 510); *знах. мн.* заподїи, зъподїи (1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ*).

ЗАПОМНЄНѦ *с.* (2) (*стч.* zapomněnı́, *стп.* zapomnienie) забуття (1): Абы запомнєнѧ рѣчи с часов вдѣланыхъ не вдѣлало бы шкоды, слушно ест ажбы вчинки людъскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѧт достаточнымъ свєдєтствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

бывати въ запомнєню (1) *див.* ***БЫВАТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* запомнєнѧ (1499 *AS* I, 117); *місц. одн.* въ запомнєню (1389 *PEA* I, 26).

***ЗАПРЄНЇЄ** *с.* (1) заперечення, відмовлення: а коли(ж) соу(д)я пыта(л) слоу(ж)бнїка тогды слоужебникъ запрєлъ жєбы нє видѣ(л) тоє раны тогды то(т) янъ по запрєнїю того слоужебника рєклъ свє(т)кы повєсть шт (!) бы видѣ(л) тыя раны (XV ст. *BC* 19—19 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* по запрєнїю (XV ст. *BC* 19 зв.).

Пор. ***ЗАПРЄТИ.**

***ЗАПРЄТИ** *дієсл. док.* (6) (чого і без додатка) заперечити (що), відмовитися (від чого): Też jestliby... on... zaprel to... majet' zapłatiti albo prisiahoju sia oczistiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Петръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу четыри па(л)ци оутѧлъ оу роу(к) и янъ того запрє(л) (XV ст. *BC* 23).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* запрєлъ, запрє(л) (XV ст. *BC* 19 зв., 23, 27); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* by zaprel 1 (1388 *ZPL* 103); by... zaprel 1 (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***ЗАПРѢТИ СѦ, *ПРЄТИ, *ОУПРИТИ СѢ.**

***ЗАПРИСѦГАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що, робити що) заприсягати (що), зобов'язуватися під присягою (робити що): Тоє оусє вышєписанноє слюбоуємь, заприсѧгаємь здержат... подлоуг того нашєго листоу и присѧг наших (Сучава, 1462 *BD* II, 290).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* заприсѧгаємь (1462 *BD* II, 290).

Див. ще ***ОТПРИСѦЧЬ, *ОТПРИСѦЧЬ СѦ, *ПОПРИСѦЧЬ, ПРИСѦГНОУТИ, ПРИСѦЧЬ, ПРЫСЯГАТИ.**

***ЗАПРИТИ СѦ** *див.* ***ЗАПРѢТИ СѦ.**

***ЗАПРЇТИ СѦ** *див.* ***ЗАПРѢТИ СѦ.**

***ЗАПРОДАТИ** *дієсл. док.* (2) (що кому) продати: а тые двѣ части того имения... запродалъ есми е. м. за пятьдесятъ копъ грошии (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А сє я пан Гриб Ивєшєнєвич... запродал єсми имєнє своє на имѧ Торокановъ... во осми десѧт копах готовых грошей широкой личбы ческой манеты (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* запродалъ (запродал) єсми (1449 *АЛМ* 8; 1488 *AS* I, 88).

Див. ще ***ПОПРОДАВАТИ, *ПОПРОДАТИ, PRZEDATI, ПРОДАВАТИ, ПРОДАТИ 1.**

***ЗАПРѢТИ СѦ** *дієсл. док.* (3) (за що і без додатка) відмовитися (від чого), заперечити (що): оуставлѧємь коли(ж) которыи мєщанїнъ алюбо соукна алюбо иныи торговли а которомоу зємлєнїноу бє(з) запїсѧ повєри(т) а оу право с нимъ поидє(т) тогды имєєть тотъ мєщанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досвє(т)чи(т) а запрїтца ль тогды имєєть самь своєю роукою о(т)присѧчь (XV ст. *BC* 18 зв.); Ино Илка нє заприла сѧ за ⟨т⟩отоу съмрътъ Андрицєва, що єго оубил... отєць Илцѣ, алє оустала прѧд нами и прѧд нашим митрополитом (Сучава, 1473 *BD* I, 186).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* сѧ... запрѣлъ (1449 *Cost.* II, 385); *3 ос. одн. ж.* заприла сѧ (1473 *BD* I, 186); *майб. 3 ос. одн.* запрїтца (XV ст. *BC* 18 зв.).

Див. ще ***ЗАПРЄТИ, *ПРЄТИ, *ОУПРИТИ СѢ.**

***ЗАПСАТИ** *дієсл. док.* (1) (на що кому) записати, підтвердити записом (легат): а на то дворищє запсали єсмо єму сєю нашєю грамою (!) пѧтьдєсѧть гривєнъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *P* 109).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* запсали єсмо (1427 *P* 109).

Див. ще **ЗАПИСАТИ 2, *ЗАПИСОВАТИ 1, *ЗАПИСЫВАТИ 2.**

***ЗАПОУСТЪ** *ч.* (2) (*ділянка непрорубаного, непрочищеного лісу*) запуст: О кметѣ(х) которыи(ж) дєржать борти в запоустє (XV ст. 9 зв.); y dali iesmo tomu słuzi naszomu Pawłu tuiu zemlu naszu... z polmi, z dubrowami... y z zapustami (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *місц. одн.* в запоустє (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *ор. мн.* zapustami (1420 *AS* I, 25).

***ЗАПУСТЫ** *мн.* (4) ◇ запусты великiи (1) (*останній тиждень перед великоднім постом*) запусти, масляна: И мы казали и тотъ листъ очистити, и рокъ есмо положили тещи его передъ нами стати на запусты на наши великiи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); мясные запусты (3) *див.* ***МЯСНЫИ.**

ФОРМИ: *знах.* запусты (1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ;* 1498 *АЛМ* 169).

***ЗАПОУСТѢТИ** *дієсл. док.* (3) запустіти: а с тоє зємли хоживоло (!) дє(и) издавна колода мєдоу ино таѧ зємлѧ вє(л)ми давно запоустєла была (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* запоустєла (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *3 ос. одн. с.* запоустєло (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *пперф. 3 ос. одн. ж.* запоустєла была (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ЗАРАДИ *прийм.* (1) (*з род.*) (*виражає причинові відношення*) через (що), заради (чого): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми... монастироу... циганє на имѣ: Лоука... и Нѧнчюл холтѣюл, що дали єго калоугєри от Бистрици за ради съмръти Козми татарина, за що оубили того Козма татарина циганє от Бистричєскаго монастирѣ (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

Див. ще **РАДИ.**

ЗАРОВНО *присл.* (2) (*стп.* zarówno) однаково, нарівні: Гандле и куплю в рынку и в клеткахъ, и по улицахъ з мещаны заровно отправовати и усжывати (!) маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

***ЗАРОСЛИ** *мн.* (1) перелісок: и мы, дорадивъшыся з нашими князи... дали есмо ему... село Вербяев въ Луцькомъ повете... с полми, з ролями, з гаи, и з заросльми, з дубровами, з лесы (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *ор.* заросльми (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

Див. ще ***ПОРОСЛЬ.**

ЗАРУБА *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Zarę̨ba): Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии... добеславъ съ сениа любелскии вавръинецъ заруба сирадскии воицехъ з малого ланчицкии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои и дѣтємъ єго (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* заруба (1433 *P* 122).

***ЗАРУБАТИ** *дієсл. док.* (3) (що) закарбувати, зарубати: Мы Бовблян опытали, и Бовбляне рекли вси: «правда ест, тые грани сам княз великий Швитригайло привернулъ свой кон и, вынемши кордъ, своею рукою тые грани зарубал...» (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* есми зарубал (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *3 ос. одн. ч.* зарубал (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ЗАРУБИЧЬ *ч.* (5) (*особова назва*): а на розъѣздѣ были зємлѧнє и панъ лєнько зарубичь воєвода зудєчовьскии (Зудечів, 1411 *P* 79); а имѣєть лєнько заруби(ч) тыє сєла держати вѣчно нєпорушо (!) (Житомир, 1433 *P* 126—127).

ФОРМИ: *наз. одн.* зарубичь, заруби(ч) (1411 *P* 79, 80; 1433 *P* 127); *род. одн.* зарубича (1411 *P* 80); *дав. одн.* зарубичю (1433 *P* 126).

***ЗАРУКА** *ж.* (3) (*грошове забезпечення на користь правителя або його урядників у випадку порушення однією із сторін складеної угоди*) заклáд: тамъ же противъ той долыны... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы, и, штобы ее никто не нарушилъ,

заруку на Господара его мылосты чотыриста грывенъ Подольскихъ (sic.— *Прим. вид.*) заложилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); а заплативши заруки, прєдся сєє лист мои пры моцы захован быти маєт в кождого права (Володимир, 1475 *AS* I, 72); мы... отправили єсмо пани Василєвоую, заложили гран и зароуки сто роублєв грошєй, абы за рєкоу Зєльвоу нє пєрєходила (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **заруку** (1430 *ГВКЛ* 9); *знах. мн.* **заруки, зароуки** (1475 *AS* I, 72; 1478 *AS* III, 17).

ЗАСЄ *див.* **ЗАСЯ.**

***ZASYPATY** *дієсл. док.* (1) (що) *(спорудити)* насипати: y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **zasypały** (1500 *ДПЖН*).

***ЗАСЛОУГА** *ж.* (2) **1.** *(те, що хто заслужив)* заслуга (1): О косторє(х) што(ж) частокро(т) находѧ(т) на пьяны(и) лю(ди) вєдоутсѧ к игрѣ а бєроуть пєнѧзи на заклады алюбо нєгдѣ на очиноу а проигравши прїходѧ(т) оу спа(ч) (!) алюбо во оубо(ж)ство а такїи нє входѧ(т) нашє(г) осоужєнїя по(д)лоугъ заслоугы (XV ст. *BC* 27 зв.).

2. *(вчинок, гідний похвали)* заслуга (1): мы Стефан, воєвода... знамєнито чинимъ... яко хотѧ... памѧти... прєдкоув наших... наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы коу наияснѣишои з божиои памѧти наияснѧиших кнѧжат и панов кролюв полскыхъ их воли... послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *род. одн.* **заслоугы** (XV ст. *BC* 27 зв.; 1462 *BD* II, 283).

***ЗАСПИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а къ тому дали есмо... ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка, на имя Дубленского... и тежъ ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка на имя Безхебича, и къ тому придали ему Кривичи съ трема ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки, на имя Заспичи а Носовичи а Михеевичи (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Заспичи** (1497 *РИБ* 683).

ZASTAWA *ж.* (19) *(речове забезпечення одержуваної позички)* застава (18): Teź jestliby... kotoraja by jemu była czerez złodejstwo abo czerez khwałt wziata, na tuju istenuju zastawu... majet' prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104);

(забезпечення боргового зобов'язання маєтком, який передавався в користування кредиторові) застава (1): Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю... симъ моимъ листомъ... которое имене отчина и дедина моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича въ чотырнадцати копахъ грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **zastawa** (1388 *ZPL* 104, 107); *род. одн.* **zastawy** (1388 *ZPL* 103, 107); *знах. одн.* **zastawu** (1388 *ZPL* 103, 104, 106, 107, 108); *місц. одн.* **въ заставѣ** (1449 *АЛМ* 8); *род. мн.* **zastaw** (1388 *ZPL* 106); *знах. мн.* **zastawy** (1388 *ZPL* 103); *ор. мн.* **zastawami** (1388 *ZPL* 104).

ЗАСТАВИТИ[1] *дієсл. док.* (22) (що, що кому) *(дати в заставу)* заставити: а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло чєрєпынє григорєву сн͠у дв͠дьского осташкови... во к гривєнъ бєз одноѣ гривны (Львів, 1386 *P* 31); и я єсми в тых тридцати копах широких грошей кн⟨ѧ⟩зем их м⟨и⟩л⟨о⟩сти заставила село своє Пъѧнь кн⟨ѧ⟩зю Михайлу и кн⟨ѧ⟩зю Костѧнтину Ивановичом (Острог, 1481 *AS* I, 77); Колї хто дєржїть оу закладѣ дєди(ч)ство сказоуємь мы(ж) то(т) которыи то застави(л)... имаєть освє(т)чєнїє оучини(т) ижє то дєди(ч)ство оу такы(х) пєнєзѧ(х) заложєно (XV ст. *BC* 20 зв.); а тоє выше писанноє *(в ориг.* выше писанного.— *Прим. вид.)* чєрез шлях⟨о⟩тнє врожєного кн⟨ѧ⟩зѧ Костєнтина... ⟨маєть⟩ быти дєржано и поживано спокойнє... маєт быти продано, и замєнєно, и заставлєно, и отдано доброволнє... как єму... лєпєй а вжиточнє взвидит сѧ, вѣчнє на вѣки (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *інф.* **заставити** 4 (1388 *P* 37; 1445 *P* 151; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *P* 156); **застави(т)** 1 (1424 *P* 100); *перф. 1 ос. одн. ч.* **заставилъ** (1386 *P* 31); *1 ос. одн. ж.* **заставила єсми** 3 (1481 *AS* I, 77); **єсми заставила** 1 (1481 *AS* I, 77); **єсми... заставила** 1 (1481 *AS* I, 77); **я єсми... заставила** 1 (1481 *AS* I, 77); *3 ос. одн. ч.* **застави(л)** (XV ст. *BC* 20 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by (iźby)... zastawił** (1388 *ZPL* 103, 104); *інф. пас.* **быти... заставлєно** (1499 *AS* I, 118); *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **jest zastawen** (1388 *ZPL* 108); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **былъ... заставлєнъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **by byli... zastaweny** (1388 *ZPL* 103); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. с.* **zastawlenoje** (1388 *ZPL* 106); *наз. одн. ж.* **zastawena** (1388 *ZPL* 104); *знах. мн.* **заставлєны** (XV ст. *BC* 10); *ор. мн.* **zastawłenymi** (1388 *ZPL* 104).

ЗАСТАВИТИ[2], **ЗАСЪТАВИТИ** *дієсл. док.* (9) (що) *(перегородити греблю)* загатити: а доброва всѧ ис нашими ловы по горюховъскую дорогу а староє Ставищє вєлили были єсмо заставити пану данку мукосъєвичю (Луцьк, 1445 *P* 150); а на той часъ, коли ся есмо мѣняли, Ивачевский ставъ былъ не заставленъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); а на горинє ставъ што нєбожъчикъ сємєнъ заставилъ а стоупа а с того млына идеть на городъ мєръки (XV ст. *ИК*); и тыи наклады отложит *(в ориг.* отложити.— *Прим. вид.)* што кн⟨ѧ⟩зи их м⟨и⟩л⟨о⟩сть на тоє имєнє Пьѧн наложат: або став заставѧт або инший который наклад на тоє имєнє наложѧт (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *інф.* **заставити, засътавити** (1445 *P* 150; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1463 *AS* I, 55); *перф. 3 ос. одн. ч.* **заставилъ, заставил** (XV ст. *ИК;* 1475 *AS* I, 71); *майб. 3 ос. одн.* **! завить** (1458 *ОЖДМ*); *3 ос. мн.* **заставѧт** (1481 *AS* I, 77); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **былъ... заставлєнъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

! ЗАСТАВИТЬ *див.* **ИЗОСТАВИТЬ.**

! ЗАСТАВЛѦЮТЬ ⟨ЗОСТАВЛѦЮТЬ⟩ *див.* ***ЗОСТАВЛѦТИ.**

! ЗАСТАЛО ⟨ЗОСТАЛО⟩ *див.* **ЗОСТАТИ**[1].

! ЗАСТАНЄТ ⟨ЗОСТАНЄТ⟩ *див.* **ЗОСТАТИ**[1].

***ЗАСТАТИ** *дієсл. док.* (16) (кого, що) *(знайти в якомусь стані або місці)* застати, знайти (2): сє язъ сомирєныи єп(с)пь олк(с)ѣи... застали єсмо оу ст͠го сп͠са на красно(м) д͠ иконы кованы(х) а г͠ иконы з вѣньци (б м. н., бл. 1429 *P* 114); Ино тотъ листъ отца нашого в животе не засталъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55—56);

(побачити) застати, зустріти (8): а потомъ черезъ ричку Ровець повелъ до урочища Песочное, одьтоль до Цецулыны долыны, где есмо засталы людей Салискихъ, который поведылы, же в право грунтъ Салискій, а влево до Микулинецъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8);

(зловити) застати, спіймати (6): сказоуємь тѣ(ж) хто коли свои свїньи оу чї(жи)и (!) гаи на жолоудъ оугони(т) а то(т) застанєть чїи лѣ(с) имаєть вѣпрѧ одно(г) с правомь забить (XV ст. *BC* 37 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **засталъ** (1493 *АЛРГ* 55); *1 ос. мн.* **засталисмо** 2 (1430 *ГВКЛ* 8); **засталысмо** 2 (1430 *ГВКЛ* 8); **есмо засталы** 2 (1430 *ГВКЛ* 8); **есмо... засталы** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **застали єсмо** 1 (бл. 1429 *P* 114); **засталысьмы** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *майб. 3 ос. одн.* **застанєть** 3 (XV ст. *BC* 37, 37 зв.); **застанє(т)** 2 (XV ст. *BC* 37, 37 зв.); *3 ос. мн.* **застанѫ(т)** (XV ст. *BC* 37).

***ЗАСТАТИ СѢ** *дієсл. док.* (2) ◇ **з а с т а т и с ѣ л и ц є м ъ** (2) *(про крадіжку)* бути виявленим у момент вчинення: то(л)ко за свадоу торговскою и за та(т)боу що сѣ застанє(т) лицємъ оу тръгоу аби соудили дво(р)ници тєрго(в)ск(и) то(т)и люди (Сучава, 1479 *DC* 140); Толко за свадоу торговскою и за татбоу, що сѣ застанєт лицєм оу тръгоу, аби соудили дворници торговскои тоти люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѣ застанєт, застанє(т)** (1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257).

! ЗАСТАТЬ ⟨ЗОСТАТЬ⟩ *див.* **ЗОСТАТИ**[1].

***ЗАСТАТЬЄ** *с.* (1) спіймання: Тѣ(ж) оуставлѧємь хто с коимъ имєєть граніцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) граніцю оу лє(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу нєго оузѧ(т) за пєрвоє застатьє сокироу а въ дроугоє застанѫ(т) любо мѧтєль (!) алюбо соукню (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **застатьє** (XV ст. *ВС* 37).

Пор. ***ЗАСТАТИ.**

***ЗАСТОЛПНИКЪ** *ч.* (1) духовне звання для ченців: присылалъ да (!) на(с) Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) пєчє(р)скїи с кієва и вся братія мн(с)тыря пєчє(р)ского чє(р)нцы крылошанѣ и засто(л)пники жалоуючися на митрополита кієвского и всєя роусіє што(ж) и(м) насиліє чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **засто(л)пники** (1481 *ГПМ*).

ЗАСТОУПАТИ *дієсл. недок.* (1) (за кого) заступатися (за кого), боронити, захищати (кого): а о слоужбоу коли на войноу поити (!) тогды ѧ имаю за пана дробыша застоупати докоуль є(с)ми живъ окромѣи инши(х) слоужєбъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *інф.* **застоупати** (1458 *ОЖДМ*).

ЗАСТУПИТИ, ЗАСТУПИТЬ *дієсл. док.* (3) *(без додатка)* гарантувати (що кому) (2): пакли бы кто нагабалъ тучєнѧка оу тои дѣдининѣ... то пани марєгорѣта росоваѧ имаєть заступити отправи(т) подлугъ зємєско(г) права (Галич, 1418 *Р* 89);

◇ ш к о д у з а с т у п и т ь (1) *див.* **ШКОДА.**

ФОРМИ: *інф.* **заступити** 2 (1418 *Р* 89); **заступить** 1 (1463 *AS* I, 56).

ЗАСТУПОВАТИ *дієсл. недок.* (3) ◇ с л у ж ъ б у з а с т у п о в а т и *див.* **СЛОУЖБА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **заступовати** (1489 *РИБ* 437); *перф. 3 ос. одн. ч.* **заступовалъ** (1489 *РИБ* 437, 438).

ЗАСЪТАВИТИ *див.* **ЗАСТАВИТИ** [2].

ЗАСѢ *див.* **ЗАСЯ.**

***ЗАСѢВЪ** *ч.* (1) *(те, що посіяне)* засів: Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла... и зо всими пашнями, и съ десятинами, и зъ засѣвы (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *ор. мн.* **засѣвы** (1465 *АкВАК* III, 4).

***ЗАСѢСТИ** *дієсл. недок.* (1) (без додатка) *(підстерегти)* засісти (на кого): Я, Война, панъ Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты, штожъ ми ее задалъ зрадне своею рукою, засѣд на доброволной дорозе у своемъ имени у Колпыници (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **засѣд** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ЗАСЯ, ЗАСѦ, ЗАСѢ, ЗАСЄ *присл.* (34) (*стп.* zasię, *стч.* zase) **1.** назад (30): а мито да нє даду(т) ингдє, оу нашєи зємли, али да иду(т) доброво(л)но бє(з) въсѣко(і) забави и тамо идоучи и опѧ(т) засє (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); Коли(ж) о(т) на(с) алюбо о(т) нашє(г) пана на(м) послоу(ш)но(г) кмєть оутєчєть длѧ гнѣва пана своє(г) а панъ правомъ дабоудѣ(т) (!) а о(н) сѧ нє хочє(т) вєрноуть засѧ тогды мы сказоуємь жє тотъ кмєть имє(т) плати(т) па(и)у своєму віноу Г҃ гривны (XV ст. *ВС* 39); въ Корцы одъ накладного воза по два гроши, а одъ порожнего не надобе, а проѣдетъ, а промѣшкаетъ большъ чотыръ недѣль хотя одинъ день, ино за ся ѣдучи, такожъ по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); маєть онъ съ тыми єго послы єхати чєрєзъ нашо панъство до границы московъскоє и зася отъ границы московъскоє тоюжъ дорогою до волоскоє границы (Вільна, 1498 *BD* II, 412); И коли нам богъ поможет та добоудем засѣ нашю очизноу землю молдавскоую, а тогды нам, Стєфаноу воєводї, да єст слободно... въити ис их милости зємлѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

2. знов, знову (3): Też jestliby... prisiahszi na ważnosti onoje zastawy, a zasia prisiahszi chrest'janin doswetczilby to na neho,• majet' jemu to zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); И тыми разы они засє к нг(м) приє(ж)джали и жалова(л) на(м) тотъ Стєпа(н) є(р)моличь збра(т)єю своєю на Курила (Вільна, 1495 *БСКИ*).

3. в свою чергу (1): дали на граници оу хотини и оу чєрновскои воло(с)ти два паны... которы имутъ они мєжи нашими паны мо(л)давскыми выбирати... абы оужє они имѣли ихъ остєрєгати о(т) оуси(х) крив(д)ъ, ка(к) сами сєбє, а они ти(ж) бы имѣли засѣ остєрєгати пановє наши и опасовати, ка(к) сами сєбє (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ЗАТАИТИ *дієсл. док.* (3) (кого) заховати: а тако(ж) варє кто о(т) наши(х) бояръ, боу(д) кто оусхочє(т) ти(х) цигани задєржати или затаити прє(д) калоугєрми, то(т) заплати(т) свою шїю (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353); а хто нємєцкую чєлѧ(д) держа бы однє(г) затаилъ довѣдавсѧ: ты(х) будє(м)-казни(т) вєликими казньми (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ФОРМИ: *інф.* **затаити** (1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... затаилъ** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

ЗАТИМ *див.* **ЗАТЫМЪ.**

ЗАТИМЪ *див.* **ЗАТЫМЪ.**

ЗАТО *присл.* (6) тому: за(т)жь чинимо сєсь листо о Г҃ тисѧчи а вашєи мл(с)ти стоить листо о чотири тисѧчи оу насо (Сучава, 1388 *SL* 678); алє вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы оу вєликомъ кня(з)ствє литовъскомъ и зато вє(л)ми г(с)дроу нашому Стефану воєводе доброся видить и хвала милому богу вздаєть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); Ино за то, кажєть, ажъ мєжы васъ тыи дєла такъ стали сє, а оиъ былъ съ нами взялъ любовъ и доконъчаньє и свойство съ вами вчынилъ, хотєчы съ вами доброго пожытья и до вєка (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

***ЗАТОКА** *ж.* (1) *(ріки)* затока: Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє... з боры, з лєсы... из рєками, из малыми рѣчками, из затоками (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *ор. мн.* **затоками** (1466 *AS* I, 62).

ЗАТЫМЪ, ЗАТИМЪ, ЗАТЫМ, ЗАТИМ (10) **I.** *присл.* (7) (*стп.* zatym, *стч.* zatem) потім (7): за тымъ пак король єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть, г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рь наш, писал до нас штобыхмо *(в ориг.* быхо.— *Прим. вид.)* того досмотрѣли и свѣтковъ опытали (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); а за тимли пак оуставши мароушка, сєстра влъчина... и продала свою чѧст от села, от батърєщи... братаничоу своємоу, нєгрилови, за ѯ҃ злат татарских (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176); и за тымъ дей отецъ того Яцка Вѣшторгъ тыи ихъ земли выпросилъ за пусто у отца нашого (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

II. *спол.* (3) *(у сполуч.* и з а т ы м *зв'язує члени речення) (приєднувальний)* а також (2): а мы подлоуг прозбы кролѣ єго милость и подлоуг прозбы паноув єго милости и подлоуг просбы митрополитов наших, и за тым и паноув наших, вєликых и малых, а мы єсмы простили пана Михаила логоѳєта (Сучава, 1468 *BD* II, 305—306);

(у сполуч. а з а т и м ъ *зв'язує сурядні речення) (приєднувальний)* а отже (1): а мы затимъ оуставши нашєю доброю волєю ... да утвръдимъ и укрѣпи(м) на(ш) монастир о(т) пу(т)нои (Сучава, 1471 *ДГСМПБ*).

Див. ще **НАПОТОМЪ, НАПОТЫМЪ, ПОТЄМЪ, ПОТОМЪ, ПОТЫМЪ.**

ЗАОУЖДИ *див.* **ЗАВЖДЫ.**

ЗАОУЖДЫ *див.* **ЗАВЖДЫ.**

ЗАОУЖДЫИ *див.* **ЗАВЖДЫ.**

ЗАОУТРА *присл.* (2) (*цсл.* заоутра) ранком: и єщє дали єсми а҃ сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѧ гєн. а҃ вь день свѧтаго Василїя Вєликаго,

вечєрь парастас а заоутра свѦтаа литоургїѦ (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ЗАХАРЇА *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Захарія, *гр.* Ζαχαρίας, *гебр.* Zekarjah) Захарій, Захар: коупилъ панъ петръ радцѣовьскии дѣдицтво пнеколтъ оу шюлжичювь оу хлиплѦ и оу брата єго захарьѣ (Перемишль, 1366 *P* 12); И оуставши наши слоуги Тоадєр... и Захарїа... и заплатили оусн готовими пинѦзми оу роуки Аноущци (Сучава, 1479 *BD* I, 223).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Захарїа** (1479 *BD* I, 223); *род. одн.* **захарьѣ** (1366 *P* 12).

Див. ще ***ЗАХАРЇИ.**

***ЗАХАРЇИ** *ч.* (3) (*особова назва, цсл.* Захария, *гр.* Ζαχαρίας, *гебр.* Zekarjah) Захарій, Захар: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже тотъ истиниыи слоуга нашъ влъча снъ попа захарїа жаловали єсмы єго особною нашєю мл(с)тїю и потвердили єсмы ємоу отниноу єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 206); а ми такождєрє и от нас ‹дали› и потвєрдили слоугам нашим Тоадєроу и братїам єго Іоноу и Поую и Захарїю... тоє прѦдречєноє сєлищє (Сучава, 1479 *BD* I, 224).

ФОРМИ: *род. одн.* **захарїа** (1428 *Cost.* I, 206); *дав. одн.* **Ȝахарїю** (1479 *BD* I, 223, 224).

Див. ще ***ЗАХАРЇА.**

ЗАХАРЇИНЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... сєла и(х) на имѦ... строинци... и захарїинци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **захарїинци** (1429 *Cost.* I, 269).

ЗАХАРОВЦИ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Захарівці: мы великии кн(я)зь Швитрикгаил... даем вѣдати... иж оузрєвшє єсмо вєрност... н(а)ш(о)го... слуги Михайла Олєхновича, мы єсмо єму и записали за єго верную службу сѣла оу кремєнецкой волости на имѦ: Цецєновци... а Захаровци на Богу (Луцьк, 1444 *AS* I, 140).

ФОРМИ: *наз.* **Захаровци** (1444 *AS* I, 140).

***ЗАХОВАНЄ** *с.* (1) (*стп.* zachowanie) додержання, дотримання: Алє колиж... пан Казимир, крол полскыи... нас нєдавномоу захованю, здєржаню чистои, явнои вѣры а пєвнои єго освѣцєности... напомѣноул... дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы... быти повинни... коу дєржаню зоуполна чести и вѣры (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *дав. одн.* **захованю** (1462 *BD* II, 284).

Пор. **ЗАХОВАТИ** 3.

ЗАХОВАТИ *дієсл. док.* (7) (*стп.* zachować, *стч.* zachovati) **1.** (кого) затримати, залишити (1): А такъ мы хотѣчи єго въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского (Луцьк, 1438 *P* 140).

2. (у чому) зберегти (1): Іжє оу доспє(ш)но(м) людоу честь королє(в)ская и оборонєниє всєи зємли залєжить а то слоушн(т) на ка(ж)до(г) рыцєрьска(г) чл҃вка... абы ка(ж)дыи по(д)лоугъ вєликостї имєнїя своєго бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ зємъскои на валкоу о(т)ворєнои абы и(х) имєнїя оу покои захованы были (XV ст. *BC* 34 зв.);

(що на кого) (*дати можливість кому зробити що*) залишити (що за ким) (1): sud'ja mesta naszoho żadnoho peresuda na nich ne majet' brati; ale my tolko, albo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104);

пры моцы заховати (1) *див.* **МОЦ** 2.

3. (що) (*не порушити*) додержати, дотримати (1): А далєи слюбоуєм, иж вьсѣ посполито и особ листы и записы и обвєзанѦ и твєрдости рєчєных прєдков наших... здєржим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285);

◇ божє захован того (1) *див.* **БОГЪ**[1]; чого Божє заховай (1) *див.* **БОГЪ**[1].

ФОРМИ: *інф.* **заховати** (1438 *P* 140); *майб. 1 ос. мн.* **заховамо** (1462 *BD* II, 285); *нак. сп. 2 ос. одн.* **захован, заховай** (1437 *Cost.* II, 709; 1490 *AS* I, 92); *інф. пас.* **byti... zachowan** 1 (1388 *ZPL* 104); **захован быти** 1 (1475 *AS* I, 72); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **абы... захованы были** (XV ст. *BC* 34).

Див. ще ***ЗАХОВЫВАТИ, ХОВАТИ** 4, ***CHOWATI SIA.**

***ЗАХОВЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* zachowywać) (що кому) залишати (що за ким): а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки... ни одного права собѣ ани своимъ послѣткомъ у тыхъ земляхъ не заховывая, але со всѣмъ правомъ ... бискупу (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **заховывая** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **ЗАХОВАТИ** 2.

ЗАХОРНА *див.* ***ЗАГОРНА** [3].

***ЗАЦНЫИ** *прикм.* (4) (*стп.* zacny) (*аристократичного, шляхетського походження*) благородний, шляхетнний: Пры томъ были люди зацные: Федоръ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій; Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере, альбо бояре з Литвы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 28); мы великй (!) князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... нашого вѣрного слуги, пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи... роду зацного... до земли и панства нашого, великого князтва Литовского, значне и оказа(ле) выѣхалъ (Луцьк, 1438 *P* 140).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **зацного** (1438 *P* 140); *знах. одн. ч.* **зацный** 1 (1438 *P* 140); **зациого** 1 (1438 *P* 140); *наз. мн.* **зацные** (1389 *PEA* I, 28).

***ZACZEPITI** *дієсл. док.* (1) (що) захопити: a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn... zaczepili... to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **zaczepili** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ЗАШКОДИТИ** *дієсл. док.* (2) (кому) завдати шкоди: а боудѣ(т) ли ємоу прїсоужєно свїдє(ч)ствомъ сѦ очистїть а оди(н) свѣтокъ нє боудѣ(т) зго(д)ныи длѦ то(г) нє боудѣ(т) оу соромотѣ ащє щкодьникови комоу защько(ди)лъ имєєть досыть оучини(т) (XV ст. *BC* 36 зв.); а... твоимъ людємъ коли шкода станєть, а о томъ дєлє коли Ѧ боудоу вєдати и тобє коли рать свою поущоу або отъ иноє стороны рать моѦ прибєгъши, твоимъ людѦмъ зашкодѦ(т) а я о томъ оузъвєдавши, а таѦ рать и (з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу нє казнити а полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю (б. м. и., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн.* **защько(ди)лъ** (XV ст. *BC* 36 зв.); *майб. 3 ос. мн.* **зашкодѦ(т)** (1484 *ЯМ*).

***ЗАШЛИИ** *прикм.* (1) (*стч.* zašlý, *стп.* zaszły) давній: И ноучили(с) (!) нєкоторы(и) лю(ди) потварью иньши(х) людєи о моужєбойство обьмо(л)вѦ(т) а длѦ давности алюбо зашли(х) часовъ нє можєтсѦ оу то вымовить (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *род. мн.* **зашли(х)** (XV ст. *BC* 33).

***ЗАЩЬКОДИТИ** *див.* ***ЗАШКОДИТИ.**

***ЗАѢХАТИ** *дієсл. док.* (3) (кому) об'їхавши якусь територію, визначати її межі: А потолѦ заѣхали имъ по колтовецкоє пєрєхрєстьє а по вєликую могилу (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **заѣхали** (1411 *P* 79).

Див. ще ***ВЫѢЗДИТИ, ОБЪИХАТИ, *ОБЪѢЗДИТИ, ОТЄХАТИ, *РОЗЕЖЧАТИ, РОЗЪѢХАТИ, *ОУѢХАТИ.**

ЗАѦЧИЦА *ж.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Заячиці: а кнѦзю Михайлоу Сонкгоушковичоу досталос: Хвалимичи, Тишковичи, ЗаѦчица (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЗаѦчица** (1475 *AS* III, 14).

ЗБАРАЖ *ч.* (2) (*назва міста у Волинській землі*) Збараж: кн‹Ѧ›зю Василью осталсѦ город Збараж (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Збараж** (1463 *AS* I, 54); *місц. одн.* **оу Збаражи** (1463 *AS* I, 55).

***ЗБАРАЖСКИИ** *див.* **ЗБАРАЗСКИИ** [2].

ЗБАРАЖЬСКИЙ *див.* **ЗБАРАЗСКИИ** [2].

ЗБАРАЗКАѦ *ж.* (2) *(особова назва):* а кн(ѧ)гини Васильєвой Збаразкой... досталъ сѧ... Вишневець (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Збаразкаѧ** (1478 *AS* I, 75); *дав. одн.* **Збаразкой** (1478 *AS* I, 76).

ЗБАРАЗКИЙ *див.* **ЗБАРАЗСКИИ** [2].

ЗБАРАЗКЫИ *див.* **ЗБАРАЗСКИИ** [2].

***ЗБАРАЗСКИИ** [1] *прикм.* (3): а мєнє єго милість... при моюи вотнинѣ при исбаразискои... имаеть мѧ єго мл̃сть оставить (Кременець, 1434 *P* 130); а кн(ѧ)зю Солтану оу Вишневцы пол гроша из збаразского мыта (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **збаразского** (1463 *AS* I, 55); *місц. одн. ч.* **в збаразском** (1463 *AS* I, 55); *місц. одн. ж.* **при исбаразискои** (1434 *P* 130).

Пор. **ЗБАРАЖ.**

ЗБАРАЗСКИИ [2], **ИЗБАРАЗКИЙ, ЗБАРАЗКИЙ, ЗБАРАЗКЫИ, ЗБАРАЖЬСКИЙ, ИЗБАРАЗЬКИЙ** *ч.* (21) *(особова назва):* Пришолъ передъ нас кн(ѧ)зь Василей из братом своимъ съ кн(ѧ)земъ Семеномъ Васильевичи Збаражскии, а поведали намъ, штож оумовили межи собою о ивачевськии ставы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); Я кнѧзь Михайло Васильевичь Збаражьский чиню зиаменито... штожь коли записалъ былъ мнѣ дѧдѧ мой... имѣнье... ино ми того имѣньѧ отпирали дѧдинаѧ моѧ... а зѧть еи (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Я кнѧзь Федор Василевич Збаразский сознаваю сим моимъ листомъ, штож был есми винен дѧдинои сво(е)й... тисѧчу коп грош(ей) (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Збаразкий** 3 (1475 *AS* I, 69, 75; 1491 *AS* I, 95); **Збаразский** 2 (1470 *AS* I, 65; 1485—1500 *AS* I, 120); **Избаразький** 1 (1482 *AS* I, 80); **Избаразкий** 1 (1482 *AS* I, 81); **Збаражьский** 1 (1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **Избаразкому** 3 (1482 *AS* I, 80, 81); **Збаражскому** 1 (1482 *AS* I, 79); **Збаразскому** 1 (1470 *AS* I, 65); *ор. одн.* **Избаразкимъ** 3 (1482 *AS* I, 80); **Збаразкимъ** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *наз. мн.* **Збаразскии** 2 (1463 *AS* I, 54; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **Збаражскии** 1 (1463 *AS* I, 55); **Зба(ра)зкыи** 1 (1475 *AS* I, 71).

***ЗБЄРА** *див.* **ЗБІѦРА.**

***ЗБЄРѢ** *див.* **ЗБІѦРА.**

***ЗБИАРА** *див.* **ЗБІѦРА.**

ЗБИЯРѢ *див.* **ЗБІѦРА.**

***ЗБИѦРА** *див.* **ЗБІѦРА.**

ЗБИѦРѢ *див.* **ЗБІѦРА.**

ЗБІАРІИ, ZBYARY *ч.* (2) *(особова назва):* a na to jest' martorya... bojar naszych Pan Duma Boaewycz (!)... P. Zbyary Stolnyk (Сучава, 1465 *GL* 176); А на то є(ст) велика мартоурїѧ... пан Станчоул пръкалаб белогород(ски)... пан Збїарїи пръкалаб белогород(ски) (Сучава, 1470 *BD* I, 155—156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Збїарїи** 1 (1470 *BD* I, 156); **Zbyary** 1 (1465 *GL* 176).

Див. ще **ЗБІѦРА.**

ЗБІѦРА, ЗБИѦРѢ, ЗБИЯРѢ, ЗБІѦРѢ, ЗБІАРА, ЗБІАРѢ, ЗБІЄРА, ЗБѢРѢ, ЗБѢРЯ, ЗБЯРѢ *ч.* (124) *(особова назва):* А на то є(ст)... вѣра паиа Збиари сто(л)ника (Сучава, 1457 *UKP*); А на то ест велика мартоурїѧ... пан Бодѣ дворник, пан Збїѧрѧ (Сучава, 1472 *BD* I, 170); (печать п)аиа сбіа(ри сто)лн(ика) (Сучава, 1499 *BD* II, 444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Збиаръ, Збїѧрѧ, Збиѧръ, Збияръ, збіѧръ, Збіарѧ, збіаръ** 18 (1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 54; 1464 *DIR«A»* 517; 1470 *BD* I, 150; 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1479 *Cost. S.* 98; 1480 *BD* I, 241 і т. ін.); **Збяръ, Збѣръ** 6 (1462 *BD* I, 52, 56; 1464 *BD* I, 84; 1467 *Cost. S.* 69; 1471 *ДГСМПБ;* 1479 *BD* I, 224); **Збїєра** 1 (1470 *BD* I, 153); *зам. род.* в. п. Станчюла... в. п. **Збѣря** 1 (1468 *BD* I, 126); в. п. **Збиара** 1 (1479 *BD* I, 222); *род. одн.* **Збїари, Збїѧри, Збиѧри, Збиари, Збияри** 69 (1457 *UKP;* 1462 *BD* I, 62; 1466 *BD* I, 106; 1469 *BD* I, 134; 1473 *BD* I, 182; 1479 *BAM* 62; 1481 *BD* I, 249; 1484 *BD* I, 277; 1487 *BD* I, 292; 1489 *BD* I, 374 і т. ін.); **Збїаръ, Збиаръ** 6 (1467 *BD* I, 117; 1469 *BD* I, 136; 1487 *BD* I, 310, 312; 1488 *BD* I, 323, 364); **Збиары, Збиѧры** 5 (1465 *DIR«A»* 518; 1468 *BD* II, 306; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525; 1479 *BD* I, 228); **Збѣри** 5 (1457 *BD* II, 258; 1458 *BD* I, 6; 1467 *BD* I, 119; 1472 *DIR«A»* 528; 1486 *BD* I, 290); **Збяри, Збѧри** 4 (1467 *BD* I, 121; 1483 *BD* I, 268; 1484 *BD* I, 283; 1489 *BD* I, 376); **Збѣрѣ** 3 (1458 *BD* II, 262; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *BD* I, 88); **Збєри** 2 (1462 *BD* I, 67; 1489 *BD* I, 376); **Збѣры** 1 (1457 *BD* I, 4); **Збєрє** 1 (1459 *Cost. S.* 22); **сбіа(ри)** 1 (1499 *BD* II, 444).

Див. ще **ЗБІАРІИ.**

***ЗБОЖЄ** *с., зб.* (1) (*стп.* zboże) збіжжя, пашня: хто заиме(т) жївотїною чюжоую на своемь збожю а чере(с) но(ч) боуде(т) оу себе ховать по(д) свиде(ч)ствомь своихъ соусе(д) а на заоутрее имеєть гна(т) да оборы городьскее (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на збожю** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

***ЗБОРНЫИ** *прикм.* (2) ◇ з б о р н а ц е р к о в ъ (1) головна або велика церква в місті, собор: Сє язъ кн(ѧ)зь Василей Юрєвичъ... отходѧчи с сего свѣта дал єсми и записал къ пр(е)ч(и)стой б(о)гоматєри къ зборной церкви къ Смоленску... село на имѧ Совоу и данники (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); Z b o r n y i M o h y ł y (1) *(назва урочища у Волинській землі):* y k tomuż prydali iesmo Swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey storony... od sełyszcza Worоnowa... do werchu Zbornych-Mohył (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **зборной** (1470 *AS* I, 67); *род. мн.* **Zbornych** (1420 *AS* I, 25).

Див. ще ***СОБОРНЫИ.**

***ЗБОРЪ** *ч.* (1) (*стп.* zbór) натовп, юрба: О пане(х) алюбо о панна(х) которыи(ж) позывають ко(г) алюбо которыи панеи и панєнъ бытность длѧ крепості (!) и(х) вынєты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького абы ие мелї оутїскоу моузьско(г) (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *род. одн.* **збора** (XV ст. *ВС* 12).

ЗБРОЙНО *присл.* (1) збройно, зі зброєю: нехай оны тыи земли свои держатъ... а намъ службу земскую служатъ конно, збройно, посполу зъ иншими земями вруцкими (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22—23).

ЗБРОХ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Зброслав): а при (томъ) *(в ориг.* а при мл̃. были.— *Прим. вид.)* были: ключникъ луцкии Богдан Сенкович Гоский, кн(ѧ)зь Федор Четвертенский... пан Горох Гулевич (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Зброх** (1494 *AS* I, 102).

***ЗБРОЯ** *ж.* (4) зброя: Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоуре(ц)кое земьли... и поведили г(с)древи нашему... што(ж) везде по всимъ городо(м) и по местомъ кличу(т) и(ж) бы добрые юнаки и люди... кони бы добрые и зброи де(р)жа(ли) и какъ тепъло боуде(т) маю(т) на кони всѣсти и потѧгнути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); И повѣдилъ ми Репа, штожъ... въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только зброи осталися, а мисы зламаныи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *ор. одн.* ! **зорою** . (1498 *АЛМ* 163); *наз. мн.* **зброи** (1498 *АЛМ* 163); *знах. мн.* **зброи** (1496 *ПДВКА* 61).

***ЗБУДОВАНЫИ** *дієприкм.* (2) збудований: Я кн(ѧ)зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал есми пану Семеноу Олизаровичоу имене... Белашов... зо всими залежностми... из млыны, из будоваными (!) и незбудоваными... и со всими данми (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *пас. мин. ор. мн.* **збудоваными** (1466 *AS* I, 62).

ZBYARY *див.* **ЗБІАРІИ.**

ЗБЫГНѢВЪ, ЗБЫКГНѢВЪ *ч.* (3) *(особова назва, стп.* Zbygniew): а свѣдкозе на то панъ хрщеиъ судомирски

панъ збыгнѣвъ маршАлко панъ гнѣвошь подкомории (Львів, 1399 *P* 59); A przi thim bili swidczy; pan Jan krakowski... pan Zbygniew marschalko krolowei (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/І, 4); Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии станиславъ познаискии... слюбуємы... ижь вшитки оурАды и зъеднанья и записы... владиславъ кроль и дѣти єго... держати непорушно... имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **збыгнѣвъ, Zbygniew, збыкгнѣвъ** (1399 *P* 59; 1407 *АрхЮЗР* 8/І, 4; 1433 *P* 122).

***ЗБЫТОКЪ** *ч.* (1) ◇ имати збытокъ *див.* **ИМАТИ**[2].

ФОРМИ: *род. одн.* **збытъку** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

! ЗБѢГА 〈ЗБѢГАЮТЪ〉 *див.* ***ИЗБЄГАТИ.**

***ЗБѢГАТИ** *див.* ***ИЗБЄГАТИ.**

***ЗБѢРА** *див.* **ЗБІАРА.**

ЗБѢРѢ *див.* **ЗБІАРА.**

ЗБѢРЯ *див.* **ЗБІАРА.**

***ЗБѢЧИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* zbiec) утекти: а пак ли бы збѣглъ чоловѣкъ и николи єго нє бы〈ло〉 бы тогды тому истцеви маєєтъ (!) па(н) того села запла〈ти〉ти имѣнъемъ того збѣгло〈г〉о чоловѣка (Галич, 1435 *P* 134).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **пак ли бы збѣглъ** (1435 *P* 134); *дієприкм. акт. мин. род. одн. ч.* **збѣгло〈г〉о** (1435 *P* 134).

Див. ще ***БЄГАТИ.**

ЗБЯРѢ *див.* **ЗБІАРА.**

***ЗБАРѢ** *див.* ***ЗБІАРА.**

***ЗВАЖИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) (*на вагах*) зважити: то па(к) я Өєдо(с)и... остато(к) то(г) сребра собра(в) тое сребро зваживъ и... важило по тре(т)и гривны сребра (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **зваживъ** (XV ст. *ВОРСР* 179).

Див. ще ***ВАЖИТИ СА.**

***ЗВАРТОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Львівській землі*) Звертів: мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м) то... иже пришєдши прєд на(с)... пани махна узвертовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои... со усѣми границАми яко з вѣка к звартову слушАло (Львів, 1414 *P* 85).

ФОРМИ: *дав. одн.* **звартову** (1414 *P* 85).

Див. ще ***УЗВАРТОВЪ.**

ЗВАТИ *дієсл. недок. і док.* (8) **1.** (що) (*давати назву, найменування*) називати, іменувати (2): хота(р)... о(т) доуба... на оустїє потока зовомы стъжароу(л) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122); мы Олєксандръ... вєликий кн〈А〉зь литовский... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы... Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н〈а〉ше имєнємъ ЗвАгол... дали єсмо... зо всими доходы и зо всими потребами, который которымколве (*в ориг.* колвє которым.— *Прим. вид.*) имєиємъ званы будут (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118);

(кого ким) прозивати, називати (1): Жаловалъ намъ князь Костентинъ Крошинскій на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татемъ, будучи въ Смоленску, абыхъ я семь волостей твоеи милости, господара моего, закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

2. (кого) (*запрошувати*) звати, кликати, прикликати (3): и варє кто имє(т) звати или о(т) чужєи зємли или о(т) лА(д)цкую зємли... а тоты люди оуси... да є(ст) и(м) слобо(д)но орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїати и сино косити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); и мы то имъ прызволяемъ: нехай они людей за себе зовутъ и нановѣ за собою посадятъ (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

3. (кого о що) позивати (кого за що) (1): а коли(ж) оубогыи бг҃ато(г) зовє(т) о квал(т)ъ бг҃аты(и) о то(т) квалтъ имєєтсА очистити свѣ(т)кы (XV ст. *ВС* 30);

звати к правоу (1) позивати в суд: а коли(ж) одна старона (!) станєть а дроугы(и) нє боудєть а троичи звалъ к правоу а нє о(т) то(г) тогды страти(т) всю свою рєчь (XV ст. *ВС* 13 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **звати** (1457 *Cost.* II, 809); *теп. 3 ос. одн.* **зовє(т)** (XV ст. *ВС* 30); *перф. 3 ос. одн. ч.* **звалъ** (XV ст. *ВС* 13 зв.; 1495 *АЛМ* 83); *майб. 3 ос. одн.* **имє(т) звати** (1453 *Cost.* II, 461); *нак. сп. 3 ос. мн.* **хай... зовутъ** (1500 *АСД* II, № 3); *майб. пас. 3 ос. мн.* **званы будут** (1499 *AS* I, 118); *дієприкм. пас. теп. наз. одн. ч.* **зовоми** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще ***ВЫЗВАТИ, ЗАЗВАТЬ, ЗАЗЫВАТЇ, *НАЗВАТИ, ПОЗВАТИ, ПРИЗВАТИ.**

***ЗВАТИ СА** *дієсл. недок.* (14) називатися, зватися: а отъ крамных рѣчеи... що сА зовоут крамны рѣчи, от того от оусєго абы платили, оу сєрєтѣ, мыто от гривны, тои (!) гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); А пак наияснѣишїи Ян Олбрахть, крол полскїи, ис прѣрєчєною братїю єго милости, тогди имали би пєрєвозити сѣ також на зємли тоурєцкого чъсарѣ чєрєс Доунаи, али оу брод що сѣ зовєт Облоучица... по коуда сѣ им... боудєт видити маиполипшеи, маипожиточнѣи, тоуда пєрєвозити сѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѣ (сє, сА) зовєт** 11 (1463 *BD* I, 73; 1467 *BD* I, 117; 1473 *BD* I, 190; 1487 *BD* I, 516; 1491 *BD* I, 473; 1492 *BD* I, 510; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 78; 1499 *BD* II, 423); **сѣ зовєть** 2 (1473 *ШКН* 165; 1488 *ДГСПМ*); *3 ос. мн.* **сА зовоут** (1456 *Cost.* II, 788).

Див. ще **НАЗВАТИ СѢ.**

***ЗВЄДЄНЄ** *с.* (1) (*стп.* zwiedzenie) обман: Я волчько бодє(н)ковьскии Исвоими дє(т)ми сь євлашко(м) а з романо(м) вызнаває(м)... и(ж) єсмо то оучинили ни жа(д)ны(м) припужєниє(м) ани звєдє(н)є(м) ни(ж)ли своєє доброє воли (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **звєдє(н)є(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

ЗВЕДОМО *див.* **СВѢДОМО.**

***ЗВЄДОМЪ** *див.* **СВѢДОМЪ**[2].

З ВЄКА *див.* **З ВѢКА.**

***З ВЄКОВЪ** *див.* **ЗО ВЄКОВ.**

З ВЄКОМ *присл.* (1) відвіку, звіку: а РуденскаА мает ... ворота поставити на влицу (!), што з вєком оулица промеж подворєй положєна (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

***ЗВЄР** *див.* ***ЗВЄРЪ.**

***ЗВЕРИННЫИ** *див.* ***ЗВѢРИНЫИ.**

***ЗВЕРИНЪНЫИ** *див.* ***ЗВѢРИНЫИ.**

***ЗВЄРИНЫИ** *див.* ***ЗВѢРИНЫИ.**

***ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ** *прикм.* (2) вищеназваний: и мы ему дали и записали, за его къ намъ вѣрную службу, тоє село зверху выписаное Сенно (Луцьк, п. 1445 *АкЮЗР* I, 17); А дали есмо на предъ реченой паней Костюшковой Өетимъи... зверху выписаное имѣнье (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **зверху выписаное** (п. 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1452 *АкЮЗР* I, 21).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЄРВЄЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ, *СВЕРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ЗВЄРЪ** *ч., зб.* (3) звіриня: Жаловала сА пани ВасилеваА Копачевича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она з ымєнА своєго Зєлви за мост перєходєчи... звєр поужаєт, бобры оукрадомъ бьют (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); и Өє(д)ко мови(л) пєрє(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали того двора любєцъкого звєръ сочывали на ты(х) пано(в) котории пєрє(д) тымъ тотъ дворъ Любєчъ дєръжывали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **звѣръ, звєр** (1478 *AS* III, 17; 1499 *ВФ*).
Див. ще ***ЗВѢРЬ, *ЗВѢРА** 1.

***ЗВЕРЫНЪНЫИ** *див.* ***ЗВѢРИНЫИ**.

***ЗВЄРА** *див.* ***ЗВѢРА**.

***ЗВЄСТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* zwieść) (кого) привести, завести: Такъ жє напоминає(м) тєбє што єси прислався люди свои горо(д) нашъ браславль зжогъ и мєсто выжогъ и люди наши головами з жонами з дєтьми со всими ихъ статъки оу свою зємлю звєлъ (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **звєлъ** (1496 *ПЧФГ* 36).

***ЗВЕЧИСТЫИ** *прикм.* (2) одвічний: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... почонъ отъ Песчанъки бродку... дорогою звечыстою до Любецкого мосту (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); присылалъ да (!) на(с) Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) пєче(р)скіи с кієва... че(р)нцы... жалоуючися на митрополита кієвского и всея роусіє што(ж) и(м) насиліє чини(т) и права имь давныє и (з)вечистыє ламати хоще(т) (б. м. и., 1481 *ГПМ*).
ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **звечыстою** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. мн. с.* **(з)вечистыє** (1481 *ГПМ*).

***ЗВЕЧЫСТЫИ** *див.* ***ЗВЕЧИСТЫИ**.

***ЗВИЖИНЦИ** *див.* **ЗДВИЖИНЪЦИ**.

ЗВИНАЧЕЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Звиняче: къ Житомироу жъ сєло Звиначеє а в томъ сєлє чотыри слоугн а пѧты(и) тѧглы(и) подымъщиноу даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Звиначеє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).
Див. ще ***ЗЪВИНЯЧАЯ**.

***ЗВИНИГОРОДСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Звєнигородъ *у Київській землі*): мы Олєксандръ... вєликий кн(ѧ)зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн(ѧ)жати Костєнтина Ивановича Острозского... старости брѧславского и звинигородского в тот час будучого... ємоу имѣнє н(а)шє имєнємъ Звѧгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **звинигородского** (1499 *AS* I, 117).

***ЗВИНКЄНЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) дѣдъ дмитриєви(ч)... русанъ плакси(ч)... юрьи звинкєнєви(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды...дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т)... голдованиє... королєви польскому... слюби(л)... а мы... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).
ФОРМИ: *наз. одн.* **звинкєнєви(ч)** (1388 *Р* 38).

***ЗВИРЬ** *див.* ***ЗВѢРЬ**.

***ЗВИЩАЛА** *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* свѣщило): а мы також єсмы дали (и) потврьдили... паноу Тоадєроу Звищали єго село Звищєлєщи (Ясси, 1469 *BD* I, 138).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Звищали** (1469 *BD* I, 138).
Див. ще ***ЗВЫЩАЛЪ**.

***ЗВИЩЄЛЄЩИ** *див.* **ЗВЫЩЄЛЄЩИ**.

***ЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) зволити, дозволити: а коли мы нє боудє(м) с тоє зємли дани полни(ти) на црквь бжію и є(г) мл(с)ти архимандритоу тоую зємлю о(т) на(с) о(т)нѧ(ти) и да(ти) комоу є(г) мл(с)ть зволи(т) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **зволи(т)** (1498 *ЧІАФ*).
Див. ще ***ИЗВОЛИТИ** 1 ***ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ, *ПРОИЗВОЛИТИ** 2.

ЗВОЛОХИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Волохи, *суч.* Підгір'я: кн(ѧ)зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла... Гдѣхонєцъ, Зволохи под Мєчитовомъ (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).
ФОРМИ: *наз.* Зволохи (1463 *AS* I, 54).

З ВЫШЄ[1] *присл.* (1) вище: а от толѣ чєрєс долиноу... та жє чєрєс полє прости на краи трънїѧ из выше (!) на стлъпъ мєжи могилами (Сучава, 1438 *DBAc* 27).
Див. ще **ВЫШЄ**[1], **ПОВЫШЄ**[1].

ЗВЫШЄ[2] *прийм.* (2) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на предмет або на місце, за яким щось проходить або відбувається)* вище (чого), понад (чим): звыше тыхъ врочищъ лѣсъ и поле и доубровы то є(ст) дѣдошицкоє (Зудечів, 1413 *Р* 83); а тыи старци смовившє сѧ с обою стороновоу вызнали и оуказали староую границю... межи дѣдошичи а межи жирѧвою... дорогою што идеть о(т) зоудєчева к дѣдошичємъ... а звыше тои дорогы дѣдошицкоє а зниже тои дорогы жирѧвьскоє (Зудечів, 1430 *Р* 116).
Див. ще **ВЫШЄ**[2], **ПОВЫШЄ**[2].

***ЗВЫЩАЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., слов.* свѣщило) мы Стефан воєвода... (зна)мєнито чиним... ожє прїи(до)ша прѣд нами... панъ Тоадєр Звы(щ)алъ (и съ) своими сєстрами... и потокмили сѣ оны оуси поспол... та отст(оуп)или оны братоу своємоу паноу Тоадєроу Звищали єдно село (Ясси, 1469 *BD* I, 138).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Звы(щ)алъ** (1469 *BD* I, 138).
Див. ще ***ЗВИЩАЛА**.

ЗВЫЩЄЛЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... (зна)мєнито чиним... ожє прїи(до)ша прѣд нами... пань Тоадєр Звы(щ)алъ (и съ) своими сєстрами... и потокмили сѣ оны оуси поспол... та отст(оуп)или оны братоу своємоу паноу Тоадєроу Звищали єдно сєло на имѣ сєлоу Звыщєлєщи (Ясси, 1469 *BD* I, 138).
ФОРМИ: *наз.* **Звыщєлєщи** (1469 *BD* I, 138); *знах.* **Звищєлєщи** (1469 *BD* I, 138).

***ЗВѢДОМЪ**[1] *див.* ***СВѢДОМЪ**[1].

***ЗВѢДОМЪ**[2] *див.* **СВѢДОМЪ**[2].

З ВѢКА, ЗЪ ВѢКА, З ВЄКА *присл.* (12) одвіку, споконвіку: и мы, подумав с нашими кнзи н с паны... дали есмо и записали за его вѣрную службу села... зо всимъ с тым, што к тымъ селамъ звѣка здавна слушало (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); и мы порадивсѧ с нашими кнзи дали єсмо тому прє(д)рєченому пану андрѣю... сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє... со всимъ с тымъ што к тымъ сєломъ з вѣка здавна слушало (Київ, 1433 *Р* 118); А хотар тому вишєписанномоу сєлоу да єст по старомоу хотароу, коуда оживали з вѣка (Сучава, 1487 *BD* I, 306); я єщє будучи в добром здоровю... дала єсми єму по своєм животе имєнє оу вотчизну на имѧ Любчо... зо всим тымъ, што к тому имєню з вєка прислухаєт (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).
Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU**.

***ЗВѢРИНЫИ** *прикм.* (6) ◇ **ловища звериныє** (1) *див.* ***ЛОВИЩЄ**; **ловы звѣриныє** (4) *див.* **ЛОВЫ**; **топыль зверинъныи** (1) *див.* ***ТОПЫЛЬ**.
ФОРМИ: *ор. мн.* **звериниыми** 2 (1434 *Р* 128; 1499 *AS* I, 117); **звериниыми** 1 (1498 *ГВКОО*); **звєрынъными** 1 (1499 *ВФ*); **звѣриными** 1 (1424 *Р* 100); *місц. мн.* **в зверинъныхъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).
Див. ще ***ЗВѢРѦЧИИ**.

***ЗВѢРЬ** *ч.* (2) *(дика тварина)* звір: имѣєть лєнько заруби(ч) тыє сєла держати... съ ставы с ловищи и со звѣри (Житомир, 1433 *Р* 127); А кто оусхочет тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати от оусєго их товароу... или живих товаръ или мертвих... или звири: или коуници или билиц(и)... вєздє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).
ФОРМИ: *знах. мн.* **звири** (1466 *BD* I, 96); *ор. мн.* **звѣри** (1433 *Р* 127).
Див. ще ***ЗВЕРЪ, *ЗВѢРА** 1.

***ЗВѢРА** *с.* (2) **1.** *(дика тварина)* звірина (1): а кн(ѧ)зь Сємєн дѣдич и отчич Збаразский имаєт мѣти, дєржати... из ловищи з малыми и з вєликими звєрѧты, из бобровыми гоны (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

2. *(жива істота)* створіння (1): Колиж всего прироженя постат своего передкоу видъ на быванна наслѦдовати, про тож и мы, иж инша звѣрѦта розоумом н смысłом проходимо, от родителев наших обычаев цнотами ошлѦхтеных и похвалных отстоуповати не имаемо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *знах. мн.* **звѣрѦта** (1462 *BD* II, 283); *ор. мн.* **зверѦты** (1470 *AS* I, 65).

Див. ще ***ЗВЕРЪ, *ЗВѢРЬ.**

***ЗВѢРѦЧИИ** *прикм.* (1) ◇ л о в и щ а з в ѣ р Ѧ ч и и (1) *див.* ***ЛОВИЩЕ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **звѣрѦчими** (1445 *P* 148).

Див. ще ***ЗВѢРИНЫИ.**

***ЗВЯГОЛЬСКИИ** *див.* **ЗВѦГОЛСКИИ** [1].

ЗВѦГОЛ *ч.* (3) *(назва села у Київській землі) суч.* Новоград-Волинський: мы великий кнѦз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... даем и дали есмо тому предреченому Каленику... слободища во ЗвѦгли *(в ориг.* во в ЗвѦгли.— *Прим. вид.)* (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); и мы... емоу имѣие н⟨а⟩ше именемъ ЗвѦгол... дали есмо ласкаве черес сес н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЗвѦгол** (1499 *AS* I, 117); *місц. одн.* **во (въ) ЗвѦгли, ЗъвѦгли** (1437 *AS* I, 34; 1499 *AS* I, 118).

ЗВѦГОЛСКИИ [1] *прикм.* (4): Продали есмо мыто Звягольское и корчму... Израилу и Еську, а Юдъце, на три годы (Судомир, 1488 *РИБ* 222); Билъ намъ чоломъ иаместникъ звѦголскии Яцько Мезь и просил в нас во Вруцъком повете человека на имѦ Лазарка Мошъкевича (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **звѦголскии** (1496 *АЛРГ* 71); *дав. одн. ч.* **Звягольскому** (1488 *РИБ* 222); *знах. одн. с.* **Звягольское** (1488 *РИБ* 222); *род. одн. ж.* **ЗвѦгольское** (1489 *AS* III, 22).

Пор. **ЗВѦГОЛ.**

***ЗВѦГОЛСКИИ** [2] *див.* **ЗВѦГОЛЬСКЫЙ** [1].

ЗВѦГОЛЬСКЫЙ [1] *ч.* (2) *(особова назва)*: а при томъ были свѣткы: кн⟨Ѧ⟩зь Иванъ Борисович ЗвѦгольскый, пан Олизаръ Гаврилович староста володимерскый (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); и мы... емоу имѣне н⟨а⟩ше именемъ ЗвѦгол... што держал первѣй сего кн⟨Ѧ⟩зь Василей а кн⟨Ѧ⟩зь Андрѣй Семеновичи ЗвѦголские, дали есмо ласкаве черес сес н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ЗвѦгольскый** (1461 *AS* I, 54); *наз. мн.* **ЗвѦголские** (1499 *AS* I, 117).

***ЗВѦГОЛЬСКЫЙ** [2] *див.* **ЗВѦГОЛСКИИ** [1].

***ЗГАДАТИ** *дієсл. док.* (3) **1.** (з ким) порадитися (2): тогды Ѧ па(н) староста згадалъ землѦны і оправили есмы кундра(т) оу тои граници поколѦ ему кнѣзъ левъ оуѣхалъ (Галич, 1401 *P* 66); ино мы... згадавши зъ паны радами нашими, тую данину во всюмъ ему... потвержаемъ (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3—4).

2. (о чім) *(подумати)* згадати (про що) (1): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь, изгадалъ есми самъ о своюй души... згписалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **изгадалъ есми** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **згадалъ** 1 (1401 *P* 66); *дієприсл. перед.* **згадавши** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ЗГАРЪ** *ч.* (4) *(назва річки в Подільській землі)* Згар: тамъ же противъ той долыны, в рици Згару, в озеры Антоновы, для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую границю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *род. одн.* **Згару** (1430 *ГВКЛ* 7, 8); *місц. одн.* **в Згару** (1430 *ГВКЛ* 9).

***ЗГИНОУТИ** *дієсл. док.* (8) (кому і без додатка) *(зникнути)* пропасти (7): ино ми видѣвшы сведете(л)ство нашы(х) бояр... аже тота и(х) привилиа о(т) наши(х) пре(д)ков що имали на тое село... та(к) згиноули ка(к) они свѣдете(л)ствоую(т) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); Нагло(д) кме(т) жалова(л) на сво(и) сѫсе(ди) ижь емоу в ночи конь украде(н) а о(н) и(х) проси(л) абы с нім во сле(д) пошли за злодеемь и оні не хотелі а оу томь емѫ ко(н) изьгиноулъ (XV ст. *BC* 22 зв.); и поведили передъ нами щожъ ихъ привилей на ихъ село отчизное Осекрово зъ церкви ихъ згинулъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

(без додатка) (бути втраченим) пропасти (1): а такое свідечество чинѦчи оу три(д)цати годовъ може(т) окоупити тое дѣди(ч)ство а естьлі жь заме(ш)кае(т)... за пѦ(т)на(д)це(т) годовъ того освеченія оучинить тогды тое дѣди(ч)ство изгинѫло (XV ст. *BC* 20 зв.— 21).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **изьгиноулъ** 1 (XV ст. *BC* 22 зв.); **згинулъ** 1 (1498 *ГВКОО*); *3 ос. одн. с.* **изгинѫло, изгіноуло** (XV ст. *BC* 21, 27 зв.); *3 ос. мн.* **згиноули** 2 (1464 *DIR«A»* 517; 1489 *РИБ* 431); **изгиноули** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **! изьгили** 1 (1464 *DIR«A»* 517).

Див. ще ***ИЗГЫБНУТИ.**

***ЗГОДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (6) **1.** (з ким о що, між ким о що) згодитися, погодитися (з ким на що або у чому), дійти до згоди (з ким у чому, з ким щодо чого) (2): На котороумь соимѣ тоты панове съ ⟨о⟩бох сторонь... визволили и оуставили, иа том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ не моглы изгодити промеж собою (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); изгодила сѦ есми из деверемъ исъ своимъ со кн⟨Ѧ⟩земъ Семеномъ и дети мои изъ дѦдкомъ своимъ о ки⟨Ѧ⟩зѦ Солтановоу дельницю (Манів, 1478 *AS* I, 76);

(з чим) *(не заперечувати)* згодитися (1): про тожь мы кторою зь его волию повыини есмы сѦ згодити, а вѣрною слоужбою послоушни быти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738);

◇ и з г о д и т и с Ѧ (с г о д и т и с Ѧ) н а о д н о (о д и н о) с л о в о (2) прийти до одностайної думки: тоти старци сгодили сѦ с обою стороноу на одино слово (Зудечів, 1413 *P* 83); а тыи старцѣ изгодили сѦ со обою стороновоу (sic.— *Прим. вид.*) на одно слово (Зудечів, 1421 *P* 96).

2. (на що) домовитися (про що) (1): и мы старцов роспытали и старцы снем сѦ и згодив сѦ на одно место и сознали перед нами, аж з давных давеи есть ступенское, а СтуплѦне сами тут дворы своими седели на той Мощаницы (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *інф.* **сѦ згодити** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **сѣ... изгодити** 1 (1467 *BD* II, 297); *перф. 1 ос. одн. ж.* **изгодила сѦ есми** (1478 *AS* I, 76); *3 ос. мн.* **изгодили сѦ** 1 (1421 *P* 96); **сгодили сѦ** 1 (1413 *P* 83); *дієприсл. перед.* **згодив сѦ** (1444 *AS* I, 42).

***ЗГОДНЫИ** *прикм.* (1) *(який дав згоду)* згідний: а боудѣ(т) ли емоу прїсоужено свідe(ч)ствомъ сѦ очистїть а оди(н) свѣтокъ не боудѣ(т) зго(д)ныи(и) длѦ то(г) не боудѣ(т) оу соромотѣ (XV ст. *BC* 36 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **зго(д)ны(и)** (XV ст. *BC* 36 зв.).

ЗДАВНА, ЗЪДАВНА, ЗДАВЪНА *присл.* (58) здавна: Też jestliby kotoryj... był najden sud'i swojemu u wine peneżnoj abo wynszoj kotoroj, kotoraja z dawna ułożona, to majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а имѣеть тое село держати и оуживати со всѣми его пожитки и оужитки што к нему здавна прислухають (Коломия, 1424 *P* 102); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... даемъ и дали есмо тому пре(д)реченому пану андрѣю за его вѣрную службу село михлинъ оу луцкомъ повѣте... со всимъ с тымъ што к тымъ селомъ з вѣка здавна слушало (Київ, 1433 *P* 118); Се я... Юри Василевич Острозского продал есми дѣлницоу... первое село МнѦтин, дроугое село Головчичи, а Подборци, а Дѣтиничи со всем с тым, што к тым селам здавна тѦгнет (Берестя, 1448 *AS* I, 44); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... пан Братоул... продал... едно село... и полѣны оуси колко слоухали здавна того села (Сучава, 1462 *BD* I, 51—52); и Ѳе(д)ко мови(л) пере(д) нами штожъ тыи люди зъдавна

осочники бывали того двора любєцъкого (Вільна, 1499 *ВФ*); И потвержаємъ тые люди... со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

Див. ще **ИЗДАВНА, ИЗДАВНО, *ОТДАВНА.**

! **ЗДАЛИ** ⟨ОУЗДАЛИ⟩ (1): Сє я Ванко Скєрдѣєвич сын Джусин ис Квасилова... вызнаваю, иж я... кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Василєвичу дѣдичу Збаразскому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою... а продали єсмо и здали (! — *Прим. вид.*) єсмо з доброє воли на вєки вєком (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

Див. **ОУЗДАТИ.**

ЗДВИЖИНЪЦИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми томоу ст҃омоу монастироу сєла... мли(н) що є(ст) н⟨а бис⟩трици и оу здвижинъци о(т) доамна и соболєщїи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); никто да нє смѣєтъ ты(х) монастирски(х) люди о(т) зви(жи)нци... соудити ани глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **зви(жи)нци** (1467 *Mih. Doc.* 125); оу **здвижинъци** (1462 *Cost. D.* 10).

ЗДЄ *присл.* (9) **1.** тут (8): да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою за што здє даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвіє (Холм, 1376 *P* 22); А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ здє тєлом (Сучава, 1466 *BD* I, 106); Бъдага (sic.— *Прим. вид.*) прости и да моу дароує живот вѣчны и здє мног лѣтны живот (б. м. н., 1464—1496 *Gh. S.*).

2. сюди (1): а я о томъ оузъвєдавши, А таѧ рать и(з)дє ко мнє при(и)дєть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ЗДЄС.**

***ЗДЄРЖАНЄ** *с.* (1) додержання: Алє колиж... Казимир, крол полскыи... нас нєдавномоу захованю, здєржаню чистои, явнои вѣры... напомѣноул... мы... вызнавамы... быти повинни... коу дєржаню... чєсти и вѣры иашєи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *дав. одн.* **здєржаню** (1462 *BD* II, 284).

Пор. **ЗДЄРЖАТИ.**

ЗДЄРЖАТИ, ЗДРЖАТИ, ИЗДЄРЖАТИ, СДЄРЖАТИ *дієсл. док.* (32) (що) *(виконати)* додержати, дотримати: а на крѣпо(ст) то(г) листа привѣ(с)ли єсмо наша пєча(т) абы то крѣпко здєржа(т) (Молодечио, 1388 *P* 43); тоє и слубуємо... великому и велебному Владиславу... сдєржати и полнити тыто листы и записы нашѣ (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); а кто нє съдєржитъ нашъ записъ, тотъ да єстъ проклѧтъ *(в ориг.* прокрѧтъ.— *Прим. вид.)* (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); Тоє оусє вышєписанноє слюбоуємь, заприсѧгаємь здєржат и полнити господарєви нашємоу королєви... подлоуг того нашєго листоу (Сучава, 1462 *BD* II, 290); Тоє въсє вышєписанноє мы... Стєфан воєвода... имаємо... здєржати и наполнити, бєз въсѣкого хитлѣнства и бєз жадноИ зраді (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *інф.* **здєржати** 18 (1448 *Cost.* II, 738; 1454 *P* 163; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 270, 276; 1470 *BD* II, 310; 1475 *BD* II, 329; 1479 *BD* II, 352; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **издєржати** 4 (1402 *Cost.* II, 621; 1445 *Cost.* II, 729; 1468 *BD* II, 302); **здржати** 1 (1472 *ДГСВМ*); **сдєржати** 1 (1403 *ДГМ*); **здєржат** 1 (1462 *BD* II, 290); **здєржа(т)** 1 (1388 *P* 43); *майб. 3 ос. одн.* **съдєржитъ** (1448 *Cost.* II, 306); *1 ос. мн.* **здєржим** 1 (1462 *BD* II, 285); **хочєм здєржати** 1 (1463 *BD* II, 295); **хочємъ... здєржати** 1 (1471 *BD* II, 285); *бaж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... издръжалъ** (1435 *Cost.* II, 682); *3 ос. мн.* **абы... здєржали** (1462 *BD* II, 292).

Див. ще **ДЄРЖАТИ** 2, **ЗАДЄРЖАТИ** 2.

ЗДЕС, ЗДЕСЕ, ЗДѢСЯ *присл.* (4) тут: koližby nineczy tot wasz posoł iechał czerez naszuiu zemliu k niemu, ludiem by zdiesie mnoho serdcia upało (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а здес по Бутыр и по Виноградную гору... потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11); Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости (Краків, 1454 *АЛМ* 12); И тыми разы здесе мещане были въ насъ и били иамъ чоломъ, абыхмо ихъ не отдаляли отъ тыхъ корчомъ (Радомль, 1487 *РИБ* 227).

Див. ще **ЗДЄ.**

***ЗДЕТЕЛА** *ж.* (4) *(назва маєтку у Троцькому воєводстві):* ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковъ иа Пречистую Богоматеръ у Вилни... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. одн.* **Здетелы** (1499 *АСД* VI, 2); *дав. одн.* **Здетелѣ** (1499 *АСД* VI, 3); *знах. одн.* **Здетелу** 1 (1499 *АСД* VI, 2); **Здетелю** 1 (1499 *АСД* VI, 3).

Див. ще ***ЗДЕТЕЛЪ.**

***ЗДЕТЕЛЪ** *ч.* (1) *(назва маєтку в Троцькому воєводстві):* А... тое имѣне Здетелъ (дер)жати и они маютъ тые двѣ копѣ грошей давать (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Здетелъ** (1499 *АСД* VI, 3).

Див. ще ***ЗДЕТЕЛА.**

***ZDITOW** *ч.* (1) *(назва містечка у Троцькому воєводстві):* a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn, Zditow... zaczepili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Zditow** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ЗДОЛБИЦА** *ж.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі)* Здовбиця: Повєдила пєрєд нами старостинаѧ луцкаѧ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Олизароваѧ Шиловича кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ии Фєдка, штожь... нєбощикъ паи Олизар Шилович... записал єєй (!) имєиѧ свои иа имѧ Здолбицоу... а Горухов (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Здолбицу** (1487 *AS* I, 240).

ЗДОРОВ *див.* **ЗДОРОВЪ.**

***ЗДОРОВЄ** *див.* ***ЗДОРОВИЄ.**

***ЗДОРОВИЄ** *с.* (16) **1.** здоров'я (12): мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... ожє... учинили єсмы за нашє здоровьє и за дш҃ъ пєрєжє ст҃о почившїи(х) господарєи... и дали єсмы ст҃ѣи єп(с)кпии нашои... два сєла (Сучава, 1403 *ДГАА*); ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужинии (!) панови свѧтоѣ коруны польскоѣ... нє хотѧчи да(т) загину(т) миѣ вѣрно(м) кнѧжѧтю... на чить и на здоровию и на имѣнию и выбавили мѧ бг҃о(м)... ис того ѧтсва (так.— *Прим. вид.*) (Кременець, 1434 *P* 130); а то дали єсмо оу до(м) ст҃ѣи тр(о)ци на пѧма(т) (так.— *Прим. вид.*) родитєлє(м) н҃шимъ... а на(м) на здоро(в)є (Київ, 1459 *P* 174); коли похочєть Стєфанъ воєвода... своихъ пословъ послати до свата своєго вєликого князя Ивана Васильєвича навєдити зъдоровъя дочки своєє вєликоє кнѧгини... абыхмо єго посломъ давали добровольноє проєханьє чєрєзъ нашу зємлю до Москвы и отъ толь зася до єго зємли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

в добром здоровю (3) *див.* **ДОБРЫИ.**

2. згода, дозвіл (1): Божыю милостїю и господара иашого здоровьемъ великого короля Александра, мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую на Блинѣ вѣчна (!) (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **здоровъѧ, зъдоровъя** (1484 *ЯМ;* 1496 *BD* II, 405); *знах. одн.* **здоровїє, здоровиє** 5 (1439 *Cost.* II, 59; 1441 *DIR«A»* 477; 1465 *DIR«A»* 518; 1475 *BD* I, 200); **здоровьє** 2 (1403 *ДГАА;* 1409 *DIR«A»* 437); **здоров(є)** 1 (1459 *P* 174); *ор. одн.* **здоровьємъ** (бл. 1500 *АСД* II, № 4); *місц. одн.* **в (на) здоровю, здоровъю** 3 (1435 *P* 132; 1488 *AS* I, 241); **на здоровию** 1 (1434 *P* 130); **в здорови** 1 (1489 *AS* I, 89).

Див. ще **ЗДРАВИЄ, *ЗДРОВИЄ.**

ЗДОРОВЪ, ЗДОРОВ *прикм.* (8) *(нехворий)* здоровий (5): Оуставлѧємь право коли(ж) нєкоторы(и) сы(н) дєржїть оц҃а здорового и мт҃ръ здоровоу иаиграєть на сєбѣ

нєкоторououю собїноу пєнєзєи а оцъ и ма(т)ка нє повїннї за нє(г) платить ты(х) пєнєзєи (XV ст. *ВС* 27—27 зв.);

здоров на доуши и на тѣлє (1) здоровий і при здоровому розумі: Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я в тот час... здоров на д⟨у⟩ши и на тѣлє и с доброю волєю и с полным розумом:.. кн⟨A⟩зю Сємєну Василєвичу... продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); здоровымъ животомъ (1) при доброму здоров'ї: а сє я панъ мацина воєвода їлвовъскыи освѣдчаю... аже пришедъ предъ наше обличьє на имA ходоро шидловоскыи (!) своєю доброю волью здоровымъ животомъ ничимъ нє принужєнъ н продалъ пану клюсови свою дѣднину на імA шидловъ (Львів, 1400 *Р* 60—61); добръ здоровъ (1) *див.* **ДОБРЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **здоровъ, здоров, здоро(в)** (XV ст. *ВС* 23 зв.; 1470 *AS* I, 65; 1484 *ЯМ*); *знах. одн. ч.* **здоровогo** (XV ст. *ВС* 23 зв., 27); *ор. одн. ч.* **здоровымъ** (1400 *Р* 61); *знах. одн. ж.* **здоровоу** (XV ст. *ВС* 27).

***ЗДОРОВЪЄ** *див.* ***ЗДОРОВИЄ**

***ЗДОРОВЫИ** *див.* **ЗДОРОВЪ.**

***ЗДОРОВЬЄ** *див.* ***ЗДОРОВИЄ.**

ЗДРАВИЄ *с.* (135) (*цсл.* здравиє) здоров'я: да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою за што здє даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвіє (Холм, 1376 *Р* 22); ино ми... оучинили єсмо за нашє з(д)равїє и за нашихъ дѣт⟨єи и⟩ да(лъ) єсми тоє прѣ(д)рєчєноє посадоу... да єстъ монастирю нашєму о(т) молдавицѣ оурикъ (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 379); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дш̃їє ст̃опочивши(х)... родитєлєи наши(х), и за нашє здравїє и сп(с)єнїє и за здравїє и (сп)сєнїє г(с)пж(д)и нашєи, мр̃їи, и за здравїє и сп(с)єнїє дѣтєи наши(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* много **здравиє** (1480—1484 *BD* II, 369); *знах. одн.* **здравиє, здравїє, з(д)равїє, з(д)рвїє** 129 (1376 *Р* 22; 1408 *Cost.* I, 60; 1415 *Cost.* I, 116; 1429 *DIR«A»* 455; 1443 *Cost.* II, 126; 1452 *DIR«A»* 500; 1478 *BD* I, 219; 1487 *BD* I, 310; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **здравыє** 2 (1444 *DIR«A»* 481; 1466 *BD* I, 105); **здравьє** 1 (1451 *Cost.* II, 401); *ор. одн. зам. зн. мн.* за вашA **здравїємь** (1476 *BD* I, 212); *знах. мн.* **здравїа** (1476 *BD* I, 211).

Див. ще ***ЗДОРОВИЄ, *ЗДРОВИЄ.**

***ЗДРАВСТВОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* здравьствовати) бути здоровим: здравствоуитє о господи, амин (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 370).

ФОРМИ: *нак. сп. 2 ос. мн.* **здравствоуитє** (1480—1484 *BD* II, 370).

***ЗДРАВЫЄ** *див.* **ЗДРАВИЄ.**

***ЗДРАВЬЄ** *див.* **ЗДРАВИЄ.**

ЗДРЖАТИ *див.* **ЗДЄРЖАТИ.**

***ЗДРОВИЄ** *с.* (1) (*стп.* zdrowie) здоров'я: А на то єст нашє вѣра и доуша господства ми Стєфана воєвода... заноужє єсми дал(и) свѣтои црькви за доушє свAтопочившим родитєлєм нашим и за нашоу здровиє (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *знах. одн.* **здровиє** (1466 *BD* I, 96).

Див. ще ***ЗДОРОВИЄ, ЗДРАВИЄ.**

ЗДѢСЯ *див.* **ЗДЕС.**

***ЗДѢШНИИ** *прикм.* (4) (*цсл.* здѣшьнии) тутешній: волно ему въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жону пояти (Луцьк, 1438 *Р* 141).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* **въ здѣшиемъ** (1438 *Р* 140, 141).

***ЗДЯТЕЛСКИИ** *прикм.* (1): съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни ... двѣ копѣ грошей, а съ пашни нашее Здятелское пятнадцать бочокъ жита солянокъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Здятелское** (1499 *АСД* VI, 3).

Пор. ***ЗДЕТЕЛА, *ЗДЕТЕЛЪ.**

ZE[1] *прийм.* (1) (*стп.* ze) (*з ор.*) (*виражає модальні відношення*) з, зі, із: A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu... ze wszim prawem (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4).

Див. ще **ЗЪ, ИЗЕ, ИЗЪ, ИСЪ, СЪ.**

ZE[2] *див.* **ЖЄ**[1].

ZJEDNATY SIA *див.* ***ЗЪЄДНАТИ СЯ.**

***ЗЄЛВА**[1] *ж.* (5) (*назва річки у Троцькому воєводстві*) Зельва: мы єзъдживали тоут в ловы, коли дворєц Бєрєзкий над рєкою Зєлвою на стадо своє панъ Копач сєлит почал и за брата єго пана Мєнторта по рєкоу Зєлвоу на сюю стороноу нєт паноу Нацоу и потом (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Зєлвоу, Зєльвоу** (1478 *AS* III, 17); *ор. одн.* **Зєлвою** (1478 *AS* III, 17).

***ЗЄЛВА**[2] *ж.* (1) (*назва маєтку у Троцькому воєводстві*) Зельва: Жаловала сA пани ВасилєваA Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнA своєго Зєлви за мост пєрєходєчи, сєножати косит и попасю пасєт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Зєлви** (1478 *AS* III, 17).

***ЗЄЛЄТИНЪ** *ч.* (5) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до насъ... дали и потвєрдили єсми ємоу... на зєлєтинѣ половина о(т) пєтрєщи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми им оу нашєи зємли оу молдавскои их праваа отнина, сєла ... на имѣ Ласлъоанїи на Краковѣ... и на Зєлєтинѣ Пєтрєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *род.* **зєлєти(н)** (1491 *Cost. S.* 156); *місц. одн.* **на Зєлєтинѣ, зєлєтинѣ, зєлєтинA** (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1495 *BD* II, 59).

! ЗЄМЄЛЄЮ ⟨ЗЄМЛЄЮ⟩ *див.* **ЗЄМЛA.**

! ЗЄМЄЛAНЫ ⟨ЗЄМЛAНЫ⟩ *див.* **ЗЄМЛAНИНЪ.**

ЗЄМЄНИНЪ *див.* **ЗЄМЯНИНЪ.**

***ЗЄМЄНСКИИ** *див.* ***ЗЄМЄНЬСКИИ.**

ЗЄМЄНЫНЪ *див.* **ЗЄМЯНИНЪ.**

***ЗЄМЄНЬСКИИ** *прикм.* (3) ◇ зємєньская криниця (2) (*назва джерела у Волинській землі*): а сє здє єсмо положили границю мєжи Манєва и Вишнєвца... простє къ зємєньской криницы а от зємєньскоє криници простє чєрєсъ доубровоу до крємєнєцкоє зємли (Манів, 1478 *AS* I, 76); Земеиское село (1) (*назва села у Волинській землі*) Земно, *суч.* Зимне: и я, познав по соби, иже с тое раны маю пойти перед Бог, записую Пресвятой Божей Матери Земенского села по своей души Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Земенского** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *род. одн. ж.* **зємєньскоє** (1478 *AS* I, 76); *дав. одн. ж.* **зємєньской** (1478 *AS* I, 76).

Пор. **ЗЕМНО.**

***ЗЄМЄСКИИ** *див.* **ЗЄМСКИИ.**

ЗЄМЛА *див.* **ЗЄМЛA.**

ЗЄМЛЄНЇНЪ *див.* **ЗЄМЛAНИНЪ.**

ЗЕМЛЕНЫЙ *прикм.* (4) земельний: Про(т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу жонѣ И пото(м)ствоу Єго При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго зємлAной... Є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171); а обрубъ земленый тому имєницу моему Лопавшомъ по старине (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **земленый** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *ор. одн. ж.* **зємлAною** (1459 *Р* 171); *місц. одн. ж.* **при зємлAной** (1459 *Р* 171).

ЗЄМЛИЦА *ж.* (8) (*земельне угіддя*) земля, грунт (6): Се я Яиъ, иначей Корѣива Ядукговичъ, продалъ есмы доброволно... землью свою питомую у волости Волковиской... и съ тою земьлицею, которую купилъ есми у Мацка Вовлковлянина, ксензю Матѣю, бискупу Виленьскому (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от имени моего Хреиникъ...

до Могилокъ и Язвинокъ, от Язвинокъ до дороги... тотъ обрубъ землица Лопавъшская (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Билъ нам чолом старый войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы в Луцкомъ повете (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

з є м л и ц а п а ш н а ѧ (1) нива, рілля: продали єсмо Єго Милости дворєц наш... зъ землѧми своими... а на озерє землю пашноую на имѧ Коудричи... а на озерє зємлица пашнаѧ Коузневщина (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); з є м л и ц а п у с т н а я (1) покинута земля, земля без господаря: Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **землица, зємлица** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1492 *AS* III, 23); *род. одн.* **землицы** (1499 *АЛРГ* 94); *знах. одн.* **землицу** (1499 *АЛРГ* 94); *ор. одн.* **земьлицею** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *род. мн.* **землицъ** (1454 *АЛМ* 12).

ЗЄМЛѢ *див.* **ЗЄМЛѦ.**

***ЗЄМЛѢНИНЪ** *див.* **ЗЄМЛѦНИНЪ.**

ЗЄМЛѦ, ЗЄМЛЯ, ЗЄМЛѢ, ЗЄМЬЛѦ, ЗЄМЛА *ж.* (2209)

1. *(верхній шар земної кори)* земля (1): Kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tiło wyymaia, mecza na ziemliu, nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. *(планета)* земля (3): А полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нєо(т)шлю... зємлю и нєбо котори(и) и створи(л) богъ мєнє поби(й) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А кто сѣ покоусит нашего даанїа и потвръжденїа... пороушити или раздроушити, тот таковїи да єст проклѣть от господа бога... сътворшаго нєбо и зємлѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 357).

3. *(земельне угіддя)* землі, грунт (298): ана (!) продала пєтрашкови радьцѣовьскому свою дѣднину и вотнину... и зємлєю и сь з (!) дворищи (Перемишль, 1359 *Р* 10); коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии в олешка оу оу (!) малєчковича дѣдичьство на щирку село и зємлю (Львів, 1368 *Р* 15); филь мѧковичь и своєю братьєю... оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ... и с польмъ и землью и с лѣсы и зу (!) дубровами (Галич, 1409 *Р* 74); та(к) король господарь приказалъ намъ своимъ листомъ а быхмо выѣхали и зємѧны и старьци и розьѣхали мєжи влдкою а мєжи стрѣлковци о землю о црквну и лѣс (Погоничі, 1422 *Р* 97); а увзялъ есми за тые земли у него двацять и пять копъ грошей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олєска(н)доваѧ (!) наста(с)я киє(в)скаѧ... придали єсмо оу до(м) стыя тр(о)ици (!) к манастырю Сергиєвоу двѣ волости наши(х)... и съ землѧми и(з) водами (Київ, 1459 *Р* 174); А хотарь тои боукатоу земли да єст от оусєго хотара Пєтрєщилорь шестая часть (Сучава, 1487 *BD* I, 297); а продал єсми кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни тот свєй домъ... из землєю и с синожатю (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); и мы то имъ прызволяемъ: иехай они людей за себе зовутъ и иановѣ за собою посадятъ иа церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

з є м л ѧ к о л о д и а я (1) ділянка землі в лісі з колодами (пнями), відведена для розведення бджіл: полазная зємлѧ коло(д)ная (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); з є м л я л о в н а я (1) ділянка землі, відведена для полювання на звірів: придалъ великий князь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичъио и зъ даню медовою и грошовою... и землею ловною (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); з є м л я п а ш н а я (14) нива, рілля: Сє жє придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к црквп стму николѣ зємлю пашную и зємлю бортную (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); А коу тому придаль єсми на тоую црквь... землю пашноую и бортноую и з синожатми (Перевали, 1440 *Р* 142); И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ... которое какъ было село и земли пашнее... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); И в томъ привильи стоить ижъ отє(ц) нашъ паиу ма(р)тиноу далъ тыи люди и(з) ихъ зємълями пашъными и(з) борътными и(з) сеножатьми и(з) ихъ входы и ловы (Вільна, 1499 *ВФ*); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ... ему самому, и его жонѣ... со всими ихъ землями пашными и бортными, и сѣножатми (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); з є м л ѧ п о д ъ л а з н а ѧ (1), з є м л я п о д л о з и а я (!) (1) ділянка землі, яку обробляли нерегулярно, иаїздом: а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки и изъ полми продѣланными и непродѣланными и зь землями подлозиыми (!) и зъ борми и съ лѣсми и съ дубровами и съ бортми (Вільиа, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а в томъ жє сєлє зємлѧ поустаѧ подъла(з)наѧ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); з є м л ѧ п у с т о в ъ с к а ѧ (1), п о у с т о в с к а ѧ з є м л ѧ (3) необроблена, покинута земля, земля без господаря: а дани дають колодоу мєдоу бє(з) двоу вєдє(р) а два вєдра мєдоу залєгло на поустовъско(и) зємли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); я Василєй Волчкович из братом своим Лвомъ... вызнаваем... штож... продали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Костєитину... Острозскомоу... отчизну нашу на реци на Пчичи на имѧ зємлю пустовъскую обарицкую (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); з є м л ѧ р о л н а ѧ (3) нива, рілля: а далъ єсмь и землю рольную и съ сѣножатьми што к тому дворищю слушаєть (Казимир, п. 1349 *Р* 3); б о р т н а я з є м л я (25), з є м л я б о р т н а я (16) *див.* ***БОРТНЫИ**; п о л а з н а я з є м л ѧ (2) *див.* ***ПОЛАЗНЫИ.**

4. держава, країна (1680): majet na nem wina byti wodłuh obyczaja naszoje ziemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); пак ли бы ...хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ (!) исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ поспольство(м) землн єго хочємы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); и доконали єсмы съ ними, штобы ходили, у нашои земли, и съ своими торговлѧми (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); Тымжє обичаєм и мы оудилали, нє хотѣчи, мы и зємлѣ наша, отдалити сѣ от повиности и подданости прєдковь наших, видѣчи и зиаючи ласкоу... Казимира, кролѣ полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371); А по нашем животѣ, кто боудєть господарь нашєи *земли*... или пакъ боуд кого богъ изберєть господарємь быти нашєи земли молдавскои, тот бы нє пороушилъ нашего даанїа, али бы оутвръдилъ и оукрѣпилъ (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174);

з є м л я к о р о л є в с к а я (2), к о р о л є в с к а я з є м л я (3) королівство: а коли нє будємъ подлоугъ держати записи нашего родитєлѣ илїа воєводы и наши записи, а панъ дидрихъ бучаскыи щоби волєнъ брати на наши коупци, оу земли королєвскои и оу нашєи земли, коли иє боудємъ ємоу заплатиты що єсми ємоу записали (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); О монїтє королє(в)ско(и) зєм(ли) (XV ст. *BC* 34); А поутѧ просить одъ Стефаиа воєводы иа землю королєвъскоую (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); з є м л я л и т о в ь с к а я (5), л и т о в с к а я з є м л я (4) Литовська феодальна держава, Велике князівство Литовське: мы романъ воєвода... слюбили єсми и слюбуемъ... королєви... и коруиѣ польскої вѣрие служити и помагати... на єго оусѣ неприѧтєлѣ... выѧвъши зємлю... литовьскую (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); А сє ѧ киѧ(з) левъ вызвали єсмы с литовъскоѣ землѣ два братѣньцѧ тутєниѧ а моижѣка (Львів, 1443—1446 *Р* 147); И загоубил Аврам вистѧрник тоє село оу хитлѣнстви, коли побєжал от нас до литовскои земли (Сучава, 1493 *BD* II, 22); з є м л я м о л д а в с к а я (1067), м о л д а в с к а я з є м л я (5) Молдавська феодальна держава, Молдавське князівство: велики самодержѧвиъи мл(с)ти бжи гнъ їо романь воєвода обладаѧ землєю молдавьскою о(т) планины до морѧ даль єсмь... слузѣ нашему иваньшю витѧзю за єго вѣрную служьбу г села на серєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а такѣ жь мы видѣвшє єго мл҃срдьє к намъ и доброволноє пристанье дали єсмы... стефанови воєводѣ землѣ молдавскои иашѣ листы (Ланчиця, 1433 *Р* 124); и тоуть перє(д) и(х) мл(с)тїю єсмо слюбили

и правдоу свою оуказали мы и с нашими паны и съ оусєю мо(л)давскою зємлєю, абыхомь инои стороны жаднои нє имали (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); А по нашємь животѦ, кто боудет господаръ... нашєи зємли молдавскои, тот бы им нє пороушил нашєго даанїѦ и потвръждєнїѦ (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176); з є м л я р а к у с ь с к а я (1) Австрійська феодальна держава, Австрія: по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣнi)емъ... короля пресветлого Казимира... вноука пренанезвитяжнеiшего цесаря жiкгимонта пана земли ракусьскоiе (Краків, 1478 *ОБРН* 130—131); з є м л я т о у р є ц к а я (1), т о у р є ц к а я з є м ъ л я (1) Турецька феодальна держава, Туреччина: Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємъли... и поведили г(с)древи нашему ажъ што тамъ слышали в зємли тоурє(ц)ко(и) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); з є м л я о у г о р ь с к а я (1), о у г р ъ с к а я (о у г у р ъ с к а я) з є м л я (2) Угорська феодальна держава, Угорщина: а пакли бы потѦгнулъ король оугоръскыи на мєнє, на алєксандра воєводу... тогды господарь нашь, король полскыи, имаєтъ насъ боронити и потѦгнути во оугуръскую зємлю (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣнi)емъ... короля пресветлого Казимира... вноука пренанезвитяжнеiшего цесаря жiкгимонта пана зємли... угорьскоi (Краків, 1478 *ОБРН* 130—131); з є м л я ч є с ь к а я (1) Чеська феодальна держава, Чехія: по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣнi)емъ... короля пресветлого Казимира... вноука... цесаря жiкгимонта пана зємли... чеськое (Краків, 1478 *ОБРН* 130—131); з є м л я в о л о с к а я (11), в о л о с к а я з є м л я (5) *див.* **ВОЛОСКЫ;** л Ѧ д ц к а я (л ѣ с к а я) з є м л я (2) *див.* **ЛѦДСКИИ.**

5. *(адміністративно-територіальна одиниця або історично-географічна територія)* земля (194): А сє Ѧ... господарь рускоѣ зємлѣ далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (!) матѣичича што жь слушаєть пєрємыскоѣ волости (Казимир, п. 1349 *Р* 3); мы... олєксанъдро коръѦтовичь... кнѦзь и гд҃рь подольскои зємли чинимъ свѣдочно... штожь былъ братъ иашь кнѦ(з) юрьии коръѦтови(ч) придалъ млинъ къ цр҃кви къ матцѣ б҃жи оу смотричи то и мы кнѦзь олєксанъдро потвєрживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); ми княз Володиславь Опольскои зємлѣ господарь, Вєлунскои зємлѣ, Рускои зємлѣ господарь и дѣдичь прирожоний тѣмь зємлямь усѣмъ Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); также хочю о(т)ступи(т) нашєму г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому, тоѣ зємли шєпин(с)коѣ (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а при томъ были сведъки... панъ Юрша, пан Хохлевский... пан Казарин, маршалок Луцкое землѣ, пан Иванъ Волотовичъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); мы алєкса(н)дръ воєвода... знамєнито чини(м)... о(ж)... дали єсми сє(с) лї(ст) нашъ... оуси(м) брашовѣно(м)... и оусєи зємли о(т) бръсѣ... на то да имаю(т) о(т) на(с) тоть зако(н) и тоє право що имали о(т) нашє(г) дида, о(т) алєкса(н)дра воєво(д) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута, подкоморнiй земли Холмское (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Старостѣ луцкому, маршалку Волынское земли, князю Семену Юревичу (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); Старостѣ луцкому и Каменецкому, маршалку Волынское земли, князю Семену Юревичу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

6. *(населення)* народ (2): A to weremia siechalisia byli k nam Kniazi, Panowe, Boiare i wsia zemlia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

7. маєток, земля (20): про то жь мы оузрѣвшє... ажє тоє дворищє пысковича што на гугни стоить на облазничь зємли и мы... оставили єсмы облазничѣ при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); Сє Ѧ кн҃зь долголдатъ долголдатови(ч)... даю... по своєи д҃ши... ст҃му николє поустынскомоу иониноу маиастырю тоую зє(м)лю на имѦ то(л)столѣсько(г) конона (Київ, 1427 *Р* 108); вєдже оны не хотилы, мовячи: «не поѣдемътамъ (!), бо мы о томъ ведаемъ, але своеи петки земли пылнуемо» (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); жаловали на(м) погорє(л)скии на нєго, што(ж) о(т)нѦ(л) в ни(х) зє(м)лю и(х) влостную (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

8. *(територія, що перебуває під владою короля, князя і т. ін.)* володіння, земля (11): а за вєлкого кнѦзѦ олькѣрта и за корьята и за патрикия и за ихъ сыны мы ислюбоуємъ тотъ миръ дєржати вѣлми твєрдо... нє заимати намъ королєвы зємлѣ ни єго людии што єго слухають (б. м. н., 1352 *Р* 5—6); а дасть ли ми коро(л) єго м҃лсть и потвєрдє(т) (так.— *Прим. вид.*) дєржѦниє прорєчєныхъ гродовъ и зѣмль до моєго живота и Азъ ислюбую при моюи чти и вѣрѣ кнѦзѦчюи... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхь иного воєво(д) а ни буръкрабъ... толико того которыи жь бы присѦглъ вѣрє(н) быти королєви єго м҃лсть (Кременець, 1434 *Р* 131); и ваша бы милость сихъ пословъ, иашого а и московъского, пропустили миръно чєрєзъ вашєй милости зємли, для нашоє воли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зємлѦ, зємлѣ, зємьлѦ, зємля, zemlia** 34 (п. 1349 *Р* 3; 1422 *Р* 97; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1443 *Р* 145; 1455 *Cost.* II, 769; 1459 *Р* 171; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1485 *BD* II, 371; XV ст. *ВС* 12 зв.; 1498 *АЛМ* 159 і т. ін.); **зємла** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *род. одн.* **зємли, зємлі, зємъли, zemli** 1292 (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1375 *Р* 20; 1415 *Cost.* I, 116; 1438 *Cost.* II, 27; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1467 *BD* II, 297; 1475 *AS* I, 69; 1488 *РИБ* 424; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **зємлѣ, зємълѣ** 47 (п. 1349 *Р* 3; 1368 *Р* 16; 1378 *ЗНТШ* LI, 4, 5; 1393 *Cost.* I, 13; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1448 *Cost.* II, 737; 1463 *AS* I, 55; 1483 *ВОРСР* 177 і т. ін.); **зємлє** 2 (1458 *Mih. Doc.* 121, 123); **zemły** 1 (1465 *GL* 176); **зємлиє** 1 (1475 *Rev.*); **zemłey** 1 (1421 *AS* I, 27); **зѣмли** 1 (1394 *Р* 54); **! зємлимли** 1 (1499 *BD* II, 148); **! злѣ** 1 (1370 *Р* 18); *дав. одн.* **зємли, зємъли, зємлі** (1423 *DIR«A»* 447; 1433 *Р* 125; 1449 *Cost.* II, 742; 1456 *Cost.* II, 788; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1468 *BD* II, 302; 1472 *ДГСВМ;* 1499 *BD* II, 419; XV ст. *ВС* 14 зв.; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *знах. одн.* **зємлю, зємьлю, zemliu, zemlu, ziemlu, ziemliu** 138 (п. 1349 *Р* 3; бл. 1350 *Р* 8; 1368*Р* 15; 1393 *Cost.* II, 607; 1411 *Р* 77; 1431 *Cost.* I, 317; 1440 *Р* 142; 1459 *Р* 171; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1484 *ЯМ;* 1495 *В. Соб.;* бл. 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); *зам. род.* боукату **зємлю** 6 (1452 *Cost.* II, 409, 410; 1487 *BD* I, 297; 1489 *BD* I, 373); господаръ **зємлю** 1 (1479 *BD* I, 221); до и(х) **зємлю** 1 (1437 *Cost.* II, 709); *зам. дав.* да є(ст)... **зємлю...** оурикъ 1 (1455 *Cost.* II, 526); *зам. місц.* **оу** нашєи **зємлю** 3 (1437 *Cost.* II, 709; 1438 *Cost.* II, 7; 1466 *BD* I, 96); *ор. одн.* **зємлєю, зємълєю, zemleiu; ziemleiu** 36 (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1388 *Р* 39; 1400 *Cost.* II, 619; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1459 *Р* 171; 1468 *BD* II, 301; 1485 *BD* II, 371; 1498 *ЧІАФ;* 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); **зємлью** 2 (1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89); **зѣмлєю** 1 (1394 *Р* 54); **! зємєлєю** 1 (1418 *Р* 89); *місц. одн.* **оу (в, въ, во, на, при, о, по) зємли, зємлі, ziemli** 385 (1352 *Р* 6; 1393 *Cost.* I, 13; 1400 *Cost.* II, 619; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *Р* 79; 1457 *Cost.* II, 809; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1485 *BD* II, 372; 1496 *BD* II, 495; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); *зам. знах.* потѦгнулъ... на мєнє... и на моєи **зємли** 1 (1411 *Cost.* II, 638); *наз. мн.* **зємли** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1491 *AS* I, 97; 1495 *АЛМ* 85; *РИБ* 602; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *ГВКЛ* 22; 1499 *BD* II, 422); *род. мн.* **зємль, зємлъ, zeml** 44 (1386 *Р* 30; 1393 *Р* 50; 1402 *Cost.* II, 623; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1420 *AS* I, 25; 1433 *Cost.* II, 652; 1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 284; 1495 *В. Соб.;* 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **зѣмль** 21 (1388 *SL* 678; 1394 *Р* 53; 1395 *Cost.* II, 612; 1407 *Р* 72; 1413 *ОБРН* 115; 1415 *Р* 86; 1433 *Р* 120, 124; 1434 *Р* 131; 1435 *Р* 132; 1439 *Cost.* II, 712 і т. ін.); **зємли, ziemli** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1436 *Cost.* II, 697); **! зѣмлѣ** 1 (1388 *Р* 36);

zemel 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **zemłej** (1395 *GL* 166); *дав. мн.* **зємлѦмъ, зємлѦмь, зємлѦм, зємлѣмь, землѣм, zemlam** 29 (1361 *AGZ* 6; 1377 *P* 23; 1434 *P* 130; 1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 285; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 421; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **землямь** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *знах. мн.* **зємли** 40 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1457 *Cost.* II, 809; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1489 *РИБ* 433; 1492 *AS* III, 23; 1495 *АЛМ* 83; 1497 *РИБ* 683; 1498 *BD* II, 412; 1499 *AS* I, 118; *BD* II, 449 і т. ін.); **зємлѣ** 5 (1433 *P* 125; 1434 *P* 131; 1481 *BD* I, 258; 1488 *BD* I, 348, 357); **зѣмли** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); *ор. мн.* **зємлѦми, зємлѣми, зємълями, землями** 52 (1352 *P* 5; 1388 *P* 39; 1401 *P* 64; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1444 *AS* I, 40; 1451 *АрхЮЗР* II, 106; 1470 *AS* I, 65; 1491 *AS* I, 97; 1498 *ГВКОО*; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **зємлѣмы** 3 (1448 *Cost.* II, 737; 1499 *BD* II, 420, 423); *місц. мн.* **оу (на, во, по) зємлѦх, зємлѦ(х), зємляхъ, зємлѣ(х)** 10 (1436 *Cost.* II, 701; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1454 *АЛМ* 12; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.; XV ст. *ВС* 43 зв.; 1499 *BD* II, 420, 421, 424); *зам. род.* от, из, до… их **зємлѦх** 9 (1499 *BD* II, 421, 422, 424); королевичом… иных **зємлѦх** 1 (1445 *Cost.* II, 725); *наз. дв.* двє **зємли** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *знах. дв.* **зємли** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

Див. ще ***ЗЄМЯ.**

ЗЄМЛѦНИНЪ, ЗЄМЛЄНЇНЪ, ЗѢМЛѦНИНЪ *ч.* (71) (*стп.* ziemianin) *(особа шляхетського стану, яка володіла земельною власністю)* дрібний землевласник: а сє зємлѦнє панъ ходько быбєльскии кадолъфовичь друздъ иванъко полъпричичь богданъ тивунъ (Перемишль, 1359 *P* 10); Алє то што жь коли вси боѦрє и зємлѦнє будуть городъ твєрдити тогды тии люди тако жє имѣють твєрдити городъ смотрнчь (Смотрич, 1375 *P* 20); а облазничєвє оуказали свою граннцю и зємлѦны и старци (Зудечів, 1411 *P* 79); А сє Ѧ па(н) миха(л) бучацекии… свѣдъчю то и познаваю… ижє пришєдъши пєрєдъ на(с) и пєрєдъ зємєлѦны (!) тучнѦ(к) ива(н) ис панєю росовою… ничимъ нє примучєни познали пєрєдъ нами и пєрєдъ зємєлѦны (!) ижє сѦ замѣнили сєлы (Галич, 1418 *P* 88—89); И тиж иаши слоуги пєрєроубци аби нє го‹ни›ли тоти люди от Коцмани ни на город, ни на млины, ни на наши дворове, съ иними зємлѣнє (Сучава, 1481 *BD* I, 257); Смотрѣли єсмо того со кн‹Ѧ›зьми и паны волынскими, штож жаловали г‹о›с‹по›д‹а›рю королю єго м‹и›л‹о›сти зємлѦиє крємѦиєцкии на имѦ Цєцєнєвскии на кн‹Ѧ›зѦ Олєксандра Сонкгушковича, штож бы он в них взѦл имѣнє бєзвиннє оу винах оу своих (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зємлѦнинъ, зємлѦиии, зємлѦни(н)** 4 (1435 *P* 184; XV ст. *ВС* 27 зв.; 2-а пол. XV ст. *СПС*; 1466 *AS* I, 62); **зѣмлѦнинъ** 3 (1394 *P* 54); **зємлєнїнъ** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); *род. одн.* **зємлѦнина** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *дав. одн.* **зємлєнїноу** (XV ст. *ВС* 18 зв.); *наз. мн.* **зємлѦнє, зьмлѦнє** 15 (1359 *P* 10; 1375 *P* 20; 1391 *P* 45; 1395 *Cost.* II, 612; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *P* 79; 1445 *СРК*; 1458 *ОЖДМ*; XV ст. *ВС* 38 зв.; 1491 *AS* I, 94 і т. ін.); **зємлѦны** 2 (XV ст. *ВС* 29 зв.; 1404 *Cost.* II, 625); ! **зємлѦнѦ** 1 (XV ст. *ВС* 34); *род. мн.* **зємлѦнъ, зємлѦ(н)** (1388 *P* 39, 40; 1391 *P* 45; XV ст. *ВС* 28, 35 зв.; 1411 *P* 79); *дав. мн.* **зємлѦиомъ, зємьлѦномъ, зємлѦномь** (1386 *P* 30; XV ст. *ВС* 14, 38 зв.; 1430 *P* 130); *зам. ор. мн.* пєрєдъ **зємлѣномъ** (1448 *Cost.* II, 306); *знах. мн.* **зємлѦны** 6 (1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1409 *P* 74; 1424 *P* 106; XV ст. *ВС* 14 зв.; 1434 *P* 130); ! **зємєлѦны** 1 (1418 *P* 89); **зємлѦнє** 1 (XV ст. *ВС* 39 зв.); *ор. мн.* **зємлѦны, zemliany, зємълѦны** 13 (1395 *Cost.* II, 612; 1401 *P* 65, 66; 1404 *P* 68; 1407 *Cost.* II, 628; 1411 *P* 79; 1413 *GL* 48; 1434 *P* 130; 1435 *P* 132, 134; 1488 *РИБ* 424); **зємлѣиє** 2 (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); ! **зємєлѦиы** 1 (1418 *P* 89); *місц. мн.* **на зємлѦнохъ, зємлѦно(х)** 2 (1386—1418 *P* 34; 1421 *Cost.* I, 142); **о зємлѦнє(х)** 2 (XV ст. *ВС* 7 зв., 34 зв.); **о зємлѦлѦ(х)** 1 (XV ст. *ВС* 27 зв.); ! **о зємиы(х)** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.).

Див. ще **ЗЄМЯНИНЪ.**

***ЗЄМЛѦНЫИ** *див.* **ЗЕМЛЕНЫЙ.**

***ЗЄМЛѦНЬСКИИ** *прикм.* (1) (*стп.* ziemiański) *(який стосується землянина-шляхтича)* шляхетський: а на то єсмы дали облазничомъ сєсъ нашь листъ под нашєю пєчатью а к тому и нашихъ слугъ зємлѦньскнѣ пєчати (Зудечів, 1411 *P* 80).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **зємлѦиьскиѣ** (1411 *P* 80).

ЗЕМНО *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Земно, *суч.* Зимне: Земно у матки моее воли, у подани и в опекани, якже было и у моей во(ли) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Земно** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 3).

Див. ще ***ЗЄМЄНЬСКИИ** (Земеиское село).

! ЗЄМНЫХ ‹ЗЄМЛѦНЄХ› *див.* **ЗЄМЛѦНИНЪ.**

ЗЄМСКИИ, ЗЄМЪСКИЙ, ЗЄМСКІЙ, ЗЄМЬСКЫИ *прикм.* (50) **1.** *(який стосується землі як адміністративно-територіальної одиниці)* земський (4): а нє можєть ли тотъ староста в на(с) того о(т)рима(т)… тогды то(т) староста имєє(т) єго выпроводїть до гранїци зємьскоє (XV ст. *ВС* 38 зв.); о о(т)кладанїю роковъ зємьскы(х) (XV ст. *СЯ* 40);

зємъскии гроши (1) гроші, що були в обігу на даній території: а пакли быхо(м) нмѣли оу иєго тоє сєло о(т)нѦти и мы имаємъ дати сорокъ гривєнъ зємъскими грошми (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); зємьскыи пїсарь (3), пїсарь зємьскыи (2) *(службова особа, що брала участь у земських судах з дорадчим голосом, мотивувала вироки, давала виписи, посвідчувала їх згідність з оригіналом і складала звіти про кількість справ і записів)* земський писар: а тыи кнїги имєю(т) быти за трємї ключи замькиоути оди(н) клю(ч) имаєть имєтї соудья а дроу(г)и по(д)соудо(к) а трєтїи зємьскыи пїсарь (XV ст. *СЯ* 42 зв.); О пїсарє(х) зємьскы(х) ко(л)ко имєєть бра(т) за запїса(н) (!) (XV ст. *СЯ* 9 зв.); зємскоє право (3), ‹право› зѣмьскоє (1) *(правові норми, прийняті в земських судах, станових судах феодальної Польщі, на яких розглядалися переважно цивільні справи шляхти)* земське право: пак ли бы кто нагабалъ тучєнѦка оу тои дѣдининѣ оу сєрнъку… то пани марєгорѣта росоваѦ имаєть заступити оправи(т) подлугъ зємєско(г) права (Галич, 1418 *P* 89); Ино ми єсми досмотрили ис нашими болѣри… и оучинили єсми ємоу закон, подлоуг зємскаго права (Сучава, 1481 *BD* I, 258); што оу рускомъ правѣ сѣдѦть кмєти оу зѣмьскомъ ис тѣхъ брали єсмы ис подимъя по колодѣ вовса (б. м. и., 1386—1418 *P* 35); книги зємъскиє (7) *див.* **КНИГА** 2; маршалокъ зємский (14) *див.* **МАРШАЛОКЪ**; обычаи зємьскии (2) *див.* **ОБЫЧАИ** 3; подскарбий зємский (1) *див.* **ПОДСКАРБИЙ**; слоужба зємская (6) *див.* **СЛОУЖБА** 1; соимъ зємьскии (1) *див.** **СОИМЪ**; соудъ зємьскыи (1) *див.* **СУДЪ**[1] 4.

2. місцевого походження (4): а у черновци, возы нє стрѦсти алє купєць дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ, куници, сєрєбро, воскъ и кони добрїи зємъстїи (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А оу Чєрновцєх возы нє трѦсти, алє коупєцъ абы дал своє право, ажє нє имаєт заповѣданї товаръ на своємъ возы: коуници, сєрєбро, воскъ, алибо кони добры зємскии (Сучава 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **зємскии, зємскій, зємъский** 11 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *AS* I, 45; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1491 *AS* I, 97; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *РИБ* 621; 1499 *AS* I, 118); **зємьскыи** 1 (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *ск. н.* **зєм** 1 (1498 *ГВКОО*); *род. одн. ч., с.* **зємъского, зємьско(г), zemskoho** 3 (1388 *ZPL* 105; XV ст. *СЯ* 41; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); **зємскаго** 2 (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); **зємєско(г)** 1 (1418 *P* 89); *дав. одн. ч.* **зємьскомоу, zemskomu** (1475 *AS* I, 71; XV ст. *ВС* 30 зв.; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *місц. одн. ч., с.* **оу зѣмьскомъ** 1 (1386—

1418 *Р* 35); **на зємьско(м)** 1 (XV ст. *ВС* 25 зв.); *род. одн. ж.* **зємьскоє** (XV ст. *ВС* 38 зв.); *дав. одн. ж.* **зємъскои** (XV ст. *ВС* 34); *знах. одн. ж.* **земъскую, земскую** (1489 *РИБ* 437, 438; 1498 *ГВКЛ* 22); *наз. мн. ч.* **зємьскыи** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *род. мн.* **зємьскыхъ, зємьскы(х)** 4 (XV ст. *СЯ* 9, 39 зв., 40); **зє(м)ски(х)** 2 (1495 *БСКИ*); *знах. мн. ч.* **зємскии, зємскін** 2 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **зємстїи, зємъстїи** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *знах. мн. ж.* **зємъскы** 1 (XV ст. *СЯ* 42 зв.); **зє(м)скиє** 1 (1495 *БСКИ*); *ор. мн.* **зємъскими** (1424 *ДГВВ;* 1489 *РИБ* 433); *місц. мн.* **о зємъскы(х), зємьскыхъ, зємьскы(х)** 3 (XV ст. *СЯ* 9,9 зв., 43 зв.); **въ зємъскихъ** 1 (1489 *РИБ* 433).

***ЗЄМЪЛА** *див.* **ЗЄМЛА.**

***ЗЄМЪЛАНИНЪ** *див.* **ЗЄМЛАНИНЪ.**

ЗЄМЪСКИЙ *див.* **ЗЄМСКИИ.**

***ЗЄМЬЛИЦА** *див.* **ЗЄМЛИЦА.**

ЗЄМЬЛА *див.* **ЗЄМЛА.**

***ЗЄМЬЛАНИНЪ** *див.* **ЗЄМЛАНИНЪ.**

ЗЄМЬСКЫИ *див.* **ЗЄМСКИИ.**

***ЗЄМЯ** *ж.* (7) (*стп.* ziemia) **1.** *(земельні угіддя)* земля, грунт (2): то всє єсмо потвердили, непорушно на вѣкы служѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому... съ всѣми границями... исъ зємєю, исъ сѣножатми, исъ га(я)ми, исъ дубровами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); исталосА при дєржаєѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) оже купилъ панъ вАтславъ дмитровьскии дворищє исъ зємєю (так.— *Прим. вид.*) (Львів, 1370 *Р* 18).

2. держава, країна (2): про то(ж) коли(ж) кто имє(т) рубити дєсАтиноу о(т) вина о(т) нас по нашєи зємли *(в ориг.* зєми.— *Прим. вид.)*, а о(н) бы далъ нашємоу монастирю вышеписанномоу по сєдє(м) бочо(к) вина (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); а они ти(ж) бы имѣли засѣ остєрєгати паневє наши и опасовати, ка(к) сами сєбє, абыхо(м) оужє могли с вами по(с)полу зємли осАсти и кролє(в)скую и иашу и абыхо(м) могли ти(ж) дву зє(м) держати с обу(х) стро(н) за єдно в мирѣ, в ла(с)ци и справє(д)ли⟨во⟩сти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

з є м А м о л ъ д а в ь с к а А (1) Молдавська феодальна держава, Молдавське князівство: мы ильАшь воєвода... господарь зєми молъдавьскои записуємъсА тымъ пŃошамъ што к намъ з литъвы приєхали на нашю службоу (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

3. *(адміністративно-територіальна одиниця)* земля (1): Семенъ Юр: стар: луц: мар. вол. зем: (Троки, 1498 *ГВКОО*).

4. маєток, земля (1): ино мы имъ тые земли ихъ отчизные и дворища подтверждаемъ... нехай оны тые земли свои держатъ... а намъ службу земскую служатъ... посполу зъ иншими земями вруцкими (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22—23).

ФОРМИ: *род. одн.* **зєми** 1 (1433—1443 *АРМ*); *ск. н.* **зем.** 1 (1498 *ГВКОО*); *дав. одн.* **зєми** (1449 *Cost.* II, 378); *ор. одн.* **зємєю** (1361 *AGZ* 6; 1370 *Р* 18); *род. мн.* **зє(м)** (1457 *Cost.* II, 810); *ор. мн.* **земями** (1498 *АЛРГ* 23).

Див. ще **ЗЄМЛА.**

ЗЄМЯНИНЪ, ЗЄМАНИН, ЗЄМЄНИНЪ, ЗЄМЄНЫНЪ *ч.* (32) (*стп.* ziemianin) *(особа шляхетського стану, яка володіла земельною власністю)* дрібний землевласник: Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... архимандрыты благословити, игумены наставляти, попы и дьяконы совершати... въ Луцку и въ Острозе, и въ селахъ до иихъ прислухаючихъ такожде и бояръ и земянъ нашихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); та(к) король господарь приказалъ намъ своимъ листомъ а быхмо выѣхали и зємАны и старьци и розьѣхали межи вЃдкою а межи стрѣлковци о зємлю о цр҇квну и лѣс (Погоничі, 1422 *Р* 97); Мы, Свыдрыгайло, Великій князь, чинымо знаменито... ижъ, прышовшы передъ насъ земянинъ нашъ повету Браславского, Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ, покладалъ передъ иами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а при том был вєликого королА зємАнин пан Мишко Глоускій (Острог, 1463 *AS* I, 56); Што перъво сего жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту... на земянъ Берестейскихъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); тою присєгою єсмо прысягали твоєй милости и паномъ твоєй милости и земяномъ твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi... a boiary kniażynу pynskoy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: **зємАнин, зємянинъ, зємАии(н)** 5 (1430 *ГВКЛ* 7; 1463 *AS* I, 56; 1494 *AS* I, 101; 1496 *АЛРГ* 69; 1499 *ГОКІР*); **зємєнинъ** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); **зємєиынъ** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); *род. одн.* **земяныиа** (1430 *ГВКЛ* 7); *наз. мн.* **зємАнє, zemiane** (1422 *Р* 97; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1495 *ВМЗД;* 1498 *ГВКОО;* 1500 *ДПЖН*); *род. мн.* **земяиъ, зємА(н)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1430 *ГВКЛ* 7; 1495 *ВМЗД*); *дав. мн.* **зємАномъ, земяиомъ** (1422 *Р* 97; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20, 21; 1487 *АМЛ;* 1496 *BD* II, 402); *знах. мн.* **земяиъ** 3 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1489 *РИБ* 433; 1495 *АЛМ* 85); **зємАны** 1 (1422 *Р* 97); *ор. мн.* **зємАны** (1422 *Р* 97, 98; 1430 *ГВКЛ* 7; 1438 *Р* 141).

Див. ще **ЗЄМЛАНИНЪ.**

ЗЄНКО *див.* **ЗѢНЬКО.**

ЗЄНКОВИЧ, ЗЕНЬКОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* А се я, пан Анъдрѣй Волотовичъ, староста перемильский, и панъ Иваиъ Долзъский Зеньковичъ... созънаваемъ симъ нашимъ листомъ: просили нас два братя рожоиая... быхъмо ихъ разделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); А при том были светки: кн⟨А⟩зь Иван Юрєвич Жославский ... пан Юхно Зєнкович, пан Андрєй Кортєвич (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Зєнкович, Зеньковичъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1481 *AS* I, 77).

***ЗЄРЄМА** *с.* (15) угіддя, де водилися бобри; угіддя з бобровими норами: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже видев и знаменав службу иамъ вѣрную... пана Ивана Мукосѣевича... дали есмо и записали за его вѣрную службу села... з бобровыми гоны, и с зеремяны (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); и мы порадив сА с нашими кн҇зи и с паны... даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєчєному пану андрѣю... сєло михлинъ оу луцкомь повѣтє... з бобровыми гоны и с зєрємАиы (Київ, 1433 *Р* 118—119); и мы, порадившися с нашими князи, и паны... даемъ и дали есмо ему... село Холопы... з бобровыми гоны, и зеремяны (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60—61).

ФОРМИ: *знах. одн.* **зъеремя** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *ор. мн.* **зєрємАны, зєрємяны** 12 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119; 1437 *АкЮЗР* I, 12; 1438 *Р* 138; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *Р* 156; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61 і т. ін.); **зєрємєиы** 2 (1445 *Р* 150; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13).

***ЗЄТЪ** *див.* **ЗАТЬ.**

***ЗЖЄЧИ** *дієсл. док.* (2) (що) спалити: а городовъ оу рускои земли новыхъ нє ставити ни сожьженого нє рубити доколА миръ стоитъ (б. м. н., 1352 *Р* 6); Такъже напоминає(м) тєбє што єси приславши люди свои горо(д) нашъ браславль зжогъ и место выжогъ (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **зжогъ** (1496 *ПЧФГ* 36); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч.* **сожьженого** (1352 *Р* 6).

Див. ще ***ВЫЖЄЧИ, *ŻECZY, *ПОЖЄЧИ, *ПОЖИГАТИ.**

***ЗИГМУНТЪ** *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Zygmunt, *лат.* Sigismundus) Сигізмунд: мы алєксандръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожъ єсмо просили вєлєможных паны и шлА(хо)тини пано(в) ра(ді) кролєвскои... пана подолцА, по(д)комори подолского, пана зигмунта, судїа подо(л)ского, паиа яна баговского... иже мы слюбуємъ и слюби(л) єсми

служити королю его мл(с)ти и с҃тои коруни (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *знах. одн.* **зигмунта** (1455 *Cost.* II, 769).

Див. ще **ЖИГМОНТЬ, *ЖИДИМОТЪ.**

***ЗИЖА** *ж.* (2) *(назва ріки у Молдавському князівстві)* Жижія: а ми видѣ(вши) вѣрноую и правоую его слоужбоу и ми есми дали емоу два селищи на зижи (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35); мы Стєфан воевода... знаменито чиним... оже... даем... свѧтому нашемоу монастироу от Хомора... села ... на имѣ селам: Дворничаніи... и на Зижи село на имѣ Кълоугърѧ(ни) (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Зижи** (1439 *Cost.* II, 35; 1475 *BD* I, 203).

Див. ще **ЖЄЖІЯ.**

ЗИМЄ *присл.* (1) (*стп.* zimie) взимку, зимою: ⟨...⟩ ли што летє ино двє недели ма⟨...⟩ ї заклады а боуде(т) ли зиме и ⟨...⟩ и а коли оу кого оузѧто а ие ⟨...⟩ сѧ томоу алюбо досыть нє ⟨...⟩ъ в томъ часоу (XV ст. *ВС* 11 зв.).

ЗИМИРЪСТАМЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а еще при томъ были послы съ львова, што съ нами сесе дѣло доконали, мычко куликовьскыи и зимиръстамъ ханысъ и ханысъ верзьсть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зимиръстамъ** (1408 *Cost.* II, 633).

***ЗИМНЫЙ** *прикм.* (2) північний: а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкии — полеский, а оттоль до дороги... прозываемое Острозское... по левой стороне Теременское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 2).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **зимный** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ЗИНОВЕЙ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Зиновии, *гр.* Ζηνόβιος) Зіновій: а при нас в тотъ часъ былъ Зиновей, нареченый владыка луцъкий, а княз Семенъ Васильевичъ, наместъникъ Кремяницъкий (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Зиковей** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ЗИНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині) суч.* Динівці: тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до иа(с)... потвердили села его... на имѣ село кинди(н)ци... еще село зиновци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **зиновци** (1437 *Cost.* I, 541).

***ЗИСКЪ** *див.* **ИЗЫСКЪ.**

ZID *див.* **ЖИДЪ** [1].

***ZIMA** *ж.* (1) зима: I jakże iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas... newidaty czymbysia i do zimy żywity (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *род. одн.* **zimy** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ZIMONT *див.* **ЖИГМОНТЬ.**

***ЗЛАМАТИ** *дієсл. док.* (6) **1.** зламати, поламати (4): И повѣдилъ ми Репа, штожъ... въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только зброи осталися, а мисы зламаныи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. (що) *(не дотримати)* зламати, порушити (2): И тыж нѣкоторых панов або которых поддаиних иаших... длѣ розници или сказы, абы тїи въси вышеписаниїи наши еднанїѧ и прїязни нє имают быти зламаны анї прєстоуплєни (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти зламаны** (1499 *BD* II, 425); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **аби... бил зламан** (1499 *BD* II, 424); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* **зламаиыи** 3 (1498 *АЛМ* 163); **зломаныи** 1 (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ЗЛОМИТИ, ЛАМАТИ, ЛОМИТИ, *ПОЛАМАТИ.**

***ЗЛАТАРЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ З л а т а р е в а п о л ѣ н а (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* А хотаръ томоу селу... доловъ Шоумузомъ до устїа его и половина Златарєви полѣиы (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Златарєви** (1424—1425 *DBAc* 19).

***ЗЛАТО** *с.* (1) (*цсл.* злато) *(позолочена нитка)* золото: къ свѧтомоу мѣстоу... дали есмы трои двери от дамаскы чръвеиои съ златом (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *ор. одн.* **златом** (1462 *BD* I, 70).

Див. ще ***ЗОЛОТО.**

***ЗЛАТОВЕРХИИ** *прикм.* (1) (*цсл.* златоврьхъ) золотоверхий, златоверхий: а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ, Нифонтъ Святаго Михайла златоверхого игуменъ Стефанъ Переломило попъ Лисинскій Фалелей (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **златоверхого** (1398 *ДГПМ*).

ЗЛАТООУСТЪ *ч.* (1) (*цсл.* златоустъ) *(назва богослужебної книги)* «Златоуст»: се азъ смиреныи еп(с)пъ олк(с)ѣи... застали есмо оу с҃тго сп҃са на красно(м) Д҃ нконы кованы(х)... половина прилога (!) осмогла(с)ни(к) ве(с) оуста(в) кири(л) книга златооустъ (б. м. н., 1429 *Р* 114).

ФОРМИ: *наз. одн.* **златооустъ** (1429 *Р* 114).

***ЗЛАТЪ** *див.* ***ЗЛАТЫИ** [2].

***ЗЛАТЫИ** [1] *прикм.* (1) (*цсл.* златыи) золотий: мы петръ воевода... вызнаваюмъ... оуже (!) тоты златии пинѣзи, котори есмы были дали на жолдь оуроженому паноу бартъшовы з боучача... братъ роженъи паиа бартоша, намъ вериоулъ и заплатилъ исполною (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815).

ФОРМИ: *знах. мн.* **златии** (1458 *Cost.* II, 814).

Див. ще ***ЗОЛОТЫИ** [1].

***ЗЛАТЫИ** [2] *ч.* (326) (*цсл.* златыи) *(назва монети)* золотий (72): тѣмъ мы видѧвше правоую и вѣрноу(ю) его слоужбоу до на(с)... дали есми емоу... едио село... що емоу продалъ... панъ ива(н) болдоръ за пѧ(т) десѧтъ златы(х) (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119); и гергє... ре(к) прѣ(д) иа(с): правда, еси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, иа подєржанїе (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); И оуставше слоуга наш Иван та заплатил оуси тоти пинѣзи р҃к злат оу роуки Стани (Васлуй, 1497 *BD* II, 115);

з л а т ы и т а т а р с к и и (240) татарський золотий: тѣ(м) мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвердили есми емоу... село... щоже емоу продали тое село... племеници его... за р҃л зла(т) татарски(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247); Тѣм мы видѣвши их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвердили есмо им... одно селище... що они коупили от Кости... за р҃кє златых татарскых (Сучава, 1467 *BD* I, 117); и оуставши слуга на(ш), глигоръ, и съ своею женою, а(л)бою, и заплатили и(м) оуси тоти вишеписа(и)ни(х) пинѣзи, н҃е зла(т) татарски(х) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234); з л а т ы и т о у р є ц ь с к ы и (5) турецький золотий: а мы имаемъ давати паноу детрихоу на кажды рокъ по четири⟨ста⟩ златыхъ ⟨т⟩оу⟨рец⟩кихъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); nasz wirnyj bojaryn Pan Żurża Rotompan... prodał swoje pytomoje seło... Kyr Theoktystu mytropołytu u cenu za 270 złaty turecskych (Сучава, 1465 *GL* 176); з л а т ы и т о у р с к ы и (1) турецький золотий: А що привезоут от Басараб или от Тоурков... от воза по В҃ златы тоурскых (Сучава, 1460 *BD* II, 274); з л а т ы и о у г о р с к ы и (6), о у г о р с к ы и з л а т ы и (1) угорський золотий: мы пе(т)ро воево(да)... с паны радою нашею мо(л)да(в)скои... радили есмы и миого подоумали ме(ж) собою о оутисненїе и погибели земли нашеи що(ж) съ оуси(х) сторо(н) имае(м) а иаибоу(л)ше о(т) тоурко(в) иже... просѧ(т) оу на(с) даны двѣ тисѣчи оугорскы(х) зла(т) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); и еще дали есми а҃ сто злат оугрьских, и а҃ село (Путна, 1476 *BD* I, 217); з л а т ы и о у г р ъ с к ы и ч е р в л и и и и (1) угорський дукат, угорський червінець: И також есмо дали и потвръдили томоу свѧтомоу нашемоу монастироу а҃ фалчоу и три фертали винограда... що же был он коупил тот виноград... за к҃е златы оугръскых червлини (Гирлов, 1499 *BD* II, 147—148).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* за И҃ (М҃, Р҃) **злати** 45 (1453 *Cost.* II, 495; 1460 *BD* II, 274; 1463 *BD* I, 74; 1466 *DIR«A»*

519; 1479 *BD* I, 223; 1486 *BD* I, 289; 1488 *BD* II, 247; 1490 *BD* I, 396; 1495 *Cost. S.* 193; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); за кє̃ (М̃, С̃Л) **златы, złaty** 20 (1445 *Cost.* II, 231; 1459 *BD* I, 27; 1465 *GL* 176; 1472 *BD* I, 169; 1478 *BD* I, 219; 1479 *BAM* 61; 1497 *Cost. S.* 223; 1499 *BD* II, 147, 153, 154 і т. ін.); за Р̃ **златыи** 1 (1462 *BD* I, 63); *род. мн.* **злат, зла(т), злать** 228 (1446 *Cost.* II, 247; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 ЭСФ; 1462 *BD* I, 52; 1468 *BD* I, 130; 1476 *BD* I, 217; 1480 *BD* I, 246; 1487 *BD* I, 517; 1497 *BD* II, 115; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **златых, златыхъ, златыхь, златы(х)** 22 (1443 *Cost.* II, 119; 1449 *Cost.* II, 747; 1452 *Cost.* II, 410; 1456 *Cost.* II, 789; 1462 *BD* I, 70; 1467 *BD* I, 117; 1471 *ДГСМПБ;* 1479 *BAM* 61; *BD* I, 228 і т. ін.); *знах. мн.* **злати, злат(и)** 5 (1449 *Cost.* II, 385; 1456 *BD* I, 456; 1460 *BD* II, 274; 1480—1484 *BD* II, 369, 370); **златы** 2 (1460 *BD* II, 274); ! **златиь** 1 (1500 *SD* 7); *знах. дв.* **злата** (1479 *BD* I, 221).

Див. ще ***ЗЛОТЫИ, *ЗОЛОТЫИ**[2].

***ЗЛЇИ** *див.* ***ЗЛЫИ.**

***ЗЛО** *с.* (3) лихо (2): а єстли бы дорозоумили с которои сторони от каких наших нєпрїятєлєи какоє зло, або шкоді алибо прекажєиїѧ, а их милость тогди нам... тоє имают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423); з л о о у ч и н и т и (кому) (1) учинити лихо: а бо(л)шє о(т) того иє имаємъ пєрєпустити зло оу⟨чи⟩нити нашимъ лю(д)мъ оу корунѧ (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *знах. одн.* **зло** (1445 *Cost.* II, 729; 1499 *BD* II, 422).

***ЗЛОБНЫИ** *прикм.* (1) *(у знач. іменника)* злочинець (1): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ иашъ Климентый, владыка луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... благихъ миловати, а злобныхъ казнитн (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн.* **злобныхъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ЗЛОДЄИ**[1] *див.* ***ЗЛОДѢИ.**

! **ЗЛОДЄИ**[2] ⟨ЗЛОДЄИСТВО⟩ *див.* ***ЗЛОДѢИСТВО.**

***ЗЛОДЕЙСКИИ** *див.* ***ЗЛОДѢИСКИИ.**

***ЗЛОДЄИСКЫИ** *див.* ***ЗЛОДѢИСКИИ.**

***ЗЛОДЄИСТВО** *див.* ***ЗЛОДѢИСТВО.**

***ЗЛОДЇИ** *див.* ***ЗЛОДѢИ.**

***ЗЛОДЇИСКИИ** *див.* ***ЗЛОДѢИСКИИ.**

***ЗЛОДѢИ** *ч.* (15) **1.** злочинець (5): Też jestliby kotoryi detia... okormił, tot jako złodej majet' karan byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106—107); а кторы бы на(ш) нєпрїѧтє(л) оутєклъ на и(х) сторону или злодїи, то(г) имає(т) вѣсити, або на(м) наза(д) выдати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. злодій (10): Нагло(д) кмє(т) жалова(л) на сво(и) сѫсє(ди) ижь ємоу в ночи конь украдє(н) а о(и) и(х) проси(л) абы с нїмь во слє(д) пошли за злодєємь и онї нє хотєлї (XV ст. *BC* 22 зв.); Мы михалъ бучацкыи... и кола судья галицкыи... вызнавамы то и зємлѧны иж⟨ъ⟩ та(к) єсмо то оуложили колик⟨о⟩ сѧ пригодитъ ижъ поидєтъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣємъ горѧчи(м) пыто(м) а гдє приидє(т) за ни(т) (!) до к⟨о⟩торого сєла а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѧ своєго оу ⟨сєлѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти трє⟩тии днъ̃ по єго оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ оу сє⟩ло бє(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *P* 134); а привїлїє що има(л) на тє(х) сєла(х) и на озєра они ємоу покради (!) коли єм до(м) злодѣи покрадили (!) (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **złodej** (1388 *ZPL* 106); *род. одн.* **злодѣѧ** (1435 *P* 134); *ор. одн.* **злодєємь** 1 (XV ст. *BC* 22 зв.); **злодѣємъ** 1 (1435 *P* 134); *місц. одн.* **о злодєи** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); **о злодєю** 1 (XV ст. *BC* 22 зв.); *наз. мн.* **злодїи** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **злодѣи** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *род. мн.* **злодїєвъ** (1457 *Cost.* II, 809); *дав. мн.* **злодѣємь** 1 (XV ст. *BC* 28 зв.); **злодїє(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *знах. мн.* **злодїєвъ** (1457 *Cost.* II, 810); ! **зло(и)дє(и)** (XV ст. *BC* 28 зв.); *місц. мн.* **о злодѣєхъ** (XV ст. *BC* 7 зв., 28).

***ЗЛОДѢИСКИИ** *прикм.* (5) украдений (1): Оуставлѧємь и сказоуємь колї хто боудѣ(т) трїичи обажєнъ пєрє(д) соудо(м) о злодѣиство алюбо о разбои, и пєрємождєнъ алюбо нєкотороую рє(ч) злодѣискоую лїцомъ выимоу(т) алюбо вѣрнє(т), на вєкы жа(д)ноє чти нє имєє(т) имєть (XV ст. *BC* 36 зв.); з л о д є и с к ы и д о л г ъ (1) боргове зобов'язання злодія відшкодувати вкрадене: а оуводєть (!) лї того нє̃ства (!) своєго соутѧ(ж)ци тогды порожчєнъ єго и долгоу єго вынѧмъщи злодєискы(и) долгъ ижє имєєть за всє платїти (XV ст. *BC* 11); З л о д е й с к а я с т е ж к а (1) *(назва урочища у Волинській землі):* досталася ему стороиа тая, где его дворъ, люди... и селище за его двором... до Салищова за Злодейскую стежку, по долину (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); с л и д ъ з л о д и и с к ы и г о н и т и (1) *див.* ***СЛѢДЪ** 1; с л и д ъ з л о д ї и с к и и п л а т и т и (1) *див.* ***СЛѢДЪ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **злодїиского** (1454 *ПГПММ*); *знах. одн. ч.* **злодєискы(и)** (XV ст. *BC* 11); *знах. одн. ж.* **злодѣискоую** 1 (XV ст. *BC* 36 зв.); **злодейскую** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. мн.* **злодиискы(х)** (1458 *ПГСММЦ*).

***ЗЛОДѢИСТВО** *с.* (17) злодійство, крадіжка: Też jestliby... nahabał... o zastawu... kotoraja by jemu była czerez złodejstwo, abo czerez khwałt wziata, na tuju istenuju zastawu... majet' prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Хто боудє(т) ожалованъ о злодѣиствє бчо(л) алю(б) мд̃(оу) (XV ст. *BC* 6 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **злодѣиство** 6 (XV ст. *BC* 18, 19, 30, 32 зв., 36 зв.); **злодєиство, złodejstwo** 3 (1388 *ZPL* 104; XV ст. *BC* 26 зв., 32 зв.); *місц. одн.* **о злодѣиствє** 3 (XV ст. *BC* 6 зв., 18); **о злодєиствє** 1 (XV ст. *BC* 8); **о злодѣиствѣ** 1 (XV ст. *BC* 29); ! **о злодє(и)** 2 (XV ст. *BC* 7 зв., 8 зв.); *знах. мн.* **złodejstwa** (1388 *ZPL* 104).

! **ЗЛОИДЄИ** ⟨ЗЛОДЄИ⟩ *див.* ***ЗЛОДѢИ.**

***ЗЛОМАТИ** *див.* ***ЗЛАМАТИ.**

***ЗЛОМИТИ** *дієсл. док.* (6) (що) *(не дотримати)* зламати, порушити (5): кто жь коли зломи(т) нашю грамотоу су(д) прє(д) б(г)мъ имаю с нимъ (Перемишль, 1390 *P* 176); вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... ижє... алєксандръ воєвода зємлѣ молдавскои... присѧгъ слюбовъ голдувъ намъ и записовъ намъ оучинєныхъ... пєрєступивши и зломивши былъ напротиву иамъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); a nam semkrot prysiahał, klenasia żywym Bohom i wsie izłomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); а пакли быхмо тыхь записовъ пєрєдь рєчєныхь, што имили пєрєдьковє наши о(т) короловьства полско(г), нє дали, подьлоугь слоубоу нашєго... тогды тыѣ оусѣ записы и листы пєрєдьковь нашыхь што имили ѣхь о(т) короловьства полско(г) чииимо симь нашимь листомь скажєныѣ и жломьлєныѣ (!) и ни во што (Львів, 1436 *Cost.* II, 707).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **izłomił** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); **isłomił** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *майб. 3 ос. одн.* **зломи(т)** (1390 *P* 176); *дієприсл. перед.* **зломивши** (1433 *P* 121); *дієприкм. пас. мин. знах. мн. ч.* ! **жломьлєныѣ** (1436 *Cost.* II, 707).

Див. ще ***ЗЛАМАТИ** 2, **ЛАМАТИ, ЛОМИТИ, *ПОЛАМАТИ.**

***ЗЛОСТИВЫИ** *див.* **ЗЛОСТЇВЇИ.**

ЗЛОСТЇВЄ *присл.* (1) (*стп.* złościwie) злісно: а боудѣ(т) хто злостївє алюбо нєправа нєхотѧчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть а имєть щкоды чинити зємли а(любо) зємълѧномъ тогды є(г) имѣнїє дѣди(ч)ство вынѧвни (!) вѣно жєньскоє имєєть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѧто (XV ст. *BC* 38 зв.— 39).

ЗЛОСТЇВЇИ *прикм.* (2) (*стп.* złościwy) злісний: Обычаи злостївїи бы(л) слоужєбнїчїи колї и(х) прївожєно до забїты(х) на дорозє тогды онї и(х) лоупилї с тго (!) имєнїя

оу которомъ былї забиты мѣнѧ(т) собѣ за кровно (XV ст. *ВС* 25).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **злостївїи** (XV ст. *ВС* 25); *знах. одн. ч.* **злостивыи** (XV ст. *ВС* 11).

ЗЛОСТЬ *ж.* (4) **1.** зло, лихо (1): вло(д)славъ... кроль полскии... знаменито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ росъсѣвцею злости неприятелемъ людского поколѣнья зъеднано было ижь нѣкгды премужныи панъ александръ воевода землѣ молдавскои... присѧгъ слюбовъ голдувъ намъ и записовъ намъ оучиненыхъ... переступивши и зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчнця, 1433 *Р* 120—121);

н а з л о с т ь (1) на зло, на злість: и ваша бы милость сихъ пословъ... пропустили мирьно черезъ вашей милости земли... бо сии послове не ходять на злость вашей милости, але на доброту вашей милости (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

2. злість, злоба (2): Коли(ж)... оумыслъ и злость и(х) є(ст) на то какъбы христїяньство обажїли є(ст) сѧ на(м) за по(до)бно вїдѣло штобы нї одныи... оу нашои земли нашомоу хрїстїанинѫ пѣнезеи бы не дова(л) (!) на записы анї на лїсты одно на закла(д) по(д)лѫгъ старо(г) обычая (XV ст. *ВС* 39—39 зв.); а мы обличнѣ к нему... при чти и при вѣрѣ нашои, и по(д) хрестїанскою вѣрою, без (з)лости и безь хитрости прїидемѣ, а пере(ч)нному пану вло(д)славу, кролеви... оучинимы вѣру (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664).

ФОРМИ: *наз. одн.* **злость** (XV ст. *ВС* 39); *род. одн.* **злости, (з)лости** (1433 *Р* 120; 1434 *Cost.* II, 664); *знах. одн.* **злость** (1499 *BD* II, 449).

***ЗЛОТЫИ** *ч.* (1) (*стп.* złoty) ◇ з л о т ы и т у р е ц к и и (1) турецький золотий: Мы ильѧшь воевода... записуемъсѧ тымъ пнѡшѧмъ... ежь имаемъ и слюбуемъ имъ жолъдъ платити на каждыи мѣсѧць по є̃ гривень лѧдьскихъ на копье и злотые по три турецкие за гривну а за щкоды стоимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **злотые** (1433—1443 *АРМ*).

Див. ще ***ЗЛАТЫИ** [2], ***ЗОЛОТЫИ** [2].

***ЗЛЪТЪРОНА** *ж.* (2) **1.** *(назва поля у Молдавському князівстві)* (1): мы Стефан воевод(а)... знаменито чиним... оуже... прїидоша перед нами... нашь вѣрни боѧрин пан Юрїи Шербич и матере его Федка... и дали... нашемоу монастирю от Хомора... половина от тое поле на имѣ на Злъторонын (Сучава, 1467 *BD* I, 120).

2. *(назва пасіки у Молдавському князівстві)* (1): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... даем и дали есми свѧтомоу нашемоу монастироу от Хомора... едноу пасикоу на имѣ Злъто⟨роны⟩ (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **Злъторонын, Злъто⟨роныи⟩** (1467 *BD* I, 120; 1475 *BD* I, 203).

***ЗЛЫИ** *прикм.* (14) **1.** злий, злісний (2): Мы кнѧ(з) дв̃дъ дмитриеви(ч) кнѧ(з) русаиъ плакси(ч)... чинимы знамени(т)... како кеды в то времѧ коли кнѧ(з) велебныи дмитрии... голдоване и вѣрность и послушьство... не приневолени а никотораѧ зла волѧ примучени велико(м) и славнему володиславу... со вси(м) своими землѧми... вѣрность праваѧ и не изрушистаѧ слюби(л) а мы именемъ и моча вши(х) землѧнъ... послюбуемы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); а онъ имаетъ насъ остеречи, яко нашъ милы приятелъ, от оусихъ злы⟨хъ⟩ чловков, и имаетъ намъ радити и на оусе наше доброе (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746—747).

2. *(непридатний)* негодящий, поганий (1): А хотарь томоу селоу на имѣ Беркишещем... почение от блота Мъстакиноулоуи на злїи брод (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

3. несправедливий, неправий (3): Оуставлѧемь и(ж) пре(д) нашею обли(ч)иостїю алюбо пере(д) нашими паны .. соу(д)я соудѧчи соуды не може(т) быти кора(н) (!) за зло(г) соуда бо не о(н) самъ соудить але пановѣ (XV с *ВС* 33 зв.).

4. *(жорстокий)* лютий, злий (1): Знаменїто намъ есть ис права цесарьско(м) (!) и(ж) пожегъци имають злою смртїю гиноуть (XV ст. *ВС* 25 зв.).

5. *(у знач. іменника с. р.)* нещастя, лихо (4): ино оузрѣвши невинность мою велимужиннн (!) панови... выбавили мѧ бг̃о(м) и жону мою и дѣти мсѣ... ис того Атсва (!) и с того оусего злого (Кременець, 1434 *Р* 130); Презъ велїкыи заклады частокро(т) оубогыи лю(ди) бывають оутїснены а то тымь же и(х) много у коупе ездило и мно(г) зло(г) людемь чинили и квалтомь брали (XV ст. *ВС* 17); и оузвѣдаетъ нашъ милы приятель панъ детрихъ о наше злое боудь от ⟨как⟩ова и от которои стороны а онъ имаетъ насъ остеречи (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746);

◇ з л ы е р ѣ ч и (2) зло, біда: и тако имаемы его остерегати о(т) усѣхъ злыхъ рѣчеи (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); и также имаемы его выстерегати о(т) всѣхъ злы(х) речеи и имаемь доброую раду радити (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); з л ы и л ю д и (1) злочинці: они имаю(т)... на то стояти... како бы могли... оучинити на(м) ми(р)... яко быхо(м) имѣли собѣ, покои с ти(х) съ вси(х) сторо(н), яко быхо(м) могли злы люде показнити, а правы(м) покои оучинити и сами оу наше(м) покоѧ быти, оу нашеи земли (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **злого, зло(г)** (XV ст. *ВС* 8 зв., 17, 33 зв.; 1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132); *знах. одн. ч.* **злїи** 1 (1473 *BD* I, 183); *знах. одн. с.* **злое** (1449 *Cost.* II, 746); *наз. одн. ж.* **зла** (1388 *Р* 39); *ор. одн. ж.* **злою** (XV ст. *ВС* 25 зв.); *род. мн.* **злыхъ, злы(х), злы⟨хъ⟩** (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 653; 1449 *Cost.* II, 747); *знах. мн.* **злы** (1457 *Cost.* II, 809).

***ЗМЕРЛЫИ** *ч.* (1) (*стп.* zmarły) померлий: на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкають, то есть, почавши отъ мосту замку Городенского... До того копища ихъ, гдѣ змерлыхъ своихъ ховають... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу Нашого давати не мають (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27).

ФОРМИ: *знах. мн.* **змерлыхъ** (1389 *РЕА* I, 27).

***ЗМЕРТИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* zemrzeć) померти: а коли бы обадва змерли а не зостанетъ ся ни по одномъ сыновъ и щадковъ музского... полу то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **зомретъ** (1498 *ГВКОО*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **коли бы... змерли** (1498 *ГВКОО*).

ЗМЕТЫ *мн.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* Я волчько боде(н)ковьскии и своими де(т)ми... вызнаве(м)... и(ж)... продали есмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши... Ис тыми озѣри... на имѧ озѣро нѣже(н) а... зметы (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз.* **зметы** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***ЗМИИНЕЦЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Змїінець: Се я кнѧзь михаил костѧ(н)тиновичь... придаю ст̃омоу сп(с)у и своего дворьца и змиинца десѧтиноу озими пшеници и рьжи от всее ѧрины (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*).

ФОРМИ: *род. одн.* **змиинца** (2-а пол. XV ст. *СО*).

***ЗМИЛОВАТИ СѦ** *дієсл. док.* (5) (на кого, над ким) змилуватися, змилосердитися (над ким), зглянутися (на кого): Ѧ ивашко... дѣди(ч) земли валаскоѣ, знаемо чиню... аже велебныи г(с)дрь, влодиславъ, из божьеи мл(с)ти кроль пол(с)ки и велебныи кнѧ(з), витовтъ литов⟨с⟩ки, смиловали(с) надо мною, принѧли суть мене собѣ слугою (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); и па(н) косте сѧ смилова(л) на не(г) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); Мы кнзь Семенъ Алекса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуемо... И(ж) мы деи змилова(в)ши сѧ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Еремиею Ша(ш)ко(м)... при (в)сѣхъ Городищо(х) И оурочища(х) Е(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѧ смилова(л)** (1449 *Cost.* II, 385); *3 ос. мн.* **смиловали(с)** (1400 *Cost.* II, 619); *майб.*

3 ос. одн. **съ... смилоує(т)** (1456 *ЭСФ*); *дієприсл. перед.* **змилова(в)ши сѦ** 1 (1459 *P* 171); **смиловавьшы ся** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

***ЗМОВИТИ СѦ** *дієсл. док.* (7) (з ким) договоритися, домовитися: тог(д)ѣ єсмо выиха(л)и исъ землѦны и съ старци смолвивьши сѦ и вона два прилюбила (Галич, 1404 *P* 68); тако земѦнє исмовивши сѦ и старци и вызнали ажє по лисичии бро(д) землѦ црквная стго спса из вѣка из давного (Погоничі, 1422 *P* 97—98); а зquestion мовившися есми зъ своими детми, дали есмо имъ вечно и непорушно зо всимъ с тым, што к тому селу слушаетъ и належитъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); и далъ (!) панъ воєвода всказалъ к намъ иже отъ всихъ стороиъ поганьство на хрестия(н)ство наступаєть и в томъ (!) часъ жадаєть абыхмо змовилися зъ братьею нашою противъ поганьства за хрестиянъство (Вільна, 1493 *ОПВВ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо змовилися** (1493 *ОПВВ*); *дієприкм. акт. мин. наз. мн. ч.* **смовившє сѦ** (1430 *P* 116); *дієприсл. перед.* **смолвивьши сѦ, смолвивши сѦ** 2 (1404 *P* 68; 1421 *P* 94); **исмовивши сѦ** 2 (1422 *P* 98); **змовившися** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще ***ИЗМОВИТИ, *СМОЛВИТИ.**

! ЗМОЛЫШЪ ⟨ЗМОЛВЫШЪ⟩ *див.* ***СМОЛВИТИ.**

***ЗМОЦНИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* zmocniti, *стп.* zmocnić) (що чим) скріпити, засвідчити: Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ Нашъ, выразившы нижей именами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есмо и печатью Нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **есмо... змоцнили** (1389 *PEA* I, 27).

Див. ще ***ЗМОЦНЯТИ.**

***ЗМОЦНЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* zmocniać) (що) скріплювати, засвідчувати: и тоую ста(в)ропигїю мн(с)тырю печє(р)ско(м) с предѣлами его ствє(р)жаємъ и (з)моцняє(м) на вѣчныє часы по(д)лоугъ листоу и характїи писмє(н)ныи грамотноє о(т) великого кнзя роуского (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **(з)моцняє(м)** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***ЗМОЦНИТИ.**

ЗМОУЛЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши его правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... села... на имѣ пъткъещи... и змоулци (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *наз.* **змоулци** (1448 *Cost.* II, 323).

***ЗМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* zmyślić) (що) задумати, замислити: Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскїй, небощикъ, змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ небощикъ, князь Иванъ Семеновичъ, мужъ мой, зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а прото и на то(т) часъ стєрєглисмысѦ абы... того лѣта ты(х) то противоу на(м) листовъ хитрє нє змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *пперф. 3 ос. одн. ч.* **змыслылъ былъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абы... змыслили** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ЗНАЄМО, ЗНАЄМЪ *присл.* (46) ◇ з н а є м о (з н а є м ъ) ч и н и т и (37), з н а є м о ⟨ч и н и т и⟩ (1), ч и н и т и з н а є м о (що кому) (8) повідомляти, сповіщати (що, про що), доводити до відома (що): Мы дмитрии инѣмъ именемъ корибу(т) кнѦ(з) литовскии чинимъ то знаємо всѣмъ... иже... велебному г(с)пдрю володиславу королеви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40—41); мы юга воєвода... знаємо чини(мь)... оже тъ(и) истыннїи слоуга иашъ панъ браѦ слоужилъ... на(мъ) правою и вѣрною слоужбою (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 26); мы кнѦзь фєдоръ любортовичь чинимъ свѣдочно и знаємо... ажє... панъ данило задєрєвецкии дажбоговичь замѣнилъ сѦ сєлы ис воитомъ исъ зудечовьскимъ и сулкомъ черемховомъ (Зудечів, 1411 *P* 78—79); Мы болєславъ инако швитрикгаило... кнѦзь черниговскии и ины(х) знаемо то чини(м)... ажє даровали єсмо и даємъ слузѣ нашему юркови козенѦти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ Й копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *P* 102); мы пє(т)ръ воєво(д)... знає(мо) чини(м)... оже дали єсми сєсъ ли(ст) нашє(м) стго(м) монастирю... на що соу(т) сєла и(х) на имѣ прътєщи и дїонишєво сєлище (Сучава, 1456 *ГПХМ*); Мы Іо Стефан воєвода... знаємо чиним... яко коли от давного а прєминоулєго часоу нѣкотораѦ нєприязнь... была межи нами и межи наияснѣишим кнѣжатєм паном Яном Олбрахтом з божїєи милости кралєм полскым (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

***ЗНАЄМОСТЪ** *ж.* (4) ◇ з н а є м о с т ъ и м а т и (1), з н а є м о с т ъ и м ѣ т и (чого) (1) ознайомитись (з чим), взяти до відома (що): ми боѦровє и рада вєлможно(г) пєтра воєво(д)... Ѧвно чини(м) ты(м)то листо(м), котрыи того листа боудоу(т) знаємостъ имѣти, гды(ж)... пєтръ воєво(д)... королеви полском(у)... повинною слоужбою вѣчнє записа(л) сѦ... про тожъ мы... зь єго волию повинни єсмы сѦ згодити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); А дилѣ того, мы Стєфан, воєвода... знакомито чинимъ... въсѣмъ... того листа зиаємостъ имаючи, яко хотѦ... прєдкоув нашых... наслидова(ти)... мы... их воли... послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283); к о у з н а є м о с т и п р и и т и (1), п р и и т и к ъ з н а є м о с т и (1) стати відомим: рѣчи... ажбы нє проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы приити къ будущой зиаємости аж бы вѣчностью листовъ былы потвєржєны (б. м. н., 1424 *P* 99); гдє бы коли того исного пана нашего, наимл(с)тниишого кролѣ полского, и короуны єго, намѣстко(м) лихоє оу волотство ражєно, а любо молвєно и овшємъ мили зъ и(х) оусѣ(х) противиы(х) рєчїи которы бы коли коу нашеи знаємости пришли оуставичиїи обыслати и выстєрєчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *дав. одн.* **зиаємости** (1424 *P* 99; 1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн.* **зиаємостъ** (1448 *Cost.* II, 738; 1462 *BD* II, 283).

Див. ще ***ЗНАМОСТЬ.**

ЗНАЄМЪ *див.* **ЗНАЄМО.**

***ЗНАИТИ** *дієсл. док.* (15) **1.** (що) (*несподівано побачити загублене, сховане*) знайти (1): О томъ хто што коли изнаидєть (XV ст. *BC* 8);

(кого) виявити, знайти (5): мы оуставлѦємь съ своимы паны гдє боудє(т) (!) знаидєны боудоуть в сєлє(х) алюбо в мєстє(х) нємецькы(х) имають быти инѦты и выведены а имають быти по(л)скымь правомь осоу(жє)н(и) (XV ст. *BC* 25 зв.); алє таковаго чловѣка, гдє оучюють и изнаидоуть оу их землѦх... а их милости мают єго вѣгнати и выпоудити проч из их милости зємлѦх (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421);

(що) виявити, встановити (1): Гдѣ колї дѣвка алюбо жонька алюбо вдова... боудѣ(т) оусилована... а повала а знамена нє изнадѣны боудоуть а лю(ди) то пєрєсоудо(м) вызнають которыми она свє(т)чєна тогды то(т) имєєть казнєнъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльствє (XV ст. *BC* 36—36 зв.).

2. (кого) (*натрапити на кого*) зустріти, застати (2): и такожъ торговцємъ и(х) и людємъ и(х) никто да нє заложитъ товара и(х) за чужего товара, развѣ коли кто знаидєть своєго должника (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); И такъжє бы єстє знали ваша милость: коли вашей милости посолъ, Богушъ дьякъ, былъ оу насъ, онъ ту знашолъ... одну паню отъ Татаръ выкуплена (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

3. (кого в чому) визнати, знайти, вважати (кого щодо чого) (3): И мы того со кн⟨Ѧ⟩зми и паны досмотрѣвши и в том єсмо кн⟨Ѧ⟩зѦ Олександра знашли правого (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И мы в томъ шевцовъ знашли правыхъ Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

4. (що) захотіти, забажати (1): а съ тѣми гроши волно имъ ходити и торгувати соби, по усѣхъ торгахъ нашихъ, што коли изнаидуть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631).

5. (що) постаиовити, вирішити (2): и таки(ж) котораѦ ⟨бы сѦ⟩ шкода стала о(т) нашеѦ зємлѦ, оу коруни и паномъ и мѣсчаномъ и купцємъ... а коли обвинѦ(т), оу нашеи зємли, того имаємъ поставити, ку праву, оу нарочитомъ мѣстци, гдєжъ наши пєрє(д)ци положили мѣстцє, на колочини, и що право изиаидєтъ, то иєхаи тєрпи(т) виноваты (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **зиашолъ** (1499 *BD* II, 450); *1 ос. мн.* **знашли** (1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 88); *майб. 3 ос. одн.* **изиаидєтъ** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **изнаидєть** 1 (XV ст. *BC* 8); **знаидєть** 1 (1435 *Cost.* II, 676); **зиаидє(т)** 1 (XV ст. *BC* 24 зв.); *3 ос. мн.* **изнаидоутъ, изиаидоут** 2 (1434 *Cost.* II, 668; 1499 *BD* II, 420); **нзнаидуть** 1 (1408 *Cost.* II, 631); **знаидоуть** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **бѫдєть... зиа(и)дє(и)** (XV ст. *BC* 17); *3 ос. мн.* **изнадѣны боудоуть** 1 (XV ст. *BC* 36); **! боудєть... зиаидєиы** 1 (XV ст. *BC* 15); **! боудє(т) зиаидены боудоуть** 1 (XV ст. *BC* 25 зв.).

Див. ще ***ЗНАИТИ СѦ, НАИТИ¹ 1, *НАИТИ СѦ.**

***ЗНАИТИ СѦ** *дієсл. док.* (9) знайтися, виявитися (7): а тѣмы (!) сєламъ от турлуи съ оусими поєни... нєпогушено (!) имъ... и дѣтємъ єго... и всєму роду єго ко⟨моу⟩ сѦ изнаидєтъ изнаиближни (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); а кто би сє знашо(л) ловити рибоу или роубати лисъ оу и(х) хотарю бєз и(х) воли на то(м) глоба В҃І гривни (Сучава, 1456 *ГПХМ*); али таковогo чловѣка *(в ориг.* чл҃ка.— *Прим. вид.)*, гдє сѣ оучюєт и знаидєт оу нашеи зємли... мы да имаюм єго вънати и вътоудити проч ис нашеи зємли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

з н а и т и с Ѧ л и ц є м ъ (1), л и ц є м ъ з н а и т и с Ѧ (1) бути в наявності, бути наявним, виявитись: а мы... оучинили єсмо и(м) кра(с)ную прав(д)у, бы(х) сѣ и(м) оувєрнули ишкоду и казали єсми вєрнути, що коли сѦ знаидє(т) лицє(м) оу нашеи зємли, бу(д) оу ко(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѦ знаидє(т)** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **сѦ изнаидєтъ** 1 (1409 *Cost.* I, 65); **сѣ... знаидєт** 1 (1499 *BD* II, 421); *3 ос. мн.* **сѣ зиаидоу(т)** (1435—1436 *Cost.* I, 495; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257; 1490 *DC* 148); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **би сє знашо(л)** (1456 *ГПХМ*); *3 ос. одн. с.* **бы сѦ... знашло** (1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще ***ЗНАИТИ, НАИТИ¹, *НАИТИ СѦ.**

ЗНАКОМИТО *присл.* (8) (*стп.* znakomito) відомо (1): А только такъ нє боудєть братьство нашє почомоу знакомито боудєть какъ рєкоучи ярълыкъ послали єсмо (б. м. и., 1484 *ЯМ*);

◇ з н а к о м и т о ч и н и т и (1), ч и н и т и з н а к о м и т о (що) (6) (*стп.* czynić znakomito) повідомляти (що, про що), доводити до відома (що): мы вєликии кнзь швитрикгаилъ литовьскии... чини(м) знакомито... ижє... даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєчєномy паиу андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *P* 118); А дилѣ того, мы Стєфаи воєвода... знакомито чинимъ... яко хотѦ счасноі памѦти вєлможныхъ панов прєдкоув наших воєвод молдавских... обычаєм и стопєнюм наслидова⟨ти⟩... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284); сє Ѧ паии Фєдка... чиню знакомито... єсми била чолом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ру вєликому королю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти Казимєру, ажєбы єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил мєнє ко имєнѦм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 241); Я князь Константынъ Ивановичь Озтрозкій... чиню знакомито... штожь придалъ єсми и записалъ зъ выслуги своєє... имѣнье Здєтєлу... иа соборную Цєрковъ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2).

***ЗНАКОМИТЫИ** *прикм.* (1) (*стп.* znakomity) явний, очевидний: Пак ли бы тот дєн так намѣнєнны, нам, зємлѣм нашим молдавскым нѣкотора потрєбизна зиакомита, яко валка алибо воина с Татары... алибо инша котора потрєбизна нам пригодила сѣ... на инши час подобны имаєт єго милость дєн и мѣсцє отложити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **знакомита** (1462 *BD* II, 285).

***ЗНАКЪ** *ч.* (2) **1.** *(свідчення)* знак (1): тамъ жє противъ той долины, в рици Згару, в озеры Аитоновы, для вєчистого знаку паль забыты казалы єсмо и тую граныцю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

2. *(умовна позначка)* знак (1): и Мокрычаиє нам жадного знаку нє вказали, а ни грани (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *род. одн.* **знаку** (1430 *ГВКЛ* 9; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***ЗНАМЄНАНЪ** *прикм.* (28) значений, мічений: А хотар томоу мѣстоу да єст почєнши от потока Драгошєва... оу знамєнаны доуб, а от доуба чєрєс рѣдя до вєликои дороги та оу знамєна⟨ны⟩ дроугіи доуб (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); А хотар тои пасици и тои боукати зємли... да єст... почєнши ис вєрха от краи лѣса... на єдин бєрєст знамєиан (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **зиамєнан, зиамєнань, знамєиа(н)** 19 (1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 374; 1490 *ДГСХМ;* 1493 *BD* II, 3; 1494 *BD* II, 34; 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 100); **знамєнаны, знамєна⟨ны⟩** 2 (1466 *BD* I, 114); *род. одн. ж.* **зиамєнаиои** (1488 *BD* I, 348); *знах. одн. ж.* **знамєнаноу** (1490 *ДГСХМ*); *наз. мн. ч.* **знамєиаии** (1495 *BD* II, 63); *знах. мн. ч.* **знамєнани** (1489 *BD* I, 374; 1495 *BD* II, 63).

***ЗНАМЄНАНЫИ** *див.* ***ЗНАМЄНАНЪ.**

***ЗНАМЄНАНЬ** *див.* ***ЗНАМЄНАНЪ.**

***ЗНАМЄНАТИ** *дієсл. док.* (10) **1.** *(без додатка)* визначити, позначити (що) (1): А хотарь тоє сєло иа имѣ Подолѣнїи да єст по коуда хотарил и зн⟨ам⟩єна⟨л⟩ пан ⟨Мик⟩отъ и паиа РѦцєша пръкълаби от Нѣмьца (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

2. (що) *(взяти до уваги)* відзначити (9): мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знамєнито... ижє видєв и знамєнав службу намъ вѣриую... пана Ивана Мукосѣєвича, и мы подумав с нашими князи и с паны... дали єсмо и записали за єго вѣрную службу сєла на имя Малов, а Охматковъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); мы вєликии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... ижє видєвъ и знамєнавъ службу намъ вѣрную... пана андрѣя волотовича и мы порадив сѦ с нашими кнзи и с паны... даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєчєиому пану андрѣю... сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *P* 118); мы вєликий кн ⟨Ѧ⟩ зь Швитрикгайлъ... чиним знамєнито... иж видєв и знамєнав службу нам вєрную... н⟨а⟩ш⟨о⟩го вєрного слуги Олыйфєра и мы порадився з нашими кн⟨Ѧ⟩з ⟨Ѧ⟩ми и паны... даєм и дали єсмо тому вєриому нашому слоузє Олфєроу... сєло Глухни (Луцьк, 1446 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **зн⟨ам⟩єна⟨л⟩** (1479 *BD* I, 221); *дієприсл. перед.* **знамєиав, знамєнав, зиамєнавъ** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 118; 1434 *P* 128; 1437 *P* 136; 1438 *P* 138, 140; 1445 *P* 150; 1446 *AS* I, 42; *P* 152).

Див. ще ***ЗНАМЄНОВАТИ, *ПОЗНАМЄНАТИ.**

! ЗНАМЄНИМТО ⟨ЗНАМЄНИТО⟩ *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

ЗНАМЄНИТЄ *присл.* (2) (*стп.* znamienicie) ◇ ч и н и т и з н а м є н и т є *див.* **ЧИНИТИ 2.**

Див. ще **ЗНАМЄНИТО, ЗНАМЄНИТОСТО.**

ЗНАМЄНИТО, ЗНАМѢНИТО, ЗНАМЄННИТО *присл.* (550) **1.** відомо (7): А сє зиамєнито буду(т) (!) и свѣдочио єсѣмъ добрымъ што на тотъ листъ оузоздрѦть (Перемишль, 1390 *P* 175); Во имѦ божьє знамєнито бу(д) и свѣдочно каждо(м) добро(м) кто коли на то(т) листъ позрить албо услы-

ши(т) его чтучи кды его буде(т) потребно (Львів, 1412 *P* 81); Знаменїто иамъ есть ис права цесарьско(м) (!) и(ж) пожегъци имають злою смртїю гиноуть (XV ст. *BC* 25 зв.); а коли бы... коро(л) его мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выименованому мистцю и дневи были, а мы бы-хо(м) того... не хотили пополнити по(д)лу(г) слюбоу и того запису... не имаючи котороу(ю) смертн(у)ю болес(т)... абы то было знамеиито и пану иашему королеви его мл(с)ти... то(г)ды... коро(л) его мл(с)тъ, имає(т) на(с) казнити и карати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

2. *(дуже добре)* відмінно, бездоганно (4): а мы па(к) имаемь его мл(с)ти вѣрно и зиаменито служити... яко(ж) бы(л) обычаи пере(д)ко(в) наши(х) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); и голдовавши его мл(с)ти, а мы имаемь вѣрно и знаменито его мл(с)ти слоужити (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774);

◇ з н а м є н и т о о у з ѧ в л ѧ т и (що) (1) повідомляти (що, про що), доводити до відома (що): мы александрь воевода... знаменито оузѧвлѧми... оже до на(с) приехали соу(т) оу посо(л)ство панове и рада... королѧ казимира, королѧ по(л)ского (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); з н а м є н и т о ч и н и т и (262), ч и н и т и з н а м є н и т о (що) (276) повідомляти (що, про що): Мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамени(т)... иже... королеви володиславу польско(м)... слюбуемъ держати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *P* 43); мы александръ воевода... чинимъ зиаменито... оже есмы доконали съ радцѧми и съ мѣстьчѧны илвовского мѣста и съ усѣмъ поспольствомъ ихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); мы кнѧ(з) Өедорь любортови(ч) чинїмы то знаменїто... аже прїше(д) пре(д) на(с) па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого... аже емоу взѧ(л) вепрѣ вь его доубровѣ черезь границю (Зудечів, 1421 *P* 95); мы великии киѧз Швитрикгаил литовский... чиним знаменито... иж... даем и дали есмо тому предреченому Каленику оу житомирском повете село Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); я кн⟨ѧ⟩зь Семен Юрьевич чиню знаменито сим моим листом... записую жонѣ своей кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Настасьи... оу вѣне двѣ тисѧчи коп на своихъ имѣньѧх (Ровно, 1483 *AS* I, 82); Самъ Александръ Божїю милостїю... чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его услышить, кому того потребъ будетъ вѣдати (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

Див. ще **ЗНАМЄНИТЄ, ЗНАМЄНИТОСТО.**

! ЗНАМЄНИТОМ ⟨ЗНАМЄНИТО⟩ *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

ЗНАМЄНИТОСТО *присл.* (1) ◇ з н а м є н и т о с т о ч и н и т и (що) (1) повідомляти (що, про що), доводити до відома (що): зиаменитосто чинимы презъ тънь листь... иже мы романъ воевода молдавьскии и дѣдичь оусеи землѣ волошьскоі... слюбили есми и слюбуемъ... вѣриа служба служити... непреможеному владиславови из божеєі мл(с)ти королеви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

Див. ще **ЗНАМЄНИТЄ, ЗНАМЄНИТО.**

***ЗНАМЄНИТЫИ** *див.* **ЗНАМЄНЇТЫИ.**

***ЗНАМЄНЇЄ** *с.* (2) (*цсл.* знамение) знак, мітка (1): а возметь лї два вола алюбо два конѧ тогды имѣеть одно(г) собѣ дрьжатї а дроуго(г) поустїть маеть на пороукоу и мае(т) знаменїе оучини(т) на дѣревѣ гдѣ то(т) оузѧлъ закладъ (XV ст. *BC* 37);

◇ д а т и о у з н а м є н ь є (1) *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **знаменїе** 1 (XV ст. *BC* 37); **знаменье** 1 (1481 *BD* II, 364).

ЗНАМЄНЇТЫИ *прикм.* (19) **1.** *(дуже добрий)* відмінний, бездоганний (8): мы великий кнѧзь Александро... чинимъ знаменито... ижет видевъ есми знаменитоую слоужбоу... верного нашого кнѧзѧ Михайла Васильевича... даемъ и и дали есмо емоу имене в лоуцкомъ повете (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); мы великии кнзь швитрикга(л) олькгирдовичь чинимъ знаменито... оузрѣвши есмо знаменитоую иамъ слоужбоу... Єрьша терешковича... даемъ И дали есмо емоу село долъгие шии в лоуцкомъ повѣте (Луцьк, 1452 *P* 160—161).

2. *(розпізнавальний)* примітиий (2): а не боуде(т) (!) ли обапо(л) знамена знаменитая тогды повода прїпоустїть и свѣтъкы до освеченїю гранїци (XV ст. *СЯ* 42).

3. *(високого роду, становища)* зиачний, важний (2): I też jestliby... na imienie, abo na listy panow znamenitych peniazej by pozycził, a toho czerez swoi listy, abo pecżati doswiedcził by, my... mesto inszich zastaw imenie zastawlenoje naznamenujemo, a jemu toho to imenia na protiwku khwałtowi choczem boroniti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); Коли(ж) кме(т) па(н)у алюбо шлѧ(х)тичю раноу оучини(т) две(и) алюбо три(и) за ка(ж)ноую раноу Є҃І а соудови Є҃І... а боудѣ(т) лї знаменїтыи шлѧ(х)тичь тогды шестьдесѧ(т) гривенъ (XV ст. *BC* 30 зв.— 31).

4. *(що має велике значення)* важливий, важний (2): мы александрь воевода... знаменито оузѧвлѧми ис тымъто нашимъ знамениты(м) листо(м)... оже до на(с) приехали соу(т) оу посо(л)ство панове и рада... королѧ казимира, королѧ по(л)ского... и жадали иа(с), абыхо(м) имали поити пере(д)... пана казимира, королѧ по(л)ского, и абыхо(м) пере(д) его мл(с)тїю повины(и) гол(д) оудилали (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); мы Стефан воевода... вызнавами и явно чиним ис тым то нашим листом и знаменитым и верным и хр⟨ис⟩тіанским маистатом... аже мы слюбоуемь... и обѧзоуем сѧ... Казимирови, королеви полскому... аже абыхом его милости верни и справедливи были (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

5. *(славнозвісний)* знаменитий (1): Што пережъ сего посылали есмо къ тобе нашого посла, поведаючы нашоу прыгодоу, которая жъ се намъ стала отъ тстя нашого... штожъ намъ зъ доконъчанья своего и хрестъного целованья выступилъ... замъки знаменитыи и волости нашы побралъ и посєлъ и шкоды намъ великии поделалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

6. явний, очевидний (4): и далѣи слюбоуемъ имаемъ... ему... вѣрнѣ голдовати, а то тако иже пре(д)реченыи па(н) кро(л)... имає(т) иа(с) пре(д) ты(м) днемъ голдованиѧ два алибо три м(с)цѣ обыслати, ижбы есмо тогды нѣкоторыми валками знаменитыми с нашими землѧми. Ѧко то о(т) татаръ алюбо о(т) инши(х) непрїѧте(л) иагабани, алюбо знамѣнитою иемоцью обтѧжени, а то бы кролеви его мл(с)ти пре(з) его послы исныѧ знаменито было, тогды коро(л) и его короуна имає(т) пре(д)реченыи де(н) голдованьѧ, на иныи ча(с) преложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); А коли сѣ прилоучит нѣкотораа знаменитаѧ кривда а низгода межи старостамы, тогды мы имаем дати знати кролеви его милости (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **знаменїтыи** (XV ст. *BC* 30 зв.); *ор. одн. ч.* **знамеиитым, знамеииты(м)** (1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* II, 292); *наз. одн. ж.* **знамеиитаѧ, знаменитаа** (1499 *BD* II, 419, 424); *знах. одн. ж.* **знамеиитоую** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *AS* I, 44; *P* 156, 158; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; *P* 161); *ор. одн. ж.* **знамѣнитою** (1448 *Cost.* II, 734); *наз. мн. с.* **знаменитая** (XV ст. *СЯ* 42); *род. мн.* **znamenitych** (1388 *ZPL* 106); *знах. мн. ч.* **знаменитыи** (1498 *BD* II, 413); *знах. мн. с.* **знаменїтая** (XV ст. *СЯ* 42); *ор. мн.* **знаменитыми** (1448 *Cost.* II, 734).

ЗНАМЄННИТО *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

***ЗНАМЄНОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(взяти до уваги)* відзначити: мы великии кнѧз Швитрикгаил литовскии... чиним знаменито... иж видев и знаменовав нам службоу верную... и⟨а⟩шого верного слуги п⟨а⟩на Каленика Мишковича... даем и дали есмо тому предреченому Каленику оу житомирском повете село Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **знаменовав** (1437 *AS* I, 33).

Див. ще ***ЗНАМЄНАТИ** 2.
***ЗНАМЄНЬЄ** *див.* ***ЗНАМЄНІЄ.**
! ЗНАМЄТО ⟨ЗНАМЄНИТО⟩ *див.* **ЗНАМЄНИТО.**
***ЗНАМОСТЬ** *ж.* (1) (*стч.* znamost, *стп.* znamość) ◇ и а з н а м о с т ь ч и н и т и (що) (1) повідомляти (що, про що), доводити до відома (що): Про то(ж) мы швитрикгаило инако болеславъ... на знамость то чинимы си(м) наши(м) листо(м)... аже взозрѣвше есмо на вѣрную службу нашего вѣрно(г) слуги на имѧ максима... дае(м) и дали есмо село на имѧ косово (Снятин, 1424 *Р* 99).
ФОРМИ: *знах. одн.* **знамость** (1424 *Р* 99).
Див. ще ***ЗНАЄМОСТЪ.**
ЗНАМѢНИТО *див.* **ЗНАМЄНИТО.**
***ЗНАМѢНИТЫИ** *див.* **ЗНАМЄНІТЫИ.**
ЗНАМѦ *с.* (17) **1.** межовий знак (13): тогды ѧ па(н) староста згадалъ землѧны і оправили есмы кундра(т) оу тои граници поколѧ ему князь левъ оуѣхалъ и мы ємоу толѧ оуѣхали по та знамена (Галич, 1401 *Р* 66); А хотарь тое село на имѣ Подолѣнін да ест... почнеьше от рѣцѣ Бистрица... таже от знамень и до знамен⟨ь⟩ до могила До⟨м⟩нева (Сучава, 1479 *BD* I, 221); а не боуде(т) (!) ли обапо(л) знамєна знаменитая тогды повода прїпоустїть и свѣтъкы до освеченїю гранїци (XV ст. *СЯ* 42); будутъ воны тое село Осекрово какъ отчизну свою держати и уживати зо всими людми и со всѣми землями пашными и бортными и зъ старыми знамены и новыми (Троки, 1498 *ГВКОО*).
2. карб, зарубка (2): а игдѣ коли тыи вепрї забьють оу лєсѣ тогды имеєть знамѧ на деревѣ оучинїть (XV ст. *ВС* 37 зв.).
3. слід, знак (2): Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка алюбо вдова боудѣ(т) на поли алюбо в селѣ боудѣ(т) оусилована... а знамена не изнадѣны боудоуть а лю(ди) то пересоудо(м) вызнають которыми она све(т)чена тогды то(т) имеєть казненъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльстве (XV ст. *ВС* 36—36 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн.* **знамѧ** (XV ст. *ВС* 38); *род. одн.* **знамена** 1 (XV ст. *ВС* 36 зв.); **знамени** 1 (1498 *ЧІАФ*); *знах. одн.* **знамѧ** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *наз. мн.* **знамена** (XV ст. *ВС* 36, 36 зв.; *СЯ* 42); *род. мн.* **знамен, знамень, знамен⟨ь⟩** (1479 *BD* I, 221); *знах. мн.* **знамена** (1401 *Р* 66; XV ст. *СЯ* 42); *ор. мн.* **знамены** (1401 *Р* 65; 1498 *ГВКОО*); *місц. мн.* **по знаменах** (1493 *BD* II, 15).
ЗНАНЇЄ *с.* (3) **1.** знання (1): а хочемь абы то(т) которыи клѧтвоу выдалъ а на пороукоу присѧгноулъ и на просбоу по(до)бноу абы да(л) разрешенїє тымъ све(т)комъ штобы правда не была оутїснена а ле (!) хоче(т)ли то(т) о(т)пѫстїти алюбо разрешенїє дасть на проспоу (!) кы (!) знанїю правды тогды оба сѫ(т) разрешенъая (XV ст. *ВС* 20);
б е з з н а н ї я (1) без відома: ае(т) (!) тамо овцї пасїти илї рїбоу гонити... илї боуд що бези(х) (!) знанїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).
2. показання (1): ино мы видѣвши добро изнанїє и свѣдѣтелство, а ми такождере и от нас есми им дали и потвръдили тое село, батърещїи (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **без... знанїє** (1458 *Mih. Doc.* 122); *дав. одн.* **знанїю** (XV ст. *ВС* 20); *знах. одн.* **изнанїє** (1493 *Cost. S.* 175).
Пор. **ЗНАТИ.**
ЗНАТИ, ЗНАТ *дієсл. недок.* (36) **1.** (що, за що, о чім) (*мати знання про що, бути поінформованим*) знати (15): але наяснеишїи па(н) на(ш) кро(л) его мл(с)тъ... имае(т)... на(с) обыслати десѧтми недилѧми пере(д) ты(м), абыхо(м) знали и готови были на то(т) де(и) (Серет, 1453 *Cost.* II, 765—766); а мы знаемь иже въ дворце не имаеть быти жа(д)ная рана (XV ст. *ВС* 31); И такъ абы есте знали ваша милость, бо исъ тымъ вашымъ посломъ и великого князя московъского посолъ до насъ прышолъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).
2. (кого) (*бути знайомим з ким*) знати (1): ино за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить абы вша (!) мл(с)ть просили братью вашое мл(с)ти... и пакъ другни вашое мл(с)ти прыятели кого ваша мл(с)ть знаете абы вси оберънули лица своего к поганъству (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).
3. (чого) (*із запереченням*) бути зобов'язаним (до чого) (7): Село слобода а в томъ селе десѧть слоугъ на во(и)ноу идоуть а врокоу даю(т) чотыри копы гроше(и)... а ины(х) никоторы(х) пошли(н) не знають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а нам ему и с тои земли служить конем, а иншеи службы никоторои незнат (Дворець, XV ст. *СГЧА*); ино нашымъ намѣстникомь и тивуномъ... не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать... ни службы имъ нашей никоторой не знати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).
4. (*без додатка*) знати, розуміти, вважати за потрібне (4): можеть собе полепъшивати и розширивати, на новомъ корени осадити и примножити, какъ самъ налепей знаючи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); сами калугери о(т) монастирѣ о(т) немцѣ съ егуменомъ и с ки(м) они знаю(т) щобы соудили свои лю(д)... и що бы они оучинили с тою глобою ка(к) знаю(т) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); Про тожъ, естли ваша милость такъ чынили, ваша милость делайте яко знаете (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449).
5. (кого) вимагати (від кого) (2): а толко измеии(т) олехно сюю пороуку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); про тожъ смотрите наши листы, що есми имъ дали... а не лишаите имъ кривды быти ни о(т) кого, що бы намъ болше нежаловали, за нуже мы знаюмъ ваша голова, а бы намъ покои былъ (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 678).
6. (що) відчувати (1): Тымже обичаем и мы оудилали... видѣчи и знаючи ласкоу и доброволенїє наяснѣишаго кнѧзѧ пана Казимира, кролѣ полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371).
7. (?) (1): А коли що загинет того монастирѣ, или не имоут робити що требѣ боудет томоу монастирю (... — *Прим. вид.*) мы знати (...— *Прим. вид.*) тым людем, що соут съ тих сел вишеписанних (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200);
◇ б о г а и п р а в д у з н а ю ч и (1) *див.* **БОГЪ**[1]; д а т и з н а т и (4) *див.* **ДАТИ.**
ФОРМИ: *інф.* **знати** 8 (1388 *Р* 42; 1475 *BD* I, 200; 1481 *ГПМ;* 1499 *BD* II, 422, 424, 449; 1500 *АСД* II, № 3); **знат** 2 (XV ст. *СГЧА;* 1478 *AS* III, 17); *теп. 1 ос. одн.* **знаю** (1495 *АЛМ* 83); *1 ос. мн.* **знаемь, знаемъ** 2 (XV ст. *ВС* 31; 1496 *BD* II, 401); **знаюмъ** 1 (1435 *Cost.* II, 678); *2 ос. мн.* **знаєте** (1493 *ПОСВВ* 152; 1499 *BD* II, 449); *3 ос. мн.* **знаю(т)** 3 (1447 *Cost.* II, 288; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); **знають** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *перф. 3 ос. мн.* **знали** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1481 *BD* I, 258); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхо(м) знали** (1453 *Cost.* II, 765); *2 ос. мн.* **бы (абы, щобы) есте знали** (1481 *BD* II, 358; 1480—1484 *BD* II, 370; 1499 *BD* II, 447, 449, 450); *3 ос. мн.* **абы знали** (1496 *ПДСВВ*); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да знат** (1475 *BD* II, 336); *дієприсл. одноч.* **знаючи, знаю(ч)** (1404 *Р* 70; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1485 *BD* II, 371).
***ЗНАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (к чому) (*із запереченням*) признатися (до чого): и Богда(н) пере(д) нами рекъ што(ж) теща его кнгни ма(р)я исъ сыномъ свои(м) кнзе(м) федоромъ подавали и записали ему тые две име(н)и свои вечно в чотыро(х) сотъ копа(х) гроше(и)... и кнгни ма(р)я и сынъ ее кнзь федо(р) к томоу сѧ не (з)на(ли) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сѧ не (з)на(ли)** (1496 *ВМКФС*).
! ЗНАТО ⟨ЗНАМЄНИТО⟩ *див.* **ЗНАМЄНИТО.**
ЗНАЧНЕ *присл.* (1) (*стч.* značně, *стп.* znacznie) величаво: мы великй (!) княз Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу... пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи зъ земли Сиверскоѣ отъ Новагородка, роду зацного... до земли и панства на-

шого, великого князства Литовского, зиачне и оказа(ле) выѣхалъ (Луцьк, 1438 *P* 140).

***ЗНАЧНЫИ** *прикм.* (2) **1.** розмежувальний (1): тамже копцы значныи усыпатысмо велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

2. значний, чималий (1): А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного... обѣцуючи ему... и опатренье вшелякое якое значное дати (Луцьк, 1438 *P* 140).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **значное** (1438 *P* 140); *знах. мн. ч.* **значныи** (1430 *ГВКЛ* 8).

ЗНЄТИ *дієсл. док.* (1) (що) зняти, повалити, зруйнувати: они обвєли от Берєзоє к Берєжкам к мостоу... а зъ дроугоє стороны от Милошевич з Ивашковцы по дорогу, где была пани МихайловаѦ гоумно сєлит почєла, мы его знєти казали (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *інф.* **знєти** (1478 *AS* III, 17).

ЗНИЖЄ, ИЗНИЖЄ, ИСНИЖЄ *прийм.* (3) *(з род.) (виражає просторові відношення)* нижче: изнижє ты(х) врочищь лѣсь и балина вокно солноє и поле и доубровы то є(ст) балицкоє (Зудечів, 1413 *P* 83); ⟨а хо⟩тарь ему почавши о(т) лѣвѣтѣ... иснижє доловь дѣло(м) до нижє поутѣ что идє(т) о(т) хлапещи (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); а звышє тои дороги дѣдошицкоє а знижє тои дороги жирѦвьскоє (Зудечів, 1430 *P* 116).

Див. ще **НИЖЕЙ**[2], **ПОНИЖЄ**[2].

ЗО *див.* **ЗЪ**.

ЗО ВЄКОВ *присл.* (2) відвіку, споконвіку: ї то(т) мн(с)ты(р) пєчє(р)скїи былъ звєко(в) с прєдѣлами свои(ми) вышерєчє(н)ными самъ в сєбѣ ставропигїя о(т) вєлики(х) кизєй роуски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); а што с подворъѦ паиеи Михайловы Руденскнй ворота поставлѦны на тоє подъворъє, а перєдтым зо веков через тыи подворѦ чаруковскоє до руденского подворѦ дороги жадиоє нє бывало ани оулнци, ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милость маєт тыи ворота Руденскои загородити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU**.

***ЗОГРАФЪ** *ч.* (1) (*молд.* зуграв, *гр.* Ζωγράφος) іконописець: мы алєксандрь воєвода... чиии(м) знаменито ожє тоты истинныи слоугы нашѦ никыта и добрє зографи дали єсмы имь оу иашеи зємли оу молдавскои два сєла на дрьсливци (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121).

ФОРМИ: *наз. мн.* **зографи** (1415 *Cost.* I, 121).

ЗОИКА *ж.* (6) (*особова назва, молд., гр.* Ζωή) Зоя: Тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потврьдили єсмы ємоу... трєтїѦ чѦст що коупиль от Зоика оуноука... юдєва (Сучава, 1479 *BAM* 61); И оуставшє слоуга наш Нєгрилъ Бати⟨рєс⟩коул и заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки сєстрам их Зоики и Насти (Сучава, 1490 *BD* I, 432).

ФОРМИ: *наз. одн.* ⟨**Зо**⟩**ика** 1 (1490 *BD* I, 432); *зам. род.* **от Зоика** 1 (1479 *BAM* 61); *род. одн.* **Зоики** (1488 *BD* I, 361, 362); *дав. одн.* **Зоики** (1490 *BD* I, 432).

***ЗОЛОТЄЄВО** *с.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві)*: И мы видєчи речь справєдливоую, кграни самыє по рєкоу Зєлвоу... казали єсмо свєтком присѦгноути, они обвєли от Берєзоє... ажъ к Мєнтортовоу оуглоу и Золотєєвоу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Золотєєвоу** (1478 *AS* III, 17).

***ЗОЛОТО** *с.* (2) золото: А кто на то оустанєть тотъ заплатить гривиу золота вины а гривну золота послухомъ (Львів, 1368 *P* 16).

ФОРМИ: *род. одн.* **золота** (1368 *P* 16).

Див. ще ***ЗЛАТО**.

***ЗОЛОТЫИ**[1] *прикм.* (5) золотий: на то всє послали єсмо сеи нашь Ѧрлыкъ и с нашею печатью золотою абы то крѣпко было (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); па(к)ли быхо(м) нє дали ты(х) золоты(х) которого року иа оу(м)олвєнїи дни и чѦсы... то(г)да по(д)дає(м) сѦ королєви по(л)скому, господарєви нашему по(д) другую шє(ст) со(т) *золоты(х)* дукатовъ либо чє(р)лены(х) золоты(х) оуго(р)скы(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); коли зять нашъ, панъ Юрша, небощикъ, вмеръ и по смерти пана Юршиной, Ивашко Репа, сестрицы мои, пана Юршина дочки, привезъ до мене до Крозъ и скарбы пана Юршины вси золотыи... все то привезъ до мене (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **золотою** (1392—1393 *РФВ* 171); *род. мн.* **золоты(х)** (1421 *Cost.* I, 142; 1429 *P* 114); *знах. мн. ч.* **золотыи** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ЗЛАТЫИ**[1].

***ЗОЛОТЫИ**[2] *ч.* (41) *(назва монети)* золотий (26): па(к) ли быхо(м) нє дали ты(х) *золоты(х)* которого року на оу(м)олвєнїи дни и чѦсы... то(г)да по(д)дає(м) сѦ королєви по(л)скому, господарєви нашему по(д) другую шє(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ либо чє(р)лены(х) золоты(х) оуго(р)скы(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); они жє нє послали, а соу(д)ци оузѣли тєпєрь миѣ ї золо(т) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); а коли ближниѣ моѣ отложать двѣ тисѦчи золотых и онъ имаеть тых двух дѣлниць дѣдины и отчизны моєѣ постоупити им (Добучини, 1487 *AS* I, 239); А потомъ ся о томъ з Нисаномъ Симъшиничомъ зъедналъ... и записалъся ему, ижъ тыхъ золотыхъ на немъ не маеть искати, а ни отецъ его, а ни братъ (Краків, 1489 *РИБ* 431); золотыи вгорскии (оугорскии) (9) угорський золотий: а кто о(т) ни(х) почнє(т) за то(т) хотарь бу(д) которою лихотою или свадою бу(д)коли то(т) заплати(т) завѦзку сто золоты(х) оухоскы(х) (!) (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); А коли быхмо хотѣли тое узрушити, тогды быхмо имѣли первои... королю положити триста золотыхъ угорьскихъ, а князю Семену двѣстѣ копъ широкихъ грошi (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); записоую мужєви своєму киѦзю Иваноу Сємєновичю... двѣ тисѦчи золотых оугорских (Добучини, 1487 *AS* I, 239); отецъ дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ въ пивиицы, а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха и сынъ его... а и ключи отъ тое пивницы были въ нихъ, и потомъ тыи золотыи въ насъ згинули (Краків, 1489 *РИБ* 431); золотыи татарскии (1) татарський золотий: мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѦ прє(д) нами... живерть и рома(н) о(т) козърєщи... и продали свою правою о(т)ниноу... за с҃ золоты(х) татарски(х) (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); золотыи тоурєцкыи (1) турецький золотий: мы Стєфань воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидє прѦд нами... митрополит сочавскїи кир Феоктисть... и продал нашемоу вѣрномоу паиоу Тадороу Проданоу... одно сєло... иа имѣ Грикове... за три ста золотых тоурєцкых (Сучава, 1464 *BD* I, 83); золотыи оугоръскии чєрълєныи (1), чєрлєныи золотыи оугорскыи (2) угорський дукат, угорський червінець: па(к) ли быхо(м) нє дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвєнїи дни и чѦсы... то(г)да по(д)дає(м)сѦ королєви по(л)скому... по(д) другую шє(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ либо чє(р)лены(х) золоты(х) оуго(р)скы(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); и нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню... алє поручылъ за сєбє нашого боярына Федора... сто и двадъцать золотыхъ оугоръскихъ чєръленыхъ, и имєлъ ихъ послати къ нємоу до ХотєнѦ на дєнь вознєсєнья христова (б. м. и., 1499 *BD* II, 450); истиныи золотыи (1) *див.* ***ИСТИННЫИ**[2].

ФОРМИ: *наз. мн.* **золотыи** (1489 *РИБ* 431); *род. мн.* **золотыхъ, золотых, золоты(х)** 35 (1421 *Cost.* I, 142; 1423 *DIR«A»* 447; 1446 *DIR«A»* 485; 1453 *Cost.* II, 472; 1464 *BD* I, 83; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1479 *Cost. S.* 98; 1487 *АМЛ;* 1489 *РИБ* 431; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **золо(т)** 2 (1434 *Cost.* II, 675); *знах. мн.* **золоты** (1421 *Cost.* I, 142);

ор. мн. **золотыми** (1489 *РИБ* 431); *місц. мн.* **о зол‹о›тихъ** (1458 *Cost.* II, 815).

Див. ще ***ЗЛАТЫИ** [2], ***ЗЛОТЫИ.**

ЗОЛОЧОВ *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Золочівка: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже видев и знаменав службу намъ вѣрную... пана Ивана Мукосѣевича... дали есмо и записали за его вѣрную службу села на имя Малов... а Золочов у Луцкомъ повѣте (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); У Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати, а большей не надобе... Въ Золочовѣ не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Золочов** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *місц. одн.* **въ Золочовѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

! **ЗОРОЮ** ‹ЗБРОЮ› *див.* ***ЗБРОЯ.**

ЗОРѢ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Лазарь) Лазар: а оу то(м) сєли дєсѧтъ хыжъ татарскы(х), на имѧ мамаи съ своими дѣтми... и зорѣ съ анєпсєи своими (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зорѣ** (1435—1436 *Cost.* I, 494).

ЗОСЛАТИ *дієсл. док.* (1) (кого) послати, вирядити: Єстли бы мистръ съ свои(м) закономъ подлоугъ свои(х) трои(х) листовъ што к ва(м) посла(л) с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **зослати** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ 2, ПОСЛАТИ 1, ПОСЫЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ 1, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

ЗОСОБНА, ЗОСОБНО *присл.* (4) зокрема: а мы такижь слюбили єсмы и олдовали и присѧгли в руцѣ писанного *(в ориг.* пасанного.— *Прим. вид.)* пана михаила з бучача... з особна освѣченнымъ кнѧжатомъ, паномъ владиславомъ, перє(ч)нным ъ кролємъ полскымъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); и далѣи слюбоуємъ имаємъ коли иамъ прєрєчєныи господаръ, коро(л) казимиръ... дє(н) и мѣстцє намєни(т), єму... по(д)лу(г) обычаѧ прє(д)ковъ наши(х)... азособно(!) олєксандра воєво(д), о(т)цѧ нашѣго, и ильѧша и стєфана воєво(д), братьи нашѣи, вѣрнѣ голдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Пак ли бы тот дєн так намѣнєнны, нам... нѣкотора потрєбизна... пригодила сѣ... имаєт єго милостъ дєн и мѣсцє отложити... а то зособна вымѣнивши, иж корол єго милостъ... имаєт напрєд намѣнєнноє тот дєн и мѣсцє двома алюбо трєма мѣсѧцьма обвѣститн (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

***ЗОСТАВИТИ** *див.* **ИЗОСТАВИТЬ.**

***ЗОСТАВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (3) **1.** (що собі) залишати собі на власність (1): ѧ панъ ѧнъ щькотьскии... свѣдчю то... ижь... филь мѧковичь и своєю братьєю оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ... иичьго собѣ... ни зоставлѧючи (Галич, 1409 *Р* 74);

(що при кому) *(не міняти чийого стану власності)* залишати (1): а пакъ мы тое село ихъ колижъ воиы и теперъ его держатъ при нихъ тымъ способомъ зоставляемъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

2. (кого) *(вирушаючи кудись, призначати когось замість себе)* залишати (1): Пригожаєтсѧ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єзьдѧ(т) по чюжєи зємли по слоужьбамъ а заставлѧють (!) намєсникы во оччинє своєи (XV ст. *ВС* 16).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **зоставляемъ** (1498 *ГВКОО*); *3 ос. мн.!* **заставлѧють** (XV ст. *ВС* 16); *дієприсл. одноч.* **зоставлѧючи** (1409 *Р* 74).

Див. ще ***ЗОСТАВОВАТИ, ИЗОСТАВИТЬ, ОСТАВИТЬ** [1] **1, *ОСТАВЛѦТИ 2, *ОСТАВОВАТИ, ОСТАТИ 1.**

***ЗОСТАВОВАТИ** *дієсл. недок.* (3) (кого при чім) *(не міняти чийого стану власності, права на що)* залишати: и тыхъ... Городенскихъ при томъ же праве зоставуемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); При чомъ всюмъ Єго Самого жону дети И напотомъ Боудоучїє Исча(д)ки Єго При томъ всю(м)ъ зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 172).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **зоставоую** (1459 *Р* 171, 172); *1 ос. мн.* **зоставуемъ** (1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще ***ЗОСТАВЛѦТИ 1, ИЗОСТАВИТЬ, ОСТАВИТЬ** [1] **1, *ОСТАВЛѦТИ 2, *ОСТАВОВАТИ, ОСТАТИ 1.**

ЗОСТАТИ[1]**, ЗОСТАТЬ, ИЗОСТАТЬ** *дієсл. док.* (19) **1.** (при кім, на чім, в чім) *(не покинути)* залишитися (при кому, на чому) (4): также коли ми бгъ поможє(т) ку моєи отнинѣ буду господарємъ и воєводою, оу зємли валаскои, слубую... кролю пол‹с›кому... и... кнѧ(з) витовту... со всѣми моими боѧры валаскими... при ни(х) и зоста (!) на вѣки (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы оу вєликомъ кия(з)ствє литовъскомъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.);

(по кім, без кого) *(опинитися в якомусь стані, положенні)* залишитися (3): Коли(ж) дєтї молодыи ни(ж) двоуна(д)цєтї лє(т) изостаноуть по мтри алюбо бє(з) оца на(м) (!) сѧ кривда какаѧ кри(в)да оучини(т) прїидоуть в розоумъ и в лета своя могоутьсѧ правова(т) о сво(и) кри(в)ды (XV ст. *ВС* 26 зв.); Што писалъ еси до нась, што тамь держалъ землю Карпъ Лупанъдичъ... и потомъ тотъ Карпъ Лупанъдичъ побегъ до Волохъ, а тая земля пуста зостала, а служъбы намъ съ нее не было (Краків, 1487 *РИБ* 434);

(при чім) *(не втратити чого)* залишитися, остатися (3): О удове прї чомь зостать колї моужь умрєтъ (XV ст. *СЯ* 9);

(на кім) *(затриматися)* залишитися (1): мы оуставлѧємъ коли хто ко(г) о моужєбоиство оба(ди)т а вины головьноє собѣ добываєть а въ три лѣта къ праву иє прїводи(л) а по трєхъ лєтѣ(х) на самомъ изостанє(т) тая вина головнаѧ (XV ст. *ВС* 33).

2. (кому, кому від кого) дістатися у власність (2): Соу(д)(!) никоторыи ка(к) нєпрїятєвє (!) свою кро(в) прїро(ж)нѫю розлївають бра(т) алюбо сєстроу забївають длѧ то(г) абы ємоу имєнїє зостало (!) (XV ст. *ВС* 29 зв.); а азь господство ми єсмь дал Мърини, дочки Тоадєра Продана... за тоє сєло за Грєковє, єдноу нашоу сєлищоу... що нам зостала тота сєлища от Влъчи (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

3. (ким) *(у знач. допоміжного дієслова)* стати (1): г(с)дромъ єсмо зоста(ли) с того паноу воєводє дякуємъ яко прыятєлєви нашому (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152);

◇ з о с т а т и о у в и н ѣ (чиїй) (1) залишитися винуватим через кого, мати на сумлінні вину (чию): вєлможныи стєфанъ... воєвода зємлѣ молдавскои пришолъ за сѧ ку доброн памѧти иє хотѧчи зостати оу винѣ оца своєго прєрє(ч)ного александра воєводы просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *Р* 121); и з о с т а т и в и н ѣ ‹о у в и н ѣ› (чим) (1) бути покараним штрафом: а не станє(т) ли виноватыи къ правѫ а пово(д) станєт алюбо слѫгѫ пошлєть тогды виноватыи изостанє(т) винѣ двєма волы (XV ст. *ВС* 17); и з о с т а т и о у м о л о д о с т ї (1) залишитися неповнолітнім: Сироты што по оци и мтри изостаноуть оу молодостї а имаю(т) нагабанїє частоє о(т) людєи (XV ст. *СЯ* 40 зв.); н а д у ш и з о с т а т и (1) *див.* **ДОУША** 2; о у с ї р о т с т в ѣ з о с т а т и (1) *див.* ***СЇРОТСТВО.**

ФОРМИ: *інф.* **зостати** 1 (1433 *Р* 121); **зостать** 1 (XV ст. *СЯ* 9); **изостать** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); ! **и зоста** 1 (1400 *Cost.* II, 619); ! **заста(т)** 1 (XV ст. *ВС* 31 зв.); *перф. 3 ос. одн. ж.* **зостала** (1487 *РИБ* 434; 1488 *BD* I, 347); *1 ос. мн.* **зостали** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **єсмо зоста(ли)** 1 (1493 *ОПВВ* 152); *3 ос. мн.* **зостали** (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *майб. 3 ос. одн.* **изостаиє(т)** 2 (XV ст. *ВС* 17 зв., 33); ! **застанє(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 9); *1 ос. мн.* **хоч(є)м... зостати** (1448 *Cost.* II, 738); *3 ос. мн.* **изостаноуть** 2 (XV ст. *ВС* 26 зв.; *СЯ* 40 зв.); **зостаноу(т)** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **абы... зостало** 1 (1433 *Р* 121); ! **абы... застало** 1 (XV ст. *ВС* 29 зв.).

Див. ще ***ЗОСТАТИ СѦ, *ИЗОСТАВАТИ, ОСТАТИ, *ОСТАТИ СѦ.**

! **ЗОСТАТИ** [2] ‹ЗОСТАВИТИ› *див.* **ИЗОСТАВИТЬ.**

***ЗОСТАТИ СѦ** *дієсл. док.* (4) **1.** *(бути в наявності)* залишитися (1): а коли би обадва змерлы а не зостанетъся ии по одномъ сыновѣ и щадковѣ музского... полу то тое село Осекрово на иасъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

2. (при чім) залишитися власником чого (2): соупоръ имєєть бытї прїпоущонъ на свѣ(т)ки а нє боудє(т) лї иметї добры(х) свѣ(т)ко(в) ино очичь сѦ изостанеть при очїнѣ (XV ст. *СЯ* 41 зв.— 42);

(кому) дістатися у власність (1): Ино сѣ зостали нашємоу вѣрномоу паноу Щефоулови прѣкалабоу на єго части от тих отнини три сєла (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сѣ зостали** (1480 *BD* I, 241); *майб. 3 ос. одн.* **зостанетъся** 1 (1498 *ГВКОО*); **изостанєтсѦ** 1 (XV ст. *ВС* 21); **сѦ изостанеть** 1 (XV ст. *СЯ* 42).

Див. ще **ЗОСТАТИ**[1], ***ИЗОСТАВАТИ, ОСТАТИ, *ОСТАТИ СѦ.**

ЗОСТАТЬ *див.* **ЗОСТАТИ**[1].

***ЗРАДА** *ж.* (6) (*стч.* zrada, *стп.* zdrada) зрада, віроломство: а далѣи хочємъ и слюбоуємъ вшитки записы прє(д)речєны(х) прє(д)ковъ наши(х), воєво(д) молдавски(х), держати и наполнити, кторы, ми сьѦ прє(д)рє‹че›ны(м) кролємъ полскимъ... бє(з) зрады и бєзь всеи хитро(с)ти, держати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735); Тоє въсє... слюбоуєм... Яноу Олбрахтоу... и братїям єго... нєзламанно и нєоураженно имаємо дрѣжати... без жадной зрадї и бєз въсѣкои хитрости (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *род. одн.* **зрадї, зради** 3 (1499 *BD* II, 425, 426, 443); **изрaды** 1 (1462 *BD* II, 285); **зрады** 1 (1448 *Cost.* II, 735); *ор. одн. зам. род.* **бєз израдо(м)** (1448 *Cost.* II, 738).

***ЗРАДЄЦЬ** *ч.* (4) (*стп.* zdradziec) зрадник: а кто имєтъ погадати на наш‹ъ› животъ и забєжитъ оу кнѦзѦ великого зємлю, а кнѦз, вєликіи казимиръ, имаєтъ того нашего зрадуѦ (!) намъ выдати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); дали єсми имъ того и(с)того зра(д)цѣ лєва с тѣми то лихо(т)никы, и оучинили они на(д) ними по(м)ста (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *знах. одн.* **зра(д)цѣ** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **! зрадуѦ** 2 (1445 *Cost.* II, 726); *род. мн.* **зра(д)цє(в)** (1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще ***ЗРАДЦА.**

ЗРАДНЕ *присл.* (1) (*стч.* zrádně, *стп.* zdradnie) зрадливо, віроломно: Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты, штожъ ми ее задалъ зрадне своею рукою (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

! ЗРАДУОУ ‹ЗРАДЦОУ› *див.* ***ЗРАДЦА.**

! ЗРАДУѦ ‹ЗРАДЦѦ› *див.* ***ЗРАДЄЦЬ.**

***ЗРАДЦА** *ч.* (4) (*стч.* zradca, *стп.* zdradźca) зрадник: а хто погадаеть на великого кнѦзѦ животъ, а забѣжыть вѣ нашїоу зємлю, того зрадуоу (!) маємъ великомоу кнѦзю, зѣ нашоѣ зємли, выдати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! зрадуоу** 2 (1442 *Cost.* II, 716); **! израдую** 2 (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще ***ЗРАДЄЦЬ.**

***ЗРАДЧИЧЪ** *ч.* (1) син зрадника: И Борисъ передъ нами рекъ: мовилъ деи ему противъ его словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадчичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *ор. одн.* **зрадчичомъ** (1495 *АЛМ* 83).

***ЗРЄЗАТИ** *див.* ***ЗРѢЗАТИ.**

***ЗРОЗОУМЄТИ** *дієсл. док.* (1) (чому) зрозуміти (що): Милостивый королю! Што єси прислалъ МатыѦса бискоупа о щѣкодоу Каменицькоую до насъ, а мы єсмо добре зрозоумели тымъ рєчамъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмо... зрозоумели** (1481 *BD* II, 365).

Див. ще ***ВРОЗУМѢТИ, ПОРОЗОУМѢТИ** 1, ***ОУРАЗОУМѢТИ** 1.

***ЗРОУБИТИ** *дієсл. док.* (1) (кому що) зрубати: а хто кому дѣрєво зроубить со пчєлами имѣєть заплатити гривъноу чїи пчолы а соудови дроугоую гривноу (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **зроубить** (XV ст. *ВС* 37).

Див. ще **ИЗРОУБАТИ, *ПОРОУБИТИ, РОУБАТИ** 1.

ЗРОУШИТИ, ЗРУШЫТЬ, ИЗРОУШИТИ *дієсл. док.* (5) **1.** (що) зруйнувати, знищити (1): Нє єсть то ди(в)... иже писа(л) такии рѣчи... жадая а хотѦ ... Братьскоую приязнь... зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

2. (що) *(не додержати)* порушити (4): пакли быхъ я самъ а любъ жона, дѣти или щадки мои похотѣли тую продажу мою какъ зрушыть, тогды виноватый я и воны, по нимъ и щадки ихъ, по нихъ вины господарю королю заплатити сто копъ грошей (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105—106); а хтобы имѣлъ той дѣлъ изроушити и с того выстоупити, тотъ бы имѣлъ п‹е›рьвїє триста коп отложити (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); а тое еднан‹ь›е, што Борисъ з Глѣбомъ едналъ се неслушнымъ еднан‹ь›емъ, то есмо зрушили (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *інф.* **зроушити** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **зрушыть** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); **изроушити** 1 (1475 *AS* I, 71); *перф. 1 ос. мн.* **есмо зрушили** (1495 *РИБ* 620); *інф. пас.* **изроушаио быти** (1475 *AS* I, 71).

Див. ще **НАРОУШИТИ** 2, **ПОРОУШИТИ** 1, ***ПОРОУШИТИ СѢ, РАЗДРОУШИТИ, РОУШАТИ, РУШИТИ, РОУШИТИ СѢ** 2, **УЗРУШИТИ.**

***ЗРЪНОВЪ** *прикм.* (1) ◇ с е л и щ е з р ъ н о в о *див.* **СЄЛИЩЕ** 1.

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **зрънова** (1443 *ПГСММ*).

Пор. **ЗЪРНЪ.**

***ЗРѢЗАТИ** *дієсл. док.* (3) (що) порізати: и яну(ш)ко рє(к) та(к) вл(д)ка ива(ш)ко свѣтчи(л), што пришо(л) до него бори(с) длѦ листу потвє(р)жєного г(с)дрьского и принє(с) тотъ запи(с) и взѦ(в)шы но(ж) са(м) же єго зрѣзавшы и в ого(н) оукину(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **зрѣзавшы** 2 (1495 *ВМБС*); **зрєзавшы** 1 (1495 *ВМБС*).

***ЗРѦЖЄНЬЄ** *с.* (1) (*стп.* zrządzenie) розпорядження, воля: про то жь... о(т)пущаємы єму все... а то такъ а(ч) прерє(ч)ныи воєвода з дѣтми и намѣстки и с паны и єго под(д)анными намъ и дѣтємъ нашимъ и намѣсткумъ и корунѣ вѣрою пристанеть яко єго перєдъковє вѣрни были и служили подлугъ выписанья и зрѦженья первыхъ листовъ оца и предковъ єго воєводъ молдавскихъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

ФОРМИ: *род. одн.* **зрѦжєнья** (1433 *Р* 121).

ZSTARODAWNA *див.* **СЪСТАРОДАВНА.**

ЗУ *див.* **ЗЪ.**

ЗУБРЄВЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Зубрівка: тѣмъ мы видѣвш‹и› єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... села на имѦ полова и зубрєвци на проутѣ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *наз.* **зубрєвци** (1429 *Cost.* I, 280); *дав.* **зубрєвцемъ** (1429 *Cost.* I, 280).

ЗОУБРИКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм‹ъ мы в›идѣвше єго правую и вѣрную службоу до насъ... дали єсмы ємоу... двѣ сєлѣ... на имѣ... зоубриковци ожє иванковци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258).

ФОРМИ: *наз.* **зоубриковци** (1429 *Cost.* I, 258).

***ЗОУБРИЧАНИ** *див.* **ЗОУБРИЧАНЇИ.**

ЗОУБРИЧАНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѦ прє(д) нами... живерть и рома(н) о(т) козърєщи и васко... и продали... сєла на имѣ зоубричанїи и оу їномьжє хотари ванковцїи (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз.* **зоубричаиїн** (1479 *Cost. S.* 98); *знах.* **зоубричани** (1479 *Cost. S.* 98).

ЗОУБРОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы, на имѦ панъ вилча о(т) лип-

ники... пань ouклѧтѣ зоубровскыи... вызнаваємь... колижь велємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи (!) голдь выриости и присѧгы... є(ст) оучини(л)... мы такоже... повынни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти (Львів, 1436 *Cost*. II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зоубровскыи** (1436 *Cost*. II, 701).

ЗУБРСКИИ *див.* **ЗОУБРЬСКІИ.**

ЗУБРЬ, ЗОУБРЪ *ч.* (3) *(особова назва):* тогды па(н) птрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду, алє полѣтилъ своѧ сєла тисмѧнчаны и тото(т)ъ (!) розьиздъ прѧтєлю (так.— *Прим. вид.*) своєму пану ѧньчѣєви зубрєви сєбє мѣсто (Галич, 1404 *Р* 68); а хотарь тѣма двѣма поустыиѣма по стары(м) хотаро(м) куда зоубръ ожива(л) (Сучава, 1425 *Cost*. I, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зубрь, зоубръ** (1418 *Р* 89; 1425 *Cost*. I, 173); *дав. одн.* **зубрєви** (1404 *Р* 68).

ЗОУБРЬСКІИ, ЗУБРСКИИ *ч.* (2) *(особова назва):* а при томъ были шлѧхєтнии панове олєшко судия илвскии (так.— *Прим. вид.*) панъ янъ виницкии па(н) янъ зубрскии (Львів, 1421 *Р* 94); а при томъ свѣдці былі ... панъ яиъ зоубрьскіи а панъ куліковьскіи (б. м. н., 1424 *Р* 104).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зоубрьскіи, зубрскии** (1421 *Р* 94; 1424 *Р* 104).

***ЗОУГРАФЪ[1]** *ч.*(3) *(назва місцевості на Афоні)* Зограф: И поставили єсми обро(к) нашєи бо(л)ници о(т) нашєго стаго монастирѣ о(т) зоуграфа що ми по бжїєи воли тотоу бо(л)ницю сами смо оутвръдили (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зоугра(ф)** (1471 *DIR«A»* 527); *род. одн.* **зоуграфа** (1471 *DIR«A»* 527).

***ЗОУГРАФЪ[2]** *ч.* (4) *(особова назва, молд.* зуграв «маляр»): мы алєксандръ воєвода... зиаємо чини(м)... ожє то(т) истинныи на(ш) слоуга щєфа(н) зоугра(ф) служи(л) на(м) правою и вирною службою (б. м. н., 1425 *Cost*. I, 168); и єщє єсми єму дали и потвържждаємъ єм(у) сєла на милѣтинѣ... гдє была сєла щєфана зуграфа (Сучава, 1445 *Cost*. II, 211—212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зоугра(ф)** (1425 *Cost*. I, 168); *род. одн.* **зуграфа** (1443 *Cost*. II, 144; 1445 *Cost*. II, 212).

***ЗОУДЄЧЄВСКИИ** *прикм.* (4): мы єсмо выслали нашєго оурѧдника па(н) лєнка старостоу зоудєчєвско(г) иа тоу то границю (Зудечів, 1413 *Р* 83); мы єсмо выслали нашєго старосту зоудєчєвско(г) па(н) лєнка с паны на тоую границю (Зудечів, 1430 *Р* 116);

дорога зоудєчєвская (2) *див.* **ДОРОГА 1.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **зоудєчєвско(г)** (1413 *Р* 83; 1430 *Р* 116); *наз. одн. ж.* **зоудєчєвскаѧ** (1413 *Р* 83); *ор. одн. ж.* **зоудєчєвскою** (1413 *Р* 83).

Див. ще **ЗУДЄЧОВЬСКИИ.**

Пор. ***ЗОУДЄЧЄВЪ.**

***ЗОУДЄЧЄВЪ** *ч.* (6) *(назва міста у Львівській землі)* Жидачів: а то сѧ дѣѧло в нашє(м) дворѣ въ зоудєчєвѣ (Зудечів, 1413 *Р* 84); а то сѧ дѣѧло оу нашємъ дворѣ оу зоудєчєвѣ (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *род. одн.* **зоудєчєва** (1413 *Р* 83; 1430 *Р* 116); *місц. одн.* **оу (въ) зоудєчєвѣ** (1413 *Р* 84; 1421 *Р* 96; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116).

Див. ще ***ЗОУДЄЧОВЪ.**

ЗОУДЄЧОВСКИИ *див.* **ЗУДЄЧОВЬСКИИ.**

ЗОУДЄЧОВСКІИ *див.* **ЗУДЄЧОВЬСКИИ.**

***ЗОУДЄЧОВЪ** *ч.* (3) *(назва міста у Львівській землі)* Жидачів: мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чиимъ... ажє... оставили єсмо єго ... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму дали на имѧ подъ галичємъ чѧгрово... а подъ зудєчовомъ джюровъ (Краків, 1394 *Р* 53—54); а мы єсмо выслали врѧдика (!) нашєго... на тоу границю сталї по(д)лї потока малого крїховцѧ оу кроуглы(х) лозъ кдє пєрєходи(т) дорога о(т) зоудєчова к долїнѣ (Зудечів, 1421 *Р* 95—96).

ФОРМИ: *род. одн.* **зоудєчова** (1421 *Р* 96); *ор. одн.* **зудєчовомъ** (1394 *Р* 54); *місц. одн.* **оу зоудєчовѣ** (1411 *Р* 80).

Див. ще ***ЗОУДЄЧЄВЪ.**

ЗУДЄЧОВЬСКИИ, ЗОУДЄЧОВСКИИ, ЗОУДЄЧОВСКІИ *прикм.* (10): мы кнѧзь фєдоръ любортовичь чинимъ свѣдочно и знаємо... ажє што паиъ даинло задєрєвєцкии дажбоговичь замѣнилъ сѧ сєлы ис воитомъ исъ зудєчовьскимъ и сулкомъ чєрємховомъ (Зудечів, 1411 *Р* 78—79); А сє я панъ лєнко староста Зоудєчовьскіи Свѣдчю сімъ своимъ лістомъ... ажє єсмо розъѣхалі граніцю мєжи паномъ юрковьскімъ и паномъ ивашкомъ борыніцкимъ мєжі острова и дроховічь (б. м. н., 1424 *Р* 104).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **зудєчовьскии, зоудєчовскии, Зоудєчовьскіи** (1411 *Р* 79, 80; 1421 *Р* 96; 1424 *Р* 104); *род. одн. ч.* **зудєчовьского** (1411 *Р* 80); *знах. одн. ч.* **зоудєчовьского, зоудєчовского** (1411 *Р* 79; 1421 *Р* 95); *ор. одн. ч.* **зудєчовьскимъ** (1411 *Р* 79); *знах. одн. с.* **зудєчовьскоє** (1411 *Р* 79).

Див. ще ***ЗОУДЄЧЄВСКИИ.**

Пор. ***ЗОУДЄЧОВЪ.**

ЗОУПОЛНА *присл.* (1) повністю, цілковито: Алє колиж... Казимир, крол полскыи... нас... захованю... вѣры... напомѣноул... мы, хотѣчи єго освѣцєности... оу ... вѣры нашои оупєвнити, вызнавамы тым то листом... быти повинни и обвєзаноу коу держаню зоуполна чєсти и вѣры нашєи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

Див. ще **ИСПОЛНОЮ, СПОЛНА, СОУПОЛНА.**

***ЗХАРБИНОВИЧЬ** *див.* ***СХАРБИНОВИЧЬ.**

***ЗХОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ **зходити зъ того свѣта** (1) умирати, покидати цей світ: и зходєчи зъ того свѣта, князь Иванъ нєбощикъ... казалъ записати по души своєй къ манастыру Святому Спасу въ Кобрыни — сєло Корчичи (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **зходєчи** (1401 *АкВАК* III, 2).

ЗЪ, ЗЬ, З, ЗО, ЗУ *прийм.* (737) **І.** *(з род.)* (194) з, із, зі **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (53) **а)** *(вказує на об'єкт, що є одиницею якогось обчислення, з якого належить)* (33): А што єсми на брата своєго мовилъ, штобы нє з дєлного платилъ за Микуличы, ино ся єсми довєдалъ, што и з дєлъиого платилъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); таѧ зємлѧ довна (!) запоустєла ничого з нєє нє хоживало (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); i oni maiut nam z toiei zemli służbu służyt, potomu, jak i perwei toho zdawna z toiey zemli służba szła (Люблін,1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); а зъ ихъ имѣнєй... сполна господару є. м. служба идєтъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Билъ намъ чоломъ панъ Вилєнскій... и повѣдилъ намъ, штожъ зъ тыхъ людєй намъ идєтъ сємь службъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

б) *(вказує на сукупність об'єктів, з яких виділяється один або більше)* (10): а то єсмо собє подєлили ровно вѣчно и нєпорушно и никоторому з нас нє вѣступати сѧ нивчию дѣлницу (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); так єсми єму продал, ажєт нихто з ближних моих... нихто з нихъ нє мают в то сѧ вступатн (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Я княз Михайло Иванович Роговицкий... Продал єсми имєнє моє отчизноє Дажєв... выиявши за трєтию част зо всихъ имєнєй моих отчизныхъ, выслужєныхъ в зємлѣхъ и куплєныхъ в зємли тутошнєй волынской (Володимир, 1475 *AS* I, 72); а какъ зъ нихъ одинъ зомрєтъ а иє зоставитъ по собє сыновъ и щадковъ музского полу то єго половица того сєла Осєкрова иа того маєтъ спасти который ся останєтъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

в) *(вказує на джерело відомостей або дії)* (2): какъ бы были мистровы послове оу кизьство вєликоє въєхали ижбы єстє з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посрєдки оу такии тадынки с нами хотѣли бы были оустоупити (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi Bohdan a Jakub Prynozczyczy (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

г) *(вказує на об'єкт якоїсь дії)* (3): О слоужєбнїко(х) што имоу(т) за з убїто(г) чл҃вка одєжоу дра(ти) (XV ст. *ВС*

7); Ино де(и) све(т)чы(л) о то(м) пере(д) ни(м) мещанинъ смоленски(и)... ты(м) обычае(м), што(ж)... коли де(д) и(х) смотревшы межы детє(и)... н казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца его иванову выгладити во(н) (Вільна, 1495 *ВК*);

д) *(вказує на зв'язки, організацію, з яких хтось виходить)* (4): Што пережъ сего посылали єсмо къ тобє нашого посла, поведаючи нашоу прыгодоу, которая жъ се намъ стала отъ тстя нашого... штожъ намъ зъ доконъчанья своего и хрестъного целованья выступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); А ниие... къ дочеры его прыслалъ еси... владыку Смоленского, да бискупа Виленъского и черънъцовъ Берънадыновъ, съ тымъ штобы она выступила зъ греческого закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

е) *(вказує на стан, що зазнає зміни або порушується дією)* (1) *перекладається сучасною безприйменниковою конструкцією:* и такъ намъ поведаете про то, што тое дело межы вами такъ стало се, што Алексанъдръ зять вашъ зъ доконъчанья своего и крестъного целованья, што съ вами ималъ, вамъ не исправляеть (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

2. *(виражає означальні відношення)* (57) а) *(з просторовим відтінком)* (48): A pritomo byli... rycere a Luba (!) bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); право такъ нашло аже па(н) дмитръ даниловн(ч) з роуды имаеть свои листы по(д)перети свѣдкы и очистити (Зудечів, 1428 *P* 111); мы богданъ воєвода... вызнавами ... оже пришли єсмо оу вечную єдность... ис паномъ детрихомъ боучацкимъ з Ѧзловца (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); мы пєтръ воєвода... вызнаваюмъ... оуже тоты златии пинѣзи, котори єсми были дали на жолдь оурожєиомоу паноу бартъшовы з боучача... урожєны панъ михаило з боучача... братъ рожєнъи пана бартоша, намъ верноулъ и заплатилъ исполною (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); и пани Василевая... поставила перед нами Лоуконичан, королевских людей из Ярнева и зъ Сынковичъ (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковнои земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

б) *(без просторового відтінку)* (9): тогдѣ есмо выслышали (так.— *Прим. вид.*) рѣчь обою зо обоу сторону и прибкову и воиткову (Львів, 1412 *P* 81); а мнѣ хве(д)це па(ш)ко(в)ои дохновича напроти(в)коу то(г) ничо(г) ие мови(ти) ани дѣтє(м) мои(м) и ни бли(ж)ни(м) мои(м) з родоу мое(г) (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136); А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тое, аии ближнимъ зъ роду нашого, ани иншимъ наслѣдкомъ нашимъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

3. *(виражає причинові відношення)* (46): My Alexandr, abo Witolt z boži łaski welikij kniaź Litowskij... dali prawa i wolnosti ... meszkajuczim w tom panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); знаменитосто чинимы... иже мы романъ воевода молдавьскии... и(з) доброи волѣ, а никимъ не приинуженъ, али з доброї и з мудрої рады своіхъ слугъ... слюбили єсми и слюбуємъ, обѣщеваючи чистою вѣрою и чистою правдою вѣрна служьба служити ... владиславови... королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Мы болеславъ... з божьеи мл(с)ти кнѦзь черниговскии... знаемо то чини(м)... аже даровали єсмо и даємъ слузѣ нашему юркови козенѦти на своємъ селѣ... Н копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *P* 102); вло(д)славъ бжиею мл(с)тью кроль полскии... знаменито чинимы... ижъ нѣкгды преможныи панъ александръ воєвода землѣ молдавскои з направы а рады неприятєлии нашихъ... присѦгъ слюбовъ ... намъ оучиненыхъ... переступивши и зломивши былъ на противу намъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); Ино князь Федоръ его милость Михайловичъ Чорторыскій... тое мое имѣніе въ пана Васнля выкупилъ зъ моее воли (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Ино мы, зъ ласки нашое, за его службу тые люди... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

4. *(виражає просторові відношення)* (30) а) *(вказує на місце, вихідну точку дії)* (27): дорогою... на гостинецъ Луцкий — полеский, а оттоль до дороги, которая идетъ зъ Жыдичына до Крупой (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); А коу томоу придалъ есми на тоую цр҃квь... землю пашноую и бортноую... почєнши о(т) ст҃го озєра лѣсо(м) мошєнски(м) а з лѣса мошеньского по долгие лозы (Перевали, 1440 *P* 142); а хто погадаеть на великого кнѦзѦ животъ, а забѣжыть въ нашїоу землю, того зрадуоу (!) маемъ великомоу кнѦзю, зъ нашоѣ земли, выдати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); и тѣ(ж) имъ тая люба была новина которая на(м) тогды коли єсмо єхали з великого литовьского кн҃зьства была повѣдена (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А... никому не надобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницькую уступати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); И слухи насъ еще тыи доходять отъ туль зъ его земли, иже весь вжо въ готове, и людемъ своимъ всимъ казалъ готовымъ быти (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); а хотар виш‹є-писани...› ... до оусти лопатнои где оупадаєтъ з бєзинъ оу ставоу (б. м. н., 1500 *SD* 7);

б) *(вказує на місце дії)* (3): y k tomuž prydali iesmo Swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey storony tych sełyszcz po Rudu Swiatec y po ryku Žerdi (Ужів, 1420 *AS* I, 25); они обвели от Березоє к Бережкам... по Крєшеноую, а зъ дроугоє стороны от Милошевич з Ивашковцы по дорогоу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

5. *(виражає часові відношення)* (4): и старцы снем сѦ и згодив сѦ на одно место и сознали перед нами, аж з давных давен есть ступенскоє (Ступно, 1444 *AS* I, 42); про тожъ мы кторою зъ его волию повинни єсмы сѦ згодити... гди(ж) вѣдаюмъ иже пре(д)реченыѦ землѦ молдавскаѦ своѦ панствы здавны(х) часовъ коу кролевствоу полском(оу) прислоушаютъ... слюбоуємъ... иже хочємъ... слюбы, ктоpыѦжъ... пєтръ воєво(д)... казимирю, королєви полскому... оучини(л)... вѣрне... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); онъ жо положилъ личбу зъ (другого? — *Прим. вид.*) году, зъ мыта Смоленского положилъ на личбѣ, што выдалъ трыста копъ и 30 копъ и 3 копы и 40 грошей (Вільна, 1499 *PEA* III, 34—35).

6. *(виражає модальні відношення)* (3): мы... слюбуємы... ижь вшитки оурѦды и зъеднанья и записы... межи наияснѣишимъ кн҃жатємъ а паномъ... вло(д)славомъ з бжиеи мл(с)ти кролемъ полскимъ... с одноi стороны а межи преможнымъ стецкомъ воєводою землѣ молдавскои... з другои стороны прере(ч)ныи владиславъ кроль и дѣтн его... на вѣкн ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 123); И о(т) вєръховины єє КотораѦ Впадаєтъ В днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Камєници зємлю Дєръжати Маєть (Прилуки, 1459 *P* 171).

7. *(виражає кількісні відношення)* (1): дай мне г‹о›с-‹по›д‹а›рю розездъцы з десѦти копъ (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

II. *(зі знах.)* (3) *(у сполуч. з числівником виражає кількісні відношення, вказуючи на приблизну кількість чого)* з (що), близько (чого): а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкий — полеский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а мыта при(и)де(т) копъ з два(д)цать на годъ (б. м. и., XV ст. *ИК*); а мытъце єстъ с тымъ наместъникомъ горо(д) де(р)жить а поведають на го(д) со всимъ з десѦ(т) копъ гроше(и) при(и)деть того мытъца (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

III. *(з ор.)* (540) з 1. *(виражає об'єктні відношення)* (501) а) *(вказує на супровід одних предметів або осіб іншими)* (346): даемо иадто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ... зъ лесами... зъ гаями, ловами н зо всякими пожытками (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); ана (!) про-

дала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину оу вѣки... и землею и сь з дворищи (Перемишль, 1359 *Р* 10); а тако продалъ яко самъ держалъ... и со лѣсы и з доубровами (Львів, 1400 *Р* 61); мы александръ воевода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сере(т) мисто а волховецъ исъ селы и присе(л)кы, со млины... и з данми (б. м. и., 1421 *Cost.* I, 141—142); а иде(т) с не(г) колода медоу и съ всеми пошлинами з бобры и с куницами и с полю(д)ємь (Київ, 1427 *Р* 108); продал єсмн єму зо всим: з боры, з лесы, з доубровами, з ловы, зъ гайми и зо всими ролями выкопаными и не выкопаными (Берестя, 1466 *AS* I, 62); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворєц наш... и люди в Лихиничох зъ землями своими (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Ино мы... з ласки нашое, тыи сельца вышейписаныи... дали есмо ему, со всими ихъ землями пашными и з сеножат(ь)ми и з бортною землею церъковною Михайловъскою (Вільна, 1499 *РИБ* 777); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ... ему самому... со всими ихъ землями пашными и бортными... и со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

б) *(вказує на зв'язок або взаємодію між особами та предметами)* (155): а отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза, где се Чолница *зъ* Ретовкою сходитъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ... заровно з мещаны до скарбу Нашого платечы, заживати маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а ведже мы, по долгу лысту господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); про то жь... о(т)пущаємы єму все... слюбуючи... стефана воєводу... миловати а то такъ а(ч) прере(ч)ныи воєвода з дѣтми и намѣстки... намъ и дѣтємъ нашимъ и намѣсткумъ и корунѣ вѣрою пристанєть (Ланчиця, 1433 *Р* 121); и мы порадив са з нашими кн(а)зи и п(а)ны, з нашою верною радою, даєм и дали єсмо... село Бурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); мы илья воєвода... чынимъ знаменито... ожь взяли єсмо прыязнь... зъ нашимъ старшимъ прыятелємъ, зъ великимъ кнАзємъ казимиромъ, королевичємъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); А къ тому листу и печати свое привесили: пани Вохнова зъ своими детми свою печатъ, а панъ Юшко Камка свою печатъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); Видѣвши есмо службу намъ вѣрную... пана Петра Мушчича и подумавши есмо зъ нашими князьями и паны, зъ нашою вѣрною радою, дали есмо Петру Мушчичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); хто матьце моей в чомъ коли будеть кривду делати, тот ся зо мною розъсудить перед Богови (б. м. и., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); у zemlam tych folwarkow hrapycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskoho z panom Markom hawryłowyczom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. *(виражає означальні відношення)* (10): сє азъ смиреныи єп(с)пь олк(с)ѣи... застали єсмо оу стго спса на красно(м) Д̃ иконы кованы(х) а Г̃ икоиы з вѣньци (б. м. н., 1429 *Р* 114); и на то дали есмо ему се(с) нашъ листъ з нашою печатую (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); а на то есмо ему сес листъ нашъ дали з нашою печатую (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); И на то єсми дал кнАзю Василю... сес мой лист з моєю печатю (Друцьк, 1492 *AS* III, 24); и тотъ записъ свой зъ болшою своєю печатью и съ печатьми пановъ рады своєє тымижъ нашыми послы рачилъ бы твоя милость къ намъ єго прислати (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

3. *(виражає модальні відношення)* (26): тогды на роцѣ... в медыцѣ... з добрымъ розмышлениемъ мно(г) добры(х) люди... осудили єсмы и осужаємъ аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани адвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); Я ларио(н) игоуме(н) пересопницки(и) вызнаваю... што(ж) ог(с)дрь (!) коро(л) єго мл(с)ть пожалова(л) мєнѣ бг̃омо(л)ца своє(г)... ты(м) име(н)ємъ которое(ж) придано к цр̃кви бо(ж)еи ст̃омоу манастырю на има чемери(н) з дозволе(н)єм ог(с)дра (!) корола єго мл(с)ти и с митрополнтовы(м) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Сє мы панове Цєценевъскыи... боудоучи єсмо у добром розоумѣ и з доброю памятью... продали єсмо имѣньє отчиноу свою... ки(а)зю Александроу Санкгушковичю (Кременець, 1469 *AS* I, 64); одно ж позволяю зятю моему и дочце моей... з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); И панъ Петръ поѣхалъ до тыхъ имѣней зъ моимъ дозволеніємъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

4. *(виражає кількісні відношення)* (3): Коли комоу четыри волы возме(т) силою а боуде(т) на то освє(т)чєньє за замєшьканьє ты(х) воло(в) и работы за кажноую недѣлю имєє(т) платити Д̃ скотца з виною Є̃І а соудовн дроугая Є̃І (XV ст. *ВС* 30).

Див. ще **ZE**[1], **ИЗЕ, ИЗЪ, ИСЪ, СЪ.**

***ЗЪБЛАНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* И мы... казали єсмо светком присагноути, они обвєли от Березое к Бережкам к мостоу н къ Зъбланомъ (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав.* **Зъбланомъ** (1478 *AS* III, 17).

***ЗЪВИНЯЧАЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Звиняче: Писанъ у Зъвинячой (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Зъвинячой** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194).

Див. ще **ЗВИНАЧЕЄ.**

***ЗЪВАГОЛЪ** *див.* **ЗВАГОЛ.**

ЗЪДАВНА *див.* **ЗДАВНА.**

***ЗЪДОРОВЪЄ** *див.* ***ЗДОРОВИЄ.**

***ЗЪДЧАРКИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Жджарки, *суч.* Білопілля: записую матце своей пане Анне Немировой... Ждчары и Зъдчарки (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Зъдчарки** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЗЪЄДНАНЬЄ** *с.* (2) договір, угода (1): Мы воицєхъ... арцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии... слюбуємы и записуємы са стецку воєводѣ землѣ молдавскои... ижь вшнтки оурады и зъєднаиья н записы... межи наияснѣишимъ кн̃жатємъ а паномъ... вло(д)славомъ... кролємъ полскимъ... с однои стороны а межи прєможнымъ стецкомъ воєводою землѣ молдавскои... з другои стороны прєрє(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... боронити держати непорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123);

на изъєднанїю стоати (1) дотримуватись договору (угоди): а которыи бы не хотилъ на томъ изъєднанїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на изъєднанїю** (1435 *Cost.* II, 682); *знах. мн.* **зъєднанья** (1433 *Р* 123).

Див. ще **ЄДНАНЬЄ.**

Пор. ***ЗЪЄДНАТИ.**

***ЗЪЄДНАТИ** *дієсл. док.* (1) скоїти, спричинити (що): вло(д)славъ бжиєю мл(с)тью кроль полскии... знаменито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ росъсѣвцею злости... зъєднано было ижь нѣкгды прєможныи панъ александръ воєвода землѣ молдавскои з направы а рады неприятєлии нашихъ... присягъ... и записовъ намъ оучинєныхъ... переступивши и зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121).

ФОРМИ: *предик. пас. дієприкм.* **зъєднаио было** (1433 *Р* 120).

***ЗЪЄДНАТИ СЯ** *дієсл. док.* (9) (з ким, з ким о чім) згодитися, дійти до згоди (з ким, з ким на чому) (2): даємъ вашеи мл(с)ти виданїє, аже мы и с нашимъ братомъ, стефано(м) воєводою, исъєднали сѣ и помирили сѣ єсми

(Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); y ony tuiu hranyciu mni zawodyły y tyi moyi lude daley hranyciu zawely... w pana markowa zemlu y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

скласти угоду, з'єднатися (7): И Нагорка и Шпица не хотели того ждать и въступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е передъ добрыми людьми, и з⟨ъ⟩едналися съ нимъ, и листомъ ся записали, какъ тая речъ маеть межи ними стояти (Краків, 1489 *РИБ* 433); и бори(с) ре(к) коли(м) сѧ з глѣбомъ зъе(д)на(л) то(г)ды тыи записы глѣбу о(т)да(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *інф.* **zjednatysia** (1500 *ДПЖН*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **коли(м) сѧ... зъе(д)на(л)** (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ч.* **ся... зъедналъ** (1489 *РИБ* 431); *1 ос. мн.* **исъєдинали сѣ... єсми** (1435 *Cost.* II, 682); *3 ос. мн.* **ся... зъеднали** 2 (1489 *РИБ* 433); **з⟨ъ⟩едналися** 1 (1489 *РИБ* 433); *дієприсл. перед.* **зъеднавшыся** 1 (1495 *РИБ* 620); **зъе(д)навшисѧ** 1 (1495 *ВМБС*).

Див. ще ***ЄДНАТИ СѦ, *ПОЄДНАТИ СѦ, ОУЄДНАТИ СѢ.**

***ЗЪЕРЕМЯ** *див.* ***ЗЄРЄМѦ.**

ЗЪМЄШКАНЬЄ *с.* (*стч.* zmĕškanl, *стп.* zmieszkanie) задержання, затримання (1): Коли комоу четыри волы возмє(т) силою а боуде(т) на то осве(т)ченьє за замєшьканьє ты(х) воло(в) и работы за ка(ж)ноую недѣлю имєє(т) платити Д̃ скотца з виною Є̃І а соудови дроугая Є̃І (XV ст. *ВС* 30);

(*гаяння часу*) затримка, задержка (1): Сами порозоумѣти можєте коли ани в короунѣ ани въ кнѧзьствѣ велико(м) обьличнє нє были быхо(м) иже в таковы(х) рѣча(х) великая бы была нелацьность а зъмешканьє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зъмєшканьє** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **замешьканьє** (XV ст. *ВС* 30).

ЗЪПОДЇА *див.* **ЗАПОДЇА.**

ЗЪРНЪ *ч.* (2) (*особова назва*): И також прїидоша прѧд нами... наши слоуги Зърнъ и братїа єго Тома и Іон... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Зърнъ** 1 (1488 *BD* I, 355); *зам. дав.* оу роуки **Зърнъ** и братїамь єго 1 (1488 *BD* I, 355).

ZYZMORSKI *прикм.* (1) (*пор.* Жижмори *в Троцькому воєводстві*): Ja Fedko Janusz(k)owicz pysar wełykoho kniazia aleksandra namisnyk Zyzmorski (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Zyzmorski** (1500 *ДПЖН*).

***ЗЫСКАТИ** *див.* ***ИЗЫСКАТИ.**

***ЗЫЧИТИ** *дієсл. недок.* (2) (*стч.* žičiti, *стп.* życzyć) (що кому) зичити, бажати: єстли мистръ... васъ за срѣдники єднаньє покоя боудеть хотѣти мѣти... рада короуны васъ тѣжь приимє всѧкоє чти ва(м) яко сами собѣ зыча (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **зыча** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **зычоучо** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*).

ЗЬ *див.* **ЗЪ**

***ЗЬМЛАНИНЪ** *див.* **ЗЄМЛѦНИНЪ.**

***ЗѢИКО** *див.* **ЗѦИКО.**

ЗѢИКОВ *прикм.* (2): Мы Стєфан воєвода... знаменито чинним... оже прїиде прѧд нами... слоуга сын Зѣиков ... и продал свою правоую отниноу (Сучава, 1494 *BD* II, 32).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Зѣиков** (1494 *BD* II, 32); *дав. одн. ч.* **Зѣиковоу** (1494 *BD* II, 32).

Пор. **ЗѦИКО.**

ЗѢМЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣмъ ми видѣвши єго правоую и вирноую слоужбоу д⟨о⟩ нас... дали и потвердили єсми ємоу... села... на имѣ Зѣмєщїи... и Сакълишещїи (Сучава, 1462 *BD* I, 63).

ФОРМИ: *наз.* **Зѣмєщїи** (1462 *BD* I, 63).

***ЗѢМИНЪ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*): а што заставил Роман Чюс, ставъ на Горини противъ Зѣмина, н той ставъ къ Маневоу (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *род. одн.* **Зѣмина** (1475 *AS* I, 71).

***ЗѢМЛѦ** *див.* **ЗЄМЛѦ.**

ЗѢМЛѦНИНЪ *див.* **ЗЄМЛѦНИНЪ.**

ЗѢМЪ *ч.* (5) (*особова назва*): и оуста(х) а(з), г(сд)воми, ⟨и за⟩плати(х) оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу, оана зѣмъ... с̃но(м) драгошє зѣмъ о(т) зєлєти(н) (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зѣмъ** 1 (1491 *Cost. S.* 156); *зам. род.* о(т)... **зѣмъ** 3 (1491 *Cost. S.* 156); *зам. дав.* оу роуки слоузѣ нашємоу, оана **зѣмъ** 1 (1491 *Cost. S.* 156).

***ЗѢМЬСКИИ** *див.* **ЗЄМСКИИ.**

ЗѢНЬКО, ЗѢНКО, ЗЄНКО *ч.* (10) (*особова назва, пор.* Зиновеи) Зіновій, розм. Зінько: а на то свѣдкы при то(м) были тогды землѧнє королевскыи на имѧ панъ онаньѧ... и панъ зѣнко лобоуньскыи (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Искалъ Мезкир⟨ъ⟩ на брате на своемъ, на Зенку, отчины своее (Вільна, XV ст. *РИБ* 609); Жаловали намъ люди наши... на имя Зенко, а Наливайко, а Левонъ Пужичане, на земянъ Берестейскихъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Зєнко** 4 (XV ст. *РИБ* 609, 610; 1464 *AS* I, 57; 1495 *АЛМ* 85); **Зѣнко, зѣнко, Зѣнько** 4 (1458 *ОЖДМ;* 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61); *знах. одн.* **Зєнка** (XV ст. *РИБ* 609); *місц. одн.* **на Зенку** (XV ст. *РИБ* 609).

ЗѢТ *див.* **ЗѦТЬ.**

ЗѢТЪ *див.* **ЗѦТЬ.**

ЗЯТ *див.* **ЗѦТЬ.**

ЗЯТЬ *див.* **ЗѦТЬ.**

ЗѦИКО *ч.* (2) (*особова назва, пор. рум.* zaică «сойка»): а панове наши по имєню... па(н) драгошє чашни(к) па(н) зѧико па(н) доума мика(ч) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); А пак привилїє що имал Лоука, отца єго Зѣика, от наших оуиков от ИлїѦша воєводї и от Стефана воєводи, а она єст оу роуки слоузѣ нашєму Юрши апродоу (Сучава, 1494 *BD* II, 33).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зѧико** (1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **Зѣика** (1494 *BD* II, 33).

ЗѦТЬ, ЗЯТЬ, ЗѦТЪ, ЗѢТ, ЗѢТЪ, ЗѦТ, ЗЯТ *ч.* (59)

(*чоловік сестри або дочки*) зять: и єще ва дали В̃І лисици пани хоньци и єѣ зѧтєви ивашкови и дѣтємъ єѣ (Перемишль, 1378 *Р* 26); А се ѧ панъ ѧнъ щькотьскии ... свѣдчю то и познаваю... ижь прида пьрьдъ на(с)... филь мѧковичь и своєю братьєю и на имѧ изъ гринько(м) сочивьчичьмъ и с минько(м) и зѧть(м) и сєстрою... познали то ижь суть прода(л)... па(н) колѣ далюєвьско(м) остаточную свою половину дѣдьнины тристѧньць за Ѕ̃ и за К̃ копъ (Галич,1409 *Р* 74); А зятю моему и дочцѣ моей... не надобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницъкую уступати и переходити николи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а к моей роуцѣ мнѣ постоупила дѧдинаѧ моѧ кнѧгини Сємєноваѧ Марьѧ и зѧть єи кнѧзь Семєнъ Юрьєвичь имѣнье на имѧ Манєвъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Што и передъ тымъ посылали были єсмо до васъ нашого посла, Шанъдра дьяка, абы єстє зъ зятємъ вашимъ зъ Алексанъдромъ великимъ князємъ миръ взяли (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *наз. одн.* **зѧть, зять** 11 (1385 *Р* 28; 1388 *Р* 37; 1401 *Р* 66; 1482 *AS* I, 79; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1498 *АЛМ* 163; *BD* II, 409); **зят, зѧт, зѣт** 4 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 28; 1458 *BD* I, 20; 1484 *BD* I, 278); **зѧтъ, зѣтъ** 2 (1434 *DIR«A»* 464; 1461 *BD* I, 45); **зѧ(т)** 1 (1453 *Cost.* II, 472); *род. одн.* **зѣта, зѧта** 10 (1443 *ПГСММ; Cost.* II, 120, 126, 129, 132, 141, 145, 180; 1446 *Cost.* II, 241; 1447 *Cost.* II, 273); **зѧтѧ, зятя, зѣтѣ, зѧтѣ** 8 (1443 *ВАМ* 41; *ДГСПМН; Cost.* II, 138, 149, 156; 1446 *Cost.* II, 238; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1498 *BD* II, 409); *дав. одн.* **зятю, зѧтю** 8 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 28; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1482 *AS* I, 79); **зєтоу** 2 (1464 *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 122); **зѧтєви** 1 (1378 *Р* 26); *ор. одн.* **зѧтємь, зятємъ, зѧтем** 9 (1378 *Р* 26; 1393 *Р* 52; 1482 *AS* I, 79; 1487 *AS* I, 85; 1498 *АЛМ* 169; *BD* II, 409, 410); **зѧть(м)** 1 (1409 *Р* 74); *наз. мн.* **зѧтєвє** (1487 *AS* I, 85); *ор. мн.* **зѧтми** (1487 *AS* I, 85).

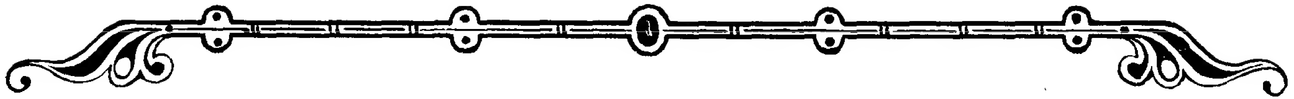

И¹, **І**, **Ї**, **Ү** *спол.* (21961) **I.** *(зв'язує члени речення)* (20616) **1.** *(перелічувальний)* і, та (10090): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги, Глименца и Высчопа, *и* Тополного, *и* Мошонки, *и* Свинки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); По б҃жьи нарожѣньи тисѧча лѣ(т) и т҃ и ѯ҃ и и҃ лѣ(т)... коупилъ панъ ганько сварць... в олешка оу оу (!) малечковича... село и землю и доубровы и лѣсъ и рѣкоу и ставы и все дѣдичьство его (Львів, 1368 *Р* 15); а при томъ при всѣмъ оставлѧемъ его и его дѣти и его намѣстки и его щатки на вѣки вѣком (Краків, 1394 *Р* 54); тогды в҃дка почалъ вказовати и рѣклъ... то есть ц҃рквная землѧ ст҃го сп҃са по лисичии бро(д) *и* за кнѧзѧ льва *и* за кнѧзѧ юрья *и* за ины(х) многыхъ державець (Погоничі, 1422 *Р* 97); а даем тому предречоному пану Каленику вечно и непорушно ему, а по нем *и* детем его *и* внучатом, его ближним, щадком его (Київ, 1437 *AS* I, 34); а на(ш) милостивыи па(н), наяснеишїи коро(л) казими(р)... имае(т)... на(с) ласкаво миловати и оборонити и опасти и ми(р) и покои оудилати о(т) нашихъ неприѧтелевъ послы своими и мече(м) своимь и радою и оусими добрыми оучи(н)ки (Серет, 1458 *Cost.* II, 766); А мнѣ кнѧ⟨зю⟩ Михайлу Васильевич⟨у⟩ Избаразкому достал сѧ город Вишнѣвець ис мѣстѣчком и с тым селом, што под мѣстѣчкомъ, и з мытомъ вышнѣвѣцким (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); и волен пан вѣленский кн⟨ѧ⟩зь Костентинь его милость *и* его *(в ориг.* иго.— *Прим. вид.)* милости кнегинѧ *и* их милости дѣти *и* на потом боудоучи *и* их милости щадки тые земли выше мѣненые *(в ориг.* дѣненые.— *Прим. вид.)* отдати и продати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); *и* оучинили есми и въ задоушїе свѧтопочивших прѣдков и родителеи наших, *и* за наше здравїе и спасенїе, *и* за здравїе и спасенїе госпожди господства мы Марїи, *и* за здравїе и спасенїе дѣтеи наших, *и* дали есми томоу свѧтомоу нашемоу монастироу тое вышеписанное село (Сучава, 1492 *BD* I, 510); А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино нашымъ намѣстникомъ *и* тивуномъ *и* иншымъ нашымъ урадникомъ не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(чергується з а) (45) *див.* **А.**

(у сполуч. и тежъ, и тыж, и тиж, и тѧж, и тѣжь, и такѣжь, и такѣ*)* і також, і теж, а також, а теж (35): Мы кнѧ(з) д҃вдъ дмитриеви(ч)... тым то листомъ чинимы знамени(т)... како кеды в то времѧ коли кнѧ(з) велебныи дмитрии... голдование и вѣрность и послушьство и такѣ(ж) служба и хс(с҃)та цѣлоние (!) ... володиславу... королеви польскому... вѣрность праваѧ и не изрушистаѧ слюби(л), а мы... ислюбуемы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); A pritomo byli tyje swetkowe: kniaź Fedor wojewoda Łuckij... i teź Minkhajło i z Oszmeny i teź z Litwy inszije bojare (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); мы великии кн҃зь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито и даемъ вѣдати... иже... дали есмо тому пре(д)реченому пану андрѣю... село михлинъ ... со всими оуходы и приходы... сь селищи и с нивами и с пашнѧми... и з болоты и с рудами и такѣ што в тыхъ имѣньи примыслить собѣ... и со всѣми платы што к тому имѣнью слушаеть и пре(д) тымъ слушало и такѣ с луги и сь сеножатьми и со всѣми пожитки (Київ, 1433 *Р* 118—119); а къ тому дали есмо ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка у Теребени жъ, на имя Баламутова сына, и тежъ ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка, на имя Дубленского... и тежъ ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка, на имя Безхебича, и къ тому придали ему Кривичи съ трема ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки... и тежъ дали ему въ месте Пинскомъ огорода своего дворъ собе поселити (Городно, 1497 *РИБ* 683); И оуставше пан Жоуржь гоуменник та заплатиль оуси тоты... т҃ злат татарскых оу роукы слоузѣ нашемоу Гоурбаноу... и сестричичи его Насти... и братаничем Настиним... и тыж братаничи тогож Гоурбана Насти... и сыноу тои Насти Дрaготь (Сучава, 1499 *BD* II, 135);

(у сполуч. и пакь*)* і також, і теж, а також, а теж (10): а на то свѣдкове... пан доума браевич, пан станчоул... пан микоуло (!) постелник, и пакь панове и радци ливовскїи (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Ино мы видѣвши меже ними их доброую волю и токмеж и пак и полноую заплатоу, а мы такождере и от нас есмы дали и потвърдили слоузѣ нашемоу вѣрномоу паноу Или комисоу... селище... иа имѣ Бѣлѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 160);

(у сполуч. и тако, и такъ, и такы*)* і також, і теж, а також, а теж (8): и такы имаемы ему служити и помагати на усѣхъ его неприѧтели... и тако имаемы его остерегати о(т) усѣхъ злыхъ рѣчеи (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); и мы емоу дали... тые села... со всим с тым што к ним з века и здавна слушало *(в ориг.* слоужало.— *Прим. вид.)* и тѧгло и так сѧ слушает вечисто и непорушно со всеми входы и приходы... и так што в тых именѧх собе примыслить... и со всими платы... и так: з луги, из сеножатми и со всими пожитки (Київ, 1437 *AS* I, 34); мы великий кн⟨ѧ⟩зь Швитрикгаилъ... чиним знаменито... иж... дали есмо тому верному нашому слоузе Олфероу (!)... село Глухни... ис ставы и ставищи, и з мыты, и так што в тых именехъ собе примыслит... и так ис луги, из доубровами, и сеножатми, ис пасеками и со всими пожитки (Луцьк, 1446 *AS* I, 42—43);

(чергується з та*)* (2): А хотар тои пасици... да ест... почленши ис верха от краи лѣса от един пиcкь, та черес поток и черес полѣноу и черес лѧс до дороги, та долоу дорогою до Михалчев поток на един берест знаменан (Ясси, 1497 *BD* II, 100);

(виступає перед останнім з перелічуваних членів речення) і, та (441): Вѣдаи то каждыи ч҃лвкъ... оже я кнѧзь еоунутии и кистютии... чинимы миръ твердыи ис королемь кази-

миромь польскъмь... и съ єго зємлАми краковьскою и судомирьскою сирАзьскою куявьскою лучичьскою добрыньскою плотьскою мазовьскою люблиньскою сєтѣховьскою *и* со львовьскою (б. м. н., 1352 *P* 5); My Alexandr, abo Witolt z boźi łaski welikij kniaź Litowskij i dedicz Horodenskij, Berestejskij, Dorohickij, Łuckij, Wołodimerskij, *i* inszich znamenito czinim tym naszim listom, ninisznim i potom buduczim (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Мы Вѣликии коро(л) влодиславъ б҃ьє мл(с)ти польски литовьскии *и* роуски... знаємо чинимъ... аже нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч)... оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбу (Краків, 1394 *P* 53—54); А на то вѣра моя вышеписаннаго алєксандра воеводы и вѣра пана станислава ротомпана... вѣра пана бырговъ штефанова... вѣра пана мика бѣлого... вѣра пана жюржа волховєцкого... *и* вѣра оусѣхъ бєАръ молдавскыхъ (Сучава, 1403 *RS* 338); A to (!) weremia siechalisia byli k nam Kniazi, Panowe, Boiare i wsia zemlia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ*, LXXVI, 140); Мы панъ моужыло боучацски... па(н) бартошъ боучацски... Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятєлємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу оу ка(ж)доую єго пригодоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє съ єго панєю съ є(г) дитками *и* съ слоугами (Снятин, 1454 *P* 162—163); При чомъ всюмъ Єго Самого жону дєти И напотомъ Боудоучіє Исча(д)ки Єго При томъ всю(м)ъ зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 172); ⟨ино⟩ мы видѣвше их доброи воли токмеж *и* полноую заплатоу мы так⟨ождєрє и от нас єсмы⟩ дали и потвръдили єсми слоуги наши доум⟨а покшєскоул и мани тоа прАдрєчєноє сєл⟩ище (б. м. н., 1500 *SD* 7).

2. *(єднальний)* і, та (9857): Аще ли хто подъ областию иашою въ епархией Луцкой и Острозской, гординею превозносяйся, сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); то всє єсмо потвєрдили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому, и дѣтєм єго (Судомир, 1361 *AGZ* 6); дали єсмо на вѣки тои млинъ и мѣсто оу млина къ ц҃ркви и тымъ мнихомъ казатєлєвого закону (Смотрич, 1375 *P* 20); а Ако ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) єсмо кнА(з) дмитрию московьско(м) и правду дали оужь ѣдє(м) и хочє(м)сА порожни оучинити тоѣ прав(д)ы про(т) абы коро(л) бы(л) бзпєчнѣшии (так.— *Прим. вид.*) оу нашєи службѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *P* 43); мы алєксандръ воєвода... дадо(х) монастироу пана ивана дворника оуспєнїоу с҃тои б҃ци... єдно сєло на връхъ солонцА гдє є(ст) былъ татомирь *и* прътА и сєлиштє диєннишєво (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); Мы болеславъ... кнАзь черниговскии и ины(х) знаємо то чини(м)... аже даровали єсмо и даємъ слузѣ нашєму юркови козєнАти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ ѿ копъ рускои личбы краковскои монѣты а имѣєть тоє сєло держати и оужывати со всѣми єго пожитки и оужитки (Коломия, 1424 *P* 102); волни во всих тых именАх кому отдати, продати и променити: пан Каленик и єго ближныи по нєм будучиє (Київ, 1437 *AS* I, 34); одно ж позволяю зятю моему и дочце моей... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити, а дубровы моей Хренницкой не копати и сѣна въ стоги не кидати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а сє здє ємужь сА Манєвъ досталъ съ всєми присєльки и сь селищи, што к тому двору издавна слушало (Манів, 1478 *AS* I, 76); а на то єсть вѣра... пана тоадєра и пана нєгрила, паркалабовє хотинскыи, вѣра пана єрємїА и пана драгоша, паркалабовє нємєцкыи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(поєднує другорядний присудок з головним, перев. з повторним підметом) і, а, та (32): про то жь мы оузрѣвшє на кролєвьскии листъ и на оуздавныѣ листы... аже тоє дворищє пысковича што на гугни стоить на облазничь зємли *и* мы оусудившє и оуправившє с нашими зємлАны... *и* оставили єсмы облазничѣ при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *P* 79); того ради мы видѣвшє и(х) доброу(ю) волю и лагодоу... *и* мы дали єсми нашємоу вѣрномоу паноу михоулови писарю тоє вышє писанноє єло (!) (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); Узривъши есмо знамєнитую намъ служъбу... слуги нашого верного пана... маршалъка зємъского, и мы... дали єсмо ему село Киселинъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); И мы, то устне въ того Єська Рабеевича слышавъши и тотъ записъ его выслухавши, *и* на то есмо дали Нисану Симъсичу нашъ листъ зъ нашою печатью (Краків, 1489 *РИБ* 432); и какъ за него вжо пошодшы, *и* тую дѣл⟨ь⟩ницу первого мужа своего держала у вѣни своемъ въ тридцати грнвнахъ аж и до тыхъ часовъ (Троки, 1494 *РИБ* 560); и оуставши слуга на(ш), глигоръ, и съ своєю женою, а(л)бою, *и* заплатили и(м) оуси тоти вишєписа(н)ни(х) (!) пинѣзи (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(у сполуч. и т а к о ж ъ, и т а к ѣ ж ь, и т а к, и т а к ѣ, и т е ж ъ, и т и ж, и т ѣ ж ь, и т ы ж, и т а к о ж, и т е ж*)* і також, і теж, а також, а теж (51): Teź jestliby... niekotorуj pripuźonyj... czasu nocznoho wołaby, a jestliby jemu ku pomoźeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... i teź... tridcat szelahow majet zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское... на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ... и тежъ дозволили есьмо ему въ томъ дворѣ его корчму вольную, пиво и медъ держати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); тако мы с паны оглАдавши єго листовъ... оставили єсмы бѣлєцко(!) при бѣлцѣ и такѣ цо (так.— *Прим. вид.*) жє мєжи тыми граннцАми (так.— *Прим. вид.*) ктораѧ прозвиска суть со оусѣмъ (Львів, 1421 *P* 94); А хотаръ томоу сєлоу фоундєщїи на Албини и тиж хотар Лацканом... да ест по старим хотаром от оусих сторон, коуда из вѣка оживали (Сучава, 1484 *BD* I, 278); и отецъ нашъ, король его милость, казалъ имъ тые земли ихъ засяя пооддаваты и на то передъ намы лыстъ отца нашего, короля его мылости, показовалы и тежъ пана Мартина Гаштолтовича (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22); а тоє вышє писаноє *(в ориг.* вышє писанного.— *Прим. вид.)* через шлях⟨о⟩тнє врожєного кн⟨А⟩зА Костєнтина и тєж на єго наслєдъки власныи и зо всим правом панством и власностю ⟨маєть⟩ быти держано и пожнвано спокойнє и скромливє (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

(у сполуч. и п а к ъ*)* і також, і теж, а також, а теж (22): а сучавскоє мито нигдє да нє платѣть лишє оу сучавѣ... и па(к) вънгрє(х) да пєрєшли бы съ тръговлєю своєю, єщє да платА(т) оу сучавѣ мыто соучавскоє (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); ино за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить абы вша (!) мл(с)ть просили братью вашоє мл(с)ти которыи суть на своє(м) па(н)ствє и пакъ другии вашоє мл(с)ти прыятєли... абы вси обєрънули лица своєго к поганьству (Вільна, 1493 *ПОСВВ*); И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты выщеписанныи пинѣзи с҃л злати татарскых оу роукы слоугам нашим Дрьгоушоу Каръмбоу... и пак оу роукы Насти кнѣгыни пана Югы вистїАрника (Гирлов, 1499 *BD* II, 147);

(у сполуч. и є щ є*)* і ще, а ще (4): Мы кнАзь володиславъ опольскоѣ зємли... господарь... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашєго вѣрного слугу имєнємь рєкучи ладомнръ волошинъ што жє єсть намъ вѣрно послужилъ и єщи (!) служити будєть (Бохур, 1377 *P* 23—24); тє(м) мыи... дали и потвръдили єсмы ємоу... єго о(т)нни (!) и сєла(м) (!), на имА роужінѣнїи и ботьшАнїи... сь гри(н)дь о(т) богата... і єщє сь шипотє, где оупадає(т) оу проутєцоу (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

3. *(приєднувальний)* *(приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом окремі члени речення)* і, та (19): Я Любартъ Кгедеминовичъ ... записалъ есми и далъ село свое

Рожысче... до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо; к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ от того копъца при дорозе, грани Тереміеньское, *и* отъ того копъца къ великому копъцу Грицевы могилы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); алє тоє дворищє пысковича стоить оуписано на кролєвьскомъ листѣ и на оуздавныхъ листовъ што оу сєлѣ оу ловчичохъ *и* другоє нєдорѣзовича дворищє (Зудечів, 1411 *Р* 79); и онъ вжо съ того именья служъбу нашу земъскую заступовалъ *и* не одънократъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); А хотарь тон половини сєла да єсть от оусєго хотара половина, и по старомоу хотароу, коуда из вѣка ожнвали (Васлуй, 1495 *BD* II, 43).

II. *(зв'язує речення)* (1345) **А**. *(сурядні)* (1268) **1.** *(розповідний)* **а)** *(нанизує речення у послідовній розповіді)* і, а (788): Фанасии вл̃дка пєрємышльскии... продалъ єсть оу бышковичихъ два дворища пану яшкови испрувъскому на вѣки... и оуздалъ єсть вл̃дка пєрєдъ нами пану Яшкови испрувъскому та дворища на вѣки (Перемишль, 1391 *Р* 45); а на розъѣздѣ были зємлѧнє и панъ лєнько зарубичь воєвода зудєчовьскии... *и* заѣхали имъ по ихъ правои правдѣ *и* остали сѧ облазничєвє при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); *и* оста(л) жоуржь намъ окоупити свою шїю *и* за тотоу глобоу то(т) жоуржь далъ прѣ(д) нами свою чѧсть о(т) сєла о(т) тамръташи(н)ци слоуга(м) наши(м) балотѣ и оанчѣ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); мы вєликий кнѧз Швитрикгайл литовский... даєм вєдати... иж видєв... службоу вєрную... п⟨а⟩на Калєника Мишковича и мы... даєм и дали єсмо тому... Калєникоу оу житомирском повєтє сєло Боурковцы... а в овруцком повєтє сєло Остафъєво... *и* мыємоу дали и записали за єго вєрную службоу тыє сєла (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); *и* мы порадивши сѧ из нашою радою... дали єсмо єму сєло оу туровском повѣтє Храпино подлє Глинного... *и* мы єму по томуж дали ис поли, з доубровами... из бобровыми гоны, вєчно и нєпорушно до єго живота (Луцьк, 1451 *AS* I, 44); И мы пытали пани Михайловоє, по чомоубы она оу поущоу за рєкоу оуєждчала, сєножати косила... дєрєво возила на осєлєнє? Пани Михайловаѧ повєдила, ижъ... коли мой пан сына крєстил оу пана Василѧ, Яцка, дозволил чєрєз мост оу боудованє, оу дєрєво, сєножати єздит; *и* пани Василєваѧ шапъкоу ставила до людєй добрых (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); *и* мы были тое именье ему дали во опеканье до нашого... прыеханья. И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была, а тое именье ему полетила во опеканье, *и* мы были Якубу Домоткановичу казали тымъ именьемъ опекатися до нашого... пріеханья подле его поведанья. *И* тыми разы пишешъ къ намъ, што жъ она Якубу того именья не полецала во опеканье... *и* онъ вжо съ того именья служъбу нашу земъскую заступовалъ и не одънокроть (Краків, 1489 *РИБ* 437—438); и тое имѣніе спало на отца нашого, и отецъ нашъ е. м., зъ ласки своее, подалъ Федку Гавриловичу за его службу 50 копъ грошей на томъ имѣни, а 100 копъ велѣлъ заплатити тому Петру Холиневскому вѣно... и въ той полторусту копъ грошей далъ ему тое имѣніе до его живота (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); *y* zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho z panom Markom hawryłowyczom z folwarki ieho... *y* perwo sieho słuzebnyka pana nemiryn... kotory ze był namisnykom ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył y mni sia wtom krywda wydeła... *y* ia otom obsyłał pana nemiru *y* pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka a słuzebnyka swoieho tohoz mykłasza y kazał im mni hranyciu zawesty *y* ia tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom markom, y ony tuiu hranyciu mni zawodyły y tyi moyi lude dałey hranyciu zaweły poczały mni powidaty w pana markowa zemlu *y* my chotiły o tom z panom markom zjednatysia (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(у стандартних формулах грамот)* а, і (6): и на крѣпость сєму наши пєчѧтн привѣсили єсми к сєму листу (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); и на(т) пєчѧть нашю завѣсили єсмы (Кременець, 1434 *Р* 131); И писан у Вовручємъ февраля девятогонадцят дня индикта третегонадцять (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

2. *(єднальний)* і (226): будєть ли ялъ єго король по кривдѣ любартъ будєть правъ и я кнѧзь кистютии буду правъ пєрєдъ въгорьскимь королємь (б. м. н., 1352 *Р* 6); А на крѣпост сєму всєму пєчать нашю привѣсили єсмо и панове рада наша зємли литовъскоє свои пєчати привѣсили к сєму нашому листу (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); а кто сє слово нашє пороуши(т)... разсоудит сѧ съ мною прѣ(д) б̃гомь *и* боуди ємоу клѧтва о(т) б̃а ōца и с̃на и с̃та(г) д̃ха (Київ, 1446 *Р* 154); А я имаю кн⟨ѧ⟩зю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти с того имѣньѧ слоужити вѣчно до моєго живота и дѣти моѣ мають єго дѣтєм слоужити вѣчно (Острог, 1466 *AS* I, 60); И тые Токаревскіє рекли: мы дей вамъ не боронимъ стада господарского паствити тамъ, а то земли наши *и* васъ дей о томъ смотрѣли межи насъ намѣстникъ Берестейскіи панъ Янъ Пасутичъ, а намѣстникъ Мельницкій панъ Александръ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); коли ктороая пани алюбо панна позвана была а прїдє(т) на ро(к) данныи и соудья сѧдє(т) на соудѣ имєєть посла(т) заказцю своєго съ єє съпоромъ до єє домоу (XV ст. *ВС* 12); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали... єсмы нашємоу с̃тмоу монастироу от нѣмца, идєжє єсть хра(м) възнє(с)нїѧ г̃а б̃а... *и* гдє єсть єгоумєнь (sic.— *Прим. вид.*) молєбникь нашь, ку(р) по(п) ѳєо(к)тисть, дааніє и потвърж(д)єнїѧ дѣда нашєго, алєкса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

3. *(приєднувальний)* (248) **а)** *(приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом прості речення)* і, а (66): Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской... сия предания отческая... преступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и иа епископа да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ. *И* на то есми далъ господину отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Протож ненадобѣ никому въступати ся и еден вѣдаеть тое село владика орменьскии (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); а то всє вышє писаноє слюбоує(м) здєржати и попо(л)нити при н̃шои ч̃ти и при хри(с)анскои (!) вѣрѣ *и* на свѣдомостъ (!) сє(г) н̃шє(г) листа пєчяти нашѣ соу(т) привѣшєны (Снятин, 1454 *Р* 163); А потомъ ся о томъ з Ниваномъ Симъшиничомъ зъедналъ и... устне позналъ, ижъ его тыми золотыми клепалъ, и записалъся ему, ижъ тыхъ золотыхъ на немъ не маеть искати, а ни отецъ его, а ни братъ его; *и* тотъ записъ его передъ нами чтенъ (Краків, 1489 *РИБ* 431—432); а с тєго (!) вѣра наша и вѣра нашєго сына Богдана воєводї и вѣра наших бояр *и* покои стокмлєнїи жадным обичаєм аби нє бил зламан (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(у сполуч. и т а к о ж ъ, и т а к о ж д є, и т а к о ж д є р є, и т а к и ж ъ, и т а к ж є, и т а к о ж є, и т а к ѣ ж, и т а к ѣ, и т є ж ъ, и т и ж ь, и т ы ж ь) і також, і теж, а також, а теж (46): I też żeby myncare w kniaźstwe naszom ustaweny ...s fałsziwymi penezmi... sami czerez posła naszoho wojewody... kotorym kolwe obyczajem, takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а имѣєть тоє сєло дєржати и оуживати со всѣми єго пожитки и оужитки што к нєму здавна прислухають и такѣ(ж) по но(м) (так.— *Прим. вид.*) єго дѣти (Коломия, 1424 *Р* 102); А пан наш наимилостивѣишїи корол и Короуиа имаєт нас оборонити и остєрєчи и послы своими и ороужиємь своимь и воисками своими... и такожь ни одинь наш нєприѧтєл... абы нє имал жаднои ласки и поживлєниа ни оу дворѣ паиа нашєго королѧ... ани оу Короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302); Тогды имаєм с обох сторон послати своих панов, абы та-

ковыи рѣчи досмотрилн и справєдливост оучинили. И тыж нѣкоторых панов... абы тїи въси вышєписаннїи наши єднанїѧ и прїязни нє имают быти зломаны (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

(*у сполуч.* и є щ є, и є щ ї, и ѣ щ є) і ще, а ще, і до того ж, а до того ж (20): А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатъными пошита за є҃ гривєнъ пани хоньци и єщє ва дали ві҃ лисици пани хоньци и єѣ зѧтєви ивашкови и дѣтємь єѣ (Перемишль, 1378 *P* 26); нашь плємєиьни(к) бєкбула(т)ъ и хожа мєдинъ оучинилсѧ намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с) и ѣщє к тымъ бєкгичъ и турдучакъ бєрди давидъ ти кнѧ(з) головнии мои были слуги и тии стали намъ ворогъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ*, 170); мы александръ воєвода... знаємо чины(м)... понєжє изволили єсмы добрїимъ нашимъ оумысломъ и дали єсмы монастироу... што є(ст) на бистрици... двѣ пасѣкы, єдна на лопашнои и дроуга пасѣка на итъкылю... и єщє єсмы дали прѣдрєчєнномоу монастироу домъ крачоуновъ от камєна (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); А пры томъ были свѣтки добрые: былъ панъ Нємира Цєвовъскин, панъ Волъчъко Ощовский а панъ Пашъко Смыковъскнй, и еще надъ то про лѣпъшую справедъливость и про лепъшее сведоцъство и печати есмо свои прывѣсили (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193—194); да ест им от нас оурик и съ въсєм доходом. И єщє єсми им дали и потвръдили... єдно сєлищє на имѣ Бибарцово сєлищє (Сучава, 1493 *BD* II, 19);

(*у сполуч.* и п а к ъ, и п а к и) а також, а теж, і ще, а ще (9): а вы прїидѣтє к на(м)... съ оусими своими торговлѣми и товаро(м) нє боѧчи сѧ... зану(ж) є(ст) ва(м) нашѧ зємлѧ отворєна и нє будєтє имати о(т) на(с) иик(о)торои крывды, алє хочє(м) ва(с) дєржати оу тои прави и закона (sic.— *Прим. вид.*), како ли єстє имали при стопочившаго родитєлѣ нашєго, алєксандра воєво(д) и па(к) имаємъ миру на оуси сторони (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... наши слоугы Дрътоуш Каръмбь и плємєниковє єго... продали свою правоую отниноу... єдно сєло... на имѧ Милчинєщїи... И пак оу том и оу тотжє час прїидє прѧд нами... Настѧ, кнѣгинѧ пана Юга вистѧрника... и прода⟨ла⟩ свою правоую отниноу и выкоуплєнїє, єдноу фалчоу винограда... (Гирлов, 1499 *BD* II, 146—147);

(*у сполуч.* и ч т о б ы, и щ о б ы) і щоб, і щоби (3): и слюбилъ ми миловати мѧ до своєго живота, яко отца (!) сына своєго милоуєтъ, и чтоби єго милости стоѧлъ подли насъ добыти наша очизна (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); И пак ⟨до⟩ Вънгрєх да пєрєшли бы съ торговлєю своєю, єщє да платѣтъ оу Сочавѣ мыто Сочавскоє, а индє нигдє оу нашєи зємли. И щобы они волни ⟨были⟩ коупити собѣ и вол и коров (Сучава, 1458 *BD* II, 262);

(*вводить вставне речення*) і, а (1): И мы видєчи рєчъ справєдливоую, кграни самые по рєкоу Зєлвоу — *и* пани Нацоваѧ ниѧкого доводу слоушного нє дала — казали єсмо свєтком присѧгноути (Лукоиця, 1478 *AS* III, 17);

б) (*приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом складнопідрядні речення*) а,і (35): Билъ намъ чоломъ писарь... о тымъ, што... дали єсьмо єму мѣстцє городскоє... и билъ намъ чоломъ, абыхмо то єму подтвєрдили (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); и дали єсмы ємоу оу нашєи зємли сєло єго поурчєлєщи гдє єстъ домъ єго и половина млина... въ томъ сєлѣ *и* ащє би инны млинъ оучинилсѧ оу томъ потоцѣ такожъ да боудєтъ половнна отнина (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239); а вєджє мы... зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поєхали, *и* колы єсмо проихалы черезъ лісъ Почапинский до долыни Кобєлыка... ажъ тамъ єсмо... застали бояръ Хмєльницкихъ (Новосєлиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а такожъ штобы єси ихъ кривдъ боронилъ, и мытоу бы єси нашомоу во всємъ бы(л) помочєнъ *и* гдє надобє боудєть имъ помочъ и ты имъ помочъ дава(л) в нашомъ мытє (Краків, 1487 *АМЛ*); Такъ жє ваша милость абы єстє знали, бо послали єсмо нашого посла до Мєндли-Кгєрєѧ... вашєє жъ милости тоєжъ для прыгоды, *и* какъ тотъ иашъ посолъ отъ Татаръ прыйдєть... мы такєжъ... дамо вашєй милости знати (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

(*у сполуч.* и т а к о ж ъ, и т а к и ж ь, и т а к о ж д є, и т а к о ж д є р є, и т а к о ж є, и т є ж ъ, и т и ж ъ, и т ѣ ж ъ) і також, і теж, а також, а теж (51): a jestliby chrest'jane jemu ku pomoženiu nie pribehli... tridcat' szelahow majet zapłatiti.. I tež, ustawili jesmo, ižby prodawali wsiakuju recz dobrowolne (Луцьк, 1388 *ZPL* 168); И такождєрє мєнє нє забиваєтє, алє варє как сѣ вам видит наилипшє, так оучинитє, щобих нє загнбль. И такождєрє щоби єстє знали, ажє Солтан... а он єст съ мною жив (Торговищє, 1481 *BD* II, 358); у my chotiły o tom z panom markom zjednatysia. Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł у tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(*у сполуч.* и є щ є) і ще, і до того ж, а ще, а до того ж (9): И дали єсми монастирю нашємоу... да даваєми на каждыи го(д) по дєсѧтъ бочокъ вина и єщє к томоу єсми придали къ монастырю посадоу що є(ст) на молдавѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); и дали єсмо тоє вышєписанноє сєло що на Крълигатоури... и тотоу фалчоу винограда що на Хръловскоу гороу, и єщє єсмо дали два фалчи... винограда... що єсмо осадили господствоу мы от поустини (Гирлов, 1499 *BD* II, 147);

(*у сполуч.* и п а к ъ) а також, а теж, і ще, а ще (8): а сочавскоє мыто нигдє... да нє платѣтъ... хотѣ бы за морємъ ходили. И па(к) до оугоръ пєрєшли бы съ торго⟨вл⟩ю свои, єщє да платѣтъ оу сочавѣ мыто сочавскоє (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); мы Стєфан воєвода... явно чиним... ажє мы слюбоуємь... королєви полскомоу... ажє абыхом єго милости вєрни и справєдливи были, и мы и съ оусими паны... И пак тоты истины Сєди-Ахматови сыновє, што соут нинѣчє... оу наших роуках (Сучава, 1462 *BD* II, 292); алє вжды хвала милому богу што ваша мл(с҃)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы... и за то вє(л)ми г(с҃)дроу нашомy... доброся видить... и пакъ прыслалъ насъ г(с҃)дръ нашъ Стєфанъ воєвода до вашоє мл(с҃)ти... оуспоминаючы вашо(и) мл(с҃)ти ижє о(т)стародавна прє(д)ковє вашоє мл(с҃)ти... были братовє и прыятєлєвє нашы(м) прє(т)ко(м) (Вільна, 1493 *ПОСВВ*).

Б. (*підрядні*) (77) (*вживається на початку головних речень з підрядними — у препозиції*) **1.** (*умовними*) то (33): a tychto lichw, jestliby czerez mesiec nedał, i onym primnožajut' druhij lichwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ Сєлищи любо сами оузѧти оу нєго Или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣємъ дати єму за тыи двѣ сєлищи шєстьдєсѧть копъ тую подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *P* 112—113); а пакъли бы самихъ насъ нашъ милыи прыѧтєль на помочъ жадалъ, и мы сами нашомоу прыѧтєлю маємъ быти, со всимъ жывотомъ, до помочы (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а хто нє въсхочєть жєнѣ моєи и дѣтє(м) мои(м) слоужи(т) и азъ тыє имѣнїа да(л) жєнѣ своєи и дѣтє(м) свои(м) (Київ, 1446 *P* 154); Ино єстлибы што на мєнє Бог допоустил *и* жєна моѧ кнѧгинии Улиѧна маєт сєдєти на вдовим столци и з дѣтми моими (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); а такожъ штобы єси ихъ кривдъ боронилъ и мытоу бы єси нашому во всємъ бы(л) помочєнъ и гдє надобє боудєть имъ помочъ *и* ты имъ помочъ дава(л) в нашомъ мытє (Краків, 1487 *АМЛ*); а нє боудє(т)ли чимь заплатїть а имоуть є(г) и о(н) головою своєю заплати(т) (XV ст. *ВС* 24); а которым слугамъ тыи... кн⟨ѧ⟩жата будут подавали имєнѧ въ Зъвѧгли єстли будут єму хотѣт служити и он ихъ с тых имѣнєй нє маєт рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

2. (*часовими*) то, тоді (16): коли пак стала валка оу зємли и они пошли под лєс к Ступну на рєчкоу на Любов (Ступно, 1444 *AS* I, 42); доколѧ и на(ш) посо(л) исходи(т) до господарѧ нашєго, до королѧ єго мл(с)ти, и мы сами

и с нашимь живото(м) боуде(м) пере(д) его мл(с)тїю (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); А се мы панъ Янъ Боучацкии исъ Литвинова вызнавамъ то... аже што коли есми имали межи нами мерзачку и с паномъ Михаиломъ канцлѣремъ Александра воеводинымъ *и* мы есми пришодши предъ кнѧгиню Илияша воеводиноую... и есми смирилисѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1458 *Р* 169); а ты(х) досыть люде(и) которые еще воли не высѣдели, а коли высѣдять и они такожъ боудоуть платити платъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а тежъ какъ де(р)жали они о(т) насъ пе(р)во сего мыто лоуцькое и личъбоу намъ дали с тре(х) годовъ, *и* мы имъ двема остали винъны Ша(х)ноу сто копъ гроше(и) и три(д)ца(т) копъ и шесть копъ (Краків, 1487 *АМЛ*); а коли стадо ...гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночоють (!) (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

(чергується з а при повторному підметі) то (1): коли пришолъ цесаръ тоурский на насъ и на нашоу землю, а наши оубогии люди отъ Сочавы *и* они побегли до Камеинъца (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

3. *(додатковими)* то (9): што еси милостивыи королю казалъ пописати овесъ вшнтокъ што есмы выбрали на землѧнохъ, и мы то вчинили твою казнь (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34); а хто бы ихъ хотелъ габати до рокоу, и ты бы ихъ о(т) тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); и о колко земли оне (!) с паном Чичинским спор мели, *и* я есми того половицу отехал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

4. *(підметовими)* то (9): И што оузможетъ осадити на тѣх хотарѣх, *и* тое да моу боудетъ оурик и съ въсѣмъ правомъ вышеписаннымъ (б. м. н., 1426 *ВАМ* 22); а кто въсхочеть женѣ моеи и дѣте(м) мои(м) слоужи(т) *и* они слоужа(т) съ ты(х) имѣнїи женѣ моеи и дѣте(м) мои(м) (Київ, 1446 *Р* 154); а комоу дамо в нихъ гроши земѧномъ и двораномъ наши(м) з мыта нашого *и* тыи бы ждали рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); а кто будет тое имене выкупати *и* он мает тот наклад отложити кн⟨ѧ⟩зю Михайлоу и кн⟨ѧ⟩зю Костентиноу Ивановичом (Острог, 1488 *AS* I, 88); А если ся надъ нами Божья воля станеть, ино коли хто по нашомъ животѣ съ наслѣдниковъ нашихъ будеть тое имѣнье Здетелю держатн, *и* они мають тые двѣ копѣ грошей давати... на соборную Церковъ... у Вилни на крилосъ у годъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

5. *(означальними)* то (6): што же мишь мужикови(ч) держалъ та дворища оу тѣшькови(ч) королювъ слуга *и* мы есмы тому исному мишеви и его дѣтемъ дали есмы Феџеви(ч) дворище и бугданъчича оу новосѣльцехъ на вѣки (Перемишль, 1390 *Р* 175—176); а што заставил Роман Чюс, ставъ на Горини противъ Зѣмина, и той ставъ къ Маневоу (б. м. н., 1471 *AS* I, 71); и што былъ Глѣбъ Борисовой женѣ за вѣно далъ дворецъ свой, на имя Старинки, а двои данники... *и* мы в тотъ дворецъ и въ данники Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621); а што есте его записъ отъ него къ намъ принесли, и мы тотъ записъ есмо прыняли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

6. *(причини)* то (1): Якожъ проѧвилъ есми переже сего королю его милости, *и* король бы его милость о том розъсмотрелъ и намъ допомагалъ тыми разы, пенѧзьми ль, людьми ль, или именьемъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

7. *(допустовими)* то (1): ачъ пакъ хотѧ и ты(х) пословъ о(т) себе о(т)поустилъ буде(т) *и* о(н) ихъ наза(д) може(т) к собе ве(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

8. *(місця)* то (1): тогды ѧ па(н) староста згадалъ землѧны і оправили есмы кундра(т) оу тои граници поколѧ ему кнѧзь левъ оуѣхалъ *и* мы емоу толѧ оуѣхали по та знамена (Галич, 1401 *Р* 66).

9. *(способу дії)* то (1): какъ мужъ мой держалъ, и мы ему по тому жъ дали (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

И², **І** *част.* (567) **1.** *(підсилювальна)* (557) **а)** і (338): то все далъ есми церкви Божой. К тому и куницы отъ поповъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А се ѧ король казимиръ... далъ есмь слузѣ своему иванови дворище заньво... а далъ есмь и землю ролъную... што к тому дворищю слушаеть (Казимир, п. 1349 *Р* 3); да прѣбудуть же непорушно подъ анаѳемою за што зде даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвіе а по семъ *и* детемъ нашимъ вечную памѧть аминь (Холм, 1376 *Р* 22); и то *и* ѣщи вьзнали аже влдчни люде слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 98); а на Даниле на Волошине взѧли есмо проездъ десѧт коп а на то и листъ иаш соудовыи дали есмо пану федкоу (Ступно, 1444 *AS* I, 42); абы тое што к ва(м) писали безо льсти писали, бо ровиыми таковыми хитростѧми а льстѧми през мистра... частокро(т) обольщонысмы а прото и на то(т) часъ стереглисмысѧ абы... ты(х) то противоу на(м) листовъ хитре не змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); И боудет ли нам оусилно... тогды *и* сам пан наш иаимилостївѣиши корол его милость *и* сам своимь животом подли нас имаеть стати (Сучава, 1468 *BD* II, 302); а про оутвержѣнье сего моего листа *и* печат есми свою приложила кь семоу моему листоу и тых добрых людій есми просила, штобы *и* свое печати приложили кь семоу моему листоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239—240); и на чо(м) бы тыи свѣ(т)ки присѧ(г)нули, то мѣли *и* завести, и потолѧ и(м) *и* границы положи(ти) (Вільна, 1495 *ВМЗД*); тое вѣке (!) вышеписанное да есть томоу нашемоу стмоу монастироу о(т) нѧ(м)ца *и* о(т) иа(с) оурыкь и съ въсемь доходомь, непороушенно, николи, на вѣкы вѣчноѧ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230—231);

б) *(навіть)* і (5): Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости еще *и* до тыхъ мѣстъ ие держалъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10); и теперъ бо(ж)ею волею былобы *и* подобно занъ же кто естъ, ива(н) васи(л)еви(ч)... г(с)древи нашому воеводе е(ст) сва(т) а ваше(и) мл(с)ти тесть (б. м. н., 1496 *ПСВВ*); И Сапѣга рекъ: я ещо тогды и дочки въ иее не понялъ, коли тотъ листъ взяла теща моя въ короля е. м. черезъ жалобу пана Остафеву (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

а и (5) *див.* **А¹**; а и е щ е (13) *див.* **А¹**; д а и (8) *див.* **ДА²**; е щ ї и (1) *див.* **ЕЩЕ**; к а к ж е и (2) *див.* **КАКЪ**; к а к ъ и (21) *див.* **КАКЪ**; п а к ъ и (2) *див.* **ПАКЪ**; т а и (1) *див.* **ТА**; т а к е ж ъ и, т а к и ж ъ и, т а к ы ж и (5) *див.* **ТАКЕЖЪ**; т а к ж е и (5) *див.* **ТАКЖЕ**; т а к о и (3) *див.* **ТАКО**; т а к о ж д е и (10) *див.* **ТАКОЖДЕ**; т а к о ж д е ж е и (1) *див.* **ТАКОЖДЕ**; т а к о ж д е р е и (58) *див.* **ТАКОЖДЕРЕ**; т а к о ж и (31) *див.* **ТАКОЖЪ**; т а к о ж е и (2) *див.* **ТАКОЖЪ**; т а к ъ и (11) *див.* **ТАКЪ**; т а к ъ ж е и (7) *див.* **ТАКЪ**; т е ж ъ и, т и ж ь и (2) *див.* **ТЕЖЪ**; я к о и, ѧ к о и (23) *див.* **ЯКО**; я к о ж е и (1) *див.* **ЯКО**; я к ъ и (3) *див.* **ЯКЪ**.

2. *(підсилювально-обмежувальна)* аж (7): а што ми оускаже(т) осподарь мои тое радъ чиню и всею мыслью моею *и* до живота (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); а на лихо ему короле(в) не гадати но служи(т) ему королеви верно и до свое(г) живо(т) (Луцьк, 1388 *Р* 42); и присѧглъ есмъ бгу... ижь хочу... служить крулеви полско(м)... и хочу стоѧти при нихъ вѣрно... противу кажтому (!) члвку и неприѧтелю нико(г) не выимуючи *и* до моего живота безъ перестани (Черняхів, 1435 *Р* 133); мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже прїидошѧ прѧд нами... слоуга наш Татоул... и продал... едно мѣсто от поустини на Бръзотѣ ... *и* до хотар Кра⟨ч⟩нов (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); Се я па(н) Олизарь кирдеевич... и съ своею женою ѳеодосїею, запи(соу)вае(м) исъ своее очины... десятиноу, оу поли и съ озими... и съ всее ярины почень о(т) малы(х) *и* до великы (!) (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178);

а ж ъ и (2) *див.* **АЖЪ²**.

(зайві написання) (2): мл(с)тїю бжїю *и* мы *и* (sic.— *Прим. вид.*) александръ воевода... чинимъ знамеиито... оже... потвержаемъ данїе наши(х) родителии (sic.— *Прим.*

вид.) нашємоу монастирю о(т) побраты (Сучава, 1449 *Cost.* II, 377).

***И³** *займ.* (32) (*цсл.* и) **1.** *(вказівний з анафоричним відтінком)* цей (26): знамєнито бу(д)... каждо(м) добро(м) кто коли иа то(т) листь позрить албо услыши(т) єго чтучи кды *его* будє(т) потребно (Львів, 1412 *Р* 81); а по єго животѣ въ жоны его и въ дѣтей нихто не мѣлъ того имѣнія выкупати, нижли отецъ нашъ... коли бы *его* єму потребно (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

2. *(відносний) (вживається тільки в род. одн. с., приєднує вставні речення із значенням побажання нездійснення того, що виражає підрядне умовне)* чого (6): *его* б̃ъ нє даи што(с) пригоди нашєму г(с)дрю великому кнꙗ(з) витовту по єго животѣ не имамъ искати иныхъ г(с)дрвъ мимо... королꙗ влодислава (Мереч, 1401 *Р* 64); а єго бо(г) не даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєль... тогдѣ има Хмѣль прибко... сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); а, єго бжє не даи, аж бы сꙗ що стало над нами самыми алибо над нашими паны, а землямъ миръ... держати... нероушєны (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **єго** (1401 *Р* 64; 1412 *Р* 81; 1420 *ПГАГ;* 1424 *Р* 104; 1428 *Р* 110; 1430 *Р* 116; 1433 *Р* 118; 1444 *AS* I, 40; 1445 *Р* 150; 1448 *Р* 148; 1494 *АЛМ* 54 і т. ін.).

! **И⁴** ⟨ИЗЪ⟩ (1): а мѣняли есмо своєю доброю волею ани и (!) жадной наглости (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

Див. **ИЗЪ.**

! **И⁵** ⟨К⟩ (1): а тотъ иашъ перъвый записъ вамижъ и (!) нєму шлємъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

Див. **КЪ¹.**

! **И⁶** ⟨О⟩ (1): И (!) жєнє корои (!) моужь оумрє(т) прї чо(м) маe(т) оста(т) (XV ст. *ВС* 8).

Див. **О.**

***ИАКОУШЬ** *див.* **ЯКОУШЪ.**

ИБО *спол.* (1) (*цсл.* ибо) *(приєднує підрядне речення причини — у постпозиції)* бо: и своимъ тывуномъ приказуємъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще **БО¹.**

ИВАН *див.* **ИВАНЪ.**

***ИВАНЄЦЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Иванъ*)*: Я по(п) порѣчкы на имꙗ исидо(р) ис своими с сынми... били єсмо чєло(м) є(г) мл̃(с)ти штобы є(г) мл̃(с)ть пожалова(л) на(с) землєю црко(в)ною оу порѣчьи на имꙗ мєхо(в)щиною половиною сотчи⟨...⟩ полы со ива(н)цо(м) мєховичо(м) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **ива(н)цо(м)** (1498 *ЧІАФ*).

Див. ще **ИВАНИШЬ, ИВАНКА, ИВАНКО, ИВАШКО.**

ИВАНИНА *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Иванъ*)*: а при том были панове: пан Ивашко Калениковичь... а тивоун кремянецьки Иванина (Кременець, 1467 *AS* I, 63).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иванина** (1467 *AS* I, 63).

YWANYNOWSKI *прикм.* (1): Ja Fedko Januszkowicz... szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho... folwarky... na Imia rankowski ywanynowski a paszkowski y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskoho z panom Markom hawryłowyczom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ywanynowski** (1500 *ДПЖН*).

Пор. **ИВАНИНА.**

***ИВАНИЦКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Іванчани *у Волинській землі)*: я єще будучи в добром здоровю... выдечи сестренца своєго кн⟨ꙗ⟩зꙗ Богдана Василевича службу и пилност до себє, дала єсми єму... имене... на имꙗ Любчо... с приселки... и ограничоное почонши посеред Мухотолок рекою Лютицею... до Пещаного Броду ... к иваницкой граници (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **иваницкой** (1488 *AS* I, 242).

ИВАНИШЬ *ч.* (3) *(особова назва, молд., пор.* Иванъ*)*: Їо ромаиь воєвода... даль єсмь... слузѣ нашєму иваныщю витꙗзю... села на серєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); мы алєксандръ воєвода... и мы боꙗрє господарꙗ нашего алєксандра воєводы, па(н) михаило дорогу(н)скыи... па(н) иваны(ш)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... серє(т) мисто... кнꙗгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иванишь** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **иваны(ш)** 1 (1421 *Cost.* I, 141); *дав. одн.* **иваныщю** (1392 *Cost.* I, 7).

Див. ще ***ИВАНЄЦЪ, ИВАНКА, ИВАНКО, ИВАШКО.**

ИВАНКА *ч.* (4) *(особова назва, пор.* Иванъ*)*: мы стефанъ воєво(д)... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми нашєму монастрю (!) о(т) полѣны... ѳ̃ тата(р), на имꙗ иванчоу(к) и съ брато(м) своимъ... и иванка съ брато(м) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128); И оуставше слоуга наш Иванка и сєстри єго Нѣгша и Анноушка... та заплатили оуси тоти... пинѣзи ѯ̃ злат татарскых оу роуки слоузѣ нашєму Шербаноу (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иванка** 2 (1443 *Cost.* II, 128; 1494 *BD* II, 38); *зам. дав.* нашєму **Иваика** 2 (1494 *BD* II, 38).

Див. ще ***ИВАНЄЦЪ, ИВАНИШЬ, ИВАНКО, ИВАШКО.**

ИВАНКО, ИВАНЪКО, ИВАНОКО *ч.* (44) *(особова назва, пор.* Иванъ*)*: а сє землꙗне панъ ходько быбельскии... иванъко полъпричичъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); пак ли бы кто нагабалъ оу тои дѣдининѣ панюю росовую марєкрѣту... то иваноко тучнꙗкъ имаe заступити (Галич, 1418 *Р* 89); а при то(м) были сведоки наша рада, а па(н) мониви(д) староста подольскии и кремєнецкии... а па(н) иванко мукосѣєви(ч) (Луцьк, 1438 *Р* 138—139); а при то(м) бы(л) оц̃ь нашь никола архиман(д)ритъ печєрскыи... иванко дадвдови(ч) *(зам.* двдови(ч).— *Прим. вид.)* (Київ, 1446 *Р* 154); Мы Георгїє архїепископъ Соучавскыи... Иванко и Алєкса пръкалаби орхєискїи... слюбили єсмо... кролеви полскомоу ... въсє моцнє а непороушенно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иванко, иванко, иванъко** 27 (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1438 *Р* 139; 1446 *Р* 154; 1455 *Cost.* II, 769; 1466 *DIR«A»* 519; 1468 *BD* I, 128; 1488 *BD* I, 317; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **иваноко** 1 (1418 *Р* 89); *зам. дав.* паноу **Иванко** 2 (1488 *BD* I, 317; 1491 *BD* I, 458); *зам. ор.* съ **Иванко** 1 (1489 *BD* I, 376); *род. одн.* **Иванка** (1491 *BD* I, 445, 458, 459); *дав. одн.* **Иванкоу** 9 (1467 *BD* I, 122, 123; 1487 *BD* I, 302; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 458, 459); **ива(н)кови** 1 (1474 *РГС*).

Див. ще ***ИВАНЄЦЪ, ИВАНИШЬ, ИВАНКА, ИВАШКО.**

***ИВАНКОВО** *с.* (1) *(назва села у Київській землі)* Іванків: К Житомироу жъ ⟨...⟩ло Ива(н)ково (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ива(н)ково** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***ИВАНКОВСКИИ** *прикм.* (2): пошє(д)ши горѣ боярьскою роудою пришє(д)ши к ива(н)ко(в)скимъ к закопамъ ива(н)ко(в)скими закопами пришє(д)ши к гоуивє то єсть землꙗ пана скипорєва объѣханая (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *дав. мн.* **ива(н)ко(в)скимъ** (бл. 1458 *Р* 168); *ор. мн.* **ива(и)ко(в)скими** (бл. 1458 *Р* 168).

Пор. ***ИВАНКОВО.**

ИВАНКОВЦИ *мн.* (3) *(назва села на Буковині)* Іванківці: тѣм⟨ъ мы в⟩идѣвше єго правую и вѣрную службоу до насъ... дали єсмы ємоу... двѣ селѣ... на имѣ... зоубриковци оже иванковци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); и дали єсми єму и потвръдили є(г) правовѣрноє выслуженїє... по(д) снѣтиномъ, гавриловци и пони(ж) того иванковци (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз.* **иванковци** (1429 *Cost.* I, 258; 1452 *Cost.* II, 422); *знах.* **иваиковци** (1455 *Cost.* II, 540).

ИВАНКОВЬ *прикм.* (4): И пак оу том прїидошє прꙗд нами... Анноушка и... сыновє Иванкови... и продали свою

правоую отниноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоугы нашн Тоадерь Тоуркоул и брат єго Михоуца и братанич их Шаидир, сынъ Иванковь... и продали их правоую отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 106—107);

пасика иванкова (1) *див.* **ПАСИКА** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Иванковь** (1497 *BD* II, 107); *наз. одн. ж.* **Иванкова** (1495 *BD* II, 57); *наз. мн. ч.* **Иванкови** 1 (1495 *BD* II, 64); *наз. мн. ж. зам. ор. одн. ж.* исъ пасикою **иванковы** 1 (1456 *DIR«A»* 511).

Пор. **ИВАНКО.**

ИВАНОВИЧЪ, ИВАНѠВИЧЬ, ИВАНОВИЧ, ИВАНОВЫЧЬ *ч.* (41) *(особова назва):* а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны)... панъ пєтръ ивановичъ (Перемишль, 1366 *Р* 12); а на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии... панъ пєтръ ивановичь (Львів, 1368 *Р* 16); а при томъ были свєдоки... кнзь олєксандръ ивановичи(ч) носъ... панъ андрѣи дчюса маршалокъ нашь панъ савастьянъ (Київ, 1433 *Р* 119); а нє маєм быти отхил(є)ны нигдє от Острога, нижли маєм служити с того имєнѧ кн(ѧ)зю Михайлу и кн(ѧ)зю Костєнтиноу Ивановичом Острозким вєчно и нєпорушно (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); мы князь Михайло Ивановичъ Юрьевичъ прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную (Мстиславль,бл.1500 *АСД* II,№4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ивановичъ, Иванович** 10 (1430 *ГВКЛ* 7; 1475 *AS* I, 72; 1483 *AS* I, 82; 1488 *AS* I, 88; 1491 *AS* I, 95, 97; 1495 *АЛМ* 88; 1499 *АСД* VI, 3; 1500 *АСД* II, № 3); **Ивановичь** 6 (1368 *Р* 16; 1386 *Р* 31; 1434 *Р* 128; 1463 *ГГЯ;* 1499 *АСД* VI, 2; бл. 1500 *АСД* II, № 4); **иванови(ч)** 4 (1388 *Р* 42, 44; 1433 *Р* 119; 1495 *БСКИ*); **Ивановычь** 1 (1366 *Р* 12); *род. одн.* **Иванович(а)** 3 (1475 *AS* I, 70; 1492 *AS* III, 24; 1499 *AS* I, 117); **Ивановыча** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *дав. одн.* **Ивановичу** (1491 *AS* I, 96; 1495 *ВК;* 1499 *РИБ* 776); *наз. мн.* **Ивановичи, Иванович(и)** (1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 88); *род. мн.* **Иванович(ов)** (1488 *AS* I, 88); *дав. мн.* **Ивановичомъ, Ивановичом** (1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88); *ор. мн.* **Ивановичи** (1487 *AS* I, 85).

***ИВАНОВСКИИ** *прикм.* (1): тыломъ тые пляцы до домовъ церковныхъ и дому Ивановского. А з другое стороны улицы до цмынтару (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Ивановского** (1389 *РЕА* I, 27).

Пор. **ИВАНЪ.**

ИВАНОВЪ, ИВАНОВЬ *прикм.* (20): а писалъ Ивашко Петровичъ, писаръ кнегини Ивановое Кобрынское Ѳеодоры (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а хотаръ тѣмъ сєломъ што на проутѣ на имѧ о (!) тѣсного оугла што повышє иванова сєла тоуринского, та долоу проутомъ до болота (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); а при том был великого королѧ зємѧнин пан Мишко Глоускій... а пан Катоуна маршалко кн(ѧ)зѧ Ивановъ Острозкого (Острог, 1463 *AS* I, 56); Отъпустили есмо войту Володимирскому Иванову сыну, на имя Ѳедьку, зъ войтовъства Володимирского... на войну не ходити (Судомир, 1488 *РИБ* 424); и мы порозоумєвши то(моу) и того курила Иванова сына допустили єсмо ровного дѣлоу во всє(и) о(т)чинє и(х) (Вільна, 1495 *ВК*);

ивановъ потокъ (1), потокъ ивановъ (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* а хотарь тѣмь... сєломь... на колодѣзи ивановѣмь потокомь (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Ивановъ, ивановь** (поч. XV ст. *Р* 75; 1463 *AS* I, 56; 1488 *BD* I, 354; 1494 *ДБСН;* 1495 *ВК*); *род. одн. с.* **иванова** (1429 *Cost.* I, 269); *дав. одн. ч.* **Иванову** (1488 *РИБ* 424); *знах. одн. ч.* **ивановь, ивано(в)** 2 (1415 *Cost.* I, 122; 1495 *ВК*); **Иванова** 1 (1495 *ВК*); *ор. одн. ч.* **ивановѣмь** (1415 *Cost.* I, 121); *наз. одн. ж.* **Ивановая, Ивановаѧ** (1401 *АкВАК* III, 1, 2; 1487 *AS* I, 239; 1494 *AS* I, 101); *род. одн. ж.* **Ивановое** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **ивановы** 1 (1459 *BD* I, 27); *знах. одн. ж.* **иванову** (1495 *ВК*); *знах. мн.* **Ивановы** (1448 *AS* I, 44).

Пор. **ИВАНЪ.**

***ИВАНОВЪСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы великыи кнѧзь Швитрикайло... чинимъ... знамєнито... ижь потьвєрьдили брата нашого єсмо даньє... и попу Ваську Ивановъскомоу, дали єсмо и записали зємлю црьковъноую (Городок, 1443 *Р* 144—145).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Ивановъскому** (1443 *Р* 145).

***ИВАНОВЫИ** *див.* **ИВАНОВЪ.**

ИВАНОВЫЧЬ *див.* **ИВАНОВИЧЪ.**

ИВАНОВЬ *див.* **ИВАНОВЪ.**

ИВАНОКО *див.* **ИВАНКО.**

***ИВАНСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Иванинъ *у Волинській землі)* : Сє я кн(ѧ)зь Юри Василевич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **иванскую** (1448 *AS* I, 44).

ИВАНЦКЫЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были люди добрыи: пан Михайло Олєксандрович Загоровскии... а пан Грѣцко Иванцкый и з братом (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иванцкый** (1475 *AS* III, 14).

ИВАНЧА[1] *ч.* (1) *(особова назва):* писал иванча дїакъ, оу сочавѣ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иванча** (1434 *Cost.* II, 670).

ИВАНЧА[2] *ж.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* И пак оу том прїидошє прѧд нами... Анноушка и сєстра єи Моуша... и продали... єдно сєлищє на Тоутовѣ на имѣ Иванча от Татарки (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иванча** (1495 *BD* II, 64).

ИВАНЧАНЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Іванчани: а кн(ѧ)зю Сємєну досталсѧ город Колоден а села: Чернєхов... Иванчаны (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Иванчаны** (1463 *AS* I, 54).

***ИВАНЧИКОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Ванчиківці: били дани тоти н҃ цркви ис попи о(т) деда нашего о(т) алєксандра воєводи... а҃ црко(в) на лоукавци... л҃в црко(в) оу ива(н)чико(в)ци н(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу ива(и)чико(в)ци** (1490 *DC* 147).

ИВАНЧОУКЬ *ч.* (2) *(особова назва):* Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко...иванчоукь драгомирь даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... съзидашє црковь въ имє стго арха҃гла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); мы стєфанъ воєво(д)... знамєнито чиним... ожє произволи господство ми... и дали єсми... монастрю (!) о(т) польны... ѳ҃ тата(р), на имѧ иванчоу(к) и съ брато(м) своимъ и съ оусими чєлѧдми и(х)... щєфънє(л) съ чєлѣдми своими (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иванчоукь, иванчоу(к)** (1404 *ГМ;* 1443 *Cost.* II, 128).

ИВАНЪ, ИВАНЬ, ИВАН *ч.* (360) *(особова назва, пор.* Иоанъ): А сє ѧ король казимиръ краковьскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *Р* 3); А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч)... иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *Р* 18); мы кнзь фєдоръ данильєви(ч)... кнзь алєк(с)андро чєтвєртєнскии иванъ нєсвизскии... поручѧємсѧ по олєхна (Луцьк, 1388 *Р* 42); а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржєвичь... и крилошанє самборьсции и мно(г) добры(х) (Погоничі, 1422 *Р* 98); А при том были свєтки наша рада: архимандритъ пєчерский Аврамей, а кнѧз Иван Путѧта (Київ, 1437 *AS* I, 34); И мы имъ, на имя Ивану а Гаврылу, а Петруши, тые корчъмы Вруцъкіе продали (Радомль, 1487 *РИБ* 227—228); и они повѣдили пєрє(д) нами, што(ж) дє(и) о(т)цы нашы мєли о то(м) право со о(т)цє(м) єго пєрє(д) пано(м) ивано(м) вѧжєвичо(м) (Вільна, 1495 *ВК*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Кръстина... и сєстричича Кръстинина Настасїѧ... и из-

мѣнили съ господство мы свои правїи отнини... от оурика и ис привиліа дѣда ихь Ивана Даміановича, що ималь он от дѣда нашего от Александра воєводи (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162);

свѧтыи Иванъ (6) *див.* **СВѦТЫИ** 1; оусѣкновѣньє главы святого ивана (1) *див.* ***ОУСѢКНОВѢНЬЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **иванъ, ивань, Иван, ива(н)** (1366 *P* 14; 1388 *P* 42; 1400 *Cost.* I, 36; 1412 *P* 81; 1428 *P* 111; 1438 *P* 141; 1458 *P* 168; 1475 *AS* I, 72; 1494 *BD* II, 36; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); *род. одн.* **иваиа, ива(н), Иван, иван(а), їваиа, ! иванна** (1378 *P* 25; 1388 *ZPL* 108; 1400 *Cost.* I, 36; 1415 *Cost.* I, 116; 1436 *DIR«A»* 469; 1458 *P* 168; 1488 *BD* I, 323, 324; 1469 *BD* I, 136; 1487 *AS* I, 85; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); *дав. одн.* **ивану** 31 (1378 *P* 26; 1407 *P* 72; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1443 *P* 145; 1463 *AS* I, 56; 1465 *AS* I, 57; 1483 *BD* I, 272; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 354; 1498 *BD* II, 409 і т. ін.); **иваиови** 5 (п. 1349 *P* 3, 4; 1378 *P* 26; 1414 *Cost.* I, 111); *знах. одн.* **Ивана** (1395 *GL* 166; 1495 *БСКИ;* 1498 *BD* II, 409); *ор. одн.* **Иваномъ, Иваном, ивано(м)** (1388 *P* 38; 1465 *Ак ВАК* III, 4; 1487 *AS* I, 85; 1490 *Пам.;* 1492 *ЗОЄ;* 1495 *ВК;* 1496 *BD* II, 402); *місц. одн.* **на Иванє** (1492 *AS* III, 23).

ИВАНЪКО *див.* **ИВАНКО.**

***ИВАНЫШЪ** *див.* **ИВАНИШЬ.**

***ИВАНЬ**[1] *прикм.* (2) ◇ ивань день (2) *(назва церковного свята, також календарна дата)* день святого Івана: а миръ о(т) покрова бцѣ до иванѧ днє до купалъ а о(т) иванѧ днє за в҃. лѣ(т) (б. м. н., 1352 *P* 6).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **иванѧ** (1352 *P* 6).

Пор. **ИВАНЪ.**

ИВАНЬ[2] *див.* **ИВАНЪ.**

ИВАЧЕВ ВЄРХНИЙ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Івачів Горішній, *суч.* Верхній Іванів: а кн(ѧ)зю Семену досталсѧ город Колоден а села: Чернехов, Ивачев верхний (Луцьк, 1463 *AS* I, 54—55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ивачев верхний** (1463 *AS* I, 54).

ИВАЧЕВСКИЙ *прикм.* (2) *(пор.* Ивачовъ *у Волинській землі)* ◇ Ивачевский ставъ (2) *(назва ставу у Волинській землі):* Пришолъ перед нас кн(ѧ)зь Василей из братом своимъ... а поведали намъ, штож оумовили межи собою о ивачевськии ставы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а на той часъ, коли ся есмо мѣняли, Ивачевский ставъ былъ не заставленъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Ивачевский** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *знах. мн. ч.* **ивачєвськии** (1463 *AS* I, 55).

***ИВАЧЄВСЬКИИ** *див.* **ИВАЧЕВСКИЙ.**

***ИВАЧЄВЪ НИЖНИЙ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Івачів Долішній, *суч.* Нижній Іваів: и с своеи дѣлници поступили ся есмо Ивачевъ Нижний и ставомъ, а Янковци (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Ивачевъ Нижний** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

Див. ще **ИВАЧОВЪ, ИВАЧОВЪ НИЖНЫИ.**

ИВАЧОВЪ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Івачів Долішній, *суч.* Нижній Іваів: Кн(ѧ)зю Семѣну Избаразкому... досталсѧ Ивачовъ... а Возова (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ивачовъ** (1482 *AS* I, 80).

Див. ще ***ИВАЧЄВЪ НИЖНИЙ, ИВАЧОВЪ НИЖНЫИ.**

ИВАЧОВЪ НИЖНЫИ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Івачів Долішній, *суч.* Нижній Іванів: кн(ѧ)зю Василью осталсѧ город Збараж а к тому села: Янковцы, Обаринцы, Ивачовъ нижиыи (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ивачовъ нижныи** (1473 *AS* I, 54). *Див. ще* ***ИВАЧЄВЪ НИЖНИЙ, ИВАЧОВЪ.**

! ИВАШИ 〈КВАШИ〉 *див.* **КВАША.**

ИВАШЄВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* и мы имъ... на имя... Квашы, а Ивашевичу, а Радивону, тые корчъмы Вруцъкіе продали (Радомль, 1487 *РИБ* 227—228); и тыми разы тыє мещанє вроуцъкиє... кваша а ивашевичъ просили насъ абыхмо єще имъ тыє ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ивашєвичъ** (1489 *АКВ*); *дав. одн.* **ивашевичоу** (1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ*).

***ИВАШЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* морхина даетъ двѣ ведрѣ медоу из некрашевщины по(л)тора ведра медоу Степановщины двѣ ведрѣ медоу ивашевщины (б. м. н., 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **ивашєвщины** (1458 *P* 167).

ИВАШКО, ИВАШЪКО, ИВАШЬКО *ч.* (210) *(особова назва, пор.* Иванъ*):* а при томъ оуздаванъѣ были бояре землѧнє панъ ходько быбельскии... панъ ивашко дроздъ (Перемишль, 1378 *P* 26); а имаю пану Ивашкови дати ту сто купъ... на другую матыки (!) бж҃ъѣ (Львів, 1421 *P* 92); А при томь были сведоки... кнѧзь олександро ивановичь нось пань ивашко монивндовичь (Луцьк, 1434 *P* 128); мы, князь Александро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ Григоревичом Ивашку и брату его Петру... селищо (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); А при нас был... пан Ивашко (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); А на то ест... в. п. Ивашко (Сучава, 1481 *BD* I, 249); Бы(л) на(м) чоло(м) дворяни(н) на(ш) ивашко роусиновичь и проси(л) в на(с) оу воло(ди)мирьско(м) повѣтє села на имѧ сомина (Вільна, 1499 *ГОКІР*); у pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ивашко, ивашъко, ивашько** 113 (1378 *P* 26; 1393 *P* 52; 1413 *P* 83; 1433 *P* 119; 1451 *P* 159; 1465 *AS* I, 57; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1487 *AS* I, 241; 1494 *AS* I, 102; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *зам. род.* вѣра пана **ивашко** 2 (1480 *BD* I, 243; 1481 *BD* I, 249); *род. одн.* **ивашка** (1407 *Cost.* I, 57; 1421 *P* 92; 1439 *Cost.* II, 35; 1467 *BD* I, 119; 1469 *BD* I, 134; 1483 *BD* I, 275; 1495 *BD* II, 69; 1497 *BD* II, 96; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *дав. одн.* **Ивашку, Ивашъку** 14 (1419 *DIR«A»* 444; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1460 *BD* I, 41; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1488 *РИБ* 424; 1495 *ВК; ВМБС; БСКИ;* 1496 *АЛРГ* 72; 1497 *РИБ* 683; 1499 *ГОКІР*); **ивашкови** 10 (1378 *P* 26; 1421 *P* 92; 1427 *Cost.* I, 197; 1429 *Cost.* I, 242, 243, 281; 1435 *Cost.* I, 409; 1437 *Cost.* I, 529); *знах. одн.* **Ивашка** (1429 *Cost.* I, 242; 1460 *BD* I, 41; 1495 *АЛМ* 85; *БСКИ;* 1500 *ДПЖН*); *ор. одн.* **ивашкомъ, ива(ш)ко(м), Ивашком** (1378 *P* 25; 1424 *P* 104; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1487 *AS* I, 85; 1495 *ВМБС*).

Див. ще ***ИВАНЄЦЪ, ИВАНИШЬ, ИВАНКА, ИВАНКО.**

ИВАШКОВЦЫ[1] *мн.* (2) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Ивашковцы[2]*)* івашківці: И поставила передъ нами пани Василеваѧ Озерничанъ и Милошевичъ и Волчковичов, Слоиимцов, Ивашковцов и Клепачов (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз.* **Ивашковцы** (1478 *AS* III, 17); *знах.* **Ивашковцов** (1478 *AS* III, 17).

***ИВАШКОВЦЫ**[2] *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* И мы видечи речъ справедливоую... казали есмо светком присѧгноути, они обвели... от Милошевич з Ивашковцы по дорогоу... (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *ор.* **Ивашковцы** (1478 *AS* III, 17).

ИВАШКОВЪ *прикм.* (9): право такь нашло ажь па(н) ивашковы листи оуморени на вѣкы (Зудечів, 1413 *P* 83); ино тых свѣтков которыижъ в том привили написаны: пана Ивашкова Калениковича... пана Гринка Мжѧчича, всих печати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И оустах аз господство мы та заплатих вьси тоти... пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашємоу Лоупшє от Снрецела, сыноу Ивашковоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Ивашковъ** (1499 *BD* II, 144); *дав. одн. ч.* **Ивашковоу** (1499 *BD* II, 144); *знах. одн. ч.* **Ивашков** (1460 *BD* I, 41); *ор. одн. ч.* **ивашковы(м)** (1413 *P* 83); *знах. одн. с.* **Ивашково** (1459 *BD* I, 32); *наз. одн. ж.* **Ивашкова**

(1491 *AS* I, 94); *наз. мн. ч.* **ивашковы** 1 (1413 *P* 83); **ивашкови** 1 (1499 *BD* II, 130).
Пор. **ИВАШКО.**
ИВАШЪКО *див.* **ИВАШКО.**
***ИВАШЪКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Самъ Казимиръ Наместънику Вруцъкому, пану Роману Ивашъковичу (Радомль, 1487 *РИБ* 227).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Ивашъковичу** (1487 *РИБ* 227).
ИВАШЬКО *див.* **ИВАШКО.**
***ИВЄНКА** *див.* ***МАЛАЯ ИВЄНКА.**
ИВЄШЄНЄВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я пан Гриб Ивешєнєвич... запродал єсми имєнє своє на имѧ Торокановъ оу луцком поветє (Острог, 1488 *AS* I, 88).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Ивешєнєвич** (1488 *AS* I, 88).
ИВКИ *мн.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* продали єҁмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в)... ис тыми озѣры... на имѧ озѣро нѣже(н) а богачь... а ивки... а вѣликоє озѣро (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).
ФОРМИ: *наз.* **ивки** (2-а пол. XV ст. *СПС*).
***ИВНИЦЬКИИ** *прикм.* (1) ◇ **и в н и ц ь к а я д о р о г а** (1) *(назва дороги):* а писали єсмо г(с)дрю своємоу на памѧ(т) та(м) г(с)дрю нашему по волы(н)ци по ивницькоую дорогоу а по калиновъ коустъ (б. м. н., 1458 *P* 167).
ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **ивницькоую** (1458 *P* 167).
Пор. ***ВЄЛИКАЯ ИВНИЦЯ.**
***ИВНИЦЯ** *див.* ***ВЄЛИКАЯ ИВНИЦЯ.**
***ИВОНИНЦЫ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михайло во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ оць мои па(н) лисица записа(л) бы(л) стому николє поусты(н)скомоу монастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* №3).
ФОРМИ: *род.* **ивони(н)цо(в)** (1499 *ПИ* № 3).
ИВОУЛ *див.* **ИВОУЛЬ.**
***ИВОУЛОВЪ** *прикм.* (2): И дал Ивоул Богданоу и оуноуцѣ свои Станѣ єдно привилиє от старого Александра воєвод⟨ї⟩... от Ивоуловоу част в҃ хижи и єдноу слатиноу (Сучава, 1461 *BD* I, 45).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Ивоулова** (1461 *BD* I, 45); *знах. одн. ж.* **Ивоуловоу** (1461 *BD* I, 45).
Пор. **ИВОУЛОУ, ИВОУЛЬ.**
ИВОУЛОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* мы стефа(н) ⟨воєвода... знамєнито чини(м)... ожє то⟩ти исти(н)нїи наши слоуги, по(п) ивоулоу и плємє(н)ни(к) єго, ма(н)чюлоу, с⟨лоужили на(м) право и в⟩ѣрно (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).
Див. ще **ИВОУЛЬ.**
ИВОУЛЬ, ИВОУЛ *ч.* (17) *(особова назва):* мы Стефанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє тоты истинны слоугы наши Ивоул... и съ нєпотомъ єго съ Нєгра, прїидошє прѣд нами... и дали нашєму вѣрномоу паноу Игнатоу села Столникова Данчюлова (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); И оуставшє пан Илѣ комис та заплатил оуси тоты вишєписаннїи пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашєму Ивоулоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Ивоуль, Ивоул** (1440 *DBAc* 31, 32; 1441 *DBAc* 37; 1460 *Cost. S.* 41; 1461 *BD* I, 45; 1482 *BD* I, 260; 1493 *BD* II, 18; 1499 *BD* II, 160); *род. одн.* **Ивоула** (1448 *Cost.* II, 316); *дав. одн.* **Ивоулоу** 5 (1482 *BD* I, 260; 1493 *BD* II, 18, 19; 1499 *BD* II, 160); **Ивоулови** 1 (1461 *BD* I, 45); *знах. одн.* **Ивоула** (1461 *BD* I, 45).
Див. ще **ИВОУЛОУ.**
ИВЪНЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѧм ми видѣвшє их правою и вѣрною слоужбоу до нас... дали и потвєрдили єсми им... сєла на имѣ: Обръщїа... и Ивънєщїи (Сучава, 1483 *BD* I, 272).
ФОРМИ: *наз.* **Ивънєщїи** (1483 *BD* I, 272).
ИГДЄЖЬ *спол.* (1) *(приєднує підрядні речення означальні — в препозиції)* де: игдєжь боудє(т) простоупъка по(д) которы(м) правомъ тымъ(ж) правомъ боудє(т) осоужєнъ (XV ст. *BC* 26).
Див. ще **ГДѢЖЬ, ИДЄЖЄ.**
ИГДѢ *спол.* (4) *(приєднує підрядні умовно-часові речення — у препозиції)* коли, якщо (3): Тѣ(ж) оуставлѧємь хто комоу забьєть жєрєбѧ три грївны маєть платить а игдѣ рана боудѣть ємоу хрєбтїнѣ то полъторы гривны (XV ст. *BC* 36 зв.);
(у постпозиції) (1): а па(н) григорєи стрєчєнови(ч) имаєть, служити с того имѣнья копьє(м) игдѣ будєть на(м) потрєбно (Острог, 1437 *P* 136).
Див. ще **ГДѢ**[1].
ИГНАТ *див.* **ИГНАТЪ.**
ИГНАТЇЄ *ч., невідм.* (4) *(особова назва, молд., цсл.* Игънатии, *гр.* Ἰγνάτιος) Ігнатій, Гнат: сє азъ... панъ Игнатїє рєком⟨ь⟩іи Юга... къ свѧтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двєри от дамаскы чръвєнои съ златом (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Сє азъ... Игнатиє рєкоми Юга... кь свѧтомоу мѣстоу... дали єсми а҃ кадилницоу (Путна, 1476 *BD* I, 216).
Див. ще ***ИГНАТІИ.**
***ИГНАТІИ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Игнатии, *гр.* Ἰγνάτιος) Ігнатій, Гнат: оу соучавѣ въ лѣ(т) ѕ҃ц҃кв м(с)ца дє(к) к҃ въ днь стго игнатіа бгоно(с)ц(а) (Сучава, 1414 *Cost.* I, 112).
ФОРМИ: *род. одн.* **игнатіа** (1414 *Cost.* I, 112).
Див. ще **ИГНАТЇЄ.**
ИГНАТКО *ч.* (6) *(особова назва, пор.* Игнатіи*):* а при томъ оуздаванъѣ были бояре землѧне панъ ходько быбєльскии... игнатко чєрнєви(ч) (Перемишль, 1378 *P* 26); И такѣ(ж) шлѧхєтно(м)у ходорови съ брато(м) сь єго съ игнатко(м) дроугую половицю рычєгова (Луцьк, 1445 *P* 148); а при томъ были свѣтки добрыи людє кнзь глѣбъ ивановичь... панъ игнатко мнѧтиньскии (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **игнатко** (1378 *P* 26; 1463 *ГГЯ*); *род. одн.* **Игиатка** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *дав. одн.* **игнаткови** (1390 *P* 175); *ор. одн.* **игнатко(м)** (1445 *P* 148).
Див. ще **ИГНАТЪ.**
***ИГНАТОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* и мы тых Цецєнєвских пытали, Ондрѣѧ Нѣмцєвича, а Васка Игнатовича: єст-ли ваша пєчат оу того привилѧ? (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Игнатовича** (1491 *AS* I, 94).
***ИГНАТОВСКИЙ** *прикм.* (1): продалиєсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в) а к тому сѣлищю зѣмли бортныє алѣкса(н)дро(в)ская игнато(в)ская (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **игнато(в)ская** (2-а пол. XV ст. *СПС*).
Пор. **ИГНАТЪ.**
***ИГНАТОВЪ** *прикм.* (4): такосмы мы опытали старцєвъ кунцѣрєвы(х) игнатовы(х) (б. м. и., 1419 *P* 90); па(н) юрьии дѣдошицкии пригна(л) (!) па(н) игнатовы(м) лїсто(м) ажє соуть нєправїи ѳалшованїи (Зудечів, 1421 *P* 95); Я пани Лукєрьѧ, пани Игнатоваѧ Боровиковаѧ... заставила єсми сєло своє Пъѧн кн⟨ѧ⟩зю Михайлу (Острог, 1481 *AS* I, 77).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Игнатоваѧ** (1481 *AS* I, 77); *наз. мн.* **игнатовы** (1421 *P* 95); *дав. мн.* **игнатовы(м)** (1421 *P* 95); *знах. мн. ч.* **игнатовы(х)** (1419 *P* 90).
Пор. **ИГНАТЪ.**
ИГНАТЪ, ИГНАТЬ, ИГНАТ *ч.* (40) *(особова назва, пор.* Игнатіи*)* Ігнатій, Гнат: A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... Ihnat krechowicz Mitropolicz namisznik (Галич, 1413 *GL* 48); па(н) игна(т) пово(д) постави(л) старцѣ обчии (Зудечів, 1421 *P* 96); Мы, князь Алєксанъдро Володимєровичъ дали єсмо бояромъ нашимъ, Григорєвичом... сєлищо, со всимъ с тымъ, якъ пєрво того панъ Игнатъ Шумаков дєржалъ (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); а при том был... пан Игнат Промчѣйкович (Острог, 1463 *AS* I, 56); Ино ми видѣвшє мєжи ними доброю волю и токмєж...

а ми такождєрє и от нас єсми им дали и потвръдили слоугам нашим Игнатоу и братоу его... тои прАдрєченои половина селищи (Сучава, 1483 *BD* I, 275); и оуставше наши слоуги... игнатъ и сєстра єго, мърїа, и заплатили оуси тоты вышеписаннїи пинѣзи (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Игнатъ, игнать, Игнат, Jhnat** (1413 *GL* 48; 1419 *P* 90; 1421 *P* 95, 96; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1463 *AS* I, 56; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1481 *AS* I, 77; 1491 *AS* I, 94; 1497 *Cost. S.* 208); *род. одн.* **игната** (1454 *Cost.* II, 509; 1481 *AS* I, 77; 1492 *AS* III, 23); *дав. одн.* **Игнатоу** 11 (1440 *DBAc* 31; 1441 *DBAc* 37; 1483 *BD* I, 274, 275; 1490 *BD* I, 442; 1497 *Cost. S.* 208, 209); **игнатови** 1 (1419 *P* 90); *ор. одн.* **игнатом** (1490 *BD* I, 442); *знах. одн.* **Игната** (1440 *DBAc* 35); *кл. ф.* **Игнатє** (1462 *BD* I, 70).

Див. ще **ИГНАТКО.**

***ИГРА** *ж.* (8) *(азартна розвага)* гра (4): о с҃ноу которыи нє о(т)дєлєнъ о(т) оц҃а и на костка(х) стратїть алюбо на иньшеи игрѣ (XV ст. *BC* 8);

◇ и г р а к о с т о ч н а я (3) гра в кості: О игра(х) косточны(х) какъ и(м) заповѣдати (XV ст. *BC* 7 зв.); в е с т и с А к и г р ѣ (1) *див.* ***ВЄСТИ СА.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **игрѣ** (XV ст. *BC* 27 зв.); *місц. одн.* **о(на) игрѣ** 3 (XV ст. *BC* 7 зв., 8, 27); **в ыгрѣ** 1 (XV ст. *BC* 8); **в ыгрє** 1 (XV ст. *BC* 31); *род. мн.* **игръ** (XV ст. *BC* 30 зв.); *місц. мн.* **о игра(х)** (XV ст. *BC* 7 зв.).

***ИГРАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що з ким) грати (у що з ким): прото прїказоуемь абы землАнинъ на(ш) нє игра(л) изъ жа(д)ны(м) такы(м) чюжоземьцо(м) косто(к) (XV ст. *BC* 27. зв.).

ФОРМИ: *баж.-ум.сп. 3 ос.одн.ч.* **абы... нє игра(л)** (XV ст. *BC* 27 зв.).

***ИГРЄЦЪ** *ч.* (1) ◇ и г р є ц ъ к о с т о ч н ы и (1) гравець у кості: о игрєцо(х) косто(ч)ны(х) ка(к) имъ заповеда-ю(т) (XV ст. *BC* 27 зв.).

ФОРМИ: *місц. мн.* **о игрєцо(х)** (XV ст. *BC* 27 зв.).

! ИГРОВОА ⟨СПРОВЫ⟩ (1): мы александръ воевода... знаменито чини(м) ...ожъ єсмо просили велеможны(х) паны... ра(д)ї кролєвскои, то є(ст), панъ андреи ондръво(ш) исъ игровоА (!) ... и иныи панове русци, иже мы слюбуемъ... служити королю его мл(с)ти и стои коруни (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

Див. ***СПРОВА.**

ИГУМЄНЪ, ИГОУМЄНЬ, ІГОУМЄНЬ, ИГОУМЄН *ч.* (51) (*гр.* ἡγούμενος) ігумен: Тые вси села... маєть держати... Климентый, владыка Луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... архимандрыты благословити, игумены наставляти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); сє азъ пань кръстѣ да(л) єсмь єдино село монастироу нѣмецком(оу) идеже є(ст) игоумен по(п) силоуанъ (Сучава, 1448 *DIR* № 10 Ђ); Я, Андрей Александровичъ... державца кіевскій на тот часъ што гдрь нашъ король его млсть далъ игумену и старцом... мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе, а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской, не судити (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **игуменъ, игумень, ігоумень, игоумен, игоумє(н)** (1398 *ДГПМ;* 1429 *Cost.* I, 248; 1443 *Cost.* II, 126; 1453 *Cost.* II, 445; 1467 *СП* № 13; 1470 *BD* I, 150; 1475 *BD* I, 203; 1491 *BD* I, 473; XV ст. *BOPCP* 179; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); *род. одн.* **игумена** (1470 *BD* I, 155; 1500 *АСД* II, № 3); *дав. одн.* **игумєну** (1401 *АкВАК* III, 2; 1411 *Mih. Alb.*; 1490 *Пам.;* 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн.* **їгоумена** (1481 *ГПМ*); *ор. одн.* **игумєномь, игоумєно(м), їгоумєном** 5 (1341 *ОБРН* 75; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1470 *BD* I, 153; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **ыгумено(м)** 1 (1490 *Пам.*); *наз. мн.* **игоумени** (1464 *BD* I, 84; 1470 *BD* I, 150); *дав. мн.* **игумєиомъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *знах. мн.* **игумєиы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *ор. мн.* **игоумєни** (1470 *BD* I, 150).

Див. ще **ЄГОУМЄНЪ, ИЄГОУМЄНЬ.**

ИДЄЖЄ *спол.* (111) (*цсл.* идєжє) *(приєднує підрядні речення)* 1. *(означальні — у постпозиції)* де (109): мы петръ воєво(д)а... знамѣнито чины(м)... ажє... дали єсмы нашєм(оу) манастирю о(т) побраты гдѣ єсть хра(м) ст҃го архыєреа и чюдотворца николы идєжє є(ст) єгоумєнъ єустатиє и дали єсмы том(оу) вышеписанном(оу) манастирю четиры челя(ди) циганъ (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481); Сєго ради мы оу томъ видѣвши их доброє произволєнїє и доброю лагодоу меж нами на то, а мы сА єсмиоумыслили... яко да оутврьдим и оукрѣпим наш мо⟨на⟩стирь от Поутнои... идеже ест єгоумен попь кир Іоасафь (Сучава, 1472 *BD* I, 169—170); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє дали и потвръдили єсмы нашємоу ст҃ꙋоу монастироу о(т) нѣмца, идєжє єсть хра(м) вънє(с)нїА... даанїє и потвърж(д)єнїА дѣда нашего, алекса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

2. *(місця — у постпозиції)* де (2): А хотарь томоу селоу на имѣ Бєркнишєщеи... по срѣд поєница, идєжє оупадаєт дроум оу брод старїи топлици (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

Див. ще **ГДѢЖЬ, ИГДЄЖЬ.**

***ИДИКГИЄВЪ** *прикм.* (1): по тыхъ посланию по идикгиеву посольству вышолъ на мєнє аксакъ тємирь жєлѣзнаА нога о(т) чорного пѣска (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* **идикгиєву** (1392—1393 *РФВ* 170).

Пор. ***ИДИКГИИ.**

***ИДИКГИИ** *ч.* (1) *(особова назва, тат.* Idige, Edige): и ѣщє к тымъ бєкгичь и турдучакъ берди давыдь ти кнА(з) головнии мои были слуги и... послалисА одного на имА идикгиА до аксакъ тємирА на мєнє ли(хо)го мыслАчє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **идикгиА** (1392—1393 *РФВ* 170).

ИДИКЪ *ч.* (8) *(особова назва, стч.* Idik, *лат.* Edigius): Иди(к) жалова(л) на фа(л)ка и(ж) єго потщїва(л) собакою своєю а собака єго укоусила а с тго (!) мєнїлъсА хро(м) фа(л)ко запрє(л) жєбы єго нє потщюва(л) идикъ нє моглъ на нєго досвичи(т) (XV ст. *BC* 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Идикъ, Иди(к)** 4 (XV ст. *BC* 26 зв., 27); **! ди(к)** 1 (XV ст. *BC* 27); *дав. одн.* **идїкови** 1 (XV ст. *BC* 27); **! доковї** 1 (XV ст. *BC* 27); *знах. одн.* **! дика** (XV ст. *BC* 27).

Див. ще **ИДЇИ.**

ИДЇИ *ч.* (2) *(особова назва, стп.* Idzi, *лат.* Edigius): идїи о(т)поведа(л) же то(т) франци(к)... за двє летє николї ємꙘ нє оупомина(л)сА ни однымь словомь о тоє горожєнїє мы сказоуємъ тогды идїи зыска(л) а франци(к) страти(л) (XV ст. *BC* 21—21 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **идїи** (XV ст. *BC* 21, 21 зв.).

Див. ще **ИДИКЪ.**

***ИЄВЪЛИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А прї томъ были Свєтки ра(д) наша кн҃зь Ива(н) васильєвичь... а ивашко Иєвъли(ч) (Луцьк, 1451 *P* 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иєвъли(ч)** (1451 *P* 159).

Див. ще ***ІЄВЪЛЕВИЧЪ.**

! ИЄГРИЛА ⟨НЄГРИЛА⟩ *див.* **НЄГРИЛЪ.**

ИЄГОУМЄНЬ, ІЄГОУМЄНЬ, ИЄГОУМЄН, ІЄГОУМЄН *ч.* (18) (*гр.* ἡγούμενος) ігумен: мы стефа(н) воєво(да)... знаменито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами...є(р)мона(х) є(в)статїє їєгоумє(н) и а(р)хїма(н)дри(т) Бистрьїчєвскаго монастирѣ... и испроси(л) о(т) на(с) сєбє потвръждєнїє съ оурн(к) на и(х) староє бранищє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); тоє въсє вышеписанноє дали єсмо свАтомоу нашємоу монастирю... гдє єст їєгоумєнь ієромонах... Мака⟨р⟩їє (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иєгоумєнь, їєгоумєнь, иєгоумєн, ієгоумєн, їєгоумє(и)** (1458 *Mih. Doc.* 121; 1471 *DIR«A»* 527;

1473 *BD* I, 181; 1490 *BD* I, 436; 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147, 148, 154, 162 і т. ін.); *дав. одн.* **игоумен(оу)** (1491 *BD* I, 453).

Див. ще **ЄГОУМЄНЪ, ИГУМЄНЪ.**

***ИЄРАРХЪ** *ч.* (2) (*гр.* ἱεράρχης) ієрарх, єпископ: мы Стєфан воєвода ... чиним знаменито... оже благопроизволи господство ми... и оучинили єсми въ задоушнє свАтопочивших род⟨и⟩телен наших... яко да оутвръдимъ наш монастиръ от Побраты, идеже ест храм свАтаго нерарха чюдотворца николы (Путна, 1471 *BD* I, 158); іо Стефа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали и потвръдили єсми стои нашєи єпископїн о(т) радъвце(х) и идеже є(ст) хра(м) стго єрарха и чюдотворца николи... н црко(в) ис попи (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *род. одн.* **иєрарха** 1 (1471 *BD* I, 158); **єрарха** 1 (1490 *DC* 146).

***ИЄРОМОНАХЪ** *див.* **ІЄРОМОНАХ.**

! ИЄТЬ ⟨ИМЄЄТЬ⟩ (1): А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) не иєть (!) гневъ и мѣсца имєєть анї зазрасть помьсты ани те(ж) боязнь о правдоу имєєть соу(д) каково(г) имети в роуцє а ба прє(д) очима (XV ст. *BC* 33 зв.).

Див. **ИМѢТИ.**

ИЖ[1] *див.* **ИЖЬ**[2].

! ИЖ[2] ⟨НЄ⟩ (2): Ачь рыцерь алюбо шлА(х)та шлА(х)тїчю раноу оучини(т) до крови нмѣє(т) ємѫ платїтн за ранѫ єі а є(с)ли и(ж) (!) рыцерьскыи члвкъ ино гро(ш)и гривъна (XV ст. *BC* 29 зв.).

Див. **НЄ.**

ИЖА *див.* **ИЖЄ**[2].

ИЖБЫ, ИЖЪБЫ *спол.* (35) (*приєднує підрядні речення*) 1. (*додаткові — у постпозиції*) щоб (18): Těž, ustawilijesmo, ižby w deń tolko zastawu majut' brati jawno (Луцьк, 1388 *ZPL* 107—108); i Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat (Липннишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); И мѣщане мовнли, ижбы имъ то волно здавна тые малые кожи купнти, и тымъ торговали (Луцьк, 1485 *АЛМ* 88); И також слюбыл нам наияснѣшиїи Янъ Олбрахть, крал полскїи... єстли бы сѣ пригоднло с которого допоущенїА божїєго... иж бы мы от нѣкоторого непрїятелѣ моцнего, которому би мы отператы не моглы, та въидемо ис нашєи земли... тогди их милости земли да соут отворени нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422); ot neho w tych folwarkach hranycïu tym zemlam słuham moyim zawodył y mni sia wtom krywda wydeła iz by namisnyk pana nemiryn Mykłasz zaweł zemli moiey panu Marku (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(*з відтінком сумніву*) нібито, буцімто (7): А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентина, нжбы онъ бояръ нашихъ Смоленскихъ... за себе забралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); и они тому запнсоу приганили, рекли и(ж)бы то(т) записъ бы(л) фа(л)шовы(и) (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Мартинъ жалова(л) на мнкоулоу и(ж) ємоу вынА(л) нє калиты осмь копъ гро(ш)и квалъто(м)ъ на (до)бровольнои дорозѣ оу торговоую днин(оу) мікоула о(т)повѣда(л) и(ж) бы нє по правдѣ на не(г) жалова(л) (XV ст. *BC* 31 зв.— 32); а коли панъ Петръ ѣзлнлъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра, нжъ бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. (*мети — у постпозиції*) щоб (4): а записала есми... къ манастыру Светого спаса въ Кобрыню село Корчичи... игумену Спаскому Андрею и на потомъ нншимъ игуменомъ ижъ бы себѣ держалъ попа, ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); мы великиї кнзь швітрикга(л) свѣдомо чиннмъ всАкому... коможь будеть того потрєбно иж бы добрє вразумѣлъ ижє дали єсмо... лєньковн зарубнчю таА села в луцкої земли (Житомир, 1433 *P* 126); Колибы сА то дѣяло около свАта нарожѣнья бо(ж)его... тогды коли єсмо очивистє с вами оу кнАзьствѣ велико(м) были ижбыхо(м) длА того о(т)сюль пєвными паны рады кролє(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ доро(г) и посрѣдковъ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

3. (*умовне — у препозиції*) (*надає головному реченню значення спонукальної модальності*) щоб (1): Єстли бы мистръ съ свои(м) закономъ подлоугъ свои(х) ты(х) трои(х) листовъ што к ва(м) посла(л) с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравшн к на(м) рачили зослати (Брест Куявськнй, 1447—1492 *ЛКБВ*).

4. (*умовно-часове — у препозиції*) якщо б, коли б (1): ижбы єсмо тогды нѣкоторыми валками знаменитыми с нашнмн землАмн Ако то о(т) татаръ... алюбо знамѣнитою нємоцью обтАжени... тогды коро(л) и єго короуна имає(т) пре(д)рєчєныи де(н) голдованьА, на инши ча(с) прєложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

5. (*означальне —у постпозиції*) щоб (1): никды межи радою кроле(в)ства нашего такова рѣчь не была гадана ани тѣжь скончана нжбы ва(м) алюбо с которого подозрѣнья не дооуѳаю(ч)... в таковыи тадынки оустоупити варовали бысА алюбо стерегли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

6. (*способу дії — у постпозиції*) щоб (1): а остато(к) нмає(т) имь дати... по(д)лоу(г) єднанїа, заноу(ж) та(к) сА єднали и(ж) бы прА(д)рєчє(н)ны, па(н) мань... да(л) по(д)бны день паноу михаилоу (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

7. (*підметове — у постпозиції*) щоб (1): алє ижь вельможнын стефанъ... воєвода... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... слюбуючи намъ... служити прияяти... по(д)лугъ листовъ оца первыхъ и передковъ єго якожь на нихъ досыть явно єсть выписано иж бы такъ вѣрнѣ служити помагати и пристати хотѣлъ а с нами ... вѣрнѣ безо лстн и без хитрости жити (Ланчиця, 1433, *P* 121).

Див. ще **АЖЄ**[1], **АЖЄТ, АЖЪ**[1], **ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖЄ**[2], **ИЖЄБЫ, ИЖЄТЬ, ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

ИЖЄ[1] *займ.* (114) (*цсл.* иже) (*відносний*) 1. (*вживається тільки в наз. одн. ч. і с., приєднує пояснювальні речення, які виражають додаткове повідомлення до попереднього висловлення*) що (10): яко жь торговлА исталасА купилъ панъ вАтславъ оу вѣки оу василА... и въ єго брата... и въ єхъ (!) сновцА оу лєнка иже купнлъ панъ вАтславъ (Львів, 1370 *P* 18); А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ... и да ест подобєнъ Июдѣ предателю... кръвъ єго на них и на чадах их, иже ест и бѫдетъ въ безконечныа вѣкы, амин (Сучава, 1466 *BD* I, 106); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... дааниїА... таковїи да єсть проклА(т) о(т) га ба... и да... има(т) оучастїе и съ онѣмы іоудеиє, єжъ възъпиша на га ха, кръ(в) єго на ни(х) и на чедА(х) и(х), єжє єсть и бѫдє(т) въ вѣкы (Яєси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. (*приєднує підрядні речення означальні — у постпозиції*) який, котрий (99): купилъ панъ вАтславъ... оу василА єму жь рѣчють скибичь (Львів, 1370 *P* 18); а хто бы то порушилъ после его живота... да будетъ на немъ клятва святыхъ триста и осмнадесятъ отецъ нже въ Ннкеи (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); Іо Стефа(н) воєвода... оукраси гробь съ(и) своємоу прѣдѣдоу Іоанноу старомоу Стефаноу воєводѣ — иже поби оугры на хиндовѣ (б. м. н., 1480 *DC* 10); О сирота(х) иже нїко(г) иє мають (XV ст. *CЯ* 9); о томъ члвче ємоу(ж) не прїганєно нїгдѣ на соу(д) (XV ст. *BC* 26 зв.); мы Стефан воевода... знаменнто чинимь... оже прїидоша прѣд нами... молебннкь нашь кир попь Григорїє... и съ въсѣмн яже о христѣ братїами... и измѣнилн съ господство мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

хто (2): знаменитосто чинимы презъ тѣнь листь імъже потребизна нинѣ а потомъ будущимъ того листа (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); да є... за тѣ(х) дшѫ, их же въспомѣнѫхо(м) пр(ѣ)ж(д)е (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

3. (*тільки в род. одн. с., вводить вставні речення із знач. побажання нездійснення того, що виражає підрядне умовне*) що (4): пак ли бы его жь бъ не дай хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ посольство(м)... хочемы его о(т)стати (Луцьк, 1388 *P* 39); а потѧгнет (sic.— *Прим. вид.*) ли король оугоръскыи на нашего господарѧ... егоже бъ не даи, тогды мы имѣемъ на его землю потѧгнути (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); нижли, егожь боже не да(и), будем ли нмѣти какую налогу на нашю землю... оу томъ миръ не рушит сѧ (Троки, 1442 *Cost.* II, 719).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **иже** (1454 *Cost.* II, 508; 1466 *BD* I, 106; 1480 *DC* 10; 1487 *BD* I, 310; XV ст. *BC* II, 33 зв.; 1491 *BD* I, 463 і т. ін.); ! **яже** (1447 *Cost.* II, 288); *род. одн. ч., с.* **егожь** 4 (1388 *P* 39; 1404 *P* 70; 1411 *Cost.* II, 638; 1442 *Cost.* II, 719); **егоже** 2 (1411 *Cost.* II, 638; 1442 *Cost.* II, 719); **его жь** 1 (1442 *Cost.* II, 719); *дав. одн. ч.* **єму жь, ємоу(ж)** (1370 *P* 18; XV ст. *BC* 7 зв., 26 зв.); *наз. одн. с.* **еже** 3 (1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163; 1500 *Cost. S.* 231); ! **иже** 6 (1462 *BD* I, 70; 1466 *BD* I, 106; 1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1479 *BD* I, 222); ! **яже** 1 (1462 *BD* I, 70); *знах. одн. с.* **еже** 1 (1437 *Cost.* I, 541); ! **иже** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670); *наз. одн. ж.* **яже, ïаже** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1497 *DC* 8); *наз. мн.* **иже** (1393 *Cost.* II, 607; 1429 *Cost.* I, 249; 1431 *Cost.* I, 325; 1443 *ДГСПМН;* 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 313; 1489 *BD* I, 378; 1497 *BD* II, 101; 1499 *BD* II, 163; 1500 *Cost. S.* 231); **ѧже** (1457 *BD* I, 5); *наз. мн. ч.* **иже** 9 (1395 *GL* 166; 1421 *P* 94; 1435 *Cost.* II, 689; 1439 *Cost.* II, 32; 1453 *Cost.* II, 466; 1457 *BD* I, 5; 1479 *BD* I, 222; 1489 *BD* I, 378; 1499 *BD* II, 149); **яже** 1 (1500 *BD* II, 173); *наз. мн. ж.* **я(ж)** (1458 *Mih. Doc.* 121); *наз. мн. с.* **яже** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217); *род. мн.* **их же** (1401 *ЗКЄ*); *дав. мн.* **имъ (им) же, імъже** (1393 *Cost.* II, 607; 1412 *P* 81; 1414 *P* 85; 1421 *P* 94; XV ст. *BC* 9 зв., 33).

Див. ще **ИЖЬ**[1].

ИЖЕ[2], **ИЖА** *спол.* (86) (*приєднує підрядні речення*) **1.** (*додаткові — у постпозиції*) що (72): а мы... ислюбуемы за него...иже... вѣре(н) буде(т) королеви и королици (Луцьк, 1388 *P* 39); Мы кнѧ(з) дмнтрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамени(т) тымъ листо(м) иже... слюбуемъ держати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *P* 43); А се ѧ панъ бенко старостагалицькии и снѧтиньскии свѣдчю то своимъ листомъ... иже пришедъ передъ насъ панъ гервасъ и вѣноваль и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривенъ на своюмъ селѣ (Коломия, 1398 *P* 57); Мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы тым то листо(м) каждому добро(м)у... иже кролевскимъ приказаниемъ сѣдѣли есм(ы) на судѣ (Львов, 1421 *P* 93); A piszete wasza miłost, iże Posoł wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iz Nimec siudy czerez naszuiu zemlu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140); мы великиі кнзь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ всѧкому... иже дали есмо и запісали ленькови зарубичю таѧ села в луцкої земли (Житомир, 1433 *P* 126); сами порозоумѣти можете коли ани в короунѣ аны въ кнѧзьствѣ велико(м) объличне не были бихо(м) нже в таковы(х) рѣча(х) великая бы была нелацьность а зъмешканье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); мы петръ воевода... знаменито чини(м)... иже... дали и потврѣдили есмы хотаръ стому монастирю о(т) молдавици селоу н(х) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); и далъ (!) панъ воевода вскazалъ к намъ иже отъ сторонъ поганъство на хрестия(н)ство наступаеть (Вільна, 1493 *ОПВВ*); уставлѧемь иже ка(ж)ды(и) рыцерь алюбо просты(и) земленікъ коли хороугъ(ви) по(д)несоуть што умелъ своего местца стере(ч) (XV ст. *BC* 10 зв.); Ино за то тобе прыятелю нашому дякуемъ, иже еси въ томъ нашомъ деле поснлалъ тамъ къ нему своего посла (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

2. (*причини — в препозиції*) тому що, оскільки (7): иже из многы(х) соудовъ одна жалоба бывае(т) розно соужена прото мы хотѧчі имети ведомыи соудья уставлѧемъ одинъ у краковъскои землї а дроу(г)и у соудомірьскыи нашь соудья имееть быти (XV ст. *BC* 12 зв.).

3. (*означальні—в постпозиції*) що (3): И о(т)писалъ есмь своеи женѣ Кнгни марïи... свою очиноу и свою выслоугоу. Иже есмь выслоужи(л) на свои(х) г(с)дарехь своею вѣрною слоужбою (Київ, 1446 *P* 154); И слухи насъ еще тыи доходять... иже весь вжо въ готове (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

4. (*умовно-часові — в препозиції*) якщо (1): иже то што жь коли вси землѧне имуть давати дань оу татары то серебро имѣють такоже тии люди дати (Смотрич, 1375 *P* 20).

5. (*способу дії — у постпозиції*) що (1): а то тако иже пре(д)реченыи па(н) кро(л)... имае(т) на(с) пре(д) ты(м) днемъ голдованиѧ два алибо три м(с)цѣ обыслати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

6. (*підметові — у постпозиції*) що (1): Не есть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **АЖЕ**[1], **АЖЕТ, АЖЪ**[1], **ЕЖЕ, ЕЖЬ, ИЖБЫ, ИЖЕБЫ, ИЖЕТЬ, ОЖЕ, ОЖЬ, ѦЖЕ.**

! **ИЖЕ**[3] (?) (1): а так то справил иж она волна по своемъ животе тые именѧ отдати тому, кому хочет и обернути иже подлуг своей воли (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

! **ИЖЕ**[4] (ИДЕЖЕ) (1): мы петръ воевода... знаменито чинимъ оже... оучинили есми въ задшіе стопочившн(х) родителеи наши(х) и за наше здравіе яко оутврьдимъ на(ш) монастиръ о(т) полѣноу иже е(ст) хра(м) стго николѣ (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491).

Див. **ИДЕЖЕ.**

ИЖЕБЫ *спол.* (1) (*з пропуском підрядного речення у заголовку одного з параграфів статуту*) (*приєднує підрядне додаткове речення — у постпозиції*) нібито: хто пригані соу(д)и на соуде сѧдѧчому ижебы (XV ст. *BC* 34).

Див. ще **ИЖБЫ.**

ИЖЕТЬ, ИЖЕТ *спол.* (6) (*приєднує підрядні речення*) **1.** (*додаткові — у постпозиції*) що (5): мы великий кнѧзь Александро... чинимъ знаменито... ижет видевъ есми... слоужбоу намъ... кнѧзѧ Михайла Васильевича и мы... дали есмо ему имене в Лоуцкомъ повете (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); Я кн(ѧ)зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал есми... имене на Волыни свое власное (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

2. (*способу дії — у постпозиції*) що (1): продал есми ему... так, ижет он волен... кому оусхочет продати... або заменити (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

Див. ще **АЖЕ**[1], **АЖЕТ, АЖЪ**[1], **ЕЖЕ, ЕЖЬ, ИЖБЫ, ИЖЕБЫ, ИЖЕ**[2], **ОЖЕ, ОЖЬ, ѦЖЕ.**

ИЖЪ *див.* **ИЖЬ**[2].

ИЖЪБЫ *див.* **ИЖБЫ.**

ИЖЬ[1] *займ.* (8) (*відносний*) (*приєднує підрядні речення означальні — у постпозиції*) який, котрий: а приписалъ есмь микитино дворище т кому жь (!) дворищю къ перемышльскому нжь было на двое але ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *P* 3); Коу вѣчнои рѣчи и памьѧти гды(ж) покоѧ и сладкость, ижь е(ст) на(д) вшытки смыслы, жадни сьѧ не о(т)хилоѧе(т) (!) едно о всѣмъ, чл҃къ несламнын то по дѣлѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737); про тож н мы, иж инша звѣрѧта розоумом и смыслом проходимо, от родителев наших обычаев цнотами ошлѧхтеных и похвалных отстоуповати не имаемо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **ижь** (п. 1349 *P* 3); *наз. одн. ж.* **нжь** (1448 *Cost.* II, 737); *наз. мн.* **иж, и(ж)** (XV ст. *BC* 24 зв.;

1462 *BD* II, 283); *наз. мн. ч.* **иж, ижь,** и(ж) (XV ст. *ВС* 8 зв., 27 зв.; *СЯ* 43 зв.; 1452 *Cost.* II, 462).

Див. ще **ИЖЄ**[1].

ИЖЬ[2], **ИЖЪ, ИЖ, ! ОУЖЄ** *спол.* (138) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* що, щоб (106): Teź ustawilijesmo, iź ... nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); а выволилъ то па(н) колѣ филь мАковичь... ижь оу тои половици дѣднины... нь можь(т) габати филь а ни его братьА (Галич, 1409 *Р* 74); My Witold... czynim znaminito... iź dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawce (Ужів, 1420 *AS* I, 25); а тыхъ всѣхъ записовъ потверьжаемъ симъ нашимъ листо(м) ижь имѣеть нашь мылыи приятѣль стефанъ воевода... свою землю волоскую всю держати (Ланчиця, 1433 *Р* 124); А piszete wasza miłost, iź i kniaź Szwitrykhayło u tomźe peremiryi był (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); мы великий кнАз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... даем и дали есмо тому предреченому Калеиику у житомирском повете село Бурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); Пишемъ вашей милостн, ижъ билъ намь чоломъ попъ Вавнла отъ светого Спаса отъ Столъпа (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); даемъ ва(м) вѣда(т) ... и(ж) хто боуде(т) ... держа(т) челА(д) немецкую... бы есте при нашеи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); А далеи слюбуем, нж въсѣ посполито и особ листы и записы... предков наших воевод молдавскых... с полностию здержим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285); Онн поведили, ижъ з нами соуграничники Волчкевичи и Ивашковцы и Клепачи (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); и тотъ Єсько Рабеевичъ и тое передъ нами сознальъ, ижъ вжо ему Нисанъ тыи стумъбреты заплатилъ подле нашого суда (Краків, 1489 *РИБ* 432); и на(д)то еще Ѳе(д)ко сла(л)ся пна миколая радивнловича воеводоу виленъского канъцлера нашого а на пна ю(р)А пацовича наместъника полоцъкого ижъ тая речъ нмъ зведома (Вільна, 1499 *ВФ*).

2. *(причини — у постпозиції)* тому що, оскільки (11): мы сказоуемъ яново свиде(ч)ство имее(т) свиди (!) припоущено н(ж) гдѣ на оулици петръ яна гонилъ и ранилъ не боронилъ петрь своего живота але мьстѫ учинилъ (XV ст. *ВС* 18 зв. — 19); Петръ жалова(л) на соу(д)ю и(ж) неисправедлнвє его соудилъ (XV ст. *ВС* 23); ино я ис того брата своего вызволяю. иж есть невиненъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18);

(у препозиції) тому що, оскільки (1): але ижь велможныи стефанъ... пришолъ за сА ку доброи памАти не хотАчи зостати оу внпѣ оца своего... просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

3. *(підметові — у постпозиції)* що (10): Прïгожаетсa частокро(т) и(ж) из наши(х) землА(н) не о(т)бываю(т) своеи чти чинАтсА розбоинïци... а оу на(ш) у велïкы(и) гнѣвъ оупадаю(т) (XV ст. *ВС* 28—28 зв.); колик(о) сА пригодитъ ижъ поидетъ к(то) за своѣмъ злодѣемъ горАчи(м) пыто(м) ... а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т)... тогды право ему мает⟨ъ быти⟩ (Галич, 1435 *Р* 134).

4. *(способу дії — у постпозиції)* що (5): Мы Александръ... ведомо чынимо... ижъ... права и вольности... надаемъ и позволяемъ, яко нижей описано такъ выражаемъ. *Ижъ*... на пляцахъ тыхъ... жадныхъ податковъ... давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27); О часты(х) простѫпка(х) борзость бывае(т) добрая але тая борзость о соуде(х) н в жалоба(х) имаеть быти розоумно ро(з)патрена и(ж) соудья имее(т) вси жалобы ро(з)мыс(ли)ти (XV ст. *ВС* 17 зв.); а так то справил иж она волна по своемъ животе тые имена отдавати тому, кому хочет (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

5. *(означальні — у постпозиції)* що (2): а каза(л) твое(и) мл(с)ти поведити прыгодоу нашу... нжъ о(т)ца нашого... Казимера короля по(л)ского... богъ доушу его млти с того света собралъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*).

6. *(у сполуч.* т а к ь и ж, *наслідкові — у постпозиції)* так що (2): мы Іо Стефан воевода... знаемо чиним... яко коли... нѣкотораА неприязнь... была межи нами и межи... Яном Олбрахтом... кралем полским... н тыми часы его милость... нам въси мерзАчкы и шкоды и кривды... отпоустиль... Такь иж межи нами и межи... паном Яном Олбрахтом... имает быти покоун и мир вѣчнïи так иж и от тых мѣсть и на потом (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

7. *(вводить вставне речення)* що (1): а пакли быхмо тыхь записовъ передъ реченых... не дали... ижь того бъ не даи, тогды тыѣ оусѣ записы... чинимо... скаженыѣ и жломьленыѣ (Львів, 1436 *Cost.* II, 707).

Див. ще **АЖЄ**[1], **АЖЄТ, АЖЪ**[1], **ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖЄБЫ, ИЖБЫ, ИЖЄТЬ, ОЖЄ, ОЖЬ, ѦЖЄ.**

ИЗ *див.* **ИЗЪ.**

***ИЗАБИТИ** *див.* **ЗАБИТЬ.**

ИЗБАВИТИ, ИЗБАВИТЬ *дієсл. док.* (2) ◊ г о р л а и з б а в и т и (1), и з б а в и т ь г о р л а (1) *див.* ***ГОРЛО.**

ФОРМИ: *інф.* **избавити** 1 (1435 *Р* 132); **избавить** 1 (1434 *Р* 130).

ИЗБАРАЗКИЙ *див.* **ЗБАРАЗСКИИ**[2].

ИЗБАРАЗЬКИЙ *див.* **ЗБАРАЗСКИИ**[2].

***ИЗБЄГАТИ** *дієсл. недок.* (4) *(цсл.* нзбѣгати) вибігáти: которыи съ соуда нзбегають во гнѣвѣ (XV ст. *ВС* 5 зв.);

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **избегають** 1 (XV ст. *ВС* 5 зв.); **избегаю(т)** 1 (XV ст. *ВС* 11); **збѣгают** 1 (XV ст. *ВС* 11); **! збѣга** 1 (XV ст. *ВС* 11).

***ИЗБЄЖНЫИ** *прикм.* (1) *(який відступив від чогось)* заблудлий: а кто би хотАль пороушити сïе наше данïе и потвръж(д)енïе... да е(ст) проклАтъ о(т) въседръжителА ба и о(т) прѣч(с)тïА его мтре... и да е(ст) подобенъ июдѣ прѣдателю избежномоу арïи (Сучава, 1440 *Mih.* 208).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **избежномоу** (1440 *Mih.* 208).

ИЗБИШЧА *ж.* (2) *(назва села на Буковині):* и тако(ж) потвержаемь ему его села... на имѣ прокопѣне... и избишча (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); тАм мы видѣвше е(г) правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми ему... села на имѣ... прокопѣни... и избишчоу (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз. одн.* **избишча** (1453 *Cost.* II, 472); *знах. одн.* **избишчоу** (1455 *Cost.* II, 540).

***ИЗБЛѦНСКИИ** *прикм.* (1): Би(л) намъ чоломъ конюши(и) нашъ дво(р)ны(и) наместникъ избл(н)ски(и) па(н) ма(р)тинъ хребтови(ч) и проси(л) в насъ дву(х) члвковъ в новгоро(д)скомъ повете (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **изблѦ(и)ски(и)** (1497 *ПМХ*).

Пор. ***ЗЪБЛѦНЫ.**

***ИЗБРАТИ** *дієсл. док.* (309) *(цсл.* избьрати) вибрати: Се же коли сна моего изьемльтсА... валфромѣя а по его животѣ кого бъ избьреть... и стыи никола тому все (то) што к цр(к)ви предалъ есмь и своею братиею (б. м. н., 1350 *Р* 8); А по нашем жнвотѣ, кто боудеть господарь нашеи земли, от дѣтеи наших или от нашего родоу, или пакь боуд кого богъ изберетъ господаремь бытн нашеи земли молдавскои, тот бы не пороушилъ нашего даанïа (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **избере(т), изберет** 204 (1414 *Cost.* I, 112; 1436 *ВАМ* 34; 1441 *DBAc* 35; 1448 *Cost.* II, 366; 1453 *Cost.* II, 494; 1462 *Cost. D.* 12; 1473 *BD* I, 182; 1480 *BD* I, 245; 1490 *BD* I, 401 і т. ін.); **изберетъ** 73 (1420 *Cost.* I, 136; 1426 *Cost.* I, 178; 1429 *Cost.* I, 259; 1433 *Cost.* II, 594; 1437 *Cost.* I, 536; 1439 *Cost.* II, 62; 1442 *Cost.* II, 93; 1446 *Cost.* II, 241; 1455 *Cost.* II, 550; 1489 *BD* I, 377 і т. ін.); **изберетъ, избьреть** 32 (1350 *Р* 8; 1414 *DIR«A»* 441; 1432 *Cost.* I, 388; 1436 *Cost.* I, 455; 1442 *Cost.* II, 88; 1472 *BD* I, 170; 1479 *BD* I, 222; 1484 *BD* I, 286; 1487 *BD* I, 296; 1489 *BD* I, 367; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.).

***ИЗБРАТИ СѦ** *дієсл. док.* (162) виявитися: мы александръ воєвода... чини(м) знаменито... оже тоты нстинныи слоугы нашѦ никыта и добрє зографи дали єсмы имь... два сєла... што бы имь оурикь съ въсѣмь доходомь нмь и дѣтємь и(х)... и племеню и(х) кто сѦ изберєть ближє непороушено николижє на вѣкы (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а мы ... єсмы дали и потвръдили... како да єст им от нас оурик и съ въсєм доходом, им и дѣтем их... и въсємоу родоу их, кто сѦ им нзберєть наиближнїи, непороушенно николижє на вѣкы (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѦ (сѣ)... изберє(т), изберет** 127 (1428 *Cost.* I, 209; 1433 *Cost.* I, 350; 1442 *Cost.* II, 96; 1458 *BD* I, 20; 1462 *BD* I, 52; 1475 *BD* I, 206; 1480 *BD* I, 241; 1488 *BD* I, 323; 1492 *Cost. S.* 162; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **сѦ (сѣ)... изберєть** 18 (1415 *Cost.* I, 121; 1479 *BAM* 62; 1480 *BD* I, 243; 1484 *BD* I, 306; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 392; 1493 *BD* II, 22; 1495 *BD* II, 82; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **сѦ (сѣ)... изберєтъ** 16 (1420 *Cost.* I, 135; 1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 270; 1431 *Cost.* I, 317; 1451 *Cost.* II, 403; 1468 *BD* I, 126; 1482 *BD* I, 260; 1491 *BD* I, 456; 1495 *BD* II, 47; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **сє... изберє(т)** 1 (1479 *Cost. S.* 101).

*** ИЗБѢГЪ** *ч.* (1) утікач: а за избѣга можємъ єго добыти и выдати (б. м. н., 1352 *P* 6).

ФОРМИ: *знах. одн.* **избѣга** (1352 *P* 6).

***ИЗВАРЄЦЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* ино мы видѣвши и(х) доброую волю и єднанїє и заплату а мы тако(ж) єсми далї... тоє прѦ(д)рєченоє село на имѦ моунтє слоузѣ нашємоу иоанишю изварєцю (Нямц, 1466 *DIR«A»* 519).

ФОРМИ: *дав. одн.* **изварєцоу** 1 (1466 *DIR«A»* 519); **изварєцю** 1 (1466 *DIR«A»* 519).

ИЗ ВЄКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

ИЗ ВЄКОВЪ *присл.* (1) з давнього часу, здавна, одвіку: Слоуги г҃ на(и)мѦ Олизаровичи из веко(в) слоужать о двоу конє(х) и(з) слоугою (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

ИЗВЕРЗАТИ *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* извръзати) (кого) усувати, виганяти: Тые вси села... маєтъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... архимандрыты благословити... а соблазны творясчыхъ изверзати, церкви освесчати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **изверзати** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ИЗ ВИКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

ИЗВОЛЄНІЄ *с.* (8) (*цсл.* изволение) **1.** воля (7): Изволенїємь отца, поспѣшенїє‹мь› сына и съвръшенїємь свѦтаго доуха, се азъ... пань Игнатїє... оже... къ свѦтомоу мѣстоу свѦтаго... благовѣщенїа... дали єсми трои двери от дамаскы чръвєнои зъ златом (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); изволенїєм божїєм мы єсмо господаръ земли молдавскои (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

2. дозвіл (1): О (!) нїхто не можеть коупити ше(л)тїиства безъ изволенїя брата своєго (XV ст. *BC* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **изволенїє** (1476 *BD* I, 216); *род. одн.* **изволенїя** (XV ст. *BC* 8); *ор. одн.* **изволенїєм, изволенїємъ** (1462 *BD* I, 70; 1467 *BD* I, 120; 1476 *BD* I, 211, 215, 216; 1485 *BD* II, 371).

Див. ще ***ДОЗВОЛЄНЄ, *ПРИВОЛѢНЬЄ, *ПРИЗВОЛЄНЬЄ, ПРОИЗВОЛЄНІЄ.**

Пор. ***ИЗВОЛИТИ.**

***ИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (2) (*цсл.* изволити) **1.** (що) дозволити, зволити (1): тежь то изволи(л) єсмы єму аж бы єго аж бы коли нѣкотораѦ пригода єму ста(л) тогды има то село замѣни(т) (Львів, 1399 *P* 59).

2. *(чим)* захотіти, забажати (1): мы александръ воєвода... знаємо чины(м) симъ листомъ нашнмъ понєже изволили єсмы добрїимъ нашимъ оумысломъ и дали єсмы монастироу оуспєнїоу прѣ‹с›тѣи богородици... двѣ пасѣкы (sic.— *Прим. вид.*) (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **изволили єсмы, изволи(л) єсмы** (1399 *P* 59; 1431 *Cost.* I, 325).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ, *ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ,* ПРОИЗВОЛИТИ.**

***ИЗВОРЪ** *ч.* (9) (*болг., молд.* извор) джерело: и тако(ж)... даємъ стомоу монастирю молдавици посадоу... и съ оусими приходы и хотарє(м) и нзворы (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); И еще сми ‹п›отвръдили монастироу от Поутнои и бранищоу около монастирѣ: Соучава съ оусими єи нзворами (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **извора** (1490 *ДГСХМ*); *ор. одн.* **изворо(м)** (1490 *ДГСХМ*); *місц. одн.* **на извороу** (1453 *Cost.* II, 454); *знах. мн.* **извори** (1488 *ДГСВМЩ*); *ор. мн.* **изворами** 2 (1488 *ДГСВМЩ;* 1490 *BD* I, 420); **изворы** 1 (1453 *Cost.* II, 453); **извори** 1 (1488 *ДГСВМЩ*).

ИЗ ВѢКА, ИЗ ВЄКА, ИЗ ВИКА, ИЗ ВѦКА, ИЗЪ ВѢКА, ИЗЄВѢКА, ИЗЬ ВИКА, ИЗЬ ВѢКА *присл.* (301) здавна, споконвіку, одвіку: то все єсмо потвердили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбелскому... съ всѣми границями яко из вѣка, вѣчно прислушало к тым сєлумъ (Судомир, 1361 *AGZ* 6); исталося прн державѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) оже купилъ панъ вѦтславъ дмитровьскии дворище исъ землю (так.— *Прим. вид.*) яко из вѣка слушало к тому дворищю (Львів, 1370 *P* 18); тако єсмо оуѣхали вл҃дцѣ и землѦны по лисичии бро(д) яко было из вѣка и вызнано (Погоничі, 1422 *P* 98); и мы єму дали... тая села...со всимъ съ тымъ, што къ нимъ изъ вѣка и здавна слушало и тягло (Київ, 1437 *АкЮЗР* I, 12); што(ж) изъ вѣка к то(м)у рычєговоу прислоухаєть то н нн҃ѣ имаєть Слоухати (Луцьк, 1448 *P* 148); А хотар тому вышеписанномоу сєлоу... да єст... по коуда из вѣка оживали (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

ИЗ ВѢКУ *присл.* (2) здавна, споконвіку, одвіку: мы возрѣвши на єго верну службу... дали єсмо и даємъ наше село надѣєво... со всѣмъ оужиткомъ како к нєму из вѣку прислушѦло (Львів, 1399 *P* 59); а такъ даємъ єму... с вѣчными границѦми како широ(к) и долго што к тои коръчмѣ из вѣку слушѦло и слоушѦєть (Медика, 1407 *P* 72).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

ИЗ ВѦКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

***ИЗГАДАТИ** *див.* ***ЗГАДАТИ.**

***ИЗГИНОУТИ** *див.* ***ЗГИНОУТИ.**

***ИЗГИНѪТИ** *див.* ***ЗГИНОУТИ.**

***ИЗГЇНОУТИ** *див.* ***ЗГИНОУТИ.**

***ИЗГОДИТИ СѢ** *див.* ***ЗГОДИТИ СѦ.**

***ИЗГОДИТИ СѦ** *див.* ***ЗГОДИТИ СѦ.**

***ИЗГОРИЩЄ** *с.* (1) згарище: а хотары оунгоурѣ‹номъ› от бакова почєнши о(т) връха... та оузлисиємъ о(т) тоудора гори на конецъ по‹лѣ›на изгорища о(т) крълигатою, та прости оу потокъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64).

ФОРМИ: *род. одн.* **изгорища** (1409 *Cost.* I, 64).

***ИЗГОРѢТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* изгорѣти) згоріти: а прївилїє що нмали они от оуиков наших... а тота их привилїа пожегла оу дом Бѫлошєв от Боудещи, коли єму изгорил дом (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **изгорил** (1488 *BD* I, 323).

***ИЗГЫБНУТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* изгыбнѪти) пропасти, зникнути: и азъ теж записываю тую ц‹е›ркөв на клашторъ по отца своєго записаню занеж өтца моєго запис в тыи валки изгыблъ (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **изгыблъ** (1443—1452 *AS* I, 39).

Див. ще ***ЗГИНОУТИ.**

***ИЗГѢРЦЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы, на имѦ...

панъ станъ бырличь вороницъскыи ... и панъ сима михаилашевъ о(т) изгѣрцъ... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь велемѫжнїи илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы такоже иже повинни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *род.* **изгѣрцъ** (1436 *Cost.* II, 701).

ИЗДАВНА *присл.* (32) здавна, віддавна, з давніх часів: гѣмь мы видѣвше и(х) правою и вѣрноую слоужбою до насъ... дали єсми имъ... двѣ селѣ... и съ оусими полѣнамн... и миходрєю що къ нимъ тѧгло... издавна (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); а покутскаѧ землѧ какъ издавна слушала съ своєю границєю из вѣка наша такъ и тѧгнєть (Ланчиця, 1433 *P* 125); Дали єсмо и записали владицѣ орменьскому под Луцком село... на имя Цѣпорово... со всимъ с тымъ, што к тому селу издавна слушаеть (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); а сє здє ємужь сѧ Манєвъ досталъ съ всеми присельки и сь селищи, што к тому двору издавна слушало (Манів, 1478 *AS* I, 76); Бил намъ чоломъ... Анъдрєй Прѧжовъскии и поведилъ перед нами, штож, люди его въ Завско(и) волости на имѧ Шершневичи издавна даивали в ключъ Киевъский ведро меду пресного (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69); Я боулга(к) лисничи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знаменито... што(ж)... па(н) лисица записа(л) бы(л)... поусты(н)скомоу монастырю половиноу селища ивони(н)цов... со вси(м) ... што к тому селищоу издавна слоухало (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

Див. ще **ЗДАВНА, ИЗДАВНО, *ОТДАВНА.**

ИЗДАВНО *присл.* (1) здавна, віддавна, з давніх часів: а о(т) сукна и о(т) плотна... имаю(т) платити мыта, яко бы(л) право издавно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741).

Див. ще **ЗДАВНА, ИЗДАВНА, *ОТДАВНА.**

ИЗДЄРЖАТИ *див.* **ЗДЄРЖАТИ.**

ИЗ ДОЛОУ *присл.* (8) знизу: А хотаръ Драгосинєщомъ... почєнши от издолоу... до верха (б. м. н., 1426 *BAM* 22); А хотар тои третои част от село... почєнши из долоу от похрєбь та прости на дил (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

***ИЗДРЪЖАТИ** *див.* **ЗДЄРЖАТИ.**

ИЗЕ *прийм.* (1) *(з ор.) (виражає об'єктні відношення — вказує на супровід одних предметів іншими)* із, із, зі: а записала есми по души его князя небощика... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи, и зе всими доходы (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

Див. ще **ZE**[1], **ЗЪ, ИЗЪ, ИСЪ, СЪ.**

***ИЗЄХАТИ СѢ** *дієсл. док.* (і) з'їхатися: ⟨А коли бы сѧ пригодили которїи кривди людєм и подданым...⟩ прїаталѣ наше⟨го Але⟩ксандра великого кнѣзѣ... ино нашим старо⟨ст⟩ам и врѣдни⟨ком⟩ граничним ⟨обославши сѧ съ обоу сторон изєх⟩ати сѣ на границах (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

ФОРМИ: *інф.* ⟨**изєх**⟩**ати сѣ** (1499 *BD* II, 443).

***ИЗИСКЪ** *див.* **ИЗЫСКЪ.**

***ИЗИМАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* изиматисѧ) (?): Сє же коли сн҃а моєго изьємльтсѧ ‿ (так.— *Прим. вид.*) валфромѣя а по єго животѣ кого бъ избъреть и ст҃ыи никола тому всє (то) што к цр҃(к)ви предалъ єсмъ и своєю братиєю (б. м. и. 1350 *P* 8).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* !**изьємльтсѧ** (1350 *P* 8).

***ИЗИТИ** *дієсл. док.* (3) (*цсл.* изити) (від чого, з чим, без чого) **1.** взяти початок, виникнути, вийти (1): а изше(д)ше о(т) того корєнє и плѣмєнъ... никто да нѣ воленъ продаті ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

2. вийти, виїхати (1): они да си изидоу(т) съ всѣмъ свои(м) товаро(м), до и(х) земли бєз всѣкои забавѣ (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709);

◇ з ъ с в ѣ т а т о г о и з и т и (1) див. ***СВѢТЪ.**

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **изшолъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да изидоу(т)** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще **СЪИТИ.**

***ИЗЛЄМЬ** *ч.* (3) *(назва пагорбка у Молдавському князівстві)*: а дроугы хотаръ дроугомоу сєлоу о(т) оустїє потоко(м) гори... оу и(з)лємь до доуба могнла, **из(л)ємь**, иа и(з)лємь могилоу (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **из(л)ємь** (1400 *Cost* I, 37); *знах. одн.* **и(з)лємь** (1400 *Cost.* I, 37).

***IZŁOMITI** *див.* ***ЗЛОМИТИ.**

***ИЗЛОМЛЄНЇЄ** *с.* (1) порушення, недодержання, зламання: а которынжь то листы и записы хочємъ имѣти въ оусѣхъ рѣчє(х) и члонкохъ... досвѣдчаючи тымъто нашимъ симъ листомъ на вѣчныи часы моцнѣ дєржѧти и ховати вѣрно, бєзъ порушѣнїа и безъ изломлєнїа (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713).

ФОРМИ: *род. одн.* **изломлєнїа** (1439 *Cost.* II, 713).

Пор. ***ЗЛОМИТИ.**

***ИЗМАЛОВСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Ізмайлово *у Волинській землі*): мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Измаловскую** (бл. 1500 *АСД* II, № 4).

***ИЗМЄНА** *див.* ***ИЗМѢНА** [1].

***ИЗМЄНИТИ** *див.* ***ИЗМѢНИТИ.**

***ИЗМИНА** [1] *див.* ***ИЗМѢНА** [1].

***ИЗМИНА** [2] *див.* ***ИЗМѢНА** [2].

***ИЗМОВИТИ** *дієсл. док.* (1) (з ким) домовитися, договоритися: алє на послє измовили єсмо и втокъмєли єсмо исъ послы твоєй милости, абыхъ оучынилъ твоєй милости нашъ листъ и подъ нашою прысягою (б. м. н., 1496 *BD* II, 401—402).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **измовили єсмо** (1496 *BD* II, 401).

Див. ще **ЗМОВИТИ СѦ, *СМОЛВИТИ.**

***ИЗМѢНА**[1] *ж.* (10) (*цсл.* измѣна) **1.** заміна, обмін (1): н то имає(м) еи мл(с)ти о(т) сего часоу держати непорушєно изминоу за хоти(н) (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774);

д а т и и з м ѣ н о у (8) *див.* **ДАТИ 2.**

2. зміна, переміна (1): Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы чл҃вчи измєны колижь кажьномоу чл҃вкоу въ єго доспєхоу во єго цюдностї и во єго сїлѣ нє є(ст) досыть окрашєнїя колї нє боудєть їравы окрашєнъ (XV ст. *BC* 9 зв.— 10).

ФОРМИ: *знах. одн.* **измѣноу** 7 (1490 *BD* I, 436; *DC* 148; *ДГСХМ*; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173, 174); **измиоу** 2 (1455 *Cost.* II, 774; 1490 *DC* 147); *наз. мн.* **измєны** (XV ст. *BC* 9 зв.).

***ИЗМѢНА** [2] *ж.* (4) ◇ б ы т и в ъ и з м ѣ н о у *див.* **БЫТИ** [1].

ФОРМИ: *знах. одн.* **измѣноу** 2 (1442 *Cost.* II, 716; 1445 *Cost.* II, 726); **измиоу** 1 (1445 *Cost.* II, 726); **ызмєну** 1 (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще ***БЄЗМѢНА.**

***ИЗМѢНИТИ** *дієсл. док.* (4) (*цсл.* измѣнити) **1.** (що, що з ким) заміняти (3): Пакь господство мы даль съм имь чътири села измѣноу за тоти села... и привнлїє от Алєксандра воєводї дѣда нашего єще єсмо имь дали що на тоти села, що былъ измѣниль тоти двѣ села дѧд нашь Алєксандръ воєвода от Бистричъскаго монастира (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); прїидоша прѣд нами..., попь Григорїє... и съ въсѣми яже о христѣ братїами... и измѣнилн съ господство мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

2. (що) порушити, зламати (1): а толко измени(т) олєхно сюю пороку ино знати коро(л) на(с) поручинко(в) (Луцьк, 1388 *P* 42).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **измѣнили** (1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **былъ измѣниль** (1499 *BD* II, 162); *майб. 3 ос. одн.* **измєни(т)** (1388 *P* 42).

***ИЗНАИТИ** *див.* ***ЗНАИТИ.**

***ИЗНАИТИ СѦ** *див.* ***ЗНАИТИ СѦ.**

***ИЗНАНЇЄ** *див.* **ЗНАНЇЄ.**

ИЗНИЖЄ *див.* **ЗНИЖЄ.**

ИЗО *див.* **ИЗЪ.**

ИЗОРАТЬ *дієсл. док.* (1) (що кому) виорати, зорати: а колї оу нємецькомъ правѣ кметь осѦдѣ(т) тогды иє может о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оу мѣсто себѣ кметѦ такъ богато(г) ка(к) себѣ о(т)са(ди)ть (!) алюбо полѦ ємоу изорать (XV ст. *ВС* 39).

ФОРМИ: *інф.* **изорать** (XV ст. *ВС* 39).

Див. ще ***ОРАТИ, *ПООРАТИ, *ПРООРАТИ.**

***ИЗОСТАВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* изостати) залишатися, оставатися: Колї прїгожаєтсѦ по смрти оцєвє н(ж) дѣвкы нє имѣючи рожєноє бра(т)и изостваю(т) въ имєнїи, находѦ(т)сѦ имъ такымъ дѣвъкомъ опєкальнїкы што(ж) и(х) хотѦть пѣнєзми о(т)править коли замоужь поидоуть аби имєнїє о(т)рималї (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **изостваю(т)** (XV ст. *СЯ* 41).

Див. ще **ЗОСТАТИ** [1] 1, ***ЗОСТАТИ СѦ** 1.

ИЗОСТАВИТЬ *дієсл. док.* (6) (*цсл.* изоставити) (кого, кого в чім, кого по кому) залишити, зоставити (4): а ньколи бы тѣжъ иншыи котрыи коли пановѣ г(с)п(д)ри наши алюбо иншыи хотѣлї и(х) зостати (!) мы слюбоуємъ нє оставати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); а о(т)ць по смрти тымъ то дѣтємъ и то (!) жєнє боудѣ(т) лї єє волѦ можєть изоставить опѣкатєльнїка оу томь имєнїи докоуль доростоуть дѣти ты(х) лѣ(т) (XV ст. *СЯ* 40 зв.); а какъ зъ нихъ одинъ зомреть а не зоставитъ по собе сыновъ и щадковъ музского полу то его половица того села Осекрова на того маетъ спасти который ся останетъ и на его счадки музского полу (Троки, 1498 *ГВКОО*);

◊ при чсти зоставити (2) *див.* **ЧЄСТЬ** 2.

ФОРМИ: *інф.* **изоставить** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); **! зостати** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *перф. 1 ос. мн.* **есмо зоставили** (1495 *АЛМ* 83, 84); *майб. 3 ос. одн.* **зоставитъ** 1 (XV ст. *ВС* 29 зв.); **! заставить** 1 (1498 *ГВКОО*).

Див. ще ***ЗОСТАВЛѦТИ, *ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАТИ** [1], **ЗОСТАТИ СѦ, ОСТАВАТИ, ОСТАВИТЬ**[1], ***ОСТАВОВАТИ.**

***ИЗОСТАТИ СѦ** *див.* ***ЗОСТАТИ СѦ.**

ИЗОСТАТЬ *див.* **ЗОСТАТИ** [1].

***ИЗРАДА** *див.* ***ЗРАДА.**

! ИЗРАДУЮ ⟨ИЗРАДЦЮ⟩ *див.* ***ЗРАДЦА.**

***ИЗРАИЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Издраиль, *гебр.* Yisrael*)*: продали есмо мыто Звягольское и корчму... Израилу... на три годы (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Израилу** (1488 *РИБ* 222).

ИЗРАНА *присл.* (4) зранку: соудїи имає(т) бытї израна потрєзвоу соу(д) соу(д) израна алюбо до обѣда алюбо да (!) полоудни имаєть бытн соужєнъ (XV ст. *ВС* 6).

***ИЗРЄЧИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* издрещи) сказати: И єлико изрєкѫт вашєи милости от гєсподства мн, а вы о въсєм вѣроуитє их, яко быхмо самы съ вашим милостїом говорили (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **изрєкѫт** (1475 *BD* II, 336).

***ИЗРОУБАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) зрубати: ОуставлѦємь и(ж) за ка(ж)ноє дєрєво овощь имаючн а боудє(т) ли изроубано алю (!) скажєно ві гро(ш)и заплати(т) шкодоу а вины єі (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. одн. с.* **боудє(т)... изроубано** (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще ***ЗРОУБИТИ, *ПОРОУБИТИ, РОУБАТИ** 1.

***ИЗРОУШИТИ** *див.* **ЗРОУШИТИ.**

ИЗСТАРИНЫ *див.* **ИСТАРИНЫ.**

ИЗСТАРОДАВНА *див.* **ИССТАРОДАВНА.**

***ИЗЧѦТЬЄ** *с.* (1) ◊ изчѦтьє матки божьєи (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* зачаття матері божої: в городѣ бєрєстью... пзчѦтьѦ (!) матки б(ж)ьєи подлѣты (sic.— *Прим. вид.*) роз(с)тва х(с)ва тисѦчѦ лѣты и чотыри ста лѣтъ (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619).

ФОРМИ: *род. одн.* **!пзчѦтьѦ** (1400 *Cost.* II, 619).

ИЗЪ, ИЗЬ, ИЗ, ИЗО, ИСЗО, ! И *прийм.* (130) з, із **I.** *(з род.)* (97) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (25) **а)** *(вказує на об'єкт, що є одиницею якогось обчислення або з якого щось забирається, відділяється)* (20): А изъ рѦшювъскои волости приходитъ полъ тритья ста коло(д) (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); Про то я... записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрнню, н зъ млына, што на рѣцѣ на Кобринцѣ, десятую мѣрку отъ жита (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А той истный слуга нашъ Бѣдунъ... имаетъ служити намъ и нашимъ дѣтемъ изъ того села двѣма стрѣлци (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а кн⟨Ѧ⟩зю Солтану оу Вишневцы пол гроша из збаразского мыта (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); кнѦзю вєликомоу тєє(р)скомоу дано въ краковє... в̃ поставы соукна ма(л)ско(г)... а л̃ ко(п) г(р)ше(и) и(з) ска(р)бу (б. м. н., 1488 *УКТ*);

б) *(вказує на сукупність об'єктів, з яких виділяється один або більше)* (5): а тижь коли бы которыі нєприѦтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго и дѣти іхь или которы из нихо жн(в) останєть имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); нєкоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)цє є(ст) имъ мєсцо дано боудє(т) а онї того мєсца нє смотрѦть нє дєръжа соромоу а инъдє(с) становѦ(т) (XV ст. *ВС* 10 зв.); тоє щобы тому прѣ(д)рє⟨...⟩нному монастирю оурикъ съ оусѣмъ доходомъ... и ни єдинъ о(т) наши(х) рѦдца примѣса къ тѣмъ вышєписаннымъ цыганомъ да нє имаєтъ такождє и къ дѣтємъ и(х) н къ въсєму племєню и(х) що и(з) тѣ(х) двѣ вышєрє(ч)нны(х) чєлѣдє(х) выидєтъ (Дорогуня, 1434 *ДГСММ*).

2. *(виражає просторові відношення) (вказує на місце або предмет як вихідну точку дії)* (38): а львовчѦнє што имуть прннести самн изъ угоръ сєрєбро жьжєноє, отъ того сєрєбра што быхомъ мы купили собѣ колко будєтъ намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); о(т) могыло(к)... к дорозѣ котрѦѦ дорога идєть из дѣдочичь до баличь (Зудечів, 1413 *Р* 83); A piszete wasza miłost, iże Posoł Wasz i druhyy Niemieckiy posoł iedut iż Nimec siudy czerez naszuiu zemlu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); записоую жєнє своєй... на своих имєнѦхъ отчизнихъ на Кобрыни... тоую тисѦч коп, штож она принєсла от брати своих из Голшан (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра, иж бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ, або листы бы бралъ из тое скрини, которая была не замкнена (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); О ты(х) што(ж) изь своєа зємли идоу(т) на воиноу (XV ст. *ВС* 27 зв.— 28); н дали и приложили єсмы о(т) на(с)... стмоу монастироу о(т) нємца болото криваѦ и озєро, на имѣ по(д) доубровка, и съ грълою... о(т) гдє выходить гръла нз днистра (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

3. *(виражає означальні відношення з просторовим відтінком)* (19): A pri tomo byli swetkowe; kniaź Fedor wojewoda Łuckij... i tež Minkhajło iz Oszmeny (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); а писалъ грамоту писаръ пана старостынъ дьякъ изъ болєстрашичь (Перемишль, 1359 *Р* 10); а сє азъ влдка иванъ из луцка знаємо чиню всѣмъ ажє да(л) ми г(с̃)дрь мои вєликыи король митрополью галицкую (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); а при то(м) свѣдци были кнѦзь Анъ арцибискупъ льв⟨овс⟩ки па(н) м**жи(к) из дубровы (Медика, 1415 *Р* 87); и панн Василєвая... поставила пєрєд нами Лоуконничан, королєвских людєй из Ярнєва и зъ Сынковичь (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

4. *(виражає причинові відношення)* (13): мы романъ воєвода... слюбили єсми... владиславови из божєєі мл(с)ти королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); фра(н)цикъ оунѪкѪ свою лоцію во опєканїє съ имєнїємь ста гривєнъ а коли(ж) по нєкоторы(х) часє(х) выда(л) єє замоужь с того имєнья *изъ* єє молодости на нєє наклада(л) потомь... изъ своимь мѪжємь нєла(с) напоминать с тго (!) имєнїя своємоу дѣдоу (XV ст. *ВС* 21 зв.); ПригожаєтсѦ н(ж) о нєко-

торыи простоупки позывани боудоуть пре(д) насъ а они(с) вымолъвѦють своими старшими... а изъ и(х) же прїказанїя то чинѦ(т) а чере(с) то частокро(т) бывають то поро(ж)ни о(т) казни а то є(ст) противъ прїказань(ю) бж҇ьему и противъ правоу цр(с)комоу (XV ст. *BC* 15); мы илиа воєвода... чинимъ знаменито... оже... приехали єсми до Львова... к нашєму милому господарю, из милости божии владиславу королю по(л)скому (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712).

5. *(виражає модальні відношення)* (1): Такь иж межи нами... из обохъ сторон, имает быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

◊ и з с т а р и н ы (1) *див.* **СТАРЫНА.**

II. *(з ор.)* (88) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (78) **а)** *(вказує на зв'язок або взаємодію між особами або предметами)* (52): а купилъ єсть иванъ губъка изъ братомъ своємъ на вѣки (Перемишль, 1378 *P* 26); та(к) король господаръ приказалъ намъ своимъ листомъ а быхмо выѣхали и зємѦны и старъци и розъѣхали межи влдкою а межи стрѣлковци о зємлю о црковну и лѣс (Погоничі, 1422 *P* 97); изгодила сѦ єсми из деверемъ исъ своимъ со кн⟨Ѧ⟩земъ Семеномъ и дети мои из дѦдкомъ своимъ о кн⟨Ѧ⟩зѦ Солтановоу дельницю (Манів, 1478 *AS* I, 76); ино я... при том остала Мєжиречи... подлуг оурѦду пана моєго и зъ *(в ориг.* изѦтем.— *Прим. вид.)* зѦтем своим с паном Михном ОмелѦнским (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); на той долине мои люде мають слидогонъ и з Блаженичаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); мы тогди Стефан воєвода, сам своєю парсоуною... из их милостми обличнє боудоум єхати на тоурецкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

б) *(вказує на супровід одних дій іншими або одних предметів та осіб іншими)* (26): Мы... чиним знаємо... иж записуєм... кн⟨Ѧ⟩зю Федору Даниловичу Острогъ... из селы (Луцьк, 1386 *AS* I, 20); Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о томъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А коу томоу придалъ єсми на тоую црковь ... землю пашноую и бортноую и з синожатми (Перевали, 1440 *P* 142); вызнавамы тым то листом... и з дотъкненємъ свѦтого хреста... быти повинни и обвезаноу коу держаню зоуполна чести и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284); и врозумивши то пани Олизаровая... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє именѦ оу Волыни... на имѦ Здолбицу из приселки (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); лишє... боудем ли тогди оу которои нємощи, та нємочи мєм самы єхати заєдно с ними, он бы тогди имал єхати заєдно с ними сынъ нашъ Богдан воєвода... или кого мы из их милости пошлємо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

в) *(вказує на знаряддя або засіб дії)* (5): мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м) из си(м) наши(м) листо(м) ... оже то(т) истинныи калоугери наши о(т) молдавици приєсли привилїє наши(х) пре(д)ко(в) прѣ(д) нами на потвєрждєнїє (Байчани, 1454 *ПГПММ*); яко єсмо послали такоєжъ копиє изъ нашыми послы (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

2. *(виражає модальні відношення)* (4): а иванъ губъка... купилъ єсть тотъ мунастыре именемь калениковъ... изъ блг(с)влѣнъемь пискупа ларивона (Перемишль, 1378 *P* 26); А пак коли оусхочет наияснѣишїи Владислав, крал оугръскїи и чъскїи... оучинѦт воиска и, из божїю помощїю, поидоут сами своими парсоунамы... на тоурецкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

3. *(виражає означальні відношення)* (1): а на то єсми далъ им сесь мой листъ из моєю печатью (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

Див. ще **ZE** [1], **ЗЪ, ИЗЕ, ИСЪ, СЪ.**

ИЗЪ ВѢКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

ИЗЪ ВѢКИ *присл.* (1) здавна, споконвічно, од віків: а хотаръ тъмъ села(м) по старомъ хотару да є(ст), куды изъ вѣки ожнвали (Сучава, 1443, *Cost.* II, 156).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ОТ ВѢКА, SWYKU.**

***ИЗЪЯВЯТИ** *дієсл. недок.* (3) *(цсл.* изъявляти) (кому) заявляти, повідомляти: мы Иванъ Мирча Божьѣ милости воевода великии Господарь зємли Бесарабъскоѣ. Изъявямъ и освѣчаю тымъ листом каждому доброму... кто оузрит или оуслышит (Чюрзев, 1403 *ДГМ*); Мы Іо стефан воєвода... знаємо чиним и явно изявлѣєм с тым нашим листом вьсѦм посполитым ... яко коли... нєприязнь... и валка была межи нами и межи... кролем полскым... и тыми часы єго милость... нам вьси мерзѦчкы и шкоды... отпоустилъ (Гирлов, 1499 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **изъявямъ** (1403 *ДГМ*); *3 ос. одн.* **изѦвлѣєтъ** (1479 *BD* II, 351); *1 ос. мн.* **изявлѣєм** (1499 *BD* II, 419).

Див. ще ***ИЗЯВИТИ.**

***ИЗЫСКАНЇЄ** *с.* (1) виграш судової справи: и тамь она иметь свою ре(ч) оуздати ре(ч)нїковн комоу она хочеть и на изысканїи и на истраценїи (XV ст. *BC* 12).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на изысканїи** (XV ст. *BC* 12).

Див. ще **ИЗЫСКЪ** 2.

Пор. ***ИЗЫСКАТИ** 2.

***ИЗЫСКАТИ** *дієсл. док.* (10) **1.** (чого) одержати у власність (що) (3): а коли оць за своєго живота дѣвкоу замоужь выдасть а о(т)правн(т) вѣномъ тогды по смр҇тї єго иная братїя є(г) нє могоу(т) иньшє(г) изыска(т) алѣ в то имєнїє имѣтї досыть в чомъ о(т)прави(т) оць (XV ст. *BC* 36).

2. *(без додатка) (про судову справу)* виграти (що) (5): кто межи ими оукажеть твердѣишимъ листомъ и знамєны што соуть на листѣ тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *P* 65); Поводъ имєєть позвать вїновато(г) ко правѪ тогды воиноватыи (!) изыщє(т) а нє стане(т) ли виноватыи къ правѪ а пово(д) станеть алюбо слѪгѪ пошлеть тогды виноватыи изостане(т) винъ двема волы (XV ст. *BC* 17 зв.); па(н) татомирь балицкии довель своихь границь и зыскаль (Зудечів, 1413 *P* 83); нє имаю(т) оуспоминати тоти прѣдречены панове о тыто вышєписаны села на пана шендрика... заноу⟨ж⟩ зыскал шендрика ⟨съ въ(с)⟩єго права ⟨о(т) вышеписанни(х) болѣръ⟩ (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273);

(що) одержати перевагу (над чим) (1): а стана полѣново привилїє да нє изысче(т) сїє привилїє нашє николи на вѣкы (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

3. *(без додатка)* розшукати (1): Нине пакъ для нашего братства, какъ наше слово почастовавше, намъ отъ васъ войтянье вчинившъ, у кажъдомъ месте и въ городехъ изыскавши, отъслали бы есте къ намъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351).

ФОРМИ: *інф.* **изыска(т)** (XV ст. *BC* 36); *перф. 3 ос. одн. ч.* **зыскалъ, зыскаль, зыскал, зыска(л)** (1401 *P* 65; 1413 *P* 83; XV ст. *BC* 21 зв.; 1447 *Cost.* II, 273); *майб. 3 ос. одн.* **изыщєть** 1 (XV ст. *BC* 10); **изыщє(т)** 1 (XV ст. *BC* 17 зв.); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... изысче(т)** (1439 *Cost.* II, 41); *дієприсл. перед.* **изыскавши** (1484 *РИБ* 351).

ИЗЫСКЪ *ч.* (4) *(стч.* zisk, *cmn.* zysk) **1.** зиск, прибуток (2): Хочє(м) о(т)коуль изыскъ алюбо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоуле те(ж) и казнь имєєть быти (XV ст. *BC* 29 зв.); и герге... ре(к) прѣ(д) на(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои златы, на подєржанїє, али я єсмъ хоти(л) себѣ зискъ оучинити твоими пинѣзми (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

2. виграш судової справи (2): мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... оже прїидошѦ пред нами... наши слоугы на имѣ Ивашко комис и Тома *(в ориг.* Тотома.— *Прим. вид.)* Димитрєскоул и Костє Тоурбоурє и тѦгали сѦ за села на имѣ Съсєщи на Бръладѣ и за сєло Ромънєщи... алє Ивашко съ прївилиами тєстѣ своєго пана Ивана вистиарника добыл съ вьсєго права и соудоу, а Тома Доумитрєскоул и Костє Тоурбоурє... стратили... Ино мы видѣвшє изыскъ пана Ивашков, и мы також єсми дали и потвръдили

таа прѣдреченнаа села... слоузѣ нашемоу паноу Ивашкоу комисоу (Бирлад, 1460 *BD* I, 40—41); мы стефа(н) воевo(д)а... чины(м) знаменито... оже прїндоша прѧ(д) нам(и)... ива(н) снъ васко(в)... исъ своими братїами и тѣгалн на кнѣгиню пана андреикова шербича... рекучи аже они су(т) оунуки ку(п)чичеви по и(х) матери... прото(ж) марушка ставши оу то(т) нареченыи де(н) и присѣгла прѧ(д) нами... аже ива(н) исъ своими братїами нѣ(ст) оунукы ку(п)чичеви ани еи самои марушци ани ми(х)нови сего ра(дї) ми видѣвши изнскъ марушки... есми дали и потвердили марушки и ми(х)нови племенику еи оусѣ села ку(п)чичева и въсѣ имѣнїе его (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **изыскъ** (XV ст. *ВС* 29 зв.); *знах. одн.* **изыскъ** 1 (1460 *BD* I, 41); **изискъ** 1 (1474 *РГС*); **зискъ** 1 (1449 *Cost.* II, 385).

Див. ще ***ИЗЫСКАНЇЄ.**

ИЗЬ *див.* **ИЗЪ.**

***ИЗЬБИЩЬНЫИ** *прикм.* (1) ◊ **избищьныи перевозъ** (1) *(назва перевозу в Перемишльській землі):* а и еще далъ есмъ ему ловнща оуюновaѧ ото изьбищьного перевоза... до берегъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *P* 3—4).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **изьбищьного** (п. 1349 *P* 4).

ИЗЬ ВѢКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

ИЗЬ ВИКА *див.* **ИЗ ВѢКА.**

***ИЗЬГИНОУТИ** *див.* ***ЗГИНОУТИ.**

***ИЗЬЄДНАНЇЄ** *див.* ***ЗЪЄДНАНЬЄ.**

***ИЗЬЯВИТИ СѢ** *дієсл. док.* (1) з'явитися, знайтися, стати наявним: А пак привилїи Аврамово, що имал он на тое село от нас же, от коупеж, а тоты его привилїи, аже сѣ коли изьявѧт, а они да не нмают добоувати на сїе иаше прнвилїе николи на вѣки (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **сѣ... изьявѧт** (1493 *BD* II, 22).

***ИЗЯВИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* изъявити) (*кому*) заявити, повідомити: нзъе(д)навшисѧ е(с)мо и запи(с) межы собою вдѣлали, и г(с)дру его мл(с)ти и(з)явили, и г(с)дрь его мл(с)ть на(м) то и листо(м) свои(м) потве(р)дилъ (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **е(с)мо... и(з)явили** (1495 *ВМБС*).

Див. ще ***ИЗЪЯВЯТИ.**

***ИЗѦВЛѢТИ** *див.* ***ИЗЪЯВЯТИ.**

ИК *див.* **ИКЪ.**

! ИКОМИВИЧ ⟨ЯКИМОВИЧ⟩ *див.* **ЯКИМОВИЧ.**

***ИКОНА** *ж.* (2) ікона: застали есмо оу стго спса на красно(м) д̃ иконы кованы(х) а г̃ иконы з вѣньци (б. м. н., 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *знах. мн.* **иконы** (1429 *P* 114).

***ИКРА** *ж.* (1) ікра, кав'яр: мы стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже бл̃гопроизволилн есми наши(м) добри(м) произволенїе(м)... и дали есмн том(оу) монастнрю на каждое лѣто по(д) в̃ (!) мажи рибу о(т) келїи а о(т) нашеи кнегини три кантари икру чорную (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485).

ФОРМИ: *знах. одн. зам. род.* три кантари **икру** (1446 *DIR«A»* 485).

ИКЪ, ИК *приим.* (20) *(з дав:)* до **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (17) **а)** *(вказує на приєднання, додавання чого до чого)* (14): а на болшее потвръженїе том(оу) въсем(оу) вышеписанном(оу) велѣли есми нашем(оу) логоѳетоу, паноу станчюлоу, привѣсити нашю печатъ нк сем(оу) ли(с)тоу (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300); менѧ(л) есми с ыгумено(м) пересопницки(м), з ларионо(м) ты(м) все(м) своимъ име(н)е(м) на нмѧ дѧ(д)ковичи... на е(г) име(н)е... на чемерн(н), котороежь придано ик манастирю (Луцьк, 1490 *Пам.*); А для липъшои твердости и печат есми свою приложили ик сему моему листу (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120);

б) *(вказує на зв'язок дії з якоюсь особою або з якимсь предметом)* (3): иного соу(д)ца да не имаеть развѣ г(сд)вами икъ нашемоу градоу къ сочавѣ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 520); едучи от Бовбол к Блаженнку, к лесу приехавши, по левои руце подле самой дороги тот дуб стонт, и оттоль через гребли конецъ пропаханых нив и озли тое смужали што и къ Блаженику слушают, олижъ до самое реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

2. *(виражає просторові відношення — вказує на місце, точку, куди спрямована дія)* (3): а хотары тѣмь селомь... отъ киприяновы полѣны... икъ поросѣчои (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); и от того привел нас пан Янчинский и к граням и рек: тут тые грани сам князь великий Швитригайло... своею рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

Див. ще **КОУ, КЪ**[1].

! ИЛА *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛАРИОНЬ *ч.* (5) (*особова назва, гр.* Ἱλαριών) Іларіон, Ларіон: ⟨и⟩с⟨пис⟩ах ⟨м⟩онах Иларионь (Молдовиця, 1462 *BD* I, 71); а тое име(н)е чемери(н) маю подати игоумену пересопницкомоу ларноноу (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иларионь** 1 (1462 *BD* I, 71); **ларио(н)** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *дав. одн.* **ларионоу** (1490 *Пам.*); *ор. одн.* **ларионо(м)** (1490 *Пам.*).

Див. ще **ЛАРИВУНЪ.**

***ИЛВОВСКИИ** *див.* **ЛВОВСКИИ.**

***ИЛВОВЪ** *див.* ***ЛВОВЪ.**

***ИЛВОВЬСКИИ** *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ИЛВСКИИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ИЛВЪВСКИИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ҮLЕ *див.* **ИЛИ.**

***ИЛЕМНИЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* Се азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ есмъ своеи женѣ Кнгни марїи ... свою очиноу... имѣнїе прьвое, а нноу словенескъ могылное каменець логожескъ илемници полоное (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *знах.* **илемиици** (1446 *P* 154).

ИЛИ, ИЛЇ, ЇЛИ, ҮLЕ *спол.* (1702) **I.** *(зв'язує члени речення)* (1348) **1.** *(розділово-перелічувальний)* або... або, чи... чи (666): Тые вси села... маетъ держатн... владыка Луцкий... никакоже паче благословеня его церкви созиждати, или самовласте разорити, или свесченъниковь отъ него благословенныхъ отъ церкви отганяти, или дидаскалию основати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а коли имуть купити татарскыи товаръ, у сочавѣ, или шолкъ, или перецъ, илн камкы, или тебенкы, или темьѧнъ, или грецкыи квасъ, отъ гривну, у сочавѣ по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); а ту дѣднину панъ кола вольнь продати нли замѣнити или тунь о(т)дати (Галич, 1409 *P* 74); а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гринко(м) стреченовичо(м) тыхъ имѣнеи добыватн или по(д) его детми... или по(д) его внучаты... имаеть дати триста ко(п), широки(х) грошеи пану гринку (Острог, 1437 *P* 136); А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи наш боярин или наш слоуга до кралѣ его млости, или до прѣреченних его милости братїях, нли боуд где до их милости землѧх или до их подданных, тотбы имал одослати сѣ до нас до своего господарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(*чергується з* **алюбо, алюбъ, ли, либо, любо, ль**) (16): а коли быхомъ хотѣли любо сами взѧти в него то селище его осаженье и роспашь или кому быхо(м) приволили выкути (!) тогды имаемъ заплатити ему пѧтьдесѧть гриве(н) полугрошки (Острог, 1427 *P* 109); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ селищи алюбо сами оузѧти оу него Или кому приволилн быхомъ выкупити и тогды имѣемъ дати ему за тыи двѣ селищи шестьдесѧть копъ тую подольскими полугрошннки (Турейськ, 1429 *P* 112—113); а кто нметь коупити скотъ или бараны, оу баковѣ, или оу романовѣ тръгоу лнбо оу банн, либо на нѣмци, либо оу иных торгох наших, не надобѣ нигде мыто дати, нижъ тамъ где коупил (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); и король бы его ми-

лость о томъ розъсмотрелъ и намъ допомагалъ тыми разы, пенАзьми ль, людьми ль, или именьемъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

2. *(розділовий)* або, чи, чи то (525): а што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарА нашего лихо или добро того(м) не оутаити господарА нашего велико(г) королА (б. м. н., 1386 *P* 30); А се я панъ михаило боучатьскии... свѣдчю то и познавамъ симъ своимъ листомъ... кто на сии листъ позрить или слышить его чтучи (Галич, 1424 *P* 106); мы великий кнАз Швитригкгайл... чиним знаменито и даем ведати каждомоу н(н)нешним и (н)а потом будущимъ, хто на нею возрит или его чтучи оуслышит (Київ, 1437 *AS* I, 33); вълни продати или за даръ дати (Луцьк, 1445 *P* 148); мы Стефан воевода... знаменито чиним ис сим листом нашим въсѣм кто нан оузрит или чтоучи его оуслышит (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

(*у сполуч.* или пакъ) або ж (8): Мы кнА(з) федоръ любортови(ч) (!) знаемо чинимъ симъ нашимъ листомъ кто коли на нь возри(т) или пакъ оуслыши(т) (Віслиця, 1393 *P* 50—51); мы стефанъ воевода землѣ молдав(с)кои знаемо и чинимъ симъ нашимъ листомъ, кто нань коли возрить или пакъ оуслышить (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611); Мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи владыка премыски(и) ... чинимы знаемо симъ нашимъ листо(м) кто на нь возри(т) или па(к) оуслыши(т) (Медика, 1404 *P* 69—70).

3. *(приєднувальний)* а також, а теж (106): (а по) нашемъ животѣ кто иметъ быти господарь оу земли Молдавскои, братїи нашихъ или от наше племА намъ будь кто то имъ да непорушать... нашего оутверженїя без вины ихъ (Сучава, 1403 *RS* 338); пак ли бы кто нагабалъ тученАка оу тои дѣдининѣ оу сернъку или кро(л) гсподарь то пани марегорѣта росоваА имаеть заступити оправи(т) подлугъ земеско(г) права (Галич, 1418 *P* 89); естли бы съ пригодїло нїкоторомоу подданномоу, или боуд комоу от землАх кролѣ его милости... котораА кривда и шкода от подданников наших... а таковїи... да имает жадати справедливост от старост хотинскых и черновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(*у сполуч.* или пакъ) а також, а теж (8): возревше есмо на на его (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу... даемъ емоу... и оставлАемъ... его... при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну есмо ему дали (Краків, 1394 *P* 54); А хто сію грамоту мою порушить родителей моихъ кто или пакъ иншій хто, тому судить Бог (Київ, 1398 *ДГПМ*); А по нашемъ животѣ, кто боудет господаръ нашеи земли, от дѣтеи наших, или пак боуд кто кого богъ изберет господаремъ быти оу нашеи земли... тот бы не пороушил нашего даанїа (Сучава, 1458 *BD* I, 6).

4. *(пояснювальний)* тобто (19): а кто бы хотАль сїе наше даанїе и запи(с) пороушити или прѣстъпити... то(т) да е(ст) прокле(т) о(т) господа бога (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); а кто би позабави(л) или задръжа(л) тые вози ис си(м) листо(м) то(т) на(м) имае(т) намъ (!) заплатити к золоты(х) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); А кто съ покоусит нашего даанїа и потвръжденїя пороушити или раздроушити, таковїи да ест проклАт от господа бога (Сучава, 1492 *BD* I, 511).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (354) *(розділовий)* або (15): А се А панъ бенко староста галицькии и снАтиньскии свѣдчю то своимъ листомъ каждому доброму кто на сеи листъ оузрить или перед кымъ будеть чтюнъ (Коломия, 1398 *P* 57); А се я пан ленко староста Зоудечовьскїи свѣдчю сімъ своимъ лїстомъ Каждомоу добромоу кто коли на нь оузрить іли хто колї его оуслышить чтоучн (б. м. н., 1424 *P* 104); а коли боудет лед илї имоут ходити оу брод тогди перевоза ни гроша да не дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275); боудем ли тогди оу которои немощи... он (!) бы тогды имал ехати заедно с ными сынь наш Богдан воевода и съ своею парсоуною... или кого мы из их милости пошлемо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

(*у сполуч.* или пакъ) або, або ж (339): а по наше(м) живота кто боуде(т) г(с)п(д)рь нашеи земли молдавскои, о(т) дѣтеи наши(х) или о(т) нашего родоу или па(к) боудь кого бъ избере(т) г(с)п(д)ремь бити нашеи земли, то(т) щоби емоу не пороуши(л) нашего даанїе и потвръж(д)енїе (Сучава, 1428 *Cost.* I, 210); А по нашемь животА, кто боудет господаръ нашеи земли, от дѣтеи наших или от нашего рода, или пак боуд кого богъ изберет господарем быти нашеи земли молдавскои, тот бы им не пороушил нашего даанїА и потвръжденїА (Яссн, 1500 *BD* II, 175—176).

Див. ще **ИЛЇЄ** [2].

ИЛИА *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛИЄШЄВЦИ *див.* **ИЛЇЯШЄВЦИ.**

ИЛИНИЧЪ *див.* **ИЛЬИНИЧЪ.**

***ИЛИНЪ** *див.* ***ИЛЇИНЬ.**

***ИЛИХНО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Илья*)*: а на то е(ст) вѣра г(сд)ва ми, рома(н) воеводы, и вѣра възлюбленнаго брата г(сд)вами, илихна, и вѣра бояръ наши(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300).

ФОРМИ: *род. одн.* **илихна** (1448 *Cost.* II, 300).

***ИЛИЧЪ** *див.* **ИЛЬИЧЪ.**

ИЛИШАРЬ *ч.* (6) збирач данини зерном: прото(ж) ни единъ болѣринъ, ни дворникъ, ни ослоухарь, ни жолдоунарь, ни посадникъ, ни глобникь, ни илишарь анї инъ никто о(т) наши(х) оурѣдников, да не їмаетъ ни постати до того села (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); а тако(ж) дали есми слобозию селоу манастир(с)кому на имѣ борхинещи яко да не ходѣтъ оу ту(м) сели ни глобици (!) о(т) со(ч)вѣ и ни (и)лишари (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **илишарь** (1444 *Cost.* II, 208); *наз. мн.* **илишаре** 3 (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; *ПГПММ*); **илишари, (и)лишари** 2 (1454 *Cost.* II, 509; 1458 *ПГСММЦ*).

***ИЛИШЪ** *ч.* (12) (*молд., мад.* élés) данина зерном: да не да(ст) тое село ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни десѣтиноу, ни ослоу(х), ни посадоу, ни на мли(н) да не робѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); и дали есмы тым селам вишеписанним сес лист нашъ на то, щобы не платили нам дан, ни посад, ни подвод, ни илиш, ни на город (д)а не робѣтъ... ни оу воискоу да не ходѣтъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *род. одн.* **илиша** (1444 *Cost.* II, 207; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 512); *знах. одн.* **или(ш), илиш** (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *ДГПР*; *DIR«A»* 491; 1453 *Cost.* II, 461; 1456 *DBAc* 46; 1466 *BD* I, 95; 1475 *BD* I, 200).

***ИЛИЯСОВО** *с.* (1) *(назва села у Київській землі)* Ілляшівка: а идоучи о(т) города... доходАчи тоули(н) по(л) мили коуръга(н)ци о(т) ты(х) коуръга(н)це(въ) ниже илиясова к гоуиве (б. м. н., 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **илиясова** (1458 *P* 167).

ИЛИЯШ *див.* **ИЛЬАШЬ.**

***ИЛИАШЄВЪ** *див.* ***ИЛЇЯШЄВЪ.**

ИЛЇ *див.* **ИЛИ.**

ИЛЇА *див.* **ИЛЬЯ.**

***ИЛЇАШ** *див.* **ИЛЬАШЬ.**

***ИЛЇАШЄВЪ** *див.* ***ИЛЇЯШЄВЪ.**

ИЛЇАШЪ *див.* **ИЛЬАШЬ.**

ИЛЇАШЬ *див.* **ИЛЬАШЬ.**

ИЛЇЄ [1] *ч.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Илия, *гр.* Ἠλίας, *гебр.* Eliyahu): мы илїе воевода... чинимъ знаменито... оже то(т) истинныи слоуга... служилъ намъ право и вирно (Сучава, 1439 *Cost.* II, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **илїе** (1439 *Cost.* II, 61).

Див. ще **ИЛЬЯ.**

ИЛЇЄ [2] *спол.* (2) *(зв'язує члени речення) (розділово-перелічувальний)* або... або, чи... чи: то емоу оурикъ со оусѣмъ доходомъ... и дѣтемъ его илїе дѣтА илїе девка (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

Див. ще **ИЛИ.**

ИЛЇЄШЄВЦИ *див.* **ИЛЇЯШЄВЦИ.**

ИЛЇЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали и потвръдили єсми и(м),оу нашеи земли, оу молдавскои, и(х) правад о(т)нина, села на имѣ ръспопїи и илїєщїи (Сучава, 1491 *Cost. S.* 153).

ФОРМИ: *наз.* **илїєщїи** (1491 *Cost. S.* 153).

***ИЛЇИНЬ** *прикм.* (3): ⟨и па(н) пътроу сто(л)ни(к) да(л) влъ⟩кoу поурчелескоулоу... и ⟨непо⟩ти его, а(н)ноушци, до(ч)ка илина поурчелескоула, єдно село (Сучава, 1483 *Cost. D.* 30);

◇ **илїинь день** (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* день святого Іллі: а тако(ж) варе колико люди слоухають къ митрополїю да не имає(т) и(х) соудоути (!) ни шолтоузы ани пргаре ни гло (!) брати и(с) ни(х) ни рѧ(д)ци тръговскы(х) ни за сва(доу) ни за илїинь д҃нь (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **илїинь** (1458 *DIR«A»* 512); *наз. одн. ж.* **илиоа** (1483 *Cost. D.* 30).

Пор. **ИЛЬЯ.**

ИЛЇЯ *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛЇЯШЄВЦИ, ИЛИЄШЄВЦИ, ИЛЇЄШЄВЦИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві):* а от оустїя хотаръ єму на Срєть... а от Илїяшєвци... на оустїє потока (Сучава, 1403 *RS* 338); А хотарь тѧм селам да єст тому... селоу иа имѧ Илїєшєвци ⟨от въсѣх⟩ сторон по старому хотароу (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз.* **Илїєшевци** 2 (1499 *BD* II, 153, 154); *зам. род.* от **Илїяшєвци** 1 (1403 *RS* 338); пониже **Илиєшєвци** 3 (1499 *BD* II, 153—154); *знах.* **Илїєшевци** (1449 *BD* II, 155).

***ИЛЇЯШЄВЪ** *прикм.* (5): а иа то... вѣра паиа илїяшева (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); и не имаєть оу себє кормити анн ховати оу своихъ мистихъ... ни самого олександра, илиѧшева сына, ани кнѧгиню маткоу его (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **илиѧшева** (1449 *Cost.* II, 746); *наз. одн. ж.* **илїяшева** (1411 *Cost.* I, 95); *наз. мн. ч.* **илїашевы** (1443 *Cost.* II, 131, 132); *род. мн.* **илїашевы(х)** (1443 *Cost.* II, 131).

Пор. **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇЯШЪ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇѦ *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛЇѦШ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇѦШИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* били дани тоти и҃ цр҃кви ис попи о(т) деда нашего о(т) александра воєводи... ле҃ црко(в) илїѧшинци и(с) попо(м)ꙇ (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз.* **илїѧшинци** (1490 *DC* 147).

ИЛЇѦШЪ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛЇѦШЬ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИЛКА *ж.* (22) *(особова назва, молд., пор.* Илїє*):* Ино Илка не заприла сѧ за ⟨т⟩отоу съмрътъ Андрицєва, що єго оубил Петроу Понич, отєць Илцѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 186); а пак ꙋ҃ злат татарскых заплатих оу роукы Мърини... и племеници еи Илкы (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Илка** 7 (1473 *BD* I, 186; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 391, 436; *ДГСХМ;* 1497 *BD* II, 97; 1499 *BD* II, 153); *зам. род.* от **илка** 3 (1479 *ВАМ* 61; 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ*); *зам. дав.* сестри... **илка** 1 (1489 *BD* I, 373); *род. одн.* **Илки** (1493 *BD* II, 18); *дав. одн.* **илцѣ** 3 (1473 *BD* I, 186); **илки** 3 (1490 *BD* I, 392, 436); **илкы** 2 (1497 *BD* II, 98; 1499 *BD* II, 154); **и(л)ци** 1 (1490 *ДГСХМ*); *місц. одн. зам. знах.* на дочкоу... **на илцѣ** (1473 *BD* I, 186).

***ИЛКИНЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи наши слоуги... сынове Илкини... жаловали єсми их особною нашею милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Илкини** (1495 *BD* II, 59).

Пор. **ИЛКА.**

ИЛКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Илья*)* Ілько: а закопы копали панъ михалъ малеховьскїи... а слуга мои илко (б. м. н., 1424 *P* 104).

ФОРМИ: *наз. одн.* **илко** (1424 *P* 104).

***ИЛЪВОВЪ** *див.* **ЛЬВОВЪ**[1].

***ИЛЫЯ** *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛЬВЪСКЫИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ИЛЬИНИЧЪ, ИЛИНИЧЪ *ч.* (7) *(особова назва):* Прн томъ был⟨и⟩: панъ Вилен⟨скій⟩, иам⟨естникъ⟩ Городен⟨скій⟩... п⟨а⟩нъ М⟨и⟩к⟨олай⟩ Иль⟨и⟩н⟨ичъ⟩ (Городно, 1497 *РИБ* 684); Маршалъку нашому... пану Миколаю Ивановичу Илинича (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иль⟨и⟩н⟨нчъ⟩, илиничъ** 3 (1478 *AS* III, 17; XV ст. *РИБ* 609; 1497 *РИБ* 684); **и(л)иии(ч)** 1 (1499 *ВФ*); *род. одн.* **Илинича, и(л)инича** (1495 *БСКИ;* 1499 *РИБ* 776); *знах. мн.* **и(л)иничо(в)** (1495 *ВК*).

Див. ще **ИЛЬИЧЪ.**

***ИЛЬИЧИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Продали есмо мыто Берестейское... Остачыку а Онатану Ильичичомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Ильичичомъ** (1487 *РИБ* 226).

ИЛЬИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... Александръ Ильичъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); жалова(л) на(м) боѧринъ смоле(н)ски(и) на (и)мѧ курило Иванови(ч) на бра(т)ю свою... а на Ивашка И(л)ича (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ильичъ** (1465 *АкВАК* III, 4); *знах. одн.* **И(л)ича** (1495 *БСКИ*).

Див. ще **ИЛЬИНИЧЪ.**

ИЛЬЯ, ИЛЬѦ, ИЛИА, ИЛЇА, ИЛЇЯ, ИЛЇѦ, ИЛѢ *ч.* (201) *(особова назва, гр.* Ἠλίας, *гебр.* Eliyahu*):* а на то є(ст)... вѣра пана илїѧ чашника (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); A pisan listh v Haliczy w Sredu na копапіу (!) swietoho Illiy dnie (Галич, 1413 *GL* 48); Илья вл҃дка премышлескыи и самборьскыи жаловалъ сѧ пре(д) кролемъ на стрѣлковцѣ (Погоиичі, 1422 *P* 97); И оуставше пан Илѣ комис та заплатил оуси тоты вишеписаннїи пинѣзи (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **илїа, илиа** 57 (1432 *ДГВІН; Cost.* I, 330; 1433 *Cost.* II, 652; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* II, 691; 1436 *Cost.* I, 475; 1437 *Cost.* I, 515; 1438 *Cost.* II, 7; 1442 *Cost.* II, 87 і т. ін.); **Илѣ** 18 (1442 *Cost.* II, 87; 1455 *Cost.* II, 562; 1467 *BD* I, 121; 1472 *Cost. S.* 88; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1479 *BD* I, 228; 1490 *BD* I, 396; 1495 *BD* II, 84; 1499 *BD* II, 160 і т. ін.); **ильѧ, Илья** 10 (1422 *P* 97; 1437 *АкЗР* I, 48; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1448 *Cost.* II, 737; 1463 *ГГЯ;* 1490 *Пам.*); *зам. род.* вѣра осподарѧ і т. ін. **илїа, илїѧ, илїя, илиа** 28 (1409 *Cost.* I, 65; 1428 *Cost.* I, 218; 1435 *DIR«A»* 465; 1436 *ВАМ* 29; 1437 *Cost.* I, 515; 1438 *Cost.* II, 7; 1442 *Cost.* II, 101; 1448 *Cost.* II, 305; 1464 *DIR«A»* 517; 1481 *BD* I, 258 і т. ін.); *род. одн.* **илїи** 35 (1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 350, 353, 361; 1436 *DIR«A»* 469; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *Cost.* II, 15; 1440 *Cost.* II, 65; 1441 *DIR«A»* 477 і т. ін.); **или** 10 (1445 *Cost.* II, 218; 1455 *Cost.* II, 564; 1456 *Cost.* II, 578; *Mih. Doc.* 213; 1471 *BD* I, 164; 1473 *ШКН* 165; 1475 *BD* I, 204, 206; *Cost. D.* 4); **ильи** 4 (1442 *Cost.* II, 719); **илѣ** 3 (1472 *BD* I, 173; 1473 *BD* I, 182, 184); **Illiy** 1 (1413 *GL* 48); *дав. одн.* **или** 13 (1442 *Cost.* II, 87; 1490 *BD* I, 396; 1495 *BD* II, 85; 1497 *BD* II, 118, 119; 1499 *BD* II, 160); **илїи** 10 (1442 *Cost.* II, 87; 1447 *Cost.* II, 289; 1448 *Cost.* II, 314, 317, 325, 343, 353, 356, 359, 366); ! **илы** 1 (1490 *BD* I, 396); **илыи** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *ор. одн.* **ільєю** (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще **ИЛЇЄ**[1].

ИЛЬѦШЬ, ИЛЇАШЬ, ИЛЯШЬ, ИЛЇѦШ, ИЛЇАШЪ, ИЛЇѦШЪ, ИЛЇѦШЬ, ИЛЇЯШЪ, ИЛИЯШ *ч.* (159) *(осо-*

бова назва, пор. Илїє[1]) Ілля: мы алєксандръ воєвода... ис нашими зємлѦны, паны молдавскыми, на имѦ, панъ жюржь староста... панъ илїяшъ думитровскии... слюбили єсмы... господареви нашему... королеви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), моуша и калина, о(т) наши(х) оуикове, о(т) илїяша и о(т) стефана воеводове... а они дали оу ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **илїяшъ, илїѦшъ, илїашъ** 15 (1407 *Cost.* II, 629; 1408 *Cost.* II, 633; 1419 *DIR«A»* 444; 1421 *Cost.* I, 141; 1433 *Cost.* II, 651; 1436 *Cost.* II, 701; 1442 *Cost.* II, 101; 1445 *Cost.* II, 226; 1448 *Cost.* II, 369а; 1458 *BD* II, 263 і т. ін.); **илїа(ш), илїя(ш), илїѦш** 5 (1421 *Cost.* I, 142; 1490 *BD* I, 434; 1493 *BD* II, 14; 1497 *BD* II, 96); **илїашь, илїѦшь** 2 (1432 *Cost.* I, 327; 1499 *BD* II, 153); **ильѦшь, иляшь** 2 (1433—1443 *APM;* 1436 *Cost.* II, 706); *род. одн.* **илїаша, илїѦша, илїяша, илияша, илиѦша** 116 (1408 *Cost.* I, 61; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *DIR«A»* 444; 1425 *Cost.* I, 173; 1435 *Cost.* II, 679; 1446 *Cost.* II, 247; 1455 *Cost.* II, 771; 1482 *BD* I, 265; 1488 *BD* I, 356; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **иляша** 5 (1460 *BD* II, 270; *Cost. S.* 33; 1462 *BD* II, 283, 285; 1473 *BD* I, 182); **ильѦша, илъѦша** 3 (1448 *Cost.* II, 733, 734; 1457 *BD* I, 4); **илиѦшѦ** 2 (1422 *RIR* № 35; 1423 *Cost.* I, 154); **илиѦшє, ІлїѦшє** 2 (1472 *BD* I, 177; 1491 *BD* I, 452); *дав. одн.* **илїѦшоу** 3 (1435 *Cost.* II, 679; 1497 *BD* II, 96); **илїашю** 1 (1435 *Cost.* II, 689); *ор. одн.* **илїашємъ** (1435 *Cost.* II, 689).

ИЛЬѦ *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛѢ *див.* **ИЛЬЯ.**

ИЛѢНЪ *ж.* (6) (*особова назва, молд., пор.* Єлена): И также прїидє прѦд нами и прѦд оусими нашими молдавскими бояре Илѣнъ... и продала свою правоую отниноу (Сучава, 1488 *BD* I, 355); Ино мы... дали и потвръдили тоє прѦдречєнноє село... Илѣни и братаничоу єи Драготъ (Васлуй, 1497 *BD* II, 103).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Илѣнъ** (1488 *BD* I, 355; 1497 *BD* II, 102); *дав. одн.* **Илѣни** (1488 *BD* I, 355; 1497 *BD* II, 102, 103); *род. мн.* **илѣни** (1489 *BD* I, 367).

ИЛЯШЬ *див.* **ИЛЬѦШЬ.**

ИМАТИ[1] *дієсл. недок.* (3) **1.** (що з кого, од чого) стягати, брати (що з кого, з чого) (2): а єму своѣ люди судити и вину и перьсудъ ис нихъ имати (Ольховець, 1445 *СРК*); єще є(с)ми дали своле̑ю шолтоузы... що бы имали о(т) ихъ млинъ, на ка(ж)ды го(д), по дванадєсѣ(т) коло(д) соло(д) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

2. (кого) (*брати силою*) схоплювати, хапати, затримувати (1): I też żeby myncare w kniaźstwe naszom ustaweny...s fałsziwymi penezmi, abo z reczmi inszimi... imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *інф.* **имати, imati** (1388 *ZPL* 108; 1445 *СРК*); *бажс.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы имали** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще **ИМИТИ[1], ИНѦТЬ, *UNIATY.**

ИМАТИ[2] *дієсл. недок.* (1021) **I.** (*повнозначне дієслово*) (1003) **1.** (що, що від кого, що під ким і без додатка) (*бути власником чого*) мати, держати (що), володіти (чим) (137): Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ, которыи теперъ *мают*ъ и напотомъ набудутъ... заживати мають (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); сознал то передъ нами панъ ходько... аже што имаю (!) посполную дѣдьнину переросль (Галич, 1424 *P* 106); Што ваша милость мне очивисте приказали... абыхъ отъ вашей милости... тымъ земяномъ, которые именя свои мають под ловы Свинюские, пригрозилъ, штобы лововъ вашей милости не пустошили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); а пак они привилїє, що имали на тоє село от оуиков наших... дали оу роуки господствоу ми (Сучава, 1488 *BD* I, 355); служатъ въ мене бояре Смоленскіе... а зъ ихъ имѣней, што подъ господаромъ маютъ, сполна господару е. м. служба идетъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); о бра(т)и што оди(и) млинъ имають (XV ст. *BC* 7); у zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho... z folwarki ieho kotory że on maiet podle (!) mista Beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. (що) користуватися (чим, з чого), мати (що) (12): але хочє(м) ва(с) держати оу тои (!) прави и закона (sic.— *Прим. вид.*), како ли єстє имали при... алєксандра (!) воєво(д) (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); мы Стєфанъ воєвода... чиним знаменито... оже... дали єсми сєс иаш лист... оусим Брашовѣном... на то да имают от нас тот закон и тоє право що имали от нашего дида от Алєксандра (Сучава, 1458 *BD* II, 261).

3. (кого) (*перебувати в якихось стосунках з ким*) мати (24): и слюбили єсми и слубуємъ вѣрнє быти а ни иного господарѦ шюкати, анє имати (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); О сирота(х) иже ніко(г) нє маю(т) ні ои҃а ні м҃три (XV ст. *СЯ* 9); Сим листом слюбоуєм, мы и наши сыновє... иного пана нє... имати... ани иномоу никоторомоу пристоуповати... тъкмо... Казимирови кролю (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

4. (в чому, до чого) містити в собі, включати в себе (2): мы великыи кнзь швитригаило... чинимъ знаменито... иже... записуємъ пану чуси имѣнья... к кь тая всѦ верхъ мененая нмѣнья сама в собѣ и во обходє(х) свои(х) маєть (Луцьк, 1434 *P* 128); Мы кнзь Семенъ Алекса(н)дрови(ч)... О(з)наимоуємо... И(ж)... си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городища Селища И оурочища... и(з) ихъ Прилє(г)лостѦми Ко(ж)доє до сєбє Широко(ст) Маючиє (Прилуки, 1459 *P* 171).

5. (що, що над ким) підлягати (чому), мати (що) (2): ако(ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы... и доведе(т) на(ш) ч҃лкъ на брашовѣни... а они брашовѣни нє мочи иму(т) поставити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ или во(л) будє(т), а болшє ничого глобоу да нє *имаю(т)* на(д) собою (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а тако(ж) кто коли иму(т) познати оу ни(х) кони или волъ... и доведе(т) на(ш) ч҃лкъ на брашовѣнина... а они брашовѣни нє мочи иму(т) постави(т) совдыша за то(т) ко(н) или за во(л), а брашовѣни да стратѣтъ то(г) конѣ или вола, а булшє ничє(г) глобу нє *имаю(т)* на(д) собою (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759—760).

6. (*з інфінітивом*) (*бути зобов'язаним, мусити*) мати (зробити що) (517): А с тих сель имат Драгомир и Некра сь братїєю своєю, и сь их дѣтми и мают служити намь... трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); winnyj takowyj, majet winy zapłatiti, czim majet' nam czołom biti, a rannomu majet' dosyt' wczinniti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); тако Ѧко и иная кнѦжата кр(с)тьѦньская... и тако Ѧко наши предкове... имаємы єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаєть слуга нашъ Бѣдунъ, на имя Єсифъ, самъ своимъ животомъ полагати... на оборонѣня нашей землѣ Премыской (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а по моємъ животѣ имають вѣрнє спустити тыи городы и таѦ держѦньѦ королю по(л)скомоу (Черняхів, 1435 *P* 133); и такожъ торговцемъ и(х) и людемъ и(х) никто да нє заложитъ товара и(х) за чужего товара, развѣ коли кто знаидеть своего должника, та еще имаєтъ єго искати закономъ прѣ(д) на(с) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676—677); Ино єстли бы што на менє Бог допоустил и жена моѦ кнѦгини ОулиѦна мает седети на вдовим столци и з дѣтми моими, а дѣти маєтъ ходовати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); а кто-бы тоє єднаньє з насъ с обоу сторонь оузроушилъ, тотъ мает заплатити королю пѦть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а коли ближниѣ моѣ отложать двѣ тисѦчи золотых и онъ имаєть тых двух дѣлниць дѣдины и отчизны моєѣ постоупити им (Добучини, 1487 *AS* I, 239); а напередъ намъ маю(т) дати на годъ тисѦчоу золотыхъ вго(р)скихъ (Краків, 1487 *АМЛ*); и тыи книгы имєю(т) быти за трємї ключи замькноуть оди(н) клю(ч) *имаєть* имєті соудья а дроу(г)и по(д)соудо(к) а третїи зємьскыи пісарь (XV ст. *СЯ* 42 зв.); маєть настоя-

тель того монастыря Светое Пречыстое въ Пустынцѣ нинѣшны и напотомъ будучы тую землю... какъ здавна было, по тому завѣдати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4).

7. *(з інфінітивом) (бути в праві)* мати (зробити що) (164): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а панъ клюсъ имаеть того їсного села шидлова оуживати... на вѣкы (Львів, 1400 *P* 61); прото(ж) ни єдинъ болѣринъ, ни дворникъ... да не їмаетъ ни постати до того села (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); И о(т) верьховины єє КоторaѦ впадаетъ в днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Каменици землю Дерьжати Маєть (Прилуки, 1459 *P* 171); А мають только жъ корьчомъ мети, колько передъ тымъ было (Радомль, 1487 *РИБ* 228); А тымъ Пужичаномъ не казали есмо въ тые земли вступать ся, нижли только стадо маютъ паствити (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); С̃нъ при жївотѣ о̃ца своєго не имаеть о̃цевы печати пожїватї (XV ст. *BC* 5 зв.); а которым слугамъ тыи верху писанны кн(Ѧ)жата будут подавали имєнѦ... и он ихъ с тых имѣней не мает рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

8. *(з інфінітивом) (бути спроможним)* мати (зробити що) (1): и соу(д)я пыта(л) петра неоднова моглъ ли бы досве(т)чи(т) на не(г) хтобы видѣлъ тогды петръ о(т)поведалъ же не маєть кимъ досвєтьчи(т) (XV ст. *BC* 19);

◇ имаючи бога прєд очима (зробити що) (2) справедливо, по совісті: а староста каменецкїи тыж абы имал моц от своєго господарѣ... над каждым от подданных кролѣ єго милости оучинити справєдливост людем и подданним нашим, имаючи бога прєд очима (Гирлов, 1499 *BD* II, 424); мати вину (1) підлягати покаранню: колї которо(г) пана... слѫга оу ночї некоторо(г) кметѦ жїто бѣре(т) годи(т)сѦ г(с)дрю то(г) жїта боронїть своєго... а забьеть лї того хто жїто бере(т) тогды не мае(т) жадноє вины (XV ст. *BC* 29); имати волю (зробити що) (4) бути в праві, мати право: а поставы сукна имаютъ ихъ продати на искладъ, у сочавѣ, а у иншихъ торгохъ не имаютъ волю продатн ихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А постави соукна имаютъ их продати на складѣ оу сочавѣ, а оу иных торгох наших не имают волю продати их (Сучава, 1460 *BD* II, 273); имати собє свою волю (1) діяти за власним бажанням, мати цілковиту свободу дії: Старосты алюбо воєводы имають собе сво(ю) волю и оуставлѦю(г) собѣ по(д)лоугъ своєє воли мєсца соудоу (XV ст. *BC* 13 зв.); имати вымолву (1) мати виправдання: а то є(ст) противъ прїказань(ю) б̃жьему и противъ правоу цр(с̃)комоу иже вина не имає(т) собє вымо(л)вы (XV ст. *BC* 15—15 зв.); имати вѣчноє молчѦниє (1) не мати права домагатися чогось судовим шляхом: а не имают сѦ юже о то никды оупоминати нѣжли имаютъ вѣчноє молчѦниє на вѣкы (Львів, 1421 *P* 94); имати при души (що) (1) мати у власності: а герге стоявши ре(к): не имаю иноє при д̃ши тоу(л)ко село що ми да(л) стефа(н) воєво(д) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); имати збытокъ (1) зазнавати покарання: знаменїто намъ єсть ис права цесарьско(м) и(ж) пожегъци имають злою смртїю гиноуть а б̃ѫдоуть лї наидены а да (!) костєла оутекоуть не имають збытъкоу (XV в. *BC* 25 зв.); имати кривду (2), кривду имати (від кого) (1) зазнавати шкоди: далє комоу име(т) сѣ видѣти, аже имаетъ кривда (!) о(т) ты(х) людеи ис тѦ(х) села(х), а о(н) да и(х) ишче(т) прѦ(д) игоумено(м) о(т) нѣмца и прѦ(д) оурѦдникы монастиръскыи (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); але комоу сѣ оузри(т) кри(в)да аже имає(т) о(т) тн(х) люди и(с) тѦ(х) села(х)... а они да тѣжоуть... и(х) прѦ(д) єгоумене(м) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); имати ласку (1) зазнавати прихильності, знаходити покровительство: И також ни один наш неприѦтел, што сѦ назовет господарским именем, абы не имал жадной ласки и поживлениа ни оу дворѣ пана нашего королѦ... ани оу Короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302); имати лєта разоумоу (1), имати (мати) лєта розоумоу (4) бути повнолітнім, досягати повноліття: о дєте(х) которы(и) не имаю(т) ле(т) розоумоу своєго а ведоуть и(х) на соу(д) (XV ст. *BC* 33); имати мєрзѦчку (між ким) (1) бути у незгоді (з ким): мы панъ янъ боучацкии... вызнава(м) то симъ листомъ нашимъ... аже што коли єсми имали межи нами мерзѦчку ис паномъ михаиломъ канцлѣремъ... и мы єсми пришо(д)ши пре(д) кнѦгиню илияша воєводиную... и єсми смирилисѦ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); имати миръ (миру) (2), миръ имати (2) перебувати у мирних відносинах з ким: и па(к) имаємъ миру на оуси сторони (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); и мы тогды вашей милости, для прыятеля нашого милого, нашого посла до великого князя московъского послали, напоминаючы єму, штобы онъ... зъ вами бы миръ ималъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447); имати моць (4), моць мати (над ким, зробити що) (1) мати право (зробити що), мати владу (над ким): Коли боудеть хто о злодѣиство ожалованъ оуставлѦємь иже в го(д) того обжалованнаго имаеть моць къ правоу позва(т) (XV ст. *BC* 18); а староста каменецкїи тыж абы имал моц от своєго господарѣ от кралѣ... над каждым от подданных кролѣ єго милости оучинити справедливост (Гирлов, 1499 *BD* II, 424); имати мѣсцє (1) бути наявним, мати місце: Коли(ж) хто на соудѣ б̃ѫдѣ(т) о злодѣиство алюбо о разбои обаженъ, а єстьли што(ж) с ни(м) живеть во одномъ селѣ алюбо к однои ц̃ркви прибѣгають то(т) которы(и) єго обади(л) и на него пото(м) не конаеть а потомь хотѦбы хотелъ на него конати тогды оуже не имаеть мѣсца жалобы коли пьрвеи не коналъ (XV ст. *BC* 32 зв.); имати нагабанїє (від кого) (1) зазнавати нападок, переслідування: Сироты што по о̃ци и м̃три изостаноуть оу молодостї а имаю(т) нагабанїє частоє о(т) людеи што(ж) и(х) на право позывають а они єще не оумєю(т) правова(т) (XV ст. *BC* 40 зв.); имати налогоу (1) зазнавати нападу: а коли бы... коро(л) ... обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выименованому мистцю и дневи были, а мы быхо(м) того какими лици не хотили пополнити по(д)лу(г) слюбоу... але быхо(м) ступили, не имаючи котороу(ю) смертн(у)ю болєс(т)... алебо которую налогоу... абы то было знаменито и пану нашему королевн (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); не имати насыщєнїя (1) бути ненаситним: Ли(х)ва... не имає(т) нїгдѣ насыщенїя (XV ст. *BC* 28 зв.); имати неволю (від кого) (1) бути поневоленим, зазнавати неволі: б̃же, то(г) не даи, ажбы коли имала неволю зємлѦ королѦ єго мл(с)ти... о(т) татаръ (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769); имати немоць (1) бути хворим, хворіти: на треємь (!) рокоу имаеть прїсѦчь иже не имаеть правою немоцью (XV ст. *СЯ* 39 зв.); имати право (к кому, к чому, зробити що, на що) (3) мати право (до чого, на що): ПригожаетсѦ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єзьдѦ(т) по чюжеи земли по слоужьбамъ а заставлѦють намєсники во оччинє своєи алюбо оу дѣдинѣ прїидоуть нехто потваренъ пре(д) соудъ а припозедасѦ на очизноу алюбо на дѣдичноу не имаючи к неи жа(д)на(г)о права (XV ст. *BC* 16); имати прикрость (2) зазнавати прикрості: а коли бы па(и) на(ш)... обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому... мистцю... были... быхо(м) мы (на)шею доброю волєю оудилали, не имаючи котору(ю) прикростъ (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); имати примѣсъ (4), примѣсъ имати (к кому, до чого, робити що) (1) втручатися (у що), встрявати в справи (кого): и ни єдинъ о(т) наши(х) рѦдца примѣса къ тѣмъ... циганомъ да не имаетъ (Дорогуия, 1434 *ДГСММ*); а ти(ж)... жа(д)на д̃ша да не имає(т) жадного примѣсу до манасти(р)ски(х) пасиках (!) (Сучава, 1463 *Cost.* S. 45); имати присѣгоу (з ким проти кого) (1) заприсягатися: и також естли бихом мы имали которїи ричи алибо

записоу алибо присѣгоу съ которим чловѣком против єго милости... тоє оусє казимо и оуморѣємо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372); имати прощенїє (2), имати ⟨прощєнїє⟩ (1) (від кого) бути прощеним, одержати прощення: пак ли нє имал бы прощенїѧ, нам нє дєржати єго ни оу нас, ани гдє оу нашєи землн нє мєшкати ємоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421); имати которїи ричи (1), которїи ричи имати (1) (з ким проти кого) бути в змові: И також єстли бихом мы имали которїи ричи... съ которим чловѣком против єго милости... тоє оусє казимо (Коломия, 1485 *BD* II, 372); имати слободу (3), имати слобозїю (2) (від кого, о чім і без додатка) бути звільненим від феодальних повинностей: а тих люди, варє кто имоут сѧ сєлити оу том сєло, а они да имают от нас вєликою тарканство и вєликою слобозию за є̃ лѣт (Сучава, 1466 *BD* I, 95); и далн (є)сми сє(с) на(ш) лнсть нашємоу монастирю о(т) бистрицн ...на то аби оуси и(х) люди имали о(т) на(с) слобозїю (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); имати смєртную болєсть (1) бути смертельно хворим: а коли бы... коро(л)... обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выимєнованому мистцю и днєви были, а мы быхо(м) того какими лици нє хотили попо(л)нити по(д)лу(г) слюбоу... нє имаючи котороу(ю) смєртн(у)ю болєс(т)... абы то было знамєнито и пану нашєму королєви (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); пры собє мати (кого) (1) мати в наявності, мати біля себе: Господа(р) нашъ... прыя(з)ни... с пано(м) воєводою волоскимъ ...нє о(т)мавляє(т) вдєлати, нижли... тыми разы пановъ рады єго мл(с)ти соупо(л)на пры собє нємаєть (б. м. н., 1496 *ОПВВД*); мати за собою (кого) (1) бути одруженим (на кому, з ким): а пото(м) бори(с) рєкъ а на(д) то мѣлъ єсми єднаньє з глѣбо(м) остаѳъевичо(м), которы(и) маєть за собою рожоную дочку васи(л)єву о(т)чи(ч)ку ты(х) имѣнє(и) (Вільна, 1495 *ВМБС*); имати над собою (1), над собою имати (2) (кого) підкорятися, підлягати (кому): А комоу що сѣ оузрит кривдо (!) на тых люди, тот да ишчєт их съ законом прѣд єгоумєном или прєд их урѣдником, а иного соудцѣ да нє имают над собою (Сучава, 1459 *BD* I, 29); алє да соудѧ(т) наши калоугєри о(т) быстрици сами свои люди... а иного соу(д)цѣ на(д) собою да иє имаю(т) (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); имати тарканство (від кого о чім) (1) бути звільненим від повинностей і податків: а тих люди, варє кто имоут сѧ сєлити оу том сєло, а они да имают от нас вєлнкою тарканство и вєликою слобозию за є̃ лѣт о въсѣком нашє даанїє и слоужбѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 95); мати твєрдость (1), твєрдость имати (1) (на що) мати законне право: тако янъ бѣлєцкии положилъ листъ кролєвскии и такѣ иныѣ листы судовыѣ што жє на бѣлку твєрдост(и) имаєть (Львів, 1421 *P* 94); а на тоє маю твєрдость привилє их, што они продавши мнѣ тоє имѣнє вѣчно и нєпорушно (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); имати оучастїє (13), оучастїє имати (4), имати часть (1) (з ким) зазнавати однакової долі: а коли которы господарь порушитъ таковыи да єстъ проклѧтъ... и... таковыи да имаєтъ оучѧстїє съ онѣми рєкшимы на х̃а кръвь єго на ни(х) и на чѧдохъ ихъ (Сучава, 1403 *ДГАА*); А кто сѧ покоусит пороушити нашєго даанїѧ... тот да боудє(т) проклѧт... и оучастїє да имает съ онѣми Іоудїи єжє възъпиша на господа бога ісу христа (Гирлов, 1499 *BD* II, 149); имати шкодоу (1), шкоду имати (2) (від кого) мати шкоду, зазнати шкоди: а мыто правоє заплати(в)ши а о(т) иа(с)... шкодоу абы нє имали (Сучава, 1456 *ПМВП*); а тєжъ, милостивый королю, имаємъ вєльми вєликоую щкодоу отъ Камєнъчанъ (б. м. и., 1481 *BD* II, 365);

бєсєдоу имати (1) *див.* ***БЄСЄДА**; даанїє ⟨имати⟩ (1) *див* ***ДААНЇЄ**[2]; дєрєво овощь имаючи (1) *див.* **ДЄРЄВО**; доброую ⟨мати⟩ волю (1) *див.* **ДОБРЫИ**; доконъчаньє имати (2) *див.* **ДОКОНЧАНЬЄ**; дрєво овощь имаючи (имающи) (2) *див.* ***ДРѢВО**; дѣло имати (3), имати дѣло (22) *див.* **ДѢЛО**; записъ имати (мати) (3), имати записъ (1) *див.* **ЗАПИСЪ 2**; знаємостъ имати (1) *див.* ***ЗНАЄМОСТЪ**; крєстъноє цєлованьє имати (2) *див.* ***КРЄСТЪНЫИ**; надѣю мати (2) *див.* ***НАДѢЯ**; погибєль имати (1) *див.* ***ПОГИБЄЛЬ**; подпору имати (1) *див.* ***ПОДПОРА**; слоужбоу имати (5) *див.* **СЛОУЖБА** 2; судъ имати (1), соудъ мати (1) *див.* **СУДЪ**[1] 2; оутиснєнїє имати (1) *див.* ***ОУТИСНЄНЇЄ**; оучастокъ имати (1) *див.* ***ОУЧАСТОКЪ**; хотаръ имати (2) *див.* **ХОТАРЪ.**

II. *(допоміжне дієслово у складі майб. I)* (19): а слюбуємъ и слюбили єсмо за романа ажє имаєть романъ служити нашєму го(с)дрю... и вєрєнъ быти (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618); о оц҃и которы имаєть до(ч)коу свою замоужь дати (XV ст. *BC* 35 зв.); и я, познав по соби, иже с тое раны маю пойти перед Бог (!), записую Пресвитой Божей Матери Земеиского села по своей души Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); Ино чтобы есте нигдѣ на новыхъ мытехъ... мыта на нихъ не брати (!), а хто маетъ но (!) новыхъ мытехъ... мыто брати, в тыхъ имѣня пооднимаемъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); А також мы, Стєфан воєвода, слюбили єсмо и слюбоуєм прѣрєчєномоу кролєви... иж иколи жадної шкодї и прикази оучинити нє имаєм... ани явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *інф.* **имати** (1388 *ZPL* 108; 1393 *Cost.* II, 607; 1409 *Cost.* I, 69; 1445 *CPK;* 1485 *BD* II, 371, 372; 1498 *BD* II, 410); *теп. 1 ос. одн.* **маю** 17 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1466 *AS* I, 60; 1485—1500 *AS* I, 121; 1489 *AS* I, 89; 1490 *Пам.;* 1491 *AS* I, 94; 1492 *AS* III, 23; 1494 *AS* I, 101; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **имаю** 8 (1390 *P* 176; 1421 *P* 92; 1424 *P* 106; 1449 *Cost.* II, 385; 1458 *ОЖДМ;* 1466 *AS* I, 60; 1482 *AS* I, 81; 1490 *Пам.*); *2 ос. одн.* **маєшъ, маєшь** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн.* **имаєть** 95 (1388 *P* 37; 1394 *P* 54; 1407 *P* 72; 1418 *P* 89; 1430 *P* 116; 1442 *Cost.* II, 719; 1462 *BD* II, 294; 1467 *BD* II, 298; 1475 *AS* I, 70; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **маєть** 90 (1388 *ZPL* 103; 1438 *P* 141; 1458 *ОЖДМ;* 1488 *РИБ* 424; 1493 *АЛРГ* 56; 1495 *РИБ* 621; 1498 *АЛРГ* 82; XV ст. *BC* 31 зв.; *СЯ* 40; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **має(т), maiet** 52 (1395 *GL* 166; 1435 *P* 134; 1467 *СП* 13; 1475 *AS* I, 72; 1483 *ВОРСР* 178; 1487 *AS* I, 86; 1489 *AS* I, 89; 1490 *Пам.;* XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1499 *AS* I, 89 і т. ін.); **имає(т), имаєт, їмаєт** 43 (1434 *Cost.* II, 669; 1438 *P* 138; 1446 *DIR«A»* 485; 1448 *Cost.* II, 734; 1458 *BD* II, 262; 1466 *BD* I, 95; 1470 *AS* I, 65; 1488 *AS* I, 242; XV ст. *BC* 6; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); **имаєтъ** 37 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *Cost.* II, 638; 1434 *Cost.* II, 668; 1439 *Cost.* II, 714; 1444 *Cost.* II, 208; 1447 *АкЮЗР* I, 60; 1456 *Cost.* II, 790; 1487 *AS* I, 239 і т. ін.); **имать** 1 (1390 *P* 176); **имаѥ** 1 (1418 *P* 89); **има** 1 (1404 *P* 70); **! маєєтъ** 1 (1434 *P* 134); *1 ос. мн.* **имаємъ, имаємь** 58 (1411 *P* 77; 1427 *P* 109; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 729; 1447 *Cost.* II, 732; 1449 *Cost.* II, 747; 1453 *Cost.* II, 766; 1491 *AS* I, 97 і т. ін.); **имає(м), имаєм** 17 (1421 *Cost.* I, 142; 1448 *Cost.* II, 734; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 765; 1455 *Cost.* II, 774; 1456 *ЭСФ;* 1457 *Cost.* II, 809, 810; 1487 *AS* I, 85; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); **маємо** 12 (1388 *P* 37; 1402 *Cost.* II, 621; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 746; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 283; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 420, 424, 425); **маємъ, маємь** 11 (1434 *P* 128; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1442 *Cost.* II, 716; 1459 *АкЮЗР* 8/IV, 18; 1468 *BD* II, 301, 302); **имаємы** 11 (1388 *P* 37; 1404 *Cost.* II, 625; 1411 *P* 77; 1433 *Cost.* II, 652, 653; 1436 *Cost.* II, 707; 1439 *Cost.* II, 714); **имаєми** 3 (1447 *Cost.* II, 281; 1451 *Cost.* II, 401); **мамы** 3 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1489 *РИБ* 433); **маєм** 3 (1491 *AS* I, 94; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); **маємо**

2 (1475 *AS* I, 72; 1499 *BD* II, 449); **имаюм** 2 (1499 *BD* II, 421); **имаим** 1 (1462 *BD* II, 289); **мами** 1 (1499 *BD* II, 420); *2 ос. мн.* **имаєтє** 1 (1463 *BD* I, 295); **маєтє** 1 (1499 *BD* II, 449); *3 ос. мн.* **имаю(т), имают** 78 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1442 *Cost.* II, 88; 1458 *BD* II, 262; 1460 *BD* II, 272; 1468 *BD* II, 302; 1471 *BD* I, 159; 1474 *РГС;* 1487 *AS* I, 86; 1491 *BD* II, 425; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **имаютъ** 41 (1388 *Р* 37; 1399 *Р* 59; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 94; 1430 *Р* 116; 1434 *Р* 131; 1456 *Cost.* II, 790; 1467 *BD* II, 298; XV ст. *ВС* 25 зв.; 1475 *Р* 133 і т. ін.); **маютъ** 38 (1388 *ZPL* 105, 106, 107, 108; 1389 *РЕА* I, 27; 1466 *AS* I, 60; 1467 *СП* 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; XV ст. *ВС* 33; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **маю(т), мают** (1466 *AS* I, 62; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1487 *AS* I, 86; *АМЛ;* 1489 *АМВ*; *AS* I, 89; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1496 *ПДВКА* і т.ін.); **маютъ** 18 (1389 *РЕА* I,27; 1395 *GL* 166;1454 *AS* III, 10; 1456 *Cost.* II, 788; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/III, 10; 1495 *АЛМ* 85, 88; 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **имаютъ** 8 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1408 *Cost.* II, 631; 1420 *Р* 94; 1434 *Cost.* II, 668; 1444 *Cost.* II, 208; 1449 *Cost.* II, 746, 747; 1456 *Cost.* II, 789); **ємлю(т)** 1 (XV ст. *ВС* 7); **! кма(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *1 ос. дв.* **имаєва** (1400 *Cost.* II, 618; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *у складі майб. 1 ос. одн.* **имаю** (вступатисѧ) 1 (1482 *AS* I, 81); **маю** (пойти) 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *3 ос. одн.* **имаєть** (служити, оуживати і т. ін.) 6 (1400 *Cost.* II, 618; XV ст. *ВС* 8 зв., 35 зв.; 1443 *Р* 145); **имає(т), имаєт** (видѣти) 2 (1453 *Cost.* II, 492; 1470 *BD* II, 141); **маєть** (вживати) 2 (XV ст. *ВС* 38; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); **маєть** (брати) 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **имит** (имати) 1 (1458 *BD* I, 9); *1 ос. мн.* **имаємъ, имає(м)** (служити, чинити і т. ін.) (1433 *Cost.* II, 651; 1433—1443 *АРМ;* 1455 *Cost.* II, 774; 1499 *BD* II, 422); *3 ос. мн.* **имаю(т)** (держа(т) (1433 *Cost.* I, 249); **mayuth** (sluzithi) 1 (1395 *GL*); *аор. 1 ос. мн.* **имахмо** (1475 *BD* II, 336); *перф. 3 ос. одн. ч.* **има(л), execute ималь, имал** (1440 *DBAc* 31; 1456 *Cost.* II, 789; 1459 *Cost. S.* 22; 1460 *BD* II, 273; 1478 *BD* I, 219; 1481 *BD* I, 258; 1488 *BD* I, 377; 1494 *BD* II, 33; 1498 *BD* II, 409 і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **имала** (1455 *Cost.* II, 769; 1470 *BD* I, 152; 1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 420; 1495 *BD* II, 82; 1499 *BD* II, 130); *3 ос. одн. с.* **мало** (XV ст. *ВОРСР* 179); *1 ос. мн.* **єсми имали** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *2 ос. мн.* **єстє имали** 1 (1447 *Cost.* II, 732); **имали єстє** 1 (1498 *BD* II, 409); *3 ос. мн.* **имали** (1435 *Cost.* II, 676; 1439 *Cost.* II, 52; 1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261; 1464 *DIR«A»* 517; 1483 *Cost. D.* 30; 1490 *Cost. S.* 141; 1495 *BD* II, 80; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *пперф. 3 ос. мн.* **были имали** (1475 *BD* I, 199); *майб. 1 ос. мн.* **боудєм имати** (1499 *BD* II, 422); *2 ос. мн.* **будєтє имати** (1447 *Cost.* II, 732); *3 ос. мн.* **иму(т) (имут)** имати 6 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261); **! боудоут има** 2 (1458 *Cost.* II, 743; *Mih. Doc.* 122); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **аби (абы) има(л)** 5 (1466 *BD* I, 106; 1468 *BD* II, 302; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **бы... execute ималь (имал)** 4 (1499 *BD* II, 421, 443, 447); **имал бы** 3 (1499 *BD* II, 421, 423); *1 ос. мн.* **абыхомь (абыхом) имали** 3 (1453 *Cost.* II, 765; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289); **быхом... имали** 1 (1485 *BD* II, 372); *3 ос. мн.* **абы... имали** 11 (1448 *Cost.* II, 741; 1454 *ПГПММ;* 1455 *Cost.* II, 771; 1456 *ПМВП;* 1461 *BD* I, 45; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **щобы (щоби)... имали** 11 (1429 *Cost.* I, 258; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; *Cost.* II, 741; 1453 *Cost.* II, 445; 1454 *Cost.* II, 509; 1455 *Cost.* II, 771; 1463 *Cost. S.* 45; 1475 *BD* I, 200); **имали бы (би)** 2 (1499 *BD* II, 422, 423); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... имаєтъ (имаєт)** 27 (1403 *ДГАА;* 1411 *DIR«A»* 439; 1434 *ДГСММ;* 1443 *Cost.* II, 185; 1459 *BD* I, 34; 1466 *BD* I, 95; 1488 *BD* I, 343; 1490 *BD* I, 421; 1495 *BD* II, 89; 1499 *BD* II, 136 і т. ін.); **да... имає(т)** 11 (1435 *Cost.* II, 689; 1449 *Cost.* II, 392; 1491 *BD* I, 491; 1492 *BD* I, 511; *Cost. S.* 162; 1495 *BD* II, 89; 1499 *BD* II, 136, 142, 149, 155, 163); **да имаєть** 2 (1435 *Cost.* II, 680; 1479 *BD* I, 222); *3 ос. мн.* **да... имаютъ (имают)** 34 (1431 *Cost.* I, 315; 1434 *Cost.* I, 398; 1443 *Cost.* II, 185; 1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; 1457 *BD* I, 4; 1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 67; 1466 *BD* I, 96; 1481 *BD* I, 257; 1488 *BD* I, 356; 1490 *BD* I, 420; XV ст. *ВС* 7; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **да... имаю(т)** 28 (1439 *Cost.* II, 36; 1443 *Cost.* II, 132; 1449 *Cost.* II, 391, 742; 1452 *Cost.* II, 759; 1453 *Cost.* II, 461, 462, 492; 1454 *Cost.* II, 501, 513, 517; 1458 *DIR«A»* 512; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1470 *DIR«A»* 523; 1472 *DIR«A»* 528, 530 і т. ін.); **да... имають** 3 (1458 *Mih. Doc.* 122; 1472 *DIR«A»* 530; 1488 *BD* I, 342); *дієприкм. акт. теп. знах. мн.* **маючиє** (1459 *Р* 171); *дієприсл. одноч.* **имаючи** 10 (1453 *Cost.* II, 766; 1462 *BD* II, 283; XV ст. *ВС* 15 зв., 16, 32; 1499 *BD* II, 424); **маючы** 1 (1492 *ПВФЧ*); **маю(ч)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. у знач. означення* **имающи** 1 (XV ст. *ВС* 8).

Див. ще ***ИМАТИ СЯ, ИМѢТИ, ИНѦТЬ.**

***ИМАТИ СЯ** *дієсл. недок. і док.* (19) **1.** *(лише безос.)* (зробити що) належить, треба (4): а имаєть сѧ поставити цѣну суннѣ у сочавѣ, ѧко во лвовѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а кто нє оувєрнє(т), а мы казали старосты наши(м) право оучинити тѣм оубоги(м), который будє(т) право(м) добувати, томоу имає(т) сѣ шкода є(г) заплатити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. (в чому і без додатка) містити в собі, включати в себе (11): даємо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу... какъ се въ собе шыроко и долго маєтъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу ... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... городища сєлища и оурочища... Своєю Широко(ст)ю Какъ сє они маю(т) (Прилуки, 1459 *Р* 171); И мы... тоє имѣніє на имя Микуличи дали єсмо єму... со всимъ тымъ, што къ тому имѣнію здавна слушало... какъ ся маєтъ въ своихъ границахъ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); ино мы имъ тыє земли ихъ отчизные и дворища подтверждаемъ нинейшимъ лыстомъ, нехай оны тые земли свои держатъ со всимъ тымъ, як ся тыи земли и дворища во всемъ маютъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

3. *(про письмовий документ)* (в чому) гласити (2): Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого... которыми(ж) напрє(д) оузнорлѧєть... выкладаючи оны нѣвкоторы(х) члонцє(х) ины(м) обычає(м) и розоумо(м) нижли сѧ оны сами в собѣ маю(т) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Билъ намъ... Єфремъ, владыка Луцкии... и покладалъ передъ нами листъ... Люборта Кгедиминовича, который такъ се в собе маєтъ (Луцьк, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

4. (по чому) бути у стосунках, мати стосунки (між ким) (1): И мы имъ того еднанья допустили, нехай ся по тому маютъ, какъ ся въ томъ зъедналн и записали (Краків, 1489 *РИБ* 433);

◇ и м а т и с ѧ п о д п р и с ѣ г о ю (на що) (1) зобов'язатися під присягою (до чого): гдє що мо(ч) мє(м) добувати о(т) и(х) шкоды, тоє имає(м) имъ вєрнути бо сѧ єсмо им(л)и на то по(д) присѣгою (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **ся... маєтъ** 4 (1449 *АЛМ* 8; 1483 *ВОРСР* 178; 1494 *АЛМ* 54; 1498 *ГВКЛ*); **имаєт сѧ, имає(т) сѣ** 3 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1457 *Cost.* II, 810); **се... маєтъ** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **имаєть сѧ** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **се... маєть** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17); **сѧ... маєт** 1 (1492 *AS* III, 23); *3 ос. мн.* **сѧ... маю(т), сѧ... мают** 3 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 23); **ся... маютъ** 1 (1488 *ГВКЛ* 22); **ся... мають** 1 (1489 *РИБ* 433); **сє... маю(т)** 1 (1459 *Р* 171); *перф. 1 ос. мн.* **сѧ єсмо им(л)и** (1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще **ИМАТИ** [2] 4.

ИМБРИВЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. мад.* Emerik, *герм.* Almericus, *іт.* Amerigo): мы Стєфань воєвода... чинимъ знамєнито... ожє прїидоша прѣд нами... наши оубози

люди... на имѣ Карлакъ Ласловь... и Имбривь... и продали намь свою правоую и питомоую о(т)нину (Сучава, 1470 *BD* I, 150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Имбривь** (1470 *BD* I, 150).

***ИМЄ** *див.* **ИМЯ.**

ИМЄНЄ *див.* **ИМѢНЇЄ.**

***ИМЄНЕЙЦО** *див.* ***ИМЄНЬИЦЄ.**

ИМЄНИЄ *див.* **ИМѢНЇЄ.**

***ИМЄНИТЫИ** *прикм.* (1) названий, вказаний: але... кро(л) его мл(с)тъ... имає(т)... на(с) обыслати десАтми недилАми пере(д) ты(м), абыхо(м), знали и готови были на то(т) де(н) и иа именитоє мистце (Сучава, 1453 *Cost.* II, 765—766).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **именитоє** (1453 *Cost.* II, 766).

***ИМЄНИЦЄ** *див.* ***ИМЄНЬИЦЄ.**

ИМЄНЇЄ *див.* **ИМѢНЇЄ.**

ИМЄНЇЯ[1] *ж.* (1) майно: И щоби съ єстє нє сварили за моєю нмєнїю, докоул мє иметє слышати аже єсмъ жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *знах. одн.* **именїю** (1481, *BD* II, 358).

Див. ще **ИМѢНЇЄ** 2.

! **ИМЄНЇЯ**[2] ⟨ОДѢНЇЯ⟩ (1): Обычаи злостїв̈ии бы(л) слоужебнїӵии, колї и(х) прївожено до забїты(х) на дорозе тогды онї и(х) лоупилї с тго именїя (!) оу которомъ былї забиты (XV ст. *ВС* 25).

Див. ***ОДѢНЇЄ.**

***ИМЄНОВАНИИ** *прикм.* (2) **1.** сановний, визначний (1): и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити... на граници... два паны справе(д)ливы(х) и именованни(х) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. відомий (1): и ти(ж) имає(м) с вашеи мл(с)ти... такую справе(д)ливо(ст) дръжати ме(ж) нами... яко быхо(м) могли злодїєвъ именовани(х) або лице(м) нѣты(х) вишали на обѣ сторонѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **именовани(х), именованни(х)** (1457 *Cost.* II, 810).

ИМЄНОВАТЬ *дієсл. недок. і док.* (16) (*цсл.* именовати) називати, назвати: купилъ панъ вАтславъ оу вѣки оу васила єму жь рѣчють скибичь и въ его брата на имА оу гѣнка и въ єхъ сновцА оу оленка иже купилъ панъ вАтславъ во всѣхъ трии то жь ту именовани (Львів, 1370 *Р* 18); a tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... y z thom liszom imienuyczy Hacziscza (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); и мѣсти(ч) добри люди, при то(м) были, нмєноує(м) ихъ василчѣ мытни(к), ннки(л) вои(т)... и ины добры лю(ди) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); а хто первеи позвалъ того первеи именовать а хто дроугы(и) позоветь того уторыи именова (!) (XV ст. *ВС* 13 зв.); И такожь коли дасть милы богъ та прїедєт пан наш корол (*в ориг.* кокорол.— *Прим. вид.*)... на роускїи стороны и на именованаА мистцА до КаменцА... або пак до СнАтина... мы имаємь до єго милости поєхати... и имаємь єго милости... голдь оудилати (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *інф.* **имєиовать** 2 (XV ст. *ВС* 13 зв., 19 зв.); **нмєнова(т)** 1 (XV ст. *ВС* 20); ! **именова** 1 (XV ст. *ВС* 20); *теп. 1 ос. мн.* **именоуе(м)** (1449 *Cost.* II, 386); *теп. пас. 3 ос. мн.* **именоваии** (1370 *Р* 18); *дієприкм. пас. теп. знах. одн. ч.* **именоуєм** (1459 *BD* I, 34); *знах.одн.с.* **имєнуємо** (1443 *ДГСММ*); *знах. мн. с.* **имєноуєма** 1 (1459 *BD* I, 32); **имАиуєма** 1 (1429 *ДГОБК*); **имєнуємаа** 1 (1443 *ДГСПН*); *зам. знах. одн.* за село !**имєиоуєма** 1 (1455 *Cost.* II, 561); *знах. дв. ч.* **имєиоуєма** (1458 *BD* I, 6); *дієприкм. пас. мин. знах. мн. ж.* **имєнованы** (1462 *BD* II, 284); *знах. мн. с.* **именованаА** (1446 *Р* 152; 1468 *BD* II, 302); *дієприсл. одноч.* **imienuyczy** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще ***ИМЄНОВАТИ СА, *МЄНИТИ** 1, ***МЄНИТИ СА** 1.

***ИМЄНОВАТИ СА** *дієсл. недок.* (3) називатися: и пак дадох и помиловах господство ми... монастири Тазловє сь єдино село имєним (!) Боурєщїи на Сърєт идєже имєноуєт сА фоундоул... и съ мѣсто за пасикоу чєрєс Сърєт оу поустиии, идеже имѣноует сА монастир (Сучава, 1491 *BD* I, 464); и да⟨ли⟩ єсмы ємоу оу (*в ориг.* о.— *Прим вид.*) нашєи зємли оу молдавскои съ єдно силищь на водою (!) Тазловѣ что с(А) имѣноуєть Стєцьканы (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **имєиоуєт сА** 1 (1491 *BD* I, 464); **имѣноуєт сА** 1 (1491 *BD* I, 464); **сА имѣноуєть** 1 (1493 *BD* II, 6).

Див. ще **ИМЄНОВАТЬ, *МЄНИТИ** 1, ***МЄНИТИ СА** 1

***ИМЄНЪЄ** *див.* **ИМѢНЇЄ.**

***ИМЄНЬЄ** *див.* **ИМѢНЇЄ.**

***ИМЄНЬИЦЄ** *с.* (10) (*невелике землеволодіння*) маєточок: отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону и поступил есми ему у вѣне... имеейцо мое Лопавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ и поведилъ... штожъ... кнегиня Маря Пинская, и сынъ ее... за его служьбу дали ему имен⟨ь⟩ице на имя Теребенское (Городно, 1497 *РИБ* 683); szto iesmy kupyl yminеусо w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymaylowycza folwarky... na imia rankowski ywanowski a paszkowski... ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam sluham moyim zawodyl y mni sia wtom krywda wydela (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **имеица, имен(ь)ица** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1497 *РИБ* 683); *дав. одн.* **именицу, имеи(ь)ицу** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1497 *РИБ* 683); *знах. одн.* **имен(ь)цо** 1 (1497 *РИБ* 683); **имен⟨ь⟩ице** 1 (1497 *РИБ* 683); **имейцо** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **yminеусо** 1 (1500 *ДПЖН*).

***ИМЄНЬИЦО** *див.* ***ИМЄНЬИЦЄ.**

***ИМЄТИ** *див.* **ИМѢТИ.**

ИМЄТЬ *див.* **ИМѢТИ.**

***ИМИ** *див.* **ИМЯ.**

***YMINЄYCO** *див.* ***ИМЄНЬИЦЄ.**

***ИМИНИЄ** *див.* **ИМѢНЇЄ.**

***ИМИНЬЄ** *див.* **ИМѢНЇЄ.**

ИМИТИ[1], **ИМИТЬ** *дієсл. док.* (3) **1.** (кого) спіймати, схопити (2): а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы и вєлѣлъ мА имить бє(з) моєѣ вины (Кременець, 1434 *Р* 129); а вонъ не досмотрѣвши моѣ вѣрьноѣ службы и велѣлъ мА имити (Черняхів, 1435 *Р* 132).

2. взяти, охопити (1): А тєрнаву рѣку имивши с убою стороною оли же до вєрха рѣки тоѣ и полА всА што суть по рѣцѣ тои... то все далъ єсмь ладомирови садити сєло оу волоськоє право (Бохур, 1377 *Р* 24).

ФОРМИ: *інф.* **имити** 1 (1435 *Р* 139); **имить** 1 (1434 *Р* 129); *дієприсл. перед.* **имивши** (1377 *Р* 24).

Див. ще **ИМАТИ**[1] 2, **ИНАТЬ, *UNIATY.**

***ИМИТИ**[2] *див.* **ИМѢТИ.**

ИМѢ *див.* **ИМЯ.**

***ИМѢНЄ** *див.* **ИМѢНЇЄ.**

ИМѢНЇЄ, ИМЄНЇЄ, ИМЄНИЄ, ИМЄНЄ *с.* (422) (*цсл.* имѣние) **1.** (*землеволодіння*) маєток (404): тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвєрдили... єго всєго имѣня (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а записалъ єсми на своємъ имѣнїи въ домъ Пречистой... копу гроши (Київ, 1398 *ДГПМ*); нє о(т)лучитисА ми єи с моими дѣтми никоторы (!) вєрємєнємъ со всѣмъ с моимъ имѣниємъ (Мереч, 1401 *Р* 64); и дали єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... мишино сєло, ажє мишѣ загубиль своє имѣнїє оу хитлѣньствы (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); а которым слугамъ тыи вєрху писанны кн⟨А⟩жата будут подавали именА въ ЗъвАгли єстли будут єму хотѣт служити и он ихъ с тых имѣней нє маєт рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

и м є н и є о т ч и з н о є (5), и м ѣ н ъ є о т ъ ч и с т о є (1), о т ч и з и о є и м є н є (1), ы м є н є о т ч и н ъ н о є (1) (*успадкований по батькові маєток*) вотчина: записоую жєнє своєи... на своих имєнАхъ отчизних...

тисѦч коп (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); продал есми свое имѣнье отъчистое (Володимир, 1493 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); быти в имєнїи (2) *див.* **БЫТИ**[1].

2. майно (8): того ради тоты четири челѣди да боудоутъ нашємоу монастирю оури(к) и съ оусємъ ихъ имѣниємъ (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 126); тогды имаємъ доброволно выити от єго имѣниа ...съ оусимъ нашимъ *имѣнїємъ* (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); слободно и доброволно... ємоу к нам прити... и съ всѣм своим имением (Баків, 1457 *BD* II, 257).

ФОРМИ: *наз. одн.* **имєнїє, имєниє** 13 (XV ст. *BC* 12, 29 зв., 35, 35 зв., 36; 1499 *АЛМ* 8); **имѣнїє** 3 (1474 *РГС;* XV ст. *BC* 39; 1494 *АМЛ* 54); **имєне** 2 (1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 72); *зам. місц.* при **имѣнїє** 1 (1448 *Cost.* II, 741); *род. одн.* **имєиїа, имєнїѦ, имєнїя** 22 (1361 *AGZ* 6; 1388 *ZPL* 106; XV ст. *BC* II зв., 15, 21 зв., 23 зв., 24 зв., 29 зв.; 1449 *АЛМ* 8 і т. ін.); **имѣньѦ, имѣнья** 14 (1435 *P* 132; 1437 *P* 136; 1438 *P* 138; 1440 *P* 142; 1466 *AS* I, 60; 1470 *AS* I, 65; 1482 *AS* 79; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); **имєиа, имєня** 12 (1444 *AS* I, 40; 1466 *AS* I, 62; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *AS* I, 85, 86, 241; 1495 *ВМБС;* 1499 *AS* I, 118); **имєнья** 4 (1489 *РИБ* 437); **имѣнѦ, имѣня** 7 (1361 *AGZ* 6; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1491 *AS* I, 94; 1494 *AS* I, 101; 1499 *AS* I, 118); **иминья** 1 (1445 *P* 150); **имєнїа** 1 (1361 *AGZ* 6); **имєнья** 1 (XV ст. *BC* 21 зв.); **ымєнѦ** 1 (1478 *AS* III, 17); *зам. знах.* тоє **имѣнїя** 1 (1398 *ДГПМ*); *дав. одн.* **имѣнью, имѣнъю** 16 (1433 *P* 119; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1466 *AS* I, 60; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1482 *AS* I, 79; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **имєию** 10 (1466 *AS* I, 62; 1467 *ПИ* № 13; 1487 *AS* I, 85, 86; 1488 *AS* I, 242; 1490 *Пам.*); **имєнью** 5 (1489 *РИБ* 434; 1499 *ВФ*); **имѣню** 4 (1400—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1491 *AS* I, 97; 1499 *AS* I, 117, 118); **имѣию** 1 (1494 *АЛМ* 54); *знах. одн.* **имєнє** 33 (1446 *AS* III, 5; 1446 *AS* I, 62; 1475 *AS* I, 72; 1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 87, 240, 241; 1488 *AS* I, 88; 1490 *Пам.;* 1495 *ВМБС* і т. ін.); **имѣнъе, имѣньє** 29 (1437 *P* 136; 1445 *P* 151; *ПИ* № 9; 1451 *P* 156; 1463 *AS* I, 56; 1467, *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1482 *AS* I, 79; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **имѣне** 16 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1454 *AS* III, 10; 1487 *AS* I, 86, 87; 1491 *AS* I, 94; 1499 *АСД* VI, 3; *AS* I, 117, 118); **имѣиїє** 16 (1446 *P* 154; 1449 *АЛМ* 8; XV ст. *BC* 6 зв., 35, 35 зв., 38, 39; 1494 *АЛМ* 54); **имєнїє, імєнїє** 10 (1388 *ZPL* 106; XV ст. *BC* 6 зв., 12, 20 зв., 36, 39, 40, 41 зв.; 1449 *АЛМ* 8); **имєнье** 10 (1489 *РИБ* 437; 1499 *ВФ*); **имєиье** 1 (XV ст. *BC* 26 зв.); *ор. одн.* **имѣниємъ, имѣниє(м) имѣнїємъ, иминиєм** 6 (1401 *P* 64; 1443 *Cost.* II, 126, 129; 1444 *DIR«A»* 481); **имєнїємъ, имєнїємь, имєнием, имєниє(м), имєнїєм** 5 (1449 *Cost.* II, 749; 1453 *Cost.* II, 445; XV ст. *BC* 21 зв., *СЯ* 42; 1457 *BD* II, 257); **имѣнъємъ, имѣньем** 2 (1435 *P* 134; 1466 *AS* I, 60); **имє(н)ємъ, имє(и)є(м)** 2 (1467 *ПИ* № 13); **имєньємъ** 2 (1481 *BD* II, 364; 1489 *РИБ* 437); **имє(и)є(м)** 1 (1490 *Пам.*); **имѣ(н)ємь** 1 (1447—1492 *ЛКНБ*); *місц. одн.* **оу (въ, во, о, при, на) имєиїи** 7 (XV ст. *BC* 17 зв., 21, 32 зв., 36; *СЯ* 40, 40 зв., 41); **имѣиїи, имѣнии** 6 (1398 *ДГПМ;* XV ст. *BC* 38 зв.; *СЯ* 41; 1455 *Cost.* II, 772; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **имєни** 6 (1466 *AS* I, 62; 1488 *AS* I, 38; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1490 *Пам.*); **имєню** 5 (1430 *ГВКЛ* 7; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, II; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1488 *AS* I, 242); **имѣиьи** 4 (1445 *АкЮЗР* I, 17, 18; п. 1450 *ПИ* № 9; 1451 *P* 156); **имєнъи** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); **имєньи** 2 (1489 *РИБ* 433, 437); **имѣнию** 2 (1434 *P* 130); **ыимєни** 2 (1495 *АЛРГ* 55); **имѣиью** 1 (1435 *P* 132); **имєню** 1 (1475 *AS* I, 72); **имѣни** 1 (1452 *Cost.* II, 422); **имѣнєи** 1 (1496 *AS* I, 244); **имѣныи** 1 (1496 *AS* I, 245); **имєныи** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); **имєиїи** 1 (XV ст. *BC* 36); **имєне** 1 (1493 *АЛРГ* 56); *зам. род.* о выпїсанїю **имєиїю** (XV ст. *СЯ* 9); *наз. мн.* **имєиїа, имєнїя** 4 (1388 *ZPL* 105; XV ст. *BC* 34; *СЯ* 41 зв., 42 зв.; 1460 *BD* II, 270); **имѣнїа** 1 (1457 *Cost.* II, 811); **имѣ(н)Ѧ** 1 (1482 *AS* I, 80); *род. мн.* **имѣней** 6 (1446 *АкЮЗР* I, 18; 1495 *АЛМ* 83; *ВМБС;* 1498 *АЛМ* 163; 1499 *AS* I, 118); **имєией** 2 (1475 *AS* I, 72); **имѣнїи** 2 (1398 *ДГПМ;* 1446 *P* 154); **ымєнє(и)** 1 (1496 *ВМКФС*); *дав. мн.* **имѣнемъ, имѣнєм** 4 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1475 *AS* III, 14; 1498 *АЛМ* 163); **имѣиьє(м)** 4 (1437 *P* 136; 1438 *P* 138; 1498 *АЛМ* 163); **имєнѦм, имєня(м)** 3 (1437 *AS* I, 34; 1488 *AS* I, 241; 1490 *ЗХП* 136); **имѣиьѦм** 1 (1489 *AS* I, 89); **имєнемъ** 1 (1446 *AS* I, 43); **имѣииємъ** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **имѣнїямъ** 1 (1492 *АЛМ* 30); *знах. мн.* **имєнѦ, имєня** 16 (1430 *ГВКЛ* 7; 1487 *AS* I, 85, 240; 1488 *AS* I, 241; 1490 *ЗХП* 136; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **имѣньѦ, имѣиья** 15 (1434 *P* 128; 1438 *P* 138; 1470 *AS* I, 65; 1482 *AS* I, 79; 80, 81; 1487 *AS* I, 239; 1489 *AS* I, 89 і т. ін.); **имѣиѦ, имѣия** 8 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1485—1500 *AS* I, 120, 121; 1492 *АЛМ* 31; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **имѣниа, имѣнїа, имѣння, имѣнїя** 8 (1446 *P* 154; 1449 *Cost.* II, 746; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1492 *АЛМ* 30); **имєнїа** 4 (XV ст. *BC* 12, 36; *СЯ* 42 зв.); **имєнъя, имєнья** 3 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1496 *ВМКФС*); **имєня** 2 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1490 *ЗХП* 136); **имєнья** 1 (XV ст. *BC* 24 зв.); **имє(н)и** 1 (1491 *ВМКФС*); *ор. мн.* **имє(н)и** 3 (1490 *ЗХП* 134; 1495 *ВМБС*); **имѣиьи** 1 (1470 *AS* I, 65); **имѣни** 1 (1495 *АЛМ* 83); **имєиьи** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); *місц. мн.* **оу (въ, во, на) имєиѦхъ, имєняхъ** 9 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1446 *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1454 *AS* III, 9—10; 1488 *AS* I, 241); **имѣиьєхъ** 5 (1437 *P* 136; 1438 *P* 138; 1446 *P* 152; 1450 *ПИ* № 9); **имѣньѦх, имѣньяхъ** 4 (1433 *P* 119; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1483 *AS* I, 82; 1495 *РИБ* 620); **имєнья(х), имєнъяхъ** 2 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1496 *ВМКФС*); **имєнєхъ** 1 (1446 *AS* I, 43); **имєнѦхъ** 1 (1493 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **имѣньиєхъ** 1 (1482 *AS* I, 81); в тыхъ **имѣиьи** 1 (1433 *P* 119); **имѣниехъ** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

Див. ще ***ИМЄНЇЯ**[1].

***ИМѢНОВАТИ СѦ** *див.* ***ИМЄНОВАТИ СѦ.**

***ИМѢНЪЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

***ИМѢНЫЄ** *див.* **ИМѢНІЄ.**

***ИМѢНЬЄ** *див.* **ИМѢНЇЄ.**

ИМѢТИ, ИМЄТИ, ИМЄТЬ, МѢТИ, МЄТИ, MIET *дієсл. недок.* (398) **I.** *(повнозначне дієслово)* (395) **1.** (що, чого, що від кого і без додатка) *(бути власником чого)* мати, держати (що), володіти (чим) (41): A jestliby penezej nemel, tohdy za postupok... majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а... аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшель... тогдѣ има хмѣль прибко... сулимовь *имѣти* (Львів, 1412 *P* 81); а що єсмо имѣли листы записанн о(т) нашєго господарѦ... такъ на(м) загыбли (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); и свои(х) привілїи да(л) оу руки паиу михаилу логоѳєт(у)... що имѣ(л) на тоє селищє (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); А мають только жъ коръчомъ *мети*, колько передъ тымъ было (Радомль, 1487 *РИБ* 228); Которыи имєєть жеребѦта нєоуки а щкоды чинїть по полоу (!) житоу (XV ст. *BC* 8 зв.); и тую землю Проселкову а Мартинцову... присудили есмо Богдану Остафієвичу имѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

2. (що) користуватися (чим, з чого), мати (що) (4): єсть болеи пановъ штожь имєють права нємєцькая оу свои(х) сєлєхъ о(т) на(с) позычєны (XV ст. *BC* 26).

3. (кого, що від кого) *(одержувати)* мати (2): Иди(к) жалова(л)сѦ на пастоуха и(ж) да(л) ємоу овцю во ста(до) єго паствитї, а опѦть овци засѦ не мєль о(т) пастоуха (XV ст. *BC* 27); мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого послѣднє ва(м) посланыи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

4. (кого, кого ким, кого з ким, кого за кого, кого к чому) *(перебувати в якихось стосунках з ким)* мати (кого, кого ким, кого за кого) (30): коли имѣлъ й тєсль на недѣ(л) А коли š тєсль (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); Teź źadnoho w domu... ne choczem hostem meti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а... аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєлъ што ѣ *имѣлъ*

с прибковою сестрою с алжкою тогдѣ има хмѣль прибко... сулимов нмѣти (Львів, 1412 *Р* 81); а того дѣлѧ приказуємы дѣтємъ нашимъ... абы... прєрє(ч)ному воєводѣ... на вѣки нє оуспоминали алє за добрыи и пєвныи приятєлѣ имѣли (Ланчиця, 1433 *Р* 121); а та(м) коли боудєтє прєзъ ясноє досвєтъчѣнье познатє (!) єстли мнстръ подлоугъ свои(х) листовъ гасъ за срѣдники єднанье (!) покоя боудєть хотѣти мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Наипєрво иж никого иного за пана нашєго мимо рєчєнного пана нашєго Казимира... нє хочєм нмѣтн (Сучава, 1462 *BD* II, 284); Билъ намъ чоломъ часникъ нашъ, Федко Гавриловичъ, и положилъ передъ нами листъ отца нашого... которымъ єму... дозволилъ выкупити имѣніе... што была єму жена єго записала у своемъ вѣнѣ въ сту копахъ, а ближнихъ къ тому имѣнію никого не мѣла (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємь соудє мєлъ оуставнаго слоужєбнїка (XV ст. *ВС* 15 зв.); а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол‹ь›ко одно двѣ дочцѣ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

5. (що в чому) містити в собі, включати в себе (2): Порозоумѣти можєтє в тои мѣрє какъ много правды тынто мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

6. (що) відчувати (що), зазнавати (чого) (8): Мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чннимъ знамєни(т) тымъ листо(м) иже имѣючє чистоѣ мысли... к вєлико(м) королєви володиславу... слюбуємъ дєржати цѣлую правду н чиста вѣра (Молодечно, 1388 *Р* 43); про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди, зану(ж) мы хочє(м) узѣти ваши(м) ч҃лко(м) за тото кєзѣшъство, понє(ж) има(м) пагубу (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); а обрагимъ толъмачъ на сє(и) дорозє много томъли мєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

7. *(з інфінітивом) (бути спроможним)* мати (зробити що) (1): и нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

8. *(з інфінітивом) (бути зобов'язаним, мусити)* мати (зробити що) (148): Алє то што жь коли вси боѧрє и зємлѧ нє будуть городъ твєрдити тогды тии люди тако же имѣють твєрдити (Смотрнч, 1375 *Р* 20); а тоє сєло пєрво рє(ч)ноє имѣють на(м) давати подлу(г) пра(в) волоско(г) ты то доходы што(ж) с по(л)нинъ ***аю(т) (Снятин, 1424 *Р* 100); и мы имѣємъ иашому приѧтєлю, ильи воєводѣ, приѧти и єго доброго смотрѣти (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); а онн ти(ж) бы имѣли засѣ остерегати панове наши и опасовати, ка(к) сами сєбє (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а тє(ж) коли потрєбизно (!) соу(д)я и по(д)соудокъ имѣють людѣ(м) право чннїть какъ оу вєлїко(м) (!) по(л)щє оуставлѧє(м) (XV ст. *СЯ* 43); и нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню... алє поручылъ за сєбє нашого боярына Фєдора... сто и двадъцать золотыхъ оугоръскихъ чєрълєныхъ, и *имєлъ* ихъ послати къ нємоу до Хотєнѧ (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

9. *(з інфінітивом) (бути в праві, могти)* мати (зробити що) (39): тєжь то изволи(л) єсмы єму аж бы єго... коли нѣкоторая пригода єму ста(л) тогды има то сєло замѣни(т) продатн (Львів, 1399 *Р* 59); мы алєксандръ воєвода.... чинимъ знамєнито... ажє хотѧчи... господарю нашему, оуказати нашє голдованїє... и нашє листы... которыми сѧ єсмы єму записали... ижє быхомъ николи нє имѣли противѣ єму быти (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637); а по его животѣ въ жоны его и въ дѣтей нихто не мѣлъ того имѣнія выкупати, нижли отецъ нашъ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); а возмєть лї два вола алюбо два конѧ тогды имѣєть одио(г) собѣ дрьжатї (XV ст. *ВС* 37); Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые... а передъ тымъ деи здавна того не бывало, ижбы мѣщане... мѣли тые кожи малые купити (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

10. *(з інфінітивом) (намірятися, збиратися, бути повинним)* мати (робити що) (3): а сє ѧзь кнѧ(з)ь Фєдико нєсвидискии староста крємѧнєцкии и братславьскии вызнаваю... какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ освѣчєному кнѧ(з) швидригаилови противоу сторонамъ тымъ с которыми жь во(н) нѣшито имѣлъ чинить (Кременець, 1434 *Р* 129); а тыє двѣ части того имєніа, на которомъ єсми мѣлъ самъ жити, запродалъ єсми є. м. за пятьдєсятъ коп гроши (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

11. *(у формі баж.-ум. сп. з інфінітивом) (вказує на сумнівність передбачуваної дії)* мати (зробити що) (16): I teź, jestliby chrestianin... meł szto wcziniti, abo wdaril, majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а хотя бы есть мѣлъ иншій вступати въ тые дѣла... тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); рѣчи, которыи жь в часу бывають аж бы нє проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы прийти къ будущои знаємости аж бы вѣчностью листовъ былы потвєржєны (Снятин, 1424 *Р* 99); Колибы сѧ то дѣяло около свѧта нарожѣнья бо(ж)єго... тогды коли єсмо очивистє с вами оу кнѧзьствѣ вєлико(м) были ижбыхо(м) длѧ того о(т)сюль пєвныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ доро(г) посрѣдковъ которыми оу таковыи тадынки мѣли бы были почать бытн (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а с котороє б‹ы› то стороны хто имєлъ рушити, а с того выступити, тотъ бы имєлъ г‹о›с‹по›дарю королю триста копъ отложити, а собє двєстє копъ тожьто бы нмєлъ то рушити (Манів, 1478 *AS* I, 76); Ино мы тое вышейписаное имен‹ь›ницо... взяли къ своей руце отъ всихъ тыхъ, которіе бы мели близкіе къ тому имен‹ь›ицу быти (Городно, 1497 *РИБ* 683);

◊ имєти бога прєдъ очима (1) бути справедливим: имєєть соу(д) како во(г) (!) имєти в роуцє а б҃а прє(д) очима (XV ст. *ВС* 33 зв.); мєти братство (межи собою) (1) перебувати в дружніх взаєминах (з ким): Дроугоє вспоминаєть г(с)дръ нашъ воєвода... яко были прє(д)ки дєда нашого алєкса(н)дра воєводы волоского, и прє(д)ки вито(в)то(в) вєликого князя лито(в)ского яко они мєли межи собою бра(т)ство и приятє(л)ство и ми(р) (б. м. н., 1496 *ПСВВ*); мѣти єднаньє (з ким) (1) укласти угоду: а пото(м) бори(с) рєкъ а на(д) то мѣлъ єсми єднаньє з глѣбо(м) остаѳъєвичо(м)... и зъє(д)навши сѧ є(с)мо и запи(с) мєжы собою вдѣлали (Вільна, 1495 *ВМБС*); имєти заисканноє жалобы (1) виграти судову справу: тогды тотъ доминикъ... хотє(л) имєти заисканноє своє жалобы (XV ст. *ВС* 20—20 зв.); мєти в ласцѣ (кого) (1) виявляти прихильність, ласку (до кого): и врозумивши то пани Олизаровая, штож мы... п‹а›на Олизара мели во чти и в ласцѣ нашой... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнѧ оу Волыни по своємъ животє (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); имєти лѣт розоумоу (1) стати повнолітнім, досягти повноліття: о дѣтє(х) которыи коли єщє нє имєю(т) лѣ(т) ро(зоу)м(оу) (XV ст. *ВС* 26 зв.); мєти любовъ (6), любовъ мєти (з ким) (3) перебувати в дружніх взаєминах (з ким), прихильно ставитися (до кого): И твоя милость къ намъ всказывалъ, абыхмо и мы зъ вашою милостию по томужъ мєли приятельство и любовъ (Троки, 1494 *BD* II, 387); a koli k Jeho Miłosti takoie diełо wczynisz, a Jeho Miłost hosudar nasz z bożeju pomocżiu takimżo obyczaiem choczet k tobie utwerditi sia i zapisati sie, i lubow i pryiaźń miet s toboiu (Вільна, 1494 *BD* II, 389); имѣти мєрзєчку (на кого, від кого) (2) бути в сварці, у незгоді (з ким): мы Стєфанъ воєвода знаємо чинымъ... што коли єсмы имѣли мерзєчку на нашєго г(д)на и брата старшєго... о то(м) мы... оумыслывши доброую мыслъ и оучинили єсмы вѣрною (!) покороу (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 678—679); и оузрѣвши нашу правую пра(в)ду... а они за то на(м) слюбовали и слюбили... ажє мы нє будє(м) имѣли жа(д)ноє присловїє аии мєрзѧ(ч)ки о(т) г(с)п(д)рѧ нашє(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II,

809); имѣти (мєти) миръ (3), миръ мєти (1) (з ким і без додатка) перебувати у мирних відносинах, зберігати мир: Иио г(с)дръ нашъ єго мл(с)ть то вчини(л) на жеданьє г(с)дрѧ вашого хочєть ми(р) вечныи(и) мети съ г(с)дремъ ваши(м) (б. м. н., 1496 *ПСВВ*); а мы имаємо имѣти и ховати вѧчнїи и нєпороушенныи и незламанныи мир и покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); имѣти мѣсцє (1) бути наявним: А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) не иеть (!) гнєвъ и мѣсца... имеєть соу(д) како во(г) (!) имети в роуцє а б҃а прє(д) очима (XV ст. *BC* 33 зв.); имѣти налогу (на що) (5) зазнавати нападу: а пакъли бы самихъ насъ нашъ милыи прыѧтєль на помочъ жадалъ, и мы сами нашомоу прыѧтєлю маємъ быти... до помочы, вымѣнѧючы то... нижьли боудемъ имѣти какоую налогоу, на нашоу землю (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а коли киѧзъ вєлїкїи... иметъ от нас пожадати какоую помочъ на єго непрїѧтели, а мы имаємъ дати кнѧзю великомоу помоч, без хитрости, нижли того, бжє нє даи, боудоумъ (!) имѣти какоую налогоу с которых сторонъ, на нашоу землю (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); имѣти иємоць (нємочь, иємощь) (4) бути хворим: а пакъли бы самихъ насъ нашъ милый прыѧтель на помочъ жадалъ, и мы... нашомоу прыѧтєлю маємъ быти... до помочы, вымѣнѧючы то... нижьли боудемъ имѣти... нємощь отъ бога на насъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); али оу црѧ имаєтъ намъ помагати... и о всємь нашимъ добромъ стоѧти, какъ самъ о собѣ нижли... боудет имѧти какоую налогоу... алибо от бга немоцъ на себє (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); имѣти покои (покоуи) (2) перебувати у мирних відносинах: они маю(т)... на то стояти... како бы могли оучинити на(м) ми(р)... яко быхо(м) имѣли собѣ, покои с ти(х) съ вси(х) сторо(и) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); а мы имаємо имѣти и ховати вѧчнїи и непороушеныи и незламанныи мир и покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); мєти право (2), право мєти (1) (з ким о що, о чому з ким) позиватися, судитися (з ким за що): какже тот Єго Милости боѧрин Раман (!) о тыи пѣнѧзи мѧл со мною право пѣрєд намѣстникомъ кнѧзѧ Михаила (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и они Повѣдили пере(д) нами, што(ж) деи о(т)цы нашы мели о то(м) право со о(т)це(м) єго пере(д) пано(м) ивано(м) вѧжевичо(м) (Вільна, 1495 *BK*); имѣти прикрости (від кого) (2) зазнавати прикростей: Сє мы панове Цєценевъскыи... боудоучи єсмо оу добром розоумѣ з доброю памѧтью, нє имѣючи жадных прикростей ниоткого... продали єсмо имѣньє отчиноу свою (Кременець, 1467 *AS* I, 63); Сє мы панове Цєценовъскыи... боудоучи єсмо у добром розоумѣ и з доброю памѧтью нє имѣючи жадиых прикростей ниоткого... продали єсмо имѣньє отчиноу свою (Кременець, 1469 *AS* I, 64); имѣти присловїє (від кого) (1) зазнавати докорів, закидів: и оузрѣвши нашу правую пра(в)ду... а они за то на(м) слюбовали и слюбили листо(м) свои(м), аже мы не буде(м) имѣли жа(д)ноє присловїє ани мерзѧ(ч)ки о(т) г(с)п(д)рѧ нашє(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); мєти приязнь (4), приязнь мєти (з ким, к кому) (2) перебувати у дружніх взаєминах (з ким): Про то господаръ нашъ... всказалъ и твоєй милости абы... мелъ бы єси зъ єго милостью прыязнь вечную и любовъ, по тому какъ и предъковє єго милости и отєцъ єго милости мели приязнь и єдинацътво съ предъки твоими (Троки, 1494 *BD* II, 387); Pro to hosudar nasz... wskazał k Twoiey Miłosti, aby... miel by k Jeho Miłosti pryiaźń weczniuiu (Вільна, 1494 *BD* II, 388); мєти прыятєльство (5), прыятєльство мєти (з ким) (1) перебувати у дружніх взаєминах, приятелювати (з ким): И твоя милость къ намъ вскaзывалъ, абыхмо и мы зъ вашою милостью по томужъ мели прыятєльство (Троки, 1494 *BD* II, 387); czerez tyi swoi posły wskazywał iesi do nas, wspominaiuczy nam sztoż z starodawna naszy predkowie... s twoimi predki... mieli pryiatelstwo i lubow (Вільна, 1494 *BD* II, 388); имєти рєчи (з ким) (1) мати розмову, розмовляти: И имєли єсмо о томъ много речей исъ послы твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401); имѣти в роуцє (кого) (1) держати, мати в руках: А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє иеть (!) гнєвъ и мѣсца... имеєть соу(д) како во(г) (!) имети в роуцє а б҃а прє(д) очима (XV ст. *BC* 33 зв.); мєти склады (1) мати дозвіл на складчину для виготовлення хмільних напоїв перед великими святами: И во всемъ бы еси мыту нашому и корчме былъ помочонъ... и заповедалъ бы еси слугамъ своимъ и мещаномъ, штобы коръчмы въ месте не варили и по селомъ нижьли бы нехай только мели два разы, або три въ году склады (Судомир, 1488 *РИБ* 222); имѣти слобозїю (від чого) (1) бути звільненим від повинностей, податків: То тїє людї що коли соут оу тих сєлах, що би имѣли о(т) на(с) слобозїю о(т) оуси(х) наши(х) дааних (!) и робот (Сучава, 1456 *ГПХМ*); мєти оутїскъ (1) терпіти тисняву, товчію (в юрбі, натовпі): Панеи и панєнъ бытность длѧ крепостї (!) и(х) вынеты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького абы нє мєлї оутїскоу моузьско(г) (XV ст. *BC* 12); имѣти оучастїє (4), оучастїє имѣти (з ким) (4) зазнати однакової долі, поділити долю: ащє ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сїѫ... да є(ст) проклѧ(т)... и съ іоудоѫ іскаріо(т)скы(м) оучѧстїє да има(т) (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи и да има(т) оучастїє и съ онѣми іоудеиє, єжъ възъпиша на г҃а х҃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231); мєти во чти (кого) (1) виявляти пошану, шанувати: и врозумивши то пани Олизароваѧ, штож мы слугу нашого п⟨а⟩на єєй (!) п⟨а⟩на Олизара мєли во чти и в ласцѣ нашой... волнє даровала нас и дала и записала тыє двє имєнѧ оу Волыии по своєму животє (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); имѣти чѧ(стъ) (з ким) (1) поділити долю (з ким): а кто пороушитъ сїє данїє наше то(т) да бѫдетъ проклѧтъ о(т) г҃а б҃а... и да иматъ чѧ(ст) съ онѣми иже възъпиша на вл(д)кѫ х(с҃)а и кръвъ єго на ни(х) и на чѧдѣ(х) и(х) (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); ничого нє имѣти (до чого) (1) не мати претензій: а... ажбы сѧ што мѣло надо мною стати, тогды до моєѣ отчины до Голчѧ не имають ничого имѣти братя моя ни ближнии моѣ (Острог, 1466 *AS* I, 60—61);

вымолву имети (1) *див.* *__ВЫМОЛВА__; вѣчность имѣти (1) *див.* *__ВѢЧНОСТЬ__; добрую⟨мѣти⟩ волю (1) *див.* __ДОБРЫИ__; доконъчанье имети (1) *див.* __ДОКОНЧАНЬЄ__; досыть имєти (1), имѣтї досыть (2) *див.* __ДОСЫТЬ__; дѣл имѣти (1), имити дѣлъ (1) *див.* __ДѢЛЪ__[1]; дѣло имѣти (1) *див.* __ДѢЛО__; мєти єдинацтво (1), jednactwo mieti (1) *див.* __ЄДИНАЦТВО__; записъ имети (мети) (2) *див.* __ЗАПИСЪ__; знаємостъ имѣти (1) *див.* *__ЗНАЄМОСТЪ__; крєстъноє целованьє имети (1) *див.* *__КРЄСТЪНЫИ__; nekotoroho podozrenoho meti (1) *див.* *__PODOZRENYJ__; обычаи имєти (2) *див.* *__ОБЫЧАИ__; опѣканьє имѣти (1) *див.* *__ОПѢКАНЬЄ__; на сердци имити (1) *див.* *__СЕРДЦЄ__ 2; спор мети (1) *див.* __СПОР__; тяжумети (1) *див.* *__ТЯЖА__; уход мети (1) *див.* *__УХОДЪ__[2]; оучастїє имѣти (2) *див.* *__ОУЧАСТЇЄ__; чти нє имєти (2) *див.* __ЧЕСТЬ__ 2; шкоду имети (2) *див.* __ШКОДА.__

II. *(допоміжне дієслово в складі майб. I)* (12): а в поли кде собѣ проорють нивы то ихъ имѣеть прислушати (Смотрич, 1375 *P* 20); а до сп҃сова днє аже нє выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть держати то село опѧтъ до другого року (Львів, 1386 *P* 31); пак ли нє имѣємъ єму заплатити на тотъ днь яко ту выписано, тогды мы в то(т) днь бєзъ никоторыє о(т)волокы имаємъ єму дати нашь городъ снѧти(н) (б. м. н.,

1411 *Р* 77); Коли дѣтемъ оумре(т) мати а оць хочеть дроугоую понѧ(т) жоноу а дѣти имѣють проси(т) во оца дѣлнїци своєи а потомъ истративши оцю докоучають оу то(м) бываеть клопо(т) межи ними (XV ст. *ВС* 40 зв.); Тиж не имаемо ани хочем никоторых землъ... прѧз воли и прѧз особного призволеня... нашего королѣ... отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* **мети** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 4; 1388 *ZPL* 106; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1487 *РИБ* 228; 1494 *BD* II, 387; 1495 *АЛРГ* 55; 1496 *ОПСВВ*); **имѣти, имѣтї** 8 (1412 *Р* 81; 1439 *Cost.* II, 713; 1456 *ЭСФ;* 1462 *BD* II, 285; 1466 *AS* I, 61; 1498 *АЛМ* 159; XV ст. *ВС* 36; 1499 *BD* II, 420); **имети, иметї** 8 (XV ст. *ВС* 5 зв., 11 зв., 12 зв., 18 зв., 20 зв., 33 зв., 42 зв.); **име(т)** 5 (XV ст. *ВС* 6, 12, 18, 22 зв., 35 зв.); **мѣти** 4 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1470 *AS* I, 65; 1495 *АЛРГ* 55); **иметь** 4 (XV ст. *ВС* 5 зв., 13, 15, 36 зв.); **имѣ(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *теп. 1 ос. одн.* **имамъ, има(м)** 2 (1434 *Cost.* II, 675; 1462 *BD* II, 293); **имѣю** 1 (1487 *AS* I, 239); *3 ос. одн.* **имеєть** 71 (XV ст. *ВС* 9 зв., 11, 12, 12 зв., 13, 16, 18 зв., 25 зв., 33 зв., 35 зв. і т. ін.); **имеє(т), имеет** 31 (XV ст. *ВС* 6 зв., 14, 17 зв., 18, 18 зв., 22 зв., 26 зв., 29, 34 зв.; *СЯ* 43 зв. і т. ін.); **имѣє(т), имѣет** 12 (1377 *Р* 24; 1412 *Р* 81; XV ст. *ВС* 5 зв., 29 зв., 36 зв., 37; *СЯ* 40 зв., 41 зв., 1433 *Р* 124, 126); **има(т), имат** 6 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1390 *Р* 176; 1443 *ДГСПМН*); **имѣеть** 3 (XV ст. *ВС* 35 зв., 37; *СЯ* 40 зв.); **има** 3 (1399 *Р* 59; 1412 *Р* 81); **имиє(т)** 2 (1421 *Cost.* I, 142); **мѣєтъ** 1 (1376 *ЗНТШ* V, 3); **имать** 1 (XV ст. *СЯ* 9); **! иеть** (XV ст. *ВС* 33 зв.); **! смеєть** 1 (XV ст. *ВС* 11 зв.); *1 ос. мн.* **имамы** 5 (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1433—1443 *АРМ*); **имѣемъ** 4 (1411 *Cost.* II, 638; 1429 *Р* 112; 1442 *Cost.* II, 719); **имамо** 3 (1462 *BD* II, 284); **имиє(м)** 1 (1421 *Cost.* I, 142); *3 ос. мн.* **имѣють** 11 (1375 *Р* 20; 1422 *Р* 98; 1424 *Р* 100; *СЯ* 43; 1433 *Р* 123, 125); **имею(т), имеют** 8 (XV ст. *ВС* 13, 17, 24; *СЯ* 41, 42 зв., 43, 43 зв.); **имеють** 7 (XV ст. *ВС* 25 зв., 28 зв., 35, 36; *СЯ* 43, 43 зв.); **! мѣюти** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *у складі майб., 1 ос. одн.* **имѣю** (держѧ(т), стати) 2 (1402 *Cost.* II, 623); **имамъ** (остерегати) 1 (1402 *Cost.* II, 623); *3 ос. одн.* **имѣеть** (прислушати, держати) 2 (1375 *Р* 20; 1386 *Р* 31); **имѣє(т)** (служи(т) 1 (1424 *Р* 99); *1 ос. мн.* **имамо** (отдалѣти) 2 (1462 *BD* II, 284); **имѣемъ** (заплатити) 1 (1411 *Р* 77); **имеє(м)** (о(т)далити) 1 (1448 *Cost.* II, 734); *3 ос. мн.* **имѣють** (проси(т) 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); **имѣю(т)** (по(л)нити) 1 (1423 *Cost.* I, 143); *перф. 1 ос. одн. ч.* **имѣл** 1 (1475 *AS* I, 70); **мѣлъ єсми** 1 (1495 *ВМБС*); **єсми... мѣлъ** 1 (1495 *ВМБС*); **єсми мѣлъ** 1 (1448 *АЛМ* 8); *ж.* **мела єсми** (1481 *AS* I, 77); *3 ос. одн. ч.* **имѣлъ, имѣль, имѣ(л), имѣл** 9 (1386—1418 *Р* 35; 1390 *Р* 176; 1412 *Р* 81; 1418 *Р* 89; 1434 *Р* 129; 1435 *Р* 132; 1444 *Cost.* II, 218; 1456 *ЄСФ;* 1496 *РИБ* 602); **мелъ** 6 (1484 *ЯМ;* 1487 *AS* I, 86; *РИБ* 227; 1494 *BD* II, 338; XV ст. *ВС* 27; 1499 *BD* II, 450); **мѣлъ** 4 (1449 *АЛМ* 8; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 85; *РИБ* 602); **имелъ, име(л)** 3 (XV ст. *ВС* 15 зв.; *СЯ* 42; 1499 *BD* II, 450); **мялъ, мѧл** 2 (1489 *РИБ* 437; 1492 *AS* III, 23); **mił** 1 (1388 *ZPL* 107); **ма(л)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *ж.* **мѣла** 3 (1494 *АЛМ* 54; 1495 *ВМБС;* 1498 *АЛМ* 159); **имѣла** 1 (1418 *Р* 89); **имила** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *с.* **imiełо** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *1 ос. мн.* **єсмо имѣли** 2 (1435 *Cost.* II, 679; 1458 *Cost.* 815); **мѣли єсмо** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*); **имели єсмо** 1 (1496 *BD* II, 401); **имяли єсмо** 1 (1478 *ЗРМ*); **мели єсмо** 1 (1484 *ЯМ*); **єсмы имѣли** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **мели** 1 (1487 *AS* I, 240); *2 ос. мн.* **имели єсте** (1498 *BD* II, 409); *3 ос. мн.* **мели, mieli** 13 (1493 *ПОСВВ;* 1494 *BD* II, 387; 1495 *ВК;* 1496 *ПСВВ;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118, 119 і т. ін.); **мѣли** 7 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1459 *Р* 172; 1495 *АЛМ* 88, *БСКИ, ВМЗД*); **имѣли** 3 (1456 *ЭСФ;* 1475 *AS* I, 70; 1487 *AS* I, 239); **имели, имелї** 3 (XV ст. *ВС* 39 зв., *СЯ*, 42; 1494 *РИБ* 560); **имили** 3 (1436 *Cost.* II, 707); **и(м)ли** 1 (1479 *DC* 140); *майб. 1 ос. одн.* **мѣти хочоу** (1459 *Р* 172); *2 ос. одн.* **боудешъ мети** (1494 *BD* II, 387); *3 ос. одн.* **боудеть имѣти** 1 (1442 *Cost.* II, 719); **боуде(т) иметї** 1 (XV ст. *СЯ* 42); **боудет имти** 1 (1445 *Cost.* II, 726) **имет имити** 1 (1457 *BD* II, 257); **choczet... miet** 1 (1494 *BD* II, 389); *1 ос. мн.* **будемъ имѣти, буде(м) имѣти, будем имѣти, боудоумъ имѣти** 5 (1442 *Cost.* II, 716; 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1447 *АкЗР* I, 61; 1457 *Cost.* II, 811); **хочем имѣти** 1 (1462 *BD* II, 284); *3 ос. мн.* **боудоу(т) имѣти** (1448 *Cost.* II, 737); *майб. II 1 ос. мн.* **буде(м) имѣли** (1457 *Cost.* II, 809); *бажсп. 2 ос. одн. ч.* **мелъ бы єси** (1494 *BD* II, 387); *3 ос. одн. ч.* **бы (ижбы) имѣлъ, имѣль, имѣл** 4 (1475 *AS* I, 69, 71; 1487 *ВОРСР* 178); **бы (jestliby, штобы, хтобы) мелъ, mel** 4 (1388 *ZPL* 105, 106; XV ст. *ВС* 15 зв.; 1494 *AS* I, 101); **бы имелъ** 3 (1478 *AS* I, 76); **мелъ бы, miel by** 2 (1494 *BD* II, 387, 388); **бы есть мѣлъ** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **хто(б) мѣлъ** 1 (1483 *ВОРСР* 178); **име(л) бы** 1 (1467 *СП* № 13); *с.* **бы... мѣло** 1 (1495 *БСКИ*); **бы мѧло** 1 (1498 *АЛРГ* 82); **ажбы мѣло** 1 (1461 *AS* I, 60); **жебы имѧло** 1 (1448 *АЛМ* 8); *1 ос. мн.* **быхомъ, быхо(м) имѣли** 3 (1411 *Cost.* II, 637; 1435 *Cost.* II, 879; 1457 *Cost.* II, 809); **быхмо имѣли** 3 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **абыхмо... мели** 2 (1494 *BD* II, 387, 388); *2 ос. мн.* **бы есте мѣли** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **чтобы єсте... имѣли** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *3 ос. мн.* **бы (абы, ажбы, щобы)... мели, mieli** 4 (1388 *ZPL* 107; 1488 *РИБ* 222; XV ст. *ВС* 12; 1497 *РИБ* 683); **абы (ажбы, щобы) имѣли** 3 (1433 *Р* 121; 1456 *ГПХМ;* 1457 *Cost.* II, 810); **бы имѣли** 1 (1429 *Р* 99); **ижбы мѣли** 1 (1495 *АЛМ* 88); **мѣли бы были** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **мели бы** 1 (1490 *Пам.*); ! и панове **абы... дѣло не имат** (1438 *DBAc* 28); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да иматъ (има(т), имат)** (1429 *Cost.* I, 149; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *ДГСММ;* 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 311, 313; 1500 *Cost. S.* 231); *дієприсл. одноч.* **имѣючи** 3 (1467 *AS* I, 63; XV ст. *СЯ* 41; 1469 *AS* I, 64); **имеючи** 1 (XV ст. *ВС* 11); **имѣючє** 1 (1388 *Р* 43); *дієприсл. перед.* **мѣвшы** (1495 *РИБ* 560).

Див. ще **ИМАТИ**[2], ***ИМАТИ СЯ, ИНѦТЬ.**

ИМЯ, ИМѦ, ИМѢ *с.* (925) **1.** *(людини)* ім'я, йменя (4): Абы тогды тыє речы вышъ выраженные на вечные часы и веки могъ тотъ листъ Нашъ выразившы нижей именами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есмо и печатью нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); и еще дали єсми ã сто злат оугрьских... яко да творѧт ми памѧть... а по сьмрьти нашеи... за доушѧ нашѧ и за доушѧ подроужїѧ наше, имѣ єи Настѣ (Путна, 1476 *BD* I, 217); и све(т)ки посве(т)чили што(ж) тая кнгни пере(д) нами то(т) запись ємоу на то дала и имена и(х) в то(т) листъ оуписала (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

и м е н е м ъ (7) на ім'я, званий, що його прозивають: а писаль грамоту писарь пана старостынъ дьякъ изъ болестрашичь именемь дьячковичь (Перемишль, 1359 *Р* 10); Мы кнѧ(з) двдъ дмитриеви(ч) кнѧ(з) русаиъ плакси(ч)... чинимы знамени(т)... како кеды в то времѧ коли кнѧ(з) велебныи дмитрии инѣмъ имене(м) корибу(т)... голдованиє и вѣрность и послушьство... володиславу... королеви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуемы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); Того раді мы видѣвши доброє произволенїє и данїє що дает Анна слоугам иашим... тих прѧдреченных сел, що их коупил сынъ еи... от игоумена именем Иоасафъ... ино мы такожде єсми дали им тих... сел (Сучава, 1470 *BD* I, 155); и м е н е м ъ (кого) (1) за дорученням, від імені: а мы именемъ и моча (!) вши(х) землѧнъ его повелѣниемъ его ислюбуемы за него... иже со всею своею землею ... вѣре(н) буде(т) (Лучиця, 1388 *Р* 39); и м е н е м р е к у ч и (1) на ім'я: Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ землі... иашею доброю волею... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашего вѣрного слугу именемь рекучи ладомиръ волошинъ (Бохур, 1377 *Р* 23—24); н а и м я (113) на ім'я: купилъ панъ вѧтславъ оу вѣки оу василѧ... и въ его брата на имѧ оу гѣнка и въ ехъ сновцѧ... то жь ту именовани (Львів, 1370 *Р* 18); ино оузрѣвши невиность мою велимужинии панови свѧтоѣ коруны поль-

скоѣ рада на имѧ па(н) вѧцєньць исъ шѧмоту(л) па(н) межирѣцикии староста рускихъ зѣмль... выбавили мѧ... ис того ѧтсва (!) (Кременець, 1434 *P* 130); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи—церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Слуги г̃ на (н)мѧ Олизаровичи из вєко(в) слоужать о двоу конє(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); А пак оу том також прїндоша прѣ(д) нами... слоуга иаш Пътроу... исъ своими детми, на имѣ Исаико и Тома и Андреика и Іоан... и продали свою ... отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 452); Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту, на имя Зенко, а Наливайко, а Левонъ Пужичане, на земянъ Берестейскихъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); Ино мы... за его службу, тые люди, семь служобъ, у Скидельской волости, на имя Гануса Шатрановича, а Олексу, а Карпа... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); п о и м е н и (6) поіменно: а мы боѧрє зємли мо(л)даєскои на вєрху листа сєго по имєни попсани яко истци и рукоимѣ слюбуємы и ручимы... и(ж) на(ш) господа(р) алєксандръ воєвода... а по нє(м) будущєи (!) имѣю(т) по(л)нити (б. м. н., 1423 *Cost.* I, 142—143); а на то є(ст) вєлика марторїа са(м) г(сд)вами вышєписаны(и) стефа(н) воєво(д)а... и ины(и) оуси наши боѧры що при то(м) били по имєни вєликыи и малыи (Васлуй, 1474 *РГС*).

2. *(наіменування місцевостей, населених пунктів і предметів)* назва (6): I też moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny, kotorym kolwe *imenem* byliby wymoweni (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); имєна сєлом чюрсачвъци (!) и владимировъци и букуровци (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); А жеребьемъ имя: Вороновъ, Быковъ, Блювиничи (Берестя, 1463—1478 *PEA* I, 35); и мы... ємоу имѣнє н(а)шє... дали єсмо... из млины и их вымилки, а посполитє мовѧчи зо всими доходы и зо всими потребами, который которымколвє *(в ориг.* колвєкоторым.— *Прим. вид.)* имєнємъ званы будут (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118); и м є н є м н а з в а т и (що) (1) дати назву (чому), найменувати (що): продали єсмо... зємлю... со всѧкими... поплатки... которымъ колвек именем могоут названы... бyти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и м є н є м ъ (7) під назвою: и потвєръждаємъ тому прѣ(д)рєчєнно(м) монастирю ... село псъ млино(м) имєнємъ съшчори (Сучава, 1443 *ПГСММ*); и мы ... ємоу имѣнє н(аше) имєнємъ Звѧгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117); и м є н є м р є к у ч и (1) під назвою: тогды мы... дали єсмо... єго правого всєго имѣнїа, пєрвоє, имєнєм рєкучи, село быбєл... а Жасковичѣ (Судомир, 1361 *AGZ* 6); н а и м я (706) під назвою: Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру (!) и на Некрину, дали єсми имь двѣ сєлѣ на имя село Старуня, а другоє село Новоє (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); a tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... na wiki wieczni (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); Дали єсмо и записали владицѣ орменьскому под Луцкомъ село, што Врусъ держалъ, на имя Цѣпорово (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); ино мы видѣвши и(х) доброую волю... а ми тако(ж) єсмн далї и потвердили тоє прѧ(д)рєчєноє сєло на имѧ моунтє слоузѣ нашємоу (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519); а к моєй роуцѣ мнѣ постоупила дѧдинаѧ моѧ кнѧгини Сєменоваѧ Марьѧ... имѣньє на имѧ Манєвъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Жаловали намъ кн̃гни Федоровая Федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на наместника мцє(н)ского... рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымєнє(и) и(х) о(т)чинъны(х), на(и)мѧ с чєрєи (Берестя, 1496 *ВМКФС*); А хотарь томоу вышеписанномоу сєлоу на имѣ Ботєщимь... да єст... по старомоу хотароу (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

3. *(титул)* ім'я (2): а мы имєнємъ и моча(!) вши(х) зємлѧнъ єго повєлѣниємъ єго ислюбоуємы за него и за єго дѣти ижє со всєю своєю зємлєю и с городы вѣрє(н) будє(т) (Лучиця, 1388 *P* 39); И такожь ни один наш нєприѧтєл, што сѧ назовет господарским имєнєм, абы нє имал жаднои ласки и поживлєниа ни оу дворѣ пана нашєго... ани оу Короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

◇ i m e n e m (чого) (1) під приводом (чого), як (що): I też moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); в о и м ѧ (кого) (67) *(у трафаретних зворотах з посиланням на бога, трійцю):* Во имя отца и сына и свѧтого духа амин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Въ ыме Панское, аминь (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26); Во имѧ г(д)нє аминь (Житомир, 1433 *P* 126); Въ имѣ отца и сына и свѧтаго доуха, троицѫ свѧтаа єдиносъштнаа и нєраздєлїмаа (Сучава, 1473 *BD* I, 181); Во имѧ с(вѧ)тыѧ троица стань сѧ (Добучини, 1487 *AS* I, 239); Во имя Светое и нераздѣльное Троицы. Аминь (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3); в ъ и м є (кого) (1) в честь, на честь: Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь съзидашє ц̃рковь въ имє с̃тго архаггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); л и ш и т и о у п р а в о є и м ѧ (1) *див.* **ЛИШИТИ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **имя, имѧ, имѣ** (1425 *Cost.* I, 168; 1463—1478 *PEA* I, 35; 1476 *BD* I, 217); *дав. одн.* **имєни** (1423 *Cost.* I, 142; 1466 *BD* I, 115; 1465 *Cost. S.* 69; 1469 *BD* I, 136; 1474 *РГС*); *знах. одн.* **имѣ, имѧ, имя, ймя** 878 (1361 *AGZ* 6; 1407 *P* 72; 1425 *Cost.* I, 168; 1438 *Cost.* II, 26; 1448 *Cost.* II, 362; 1453 *Cost.* II, 472; 1479 *BD* I, 228; 1489 *BD* I, 376; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **имє, imie** 11 (1388 *ZPL* 103; 1404 *ГМ;* 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1413 *GL* 48; 1414 *DIR«A»* 441; 1445 *Cost.* II, 218; 1448 *DIR* № 10b; 1465 *АкВАК* III, 4; 1479 *BD* I, 226; 1487 *AS* I, 241); **ими, имі** 3 (1451 *Cost.* II, 403; 1465 *GL* 176; 1490 *BD* I, 432); **ымє** 1 (1389 *PEA* I, 26); *ор. одн.* **имєнємь, имєиємъ, imenem, имєнє(м), имєнєм** 20 (1359 *P* 10; 1361 *AGZ* 6; 1388 *ZPL* 103; 1401 *ЗКЄ;* 1443 *ПГСММ;* 1468 *BD* II, 302; 1472 *DIR«A»* 530; 1473 *BD* I, 186; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 117); **имєним** 2 (1491 *BD* I, 463, 464); *місц. одн.* **по имєню** (1456 *ЭСФ*); *наз. мн.* **имєна** (1392 *Cost.* I, 7); *знах. мн.* **имєна** (1496 *ВМКФС*); *ор. мн.* **имєнами** (1389 *PEA* I, 27).

***ИМАТИ** *див.* **ИМѢТИ.**

ИНАК *див.* **ИНАКЪ.**

ИНАКО *присл.* (8) (*цсл.* инако) інакше, по-іншому: мы алєксандръ воєвода... и тнжъ мы илїашъ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ... вєликого кнѧ(з) алєкса(н)дра инако витовта... до єи живота (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); Мы болєславъ инако швитрикгаило з божьєи мл(с)ти кнѧзь черниговскии и ины(х) знаємо чини(м)... ажє даровали єсмо... слузѣ нашєму... на своємъ сєлѣ... й копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *P* 102); а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м) пєчє(р)скимъ ста(р)цомъ и братїи нашєго патрїа(р)шєского благословєнїа, а вєлики(х) господарєи свои(х) владѣющи(х) ... кїєво(м)... онъ же нарєчєтсѧ мати градово(м) роускїє зємли а нє инако (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

Див. ще **ИНАКЪ, ИНАЧЄ, ИНАЧЕЙ.**

ИНАКЪ, ИНАК *присл.* (5) (*стч.* jinak, *стп.* inak) інакше, по-іншому: а которы мытныкъ и двори(к) (!) или боу(д) каки рѧ(д)ца бы оучини(л) чєрє(с) на(ш) ли(ст) ина(к) томоу шна плати(т) (Дорохой, 1437 *DIR* № 8); пак ли бы хто хотѣлъ тыє имѣнья подъ пано(м) пєтро(м) взѧти... тогды пєрвѣє имаєть пану пєтру ина(к) мыщцє дати чєтыри ста ко(п) широкихъ грошєи (Луцьк, 1438 *P* 138); А инак и нє бьдєт (Путна, 1476 *BD* I, 217).

Див. ще **ИНАКО, ИНАЧЄ, ИНАЧЕЙ.**

ИНАЧЄ *присл.* (2) інакше, по-іншому: а кто би позабави(л) или задръжа(л) тыє вози ис си(м) листо(м) то(т) на(м) имає(т) намъ заплатити к̃ золоты(х) иначє нє боудє(т) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); и тако(ж) завѣзку поставлѣє(м) и поставили єсмы мє(ж) ними пѧ(т) дєсѧ(т) гривє(н) срєбра, кто о(т) ни(х) почнє(т) иначє або оусхочє(т) оувєр-

ноути... а то(т) заплати(т) завѣзкоу вн(ш)писа(н)ноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще **ИНАКО, ИНАКЪ, ИНАЧЕЙ.**

ИНАЧЕЙ *присл.* (1) (*стп.* inaczej) інакше, по-іншому: Се я Янъ, иначей Корѣйва Ядукговичь, продалъ есмы... землю свою питомую у волости Волковнской (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **ИНАКО, ИНАКЪ, ИНАЧЄ.**

***ИНБИР** *див.* ***ИНГБИР.**

***ИНГБИР** *ч.* (2) (*стп.* inbir, ingwer, ingber, *свн.* ingeber, *лат.* zingiber) імбир: а коли имоут коупити татарскїи товар, оу сочавѣ, илї шолкь, илї перєць, илї камхи... илї ингбир, а они абы платили от гривны три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); А коли имоут коупити татарскыи товаръ или заморскыи оу Сочавѣ: или шолкоу, и перєць... или инбир, или перєцъ, а они абы платили от гривноу три гроши мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ингбир** 1 (1456 *Cost.* II, 788); **инбир** 1 (1460 *BD* II, 273).

ИНДЄ, ИНЪДЄ, ИНДѢ *присл.* (*цсл.* инъдє) (13) деінде (5): про то мы оуставлѧємь иже краковъскыи староста на трє(х) месцє(х) имєєть соуды соудити: оу кракове во ондрєєвѣ оу вїслици а боудеть индє соуди(л) тогды єго соудъ моци нє маєть (XV ст. *ВС* 13 зв.); в томъ селє в Тє(те)ревъцє гоны бобровые два на(и)момъ гонивали оспода(р)скимъ а и(н)дє бо(р)тници гонѧть оу чюдно(в)ско(и) жє волости (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92);

и н д є н и г д є (8) ніде інде, більше ніде: сочавскоє мыто лишє оу сочавѣ, щобы платили... а индє нигдє що бы нє имали єи платити (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); а мыто нигдє да нє имаю(т) платити ни по тръго(м) ни по сєло(м) ни индє нигдє (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

ИНДИКТЪ, ИНЪДИКТЪ, ИНДЫКТЪ, ИНДИКТ, ИНДИКЪ, ИНЪДИКЪ, ИНДИК *ч.* (185) (*цсл.* инъдиктъ, *гр.* ἰνδικτος) (*найменування року в церковному літочисленні за 15-річними циклами*) індикт: Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830 индикта семого (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Писанъ у Люблини, въ лѣто тысеча чтериста десятое... индикта девятого (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); П⟨и⟩сан оу Берести, м⟨ѣ⟩с⟨ѧ⟩ца апрнлѧ к҃ дєн, индикт аі҃ (Берестя, 1448 *AS* I, 44); да(н) оу києвѣ... В лто ҂ ѕ҃ц҃ѯ҃ѕ инди(к) (Київ, 1457 *P* 166); пса(л) и дата (l) во (л)вовє... кану(н) прєображения хв҃а инди(т) (!) г҃ (Львів, 1478 *ЗРМ*); Псан у Вилни, въ лет 7001 мца, маия 7 ден, индик. 11 (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); Данъ во Мстиславли. Лѣто семъ тысячей осмое... индыктъ третїй (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **индиктъ, индикт, инъдикт, инъдиктъ** 80 (1401 *АкВАК* III, 2; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1446 *AS* I, 43; 1454 *АЛМ* 12; 1466 *AS* I, 63; 1489 *РИБ* 438; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *АЛМ* 36; 1500 *АЛМ* внп. 2, 59 і т. ін.); **инди(к), инъди(к), индик, индикъ, инъдикъ** 25 (1442 *Cost.* II, 719; 1459 *P* 174; 1488 *УКТ;* 1493 *АЛРГ* 56; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *АЛРГ* 55; 1496 *АЛРГ* 72; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1498 *АЛРГ* 82; 1499 *ВФ* і т. ін.); **индыктъ** 3 (1431 *ГВКЛ* 9; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120; 1500 *АСД* II, № 3); **! инди(т)** 1 (1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **индикта, инди(к)та, инд(и)кта, инъдикта, индкта** 47 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1389 *РЕА* I, 28; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1433 *P* 119; 1443 *P* 145; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 70; 1483 *AS* I, 82; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **индикт⟨а⟩, индик⟨та⟩** 18 (1437 *AS* I, 34; 1451 *AS* I, 45; 1463 *AS* I, 56; 1470 *AS* I, 67; 1481 *AS* I, 78; 1487 *AS* I, 87; 1489 *AS* I, 89; 1490 *AS* I, 92; 1494 *AS* I, 102; 1497 *AS* I, 112 і т. ін.); **индыкта, indykta** 6 (1420 *AS* I, 26, 27; 1431 *ГВКЛ* 9; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1498 *ГВКЛ* 23; 1500 *ДПЖН*); **индикту** 1 (1494—1495 *АЛРГ* 60); *ск. н.* **ин** 1 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); **инд.** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); **и(н)д(к)** 1 (1483 *ВОРСР* 178); **и(дъ)** 1 (1401 *P* 66).

Див. ще ***ЇНДИКТЇОНЪ.**

***ИНДРИННИЙ** *прикм.* (1): Тоє въсє вышеписанноє да єст имъ от нас оурик ... им равно и дѣтем их, и дѣтем Индринним (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Индриинним** (1469 *BD* I, 134).

***ИНДРИХ** *ч.* (7) (*особова назва, стч.* Jindřich, *стп.* Indrzych, *свн.* hindrich): θра(н)ци(к) а θа(л)ко индри(х) три(и) братєнїкы держали одно(г) млынарѧ индри(х) третїи бра(т) о нєкотыи (!) простоупкы выда(л) во право (XV ст. *ВС* 23, 23 зв.); A pa to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj, pan Indrych Zahwoski (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **индри(х)** 3 (XV ст. *ВС* 23); **Indrych** 1 (1413 *GL* 48); *знах. одн.* **индриха** (XV ст. *ВС* 23, 23 зв.).

ИНДЫКТЪ *див.* **ИНДИКТЪ.**

ИНДѢ *див.* **ИНДЄ.**

! ИНКАШЪ ⟨**ЮКАШ**⟩ (1): и дали єсми имъ оу нашеи земли села на имѧ брадичещи на краснон... гдє былъ инка(ш) (!) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449).

Див. **ЮКАШ.**

***ИННИИ** *див.* **ИННЫ.**

ИННЫ *займ.* (21) (*стп.* inny) **1.** *(не цей)* другий, інший (1): и дали єсмы ємоу оу нашеи земли село єго поурчєлещи гдє єстъ домъ єго и половина млина... въ томъ селѣ и ащє би инны млинъ оучинилсѧ оу томъ потоцѣ такожъ да боудєтъ половина отнина (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239).

2. *(крім названого)* другий, інший (19): а инни то вшитко свидци (Львів, 1370 *P* 18); My Witold wełyki kniaź łytowski y innych zeml czynemy znamenito... iź dali iesmo słuzi naszomu... Rydkuiu pa ryce Semenowce (Ужів, 1421 *AS* I, 27); Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ и инные села... осмотрели въ томъ светомъ евангелии (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а при то(м) бы(л) мартори, па(н) думѣ браєви(ч) дворни(к) и па(н) маноило... и инны(х) оуси(х) наши(х) бояръ вєликы(х) и малы(х) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458—459); Самъ Александеръ, Божою милостью, великий князь Литовскій, Русскій, Жмудскій и инныхъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22);

х т о и н н ы (1) *див.* **КТО**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **инны** (1429 *Cost.* I, 239; 1481 *ГПМ*); *наз. мн.* **инни** 1 (1445 *СРК*); **инныє** 1 (1454 *P* 162); *род. мн.* **инныхъ, инны(х), инъныхъ, innych** 10 (1421 *AS* I, 27; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1453 *Cost.* II, 459; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1474 *РГС;* 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1497 *РИБ* 683; 1498 *ГВКЛ* 22); **innich, innijch** 2 (1395 *GL* 166); *дав. мн.* **инны(м)** (1435 *Cost.* II, 678); *знах. мн.* с. **инные** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *ор. мн.* **инными** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 7).

Див. ще **ИНШЇИ, ИНЫИ, ИНЪ.**

ИНО[1] *спол.* (273) *(зв'язує речення)* **1.** *(сурядні)* (245) **1.** *(приєднувальний з відтінком наслідковості)* отже, отож, тож (221): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, ключникъ Виленскій... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ.. абыхмо то ему подтвердили листомъ нашимъ на вѣчность. Ино мы, зъ ласки нашое... тое мѣстце подле Рожества Христова и зъ малою улочкою и зъ корчмою вольною потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); былысмо у земянына повету Браславского, пана Карпа Ивановыча Мыкулынского, в именю его Почапынцяхъ и покладалъ передъ намы лыстъ господара его мылости, Великого князя Швыдрыгаила, которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими... разсудылы, и грани около маетностей его учинылы: ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ... абы до насъ прыиехалы и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (sic.— *Прим. вид.*) (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Обычан имєю(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бєроуть нє имєючи жа(д)ноє мл(с҃)тн мєжї собою то(г) делѧ(т) ино хто (!) исказить тотъ обычаи злостивыи прїказоуемы прї

нашє(и) мл(с)ти абы каждыи соудья и староста... колї за соудовын віны оу ко(г) заклады бєроуть... абы того межї собою нє делали (!) (XV ст. *ВС* 11—11 зв.); и оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оннка та заплатнлн оуси тоти вышєписаннїи пинѣзи... прѧд нами н прѧд нашими бояре. Ино мы видѣвши их доброи воли... а мы такождере и от нас єсмы дали... Сими и братоу єго Оники тоє прѧдреченноє сєло (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. *(протиставний)* але, а (15): тогды панъ данило приида прєд иасъ и тѧгалъ на вонта зоудечовьского на сулка... и положнли прєд нами королєвьскоє прнвильє воитово и оуздавалнѣ листы ино и на кролєвьскомъ листѣ на воитовѣ и на оуздавныхъ листохъ нє стоить оуписано тоє дворище пысковича што на любши и на гугни (Зудечів, 1411 *P* 79); a newestee naszoy welikoy knehini julianie prysiahł po żywote brata naszeho Welikoho Kniazia Witowta boronity ieie, ino unia w niatstwo weleł ieie umoryty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы... вєлѣлъ мѧ былъ избавить горла моєго... ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужинии панови свѧтоѣ коруны польскоѣ рада... выбавили мѧ... ис того ѧтсва (Кременець, 1434 *P* 129—130); Мы пє(т)ро воєво(да) ...с паны радою нашєю... радили єсмы... о оутиснєнїє и погибєли зємли нашеи що(ж) съ оуси(х) сторо(н) имає(м) а наибоу(л)шє о(т) турко(в) иже... просѧ(т) оу на(с) даны двѣ тисѣчи оугорскы(х) зла(т) ино мы нєдоу(ж) быхо(м) дати єи а боронити сѣ на(м) ника(к) (Паслуй, 1456 *ЭСФ*); а рокъ было ему почати корчмы варыти на Божъе Нарожєньє. Ино мещане Вруцъкіє, которые корчмы варыли, и не допустили ему корчомъ варыти (Радомль, 1487 *РИБ* 227); пан Юреи о томъ доведавшисѧ и до его милости отписал. Ино тотъ листъ отца нашого в животе не засталъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55—56).

3. *(у співвідношенні* ш т о — и н о *зв'язує речення, перше з яких є поясненням другого)* що... то (9): Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ, змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ небощнкъ... зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записатн (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Што твоя млность пишешъ, господаръ мой, до мене о тыхъ людѣхъ о Брушанѣхъ, о пошлинахъ, ино я, господару, Олькирда не помню (б. м. н., 1444 *АкЮЗР* I, 17); Штожъ одинъ слоуга мо(и) вжє осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ а дє(и) такъ слышимъ штожъ добрѣ здоровъ єстъ ино мы с вами коли сѧкъ живємъ оу сласти хотѧ бы сто такихъ было постоупилнсѧ быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Што г(с)дрь вашъ штєфанъ воєвода всказа(л) к намъ жалоуючы жалости нашоє ижъ богъ милы(и) о(т)ца нашого короля єго мл(с)ти стого свєта взялъ ино в то(м) є(ст) божъя воля што было єго свєто(и) мл(с̃)ти любо такъ вчини(л) (Вільна, 1493 *ОПВВ*).

II. *(підрядні) (розпочинає головне речення)* (128) **1.** *(з підрядними умовними — у препозиції)* то (23): а толко нє приспею на тотъ дн̃ь ино ми платити оу десѧторо (!) (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а толко измєни(т) олєхно сюю пороуку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *P* 42); а нє останут ли сѧ дѣти по ленковє животѣ ино ленькову ближєму (так.— *Прим. вид.*) ... таѧ сєла держати вѣчно нєпорушно (Житомир 1433 *P* 127); га(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мєшкати ино ємоу дає(м) мѣсто коропєцъ съ мытомъ съ млино(м) (Снятин, 1454 *P* 163); Паклибы он в г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рѧ вєликого кн⟨ѧ⟩зѧ тоє имѣньє выпросил на вѣчность, ино ѧ ємоу тоє имѣньє записываю вѣчнѣ (Боковичі, 1496 *AS* I, 245); А коли бы сѧ пригодили которїи кривди людєм и подданым или людєм подданних прїатєлѣ нашє⟨го Алє⟩ксандра вєликого кнѣзѣ... ино нашим старо⟨ст⟩ам и врѣдни⟨ком⟩ граничним... прав⟨о⟩ тым дѣлом обыдним всим ⟨ч⟩и⟨ни⟩ти (Сучава, 1499 *BD* II, 443); А если ся надъ нами Божья воля станеть, ино колн хто по нашомъ животѣ... будеть тое имѣнье Здетелю держатн, н они мають тыє двѣ копѣ грошей давати... на соборную Церковъ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); А кого коли онн за себе людей прызовутъ и наново за собою посадять, ино нашымъ намѣстникомъ... не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

2. *(з підрядним часовим — у препозиції)* то (3): почонъ здавна и досюлѧ, съ вашими прєдъки наши прєдъки отъцы и дѧди наши, коли были оу приѧзьни и въ братъствє ино мєжи ними тогды многиє доброты были (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А какъ поветрее почалосѧ велмн от последнее Матки Божи, ино дьякъ умер, писати было некому (б. м. н., 1497 — 1498 *АЛРГ* 79).

3. *(з підрядним додатковим — у препозиції)* то (1): И маеть онъ намъ вѣрнымъ быти: а съ кимъ мы будемо смирни, и онъ зъ нами, а съ кимъ не смирни, нно и онъ противко тому маеть быти несмѣренъ (Луцьк, 1438 *P* 140—141).

4. *(з підрядним підметовим — у препозиції)* то (1): а трє(т)яка и чєтвєртока и пѣтока хто забѣєть ино по(д)лоугъ дш̃и чїи єсть жерєбєць и єго ошєцованью имѣє(т) ємоу плати(т) (XV ст. *ВС* 36 зв.— 37).

ИНО² *присл.* (9) **1.** також, теж (6): а даємъ тому прєдъписаному пану андрѣю волотовичю верху мєнованая мѣста вѣчно и нєпорушно єму а по нємъ ино єго дѣтємъ и єго внучато(м) и єго ближиимъ счєткомъ (Київ, 1433 *P* 119); и мы єму по томуж дали ис поли, з доубровами... вєчно и нєпорушно до єго живота, а по єго животє ино єго дєтєм и ближным єго (Луцьк, 1451 *AS* I, 44).

2. тільки, лише (3): Ачь рыцєрь алюбо шлѧ(х)тѧ шлѧ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣє(т) ємѫ платїти за ранѫ... а є(с)ли и(ж) рыцєрьскыи члвкъ ино гро(ш)и гривъна а бѫдє(т) ли кмє(т) ино шєсть скотъ (XV ст. *ВС* 29 зв.); а таки(ж) коли мєдоу привєзоу(т) о(т) свои(х) пасикъ абы нє платили мыта нно оу ѧсо(х) ни индє нигдє (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ИНО³ *част.* (1) *(підсилювально-видільна)* навіть: а во всѣхъ тыхъ имѣниехъ, которыхъ же есмо поступили, ино не было десяти члвка (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ИНОГДИ *присл.* (1) (*цсл.* иногда) ◇ **и н о г д и н и к о л и** (1) більше ніколи: коли прилучит сѧ самому г(с̃)ва мн ити на вои(с)ко тогди и тоты люди да иду(т) на воску (!) а иногди николи (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

***ИНОХОДКОВЪЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)*: Сєло Инохо(д)ковъци а в томъ сєлє отамо(н) (!) самъ трєтє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз.* **Инохо(д)ковъци** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ИНОУДЫ *присл.* (1) (*цсл.* инѫдоу) деінде: прото(ж) рєкы тєкоу(т) мєжї имєньи а ка(ж)ныи имєєть свои бѣрє(г) а коли(ж) тая рєка оучини(т) собє иноуды бєрє(г) а нє члвчьимь оучєнїємь (!) алє своєю сїлою а колї пєрвєишая тоутъ имаєтъ быт̃и правая граніца (XV ст. *ВС* 10 зв.).

***ИНФОУНДЪТОУРА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: а хота(р) ... до ди(л) нє⟨рє⟩щє(м) оу могилоу та о(т) толѣ... до гло(д) о(т) нєгрєщи оу и(н)фоу(н)дътоурѣ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу и(н)фоу(и)дътоурѣ** (1428 *Cost.* I, 224).

ИНШІИ, ИНЬШИИ, ИНЬШИ *займ.* (129) **1.** *(не цей)* другий, інший (49): Naperwej ustawilijesmo iżby za peniazi ruchajuczi abo wynszoj reczi... swedectwo dopuszczono majet byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а поставы сукна имаютъ ихъ продати на искладъ, у сочавѣ, а у иншихъ торгохъ нє имаютъ волю продати ихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Про тожъ, коли она его въ тое именье приняла за сына место своею доброю волею, а онъ къ тому именью близшій, а инъшого близъшого къ тому именью никого нетъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); прїгожаєтсѧ частокроть жє наши(х) дворѧнъ алюбо иньши(х) прї нашо(м) дворє боудоучи нагле н(х) позывають прє(д) соудьи (XV ст. *ВС* 14 зв.); у my chotiły o tom z panom markom zjednatysia Ja iemu inszoho

pola swoieho uhol y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

и н ш і й х т о (1), х т о и н ь ш и и (1), к т о і н ш и и (1) хто інший, хтось другий: А хто сію грамоту мою порушить родителей моихъ кто или пакъ иншій хто, тому судитъ Богъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а бѫде(т) ли хто иньшии мєни(л)сѧ право имє(т) къ тои очинє имєє(т) пріити прє(д) соу(д)єю а оуказа(т) своє право (XV ст. *ВС* 22 зв.); а в то(н) манасты(р) пєчє(р)скїи нивчє(м) нє встоупатися Митрополито(м) кїєвски(м) а нє криликомъ (!) Собєискимъ никаки(м) дѣломъ вєчно, ани ко(му) їншє(му) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); и н ш и и н и к т о (2): ніхто інший, ніхто другий: А не вступатисе въ тые дѣла н иншому никому, што жъ есьмо записали по души князя нєбощика (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Протожъ што бы єси ихъ о(д) кривдъ боронилъ, и нє далъ бы єси тамъ инъшомоу никомоу ко(р)чмы варити (Краків, 1489 *АКВ*); и н ш о г о н и ч о г о (1) нічого іншого, нічого другого: И Борисъ передъ нами иншого ничого не мовилъ и доводу не вчинилъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); к о т о р ы и и н ь ш и (1) *див.* **КОТОРЫИ.**

2. *(крім названого)* інший, другий, решта (73): A pritomo byli tyje swetkowe; kniaź Fedor wojewoda Łuckij... rycere ałuba (!) bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); А тын роботы и дани и поплатки имаетъ робити и давати къ нашей потребизнѣ, яко иншіе земляне (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); и тоуть снималисѧ єсми нс нашими милыми приѧтє(л)ми... ис пано(м) о(н)дровошемь, воєводою руски(м)... и съ иншими паны и чесники по(л)скими (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); Про(т)о нагорожаючи Ємоу... Надаю... Городнище Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ Томиловомъ... и и(н)шими Лєсами и лєсками (Прилуки, 1459 *P* 171); коли зять нашъ, панъ Юрша, небощикъ, вмеръ и по смертн пана Юршиной, Ивашко Репа... привезъ до мене до Крозъ и скарбы пана Юршины вси золотыи, и гроши, и серебро, н шали, и иншіе речи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); А кого коли они за себе людей прызовуть... ино нашымъ намѣстникомъ и тивуномъ и иншымъ... не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **иншій** 3 (1398 *ДГПМ*; 1401 *АкВАК* III, 2; 1445 *Cost.* II, 729); **иньши** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); **иньши** 1 (XV ст. *ВС* 32 зв.); *род. одн. ч., с.* **иншого, инъшого** 5 (1489 *РИБ* 431, 437, 438; 1495 *АЛМ* 84; 1500 *ДПЖН*); **иньшего, инъшего, нншє(г)** 3 (1436 *Cost.* II, 698; XV ст. *ВС* 22, 36); *дав. одн. ч., с.* **иншому, инъшомоу** (1401 *АкВАК* III, 2; 1489 *АКВ*); *знах. одн. ч.* **иншин** 1 (1481 *AS* I, 77); **иншн** 1 (1462 *BD* II, 285); *знах. одн. с.* **їннъшеє** (1436 *Cost.* II, 701); *наз. одн. ж.* **инша** (1462 *BD* II, 285); *род. одн. ж.* **иншеи** 2 (XV ст. *СГЧА*; 1468 *BD* II, 306); **иньшеє** 1 (XV ст. *ВС* 11 зв.); *дав. одн. ж.* **иншої** (1438 *P* 140); *знах. одн. ж.* **ншоую, иньшоую** 2 (XV ст. *ВС* 29 зв.; 1468 *BD* II, 305); **иншю** 1 (1468 *BD* II, 305); *ор. одн. ж.* **ыншою** (1438 *P* 141); *місц. одн. ж.* **w (na) ynszoj** 2 (1388 *ZPL* 103, 105); **иньшеи** 1 (XV ст. *ВС* 8); *наз. мн.* **иншие, инъшие** 2 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); **иншын** 3 (1438 *P* 140; *Cost.* II, 368); **иншїн** 3 (1448 *Cost.* II, 737; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **иншіе** 2 (1388 *ZPL* 109; 1408 *АкЮЗР* I, 6); **inszyje** 1 (1388 *ZPL* 105); **ншн** 1 (1467 *BD* II, 297); *наз. мн. ж.* **иншии, иньшїи** (XV ст. *СЯ* 42 зв.; 1460 *BD* II, 273); *зам. род.* **инши люде(и)** (XV ст. *ВОРСР* 179); *род. мн.* **ншихъ, инъшихъ, иньшихъ, инши(х), иньши(х), иншихъ** (1388 *ZPL* 103; 1445 *Cost.* II, 725; 1462 *BD* II, 285; 1467 *СП* № 13; 1489 *РИБ* 433; 1491 *AS* I, 95; 1493 *BD* II, 27; XV ст. *ВС* 20; 1499 *BD* II, 163); *зам. наз. мн. ч.* **инши(х) панове** (1456 *Cost.* II, 583); *дав. мн.* **иншимъ, инъшимъ, ншимь, иншим** 5 (1401 *АкВАК* III, 2; 1433—1443 *АРМ*; 1468 *BD* II, 301; 1489 *AS* I, 89; 1499 *АСД* VI, 3); **иншымъ** 1 (1500 *АСД* II, № 3); *знах. мн. ч.* **иншихъ, иншихъ, иньшихъ** 3 (1468 *BD* II, 305; XV ст. *ВС* 14 зв.; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); **ииьшне** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **иньшїи** 1 (XV ст. *ВС* 19 зв.); **иншьѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *знах. мн. ж.* **иншїи** 4 (1462 *BD* II, 284; XV ст. *ВС* 17; 1499 *BD* II, 419, 420); **иншіе** 2 (1498 *АЛМ* 163); *знах. мн. с.* **инъшіє, и(н)шїє** 2 (1459 *P* 171; 1481 *ГПМ*); **иншые** 1 (1389 *PEA* I, 27); **їнъшєє** 1 (1436 *Cost.* II, 801); **инша** 1 (1462 *BD* II, 283); *ор. мн.* **иншими, инъшими, иньшими** 6 (1455 *Cost.* II, 774; 1459 *P* 171; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1498 *ГВКЛ* 23; 1499 *BD* II, 155); **ыншими** 3 (1481 *ГПМ*; 1487 *AS* I, 240; 1488 *AS* I, 242); **ыншыми** 1 (1451 *ДГШХ*); **иншыми, инъшыми** 3 (1388 *ZPL* 108; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛМ* 163); *місц. мн.* **у (въ, иа, по) иншихъ, инши(х), иншнх, (иньши(х)** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; XV ст. *ВОРСР* 179; *СЯ* 43 зв.; 1458 *DIR«A»* 513).

Див. ще **ИННЫ, ИНЫИ, ИНЪ.**

***ИНШЫИ** *див.* **ИНШІИ.**

ИНЪ *займ.* (47) (*цсл.* ннъ) **1.** *(не цей)* другий, інший (8): Мы дмитрии инѣмъ имєнємъ корибут... чинимъ то знаємо... ижє... королєви польскому... голдовали єсмо (Краків, 1388 *P* 40); мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє пріидошѧ прє(д) нами... живєрть и рома(н) о(т) козърєщи... и продали... села на имѣ зоубричанїи и оу їномь же хотари ванковцїи (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98);

и н ъ н и к т о (15) ніхто інший, ніхто другий: прото(ж) ни єдинъ болѣринъ, ни дворникъ... ни илишарь а нї инъ никто... да нє їмаєтъ ни постати до того сєла (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); А ин никто бєз єгоумєновоу волоу да нє смѣєт оу тотоу бранищоу ни рибоу ловити нн товар пасти (Сучава, 1490 *BD* I, 421); б у д ь к т о и н (1) *див.* **БОУДЬ КТО**; к т о и н (1) *див.* **КТО**[1].

2. *(крім названого)* інший, другий (22): Влоднсла(в) б҃жєю мл(с)то (так.— *Прим. вид.*) кроль польски литовьскиі... и инѣ(х) многы(х) зѣмлѣ (так.— *Прим. вид.*) господарь чинимо то свѣдо(м)... ожє пано пєтр воєво(д)... пожичило на(м) д҃ тисѧчѣ рублиі фрѧжьского сєрєбра (Луцьк, 1388 *P* 36—37); А при томъ были зємлѧнє и свѣдъци панъ ходько быбєльскии, панъ адамъ орєцкии... инѣхъ добрыхъ людии зємлѧнъ много было при томъ (Перемишль, 1391 *P* 45); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє слоубоуєм... господарєви нашємоу... кролєвѣ полскомоу и вєликомоу кнѣзю литовскомоу ... и инѣмь многимь зємлѣмь господарь (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **инъ, ин, и(н)** (1444 *Cost.* II, 208; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1453 *Cost.* II, 454; 1454 *Cost.* II, 517; 1457 *BD* I, 4; 1458 *DIR«A»* 512; 1472 *DIR«A»* 530; 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* I, 421 і т. ін.); *ор. одн. ч.* **инѣмъ** (1388 *P* 39, 40); *місц. одн. ч.* **оу їномь** (1479 *Cost. S.* 98); *наз. мн.* **ины** (1449 *Cost.* II, 386); *наз. мн. ч.* **ныя** 7 (1446 *P* 154; 1456 *ЭСФ*; 1459 *BD* I, 32; 1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 150, 151; 1474 *РГС*); **ини, инї** 3 (1461 *BD* I, 45; 1472 *BD* I, 170; *Cost. S.* 88); *наз. мн. с.* **ины** (1456 *Cost.* II, 788); *зам. род.* **ины** (болѣръ і т.ін.) (1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* I, 54, 56; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 151); *род. мн.* **инѣхъ** 3 (1388 *P* 36; *SL* 678; 1391 *P* 45); **инъ, инь** 4 (1431 *Cost.* I, 315; 1435 *Cost.* I, 398; XV ст. *ДГВІС*; 1459 *DIR«A»* 514); *знах. мн. с.* **ина** (1442 *Cost.* II, 88).

Див. ще **ИННЫ, ИНШІИ, ИНЫИ.**

ИНЪДЄ *див.* **ИНДЄ.**

ИНЪДИКТЪ *див.* **ИНДИКТЪ.**

ИНЪДИКЪ *див.* **ИНДИКТЪ.**

ИНЪДРИХОВЪ *прикм.* (1): а при томъ были исвѣдъци панъ судивои староста кракувъскии... панъ микшикъ нндриховъ сн҃ъ (Бохур, 1377 *P* 24).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **инъдриховъ** (1377 *P* 24).

Пор. ***ИНДРИХ.**

***ИНЪНЫИ** *див.* **ИННЫ.**

***ИНЪШИИ** *див.* **ИНШІИ.**

***ИНЪШЫИ** *див.* **ИНШІИ.**

ИНЫИ, ИНЫ *займ.* (309) **1.** *(не цей)* другий, інший (102): тогды они пришєдши вшитци и своимъ плємєнємъ оуздали пану вѧтславу со всѣми объѣзды того дворища

по своєн доброи воли и за инъѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) (Львів, 1370 Р 18); и слубили єсми и слубуємъ вѣрнє быти а ни иного господарѧ шпокати, анє имати (Сучава, 1393 Cost. II, 607); Сє Ѧзъ кнѦ(з) алєксандъ (!) патрикѣєви(ч) стародуб(с)ки знамени(т) чинимы ... ажє слюбую... по смерти на(ш)го г(с)дрѦ великого кнѦ(з) витовта нє искати ми иныхъ господаревъ (б. озера Круди, 1400 Р 62); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолья стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ (Холм, 1440 АрхЮЗР 1/VI, 5); Мы, князь Александро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ Григоревичом... селищо... а инымъ в тое никому се не вступатн (Київ, 1451 ЗНТШ XI, 10); Старосте Луцъкому... и инымъ, хто потомъ будеть отъ насъ Лучоскъ... деръжать (Судомир, 1488 РИБ 424); А далей Борисъ на князя Костантина передъ нами рекъ: вѣдаю бо я ещо на тебе и иныхъ рѣчей много (Вільна, 1495 АЛМ 83); Кто пшєніци позычає(т) алюбо ино(г) чого (XV ст. ВС 6 зв.); а къ нєдругомъ єго... а наводишъ ихъ на єго, да и къ инымъ нєдругомъ єго на єго лихо посылаєшъ (б. м. н., 1499 BD II, 448);

и н ы и... а н н ы и... (6) один... а інший, один... а другий: иные люди высєдели а иные нє высєдели (б. м. н., бл. 1471 ЛКЗ 92 зв.); А иное на листы твоее милости давал пану Станиславу Глебовичу, а иное выдал князю Дмитрею ПутѦтичу, воеводе киевскому (Вільна, 1496 АЛРГ 72); А иныи квитанціи, што не въ его году... тыи квитанцыи за ся ему вернуты; а нныи безъ подъписей писарей старшихъ, тыи тежъ за ся ему вернуты (Вільна, 1499 РЕА III, 35); и н ы и к т о (1), к т о и н ы н (2) хто інший, хтось другий: а николи нє хочєми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с)сѦ, а любо чєрє(с) кого иного (Львів, 1436 Cost. II, 698); а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ, прѦз сѦ алибо прѦз кого нного (Сучава, 1462 BD II, 284); и н ы и н и к т о (11), н и к т о и н ы н (2) ніхто інший, ніхто другий: и по(д) оурикъ да сѦ нє дадутъ иному никому (Баскаківці, 1431 Cost. I, 315); тоє всє... да є(ст) нашєи єпн(с)копїи... о(т) на(с) оури(к) и съ всє(м) доходо(м) нєпороушено... ни о(т) патрїарха ни о(т) митрополито(в) ни о(т) иного никогожє (Сучава, 1490 DC 148); и н о є н и ч о г о (3), и н о є н и щ о (5), и н о г о н и ч о г о (3) нічого іншого, нічого другого: прото(ж)... да сѣ нє оумѣшає(т) оу ты(х) озеры ни оу чо(м) ни мыто оузѦти... ани иноє нищо (Васлуй, 1452 DIR«A» 500); а гєргє стоявши рє(к): нє имаю иноє прн дши тоулко село... по(д)ли васлуя... возми, панє костє, тоє, бо иноє ничо(г) нє имаю (Сучава, 1449 Cost. II, 385); Сєло Глевака а в томъ сєлє и̃ ч̃лвка а тыє люди на толокоу хоживали до бєлогорода, а иного ничого нє(з)нали (б. м. н., бл. 1471 ЛКЗ 90).

2. *(крім названого)* інший, другий, решта (172): тогды пожадал єсть, оу нас... ходко быбєлскын, абихом потвердили кнѦзѦ львовы листы, и иных старых кнѦзии листов (Судомир, 1361 AGZ 6); мы стєфанъ воєвода... знаємо и чинимъ... ажѣ изъ б̃жьєю помочью вєлєбного кро(л) влодислава пол(с)кого, лтв(с)кого и ру(с)кго ‹и›ины(х) многи(х) зѣмль... г(с)дрѦ, посади(л) на(с) и сѣли єсмъ на воєвод(с)твѣ зємлн молдав(с)кои (Сучава, 1395 Cost. II, 611—612); а тому свѣдци па(н) Ѧнъ коничь па(н) волканъ оугорницкии ... и нныхъ много добрыхъ при то(м)ъ было (Медика, 1404 Р 68); а право имаєть єго м̃лсть имаєть (!) да(т) мнѣ и монмъ дѣтємъ и зємлѦномъ оусѣмъ... како инымъ зємлѦмъ польскимъ (Кременець, 1434 Р 130); мы великий кнѦз Швитрикгайл литовский и руский н нныхъ, чиним знаменито... иж... мы... дали єсмо тому... Калєнику... село Боурковцы (Київ, 1437 AS I, 33—34); Са(мъ) Александръ бжю мл(с)тью велики(и) кн̃зь ли(т)вски(и) роускн(и) жомои(т)скии н ины(х) (Вільна, 1499 ГОКІР).

3. ні один, жодний (2): а туть нѣть иному чаиковцю ни зємлѣ ролноѣ а ни сѣножати (Казимир, п. 1349 Р 3); и тако(ж) ни оди(н) игоумє(н) илї ины калоугєръ, да нє имаєтъ *иного* прїмѣсоу ни оу чє(м) къ нашємоу калоугєроу савѣ, а ни къ томоу намѣстю (Дольний Торг, 1443 Cost. II, 185).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ины** 5 (1443 Cost. II, 185; 1452 DIR«A» 500; 1458 BD II, 262; 1462 BD I, 53); **нныи** 1 (1459 ЗНТШ XI, 13); *род. одн. ч.* **иного, ино(г)** (1393 Cost. II, 607; 1402 Cost. II, 621; 1434 Р 131; 1437 Cost. I, 520; 1446 Cost. II, 251; 1449 Cost. II, 391; 1459 BD I, 29; 1472 DIR«A» 512; XV ст. ВС 6 зв.; 1490 DC 148); *дав. одн. ч., с.* **иному** (п. 1349 Р 3; 1431 Cost. I, 315; 1448 Cost. II, 734; 1449 Cost. II, 746; 1457 BD I, 4; 1462 BD II, 289; 1468 BD II, 301; 1485 BD II, 371); *знах. одн. ч.* **иного** 5 (1436 Cost. II, 698; 1444 Cost. II, 208; 1458 BD I, 9; 1462 BD I, 284; 1481 BD II, 365); **иныи, нныі** 2 (1388 SL 678; 1448 Cost. II, 734); **ины** 1 (1467 BD II, 297); *ор. одн. ч., с.* **инѣмъ** 2 (1388 Р 39, 40); **инымъ** 2 (1447—1492 ЛКБВ; 1449 Cost. II, 386); *місц. одн. ч.* **оу їномь** (1479 Cost. S. 98); *наз. одн. с.* **иноє** 3 (1408 Cost. II, 632; XV ст. ВС 11 зв.; 1434 Cost. II, 670); **ино** 1 (1476 BD I, 212); *знах. одн. с.* **иноє** (1446 Cost. II, 251; 1449 Cost. II, 385; 1453 Cost. II, 492; 1454 Cost. II, 517; 1467 Mih. Doc. 125; 1472 DIR«A» 530; 1481 BD I, 257; 1490 BD I, 421; 1496 АЛРГ 72); *наз. одн. ж.* **инаѦ, иная** (1456 Cost. II, 791; XV ст. ВС 36; 1460 BD II, 275); *род. одн. ж.* **иноє** 5 (бл. 1471 ЛКЗ 90 зв., 91 зв.; 1484 ЯМ); **инои** 1 (1455 Cost. II, 774); *дав. одн. ж.* **нной** (1440 АрхЮЗР 1/VI, 5); *знах. одн. ж.* **иноую** (1444 Cost. II, 208; 1455 Cost. II, 770; 1457 Cost. II, 809; 1462 BD II, 292; 1489 AS I, 89; 1492 BD II, 292); *наз. мн.* **иныє** 4 (бл. 1471 ЛКЗ 92 зв.; 1496 ОПСВВ 61); **иныи** 1 (1496 BD II, 405); **кны** 1 (1449 Cost. II, 386); ! **иноє** люды 1 (бл. 1471 ЛКЗ 92); *наз. мн. ч.* **иныи** 17 (1395 Cost. II, 610; 1436 Cost. II, 698; 1448 Cost. II, 362; 1455 Cost. II, 769; 1463 BD I, 74; 1466 BD I, 115; 1472 BD I, 172; 1476 BD I, 209; 1479 BD I, 224; 1496 ОПВВД); **иниі, инїи** 9 (1433 Р 123; 1445 СРК; 1448 Р 148; 1455 Cost. II, 769; 1462 BD I, 52; 1464 BD I, 84; 1467 Cost. S. 69; 1471 ДГСМПБ; 1479 Cost. S. 98); **иныє, ины‹є›** 3 (1395 Cost. II, 612; 1492 АЛМ 31; 1495 РИБ 621); *зам. род.* **ины** (господаревъ, болѣрь) 6 (1400 Cost. II, 619; 1453 Cost. II, 765; 1462 BD I, 54, 56; 1469 BD I, 139; 1470 BD I, 141); *наз. мн. ж.* **инїи** 1 (1408 Cost. II, 633); **иныи** 1 (1434 Cost. II, 670); **ины** 1 (1456 Cost. II, 788); *наз. мн. с.* **инаѦ, иная** 3 (1404 Cost. II, 625; 1433 Cost. II, 652; 1435 Р 133); **инаа** 1 (1435 Cost. II, 687); **ина** 1 (1442 Cost. II, 88); *род. мн.* **иныхъ, ины(х), inych** 118 (1361 AGZ 6; 1386 Р 30; 1400 Р 62; 1413 Р 84; 1424 Р 106; 1439 Cost. II, 712; 1448 Р 149; 1462 BD II, 289; 1495 АЛМ 85; 1499 АЛМ 36); **иних** 5 (1378 ЗНТШ LI, 5; 1407 АрхЮЗР 8/I, 3; 1472 BD I, 169; 1485 BD II, 371; 1499 AS I, 117); *зам. наз.* **ины(х)** (боѦрє) 1 (1460 Cost. S. 34); *дав. мн.* **инымъ, инымь, ины(м), иным** 20 (1403 RS 338; 1429 Cost. I, 248; 1434 Р 130; 1447—1492 ЛКБВ; 1488 РИБ 424; 1495 РИБ 601; 1496 АЛРГ 69, 71; 1499 BD II, 448; РИБ 776); **иинмъ** 1 (1449 Cost. II, 385); **инѣмь** 1 (1479 BD II, 351); *знах. мн. ч.* **иныхъ, нны(х)** 4 (1431 ГВКЛ 9; 1482—1491 АрхЮЗР 7/II, 10; 1495 АЛМ 88; 1496 ПДВКА 61); **инъѣ** 2 (1370 Р 18; 1421 Р 94); **иныи** 1 (1498 АЛМ 159); *знах. мн. ж.* **иныи** 2 (XV ст. ВС 18 зв.; 1499 РЕА III, 35); **иныє** 1 (1496 АЛРГ 71); *ор. мн.* **иными** 4 (1434 Р 130; 1435 Р 132; 1462 BD II, 293); **иними** 3 (1458 DIR«A» 512; 1479 DC 141; 1481 BD I, 257); **ыными** 3 (1434 Р 130; 1492 AS III, 23; 1499 AS I, 117); *місц. мн.* **оу (въ, при) иныхъ, иных** 10 (1408 Cost. II, 630, 632; 1434 Cost. II, 668, 669; 1449 Cost. II, 386; 1456 Cost. II, 788, 789, 790, 1460 BD II, 273, 274); **ыиыхъ** 1 (1499 BD II, 448).

Див. ще **ИННЫ, ИНШЇИ, ИНЪ.**

ИНЬШИ *див.* **ИНШЇИ.**

ИНѦТЬ *дієсл. док.* (222) **I.** *(повнозначне слово)* (12) **1.** (кого) схопити, піймати, взяти силою (7): будеть ли ялъ єго король по кривдѣ любартъ будеть правъ и я... буду правъ передъ вѫгорьскимь королемь (б. м. н., 1352 Р 6); а боу-

дѣ(т) лї инѦ(т) тогды то оу нашо(!) волї боудѣть а жена его именїе свое вѣно продасть комоу хоче(т) (XV ст. *BC* 39); а которого моего чоловека... в дуброве имуть, нехай его узвесять (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

2. почати, стати (робити що) (3): тогды ємоу кондратъ не хотѣлъ отповѣдити олижь пришедъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудеть васко то жь ємоу Ѧлъ кондратъ отповѣдати его рѣчь (Галич, 1401 *P* 65); а колї вышо(л) тотъ ро(к) тогды нѦли его нагабать о граница(х) (XV ст. *СЯ* 42).

3. *(обрати напрямок)* взяти, повернути (1): а се зде есмо положили границю межи Манева и Вишневца и немьши от дороги што идеть от Манева... просте къ земеньскои криници (Манів, 1478 *AS* I, 76);

л и ц е м ъ н ѣ т и (1) *див.* ***ЛИЦЕ.**

II. *(допоміжне дієслово) (у складі аналітичних форм майбутнього часу)* (210): коли вси землѦне имуть давати дань оу татары то серебро имъють тако же тии люди дати (Смотрич, 1375 *P* 20); а записалъ есми на своемъ имѣнїи в домъ Пречистой въ годъ же в годъ, копу гроши взять въ Мойсиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ и опослѣ моего животѣ (!) кто иметъ тое имѣнія (!) держати (Київ, 1398 *ДГПМ*); а коли имоуть коупити татарскы товаръ, оу иных наших тръгох, тамъ имоуть дати, где его коупѦт, от гривноу два гроши (Сучава, 1434 *Cost.* II, 668); И щоби сѣ есте не сварили за моего именїю, докоул ме (!) имете слышати аже есмъ жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *інф.* **инѦть** (XV ст. *BC* 11); *перф. 3 ос. одн. ч.* **Ѧлъ** (1401 *P* 65); 3 *ос. одн. ж.* **нела** (XV ст. *BC* 21 зв.); *3 ос. мн.* **нѦли** (XV ст. *СЯ* 42); *майб. 1 ос. одн.* **имоу** (1415 *Cost.* I, 122; 1481 *BD* II, 365); *2 ос. одн.* **имеш** (1460 *BD* II, 270); *3 ос. одн.* **иметъ** 39 (1398 *ДПГМ*; 1403 *ДГАА*; 1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* II, 631; 1411 *DIR«A»* 439; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *DIR«A»* 444; 1420 *Cost.* I, 135; 1427 *Cost.* I, 197; 1460 *BD* II, 274 і т. ін.); **иметь** 8 (1408 *Cost.* II, 632, 633; 1409 *Cost.* I, 65; 1434 *Cost.* II, 669; 1435 *Cost.* II, 689; XV ст. *BC* 15 зв., 38 зв.; 1456 *Cost.* II, 791); **имет, име(т), imyet** 71 (1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1413 *GL* 48; 1427 *P* 108; 1434 *Cost.* I, 386; 1443 *Cost.* II, 120; 1449 *Cost.* II, 378; 1456 *ЭСФ*; XV ст. *BC* 6; 1466 *BD* I, 96 і т. ін.); **имит** 1 (1458 *BD* I, 9); **имѣ(т)** 1 (1446 *P* 154); *1 ос. мн.* **имемъ, име(м)** (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670; 1456 *ЭСФ*; 1457 *Cost.* II, 809); *2 ос. мн.* **имете** (1481 *BD* II, 358); *3 ос. мн.* **имоутъ, ⟨и⟩моутъ** 12 (1429 *Cost.* I, 258; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1435 *Cost.* II, 676; 1457 *Cost.* II, 810); **имоуть, имуть** 17 (1375 *P* 20; 1408 *Cost.* II, 631, 632, 633; 1415 *Cost.* I, 122; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; XV ст. *BC* 24, 24 зв., 38 зв.; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); **имоут, имоу(т)** 51 (1434 *Cost.* II, 670; 1437 *Cost.* II, 709; 1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* II, 366; 1449 *Cost.* II, 743; 1453 *Cost.* II, 461; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *Cost.* II, 788; 1457 *Cost.* II, 810; 1472 *BD* II, 315 і т. ін.); **! имоутї, ! имоути** 2 (1466 *BD* I, 96); *майб.* 3 *ос. одн. ч.* **будеть... ялъ** (1352 *P* 6); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудѣ(т) инѦ(т)** (XV ст. *BC* 39); *3 ос. мн.* **имають быти инѦты** (XV ст. *BC* 25 зв.); *дієприкм. пас. мин. знах. мн.* **нѣты(х)** (1457 *Cost.* II, 810); *дієприсл. перед.* **немьши** (1478 *AS* I, 76).

Див. ще **ИМАТИ**[1], **ИМИТИ**[1], ***UNIATY, *ѦТИСѦ.**

ИОАНЪ, ІОАН *ч.* (32) *(особова назва, гр.* Ἰωάννες, *гебр.* Iochanan) Іван (29): Я Семенъ с колковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери... родители наши Іоана Ірину Θеодосію (Київ, 1398 *ДГПМ*); А на то ест вѣра... Иоана комиса (Баків, 1457 *BD* II, 258); Кузьма, пантелѣимонъ, демьянъ, Киръ, иоанъ... то все безмезници (Краків, XV ст. *ОБРН* 112); нщи писа(л) иоа(н) диаконь... петрикоувь (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*);

с в я т ы и И о а н н ъ Б о г о с л о в ъ (1), с в Ѧ т ы и И о а н н ъ (2) *див.* **СВѦТЫИ** I.

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иоанъ, Иоа(н), Іоан** (1403 *ДГМ*; 1453 *Cost.* II, 467; XV ст. *ОБРН* 112; 1491 *BD* I, 452; 1492 *ЗОЄ*); *род. одн.* **иоана, їоана, Іоана** 7 (1411 *Cost.* I, 84; 1414 *DIR«A»* 441; 1457 *BD* II, 258; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 106; 1491 *BD* I, 448); **Иоанна, Иоанъна** 3 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1; 1459 *Cost. S.* 22); *дав. одн.* **Иоанну** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1; 1489 *AS* I, 89); *знах. одн.* **Іоанна** 2 (1398 *ДГПБ*; 1401 *ЗКЄ*); **Іоана** 1 (1398 *ДГПМ*); *місц. одн.* **при іоан** (бл. 1470 *ОБРН*).

Див. ще ***ИОНОУЛЪ, ИОНЪ**[1].

ИОАНЫШЪ, ІОАНЫШЬ, ІОАНЫШ, ІОАНЪШЪ, ІОАНЪШЬ, ІОАНЬШ *ч.* (19) *(особова назва, молд., пор,* Иоанъ) Іван: а на то вѣра... іоаныша (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); а пак сїї злати татарскых заплатих оу роукы Олах Иоаньшоу и Гашпароу (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Іоаныш** 3 (1497 *BD* II, 115; 1499 *BD* II, 154); **Іоанъшь** 2 (1419 *DIR«A»* 444; 1492 *Cost. S.* 162); **Іоаньш** 1 (1495 *BD* II, 69); **Іоанъшъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **иоанышъ** 1 (1433 *Cost.* II, 650); **іоанышь** 1 (1495 *BD* II, 69); *род. одн.* **іоаныша, Іоанъша** 5 (1400 *DIR«A»* 433; 1411 *Cost.* I, 84; 1481 *BD* I, 248; 1493 *BD* II, 3); **іоанныша** 1 (1442 *Cost.* II, 88); **іоаниша** 1 (1432 *ДГВІН*); *дав. одн.* **Иоанышоу** 1 (1499 *BD* II, 154); **иоанншу** 1 (1466 *DIR«A»* 519); **иоанишю** 1 (1466 *DIR«A»* 519).

ИОАСАФЪ, ИОАСАФЬ, ИОСАФЬ, ІОАСАФЬ *ч.* (8) *(особова назва)* Йоасаф: А на то ест вѣлнка марториа сам господство ми... и егоумен кур Иосафь (Сучава, 1470 *BD* I, 141); и дал сїе... село на имѣ Шировци ... манастирю нашемоу от Поутнои... где ест егоумен поп коур Іоа⟨саф⟩ (Сучава, 1478 *BD* I, 219).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иоасафъ, иоасафь, Иосафь, Іоа⟨саф⟩, Іоасафь** (1470 *BD* I, 141, 155; 1471 *ПГСМПБ*; 1472 *BD* I, 170; 1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1478 *BD* I, 219).

***ИОИЛЕВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: пи(с) жоуржь иоилеви(ч) оу баичане(х) (Байчани, 1454 *ПГПММ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иоилеви(ч)** (1454 *ПГПММ*).

Див. ще **ИОИЛЕВИЧЮ.**

ИОИЛЕВИЧЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва)*: мы, петръ воевода... чинимъ знаменито... оже то(т) истинны слуга нашъ вѣрны жоуржѣ иоилевичю ... слоужи(л) намъ право и вѣрно (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

Див. ще ***ИОИЛЕВИЧЬ.**

***ИОИЛЕЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Иоилъ): дали... есми емоу... щоувеѦнн о(т)нина его, що сѣ да(л) бута(ш) по своею доброю волею иоилелу пре(д) нами (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *дав. одн.* **иоилелу** (1456 *Mih.* 213).

***ИОИЛОВЪ** *ч.* (1) *(назва населеного пункту у Молдавському князівстві)*: а скоугтоулъ и козма не имаю(т) добыти на иоила съ привилїемь що они оучинили о(т) александра воево(д) оу иоиловѣ бе(з) веременїи (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу иоиловѣ** (1456 *Mih.* 213).

ИОИЛЪ, ІОИЛ *ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Иоиль, *гр.* Ἰωήλ, *гебр.* Joil): а скоугтоулъ и козма не имаю(т) добыти на иоила съ привилїемь (Сучава, 1456 *Mih.* 213); мы Стефань воевод... знаменито чиним... оже прїидошѦ прѦд нами... слоугы Оана и брат его Іоил... и продали свою правою отнину (Сучава, 1486 *BD* I, 289).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иоилъ, Іоил** (1456 *Mih.* 213; *Cost.* II, 568; 1486 *BD* I, 289, 290); *знах. одн.* **иоила** (1456 *Mih.* 213).

ИОН *див.* **ИОНЪ**[1].

ИОНА *ч.* (6) *(особова назва, гр.* Ἰωνᾶς, *гебр.* Ionas) Йона: а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а при том с нами были: кн⟨Ѧ⟩з Михайло Санкгушкович, а вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка луцкий Иона (Луцьк, 1491 *AS* I, 95); И заплатих господство ми и тоти рн злат оу роуки Пътроу и сыном его Исаико... и Ион⟨и⟩ (Сучава, 1491 *BD* I, 452); А коли есми у пана Василя пенязи брал... при том был владыка володимерский иона (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иона, Іона** (1398 *ДГПМ*; 1446 *P* 154; 1491 *AS* I, 95; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; *ЧІАФ*); *дав. одн.* **Ион⟨и⟩** (1491 *BD* I, 452).

***ИОНИНЪ** *прикм.* (1): Сє ꙗ кнзь долголдатъ долголдатови(ч)... даю... стмоу николє поустыньскомоу ионнноу манастырю тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *P* 108).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **иониноу** (1427 *P* 108).

Пор. **ИОНА.**

***ИОНОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд.*): што бы ємоу оурикъ съ оусѣмъ доходомъ и жони єго мароушцѣ и братоу єи ионоу(л) и дѣтємъ и(х) (Сучава, 1433 *Cost.* I, 352).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ионоу(л)** (1433 *Cost.* I, 353).

Див. ще **ИОАНЪ, ИОНЪ[1].**

ИОНЪ[1], ИОНЬ, ИОН, ЇОН *ч.* (233) (*особова назва, молд., цсл.* Иоанъ, *гр.* Ἰωάννης, *гебр.* Iochanan) Іван: А на то вѣра моя вышєписаннаго алєксандра воєводы и... вѣра пана Жуметатє Иона (Сучава, 1403 *RS* 338); Писа Іон Попович оу Ясох (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ионъ, ионь, но(н), ион, Іон** 85 (1404 *Cost.* II, 625; 1437 *Cost.* I, 536; 1448 *Cost.* II, 316; 1456 *ЭСФ*; 1463 *BD* I, 74; 1475 *Cost. D.* 4; 1483 *Cost. S.* 122; 1488 *BD* I, 355; 1495 *BD* II, 59; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); *зам. род.* в. п. **Іои, ио(н)** 27 (1460 *Cost. S.* 34; 1487 *BD* I, 305; 1488 *BD* I, 362, 364; 1489 *BD* I, 367, 372, 374; 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 449 і т. ін.); *зам. дав.* слоузи... **Іон** 4 (1483 *BD* I, 275; 1487 *BD* I, 302; 1488 *BD* I, 355; 1495 *BD* II, 69); *зам. знах.* слоугоу... **їо(н)** 1 (1491 *Cost. S.* 156); *род. одн.* **иоиа, Иона, їона, іона** (1403 *RS* 338; 1408 *Cost.* I, 65; 1415 *Cost.* I, 116; 1440 *Cost.* II, 66; 1454 *Cost.* II, 509; 1460 *DIR«A»* 515; 1478 *BD* I, 219; 1488 *BD* I, 325; 1492 *Cost. S.* 161; 1500 *Cost. S.* 231); *дав. одн.* **Іоноу, їо(н)у** 31 (1378 *P* 26; 1456 *BD* I, 456; 1459 *BD* I, 32; 1467 *Cost. S.* 69; 1483 *BD* I, 267; 1479 *BD* I, 224; 1488 *BD* I, 363; 1490 *BD* I, 386; 1495 *BD* II, 53; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *зам. род.* **от іоноу** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *ор. одн.* **ионом, їониомъ** (1458 *Cost.* II, 814; 1459 *BD* I, 31).

Див. ще **ИОАНЪ, *ИОНОУЛЪ.**

ИОНЪ[2] *ч.* (2) (*титул, що передував імені молдавських господарів, гр.* Ἰωάννης): Ионъ Стефанъ воєвода... господаръ землі молдавъскоє, вєлєлъ тобє вєликому князю Ивану Васильєвичу говорыти (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ионъ** (1498 *BD* II, 409).

Див. ще **Ю, ЮАНЬ.**

ИОНЬ *див.* **ИОНЪ[1].**

ИОСАФЬ *див.* **ИОАСАФЪ.**

***ИОСИФОВЪ** *прикм.* (1): и дали єсми прѧдрєчєнномоу монастирю єдинъ монастиръ оу боищи, гдє была келїа влдкѫ иосифова (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **иосифова** (1446 *Cost.* II, 263).

Пор. **ЮСИФЪ.**

ИОСКО *ч.* (3) (*особова назва, пор.* Іосифъ): и продали свою правоую отниноу... от оурика дѣда их Жоуржа Фратовского, двѣ сєла на Днистри, єдно на имѣ Дрисливоє а дроугоє гдє бил Иоско (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Иоско** (1491 *BD* I, 458).

Див ще **ЮСКО.**

***ИРЄЧИПЪ** *ч.* (1) (*назва сьомого місяця мусульманського місячного календаря, тат.* irädzip, *тюрк.* radzab): а тои ѧрлыкъ писанъ оу ордѣ на оустьи дону курѧчего лѣта а мѣсѧцѧ ирєчипа (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **иречипа** (1392—1393 *РФВ*, 171).

***ИРИНА** *ж.* (2) (*особова назва, гр* Εἰρήνη): Я Семенъ... уписалъ въ домъ Пречистой Богоматери... родители наши Іоана Ірину (Київ, 1398 *ДГПМ*); Прокоп Чюрин пани... Иринѣ положеныи к. в. лѣто (б.м.н., XV ст. *ОБРН* 151).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Иринѣ** (XV ст. *ОБРН* 151); *знах. одн.* **Ірину** (1398 *ДГПМ*).

Див. ще ***ОРИНА.**

ИС *див.* **ИСЪ.**

ИСАЕВИЧЪ *ч.* (3) (*особова назва*): Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевнчъ Громыка (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); и вы нашыми послы, федоромъ Исаєвичомъ и тымъ Шанъдромъ дьякомъ... до насъ прыслали єстє (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Исаевичъ** (1410 *АкВАК* XI, 5); *ор. одн.* **Исаєвичомъ** (1496 *BD* II, 402; 1498 *BD* II, 409).

***ИСАЄСКО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Исаиѧ): а на то є(ст) вѣра... пана доумы исаєска (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 450).

ФОРМИ: *род. одн.* **исаєска** (1436 *Cost.* I, 450).

ИСАИ *ч.* (99) (*особова назва, цсл.* Исаиѧ, *гр.* Ἠσαίας, *гебр.* Yshayâh) Ісай: пєрвы(и) поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... ива(н) ру(с)нови(ч) осипъ дѧдѧ исаи сокольникъ (б. м. н., 1392 *P* 46—47); а трєтѣа част от тѧхжє сєл да єст Исаю, сыноу Оани Моусти (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **исаи** (1392 *P* 47; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 650; 1434 *Cost.* II, 670; 1458 *BD* I, 9); *род. одн.* **исаия, исаиѧ, исаїя, исаїѧ, исаиа, їсаїѧ** 6 (1419 *DIR«A»* 444; 1423 *Cost.* I, 154; 1426 *Cost.* I, 178; 1428 *Cost.* I, 221; 1429 *Cost.* I, 249; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 455; 1457 *BD* II, 258; 1468 *BD* II, 306; 1489 *BD* I, 376 і т. ін.); **исая, исаѧ** 22 (1422 *DIR fig.* № 35; 1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 280; 1432 *Cost.* I, 338; 1433 *Cost.* I, 350, 354, 359; 1436 *Cost.* I, 444; 1457 *UKP* і т. ін.); *дав. одн.* **Исаю** 2 (1490 *BD* I, 403; 1495 *BD* II, 59); **исаиєви** 2 (1415 *Cost.* I, 117, 122); **исаєвн** 1 (1420 *Cost.* I, 136); **исаию** 1 (1409 *Cost.* I, 65).

Див. ще **ИСАИѦ, ИСАЇЄ, ИСАЮ.**

ИСАИА *див.* **ИСАИѦ.**

***ИСАИЄВЪ** *прикм.* (12): а на то є(ст)... вѣра пана доумы исаїєва (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515); а на то є(ст)... вѣра пана доумы исаїєва (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **исаиєва, исаїєва** (1437 *Cost.* I, 515; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 42, 46, 62; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 88; 1443 *Cost.* II, 180; 1446 *Cost.* II, 238).

Пор. **ИСАИ, ИСАЇЄ.**

ИСАИКО *ч.* (8) (*особова назва, пор.* Исаиѧ): сє азъ... Іоан Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїндоша прєд нами... Моуша... и съ своими братиами... съ Тоадєр столникъ и братъ єго Исаико... и продали свою правоую очиноу (Сучава, 1489 *BD* I, 376); И пак оу том прїндошє прѧд нами... Анноушка и сєстра єи Моуша... и плємєники их Исаико и брат єго Силїон... и продали свою правоую отниноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Исаико** 4 (1489 *BD* I, 376; 1491 *BD* I, 452, 458; 1495 *BD* II, 64); *зам. дав.* братїѧм... Иванко **и Исаико** 2 (1491 *BD* I, 452, 458); *род. одн.* **исаика** (1493 *BD* II. 6); *дав. одн.* **исаикоу** (1489 *BD* I, 376).

Див. ще **ИСАИЛЄ.**

ИСАИЛЄ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Исаиѧ) Ісай: а на то єстъ... в. п. Исаилє... и вѣра оусих наших бояръ (Сучава, 1468 *BD* I, 126).

Див. ще **ИСАИКО.**

ИСАИѦ, ИСАЇѦ, ІСАЇѦ, ІСАИЯ, ИСАИА, ЇСАЇА *ч.* (54) (*особова назва, цсл.* Исаиѧ, *гр.* Ἠσαίας, *гебр.* Yshayâh) Ісай: а на болшєє потвєрьж(д)єнїє томоу въсємоу вышєписанномоу вєлѣли єсмы слоузѣ нашємоу исаїи грѣдовичю писатн н привѣсити нашоу пєчать к сєм(оу) листоу нашємоу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 112); пи(с) иса(и)ѧ у соучавѣ (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **исаиѧ, исаиа, исаїѧ, ісаия, Ісаїѧ, їсаїа** (1418 *Cost.* I, 127; 1434 *Cost.* II, 665; 1436 *Cost.* II, 701; 1458 *BD* I, 25; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 62; 1463 *BD* I, 74; 1465 *DIR«A»* 518; 1467 *Cost. S.* 69; 1472 *ДГСВМ* і т. ін.); *род. одн.* **исаїи, исаии** 18 (1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DBAc* 27; 1439 *Cost.* II, 32, 62; 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 28, 34; 1460 *DIR«A»* 515; 1464 *Cost. S.* 60; 1470 *BD* II, 310 і т. ін.); **исаи** 1 (1422 *ДГОБК*); *дав. одн.* **исаїи, ісаїи, їсаїи** (1414 *DIR«A»* 441; *Cost.* I, 112; 1415 *Mih. Alb.*).

Див. ще **ИСАИ, ИСАЇЄ, ИСАЮ.**

ИСАЇЄ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, цсл.* Исаиѧ, *гр.*

'Ησαίας, *гебр.* Yshayâh) Ісай: писа(л) исаїє оу сучавє (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

Див. ще **ИСАИ, ИСАИА, ИСАЮ.**

ИСАЇА *див.* **ИСАИА.**

ИСАК *ч.* (79) (*особова назва, гр.* 'Ισαάκ, *гебр.* Isaak) Ісак: а на то є(ст) вѣра... па(и) исака вістѣрніка (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ Иваномъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ... церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла... и съ тыми со всими, како же было передъ тымъ... при старомъ попѣ Петровскомъ, на име Исацѣ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а на то є(ст)... вѣра пана исака вистѣрника (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **исак, иса(к), їса(к)** (1490 *Cost. S.* 140, 141; 1499 *BD* II, 425, 444); *род. одн.* **исака, Ісака** (1458 *Mih. Doc.* 122; 1491 *Cost. S.* 153; 1492 *BD* I, 506; 1493 *BD* II, 22; 1494 *BD* 38; 1495 *BD* II, 43; 1496 *BD* II, 93; 1497 *BD* II, 111; 1498 *BD* II, 126; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *дав. одн.* **исакоу** (1490 *Cost. S.* 140, 141); *місц. одн.* **при Исацѣ** (1465 *АкВАК* III, 4).

ИСАЧКО *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Исак): А при мнѣ былъ панъ Яцко Хвалелиевичъ... а панъ Исачко Пузовский (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Исачко** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ИСАЮ *ч., невідм.* (7) (*особова назва, молд., цсл.* Исаиа, *гр.* 'Ησαίας, *гебр.* Yshayâh) Ісай: а на то є(ст) вѣра... пана исаїю (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... сже тоти истиннїи наши слоуги Тоадер Юкаш и братаничь его Фарко апрод... и племеник их Исаю... жаловали єсми их особною нашею милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

Див. ще **ИСАИ, ИСАИА, ИСАЇЄ.**

***ИСБАРАЗИСКИИ** *див.* ***ЗБАРАЗСКИИ**[1].

***ИСВѢДОКЪ** *див.* ***СВѢДОКЪ.**

ИСЗО *див.* **ИЗЪ.**

ИСИДОРЪ *ч.* (3) (*особова назва, гр.* 'Ισίδωρος) Сидір, Ісидор: Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Я по(п) порѣчкы на имА исидо(р) ис своими с сынми... били єсмо чело(м) є(г) мл(с)ти (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Исидоръ, исидо(р)** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1498 *ЧІАФ*); *род. одн.* **Ісидора** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

Див. ще **СИДОРЪ.**

***ИСКАЗИТИ** *див.* ***СКАЗИТИ.**

***ИСКАЗНИТИ** *див.* ***СКАЗНИТИ.**

***ИСКАРИОТСКИИ** *прикм.* (3) (*цсл.* искариотьскъ) із Каріота: аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сіѫ... да є(ст) проклА(т) о(т) ба... и съ іоудоѫ іскаріо(т)скы(м) оучАстїє да има(т) (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а кто сѣ покуситъ възѣти илї порушити имъ бу(д) що... да є(ст) проклѣтъ о(т) г(с)а ба... и да є(ст) подобє(н) искарио(т)ском(у) иоудѣ прѣдателю (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **искарио(т)ском(у)** 1 (1443 *ПГСММ*); **скаріотьскому** 1 (1409 *DIR«A»* 437); *ор. одн. ч.* **іскаріо(т)скы(м)** (1401 *ЗКЄ*).

ИСКАТИ, ИСКАТЬ *дієсл. недок.* (30) **1.** (кого, чого, що) (*намагатися знайти*) шукати (11): а за избѣга можемъ его добыти и выдати аже его не можемъ добыти можемъ его иска (!) съ обою сторону (б. м. н., 1352 *Р* 6); се Азъ кнА(з) алєксандъ (!) патрикѣєви(ч) стародуб(с)ки знамени(т) чинимы... аже слюбую и слюби(л) єсми... по смерти на(ш)го г(с)дрА... не искати ми иныхъ господаревъ (б. озера Круди, 1400 *Р* 62); а николи инъшего собѣ пана мимо... владислава, кролѣ... искати и выбирати... завѣзоуєми оучинити и полнити то(т) истинныи голдъ (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а... коли бы стала какаа налога на алєксандра воєво(доу), а о(н) штобы не иска(л) иную сторону (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770); мы Іоан Стефан воевода... слюбоуем... кролю... и ни жадного иного пана не искати (Коломия, 1485 *BD* II, 371);

и с к а т ь   л а с к ы (1) просити, шукати ласки: а оу то(т) го(д) имєєть оу завсє (!) искать ласкы нашеє (XV ст. *ВС* 38 зв.).

2. (чого, чого під ким, на кім) (*судовим шляхом*) добиватися, шукати (чого) (9): а мнѣ тѣжь... не надобѣ того имѣньА... Городка ис приселки, искати подъ дАдиною моєю (Вільна, 1482 *AS* I, 79); А которое будеть дело Якубу до него близкостью къ тому именью, и онъ нехай передъ нами на немъ ищеть (Краків, 1489 *РИБ* 438); а хтобы мєл того имѣнА под кн⟨е⟩гинею искати... ино кн⟨е⟩г⟨и⟩ни... не надобе ничого с тыми мовити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101);

(кого перед ким, кого за що) подавати скаргу (на кого), скаржитися (на кого за що) (6): а кому сѣ оузри(т) кри(в)да на ты(х) люди, а о(н) да ище(т) н(х) прА(д) старицѣ, алибо прА(д) свои моужи, иного су(д)цѣ да не имаю(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462); искалъ онъ того Мартынца за непохожого слугу (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

и с к а т и   з а к о н о м ъ   (с ъ   з а к о н о м) (2) (кого перед ким, кого перед кого) переслідувати законом (кого): и такожъ торговцємъ и(х) и людемъ н(х) никто да не заложить товара и(х) за чужего товара, развѣ коли кто знаидеть своєго должника, та еще имаеть его искати закономъ прѣ(д) на(с) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676—677); А комоу що сѣ оузрит кривдо (!) на тых люди, тот да ишчет их съ законом прѢд єгоуменом (Сучава, 1459 *BD* I, 29);

п р а в о м ъ   и с к а т и (1) *див.* **ПРАВО**[1] 2.

ФОРМИ: *інф.* **искати** 11 (1395 *Cost.* II, 612; 1400 *Cost.* II, 619; *Р* 62; 1435 *Cost.* II, 676; 1436 *Cost.* II, 698; 1482 *AS* I, 79; 1485 *BD* II, 371; 1489 *РИБ* 431; 1494 *AS* I, 101); **искать** 1 (XV ст. *ВС* 38 зв.); **! иска** 1 (1352 *Р* 6); *теп. 3 ос. одн.* **ищетъ** (XV ст. *ВС* 25); *аор. 1 ос. мн.* **искахом** (1458 *Mih. Doc.* 122); *перф. 3 ос. одн. ч.* **искалъ** (XV ст. *ВС* 22; *РИБ* 609; 1498 *АЛМ* 159); *3 ос. одн. ж.* **искала** (1494 *РИБ* 560); *майб. 1 ос. одн.* **имамъ искати** (1401 *Р* 64); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы...иска(л)** (1455 *Cost.* II, 770); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да ище(т)** 2 (1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 462); **да ищет** 1 (1459 *BD* I, 29); **да ищетъ** 1 (1454 *Cost.* II, 517); **нехай ищеть** 1 (1489 *РИБ* 438); *2 ос. мн.* **ищитє** (1392—1393 *РФВ* 170); *3 ос. мн.* **да ищоу(т)** 1 (1449 *Cost.* II, 391); **да иштоу(т)** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *дієприсл. одноч.* **ищоущи** (1402 *Cost.* II, 621).

Див. ще ***ПОДИСКИВАТИ, *ПОИСКАТИ, *ПОИСКИВАТИ.**

***ИСКЛАД** *див.* ***СКЛАДЪ.**

***ИСКЛАДАТИ** *див.* **СКЛАДАТИ.**

***ИСКЛАДЪ** *див.* ***СКЛАДЪ.**

***ИСКОНЬЧАНЪ** *прикм.* (1) скінчений, закінчений: а в томь жалобы не бывали исконьчаны (XV ст. *ВС* 10).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **исконьчаны** (XV ст. *ВС* 10).

***ИСКОНЬЧАТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* исконьчатисА) бути закінченим, завершеним: по(д)ъ лѣ(т) 1 лѣт и 4 ст(а) и (тр)ѣтие на 10 лѣто исконьчася (с)иі костелъ... на память стго лаврѣн(тн)я (Люблін, 1413 *ОБРН* 115).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **исконьчася** (1413 *ОБРН* 115).

Див. ще ***ДОКОНЧАТИ, *СКОНЧАТИ 1, *СКОНЧЫТЫ.**

***ИСКОУПИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* искоупити) (кого від чого) викупити: а они его искоупили о(т) тои глобы (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **искоупили** (1432 *Cost.* I, 327).

***ISŁOMITY** *див.* ***ЗЛОМИТИ.**

***ИСЛУГА** *див.* **СЛОУГА.**

***ИСЛЮБИТИ** *див.* **СЛЮБИТИ.**

***ИСЛЮБОВАТИ** *див.* ***СЛЮБОВАТИ.**

***ИСМОВИТИ СА** *див.* ***ЗМОВИТИ СА.**

ИСНИЖЕ *див.* **ЗНИЖЕ.**

***ИСНИМАТИ СА** *див.* ***СНИМАТИ СА.**

ИСНЫИ, ИСНЫ, ИСТНЫЙ *прикм.* (23) (*стч.* jistny, *стп.* istny, isny) (*звичайно у сполуч. з займенником* т о т)

згаданий: пак ли бы... хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы... хочемы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); што же мишь мужикови(ч) держалъ та дворища оу тѣшькови(ч) королювъ слуга и мы есмы тому исному мишеви и єго дѣтємъ дали єсмы фецеви(ч) дворище и бугданъчича оу новосѣльцєхъ (Перемишль, 1390 *Р* 175—176); пакли бы романъ почѧ(л) и жѧловалъ пред кимъ того нѧтсва... тогды мы имаєва того исного романа опѧть поставити и дати в руцѣ (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); а мы такѣжь оурозумѣвши єго такоє обѣцованьє и слюбы... про то жь єго со всѣми по(д)данными о тую исную мєрзѧчку... правого чинимы (Ланчиця, 1433 *Р* 121); а николи нє хочеми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с) сѧ, а любо чєрє(с) кого иного, а любо иныи где бы коли того исного пана нашего... кролѣ полского, и короуны єго, намѣстко(м) лихоє оу волотство ражено (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а то бы кролєви... прє(з) єго послы исныѧ знаменито было, тогды коро(л)... имає(т)... дє(н) голдованьѧ на иныи ча(с) прєложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **исныи** 2 (1388 *Р* 37; 1392—1393 *РФВ* 170); **исны** 1 (1388 *Р* 39); **истный** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); *род. одн. ч., с.* **исного** 6 (1388 *Р* 37; 1400 *Р* 61; 1433 *Р* 125; 1436 *Cost.* II, 698, 702); *дав. одн. ч.* **исному, исномоу** 4 (1388 *Р* 37; 1390 *Р* 175; 1436 *Cost.* II, 697, 698); *знах. одн. ч.* **исного** 4 (1400 *Cost.* II, 618; 1436 *Cost.* II, 698); **исныи** 3 (1388 *Р* 37); *наз. одн. ж.* **istnaja** (1388 *ZPL* 107); *знах. одн. ж.* **истную** 2 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *Р* 94); **исную** 1 (1433 *Р* 121); *знах. мн. ч.* **исныѧ** (1448 *Cost.* II, 734).

Див. ще **ИСТИННЫИ**[1], ***ИСТЫИ.**

ИСО *див.* **ИСЪ.**

ИСПЄРВА *присл.* (2) спершу, спочатку: да соу(т) нашемоу монастирю оури(к) съ въсѣ(м) доходо(м) нє⟨под⟩виженo николи на вѣки, яко да(л) и(х) испєрва братиє(м) наши(м) (sic.— *Прим. вид.*) (Дольний Торг, 1451 *Cost.* II, 400); а оу Тигинн да платѣт какже ис перва платилн мыто, тымже обычаєм и тєпєръ имаютъ платити (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

Див. ще **ИС ПРЬВА, НАИПЄРВЫ** 2, **ПЄРВО** 3, **ПРЪВО.**

! **ИСПИСАЛИ** ⟨**ИТКИЛѢ**⟩ *див.* ***ИТКИЛЬ.**

ИСПИСАТИ *дієсл. док.* (1) *(викласти на письмі)* написати: А на *(в ориг. наи.— Прим. вид.)* боулшеи крѣпость и потвръжденїє, вєлѣли єсми нашємоу вѣрному паноу Тъоутоулови логофєтоу исписати и нашоу печат привѣсити к сємоу листоу нашємоу (Васлуй, 1497 *BD* II, 113).

ФОРМИ: *інф.* **исписати** (1497 *BD* II, 113).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ** 1, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, ***ЗАПИСЫВАТИ** 1, ***НАПИСАТИ, *НАПСАТИ, *ОТПИСАТИ** 2, **ПИСАТИ, ПОПИСАТИ** 2, ***ПОПИСОУВАТИ, *ПСАТИ.**

! **ИСПИСЛЄ** ⟨**ИТКИЛЄ**⟩ *див.* ***ИТКИЛЬ.**

***ИСПЛЪНИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* исплънити) (чому що) виконати (що), додержати (чого): ащєлибн кто о(т) ны(х) или по ны(х) бѫдѫщїи(х) начѧлни(к), тому монастиру нє исплънилъ тоє, ты да въздадѧ(т) слово прѣ(д) х(с)мь въ днь страшнаго сѫда (Сучава, 1430 *Cost.* I, 308).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **ащєлибы... нє исплънилъ** (1430 *Cost.* I, 308).

Див. ще **ИСПОЛНИТИ, ИСПОЛНЯТИ** 2, **НАПЛЪНИТИ, НАПОЛНИТИ, ПОЛНИТИ.**

***ИСПОВѢДАТИ** *дієсл. дск.* (1) (*цсл.* исповѣдати) (що кому) сповістити, сказати (кому про що): И я єму исповѣдалъ платнеры, и онъ ми велѣлъ зорою (!) (zoroiu.— *Прим. вид.*) чистити... и пошолъ съ клѣти вонъ передъ мною (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. од. ч.* **исповѣдалъ** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ИСПОВѢДИТИ.**

***ИСПОВѢДИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* исповѣдѣти) (що) сповістити, сказати (про що): и пани его позвала мене и пытала мене, есть ли полотна, и я исповѣдилъ полотна въ тои клѣти, въ которои скарбъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн.* **исповѣдилъ** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ИСПОВѢДАТИ.**

***ИСПОВѢДНИКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* исповѣдьникъ) святий, що зазнавав переслідувань за віру: а писана грамота оу погоничи(х) оу чєтвєрто(к) м(с)ца гєнъварѧ оу ка днь на памѧть стго оца макксима (!) исповѣдника (Погоничі, 1422 *Р* 98).

ФОРМИ: *род. одн.* **исповѣдника** (1422 *Р* 98).

ИСПОЛНА *див.* **СПОЛНА.**

ИСПОЛНИТИ *дієсл. док.* (1) (що подлуг чого) виконати (що згідно з чим): Тоє оусє вышєписанноє слюбоуєм и присѣгаєм здєржати и исполнити подлоугъ сєго нашєго листа (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *інф.* **исполнити** (1485 *BD* II, 372).

Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНЯТИ** 2, **НАПЛЪНИТИ, НАПОЛНИТИ, ПОЛНИТИ.**

ИСПОЛНОЮ *присл.* (1) сповна, повністю: мы пєтръ воєвода... вызнаваюмъ ... оужє (!) тоты златии пинѣзи... панъ михаило з боучача... намъ вєрноулъ и заплатилъ исполною (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815).

Див. ще **ЗОУПОЛНА, СПОЛНА, СОУПОЛНА.**

ИСПОЛНЯТИ *дієсл. недок.* (2) **1.** (що) утверджувати, установлювати (1): а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенънниковъ, а не обидети (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).

2. (що) виконувати (що), додержувати (чого) (1): Васи(л) землю дє(р)жить Соупроуновщиноу а с тоє зємли хоживоло (!) три(д)цать грошє(и) и вєдро мєдоу... а нанѧчи того нє исполънѧєть заню(ж) приго(л)тѧєвє(л) (б.м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *інф.* **исполняти** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); *теп. 3 ос. одн.* **исполънѧєть** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНИТИ, НАПЛЪНИТИ, НАПОЛНИТИ, ПОЛНИТИ.**

***ИСПРАВА** *див.* ***СПРАВА.**

ИСПРАВЄДЛІВЄ *див.* **СПРАВЄДЛИВЄ.**

***ИСПРАВЄДЛИВОСТЬ** *див.* **СПРАВЄДЛИВОСТЪ.**

ИСПРАВИТИ *див.* **СПРАВИТЬ.**

***ИСПРАВИТИСЯ** *див.* ***СПРАВИТЬСЯ.**

***ИСПРАВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (5) (кому, кому в чому, кому з чого) додержувати, дотримувати (чого) (3): и вы нашыми послы... до насъ прыслали єстє и такъ намъ повєдаєтє про то, што тоє дєло межы вами такъ стало сє, што Александръ зять вашъ зъ доконъчанья своего и крєстъного цєлованья... вамъ нє исправляєть (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); И ты, по своєй оутвєръжоной грамотє и какъ панове твои оуговорыли, єму ни въ чомъ нє исправляєшъ: дочєръ єго ноудишъ прыступити къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

⟨⟩ и с п р а в л ѧ т и п о з о в ъ (проти кого) (2) позивати до суду (кого): Которыи исправлѧєть позовъ протївъ ко(г) бє(з) правого повода (XV ст. *BC* 6).

ФОРМИ: *теп. 2 ос. одн.* **исправляєшъ** (1499 *BD* II, 448); *3 ос. одн.* **исправляєть, исправлѧєть, испра(в)лаєть** (XV ст. *BC* 6, 15 зв.; 1498 *BD* II, 409).

Див. ще **СПРАВИТЬ.**

ИСПРАВНО *див.* **СПРАВНО.**

***ИСПРАВѢДЛИВОСТЬ** *див.* **СПРАВЄДЛИВОСТЪ.**

***ИСПРОСИТИ** *див.* **СПРОСИТИ.**

***ИСПРУВЪСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва)*: и оуздалъ єсть влдка передъ нами пану яшкови испрувъскому та дворища на вѣки (Перемишль, 1391 *Р* 45).

ФОРМИ: *дав. одн.* **испрувъскому** (1391 *Р* 45).

ИС ПРЬВА *присл.* (1) (*цсл.* исъ прьва) спершу, спочатку: А хотарь тому сєлоу... д⟨о⟩ оустї⟨а⟩ Чєрлєнои, идєжє

єст блато Мъстек Ѫноул и от кѪдоу ис прьва начахом (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

Див. ще **ИСПЄРВА, НАИПЄРВЫ** 2, **ПЄРВО** 3, **ПРЪВО.**

ИСПРѦТАТИ *дієсл. док.* (2) (кого, що) зібрати: а кого коли исъпрѦчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ оу млина тыѣ люди далъ єсмъ имъ (Смотрич, 1375 *P* 20); мы па(к) нє поспѣли єсмо испрѦтати всеѣ силы нашеѣ толко што около на(с) нашь дворъ єсть и с тымы стали єсмо противъ того аксака (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *інф.* испрѦтати (1392—1393 *РФВ* 170); *майб. 3 ос. мн.* **исъпрѦчють** (1375 *P* 20).

ИСПУСТИТЬ *див.* **СПУСТИТИ.**

ИССТАРАДАВНА *див.* **ИССТАРОДАВНА.**

ИСТАРИНЫ, ИЗСТАРИНЫ *присл.* (3) з давніх-давен, здавна: И благословляю вашу милость... какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны ... заиъ же дей изстарины тои Божей церкви и попомъ ее ни отъ кого обидъ не чинилося (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); А кнѦ(з) Семє(н) оувє(л) бы(л) на ни(х) новиноу сєно косити на толокоу ходити а став сыпати а того дє(и) им и старины нє бывало (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ*, 90).

ИССТАРОДАВНА, ИСТАРАДАВНА, ИСТАРОДАВНА, ИСЪСТАРАДАВНА, ИСЪСТАРОДАВНА, ИЗСТАРОДАВНА *присл.* (9) з давніх-давен, здавна: про тъ жь Ѧзъ... приступилъ єсмъ ку... корунѣ пользскои ис тыми горо(д) исъ кремѦницємъ и съ братславлємъ... которыѣ жь то исъ (с)тара давна ку свѦтои корунѣ пильскои (!) прислухають (Кременець, 1434 *P* 130); про то жь Ѧ про тсє ихъ добродѣиство... приступаю... ку... королєви польскому... ис тыми городы... што тыми разы суть оу моємъ дєржѦнью которыи жь то и истара давна ку корунє прислухали и прислушѦють (Черняхів, 1435 *P* 132—133); Я кн(Ѧ)зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми... имєнє... так долго и так широко какжє єсми сам дєржал во всих границах и во всих околицах как ис стародавна *(в ориг.* ис страродавна.— *Прим. вид.)* єст (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

Див. ще ***ОТСТАРОДАВНА, СЪСТАРОДАВНА.**

ИСТАТИ СѦ *див.* **СТАТИСѦ.**

***ИСТВОРИТИ** *див.* ***СТВОРИТИ.**

***ИСТВОРѢНЬЄ** *с.* (1) створення: Во имѦ от(т)цѦ (!) и сна и стго дха бжимъ истворѣньємъ оу вѣки аминь (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *ор. одн.* **истворѣньємъ** (1370 *P* 18).

***ИСТЄЦЪ** *ч.* (3) **1.** позивач (2): ⟨а п⟩а⟨кли⟩ бы па(н) того с⟨є⟩ла рєклъ ⟨ажъ т⟩ого чоловѣка... ⟨...оу с⟩єлѣ нѣтъ тогды має(т) ⟨ис⟩тєцъ ждати того чоловѣ⟨ка⟩ другыѣ три дни (Галич, 1435 *P* 134).

2. відповідальна особа (1): а мы боѦрє зємли мо(л)давскои на вєрху листа сєго по имєни попсани яко истци и рукоимѣ слюбуємы и ручимы... и(ж) на(ш) господа(р) алєксандръ воєвода... а по нє(м) будущеи имѣю(т) по(л)нити (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 143).

ФОРМИ: *наз. одн.* ⟨ис⟩тєцъ (1435 *P* 134); *дав. одн.* **истцєви** (1435 *P* 134); *наз. мн.* **истци** (1421 *BD* I, 143).

ИСТИГАТИ *дієсл. недок.* (1) (що на кім) *(вимагати сплати)* стягати (що з кого): па(к)ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шєсти со(т) золоты(х), то(г)да коро(л)... имиє(т) истигати ты(х) дванадцѦ(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купцє(х) и на зємлѦно(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

ФОРМИ: *інф.* **истигати** (1421 *Cost.* I, 142).

Див. ще **ВСТѦГАТИ.**

ИСТИНИ *див.* **ИСТИННЫИ**[1].

ИСТИНЇИ *див.* **ИСТИННЫИ**[1].

***ИСТИННА** *ж.* (1) *(стч.* jistina, *стп.* iściпа) належна комусь основна грошова сума без додаткових нарахувань: па(к) ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х)... то(г)да коро(л) господа(р) на(ш)... имиє(т) ихъ братн и вstѦгати та(к) долго, али(ж)... кнѦгини ри(м)гаили попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

ФОРМИ: *знах. одн.* **истинну** (1421 *Cost.* I, 142).

Див. ще ***ИСТИННЫИ**[2].

ИСТИННЫИ[1], **ИСТИНЫИ, ИСТИННЫ, ИСТИННИИ, ИСТИНЫ, ИСТИНЇИ, ИСТЫНЇИ, ИСТЫННИИ, ИСТЫННЫИ, ИСТИНЬНЫИ, ИСТИННЪИ, ИСТЫННЇИ, ИСТЫННИ, ИСТЫННЫ, ИСТИНИ** *прикм.* (238): **1.** справжній, правдивий (1): ино они тоє видѣвшє и оурозумѣвши, ажє єсми и(с)ти(н)ны прїатє(л) и слуга вѣрє(н) быти и служити г(с)п(д)ви ишму, кролєви є(г) мл(с)ти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. *(звичайно у сполуч. з займенниками* тотъ, сєи) згаданий (237): ажє самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што жє оуложать єго оу вину, хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѦти (б. м. н., 1352 *P* 6); а такожє слоубоуємы и имаємы воротити оусѣ записы тому истино(м) королєви полскому (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) тот истинїи слоуга... пан Доума Броудоурь слоужил нам право и вѣрно (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **истинныи, истиньныи, истиннъи** 92 (1352 *P* 6 ; 1400 *Cost.* I, 36; 1409 *Cost.* I, 64; 1414 *Cost.* I, III; 1423 *Cost.* I, 156; 1427 *Cost.* I, 196; 1440 *Cost.* II, 65; 1447 *Cost.* II, 273; 1453 *Cost.* II, 495; 1495 *BD* II, 89; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **истинны** 28 (1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 135; 1426 *Cost.* I, 178; 1429 *Cost.* I, 239; 1443 *Cost.* II, 138; 1448 *Cost.* II, 342; 1455 *Cost.* II, 553; 1457 *Cost.* II, 810; 2-а пол. XV ст. *ДГВІС*; 1460 *Cost. S.* 41 і т. ін.); **истинии, истиннїи** 18 (1428 *Cost.* I, 209; 1446 *Cost.* II, 247; 1451 *Cost.* II, 403; 1458 *Cost.* I, 18; 1472 *BD* I, 177; 1480 *BD* I, 237; 1487 *BD* I, 294; 1492 *BD* I, 504; 1495 *BD* II, 41, 44 і т. ін.); **истиныи, истїиыи** 16 (1433 *Cost.* I, 358; 1435 *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 481; 1441 *DBAc* 40; 1445 *Cost.* II, 211; 1448 *Cost.* II, 359; 1453 *Cost.* II, 471; 1466 *BD* II, 110; 1487 *BD* I, 295; 1493 *BD* II, 5); **истины** 8 (1443 *Cost.* II, 141, 185; 1446 *Cost.* II, 237; 1452 *Cost.* II, 425, 426, 431; 1468 *BD* I, 125; 1469 *BD* I, 135; 1471 *DIR«A»* 525); **истинїи** 8 (1428 *Cost.* I, 218; 1480 *BD* I, 238; 1484 *BD* I, 178; 1487 *Cost. D.* 6; 1491 *BD* I, 491; 1495 *BD* II, 43, 79; 1499 *BD* II, 140); **истынїи** 2 (1499 *BD* II, 21; 1497 *BD* II, 112); **истынны** 2 (1457 *UKP*; 1488 *BD* I, 323); **истиини** I (1438 *Cost.* II, 26); **истынныи** 1 (1462 *BD* I, 63); **истынныи** 1 (1400 *Cost.* I, 26); **истини** 1 (1466 *BD* I, 95); *дав. одн. ч.* **истино(м)** 4 (1436 *Cost.* II, 706, 707; 1458 *Mih. Doc.* 123); **истинному** 2 (1411 *P* 77); **истиному** 1 (1388 *GL* 678); *знах. одн. ч.* **истинно(г)** 1 (1453 *ПГОВ*); **исти(н)го** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *наз. одн. ж.* **истиннаа** 2 (1438 *Cost.* II, 14; 1497 *Cost. S.* 212); **истинна** 2 (1480 *BD* I, 244; 1498 *BD* II, 126); **истынаѦ** 1 (1418 *Cost.* I, 126); **истина** 1 (1499 *BD* II, 31); *род. одн. ж.* **исти(н)ноѣ** (1436 *Cost.* II, 706); *знах. одн. ж.* **istenuju** (1388 *ZPL* 104); *наз. мн.* **истинїи** 3 (1469 *BD* I, 134; 1489 *BD* I, 371; 1490 *BD* I, 391); **истиннїи** 1 (1495 *BD* II, 53); **истинни** 1 (1452 *Cost.* II, 409); *наз. мн. ч.* **истины** 11 (1426 *Cost.* I, 182; 1427 *Cost.* I, 193; 1428 *Cost.* I, 221, 223; 1429 *Cost.* I, 269; 1439 *Cost.* II, 51; 1440 *DBAc* 31; 1453 *Cost.* II, 467; 1467 *Cost. S.* 68; 1471 *BD* I, 164; 1478 *BD* I, 218); **истинnии, истиинїи** 10 (1479 *BD* I, 228; 1488 *Cost. S.* 127; 1491 *Cost. S.* 152; 1495 *BD* II, 39, 46, 47, 48, 59, 62, 248); **истинныи** 8 (1415 *Cost.* I, 121; 1428 *Cost.* I, 201; 1442 *Cost.* II, 87; 1443 *Cost.* II, 144, 149; 1448 *Cost.* II, 316, 323; 1483 *BD* I, 267); **истины** 4 (1462 *BD* II, 292; 1467 *BD* I, 117, 118; 1468 *BD* I, 127); **истиныи** 3 (1419 *DIR«A»* 444; 1454 *Cost.* II, 508; 1483 *BD* I, 272); **истинїи** 1 (1495 *BAM* 70); **истинии** 1 (1490 *BD* I, 434); *наз. мн. ж.* **истинніи** I (1499 *BD* II, 166); **исти(н)ии** 1 (1479 *Cost. S.* 101).

Див. ще **ИСНЫИ.**

***ИСТИННЫИ**[2] *прикм.* (2) *(стч.* jistinny, *стп.* iścinny) ◊ истинныи золотыи (1), истини пинѣзи (1) належна комусь основна грошова сума без додатко-

вих нарахувань: па(к) ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х)... то(г)да коро(л)... имиє(т) истигати тых дванаицѧ(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купцє(х) и на землѧно(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); А по нашем животє, кого богъ изберет господаръ бит⟨и... тот би⟩ ємоу нє пороушил нашего даанѧ и потвръж⟨денїа, али би оутв⟩ръдил и оукрѣпил, ⟨з⟩аноужє єсмо ємоу дали и потвръдили ⟨за єго пра⟩воую слоужбоу и за що он соби коупил за свои правіи и истини пинѣзи (Сучава, 1491 *CVD* 4).

ФОРМИ: *наз. мн. ч. зам. род.* **исти(н)ныи** золоты(х) (1421 *Cost.* I, 142); *знах. мн. ч.* **истини** (1491 *CVD* 4).

Див. ще ***ИСТИННА.**

ИСТИННЪИ *див.* **ИСТИННЫИ[1].**

ИСТИНЬНЫИ *див.* **ИСТИННЫИ[1].**

ИСТНЫЙ *див.* **ИСНЫИ.**

***ИСТОКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* истокъ) джерело: а тако ему даҽ(м)... со млины... съ водами и съ ихъ истоки (б. м. н., 1424 *P* 100).

ФОРМИ: *ор. мн.* **истоки** (1424 *P* 100).

***ИСТОКЪМИТИ** *дієсл. док.* (1) (з ким) домовитися: А твоя милость нє далъ єси намъ листа по тому копию, яко єсмо были истокъмили исъ перъвыми послы твоєє милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

ФОРМИ: *пперф. 1 ос. мн.* **єсмо были истокъмили** (1496 *BD* II, 401).

***ИСТРАВА** *див.* ***СТРАВА.**

ИСТРАТЇТЬ *дієсл. док.* (28) **1.** (кого, що) втратити (7): ако(ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы, бу(д) гдє оу нашє(і) земли и довєдє(т) на(ш) чл҃къ на брашовѣни из добрими лю(д)ми, а они брашовѣни нє мочи иму(т) поставити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) будє(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); Ачь хто чюжоую ро(л)ю орє(т) алюбо сєєть своєю насєєньє (!) истрати(т) а виноу заплати(т) єі (XV ст. *BC* 30); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы... и довєдет наш чловѣкъ иа Брашовѣнє... а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

2. (що) розтратити (3): Коли дѣтємь оумрє(т) мати а оц҃ь хочєть дроугоую понѧ(т) жоноу а дѣти имѣють проси(т) во оц҃а дѣлнїци своєи а потомъ истративши о(т)цю докоучають оу҆то(м) бываєть клопо(т) межи ними (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

3. (на чому) (*у грі*) програти (в що) (2): о с҃ноу которыи нє о(т)дєлєнъ о(т) оц҃а и на костка(х) стратїть алюбо на иньшєи игрѣ (XV ст. *BC* 8).

4. (*справу в суді*) програти (11): а кто на рокъ нє станєть а ни вкажєть тотъ стратилъ (Галич, 1401 *P* 65); Ѳранцо(к) жалобоу оучини(л) єго(ж) пло(т) горо(ди)лъ во є(г) дѣди(ч)ствѣ а што коли сєєлъ оу томъ огорожєньи то всє бра(л) идїи о(т)повєда(л) жє то(т) франци(к) бы(л) с нимь во одно(м) сєлє в ночи и въ д҃нь а за двє лєтє николї ємѫ нє оупомина(л)сѧ ни однымь словомь о тоє горожєнїє мы сказоуємъ тогды идїи зыска(л) а франци(к) страти(л) (XV ст. *BC* 21—21 зв.); а такождєрє чєрнъ и ромънє(л)... да нє имаю(т) о(т) сєлѣ напрѧ(д) болшє тѣгати ани оупоминати за тота сєла... на пана шандра... заноу(ж) чєрнъ и ромънє(л) и дрьгои стратили исвоими привилнями зану(ж)ну(ж) (!) была фа(л)шєвна и єсми и(х) сказили (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528); и також(д)єрє ива(н) ... исъ своими братїами да нє имаю(т) тѣгати на марушку... понє(ж) страти(л) ива(н) исъ братїами своими прѧ(д) оусєго праваго закона (Васлуй, 1474 *РГС*);

◇ ж а л о б у с т р а т и т и (2) *див.* **ЖАЛОБА;** п р а в о с т р а т и т и (1), с т р а т и т и п р а в о (1) *див.* **ПРАВО[1].**

5. (*привести до загибелі*) згубити (1): а боудєть лї такыи наидєны што нє о(т)баючи а своє лакомьство по(л)нѧ ажь котороую жївотїноу ис ты(х) истратѧ(т) тогды имаю(т) платїтї по томоу чїя боудєть (XV ст. *BC* 11 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **истратїть** 1 (XV ст. *BC* 28); **страти(т)** 1 (XV ст. *BC* 26); *перф. 3 ос. одн. ч.* **стратилъ, страти(л), стратил** (1401 *P* 65; 1421 *P* 94; 1428 *P* 111; 1455 *Cost.* II, 561; 1459 *Cost.* I, 32; XV ст. *BC* 21 зв., 22, 30 зв.; 1474 *РГС*); *3 ос. одн. ж.* **стратила** 1 (XV ст. *BC* 21); **истратила** 1 (XV ст. *BC* 21); *3 ос. мн.* **стратили** (1460 *BD* I, 41; XV ст. *BC* 26; 1472 *DIR«A»* 528); *майб. 3 ос. одн.* **стратить, стратїть** 4 (1401 *P* 65; XV ст. *BC* 6 зв., 8; *СЯ* 40); **истрати(т)** 1 (XV ст. *BC* 26); **страти(т)** 2 (XV ст. *BC* 13 зв., 30); **стратити** 1 (XV ст. *BC* 16 зв.); *3 ос. мн.* **истратѧ(т)** (XV ст. *BC* 11 зв.); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы стратилъ** (1404 *P* 68); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да стратѣтъ (стратѣт)** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* **ис(т)рачоны** (XV ст. *BC* 32); *дієприсл. перед.* **истративши** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

***ИСТРАЦЄНЇЄ** *див.* ***СТРАЧѢНЬЄ.**

ИСТУПИТИ *дієсл. док.* (1) (чого) (*порушити що*) відступити (від чого): и того нє хочю иступити и на то єсмъ свои листь да(л) и пєчѧть привѣсилъ (Опатів, 1398 *ЗЛЄІК*).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. одн.* **хочю иступити** (1398 *ЗЛЄІК*).

***ИСТЫИ** *прикм.* (7) (*стч.* jistý, *стп.* isty) згаданий: мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т) ... ижє имѣючє чистоѣ мысли... по(ж)даниє к вєлико(м) королєви володиславу... тому истому королєви володиславови... слюбуємъ держати цѣлую правду (Молодечно, 1388 *P* 43); и дали єсми имъ того и(с)того зра(д)цѣ лєва (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **истого** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. одн. ч.* **истому** (1388 *P* 41, 43); *знах. одн. ч.* **и(с)того** (1457 *Cost.* II, 809); *наз. мн. ч.* **истыи** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. мн.* **истыми** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ИСНЫИ, ИСТИННЫИ[1].**

ИСТЫНЇИ *див.* **ИСТИННЫИ[1].**

ИСТЫННИ *див.* **ИСТИННЫИ[1].**

ИСТЫННЇИ *див.* **ИСТИННЫИ[1].**

ИСТЫННЫ *див.* **ИСТИННЫИ[1].**

ИСТЫННЫИ *див.* **ИСТИННЫИ[1].**

***ИСОУСОВЪ** *прикм.* (2) ◇ І с у с о в о р о ж є с т в о (1) (*після компонента* п о д ъ л ѣ т ы — *календарна дата, початок християнського літочислення*): Дѣялось въ Луцку, подъ лѣты Ісусова рожества тысяча четыреста сорокъ четвертого (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8—9); р о ж є с т в о И с у с о в о Х р и с т о в о (1) *див.* ***РОЖДЄСТВО.**

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Ісусова, Исоусова** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 9; 1446 *AS* I, 43).

Пор. **ИСУСЪ.**

ИСУСЪ *ч.* (74) (*особова назва, гр.* Ἰησοῦς) (57): а кто бы покуси(л) порушити или възѧти боу(д) о(т) того вышєписаннаго то да є(ст) проклѧтъ о(т) г҃а б҃а и сп҃са нашего і҃у х҃а (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашего даанїѧ... таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) г҃а б҃а и сп҃са нашего, і҃у х҃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

◇ и с у с х р и с т о в о р о ж є с т в о (5), р о ж є с т в о и с у с ъ х р и с т о в о (10) (*після компонента* п о д ъ л ѣ т ы — *календарна дата, початок християнського літочислення*): Писан в Луцку, под лѣты Рожества Исус Христова тисечу лѣтъ и чотыриста и тридцатого лѣта (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9); А псан в Києвє под лѣты ржтва Исус Хсва тисяча лѣтъ и чотыриста чотырдєсятъ пятого лѣта (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); Псан листъ... под литъ Рожества Исусъ Христова 1000 летъ и 400 и пятъдесятъ (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); о б р ѣ з а н ь є И с о у с а Х р и с т а (1) *див.* ***ОБРѢЗАНИЄ;** р о ж є с т в о И с у с Х р и с т а (1) *див.* ***РОЖДЄСТВО.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* рожества **Исусъ** Христова (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1433 *Р* 119; 1445 *АкЮЗР* I, 18; *ЗНТШ* CXV, 19; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *род. одн.* **исоуса** (1368 *Р* 15; 1446 *AS* I, 5); *ск. н.* **ису** 44 (1447 *Cost.* II, 288; 1451 *Р* 157; 1454 *Cost.* II, 502; 1458 *BD* I, 9; 1470 *BD* I, 147; 1476 *BD* I, 211; 1487 *BD* I, 312; 1489 *BD* I, 376; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 149 і т. ін.); **іу** 11 (1404 *Cost.* II, 625; 1470 *DIR«A»* 522, 523; 1486 *DC* 144; 1488 *ДГСПМ*; 1490 *DC* 146, 149; 1500 *Cost. S.* 230, 231); **ису(с)** 3 (1434 *Р* 128; 1437 *Р* 137; 1451 *Р* 159); **іс** 3 (1438 *Р* 139; 1453 *DIR«A»* 503; 1488 *ДГСПМ*); **іс(с)** 2 (1433 *Р* 127; 1445 *Р* 151).

***ИСХОДИТИ** *дієсл. недок. і док.* (4) (*цсл.* исходити) **1.** (до кого) відправлятися, вирядчатися (1): доколѧ и на(ш) посо(л) исходи(т) до господарѧ нашего, до королѧ... и мы сами и с нашимъ живото(м) боуде(м) пере(д) его мл(с)тїю (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774).

2. (від чого, з чого) *(брати початок)* виходити (з чого) (3): а хотары оунгоурѣ⟨номъ⟩ от бакова... та дѣл⟨омъ⟩ горн долина що исходитъ о(т) лиса (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); и хотаръ о(т) оусти каковѣ (!), що поу(т) злѣса исходи(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **исходитъ** 2 (1409 *Cost.* I, 64; 1424 *Cost.* II, 956); **исходи(т)** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *майб. 3 ос. одн.* **исходи(т)** (1455 *Cost.* II, 774).

***ИСЧАДОКЪ** *див.* ***СЪЩАДОКЪ.**

***ИСЧАСНЫИ** *див.* ***ЩАСНЫИ.**

ИСЪ, ИСЬ, ИС, ИСО *прийм.* (1016) **I.** *(з род).* (125) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (67) **а)** *(вказує на об'єкт, що є одиницею якогось обчислення або з якого щось належить взяти, відняти, виділити)* з, від (кого, чого) (50): А осадивши ис каждого кметѧ по два гроша широкая оу кнѧжю комору давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *Р* 24); ис нашимъ вѣданьемъ волѣнъ продати замѣнити тако доброму ѧко коли самъ имаеть служити *ис* того всѣго намъ и нашимъ дѣтемъ (Краків, 1394 *Р* 54); а не надобѣ оу его люди никому оуступатисѧ а ему своѣ люди судити и вину и перьсудъ ис нихъ имати (Ольховець, 1445 *СРК*); а господвоми (!) да даваe(т) на кажды го(д) тому прѣдреченному монастирїю по ві҃ бочки вина ис нашеи десѧтины (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); оу Житомиры оу месте ко(р)чомъ два(д)цать а ис ты(х) ко(р)чомъ на годъ идеть с ни(х) по копе грошe(и) платоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); исъ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

б) *(вказує на стан, який зазнав зміни, порушується дією)* з, із (чого) (7): ино... велимужнии панови... выбавили мѧ... ис того ѧтсва (так.— *Прим. вид.*) ис того оусего злого (Кременець, 1434 *Р* 130); и имаемь (*або* имаемо.— *Прим. вид.*) ємоу на то оуставно радїти... абы тым обычаемь был и держал сѧ яко и передкове его стары воеводы молдавскїи, и *ис* тых обычаев его милость, абы николи до смерти и не вышол, ис нами посполоу (Сучава, 1462 *BD* II, 289); а естли ѧ ис тое мены выстоуплю... тогды королю... двѣстe роублєвъ заплачоу (Луцьк, 1490 *Пам.*);

в) *(вказує на сукупність осіб, об'єктів, з яких виділяється один чи більше, або на предмет, з якого виділяється частина)* з, із (кого, чого) (7): дали ему село оу теребовльскии волости новосєлъцѣ а шисть кобылъ *и* стада (Вишня, 1393 *Р* 52); прото(ж) коли(ж) бѫде(т) братія або сестры во очине разделены... и пригодитсѧ(ж) некоторомѫ ис тое братїи оу жалобѣ дѣди(ч)не возме(т) на себѣ соуженїе конечнe потомь прїиде(т) бра(т) его а хоче(т) тоую обновити мы кладемь ємоу мо(л)чанїе (XV ст. *ВС* 22 зв.); мы стефанъ воевода... чиним знаменито... оже прїиде прѧд нами... слоуга наш петръ вилна... и дал своим оуноуком... ис своего праваго оурика, третїю част от хотарь (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 87—88);

г) *(вказує на джерело відомостей)* з, із (чого) (1): Знаменїто намъ есть ис права цесарьско(м) (!) и(ж) пожеґъци имають злою смртїю гиноуть (XV ст. *ВС* 25 зв.);

д) *(вказує на вмістилище, звідки щось виймається)* з, із (чого) (1): Мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) ємоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и (XV ст. *ВС* 31 зв.);

е) *(вказує на предмет, на який спрямована думка, намір)* в (чім) (1): колиж... крол полскыи... коу наслѣдованю... наших прєдков оупоминал и приводил, дилѣ которои рѣчи мы, хотѧчи его освѣцености... оу прореченноую ис полности вѣры нашои оупевнити, вызнавамы... быти повинни... коу держаню зоуполна чести и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

2. *(виражає просторові відношення) (вказує на напрям або вихідну точку дії)* з, із (чого) (28): а коли которыи торговець поидеть торговать ис торунѧ черѣз берестие до Лучьска без печали будте (б. м. н., 1341 *Р* 2); a tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... y z rykami... i s kriniczami, stho szuth ys toho lisza Haczyssczy witekli (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); а то все выше писаное даемъ ємоу до е(г) жывота ко(л)ко кра(т) бы ся ємоу пригодило выти исъ земли мо(л)давскоеи (Снятин, 1454 *Р* 163); але коли тыми часы оусхоче(м) поехати пере(д) нашего милостивого пана приехати, а на(ш)... милостивы(и) па(н) имае(т) на(с) глеитовати своими чотырми великими паны и радцами... и(с) нашеи граници до... королѧ его мл(с)ти (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); мы Стефан воевод... чиным знаменито... оже даемь и дали есмы сес нашь лист нашемоу татарин(оу) и холопоу, що он побиглъ от нас а ис нашеи земли до лѣскои земли (Сучава, 1470 *BD* I, 140); и дали... есмы о(т) на(с) томоу(ж) вышеписанномоу... монастироу о(т) немца болото криваѧ и озеро... що есть исверха, о(т) по(д) конець писка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

3. *(виражає означальні відношення з просторовим відтінком)* з, із (чого) (28): а се бортници пашко бортикъ (!) и съ емелина (Львів, 1370 *Р* 18); а тому свѣдци... панъ иванъ дрочичь ис торговицѣ и иныхъ много добрыхъ при то(м)ъ было (Галич, 1404 *Р* 68); Мы па(н) сташко исъ давыдова... приводимо то ку вѣчнои памѧти (Погоничі, 1422 *Р* 97); ино оузрѣвши невиность мою велимужинии панови... рада на имѧ па(н) вѧценьць *исъ* шѧмоту(л)... и с ыними ... выбавили мѧ... ис того ѧтсва (так.— *Прим. вид.*) (Кременець, 1434 *Р* 130); а тако(ж) тоти люди ис тѧ(х) монастїръскы(х) селъ да не имае(т) никто... соудити и(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); по(д)писана бысть сия капли⟨ца повелѣні⟩емъ великодержавного короля... и его королевое пренаяснѣішеи паней елизаветы іс поколенья цѣ⟨са⟩рьского вноука... цесаря жікгимонта (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

4. *(виражає модальні відношення)* із, з (2): осподарь мои великии король дал ми намѣстничати оу луцьску исъ его руки сѣлъ есмь (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); можеть о(т)дати й продати й на црквь по своеи дш҃и датї и ближнему своему исъ своеи роуки дати и по(д)ровати по немъ боудоучомъ (Луцьк, 1451 *Р* 159).

II. *(з ор.)* (891) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (871) **а)** *(вказує на супровід одних предметів або осіб іншими)* з, із (ким, чим) (214): Се же придалъ юрьиї болковичь и своею братьею к црк҃ви ст҃му николѣ землю пашную (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); а и с тымь полемь што придалъ былъ григореви шеломыньское поле и сѣножѧти (Львів, 1386 *Р* 31); а васковци стецку воеводѣ о(т)писали есмы к волоскои земли и с тымъ со всѣмъ што к тому селу здавна прислушаеть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); и так сѧ слушает вечисто и непорушно со всеми входы и приходы... с присeлки, из селищи, с нивами, ис пашнѧми... з гаи, ис пасеками (Київ, 1437 *AS* I, 34); ѧ панъ олехно юрьевичь Жюсичь продалъ есмь дѣдино(у) и отьчино(у) свою пано(у) дробышю мжюровичю село на имѧ конюхи...изо въсѣмь исъ тѣмь штожь к то-

мо(у) тѧгло изъ вѣка и тепєрь (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Тоє въсє вышеписанноє да єсть слоузѣ нашемоу Корлатоу от нас оурикъ исъ въсѣмь доходомь (Сучава, 1473 *BD* I, 183); досъталося пану Барсану Анъдрѣеви Жоравъники и Высоцъко селище и съ тымъ, што к Журавъникомъ и къ Высоцъку селищу изъ вѣка вечного тягъло (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); да єстъ им от насъ оурикъ исъ въсєм доходом им и дѣтєм их (б. м. н., 1500 *SD* 7);

б) *(вказує на знаряддя або засіб дії)* з, із (ким, чим) (449): мы александръ воєвода... ис нашими земнѧны... слюбили єсмы и ислюбуємъ и потвержѧє(м) *ис* симъ листомъ наши(м) господареви нашему, вєлебному владиславови, королєви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито *и* *с*имъ нашимъ листомъ... оже єсмы доконали съ радуѧми и съ мѣстьчѧны илвовского мѣста (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); а любо отъ иноє стороны гдє моѧ сила нєстечеть а рать на конь оузъсѧдєть, а я о томъ оузъведаю а к тобє исъ птичєю языкъ вести нє пошлю... богъ мєнє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ис сим нашим листом въсѧм кто нан оузрыт... оже прїидє прѧд нами... слоуга наш Ивоуль ... и продал свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 160); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним ис сим листом нашим въсѣм кто нан възрит (б. м. н., 1500 *SD* 7);

в) *(вказує на зв'язок або взаємодію між особами чи предметами)* з, із (ким, чим) (208): аже поидуть таровє (!) на лѧхы тогда руси нєволѧ поити ис татары (б. м. н., 1352 *Р* 6); а на то оусє и слюбуємъ бєзъ льсти и бєзъ хитрости и с тѣми со оусѣми выше писаными вѣчныи тонъ записъ твєрдо дєржѧти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); тако землѧнє исмовивши сѧ *и* старци и вызнали аже по лисичии бро(д) зємлѧ црквная стго спса из вѣка из давного (Погоничі, 1422 *Р* 97—98); и пан Янчинский рекъ: ту я маю слидогонъ и с Мокрычаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. *(виражає модальні відношення)* з, із (чим) (7): воленъ продати воленъ замѣнити тако доброму яко єсть самъ исо кнѧжєю волєю (Бохур, 1378 *Р* 24); мы бояре... чинимъ знамєнїто... аже мы добры(м) оумысломъ и съ нашєю доброю волєю... королю полскомоу... и слюбоуємъ... ажє имаємъ вѣрно слоужити королю (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); А сє я пани Єнковаѧ Чаплича пани Татѧна сознаваю и записываю сѧ посполито ис призволенєм дочок своих сим моим листом... кн⟨ѧ⟩зю Михайлу (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); И оутокмивше и заплативше господство ми оусє съ готовими пинѣзми... а господство ми благопроизволих... исъ оусєѧ нашєѧ доброѧ волєѧ (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

3. *(виражає означальні відношення)* з, із (3): на то всє послали єсмо сєи нашь Ѧрлыкъ и с нашєю пєчатью золотою абы то крѣпко было (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); и записъ єго мл(с)ть каза(л) вделати по(д)лугъ обичая... тежъ ис пєча(т)ми пановъ рады єго мл(с)ти (б. м. н., 1496 *ОПСВВ*).

Див. ще **ZE**[1], **ЗЪ, ИЗЕ, ИЗЪ, СЪ.**

***ИСЪЄДНАТИ СЯ** *див.* ***ЗЪЄДНАТИ СЯ.**

***ИСЪЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Исаия): И азь господство ми заплатих оуси тоти пинѣзи... оу роуки Моуши... и сєстричичим (!) єи Тоадєроу столникоу и братоу єго Исаикоу... и плємєници их Марини, дочц⟨и⟩ Доума Исъєскоула (Сучава, 1489 *BD* I, 376).

ФОРМИ: *род. одн.* **Исъєскоула** (1489 *BD* I, 376).

***ИСЪПРАВА** *див.* ***СПРАВА.**

***ИСЪПРѦТАТИ** *див.* **ИСПРѦТАТИ.**

ИСЪСТАРАДАВНА *див.* **ИССТАРОДАВНА.**

ИСЪСТАРОДАВНА *див.* **ИССТАРОДАВНА.**

ИСЪСѦСТИ *дієсл. док.* (1) зібратися на засідання: а є(ст)ли то(г) ча(с)у докоулѧ соудьи соудѧть алюбо соудъ исъсѧдєть бєзъ праволєнїя (!) алюбо бє(з) потрєбы оувойдєть то(т) имаєть быти казнєнъ (XV ст. *ВС* 13 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **исъсѧдєть** (XV ст. *ВС* 13 зв.).

Див. ще **СЄДИТИ** 1, **СЄСТИ** 1, ***СѢДАТИ** 1.

***ИСЫПАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) насипати: а ту исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **исыпали** (1404 *Р* 68).

Див. ще **СЫПАТИ, *СЫПЫВАТИ, *УСЫПАТИ.**

ИСЬ *див.* **ИСЪ.**

***ИТАЛЄЙСКИИ** *прикм.* (1) італійський: вси королєвє и вси хрєстиянъскии господарєвє, колько ихъ суть, и всєє стороны западу и италєйскихъ стронъ, єднаються и готовять ся и хотєли бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *род. мн.* **италєйскихъ** (1498 *BD* II, 410).

ИТИ *дієсл. недок.* (111) **1.** (в що) іти, вступати, входити (1): Ино, господару, княз Михайло отъказалъ: я дєй самъ ничимъся в ловы господаръские не вступую, ани мои люди с поля старого пяди в дуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

2. прямувати, їхати (31): kotory iduth k torzowi *(мабуть,* k torhowi.— *Прим. вид.)* czerez ieho didinu od kozdoho woza po hrosik (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); а кто идєтъ до илвова, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ скота одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Idem pered siebie na try dorohy, nekotoryže naszy uže u ich zemli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140—141); мы стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) на(ш) листь нашєму манастирю... на то яко да є(ст) во(л)но и слобо(д)но послати свои в҃ мажи по рыбу в кажды го(д) щобы на годоувлю братиа(м) или до кєлїи или на озєра или боу(д) гдє оу нашєи зємли ни та(м) иду(т) по рыбу ни па(к) с рибою до монастирѣ (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

3. (на що) вирушати, йти (8): а на воиско то кто да идоу(т) тоти люди коли прилучит сѧ... г(с)ва ми ити на воиско тогди и тоты люди да иду(т) на воску (!) (Дольний Торг, 1458 *ПГСММП*); о зємлѧнѧ(х) которы(и) на воину идоу(т) (XV ст. *ВС* 27 зв.); Сєло Слобода а в томъ сєлє дєсѧть слоугъ на во(и)ноу идоуть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

4. *(міняти місцеперебування)* переходити (1): много смєрдовъ из одно(г) сєла да дроугога сєла нє могоу(т) бєз воли пана своєго ити (XV ст. *ВС* 7);

итн прочь (2), прочь ити (1) (від кого, від чого) відходити, іти геть: Частокро(т) бываю(т) сєла поуста пановъ коли сєлѧнѧ (!) идоу(т) про(ч) о(т) свои(х) пановъ бє(з) вины (XV ст. *ВС* 26); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ (Луцьк, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5);

(з чого) виходити, покидати, залишати (що) (1): д҃ члонокъ коли хто бѫдє(т) осѫжєнъ но (!) досыть оучинєнїя алюбо на роукоимъство а они нє (т)бають и зъ соудоу идоу(т) про(ч) (XV ст. *ВС* 17 зв.).

5. іти, прямувати (2): а въ лево... ку Пруднику идучи, увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а идоучи о(т) города по лєвоу тоули(н)скоє а по правоу скоморо(с)коє (б. м. н., 1458 *Р* 167).

6. *(про дорогу, шлях)* мати напрям, вести (28): а покинувъши гостинецъ Олышский въ право, а другую дорогу до Поддубецъ, поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ ку полуносчы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); о(т) могыло(к) попєрє(к) рѣки соукилѧ к дорозѣ котраѧ дорога идєть из дѣдочичь до баличь (Зудечів, 1413 *Р* 83); а обрубъ земленый тому имєницу моему Лопавшомъ по старинє: от имєня моєго Хрєнникъ... до дороги, што з Лопавшъ идєтъ до Корытна (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и я... обедвѣ тые нивки отехалъ к црькви Бжїей к стому Николе и границу есми положилъ Плоской ниве подле дороги великое, котораяж идетъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); А хотар тои... части... от толѣ... та на поут що идет до Бани (Сучава, 1499 *BD* II, 136); у hranyciu у mezu samy iesmo promezy

sebe położyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy szto od mista ydet berehom muchawca (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

7. *(про річку)* тексти, протікати (2): по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Про (т)о... надаю... городище... и зо (в)сею зє(м)лею на(д) рєкою роусавою... какъ таѧ роусава сама в собе рѣкою идєтъ и в днѣстръ оупадаєтъ (Прилуки, 1459 *Р* 171).

8. *(про долину)* простягатися (1): на первей повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

9. (на що) прагнути, стреміти (до чого) (1): Превротноєсть (!) ...на то идє(т) ка(к) бы христїянъство оубожело (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

10. (з кого, з чого) належати (17): а идє(т) с нє(г) колода мєдоу исъ всєми пошлинами (Київ, 1427 *Р* 108); а ис тых людєи дани идет три кади мєдоу бєз поуда (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: правда есть, служатъ въ мене бояре смоленскіе... а зъ ихъ имѣней... сполна господару е. м. служба идетъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и просилъ въ насъ людей... и повѣдилъ намъ, штожъ зъ тыхъ людей намъ идетъ семъ служобъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

11. (через що) іти, проходити, проїжджати (1): а што коли идет ис нашєи зємли чєрєс сочавоу, на сєрєт, та колко мыта давали оу сочавѣ, того половина имають давати оу сєрєтѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790).

12. (к чому, на що) *(на чию користь)* надходити (6): алє вє(с) прихо(д) о(т) того села да идє(т) къ вышєписанномоу монастироу (Байчани, 1454 *ПГПММ*); а на горинє ставъ што нєбожъчикъ сємєнъ заставилъ а стоупа а с того млына идеть на городъ мєръки (б. м. н., XV ст. *ИК*); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михаилу по давъному и со всими ихъ службами, и съ пошлинами... што къ двору нашому, къ Глушыцы, шло (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

13. *(мати ціну)* коштувати (3): пакли нє будєть лито(г) сєрєбра а мы заплатимы грошми по чє(м) фрѧзьскоє сєрєбро идєть (б. м. н., 1411 *Р* 77).

14. *(про грошовий курс)* бути встановленим, прийнятим (2): а коли быхомъ хотѣли любо сами взѧти в него то селище...тогды имаємъ заплатити єму пѧтьдєсѧть гривє(н) полугрошки по тои личбе какъ оу подольскои зємли идеть (Острог, 1427 *Р* 109); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ сєлищи любо сами оузѧти оу него или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣємъ дати єму за тыи двѣ сєлищи шестьдєсѧть копъ тую подольскими полугрошники по тои личбѣ какъ оу подольи идеть (Турейськ, 1420 *Р* 112—113).

15. (за кого) *(про заміжжя)* виходити заміж (1): Записоую жєнє своєй, кнѧгини Улиѧнє Сємєновнє... тоую тисѧч коп, штож она принесла от брати своих из Голшан... от кнѧзѧ Семена Сємєновича принесла за мєнє идоучи (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10);

◇ ні во што нє ити (1) бути недійсним: про то мы оуставлѧємь абы ка(ж)ны(и) вєлїкыи па(н) ани которыи иньши и(х) нє коупова(л) собѣ шє(л)тииства нїкоторыи вси кромѣ па (!) своєго чїя весь а коупить ли хто тогды тоє коуплѣнїє нї во(ш)то нє идє(т) (XV ст. *ВС* 32 зв.); правом ити (2) *див.* **ПРАВО** [1].

ФОРМИ: *інф.* **ити** 2 (XV ст. *ВС* 7; 1458 *ПГСММЦ*); **! ти** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **идє(т), идет, ydet** 32 (1414 *Cost.* I, 111; 1427 *Р* 108; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1470 *AS* I, 67; 1488 *ДГСПМ*; XV ст. *ВС* 7; *СЯ* 43 зв.; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **идеть** 22 (1411 *Р* 77; 1413 *Р* 83; 1427 *Р* 109; 1429 *Р* 113; 1458 *Р* 168; бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.; XV ст. *ВС* 38; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **идетъ** 17 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1399 *РЕА* I, 27; 1408 *Cost.* II, 631; 632; 1424 *Cost.* I, 162; 1434 *Cost.* II, 668; 1459 *Р* 171; 1460 *BD* II, 273; 1495 *АЛМ* 83; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); *1 ос. мн.* **Idem** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *3 ос. мн.* **идоу(т), идоут, iduth** 8 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; XV ст. *ВС* 17 зв., 26, 27 зв.; 1456 *Cost.* II, 789); **идоуть** 5 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II, 790; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; XV ст. *ВС* 7 зв.; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); **идоутъ** 4 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1460 *BD* II, 274); *перф. 3 ос. одн. ж.* **шла** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *РИБ* 435); *3 ос. одн. с.* **шло** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1499 *РИБ* 777); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... шелъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *3 ос. одн. ж.* **szłab** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да идє(т)** (1454 *ПГПММ*); *3 ос. мн.* **да иду(т)** (1454 *Cost.* II, 513; 1458 *ПГСММП*); *дієприсл. одноч.* **идучи, иду(ч)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1447 *Cost.* II, 281; 1454 *AS* III, 9; *Cost.* II, 509, 513; 1458 *Р* 167; 1470 *DIR«A»* 523; 1471 *BD* I, 159; 1472 *ДГСВМ*).

Див. ще **ПРЇИТИ, ПРОИТИ.**

***ИТКИЛЬ** *ч.* (6) *(назва потоку у Молдавському князівстві)*: мы александрь воєвода... дали єсмы монастироу оуспенїоу... двѣ пасѣкы, єдна на лопашнои и дроуга пасѣка на итъкылю (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); мы стєфа(н) воєвода... дали и потвєрдили єсми томоу стомоу монастироу... и пасика от итъки(л) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10—11).

ФОРМИ: *род. одн.* **итъки(л)** (1462 *Cost. D.* 11); *місц. одн.* **на иткилѣ** 1 (1436 *Cost.* I, 459); **на итъкылю** 1 (1431 *Cost.* I, 325); **! на исписали** 1 (1500 *SD* 7); **! на исписле** 1 (1500 *SD* 7).

***ИТОВОЄВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и дали єсми ємоу ... єщє село доли иа проути итовоєвци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *знах.* **итовоєвци** (1437 *Cost.* I, 541).

ИТРИНЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: али да єст слоуз‹ѣ наш›ємоу Лоука Боць... половина сєло от Итринєщь (Сучава, 1491 *BD* I, 491).

ФОРМИ: *наз.* **Итриисщїи** (1491 *BD* I, 491); *род.* **Итринєщи** 1 (1491 *BD* I, 491); **Итриисщь** 1 (1491 *BD* I, 491).

***ИТЪКИЛЬ** *див.* ***ИТКИЛЬ.**

***ИТЪКЫЛЬ** *див.* ***ИТКИЛЬ.**

***ИОУДА** *див.* **ЮДА.**

***ИОУДЄИ** *див.* ***ЮДЄИ.**

***ИХАНЄ** *с.* (1) наїзд, набіг: А також мы, Стефан воєвода, до того часоу коли оуслышим о ихани тоурєцком на зємли а на панства наияснѣиших прєрєчєных панов кроулєв оугръскаго и полскаго... тогди им обом кралєм и братїям их имаєм дати вѣдати (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о ихаии** (1499 *BD* II, 423).

Пор. **ѢХАТИ.**

***ИШЄСТВЬЄ** *с.* (1) *(цсл.* ишьствиє) ◇ ишєствьє святого духа (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* зішестя святого духа, тройця: по ишествьи стго дха за в҃ нє(д)ли литовьскимъ кнѧзємъ стати оу холмѣ а королєви оу сточьцѣ (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по ишествьи** (1352 *Р* 6).

!ИШКОД *див.* **ШКОДА.**

***ИШКОДА** *див.* **ШКОДА.**

***ИШКОДНИКЪ** *ч.* (1) порушник законів, злочинець, шкідник: а тако(ж) коли бы вышо(л) андрєи тру(ш)кови(ч) или боу(д) какыи ишкодни(к) покутскы до нашєи зємли, а мы што быхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ишкодии(к)** (1455 *Cost.* II, 770).

ИЩИ *див.* **ЄЩЄ.**

ИЩФАНЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд., мад.* Istvan, *цсл.* Стефанъ, *гр.* Στέφανος) Стефан: мы Стєфань воєвода... чинимь знамєнито ... ожє прїидоша прѣд нами... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу на имѣ Карлакь Ласловь и Тоть Ищфань... и продали намь свою правоую и питомоую о‹т›нииоу (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ищфань** (1470 *BD* I, 150).

Див. ще **СТЄПАНЪ, СТЄФАНЪ, ЩЄПАНЪ.**

***ИЮЛИИ** *ч.* (16) (*цсл.* июлии, *гр.* Ἰούλιος, *лат.* iulius) *(назва місяця)* липень: а писано оу Соучавѣ... оу лѣто ≠ sцо, Іоулїа оу ӥ (Сучава, 1401 *RIR*); Pysan w Urzowe, w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoye dwadciatoie osmoie, misiacia jiulia trytciatoho dnia (Ужів, 1420 *AS* I, 25—26); А писанъ листъ въ Холъмѣ, месеца июлия во 27 день, въ лѣто 6948, инъдикта во 3 (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); пи(с) доброу(л), оу со(ч)вѣ, в лѣто ≠sцζг м(с)ца юлїа в̃ днъ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **юлїа** 9 (1432 *ДГВІН;* 1436 *ВАМ* 34; *Cost.* I, 468; 1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DBAc* 38; 1445 *DIR«A»* 483; 1448 *Cost.* II, 317, 343; 1455 *Cost.* II, 541); **июлия** 2 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1453 *Cost.* II, 492); **іоулїа** 2 (1401 *RIR;* 1415 *Mih. Alb.*); **jiulia** 1 (1420 *AS* I, 26).

Див. ще **ІЮЛЬ.**

ИЮНЬ, ІЮНЬ, ИЮН, ІЮН *ч.* (55) (*цсл.* июнь, *гр.* Ἰούνιος, *лат.* iunius) *(назва місяця)* червень: Деялося въ Луцку... року... тысеча трыста осмъдесятъ девятого, месеца Іюня осмнадцатаго дня, индикта третего (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27—28); оу сочавѣ, по(д) лѣты рож(д)ьства х(с)ва а̃ лѣ(т) и улг̃, їоу(н) є̃ (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); а пи(с)на въ кїєвѣ... Въ лѣ(т) ≠s̃ц̃н̃д̃ м(с)ца їюнѧ въ s̃і (Київ 1446 *Р* 155); пса(н) оу коуєвъско(м) брѣстьи июн ≠з̃і дє(н) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Писанъ на прилоуцє за (д)нєпромъ іюн в̃і дє(н) в лѣто ≠sцʒз (Прилуки, 1459 *Р* 172); п⟨и⟩сан оу Бєрєсти, июн⟨ѧ⟩ к̃s дєн, индикт д̃і (Берестя, 1466 *AS* I, 63); Писанъ въ Судомири, іюнь 20 день инъдиктъ 6 (Судомир, 1488 *РИБ* 223); Дано оу Вилни, в лѣто сєм тисѧч сємоє, м⟨ѣ⟩с⟨ѧ⟩ца июнѧ к̃г дєн, индикт вторыи (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **июи, іюн** 6 (1459 *BD* I, 32; *Р* 172; 1464 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 62; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; *AS* III, 14); **июнь, іюнь** 5 (1488 *РИБ* 223; 1495 *РИБ* 603; 1498 *АЛМ* 159; *BD* II, 412; 1499 *РЕА* III, 35); *род. одн.* **июия, июнѧ, иоунѧ, іюня** 16 (1389 *РЕА* I, 28; 1446 *Р* 155; 1458 *ОЖДМ*; 1466 *AS* I, 61; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1478 *AS* I, 76; 1488 *AS* I, 88; 1490 *Пам.*; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **юнѣ** 1 (1456 *Cost.* II, 583); *ск. н.* **ю(н), юн** 19 (1429 *Cost.* I, 281; 1431 *Cost.* I, 318; 1436 *Cost.* I, 445; 1443 *Cost.* II, 156; 1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 473; 1456 *Cost.* II, 791; 1464 *DIR«A»* 517; 1469 *BD* I, 136; 1476 *BD* I, 216 і т. ін.); **ию(н), їоу(н)** 5 (1433 *Cost.* II, 653; 1449 *Cost.* II, 392; 1467 *СП* № 13; 1495 *ВМЗД*; 1498 *ЧІАФ*); **ие(н)** 1 (1456 *Mih. Doc.* 214).

Див. ще. ***ЇОУНЇИ.**

***ИЮРІЄВЪ** *див.* **ЮРЬЄВЪ.**

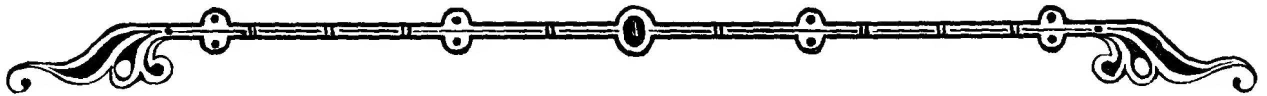

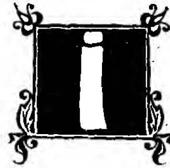

І, Ї *див.* **И**[1].
ІА *див.* **Я.**
ІАКО *див.* **ЯКО**[1].
ІAKUB *див.* **ЯКОУБ.**
***ІАНЪ** *див.* **ЯНЪ.**
***ІАЦКО** *див.* **ЯЦКО.**
***IWANYNOWYCZ** *ч.* (1) (*особова назва*): y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe polozyly... od sosny do iwanynowycza mezy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).
ФОРМИ: *род. одн.* **iwanynowycza** (1500 *ДПЖН*).
***ІЕВЪЛЕВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): што пишешъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ еси до насъ за слугою своимъ за Матѳеемъ о близость именья тетъки его Ивашъковое Іевълевича (Краків, 1489 *РИБ* 437).
ФОРМИ: *род. одн.* **Іевълевича** (1489 *РИБ* 437).
Див. ще ***ИЄВЪЛИЧЬ.**
ІЄГОУМЕН *див.* **ИЄГОУМЄНЬ.**
ІЄГОУМЄНЬ *див.* **ИЄГОУМЄНЬ.**
***ІЄПИСКОУПЬ** *ч.* (1) (*гр.* ἐπίσκοπος) єпископ: мы Стєфанъ воєвода... чиним знаме(ни)то... оже прїидошѧ прѧд нами... и перед нашими іепискоупи кир Тарасїє... и перед Іоанїкиѧ... и торговали сѣ съ господство ми за одио село... на имѣ Острица (Сучава, 1474 *BD* I, 169).
ФОРМИ: *ор. мн.* **іепискоупи** (1472 *BD* I, 169).
Див. ще **БИСКУПЪ, ЄПИСКОПЪ, *ПИСКОУПЪ.**
ІЄРОМОНАХ, ІЄРМОНАХ *ч.* (8) (*гр.* ἱερομόναχος) (*монах у чині священика*) ієромонах: мы стефа(н) воєво(да)... знаменито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами... млбныкь наши (!) ку(р) є(р)мона(х) євстатїє... и испроси(л) о(т) на(с) себе потвръжденїє съ оури(к) на и(х) староє бранище (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); Тоє всє вышеписанноє дали єсмо свѧтомоу нашемоу монастирю що на Воронец... и где єст ієгоумень ієромонах кир поп Мака⟨р⟩їє (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).
ФОРМИ: *наз. одн.* **ієрмонах** 4 (1476 *BD* I, 212, 216, 217; 1499 *BD* II, 154); **ієромонах, иеромона(х)** 3 (1471 *DIR«A»* 527; 1499 *BD* II, 148); **є(р)мона(х)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121).
Див. ще **СВѦЩЕННОМОНАХ.**
***IZŁOMITI** *див.* ***ЗЛОМИТИ.**
ІЛВОВСКЫИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**
ЇЛВОВЪСКЫИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**
ЇЛИ *див.* **ИЛИ.**
***ІЛИАШКО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Илия): тоє вышеписанноє даль єсмъ за своѧ дшѫ и за дшѫ възлюбленнаго ми сна ілиаш(к)а (Сучава, 1448 *DIR* № 10 b).
ФОРМИ: *род. одн.* **ілиаш(к)а** (1448 *DIR* № 10 b).
***ЇМАТИ** *див.* **ИМАТИ**[2].
***ІМЕНІЕ** *див.* **ИМѢНЇЄ.**
***ЇНДИКТЇОНЪ** *ч.* (1) (*гр.* ἰνδικτίων, *лат.* indictio) (*одиниця церковного літочислення, що дорівнює 15-ти рокам*) індикт: Писа(н) в лѣто 6989 (г) їюнѧ 14 їндиктїона 14 (г) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **їндиктїона** (1481 *ГПМ*).
Див. ще **ИНДИКТЪ.**
***ЇНЪШИИ** *див.* **ИНШЇИ.**
ІО *ч., невідм.* (80) (*титул, що передував імені молдавських господарів, гр.* Ἰωάννης): велики самодержѧвнъи... їо романъ воєвода ... далъ єсмъ... слузѣ нашему иваныщю... села на серетѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); Печать іо стефань воєво⟨да господар⟩ земли молдавскои (Ясси, 1500 *BD* II, 176).
Див. ще **ИОНЪ**[2], **ІОАНЬ.**
ІОАКИМЪ *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Ἰωακίμ, *гебр.* Yehôjakîm) Яким: Мы панове господарѣ нашего... на имѧ панъ вилча... и панъ іоакимъ ... вызнавгемь тымъ то нгши(м) листомъ (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).
ФОРМИ: *наз. одн.* **іоакимъ** (1436 *Cost.* II, 701).
ІОАН[1] *див.* **ИОАНЪ.**
ІОАН[2] *див.* **ІОАНЬ.**
ІОАНИКЇЄ *ч., невідм.* (11) (*особова назва, молд., цсл.* Иоаникии, *гр.* Ἰωαννίκιος) Оникій: А на то єст велика марторїа сам господствоми... и кир Іоаникїє, єпискоуп от Радовци (Сучава, 1473 *BD* I, 187); мы Георгїє архїєпископь Соучавскыи... Іоанїкїє єпископь Радовской єпископїи... слюбили єсмо... въси рѣчи вишеписаннїи... кролеви полскомоу... въсе моцне... дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).
Див. ще ***ІОАНИКИИ.**
***ІОАНИКИИ** *ч.* (4) (*особова назва, гр.* Ἰωαννίκιος) Оникій: А на то єст велика мартоурїѧ... Стефана воєводы... и кир Іоаникиѧ от Радовцех (Сучава, 1472 *BD* I, 170); и єще єсми дали... монастироу от Поутною (!), мы и пак съ благословенїем молебника и родїтєлѣ нашего Іоаникїа єпископа от Радовцех, єще s цръков (Сучава, 1490 *BD* I, 420).
ФОРМИ: *род. одн.* **Іоаникиѧ, Іоаникїа** (1472 *BD* I, 170; 1490 *BD* I, 420); *знах. одн.* **Іоанїкиѧ** (1472 *BD* I, 169); *місц. одн.* **при Іоникїи** (1480 *DC* 9).
Див. ще **ІОАНИКЇЄ.**
***ІОАНИШЪ** *див.* **ИОАНЫШЪ.**
***ІОАНН** *див.* **ІОАНЬ.**
***ІОАНЪШЄЛЪ** *див.* ***ІОНЪШЄЛЪ.**
ІОАНЪШЪ *див.* **ИОАНЫШЪ.**
ІОАНЪШЬ *див.* **ИОАНЫШЪ.**
ІОАНЫШ *див.* **ИОАНЫШЪ.**
ІОАНЫШЬ *див.* **ИОАНЫШЪ.**
ІОАНЬ, ІОАН *ч.* (9) (*титул, що передував імені молдавських господарів, гр.* Ἰωάννης): а на то вѣра моа... їоанна александра воєводы (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); снь Стефаи воєводє Іоань Александрь... откоупи сы тєтроєугль (б. м. н., 1497 *Gh. S*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Іоан, Іоань** (1485 *BD* II, 371; 1489 *BD* I, 376; 1497 *Gh.S.*,); *род. одн.* **Іоана** 3 (1476 *BD* I, 211, 215, 216); **їоанна** 2 (1411 *Cost.* I, 84; 1462 *BD* I, 70); *дав. одн.* **Іоаиноу** (1480 *DC* 10).

Див. ще **ІО, ИОНЪ** [2].

ІОАСАФЬ *див.* **ИОАСАФЪ.**

ІОИЛ *див.* **ИОИЛЪ.**

ІОН *див.* **ИОНЪ** [1].

***ІОНИКІИ** *див.* ***ІОАНИКИИ.**

***ІОНОВЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... слоуга наш Іон... и братовє єго... и продали свою правоую отниноу... от оурика отца Іонова (б. м. н., 1497 *BD* II, 123).

ФОРМИ: *род. одн.* **Іонова** (1497 *BD* II, 123).

Пор. **ИОНЪ** [1].

***ІОНЪШЄЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ [1]): ⟨И оус⟩тавши наши слоуги Братоул и брат єго Костє та заплатили... и злат татарскых оу роуки Іоноу сыноу Іо⟨нъшел⟩а апрода и ... оуноуком Іонъшєла апрода (б. м. н., 1497 *BD* II, 123—124).

ФОРМИ: *род. одн.* **Іонъшєла** 3 (1497 *BD* II, 123, 124); **Іоаиъшєла** 1 (1497 *BD* II, 123).

ІОНЪШЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы видѣвшє межи ними их доброи воли и токмежь... а мы такождерє и от нас єсми дали и потврѣдили слоузѣ нашємоу Иваноу тоє прѧдреченноє сєло на Жиравцѣ на имѣ Іонъшєщи (Васлуй, 1497 *BD* II, 115).

ФОРМИ: *наз.* **Іоиъшєщи** (1497 *BD* II, 115).

ІОСИФЪ *ч.* (4) *(особова назва, гр.* Ἰώσηφ, *гебр.* Yôseph) Йосип, Йосиф: а на потвержє(н) писали єсм⟨ы о⟩у сочавѣ при осщєнно(м) митрополитѣ їосифѣ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); А при томъ были... Олександро Ходковичъ... Іосифъ Верещака (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Іосифъ** (1465 *АкВАК* III, 4); *род. одн.* **їосифа** (1438 *DIR«A»* 472); *дав. одн.* **иосифови** (1414 *Cost.* I, 111); *місц. одн.* **при їосифѣ** (1408 *Cost.* I, 61).

Див. ще **ЄСИФЪ, ОСИПЪ, ЮСИПЪ.**

***ІРИНА** *див.* ***ИРИНА.**

ІСАИЯ *див.* **ИСАИѦ.**

ЇСАЇА *див.* **ИСАИѦ.**

ІСАЇѦ *див.* **ИСАИѦ.**

***ISKAŻATI** *дієсл. недок.* (1) *(цсл.* искажати) (що) руйнувати, нищити: Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia (!) nepryiateli naszuiu zemliu iskażali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **iskażali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***КАЗИТИ, *СКАЗИТИ.**

***ІСКАРІОТСКЫИ** *див.* ***ИСКАРИОТСКИИ.**

***ISTENYJ** *див.* **ИСТИННЫИ** [1].

***ІСУСОВЪ** *див.* ***ИСОУСОВЪ.**

***ІУАГГЄЛИСТЪ** *див.* ***ЄВАНГЄЛИСТЪ.**

***ІОУДА** *див.* **ІЮДА.**

***ІОУЛЇИ** *див.* ***ИЮЛИИ.**

***ЇОУЛЬ** *див.* **ІЮЛЬ.**

***ЇОУН** *див.* **ИЮНЬ.**

***ЇОУНЇИ** *ч.* (13) *(цсл.* июнии, *гр.* Ἰούνιος, *лат.* iunius) *(назва місяця)* червень: писань оу лѣто ѕ҃ци (!) м(с)ца їоунїа в к҃ѳ днь с҃тго ап(с)ла пєтра и павла (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); пис тъутул, оу васлуи, влѣт ѕ҃ц҃п мсца юнїа а҃ ден (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88).

ФОРМИ: *род. одн.* **юнїа** 9 (1429 *Cost.* I, 270; 1433 *Cost.* I, 362; *Cost.* II, 651; 1434 *DIR«A»* 464; 1437 *Cost.* I, 520; 1441 *DBAc* 35; 1445 *Cost.* II, 727; 1456 *Cost.* II, 578; 1472 *Cost. S.* 88); **їоуиїа** 4 (1400 *Cost.* I, 37; 1411 *Cost.* I, 85; 1429 *Cost.* I, 267; 1433 *Cost.* I, 359).

Див. ще **ИЮНЬ.**

***ЇОУНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* та продали тоє сєло слоуга(м) наши(м), їоуноу папи и братоу єго, нѣнюлоу., за н҃г зла(т) татарскы(х) (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *дав. одн.* **їоуноу** (1497 *Cost. S.* 208).

***ЇОУНЬ** *див.* **ИЮНЬ.**

ІУРІѦ *див.* **ЮРІА.**

ІЮДА *ч.* (47) *(особова назва, гр.* Ἰούδας, *гебр.* Yehūdāh) Іуда, Юда: а кто пороуш⟨ить та⟩ковы да єсть проклєть о(т) г҃а б҃а... и да єсть подобникъ арїоу ⟨и⟩ їоудѣ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ Иваномъ... жаловали єсьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѦ и потвърж(д)єнїѦ, таковїи да єсть проклѦ(т) о(т) г҃а б҃а... и да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи (Яссы, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. дав.* да є(ст) подобє(н) **іюда** 1 (1435 *Cost.* II, 680); **иоуда** 1 (1479 *BD* I, 222); *род. одн.* **Іюды** (1487 *РИБ* 226); *дав. одн.* **иоудѣ, іоудѣ, їоудѣ** 22 (1400 *Cost.* I, 37; 1408 *DIR«A»* 437; 1435 *DIR«A»* 465; 1486 *DC* 144; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **июдѣ, Іюдѣ** 14 (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1411 *Cost.* I, 95; 1435 *Cost.* II, 682; 1438 *DIR«A»* 472; 1487 *BD* I, 313; 1483 *BD* I, 343; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **юдѣ** 4 (1411 *Mih. Alb.*; 1415 *Cost.* I, 117; 1435 *Cost.* II, 689; 1487 *BD* I, 311); **Іоуд** 2 (1499 *BD* II, 149, 155); *ор. одн.* **іоудоѫ** (1401 *ЗКЄ*).

***ІЮДЄИ** *ч.* (14) *(цсл.* июдѣи, июдеи, *гр.* Ἰουδαῖος, *лат.* Iudaeus) іудей: А кто сѦ покоуснть нашєго даанию и потвръждєнїє... раздроушити... таковїи да єст проклѣт от господа бога... и да имаєть оучастїє съ онѣми Иоудєие (Сучава, 1479 *BD* I, 222); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѦ и потвърж(д)єнїѦ, таковїи да єсть проклѦ(т) о(т) г҃а б҃а... и да има(т) оучастїє и съ онѣмы іоудєиє (Яссы, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *ор. мн.* **іюдєє** 4 (1490 *BD* I, 421; *DC* 149; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163); **Іоудєє** 2 (1488 *BD* I, 343; *ДГСПМ*); **Иоудєиє, іоудєиє** 2 (1479 *BD* I, 222; 1500 *Cost. S.* 231); **Іоудеи** 2 (1486 *DC* 144; 1499 *BD* II, 155); **июдеи** 2 (1488 *ДГСВМЩ;* 1489 *BD* I, 378); **Іоудїи** 1 (1499 *BD* II, 149); **юдєѦми** 1 (1488 *BD* I, 349).

ІЮЛЬ, ИЮЛ *ч.* (36) *(цсл.* июль, июлъ, *гр.* ἰούλιος, *лат.* iulius) *(назва місяця)* липень: а то сѦ дѣяло в лѣ(т) ҂ ѕ҃ѻ҃ч҃д м(с)цѦ іюлѦ въ к҃з днь (Львів, 1386 *P* 31); Записанъ у Кобрыни, Іюля десятый день, въ лѣто 6909 (1401) (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А писанъ у Луцку подъ лѣты Рожєства Исусъ Христова 1000 лѣтъ и 445 лѣта, мѣсяца іюля 24 день (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 18); Дан в Киеве июля двадцать третєго дня в лѣто семое тисечи осмъ сотъ шестдесять семое (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); Писано оу Хрълобѣ... мѣсАца їюл в҃і (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **іюль, июл** (1401 *АкВАК* III, 2; 1442 *Cost.* II, 719; 1446 *AS* I, 43; 1463 *AS* I, 55; 1488 *РИБ* 424; 1494 *AS* I, 102; *РИБ* 561; 1495 *АЛРГ* 55; *РИБ* 621; 1499 *BD* II, 425); *род. одн.* **іюля, іюлѦ** 10 (1386 *P* 31; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1463 *AS* I, 56; 1475 *AS* I, 70; 1488 *AS* I, 242; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); ! **юли** 1 (1451 *Cost.* II, 400); **ю(л), юл** 13 (1428 *Cost.* I, 219; 1431 *Cost.* I, 325; 1436 *Cost.* I, 455; 1439 *Cost.* II, 47; 1448 *Cost.* II, 325; 1453 *Cost.* II, 494; 1460 *Cost.* II, 276; 1463 *Cost. S.* 45; 1466 *BD* I, 106; 1468 *BD* II, 303; 1470 *BD* I, 156; 1475 *BD* II, 329); **їоу(л), ию(л)** 2 (1436 *Cost.* I, 460; 1495 *В.Соб.*).

Див. ще ***ИЮЛИИ.**

ІЮН *див.* **ИЮНЬ.**

ІЮНЬ *див.* **ИЮНЬ.**

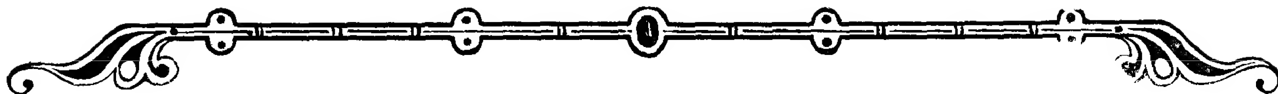

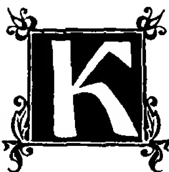

K¹ *див.* **КЪ.**

K² ⟨?⟩ (1): а кнзѧ юрьевы(х) боѧръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии и па(н) га(в)рило маршалко к єго (!) а панъ митко воєвода подолѧнскии (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

! **КА** ⟨какъ⟩ (1): кот(ор)ыи забьєть жївотїноу нєоукоу ка (!) конѧ (XV ст. *ВС* 8 зв.).

Див. **КАКЪ** II, 2.

КАБА *ч.* (2) (*особова назва, молд., мад.* kaba, *болг., тур.* kabá «простак»): и єщє єсми дали два челѧ(д) цига(н)скы(х) на имѣ черна(т) и каба (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); и дали и потвръдили єсмы нашеи митрополїи о(т) до(л)нєго тръга... єи питомы циганы на имѣ мъчкать... и каба и своими дѣтми и челѣ(д)ю (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518).

ФОРМИ: *наз. одн.* **каба** (1458 *DIR«A»* 512; 1465 *DIR«A»* 518).

КАБАКОВО *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*): мнѣ пноу ванкоу досталосє на мою дѣлницю квасилово... а славноѣ кабаково а ростово (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кабаково** (1478 *ЗРМ*).

КАВАДИНЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмь мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашеи зємли молдавскои осємъ сєлъ на имѧ... кавадинєщи и ба(д) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз.* **кавадинєщи** (1436 *Cost.* I, 488).

***КАВТЄШЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стефан воєвода... знаменїто чиным... ожє... пан Албоул... продал и отстоупил сєло Бабишево... паноу Лоукы Кавтєшоу (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Кавтєшоу** (1467 *BD* I, 122).

КАДЄЛНИЦА, КАДЄЛЬНИЦА *ж.* (4) кадильниця: сє азъ... пань Игнатїє, реком⟨ь⟩и Юга... оже благопроизволих... къ свѧтомоу мѣстоу... иже ест на Молдавици дали єсмы трои двєрн от дамаскы чръвеної съ златом ... и єдна каделница срєбрънаа и по⟨злащенаа⟩ (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Сє азь... Игнатиє, рєкоми Юга... оже произволих... кь свѧтомоу мѣсту... иже на Поутнои и дали єсми ā кадилницоу от Ī соми срєбра и позлащена (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* дали єсмы... **кадєлница** 1 (1462 *BD* I, 70); даль... ā **кадєльница** 1 (1476 *BD* I, 211); *знах. одн.* **кадєлни⟨цоу⟩** 1 (1476 *BD* I, 215); **кадилницоу** 1 (1476 *BD* I, 217).

***КАДИЛНИЦА** *див.* **КАДЄЛНИЦА.**

КАДОЛЪФОВИЧЬ *ч.* (2) (*особова назва*): а сє зємлѧнє панъ ходько быбєльскии кадолъфовичь друздѣ иванъко полъпричичь (Перемишль, 1359 *Р* 10); а на то послуси... панъ лѣсота друздѣ кадолъфовичь васько кузмычь (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кадолъфовичь** (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12).

***КАДЬ** *ж.* (3) (*міра місткості*) кадіб: всєє дани пѧт кадей мєдоу... а ис тых людеи дани идет три кади мєдоу без поуда (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *наз. мн.* **кади** (1470 *AS* I, 67); *род. мн.* **кадей** (1470 *AS* I, 67); *знах. мн.* **кади** (1470 *AS* I, 67).

КАЖДЫИ, КАЖДЇИ, КАЖДЫ *займ.* (218) **1.** (*будь-який з даного ряду*) кожний (187): Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ кто на тыи листъ посмотрить оже я князь Єоунутии и кистютии... чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь польскъмь (б. м. н., 1352 *Р* 5); А сє ѧ панъ бєнко староста галицькии и снѧтиньскии свѣдчю то своимъ листомъ каждому доброму кто на сеи листъ оузрить... иже пришєдъ передъ иасъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривенъ (Коломия, 1398 *Р* 57); мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м) то си(м) наши(м) листо(м) каждо(м) доброму... иже пришєдши прєд на(с)... пани махна узвєртовская и о(т)ступила узвартова пани яхнѣ (Львів, 1414 *Р* 85); мы великии князь Швитрикгал литовскии, рускии и иных Чинимъ знаменито и даємъ вѣдати симъ нашимъ листомъ каждому доброму, хто нань возрить (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); А сє я пан Ивашько Дичько Васильєвич сознаваю снмъ моимъ листомъ каждому доброму кому жь коли єго потрѣбно боудєть видєти... прод(а)лъ єсми свою отчизну (Луцьк, 1461 *AS* I, 53); Нине пакъ для нашего брацства, какъ наше слово почастовавше, намъ отъ васъ войтянъе вчинишъ, у кажъдомъ месте и въ городехъ изыскавши, отъслали бы есте къ намъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351); Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємь соудє мєлъ оуставнаго слоужєбника чєрєсъ которо(г) имєть позывати (XV ст. *ВС* 15 зв.); крал... и братїя єго милости... землю нашю молдавскоую... с каждои стороны, мечем и радою и людмы... боудоут боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420);

(*у знач. іменника*) кожний (23): Swidoczno budeth kaszdomu (!) kto koly list vzozdrith (Галич, 1413 *GL* 48); мы великий кнѧз Швитрикгайл литовский... чиним знамєнито н даєм вєдати каждомоу н⟨и⟩нєшним и ⟨н⟩а потом будущимъ... иж... мы... даєм и дали єсмо... калєнику... сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33); Мы панъ моужыло боучацскии... па(н) бартошъ боучацски... вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ ка(ж)домоу комоу того боудє(т) потрєбизна... и(ж)... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163); а старости хотинскїи и чєрновскїи да имают мои над каждим от подданых наших... абы оучинили *каждомоус* правєдливост (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. (*з прийменником безъ*) жодний, ніякий (6): Я панъ ванъко чжоусичь с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знамєнито... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) олє(х)но(м) чжоусою по нашо(и) по добро(и) воли бє(з) ка(ж)дого

приноу(ж)дения имали є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); Жаловали намъ кнгни федоровая федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на наместника мцє(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопежича рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымєнє(и) и(х) о(т) чинъны(х) бє(з) ка(ж)дого права (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Продал есми свое имѣнье отъчистое и дедичное Подгайци у Володимерскомъ повете своею доброю волею, безъ кажъдого примушенъя (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); Тоє въсє вы⟨шеписа⟩нноє мы вышєписаннїй Іо Стефан воєвода... ⟨с⟩любоуєм и слюбили єсмо... без каждои зради (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

3. всілякий (2): досталася ему сторона тая, где его дворъ, люди и каждое поле маева (sic.— *Прим. вид.*) на полы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); А пан наш корол єго милость... имаєт нас миловати и оуч⟨и⟩ти, держати оу каждыхь ласкавых и вєрных и оучливых оучинкох и члонкохь (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кажды, кажды(и), каж(д)ыи** 18 (1352 *Р* 5; 1394 *Р* 54; 1435 *Cost.* II, 689; 1439 *Cost.* II, 59; XV ст. *ВС* 5 зв., 10 зв., 13, 15 зв., 35 зв.; 1447—1492 *ЛКНКВ* і т. ін.); **кажды** 3 (1448 *Cost.* II, 737; 1449 *Cost.* II, 746; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **каждїи** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *род. одн. ч., с.* **каждого, кажъдого, ка(ж)дого** (1377 *Р* 24; 1408 *Cost.* II, 631; 1424 *Р* 100; 1434 *Cost.* II, 668; 1449 *Cost.* II, 743; 1456 *Cost.* II, 789; 1468 *BD* II, 302; 1478 *ЗРМ*; 1487 *AS* I, 239; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); *дав. одн. ч.* **каждому, каждомоу, кажьдому** 93 (1386—1418 *Р* 35; 1411 *Cost.* II, 637; 1424 *Р* 104; 1436 *Cost.* II, 698; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1457 *Cost.* II, 808; 1467 *СП* № 13; 1474 *AS* I, 69; 1483 *AS* I, 82; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); **! кажтому** 2 (1435 *Р* 133; 1443 *Р* 144); **каждо(м)** 1 (1414 *Р* 85); **kazdomu** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **! kaszdomu** 1 (1413 *GL* 48); **! кажедому** 1 (1418 *Р* 88); **! калждомоу** 1 (1468 *BD* II, 300); *знах. одн. ч.* **кажды, каждъи, кажъды, кажъды(и)** 17 (1377 *Р* 24; 1407 *Р* 72; 1411 *Mih. Alb.;* 1421 *Cost.* I,142; 1433—1443 *АРМ*; 1436 *Cost.* II, 698; 1439 *Cost.* II, 31; 1448 *Cost.* II, 738; 1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); **кажды** 8 (1447 *Cost.* II, 281; 1449 *Cost.* II, 746, 747; 1451 *Cost.* II, 401; 1453 *Cost.* II, 445, 453; 1459 *BD* I, 34; 1472 *ДГСВМ*); **каждого, каж(д)ого, ка(ж)до(г)** 5 (1401 *АкВАК* III, 2; 1448 *Cost.* II, 733, 738; XV ст. *ВС* 34; 1455 *Cost.* II, 774); **каждїи** 3 (1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 148; 1473 *BD* I, 181); **! кажтыи** 1 (1449 *Cost.* II, 378); *ор. одн. ч.* **каждим** 1 (1499 *BD* II, 424); **каждым** 1 (1499 *BD* II, 424); *місц. одн. с.* **у кажъдомъ** (1484 *РИБ* 351); *кл. ф. одн.* **кажди** (1435 *Cost.* II, 679); *знах. одн. с.* **каждое** (1446 *DIR«A»* 485; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн. ж.* **каждои** 4 (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1499 *BD* II, 420, 443); **! калждои** 1 (1468 *BD* II, 302); *знах. одн. ж.* **каждую, ка(ж)доую** 4 (1390 *Р* 176; 1386—1418 *Р* 35; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1454 *Р* 162); **каждою** 1 (1471 *DIR«A»* 527); **! ж(д)оую** 1 (XV ст. *ВС* 12); *наз. мн.* **кажды(и)** (XV ст. *ВС* 36); *дав. мн.* **каждым** (1460 *BD* II, 269); *знах. мн. ч.* **кажды** (1468 *BD* II, 301); *місц. мн.* **оу каждыхь** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще ***КАЖНЫИ, *КОЖДЫИ, *КЪЖДО.**

! КАЖЄДОМУ ⟨КАЖДОМУ⟩ *див.* **КАЖДЫИ.**

***KAŽYTY** *див.* ***КАЗИТИ.**

! КАЖНЕНИ ⟨КАЗНЕНИ⟩ *див.* **КАЗНИТИ.**

***КАЖНЫИ** *займ.* (25) *(будь-який з даного ряду)* кожний (21): Мы великии кнзь швитрикгалъ олькгирдови(ч) чини(м) знаменито симъ наши(м) листо(м) кажно(м)у добро(м)у... иже видѣвъ и знаменавъ службьу иа(м) вѣрную... пана ходька... дали єсмо ємоу... Села миловъши... а задыбы (Луцьк, 1446 *Р* 152); Оуставлѧ (!) и(ж) по(д)рочнїкы ка(ж)номѫ повєтє однава (!) оу мць имають быти положены (XV ст. *СЯ* 43); Мы великии кнзь швитрикга(л) олькирдовичь чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ И даємъ Вѣдати кажномоу добромоу... кто жъ на нєго оузрить (Луцьк, 1452 *Р* 160);

(у знач. іменника) кожний (4): Ка(ж)ны(и) мо(ж)ть имє(т) рє(ч)нїка у пра(в) (XV ст. *ВС* 12); Абы ка(ж)ныи варовалъсѧ своємоу соуседоу щкоды чїни(т) (XV ст. *ВС* 25).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ка(ж)ныи, ка(ж)ны(и)** 4 (XV ст. *ВС* 10 зв., 12, 25, 32 зв.); **! кажыи** 1 (XV ст. *ВС* 13); *дав. одн. ч., с.* **кажномоу, кажьномоу, кажно(м)у, кажномѫ** (1446 *Р* 152; 1451 *Р* 156, 158; XV ст. *ВС* 9 зв., 12, 23 зв., 30 зв.; 1452 *Р* 160); *знах. одн. ч.* **кажны(и)** 1 (XV ст. *ВС* 37); **кажьно(г)** 1 (XV ст. *ВС* 34); **! жъны(и)** 1 (XV ст. *ВС* 24 зв.); *місц. одн. ч.* **ка(ж)иомѫ** (XV ст. *СЯ* 43); *знах. одн. с.* **ка(ж)ноє** (XV ст. *ВС* 32); *наз. одн. ж.* **ка(ж)на(ѧ)** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); **! жа(д)иая** 1 (XV ст. *ВС* 5 зв.); *род. одн. ж.* **ка(ж)иоє** (XV ст. *ВС* 25); *дав. одн. ж.* **кажнои** (XV ст. *ВС* 35 зв.); *знах. одн. ж.* **ка(ж)ноую** (XV ст. *ВС* 30, 30 зв).

Див. ще **КАЖДЫИ, *КОЖДЫИ, *КЪЖДО.**

! КАЖТОМУ ⟨КАЖДОМУ⟩ *див.* **КАЖДЫИ.**

***КАЖЪДЫИ** *див.* ***КАЖДЫИ.**

! КАЖЫИ ⟨КАЖНЫИ⟩ *див.* ***КАЖНЫИ.**

***КАЖЬДЫИ** *див.* ***КАЖДЫИ.**

***КАЖЬНЫИ** *див.* ***КАЖНЫИ.**

***КАЗАНИЄ** *с.* (1) (*стч.* kazaní, *стп.* kazanie) наказ, розпорядження: тако смы мы господарески(м) казаниємъ кролевски(м) и кнѧ(з) фєдушковымъ выиха(л) та(м) а кунцѣрє игнатъ вывєли старцѣ (б. м. н., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *ор. одн.* **казаниємъ** (1419 *Р* 90).

Див. ще ***КАЗНЬ**[2], **ПРИКАЗАНИЄ** 1, **ПРИКАЗЪ, *РОЗСКАЗАНЄ.**

Пор. ***КАЗАТИ** 1.

КАЗАРИН *див.* **КОЗАРИНЪ.**

КАЗАРИНЪ *див.* **КОЗАРИНЪ.**

***КАЗАТЄЛЄВЫИ** *прикм.* (1) (*стч.* kazatelový) проповідницький: дали єсмо на вѣки тои млинъ и мѣсто оу млина къ црькви и тымъ мнихомъ казателевого закону (Смотрич, 1375 *Р* 20).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **казателевого** (1375 *Р* 20).

***КАЗАТИ** *дієсл. недок. і док.* (96) **1.** (що, зробити що) *(наказувати робити що-небудь, веліти)* казати (93): што єси милостивыи королю казалъ пописати овєсъ вшитокъ што єсми выбрали на зємлѧнохъ, и мы то вчинили твою казнь, пописали єсмы вшитко (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34); и тому на крѣпость пєчѧть нашю казали єсмы привѣси(т) (Львів, 1399 *Р* 59); а наи (!) лѣпшеє свѣдоцьство казали єсмо печа(т) нашю привѣсити къ сємоу нашемоу листоу на потвръж(д)єниє (Луцьк, 1445 *Р* 148—149); казали єсми вернути всє, що коли сѧ знаиде(т) лицє(м) оу нашеи зємли, бу(д) оу ко(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); А тежъ бы єси ихъ не судилъ, не радилъ, а наместнику своему не казалъ судити (Краків, 1487 *РИБ* 226); то есми велелъ держати виноградником, а ігумену и старцом не казалъ есми в тое вступатися (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); А на твердость того и печать нашу казали есмо привѣсити къ сему нашому листу (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); и мы... Того курила Иванова сына допустили єсмо ровного дѣлоу во всє(и) о(т)чинє и(х) и казали єсмо и(м) тую о(т)чыну и(х) поделити боѧро(м) смоленски(м), око(л)ничомоу смолє(н)скому ивашку кривцоу, а Васи(л)ю Мирославичу (Вільна, 1495 *ВК*); у Pan nemyra Pryѕłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka a służebnyka swoieho tohoz Mykłasza у Kazał im mni hrapусiu zawesty (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. *(говорити, висловлювати що)* казати (2): Ино за то, кажеть, ажъ межы васъ тыи дела такъ стали се, а онъ былъ съ вами взялъ любовъ н доконъчаньє и своиство съ вами вчынилъ, хотечы съ вами доброго пожитья и до века (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

3. викликати (кого) (1): а то такымь обычаємъ и(ж) пїсарь што жалобы попїсоуєть по(д) вїною сєдєнїя (!) врѧдоу єго начє (!) каза(т) одно по(д)лоу(г) рѧдо(в) позововъ презъ слоужєбнїка (XV ст. *ВС* 13—13 зв.).

ФОРМИ: *інф.* каза(т) (XV ст. *BC* 13 зв.); *теп. 3. ос. одн.* **кажєть** (1499 *BD* II, 448); *перф. 1 ос. одн. ч.* **есми казалъ** 2 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **казалъ єсми** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *2 ос. одн. ч.* **казалъ єси** 1 (1386—1418 *P* 35); **єси... казалъ** 1 (1386—1418 *P* 34); **! єс... казалъ** 1 (1386—1418 *P* 35); *3 ос. одн. ч.* **казалъ, казал, каза(л)** (1386—1418 *P* 35; 1401 *АкВАК* III, 2; 1419 *P* 90; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1493 *АЛРГ* 55; 1495 *ВК*; 1496 *ОПСВВ*; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; *ГВКЛ* 22; 1500 *ДПЖН*); *1 ос. мн.* **казали єсмо (есьмо)** 42 (1388 *ZPL* 108; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *AS* I, 27; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 9; 1451 *AS* I, 45; 1478 *AS* III,17; 1489 *РИБ* 432; 1495 *АЛМ* 85; 1499 *ГОКІР*; 1500 *АЛМ* вип. 2,59 і т. ін.); **казали** 8 (1457 *Cost.* II, 810; 1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 431; 1495 *ВК*; *ВСоб.*; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *ВФ*); **казали єсми** 2 (1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 285); **казали єсмы** 2 (1399 *P* 59; 1415 *P* 87); **казалы есмо** 2 (1420 *AS* I, 25; 1430 *ГВКЛ* 9); **kazale iesmo** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **казали єсмъ** 1 (1407 *P* 72); **есмо... казали** 1 (1403 *ДГМ*); *3 ос. мн.* **казали** (1487 *AS* I, 86); *пперф. 1 ос. мн.* **казали были єсмо** (1495 *БСКИ*); **были... казали** (1489 *РИБ* 437); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **бы єси... казалъ (казал)** 3 (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **казалъ бы єси** 1 (1488 *РИБ* 222); *3 ос. одн. ч.* **бы... казалъ** (1492—1493 *ПВФЧ*); *1 ос. мн.* **абыхмо (абысъмо) казали** (1496 *BD* II, 465; 1498 *BD* II, 412); *3 ос. мн.* **абы ...казали** (1487 *AS* I, 86).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, ВСКАЗЫВАТИ, *ПРИКАЗЫВАТИ 1, *ПРЫКАЗАТИ 1, РОСКАЗАТЬ 3, *РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ, *СКАЗЫВАТИ.**

КАЗИМЄР *див.* **КАЗИМИРЪ** 1.

КАЗИМИРЪ1, **КАЗИМИР, КАЗИМЄР** *ч.* (87) (*особова назва, стч.* Kazimír, *стп.* Kazimirz, Kazimierz): А сє ѧ король казимиръ краковьскии и куѧвьскии... далъ єсмъ слузѣ своєму иванови дворищє заньво матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3); Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч) ... о(т)писалъ єсмь своєи женѣ Кн҃гни маріи... свою выслоугу Ижє єсмь выслоужи(л)... на своємь г(с)дари вєлико(м) кн҃зи казимирѣ (Київ, 1446 *P* 154); А сєт мы Стефань воєвода... вызнавамы... ажє мы... слюбили єсми... паноу и господарєвѣ нашємоу... Казимировѣ ... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости вєрни и подьдани были (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301); Казимиръ Божію милостію король Польскій... Чинимъ знаменито... дали есмо пану Петру Мушчичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія, на имя Хулевъ, а Холуневецъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **казимиръ, казимир, казими(р)** 32 (п. 1349 *P* 3; 1361 *AGZ* 6; 1442 *Cost.* II, 716; 1447—1492 *ЛКНКВ*; 1453 *Cost.* II, 766; 1462 *BD* II, 284; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *АМЛ*; 1492 *АЛМ* 30 і т. ін.); **Казимер** 1 (1487 *AS* I, 240); *род. одн.* **казимира** 13 (1370 *P* 18; 1442 *Cost.* II, 716; 1445 *Cost.* II, 726; 1448 *Cost.* II, 734; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1453 *Cost.* II, 765; 1475 *AS* I, 69; 1478 *ОБРН* 130; 1485 *BD* II, 371; 1486 *АкЮЗР* I, 295 і т. ін.); **Казимєра** 5 (1478 *AS* III, 16; 1488 *AS* I, 241; 1492—1493 *ПВФЧ*; XV ст. *BC* 5 зв.; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *дав. одн.* **казимиру, казимироу** 13 (1433 *Cost.* II, 651; *P* 121; 1434 *Cost.* II, 664, 666; 1435 *Cost.* II, 687; 1442 *Cost.* II, 716; 1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 284; 1484 *ЯМ*); **казимирови** 5 (1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289, 292; 1485 *BD* II, 371); **Казимировъ, казимировѣ** 4 (1448 *Cost.* II, 738; 1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351); **казимеру, казимероу** 3 (1433 *Cost.* II, 652; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1488 *AS* I, 241); **казимирю** 2 (1435 *Cost.* II, 689; 1448 *Cost.* II, 738); **казымирови** 1 (1434 *Cost.* II, 666); *знах. одн.* **казимира** (1448 *Cost.* II, 733; 1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* II, 284); *ор. одн.* **казимиромъ, казимиромь** (1352 *P* 5; 1433 *P* 123; 1442 *Cost.* II, 716; 1445 *Cost.* II, 725); *місц. одн.* **на (при) казимирѣ** (1446 *P* 154; бл. 1470 *ОБРН* 129).

Див. ще **КАЗИМИРѢ.**

КАЗИМИРЪ 2 *ч.* (1) (*назва міста у Польщі* пор. Kazimierz): А писанъ листъ оу дн҃ь пѧдєсѧтъны на городѣ казимирѣ (Казимир, 1349 *P* 4).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на казимирѣ** (1349 *P* 4).

КАЗИМИРѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд.*): а про тожъ гды(ж) прєна(ї)ѧснѣишєє кнѧжѧ и па(н) Казимирѣ... коро(л) полски... на(с) напомѧноу(л), абы єсмо єм(оу) и єго короунѣ ст҃ои полскои чистою вѣрою и пєвною, ѧкои прє(д)ковє наши тримали и дєржали прото(ж), мы... вызнаває(м) ты(м) то ли(с)томъ ижє єсмо сѧ о(бо)вѧзали по(д) присѧгою нашѣю... ижє єм(оу)... чистою вѣроу и пєвною боудє(м) дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734).

ФОРМИ: *наз. одн.* **казимирѣ** (1448 *Cost.* II, 733).

Див. ще **КАЗИМИРЪ** 1.

***КАЗИТИ** *дієсл. недок.* (3) (що) **1.** руйнувати, нищити (2): Teź jestliby chrest'janin kopiszcza ich kaził, abo khwał tom nachodił choczemo, iżby, podłuh obyczaja naszoje zemli praw naszich, był karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia nepryiateli naszuiu zemliu iskażali ieszcze hosti... a tyiez zemliu naszuiu takož kažat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141). **2.** (*робити недійсним*) уневажнювати (1): И також єстли бихом мы имали которїи ричи алибо записоу алибо присѣгоу съ котором чловѣком против єго милости и Короуни полскои и землѣмь и панством єго милости тоє оусє казимо и оуморѣємо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **казимо** (1485 *BD* II, 372); *3 ос. мн.* **kažat** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *перф. 3 ос. одн. ч.* **kaził** (1388, *ZPL* 105).

Див. ще ***ISKAŻATI, *СКАЗИТИ.**

КАЗНАЧЕЙ *ч.* (1) скарбник: Стояли передъ нами въ правѣ казначей Смоленскій, князь Костянтинъ Крошинскій зъ намѣстникомъ Деменскимъ, зъ Борисомъ Семеновичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **казначей** (1495 *АЛМ* 83).

! КАЗНИ *див.* **КАЗНЬ** 1.

КАЗНИТИ, КАЗНЇТИ *дієсл. недок. і док.* (19) (*цсл.* казнити) карати, покарати за що-небудь: Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... благихъ миловати, а злобныхъ казнити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); woleli bychmo, śztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia, niżbychmo to wideli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а которыи бы нє хотилъ на томъ изьєднанїю стоати, и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); А я о томъ оузъвєдавши, А таѧ рать и(з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу нє казнити, А полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *інф.* **казнити, казиїти** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1435 *Cost.* II, 679, 682; 1445 *Cost.* II, 729; 1448 *Cost.* II, 314; 1453 *Cost.* II, 766); *перф. 3 ос. одн. ч.* **казнилъ** (1435 *Cost.* II, 687); *майб. 1 ос. одн.* **боудоу казнити** (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* **имєть... казиїти** (1435 *Cost.* II, 689); *1 ос. мн.* **будє(м) казиити** (1447—1492 *ЛКНКВ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **sztob... kaznił** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *нак. сп. 2 ос. мн.* **kaznite** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *інф. пас.* **быти казнєиъ** 2 (XV ст. *BC* 13 зв., 15 зв.); **казнены быти** 1 (XV ст. *BC* 24); **! кажнени быти** 1 (1468 *BD* II, 302); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **казненъ** (XV ст. *BC* 36); *наз. мн. ч.* **казнєиы** (XV ст. *BC* 25 зв.); *предик. пас. дієприкм.* **казнено** (XV ст. *BC* 24).

Див. ще ***КАЗНИТИ СЯ, ПОКАЗНИТИ, *СКАЗНИТИ, *ОУКАЗНИТИ СѦ.**

***КАЗНИТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) бути покараним: А ще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской... сия предания отческая и повеления княжения

нашего переступитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **да казнится** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

Див. ще **КАЗНИТИ, ПОКАЗНИТИ, *СКАЗНИТИ, *ОУКАЗНИТИ СА.**

КАЗНЇТИ *див.* **КАЗНИТИ.**

КАЗНЬ ¹ *ж.* (28) (*цсл.* казнь) кара, покарання (22): а не исправива судить намъ б҃ъ и честныи кр҃(с)тъ и осподарева казнь и гроза (б. м. н., 1386 *Р* 30); и нікто нигде да не смѣетъ ихъ становити, при нашеи казни (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); а хто немецкую челѧ(д) держа (!) бы одно(г) затаилъ довѣдавсѧ: ты(х) буде(м) казни(т) великими казньми (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); А кто имет бантовати тых люд (!) от тыхь сел, боуд оу чем, яко више писанно, тот оузрит великои казни господства ми (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200);

быти казни (1) *див.* **БЫТИ**; быти под казни (казнию) (5) *див.* **БЫТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **казнь** 2 (1386 *Р* 30; XV ст. *ВС* 29 зв.); ! **казни** 2 (1446 *Cost.* II, 251; 1466 *BD* I, 96); *род. одн.* **казни** (1435 *Cost.* II, 692; 1449 *Cost.* II, 744; 1452 *Cost.* II, 760; 1455 *Cost.* II, 531; 1459 *DIR«A»* 514; XV ст. *ВС* 15; 1467 *Mih. Doc.* 126); *знах. одн.* **казнь, казнъ** 7 (1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 513; 1463 *Cost. S.* 45; 1470 *BD* I, 141; 1471 *BD* I, 159); **казни** 4 (1447 *Cost.* II, 289; 1448 *DIR«A»* 491; 1458 *DIR«A»* 513; 1475 *BD* I, 200); *ор. одн.* **казнию** (1458 *BD* I, 9); *місц. одн.* **при казни** (1429 *DIR«A»* 455; 1435 *Cost.* II, 695; 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *BD* II, 262); *ор. мн.* **казньми** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***КАЗНЬ** ² *ж.* (1) (*цсл.* казнь) наказ, розпорядження: што еси милостивыи королю казалъ пописати овесъ вшитокъ, што есмы выбрали на землѧнохъ, и мы то вчинили твою казнь, пописали есмы вшитко (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34).

ФОРМИ: *знах. одн.* **казнь** (1386—1418 *Р* 34).

Див. ще ***КАЗАНИЕ, ПРИКАЗАНИЕ 1, ПРИКАЗЪ, *РОЗСКАЗАНЕ.**

***КАЗНЯ** *ж.* (1) казна, скарбьниця: Билъ намъ чоломъ окол(ь)ничый Смоленъскій... князь Олехно Василевичъ Глазына... и поведилъ передъ нами, штожъ... на Глушыцы съ тыхъ селецъ къ двору нашому меру ржы сеють и меру овса а посошыну дають въ казню нашу (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

Форми: *знах. одн.* **казню** (1499 *РИБ* 776).

***КАЗЫМИРЪ** *див.* **КАЗИМИРЪ** ¹.

КАК *див.* **КАКЪ.**

***КАКИИ** *займ.* (23) **1.** (*неозначений*) який, який-небудь, якийсь (20): а коли нашъ старшыи, великїи кнѧзь казимиръ отъ насъ какоѣ помочы пожадаетъ, на его непрыѧтелѧ, и мы маемъ такоую помочъ его милости дати, безъ хитрости (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); Вызнаваемъ... и(ж)... дали есми емоу... коли бы ся емоу пригодило выти исъ земли мо(л)давскоеи пере(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мешкане (Снятин, 1454 *Р* 162—163); а естли бы дорозоумили с которои сторони от каких наших непрїятелеи какое зло... а их милость тогди нам... тое нмают нам оусе оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

2. (*питально-відносний*) (2) який (1): И повѣдилъ ми Репа, штожъ в то (!) въ тои клети... скрыня не замкнена зъ листы и списки, нѣтъ вѣдома съ какими (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

(*приєднує підрядне додаткове речення — у постпозиції*) (1): И мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника во-ло(ди)мирьского пана василья хрѣ(б)товича какое то есть село (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

какими лици (1) *див.* ***ЛИЦЕ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **каки(м)** (1454 *Р* 162); *наз. одн. с.* **какое** (1499 *ГОКІР*); *знах. одн. с.* **какое** (1499 *BD* II, 422); *наз. одн. ж.* **какаѧ** 1 (XV ст. *ВС* 26 зв.); **какаа** 1 (1455 *Cost.* II, 770); *род. одн. ж.* **какое** 2 (1442 *Cost.* II, 719); **какои** 1 (1442 *Cost.* II, 716); **какоѣ** 1 (1442 *Cost.* II, 716); *знах. одн. ж.* **какую, какоую** (1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726); *наз. мн. ч.* **какы** (1453 *Cost.* II, 492); *род. мн.* **какых** (1499 *BD* II, 422); *знах. мн. ж.* **какіе** (1495 *АЛМ* 84); *ор. мн.* **какими** (1453 *Cost.* II, 766; 1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***КАКОВЫИ, *ЯКЫИ.**

КАКО ¹ *спол.* (24) (*цсл.* како) I. (*зв'язує члени речення*) (*порівняльний*) як, немов (1): А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) не иметь (!) гневъ и мѣсца имеєть анї зазрасть помьсты ани те(ж) боязнь о правдоу имеєть соу(д) како во(г) (!) имети в роуце а б҃а пре(д) очима а сказанїя бы чинилъ справедливо (XV ст. *ВС* 33 зв.).

II. (*зв'язує речення*) (23).

А. (*вводить вставні речення*) як (5): мы александръ воевода... посполу с нашими паны, како чинимъ знаменито симъ наши(м) листомъ... аже хотѧчи нашею вѣрою и нашею правдою... владиславови, великому королю полскому... оуказати наше голдованїе... иже быхомъ николи не имѣли противъ ему быти (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637); А и привилїе що имали Мароушка, дочка Настина, и племеница еи дроугая М(ароушка)... от дѧда нашего от Александра воевод(ы, а) тота привилїѧ загибла, како ест видомо нам и бояром (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

Б. (*приєднує підрядні речення*) (18) 1. (*способу дії*) як (9) (*у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні*) (6): мы возрѣвши на его верну службу... дали есмо и даемъ наше село надъево... со всѣмъ оужиткомъ како к нему из вѣку прислушѧло (Львів, 1399 *Р* 59); а право имаеть его млсть имаеть да(т) мнѣ и моимъ дѣтемъ и землѧномъ оусѣмъ тыхъ то зѣмль польское оу вѣжи како инымъ землѧмъ польскимъ (Кременець, 1434 *Р* 130); А також мы, Стефан воевода, до того часоу коли оуслышим о ихани тоурецком на земли а на панства наияснѣиших пререченых панов кроулев оугръскаго и полскаго... тогди им обом кралем и братїям их имаем дати вѣдати и оуказати, како мочи моум маиборзо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(*із співвідносним словом в головному реченні*) (3): кеди, коли кроль, г(с)дрь его и нашь, влодиславъ пол(с)кии... пошлеть по на(ше)го г(с)дрѧ стефана, тогды онъ имаеть до него приѣхати и своими боѧры и с паны слюбити и голдовати, тако *како* иныи воеводы голдовали и чинили и тако *како* коли иныи слуги, панове его чили (!) (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а такъ даемъ ему и дали есмы со всимъ право(м)... и со вси(м) оужиткы с вѣчными границѧми како широ(к) и долго што к тои корьчмѣ из вѣку слушѧло и слоушѧеть (Медика, 1407 *Р* 72); А тако дали есмы ему и его дѣтемъ и его намѣсткомъ со всѣмъ правомъ... што къ тому селу изъ вѣка прислушало и слушаетъ, како широко и долго и округлоу его границахъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

2. (*додаткові — у постпозиції*) що (5): Я панъ дѣтри(х) изъ бучѧ(ч)... вызнаваемъ... како прише(д) андрѣіко сынъ гриньковъ пре(д) на(с) изъ вѣчнымъ листомъ есть пре(д)лъ (!) село гринковцѣ (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); того дѣлѧ явно чини(м), ты(м)то листо(м) како хотѧчи наслѣдовати обычѧа доброѣ памѧти вѣлможны(х) пано(в) пре(д)-ко(в) наши(х)... мы... виновати есмо вѣрне ихъ волѣ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733);

(*у сполуч.* како да — *у функції спонукального*) хай же (1): мы Стефа(н) воевод(а) гп(д)ръ земли мо(л)давскои знаменито чини(м)... оже бл҃гопроизволи г(д)вами нашимъ бл҃гь(м) произволенїемь... како да оутвръди(м) и оукрѣпимъ стоую црковь нашоу митрополею о(т) Радовце(х) (Сучава, 1479 *DC* 140);

(*у сполуч.* како аби) щоб (1): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи шолтоузове и паргарове... от мѣста от Бrълад... прїидоша прѧд намн... и оу-

просили себѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63).

3. *(підметові — у постпозиції)* як (1): Ако жь Авио было приАтелємъ моимъ и неприАтелємъ како єсмъ А върнє служилъ освАцоному кнА(з) швитрикгаилу противу сторонамъ тымъ ис которыми жь вонъ нѣшто имѣлъ чинити (Черняхів, 1435 *P* 132).

4. *(означальні у сполуч.* к а к о... а б ы — *у постпозиції)* щоб (1): И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали шолтоузовє и паргарє... та смо потвръдили им старїи закон, како ни єдин чловѣкь от которих живоут от Брълад они абы нє платили малое мыто тамо оу Бръладѣ, ни от єдинои тръговли (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

Див. ще **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО [1], ЯКЪ.**

КАКО [2] *част.* (36) *(цсл.* како) **1.** *(підсилювальна, в окличних реченнях)* як (1): И тѣжь како велико веселиласА єсть рада кролє(в)ства коли чєрес посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

2. *(підсилювальна, у грамотах молдавських канцелярій у сполученні* к а к о д а *при формах наказового способу)* хай же (35): тоє въсє вишє писа(н)ноє како да є(ст) о(т) на(с) ємоу оури(к) съ въсє(м) доходо(м) (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22); тоти ѕ црквѝ и съ тоти ѕ попи оу волости чєрно(в)скои како да соу(т) по(л)ни тоти и҃ црквѝ и съ тоти и҃ попи нашеи єпископїи о(т) радовце(х) (Сучава, 1490 *DC* 148); Ино мы... такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим Сими и братоу єго Оники тоє прАдреченное село... како да єст им от нас оурик и съ въсем доходом (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

КАКО БЫ *присл.* (1) *(відносний) (приєднує підрядні речення способу дії, у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* якби: и на то ст(о)аати (!) оуси(м) розумо(м) и оусими своими рѣчи (и) оумисло(м), съ оусими своими прїАте(л)ми, како бы могли (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще **КАКО [1], КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО [1], ЯКО КОЛИ, ЯКЪ.**

***КАКОВА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и дали и потвръдили єсми... нашєм(у) монастири о(т) побрати... млинъ оу топлицю и хотаръ о(т) оусти каковѣ... та на столпъ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *род. одн.* **каковѣ** (1453 *Cost.* II, 445).

***КАКОВЫИ** *займ.* (1) *(цсл.* каковыи) *(питально-відносний) (приєднує підрядне додаткове речення — у постпозиції)* який: А о дочку твою и о внука твоєго, твои послы твоєи милости ширей поведають въ каковой почъстивости ихъ ховаеть (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **въ каковой** (1498 *BD* II, 414).

Див. ще ***КАКИИ 2.**

КАКО КЄДИ *спол.* (1) *(приєднує підрядні речення причини — у препозиції) (без співвідносного слова в головному реченні)* оскільки: Мы кнА(з) дѣдъ дмитриєви(ч)... чинимы знамени(т) ... како кєды в то времА коли кнА(з) велебныи дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т)... голдованиє и вѣрность... велико(м) и славнєму володиславу Бжьеи мл(л)сти (!) королеви польскому... слюби(л) а мы имєнємъ и моча вши(х) зємлАнъ єго повелѣниємъ єго ислюбуемы за него (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

КАКО КОЛИ *присл.* (4) *(відносний) (приєднує підрядні речення)* **1.** *(способу дії)* як (3) а) *(у постпозиції)* (2) *(без співвідносного слова у головному реченні)* (1): а даємъ и дали єсмо со всѣми оужитки с лесомъ съ дубровами с водою и съ зѣмлею и ставы како коли каждыи зѣмлАнинъ примаеть (Краків, 1394 *P* 54);

(із співвідносним словом в головному реченні) (1): кєды коли кроль... пошлеть по на⟨ше⟩го *(в ориг.* наго — *Прим. вид.)* г(с)дрА, стєфана, тогды онъ имаеть до нєго приѣхати... голдовати ... тако како коли иныи слуги (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610);

б) *(у препозиції — із співвідносним словом в головному реченні)* (1): како колы оу наших листох оу первописаныхъ стоитъ так и тѣми разы, то усе слубуемо и хочемо то оусе держати и полнити (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

2. *(додаткові) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* як (1): Мы бискупи... чинимы знаемо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) с одной стороны межи панєю Адвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

Див. ще **КАКО [1], КАКО БЫ, КАКО ЛИ, КАКЪ 1, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО [1], ЯКО БЫ, ЯКО КОЛИ, ЯКЪ.**

КАКО ЛИ *присл.* (1) *(відносний) (приєднує підрядні означальні речення — у постпозиції, із співвідносним словом у головному реченні)* як: алє хоче(м) ва(с) держати оу тои прави и закона (sic.— *Прим. вид.*) како ли єстє имали при стопочившаго родителѣ нашего, алєксандра воєво(д) (Баків, 1447 *Cost.* II, 732).

Див. ще **КАКО [1], КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО [1], ЯКЪ.**

КАКЪ, КАК, КАКЬ (284) **I.** *присл.* (6) **1.** *(способу дії)* як (4): О игрєцо(х) косто(ч)ны(х) ка(к) имъ заповедаю(т) (XV ст. *BC* 27 зв.); На память, какъ староста повѣдилъ передъ господаремъ, княземъ великимъ, тымъ обычаемъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(неозначений)* як-небудь, якось (2): Też jestliby chto kak na szkołu... metał tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); пакли быхъ я самъ а любъ жона, дѣти или щадки мои похотѣли тую продажу мою какъ зрушыть, тогды виноватый я и воны (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105—106).

II. *спол.* як (278) **А.** *(зв'язує члени речення)* (26) **1.** *(порівняльний)* (23): маетъ... господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкии и Острозский... архимандрыты благословити... попы и дьяконы совершати, какъ въ нашой области... такожде и бояръ... нашихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); вы ка(к) они та(к) много чинили є єстє (!) и радили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А тыи люди што оу тулинахъ што бы єго были послушни ка(к) то осподарА съвоиго (Київ, 1457 *P* 166); и какъ предки ихъ такъ и воны сами и ихъ щадки музского полу держати маютъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

(у сполуч. к а к ъ и, к а к ж е і) (2): а кто бы єму нєпрїАтель, тотъ и намъ нєпрїАтель, о єго кривды какъ и о наши кривды за нимъ стати (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637—638); Kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. *(приєднує звороти у знач. «як хто, що», «будучи»)* (1): Нє Єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь нєприятєль и кролє(в)ства нашего (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Б. *(зв'язує речення)* (252) **1.** *(сурядні)* (9) **а)** *(приєднувальний)* як (8) *(у постпозиції)* (6): а тота их привилїа пожегла оу дом Бълошев от Боудєщи, коли ємоу изгорил дом, как єст нам видомо и бояром нашим (Сучава, 1488 *BD* I, 323); а прївилїє що имал дАд их, їон Жомєтатє, о(т) дѣда иашего... а они загибли, как єст нам вѣдомо и бояром нашим (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162);

(у препозиції) (1): какъ же розоумеємъ на томъ твоєє милости посольстве, отъ нєго ничого се намъ нє стало (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

(в інтерпозиції) (1): и тотъ нашъ посолъ отъ толє ся вернулъ и до насъ прыєхалъ, и ваша милость, какъ же розоумеєтє съ того посольства, ничого нє стало вамъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);

б) *(пояснювальний)* (1): Розво(д) есть межи лю(д)ми ка(к) моужеве є(ст) глава а жоны и(м) по(д)даны (XV ст. *ВС* 33).

2. *(приєднує підрядні речення)* (243) а) *(способу дії)* як (168) *(у постпозиції)* (141) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (93): А мыта не примышлАти но какъ из вѣка пошло (б. м. н., 1366 *Р* 14); дали есмы єму оу нашеи земли оу молдавскои два села со оусѣми своими старыми хотарми какъ изъ вѣка вѣчного ⟨оживали⟩ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); А се А кнА(з) левъ вызвали есмы с литовъскоѣ землѣ два братѣньцА тутениА а моижѣка да(л) есмы ѣма оу перемыскоѣ волость село добаневичь... со оусѣми оужитки какъ есмы са(м) держА(л) (Львів, 1443—1446 *Р* 147); И мы... тое имѣніе на имя Микуличи дали есмо ему... какъ ся маеть въ своихъ границахъ... какъ предкове его тое имѣніе держали и вжывали (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Про тожъ, естли ваша милость такъ чынили, ваша милость делайте яко знаете, какъ межи васъ доконьчанье было (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

(у сполуч. к а к ъ и) (13): A jestliby kotoryje reczi krampuje wez, majet' myto płatiti czerez wsi myta położonyje kak i inszyje dajut' myto (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); ино мы недоу(ж) быхо(м) дати... а не да(в)ши и(м) сами собѣ возмоу(т) ка(к) и дотоу(л) брал жоны и дѣти братеи наши(х) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); А с того села служити ему Намъ, какъ и Неверъ Намъ служилъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35—36); напоминаемъ твою мл(ст) ажъ бы еси в тыи прыязни по(д)ле тыхъ записовъ с нами былъ какъ и пре(д)кове нашы ис твоими пре(д)ки, а твоя мл(с)ть з нашымъ отъцомъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*);

(приєднує дієприслівникові звороти) (6): Воленъ то онъ продати, отдати и замѣнити... какъ самъ найлѣпѣй розумѣючи (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Волна кн⟨А⟩г⟨и⟩нА тот домъ и землю отдати, и продати, и променити, как хотАчи так ку потребезности своеи повернути (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити, и прибавити... какъ самъ налѣпѣи розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59);

(із співвідносним словом у головному реченні) (22): и я есми тое свое имѣнье на имА Конюхи... продал осподарю своемоу кн⟨А⟩зю Иваноу Васильевич⟨у⟩ Острозском⟨у⟩... по томоу как сам есми оу него коупилъ (Острог, 1463 *AS* I, 56); а продал есми пану Андрушкоу Федоровичоу вечно данники з данью и со всими податки и пожитки... такъ широко и долго и округло как я держал (Луцьк, 1474 *AS* I, 69); И он о том до насъ отписал, штож то естъ так, какъ он намъ поведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

(у сполуч. к а к ъ и) (7): мы кн̃зь Семенъ алекандрович (!) дали есми слоузи н̃ше(м) кнзю юрью борисовичю селище на имя серако(в) со всемъ с тымъ и потомоу какъ и перви та(к) к томоу селищоу прислоухало (Київ, 1465 *ДГСОС*); а тыи чѣтыри члвки о(т)чичи мои мають емоу слоужити та(к) ка(к) и пере(д) ты(м) мнѣ слоуживали (Луцьк, 1467 *СП* № 13); И мы ему того человека ДитАтъковича дали вечно ему... и со всими платы и доходы потому, какъ и отцу нашему служивалъ и дан даивал (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56);

(в інтерпозиції) (22) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (19): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце и воспрыемникомъ (!) его село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ... Точывско какъ се въ собе шыроко и долго маетъ до Чудовы могилы... зо всякими пожытками (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ, сее осмотрилъ у светомъ евангелиеи Влодимерское церкви тые записы... которое какъ было село и земли пашнее... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); И ты, по своей оутверъжонной грамоте и какъ панове твои оуговорыли, єму ни въ чомъ не исправляешь (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); маеть настоятель того монастыра светое Пречыстое въ Пустынцѣ нинѣшны и напотомъ будучы тую землю верху писанную, какъ здавна было по тому завѣдати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

(із співвідносним словом у головному реченні) (3): Я хве(д)ка... даровала есми... моужа свое(г) пана васи(л)я хре(б)товича своими име(н)и о(т)чизными... та(к) до(л)го и широко ка(к) есми сама держала не оставлАючи на себе ничо(г) (Луцьк, 1490 *ЗХП* 134—136); и он о том до насъ отписал, штож то естъ так, какъ он намъ поведал, иж только тое землицы мало болши двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

(у препозиції) (5) *(із співвідносним словом у головному реченні)* (4): какъ от̃цъ нашъ какъ оц̃и ваши были за одно... а мы такоже хочемъ с вами быти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); Естли она прiѣхавши и тотъ листъ очиститъ, што люди тыи, какъ она гораздо держала, такъ и Сопѣга гораздо держати будетъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

к а к ъ б ы т и (1) (кому) як бути, що робити: а о дочеръ его твои панове изъ его бояры оуговорыли, какъ его доче̃ры быти и греческии законъ деръжати (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

б) *(часові)* коли, як (45): *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (15): Але к нам прїиди, какъ оуделаешъ нам тотоу слоужбоу (Баків, 1457 *BD* II, 257); А держати имъ тое мыто до того жъ року — две недели по семой суботе какъ выйдуть тры годы (Краків, 1487 *РИБ* 226); Въ Берести, какъ тыми разы былъ господаръ е. м., Декабря 2 день (Берестя, 1496 *АЛМ* 128); еще надъ то тетка моя, кнегини Өедоровая, прислала тыми часы листъ небощика, господаря, короля е. м., писаный до пана Олехна Судимонтовича, воеводы Виленского, какъ еще Полотско держалъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

(у препозиції) (26) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (21): какъ бы были мистровы послове оу кн̃зьство великое въехали ижбы есте з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а Бори(с) в то(т) ча(с) на мо(с)кве бы(л) в по(и)маньи, а ка(к) де(и) Бори(с) му(ж) мо(и) о(т)то(л) вы(и)деть и запи(с) положу (Вільна, 1495 *ВМБС*); и какъ тотъ нашъ посолъ отъ Татаръ прыидеть исъ которымъ посельствомъ, мы такежъ вашеи милости пошълемо и дамо вашей милости знати (Сучава, 1499 *BD* II, 449);

(із співвідносним словом у головному реченні) (5): А какъ дасть Богъ будемъ у вотчине нашой... а ты тогды при насъ жо будешъ (Краків, 1487 *РИБ* 435); а проволоче(т)лисА тая немоць третеа правая тогды може(т) третью о(т)ложїть... какъ четвертомоу рокоу маеть стати... а небоуде(т) лї тогды жалобы стратить (XV ст. *СЯ* 39 зв.—40); и они поведали пере(д) нами што жъ какъ они новгородокъ деръжали отъ о(т)ца нашого и тогды любъчо к новоугоро(д)ку слоушало (Вільна, 1499 *ВФ*);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова в головному реченні) (4): ино король е. м. тотъ годъ его первый далъ ему тую волость выбрати на сесь годъ, какъ часъ прїйдетъ, отодвинувши иныхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); И поведилъ передъ нами: рекомо, быхмо мы его и съ Симъхою, и сыномъ его з Нисаномъ о тую тисячу золотыхъ смотрели, какъ были есмо Лони въ Луцьку, и присудили ему на нихъ пять сотъ золотыхъ (Краків, 1489 *РИБ* 431);

в) *(додаткові)* як (9) *(у постпозиції)* (8) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (6): а панъ иванъ мушата рекъ предъ нами о г(с)не какъ коли не было десАтины (Луцьк, 1445 *Р* 150); И Нагорка а Шпица... въступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е... и листомъ ся записали, какъ тая речъ маеть межи ними стояти (Краків, 1489 *РИБ* 433); а о дочеръ его твои панове изъ его бояры оуговорыли,

какъ єго дочеры быти и грєческий законъ дєръжати (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(із співвідносним словом у головному реченні) (2): toje u sweje prisiahi wymowiti majet, kak jemu taja zastawa zastawena (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); по своєм животе волна оиа тоє имѣнє Хоцен дати, записати дочце своєи... водлуг того как то пан Олизар справил и записал (Луцьк, 1487 *AS* I, 87);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (1): какъ ємоу заплатоу вчинишъ то ты вєдаєшъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

к а к б о р ъ з д о (1), к а к ъ р и х л о (1) як тільки, тільки-но: а рокоу а о(т) трєхъ нєдє(л) далей нє имаю(т) о(т)клада(т), ка(к) боръздо жалоба станетсѧ деди(ч)на тогды соудья, а любо по(д)судо(к), мають на(м) скозать (!) тоую жалобу (XV ст. *ВС* 12 зв.); слюбуємъ... ижъ... какъ рихло... кролъ полскы... прїидєтъ до рускы(х) зємлъ... Стєфанъ воєвода... имаєтъ прїихати обличнѣ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666);

г) *(означальні)* як (11) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (8): а коли быхомъ хотѣли... сами взѧти в нєго то сєлище... тогды имаємъ заплатити єму пѧтьдєсѧть гривє(н) полугрошки по тои личбє какъ оу подольскои земли идєть (Острог, 1427 *Р* 109); ино мы... потвердили єсмо имь того права как мают ходити по нашеи зємли их коупци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); Ино мы памятаючы давныи дела, какъ прєдъковє нашы исъ твоими прєдъками... бывали оу прыязни... миръ вєчный... съ тобою єсмо взяли (б. м. н., 1496 *BD* II, 407);

(в сполуч. к а к ж є и) (1): даємъ и записуємъ... к тому имѣню... тымъ же обычаем как же *(в ориг.* так же.— *Прим. вид.)* и пєрво того дєржали тыи вышє мєн⟨є⟩ныи кн⟨ѧ⟩жата (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118);

(із співвідносним словом у головному реченні) (2): алє ижь вєлможныи стєфанъ... нє хотѧчи зостати оу винѣ оц҃а своєго... просил на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... и слюбуючи намъ... такую и болшую вѣру, какъ намъ пєрєдковє єго воєводы оуказывали (Ланчиця, 1433 *Р* 121); А такъ мы хотѣчи єго въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати... зъ ласки нашое надаємо волности в(шеля)коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ... заживати, такоѣ, какъ иншын князи (Луцьк, 1438 *Р* 140);

д) *(міри або ступеня)* (4) *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* як: Порозоумѣти можєтє в тои мѣрє какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а тоє имє(н)є чємєри(н) маю подати игоумєноу пєрєсопницкомоу лариоиоу... та(к) доброє и нарѧжєноє... ка(к) я в нє(г) взѧ(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*); а єстлибы вжє нє мог того подворѧ оправити я, вжє тогды маю пѣнѧзи кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости отложити шєст копъ грошєи широкоє личбы так добрыми грошми какжє єсми самъ оу єє милости брал (Луцьк, 1494 *AS* I, 101);

е) *(підметові)* (4) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* як: Прїшло є(ст) пєрє(д) на(с) ка(к) старосты наши соудѧ(т) соуды и жалобы (XV ст. *СЯ* 43 зв.); Ако жь Авно было приѧтелю(м) и нєприѧтє (!) (моимъ) какъ єсмъ вѣриѣ служил освѣченому кнѧ(з) швидригаиловн (Кременець, 1434 *Р* 129).

Див. ще **КАКО** [1], **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО** [1], **ЯКО БЫ, ЯКО КОЛИ, ЯКЪ.**

КАКЪ БЫ *спол.* (12) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові)* (2) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* як би (1): мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого... Которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои пєрвѣишии листы. Выкладаючи... какъ бы васъ мєжи нами з одноє стороны а мєжи собою и тѣжь съ свои(м) законо(м) крижєвничи(м) з дроугоє стороны правѣ за срѣдники коу єднанью покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

(із співвідносним словом у головному реченні) щоб (1): И благословляю вашу милость, чтобы естє о томъ опѣканьє имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были нєобидны (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

2. *(способу дії)* (6) *(із співвідносним словом у головному реченні)* щоб (4): Прото єго мл҃(с)ть казалъ твоє(и) мл҃(с)ти мовити ажъ бы твоя мл(с)ть то намъ казалъ такъ как бы границамъ и по(д)даныиъ нашымъ крывды и втиски нє дєяли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); прото абы єси намъ то о(т)правилъ такъ какъ бы на(м) того нє было жа(л) (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36);

немов би (2): I też jestliby... chrestianin, zastawu swoju wyzwolił, tak, kak by jemu lichwy ne zapłatił (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

3. *(мети)* *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* щоб (3): прото(ж)... просили єсмы... пана михаила ло(г)θєта абы поше(л) до тоурко(в)... оучинити на(м) миръ ка(к) бы наша зє(м)лѣ нє гибла далє (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); И во всемъ бы еси мыту нашому былъ помочонъ, какъ бы ся мыто нашо не понижало (Краків, 1487 *РИБ* 227); и то г(с)дръ нашъ воєвода поставилъ дєнь с тыми вашы(ми) послы такъ абы єстє ваша мл(с)ть прыслали до г(с)дра нашого до воєводы опѧ(т) свои(х) пословъ какъ бы сє мєжы вами тоє оутомило (!) и доконъчало (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

4. *(означальні)* *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* нібито (1): далєи тыи то исътыи листы мистровы послѣднии мѣли в собѣ таковоую рѣчь как быхо(м) мы кн҃зѧ бискоупа роудолθа полца (!) апоустольского лєкгата а тоу(т)жо и ва(с) тѣжь оузгордѣли а нє хотѣли быхо(м) имѣти за срѣдники а за єдначи покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **КАКО** [1], **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО** [1], **ЯКЪ.**

КАКЪ КОЛИ *спол.* (3) *(приєднує підрядні речення)* *(допустові — у препозиції)* хоча (1): вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... ижє какъ коли дьяволомъ росъсѣвцєю злости... зъєдиано было ижь... алєксандръ воєвода зємлѣ молдавскои... былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ алє ижь... стєфанъ с҃нъ єго... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121).

2. *(способу дії)* як (2): *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (1): тог(д)ы, коли коро(л) єго мл(с)тъ на(с) обышлє(т) на го(д)[…]номъ (!) мѣстци, имаємъ хо(л)довати кролєви єго мл(с)ти по(л)скому, та(к), какъ коли наши пєрє(д)ци хо(л)дъ чинили и служили (Серет, 1445 *Cost.* II, 729);

(без співвідносного слова у головному реченні) (1): и стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы дєржати наши(х) пєрє(д)ковъ вѣрнѧ ка(к) коли наши пєрє(д)ци записали королєви єго мл(с)ть (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще **КАКО** [1], **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЬ ТО, ЯКО** [1], **ЯКО БЫ, ЯКО КОЛИ, ЯКЪ.**

КАКЫИ *див.* ***КАКИИ.**

КАКЬ *див.* **КАКЪ.**

КАКЬ ТО *спол.* (3) **1.** *(зв'язує члени речення)* *(порівняльний)* як (2): А тыи люди што оу тулинахъ што бы его были; послушни ка(к) то осподарѧ съвоиго (!) (Київ, 1457 *Р* 166); хочем ми(р)... мєти съ г(с)дрємъ ваши(м) какъ то приятєлє(м) (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 62).

2. *(приєднує підрядні речення)* *(додаткові)* що (1): мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чинымъ тымъ то листо(м)... какь то потвєрдили єсмы тимъ листомъ... нашимъ и потвєръжаємы записы, прис҃ѧгы и олды наши(х) пєрє(д)ковъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 663).

Див. ще **КАКО** [1], **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, ЯКО** [1], **ЯКЪ.**

КАЛАФЄНДЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Сє азь... ïо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чи-

ни(м)... оже... дали и потвръдили єсми с҃тои нашеи єпискоупїї о(т) радъвцє(х)... ѮS цр҃ко(в) оу калафєндещи и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).
ФОРМИ: *наз. зам. місц.* оу **калафендещи** (1490 *DC* 147).

КАЛЄНИК *ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Калиникъ, *гр.* Καλλίνικος): волни во всих тых имєнѧх кому отдати, продати и променити: пан Каленик и его ближныи по нем будучие (Київ, 1437 *AS* I, 34); а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л) па(н) калени(к) а па(н) жидимо(т) (!) Старо(с)та житомирьскии (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Калєиик, калени(к)** (1437 *AS* I, 34; бл. 1458 *P* 168); *род. одн.* **Калєника** (1437 *AS* I, 33); *дав. одн.* **Каленику** (1437 *AS* I, 33, 34).

КАЛЄНИКОВИЧЬ, КАЛЄНИКОВИЧ, КАЛЄНКИКОВИЧЪ *ч.* (17) *(особова назва)*: А при томъ были светки рада иаша кн҃зь Михаило васильевичь... а панъ сенко калениковичь подъскарбии И подъканьцлѣрии нашь (Луцьк, 1452 *P* 161); А при томъ были добрые люде па(н) васко люби(ч) писа(р) королевски(и)... панъ Сенько каленниковичъ (Львів, 1478 *ЗРМ*); Казимиръ... король Полскій Наместнику Звягольскому, пану Окушъку Калениковичу (Судомир, 1488 *РИБ* 222); ино тых свѣтков которыижъ в том привили написаны: пана Ивашкова Калениковича, пана Сєнка Денисковича... всих печати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).
ФОРМИ: **калениковичь, Калєниковичь** 7 (1452 *P* 161; 1455 *AS* I, 57; 1467 *AS* I, 63; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1478 *AS* I, 76); **калєиикович** 5 (1466 *AS* I, 60, 61; 1469 *AS* I, 64; 1488 *AS* I, 88); **калєииниковичъ** 1 (1478 *ЗРМ*); **калєникови(ч)** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); *род. одн.* **Калєниковича** (1491 *AS* I, 94); *дав. одн.* **Калеииковичу** (1488 *РИБ* 222).

***КАЛЄНИКОВЪ** *прикм.* (2) ◇ м о н а с т ы р ь к а л є н и к о в ь *див.* **МОНАСТИРЪ.**
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **калєииковъ** (1378 *P* 26).
Пор. **КАЛЄНИК.**

КАЛЄННИКОВИЧЪ *див.* **КАЛЄНИКОВИЧЬ.**

! **КАЛЖДОМОУ** 〈КАЖДОМОУ〉 *див.* **КАЖДЫИ.**

КАЛИМАНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Мы иліа воевода и бра(т) г(с)вами стефанъ воевода... чини(м) 〈знамен〉ито... оже тоты истинны слуги наши... служили намъ право и вѣрно и мы... потвердили єсми имъ села... на имѧ калиманещи повыше лалещи (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52).
ФОРМИ: *наз.* **калимаиєщи** (1439 *Cost.* II, 52).

***КАЛИМАНЪ** *див.* **КЪЛИМАНЪ.**

КАЛИНА *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор. болг.* Калин, Калиникъ і калина «дерево»): мы Стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже тоти исти(н)нїи наши слоуги, иѣгоє орбескоу(л) и бра(т) его, кали(н)... жаловали єсми и(х) особною нашею мл(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), 〈моуша и〉 калина... а они дали оу ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).
ФОРМИ: *наз. одн.* **калина** 1 (1500 *Cost. S.* 234); **кали(н)** 1 (1491 *Cost. S.* 152).

***КАЛИНИНЪ** *прикм.* (1): Мы стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидоша прѣ(д) нами... наши слоуги, оана ришканоу(л)... и племени(к) и(х), доума, с҃нъ калини(н)... и продали свою правоую о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **калини(и)** (1500 *Cost. S.* 234).
Пор. **КАЛИНА.**

***КАЛИНОВО** *с.* (1) *(назва села в Польщі, пор.* Kalinowa або Kalinowo): Мы воицехъ з б҃жиеи м҃л(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... спытекъ с тарнова судомирскии, андрѣи з домаборѧ калискии, марцинъ с калинова сирадскии... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавской (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).
ФОРМИ: *род. одн.* **калинова** (1433 *P* 122).

***КАЛИНОВСКИИ** *прикм.* (1): Сє азь... їо Стефа(н) воевода... знамените чини(м)... оже... дали и потвръдили єсми с҃тои нашеи єпискоупїї о(т) радъвцє(х)... цр҃ко(в) калиновска и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **калиновска** (1490 *DC* 147).
Пор. **КАЛИНОВЦИ.**

КАЛИНОВЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Калинівці: також〈е〉 єсми дал〈и〉 сєл〈о〉 к〈ръ〉стѣ на имѧ калиновци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); Сє азь... їо Стефа(н) воевода... знамєнито чини(м)... оже... дали и потвръдили єсми с҃тои нашеи єпискоупїї о(т) радъвцє(х) ...цр҃ко(в) оу калиновци и(с) попом (Сучава, 1490 *DC* 146—147).
ФОРМИ: *наз.* **калиновци** (1429 *Cost.* I, 248); *зам. місц.* оу **калииовци** (1490 *DC* 147).

***КАЛИНОВЪ** *прикм.* (2) калиновий: та(м) г(с)дрю нашемоу... по ивницькоую дорогоу а по калиновъ коустъ а о(т) калинова коуста по великоую ивнице (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **калинова** (бл. 1458 *P* 167); *знах. одн. ч.* **калииовъ** (бл. 1458 *P* 167).

КАЛИНЧА *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Калин, Калиникъ і калина «дерево»): Мы Стефан воевода... знаменито чиним ... оже... дали єсми и потвръдили томоу свѧтомоу монастироу циганє... на имѣ: Лоука сынь Лацков съ челѣдею... и Калинча сынь Тотин съ челѣдею (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Калинча** (1487 *BD* I, 312).

КАЛИСКИИ *прикм.* (2) *(пор.* Kalisz *в Польщі)*: Мы во ицехъ з б҃жиеи м҃л(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... андрѣи з домаборѧ калискии... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавскои... ижь вшитки оурѧды и зъєднанья и записы... прере(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти его... боронити держати непорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **калискии** (1433 *P* 122).

***КАЛИСТЪ** *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Калистъ, *гр.* Κάλλιστος): се я кнѧзь юріа холмъскии... придали єсмо к цр҃кви б҃жои преч(с)тои б҃гомт҃ри... села... к столцу еп҃(с)пии холмъскоє при б҃голюбезномъ калисти еп(с)пи и холмъскомъ и белъзскомъ (Холм, 1376 *P* 22); мы стефанъ воевода... чини(м) знаменито... оже... дали есмы въсеосщенномоу (!) митрополитоу киръ калистоу романскомоу єдного татарина на имѣ пашка (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236).
ФОРМИ: *дав. одн.* **калистоу** (1445 *Cost.* II, 236); *місц. одн.* при **калисти** (1376 *P* 22).

***КАЛИТА** [1] *ж.* (1) *(шкіряний мішечок на гроші, що його звичайно прив'язували до пояса)* калита: Мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) ему вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и квальто(м)ъ (XV ст. *BC* 31 зв.).
ФОРМИ: *род. одн.* **калиты** (XV ст. *BC* 31 зв.).

***КАЛИТА** [2] *ч.* (1) *(особова назва)*: Мы кнѧ(з) д҃вдъ дмитриеви(ч)... воилови(ч) грицъ с брато(м) степано(м), кали(т) ива(н) балакѣрови(ч) ... чинимы знамени(т)... како кеды в то времѧ коли кнѧ(з) велебныи дмитрии... голдование и вѣрность и послушьство и такѣ(ж) служба ... володиславу... королеви польскому вѣрность... слюби(л) а мы... именемъ... вши(х) землѧнъ... ислюбуємы за него (Лучиця, 1388 *P* 38—39).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кали(т)** (1388 *P* 38).

КАЛЇАНЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвше и(х) правоую и вѣрною службою... дали єсми имъ оу нашеи земли село... на имѧ калїанещи (Васлуй, 1437 *Mih.* 202—203); и мы ... дали смо томоу нашемоу свѧтомоу монастироу Бистричъскомоу... село Калїєнещи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).
ФОРМИ: *наз.* **калїаиещи** (1437 *Mih.* 203); *род.* **Калїєнєщь** (1500 *BD* II, 173); *знах.* **Калїєнєщи** (1500 *BD* II, 173).

КАЛЇАНОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы боѧре... алєксандра воєводы... па(н) ѧки(м) калїѧнови(ч), па(н) гораєцъ и бра(т) єго станисла(в) ... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сере(т) мисто... сестрѣ господарѧ нашего королѧ по(л)ского (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); Мы панове... на имѧ... панъ мисѣ равасовскыи и панъ їоакимъ калїановичъ... вызнаваємь... колижь велєм҃жнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности и присѣгы... є(ст) оучини(л)... мы такожє... обицоуємъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **калїановичъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **калїѧнови(ч)** 1 (1421 *Cost.* I, 142).

***КАЛЇЄНЄЩИ** *див.* **КАЛЇАНЄЩИ.**

***КАЛЇѦНОВИЧЬ** *див.* **КАЛЇАНОВИЧЪ.**

КАЛОГЄРИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы єму два села... на имѧ скорцевци... а... паиковци што выше калогєри о(т) дубровѣ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56).

ФОРМИ: *наз.* **калогєри** (1407 *Cost.* I, 56).

КАЛОЯНЪ *ч.* (1) *(особова назва молд., болг.* Калоян): мы Илїа воєвода... и брат господства ми, Стєфаиъ воєвода, знамєнито чинимъ... ожє тот истинныи слоуга и болѣринъ нашъ, вѣрныи панъ Калоянъ, слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1441 *DBAc* 39—40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Калояиъ** (1441 *DBAc* 40).

***КАЛУГЄРИЦА** [1] *ж.* (2) *(цсл., молд.,* калоугерица) монахиня, черниця: мы Стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... понежє... благопроизволи господство ми... и дали єсми прѧдречєнномоу монастирю єдинъ монастиръ оу боищи... идє(ж) соу(т) калоугєрици (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); Мы Стєфанъ воєвод... чиним знамєнито... ожє прїидоша пред нами и пред нашими бояре калоугєрици от нашего монастирѣ от Хородника, и оуказали намъ лист от нашего родитєлѣ от Александра воєвода (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 199).

ФОРМИ: *наз. мн.* **калоугєрици** (1446 *Cost.* II, 263; 1475 *BD* I, 199).

КАЛУГЄРИЦА [2] *ж.* (1) *(особова назва, молд.* «монахиня»): и дали єсми ємоу оу иашєи земли оу молдавскои села иа имѣ прокопѧни на рєвтѧ и за прутомъ противъ по(д)лѧнє(х) гдє є(ст) калугєрица н гдє є(ст) ванца (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483).

ФОРМИ: *наз. одн.* **калугєрица** (1445 *DIR«A»* 483).

***КАЛОУГЄРИЦА** [3] *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотар тому выш⟨є⟩реченомоу село Стєцканїи... въ оусти Калоугєрици (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **Калоугєрици** 1 (1493 *BD* II, 6); **Калюгєрицєи** 1 (1493 *BD* II, 6).

КАЛУГЄРИЧИНЪ *прикм.* (3) чернечий (1): хотаръ тому селу почєнши о(т) великои дорогъ со(ч)въскои... до калугєричинъ ставъ... та о(т) того става гори и оуси иивы *калоугєричини* (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

к а л у г є р и ч и н ъ с т а в ъ (1), с т а в ъ к а л у г є р и ч и н ъ (1) *(назва ставу в Молдавському князівстві):* хотаръ тому селу... до калугєричинъ ставъ; абы было стому маиастирю и съ сєломъ и съ ставо(м) калугєричинъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **калугєричииъ** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *наз. одн. ч. зам. ор.* съ ставо(м) **калугєричинъ** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *наз. мн. ж.* **калоугєричини** (1456 *Cost.* II, 582).

Див. ще ***КАЛОУГЄРСКИИ, *КАЛОУГЄРОВЪ.**

***КАЛОУГЄРОВЪ** *прикм.* (1) ◇ к р ъ н и ц я к а л о у г є р о в а *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **калоугєровѣ** (1468 *BD* I, 130).

Див. ще **КАЛУГЄРИЧИНЪ, *КАЛОУГЄРСКИИ.**

***КАЛОУГЄРСКИИ** *прикм.* (3) ◇ к а л о у г є р с к и и б р о д ъ (2), б р о д ъ к а л у г є р с к и и (1) *див.* **БРОДЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **калоугєрского** (1447 *Cost.* II, 281); *місц. одн. ч.* оу **калугєрскому** 1 (1454 *Cost.* II, 508); **калоугєрски(м)** 1 (1470 *DIR«A»* 523).

Див. ще **КАЛУГЄРИЧИНЪ, *КАЛОУГЄРОВЪ.**

КАЛОУГЄРЪ [1], **КАЛОУГЄРЬ** *ч.* (35) *(цсл., молд.* калоугеръ, *гр.* Καλόγερος) монах, чернець: и тако(ж) ни оди(н) игоумє(н) илї ины калоугєръ, да нє имаєть иного прїмѣсоу ни оу чє(м) къ нашємоу калоугєроу савѣ, ани къ томоу намєстю (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); и також дали монастиреви нашємоу от Нѣмца калоугєри от нашего монастирѣ от Бистрици єдин циганин на имѣ Нѣнчюл (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

ФОРМИ: *наз. одн.* **калоугєръ, калоугєрь** (1443 *Cost.* II, 185); *род. одн.* **калугера** (1443 *Cost.* II, 185); *дав. одн.* **калоугєроу** (1443 *Cost.* II, 185); *наз. мн.* **калоугєри, калугєри** 18 (1447 *Cost.* II, 289; 1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 378; 1452 *DIR«A»* 500; 1453 *Cost.* II, 454; 1454 *Cost.* II, 508; 1455 *Cost.* II, 561; 1458 *DIR«A»* 513; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1487 *BD* I, 312 і т. ін.); **ка⟨лоу⟩гєрє** 1 (1446 *Cost.* II, 251); **калоугьри** 1 (1459 *DIR«A»* 514); *зам. род.* о(т) **калоугєри** 1 (1455 *Cost.* II, 561); *знах. мн.* **калоугєри** (1455 *Cost.* II, 561, 562; 1458 *DIR«A»* 513); *ор. мн.* **калоугєрми, калугєрми** 2 (1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503); **калоугєри, калугєри** 2 (1464 *BD* I, 83; 1467 *Mih. Doc.* 125); **калугєры** 1 (1443 *ПГСММ*); **калугъри** 1 (1459 *DIR«A»* 514).

КАЛОУГЄРЪ [2], **КАЛОУГЄРЬ** *ч.* (3) *(особова назва, молд.* «монах»): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до иа(с)... дали и потврьдили єсмо имъ ... єдна пасика, оу кръници, гдє бы(л) калоугєръ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); дали єсми томоу свѧтомоу нашємоу монастироу сєла що на Добровєць... єдно на имѣ Роуси... дроугоє сєло Калоугърѣнє, гдє былъ Жоуржь калоугєрь (Гирлов, 1499 *BD* II, 162—163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **калоугєръ, калоугєрь** (1448 *Cost.* II, 323; 1499 *BD* II, 162, 163).

КАЛОУГЄРЬ [1] *див.* **КАЛОУГЄРЪ** [1].

КАЛОУГЄРЬ [2] *див.* **КАЛОУГЄРЪ** [2].

***КАЛУГОРСКИИ** *див.* ***КАЛОУГЄРСКИИ.**

***КАЛУГЪРЪ** *див.* **КАЛОУГЄРЪ** [1].

КАЛОУГЪРѢНЄ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* дали єсми томоу свѧтомоу нашємоу моиастироу... села що иа Добровєць: єдно на имѣ Роуси... дроугоє сєло Калоугърѣнє гдє быль Жоуржь калоугєрь (Гирлов, 1499 *BD* II, 162—163).

ФОРМИ: *наз.* **Калоугърѣнє** (1499 *BD* II, 162, 163).

***КАЛУГЬРЬ** *див.* **КАЛОУГЄРЪ** [1].

КАЛУСОВСКИЙ *ч.* (2) *(особова назва):* а пры томъ были и того добрє свѣдомы люди добрые: княз Иван Василевич Курцевич... а пан Михно Калусовский (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А... при том был владыка володимерский Иона... а панъ Янъ Калусовский (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Калусовский** (1475 *AS* I, 72; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

! КАЛЬЦНЂРЄВЪ *див.* ***КАНЦЛЄРЄВЪ.**

! КАЛЬЦНЂРЪ *див.* **КАНЦЛЄРЪ.**

***КАЛЮГЄРИЦЯ** *див.* ***КАЛОУГЄРИЦА** [3].

***КАМАРИНОВЪ** *прикм.* (1): мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... о(жє)... аноушка и марїє дъщери камаринови жаловали єсми и(х) осо(б)ною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1479 *ПГВСА*).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **камаринови** (1479 *ПГВСА*).

Пор. ***КАМАРИНЪ.**

***КАМАРИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* и дали и потвердили єсми... правоє и(х) о(т)нину о(т)нина о(т)ца и(х) камарииа сєла (Сучава, 1479 *ПГВСА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **камарина** (1479 *ПГВСА*).

КАМЄНЄЦКИИ, КАМЄНЄЦКІИ, КАМЄНИЦКИЙ *прикм.* (11): мы богданъ воєвода... вызнавами ис тымъто нашимъ листомъ... ожє пришли єсмо оу вєчноую єдность... ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ з Ѧзловца, старостою камєнєцкимъ и подолскимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746);

Се здѣся просилъ у насъ дворининъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкой волости (Краків, 1454 *АЛМ* 12); А при том были и тому добре звѣдоми: кн⟨А⟩зь Юрей Иванович Доубровницкии... и писар г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рА королА єго милости, староста каменецкии (Ставків, 1491 *AS* I, 97); а староста каменецкїи тыж абы имал моц... от кралѣ єго милости над каждым от подданных кролѣ єго милости оучинити справедливост людєм и подданним нашим (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **каменецкии, каменєцкїи** 2 (1491 *AS* I, 97; 1499 *BD* II, 424); **каменицкий** 1 (1437 *AS* I, 34); *ск. н.* **кам** 1 (1498 *ГВКОО*); *род. одн. ч.* **каменецкого** (1499 *BD* II, 424); *дав. одн. ч.* **Каменецкому** (1454 *АЛМ* 12; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36); *ор. одн. ч.* **камєнєцкимъ, каменецким** (1449 *Cost.* II, 746; 1462 *BD* II, 292); *знах. одн. ж.* **каменицъкоую** (1481 *BD* II, 365); *місц. одн. ж.* **у Каменецкой** (1454 *АЛМ* 12).

Див. ще ***КАМЄНСКИИ.***

Пор. ***КАМЄНЄЦЬ** [1], ***КАМЄНЄЦЬ** [2].

***КАМЄНЄЦЬ** [1] *ч.* (11) *(назва міста у Подільській землі)* Кам'янець-Подільський: на крепость тєму и на великоє потвєрженьє сему нашомоу листу привѣсили єсмо наши печати оу городи оу камАнци (Кам'янець, 1404 *Cost.* II,625); а кто имет повєзти кони или кобыли до каменци, што было ємоу дати оу серєти, то имєтъ дати оу дорогоуни (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); коли пришолъ цесаръ тоурский на насъ и на нашоу земълю, а наши оубогии люди отъ Сачавы (!) и они побєгли до Каменъца (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *род. одн.* **каменцА, каме(н)цА, каменцѣ** 4 (1453 *Cost.* II, 765; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274; 1468 *BD* II, 302); **камАици** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **Каменъца** 1 (1481 *BD* II, 365); **каменци** 1 (1434 *Cost.* II, 669); *місц. одн.* **оу (в) камАици** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629); **оу каменци** 1 (1458 *Cost.* II, 815); **! камици** 1 (1420 *ПГАГ*).

***КАМЄНЄЦЬ** [2] *ч.* (4) *(назва міста у Берестейській землі)* Кам'янець: Pryszed z Lucka około Berestia około Kamenca wse pusto wczynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Писанъ у Каменцу (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *род. одн.* **Kamenca** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *місц. одн.* **оу Каменцы** 1 (1441—1443 *AS* III, 2); **въ каменци** 1 (1494 *АЛМ* 54); **у Каменцу** 1 (1495 *АЛМ* 85).

***КАМЄНЄЦЬ** [3] *ч.* (1) *(назва маєтку у Віленському воєводстві)*: И о(т)писалъ єсмь своєи женѣ Кнгни Марїи... свою выслоугоу... имънїе пръвоє, а иноу словенескъ могылноє каменецъ логожескъ (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* **камєнєць** (1446 *P* 154).

КАМЄНИ *прикм.* (12) ◇ к а м є н а г о р а (2) *(назва гори у Київській землі)*: тоє свѣ(т)чили два братеники... покоуль єсть г(с)дрА наше(г) тоули(н)скоє земли... а о(т) калинова коуста по великоую ивницю а великою ивницею по каменоу гороу а о(т) камєны горы по до(л)же(к) (б. м. н., бл. 1458 *P* 167); к а м є н а я к р и н и ц я (2) *(назва джерела у Молдавському князівстві)*: А хотар да ест тым селам и селищам почънши от пискоу Бахлоуи... до камѣнои крьници (Сучава, 1468 *BD* I, 127); А хотар томоу селоу Греком почєнши от берег Сирета... черєс полє оу каменон крьници на копаною могилоу (Сучава, 1488 *BD* I, 348); к а м є н н а я п є ч ь (1) *(назва місця у Троцькому воєводстві)*: И мы... казали єсмо светком присАгнути, они обвєли от Березоє... к каменной печи (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); к а м є н н ы и б р о д (5) *(назва броду у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвше его правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... села... на чоухри михаиловци оу каменного бродоу (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... село на ревти где є(ст) камєни броу(д) и повыше каменаго бродоу (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); к а м є н ы и б р о д (2) *(назва броду у Троцькому воєводстві)*: и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м)... ты(х) погорѣлски(х) в то(м) оправили, и границы и(м) вєли по тыи рѣчки по мѣзную а по кривоцоу и по камє(н)ны(и) бро(д) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **камєни** (1437 *Cost.* I, 541); *род. одн. ч.* **каменного** 3 (1431 *Cost.* I, 317); **каменого** 1 (1495 *ВМЗД*); **каменаго** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *знах. одн. ч.* **камє(н)ны(и)** (1495 *ВМЗД*); *род. одн. ж.* **каменои** 1 (1488 *BD* I, 348); **камѣнои** 1 (1468 *BD* I, 127); **камєны** 1 (бл. 1458 *P* 167); *дав. одн. ж.* **камєиной** (1478 *AS* III, 17); *знах. одн. ж.* **камєноу** (бл. 1458 *P* 167).

КАМЄНИЦКИЙ *див.* **КАМЄНЄЦКИИ.**

***КАМЄНИЦЪКИИ** *див.* **КАМЄНЄЦКИИ.**

***КАМЄНИЦЯ** *ж.* (2) *(назва річки у Подільській землі)*: Про (т)о... Ємоу самомоу... Надаю... Городища... На(д) рѣчъкою Каменицєю... з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Камєници землю Дєрьжати Маєтъ (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **Каменици** (1459 *P* 171); *ор. одн.* **Каменицєю** (1459 *P* 171).

Див. ще ***СОУХАЯ КАМЄНИЦЯ.**

***КАМЄННЫИ** *див.* **КАМЄНИ.**

КАМЄНОЄ *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)* Кам'яна: тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу ... села оу нашеи земли на имА хенцовци... и каменоє на серєтѣ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз. одн.* **камєноє** (1431 *Cost.* I, 317).

***КАМЄНСКИИ** *прикм.* (2): мы романь воєвода... чинимо знаменито... оже... панъ дидрихъ боучаскыи, старостѣ подолскою зємли и каменскомоу... слюбилъ ми и записалъ сА стоАти подли насъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

К р ъ с т ъ К а м є н с к и (1) *див.* **КРЪСТЪ** [1].

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **каменскомоу** (1448 *Cost.* II, 305); *знах. одн. ч.* **Камєнски** (1438 *DBAc* 27).

Див. ще **КАМЄНЄЦКИИ.**

Пор. ***КАМЄНЄЦЬ** [1].

***КАМЄНЪ** [1] *див.* **КАМЄНЬ** [1].

***КАМЄНЪ** [2] *ч.* (4) *(назва городка у Молдавському князівстві)*: єще єсмы дали прѣдреченномоу монастироу домъ крачоуновъ от камена (Сучава, 1431 *Cost.* I, 325); Тиж Стефан воєвода... оукрѣпих нашь свАтыи монастир... що тоти селовє быше от окол дворов наших от Камен (Сучава, 1491 *BD* I, 463).

ФОРМИ: *род. одн.* **камена** 2 (1431 *Cost.* I, 325; 1457 *BD* I, 5); **каменню** 1 (1475 *BD* I, 206); **Камен** 1 (1491 *BD* I, 463).

КАМЄНЪЧАНЄ *мн.* (3) *(особова назва за місцем проживання, пор.* Каменець у Подільській землі): Милостивый королю! Прошу твоє милости, оучини ми право съ Каменъчаны о мои щкоды, а я такъжо оучиню какъ ми оузвелишъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *наз.* **Каменъчане** (1481 *BD* II, 365); *род.* **Каменъчанъ** (1481 *BD* II, 365); *ор.* **Каменъчаны** (1481 *BD* II, 365).

КАМЄНЬ [1] *ч.* (10) **1.** камінь (6): а хотары оунгоурѣ⟨иомъ⟩ от бакова почєнши о(т) връха... прости ⟨...⟩ оу каменъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64—65); тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу... дали єсмы єму... села на ревтѣ... и на иткилѣ меж(д)у кротолчи, пониже где камєнь стоить (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); а хотаръ... на дорогоу... та на камє(н) на вєрхъ хлоубокою долиноу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

2. надгробний камінь, надгробник, надгробна плита (1): Прѣстави сА Іо Влъдиславь воєводь в лѣ(т) SЦ҃Г, м(с)ца Авгоу(ст) кв҃. дн҃ь. И сътвори си камень въ дни Іо Нѣгоє воєвода (Дял, 1455 *Nic. Doc.*);

к а м є н ь а н д о н ї є в ъ (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: а хотарь... на еди(н) топо(л)... на каме(н) андонїє(в) (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); К а м є н ь К р а к о в ъ (1) *(назва пагорка у Молдавському князівстві)*: мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи наши слоуги... жаловали єсми их... дали и потвръдили єсми им... села... под Камєнем Краковѣ (Васлуй, 1495 *BD* II, 59); К а м є н ь л є с ъ (1) *(назва урочища у Волин-*

ській землі): по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ... болоты голыми до Каменя леса (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **камєнь** (1436 *Cost.* I, 459); *род. одн.* **Каменя** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **камень, камєнъ, камєн, камє(и)** (1409 *Cost.* I, 64; 1455 *Nic. Doc.;* 1479 *BD* I, 221; 1488 *ДГСПМ*; 1490 *ДГСХМ*); *ор. одн.* **Камєнем** (1495 *BD* II, 59).

Див. ще ***КОРОЧЄНЄВЪ КАМЄНЬ, *КОРОЧИНЪ КАМЄНЬ, *КРАЧУНОВЪ КАМЄНЬ.**

***КАМЄНЬ** [2] *ч.* (14) одиниця виміру ваги: а мыто имуть дати отъ камене, у баковѣ одинъ грошъ, а на искладъ, у сочавѣ, отъ камєнє одинъ грошъ, а у сирѧть отъ камєнє одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632—633); дали єсми томоу ст҃омоу нашемоу монастироу о(т) поутнои на(ш) правїи прихо(д) въси камєни от воскоу о(т) нашего серецкого търга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **камєнє** 6 (1408 *Cost.* II, 632, 633; 1434 *Cost.* II, 670); **камєнѧ, камєнѣ** 3 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); **камен** 1 (1466 *BD* I, 105); *знах. одн.* **камєнъ** (1457 *BD* I, 4); *род. мн.* **каменъ, камен** (1457 *BD* I, 4; 1466 *BD* I, 105); *знах. мн.* **камєни** 1 (1488 *ДГСПМ*); **камєны** 1 (1457 *BD* I, 4).

***KAMEŃ**[3] *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Камінь: My Witołd, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłu... sełyszcze Kameń w zemli wołynskoiey (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Kameń** (1420 *AS* I, 25).

***КАМЄНЬЄ** *с., зб.* (1) дорогоцінне каміння: Сє азъ смиреныи єп(с)пь олк(с)ѣи... застали єсмо оу ст҃го сп҃са на красно(м)... кр(с)тъ оузвизалныи с каменьє(м) (б. м. н., 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *ор.* **каменьє(м)** (1429 *P* 114).

КАМЄНЬСКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Kamień у Польщі): Мы воицехъ з б҃жиеи ми҃(с)ти ярцибискупъ гиѣзденскии... доброкгостъ с колна камєньскии ... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **камєньскии** (1433 *P* 122).

***КАМИЛИНЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воєвода... знаменито чи⟨ни⟩мъ... оже прїиде прѧд нами... слоуга наш Щефоулъ Спинѣноулъ и съ своєю женою Феткою, дочка Камилина... и продали одино село на имѣ Кобылїѧ на Днистри (Сучава, 1482 *BD* I, 261—262).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Камилина** (1482 *BD* I, 262).

Див. ще ***КАМИЛОВЪ.**

Пор. ***КЪМИЛЪ.**

***КАМИЛОВЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воєвода... знаменито чи⟨ни⟩мъ... оже прїиде прѧд нами... слоуга наш Щефоулъ Спинѣноулъ и съ своєю женою Феткою, дочка Камилниа... и продали одино село на имѣ Кобылїѧ на Днистри, очина Фєткова, дочка Камилова (Сучава, 1482 *BD* I, 261—262).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Камнлова** (1482 *BD* I, 262).

Див. ще ***КАМИЛИНЪ.**

Пор. ***КЪМИЛЪ.**

! **КАМИЦИ** *див.* ***КАМЄНЄЦЬ** [1].

***КАМКА** [1] *ж.* (8) (*тюрк.* kämxa, kimxa) узорчаста турецька шовкова тканина (7): а коли имуть купити татарскыи товаръ, у сочавѣ, или шолкъ, или перецъ, или камкы, или тебенкы, или темьѧнъ, или грєцкыи квасъ, отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); а коли имоут коупити татарскїи товар, оу сочавѣ, илї шолкь, илї перєць, илї камхи... а они абы платили от гривны три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьѧ на годъ попѧти коуѳтєрє(и) коро(т)кихъ А по пѧти конє(и), А по камъце што бы стоѧла за двадъцать копъ г(р)шє (Краків, 1487 *АМЛ*);

к а м х а д а м а с к а (1) адамашок: Сє азъ... панъ Игнатїє... къ свѧтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двєри от дамаскы чръвенои съ златом и єдинь покровєць, и нарѫквици от тоѫждє камхы дамаскы (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *род. одн.* **камхы** 1 (1462 *BD* I, 70); **камхи** 1 (1449 *Cost.* II, 747); *дав. одн.* **камъце** (1487 *АМЛ*); *ор. одн.* **камъкою** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *знах. мн.* **камхи** 2 (1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II 273); **камкы** 1 (1408 *Cost.* II, 630); **камхы** 1 (1434 *Cost.* II, 668).

КАМКА [2] *ч.* (3) *(особова назва)*: а панъ Юшко Камка далъ пану Стецку Шишкиничу, противъ нашого села, таково ж село... на имя Будятичи (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Камка** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627, 628); *ор. одн.* **Камкою** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

***КАМХА** *див.* ***КАМКА** [1].

***КАМЪКА** *див.* ***КАМКА** [1].

***КАМѢНЫИ** *див.* **КАМЄНИ.**

***КАМѦНЄЦЬ** *див.* ***КАМЄНЄЦЬ** [1].

***КАНДИТОВЪ** *ч.* (1) *(назва селища у Волинській землі)*: мы великыи кн҃зь швитрикгаилъ... чини(м) знаменито... ижь... мы... дали єсмо єму и записали... оу кремєнєцко(м) повѣтє... селищє кандитовъ (Луцьк, 1438 *P* 138).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кандитовъ** (1438 *P* 138).

КАНДРѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Кондратъ): мы Стефанъ воєвода... чиним знаменито ... оже тот истинныи слоуга наш панъ Кандрѣ, сынъ Греоулов, слоужиль нам право и вѣрно (Васлуй, 1465 *BD* I, 87—88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Каидрѣ** (1465 *BD* I, 88).

Див. ще **КОУДРѢ.**

КАНЄВЬСКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Канєвъ): а при то(м) были докторъ с кракова кн҃зь янъ рєкгула... а воитъ каневьскии юшько (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **канєвьскии** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

КАНОВНИКЪ *ч.* (2) (*стч.* kanovník, *стп.* kanonik, kanownik, *лат.* canonicus) *(вищий чин у католицькому світському духовенстві)* канонік: А псанъ у Вилни... Матыся, кановникъ Виленьск(ій) (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А иное давал на руские церкви и бискупу киевъскому и канеоникомъ и иным давалъ (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кановникъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *дав. мн.* **канонкомъ** (1496 *АЛРГ* 72).

***КАНОНИКЪ** *див.* **КАНОВНИКЪ.**

***КАНОНЪ** *див.* ***КАНУНЪ.**

***КАНТАРЬ** *ч.* (12) (*тюрк.* kantar «вага») одиниця вимірювання ваги: а на головноє мыто, у сочавѣ, отъ ВІ кантари одинъ рубєль серебра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто идетъ до татарскои стороны, от дванадесѧт кантари що сѣ важит оу Сочавѣ один роубль *(в ориг.* роубли.— *Прим. вид.)* серебра (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. мн.* **кантари** 10 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273, 274); **кантар** 1 (1456 *Cost.* II, 789); *знах. мн.* **кантари** (1446 *DIR«A»* 485).

***КАНУНЪ** *ч.* (6) переддень (1): пса(н) и дата (!) во (л)вовє по(д) лѣты рожества х(с)ва ≠ а лѣ(т) нуои м(с)ца аоуста (!) въ є дє(н) кану(н) преображения хва инди(т) (!) г (Львів, 1478 *ЗРМ*);

н а к а н у н ѣ (4) напередодні: А писана грамота вь Лвовѣ, в недѣлю на канонѣ святого филипа (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); писанъ листъ оу сочавѣ, оу нѣделю, на канунѣ водохрщь (Сучава, 1393 *Cost.* II, 608); A pisan listh v Haliczy w Sredu na kanoniy swietoho Illy dnie (Галич, 1413 *GL* 48); о у к а н у н ъ (1) напередодні: оув озера оу круды межи городна и мере(ч) по розтвѣ х(с)вѣ оу пѧтокъ оу канунѣ ст҃го обрѣзаниѧ хв҃а (б. озера Крудн, 1400 *P* 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кану(н)** (1478 *ЗРМ*); *знах. одн.* **канунъ** (1400 *P* 62); *місц. одн.* **на канунѣ** 2 (1385 *P* 28; 1393

Cost. II, 608); **иа каионѣ, kanoniy** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1413 *GL* 48).

***КАНЦЛЄРЄВЪ** *прикм.* (1) канцлерів: Прика(з) пана ѳе(д)ко(в) кальцнѣрєвъ (!) (б. м. н., 1446 *P* 153).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* ! **кальциѣрєвъ** (1446 *P* 153).

КАНЦЛЄРЪ, КАНЦИЛЄРЪ, КАНЦЛЄР, КАНЦЛИРЬ, КАНЦЛѢРЬ, КАНЦНѢРЬ, *ч.* (21) (*стч.* kancléř, *стп.* kanclerz, *лат.* cancellarius) *(хранитель печаті, керівник канцелярії)* канцлер (20): мы пановє господарѣ нашего, илїн воєводы, на имѦ... пань станъ бырличь вороницъскыи... и пань диниско канцилєръ хропотовскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... иліашъ воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь... єс(т) оучини(л)... мы также... обицоуємъ ... тотъ... голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); А при томъ были: Владыка Лоуцкий Єфрємеи... а панъ Федко канцлєръ нашъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); К҃нзю николаю бискоупоу виленьскомоу И воєводѣ вилє(н)скомоу паноу михаилоу кєзькгаиловичоу каньслѣрю... нашємоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж) съ нашєи доброєи воли и розмыслоу хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятелємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *P* 162—163); а на то свѣдковє... пан доума браєвич... пан пєтрь канцлирь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791);

к а н ц л ѣ р ь д в о р н ы и (1) придворний канцлер: при то(м) были в͠(о) ви͠(л) па(н) ми͠(к) ра(ди) па(н) а ка(н)цлѣрь дво͠(р) на(м) мє͠(р) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **канцлєръ, каицлер** 5 (1444 *AS* I, 41; 1446 *AS* III, 5; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *РИБ* 621; 1499 *AS* I, 118); **каицнѣрь** 1 (1446 *P* 151); ! **кальцнѣрь** 1 (1446 *P* 152); **канцлирь** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **каицилєръ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **ка(и)цлѣрь** 1 (1499 *ГОКІР*); *ск. н.* **каи, ка(н)** 3 (1493 *АЛГР* 56; 1496 *ВМКФС;* 1499 *ВФ*); **к(и)** 1 (1495 *ВК*); *род. одн.* **канъцлєра** 2 (1499 *ВФ*); **канцлири** 1 (1454 *P* 162); *дав. одн.* **канцлирєви** 1 (1439 *Cost.* II, 714); **канцлиру** 1 (1445 *Cost.* II, 730); **каиьслѣрю** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **канцлѣрємъ** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

Див. ще ***КАНЬЦЛѢРИИ.**

КАНЪТУРЪ *ч.* (1) (*особова назва*)*:* а сє зємлѦнє панъ ходько быбєльскии... панъ воитъ пєрємышльскии канътуръ из угоръ гость (Перемишль, 1359 *P* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **каиътуръ** (1359 *P* 10).

***КАНЪЦЛЕРЪ** *див.* **КАНЦЛЄРЪ.**

***КАНЬСЛѢРЬ** *див.* **КАНЦЛЄРЪ.**

***КАНЬЦЛѢРИИ** *ч.* (2) (*стп.* kanclerzy, *лат.* cancellarius) *(хранитель печаті, керівник канцелярії)* канцлер: князь Борис канциерии (!) приказалъ (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); прика(з) па(н) ѳєдька каньцлѣрєго (Луцьк, 1445 *P* 149).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **канциерии** (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); *род. одн.* **каньцлѣрєго** (1445 *P* 149).

Див. ще **КАНЦЛЄРЪ.**

***КАПЛАНСКИИ** *прикм.* (1) (*стп.* kapłański) *(який стосується священика)* священиків: Я Оношко Витонизкий... продал єсми... кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Мари Ровєнской дом свой оу Луцком мѣсти промєж орменскоє ц⟨є⟩ркви и капланского домоу на бєрєзи СтырѦ (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **каплаиского** (1490 *AS* I, 92).

***КАПЛАНЪ** *ч.* (3) (*стч.* kaplan, *стп.* kapłan, *лат.* capellanus) священик: а мыта со осмь ко(п) грошє(и) при(и)дєть коли тихо а н то половица на цє(р)ковъ капланоу идет (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); о жакоу алюбо о капланѣ которыи(ж) дєржить очиноу свою (XV ст. *BC* 12).

ФОРМИ: *дав. одн.* **каплаиоу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *місц. одн.* **о капланє** 1 (XV ст. *BC* 5 зв.); **о капланѣ** 1 (XV ст. *BC* 12).

***КАПЛИЦА** *ж.* (2) (*стч.* kaplicě, *стп.* kaplica, *лат.* capella) каплиця: бл͠гоізволениемъ мудрт͠ію бга(!) оц͠а всемогущаго по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ великодержавного короля пресветлого казимира (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **капли(ца)** (1478 *ОБРН* 130); *знах. одн.* **каплицю** (1478 *ОБРН* 131).

***КАПНЫИ** *прикм.* (1) ◇ к а п н ы и п е н е з и (1) *(за право варити і продавати пиво і мед)* шинковий податок: Володимерскихъ капныхъ пенезей и верховщини а циншовыхъ литовижских пѦтдесѦтъ копъ и чотыри копы и полтретѦдцать грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. мн. ч.* **капныхъ** (1497—1498 *АЛРГ* 79).

***КАПРИНЪ** *прикм.* (1) ◇ д о у б р о в а к а п р и н а *див.* **ДОУБРОВА** [1].

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **каприну** (1425 *Cost.* II, 169).

КАПОУСТА *ж.* (3) капуста: и тако(ж) тоты(и) лю(дї) и(с) тѦ(х) сє(л) да нє имаю(т) ни мито о(т) и(х) тръговли платити ни о(т) рибоу ни о(т) капоуста (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); Сє азь... Іо Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми тои свѦтои нашєи цръкви... двѣ сєла на имѣ Лєвкоушанїи... и съ дєсѣтиною от капоустоу от того сєла, и Драгомирєщїи (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **капоуста** (1458 *DIR«A»* 512; 1466 *BD* I, 96); *знах. одн. зам. род.* о(т) **капоустоу** (1488 *BD* I, 342).

КАРАБЧѢЄВЬСКИИ *ч.* (1) (*особова назва*)*:* А свѣдци на то гринко панъ староста подольскии смотрицкии воєвода рогозка прокопъ сємєнко карабчѣєвьскии (Смотрич, 1375 *P* 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **карабчѣєвьскии** (1375 *P* 20).

***КАРАГОУНИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*)*:* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло гдє карагоуничєвє (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. мн.* **карагоуиичєвє** (1437 *Cost.* I, 541).

КАРАЄВИЧИ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Караєвичі: а кн⟨Ѧ⟩зю Солтану оу лоуцком повѣтє городокъ Двор а сєла: Караєвичи, Обаров (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); досталъ сѦ дєвєрю моємоу кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну ... подъ луцкимъ повєтомъ Городокъ, а к двору присєлки и сєлища: Бєгонь, Караєвичи (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз.* **Караєвичи** (1463 *AS* I, 55; 1478 *AS* I, 76).

***КАРАЖИН** *ч.* (5) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло поу(д) (sic.— *Прим. вид.*) каражиномъ гдє симѣо(н) кнѣ(з)... єщє сєло по(д) каражиномъ доброуша и сєло по(д) каражиномъ мордвина (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *ор. одн.* **каражииомъ** (1437 *Cost.* I, 541).

***КАРАИМАНЪ** *ч.* (11) (*тюрк.* qaraman «в'яз» або qurman, *ар.* qurban «жертва», також особова назва або qaraman «назва провінції в Малій Азії») міра місткості: а оди(н) слоуга дєвяты(и) слоу(ж)боу слоужить и здавна за вєликого к͠нзѦ вито(в)та два караимона мєдоу а два ч͠лвка новы(х) єщо воли нєвысєдєли трє(х) годовъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); Пан Юрєй пишеть, ижъ тотъ человекъ ДитѦтъковичъ даивалъ отцу нашєму с тое земли, на которой он седить, дани чотыри карамоны меду пресного а двє вєдрє, а двє кузни меду (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); Пришло приходу двесте караиманов и дванадпать (!) караиманов (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 60).

ФОРМИ: *род. мн.* **караимановъ, караимаиов** 5 (1494—1495 *АЛРГ* 60); ! **караимамов** 1 (1494—1495 *АЛРГ* 60); **кораимаиовъ** 1 (1496 *АЛРГ* 72); *дав. мн.* **караиманом** (1494—1495 *АЛРГ* 60); *знах. мн.* **карамоны** (1493 *АЛРГ* 56); *наз. дв.* **караимона** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

***КАРАИМОНЪ** *див.* ***КАРАИМАНЪ.**

***КАРАМАНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* qaraman «в'яз» або qurman, *ар.* qurban «жертва» або qaraman «назва провінції в Малій Азії»): мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє то(т) истинныи калоугєри наши о(т) молда-

вици принєсли привилїє... що дали наши родителє за свою дшоу монастироу... цигани на имѣ бъра и бадю и комана и съ дѣтм(и) н(х) и карамана брата бєрина и съ дѣ(т)ми єго (Байчани, 1454 *ПГПММ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **карамана** (1454 *ПГПММ*).

***КАРАМОНЪ** *див.* ***КАРАИМАНЪ.**

КАРАТИ *дієсл. док.* (14) (кого, кого за що) покарати: Teź jestliby chrest'janin... zabił, majet byti karan jako winnyj (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а коли бы па(н) на(ш) милостивы... обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выимєнованому мистцю и днєви были, а мы быхо(м) того какими лици нє хотили пополнити по(д)лу(г) слюбоу и того записү... то(г)ды на(ш) милостивыи па(н)... имає(т) на(с) казнити и карати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); И мы хочомо (!) о томъ до намєстъниковъ нашыхъ пограничъныхъ писати, ажъ бы лихнхъ людей за то карали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *інф.* **карати** (1453 *Cost.* II, 766); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **ажъ бы... карали** (1496 *BD* II, 405); *інф. пас.* **byti karan, бытн кара(н)** 6 (1388 *ZPL* 104, 105, 106, 107; XV ст. *ВС* 8 зв.); **karan byti** 1 (1388 *ZPL* 107); **быти ! кора(н)** 2 (XV ст. *ВС* 33 зв.); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **był karan** (1388 *ZPL* 105); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **ażby karan był** (1388 *ZPL* 105).

***КАРВАК** *ч.* (1) *(особова назва):* И пак оу том и оу тотжє час прїидє прѧд нами... Настѧ... и продa⟨ла⟩ *(в ориг.* прода.— *Прим. вид.)* єдноу фалчоу винограда на Хрьло⟨в⟩скоу *(в ориг.* Хрьлоскоу.— *Прим. вид.)* гороу, що жє была коупила тотоу фалчоу винограда от Агъта, жєна Карвак Леоуринци от Хрълова, за м҃ златы татарскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **Карвак** (1499 *BD* II, 147).

КАРЛАКЬ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфань воєвода... чинимъ знамєнито... ожє прїидоша прѣд нами... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу на имѣ Карлакь Ласловь и Тоть Ищфань... и продали намъ свою правоую и питомоую о⟨т⟩нииоу (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Карлакь** (1470 *BD* I, 150).

***КАРЛОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Продали есмо мыто берестейское... краковѧнину Гендрыху Карловичу на тры годы (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Карловичу** (1498 *АЛРГ* 82).

***КАРЛОВЪ** *ч.* (1) *(назва маєтку у Галицькій землі) суч.* Прутівка: а коли быхми то(г) нє пополнили и нє заплатили пан(у) михаилу на тоты дни вышєписа(н)ны(х) а мы сѧ по(д)даємъ ажєбы оуз ѧ(л) оу нашємъ имѣнии оу карловѣ пѧ(т)дєсѧтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу карловѣ** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

***КАРПОВЪ** *прикм.* (1): А перешедши верховину Ровця... засталисмо пана Максыма Тымковича, который повидилъ, же одъ той верховины на полудень у право грунтъ мой, а влево лисъ Мыховъ — пана Карпова до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Карпова** (1430 *ГВКЛ* 8).

Пор. **КАРПЪ.**

КАРПЪ *ч.* (10) *(особова назва, цсл.* Каръпъ, *гр.* Κάρπος) Карпо: за повелиниемъ велыкого князя Свыдрыгайла, васылый Сангушковичъ... и мы дворане господарскіе... былысмо у земянына повету Браславского, пана Карпа Ивановыча Мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Ино мы, зъ ласки нашое, за его службу, тые люды, семь служобъ у Скидельской волости, на имя: Гануса Шатрановича, а Олексу, а Карпа... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Карпъ** (1430 *ГВКЛ* 7; 1487 *РИБ* 434); *род. одн.* **Карпа** (1430 *ГВКЛ* 7, 9); *знах. одн.* **Карпа** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *ор. одн.* **Карпомъ** (1430 *ГВКЛ* 7).

КАРФИНА *ч.* (2) *(особова назва):* мы стєфа(н) воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсмы нашеи митрополїи о(т) до(л)нєго тръга... питомы циганы на имѣ мъчкать и своими дѣтми и чєлѣдию... и карфина и своими дѧ(т)ми и чєлѣдию (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518); И также дере єсми дали и потвръдили тои свѧтон нашєн цръкви, митрополїи от Романова тръга, и татарє на имѣ Бачюл съ чєлѣдєю ... и Карфина холтѣюл (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Карфиna** (1465 *DIR«A»* 518; 1488 *BD* I, 342).

КАРЪМБЬ *ч.* (4) *(особова назва):* И заплатих господство мы оуси тоти пинѣзи о злат оу роукы Драгоушоу Каръмбоу... прѧд оусими нашими молдав⟨ски⟩ми боярє (Ясси, 1497 *BD* II, 99); И оустах аз господство мы и заплатих... пинѣзи с҃л злати татарскых оу роукы слоугам нашим Дръгоушоу Каръмбоу и племеником єго (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Каръмбь** (1499 *BD* II, 146); *дав. одн.* **Каръмбоу** (1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147).

***КАСАПЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* касап «мясник»): а такожє єсми потвєрдили монастироу... ⟨оуси татаровє⟩... на имѣ татаро⟨м⟩... тора и⟨с⟩ чєлѣдъю си каса(п) и(с) чєлѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **каса(п)** (1462 *Cost. D.* 11).

КАСПАРЬ *див.* **ГАШПАР.**

КАТАМАРЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ... васковци... и катамарєвци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **катамарєвци** (1431 *Cost.* I, 317).

***КАТАМАРЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ... васковци... и катамарєвци што замѣнилъ съ катамарє(м) за шєрбовци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *ор. одн.* **катамарє(м)** (1431 *Cost.* I, 317).

***КАТАНСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Катынь *у Смоленській землі):* Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій, наместъникъ Лучина Городка, князь Олехио Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ въ Смоленъскомъ повете, въ Катанской волости, села (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **въ Катанской** (1499 *РИБ* 776).

***КАТАСТИХЪ** *ч.* (2) *(молд.* катастиф, *гр.* Κατάστιχον) реєстр, книга для записів: а кто бы хоти(л) кръчмоу чинити да нє имєтсѧ написати оу катасти(х) оу калоугєри (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *знах. одн.* **катасти(х)** (1458 *DIR«A»* 513).

КАТИНА *ч.* (2) *(особова назва):* а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоузѣ нашємоу... сєлицє на Поутной на имѣ Бѣлѣ, гдє был Миклъоушь Катина (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Катина** (1499 *BD* II, 160).

КАТОУНА *ч.* (1) *(особова назва)*: а при том был вєликого королѧ зємѧнин пан Мишко Глоускій... а пан Катоуна маршалко кн⟨ѧ⟩зѧ Ивановъ Острозского (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Катоуна** (1463 *AS* I, 56).

КАОУЧЕЛЄЩИ *див.* **КЪОУЧЄЛЄЩЇИ.**

***КАФИНЪСКИИ** *прикм.* (2) *(пор.* Кафа в Криму) *суч.* Феодосія: а цесаръ тоурєцъкий прислалъ до насъ и просилъ тыхъ паробъковъ Кафинъскихъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Кафинъскиє** (1481 *BD* II, 365); *род. мн.* **Кафинъскихъ** (1481 *BD* II, 365).

КАЧЮРЮВЬ *прикм.* (1): нє єдиного то родоу были оушитки єдинъ бы(л) костоѫ (!) а дроу(г) бы(л) качюрювь а трєтии бы(л) поповѧть (!) (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **качюрювь** (1492 *ЗОЄ*).

***KASZDYJ** *див.* **КАЖДЫИ.**

! КАШЄНЇЄ *див.* ***КОШЄНЇЄ.**

КАШИН *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣм мы видѣвшє правоу вѣрноую єго слоужбоу до

нас... дали єсми ємоу оу нашии земли оу молдавскои... силище (!) на кашин (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на кашин** (1443 *Cost.* II, 160).

***КАШИНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. болг.* Кашин): тѣм мы видѣвше правоу вѣрноую его слоужбоу до нас... дали єсми ємоу оу нашии земли оу молдавскои и потврьдили єсми ємоу очиноу єго... повыше стана кашина (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

ФОРМИ: *род. одн.* **кашина** (1443 *Cost.* II, 160).

КАШОТЪ *ч.* (8) (*особова назва):* и оустал пань Могила чашник та заплатил оуси тоти пинѣзи рл̃ злат оу роуки Стани, дочка Драгомира Кашотъ, и... сыновом Мирча Кашотъ... и сестричичем Оудрѣ... оуноукове Грозѣ Кашотъ (Сучава, 1491 *BD* I, 447).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Кашотъ, Кашот** (1491 *BD* I, 445, 447).

***КАШПАРЪ** *див.* **ГАШПАР.**

***КАѲОЛИЧЕСКИИ** *прикм.* (1) (*цсл.* католичьскыи, *гр.* Καϑολικός) вселенський, соборний: ї то(т) мн(с)ты(р) пече(р)скїи былъ з веко(в) с предѣлами свои(ми) вышерече(н)ными самъ в себѣ ставропигїя о(т) велики(х) кн̃зей роуски(х) и Святы(х) потрїа(р)хъ (!) ко(н)сте(н)тинаполски(х) нового рима с̃втое каѳолическое восточные ц̃ркви хр(с)товы Святы(х) апостолъ и с̃вты(х) о(т)цъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **каѳолнческое** (1481 *ГПМ*).

***КВАЛТОВНЫИ** *див.* ***KHWALTOWNYJ.**

КВАЛТОМЪ *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

***КВАЛТЪ** *див.* ***КГВАЛТЪ.**

! КВАЛЪТОЛТОМЪ ⟨КВАЛЪТОМЪ⟩ *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

КВАЛЪТОМЪ *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

КВАЛЪТОМЬ *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

***КВАЛЪТЪ** *див.* ***КГВАЛТЪ.**

КВАСИЛОВ *ч.* (3) (*назва села у Волинській землі)* Квасилів: мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... аже єсмо оумолвили и с пре(д)речеными паны и с короуны по(л)скоѦ, которыи же сѦ иснимали с нами, оу серетѦ, на имѣ, панъ янъ с чижева... панъ ванко с квасилова (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); Се я Ванко Скердѣевич сын Джусии ис Квасилова... вызнаваю, иж я... кн⟨Ѧ⟩зю Семену Василевичу дѣдѣчу Збаразкому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою и дѣдину свою на веки веком (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Квасилов** (1470 *AS* I, 65); *род. одн.* **Квасилова** (1445 *Cost.* II, 729; 1470 *AS* I, 64).

Див. ще **КВАСИЛОВО.**

КВАСИЛОВО *с.* (2) (*назва маєтку у Волинській землі)* Квасилів: Я панъ ванько чжоусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знаменито ... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) оле(х)но(м) чжоусою... имали є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизне (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **квасилово** (1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **квасилова** (1478 *ЗРМ*).

Див. ще **КВАСИЛОВ.**

***КВАСЪ** *ч.* (4) ◇ г р е ц к ы и к в а с ъ *див.* ***ГРЄЦКЫИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **квасъ, квас** 3 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 788); **кфас** 1 (1460 *BD* II, 273).

КВАША *ч.* (3) (*особова назва):* И мы имъ, семи человекомъ, на имя Ивану и Гаврылу... а Квашы... тые корчъмы Вруцъкіе продали (Радомль, 1487 *РИБ* 227—228); и тыми разы тые мещане вроуцъкие... на (и)мѦ иванъ А гаврило... а кваша а ивашевичъ просили насъ абыхмо ещо имъ тые ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кваша** (1489 *АКВ*); *дав. одн.* **Квашы** 1 (1487 *РИБ* 228); **! иваши** 1 (1489 *АКВ*).

***КВИТАНЦИЯ** *див.* ***КВИТАЦЫЯ.**

***КВИТАНЦІЯ** *див.* ***КВИТАЦЫЯ.**

***КВИТАЦЕЯ** *див.* ***КВИТАЦЫЯ.**

***КВИТАЦІЯ** *див.* ***КВИТАЦЫЯ.**

***КВИТАЦЫЯ** *ж.* (14) (*стп.* kwitacja, *лат.* quitatio) письмове доручення про видачу з митного збору певної грошової суми: А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они мають имъ платити по рокомъ, а до року бы ихъ не габали (Краків, 1487 *РИБ* 226); толкожъ квитаціи положили, на которыижъ роздали, кому е. м. подавалъ пенязей въ нихъ зъ мыта (Берестя, 1496 *АЛМ* 128); А иныи квитанціи, што не въ его году, индикъ 5 (? — *Прим. вид.*) іюнь 14, тыи квитанцыи за ся ему вернуты (Вільна, 1499 *РЕА* III, 35).

ФОРМИ: *род. мн.* **квнтацеи** 5 (1497—1498 *АЛРГ* 80; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **квнтацыи** 2 (1494—1495 *АЛРГ* 60, 79); **квитаціи** 1 (1496 *АЛМ* 128); *знах. мн.* **квитацеи** 1 (1497—1498 *АЛРГ* 79); **квитанцыи** 1 (1499 *РЕА* III, 35); **квнтанціи** 1 (1499 *РЕА* III, 35); *місц. мн.* **на квитацеяхъ** 2 (1497 *АЛРГ* 79; 1498 *АЛРГ* 82); **на квитацыяхъ** 1 (1487 *РИБ* 226).

КДЄ, КЪДЄ *спол.* (9) (*цсл.* къде, *стч.* kde) (*приєднує підрядні речення місця)* де **а)** (*у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (7): а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ... до великої буковины кде вышелъ путь (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а мы єсмо выслали врѦдика нашего... на тоу границю сталї по(д)лї потока малого крїховцѦ оу кроуглы(х) лозъ кде переходи(т) дорога о(т) зоудечова к долїнѣ (Зудечів, 1421 *Р* 95—96); Дали Єсмъ на имѦ Шандрови и братии его радевитеи дворищ' ов'тоу стороноу рѣки СоукилѦ, о(т) стриѦ, кде доброславецъ сидѣлъ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3);

б) (*у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (1): кде смолвѦть тутъ будеть судъ тѦгати сѦ ис королемь (б. м. н., 1352 *Р* 6);

в) (*у препозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (1): а в поли кде собѣ проорють нивы то ихъ имѣеть прислушати (Смотрич, 1375 *Р* 20).

Див. ще **ГДЄ** [1] **2.**

КДЄ БЫ *спол.* (1) (*приєднує підрядні речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* де б: и такижь... слюбуемъ... ижь вѣрнѣ ихь мл(с)ти служити и приѦѦти на противу каж(д)ому и(х) непрїѦтелю... кде бы толко было потрѣбно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664).

Див. ще **ГДЄ БЫ.**

КДЫ *див.* **KHDY.**

КДЫЖЬ, КДѢЖЬ *спол.* (2) (*стч.* kdyz, *стп.* gdyż, kdyż) (*приєднує підрядні речення причини — у постпозиції)* тому що, бо ж: а ми мовжды (!) бы єсмо были хотѣли Коу досветьчѣнью и(х) правды алюбо хитрости о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи коу покоушѣнью таковы(х) тадынковъ к ва(м) до кн̃зьства великого послати кдыжь с короуны до проусъ тѦгне(м) з божьєю помочью (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ГДЫЖЬ.**

***КЄГИЧЬ** *див.* ***КИГѦЧЬ** [2].

***КЄГѦЧЪ** *див.* ***КИГѦЧЬ** [2].

***КЄДИМИНОВИЧЬ** *див.* **КГЕДЕМИНОВИЧЪ.**

КЄДЫ КОЛИ (3) **1.** *присл.* (*неозначений)* (2) будь-коли: таке(ш) кеды коли бы сѦ пригодило помочи оу кролевъствѣ пол(с)комъ надалекиѣ стороны... тогды коли на(с) обошлють и оупомѦнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ последнии имамы помагати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

2. *спол.* (1) (*приєднує підрядне умовно-часове речення) (у препозиції — із співвідносним словом в головному реченні)* якщо, коли: кеды коли кроль, г(с)дрь его и нашь, влодиславъ пол(с)кии... пошлеть по на⟨ше⟩го (*в ориг.* наго.— *Прим. вид.)* г(с)дрѦ стефана, тогды онъ имаеть до него приѣхати и своими боѦры (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610).

***КЄЗЬКГАИЛОВИЧЪ** *див.* ***КГЄЗКГАИЛОВИЧЪ.**

КЄЗѢШЪ *ч.* (1) (*молд., мад.* kezes) поручитель: про то(ж) азь єсѫ(м) кезѣшъ, за тоты лю(дї), щобы они заплатили соу(д)це(м) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кезѣшъ** (1434 *Cost.* II, 675).

***КЄЗѢШЪСТВО** *с.* (1) (*молд., мад.* kezesség) порука: про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди, зану(ж) мы хоче(м) узѣти ваши(м) чл҃ко(м) за тото кезѣшъство, понє(ж) има(м) погубу (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кезѣшъство** (1434 *Cost.* II, 675).

***КЄИГѦЧЪ** *див.* ***КИГѦЧЬ** [2].

КЄЛАРЬ *ч.* (1) (*гр.* κελλάριος) *(монах, що завідував монастирськими припасами)* келар: а при то(м) бы(л) оц҃ь нашь никола архиман(д)ритъ печерскыи оуставни(к) іона философь ключникь двд҃ъ келарь гераси(м) (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **келарь** (1446 *P* 154).

КЄЛЄИСКИ *див.* **КЄЛЇИСКЫИ.**

***КЄЛЄИССКЫИ** *див.* **КЄЛЇИСКЫИ.**

***КЄЛЄЯ** *див.* **КИЛЇЯ.**

КЄЛИА *див.* **КЄЛЇА.**

***КЄЛИИСКИИ** *див.* **КЄЛЇИСКЫИ.**

***КЄЛИЯ** *див.* **КИЛЇЯ.**

КЄЛЇА, КЄЛИА *ж.* (6) (*цсл.* келия, *гр.* κελλίον) *(житло монаха)* келія: мы стефанъ воєво(д)... знаменито чинимъ... оже то(т) истины калоугеръ и молєбни(к) нашъ сава коупи(л) виногра(д) оу андрика о(т) нємца... и дали єсми ємоу тоє мѣсто да оучини(т) собѣ келию (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... понеже... ми дали єсми прѧдреченному монастирю єдинъ монастиръ оу боищи, где была келїа влдкѫ (!) иосифова (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ож(є) прїидоша прѧд нами... слоуга наш Холоватїи и съ своими падчерицами... и продали... єдино мисто от млинъ на Брѫдъцєл, подли старих килїах, где выходит Брѫдъцєл ст лиса (Сучава, 1484 *BD* I, 285).

ФОРМИ: *наз. одн.* **келїа, келна** (1443 *Cost.* II, 185; 1446 *Cost.* II, 263); *род. одн.* **келїи** (1443 *Cost.* II, 185); *знах. одн.* **келию** (1443 *Cost.* II, 185); *род. мн.* **подли кнлїах** (1484 *BD* I, 285).

***КЄЛЇЄ МАНАСЇЄВИ** *мн.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві)*: тѣмь мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу нашеи землі... селище рошчино и келїє манасїєви (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *знах.* **келїє манасїєви** (1436 *Cost.* I, 444).

КЄЛЇИСКЫИ, КЄЛЇИСКЇИ, КЄЛЇИСКИ, КЄЛЇИСКЫ, КЄЛЄИСКИ *прикм.* (67): мы стефа(н) воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потврьдили єсмы нашеи митрополїи о(т) до(л)него тръга... єи питомы циганы... що єго даль пань исаиа прькала(б) келїиски ст҃ои параскєвїи (Сучава, 1465 *DIR «A»* 518); а на то ест... вѣра бояр наши(х)... в. п. Ивашка ⟨и⟩ в. п. Максина (!) прькалабове келїискых (Сучава, 1484 *BD* I, 283).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **келеискн** 4 (1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 155; 1472 *BD* I, 170; 1480 *BD* I, 241); **келїнскын, kelijskyi** 2 (1465 *GL* 176; 1467 *BD* I, 123); **келїискы** 2 (1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 141); **келїиски** 2 (1470 *BD* I, 150, 151); **келїнскїи** 3 (1470 *BD* I, 155); *зам. род.* в. п. **келїискїн** 2 (1467 *BD* I, 121); *род. одн. ч.* **келїнскаго, келинскаго** 5 (1468 *BD* I, 128; 1470 *BD* I, 148; *BD* II, 310); **келеиского, келеиско(г)** 4 (1470 *DIR«A»* 522; 1478 *BD* I, 219); **келїнского** 2 (1468 *BD* I, 130; *BD* II, 306); **кнлїискаго, килиискаго** 2 (1468 *BD* I, 130; 1470 *BD* I, 153); *наз. мн. ч.* **келїиски** 5 (1472 *Cost. D.* 26; *Cost. S.* 88; 1475 *BD* I, 206; 1482 *BD* I, 262; 1483 *Cost. D.* 30); **келїнскыи, келннскын** 3 (1475 *BD* I, 203; *Cost. D.* 4; 1476 *BD* I, 209); **келїнскы** 3 (1472 *BD* I, 172; 1473 *BD* I, 187; *ШКН* 165); **келеискни, келеискїи** 2 (1479 *ПГВСА;* 1481 *BD* I, 249); **келїнсцн** 2 (1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525); **келїискїи** 1 (1473 *BD* I, 182); **келеиски** 1 (1482 *BD* I, 264); **кнлїискын** 1 (1473 *BD* I, 184); **!келїистн** 1 (1474 *РГС*); *род. мн.* **келїнских, келїискы(х)** 6 (1465 *DIR«A»* 518; 1466 *BD* I, 106; 1479 *BD* I, 228; 1484 *BD* I, 277, 283, 286); **келеиских, келеискихь** 5 (1480 *BD* I, 245, 246; 1481 *BD* I, 259; 1482 *BD* I, 260; 1484 *BD* I, 279); **килїиских** 5 (1480 *BD* I, 239; 1483 *BD* I, 266, 270, 273, 275); **келїиских, келїнскн(х)** 3 (1467 *BD* I, 119; 1472 *DIR«A»* 528; 1479 *BAM* 62); **келеисскы⟨хь⟩** 1 (1479—1480 *Cost. S.* 105); **кїлїискых** 1 (1482 *BD* I, 266); **келїнскыи(х)** 1 (1479 *Cost.S.*98).

Пор. **КИЛЇЯ.**

КЄЛЇХЪ *ч.* (1) (*стч.* kelich, *стп.* kielich, *свн.* kelch, *лат.* calix) чаша: Коли ж некоторыи лю(ди) алюбо кметь умре(т) бє(з) детеи тогды панъ єго увѧзоуєтсѧ в постовщинѫ прото мы нн҃ѣ укладаємь то(т) обычаи а ис то(г) именїя боудє(т) лї оуставлѧємы бы келїхъ оучиненъ за по(л)торы гривны къ цр҃кви гдѣ прїбѣга(л) (XV ст. *BC* 23 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **келїхъ** (XV ст. *BC* 23 зв.).

***КЄЛЇЯ** *див.* **КИЛЇЯ.**

КЄРДЇЄВИЧЪ *див.* **КИРДѢЄВИЧЬ.**

КЄРДУТИ *ч.* (1) (*особова назва, лит.* Girdūtis): первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... степанъ зазъба кгастовтъ кердути (б. м. н., 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кердути** (1392 *P* 47).

КЄРШОНЪ *ч.* (2) *(особова назва):* А при том был... пан Кершоиъ... слоуцкии (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кершонъ** (1466 *AS* I, 61, 62).

КЄСТУТИ *див.* **КИСТЮТИИ.**

КЄЦЄЛЄЩЫ *див.* **КЪЦЄЛЄЩЇИ.**

***КЄШЄНЄВЪ** [1] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую службою... дали єсмы єму и потврьдили выслуженье єго, села... прото(в) албашева кешенева оу крьници (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *род. одн.* **кешенева** (1436 *Cost.* I, 459).

***КЄШЄНЄВЪ** [2] *ч.* (2) ◇ Червленыи Кешеневъ *див.* ***ЧРЪВЄНЫИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **кешенева** (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8).

КЄШѢНОУЛ *ч.* (3) *(особова назва):* ⟨И оуставше⟩ слоуга нашь Лоупе Кешѣноул и заплатиль оуси тоти вышеписанныи пинѣзи (Сучава, 1499 *BD* II, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кешѣноул** (1499 *BD* II, 168); *дав. одн.* **Кешѣноулоу** (1499 *BD* II, 168).

***КИВОТ** *ч.* (3) (*гр.* κιβωτός) кіот, івот: Се азь... панъ Игнатїє... даль єсмы... а҃ кадельница, и а҃ кивот срєбрьних и позла⟨ш⟩тених от г҃і соми (Путна, 1476 *BD* I, 211).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кивот** (1476 *BD* I, 211, 215, 217).

***КИВѢЖДА** *ж.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(д)а... знаменїто чини(м)... оже... дали и потвердили єсми томоу ст҃омоу монастироу села... на кивѣжди (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *знах. одн. зам. род.* о(т) **Кнвѣждоу** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *зам. дав.* **кивѣжду** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *місц. одн.* **на кивѣжди** (1462 *Cost. D.* 10).

***КИГИЯЧЬ** *ч.* (1) *(назва волості у Молдавському князівстві):* мы, Стефан воєвода... знаменито чинимъ... оже... дали и потврьдили єсми тому свѣтомоу нашему монастирю от Молдавица... села на имѣ Сынгурѣнїи, що соуть у волости Кигиячю (Сучава, 1437 *ШКН* 164).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Кнгиячю** (1473 *ШКН* 164).

***КИГѦЧЬ** [1] *ч.* (1) *(назва місця у Молдавському князівстві):* И мы видѣвши єго правовѣрноую слоужбоу до нас... дали єсми ємоу...⟨села⟩ на имѧ Микоушани и на Кигѧч оу Салчи Мирослъвещи и Кълинещи (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Кнгѧч** (1441 *DBAc* 35).

***КИГѦЧЬ** [2] *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы ... дали єсми ємоу оу нашеи земли села на имѧ, на богданѣ где є(ст) баланъ... и на кегѧчъ на пото(к)

козиицамъ где былъ оана албоулъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); яко да оутвръднмъ... монастирю... дааніє... александра воєво(д)... на кигѧчи єдна паснка, на имѣ броумарєва пасика (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281).

ФОРМИ: *род. одн.* **кегичѧ** 1 (1447 *Cost.* II, 281); *зам. місц.* **иа кєигѧча** 1 (1436 *Cost.* I, 444); *знах. одн. зам. місц.* **на кегѧчъ** (1436 *Cost.* I, 444); *місц. одн.* **на кнгѧчи** (1447 *Cost.* II, 281).

КИДАТИ *дієсл. недок.* (1) складати: одно ж позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим... травы укосити, а дубровы моей Хренницкой не копати и сѣна въ стоги не кидати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *інф.* **кндатн** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

КИЄВСКИЙ, КИЄВЪСКИИ, КЇЄВСКЇЙ *прикм.* (36): А при том были светки наша рада: архимандритъ печерский Аврамей... а воєвода києвский пан Юрша (Київ, 1437 *AS* I, 34); Самъ Казимиръ, Божью милостью. Воеводе Кієвъскому, пану Юрю Пацевичу (Краків, 1487 *РИБ* 434); Бил намъ чоломъ наместникъ вруцкии панъ Горностай Романовичъ а поведал нам, штожъ небощикъ отецъ нашъ король его милость далъ ему въ Киевъскомъ повете человека на имѧ Дитѧтъковича (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55); я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) кие(в)ски(и) сознаваю симъ мои(м) листо(м) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **києвский, києвъскии, кїєвскїй, кне(в)ски(и)** (1437 *AS* I, 34; 1438 *Р* 138; 1481 *ГПМ;* 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1494—1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 69, 72; 2-а пол. XV ст. *СПС;* бл. 1500 *ПИ* № 2); *род. одн. ч., с.* **Кневского, Кне(в)ского** 6 (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1459 *Р* 171; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1496 *АЛРГ* 69; 1497—1498 *АЛРГ* 80); **Києвска(г)** 1 (1498 *ЧІАФ*); *дав. одн. ч., с.* **Кієвъскому, кневскому, кневъскому** (1478 *АрхЮЗР* 1/IV 8; 1487 *РИБ* 434; 1494—1495 *АЛРГ* 59, 60, 69, 72, 73); *знах. одн. ч.* **кїєвского** 1 (1481 *ГПМ*); **Киевъский** 3 (1496 *АЛРГ* 69); *місц. одн. ч.* **въ (при) Киевъскомъ, києвскомъ, кієвском** (бл. 1470 *ОБРН* 129; 1493 *АЛРГ* 55; 1499 *AS* I, 117); *наз. одн. ж.* **кие(в)скаѧ** (1459 *Р* 174); *род. мн.* **киевских, киевскихъ** (1494—1495 *АЛРГ* 60; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *дав. мн.* **кієвскн(м)** (1481 *ГПМ*).

Див. ще *** КIIOWSKYJ.**

Пор. ***КИЄВЪ.**

***КИЄВЪ** *ч.* (16) *(назва головного міста в Київській землі)* Київ: а пса(н) в киеве (Київ, 1433 *Р* 119); Бнл намъ чоломъ наместникъ вруцкии панъ Горностай Романовичъ а поведал нам, штожъ небощикъ отецъ нашъ король его милость далъ ему въ Киевъскомъ повете человека на имѧ Дитѧтковича, а казалъ его милость о томъ доветатсѧ (!) пану Юрю Пацевичю, какъ держалъ от его милости Киев (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *род. одн.* **кїєва** (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **Кїєвь, Кнев** (1446 *Р* 154; 1493 *АЛРГ* 55); *ор. одн.* **кїєво(м)** (1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **в (оу) киеве, Кіеве** 5 (1433 *Р* 119; 1437 *AS* I, 34; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **въ (оу) Кїєвѣ, Киевѣ** 5 (1446 *Р* 155; 1457 *Р* 165, 166; 1469 *Р* 174; 1481 *ГПМ*); **Кнѣве** 1 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); **! в Киево** 1 (1465 *ДГСОС*).

КИЄВЪСКИИ *див.* **КИЄВСКИЙ.**

***КИКОШЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И господство мы... по их воли оучинили есми и дали смо томоу нашемоу свѧтомоу монастироу Бистричъскомоу измѣноу... село Кикошещи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *знах.* **Кикошещн** (1500 *BD* II, 173).

***КИЛЖЪ** ⟨?⟩ (1) *(назва села):* Се азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч) марша(л)ко волы(н)ско(и) землѣ староста лоуцкии с женою своєю Ѳедосъею записоуваe(м) на вѣки веко(м) имѣ(н)е о(т)чизны нше(и) то ест село доросы(н) а кил(ж) со всѣ(м) на все я(к) ся в соб(ѣ) маетъ (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178).

***КИЛИИСКИИ** *див.* **КЄЛЇИСКЫИ.**

***КИЛЇА** *див.* **КЄЛЇА.**

***КИЛЇИСКИИ** *див.* **КЄЛЇИСКЫИ.**

КИЛЇЯ *ж.* (16) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Кілія: а мы есми дали нашемоу миломоу братоу, стефаноу воєводи, о(т) нашеи очезны (!), державу на имѣ, городъ келїю и с мыто(м) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); мы Стефа(н) воєво(д)а... чини(м) знаменито... оже... дає(м) и дали есми се(с) на(ш) листь нашемоу манастнрю... на то яко да е(ст) во(л)но и слободно послати свои В҃ мажи по рыбу на кажды го(д) щобы на годоувлю братїа(м) или до келїи или на озєра или боу(д) где оу нашеи землм (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Килїя** (1470 *BD* I, 153); *род. одн.* **келїи** 6 (1446 *DIR«A»* 485; 1467 *BD* I, 117; *Cost. S.* 69; 1471 *BD* I, 158; *ДГСМПБ*; 1472 *ДГСВМ*); **келен** 1 (1460 *BD* II, 275); **кїлїи** 1 (1456 *Cost.* II, 790); *знах. одн.* **келїю** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *зам. род.* **Келню** 3 (1460 *BD* II, 274; 1466 *BD* I, 110; 1470 *DIR«A»* 523); *місц. одн.* **оу келїи** 1 (1446 *DIR«A»* 485); **оу !Кієлии** 1 (1466 *BD* I, 96); **Келїю** 1 (1470 *DIR«A»* 523).

КИНДЄ, КЫНДЄ, КНЪДЄ *ч., невідм.* (33) *(особова назва, молд., лат.* Candidus): А на то ест... в. п. Томѣ Кинде (Сучава, 1458 *BD* I, 20); А на то ест вѣра... бояръ наших, по имени: в. п. Станчюла... в. п. Тома Кынде (Сучава, 1469 *BD* I, 136).

Див. ще ***КИНДЯ.**

***КИНДИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми ємоу... на имѣ село кинди(н)ци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **киндн(н)ци** (1437 *Cost.* I, 541).

***КИНДЯ** *ч.* (5) *(особова назва, молд., лат.* Candidus): А на то ест... вѣра бояръ наших... в. п. Хотка Щибора, в. п. Томѣ Кинди (Сучава, 1459 *BD* I, 36); А на то ест... в. п. Томы Кынди, в. п. Петра Понича (Васлуй, 1465 *BD* I, 88).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кынди** 3 (1465 *BD* I, 88); **Кинди** 1 (1459 *BD* I, 36); **Кинды** 1 (1464 *BD* I, 86).

Див. ще **КИНДЄ.**

KINSZ *ч.* (1) *(особова назва):* A na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... pan Kinsz (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Kinsz** (1413 *GL* 48).

***КИПРИНЪ** *прикм.* (1) ◇ к и п р и н а п а с и к а (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшн его правою и вѣрною службою до на(с)... дали есми єму... єдно селище на милковѣ, на имѧ лумирѧни, на киприна пасика (Сучава, 1435 *Cost.* I, 402—403).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **кнприна** (1435 *Cost.* I, 403).

***КИПРИѦНОВЪ** *прикм.* (4) ◇ К и п р и ѧ н о в а п а с и к а (3) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* Ино мы видѣвше их доброи волю и данїє, а мы такожє есми и от насъ дали и потвердили тота прѧдреченаѧ пасика на имѣ Киприѧнова пасика оу Ботнєх (Сучава, 1470 *BD* I, 147—148); к и п р и я н о в а п о л ѣ н а (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві)*: а хотары тѣмь селомь... на терновскоу полѣноу, отъ киприяновы полѣны, моловати ємоу на быковци (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Кипрнѧнова** (1470 *BD* I, 147, 148; *DIR«A»* 522); *род. одн. ж.* **киприяновы** (1420 *Cost.* I, 135).

Пор. **КИПРЇАНЪ.**

КИПРЇАНЪ *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Киприянъ, *гр.* Κυπριανός): Мы олександръ воєвода... чинимъ знаменито... дали есми жонѣ нашеи кнѧ⟨гини⟩ марены монастиръ на вышнєвцѣ где е(ст) ⟨иг⟩оуме(н) кипрїанъ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); мы стефанъ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвердили есми монастирю нашемоу о(т)нѣмца... киприѧнова пасика оу ботнє(х)... и съ оусими

полѣнами и паси(ч)ками... що по(п) киприѧ(н) дєржа(л) (Єучава, 1470 *DIR«A»* 522).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кипріанъ, киприѧ(н)** (1429 *Cost.* I, 248; 1470 *DIR«A»* 522).
***КИПРИАНЪ** *див.* **КИПРІАНЪ.**
КИР *див.* **КИРЪ** [1].
KYR *див.* **КИРЪ** [1].
КИРАКОЛ *ч.* (18) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана кираколѣ вистїарника (б. м. н., 1479—1480 *Cost. S.* 105); а на то єст вєл⟨ика⟩ мартоуріа... боѧри наш⟨и: пан В⟩ лаикоул... пан Киракол вистїарникъ (Сучава, 1480 *BD* I, 241); А на то єсть... в. п. Киракола вистїарника (Сучава, 1484 *BD* I, 286).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Киракол** (1480 *BD* I, 241); *род. одн.* **Кираколѣ, кираколѣ** 10 (1479—1480 *BD* I, 239, 245, 247; *Cost. S.* 105; 1481 *BD* I, 249, 259; 1482 *BD* I, 260, 262, 264; 1484 *BD* I, 279); **Киракола** 7 (1480—1484 *BD* II, 369; 1483 *BD* I, 270, 273, 275; 1484 *BD* I, 277, 283, 286).
КИРДѢЄВИЧЬ, КИРДЕЕВИЧЪ, КИРДИЄВИЧЬ, КЄРДЇЄВИЧЪ *ч.* (12) *(особова назва):* а на то есм(ь) приложилъ свою пєчать н... васко кирдѣєвичь (б. м н., 1366 *P* 14); мы кн̃зь фєдоръ данильєви(ч)... васко кирдѣєви(ч)... поручѧємсѧ по олєхна (Луцьк, 1388 *P* 42); а при томъ были свєдоки... панъ иванъ гулєвичь панъ грицко кирдѣєвичь (Київ, 1433 *P* 119); Се я па(н) олизарь кирдеевичь моршалко (!) земли волын(с)кое староста лоуцкыи и съ своєю женою Өеодосїею, запи(соу)вае(м) исъ своее очины... десятиноу... и къ ст̃омоу спсоу (!) на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 177—178).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кирдѣєвн(ч)** 3 (1388 *P* 42; 1404 *P* 70; 1483 *ВОРСР* 178); **кирдѣєвичь** 2 (1366 *P* 14; 1433 *P* 119); **Кирдеевичъ** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); **кирдеевичь** 1 (1487 *ВОРСР* 178); **кирдиєвичь** 1 (1445 *P* 151); **кєрдїєвичъ** 1 (1445 *Cost.* II, 728); *род. одн.* **Кирдеевича** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); **кырьдѣєвица** 1 (XV ст. *P* 75); *дав. одн.* **Кирдеевичу** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13).
КИРИЛЪ *ч.* (3) *(особова назва, гр.* Κύριλλος*)* Кирило: застали єсмо оу ст̃го сп̃са на красно(м) Д̃ иконы кованы(х)... с камєньє(м) єваньгєльє кованоє ап(с)лъ половина прилога осмогла(с)ни(к) ве(с) оуста(в) кири(л) книга златоустъ паремья минѣи и м(с)ци є̃ (б. м. н., 1429 *P* 114); а то под сведомом... г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨и⟩на отца нашого владыки луцкого Кирила (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Кирилъ** (1449 *АЛМ* 8); *род. одн.* **Кирила** 1 (1494 *AS* I, 102); **кири(л)** 1 (1429 *P* 114).
Див. ще **КУРИЛО.**
КИРКИДИИ *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Girgedas?*)*: А при томъ были свєдоки... пань юрша пань киркидии (Луцьк, 1434 *P* 128).
ФОРМИ: *наз. одн.* **киркидии** (1434 *P* 128).
КИРСТА *див.* **КРЪСТА.**
КИРЪ [1], **КИРЬ, КИР, КОУРЬ, КУР, KYR** *ч., невідм.* (140) *(гр.* κύριος «господь») *(титул осіб вищого священичого сану грецького віросповідання)* кір: мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... понежє бл̃гопроизволи г(с)воми... и дадо(х) монастироу о(т) нѣмца гдє старецъ ки(р) силоанъ двѣ сєлѣ (Сучава, 1427 *DIR «A»* 450); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє благопроизволи господство ми... яко да оутвръдим... наш монастирь от Нѣмца... гдє єст єгоумєн молєбник наш коурь попь Өеоктисть, и дали єсми и потвръдили тому свѧтомоу монастироу циганє (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312); мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже дали и потвръдили єсмы нашємоу ст̃моу монастироу о(т) нѣмца ... где єсть єгоумень (sic.— *Прим. вид.*) молєбникь нашь, ки(р) по(п) Өео(к)тисть, дааніє... дѣда нашего, алекса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).
***КИРЪ** [2] *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Κῦρος*)*: а на то є(ст)... вѣра пана кира (б. м. н., 1479 *ПГВСА*).
ФОРМИ: *род. одн.* **кира** (1479 *ПГВСА*).
КИРЬ *див.* **КИРЪ** [1].
***КИРЬДѢИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Я панъ дѣтри(х) изъ бучѧ(ч)... вызнаваємъ... како пришє(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с) изъ вѣчнымъ листомъ єсть прє(д)лъ сєло гринковцѣ пану Анушеви кирьдѣєви (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).
ФОРМИ: *дав. одн.* **кирьдѣєви** (1420 *ПГАГ*).
КИСЄЛ, КЫСЄЛ *ч.* (2) *(особова назва):* а пры томъ были и того добрє свѣдомы люди добрыє... панъ Тихьно Кисєл а пан Михно Калусовский (Володимир, 1475 *AS* I, 72).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Кисєл** 1 (1475 *AS* I, 72); **Кысєл** 1 (1475 *AS* III, 14).
***КИСЄЛИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Киселин: Узривъши єсмо знаменитую намъ службу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского, маршалька земъского, и мы... дали есмо ему село Киселинъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Киселинъ** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).
КИСТЮТИИ, КЄСТУТИ *ч.* (4) *(особова назва, лит.* Kęstūtis*)*: о(т) кнѧзѧ о(т) кєстутѧ и о(т) кнѧзѧ о(т) либорта у торунь к мѣстычємъ (б. м. н., п. 1341 *P* 2); Вѣдаи то каждыи чл̃вкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я кнѧзь Єоунутии и кистютии и любартъ юрьии наримонътовичъ юрьии корьятовичь чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь польскъмь (б. м. н., 1352 *P* 5).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кистютии** 2 (1352 *P* 5, 6); **кєстути** 1 (п. 1341 *P* 2); *род. одн.* **кєстутѧ** (п. 1341 *P* 2).
КИЧА *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Кичо*)*: а на нмѣ цигано(м)... кича и съ чєлѣдъю си, на(н) и съ чєлѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кича** (1462 *Cost. D.* 11).
***КИЧЄРЫ** *мн.* (1) *(назва хутора у Молдавському князівстві):* А хотар да єст тым сєлам... почъньши от пискоу... а от толѣ ⟨прос⟩ти оу пискъ, помєжє Кичєры (Сучава, 1468 *BD* I, 127).
ФОРМИ: *знах.* **Кичєры** (1468 *BD* I, 127).
KYCZRY *ч.* (1) *(особова назва):* a pry tom switcowie bily... Kurowski nasz pan Kyczry y pan Danylo Zaderewaczky (Глиняни, 1395 *GL* 166).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Kyczry** (1395 *GL* 166).
КИШ *ч.* (1) *(особова назва, мад.* kis «малий»*)*: И також єсмо дали и потвръдили... томоу свѧтомоу нашємоу монастироу а̃ фалчоу и три фертали винограда... що был дал... томоу... монастироу пан Юга вистїѧрник, що жє был он коупил тот виноград от Жоурковъ мѧсникь, сына Киш Ласлъоу от Хрълова (Гирлов, 1499 *BD* II, 147—148).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* сына **Киш** (1499 *BD* II, 148).
***КИШКА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотаръ єи долоу нистро(м) о(т) киш⟨к⟩а долу до устиє загорнѣи (Нямц, 1456 *Cost.* II, 575).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **киш⟨к⟩а** (1456 *Cost.* II, 575).
***КИѢВЪ** *див.* ***КИЄВЪ.**
КИѢЖНА *ж.* (1) *(особова назва):* мы Стефан ⟨воєвода⟩ ...чиним знаменито... ожє прїидє прѧд нами... тютка наша Киѣжна... и дала... монастирєви нашємоу о⟨т⟩ Нѣмца... Киприѧнова пасика оу Ботнєх (Сучава, 1470 *BD* I, 147).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Киѣжна** (1470 *BD* I, 147).
КЇЄВСКЇЙ *див.* **КИЕВСКИЙ.**
***КЇЄВЪ** *див.* ***КИЄВЪ.**
***КІЕВЪСКИИ** *див.* **КИЄВСКИЙ.**
***КІЄЛИЯ** *див.* **КИЛЇЯ.**
***KIIOWSKYJ** *прикм.* (1) *(стп.* kijowski*)*: Marszałku zemskomu, namisniku kiiowskomu, panu Martynu Gasztołtowiczu (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **kiiowskomu** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).
Див. ще **КИЄВСКИЙ.**
***КІЛЇЙСКИИ** *див.* **КЄЛЇИСКЫИ.**

*КІЛІЯ *див.* КИЛІЯ.

КІѦНСКЫ *ч.* (1) *(особова назва):* мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны... на имѣ, панъ янъ с чижєва... панъ янъ кіѦнскы, и стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы дєржати наши(х) пєрє(д)ковъ вѣрнѦ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* кїѦискы (1445 *Cost.* II, 729).

!КЛАИКОУЛОВИЧ *див.* *ВЛАИКОУЛОВИЧ.

КЛАСТИ *дієсл. недок. і док.* (5) 1. (док.) (що перед ким) *(пред'явити)* покласти (3): И листъ пана Юревъ, которыи писаныи до отца нашего, передъ нами клалъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); и панъ староста тотъ прывиле(и) пере(д) нами кла(л) (Вільна, 1499 *ВФ*).

2. *(недок.)* (що) накладати, навантажувати (чим) (1): и гдє иму(т) класти рибоу, оу ти(х) возо(х)... а мито да нє даду(т) нигдє (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513);

к л а с т и м о л ч а н ї є (кому) (1) позбавити (кого) права заскаржити вирок: прото(ж) коли(ж) бѫдє(т) братїя або сєстры во очинє раздєлєны алюбо розно разлоучєны и пригодитсѦ(ж) нєкоторомѫ ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нє Возмє(т) на сєбѣ соужєнїє конєчнє потомь прїидє(т) бра(т) єго и хочє(т) тоую обновити мы кладємь ємоу мо(л)чанїє єдно оу своєи частї очины имєє(т) моць оу жалобѣ (XV ст. *ВС* 22 зв.).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* кладємь (XV ст. *ВС* 22 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* клалъ, кла(л) (1493 *АЛРГ* 56; 1497 *РИБ* 683; 1499 *ВФ*); *майб. 3 ос. мн.* иму(т) класти (1454 *Cost.* II, 513).

Див. ще *ПОКЛАДАТИ 1, ПОКЛАСТИ.

*КЛАШТОРЪ *ч.* (4) *(стч.* klašter, *стп.* klasztor, *свн.* klöster, *лат.* claustrum) католицький монастир, кляштор: а по сємоу записаню нєнадобє вступатисѦ свєтским попом в тот клѦштур, лишє мнихом (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *знах. одн.* клашторъ, клаштор 3 (1443—1452 *AS* I, 39); клѦштур 1 (1443—1452 *AS* I, 39).

КЛЕБАН *ч.* (1) *(стп.* kleban, pleban, *лат.* plebanus) парафіяльний священик: А при том был духовник мой поп Иванъ Стволовицкий, а князь Янъ Клебан (sic.— *Прим. вид.)* Крошинский (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *наз. одн.* Клебан (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Див. ще ПЛЕБАНЪ.

*КЛЄБАНОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Клебанівка: кн(Ѧ)зю Васил̑ю остался город Збараж, а к̑ тому села: Янковцы... Клєбановцов половина (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *род.* Клєбановцов (1463 *AS* I, 54).

*КЛЄВАНЬ *ч.* (1) *(назва містечка у Волинській землі)* Клевань: мы вєликий кнѦзь Алєксандро... чинимъ знамєнито... ижєт видєвъ єсми знамєнитоую слоужбоу... вєрного нашого кнѦзѦ Михайла Васильєвича... даємъ и дали єсмо ємоу имєнє в Луцкомъ повєтє... манастыр свєтого Николи на Клєвани над Стоублємжє ис цєрковнымъ дворищомъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *місц. одн.* на Клєвани (1446 *AS* III, 5).

*КЛЕЙНО *с.* (1) клеймо, знак: и они рекли: так правда єсть, записывали сѦ отцы наши по нєволи, а пѣнѦзєй жадных за тоє нє брали, ани пєчати нашєй в того листоу нѣт, ани клєйна жадного мы в сєбє нє маєм (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *род. одн.* клєйна (1491 *AS* I, 94).

КЛЕМЕНТЪ *див.* КЛИМЕНТЪ.

*КЛЕПАТИ *дієсл. недок.* (1) (кого чим) неправдиво обвинувачувати (кого в чому): А потомъ ся о томъ з Нисаномъ Симъшиничомъ зъедналъ и, пришодши передъ насъ, устне позналъ, ижъ его тыми золотыми клепалъ, и записалъся ему, ижъ тыхъ золотыхъ на немъ не маеть искати, а ни отецъ его, а ни братъ его (Київ, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* клепалъ (1489 *РИБ* 431).

*КЛЄПАЧОВСКИИ *прикм.* (1) *(пор.* Клепачі *у Троцькому воєводстві)* ◇ д о р о г а К л є п а ч о в с к а я *див.* ДОРОГА 1.

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* Клєпачовскоую (1478 *AS* III, 17).

*КЛЄПАЧИ *ч.* (2) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Клепачі *у Троцькому воєводстві):* И поставила пєрєд нами пани ВасилєваѦ Озєрничанъ и Милошєвичъ и Волчковичов, Слонимцов, Иванковцов и Клєпачов (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. мн.* Клєпачи (1478 *AS* III, 17); *знах. мн.* Клєпачов (1478 *AS* III, 17).

КЛЄПАЧЬ *ч.* (4) коваль: взѦлъ оу мєнє клєпачь ӣ гривєнъ лѦцкихъ (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* клєпачь (1386—1418 *Р* 35).

* KLESTYSIA *див.* *КЛѦСТИ СѦ.

*КЛЕТКА *див.* *КЛѢТКА.

КЛЕТЬ *див.* КЛѢТЬ.

*KLECK *ч.* (1) *(назва міста у Віленському воєводстві):* I poszli rati od Horodka, prychodili byli k Klecku i Boh naszym pomohł, pobili ich (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *дав. одн.* Klecku (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще * KLECZESK.

*КЛЄЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи прємыски(и)... па(н) Ѧнъ дѣди(ч) тарнов(с)ки(и) староста ру(с)ки(и)... иванъ клєцки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о волость о залѣсиѣ... на многи(х) роцѣхъ прєдъ на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* клєцки(и) (1404 *Р* 70).

*KLECZESK *ч.* (1) *(назва міста у Віленському воєводстві):* a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn... i Słonimskoie wołosty zaczepili... Łypeck, Kleczesk to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* Kleczesk (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще * KLECK.

*КЛИКАТИ *дієсл. недок.* (1) закликати: Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємъли... и повєдили г(с)дрєви нашєму ажъ што тамъ слышали в зємли тоурє(ц)ко(и)... што(ж) вєздє по всимъ городо(м) и по мєстомъ кличу(т) и(ж) бы добрыє юнаки и люди вси которыє доужи... какъ тєпъло боудє(т) маю(т) на кони всѣсти и потѦгнути... в зємлю г(с)дра нашого (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* кличу(т) (1496 *ПДВКА* 61).

КЛИМЄНТОВЪ *ч.* (1) *(назва присілка у Волинській землі)* Климентівка: досталъ сѦ дєвєрю моємоу кн(Ѧ)зю Сємєну и дѦдкоу н(а)шємоу подъ луцкимъ повєтомъ Городокъ, а к двору присєлки и сєлища: Бєгонь ... Климєнтовъ (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* Климєнтовъ (1478 *AS* I, 76).

КЛИМЄНТЪ, КЛЕМЕНТЪ, КЛИМѦНТЪ *ч.* (3) *(особова назва, гр.* Κλήμης, *лат.* Clemens) Климент, Климентій: Мы кнѦ(з) дѣ̃дъ дмитриєви(ч)... гавсъ, климѦнтъ, юрьи... чинимы знамєни(т)... како... коли кнѦ(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє и вѣрность... володиславу Бж̃ьєи мл(л)сти королєви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго... ижє... вѣрє(н) буде(т) королєви (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); а пакъ пановє бръгарє и радци Ливовскыи што тымы часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь єднали, на имѣ: пан Климєнтъ, пан Михал (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз. одн.* Климєнтъ 1 (1460 *BD* II, 276); Клементъ 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); климѦнтъ 1 (1388 *Р* 38).

Див. ще КЛИМЕНТЫЙ.

КЛИМЕНТЫЙ *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Κλήμης, *лат.* Clemens) Климент, Климентій: Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... вечъно и непорушоно (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* Климентый (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще **КЛИМЄНТЪ.**

***КЛИМОВЦИ** *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Климівка: и еще єсми дали... монастироу... а црьков оу Климовцєх и с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* оу **Климо(в)цн** (1490 *DC* 148); *місц.* **оу Клнмовцєх** (1490 *BD* I, 420).

CLIMOTH *ч.* (1) *(особова назва, стп.* Klimonth): A przi thim bili swidczy pan Jan krakowski... pan Climoth s Corewa — wisliczki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Climoth** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***КЛИМЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали н потвердили єсми єго очи(н)оу, оу нашеи зємли... села на имѣ... волосѣни... и оу клима (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *род. одн.* **клима** (1448 *Cost.* II, 342).

КЛИМАНТЪ *див.* **КЛИМЄНТЪ.**

***КЛИНОВАТЫЙ** *прикм.* (6) ◇ К л и н о в а т а я н и в а (2), н и в а К л и н о в а т а я (3) *(назва ниви біля Києва):* а Клиноватой ниве границу положиль есми уверхъ подлѣ малое долины и замежокъ малое нивки, котораяж посполито с Клиноватою, и то єсми привернулъ к той ниве Клиноватой (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); н и в к а К л и н о в а т а я (1) *див.* **НИВЪКА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Клиноватое** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *дав. одн. ж.* **Клиноватой** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн. ж.* **Клнноватую** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *ор. одн. ж.* **Клиноватою** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***КЛИРИКЪ** *ч.* (1) *(цсл.* клирикъ, *гр.* Κληρικός) *(член кліру, церковнослужитель)* клірик: а в то(т) манасты(р) печє(р)скїй нивче(м) нє вступатися митрополито(м) кієвски(м) а нє криликомъ (!) Сочейскимъ никаки(м) дѣломъ вєчно, а нико(му) їнше(му) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *дав. мн.* **!крнликомъ** (1481 *ГПМ*).

***КЛИШЄВЪСКСЄ** *с.* (1) *(назва присілка у Волинській землі):* оузрѣвши єсмо знаменитоую намъ слоужбоу... Слоуги нашого вѣрного пана Єрьша тєрєшковича И мы... даємъ и дали єсмо ємоу... присєлокъ... клишєвъскоє (Луцьк, 1452 *Р* 160—161).

ФОРМИ: *знах. одн.* **клншєвъскоє** (1452 *Р* 161).

КЛИШКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині) суч.* Остриця: Сє азь ... Іо Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали и потвръдили єсми томоу свѧтомоу... монастироу от Поутнои... оу Черновскои волости... з҃ црьков оу Клишковци с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419—420).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **оу Клишковцн** (1490 *BD* I, 420).

***КЛОДОВА** *ж.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Kłodowa): Што король е. м. волости давалъ боярамъ Житомирскимъ въ Клодовѣ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Клодовѣ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

КЛОКОЧНА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы пєтръ боєво(д)... чинимъ знаменито... оже... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) нємцѣ на имѣ тємишєци... клокочна (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клокочна** (1447 *Cost.* II, 288).

***КЛОПОТИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (о чім) сперечатися (через що): Бра(т)я ро(дна)я частокро(т) клопотѧтсѧ о имєнїи (XV ст. *BC* 32 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **клопотѧтсѧ** (XV ст. *BC* 32 зв.).

***КЛОПОТЪ** *ч.* (4) суперечка: тогды хочємь... абы дроугого днѧ соудъ скончанъ тако(ж) полоуднѧ жєбы кажыи (!) чл҃вкъ свою поволи оправилъ жалобоу бєзъ клопотоу и бєзъ свароу (XV ст. *BC* 13); Коли дѣтємь оумрє(т) мати а оц҃ь хочєть дроугоую понѧ(т) жоноу а дѣти имѣють проси(т) во оц҃а дѣлнїци своєи а потом истративши оц҃ю докоучають оу то(м) бываєть клопо(т) межн ними (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клопо(т)** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *род. одн.* **клопотоу** (XV ст. *BC* 13); *ор. одн.* **клопотомь** (XV ст. *BC* 18 зв.); *наз. мн.* **клопоты** (XV ст. *BC* 10 зв.).

***КЛОЧА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* и мы... дали есмо ему село Киселинъ... а Клоча в Луцкомъ же повете (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Клоча** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***КЛУЧЪ** *див.* ***КЛЮЧЪ** [2].

КЛЪНЪВОУ *див.* **КЪЛНЪОУ.**

КЛЪНЪОА *див.* **КЪЛНЪОУ.**

КЛЪНЪОУ *див.* **КЪЛНЪОУ.**

КЛЪНЪОУА *див.* **КЪЛНЪОУ.**

КЛЬНЬОУ *див.* **КЪЛНЪОУ.**

!КЛѢБА ⟨ХЛѢБА⟩ *див.* **ХЛЄБЪ.**

***КЛѢСТИ СѢ** *див.* ***КЛАСТИ СѦ.**

***КЛѢТВА** *див.* **КЛѦТВА.**

***КЛѢТКА** *ж.* (4) *(рід торгової палатки)* ятка: Сє жє придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к црк҃ви ст҃му николѣ... клѣтку торговую (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ... кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а єщє єсми имъ дали волю што бы собѣ дєржати, оу сочавѣ, один домъ, а оу том домоу корчмоу нє дєржати... ни мѧсныи клѧткы (? — *Прим. вид.*) дєржати (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *род. одн.* **клѧткы** (1434 *Cost.* II, 670); *знах. одн.* **клѣтку** (бл. 1350 *Р* 8); *місц. мн.* **в клеткахъ** (1389 *РЕА* I, 27).

КЛѢТЬ, КЛЕТЬ *ж.* (15) комора: а коли Павелъ давалъ мнѣ намѣстництво въ тыхъ дворахъ, а тая клѣть не запечатана была ничимъ, а скрыня была тая не замкнена (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клѣть** 1 (1498 *АЛМ* 163); **клеть** 1 (1498 *АЛМ* 163); *знах. одн.* **клѣть** (1498 *АЛМ* 163); **клѣти** (1498 *АЛМ* 163); *місц. одн.* **въ клѣти** 4 (1498 *АЛМ* 163); **въ клети** 1 (1498 *АЛМ* 163).

КЛѢЦИНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... село гдє би(л) клѣцинъ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клѣцинъ** (1437 *Cost.* I, 541).

КЛЮСЪ *ч.* (7) *(особова назва):* а пришодъши прєдъ нашє обличьє... панъ волъчко... ис пани ходьковою женою... и зѧтємь єѣ клюсомъ поєднались о села вшитка о дѣлницю (Вишня, 1393 *Р* 52); а при то(м) были свѣдцї па(н) дмитръ ходоровьскыи, па(н) клюсъ из вижнѧнъ (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клюсъ, клю(с)** (1400 *Р* 61; 1404 *Р* 69; 1414 *Р* 85; 1430 *Р* 116); *дав. одн.* **клюсови** (1400 *Р* 61); *ор. одн.* **клюсомъ** (1393 *Р* 52).

***КЛЮЧЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ л ѣ с ъ К л ю ч є в ъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн.* **Ключево(м)ъ** (1459 *Р* 171).

КЛЮЧНИКЪ, КЛЮЧНИКЬ, КЛЮЧНЫКЬ, КЛЮЧНИК *ч.* (51) **1.** *(той, хто зберігав ключі від комори)* ключник (1): И велѣла ми ключника позвати и клѣть отомкнути (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(монах, який завідував церковною ризницею)* ключар, ключник, ризничий (4): а при томъ были старци Печерского монастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а при томъ были старци пе(ч)рскиє полатни(к) пе(ч)рскы Васья(н) коувѧ(з) а ключни(к) пє(ч)рскы андрони(к) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

3. *(придворний, який відав коморами молдавського воєводи, також титул)* ключник (18): а на то є(ст)... вѣра пана щєфана ключника (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); И пак оу том... прїидє прѧд нами... тотаж(є) вышеписанна Дрьгьлинъ, дочка Настина, оуноука Нана ключника (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

4. керівник «ключа», відомства, що збирало і зберігало медову та інші данини (28): А при томъ былъ... панъ Левъ Боговитиновичъ, ключникъ Берестейскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, ключникъ Виленскій, намѣстникъ Свислоцкій, панъ Григорей Исаевич Громыка (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); а при том с нами были: кн⟨ѧ⟩з Михайло Сонкгушкович (!)... а ключник Луцкий пан Богдан Сенкович (Луцьк, 1491 *AS* I, 94—95); И мы о том писали до ключника луцкого до пана Богдана Сеньковича (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ключникъ, ключникь, ключник, ключнн(к)** 25 (1398 *ДГПМ*; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1433 *Cost.* I, 359; 1451 *Р* 157; 1480 *BD* I, 246; 1487 *AS* I, 239; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛРГ* 60; 1497 *AS* I, 112; 1498 *ЧІАФ* і т. ін.); **ключныкь** 1 (1426 *ВАМ* 21); *род. одн.* **ключннка** 11 (1425 *Cost.* I, 173; 1433 *Cost.* II, 594; 1489 *AS* III, 21; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1497 *BD* I, 112; *BD* II, 118, 119; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1499 *АЛРГ* 94); **ключник** 1 (1469 *BD* I, 136); *дав. одн.* **ключникоу, ключннку, ключънику** 6 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1480 *BD* I , 246; 1488 *BD* I, 325; 1494—1495 *АЛРГ* 59, 60; 1496 *АЛРГ* 69); *зам. наз.* а пан Доума **ключннкоу** 1 (1488 *BD* I, 325); *знах. одн.* **ключннка** (1498 *АЛМ* 163); *ор. одн.* **ключникомъ, ключнинком** (1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79); *наз. мн.* **ключници** (1443 *Cost.* II, 185); *дав. мн.* **ключником** (1496 *АЛРГ* 69).

***КЛЮЧЪ** [1] *ч.* (3) ключ: отецъ дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ въ пивницы, а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха и сынъ его, дядьковичъ мой Нисанъ, а и ключи отъ тое пивницы были въ нихъ (Краків, 1489 *РИБ* 431); и тыи кнїгы имєю(т) быти за трємї ключн замькноуты оди(н) клю(ч) имаєть имєтї соудья а дроу(г)и по(д)соудок а трєтїи зємьскыи пїсарь (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **клю(ч)** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *наз. мн.* **ключн** (1489 *РИБ* 431); *ор. мн.* **ключн** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

***КЛЮЧЪ** [2] *ч.* (8) відомство, що збирало і зберігало медову та інші данини: З нового места послано кнѧзю вєлнкомоу тєє(р)скомоу... в҃ колодє медоу прєсного с ключа лоуцъкого (б. м. н., 1488 *УКТ*); Кнѧзю Андрєю, Брѧславскомоу... сто бочокъ ржи з дворовъ, што под ключомъ (Краків, 1489 *AS* III, 21—22); Андрею Прѧжовскому на отпущене людем его Шершневъским ведра меду до ключа Киевского даиваного, на вечность (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *род. одн.* **ключа, !клуча** (1488 *УКТ;* 1494—1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 69); *знах. одн.* **Ключъ, ключ** (1496 *АЛРГ* 69); *ор. одн.* **ключомъ** (1489 *AS* III, 22).

***КЛЮЧЪНИКЪ** *див.* **КЛЮЧНИКЪ.**

КЛЯСТИ *дієсл. недок.* (2) (кого) **1.** відлучати від церкви (1): а соблазны творясчыхъ изверзати, церкви освесчати, антымисы благословити, еретыковъ и непослушныхъ клясти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

2. *(проклинати)* клясти (1): Вы стыи о(т)ци чтитє алє нє к(л)инѣтє котороє ємь слово⟨...⟩о(т)писал а которы⟨...⟩м ѣ єстъ лѣ(п)шє оправлѧитє (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *інф.* **клясти** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *нак. сп. 2 ос. мн.* **к(л)ннѣтє** (1492 *ЗОЄ*).

КЛЯТВА *див.* **КЛѦТВА.**

КЛѦВКО *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были исвѣдъци... панъ маршалко шофъ, панъ клѧвко (Бохур, 1377 *Р* 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клѧвко** (1377 *Р* 24).

***КЛѦСТИ СѦ** *дієсл. недок. і док.* (3) клястися (1): a nam semkrot prysiahał, klenasia żywym Bohom i wsie izłomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139);

(на що) присягати (2): а за болшеє потвержєнїє присагали (!) єсмо межи собою и клѧли сѧ єсмо на чьстныи крєстъ и на оуси сты҃и (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **клѧли сѧ єсмо** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **клѣли сѣ єсми** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *дієприсл. одноч.* **klenasia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

КЛѦТВА, КЛЯТВА *ж.* (9) **1.** прокляття (4): а хто бы то порушилъ после его живота и начнетъ уступатисе у тую даниму... да будетъ на немъ клятва святыхъ триста и осмнадесятъ отецъ иже въ Никеи (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); и боуди ємоу клѧтва, о(т) ба҃ оца҃ и сна҃ и ста҃(г) дха҃ (Київ, 1446 *Р* 154); кто не боудет стоати вь сим нашим токмѣжим (!), таковы боуд⟨є⟩т под клѣтвою отєческою (Путна, 1476 *BD* I, 212); а хто учнє(т) оустоупатися и пакастити (!) митрополитъ алибо хто инны да боуди на немъ о(т) на(с) кля(т)ва в сє(и) вѣ(к) и в боудоущеи ана(ѳ)тєма (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

2. відлучення від церкви (4): коли(ж) которымъ свє(т)комъ боудє(т) выроучена (!) *клѧтва* тогды то(т) которыи свє(т)кы вєдє(т)... имєєть моць иньшїи свє(т)кы имєновать и вєсть а нє мо(ж)ть ли иньши(х) свє(т)ко(в) имєнова(т) одно тыи што имъ *клѧтва* вырє(ч)на а хочємь абы то(т) которыи клѧтвоу выдалъ... абы да(л) разрєшенїє тымъ свє(т)комъ (XV ст. *ВС* 19 зв.— 20);

к л ѧ т в о у в ы д а т и (1) проголосити анафему: а хочємь абы то(т) которыи клѧтвоу выдалъ а на пороукоу присѧгноулъ и на просбоу по(до)бноу абы да(л) разрєшенїє тымъ свє(т)комъ (XV ст. *ВС* 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **клѧтва, клятва, кля(т)ва** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1446 *Р* 154; XV ст. *ВС* 19 зв., 20; 1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **клѧтвоу** (XV ст. *ВС* 20); *ор. одн.* **клѧтвою** 1 (XV ст. *ВС* 19 зв.); **клѣтвою** 1 (1476 *BD* I, 212); *місц. одн.* у **клѧтвє** (XV ст. *ВС* 26 зв.).

***КЛѦТКА** *див.* ***КЛѢТКА.**

***КЛѦЧА** *ж.* (1) кобила: а оу дворцы в королєво(м)... жонъка з дє(т)ми сама чєтвєръта, а клѧчъ троє, а волы три (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *род. мн.* **клѧчъ** (XV ст. *ИК*).

***КЛАШТУРЪ** *див.* ***КЛАШТОРЪ.**

! КМАТ ⟨**ИМАТ**⟩ (1): и(ж) пєнєзєи на кма(т) (!) да(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див. **ИМАТИ** [2].

***КМЄТЄВЪ** *прикм.* (2) кметів: Слоужєбнїкъ за вїноу паиовѫ... нє има(т) позывати кмєтѧ є(г҃) ани пана за вїнѫ кмєтєвоу (XV ст. *ВС* 6).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **кмєтєвоу** (XV ст. *ВС* 6, 13 зв.).

КМЄТЬ *ч.* (43) *(незакріпачений оброчний селянин з правом виходу)* кметь: А осадивши ис каждого кмєтѧ по два гроша широкая оу кнѧжю комору давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *Р* 24); а и гдѣ коли слоужєбникъ бєрє(т) волы а па(н) свои(м) сєло(м) и зъ свои кмєти боронить а нє хочє(т) выда(т) тогды на(м) маєть заплатить винѫ (XV ст. *ВС* 16 зв.); и таки(ж) котораѧ ⟨бы сѧ⟩ шкода стала о(т) нашєѧ зємлѧ... купцємъ и кмєтємъ... того нмаємъ поставити, ку праву, оу нарочитомъ мѣстци (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кмє(т), кмєт** (XV ст. *ВС* 22 зв., 23 зв., 24, 29, 29 зв., 30 зв., 31, 39); *род. одн.* **кмєтѧ, кмє(т)** (1377 *Р* 24; XV ст. *ВС* 6 , 7 зв., 14, 29; 1424 *Р* 100); *знах. одн.* **кмєтѧ** 3 (XV ст. *ВС*. 13 зв., 39); **кмѣтѧ** 1 (XV ст. *ВС* 24); *місц. одн.* **о кмєтю** 3 (XV ст. *ВС* 9, 24; *СЯ* 9 зв.); **о кмєти** 2 (XV ст. *ВС* 8, 30 зв.); *наз. мн.* **кмєти** (1386—1418 *Р* 35; XV ст. *ВС* 14, 16 зв. 17); *род. мн.* **кмєтє(в)** (XV ст. *ВС* 26); *дав. мн.* **кмєтємъ, кмєтємь** (1445 *Cost.* II, 729; XV ст. *ВС* 17); *знах. мн.* **кмєти** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); **kmete** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *ор. мн.* **кмєти** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *місц. мн.* **о кмєтѣ(х)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

КМИТА *ч.* (7) *(особова назва):* А при томъ были свѣдци... панъ кмита, панъ Ашко олешиньски (Краків, 1394 *Р* 54); А при том были свѣтки: намѣсник цутивльский Митко Голенка, а намѣсник вѣницкий пан Кмита Алекъсандрович (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кмита** (1394 *Р* 54; 1404 *Р* 69; 1453 *Cost.* II, 765; 1485—1500 *AS* I, 121); *знах. одн.* **Кмыту** (1430 *ГВКЛ* 7, 8); *ор. одн.* **Кмнтою** (1492 *AS* III, 23).

***КМЫТА** *див.* **КМИТА.**

***КМѢТЬ** *див.* **КМЄТЬ.**

КНАЗЬ *див.* **КНѦЗЬ.**
КНЕГИНИ *див.* **КНѦГИНИ.**
КНЄГИНИНЪ *див.* **КНѦГИНИНЪ.**
КНЕГИНЯ [1] *див.* **КНѦГИНИ.**
***КНЕГИНЯ** [2] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Одложили єсьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати... у Кнегинѣ не надобѣ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
ФОРМИ: *місц. одн.* у **Кнегинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
КНЄГИНѦ *див.* **КНѦГИНИ.**
***КНЕЖА** *див.* **КНѦЖА** [1].
КНЄФЛЬ, КНОФЄЛЬ *ч.* (3) *(особова назва):* А на то послуси... о(т) мѣстичовъ короткий павєлъ григорь павєлъ писарь... кнофєль ходоричь (Львів, 1368 *Р* 16); а то свѣдци мѣстичи панъ кнефль михно воитъ ярославьскии (Львів, 1370 *Р* 18).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кнєфль** 1 (1370 *Р* 18); **кнофєль** 1 (1368 *Р* 16); *род. одн.* **києфль** (1370 *Р* 18).
!**КНЕХИНЯ** *див.* **КНѦГИНИ.**

КНИГА *ж.* (25) **1.** церковна книга (3): аще ли кто пр(ѣ)ст҄ѫпить заповѣ(д) сїѫ безъо(т)чьство(м) (!) или нєбр(ѣ)женїє(м) и полакомитсѦ добыткоу книгы сєѦ, и прода(ст) ѫ да є(ст) проклѦ(т) о(т) б҃а (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); застали єсмо оу ст҃го спса на красно(м) д҃ иконы... єваньгєльє кованоє... кири(л) книга златоустъ (б. м. н., 1429 *Р* 114); Сию книгоу писа(л) дѦкъ мигаль пыхынскы изь диакомь иваномь (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*);
knihi Mojsejewy (1) книги старого завіту, «п'ятикнижжя» Мойсея: Teź ustawili jeśmo iź źadin... nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani, to jest knihi Mojsejewy (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106).
2. *(звід актів)* книга (5): ино мы тую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); курило послалъ сѦ о то(м) до книгъ зє(м)ски(х) што(ж) в *книги* таѦ рє(ч) выше(и) писанаѦ нєоувєдена (Вільна, 1495 *БСКИ*);
книги записьные (1) *(книги документів різного роду зобов'язань)* записні книги: мы оуставлѦємь такыи запїсъ н҃ годо(в) держатъ а въ ї го(д) въ тотъ запїсъ можеть прє(д) соудьєю обновить въ книгахъ записьныхъ (XV ст. *СЯ* 41 зв.); книги земъские (7) *(зводи актів земських судів)* земські книги: И мы имъ того едналья допустили, нехай ся по тому мають, какъ ся въ томъ зъеднали и записали; а вы бы то имъ книгами земъскими оправили подле обычая тамошнего права (Краків, 1489 *РИБ* 433); И степа(н) єрмоли(ч) з братьєю своєю до кни(г) зє(м)ски(х) нєпослалисѦ (Вільна, 1495 *БСКИ*); книги патрїаршєскии (2) *(зводи патріарших постанов)* патріарші книги: и номъ (!) за чєлоби(т)ємъ н(х) то єсмо в кн҃га(х) стары(х) патрїа(р)шєски(х) о(б)рєли, и тоую ста(в)ропигїю мн(с)тырю пєчє(р)ско(у) с прєдѣлами єго ствє(р)жаємъ и(з)моцняє(м) на вѣчныє часы по(д)лоугъ листоу и характїй (!) писмє(н)ныи грамотноє о(т) вєликого кн҃зя роуского андрея в мн(с)ты(р) пєчє(р)скїи даного и здє до кнгъ наши(х) патрїа(р)шєски(х) уписаного (б. м. н., 1481 *ГПМ*); книги правєдныє (2) **а)** *(зводи судових вироків)* правові книги (1): а стокро(т) потрєбоують с ты(х) кни(г) праведны(х) списъковъ прото(ж) соудъ колижь хотѦ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имєєть дать вола(т) слоужєбнїкомъ явнє ижа по(д) такы(м) повѣтомъ а иа коємь мѣстѫ оу такыи дн҃ь книгы правыи положєны о(т)варєны (XV ст. *СЯ* 43); **б)** зведення законів (1): Въ книга(х) праведны(х) наши(х) прє(д)ковъ нашихъ (!) пїсано коли моужь жєнє оумрєть тогды жона всє имєнїє своє брала а оу томъ дѣти щкодила (XV ст. *СЯ* 40); книги правыє (3) **а)** *(зводи судових вироків)* (1) правові книги: соудъ... имєєть дать вола(т) слоужєбнїкомъ явнє ижа по(д) такы(м) повѣтомъ а на коємь мѣстѫ оу такыи дн҃ь книгы правыи положєны о(т)варєны (XV ст. *СЯ* 43); **б)** зведення законів (2): Раистръ кни(г) пръвы(х) правы(х) кролѦ казимєра о оуставлєни(и) пра(в) коли(ж) всѦ правз то єсть пръвоє (XV ст. *ВС* 5 зв.); книги судовые (1) книги судових вироків: и мы казали и(мъ) тотъ листъ судовы(и) пана ивано(в) вѦжєвича пєрє(д) нами положити, и они того листа судового пєрє(д) нами иєположыли, ни(ж)ли повѣдили на(м) што(ж) дє(и) тотѣ лнсть вписа(н) єсть в книги судовыи (Вільна, 1495 *ВК*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **книга** (1429) *Р* 114); *род. одн.* **книгы** (1401 *ЗКЄ*); *знах. одн.* **книгу, книгоу** (1430 *ГВКЛ 7:* 1492 *ЗОЄ*); *наз. мн.* **кнїгы, кингы** (XV ст. *СЯ* 42 зв., 43); *род. мн.* **книгъ, кнн(г), кн(и)гъ** (1481 *ГПМ:* XV ст. *СЯ* 5 зв., 9, 42 зв., 43; 1495 *БСКИ: ВК); знах. мн.* **книги, knihi** 3 (1388 *ZPL* 105; 1495 *БСКИ; ВК);* **кннгы** і (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *ор. мн.* **кннгами** (1489 *РИБ* 433); *місц. мн.* **в (въ) книгахъ, кн҃га(х), кинга(х)** (1481 *ГПМ*; XV ст. *СЯ* 40, 41 зв.; 1489 *РИБ* 433).
КНОФЄЛЬ *див.* **КНЄФЛЬ.**
КНЪДЄ *див.* **КИНДЄ.**
КНѢГИНИ *див.* **КНѦГИНИ.**
***КНѢГИНИНЪ** *див.* **КНѦГИНИНЪ.**
КНѢГИНѢ *див.* **КНѦГИНИ.**
КНѢГИНѦ *див.* **КНѦГИНИ.**
КНѢГЫНѢ *див.* **КНѦГИНИ.**
***КНѢЖА** [1] *див.* **КНѦЖА** [1].
КНѢЖА [2] *див.* **КНѦЖА** [2].
***КНѢЖНИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а панове нашн по имєню... па(н) васко лєви(ч) пань хри(и)ко лєви(ч) па(н) да(н)чоу(л) кнѣжни(ч) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кнѣжии(ч)** (1456 *ЭСФ*).
***КНѢЖѦ** *див.* **КНѦЖА** [1].
КНѢЗЪ *див.* **КНѦЗЬ.**
КНѢЗЬ *див.* **КНѦЗЬ.**
КНЯГИНИ *див.* **КНѦГИНИ.**
КНЯГИНИНЪ *див.* **КНѦГИНИНЪ.**
КНЯГИНЯ *див.* **КНѦГИНИ.**
КНЯЖА *див.* **КНѦЖА** [1].
КНЯЖЕ *див.* **КНѦЖА** [1].
***КНЯЖЕНИЄ** *с.* (5) **1.** князівська влада (1): Аще ли хто... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступить дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа да казнится (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).
2. *(країна)* князівство (3): всє то што колн кнѦжѣнъя пустинѣ... и о(т) ярославльскоѣ волости пустыню лѣсъ и добровы и полѦ што жє коли єсть тамъ тоѣ пустинѣ кнѦжѣнъя то всє далъ єсмь ладомировн садити сєло оу волоськоє право (Бохур, 1377 *Р* 24); (а) што межи твоєѣ землѣ суть кнѦ(ж)ниѦ волости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ нашє даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170);
вєликоє княжєнїє (1) *див.* **ВЄЛИКИЙ** [1] 7.
ФОРМИ: *род. одн.* **княжения, кнѦ(ж)ниѦ** 3 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1392—1393 *РФВ* 170); **кнѦжѣнъя** 1 (1377 *Р* 24); *ор. одн.* **княжєнїє(м)** (1481 *ГПМ*).
Див. ще ***КНѦЗЬСТВО.**
!**КНЯЖМИ** *див.* **КНѦЗЬ.**
***КНЯЖЪСТВО** *див.* ***КНѦЗЬСТВО.**
***КНЯЖѢНЪЕ** *див.* ***КНЯЖЄНИЄ.**
КНЯЗ *див.* **КНѦЗЬ.**
***КНЯЗТВО** *див.* ***КНѦЗЬСТВО.**
КНЯЗЪ *див.* **КНѦЗЬ.**
КНЯЗЬ *див.* **КНѦЗЬ.**
!**КНЯИНИ** *див.* **КНѦГИНИ.**
! **КНЯНИНЕНИХЪ** ⟨КНЯГИНЄНИХЪ⟩ *див.* **КНѦГИНИНЪ.**
КНѦГИНИ, КНАГИНѦ, КНЯГИНЯ, КНЯГИНИ, КНЕГИНИ, КНЄГИНѦ, КНЕГИНЯ, КНѦГЫНѦ, КНѢГЫНѢ, КНѢГИНИ, КНѢГИНѦ, КНѢГИНѢ, !КНЕХИНЯ, !КНЯИНИ *ж.* (121) **1.** *(титул)* княгиня (81): а на то вѣра моѦ вѣра матиы (!) нашеї кнѦгѣнѣ мушаты вѣра сына на-

шего ⟨олєксандра⟩(Сучава, 1393 *Cost.* 1, 14); Се я княгини Ивановая Семеновича Кобрынская Ѳедора, дочка пана Рогатинского (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 1—2); а всѧ таѧ имѣнїа полѧци(л) и да(л) єсмь женѣ своєи кнѧгини м҃рїи (Київ, 1446 *Р* 154); записую жонѣ своєи кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Настасьи против єє отчизны оу вѣнє двѣ тисѧчи коп на своихъ имѣньѧх на Барани на Глуску (Ровно, 1483 *AS* I, 82); а pry tom były z moiey ruki zemiane Berestejskiyi Bohdan a iakub Prunozczyczy a boiary kniahyny pynskoy (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

великаѧ кнѧгини (3), кнѧгини великаѧ (2) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 8.

2. дружина, жінка, супруга (35): а и мы єсми пришо(д)ши пре(д) кнѧгиню илияша воєводиноую… и єсми смирилисѧ и сътокмилисѧ и оусѣ мерзѧчки єсми пустили мимо сѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а пак р҃н злати татарскых заплатих оу роукы Наст⟨и к⟩нѧгыни пана Югы вистѧрника (Гирлов, 1499 *BD* II, 154); И тогди кроул єго милость прєдречєнїи и братїя єго милости… имали бы нас Стефана воєводоу, и кнѣгиню нашю и дѣти наши… миловати и в ласцѣ и въ чти держати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кнѧгини, княгини** 15 (1396 *AS* I, 20; 1401 *АкВАК* III, 1; 1454 *AS* III, 10; 1465 *АкВАК* III, 4; 1478 *AS* I, 75; 1482 *AS* I, 79; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 239, 240; 1489 *AS* I, 89); **кнѧгинѧ, княгиня, кнѣгинѣ, кнѣгинѧ** 7 (1488 *AS* I, 242; *BD* I, 361; 1489 *BD* I, 376; 1490 *AS* I, 92; 1492 *AS* III, 24; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *BD* II, 147, 153); **к҃гии** 5 (1496 *ВМКФС*); **кнєгини** 5 (1401 *АкВАК* III, 2; 1494 *AS* I, 102; XV ст. *СГЧА;* 1498 *АЛМ* 169); **кнєгинѧ, кнєгиня** 4 (1491 *AS* I, 97; 1494 *AS* I, 101; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АЛМ* 169); **к҃гины** 1 (1459 *Р* 174); **кнѧгынѧ** 1 (1408 *Cost.* I, 60); **! кнєхиня** 1 (1497 *РИБ* 683); **! княини** 1 (1466 *ОБРН* 128); *зам. знах.* **за… кнѣгынѣ** 2 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211); **кнѣгинѣ** 1 (1457 *Cost.* II, 811); *зам. ор.* и **съ… кнѣгини** 1 (1470 *BD* I, 152); *род. одн.* **кнѧгини, кнѣгини** 7 (1429 *Cost.* I, 249; 1438 *DIR«A»* 472; 1447 *Cost.* II, 281; 1465 *AS* I, 57; 1488 *BD* I, 345, 347; 1496 *BD* II, 405); **кнєгини** 5 (1401 *АкВАК* III, 2; 1446 *DIR«A»* 485; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АЛМ* 169); **кнѧгѣнѣ** 1 (1393 *Cost.* I, 14); **кнєгины** 1 (1466 *BD* I, 105); **kniahyny** 1 (1500 *ДПЖН*); **кнѣгын(и)** 1 (1478 *BD* I, 219); **! кѧгины** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *дав. одн.* **кнѧгини, княгини, кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни, кнѣгини** 29 (1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Cost.* I, 248; 1446 *Р* 154; 1454 *AS* III, 9; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 79; 1487 *AS* I, 87; 1490 *AS* I, 92; 1492 *AS* III, 23; 1497 *AS* I, 112 і т. ін.); **кнєгини** 11 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1449 *АЛМ* 8; 1491 *AS* I, 97; 1494 *AS* I, 101; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28, 29; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36); **⟨к⟩нѧгыни, кнѣгыни** 2 (1499 *BD* II, 147, 154); **к҃гни** 1 (1446 *Р* 154); *знах. одн.* **кнѧгиню, кнѣгиню** (1449 *Cost.* II, 746; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1474 *РГС;* 1499 *BD* II, 422); *ор. одн.* **кнѧгинєю, княгинєю, кнѣгинєю** 6 (1429 *Р* 113; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1446 *Р* 154; 1482 *AS* I, 79; 1499 *BD* II, 422); **кнєгинєю** 1 (1494 *AS* I, 101); **к҃гинєю** 1 (1427 *Р* 108); *дав. мн.* **кнѣгинѧм** (1499 *BD* II, 422).

КНѦГИНИНЪ, КНЯГИНИНЪ, КНЄГИНИНЪ *прикм.* (13) княгинин: а на то єс(т) … вѣра пана братоула кнѧгинина брата и дѣти єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228); А писалъ Сенько дьякъ княгининъ Серговичъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); княини (!) олена вышила сии вздоухъ… князю михаилоу ондрѣевичю и єго княнинєнихъ (!) дѣтємъ (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128); А хотаръ тои пасици: почєнши из долоу гдє оупад⟨а⟩єть Моловатєцъ оу Вышнивєцъ… до хотарѣ кнѣгинина, а от монастирѣ попєрєкъ на Трънавкоу та… опѧть до кнѣгинин хотарѣ (Сучава, 1470 *BD* I, 148).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кнѧгининъ, княгининъ** 2 (1432 *Cost.* I, 327; 1465 *АкВАК* III, 4); **кнєгининъ** 1 (1428 *Cost.* I, 219); *род. одн. ч.* **кнѧгинина, кнѣгинина** 5 (1428 *Cost* I, 228; 1429 *Cost.* I, 248, 280; 1443 *Cost.* II, 121; 1470 *BD* I, 148); **кнѣгинин** 1 (1470 *BD* I, 148); **! кнѧгина** 1 (1428 *Cost.* I, 202); **!кнѧкинина** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *наз. мн. с.* **кнѣгинина** (1437 *Cost.* I, 541); *род. зам. дав. мн.* **! княнинєнихъ** дѣтємъ (1466 *ОБРН* 128).

КНѦГИНСКЫ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы стєфанъ воєво(д)… чинимъ знамєнито… ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны… на имѣ, панъ янъ с чижєва… панъ янъ кнѧгинскы и панъ галичскы (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кнѧгинскы** (1445 *Cost.* II, 729).

***КНѦГИНЪ** *див.* **КНѦГИНИНЪ.**

***КНѦГИНЫ** *див.* **КНѦГИНИ.**

КНѦГИНѦ *див.* **КНѦГИНИ.**

КНѦГЫНѦ *див.* **КНѦГИНИ.**

***КНѦГѢНЯ** *див.* **КНѦГИНИ.**

КНѦЖА[1], **КНЯЖА, КНѦЖѦ, КНЯЖЕ** *с.* (45) (*стч.* kniežě) *(глава держави, князівства)* князь (43): Про то Мы Александръ, або Витолдъ… Княжа Литовское и дедичъ Городенскій… ведомо чынимо… Ижъ… Нашимъ Городенскимъ права и вольности… надаемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); Александръ… король польскій, великій князь Литовскій, Русскій, княжа Пруское, Жомоитское и иныхъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5): ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужинии панови (!) свѧтоѣ коруны польскоѣ рада… нє хотѧчи да(т) загину(т) мнѣ вѣрно(м) кнѧжѧтю… и выбавили мѧ… ис того ѧтсва (!) (Кременець, 1434 *Р* 130); Самъ король Казимиръ Божію Мил. великій князь Литовскій, княже Пруское, Жомоитскій и иныхъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8); Мы, прєрєчєныи Іо Стефан воєвода… присѣгаємь и слюбоуєм наияснѣишомоу кнѣжатю паноу Яноу Олбрахтоу, кралю полскомоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420);

(титул бояр, вельмож) князь (2): Пры томъ были люди зацные: Ѳедоръ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій; Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28); мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*… **великий кн⟨ѧ⟩зь литовскии…** чинимъ знамєнито… иж вбачивши вѣрныи службы и шлѧхотнє врожєного кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского… ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол… дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **княжа, кнѧжа, к҃жа** 10 (1389 *РЕА* I, 26, 28; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1433 *Р* 120, 124; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1462 *BD* II, 284; 1487 *AS* I, 87, 240; 1499 *АЛМ* вип. 2,38); **кнѧжѧ** 2 (1448 *Cost.* II, 733; 1467 *BD* II, 297); **княже** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8); *род. одн.* **кн⟨ѧ⟩жати, к҃жти** 2 (1478 *ОБРН* 130; 1499 *AS* I, 117); **кнѧжатє** 1 (1499 *BD* II, 419); *дав. одн.* **кнѧжати, кнѣжати** 4 (1436 *Cost.* II, 697, 701; 1462 *BD* II, 289, 292); **кнѧжѧтю** 3 (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132); **княжатю, кнѣжатю** 3 (1436 *Cost.* II, 706; 1499 *BD* II, 419); **кнѧжѧти** 1 (1435 *Р* 132); **! кнѣжата** 1 (1479 *BD* II, 351); **! кнѧжьѧ(с)тою** 1 (1448 *Cost.* II, 737); *ор. одн.* **кнѣжатєм** 1 (1499 *BD* II, 419); **кнєжатєм** 1 (1499 *BD* II, 419); **кнѧжатомъ** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **к҃жатємъ** 1 (1433 *Р* 123); *наз. мн.* **кнѧжата, кн⟨ѧ⟩жата** 4 (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652; 1499 *AS* I, 118); **кнѧжѧта, кнѣжѣта** 2 (1435 *Cost.* II, 687; *Р* 133); *род. мн.* **кнѧжатъ, кнѧжат** (1415 *Р* 87; 1462 *BD* II, 283); *дав. мн.* **кнѧжатомъ** 1 (1435 *Cost.* II, 689); **кнѣжѣтомъ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **кнѣжатєм** 1 (1499 *BD* II, 419); *ор. мн.* **кнєжати** (1499 *BD* II, 419).

Див. ще **КНѦЗЬ.**

КНѦЖА[2], **КНѢЖА** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)… дали и потврѣдили єсмо имъ оу нашеи зємли… сєлищє комънєщє(м), на оус⟨тїи⟩ кнѧжа (Сучава,

1448 *Cost.* II, 323); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи слоуга наш Миклѣ и сестри єго... жаловали єсмы их особною нашею милостїю, дали и потврьдили єсмы им оу нашеи земли... єдно село иа Кнѣжа (Васлуй, 1495 *BD* II, 39).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на оус⟨тїи⟩ **кнѦжа** 1 (1448 *Cost.* II, 323); *зам. місц.* на **Кнѣжа** 1 (1495 *BD* II, 39); *місц. одн.* на **Кнѣжѣ** (1459 *BD* I, 35).

***КНѦЖА ЛОУКА** *ж.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Княжолуки: даємъ ємоу и дали єсмо и оставлѦємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму дали... а о(т)мѣна... противу сѦхова кнѦ(ж) лоука (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кнѦ(ж) лоука** (1394 *P* 54).

***КНѦЖЄНИЄ** *див.* ***КНЯЖЄНИЄ.**

КНѦЖИИ *прикм.* (6) княжий: А коли братья кнѦжа поидуть на королѦ кнѦзю дмитрию братьи нє помагати (б. м. н., 1366 *P* 14); воленъ продати воленъ замѣнити тако доброму яко єсть самъ исо кнѦжєю волею (Бохур, 1377 *P* 24); кн(ж)ии писарь хомѣкъ писалъ (Ольховець, 1445 *CPK*); А сє я пани ЄнковаѦ Чаплича пани ТатѦна сознаваю... штож небожчик пан мой пан Єнко Чаплич менѦл со кн⟨Ѧ⟩зєм Иваном Острозким отчиною своєю Голчєм на кн⟨Ѧ⟩зжи двор отчизный *(в ориг.* на кн͠зжи двор отчижныи.— *Прим. вид.)* на Межиречє (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кнѦжии, кн(ж)ни** (1377 *P* 24; 1445 *CPK*); *знах. одн. ч.* ! **кн͠зжи** (1487 *AS* I, 85); *наз. одн. ж.* **кнѦжа** (1366 *P* 14); *знах. одн. ж.* **кнѦжю** (1377 *P* 24); *ор. одн.* **кнѦжєю** (1377 *P* 24).

Див. ще ***КНѦЖА ЛОУКА, *КНѦЗѦЧИИ.**

***КНѦЖНА** *ж.* (5) княжна: а всѦ таѦ имѣнїа полѦци(л) и да(л) єсмь... дочьцѣ своєи кнѦжнѣ овдотїи (Київ, 1446 *P* 154); а мнѣ тѣжь кнѦзю Михайлоу Васильєвичоу Збаражскомоу ненадобѣ того имѣньѦ верхоу выписаного, Городка ис приселки, искати... подь сестрою моєю кнѦжною Настасьєю (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *род. одн.* **кнѦжны** (1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **кнѦжнѣ** 1 (1446 *P* 154); **кнѦжни** 1 (1497 *DC* 8); *знах. одн.* **кнѦжьноу** (1481 *BD* II, 365); *ор. одн.* **кнѦжною** (1482 *AS* I, 79).

***КНѦЖЪНА** *див.* ***КНѦЖНА.**

! КНѦЖЬѦ(С)ТОЮ ⟨**КНѦЖАТЮ**⟩ (1): ми боѦровє и рада велможно(г) петра воєво(д)... Ѧвно чнни(м) ты(м) то листо(м)... гды(ж) переченыи (!) велможныи петръ воєво(д)... пренаѦснѣишом(у) кнѦжьѦ(с)тою па(н) (!) и паноу казимировѣ... королєви полском(у)... виною слоужбою вѣчнє записа(л) сѦ и обовѦзалъ про тожъ мы кторою зь єго волию повинни єсмы сѦ згодити слюбоуємъ... вшитки слоужбы... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

Див. **КНѦЖА**[1].

***КНѦЖѢНЪЄ** *див.* ***КНЯЖЄНИЄ.**

КНѦЖѦ *див.* **КНѦЖА**[1].

КНѦЗ *див.* **КНѦЗЬ.**

***КНѦЗЖИ** *див.* **КНѦЖИИ.**

КНѦЗЪ *див.* **КНѦЗЬ.**

***КНѦЗЪСТВО** *див.* ***КНѦЗЬСТВО.**

***КНѦЗЪТВО** *див.* ***КНѦЗЬСТВО.**

КНѦЗЬ, КНЯЗЬ, КНѦЗЪ, КНѦЗ, КНЯЗ, КНЯЗЪ, КНѢЗЪ, КНѢЗЬ, КНѦЗЬ *ч.* (880) **1.** *(глава держави, князівства)* князь (88): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село Рожысче святому Иоанну Богослову на веки вечъные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвердили кнѦзѦ Львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); ми княз Володиславъ Опольскои землѣ господарь... Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру... дали єсми имь двѣ селѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); Сє азъ рабъ б͠жїи кнз͠ь ан(д)рє(и) владимировн(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїєвь съ своєю женою и съ своими дѣтками (Київ, 1446 *P* 154); А пак до того веремєнє и до того часоу наияснѣ⟨и⟩шїи вишеписаннїй кралєве: Владислав... и Александроу, кнѦз великїи литовскїи, и кнѦз Жигмонт тако слюбили нам... оборонити нас завжды (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(титул бояр, вельмож) князь (528): А иа то послусѣ кнѦзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии панъ ота пилєцькии староста русьскоѣ землѣ (Львів, 1368 *P* 16); Мы кнѦ(з) иванъ олкимонтови(ч) знаємо чиню симъ своимъ листо(м).. аже слубую и слюбилъ єсмь... што(с) пригоди нашєму г(с)дрю великому кнѦ(з) витовту по єго животѣ нє имамъ искати иныхъ г(с)дрвъ (Мереч, 1401 *P* 64); Приказанье князя Борисовъ Снаксарь (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18); основана быс. црквь прстыа бдца печрскаа на старом основанiи при великом короли казимирѣ благовѣрн. кнзем семеоном александровi отчичи кiевском прi архiмандритѣ iоан (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129—130); Я кнѦзь Михайло Васильєвичь Збаражьский чиню знаменито моимъ листомъ... комоу того потрѣбь боудеть (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскiй, староста Городенскiй, князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58);

кнѦзь темнии (1) *(начальник «тьмы», 10 000 воїнів)* темник: а поидеть ли царь на лѦхи а любо кнѦзи темнии кнѦземъ литовьскымъ помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); великии кнѦзь (191), кнѦзь великии (57) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 8; велкии кнѦзь (1) *див.* ***ВЄЛКИИ.**

2. *(католицький священик)* ксьондз (7): а при то(м) свѣдци были кнѦзь Ѧнъ арцибискупъ львовс)кн... па(н) бѣцкии (Медика, 1415 *P* 87); К͠нзю николаю бискоупоу виленьскомоу... и всн(м) кн͠земъ и пано(м) радѣ нашеи великого литовьского кн͠зьства (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Въ соуботоу... снемь... под Хотинем был... На которого соимоу кончанїе и дѣланїє... наоучтѦвѣишїи оу бозѦ отєць кнѣзь Григориє, божїєю милостїю и свѦтои церкве Илвовскои архиепископь, и також велеможны панове... соуть сосланы и налицены и намѦнены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ... а духовныхъ были: плебанъ Володимерский князъ Станиславъ... а пупъ Иванъ Пятницъкии (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

3. *(старшина сільської общини на волоському праві)* князь (7): тѣмъ мы видѣвше ихъ правую и вѣрную службу до нас... дали єсми ємоу... село на брълаԁѣ гдє моу є(ст) дроугы домь гдє є(ст) тамашь и ивань кнѦзовє (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); И також прїидє прѦд нами и прѦд оусими нашими молдавскими бояре Илѣнъ, дочка Нєкитова... и продала... двѣ селѣ... на имѣ Полѣна, гдє били кнѣзовє Бълош и Данчюл, самомоу господствоу ми (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кнѦзь, князь, кнѦзъ, кнѦз, княз, князъ, kniaż, кнѣзъ, кнѣзь, кн⟨Ѧ⟩зь, кнѦ(з), кн͠зь, кнѣ(з), кназь, кн(язь), кия(з), ки(з)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1352 *P* 5; 1375 *P* 20; 1393 *P* 50; 1420 *AS* I, 25; 1437 *AS* I, 33; 1442 *Cost.* II, 716; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1466 *AS* I, 61; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); *род. одн.* **кнѦзѦ, князѦ, князя, кнѦ(з), кн͠зѦ, кнѣзѣ, kniazia** 150 (п. 1341 *P* 2; 1361 *AGZ* 6; 1386 *CEV* 10; 1400 *P* 62; 1427 *P* 108; 1437 *P* 137; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1464 *AS* I, 57; 1489 *AS* I, 89; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **! пнѦзѦ** 1 (1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **кнѦзю, кн͠зю, кнѣзю, князю, kniaziu, кн⟨Ѧ⟩зю** 160 (1352 *P* 6; 1377 *P* 24; 1393 *Cost.* II, 607; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139;

1442 *Cost.* II, 716; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1465 *ДГСОС;* 1475 *AS* I, 71; 1488 *УКТ*; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **кнА(з)** 6 (1388 *P* 43; 1392 *P* 46; 1400 *Cost.* II, 619; 1401 *P* 64; 1434 *P* 129; 1435 *P* 132); **кнАзу, кнАзоу** 4 (1385 *P* 28; 1434 *Cost.* II, 666; 1435 *Cost.* II, 691; 1436 *Cost.* II, 697); *знах. одн.* **кнАзА, кнАзя, князя, кнА(з), кн⟨А⟩зА, кнзА** (1352 *P* 5; 1400 *Cost.* II, 618; 1415 *P* 87; 1442 *Cost.* II, 716; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1475 *AS* I, 70; 1484 *УКТ*; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 83; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); *ор. одн.* **кнАзємъ, кнАзємь, княземъ, кнАзєм, кн⟨А⟩зємъ, kniazem, кнзмъ, кнзем** (1366 *P* 14; 1387 *СП* № 12; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1445 *Cost.* II, 725; 1462 *BD* II, 292; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1482 *AS* I, 80; 1489 *AS* I, 89; 1497 *AS* I, 112; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); *місц. одн.* **при (на) князи, кнзи, кнАзи** 9 (1341 *ОБРН* 75; 1446 *P* 154; 1451 *ДГШХ*; 1492 *AS* III, 23; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1499 *АСД* VI, 2); **княз'ѣ** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *кл. одн.* **кн⟨А⟩жє** (1444 *AS* I, 42); *наз. мн.* **кнАзи, князи, кн⟨А⟩зи, кнзи, кнА(з), kniazi** 13 (1392—1393 *РФВ* 170; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1434 *P* 128; 1438 *P* 140, 141; 1445 *P* 151; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1475 *AS* I, 71; 1481 *AS* I, 77; 1492 *АЛМ* 31; 1493 *ПОСВВ* 151 зв. і т. ін.); **кнАзовє, кн'ѣзовє** 4 (1414 *DIR«A»* 441; 1471 *DIR«A»* 525; 1488 *BD* I, 355); *род. мн.* **князей, князє(и), кн⟨А⟩зєи** 7 (1481 *ГПМ*; 1491 *AS* I, 95; 1494 *AS* I, 102; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **кнАзии** 3 (1352 *P* 6; 1361 *AGZ* 6); **князевъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *зам. місц.* **о (при) князє(и), кизє(и)** литовъскихъ 2 (1496 *ПСВВ* 192, 192 зв.); *дав. мн.* **кнАзємъ, кнзємъ, княземъ, кн⟨А⟩зєм** (1352 *P* 6; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 71; 1481 *AS* I, 77; 1485 *BD* II, 371; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88; 1498 *BD* II, 412; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); *знах. мн.* **кнАзи** (1352 *P* 6); *ор. мн.* **кнАзи, князи, кнзи, кн⟨А⟩зи** 21 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *AS* I, 33; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1452 *АкЮЗР* I, 20; *АрхЮЗР* 8/IV, 60; *P* 160; 1478 *AS* I, 75 і т. ін.); **князми, кнзьми, кнзми, кнА(з)ми, кн⟨А⟩зьми** 6 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1446 *P* 152; 1451 *ДГШХ*; 1459 *P* 174; 1491 *AS* I, 94); **князьями, кн⟨А⟩з⟨А⟩ми** 2 (1446 *AS* I, 42; 1492 *АЛМ* 30); **князы** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **! княжми** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

Див. ще **КНАЖА** [1], ***КСЄНЗЬ.**

***КНАЗЬСКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а при том были свѣтки... пан Богдан Янчинский, пан Волчко Кн⟨А⟩зьский (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* Кн⟨А⟩зьский (1470 *AS* I, 65).

***КНАЗЬСТВО** *с.* (13) князівство (3): А на то дали єсмо свои листъ и печать завѣсили своєго кнАзьтва (Смотрич, 1375 *P* 20); А на то дали єсмы грамоту нашю и печать привѣсѣли вєлєбного кнАзъства нашего (Бохур, 1377 *P* 24); I też żeby myncare w kniażstwe naszom ustaweny... s fałsziwymi penezmi, abo z reczmi, inszimi... takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108);

кнАзство литовскоє (1) литовське князівство: а король... писал до пана старосты и до нас, штобы сА тою дѣлницею... нє дєлили до того часоу, поки аж... корол єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть боудеть оу кн⟨А⟩зствѣ литовском (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); великоє князство (5), князьство великоє (4) *див.* **ВЕЛИКИЙ** [1] 7.

ФОРМИ: *род. одн.* **князства, кнзьства** 3 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1459 *P* 171); **кнАзьтва, кнАзъства** 2 (1375 *P* 20; 1377 *P* 24); *дав. одн.* **княз(з)ствоу, kniazstwu** (1494 *BD* II, 389; 1499 *ВФ*); *знах. одн.* **кнзьство** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **кнАзьство(м)** (1496 *ОПСВВ* 61); *місц. одн.* **въ (оу) кнАзьствѣ, кнзьствѣ, кн⟨А⟩зствѣ** 3 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1475 *AS* I, 70); **w kniażstwe** 1 (1388 *ZPL* 108).

Див. ще ***КНЯЖЕНИЄ 2, *ВЕЛИКОЄ КНЯЗСТВО ЛИТОВСКОЄ.**

***КНАЗЬТВО** *див.* ***КНАЗЬСТВО.**

***КНАЗАЧИИ** *прикм.* (1) княжий: а дасть ли ми коро(л) єго млсть и потвєрде(т) (так.— *Прим. вид.*) дєржАниє пророчєныхъ гродовъ и зѣмль до моєго живота и Азъ ислюбую при моюи чти и при вѣрѣ кнАзАчюи... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д) а ни буръкрабъ а никоторого старьшєго по собѣ толико того которыи жь бы присАглъ вѣрє(н) быти королєви (Кременець, 1434 *P* 131).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* при **кнАзАчюи** (1434 *P* 131).

Див. ще **КНАЖИИ.**

! КНАКИНИНА *див.* **КНАГИНИНЪ.**

КО [1] *див.* **КЪ** [1].

! КО [2] ⟨?⟩ (1): а коли ильА воєвода, нашъ приАтєль, пожадаєть оу насъ какоє помочи на свои нєприАтєли, и мы имѣємъ ильи воєводє такоуюжъ помочъ дати, без хитрости, вымєнАюго (sic.— *Прим. вид.*) брата нашого, королА польского и оугорьского и цАрА (sic.— *Прим. вид.*) татарьского, занюжъ цАръ (sic.— *Прим. вид.*) єсть волныи, ко (!) оу цА(р)А помагати єму намъ прозбою и послы (Троки, 1442 *Cost.* II, 719).

! КОБЕЛЫКОЙ ⟨КОБЕЛЫЦКОИ?⟩ *прикм.* (1) ◇ долына Кобелыцкая *див.* **ДОЛИНА** [1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* ! Кобєлыкой (1430 *ГВКЛ* 7).

Пор. * **КОБЕЛЫКЪ.**

***КОБЕЛЫКЪ** *ч.* (2) *(назва долини у Подільській землі)*: и колы есмо проихали черезъ лісъ Почапинский до долыни Кобелыка, вгору рички Згару... тамъ есмо, при той долыни Кобелыку, засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кобелыка** (1430 *ГВКЛ* 7); *місц. одн.* **при Кобелыку** (1430 *ГВКЛ* 7).

Див. ще **ДОЛИНА** [1] (долына Кобелыцкая).

***КОБИЛА** *див.* ***КОБЫЛА** [1].

***КОБЛИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Коблин: у Коблини не надобе... давати мыта (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* у **Коблини** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***КОБЛЪЧИНИ** *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Коболчин: мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) нємцѣ, на имѣ тємишєщи... и кобы(л)чи(н) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прАд нами... Ана, сєстра Доброулова логофет(а)... и дала своимъ племєником... два села на имѣ Коблъчин(и) и Билосовци, иа Днистри (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *наз.* **Коблъчин(н)** 1 (1470 *BD* I, 155); **кобы(л)чи(н)** 1 (1447 *Cost.* II, 288).

***КОБРИНКА** *ч.* (1) *(назва річки у Троцькому воєводстві)*: Про то я... записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млына, што на рѣцѣ на Кобринцѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Кобринц'ѣ** (1401 *АкВАК* III, 2).

КОБРИНСКИИ *див.* **КОБРЫНСКІЙ** [2].

***КОБРИНЬ** *див.* ***КОБРЫНЬ.**

КОБРЫНСКАЯ, КОБРЫНЬСКАА *ж.* (5) *(особова назва)*: Се я княгини Ивановая Семеновича Кобрынская Θедора, дочка пана Рогатинского (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 1—2); Сє А кнАгини ИвановаА Сємєновнча КобрыньскаА кн⟨А⟩гини Фєдка, пана Ивана Рогатинского дочка... записоую мужєви своєму... двѣ тисАчи золотых оугорских симь моимь листом (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кобрынская, КобрыньскаА** (1401 *АкВАК* III, 1, 2; 1465 *АкВАК* III, 4; 1487 *AS* I, 239); *род. одн.* **Кобрынское** (1401 *АкВАК* III, 2).

КОБРЫНСКІЙ [1] *прикм.* (3): А при томъ былъ... Мрочко и Некрашъ, намѣстникъ Кобрынскій (Кобринь, 1401

АкВАК III, 2); А при томъ были добрые люди королевые бояре... а къ тому бояре наши Кобрынскіе (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Кобрынскій** (1401 *АкВАК* III, 2); *наз. мн. ч.* **Кобрынскіе** (1401 *АкВАК* III, 2; 1465 *АкВАК* III, 4).

Пор. ***КОБРЫНЬ.**

КОБРЫНСКІЙ [2], **КОБРИНСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва)*: Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ... хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ... тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Се я кнѧзь Семен Романович Кобринскии чиню твердост сею моєю грамотою (Кобринь, 1454 *AS* III, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кобрынскій** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **Кобринскии** 1 (1454 *AS* III, 9).

***КОБРЫНЬ** *ч.* (16) *(назва міста у Троцькому воєводстві)*: а записала есми по души моего мужа... къ манастыру Светого Спаса двѣ корчмы вольныхъ у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Писанъ в Кобрини (Кобринь, 1454 *AS* III, 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кобринѧ** (1454 *AS* III, 10); *дав. одн.* **Кобрыню** (1401 *АкВАК* III, 2); *знах. одн.* **Kobryn** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *місц. одн.* **въ (у) Кобрыни** 9 (1401 *АкВАК* III, 2; 1465 *АкВАК* III, 4); **на (в) Кобрини** 2 (1454 *AS* III, 10); **въ Кобрыню** 1 (1401 *АкВАК* III, 2).

КОБРЫНЬСКАѦ *див.* **КОБРЫНСКАЯ.**

***КОБУЧЪ** *ч.* (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі)*: я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... з... бобровыми гоны... противъ острова Кобуча (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кобуча** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***КОБЪЛА** [1] *див.* ***КОБЫЛА** [2].

***КОБЪЛА** [2] *див.* **КОБЫЛА** [3].

***КОБЪЛИ** *див.* ***КОБЫЛЫ** [1].

КОБЪЛЇЄИ ВИШНЫИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Ино ми видѣвши их доброую волю и токмєжь и заплатоу, а ми также єсмо дали и потвєрдили тоє вишєписанноє сєло Вишнїи Кобълїєи (Сучава, 1467 *BD* II, 122—123).

ФОРМИ: *наз.* **Кобълїєи Вишныи** (1467 *BD* I, 122); *знах.* **Вишнїи Кобълїєи** (1467 *BD* I, 123).

***КОБЫЛА** [1] *ж.* (20) кобила (19): о(т)дѣлили волъчка о(т) сєбє дали єму сєло... а шисть кобылъ (Вишия, 1393 *Р* 52); а кто идет до ливова, на головномъ мытѣ, оу сочавѣ... от кобылы по шест гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788—789); прѧчтє и милоуитє кони и кобили и овци и свини и оусє товар коулко єст (Торговище, 1481 *BD* II, 358);

к о б ы л а с т а д ъ н а я (1) стадна кобила, конематка: И уделил ему панъ Боръсанъ... своего стада пять кобылъ стадъныхъ, а дъва конь (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *род. одн.* **кобылы** 6 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 275); **кобыли** 2 (1434 *Cost.* II, 668); *знах. одн. зам. род.* **от кобылоу** 1 (1460 *BD* II, 273); *наз. мн.* **кобили** (1466 *BD* I, 96); *род. мн.* **кобылъ, кобыл** (1393 *Р* 52; 1456 *Cost.* II, 790; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1460 *BD* II, 274); *знах. мн.* **кобылы** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II, 790); **кобыли** 2 (1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 274); **кобили** 1 (1481 *BD* II, 358).

***КОБЫЛА** [2] *ж.* (5) *(назва потоку у Молдавському князівстві)*: А хотарь томоу сєлоу Сєливєстрїи, оба коути, оу Кобыле, да єст съ въсѣми старими хотари (Сучава, 1481 *BD* I, 249); и продала свою отниноу от оурика отца єи Драгомира, єдино сєло на имѣ Чєрєтїѧни оу Кобълє (Сучава, 1491 *BD* I, 456).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кобыле, Кобълє** (1481 *BD* I, 248, 249; 1491 *BD* I, 456).

КОБЫЛА [3] *ж.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єдно мѣсто мєждоу лєоуринцємъ и бъксънєщъ и повыше кобыла (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); И оуставшє наши слоуги Пєтрѣ и брать єго Іон и заплатили оуси тоти вишєписанїи пинѣзи... оу роуки Драголє, дочка Драгомира от Кобълє (Сучава, 1491 *BD* I, 456).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* повышє **кобыла** (1436 *Cost.* I, 444); *род. одн.* **Кобълє** (1491 *BD* I, 456).

КОБЫЛЇѦ *ж.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣ(м) мы видѣвши и(х) правую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали и потвердили єсми и(м)... сєла на имѣ онєщи ... и кобылїѧ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569): Ино ми видѣвши межє ними доброє их воли... а ми... и от нас єсми дали и потвердили слоузѣ нашємоу паноу Козмѣ оушарю тоє вишєписанноє сєло Кобылїѧ на Днистри (Сучава, 1482 *BD* I, 262).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кобылїѧ** (1456 *Cost.* II, 569); *зам. знах.* дали сєло **Кобылїѧ** (1482 *BD* I, 262).

***КОБЫЛЫ** [1] *мн.* (8) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвшє и(х) правою и вѣрною службою до нас... дали єсми имъ... и(х) отнина, гдє домъ драгомировъ на кобылѧ(х) (Васлуй, 1437 *Mih.* 202—203); а мы такождерє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Томи тоє прѧдрєчєноє сєло оу Кобълєх (Сучава, 1494 *BD* II, 36).

ФОРМИ: *місц.* **на Кобылє(х), Кобълєх** 6 (1491 *Cost. D.* 37; 1494 *BD* II, 34, 36); **на кобылѧ(х)** 1 (1437 *Mih.* 203); *зам. род.* **от кобылєх** 1 (1472 *BD* I, 169).

Див. ще **КОБЫЛѢ.**

КОБЫЛЫ [2] *див.* **КОБЫЛѢ.**

КОБЫЛЧИНА *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвшє ... єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми... сєла на днистри... и на оустиє кобылчина (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **кобылчина** (1447 *Cost.* II, 273).

***КОБЫЛЧИНИ** *див.* ***КОБЛЪЧИНИ.**

КОБЫЛѢ, КОБЫЛЫ, КОБѪЛЄ *с., невідм.* (5) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... вѣдѣвшє єго правую и вѣрною слу(ж)бою до насъ... дали єсмы єму оу нашєи зємли оу молдавскои красныи потокъ што на кобылы (Сучава, 1403 *RS* 338); тѣмь мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу... дали єсмы ємоу... осємъ сєлъ на имѧ роз⟨к⟩а пєтръ на кобылѣ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

Див. ще ***КОБЫЛЫ** [1].

***КОБЫЛѦНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Kobylany): а при то(м) свѣдци были кнѧзь ѧнъ арцибискупъ львь(овс)ки па(н) м**жи(к) из дубровы (домаратъ с ко)былѧнъ па(н) бѣцкии (Медика, 1415 *Р* 87).

ФОРМИ: *род.* **(ко)былѧнъ** (1415 *Р* 87).

КОБѪЛЄ *див.* **КОБЫЛѢ.**

***КОВАЛЕВЪ** *прикм.* (1): Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... и просилъ въ иасъ въ Смоленскомъ повете, въ Катанской волости, села, на имя Давыдкова Сковородина... а Деменътисова Ковалева (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Ковалева** (1499 *РИБ* 776).

***КОВАНИЙ** *прикм.* (2) з кованою оправою; (про ікону) з окладом чеканної роботи: застали єсмо оу стго спса на красно(м) Д иконы кованы(х)... єваньгєльє кованоє (б. м. н., 1429 *Р* 114).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **кованоє** (1429 *Р* 114); *род. мн.* **кованы(х)** (1429 *Р* 114).

КОВАСНА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє дали єсми монастырю нашємоу о(т) нѣмца... о(т) нашеи браници о(т) бохотинъ, а на имѣ... ковасна, съ въсѣми єѫ обръшїи (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501).

ФОРМИ: *наз. одн.* ковасна (1454 *Cost.* II, 501).

КОВЄНСКИЙ, КОВЄНЬСКІЙ *прикм.* (3) (*пор.* Ковенъ *у Троцькому воєводстві):* нашимъ намѣстникомъ ковєнскому вилкомирскому оутєнскому (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); А при томь нашемь єднаньи были: кнѧзь Михайло Олєксандровичь... а маршалок королєвъ пан Юрьий Пацєвичь намѣстник ковєнский (Вільна, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* Ковєньскій 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); ковєнский 1 (1482 *AS* I, 80); *дав. одн. ч.* ковєнскому (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***КОВОРЛОУИСКЫИ** *див.* **КОВРЪЛОУИСКЇИ.**

***КОВРЪЛОУИ** *див.* ***КОВОУРЛОУИ.**

КОВРЪЛОУИСКЇИ *прикм.* (4): а мы єсми дали... стєфаноу воєводи, о(т) нашєи очезны (!), державу на имѣ, городъ келїю и с мыто(м)... и млины коворлоуискыи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо имъ... половина о(т) млино(в) наши(х) ковръловиски(х), на проутѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324);

о з є р о К о в о у р л о у и с к о є (1) *див.* **ОЗЄРО**; я з є р ъ к о в р ъ л о у и с к ї и (1) *див.* ***ЯЗЄРЪ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* коврълоуискїи (1448 *Cost.* II, 324); *наз. одн. с. зам. род.* половина озєра Ковоурлоуискоє (1468 *BD* I, 130); *род. мн.* коврълоуиски(х) (1448 *Cost.* II, 324); *знах. мн. ч.* коворлоуискыи (1435 *Cost.* II, 682).

Пор. ***КОВОУРЛОУИ.**

***КОВОУРЛОУИ** *ч.* (4) (*назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмжє мы видѣвше... єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу нашєи зємли, оу молдавскои, сєла на ковръловую (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355); мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... оже тоти исти(н)нїи наши слоуги... жаловали єсми и(х) особною нашєю мл(с)тїю и дали и потвръдили єсми и(м) оу нашєи зємли... сєла... на ковоурлоуи (Сучава, 1491 *Cost. S.* 153).

ФОРМИ: *місц. одн.* на ковоурлоуи 2 (1468 *BD* I, 130; 1491 *Cost. S.* 153); на коврълоуи 1 (1448 *Cost.* II, 324); на коврълоую 1 (1448 *Cost.* II, 355).

***КОВОУРЛОУИСКИИ** *див.* **КОВРЪЛОУИСКЇИ.**

КОГАНОВИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва):* А при томъ былъ... Мордвинъ Когановичъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* Когановичъ (1401 *АкВАК* III, 2).

***КОГОЛЄЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* и(н)и никто да нєсмѣєть ты(х) монастирски(х) люди о(т) зви(жи)нци и о(т) коголєщи... соудити ани глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *род.* коголєщи (1467 *Mih. Doc.* 125).

***КОДЄНСКИИ** *прикм.* (4) ◇ к о д є н с к а я д о р о г а (2) (*назва дороги у Київській землі):* а о(т) кодє(н)скоє дороги по(дъ) кодню по вєликоую роудоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168); к о д є н с к а я р у д а (2) (*назва місцевості у Київській землі):* а тая зємлѧ пошла харько(в)ская по кодє(н)скоую роудоу за трибѣсовъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* кодє(н)скоє (бл. 1458 *Р* 167, 168); *дав. одн. ж.* кодє(н)ской (бл. 1458 *Р* 168); *знах. одн. ж.* кодє(н)скоую (бл. 1458 *Р* 167).

Пор. ***КОДНЯ.**

***КОДНЯ** *ж.* (2) (*назва містечка у Київській землі)* Кодня: та(м) г(с)дрю нашему по волы(н)ци по ивницькоую дорогоу... а о(т) кодє(н)скоє дороги по(дъ) кодню по вєликоую роудоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167—168).

ФОРМИ: *дав. одн.* кодии (бл. 1458 *Р* 168); *знах. одн.* коднюо (бл. 1458 *Р* 168).

***КОЖА** *ж.* (35) шкіра: а у которомъ торгу иметъ купити, тамъ иметъ дати ... отъ сто кожи воловыхъ дєсѧть гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); И они передъ нами повѣдили, штожъ деи и передъ тымъ здавна тыи кожи малые неварунковые телятины, баранины, козлины шевци купують (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88—89).

ФОРМИ: *род. одн.* кожи (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *род. мн.* кожи 16 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273, 274); кожъ, кож 8 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 273, 275; 1495 *АЛМ* 88, 89); кожїн 2 (1434 *Cost.* II, 668, 669); *знах. мн.* кожи (1495 *АЛМ* 88, 89).

***КОЖДЫИ** *займ.* (36) **1.** (*будь-який з даного ряду)* кожний (29): а записала есми по души его князя небощика... къ манастиру светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи... ижъ бы себѣ держалъ попа, ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu... y z mythom... od każdoho woza po hrosik (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); мы великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито и даемъ ведати симъ нашимъ листомъ кождому доброму... хто на н возрит... иже видев... службу... нашого вѣрного слуги пана Ивана Мукосѣевича, и мы... даемъ и дали есмо и записали за его вѣрную службу села (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу... си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городища... и(з) ихъ Приле(г)лостѧми Ко(ж)доє до сєбє Широко(ст) Маючиє (Прилуки, 1459 *Р* 171); Казимиръ... король польскій... Чинимъ знаменито и даемъ вѣдати кождому доброму... кому то его потребизна будетъ вѣдати (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); Про то господаръ нашъ великий князь Алєксанъдро всказалъ... абы єси зъ єго милост⟨ью⟩ оутверъдилъся... и былъ бы твоя милость зъ нашымъ господарємъ зъ єго милостью въ добромъ прыятєльствє за одинъ на кожъдого єго милости нєпрыятєля (Троки, 1494 *BD* II, 387);

будь-який, всякий (1): а заплативши заруки, прєдся сес лист мои пры моцы захован быти маєт в кождого права (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

2. (*з прийменником* безъ) жодний, ніякий (1): Жаловалъ намъ Михайло Петругъ на Богдана Сопѣжича, рекучи: увязалъ ся въ люди мои отчиныи тыми разы безъ кождого права (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

3. (*у знач. іменника)* кожний (5): мы велики князь Швидрикгялъ руски и иныхъ, чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ кождому... хто на него возритъ... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣриую... пана Богуша Оверкича Тимоха... мы... его... прыимуемо и прыяли есмо... зъ ласки нашое надаемо волности в(шеля)коѣ (Луцьк, 1438 *Р* 140); Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито симъ моимъ листомъ кождому, кому буде потреба его видѣти... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* кождого, кожъдого, kożdoho (1401 *АкВАК* III, 2; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1475 *AS* I, 72; 1498 *АЛМ* 169); *дав. одн. ч.* кождому, кожъдому (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1438 *Р* 140; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 7; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1464 *AS* I, 57; 1470 *AS* I, 64; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 87; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); *знах. одн. ч.* кожъдыи 4 (1487 *РИБ* 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*); кожъдого 1 (1494 *BD* II, 387); *наз. одн. с.* Ко(ж)доє (1459 *Р* 171).

Див. ще **КАЖДЫЙ, *КАЖНЫИ, *КЪЖДО.**

***КОЖИНЪ** *прикм.* (1): тѧ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали єсми и(м) оу нашєи зємли, сєла на имѣ кълимъннєци... и... брощѣни, гдє є(ст) домъ кожи(н) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ *наз. одн. ч.* кожи(н) (1448 *Cost.* II, 316).

Пор. **КОЖѢ.**

!КОЖИЄМ ⟨БОЖЬЄМ⟩ (1): по кожиємь (!) нарожениємь (Краків, 1491 *KE*).

Див. **БОЖЇИ.**

! КОЖОКАРЪ *див.* ***КОЖУХАРЬ.**

***КОЖОХАРЬ** *див.* ***КОЖУХАРЬ.**

***КОЖУХАРЬ** *ч.* (3) кожухар, кожушник: и варє ку(л)ко кожохари соу(т) оу ты(х) сє(л) или бу(д) какии мастєры щобы монастирю бы(л) то(т) вє(с) прихо(д) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); а тако(ж) тоты люди да имаю(т) слободу, или мастровє (!) иму(т) бы (!) или кожухари ... да нє да(ст) ты(х) люди ни да(н), ни посаду (Сучава, 1453 *Cost.* II, 161).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **кожокаръ** (1448 *ДГПР*); *наз. мн.* **кожохари** 1 (1448 *DIR«A»* 491); **кожухари** 1 (1453 *Cost.* II, 461).

***КОЖУХЪ** *ч.* (3) кожух, шуба: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); продал єсми тоє имєнє Дажев... за двєстє коп широкихъ грошей монєти чєскоє и за кожух бобровый сукномъ поръпрыяномъ крытый (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кожух** (1475 *AS* I, 72; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

***КОЖЧИЧИ** *мн.* (1) *(назва маєтку у Віленському воєводстві):* Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ и поведилъ передъ нами, штожъ кнехиня (sic! — *Прим. вид.*) Семеновая Алексанъдровича, кнегиня Маря Пинская и сынъ ее, князь Василей Семеновичъ, за его служъбу дали ему... в Кожчичох две дворище на пашню (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *місц.* **в Кожчичох** (1497 *РИБ* 683).

!КОЖШНО *див.* **КОЖЮШНО.**

***КОЖЪДЫИ** *див.* ***КОЖДЫИ.**

КОЖѢ *ч.* (3) *(особова назва, молд., слов.* кожа): мы илїа воєвода... чини(м) знамен⟨ито⟩... оже тоты истинны слуги наши панъ сана рошка граматикъ и братъ єго кожѣ пътру служили намъ право и вѣрно (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51); єщє два цигани... и єди(н) татари(н), иа имѣ кожѣ исъ чєлѣ(д)ю (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кожѣ** (1439 *Cost.* II, 51; 1448 *Cost.* II, 316; 1453 *Cost.* II, 445).

КОЖЮШНО *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) бы(л) боАрє бра(т)ша минигаило кнА(з) юрьи кожшно (так.— *Прим. вид.*) иванови(ч) (Молодечно, 1388 *Р* 44); пєрвыи поручни(к) кнА(з) михаило євнутєви(ч)... кнА(з) юрьи кожюшно (б. м. н., 1392 *Р* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кожюшно** (1392 *Р* 46); ! **кожшно** (1388 *Р* 44).

***КОЗА** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана кози (Сучава, 1432 *ДГВІН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **кози** (1432 *ДГВІН*).

***КОЗАЄЩИ** *мн.*(1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потврѣдили єсмо имъ... єдна пасика... проти(в) козаєщи, где была пасика рошкова (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *род.* **козаєщи** (1448 *Cost.* II, 323).

***КОЗАНЧА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ ми, видѣвши є(г) правоую и вирноую слоужбоу д(о) на(с)... далї и потвєрдил(и) єсми ємоу... село єго... на имѣ Корчєщїи на Козанчи (Сучава, 1457 *UKP*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Козанчи** (1457 *UKP*).

КОЗАРЄВЦИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... села на имА козарєвцн и ползаловци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... села на имѣ боучоумѣнїи... и на рєвти козарєвци (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз.* **козарєвци** (1431 *Cost.* I, 317; 1439 *Cost.* II, 41).

Див. ще **КОЗАРОВЦИ.**

КОЗАРИН *див.* **КОЗАРИНЪ.**

КОЗАРИНОВАЯ *ж.* (1) *(особова назва):* на тых же Горках и на половици Олеска маетъ дядиная моя пани Козариновая — сто гривенъ на половици Горокъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Козариновая** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

***КОЗАРИНОВЪ** *прикм.* (1): и о(н) пєрє(д) нами повѣди(л) што(ж) тоє вышеписаноє сєло сомино дєржа(л) козари(н) а послѣ того козарина дєржа(л) братаничь козарино(в) тишко (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **козарино(в)** (1499 *ГОКІР*).

Пор. **КОЗАРИНЪ.**

КОЗАРИНЪ, КОЗАРИН, КОЗАРЫН, КАЗАРИНЪ, КАЗАРИН *ч.* (18) *(особова назва):* А при томъ были сведъки, наша верная рад(а): владыка луцкий Феодосий... пан Козарин (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); Би(л) на(м) чоло(м) дворяни(н) на(ш) ивашко русиновичь и проси(л) в на(с) су воло(ди)мирьско(м) повѣтє сєла на имА сомина котороє(ж) дєржа(л) зємАни(н) воло(ди)мирьски(и) на имА козари(н) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Козаринъ, Козарин, козари(н)** 11 (1438 *Р* 139; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI,8; 1445 *Р* 151; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1499 *ГОКІР*); **Казарин, Казаринъ** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1443 *Р* 145; 1451 *Р* 156; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **Козарын** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *род. одн.* **козарива** (1499 *ГОКІР*).

КОЗАРОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали єсмы єму... сєла... на имА прокопинци... и козаровци (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *наз.* **козаровци** (1436 *Cost.* I, 459).

Див. ще **КОЗАРЄВЦИ.**

КОЗАРЫН *див.* **КОЗАРИНЪ.**

!КОЗЄНИ ⟨КОРЄНИ⟩ *див.* **КОРЄНЪ.**

***КОЗЄНАТА** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы болєславъ инако швитрикгаило... знаємо то чини(м)... ажє даровали єсмо и даємъ слузѣ нашєму юркови козєнАти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ Н҃ копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102).

ФОРМИ: *дав. одн.* **козєнАти** (1424 *Р* 102).

***КОЗЄЧИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) бы(л) вл(д)ка лоуцкии никифо(р)... кнзь василєи козєчи(ч) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а при то(м) бы(л) вл(д)ка лоуцкии, никиѳоръ... кнА(з) василєи козєчи(ч) (Луцьк, 1490 *Пам*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **козєчи(ч)** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

***КОЗИИ** *прикм.* (4) ⟨?⟩ (1): ачбы єсмо козѣ записы с которы(м) коли члонко(м) оучинили кторыА бы проти(в) прєрєчєно(м) господарѣви нашєм(у), королєви... бы могли быти тоты всА... ни во што обєртає(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734);

◇ п а с и к а к о з и А (1) *див.* **ПАСИКА** 1; п о т о к ъ к о з ї и (1) *див.* ***ПОТОКЪ**[1]; р о у д а к о з ї я (1) *див.* ***РОУДА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **козїА** (1455 *Cost.* II, 559); *наз. одн. ж.* **козиА** (1462 *Cost. D.* 11; 1488 *ДГСПМ*); *знах. мн. ч.* **козѣ** (1448 *Cost.* II, 734).

***КОЗИЙ МИСТРЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор. стч.* mistr kozieho mleka «виробник, продавець лікувальних мастей»): Се я Янъ, иначей Корѣива Ядукговичь, продалъ есмы... землю свою питомую... которуюжто землю купилъ есми былъ у Бартоша прозвищом Козего Мистра (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Козего Мистра** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

КОЗИКА *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были наша вѣрная рада кнАзи и панове... кнАзь ѳєдорь козика панъ Семашко єѳифановичь (Луцьк, 1455 *Р* 151).

ФОРМИ: *наз. одн.* **козика** (1445 *Р* 151).

***КОЗИНА** *ж.* (1) вичинена козяча шкура: Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ, штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые телятины, баранины, козины (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *знах. мн.* **козины** (1495 *АЛМ* 88).
Див. ще ***КОЗЛИНА.**
КОЗИНСКИЙ, КОЗИНЪСКИЙ *ч.* (2) *(особова назва):* а при ⟨томъ⟩ *(в ориг.* а при м̃л были.— *Прим. вид.)* были.. пан Гринко Козинский хоружий луцкий, пан Зброх Гулевич (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Козинский, Козинъский** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 195; 1494 *AS* I, 102).
***КОЗИНЪ** *ч.* (4) *(назва селища у Волинській землі):* на Гнидовѣ не надобе мыта давати... въ Козинѣ не надобе (Степан, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Козинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
КОЗИНЪСКИЙ *див.* **КОЗИНСКИЙ.**
КОЗЇЯ *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а пасика щобы была о(т) страни козїю къ велїкои тои гороу и да осадитъ собѣ люди, колко оузмогоутъ осадити до тои пасикоу (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501); а хота(р) до обрьшїе а о(т) толѣ на козїю къ велїкою гороу (Корочин Камінь, 1458 *Mih.* Дос. 122).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **козїя** (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. зам. род.* о(т) страни **козїю** (1454 *Cost.* II. 501).
***КОЗЛИНА** *ж.* (2) вичинена козлча шкура: И они передъ нами повѣдили, штожъ дей и передъ тымъ здавна тые кожи малые неварунковые телятины, баранины, козлины шевци купуютъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88—89).
ФОРМИ: *знах. мн.* **козлины** (1495 *АЛМ* 89).
Див. ще ***КОЗИНА.**
КОЗЛОВСКИЙ, КОЗЛУВЪСКИИ, КОСЛОВСКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* а при томъ были наша вѣрная рада... панъ Ѳедко колодѧзкии, панъ Федко козлувъскии (Луцьк, 1445 *P* 151); а сє я Хвєдко Кословский... светчю... иж... продал єсми сєло своє Стоупно (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Козловский** 1 (1470 *AS* I, 65); **козлувъскии** 1 (1445 *P* 151); **Кословский** 1 (1474 *AS* I, 69).
КОЗЛОВЪ *ч.* (1) *(назва села у Подільській землі)* Козлів: Мы кн̃(з)ь швитригаило г(с)дрь подолскои зм(л)и знамєнито чинимъ... ажє дали єсмо слузѣ нашьму (!) радєви и дѣтємъ... съло (!) козловъ (Ольховець, 1445 *CPK* 135).
ФОРМИ: *наз. одн.* **козловъ** (1445 *CPK* 135).
КОЗЛУВЪСКИИ *див.* **КОЗЛОВСКИЙ.**
КОЗМА, КОЗМѢ *ч.* (92) *(особова назва, гр.* Κοσμᾶς) Кузьма: мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє тота истиннаѧ маиколѧ... съ своими сны, съ козмою и съ сыною... тѧгали на влада и на крьстю (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127); И оуставшє наши слоуги Козма и брат єго Влад... та заплатили оуси тоты вишєписанїи пинѣзи (Сучава, 1495 *BD* II, 74).
ФОРМИ: *наз. одн.* **козма** 20 (1428 *Cost.* I, 202; 1433 *Cost.* II, 650; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *ЭСФ;* 1462 *Cost. D.* 11; 1471 *BD* I, 164; 1475 *BD* I, 205; 1483 *BD* I, 269; 1495 *BD* II, 74 і т. ін.); **козмѣ** 2 (1453 *Cost.* II, 458; 1486 *BD* I, 289); *зам. род.* вѣра пана **козма** 5 (1436 *ВАМ* 29; 1439 *Cost.* II, 52; 1442 *Cost.* II, 93; 1455 *Cost.* II, 550; 1457 *BD* II, 258); *зам. дав.* **Козма** 1 (1481 *BD* II, 358); *зам. знах.* убили того **козма** 1 (1487 *BD* I, 312); *род. одн.* **козмы** 31 (1432 *Cost.* I, 331; 1436 *Cost.* I, 482; 1437 *Cost.* I, 530; 1439 *Cost.* II, 32; 1440 *Cost.* II, 65; 1442 *Cost.* II, 88; 1443 *Cost.* II, 138; 1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 432; 1457 *BD* I, 4 і т. ін.); **козми** 21 (1435 *DIR«A»* 465; 1438 *Cost.* II, 8; 1443 *Cost.* II, 149; 1453 *DIR«A»* 503; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 564; 1456 *Cost.* II, 569; 1462 *Cost. D.* 10; 1487 *BD* I, 312 і т. ін.); **козмѣ** 2 (1438 *Cost.* II, 27; 1448 *Cost.* II, 306); *дав. одн.* **козмѣ** 6 (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ;* 1479 *BD* I, 228; 1482 *BD* I, 262; 1486 *BD* I, 290); **Козми** 2 (1495 *BD* II, 74); *ор. одн.* **козмою** (1418 *Cost.* I, 127).
КОЗМИН *прикм.* (1): И такождєрє щоби єстє знали, ажє Солтан, брат Козмин, а он єст съ мною жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Козмин** (1481 *BD* II, 358).
Пор. **КОЗМА.**
***КОЗМИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а пак оу Черновской волости ѕ̃ цръков оу Козмин с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419—420).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Козмин** (1490 *BD* I, 419).
Див. ще ***КОЗМИНОУЛЪ.**
***КОЗМИНОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и єщє єсми дали и потврѣдили томоу нашємоу ст̃омоу монастироу о(т) поутнои нашє питомоє сєло на имѣ козминоу(л) оу черновскои волости (Сучава, 1488 *ДГСПМ*)
ФОРМИ: *наз. одн.* **козминоу(л)** (1488 *ДГСПМ*).
Див. ще ***КОЗМИНЪ.**
КОЗМИЦА, КОЗМИЦѢ *ч.* (18) *(особова назва, молд., пор.* Козма) : а на то є(ст)... вѣра пана козми⟨ца⟩ (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365—366); А хотар Микоулєщєм коуда им хотарил пан Албоул... и пан Козмица (Сучава, 1461 *BD* I, 45).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Козмица** 6 (1458 *BD* I, 19; 1459 *BD* I, 32, 36; 1460 *BD* II, 276; *Cost. S.* 34; 1461 *BD* I, 45); **козмицѣ** 2 (1452 *Cost.* II, 422; 1460 *BD* I, 41); *зам. род.* вѣра пана **козмица, козми⟨ца⟩** 2 (1448 *Cost.* II, 366; 1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **козмици, ко(з)мици** 9 (1458 *BD* I, 20, 25; 1459 *BD* I, 28, 34, 36; *Cost. S.* 22; 1460 *DIR«A»* 515); ! **козмицъ** 1 (1458 *BD* II, 262).
***КОЗМИШЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Козма): а на то є(ст) вѣра... пана козмиша (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462).
ФОРМИ: *род. одн.* **козмиша** (1453 *Cost.* II, 462).
КОЗМѢ *див.* **КОЗМА.**
***КОЗЪРЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѧ прє(д) нами... живерть и рома(н) о(т) козърєщи... и продали свою правою о(т)нину (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).
ФОРМИ: *род.* **козърєщи** (1479 *Cost. S.* 98).
КОИКА *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Костантынъ): И такождєрє єсми дали и потврѣдили тои свѧтои нашєи црькви... татарє на имѣ Бачюл съ чєлѣдєю, и Коика съ чєлѣдєю (Сучава, 1488 *BD* I, 342).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Коика** (1488 *BD* I, 342).
***КОИЛИКИКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... дмитриєви(ч) мониvидъ коиликикови(ч)и (б. м. н., 1392 *P* 46—47).
ФОРМИ: *наз. мн.* **коиликикови(ч)и** (1392 *P* 47).
КОЛА *ч.* (9) *(особова назва):* а ту дѣднину панъ кола вольнъ продати или замѣнити (Галич, 1409 *P* 74); Мы михалъ бучацкыи па(н) и ст⟨а⟩роста галицкыи и кола судья галицкый дѣдичъ з далєова вызнавамы то и зємлѧны иж(ъ) та(к) єсмо то оуложили (Галич, 1435 *P* 134).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кола** (1409 *P* 74; 1413 *GL* 48; 1435 *P* 134); *род. одн.* **колы** (1409 *P* 74); *дав. одн.* **колѣ** (1409 *P* 74).
***КОЛАНЪНЫИ** *ч.* (1) *(закріпачений селянин без права виходу)* коланний: Сєло цвє(т)ковъ а в томъ сєлє отамо(н) а два ч̃лвка оди(н) слоуга а дроуги(и) коланъны(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).
ФОРМИ: *наз. одн.* **коланъны(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).
***КОЛЄНО** *с.* (2) *(рід, покоління в родоводі)* коліно: ачь хто мєнїтсѧ шлѧхътичомь тогды имєєть шєсть оурожєны(х) стары(х) а добры(х) шлѧтичов (!) поставить на свидє(ч)ство двѫ своє(г) родоу а дроу(г)и два изъ дроугаго колена, а трє(т)ихъ два съ трє(т)єго колєна (XV ст. *BC* 18 зв.).
ФОРМИ: *род. одн.* **колєна** (XV ст. *BC* 18 зв.).
КОЛЄШЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Кулішівка: тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми... села на днистри, ⟨на⟩ имѣ колєшєвци и ръшчинци (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз.* **колєшевци** (1447 *Cost.* II, 273).

***КОЛЄШЪВА** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и мы видѣвше и(х) ⟨правою и вѣриою слоуж⟩бою до на(с)... потвердили есми имъ... села... понйже колєшъвѣ где бы(л) ходко и мѫчюкъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52).

ФОРМИ: *род. одн.* **колєшъвѣ** (1439 *Cost.* II, 52).

КОЛИ, КОЛЫ (442) **I.** *присл.* (13) *(неозначений)* будь-коли, коли-небудь (11) :пак ли бы его жь б҃ъ не даи хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ (!) исныи кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы... хочемы его о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); где бы коли того исного пана нашего, наимл(с)тнишого кролѣ полского, и короуны его, намѣстко(м) лихое оу волотство ражено, а любо молвено и овшемъ мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) речїи которы бы коли коу нашеи знаемости прииили оуставичнїи обыслати и выстереи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); А пак привилїи Аврамово, що имал он на тое село... от коупеж, а тоты его привилїи, аже сѣ коли изьявАт, а они да не имают добоувати на сїе наше привилїе николи на вѣки (Сучава, 1493 *BD* II, 22);

(*у сполуч.* к о л и ... а к о л и) коли... а коли, іноді... а іноді (2): коли имѣлъ и҃ тесль на недѣ(л) А коли ѕ҃ тесль (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); обычаи имею(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бероуть не имеючи жадное мл(с)ти межї собою то(г) делѧ(т) (XV ст. *ВС* 11).

II. *спол.* (429) *(зв'язує підрядні речення)* **1.** *(приєднує підрядні умовно-часові)* коли, якщо (271) **а)** *(у препозиції)* (162) *(із співвідносним словом в головному реченні)* (30): коли вси боѧре и землѧне боудуть городъ твердити, тогды тии люди тако же имѣють твердити городъ смотричь (Смотрич, 1375 *Р* 20); а о слоужбоу коли на воиноу поити (!) тогды ѧ имаю за пана дробыша застоупати (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Нижьли коли мы сами где своею головою потягнемъ, тогды онъ съ нами тамъ маеть поити подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424); Коли(ж) кме(т) бѫде(т) ране(н) до крови... тогды емоу прїидеть две частї за раны а третея часть сѫдоу (XV ст. *ВС* 29); А пак коли оусхочет наияснѣишїи Владислав, крал оугръскїи и чъскїи... и... Ян Олбрахть, крол полскїн... и оучинѧт воиска и... поидоут... на тоурецкого чъсаръ и на его земли, и тогди наияснѣишїи Владислав... имал бы проити через Басарабскоую землю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(без співвідносного слова в головному реченні) (51): также коли ми б҃гъ поможе(т) ку моеи отнинѣ буду господаремъ и воеводою, оу земли валаскои, слубую и сеи листъ на себе даю, аже хочю тымъ лепѣи служи(т) нашему милому г(с)дрю, кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); koliżby nineczy tot wasz posoł iechał czerez naszuiu zemlu k niemu, ludiem by zdiesie mnoho serdcia upało (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); но коли панъ дробышъ ставъ завить (!) но покоуль вода сѧ взольеть пото(л) панъ дробы(ш) маеть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбыревце(м) (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Про тожъ, коли она его въ тое именье приняла за сына место... а онъ къ тому именью близшій (Краків, 1489 *РИБ* 438); коли похочеть Стефанъ воевода... своихъ пословъ послати до свата своего... абыхмо его посломъ давали добровольное проеханье (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(*у сполуч.* а к о л и, а л е к о л и, и к о л и) а коли, але коли, і коли (64) *(із співвідносним словом в головному реченні)* (19): а коли оухотѣ(т) выгнати волы о(т) наше(і) земли до оугоръ, тогди имають платити о(т) каждого вола по в҃ гроши (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а коли на во(и)ноу ходять тогды подымщины не дають (б. м. н., бл. 1470 *ЛКЗ* 90); И коли иам богъ поможет та добоудем засѣ нашю очизноу землю молдавскоую, а тогды нам, Стефаноу воеводї, да ест слободно и доброволно... вьити ис их милости землѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422);

(без співвідносного слова в головному реченні) (45): а коли которыи торговець поидеть торговать ис торунѧ черес берестие до лучьска без печали будте (б. м. н., 1341 *Р* 2); а коли которыи господарь имъ ⟨поруши⟩тъ без вины ихъ таковыи штобы былъ проклѧть о(т) г҃а б҃а (Сучава, 1407 *Cost.* I, 57); а коли б(г҃)ъ дасть спусть будеть и я дамъ на прч(с)тую бо(г)м҃трь десѧтую бочку ис того Става (Луцьк, 1445 *Р* 150); а коли наза(д) оусхоче(т) поити до земли мо(л)давскоеи имае(т) поити доброволне съ своею панею (Снятин, 1454 *Р* 163); а коли мы не боуде(м) с тое земли дани полни(ти) на црквь б҃жїю и е(г) мл(с)ти архимандритоу тоую землю о(т) на(с) о(т)нѧ(ти) и да(ти) комоу е(г) мл(с)ть зволи(т) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*);

(сполучник «коли» повторюється перед двома і більше супідрядними реченнями) (17): а тако(ж) коли коро(л) его мл(с)тъ то(т) буде(т) оу корунѧ, а либо иншїи коро(л) его мл(с)тъ будетъ оу корунѧ, тог(д)ы, коли коро(л) его мл(с)тъ на(с) обышле(т) на го(д)бномъ мѣстци, имаемъ хо(л)довати кролеви его мл(с)ти по(л)скому (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); А отъ мене коли змолышъ и отъ слоугъ моихъ твоимъ оулоусомъ коли шкода станеть отъ правое роуки або отъ левое або которие подле мене стоѧть отъ братьи(и) мои о(т) дете(и) мои(х) твоимъ людемъ коли шкода станеть, а о томъ деле коли ѧ боудоу ведати и тобе коли рать свою поущоу... я ихъ только боудоу не казнити (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

б) *(у постпозиції)* (98) *(без співвідносного слова в головному реченні)* (82): ѧ па(н) п҃тръ влодковичь дѣдичь схарбиновскии ... свѣдчю... тым то листомъ каждому добромоу... коли буде того листу ко(м)у потребизна аже миха(л) грабовецкии а па(н) п҃трашь пиликовичь просили кролѧ о границю промежи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич, 1404 *Р* 67—68); а воленъ отъдати, и заменити, и продати, коли хотя и по души отъдати (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); Мы Іо Стефан воевода... знаемо чиним... въсѧм... коли комоу потребизна боудет яко... крал... нам въси мерзѧчкы... отпоустиль, и покоуи... оставиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(*у сполуч.* к о л и... а щ е) якщо, коли (14): мы Стефан воевода... чиним знаменито и сим листом... коли того комоу аще потребизна боудет оже прїиде прѣд нами... пан Ивоул Солка... и дал Ивоул Богданоу... едио привилие... на три села (Сучава, 1461 *BD* I, 44—45); мы Стефан воевода... чиним знаменито и сим листом нашим... коли же того аще комоу потрѣбизна боудет, оже тот истынїи слоуга наш Борчѧ... слоужил нам правою и вѣрною слоужбою (Васлуй, 1487 *BD* II, 112);

(*у сполуч.* а л е к о л и) але коли (2): а на перевози от воза, илї от немецких илї от орменских, по четири гроши, але коли имоут возити поромомь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а на перевозы от воза, или от немецкых или орменскых, по четири гроши, але коли имоут возыты поромом (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

в) *(в інтерпозиції)* (11): а о цеци(н) и о хмелевъ, коли нашь г(с)дрь будеть, оу своего г(с)дрѧ и в наше(г) кролѧ, влодислава пол(с)кого, о то(е) имаеть намилвити (!) и обровнати, подлугъ кролевы воли (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); уставлѧемь иже ка(ж)ды(и) рыцерь алюбо просты(и) земленїнъ коли хоругъви по(д)несоуть што (!) умелъ своего местца стере(ч) а хороугвї своеи боронїть (XV ст. *ВС* 10 зв.); а не заседелыи коли оусхотя(т) о(т) не(г) про(ч) поити, ка(к) в зе(м)ли обычаи есть, выхо(д) о(т)да(в)ши волно ему поити гдѣ хоче(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

2. *(приєднує підрядні часові)* коли (140) **а)** *(у препозиції)* (83) *(із співвідносним словом в головному реченні)* (15): **коли ж то пришедши пред наше обличе слуга нашъ вѣрныи** ходко быбелскыи, и оуказал есть кнѧзѧ львовы листы...

тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвєрдили кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); коли чоловѣкъ то(т) обвинєный домовъ приѣдє приѣдє(т) (так.— *Прим. вид.*) тогды по єго оуѣханѣ трєтии дн(с)ъ право має(т) быти (Галич, 1435 *P* 134); а бори(с) рє(к) коли(м)сѧ з глѣбомъ зъє(д)на(л) то(г)ды тыи записы глѣбу о(т)да(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*); *(без співвідносного слова в головному реченні)* (35): Сє же коли сна моєго изъємльтсѧ (так.— *Прим. вид.*) вєлфромѣя а по єго животѣ кого бъ избьрєть (так.— *Прим. вид.*) и стыи никола тому всє (то) што к цр(к)ви прєдалъ єсмь и своєю братиєю (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); коли пак стала валка оу зємли и они пошли под лєс к Ступну на рєчкоу на Любов (Ступно, 1444 *AS* I, 42); коли кн⟨ѧ⟩зю Сємєну спустити вышнїй ставъ, а в тотжє час кн⟨ѧ⟩зю Васильюспустити свой ставъ нижнїй (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); А тако ажє коли мы послали наши вирны боѧры... до господарѣ нашєго кролѣ єго милость, а... крол... просил нас... абыхом простили пана Михаила логоѳєта (Сучава, 1468 *BD* II, 305—306); ино коли хто по нашомъ животѣ съ наслѣдниковъ нашихъ будєть тоє имѣнье Здєтєлю держати, и они мають тыє двѣ копѣ грошєй давати (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(у сполуч. а коли, *із співвідносним словом в головному реченні)* а коли (7): а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); А коли сѣ прилоучит нєкотораа знамєнитаѧ кривда а низгода межи старостамы, тогды мы имаєм дати знати кролєви єго милости (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(у сполуч. а коли, алє коли, и коли, *без співвідносного слова в головному реченні)* а коли, але коли, і коли (26): а коли миръ станєть юрью кнѧзю города лишитисѧ (б. м. н., 1352 *P* 6); и колы єсмо проихалы черезъ лісъ Почапинскии до долыни Кобєлыка... ажъ тамъ єсмо... засталы бояръ Хмєльницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а коли стадо Глушыцкоє гонять у волость въ Дубровєнъскомъ пути, и они въ тыхъ сєлєхъ ночъ ночоють (!) (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

б) *(у постпозиції)* (38) *(із співвідносним словом в головному реченні)* (4): а тоти єго привилїє, що имал, оуси ємоу пахорили вь домо⟨у⟩ Роусо⟨у⟩лов от Флорєщи, тогди коли погорили и привилїє пана Влаикоула, оуика нашєго (б. м. н., 1472 *BD* I, 177); а боудє(т) имъ тая рє(ч) о(т)новлєна тогды они мають о(т)повєдати ка(к) и тогды коли были позваны пєрвоє къ правоу (XV ст. *BC* 33); Я єщо тогды и дочки въ нєє не понялъ, коли тотъ листъ взяла тєща моя въ короля е. м. (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

(без співвідносного слова в головному реченні) (34): а города луцьска блюсти ми а никомоу нє дати алижь осподарь мо (!) великии король возмєть коли оусхочєть (б. м. н., 1386 *P* 30); а писанъ листъ оу коломыи оу тыжьднь по стмъ михаилѣ коли сѧ пишєть подь лѣты ржства хва ≠ а лѣ(т) и т лѣ(т) и дєвѧносто лѣ(т) и осмоє лѣ(т) (Коломия, 1388 *P* 57—58); а привїлїє що има(л) на тє(х) сєла(х) и на озєра они ємоу покради (!) коли єм до(м) злодѣи покрадили (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22); и надто маю свѣтки люди добрыи, которыи ж при том были, коли они мнѣ тоѣ имѣнє продали вѣчно и нєпорушно (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); и листъ єсми на то г(с)дра королѧ єго млсти мѣлъ алє ми на москвє взѧ(л) коли бы(л) єсми по(и)манъ (Вільна, 1495 *ВМБС*);

в) *(в інтерпозиції)* (19): и тѣ(ж) имъ тая люба была иовина которая на(м) тогды коли єсмо єхали з вєликого литовьского кнзьства была повѣдєна (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а иа той часъ, коли ся єсмо мѣняли, Ивачевский ставъ былъ не заставлєнъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш) ⟨моуша и⟩ калина... о(т) илїяша и о(т) стєфана воєводовє, коли били оу миру, на тоє половини о(т) ръшкани, а они дали оу ру(к) слузѣ нашєму глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

3. *(приєднує підрядні умовні)* (3) *(у препозиції — у сполуч.* а коли, *із співвідносним словом в головному реченні)* а якщо (1): а коли жь такыи боудѣ(т)... тогды ємоу мо(л)чаны твори(м) на вєкы вѣчныи (XV ст. *BC* 35);

(у сполуч. а коли, алє коли, *без співвідносного слова в головному реченні)* а якщо, але якщо (2): алє коли боудет намь надоби илї соукно илї инаѧ торговлѧ... а мы а либо наши мытници абы торговали (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); алє коли боудєтъ намъ надобы или соукно или инаѧ торговлѣ... а мы алибо наши мытници абы торговали (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

4. *(приєднує підрядні пояснювально-причинні)* оскільки, тому що (12) **а)** *(у препозиції)* (8) *(із співвідносним словом у головному реченні)* (3): колижь мєжи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишєє, нижьли памяти потрєбизна єсть... протожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо оурѧдомь... пану нинєишєму владисла(в) ... тому нстино(м) королєви... у дєрьжанїє и триманїє на вѣки вѣчныя слоубоуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); Коли ж всєго прирожєня постат своєго пєрєдкоу видѣ на быванна наслѧдовати, про тож и мы... от родитєлєв наших обычаєв... отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283);

(без співвідносного слова в головному реченні) (5): коли жь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє ижє повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); Коли ж... оумыслъ и злость и(х) є(ст) на то какъ бы христїяньство обажїли... штобы нї одныи... оу нашои зємли нашомоу хрїстїанинѫ пѣнєзеи бы нє дова(л) (!) (XV ст. *BC* 39—39 зв.); коли тому Петку а Петру тыи зємли Крупшовы отчина и дѣдина єстъ ... и мы тыи зємли Петку а Петру присудили (Вільна, 1495 *РИБ* 602);

б) *(у постпозиції—без співвідносного слова в головному реченні)* оскільки (2): Раистръ кни(г) пръвы(х) правы(х) кролѧ казимєра о оуставлєни(и) пра(в) коли (ж) всѧ права то єсть пръвоє (XV ст. *BC* 5 зв.);

в) *(в інтерпозиції)* (2): а пакъ мы тоє сєло ихъ коли жъ воны и тєпєръ єго дєржитъ при нихъ тымъ способомъ зоставляємъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

5. *(приєднує підрядні додаткові)* коли (3) *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (2): И мы пытали Сопѣги: свѣдомъ ли онъ того, коли тотъ листъ брали въ нєбощика короля е. м. (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

(без співвідносного слова в головному реченні) (1): Też jestliby chrest'janin nahabał... o zastawu... na tuju istnuju zastawu... majet' prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

КОЛИ БЫ *спол.* (28) *(зв'язує підрядні речення)* **1.** *(приєднує підрядні умовні)* якщо б, коли б **а)** *(у препозиції)* (23) *(із співвідносним словом у головному реченні)* (6): а тижь коли бы который нєприѧтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныи воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *P* 37); а такъжє коли быхомъ имъ жолъду нєпоплатили и щькодъ тогды имъ поволєваємъ (!)... намъ лаѧти нашихъ купцєхъ (Сучава, 1433—1443 *АРМ*);

(без співвідносного слова в головному реченні) (6): ино коли бы... воитє (!) с того свѣта сшєддъ (!) ано на єго дѣти сулимовь има сполна спасти (Львів, 1412 *P* 81); Коли бысѧ то дѣяло около свѧта нарожѣнья бо(ж)єго оужє проминоулого... ижбыхо(м) длѧ того о(т)сюль пєвныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до Литвы призвали были (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а тако(ж) коли бы вышо(л) андрєи тру(ш)кови(ч) или боу(д) какыи шкодни(к) покутскы до нашєи зємли, а мы што быхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770);

(*у сполуч.* а коли бы) а якщо б (11) (*без співвідносного слова в головному реченні*) (7): а коли быхомъ противъ тому молъви(л) то быхомъ молъвили противъ нашеи чти (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); *А коли бы* кн⟨A⟩зь Василей не спустилъ своего ставу в тот час коли кн⟨A⟩зь Семенъ спустить, а была бы шкода кн⟨A⟩зю Семену, и кн⟨A⟩зь Василей имаеть шкоду заступить (Луцьк, 1463 *AS* I, 55—56); а коли бы обадва змерли а не зостанетъся ни по одномъ сыновъ... то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

(*із співвідносним словом в головному реченні*) (4): а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ... самъ своимъ животомъ полагати... на оборонѣня нашей землѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а коли быx мо хотѣли тое узрушити, тогды быхмо имѣли первои ⟨господарю⟩ королю положити триста золотыхъ угорьскихъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102);

б) (*у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні*) (2): а по его животѣ въ жоны его и въ дѣтей нихто не мѣлъ того имѣнія выкупати, нижли отецъ нашъ е. м., коли бы его ему потребъ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); А також мы... ани жаднои раді ани помочи Тоурком не имаем дати, вънѣвши коли бы нѣкотораA моц або сила тоурецкого чъсарѣ... пришла бы (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424);

в) (*в інтерпозиції*) (2): мы александръ воевода... чинимъ знаменито... аже хотAчи... владиславови... королю полскому... оуказати... наше листы... которыми сA есмы ему записали... иже быхомъ николи не имѣли противъ ему быти... але быхомъ ему и его корунѣ помагали коли бы того трѣба, безо лсти и без хытрости (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637); Вызнаваемъ... и(ж)... хотячы пана михаила... намъ братомъ... оучинити... дали есми емоу оу ка(ж)доую его пригодоу... коли бы ся емоу пригодило выти исъ земли мо(л)давскоеи пере(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мешкане съ его панею (Снятин, 1454 *P* 162—163);

(*у сполуч.* колко крот коли бы): скільки раз, коли б (1): Тиж от сего часоу... слюбоуем томоу паноу Казимироу кролю... противко каждомоу неприателеви их пристати и помагати... колко крот коли бы было потребизна (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

КОЛИКО (18) (*цсл.* колико) **I.** *займенниковий числ.* (4) (*неозначено-кількісний*) скільки-небудь (1): колико возовъ пошлю(т) о(т) нѣмецкого монастырѣ или по рибоу или по ме(д)... щобы о(т) ни(х) нигде не оузѣли мыта по нашеи земли (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455);

декілька (1): и тыми разы тые мещане вроуцькие... шесть ихъ... просили насъ абыхмо ещо имъ тые ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*);

трохи (1): Се азь... Игнатіе, рекомїи Юга, великїи вистърникь Іо⟨а⟩на Стефана воеводы, оже... кь свAтомоу мѣстоу... иже на Поутнои, дали есми... едии виноград близь винограда монастирьскаа оу Хърылов, и полю колико (!) (Путна, 1476 *BD* I, 215);

(*означає велику кількість чого*) скільки (1): Колико то гробовъ а вси тыи жили на семь свѣтѣ а пошли вси кь боу (Київ, 1446 *P* 154).

II. *числівниковий займ.* (14) (*у відносному значенні — зв'язує підрядні речення*)

1. (*приєднує підрядні міри і ступеня*) скільки (12) **а)** (*у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні*) (11): а хотаръ еи долоу нистро(м)... на устие загорнѣи исъ въсѣми грълами колико оупадаеть оу загорнѣи (Нямп, 1456 *DIR«A»* 511); а мы такождере и от нас есмы дали и потвърдили слоузѣ нашемоу вѣрномоу паноу Жоуржоу гоуменникоу тоую прAдреченноую третоую част села от Бъешещи, от колико ест част Оани Бъешескоула (Сучава, 1499 *BD* II, 135);

б) (*в інтерпозиції*) (1): а Тоурком, колико боудоум мочи, быти им непріятели (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. (*приєднує підрядні часові — у препозиції*) скільки раз (2): (*із співвідносним словом у головному реченні*) (1): колик⟨о⟩ сA пригодитъ ижъ поидетъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣемъ горAчи(м) пыто(м) ... а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣA своего оу ⟨селѣ⟩ тогды право ему маетъ⟨ъ⟩ быти тре⟩тии дн(с)ъ по его оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ⟩ ⟨оу се⟩ло бе(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *P* 134);

(*без співвідносного слова в головному реченні*) (1): и пак колико беседе имахмо къ вашеи милости, а мы по рѣдоу въсе къ ним разброихмо (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

Див. ще **КОЛКО**[1], **KOLKI**, **SKOLKO**.

КОЛИЧЬ *ч.* (3) (*особова назва*): а тому свѣдци па(н) Aнъ количь, па(н) волканъ оугорницкии (Галич, 1404 *P* 68); тъм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше правоую и вѣрноую их слоужбоу до на(с)... дали есми и(м) оу нашеи земли молдавскои села на имѣ боучоумѣнїи... и где бы(л) михаило количъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **количь** 2 (1404 *P* 68; 1436 *DIR«A»* 469); **количъ** 1 (1439 *Cost.* II, 41).

! **КОЛЇ** ⟨ТОГДЫ⟩ (1): прото(ж) рекы текоу(т) межї именьи а ка(ж)ныи имеетъ свои бѣре(г) а коли(ж) тая река оучини(т) собе иноуды бере(г) а не члвчьимь оученїемь (!) але своею сїлою а колї первеишая тоутъ имаеть бытї правая граніца (XV ст. *BC* 10 зв.).

Див. **ТОГДЫ**.

***КОЛКИ** *мн.* (2) (*назва містечка у Волинській землі*) Колки: а покинувъши гостинецъ Олышский въ право... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); Я Семенъ с колковъ ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *род.* **Колковь** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2; 1398 *ДГПМ*).

KOLKI *займенниковий числ.* (1) скільки, скільки раз: a i my k waszoy miłosty kolkiz dej prykazywali, prosia welmi, sztob i wasza miłost posłow k nemu nesłałi (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще **КОЛИКО**, **КОЛКО**[1], **SKOLKO**.

КОЛКО[1], **КОЛЬКО**, **КУЛКО** (70) **I.** *числ.* (10) **1.** (*неозначено-кількісний*) декілька (2): А што есмо того Еська Рабеевича съ Нисаномъ смотрели... о стунъбреты и прысудили ему, тому Еську, на Нисане колько стуиьбретовъ (Краків, 1489 *РИБ* 432).

2. (*питальний*) скільки (8): О иаметномъ (!) ко(л)ко гро(ш)и имать брать (XV ст. *СЯ* 9).

II. *числівникоеий займ.* (60) (*у відносному значенні*) (*приєднує підрядні речення*) **1.** (*міри і ступеня*) скільки (52): **а)** (*у постпозиції*) (49) (*без співвідносного слова в головному реченні*) (30): а львовчAне што нмуть принести сами изъ угоръ серебро жьжеиое, отъ того серебра што быхомъ мы купили собѣ колко будетъ иамъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а пак хотар пустини що по тои сторони Подраги... да ест колко оузмогоут оживати досит (Сучава, 1492 *BD* I, 510);

(*із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні*) (19): а кто не идетъ на бѣлыи городъ, толко иметъ дати на тAгAнAкAчю колко у бѣломъ городѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а маю(т) они только жъ ко(р)чомъ мети колько передъ тымъ бывало (Краків, 1489 *АКВ*); и дали и потвръдили есми томоу свAтомоу нашемоу монастироу от Поутнои... оуси цркъви и с попи колко соут оу оусих селах (Сучава, 1490 *BD* I, 419);

б) (*в інтерпозиції — з узагальнюючим словом у головному реченні*) (3): и варе кто име(т) звати или о(т) чужеи земли... или о(т) нашеи земли, а тоты люди оуси кулко иму(т) быти, оу тоту монасты(р) да е(ст) и(м) слобо(д)но орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїали (Сучава, 1453

Cost. II, 461); вси королєвє и вси хрєстиянъскии господарєвє, колько ихъ суть... єднаються... напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 BD II, 410).

2. *(додаткові)* скільки (8) **а)** *(у препозиції—із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні)* (5): а што коли идєтъ изъ зємли чєрєсъ сочавы на сирѦтъ, колко давали на сочавѣ половина отъ того мыта имуть дати на сирѦтъ отъ оусєго и отъ кожи и отъ волны и отъ овчины (Сучава, 1408 Cost. II, 632); А што коли идєт ис нашєи зємли чєрес Соучавоу на Сєрєт, та колко мыта давали оу Сочавѣ, того половина имаютъ дати оу Сєрєти от оусєго (Сучава, 1460 BD II, 275); и о колко земли оне с паном Янчинским спор мели, и я есми того половицу отехал (Володимир, 1498 АрхЮЗР 8/IV, 119);

(без співвідносного слова в головному реченні) (2): а колько ихъ нє было, што ихъ Камєнъчанє оузѦли, и мы давали за тоую к̃ паробъковъ за пѦть подєвѦти тисѦчъ (б. м. н., 1481 BD II, 365);

б) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (1): My z kniaziem Szwitrykhayłom peremiryia nechoczem deržat zaniuž wasza miłost sami wedaie te, skolko prysiah Szwitrykhayło... isłomil (!), kolko pak bratu naszemu pokoyniku... prysiach izłomił (Липнишки, 1433 ЗНТШ LXXVI, 139).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* по... **колку** днєи (XV ст. ВС 31).

Див. ще **КОЛИКО, KOLKI, SKOLKO.**

!КОЛКО[2] ⟨ТОЛКО⟩ (1): Тє(ж) гдѣ колї соуть дворы наши далека тогды зємлѦнѦ (!) наши могоуть заклады бѣроучи запира(т) оуборoу старостїнѪ а то слоужєбникомъ которо(г) слоужєбнїка нихто нє стави(т) ко(л)ко (!) староста и є(г) соуди(т) (XV ст. ВС 34).

Див. **ТОЛЬКО**[3] 2.

***КОЛКОВЪСКИЙ** *прикм.* (1) ◇ г о с т и н е ц ъ К о л к о в ъ с к и й *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ;**

ФОРМИ: *знах. одн.* **Колковъский** (1322 АрхЮЗР 1/VI, 2).

Пор. *** КОЛКИ.**

КОЛКОКРАТ *числівниковий займ.* (1) *(стч.* kolikokrat) *(у відносному значенні) (приєднує підрядні часові — у постпозиції)* скільки разів: а то всє вышє писаноє даємъ ємоу до є(г) жывота ко(л)кокра(т) бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи (Снятин, 1454 Р 163).

Див. ще **КОЛКОКРОТЪ.**

КОЛКОКРОТЪ, КОЛКОКРОТ *числівниковий займ.* (3) *(стп.* kolikroć) *(у відносному значенні) (приєднує підрядні часові — в інтерпозиції)* скільки разів (2): въ всєи покори и почєстъноc(т)и оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ тому исномоу паноу нашємоу... владиславоу, кролєви... колкокро(т) боудє(т) потрѣбизна, на вѣкы вѣчнїи часы (Львів, 1436 Cost. II, 698);

(у сполуч. к о л к о к р о т к о л и б ы *— у постпозиції)* (1): Ти ж от сєго часоу и на потоум далшїи часы слюбоуєм томоу паноу Казимироу... противко каждомоу нєприатєлєви их пристати и помагати... колко крот коли бы было потрєбизна (Сучава, 1462 BD II, 284).

Див. ще **КОЛКОКРАТ.**

***КОЛНО** *с.* (1) *(назва міста у Польщі, пор.* Kolno): Мы воицехъ з б̃жиєи мл(с̃)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... вѦнцєнць съ шамотулъ мєжирѣцкии доброкготь с колна камєньскии... слюбуємы... и записуємысѦ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 Р 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **колна** (1433 Р 123).

КОЛНЯТИЧИ *див.* **КОЛЬНЯТИЧИ.**

КОЛО[1] *прийм.* (3) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на предмет, біля якого розташований інший предмет)* коло, біля: мы кнѦ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє па(н) ивашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позвалъ па(н) татомира балицко(г) ажє ємоу побралъ па(н) татомиръ вєпрѣ оу чєрно(м) лѣсѣ **коло** тоурьи (Зудечів, 1413 Р 82—83); А тыє, господару, земяне вси тоежъ отъказали и тыхъ всихъ новинъ коло рачовъ, коло воинина отреклися (Луцьк, 1475—1480 АрхЮЗР 8/IV, 21).

Див. ще **ОКОЛО**[2] 1.

! KOLO[2] ⟨?⟩(1): a prythom switcowie bily ⟨...⟩ lohy Kurowski nasz pan Kyczry... y pan Stepan Borirowicz (!) Vladi kolo⟨...⟩y ynnich mnoho dobrych ludij bylo pry tem (Глиняни, 1395 GL 166).

КОЛОДА *ж.* (23) міра місткості рідких і сипучих тіл: ис тѣхъ трии волости и взѦли єсмы вовса є̃і сотъ коло(д) вовса и шисть дєсѦть колодъ вовса (б. м. н., 1386—1418 Р 35); а єщє єсмы дали оброкъ тому монастирєви из нашєго двора на каждыи годъ цѣлыи по дєсѦть бочокъ вина и по дєсѦть колоды пшєничны(х) (Сучава, 1411 Mih. Alb.); а идє(т) с нє(г) колода мєдоу и съ всєми пошлинами (Київ, 1427 Р 108); и тє(ж) повѣди(л) пєрє(д) нами што с того села сомина хоживало на(м) чотыри колоды о(в)са (Вільна, 1499 ГОКІР).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колода** (1427 Р 108; бл. 1458 Р 167; бл. 1471 ЛКЗ 93 зв.); *род. одн.* **колоды** (XV ст. ИК; 1470 BD I, 140); *дав. одн.* **колодѣ** (1386—1418 Р 35); *знах. одн.* **колоду** (1386—1418 Р 35; бл. 1471 ЛКЗ 92 зв.); *місц. одн.* **по колодѣ** (1386—1418 Р 35); *наз. мн.* **колод** 2 (бл. 1471 ЛКЗ 92 зв.; 1499 ГОКІР); *зам. род.* по дєсѦть **колоды** 1 (1411 Mih. Alb.); *род. мн.* **колодъ, коло(д)** (1386—1418 Р 35; 1453 Cost. II, 445; бл. 1471 ЛКЗ 92); *знах. мн.* **коло(д)** (1453 Cost. II, 445); *знах. дв.* **двє колодє** (бл. 1471 ЛКЗ 92, 92 зв.; 1488 УКТ).

***КОЛОДЕЗЫКИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ, лесы, урочысчы до Колодезыковъ (Луцьк, 1322 АрхЮЗР 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род.* **Колодезыковъ** (1322 АрхЮЗР 1/VI, 2).

КОЛОДЄН *ч.* (2) *(назва міста у Волинській землі)* Колодно: а кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну досталсѦ город Колоден (Луцьк, 1463 AS I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Колоден** (1463 AS I, 54); *місц. одн.* оу **колодиє** (1463 AS I, 55).

КОЛОДЄНСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* Я кнѦзь Михайло Васильєвичь Збаражьский чиню знамєнито... штожь коли записалъ былъ мнѣ дѦдѦ мой нєбожчикъ кнѦзь Сємєнъ Васильєвичь Колодєнский имѣньє на имѦ Манєвъ... ино ми того имѣньѦ отпирали дѦдинаѦ моѦ... а зѦть єи (Вільна, 1482 AS 1, 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Колодєнский** (1482 AS 1, 79).

КОЛОДНОЄ, КОЛОДНОѢ *с.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Колоденка: Сє я Ванко Скєрдѣєвич сын Джусин ис Квасилова, пан холмъский чиним знамєнито... иж я... освєцоному кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну Василєвичу дѣдѣчу Збаразкому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою... а то єсть на имѦ... Колодноє... в луцком повѣтє (Володимир, 1470 AS I, 64—65); мнѣ п̃ноу ванкоу досталосє на мою дѣлницю квасилово а... колоднѣ (Львів, 1478 ЗРМ).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Колодноє** 1 (1470 AS I, 65); **колоднѣ** 1 (1478 ЗРМ).

***КОЛОДНЫИ** *прикм.* (1) ◇ з є м л Ѧ к о л о д н а я *див.* **ЗЄМЛѦ 3.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **колодная** (бл. 1458 Р 167).

***КОЛОДНЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Колодня: Одложили есьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати въ Колодни не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. АЛМ 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Колодни** (2-а пол. XV ст. АЛМ 9).

***КОЛОДѢЗЬ** *див.* ***КОЛОДѦЗЬ.**

КОЛОДАЗКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были наша вѣрная рада кнѦзи и пановє кнѦзь иванъ васильєвичь черторыйский...панъ ѳєдко колодѦзкии (Луцьк, 1445 Р 151).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колодѦзкии** (1445 Р 151).

***КОЛОДѦЗЬ** *ч.* (6) джерело: коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколътъ... со всѣмъ оуєздомъ того сєла и сычємъ и с колодѦзємъ (Перемишль, 1366 Р 12);

а хотарь тѣмь два сєломь почєншє о(т) горѣ… на колодѣзи ивановѣмь потокомь, а о(т) колодѣзи прости на дѣлоу (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); мы великый кнАзь Швитрикайло олькирѣдовичь чинимъ… знамєнито… ижь… дали єсмо и записали землю црьковъноую … и сенюжать о(т) колодАзА до колодАзА по оувозищѣ по ДобрАньскый путь (Городок, 1443 *Р* 144—145).

ФОРМИ: *род. одн.* **колодАзА** (1443 *Р* 145); *ор. одн.* **колодАзємь** (1366 *Р* 12; 1378 *Р* 26); *род. мн.* **о(т) колодѣзи** (1415 *Cost.* I, 121); *знах. мн.* **колодАзи** (1415 *Cost.* I, 121).

КОЛОКОЛИНЪ *ч.* (1) *(назва присілка у Галицькій землі):* возрєвшє єсмо иа на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу… даємъ ємоу и дали єсмо и оставлАємь и оставили єсмо єго… при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо ємоу дали на имА… подъ зудечовомъ джюровъ со трими присѣлки колоколинъ михалєвъ чєрємхово (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колоколинъ** (1394 *Р* 54).

***КОЛОКЪЛЪ** *ч.* (1) дзвін: въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі стму юрью при князи дмитріи игуменомъ евъфимьемъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колокъ(л)** (1341 *ОБРН* 75).

КОЛОМЫИСКЫИ, КОЛОМЫИСКЫ, КОЛОМЫСКИ *прикм.* (9): а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снАтиньскии… воронко воитъ коломыискыи рускии (Коломия, 1398 *Р* 57); мы иляшь воєвода… знамєнито чинимо… како пилни оу розюми и оу сєрдьци своѣм рожложивьшы щкоды… землАмь роускимь, то єсть коломы(и)скимь и снАтиньскимь волостямь, презь вєлеможно(г) алєксандра воєводу… оучинєныѣ… за щкоды… пєрєдь рєчєныхь зѣм(л)ь … землю шєпиньскоую … дароуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); на которого соимоу концанїє и дѣланїє и рѣженїє и справлєнїє … вєлєможны панозє… пань Михаило Боучачскы, воєвода Подолскы, староста Снѣтинскы и Коломыискы… и вєлєможны господарь нашь крол Казимирь… и також вєлєможны пановє пань Влаикоуль и пань ГоАнь… соуть сосланы и налицены и намАнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **коломыискыи** 1 (1398 *Р* 57); **коломыискы** 1 (1467 *BD* II, 297); **коломыски** 1 (1454 *Р* 162); *род. одн. ч., с.* **коломыиского** 1 (1455 *Cost.* II, 769); **коломыско(г)** 1 (1454 *Р* 163); *ор. одн. ч.* **Коломыиским** (1462 *BD* II, 292); *род. одн. ж.* **коломыискои** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *род. мн.* **коломы(и)скихь** (1436 *Cost.* II, 706); *дав. мн.* **коломы(и)скимь** (1436 *Cost.* II, 706).

Пор. **КОЛОМЫА**.

КОЛОМЫА *ж.* (13) *(назва замку у Галицькій землі)* Коломия: також слюбуємъ о коломыю и о снАтинъ и о покутєє (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а на(ш) господаръ, кролъ, о(т)поустилъ намъ тотъ гнивъ, що о(т)цъ нашъ, алєксандръ воєвода, воєвалъ коломыю и снѣти(н) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); Пис(анъ) оу Коломыи (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коломыА** (1457 *Cost.* II, 811); *род. одн.* **Коломыє** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **коломы⟨и⟩** 1 (1468 *BD* II, 302); *знах. одн.* **коломыю** (1395 *Cost.* II, 610; 1411 *Р* 77; 1435 *Cost.* II, 687); *місц. одн.* **оу коломыи** (1398 *Р* 57; 1424 *Р* 102; 1448 *Cost.* II, 306; 1454 *Р* 163; 1479 *BD* II, 351; 1485 *BD* II, 372).

***КОЛОНЄВЪ** *прикм.* (1) що стосується кельнського сукна: а мыто имаю(т) плати(т) о(т) єди(н)о (sic.— *Прим. вид.*) вига колонєва по В͠I гро(ш) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **колонєва** (1452 *Cost.* II, 759).

Пор. ***КОЛОНЇИ**.

***КОЛОНЇИ** *ч.* (1) кельнське сукно: а мыто имаю(т) платити о(т) одиого постава колонїю по В͠I гро(ш) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

ФОРМИ: *род. одн.* **колонїю** (1449 *Cost.* II, 743).

КОЛОЧИНЪ *ч.* (3) *(назва річки у Галицькій землі):* Мєжи тыхъ рѣка колочинъ дѣлить и о(т) рѣчи (!) колочина прАмо попєрєкъ полА болохова (Ланчиця, 1433 *Р* 125); а коли кого обвинА(т), оу нашеи зємли, того имаєтъ поставити, ку праву, оу нарочитомъ мѣстци… на колочини (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колочинъ** (1433 *Р* 125); *род. одн.* **колочина** (1433 *Р* 125); *місц. одн.* **на колочини** (1445 *Cost.* II, 729).

КОЛОЧКО *ч.* (1) *(особова назва):* а при том были свѣдци, пан пєтръ нєоря, воєвода судомирскыи, пан яшко колочко маршалок королюв (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **колочко** (1361 *AGZ* 6).

***КОЛПЫНИЦЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Я, Война, пана Немиринъ синъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты, штожъ ми ее задалъ зрадне своею рукою, засѣд на доброволной дорозе у своемъ имени у Колпыиици (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Колпыници** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

КОЛПЫТОВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том был… Ивашко Колпытовский (Луцьк, 1487 *AS* I, 86—87).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Колпытовский** (1487 *AS* I, 87).

***КОЛТОВЄЦКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Колтовець *у Львівській землі)* ◇ колтовєцкоє пєрєхрєстьє (1) *(назва перехрестя у Львівській землі):* А потолА заѣхали имъ по колтовецкоє перєхрєстьє (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **колтовецкоє** (1411 *Р* 79).

КОЛЧЄЄВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я Нєкраш Колчєєвич из братьєю своєю… сьзнаваєм сим н⟨а⟩шим листом… иж єсмо отчизну и дедизну свою продали ки⟨А⟩зю Михайлу Олександровичу (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Колчєєвич** (1497 *AS* I, 112).

***КОЛЪБАЄВЬСКЫИ** *прикм.* (1) *(пор.* Колбаєвичи *у Перемишльській землі)* ◇ гостиньць колъбаєвьскыи *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ**.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **колъбаєвьскыи** (п. 1349 *Р* 3).

КОЛЫ *див.* **КОЛИ**.

КОЛЬКО *див.* **КОЛКО** [1].

КОЛЬНЯТИЧИ, КОЛНЯТИЧИ *мн.* (4) *(назва маєтку у Волинській землі):* ино я… далъ єсми… зъ моее воли, третюю часть того именія отчизны моее Кольнятичъ (Степань, 1449 *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *наз.* **Кольнятичи** 1 (1449 *АЛМ* 8); **Колнятичи** 1 (1449 *АЛМ* 8); *род.* **кольнятичъ** 1 (1449 *АЛМ* 8); **Колиятичъ** 1 (1449 *АЛМ* 8).

КОМАНОВ *прикм.* (2): мы Стефан воєвода… знамєнито чиним… оже… дали єсми… монастироу цигане… на имѣ: Лоука сынь Лацков съ чєлѧдею … и Данчюл сынъ Команов съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312);

Команово сєлищє (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* А тоє сєлишчє, на имѣ Команово сєлищє, та ис полѣною… а оно абы было от нас оурик слоузѣ нашем⟨оу с⟩ими (Баків, 1462 *BD* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Команов** (1487 *BD* I, 312); *наз. одн. с.* **Команово** (1462 *BD* I, 55).

Пор. **КОМАНЪ**.

***КОМАНОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва тюркської народності)* кумани: и на то ст(о)аати (!) оуси(м) розумо(м)… съ оусими своими прїАте(л)ми, како бы могли… оучинити на(м) ми(р) и покои о(т) басара(б) и о(т) оугоръ и о(т) то(г) то команови(ч) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *род.* **команови(ч)** (1457 *Cost.* II, 809).

***КОМАНОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы вѣдѣвшє єго правую и вѣрну слу(ж)бу до насъ… дали єсмы ємоу… два сєла комановци и крьмьнешти (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *знах.* **комановци** (1403 *RS* 338).

КОМАНЧА *ч.* (2) (*особова назва, молд., тюрк.* Komančă, *перс.* Kemančă «скрипка»): мы стефа(н) воєво(д)а... знаменіто чини(м)... оже... єсми потвердили монастироу нашемоу... цигане... на имѣ циганом... команча и съ челѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10—11); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали єсми... цигане на имѣ... Команча съ челѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Команча, кома(н)ча** (1462 *Cost. D.* 11; 1487 *BD* I, 310).

КОМАНЪ *ч.* (5) (*особова назва, молд., тюрк.* Cuman «половець»): тѣмь мы выдѣвше его правою и вѣрную службу до на(с)... дали єсмѣ (sic.— *Прим. вид.*) єму... села... негрилєщи и нѣгъ... поннже где є(ст) команъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); мы стефанъ воєвода... знаменито чини(м)... еже... дали є(с)ми стои цркви (!) о(т) стого монастирѣ... тоти цигани на имѣ хръма(н)... и команъ (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **команъ, кома(н)** (1409 *Cost.* I, 64; 1434 *ДГСММ;* 1458 *ПГСММЦ*); *род. одн.* **комана** (1438 *Cost.* II, 15); *знах. одн.* **комана** (1454 *ПГПММ*).

КОМАРИЧЪ *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор. болг.* кàмòр): тѣмъ мы видѣвше его правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... на жежїя землю осадити... о(т) оусти лазировы долины горѣ по обѣ сторонѣ до хораєцєвы(х) комаричъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); мы иліа воєвода... знаменито чини(м)... оже... на(н) комаричъ служи(л) на(м) правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **комаричъ** 1 (1438 *Cost.* II, 7); *зам. род.* **комаричъ** 1 (1431 *Cost.* I, 317).

КОМАРОВИЧИ *мн.* (1) (*назва села у Перемишльській землі*) Комаровичі: тогды мы... дали єсмо и потвердили єсмо, єго правого всего именіа, первоє, именем рекучи, село быбєл... а... комаровичи село (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз.* **комаровичи** (1361 *AGZ* 6).

***КОМЕЛЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Ино мы, зъ ласки нашое, за его службу, тые люди... Өедора Денковича... а Сидора Комеля, ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Комеля** (1500 *АЛМ* вип. 2,58).

КОМИС, КОМИСЬ *ч.* (313) (*молд.* комис, *цсл.* комисъ, *гр.* κόμης) (*боярин, що відав кінним господарством молдавського воєводи, також титул*) конюший: а на то є(ст) вѣра наше(г) г(с)п(д)ва Иліа воєводи и вѣра ... станчоула комиса (Сучава, 1432 *ДГВІН*); а на то єсть... вѣра пана петрика комиса (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **комис, комись, коми(с), komys, komis** (1436 *Cost.* II, 701; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 769; 1459 *BD* I, 32; 1464 *BD* I, 84; 1467 *BD* I, 123; 1472 *BD* I, 170; 1476 *BD* I, 209; 1480 *BD* I, 241; 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); *род. одн.* **комиса, комис(а), коми(с), комїса** 259 (1432 *ДГВІН;* 1437 *Cost.* I, 536; 1442 *Cost.* II, 97; 1452 *Cost.* II, 432; 1458 *BD* I, 20; 1465 *BD* I, 88; 1471 *BD* I, 164; 1483 *BD* I, 275; 1490 *BD* I, 436; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); ! **кописа** 1 (1486 *DC* 144); *дав. одн.* **комисоу** (1460 *BD* I, 41; 1470 *BD* I, 155; 1493 *BD* II, 22; 1497 *BD* II, 118, 119; 1499 *BD* II, 160).

Див. ще **КОМИСОУЛ.**

КОМИСОУЛ *ч.* (3) (*молд.* комис, *цсл.* комисъ, *гр.* κόμης) (*боярин, що відав кінним господарством молдавського воєводи, також титул*) конюший: а на то є(ст)... вѣра пана жоуржи комисоула (Сучава, 1453 *Cost.* II, 446); БоАрїи аноуме: Тъоутоул вел. логофът... Шандрѣ комисоул (Сучава, 1491 *BD* I, 453).

ФОРМИ: *наз. одн.* **комисоул** (1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн.* **комисоула** (1453 *Cost.* II, 446).

Див. ще **КОМИС.**

КОМИСЬ *див.* **КОМИС.**

***КОМЇЛОВЪ** *прикм.* (1): а на то є(ст)... вѣра пана комїлова (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **комїлова** (1435 *Cost.* I, 424).

КОМЇСЬ *див.* **КОМИС.**

***КОМОРА** *ж.* (3) (*стч., стп.* komora, *лат.* camera) **1.** державна скарбниця, казна (2): ис каждого кметА по два гроша широкая оу кнАжю комору давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *P* 24); Частокро(т) прїгожаєтсА и(ж) некоторыи... приходАть моцью на сѫ(д) а сїлою права о(т)водАть прото прїказоуємь мы абы того далА нє было а которыи боудеть оу томь знайдеиы тогда вина на нихъ у нашои коморе пА(т)на(д)цеть (XV ст. *ВС* 15).

2. будинок (1): Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) кие(в)ски(и)... прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє на мѣстє подлє болницкоє коморы оринѣ андрѣєвѣ женѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *род. одн.* **коморы** (бл. 1500 *ПИ* № 2); *знах. одн.* **комору** (1377 *P* 24); *місц. одн.* **у коморе** (XV ст. *ВС* 15).

КОМОРНИКЪ *ч.* (5) (*стч.* komorník, *стп.* komornik) судовий виконавець, возний: Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать лоупежмы гор(н)остайными... по(д)соудъкомъ лїсицами, по(д) коморьимь по шєстї грїве(н), коморнїко(м) по шестї ско(т) (XV ст. *ВС* 30 зв.); ОурА(д)нїци соу(д)и коморникы о жало(б) малы(х) которых то поклодаємь (!) о(т) трицати гнївенъ (!) ажь нїже нє (имє)ють вѣньци бра(т) памє(т)но(г) одна два гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43—43 зв.); тѣмъ мы видАвше правоую и вѣрноу(ю) его слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... сєло... прА(д) нашими паны, на имА прА(д) пано(м) нАгоємъ... и панъ вана коморни(к) (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119—120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коморннкъ, коморни(к)** (1443 *Cost.* II, 120; XV ст. *СЯ* 43); *наз. мн.* **коморнїкы, коморникы** (XV ст. *СЯ* 43); *дав. мн.* **коморнїко(м)** (XV ст. *ВС* 30 зв.).

***КОМОРНЇКЪ** *див.* **КОМОРНИКЪ.**

***КОМОРНЫИ** *прикм.* (2) призначений на будинок: Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) кие(в)ски(и)... прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє... оринѣ андрѣєвѣ женѣ... мнѣ вже максимоу и женѣ моеи и бли(ж)ни(м) наши(м) не надобѣ того мѣстца коморно(г) по(д) оринєю по(д)искива(ти) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **коморно(г)** (бл. 1500 *ПИ* № 2); *знах. одн. с.* **коморноє** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

***КОМЪНЕЩИ** *мн.* (2) (*назва селища у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши его правоую и вѣрноую слоужбоу... дали и потвръдили єсмо имъ ... селнще лацка фоуроула... и селище комънеще(м) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); Тѣм мы видѣвше его правою и вирною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... селище... пониже Комънещи (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *род.* **Комънещи** (1459 *BD* I, 35); *дав.* **комънеще(м)** (1448 *Cost.* II, 323).

KON *див.* **КОНЬ.**

***КОНАТАСОВЪ** *прикм.* (1): мы алєксандръ воєвода... чини(м) знаменито... оже тоты истинни тизоане, дочка конатасова о(т) нѣмца и съ своимъ синомъ (sic.— *Прим. вид.*) лєоуринце(м)... прода(л) єдноу боукатоу землю... монастырю нашемоу о(т) нѣмца (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **конатасова** (1452 *Cost.* II, 409).

КОНАТИ, КОНАТЬ *дієсл. недок. і док.* (4) (*стч.* konati, *стп.* konać) (на кого) давати показання (проти кого): Коли(ж) хто на соудѣ бѫдѣ(т) о злодѣиство алюбо о разбои обаженъ а єстьли што(ж) с ни(м) живеть во одномъ селѣ алюбо к однои цркви прибѣгають то(т) которы(и) его обади(л) а на него пото(м) нє конаєть а потомь хотАбы хотєлъ на него конати тогды оужє не имаєть мѣсца жалобы коли пѣрвеи не коналъ (XV ст. *ВС* 32 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **конатн** 1 (XV ст. *ВС* 32 зв.); **конать** 1 (XV ст. *ВС* 34); *перф. 3 ос. одн. ч.* **коналъ** (XV ст. *ВС* 32 зв.); *майб. 3 ос. одн.* **конаєть** (XV ст. *ВС* 32 зв.).

***КОНАТИ СА** *дієсл. недок.* (2) (*стч.* konati se, *стп.* konać się) відбуватися, мати місце: А пан и господарь наш корол єго милость и Короуна абы нам полнили и здержали, подлоуг слюбов и записов штосА записовали и конали межи нами и межи тыми то трима великими и королевскими чесники (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сА... конали** 1 (1462 *BD* II, 292); **сА конали** 1 (1462 *BD* II, 292).

КОНАТЬ *див.* **КОНАТИ.**

***КОНАХОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): а к город⟨у⟩ к Вишнѣвцю достали сА тыє села на имА: Олексинѣць... а Конахович⟨и⟩ (Вишнівець, 1481 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз.* **Конахович⟨и⟩** (1481 *AS* I, 81).

***КОНВИЦА** *ж.* (1) коновка: Почеnши гдє єстъ головноє мыто... от коси, и от серпи, циновии рѣч(и), миси, конвици, поАси покочини... а от того от оусего щобы платили оу Серети мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* от **конвицн** (1460 *BD* II, 273).

KONDRATH *див.* **КОНДРАТЪ.**

КОНДРАТОВИЧ *ч.* (1) (*особова назва*): А при том моємь записном листу был: от⟨є⟩ць нашъ Дамїанъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїй... а дворАнинъ королєвь пан Юрьий Кондратович (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кондратович** (1487 *AS* I, 239).

КОНДРАТЪ, КУНДРАТЪ, KONDRATH *ч.* (12) (*особова назва, цсл.* Кондратъ, Кодратъ, *гр.* κοδρᾶτος, *лат.* Condratus, Codratus, quadratus) Кіндрат: а на тъ свѣдци пано Ашко мазовшанинъ пано мичко куликовскыи михаль жильховскыи воїтъ їлвовскыи кундратъ (Львів, 1400 *P* 61); ажъ тамъ есмо, при той долыни Кобелыку, засталы бояръ Хмельницкихъ, пана Васка и пана Кондрата (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кондратъ, Kondrath, Конъдра(т)** 5 (1401 *P* 65; XV ст. *BC* 20; 1413 *GL* 48); **коундратъ, кундратъ** 2 (1400 *P* 61; 1401 *P* 65); *дав. одн.* **кундратови** (1401 *P* 66); *знах. одн.* **коундрата, кундра(т)** 2 (1401 *P* 65, 66); **Кондрата** 1 (1430 *ГВКЛ* 7).

***КОНЄЛА** *ж.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): а хотары тѣмь селомь... на оустїє конєлы, а отъ оустїа конєлы верхомь до вързарева монастырѣ (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн.* **конєлы** (1420 *Cost.* I, 135).

КОНЄЦ¹ *див.* **КОНЄЦЪ¹.**

КОНЕЦ² *див.* **КОНЄЦЪ².**

КОНЄЦНѢ *див.* **КОНЄЧНѢ.**

КОНЄЦЪ¹, КОНЄЦЬ, КОНЄЦ *ч.* (62) **1.** (*межа у просторі*) край, кінець (47): а далъ єсмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) бреховича дубья по долѣшьнии коньць деречину гаику (Казимир, п. 1349 *P* 3); и дали и приложили єсмы о(т) на(с)... стмоу монастироу о(т) нємца... озеро, на имѣ по(д) доубровка, и съ грълою, на имѣ кышчина, що єсть исверха, о(т) по(д) конєць писка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(*частина місцевості*) окраїна, кінець (4): а и єще далъ єсмь єму ловища оуюноваА ото изьбищьного перевоза поперекъ вольшины верьхнии конєць (Казимир, п. 1349 *P* 3—4); тѣмъ мы видевши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... село гдє грабовци сидА(т) оу вишнїи конєцъ коулисєва (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

2. (*межа часового відрізка*) кінець (1): а то(т) юреи четыри лета держа(л) с оупокоємь нє заплативши сполна пенезеи за то дѣди(ч)ство на коици четвертаго лета тъ(и) юреи прїнєсъ тыи пенАзи да хотє(л) заплатїть (XV ст. *BC* 21 зв.— 22).

3. (*завершення якоїсь дії*) кінець (2): Въ имА отца и сына и доуха свАтого, троицА свАтаА и нероздѣлимаА, штож єст добры початок и конєць коу каждомоу (*в ориг.* колждомоу.— *Прим. вид.*) и справедливомоу пожиткоу (Сучава, 1468 *BD* II, 300); а хто первєй позвалъ того первєй именовать а хто дроугы(и) позоветь того оуторыи именова (!) тако(ж) и до конца (XV ст. *BC* 13 зв.);

конєцъ вчинити (7), **учинїть конєць** (1) **а)** (чому) винести рішення (щодо чого) (4): А какъ дасть Богъ будемъ у вотчине нашой, у великомъ княжъстве Литовъскомъ... и мы тогъды, доведавшися гораздъ о томъ, и тому делу конєць вчинимъ (Краків, 1487 *РИБ* 435); и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м) по(д)лу(г) ты(х) свѣтко(в) сведо(ц)ства конє(ц) тому таки(и) вчинили, и ты(х) погорѣлски(х) в то(м) оправили (Вільна, 1495 *ВМЗД*) **б)** (між ким, з ким о чім) дійти згоди (з ким щодо чого) (2): кн⟨А⟩зю Сємєноу со кн⟨А⟩змъ Васильємъ были рѣчи перед нами, а конца ни одного межи собою нє вчинили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Ино... мы... посылали єсмо до тєбє наши(х) посло(в)... и ты о томъ с нами конъца иє вчынилъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*); **в)** (чому) припинити (що), покласти край (чому) (2): про то(ж)... што (!) учинїть конєць жалобамъ выдаваємы и оуставлАємы права (XV ст. *BC* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **конєць** 1 (1468 *BD* II, 300); *зам. род.* о(т), до **конєць, конєцъ, конєц** 13 (1414 *Cost.* I, 111; 1424 *Cost.* I, 182; 1446 *BD* II, 300; 1475 *BD* I, 206; 1487 *BD* I, 292; 1491 *BD* II, 456; 1494 *BD* II, 34; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); *род. одн.* **конца, конъца** (1440 *P* 142; 1475 *AS* I, 70; XV ст. *BC* 13 зв.; 1496 *ПДСВВ*); *знах. одн.* **конєц, конєцъ** 18 (п. 1349 *P* 3; 1409 *Cost.* I, 65; 1424 *Cost.* I, 162; 1429 *Cost.* I, 280; 1432 *Cost.* I, 330; 1438 *DBAc* 27; 1451 *Cost.* II, 403; 1487 *РИБ* 435; 1495 *ВМЗД* і т. ін.); **коньць, конєць** 13 (п. 1349 *P* 3; 1400 *DIR«A»* 433; 1424 *P* 99; 1455 *Cost.* II, 559; 1465 *BD* I, 88; 1489 *BD* I, 373; 1491 *BD* I, 449; 1494 *BD* II, 35; 1495 *BD* II, 63; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **конє(ц), конєц** 8 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1458 *BD* I, 24; 1473 *BD* I, 190; 1479 *BD* I, 221; 1490 *ДГСХМ;* 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 63; *ВМЗД*); *місц. одн.* **оу (на) конци, коньци** (1392 *Cost.* I, 7; XV ст. *BC* 21 зв.).

КОНЄЦЪ², КОНЕЦ *прийм.* (3) (*з род.*) (*виражає просторові відношення, вказує на межу в просторі*) кінець: а поля есмь єму дали... от могилы к Стырову болонью конец Михалковы нивъки (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); едучи от Бовбол... по левой руце... дуб стоит, и оттоль через гребли конецъ пропаханых нив (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

! **КОНЄЦЪ³** *див.* ***КОПЕЦЪ.**

КОНЄЦЬ *див.* **КОНЄЦЪ¹.**

***КОНЄЦЬПОЛЄ** *с.* (1) (*назва містечка у Польщі, пор.* Koniecpol): мы александрь воєвода... знамєиито оузАвлАми... оже до на(с) приєхали соу(т) оу посо(л)ство пановє.. а на имА приєхали су(т) па(н) прєдбо(р) с конєцьполА, па(н) соудомирскїи и староста перемышлскїи и па(н) янь кмита з вижнича, па(н) ливовскїи... и жадали на(с), абыхо(м) имали поити пере(д)... королА по(л)ского (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *род. одн.* **конєцьполА** (1453 *Cost.* II, 765).

КОНЄЧНО *присл.* (1) обов'язково, невідклично: єстлисА г(с)дръ нашъ помири(т) з вашєю мл(с)тью и запишє(т) тогды они конє(ч)но маю(т) потАгнути в землю г(с)дра нашого (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

Див. ще **КОНЄЧНѢ.**

***КОНЄЧНЫИ** *прикм.* (1) остаточний, невідкличний: прото(ж) коли(ж) бѫде(т) братїя або сестры во очинє разделены алюбо розно разлоучєиы и пригодитсА(ж) нєкоторомѫ ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нѣ Возмє(т) на себѣ соуженїє конечнє потомь прїиде(т) бра(т) єго а хочє(т) тоую обновити мы кладємь ємоу мо(л)чанїє (XV ст. *BC* 22 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **коиєчнє** (XV ст. *BC* 22 зв.).

КОНЄЧНѢ, КОНЄЦНѢ *присл.* (2) (*стч.* konečně, *стп.* koniecznie) остаточно, невідклично: тогды на роцѣ на пре(д) рєчеиымъ стронамъ в медыцѣ... завите и конєчнѣ вложенымъ намѣненѣмь з добрымъ розмышлєниємъ... осу-

дили єсмы и осужАємъ аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближщи єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Адвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *P* 70); а тые земли продалъ есми... конецнѣ со всѣми ужитки, которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **КОНЕЧНО.**

КОННО *присл.* (1) кінно, на конях: нехай оны тые земли свои держатъ ... а намъ службу земскую служатъ конно, збройно (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

***КОННЫИ** *прикм.* (1) кінний: Тѣжь оуставлАємъ хто имаєть ста(д) конная алюбо жеребАчья имаєть по(д)стороже (!) паствить о(т) юрьєва днА до мїхаилова днА (XV ст. *BC* 37 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **конная** (XV ст. *BC* 37 зв.).

***КОНОВИЦИ** *мн.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше єго правою и вѣрною службою до на(с)... дали же и потвердили єсми право вѣриоє єго выслужеиїє... и... колко възможєть собѣ села и прикутки осадити на коновицє(х) (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469).

ФОРМИ: *місц.* **на коновицє(х)** (1436 *DIR«A»* 469).

***КОНОКОРМЦИ** *мн.* (1) феодально залежні селяни, що доглядали королівські кінні стада: а в конюхи и в конокормци наши оу басови оу ко(ст)ковчи... пану чусє нє надобє оуступати сА (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *знах.* **конокормци** (1434 *P* 128).

***КОНОНОВЪ** *прикм.* (1): Тѣм мы видѣвше єго правою и вѣрною *(в ориг.* и вѣрною повторено.— *Прим. вид.)* слоужбоу до нас... дали и потврѣдили єсми ємоу... селище що было Кононово на Рєбричи (Сучава, 1459 *BD* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Кононово** (1459 *BD* I, 27).

Пор. ***КОНОНЪ.**

***КОНОНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Κώνων) Конон, Конаш: Сє А кнзь долголдатъ долголдатови(ч)... даю о(т) своєє выслоуги... стмоу николє поустыньскомоу... тоую зе(м)лю на имА то(л)столѣсько(г) конона (Київ, 1427 *P* 108).

ФОРМИ: *род. одн.* **конона** (1427 *P* 108).

***КОНОПЛЯ** *ж., зб.* (1) конопельник: а хота(р) тои половина сєло о(т) а(н)дрѣ почє(н)ше... по вишє конопли, та о(т) толѣ иа виногра(д) (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).

ФОРМИ: *род.* **конопли** (1488 *Cost. S.* 127).

***КОНСТАНТИНОВЪ** *прикм.* (1): А далей Борисъ примовилъ ку чсти дѣду, и отцу, и матцѣ князя Константиновои и широко о томъ передъ нами межи собою розмовляли (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *дав. ж.* **Константиновои** (1495 *АЛМ* 83).

Пор. **КОНСТАНТЫНЪ.**

КОНСТАНТЫНЪ, КОСТЯНТИНЪ, КОСТАНТИН, КОСТЄНТИНЪ, КОСТЄНТИНЬ, КОСТЄНТИН *ч.* (36) (*особова назва, гр.* Κωνσταντῖνος) Костянтин: А на тоє єсми село ПьАн ки⟨А⟩зем их м⟨и⟩л⟨о⟩сти кн⟨А⟩зю Михайлу а кн⟨А⟩зю КостАнтину Ивановичомъ листъ мой дала (Острог, 1481 *AS* I, 77); Я князь Константынъ Ивановичъ Острозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее... на соборную Церковъ на Пречистую Богоматерь у Вилни... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **КостАнтин, Костянтинъ** 6 (1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 83, 84); **Костєнтин, Костєнтинь, Костєнтинъ** 6 (1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 88; 1491 *AS* I, 97; 1495 *АЛМ* 83, 88); **Константынъ** 2 (1499 *АСД* VI, 2); *род. одн.* **Костєнтина** (1488 *AS* I, 88; 1499 *AS* I, 117, 118); *дав. одн.* **Костєнтину, Костєнтиноу** 7 (1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88; 1491 *AS* I, 96); **Костянтину, КостАнтину** 4 (1481 *AS* I, 77); *знах. одн.* **Костєнтина** 3 (1495 *АЛМ* 83); **Костантина** 3 (1495 *АЛМ* 83, 84); **Костанътына** 1 (1498 *BD* II, 409); *ор. одн.* **Костєнтином** (1487 *AS* I, 85).

***КОНСТЄНТИНАПОЛСКИИ** *прикм.* (1): I то(т) мн(с)ты(р) печє(р)скїи былъ з вєко(в)... самъ в сєбѣ Ставропигїя о(т) вєлики(х) кнзєй роуски(х) и святы(х) потрїа(р)хъ (!) ко(н)стє(н)тинаполски(х) нового рима (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. мн.* **ко(и)стє(н)тинаполски(х)** (1481 *ГПМ*).

Пор. ***КОНСТЄНТИНОПОЛЬ.**

***КОНСТЄНТИНОПОЛЬ** *ч.* (3) *(назва столиці Візантії)* Константинополь, Царгород, *суч.* Стамбул: мы Олєксандро воєвода... знаємо чинимъ ... ожє тотъ истинныи Оганєсъ єпископпъ ворменскыи пришєлъ к намъ, на нашъ столъ, на молдавскыи, и оуказалсА намъ правыми листы вoсєлєнького патрїярха, Антонїа КостантинополА (Сучава, 1401 *RIR*); Максимъ мл(с)тїю Бжїєю Архїєпископъ костє(н)тинаполя нового рима, и всєлє(н)скїи Патрїа(р)хъ (б. м.н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **конститє(н)тинополя** I (1481 *ГПМ*); **КостантинополА** I (1401 *RIR*); **костє(и)тинаполя** 1 (1481 *ГПМ*).

КОНЦЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: И отнины сєла єсми тобѣ оувєрноули, на имѣ Нєгоєщи и Концєщи (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309—310).

ФОРМИ: *наз.* **Концєщи** (1470 *BD* II, 310).

***КОНЧАНЇЄ** *с.* (1) хід нарад: Въ соуботоу... снємь посполиты зємль... роускых и подолскых и молдавскых... под хотинєм был... На которого соимоу кончанїє и дѣланїє и рѣжєнїє и справлєнїє... вєлєможны пановє... соуть сосланы и налицєны и намАнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кончанїє** (1467 *BD* II, 297).

***КОНЧАТИ СА** *дієсл. недок.* (1) відбуватися, діятися: а то сА конча(л) в лѣ(т) бжье а т пшй є лѣ(т) (Молодечно, 1388 *P* 44).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **сА конча(л)** (1388 *P* 44).

***КОНЪДРАТЪ** *див.* **КОНДРАТЪ.**

КОНЬ, КОN *ч.* (101) кінь (96): а коли бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати... моєму милому гдрю королю двѣ стѣ гривенъ рускихъ а тридцАть конїї бєзъ хитрости (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); а кто идєт до ливова, на головномь мытѣ, оу сочавѣ... от каждого конА по шести гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788—789); И мы ему того человека ДитАтьковича дали... потому какъ и отцу нашєму служивалъ и дан даивал, выимєнєА конА маєть, ставить на недєлю в Чернобыли по давному (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); а возмєтьлї два вола алюбо два конА тогды имѣєть одно(г) собѣ дрьжатї а дроуго(г) поустїть маєть иа пороукоу (XV ст. *BC* 37); тут тые грани сам княз великий Швитригайло, привернувши свои кон и вынемши кордъ, своєю рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118);

к о н ь м и (о д в у к о н є х) с л у ж и т и (кому) (2), с л у ж и т и (кому) к о н є м (1), к о н А с т а в и т и (1), ⟨к о н А⟩ с т а в и т ь (1) вирядити в чиє розпорядження одного або більше кіннотників: Слоуги г... слоужать о двоу конє(х) и(з) слоугою (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); село водотынинъ а в томъ селє девєть слоу(г) ко(н)ми слоужать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); а нам ему и с тои земли служить конем (Дворець, XV ст. *СГЧА); пан* Юреи пишеть, ижъ тотъ человекъ... даивалъ... с тое земли... дани чотыри карамоны меду... а конА ставилъ на неделю къ чорнобылю (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **конь, коп, ко(н)** (1388 *ZPL* 108; XV ст. *BC* 22 зв., 23 зв.); *род. одн.* **конА, коня, конѣ** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274; XV ст. *BC* 7; 1464 *DIR«A»* 517 і т. ін.); *знах. одн.* **конь, конъ, ко(и), кон** 9 (1420 *ПГАГ*; 1445 *Cost.* II, 218; 1449

Cost. II, 743; 1452 Cost. II, 760; 1458 BD II, 262; 1462 BD I, 70; 1484 *ЯМ;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); **конѧ, konia, конѣ** 11 (1388 *ZPL* 108; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262; XV ст. *ВС* 8 зв., 22 зв., 23 зв., 37; 1493 *АЛРГ* 56); **кунь** 1 (1400 *Р* 61); *ор. одн.* **конемъ, конем** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; XV ст. *СГЧА*); *наз. мн.* **кони, конї** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669; XV ст. *ВС* 11 зв.; 1456 *Cost.* II, 789); *род. мн.* **кони** 8 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 274, 275; 1466 *BD* I, 96); **конеи, konej, конє(и)** 7 (1388 *ZPL* 108; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; XV ст. *ВС* 28; 1487 *АМЛ*); **конїї** 2 (1398 *ЗЛЕІК;* 1460 *BD* II, 274); **конь** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав. мн.* **конємъ, конємь** (1433—1443 *АРМ;* XV ст. *ВС* 28); *знах. мн.* **кони** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1449 *Cost.* II, 743; 1456 *Cost.* II, 790; 1481 *BD* II, 358; 1488 *УКТ;* XV ст. *СЯ* 40 зв.; 1496 *ПДВКА* 61 і т. ін.); *ор. мн.* **конми, ко(н)ми** (1449 *Cost.* II, 747; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); *місц. мн.* **на конє(х)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); *знах. дв.* **конѧ** (XV ст. *ВС* 37).

***КОНЬЦЬ** *див.* **КОНЄЦЪ**[1].

КОНЮСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я пан Панаско Голубович... а я пан Лѧх Конюский сознаваем симъ нашимъ листом — жаловал перед нами пан Федко канцлер... кн(ѧ)зю... Швитрыкгайлоу на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коиюский** (1444 *AS* I, 41).

***КОНЮХИ**[1] *мн.* (1) *(феодально залежні селяни, що стерегли королівські кінні стада)* конюхи: а в конюхи и в конокормци наши оу басови... пану чусє нє надобє оуступатисѧ (Луцьк, 1434 *Р* 128).

ФОРМИ: *знах.* **конюхи** (1434 *Р* 128).

КОНЮХИ[2] *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Конюшки: ѧ панъ Олєхно юрьєвичь Жюснчь продалъ єсмь... паноу дробышю мжюровичю сєло на имѧ конюхи (Острог, 1458 *ОЖДМ*); и я єсми тоє своє имѣньє на имѧ Конюхи... продал... кн(ѧ)зю Иваноу Васильєвич(у) Острозком(у) (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз.* **Конюхи** (1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 56).

КОНЮШЇЙ *ч.* (3) *(боярин, що відав королівськими або княжими конюшнями, також титул)* конюший (2): А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшїй Волковискїй, и сь сыномъ Миколаемъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); мы великий кн(ѧ)зь Швитригайло Оликгнрдович чиним знамєнито... ижєть оузрєли єсмо... службу королю и нам... вєрного слуги и конюшого королєва п(а)на Гринка... и... дали єсмо єму сєло оу туровском повѣтє (Луцьк, 1451 *AS* I, 44);

к о н ю ш и и д в о р н ы и (1) придворний конюший: Би(л) намъ чоломъ конюши(и) нашъ дво(р)ны(и) намєстникъ изблѧ(и)ски(и) па(н) ма(р)тинъ хрєбтови(ч) и проси(л) в насъ дву(х) ч͠лвковъ в новгоро(д)скомъ повєтє (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **конющїй, конюши(и)** (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1497 *ПМХ*); *род. одн.* **конюшого** (1451 *AS* I, 44).

КОПА *ж.* (251) **1.** *(міра кількості)* копа (5): Про то я.. записала есми ... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млыиа, што на рѣцѣ на Кобринцѣ, десятую мѣрку отъ жита, десятую копу въ Кобрыни, и отъ ярины всякое — десятую копу у Кобрыни жъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а оу стиръте по двєстє копъ ржи (б. м. н., XV ст. *ИК*); Се я панъ Иванъ Олександровичь Стретовичь, записалъ есми съ своего имѣнья, зъ Березовца, тридцать копъ жита къ церкви пречистое Богоматере къ Лаврашеву монастырю (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295).

2. *(одиниця грошової лічби)* копа (245): а питъ могоричь оу быбицкого оу дому за копу гроший (Перемишль, 1359 *Р* 10); далъ имъ панъ вѧтслъвъ S͠(т) копъ гро(ш) вѣсного срѣбра (Львів, 1370 *Р* 18); а с тыхъ имѣній маетъ тую копу гроши давати на Воведеніє святыя Богородица (Київ, 1398 *ДГПМ*); Я, Степанъ Кунацковичъ вызнаю самъ на себе симъ моимъ листомъ... которое имене... на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича въ чотырнадцати копахъ грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Сє я Ванко Скєрдѣєвич ... вызнаваю, иж я... освєцоному кн(ѧ)зю Сємєну Василєвичу дѣдѣчу Збаразскому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою... за тисѧ(ч) коп широких грошей ческое монеты, покладаючи в копу по шестьдесѧт грошей (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); Онъ жо положилъ личбу зъ (другого? — *Прим. вид.*) году, зъ мыта Смоленского положнлъ на личбѣ, што выдалъ тр͠ыста копъ и 30 копъ и 3 копы и 40 грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34—35);

к о п а р у с к а я (1) *(назва грошової одиниці, що мала обіг у староукраїнських землях)* руська копа: и продалъ дѣднину... а к тому дворище жаворонковича тъ есть продалъ за ꙟ копъ рускихъ бєзо дву копу (Львів, 1400 *Р* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **копа** (1470 *AS* I, 67; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. одн.* **копы** 3 (1487 *АМЛ;* 1491 *AS* I, 97; 1497—1498 *АЛРГ* 79); **ко(п)** 1 (п. 1450 *ПИ* № 2); *дав. одн.* **по копє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1488 *AS* I, 88); *знах. одн.* **копу** (1359 *Р* 10; 1398 *ДГПМ;* 1401 *АкВАК* III, 2; 1440 *Р* 142; 1470 *AS* I, 65; бл. 1471 *ЛКЗ* 93,93 зв ; XV ст. *ВС* 26; *СПС;* 1485—1500 *AS* I, 121); *род. мн.* **копъ, копь, коп, ко(п)** 188 (1370 *Р* 18; 1400 *Р* 61; 1409 *Р* 74; 1424 *Р* 102; 1448 *AS* I, 44; 1454 *AS* III, 9; 1467 *AS* I, 63; 1475 *AS* I, 71; 1487 *АМЛ;* 1499 *РЕА* III, 35 і т. ін.); **купъ** 3 (1421 *Р* 92); *знах. мн.* **копы** 13 (1449 *АЛМ* 8; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1491 *AS* I, 97; 1493 *АЛРГ* 56; 1495 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79; 1497—1498 *АЛРГ* 79, 80; 1499 *РЕА* III, 34, 35); **копи** 2 (1470 *AS* I, 67; XV ст. *ВОРСР* 179); *ор. мн.* **копами** (1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 72; 1481 *AS* I, 77; 1485—1500 *AS* I, 120); *місц. мн.* **оу (въ) копахъ, копа(х)** (1434 *Р* 128; 1437 *Р* 136; 1449 *АЛМ* 8; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1481 *AS* I, 77; 1485—1500 *AS* I, 120; 1488 *AS* I, 88; 1494 *АЛМ* 54; 1496 *ВМКФС*); род. дв. **копу** (1400 *Р* 61); *знах. дв.* **копѣ** 3 (1499 *АСД* VI, 3); **копе** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1494 *АЛРГ* 59; 1495 *АЛРГ* 60).

***КОПАНЬ** *ж.* (1) *(викопаний межовий знак)* копанка, копань: А се я, Богдан Холоневский Мышчичъ... делилъ есми з братомъ своимъ и з Дмитромъ отчизною нашою Холоневомъ; досталася ему сторона тая, где его дворъ, люди и каждое поле маева (sic.— *Прим. вид.*) **на полы**; а копани свои кажды человѣкъ свое вѣлаетъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *знах. мн.* **копани** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

КОПАТИ *дієсл. недок. і док.* (51) **1.** *(док.)* (що) викопати (2): а закопы копали панъ михалъ малеховьскїи панъ григорь бартошовьскїи (б. м. н., 1424 *Р* 104); Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали... почынши ис вєрха от бєрєгъ Бръладa... оу доубровоу, гдє ест яма копана (Бирлад, 1495 *BD* II, 63);

к о п а н а м о г и л а (26), м о г и л а к о п а н а (22) *(межовий знак)* копець: (а хо)тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ на брѣгъ пото(ка м)огила копана, о(т) толѣ прост(и на пол)ѣ на копаноую могилоу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); А хотар томоу... сєлоу... да ест... чєрес полє... на връх дѣла на копаноу могилоу... от толѣ на връх дѣла на копаноу могилоу (Гирлов, 1499 *BD* I, 148).

2. *(недок.)* корчувати (1): одно ж позволяю зятю моему и дочце моей... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити, а дубровы моей Хренницкой не копати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *інф.* **копати** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *перф. 3 ос. мн.* **копали** (1424 *Р* 104); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **єст... копана** 2 (1492 *BD* I, 510); **копана** 1 (1488 *ДГСПМ*); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **копана** 4 (1414 *Cost.* I, 111; 1479 *BD* I, 221; 1495 *BD* II, 63); **коупана** 1 (1492 *Cost. S.* 162); *род. одн. ж.* **копанои** (1429 *Cost.* I, 280; 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100); *знах. одн. ж.* **копаноу** 27 (1492 *BD*

I, 510; 1495 *BD* II, 63, 64; 1499 *BD* II, 148); **копаноую** 6 (1414 *Cost.* I, 111; 1489 *BD* I, 374; 1490 *ДГСХМ;* 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100); **копаною** 5 (1414 *Cost.* I, 111; 1488 *BD* I, 348).

!КОПАХЪ ⟨КОПЦАХ⟩ *див.* ***КОПЄЦЪ.**

КОПАЧ *ч.* (6) *(особова назва):* Ведаем гораздо, коли держал Слоним пан Копач... мы єзъдживали тоут в ловы, коли дворец Берєзкий... панъ Копач селит почал (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); И оуставше наши слоуги пан Поуреченъ спътар... и сестричичеве их Михъилаш и Копач, га заплатили оуси тоти ри злат оу роуки Станчюлоу Стъростескоул (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Копач** (1478 *AS* III, 17; 1491 *BD* I, 458, 459); *род. одн.* **Копача** (1491 *BD* I, 459); *дав. одн.* **Копачю** (1491 *BD* I, 458).

КОПАЧЕВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* Жаловала сѧ пани Василєваѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацевича (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); А при томъ былъ... панъ Яцко Копачевичъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Копачевичъ** (1499 *АСД* VI, 3); *род. одн.* **Копачєвича** (1478 *AS* III, 17).

***КОПЄЦЪ** *ч.* (18) *(межовий знак у вигляді насипаного горба)* копець: к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе, грани Тереме́ньское, и отъ, того копъца къ великому копъцу Грицевы могилы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); и тамъ есмо копцовъ два усыпаты велилы, а одъ тыхъ копцовъ... до долыны Лоточное, где также есмо... копецъ учыныты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); у hranycíu у mezu samy iesmo promezy sebe połozyły у kopcy zasypały (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **копъца** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *дав. одн.* **копъцу** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *знах. одн.* **копецъ** 5 (1430 *ГВКЛ* 7, 8); **! конецъ** 1(1430 *ГВКЛ* 7); *род. мн.* **копцовъ** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. мн.* **копцы, kopcy** 2 (1430 *ГВКЛ* 8; 1500 *ДПЖН*); **копци** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *місц. мн.* **! о копах** (XV ст. *СЯ* 9); *знах. дв.* **копца** (XV ст. *СЯ* 42).

***КОПИЄ**[1] *с.* (7) (*цсл.* копиє) спис (1): Мы ильѧшь воевода... записуємъсѧ тымъ пноша̃мъ (!)... єжь имаємъ ислюбуємъ имъ жолдъ платити на кажды мѣсѧць по Є̃ гривень лѧдьскихъ на копье (1433—1443 *АРМ*);

служити копиємъ (6) *див.* **СЛОУЖИТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **копье** (1433—1443 *АРМ*); *ор. одн.* **копиємъ, kopyem** 2 (1399 *Р* 59; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **копье(м)** 2 (1424 *Р* 100; 1437 *Р* 136); *ор. мн.* **копьи** (1394 *Р* 54; 1438 *Р* 138).

***КОПИЄ**[2] *с.* (3) (*молд.* копие, *стп.* kopia, *лат.* copia) копія: А твоя милость не далъ єси намъ листа по тому копию, яко єсмо были истокъмили исъ перъвыми послы твоєє милости... и яко єсмо послали тако єжъ копиє изъ нашими послы (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

ФОРМИ: *знах. одн.* **копиє** (1496 *BD* II, 401); *дав. одн.* **копию** (1496 *BD* II, 401, 402).

!КОПИСА ⟨КОМИСА⟩ *див.* **КОМИС.**

***КОПИЩЕ** *с.* (3) еврейське кладовище: Też jestliby chrest'janin kopiszcza ich kaził, abo khwałtom nachodił; choczemo, iżby, podłuh obyczaja naszoje zemli praw naszich, był karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Съ которого того копища такъ теперешнего, яко и на потомъ набытыхъ пляцовъ... жадныхъ податковъ ани повинности до скарбу Нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **копища** (1389 *PEA* I, 27); *знах. мн.* **kopiszcza** (1388 *ZPL* 105).

***КОПОСЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и єще єсми дали нашему вѣрному болѣрину... половина о(т) копосещи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131).

ФОРМИ: *род.* **копосещи** (1443 *Cost.* II, 131).

***КОПОСѦНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тои вышеписанної селищи да ест... от Копосѧн та право через зъподію оу серед доубровоу на могилоу (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *род.* **Копосѧн** (1493 *BD* II, 27).

***КОПЫДЛОВО** *с.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Корydłowo): Мы воицехъ з б̃жиеи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... пелка с копыдлова... тако яко иинии панове... так же и мы нн̃ѣ слюбуемы и записуемы сѧ стецку воеводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **копыдлова** (1433 *Р* 122).

***КОПЫЛЬ** *ч.* (1) *(назва містечка у Віленському воєводстві)* Копиль: да(н) оу копыли мр̃та въ к̃ дн̃ь (Копиль, 1456—1481 *Р* 164).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу копыли** (1456—1481 *Р* 164).

***КОПЫСТНО** *с.* (2) *(назва городища у Перемишльській землі):* и мы узрѣвши на его вѣрную службу... даемъ, и дали есмы слузѣ нашему Бѣдуну, на имя Єсифу, наше городище Копыстно (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Копыстно** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *ор. одн.* подъ **Копыстномъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

***КОПЬЄ** *див.* ***КОПИЄ**[1].

***КОРАБ** *ч.* (1) (*цсл.* корабь) корабель: Іо Стефан воєвода бж̃їєю мл̃(с)тїю господаръ землиє молдавскыє сн̃ъ Богдана воєводоу сътвороу сїю коукю за кораб в лѣт ≠ SЦПГ (Ясси, 1430 *REV*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кораб** (1430 *REV*).

КОРАБЬКА *ж.* (1) *(назва броду на Дністрі):* а хотаръ еи долоу нистро(м) ... и три бро(д)це на (д)нѣстрѣ хаворонѣ и корабька (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корабька** (1456 *DIR«A»* 511).

***КОРАИМАНЪ** *див.* ***КАРАИМАНЪ.**

!КОРАН ⟨КАРАН⟩ *див.* **КАРАТИ.**

КОРАШАЯ *ж.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* продали єсмо пану мартину кгасто(в)товнчю сѣлица наши на имѧ крѣхає(в)... ис тыми озѣры... на имѧ озѣро нѣже(н)... а корашая (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корашая** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***КОРДЪ** *ч.* (6) короткий меч: а у сирѧтьскомъ отъ крамныхъ рѣчеи отъ шапокъ, отъ ногавици, отъ корды, отъ мечa, отъ гривны по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Г̃ члонокъ коли пре(д) нашимъ сѫдо(м) мечь алюбо кордъ выиметь (XV ст. *ВС* 17 зв.); тут тые грани сам княз великий Швитригаило... вынемши кордъ, своею рукою тые грани зарубал (Володнмир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кордъ** (XV ст. *ВС* 17 зв.; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *наз. мн. зам. род.* **от корды** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); **корди** 1 (1460 *BD* II, 273).

***COREWO** *с.* (1) *(назва села у Вітебській землі):* A przi thim bili swidczy: pan Jan krakowski... pan Climoth s Corewa (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **Corewa** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

КОРЄНЄВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том были панове их м⟨и⟩л⟨о⟩ст: пан Тишко Ходыкович Кореневский, а кн⟨ѧ⟩зѧ великого ловчий пан Лєв (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корєнєвский** (1466 *AS* I, 62).

КОРЄНЄВЩИНА *ж.* (1) *(назва землеволодіння у Віленському воєводстві):* Я Василей Волчкович из братомъ своим Львомъ... вызнаваем сами... штож... продали єсмо... отчизну нашу... на имѧ землю пустовъскую обарицкую котороеж земли нам перед тым три службы были на имѧ: Кореневщина а Тиховщина, а Перхоуровщина (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корєнєвщина** (1491 *AS* I, 96).

КОРЄНЪ *ч.* (23) **1.** рід (2): и дадо(х) єго п(о)поу никӥтѣ да слоужи(ть) въ не(м), до живота своєго и по съмръти єго да є(ст) дѣца(м) єго оставши же дѣца(х) да є(ст) вноучѧто(м) єго, и прѣвноучѧтомь дондеже сѧ влѣче(ть) сѣмѧ є(г) и коренъ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

2. початок роду, родовід (1): а хто сѧ мєни(т) шлѧ(х)тичо(м) а нє з родоу шлѧхо(т) О шлѧхотныи ворожаи имеє(т) пово(д) имєти о(т) корєнѧ (XV ст. *ВС* 18 зв.);
на новомъ корени посадити (осадити, подсадити, садити) (20) *див.* ***НОВЫЙ.**
ФОРМИ: *наз. одн.* **корєнъ** (1401 *ЗКЄ*); *род. одн.* **корєнѧ** 1 (XV ст. *ВС* 18 зв.); **корєнє** 1 (1401 *ЗКЄ*); *місц. одн.* **на корєни** 19 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119; 1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *Р* 159; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1492 *АЛМ* 31 і т. ін.); **! козени** 1 (1451 *Р* 156).

КОРЕЦКИЙ, КОРЕЦКІЙ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... князь Корецкій (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); А при том былъ вл⟨а⟩дыка луцкни Ярофѣй... а кн⟨ѧ⟩зь Богуш Васильєвич Корєцкий (Ровно, 1483 *AS* I, 82).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Корецкий, Корецкій** (1465 *АкВАК* III, 4; 1483 *AS* I, 82).

***КОРЕЦЪ**[1] *ч.* (1) *(міра місткості)* корець: ѳра(н)ци(к) позычи(л) юрьєви два(д)цє(т) корцовъ пшеници а ємоу сѧ частокро(т) оупоміналъ (XV ст. *ВС* 22).
ФОРМИ: *род. мн.* **корцовъ** (XV ст. *ВС* 22).

***КОРЄЦЪ**[2] *ч.* (2) *(назва міста у Волинській землі)* Корець: Въ Горбаковѣ одъ воза по грошу, въ Корцы одъ накладного воза по два гроши (Степань, XV ст. *АЛМ* 9); которыхъ онъ пословъ своихъ пошлєть до великого князя Ивана Васильєвича, штобы єстє тыхъ єго пословъ изъ ихъ слугами добровольнє пропускали по нашому господаръству... почонъшы отъ границы отъ Браславля тою дорогою на Вєльницоу, на Корєцъ (Вільна, 1498 *BD* II, 412).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Корєцъ** (1498 *BD* II, 412); *місц. одн.* **въ Корцы** (XV ст. *АЛМ* 9).

КОРЖДАНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а пан жоуржь далъ сыноу пєтрови манчоулови... одно село своє на имѧ корждановци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242).
ФОРМИ: *наз.* **корждановци** (1429 *Cost.* I, 242).

***КОРИБУТЪ** *ч.* (4) *(особова назва, лит.* Kaributàs): печѧть кнѧзѧ кори (!) (Луцьк, 1386 *CEV* 10); пак ли бы... хо(т҃)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ поспольство(м) земли єго хочемы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39).
ФОРМИ: *наз. одн.* **корнбу(т)** (1388 *Р* 39, 40); *род. одн.* **! кори** (1386 *CEV* 10).

! КОРИЦИ ⟨КОРОЛИЦИ⟩ *див.* ***КОРОЛИЦЯ.**

КОРЛАТ *ч.* (4) (*особова назва, молд., мад.* korlat «загорода»): мы бояре... алєксандра воєводы... па(н) ко(р)ла(т) па(н) щефа(н) страви(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); Тоє въсє вышеписанноє да єсть слоузѣ нашемоу Корлатоу от нас оурикь и съ въсѣмь доходомъ (Сучава, 1473 *BD* I, 183).
ФОРМИ: *наз. одн.* **корлат, ко(р)ла(т)** (1421 *Cost.* I, 142; 1473 *BD* I, 183); *дав. одн.* **Корлатоу** (1473 *BD* I, 183); *знах. одн.* **Корлата** (1423 *DIR*«*A*» 447).

***КОРЛАТИ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* А хотар томоу... сєлоу... да єст... на копаноу могилоу... от толѣ оусє лѣсом прости на дорогу Корлатєм ⟨оу⟩ великою гороу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).
ФОРМИ: *дав.* **Корлатєм** (1499 *BD* II, 148).

КОРЛЪТѢНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь ⟨тѣм вишеписа⟩нным сєлам, на имѣ БръгъѦнїи на Молдавѣ и Корлътѣнїи, да єст по старомоу хотароу от оусихъ сторон (Сучава, 1487 *BD* I, 294).
ФОРМИ: *наз.* **Корлътѣнїи** (1487 *BD* I, 294).

КОРМИТИ *дієсл. недок.* (1) (кого) утримувати, годувати: и нє имает оу сєбє кормити ани ховати оу своихъ мистихъ ани оу городихъ... ни одного нашего неприятєлѧ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).
ФОРМИ: *інф.* **кормити** (1449 *Cost.* II, 746).

***КОРМОХОУЗЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєло на имѣ бозїанїи... щожє ємоу продали тоє сєло плєменици єго станчоу(л) кормохоу(з) и сєстра єго нєгрита (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кормохоу(з)** (1446 *Cost.* II, 247).

***КОРМЬ** *ч.* (1) корм: оуставлѧємь гдѣ коли на воиноу идоу(т) абы нигдѣ оу своєи земли оу сєлє(х) нє с(т)оялї алє на полї анї конєи брали анї жївотїны анї плото(в) пожїгали одно конємь оу ровностї кормь (XV ст. *ВС* 28).
ФОРМИ: *знах. одн.* **кормь** (XV ст. *ВС* 28).

***КОРНАРИШ** ⟨?⟩ (1): мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потврьдили єсми и(м), оу нашєи земли, оу мо(л)давскои... сєла, на кобылє(х), на имѣ съкоуянїи... и на жежїи, по(д) корн⟨а⟩риш (? — *Прим. вид.*) боухъчєщїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 36—37).

КОРНЄЛЄВЪСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржевичь... па(н) ивашко корнєлєвъскыи (Погоничі, 1422 *Р* 98).
ФОРМИ: *наз. одн.* **корнєлєвъскыи** (1422 *Р* 98).

КОРНЄЩИ, КОРНЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою н вѣрною слоужбою до нас... дали єсми ємоу оу нашєи земли оу Молдавскои села на имѧ корнєщїи и миклъоушєщи (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... щюбєєщи и корнєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).
ФОРМИ: *наз.* **корнєщи** 1 (1448 *Cost.* II, 342); **кориєщЇи** 1 (1420 *Cost.* I, 135).

***КОРНИЛОРЬ** *мн.* (3) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* ино мы видѣвшє єго доброю волю и дааніє... також єсми и от нас дали и потврьдили слугам нашим, лазору и бѣлошоу, тоє прѧдрєчєноє мѣсто от сєло, от потока Корнилорь долу (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88); Мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидє прѣд нами... слоуга наш Тоадєрь... и продал... єдноу боукатоу зємлю от хотара Пєтрєщилоръ... щоби соби оусадил сєло понижє поток Корнилорь (Сучава, 1487 *BD* I, 297).
ФОРМИ: *род. молд.* **Корнилорь, Корнилор** (1472 *Cost. S.* 87, 88; 1487 *BD* I, 297).

КОРНИНО *с.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Корнин: Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я... продал єсми... отчизну свою... а то єсть на имѧ... Корнино (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); мнѣ пноу ванкоу досталося на мою дѣлницю... корнино (Львів, 1478 *ЗРМ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Корнино** (1470 *AS* I, 65; 1478 *ЗРМ*).

***КОРНИНЪ** *прикм.* (1) ◇ крьница Корнина *див.* **КРЪНИЦА.**
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Корнина** (1475 *BD* I, 206).

КОРНИЦА *ж.* (2) *(назва села у Берестейській землі):* Левону Шаломичу Корница село, што Пятковскій держалъ (б. м. н., 1463—1478 *РЕА* I, 36).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Корница** (1463—1478 *РЕА* I. 36).

КОРНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хота(р) тѣмъ сєла(м) *(в ориг.* сєлала(м).— *Прим. вид.)* корнїи и стр⟨им⟩бїи, що на краковѣ... да є(ст) почєиши о(т) сочи... на доу(б) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).
ФОРМИ: *наз.* **корнїи** 1 (1428 *Cost.* I, 209); *зам. дав.* **Корнїи** 1 (1428 *Cost.* I, 209).

***КОРОВА** *ж.* (6) корова: И уделил ему панъ Борьсанъ, старейшый братъ, своего стада пять кобылъ стадъныхъ, а дъва конь, а далъ ему чоторы (!) коровы, а шубу (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); и щобы во(л)ни были они купити собѣ волы и коровы, тако(ж) и мы даєми имъ тоє право и тоє волю (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).
ФОРМИ: *наз. мн.* **коровы** (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *род. мн.* **коро(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *знах. мн.* **коровы** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1449 *Cost.* II, 743); **коро(в), коров** 2 (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).

***КОРОВАЄВЪ** *прикм.* (1): а на то єсмы дали облазничомъ сєсь нашь листъ под нашєю пєчатью... и пана короваєву пєчать процєвича (Зудечів, 1411 *P* 80).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **короваєву** (1411 *P* 80).

Пор. **КОРОВАИ.**

КОРОВАИ *ч.* (4) *(особова назва):* а на розъѣздѣ были землѧнє и панъ лєнько зарубичь воєвода зудечовьскии панъ короваи процєвичъ (Зудечів, 1411 *P* 79); а при то(м) были свѣдци па(н) дмитръ ходоровскыи... па(н) ива(н) короваи (Зудечів, 1428 *P* 111).

ФОРМИ: *наз. одн.* **короваи** (1411 *P* 79, 80; 1421 *P* 96; 1428 *P* 111).

***КОРОВАТАЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Кроватка: я... дала єсми єму по своєм животє имєнє оу вотчизну на имѧ Любчо... и з ыншими присєлки... почонши посєред Мухотолок... а по Короватую а по Топорищо (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Короватую** (1488 *AS* I, 242).

***КОРОВІЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ к о р о в і є в ъ п о т о к ъ (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хотарь томоу вишє писа(н)номоу сєлоу да є(ст) почє(н)шн о(т) лоуковицє... на бєрє(ст) иа коровієво (!) потоци (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на ! коровієво** (1488 *ДГСПМ*).

КОРОВЇЯ [1] *ч.* (1) *(назва долини у Молдавському князівстві)*: а хотарь томоу вишє писа(н)номоу сєлоу да є(ст) почє(н)ши о(т) лоуковицє... та чєрє(с) коровїѧ оу сто(л)поу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **коровїѧ** (1488 *ДГСПМ*).

***KOROWIA** [2] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Коров'я: y k tomu prydali iesmo Sołomen... y Korowiuiu (!) (Ужів, 1421 *AS* I, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! **Korowiuiu** (1421 *AS* I, 27).

***КОРОДЪ** *ч.* (13) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до иа(с)... дали и потвърдили єсмо имъ оу нашеи зємли, оу молдавскои, сєла на кородѣ, на имѣ пъткъєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); а мы такождєрє и от иас єсмы дали и потвърднли слоугам нашим... тоє прѧдречєноє сєло на кородѣ (б. м. н., 1497 *BD* II, 124).

ФОРМИ: *род. одн.* **Корода** 6 (1463 *BD* I, 73, 74); **Кородѣ** 1 (1468 *BD* I, 130); *місц. одн.* **на Кородѣ, кородѣ** (1448 *Cost.* II, 323; 1468 *BD* I, 130; 1497 *BD* II, 123, 124; *Cost. S.* 208, 209).

! КОРОИ *див.* **КОТОРЫИ.**

КОРОЛ *див.* **КОРОЛЬ.**

КОРОЛЄВ *див.* **КОРОЛЄВЪ.**

***КОРОЛЄВА** *ж.* (3) королева: нашихъ добрыхъ приѧтєлєи и радою и нашимъ добрымъ оумысломъ... вєликому влодиславу... королю польскому... и єго королєвои... слюбуємы и ислюбили єсмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); записоую моужєви своємоу кнѧзю Иваноу Сємєновичю... двѣ тисѧчи золотых оугорских, штож мужь мой кнѧзь Иван выдал двѣ тысѧчи золотых на таѧ моѧ имѣньѧ; осподарю королю дал тисѧчю золотых, королєвой и паном радѣ тисѧчю золотых (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *род. одн.* **королєвоє** (1478 *ОБРН* 130); *дав. одн.* **королєвой, королєвои** (1404 *Cost.* II, 625; 1487 *AS* I, 239).

Див. ще ***КОРОЛИЦЯ, *КРОЛИЦЯ, КРОЛЄВАѦ, *KROLOWA.**

КОРОЛЄВИЧЪ *ч.* (3) королевич: мы вєликии ‹кнѧзь ка›зимиръ, королєвичъ литовъскии... чинимъ знамєнито... ажє взѧли єсмо приѧзнь... сь ільєю воєводою (Троки, 1442 *Cost.* II, 718—719); мы стєфанъ воєвода... чиним знамєнитом (sic.— *Прим. вид.*)... ажє мы... оузѧли єсми приѧзни и єдноцство с... вєликим кнѧзємъ казимиромъ, королєвичом литовскы (!) (Ясси, 1445 *Cost.* II, 725).

ФОРМИ: *наз. одн.* **королєвичъ** (1442 *Cost.* II, 718); *ор. одн.* **королєвичємъ** 1 (1442 *Cost.* II, 716); **королєвичом** 1 (1445 *Cost.* II, 725).

КОРОЛЄВСКИИ, КОРОЛЕВСКІЙ *прикм.* (30) королівський (24): Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии... игнаткови чєрнєви(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пєкули(ч) и єго брату самоилови оу тѣшковичєхъ, возємъши подъ слугами королювъскими єхъ вотнину дворища фалєлѣєвичь (Перемишль, 1390 *P* 175); А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ... а панъ Завиша, дворенинъ королевскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а на то свѣдковє, наивышаѧ рада королєвскаѧ... и наши панове и рада молдавскаѧ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 791); а на то свѣдкы при то(м) были тогды зємлѧнє королєвскыи (Острог, 1458 *ОЖДМ*); А при томъ были добрыє людє па(н) васко люби(ч) писа(р) королєвски(и) па(и) ива(н) мушата (Львів, 1478 *ЗРМ*); Тымжє обичаєм и мы оудилали... видѣчи и знаючи ласкоу и доброволєнїє наяснѣишаго кнѧзѧ пана Казимира... которою ласкою нас и сынов наших... оузѧл под свою королєвскоую и Короуни полскои оброну (Коломия, 1485 *BD* II, 371);

к о р о л є в с к и є л ю д и (1) піддані з королівських маєтків: и пани Василєвая шапъкоу ставила до людєи добрых и поставила пєрєд иами Лоуконничан, королєвских людєй из Ярнєва и зъ Сынковичъ (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); **к о р о л є в с к а я з є м л я** (3), **з є м л я к о р о л є в с к а я** (2) *див.* **ЗЄМЛѦ** 4.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **королєвскии, королєвскій, королєвски(и)** (1401 *АкВАК* III, 2; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1478 *ЗРМ*); *дав. одн. ч.* **королєвскомоу** (1455 *Cost.* II, 774; 1468 *BD* II, 301); *знах. одн. ч.* **королє(в)скыи** (XV ст. *BC* 6 зв.); *ор. одн. ч.* **королєвскимь, королєвским** 2 (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 292); *ор. одн. ч. зам. місц. ж.* **королєвъскы(м)** 1 (XV ст. *BC* 8 зв.); *місц. одн. ч.* **прї... королєвъско(м)** (XV ст. *BC* 6); *наз. одн. ж.* **королєвскаѧ, королє(в)ская** 2 (XV ст. *BC* 34; 1455 *Cost.* II, 791); **королєвскаа** 1 (1460 *BD* II, 276); *род. одн. ж.* **королєвскои, королє(в)ско(и)** (1455 *Cost.* II, 770; XV ст. *BC* 34; 1462 *BD* II, 289); *дав. одн. ж.* **королє(в)скои** (1455 *Cost.* II, 774); *знах. одн. ж.* **королєвъскоую, королєвскоую** (1481 *BD* II, 364; 1485 *BD* II, 371); *ор. одн. ж.* **королєвскою** (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 293); *місц. одн. ж.* **оу королєвскои** (1448 *Cost.* II, 305); *наз. мн. ч.* **королєвскыи** (1458 *ОЖДМ*); *род. мн.* **королєвскы(х)** (1435 *Cost.* II, 679); *знах. мн.* **королєвских** (1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **королєвскими** 2 (1462 *BD* II, 292); **королювъскими** 1 (1390 *P* 175).

Див. ще ***КРОЛЄВСКИИ.**

***КОРОЛЄВСКЫИ** *див.* **КОРОЛЄВСКИИ.**

***КОРОЛЄВСТВО** *с.* (8) королівство (6): а на потвєржєньє тым дѣдинам дали єсмо твєрдост нашу пєчат привѣсили вєлєбного королювства нашєго (Судомир, 1361 *AGZ* 6); зємьскыи пїсари во всє(х) зємлѧ(х) королѣвъства нашєго... за запи(с) имєю(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи (XV ст. *СЯ* 43 зв.); а иа потвєржєньє сєму нашєму листу привѣсили єсмы пєчать нашєго королєвъства (б. м. н., 1411 *P* 77);

к о р о л є в с т в о п о л с к о є (2) польське королівство: а такожє слоубуємы и имаємы воротити оусѣ записы... што пєрєдьковє нашы имили о(т) королєвьства полско(г) (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны и с коруны по(л)скоѧ... на имѣ, панъ янъ с чижєва... и панъ заклика тарло, староста и дєржавца стрыискы и краичы королєвства по(л)ского... стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы дєржати наши(х) пєрє(д)ковъ вѣрнѧ (Сєрет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *род. одн.* **королєвьства, королєвъства, королєвства** 3 (1411 *P* 77; 1436 *Cost.* II, 707; 1445 *Cost.* II, 729); **короловьства** 2 (1436 *Cost.* II, 707); **королѣвъства** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); **королювства** 1 (1361 *AGZ* 6); *дав. одн.* **королєвству** (1411 *Cost.* II, 637).

Див. ще ***КРОЛЄВСТВО, *КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

КОРОЛЄВЪ, КОРОЛЄВЬ, КОРОЛЄВ, КОРОЛЮВЪ, КОРОЛЮВ *прикм.* (32) королів, королівський: просити му ба за королѧ и за королєвы намѣстъхы (Казимир, 1349 *Р* 4); што же мишь мужикови(ч) держалъ та дворища оу тѣшькови(ч) королювъ слуга и мы єсмы тому исному мишеви и єго дѣтемъ дали єсмы фецеви(ч) дворище... на вѣки (Перемишль, 1390 *Р* 175—176); а писалъ писарь малохѣи королєвымь приказомъ (Львів, 1399 *Р* 59); А при томъ были добрые люди королевые бояре (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); А при том были: пан Богдан Сєикович Гостский... а пан Мартин Хребтович дворѧнин королев (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **королєвъ, королєвь, королєв** 15 (1387 *СП* № 12; 1482 *AS* I, 80; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 85, 86, 239); **королювъ, королюв** 2 (1361 *AGZ* 6; 1390 *Р* 175); *род. одн. ч.* **королева** (1451 *AS* I, 44; 1495 *ВМБС; РИБ* 620); *знах. одн. ч.* **королєв** (XV ст. *ВС* 17); *ор. одн. ч.* **королєвымь, королєвымъ** (1399 *Р* 59; 1495 *РИБ* 620); *місц. одн. ч.* **в королєво(м)** (XV ст. *ИК*); *род. одн. ж.* **королєвы** (1352 *Р* 5; 1395 *Cost.* II, 610); *знах. одн. ж.* **королєвоу** (1496 *ПДВКА*); *наз. мн.* **королєвые** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); **королєвы** 1 (1463 *ГГЯ*); *знах. мн. ч.* **королєвы** (1349 *Р* 4); *знах. мн. с.* **королева** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

Див. ще ***КРАЛЄВЪ, КРОЛЄВЪ, *КРОЛОВЪ.***

***КОРОЛЄВЪСКЫИ** *див.* **КОРОЛЄВСКИИ.**

***КОРОЛЄВЪСТВО** *див.* ***КОРОЛЄВСТВО.**

КОРОЛЄВЬ *див.* **КОРОЛЄВЪ.**

***КОРОЛЄВЬСТВО** *див.* ***КОРОЛЄВСТВО.**

***КОРОЛИЦЯ** *ж.* (9) (*болг.* кралѝца, *серб.* крàлица) королева: а мы... ислюбуємы за него и за єго дѣти иже со всєю своєю землєю и с городы вѣрє(н) буде(т) королеви и королици (Лучиця, 1388 *Р* 39).

ФОРМИ: *дав. одн.* **королици, коро(л)ци** 8 (1388 *Р* 39, 40, 41, 43); ! **корици** 1 (1388 *Р* 39).

Див. ще ***КОРОЛЄВА, КРОЛЄВАѦ, *КРОЛИЦЯ, *KROLOWA.***

***КОРОЛОВЬСТВО** *див.* ***КОРОЛЄВСТВО.**

КОРОЛЬ, КОРОЛ *ч.* (333) король: А се ѧ король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворище заньво матѣичича (Казимир, 1349 *Р* 3); а толко измени(т) олехно сюю поруку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); а нє оусъхочет ли мѧ король єго млсть при соколици оставить ино имаєть ми єго млсть дать ми о(т)мѣну за соколєць (Кременець, 1434 *Р* 130); а такоже слоубуємы и имаємы воротити оусѣ записы томоу истино(м) королеви полскому... што передькове нашы имили (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); Се я Янъ... продалъ есмы доброволно и сь вѣдомомъ осподарья короля Казимира землю свою питомую у волости Волковискои (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); доколѧ и на(ш) посо(л) исходи(т) до господарѧ нашего, до королѧ єго мл(с)ти, и мы сами и с нашимь живото(м) боудє(м) перє(д) єго мл(с)тїю, яко вышє на то(м) листоу проѧвлѧємь (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774—775); основана. быс. црквь прстыа бдца печрскаа... при великом короли казимирѣ (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129); Божью милостїю и господара нашого здоровьемъ великого короля Александра, мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **король, корол, korol, коро(л), кроль** (1349 *Р* 3; 1361 *AGZ* 6; 1398 *ЗЛЕІК;* 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 302; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *ВФ* і т. ін.); *род. одн.* **королѧ, короля, королѣ, кр(л)ѧ, королья** 85 (1352 *Р* 6; 1388 *Р* 39; 1407 *Р* 72; 1415 *Р* 87; 1435 *Cost.* II, 679; 1443 *Р* 145; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1468 *BD* II, 301; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1499 *ВФ* і т. ін.); **корола** 1 (1436 *Cost.* II, 706); **коро(л)** 1 (1386 *Р* 30); *дав. одн.* **королю, коро(л)** 56 (1386 *Р* 30; 1393 *Р* 51; 1402 *Cost.* II, 623; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1448 *Cost.* II, 733; 1455 *Cost.* II, 769; 1462 *BD* II, 292; 1475 *AS* I, 70; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **королеви** 51 (1352 *Р* 6; 1366 *Р* 14; 1388 *Р* 39; 1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142; 1435 *Р* 132; 1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 292; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1475 *Р* 133 і т. ін.); **королевѣ** 2 (1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 301); **короле(в)** 2 (1388 *Р* 42, 43); *знах. одн.* **королѧ, королѣ** (1349 *Р* 4; 1366 *Р* 14; 1387 *СП* № 12; 1411 *Cost.* II, 638; 1435 *Cost.* II, 691; 1442 *Cost.* II, 719; 1453 *Cost.* II, 765; 1475 *AS* I, 72; XV ст. *ВС* 31 зв.; 1493 *ОПВВ* і т. ін.); *ор. одн.* **королємь** (1352 *Р* 5, 6; 1366 *Р* 14; 1439 *Cost.* II, 712; 1442 *Cost.* II, 717; 1448 *Cost.* II, 305; 1459—1460 *ЗНТШ* CL III, фотокоп.; 1475 *AS* I, 60, 70; 1495 *БСКИ*); *місц. одн.* **при короли** (бл. 1470 *ОБРН* 129); *кл. ф.* **королю** (1435 *Cost.* II, 679; 1386—1418 *Р* 34; 1481 *BD* II, 365); *наз. мн.* **королєвє** (1498 *BD* II, 410); *дав. мн.* **королємъ, королємь, королє(м)** (1435 *Cost.* II, 687, 689; 1448 *Cost.* II, 733; 1468 *BD* II, 301).

Див. ще **КРАЛ**[1], **КРОЛЬ.**

***КОРОЛѢВЪСТВО** *див.* ***КОРОЛЄВСТВО.**

КОРОЛЮВ *див.* **КОРОЛЄВЪ.**

***КОРОЛЮВСТВО** *див.* ***КОРОЛЄВСТВО.**

КОРОЛЮВЪ *див.* **КОРОЛЄВЪ.**

***КОРОЛЮВЪСКИИ** *див.* **КОРОЛЄВСКИИ.**

КОРОМОЛИТИ *дієсл. недок.* (1) (на кого) готувати змову (проти кого), крамолити: и ѣще к тымъ бєкгичь и турдучакъ... ти кнѧ(з) головнии мои были слуги и тии... почали коромолити на мєнє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ *інф.* **коромолити** (1392—1393 *РФВ* 170).

***КОРОНА** *див.* **КОРОУНА.**

***КОРОНА КОРОЛЄВЪСТВА ПОЛЪСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

***КОРОНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

КОРОПЄЦКИИ, КОРОПЄЦСКЫ, КОРОПЄСКЫ *прикм.* (3): а при то(м) были добрии пєтро судиѧ перємыскии пашко воєвода коропєцкии (б. м. н., 1419 *Р* 91); на которого соимоу кончанїє н дѣлаиїє... кнѣзь Григориє... и також вєлеможны панове... староста Снѣтннскы и Коломыискы и Коропєскы... соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **коропецкии** 1 (1419 *Р* 91); **коропєцскы** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **Коропєскы** 1 (1467 *BD* II, 297).

Пор. ***КОРОПЄЦЪ.**

***КОРОПЄЦЪ** *ч.* (4) (*назва міста в Галицькій землі*) Коропець: и мы тако жъ па(н) бартошъ староста по(д)лскии оу коропцю паноу михаилоу придає(м) нашы двѣ селѣ (Снятин, 1454 *Р* 163); и ти(ж) ач бы сѧ на(м) пригодила нѣкотораа пригода... выити на(м) и(с) нашеи землн, то(г)ди ... кнѣгини нашеи... имѣня и(х) отворєна и мѣста и(х), городы, буча(ч) и коропє(ц) (Сучава, 1457 *Cost* II, 811).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коропє(ц)** (1457 *Cost.* II, 811); *знах. одн.* **коропєцъ** (1454 *Р* 163); *місц. одн.* **оу коропцю** 1 (1454 *Р* 163); **оу коропци** 1 (1454 *Р* 163).

***КОРОПИНЪ** *прикм.* (1) навантажений коропами: мы Стефан воевода... знамєнито чинымъ... оже... дали и потвердили єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ, да имают на каждїи год от нас по ї бочкы вина и два мажи рыби, єдъна мажа мороун а дроугаѧ коропина (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **коропина** (1466 *BD* I, 105).

КОРОСТИЧИ *мн.* (1) (*назва села у Берестейській землі*): Кнѧзю Сонкгоушкоу оу Камєнцы село Коростичи... слоухало (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2).

ФОРМИ: *наз.* **Коростичи** (1441—1443 *AS* III, 2).

***КОРОТКИИ**[1] *прикм.* (2) (*невеликий довжиною*) короткий (1): такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьѧ на годъ по пѧти коуѳтєрє(и) коро(т)кихъ а по пѧти конє(и) (Краків, 1487 *АМЛ*);

о у к о р о т к о м о у ч а с о у (1) незабаром, не в довгому часі: Соуть иекоторы(и) што(ж) имают(т) именья на (до)лгыи ча(с) пожівана а оу коро(т)комоу часоу страви(т) зъ с т̃го имоуть розбивать (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **оу коро(т)комоу** (XV ст. *ВС* 24 зв.); *род. мн.* **коро(т)кнхъ** (1487 *АМЛ*).

КОРОТКИИ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* А на то послуси кнѧзь юрьиш... о(т) мѣстичовъ короткии павелъ григорь павелъ писарь (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **короткии** (1368 *Р* 16).

КОРООУ *див.* **КОРОУЮ.**

***КОРОЧЄНЄВЪ КАМЄНЬ** *ч.* (1) *(назва міста у Молдавському князівстві):* того ра(дї) мы видѣвше єго правую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... даємь и дали єсми єму села... на имѣловци наши, що соуть пониже торгу о(т) короченева каменѣ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *род. одн.* **короченєва каменѣ** (1453 *Cost.* II, 472).

Див. ще ***КОРОЧИНЪ КАМЄНЬ, *КРАЧУНОВЪ КАМЄНЬ.**

***КОРОЧЄНЪ КАМЄНЬ** *див.* ***КОРОЧИНЪ КАМЄНЬ.**

***КОРОЧИНЪ** *ч.* (1) *(міра довжини)* крок: мы Стефань воєвода... чинимь знаменито... оже прїидоша прѣд нами... нащи оубози люди от Хорловскаго тръгоу... и продали намь... єдинь виноград оу Хорловскомь хотарѧ, ѳ̃ фалчїи, и д̃ корочинїи (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150).

ФОРМИ: *знах. мн.* **корочинїи** (1470 *BD* I, 150).

***КОРОЧИНЪ КАМЄНЬ** *ч.* (4) *(назва міста у Молдавському князівстві):* писа(л) тома оу короченo(и) каме(н) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 123); тоє оусє вишеписанная села... да є(ст) монастироу нашемоу о(т) корочина камєна (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *род. одн.* **корочииа каменѣ** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **корочина камена** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *ор. одн.* **корочино(м) камєнє(м)** (1462 *Cost. D.* 11); *місц. одн.* **оу ! короченo(и) каме(н)** (1458 *Nih. Doc.* 123).

Див. ще ***КОРОЧЄНЄВЪ КАМЄНЬ, *КРАЧУНОВЪ КАМЄНЬ.**

КОРСАКОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* и положы(л) пере(д) нами жалобу Ивашко сови(ч) на бориса семеновича рекучы то(т) бори(с) понѧ(л) невѣстку мою, а(н)дрѣеву жону васи(л)евича ко(р)саковича (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корсаковичъ** (1495 *РИБ* 620); *род. одн.* **ко(р)саковича** (1495 *ВМБС*).

КОРТЄВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были светки... пан Юхно Зенкович, пан Андрей Кортевич (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кортевич** (1481 *AS* I, 77).

КОРОУНА *ж.* (170) *(стп., стч.* korona, koruna, *лат.* corona) королівство, держава (61): мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... аже хотѧчи... владиславови, великому королю полскому... оуказати наше голдованїє... и наше листы... которыми сѧ єсмы єму записали... иже быхомъ николи нє имѣли противъ єму быти... але быхомъ и єго корунѣ помагали (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637); а и тоє провинѣньє и шкоду оучиненую александромъ воєводою оцємъ єго напротиву намъ и корунѣ николи намъ ихъ... нє оупоминати (Ланчиця, 1433 *Р* 123); а такожє слоубоуємы и имаємы воротити оусѣ записы тому истино(м) королеви полскому и єго короуни (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); Тоє оусє вишеписанноє слюбоуєм оусим коупцем от Короунѣ здержати и пополнїти (Сучава, 1475 *BD* II, 329);

к о р о н а к р о л є в с т в а (1) Польське королівство: а кролъ его мл(с)ти имаєтъ на(с) обронити... а ни жолнирєвъ с короны кролевства противко намъ нащимъ непрїѧтеле(м) нє пропустити (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714);

к о р у н а п о л с к а я (107) Польське королівство: а мы... ислюбуємы за него и за его дѣти иже... вѣре(н) буде(т) королеви и королици и ихъ дѣтємъ и корунѣ польскои (Лучиця, 1388 *Р* 39); пак ли коро(л) его м̃лсть нє оусъхочеть мѧ оставить при держѧнию ты(х) городовъ... тогды ѧ хочю тоѣ присѧги моєѣ пороже(н) быть противоу его м̃лсть и противъ корунѣ польскои (Кременець, 1434 *Р* 130—131); Також и мы, прєречєнїи Стефан воєвода, жадного непрїятелѣ кролѣ его милости которїи колвє непрїятел кроле его милости хотѧл бы назвати сѣ господарем землѧм его Короуны полскои, мы нє имаєм таковго чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421); к о р о у н а о у г о р с к а я (1) угорське королівство: Стефан воєвода... даєм и дали єсмо сес лист наш, и слюбоуєм и слюбили єсмо оусим коупцєм от свѧтои Короунѣ оугорскои на то: да єст имь слободно и доброволно и бєзь забавѣ прїєхати до нашеи зємли (Сучава, 1475 *BD* II, 329).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коруна, короуна** (1433 *Р* 123; 1435 *Cost.* II, 687; 1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 285, 289, 299; 1468 *BD* II, 302); *род. одн.* **короуны, коруны, Короуны** 41 (1388 *Р* 43; 1395 *Cost.* II, 613; 1400 *Р* 62; 1401 *Р* 64; 1433 *Р* 120; 1434 *Cost.* II, 666; 1448 *Cost.* II, 734; 1468 *BD* II, 302; XV ст. *ВС* 9 зв.; 1499 *BD* II, 421 і т. ін.); **короуни, коруні** 6 (1402 *Cost.* II, 621; 1436 *Cost.* II, 698; 1462 *BD* II 292; 1485 *BD* II, 372); **корунѣ, короунѣ** 3 (1448 *Cost.* II, 738; 1475 *BD* II, 329); **корони** 4 (1434 *Cost.* II; 666; 1436 *Cost.* II, 698, 702); **короны** 1 (1439 *Cost.* II, 714). *дав. одн.* **короунѣ, корунѣ, корунѧ** 63 (1388 *Р* 39; 1395 *Cost.* II, 607; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *Р* 123; 1448 *Cost.* II, 738; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 284; 1468 *BD* II, 301; 1485 *BD* II, 371 і т. ін.); **короуни, короунї** 24 (1402 *Cost.* II, 621; 1435 *Cost.* II, 687; 1445 *Cost.* II, 728; 729; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 769, 774; 1462 *BD* II, 289; 1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **корунє** 6 (1435 *Р* 133); **кору(н), короу(и)** 3 (1388 *Р* 43; 1448 *Cost.* II, 737); **корони** 5 (1435 *Cost.* II, 682, 687; 1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн.* **короуноу** 1 (1448 *Cost.* II, 733); *зам. род.* мимо волю... **Короуноу** 1 (1462 *BD* II, 689); *ор. одн.* **короуною, коруною** (1433 *Р* 121, 123; 1439 *Cost.* II, 712); *місц. одн.* **на (при, оу, в) короунѣ, корунѧ** 6 (1445 *Cost.* II, 729; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1468 *BD* II, 302; 1485 *BD* II, 372); **оу коруни** 1 (1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

***КОРОУНА КОРОЛЄВСТВА ПОЛЬСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

***КОРОУНА КОРОЛЄВЬСТВА ПОЛЬСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО** *ж.* (22) (Corona Regni Poloniae, *назва польської держави)* Корона Польського Королівства: а пакъ ли бы нашь г(с)подарь... в томъ насъ нє хотѣли послушни быти, мы имамы... при корунѣ кролев(с)т(в)а польско(г) остати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); мы панъ александръ воєвода молдавскы и нащи слугы... чинимы знаємо... владиславу... королю польскому... и єго королевои и єго дѣтємъ и короуни королевьства польского слюбуємы и слюбили єсмы... имаємы єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); я илїа воєвода... присѣгаю и обицоую сѧ, вѣрно... освиченности вашеи, корони кролєвства вашего по(л)скои... съ въсѣми землѣми и лю(д)ми моими вироу ч(с)тоую и вѣрєнъ хочю быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); мы Іоан Стефан воєвода... знаменито чиним... силовали сѣ єсми аж бихмо пришли на обичаи прєдков наших, яко били... оусєю вирою и слоужбою и ласкою наѧснѣишим кнѧзєм паном кролем и славнои Короуни кролевства полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *род. одн.* **корони кролєвъства (кролєвства) польского (полского)** 3 (1435 *Cost.* II, 687; 1436 *Cost.* II, 702); **короуни кролєвства по(л)ского** 1 (1436 *Cost.* II, 698),

короуиы королєвства польско(г) 1 (1435 *Cost.* II, 689); **коруны ... кролєвс⟨т⟩ва по(л)ско(г)** 1 (1439 *Cost.* II, 712); **кролювъства коруны польскои** 1 (1395 *Cost.* II, 613); *дав. одн.* **коруиѣ кролєвства (кролє)вс(тва, кролєвъства) полского (польского, польскои)** 3 (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1433 *Cost.* II, 652); **короуиї (короуни, Корони) кролевства (кролєвьства) по(л)ского, (полско(г), полского)** 3 (1436 *Cost.* II, 698, 706; 1485 *BD* II, 371); **корони кролевства по(л)ского (по(л)ской)** 3 (1436 *Cost.* II, 698); **короуни королєвьства (королєства)полского (польского)** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1436 *Cost.* II, 702); **короунѣ королєства полского** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **корунѣ королевьства польского** 1 (1407 *Cost.* II, 629); **коронѣ кролєвства полского** 1 (1433 *Cost.* II, 651); *місц. одн.* **при корунѣ кролєв(с)т(в)а польско(г)** (1395 *Cost.* II, 613).

Див. ще *КОРОЛЄВСТВО (королєвство полскоє), КОРОУНА (корона кролєвства), *КРОЛЄВСТВО (кролєвство полскоє).

***КОРОУНА КРОЛЄВЪСТВА ПОЛЬСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

***КОРОУНА КРОЛЄВЬСТВА ПОЛСКОГО** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

КОРОУЮ, КОРООУ *ч.* (6) (*особова назва, молд. корои «яструб»*): мы Стефан воєвода... чиним знамєнито... ожє... пан Лацко... жаловал нам... ажє прївилиа... от дида нашего стараго Александра воєводы, на их отнины на села Дръгоєщи... а таа привилиа была оу роуках пана Короуя (Сучава, 1462 *BD* I, 66—67); И привилїє що имал пан Корооу на тоє мисто млиновноє от коупєж, що жє бил коупил пан Короую... тиж дали оу роуки слоузѣ нашєму Станчюлоу аоурарю (Сучава, 1484 *BD* I, 286).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Короую** 1 (1484 *BD* I, 286); **Корооу** 1 (1484 *BD* I, 286); *род. одн.* **Короуя, короуѦ** (1462 *BD* I, 66; 1484 *BD* I, 285—286).

КОРЧА *ч.* (1) (*особова назва*): Мы Стефа(н) воєво(д)а... знамєнїто чины(м)... ожє... па(н) Сима Корча слоужи(л) на(м) право и вирно (Сучава, 1457 *UKP*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корча** (1457 *UKP*).

КОРЧАКЪ *ч.* (2) (*особова назва*): а при то(м) были шлѦхєтни панове па(н) спытє(к) тарновскыи... па(н) корчѦ(к) (Львів, 1414 *Р* 85); Ѧ осташко давыдовскии корчакъ з липицѣ спичникъ з болшева знаємо чини(м)... ажє кроль господарь нашь казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцѣрє(м) (б. м. н., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корчакъ** 1 (1419 *Р* 90); **корчѦ(к)** 1 (1414 *Р* 85).

КОРЧЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣм Ми, видѣвши є(г) правоую и вирноую слоужбоу д(о) на(с)... далї и потвердил(и) єсми ємоу оу нашєи землі(и) оу мо(л)давскои село єго... на имѣ Корчєщїи на Козанчи (Сучава, 1457 *UKP*).

ФОРМИ: *наз.* **Корчєщїи** (1457 *UKP*).

***КОРЧИКЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана корчика оникы (Сучава, 1437 *Cost.* I, 529—530).

ФОРМИ: *род. одн.* **корчика** (1437 *Cost.* I, 530).

КОРЧИЧАНЕ *мн.* (1) (*назва людей за місцем проживання, пор.* Корчичи): Про то я... записала есми... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи, и зе всими доходы... што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *наз.* **Корчичане** (1401 *АкВАК* III, 2).

***КОРЧИЧИ** *мн.* (2) (*назва села у Троцькому воєводстві*) Корчівці: И зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ... казалъ записати по души своей къ манастыру Святому Спасу въ Кобрыни — село Корчичи зо всими дачками (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *знах.* **Корчичи** (1401 *АкВАК* III, 2).

***КОРЧМА** *ж.* (46) **1.** корчма (38): ана продала петрашкови радьцѣовьскому свою дѣднину... и сь коръчмою и землею (Перемишль, 1359 *Р* 10); да є(ст) о(т) на(с) нашєму монастирю воскъ о(т) красного торгоу оувє(с) колко корчы(м) сѦ чинѦтъ оу красно(м) торгоу (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); и тыми разы тыє мєщанє вроуцькиє... просили насъ абыхмо єщо имъ тыє ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*); И тє(ж) повѣдн(л) перє(д) нами што с того села сомина хоживало на(м) чотыри колоды о(в)са... а с корчо(м) хоживало пл(т)оу по сорокоу грошє(и) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

2. хмільний напій (8): А рокъ имъ тыє корчмы почати варыти — на мясные запусты великого поста (Радомль, 1487 *РИБ* 228); Протожъ што бы єси ихъ о(д) кривдъ боронилъ, и не далъ бы єси тамъ инъшому никому ко(р)чмы варити (Краків, 1489 *АКВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **коръчмы, ко(р)чмы** (1407 *Р* 72; 1456 *Cost.* II, 791; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1488 *РИБ* 222); *дав. одн.* **корчме, коръчме** 2 (1488 *РИБ* 222); **корчмѣ** 1 (1407 *Р* 72); *знах. одн.* **коръчму, корчьму, корчму, корчмоу** (1407 *Р* 72; 1408 *Cost.* II, 633; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1434 *Cost.*II, 670; 1460 *BD* II, 276; 1488 *РИБ* 222); *ор. одн.* **коръчмою, корчмою** (1359 *Р* 10; 1410 *АкВАК* XI, 5); *род. мн.* **ко(р)чомъ, коръчомъ, корчо(м)** 10 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92; 1487 *РИБ* 227, 228; 1489 *АКВ*; 1499 *ГОКІР*); **корчы(м)** 1 (1449 *Cost.* II, 378); *знах. мн.* **корчмы, ко(р)чмы** (1401 *АкВАК* III, 2; 1487 *РИБ* 227, 228; 1489 *АКВ*); *знах. дв.* **корчмѣ** (1401 *АкВАК* III, 2).

Див. ще *КРЪЧМА.

***КОРЧОВЬЄ** *с., зб.* (1) викорчуваний ліс: а тако єму дає(м) и дали єсмо со млины с полми... съ пасѣками съ корчовьє(м) (б. м. н., 1424 *Р* 100).

ФОРМИ: *ор. одн.* **корчовьє(м)** (1424 *Р* 100).

***КОРЧЬМА** *див.* ***КОРЧМА.**

***КОРЧѦКЪ** *див.* **КОРЧАКЪ.**

***КОРШЄВО** *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Коршів: и я... записую матце своей пане Анне Немириной... Коршево (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Коршево** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***КОРЪЧМА** *див.* ***КОРЧМА.**

КОРЪЧМИТЪ *ч.* (1) власник корчми: а при томь былъ попо печѣрєскии пєтръ а коръчмитъ олехновичь сємєнъ оу вѣки вѣкомъ (Перемишль, 1359 *Р* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коръчмитъ** (1359 *Р* 10).

***КОРЫТНО** *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Коритне: а обрубъ земленый тому имєницу моему Лопавшомъ по старине: от имения моего Хренникъ... до дороги, што з Лопавшъ идетъ до Корытна (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **Корытна** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***КОРЬЧМА** *див.* ***КОРЧМА.**

КОРЬЯТОВИЧЬ, КОРЬѦТОВИЧЬ *ч.* (3) (*особова назва*): Вѣдаи то каждыи члвкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я кнѣзь Єоунутии и... юрьии корьятовичь чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь польскъмь (б. м. н., 1352 *Р* 5); Мы кнѦ(з) литовьскии кнѦ(з) олєксанъдро корьѦтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь кнѦ(з) юрьии корьѦтови(ч) придалъ млинъ къ цркви къ матцѣ бжи оу смотричи (Смотрич, 1375 *Р* 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **корьятовичь, корьѦтовичь** 2 (1352 *Р* 5; 1375 *Р* 20); **корьѦтови(ч)** 1 (1375 *Р* 20).

***КОРЬЯТЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а за великого кнѦзѦ олькѣрта и за корьята... мы ислюбоуємъ тотъ миръ дєржати вѣлми твердо (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *род. одн.* **корьята** (1352 *Р* 5).

КОРЬѦТОВИЧЬ *див.* **КОРЬЯТОВИЧЬ.**

КОРѢИВА *ч.* (1) (*особова назва*): Се я Янъ, иначей Корѣива Ядукговичь, продалъ есмы доброволно... землю свою питомую у волости Волковиской... ксензью Матѣю, бискупу Виленьскому (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Корѣива** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***КОСА** *ж.* (4) **1.** *(сільськогосподарське знаряддя)* коса (2): а отъ крамных рѣчеи, што соуть розмаиты рѣчи поченши полотно, бархаты, початое соукно, ножи, ногавици, косы... от того от оусего абы платили, оу серетѣ, мыто от гривны, три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788).

2. назва феодальної повинності селян (1): А се А кнА(з) левъ вызвали есмы с литовъскоѣ землѣ два братѣньцА тутениА а моижѣка да(л) есмы ѣма оу перемыскоѣ волость (!) село добанєвичь ... со оусѣми поборы и с вина(м) и съ головинитъство(м) и серпо(м) и с коса(м) и с млино(м) со оусѣми оужитки (Львів, 1443—1446 *Р* 147);

и з косою ходити (1) виконуючи феодальну повинність, косити: къ Житомироу село коте(л)нА а в томъ селе новые люди два(д)цать и чотыри чл͠вки... а которые волю высєдели тые подымъщиноу дають с топоромъ и(з) косою ходять къ Житомироу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **коси** (1460 *BD* II, 273); *ор. одн.* **косою** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *наз. мн.* **косы** (1456 *Cost.* II, 788); *ор. мн.* **коса(м)** (1443—1446 *Р* 147).

***КОСАРЬ** *ч.* (1) косар: двѣ грнвнѣ далъ єсмь косарю (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *дав. одн.* **косарю** (1386—1418 *Р* 35).

КОСИТИ *дієсл. недок.* (11) (що) косити: А коу томому придалъ есми на тоую цр͠квь... землю пашноую и бортноую и з синожатми... и болото волчиское попоу косити до граници (Перевали, 1440 *Р* 142); потуль ему волио сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); а тоты люди оуси... да є(ст) и(м) слободно орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїати и сино косити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); а служба дей ихъ тое три дни сена косАть, а три дни жита жнуть (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *інф.* **косити** (1440 *Р* 142; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1453 *Cost.* II, 461; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **косить** 1 (XV ст. *ВС* 31); **косит** 1 (1478 *AS* III, 17); *3 ос. мн.* **косАть** (1496 *АЛРГ* 71); *перф. 3 ос. одн. ж.* **косила** (1478 *AS* III, 17); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да... косѣть** (1466 *BD* I, 95).

Див. ще ***КОШИВАТИ, *ПОКОСИТИ, УКОСИТИ.**

***КОСИЦИНЪ** *прикм.* (1) ◇ млинъ Косицинъ *див.* **МЛИНЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Косициıа** (1468 *BD* I, 127).

***КОСКОВЪ**[1] *прикм.* (1): тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... силище... где сили били коскови снове (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **коскови** (1437 *Cost.* I, 541).

***КОСКОВЪ** [2] *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі):* А се мы... и е своеи дѣлници поступили ся есмо Ивачевъ Нижний и ставомъ... А възяли есмо у князя Семена, у дядка своего, противку того Косковъ и ставомъ, и з млиномъ направнымъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102—103); Я кн⟨А⟩г⟨и⟩ни СємєноваА кн⟨А⟩г⟨и⟩ни НастасьА... чиним зиамєнито... записую мужу своєму кн⟨А⟩зю Сємєну Юрьевичу оу отчинє моєй имѣньА Заборол, а Городок, а Косков (Степаиь, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Косков, Косковъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1489 *AS* I, 89).

КОСЛОВСКИЙ *див.* **КОЗЛОВСКИЙ.**

***КОСМОВО** *с.* (1) *(назва села у Холмському князівстві):* Сє я кнАзъ юріа холмъскии сн͠ъ даниліа холмского... придали єсмо к цр͠кви бж͠ои пре͠ч(с)тои бг͠омтри на бг͠омоле вечистоє села стрижово, слепче, космово (Холм, 1376 *Р* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **космово** (1376 *Р* 22).

***КОСМЫРИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Космирин: и мы тако жъ па(н) бартошъ староста по(д)лскии оу коропцю паноу михаилоу придає(м) нашы двѣ селѣ новосѣлцн космыринъ (Снятин, 1454 *Р* 163).

ФОРМИ: *знах. одн.* **космыринъ** (1454 *Р* 163).

КОСОВО *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Косів: Про то(ж) мы швитрикгаило... на знамость то чинимы... Аже взозрѣвше єсмо на вѣрноую службу нашего вѣрно(г) слуги на имА максима... дає(м) и дали єсмо єму село на имА косово с монастырємъ на рѣцѣ на рыбници (Снятин, 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Косово** (1424 *Р* 99).

***КОСПОДАРЬ** *див.* **ГОСПОДАРЪ.**

***КОСТАНТИНОПОЛЬ** *див.* ***КОНСТЄНТИНОПОЛЬ.**

***КОСТАНТИНЪ** *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

***КОСТАНЪТЫНЪ** *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

***КОСТАРЬ** *ч.* (2) (*стч.* kostkář, *стп.* kostarz) гравець у кості, костирник: прото прїказоуємь абы землАнинъ на(ш) нє игра(л) изъ жа(д)ны(м) такы(м) чюжоземьцо(м) косто(к) алюбо костарємь (XV ст. *ВС* 27 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн.* **костарємь** (XV ст. *ВС* 27 зв.); *місц. мн.* **! о косторе(х)** (XV ст. *ВС* 27 зв.).

КОСТЄ *ч., невідм.* (128) (*особова назва, пор.* Константынъ) Кость: Сє азь пань радоуль вицашпаиь марамоурє(ш)скы(м) (!)... и костє драгоушєвичь и костє поповь... даємо вѣдомо... аже балица воєвода... дадошє... три сєла манастирю (Сігет, 1404 *ГМ*); а хотаръ да є(ст) о(т) оуси(х) ст⟨оро⟩(и), коуда хотари(л) костє цоли(ч) (Ясси, 1455 *Cost.* II, 526); Мы Гєоргїє архїєпископь Соучавскыи... Костє паркалаб сороцкїи... слюбоуєм.. въси рѣчи вишєписаннїи... Яноу Олбрахтоу... кролеви полскомоу... нєпороушенно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

Див. ще **КОСТЬ, КОСТА.**

***КОСТЄВЪ** *прикм.* (1): а сновє станижины за то нє дали своє привилїє оу роукоу пана костєвоу логоѳета... заноужє имаю(т) и ина сєла оу то(м) привилїи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **костєвоу** (1442 *Cost.* II, 88).

Див. ще **КОСТИНЪ**[1].

Пор. **КОСТЄ, КОСТЬ.**

***КОСТЄЛЄЦЪ** *ч.* (1) (*назва села у Польщі, пор.* Kościelec): Мы воицєхъ з бж͠иеи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣздєискии... миколаи с костєлца... записуємы сА стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **костєлца** (1433 *Р* 122).

***КОСТЕЛНЫИ** *прикм.* (3) (*стч.* kostelní, *стп.* kościelny) костьольний: Ot tych to reczej żadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, kostelnoje, kotorych żadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104); А з другое стороны улицы до цмынтару, а поперокъ до цмынтара а пляцовъ костелныхъ аж до речки Городницы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **kostelnoje** (1388 *ZPL* 103); *род. мн.* **костелныхъ** (1389 *РЕА* I, 27).

КОСТЕЛЪ *ч.* (2) (*стч.* kostel, *стп.* kościół, *лат.* castellum) костьол: знамєнїто намъ єсть... и(ж) пожегъци имають злою см͠ртїю гиноуть а бꙋ̆доуть лї наидены а да (!) костела оутекоуть нє имають збытъкоу (XV ст. *ВС* 25 зв.); на 10 лѣто нсконьчася (с)иі костелъ мсця авъгусъта на память стго лаврѣн(ти)я мчн. рукою аньдрѣєво ами(н) (Люблін, 1413 *ОБРН* 115).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костелъ** (1413 *ОБРН* 115); *род. одн.* **костела** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

***КОСТЄНТИНАПОЛЬ** *див.* ***КОНСТЄНТИНОПОЛЬ.**

КОСТЄНТИН *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

КОСТЄНТИНЪ *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

КОСТЄНТИНЬ *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

***КОСТЄШОВЪ** *прикм.* (1) ◇ костєшовъ дворъ (1) *(назва маєтку у Київській землі)*: К Житомироу дво(р) с пашнею костєшове дворе шесть челяди (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **костєшовє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***КОСТЄЩИ** *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Ино мы видѣвши меже нимы их доброую волю ... а мы такождерє и от нас єсмы дали... слоузѣ нашему Єфремоу тотоу... част сєло от Костещи (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *род.* **Костєщи** 3 (1499 *BD* II, 130); **Костєщ** 1 (1499 *BD* II, 130).

КОСТИ *див.* **КОСТѦ.**

КОСТИН *див.* **КОСТИНЪ**[1].

***КОСТИНА** *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: сє азь... іо Стефа(н) воєвода...знаменито чини(м) ... оже... єсми дали... тои стои нашеи епискоупїи... мв.црко(в) ис попо(м) на оустїє костини (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *род. одн.* **костини** (1490 *DC* 147).

***КОСТИНОВЪ** *прикм.* (2): И заплатих аз господство мы оуси тоти рн злат татарских оу роуки слоузѣ нашему Сима пъхърничел... и братоу их Томи пъхърничелоу, сыном Костиновим (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Костиновим, костинови(м)** (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*).

Пор. **КОСТИНЪ** [2].

КОСТИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... села и(х) на имѦ на тоуловѣ... и костинци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **костинци** (1429 *Cost.* I, 269).

КОСТИНЪ[1], **КОСТИН** *прикм.* (12): а на то... вѣра пана костина (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); и дали єсмы ємоу... села... на имѦ... вашковци... и за боуковиною дїаковци оба кута што замѣни(л) съ костиною дочкою (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); И оуставшє пан Жоуржь гоуменник та заплатиль оуси тоты вышеписаннїи пинѣзи Т злат татарскых оу роукы... братаничи тогож Гоурбана Насти, дочка Костина (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Костин** 1 (1490 *BD* I, 387); *зам. дав.* братаничю єго **Костинъ** 1 (1490 *BD* I, 387); *наз. одн. ж.* **Костина, костина** 3 (1392 *Cost.* I, 8; 1499 *BD* II, 134, 135); **Костына** 2 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1445 *Cost.* II, 231); *ор. одн. ж.* **костиною** (1431 *Cost.* I, 317); *наз. мн. ч.* **костини** (1490 *BD* I, 436, 437; *ДГСХМ*).

Див. ще ***КОСТЄВЪ.**

Пор. **КОСТѦ.**

КОСТИНЪ [2] *ч.* (1) *(особова назва)*: слюбуємъ то издержати... и с нашими паны и с нашєю радои, на имѣ, панъ нѦгоє логоѳє(т)... панъ костинъ (Серет, 1445 *Cost.* II, 729—730).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костинъ** (1445 *Cost.* II, 730).

КОСТИЧЬ *ч.* (30) *(особова назва)*: а на то є(ст)... вѣра пана костича постєлника (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196—197); и продали свою правоую отниноу... от оурика дѣдов их Ходка Костича постєлника и Лєва *(в ориг.* Леви.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костичь** (1433 *Cost.* II, 594); *род. одн.* **Костича** 26 (1427 *Cost.* I, 197; 1429 *ДГОБК;* 1431 *Cost.* I, 317; 1436 *DIR«A»* 469; 1438 *Cost.* II, 15; 1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 129; 1446 *Cost.* II, 238; 1492 *BD* I, 509 і т. ін.); **костичѣ** 2 (1429 *Cost.* I, 259; 1436 *Cost.* I, 476).

***КОСТКИ** *мн.* (3) (*стч.* kostky, *стп.* kostki) *(азартна гра)* кості: О сиоу которыи нє о(т)дєленъ о(т) оца и на косткa(х) стратїть алюбо на иньшеи игрѣ (XV ст. *ВС* 8).

ФОРМИ: *род.* **косто(к)** (XV ст. *ВС* 27 зв.); *місц.* **на косткa(х), костъка(х)** (XV ст. *ВС* 8,30 зв.).

КОСТКО *див.* **КОСТЬКО.**

***КОСТКОВЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: а... оу ко(ст)ковчи... пану чусє нє надобє оуступати сѦ (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *знах.* **ко(ст)ковчи** (1434 *P* 128).

! КОСТОРЬ *див.* ***КОСТАРЬ.**

***КОСТОЧНЫИ** *прикм.* (4) ◇ **игра косточная** (3) *див.* ***ИГРА**; **игрєцъ косточныи** (1) *див.* ***ИГРЄЦЪ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **о косточнои** (XV ст. *ВС* 7 зв., 27); *місц. мн.* **о косточны(х), косто(ч)ны(х)** (XV ст. *ВС* 27 зв.).

! КОСТОЖ ⟨**КОСТОВЪ**⟩ *прикм.* (1): Сию книгоу писа(л) дѦкь мигаль пыхынскы... ищи писа(л) иоа(н) диаконь.. петрикоувь нє єдиного то родоу, были оушитки єдинь бы(л) костож (!) а дроу(г) бы(л) качюрювь а трєтии бы(л) поповѦтъ (!) (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **! костож** (1492 *ЗОЄ*).

КОСТУШКО *ч.* (1) *(особова назва)*: а при то(м) были докторъ с кракова кизь янъ рєкгула... а тиву(н) вруцкии костушко (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костушко** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***КОСТЪКИ** *див.* ***КОСТКИ.**

***КОСТЫНЪ** *див.* **КОСТИНЪ** [1].

КОСТЬ *ч.* (4) (*особова назва, пор.* Коистантынъ) Кость: А писалъ привильє сє поповичь болєстрашицкии... кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *P* 12); а на то є(ст)... вѣра пана костѦ вистърника (б.м.н., 1443 *Cost.*II,126).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кость** (1366 *P* 12; 1378 *P* 26); *род. одн.* **костѦ** (1433 *Cost.* I, 359; 1443 *Cost.* II, 126).

Див. ще **КОСТЄ, КОСТѦ.**

КОСТЬКО, КОСТКО *ч.* (12) (*особова назва, пор.* Константынъ): а на то послуси... солнѦчковичь глѣбъбъко (!) и братъ єго костько бѣзна (Перемишль, 1366 *P* 12); а писалъ кнѦжии писарь костько болєстрашицкии (Бохур, 1377 *P* 24); а ти доконали и осоудили... па(н) михалко грабовецькыи костько головенчичь (Галич, 1401 *P* 66); а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чємєрь... панъ костько повисливчичь (Зудечів, 1411 *P* 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костько** 9 (1366 *P* 12; 1377 *P* 24; 1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1401 *P* 66; 1411 *P* 79, 80); **костко** 2 (1404 *P* 70); *род. одн.* **костька** (1386—1418 *P* 34).

КОСТѢ *див.* **КОСТѦ.**

***КОСТЮКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ **костюковъ лѣсокъ** *(назва ліска у Молдавському князівстві)*: а хотаръ ⟨кошил⟩-овцє(м) горѣ роудою потокомъ на конєцъ несфои... поперєкъ костюкова лѣска (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **костюкова** (1432 *Cost.* I, 330).

***КОСТЮШКОВАЯ** *ж.* (2) *(особова назва)*: А дали есмо напредъ речоной паней Костюшковой Ѳетимьи... зверху выписаное имѣнье (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Костюшковой** (1452 *АкЮЗР* I, 21).

КОСТЯНТИНЪ *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

КОСТѦ, КОСТИ, КОСТѢ *ч.* (150) (*особова назва, пор.* Константынъ) Кость: мы панове и боѦрє землѣ молдав(с)кои... па(н) романъ, костѦ витѦзь... слюбуюмъ... кролєви, володиславу... вєрнымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); и мы єсми пришо(д)ши прє(д) киѦгиню илияша воєводиноую и прє(д) и(х) паны мо(л)давскии... прє(д) паномъ костєю дановичємъ и прє(д) паномъ дєнисомъ и єсми смирилисѦ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Бо и теперъ послали єсмо нашого посла Костю дьяка до вашой милости (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* **костѦ, костѣ** 9 (1395 *Cost.* II, 612; 1402 *Cost.* II, 623; 1428 *Cost.* I, 202, 233; 1429 *Cost.* I, 269; 1434 *Cost.* I, 391; 1448 *Cost.* II, 342; 1480 *BD* I, 243; 1499 *BD* II, 444); **кости** 1 (1453 *Cost.* II, 458); *род. одн.* **кости** 94 (1400 *Cost.* I, 27; 1429 *Cost.* I, 249; 1437 *Cost.* I, 515; 1446 *Cost.* II, 241; 1449 *Cost.* II, 744; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 63; 1465 *BD* I, 88; 1478 *BD* I, 219; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); **костѣ** 18 (1411 *Cost.* I, 85; 1435 *Cost.* I, 403; 1437 *Mih.* 203; 1443 *Cost.* II, 149; 1446 *Cost.* II, 248; 1479 *ВАМ* 62; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 260 і т. ін.); **Косты** 1 (1466 *BD* I, 106); *зам. знах.* **тѣгати**

на пана **Кости** 1 (1499 *Cost.* II, 386); а того татарина **Костѣ** 1 (1480 *BD* I, 243); *дав. одн.* **кости** 15 (1432 *ДГВІН;* 1440 *Cost.* II, 66; *Mih.* 208; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 87, 93, 97; 1449 *Cost.* II, 385; 1466 *BD* I, 114; 1495 *BD* II, 85); **Костє** 4 (1490 *BD* I, 400; 1493 *BD* II, 3; 1495 *BD* II, 78; 1497 *BD* II, 123); **к⟨ос⟩тѣ** 1 (1426 *Cost.* I, 182); *знах. одн.* **Костю** (1449 *Cost.* II, 385; 1499 *BD* II, 449); *ор. одн.* **костєю** 2 (1442 *Cost.* II, 87; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); ! **косты** 1 (1458 *Cost.* II, 814).

Див. ще **КОСТЄ, КОСТЬ.**

КОСТАНТИН *див.* **КОНСТАНТЫНЪ.**

КОСТАНТИНОВИЧЬ, КОСТАНЬТИНОВИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* Поручили(с) кнА(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за костАнтинови(ч) (б. м. н., 1392 *P* 46); А при томъ свѣдоци были кнАзь Иванъ Чорътoрыискьи, кнАзь Михайло КостАньтиновичь Ольшаницькьи (Городок, 1443 *P* 145); а при томъ были свєтки наша вѣрнаА рада кнзь михайло васильєвичь а кнзь михайло костАньтиновичь (Луцьк, 1451 *P* 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **КостАньтиновичь, костА(и)тиновичь** 4 (1443 *P* 145; 2-а пол. XV ст. *СО;* 1451 *P* 156; *ДГШК*); **костАнтинови(ч), костАньтинови(ч)** 2 (1392 *P* 46; 1446 *P* 152); *знах. одн.* **костАитинови(ч)** (1392 *P* 46).

КОТЄЛЄВА *ж.* (1) *(назва села на Буковині)* Котелеве: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... села єго... на имѣ село кинди(н)ци... єще село котєлєва (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз одн.* **котєлєва** (1437 *Cost.* I, 541).

***КОТЄЛНА** *ж.* (1) *(назва села у Київській землі):* къ Житомироу село Котє(л)нА а в томъ сєлє новыє люди два-(д)цать и чотыри чл̃вки (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Котє(л)нА** (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***КОТЕЛЪ** *ч.* (2) *(металева посудина)* котел, казан: а в тои клѣти скарбу не было ничого, толко зброи были и мисы зламаны, а котлы зламаныи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. мн.* **котлы** (1498 *АЛМ* 163).

КОТЄЦЬ *ч.* (4) *(особова назва, молд.* «курник»): мы Стєфан воєвод... чиным знамєнито... ожє тоты истинны слоугы наши вѣрны Жоуржь Котєць и брат єго Козма Котєць слоужили нам право и вѣрно (Сучава, 1471 *BD* I, 164).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Котєць** (1471 *BD* I, 164); *дав. одн.* **Котєцоу** (1471 *BD* I, 164).

КОТЄЧАРЫИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ТАм мы видАвши их правоуюи вѣрноую слоужбою до нас... дали и потвръдили єсми имь... сєло на имА котєчарыи (Сучава, 1471 *BD* I, 164).

ФОРМИ: *наз.* **котєчарыи** (1471 *BD* I, 164).

***КОТЄШЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Львівській землі):* тотн старци... вызнали... староую границю... кдє переходнть дорога зоудєчєвскаА... тою жь дорогою зоудєчєвскою къ котєшєвоу къ бортномоу доубью (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *дав. одн.* **котєшєвоу** (1413 *P* 83).

КОТЛИНЬСКИѢ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то были свѣдци... панъ Котлиньскиѣ воєвода илвъвски панъ соу-(д)ья лвъвскиѣ (Львів, 1421 *P* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Котлиньскиѣ** (1421 *P* 92).

***КОТЛУБУГА** *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* Qutlu buɣa «сильний бик»): коли єсмь пєрвоє сълъ на црьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу вамъ дати вѣданиє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **котлубугу** (1392—1393 *РФВ* 170).

***КОТНАРЬ** *ч.* (4) *(назва міста у Молдавському князівстві)*: и дали єсми нашємоу монастирю о(т) полАиы... на въсАкои лѣто, по шести бочо(к) вина, о(т) иашєи дєсАтииы илї о(т) хрълова илї о(т) котнарА (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); писа ивашко дїя(к), оу ко(т)нари (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509).

ФОРМИ: *род. одн.* **котнарА, ко(т)нарѣ** (1448 *Cost.* II, 365; 1453 *Cost.* II, 445, 472); *місц. одн.* **оу ко(т)нари** (1454 *Cost.* II, 509).

***КОТОВЄЦЬ** *ч.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правоую... службоу до на(с)... дали єсмы єму... села на рєвтѣ, на имА ... бѣлаА крънИцА и на оустїє волчинцА, гдє сА снємаю(т) съ котовцєм (sic.—*Прим. вид.*) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); и такожъ варє гдє имє(т) мочи поставити соби млины на котовцА, онъ да постави(т) боу(д) колко (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *ор. одн.* **котовцєм** (1436 *Cost.* I, 459); *місц. одн* **на котовцА** (1443 *Cost.* II, 119, 120).

КОТОВИЧ *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) были докторъ с кракова кнзь янъ рєкгула... а пана мишко(в) снъ котовича богда(н) (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); а при том с нами были: кн⟨А⟩з Михайло Сонкгушкович... а пан Петрь Котович (Луцьк, 1491 *AS* I, 94—95).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Котович** (1491 *AS* I, 95); *род. одн.* **котовича** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***КОТОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Котів: великій князь Швитригайло... чинимъ знамените... Ижъ видѣвъ намъ службу вѣрную... пана Петрашка Ланевича Мыльского, и мы... дали есмо въ Луцкомъ повѣтѣ Сенно село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова, Данчинъ, а отъ Котова Осовъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Котова** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

! **КОТОИРЫ** *див.* **КОТОРЫИ.**

КОТОРИ *див.* **КОТОРЫИ.**

***КОТОРИИ** *див.* **КОТОРЫИ.**

КОТОРЇИ *див.* **КОТОРЫИ.**

КОТОРЇИ КОЛВЄ *займ.* (10) *(стп.* którykolwie, *стч.* který-kolivěk) *(неозначений)* будь-який, який-небудь, який би не був: I též moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny, kotorym kolwe imenem byliby wymoweni (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); и за тоую сто коп грошей широких продали есмо Єго Милости дворец наш... зъ землАми своими... и со всАкими иными поплатки и податми которымъколвек именем могоут названы або мѣнєны быти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Також и мы, прєрєчєннїи Стефан воєвода, жадного нєпрїятєлѣ кролѣ єго милости, которїи колвє нєпрїятєл єго милости хотАл бы назвати сѣ господарєм зємлАм єго короуны полскои, и которїи бы пришол до нас... мы нє имаєм такового чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **которїи колвє** (1499 *BD* II, 420, 421); *ор. одн. ч., с.* **которым колвє, которымъколвєк, kotorym kolwe** 5 (1388 *ZPL* 103, 108; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 118); **которим колвє** 1 (1499 *BD* II, 420); *знах. мн. ж.* **которїи колвє** (1499 *BD* II, 419, 420).

Див. ще **КОТОРІИ КОЛИ, *КОТОРЫИ КОЛИ БОУДЬ, *КТОРЫ КОЛИ.**

КОТОРІИ КОЛИ, КОТОРЪИ КОЛИ, КОТОРЫ КОЛИ, КОТРЫИ КОЛИ *займ.* (12) *(стп.* którykoli, *стч.* kterýkoli) *(неозначений) (у знач. іменника)* хто-небудь, будь-хто, хто б не був (7): а по тому игумеиу Спаскому Андрею и на потомъ иншимъ игумєиомъ, которые коли будутъ служити у монастырѣ Светого Спаса въ Кобрыни,— ижъ бы себѣ держалъ попа (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а нє имаєть тои коръчмы от нє(г) отнАти ни одинъ староста а ни одинъ воєвода бєз нашєи волѣ которъи (так.— *Прим. вид.*) коли на тотъ нашь листъ оузрить занжє (так.— *Прим. вид.*) єсмъ дали ивану волошиновичю тую коръчму (Медика, 1407 *P* 72); записали сА єсмы и присАгли прєрє(ч)нному паноу владиславови, кролєви... бронити єго на противоу каждому нєпрЇАтєлю єго и короуны полскои, которыжъ коли бы былъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); А намѣстники наши мають отсылати сами до Вилни до протопопы, которій коли будеть протопопомъ у Пречистое Богоматере у Вильни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(у знач. прикметника) будь-який, який-небудь, якийсь (5): ачбы на(с), кто коли принєволѧ(л) и побоужа(л), абыхо(м) о(т) нєго о(т)стали... того николи нє оучини(м) алє хочє(м) оустави(ч)нє и мо(ц)нє при ни(х) зостати, а ньколи бы тѣжъ иншыи котрыи коли пановѣ... хотѣлї и(х) зостати, мы слюбоуємъ нє оставати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); прото(ж) уставлѧє(м)ъ абы оу правє(х) нашєє зємлї всѧкыи чл҃вкъ которого колї права имєєть собє имєтї рє(ч)нїка во(л)но(г) (XV ст. *ВС* 12 зв.); мы Олєксандръ... вєликий кн(ѧ)зь литовский... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє и(а)ше имєнємъ Звѧгол... дали єсмо... зо всими доходы и зо всими потрєбами, которыи... к... тому имѣню, которымъ коли обычаємъ съ стародавна прислухали (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **которій коли** 2 (1499 *АСД* VI, 3); **которы коли** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **которъи коли** 1 (1407 *Р* 72); **котрыи коли** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *род. одн. с.* **которого колї** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *ор. одн. ч.* **которы(м) коли, которымъ коли** (1448 *Cost.* II, 734; 1499 *AS* I, 118); *наз. мн.* **которые коли** (1401 *АкВАК* III, 2); *дав. мн.* **которымъ коли** (XV ст. *ВС* 15 зв.); *знах. мн.* **которы(х) ко(л)** (1402 *Cost.* II, 623); *місц. мн.* **о которы(х) колї** (XV ст. *ВС* 12 зв.).

Див. ще **КОТОРЇИ КОЛВЄ, *КОТОРЫИ КОЛИ БОУДЬ, *КТОРЫ КОЛИ.**

КОТОРЫИ, КОТОРЫ, КОТОРЇИ, КОТРЫЙ, КОТОРИ, КОТРЫ, КОТОРОЙ *займ.* (497) 1. *(відносний) (приєднує підрядні речення)* (356) а) *(означальні)* (263) який, котрий *(у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* (168): а... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); тоти старци... стали оу великого крихова... подлѣ доубровы горѣ до лѣсоцкои дороги котраѧ идєть и зоудечєва (Зудечів, 1413 *Р* 83); а тые земли продалъ есми... со всѣми ужитки, которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти людскимъ розумемъ вымыслены (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); єсли быхоум тыхъ то Сад-Ахматовичюв ис ыными тємники и оуланы нє выдали, тогды нам корол єго милость... можєть нам своих записоув нє дєржати, которыи имами под королєвскою завишєною печатю (Сучава, 1462 *BD* II, 293); границу есми положилъ Плоской ниве подле дороги великое, котораяж идетъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); о жакоу алюбо о капланѣ которыи(ж) дєржить очиноу свою (XV ст. *ВС* 12); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и иановѣ за собою посадыти на церковнои земли, которая къ той Церкви... прислухаеть ку Пустынцы (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(із співвідносним словом у головному реченні) (30): а сє ѧзь кнѧ(з) фєдико нєсвидискии... вызнаваю... ѧко жь ѧвно было... какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ... кнѧ(з) швидригаилови противоу сторонамъ тымъ с которыми жь во(н) нѣшито имѣлъ чиинть (Кременець, 1434 *Р* 129); а прото єстли на пєрвьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаноє нє єсть к ва(м) принєсєно можєтє... иа тыи то... (листы) такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то нємєцкого спискоу которыи оу сє(м) нашє(м) листоу замыкамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи, которое мы ему дали въ Дорогицъкомъ повете (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); у hrapusiu у mezu samy iesmo promezy sebe połozyły... poczonszy od toiey... dorohy... у odtul prosto w mezu ieho w tuju rozpłuhu kotoruiuz mykłasz zawody! (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(з повторенням означуваного члена в підрядному реченні) (7): старци... оуказали староую границю... мєжи дѣдошичи и мєжи баличи... к дорозѣ котраѧ дорога идєть из дѣдочичь до баличь (Зудечів, 1413 *Р* 83); границѣ будуть вѣчныи наипєрвѣи мєжи нашимъ городо(м) снѧтиномъ а мєжи шєпинци которыи жь шєпинци к волохомъ прислушають (Ланчиця, 1433 *Р* 125); А при тых моих умовеных речах... были панове люде добрые... которые панове... печати свои приложили к сему моему листу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); О рицєри имаю(т) стати по(д) своєю хороуговью по(д) которою хороуговью в зємли живоуть (XV ст. *ВС* 5 зв.); a maiut nam z toiey zemli osobnuju służbu służyty, krom innych zemel, kotoryi zemli oyczyznyi derżat (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні) (26): A jestliby k tretemu wyznaniu ne priszoł, wina kotoraja położona dla wpometania, sud'i majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); зємлю шєпиньскоую, котороую молдавськая зємла (!) о(т) короуны имила... даваємы, дароуємы а ворочаємы... тому истино(м) королєви (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ... гдє бы врєченного казимира кролѣ и короуны єго нєпожиточнє алибо оувлочство было бы мовєно... алибо их всѧх противности, которїи пришли коу нашємоу вѣдомоу, маєм оуставично выстєрєгати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); и листъ пана Юревъ, который писаный до отца нашєго, пєрєдъ нами клалъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); и тыми часы єго милость вишєрєчєннїи крал... нам въси мєрзѧчкы... которїиж єсмо єго милости... оучинили, отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(із співвідносним словом у головному реченні) (18): позволяемъ... Ижъ... на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкаютъ... жадныхъ податковъ...давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27); а такѣ жь... тыи городы цєцунь а хмєловъ с тыми волостми и сєлы которыи жь к нимъ прислушають... дали єсмы єму на вѣки (Ланчиця, 1433 *Р* 125); мы пєтръ воєвода... вызнаваюмъ... оужє (!) тоты златии пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь оурожєномоу паноу бартъшовы з боучача... братъ рожєнъи пана бартоша, намъ вєрноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); и били намъ чоломъ, абыхмо имъ тые земли ихъ отчизые и дворища, которые маютъ въ Овруцкомъ месте, потвердылы сымъ нашимъ лыстомъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (5): которое имене отчина и дедина моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича въ чотырнадцати копахъ грошей. Ино князь Федоръ... Михайловичъ Чорторыскїй... тое мое имѣнїе... выкупилъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); а который бѫдєть соудомъ осоужєнъ алюбо виноватъ и зиа(и)дє(н) абы такы(х) нєграблєно (XV ст. *ВС* 17); и которїи бы пришол до нас... мы нє имаєм такового чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(із співвідносним словом у головному реченні та з повторенням означуваного члена) (4): н которыижь то присѧги и запи(с) єсми оучинили... ты(х) то оусѣхъ присѧгъ и записовъ симъ листомъ потвєржаємъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); А которые три лезива Виленской земли держали панъ Сеько Гостскїй а панъ Андрей Чапличъ... очевистѣ передъ нами и устиѣ повѣдили, штожъ тые три лезива вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Лаиевичу Мылскому (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); которыхъ онъ пословъ своихъ пошлетъ до великого князя Ивана Васильевича, штобы естє тыхъ его пословъ... пропускали по нашому господаръству (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

(без співвідносного слова у головному реченні) (5): kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu od kozdoho woza po hrosik, a ys kupieczkich wozow po dwa hroszіki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); которое какъ было село и земли пашнее... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8);

б) *(підметові)* (56) хто *(у препозиції — із співвідносним словом або неозначеним займенником у головному реченні)* (9): А который по нашем животѣ от наставникь... нє боу-

дет стоати въ семь иашем токмѣжи, таковыи да боудеть(... —*Прим. вид.*) (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); а которые врочны(х) гроше(и) недають тыє подымъщину дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); А которїи, по нашем животѣ, от наставник или от братїах свѧтому мѣстоу семоу, кто или которїи нє боудет стоати вь семь нашем токмѧжем, таковы да даст отвѣть вь день сѫднїи (Путна, 1476 *BD* I, 216); а которыи люди оусхотѧт пойти ис того села... тыи мают пойти доброволно (Острог, 1488 *AS* I, 88);

(без співвідносного слова у головному реченні) (10): а по нашомъ животѣ которыи иметъ господарь оу земли молдавскои о(т) братїи нашихъ... то они да нє порушатъ нашє данїє (Сучава, 1403 *ДГАА*); а по нашемъ животѣ которыи иметъ быти господаръ оу нашеи земли... то имъ що (...не відчит.— *Прим. ред.*) не пороушили нашего даиїѧ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444);

(неповні, у заголовках деяких параграфів Вісліцького статуту) (32): которыи съ соуда избѣгають во гнѣвѣ (XV ст. *BC* 5 зв.); которыи комоу возмє(т) што бє(з) єго вины (XV ст. *BC* 7 зв.);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (5): мы право чинимъ коли(ж) которымъ свє(т)комъ боудє(т) выроучена клѧтва тогды то(т) которыи свє(т)кы вєдє(т) бє(з) оуразоу жалобы своєя имєеть моць иньшїи свє(т)кы имєновать и вєсть (XV ст. *BC* 19 зв.);

в) *(додаткові)* (29) хто, (рідше) який, що *(у постпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні)* (12): Влодисла(в)... кроль польски... чинимо то свѣдо(м) оусѣмо которыі на то(т) листо посмотрито оже пано пєтр воєво(д) молдавьі... пожичило на(м) Д҃ тисѧчѣ рублиі фрѧжьского сєрєбра (Луцьк, 1388 *P* 36—37); и Азъ ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д)... по собѣ толико того которыи жь бы присѧглъ вѣрє(н) быти королеви (Кременець, 1434 *P* 131); О ты(х) которыи(ж) делаю(т) дерево в лєсє (XV ст. *СЯ* 9 зв.); а какъ зъ нихъ одинъ зомретъ а ие зоставитъ по собе сыновъ и щадковъ музского полу то его половица того села Осекрова иа того маетъ спасти который ся останетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

(без співвідносного слова у головному реченні) (5): про тожь мы иляшь воєвода... знаменито чинимо оурѧдомь того листа которымь єсть потрєбизна... како... кролєви полскому... землю шєпиньскоую... ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Колисѧ хто правомъ вади(т) о граница(х) оуказоуючи копца намнє три... тогды по(д)комореи нашь по(д) своєю чєстїю... имєеть прїпоустїть ко (до)свє(т)чєнїю которыиже лѣпшая знамена оукажєть (XV ст. *СЯ* 42); ми боѧрове... ѧвно чини(м) ты(м)то листо(м), котрыи того листа боудоу(т) знаємость имѣти, гды(ж)... пєтръ воєво(д)... королєви полском(у)... записа(л) сѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні) хто, (рідше) який (4): I teź, jestliby... zabito, a czerez swedecstwo, ne moh dowesti swoim prijatelem, kotoryjby... zabił, jestliby moh w pytaniu nekotoroho podozrenoho meti; my... na protiwku podozrenoho, choczom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); Также и мы... Стефан воєвода, жадного нєпрїятєлѣ кролѣ єго милости, которїи колвє нєпрїятєл єго милости хотѧл бы назвати сѣ господарєм землѧм єго короуны полскои, и которїи бы пришол до нас, или до подданных наших, или боуд до кого *которїи* прислоухают нашего господства, мы нє имаєм таковогo чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (5): а которыи бы нє хотилъ на томъ изъєднаиїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи иа того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); Ино которого єсмо чоловєка ведали въ нашой зємли, што ємоу добра нєхотєлъ... того єсмо тогды жъ зъ зємли нашоє и выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); а которыи бы коли хотєли въ мыто нашо и (в) промытоу въстоупатисѧ и мытоу нашомоу шкодити ты бы и(х) одъ ты(х) боронилъ (Петрків, 1489 *AMB*);

(без співвідносного слова у головному реченні) (3): которїи бы єго нє слоушали, мы єго исказнимы єгожє роукою (Сучава, 1401 *RIR*); а которыи боудєть оу томь знайдєиы тогда вина на нихъ (XV ст. *BC* 15);

г) *(місця)* (8) який, котрий *(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (6): а у которомъ торгу имуть ихъ купити, тамъ имуть дати, отъ каждого конѧ по четыри гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А оу котором тръгоу имет коупити там имет давати от скота а҃ грош (Сучава, 1460 *BD* II, 274);

(без співвідносного слова у головному реченні) (2): а оу котором торгоу имоут их коупити, от каждого конѧ по четири грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); а оу котором торгоу имоутъ их коупити, от каждого конѣ по четири гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

2. *(відносно-приєднувальний)* цей, цей саме (25): Мы Александръ... ведомо чынимо... ижъ... на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкають... На *которыхъ* тыхъ плацахъ над Городницею божница ихъ... стоитъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26—27); тамъ же єсмо копецъ усыпалы, грани иа лыпи вытесаты велилы ... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы... Которыи то граныци и за рику, также копци и грунтъ Карпа Мыкулиискoго потверждаемъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8—9); которыижь то присѧги и запи(с) єсми оучинили при томъ голду во лвовѣ... ты(х)то оусѣхъ присѧгъ и записовъ... потвєржаємъ... а которыижь то листы и записы хочємъ имѣти въ оусѣхъ рѣчє(х) и члонкохъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713); На которого соимоу кончанїє и дѣланїє... вєлєможны пановє: пань Станиславь с Ходча... пань Михайло Боучачскы... пановє и рада господарѧ Стефана воєводы... из дроугои стороны, соуть сосланы и иалицєны и намѧнєны. Межи *которыми* панми пань Миколаи Грималo, вижь господарѧ кролѣ єго милости, особно был съсланы, абы оусым сторонам била справєдливостъ, абы одио смотрыль (під Хотииом, 1467 *BD* II, 297); Я, Андрей Александровичъ, намѣстиикъ лидскій, державца кіевскій на тот часъ што гдрь иашъ король єго млсть далъ игумену и старцом стого великого николы мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли Плоскую а Клиноватую... а которыи нивки в долиие... то есми велелъ держати виноградником (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); мы Олександръ...великий кн⟨ѧ⟩зь литовскій... чиииъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Остророзского... имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол... даємъ и записуємъ... зо всими иными доходы... на которыж рѣчи лепѣйше сведетство а болшеє потвержене печат н⟨а⟩ша ест к семоу н⟨а⟩шомоу листу завѣшєна (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

3. *(неозначений)* (111) *(у знач. прикм.)* якийсь, будь-який, який-небудь (100): а коли которыи торговєць поидєть торговать ис торунѧ чєрєс бєрєстиє до лучьска бєз печали будтє (б. м. н., 1341 *P* 2); А jestliby kotoryje reczi kramnyje wez majet' myto płatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а коли которыи господарь имъ ⟨поруши⟩тъ бєз вины ихъ таковыи штобы былъ проклѧть о(т) г҃а б҃а (Сучава, 1407 *Cost.* I, 57); а пак ли тоє пєрворє(ч)ноє сєло намъ сѧ бы слюбило а любо которому нашему слузѣ поволили быхо(м) є выкупити (Коломия, 1424 *P* 102); а мы имаємъ дати кнѧзю вєликомоу помоч... нижли того, бжє нє даи, боудоумъ (!) имѣти какоую налогоу с которых сторонъ, на нашоу зємлю (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючы мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ, нехай бы ездили старыми дорогами (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); а воды(н)скому

єстли будє(т) о то которое дѣло и о(н) того нєха(и) на су(д)А(х) нашы(х) а не иа ни(х) коли они єго буду(т) негора(з)до суди(ли) (Вільна, 1495 *ВМЗД*); а колї сА на(м) прїгодить прїєха(т) до которое зємлї тогды соудья тоє землн имєєть соудити прї нашомъ дворє (XV ст. *ВС* 12 зв.); а владицѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской, ие судити... нижли которое дѣло будетъ владыцѣ до игумена, тое судити намъ посполь (...— *Прим. вид.*) владыкою (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

к о т о р ы и и н ь ш и (1) якийсь інший: про то мы оуставлАємь абы ка(ж)ны(и) вєлїкыи па(и) ани которыи иньши и(х) нєкоупова(л) собѣ шє(л)тиисгва нїкоторыи вси кромѣ па (!) своєго чїя вєсь (XV ст. *ВС* 32 зв.);

н а к о т о р ы х ъ в р ѣ м є н а х ъ (1) *див.* ***ВРѢМА**;

(у знач. іменника) хто-небудь, хтось (9): а тижь коли бы которыі нєприАтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго и дѣти ихъ или *которы* из нихо жи(в) останеть имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); а коли которыи о(т)имє(т) нашє данїє... то таковыи штобы былъ проклАтъ о(т) г҃а б҃а (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); а которыи з нас выстоупить с того дѣлоу, тогдѣ осподарю королю... пАтсоть коп (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а єстли который с тыхъ нєхотєл ємоу служити и он оставивши имѣнє єдь проч зо всимъ своимъ статкомъ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

4. *(питальний)* який (3): и оуставлАємь и(ж)... слоужєбнїкъ своимъ посохо(м) имаєть поєха(т) к сєлоу к тому паиоу чїє сѣло єсть... а повєдать о(т) которо(г) соудьи прїказанїємъ... а для которое вины то(т) позовъ да(н) (XV ст. *ВС* 14);

◇ и м а т и к о т о р ї и р и ч и (1), к о т о р ї и р и ч и и м а т и (1) *див.* **ИМАТИ²**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **которыи, которы(и), kotoryj** 111 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2; 1341 *Р* 2; 1388 *ZPL* 105; 1403 *RS* 338; 1419 *DIR«A»* 444; 1430 *ГВКЛ* 8; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1462 *BD* I, 70; 1475 *AS* III, 14; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **которы** 14 (1388 *Р* 36, 37; 1403 *ДГАА*; 1411 *Cost.* I, 85; 1437 *DIR* № 8; 1462 *BD* II, 284; XV ст. *ВС* 5 зв., 17 зв., 18 зв.; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **которїи, котори(и)** 9 (1458 *DIR«A»* 513; 1476 *BD* I, 212, 216, 217; 1484 *ЯМ*; 1499 *BD* II, 421); **котрыи** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **котори** 1(1454 *Cost.* II, 513); **котры** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **которои** 1 (1459 *Р* 171); ! **котырыи** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); *род. одн.ч., с.* **которого, которо(г)** (1389 *PEA* I, 27; 1421 *Cost.* I, 142; 1435 *Р* 134; 1438 *Р* 140; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1467 *BD* II, 297; XV ст. *ВС* 11, 14, 29; 1499 *BD* II, 421); *дав. одн. ч., с.* **которому, которомоу** (1424 *Р* 102; 1438 *Р* 140; 1466 *AS* I, 61; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; XV ст. *ВС* 18 зв.; 1499 *BD* II, 422); *знах. одн. ч.* **которыи, которы(и)** 7 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1481 *AS* I, 77; XV ст. *ВС* 33 зв., 38; 1492 *AS* III, 23; 1495 *ВМБС*); **которого, которо(г)** 7 (1435 *Р* 134; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1496 *BD* II, 401, 405; XV ст. *ВС* 15 зв., 34; 1498 *BD* II, 409); *ор. одн. ч., с.* **которымъ, которы(м), которым** 11 (1430 *ГВКЛ* 7; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *ВМБС*; XV ст. *ВС* 6, 26; 1499 *AS* I, 117; *BD* II, 449); **которим** 1 (1485 *BD* II, 372); *місц. одн. ч., с.* **оу (на) которомъ, которомь, котором** 14 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669; 1449 *АЛМ* 8; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274; 1466 *BD* I, 96; 1489 *РИБ* 437 і т. ін.); **на котороумь** 1 (1467 *BD* II, 297); *наз. одн. с.* **которое** 6 (1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1449 *АЛМ* 8; 1489 *РИБ* 438; 1495 *ВМЗД*; 1499 *АСД* VI, 3; 1500 *АСД* II, № 3); **которы** 1 (1492 *ЗОЄ*); *знах. одн. с.* **которое** (1447—1492 *ЛКБВ*; 1467 *Mih. Doc.* 125; *СП* № 13; 1475 *AS* I, 72; 1489 *РИБ* 433; 1490 *Пам.*; 1492 *ЗОЄ*; 1496 *AS* I, 244; XV ст. *ВС* 35—35 зв.; 1499 *ГОКІР*); *наз. одн. ж.* **которая, kotoraja, котораА** 40 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2; 1388 *ZPL* 104; 1436 *Cost.* II, 706; 1445 *Cost.* II, 729; 1454 *Cost.* II, 517; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *ВМБС*; XV ст. *ВС* 6 зв.; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **котраА** 2 (1413 *Р* 83); **котора** 2 (1415 *Cost.* I, 122; 1462 *BD* II, 285); *род. одн. ж.* **которои** 6 (1453 *Cost.* II, 766; 1462 *BD* II, 284; 1485 *BD* II, 372; XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 9; 1499 *BD* II, 422); **котороє, kotoroje** 6 (1388 *ZPL* 103; 1478 *AS* I, 76; XV ст. *ВС* 12 зв., 14, 20 зв.; 1491 *AS* I, 97); *дав. одн. ж.* **которои** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); ! **корои** 1 (XV ст. *ВС* 8); *знах. одн. ж.* **котороую, которую, kotoruju** 17 (1388 *ZPL* 104; 1436 *Cost.* II, 706; 1449 *АЛМ* 8; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 774; 1485 *BD* II, 372; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **которою** 3 (1448 *Cost.* II, 738; 1453 *Cost.* II, 766; 1496 *BD* II, 402); *зам. знах. одн. с.* за **которою** дѣло 1 (1466 *BD* I, 95); *ор. одн. ж.* **которою** 4 (1485 *BD* II, 371; XV ст. *ВС* 5 зв.; 1494 *AS* I, 101; *РИБ* 560); ! **котою** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.); *місц. одн. ж.* **в (при, на, оу) которой, kotoroj** 5 (1388 *ZPL* 105; 1430 *ГВКЛ* 8; 1493 *АЛРГ* 56; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *BD* II, 423); **о ко(т)ро(и)** 1 (XV ст. *ВС* 7); *наз. мн. ч., с.* **которыи, kotoryi** 66 (1388 *ZPL* 103; 1401 *RIR*; 1424 *Р* 99; 1435 *Р* 133; 1448 *Cost.* II, 737; 1462 *BD* II, 285; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1488 *AS* I, 88; 1493 *ПОСВВ* 152; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **которые, kotoryje** 23 (1388 *ZPL* 103; 1430 *ГВКЛ* 7; 1499 *АЛМ* 8; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1466 *AS* I, 62; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *РИБ* 227; 1496 *ПДВКА* 60 і т. ін.); **которїи, котории** 7 (1401 *RIR*; 1462 *BD* II, 284; 1485 *BD* II, 372; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 420, 421; *ВФ*); **которы, kotory** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1436 *Cost.* II, 698; 1462 *BD* II, 284; 1487 *AS* I, 86); **которыѣ** 1 (1434 *Р* 130); **которие, которіе** 2 (1484 *ЯМ*; 1497 *РИБ* 683); *наз. мн. ж.* **которыА** 1 (1448 *Cost.* II, 734); ! **котоиры** 1 (1467 *BD* II, 297); *род. мн.* **которыхъ, которы(х), которых, kotorych** 8 (1388 *ZPL* 103; 1389 *PEA* I, 26; 1415 *Cost.* I, 116; 1429 *DIR«A»* 455; 1437 *Cost.* II, 709; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1487 *AS* I, 239); **которих, которихъ** 3 (1436 *Cost.* II, 706; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 425); *дав. мн.* **которы(м), которымь, которым, которымъ** (1388 *Р* 38; 1436 *Cost.* II, 706; 1462 *BD* II, 285; 1495 *РИБ* 602; XV ст. *ВС* 7 зв.; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); *знах. мн. ч., с.* **которыи, kotoryi** 25 (1389 *PEA* I, 27; 1430 *ГВКЛ* 9; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1462 *BD* II, 293; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1488 *AS* I, 88; 1495 *АЛМ* 128; 1496 *AS* I, 244; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **которы(х), которыхъ, которых, kotorych** 9 (1389 *PEA* I, 26; 1459 *Р* 171; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1495 *АЛМ* 83; *ВК*; XV ст. *СЯ* 43; 1498 *BD* II, 412); **которы, kotory** 6 (1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 284; 1499 *AS* I, 118; XV ст. *ВС* 17; *СЯ* 9 зв.; 1500 *ДПЖН*); **котори** 2 (1458 *Cost.* II, 815); **которыѣ** 2 (1436 *Cost.* II, 706, 707); *знах. мн. ж.* **которые, kotoryje** 4 (1388 *ZPL* 105, 108; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1498 *ГВКЛ* 22); **которїи** 3 (1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 419); *знах. мн. с.* **которие, которіе** 2 (1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1489 *РИБ* 433); **которая** 1 (XV ст. *СЯ* 42); *ор. мн.* **которыми** (1411 *Cost.* II, 637; 1434 *Р* 129, 131; 1435 *Р* 132; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1467 *BD* II, 297; XV ст. *ВС* 36; *СЯ* 40 зв., 42 зв.; 1497 *РИБ* 683); *місц. мн.* **на (оу, о) которыхъ, которы(х), которых** 9 (1389 *PEA* I, 26, 27; 1415 *Cost.* I, 116; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1448 *Cost.* II, 362; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 561; XV ст. *СЯ* 43; 1460 *BD* I, 41); **оу котори**х 1 (1462 *BD* I, 67).

Див. ще **КТОРЫ.**

***КОТОРЫИ КОЛИ БОУДЬ** *займ.* (2) *(неозначений)* будь-який, який-небудь: а также слоубоуємы и имаємы воротити оусѣ записы тому истино(м) королєви полскому и єго короуни, што пєрєдьковє нашы имили о(т) королєвьства полско(г), которыѣ коли боудь записы и тижь которыѣ коли боудь пєрєдьковє нашы (Львів, 1436 *Cost.* II, 707).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **которыѣ коли боудь** (1436 *Cost.* II, 707).

Див. ще **КОТОРЇИ КОЛВЄ, КОТОРІИ КОЛИ, *КТОРЫ КОЛИ.**

! КОТОЮ ⟨КОТОРОЮ⟩ *див.* **КОТОРЫИ.**

КОТРЫ *див.* **КОТОРЫИ.**
КОТРЫИ *див.* **КОТОРЫИ.**
КОТРЫИ КОЛИ *див.* **КОТОРІ КОЛИ.**
! КОТЫҐЫИ *див.* **КОТОРЫИ.**

КОТЮЖИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Котюжинці: мы великий кн(я)зь Швитрикгаил... чиним знаменито... иж оузревше єсмо верност... н(а)ш(о)го... слуги Михайла Олехновича, и мы єсмо єму дали и записали... сєла оу кременецкой волости на имѧ Цеценовци... а Котюжинци на Божку (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40).
ФОРМИ: *наз.* **Котюжинци** (1444 *AS* I, 40).

***КОЦМАНЬ** *ж.* (9) *(назва села на Буковині)* Кіцмань: и ти(ж) наши слоуги перероубци аби не гонили тоти люди о(т) коцмани ни на горо(д) ни на млины ни на наши двоpове съ иними землѣне... що сѣ знаидоу(т) оу Радовце(х) и оу Коцмане (Сучава, 1479 *DC* 141); Іо стєфа(н) воево(д)... оукраси гро(б) своєи прѣдѣдици кнѧжни анастасії іаже даде коцма(н) обитѣли сеи (б. м. н., 1497 *DC* 8).
ФОРМИ: *род. одн.* **коцмани** (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); *знах. одн.* **коцма(н)** (1497 *DC* 8); *місц. одн.* **оу Коцмане** 4 (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **оу Коцмани** 2 (1479 *DC* 140, 141).

КОЦМЪНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и мы... потвердили есми имъ... сєла на тоутовѣ на имѧ калиманещи... и пониже коцмънещи (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52).
ФОРМИ: *наз.* **коцмънещи** (1439 *Cost.* II, 52).

***КОЧОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) *(сіно)* збирати, складати: и мы видѣвше и(х) (правою и вѣрною слоуж)бою до на(с)... потвердили єсми имъ... сєла на тоутовѣ... и пониже мѣсто да кочуєтъ себѣ сино (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52).
ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **да кочуєтъ** (1439 *Cost.* II, 52).

КОША *ч.* (1) *(особова назва)*: а такоже єсми потвердили монастироу нашемоу (оуси татарове) и цигане, на имѣ татаро(м)... коша и(с) челѣдъю си, тора и(с) челѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).
ФОРМИ: *наз. одн.* **коша** (1462 *Cost. D.* 11).

***КОШЕНІЄ** *с.* (2) косіння: О кошенїи сена чюжего хто косить (XV ст. *BC* 31).
ФОРМИ: *місц. одн.* **о кошенїи** 1 (XV ст. *BC* 31); **о ! кашенїи** 1 (XV ст. *BC* 8).
Пор. **КОСИТИ.**

КОШЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Тѣм мы... дали и потвердили єсмо им оу нашеи земли оу молдавскои... одно селище ...межи Гънещїи и межи Роусканїи и межи Кошещїи (Сучава, 1467 *BD* I, 117).
ФОРМИ: *ор.* **Кошещїи** (1467 *BD* I, 117).

***КОШИВАТИ** *дієсл. недок. многокр.* (5) (що) не раз косити, косити: Село Ходо(р)ково а в томъ селе семъ чл҃вка осмы(и) отамо(н) а веи слоуги на во(и)ноу хоживали и в ловы хоживали... а сена некошивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.—91).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **кошивали** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91); **кошывали** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).
Див. ще **КОСИТИ, *ПОКОСИТИ, УКОСИТИ.**

***КОШИЛОВИЧЪ** *ч.* (3) *(особова назва)*: А на то є(ст)... вѣра пана стецка кошиловича (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); а на то єст... вѣра пана стецка кошиловича (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46—47).
ФОРМИ: *род. одн.* **кошиловича** (1438 *DBAc* 28; *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 46—47).

КОШИЛОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Кошуляни: мы иліа воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали есми имъ оу нашии земли двѣ сєлѣ на имѣ кошиловци и станоуловци (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330).
ФОРМИ: *наз.* **кошиловци** (1432 *Cost.* I, 330).

***КОШТЪ** *ч.* (1) (*стч.* košt, *стп.* koszt, *свн.* kost(e)) ціна, зусилля: Мы кн҃зь Семенъ Алекса(н)дрови(ч)... озна(и)моуемо... и(ж) мы деи змилова(в)ши сѧ но(д) (!) слоугою наши(м) оурожоны(м) Єремиєю Ша(ш)ко(м) Которои на(м)ъ великіє оуслоуги своє и ко(ш)то(м) немали(м) о(т)дає(м) (!) про то нагорожаючи ємоу самомоу... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ и диди(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171).
ФОРМИ: *ор. одн.* **ко(ш)то(м)** (1459 *P* 171).

***КОШЧЇЄВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: тѣмь же мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали есми ємоу сєла на имѣ собранецъ ... и боудинци михаила кошчїєвича (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465).
ФОРМИ: *род. одн.* **кошчїєвича** (1435 *DIR«A»* 465).

***КОШЫВАТИ** *див.* ***КОШИВАТИ.**

КОЩИЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь белзьскии... панъ добеславъ кощицкии (Львів, 1368 *P* 16).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кощицкии** (1368 *P* 16).

! КОЯЖДОУЛ (?) (1): хота(р)... о(т) доуба что є(ст) на не(м) крь(с)ть просто чересь полѣ на могїлоу... а о(т) толѣ на верхоу гороу чобаноуль... до обрьшїє и кояждоул до об(рьшї)є мъгоура до об(рьшїє) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

! КПѢПОСТ (КРѢПОСТ) *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРАВЄЦЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: жалова(л) на(м) боѧринъ смоле(н)скн(и) на (и)мѧ курило иванови(ч), на бра(т)ю свою... што(ж) они нехотѧ(т) єму оу во(т)чине дѣлєницы дати... и казали были єсмо и(х) поделити, око(л)ничому... Ивашку кра(в)цоу (Вільна, 1495 *БСКИ*).
ФОРМИ: *дав. одн.* **кра(в)цоу** (1495 *БСКИ*).

КРАЄВСКИИ *ч.* (1) *(особова назва)*: а кн҃зѧ юрьєвы(х) боѧръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии и па(н) га(в)рило маршалко (Острог, 1458 *ОЖДМ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **краєвскии** (1458 *ОЖДМ*).

КРАИ[1] *ч.* (41) *(гранична лінія)* край, межа (37): а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци... по краи боуковины (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); А хотар томоу мѣстоу да єст почєнши от потока Драгошева... та на цариноу до краи царины (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от имени моего Хренникъ ... до дороги, што з Лопавшъ идетъ до Корытна, а черезъ тую дорогу краем нив церковных Хренницких (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а мы такождере и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу Жоуржи Поуцѣноу... село на краи Доуброви (Васлуй, 1497 *BD* II, 107);
(пограничний район держави) пограниччя, окраїна (3): а кто повезєтъ сукно до бесарабъ, дати иметъ, на головное мыто, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши, а на краи, у баковѣ, отъ гривну два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто повезєть соукно до басараб, дати имет на головномь мытѣ, оу сочавѣ, от гривны три грош, а на краи, оу баковѣ, два грош от гривны (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789);
(озера) берег (1): Тѧм мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсмы ємоу... половина село на Бръладѧ, на краи великаго озера Бръладa (Сучава, 1496 *BD* II, 89).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **до краи,** от **краи** (1428 *Cost.* I, 224; 1446 *ПГСПМР*; 1466 *BD* I, 114; 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 100); *знах. одн.* **краи, краї** (1392 *Cost.* I, 7; 1400 *DIR«A»* 433; 1411 *Cost.* I, 84; 1427 *DIR«A»* 450; 1438 *DBAc* 27; 1446 *Cost.* II, 270; 1488 *BD* I, 348; 1491 *BD* I, 449; 1495 *BD* II, 63 і т. ін.); *ор. одн.* **краем** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *місц. одн.* **на (оу) краи** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1493 *BD* II, 3; 1496 *BD* II, 89; 1497 *BD* II, 99, 100, 107).

КРАИ[2] *ч.* (5) *(особова назва)*: А на то єст... вѣра нашых бояръ... в. п. Мик Краѧ (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); А при том єсми мартор сам господство ми... Стєфан воєвода... и наше панове... пан Мик Краи... и иных панов досыт, великых и малых (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Краи** (1460 *BD* I, 41; *Cost. S.* 34); *род. одн.* **КраѦ** 3 (1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 20, 25).
Див. ще **КРАЛ** ², ***КРАЛЮ, *КРАЮ.**

***КРАИНИИ** *прикм.* (6) прикордонний: а львовчѦне што имуть поити до браилово, по рыбы, на краинеє мыто, или у баковѣ или у бєрладѣ, тамъ имуть дати, отъ гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а мыто имоут платити на краинем мыты, оу Бани алибо оу Баковѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 275—276).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **краинеє** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *місц. одн. с.* **на краинем** (1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 276); *місц. мн.* **на краиных** (1460 *BD* II, 275).
Див. ще ***КРАИШНЫИ.**

***КРАИНИКОВЬ** *прикм.* (1) ◇ п о т о к ъ к р а н и к о в ь *див.* ***ПОТОКЪ¹.**
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **краниковь** (1415 *Cost.* I, 122).

КРАИНИКОУЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣм мы видѣвше є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали и потвръдили єсми єму... села на имѣ шизкоуци... и краиникоуцы (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).
ФОРМИ: *наз.* **краиникоуци** (1456 *Cost.* II, 577).

КРАИНИЧЄЩИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы александръ воєвода... чини(м) знаменито... оже тоты истинныи слоуги нашѦ никыта и добрє зографи дали єсмы имь... два сєла... на имѦ краиничєщи, а дроугоє сєло на имѦ лєвкоушєщи (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а мы такождєрє и от нас єсмы дали... паноу или комисоу... тоє прѦдрєчєннсє половина сєло на Полочинех на имѦ половина от Краиничєши (Васлуй, 1497 *BD* II, 118).
ФОРМИ: *наз.* **краиничєщи** (1415 *Cost.* I, 121); *зам. місц.* **оу краиничєщи** (1490 *DC* 147); *род.* **Краиничєщи** (1497 *BD* II, 118); *ор.* **краиничєщи** (1415 *Cost.* I, 122).

***КРАИНЫИ** *див.* ***КРАИНИИ.**

КРАЙЧИЙ, КРАИЧЫ *ч.* (4) (*стп.* krajczy) *(первісно сановник, обов'язком якого було краяння страв при королівському столі; потім почесний титул)* крайчий: мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны и с коруны по(л)скоѦ... на имѣ, панъ янъ с чижєва... и панъ заклика тарло, староста и державца стрыискы и краичы королєвства по(л)ского (Сєрєт, 1445 *Cost.* II, 728—729); А при том были рада н⟨а⟩ша: кн⟨Ѧ⟩зь Михайло Васильєвич... а пан Фєдко крайчий (Луцьк, 1451 *AS* I, 44—45).
ФОРМИ: *наз. одн.* **крайчий** 2 (1446 *AS* III, 5; 1451 *AS* I, 45); **краичы** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *род. одн.* **крайчого** (1446 *AS* III, 5).

***КРАИШНЫИ** *прикм.* (1) прикордонний: А що привезоут от Басараб или от Тоуркох, или пєрєцъ, или баволноу или боуд що, оу Баковѣ и Романов тръгъ и оу тых краишных тръгов от воза по В̃ златы тоурскых (Сучава, 1460 *BD* II, 274).
ФОРМИ: *род. мн.* **краишных** (1460 *BD* II, 274).
Див. ще ***КРАИНИИ.**

***КРАЇ** *див.* **КРАИ¹.**

КРАКОВСКИИ, КРАКОВЪСКЫИ, КРАКОВЬСКИИ, КРАКОВЬСКИ, КРАКОВСКЫ, КРАКОВСКІЙ, КРАКУВЪСКИИ *прикм.* (28): А сє Ѧ король казимиръ краковьскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так — *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3); исталосѦ подъ державою вєликого кролѦ краковьского казимира и господарѦ рускоѣ зємлѣ (Львів, 1370 *P* 18); мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны и с коруны по(л)скоѦ... на имѣ, панъ янъ с чижєва, панъ и староста краковьскы, на мѣсцє володислава, королѣ по(л)ского єго мл(с)ти и опєка(л)никъ коруни полскои (Сєрєт, 1445 *Cost.* II, 728—729);

к р а к о в с к а я м о н ѣ т а (1) *(грошова одиниця краківської чеканки)* краківська монета: Мы болєславъ инако швитригаило... кнѦзь чєрниговскии и ины(х) знаємо то чини(м)... ажє даровали єсмо... юркови козєнѦти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ Й копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *P* 102).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Краковскии, краковьскии, краковскій** 4 (п. 1349 *P* 3; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *P* 122); **крако(в)скыи, краковъскыи** 6 (XV ст. *ВС* 5 зв., 6, 9, 13 зв.); **краковьски, krakowski** 3 (1394 *P* 54; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **краковскы** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **кракувъскии** 1 (1377 *P* 24); *род. одн. ч.* **краковьского, краковско(г)** 2 (1370 *P* 18; 1424 *P* 100); **краковъска(г)** 1 (XV ст. *ВС* 30 зв.); *дав. одн. ч.* **крако(в)скомоу** (XV ст. *ВС* 30 зв., 38); *род. одн. ж.* **краковскои** 4 (1361 *AGZ 6;* 1424 *P* 102; 1433 *P* 120, 124); **крако(в)скы(и)** 1 (XV ст. *ВС* 34 зв.); *ор. одн. ж.* **краковьскою** (1352 *P* 5); *місц. одн. ж.* **у краковъскои** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *наз. мн. ч.* **краковъскыи** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).
Пор. ***КРАКОВЪ¹.**

***КРАКОВЪ¹** *ч.* (21) *(назва міста у Польщі)* Краків: а даиа грамо(т) оу краковѣ (Краків, 1388 *P* 41); таке(ш) кєды коли бы сѦ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны, далєи кракова и далєи пол(с)ки, к нѣмцомъ крижєванцємъ, тогды... имамы помагати подлу(г) всєѣ нашєѣ мочи, противу всѣхъ ихъ нєприѦтєлии (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а дан(н) сєи листъ чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа донина подканслѣрєго кролєвства (по)лско(г) пробоща (с)втого (флоріѦ)на прєдъ краковомъ (Мєдика, 1415 *P* 87); Писанъ у Краковѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,59).
ФОРМИ: *род. одн.* **кракова** (1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 612, 613; 2-а пол. XV ст. *СПС*); *ор. одн.* **краковомъ** (1415 *P* 87); *місц. одн.* **оу краковѣ, Краковѣ** 5 (1388 *P* 41; 1394 *P* 54; 1454 *АЛМ* 12; 1499 *АЛМ* вип. 2,36; 1500 *АЛМ*, вип. 2,59); **оу (в) Краковє** 10 (1487 *АМЛ; РИБ* 227, 435; 1488 *УКТ;* XV ст. *ВС* 13 зв.; 1489 *АКВ*; *AS* III, 22; *РИБ* 432, 433, 438); **w Krakowi** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***КРАКОВЪ²** *ч.* (16) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: а хота(р) тѣмь сєла(м) *(в ориг.* сєлала(м).— *Прим. вид.)* корніи и стр⟨им⟩біи що на краковѣ и поусти(и) сєлищи, ти(ж) що на краковѣ, да є(ст) почєнши о(т) сочи (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209); и дали господствоу мы пєть сєль: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучєлєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 173);
К а м є н ь К р а к о в ъ (1) *див.* ***КАМЄНЬ¹.**
ФОРМИ: *род. одн.* **краковъ** 5 (1439 *Cost.* II, 60; 1446 *Cost.* II, 263; 1447 *Cost.* II, 288; 1491 *BD* I, 463; 1495 *BD* II, 59); **кракова** 1 (1438 *DIR«A»* 472); *ор. одн.* **краково(м)** (1428 *Cost.* I, 209); *місц. одн.* **на краковѣ, Краковѣ** (1428 *Cost.* I, 209; 1442 *Cost.* II, 93; 1448 *Cost.* II, 324; 1462 *Cost. D.* 10; 1495 *BD* II, 59; 1500 *BD* II, 173).

КРАКОВЪСКЫИ *див.* **КРАКОВСКИИ.**
КРАКОВЬСКИ *див.* **КРАКОВСКИИ.**
КРАКОВЬСКИИ *див.* **КРАКОВСКИИ.**

***КРАКОВѦНИНЪ** *ч.* (2) *(назва особи за місцем проживання)* краков'янин: Продали єсмо мыто луцкоє и вагу краковѦиину Лєрину Гєрєшу (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81).
ФОРМИ: *дав. одн.* **краковѦнину** (1498 *АЛРГ* 81, 82).

КРАКУВЪСКИИ *див.* **КРАКОВСКИИ.**

КРАЛ¹ *ч.* (24) (*цсл.* краль, *стч.* král, *болг.* краль) король: съ приказаниє(м) кралѦ вла(д)слава (*так.— Прим. вид.*) польско(г) и вгорско(г)... взѦли єсмо вѣчноую очизноу въ огорожєнои въ вєликои къ кролєвьскоу(м) двороу (Луцьк, 1445 *P* 148); Також и прєрєчєннїи крал єго милость и прєрєчєныи єго милости братїѦ... нам Стєфаноу воєводи... имают быти прїятєлєм нашим прїятєли а нєпрїятєлєм нашим нєпрїятєли, завжды (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крал** (1499 *BD* II, 419, 420, 421, 422, 423, 424); *род. одн.* **кралѣ** 2 (1499 *BD* II, 419, 424); **кралꙗ** 1 (1445 *P* 148); *дав. одн.* **кралю** (1499 *BD* II, 419, 425); *ор. одн.* **кралєм** (1499 *BD* II, 419, 420); *наз. мн.* **кралєвє** (1499 *BD* II, 423); *дав. мн.* **кралєм** (1499 *BD* II, 423).
Див. ще **КОРОЛЬ, КРОЛЬ.**

КРАЛ [2] *ч.* (15) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана ми(к) кралѣ (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501); А на то єст великаа мартоу‹ріи›а господство ми... Стефана воєводі... и нашим боꙗром: пан Браєвич... пан Мик Крал... и ини наши панове (Сучава, 1461 *BD* I, 45).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Крал, крал, кра(л)** (1456 *Cost.* II, 583; *ЭСФ;* 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 276; 1461 *BD* I, 45); *зам. род.* вѣра пана... **крал** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **Кралѣ, кралѣ** 8 (1454 *Cost.* II, 501; 1458 *BD* I, 6; *BD* II, 262; *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 28, 34, 36; 1460 *DIR«A»* 515); **кралє** 1 (1459 *Cost. S.* 22).
Див. ще **КРАИ** [2], ***КРАЛЮ, *КРАЮ.**

***КРАЛЄВЪ** *прикм.* (1) *(цсл.* кралєвъ) королівський: И єлико изрєкѫт вашеи милости от господства ми, а вы о всєм вѣроуите их, яко быхмо самы съ вашим милостіом говорили, понеже мы смо слоуги кралєвы и свꙗтои короуны (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).
ФОРМИ: *наз. мн.* **кралєвы** (1475 *BD* II, 336).
Див. ще **КОРОЛЄВЪ, КРОЛЄВЪ, *КРОЛОВЪ.**

КРАЛЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* а на то є(сть) вѣра... пана ми(к) кралю дворни(к) глотіиски (Сучава, 1456 *Mih.* 213).
Див. ще **КРАИ** [2], **КРАЛ** [2], ***КРАЮ.**

***КРАМАРЄ** *мн.* (1) роздрібний товар: ту(т) к на(м) пришли брашовѣни и жа(лу)ю(т), аже нє лишитє и(х) продавати свои тръговли друбныи, крамарє, ка(к) продали при нашє(г) родитєлѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695).
ФОРМИ: *знах.* **крамарє** (1435 *Cost.* II, 695).
Див. ще ***КРАМАРІА, *КРАМНЫИ** (крамные рѣчи).

***КРАМАРІА** *ж., зб.* (1) роздрібний товар: про то(ж), о(т) сєго часа, що бы єстє нє становили и(х), алє да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамаріа (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695).
ФОРМИ: *знах.* **крамаріа** (1435 *Cost.* II, 695).
Див. ще ***КРАМАРЄ, *КРАМНЫИ** (крамные рѣчи).

***КРАМНЫИ** *прикм.* (9) ◇ крамные рѣчи (6), reczi kramnyje (1), крамныє ‹рѣчи› (2) роздрібний товар: A jestliby kotoryje reczi kramnyje wez majet' myto płatiti czerez wsi myta położonyje kak i inszyje dajut' myto (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а у сирꙗтьскомъ отъ крамныхъ рѣчеи, отъ шапокъ, отъ ногавици, отъ корды, отъ мєча, отъ гривны по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а от крамных рѣчеи, що соут розмаити рѣчи, почєнши полотно литовскоє и кросєнскоє и моудроє, и от бархатоу, и от початого соукна, и от ногавици, и от харса, ...а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).
ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **крамны** (1456 *Cost.* II, 788); *род. мн.* **крамных, крамныхъ** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 788, 790; 1460 *BD* II, 273, 275); *знах. мн. ж.* **kramnyje** (1388 *ZPL* 105).
Див. ще ***КРАМАРЄ, *КРАМАРІА.**

***КРАМЪ** *ч., зб.* (1) роздрібна торгівля: почєнши гдє єстъ головноє мыто, на складѣ оу Сочавѣ, от... рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).
ФОРМИ: *дав. одн.* **крамоу** (1460 *BD* II, 273).

КРАСИЛОВ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Красилів: мы вєликий кн‹ꙗ›зь швитрикгаил... чиним знамєнито... иж оузрєвшє єсмо вєрност... н‹а›ш‹о›го... слуги Михайла Олєхновича, и мы єсмо єму и записали... сѣла оу крємєнєцкой волости на имꙗ: Цєцєновци, а Красилов на Случи (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Красилов** (1444 *AS* I, 40).

***КРАСНАЯ** *ж.* (12) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашеи зємли сєла на красной (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374); а мы також и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Ивоулоу Мѫндрѣ... тоє прꙗдрєчєноє сєло... оу озєро на Красной (Сучава, 1493 *BD* II, 19).
ФОРМИ: *род. одн.* **красной** (1456 *Cost.* II, 582); *ор. зам. місц.* сєло на **Красною** (1490 *BD* I, 396); *місц. одн.* **на красной, Красиои** 8 (1434 *Cost.* I, 374; 1436 *Cost.* I, 449, 450; 1438 *Cost.* II, 14; 1456 *Mih.* 213; 1490 *BD* I, 396; 1493 *BD* II, 18, 19); на і **красно(м)** 1 (1458 *ПГСММЦ*).

***КРАСНЄ** *с.* (1) *(назва села на Буковині)* Красноїльськ: тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла оу нашеи зємли на имꙗ хєнцовци на сєрѣ(т)... и половина о(т) красного (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).
ФОРМИ: *род. одн.* **красного** (1431 *Cost.* I, 317).

КРАСНЄШЬ *див.* **КРАСНЫШ.**

***КРАСНИШ** *див.* **КРАСНЫШ.**

***КРАСНОЕ** *с.* (4) *(назва села у Волинській землі):* застали єсмо оу стго спса на красно(м) д иконы кованы(х) (б. м. н., 1429 *P* 114); въ Красномъ одъ воза по грошу, а одъ коней не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); Се я па(н) олизарь кирдеевичь моршалко земли волын(с)кое... запи(соу)вае(м) исъ своее очины... десятиноу... къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *BOPCP* 178).
ФОРМИ: *знах. одн.* **красное** (1487 *BOPCP* 178); *місц. одн.* **на (въ) красно(м), Красномъ** (1429 *P* 114; XV ст. *BOPCP* 179; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***КРАСНОСЄЛСКИИ** *прикм.* (2) *(пор.* Красносельскъ *у Волинській землі):* Се я смирены θедосе(и) игумень спа(с)кии кра(с)носе(лс)киі протопо(п)... взя(л) есми сты(и) мона(с)ты(р) то е(ст) на кра(с)но(м) и постри(г) а оу выноче(с)ки(и) чи(н) (б. м. н., XV ст. *BOPCP* 179); монастырь красноселскии (1) *див.* **МОНАСТИРЪ.**
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кра(с)носе(лс)киі** 1 (XV ст. *BOPCP* 179); *зам. дав. одн. ч.* **кра(с)носе(лс)ки(н)** 1 (1483 *BOPCP* 178).

***КРАСНЫИ** *прикм.* (2) ◇ красныи потокъ (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы вѣдѣвшє єго правую и вѣриу слу(ж)бу до насъ... дали єсмы єму оу нашеи зємли оу молдавской красныи потокъ што на кобылы о(т) оустья до вєрхъ Потока (Сучава, 1403 *RS* 338); оучинити красную правдоу (1) *див.* **ОУЧИНИТИ** 1.
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **красныи** (1403 *RS* 338); *знах. одн. ж.* **кра(с)ную** (1457 *Cost.* II, 809).

***КРАСНЫИ ТОРГЪ** *ч.* (6) *(назва міста у Молдавському князівстві):* и тако(ж) дали єсмо томоу прꙗдрєчєиномоу монастирю воскъ о(т) краснаго тръга оувє(с), да бєроу(т) калоугєри, на въсꙗкоє лѣто, о(т) въсꙗ(х) кто имє(т) (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); дали и потвєрдили єсмо вичиыи. оброк томоу... монастироу от Побратѣ... и половина камєн воскоу от Красного тыргоу (Сучава, 1466 *BD* I, 105).
ФОРМИ: *род. одн.* **красного торгоу** 1 (1449 *Cost.* II, 378); **Красного тыргоу** 1 (1466 *BD* I, 105); **красного тръга** 1 (1453 *Cost.* II, 445); **краснаго тръга** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *місц. одн.* **оу красно(м) торгоу** 1 (1449 *Cost.* II, 378); **оу красномь търгу** 1 (1454 *Cost.* II, 508).

***КРАСНЫИ ТРЪГЪ** *див.* ***КРАСНЫИ ТОРГЪ.**

***КРАСНЫИ ТЫРГЪ** *див.* ***КРАСНЫИ ТОРГЪ.**

***КРАСНЫИ ТЬРГЪ** *див.* ***КРАСНЫИ ТОРГЪ.**

КРАСНЫШ, КРАСНЄШЬ *ч.* (30) *(особова назва, молд., слов.* красьнъ): А на то єст... в. п. Красныша постєлника

(Сучава, 1458 *BD* I, 25); а на то єст велікаА ⟨мартоу⟩риа нашего посподства (!)... Стефаиа воєвода... и боАр наших ...пан Краснешь дворнык, паи Костє Данович (Сучава, 1467 *BD* I, 123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Красныш** 5 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; *BD* II, 276; 1466 *BD* I, 113, 115); **красиешь** 2 (1464 *BD* I, 84; 1467 *BD* I, 123); **краснє(ш), krasnesz** 3 (1464 *DIR «A»* 517; 1465 *GL* 176; 1467 *Cost. S.* 69); **краснн(ш)** 2 (1460 *Cost. S.* 34; 1466 *DIR «A»* 519); *род. одн.* **Красиыша** 7 (1458 *BD* I, 25; 1459 *BD* I, 34; 1460 *DIR «A»* 515; *Cost. S.* 41; 1465 *DIR «A»* 518; 1467 *BD* I, 117, 119); **Красниша** 6 (1458 *BD* I, 20; 1459 *BD* I, 28, 36; 1460 *BD* II, 270; 1466 *BD* I, 110; 1467 *BD* I, 121); **Краснеша** 3 (1464 *BD* I, 86; *Cost. S.* 59; 1466 *BD* I, 106); **Кра(с)иьша** 1 (1459 *Cost. S.* 22); **! Краснєшоу** 1 (1465 *BD* I, 88).

***КРАСНЬШЪ** *див.* **КРАСНЫШ.**

***КРАСТИ** *дієсл. недок.* (5) *(що і без додатка)* красти: a jestliby nekotoryj kon, bylby... kradenyj (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); О злодѣє(х) што крадоуть алюбо разбои чинА(т) (XV ст. *BC* 7 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **крадоуть, кра(д)уть** (XV ст. *BC* 7 зв., 28, 29); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **bylby ...kradenyj** (1388 *ZPL* 108).

Див. ще ***ЗАКРАСТИ, *ПОКРАСТИ, *ОУКРАСТИ.**

***КРАХАЄВЪ** *див.* ***КРѢХАЄВЪ.**

***КРАЧУНОВЪ КАМЄНЬ** *ч.* (2) *(назва міста у Молдавському князівстві):* и еще єсмы дали прѣдреченному монастироу домъ крачоуновъ от камена (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); тѣмь мы видѣвши его правоую и вѣрноую слоу(ж)бою до на(с)... дали єсмы ємоу... єдно село... на имѣ ло(в)ци наши на бистрици, що соу(т) пони(ж) крачунова каменє и с прикоу(т)кы (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *род. одн.* **крачунова каменє** 1 (1446 *Cost.* II, 238); **крачоуновъ от камена** 1 (1431 *Cost.* I, 325).

Див. ще. ***КОРОЧЕНЕВЪ КАМЕНЬ, *КОРОЧИНЪ КАМЄНЬ.**

КРАЧУНЪ, КРАЧЮНЬ, КРЪЧЮН *ч.* (3) *(особова назва):* мы александръ воєвода... знаемо чини(м)... оже тоть истииныи слоуга нашь паиь крачюнь белческоуль слоужиль прѣж(д)є стопочивши(м) наши(м) претко(м) (sic.— *Прим. вид.*) правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали єсми и потврѣдили тому свАтому моиастироу цигане... иа имѣ... Братоул и братїа его Марко и Кръчюи, сыны Алєксови съ челѣдми своими (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крачунъ** 1 (1429 *Cost.* I, 239); **крачюнь** 1 (1414 *Cost.* I, 111); **Кръчюн** 1 (1487 *BD* I, 312).

***КРАЧЮНОВЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воєвода... чиним знаменито *(в ориг.* знаменимто.— *Прим. вид.)*... оже... слоуга наш Татоул от Бръзотѣ... продал... єдно мѣсто от поустиии на Бръзотѣ, на имѣ где монастирѣ была, и тою потокоу и до хотар Крач⟨ю⟩нов... слоузѣ нашемоу Боди от Доубровоу (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Крач⟨ю⟩иов** (1466 *BD* I, 113).

Пор. **КРАЧУНЪ.**

КРАЧЮНЬ *див.* **КРАЧУНЪ.**

***КРАЮ** *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., пор. рум.* craiu «король», *болг.* краль): А також єсми дали и потвръдили слоузѣ нашему Дашкоу... дроугоє сєло на имѣ Боудещїи... що коупил тоє сєло отець их Гостилъ от Иван Краю (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

Див. ще **КРАИ** [2], **КРАЛ** [2], **КРАЛЮ.**

***КРААВСКЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* И сътвори си камень въ дни Іо Нѣгоє воєвода: сътвори Барбоу(л) бань и Пръвоул дворник и съ братїам ихъ, снови нѣгоє КраАвскы, понеже и Влъдислав воєвода и подигноу(л) властєли (Дял, 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **КраАвскы** (1455 *Nic. Doc.*).

KRW *див.* **КРЪВЪ.**

***КРЄЖАНЫ** *див.* **ГРЄЖАНЫ.**

КРЄМЄНЄЦКИ *див.* **КРЄМАНЄЦКИЙ.**

КРЄМЄНЄЦКИИ *див.* **КРЄМАНЄЦКИЙ.**

КРЄМЄНЄЦКЫИ *див.* **КРЄМАНЄЦКИЙ.**

***КРЄМЄНЄЦЪКИЙ** *див.* **КРЄМАНЄЦКИЙ.**

***КРЄМЄНЄЦЬ** *див.* *** КРЄМАНЄЦЬ.**

***КРЄМЄНЄЦЬКИЙ** *див.* **КРЄМАНЄЦКИЙ.**

***КРЕМЯНЕЦКЫЙ** *див.* **КРЄМАНЄЦКИЙ.**

КРЄМАНЄЦКИЙ, КРЕМЯНЕЦКИ, КРЕМЯНИЦЪКИИ, КРЄМЄНЄЦКИИ, КРЄМЄНЄЦКИ, КРЄМЯНЄЦЬКИ, КРЄМЄНЄЦКЫИ, КРАМАНИЦКИИ *прикм.* (22): а притом были свѣдци, пан петръ неоря, воєвода судомирскыи... пан лѣсота, воєвода кременецкыи (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы великиі кнзь швітрикга(л) Свѣдомо чииимъ... нжє дали єсмо и запісали леньковн зарубичю таА села в луцкоі земли олыку... А мытєльио... А в кремАнецкои волости ваидруга (Житомир, 1433 *Р* 126); Намєстникоу КрємАнєцкомоу, кнАзю Александроу Санкгоушковичоу К копъ грошей зъ мыта Лоуцкого (Краків, 1489 *AS* III, 22); Я Петръ Боговитинович сознаваю симъ моим листом... иж... дал єсми братаничоу своєму Богданоу... имѣнье... на имА Тоурьюю оу крєменецъкомъ повѣтє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **крєменецкии** 3 (1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1444 *AS* I, 40); **кремАнецкий** 2 (1434 *Р* 129; 1491 *AS* I, 94); **кремянецьки, кременець(ки)** 2 (1467 *AS* I, 63); **крАмАницкии** 1 (1435 *Р* 132); **кремяницъкии** 1 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); **кремянецки** 1 (1438 *Р* 141); **кременецкыи** 1 (1361 *AGZ* 6); **кремеиецки** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *дав. одн. ч.* **КремАнецкомоу** 1 (1489 *AS* III, 22); **кременецькому** 1 (1469 *AS* I, 64); *ор. одн. ч.* **кремянецкымъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *місц. одн. ч.* **оу кременецко(м), кременецъкомъ** 2 (1438 *Р* 138; 1496 *AS* I, 244); **в Кремянецкомъ** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *род. одн. ж.* **кременецкоє** (1478 *AS* I, 76); *місц. одн. ж.* **в кремАнецкои** 1 (1433 *Р* 126); **оу кремеиецкой** 1 (1444 *AS* I, 40); *наз. мн.* **кремАнецкии** (1491 *AS* I, 94).

Пор. ***КРЄМАНЄЦЬ.**

***КРЄМАНЄЦЬ** *ч.* (8) *(назва міста у Волинській землі)* Кременець: а кремАнець держати юрью наримонътовичю о(т) кнАзии литовьскыхъ и о(т) королА за В лѣ(т) (б. м. и., 1352 *Р* 6); про то жь А про тоє ихъ добродѣиство про чесныхъ пановъ приступаю и приступилъ єсми ку наосвѣченьскому киАжАтю пану и паиу володиславови бжьею мл(с)тью королеви польскому... ис крАмАнцомъ (Черняхів, 1435 *Р* 132—133); П⟨и⟩саи оу КремАньцы (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кремАнець** (1352 *Р* 6); *ор. одн.* **кремАницемъ** 1 (1434 *Р* 130); **крАмАнцомъ** 1 (1435 *Р* 133); *місц. одн.* **оу КремАньцы** 2 (1469 *AS* I, 64; 1497 *AS* I, 112); **на кременьцы** 1 (XV ст. *ИК*); **оу Кременьци** 1 (1467 *AS* I, 63); **оу кремАньцю** 1 (1434 *Р* 131).

КРЕМЯНИЦЪКИИ *див.* **КРЄМАНЄЦКИЙ.**

***КРЄМАНИЦЬ** *див.* ***КРЄМАНЄЦЬ.**

! КРЄПОСТЇ ⟨**КРИХКОСТІ**⟩ *див.* ***КРИХКОСТЬ.**

***КРЄПОСТЪ** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

***КРЄПОСТЬ** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**

КРЄСТИНА, КРЪСТИНА *ж.* (9) *(особова назва)* Христиия: А оу томжє пак оустал пан Херман... и продал тоє вишепнсаниоє сєло... що ємоу дал оуико єго пан Оцел и дочка его Кръстина (Сучава, 1463 *BD* I, 74); мы стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидє прАд нами... синъ Михаила оцела граматика и сестри єгокрестина и аиоушка... и продали свою правою отниноу (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кръстина** 4 (1463 *BD* I, 74; 1490 *BD* I, 384, 385; 1499 *BD* II, 162); **крєстина** 2 (1500 *SD* 7); *дав.*

одн. **Кръстини** (1490 *BD* I, 384, 386); *ор. одн.* **Кръстїною** (1463 *BD* I, 73).

***КРЄСТИТЄЛЬ** *ч.* (3) (*цсл.* хрьститель) *(титул святого Івана)* хреститель: Stało sia jest i dano, w Łucku, w oktawu swiatoho Iwana krestitela (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); у сучавѣ ...въ сборъ стго ивана кр(с)тлѧ (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **krestitela, кр(с)тлѧ** 2 (1388 *ZPL* 108; 1403 *ДГАА*); **хрестителя** 1 (1389 *PEA* I, 27).

***КРЄСТИТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* хрьстити) (кого у кого) *(бути хрещеним батьком)* хрестити: Пани Михайловаѧ поведила, ижъ за великого кнѧзѧ Швитрикгайла коли мой пан сына крестил оу пана Василѧ, Яцка, дозволил чєрез мост оу боудованє, оу дерево, сеножати єздит (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **крестил** (1478 *AS* III, 17).

***КРЄСТИѦНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***КРЄСТЇАНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***КРЄСТЪ** *ч.* (30) (*цсл.* крьстъ, *ствн.* krist, christ) *(предмет християнського культу)* хрест (6): а пришодъши... панъ волъчко пана ходьковъ сыновець лоевича ис пани ходьковою женою... дали єму село... новосєлъцѣ... а два хресты серєбная (Вишня, 1393 *P* 52); Алє колиж... крол полскыи... нас... здержаню чистои... вѣры... єго Короунѣ полскои напомѣноул... мы... вызнавамы тым то листом... прѧз обвєзаннѣ присѧгы нашои и з дотъкнєнємъ свѧтого хреста и прѧз єго цѣлованє, быти повинни и обвєзаноу коу держаню зоуполна чести и вѣры нашєи (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

к р (с) т ъ о у з в и з а л н ы и (1) *(дерев'яний хрест, що використовувався під час богослужіння в день церковного свята воздвиження чесного хреста)* воздвижальний хрест: застали єсмо оу стго спса на красно(м)... кр(с)тъ оузвизалныи (так.—*Прим. вид.*) с камєнье(м) (б. м. н., 1429 *P* 114); к р є с т ъ (х р є с т ъ) ц ѣ л о в а т и (5), ц ѣ л о в а т и к р є с т ъ (8) присягати, складати присягу: на се(мъ) на всє(м) мы два исъ братомоимъ цѣлуєва крстъ што жь нама всє то исправити косподарєви нашєму велико(м) королю б. м. н., бл. 1386 *P* 30); мы стєфанъ воєвода... хрєстъ (sic. — *Прим. вид.*) целоуємъ што (sic.— *Прим. вид.*), а то доконч**а**нїє держати намъ... вѣчно и непороушено (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); алє коли посылали єстє ваша милость своихъ пановъ до великого князя московъского... и любовъ и доконъчанье съ нимъ взяли єстє, и крєстъ єстє цєловали (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); х р є с т а ц ѣ л о в а н и є (1) присяга на хресті: в то врємѧ коли кнѧ(з)... дмитрии... голдованиє и вѣрность... и хс(с)та (!) цѣлониє (*зам.* цѣлованиє.— *Прим. вид.*) ... королєви польскому... слюбил а мы... нслюбуємы за него... иже... вѣрє(н) будє(т) королєви (Лучиця, 1388 *P* 38—39); в ъ з д в и ж є н ї є ч є с т н а г о к р є с т а (5), ч є с н а г о в ъ з д в и ж е н и е к р е с т а (1) *див.* ***ВЪЗДВИЖЄНЇЄ**; ч є с т н ы и к р є с т ъ (3) *див.* **ЧЄСТНЫИ** 2;

(межовий знак у вигляді хреста) хрест (1): а хотар томоу сєло, на имѣ шєрбановци, о(т) поянѣ о(т) лѣсов рог... простѣ къ дроугомоу лисоу, на краи лиса граб, тамо крсть роубан (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кр(с)тъ, крсть** (1386 *P* 30; 1492 *Cost. S.* 162); *род. одн.* **кр(с)та, крста, креста** 5 (1436 *Cost.* II, 698, 702; 1439 *Cost.* II, 46; 1453 *Cost.* II, 492; 1499 *BD* II, 444); **хреста, хста** 3 (1388 *P* 39; 1403 *ДГМ;* 1462 *BD* II, 284); **!херьства** I (*XV* ст. *ся* 42); *знах. одн.* **крєстъ, кресть, кр(с)тъ, кр(с)ть** 14 (1386 *P* 30; 1400 *Cost.* II, 619; 1402 *Cost.* II, 623; 1411 *Cost.* II, 637; 1429 *P* 114; 1435 *Cost.* II, 679; 1498 *BD* II, 410; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **хрєстъ, хрстъ, хр(с)тъ** 5(1445 *Cost.* II, 726; 1448 *Cost.* II, 734, 738; 1453 *Cost.* II, 766); *знах. мн.* **хрєсты** (1393 *P* 52).

Див. ще ***КРИЖЪ, КРЪСТЪ**[1].

***КРЄСТЪНЫИ** *прикм.* (7) (*цсл.* кръстьнъ) ◇ к р є с т ъ н о є ц є л о в а н ь є (2) присяга: А што до насъ прыказали єстє, ажъ нє станеть ся промежы вами зъ великимъ князємъ Алєксанъдромъ миръ, ты и до насъ прысылаєшъ, да и я по доконъчалъныхъ записехъ и по крєстъному цєлованью вамъ на нихъ помогалъ и наступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); а къ нєдругомъ єго къ Охъматовымъ дєтємъ посылаєшъ... да и въ ыныхъ дєлєхъ во многихъ по доконъчанью и по крєстъному цєлованью єму нє исправляєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); з ъ к р є с т ъ н о г о (х р є с т ъ н о г о) ц є л о в а н ь ѧ в ы с т у п и т и (2) зламати присягу: што пєрєжъ сєго посылали єсмо къ тобє нашого посла, поведаючы нашоу прыгодоу, которая жъ сє намъ стала отъ тстя нашого... великого князя московъского, штожъ намъ зъ доконъчанья своєго и хрєстъного цєлованья выступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); Што прысылалъ єси къ намъ своего посла Богуша дьяка... поведаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ... великого князя московъского што жъ онъ зъ доконъчаньѧ своєго и крєстъного цєлованьѧ вамъ выступилъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447); к р є с т ъ н о є ц є л о в а н ь є и м а т и (з ким) (2), к р є с т ъ н о є ц є л о в а н ь є и м е т и (з ким) (1) взаємно зобов'язатися під присягою: и єстли бы онъ вамъ по доконъчанью и по крєстъному цєлованью... што съ ними имали єстє, правилъ, и ты бы съ нимъ взялъ миръ и въ єдинацтвє былъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); И мы тому всєму гораздъ розоумєли єсмо и до зятя вашого, великого князя Алєксанъдра литовъского, посла послали єсмо... да и онъ по доконъчанью и по крєстъному цєлованью и по записехъ, што съ ними имєли єстє, абы вамъ правилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **крєстъного** 2 (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447); **хрєстъного** 1 (1498 *BD* II, 413); *дав. одн. с.* **крєстъному** (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448).

***КРЄСТЬ** *див.* ***КРЄСТЪ.**

***КРЄСТЬѦНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***КРЄСТЬѦНЬСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***КРЄСШЧЄНЬЄ** *с.* (3) (*цсл.* кръштєниє) *(назва церковного свята, також календарна дата)* водохрещі, богоявлення: будєть ведомо оусємъ... ажъ ѧзъ панко... та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧзємъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во... а последноє на хрьщєньє х(с)во што жъ нинє(ч) придеть оу дву нєдєлѧ(х) по розтвє х(с)вє дати ми двєстє роублєвъ кнзю скиригкаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12); и на крѣпость сєму нашѣ пєчѧти привѣсили єсмо к тому листу, въ городѣ, в сочѧвѣ, оу день стго богоѧвлѣньѧ на кр(с)шчєньє го(с)днє (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).

ФОРМИ: *род. одн.* **кр(с)шчѣньѧ** (1395 *Cost.* II, 612); *знах. одн.* **хрьщєньє** (1387 *СП* № 12); **кр(с)шчєньє** 1 (1395 *Cost.* II, 613).

***КРЄСШЧѢНЬЄ** *див.* ***КРЄСШЧЄНЬЄ.**

КРЄХОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а тому свѣдци па(н) ѧнъ количь... па(н) лань крєховичь (Галич, 1404 *P* 68); A pa to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj.. Jhnat krechowicz Mitropolicz namisznik (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крєховичь, krechowicz** (1404 *P* 68; 1413 *GL* 48).

КРЄЦЄВИЧ *ч.* (26) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана крєцєвича (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); А на то єст... в. п. Ходка Крєцєвича (Сучава, 1467 *BD* I, 117—118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крєцєви(ч), крєцєвич, Krecewycz** (1456 *ЭСФ;* 1460 *Cost. S.* 34; 1462 *BD* I, 54, 56; 1464 *BD* I, 84; *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1466 *DIR«A»* 519); *род. одн.* **Крєцєвича, крєцєвича** 17 (1453 *DIR«A»* 503; 1454 *Cost.* II, 501; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 6; 1462 *BD* I, 63; 1464 *BD* I, 86; 1465 *BD* I, 88; 1466 *BD* I, 110; 1467 *BD* I, 118 і т. ін.); **крѣцєвича** 1 (1453 *Cost.* II, 468).

Див. ще **КРЄЦОВИЧ, КРЄЦОВИЧОУ.**

КРЄЦЕСКОУЛЬ *ч.* (2) *(особова назва):* мы стефан воєвода... чиним знаменито... оже тот... пан влашинь крецескоуль, слоужнл нам правои (!) и вѣрно (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160); а на то естъ... вѣра пана хотко крєцескоул (Сучава, 1460 *Cost. S.* 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крєцескоуль** 1 (1443 *Cost.* II, 160); *зам. род.* вѣра пана... **крєцескоул** 1 (1460 *Cost. S.* 41).

Див. ще ***КРЄЦОЯСКОУЛЪ.**

КРЄЦОВИЧ *ч.* (14) *(особова назва):* и на тоє... вѣра наши(х) боярь, вѣра пана оана пынтєчє... вѣра пана хо(д)ко крєцовича (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509); А на то ест велика марторїа само господства ми Стефан воєвода, и наши бояре: бил пан Доума Браєвича... пан Ходко Крєцович (Сучава, 1462 *BD* I, 52).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крєцович** 4 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 52); *зам. род.* в. п. Ходка **Крєцович** 1 (1458 *BD* I, 25); *род. одн.* **крєцовича** (1454 *Cost.* II, 509; 1458 *BD* I, 20; *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 28, 34, 36; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 62, 67).

Див. ще **КРЄЦЄВИЧ, КРЄЦОВИЧОУ.**

КРЄЦОВИЧОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* мы Илїа воєвода и брат господства ми Стефанъ воєвода... чинимъ знаменито... оже тоты истинныи слоуга нашъ Ходко Крєцовичоу слоужилъ нам правою и вѣрною слоужбою (Васлуй, 1436 *ВАМ* 33).

Див. ще **КРЄЦЄВИЧ, КРЄЦОВИЧ**

КРЄЦОВНИКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* ⟨Боєрїи а⟩ноумѧ: Ходка Крєцовникоул, Исаи нємецскаго, Стецка Домокоуш (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крєцовникоул** (1458 *BD* I, 19).

***КРЄЦОЯСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст)... вєра пана крєцояскоула (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *род. одн.* **крєцояскоула** (1459 *Cost. S.* 22).

Див. ще **КРЄЦЄСКОУЛЬ.**

***КРЄЦОУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* тѣм мы видѣвше правоу вѣрноую єго слоужбоу до нас... дали єсми ємоу оу нашии зємли... силищє (!) на кашин, на имѧ гдє биль домь отца єго стана крєцоула (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160); и оуставшє нашь вєрнїи пань, михоуль медєничарь, и заплатиль оуси исполна, тоты вышєписаннїи пинѣзи... оуноуковом крєцоула (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *род. одн.* **крєцоула** (1443 *Cost.* II, 160; 1448 *Cost.* II, 342; 1497 *Cost. S.* 223).

Див. ще ***КРЄЦЪ.**

***КРЄЦЪ** *ч.* (5) *(особова назва,* мслд. «кучерявий»): Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвши єго правою и вѣрною слоужб⟨оу⟩ до нас... дали... ⟨...єсми є⟩моу... сєла на имѣ: гдє бил дворъ Крєцъви на Яланѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 110); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили... О злат татарских... оуноуком Крєца (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *род. одн.* **Крєца** (1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175); *дав. одн.* **Крєцъви** (1466 *BD* I, 110).

Див. ще ***КРЄЦОУЛЪ.**

КРЄЦѢНЪ *ч.* (5) *(особова назва):* а при то(м) были наши панове, бы(л) па(н) маноило... па(н) хо(т)ко крєцѣнъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); а на то є(ст)... вѣра пана хо(д)ка крєцѣна (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472—473).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крєцѣнъ** (1449 *Cost.* II, 386); *род. одн.* **крєцѣна** (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454, 473).

***КРЄЧОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Кречів: а по ее животе сестренцомъ моимъ записую... место Литовижъ, а Кречовъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Кречовъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

***КРЄШЕНАЯ** *ж.*(1) *(назва місцевості у Троцькому воєводстві):* И мы видечи речъ справедливоую... казали єсмо светком присѧгноути, они обвєли от Бєрєзоє... и займищам по Крєшєноую (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Крєшєноую** (1478 *AS* III, 17).

КРИВАѦ *ж.* (1) ◇ б о л о т о к р и в а ѧ *див.* **БОЛОТО.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **криваѦ** (1500 *Cost. S.* 230).

КРИВДА *ж.* (49) кривда, матеріальна шкода (29): и кто бы єму нєпрїѦтєль, тотъ и намъ нєпрїѦтєль, о єго кривды какъ и о наши кривды за нимъ стати (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637—638); такѣ ж мы слюбуємы нн҃ѣ... стефану воеводѣ... о(т) всєго нагабанья и о(т) всѣхъ кривдъ... н о(т) єго нєпри҆ѦтєлИи никого нє выимуючи боронити (Ланчиця, 1433 *Р* 124—125); а такожъ штобы еси ихъ кривдъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); и мы досмотревшы того С паны радою нашою и виделосє на(м), што(ж) Курилу в то(м) кривда сѧ дѣє(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*); Ot neho w tych folwarkach hranyciu tym zemlam sluham moyim zawodyl y mni sia w tom kryuda wydela iz by namisnyk pana nemiryn Myk'asz zawel zemli moiey panu Marku (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

к р и в д у д е л а т и (кому) (1) робити (чинити) шкоду (кому): хто матьце моей в чомъ коли будеть кривду делати, тот ся зо мною розъсудитъ перед Богови (!) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); к р ы в д у д є я т и (кому) (1) робити (чинити) шкоду (кому): Прото єго мл(с)ть казалъ твоє(и) мл(с)ти мовити ажъ бы твоя мл(с)ть то намъ казалъ оправити такъ какъ бы границамъ и по(д)данымъ нашымъ крывды и втиски нє дєяли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); п о к р и в д ѣ (1) підступом: а про любартово ятьство хочємъ єго постави(ти) на судѣ перєдъ паны оугорьскими... будєть ли ялъ єго король по кривдѣ любартъ будєть правъ (б. м. н., 1352 *Р* 6); к р и в ъ д у ч и н и т и (кому) (5), к р и в д у о у ч и н и т и (в ч и н и т и) (кому) (9) робити (чинити) шкоду (кому), зробити (вчинити) шкоду (кому): оучинит(ь) которыи добрыи члвкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимъ (б. м. н., 1352 *Р* 6); то нашє голдованїє и прис҆гы прореченыє... без порушенья держ҆ти... ажє намъ господарь нашь, король, кривды нє оучинитъ оу нашєи зємли (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); не далъ бы еси никому ни въ чомъ имъ кривъды чинити, а и самъ бы еси имъ ни въ чомъ кривъды не чинилъ (Судомир, 1488 *РИБ* 222); а хто бы хотє(л) игоумєноу пєрєсопницкомоу ларивоноу оу тє(м) имє(н)и оу д҆(д)ковичо(х) кривдоу вчинити... я по(д)нимаюсѧ о(т) вси(х) кривдъ єго боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*); пакли бы которыи року не дожидаючи хотели его в том габати... и ты бы его от тых боронил и не дал бы еси ему никому ни в чом кривды чинити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83); и м а т и к р и в д у (2), к р и в д у и м а т и (1) *див.* **ИМАТИ**[2].

ФОРМИ: *наз. одн.* **кривда, кри(в)да, kryuda** 7 (1453 *Cost.* II, 462; 1495 *БСКИ; ВК;* 1499 *BD* II, 424; XV ст. *ВС* 26 зв.; 1500 *ДПЖН*); **! кривдо** 1 (1459 *BD* I, 29); *зам. знах.* **кривда** 4 (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1456 *ПМВП;* 1472 *DIR«A»* 530); *род. одн.* **кривды** 1 (1411 *Cost.* II, 638); **крывды** 1 (1447 *Cost.* II, 732); *дав. одн.* **кривдѣ** (1352 *Р* 6); *знах. одн.* **кривду, кри(в)доу, кривъдоу** 6 (1352 *Р* 6 ;п. 1450 *ПИ* № 9; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; *ВС* 23 зв., 30; 1490 *Пам.*); **крывду** 2 (1430 *ГВКЛ* 7); *зам. наз.* кому сѧ оузри(т) **кривдоу** 1 (1454 *Cost.* II, 517); *місц. одн.* **о кри(в)дѣ** (XV ст. *ВС* 32); *наз. мн.* **кривды** 3 (1435 *Cost.* II, 678; XV ст. *ВС* 14; 1498 *АЛМ* 163); **крывды** 2 (1492—1493 *ПВФЧ*); *род. мн.* **кривдъ,крив(д)ъ** (1433 *Р* 125; 1457 *Cost.* II, 810; 1487 *АМЛ;* 1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ;* 1490 *Пам.;* 1495 *РИБ* 602; 1498 *АЛМ* 163); *знах. мн.* **кривды, кривъды** 11 (1411 *Cost.* II, 637; 1488 *РИБ* 222; 1498 *АЛРГ* 82, 83; XV ст. *ВС* 22, 26 зв.; 1499 *BD* II, 419, 420, 424); **крывды** 2 (1492—1493 *ПВФЧ;* 1499 *BD* II, 419).

***КРИВЄЦЪ** *див.* **КРИВЄЦЬ.**

КРИВЄЦЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а на то послуси иванъ владычинъ з҆ть... кривєць федоровъ (б. м. н., 1385 *Р* 28); а мы... казали єсмо и(м) тую о(т)чыну и(х) поделити боѧ-

ро(м) смоленски(м), око(л)ничомоу смоле(н)скому ивашку кривцоу а Васи(л)ю мирославичу (Вільна, 1495 *ВК*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кривець** (1385 *Р* 28); *дав. одн.* **кривцоу** (1495 *ВК*).
***КРИВИЦА** *ж.* (2) *(назва річки у Троцькому воєводстві):* и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м)... ты(х) погорѣлски(х) в то(м) оправили, и границы и(м) завєли по тыи рѣчки по мѣзную а по кривицоу (Вільна, 1495 *ВМЗД*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **кривицоу** (1495 *ВМЗД*).
***КРИВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Пінському князівстві):* а къ тому дали есмо ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка у Теребени жъ, на имя Баламутова сына... и къ тому придали ему Кривичи съ трема ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки (Городно, 1497 *РИБ* 683).
ФОРМИ: *знах.* **Кривичи** (1497 *РИБ* 683).
КРИВО *присл.* (1) ◇ **к р и в о о у ч и н и т и** (кому) (1) порушити діючий договір; обманути: а оу томь перемирьи кто кому криво оучинить надобѣ сѧ оупоминати старѣишему, и оучинити тому и⟨съ⟩праву (б. м. н., 1352 *Р* 6).
КРИВЦЄВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были люди добрыи: Пан Михайло Олександрович Загоровскии... а пан Митко Кривцєвъ (Хвалнмичі, 1475 *AS* III, 14).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Кривцєвъ** (1475 *AS* III, 14).
***КРИВЧИЧЬ** *ч.* (2) *(назва села у Закарпатській Русі)* Криве: Сє азъ пань Радоуль... даємо вѣдомо... аже балица воевода... дадоше о(т) своего оурика три села манастирю... єдно село терєсь а друго кривчичь а третїє Кроушево (Сігет, 1404 *ГМ*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **кривчичь** (1404 *ГМ*).
КРИВЪ *прикм.* (2) винуватий: боудеть лї па(н) кривъ тогды имєєть два волы оу закладѣ а боудоуть ли кмєти кривы тогды по волоу оузѧти маєть (XV ст. *ВС* 16 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кривъ** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *наз. мн. ч.* **кривы** (XV ст. 16 зв.).
***КРИВЪДА** *див.* **КРИВДА.**
***КРИЖЄВАНЦИ** *мн.* (1) (*стч.* křižovanec) *(члени німецького духовно-лицарського ордена)* хрестоносці: таке(ш) кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)-комъ на далєкиѣ стороны, далєи кракова и далєи пол(с)-ки, к нѣмцомъ крижєванцємъ, тогды коли на(с) обошлють и оупомѧнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ послєднии, имамы помагати... противу всѣхъ ихъ неприѧтєлии (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).
ФОРМИ: *дав.* **крижєванцємъ** (1395 *Cost.* II, 612).
Див. ще ***КРИЖЄВНИКИ.**
***КРИЖЄВНИКИ** *мн.* (1) (*стч.* křiževnik, *стп.* krzyżewnik) *(члени німецького духовно-лицарського ордена)* хрестоносці: такоже кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)кому на далєкиѣ стороны, далєи кракова, далєи великого польска (!), ку нємъцємъ и ку крижєвникомъ, коли насъ обошлють и оупомѧнуть кроль володиславъ польскии... тогды мы имамы помагати... на всѣ стороны (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).
ФОРМИ: *дав.* **крижєвникомъ** (1395 *Cost.* II, 613).
Див. ще ***КРИЖЄВАНЦИ.**
***КРИЖЄВНИЦКИИ** *прикм.* (1) *(який належить хрестоносцям, стосується хрестоносців)* хрестоноський: Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого послѣднє ва(м) посланыи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **крижєвницкого** (1447—1492 *ЛКБВ*).
Див. ще ***КРИЖЄВНИЧИИ.**
***КРИЖЄВНИЧИИ** *прикм.* (1) (*стч.* křižovnici) *(який належить хрестоносцям, стосується хрестоносців)* хрестоноський: Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра Крижєвницкого послѣднє ва(м) посланыи. Которыми(ж) напре(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои первѣишии листы. Выкладаючи... в то(м) какъбы васъ межи нами з одноє стороны, а межи собою и тѣжь съ свои(м) законо(м) крижєвничи(м) з дроугоє стороны правѣ за срѣдники коу єднаныо покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).
ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **крнжєвничи(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*).
Див. ще ***КРИЖЄВНИЦКИИ.**
***КРИЖЪ** *ч.* (2) (*стч.* kříž, *стп.* krzyż) *(предмет християнського культу)* хрест: тако ми б҃ь момози (!)... и то(т) с҃тыи кри(ж) хвалєбныи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кри(ж)** (1436 *Cost.* II, 698); *род. одн.* **крижа** (1436 *Cost.* II, 698).
Див. ще ***КРЄСТЪ, КРЪСТЪ**[1].
***КРИКЪ** *ч.* (1) крик: Гдѣ колї дѣвка алюбо жонька алюбо вдова боудѣ(т) на поли алюбо в селѣ боудѣ(т) оусилована и она крикомъ и плачомъ освє(т)чи (!) своє оусилованїє... тогды то(т) имєєть казнєнъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльствє (XV ст. *ВС* 36—36 зв.).
ФОРМИ: *ор. одн.* **крикомъ** (XV ст. *ВС* 36).
!КРИЛИКОМЪ ⟨КЛИРИКОМЪ⟩ *див.* ***КЛИРИК.**
***КРИЛОСЪ** *ч.* (2) (*цсл.* клиросъ, *гр.* κλῆρος) *(місце для півчих у церкві)* крилас: ино съ того имѣнья своего Здетелы записалъ есми на вѣчность на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни на крилосъ попомъ и діакономъ... двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).
ФОРМИ: *знах. одн.* **крилосъ** (1499 *АСД* VI, 2).
***КРИЛОШАНИНЪ** *ч.* (6) (*цсл.* крилошанинъ) *(почесний титул або почесне звання священика)* крилошанин: а на то послуси в҃лдка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии и печать его (Перемишль, 1366 *Р* 12); присылалъ да (!) на(с) Б҃гомолєць нашь архима(н)дри(т) Печє(р)скїи с кїєва и вся братїя мн҃(с)тыря печє(р)ского чє(р)нцы крылошанѣ и Засто(л)пники жалоуючися на митрополита кієвского и всея роусїє што(ж) и(м) насилїє чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); а писа(л) крилошани(н) пє(ч)рскы иона (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **крилошаин(н)** (1498 *ЧІАФ*); *наз. мн.* **крилошанє** (1422 *Р* 98); *знах. мн.* **крылошанѣ** (1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **крилошаны, кри(лошаны)** 2 (1366 *Р* 12; 1378 *Р* 25); **крылошаиы** 1 (1391 *Р* 45).
***КРИНИЦА** *див.* **КРЪНИЦА.**
***КРИНИЦЯ** *див.* **КРЪНИЦА.**
***КРИНИЧИНА** *ж.* (1) *(місцевість, багата джерелами)* криничовина: тог(д)ѣ єсмо выиха(л)и исъ землѧны... оучинили єсмо имъ границю повышє манастырѧ свѧто(г) михайла презъ криничину (Галич, 1404 *Р* 68).
ФОРМИ: *знах. одн.* **криничину** (1404 *Р* 68).
***КРИПОСТЬ** *див.* ***КРѢПОСТЬ.**
***КРИХКОСТЬ** *ж.* (1) крихкотілість: о панє(х) алюбо о панна(х) которыи(ж) позываюТь ко(г) алюбо которыи панєи и панєнъ бытность длѧ крепостї (!) и(х) вынєты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького абы нє мєлї оутїскоу моузьско(г) (XV ст. *ВС* 12).
ФОРМИ: *род. одн.* **! крепостї** (XV ст. *ВС* 12).
***КРИХОВЄЦЬ** *див.* **МАЛЫИ КРИХОВЄЦЬ.**
***КРИХОВЪ** *див.* ***ВЄЛИКИИ КРИХОВЪ.**
***КРИХОВЬЄ** *с.* (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* а тыи старцѣ изгодили сѧ.. вызналї и вказали староую границю... по тотъ пото(к) малыи крїховєць што бѣжи(т) по(д)-лѣ гоугнины доубровы малыи криховєць и по дорогоу прежє оуказаноую мєжи криховьє и сѣножати и доубровы и лѣсъ (Зудечів, 1421 *Р* 96).
ФОРМИ: *знах. одн.* **криховьє** (1421 *Р* 96).
***KRIWAWYJ** *див.* ***КРОВАВЫИ.**
! KRIWI ⟨KROWI⟩ *див.* **КРОВЪ.**
***KRINICZA** *див.* **КРЪНИЦА.**
CRISSION ⟨KRYSTIAN⟩ *ч.* (1) *(особова назва):* A przi thim bili swidczy: pan Jan krakowski, dzidzicz Tharnowski, Pan Crission z Osthrowa, woiewoda sudomirski (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Crission** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).
***КРЇХОВЄЦЬ** *див.* **МАЛЫИ КРИХОВЄЦЬ.**

***КРОВАВЫИ** *прикм.* (2) *(кровоточивий)* кривавий (1): а боуде(т) ли... рана... кровава за мєчовѫю раноу соуди(м) (XV ст. *ВС* 30 зв.);

k r i w a w a j a c h u s t a (1) *(предмет християнського культу)* нерукотворний образ: Ot tych to reczej żadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, kostelnoje, kotorych żadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **кровава** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *род. одн. ж.* **kriwawoje** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***КРЪВАВЫИ.**

***КРОВНО** *с.* (1) (*стп.* krwawne) звичай, який дозволяв судовим виконавцям забирати одежу вбитого: Обычай злостївїи бы(л) слоужєбнїчїи, колї н(х) прївожєно до забїты(х) на дорозє тогды онї и(х) лоупилї с тго имєнїя оу которомъ былї забиты мѣнѧ(т) собѣ за кровно мы оуставлѧємь абы то(г) болє нє было (XV ст. *ВС* 25).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кровно** (XV ст. *ВС* 25).

***КРОВНЫИ** *ч.* (2) (*стч.* krevný, *стп.* krewny) родич: а по моємъ животѣ ненадобѣ сѧ оу тоє моє сєло оустоупати ни дѣтєм моим, ни кровным моим (Острог, 1466 *AS* I, 61); Сє азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч)... с жєною своєю ѳедосьєю записоувае(м) на вѣки веко(м)... село доросы(н)... стму великому споу намасты(р) (!) кра(с)носє(лс)ки(и) по(д) лоуцко(м) и жаде(н) мои кро(вныи) не мае(т) то(г) нароушити (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кро(вныи)** (1483 *ВОРСР* 178); *дав. мн.* **кровным** (1466 *AS* I, 61).

КРОВЪ, КРОВЬ *ж.* (14) кров (9): Też podłuh ustaw papeźskich wo imia swiatoho otca naszoho, hrozne prikazujem, aby na tom... ostatoczne w panstwe naszom ustaweny, meli byti obwineny, iż poźiwajut' człoweczeje krowi, khdy to jest' na protiwku zakonu i ustawy, iż ... majut' utiahati i wysterehat sia, ot pospolitoje krowi (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а коли которыи господарь имъ ⟨пороуши⟩тъ бєз вины ихъ таковыи штобы... былъ подобєнъ... што рєкли на ха (!) кровь єго на насъ и на ⟨чѧдо⟩хъ ихъ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 57); а кто сѧ покоусить нашего даанїа и потвръж(д)єнїа пороушити... то(т)... да има(т) оучастїє съ онѣми іоудеи єжє възъпиша нахаба кровь єго на ии(х) и на чадох и(х)ь (Сучава, 1486 *DC* 144);

д о к р о в и (2) до крові: Коли(ж) кмє(т) бѫдє(т) ранє(н) до крови... тогды ємоу прїидєть двє частї за раны а трєтєя часть сѫдоу (XV ст. *ВС* 29); к р о в ъ р о з л ї в а т и (1) проливати кров: Соу(д) некоторый ка(к) нєпрїятєвє (!) свою кро(в) прїро(ж)нѫю розлївають бра(т) алюбо сєстроу забївають длѧ то(г) абы ємоу имєнїє застало (XV ст. *ВС* 29 зв.); k r o w r o z l i t i (1) пролити кров: I też jestliby... wdaril tak, jakoby kriwi (!) nerozlil, majet na nem wina byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); р о з л и я н ь є к р о в и (1) *див.* ***РОЗЛИЯНЬЄ.**

ФОРМИ: *наз.* **кровь, кровъ, кро(в)** (1407 *Cost* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95; 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 689; 1453 *Cost.* II, 462; 1486 *DC* 144); *род.* **крови, krowi** 5 (1388 *ZPL* 107; XV ст. *ВС* 29, 29 зв.; 1447—1492 *ЛКБВ*); ! **kriwi** 1 (1388 *ZPL* 104); *знах.* **кро(в)** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

Див. ще **КРЪВЪ.**

***КРОЗЫ** *мн.* (4) *(назва волості у Жмудській землі)*: А коли панъ Петръ понялъ сестриницу моу (!) у Крозахъ и я мовилъ пану Петру: тамъ въ имѣнехъ вашихъ кривды великіи одъ сусѣдъ, поѣдь ты по тымъ имѣниемъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *род.* **Крозъ** (1498 *АЛМ* 163); *місц.* **у Крозахъ** (1498 *АЛМ* 163).

КРОИТОРЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* кроитор «кравець»): тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвердили єсми... селище маноуилєщи ⟨и съ⟩ коуѧни и на тоутовѣ, михаилъ кроиторъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кроиторъ** (1448 *Cost.* II, 342).

КРОЛ *див.* **КРОЛЬ.**

КРОЛЄВАѦ *ж.* (3) (*стп.* królowa) королева: Мы кнѧ(з) ѳєдоръ любортови(ч) знаємо чинимъ... ажє г(с)дрь нашь король пол(с)кии... и єго кролєваѧ... Адвига жѧловали мѧ и дали ми зємлю... на имѧ сѣвєрскую (Віслиця, 1393 *P* 50—51); про то(ж)... слюбуємъ нашему милому г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому, вєлєбнои кролєвои Адвизѣ и ихъ дѣтємъ ...вѣрнымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кролєваѦ** (1393 *P* 51); *дав. одн.* **кролєвои** (1395 *Cost.* II, 612).

Див. ще ***КОРОЛЄВА,** ***КОРОЛИЦЯ,** ***КРОЛИЦЯ,** ***KROLOWA.**

***КРОЛЄВСКИИ** *прикм.* (17) (*стп.* królewski) *(виданий, наданий королем)* королівський (9): тогды панъ данило приида прєд насъ и тѧгалъ на воита зоудєчовьского на сулка о дворищє о пысковича... и положили прєд нами кролевьское привилье воитово ...ино и на кролєвьскомъ листѣ на воитовѣ и иа оуздавныхъ листохъ нє стоить оуписано тоє дворищє пысковича што на любши и на гугни алє тоє дворищє пысковича стоить оуписано иа кролєвьскомъ листѣ и на оуздавныхъ листохъ што у сєлѣ оу ловчичохъ (Зудечів, 1411 *P* 79); тако янъ бѣлєцкии положилъ листъ кролєвскии и такѣ иныѣ листы судовыѣ што жє иа бѣлку твєрдост(и) имаєть (Львів, 1421 *P* 94); и слюбуємъ... тѧ(ж) права дєржати кролєвскаѧ... яко наши перє(д)ци дєржали (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); И такѣ жъ ис кролєвьскы(м) приказаниє(м) дали єсмы и(м) рычєговъ за и(х) вѣчноую очизну (Луцьк, 1445 *P* 148);

(належний королеві) королівський, королів (8): съ приказаниє(м) кралѧ вла(д)слава (так.— *Прим. вид.*)... взѧли єсмо вѣчноую очизноу въ огорожєнои въ вєликои къ кролєвьско(м)у двороу шлѧхєтны(м) чобото(м)ъ (Луцьк, 1445 *P* 148); мы алєксандръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожъ *(або* ижъ.— *Прим. вид.)* єсмо просили... пано(в) ра(дї) кролєвскои... ижє мы слюбуємъ... служити королю єго мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769); мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє пришли до на(с) прїатєлєвє наши млы... жалоуючи свои жало(ст) и свои (!) смртъ що сѣ стала на и(х) дѣти и братїи, и ишкоду о(т) никоторы(х) зра(д)цє(в) и злодїєвъ... що пришли были по(д) кролє(в)скы(м) городо(м), снѣти(н) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 808—809).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **кролє(в)ско(г)** (1457 *Cost.* II, 810); *дав. одн. ч., с.* **кролєвьско(м)у** (1445 *P* 148); *знах. одн. ч.* **кролєвьскии, кролєвскии** (1411 *P* 79; 1421 *P* 94); *ор. одн. ч., с.* **кролє(в)скы(м), кролєвскымъ, кролєвьскы(м)** 3 (1445 *Cost.* II, 729; *P* 148; 1457 *Cost.* II, 809); **кролєвски(м), кролєвскимъ** 2 (1419 *P* 90; 1421 *P* 93); *місц. одн. ч., с.* **на кролєвьскомъ** (1411 *P* 79); *знах.одн. с.* **кролєвьскоє** (1411 *P* 79); *род. одн. ж.* **кролєвскои** (1455 *Cost.* II, 769); *знах. одн. ж.* **кролє(в)скую** (1457 *Cost.* II, 810); *род. мн.* **кролє(в)скы(х)** (1457 *Cost.* II, 810); *дав. мн.* **кролє(в)скы(м)** (1457 *Cost.* II, 810); *знах. мн. с.* **кролєвскаѦ** (1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще **КОРОЛЄВСКИИ.**

***КРОЛЄВСТВО** *с.* (18) (*стп.* królewstwo) королівство (9): а с пєвного вѣданья нашего никды мєжи радою кролє(в)ства нашего такова рѣчь нє была гадана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); И також слюбыл нам наияснѣишїи Ян Олбрахть, крал полскїи... єстли бы сѣ пригодило ...иж бы мы... вънидємо ис нашєи зємли... тогди их милости зємли да соут отворєни нам... гдє колвє оу прєдрєчєном кролєвствѣ их милости боудєм хотити мєшкати (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422);

к р о л є в с т в о п о л с к о є (8) польське королівство: и мы панове и поспольство оусєі зємлѣ волошь⟨с⟩кої... слюбуємъ... вєлєбному влодиславови, кролєви польскому... вѣрно служити, а николи сѧ роздѣлити на вѣкы и с кроль-

выствомъ польскимь (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а да(н)н (!) сєи листъ чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа донина подканслърєго кролєвства (по)лско(г) (Медика, 1415 *P* 87); И також слюбыл нам... крал полскіи... єстли бы сѣ пригодило... иж бы мы от нѣкоторого непрїятєлѣ... въидємо ис нашеи землн... до их милости кролевства полскаго, тогди их милости зємли да соут отворєни нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422); к о р о н а к р о л є в с т в а (1) *див.* **КОРОУНА.**

ФОРМИ: *род. одн.* **кролєвства, кролє(в)ства, кролєвъства** 12 (1415 *P* 87; 1433 *P* 122; 1439 *Cost.* II, 714; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1467 *BD* II, 297; 1499 *BD* II, 422 і т. ін).; **кролювъства** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. одн.* **кролєвствоу** (1448 *Cost.* II, 738); *ор. одн.* **крольввствомъ** (1393 *Cost.* II, 607); *місц. одн.* **оу кролєвъствѣ, кролєвствѣ** (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1499 *BD* II, 422).

Див. ще ***КОРОЛЄВСТВО, *КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

КРОЛЄВЪ *прикм.* (2) (*стп.* królów) королівський, королів: нашєго о(с)подарѦ кролєвы єсмъ слуги (б. м. н., 1419 *P* 90); а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржєвичь... па(н) грицко ловчии кролєвъ смєтанъка (Погоничі, 1422 *P* 98).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кролєвъ** (1422 *P* 98); *наз. мн. ч.* **кролєвы** (1419 *P* 90).

Див. ще **КОРОЛЄВЪ, *КРАЛЄВЪ, *КРОЛОВЪ.**

***КРОЛЄВЪСТВО** *див.* ***КРОЛЄВСТВО.**

***КРОЛЄВЬСКИИ** *див.* ***КРОЛЄВСКИИ.**

***КРОЛЄВЬСКЫИ** *див.* ***КРОЛЄВСКИИ.**

***КРОЛИЦЯ** *ж.* (2) (*болг.* кралица, *серб.* кра̀љица) королева: и мы панове и посполство оусєі зємлѣ волошь(с)-коі... слюбуємъ... вєлєбному влодиславови, кролєви польскому, и єго жєнѣ, вєлєбноі Ѧдвизѣ, кролици польскоі... вѣрно служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

ФОРМИ: *дав. одн.* **кролици** (1393 *Cost.* II, 607).

Див. ще ***КОРОЛЄВА, *КОРОЛИЦЯ, КРОЛЄВАѦ, *KROLOWA.**

***KROLOWA** *ж.* (2) (*стп.* królowa) королева: a piszal krolowei pisar Marco. amin. (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **krolowei** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще ***КОРОЛЄВА, *КОРОЛИЦЯ, КРОЛЄВАѦ, *КРОЛИЦЯ.**

***КРОЛОВЪ** *прикм.* (1) (*стп.* królów) королівський, королів: просимо вашеі мл(с)ти што бы єстє оучинили иныі листо Ѧко и того што писано оу луцки... подо кроловою жь пєчєтию (Сучава, 1388 *SL* 678).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **кроловою** (1388 *SL* 678).

Див. ще **КОРОЛЄВЪ, *КРАЛЄВЪ, КРОЛЄВЪ.**

КРОЛЬ, КРОЛ, КРОЛЪ, КРУЛЬ, КРОУЛ *ч.* (172) (*стп.* król) король: Божією милостию мы кроль казимир... явно повѣдают, колиж то пришедши прєд наше обличе слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, и оуказал єсть кнѦзѦ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Владисла(в)... кроль польски литовьскиі... чинимо то свѣдо(м)... оже пано пєтр воєво(д) молдавьі... пожичило на(м) Д̃ тисѦчѣ (так.— *Прим. вид.*) рублиі фрѦжьского сєрєбра (Луцьк, 1388 *P* 36—37); пак ли бы кто нагабалъ тучєнѦка оу тои дѣдининѣ оу сєрнъку или кро(л) гсподарь то пани марєгорѣта росоваѦ имаєть заступити оправи(т) подлугъ зємєско(г) права (Галич, 1418 *P* 89); а то тако иже прє(д)-рєчєныи па(н) кро(л) и єго короуна полска имає(т) на(с) прє(д) ты(м) днємъ голдованиѦ два алибо три м(с)цѣ обыслати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Також и мы, прєрєчєнїи Стєфан воєвода, жадного непрїятєлѣ кролѣ єго милости... которїи бы пришол до нас ... мы нє имаєм таковото чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кроль, крол, кро(л), кролъ** 33 (1361 *AGZ* 6; 1388 *P* 36; 1404 *P* 70; 1418 *P* 89; 1433 *P* 120; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 770; 1462 *BD* II, 284; 1468 *BD* II, 305; 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); **круль, кроул** 3 (1434 *P* 130; 1499 *BD* II, 421, 422); *зам. дав.* Влодиславу... **крол** Полскому 2 (1403 *ДГМ*); *род. одн.* **кролѣ, кролѦ** 47 (1370 *P* 18; 1395 *Cost.* II, 610; 1400 *Cost.* II, 617; 1402 *Cost.* II, 621; 1434 *Cost.* II, 186; 1456 *ПМВП;* 1467 *BD* II, 297; 1479 *BD* II, 351; 1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 421 і т. ін.); **кроулѣ** 3 (1499 *BD* II, 419, 421); **кро(л)** 2 (1395 *Cost.* II, 611; 1411 *P* 77); *дав. одн.* **кролєви** 28 (1390 *P* 176; 1395 *Cost.* II, 612; 1402 *Cost.* II, 623; 1433 *P* 123; 1436 *Cost.* II, 698; 1439 *Cost.* II, 714; 1445 *Cost.* II, 729; 1448 *Cost.* II, 734; 1457 *Cost.* II, 809; XV ст. *BC* 12; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); **кролю** 18 (1388 *SL* 678; 1400 *Cost.* II, 618; 1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Cost.* II, 651; 1435 *Cost.* II, 681; 1436 *Cost.* II, 701; 1462 *BD* II, 284; 1485 *BD* II, 371 і т. ін.); **! кролѣ** 3 (1479 *BD* II, 351, 352); **крулєви, кроулєви** 4 (1434 *P* 130; 1435 *P* 133; 1499 *BD* II, 420, 421); **кро(л)** 2 (1395 *Cost.* II, 612; 1400 *Cost.* II, 619); **кролєвѣ** 1 (1479 *BD* II, 351); **кролєвы** 1 (1436 *Cost.* II, 698); **кролювы** 1 (1436 *Cost.* II, 697); *знах. одн.* **кролѦ, кролѣ** (1436 *Cost.* II, 698; 1439 *Cost.* II, 714; 1445 *Cost.* II, 726); *ор. одн.* **кролємъ, кролє(м)** (1395 *Cost.* II, 610; 1402 *Cost.* II, 623; 1404 *P* 70; 1422 *P* 97; 1433 *P* 123); *місц. одн.* **при кролю** 1 (1395 *Cost.* II, 613); **при кролѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 702); *наз. мн.* **кроли** (1395 *Cost.* II, 613); *род. мн.* **кролює** (1462 *BD* II, 283); **кроулєв** 1 (1499 *BD* II, 423); *дав. мн.* **кролємъ, кролє(м),** **кролєм** 8 (1434 *Cost.* II, 664; 1448 *Cost.* II, 733, 735; 1485 *BD* II, 371); **кролюм** 2 (1462 *BD* II, 283, 284); **кро(л)мъ** 1 (1395 *Cost.* II, 612).

Див. ще **КОРОЛЬ, КРАЛ[1].**

***КРОЛЬВЬСТВО** *див.* ***КРОЛЄВСТВО.**

***КРОЛЮВЪСТВО** *див.* ***КРОЛЄВСТВО.**

***КРОЛЮВЪСТВО КОРУНЫ ПОЛЬСКОИ** *див.* ***КОРОУНА КРОЛЄВСТВА ПОЛСКОГО.**

KROM *див.* **КРОМѢ.**

КРОМЄ *див.* **КРОМѢ.**

***КРОМИРОВСКЫ** *ч.* (1) *(особова назва):* а ти дєконали и осоудили па(н) хр(с)чєнъ мартиновскы па(н) ольдрихъ мєдускы дѣтрихъ кромиров(с)кы (Галич, 1401 *P* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кромиров(с)кы** (1401 *P* 66).

КРОМѢ, КРОМЪ, KROM, КРОМЄ *прийм.* (11) *(з род.)* *(виражає об'єктні відношення)* **1.** *(вказує на виділення кого або чого з групи подібних)* крім (8): мы алєксандро воєвода... слюбоуємы... слоужити... кролю польскомоу... николи нє ищоущи собѣ иного господарѦ, кромѣ кролѦ польского и короуни польскои (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); a maiut nam z toiey zemli osobnuju służbu służyty, krom innych zemel, kotoryi zemli oyczyznyi derżat (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); И мы въ томъ шевцовъ знашли правыхъ, не казали есмо мѣщаномъ... черезъ то тыхъ малыхъ кожъ купити, кромъ великихъ кожъ воловыхъ и яловичихъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89).

2. *(вказує на відсутність чого)* без (3): мы сказоуємь є(ст)ли и(ж) оу сварє рани(л) сѦ тогды яново свїдє(ч)ство имаєть быти припоущєно єсть (ли) жє кромє свады боудє(т) ранєнъ тогды пєтръ имаєть то присѦчь свои раны (XV ст. *BC* 19 зв.).

Див. ще **ОКРОМЪ, ОКРОМѢИ.**

***КРОПИВНИКИ** *мн.* (1) *(назва присілка в Галицькій землі)* Кропивники: мы возрѣвши на єго вєрну службу... дали єсмо и даємъ нашє сєло надѣєво ис п(р)исєлкомъ исъ кропивники (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *ор.* **кропивники** (1399 *P* 59).

КРОПОТЧИНАѦ *ж.* (1) *(особова назва):* а... хотєлъ-либы пан Василєи Хрибтович, которою мѣрою подлє подвурѦ своєго мою отчизну стиснути алибо кн(є)г(и)нѦ ИвановаѦ КропотчинаѦ... ино кн(є)г(и)ни єє милости нєнадобє ничого с тыми мовити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *наз. одн.* **КропотчинаѦ** (1494 *AS* I, 101).

***КРОПЫШЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А сє поповє дисни попъ юрко кропышєви(ч) попъ лои (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кропышєви(ч)** (1370 *P* 18).

***КРОСЄНСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Коросно, *місто у Сяноцькій землі):* а от крамных рѣчеи, що соут розмаити рѣчи, поченши полотно литовскоє и кросєнскоє и моудроє, и от бархатоу и от початого соукна... а от того от оусєго шобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **кросєнскоє** (1460 *BD* II, 273).

***КРОТКЫИ** *прикм.* (1) (*стп.* krótki) короткий, короткочасний: Имѣнїя дѣди(ч)но которыи(ж) то оу пєнѧзѧ(х) запїсоуют некоторы(х) оу наши(х) сторона(х) дѣржано до ӣї лѣ(т) а потомъ сѧ выстояло вїдѣлосѧ на(м) за нєпо(до)бноє иже такыи кро(т)кыи запїсанъ бє(з) оумо(л)вы нє былъ дѣржанъ, мы оуставлѧємь такыи запїсъ л҃ годо(в) дєржать (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кро(т)кыи** (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

***КРОТОЛЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали єсмы єму... сєла на рєвтѣ... и на иткилѣ мєж(д)у кротолчи, пониже гдє камєнь стоить (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *ор.* **кротолчи** (1436 *Cost.* I, 459).

***КРОТОѲИЛЄ** *с.* (1) (*стп.* krotofila, *стч.* kratochvilé) забава, розвага: а игръ тѣ(х) позычаємь длѧ кротоѳи(л)я длѧ ча(с)у скоротанья (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **кротоѳи(л)я** (XV ст. *ВС* 30 зв.).

КРОШИНСКИЙ, КРОШИНСКІЙ *ч.* (4) *(особова назва):* Стояли передъ нами въ правѣ казначей Смоленскій, князь Костянтинъ Крошинскій зъ намѣстникомъ Деменскимъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); А при томъ былъ ... князь Иванъ Крошинскій (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крошинскій, Крошинский** (1495 *АЛМ* 83; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1499 *АСД* VI, 3).

КРОШНѦ *ж.* (1) *(назва села у Київській землі)* Крошня: къ Житомироу сєло крошнѧ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крошнѧ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***КРСТЯ** *див.* **КРЪСТѦ.**

***КРУГИЛИЯ** *ж.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)* Кругиль: А што єсмы казалъ сѣна насѣчи досыть. и на твои приєздъ и на стадо твоє. то на буцєви насѣчєно єго досыть, за д҃ гривны, а на кругилии воєвода самъ призиралъ к тому (б. м. н., 1386—1418 *P* 35).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на кругилии** (1386—1418 *P* 35).

КРОУГЛИКЪ *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* Круглик: тѣмъ мы видѣвши и(х) правоую ⟨и⟩ вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м) оу нашєи зємли оу молдавскои єдино сєло на имѧ кроугликъ по(д) хотѣнємъ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 481).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кроугликъ** (1436 *Cost.* I, 481).

КРУГЛО *присл.* (1) округи, навколо: мы Олєксандръ... вєликий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н҃⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол ... дали єсмо ласкавє... так широко и долго *(в ориг.* долко.— *Прим. вид.)* и кругло якъ тоє имѣнє выше писаноє въ своих границах замѣрєно єсть и роздѣлєно (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

Див. ще **ОКРУГЛО.**

КРОУГЛЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ гдє дворъ єго... волосѣни... и гдє кроуглъ ⟨оа⟩нча (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кроуглъ** (1448 *Cost.* II, 342).

***КРОУГЛЫИ** *прикм.* (3) ◇ к р о у г л и г л о д ъ (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хота(р) тои поустини на верхъ долины... такє прости чєрє(с) полє на вєликою могилоу, выше путѣ, такє прости оу кроугли гло(д) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); к р о у г л а я д о у б р о в а (1) *(назва діброви у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ сєломъ... о(т) чоухри долиною до кроуглои доуброви (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); к р о у҃г л ы є л о з ы (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* а мы єсмо выслали врѧдика (!) нашєго па(н)а лєнка старостоу зоудєчовского ис паны на тоу границю сталї по(д)лї потока малого крїховцѧ оу кроуглы(х) лозъ (Зудечів, 1421 *P* 95—96).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **кроугли** (1453 *Cost.* II, 445); *род. одн. ж.* **кроуглои** (1431 *Cost.* I, 317); *род. мн.* **кроуглы(х)** (1421 *P* 96).

КРУГЪ *ч.* (1) ◇ ⟨к р у г ъ⟩ л у н ы (1) місячний цикл, що складається із 19 років юліанського літочислення: А писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи"девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого а луны девятьнадесятого, индикта тринадцатого, мѣсеца февруарія девятьнадцатого, на серкизной недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); к р у г ъ с л о н ц а (1) сонячний цикл, що складається із 28 років юліанського літочислення: А писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого а луны девятьнадесятого, индикта тринадцатого, мѣсеца февруарія девятьнадцатого на серкизной недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кругъ** (1465 *АкВАК* III, 4).

***КРУДА** *ж.* (1) *(назва озера у Троцькому воєводстві):* оув озєра оу круды мєжи городна и мєрє(ч) по розтвѣ х҃(с)вѣ оу пѧтокъ оу канунъ ст҃го обрѣзаниѧ х҃ва по нарожєньи с҃на божьєго тисѧчь (так.— *Прим. вид.*) лѣтъ и чотыри ста лѣтъ (б. озера Круди, 1400 *P* 62).

ФОРМИ: *род. одн.* **круды** (1400 *P* 62).

КРУКИНИЦКИИ *прикм.* (1) *(пор.* Крукеничі *у Перемишльській землі):* а на то послуси вл҃дка ларивунъ ис кри(лошаны) пєрємышльскии ... панъ яшко писарь крукиницкии (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **крукиницкии** (1366 *P* 12).

КРУКЬЖДО *ч.* (1) *(особова назва):* Поручили(с) кнѧ(з) вєлико(м) скирьгаилу за гридка за костѧнтинови(ч)... пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... стєпанъ зазъба. кгастовтъ кєрдути крукьждо сурьѧтъ (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крукьждо** (бл. 1392 *P* 47).

КРОУЛ *див.* **КРОЛЬ.**

КРУЛЬ *див.* **КРОЛЬ.**

***КРУПАЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Крупа: а едучи дорогою на гостинець Луцкий-полескии, а оттоль до дороги, которая идетъ зъ Жыдичына до Крупой, прозываемое Острозское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Крупой** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***КРОУПОВО** *с.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві)* Крупово: И мы видечи речъ справєдливоую, кграни самыє по рєкоу Зєлвоу... казали єсмо светком присѧгноути, они обвєли от Бєрєзоє... к Кроупомоу (!) (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* ! **Кроупомоу** (1478 *AS* III, 17).

! **КРОУПОМОУ** ⟨**КРОУПОВОУ**⟩ *див.* ***КРОУПОВО.**

***КРУПСКО** *с.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Крупське: возрєвшє єсмо на на (!) єго вѣрноую службу... даємъ ємоу... подъ галичємъ чѧгрово... а о(т)мѣна противу крупска волкови(ч) (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *род. одн.* **крупска** (1394 *P* 54).

КРУПША *ч.* (2) *(особова назва):* а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Крупша** (1495 *РИБ* 602); *дав. одн.* ! **Крупшу** (1495 *РИБ* 602).

***КРУПШОВЪ** *прикм.* (2): Ино, коли тому Петку а Петру тыи земли Крупшовы отчина и дѣдина єсть, а тотъ Вѣшторть, отецъ того Яцка, не гораздо былъ тыи земли выпросилъ за пусто у отца нашого, короля его милости, а въ тыхъ земль наслѣдковъ не поведаючы (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **Крупшовы** (1495 *РИБ* 602).
Пор. **КРУПША.**
***KRUSELNICZA** *ж.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Крушельниця: Vulodislaw z bozey mylosty Korol Polski y Lithewski... znajemo czinimi... cz(t)om... dajemo ym y daliesmo szelo v tustanskoy volosthy Kruselniczu na rycy striv (Глиняни, 1395 *GL* 166).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Kruselniczu** (1395 *GL* 166).
КРУТИБОРОДА *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) бы(л)... панъ Ашко крутиборода (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **крутиборода** (1420 *ПГАГ*).
***КРУТЫЙ** *прикм.* (1) ◇ к р у т ы й б е р е г ъ (1) *(назва урочища у Волинській землі):* а здес по Бутыр и по Виноградную гору, а за рекою по крутый берегъ против двухъ грушъ; потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **крутый** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).
***КРОУШЄВО** *с.* (2) *(назва села у Закарпатській Русі)* Грушево: Сє азъ пань радоуль... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода... дадоше о(т) своєго оурика три сєла монастирю... єдно сєло тєрєсь а друго (!) кривчичь а трєтїє кроушєво (Сігет, 1404 *ГМ*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **кроушево** (1404 *ГМ*).
КРЩЄНЪ *див.* **ХРЩЄНЪ.**
***КРЩЄНЫИ** *прикм.* (1) хрещений: мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи... свѣдчю то своимь листо(м) ижє пришєдь прєд на(с)... хмѣль крщєнє имѧ прибєкь добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *Р* 81).
ФОРМИ: *наз. одн. с.* **крщєнє** (1412 *Р* 81).
***КРЪВАВЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* кръвавыи) *(кровоточивий)* кривавий: и(н)и никто да нєсмѣєтъ ты(х) монастирски(х) люди... соудити ани глобоу ис ни(х) брати ни за дшєгоубство... ни кръвавыи рани а ни за синыи рани (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).
ФОРМИ: *знах. мн. ж.* **кръвавыи** (1467 *Mih. Doc.* 125).
Див. ще ***КРОВАВЫИ.**
КРЪВЪ, КРЪВЬ, КРЬВЪ, KRW *ж.* (30) (*цсл.* кръвь) кров: а коли которы господарь порушитъ... и на таковыи да имаєтъ оучѧстїє съ онѣми рєкшими на Ха кръвь єго на ни(х) и на чѧдохъ ихъ (Сучава, 1403 *ДГАА*); а кто бы хоти(л) пороушити илї отнѣти ты(х) татарє, то(т) ... да є(ст) подобє(н) юудѣ ⟨и⟩ проклѣтомоу арїи и възъпиша: кръ(в) єго на ни(х) и на чадѣ(х) и(х) (Нямц, 1453 *Cost.* II, 466); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... потвръж(д)єнїѧ, таковїи... да има(т) оучастїє и съ онѣмы іоудєиє, єжь възъпиша на га ха, кръ(в) єго на ни(х) и на чєдѧ(х) и(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).
ФОРМИ: *наз. одн.* **кръвъ, кръвь, крьвъ, кръ(в)** (1403 *ДГАА;* 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 366; 1453 *Cost.* II, 466; 1457 *BD* I, 5; 1466 *BD* I, 106; 1479 *BD* I, 222; 1487 *BD* I, 311; 1492 *BD* I, 511; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.).
Див. ще **КРОВЪ.**
КРЪЖАНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а ми такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили тоє прѧдрєчєноє половина сєло на имѣ Кръжанїи на Сърати (Сучава, 1487 *BD* I, 304).
ФОРМИ: *наз.* **Кръжанїи** (1487 *BD* I, 304).
КРЪЖЄ, КРЬЖЄ *ч., невідм.* (7) (*особова назва, молд.* «милиця»): Писал Шандроу Кръжє оу Васлоуи (Васлуй, 1495 *BD* II, 43); Писал Шандроу Кръжє (Васлуй, 1497 *BD* II, 113).
КРЪЖЄВИЧЬ, КРЪЖЄВИЧ *ч.* (15) *(особова назва):* Писал Шандроу Кръжєвич (Ясси, 1497 *BD* II, 98); И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышєписанныи пинѣзи... оу роукы... оуноукам Илїѧша Кръжєвича (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Кръжєвичь, Кръжєвич, Кръжєви(ч)** (1497 *BD* II, 97, 98, 103, 117, 120; *Cost. S.* 209, 224; 1499 *BD* II, 141, 153, 156); *род. одн.* **Кръжєвича** (1499 *BD* II, 153, 154, 155).
***КРЪИНИЧЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу ... половин(и) сєла... на имѧ половини от Кръиничєщи... почєнши от Стоянова потока (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).
ФОРМИ: *род.* **Кръиничєщи** (1497 *BD* II, 119).
***КРЪЛАНЫ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу монастирєви... чєрє(с) тръчавк⟨оу⟩ попєрєкъ на кръланы (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); а хотаръ тои пасици: почєнши... от монастирѣ попєрєкъ на Тръчавкоу, та чєрєс Тръчавкоу попєрєк на Крълани (Сучава, 1470 *BD* I, 148).
ФОРМИ: *знах.* **кръланы** 1 (1429 *Cost.* I, 248); **Крълани** 1 (1470 *BD* I, 148).
***КРЪЛИГАТА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* хотары оунгоурѣ⟨номъ⟩ от бакова почєнши... о(т) крълигатою, та прости оу потокъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64—65).
ФОРМИ: *ор. одн. зам. род.* о(т) **крълигатою** (1409 *Cost.* I, 65).
***КРЪЛИГАТОУРА** *див.* ***КРЪЛИГЪТОУРА.**
КРЪЛИГ ДАНОВО *див.* **КРЪЛИГЬ ДАНОВЬ.**
***КРЪЛИГОВЪ** *прикм.* (1): а оу то(м) сєли... крълигова жєна съ сыномь (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 494).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **крълигова** (1435 або 1436 *Cost.* I, 494).
***КРЪЛИГЪТОУРА** *ж.* (27) *(назва місцевості, також територіально-адміністративної одиниці у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли чєтири сєла на крълигѫтоурѧ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); Тѧмъ ми видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали... єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла оу волости Крълигътоурѣ (Сучава, 1458 *BD* I, 24); А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу, що на Крълигатоурѣ на имѧ Милчинєщїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).
ФОРМИ: *род. одн.* ! К⟨рълигъ⟩тоуръ (1493 *BD* II, 26); *місц. одн.* на (оу) **Крълигътоурѣ, Крълигатоурѣ, крълигѫтоурѧ, Крълигьтоурѣ** 17 (1426 *Cost.* I, 178; 1435 *Cost.* I, 409; 1456 *Cost.* II, 568; 1458 *BD* I, 24; 1466 *BD* I, 114; 1488 *Cost. S.* 128; 1490 *BD* I, 434; 1492 *BD* I, 504; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); на **Крълигъгоури, Крълигатоури, крълигѫтоури** 7 (1426 *Cost.* I, 182; 1427 *DBAc* 22; 1490 *BD* I, 432; 1497 *BD* II, 96, 99; 1499 *BD* II, 147); **на кырлигътоури** 2 (1431 *Cost.* I, 317; 1434 *Cost.* I, 391).
КРЪЛИГЬ ДАНОВЬ, КРЪЛИГ ДАНОВО *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим Братоулоу ⟨и братоу єго ⟨Кости⟩... на имѣ сєло Кръліг Дановь *(в ориг.* Даново.— *Прим. вид.)* (б. м. н., 1497 *BD* II, 124).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Кръліг Даново** 1 (1497 *BD* II, 124); **Крълигь Дановь** 1 (1497 *BD* II, 123).
***КРЪЛИГЬТОУРА** *див.* ***КРЪЛИГЪТОУРА.**
***КРЪЛИГѪТОУРА** *див.* ***КРЪЛИГЪТОУРА.**
***КРЪЛИЖАНЫ** *мн.* (1) *(назва ставу у Молдавському князівстві):* А хотар Драгомирєщєм... от... става Кръліжаном, да єст оусє долоув потоком Бръличнскым (Гирлов, 1499 *BD* II, 154—155).
ФОРМИ: *дав.* **Кръліжаном** (1499 *BD* II, 155).
КРЪМѢТЄ *ч., невідм.* (3) (*особова назва, молд.* кырме «руль»): И оуставшє наш⟨и слоуг⟩и Жоуржа Кръмѣтє и брат єго Драгошє... и заплатили оусєх исполна тоты вышєписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Тоадєроу (б. м. н., 1495 *BD* II, 87).
КРЪНА *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* того раді, мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла на имѣ опришєщи на зєлєтинѧ и кръна (Сучавѣ, 1452 *Cost.* II, 432); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали... єсми им...

сєла... на имѣ Ласлъоанїи... и Кръна (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кръиа, Кръна** (1452 *Cost.* II, 432; 1495 *BD* II, 59).

***КРЪНГЪ** *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали... почьнши ис вєрха от бєрєгь Бръладa... до оустїє потока Крънга (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кръига** (1495 *BD* II, 63).

КРЪНЄЩЇИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє и от нас єсмы дали... слоугам нашим Михъилоу и братоу єго Гицоулоу тоє прѧдрєчєнсє половина сєло на Кобълєх на имѣ Крънєщїи (Сучава, 1494 *BD* II, 34).

ФОРМИ: *наз.* **Крънєщїи** (1494 *BD* II, 34); *род.* **крънєщь** (1494 *BD* II, 35).

КРЪНИЦА, КРЪНИЦѦ, КРЪНИЦѢ, КЫРНИЦА *ж.* (90) джерело (65): а хотарь имъ нижни... на ту сторону сєрєта оу нижнимъ коньци полѧны могыла а о(т) толѧ простѣ чєрєсь лугъ оу к⟨ръ⟩ници могила (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... ze wszim prawem... i s kriniczami, stho szuth ys toho lisza Haczysczy witekli (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); А отъ долины Лоточной до Крыныци, гдѣ ся починаетъ ричка Ольшанка, там же копцовъ усыпаты есмо велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); и мы ємоу дали... тыє ѐєла вєрхоу описаныє со всим с тым што к ним з вєка и здавна слушало... из криницами, съ озєры *(в ориг.* созєри.— *Прим. вид.)* (Київ, 1437 *AS* I, 34); мы вєликыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь... дали єсмо... сѣножать оу Гачищєхъ, отъ тоє сєножати зємьлѧ оусѧ по ланы... а по болото а по криницю оу солотвинахъ зємлѧ и сєножать о(т) колодѧзѧ до колодѧзѧ по оувозищѣ по Добрѧньскый путь, а по криницю подъ оувозищємъ (Городок, 1443 *Р* 144—145); а к томоу оу мозыри придали єсмо ємоу сєло смолиговичи... с крыницами с потоки (Луцьк, 1452 *Р* 161); мы Олєксандръ... вєликий кн⟨ѧ⟩зь литовскии... чинимъ знамєиито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол... дали єсмо ласкавє... из рєками, из малыми рѣчками, с озєры, ис ставы, ис крыницами з малыми и вєликими (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(назви джерел у Молдавському князівстві): кръница балиноє (1): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали ... єсмо имъ... кръница балиноє, на соухолоуи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); кръница Берестова (1): и дали... єсми тому свѣтомоу нашему монастирю от Молдавица... села на имѣ Сынгурѣнiи... съ кръницами, на имѣ кръницамь: кръница Берестова и два кръници у верха Сухои (Сучава, 1473 *ШКН* 164); кръници борина (2): а хотаръ томоу сєло да є(ст)... о(т) побратѧ на кръницю бориноу коуда и панъ кръстѣ далъ (Сучава, 1448 *DIR* № 10 а); кръница вєликаѧ (1): и дали єсми ємоу оу нашєи зємли... на кєигѧча мѣста о(т) поустини пониже проуна(!) оу кръница пєдоучєлоулоуи и пониже кръница вєликаѧ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); кръниця Влъканова (2): А хотарь Бълошєщим да єст почєнши от кръинцѣ Влъканова до кръницѣ Корнина (Сучава, 1475 *BD* I, 206); кръница Градищєи (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним.. ожє прiидоша... слоуга наш Станчоул Хоусив... и продал свою правою и питомою отниноу... и кръницоу Градищєєи, слоузѣ нашємоу паноу Лоупє (Сучава, 1487 *BD* I, 516); кръниця доумитрова (1): а хотарь монастироу о(т) воронє(ц) почєнши о(т) мо(л)довоу... до кръници доумитрови (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); кръниця калоугєрова (1): и далї и потвєрдили єсмн ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... сєлищє Татоулово... и на вєрх Бырзотѣ оу кръници калоугєровѣ оу городищє *(в ориг.* городищє.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1468 *BD* I, 130); кръниця Кориина (1): А хотарь Бълошєщим да єст почєнши от кръницѣ Влъканова до кръницѣ Корнина (Сучава, 1475 *BD* I, 206); кръница коукова (1): дали и потвръдили єсмо имъ ... сєлищє... радичєво... и сєлищє бєр⟨є⟩во⟨є⟩во... и кръница коуковы и съ ⟨млины⟩ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); кръница Пєпєригова (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє п⟨рїидош⟩ѧ ... Д⟨ан Сокол..⟩ и продали... єдиоу кръницоу, що ⟨сѧ⟩ зовєт Пєпєригов(а) (Сучава, 1473 *BD* I, 189—190); кръниця солодка (2): а хотаръ томоу сєло да є(ст) повышє потокомъ долоу до кръници солодкоу (Сучава, 1448 *DIR* №10 а); кръница Хрисова (1): А хотарь тоє сєло на имѣ Подолѣнїи да єст... почєньшє от рѣцѣ Бистрица. ... на дѣль оу кръница Хрисова (Сучава, 1479 *BD* I, 221); бєрбєницая кръниця (1) *див.* ***БЄРБЄНИЦИИ**; зємєньская криниця (2) *див.* ***ЗЄМЄНЬСКИИ**; камєная криниця (2) *див.* **КАМЄНИ**; справина кръница (1) *див.* ***СПРАВИНЪ**; стоудєнаѧ кръницѧ (1) *див.* ***СТОУДЄНЫИ**; Щоубєєва кръница (3) *див.* ***ЩОУБЄЄВЪ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **кръница** 3 (1446 *Cost.* II, 270; 1467 *BD* I, 117; 1473 *ШКН* 164); **кръницѧ, кръницѣ** 3 (1429 *Cost.* I, 269; 1443 *Cost.* II, 149; 1495 *BD* II, 39); **кырииця** 1 (1434 *Cost.* I, 391); *зам. род.* оу (пониже) **кръиица** 1 (1436 *Cost.* I, 444); *зам. знах.* оу **кръиица** 1 (1479 *BD* I, 221); дали... єсмо... **кръница** 1 (1448 *Cost.* II, 324); *род. одн.* **кръници, к⟨ръ⟩ници** 23 (1392 *Cost.* I, 7; 1425 *Cost.* I, 168; 1429 *Cost.* I, 280; 1436 *Cost.* I, 459; 1448 *Cost.* II, 316; 1466 *BD* I, 114; 1469 *BD* I, 136; 1488 *BD* I, 348; 1497 *BD* II, 119; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **кръиицѣ** 3 (1475 *BD* I, 206); **кръницы** 1 (1420 *Cost.* I, 135); **кръниц'** 1 (1479 *BD* I, 221); **крыиыци** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **кринии** 1 (1478 *AS* I, 76); *дав. одн.* **криници** (1478 *AS* I, 76); *знах. одн.* **кръиицоу** 5 (1420 *Cost.* I, 135; 1473 *BD* I, 190; 1487 *BD* I, 516; 1494 *BD* II, 35; 1495 *BD* II, 63); **кръницю** 1 (1448 *DIR* № 10 а); **криницю** 1 (1443 *Р* 145); *зам. род.* пониже **кръии(цю)** 1 (1425 *Cost.* I, 168); **о(т) кръницю** 1 (1448 *DIR* № 10 а); *місц. одн.* **на кръиици** (1408 *Cost.* I, 61); *зам. знах.* долоу на **кръиици** солоткоу (1448 *DIR* № 10 в); *наз. мн.* **кръници** (1429 *Cost.* I, 280; 1437 *Cost.* I, 541; 1473 *ШКН* 164); *зам. род.* оу дви **кръници** (1436 *ВАМ* 33); оу дво(м) кръници (1442 *Cost.* II, 101); *род. мн.* **крыниць** (2-а пол. XV ст. *СПС* № 3); *дав. мн.* **кръницамь** (1473 *ШКН* 164); *ор. мн.* **криииицами, kriniczami** 17 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119; 1437 *AS* I, 34; 1445 *Р* 148; 1446 *AS* I, 43; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1492 *АЛМ* 30; 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **крыницами** 6 (1445 *Р* 150; 1446 *AS* III, 5; 1451 *Р* 156, 159; 1452 *Р* 161; 1499 *AS* I, 117); **крыницѧми** 1 (1433 *Р* 127); **криницѧми** 1 (1443—1446 *Р* 147); **кръницѧми** 1 (1424 *Р* 100); **кръницами** 1 (1473 *ШКН* 164).

Див. ще **ЗАЄЦЄВА КРЪНИЦѢ, ШОЛОМОНОВА КРЪНИЦѢ.**

***КРЪНИЦИ** *мн.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣриою слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу иашєи зємли сєла на имѧ, на богданѣ гдє є(ст) баланъ... и на кєгѧчъ на пото(к) кръницамъ гдє былъ оана албоулъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); Тѧмъ ми видѣвшє єго правоу и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла оу волости Крълигътоурѣ... и пасикоу... на потока Кръницѣмъ (Сучава, 1458 *BD* I, 24).

ФОРМИ: *дав.* **кръницамъ** (1436 *Cost.* I, 444); **Кръницѣмъ** (1458 *BD* I, 24).

КРЪНИЦѢ *див.* **КРЪНИЦА.**

КРЪНИЦѦ *див.* **КРЪНИЦА.**

КРЪНИЧАНИ, КРЪНИЧѦНИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* сє азъ паиь кръстѣ да(л) єсмь єдино сєло манастироу нѣмєцкомоу... на имє сєло кръни-

чѦни (Сучава, 1448 *DIR* № 10 в); а мы такождєрє єсми дали... паноу Моушатоу дворникоу тоє прѦдрєчєнноє сєлищє на имѦ Попринканыи... мєжи Посадничи и мєжи Кръничани (Ясси, 1476 *BD* I, 208—209).

ФОРМИ: *наз.* **кръничани** 1 (1448 *DIR* № 10 а); **кръничѦни** 1 (1448 *DIR* № 10 в); *ор.* **Кръничани** (1476 *BD* I, 208, 209).

***КРЪНОУЛОВЪ** *прикм.* (2) ◇ с т а в ъ К р ъ н о у л о в ъ *див.* **СТАВЪ**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Кръноулова** (1494 *BD* II, 35).

Пор. ***КРЪНОУЛЪ**.

***КРЪНОУЛЪ** *ч.* (4) (*особова назва, молд.* кырн «кирпатий»): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... оуноуковє Михоула Кръноула... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1494 *BD* II, 34).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кръноула** (1494 *BD* II, 34, 36).

КРЪСТЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тота истина настасїѦ ... дали и потвръдили єсмы єи... сєла на имѣ: Стънилєщїи... и Кръстєщїи на Молдавѣ (Сучава, 1493 *BD* II, 30—31).

ФОРМИ: *наз.* **Кръстєщїи** (1493 *BD* II, 31).

КРЪСТИНА *див.* **КРЄСТИНА**.

***КРЪСТИНИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Кръстина, дочка Воиславина, и сєстричича Кръстинина НастасїѦ... и измѣнили съ господство мы свои правїи отнини (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Кръстинина** (1499 *BD* II, 162).

Пор. **КРЄСТИНА**.

КРЪСТИНЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Керстенці: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєла... на имѣ сєло кинди(н)ци.... єщє сєло кръстинци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **кръстинци** (1437 *Cost.* I, 541).

***КРЪСТИНЪ** *прикм.* (2): а тоє привилїє вишеписа(н)ны(х) прє(д)ко(в) нашы(х) изгиноули о(т) роукы кръстини сн҃а пантєлєєва (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тота истина НастасїѦ... оуноука Кръстина, жаловали єсмы єи особною нашєю милостїю (Сучава, 1493 *BD* II, 30—31).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Кръстина** (1493 *BD* II, 31); *род. одн. ж.* **кръстини** (1464 *DIR«A»* 517).

Пор. **КРЪСТѦ**.

***КРЪСТИШОРЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* ⟨тѣ(м)⟩ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали... єсми єму... ⟨сєло на имѣ⟩ вър⟨топъ...⟩... щожє куп⟨и(л) тоє сє⟩ло ⟨бъ⟩лаурь о(т) пана кръстишо(р) (б. м. н., 1479—1480 *Cost. S.* 105).

ФОРМИ: *род. одн.* **кръстишо(р)** (1479—1480 *Cost. S.* 105).

КРЪСТЇАНЄСКОУЛЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфа(н) воєвода... чины(м) знамєнито... ожє тотъ истинны слоуга нашъ михаилъ кръстїанєскоулъ слоужи(л) намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1433 *Cost.* I, 364).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кръстїанєскоулъ** (1433 *Cost.* I, 364).

КРЪСТЇАНЄЩИ, КРЪСТЇЄНЄЩИ, КРЪСТИЄНЄЩИ, КЫРСТЇЄНЄЩИ *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... понєжє... дадо(х) монастироу о(т) нѣмца... двѣ сєлѣ на оусти нѣмца на имѦ кръстїанєщи и тємєшєщи (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); и єщє єсми потвєрдили монастирю н҃шєм(у) вышєпи(с)нном(у) села монасгирска на имѣ тєлєбѣчинци на сєрѣти... и на оусти нѣмца... кръстиєнєщи (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз.* **кръстїєнєщи, кръстиєнєщи** 3 (1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1470 *DIR«A»* 522); **кръстїанєщи** 1 (1427 *DIR«A»* 450); **кырстїєнєщи** 1 (1454 *Cost.* II, 517); *род.* **кръстїанєщъ** (1433 *Cost.* I, 364).

***КРЪСТЇНА** *див.* **КРЄСТИНА**.

КРЪСТЪ[1] *ч.* (5) (*цсл.* крьстъ) *(предмет християнського культу)* хрест (1): и прысєгалъ єсми самъ изъ сыномъ нашымъ Богданомъ... на святоє євангєлиє и на кръсту божомъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 402);

(межовий знак у вигляді хреста) хрест (3): мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє тоты истинни тизоанє... прода(л) єдноу боукатоу зємлю(!)... монастырю нашємоу о(т) нѣмца... на имѣ за соухо(м) потоцѣ (!) и гдє є(ст) кръсть, на поли, мало нижє кръста (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); хота(р) стоє починьшїи монастирь оу пьнгърац (!) о(т) доуба что є(ст) на нє(м) крь(с)ть просто чєрєсь полѣ на могїлоу (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121);

К р ъ с т ъ К а м є н с к и (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* а хотаръ тои поустыни почєншє от Вєликои Долины... прости чєрєс полє на Кръстъ Камєнски (Сучава, 1438 *DBAc* 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кръстъ, крь(с)ть** (1452 *Cost.* II, 410; 1458 *Mih. Doc.* 121); *род. одн.* **кръста** (1452 *Cost.* II, 410); *знах. одн.* **Кръстъ** (1438 *DBAc* 27); *місц. одн.* **на кръсту** (1496 *BD* II, 402).

Див. ще ***КРЄСТЪ**, ***КРИЖЪ**.

***КРЪСТЪ**[2] *ч.* (1) Христос: а по нашємъ ⟨живо⟩тѣ кто ⟨боу⟩дєт ⟨господарь нашєи⟩ зємли... тотъ ⟨що...⟩ или би радилъ на пороу⟨шєнїє⟩ таковы да є(ст) ⟨проклѦ(т) о(т)... св⟩Ѧщаго (!) кр⟨ъ⟩ста и о(т) Д҃ єв⟨ангєлист⟩и (Сучава, 1429 *Cost.* I, 249).

ФОРМИ: *род. одн.* **кр⟨ъ⟩ста** (1429 *Cost.* I, 249).

Див. ще ***ХРИСТОСЪ**.

КРЪСТѦ, КРЪСТѢ, КИРСТА, КЫРСТА, КЫРСТѢ *ч.* (120) (*особова назва, молд., цсл.* Христофоръ, *гр.* χριστοφόρος): а на то вѣра нашєго госпо(д)ства... алєксандра воєводы... вѣра пана влада сирѦтъского и брата єго пана кръстѦ чашника (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); И пак оу том прїидошє прѦд нами... Анноушка и сєстра єи Моуша... и тиж плєменик их кръстѣ... и продали свою правоую отниноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кръстѦ, кръстѣ, кр(с)тѣ, кър⟨стѣ⟩** 23 (1418 *Cost.* I, 127; 1421 *Cost.* I, 142; 1438 *DBAc* 27; 1441 *DIR«A»* 477; 1447 *Cost.* II, 281; 1456 *ЭСФ;* 1464 *DIR«A»* 517; 1472 *Cost. D.* 26; 1490 *BD* I, 432; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); **кырстѣ** 1 (1455 *Cost.* II, 540); **кырста** 1 (1434 *Cost.* II, 670); **кирста** 1 (1434 *Cost.* II, 665); *род. одн.* **кръсти, крсти, кр(с)ти** 61 (1414 *DIR«A»* 441; 1426 *BAM* 22; 1434 *Cost.* I, 374; 1439 *Cost.* II, 42; 1441 *DBAc* 40; 1445 *Cost.* II, 226; 1446 *Cost.* II, 238; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1493 *BD* II, 31 і т. ін.); **кръстѦ, кръстѣ, кр(с)тѣ, крьстѣ** 24 (1411 *DIR«A»* 439; 1414 *Cost.* I, 112; 1433 *Cost.* II, 594; 1436 *BAM* 29; 1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1442 *Cost.* II, 101; XV ст. *НРРГ;* 1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 149 і т. ін.); **кирстѣ** 1 (1436 *Cost.* I, 455); **кирсти** 1 (1436 *Cost.* I, 483); *дав. одн.* **кръстѣ** 2 (1428 *Cost.* I, 221; 1429 *Cost.* I, 248); **крьсти, кръсти** 2 (1418 *Cost.* I, 127; 1491 *Cost. D.* 37); *знах. одн.* **кръстю** (1418 *Cost.* I, 127).

! КРЪТОЛ ⟨КРОТОН⟩ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали... єсми томоу ст҃омоу монастироу сєла... и пасика оу фоунъ(д), за кръто(л) (!) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! кръто(л)** (1462 *Cost. D.* 10).

***КРЪХАНЬ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвши єго правою и вѣрною слоужб⟨оу⟩ до нас... дали и ⟨потвєрдили єсми є⟩моу... пониже от Кръханѣ, оу мохили, мѣсто, да осадит соби сєло (Сучава 1466 *BD* I, 110).

ФОРМИ: *род. одн.* **Кръханѣ** (1466 *BD* I, 110).

***КРЪЧМА** *ж.* (4) (*цсл.* кръчьма, *болг.* кръчма) **1.** корчма, шинок (3): такжє и г(с)во ми даємъ воскъ о(т) оуси кръчма(х) о(т) бани да прислоухає(!) к тои ст҃ои манастиръ къ ст҃ои црк҃ви о(т) молдавици всѦ(м) приходо(м) (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

2. хмільний напій (1): а кто бы хоти(л) кръчмоу чинити да нє имєтсѧ написати оу катасти(х) оу калоугєри (б. м. и., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кръчмоу** (1458 *DIR«A»* 513); *род. мн.* **кръ(ч)мъ** (1458 *DIR«A»* 513); *місц. мн. зам. род.* о(т) **кръчма(х)** (1458 *DIR«A»* 513).

Див. ще ***КОРЧМА**.

КРЪЧЮН *див.* **КРАЧУНЪ**.

***КРЫВДА** *див.* **КРИВДА**.

***КРЫЛОШАНИНЪ** *див.* ***КРИЛОШАНИНЪ**.

***КРЫНИЦА** *див.* **КРЪНИЦА**.

***КРЫНИЦѦ** *див.* **КРЪНИЦА**.

***КРЫНЫЦѦ** *див.* **КРЪНИЦА**.

***KRYPOSTH** *див.* ***КРѢПОСТЬ**.

***КРЫТЫЙ** *дієприкм.* (1) покритий: продал єсми тоє имєнє Дажєв п(а)ну Федору Оножку Витонизкому за двєстє коп широкихъ грошей монєты чєское и за кожух бобровый сукномъ порърпрыяномъ крытый (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *пас. мин. знах. одн. ч.* **крытый** (1475 *AS* I, 72).

КРЬВЪ *див.* **КРЪВЪ**.

КРЬЖЄ *див.* **КРЪЖЄ**.

***КРЬМЬНЄШТИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы вѣдѣвшє єго правую и вѣрну слу(ж)бу до насъ... дали єсмы єму... красныи потокъ... а на томъ потоцѣ два сєла комановци и крьмьнєшти (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *знах.* **крьмьнєшти** (1403 *RS* 338).

***КРЬПОСТЬ** *див.* ***КРѢПОСТЬ**.

***КРЬСТЬ** *див.* **КРЪСТЪ** [1].

***КРЬСТѦ** *див.* **КРЪСТѦ**.

КРѢМЄНЄ *ч., невідм.* (2) *(особова назва)*: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидошє прѦд нами... слоуга наш Доума... и сєстричичи єго Драготъ Крѣмєнє и Цинтѣ... и продали свою правоую отнину (Сучава, 1491 *BD* I, 466—467).

***КРѢПИТИ** *дієсл. док.* (1) (що кому) *(затвердити навічно)* закріпити (що за ким): ⟨а по нашємъ животѣ кто⟩ будєтъ г(с)п(д)рь зємли намьи (!)... то(т) що⟨бы нє⟩ пороуши(л) нашєго дапїє, али щобы имъ оутвръди(л) и крѣпи(л), за ну(ж) єсми дали єму за єго право и вѣрною службу (Сучава, 1443 *Cost.* II, 156).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3. ос. одн. ч.* **що⟨бы⟩... крѣпи(л)** (1443 *Cost.* II, 156).

***КРѢПКИЙ** *прикм.* (1) непохитний, твердий: а на крѣпость, и на великоє крѣпкоє потвєржєнье, на то дали єсмъ нашь листъ и пєчать єсмо нашю казали завѣсити (Чжюрзєв, 1403 *ДГМ*).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **крѣпкоє** (1403 *ДГМ*).

КРѢПКО *присл.* (4) **1.** непохитно, твердо (3): а на крѣпо(ст) то(г) листа привѣ(с)ли єсмо наша пєча(т) абы то крѣпко здєржа(т) нє изрушисто никакими дѣ(л) (Молодєчно, 1388 *P* 43—44); Слюбуємо ... ты-то листы и записы нашѣ... Владиславу крол Полскому держати и помнити крѣпко, нєпорюшєно (Чжюрзєв, 1403 *ДГМ*); а симъ нашимъ листомъ потвєржѦємъ... то нашє голдованїє и присѦгы пророєчєныє и такы листы... моцно, крѣпко и бєз порушєнья дєржѦти и полнити (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

2. *(з правною силою)* законно (1): на то всє послали єсмо сєи нашь Ѧрлыкъ и с нашєю пєчатью золотою абы то крѣпко было (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

***КРѢПОСТЬ** *ж.* (304) правомочне потвердження: а на крѣпость того наша пєчать к сєму листу вєлѣли єсми привѣсити (Луцьк, 1388 *P* 37); на крѣпость сѣму нашєму листу казали єсмо нашу пєчать привѣсити (Краків, 1394 *P* 54); на крѣпость сєму пєчѦ(т) свою привѣсилъ єсмь (Мерєч, 1401 *P* 64); а на крѣпость к сєму нашєму листу казали єсмы привѣси(ти) нашю пєчать (Медика, 1415 *P* 87); а на бо(л)шоую крѣпость тому оусєму вышєписанному и пєча(т) нашоу и пєчати боѦр (sic.— *Прим. вид.*) наши(х) вєлѣли єсми привѣсити к сєму нашєму листоу (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єнїє томоу въсємоу вышєписанномоу, вєлѣли єсмы... намоу (!) пєча(т) привѣсити к сємоу нашєму листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *род. одн.* **крѣпости** (1439 *Cost.* II, 713); *знах. одн.* **крѣпость, крѣпо(ст), крѦпость, крѦпостъ, крѣпостъ** 273 (1388 *P* 37; 1394 *P* 54; 1407 *P* 72; 1415 *P* 87; 1429 *Cost.* I, 243; 1445 *Cost.* II, 231; 1463 *Cost. S.* 45; 1472 *BD* I, 172; 1483 *BD* I, 273; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **крѣпости, крьпости** 17 (1409 *Cost.* I, 65; 1428 *Cost.* I, 210; 1445 *DIR«A»* 483; 1451 *Cost.* II, 403; 1459 *BD* I, 28; 1461 *BD* I, 45; 1479 *BD* I, 229; 1480 *BD* I, 245; 1483 *Cost. S.* 122 і т. ін.); **крипость, крипост, kriposth, kripost', kryposth** 7 (1393 *Cost.* I, 14; 1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/IV, 4; *P* 72; 1462 *BD* II, 290, 293; 1465 *GL* 176); **крєпость, крєпос(т), крєпостъ** 4 (1404 *Cost.* II, 625; 1443 *Cost.* II, 121, 185; 1489 *BD* I, 378); **! кпѣпост** 1 (1491 *CVD*); **!крѣтост** 1 (1493 *BD* II, 27).

Див. ще ***КРѦПЬКОСТЬ**.

!КРѢТОСТ ⟨КРѢПОСТ⟩ *див.* ***КРѢПОСТЬ**.

***КРѢХАЄВЪ** *ч.* (3) *(назва села у Чернігівській землі)* Крехаїв: Я волчько бодє(н)ковьскии исвоими дє(т)ми... вызнаває(м)... и(ж)... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѦ крѣхає(в) (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **крѣхає(в)** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *дав. одн.* **крѣхаєво(у)** (2-а пол. XV ст., *СПС*); **крахаєво(у)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***КРѢЦЄВИЧЪ** *див.* **КРЄЦЄВИЧ**.

КРЯКОВ *прикм.* (1): а такожє єсми потвєрдили монастироу нашємоу ⟨оуси татаровє⟩ и циганє, на имѣ татаро(м) илѣ ватама(н) съ чєлѣдъю си... торка, си(н) кряков (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **кряков** (1462 *Cost. D.* 11).

***КРАМАНЄЦЪ** *див.* ***КРЄМАНЄЦЬ**.

КРАМАНИЦКИИ *див.* **КРЄМАНЄЦКИЙ**.

***КРАПОСТЪ** *див.* ***КРѢПОСТЬ**.

***КРАПОСТЬ** *див.* ***КРѢПОСТЬ**.

***КРѦПЬКОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* krzepkość, *стч.* křepkost) правомочне потвердження: а на крѦпькость (sic.— *Прим. вид.*) тому всємоу маєстатъ нашъ єсмо прывѦсили и наша рада... свои пєчати къ сємоу нашомоу листоу прывѣсили жъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 717).

ФОРМИ: *знах. одн.* **крѦпькость** (1442 *Cost.* II, 717).

Див. ще ***КРѢПОСТЬ**.

***КСЕНЗЬ** *ч.* (1) (*стп.* ksiądz) ксьондз: Се я Янъ, иначей Корѣйва Ядукговичь, продалъ есмы... землю свою питомую... ксензью Матѣю, бискупу Виленьскому (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ксензью** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **КНѦЗЬ** 2.

KTHO KOLE *займ.* (1) (*стп.* ktokole) *(відносний) (приєднує підрядне додаткове речення — у постпозиції з узагальнюючим займенником у головному реченні)* будь-хто: Władislaw... korol polski... czyniemy znamienitho... kazdomu dobromu, komu toho potrebizna, ktho kole nan woyrzith (!) ili vszliszith cztuczi, aze dale iesmo sluze naszimu Chodkowi szelo na imie Jermolinczi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ktho kole** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

Див. ще **KTOKOLWIEK, КТО КОЛИ, ХТОНЬКОЛИ**.

КТИТОРСТВО *с.* (1) *(право опікування над храмом)* ктиторство: ⟨мы алекс⟩андръ воєвода... чинимъ зна⟨мєнито...⟩ ...⟨...ожє тоти истин⟩ии слоугы наши тодєръ и лїє дали єсмы имы єдно ⟨мѣсто на тазловѣ...⟩... да поставєтъ и да осадєтъ сєбѣ монастиръ, да имъ боудє(т) оурикъ и нєпороушєно ктиторство имъ и дѣтємъ и(х) (Сучава, 1424 *Cost.* II, 956).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ктиторство** (1424 *Cost.* II, 956).

КТО [1], **ХТО, КЪТО, ХЪТО** *займ.* (1938) **1.** *(відносний) (приєднує підрядні речення)* (1709) **а)** *(додаткові)* (977),

хто *(у постпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні)* (577): нє оусхочєть ли король самъ заплатити дасть тому то дичьство (!) кто єго потѧжєть (б. м. и., 1352 *Р* 6); Мы кнѧ(з) литовьскии кнѧ(з) олєксанъдро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно своимъ листомъ всѧкому доброму кто жь на сєи листъ посмотрить што жь былъ... кнѧ(з) юрьии корьѧтови(ч) придалъ млинъ къ цр҃кви... оу смотричи (Смотрич, 1375 *Р* 20); мы вєликии кн҃зь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... каждому доброму... хто на нь возрить или єго чтучи услышить комуж то коли єго будєть потрєбизна ижє... дали єсмо... пану андрѣю... сєло михлинъ (Київ, 1433 *Р* 118); А... корол... и короуна полскаѧ имаєт нас миловати... и оборонити... от каждого на свѣти языка... и от каждои парсоуны кто боудєт противко нам (Сучава, 1468 *BD* II, 302); а так то справил иж она волна по своємъ животє тыє имєнѧ отдати тому, кому хочєт (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); О то(м) хто брата забьєть (XV ст. *ВС* 29 зв.); И мы... велѣли есмо Шемету п⟨е⟩н⟨е⟩зей своихъ смотрѣти на томъ, кому далъ (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); мы Стєфан воєвода ... знамєнито чинимь ис симь листомь нашимь въсѣмь кто на нємь оузрить или чтоучи єго оуслышить (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(без співвідносного слова або узагальнюючого займенника у головному реченні) (354): My Alexandr... kniaź Litowskij... znamenito czinim ,tym naszim listom, niniszпim i potom buduczim, komu budet' potreba toho wedati abo cztuczi jeho słyszati. (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а коли имуть купити татарьскыи товаръ... смѣєтъ єго продати кому любитъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630—631); А то дали єсмо оу до(м) С҃тѣи тр(о)ци на пѧма(т) (так.— *Прим. вид.*) родитєлє(м) н҃шимъ... а на(м) на здоро(в)є кого бо(г) при животѣ подръжи(т) (Київ, 1459 *Р* 174); да єст им от нас оурик ис въсєм доходом, им и дѣтєм их и оуноучатом ихь... и въсємоу родоу их, кто сѣ им избєрєт наиближнїи (Сучава, 1489 *BD* I, 367); Я Иван Тимофєєвич Коуль ... з жєною моєю... вызнаваєм... сим нашим листом, хто на нєго посмотрит... комоу потрєб того вѣдати, штож взѧли єсмо въ кнѧзѧ Василѧ... тридцат коп грошєй широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); а жєна єго имєнїє своє вѣно продасть комоу хочє(т) (XV ст. *ВС* 39); Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его услышитъ, кому того потребъ будетъ вѣдати. Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и просилъ в насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

(у препозиції — із співвідносним словом або особовим займенником у головному реченні) (33): а кто поидєть съ сєю грамотою чєрєз дорогычинъ... до лучьска торговатъ ис торунѧ ѧзъ кнѧзь кєстути нє вєлю ихъ заимати (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); А хто сію грамоту мою порушитъ... тому судитъ Богъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а хто нємєцкую чєлѧ(д) дєржа бы одно(г) затаилъ довѣдавсѧ ты(х) будє(м) казни(т) вєликими казньми (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); а хто не въсхочетъ по мнѣ давать того жита, судитъ ему Богъ (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295); а хто бы хотелъ ихъ до року габати, и ты бы ихъ отъ тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); а хто пєрвєй позвалъ того пєрвєй имєновать а хто дроугы(и) позовєть того уторыи имєнова (!) тако(ж) и до конца (XV ст. *ВС* 13 зв.); естлибы онъ не хотѣлъ ему служити, тогды ему вольно пойти отъ него прочъ и кому хотѣлъ, тому бы служилъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

(без співвідносного слова у головному реченні) (4): а кто имєть коупити скотъ или бараны оу баковѣ... либо оу иных торгох наших, нє иадобѣ иигдє мыто дати, нижъ тамъ гдє коупил (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); хто с коимъ имєєть гранїцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) гранїцю оу лє(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу иєго оузѧ(т) за пєрвоє застатьє сокироу (XV ст. *ВС* 37); А кто имєт коупити скот... или оу Баков... алибо оу иных тръгох... нє надобѣ нигдє мыта давати (Сучава, 1460 *BD* II, 274);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (3): вольно ему, кому вхочетъ (!) тому служитъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); Тоє въсє... слюбоуєм... съ въсѣмы нашимы подданнымы и съ въсѣми кто нас прислоухают... Яноу Олбрахтоу, кралю полскомоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

(без співвідносного слова в головному реченні) (4): алє сами калугєри о(т) монастирѣ о(т) нємцѣ съ єгумєномъ и с ки(м) они знаю(т), щобы соуднли свои лю(д) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); продал єсми єму... так, ижєт он волєн або хто ближный єго *кому* оусхочєт продати або даровати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); ино за то далъ вашо(и) мл҃(с)ти просить абы вша (!) мл҃(с)ть просили... вашоє мл҃(с)ти прыятєли кого ваша мл(с)ть знаєтє абы вси обєрънули лица своєго к поганъству (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152);

б) *(підметові)* (722) хто *(у препозиції — із співвідносним словом, неозначеним або особовим займенником у головному реченні)* (560): кто нє оусхочєть далѣи мнру дєржати тотъ о(т)повѣсть (б. м. н., 1352 *Р* 6); кто мєжи ими оукажєть твєрдѣишимъ листомъ... тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *Р* 65); а по нашє(м) животѣ кто будє(т) господарь нашои зємли или о(т) дѣтїи наши(х) или о(т) наши(х) брати... тоты щобы и(м) нєпорушили нашєго данїѧ (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173—174); занъ же кто обидитъ церковь Божую, тотъ самому Божыю закону противляетъся (Холм, 1400 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); а кто въсхочєть жєнѣ моєи и дѣтє(м) мои(м) слоужи(т) и они слоужа(т) (Київ, 1446 *Р* 154); а кто нє идєтъ до Бєлогород, а он абы дал оу Лапоушноу мыто Былогородскоє (Сучава, 1460 *BD* II, 273); кто нє боудєт стоати вь сим нашим токмѣжим, таковы боуд⟨є⟩т под клѣтвою отєчєскою (Путна, 1476 *BD* I, 212); А комоу дамо в нихъ гроши... з мыта нашого и тыи бы ждали рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) г҃а б҃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(без співвідносного слова або узагальнюючого займенника в головному реченні) (60): ащє ли хто... сия предания отческая ... переступитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а кто нє идєтъ на бѣлыи городъ, толко имєтъ дати на тѧганѧкачю колко у бѣломъ городѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а хто сѧ имє(т) оустоупа(т) оу моє прида(н)є ... соу(ди)тсѧ со мною пєрє(д) б҃гомъ (Київ, 1427 *Р* 108); хто комоу забьєть жєрєбѧ три грївны маєть платить (XV ст. *ВС* 36 зв.); А за иноє аби нє имали дило соудити их, али аби соудили их молєбник кир Іоаникїє или кого богъ избєрєт да боудєт єпископ оу нашоу митрополїю от Радовцєх (Сучава, 1481 *BD* I, 257);

(без співвідносного слова в головному безприсудковому реченні) (22): а кто идєтъ до илвова, на головноє мыто, у сочавѣ отъ скота одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); тѣ(ж) сто(г) жита алюбо пшєнїци хто удєнь возмє(т) сѫдоу за виноу ѕ҃ гривєнъ (XV ст. *ВС* 30); А кто имєтъ повєзти соукна до Брашєва, а оу головном мытѣ оу Сочавѣ от грывны по три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274);

(з пропущеним головним реченням складнопідрядної конструкції у заголовках деяких параграфів Вісліцького статуту) (67): Кто позываєть о дидицьство алюбо о долгъ (XV ст. *ВС* 6 зв.); Хто боудєть обажєнъ прє(д) соудо(м) о злодєиство алюбо о разбои (XV ст. *ВС* 32 зв.);

(у постпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (4): Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я кнѧзь єоунутии и кистютии... чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь (б. м. н., 1352 *Р* 5); то(т) да заплати(т) завѣз-

коу сто рубли срєбра, кто име(т) оуспомѣиоути на калоугери, за балошещи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 562); а который люди оусхотѧт пойти ис того сєла за кн⟨ѧ⟩зѧ Михайла... тыи мают пойти доброволио, а тот их нє мает забавлѧти нивчем кто мает тоє имєнє выкупати (Острог, 1488 *AS* I, 88);

(без співвідносного слова або узагальнюючого займенника в головному реченні) (3): В городе оу веници... ко(р)чомъ пѧтна(д)цать на мєстє дають намєстникоу с ко(р)чмы по пѧтина(д)цать гроше(и) хто горо(д) дє(р)жить (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); И онъ имаеть держати тыѣ двѣ дѣлници... докол емоу отложит двѣ тисѧчи золотых, кто боудет ближшій к тым двѣма дѣлницам (Добучини, 1487 *AS* I, 239);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом або неозначеним займенником у головному реченні) (6): пакъ ли тотъ кто имєть жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ держѣти, тогды мусить (? — *Прим. вид.*) съ мѣстомъ терпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а боудѣ(т) лї тая дѣвка алюбо жонъка нєсправнє жаловала... тогды то(т) на ко(г) она жаловала имѣєтсѧ очістіть са(м) (XV ст. *ВС* 36 зв.); на то, єстли бы сѣ пригодїло нѣкоторомоу подданномоу... котораѧ кривда... а таковїи комоу боудет кривда да имает жадати справедливост от старост хотинскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

в) *(означальні)* (12) який, що *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* (5): а митници от Романова тръга да нє имають дило до того мита, али да берєть тото мито єпископъ кто боудєть оу нашеи свѧтои митрополїи (Сучава, 1488 *BD* I, 342); О рыцєрю хта (!) дроу(г)го рыцєрѧ забьє(т) (XV ст. *ВС* 7); а Ивашко Сова маеть третее части своее постигати на Борисе, хто записъ сказилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 621); и богда(н) постави(л) перє(д) нами на то светки и писара того листа хто єго писа(л) (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

(із співвідносним словом у головному реченні) (1): а хто бы нмѣлъ той дѣлъ изроушити и с того выстоупити, тотъ бы имѣлъ п⟨є⟩рьвїє триста коп отложити и тыи наклады кто жь оу свою дѣлницю наложит (б. м. н., 1475 *AS* I, 71);

(з присвійним значенням) чий (1): оури(к) да є(ст) съ оуси(м) доходо (!) муши жены пана пантєлєва и зєтоу єи пєтру оцєлєскулу... и оусємоу роду и(х) кто и(м) боудє(т) наиближны алє о(т) тои части *кму* (!) є(ст) о(т)чина (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (4): а хто погадаеть на великого кнѧзѧ животъ, а забъжыть въ нашїоу землю, того зрадуоу маємь великомоу кнѧзю, зъ нашоѣ земли, выдати (Сучава, 1442 Cost. II, 716); а кто имєтъ погадати на наш⟨ъ⟩ животъ и забєжитъ оу кнѧзѧ великого землю, а кнѧз, великіи казимиръ, имаєтъ того нашєго зрадуѧ (!) намъ выдати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні) (1): аще щкодьникови комоу защько(ди)лъ имєеть досыть оучини(т) (XV ст. *ВС* 36 зв.).

2. *(неозначений)* (223) хтось, хто-небудь (196): а оу томь перемирьи кто *кому* криво оучинить надобѣ сѧ оупоминати старѣишему, и оучинити тому и(съ)праву (б. м. н., 1352 *P* 6); пак ли бы кто нагабалъ оу тои дѣдининѣ панюю росовую марєкрѣту... то иваноко тучнѧкъ имає (!) заступити оправи(т) (Галич, 1418 *P* 89); пак ли бы хто хотѣлъ тыє имѣнья подъ пано(м) пєтро(м) взѧти... тогды пєрвѣє имаєть пану пєтру... дати четыри ста ко(п) широкихъ грошеи (Луцьк, 1438 *P* 138); нижли комоу в ни(х) дамо на истравоу тымъ они маю(т) выдати нєжъдоучи рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*); Колї хто прїчиною оумрє(т) алюбо оутонє(т) алюбо с древа спадѣть о томъ нє(т) жадноє жалобы оу правє (XV ст. *ВС* 24); А если ся надъ нами Божья воля станеть, ино коли хто по нашомъ животѣ съ наслѣдниковъ нашихъ будеть тое имѣнье Здетеле держати, и они мають тые двѣ копѣ грошей давати... на соборную Церковъ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

будь-хто, хто завгодно (14): волєнъ продати волєнъ замѣнити, волєнъ кому о(т)дати (Перемишль, 1391 *P* 45); волни во въсехъ тыхъ именъях кому отдати... пан Иван Мукосѣевичъ и его близкии по немъ будучии (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); волни во всих тых имєнѧх кому отдати... пан Калєник и єго ближныи по иєм будучиє (Київ, 1437 *AS* I, 34); Того ради ни Ивашко от сєрєцела, ани его дѣти... да нє имают николи болшє тѣгати... на тота вышєписанна сєла, ани кто от фофышєщим плємєнє да нє имают оупоминати за Нєжещи (Ясси, 1459 *BD* I, 32); Також и мы... нє имаєм таковогo чловѣка прїимити, ани мѣстца ани поживлєнїѧ нигдє нє имаюм ємоу давати оу нашєи зємли, ани оу кого от подданних наших (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

кому хоти (2) кому завгодно, будь-кому: Волно резникомъ... быдло купуючы... и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Волен пан Оножко тоє имєнє Дажев... продати... и кому хотя записати (Володимир, 1475 *AS* I, 72);

(із вказівним значенням) той (1): и имає(м) имъ заплату всю заплатити, яко(ж) и(м) право скажє(м) и на ку(м) станє(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

(з роздільним значенням) дехто (2): А росходу шесть сотъ копъ и шестьдесѧтъ копъ, а квитацеи дано имъ десѧть, што ещо сполна не выдали, кому по половине, а кому третину (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80);

кто ин (1), хто инны (1) хто інший, хтось другий: Того ради ни Ивашко от Сєрєцела, ани єго дѣти, ани кто ин от єго рода да нє имают николи болшє тѣгати... на тота вышєписанна сєла (Ясси, 1459 *BD* I, 32); а хто учнє(т) устоупатися и пакастити (!) митрополитъ алибо хто инны да боуди на нємъ о(т) на(с) кля(т)ва (б. м. н., 1481 *ГПМ*); иныи кто (1), кто иныи (2) *див.* **ИНЫИ**; инщій хто (1), хто иньшии (1), кто їншии (1) *див.* **ИНШЇИ**.

3. *(питальний)* хто (4): и мы опытали шевцовъ, кому бы то было зведомо, што мѣщаномъ... не волно было передъ тымъ тѣхъ малыхъ кожъ купити (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); и теперъ бо(ж)єю волєю былобы и подобро заньжє кто єстъ. ива(н) васи(л)єви(ч) вєлики(и) кнѧ(з) москo(в)ски(и) г(с)древи нашому воєводє є(ст) сва(т) а вашє(и) мл(с)ти тєсть (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кто, kto, къто** 1302 (п. 1341 *P* 2; 1398 *P* 57; 1418 *P* 89; 1435 *Cost.* II, 692; 1445 *Cost.* II, 226; 1448 *P* 148; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *BD* I, 159; 1487 *AS* I, 239; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **хто, хъто, chto** 206 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1396 *AS* I, 20; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1427 *P* 108; 1437 *AS* I, 33; 1443 *P* 145; 1451 *AS* I, 44; 1459 *P* 174; 1487 *AS* I, 240; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **! то** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); *род. одн.* **кого, ко(г)** (1386 *P* 30; 1470 *BD* I, 140; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *ВС* 6, 11 зв., 30; 1499 *BD* II, 420); *дав. одн.* **кому, комоу, ко(м)у, ко(м), komu, кму** 231 (1352 *P* 6; 1391 *P* 45; 1407 *P* 72; 1418 *P* 89; 1429 *P* 112; 1438 *P* 138; 1449 *АЛМ* 8; 1459 *BD* I, 29; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1487 *AS* I, 85; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); *ск. н.* **к(у)** 1 (XV ст. *ВС* 15 зв.); *знах. одн.* **кого, ко(г)** (1350 *P* 8; 1414 *Cost.* I, 112; 1427 *DIR«A»* 450; 1436 *Cost.* I, 460; 1445 *Cost.* II, 729; 1453 *Cost.* II, 446; 1464 *Cost. S.* 60; 1475 *BD* I, 204; 1487 *BD* I, 517; 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); *ор. одн.* **кимъ, ким, ки(м)** 9 (1400 *Cost.* II, 618; 1403 *ДГМ;* 1438 *P* 140; 1447 *Cost.* II, 288; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; XV ст. *ВС* 19; 1458 *BD* II, 261); **кымъ** 1 (1398 *P* 57); *місц. одн.* **на кимъ** 1(1495 *АЛМ* 83); **на ку(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще **НИКТО.**

! КТО[2] ⟨МНОГО⟩ (1): кто кмєтє(в) изо одного сєла да дроугого сєла нє могоу(т) (XV ст. *ВС* 26).

KTOKOLWIEK *займ.* (2) (*стп.* ktokolwiek) *(відносний) (приєднує підрядні додаткові речення — у постпозиції, з узагальнюючим займенником у головному реченні)* будь-хто, хто б не був (!): мы Швидрикгайлъ великий князь Олкгилдовичъ чынымъ знаменито сымъ нашимъ листомъ кождому... кому колвекъ будетъ потребно: иже осмотрили есмо у святого еванъгелей, которие села придали наши продкове ко пречистой Божой матере церкви Володимерское (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8);

(без співвідносного слова у головному реченні) (1): Vulodislaw z bozey mylosty Korol Polski... znajemo czinimi thim nasym Listhom ktokolwiek nan vozdryth ylepak ho vslisith cz(t)om yakze wozrily na naszy wyerny slugy Ivana y Demiana... dajemo ym... szelo ... Kruselniczu (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ktokolwiek** (1395 *GL* 166); *дав. одн.* **кому колвекъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

Див. ще **КТНО KOLE, КТО КОЛИ, ХТОНЬКОЛИ.**

КТО КОЛИ, ХТО КОЛИ *займ.* (91) (*стч.* ktokoli, *стп.* ktokoli) **1.** *(відносний) (приєднує підрядні речення)* (82) **а)** *(додаткові)* (67) будь-хто, хто б не був *(у постпозиції — з узагальнюючим займенником у головному реченні)* (46): будєть вєдомо оусємъ хто коли видить грамоту(с)... ажъ ѦЗъ панко ... та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѦзємъ скиригаиломъ (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а сє я панъ мацина... освѣдчаю тъ тымъ листомъ каждому доброму пєрєдъ кымъ коли будє тътъ листъ чтюнъ ажє, пришєдъ прєдъ нашє обличьє на имѦ ходоро шидловскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину (Львів, 1400 *Р* 60—61); мы вєликии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... каждому дєброму... кому ж то коли єго будєть потрєбизна иже... дали єсмо тому... пану андрѣю... сєло михлинъ (Київ, 1433 *Р* 118); мы вєликий кн⟨я⟩зь Швитрикгаил... даєм вѣдати... кождому... комуж то коли єго потрєбно будет иж... мы єсмо єму и записали... сѣла оу крємєнецкой волости (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40); мы ⟨Стєфан во⟩євода... чиним знамєнито... въсѣмь кто коли на нь оузригь... ожє тоты... слоуги наши Михъило и Пицоурко... продали ...сєло ... на имѣ Шировци (Сучава, 1478 *BD* I, 218—219);

(без співвідносного слова або узагальнюючого займенника у головному реченні) (18): а воленъ продати... кому коли хочєть (Казимир, п. 1349 *Р* 4); Мы Владиславъ... чинимы знаємо симъ нашимъ листомъ кто ко(л) на(н) возри(т)... ажє слуга нашь... па(н) ходко чємєрєви(ч) послужи(л) на(м) вєрнє (Львів, 1399 *Р* 59); А кнзь фєдко нєсвидьскии... вызнаваємъ то си(м) наши(м) листомъ нынєшни(м) и потомъ будучи(м) пєрєдъ кого жь коли сєсь листъ нашь приидєть... како єсмъ А вѣрнє служилъ... кнѦ(з) швитрикгаилу (Черняхів, 1435 *Р* 132); мы Стефан воєвода... вызнавами... ис тым то нашим листом ... кто коли на ть запис оузрить... ажє мы слюбоуємь... королеви полскомоу... аже абыхом єго милости вєрни... были (Сучава, 1462 *BD* II, 292);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (3): хто коли єго купилъ тому слушати къ стму ивану (Перемишль, 1378 *Р* 26); а кто коли по(ч)нєтъ оучинити, того имаємъ явнѦго казнити и оустановити (Серет, 1445 *Cost.* II, 729);

б) *(підметові)* (11) будь-хто *(в препозиції — із співвідносним словом або особовим займенником у головному реченні)* (6): а кого коли г(с)дрь нашь, кроль влодиславъ, пошлєть своихъ слугъ, пановъ, до нашєи зємли, тогды тии имають прєдними (sic.— *Прим. вид.)* голдовати слюбити (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а кто коли которыи на(с) оурѦдни(к) задєржати и прѣстоупи(т) на(ш) листъ... то(т) оузри(т) нашоу казнъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); А кому коли въ нихъ подаємъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они мають имъ платити по рокомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); А кому коли отпустили мыта луцкого з ласки нашое в тых его трех годех, мает он то записати, што бы мѦло того мыта прийти (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82);

(без співвідносного слова в головному реченні) (3): хто колї боудєть позваныи на соудъ имєєть о(т)повєдать (XV ст. *ВС* 15 зв.);

(з пропущеним головним реченням складнопідрядної конструкції, у заголовках деяких параграфів Вісліцького статуту) (2): кто коли бавасть (!) ожалова(н) о злодѣиствє (XV ст. *ВС* 18);

в) *(означальні)* (4) який-небудь, будь-який *(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (2): а кого коли исъпрѦчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ оу млина тыѣ люди далъ єсмъ имъ со всѣмъ правомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадять, ино нашымъ намѣстникомъ... не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(у постпозиції — з особовим займенником у головному реченні) (1): алє комоу сѣ оузри(т) кри(в)да ажє имає(т) о(т) ти(х) люди... а они... да иштоу(т) и(х) прѦ(д) єгоумєно(м) кто ко⟨ли⟩ боудєтъ оу хра(м) стго николи (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530);

(в інтерпозиції — з особовим займенником у головному реченні) (1): а они да тѣжоутъ и да ищоу(т) и(х) прѣ(д) игоумєно(м), кто коли боудє(т) оу храма стого нико⟨ли⟩... боу(д) оу чє(м) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391).

2. *(неозначений)* будь-хто, хтось (9): мы такожє... обицоуємъ... николи о(т)... кролѣ по(л)ского... о(т)стоупити ни одни(х) натисковъ алибо намолвєнїа о(т) кого коли нє дбаючи (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); Благословєнье Ісидора, митрополита Киевского ... старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ, кто коли ни естъ, такъ-же и заказникомъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); и кто коли имє(т) оу тои пасици ставити свои бчолы, а дєсѣтиноу бы калоугєри о(т) молдавицє брали, а и(н) никто (Сучава, 1453 *Cost.* II, 454); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы, боуд гдє оу нашєи зємли, и довєдєт наш чловѣкъ на Брашовѣнє... а Брашовѣни да стратът того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кто коли, кто... коли, kto koly, кто ко(л)** 55 (1388 *Р* 40; 1394 *Р* 53; 1399 *Р* 59; 1404 *Cost.* II, 625; 1413 *Р* 82; 1449 *Cost.* II, 742; 1458 *Cost.* II, 814; 1472 *BD* I, 169; XV ст. *ВС* 18; 1478 *BD* I, 218 і т. ін.); **хто коли** 9 (1378 *Р* 26; 1387 *СП* № 12; 1424 *Р* 104; 1443 *Р* 144; XV ст. *ВС* 15 зв., 16, 18 зв., 34, 37 зв.); *род. одн.* **кого коли** (1436 *Cost.* II, 702); *дав. одн.* **кому коли, комоу ... коли** (1349 *Р* 4; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8; 1433 *Р* 118; 1438 *Р* 140; 1444 *AS* I, 39; 1451 *AS* I, 44; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1461 *AS* I, 53; 1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); *знах. одн.* **кого коли, кого... коли** (1357 *Р* 20; 1395 *Cost.* II, 610; 1434 *Р* 129; 1435 *Р* 132; 1500 *АСД* II, № 3); *ор. одн.* **кымъ коли** (1400 *Р* 61).

Див. ще **КТНО KOLE, KTOKOLWIEK, ХТОНЬКОЛИ.**

КТОРЫ, КТОРЫИ *займ.* (18) (*стп.* który) **1.** *(відносний) (приєднує підрядні речення)* (16) **а)** *(означальні)* (10) який, котрий *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (4): тако мы с паны... оставили єсмы бѣлєцко (!) при бѣлцѣ и такѣ цо (так.— *Прим. вид.*) жє мєжи тыми границѦми (так.— *Прим. вид.*) кторая прозвиска суть со оусѣмъ (Львів, 1421 *Р* 94); тако (ж) и мы имаєм) чинити нєпрїатєлє(м) кролє(в)скы(м) и и(х), або ты(м) злодїє(м), кторы(м) до нашє(г) зємли проиду(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

(без співвідносного слова у головному реченні) (3): а далѣи хочємъ и слюбоуємъ вшитки записы прє(д)рєчєны(х) прє(д)ковъ наши(х), воєво(д) молдавски(х), дєржати и наполнити, кторы, ми сьѦ... кролємъ полскимъ... дєржати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735); про то(ж)...

к оужиткоу нашимъ по(д)данымъ... оуставлѧємы права которая жь вшистци в нашеи земли имають... держать (XV ст. *BC* 10); алє коли... оусхочє(м) поєхати пєрє(д) нашєго милостивого пана приєхати, а ...па(н) имає(т) на(с) глєитовати своими чотырми вєликими паны... которыи(ж) мы тыми часы пожадає(м) (Серет, 1453 *Cost*. II, 766);

(в інтерпозиції — з узагальнюючим займенником у головному реченні) (3): про тожъ мы... слюбоуємъ... ижє хочємъ вшитки... слюбы, которыѧжъ... воєво(д) молдавски... королєви полскому... оучини(л) .. на вѣкы, держати (Хотин, 1448 *Cost*. II, 738);

б) *(підметові) (в інтерпозиції — з особовим займенником у головному реченні)* що, який (3): мы которыи(ж) всѧ живыѧ рѣчи розоумо(м) прєвышає(м), нѣ имаємъ шлѧхєтны(м) обычаємъ наши(х) прє(д)ко(в) противити сѧ (Хотин, 1448 *Cost*. II, 733);

в) *(додаткові)* (3) який, котрий *(у препозиції — із співвідносним словом)* (2): а которы бы на(ш) нєпрїѧтє(л) оутєклъ на и(х) сторону или злодїи, то(г) имає(т) вѣсити, або на(м) наза(д) выдати (Сучава, 1457 *Cost*. II, 810);

(у постпозиції — без співвідносного слова) (1): мы Стєфан, воєвода... знакомито чинимъ тым то листом которымъ потрєбно єст... яко хотѧ... прєдкоув наших... наслидова‹ти›... так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

2. *(відносно-приєднувальний)* а цей, а саме цей (1): про тожъ мы которою зь єго волию повинни єсмы сѧ згодити, а вѣрною слоужбою послоушни быти (Хотин, 1448 *Cost*. II, 738).

3. *(неозначений)* якийсь, будь-який, який-небудь (1): коли которая пани алюбо панна позвана была а прїдє(т) на ро(к) данныи и соудья сѧдє(т) на соудѣ имєєть посла(т) заказцю своєго съ єє съпоромъ до єє домоу (XV ст. *BC* 12).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **которыи** 1 (1457 *Cost*. II, 810); **которы** 1 (1457 *Cost*. II, 810); *наз. одн. ж.* **которая** (XV ст. *BC* 12); *знах. одн. ж.* **котороу(ю)** 1 (1453 *Cost*. II, 766); **которою** 1 (1448 *Cost*. II, 738); *наз. мн. ч.* **которыи** 1 (1448 *Cost*. II, 733); **которы** 1 (1448 *Cost*. II, 733); **которыѧ** 1 (1448 *Cost*. II, 734); **которіи** 1 (1448 *Cost*. II, 733); *наз. мн. ж.* **которыѣ** 1 (1448 *Cost*. II, 733); *с.* **которая** 2 (1421 *P* 94); *дав. мн.* **которы(м), которымъ** (1457 *Cost*. II, 810; 1462 *BD* II, 283); *знах. мн. ч.* **которыи** 1 (1453 *Cost*. II, 766); **которыѧ** 1 (1448 *Cost*. II, 738); *знах. мн. с.* **которая** 1 (XV ст. *BC* 10); *ор. мн.* **которыми** (1448 *Cost*. II, 735).

Див. ще **КОТОРЫИ.**

***КТОРЫ КОЛИ** *займ.* (1) (*стп.* którykoli) *(неозначений)* будь-який, який-небудь: Тиж нє имамо ани хочем никоторых зємлъ... прѧз особного произволєня рєчєнного пана нашєго королѣ... которым коли обычаєм, отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **которым коли** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще **КОТОРЇИ КОЛВЄ, КОТОРІИ КОЛИ, *КОТОРЫИ КОЛИ БОУДЬ.**

КОУ *прийм.* (101) (*стп.* ku, *стч.* ku) *(з дав.)* **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (52) а) *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)* до (кого, чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (20): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); про то жь ѧ... приступилъ єсми ку... королєви польскому и ку свтои коруне полскои (Черняхів, 1435 *P* 132—133); и вєздє на(м) имѣнїа є(г) и доходы отворены... доколѣ да(ст) млы бъ привєрнє(т)сѧ нашє доброє, ку нашєи зємли (Сучава, 1457 *Cost*. II, 811); а я кн‹ѧ›зь Сємєн Юрьєвич маю придати ку св‹ѧ›тому Иоанну к Голшаном полумєрокъ мєду (Степань, 1489 *AS* I, 89); и мы... хотѧчи єго рыхлєйшого вчинити коу тымжє вчинкомъ, ємоу имѣнє н‹а›шє имєнємъ Звѧгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з орудним (1): просили нас два братя рожоная... пана Маськовы сыны... быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193);

б) *(вказує на відношення кого або чого до кого або до чого)* до (кого, чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (14): а особно ижє мы доброую ‹з›авжды мѣли єсмо... волю... коу покоєви а коу єднотѣ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а ѧкосѧ они записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставичнои и вѣчнои сталости и коу ины(м) пєвны(м) слюбо(м), мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost*. II, 733); слюбоуємь... абыхомь мы их милости вєрни... были на вєки, тымъ обычаємь, яко соут были и пєрєдковє наши... и были... покорни коу... королємь и короунѣ полской (Сучава, 1468 *BD* II, 301); Ино мы, впамятавшы его веръную а пил‹ь›ную службу... кv отцу нашому... тыи сельца... дали есмо ему (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

в) *(вказує на приналежність чого до чого, на зв'язок чого з чим)* до (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (12): tedy oczicz toho sieła Pokossowczow sztho panu Mirosławu swoiu wathnypu (!) prodał na ymię Oleszko Pukossowicz y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza (Галич, 1413 *GL* 48); Мы... бискупове влодиславъ выбраныи ку бискупству влоцлавскому... записуємы сѧ стєцку воєводѣ (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); Я Гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне свое... Всекрево... со всимъ съ тымъ, што ку тому имѣню служить (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); мы князь Семенъ Александровичъ дали есмо село Жердеву... пану Андрѣю Морозови со всимъ с тымъ, што ку тому селу прислушаеть (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей... нановѣ за собою посадыти на церковной земли, которая къ той Церкви... прислухаеть ку Пустынцы (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

г) *(вказує на приєднання, додачу чого до чого)* до (чого) (4): My Witold wełyki kniaź łytowski... czynemy znamenito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłu ku Nowostawcom zemłey wołynskoy Rydkuiu (Ужів, 1421 *AS* I, 27); А на болшоую крѣпость... томоу оусємоу вышєписанномоу, и пєчат нашоу єсмо привѣсили коу сємоу листоу нашємоу (Сучава, 1468 *BD* II, 302—303);

к о у т о м о у (1) до того, крім того: Я пань микоула... што(ж) єсми сороужи(л) црквь стго николы... оу дользкоу и придалъ єсми своєго имѣнья дользска дєсѧтиноу озимины... А коу томоу придалъ єсми на тоую црквь островь мошноє (Перевали, 1440 *P* 142).

2. *(виражає відношення мети)* на (що) (30): Teź jestliby... niekotoryj pripuźonyj... wołał by, a jestliby jemu ku pomoźeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused ...tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); Мы па(н) сташко исъ давыдова... приводимо то ку вѣчной памѧти (Погоничі, 1422 *P* 97): а ми мовжды (!) бы єсмо были хотѣли коу досвєтьчѣню и(х) правды алюбо хитрости о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи коу покоушѣню таковы(х) тадынковъ к ва(м) до кнзьства вєликого послати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); слюбоуємо и по(д)даємо сѧ, коли на(с) позовє(т)... коро(л) єго мл(с)ть, на оурєчєноє мистцє, гдє пєрвїишїи воєводы коу голду хожєвали, а мы на тоть дє(н)... имаємь поставити сѧ (Хотин, 1455 *Cost*. II, 774); длѧ того ку вѣчныи рѣчи памєти мы Олєксандръ... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н‹а›шє имєнємъ Звѧгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

3. *(виражає просторові відношення, вказує на напрям дії)* до (чого), на (що) (13): а покинувъши гостинецъ Олыш-

ский въ право... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ ку полуносчы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); panu Mirosławu od Bludnik hranicza... prosti ku Dnistru thanewicz brodisczu (Галич, 1413 *GL* 48); И повєла нас пани ВасилєваѦ... ловы своими ажъ къ сєлоу коу Всємєроу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

4. *(виражає модальні відношення)* до (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції (3): алє ижь вєлможныи стєфанъ... воєвода... пришолъ за сѦ ку доброи памѦти... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *Р* 121); А далей Борисъ примовилъ ку чсти дѣду, и отцу (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

◇ к у п р о т и в ъ (2) взамін (чого): прыслалъ єси до насъ своихъ пословъ... абыхмо дали нашъ листъ твоєй милости и подъ нашою прысягою ку противъ листу твоєй милости, которого єси намъ далъ и прыслалъ твоя милость нашыми послы (б. м. н., 1496 *BD* II, 401); к о у в ѣ д о м о у (1) *див.* ***ВѢДОМЪ.**

Див. ще **ИКЪ, КЪ**[1].

***КОУБЧИЧЪ** *див.* **КОУПЧИЧЪ.**

!КУВТѢРЬ *див.* ***КОУФТЄРЬ.**

***КОУВѦЗЬ** *ч.* (1) ⟨?⟩: а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы Васья(н) коувѦ(з) а ключни(к) пє(ч)рскы андрони(к) (б. м. и., 1498 *ЧІАФ*).

КОУДА *спол.* (310) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(означальні) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* що, який (286): а тѣмы сєламъ о(т) турлуи съ оусими поєни и съ всѦми своими старими хотарми коуда из вѣка оживали непогушено (!) имъ николи на вѣк⟨ы вѣч⟩ниѦ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); и оупросили сєбѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар, коуда из вѣка при⟨слоу⟩хало к томоу мѣстоу тръгоу Бръладоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 63); ахо⟨та(р)⟩ томоу о(т) половини половина сєло, о(т) ръшкани, ви(ш)наа ча(ст), да є(ст) от половини половина, о(т) оусє(г) хотарѣ, а о(т) ин⟨ши(х) сто⟩роноу да є(ст) по старому хотарю, куда ⟨из вѣка⟩ оживали (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

2. *(місця)* (22) *(у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де (19): а хотарь тѣмъ двомъ сєломъ коуда хотарили и оуживали из вѣка (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); и даємъ и дали єсми сє(с) нашъ ли(ст) монастырю нашємоу о(т) быстрици... потвєржаємъ и(м) ботна исъ оусими озєрами кулко прислухаю(т) о(т) ботна и куда є(ст) и(м) стыры (!) хотаръ (Васлуй, 1452 *DIR«A»* 500); а от ⟨инших⟩ сторо⟨н⟩ по старомоу ⟨хотароу⟩ и коуда хотарил пан Щєфоул пръкалабь (Гирлов, 1499 *BD* II, 148); куди (2): а по старымъ дорогамъ гостємъ поити куда хочєть (б. м. н., 1366 *Р* 14); и дали... єсми монастирю... о(т) нѣмца... киприѦнова пасика... и съ оусими полѣнами... по(ч)нщє о(т) приходища моловатцу вода вишнивцу и коуда полѣна дєржи(т) вы(ш) (!) монастирѣ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) куди (1): а гостѦ нє принєволити но куда хочєть туды поидєть (б. м. н., 1366 *Р* 14).

3. *(способу дії) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* як, куди (2): а бѫдє(т) ли виноватьі(и) позва(н) пєрвьі(и) дроу(г)и трєти(и) на ро(к) а нє станєть тогды сказоуємы то(т) которыи пєнєзи позыча(л) алюбо торы(и) (!) рєчи записаны по трє(т)ємь рокоу имаєть моць продати алюбо оборотить коуда хочєть (XV ст. *BC* 18); Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

Див. ще **КОУДЫ, ПОКОУДА.**

КОУДРИЧИ *мн.* (1) *(назва ниви у Троцькому воєводстві)*: продали єсмо Єго Милости... на озєрє зємлю пашноую на имѦ Коудричи з сєножатми (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз.* **Коудричи** (1492 *AS* III, 23).

КОУДРѢ *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Кондратъ): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потврѣдили єсмо имъ... язєръ коврълоуискїи съ грълою и гдє коудрѣ (? — *Прим. вид.*) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); сє азь... ї̈о Стєфа(и) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми стои нашєи єпискоупїи о(т) радѣвцє(х)... ВІ црко(в) и(с) попо(м) гдє коудрѣ опришє (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коудрѣ, ко(у)дрѣ** (1448 *Cost.* II, 324; 1490 *DC* 147).

Див. ще **КАНДРѢ.**

***КУДРѦВЬЧИЦЬСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Кудрявцево *у Смоленській землі)*: Сє азъ пєрфурий с(с)нъ (!) ивановъ внукъ васьковъ кырьдѣєвица далъ єсмь зємлю кудрѦвьчицьскую... стму сп(с)су (!) в вѣкы (б. м. н., поч. XV ст. *Р* 75—76).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **кудрѦвьчицьскую** (поч. XV ст. *Р* 75).

КОУДЫ *спол.* (29) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(означальні) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* що, який (23): а хотаръ томоу сєлоу по старымъ хотаромъ коуды из вѣка оживали (Сучава, 1433 *Cost.* I, 353); а хотарь тѦ(м) сєла(м) да є(ст) о(т) оуси(х) сторонь по старомоу и(х) хотарю коуды из вѣка оживали (Сучава, 1471 *DIR«A»* 525).

2. *(місця)* (5) *(у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* куди (4): по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ... до Каменя леса (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а придалъ єсмь єму озєра рыбнаѦ за днѣстромъ куды мои нєводи ходили (б. м. н., 1349 *Р* 3); а коли бых я хотѣлъ от кн⟨Ѧ⟩зѦ єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти проч ѣхати... тогды я и дѣти моѣ мають ѣхати коуды хотѦт (Острог, 1466 *AS* I, 61); такєжъ и посло(м) вашє(и) мл(с)ти и купцо(м) да є(ст) зємля г(с)дра нашого воєводы о(т)творєна (!) ходити слобо(д)но и доброво(л)но... коуды имъ боудє(т) надобє (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.);

(у препозиції—без співвідносного слова у головному реченні) (1): kak źe i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

3. *(способу дії) (в інтерпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* як (1): А моуж мой кн⟨Ѧ⟩зь Иванъ Сємєнович оузѦвши тых двѣ тисѦчи золотых, волєнъ даровати и отдати и на ц⟨є⟩рковь дати и коуды хотѦ обєрноути кь своємоу пожиткоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

Див. ще **КОУДА, ПОКОУДА.**

***КОУЄВЪСКИИ БРѢСТЬ** *ч.* (1) *(назва міста в Польщі, пор.* Brzêść Kujawski): пса(н) оу коуєвъско(м) брѣстьи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу коуєвъско(м) брѣстьи** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***КОУЗМА** *див.* **КУЗЬМА.**

***КУЗМИНЪ** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Кузьмин: а тамъ є(з)ди(л) єсми до коузмина ставовъ глѦдєти ино въ ку(з)минє ставъ со млыномъ алє споущать єго нє(ль)за (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *род. одн.* **коузмина** (XV ст. *ИК*); *місц. одн.* **въ ку(з)минє** (XV ст. *ИК*).

КУЗМИЧЬ, КУЗМЫЧЬ, КУЗМИЧ *ч.* (7) *(особова назва)*: а при том были свѣдци, пан пєтрѣ нєоря, воєвода судомирскыи... пан васко кузмич (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч)... иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *Р* 18); Мы бискупи мацѣи прємыски(и) офанасѣи владыка прємыски... волчко кузми(ч).. чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о волость о залѣсиє... прєд на(м) водила(с) (Мєдика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кузмичь** 3 (1378 *Р* 26; 1390 *Р* 176; 1393 *Р* 52); **кузми(ч)** 2 (1370 *Р* 18; 1404 *Р* 70); **кузмич** 1 (1361 *AGZ* 6); **кузмычь** 1 (1366 *Р* 12).

КОУЗНЄВЩИНА *ж.* (1) *(назва ниви у Троцькому воєводстві)*: и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо

Єго Милости дворєц наш... а на озєрє зємлица пашнаѧ Коузнєвщина (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коузиевщина** (1492 *AS* III, 23).

КУЗНЄЦЪ *ч.* (5) коваль (4): или боу(д) мис(т)ръ какы боудє(т) оу ты(х) вышеписанны(х) сє(л) и кожокаръ или кузнєцъ... никто да нє имаєтъ ни єдно дѣло до ни(х) (Побрата, 1448 *ДГПР*); господи помози самоилови кюзнецю (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); Яким коузнє(ц) зємлю дє(р)жить Лисовъщиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); сєрєбныи коузнєць (1) *див.* **СЄРЄБНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **кузнєцъ** 2 (1448 *ДГПР*; 1454 *АЛМ* 12); **коузиє(ц)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); **коузиєць** 1 (1369 *ПСЧК*); *дав. одн.* **кюзнецю** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

***КУЗНЯ** *ж.* (1) рід кованої посудини; міра місткості: Панъ Юрей пишеть, ижъ тотъ человекъ ДитѦтъковичъ даивалъ отцу нашему с тое земли... две кузни меду (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *знах. дв.* **кузни** (1493 *АЛРГ* 56).

КУЗЬМА *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Козма, *гр.* Κοσμᾶς); кузьма, пантелѣимонъ, демьянъ, киръ, иоанъ, самсонъ, фалелѣи по тои сторонѣ то все безмезници (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); а иа то є(сѵ)... вѣра пана коузмы шандровича (Сучава, 1433 *Cost.* I, 361—362).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кузьма** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); *род. одн.* **коузмы** (1433 *Cost.* I, 362).

***КОУКОВА** *ч.* (1) ◇ крѣница коукова *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *род. одн.* **коуковы** (1448 *Cost.* II, 324).

КОУКЯ *ж.* (1) (*серб., болг.* кукя) дім, храм: Іо Стефан воєвода бжїєю мл(с)тїю господарь зємлиє молдавскыє снъ Богдана воєводоу сътвороу сїю коукю за кораб в лѣт ≠SЦПГ (Ясси, 1430 *Rev.*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **коукю** (1430 *Rev.*).

КОУЛИКОВСКИЙ, КОУЛИКОВЪСКИЙ, КУЛІКОВЬСКІИ, КУЛИКОВЬСКЫИ, КУЛИКОВСКЫИ *ч.* (6) (*особова назва*): а на тъ свѣдци пано Ашко мазовшанинъ пано мичко куликовскыи (Львів, 1400 *P* 61); а єще при томъ были послы съ львова... мычко куликовьскыи и зимиръстамъ ханысъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); А при том был... пан Мишко Коуликовъский (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **куліковьскіи, коуликовский, коуликовъскии, куликов(с)ки(и)** 4 (1404 *P* 70; 1424 *P* 104; 1466 *AS* I, 61); **куликовскыи, куликовьскыи** 2 (1400 *P* 61; 1408 *Cost.* II, 633).

***КОУЛИСЄВЪ** *ч.* (1) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєло гдє грабовци сидѦ(т) оу вишнїи конєцъ коулисєва гдє радоу(л) сиди(л) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **коулисєва** (1437 *Cost.* I, 541).

КУЛКО *див.* **КОЛКО**[1].

КОУЛКОСЪ *числ.* (1) (*неозначено-кількісний*) скільки-небудь, скількись: Мы пе(т)ро воєво(да)... с паны радою нашєю мо(л)да(в)скои... радили єсмы... о оутиснєнїє и погибєли зємли нашеи що(ж) съ оуси(х) сторо(н) имає(м) и наибоу(л)шє о(т) тоурко(в) иже набрали и бєроу(т) по коу(л)косъ разо(в) и просѦ(т) оу на(с) даны двѣ тисѣчи оугорскы(х) зла(т) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

***КОУЛМА** *ж.* (3) (*молд.* кулме) перевал: А хотарь Бѣлошєшим... до сєрєд добровоу та от толѣ... оу дил, та от толѣ дилом долоу иа коулми вишнїи градищи, та от толѣ... потокою долоу до коулми нижнїю градищи, та на коулми долоу до крѣницѣ Влъканова (Сучава, 1475 *BD* I, 206).

ФОРМИ: *род. одн.* **коулми** (1475 *BD* I, 206); *місц. одн.* **на коулми** (1475 *BD* I, 206).

***КУЛЫГА** *ж.* (3) (*назва річки у Подільській землі*): тамъ же есмо... грани на лыпи вытесаты велилы; одътоль уверхъ рички Дидовки... нижей урочища Брычнаго, где впадаетъ ричка Кулыка (!), где есмо засталы пана Кмыту, который призналъ: же по левой рички Кулыгы грунтъ Мыкулынскій, а по правой мой до Лытына (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **Кулыка** (1430 *ГВКЛ* 8); *род. одн.* **Кулыгы** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **Кулыги** 1 (1430 *ГВКЛ* 8).

! **КУЛЫКА** *див.* ***КУЛЫГА.**

КОУЛЬ *ч.* (1) (*особова назва*): Я Иван Тимофеєвич Коуль ... з женою моєю Марѣєю... вызнаваем... штож взѦли єсмо въ кнѦзѦ ВасилѦ Єго Милости Андрѣєвича Полоубєнского тридцат коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коуль** (1492 *AS* III, 23).

***КОУЛЯ** *ж.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): Тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас, жаловали єсми єго... и дали єсми єго (sic— *Прим. вид.*) оу нашеи земли двѣ мѣстѣ от поустини на Коулѣ (Васлуй, 1436 *BAM* 33).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Коулѣ** (1436 *BAM* 33).

КОУМНАТЪ *ч.* (1) (*молд.* кумнат) (*брат дружини*) шурин; (*чоловік сестри*) зять: мы ⟨Стефань воєвода...⟩ знаменито чиним... оже прїидош⟨а прѣд нами...⟩ пан Юрїє (або Юрїи.— *Прим. вид.*) вистиярник и пан Пєтрашко коумнатъ єго, и съ тєжчєю своєю старои кнѣгини Ст⟨єцка, оуиоу⟩ковою Демєкоушъскоул, Аноушкоую... и потокмили сѦ съ нашим ігоуменом архимандритом Өеодором (б. м. н., 1470 *BD* I, 152—153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коумнатъ** (1470 *BD* I, 152).

***КОУМОВЪСТВО** *с.* (2) кумівство: а колижь тыи свє(т)кы на соудє монованы (!) тогды то(т) замєшька(х) (!) о(т)озва(т) того коумовъства а потомъ коли по(д) прїсѦгою свидо(ч)ство чинили, тогды тотъ доминикъ оставилъ того якоуба длѦ коумовъства єго же бы сѦ нє го(ди) (!) свидо(ч)ство є(г) а хотє(л) имєти заисканноє своє жалобы (XV ст. *BC* 20—20 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **коумовъства** (XV ст. *BC* 20).

КОУМЪ *ч.* (1) кум: О свїдѣ(ч)ство прїрожєныx) имаєт) ли бы(ти) припоущо(н) Конъдра(т) а доминака (!) домоу добыва(л) свїдо(ч)ствомь конъдра(т) шесть свє(т)ковъ поставилъ по(д)лоугъ приказанїя соусоудьи (!) правыи бы(л) єкоубъ коумъ єго которыи же тоую рє(ч) мєжи ими прїєтєльскы єдна(л) (XV ст. *BC* 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коумъ** (XV ст. *BC* 20).

КУНАЦКОВИЧЪ, КУНАЧКОВИЧЪ *ч.* (2) (*особова назва*): Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю самъ на себе... которое имене... на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Кунацковичъ, Куначковичъ** (1449 *АЛМ* 8).

КОУНАШЬ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были свѣткы... мѣстич(и) луцкыє, мытници: Иванъ Рогатинєць, Коунашь (Луцьк, 1461 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коунашь** (1461 *AS* I, 54).

КУНДРАТЪ *див.* **КОНДРАТЪ.**

***КУНИИ** *прикм.* (3) (*який зроблений із шкурок куниць*) куничий: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний, сѣрою кутвѣрою волоченъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); з нового места послано кнѦзю великомоу тфє(р)скомоу шоуба собольѦ волочонаѦ аксамитомъ або адамашъкою, а дроугаѦ шоуба ку(н)Ѧ (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **куний** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *наз. одн. ж.* **ку(н)Ѧ** (1488 *УКТ*).

Див. ще ***КУНИЧИИ, *КОУНИЧНЇИ.**

***КОУНИЛОВЪ** *прикм.* (1): також⟨є⟩ єсми дал⟨и⟩ сєл⟨о⟩ к⟨ръ⟩стѣ на имѦ калиновци... о(т) врѣха коунилова (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **коунилова** (1429 *Cost.* I, 248).

***КУНИНЪ** *ч.* (2) (*назва присілка у Волинській землі*) Кунин: На Гнидовѣ не надобе мыта давати... въ кунинѣ

не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); Посѣдилз перед нами старостинаѧ луцкаѧ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Олизароваѧ Шиловича кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Федка, штожь пан єєй (!) небощикъ пан Олизар Шилович... записал єєй (!) имєнѧ свои на имѧ Здолбнцоу с приселком з... Кунином (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Кунином** (1487 *AS* I, 240); *місц. одн.* **въ Кунинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

КОУНИЦА *ж.*(47) *(шкурка куниці як товар і рід податі)* куниця: то все далъ єсми церкви Божой. К тому и куницы стъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а у черновци, возы нє стрѧсти, алє купєць дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ, куници, сєребро, воскъ и кони добрїи зємьстїи (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а идє(т) с нє(г) колода мєдоу и съ всєми пошлинами з бобры и с куницами и с полю(д)ємь (Київ, 1427 *Р* 108); Я хвє(д)ка пашкова до(ч)ка дохновича... даровала єсми своєю доброю волєю моужа своє(г) пана васи(л)я хрєбтовича своими имє(н)и о(т)чизными... з боры з лесы... и з данми з мєдовыми из грошовыми и с коуницами (Луцьк, 1490 *ЗХП* 134—136).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуница** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); *дав. одн.* **куницы** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *знах. одн.* **коуницоу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *наз. мн.* **коуници, kunicy** 12 (1408 *Cost.* II, 633; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1434 *Cost.* II 670; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв., 93, 93 зв.); **куницы** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *зам. род.* от тых (тыи) **коуници** 3 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670; 1460 *BD* II, 276); *род. мн.* **куницъ, коуниц, коуни(ц)** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1456 *Cost.* II, 791; бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *знах. мн.* **куници, коуници** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 275; 1466 *BD* I, 96; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 93, 93 зв.); *ор. мн.* **куницами, коуницами** (1427 *Р* 108; XV ст. *ВС* 30 зв.; 1490 *ЗХП* 136).

КОУНИЧА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: Тѣ(м) мы видѣвши и(х) правую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали... єсми и(м), оу нашєи зємли... села на имѣ онєщи... и на днистри коунича (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коунича** (1456 *Cost.* II, 569).

Див. ще **КОУНИЧЄЄ.**

КОУНИЧЄЄ *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєла єго... на имѣ сєло киндиндици... а дроугоє сєла (!) коуничєє (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуничєє** (1437 *Cost.* I, 541).

Див. ще **КОУНИЧА.**

***КУНИЧИИ** *прикм.* (1) *(який зроблений із шкурок куниць)* куничий: А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита... пани хоньци (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **куничюю** (1378 *Р* 26).

Див. ще ***КУНИИ, *КОУНИЧНЇИ.**

КОУНИЧНИКЪ *ч.* (2) селянин, що платив подать феодалові шкурками куниць: а коуничнико(в) три по шести коуни(ц) дають два и(х), а трєти(и) коуничникъ по три коуници а вси три го(л)тѧи (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуничникъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *род. мн.* **коуничнико(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

***КОУНИЧНЇИ** *прикм.* (1) *(який належить куниці)* куничий: а хто хочє(т) на нє(г) конать ижє нє исправедливѣ соуди(л) имєє(т) на нєго досвє(т)чи(т) шєстьма свє(т)кы такъ оуро(ж)ными ка(к) то(т) соудья а нє имєєть слоуха(н) быти далѣи олижь положи(т) три гривны алюбо лоупєжи коуничнїи которыи(ж) то соудья возмєть справнє коли боудѣть правъ (XV ст. *ВС* 34).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **коуничнїи** (XV ст. *ВС* 34).

Див. ще ***КУНИИ, *КУНИЧИИ.**

КОУНЦѢ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. мад.* Konсza): А на то свѣдковє... пан коунцѣ, пан мартин боурѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коунцѣ** (1456 *Cost.* II, 791).

КУНЦѢРЄ *див.* **КУНЦѢРЬ.**

***КУНЦѢРЄВЪ** *прикм.* (1): а кунцѣрє игнатъ вывєли старцѣ тако смы мы опытали старцєвъ кунцѣрєвы(х) игнатовы(х) (б. м. н., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **кунцѣрєвы(х)** (1419 *Р* 90).

Пор. **КУНЦѢРЬ.**

КУНЦѢРЬ, КУНЬЦѢРЬ, КУНЦѢРЄ *ч.* (4) *(особова назва)*: ѧ осташко давыдовскии корчакъ... знаємо чини(м)... ажє кроль... казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцѣрє(м) (б. м. н., 1419 *Р* 90); а тому свѣдьци панъ миколаи спичникъ. панъ куньцѣрь (Галич, 1424 *Р* 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кунцѣрь, куньцѣрь** 2 (1419 *Р* 91; 1424 *Р* 106); **кунцѣрє** 1 (1419 *Р* 90); *ор. одн.* **кунцѣрє(м)** (1419 *Р* 90).

***КУНЬ** *див.* **КОНЬ.**

КУНЬЦѢРЬ *див.* **КУНЦѢРЬ.**

***КУПАЛЫ** *мн.* (1) *(назва церковного свята Івана Хрестителя, також календарна дата)* Купайла, Купала: а миръ о(т) покрова бц̃ѣ до иванѧ днє до купалъ (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *род.* **купалъ** (1352 *Р* 6).

***КОУПАТИ** *див.* **КОПАТИ.**

КОУПЄЖ *ч.* (5) *(стч.* kupeź, *стп.* kupierz) ◇ **п р и в и л ї є о т к о у п є ж** (4) *див.* **ПРИВИЛЇЄ**; **п р и в и л ї и о т к о у п є ж** (1) *див.* **ПРИВИЛЄЙ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **коупєж** (1482 *BD* I, 265; 1483 *Cost. D.* 30; 1484 *BD* I, 286; 1488 *BD* I, 347; 1493 *BD* II, 22).

***КОУПЄЖНЫИ** *прикм.* (1) ◇ **п р и в и л ї є к о у п є ж н о є** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **коупєжноє** (1500 *RA* 260).

КУПЄЦЪ, КУПЄЦЬ, КУПЄЦ *ч.* (37) купець: а у чєрновци, возы нє стрѧсти, алє купєць дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); и дали єсми сє(с) лї(ст) нашъ приѧтєлє(м) наши(м) оуси(м) брашовѣно(м), оуси(м) купцє(м) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); А которыи бы купцы хотели мыто объежчати новыми дорогами... нехай он их встѧгает и мыто на них берет по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); А також коупцєм от зємлѧх прєрєчєнаго кролѣ єго милости полского и вєликого кнѧзѧ литовского вєздє по нашєи зємли молдавскои да єст им слободно... ходити и торговати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коупєцъ, купєц** 5 (1434 *Cost.* II, 669; 1439 *Cost.* II, 59; 1460 *BD* II, 275; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **коупєць** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II, 790); *наз. мн.* **коупци, коупъци, ку(п)ци** 4 (1456 *Cost.* II, 788; 1457 *BD* I, 4; 1460 *BD* II, 273; *DIR«A»* 515); **коупцы, купцы** 3 (1496 *ПСВВ*; 1498 *АЛРГ* 82, 83); *дав. мн.* **купцємъ, коупцєм, купцє(м), коупцємь** 19 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 186; 1445 *Cost.* II, 729; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261; 1460 *BD* II, 276; 1463 *BD* II, 295; 1475 *BD* II, 329; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **купцо(м)** 1 (1496 *ПСВВ*); *знах. мн.* **коупци** 1 (1448 *Cost.* II, 305); **куп(ц)єхъ** 1 (1433—1443 *АРМ*); *місц. мн.* на **купцє(х)** (1421 *Cost.* I, 142).

***KUPIECZKIJ** *прикм.* (1) *(який належить купцеві)* купецький: kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu od kozdoho woza po hrosik a ys kupieczkich wozow po dwa hroszіki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *род. мн.* **kupieczkich** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***КУПЕЧОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Купичів: Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ... осмотрели въ томъ светомъ евангелии (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Купечовъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

КУПИТИ, КОУПИТЬ *дієсл. док.* (226) (що, що в кого, що від кого) купити: Въ лѣто шєсти тисѧщноє шистьдє-

сѦтъ сємоє купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10); возрєвшє єсмо на на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу... даємъ ємоу... и оставлѦємъ... єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *Р* 54); а львовчѦнє што имуть принести сами изъ угоръ сєрєбро жьжєноє, отъ того сєрєбра што быхомъ мы купили собѣ колко будєтъ намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Се я Янъ, иначей Корѣива Ядукговичь, продалъ есмы доброволно... землю свою питомую у волости Волковиской, которуюжто землю купилъ есми былъ у Бартоша прозвищомъ Козего Мистра (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Продал єсми имєнє моє отчизноє Дажев на вєчност... вынявши за трєтию част зо всихъ имєнєй моих отчизныхъ, выслуженыхъ и купленых в зємъли тутошнєй волынской (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А по нашємь животѦ, кто боудєт господаръ нашєи зємли... тот бы им нє пороушил нашєго даанїѦ и потвръждєнїѦ... заноужє... они коупили соби за свои правїи пинѦзи (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176).

ФОРМИ: *інф.* **купити** 14 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *BD* II, 262; 1456—1481 *Р* 164; XV ст. *ВС* 8; 1495 *АЛМ* 88, 89; *В Соб.*); **коупить** 1 (XV ст. *ВС* 32); *аор. 1 ос. одн.* **коупи(х)** (1401 *ЗКЄ*); *3 ос. одн.* **коупи** (1459 *BD* I, 27); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... коупил, єсми... коупилъ** 2 (1463 *AS* I, 56); **купилъ єсми, купил єсми** 3 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1463 *AS* I, 56; 1491 *AS* I, 94); **єсмы купилъ, iesmy kupył** 2 (1495 *АЛМ* 83; 1500 *ДПЖН*); **єсми купи(л)** 1 (1490 *Пам.*); **коупи(л) єсмъ** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **съм... коупил** 1 (1490 *BD* I, 437); *2 ос. одн. ч.* **коупилъ** (XV ст. *ВС* 35); *3 ос. одн. ч.* **купилъ, купи(л), коупиль** 99 (1359 *Р* 10; 1370 *Р* 18; 1408 *Cost.* II, 632; 1431 *Cost.* I, 317; 1443 *Cost.* II, 131; 1453 *Cost.* II, 472; 1479 *ВАМ* 61; 1483 *Cost. S.* 122; 1490 *BD* I, 443; 1499 *BD* II, 160 і т. ін.); **купилъ єсть** 2 (1378 *Р* 26); *3 ос. одн. ж.* **коупила** (1464 *Cost. S.* 59; 1494 *BD* II, 33; 1495 *BD* II, 58); *1 ос. мн.* **єсми коупили** 3 (1488 *BD* I, 357; 1489 *BD* I, 377; 1492 *BD* I, 511); **смо коупили** 2 (1499 *BD* II, 162); **єсємь коупили** 1 (1479 *BD* I, 222); **єсмо... коупи(л)** 1 (1490 *ДГСХМ*); *3 ос. мн.* **коупили** (1448 *Cost.* II, 323; 1452 *Cost.* II, 759; 1462 *Cost. D.* 10; 1467 *BD* I, 117; 1471 *BD* I, 164; 1483 *BD* I, 275; 1486 *BD* I, 290; 1490 *BD* I, 385; 1495 *BD* II, 74; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); *пперф. 1 ос. одн. ч.* **купилъ єсми былъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *3 ос. одн. ч.* **бил коупил** 4 (1456 *BD* I, 456; 1480 *BD* I, 237; 1484 *BD* I, 286; 1493 *BD* II, 21); **былъ... купилъ, был... коупил** 2 (1487 *РИБ* 228; 1499 *BD* II, 148); *3 ос. одн. ж.* **была коупила** (1499 *BD* II, 147); *майб. 3 ос. одн.* **коупїть, коупить, кѫпить** 4 (XV ст. *ВС* 32 зв., 34 зв.; *СЯ* 42 зв.); **коупит, коупи(т)** 3 (1456 *Cost.* II, 790; XV ст. *ВС* 8 зв.; 1460 *BD* II, 274); **имєт коупити, имєтъ купити** 7 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274); **имєть коупити** 1 (1434 *Cost.* II, 669); *1 ос. мн.* **коупим** 2 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276); **имємъ коупити** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670); *3 ос. мн.* **купѦтъ, коупѦт** 4 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273); **имоутъ коупити, имоу(т) коупити, имоут коупити** 11 (1434 *Cost.* II, 668, 669; 1435 *Cost.* II, 676; 1437 *Cost.* II, 709; 1456 *Cost.* II, 788, 789; 1460 *BD* II, 273, 274); **имуть купити** 3 (1408 *Cost.* II, 630, 631); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **што быхомъ... купили** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 670); **абыхом коупили** 2 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **коуплєноє** (XV ст. *ВС* 31); *род. мн.* **куплєных** (1475 *AS* I, 72); *дієприсл. перед.* **коупивъ** (1456—1481 *Р* 164).

Див. ще ***ЗАКОУПИТИ, КОУПОВАТИ, ПОКУПИТИ.**

КУПКА *ж.* (1) *(назва села на Буковині)* Купка: Тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую службоу... дали єсмы єму оу нашєи зємли двѣ сєлѣ имѦнуєма купка... и за проутомъ нѦговци (Сучава, 1429 *ДГОБК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **купка** (1429 *ДГОБК*).

***КОУПЛЄНИНА** *ж.* (1) *(те, що куплене)* покупка: Мы кнѧзь михаило олєксан(д)ровичь произволи (!) єсмо боярину нашємоу пану василью црю коупити дворєць ивашка гри(д)ковича на локпѣи (!) єго коуплєноу (!) И коупивъ то(т) дворєць придати стѣи тр(о)уци оу слоуцкоу (Копиль, 1458—1481 *Р* 164).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! коуплєноу** (1456 —1481 *Р* 164).

***КОУПЛЄНЇЄ** *див.* **КОУПЛѢНЇЄ.**

!КОУПЛЄНОУ⟨КОУПЛЄНИНОУ⟩*див.* ***КОУПЛЄНИНА.**

КОУПЛѢНЇЄ *с.* (3) **1.** *(те, що куплене)* покупка (2): про то мы оуставлѦємь абы ка(ж)ны(и) вєлїкыи па(н) ани которыи иньши и(х) нєкоупова(л) собѣ щє(л)тииства нїкоторыи вси кромѣ па (!) своєго чїя вєсь а коупить ли хто тоє коуплѣнїє нї во(ш)то нє идє(т) (XV ст. *ВС* 32 зв.); Тѣм мы видѣвши их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвєрдили єсмо им оу нашєи зємли оу молдавскои их правоє выслоужєнїє и коуплєнїє, одно сєлищє... що они коупили от Кости (Сучава, 1467 *BD* I, 117).

2. *(про судові справи)* нагромадження (1): а є(ст)ли жє нє могоуть вси(х) соудо(в) осоудити того днѦ тогды хочємь то(г) абы бєзъ коуплєнїя вїны абы дроугого днѦ соудъ скончанъ тако(ж) полоуднѦ жєбы кажыи (!) члвкъ свою поволи оправилъ жалобоу бєзъ клопотоу и бєзъ свароу (XV ст. *ВС* 13).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуплѣнїє** (XV ст. *ВС* 32 зв.); *род. одн.* **коуплєнїя** (XV ст. *ВС* 13); *знах. одн.* **коуплєнїє** (1467 *BD* I, 117).

Див. ще ***КУПЛЯ¹.**

Пор. **КУПИТИ.**

***КОУПЛѢТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) (з чим) з'єднуватися: А хотар томоу... сєло Стєцканїи, нижє въ оусти Арзоул оу вадоу Нєгоуцъторюви, гдє коуплѣ⟨є⟩т сѦ Тазловь Вєлико съ Тазловь Солиноу (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **коуплѣ⟨є⟩т сѦ** (1493 *BD* II, 6).

Див. ще ***СЪКОУПЛѢТИ СѦ, СЬВѢКОУПЛѢТИ СѦ.**

***КУПЛЯ¹** *ж.* (3) (*цсл.* коупля) *(дія)* купівля (1): Гандле и куплю в рынку и в клєткахъ, и по улицахъ з мещаны заровно отправовати и усжывати (!) мають: ремесла вшелякія робыти (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27);

(те, що куплене) покупка (1): Волєн паи Оножко тоє имєнє Дажев, куплю свою, продати, отдати и кому хотя записати (Володимир, 1475 *AS* I, 72);

(тимчасове користування нерухомим майном) оренда (1): и мы имъ тыє ко(р)чмы єщо продали на шєсть годовъ... а почати имъ тыє ко(р)чмы варити на рокъ иа мѦсныє запоусты вєликого поста какъ трєти(и) годъ вы(и)дєть пє(р)воє ихъ коупли и варити имъ тыє ко(р)чмы до тогожъ годоу, какъ шєсть годовъ вы(и)дєть (Краків, 1489 *АКВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **коупли** (1489 *АКВ*); *знах. одн.* **куплю** (1389 *РЕА* I, 27; 1475 *AS* I, 72).

Див. ще **КОУПЛѢНЇЄ 1.**

Пор. **КУПИТИ.**

КУПЛЯ² *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* великїи князь Швитригайло... чинимъ знаменито... ижъ... дали есмо... Сенно село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова... а отъ Пескова Купля (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Купля** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

КОУПНО *присл.* (2) (*цсл.* коупьно) разом: а мы рад хочєм их миловати и оу чти и ласци держати, коупно с нашими вирнимы боѦры (Сучава, 1468 *BD* II, 306); А пак єи да оучинѦтъ за то помѣноу оу монастыр на каждїи вторник коупно съ родитєлєм єи (Сучава, 1470 *BD* I, 148).

КОУПОВАТИ *дієсл. недок.* (15) (що, що чим, чого і без додатка) купувати (шо, за що і без додатка): и єщи к тому истраву всѣмъ дава(л) и єсти и пити а то всє куповано твоєми пѣнѦзми (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); I też, ustawili jesmo, iżby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne i majut' kupowati i chleba sia dotikati (Луцьк, 1388 *ZPL* 108);

мы пєтрь воєво(д)... чинимь знаменито... ожє... дали єсми сє(с) иашь ⟨листъ⟩ приАтєлємъ нашимь, оусимъ брашовѣномь... щобы имъ оуси(м) было слобо(д)но и доброволно... ходити оу нашеи земли, продавати и коуповати товара (Сучава, 1455 *Cost.* II, 771); Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ ... Луцкихъ, штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *інф.* **коуповати, kupowati** (1388 *ZPL* 108; 1455 *Cost.* II, 771; 1456 *ПМВП;* 1463 *BD* II, 295; 1475 *BD* II, 329); *теп. 3 ос. мн.* **купуютъ** (1495 *АЛМ* 88, 89); *майб. 3 ос. мн.* **боудоут коуповати** 1 (1466 *BD* I, 96); **имоуть... коуповати** 1 (1470 *DIR«A»* 523); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... коупова(л)** (XV ст. *ВС* 32 зв.); *дієприсл. одноч.* **коупоуючи** 2 (1389 *PEA* I, 27; 1453 *Cost.* II, 462); **купуючы** 1 (1389 *PEA* I, 27); *предик. пас. дієприкм.* **коуповано** (1386—1418 *P* 35).

Див. ще ***ЗАКОУПИТИ, КУПИТИ, ПОКУПИТИ.**

***КОУПЧА** *ч.* (1) (*особова назва, молд., слов.* коупьчии): тѣмь мы выдѣвши єго правою и вѣрною слоужбоую до на(с)... дали... єсми ємоу... єдно мѣсто о(т) поустини... що коупи(л) иоилъ о(т) коупчи (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *род. одн.* **коупчи** (1456 *Mih.* 213).

КОУПЧИЧ *див.* **КОУПЧИЧЪ.**

КОУПЧИЧЄВЪ *прикм.* (8): пи(с) пашко дїакъ коупчичєвъ оу соч⟨авѣ⟩ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 331); и тѣгали на ии(х) та(к) рєкучи ажє они су(т) оунуки ку(п)чичєви (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **коупчичєвъ** (1432 *Cost.* I, 331); *знах. одн. ж. зам. місц.* по **(!) купчичивоу** смерти (1435 *Cost.* II, 679); *наз. мн. ч.* **ку(п)чичєви** (1474 *РГС*); *знах. мн. с.* **ку(п)чичєва** (1474 *РГС*).

Пор. **КОУПЧИЧЪ.**

КОУПЧИЧЪ, КОУПЧИЧ *ч.* (47) (*особова назва*): писа купчи(ч) логофє(т) (б. м. н., 1422 *DIR* фотокоп. 35); а на то єсть... вѣра пана юрыя коупчича (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481); того ра(д) ива(н) исъ своими бртїами... нє хотили присѣгнути исъ своими присѣжници али сѣ о(т)пустили на марушку на до(ч)ку ивана ку(п)чича (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коупчичъ, коупчич** 5 (1429 *ДГОБК;* 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *Cost.* II, 650; 1434 *Cost.* II, 665; 670); **купчи(ч)** 1 (1422 *DIR* фотокоп. 35); *род. одн.* **коупчича, ку(п)чича** 38 (1426 *ВАМ* 22; 1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 242; 1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 359; 1434 *DIR«A»* 463; 1435 *Cost.* II, 679; *МЭФ* 3; 1444 *DIR«A»* 481; 1474 *РГС* і т. ін.); **! коубчича, коу(б)чича** 3 (1425 *Cost.* I, 169; 1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 267); *дав. одн.* **купчичю** 2 (1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 174); **купчичєви** 1 (1423 *Cost.* I, 157).

КУР *див.* **КИРЪ**[1].

***КУРГАНЪ** *ч.* (2) ◇ т р и б ѣ с о в с к и и к у р г а н ъ *див.* ***ТРИБѢСОВСКИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **кургана** (бл. 1458 *P* 168); *знах. одн.* **курганъ** (бл. 1458 *P* 167).

КУРИЛО *ч.* (8) (*особова назва, пор.* Кирилъ) Кирило: жалова(л) на(м) боАринъ смолє(н)ски(и) на (и)мА курило Иванови(ч) на бра(т)ю свою... што(ж) они нєхотА(т) єму у во(т)чинє дѣленицы дати (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **курило, коурило** (1495 *БСКИ; ВК*); *дав. одн.* **курилоу** (1495 *БСКИ*); *знах. одн.* **курила** (1495 *БСКИ; ВК*).

***КОУРЇЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ к о у р ї є в а д о л и н а (!) (*назва долини у Молдавському князівстві*): а хотарь томоу вишє писа(н)номоу сєлоу да є(ст) почє(н)ши о(т) лоуковицє... та дорогою та чєрє(с) коурїєво (!) долиноу на сто(л)поу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **! коурїєво** (1488 *ДГСПМ*).

КОУРКА *ч.* (2) (*особова назва, молд.* «індичка»): тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми... цигани на имѣ синатъ... и коурка (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); а такожє єсми потвєрдили монастироу нашємоу ⟨оуси татаровє⟩ и циганє... а на имѣ цигано(м)... шока и съ чєлѣдъю си, коурка, бра(т) єго, и съ чєлѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коурка** (1448 *Cost.* II, 342; 1462 *Cost. D.* 11).

***КУРМАНЬШИКЪ** *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* qurmanšy//qurumanšy «командир ар'єргарду»): Моилони (!) с ку(р)маньшикомъ уланомъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **ку(р)маньшикомъ** (1484 *ЯМ*).

KUROWSKI *ч.* (1) (*особова назва*): a pry thom switcowle bily... lohy Kurowski... y pan Danylo Zaderewaczky (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Kurowski** (1395 *GL* 166).

***KUROLOWSZCZIZNA** *ж.* (1) (*стп.* królewszczyzna) королівський земельний маєток: Swidoczno budeth kaszdomu... aze swidomo mny panu Miklvschowy Alexandrowiczu... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszcziznu derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *знах. одн.* **kurolowszcziznu** (1413 *GL* 48).

***КУРОПОТЄНИКИ** *див.* ***КУРОПОТНИКИ.**

***КУРОПОТНИКИ** *мн.* (2) (*назва села у Галицькій землі*) Куропатники: тучнАкъ да(л) пани марєкорѣтѣ росовои своє сєло куропотники (Галич, 1418 *P* 89).

ФОРМИ: *знах.* **куропотєники** 1 (1418 *P* 89); **куропотники** 1 (1418 *P* 89).

***КУРТА** *ж.* (1) (*гранична лінія*) край: а от оустїя хотаръ єму на Срєть, а от курты буковина та гора буковиною до вєрхъ потока (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *род. одн.* **курты** (1403 *RS* 338).

КУРЦЕВИЧЬ, КУРЦЄВИЧ *ч.* (2) (*особова назва*): А при томъ былы свѣтки: кнзь Иванъ Санкушковичъ, кнзь Василий Курцевичь (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); а пры томъ были... люди добрые: княз Иван Василєвич Курцєвич, а панъ Тихъно Кисєл (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Курцевичь** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); **Курцєвич** 1 (1475 *AS* I, 72).

***КОУРЪГАНЦИ** *мн.* (2) (*назва села у Київській землі*) Кургани: а... не доходАчи тоули(н): по(л) мили коуръга(н)ци, о(т) ты(х) коуръга(н)цє(въ) нижє илиясова к гоуивє (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *наз.* **коуръга(н)ци** (бл. 1458 *P* 167); *род.* **коуръга(н)цє(въ)** (бл. 1458 *P* 167).

КОУРЪСЄКЪ *ч.* (1) (*особова назва*): тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... потвръди⟨ли⟩ єсмы ємоу... пА(т) сєлъ на раковѣ ... чєтврътоє сєло, гдє є(ст) коуръсєкъ (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуръсєкъ** (1437 *Cost.* I, 515).

КОУРЫ *мн.* (2) кури: Сє я кнАзь михаил костА(н)тиновичь пиньскии... придаю с(ст)томоу (!) сп(с)у и своєго дворьца и змиинца... о(т) животины и о(т) гоусии о(т) коуръ... дєсАтоє (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*); Горо(д) житоми(р) а на городє... воловъ є̃ї гоуси и коуры (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз.* **коуры** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род.* **коуръ** (2-а пол. XV ст. *СО*).

КОУРЬ *див.* **КИРЪ**[1].

***КУРЯ** *с.* (1) курча: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой... а въ кухню по курети и по десети яецъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *дав. одн.* **курети** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***КУРАЧИИ** *прикм.* (1) ◇ к у р А ч е є л ѣ т о (!) (*назва одного із циклів, що дорівнює 12 рокам, тюрко-монгольської системи літочислення*) рік курки: а той АрлыкЪ писанъ оу ордѣ на оустьи дону курАчего лѣта а мѣсАцА ирєчипа (б. м. н., 1392 —1393 *РФВ* 171).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **курАчего** (1392—1393 *РФВ* 171).

***КОУСНИЦЯ** *ж.* (2) *(назва річки у Подільській землі):* Про (т)о нагорожаючи ємоу... надаю... Городища на(д) рєкою Коусницєю и з головою Коусници и коусни(ч)кою зо всѣми ихъ полАми (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **Коусници** (1459 *Р* 171); *ор. одн.* **Коусницєю** (1459 *Р* 171).

***КОУСНИЧКА** *ж.* (1) *(назва річки у Подільській землі):* Про (т)о нагорожаючи ємоу... надаю... Городища на(д) рєкою Коусницєю и з головою Коусници и коусни(ч)кою зо всѣми ихъ полАми (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *ор. одн.* **коусни(ч)кою** (1459 *Р* 171).

***КОУСТЪ** *ч.* (2) кущ: а писали єсмо г(с)дрю своємоу на памА(т)... по калиновъ коустъ а о(т) калинова коуста по великоую ивницю (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **коуста** (бл. 1458 *Р* 167); *знах. одн.* **коустъ** (бл. 1458 *Р* 167).

КОУСѢРЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... село гдє коусѣръ би(л) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коусѣръ** (1437 *Cost.* I, 541).

***КУТИЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Кутище: А осташко давыдовскии корчакъ з липиць спичникъ з болшєва знаємо чини(м)... ажє кроль господарь нашь казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с куницѣрє(м) мєжи кутищи и мєжи полаги(ч) (б. м. н., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *род.* **кутищь** (1419 *Р* 91); *ор.* **кутищи** (1419 *Р* 90).

КОУТНА *ж.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Кутні: мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны и с коруны по(л)скоА... на имѣ, панъ янъ с чижєва... панъ григоръ стромило, хоружіи ливовскы, панъ внучко с коутнА... ажє имаємъ записы дєржати наши(х) пєрє(д)ковъ вѣрнА (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **коутнА** (1445 *Cost.* II, 729).

***КОУТОУЛЪ** *ч.* (1) *(заворот русла річки)* коліно: ТАм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... далї и потвердили єсми ємоу... на Соучавѣ мєсто да оучинит соби млин, и повишє того коутоулоу Хоуєцѣнїи на имѣ Унгоурашїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *род. одн.* **коутоулоу** (1468 *BD* I, 130).

КОУТЬ *ч.* (24) *(частина села)* куток (23): тѣмь мы видѣвшє єго правую и вѣрную службоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашои зємли оу мо(л)давскои два сєла на имА лєвошовци съ оусыми своими коуты (Сучава, 1425, *Cost.* I, 173); А хотарь томоу вышєписа(нно)моу сєлоу Симиничанїи, вышнїи коуть, да єст по старомоу хотарю (Сучава, 1480 *BD* I, 243); и за Проутом Ласлъоани на оустїи Хлабници, обѣ коутовє, и Нєгоєщи... и ДАлєщїи на оусти Дѣли, обА коутовє (б. м. н., 1490 *BD* I, 434);

(частина поля) кут (1): Сє А грицко Аглищєвичь и своєю маткою совдотьєю... продали єсмо паноу сєнкоу хомєковичю коутъ полА (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коуть** (1480 *BD* I, 242); *знах. одн.* **коутъ, коут** (1463 *ГГЯ;* 1480 *BD* I, 243); *наз. мн.* **коути** (1481 *BD* I, 249); *знах. мн.* **коуты** 10 (1431 *Cost.* I, 317; 1436 *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 41; 1445 *Cost.* II, 211; 1453 *Cost.* II, 458, 472; 1456 *Cost.* II, 569); **коути** 4 (1481 *BD* I, 248, 249; 1482 *BD* I, 265, 266); **коутовє** 3 (1462 *Cost. D.* 10; 1490 *BD* I, 434); *ор. мн.* **коуты** (1425 *Cost.* I, 173); *знах. дв.* **кута** (1431 *Cost.* I, 317).

Див. ще ***СТЄПѢНОВЪ КОУТЪ.**

КОУФТА *ч.* (4) *(особова назва):* И оу том також прїидоша прАд нами... Мърина... и оуноукове их Мърина, дочка Грози Коуфта и племеница єи НастА... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **Коуфта** (1499 *BD* II, 153, 154).

***КОУФТЄРЬ** *ж.* (3) (*перс.* kuftēr) дорогоцінна турецька шовкова тканина: а мы имаємъ давати паноу дѣтрихоу на кажды рокъ по чєтири(ста) златыхъ (тоу)(рєц)кихъ... и по дєсАть камхи (и) пАть коуфтєри (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний, сѣрою кувтѣрою (!) волоченъ (*б.* м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьА на годъ по пАти коутєрє(и) θ'коро(т)кихъ (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **! кувтѣрою** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *род. мн.* **коуфтєри** I (1449 *Cost.* II, 747); **коуθтєрє(и)** I (1487 *АМЛ*).

КОУХАРЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєла... на имѣ сєло кинди(н)ци... и сєло коухарєвци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **коухарєвци** (1437 *Cost.* I, 541).

Див. ще ***КОУХЪРЄЩИ.**

КУХМИСТРЪ *ч.* (3) (*стч.* kuchmistr, *стп.* kuchmistrz, *свн.* küchenmeister) *(первісно сановник, який відав королівською кухнею, пізніше — почесний титул)* кухмістер: а свѣдковє на то панъ хрщєнъ судомирски(и)... панъ пашко мазовєски панъ мичко кухмистръ вожикъ (Львів, 1399 *Р* 59); мы вєликыи кнзь швитрикгаилъ литовъскии рускии и ины(х) чини(м) знамєнито... ижь видѣвъ и знамєнавъ службу на(м) вѣрноую... нашєго вѣрного слуги пана пєтра мышьчича нашєго кухъмистра и мы... дали єсмо єму... сєла оу крєменецко(м) повѣтє (Луцьк, 1438 *Р* 138).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кухмистръ** (1399 *Р* 59); *род. одн.* **кухъмистра** (1438 *Р* 138); *дав. одн.* **кухъмистру** (1438 *Р* 138).

КОУХНЄ *ч., невідм.* (3) *(особова назва, молд., слов. «кухня»):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѣд нами... слоуга наш Оана Коухнє... и продал ...(...єдно сєло на Рєбричи на имѣ Коухнєщїи)... Тоадєроу Рохатоу (*б.* м. н., 1482 *BD* I, 265).

***КОУХНЄЩЇИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А оана Коухнє (приви)лїє що и(мал он на тоє вышєписанноє) сєло на Коухнєщїи... (тоє привилїє) от коупєж на тоє сєло на Коухнєщїи, на (оба коути, єщє єи дал) слоузѣ нашємоу Тоадєроу Рохатоу (б. м. н., 1482 *BD* I, 265).

ФОРМИ: *знах.* **Коухнєщїи** (1482 *BD* I, 265).

***КУХНЯ** *ж.* (1) кухня: Што твоя милость пишешъ, господаръ мой, до мене о тыхъ людѣхъ о Брушанѣхъ, о пошлинахъ, ино я... то господару, помню: давывали... княгини великой Витовтовой, съ дыма... въ кухню по курети и по десети яецъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **кухню** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***КУХЪМИСТРЪ** *див.* **КУХМИСТРЪ.**

***КОУХЪРЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидє прѣ(д) нами... слоуга на(ш), васко оункАть... и прода(л)... одино сєлищє, на имѣ оункєтєщїи, на(д) нистри, по вишє коухърєщи (Сучава, 1483 *Cost. S.* 121).

ФОРМИ: *род.* **коухърєщи** (1483 *Cost. S.* 121, 122).

Див. ще **КОУХАРЄВЦИ.**

***КУЦЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч) мєлєнтии куцєви(ч) (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **куцєви(ч)** (1370 *Р* 18).

***КУЦЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ **куцєва нива** (1) *(назва ниви у Перемишльській землі):* А сє А король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови... землю ролъную... о(т) бѣлошєвъ сѣножати по куцєву ниву (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **куцєву** (п. 1349 *Р* 3).

***КОУЦИТНА** *ж.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ оу нашєи зємли тръ(м)єдєчїи на Коуцитнои (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); А хотарь тим вишєписаннимъ трєм сєламь... до оусти Коуцитнои, та пакь по водоу Коуцитнои гори до хотара Ромашкова (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *род. одн.* **Коуцитнои** (1499 *BD* II, 163); *місц. одн.* **на Коуцитнои** (1427 *Cost.* I, 193; 1490 *BD* I, 392; 1495 *BD* II, 40, 41).

КОУЧОУК *ч.* (3) (*особова назва, тюрк.* küčük «цуценя»): я пан Ян Коучоук, намєстник Городєнскии, а панъ Ивашко Илиничъ, намєстник Дорогицкии смотрели єсмо того дєла (Лукониця, 1478 *AS* III, 16—17); П(р) бы(л)... п(н) вои(т) коучу(к) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коучоук, коучу(к)** (1478 *AS* III, 16; 1496 *ВМКФС*); *ск. н.* **Куч.** (1496 *АЛРГ* 69).

***КОУЧОУКОВИЧЪ** *див.* **КОУЧЮКОВИЧ.**

КОУЧОУЛЪТЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмь мы видѣвшє єго правоюи вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ гдє дворъ єго... и коучоулътєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **коучоулътєщи** (1448 *Cost.* II, 342).

КОУЧОУРОВСКЫИ *ч.* (1) (*особова назва*): мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы, на имѧ... панъ романъ хоудинскыи и панъ борисъ коучоуровскыи... вызнаваємъ... иже повинни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коучоуровскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

КОУЧОУРОВЪ *ч.* (2) (*назва села на Буковині*) Малий Кочурів: тѣ(м) мы видѣвши єго правою, и вѣрную службою до на(с)... дали єсмы єму єдно сєло, оу нашеи зємли оу мо(л)давскои кучуровъ (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); а мы... дали єсми єму от насъ... сєлы, на имѧ... борисово село и коучоуровъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **коучоуровъ** (1448 *Cost.* II, 305); *знах. одн.* **кучуровъ** (1422 *ДГОБ*).

Див. ще ***КОУЧЮРЪ.**

***КОУЧОУРЪ** *див.* ***КОУЧЮРЪ.**

КОУЧЮКОВИЧ *ч.* (5) (*особова назва*): А при томь нашємь єднаньи были: кнѧзь Михаило Олєксандровичь... а пан Юрьий Коучюкович (Вільна, 1482 *AS* I, 80); и посылали єсмо до тєбє нашы(х) посло(в) марьша(л)ка нашого пана во(и)тєха коучоуковича а дворанина нашого фє(д)ка гаврыловича (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коучюкович** (1482 *AS* I, 80); *знах. одн.* **коучоуковича, коучуковича** (1496 *ПДВКА* 60; *ПДСВВ; ПСВВ* 192 зв.); *ор. одн.* **кучуковичомъ** (1496 *BD* II, 401).

***КОУЧЮРЪ** *ч.* (3) (*назва села на Буковині*) Великий Кочурів: а хотарь тому вишє писа(н)ному сєлоу да є(ст) почє(н)ши... о(т) коучоура (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А пак єпискоупїи свѧтои нашеи от Радовцєх мы єсмо єи дали... Г църкви и с попми оу Коучюр (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **коучоура** 1 (1488 *ДГСПМ*); **коучюра** 1 (1490 *DC* 147); *місц. одн.* **оу Коучюр** (1490 *BD* I, 420).

Див. ще **КОУЧОУРОВЪ.**

КОУШЛЄЙКО *ч.* (1) (*особова назва*): Панъ Пєтрашъ, панъ Соудывой, панъ Ондрєй Сакович, Коушлєйко (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Коушлєйко** (1441—1443 *AS* III, 2).

***КОУЯВА** *ж.* (1) (*історична область у Польщі, пор.* Kujawy) Куява: Зємъскыи пїсари во всє(х) зємлѧ(х) королѣвъства нашего во вєлїкои по(л)щє в їира(д)зю (!) в ланъчицє коуявѣ оу добрынї за запи(с) имєю(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи и соудомирьскыи (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в коуявѣ** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

КУѦВСКИИ *прикм.* (5): А сє ѧ король казимир краковьскии и куѧвьскии и господарь рускоѣ зємлѣ далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так. — *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3); вло(д)славъ з бжиєи мл(с)ти кроль полскии и такѣ жь зѣмль краковскои судомирскои сирадскои ланчицкои куѧвскои... знамените чинимы... иже даємы ... листъ нашъ... стєфанови воєводѣ зємлѣ молдавскои на потвєржъньє нашихъ пєрвыхѣ листовъ (Ланчиця, 1433 *P* 124).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **куѧвьскии** (п. 1349 *P* 3); *род. одн. ж.* **куѧвскои** 2 (1433 *P* 120, 124); **куявскыи** 1 (1361 *AGZ* 6); *ор. одн.* **куявьскою** (1352 *P* 5).

Пор. ***КОУЯВА.**

***КОУѲТЄРЬ** *див.* ***КОУФТЄРЬ.**

***КФАС** *див.* ***КВАСЪ.**

КЪ[1], **К, КО, КЬ, КГ, КЫ** *прийм.* (1304) (*з дав.*) **1.** (*виражає об'єктні відношення*) (1142) **а)** (*вказує на приєднання, додачу чого до чого*) до (чого) (606): а приписалъ єсмь микитино дворищє т кому (!) жь дворищю къ пєрємышлььскому ижь было на двоє алє ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *P* 3); а на крѣпость того наша пєчать к сєму листу вєлѣли єсми привѣсити (Луцьк, 1388 *P* 37); па(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мєшкати ино ємоу дає(м) мѣсто коропєцъ ... и сєло стѣнкоу к томоу причыняє(м) (Снятин, 1454 *P* 163); А на лѣпшеи справє(д)ливолости (!) к сємоу нашемоу листоу пєчѧ(т) ншоу (!) привѣсили (Київ, 1459 *P* 174); а єщє кнѧзь Олєксандро придал сто коп широкых грошеи, чєской монєты братоу своємоу кнѧзю Михайлоу к тым имѣнєм (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); и оць на(ш) король єго мл(с)ть тоє сєло привєрноу(л) к воло(ди)мирю к двороу нашомоу тоурииcкоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*); А на болшоую крѣпост... вєлѣли єсми... завѣсити нашоу пєчать к сємоу листоу нашємоу (Ясси, 1500 *BD* II, 174); к т о м у (24) до того, крім того: то все далъ єсми церкви Божой. К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а сє я панъ мацина воєвода їлвовъскыи освѣдчаю... ажє... ходоро шидловоскыи... продалъ пану клюсови свою дѣднину на їмѧ шидловъ а к тому дворищє жѧворонковича (Львів, 1400 *P* 60—61); А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ, Тышко братъ его... а къ тому бояре наши Кобрынскіе (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой, на имя Старинки а двои данники Жомойтскіи а Бобруйскіи а къ тому придалъ былъ ему семдесятъ копъ грошей (Вільна, 1495 *РИБ* 620);

б) (*вказує на приналежність до чого або на зв'язок з чим*) до (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (244): а далъ єсмь и зємлю ролъную и съ сѣножатьми што к тому дворищю слушаєть (Казимир, п. 1349 *P* 3); А дали єсми имь та села у вѣки со всѣмь правомь... яко извѣка к тимь селомъ у ихь границях прислушают (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); и дали єсмы имъ оу нашеи зємли двѣ сєлѣ на имѧ лоукавєцъ и панковци и съ оусими полѣнами... що къ нимъ тѧгло... издавна (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... янъ холмьскии бискупове влодиславъ выбраныи ку бискупству влоцлавскому... записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); Мы кнзь сємєнъ олєкса(н)дрови(ч) дали єсмо сълузѣ нашєму пану сє(н)ку съкипорю село нашє тулины со вьсѣмъ с ты(м) што к тому сєлу прислушаєть (Київ, 1457 *P* 166); Билъ намъ чоломъ... Федко Гавриловичъ, и положилъ... листъ... короля... которымъ єму... дозволилъ выкупити имѣніе, на имя Микуличи... што была єму жена его записала... а ближнихъ къ тому имѣнію никого не мѣла (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Коли(ж) хто на соудѣ бѫдѣ(т) о злодѣиство алюбо о разбои обаженъ, а єстьли што(ж) с ни(м) живєть во одномъ сєлѣ алюбо к однои црkви прибѣгають то(т) которы(и) єго обади(л) а на нєго пото(м) нє конаєть а потомь хотѧбы хотєлъ на нєго конати тогды оужє нє имаєть мѣсца жалобы коли пєрвєи нє коналъ (XV ст. *ВС* 32 зв.); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей... за собою посадыти на церковнои земли, которая къ той Церкви

Божей Пречыстей Богоматеры прислухаеть ку Пустынцы (Мстиславль, 1500 *АСД* № 3);

в) *(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)* до (кого, чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (224): Nadto, choczem, iźby źadnуj... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne pripuźał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); о(т) кнѧзѧ о(т) кестутѧ... у торунь к мѣстычемъ (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); Се я кнѧзъ Юрїа холмъскии снъ даниліа холмского по смрти сна моего кнѧзѧ семена придали єсмо к црквии бжои преч(с)тои бгомтри на бгомоле вечистоє села стрижово слепче (Холм, 1376 *Р* 22); мы Олєксандро воєвода... знаємо чинимъ... оже тотъ истинныи Оганесъ єпископъ ворменскыи пришелъ к намъ, на нашъ столъ (Сучава, 1401 *RIR*); Z hramotami waszymi Michałko wasz pryiechał k nam (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Се азъ рабъ бжїи кнзь ан(д)ре(и) владимирови(ч)... поклонихом сѧ оца своє(г) гробоу... и размысли(х) на своє(м) ср(д)ци. Колико то гробовъ а вси тыи жили на семь свѣтѣ а пошли вси кь боу (Київ, 1446 *Р* 154); И повєла нас пани Василєвая... къ боѧром (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); и... король прислал ко мнѣ лыстъ, абых сѧ з братомъ подѣлил (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); и писалъ еси къ намъ, абыхмо ему тое именье дали во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437); и мы в то(м) курила и тєпе(р) оправили, к дѣлницы о(т)чины єсмо его припустили (Вільна, 1495 *БСКИ*); у pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

г) *(вказує на відношення кого або чого до кого або до чого)* до (кого, чого), на (що) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з давальним (45): Мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамени(т) тымъ листо(м) иже имѣючє чистоѣ мысли млрдиє и по(ж)даниє к велико(м) королєви володиславу польско(м)... слюбуємъ дєржати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *Р* 43); Ино мы, зъ ласки нашое, за его къ намъ вѣрную службу, тое мѣстце... зъ корчмою вольною потвержаемъ (Люблін, 1410 *АкВАК* 5); а такѣ жь мы видѣвше єго млрдьє к намъ и доброволное пристанье дали єсмы... стєфанови воєводѣ... нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *Р* 124); а мы и с нашими паны и радою ничого оу то(м) нє во(т)пили, алє к том(у) ра(дї) єсмо пристали (Серет, 1453 *Cost*. II, 765); о землѧнє(х) к ва(л)цє явной имаю(т) быти готовы (XV ст. *ВС* 34 зв.); Ино мы, впамятавшы его верънуюа пил⟨ь⟩ную службу доброе памяти ку отцу нашому, королю его милости, и къ намъ, з ласки нашое тыи сельца... дали есмо ему (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

2. *(виражає просторові відношення)* (131) **а)** *(вказує на напрям дії)* до (чого), на (що) (83): к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе... *къ* великому копъцу Грицевы могилы, на дорогу Жуковецкую, *къ* Бакшиной горе (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); тоти старци... стали оу великого крихова кдє переходить дорога зоудєчевскаѧ подлѣ оузлюжи попєрє(к) доубровы к нєчачю лѣсови (Зудечів, 1413 *Р* 83); коли пак стала валка оу зємли и они пошли под лєс к Ступну на рєчкоу на Любов (Ступно, 1444 *AS* I, 42); а сє здє єсмо положили границю межи Манєва и Вишнєвца и нємыши от дороги што идєть от Манєва к Вишнєвцю чєресъ полѧноу... простє къ земеньской криници (Манів, 1478 *AS* I, 76); границу есми положилъ Плоской ниве подле дороги великое, котораяж идетъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); у my chotiły o tom z panom markom zjednatysia Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(вказує на місце, точку, куди спрямована дія)* до (чого) (41): I teź... sud'ja kotorajasia diejet'...prihoda, k sudu ne majet' pered sebe priwoditi; oliźby czerez skarhu byłby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu od kozdoho woza po hrosik (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); єстли бы мистръ съ свои(м) закономъ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати *к* мариборкоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Ино я с тымъ дворяниномъ вашей милости до князя Михайла посылалъ; и княз Михайло самъ к Луцъку на съем приехалъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); слоужєбнікъ своимъ посохо(м) имаєть поєха(т) *к* сєлоу к томоу паноу чїє сѣло єсть *къ* є(г) двороу (XV ст. *ВС* 14); и тє(ж) ты(и) лю(ди) соминци на роботоу хоживали к двороу нашом(оу) тоурєискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

в) *(вказує на межу чого)* до (чого), по (що) (7): тоѣ дубровы половина ко млину (Смотрич, 1375 *Р* 20); а па(н) микъ дѣдошицкий о(т)повидѣлъ (так.— *Прим. вид.*) ажє єсть то моє к дѣдошичє(м) полє и доуброва сѧхово (Зудечів, 1428 *Р* 111); а потомъ велили єсмо заставити пану ивану мушати к десѧтинному бєрєгу к бискупицькому (Луцьк, 1445 *Р* 150); а пасика щобы была о(т) страни козїю къ велїкои тои гороу и да осадитъ собѣ люди (Сучава, 1454 *Cost*. II, 501).

3. *(виражає відношення мети)* на (що), для (чого) (18): Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже... корунѣ польскои слюбуємы... ни в одно вєрємѧ нє о(т)ставати ани о(т)ступити и на вѣки и къ ихъ доброму ради(т) (Краків, 1388 *Р* 40—41); а ис того имають намъ služи(т)... копиємъ а шестью стрѣлцевъ гдѣ коли намъ будеть надобио к нашеи потрѣбѣ (Львів, 1399 *Р* 59); Во имѧ бжьє стан сѧ к вѣчнои рѣчи памѧти (Ланчиця, 1433 *Р* 124); мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи... короуни кролєвства по(л)ского ко безъпечною вири ч(с)тою и оуставичнои слоужбы завѣзати хотѣчи.. голдь прѣзь оурѣдь присѣги ...оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost*. II, 697—698); Волєнъ онъ то отдати... и къ своєму лѣпшому и вжиточному обернути, какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,59).

4. *(виражає часові відношення, вказує на термін завершення дії)* до (чого), на (що), в (що) (6): A jestliby k tretemu wyznaniu ne priszoł, wina kotoraja położona dla wpometania, sudi majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куиицъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы: .. а *къ* жниву три дни а на яръ трижъ дни (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); Колї которыи бѫдє(т) па(н) позванъ на ро(к) а нє станє(т) к рокѫ а за винѫ гдѣ бы оузѧти шесть воло(в) тѫ(т) брали три(д)цать (XV ст. *ВС* 16 зв.); которыи будє(т) право(м) добувати, тому имає(т) сѣ шкода є(г) заплатити та(м), ано опѧ(т) имає(т) быти наложено к тому то оурє(ч)н-ном(у) дню вы(ш)писа(н)ному (Сучава, 1457 *Cost*. II, 810).

5. *(виражає модальні відношення)* на (що), відповідно до (чого) (4): а симъ... листомъ потвєржѧємъ... и такы листы што коли єсмы дали... крѣпко и без порушєнья дєржѧти и полнити во сѣхъ, ко оусѣхъ, во сѣмъ положєнїю и во всѣхъ словѣхъ (Дольний Торг, 1411 *Cost*. II, 638); Кто коли боудѣть пєрє(д) намї алюбо прє(д) старостою нашимъ обаженъ о нєкотороую простоупкоу лїхоую а нєбоудѣ(т) чєрє(с) на(с) алюбо чєрє(с) нашє(г) старасты (!) прїпоущонъ къ исправѣ а дла того прїгоди(т)ца ємоу съєха(т) а то сїє съєха(н)є ємоу иє дѣєть *къ* соромотѣ (XV ст. *ВС* 38); тако ми... оучинили є(с)ми... обицоуючи... иже голдь... и обѣтници нашєи... къ воли... кролѣ по(л)ского... ховати (Львів, 1436 *Cost*. II, 698).

6. *(виражає означальні відношення)* на (що) (2): про тоже слюбоуєму (!)... господарєви земли молдавскои, нє помѧноути ты(х) листовъ королєвскы(х) и панскы(х), ко

ишкоди королєви и къ завади и пано(м) єго, и оумарꙗємъ и(х) симъ листо(м) наши(м), хотꙗ сꙗ бы и нашли (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ИКЪ, КОУ.**

КЪ² ⟨**ВЪ**⟩ (1): записала есми... десятину къ светому Спасу *къ* Кобрыню (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

КЪДЄ *див.* **КДЄ.**

***КЪЖДО** *займ.* (1) (*цсл.* къжьдо) (*означальний*) кожний: А кто о(т)иметь о(т) цркви стго николы судитсꙗ со мною передъ бгмь єгда придеть праведныи судии хотꙗ судити живымь и мртвымь и оуздати комуждо противу дѣломь єго ами(н) (б. м. н., бл. 1350 *P* 8—9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **комуждо** (бл. 1350 *P* 9).

Див. ще **КАЖДЫИ, *КАЖНЫИ, *КОЖДЫИ.**

***КЪЗЪНЄЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу нашеи земли... ⟨к⟩ъ⟨з⟩ънещи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *знах.* ⟨**к**⟩**ъ**⟨**з**⟩**ънещи** (1442 *Cost.* II, 93).

КЪКЪРАЗЪ *ч.* (5) (*особова назва*): И оуставше слоуга наш Жоуржа Къкъразъ и съ своєю женою Федкою та заплатили оусе исполна... оу роуки слоузѣ нашємоу Иваноу (Сучава, 1487 *BD* I, 301).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Къкъразъ** 1 (1487 *BD* II, 301); *зам. род.* жени Жоуржа **Къкъразъ** 1 (1487 *BD* I, 302); *зам. дав.* слоузѣ нашємоу Жоуржа **Къкъразъ** 3 (1487 *BD* I, 301, 302).

КЪКЪЧАНИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): Ино мы... дали... єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... вишеписанна села Дръгоєщи... и Къкъчани (Сучава, 1462 *BD* I, 67); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимь... ожє... дали и потвръдили єсмы єи оу нашєи зємли оу молдавскои... села на имꙗ Драгоєщїи... и Къкъчани (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).

ФОРМИ: *наз.* **Къкъчани** (1498 *BD* II, 126); *знах.* **Къкъчани** (1462 *BD* I, 66, 67).

КЪЛДЪРОУША *ж.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): А хотар томоу... сєлоу... ниже великои могили... та оу глод оу Кълдъроуша, та Кълдъроушєю на поток Юбънѣси (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* оу **Кълдъроуша** (1492 *BD* I, 510); *ор. одн.* **Кълдъроушєю** (1492 *BD* I, 510).

КЪЛИМАНОВЬ *прикм.* (3) ◇ **Кълимановь брод** (1) (*назва броду у Молдавському князівстві*): А хотарь тои половина сєло от Гостилєщ почєнши от лиса от Кълимановь брод... до Чорном потокоу (Сучава, 1488 *BD* I, 356); **дворищє кълиманово** (2) *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Кълимановь** (1488 *BD* I, 356); *наз. одн. с.* **кълиманово** (1492 *Cost. S.* 161).

Пор. **КЪЛИМАНЪ.**

КЪЛИМАНЪ *ч.* (5) (*особова назва, молд., пор. болг.* Калима̀н): мы илїа воєвода... чини(м) знаменито ... аже... дали єсми... манастирю храмоу стомоу николы о(т) полѣнѣ четири челѣ(д) циганскыи на имѣ славъ хорловѣ(н) с челѣдею и никола с челѣдею и кълима(н) с челѣдею и бызыла с челѣдею (Сучава, 1441 *DIR«A»* 477); тꙗ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали єсми и(м), оу нашєи зємли, села на имѣ кълимънещи... где бы(л) кълима(н) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кълима(н), кълиманъ** (1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 126; 1444 *DIR«A»* 481; 1448 *Cost.* II, 316); *род. одн.* ⟨**к**⟩**алимана** (1445 *Cost.* II, 226).

***КЪЛИМЪНЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): тꙗ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали єсми и(м), оу нашєи зємли, села на имѣ кълимънещи по(д) доубровою... и ⟨къ⟩лимънещи, гдє бы(л) іонъ кълимънєскоу(л) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кълимънєскоу(л)** (1448 *Cost.* II, 316).

КЪЛИМЪНЄЩИ, КЪЛИМЪНЄЩЇИ *мн.* (4) (*назва села у Молдавському князівстві*): тꙗ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали єсми и(м)... села на имѣ кълимънещи... и... брощѣни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316); а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Микоулоу Мъкъоу тоє прꙗдрєчєнноє половина сєло на имѣ Кълимънєщи (Васлуй, 1497 *BD* II, 109).

ФОРМИ: *наз.* **кълимънєщи** 3 (1448 *Cost.* II, 316; 1497 *BD* II, 109); **Кълимънєщїи** 1 (1497 *BD* II, 109).

КЪЛИНЄЩИ *мн.* (2) (*назва села на Буковині*) Калинівці: И мы видѣвши єго правовѣрноую слоужбоу до нас... дали єсми ємоу оу нашєи зємли ⟨оу молдавскои, села⟩ на имꙗ Микоушани... и Кълинєщи (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35); Тѣм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвердили єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... одино село... ⟨пони⟩жє Кълинєщи (Сучава, 1480 *BD* I, 246).

ФОРМИ: *наз.* **Кълинєщи** (1441 *DBAc* 35); *род.* **Кълинєщи** (1480 *BD* I, 246).

***КЪЛИЯНОВЬ** *прикм.* (1): И тиж єсми ємоу дали и потвердили одного татарина... щожє он коупилъ того татарина от Ивашко и от Юрїи, сыновє Кълиянови (Сучава, 1480 *BD* I, 243).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Кълиянови** (1480 *BD* I, 243).

КЪЛМЪЦОУЮ *ч., невідм.* (3) (*особова назва*): И оуставшє слоуга наш пан Нѣгоул Кълмъцоую и заплатил оус⟨є⟩ исполна (Ясси, 1497 *BD* II, 98).

***КЪЛМЪЦОУЯ** *ж.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвръдили єсмо нмъ оу нашєи зємли, оу молдавскои, села на кородѣ, на имѣ пъткъєщи... и сєлищє доумино, на кълмъцоуи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на кълмъцоуи** (1448 *Cost.* II, 324).

КЪЛНЪОУ, КЛЪНЪОУ, КЛЬНЬОУ, КЛЪНЪУ, КЪЛНЬОУ, КЛЪНЪОА, КЛЪНЪВОУ, КЛЪНЪОУА *ч., невідм.* (127) (*особова назва, молд., пор. болг.* кълна̀ «клясти»): А на то єст вѣра... боꙗр наших... в. п. Клънъоу спътарѣ, в. п. Болдоура вистꙗрника (Сучава, 1479 *BD* I, 221—222); а на то єсть ... вѣра пана кълнъоу (sic.— *Прим. вид.*) спатарѣ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

***КЪЛОУГЪРИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли єдно сєло на имꙗ кăл(оу)гъри на воулховѣ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 206).

ФОРМИ: *наз.* **Кăл(оу)гъри** (1428 *Cost.* I, 207).

***КЪЛОУГЪРАНИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми свꙗтомоу нашємоу монастироу от Хомора... сєло на имѣ Кълоугърꙗ⟨ни⟩ (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *наз.* **Кълоугърꙗ⟨ни⟩** (1475 *BD* I, 203).

***КЪМИЛЪ** *ч.* (3) (*особова назва, молд.* «верблюд»): а на то є(ст)... ⟨вѣра пана⟩ къмила (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 15); а на то є(ст)... вѣра пана тадора къмила (Сучава, 1443 *Cost.* II, 132).

ФОРМИ: *род. одн.* **къмила** 2 (1438 *Cost.* II, 15; 1443 *Cost.* II, 132); **къмилѣ** 1 (1443 *BAM* 41).

КЪНДЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали... єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... одино сєло на имѣ Къндєщїи на Сирѣтѣ (Сучава, 1480 *BD* I, 246).

ФОРМИ: *наз.* **Къндєщїи** (1480 *BD* I, 246).

КЪРБОУНЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы имъ оу нашєи зємли села и(х) на имꙗ... доумитрєщи нижє ставоу и кърбоунєщи на лѣтовишчоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **кърбоунєщи** (1429 *Cost.* I, 269).

***КЪРСТѢ** *див.* **КРЪСТА.**

КЪТО *див.* **КТО¹.**

КЪОУЧЄЛЄЩЇИ, КАОУЧЄЛЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали... єсми томоу стомоу монастироу села... на имѣ сєло(м)... торторєщїи... и къоучєлєщїи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... дали господствоу мы пєть сєлъ: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучєлєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз.* **къоучєлєщїи** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **Каоучєлєщи** 1 (1500 *BD* II, 173); *род.* **къоучєлєщи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

КЪОУЯ *ч.* (4) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Тоадєрь Къоуя и братанича єго Анна, дочка Оана Къоуя... и продали сво⟨ю⟩ правою отниноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Къоуя** 1 (1497 *BD* II, 102); *зам. род.* **Къоуя** 1 (1497 *BD* II, 102); *род. одн.* **Къоуи** (1497 *BD* II, 103); *дав. одн.* **Къоуи** (1497 *BD* II, 103).

КЪЦЄЛЄЩЇИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... чины(м) знамєнито... ожє прїидє прѣ(д) нами... слуга иа(ш), фръцє драгошє... и прода(л) своє сєло... на имѣ... кєцєлєщы(ї), на сєрєтѣ (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33); мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали... єсми и(м)... села на имѣ ръспопїи... и къцєлєщїи, на ковоурлоуи (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153).

ФОРМИ: *наз.* **къцєлєщїи** 1 (1491 *Cost. S.* 153); **кєцєлєщы(ї)** 1 (1460 *Cost. S.* 33); *род.* **кєцєлєщы(ї)** 1 (1460 *Cost. S.* 34); **кєцєлєщы** 1 (1460 *Cost. S.* 33); **кєцєлєщъ** 1 (1460 *Cost. S.* 33).

***КЪЦЄЛѢНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. рум.* căţel «щеня»): а хотарни⟨ци⟩ были па(н) тадора васка(н) и па(н) ива(н) **къцєлѣ(н)** (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **къцєлѣ(н)** (1453 *Cost.* II, 445).

***КЪШОТОВЪ** *прикм.* (1): А хотар томоу мѣстоу да єст почєнши от потока Драгошєва... чєрєс полє до хотарѣ къшотова (? — *Прим. вид.*) (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114—115).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **къшотова** (1466 *BD* I, 115).

Пор. **КАШОТЬ.**

КЪШЧОРЄЛЄ *мн.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвшє их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали... єсмо им... сєлищє н⟨а и⟩мѣ Къшчорєлє (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *наз.* **Къшчорєлє** (1469 *BD* I, 134).

КЫ *див.* **КЪ**[1].

***КЫИ** *займ.* (2) *(цсл.* кыи) *(відносний)* який (1): а стокро(т) потрєбоую(т) с ты(х) кни(г) правєдны(х) списъковъ а прото(ж) соудъ колижь хотѧ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имєєть дать вола(т) слоужєбнїкомъ явнє ижа(!) по(д) такы(м) повѣтомъ а на коємь мѣстѫ оу такыи днь книгы правыи положєны о(т)варєны (!) комоу потрєбно боудєть спїсъковъ то(т) поидє(т) (XV ст. *СЯ* 43);

(у знач. іменника) хто (1): Тѣ(ж) оуставлѧємь хто с коимъ имєєть гранїцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) гранїцю оу лє(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу нєго оузѧ(т) за пєрвоє застатьє сокироу (XV ст. *BC* 37).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **коимъ** (XV ст. *BC* 37); *місц. одн. с.* **иа коємь** (XV ст. *СЯ* 43).

***КЫИЖДО** *займ.* (3) *(цсл.* кыижьдо) *(відносний) (приєднує підрядні додаткові речення — у постпозиції)* хто *(з узагальнюючим займенником у головному реченні)* (2): мы великии князь Швитригал литовскии... даемъ вѣдати... каждому доброму... комуждо будеть его потрѣбно (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); мы великий кнзь швитрикгалъ.. чини(м) знамєнито... кажно(м)у добро(м)у... кому(ж)до коли єго будєть потрѣбно (Луцьк, 1446 *P* 152);

(без узагальнюючого займенника в головному реченні) (1): мы вєликыи кнзь швитригайло... чинимь знамєнито... комуждо потрєбизна єго вѣдати (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *дав. одн.* **комуждо, кому(ж)до** (1434 *P* 128; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1446 *P* 152).

***КЫИСКАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... ижє... пани махна узвєртовская... о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *P* 85).

ФОРМИ: *дав. одн.* **кыискои** (1414 *P* 85).

***КЫМПѦНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* кымп «полє»): а пановє наши по имєню... па(н) да(и)чоу(л) кнѣжни(ч) па(н) нѧ(г) **кы(м)пѧ(н)** (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кы(м)пѧ(н)** (1456 *ЭСФ*).

КЫНДЄ *див.* **КИНДЄ.**

***КЫНДЄВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и на тоє... вѣра пана тома кындєвичѣ (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509).

ФОРМИ: *род. одн.* **кы(н)дєвича** 1 (1454 *ПГПММ*); **кындєвичѣ** 1 (1454 *Cost.* II, 509).

***КЫНДЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандрь воєво(д)... знамєнито чини(м)... ожє... пань она кындєскоу(л) слоужи(л) намь право и вѣрно (Сучава, 1452 *Cost.* II, 425—426).

ФОРМИ: *наз. одн.* **кындєскоу(л)** (1452 *Cost.* II, 426).

***КЫНДЯ** *див.* ***КИНДЯ.**

***КЫРЛИГЪТОУРА** *див.* ***КРЪЛИГЪТОУРА.**

КЫРНИЦА *див.* **КРЪНИЦА.**

КЫРСТА *див.* **КРЪСТѦ.**

КЫРСТЇЄНЄЩИ *див.* **КРЪСТЇАНЄЩИ.**

КЫРСТѢ *див.* **КРЪСТѦ.**

***КЫРЬДѢЄВИЦЪ** *див.* **КИРДѢЄВИЧЬ.**

КЫСЄЛ *див.* **КИСЄЛ.**

КЫТЄЩИ, КЫТЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли молдавскои осємъ сєлъ на имѧ... онєщи и кытєщїи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз.* **кытєщїи** 1 (1436 *Cost.* I, 488); **кытєщи** 1 (1436 *Cost.* I, 475).

***КЫШЧИНЪ** *прикм.* (1): и дали... єсмы о(т) на(с) томоу(ж) вышєписанномоу нашємоу стмоу монастироу о(т) нємцѧ... озєро... и съ грълою, на имѣ кышчина (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **кышчина** (1500 *Cost. S.* 230).

КЬ *див.* **КЪ**[1].

***КЮЗНЄЦЬ** *див.* **КУЗНЄЦЪ.**

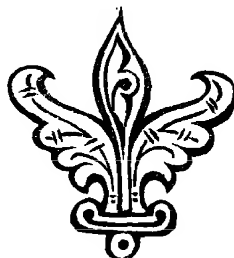

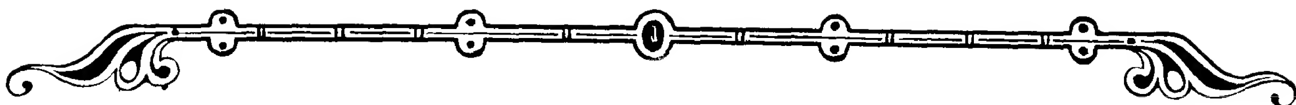

***ЛАБАНЄСКЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на тъ свѣдци... миколаі милаха (так.— *Прим. вид.*) лабанєского с͠нъ баграмъ соцкыї (Львів, 1400 *Р* 61).

ФОРМИ: *род. одн.* **лабанєского** (1400 *Р* 61).

ЛАБѦНКА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села: Янковцы... Лабѧнка (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лабѧнка** (1463 *AS* I, 54).

ЛАВОРЪ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Лаоуръ) Лавр, Лавро: фролъ, лаворъ, гюрии, самонъ... святыи григории чюдотворец, по тои сторонѣ все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лаворъ** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

Див. ще **ЛАОУРЪ.**

***ЛАВРАШЄВЪ** *див.* ***ЛАВРОШЄВЪ.**

ЛАВРЄНТЄИ *ч.* (3) *(особова назва, цсл.* Лаврєнтии, *гр.* Λαυρέντιος, *лат.* Laurentius) Лаврентій: исконьчася (с)ні костелъ мсця авъгусъта на память стго лаврѣн(ти)я мчн. рукою аньдрѣево ами(н) (Люблін, 1413 *ОБРН* 115); а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы Васья(н) коувѧ(з)... а оуставни(к) пє(ч)рскы лаврєнтєи (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лаврє(н)тєи, лаврєнтєи** (1490 *Пам.;* 1498 *ЧІАФ*); *род. одн.* **лаврѣн(ти)я** (1413 *ОБРН* 115).

Див. ще **ЛАВРИНЪ.**

ЛАВРЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми ємоу... села на имѧ корнєщїи... и лаврєщїи (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз.* **лаврєщїи** (1420 *Cost.* I, 135).

ЛАВРИНЪ *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Лаврєнтєи) Лаврін: Лавринъ жалоуєтсѧ на мартина ижь ємоу м͠трь заби(л) марти(н) о(т)поведа(л) же лавринъ нє бы(л) чїсто(г) ложа ани слюбъноє жоны (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лавринъ** (XV ст. *ВС* 24 зв.); *род. одн.* **лаврина** (XV ст. *ВС* 31).

Див. ще **ЛАВРЄНТЄИ.**

ЛАВРОВЬСКЫИ *прикм.* (2) *(пор.* Лавровъ *у Перемишльській землі):* а притомъ были свѣдъци... намѣстникъ лавровьскыи єфтимии и старци лавровьсции (Погоничі, 1422 *Р* 98).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лавровьскыи** (1422 *Р* 98); *наз. мн. ч.* **лавровьсции** (1422 *Р* 98).

***ЛАВРОШЄВЪ** *прикм.* (2) *(пор.* Лавришєвъ *у Віленському воєводстві):* Сє язъ кнѧзь олєксанъдро володимировичь и своию (!) кнѧгинєю московъкою и своими дѣтми далъ єсмь дєсѧтину с͠тѣ б͠ци оу лаврошєвъ манастырь ис турцѧ оу вѣки (Лавришів, 1429 *Р* 113); Се я панъ Иванъ Олександровичь Стретовичь... записалъ єсми съ своего имѣнья, зъ Березовца, тридцатъ копъ жита къ церкви пречистое Богоматере къ Лаврашеву манастырю, вѣчно а не порушно (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Лаврашеву** (1486 *АкЮЗР* I, 295); *знах. одн. ч.* **лаврошєвъ** (1429 *Р* 113).

***ЛАВРѢНТИИ** *див.* **ЛАВРЄНТЄИ.**

! **ЛАВСКА** ⟨СЛАВСКА⟩ *див.* ***СЛАВСКО.**

***ЛАГОДА** *ж.* (14) згода, злагода (13): а такожъ кто о(т) ии(х) нє имєтъ сиоу (!) лагодоу о(т) ни(х) дръжати и боудє(т) оуспоминати, то(т) ⟨н⟩амъ заплати(т) шєсть дєсѧть роубли (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343); Ино мы выдѣ⟨вше их доброи воли⟩ и лагодоу и полнїи заплат, а мы також н от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Голъю тоє прѧдрєчєнноє сєло на имѣ Голъєщїи на Рєбричи (Сучава, 1488 *BD* I, 317);

п р и и т и о у л а г о д о у (1) *див.* **ПРЇИТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **лагодоу, лагоду** (1432 *Cost.* I, 343; 1445 *Cost.* II, 218; 1452 *Cost.* II, 410; 1466 *BD* I, 113; 1473 *BD* I, 187; 1476 *BD* I, 208; 1483 *Cost. D.* 30; 1486 *BD* I, 290; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 317 і т. ін.).

! **ЛАГОФЄТА** ⟨ЛОГОФЄТА⟩ *див.* **ЛОГОФЄТЪ.**

***ЛАГЪМАНОВО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему село Киселинъ... а в Лагъмановы две дворища тяглыхъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в Лагъмановы** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***ЛАДАНЪ** *ч.* (1) *(гр.* λάδανον) ладан: Сє жє придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к ц͠ркви с͠тму николѣ зємлю пашную и зємлю бортную и клѣтку торговую што поїти ладану и тємьяну к цр(к)ви (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **ладану** (бл. 1350 *Р* 8).

ЛАДОМИРЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Мы кнѧзь володиславъ... взозрѣвши на нашего вѣрного слугу имєнемь рєкучи ладомиръ волошинъ... дали єсмы єму годлѣ полє (Бохур, 1377 *Р* 23—24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ладомиръ** (1377 *Р* 24); *дав. одн.* **ладомирови** (1377 *Р* 24).

***ЛАДЯТА** *ч.* (1) *(особова назва):* Я, Война, пана Немирииъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ладяты** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЛАЗАРКО** *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Лазаръ): Билъ намъ чоломъ наместникъ звѧголский Яцъко Мезь и просил в нас во Вруцъком повете человека на имѧ Лазарка Мошъкевича (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Лазарка** (1496 *АЛРГ* 71).

ЛАЗАРЪ, ЛАЗАРЬ, ЛАЗОРЪ, ЛАЗОРЬ, ЛАЗОР *ч.* (80) *(особова назва, гр.* Λάζαρος, *гебр.* Eleázar): мы алек-

сандръ воєвода... чинымъ знаменито... оже тоты истинны слоугы наши сынове щефана стравича, тодєръ и петръ... дали єсмы имъ оу нашеи земли три села на крълигѫтоури на имѧ где єс(т) шерба паоушескоулъ и лазоръ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); Мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы, на имѧ паиъ вилча о(т) липникы... и пань лазаръ о(т) тоуловы... вызнаваємъ... колижь велемѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такоже... слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); И оуставше Мика и заплати‹ла› ouси тоти пинѣзи п̃ злат оу роуки паноу Михоулоу Драгославоу... и оуноукоу єго Лазороу (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лазоръ, лазо(р), лазорь, лазор, лазоръ** 14 (1426 *Cost.* I, 182; 1433 *Cost.* II, 650; 1448 *Cost.* II, 737; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 562; 1483 *BD* I, 269; 1490 *BD* I, 394; 1491 *BD* I, 445; 1495 *BD* II, 57 і т. ін.); **лазаръ, лазарь** 3 (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269; 1436 *Cost.* II, 701); *зам. дав.* слоузѣ нашемоу **Лазор** Микшоуноу 1 (1490 *BD* I, 394); *род. одн.* **Лазора, лазора** 49 (1432 *Cost.* I, 331; 1435 *DIR«A»* 465; 1436 *DIR«A»* 469; 1438 *DIR«A»* 472; 1440 *Cost.* II, 65; 1442 *Cost.* II, 88; 1453 *DIR«A»* 503; 1455 *Cost.* II, 540; 1488 *BD* I, 347; 1489 *BD* I, 373; 1495 *BD* II, 248 і т. ін.); **лазара** 5 (1432 *Cost.* I, 338; 1435—1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 460; 1437 *Cost.* I, 515; 1452 *Cost.* II, 410); **лазарѧ, лазарѣ** 2 (1436 *Cost.* I, 455, 481); *дав. одн.* **Лазороу, лазору** 3 (1472 *Cost. S.* 87, 88; 1495 *BD* II, 57); **Лазароу** 1 (1490 *BD* I, 442); *ор. одн.* **лазаро(м), Лазаром** (1452 *Cost.* II, 422; 1490 *BD* I, 442).

***ЛАЗИРОВЪ** *прикм.* (1) ◇ лазирова долина (1) *(назва долини у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с) ... дали єсмы ємоу... иа жежїя землю осадити...' о(т) оусти лазировы долины горѣ... до хораєцевы(х) комаричъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **лазировы** (1431 *Cost.* I, 317).

***ЛАЗИТИ** *дієсл. недок.* (2) ◇ полазомъ лазити *див.* **ПОЛАЗОМЪ.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **лазять** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ЛАЗОР *див.* **ЛАЗАРЪ.**

***ЛАЗОРЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Грєжаны дво(р) а в томъ дворе шесть чл̃вка... а данъниковъ семъ, тивоунъ Ходыка землю де(р)жить Лазоревщиноу а с тое земли дани даеть копоу грош̃е(и) а полюдия в̃ коуници (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Лазоревщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ЛАЗОРЄВЪ** *прикм.* (1): а на то є(ст)... вѣра пана станчоула брата лазорева (Сучава, 1432 *Cost.* I, 331).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **лазорева** (1432 *Cost.* I, 331).

Див. ще **ЛАЗОРОВЬ.**

Пор. **ЛАЗАРЪ.**

ЛАЗОРОВЬ *прикм.* (9): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїиде прѣд иами... слоуга наш Тоадерь... и продал... єдноу боукатоу землю (!) ... щоби соби оусадил село... пониже домь Лазоровь (Сучава, 1487 *BD* I, 297); И оу том також прїидоша прѧд нами... племениковє их Гидїон и брат єго Петрѧ... и оуноука их Мълинъ, дочка Лазорова ... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Лазоровь** (1487 *BD* I, 297); *дав. одн. ч. зам. ж.* дочци **Лазоровоу** (1499 *BD* II, 154); *наз. одн. ж.* **Лазорова** (1499 *BD* II, 153); *наз. мн. ч.* **лазорови** (1490 *BD* I, 436, 437; *ДГСХМ*).

Див. ще ***ЛАЗОРЄВЪ.**

Пор. **ЛАЗАРЪ.**

ЛАЗОРЪ *див.* **ЛАЗАРЪ.**

ЛАЗОРЬ *див.* **ЛАЗАРЪ.**

ЛАЗОУЛ *ч.* (3) *(назва земельної ділянки у Молдавському князівстві):* А пак оу том також прїиде прѧд нами... слоуга наш Тома... и продал... єдноу боукатоу земли от хотара своего села Томещилор, на имѣ тои боукати земли Лазоул (Ясси, 1497 *BD* II, 99).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лазоул** (1497 *BD* II, 99, 100).

***ŁAZUCZYNY** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawce y druhoie sełyszcze Kameń w zemli wołynskoiey na rуci Połtwi y na bołoti Łazuczynу у па Słuczy rусі (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *знах.* **Łazuczyny** (1420 *AS* I, 25).

***ЛАЗЪ** [1] *ч.* (1) викорчувана ділянка лісу, призначена під пасовисько або під поле: тѣ(м) мы видѣвши и(х) правую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали и потвердили єсми и(м)... села на имѣ онєщи, иа крълигьтоурѣ... и пони(ж), на томже токоу, оу симїоно(в) ла(з), мѣсто о(т) мли(н) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *род. одн.* **ла(з)** (1456 *Cost.* II, 569).

ЛАЗЪ [2] *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Лазаръ): Лазъ писа оу Васлоуи в лѣто҂SЦ̃МД юлїа з̃і (Васлуй, 1436 *BAM* 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лазъ** (1436 *BAM* 34).

Див. ще **ЛАЗѦ.**

ЛАЗѦ, ЛАЗѢ *ч.* (50) (*особова назва, пор.* Лазаръ): на то є(ст)... вѣра пана боунгы комиса и брата єго пана лази спатарѧ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144—145); мы стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... наши слоуги, лазѧ и братъ єго, иван... и продали свою правоую отнноу (!) (Сучава, 1489 *Cost. S.* 133).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лазѧ, лазѣ, Łazia** (1449 *Cost.* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 52; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 113; 1467 *Cost. S.* 69; 1489 *Cost. S.* 133 і т. ін.); *род. одн.* **лази** 22 (1443 *Cost.* II, 145; 1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 410; 1457 *UKP*; 1459 *Cost. S.* 22; 1460 *Cost. S.* 41; 1462 *BD* I, 65; 1464 *BD* I, 86; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 119 і т. ін.); **лазѧ, лазѣ** 6 (1443 *BAM* 41; *ДГСПМН;* 1454 *Cost.* II, 509; 1467 *BD* I, 117, 121; 1489 *Cost. S.* 133); **лазы** 4 (1458 *BD* I, 20; 1459 *BD* I, 28, 36; 1465 *DIR«A»* 518); ! **ласи** 1 (1464 *Cost. S.* 60).

Див. ще **ЛАЗЪ**[2].

***ЛАК** *ч.* (3) (*молд.* лак «озеро») озеро: А хотар да єст тым селам... почънши от пискоу... а от толѣ прости оу лак (Сучава, 1468 *BD* I, 127); А хотар томоу виш‹е›реченому село Стецканїи, ниже въ оусти Арзоул, оу вадоу Негоуцъторюви... въ оусти Калоугерици, оу лакь Поуторось (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *знах. одн.* **лак, лакь** (1468 *BD* I, 127; 1493 *BD* II, 6).

***ЛАКОМЫИ** *прикм.* (1) жадний: обычаи имєю(т) лакомїи соудья (!) коли за вїноу которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бероуть не имеючи жа(д)ное мл(с)ти межї собою то(г) делѧ(т) (XV ст. *BC* 11).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **лакомїи** (XV ст. *BC* 11).

***ЛАКОМЬСТВО** *с.* (1) жадність: а боудеть лї такыи наидены што не о(т)баючи а свое лакомьство по(л)нѧ ажь которою жївотїноу ис ты(х) истратѧ(т) тогды имаю(т) платїтї по томоу чїя боудеть што смееть на свою дш̃ю ре(ч) з вїною пѧ(т)надцеть (XV ст. *BC* 11 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **лакомьство** (XV ст. *BC* 11 зв.).

***ЛАКОТЬ** *ч.* (1) (*цсл.* лакъть, *болг.* лакът) *(одиниця виміру довжини)* лікоть: а боудѣ(т) лн паства велїкая оу то(м) лѣсѣ... тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имеєть свое жалоудие братї алюбо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т) обапо(л) дорогы (XV ст. *BC* 38).

ФОРМИ: *род. мн.* **лако(т)** (XV ст. *BC* 38).

Див. ще ***ЛОКОТЬ.**

***ЛАКЬ** *див.* ***ЛАК.**

ЛАЛЄЩИ, ЛЪЛЄЩИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы видѣвши є(г) правоую и вѣрноую слоужбою до на(с)... потвердили єсми ємоу... села на имѣ боучюмѣни... и на тоутовѣ лълєщи (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); и мы видѣвшє и(х) ⟨правою и вѣрною слоуж⟩бою до на(с)... потвєрдили єсми имъ... оу нашєи зємли сєла на тоутовѣ на имѧ Калиманєщи, гдє є(ст) ионъ, повышє лалєщи (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52).

ФОРМИ: *наз.* **лълєщи** 1 (1434 *Cost.* I, 386); *зам. род.* повышє **лалєщи** 1 (1439 *Cost.* II, 52).

ЛАЛОУ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, гр.* Εὐλάλιος): мы алєксандрь воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсми... нашем(у) монастири о(т) побрати... два цигани, на имѣ лалоу и съ чєлѣ(д)ми своими и бо(с)на съ чєлѣ(д)ми (Сучава, 1453 *Cost.* II, 444—445).

Див. ще **ЛАЛЬ.**

ЛАЛУШІЙ *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были свѣдоки, рада наша: отецъ нашъ, князь Матей, бискупъ Виленскій... намѣстникъ Витебскій панъ Лалушій, намѣстникъ Городенскій (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лалушій** (1492 *АЛМ* 31).

ЛАЛЬ *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Εὐλάλιος): Тиж єсми ємоу дали и потвердили одного циганина на имѣ Лаль (Сучава, 1480 *BD* I, 243).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лаль** (1480 *BD* I, 243).

Див. ще **ЛАЛОУ.**

***ЛАМАНЪ** *ч.* (3) (*особова назва, герм.* Alaman?): а при то(м) были... ⟨свє⟩тъки кня(з) олє(к)са(н)дро со(н)коушькови(ч)... а па(н) лама(н) хороужии лоуцькии (б. м. и., п. 1450 *ПИ* № 9); а при то(м) бы(л) ... олєхно порацкого снъ лама(и) хороужии лоуцкии (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лама(н)** (п. 1450 *ПИ* № 9; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

Див. ще **ЛОМАНЪ.**

***ЛАМАНЬЄ** *с.* (1) (чого) порушення, зламання: И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помыслившы, ижъ то ест⟨ъ⟩ речъ неслушная, не видевшы записовъ, всказывати третюю часть Совѣ або вѣно Борисовой жонѣ на его поведанье, которыи жъ самъ записы поламалъ, а передъ тымъ третее части Совѣ не поведаючы а по ламан⟨ь⟩и записовъ самъ же споведалъ... взявшы есмо на то раду съ паны радою нашою, и вчинили такъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по ламан⟨ь⟩и** (1495 *РИБ* 620).

Пор. **ЛАМАТИ**

ЛАМАТИ *дієсл. недок.* (1) (що) порушувати, ламати: Вѣдомо да єть (!) всємь присылалъ да (!) на(с) Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) Пєчє(р)скїи с Кієва и вся братїя мн(с)тыря пєчє(р)ского... жалоуючися на митрополита кїєвского и всєя роусїє што(ж) и(м) насилїє чини(т) и права имь давныє и (з)вєчистыє ламати хощє(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *інф.* **ламати** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***ЗЛАМАТИ** 2, ***ЗЛОМИТИ, ЛОМИТИ, *ПОЛАМАТИ.**

ЛАНЄВИЧЬ, ЛАНЕВИЧЪ *ч.* (9) (*особова назва*): а на то послуси иванъ владычинъ зѧть... васько аньдрѣєвичь ѧцко ланєвичь (б. м. н., 1385 *Р* 28); Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему село Киселинъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ланєвичь** 1 (1385 *Р* 28); **Ланевичъ** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); *род. одн.* **Ланевича** (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *АкЮЗР* I, 18); *дав. одн.* **Ланевичу** (1445 *АкЮЗР* I, 17, 18; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18).

***ЛАНКА** *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стєфан воєвода... вызнавами... ажє мы слюбоуємь... и обѧзоуєм сѧ оу то... Казимирови, королєви полскомоу... ажє абыхом єго милости верни и справєдливи были... пєрєд кнѧзємь Яном Ланкою, королєвским писарєм (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Ланкою** (1462 *BD* II, 292).

ЛАНЧИЦКИИ *прикм.* (6): A przi thim bili swidczy: pan Jan krakowski ... Ligęza z Niemirowa, woiewoda lancziczki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); вло(д)славъ з бжиєи мл(с)ти кроль полскии и такѣ жь зѣмль краковскои судомирскои сирадскои ланчицкои кuѧвскои... знамєнито чинимы... ижє даємы и дали єсмы листъ нашь... стєфанови воєводѣ... на потвєржѣньє нашихъ пєрвыхъ листовъ (Ланчиця, 1433 *Р* 124).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ланчицкии** 3 (1433 *Р* 122); **lancziczki** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *род. одн. ж.* **ланчицкои** (1433 *Р* 120, 124).

Див. ще ***ЛУЧИЧЬСКИИ.**

Пор. ***ЛАНЧИЦЯ.**

***ЛАНЧИЦЯ** *ж.* (4) (*назва міста у Польщі, пор.* Łęczyca): Зємьскыи пїсари во всє(х) зємлѧ(х) королѣвъства нашего во вєлїкои по(л)щє в їира(д)зю (!) в ланъчицє коуявѣ оу добрынї за запи(с) имєю(т) бра(т) яко пїсари краковъскыи (XV ст. *СЯ* 43 зв.); да(н) оу ланчици в ндлю в днь свтоѣ луцѣи (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу ланчици** 3 (1433 *Р* 121, 123, 125); **в ланъчицє** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див. ще ***ЛУЧИЦЯ.**

***ЛАНЪ** *ч.* (8) **1.** (*одиниця вимірювання орної землі*) лан (4): А што оу нѣмєцкихъ правѣхъ сѣдѧть на ланохъ хотѧ бы триє члвци сѣдили на лану а любо д одну колоду даютъ ись лану а по два гроша широкая а по тѣ(х) єї сотъ и по шєсти дєсѧть колодъ взѧли єсмы пѣнѧзми (б. м. н., 1386 — 1418 *Р* 35); А нєнадобѣ оу тую зємлью никому оустоупатисѧ, а ни съ лану чиньшу никому давати (Городок, 1443 *Р* 145).

2. орна земля (4): мы вєликыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знамєнито... ижь... записали єсмо оу вєрьху писаную тую зємлю и сєножать и ланъ свѧтому Ивану церькви и попу Ваську вѣчьно и нєпорушно оу вѣки (Городок, 1443 *Р* 144—145); а промєни(л) єсми єму тое имє(н)є дѧ(д)ковичи... ис лю(д)ми ис по(л)ми... из лни.. и со всє(м) с ты(м) што к тому имє(н)ю прислоушає(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *род. одн.* **лану** (1386—1418 *Р* 35; 1443 *Р* 145); *знах. одн.* **ланъ** (1443 *Р* 145); *місц. одн.* **на лану** (1386—1418 *Р* 35); *знах. мн.* **ланы** (1443 *Р* 145); *ор. мн.* **лни** (1490 *Пам.*); *місц. мн.* **на ланохъ** (1386—1418 *Р* 35).

***ЛАНЪЦЮСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Łańcut *у Польщі*): што же єсмы выбрали ис пєрємышльскоѣ волости изъ ярославльскоѣ волости опрочє пана тарнавъского людии и сь ланъцюскои волости ис тѣхъ трии волостии взѧли єсмы вовса єї сотъ коло(д) вовса и шисть дєсѧть колодъ вовса (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34—35).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **ланъцюскои** (1386—1418 *Р* 35).

***ЛАНЪЧИЦЯ** *див.* ***ЛАНЧИЦЯ.**

ЛАНЬ *ч.* (1) (*особова назва*): а тому свѣдци па(н) ѧнъ количь... па(н) лань крєховичь (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лань** (1404 *Р* 68).

***ЛАПОУШНА** *ж.* (3) (*назва міста у Молдавському князівстві*) Лапушна: а кто нє идєтъ до Бєлогород, а он абы дал оу Лапоушноу мыто Былогородскоє, колко имал давати оу Былом городѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 273); А хотар тои боукати зємли ис вєрха от старих Топо⟨рєщ⟩ почєнши... на дѧл къ Лъпоушнои (Сучава, 1493 *BD* II, 3).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Лъпоушнои** (1493 *BD* II, 3); *знах. одн* **Лапоушноу** (1460 *BD* II, 273).

Див. ще *ЛАПОУШНОЄ.
! ЛАПОУШНАѦ ⟨ЛОПОУШНАѦ⟩ *див.* **ЛОПУШНАѦ.**
***ЛАПОУШНОЄ** *с.* (7) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Лапушна: а кто имєт погнати скот до татарь, на головном мытѣ, оу сочавѣ, от каждои скотины по чєтири гроши, оу ясох, два грош, оу лапоушном, в҃ грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); А кто имет погнати скот до Татаръ, на головном мытѣ оу Сочавѣ от каждои скотини мыто Сочавскоє по чєтири гроши, оу Ясох в҃ гроши, оу Лапоушном в҃ гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Лапоушном, лапоушном** (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273).
Див. ще ***ЛАПОУШНА.**
!ЛАПОУШНОЮ ⟨ЛОПАШНОУЮ⟩ *див.* ***ЛОПАШНАѦ.**
***ЛАРГА** *ж.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвєрдили єсмо ємоу ... мѣсто от поустыни оу кръници на об⟨ы⟩ршїи Ларджиєи (Сучава, 1469 *BD* I, 135—136); а мы, тако(ж)дєрє, и о(т) на(с), єсми дали и потвръдили мърини тоти вишєписанїи сєла... на имѣ шо(л)дѣнїи... и шоломонова кръинцѣ (!) и, на ла(р)га, гдє би(л) оа(н)ка (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на ла(р)га** (1493 *Cost. D.* 45); *род. одн. молд.* **Ларджиєи** (1469 *BD* I, 136).
***ЛАРИВОНЪ** *див.* **ЛАРИВУНЪ.**
ЛАРИВУНЪ *ч.* (5) (*особова назва, пор.* Иларионь) Іларіон, Ларіон: а на то послуси в҃лдка ларивунъ ис кри(лошаны) перємышльскии и печать єго (Перемишль, 1366 *Р* 12); Мы Александро Володимеровичъ пожаловали есмо н(а) то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам з слугами службы служити (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); а хто бы хоте(л) игоумєноу перєсопницкомоу ларивоноу... кривдоу вчинити... я по(д)нимаюсѦ о(т) вси(х) кривдъ єго боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **ларивунъ** 1 (1366 *Р* 12); *род. одн.* **ларивона** (1378 *Р* 26); *дав. одн.* **ларивоноу** 2 (1490 *Пам.*); *знах. одн.* **Ларивона** (1450 *ЗНТШ* XI, 7).
Див. ще **ИЛАРИОНЬ.**
***ЛАРИОНЪ** *див.* **ИЛАРИОНЬ.**
***ЛАСИЦА** *ж.* (1) (*шкурка ласиці як товар і рід податі*) ласиця: Колї хто нагани(т) алюбо наре(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать лоупєжмы гор(н)остаиными а старостє соудомирьскомоу алюбо бѣ(л)скомоу ласицами соу(д)и крако(в)скомоу и соудомирьскомоу коуницами (XV ст. *ВС* 30 зв.).
ФОРМИ: *ор. мн.* **ласицами** (XV ст. *ВС* 30 зв.).
***ЛАСКА** *ж.* (33) **1.** ласка, прихильність, милість (3): ино я, видячи ласку и призреніе князя е. м., на себе далъ есми зъ е. м., зъ моее воли, третюю часть того именія отчизны моее Кольнятичъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); Тымжє обичаєм и мы оудилали, нє хотѣчи, мы и зємлѣ наша, отдалити сѣ от повиности и подданости прєдковь каших (!), видѣчи и знаючи ласкоу и доброволєнїє наяснѣишаго кнѦзѦ пана Казимира, кролѣ полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371);
л а с к о у д а в а т и (кому) (1) виявляти ласку, прихильність (кому, до кого): крал и братїя єго милости... нє имают таковаго чловѣка пріимити, ани мѣстца ани жадного поживлєнїѦ ани ласкоу нигдє да нє имают ємоу давати оу их зємлѦх (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); о у л а с ц ѣ д є р ж а т и (кого) (5) ласкаво, з прихильністю ставитися (до кого): И нє имаєм оуспомѣноути николи на вѣкы до нашєго живота о мимошєдшых рѣчех и члѣнкохъ, алє хочоум тѣ миловати и оу вєликои чєсты (*в ориг.* чт҃ы.— *Прим. вид.*) и ласцѣ дєржати, равно с нашимы вирнимы и почєснимы боѦры (Баків, 1457 *BD* II, 257); И тогди кроул єго милость прєдрєчєнїи и братїя єго милости прєрєчєнїи имали бы нас Стєфана воєводоу, и кнѣгиню нашю и дѣти наши... миловати и в ласцѣ и въ чти дєржати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); з (и з) л а с к и (чиєї) (13) з волі, з ласки: My Aleksandr, abo Witolt z boźi łaski welikij kniaź Litowskij... znamenito czinim... Umyslili jesmo s panу radami naszimi i dali prawa i wolnosti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Ино мы, зъ ласки нашое, за его къ намъ вѣрную службу, тое мѣстце подле Рожества Христова и зъ малою улочкою... потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно, ему и его женѣ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Ино мы тое вышейписаное имен⟨ь⟩ицо Теребенское... з ласки нашое... потвержаемъ симъ нашимъ листомъ Ивашку Полозовичу и его жоне (Городно, 1497 *РИБ* 683—684); Ино мы, зъ ласки нашое, за его службу, тые люди, семь служобъ, у Скидельской волости... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58); л а с к о ю н а д ѣ л Ѧ т и (кого) (1) виявляти ласку, милість (кому, до кого): а мы такѣ жь оурозумѣвши єго такоє обѣцованьє и слюбы... о(т)пущаємы єму всє... слюбуючи прєрє(ч)иого стєфана воєводу... николи на вѣки нє оупомѦнути алє нашєю ласкою надѣлѦти и миловати (Ланчиця, 1433 *Р* 121); л а с к о у н а х о д и т и (чию) (1) здобувати ласку, милість: ПрїгожаєтсѦ частокро(т) и(ж) из наши(х) зємлѦ(н) нє о(т)бываю(т) своєи чти чинѦтсѦ разбоинїци и своєю доброю волєю а оу на(ш) у вєлїкы(и) гнѣвъ оупадаю(т) а потомь лїшївшїсѦ то(г) чєрє(с) прїятєи (!) нашоу ласкоу находѦ(т) (XV ст. *ВС* 28—28 зв.); л а с к у о у ч и н и т и (1) виявити ласку, милість: А про лѣпшую твєрдость тых вєрху писаных рѣчєи просила єсми... єпископа туровского и пииского ЕвхимъѦ, абы єго милость ласку свою оучинил ⟨и⟩ пєчат свою приложилъ (Степань, 1489 *AS* I, 89); л а с к ы ш о у к а т ь (кому в кого) (1) просити ласки, милості (для кого у кого): а то(т) староста имєєть ємоу ласкы оу на(с) шоукать абыхомъ прїпоустїлї єго ко справѣ (XV ст. *ВС* 38 зв.); б и т и о у с є ю л а с к о ю (1) *див.* **БЫТИ**[1]; и м а т и л а с к у (1) *див.* **ИМАТИ**[2]; и с к а т ь л а с к ы (1) *див.* **ИСКАТИ** 1; м є т и в л а с ц ѣ (1) *див.* **ИМѢТИ**; н а и т и л а с к о у (2) *див.* **НАИТИ**[1].
2. *(мирні стосунки)* злагода (1): а они ти(ж) бы имѣли засѣ остєрєгати панове наши и опасовати, ка(к) сами сєбє... абыхо(м) могли ти(ж) дву зє(м) дєржати с обу(х) стро(н) за єдно в мирѣ, в ла(с)ци и справє(д)ли⟨во⟩сти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).
ФОРМИ: *род. одн.* **ласки, łaski** 14 (1388 *ZPL* 103; 1389 *РЕА* I, 26; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1438 *Р* 140; 1468 *BD* II, 302; 1487 *AS* I, 241; 1494 *АЛМ* 54; 1497 *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **ласкы** 2 (XV ст. *ВС* 38 зв.); **! ласка** 1 (XV ст. *ВС* 38 зв.); *знах. одн.* **ласкоу, ласку** (1449 *АЛМ* 8; 1485 *BD* II, 371; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *ВС* 24 зв., 28 зв. ; 1499 *BD* II, 420); *ор. одн.* **ласкою** (1433 *Р* 121; 1485 *BD* II, 371); *місц. одн.* **оу (в) ласцѣ** 5 (1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270; 1470 *BD* II, 309; 1487 *AS* I, 240; 1499 *BD* II,422); **оу (в) ласци, ла(с)ци** 2 (1457 *Cost.* II, 810; 1468 *BD* II, 306).
ЛАСКАВЄ *присл.* (1) (*стч.* laskavě, *стп.* łaskawie) ласкаво, милостиво: мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ — *Прим. вид.)...* вєликий кн⟨Ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨Ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѦгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117).
Див. ще **ЛАСКАВО.**
ЛАСКАВЇИ *прикм.* (7) ласкавий, милостивий (4): вло(д)славъ бж҃иєю мл(с)тью кролѣ полскии... знамєнито чинимы... ижь вєлможныи стєфанъ... нн҃ѣшнии воєвода зємлѣ молдавскои пришолъ за сѦ ку доброи памѦти нє хотѦчи зостати оу винѣ оц҃а своєго прєрє(ч)ного алєксандра воєводы просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были (Ланчиця, 1433 *Р* 121); А пак коли оусхочєт наияс-

нѣишїи Владислав, крал оугръскїи и чъскїи, господаръ наш ласкавїи, и прєречєнїи наияснѣишїи Ян Олбрахть… и… поидоут сами своими парсоунамы… на тоурєцкого чъсарѣ и на єго зємли, и тогди наияснѣишїи Владислав… господаръ наш ласкавїи, имал бы проити чєрєс Басарабскоую зємлю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

доброзичливий, добрий (2): мы стефа(н) воєво(да)… знаменито чини(м)… ожє прїидоша прє(д) нами… моуша панїи пана пєнтєлеа… съ своєю до(ч)кою… и свидчили… ажє привилиа що имали о(т) нашы(х) прє(д)ков… колї они били оу и(х) добру(м) и оу ласкаву(м) мироу на села пы(н)тєлєєщыи… изгиноули о(т) роукы кръстини с͠на пантєлєєва (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); А пан наш корол єго милость… имаєт нас миловати и оуч⟨и⟩ти дєржати оу каждыхь ласкавых и вєрных и оучливых оучинкох и члонкохь (Сучава, 1463 *BD* II, 302);

добримъ ласкавымъ окомъ посмотрити (1) *див.* **ДОБРЫИ** 4.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ласкавїи** (1499 *BD* II, 423); *ор. одн. ч., с.* **ласкавымъ** 1 (1484 *ЯМ*); **ласкавим** 1 (1499 *BD* II, 425); *місц. одн. ч.* **оу ласкаву(м)** (1464 *DIR«A»* 517); *наз. мн.* ласкави (1433 *Р* 121); *місц. мн.* **оу ласкавых** (1468 *BD* II, 302).

ЛАСКАВО *присл.* (1) ласкаво, милостиво: а на(ш) милостивыи па(н), наяснєишїи коро(л) казими(р), о(т) си(х) часо(в) имає(т) єго мл(с)тъ на(с) ласкаво миловати и оборонити и опасти (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще **ЛАСКАВЄ.**

***ЛАСКАВЫИ** *див.* **ЛАСКАВЇИ.**

ЛАСКО *ч.* (1) (*особова назва*)*:* А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ, земенинъ Володимеръский, а панъ Ласко (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ласко** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

***ЛАСЛОВОВЪ** *прикм.* (1): а хотаръ Драгосинєщомъ, што на Добротворѣ и Пожаритѣ, почєнши от издолоу, от Ласловова хотарѧ, Добротворъ и Пожарита, до вєрха (б. м. н., 1426 *ВАМ* 22).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Ласловова** (1426 *ВАМ* 22).

Пор. **ЛАСЛЪО.**

ЛАСЛОВЬ *див.* **ЛАСЛЪО.**

ЛАСЛОВЬ, ЛАСЛЪОУ *ч.* (5) (*особова назва, мад.* László, *лат.* Ladislaus, *слов.* Владиславъ) Влодислав: мы Стєфань воєвода… чинимь знамєнито… ожє прїидоша прѣд нами… наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу на имѣ Карлакь Ласловь и Тоть Ищфань… и продали намь свою правоую… о⟨т⟩нииоу (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150); он коупил тот виноград от Жоурковь мѧсникь сына Киш Ласлъоу от Хрълова (Гирлов, 1499 *BD* II, 147—148

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ласлъоу** 1 (1499 *BD* II, 148); **Ласловь** 1 (1470 *BD* I 150); *род. одн.* **Ласлъоа, ласлъоа** (1491 *Cost. Doc.* 37; 1495 *BD* II, 59).

ЛАСЛЪОАНЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*)*:* Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвше их правою слоужбою (!) до нас (…— *Прим. вид.*) ⟨от⟩ дѣда нашего от Ал⟨єксандра воєводи (…— *Прим. вид.*) села⟩ на Крълигътоурѣ… и за Проутом Ласлъоани на оустїи Хлабници (б. м. н., 1490 *BD* I, 434); мы Стефан воєвода (…— *Прим. вид.*) знаменито чиним (…—*Прим. вид.*) ожє (…—*Прим. вид.*) оусим оуноуковом Ласлъоа глобника… дали и потвръдили єсми им… села, що били дѣда их Ласлъоа глобника, на имѣ Ласлъоанїи на Краковѣ (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз.* **Ласлъоанїн** (1495 *BD* II, 59); *знах.* **Ласлъоани** (1490 *BD* I, 434).

ЛАСЛЪОУ *див.* **ЛАСЛЪО.**

ЛАСТАВСКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*)*:* А при том были светки наша рада: архимандритъ печерский Аврамей… а пан Ластавский староста каменицкий (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ластавский** (1437 *AS* I, 34).

! ЛАСЯ *див.* **ЛАЗѦ.**

ЛАТЫНИ *мн.* (1) (*християни латинського віросповідання*) латиняни: а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети; есмо бо нини, далъ Богъ, одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *наз.* **Латыни** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

***ЛАОУРА** *ж.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*)*:* И єщє сми ⟨п⟩отвръдили монастироу от Поутнои и бранищоу около монастирѣ… почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїи Лаоури, обчиноу до Фалкъоа (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лаоури** (1490 *BD* I, 420).

ЛАОУРЪ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Лавръ, *гр.* Λαῦρος, *лат.* Laurus); тѣмъ мы видѧвшє правоую и вѣрноу(ю) єго слоужбоу до на(с)… дали єсми ємоу оу нашєи зємли, єдно сєло на котовцѧ, на имѧ съсѣни, гдє живє(т) лаоуръ (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лаоуръ** (1443 *Cost.* II, 119).

Див. ще **ЛАВОРЪ.**

ЛА ФЫНТЫНИЦЄ *с.* (1) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*)*:* И також оустала Настѧ, дочка Бєкова, жєна Дѣлина, и дала она по своєи доброи воли одно мѣсто ⟨о⟩т ⟨полѣны на⟩ имѣ «ла фынтыницє» (Сучава, 1471 *BD* I, 164).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ла фынтыницє** (1471 *BD* I, 164).

***ЛАХОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Лахова боукоувина (1) (*назва букового лісу у Молдавському князівстві*)*:* Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почьнши ис вєрха от бєрєгь Брълада… на могилоу копаноу… от това по връх дѣла долоу оусє Лаховоюю боукоувин⟨о⟩ю, по обчиноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **Лаховою** (1495 *BD* II, 63).

***ŁACHOM**[1] *ч.* (1) (*назва міста у Віленському воєводстві*) Лахва (?): a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn, Zditow, Wiady i Słonimskoie wołosty zaczepili: Łachom… Kleczesk to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Łachom** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141)

***ЛАХОМЪ**[2] *ч., невідм.* (2) (*назва озера у Молдавському князівстві*)*:* тє(м) мыи (!) видє(в)шє єго правою слоу(ж)бо (!) до на(с)… дали и потвръдили єсмы ємоу… єго о(т)нни (!) и сєла(м) (!), на имѧ роужїнѣнїи… и ботьшѧнїи і озєро лахо(м) о(т) грьла с͠лнцє, сь мито(м) и сь млино(м) ї єзѣро(м) лахо(м) сь гри(н)дь о(т) богата (Сучава, 1459 *Cost. S* 21—22).

ЛАЦКАНЇИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*)*:* Тѣм ми видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до нас… дали и потвєрдили єсми ємоу… село на имѣ Лацканїи (Сучава, 1484 *BD* I, 278); мы по их воли оучинили єсми и дали смо томоу нашємоу свѧтомоу монастироу Бистричъскомоу… чътири сєла на Бистрици ж(є)… Слоугани… Кикошєщи… Калїєнєщи… Лацкани (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз.* **Лацканїи** (1484 *BD* I, 278); *дав.* **Лацканом** (1484 *BD* I, 278); *знах.* **Лацкани** (1500 *BD* II, 173).

ЛАЦКО *ч.* (19) (*особова назва, пор.* Лазаръ): мы Алєксандръ воєвода… чинимы знаємо… ожє єсмы оучинили.. за д͠шу лацька воєводы… и дали єсмы ст͠ѣи єп(с)кпии нашои… два села (Сучава, 1403 *ДГАА*); А пак привилїє що имал дѧд их Боц Лацко на таа села от дѣда нашєго от Александра воєводї, а тоє прївилїє загибло (Сучава, 1491 *BD* I, 491); Іо Стєфа(н) воєво(д) г(сд)нъ зємли молдавскои… оукраси гро(б) своєи прѣдѣдици кнѧжни анастасїі іажє дадє коцма(н) обитѣли сєй дъщи лацка воєво(д) (б. м. н., 1497 *DC* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лацко, лацко** (1421 *Cost.* I, 142; 1426 *Cost.* I, 182; 1433 *Cost.* II, 650; 1462 *BD* I, 66; 1491 *BD* I, 491; 1493 *Cost. D.* 45); *род. одн.* **лацка** 6 (1448 *Cost.* II, 323; 1480 *DC* 9; 1487 *BD* I, 516, 517; 1496 *BD* II, 92; 1497 *DC* 8); **лацька** 1 (1403 *ДГАА*); *знах. одн.* **лацка** (1423 *DIR«A»* 447; 1448 *Cost.* II, 353; 1462 *BD* I, 67).

ЛАЦКОВ *прикм.* (3): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми томоу стому нашєму прѧ(д)рєчє(н)ному монастырю чєлѣди цигански на имѣ... раду(л) синомъ лацковимъ лука и алекса и зави(д) съ чєлѣ(д)ми своими (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми н потвръдили томоу свѧтомоу монастироу... циганє на имѣ: Лоука сынь Лацков съ чєлѣдєю Алєкса Хѣрцѣ съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Лацков** (1487 *BD* I, 312); *ор. одн. ч.* **лацковимъ** (1453 *DIR«A»* 503); *наз. мн. ч.* **лацкови** (1470 *DIR«A»* 522).

Пор. **ЛАЦКО.**

ЛАЦКОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва)*: А ⟨при том были: пан⟩ Кръстѣ дворник... пан Ивашко Лацкович (б. м. н., 1440 *DBAc* 32).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лацкович** (1440 *DBAc* 32).

***ЛАЦЬКО** *див.* **ЛАЦКО.**

***ЛАЯНЇЄ** *с.* (4) лайка: О лаянїи хто комоу лаєть (XV ст. *ВС* 7 зв.); О лаянию колї шлѧ(х)тѧ (!) шлѧ(х)тїчю лаєть (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о лаянїю, лаянию** 3 (XV ст. *ВС* 29; *СЯ* 9 зв.); **о лаянїи** 1 (XV ст. *ВС* 7 зв.).

Пор. **ЛАѦТИ.**

ЛАѦТИ *дієсл. недок.* (7) **1.** (кому) лаяти (кого) (2): О лаянию колї шлѧ(х)тѧ (!) шлѧ(х)тїчю лаєть (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

2. *(домагатися повернення боргу)* ганьбити (кого) (1): коли быхомъ имъ жолъду нє поплатили... тогды имъ поволєваємъ... насъ оупоминати намъ лаѧти (Сучава, 1433—1443 *АРМ*);

л а я т и м а т е р и (1), л а я т и д о м а т е р и (2), м а т є р и л а я т и (кому) (1) лаятися, матюкатися: Колї шлѧ(х)тичь шлѧ(х)тичю лаєть до мтри а за того того (!) нє о(т)зовєть алюбо нє доканаєть што говори(л) имєє(т) плати(т) за соромотоу ка(к) за головоу шєсть дєсѧ(т) ко(п) гро(ш)и (XV ст. *ВС* 29); I тє(ж) мєни(г) хто комоу мтри лаєть а нє(до)конає(т) алюбо нє о(т)зовєть в тоу(ж) виноу впадаєть шєстьдєсѧ(т) гривєнъ коли(ж) о(т)зовє(т) тогды имєєть рєчи солганъ (!) яко пєсъ (XV ст. *ВС* 29).

ФОРМИ: *інф.* **лаѧти** (1433—1443 *АРМ*); *теп. 3 ос. одн.* **лаєть** 5 (XV ст. *ВС* 7 зв., 29; *СЯ* 9 зв.); **лає(т)** 1 (XV ст. *ВС* 29).

***ЛВОВИЧЪ** *див.* **ЛЬВОВИЧЪ.**

ЛВОВСКИИ, ЛВОВСКЫИ, ЛВОВЬСКИИ, ЛВЪВСКИѢ, ЛИВОВСКЇИ, ЛИВОВСКЫ, ЛВОВСКЫ, ИЛВСКИИ, ІЛВОВСКЫИ, ЇЛВОВЪСКЫИ, ИЛВЪВСКИИ, ИЛЬВЪСКЫИ *прикм.* (35): ажє поидуть таровє (!) на львовьскую зємлю тогда руси на львовьцѣ нє помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); а на то свѣдоци панъ мартинъ воєвода... панъ баграмъ соцкии лвовьскии панъ бѣданъ лѧшковьскии соцкии тєрєбовєльскии луникъ (Львів, 1386 *Р* 31); Мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... янъ мужикъ з дубровы лвовскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); мы Стєфан воєвода... вызнавами ... ажє мы слюбоуємь... Казимирови, королєви полскомоу... ажє абыхом єго милости вєрни и справєдливи были... подлоуг нинѣиших записов и слюбов што сѧ конали межи нами... пєрєд паном Ливовским паном Станиславом, старостою Галицким (Сучава, 1462 *BD* II, 292); На которого соимоу кончанїє и дѣланїє... кнѣзь Григориє... цєрквє Илвовскои архиєпископь, и також вєлєможны пановє... соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297);

л ь в о в ъ с к а я д о р о г а (1) *(назва дороги)*: А сє докончаньє мєжи королємь польскымь и кнѧзємь дмитриємь къ володимирю о(т)ступаєтьсѧ потолѣ по оуимицю... до маркова става о(т) маркова става по львовъскую дорогу (б. м. н., 1366 *Р* 14); и л в о в с к о е м ѣ с т о (1), м ѣ с т о Л и в о в с к о е (1) Львів: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито ... ожє єсмы доконали съ радуѧми и съ мѣстьчѧны илвовского мѣста ... и учинили єсмы уставнцьтво о мытахъ, у нашєи зємли (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); мы Стєфан, воєвода... свѣдомо чинимь... ожє... дали єсми сєс наш лист глєитовныи правы... оусим коупцєм з мѣста Ливовского (Ясси, 1463 *BD* II, 295).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лвовскии, лвовьскии** 4 (1368 *Р* 15, 16; 1386 *Р* 31; 1433 *Р* 122); **ілвовскыи, їлвовъскыи, ильвъскый** 3 (1400 *Р* 60, 61; 1443 *Р* 145); **лвовскы, лво(в)скы** 2 (1455 *Cost.* II, 769); **ливовскы** 2 (1445 *Cost.* II, 729); **ливовскїи** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **лвовскыи** 1 (1412 *Р* 81); **лвъвскиѣ** 1 (1421 *Р* 92); ! **львоскыи** 1 (1408 *Cost.* II, 633); **льв(овс)ки** 1 (1415 *Р* 87); **илвскии** 1 (1421 *Р* 94); **илвъвски** 1 (1421 *Р* 92); *род. одн.с.* **Ливовского** 1 (1463 *BD* II, 295); **илвовского** 1 (1408 *Cost.* II, 630); *дав.одн. ч.* **Lwowskomu** (1413 *GL* 48); *знах. одн. ч.* **ливо(в)ского** (1455 *Cost.* II, 769); *ор. одн. ч.* **Ливовским** (1462 *BD* II, 292); *місц. одн. ч.* **при илвовьскомъ** (1370 *Р* 18); *род. одн. ж.* **Илвовскои** (1467 *BD* II, 297); *знах. одн. ж.* **лвовьскую, львовьскую, львовъскую** (1352 *Р* 6; 1366 *Р* 14); *ор. одн. ж.* **львовьскою** (1352 *Р* 5); *місц. одн. ж.* **оу лвовскои** (1421 *Р* 93); *наз. мн. ч.* **ливовскїи** 2 (1456 *Cost.* II, 788, 791); **Ливовскыи** 1 (1460 *BD* II, 276); **илвовстїи** 1 (1434 *Cost.* II, 667); **Ливовскии** 1 (1460 *BD* II, 272).

Пор. ***ЛВОВЪ**

***ЛВОВЪ** *ч.* (30) *(назва міста)* Львів: А писана грамота вь Лвовѣ, в нєдѣлю на канонѣ святого филипа (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а имаєть сѧ поставити цѣну суннѣ у сочавѣ, ѧко во лвовѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); пса(и) и дата (!) во (л)вовє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **лвова, львова** 4 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 668; 1439 *Cost.* II, 712; 1460 *BD* II, 273); **ливова** 2 (1456 *Cost.* II, 788; *ПМВП*); **илвова** 1 (1408 *Cost.* II, 631); *ор. одн.* **lwowom** (1395 *GL* 166); *місц. одн.* **вь (во) Лвовѣ, лвовѣ, Лвъвѣ** 10 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1399 *Р* 59; 1400 *Р* 61; 1407 *Cost.* II, 629; 1408 *Cost.* II, 632; 1421 *Р* 92; 1434 *Cost.* II, 669; 1439 *Cost.* II, 712; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **у (во) лвовє, (л)вовє** 3 (1412 *Р* 81; 1414 *Р* 85; 1478 *ЗРМ*); **оу лєвовы** 2 (1436 *Cost.* II, 698, 702); **во лвови** 2 (1436 *Cost.* II, 706, 707); **оу (въ) ливовѣ, лївовѣ** 2 (1436 *Cost.* II, 698, 701); ! **оу вовѣ** 1 (1421 *Р* 94).

Див. ще **ЛВОВСКИИ** (и л в о в с к о е м ѣ с т о).

ЛВЪВСКИѢ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

! **ЛЄ⟨НЄ⟩** (1): а лє(!) хочє(т) ли то(т) о(т)пѫстїти алюбо разрєщєнїє дасть на проспоу кы(!) знанїю правды тогды оба сѫ(т) разрєшєньая (XV ст. *ВС* 20).

Див. **НЄ.**

ЛЄВ *див.* **ЛЄВЪ.**

ЛЄВА *ч.* (8) *(особова назва, пор.* Левъ) Лев: мы алєксандръ воєвода... и мы боѧрє... алєксандра воєводы... па(н) драгоми(р) врани(ч), па(н) хо(д)ко и бра(т) єго лєва, па(н) бори(с) головаты... знаємо чини(м) ... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Иванко Лєвич и братаничи єго Фєдора и Милка... и продали свою правоую отниноу от их праваго оурика, от оурика дѣдов их Ходка Костича постєлника и Лєва *(в ориг.* Лєви.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лєва** (1421 *Cost.* I, 142); *род. одн.* **лєвы** 6 (1429 *Cost.* I, 249; 1436 *Cost.* I, 455, 468, 482, 484, 488); **Лєви** 1 (1492 *BD* I, 509).

Див. ще **ЛЄВКО, ЛЄОКА.**

ЛЄВЄТЬ *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвше правою и вѣрноую слоужбоу єго до на(с)... дали єсмы ємоу... село негоєщи мєждоу тотоєщи и мєждоу левєть миклоооуша о(т)нин⟨и є⟩го оурикь ємоу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* мєждоу **левєть** (1414 *Cost.* I, 111).

ЛЄВИЧЪ, ЛЄВИЧ *ч.* (8) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана александра левича (Сучава, 1443 *Cost.* II, 138); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... Иванко Лєвич и братаничи єго... и продали... єдно село на имѣ Щоубєюл (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **леви(ч), Лєвич** 3 (1456 *ЭСФ;* 1492 *BD* I, 509); **левичъ** 1 (1446 *ПГСПМР*); *род. одн.* **левича** 2 (1443 II, 138; 1492 *BD* I, 509); **лѣви(ч)** 1 (1443 *Cost.* II, 156); *ор. одн.* **левичємъ** (1458 *Cost.* II, 814).

ЛЄВКО *ч.* (6) (*особова назва, пор.* Левъ): А писалъ листъ пупъ Левко Верѣбскии (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); В Берестьи... делал его милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лєвко** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1482 *AS* I, 80; 1495 *РЕА* III, 33; 1497 *АЛРГ* 79); *ор. одн.* **Левкомъ** (1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79).

Див. ще **ЛЄВА, ЛЄОКА.**

ЛЄВКОВИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): А тотъ панъ богданъ левковичъ што люди заведаєть почонъ отъ великого цара и досюлѧ намъ єсакъ даивали, а тыє єсаки ажъ мєнє братомъ наречєшъ вели дати (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **левковичъ** (1484 *ЯМ*).

! **ЛЄВКОЦЇИ** ⟨ЛЄВКОВЦЇИ?⟩ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... слоуги наши Лазоръ Пискоу... и Лазоръ, сынъ Мѣроушчин... и продали... єдно селище оу Ботнєх Лєвкоцїи (!) на Готовцїи (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *знах.* I **Лєвкоцїи** (1483 *BD* I, 269).

ЛЄВКОУШАНЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Сє азь... Іо Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали и потврѣдили єсми тои свѧтои нашеи црѣкви... двѣ села на имѣ Лєвкоушанїи... и Драгомирещїи (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз.* **Левкоушанїи** (1488 *BD* I, 342).

ЛЄВКОУШЄЩИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы александрѣ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали єсмы имь... два села на дрѣсливци на имѧ краиничещи, а дроугоє село на имѧ левкоушещи (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвш⟨є⟩ єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потвєрдили єсми ємоу... села на имѣ левкоушещи ⟨... и⟩ хоржещїи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 96).

ФОРМИ: *наз.* **левкоушещи** (1415 *Cost.* I, 121; 1442 *Cost.* II, 96); *род.* **Левкоушещь** (1426 *ВАМ* 21).

***ЛЄВОВЪ** *див.* ***ЛВОВЪ.**

***ЛЕВОНТѢИ** *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Леоньтии, *гр.* Λεόντιος) Леонтій: господи помози самоилови кюзнєцю и елисѣіеви писцю и левонтѣіеви писцю (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *дав. одн.* **левонтѣіеви** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ЛЕВОНЪ *ч.* (8) (*особова назва, гр.* Λέων, *лат.* Leo) Леон: Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, дають сорокъ грошей а три ручки меду (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту, на имя Зенко, а Наливайко, а Левонъ Пужичане, на земянъ Берестейскихъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Левонъ, Лево(н)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1495 *АЛМ* 85); *дав. одн.* **Левону, Левоноу** (1463—1478 *РЕА* I, 35, 36; бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ЛЕВОШОВЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмь мы видѣвше єго правую и вѣрную службоу до на(с)... дали єсмы єму... два села на имѧ левошовци... и неполоковци (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).

ФОРМИ: *наз.* **левошовци** (1425 *Cost.* I, 173).

ЛЄВЪ, ЛЄВ *ч.* (20) (*особова назва, гр.* Λέων, *лат.* Leo): Поручили(с) кнѧ(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за констѧнтинови(ч)... первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутеви(ч)... кнѧ(з) иванъ городецькии бра(т) єго кнѧ(з) юрьи левъ плакси(ч) левъ васильєвъ с҃нъ ру(с)нъ плакси(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46); а такѣ(ж) оставлѧємъ (єго) ѧко за кнѧ(з) льва были за руски(х) кнѧжать (Медика, 1415 *Р* 87); а на то єс(т)... вѣра боѧрь нашихъ... вѣра... пана лєва и дѣтеи и(х) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); а при том были панове их м⟨и⟩л⟨о⟩ст: пан Тишко Ходыкович Коренєвский, а кн⟨ѧ⟩зѧ великого ловчий пан Лєв (Берестя, 1466 *AS* I, 62); А при томъ были: кн⟨ѧ⟩зь Михайло Вишнєвецкий... а пан Левъ писар королѧ єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лєвъ, левъ, Лєв** (1392 *Р* 46; 1401 *АкВАК* III, 2; *Р* 66; 1443—1446 *Р* 147; 1466 *AS* I, 62; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1487 *AS* I, 239, 240; 1494 *AS* I, 102; 1496 *AS* I, 245; 1497 *AS* I, 112); *род. одн.* **лєва** 3 (1428 *Cost.* I, 202; 1457 *Cost.* II, 809; 1492 *BD* I, 509); **льва, ильва** 3 (1415 *Р* 87; 1422 *Р* 97; 1497 *AS* I, 112); *знах. одн.* **лева** (1457 *Cost.* II, 809); *ор. одн.* **лвомъ** (1491 *AS* I, 96).

***ЛЄВЫИ** *див.* ***ЛѢВЫИ.**

***ЛЕГАТОСЪ** *ч.* (1) (*лат.* legatus) (*представник папи римського*) легат: Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси, легатоса и отъ ребра апостолского сѣдалища Лятъского и Литовъского и Немецъкого, въ Холъмѣ о святемъ дусѣ сыномъ нашего смѣрения старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *род. одн.* **легатоса** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

Див. ще ***ЛЄКГАТЪ.**

***ЛЕГЄТИШЪ** *ч.* (2) (*особова назва*): Дрѣгѣлинъ, дочка Лацка Лєгєт⟨иша⟩... продала свою правоую отниноу... двѣ части от село от Деокѣци на Сохоулоуи... слоугам н⟨ашим⟩ (Васлуй, 1496 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лєгєтиша, Лєгєт⟨иша⟩** (1496 *BD* II, 92).

ЛЄД *ч.* (2) лід: а коли боудет лєд а либо имоут ходити оу брод, тогды перевоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а коли боудет лєд илї имоут ходити оу брод, тогди перевоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лєд** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275).

ЛЄДѦНСКЫИ *ч.* (1) (*особова назва*): а свєдци цнии панове па(н) глѣбъ романовскыи... олександро лєдѧнскыи... иныхъ велѣ при томь добрыхъ было (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лєдѧискыи** (1412 *Р* 81).

ЛЄЖАТИ *дієсл. недок.* (21) **1.** (*знаходитися де*) лежати (2): а то єсми и въ Євангеліє уписалъ, которое лежить на престолѣ у Церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

2. (*мешкати*) перебувати (1): а половицю тѣхъ пѣнѧзии наложили єсмы на твоѣ роботы яко же твоя мл(с)ть оусказовалъ до насъ слуги своєго и листы своєми казалъ єси на домъ на медицкии приєхалъ клепачь на ст҃го якуба днь днь (!) лежалъ призирая тоѣ роботы (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

3. (*бути розташованим*) лежати, простилатися (6): А про то про єго вѣрную службу дали єсмы єму годлѣ поле што же лежитъ о(т) бохурѧ болшє милѣ то поле пустынѧ (Бо-

хур, 1377 *P* 24); Узрѣвши есми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали есми имь двѣ селѣ... а тая села лежат в Галицкой волости, на Малой Быстрици (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу... Надаю... Городище... И зо (в)сєю зє(м)лею На(д) рекою роусавою По обохъ сторонахъ Тоє реки землѧ Лежачаѧ (Прилуки, 1459 *P* 171); Продал Єсми имене мое отчизное Дажев... вынявши за третию част зо всихъ именей моих отчизныхъ, выслуженыхъ и купленых в земьли тутошней волынской лежачихъ водле права посполитого (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

4. *(бути похороненим)* спочивати (3): и дали есмы црк҃ви (!) стои пѧтници що на романовє торгу где лежи(т) стопочившаѧ мти (!) наша кнѧгынѧ анастасья... двѣ селѣ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); а естли сѧ надо мною божѧ волѧ станет, и я просила мужа своего кн(ѧ)зѧ его милость *(в ориг.* мл҃.— *Прим. вид.)* абы его милость *(в ориг.* мл҃.— *Прим. вид.)* што записал к церкви божей к свѧтому Иоанну к Голшаном, гдѣ мает и тѣло мое лежати (Степань, 1489 *AS* I, 89); Io Стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали и потврьдили єсми стои нашен єпископїи о(т) радъвцє(х)... гдє сто почивши(х) прє(д)ковє и прєдєдовє наши(х) лежа(т)... і црко(в) ис попи (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

5. бути записаним, бути вказаним (1): а тонъ (!) листъ далъ панъ Васко на ты же пѣнѧзѣ, што на пана старостѣнѣ листу лежа (!) (Львів, 1421 *P* 92).

6. (що кому). *(тільки в 3 ос. одн.)* належить (що кому), заслуговує (хто на що) (3): а свєдци цнии панове па(н) глѣбъ романовскыи па(н) осташко давыдовскыи... иныхъ велѣ при томь добрыхъ было им же честь и вѣра лежить (Львів, 1412 *P* 81); а при томъ были шлѧхетнии панове олешко судня нлвскни панъ янъ виницкии... много было добрыхъ им же чьсть и вѣра лежить (Львів, 1421 *P* 94).

7. *(перебувати в стані, вираженому прикметником — іменною частиною складеного присудка)* лежати (5): а двє земли поусты лєжать а дани с ни(х) шло четыри вєдры медоу здавна (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); Гринь де(р)жить зємлю Тищи(н)скоую а с тоє земли хоживоло (!) чотыри ведра медоу а полюдного ведро медоу... ино таѧ землѧ довна (!) запоустела ничого з неє не хоживоло (!) в сии(ж) годъ гриню дали и(з) стретины да(н) довати (!) штобы таѧ землѧ поуста нє лежала (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *інф.* **лежати** (1489 *AS* I, 89); *теп. 3 ос. одн.* **лежить, лежить 3** (1412 *P* 81; 1421 *P* 94; 1499 *АСД* VI, 3); **лежитъ 2** (1377 *P* 24; 1414 *P* 85); **лежи(т) 1** (1408 *Cost.* I, 61); *3 ос. мн.* **лежат 1** (1378 *ЗНТШ* LI 5); **лежа(т) 1** (1490 *DC* 147); **лежать 2** (1433 *P* 125; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); ! **лежа 1** (1421 *P* 92); *перф. 3 ос. одн. ч.* **лежалъ** (1386—1418 *P* 35); *3 ос. одн. ж.* **лежала** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *бaж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **штобы... лежала** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); *дієприкм. акт. теп. наз. одн. ж.* **Лежачаѧ** (1459 *P* 171); *знах. одн. ж.* ! **лежѧчию** (1421 *P* 93); *род. мн.* **лежачихъ** (1475 *AS* I, 72); *дієприсл. одноч.* **лежа** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЛЕЗИВО** *с.* (3) (*пор. пол. діал.* leziwo «шнур») міра землі: А которые три лезива Виленской земли держали очевистѣ передъ нами и устнѣ повѣдили, штожъ тые три лезива вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому, ино билъ намъ челомъ, ижъ быхъ потвердилъ ему тые то писаные три лезива и зъ ихъ землями (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *знах. мн.* **лезива** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

***ЛЄКГАТЪ** *ч.* (1) (*стп.* legat, *стч.* legát, *лат.* legatus) *(представник папи римського)* легат: далеи тыи то исътыи листы мистровы послѣднии мѣли в собѣ таковоую рѣчь какбыхо(м) мы кнзѧ бискоупа роудолѳа полца (!) апоустольского лєкгата а тоу(т)жо и ва(с) тѣжь оузгордѣли а нє хотѣлибыхо(м) имѣти за срѣднники (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **лєкгата** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ЛЕГАТОСЪ.**

ЛЄНКО, ЛЄНЬКО *ч.* (11) *(особова назва)*: а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чемерь панъ ленко зарубичь воевода зудечовьскии (Зудечів, 1411 *P* 80); А нє останут ли сѧ дѣти по лєнковє животѣ ино лєнькову ближєму (так.— *Прим. вид.*) а любо кому лєнко прикажеть по своє(м) животѣ тому тако жь таѧ сєла дєржати вѣчно нєпорушно (Житомир, 1433 *P* 127).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лєико, ленько** (1411 *P* 79, 80; 1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1424 *P* 104; 1433 *P* 127); *дав. одн.* **лєнькови** (1433 *P* 126); *знах. одн.* **лєнка** (1413 *P* 83; 1421 *P* 95; 1430 *P* 116).

***ЛЄНКОВЪ** *прикм.* (5): а на то єсмы дали облазничомъ сєсь нашь листъ под нашєю печатью а к тому... и пана ленкова печать зарубича воєводы зудечовьского (Зудечів, 1411 *P* 80); а по лєнковє животѣ и дѣтє(м) лєньковы(м) тако жь таѧ сєла держати (Житомир, 1433 *P* 127).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **лєнькову** (1433 *P* 127); *місц. одн. ч.* **по лєнковє** (1433 *P* 127); *наз. одн. ж.* **ленкова** (1411 *P* 80); *дав. мн.* **лєньковы(м)** (1433 *P* 127).

Пор. **ЛЄНКО.**

ЛЄНЬКО *див.* **ЛЄНКО.**

***ЛЄНЬКОВЪ** *див.* ***ЛЄНКОВЪ.**

ЛЄОКА *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Левъ) Левко: Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!)... и лєока бєлковн(ч)... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгъ мєщєрь... и прѣ(д) нами дадошє о(т) своєго оурика три сєла манастирю (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лєока** (1404 *ГМ*).

Див. ще **ЛЄВА, ЛЄВКО.**

ЛЄ ПАК *част.* (3) (*стп.* lepak) *(приєднувальна з відтінком заключності)* отож: а у то(м) лє па(к) оуста(л) рома(н) темешєску(л), такожь по є(г) доброи воли и прода(л) половина села о(т) кєцєлещъ... паноу жоуржа галбєноу (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33); також и сими рази, по жаданїю и по рѣчи господарѣ нашего милостивого кролѣ его милости, що коли к нам прислал по его милости вирного и шлѣхотнего посла, по пана Добєка из Бнишов, пана Бєлского, а ми лє пак слоубоуємъ и обєцахомъ господареви нашемоу... абыхом сѣ съ его милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); А за тим лє пак прїидє прѧд нами... Мърнна Лолкъ... и проминѣла съ господство ми... два села на имѣ Борилещїи и Дрътотещїи (Сучава, 1481 *BD* I, 248).

Див. ще **ЛИ ПАК.**

ЛЄПЄИ *див.* **ЛѢПѢЙ.**

***ЛЄПШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

***ЛЄПЪШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

ЛЄПѢИ *див.* **ЛѢПѢЙ.**

***ЛЄПѢЙШИИ** *прикм. в. ст.* (1) кращий, більш достовірний: на которыж рѣчи лепѣйше свєдєтство а болшєє потвєржєнє печат н(а)ша єст к сємоу н(а)шомоу листу завѣшєна (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **лепѣйшє** (1499 *AS* I, 118).

Див. ще ***ЛѢПШИИ.**

Пор. **ШТОНАЙЛЕПШИЙ.**

***ЛЕРИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: Продали есмо мыто луцкое н вагу краковѧнину Лерину Герешу на тры годы за полторы тисѧчи копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Лерину** (1498 *АЛРГ* 81).

ЛЕСКОВА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: великій князь Швитригайло... Чинимъ знаменито... Ижъ видѣвъ намъ службу вѣрную... пана Петрашка Ланевича Мыльского... даемъ и дали есмо... Сенно село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова, Данчинъ... а отъ Яблонна Лескова (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лескова** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

***ЛЄСОКЪ** *див.* **ЛѢСОКЪ.**

***ЛЄСТЬ** *ж.* (6) ◇ *бєз лести* (6) щиросердно: то имає(м)... оусє по(л)нитн и де(р)жати... бє(з) лести и бє(з) хитрости (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); Тоє оусє... имаємь издержати и по(л)нити... без лести и без... хитростн (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *род. одн.* **лести** (1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 766; 1456 *Cost.* II, 791; 1462 *BD* II, 290, 293; 1468 *BD* II, 302).

Див. ще ***ЛЬСТЬ.**

***ЛЄСЪ** *див.* **ЛѢСЪ.**

ЛЄТЄ *присл.* (1) влітку, літом: ⟨...⟩ ли што летє ино двє недели ма⟨...⟩ ї заклады а боуде(т) лн зїмє и⟨...⟩ и а коли оу кого оузѦто а нє ⟨...⟩сѦтомоу алюбо досыть нє...ъ в томъ часоу (XV ст. *BC* 11 зв.).

***ЛЄТИЧЄСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Летичевъ *у Подільській землі):* мы велнкни кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знаменито... ижь... дали єсмо єму ... села оу летическо(м) повѣте на имѦ бѣликовци а слободка (Острог, 1437 *P* 136).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **оу летическо(м)** (1437 *P* 136).

***ЛЕТНИЙ** *прикм.* (1) південний: а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына на западъ летний, по левой руце Теременскнй (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **летний** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ЛЄТО *див.* **ЛѢТО.**

***ЛЄТОШНИИ** *прикм.* (1) минулорічний: Казимироу брату отъ му(р)тазы поклонъ рекши бы то было свєдомо штожъ вы насъ брата своєго здоровъѦ отъвєдываєтє отъ ле(то)шнєго и до сего часоу стрета послали были єстє (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **ле(то)шнего** (1484 *ЯМ*).

***ЛЄТОУРГЇА** *див.* ***ЛИТОУРГЇѦ**

***ЛЄУБЇИ** *ч.* (3) лувенське сукно: а мыто имаю(т) платити о(т) одного постава колонїю по вї гро(ш), а о(т) леоубїю по иї гроши, а бытъваръ по и, а чє(х) по д гро(ш) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А мыто имаютъ платити от єдиного вига ⟨Колонєва⟩ по дванадесѣтє гроши, а от Леоубїа по осмънадесѣтє гроши, а Бытъваръ по и, а Чех по д грош(и) (Сучава, 1458 *BD* II, 261—262).

ФОРМИ: *род. одн.* **леубїа, Леоубїа** 2 (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262); **леоубїю** 1 (1449 *Cost.* II, 743).

ЛЄОУКОУШАНИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воевода... чини(м) знаменито... оже... далн и потвердили єсми митрополїю нашему о(т) романова тръга... села... на имѣ леоукоушани вы(ш) торгоу и драгомирєщи съ пороумо(м) а леоукоушани съ млиномь (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *наз.* **леоукоушани** (1458 *DIR«A»* 512).

Див. ще **ЛЄУКУШОВЦИ.**

ЛЄУКУШОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы александръ воєвода... знаємо чинимъ... оже... дали єсмы црквя (!) стои пѦтници... двѣ селѣ... єдно єстъ леукушовци... а другоє єстъ за молдавою (Сучава 1408 *Cost.* I, 61).

ФОРМИ: *наз.* **леукушовци** (1408 *Cost.* I, 61).

Див. ще **ЛЄОУКОУШАНИ.**

***ЛЄОУРИНЦЬ** [1] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... на брьладѣ єдно мѣсто междоу леоуринцемъ и бѣксънещъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *ор. одн.* **леоуринцемъ** (1436 *Cost.* I, 444).

***ЛЄОУРИНЦЬ** [2] *ч.* (2) *(особова назва, пор. мад.* Lőrincz, *лат.* Laurentius): мы александръ воєвода... чини(м) знаменито... оже тоты истинни тизоане, дочка конатасова о(т) нѣмца и съ своимъ синомъ (sic.— *Прим. вид.*) леоуринце(м)... прода(л) єдноу боукатоу землю (!)... монастырю нашемоу о(т) нѣмца (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); И пак оу том оу тотже час прїиде прѦд нами... НастѦ, кнѣгинѦ пана Юга вистѦрника... и прода⟨ла⟩ *(в ориг* прода.— *Прим. вид.)*... єдноу фалчоу винограда... що же была коупила тотоу фалчоу винограда от Агъта, жена Карвак Леоуринци от Хрълова (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **Леоуринци** (1499 *BD* II, 147); *ор. одн.* **леоуринце(м)** (1452 *Cost.* II, 410).

ЛЄХНО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Олекса, Олександръ): а при томъ оуздаванъѣ были бояре землѦне панъ ходько быбєльскии... панъ глѣбъ дворъскови(ч) со двѣма снма ванько А лехно (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лехно** (1378 *P* 26).

Див. ще **ОЛЄХНО, ОЛЕШКО.**

! ЛЄШЄЄ (1): коли сюю правъдоу сѦкъ промежи собою вчинимъ потомъ отъ сего часоу межи тебе и нами лешєє (!) доброты иного дела не будеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ЛЄШЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... села оу нашеи земли на имѦ хенцовци на серѣ(т)... и оу хачишчох лешъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лешъ** (1431 *Cost.* I, 317).

ЛИ[1] *спол.* (104) **I.** *(зв'язує члени речення)* (7) **1.** *(розділово-перелічувальний)* або, чи, чи то (5): даємъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ тымъ листомъ нашимъ и(ж) хто буде(т) ва(с) (!) держа(т) челѦ(д) немецкую муже(в) ли жоно(к) ли робѦт ли бы естє при нашеи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); щобы они волни были *(в ориг.* бъли.— *Прим. вид.)* купити собѣ и во(л) и коро(в) и па(к) що коупили, ли товара ли бу(д) що (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759);

(чергується з или) (1): и щобы во(л)ни были они купити собѣ волы и коровы и па(к) що купили, ли товара или бу(д) що (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

2. *(розділовий, чергується з* алюбо) або, чи (1): О свѣдечьствѣ прїрожены(х) мае(т) ли бытї прїпоущонъ алюбо не маеть (XV ст. *BC* 6 зв.).

II. *(зв'язує речення)* (97) *(приєднує підрядні умовно-часові речення)* якщо, коли: *(у препозиції)* (95): а поидеть ли царь на лѦхи а любо кнѦзи темнии кнѦземъ литовьскымъ помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); I też, jestliby... mezi sobojи nezhodu, abo swar poczali, sudja mesta naszoho źadnoho peresuda na nich ne majet' brati; ale my tolko, albo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka prisźla, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); А не останут ли сѦ дѣти по ленкове животѣ ино ленькову ближему (так.— *Прим. вид.*) ... таѦ села держати (Житомир, 1433 *P* 127); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь нагабати, я хочью у то уступитися и боронити и очистити тые земли (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а от тых коуниц боудет ли намь надоби, а мы коупим за готовы (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); а не боудоуть ли тыи кмети виноваты вины па(н)ское тогды прїказоуемы абы небыли габани тымъ позовомь (XV ст. *BC* 14); боудем ли тогди оу котори немоци, та не мочи мем самы ехати заедно с ными, он бы тогдн имал ехати заедно с ными сынь наш Богдан воєвода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(в інтерпозиції) (2): а оць по смр(с)ти (!) тымъ то дѣтемъ и то (!) жене боудѣ(т) лї ее волѦ можеть изоставить опѣкательнїка оу томь именїи докоуль доростоуть дѣти ты(х) лѣ(т) (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

Див. ще **ЛЬ** [1].

ЛИ[2] *част.* (19) **1.** *(питальна)* (18) а) *(у прямому питанні)* чи (9): Мы пытали пани Василевое, ест-ли в тебе ещо люди? (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); и мы тых Цеценевских пытали, Ондрѣя Нѣмцевича, а Васка Игнатовича: ест-ли ваша печат оу того привилѦ? (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И мы Бориса Семеновича питали: маешъ ли на кимъ на него доводъ, абы онъ семь волостей нашихъ закралъ

(Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Ратомскій свѣтчилъ тымъ обычаемъ: коли панъ Петръ пріѣхалъ до Станкова и съ панею своею до дѣлу своего... и пани его позвала мене и пытала мене, есть ли полотна, и я исповѣдилъ полотна въ тои клѣти, в которои скарбъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

б) *(у непрямому питанні)* чи (9): которы(и) боудѣть познаныи а соудьи во (до)лєкы(х) (!) сторона(х) имє(т) ли о(т)повєдити соудъ (XV ст. *ВС* 6); и мы казали и(м) на то листы дозволєныи положити перє(д) нами о(т)ца нашого королѧ єго м̃лсти призволи(л) ли єго мл(с)ть тую зє(м)лю и(м) купити (Вільна, 1495 *ВСоб.*); И мы пытали Сопѣгн: свѣдомъ ли онъ того, коли тотъ листъ брали въ небощика, короля е. м. (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

2. *(підсилювальна)* же (1): алє хочє(м) ва(с) держати оу тои прави и закона (sic.— *Прим. вид.*), како ли єстє н̃мали при стопочившаго родитєлѣ нашєго, алєксандра воєво(д) (Баків, 1447 *Cost.* II, 732).

Див. ще **ЛЬ**[2].

ЛИБО *спол.* (13) **I.** *(зв'язує члени речення)* (12) **1.** *(розділово-переліčувальний)* або... або, чи... чи, чи то... чи то (4): а кто иметъ купити скотъ или бараны, у баковѣ, либо у романовѣ у торгу, либо у бани, либо на нѣмци, либо у иныхъ торгохъ нашихъ, не надобѣ нигдѣ мыто дати, ижъ тамъ гдѣ купилъ и возметь печать отъ мытника (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632);

(чергується із сполучниками а б о, а л и б о, и л ї, л ю б о) (7): а кто имєть коупити скотъ или бараны, оу баковѣ, или (!) оу романовѣ тръгоу, либо оу бани, либо на нѣмци, либо оу иных торгох нашнх, нє надобѣ нигде мыто дати, нижъ тамъ гдє коупил, и возмет печатъ от мытника (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); а хтобы мєл того имѣнѧ под кн⟨є⟩гинєю искати либо дѧдки мои, любо сєстры *(в ориг.* сесєстры.— *Прим. вид.)* мои, або ближныи *(в ориг.* блєжныи.— *Прим. вид.)* мои... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости *(в ориг.* м̃л.— *Прим. вид.)* нєнадобє ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всими тыми о отчизнє своєй мовити и оправовати єи, а кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости *(в ориг.* м̃л.— *Прим. вид.)* толко готового смотрєти (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); И також слюбыл нам наияснѣишїи Ян Олбрахтъ, крал полскїи... єстли бы сѣ пригодило... иж бы мы от нѣкоторого нєпрїятєлѣ моцнего, которомоу бы мы отпєрєты нє могли, та вънъдємо ис нашеи земли, либо до Угор, алибо до их милости кролєвства полскаго, тогди их милости землн да соут отворєни нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

2. *(пояснювально-уточнюючий)* або, чи, чи то (1): па(к) ли быхо(м) нє дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвєнїн дни и чѧсы... то(г)да по(д)дає(м) сѧ королеви по(л)скому... по(д) другую ше(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ либо че(р)лєны(х) золоты(х) оуго(р)скы(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (1) *(розділовий)* або, чи, чи то (1): а хтобы мєл того имѣнѧ под кн⟨є⟩гинєю искати либо дѧдки мои, любо сєстры *(в ориг.* сесєстры.— *Прим. вид.)* мои, або ближныи *(в ориг.*— блєжныи.— *Прим. вид.)* мои, так же *либо* хотєлли бы пан Василєй Хрибтович (!), которою мѣрою подлє подвурѧ своєго мою отчизну стиснути алибо кн⟨є⟩г⟨и⟩нѧ Ивановаѧ Кропотчинаѧ або пани Михайловаѧ Руденскаѧ, ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости *(в ориг.* м̃л.— *Прим. вид.)* нєнадобє ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всими тыми о отчизнє своєй мовити и оправовати єи, а кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости *(в ориг.* м̃л.— *Прим. вид.)* толко готового смотрєти (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

Див. ще **АБО, АЛБО, АЛЄБО, АЛИ**[2], **АЛИБО, АЛЮБО, ЛЮБО**[1].

***ЛИБОРТЪ** *див.* **ЛЮБАРТЪ.**

ЛИВОВСКЇИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ЛИВОВСКЫ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ЛИВОВЧАНЄ *див.* **ЛЬВОВЧѦНЄ.**

ЛИВОВЧѦНЄ *див.* **ЛЬВОВЧѦНЄ.**

***ЛИВОВЪ** *див.* ***ЛВОВЪ.**

***ЛИГОѲЕТЪ** *див.* **ЛОГОФЕТЪ.**

ЛИДСКІЙ *прикм.* (4) *(пор.* Лида *у Віленському воєводстві):* Я, Андрей Александровичъ, намѣстникъ лидскій, державца Кіевскій... подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к црквн Бжіей к стому Николе (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); и мы пе(р)во сего высылали та(м) того межы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого намѣстника ли(д)ского пана станислава пе(т)рашковича... и они та(м) вые(з)днли и того межы ними смотрели (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лидскій** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *ск. н.* **л(д), ли(д)** (1495 *ВК; ВМЗД*); *знах. одн.* **ли(д)ского** (1495 *ВМЗД*).

ЛИЄ, ЛЇЄ *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор.* Илия*)*: тѣмь мы видѣвши его правую и вѣрную службу до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашеи землн молдавскои... сєло на оустїи жеравцѣ... на имє где быль лиє (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истинїи Мърина и Федка... и Тоадєроу и Пашко и брат єго Лиє... жаловали єсми их особною нашєю милостїю (Сучава, 1490 *BD* I, 391—392).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лиє, лиє, лїє** (1414 *DIR«A»* 441; 1424 *Cost.* II, 956; 1490 *BD* I, 391); *дав. одн.* **Лїи** (1490 *BD* I, 392).

ЛИЄЩИ, ЛЇЄЩЇИ *мн.* (11) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... осємъ сєлъ на имѧ роз⟨к⟩а пєтръ на кобылѣ... и лиещи на оусти жиравца (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488); Тѣм мы видѣвшє их правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсм⟨ы⟩ им от нас... єдно сєло... на имѣ Лїєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 47).

ФОРМИ: *наз.* **лїєщїи, Лїєщїи** 3 (1493 *ПГВСП;* 1495 *BD* II, 47); **лиєщи** 1 (1436 *Cost.* I, 488); *дав.* **лиєщємъ, лиєщє(м)** (1443 *Cost.* II, 131, 132); *знах.* **лиєщи** 2 (1448 *Cost.* II, 324; 1495 *BD* II, 63); **лиєщиє** 1 (1443 *Cost.* II, 131); *ор.* **Лїєщи** (1495 *BD* II, 63).

ЛИКОЗА *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣдци... панъ ѧшко тарновьски панъ ликоза воєвода (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ликоза** (1394 *P* 54).

ЛИМБАДОУЛЧЄ, ЛИМБЪДОУЛЧЄ *ч., невідм.* (2) *(особова назва):* мы боѧрє ... панъ михаило дорогоунскы ... панъ лимбадоулче... чинимъ знаменито... аже слюбоуємъ... кролю полскомоу... аже имаємъ на то(м) стоѧти и радити ємоу (Сучава, 1433 *Cost.* II, 650—651); А хотар тои сєлищи гдє бил тръгъ Сърати... почєнши тиж от оустїє Сърати... до хотарѣ Лимбъдоулче (Сучава, 1489 *BD* I, 374).

Див. ще ***ЛИМБАДОУЛЧЄВЪ.**

***ЛИМБАДОУЛЧЄВЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* а на то є(ст)... вера пана доумы лимбадоулчєва и брата єго (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424); а на то є(ст)... вѣра пана доумы лимбадоулчева (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *род. одн.* **лимбадоулчєва,** ⟨**лимбъ**⟩**доулчєва** (1435 *Cost.* I, 424; 1436 *Cost.* I, 484; 1437 *Cost.* I, 515).

Див. ще **ЛИМБАДОУЛЧЄ.**

***ЛИМБАДУЛЧИЧЪ** *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧИЧЪ.**

***ЛИМБОДОУЛЧЄВИЧЪ** *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ.**

***ЛИМБЪДОЛЧЄВИЧЪ** *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ.**

ЛИМБЪДОУЛЧЄ *див.* **ЛИМБАДОУЛЧЄ.**

***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ** *ч.* (11) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана доумы лимбъдоулчєвича (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 494); мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... оже тотъ истинны слоуга нашъ, вѣрны панъ тадоръ линбъдоулчєви(ч) (sic.— *Прим. вид.*) слоужи(л) намъ

правои (sic.— *Прим. вид.*) и вѣрно (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **линбъдоулчєви(ч)** (1455 *Cost.* II, 553); *род. одн.* **лимбъдоулчєвича, ли(м)бьдоулчєвича, лимбодоулчєвича** 8 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 468, 482, 488; 1437 *Cost.* I, 529, 536; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *Cost.* II, 145); **лимбъдолчєвича** 1 (1437 *Cost.* I, 542); **лимпадоулчєвича** 1 (1441 *DBAc* 40).

***ЛИМБЪДОУЛЧЄВЪ** *див.* ***ЛИМБАДОУЛЧЄВЪ.**

***ЛИМБЪДОУЛЧИЧЪ** *ч.* (6) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана лимбадулчича и брата его пана мирчѣ (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 26—27); а на то є(ст)... вѣра пана думы и брата его пана мирчи лимбъдулчичи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 180).

ФОРМИ: *род. одн.* **лимбъдоулчича, лимбадулчича** (1438 *Cost.* II, 27; 1443 *Cost.* II, 120, 129, 132, 141); *наз. мн.* **лимбъдулчичи** 1 (1443 *Cost.* II, 180).

***ЛИМБЬДОУЛЧЄВИЧЪ** *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ.**

***ЛИМПАДОУЛЧЄВИЧЪ** *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ.**

!ЛИНБЪДОУЛЧЄВИЧЪ *див.* ***ЛИМБЪДОУЛЧЄВИЧЪ.**

***ЛИНЕВО** *с.* (1) *(назва озерця у Волинській землі):* а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хренникъ... до дороги, што з Лопавшъ идетъ до Корытна, а через тую дорогу... у Смыжаль, которая въстала нижей озерца Линева (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **Линева** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ЛИНЕВСКІЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были свядъцы: пан Михайло Масковичъ... пан Федор Линевскій (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Линевскій** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***ЛИПА** *ж.* (7) липа: а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ щто (!) по перекь полѧ до серета... а о(то)лѧ по краи боуковины горѣ до шеръбовьского хотарѧ оу липы могыла (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани на лыпи вытесаты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а хотар томоу село, на имѣ шербановци, о(т) поянъ о(т) лѣсов рог, що близ поутѣ, лип (!), о(т) тои **лип** (!) через поут, та через полє, простѣ къ дроугомоу лисоу (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **лип** (1492 *Cost. S.* 162); *род. одн.* **липы** 1 (1392 *Cost.* I, 7); о(т) ! **лип** 1 (1492 *Cost. S.* 162); *знах. одн.* **липоу** 1 (1446 *ПГСПМР*); на ! **ли(п)** 1 (1490 *ДГСХМ*); *місц. одн.* на **лыпи** (1430 *ГВКЛ* 7, 8).

ЛИ ПАК *част.* (2) (*стп.* lepak) *(приєднувальна з відтінком заключності)* отож: И за тим ли пак оуставши слоуга наш Козма и верноул тоти вышеписанних пинѣзи свѧтомоу монастирю от Бистрицоу пон⟨є⟩же тоє село Тортоєщи а ми єсми оузѧли къ нашемоу хотароу от Каменню (Сучава, 1475 *BD* I, 206); а за тим ли пак оуставши мароушка, сестра влъчина... и продала свою чѧст от села, от батърещи, част от црковъ, братаничоу своємоу, негрилови (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176).

Див. ще **ЛЄ ПАК.**

***ЛИПАЯ** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Липа: оузрѣвшї єсмо знаменитоую намъ слоужбоу... Слоуги нашого вѣрно(г) пана Митка... и мы дора(д)вши сѧ с наши(м) кнзи... дали єсмо ємоу село липоую оу перемильскомъ Повѣтє (Луцьк, 1451 *P* 158—159).

ФОРМИ: *знах. одн.* **липоую** (1451 *P* 158).

***ЛИПЄНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почънши ис верха от берєгъ Бръладa... до краи боуковини п⟨овр⟩ъх дѣла против Липенещи (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *род.* **Липенещи** (1495 *BD* II, 63).

***ŁYPESK** *ч.* (1) *(назва міста у Троцькому воєводстві)* Липецьк: a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn, Zdltow, Wiady i Słonimskoie wołosty zaczepili; Łachom, Bobruįsk, Łypesk, Kleczesk to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Łypesk** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ЛИПИЦЯ** *ж.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Верхня або Нижня Липиця: Ѧ осташко давыдовскии корчакъ з липицѣ спичникъ з болшева знаємо чини(м)... ажє кроль господарь нашь казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцѣрє(м) межи кутищи и межи полаги(ч) (б. м. н., 1419 *P* 90).

ФОРМИ: *род. одн.* **липицѣ** (1419 *P* 90).

ЛИПНИКИ *мн.* (3) *(назва села у Київській землі):* а межи то(г) есть липники а по ты(ми) липники была пасєка кнзѧ михаилова г(с)дрѧ нашє(г) С тоули(н) а о(т) ты(х) липнико(в) к великои роудѣ... то есть землѧ пана скипорева объѣханая (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *наз.* **липники** (бл. 1458 *P* 168); *род.* **липнико(в)** (бл. 1458 *P* 168); *ор.* **липники** (бл. 1458 *P* 168).

ЛИПНИКЫ *мн.* (2) *(назва села на Буковині) суч.* Погорілівці: Мы панове господарѣ нашего, нлїи воеводы, на имѧ панъ вилча о(т) липникы и пань исаїа бановскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) лнстомъ... иже повынни єсмы его воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... село на(д)нистри ли(п)ни(к) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **ли(п)ни(к)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *зам. род.* о(т) **липникы** 1 (1436 *Cost.* II, 701).

***ŁYPNISZKY** *мн.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* A psan u Łypniszkach (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).

ФОРМИ: *місц.* **u Łypniszkach** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).

***ЛИПОВЪ** *прикм.* (3) липовий (!): tedy oczicz toho sieła Pokossowczow... y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza, po Lipowy Lissok (Галич, 1413 *GL* 48);

л и п о в а ⟨д о л и н а⟩ (1) *(назва долини у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу селоу о(т) чирєша поперекы простѣ полемъ на бахлоую та бахлоуємъ долоу до долины щоє (!) мало пониже липовы о(т) тои долины простѣ на сербъскои долины (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); **л и п о в ъ д ѣ л** (1) *(назва пагорка — вододілу у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ пѧты(м) село(м)... почєнше о(т) четирє доубы та прости ⟨на ра⟩ковь дѣлъ, та дѣло(м) до ст⟨емнковь⟩ дѣль, та до липовоу (!) дѣ(л) (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* ! **липовоу** (1437 *Cost.* I, 515); *знах. одн. ч.* **Lipowy** (1413 *GL* 48); *род. одн. ж.* **липовы** (1411 *Cost.* I, 84).

***ЛИПЪШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

ЛИПѦГИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кн⟨ѧ⟩зю Семену досталсѧ город Колоден а села: Чернехов... Липѧги (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Липѧги** (1463 *AS* I, 54).

***ЛИПѦТА** *ч.* (1) *(особова назва):* Поручили(с) кнѧ(з) велико(м) скирьгаилу за грндка за костѧнтинови(ч)... первыи поручни(к) кнѧ(з) михайло євиутеви(ч)... кнѧ(з) федоръ миркли бра(т) его дмитрии ли(пѧ)та бра(т)ша кнѧ(з) юрьи кожюшно (б. м. н., бл. 1392 *P* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ли(пѧ)та** (бл. 1392 *P* 46).

***ЛИСЄЦОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвръдили єсми ємоу отниноу его, села, на имѣ... бранищѣри... и лисєцоу(л) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лисєцоу(л)** (1455 *Cost.* II, 553).

***ЛИСИИ** *прикм.* (1) ◇ **л и с ь я г о р а** (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* мы великыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знаменито... ижь... дали ес-

мо... сєножать... о(т) лисєи горы по болото (Городок, 1443 *Р* 144—145).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **лисеи** (1443 *Р* 145).

ЛИСИНСКІЙ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ... попъ Лисинскій Фалелей (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лисинскій** (1398 *ДГПМ*).

***ЛИСИЦА** [1]*ж.* (7) *(шкурка лисиці як товар і рід податі)* лисиця: и єще ва дали ві лисици пани хоньци и єѣ зАтєви ивашкови и дѣтємь єѣ (Перемишль, 1378 *Р* 26); а кто идєтъ до илвова, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ скота одинъ грошъ... отъ сто лисиць дєсАть гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать лоупєжмы гор(н)остаиными а... по(д)соудъкомъ лїсицами... зємьскомоу пїсарєви ка(ж)ному по лисици (XV ст. *ВС* 30 зв.); А кто идєт до Лвова на головном мытѣ оу Сочавѣ от скоты на грош... от сто лисици і грош (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *дав. одн.* **лисици** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *наз. мн. зам. род.* от сто **лисици** (1460 *BD* II, 273); *род. мн.* **лисиць, лисицъ** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789); *ор. мн.* **лїсицами** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *знах. дв.* **лисици** (1378 *Р* 26).

ЛИСИЦА[2] *ч.* (2) *(особова назва):* Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чковн(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ оць мои па(н) лисица записа(л) бы(л) стомоу николє поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лисица** (1499 *ПИ* № 3).

***ЛИСИЧИ** *див.* ***ЛИСИЧИИ.**

***ЛИСИЧИИ** *прикм.* (7) лисячий, лисичий (1): А тако(ж) оуста (!) о по(д)соу(д)ко(х) коли ємоу нєхто нагани(т) имєєть положи(т) любо три вѣрдоунъкы алюбо лоупєжь лїсичїи (XV ст. *ВС* 34);

л и с и ч и б р о д ъ (5) *(назва місцевості у Львівській землі):* тогды влдка почалъ вказовати и рѣклъ стана такъ милии панове то єсть црквная зємлА стго спса по лисичин бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 97); Л и с и ч ы и г а и (1) *(назва місцевості у Львівській землі):* мы вєликыи кнАзь Швитрикаило олькирьдовичь чинимъ... знамєнито... ижь... дали єсмо и записали зємлю црьковъноую... и за болотомъ сєножать подъ Лисичымъ гаємъ (Городок, 1443 *Р* 144—145).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **лисичии, лїсичїи** 5 (XV ст. *ВС* 34; 1422 *Р* 97, 98); **лисичи** 1 (1422 *Р* 98); *ор. одн. ч.* **Лисичымъ** (1443 *Р* 145).

***ЛИСИЧИНЪ** *прикм.* (1): Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ оць мои па(н) лисица записа(л) бы(л) стомоу николє поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лисичи(н)** (1499 *ПИ* № 3).

Пор. **ЛИСИЦА**[2].

***ЛИСИЧЫИ** *див.* ***ЛИСИЧИИ.**

ЛИСОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а кнзА юрьєвы(х) боАръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии... а пань стєцко лисовичь боАри(н) кнзА михаила чорторыиского (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лисовичь** (1458 *ОЖДМ*).

***ЛИСОВЪЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Якимъ коузнє(ц) зємлю дє(р)жить Лисовъщиноу а с тоє зємли дани идєть сорокъ грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Лисовъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ЛИСТ *див.* **ЛИСТЪ.**

ЛИСТО *див.* **ЛИСТЪ.**

***ЛИСТОВЫИ** *прикм.* (1) ◇ л и с т о в о є п и с м о (1) письмове свідоцтво, грамота: колижь мєжи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишєє, нижьли памяти потрєбизна єсть, абы дѣла листовымь писмомь и свѣдоцтвомь оутвєржєно людьскимь (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **листовымь** (1436 *Cost.* II, 706).

ЛИСТЪ, ЛИСТ, ЛИСТО *ч.* (1830) *(стч. стп.* list) 1. *(письмовий документ юридичного характеру)* грамота (1727): А сє А король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму ивановн дворищє заньво матѣичича... а приписалъ єсмь микитино дворищє... А писанъ листъ оу днь пАдєсАтъны на городѣ казимирѣ (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4); А на потвєрженїє тому листови велѣли єсми привѣсити печат нашего вєликагo князства (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); Мы болєславъ инако швитригаило... кнАзь чєрниговскии... знаємо то чини(м)... каждому доброму нинѣшни(м) и пото(м) будучи(м) сєго листа чтучи(м)... ажє... даємъ слузѣ нашєму юркови козєнАти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ Й копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); а на то єсмо єму сєс листъ нашъ дали з нашою печатю (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); а длА памАти соудоу нашог⟨о⟩ дали єсмо кн⟨А⟩зю Сєменоу *(в ориг.* Мємєноу.— *Прим. вид.)* Васильєвич⟨ю⟩ сєй нашь листъ за нашими печатьми (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); свє(т)ки посвє(т)чили што(ж) тая кнгни пєрє(д) ними то(т) записъ ємоу на то дала и имєна и(х) в то(т) листъ оуписала (Берестя, 1496 *ВМКФС*); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єнїє тому въсємоу вышєписанномоу, вєлѣли єсмы... пєча(т) привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

боргове зобов'язання (9): кто к намо принєсєть записо на г тисАчѣ тому мы дамы вашь листо што писано на д тисАчи (Сучава, 1388 *SL* 678—679); а тєжь штожь мои отєць, пєтръ воєвода, позычи(л) пѣнАзи моєму милому г(с)дрю, кролю пол(с)кому, и тыхъ сА о(т)ступлю и листы хочю тыи вроти(т) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); мы пєтръ воєвода... съ оусєю нашєю радою волоскою, вызнаваюмъ... оужє тоты златии пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь оурожєномоу паноу бартъшовы з боучача... панъ михаило... братъ рожєнъи пана бартоша, намъ вєрноулъ и заплатилъ исполною, а мы имъ слюбоуємъ... ажє нє имаємъ пана мыхаила... оупоминати, ани габати оу вѣкы, писаниа ни листовъ заднихъ ховати никакого, али оуси листовъ котори єсмо имѣли на пана бартоуша, а ми тоти листовъ нашихъ оуси оумрътвимъ и оугасимъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815);

л и с т ъ г л є и т о в н ы и (3) *(стч.* glejtovní list, *стп.* glejtowny list, *свн.* geleitebrief) охоронна грамота: то(г)ди имає(м) звати до на(с) нашє(г) млого оцѣ и прїатєлѣ, пана мужила, и оучинити єму прав(д)у бжїю на ти(х) оуси(х), кому иму(т) они вину дати, яко(ж) на листо(х) глєитовны(х) стои(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809—810); мы Стєфан, воєвода... свѣдомо чинимъ... ожє... дали єсми сєс нащ лист глєитовныи правы... паноу боургъмистроу и оусим паном... и оусим коупцєм з мѣста Ливовского... на то яко да єст им волно и слободно и оусим коупцєм прїити к нам до нашєи зємли съ оусими своими торговлѣми и товаром, коуповати и продавати, без никоторои забавы и шкоды (Ясси, 1463 *BD* II, 295); л и с т ъ г р а н и ч н ы и (2) розмежувальна грамота: па(н) ивашко дѣдошицкии положилъ свои листы граничныи прє(д) нами и прє(д) паны (Зудечів, 1413 *Р* 83); мы кнА(з) θєдорь любортови(ч) чинїми то знамєнїто... ажє прїшє(д) прє(д) на(с) па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого кгоурь(гє)шєви(ч), ажє ємоу взА(л) вєпрѣ вь єго доубровѣ чєрєсь границю а яко сталї прє(д) нами и прє(д) паны на правѣ па(н) игна(т) облазницкїи жаловалъ и положи(л) свои лїсты

гранїчныи (Зудечів, 1421 *P* 95); листъ дозволєны и (1) (*стп.* list dozwolony) грамота на дозвіл чого: и мы казали и(м) на то листы дозволеныи положити пере(д) нами о(т)ца нашого королѧ єго мл̃сти призволи(л) ли єго мл(с)ть тую зє(м)лю и(м) купити (Вільна, 1495 *ВСоб*); листъ еднальныи (1) грамота про полюбовну угоду: И Нагорка а Шпица не хотели того ждать и въступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е передъ добрыми людьми, и з⟨ъ⟩еднался съ нимъ, и листомъ ся записали, какъ тая речь маеть межи ними стоятн, какъ ся з нимъ зъеднали и записали подле листу еднал⟨ь⟩ного (Краків, 1489 *РИБ* 433); листъ потвєрженыи (1) підтвердна грамота: вл(д)ка ива(ш)ко свѣтчи(л), што пришо(л) до него борн(с) длѧ листу потве(р)женого г(с)дрьского (Вільна, 1495 *ВМБС*): листъ привилныи (3) (*стп.* list przywilejny) привілей: А мыто да платѧт от своего товара и торговли подлоуг того листоу привилного, щож єсми им дали и записали (Ясси, 1463 *BD* II, 295); листъ привилье (1) привілей: и тая Ганка передъ нами повѣдила, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгедикгелдовича, коли замужъ ее отдавала, и на то вказала передъ нами листъ привил⟨ь⟩е панее Сенковое (Троки, 1494 *РИБ* 560); листъ присѧжныи (1), присѧжъныи листъ (1) присяжна грамота: такъ рекъши присѧгоу свою выписавши присѧжъны(и) листъ написавъ тагиревымъ менъшимъ братомъ табипомъ (!) послалъ єсми (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Про тожъ г(с)дрь нашъ Стефанъ воевода нами вашо(и) мл(с)ти приказа(л) абы ваша мл(с)ть ему записъ вписали по сему списку што до ваше(и) мл(с)ти по насъ присла(л) и на то бы єсте ваша мл(с)ть ему присѧгоу вдєлали пере(д) нами и то(т) листъ присѧ(ж)ны(и) намъ дали (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60); листъ судовый (10), судовый листъ (2) (*стп.* list sądowy) судовий вирок, верднкт: тако янъ бѣлецкии положилъ листъ кролевскии и такѣ иныѣ листы судовыѣ што же на бѣлку твердост(и) имаеть (Львів, 1421 *P* 94); И поведилъ передъ нами: рекомо, быхмо мы его и съ Симъхою, и сыномъ его з Нисаномъ о тую тисячу золотыхъ смотрели, какъ были есмо лони въ Луцъку, и присудили ему на нихъ пять сотъ золотыхъ, и листъ нашъ судовый на то ему дали (Краків, 1489 *РИБ* 431); жалова(л) на(м) тотъ Степа(н) є(р)моличъ з бра(т)єю своєю на курила и поведили на(м), што(ж) де(и) пе(р)во сего о(т)цы и(х) право мѣли пере(д) королемъ его мл(ст)ю оу лѧсе(х) в радомли и(м) бы о(д)ны(м) о(т)суди(л) тую о(т)чи(н)ну и ли(ст) судовы(и) его мл(с)ть да(л) а Ивана о(т)ца его к то(и) о(т)чи(н)не непрнпустн(л) (Вільна, 1495 *БСКИ*); И листъ судовый передъ нами положилъ; ино въ листу стоитъ, штожъ е. м. тыи люди Сопѣжѣ присудилъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); вєрны листъ (2) *див.* **ВѢРНЫИ**; листъ записный (2), записный листъ (2) *див.* ***ЗАПИСНЫЙ**; оуздавалныи листъ (1) *див.* ***ОУЗДАВАЛНЫИ**; оуздавныи листъ (3) *див.* ***ОУЗДАВНЫИ.**

2. (*письмове повідомлення*) лист (52): Влоднславу… кролю польскому литовьскому… оусесерд(є)ч(н)є покланѧниє о(т) петра воєво(д) молдавьского… а писано листо оу городѣ сочавѣ оу понедѣлнико первоі недѣли поста (Сучава, 1388 *SL* 678—679); покладалъ передъ намы лыстъ господара его мылости, Великого Князя Швыдрыгайла, которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими и бояры Хмелныцкимы разсудылы, и грани около маетностей его учинылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); мѣли есмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого послѣдне ва(м) посланын. Которыми(ж) напре(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои первѣншни листы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А єстли бы господаръ кроль єго милостъ того соимоу на тоть дєнь по свѧтомь Юрїи оу тыждень не произволил, але бы єго милость ины дєнь пред тым або по том положнль томоу то соимови, тогды єго милость имаєть господарѧ Стефана воєводоу своими послы або листи своими обыслати, и дєнь положити н намѣнити (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298); и осподарь (в ориг. оспо(д)рь.— *Прим. вид.*) король прислал ко мнѣ лыстъ абых сѧ з братомъ подѣлил (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); Господаръ мой Стефанъ воєвода вєлєлъ намъ твоєй милости говорыти: прыслалъ єси до насъ своихъ пословъ… абыхмо дали нашъ листъ твоєй милости и подъ нашою прысягою ку противъ листу твоей милости, которого єси намъ далъ и прыслалъ твоя милость нашыми послы Дчуржою и Матыяшомъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

3. (*письмове звернення до певної групи людей*) послання (3): Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси… старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ, кто коли ни есть, такъ-же и заказникомъ и всимъ православнымъ… А писанъ листъ въ Холъмѣ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Казимиръ бжьєю мло(ст)ю король полскии… Нашимъ намѣстникомъ ковенскому вилкомирскому оутенскому… и те(ж) жомоитскимъ нашимъ намѣстникомъ и боѧромъ нашимъ даемъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ тымъ листомъ нашимъ и(ж) хто буде(т) ва(с) (!) держа(т) челѧ(д) немецкую… бы єсте при нашеи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); рома(н) воєво(д)… г(с)п(д)рь земли мо(л)давскои, пише(м)… су(д)цемъ и шо(л)тузу и пръгаре(м) и оуси(м) купце(м)… узрѣвше се(с) лис(т), а вы прїндѣте к на(м) и до нашеи земли съ усими своими торговлѣми (Баків, 1447 *Cost.* II, 731—732);

◇ листъ на сєбє давати (1), листъ на сєбє дати (1) брати (взяти) письмове зобов'язання, письмово зобов'язуватися (зобов'язатися): также коли ми бг̃ъ поможе(т) ку моєи отнинѣ буду господаремъ и воєводою, оу земли валаскои, слубую и сєи листъ на себє даю, аже хочю тымъ лепѣи служи(т) нашему милому г(с)дрю, кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); И такъже бы єсте знали ваша милость: коли вашей милости посолъ, Богушъ дьякъ, былъ оу насъ, онъ… поручылъ за сєбє нашого боярына Федора… и листъ тотъ вашоє милости посолъ на сєбє далъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 450); листъ позовныи (1) (*стп.* list pozewny) позов: и оуставлѧємь и(ж) презъ слоужебнїка оу позове(х) што боуде(т) о(т) на(с) данъ алюбо о(т) соудеи такымь обычаємь имеєть быти позовъ и(ж) слоужебнїкъ своимъ посохо(м) имаєть поєха(т) к селоу к томоу паноу чїє сѣло єсть къ є(г) двороу кметѧ которо(г) имаєть листъ позовныи подасть а поведать о(т) которо(г) соудьи прїказанїємъ а противъ комоу а длѧ которое вины то(т) позовъ да(н) (XV ст. *BC* 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **листъ, ли(ст), лис(т), лист, лстъ, ли(с)тъ, листо, listh** 50 (п. 1349 *P* 4; 1389 *PEA* I, 26; 1400 *P* 61; 1424 *P* 100; 1443—1446 *P* 147; 1444 *Cost.* II, 208; 1451 *AS* I, 45; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1489 *РИБ* 342; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); *зам. дав.* к семоу **ли(ст)** нашемоу 1 (1455 *Cost.* II, 550); *зам. ор.* нашимъ **листъ** 1 (1391 *P* 45); сєѣмъ **ли(ст)** нашн(м) 1 (1455 *Cost.* II, 549); *род. одн.* **листу** 49 (1401 *АкВАК* III, 2; 1409 *P* 74; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1435 *P* 133; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 270; 1470 *BD* II, 310; 1481 *ГПМ;* 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); *зам. знах.* **листу** дати 1 (1496 *BD* II, 402); **листу** выслухавши 1 (1495 *БСКИ*); **листа** 34 (1388 *P* 43; 1421 *Cost.* I, 143; 1448 *Cost.* II, 737; 1451 *P* 159; 1475 *AS* I, 70; 1484 *ЯМ;* 1487 *AS* I, 240; 1489 *РИБ* 431; 1495 *РИБ* 620; 1498 *АЛМ* 159 і т. ін.); *дав. одн.* **листу, листоу, лысту, ли(ст)у, łystu** 642 (1388 *P* 37; 1393 *Cost.* II, 607; 1404 *P* 70; 1411 *Cost.* I, 95; 1446 *AS* I, 43; 1454 *Cost.* II, 502; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1479 *DC* 141; 1487 *AS* I, 87; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **листови** 4 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1391 *P* 45; 1414 *P* 85; 1499 *BD* II, 426); *знах. одн.* **листъ, листь, лист, ли(ст), листо, лис(т), лыстъ, ли(с)** 193 (1352 *P* 5; 1393 *Cost.* I, 13; 1404 *P* 67; 1424 *P* 106; 1439 *Cost.* II, 59; 1443 *P* 144; 1463 *AS* I, 56; 1471 *BD* I, 159; 1482 *AS* I, 79; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.);

листа 3 (1451 *ДГШХ;* 1488 *AS* I, 88; 1489 *РИБ* 431); *ор. одн.* **листомъ, лыстомъ, листо(м), listom, ли(ст)мъ, ли(см)ъ** 722 (1375 *Р* 20; 1399 *Р* 59; 1407 *Cost.* I, 56; 1424 *Р* 106; 1435 *МЭФ;* 1446 *DIR«A»* 485; 1460 *BD* I, 40; 1482 *AS* I, 79; 1488 *BD* I, 342; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); *зам. дав.* кь сємоу **листо(м)** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *місц. одн.* **оу (въ, на, при) листу** 19 (1388 *SL* 678; 1421 *Р* 92; 1433 *Р* 127; 1449 *АЛМ* 8; 1455 *Cost.* II, 775; 1475 *AS* I, 70; 1481 *AS* I, 78; 1495 *БСКИ;* 1496 *BD* II, 401; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); **на (оу, въ) листѣ** 5 (1401 *Р* 65; 1411 *Р* 79; 1439 *Cost.* II, 713; 1498 *АЛМ* 169); **на (w, при) листє, liste** 3 (1388 *ZPL* 103; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1496 *BD* II, 402); **оу листи** 2 (1421 *Cost.* I, 142, 143); **на лѣстѣ** 1 (1401 *Р* 65); *наз. мн.* **листы** 5 (1421 *Р* 95; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116; 1447—1492 *ЛКБВ*); **листовє** 2 (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 94); **листи** 2 (1413 *Р* 83; 1430 *Р* 116); *зам. місц.* по ты(х) **листы** 1 (1456 *ПМВП*); *род. мн.* **листовъ, листо(в)** 21 (1361 *AGZ* 6; 1413 *Р* 83; 1424 *Р* 99; 1430 *Р* 116; 1433 *Р* 121; 1435 *Cost.* II, 679; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* II, 734; 1495 *АЛМ* 85; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); *зам. знах.* тотн **листовъ** 1 (1458 *Cost.* II, 815); *дав. мн.* **листо(м), лїсто(м)** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116); *знах. мн.* **листы, лїсты, listy** 40 (1361 *AGZ* 6; 1400 *Cost.* II, 619; 1413 *Р* 83; 1428 *Р* 111; 1435 *Cost.* II, 678; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1462 *BD* II, 285; 1475 *AS* I, 69; 1496 *BD* II, 402; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **листи** 2 (1434 *Cost.* II, 664; 1448 *Cost.* II, 305); *ор. мн.* **листы** 9 (1386—1418 *Р* 35; 1401 *RIR;* 1430 *Р* 116; 1434 *Cost.* II, 666; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1455 *Cost.* II, 774; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *AS* I, 118); **листн** 1 (1467 *BD* II, 298); *місц. мн.* **на (оу) листох, листохъ, листо(х)** 4 (1403 *ДГМ;* 1411 *Р* 79; 1457 *Cost.* II, 810); **оу (въ) листехъ** 2 (1403 *ДГМ;* 1498 *АЛМ* 159); **оу листѣхъ** 1 (1433 *Р* 124).

***ЛИСЧИНЪСКИИ** *прикм.* (2): увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо; к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе... къ Бакшиной горе, на всходъ слонца зимный грани Лисчынъское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); д о р о г а Л и с ч и н ъ с к а я (1) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Лисчииъское** 1 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); **Лисчынъское** 1 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***ЛИСЧЫНЪСКИИ** *див.* ***ЛИСЧИНЪСКИИ.**

ЛИСЪ *див.* **ЛѢСЪ.**

ЛИТАВАРОВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при мнѣ былъ панъ Яцко Хвалелиевичъ... а панъ Лнтаваровъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Литаваровъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ЛИТАВОРЪ, ЛИТАВОР *ч.* (10) *(особова назва, лит.* Liutovaras, Liutavaras): при том били: вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка луцкий Нникифор... подскарбий наш Ивашко Литавор Богданович Хребтовича (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); Што перъво сего жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный, наместникъ Утенъскій, панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицъкнхъ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳедко, пнсаръ, брали личбу въ мытннка Менъского въ Мартина Янъчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Литавор, Литаворъ, литаворъ** 5(1487 *AS* I, 87, 241; 1489 *РИБ* 432; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1499 *РЕА* III, 34); *ск. н.* **лт., л(т), ли(т)** 4 (1495 *АЛРГ* 55; *ВК; ВМЗД;* 1497 *ПМХ*); *дав. одн.* **Литавору** (1489 *РИБ* 431).

ЛИТАНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє н(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ оу нашєи землн сєла и(х) на имѧ... захарїинци на вєрхь шоумоуза и литановци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **литаиовци** (1429 *Cost.* I, 269).

***ЛИТВА** *ж.* (11) Литва, Литовське князівство: ажє поидєть оугорьскыи король на литву польскому королєви помагати ажє поидєть на русь... королєви нє помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); Пры томъ были люди зацные... Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы; такъ тежъ Минкгайло з Ошмены, тежъ з Литвы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28); а мы имаємо их твєрдо и статочно дєржати... и николи на волю их нє поустити, ани выдати их на иноую ни на одноу сторону и ни оу одиноу роукоу, ни до Литвы, ани до Басараб (Сучава, 1462 *BD* II, 292); видєлосє намъ и паномъ радє нашо(и) штожъ по всєму вєликомоу кня(з)ствоу нигдє па(н)скии моужыки лововъ своихъ нє мають а наболє(и) в ли(т)вє тыи ловы за нємъномъ писароу нашомоу Ѳє(д)коу к двороу єго любъчоу єсмо прысоудили (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Литвы, литъвы, Litwy** (1352 *Р* 6; 1388 *ZPL* 109; 1389 *РЕА* I, 28; 1433—1443 *АРМ;* 1447—1492 *ЛКБВ;* 1462 *BD* II, 292); *знах. одн.* **литву** (1352 *Р* 6); *ор. одн.* **Литвою** (1445 *Cost.* II, 725); *місц. одн.* **в ли(т)вє** (1499 *ВФ*).

***ЛИТВИНОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Подільській землі)* Литвинів: А сє мы панъ янъ боучацкии исъ литвинова вызнава(м)... ажє што коли єсми имали мєжи нами мєрзѧчку нс паномъ Михайломъ канцлѣрємъ олєксандра воєводины(м) и мы... єсми смирилнсѧ и сътокмилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

ФОРМИ: *род. одн.* **литвннова** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

***ЛИТВИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва за етнічною приналежністю)* литвин: коли єсмь пєрвоє сѣлъ на црьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу вамь дати вѣдание и наши посли нашли ва(с) под городомъ под троки стоѧчи вы па(к) послали єстє к намъ посла вашего литвина на имѧ нєвоиста (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **литвииа** (1392—1393 *РФВ* 170).

***ЛИТО** *див.* **ЛѢТО.**

***ЛИТОВИЖЗКИИ** *див.* ***ЛИТОВИЖЪСКИИ.**

***ЛИТОВИЖЪ** *ч.* (1) *(назва містечка у Волинській землі)* Литовеж: а по ее жнвоте сестренцомъ моимъ записую... место Литовижъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Литовижъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

***ЛИТОВИЖЪСКИИ** *прикм.* (3): Отъпустили есмо войту Володимирскому Иванову сыну, на имя Ѳедьку, зъ войтовъства Володимирского и Литовижъского на войну не ходити до его живота ни со однымъ старостою Луцъкимъ (Судомир, 1488 *РИБ* 424); Продалн єсмо мыто... литовижъскоє... Аврамоу (Петрків, 1489 *АМВ*); А то все роздано... Володимерскихъ капных пенезей и верховщины а циншовых литовижзких пѧтдесѧтъ копъ и чотыри копы и полтретѧдцать грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Литовижъского** (1488 *РИБ* 424); *знах. одн. с.* **литовижъскоє** (1489 *АМВ*); *род. мн.* **литовижзких** (1497—1498 *АЛРГ* 79).

Пор. ***ЛИТОВИЖЪ.**

ЛИТОВОИ *ч.* (3) *(особова назва, пор. слов.* лютъ): а на то... вѣра пана равасъ литовоя (Сучава, 1403 *ДГАА*); мы алєксандръ воєвода... нс нашнми зємлѧны, паны молдавскыми, на имѧ, панъ жюржь староста... панъ равасъ литовои... потвєржѧє(м)... королєвн польскому... тотъ листъ, што єсмы дали єго мл(с)ти в камѧнцн (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629).

ФОРМИ: *наз. одн.* **литовои** (1407 *Cost.* II, 629); *род. одн.* **литовоя, литовоѧ** (1403 *ДГАА;* 1407 *Cost.* I, 56).

ЛИТОВСКИЙ, ЛИТОВСКІИ, ЛИТОВЪСКИИ, ЛИТОВЬСКИИ, ЛИТОВСКЫИ, ЛИТОВСКИ, ЛИТОВЬСКИ, ЛИТОВСКЫ, ЛИТОВЬСКЫ *прикм.* (131) литовський (119): а крємѧнєць дєржати юрью наримонътовичю о(т) кнѧзии литовьскыхъ (б. м. н., 1352 *Р* 6); Владиславу божьєи млти коро(л) полско(м) лнтовскому руско(м) и иныхъ многи(х) зємль осподрю (Луцьк, 1388 *Р* 42); мы великни кнзь

швитрикгаилъ литовьскии и рускии иныхъ чини(м) знакомито... иже... дали єсмо.. пану андрѣю... село михлинъ (Київ, 1433 *P* 118); а што єст литовскоє полотно и немецкоє *(в ориг.* немемецкоє.— *Прим. вид.)* то єст крамны рѣчи, абы платили, оу серетѣ, от гривны три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); длѧ того ку вѣчныи рѣчи памєти мы Олександръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... велнкий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знаменито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє именемъ Звѧгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

литовская монѣта (1) *(грошова одиниця литовської чеканки)* литовська монета: Я Василей Волчкович из братомъ своим Львомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Костєнтину... Ивановичу Острозскомоу... отчизну нашу на реци на Пчичн... за чотыри копы грошей литовскоє монѣты по десєти пѣнезей оу грош (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); литовьскыи рубль (1) *(назва грошової одиниці у Великому князівстві Литовському)* литовський карбованець: пак ли не будє(т) фрѧзьского серебра, а мы литовьскыє рубли дамы а любо литоє серебро (б. м. н., 1411 *P* 77); земля литовьская (5), литовская земля (4) *див.* **ЗЕМЛѦ 4;** кнѧзство литовскоє (1) *див.* ***КНѦЗЬСТВО.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **литовский, литовскіи, литовъскии, литовьскии, лито(в)ски(и), ли(т)вски(и), Litowskij, łytowskiy, ли(в)ски(и)** 46 (1375 *P* 20; 1393 *P* 51; 1395 *Cost.* II, 610; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *AS* I, 33; 1444 *AS* I, 39; 1454 *АЛМ* 12; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **литовскыи** 1 (1437 *P* 136); **литовски, литов(с)ки, литовьски, lytowski, Litowski, lithowski** 7 (1388 *P* 36; 1399 *P* 59; 1400 *Cost.* II, 619; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1415 *P* 86; 1421 *AS* I, 27; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **литовскы, литовьскы** 2 (1411 *P* 76; 1467 *BD* II, 297); *ск. н.* **ли(т)** 1 (1495 *ВСоб.*); *зам. ор.* ... великим кнѧземъ... **литовскы** 1 (1445 *Cost.* II, 725); *род. одн. ч., с.* **литовского, литовъского, литовьского, лито(в)ского, лтв̃(с)кого, ! литовко(г)** (1395 *Cost.* II, 612; 1401 *P* 64; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1453 *Cost.* II, 765; 1478 *AS* III, 16; 1485 *BD* II, 371; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1499 *AS* I, 117); *дав. одн. ч., с.* **литовскому, литовскомоу, литовъскому, лнтовьскому, литов(с)кому, литов(с)ко(м), Litowskomu** (*бл.* 1386 *P* 30; 1388 *P* 42; 1393 *Cost.* II, 607; 1403 *ДГМ;* 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1439 *Cost.* II, 712; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1462 *BD* II, 289; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1498 *BD* II, 412 і т. ін.); *ор. одн. ч.* **литовскимъ, литовъскимъ** 3 (1442 *Cost.* II, 716; 1498 *BD* II, 410; 1499 *BD* II, 442); **литовскым** 2 (1499 *BD* II, 419); *місц. одн. ч., с.* **оу (в, на) литовском, литовскомъ, литовъскомъ, литовско(м)** (1438 *P* 140; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1487 *РИБ* 435; 1489 *РИБ* 438; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1499 *АСД* VI, 2); *наз. одн. с.* **литовскоє** (1389 *PEA* I, 26; 1433 *P* 120, 124; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273); *род. одн. ж.* **литовскои** 4 (1448 *Cost.* II, 305; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1493 *BD* II, 22; 1499 *BD* II, 422); **литовскоѣ, литовъскоѣ, ! литоввскоѣ** 3 (1442 *Cost.* II, 716, 717; 1443—1446 *P* 147); **литовъскоє, литовскоє** 3 (1442 *Cost.* II, 719; 1491 *AS* I, 97); *знах. одн. ж.* **литовьскую** (1393 *Cost.* II, 607); *ор. одн. ж.* **литовскою** (1442 *Cost.* II, 716); *наз. мн. ч.* **литовъскии, лито(в)скии** (1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *ОПВВД*); *род. мн.* **литовски(х), литовъскихъ, лито(в)ски(х)** 3 (1481 *ГПМ;* 1496 *ПСВВ* 192, 192 зв.); **литовьскыхъ** 1 (1352 *P* 6); *дав. мн.* **литовьскымъ** 2 (1352 *P* 6, 7); **литовьскимъ** 1 (1352 *P* 6); *знах. мн. ч.* **литовьскыє** (1411 *P* 77).

Див. ще ***ВЕЛИКОЄ КНЯЗСТВО ЛИТОВСКОЄ, LITHEWSKI.**

Пор. ***ЛИТВА.**

ЛИТОВСКИЙ КУТ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села: Янковцы, Обаринцы... Литовскнй Кут, Рѧбчннцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Литовский Кут** (1463 *AS* I, 54).

ЛИТОВСКІИ *див.* **ЛИТОВСКИИ.**
ЛИТОВСКЫ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**
ЛИТОВСКЫИ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**
ЛИТОВЪСКИИ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**
ЛИТОВЬСКИ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**
ЛИТОВЬСКИИ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**
ЛИТОВЬСКЫ *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**

***ЛИТОУРГЇѦ** *ж.* (10) (*цсл.* литоургия, *гр.* λειτουργία) літургія: и такождере варе кто боудє(т) нгоумє(н) оу то(м прѧдреченно(м) монастирю и єлнко б҃дє(т) братеи а они имаю(т) грижатн за спасєниє доушн господства ми въсєгда и нмаю(т) слоужити на въсѧкоую срѣдоу, вєчє(р) паракли(с), а оу четвырто(к) лнтоургию (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); и през год да нм слоужѧт на въсѧкоу неделю литоургїю, на день съботныи (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

ФОРМИ: *дав. одн.* **литу(р)гїи** (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **литоургїю, литоургию** 4 (1448 *Cost.* II, 365; 1499 *BD* II, 156); **литоургїа** 3 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211); **литоургїѦ** 1 (1476 *BD* I, 217); **летоургїа** 1 (1476 *BD* I, 215).

***ЛИТЪВА** *див.* ***ЛИТВА.**

***ЛИТЫИ** *прикм.* (9) ◇ литоє серебро (4), литоє сребро (2), серебро литоє (3) чнсте, без домішок, срібло: Teź ustawilijeśmo, iź źadin... пie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); пак ли не будє(т) фрѧзьского серебра, а мы литовьскыє рубли дамы а любо литоє серебро (б. м. н., 1411 *P* 77); а тако(ж) варе кто бы хотил тѣгати за тоє село о(т) и(н)ни(х) єи братїи... то(т) да заплатн(т) завѣзкоу ѯ̌ рубли литого сребра (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **литого, лито(г), litoho** (1388 *ZPL* 106; 1411 *P* 77; 1418 *Cost.* I, 127; 1436 *Cost.* I, 468; 1448 *Cost.* II, 362; 1452 *Cost.* II, 410; 1453 *Cost.* II, 458); *знах. одн. с.* **литоє** (1411 *P* 77).

ЛИХАЧЕВЪ *прикм.* (1): а писа(л) старець пахнотїи лихачевъ братъ (Київ, 1446 *P* 155).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лихачевъ** (1446 *P* 155).

***ЛИХВА** *ж.* (11) **1.** лнхва (9): I też jestliby... chrestiaпiп zastawu swoju wyzwolił, tak, kak by jemu lichwy пe zapłatił; a tych to lichw, jestliby czerez mesiec пedał, i опут primnożajut' druhij lichwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

2. лихварство (1): Ли(х)ва... не имає(т) нїгдѣ насыщенїя (XV ст. *BC* 28 зв.);

◇ лїхву давати (1) позичати кому гроші на проценти, на лихву: а пенезї даваю(т) на запїсы а лїхвы не дають два годы штобы сѧ и(м) ли(х)ва множнла а оу ты(х) двоу годє(х) не оупомїнають анї на соу(д) ведоу(т) а по двоу годє(х) оужє н(м) далє(н) не(т) лїквы жадноє и ни запїсомь имеють поминаю(т) (!) анї то(т) хто сѧ н(м) запїса(л) не нмєє(т) имъ запїсоу своєго полнїть (XV ст. *BC* 28 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ли(х)ва** 1 (XV ст. *BC* 28 зв.); **! ли(х)хва** 1 (XV ст. *BC* 28 зв.); *род. одн.* **лїхвы, lichwy** (1388 *ZPL* 104, 106; XV ст. *BC* 28 зв.); *знах. одн.* **лїхвоу** (XV ст. *BC* 28 зв.); *місц. одн.* **о ли(х)вѣ** 1 (XV ст. *BC* 28 зв.); **о лихве** 1 (XV ст. *BC* 27 зв.); *род. мн.* **lichw** (1388 *ZPL* 106); *знах. мн.* **lichwy** (1388 *ZPL* 106).

ЛИХИИ *прикм.* (13) **1.** негідний, мерзотний, лихий (5): коли тои лнхни бекбула(т) побѣглъ тогда вси люди всѧ рать на бѣгъ повернулнсѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); кто коли боудѣть перє(д) намї алюбо прє(д) старостою нашимъ обаженъ о некотороую простоупкоу лїхоую а не боудѣ(т) чєрє(с) на(с) алюбо чєрє(с) нашє(г) стараcты (!) прїпоущонъ къ нсправѣ а длѧ того прїгоди(т)ца ємоу съеха(т) а то сїе съеха(н)є ємоу не дѣеть къ соромотѣ (XV ст. *BC* 38); И Борисъ передъ намн рекъ: мовнлъ деи ему противъ его словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадчичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

лихы люди (3) злочинці: яко бы сѧ оуказнили лихы людн с обу(х) стро(н), а правы бы могли супо(ч)тиле па(к)

с обу(х) стро(н) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); И мы хочомо (!) о томъ до намєстъниковъ нашыхъ пограничъныхъ писати, ажъ бы лихихъ людей за то карали и отъ поличъного бы десятоє брали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

2. *(у знач. іменника с. р.)* лихо, поганий намір, поганий вчинок (2): Мы дмитрин инъмъ именемъ корибу(т) кнѧ(з) литовскин чинимъ то знаемо всѣмъ... иже о(т) ты(х) мѣстъ с нашими дѣтми чистаѧ вѣрность и полна будемъ держа(т) тому истому королевн... къ ихъ доброму радн(т) а лихого вѣрнѣ остерегати (Краків, 1388 *P* 40—41); вынѧлн его на свои ру(к) за побѣгъ и за все лихоє первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч) кнѧ(з) василии михаилови(ч) (б. м. н., 1392 *P* 46);

л и х о г о м ы с л и т и (на кого) (1) замишляти лихе (проти кого): и ѣще к тымъ бекгичь и турдучакъ берди давыдъ ти кнѧ(з)... почали коромолити на мене послалисѧ одного на имѧ идикгиѧ до аксакъ темирѧ на мене ли(хо)го мыслѧче (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Л и х ї и п о т о к ъ (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві)*: А хотар томоу селоу Оурджичѣннлор почєнши от конєцъ поле от поут... от толѣ повишє монастирѣ по боуковини и Лихїи поток, та черес Лихїи поток опѧт оу конецъ поле, где въходит поут от леса (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лихии** (1392—1393 *РФВ* 170); *род. одн. ч., с.* **лихого, ли(хо)го** (1388 *P* 41; 1392—1393 *РФВ* 170; 1495 *АЛМ* 83); *знах. одн. ч.* **Лихїи** (1491 *BD* I, 449); *знах. одн. с.* **лихоє** (1392 *P* 46; 1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн. ж.* **лїхоую** (XV ст. *BC* 38); *наз. мн.* **лихы** (1457 *Cost.* II, 810); *знах. мн.* **лихихъ** (1496 *BD* II, 405); *ор. мн.* **лихыми** (XV ст. *BC* 27 зв.).

***ЛИХИНИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Вітебській землі)*: и за тоую сто коп грошей широких продали есмо Єго Милости дворец наш... и люди в Лихиничох зъ землѧми своими (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *місц.* в **Лихиничох** (1492 *AS* III, 23).

***ЛИХИНЬ** *ч.* (1) *(назва міста у Польщі, пор.* Licheń, Lychyno): Мы воицехъ з бж҃иеи мл(с)ти ярцнбискупъ гнѣзденскни... янъ з лихинѧ брѣстьскии ярантъ з брудцова влоцлавскии... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **лихинѧ** (1433 *P* 122).

***ЛИХО** *с.* (6) лихо, біда, горе, нещастя (4): а што коли быхъ слышѧ(л) што бы сѧ тыкало к моему г(с)дрю, королю, кь его лиху, имамъ его остерегати во всѣ(х) рѣче(х), безо л(с)ти н безхитрости (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); а по ламан(ь)н запнсовъ самъ же споведалъ бо хто хотелъ бы кому лихо вчинити, собѣ горшей вдѣлаеть (Вільна, 1495 *РИБ* 620); а къ недругомъ его къ Охъматовымъ детемъ посылаєшъ а наводишъ ихъ на его, да и къ инымъ недругомъ его на его лихе посылаєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(щось погане) лихе (1): а што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарѧ нашего лихо нли добро того(м) не оутаити господарѧ нашего велико(г) королѧ (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); н а л и х о г а д а т и (1) замишляти лихе (на кого): а на лихо єму короле(в) не гадати но служи(т) єму королеви верно и до свое(г) живо(т) (Луцьк, 1388 *P* 42).

ФОРМИ: *дав. одн.* **лиху** (1402 *Cost.* II, 623); *знах. одн.* **лихо** (*бл.* 1386 *P* 30; 1388 *P* 42; 1437 *DIR* № 8; 1495 *РИБ* 620; 1499 *BD* II, 448).

***ЛИХОДѢЄЦЪ** *ч.* (1) лиходій: и оучинивши нмъ тую жало(ст) и ншкоду, а о(н) сѧ оуверну(л) до нашеи земли мо(л)давскую (!) ис тыми то лиходѣнци (Сучава, 1457 *Cost.* II. 809).

ФОРМИ: *ор. мн.* **лиходѣици** (1457 *Cost.* II, 809).

***ЛИХОТА** *ж.* (4) лиходійство: кто почне(т) свадою или тежею или бу(д) которою лихотою оу которы(х) дне(х) и часо(х), тоть заплатить завѣску тѣ(х) н роубли чистого сребра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а такожъ кто бы (почалъ) о(т) н(х) племене на петра или на его дѣти за таа села оубїиствомъ илн (тежею или которо)ю лихотою, а онъ на(м) заплатитъ завѣска ҂ѕ роубли литого серебра (Сучава, 1436 *Cost.* I, 468).

ФОРМИ: *ор. одн.* **лихотою** (1415 *Cost.* I, 116; 1418 *Cost.* I, 127; 1423 *DIR«A»* 447; 1436 *Cost.* I, 468).

***ЛИХОТНИКЪ** *ч.* (2) лиходій: ино мы оузрѣвши и(х) жало(ст) и просѧ(ч) пра(в)ду о(т) на(с)... дали єсми имъ того н(с)того зра(д)цѣ лєва с тѣми то лихо(т)ники (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *знах. мн.* **лихо(т)никы** (1457 *Cost.* II, 809); *ор. мн.* **лихо(т)ники** (1457 *Cost.* II, 809).

***ЛИХЫИ** *див.* **ЛИХИИ.**

***ЛИЦЄ** *с.* (11) ◇ л и ц е м (2) в лице: а кто своего должника лице(м) (познал), а оусхоче(т) права жадати о своемъ долгу, що бы пошо(л) до брашова, та що бы оучиннли нмъ право рѧ(д)ци брашовстїи на его должника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692);

◇ л ї ц о м ъ в ы н я т и (1) знайти щось як речовий доказ: оуставлѧємь н сказоуємь колї хто боудѣ(т) трїнчи обаженъ пере(д) соудо(м) о злодѣиство алюбо о разбои и переможенъ алюбо некотороую ре(ч) злодѣискоую лїцомъ вынмоу(т) алюбо вѣрне(т), на векы жа(д)ное чти неимеє(т) иметь (XV ст. *BC* 36 зв.); к а к и м и л и ц и (1) у якийсь спосіб: а коли бы па(н) на(ш) милостивы коро(л) его мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выименованому мистцю и днєви были, а мы быхо(м) того какими лици не хотили попо(л)нити по(д)лу(г) слюбоу и того запису... то(г)ды на(ш) милостивыи па(н), коро(л) его мл(с)тъ, имає(т) на(с) казнити н карати, яко непослушники приказания пана своего (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); н и к а к и м и л и ц и (1) ніякнм способом: Ивашко от Серецел стратил тота села от оусего закона, заноуж Іон поставил великоє прнвилиє, как ємоу дал Ивашко тота села по своего (!) доброю волєю, ани Ивашко тоут прѣд нами и прѣд нашими бояри никакнмн лици не моглъ сѣ оуприти (Ясси, 1459 *BD* I, 32); л и ц е м ъ н ѣ т и (1) спіймати на гарячому, спіймати з поличним: и ти(ж) имає(м) с вашеи мл(с)ти и наши панове такую справе(д)ливо(ст) дръжати ме(ж) нами и землѣми, яко быхо(м) могли злодїєвъ именовани(х) або лице(м) нѣты(х) вишалн на обѣ сторонѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); з а с т а т и с ѣ л и ц е м ъ (2) *див.* ***ЗАСТАТИ СѢ**; з н а и т и с ѧ л и ц е м ъ (1), л н ц е м ъ з н а и т и с ѣ (1) *див.* ***ЗНАИТИ СѦ**; о б е р ъ н у т и л и ц а (1) *див.* **ОБЕРНУТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **лица** (1493 *ПОСВВ* 152); *ор. одн.* **лице(м), лицем, лицемъ** 7 (1435 *Cost.* II, 692; 1457 *Cost.* II, 810; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257); **лїцомъ** 1 (XV ст. *BC* 36 зв.); *ор. мн.* **лици** (1453 *Cost.* II, 766; 1459 *BD* I, 32).

ЛИЧБА, ЛИЧЪБА *ж.* (49) (*cmn.* liczba) **1.** рахунок, фінансовий звіт (10): Личба ключнику киевскому Сенку Полозовичу а Самоделчину сыну з мыта (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59); частокро(т) прїгожаєтсѧ што(ж) дѣти оу сїро(т)ствѣ зостаноу(т) ино нехто возметь к собѣ во опѣканїє а коли(ж) доростоуть лѣ(т) тогды хотѧ(т) ли(ч)бы име(т) о(т) своего опекате(л)ника все(г) свое(г) именїя (XV ст. *BC* 35 зв.); Личба мытниковъ берестейских (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79);

н а л и ч б е п о л о ж и т и (2), п о л о ж и т и н а л и ч б ѣ (4) включити в рахунок, у фінансовий звіт: и какъ онн тын три годы выде(р)жать и боудоуть намъ личъбоу давать, и мы маемъ имъ тыи пенѧзи на личъбе положн(ти) (Краків, 1487 *АМЛ*); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Өедко, писаръ, брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича: Съ первого году положилъ на личбѣ, што выдалъ 200 копъ и 40 копъ и 3 копы, и 16 грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34); б р а т и л и ч б у (4) *див.* **БРАТИ 1**; в ы д а т и л и ч б у (1) *див.* **ВЫДАТИ**; д а в а т и л и ч б у (1), л и ч б у д а в а т ь (2) *див.*

ДАВАТИ; дати личбу (1), личъбоу дати (1) *див.* **ДАТИ**; дѣлати личбу (3), личбу дєлати (3) *див.* **ДЄЛАТИ**; положити личбу (3) *див.* **ПОЛОЖИТИ.**

2. грошовий курс, платіжна вартість грошової одиниці (2): а коли быхомъ хотѣли любо сами взѧти в нєго то сєлище... или кому быхо(м) приволили выкути (!) тогды имаємъ заплатити єму пѧтьдєсѧть гривє(н) полугрошки по тои личбє какъ оу подольской земли идєть (Острог, 1427 *Р* 109); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ сєлищи любо сами оузѧти оу нєго или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣємъ дати єму за тыи двѣ сєлици шєстьдєсѧть копъ тую подольскими полугрошники по тои личбѣ какъ оу подольи идєть (Турейськ, 1429 *Р* 112—113); полская личба (2) *див.* **ПОЛСКИИ**; руская личба (1) *див.* **РУСКИИ 1**; чєская личба (1) *див.* **ЧЪСКЇИ**; широкая личба (5) *див.* ***ШИРОКИИ.**

3. сума, кількість (1): О соудьи ко(л)ко лїчьбы гро(ш)и има(т) быти взѧтого (XV ст. *ВС* 6 зв.);

◇ въ личъбу (2) в рахунок (чого): Продали есмо мыто Берестейское... на тры годы за тры тисячы копъ грошей и за трыста копъ грошей, и на годъ по тисечы копъ и по сту копъ грошей... А на третій годъ такожъ маютъ намъ дати тисячу золотыхъ въ тыи жъ роки, по пятисотъ золотыхъ, въ тую жъ личъбу тры тисячы копъ грошей и въ трыста копъ грошей (Краків, 1487 *РИБ* 226).

ФОРМИ: *наз. одн.* **личба, личъба** (1494—1495 *АЛРГ* 59, 60; 1496 *АЛРГ* 78; 1497 *АЛРГ* 79; 1497—1498 *АЛРГ* 79, 80); *род. одн.* **личбы, ли(ч)бы, лїчьбы** 11 (1424 *Р* 102; 1461 *AS* I, 53; 1465 *AS* I, 57; 1467 *СП* № 13; 1485—1500 *AS* I, 120; 1488 *AS* I, 88; 1494 *AS* I, 101; XV ст. *ВС* 6 зв., 35 зв.; 2-а пол. XV ст. *СПС*; 1494—1495 *АЛРГ* 59); **ли(ч)би** 1 (1490 *Пам.*); *дав. одн.* **личбє** 1 (1427 *Р* 109); **личбѣ** 1 (1429 *Р* 113); *знах. одн.* **личбу, личъбоу, личъбу** (1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1494—1495 *АЛРГ* 59, 60; 1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛМ* 128; *АЛРГ* 72; 1497 *АЛРГ* 79; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1499 *РЕА* III, 34 і т. ін.); *місц. одн.* **иа личъбє, личбе** 3 (1487 *АМЛ;* 1496 *АЛРГ* 72; 1497 *АЛРГ* 79); **иа личбѣ** 2 (1499 *РЕА* III, 34); *знах. мн.* **ли(ч)бы** (XV ст. *ВС* 35 зв.).

***ЛИЧИТИ** *дієсл. недок. і док.* (2) (*стп.* liczyć) **1.** *недок.* рахувати, лічити (1): а за то єсмо взѧли оу пана єго мл(с)ти двѣстє ко(п) широкы(х) грошєи чєскиє монєты а по(л)скиє личбы личачи по шєстидѣсѧ(т) грошєй за копу (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

2. *док.* (*утримати певну суму*) вирахувати, відрахувати (1): С҃нъ которы(и) боудѣ(т) єщо нєо(т)дѣ(л)нъ съ бра(т)єю въ очинє алюбо о҃ца што коли проиграєть то имєєть быти лїчєно єму на єго дѣ(л)ници (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **личачи** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *інф.* **быти лїчєно** (XV ст. *ВС* 30 зв.).

***ЛИЧКОВЪ** *ч.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвши єго правою и вѣрною слоужб⟨оу⟩ до нас... дали и ⟨потвердили єсми є⟩моу... села на имѣ гдє бил дворъ Крєцъви на Яланѣ... и на Личковѣ Оухирнєцїи (Сучава, 1466 *BD* I, 110).

ФОРМИ: *місц. одн.* на **Личковѣ** (1466 *BD* I, 110).

ЛИЧЪБА *див.* **ЛИЧБА.**

ЛИШ *част.* (1) (*видільно-обмежувальна*) лише, тільки: А кто боудет их тѧгати, боуд о котором дили, или о вєликом дили, алибо хотѣ о малом, а оны помочноє боулшє щобы ничего нє платили, лиш щобы платили волоскым законом, как єст волоскы законь (Сучава, 1470 *BD* I, 140).

Див. ще **ЛИШЄ**[1].

***ЛИШАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) допускати, дозволяти: про тожъ смотритє наши листы, що єсми имъ дали, та по⟨то⟩мужъ (*в ориг.* по моужъ.— *Прим. вид.*) имъ да є(ст), а нє лишаитє имъ кривды быти ни о(т) кого (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 678).

ФОРМИ: *нак. сп. 2 ос. мн.* **лишаитє** (1435 *Cost.* II, 678).

Див. ще **ЛИШИТИ** 3.

ЛИШЄ[1] *част.* (9) (*видільно-обмежувальна*) лише, тільки (7): а по сємоу записаню нєнадобє вступати сѧ свєтским попом в тот клѧштур, лишє мнихом (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39); а нигдє у нашєи землі сучавскоє мыто да нє платѧть, лишє у со(ч)вѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 771); И такождє ни паркалабовє от Немцѣ, ани старости от тою волости, ани глобници их, ани припашарє... никто их да нє смѣют их соудити, лишє сам митрополит или єго оурѣдници (Сучава, 1466 *BD* I, 95);

(*у сполуч.* лишє гдє) лише, тільки (2): а кто имєт коупити скот илї бараны илї оу баковѣ, илї оу романовом торгоу... а либо оу иных торгох, боуд гдє оу нашєи зємли, нє надобѣ нигдє мыта дати, лишє гдє коупит (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); А кто имєт коупити скот или бараны, или оу Баков или оу Романовѣ тргоу или оу Нѣмца или оу Бани алибо оу иных трѣгох, боуд гдє оу нашєи зємли, нє надобѣ нигдє мыта давати, лишє (*в ориг.* липшє.— *Прим. вид.*) гдє коупит (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

Див. ще **ЛИШ.**

ЛИШЕ[2] *спол.* (2) (*зв'язує сурядні приєднувально-обмежувальні речення*) хіба, хіба що: И пак тоты истины Сєди — Ахматови сынове, што соут нинѣчє по божїи милостї оу наших роуках... а мы имаємо их твєрдо и статочно држати... и николи на волю их нє поустити... лишє коли нас о то наипєрвєи корол єго милость обышлєть алюбо тєжь напоменет, а мы абыхом их дали оу роуци... наяснѣишемоу Королєви (Сучава, 1462 *BD* II, 292); Мы тогди Стєфан воєвода, сам своєю парсоуною, и съ оусєю нашєю моцю... боудєм єхати на тоурєцкого чъсарѣ; лишє, божє того нє даваи, боудоум ли тогди оу которои нємоци, та нє мочи мєм самы єхати заєдно з ными, он бы тогди имал єхати заєдно с ными сынь наш Богдан воєвода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ЛИШИТИ *дієсл. док.* (10) **1.** (кого, що кому) (*заповісти*) залишити (2): мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсмы вьсєосщєнномоу митрополитоу киръ калистоу романскомоу єдного татарина на имѣ пашка... а по єго смрти или єго лиши(т) цркви или єго комоу да(ст) или єго ослободи(т), а о(н) є(ст) волєнъ (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); мы Стєфан воєвод... чиним знамєнїто... ожє приидоша прѣд нами... Мълинъ и Выша... и дали и отстоупили слоугам нашим... села що имъ дал и лишил оу⟨н⟩ко их (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

2. (кому, кого) (*дати дозвіл*) дозволити (кому) (3): ту(т) к на(м) пришли брашовѣни и жа(лу)ю(т), ажє нє лишитє и(х) продавати свои тръговли друбныи, крамарє, ка(к) продали при нашє(г) родитєлѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); А також крал єго милость и кнѧз вєликїи литовскїи да имают лишити коупцем нашим, вєздє по зємлѧх и панством их, абы ходили и торговали слободно и доброволно (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

3. (що) покинути без опіки (до чого) (1): Про тож прашаю вас: нє забиваитє мєнє и нє лишитє ми товар щоби загибло, или товар коулко боудєт или скоулищих (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

4. (про що, на кому) (*передати на вирішення кому*) залишити (що кому) (1): И також про дило и про кривды границам от обох сторон, мы имаємо лишити на старостах хотинскых и черновскых и на по том боудоучих старост хотинскых и черновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

◇лишити на правѣ (кого) (2) зберегти за ким право (на що): ино мы, дорадившєсѧ ис нашими паны и радою, и лїшили єсмо их на томь правѣ и потвєрдили єсмо имъ того права как мают ходити по нашєи зємли их коупци слободно и по нашєи зємли и которым обычаємь имают мыта платити от своєго товара (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); Ино мы дорадивши сѧ ис нашими паны и радою, и лишили єсмы их на том правѣ и потвєрдили єсмо им того права, как мают ходити по нашєи зємли их коупци слободно й доб-

роволно и которым обычаємъ имают мыта платити от своєго товара (Сучава, 1460 *BD* II, 272—273); лишити оу правоє имѦ (кого) (1) визнати право (за ким на що): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє тота истиннаѦ маикол Ѧ... съ своими сны... тѦгали на влада и на кръстю о(т) солкы ажє имь была очина тото сєло о(т) солка и нє могли добыти а вла(д) и кръстѦ оправилисѦ а маиколѦ пєрє(д) нами съ своими сна и съ своими оуноучаты лишили влада и кръстю оу правоє имѦ и оправили влада и кръстю сами своими (!) Ѧзыкомь пєрє(д) нами (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127).

ФОРМИ: *інф.* **лишити** (1499 *BD* II, 424); *перф. 3 ос. одн. ч.* **лишил** (1458 *BD* I, 20); *1 ос. мн.* **лїшили єсмо** 1 (1456 *Cost.* II, 788); **лишили єсмы** 1 (1460 *BD* II, 272); *3 ос. мн.* **лишили** (1418 *Cost.* I, 127); *майб. 3 ос. одн.* **лиши(т)** (1445 *Cost.* II, 236); *2 ос. мн.* **лишитє** (1435 *Cost.* II, 695); *бажс.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **аби єси лишил** (1476 *BD* II, 337); *нак. сп. 2 ос. одн.* **лиши** (1476 *BD* II, 337); *2 ос. мн.* **лишитє** (1481 *BD* II, 358).

Див. ще ***ЛИШАТИ.**

ЛИШИТИ СѦ *дієсл. док.* (2) (чого) **1.** позбутися (чого), втратити (що) (1): а крємѦнєць дєржати юрью наримонътовичю... а коли миръ станєтъ юрью кнѦзю города лишитисѦ (б. м. н., 1352 *P* 6).

2. відмовитися (від чого) (1): ПрїгожаєтсѦ частокро(т) и(ж) из наши(х) зємлѦ(н) нє о(т)бываю(т) своєи чти... а оу на(ш) у вєлїкы(и) гнѣвъ оупадаю(т) а потомь лїшївшїсѦ то(г) чєрє(с) прїятєй (!) нашоу ласкоу находѦ(т) хочє(м) того ачь имь гнєвъ нашь о(т)поущє(н) алѣ ты(х) што щкоды почїнилї што и(м) право(м) досы(т) о(т)повєдалї (XV ст. *BC* 28—28 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **лишитисѦ** (1352 *P* 6); *дієприсл. перед.* **лїшївшїсѦ** (XV ст. *BC* 28 зв.).

***ЛИЩЪ** *ж.* (1) *(назва селища у Волинській землі):* Одложили есьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати... въ Лищи, въ Мильчи, у Вербои не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Лищи** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ЛЇВОВЪ** *див.* ***ЛВОВЪ.**

LIGĘZA *ч.* (1) *(особова назва):* A przi thim bili swidczy; pan Jan krakowski... Ligęza z Niemirowa, woiewoda lancziczki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ligęza** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ЛЇЄ *див.* **ЛИЄ.**

***ЛЇЄЩИ** *див.* **ЛИЄЩИ.**

ЛІЄЩЇИ *див.* **ЛИЄЩИ.**

***LIPOWY** *див.* ***ЛИПОВЪ.**

LIPSZI *див.* **ЛѢПШЄ.**

***ЛЇСИЧЇИ** *див.* ***ЛИСИЧИИ.**

***LISS** *див.* **ЛѢСЪ.**

***LISSOK** *див.* **ЛѢСОКЪ.**

***ЛЇСТЪ** *див.* **ЛИСТЪ.**

***ЛІСЪ** *див.* **ЛѢСЪ.**

LITHEWSKI *прикм.* (1) (*cmn.* litewski) литовський: Vulodislaw z bozey mylosty Korol Polski y Lithewski... znajemo czinimi... cz(t)om yakze wozrily na naszy wyerny slugy Ivana y Demiana... dajemo ym... szelo... Kruselniczu (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Lithewski** (1395 *GL* 166).

Див. ще **ЛИТОВСКИЙ.**

Пор. ***ЛИТВА.**

***LITHO** *див.* **ЛѢТО.**

LITO *див.* **ЛѢТО.**

***ЛЇХВА** *див.* ***ЛИХВА.**

***ЛЇХИИ** *див.* **ЛИХИИ.**

***ЛЇЦЄ** *див.* ***ЛИЦЄ.**

***ЛЇЧИТИ** *див.* ***ЛИЧИТИ.**

***ЛЇЧЬБА** *див.* **ЛИЧБА.**

***LISZ** *див.* **ЛѢСЪ.**

***ЛЇШИТИ** *див.* **ЛИШИТИ.**

***ЛЇШЇТИ СѦ** *див.* **ЛИШИТИ СѦ.**

ЛОБУНСКИЙ, ЛОБОУНЬСКИЙ, ЛОБОУНЬСКЫИ *ч.* (5) *(особова назва):* а иа то свѣдкы при то(м) были тогды зємлѦнє королєвскыи на имѦ панъ онаньѦ вѦчковичь... и панъ зѣнко лобоуньскыи (Острог, 1458 *ОЖДМ*). А при том был... пан Зѣнько Лобоуиьский (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лобунский, Лобоуньский, лобоуньскыи** (1458 *ОЖДМ;* 1464 *AS* I, 57; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61).

***ЛОВЄЦЪ** *ч.* (6) **1.** *(феодально залежний поміщицький або державний селянин, який ніс службу на полюванні)* ловець (4): а тоутъ жє члвки три што подымъщины нєдаю(т) а ловъцовъ пѦть што в ловы ходять тыє подымъщины нєдають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); Мы приказали тымъ ловъцомъ вашей милости свинюшаномъ и тые новины заведати (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

2. *(придворний, що завідував полюванням; почесне придворне звання)* ловчий (2): А даемъ ему, предописанному пану Петрашу Волковыи, ловцу, верху именованое место вѣчне (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ФОРМИ: *род. одн.* **ловъца** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *дав. одн.* **ловцу** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *род. мн.* **ловъцовъ, ловъцо(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *дав. мн.* **ловъцомъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще **ЛОВЧИЙ.**

***ЛОВИСКО** *с.* (2) мисливське угіддя: мы, великий княз Швитригайло... Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему село Киселинъ... а село Вербяев въ Луцькомъ повете, со всими тыми приходы, и доходы... з ловы, з ловищи, з ловисками (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); мы вєликии кнѕь швитрикгаилъ олькгирдовичь... дали єсмо ємоу... сєло холопѦчь оу володимєрскомъ повѣтє со всѣми с тыми доходы и приходы... з ловы з ловиски (Луцьк, 1451 *P* 156).

ФОРМИ: *ор. мн.* **ловисками** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); **ловиски** 1 (1451 *P* 156).

Див. ще ***ЛОВИЩЄ, ЛОВЫ 2.**

***ЛОВИСЧЄ** *див.* ***ЛОВИЩЄ.**

ЛОВИТИ, ЛОВИТЬ *дієсл. недок.* (13) (що і без додатка) ловити: а оу ставу радивоунъковѣ ловити сѣтью єму добровоулно (Перемишль, 1366 *P* 12); а поля єсмь єму дали... по Виноградную гору... потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11); А також никто да нє смѣют сижи оуч⟨и⟩нити оу их хотар, на Днистри или оу озєры, или плоты, ани ловити никто оу их хотари (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8); Да єст тота браницѣ монастироу от Путнои, ловити соби рибоу и пасти свои товар (Сучава, 1490 *BD* I, 420—421).

ФОРМИ: *інф.* **ловити** 10 (1366 *P* 12; 1409 *Cost.* I, 69; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *ГПХМ;* 1458 *BD* I, 8; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 71; 1490 *BD* I, 421); **ловить** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); *майб. 3 ос. мн.* **имоут ловити** 1 (1458 *BD* I, 8); **боудоуть ловити** 1 (1448 *BD* I, 342).

***ЛОВИЩЄ** *с.* (31) мисливське угіддя (28): грань... зъ леса Лютыцею... черезъ пусчу нашу и ловисча, подъ Чорный лесокъ нашъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а про то та пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастырь калєниковъ ивановн губцѣ... с ловищи и со всѣми оужитки (Перемишль, 1378 *P* 26); мы вєликии кнѕь Швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... ижє... дали єсмо тому прє(д)рєчєному пану андрѣю... сєло михлинъ... со всими оуходы и приходы... и с ловы и с ловищи (Київ, 1433 *P* 118); и тако(ж) даємь и потвєржаємь матєри нашєи, вєликои кнѦгини *(в ориг.* кнѦшни.— *Прим. вид.)* марїи... олховєць...съ ловишчами и съ оусими доходы (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); ино мы впамѦта(в)ши єго к на(м) вѣрную слоужбоу з ласки нашоє тоє сєло вышєрєчєнноє сомино... и(з) ловы и з ловищи...

дали єсмо ивашкоу роусиновичоу вѣчно (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

ловища звѣрѧчии (1), ловища звериные (1) звіроловні угіддя: И то єсмо дали на вѣкы вѣчныи И дѣтємъ и(х)... С ловищи и звѣрѧчими и съ птачими (Луцьк, 1445 *Р* 148); будутъ воны тое село... держати... и зъ ловы и зъ ловищи звериными и пташиными (Троки, 1498 *ГВКОО*); ⟨ловища⟩ птачиє (1), ⟨ловища⟩ птачиє (1) угіддя для полювання на птицю: дали на вѣкы вѣчныи И дѣтємъ и(х)... С ловищи и звѣрѧчими и съ птачими (Луцьк, 1445 *Р* 148); будутъ воны тое село... дєржати... и зъ ловы и зъ ловищи звериными и пташиными (Троки, 1498 *ГВКОО*); ловища оуюновыє (1) водні угіддя для ловлі в'юнів: а и єщє далъ єсмь єму ловища оуюноваѧ (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4).

ФОРМИ: *знах. мн.* **ловисча, ловища** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; п. 1349 *Р* 3); *ор. мн.* **ловищи** 26 (1361 *AGZ* 6; 1378 *Р* 26; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* 1, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *Р* 159; 1465 *AS* I, 57; 1488 *AS* I, 242; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **ловищами, ловишчами** 3 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1455 *Cost.* II, 774).

Див. ще ***ЛОВИСКО, ЛОВЫ** 2.

***ЛОВКОВСКИИ** *прикм.* (5) ◇ ловковская дорога (5) *(назва дороги)*: а писали єсмо г(с̃)дрю Своємоу на памѧ(т)... по камєноу героу а о(т) камєны горы по до(л)жє(к) до(л)жко(м) горѣ по ло(в)ко(в)скоую дорогоу С ловъко(в)скоє дороги по малоую ивєнкоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **ловъко(в)скоє** (бл. 1458 *Р* 167); *знах. одн. ж.* **ло(в)ко(в)скоую** 2 (бл. 1458 *Р* 167); **ло(в)ко(в)скоу** 1 (бл. 1458 *Р* 167); *ор. одн. ж.* **ло(в)ко(в)скою** (бл. 1458 *Р* 167).

Пор. **ЛОВКОВЪ.**

ЛОВКОВЪ *ч.* (2) *(назва села у Київській землі)*: а велики(м) до(л)жко(м) по ло(в)ко(в)скоу доро(гоу), што идєть о(т) ло(в)кова ко скоморохо(м) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); къ житомири сєло Ловковъ а в томъ сєлє дєсѧть данънико(в) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ловковъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. одн.* **ло(в)кова** (бл. 1458 *Р* 167).

***ЛОВНЫИ** *прикм.* (1) ◇ земля ловная *див.* **ЗЄМЛѦ** 3.

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **ловнюю** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ЛОВЦИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоу(ж)бою до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашєи земли, єдно село... на имѣ ло(в)ци (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238); того ра(дї) мы видѣвшє єго правую и вѣрную службоу до на(с)... дали єсми єму... єдно сєло на бистрицѣ, на имѣ ловци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз.* **ло(в)ци, ловци** (1446 *Cost.* II, 238; 1453 *Cost.* II, 472).

ЛОВЧИЙ, ЛОВЧЇЙ *ч.* (18) *(придворний, що завідував полюванням; почесне придворне звання)* ловчий: а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржєвичь... па(н) грицко ловчии кролєвъ смєтанъка (Погоничі, 1422 *Р* 98); а при том были пановє их м⟨и⟩л⟨о⟩ст: пан Тишко Ходыкович Корєнєвский, а кн⟨ѧ⟩зѧ вєликого ловчий пан Лєв (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Иванъ зємлю дє(р)жить Бєлє(в)скоую и да(н) идєть с тоє зємли чотыри ведра а полю(д)ѧ вєдро мєдоу а двє коуници ловчомоу чотыри гроши (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); А при том моємь записном листу был: от⟨є⟩ць нашь Дамїанъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїй... а ловчїй королєвь пан Янъ Мишкович (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ловчии, ловчий, ловчїй** (1422 *Р* 98; 1466 *AS* I, 62; 1487 *AS* I, 239); *дав. одн.* **ловчому, ловчомоу** 12 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); **ловчємоу** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *знах. одн.* **ловчого** (1466 *AS* I, 63).

Див. ще ***ЛОВЄЦЪ** 2.

***ЛОВЧИЧИ** *мн.* (3) *(назва села у Львівській землі)* Лівчиці: ино и на кролєвьскомъ листѣ... нє стоить оуписано тоє дворищє пысковича... алє тоє дворищє пысковича стоить оуписано на кролєвьскомъ листѣ и на оуздавныхъ листохъ што оу сєлѣ оу ловчичохъ (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *род.* **ловчичь** (1411 *Р* 79); *місц.* **оу ловчичохъ** (1411 *Р* 79).

ЛОВЧЇЙ *див.* **ЛОВЧИЙ.**

***ЛОВЪ** *ч.* (2) ◇ ловъ заєчии (1) полювання на зайців: О ловоу заєчьємь (XV ст. *СЯ* 9 зв.); ⟨ловъ⟩ лосїныи (1) полювання на лосів: О о (!) ловѫ олєньємь и лосїномъ (XV ст. *СЯ* 9 зв.); ловъ олєнии (1) полювання на оленів: О о (!) ловѫ олєньємь и лосїномъ (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о ловоу, ловѫ** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

Див. ще **ЛОВЫ** 1.

***ЛОВЪКОВСКИИ** *див.* ***ЛОВКОВСКИИ.**

ЛОВЫ *мн.* (56) **1.** лови, полювання (6): а тоутъ же чл̃вкп три што подымъщины нє даю(т) а ловъцовъ пѧть што в ловы ходять тыє подымъщины нє дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); коли держал Слоним пан Копач (и) брат єго пан Мєнторт, мы єздживали тоут в ловы (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

2. мисливське угіддя (44): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце и воспрыеминикомъ (!) его село наше Бусчу... зъ гаями, ловами (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); мы вєликий кнѧз Швитрикгайл... чиним знамєнито... иж... даєм и дали єсмо тому прєдрєчєному Калєнику... село Боурковцы... з ловы и з ловищи, з бобровыми гоны (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); И повєла нас пани Василєваѧ вєрхъ речки Бродноє поущою, ловы своими ажъ къ сєлоу коу Всємєроу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); И в томъ привильи стоить ижъ отє(ц) нашъ пану ма(р)тиноу далъ тыи люди и(з) ихъ зємълями пашъными и(з) борътными и(з) сєножатьми и(з) ихъ входы и ловы (Вільна, 1499 *ВФ*);

ловы бобровыє (1) угіддя для полювання на бобрів: для того... мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ. — *Прим. вид.)*... вєликий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол... дали єсмо... з ловы звєриными и тєж з ловы бобровыми (Вільна, 1499 *AS* I, 117); ловы звѣриныє (4) звіроловне угіддя: а тако єму дає(м) и дали єсмо со млины... и съ ловы звѣриными и поточьими (Снятин, 1424 *Р* 100); мы вєликыи кн̃зь швитригайло... чинимь знамєнито... ижє... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомь повѣтє басово... з дубровами з ловы звериными и с пташими (Луцьк, 1434 *Р* 128); ино в прывильи о(т)ца нашого стоить што(ж) далъ дя(д)ку єго паноу миха(и)лу тоє имєньє любчо и(з) лю(д)ми из ловы зверынъными (Вільна, 1499 *ВФ*); ⟨ловы⟩ осочъныє (1) звіроловне угіддя, призначене для полювання способом облави: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... соборной церкви у Луцку... зъ ловы, погонными и осочъными (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); ловы погонныє (1) звіроловне угіддя, призначене для полювання способом переслідування: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... соборной церкви у Луцку... зъ лесы и болоты подъ лесомъ, зъ ловы, погонными и осочъными (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); ⟨ловы⟩ поточьи (1) угіддя для полювання на птицю: а тако єму дає(м) и дали єсмо со млины... съ корчовьє(м) съ лозьє(м) съ горами... и съ ловы звѣриными и поточьими (Снятин, 1424 *Р* 100); ⟨ловы⟩ пташии (1) угіддя для полювання на птицю: мы вєликыи кн̃зь швитригаило... чинимь знамєнито...

иже... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья оу луцкомь повѣтє басово... з дубровами з ловы звериными и с пташими (Луцьк, 1434 *P* 128).

ФОРМИ: *наз.* **ловы** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1478 *AS* III, 17; 1499 *ВФ*); *род.* **лововъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20, 21; 1499 *ВФ*); *знах.* **ловы** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 92 зв.; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20, 21; 1478 *AS* III, 17; 1499 *ВФ*); *ор.* **ловы** 35 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1433 *P* 118; 1444 *AS* I, 40; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 62; 1478 *AS* III, 17; 1492 *АЛМ* 30; 1497 *РИБ* 684; 1499 *ВФ* і т. ін.); **ловами** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *місц.* **в ловєхъ** (1499 *ВФ*).

Див. ще ***ЛОВИСКО, *ЛОВИЩЄ, *ЛОВЪ.**

ЛОГА *ч.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Євлогий, *гр.* Εὐλόγιος): ТѦм мы видѣвшє єго правою вѣрною слоужбоу до нас... дали и потврѣдили єсми ємоу... єдино село.. на имѣ Оничанїи, що бил коупил тоє село Аврам вистѦрник... от Іон Лога (Сучава, 1493 *BD* II, 21—22).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от Іон **Лога** (1493 *BD* II, 22).

***ЛОГОЖЄСКЪ** *ч.* (1) *(назва маєтку у Віленському воєводстві)* Логойськ: И о(т)писалъ єсмь своєи женѣ Кн҃гни марїи... свою очиноу и свою выслоугоу... имѣнїє... логожєскъ (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* **логожєскъ** (1446 *P* 154).

***ŁOGOTHET** *див.* **ЛОГОФЄТЪ.**

ЛОГОФЄТЪ, ЛОГОФЄТЬ, ЛОГОФЪТ, ЛОГОѲЄТЪ, ЛОГОѲЄТЬ, ЛОГѲЄТЬ *ч.* (570) *(молд., цсл.* логофетъ, *гр.* λογοθέτης) придворний писар, завідуючий придворною канцелярією і хранитель печаті молдавського господаря, канцлер (567): А на болшєє потвєржєнїє тѣмъ, велѣли єсмы слузѣ нашєму Братѣю логоѳєту писати и привѣсити печать нашу... к сєму листу нашєму (Сучава, 1403 *RS* 338); писа їсаїа логоѳєть оу бани (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єнїє томоу въсємоу вышєписанномоу, велѣли єсмн нашєму вѣрному паноу тъоутоулови логофєтоу писати и намоу (!) печа(т) привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

в є л и к и и   л о г о ф ъ т ъ (2), л о г о ф є т ь   в є л и к и и (1) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 8.

ФОРМИ: *наз. одн.* **логофєтъ, логоѳєтъ, логофєть, логофє(т), логѳєть, логоѳєть, логофът** 29 (1411 *Cost.* I, 85; 1422 *DIR* fig 35; 1434 *Cost.* II, 666; 1442 *Cost.* II, 87; 1446 *Cost.* II, 238; 1449 *Cost.* II, 386; 1456 *ЭСФ;* 1491 *BD* I, 453; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); *ск. н.* **логоф** 1 (1470 *BD* I, 153); *род. одн.* **логоѳєта, логофєта, ло(г)фєта, логофєт(а), лигоѳєта** 113 (1408 *Cost.* I, 61; 1425 *Cost.* I, 169; 1436 *Cost.* I, 460; 1448 *Cost.* II, 359; 1454 *Cost.* II, 509; 1464 *Cost. S.* 59; 1474 *BD* I, 193; 1482 *BD* I, 260; 1490 *Cost. S.* 141; 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); *зам. дав.* велѣли єсмы нашєму ... **логоѳєта** 1 (1409 *Cost.* I, 70); *дав. одн.* **логоѳєту, ло(г)ѳєту, логофєтоу, Łogothetu, логофѦтоу** 412 (1403 *ДГАА;* 1415 *Cost.* I, 122; 1432 *Cost.* I, 338; 1443 *Cost.* II, 132; 1452 *Cost.* II, 426; 1470 *BD* I, 151; 1476 *BD* I, 209; 1487 *BD* I, 292; 1493 *Cost. S.* 177; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **логоѳєтю** 4 (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*); **логофє(т)** 3 (1453 *Cost.* II, 496; 1458 *Mih. Doc.* 123; 1459 *Cost. S.* 22); *знах. одн.* **логофєта, логофє(та), ло(г)ѳєта, логоѳєта, ! лагофєта** (1448 *Cost.* II, 362; 1456 *ЭСФ;* 1468 *BD* II, 305, 306; 1496 *ПДВКА* 61); *ор. одн.* **логоѳєтомь** (1442 *Cost.* II, 87).

! ЛОДЪ ⟨ЛЮДИ⟩ *див.* **ЛЮДИ.**

***ЛОЄВИЧЬ** *див.* **ЛОЄВЫЧЬ.**

***ЛОЕВОЕ** *с.* (1) *(натуральна данина тваринним жиром)* лойове: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно, не даючы до скарбу Нашого жадное повинности, плечкового и лоеваго (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **лоеваго** (1389 *PEA* I, 27).

ЛОЄВЫЧЬ *ч.* (5) *(особова назва):* а на то послуси вѫдка ларивунъ ис кри(лошаны) пєрємышльскии и печать єго... стєцко лоєвычь ис ходькомь братомь своємь и печать єго (Перемишль, 1366 *P* 12); а пришодъши прєдъ нашє обличьє и пєрєдъ зємлѦны панъ волъчко пана ходьковъ сыновєць лоєвича ис пани ходьковою жєною... поєдналисѦ о сєла вшитка о дѣлницю (Вишня, 1393 *P* 52).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лоєвычь** 1 (1366 *P* 12); **ло(є)вичь** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5); **лоєви(ч)** 1 (1370 *P* 18); *род. одн.* **лоєвичѦ** 1 (1386 *P* 31); **лоєвича** 1 (1393 *P* 52).

***ЛОЖЄ** *с.* (1) *(цсл.* ложє) ◇ ч ї с т о г о   л о ж а *див.* **ЧИСТЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **ложа** (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ЛОЖЪ *ж.* (1) *(цсл.* лъжь) лжа, брехня, неправда: а о(т) сєго часоу отъ насъ к вамъ котори(и) посолъ при(и)дєть бє(з) листа а бє(з) нашєи печати, и вы того нєпочътиво отъпоуститє зану(ж) то ложъ єстъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ложъ** (1484 *ЯМ*).

***ЛОЗА** *ж.* (3) лозовий чагарник, лозняк (2): а поля есмь ему дали и уехали своей земълѣ — по конец лозы нивъка на долини (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); А хотар да єст тым сєлам... почънши от пискоу... прости оу ⟨ло⟩зоу (Сучава, 1468 *BD* I, 127—128);

л о з а   М о х н а т а я (1) *(назва місцевості у Подільській землі):* тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани на лыпи вытесаты велилы; одътоль уверхъ рички Дидовки до гостынця Винницкаго, а гостынцемъ, мымо лозу Мохнатую... до рики Згару (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **лозы** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *знах. одн.* **лозу,** ⟨**ло**⟩**зоу** (1430 *ГВКЛ* 8; 1468 *BD* I, 128).

Див. ще ***ЛОЗЫ**[1], ***ЛОЗЬЄ.**

***ЛОЗЇЄ** *див.* ***ЛОЗЬЄ.**

ЛОЗНА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до иас... дали и потвєрдили єсми ємоу... ⟨село на имѣ⟩... Лозиа (Сучава, 1480 *BD* I, 246).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лозна** (1480 *BD* I, 246).

***ЛОЗНИЦЯ** *ж.* (1) *(плодосушарня)* лозниця, сушарка: И єщї єсмо дали и потвърдили томо⟨у⟩ нашєму свѦтомо(у) монастир⟨оу⟩ от Тазлова и браницю, що єст около моиастир, починши от вєрх Никида... та дѣлом долоу до Бооури, гдє били лозници (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. мн.* **лозници** (1491 *BD* I, 473).

ЛОЗНОВА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми ємоу... сєла на имѦ корнєщїи... и лознова (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лознова** (1420 *Cost.* I, 135).

***ЛОЗОВА**[1] *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хотары тѣмъ сєломь що соуть на быковци почєнши ⟨от⟩ вързарєва монастырѣ... на вєрхъ лозовы, на мостъ гръланичь (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн.* **лозовы** (1420 *Cost.* I, 135).

ЛОЗОВА [2] *ж.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* ТѦм мы видѦвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потврѣдили єсмы ємоу... чєтврътая част озєра на имѣ от Лозова (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лозова** (1499 *BD* II, 140).

ЛОЗОВОЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Лозова: кн⟨Ѧ⟩зю Василью осталсѦ город Збараж, а к тому сєла... Лозовоє, Охрѣмовцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лозовоє** (1463 *AS* I, 54).

***ЛОЗЫ**[1] *мн.* (7) лозовий чагарник, лозняк (4): тако... оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по перехрестныи путь што на долинѣ подли попєлєва али(ж) до ло(з) а о(т) ло(з) на гору до часты(х) дубовъ (б. м. н., 1419 *P* 90—91); И то єсмо дали на вѣкы вѣчныи и дѣтємъ и(х)... съ всѣми пожиткы... С поли... И сь лѣсы И съ лозами И съ рѣками (Луцьк, 1445 *P* 148); мы Олександръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... великий кн⟨Ѧ⟩зь литовский...

чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлѧхотнє вроженого кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѧгоЛ... даємъ и записуємъ зо всими людми... с паствами, з лозами, ис хворосты, з луками (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(у грамотах молдавських канцелярій) виноградна лоза, виноградник (1): а хотарь томоу... сєлоу да є(ст)... чєрє(с) лози на сто(л)поу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*);

долгиє лозы (1) *див.* **ДЛЪГЫ**; кроуглыє лозы (1) *див.* ***КРОУГЛЫИ.**

ФОРМИ: *род.* **ло(з), лозъ** (1419 *P* 91; 1421 *P* 96); *знах.* **лозы** 1 (1440 *P* 142); **лози** 1 (1488 *ДГСПМ*); *ор.* **лозами** (1445 *P* 148; 1499 *AS* I, 117).

Див. ще ***ЛОЗА, *ЛОЗЬЄ.**

ЛОЗЫ[2] *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Лози: а к город(у) к Вишнѣвцю достали сѧ тыє сєла на имѧ: Олєксинѣць... а Лозы (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз.* **Лозы** (1482 *AS* I, 81).

***ЛОЗЬЄ** *с., зб.* (2) лозовий чагарник, лозняк (1): а тако єму дає(м) и дали єсмо со млины с полми... съ корчовьє(м) съ лозьє(м) (Снятин, 1424 *P* 100);

(у грамотах молдавських канцелярій — імовірно) виноградна лоза, вяноградник (1): Тоє вєс хотаръ от Ракыша А от ᵔолѣ хорѣ дѣломъ.... на конєцъ доубровы на стлъпъ... а чєрєс лозїє на дѣлъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27).

ФОРМИ: *знах.* **лозїє** (1438 *DBAc* 27); *ор.* **лозьє(м)** (1424 *P* 100).

Див. ще ***ЛОЗА, *ЛОЗЫ**[1].

ЛОИ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє поповє дисни попъ юрко кропышєви(ч) попъ лои (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лои** (1370 *P* 18).

***ЛОКНѢЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Віленському воєводстві):* Мы кнзь михайло алєксан(д)ровичь произволи (!) єсмо боѧриноу нашєму пану василью црю коупити дворєцьивашка гри(д)ковича на локпѣи (!) (Копиль, 1456—1481 *P* 164).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на ! локпѣи** (1456—1481 *P* 164).

***ЛОКОТ** *див.* ***ЛОКОТЬ.**

***ЛОКОТКИ** *мн.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Локітка: туто єсмо остаточныи закопа(л) зако(п) ... на одну сторону до кутищь а на другую к полагичо(м) и ко локотко(м) (б. м. и., 1419 *P* 91).

ФОРМИ: *дав.* **локотко(м)** (1419 *P* 91).

***ЛОКОТЬ** *ч.* (8) **1.** *(одиниця виміру довжини, приблизно в півметра)* лікоть (4): а коли ливовчанє привєзоуть соукна а либо боуд какїи товарь, а оу них никто гвалтом ни один локот, бєз пинѧзєи и бєз их воли, абы нє моглъ оузѧти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790—791); а еще подънялся ему панъ Барсанъ... ставъ засътавити ниже Гуговъского ставу у подобномъ месьци, трохъ локоть у зъвышки а чотыри поперекъ (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); А на кажъдый годъ маютъ намъ дати чоломъбит⟨ь⟩я по сороку локотъ адамашъки (Краків, 1487 *РИБ* 226).

2. *(у знач. прислівника)* локтєм, локтємъ (4) *(врозбріб)* на локті: и щобы имъ волно свои товаръ п⟨р⟩одавати по всєи нашєи зємли, развѣ локтє(м) да нє продаю(т) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); алє платно и бобов да продають локтєм, а соукна съ вигом да продаютъ (Сучава, 1458 *BD* II, 261).

ФОРМИ: *знах. одн.* **локот** (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); *ор. одн.* **локтє(м), локтємъ, локтєм** (1437 *Cost.* II, 709; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261); *род. мн.* **локоть, локотъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1487 *РИБ* 226).

Див. ще ***ЛАКОТЬ.**

! ЛОКПѢИ ⟨ЛОКНѢИ⟩ *див.* ***ЛОКНѢЯ.**

***ЛОЛА** *ж.* (1) *(особова назва, молд., лат.* Lollianus): да боудє(т) пану тадору оури(к) и съ въсѣмъ доходо(м) и дѣтє(м) єго и сєстрѣ єго лолѣ... нєпорушєно николижє на вѣки (Сучава, 1443 *Cost.* II, 141).

ФОРМИ: *дав. одн.* **лолѣ** (1443 *Cost.* II, 141).

Див. ще **ЛОЛКЪ.**

ЛОЛКЪ *ж.* (5) *(особова назва, молд., лат.* Lollianus): А за тим лє пак прїидє прѧд нами ... Мърина Лолкъ, дочка Іоаныша Борилєскоула... и проминѣла съ господство ми... два сєла на имѣ Борилєщїи и Дръготєщїи (Сучава, 1481 *BD* I, 248).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лолкъ** 2 (1481 *BD* I, 248); *зам. дав.* Марини **Лолкъ** 1 (1481 *BD* I, 249); *дав. одн.* **Лолкї, лолки** (1481 *BD* I, 249).

Див. ще ***ЛОЛА.**

ЛОМАНЪ *ч.* (1) *(особова назва, герм.* Alaman ?): а при нас в тотъ часъ былъ... хоружий луцъкий Ломанъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ломанъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

Див. ще ***ЛАМАНЪ.**

ЛОМИТИ *дієсл. недок.* (1) (що) порушувати, ламати: а мы того нєимаємъ николи успоминати кролю польскомоу и усєи корони... а ни записовъ прєдковъ наши(х) ломити (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687).

ФОРМИ: *інф.* **ломити** (1435 *Cost.* II, 687).

Див. ще ***ЗЛАМАТИ 2, *ЗЛОМИТИ, ЛАМАТИ, *ПОЛАМАТИ.**

ЛОНИ *присл.* (2) минулого року, торік: И поведилъ передъ нами: рекомо, быхмо мы его и съ Симъхою, и сыномъ его з Нисаномъ о тую тисячу золотыхъ смотрели, какъ были есмо лони въ Луцъку, и присудили ему на нихъ пять сотъ золотыхъ (Краків, 1489 *РИБ* 431).

***ЛОПАВШИ** *мн.* (5) *(назва села у Волинській землі)* Лопавше: Я пан Волчко Хренницкій... поступил есми ему у вѣне... именейцо мое Лопавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3).

ФОРМИ: *род.* **Лопавшъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *дав.* **Лопавшомъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах.* **Лопавши** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ЛОПАВЪШСКИИ** *прикм.* (1): а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от имени моего Хренникъ... до Демидова рову,— тотъ обрубъ землица Лопавъшская (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Лопавъшская** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

Пор. ***ЛОПАВШИ.**

***ЛОПАТИНЪ** *ч.* (1) *(назва волості у Київській землі):* Сеньку Жеребятичу волость Лопатинъ на сюю осєнь, на окупъ съ татаръ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Лопатинъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ЛОПАТИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* Мы ива(н) па(н) сръмскии а староста рускии вызнавамы... ижє лопатичь ива(н) юриєвъ сынъ исъ єго братиєю исполною рукою позвали суть яна бѣлєцко(г) о дѣдину о бѣлку (Львів, 1421 *P* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лопатичь** (1421 *P* 93, 94).

ЛОПАТНА *ж.* (8) *(назва річки у Молдавському князівстві):* ⟨ино⟩ мы... дали и потвръдили єсми слоуги наши доум⟨а покшєскоул и мани тоа прѧдрєчєноє сєл⟩ищє на исписали дно и обидє лопатна до оусти лопатнои (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лопатна** (1500 *SD* 7); *род. одн.* **лопатнои** (1500 *SD* 7); *знах. одн.* **лопатноу** (1500 *SD* 7).

***ЛОПАШНАꙖ** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы александръ воевода... знаємо чины(м)... понєжє изволили єсмы добрїимъ нашимъ оумысломъ и дали єсмы монастироу оуспєнїоу прѣ⟨с⟩тѣи богородици... двѣ пасѣкы (sic.— *Прим. вид.)*, єдна на лопашнои и дроуга пасѣка на итъкылю (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); а мыто нигдє да нє имаю(т) платити... ни на (д)нистрѣ ни оу лапоушною (!) ни у цоцори (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

ФОРМИ: *знах. одн. зам. місц.* **оу !лапоушною** 1 (1470 *DIR«A»* 523); **оу !лопоушною** 1 (1454 *Cost.* II, 508); *місц. одн.* **на лопашнои** (1431 *Cost.* I, 325).

ЛОПУШНАѦ *ж.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Лопушне: а кн⟨ѧ⟩зю Солтану... в збаразском повѣте... Лопушнаѧ (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Васильевой Збаразкой исъ с⟨ы⟩нми исъ єє... досталъ сѧ имъ Вишневець и со въсеми ис тыми присєлки и съ сєлищи, што к тому издавна слушало, а к тому Таражь, а Лопушнаѧ (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* Лопушнаѧ 2 (1463 *AS* I, 55; 1478 *AS* I, 76); ! **Лапоушнаѧ** 1 (1475 *AS* I, 70).

Див. ще **ЛОПОУШНОЄ**.

!ЛОПОУШНОЮ ⟨ЛОПАШНОЮ⟩ *див.* ***ЛОПАШНАѦ.**

ЛОПОУШНОЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Лопушне: досталосѧ кн⟨ѧ⟩зю Сємеиоу: Манєвъ дворъ... а к томоу Манєвоу єщє сєло Лопоушноє (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лопоушноє** (1475 *AS* I, 71).

Див. ще **ЛОПУШНАѦ.**

***ЛОСІНЫИ** *прикм.* (1) ◇ ⟨ловъ⟩ лосїныи *див.* ***ЛОВЪ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **о лосїномъ** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

***ЛОТОЧНЫЙ** *прикм.* (2) ◇ долина Лоточная *див.* **ДОЛИНА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Лоточиое** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **Лоточной** 1 (1430 *ГВКЛ* 8).

***ЛОХАНОВЪ** *прикм.* (1) ◇ лѣсъ лохановъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **лоханова** (1415 *Cost.* I, 122).

***ЛОХАНЬ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и дали єсми имъ... ⟨три⟩ мѣстъ о(т) поустини єдно на краснои... дроугоє на ло⟨ханѣ⟩... а третїє на быкоу (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449—450).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на ло⟨ханѣ⟩** (1436 *Cost.* I, 450).

! ЛОЦЇЯ *див.* **ЛОУЦЄЯ.**

***ЛОУБАНА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше правоую и вѣрноую его слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... на лоубанѣ сръбїи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на лоубаиѣ** (1436 *Cost.* I, 488).

***ЛУГЪ** *ч.* (19) *(низинне місце над рікою, поросле травою або деревами)* луг (17): а тако вл҃дка продалъ єсть яко самъ держалъ и землею и сѣножатьми и с лугомъ, и з болонъємь (Перемишль, 1391 *P* 45); а та(к) оузда(л) ѧко самъ имѣ(л) и с полємъ и зємєлєю и с луками и с водами и с рѣками и с луги (Галич, 1418 *P* 89); и так што в тых именѧх собє примыслить и на нову корени посадит, и со всими платы, што к тым именѧм слушаєт и слушало, и так: з луги, из сєножатми и со всими пожитки (Київ, 1437 *AS* I, 34); Сє я Гринко Єлович продал єсми кн⟨ѧ⟩зю Ивану Васильєвичу Острозскому отчину свою правую... зо всим с тым, што к томоу имѣнью прислухаєт, з ловици... з дубровами, из луги, з болоты, з рудами (Острог, 1465 *AS* I, 57); А хотар томоу сєлоу Грєком почєнши от бєрєг Сирєта... оу могилоу копаною, от толѣ прости чєрєс полє на краи ⟨д⟩роугого лоугоу на могилоу копаною, та прости чєрєс того лоуга и чєрєс полє оу камєнои кръници на копаною могилоу (Сучава, 1488 *BD* I, 348);

вєликий лоугъ (2) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 1.

ФОРМИ: *род. одн.* **лоугоу** (1481 *BD* I, 258; 1488 *BD* I, 348); *знах. одн.* **лугъ, лоугъ** 2 (1392 *Cost.* I, 7; 1427 *DIR«A»* 450); **лоуга** 1 (1488 *BD* I, 348); *ор. одн.* **лугомъ** 1 (1391 *P* 45); ! **лоукомь** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *ор. мн.* **луги** (1418 *P* 89; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; *P* 136; 1438 *P* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 43; *P* 152; 1465 *AS* I, 57).

Див. ще ***ВИШНЇИ ЛОУГЪ.**

ЛУД *ч.* (1) *(особова назва, пор. стч.* Ludislav): В Берестьи войтъ володимирский Луд, а Сташко ратушный... личбу делали з мыта володимерского (Берестя, 1496 *АЛРГ* 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Луд** (1496 *АЛРГ* 78).

***ЛУДОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и тежъ просилъ есми пана войта Володимерского Федка Лудовича, штобы печать свою прыложилъ къ сему моему листу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); Ѳедько писар брал личбу у Сенюты а у войта володимерского у Ѳедка Лудовича (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лудовича** (1497—1498 *АЛРГ* 79); *знах. одн.* **Лудовича** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

ЛУЖАНЄ, ЛОУЖАНЫ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Лужани: мы алекса(н)дръ воевода... чини(м) знаменито... ожє то(т) истинныи слоуга на(ш), па(н) костє ѥврани(ч) прїидє прѣ(д) нами... и прода(л) своє сєло... на имѣ лужанє, що соу(т) понижє рипоужинци, на проутѣ (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 495).

ФОРМИ: *наз.* **лужанє** 1 (1453 *Cost.* II, 495); **лоужаны** 1 (1453 *Cost.* II, 496).

!ЛОУЖБУ ⟨СЛОУЖБУ⟩ *див.* **СЛОУЖБА.**

***ЛУЖЄШЄВЪ** *прикм.* (2) ◇ потокъ лужєшєвъ *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **лужешева** (1413 *P* 83); *дав. одн. ч.* **лоужєшєвѣ** (1413 *P* 83).

***ЛОУЖКА** *ж.* (2) лужок (1): А хотар томоу сєлоу Грєком почєнши от бєрєг Сирєта от знамєнанои тополи чєрєс лоужкоу оу могилоу копаною (Сучава, 1488 *BD* I, 348);

нижняя Лоужка (1) *див.* **НИЖНЇИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **Лоужкы** (1436 *ВАМ* 33); *знах. одн.* **лоужкоу** (1488 *BD* I, 348).

Див. ще ***ЛОУЖОКЪ.**

***ЛОУЖОКЪ** *ч.* (1) лужок: а хотары тѣмь сєломь... почєнши... отъ малого лоужка и къ поросѣчои (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн.* **лоужка** (1420 *Cost.* I, 135).

Див. ще ***ЛОУЖКА.**

ЛОУКА[1] *ж.* (8) лука (7): и къ тымъ дворищомъ, што суть поля того зобопулъ лѣса Стручина, лука Моговище малое и великое... даемъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а та(к) оузда(л) ѧко самъ имѣ(л) и с полемъ и зємєлєю и с луками и с водами и с рѣками (Галич, 1418 *P* 89); И то єсмо дали на вѣкы вѣчныи... и съ всѣми пожиткы С поли И съ ро(л)ѧми И с лоуками И съ лѣсы И съ лозами (Луцьк, 1445 *P* 148); мы Олександръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... великий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костеитина Ивановича Острозского... ємоу имѣиє н⟨а⟩шє имеиємъ Звѧгол... дали єсмо... с паствами, з лозами, ис хворосты, з луками (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

Хренницкая лука (1) *див.* ***ХРЕННИЦЪКИИ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн.* **лука** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *род. одн.* **луки** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн.* **луку** (1445 *СРК* 135); *ор. мн.* **луками, лоуками** 4 (1418 *P* 89; 1424 *P* 100; 1445 *P* 148; 1499 *AS* I, 117); ! **лулуками** 1 (1409 *P* 74).

Див. ще ***КНѦЖА ЛОУКА.**

ЛУКА[2] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Лука: а кн⟨ѧ⟩зю Семену досталсѧ город Колоден а села: Чернехов... Лука, Оловѧнчино (Луцьк, 1463 *AS* I, 54—55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лука** (1463 *AS* I, 55).

ЛОУКА[3] *ч.* (101) *(особова назва, гр.* Λουκᾶς): в недыцѣ (!) в недѣлю на завтрѣє сто(г) луки євнгл(с)та (Медика, 1404 *P* 70); мы илїа воєвода и братъ гоствами стєфанъ воєвода... чинимъ знаменито... ожє тотъ истинныи слоуга нашъ лоука о(т) сихлє слоужитъ намъ вѣрно (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 473); а ми такождєрє єсми и от нас дали и потвръдили слоугам нашим Лоуки и братїѧмь єго... тоє прѣдрєчєноє сєло на имѣ Ончєщїи (Сучава, 1487 *BD* I, 306); а на то єсть... вѣра наши(х) боярь... вѣра пана шандра, паркалаба новогра(д)ского, вѣра пана лоука арбоурє, портарѣ соучавского (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лоука, лука** 42 (1436 *Cost.* I, 473; 1445 *Cost.* II, 236; 1453 *Cost.* II, 468; 1466 *BD* I, 113; 1471

ДГСМПБ; 1473 *BD* I 187; 1487 *BD* I, 306; 1492 *BD* I, 509; 1494 *BD* II, 32; 1499 *BD* II, 146 і т. ін.); *зам. род.* вѣра пана **лука, лоука** 29 (1446 *Cost.* II, 241; 1466 *BD* I, 110; 1468 *BD* I, 126; 1471 *BD* I, 164; 1475 *Cost. D.* 4; 1487 *BD* I, 306; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 136; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *зам. дав.* слузѣ (попоу) нашємоу **Лоука** 4 (1487 *BD* I, 306; 1494 *BD* II, 32; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147); *род. одн.* **Лоуки, лоуки, луки** 9 (1404 *P* 70; 1467 *BD* I, 119; 1470 *BD* I, 148; *BD* II, 310; *DIR«A»* 522; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost. D.* 26; 1475 *BD* I, 206); **лоукы** 7 (1446 *Cost.* II, 270; 1460 *Cost. S.* 33; 1466 *BD* I, 106; 1468 *BD* I, 131; *BD* II, 306; 1471 *DIR«A»* 525; 1486 *BD* I, 290); *дав. одн.* **лоуци** 1 (1448 *Cost.* II, 362); **лоуцѣ** 1 (1464 *Cost. S.* 59); **Лоуки** 1 (1487 *BD* I, 306); **лоукы** 2 (1467 *BD* I, 122, 123); *ор. одн.* **лоукою** (1443 *Cost.* II, 131; 1452 *Cost.* II, 422; 1496 *ПЧФГ*).

***ЛОУКАВЄЦКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандрь воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тоти истинныи слоугы наши сыновє стана лоукавєцкого, юриє и козма... слоужили намъ и(х) прєдковє правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1428 *Cost.* I, 201—202).

ФОРМИ: *род. одн.* **лоукавєцкого** (1428 *Cost.* I, 202).

ЛОУКАВЄЦЪ *ч.* (2) *(назва села на Буковині)* Луківці: тѣмъ мы видѣвшє и(х) правою и вѣрноую слоужбою до насъ... дали єсмы имъ оу нашеи землі двѣ сєлѣ на имѧ лоукавєцъ и панковци (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); сє азъ... їо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвръдили єсми с҃тои нашеи єпископїи о(т) радъвцє(х)... ц҃рко(в) на лоукавци (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лоукавєцъ** (1428 *Cost.* I, 202); *місц. одн.* **на лоукавци** (1490 *DC* 147).

***ЛОУКАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и такожъ дали єсми ємоу и дроугоє сєло по(д)ботнѣми подли влъкана, понижє лоукани (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *род.* **лоукани** (1443 *Cost.* II, 120).

ЛОУКАЧЄЩЇИ, ЛОУКЪЧЄЩИ *мн.* (8) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... знаємо чини(м)... ожє то(т) истинныи болѣри(н) па(н) вана порка... остави(л)... єдно сєло на имѧ лоукачєщїи, на сланы(м) тазловѣ (Сучава, 1440 *Mih.* 208); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... дали и потвръдили єсмы єи... села на имѧ Драгоєщїи и Лоукъчєщи (Сучава, 1498 *BD* II, 125—126).

ФОРМИ: *наз.* **лоукачєщїи** 1 (1440 *Mih.* 208); **Лоукъчєщи** 1 (1498 *BD* II, 126); *род.* **лоукачєщи** (1459 *DIR«A»* 514); *знах.* **лоукъчєщи** 2 (1462 *BD* I, 66, 67); **лоукъчєщїи** 1 (1462 *Cost. D.* 10).

ЛУКЄРЬѦ *ж.* (1) *(особова назва, цсл.* Глоукерия, Гликерия, *гр.* λυκερία) Лукерія, Лукера: Я пани Лукєрьѧ, пани Игнатоваѧ Боровиковаѧ... заставила єсми сєло своє ПъѦн кн⟨ѧ⟩зю Михайлу а кн⟨ѧ⟩зю Костянтину Ивановичом Острозским (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лукєрьѧ** (1481 *AS* I, 77).

***ЛУКНО** *с.* (1) міра меду: Сє язъ вєликыї кнѧ(з) дмитриї олгирдовичь помолилсѧ єсмь б҃оу ї с҃тої б҃ци далъ єсмь сто(ї) б҃ци гнидковича лукно пѧтип (...— *Прим. вид.*) є (!) ї озера (б. м. н., 1386 *P* 33).

ФОРМИ: *знах. одн.* **лукно** (1386 *P* 33).

***ЛОУКОВИЦКИИ** *прикм.* (1): а хотарь томоу вишєписа(н)номоу сєлоу да є(ст) почє(н)ши о(т) лоуковицє... та боуковиною долоу до лоуковицкоє (!) хотарѣ (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **!лоуковицкоє** (1488 *ДГСПМ*).

Пор. ***ЛОУКОВИЦЯ.**

***ЛОУКОВИЦЯ** *ж.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотарь томоу вишєписа(н)номоу сєлоу да є(ст) почє(н)ши о(т) лоуковицє... на сто(л)пъ (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Иванко Лєвич ... и плємєник их Хринко от Лоуковицє... и продали... єдно сєло на имѣ Щоубєюл (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лоуковицє** (1488 *ДГСПМ;* 1492 *BD* I, 509).

ЛУКОМСКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* а при том был ки⟨ѧ⟩зь Василєй Лукомский (Берестя, 1448 *AS* I, 44); И Сопєга рекъ: былъ жо мнѣ о томъ судъ и зъ зятемъ его княземъ Романомъ Лукомскимъ, о тыи люди о Дексеневичи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лукомский** (1448 *AS* I, 44; 1488 *AS* I, 88); *ор. одн.* **Лукомскимъ** (1498 *АЛМ* 169).

! ЛОУКОМЬ ⟨ЛОУГОМЬ⟩ *див.* ***ЛУГЪ.**

***ЛОУКОННИЦА** *ж.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* Писан оу Лоуконницы (Лухониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Лоуконницы** (1478 *AS* III, 17).

***ЛОУКОННИЧАНИ** *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Лоуконница) лухоничани: и пани Василеваѧ... поставила перєд нами Лоуконничан, королєвских людей из Ярнєва и зъ Сынковичъ (Лухониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах.* **Лоуконничан** (1478 *AS* III, 17).

ЛОУКЪЧЄЩИ *див.* **ЛОУКАЧЄЩЇИ.**

***ЛОУКЪЧЄЩЇИ** *див.* **ЛОУКАЧЄЩЇИ.**

ЛУКЪЯНОВ *прикм.* (1): А писал духовницу королевский двоpенинъ Митко, Лукъянов сын (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Лукъянов** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Пор. **ЛУКЬѦНЪ.**

ЛУКЬѦНЪ *ч.*(1) *(особова назва, цсл.* Лоукиянъ, *гр.* Λουκιανός, *лат.* Lucianus) Лукіян: а на то послуси иванъ владычинъ зѧть... лукьѧнъ тивунъ (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лукьѧнъ** (1385 *P* 28).

! ЛУЛУКАМИ ⟨ЛУКАМИ⟩ *див.* **ЛОУКА**[1].

***ЛОУМИНАТА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѧ(м) мы видѣвш⟨є⟩ и(х) правоую и вѣрноую слоужбоую до иа(с)...дали єсми и(м)... оу връ(х) ⟨лоу⟩минатєи, оу крънице силищє (!) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *род. одн.* **⟨лоу⟩минатєи** (1448 *Cost.* II, 316).

ЛУМИРѦНИ *мн.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною службою до иа(с)... дали єсми єму... єдно сєлищє на милковѣ, на имѧ лумирѧни (Сучава, 1435 *Cost.* I, 402—403).

ФОРМИ: *наз.* **лумирѧни** (1435 *Cost.* I, 403).

***ЛУНА**[1] *ж.* (1) *(цсл.* лоуна, *лат.* luna) ◇ ⟨к р у г ъ⟩ л у н ы *див.* **КРУГЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **луны** (1465 *АкВАК* III, 4).

ЛОУНА[2] *ж.* (4) *(особова назва, молд.* луна «місяць»): И оуставши Лоука и жєна єго Лоуна и брат Лоуны (!) Иванко и дали оу роукы паноу Албоу тоти вишєписанныи кони (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лоуна** 2 (1467 *BD* I, 122); *зам. дав.* жєнѣ єго **Лоуна** 1 (1467 *BD* I, 123); *род. одн.* **! Лоуны** (1467 *BD* I, 122).

***ЛОУНГАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и мы видѣвшє и(х) ⟨правою и вѣрною слоуж⟩бою до на(с)... потвєрдили єсми имъ ⟨...сєло⟩ повышє ⟨л⟩оунгани, на имѧ фынтирѣлє (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52).

ФОРМИ: *род.* **⟨л⟩оунгани** (1439 *Cost.* II, 52).

ЛУНИКЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то свѣдоци панъ мартинъ воєвода... панъ б҃данъ лѧшковьскии соцкии тєрєбовєльскии луникъ (Львів, 1386 *P* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **луникъ** (1386 *P* 31).

ЛУПАНЪДИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Што писалъ есн до насъ, што тамъ держалъ землю Карпъ Лупанъдичъ, а далъ былъ ему землю тую ещо небощикъ князь Семенъ, и потомъ тотъ Карпъ Лупанъдичъ побегъ до Волохъ (Кракiв, 1487 *РИБ* 434).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лупанъдичъ** (1487 *РИБ* 434).

ЛОУПЄ *ч.* (12) *(особова назва, молд.* луп «вовк»): а ми також и от нас єсми дали и потврѫдили тиж (!) прѦречених сел, да соут слоузѣ нашємоу паноу Лоупї от нас ⟨оурик и съ въсѣм доходом⟩ (Сучава, 1487 *BD* I, 517); ⟨И оуставше⟩ слоуга нашь Лоупє Кєшѣиоул и заплатиль оуси тоти вышеписанныи пинѣзи (Сучава, 1499 *BD* II, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лоупє** (1487 *BD* I, 517; 1489 *BD* I, 373; 1499 *BD* II, 168); *дав.* **Лоупє** 7 (1487 *BD* I, 516; 1489 *BD* I, 373; 1499 *BD* II, 168); **Лоупї** 1 (1487 *BD* I, 517).

***ЛОУПЄЖЬ** *ч.* (4) (*стч.* lupěž, *стп.* łupież) звірина шкура: Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать: лоупєжмы гор(н)останными а старостє соудомирьскомоу алюбо бѣ(л)скомоу ласицами (XV ст. *BC* 30 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **лоупєжь** (XV ст. *BC* 34); *знах. мн.* **лоупєжи** (XV ст. *BC* 34); *ор. мн.* **лоупєжмы** (XV ст. *BC* 30 зв.).

***ЛОУПИТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого з чого) обдирати, обчищати: Обычаи злостївїи бы(л) слоужебнїчїи, колї и(х) прївожєно до забїты(х) на дорозє тогды онї и(х) лоупилї с тго имєнїя оу которомъ былї забиты (XV ст. *BC* 25).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **лоупилї** (XV ст. *BC* 25).

***ЛОУПОЯ** *ж.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу на имѣ Беркишєщєм... почєнше от блота Мъстакиноулоуи... до обръшїа потока Лоупои, и долѣ потоком Лоупои (!) до брода Фъгоулєцоулоуи (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лоупои** (1473 *BD* I, 183); *ор. одн.* ! **Лоупои** (1473 *BD* I, 183).

***ЛОУПША** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѣд нами... молєбникь нашь кирь попь Григорїє... и съ въсѣми яже о христѣ братїами... и дали господству мы пєть сєль: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучєлєщи ...мєждоу Грїєлєщь и мєждоу Лоупшєю (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Лоупшєю** (1500 *BD* II, 173).

ЛОУПШЄ *ч., невідм.* (3) *(особова назва, молд.* луп «вовк»): тимь мы видѣвши єго правую и вѣрную службу до на(с)... дали єсми єму оу нашои зємли оу молдавскои три сєла иа путнои, на имѦ гдє єму єс⟨ть⟩ домь, другоє гдє быль лупшє, третєє где єсть бро(д) на путнои (Сучава, 1423 *Cost.* I, 154); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидє прѦд намы... слоуга наш Лоупшє от Сирєцєлъ... и продаль свою правоую отниноу... самому господству мы (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

***ЛУЦЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а што матка н⟨а⟩ша дєржит отчиину и⟨а⟩шу и сєла Манєв... Тараж... а вєрхъ попова ставу сєлищо гдѣ Луцєвичи сєдѣли то всє брату н⟨а⟩шому Солтану после матки н⟨а⟩шоє живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Луцєвичи** (1463 *AS* I, 55).

ЛОУЦЄЯ *ж.* (5) *(особова назва, стч.* Lucijě, *стп.* Lucyja, *лат.* Lucia) Лукія: да(н) оу Ланчици в ндѣлю в днь стоѣ луцѣи (Лаичиця, 1433 *P* 121); мы то сказоуємь же лоуцея боудоучи своимъ моужємъ три годы и три м(с)ци а єго нє зазывала ани сѦ ємоу оупомїнала а далє иа вєкы нє имєтсѦ оупомина(т) (XV ст. *BC* 21 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лоуцея** (XV ст. *BC* 21 зв.); *род. одн.* **луцѣи** (1433 *P* 121, 123, 125); *знах. одн.* ! **лоцїю** (XV ст. *BC* 21 зв.).

ЛУЦКИИ, ЛОУЦКИИ, ЛУЦКІИ, ЛУЦЪКИИ, ЛУЦЪКІИ, ЛУЦКЫЙ, ЛОУЦКЫИ, ЛОУЦЬКИИ, ЛУЧЬСКЫИ *прикм.* (159): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есмы и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); КнѦзю Андрєю, БрѦславскомоу наместникоу ї копъ грошей: десѦть копъ з мыта Лоуцкого, а дєсѦть копъ въ ключника Лоуцкого с цыншовыхъ грошей (Краків, 1489 *AS* III, 21); И мы о том писали до ключиика луцкого до пана Богдана Сеньковича (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

л у ц к о є м ѣ с т о (1), м е с т о Л у ц к о е (1) *(назва міста)* Луцьк: Я Оношко Витонизкий... продал єсми кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Семєновой Василевича ки⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Мари Ровєнской дом свой оу луцком мѣсти (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); Билъ нам чолом старый войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы в Луцкомъ повете (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94); г о с т и н е ц ъ Л у ц к и й - п о л е с к и й (1) *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Луцкии, Луцкий, луцкіи, луцъкии, лоуцкии, лоуцькии, луцъкіи, Łuckij** 67 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *ZPL* 103; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *P* 149; 1451 *AS* I, 45; 1458 *ОЖДМ;* 1466 *AS* I, 61; 1475 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 87; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1 і т. ін.); **луцкый, лоуцкыи** 2 (1461 *AS* I, 54; 1487 *ВОРСР* 178); **лучьскыи** 2 (1366 *P* 14); *ск. н.* **луц** 1 (1498 *ГВКОО*); *род. одн. ч., с.* **Луцкого, лоуцкого, луцъкого, лоуцъкого** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *P* 157; 1452 *P* 161; 1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 241; 1490 *Пам;* 1494 *AS* I, 102; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1499 *АЛРГ* 94 і т. ін.); *дав. одн. ч., с.* **луцкому, лоуцкомоу, лоуцъкомоу луцъкому** (1449 *АЛМ* 8; 1467 *СП* № 13; 1487 *АМЛ;* 1489 *РИБ* 437; 1490 *ЗХП* 136; 1491 *AS* I, 97; 1495 *АЛРГ* 55; 1498 *АЛРГ* 81; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **луцкии** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **луцкого** 2 (1495 *АЛМ* 88); *ор. одн. ч., с.* **луцким, лоуцки(м), луцкимъ, луцъкимъ** (1463 *AS* I, 54; 1467 *СП* № 13; 1478 *AS* I, 76; 1488 *РИБ* 424); *місц. одн. ч., с.* **оу (у, въ, в) Луцкомъ, луцкомь, луцъкомъ, лоуцкомъ, луцко(м), луцком** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *P* 150; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1461 *AS* I, 53; 1463 *AS* I, 54; 1470 *AS* I, 65; 1488 *AS* I, 88; 1490 *AS* I, 92; 1499 *АЛРГ* 94 і т. ін.); *знах. одн. с.* **лоуцъкоє, луцкоє** (1487 *АМЛ;* 1498 *АЛРГ* 81); *наз. одн. ж.* **лоуцкаѦ, луцкаѦ** (1487 *AS* I, 87, 240); *род. одн. ж.* **луцкоє** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *P* 139); *дав. одн. ж.* **луцъкой, луцкой** (1487 *РИБ* 226; 1488 *РИБ* 222; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); *знах. одн. ж.* **луцкую** (1352 *P* 6); *місц. одн. ж.* **въ (в) луцкой, луцкої** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1433 *P* 126); *наз. мн. ч* **луцкіє** 2 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1495 *АЛМ* 88); **луцкыє** 1 (1461 *AS* I, 54); *род. мн.* **луцких** (1490 *AS* I, 92); *дав. мн.* **луцкимъ** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); *знах. мн. ч.* **луцкихъ** (1495 *АЛМ* 88); *ор. мн.* **луцкими** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Пор. ***ЛУЦКЪ, *ЛУЧОСКЪ.**

***ЛУЦКЪ** *ч.* (71) *(назва міста у Волинській землі)* Луцьк: я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову на веки вечъные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Пса(н) в лу(ц)коу (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Луцка, лоу(ц)ка, Łucka** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1398 *ЗЛЕІК;* 1429 *P* 114; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1495 *АЛРГ* 55); **лучцька, лучьска** 3 (1341 *P* 2); **луцьска** 1 (бл. 1386 *P* 30); *дав. одн.* **луцъку** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *ор. одн.* **луцкомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); *місц. одн.* **у (оу, в, въ) Луцку, Лоуцкоу, Луцъку, лу(ц)коу, Łucku** 56 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *ZPL* 108; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1445 *P* 149; 1461 *AS* I, 54; 1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 86; 1491 *AS* I, 95; 1497 *ПМХ* і т. ін.); **оу луцки** 2 (1388 *SL*); **оу луцьску** 1 (1386 *P* 30).

Див. ще **ЛУЦКИИ** (л у ц к о є м ѣ с т о), ***ЛУЧОСКЪ.**

ЛОУЦКЫИ *див.* **ЛУЦКИИ.**

ЛОУЦЬКИИ *див.* **ЛУЦКИИ.**

ЛУЦЪКІИ *див.* **ЛУЦКИИ.**

***ЛУЦЪКЪ** *див.* ***ЛУЦКЪ.**

ЛОУЦЬКИИ *див.* **ЛУЦКИИ.**

***ЛУЦЬСКЪ** *див.* ***ЛУЦКЪ.**

***ЛУЦѢЯ** *див.* **ЛОУЦЄЯ.**

***ŁUCZANY** *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Луцкъ) лучани: A i toho wasza milost (!) ne smotryte, szto nam i onoie peremiryie wczyniło, szto waszy s Łuczany wziali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).
ФОРМИ: *ор.* **Łuczany** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ЛОУЧИН, ЛОУЧИНЬ *прикм.* (3): Пис⟨а⟩ Іон, брат Лоучин, оу Соучавѣ (Сучава, 1481 *BD* I, 257); Пис(а) Іон, брать Лоучин, въ Соучавѣ (Сучава, 1483 *BD* I, 268).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Лоучин, лоучинь** (1481 *BD* I, 257; 1483 *BD* I, 268; *Cost. S.* 122).
Пор. **ЛОУКА**[3].

***ЛУЧИНЪ ГОРОДОКЪ** *ч.* (1) *(назва містечка у Смоленській землі):* Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій, наместъникъ Лучина Городка, князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ въ Смоленъскомъ повете... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его (Вільна, 1499 *РИБ* 776).
ФОРМИ: *род. одн.* **Лучина Городка** (1499 *РИБ* 776).

ЛОУЧИНЬ *див.* **ЛОУЧИН.**

***ЛУЧИЦЯ** *ж.* (1) *(назва міста в Польщі, пор.* Łęczyca): а доконалосѧ тоє дѣло оу годѣ (!) лучици (Лучиця, 1388 *P* 39).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу лучици** (1388 *P* 39).
Див. ще ***ЛАНЧИЦЯ.**

***ЛУЧИЧЬСКИИ** *прикм.* (1): Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ кто на тыи листъ посмотрить оже є я кнѧзь єоунутии и кистютии... чинимы миръ твердыи ис королємь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*)... и съ єго зємлѧми краковьскою и судомирьскою сирѧзьскою куявьскою лучичьскою (б. м. н., 1352 *P* 5).
ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **лучичьскою** (1352 *P* 5).
Див. ще **ЛАНЧИЦКИИ.**
Пор. ***ЛУЧИЦЯ.**

ЛУЧЇОУЛЪ *ч.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы монастырєви стго оузнєсєнїа христова... одно озєро на прутѣ на имѧ лучїоулъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 71).
ФОРМИ: *наз. одн.* **лучїоулъ** (1409 *Cost.* I, 71).
Див. ще **ЛУЧЇЮ.**

ЛУЧЇЮ *ч., невідм.* (1) *(назва озера у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) нємцѣ, на имѣ тємишєщи... драгомирєщи и хлапєщи и озєры и(х) лучїю и захорна (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288).
Див. ще **ЛУЧЇОУЛЪ.**

ЛУЧКА *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Лоука): а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чємєрь... панъ лучка воитъ сольскии (Зудечів, 1411 *P* 80).
ФОРМИ: *наз. одн.* **лучка** (1411 *P* 80).

***ЛУЧОСКЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Волинській землі)* Луцьк: Старосте Луцъкому, маршалъку Волынъское земъли, пану Петру Яновичу... и инымъ хто потомъ будеть отъ насъ Лучоскъ и маршалъство Волынъское земли и Володимиръ деръжать (Судомир, 1488 *РИБ* 424).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Лучоскъ** (1488 *РИБ* 424).
Див. ще **ЛУЦКИИ** (л у ц к о є м ѣ с т о), ***ЛУЦКЪ.**

***ЛУЧЦЬКЪ** *див.* ***ЛУЦКЪ.**

***ЛУЧЬСКЪ** *див.* ***ЛУЦКЪ.**

ЛУЧЬСКЫИ *див.* **ЛУЦКИИ.**

ЛОУШКЪ *ж.* (2) *(особова назва, пор.* Лукєрьѧ *або* Лоуцєя): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи Марицъ, дочка Симина... и сєстра єи Лоушкъ... дали и потвръдили єсми им... єдно сєло... на имѣ Нънєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Лоушкъ** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Лоушки** (1495 *BD* II, 53).

ЛОУШЧЄЩЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... потвръди⟨ли⟩ єсмы ємоу ... пѧ(т) сєлъ на раковѣ, на имѣ поунжєщъ... гръчинєщъ... лоушчєщъ, чєтвръто є село, гдє є(ст) коуръ сєкъ, пѧтоє сєло гдє было лѣтовищє и(х) старо є от вѣка (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).
ФОРМИ: *наз. одн.* **лоушчєщъ** (1437 *Cost.* I, 515).

ЛЪЗЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а стани сѣ достало, оу єи ча(ст), сєла, на имѣ спирѣнїи... и лъзєщїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).
ФОРМИ: *наз.* **лъзєщїи** (1493 *Cost. D.* 45).

ЛЪЛЄЩИ *див.* **ЛАЛЄЩИ.**

***ЛЪПОУШНА** *див.* ***ЛАПОУШНА.**

***ЛЪСТЬ** *див.* ***ЛЬСТЬ.**

ЛЪХОВѢНЇИ *мн.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* слоуга наш Дашко... п⟨родалъ... сєли⟩щє на имѣ Лъховѣнїи слоузѣ нашємоу Тоадєроу Гєрманоу (Сучава, 1488 *BD* II, 247).
ФОРМИ: *наз.* **Лъховѣнїи** (1488 *BD* II, 247).

***ЛЫБЕДЬ** *ж.* (1) *(назва річки у Київській землі):* Я, Андрей Александровичъ... державца Кіевскій... границу есми положилъ Плоской ниве подле дороги великое, котораяж идетъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Лыбеди** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ЛЫНКГВЄНСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Лынкмены, Лынкгвены *у Віленському воєводстві):* Нашимъ намѣстникомъ ковєнскому вилкомирскому оутєнскому оникшьтєнскому лынкгвєнскому и въшполскому (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **лынкгвєнскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***ЛЫПА** *див.* ***ЛИПА.**

***ЛЫСТЪ** *див.* **ЛИСТЪ.**

***ЛЫСЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* А пить могоричь оу аньдръка оу дому лысого за двѣ гривнѣ вѣснии мєду за гривну а пива за гривну (Перемишль, 1366 *P* 12).
ФОРМИ: *род. одн.* **лысого** (1366 *P* 12).

***ЛЫТЫНЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Подільській землі)* Літин: одътоль уверхъ рички Дидовки... до рики Згару... где есмо засталы пана Кмыту, который призналъ: же по левой рички Кулыгы грунтъ Мыкулынскій, а по правой мой до Лытына (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).
ФОРМИ: *род. одн.* **Лытына** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ЛЫЧНЫИ РОГЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а за проуто(м) на дєрєнико(х) да єстъ мѣсть (sic.— *Прим. вид.*) гдє танко сєлитъ (sic.— *Прим. вид.*) на лычномъ рогоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на лычномъ рогоу** (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ЛЬ[1] *спол.* (3) **1.** *(зв'язує члени речення) (розділово-перелічувальний, чергується з сполучником* и л и) або, чи, чи то (2): Якожъ проѧвилъ єсми пєрєжє сєго королю єго милости, и король бы єго милость о томъ розъсмотрєлъ и намъ допомагалъ тыми разы, пєнѧзьми ль. людьми ль, или имєньємъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).
2. *(зв'язує речення) (приєднує підрядне умовно-часове — у препозиції)* коли, якщо (1): коли(ж) которыи мєщанїнъ алюбо соукна алюбо иныи торговли а которомоу зємлєнїноу бє(з) запїсѫ повєри(т) а оу право с нимъ поидє(т) тогды имєєть тотъ мєшанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досвє(т)чи(т) а запрїтца ль тогды имєєть самь своєю роукою о(т)присѧчь (XV ст. *BC* 18 зв.).
Див. ще **ЛИ**[1].

ЛЬ[2] *част.* (1) *(питальна, у непрямому питанні)* чи: И мы того старого войта Труша и тыхъ мѣщанъ старыхъ въ той речи опытывали, какъ здавна бывало, волно-ль будеть было (!) мѣщаномъ... тые кожи малые купити (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).
Див. ще **ЛИ**[2].

ЛЬВОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Намѣстнику Переломскому и Ожскому, Князю Ивану Лвовичу и инымъ наместникомъ нашымъ (Вільна, 1495 *РИБ* 601); Прав⟨илъ⟩ мар⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩, нам⟨ѣстникъ⟩ Мер⟨ецкій⟩ и

Ут⟨енскій⟩, Кн⟨язь⟩ Михаилъ Львовичъ ⟨Глинскій⟩ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Львовичъ** (1500 *АЛМ* вип. 2,59); *дав. одн.* **Лвовичу** (1495 *РИБ* 601).

***ЛЬВОВСКИ** *див.* **ЛВОВСКИИ.**

ЛЬВОВЧѦНЄ, ЛИВОВЧАНЄ, ЛИВОВЧѦНЄ *мн.* (16) (*назва людей за місцем проживання, пор.* *Лвовъ) львів'яни: а львовчѦнє што имуть поити до браилово, по рыбы, на краинєє мыто, или у баковѣ или у бєрладѣ, тамъ имуть дати, отъ гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А єшчє єсми дали Ливовчаном абы дєржали собы один дом торговскым обычаємъ оу Соучавѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз.* **ливовчанє, ливовчѦнє** 8 (1434 *Cost.* II, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 275); **львовчѦнє** 2 (1408 *Cost.* II, 632); *дав.* **ливовчаном, ливовчаномь** (1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 275, 276).

Див. ще ***ЛЬВОВЬЦѢ.**

ЛЬВОВЪ [1] *прикм.* (2): тогды пожадал єсть, оу нас слоуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвєрдили кнѦзѦ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а сє листъ киѦ(з) илъво(в) на добаниви(ч)ѣ (Львів, 1443—1446 *Р* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **илъво(в)** (1443—1446 *Р* 147); *знах. мн. ч.* **львовы** (1361 *AGZ* 6).

Пор. **ЛЄВЪ.**

***ЛЬВОВЪ**[2] *див.* ***ЛВОВЪ.**

***ЛЬВОВЪСКИИ** *див.* **ЛВОВСКИИ.**

***ЛЬВОВЬСКИИ** *див.* **ЛВОВСКИИ.**

***ЛЬВОВЬЦѢ** *мн.* (1) (*назва людей за місцем проживання, пор.* *Лвовъ) львів'яни: ажє поидуть таровє (!) на, львовьскую зємлю тогда руси на львовьцѣ нє помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *знах.* **львовьцѣ** (1352 *Р* 6).

Див. ще **ЛЬВОВЧѦНЄ.**

***ЛЬЄПШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

ЛЬНЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* лынэ «шерсть»): мы стєфа(н) воєво(да)... знамєнито чини(м)... о(ж) тоти исти(н)нїи на(ш) слоуга, па(н) льнь роужинъ, слоужи(л) на(м) правою (!) ⟨и⟩ вє(р)но (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **льнь** (1459 *Cost. S.* 21).

!ЛЬОВСКЫИ *див.* **ЛВОВСКИИ.**

***ЛЬСТИВЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* льстивыи) лицемірний, обманливий: Нє єсть то ди(в) ани новина ижє писа(л) такии рѣчи... жадая а хотѦ своими льстивыми писмы мысли ваши противоу намъ завжды чистє а вѣрны о которы(х) жо нєпороушоны въ вѣрє оуставичнѣ а въполнѣ мы дооуѳамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *ор. мн.* **льстивыми** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ЛЬСТЬ** *ж.* (58) (*цсл.* льсть) лицемірство, обман (1): абы тоє што к ва(м) писали бєзо льсти писали Бо ровными таковыми хитростѦми и *льстѦми* прєз мистра и законъ лѣтъ вышьши(х) проминоулы(х) частокро(т) обольщоныємы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

б е з л ь с т и (57) щиро, щиросердно, без обману: а кнѦзю дмитрию помагати королєви на всѦкого нєприятєлѦ опрочє своєѣ братьѣ бєзо всѦкоѣ хитрости и льсти своимъ животомь (б. м. н., 1366 *Р* 14); исталасѦ торгувлѦ мєжи добрыми людми... ажє пани хонька васковая дѦдьковича жєна изъ дѣтьми своєми... сама то вчинила бєзо льсти и бєзъ хитрости (Перемишль, 1378 *Р* 25—26); такѣ ж мы слюбуємы н͠нѣ и слюби(ли) єсмы нашому милому приятєлю стєфану воєводѣ... о(т) всєго нагабанья... и о(т) єго нєприѦтєлии... боронити... бєзо лсти а бєз хитрости (Ланчиця, 1433 *Р* 124—125); а слоузє нашому Михайлоу с того имєня слоужити нам вєрно бєзо льсти и хитрости (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); Мы Гєоргїє архїєпископь соучавскыи... панове рада зємли молдавскои... слюбили єсмо... кролєви полскомоу... вьсє моцнє а нєпороушєнно дрьжати и ховати, бєз въсѣкои лъсти и зрадї (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

ФОРМИ: *род. одн.* **лсти, лъсти, л(с)ти, льсти** (1366 *Р* 14; 1388 *Р* 37; 1395 *Cost.* II, 610; 1401 *Р* 64; 1411 *Cost.* II, 637; 1435 *Cost.* II, 679; 1444 *AS* I, 40; 1448 *Cost.* II, 738; 1499 *BD* II, 426 і т. ін.); *ор. мн.* **льстѦми** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ЛЄСТЬ.**

***ЛѢВИЧЬ** *див.* **ЛЄВИЧЪ.**

***ЛѢВЫИ** *прикм.* (11) ◇ н а л ѣ в о у р ѫ к о у (1) ліворуч, наліво, з лівого боку: а дроугы хотаръ дроугомоу сєлоу о(т) оустїє потоко(м) гори по потоко(м) о(т) потокоу иа лѣвоу рѫкоу на доуба могилоу (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); п о л е в о й р у ц е (5), п о л е в о й (1) ліворуч, наліво, з лівого боку: у того гостынца кгрунтъ Тєрєменский по левой руце, а по правой Поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); тамъ же есмо копецъ усыпалы, грани на лыпи вытесаты велилы; одътоль уверхъ рички Дидовки... нижей урочища Брычнаго... где есмо засталы пана Кмыту, который призналъ: же по левой рички Кулыгы грунтъ Мыкулынскій, а по правой мой до Лытына (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); и Бовбляне рекли вси: «правда ест, тые граии сам княз великий Швитригайло... зарубал и казал намъ потом держати и по тот дуб, што... стоит по левой руце дороги, што словет Дягилев дуб, ино по лѣвой руце того дуба казал пану Янчинскому держати» (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); п о л е в о й с т о р о н е (1), п о л е в о й ⟨с т о р о н и⟩ (2) ліворуч, наліво, з лівого боку: а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный... по половицы зъ Яровицею — по левой стороне Тєрєменское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); и пришедши тамъ где впадаетъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла, который поведылъ: же грунтъ мой по правой стороии, а по левой до Мыкулынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); о т ъ п р а в о є р о у к и а б о о т ъ л є в о є (1) *див.* ***ПРАВЫИ** [1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **левоє** (1484 *ЯМ*); *дав. одн. ж.* **левой** 8 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *ГВКЛ* 7, 8; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119, 120); **лѣвой** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. одн. ж.* **лѣвоу** (1400 *Cost.* I, 37).

***ЛѢВѢТЬ** *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ на брѣгъ пото⟨ка⟩ (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).

ФОРМИ: *род. одн.* **лѣвѣтѣ** (1414 *Cost.* I, 111).

***ЛѢДЦКИИ** *див.* **ЛАДСКИИ.**

ЛѢНЦОВИЧОВО СЄЛО *с.* (1) (*назва села на Буковині)* Ленківці: а мы... дали єсми єму... сєлы, на имѦ василовъ на дънистрѣ и... лѣнцовичово сєло (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣнцовичово сєло** (1448 *Cost.* II, 305).

ЛѢНЦѢ *ч.* (1) (*особова назва):* а пановє иаши по имєню... па(н) микоу(л) спатарь и па(н) жоуржь лѣнцѣ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣнцѣ** (1456 *ЭСФ*).

ЛѢПЄИ *див.* **ЛѢПѢЙ.**

***ЛѢПИТИ** *дієсл. недок.* (2) (*без додатка*) мазати, штукатурити (що): А глинарюмъ што лѣпѣли (так.— *Прим. вид.*) около дому а клєпачь наємалъ З єхъ лѣпило за д͠ нєдѣ(л) истраву ємъ давалъ то шисть гривєнъ платилъ єсмь глинарюмъ, клєпачь жє казалъ платити (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **лѣпило** (1386—1418 *Р* 35); *3 ос. мн.* **лѣпѣли** (1386—1418 *Р* 35).

***ЛѢПШЄ, LIPSZI** *присл. в. ст.* (2) ліпше, краще: A pro tož nam nikakoho peremiryia ne nadobe s nim, lipszi wasza miłost sami nas kaznite, wolim ot waszoie miłosti terpieti, nižby tomu nas prywodite (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Сию книгоу пнса(л) дѦкь мигаль пыхынскы изь диакомь иваномь... Вы с͠ты о(т)ци чтитє алє нє к(л)инѣтє котороє ємь слово (...— *Прим. вид.*) о(т)писал а которы (...— *Прим. вид.*) мѣ єсть лѣ(п)шє опраплѦитє (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

Див. ще **ЛѢПѢЙ.**
Пор. **МАИПОЛИПШЄИ, НАИЛИПШЄ, НАЛЄПЄЙ.**

***ЛѢПШИИ** *прикм. в. ст.* (87) **1.** *(значніший за силою, ступенем прояву)* більший (62): и на то єсмы привѣсили наши печати къ сему нашему листу про лѣпшеє и повнѣишеє оувѣреніє сихъ нашихъ слюбовъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); а про лѣпшую твердость нашѣ печати к сему листу завѣшены (Ланчиця, 1433 *P* 123); А про лєпшоую сведомость и твердость и печать нашоу казали єсмо привесити к сємоу нашомоу листоу (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); А на лѣпшеи справе(д)ливолости (!) к сємоу нашємоу листоу печѧ(т) ншоу привѣсили (Київ, 1459 *P* 174); А для лѣпшое справедливости и потверженья сего моего листу просилъ есми ихъ милостей верхуписаныхъ на свидство, ижъ бы ихъ милосты печати свои приложили къ сему моему листу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(тривкіший) кращий (11): А на потверженъе того нашого листу, про лѣпъшую памет и сведомост, печать нашу велели есмо привѣсити к сему иашому листу (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8—9); а на потвержєнє того н⟨а⟩шого жалованѧ, про лєпшую памет и твєрдость, печат н⟨а⟩шу велели єсмо привєсити к сєму н⟨а⟩шому листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); а на потвєржѣнье про лѣпъшую памѧ(т) сего нашо(г) листу и печать нашу казали єсмо привѣсити к сєму нашому листу (Луцьк, 1446 *P* 152—153);

(корисніший) кращий (4): А то имь у вѣки належати — волни продати, и замѣнити, отдати у свои лѣпшиѣ ужитки оборотити (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); Волєн пан Оножко тоє имєнє Дажев, куплю свою, продати отдати и кому хотя записати и замєнити и к своєму лєпъшому пожитку обєрнути (Володимир, 1475 *AS* I, 72);

(старанніший) кращий (1): My tohdy chotyeczy po nich lepsey sluzby dajemo ym... szelo... Kruselniczu (Глиняни, 1395 *GL* 166);

(повніший) кращий (1): а прото... можете... на тыи то послѣднии мистровы (листы) такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то нємецкого спискоу... а которыи тѣжь єсмо ва(м) роускн(м) языко(м) прєложили длѧ лѣпшего розоумѣнья (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

(виразніший) чіткіший (1): Колисѧ хто правомъ вади(т) о граніца(х) оуказоуючи копца намнє три алюбо иньшая знаменітая по полѣхъ алюбо в селѣ(х)... тогды по(д)коморєи нашь... имєєть прїпоустїть ко (до)свє(т)чєнїю которыиже лѣпшая знамєна оукажєть (XV ст. *СЯ* 42).

2. *(у знач. іменника с. р.)* користь, вигода (7): Воленъ то онъ продати, отдати и замѣнити и на церковь записати и къ своему вжиточному и лѣпшому обернути (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); вълни продати или за даръ дати На своє лѣпшеє обєрноути (Луцьк, 1445 *P* 148); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити, и прибавити, и розширити, и къ своему лѣпшому и вжиточному обернути, какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **лѣпшєго, лѣпъшего** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1491 *AS* I, 97); *дав. одн. ч., с.* **лѣпшому, лѣпшомоу** 3 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1490 *ЗХП* 136; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **лєпъшому, лє(п)шомоу, лєпшому** 3 (1475 *AS* I, 72; 1490 *ЗХП* 136; 1497 *AS* I, 112); **лѣпшємоу** 1 (1491 *AS* I, 97); *знах. одн. с.* **лѣпшеє** 8 (1411 *Cost.* II, 638; 1439 *Cost.* II, 713; 1445 *P* 148; 1448 *P* 148; 1451 *ДГШХ; P* 157, 159; 1452 *P* 161); **лєпшоє, лепъшое** 5 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; *AS* I, 42; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1478 *ЗРМ*); **лєпшєє, лепъшее** 2 (п. 1450 *ПИ* № 9; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194); **лѣпшое** 2 (1452 *АкЮЗР* I, 21; 1465 *АкВАК* III, 4); *род. одн. ж.* **лепшое, лєпъшоє** 3 (1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 72; 1497 *AS* I, 112); **lepsey** 1 (1395 *GL* 166); **лєпшой** 1 (1466 *AS* I, 63); **липъшои** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **лѣпъшои** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **лѣпшєє** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); **лѣпшое** 1 (1499 *АСД* VI, 3); *знах. одн. ж.* **лѣпъшую, лѣпшую, лѣпшоую** 20 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1445 *P* 151; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1461 *AS* I, 54; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61; 1470 *AS* I, 65; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1489 *AS* I, 89; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **лєпшую, лєпшоую, лє(п)шоую, льєпшую, лепъшую** 20 (1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *AS* I, 45; 1467 *СП* № 13; 1470 *AS* I, 67; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 86; 1490 *AS* I, 92; 1497 *РИБ* 684 і т. ін.); **лѣпшюю** 5 (1433 *P* 119; 1437 *P* 136; 1438 *P* 139; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; бл. 1500 *ПИ* № 2); **лєпшюю** 1 (1488 *AS* I, 88); **лєпшю** 1 (1478 *AS* I, 76); *місц. одн. ж.* **на лѣпшєи** (1459 *P* 174); *знах. мн. ч.* **лѣпшиѣ, лѣпьшиѣ** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1409 *P* 74); **лѣпшии** 1 (1424 *P* 100); *знах. мн. с.* **лѣпшая** (XV ст. *СЯ* 42).

Див. ще ***ЛЄПѢЙШИИ.**
Пор. ***ШТОНАЙЛЄПШИЙ.**

***ЛѢПЪШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

***ЛѢПЬШИИ** *див.* ***ЛѢПШИИ.**

ЛѢПѢЙ, ЛѢПЄИ, ЛЄПЄИ, ЛЄПѢИ, LIEPIEI *присл. в. ст.* (5) *(корисніше)* краще (1): а тоє вышє писанноє... зо всим правом... маєт быти продано... и отдано доброволне на свои потрєбы и вжитки обернути, как єму и єго властнымъ наследкомъ лепей а вжиточнє взвидит сѧ (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

(старанніше) краще (4): мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... многихъ зѣмль г(с)дрь знаємо чинимъ... ажє... возревшє єсмо на на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу и хотѧчє по немъ аж бы тымъ лѣпєи и вернѣи намъ... послужилъ... даємь ємоу и дали єсмо... подъ галичємъ чѧгрово (Краків, 1394 *P* 53—54); такжє коли ми бгъ поможе(т) ку моєи отнинѣ буду господарємъ и воєводою, оу земли валаскои, слубую... ажє хочю тымъ лєпѣи служи(т)... кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); и мы узрѣвши на его вѣрную службу, хотячи по немъ ажбы тымъ лѣпѣй и вѣрнѣй послужилъ намъ... даемъ, и дали есмы слузѣ нашему Бѣдуну, на имя Єсифу, наше городище Копыстно (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

Див. ще ***ЛѢПШЄ.**
Пор. **МАИПОЛИПШЄИ, НАИЛИПШЄ, НАЛЄПЄЙ.**

***ЛѢПѢТИ** *див.* ***ЛѢПИТИ.**

***ЛѢСКИИ** *див.* **ЛАДСКИИ.**

***ЛѢСНИКИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)* Лісники: а записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши взять въ Мойсиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *місц.* **въ лѣсникахъ** (1398 *ДГПМ*).

ЛѢСОВ *прикм.* (1) лісовий: а хотар томоу сєло, на имѣ шербановци, о(т) поянъ о(т) лѣсов рог, що близ поутѣ... та чєрєс полє, простѣ къ дроугомоу лисоу (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лѣсов** (1492 *Cost. S.* 162).

ЛѢСОКЪ *ч.* (7) лісок, гай (4): Tohdy... Oleszko Pukossowicz y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza, po Lipowy Lissok (Галич, 1413 *GL* 48); а хотаръ ⟨кошил⟩овцє(м) горѣ роудою... поперекъ костюкова лѣска, о(т) *лѣска*, поперєкъ доубровы (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330); Про (т)о... Єго При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ... И и(н)шими Лесами И лєсками И зє(м)лѧми (Прилуки, 1459 *P* 171);

лѣсокъ дворѣновъ (1) *(назва лісу у Молдавському князівстві):* а хотарь тѣмъ селомъ почєнши о(т) молдави чєрє(с) лоугъ... та о(т)толѣ на доубови пєнъ та на краи лѣсокъ дворѣновъ (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); **костюковъ лѣсокъ** (1) *див.* ***КОСТЮКОВЪ; чорный лесокъ** (1) *див.* **ЧОРНЫИ** [1].

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на краи **лѣсокъ** (1427 *DIR«A»* 450); *род. одн.* **лѣска** (1432 *Cost.* I, 330; 1436 *Cost.* I, 459);

знах. одн. **лесокъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **Lissok** 1 (1413 *GL* 46); *ор. мн.* **лесками** (1459 *P* 171).

ЛѢСОТА *ч.* (2) *(особова назва)*: а при-том (!) были свѣдци, пан пєтръ нєоря... пан лѣсота, воєвода крємєнєцкыи (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) пєрємышльскии и пєчать єго... панъ лѣсота друздъ кадолъфовичь (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣсота** (1361 *AGZ* 6; 1366 *P* 12).

***ЛѢСОЦКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Лѣсокъ, Лѣско *у Сяноцькій землі*, Лѣски *у Белзькому воєводстві)* ◇ лѣсоцкая дорога (1) *(назва дороги)*: тоти старци... стали оу вєликого крихова кдє пєрєходить дорога зоудєчєвскаѧ... и подлѣ доубровы горѣ до лѣсоцкои дороги котраѧ идєть и зоудєчєва до долины (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **лѣсоцкои** (1413 *P* 83).

ЛѢСЪ, ЛѢСЬ, ЛИСЬ *ч.* (194) ліс (169): даємо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу... зъ лесами (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); коупилъ панъ ганько сварць... сєло и зємлю и доубровы и лѣсъ (Львів, 1368 *P* 15); а ту исыпали могилу... простѣ на дубъ а о(т) дуба попрєкъ лѣса простѣ оу горохолину... (Галич, 1404 *P* 68); тамъ же въверхъ Кулыги просто до (ро)гу леса; а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); А хотарь томоу сєлоу от фєєрєщєм... прости чєрєс лис до нижнїи конєць полѣни (Сучава, 1487 *BD* I, 291—292); Сказоуємь тѣ(ж) хто коли свои свїньи оу чї(жи)и (!) гаи на жолоудъ оугони(т) а то(т) застанєть чїи лѣ(с) имаєть вѣпрѧ одно(г) с правомь забить (XV ст. *BC* 37 зв.); Ино мы впамѧта(в)ши єго к на(м) вѣрную слоужбоу... тоє сєло вышєрєчєнноє сомино... из доубровами из лѣсы исъ сєножа(т)ми... дали єсмо ивашкоу роусииовичоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

(*назви лісів або урочищ*): ⟨лѣсъ⟩ бугаєвъ (1) *(у Подільській землі)*: Про (т)о нагорожаючи Ємоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ... бугаєвомъ И и(н)шими Лєсами И лєсками (Прилуки, 1459 *P* 171); лѣсъ волчискии (1) *(у Волинській землі)*: А коу томоу придаль єсми... зємлю пашноую и бортноую и з синожатми почєнши о(т) стго озєра... по долгиє лозы... попоу косити до граници и до конца лѣса волчиского (Перевали, 1440 *P* 142); лѣсъ Гнилєцкии (1) *(у Подільській землі)*: Про (т)о нагорожаючи Ємоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ Томиловомъ... И и(н)шими Лєсами И лєсками (Прилуки, 1459 *P* 171); лѣсъ дєдьовъ (1) *(у Волинській землі)*: мы вєликыи кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знамєнито... ижь... дали єсмо єму... сєла ... борѣщовку а борокъ... а лѣсъ дєдьовъ (Луцьк, 1438 *P* 138); лєсы Драгоущовскиє (1) *(у Подільській землі)*: Про (т)о нагорожаючи Ємоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє И з лєсами Драгоушо(в)скими (Прилуки, 1459 *P* 171); лѣсъ Кгоперецкий (1) *(у Волинській землі)*: и оттол приехали есмо к дорожцѣ, што от Блаженика идеть в лѣсъ Кгоперецкий (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); ⟨лѣсъ⟩ Ключєвъ (1) *(у Подільській землі)*: Про (т)о нагорожаючи Ємоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ... Ключєво(м)ъ бугаєвомъ И и(н)шими Лєсами И лєсками (Прилуки, 1459 *P* 171); лѣсъ лохановъ (1) *(у Молдавському князівстві)*: а хотарь тѣмь два сєломь почєншє о(т) горѣ на два доуба росохата... до лѣса лоханова (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121—122); лѣсъ мошєнскии (2) *(у Волинській землі)*: А коу томоу придаль єсми на тоую црквь островь мошноє и озєро мошноє и зємлю пашноую и бортноую и з синожатми почєнши о(т) стго озєра лѣсо(м) мошєнски(м) а з лѣса мошєньского по долгиє лозы (Перевали, 1440 *P* 142); лисъ Мыховъ (2) *(у Подільській землі)*: А перешедши верховину Ровиця... засталисмо пана Максыма Тымковича, который повидилъ, же... одъ той верховины на полудень у право грунтъ мой, а влево лисъ Мыховъ — пана Карпова до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); лѣсъ нємѣцкии (1) *(у Молдавському князівстві)*: а хотарь тѣмъ сєломъ почєнши о(т) молдави... та простѣ чєрє(с) полє на рогъ лѣса нємѣцкого (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); лісъ Почапинский (1) *(у Подільській землі)*: и колы есмо проихалы черезъ лісъ Почапинский до долыни Кобелыка... ажъ тамъ есмо... засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); лесъ Ретовъ (1) *(у Волинській землі)*: увесь лесъ Ретовъ, за Ретовъкою къ Рожысчомъ, на западъ слонца, — до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); les Skwarnyj (2) *(у Подільській землі)*: Nos Alexander Vitoldus... villam servitori nostro Basilio Karaczewski, dictam Symyakow, na wierch dolini Gdzurdzowy, pod lesom Skwarnem, i s tym sse lesom Skwarnem... dedimus (б. м. н., 1386 *АрхЮЗР* 8/I, 1—2); лѣсъ Стручинъ (1) *(у Перемишльській землі)*: и къ тымъ дворищомъ, што суть поля того зобопулъ лѣса Стручина, лука Моговище малое и великое... даемъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); ⟨лѣсъ⟩ Томиловъ (1) *(у Подільській землі)*: Про (т)о нагорожаючи Ємоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ Томиловомъ... И и(н)шими Лєсами И лєсками (Прилуки, 1459 *P* 171); лѣсъ чєрный (1), чорный лѣс (2) листяний ліс: мы кнѧ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє приида... па(н) ивашко дѣдошицкии милѣчичь жаловалъ и позвалъ па(н) татомира балицко(г) ажє ємоу побраль па(н) татомирь вєпрѣ оу чєрно(м) лѣсѣ (Зудечів, 1413 *P* 82—83); Дєлєновїи лис (1) *див.* ***ДЄЛЄНОВЇИ**; Камень лесъ (1) *див.* **КАМЄНЬ**[1]; нєчачь лѣсъ (1) *див.* ***НЄЧАЧЬ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣсъ, лѣсь, лѣ(с)** 4 (1413 *P* 83; XV ст. *BC* 37 зв., 38); **лисъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *род. одн.* **лѣса** 28 (1404 *P* 68; 1411 *Cost.* I, 84; 1424 *Cost.* II, 956; 1440 *P* 142; 1453 *Cost.* II, 445; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1491 *BD* I, 467; 1495 *BD* II, 63; XV ст. *BC* 38; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); **лиса, lisza** 8 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1409 *Cost.* I, 65; 1428 *Cost.* I, 224; 1484 *BD* I, 285; 1488 *BD* I, 356; *ДГСПМ;* 1492 *Cost. S.* 162); **леса** 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *ГВКЛ* 8; 1491 *BD* I, 449); **лѣсоу** 3 (1458 *Mih. Doc.* 122; XV ст. *BC* 9, 38); **лєсоу** 1 (XV ст. *BC* 38); **ли(с)** 2 (1432 *Cost.* I, 343; 1448 *Cost.* II, 324); *род. зам. ор.* по(д) **лєсоу** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *дав. одн.* **лѣсоу** 1 (1413 *P* 83); **лисоу** 1 (1492 *Cost. S.* 162); **лесу** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **лѣсови** 1 (1413 *P* 83); *знах. одн.* **лѣсъ, лѣсь, лѣс, лѣ(с), лѧс** 20 (1368 *P* 15; 1377 *P* 24; 1411 *Cost.* I, 84; 1421 *P* 96; 1422 *P* 97; 1433 *P* 125; 1446 *ПГСПМР;* XV ст. *BC* 37; 1497 *BD* II, 100; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); **лисъ, лісъ, ли(с), лис** 9 (1430 *ГВКЛ* 7; 1446 *ПГСПМР;* 1456 *ГПХМ;* 1487 *BD* I, 292; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ;* 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 15); **лес, лесъ, лє(с)** 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1444 *AS* I, 42; XV ст. *BC* 8 зв., 37, 38); *ор. одн.* **лѣсом, лѣсомь, лѣсомъ, лѣсо(м), лѣсо(м)ъ** 15 (1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI 5; 1399 *P* 59; 1413 *P* 83; 1434 *Cost.* I, 374; 1440 *P* 142; 4159 *P* 171; 1490 *ДГСХМ;* 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **лесомъ, lesom** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1386 *АрхЮЗР* 8/I, 1; 1394 *P* 54); **liszom, lissom, лисомъ** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1413 *GL* 48; 1458 *BD* I, 24); *місц. одн.* **оу лѣсѣ** 2 (1413 *P* 83; XV ст. *BC* 38); **оу лѧс** 2 (1483 *BD* I, 275); **оу лесѣ** 1 (XV ст. *BC* 37 зв.); **в лєсє** 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.); **оу лѣсоу** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); **оу ли(с)** 1 (1456 *Cost.* II, 569); *наз. мн.* **лєсы** (1478 *AS* I, 76); *знах. мн.* **лѣсы** 1 (1377 *P* 24); **лєсы** 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *ор. мн.* **лѣсы** 26 (1377 *P* 24; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1415 *P* 87; 1424 *P* 100; 1433 *P* 127; 1451 *P* 156;

1459 *P* 174; 1466 *AS* I, 60; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **лесы** 26 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 118; 1444 *AS* I, 40; 1451 *AS* I, 44; 1467 *СП* № 13; 1474 *AS* I, 69; 1488 *AS* I, 242; 1491 *AS* I, 97; 1497 *AS* I, 112 і т. ін.); **liszi** 1 (1395 *GL* 166); **лисы** 1 (1407 *P* 72); **лесами** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1459 *P* 171; 1498 *ГВКОО*); **лѣсми** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); *місц. мн.* **оу лєсѣ(х)** (XV ст. *СЯ* 42).

ЛѢТО, ЛЄТО, LITO *с.* (989) рік (975): Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830 (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Въ лѣто шести тисѧщное шистьдесѧтъ семое купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоъ (Перемишль, 1359 *P* 10); И на крѣпость сему листу... нашѣ печѧти привѣсили есмо к тому листу... подъ лѣ(т)мъ с҃го рож(с)тва г(с)ьнѧ а҃ т҃ ч҃ є҃ лѣ(т) (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); П(и)сан оу Києве, под лет(ы) рожества Х(ри)с(то)ва а҃. лет и у҃. л҃. з҃. лет (Київ, 1437 *AS* I, 34); И милїи богъ да оумножит вам лета, амин (Торговище, 1481 *BD* II, 358); писанъ в Троцохъ подъ лѣты Божиего нарожения тысеча чотыриста деветдесятъ осмое (Троки, 1498 *ГВКОО*); Данъ во Мстиславли. Лѣто семъ тысячей осмое (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

д о р о с т и л ѣ т ъ (2) *див.* ***ДОРОСТИ**; и м а т и л є т а р а з о у м о у (1), и м а т и (м а т и) л є т а р о з о у м о у (4) *див.* **ИМАТИ**[2]; и м є т и л ѣ т р о з о у м о у (1) *див.* **ИМѢТИ**; к у р ѧ ч є є л ѣ т о (1) *див.* ***КУРѦЧИИ**; н о в о є л ѣ т о (3) *див.* ***НОВЫИ**; п р ї и т и в л є т а (1), п р ї и т и л ѣ т ъ д о р о з о у м о у (1) *див.* **ПРЇИТИ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣто** 15 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1407 *Cost.* II, 629; 1415 *P* 87; 1422 *P* 98; 1434 *P* 128; 1437 *P* 137; 1446 *AS* I, 43; 1451 *P* 157; 1461 *AS* I, 54; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **лѣ(т)** 8 (1370 *P* 18; 1388 *P* 39, 44; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1398 *P* 58; 1401 *P* 66; 1419 *DIR«A»* 444); **лето** 1 (1488 *AS* I, 242); **lito** 1 (1395 *GL* 166); **лѣ(т)ъ** 1 (1404 *P* 68); *ск. н.* **лѣ** 1 (1466 *ОБРН* 128); **л.** 1 (1491 *BD* I, 464); *род. одн.* **лѣта** 39 (1361 *AGZ* 6; 1388 *P* 37; 1401 *P* 64; 1411 *P* 77; 1421 *P* 94; 1436 *Cost.* II, 707; 1443 *P* 145; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **лета, лет(а)** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1394 *P* 54; XV ст. *BC* 21 зв.; 1444 *AS* I, 40; 1497 *AS* I, 112); **litha** 2 (1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **лѣ(т)** 6 (1368 *P* 15; 1388 *P* 41; 1399 *P* 59; 1421 *P* 96; 1424 *P* 106; 1433 *Cost.* II, 653); *знах. одн.* **лѣто, лѧто, л҃то** 384 (1359 *P* 10; 1401 *АкВАК* III, 2; 1426 *ВАМ* 22; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1452 *Cost.* II, 410; 1462 *BD* I, 71; 1476 *BD* I, 212; 1491 *AS* I, 97; 1497 *BD* II, 107; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **лѣ(т), л(т), лѣт(о)** 203 (1341 *ОБРН* 75; 1391 *P* 45; 1424 *Cost.* I, 162; 1434 *P* 128; 1442 *Cost.* II, 97; 1453 *Cost.* II, 446; 1463 *AS* I, 56; 1472 *Cost. S.* 88; 1487 *AS* I, 240; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **лето** 9 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1474 *AS* I, 69; 1475 *AS* I, 72; 1478 *AS* I, 76; 1487 *AS* I, 241; 1488 *AS* I, 88; 1497 *РИБ* 684; 1499 *РИБ* 777); *ск. н.* **ле(т)** 8 (1440 *Mih.* 208; 1464 *AS* I, 57; 1479 *BD* I, 226; 1491 *BD* I, 453, 473; 1493 *АЛРГ* 56; 1497 *ПКИП;* 1499 *АЛРГ* 95); **lito, litho** 3 (1413 *GL* 48; 1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **lit** 1 (1465 *GL* 176); *ор. одн.* **лѣтомь, лѣто(м), лѣ(т)мъ** 4 (1366 *P* 12; 1388 *P* 41; 1393 *Cost.* II, 608; 1395 *Cost.* II, 613); **л҃тмъ** 1 (1388 *P* 39); *місц. одн.* **оу (по) лѣтѣ** 3 (1392—1393 *РФВ*, 170; 1393 *Cost.* II, 608; 1421 *P* 92); **в лѣт(и)** 1 (1482 *AS* I, 81); *род. мн.* **лѣ(т), лѣтъ, лѣт, лѣть** 155 (1361 *AGZ* 6; 1377 *P* 24; 1395 *Cost.* II, 613; 1407 *P* 72; 1419 *P* 91; 1438 *P* 139; 1451 *AS* I, 45; 1466 *BD* I, 95; 1490 *Пам.;* 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **лет, летъ, ле(т), let** 14 (1388 *ZPL* 108; 1437 *AS* I, 34; 1446 *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; XV ст. *BC* 7, 8, 21, 26 зв.; бл. 1471 *ЛКЗ* 93); **ли(т), lith** 8 (1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; *P* 72; 1413 *GL* 48); *знах. мн.* **лѣта** 14 (1388 *P* 37; 1393 *P* 14; 1398 *ЗЛЕІК;* 1448 *Cost.* II, 365; XV ст. *BC* 22, 33, 34 зв., 35; *СЯ* 42, 42 зв.; 1452 *P* 161); **лета** 6 (XV ст. *BC* 8 зв., 21 зв., 22, 26 зв.; 1481 *BD* II, 358); **лѣ(т)** 3 (1352 *P*6); *ор. мн.* **лѣты, liethy, л(т)ы** 61 (1393 *P*51; 1401 *P* 64; 1415 *P* 87; 1424 *P* 100; 1428 *P* 111; 1433 *Cost.* II, 653; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *P* 157; 1478 *ЗРМ;* 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **лѣти** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 5); **лєт, летъ, лєт(и), лєт(ы)** 9 (1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* I, 43; *AS* III, 5; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *AS* I, 45; 1497 *AS* I, 112); **лєты, lety** 5 (1387 *СП* № 12; 1388 *ZPL* 108; 1467 *СП* № 13; 1478 *AS* I, 76; 1490 *Пам.*); **лѣ(т), лѣтъ** 4 (1402 *Cost.* II, 623; 1411 *P* 80; 1413 *ОБРН* 115; 1422 *P* 98); **lithi** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **литъ** 1 (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *місц. мн.* **по (оу) лєтє(х), лєтєхъ** 3 (XV ст. *BC* 21 зв., 22); **по летѣ(х)** 1 (XV ст. *BC* 33); **по лѣтѣ(х)** 1 (XV ст. *BC* 34 зв.); *наз. дв.* **лѣтѣ** (1402 *Cost.* II, 621); *знах. дв.* **лєтє** (XV ст. *BC* 21).

***ЛѢТОВИШЧЄ** *див.* **ЛѢТОВИЩЄ.**

ЛѢТОВИЩЄ *с.* (3) місце літнього перебування людей або худоби: тѣмъ мы ... дали єсмы имъ оу нашєи зємли сєла и(х) на имѧ на тоуловѣ гдє є(ст) дворъ и(х)... и кърбоунєщи на лѣтовишчоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); єщє... є(с)ми дали... є(д)но поустиню оу пото(к) єзєро(в) ста(в) и лѣтовищє и сєло садити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣтовищє** (1437 *Cost.* I, 515); *знах. одн.* **лѣтовищє** (1453 *Cost.* II, 445); *місц. одн.* **на лѣтовишчоу** (1429 *Cost.* I, 269).

***ЛѢХОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидошѣ прѧд нами... сыиовє Лѣхоула... и продали их правоую отниноу (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лѣхоула** (1495 *BD* II, 57).

Див. ще **ЛѦХ.**

ЛѢШНАѦ *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Лішня: И мы... дали єсмо Ємоу Сєло липоую... а лѣшнаѧ (Луцьк, 1451 *P* 158—159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѣшнаѧ** (1451 *P* 159).

***ЛЮБАНА** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... сєла оу нашєи зємли... и на жєжїя зємлю осадити о(т) оусти любана(м) горѣ и о(т) дроугои сторонѣ о(т) оусти лазировы долины (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); тѣмь мы видѣвшє єго правою и вѣрною службою до на(с)... далиже и потвєрдили єсми... сєла на любанѣ на имѧ манзаци (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469).

ФОРМИ: *род. одн.* **любанѣ** (1434 *Cost.* I, 386); *місц. одн.* **на любанѣ** (1436 *DIR«A»* 469); *дав. мн.* **любана(м)** (1431 *Cost.* I, 317).

Див. ще ***ЮБАНА.**

***ЛЮБАНАСА** *див.* ***ЛЮБАНѢСА.**

***ЛЮБАНОВЪ** *прикм.* (1): а хотаръ (кошил)овцє(м) горѣ роудою потокомъ на конєцъ нєсфои... а о(т) доубровы... хотарємъ о(т) любанова сєла (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330—331).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **любанова** (1432 *Cost.* I, 331).

Пор. **ЛЮБАНЪ.**

ЛЮБАНЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. слов.* Любомир): мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и наши слугы... панъ балица... панъ любанъ... королю польскому... слюбуємы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625).

ФОРМИ: *наз. одн.* **любанъ** (1404 *Cost.* II, 625).

Див. ще ***ЮБАНЪ.**

***ЛЮБАНѢСА** *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ... сєла гдє є(ст) ватаманъ минко и на любанаси оу ставоу и гдє є(ст) станъ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); А хотар томоу... сєлоу... нижє вєликои могили; от толѣ... на копаноу могилоу що єст оу дѧл от Любанѣси (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *род. одн.* **Любанѣси** (1492 *BD* I, 510); *місц. одн.* **на любанаси** (1429 *Cost.* I, 269).

Див. ще ***ЮБѢНѢСА.**

***ЛЮБАПРЇИМНЫИ** *прикм.* (1) прийнятний: коли(ж) оди(н) г(с)дрь вси(х) єсть тогды од(н)а манита маєть быти з ра(до)ю пановъ наши(х) которая(т) (!) имєєть быти вѣчно

и добраѧ и годѧчая а (!) была любапрїимна (!) вси(м) людє(м) (XV ст. *ВС* 34 зв).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* (!) **любапрїимна** (XV ст. *ВС* 34 зв.).

***ЛЮБАРТОВЪ** *прикм.* (1): А про любартово ятъство хочем єго постави(ти) на судѣ передъ паны оугорьскими (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **любартово** (1352 *Р* 6).

Пор. **ЛЮБАРТЪ.**

ЛЮБАРТЪ *ч.* (7) (*особова назва, лит.* Liūbartas): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маєтностей на Волыню, ку церкви соборной Луцкой... отъ князя Луцкого и Володимерского Люборта Кгедиминовича (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Любартъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1352 *Р* 5, 6; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *род. одн.* **либорта** 1 (п. 1341 *Р* 2); **Люборта** 1 (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); *знах. одн.* **любарта** (1352 *Р* 6).

ЛЮБЄЛСКИИ, ЛЮБЕЛСКІЙ *прикм.* (2): А при томъ были свѣдци... панъ Янъ Краковскій съ Тарнова... панъ Михалъ Любелскій (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣздєнскии... добєславъ съ сєнна любєлскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **любєлскии, Любелскій** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *Р* 122).

Див. ще ***ЛЮБЛИНЬСКИИ.**

Пор. ***ЛЮБЛИНЪ.**

***ЛЮБЕЦКИИ** *прикм.* (1) ◇ Л ю б е ц к и и м о с т ъ (1) (*назва моста на річці Лютиці у Волинській землі*): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ ловы, погонными и осочъными... почонъ отъ Песчанъки бродку... дорогою звечыстою до Любецкого мосту (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Любецкого** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Пор. **ЛЮБЧО**[1].

***ЛЮБЕЦЪКИИ** *прикм.* (5): Стояли пєрє(д) нами очєвисто жалова(л) намъ писаръ нашъ... Ѳєдько григоръєвичъ на... пна о(л)бры(х)та ма(р)тиновича Кгасто(л)товича штожъ о(н) вступається въ єго ловы любєцъкии за нємъю(м) Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **любєцъкого** (1499 *ВФ*); *знах. одн. с.* **любєцъкоє** (1499 *ВФ*); *наз. мн.* **любєцъкии** (1499 *ВФ*); *знах. мн.* **любєцъкии** (1499 *ВФ*).

Пор. ***ЛЮБЄЧЪ, ЛЮБЪЧО.**

***ЛЮБЕЧЪ** *ч.* (1) (*назва земельного володіння у Віленському воєводстві*) Любче: и Ѳє(д)ко мови(л) пєрє(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали того двора любєцъкого звєрє сочывали на ты(х) пано(в) котории пєрє(д) тымъ тотъ дворъ любєчъ дєръжывали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **любєчъ** (1499 *ВФ*).

Див. ще **ЛЮБЪЧО.**

***ЛЮБИМЫИ** *прикм.* (6) улюблений, любимий: а на то є(ст) вѣра г(сд)ва нашего вышєписаннаго иліа воєводы и вѣра възлюблєннаго сна г(сд)вами романа и вѣра любимаго брата г(сд)вами жоупана стєцки (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359); и єще дали єсми а҃ сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѧ... за доушѧ нашѧ и за доушѧ подроужїѧ наше, имѣ єи настѣ и чедо любимоє Михоул чашник (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **любимаго** (1433 *Cost.* I, 359; 1443 *ПГСММ*); *знах. одн. с.* **любимоє** 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217; *род. мн.* **любимых** (1476 *BD* I, 215).

ЛЮБИТИ *дієсл. недок.* (7) (кому) (*припадати до вподоби*) полюблятися: а коли имуть купити татарськыи товаръ у иныхъ торгохъ нашихъ, тамъ имуть дати гдѣ єго купѧтъ... та смѣєтъ єго продати кому любить (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630—631); А коли имоуть коупити татарскыи товар оу иных трѣгох наших... та абы тот ⟨то⟩варъ смил продати комоу любит (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **любитъ, любит** 4 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273); **любить** 1 (1409 *Cost.* I, 69); *майб. 3 ос. одн.* **иметъ, имє(т) любити** (1448 *Cost.* II, 359; 1453 *Cost.* II, 461).

Див. ще ***ПОЛЮБИТИ, *СЛЮБИТИ СѦ.**

***ЛЮБИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были добрыє люде па(н) васко люби(ч) писа(р) королєвски(и) па(н) ива(н) мушата (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМЫ: *наз. одн.* **люби(ч)** (1478 *ЗРМ*).

LUBKO *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Любомир): А na to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... Chodor Poczuthy Chmiel, Lubko (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Lubko** (1413 *GL* 48).

***ЛЮБЛИНЪ** *ч.* (2) (*назва міста у Польщі, пор.* Lublin) Люблін: Писанъ у Люблини (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Pisan w Lubline (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Люблини** 1 (1410 *АкВАК* XI, 5); **w Lubline** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

***ЛЮБЛИНЬСКИИ** *прикм.* (1): я кнѧзь єоунутии и кистютии... чинимы миръ твердыи ис королємь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*)... и съ єго зємлѧми краковьскою... люблиньскою (б. м. н., 1352 *Р* 5).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **люблиньскою** (1352 *Р* 5).

Див. ще **ЛЮБЄЛСКИИ.**

Пор. ***ЛЮБЛИНЪ.**

ЛЮБО[1] *спол.* (15) (*зв'язує члени речення*) **1.** (*розділово-перелічувальний*) (4) або: а хто сѧ имє(т) оустоупа(т) оу моє прида(н)є што ѧ да(л) стмоу николє любо мои(х) детии *любо* хто имє(т) держа(т) по моє(м) животѣ соу(ди)тсѧ со мною пєрє(д) бгомъ (Київ, 1427 *Р* 108); а по нашє(м) животѣ кто боудєтъ г(сд)ръ нашєи зємли, о(т) дѣтєи наши(х) любо братїи наши(х) *любо* боу(д) кто кого бъ избєрєтъ, тотъ штобы имь нєпороушилъ нашєго данїа (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359).

(*чергується із сполучниками* а б о, а л ю б о, и л и, л и б о) або... або, чи... чи, чи то... чи то (10): оучинит(ь) которыи добрыи члвкъ кривду любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *Р* 6); тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити олижь пришєдъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть васко то жь ємоу ѧлъ кондратъ отповѣдати єго рѣчь (Галич, 1401 *Р* 65); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ селищи любо сами оузѧти оу нєго или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣємъ дати єму за тыи двѣ селищи шестьдєсѧть копъ тую подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *Р* 112—113); Тѣ(ж) оуставлѧємь хто с коимъ имєєть гранїцю о лѣ(с) а воидѣ(т) черє(с) гранїцю оу лє(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу нєго оузѧ(т) за пєрвоє застатьє сокироу въ дроугоє застанѫ(т) любо мѧтєль алюбо соукню (XV ст. *ВС* 37); а хтобы мел того имѣиѧ под кн⟨є⟩гинєю, искати либо дѧдки мои, любо сєстры (*в ориг.* сєсєстры.— *Прим. вид.*) мои або ближныи (*в ориг.* блєжныи.— *Прим. вид.*) мои... инѳ кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости (*в ориг.* мл.— *Прим. вид.*) нєнадобє ничого с тыми мовити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); єстли пакъ ваша мл(с)ть з г(с)дрємъ наши(м) нє запишєтєсѧ в мироу, и в прия(з)ни быти тогды о то та(м) такъ слышати што(ж) маю(т) тыє люди тѧгну(ти) любо иа королєвоу землю брата вашє(и) мл(с)ти або на вашу мл(с)ть оу вашоу землю (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

2. (*розділовий*) або, чи, чи то (1): Мы кнзь Семєнъ Алекса(и)дрови(ч) Вєлико(г) Кнѧ(з)ства Своє(г) Кие(в)ского

о(з)на(і)моуємо Си(м) Листо(м) Наши(м) Хто бы На не(го) Посмотрити Любо Чтоучи Єго Слоухати боуде(т) хотѣ(в) Комоу бы того вѣдати потрєба И(ж) мы деи змилова(в)ши сѧ но(д) (!) слоугою ... ѥремиєю Ша(ш)ко(м)... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171).

Див. ще **АБО, АЛБО, АЛЄБО, АЛИ², АЛИБО, АЛЮБО, ЛИБО.**

ЛЮБО² *присл.* (6) *(виступає у ролі предикативного слова)* завгодно: чинити ми исправно землѧно(м) какъ бгу любо и осподарєви моєму вел(и)кому королю (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); вси могоуть поити про(ч) гдѣ коли комоу любо (XV ст. *ВС* 26 зв.); а ис тими пинѣзми волно имь торговати по оусим нашим *(в ориг.* наших.— *Прим. вид.)* торгом що имъ любо боудєт (Сучава, 1460 *BD* II, 273—274); Што г(с)дръ вашъ штєфанъ воєвода всказа(л) и намъ жалоуючы жалости нашоє ижъ богъ милы(и) о(т)ца нашого короля єго мл(с)ти с того свєта взялъ, ино в то(м) є(ст) божъя воля што было єго свєто(и) мл(с)ти любо такъ вчини(л) (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152).

***ЛЮБОВ**¹ *ж.* (1) *(назва річки у Волинській землі):* коли пак стала валка оу земли и они пошли под лес к Ступну на рєчкоу на Любов (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Любов** (1444 *AS* I, 42).

***ЛЮБОВ**² *див.* ***ЛЮБОВЪ.**

***ЛЮБОВНЫЙ** *прикм.* (1) щиросердечний, щирий: От пана Киракола, вистѣрника и мытника... пишем много здравиє и любовно поклонєнїє братиѧм нашим, паноу бирьоу и паноу митникоу от Брашєва (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **любовно** (1480—1484 *BD* II, 369).

***ЛЮБОВЪ** *ж.* (19) **1.** ласка (4): сє азъ.. пань Игнатїє, рєком‹ь›іи Юга, вєликыи вистѧрникь Іоанна Стефана воєводы, ожє благопроизволих нашєм благымь произволєнїємь... от въсєѫ нашєѫ доброѫ волєѫ, пачє жє и от бога помощїа н любовїѫ яжє по бозѣ къ свѧтомоу мѣстоу свѧтаго и славнаго благовѣщєнїа прѣсвѧтѣи... нашєи богородици.. дали єсмы трои двєри от дамаскы чрънєной съ златом (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Сє азь... пань Игнатїє, рєкомыи Юга... от вьсєѫ нашѧѫ доброѫ волєѫ, пачє жє и от бога помощїа, и любовь яжє по бозѣ кь свѧтомоу мѣстоу свѧтаго и славнаго оуспєнїа... богородици... даль єсмы єдно сєло за Проутомь на имѧ Ширьоуци (Путна, 1476 *BD* I, 211).

2. бажання (1): Я пан Волчко Хренницкїй... отдал есми по Божой воли а по моей любъви дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону и поступил есми ему у вѣне... именейцо мое Лопавшы (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3).

3. згода (1): Про тожъ, єстли ваша милость такъ чынили, ваша милость дєлайтє яко знаєтє, какъ мєжи васъ доконъчаньє было *(в ориг.* были.— *Прим. вид)*; а чєй быхмо могли оучынити промєжы вами любовъ и миръ и доконъчаньє, якъ и пєръвєй было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449); оузяти любовъ (2), любовъ взяти (з ким) (1) вступити у дружні зв'язки: алє коли посылали єстє ваша милость своихъ пановъ до вєликого князя московъского, абы єстє оузяли ваша милость съ нимъ любовъ и доконъчаньє, и дочеръ бы свою за тєбє далъ, и любовъ и доконъчаньє съ нимъ взяли єстє, и крєстъ єстє цєловали (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); любовъ оутвєржати (мєжы кого) (1) зміцнювати дружні зв'язки (між ким): Прото г(с)дрь нашъ Стефанъ воєвода и тоє тєпєръ о(т) вашоє мл(с)ти жадаєть тєжь по томоу жъ бра(т)ству и прыятєльство и любовъ оутвє(р)жаєть мєжы єго мл(ст) и мєжы вашу мл(с)ть, бо вша мл(с)ть можєтє тому сами добрє розоумєти ажє о(т) оуси(х) сторонъ поганъство татаровє и ту(р)ковє на хрєстиянъство какъся оукрєпляють такъся оукрєпляють (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); мєти любовъ (6), любовъ мєти (3) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **любъви** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); *знах. одн.* **любовъ, lubow, любов** 15 (1476 *BD* I, 215, 216; 1493 *ПОСВВ* 152; 1494 *BD* II, 387, 388, 389; 1499 *BD* II, 448, 449); **любовь** 2 (1476 *BD* I, 211, 216); *ор. одн.* **любовїѫ** (1462 *BD* I, 70); *місц. одн.* **въ любви** (1496 *BD* II, 407).

ЛЮБОРТОВИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) фєдоръ любортови(ч) знаємо чинимъ... ажє... король пол(с)кии... и єго кролєваѧ... Адвига... дали ми зємлю... сѣвєрскую (Віслиця, 1393 *Р* 50—51); мы кнѧ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє приида прє(д) на(с)... па(н) дмитрь данилови(ч) з роуды жаловалъ и позвалъ па(н) мика дѣдошицко(г) ажє ємоу взѧлъ вєпрѣ на єго доубровѣ (Зудечів, 1430 *Р* 115—116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **любортовичь** 1 (1411 *Р* 78); **любортови(ч)** 5 (1393 *Р* 50; 1413 *Р* 82; 1421 *Р* 95; 1428 *Р* 110; 1430 *Р* 115).

***ЛЮБОРТЪ** *див.* **ЛЮБАРТЪ.**

***ЛЮБУЦКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Любуцкъ *у Смоленській землі):* Жаловали намъ кнгини федоровая федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) кнзємъ фєдоро(м) фєдоровичо(м) Соколи(н)ски(м) на намєстника мцє(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопєжича рєкомо бы онъ и(х) вы гна(л) з ымєнє(и) и(х) о(т)чинъны(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **любу(ц)кого** (1496 *ВМКФС*).

ЛЮБЧО¹ *с.* (7) *(назва села у Волинській землі)* Любче: по половинє зъ Любчємъ грань, куды рєчъка идєтъ, лєсы, урочысчы до Колодєзыковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); сє ѧ пани Фєдка, пана Юршина дочка... єсми била чолом г‹о›с‹по›д‹а›ру вєликому королю єго м‹и›л‹о›сти Казимєру, ажєбы єго м‹и›л‹ость› допустил мєнє ко имєнѧм моим... на имѧ Фоцєн и Любчо в луцкомъ повєтє (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Любчо** (1487 *AS* I, 241; 1488 *AS* I, 241, 242); *род. одн.* **Любча** (1487 *AS* I, 241); *знах. одн.* **любчо** (1487 *AS* I, 240, 241); *ор. одн.* **Любчемъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЛЮБЧО**² *див.* **ЛЮБЪЧО.**

***ЛЮБША** *ж.* (3) *(назва річки у Львівській землі):* тогды панъ данило приида (!) прєд насъ и тѧгалъ на воита зоудєчовьского на сулка о дворищє о пысковича што на любши и на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *род. одн.* **любшѣ** (1411 *Р* 79); *місц. одн.* **на любши** (1411 *Р* 79).

***ЛЮБЪ** *прикм.* (2) *(приємний)* любий: и тѣ(ж) нмъ тая люба была новина которая на(м) тогды коли єсмо єхали з вєликого литовьского кнзьства была повѣдена (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **люба** (1447—1492 *ЛКБВ*); *наз. мн ж.* **любы** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ЛЮБЪЧО *с.* (4) *(назва земельного володіння у Віленському воєводстві)* Любче: ино в прывильи о(т)ца нашого стоить, што(ж) далъ дя(д)ку єго паноу миха(и)лу тоє имєньє любчо и(з) лю(д)ми и з ловы звєрынъными (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **любъчо** (1499 *ВФ*); *дав. одн.* **любъчоу** (1499 *ВФ*); *знах. одн.* **любчо** (1499 *ВФ*).

Див. ще ***ЛЮБЄЧЪ.**

ЛЮДИ *мн.* (340) **1.** *(як суспільні істоти)* люди (25): бжьєю млтью и добрыхъ людии прьязнью исталасѧ торгувлѧ мєжи добрыми людми мєжи бояры и мєжи крилошаны стго ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25); Про то Мы Александръ, або Витолдъ... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потомъ будучого веку людемъ, до которыхъ ведомости тотъ Нашъ листъ прыдетъ (Луцьк, 1389 *РЕА* 1, 26); Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито нынешнымъ и потомъ будучимъ веку людемъ, ижъ, прышовшы передъ насъ земянинъ нашъ повету Браславского, Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ... грани положыты

и крывду его... розсудиты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и я есми з *людми* добрыми порозумелъ, ижбы тые люди господарскии Мокрычане с паномъ Янчинским ото болшей того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

(окремі індивіди) особи, люди (3): А панъ Петръ пришолъ у клѣть у тую съ Давидомъ и съ иншыми людьми и попыталъ у мене платнеровъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); А маєть онъ съ тыми своими послы посылати люди слугъ паръсунами только сорокъ; а большы бы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

з л ы и л ю д и (1) *див.* ***ЗЛЫИ**; л и х ы л ю д и (3) *див.* **ЛИХИИ** 1.

2. феодально залежне сільське населення, селяни (101): а кого коли исъпрѧчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ оу млина тыѣ люди далъ єсмъ имъ со всѣмъ правомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); и то и ѣщи вызнали аже влдчни людє слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 98); А тыи люди што оу тулинахъ што бы его были послушни ка(к) то осподарѧ съвоиго (Київ, 1457 *Р* 166); Я кн(ѧ)зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни своє власноє из людми своими, которыєж в том имени живут (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Сєло Глєвака а в томъ сєлє и члвка а тыє люди на толоку хоживали до бєлагорода, а иного ничого нє (з)нали, ни подымъщины нє даивали а никотороє слоужбы нє слоуживали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); а люди которыи осадит кнѧз Михайло и кнѧз Костєнтин Ивановичи на том имєни, ино которыи оусхотѧт осєсти оу том имени, тыи мают дати кн(ѧ)зем их м(и)л(о)сти по копє грошей выходоу (Острог, 1488 *AS* I, 88); Бил намъ чолом земѧнин киевский Анъдрей Прѧжовъский и поведил перед нами, штож, люди его въ Завской волости на имѧ Шершневичи издавна даивали в ключъ Киевъский ведро меду пресного (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69); Ино мы, зъ ласки нашоє, за его службу, тые люди, семь služобъ, у Скидельской волости... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

л ю д и б о р т е в е (1) *(феодально залежні селяни, які доглядали господарські борті)* бортники: жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве, на имя Петко Станковичъ а Петръ Билтуновичъ, на бортина жъ, на Яцка Вѣшторътовича, штожъ великій князь Витовтъ далъ былъ прадеду ихъ Крупшу земли три слѣды въ Переломскомъ повѣте (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602); л ю д и н о в ы е (1), н о в ы є л ю д и (3) селяни, що перебували тимчасово у феодальній залежності з точно визначеним обсягом повинностей: а иноє люди новыє а и тыє дають коли сѧ медъ родить а и тоутъ мостъ чинивали... а тыє вси люди подымъщиноу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); л ю д и о т ч и з н ы и (1), л ю д и о т ч и н н ы и (1) феодально залежні селяни, позбавлені права виходу: Жаловалъ намъ Михайло Петругъ на Богдана Сопъжича, рекучи: увязалъ ся въ люди мои отчинныи тыми разы безъ кождого права... а передъ тымъ николи тыхъ людей въ держании не былъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); л ю д и п о х о ж и є (1) вільні селяни, які не мали земельної власності й орендували за контрактом ділянки землі у землевласників: людєи похожи(х) шєсть члвко(в) оу то(м) имє(н)и оу дѧ(д)ковичо(х), а нєзасєделыи, коли оусхотю(т) (!) о(т) нє(г) про(ч) поити, ка(к) в зє(м)ли обычаи єсть, выхо(д) о(т)да(в)ши волно ємоу поити гдѣ хочє(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*); (л ю д и) т ѧ г л ы є (1) селяни, власники дрібних земельних ділянок, які зобов'язувалися платити феодалові чинш: К Житомироу жъ Сєло роудники а в томъ селє девять члвка а всє новыє люди тѧглыє єщо воли нє высєдели а какъ волю высєдять и они боудоуть подымъщиноу давати и на толокоу боудоуть ходити (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); л ю д и д а н н ы е (1), д а н ъ н ы є л ю д и (1) *див.* ***ДАННЫИ**; є с а ч н ы и л ю д и (1) *див.* ***ЄСАЧНЫИ**; ч о р н ы є л ю д и (1) *див.* **ЧОРНЫИ** 1;

(феодально залежні селяни, які підлягали монастирській або церковній юрисдикції) (80): и також ты(х) людеи и никто да нє смѣєтъ соудити николи, алє да и(х) соудѣть оурѣдники о(т) того монастирѣ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); и дає(м) и дали (є)сми сєс (!) на(ш) листъ нашємоу монастирю о(т) бистрици... на то аби оуси и(х) люди нмали о(т) на(с) слобозїю о(т) оуси(х) и(х) сєлахъ о(т) нємецкои волости (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); Іо Стефан воєвода ... знамєнито чиним... ожє... дали и потврьдили єсми тои свѧтои нашєи цръкви, митрополїи от Романова тръга... двѣ сєла на имѣ Левкоушанїи повышє Романова тръга... и Драгомирєщїи... и съ десѣтиною от свижоую рибоу, що боудоуть ловити людї от Драгомирєщи там оу них (Сучава, 1488 *BD* I, 342);

л ю д и м о н а с т и р с к и є (2), м о н а с т и р с к и е л ю д и (4) *(селяни, звільнені від усяких господарських повинностей, які підлягали монастирській юрисдикції)* монастирські люди: а тако(ж) соу(д)ци о(т) баковѣ или и(х) глобници или и(х) слоугн да нє имаєть ты люди монастирски(х) о(т) лоукачещи соудити ни о которо(м) дилѣ... алє да и(х) соудѣт сами калоугєри наши о(т) бистрици свои люди (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе, а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречистой Пустынской не судити, ни радити, ни пошлинъ ни якихъ на нихъ не брать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3); л ю д ы ц е р к о в ъ н ы е (1) *(феодально залежні селяни, які підлягали церковній юрисдикції)* церковні люди: А по семъ ненадобе вступоватись нн детемъ моимъ, ни внучатомъ, ни всему роду моему до века, ни въ люды церковъныя, ни во вси суды ихъ,—то все далъ есми церкви Божой (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); к о р о л є в с к и є л ю д и (1) *див.* **КОРОЛЄВСКИИ.**

3. феодально залежні селяни, які одержували земельні ділянки, були звільнені від податків і зобов'язані натомість нести військову службу (13): сє ли будєть нє доспѣшенъ кнѧзю дмитрию люди своѣ послати (б. м. н., 1366 *Р* 14); Якожъ проѧвилъ єсми пєрєжє сєго королю єго милости, н король бы єго милость о томъ розъсмотрєлъ и намъ допомагалъ тыми разы, пєнѧзьми ль, людьми ль, или имєньємъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); Што прысылалъ єси къ намъ своего посла Богуша дьяка... поведаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ... великого князя московъского, што жъ онъ зъ доконъчаньѧ своего и крєстъного целованьѧ вамъ выступилъ и люди свои моцно вослалъ оу вашу зємлю и шкоды вамъ вєликии поделалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

4. *(громадяни, підлеглі верховній владі короля, князя)* піддані (25): а за вєлкого (!) кнѧзѧ олькѣрта... мы ислюбоуемъ тотъ миръ держати вѣлми твердо бєзо всѧкоѣ хитрости нє заимати намъ королевы землѣ ни єго людии што єго слухають (б. м. н., 1352 *Р* 5—6); а силу ни жадному да нє смѣєтъ никто о(т) наши(х) людє(х) брашовлѣномъ оучинити (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677); прото абы єси намъ то о(т)правилъ такъ какъ бы на(м) того нє было жа(л) а люди наши з жонами изъ и(х) детьми и со всими ихъ статъки засѧ на(м) отъпоустилъ в нашу зємлю (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36); а староста каменецкїи тыж абы имал моц от своєго господарѣ от кралѣ єго милости над каждым от подданных кролѣ єго милости оучинити справедливост людем и подданным нашим (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

5. *(населення будь-якої країни)* народ, жителі (5): коли(ж) оди(н) г(с)дрь вси(х) єсть тогды од(н)а манита маєть быти з ра(до)ю пановъ наши(х) которая(т) (!) имєєть быти вѣчно и добраѧ и годѧчая а (!) была любапрїимна (!) вси(м) людє(м) (XV ст. *BC* 34 зв.); мы Стефанъ воєвода... чиним знаменито... ожє... дали єсми сєс наш лист... оусим Брашовѣном... оусим людєм и оусим коупцем, на то да имают от нас тот закон (Сучава, 1458 *BD* II, 261).

6. свідки (16): Пры томъ были люди зацные: Өедоръ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій; Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы… И при многихъ людей веры годныхъ светковъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 28); а васко мошенчичь на тои рокъ не сталъ на завитыи а ни людии не выслалъ (Галич, 1401 *P* 65—66); а данило ис воитомъ и вывели своъ люди и старци (Зудечів, 1411 *P* 79); ажъ тамъ есмо, при той долыни Кобелыку, засталы бояръ Хмельницкихъ… зъ людми ихъ, которые намъ поведалы: же одъ той долыни по правой сторони грунтъ Хмельныцкій, а по левой до Почапынци (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Гдѣ колї дѣвка, алюбо жонъка, алюбо вдова боудѣ(т) на поли, алюбо в селѣ боудѣ(т) оусилована, и она крикомъ и плачомъ осве(т)чи своє оусилованїє а повала (!) а знамена неизнадѣны боудоуть, а лю(ди) то перє (!) соудо(м) вызнають которыми она све(т)чена тогды то(т) имеєть казненъ по(д)лоу(г) вины пïсаны о сїльстве (XV ст. *BC* 36—36 зв.); у опу tuiu hranyciu mni zawodyły y tyi moyi lude dałey hranyciu zawełу poczały mni powidaty w pana markowa zemlu (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

д о б р ы є л ю д и (25), л ю д и д о б р ы є (10) *див.* **ДОБРЫИ** 3.

7. *(мешканці міста)* городяни (10): нїскоє поклоненїє бïровоу о(т) брашова, о(т)… шо(л)тоуза хърлѣ о(т) бръла(д) даε(м) виданїє твоєи мл(с)ти, аже осташѧ ваши людїє, на имѧ щуль якобь и цирбы(с) оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски… про то(ж) азь єсѫ(м) кезѣшъ за тоты лю(дї), щобы они заплатили соу(д)це(м) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашева и о(т) бръсѣ… и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто, щобы на томъ правѣ было, яко было при оци наше(м) александрѣ воєво(дѣ) всѣмъ люде(м) о(т) брашева и о(т) бръсѣ (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали шолтоузовє и паргарє и оуси оубогїи людї от наш тръг от Брълад, та смо потвръдили им старїи закон (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

8. *(мешканці села)* селяни (2): мы Стефан воєвода… знаменито чиним… оже тоти истиннїи шолтоузовє и паргаровє и оуси наши мешчанє от мѣста от Брълад, и пак оуси оубогїи людї от оусих сель що к томоу мѣстоу прислоухают… прїидоша прѧд нами … и оупросили себѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63); погоре(л)скиε дали на то пѧ(т)десѧ(т) свѣтковъ земѧ(н) дороги(ц)ки(х) и люде(и) нашы(х) дороги(ц)кого повѣта (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз.* **люди, людї, лю(ди), лю(дї)** 69 (1375 *P* 20; 1392—1393 *РФВ* 170; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 492; 1465 *АкВАК* III, 4; 1478 *AS* III, 17; 1481 *BD* II, 365; 1488 *AS* I, 88; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **люде, lude** 6 (1422 *P* 98; 1463 *ГГЯ;* 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1478 *ЗРМ;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; 1500 *ДПЖН*); *ск. н.* **лю(д)** 1 (1448 *ДГПР*); *род.* **людеи, люде(и), ludey** 33 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1444 *AS* I, 42; 1446 *Cost.* II, 251; 1470 *AS* I, 67; 1478 *AS* III, 17; 1481 *BD* II, 365; 1496 *AS* I, 245; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **люди, людї** 22 (1399 *P* 59; 1404 *P* 70; 1452 *Cost.* II, 410; 1458 *BD* I, 9; 1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 256; 1498 *BD* II, 412 і т. ін.); **людии, людьи, людїи, ludij** 13 (1352 *P* 6; 1378 *P* 25; 1386—1418 *P* 35; 1391 *P* 45; 1395 *GL* 166; 1401 *P* 66; 1436 *Cost.* II, 698; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1466 *BD* I, 106; 1487 *AS* I, 240); **лю(д)** 4 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491); **!ло(д)** 1 (1447 *Cost.* II, 288); **люде** 1 (1488 *AS* I, 88); **! люде(х)** 1 (1435 *Cost.* II, 677); **людыи** 1 (1466 *BD* I, 105); *зам. місц.* **при людей** 1 (1389 *PEA* I, 28); *дав.* **людем, людемъ, люде(м), людемь, ludiem, ludem, лю(д)мъ** 43 (1389 *PEA* I, 26; 1391 *P* 45; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1437 *Cost.* II, 709; 1449 *Cost.* II, 742; 1466 *BD* I, 95; 1496 *BD* II, 405; 1499 *BD* II, 424; XV ст. *BC* 17; 1500 *АЛМ* 58 і т. ін.); **людѣ(м)** 1 (XV ст. *СЯ* 43); **людѧмъ** 1 (1484 *ЯМ*); *знах.* **люди, лю(дї)** 54 (1366 *P* 14; 1411 *P* 79; 1434 *Cost.* II, 675; 1444 *Cost.* II, 208; 1453 *Cost.* II, 462; 1466 *BD* I, 96; 1475 *BD* I, 200; 1481 *BD* I, 257; 1492 *AS* III, 23; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **людей** 13 (1430 *ГВКЛ* 8; 1478 *AS* III, 17; 1490 *Пам.;* 1495 *ВМЗД;* 1499 *AS* I, 118; XV ст. *СГЧА;* 1500 *АЛМ* вип. 2, 58; *АСД* II, № 3); **людии** 3 (1375 *P* 20; 1445 *СРК*); **лю(д)** 3 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *ДГПР;* 1475 *BD* I, 200); **люды** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **люде** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **! людехъ** 1 (1433—1443 *АРМ*); *зам. місц.* що боуде(т) **иа люды** чинити сѣ 1 (1472 *DIR«A»* 530); кривдо иа тых **люди** 1 (1459 *BD* I, 29); *ор.* **людми, лю(д)ми, людьми, лю(д)мї** 50 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1378 *P* 25; 1413 *GL* 48; 1430 *ГВКЛ* 7; 1448 *DIR«A»* 491; 1458 *BD* II, 262; 1466 *AS* I, 62; 1489 *AS* I, 89; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **людмы, ludmy, liudmy** 5 (1413 *GL* 48; 1430 *ГВКЛ* 8; 1499 *BD* II, 420); **люди** 2 (1464 *DIR«A»* 517; 1472 *DIR«A»* 530); *місц.* **иа людехъ, люде(х)** 3 (1449 *Cost.* II, 391; 1490 *Пам.;* 1500 *АСД* II, № 3); **иа людѣхъ** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **ЛЮДЇЄ, *ЛЮДЪ.**

ЛЮДЇЄ *мн.* (2) (*цсл.* людиє) городяни (1): даε(м) виданїє твоєи мл(с)ти, аже осташѧ ваши людїє, на имѧ щуль якобь и цирбы(с) оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675);

т о р г о в е с к ы є л ю д ї є (1) *див.* ***ТОРГОВСКЫИ** [2].

ФОРМИ: *наз.* **людїє** (1434 *Cost.* II, 675; 1453 *Cost.* II, 461).

Див. ще **ЛЮДИ** 7.

***ЛЮДСКИИ** *прикм.* (7) людський: Люцкые справы, еслибы не были стверженны голосомъ светковъ, албо сведецьтвомъ писма, бардзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26); вло(д)славъ бжиєю мл(с)тью кроль полскни… знаменито чинимы… иже какъ коли дьяволомъ… неприятелемъ людского поколѣнья зъеднано было ижь нѣкгды… александръ воєвода землѣ молдавскои з направы а рады неприятелии нашихъ… присѧгъ… намъ оучиненыхъ… переступивши и зломивши былъ на противу намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); колижь межи рожаемь людьскимь ничого не есть пилнишеє, нижьли памяти потребизна есть, абы дѣла листовымь писмомь и свѣдоцствомь оутвержено людьскимь про тожь мы иляшь воевода… знаменито чинимо… како… землю шепиньскую… дароуемы а ворочаемы тому истино(м) королеви (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); слушно єст ажбы вчинки людьскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѧт достаточнымъ сведетствомъ листов и иа потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **людского** 1 (1433 *P* 120); **лю(д)ска(г)** 1 (XV ст. *BC* 12); *ор. одн. ч., с.* **людьскимь, людскимъ** (1436 *Cost.* II, 706; 1451 *АкЮЗР* II, 106); *наз. мн. ч.* **людъскии** (1499 *AS* I, 117); *наз. мн. ж.* **люцкые** (1389 *PEA* I, 26).

***ЛЮДЪ** *ч., зб.* (2) *(населення будь-якої країни)* народ, жителі (1): зиаменитосто чинимы презъ тънь листь… иже мы романъ воевода… слубили есми и слубуємъ… королеви… вѣрне служити… на єго оусѣ неприѧтелѣ помагати… выѧвъши землю пруськую и литовьскую и с ону сторону кракова про далекость нашего люда ихъ оудрачениѧ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607);

◇ д о с п е ш н ы и л ю д ъ (1) *див.* **ДОСПѢШЕНЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **люда** (1393 *Cost.* II, 607); *місц. одн.* **оу людоу** (XV ст. *BC* 34).

Див. ще **ЛЮДИ** 5.

***ЛЮДЪСКИИ** *див.* ***ЛЮДСКИИ.**

***ЛЮДЬСКИИ** *див.* ***ЛЮДСКИИ.**

ЛЮТИКЪ *ч.* (3) *(особова назва):* и мы подлѣ г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рьского приказанья пытали есмо свѣтков: …пана Лютика, пана Мишка Глоуского (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); А при томъ были добрые люде па(н) васко люби(ч) писа(р) королевски(и)… па(н) лютикъ небогаты(и) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лютикъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **Лютика** (1475 *AS* I, 70).

***ЛЮТИЦЯ** *див.* ***ЛЮТЫЦЯ.**

ЛЮТКОВЪСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были исвѣдъци панъ судивои староста кракувъскии... панъ мартинъ лютковъскии (Бохур, 1377 *Р* 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лютковъскии** (1377 *Р* 24).

***ЛЮТЫЦЯ** *ж.* (3) *(назва річки у Волинській землі)* Лютиця: я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ ловы, погонными и осочъными... почонъ отъ Песчанъки бродку... до Любецкого мосту на болоте речъки Лютыцы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); я еще будучи в добром здоровю... дала есми єму по своєм животє имєнє оу вотчизну на имѧ Любчо... с полми... почонши посеред Мухотолок рекою Лютицєю до мосту (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *род. одн.* **Лютыцы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *ор. одн.* **Лютыцею** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **Лютицєю** 1 (1488 *AS* I, 242).

***ЛЮЦКЫИ** *див.* ***ЛЮДСКИИ.**

***ЛЯТЪСКИИ** *див.* **ЛАДСКИИ.**

***ЛЯХИ** *див.* ***ЛАХЫ.**

***ЛЯХОВСКИИ** *див.* ***ЛАХОВСКИИ.**

ЛАДСКИИ *прикм.* (8) польський, лядський (3): Мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... янъ окганка рокгозенскии пелка с копыдлова лѧдскии... слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси, легатоса и отъ ребра апостолского сѣдалища Лятъского и Литовъского и Немецъкого, въ Холъмѣ о святемъ дусѣ сыномъ нашего смѣрения старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); и єще єсми дали прѣ(д)реченном(у) болѣрин(у) пан(у) михаилу логоѳєт(у)... єдино мѣсто о(т) пустини близко граници лѣ(д)цкои, на имѣ сєлищє гавриловци, да осади(т) собѣ сєло (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218—219);

лѧдцкая (лѣская) земля (2) Польське королівство, Польща: и варє кто имє(т) звати или о(т) чужєи зємли или о(т) лѧ(д)цкую зємли или о(т) нашєи зємли, а тоты люди оуси кулко иму(т) быти, оу тоту монасты(р), да є(ст) и(м) слобо(д)но орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїати (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); мы Стефаи воєвод... чиным знаменито... оже даємь и дали єсмы сєс нашь лист нашємоу татарин(оу) и холопоу, що он побиглъ от нас а ис нашєи зємли до лѣскои зємли (Сучава, 1470 *BD* I, 140); гривна лѧдъцкая (3) *див.* **ГРИВНА** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **лѧдскии** (1433 *Р* 122); *род. одн. с.* **Лятъского** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *род. одн. ж.* **лѣскои** 1 (1470 *BD* I, 140); **лѣ(д)цкои** 1 (1445 *Cost.* II, 219); *знах. одн. ж.* **лѧ(д)цкую** (1453 *Cost.* II, 461); *род. мн.* **лѧдъцкихъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); **лѧцкихъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); **лѧдьскихъ** 1 (1433—1443 *АРМ*).

***ЛАДЦКИИ** *див.* **ЛАДСКИИ.**

***ЛАДЪЦКИИ** *див.* **ЛАДСКИИ.**

***ЛАДЬСКИИ** *див.* **ЛАДСКИИ.**

***ЛАС** *див.* **ЛѢСЪ.**

***ЛАТО** *див.* **ЛѢТО.**

ЛАХ *ч.* (1) *(особова назва):* А сє я пан Панаско Голубович, а я пан Михайло Цєлович, а я пан Лѧх Конюский сознаваєм симъ нашимъ листом жаловал пєрєд нами пан Федко канцлєр... на Данила (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лѧх** (1444 *AS* I, 41).

Див. ще ***ЛѢХОУЛЪ.**

!ЛАХВЬСКЫЙ *див.* ***ЛАХОВСКИИ.**

***ЛАХИ** *див.* ***ЛАХЫ.**

***ЛЯХОВЄ** *див.* **ЛАХОВО.**

ЛАХОВИЦКИ, ЛАХОВИЦЪКИ *ч.* (2) *(особова назва):* а при томъ боули свѣдоци, Панъ Татомиръ Балицки панъ ивашко Голєшєвски, Панъ Марко, Лѧховицъки, Самодєржа, Ватаманъ Лѧховицки (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лѧховицки, Лѧховицъки** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

ЛАХОВО *с.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Ляхів: а в лѧховє оу гиричи пану чусє нє надобє оуступати сѧ (Луцьк, 1434 *Р* 128); Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я... кн(ѧ)зю Сємєну Василєвичу ... продал єсми єму вѣчную отчизну свою... а то єстъ на имѧ: Квасилов... а Лѧхово (Володимир, 1470 *AS* I, 65); А пану Олє(х)ну на єго до(л)ницю (!) досталосє бачаница... А ляхово (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Лѧхово, ляхово** (1470 *AS* I, 65; 1478 *ЗРМ*); *знах. одн.* **лѧховє** (1434 *Р* 128).

***ЛАХОВСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) были... па(н) лама(н) хороужии лоуцькии... а па (!) михаило ляхо(в)скии (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9); А при том были люди добрыи: Пан Михайло Олександрович Загоровский... а пан Михайло Лѧхвьскый (!) (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ляхо(в)скии** 1 (п. 1450 *ПИ* № 9); **! Лѧхвьскый** 1 (1475 *AS* III, 14).

***ЛЯХОВЪ** *прикм.* (1) ◊ дворищє Ляхово *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Ляхова** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ЛАХЫ** *мн.* (4) **1.** Польща, Польське королівство (3): аже поидуть таровє (!) на лѧхы тогда руси неволѧ поити ис татары (б. м. н., 1352 *Р* 6); И тыми разы они засє к на(м) приє(ж)джали и жалова(л) на(м) тотъ Стєпа(н) є(р)моличъ з бра(т)єю своєю на курила и поведили на(м), што(ж) дє(и) пє(р)во сєго о(т)цы и(х) (право) мѣли пєрє(д) королємъ єго мл(ст)ю оу лѧсє(х) в радомли и(м) бы о(д)ны(м) о(т)суди(л) тую о(т)чи(н)ну (Вільна, 1495 *БСКИ*).

2. поляки (1): а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ священъниковъ, а не обидети; есмо бо нини, далъ Богъ, одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *дав.* **Ляхомъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *знах.* **лѧхи** 1 (1352 *Р* 6); **лѧхы** 1 (1352 *Р* 6); *місц.* **оу лѧсє(х)** (1495 *БСКИ*).

***ЛАЦКИИ** *див.* **ЛАДСКИИ.**

ЛАШКОВЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то свѣдоци панъ мартинъ воєвода... панъ бѣданъ лѧшковьскии соцкии тєрєбовєльскии луникъ (Львів, 1386 *Р* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **лѧшковьскии** (1386 *Р* 31).

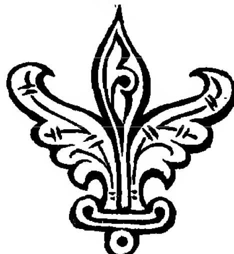

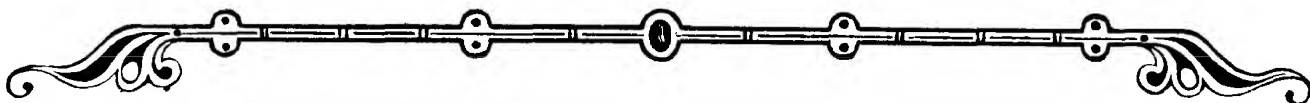

! **МА** ⟨**МЫ**⟩ (1): а по нашємъ животѣ кто будєтъ г(с)п(д)ръ нашєи зємли... то(т) щобы нє поруши(л)... нашєго данїа що родитє(л) нашъ да(л) и ма(!) дали за єго дш҃у и за нашє здравїє (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503).

Див. **МЫ**[1] 1.

МАГДА *ж.* (4) (*особова назва, пор.* Мъгдълинъ): и заплати(х) азь... оуси тоти вишєписанїи пинѣзи... оу роуки сєстра(м) єго магди и мари (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... Магда, дочка Михоулова... и оуноуковє єи... и дали... ⟨от⟩ сво(є)го праваго оурика... єдно сєло... слоугам нашим Работѣ и сєстри єго Сорѣ (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Магда, ма(г)да** (1488 *ДГСВМЩ;* 1493 *BD* II, 14); *род. одн.* **магды** (1472 *DIR«A»* 528); *дав. одн.* **магди** (1488 *ДГСВМЩ*).

МАГОША *ж.* (2) (*особова назва, мад.* magaš «високий»): мы Стефанъ воєвода... знамєнито чиним, ожє... прїидоша прѣд нами... наши слоуги Петрѣ и брат єго Онє и сєстри их Магоша и Станка... и продали... єдно сєло... слоугам нашим Ивоулоу Мъндрѣ и братаничю єго Тоадєроу (Сучава, 1493 *BD* II, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Магоша** (1493 *BD* II, 18); *дав. одн.* **Магошє** (1493 *BD* II, 19).

***МАЄСТАТЪ** *ч.* (9) (*стч.* majestát, *стп.* majestat, *лат.* majestas) **1.** (*титул верховного правителя*) величність (4): а на крѣпость тому всєму вышєписаному пєчать маистату нашого вєлѣли єсмо привѣсити (Ланчиця, 1433 *P* 121); Въ соуботоу, въ дєнь свѦтого Францишка... снємь посполиты зємль маистатоу господарѣ кролѣ єго милостѣ роуских и подолских и молдавських на полноумь мѣстьци под Хотинєм был и сталь и чинєнь (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

2. грамота верховного правителя (4): а тамъ прє(д)рєчєныи господаръ, коро(л) казимиръ, имаєтъ на(с) своимъ маистатомъ потвєрдити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); ми Стефан воєвода... вызнавами и явно чиним ис тым то нашим листом, и знамєнитым и вєрным и хр⟨ис⟩тїанским маистатом (Сучава, 1462 *BD* II, 292); А сєт (*в ориг.* сє(т).— *Прим. вид.*) мы Стефань воєвода... вызнавамы... ис тым то нашимъ свєтлымь и справєдливым и милє выписаимь маистатомь каждомоу добромоу... кто коли на тоть наш вєрны листь позрить... ажє мы и слюбоуємь и слюбили єсми... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости вєрни и подьдани были на вєки (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301).

3. пєчать верховного правителя (1): а на крѦпькость (!) томоу всємоу маєстатъ нашъ єсмо прывѦсили и наша рада зємли молдавскоѣ свои пєчати къ сємоу нашомоу листоу прывѣсили жъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 717).

ФОРМИ: *род. одн.* **маистатоу, маистату** 3 (1433 *P* 121, 125; 1467 *BD* II, 297); ! **мистатоу** 1 (1462 *BD* II, 285); *знах. одн.* **маєстатъ** 1 (1442 *Cost.* II, 717); **маистатъ** 1 (1439 *Cost.* II, 713); *ор. одн.* **маистатом, маистатомъ, маистатомь** (1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 292; 1468 *BD* II, 301).

! **МАЄ(Т)** ⟨**МАТЄРЬ**⟩ (1): Розмышлєниє єсть и має(т) (!) вси(х) цно(т) (XV ст. *BC* 14 зв.).

Див. **МАТИ**[1].

***МАЕТНОСТЬ** *ж.* (2) (*земельне володіння*) маєток, маєтність: Васылый Сангушковичъ... и мы дворанє господарскіе... былысмо у землянына повету Браславского, пана Карпа Ивановыча Мыкулынского... и покладалъ передъ намы лыстъ господара его мылости... которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими и бояры Хмелныцкимы разсудылы, и грани около маетностей его учинылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маетностей на Волыню... отъ князя Луцкого и Володимерского Люборта Кгедиминовича (Городно, 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1).

ФОРМИ: *род. мн.* **маетностей** (1430 *ГВКЛ* 7; 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1).

МАЖА *ж.* (11) (*мад.* mázsa) (*великий купецький віз, запряжений волами*) мажа: И дали єсми том(оу) монастирю на каждоє лѣто по(д) в҃ мажи рибоу о(т) кєлїи (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); развѣ которїи боудоут возити рибоу, он абы давал от єдноу мажоу єдноу рибоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мажа** (1466 *BD* I, 105); *род. одн.* **мажи** (1466 *BD* I, 96); *знах. одн. зам. род.* от єдну **мажоу** (1495 *BD* II, 64); *наз. мн.* **мажи** (1470 *DIR«A»* 523); *род. мн.* **ма(ж)** (1472 *ДГСВМ*); *знах. мн.* **мажи** (1446 *DIR«A»* 485; 1466 *BD* I, 105; 1470 *DIR«A»* 523; 1472 *ДГСВМ*).

МАЗОВЄСКИ *ч.* (1) (*особова назва*): а свѣдковє на то панъ хрщєнъ судомирски(и)... панъ пашко мазовєски (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мазовєски** (1399 *P* 59).

МАЗОВЄСКИІ *прикм.* (1) (*стп.* mazowiecki, *пор.* Mazowsze — *історична область у Польщі):* Мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски па(н) Ѧнъ дѣди(ч) тарнов(с)ки староста ру(с)ки... па(н) пєтрѣ воєвода мазовєскиі... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи... г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ... с одної строны мєжи панєю Ѧдвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны... о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мазовєскиі** (1404 *P* 69).

Див. ще ***МАЗОВЬСКЫЙ.**

МАЗОВШАНИНЪ, МАЗУВШАНИНЪ *ч.* (3) (*особова назва):* А при томъ были исвѣдъци панъ ходько быбѣлъскии... панъ пашко мазувшанинъ (Вишня, 1393 *P* 52); мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски па(н) Ѧнъ дѣди(ч) тарнов(с)ки... гнѣво(ш) подкомори

Ашекъ мазовшАни(н) мичко куликов(с)ки... чинимы знаемо како ко(л) та рѣчь межи... г(с)дрмъ кроле(м) влодиславомъ... с однои строны межи панею Адвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны... о залѣсие ...на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мазовшаниъ** 1 (1400 *P* 61); **мазувшаниъ** 1 (1393 *P* 52); **мазовшАии(и)** 1 (1404 *P* 69).

***МАЗОВШАНИНЪ** *див.* **МАЗОВШАНИНЪ.**

***МАЗОВЬСКЫЙ** *прикм.* (2) (*пор.* Mazowsze — *історична область у Польщі):* Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ... оже я кнАзь еоунутии и кистютии... чинимы мнръ твердыи ис... казимиромь мазовьскымь и съ его землАми... мазовьскою, люблиньскою сетѣховьскою и со львовьскою (б. м. н., 1352 *P* 5).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **мазовьскымь** (1352 *P* 5); *ор. одн. ж.* **мазовьскою** (1352 *P* 5).

Див. ще **МАЗОВЕСКИЙ.**

МАЗУВШАНИНЪ *див.* **МАЗОВШАНИНЪ.**

МАИ *ч.* (53) (*гр.* μάιος, *лат.* maius) (*назва місяця)* травень, май: писано под нашими печатами на столномъ мѣстѣ оу сигѣтоу вѣ лѣ(т) ѕ и п҃ и вı҃ м(с҃)ца мая въ а҃ дн҃ь (Сігет, 1404 *ГМ*); писано оу долнїи торгъ оу лѣто шестотысАчное девАтьсоть и девАтнадесАте лѣто, маїя ке҃, оу пне(д)лни(к) по оузне(с)ни гн҃и (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); писа(н) оу луцку... м(с҃)ца мая е҃ де(н) (Луцьк, 1434 *P* 128); А писан в Киеве мая осмого дня индиктъ четвертыи-надцать (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); Пис(а) Ион даскал оу Яс, в лѣто ≠ѕцпд, маїа кв (Ясси, 1476 *BD* I, 209); Писанъ у Кракове, мая 30 день, инъдиктъ 5 (Краків, 1487 *РИБ* 227); Pysan w Tryszyni maja 3 den (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **маи, ма(и), ma(i)** 16 (1434 *Cost.* I, 391; 1435 *Cost.* I, 409; 1436 *ВАМ* 30; 1443 *Cost.* II, 127; 1459 *DIR«A»* 514; 1462 *BD* I, 56; 1479 *BD* I. 226, 229; *Cost. S.* 99; 1484 *BD* I, 279 і т. ін.); *зам. род.* м(с)ца **маи, ма(и), ma(i)** 10 (1425 *Cost.* I, 174; 1437 *Cost.* I, 516; 1443 *Cost.* II, 145; 1449 *Cost.* II, 380; 1470 *BD* I, 148, 151; 1475 *BD* I, 207; 1480 *DC* 10; 1484 *BD* I, 277); *род. одн.* **мая, маА, maja, маїа, маия, маїя, маиА** 26 (1404 *ГМ;* 1411 *Cost.* II, 638; 1426 *ВАМ* 22; 1431 *ГВКЛ* 9; 1446 *P* 153; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1476 *BD* I, 209; 1481 *KI;* 1489 *АМВ;* 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **маю** 1 (1484 *BD* I, 283).

МАИБОРЗО *присл. найв. ст.* (1) найшвидше: тогди им... имаем дати вѣдати... како мочи моум маиборзо (Гирлов, 1499 *BD* I, 423).

Пор. **БОРДЗО.**

МАИКОЛА *ж.* (3) (*особова назва):* мы александръ воевода... знаемо чинимь... оже тота истиннаА маиколА дъщи стоАнова... и съ своими оунучаты... тАгали на влада (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127).

ФОРМИ: *наз. одн.* **маиколА** (1418 *Cost.* I, 126, 127); *ор. одн.* **маиколеА** (1418 *Cost.* I, 127).

МАИПОЖИТОЧНѢИ *присл. найв. ст.* (1) найкорисніше: А пак... Ян Олбрахть ... ис... братїю его милости, тогди имали би перевозити сѣ также... по коуда сѣ им и нам боудет видити маиполипшеи, маипожиточнѣи, тоуда перевозити сѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

МАИПОЛИПШЕИ *присл. найв. ст.* (1) найкраще: А пак... Ян Олбрахть... ис... братїю его милости, тогди имали би перевозити сѣ також... по коуда сѣ им и нам боудет видити маиполипшеи, маипожиточнѣи, тоуда перевозити сѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **НАИЛИПШЕ, НАЛЕПЕЙ.**

Пор. ***ЛѢПШЕ, ЛѢПѢЙ.**

***МАИСТАТЪ** *див.* ***МАЕСТАТЪ.**

***МАКАВЕИ** *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Μακκαβαῖος, *гебр.* Macchabaei) Маковій: пришолъ кнАзь Феодоръ... мѣсеца аугуста въ а҃ день на дн҃ь стхъ м(ч)нкъ макавеи (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *род. мн.* **макавеи** (1403 *RS* 338).

***МАКАРИЕВЪ** *прикм.* (2): да боуде(т) емоу и его градиною и съ вѣсѣмъ намѣстиемъ тое оусе вышеписанное и винogра(д) и мѣсто о(т) келїи и калугера макариева келиа и съ вѣсѣмъ приселениемъ (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **макариева** (1443 *Cost.* II, 185); *знах. одн. ж.* **макариевоу** (1443 *Cost.* II, 125).

Пор. **МАКАРЇЕ.**

МАКАРЇЕ *ч., невідм.* (3) (*особова назва, молд., цсл.* Макарии, *гр.* Μακάριος) Макар: а господство мы оу том благопроизволих нашим благым произволенїем... и оучинили есми и въ задоушїе... яко да оутвръдим и оукрѣпим наш свАтыи монастир... где ест ïегоумен молебник наш кір поп Макарїе (Ясси, 1497 *BD* II, 99—100); Тое въсе вышеписанное да ест томоу свАтомоу нашемоу монастири... где ест ïегоумень (*в ориг.* ïегоуменнь.— *Прим. вид.)* ïермонах кір поп Макарїе, от нас оурик (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

Див. ще ***МАКАРЪ.**

***МАКАРЪ** *ч.* (1) (*особова назва, пор. цсл.* Макарии): Макару Володковичу волость Биринъ на годъ, послѣ первыхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Макару** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

Див. ще **МАКАРЇЕ.**

! МАККСИМА ⟨МАКСИМА⟩ *див.* **МАКСИМЪ.**

***МАКРЯ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Мокрина): тое въсе що бы емоу оурикъ съ вѣсѣмъ доходомъ емоу и дѣтемъ его и братїамъ его, макрѣ и михаилоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290).

ФОРМИ: *дав. одн.* **макрѣ** (1429 *Cost.* I, 290).

***МАКСАКЪ** *ч.* (1) (*особова назва, тюрк.* maqsaq «що любить славу»): мы кнА(з) дв҃дъ дмитриеви(ч)... макса(к) кгирдиви(д) Сѣликъ сн҃ъ его семе(н) воилови(ч)... чинимы знамени(т)... како... коли кнА(з) ... дмитрии... велико(м)... володиславу... вѣрность... слюби(л) а мы... ислюбуемы за него (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **макса(к)** (1388 *P* 38).

МАКСИМЪ *ч.* (21) (*особова назва, гр.* Μάξιμος, *лат.* Maximus): а писана грамота... оу четверто(к) м(с)ца генъварА оу ка дн҃ь на памАть ст҃го оц҃а макксима (!) исповѣдника (Погоничі, 1422 *P* 98); Ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ: пана Максыма Тымковыча, пана Ярмолу, пана Евсея и пана Кмыту (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); А на то ест... вѣра болѣрь наших... в. п. Ивашка и в. п. Максима пръкалабове келеиских (Сучава, 1484 *BD* I, 279); Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) кие(в)ски(и) сознаваю симъ мои(м) листо(м) прода(л) есми мѣстцо свое коморное (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Максимъ, макси(м)** (1480 *BD* I, 241; 1481 *ГПМ;* бл. 1500 *ПИ* № 2); *род. одн.* **Максима, ма(к)сима, ! макксима** 13 (1422 *P* 98; 1424 *P* 99; 1436 *Cost.* I, 484; 1437 *Cost.* I, 541; 1479 *ВАМ* 62; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 259; 1482 *BD* I, 260; 1483 *BD* I, 268; 1484 *BD* I, 279 і т. ін.); **Максыма** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *дав. одн.* **максимоу** (бл. 1500 *ПИ* № 2); *знах. одн.* **Максыма** (1430 *ГВКЛ* 8).

Див. ще **МАКСИНЬ.**

МАКСИНЕЩИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и потвердили есми емоу... дроугое село Лозна... и Максинещїи (Сучава, 1480 *BD* I, 246); а хотар тои вишеписа(н)но(и поло)вини село, на имѣ максинещи, вышнои части, да е(ст) о(т) оусего хотара половина (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 212).

ФОРМИ: *наз.* **максинещи** (1497 *Cost. S.* 212); *род.* **Максинещи** (1497 *Cost. S.* 212); *знах.* **Максинещїи** (1480 *BD* I, 246).

***МАКСИНЄЩЇИ** *див.* **МАКСИНЄЩИ.**
***МАКСИНЪ** *див.* **МАКСИНЬ.**
МАКСИНЬ *ч.* (14) (*особова назва, молд., пор.* Максимъ): а на то є(ст) великаа мартоурїѧ... па(н) борра шандро и па(н) максинь келїискыи(х) (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98—99); мы стефа(н) воєвода знамєнито чини(м)... ожє тота истин(н)аа мароу(ш)ка, дочка стана максина, жаловали єсми ⟨єи особн⟩ою нашєю мл(с)тїю (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 212).
ФОРМИ: *наз. одн.* **максинь** (1479 *Cost. S.* 99); *род. одн.* **максина, Ма(к)сина** 12 (1479 або 1480 *Cost. S.* 105; 1479 *ПГВСА;* 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 262; 1483 *BD* I, 272; *Cost. S.* 122; 1484 *BD* I, 283, 286; 1497 *Cost. S.* 212 і т. ін.); ! **Мисина** 1 (1483 *BD* I, 270).
Див. ще **МАКСИМЪ.**
***МАКСЫМЪ** *див.* **МАКСИМЪ.**
***МАЛАЯ БЫСТРИЦЯ** *ж.* (1) (*назва річки у Галицькій землі):* а тая села лежат в Галицкой волости, на Малой Быстрици (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на Малой Быстрици** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).
***МАЛАЯ ИВЄНКА** *ж.* (2) (*назва річки у Київській землі):* а писали єсмо г(с)дрю Своємоу на памѧ(т)... С ловько(в)скоє дороги по малоую ивєнкоу, а малою ивєнкою по ло(в)ко(в)скоую дорогоу (б. м. н., 1458 *Р* 167).
ФОРМИ: *знах. одн.* **малоую ивєнкоу** (1458 *Р* 167); *ор. одн.* **малою ивєнкою** (1458 *Р* 167).
***МАЛАЯ РЄБРЇЧОАРА** *ж.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу оу нашеи земли оу молдавскои на Малою Рєбрїчоарѣ селищє Никооарино (!) (Сучава, 1459 *BD* I, 27).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на Малою Рєбрїчоарѣ** (1459 *BD* I, 27).
Див. ще ***РЄБРИЧОАРА.**
!МАЛЄБНИКЪ *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**
***МАЛЄЄВСКИИ** *прикм.* (2) ◇ поле малєєвскоє *див.* **ПОЛЄ** 1.
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **малєєвскоє** (1478 *AS* III, 17); *ор. одн. с.* **малєєвским** (1478 *AS* III, 17).
МАЛЄХОВСКИИ, МАЛЄХОВЬСКІИ *ч.* (2) (*особова назва):* а при томъ были шлѧхєтнии панове... михалъ малєховскии янъ хлопєцкии (Львів, 1421 *Р* 94); а закопы копали панъ михалъ малєховьскіи панъ григорь бартошовьскіи (б. м. н., 1424 *Р* 104).
ФОРМИ: *наз. одн.* **малєховскии, малєховьскіи** (1421 *Р* 94; 1424 *Р* 104).
***МАЛЄЧКОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва):* коупилъ панъ ганько сварць... в олєшка оу оу (!) малєчковича... село и землю (Львів, 1368 *Р* 15).
ФОРМИ: *род. одн.* **малєчковича** (1368 *Р* 15).
***МАЛЖОНЪКА** *ж.* (2) (*стп.* małżonka) жінка, дружина: о оудова(х) и о ма(л)жонъка(х) имже поспо(л)но запїсанїє нєзалежи(т) николи (XV ст. *ВС* 33).
ФОРМИ: *місц. мн.* **о ма(л)жонъка(х), малъжо(н)кахъ** (XV ст. *ВС* 8, 33).
МАЛИНСКИЙ *ч.* (1) (*особова назва):* А при томъ были свєдки наши верная рада: панъ Немира, староста Луцкий, а панъ Федорко Малинский (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Малинский** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).
***МАЛИНЦИ** *мн.* (1) (*назва села на Буковині)* Малинці: тѣм мы... дали и потвръдили єсми єму... села на имѣ шизкоуци, гдє бы(л) юрїєва двора (!) на прутѣ, и мали(н)ци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).
ФОРМИ: *наз.* **мали(н)ци** (1456 *Cost.* II, 577).
***МАЛИНЪ** *прикм.* (2): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прѧд нами... Оурита, дочка Малина, оуноука Жоуржа Пїатра и продала свою правоую отниноу... єдно село на оустїє Рєбричоари (Сучава, 1490 *BD* I, 390).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Малина** (1490 *BD* I, 390); *дав. одн. ж.* **Малини** (1490 *BD* I, 390).
Пор. **МАЛѢ.**

***МАЛИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... село гдє би(л) мали(ч) оу жоуржики (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).
ФОРМИ: *наз. одн.* **мали(ч)** (1437 *Cost.* I, 541).
***МАЛМАЗИЯ** *ж.* (1) (*стп.* małmazyja, *стч.* malvazie, *лат.* malvazia) (*сорт виноградного вина, яке виробляли у грецькому місті Мальвазії)* мальвазія, малмазія: а мы имаємъ давати паноу дєтрихоу на кажды рокъ... по дєсѧть бочокъ вина и по двѣ бочки малмазию (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747).
ФОРМИ: *знах. одн. зам. род.* двѣ бочки **малмазию** (1449 *Cost.* II, 747).
МАЛО *присл.* (14) **1.** (*у невеликій кількості)* мало (4): ино тоу(т) были мно(г) рѣчи, заноу(ж) паноу кости сѧ видѣло ажє мало имає(т) за свои пинѣзи (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); але коли боудєтъ намъ надобы или соукно или инаѧ торговлѣ, или много или мало, а мы алибо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши и надобноє оузѧти (Сучава, 1460 *BD* II, 275).
2. (*недостатньою мірою)* мало (1): И сова рє(к), я о вашо єднанье мало звѣдо(м), ни(ж)ли положы ты мнѣ записы пєрєдъ г(с)дрє(м), што жона твоѧ мѣла на вєно собє (Вільна, 1495 *ВМБС*).
3. (*у сполуч. з прислівниками вищого ступеня)* трохи, дещо (8): а хотаръ тому сєлоу... бахлоуємъ долоу до долины що є мало пониже липовы (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); И он о том до насъ отписал, штож то естъ так, какъ он намъ поведал, иж только тое землицы мало болши двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);
◇ мало подлы (1) недалеко: мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... ожє... дали єсмы стѣи єп(с)кпии нашои... два сєла авєровци што на сучавѣ а другоє сєло гръцькоє што мало по(д)лы ⟨...⟩є сучѧвського торга (Сучава, 1403 *ДГАА*).
Пор. **МЄНШИ, МНѢ, НАМНЄ.**
МАЛОВ *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі)* Малеве: и мы... даемъ ⟨и⟩ дали есмо и записали за его вѣрную службу села на имя Малов, а Охматковъ, а Пашева, а Золочов у Луцкомъ повѣте (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Малов** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).
***МАЛОЄ** *с.* (1) (*назва села у Польщі, пор.* Małe): мы войцєхъ... ярцибискупъ гнѣзденский збыкгнѣвъ краковский... судивой з остророга познанский... войцехъ з малого ланчицкий... слюбуємы и слюбили єсмы... стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).
ФОРМИ: *род. одн.* **малого** (1433 *Р* 122).
***МАЛОСТЬ** *ж.* (1) (*те, що не має великого значення)* малість: Оустаємь (!) к соудоу гдѣ соудья сє(д)ть нє по(д)лоугъ порсоуны (!) а по(д)лоугъ вєлїкостї алюбо малости имає(т) быти прїстоупъ к соудоу (XV ст. *ВС* 13).
ФОРМИ: *род. одн.* **малости** (XV ст. *ВС* 13).
МАЛОФѢИ, МАЛОѲЄИ *ч.* (3) (*особова назва, цсл.* Малахии, Малахеи, *гр.* Μαλαχίας) Малафій: а тои рѣчи свѣдъци... панъ малофѣи панъ михалко грабовьцкии (!) (Галич, 1409 *Р* 74); Малоѳє(и) зємлю дє(р)жить Трибесо(в)щиноу а с тоє земли даеть чотыри вєдра мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).
ФОРМИ: *наз. одн.* **малофѣи** 2 (1409 *Р* 74; 1413 *Р* 83); **Малоѳє(и)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).
Див. ще **МАЛОХѢИ.**
МАЛОХѢИ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Малахии, Малахеи, *гр.* Μαλαχίας) Малафій: а писалъ писарь малохѣи королевымь приказомъ (Львів, 1399 *Р* 59).
ФОРМИ: *наз. одн.* **малохѣи** (1399 *Р* 59).
Див. ще **МАЛОФѢИ.**
МАЛОѲЕИ *див.* **МАЛОФѢИ.**
! МАЛСКОГО ⟨МАХАЛСКОГО⟩ *див.* ***МАХАЛСКИИ.**
***МАЛЪЖОНКА** *див.* ***МАЛЖОНЪКА.**

***МАЛЫЙ** *прикм.* (592) 1. *(за розміром)* малий, невеликий (32): А з другое стороны улицы до цмынтару... А около ку замку до малое церквы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); Билъ намъ чоломъ писарь нашъ, ключникъ Виленскій... о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Надаю... Городище и з лесами... з доуброваами сєножа(т)ми и рє(ч)ками Малими в роусавоу впадаючими (Прилуки, 1459 *P* 171); а кн⟨ѧ⟩зь Сємєн... имаєт мѣти, дєржати и поживати ис полми и гроблѧми, из дубровами... из ловищи з малыми и з вєликими звєрѧты (Володимир, 1470 *AS* I, 65); А Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины и замежокъ малое нивки, которая ж посполито с Клиноватою (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Што на крємєнъцы подано три фоуклєри а чотыри про(х)ницы пушєкъ малы(х) s а пищалъ одна (б. м. н., XV ст. *ИК*); А хотар... чєрєс малоую топлицоу и чєрєс ровнину прости оу Прокопов сад на столпь (Сучава, 1499 *BD* II, 136);

м а л а я д о р о г а (4) *(на противагу до великої дороги — битого шляху)* польова дорога, стежка: А хотар тому мѣстоу да єст... малою дорогою чєрєс рѣдь... до хотарѣ Къшотова (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114—115); А хотарь... малою дорогою до сто(л)па (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

2. *(у кількісному відношенні)* малий (4): мы стєфа(н) воєво(д)а... чинимъ знамєнито... ожє... дали и потвръдили єсми... нашєм(у) монастирю... мыто вєликоє и малоє и пєрєпи(с) о(т) бакова (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515); Не оубоися малая мое стадаблгоизволи бо оц мои небесныі (поч. XV ст. *ОБРН* 141); они абы нє платили малоє мыто тамо оу Бръладѣ, ни от єдинои тръговли (Бирлад, 1495 *BD* II, 64);

н а м а л ѣ (1) за малу ціну, дешево: никто да нѣ волєнъ продаті Ж ни на множѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); г р о ш и к ъ м а л ы и (1) *див.* ***ГРОШИКЪ**.

3. *(за віком)* малолітній, малий (2): а на городе... челѧди в паробки а двє жо(н)цє а троє дєтє(и) малы(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

4. *(за значенням)* малий, маловажний, незначний, дрібний (27): ни глобници, ни припашари... щобы нє смѣли бантовати и(х), а ни су(д)ци глобу оузѣти о(т) ты(х) лю(д)... хотѣ будє(т) мє(ж) тѣми лю(д)ми... бу(д) какоє *(в ориг.* какокоє.— *Прим. вид.)* дило, или вєликоє, или малоє (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); на том соимѣ оуси рѣчи имаютъ быти соужены, велики и малы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); оу жалоба(х) оу деди(ч)ны(х) алюбо вы ины(х) вєликы(х) нє смєєть веньци брать адно четыри гроши памє(т)но(г) а в малы(х) два(н) гро(ш)и (XV ст. *BC* 22); а до тих люди... аби нє имали дило ни єдин наш боѧрин, ани старости... ни соудити их, ани глобоу оузѧти от них, ни за вєликоє дило а ни малоє дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257);

м а л а я п є ч а т ь (1) *(на противагу великій печаті)* мала печать: а на болшєє потвєржєнїє вєлѣли єсмы привѣсити нашоу пєчать малоую къ семоу листоу нашємоу (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); м а л ы и с о у д ы (1) засідання суду, які відбувалися щомісяця: хочомъ на малыхъ соудѣ(х) ижє пєрвыи рокъ и дроу(г)и простою немоцью можеть о(т)ложить, а третїи правою немоцью (Вільна, XV ст. *СЯ* 40).

5. *(за своїм становищем у суспільстві)* дрібний, незначний (4): рома(н) воєво(д)... пишє(м) прїѧтели(м) наши(м) мылимъ (sic. — *Прим. вид.*) су(д)цємъ и шо(л)тузу и пръгарє(м) и оуси(м) купцє(м) вєлыкы(м) и малы(м) (Баків, 1447 *Cost.* II, 731—732); мы Стефань воєвода... вызнавамы... ис тым то нашимь... маистатомь каждомоу добромоу и вєликомоу и маломоу ажє мы и слюбоуємь и слюбили єсми... Казимировѣ, милостію божїю королєвѣ полскомоу (Сучава, 1468 *BD* II, 301);

⟨б о я р и н ъ⟩ м а л ы и (504), м а л ы и б о л ѣ р и н ъ (4) *див.* **БОЯРИНЪ**; п а н ъ м а л ы и (5) *див.* **ПАНЪ** I;

◇ о т м а л ы х ъ и д о в є л и к ы х ъ (1) без винятку: Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своею женою... записоувае(м) исъ своее очины... исъ своего двора десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеницы и съ овса и съ ячменю и съ яры(х) пшеницы и съ гороховь и съ всее ярины почень о(т) малы(х) и до великы и къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178); о т ъ в е л и к а и д о м а л а (1), о т м а л а д о в є л и к а (1) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 8; М о г о в и щ є м а л о є (1) *див.* **МОГОВИЩЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ма(л)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *род. одн. ч.* **малого** 2 (1420 *Cost.* I, 135; 1457 *BD* I, 4); **мала** 2 (1456 *ЭСФ;* 1468 *BD* II, 305); *зам. род. одн. ж.* до **малого** дорогоу 1 (1488 *ДГСПМ*); *дав. одн. ч.* **маломоу** (1468 *BD* II, 301); *ор. одн. ч., с.* **малымь** (1473 *ШКН* 165); *місц. одн. ч., с.* **о (на) малом, мало(м)** 2 (1453 *Cost.* II, 492); **на малѣ** I (1401 *ЗКЄ*); *наз. одн. с.* **малоє** 2 (1447 *Cost.* II, 288; XV ст. *BC* 35 зв.); **мало** 1 (XV ст. *BC* 36); *знах. одн. с.* **малоє** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *BD* I, 9; 1460 *DIR«A»* 515; 1466 *BD* I, 95; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); *наз. одн. ж.* **мала** (1446 *ПГСПМР*); *род. одн. ж.* **малое** 3 (1389 *PEA* I, 27; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **малои** 2 (1420 *Cost.* I, 135; 1448 *ДГПР*); *знах. одн. ж.* **малоую** (1415 *Cost.* I, 121; 1446 *ПГСПМР;* XV ст. *BC* 14 зв.; 1499 *BD* II, 136); *ор. одн. ж.* **малою** 4 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1466 *BD* I, 114; 1488 *ДГСПМ*); **малои** 1 (1488 *ДГСПМ*); *місц. одн. ж.* **на малои** (1453 *Cost.* II, 445); *наз. мн. ч.* **мали** 9 (1460 *Cost. S.* 34; 1464 *BD* I, 84; *DIR«A»* 517; 1472 *BD* I, 170, 172; *DIR«A»* 530; *Cost. S.* 88; 1476 *BD* I, 209; 1480 *BD* I, 241); **малїи** 6 (1421 *Cost.* I, 142; 1463 *BD* I, 74; 1466 *BD* I, 115; 1467 *BD* I, 123; 1471 *ДГСМПБ;* 1479 *BD* I, 224); **малы** 5 (1449 *Cost.* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1461 *BD* I, 45; 1466 *BD* I, 113; 1467 *BD* II, 297); **малыи, małyi** 4 (1465 *GL* 176; 1473 *BD* I, 187; 1474 *PГС*); *наз. мн. ж.* **малы** (1467 *BD* II, 297); *род. мн.* **малых, малыхъ, малыхь, малы(х), małych** 228 (1401 *RIR;* 1411 *Mih. Alb.*; 1420 *Cost.* I, 136; 1427 *DBAc* 23; 1434 *Cost.* I, 386; 1445 *Cost.* II, 212; 1459 *BD* I, 34; 1467 *BD* I, 119; 1484 *BD* I, 277; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **малих, малихъ, малихь, мали(х), малїх** 186 (1428 *Cost.* I, 224; 1438 *Cost.* II, 8; 1445 *Cost.* II, 231; 1454 *Cost.* II, 513; 1462 *BD* I, 67; 1471 *DIR«A»* 527; 1483 *Cost. S.* 122; 1490 *BD* I, 388; 1495 *BAM* 71; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **малыих, малыи(х)** 3 (1425 *Cost.* I, 173; 1441 *DBAc* 38; 1444 *DIR«A»* 481); **! малы** 1 (1471 *DIR«A»* 525); **! милы(х)** 1 (1447 *Cost.* II, 732); *дав. мн.* **малы(м)** 1 (1447 *Cost.* II, 732); **малим** 1 (1463 *BD* II, 295); *зам. род.* а на то є(ст)... в. въсѣхъ боѧръ молдавскыхъ и вєлицѣ(м) (!) же и **малымъ** 1 (1433 *Cost.* I, 362); *знах. мн. ж.* **малые** (1495 *АЛМ* 88, 89); *ор. мн.* **малими, Малими** 51 (1458 *Cost.* II, 814; 1464 *BD* I, 83; 1470 *BD* I, 147; 1478 *BD* I, 218; 1481 *BD* I, 249; 1484 *BD* I, 282; 1487 *BD* I, 297; 1488 *BD* I, 317; 1495 *BD* II, 87; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **малыми** 29 (1424 P 100; 1461 *BD* I, 45; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1473 *BD* I, 186; 1476 *BD* I, 208; 1479 *Cost. S.* 98; 1495 *BD* II, 81; 1497 *BD* II, 102; 1499 *AS* I, 11 і т. ін.); **малимы** 3 (1499 *BD* II, 130, 134, 144); **małymy** 1 (1465 *GL* 176); *місц. мн.* **на (о) малыхъ, малы(х)** (XV ст. *BC* 12 зв., 22; *СЯ* 40, 43); *кл. ф. мн. с.* **малая** (поч. XV ст. *ОБРН* 141).

Див. ще ***МАЛАЯ БЫСТРИЦЯ, *МАЛАЯ ИВЕНКА, *МАЛАЯ РЄБРЇЧОАРА, *МАЛЫИ БАХЛОУЄЦЬ, МАЛЫИ КРИХОВЄЦЬ, *МЕЗОЧЪ МАЛЫЙ.**
Пор. **МЄНЪШЫЙ.**

***МАЛЫИ БАХЛОУЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* Тѧмъ ми видѣвше єго правоу... слоужбоу до нас... и дали и потвръдили єсми ємоу... млин на матки Малом Бахлоуєцѣ (Сучава, 1458 *BD* I, 24).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на... Малом Бахлоуєцѣ** (1458 *BD* I, 24).

Див. ще *БАХЛОУЄЦЬ.

МАЛЫИ КРИХОВЄЦЬ *ч.* (4) *(назва потоку у Львівській землі):* а мы... сталї по(д)лї потока малого крїховцѧ оу кроуглы(х) лозъ кдє переходи(т) дорога о(т) зоудечова к долїнѣ (Зудечів, 1421 *P* 95—96); а тыи старци... вызнали и оуказали староую границю и врочища... почєнши о(т) малого криховца о(т) потока (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **малыи криховєць** (1421 *P* 96); *род. одн.* **малого крїховцѧ** 1 (1421 *P* 95—96); **малого криховца** 1 (1430 *P* 116); *знах. одн.* **малыи крїховєць** (1421 *P* 96).

МАЛѢ *ж.* (7) *(особова назва):* тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу ... селище Жоуржа блидарѣ, що коупил обѣ селищи оу Бълы и оу дочкы Иванова оу Мали (Сучава, 1459 *BD* I, 27); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... сестра єго Малѣ и непотове их Мирча и Влад... и продали... село на имѣ щоубєюл... господствоу мы за с̃и злат татарских (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Малѣ** (1488 *BD* I, 323, 354; 1492 *BD* I, 509); *род. одн.* **Малѣ** 1 (1484 *BD* I, 286); **Мали** 1 (1459 *BD* I, 27); *дав. одн.* **Мали** (1488 *BD* I, 323, 355).

***МАЛѢСА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїи Лаоури... та до обръшїє Малѣси (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **Малѣси** (1490 *BD* I, 420).

***МАЛѦТЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* тоє въсє що бы ємоу оурикъ съ всѣмъ доходомъ, ємоу и братїамъ его малѧтоу и строи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 473).

ФОРМИ: *дав. одн.* **малѧтоу** (1436 *Cost.* I, 473).

МАМАИ *ч.* (2) *(особова назва, тюрк.* Mamaj): а оу то(м) сели десѧть хыжъ татарскы(х), на имѧ мамаи съ своими дѣтми и албашъ съ дѣтми (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 494); А се я Некраш Колчеєвич из братьею своєю на имѧ из Мацыною и с Мамаєм сьзнаваєм... иж єсмо отчизну и дедизну свою продали кн⟨ѧ⟩зю Михайлу Олександровичу (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мамаи** (1435 або 1436 *Cost.* I, 494); *ор. одн.* **Мамаєм** (1497 *AS* I, 112).

МАМОУРИНСКЫИ, МАМУРИНСКЫ *ч.* (9) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана ходка мамоуринского и дѣтеи его (Сучава, 1428 *Cost.* I, 207); а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ... па(н) гринко мамуринскы (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мамоуринскыи** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **мамуринскы** 1 (1456 *Cost.* II, 583); *род. одн.* **мамоуринского** 3 (1428 *Cost.* I, 202, 207; 1436 *Cost.* I, 484); **мамоуриньского** 2 (1436 *Cost.* I, 455); **мамоуринскаго, мамоуринска⟨го⟩** 2 (1436 *Cost.* I, 468, 488).

***МАМОУРИНЬСКИИ** *див.* **МАМОУРИНСКЫИ.**

***МАНАСІЄВЪ** *див.* ***КЄЛЇЄ МАНАСІЄВИ.**

***МАНАСТИРА** *див.* **МОНАСТИРѢ.**

***МАНАСТИРСКИИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

***МАНАСТИРСКЫ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

МАНАСТИРЬ *див.* **МОНАСТИРЪ.**

МАНАСТИРЯ *див.* **МОНАСТИРѢ.**

***МАНАСТЫРСКЫИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

***МАНАСТЫРЪ** *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МАНАСТЫРЬ** *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МАНАСТЫРЯ** *див.* **МОНАСТИРѢ.**

***МАНДРИНЪ** *див.* ***МЪНДРИНЪ.**

***МАНДРИЧКА** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Мындрѧ): а на то є(ст)... вира пана ма(н)дрички (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 169).

ФОРМИ: *род. одн.* **ма(н)дрички** (1425 *Cost.* I, 169).

Див. ще **МОУДРИЧКА.**

МАНЄВ[1] *прикм.* (3): а на то... вѣра манєва (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 85); мы Стєфан воевода... знамєнито чиним... оже прїидошє... Доума, сынъ Манєв... и сєстрнчичи єго... и продали... єдно село... Пътроу Сєлищѣноулоу за о̃є злат татарских (Сучава, 1491 *BD* I, 466—467).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Манєв** (1491 *BD* I, 466); *дав. одн. ч.* **Манєв** (1491 *BD* I, 467); *наз. одн. ж.* **манєва** (1411 *Cost.* I, 85).

Пор. **МАНИ, МАНЬ, МАНѢ.**

***МАНЄВ**[2] *див.* ***СТАРИЙ МАНЄВ.**

МАНЄВИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* мы алєксандръ воевода... ис нашими зємлѧны, паны молдавскыми, на имѧ... панъ манєвичь ивашко столникъ, панъ бырличь станъ чашникъ... слюбили єсмы... королеви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); И оуставшє... Лоука и братїѧ єго... и заплатили оусє исполна... пинѣзи... оу роуки... Аноушки, дочка Лоука Манєвича (Сучава, 1487 *BD* I, 306).

ФОРМИ: *наз. одн.* **манєвичь** (1407 *Cost.* II, 629); *род. одн.* **Манєвича** 3 (1487 *BD* I, 306); **манєвичѧ** 1 (1407 *Cost.* I, 57); *дав. одн.* **Манєвичю** (1487 *BD* I, 306).

МАНЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Сє азь раб владыки моєго ісу христа, Іо Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали... єсми... монастироу... оуси цръкви... оу Соучавскои волости: а̃ от Нижнїи Жнков ис попом, в̃ от Манєвци с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* от **Манєвци** (1490 *BD* I, 419).

МАНЄВЪ *ч.* (14) *(назва села у Волинській землі)* Маниво: а што матка и⟨а⟩ша дєржит отчину н⟨а⟩шу и сєла *Манєв*... старый Манєв, Тараж (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а кн⟨ѧ⟩зь Сємен Городок оузѧл и Манєвъ со всѣми присєлки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); а к моєй роуцѣ мнѣ постоупила дѧдинаѧ моѧ... имѣнье на имѧ Манєвъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Манєвъ** (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 79); *род. одн.* **Манєва** (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76); *дав. одн.* **Манєвоу** (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76); *знах. одн.* **Манєв, Манєвъ** (1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 70); *місц. одн.* **оу Манєвє** (1478 *AS* I, 76).

Див. ще ***СТАРИЙ МАНЄВ.**

***МАНЄТА** *див.* ***МОНЄТА.**

МАНЄЩИ, МЪНЄЩИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... села на имѧ, на богданѣ где є(ст) баланъ... и повышє манєщи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); а дали єсми на то... бълощєщи и манєщи⟨и⟩ (Нямц, 1454 *Cost.* II, 516—517); а мы также и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Пътроу Сєлищѣноул тоє прѧдречєноє село... на имѣ Мънєщи (Сучава, 1491 *BD* I, 467).

ФОРМИ: *наз.* **Мънєщи** 3 (1459 *BD* I, 35; 1491 *BD* I, 467); **манєщи** 1 (1436 *Cost.* I, 444); *знах.* **манєщи⟨и⟩** (1454 *Cost.* II, 517).

***МАНЄЩИИ** *див.* **МАНЄЩИ.**

МАНЗАЦИ, МЪНЗАЦЇИ, МЫНЗАЦИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... потвєрдили єсми ємоу... села... на имѣ радєшани и на вѣр(х) любанѣ мынзаци (Сучава, 1494 *Cost.* I, 386); далиже и потвєрдили єсми... села на любанѣ на имѧ манзаци и... где были тємєшєщи (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469); а хотар томоу вышєписанномоу сєлоу на имѣ Мънзацїи... да єст от оусих сторон по старомоу хотароу (Сучава, 1489 *BD* I, 372).

ФОРМИ: *наз.* **манзаци** 1 (1436 *DIR«A»* 469); **Мънзацїи** 2 (1489 *BD* I, 371 372); **мынзаци** 2 (1434 *Cost.* I, 386; 1439 *Cost.* II, 41).

МАНИ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, пор.* Маноуил): И оуставшє наши слоуги доума попшєскоу и мани⟨и заплатиль оуси исполна тоты... пинєзи⟩ (б. м. н., 1500 *SD* 7).

Див. ще **МАНКО, МАНЧЮЛОУ, МАНЧЮЛЪ, МАНЬ, МАНѢ.**

! МАНИТА *див.* ***МОНЄТА.**

МАНКО, МАНЬКО *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Маноуил): а на розъъздѣ были зємлѧнє... панъ манько ардєвович а осташь голобутъ (Зудечів, 1411 *P* 79); а при то(м) были... свѣдци... па(н) манко ардєвови (!) па(н) прокопъ нѧнєви(ч) (Зудечів, 1413 *P* 83—84).

ФОРМИ: *наз. одн.* **манко, манько** (1411 *Р* 79; 1413 *Р* 83).
Див. ще **МАНИ, МАНЧЮЛОУ, МАНЧЮЛЪ, МАНЬ, МАНѢ.**

***МАНОВЄЦЪ** *ч.* (1) манівець, непрямий шлях: И потомъ Мокрычане нас повели по своим граням мановицами по дубровъ и по бору (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *ор. мн.* **мановицами** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

МАНОИЛ *див.* **МАНОУИЛ.**

***МАНОИЛЄЩИ** *див.* **МЪНЪИЛЄЩЇИ.**

МАНОИЛО *див.* **МАНОУИЛ.**

***МАНСТВО** *с.* (1) (*стч.* manstvo, *стп.* mańštwo) васальна повинність: и подлу(х) того, яко пере(д)кове наши олдовали и присѧгли и записали сѧ пану нашему милостивому... кролеви полскому... вѣрнѣ прїѧѧли, служили и своєи присѧгн и манства, якосѧ записали и присѧгою завѧзалисѧ полнїи держали, а мы такижь слюбили єсмы и олдовали и присѧгли (Сучава, 1434 *Cost.* II, 663—664).

ФОРМИ: *род. одн.* **манства** (1434 *Cost.* II, 663).

МАНОУИЛ, МАНОИЛО, МАНОИЛ, МАНОУИЛО, МЪНЪИЛ *ч.* (115) (*особова назва, гр.* Μανουήλ, *гебр.* Emmanoil) Мануїл, Мануйло: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже то(т) истинныи башота маноуило прїидє прѣ(д) нами своєю доброю волєю... и дадє... село... манастырю о(т) нѣмца (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѣд нами... наши слоуги мънъил ‹и брат єго Д›аноул и продали... половина сєло на Крълигътоури (Сучава, 1490 *BD* I, 432).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Маноило** 11 (1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 562; 1460 *BD* I, 41; *Cost. S.* 34; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 52, 54; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113); **Маноил, Манои(л), Маноїл** 3 (1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176); **Маноуил** 1 (1466 *BD* I, 115); **маноуило** 1 (1428 *Cost.* I, 228); **мънъил** 1 (1490 *BD* I, 432); *зам. род.* пана **Маноило** 8 (1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 446, 462, 466; 1455 *Cost.* II, 526, 549, 553; 1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **маноила** 77 (1432 *ДГВІН;* 1439 *Cost.* II, 62; 1445 *DIR«A»* 483; 1449 *Cost.* II, 380; 1454 *Cost.* II, 501; 1456 *Cost.* II, 569; 1459 *BD* I, 28; 1464 *BD* I, 86; 1467 *BD* I, 117; 1483 *BD* I, 269 і т. ін.); **маноуила** 10 (1436 *Cost.* I, 484; 1443 *Cost.* II, 120, 180; *ПГСММ;* 1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454, 472; 1467 *BD* I, 119); **Мънъила** 2 (1466 *BD* I, 110; 1483 *BD* I, 269); **маиъила** 1 (1443 *Cost.* II, 129).

***МАНОУИЛЄЩИ** *див.* **МЪНЪИЛЄЩЇИ.**

МАНОУИЛО *див.* **МАНОУИЛ.**

***МАНЧОУЛЪ** *див.* **МАНЧЮЛЪ.**

МАНЧЮЛ *див.* **МАНЧЮЛЪ.**

***МАНЧЮЛОВЪ** *прикм.* (1): Тѣмь мы... дали и потвръдили єсмы ємоу... єдна част от Моуша дочка Манчюлова за ѯ злати татарских, а дроуга чѧст от жена Данчюлова... за ѯ златы татарских (Сучава, 1479 *BAM* 61).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Манчюлова** (1479 *BAM* 61).

Пор. **МАНЧЮЛОУ, МАНЧЮЛЪ.**

МАНЧЮЛОУ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Маноуил): и оу то(м) оуста(л) стоика и снъ єго манчюлу и заплатили оу рукы иону ... исполна (Бирлад, 1467 *Cost.S.* 69); мы стєфа(н) ‹воєвода›... знамєнито чини(м)... оже... наши слоуги, по(п) ивоулоу и плємє(н)ни(к) єго, ма(н)чюлоу, с‹лоужили на(м) право и в›ѣрно (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127).

Див. ще **МАНИ, МАНКО, МАНЧЮЛЪ, МАНЬ, МАНѢ.**

МАНЧЮЛЪ, МАНЧЮЛ *ч.* (7) (*особова назва, пор.* Маноуил): а пан жоуржь далъ сыноу пєтрови, манчоулови за єго чѧст села викшинєць, одно село своє на имѧ корждановци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); Тѧм мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... єдино сєло... що бил коупил тоє сєло Аврам вистѧрник от Жоуржа Оничаноул... и от Манчюл... за тє злат татарских (Сучава, 1493 *BD* II, 21—22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Манчюлъ, Манчю(л), Манчюл** (1470 *DIR«A»* 522; 1479 *BAM* 61; 1487 *BD* I, 312); *род. одн.* **Манчюл** (1493 *BD* II, 22); *дав. одн.* **манчюлоу,** манчюлу 2 (1467 *Cost. S.* 69); **манчоулови** 1 (1429 *Cost.* I, 242).

Див. ще **МАНИ, МАНКО, МАНЧЮЛОУ, МАНЬ, МАНѢ.**

***МАНЪИЛЪ** *див.* **МАНОУИЛ.**

МАНЬ *ч.* (5) (*особова назва, молд., пор.* Маноуил): тоє вьсє що бы ємоу оурикъ съ вьсѣмъ доходомъ ємоу... и братїамъ єго, макрѣ и михаилоу и жоуржоу и микоулоу и маню (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290); кто о(т) ни(х) почнє(т) иначє, або оусхочє(т) оувєрноути или па(н) мнхаи(л) и єго наслѣ(д)кы или па(н) ма(н)... а то(т) заплати(т) завѣзкоу ви(ш)писа(н)ноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мань, ма(н)** (1452 *Cost.* II, 422); *дав. одн.* **маню** (1429 *Cost.* I, 290; 1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще **МАНИ, МАНКО, МАНЧЮЛОУ, МАНЧЮЛЪ, МАНѢ.**

МАНЬКО *див.* **МАНКО.**

МАНѢ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, пор.* Маноуил): тѧм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми єму... сєла... на имѣ... погориловци, що купилъ о(т) манѣ глобника (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540); мы Стєфан воєвода ... знамєнито чиним... оже... слоуга наш Доума... и сєстричичи єго... продали... єдно сєло... на имѣ Мънєщи, гдє бил дом отца их ман‹ѣ› (Сучава, 1491 *BD* I, 467).

Див. ще **МАНИ, МАНКО, МАНЧЮЛОУ, МАНЧЮЛЪ, МАНЬ.**

***МАНѢВСКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): Я кнѧзь Михайло Васильєвичь Избаразький сьзнаваю се... штож єсмо сѧ дѣлили з братєю отчиною нашою ... со кн‹ѧ›зємъ Сємѣном Манѣвским и со кн‹ѧ›з‹є›мъ Фєдкомъ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Манѣвским** (1482 *AS* I, 80).

МАРА *ж.* (7) (*особова назва, молд.* Марана): Пан Триколич дворник пишет моєи панєи Негрити, и моєи дочци Нѧгши, и оуноучати моєи Мара (Торговище, 1481 *BD* II, 358); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидє прѧд нами... Мара, дочка Нѣгина... н продали... єдно село на имѣ Оурджичѣнїи (Сучава, 1491 *BD* I, 488); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидошѣ прѧд нами... Юрїи и сєстра єго Мѣроушка, сыновє Лѣхоула, оуноуковє Петр‹ашк›о и Марѣ... и продали... єдно сєло... на имѣ Поулнєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мара** 1 (1491 *BD* I, 448); *зам. дав.* оуноучати моєи **Мара** 1 (1481 *BD* II, 358); *зам. ор.* съ своими сєстрами ма(г)да и **мара** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); *род. одн.* **Мари** 1 (1490 *BD* I, 39); **Марѣ** 1 (1495 *BD* II, 57); *дав. одн.* **Мари** (1488 *ДГСВМЩ;* 1491 *BD* I, 449).

***МАРАМОУРЄШСКЫИ** *прикм.* (1) (*пор.* Марамуреш у Трансільванії): Сє азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгь мещерь сьзидашє црковь вь имє стго архаггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **!марамоуре(ш)скы(м)** (1404 *ГМ*).

МАРАНАѲТА *ж.* (1) (*арам.* Māranā-thā, *гр.* Μαραναθά) відлучення від церкви, прокляття: а хто учнє(т) устоупатися н пакостити митрополитъ алибо хто инны да боуди на нємъ о(т) на(с) кля(т)ва в се(и) вѣ(к) и в боудоущей ана(ѳ)тєма и маранаѳта свты(х) апосто(л), и свты(х) о(т)цъ седми соборо(в) вселє(н)ски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **маранаѳта** (1481 *ГПМ*).

МАРЄГОРѢТА, МАРЄКОРѢТА *ж.* (6) (*особова назва, цсл.* Маргарѣта, *гр.* Μαργαρίτης) Маргарита: а тако(ж) пани марекорѣта росоваѧ да(л) своє село серно(к) тучнѧкови н м ко(п) прида(л) за куропотєники (Галич, 1418 *Р* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* марєгорѣта 1 (1418 *P* 89); **марекорѣта** 1 (1418 *P* 89); *дав. одн.* **марекорѣтѣ** (1418 *P* 89); *знах. одн.* **марекрѣту** (1418 *P* 89); *ор. одн.* **марєгорѣтою** (1418 *P* 89).

***МАРЄКРѢТА** *див.* **МАРЄГОРѢТА.**

МАРЄЛЄ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд.* маре «великий»): И оуставше слоуга наш Тоадєр Марєлє и съ братанич (!) єго... и заплатил⟨и⟩... оуси исполна ⟨тоти⟩... пинѣзи (Сучава, 1490 *BD* I, 387).

МАРЄНА, МАРЄНѢ, МЪРЄНА *ж.* (19) (*особова назва, молд., пор.* Марина) Марина: А по єго животѣ, жон⟨ы єго⟩ Марєны, и оунукамъ єи Анущѣ и Станѣ, и дѣте⟨м их⟩ и оунучатомь их... и въсєму роду их, нєпороушєно николиже на вѣкы (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19); А пак тоти дви привилии, що их дала Мърена, дочка Тоадера Продана, и нєпота єи Мърєна, дочка Лазора Продана, оу роуки господство ми... а аз господство ми єще єсмъ их дал оби дви оу роуки молєбникоу нашємоу кир Паисїє єгоумєноу от Поут⟨н⟩и (Сучава, 1488 *BD* I, 348).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марена, Мъреиа** 8 (1462 *BD* I, 55; 1480 *BD* I, 241; 1483 *BD* I, 269; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 347, 348); **Марєнѣ** 2 (1448 *Cost.* II, 305); *род. одн.* **марєны** (1427 *DIR«A»* 450; 1429 *Cost.* I, 248; 1438 *DIR«A»* 472; 1462 *BD* I, 55); *дав. одн.* **Марєни,** ⟨**мар**⟩**єии** 2 (1429 *Cost.* I, 249; 1470 *BD* I, 148); **Марєны** 2 (1424—1425 *DBAc* 19; 1429 *Cost.* I, 248); *ор. одн.* **Марєиою** (1469 *BD* I, 138).

Див. ще **МАРИНА.**

***МАРЄНИНЪ** *прикм.* (1): мы александръ воєвода... знамєнито чинимъ... оже прїидє прѣд нами... аноушка дочка марєнина вавкармана барбовского... и продала... пєта часть села от бєрбєшти (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **марєиина** (XV ст. *НРРГ*).

Пор. **МАРЄНА.**

***МАРЄНКА** *ж.* (3) (*особова назва, пор.* Марєна): А пан НѦг паркалаб и дочка єго Марєн⟨ка⟩ (... — *Прим. вид.*) оу роуки паноу Фроунтєшоу столникоу (Сучава, 1488 *BD* I, 363).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марєи⟨ка⟩** (1488 *BD* I, 363); *дав. одн.* **Мърєики** (1488 *BD* I, 363); *ор. одн.* **Мърєикою** (1488 *BD* I, 363).

МАРЄНѢ *див.* **МАРЄНА.**

МАРЄШ, МАРЄШЬ *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор. стч.* Mareš): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже тоти истиннїи наши слоуги Марєш и Доума Мълъєскоул... слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BAM* 70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марєш, Марєшь** (1495 *BAM* 70; *BD* II, 47).

МАРЖИНЫ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): того радї, мы... дали и потврѣдили єсми ємоу отнины єго, сєла на имѣ опришєщи на зєлєтинѦ... и маржины (Сучава, 1452 *Cost.* II, 432).

ФОРМИ: *наз.* **маржины** (1452 *Cost.* II, 432).

МАРЖИНѢНЄ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы... дали єсми ємоу... єдино сєло оу юкаша, сєло на имѦ маржинѣнє (Сучава, 1440 *Cost.* II, 65).

ФОРМИ: *наз.* **маржинѣиє** (1440 *Cost.* II, 65).

***МАРИБОРКЪ** *ч.* (1) (*назва фортеці ордену хрестоносців, стп.* Malbork, *свн.* Marburg, Marienburg) Мальборк: Єстли бы мистрѣ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати к мариборкоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дав.* **мариборкоу** (1447—1492 *ЛКБВ*).

МАРИНА, МЪРИНА, МЪРИНЪ *ж.* (54) (*особова назва, гр.* Μαρῖνα): Азъ рабь бж҃їи... имєнємъ стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г҃)ль за своѪ дш҃Ѫ... и за дш҃Ѫ... сновь мои(х) димитра и михаила и Марины и МарїѪ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Я пан Волчко Хренницкїй объявляю и чиню ведомо... отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); И оу том також прїидоша... Мърина, дочка Оанца Брълича... и сєстра єи Аноушка... и оуноуковє их Мърина... и... НастѦ... и продали свою правою отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мариина, Мъриина, Мъринѣ** 21 (1480 *BD* I, 237; 1481 *BD* I, 248; 1488 *BD* I, 361; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 391; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 55; *ПГВСР;* 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); *зам. род.* сыновє **Мъриа,** за доушоу... **Мариа** 3 (1470 *BD* I, 147; 1489 *BD* I, 367; 1495 *ПГВСР*); *род. одн.* **марии, Мърини** 2 (1464 *Cost. S.* 59; 1495 *BD* II, 53); **Марыны** 1 (1497 *РИБ* 684); **мариы** 1 (1401 *ЗКЄ*); *дав. одн.* **Марини, Мърини** 24 (1481 *BD* I, 249; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 347; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 392; 1491 *BD* I, 491; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 55; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); *знах. одн.* **Мариу** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2).

Див. ще **МАРЄНА.**

МАРИЦѢ *ж., невідм.* (2) (*особова назва, пор.* Марїє): єдна част от того села да єст Марицѣ, дочки Симиноу (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

***МАРИШЄЩИ** *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣм мы... дали и потврѣдили єсми єму села... що проминѣли съ бєцєю и да(л) чѦ(с)ти жони є(г) о(т) маришєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549).

ФОРМИ: *род.* **маришєщи** (1455 *Cost.* II, 549).

МАРИЯ, МАРЇА, МЪРЇА, МАРЬѦ, МАРЯ, МАРѦ *ж.* (74) (*особова назва, гр.* Μαρία, *гебр.* Maryam): Азъ рабь бж҃їи... имєнємъ стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѪ дш҃Ѫ... и ро(д)тєль мои(х) ан(д)рєа и марїѪ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); тѣмъ мы... дали єсмы... двѣ селѣ на имѦ бѣнила и южинци станчоулови опро(ч) бѣнила, а крѣстѣ и жонѣ єго марїи южинци (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221); Се я пани Вохнова пани Мария с своими детми, с паномъ Ивашкомъ и с паномъ Васкомъ, посваталися есмо с паномъ Юшкомъ Камкою за его сестренца (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дш҃їє стопочивши(х) прє(д)ко(в)... наши(х), и... за здравїє... г(с)пж(д)и нашєи мр҃їи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мария, марїа, мърїа** 3 (1436 *Cost.* II, 698; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1497 *Cost. S.* 208); **МарьѦ** 3 (1482 *AS* I, 79); **Маря, ма(р)я, МарѦ** 7 (1488 *AS* I, 242; 1496 *ВМКФС;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1497 *РИБ* 683); *зам. род.* храмь оуспєнїє... богородица ... **Марїа,** да є(ст) проклѦтѣ о(т)... двы **марїа,** храмъ... прїснодѣви(и) **мр҃їа** 6 (1443 *ДГСМПБ; ПГСММ;* 1446 *P* 154; 1466 *BD* I, 105; 1473 *BD* I, 181; 1488 *ДГСПМ*); храмъ оуспєнїє... приснєдєви **марїѦ** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *род. одн.* **Марїи, м⟨а⟩рїи, мр҃їи** 23 (1448 *Cost.* II, 352; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1471 *ДГСМПБ;* 1476 *BD* I, 211; 1488 *BD* I, 348; 1490 *ДГСХМ;* 1492 *BD* I, 510; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **марїѪ** 2 (1401 *ЗКЄ*); *дав. одн.* **Марїи, марїи, м⟨а⟩рїи, мр҃їи, мърїи, мърии** 18 (1428 *Cost.* I, 221; 1433 *Cost.* I, 350; 1446 *P* 154; 1455 *Cost.* II, 774; 1481 *BD* I, 248; 1489 *Cost. S.* 133; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 76; 1497 *Cost. S.* 208; 1499 *АЛМ* вип. 2,36 і т. ін.); **Мари** 8 (1485—1500 *AS* I, 120; 1487 *AS* I, 87; 1490 *AS* I, 92; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 28; 1494 *AS* I, 101); **Марьи** 1 (1482 *AS* I, 79); *ор. одн.* **Марѣєю** 1 (1492 *AS* III, 23); **Марьєю** 1 (1482 *AS* I, 79); **Марєю** 1 (1497 *AS* I, 85).

Див. ще **МАРЇЄ.**

МАРЇЄ, МЪРЇЄ *ж., невідм.* (9) (*особова назва, молд., цсл.* Мария, *гр.* Μαρία, *гебр.* Maryam) Марія: мы Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м) (...— *Прим. вид.*) аноушка и марїє, дъщєри камаринєви жаловали єсми и(х) осо(б)ною нашєю мл(с)тєю (Сучава, 1479 *ПГВСА*); И оуставшє Мърїє, дочка Брѣсанова, и съ своим братаничем... та заплатили оуси тоти пинѣзн (Сучава, 1495 *BD* II, 76); И пак оу том и

оу тотже часъ також прїиде... дрьгълинъ... н дала она... половина селище... на имѧ половина от Гълещи... паноу Или комису, опроче... от братанича его от Мърїе (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

Див. ще **МАРИЯ.**

МАРКО, МАР'КО *ч.* (17) (*особова назва, цсл.* Марькъ, Марько, *гр.* Μᾶρκος, *лат.* Marcus): a piszal krolowei pisar Marco (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); мы петръ воєво(д)... чини(м) знаменито... оже то(т) истиныи слоуга на(ш), вѣрныи панъ марко, слоужилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 359); перьво сего... продали были есмо вси корчмы Вѣруцькие ... Марьку на тры годы за сто копъ и за шестьдесятъ копъ грошей широкихъ (Радомль, 1487 *РИБ* 227); y ia tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom Markom (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

с в а т ы и   м а р к о (1) *див.* **СВАТЫИ I.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марко, марко, Мар'ко, мар⟨к⟩о, Marco** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1442 *Cost.* II, 101; 1448 *Cost.* II, 359; 1454 *АЛМ* 12; 1466 *AS* I, 63; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1479—1480 *Cost. S.* 104; 1483 *BD* I, 269; 1487 *BD* I, 312; 1490 *Пам.*); *дав. одн.* **марку, Марьку, Marku** (1479 або 1480 *Cost. S.* 105; 1487 *РИБ* 227; 1500 *ДПЖН*); *ор. одн.* **Markom** (1500 *ДПЖН*); *місц. одн.* **по марку** (1388 *Р* 39).

***МАРКОВЪ** *прикм.* (3): a pry tom były... s pana markowy ruki słuzebnyci namisnyka beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

м а р к о в о   с е л и щ е (1) (*назва селища у Молдавському князівстві*): тьмъ мы... дали и потврьдили есми имъ... села... на ребричи... где бы(л) стоѧ(н) долъ и пониже марково селище (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **markowa** (1500 *ДПЖН*); *знах. одн. с.* **марково** (1443 *Cost.* II, 179); *род. одн. ж.* **markowy** (1500 *ДПЖН*).

Див. ще ***МАРКОВЪ СТАВЪ.**

Пор. **МАРКО.**

***МАРКОВЪ СТАВЪ** *ч.* (3) (*назва села у Волинській землі*) Маркостав: къ володимирю о(т)ступаетьсѧ... о(т) еоуфимкова села до маркова става от маркова става по львовьскую дорогу къ скоморохомъ (б. м. н., 1366 *Р* 14); и я... записую... по своей души Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **маркова става** (1366 *Р* 14); *знах. одн.* **Марков Ставъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

МАРКОНЕ *с., невідм.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тьмъ мы... потвердили есми его очи(н)оу... села... грозещи и марконе (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

***МАРМОУРЕВЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоты... наши... слоуги, сынове Мармоуревы от Брьлъзела, на имъ Тома и... Жоуржа, слоужили нам право и вѣрно (Сучава, 1467 *BD* I, 118).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Мармоуревы** (1467 *BD* I, 118).

МАРТА *ж.* (11) (*особова назва, цсл.* Марьѳа, Марьта, *гр.* Μάρθα, *гебр.* Marta): азъ рабь бж҃їи... именемъ стефанъ... коупи(х) съ тетраеу(г)ль за своѫ дш҃ѫ и подроужїа ми марѳѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); И оуставши Марта, паны пана Михоула Андроиника, та заплатила оуси тоти вишеписаны пинѣзи (Сучава, 1462 *BD* I, 52); и тиж есми емоу дали и потврьдили она (!) селищче... що емоу продали тое селищче аноушка н марта, дьщери мьдрьжакови (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Марта, марта** (1462 *BD* I, 52; 1490 *BD* I, 390, 403; 1493 *Cost. S.* 176); *дав. одн.* **Марти** (1462 *BD* I, 52; 1490 *BD* I, 390, 403); *знах. одн.* **марѳѫ** (1401 ЗКЄ).

! МАРТИ ⟨МАРТИНЪ⟩ *див.* **МАРТИНЪ.**

МАРТИН *див.* **МАРТИНЪ.**

МАРТИНЕЦЪ, МАРТИНЕЦЬ *ч.* (6) (*особова назва, пор.* Мартинъ): а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... петрашець, опона(с) мартинець... мають ему потому служити, ка(к) есть в тои земли обычан (Луцьк, 1490 *Пам.*); Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ... пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мартинецъ** 2 (1498 *АЛМ* 159); **мартинець** 1 (1490 *Пам.*); *знах. одн.* **Мартинца** 1 (1498 *АЛМ* 159); **Мартынца** 1 (1498 *АЛМ* 159); *ор. одн.* **Мартынцомъ** (1498 *АЛМ* 159).

***МАРТИНОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): жалова(л) намъ писаръ нашъ... на воеводича троцкого на п҃на о(л)бры(х)та ма(р)тиновича кгасто(л)товича штожъ о(н) вступаеться въ его ловы любецькии (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ма(р)тиновича** (1499 *ВФ*).

МАРТИНОВСКЫ *див.* **МАРТИНОВЬСКИИ.**

***МАРТИНОВЪ** *прикм.* (1): У Полоной у пана Мартинове одъ накладного воза по полу грошу давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **у Мартинове** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Пор. **МАРТИНЪ.**

МАРТИНОВЬСКИИ, МАРТИНОВСКЫ *ч.* (3) (*особова назва*): а ти доконали н осоудили па(н) хр(с)ченъ мартиновскы па(н) ольдрихъ медускы (Галич, 1401 *Р* 66); а тои рѣчи свѣдъцн панъ стриець воевода галицкии... панъ хрщнъ мартиновьскии (Галич, 1409 *Р* 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мартиновскы** 1 (1401 *Р* 66); **мартинов(с)ки(и), мартиновьскии** 2 (1404 *Р* 70; 1409 *Р* 74).

***МАРТИНЦОВЪ** *прикм.* (1): И мы очевисто приказали Богдану, абы то все имъ поотдавалъ и тую землю Проселкову а Мартинцову, што отецъ его Остафѣй далъ тому Проселку, присудили есмо Богдану Остафіевичу имѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Мартинцову** (1498 *АЛМ* 159).

Пор. **МАРТИНЕЦЪ.**

МАРТИНЪ, МАРТИН, МАРТЫНЪ *ч.* (20) (*особова назва, гр.* Μαρτῖνος, *лат.* Martinus): а при томъ были исвѣдъци панъ судивои староста кракувьскии... панъ мартинъ лютковьскии (Бохур, 1377 *Р* 24); а на то свѣдкове... пан мартин боуръ, пан каспаръ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А при том были: пан Богдан Сенкович Гостский... а пан Мартин Хребтович дворѧнин королев (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) емоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и квальто(м)ъ (XV ст. *ВС* 31 зв.); Панъ Литаворъ Хребьтовичъ... а панъ Ѳедко... брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мартинъ, мартинъ, Мартин, мартин, Марти(н), ма(р)тинъ** 10 (1377 *Р* 24; 1386 *Р* 31; 1456 *Cost.* II, 791; 1487 *AS* I, 85, 86; 1497 *ПМХ;* XV ст. *ВС* 24 зв., 31 зв., 32; 1499 *AS* I, 118); **Мартынъ** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); **! марти** 1 (XV ст. *ВС* 32); *род. одн.* **Мартина** 1 (1499 *РЕА* III, 34); **Мартына** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); *дав. одн.* **мартину, ма(р)тиноу, Martynu** 4 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1499 *ВФ*); *знах. одн.* **мартина** 1 (XV ст. *ВС* 24 зв.); **Мартына** 1 (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще **МАРТЇЕ, МАРЦИНЪ.**

МАРТЇЕ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Мартинъ, *гр.* Μάρτιος, *лат.* Martius): мы Стефа(н) воево(д)а... знаменїто чини(м)... оже... дали и потвердили есми томоу стомоу монастироу... пасика... где осади(л) мартїе (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

Див. ще **МАРТИНЪ, МАРЦИНЪ.**

МАРТОР *ч.* (4) (*молд.* мартор «свідок», *гр.* μάρτυρος) свідок: а при то(м) мартори наши бояри: панъ доума браеви(ч) дворни(к) и панъ ста(н)чоулъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362); А при том есми мартор сам господство ми выше⟨писа⟩н⟨ны⟩ Стефан воевода, и наш митро⟨пол⟩ит кир Ѳеоктист (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мартор** (1460 *BD* I, 41); *наз. мн.* **мартори** 2 (1448 *Cost.* I, 362; 1453 *Cost.* II, 458); **мартоури** 1 (1455 *Cost.* II, 562).

МАРТОРИА, МАРТОРΪА, МАРТОРΪѦ, МАРТОРИѦ, МАРТОРЫА, МАРТОРЫИ, МАРТОУРΪА, МАРТОУРΪѦ, МАРТОУРИѦ *ж.* (31) 1. (*молд.* мэртурие «свідчення», «свідоцтво», *гр.* μαρτϑρία) свідчення, свідоцтво (1): а на то є(ст) марто(р)ïа г(с)(д)во ми стефа(н) воєво(д)а и пановє наши па(н) дума браєви(ч) (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519); от мартоуриоу (2) на підставі свідчень, на основі показань свідків: а они и тоє привилїє дали оу наших роуках, що єсмо били ми им оучинили от мартоуриоу (Сучава, 1491 *BD* I, 452); великая марториѧ (26) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 3.

2. свідки (2): а при томь были мартуриѧ па(н) оана дворникъ, пань журжь о(т) ⟨ф⟩ратєвци (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); А при том марторïа сам господства ми выш(е)писанны Стефан воєвода, и наши бояре (Яссн, 1459 *BD* I, 32).

ФОРМИ: *наз. одн.* **марториа, марторïа, марто(р)ïа, martoгуа, марториѧ, марторïѧ** 16 (1459 *BD* I, 32; 1464 *BD* I, 84; 1465 *GL* 176; 1466 *DIR«A»* 519; 1467 *Cost. S.* 69; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *Cost. S.* 88; 1474 *РГС* і т. ін.); **марторыа** 1 (1462 *BD* I, 54); **марторыи** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **мартоурïа, мартоу⟨рï⟩а, мартуриѧ, мартоурïѧ** 13 (1418 *Cost.* I, 127; 1461 *BD* I, 45; 1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 150, 153; 1472 *BD* I, 170; 1479 *BD* I, 224; *Cost. S.* 98; 1480 *BD* I, 241); *знах. одн. зам. род.* от **мартоуриоу** (1491 *BD* I, 452).

Див. ще **МАРТОРИЄ.**

МАРТОРИЄ *ж., невідм.* (1) ◇ великая марторие *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 3.

Див. ще **МАРТОРИА.**

МАРТОРИѦ *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОРΪА *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОРΪѦ *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОРЫА *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОРЫИ *див.* **МАРТОРИА.**

МАРТОУРИѦ *див.* **МАРТОРИА.**

***МАРТОУРИСАТИ** *дієсл. док.* (2) (*молд.* мэртуриси «признаватися») (о чім і без додатка) свідчити (про що), засвідчувати (що): И оу томъ он оустал та ⟨при⟩вєлъ прѦд нами оуси свои околнïн межиѦши, та визнали и мартоурисали и они ажє єст так (Сучава, 1480 *BD* I, 239).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **мартоурисали** (1480 *BD* I, 239); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **аби... мартоурисали** (1480 *BD* I, 239).

МАРТОУРΪА *див.* **МАРТОРИА.**
МАРТОУРΪѦ *див.* **МАРТОРИА.**
***МАРТОУРЬ** *див.* **МАРТОР.**

***МАРТЪ** *ч.* (82) (*цсл.* марътъ, *гр.* μάρτιος, *лат.* martius) *(назва місяця)* березень: А писанъ листъ... мцѦ марта з͠i оу д͠нь с͠тго олексѣѦ (Смотрич, 1375 *Р* 20); Писан... месяца марта тридцатого дня (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9); данъ в києво (!) марта в лѣто 6973 (Київ, 1465 *ДГСОС*); Писанъ въ кракове, март⟨тъ⟩ 23 день, инъдик⟨т⟩ъ 7 (Краків, 1489 *РИБ* 438); матєи писа(л), въ ясо(х), в л͠то з͠и м(с)ца марта з͠i днъ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мар⟨тъ⟩** 1 (1489 *РИБ* 438); *зам. род.* **март, мар(т)ъ, ма(рт), мар(т), м͠рт** 8 (1423 *Cost.* I, 154; 1448 *Р* 149; 1493 *BD* II, 6, 28; *Cost. D.* 46; *Cost. S.* 177; 1497 *DC* 8; *Cost. S.* 209); *род. одн.* **марта, м͠рта, м(р)а** 18 (1375 *Р* 20; 1392 *Cost.* I, 8; 1402 *Cost.* II, 621; 1423 *Cost.* II, 157; 1435 *МЭФ;* 1456—1481 *Р* 164; 1465 *ДГСОС;* 1482 *BD* I, 261; 1493 *BD* II, 20; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **мартïа, мартія, мартïѧ** 10 (1434 *Cost.* II, 670; 1479 *ВАМ* 62; 1488 *BD* I, 325; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 433; 1493 *BD* II, 22; 1495 *BD* II, 74; 1497 *BD* II, 113; *Cost. S.* 224; 1500 *BD* II, 176); *ск. н.* **мар, ма(р)** 14 (1435 *Cost.* II, 692; 1442 *Cost.* II, 93; 1479 *BD* I, 222; 1490 *BD* I, 398; 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 4; 1495 *БСКИ;* 1497 *BD* II, 107; *Cost. S.* 212; 1500 *Cost. S.* 235 і т. ін.); **мр, м(р)** 31 (1434 *BD* II, 37; 1443 *Cost.* II, 121; 1454 *Р* 163; 1465 *BD* I, 88; 1487 *BD* I, 294; 1490 *BD* I, 397; 1493 *BD* II, 15; 1495 *BD* II, 77; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.).

***МАРТЫНЕЦЪ** *див.* **МАРТИНЕЦЪ.**
МАРТЫНЪ *див.* **МАРТИНЪ.**

МАРОУШКА, МЪРОУШКА *ж.* (42) (*особова назва, пор.* Мария): што бы ємоу оурикъ съ оусѣмъ доходомъ и жони єго мароушцѣ... и въсемоу родоу и(х) нєпороушєно николи на вѣкы (Сучава, 1433 *Cost.* I, 353); прото(ж) мароушка ставши оу то(т) нарєчєнны де(н) и присѧгла прѦ(д) нами... рєкучи та(к) ажє ива(н) исъ своими братïами нѣ(ст) оуноукы ку(п)чичєви ани єн самои марушци ани ми(х)нови (Васлуй, 1474 *РГС*); И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышеписанныи пинѣзи с͠ злат татарскых оу роукы Мароушкы, дочци Настини, и племеници еи, дроугои Мар'шкы, дочци Олчини (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **марушка, мароушка, мъроушка, мару(ш)ка, мъроу(ш)ка** 19 (1453 *Cost.* II, 458; 1474 *РГС;* 1490 *Cost. S.* 141; 1492 *BD* I, 509; 1493 *BD* II, 18; *Cost. S.* 175; 1495 *BD* II, 57, 59; 1497 *Cost. S.* 212; 1499 *BD* I, 152 і т. ін.); *зам. род.* от **Мароушка** 3 (1462 *BD* I, 65; 1479 *ВАМ* 61; 1491 *BD* I, 456); *род. одн.* **марушки** 2 (1474 *РГС*); **марушкыи** 1 (1474 *РГС*); *дав. одн.* **марушци, мъроушци** 5 (1474 *РГС;* 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 451; 1493 *Cost. S.* 175); **Мароушцѣ, мароушцѣ** 2 (1433 *Cost.* I, 353; 1443 *ВАМ* 41); **марушки, Мъроушки** 3 (1474 *РГС;* 1495 *BD* II, 57, 59); **Мароушкы** 2 (1499 *BD* II, 154); **Мар'шкы** 1 (1499 *BD* II, 154); *знах. одн.* **марушку** (1474 *РГС*); *ор. одн.* **Мароушкою** 1 (1469 *BD* I, 138); *зам. знах.* тѣгали... на **марушкою** 1 (1474 *РГС*).

***МАРОУШЧЄНЪ** *див.* **МЪРОУШЧИН.**

МАРЦИНЪ *ч.* (2) (*особова назва, стп.* Marcin) Мартин: мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденский... марцинъ с калинова сирадски... марцинъ с лавска познанский... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **марцинъ** (1433 *Р* 122).

Див. ще **МАРТЇЄ, МАРТИНЪ.**

MARCZKO *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Марко): A pa to swidczy... pan Woith Haliczkj Marczko pan Drobisz Szczethen Holowicz (Галич, 1413 *GL*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Marczko** (1413 *GL*).

МАРШАЛЕКЪ *ч.* (1) (*стч.* maršálek, *стп.* marszałek, *свн.* marschalc) *(службова особа з більшими чи меншими повноваженнями, якій підлягали нижчі рангом виконавці)* маршалок: А при томъ были тые панове: панъ Петрашъ Монтикгордовичъ, маршалекъ земли Литовской, панъ Судивой, намѣстникъ Ковеньскій... и иныхъ много добрихъ людей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **маршалекъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **МАРШАЛОКЪ.**

МАРШАЛКО *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

МАРШАЛКОВЪ *прикм.* (1) маршалка, маршалків: приказъ па(н) андрѣєвъ дчюсина маршалковъ (Київ, 1433 *Р* 119).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **маршалковъ** (1433 *Р* 119).

МАРШАЛОКЪ, МАРШАЛОК, МАРЪШАЛОК, МАРШАЛКО, МАРШѦЛКО, МОРШАЛКО, МАРЪШАЛЪКО *ч.* (104) *(стч.* maršálek, *стп.* marszałek, *свн.* marschalc) *(службова особа з більшими чи меншими повноваженнями, якій підлягали нижчі рангом виконавці)* маршалок: а притом были свѣдци, пан пєтръ неоря, воєвода судомирскыи, пан яшко колочко маршалок королюв (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а свѣдковє на то панъ хрщенъ судомирски(и) панъ збыгнѣвъ маршѦлко (Львів, 1399 *Р* 59); А при томъ были сведъки ... пан Казарин, маршалок Луцкое землѣ, пан Иванъ Волотовичъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а прн то(м) бы(л) оц͠ь нашь

ннкола архиман(д)ритъ печерскыи оуставни(к)... и наши моршалкы кнѧзь глѣбь дмитрїєви(ч) боѧринъ нашь алєксан(д)ро самотєчи(ч)... и ины боѧрє наши и слоугы при то(м) были (Київ, 1446 *Р* 154); а при том был... пан Катоуна маршалко кн⟨ѧ⟩зѧ Ивановъ Острозкого (Острог, 1463 *AS* I, 56); Старостѣ луцкому, маршалку Волынское земли, князю Семену Юревичу (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Өедко, писаръ, бралн личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34);

маршалокъ дворный (9) *(начальник всіх урядників двора феодала)* придворний маршалок: При томъ были: во⟨евода⟩ Вил⟨енскій⟩, панъ Мих⟨аило⟩ Рад⟨ивиловичъ⟩... мар⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩ нам⟨ѣстникъ⟩ Они⟨кштенскій⟩ панъ Гр⟨игорій⟩ Ос⟨тиковичъ⟩ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Прав⟨илъ⟩ мар⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩ нам⟨ѣстникъ⟩ Мер⟨ецкій⟩ и Ут⟨енскій⟩, кн⟨язь⟩ Михаилъ Львовичъ ⟨Глинскій⟩ (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2,59); маршалокъ зємский (14) *(намісник, який від імені князя чинив суд на місці; у Волинській землі йому підлягали також усі збройні сили)* маршалок земський: воленъ естъ панъ Петръ Ланевичъ Кнрдеевичъ Мылский, маршалокъ земъский... во всемъ именъи продати, и променяти, и заставити и по души дати (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); А при томъ были... воєвода троцкий марьшалок земъскнй пан Ян Юрьєвич... пан Григорей Станкович Остиковича (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **маршалок, маршалокъ, мар⟨шалокъ⟩, маршало(к), маръшалок** 53 (1361 *AGZ* 6; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1444 *AS* I, 40; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 69; 1482 *AS* I, 80; 1491 *AS* I, 97; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **маршалко, марша(л)ко, маръшалько, marschalko** 9 (1377 *Р* 24; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1443 *Р* 145; 1448 *Р* 149; 1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 56; 1483 *ВОРСР* 178; 1490 *Пам.*); **маршѧлко** 1 (1399 *Р* 59); **моршалко, моръша(л)ко** 2 (1446 *Р* 152; 1487 *ВОРСР* 178); *ск. н.* **мар, ма(р), мр, м(р)** 17 (1495 *АЛРГ* 55; *ВК; ВМЗД;* 1496 *АЛРГ* 69, 71; *ВМКФС;* 1497 *ПКИП; ПМХ;* 1498 *ГВКОО;* 1499 *ВФ*); *род. одн.* **маршалка, маршалъка** (1445 *Р* 151; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 241, 242; 1494 *AS* I, 102); *дав. одн.* **маршалку, маршалкоу, marszalku, марша(л)коу, маршалъку, ма(р)шалъкоу** (1467 *СП* № 13; 1475 *AS* I, 71; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *АМЛ*; 1489 *АМВ;* 1491 *AS* I, 97; 1495 *АЛРГ* 55; 1498 *АЛРГ* 81; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1499 *АЛМ* вип. 2,36 і т. ін.); *знах. одн.* **маршалка, marszalka, маръша(л)ка, ма(р)шалъка, маръшалъка** (1467 *BD* II, 297; 1494 *BD* II, 386, 388; 1495 *ВМЗД;* 1496 *ПДВКА* 60; *ПДСВВ*; *ПСВВ* 192 зв.); *ор. одн.* **марша(л)ко(м), маршалъкомъ** (1467 *СП* № 13; 1488 *РИБ* 424); *наз. мн.* **маршалки** 1 (1495 *РИБ* 621); **! моршалкы** 1 (1446 *Р* 154).

Див. ще **МАРШАЛЕКЪ.**

***МАРШАЛЪСТВО** *с.* (1) виконування обов'язків маршалка, сан маршалка: Старосте Луцъкому, маршалъку Волынъское земъли... и инымъ, хто потомъ будетъ отъ насъ Лучоскъ и маршалъство Волынъское земли и Володимиръ держать (Судомир, 1488 *РИБ* 424).

ФОРМИ: *знах. одн.* **маршалъство** (1488 *РИБ* 424).

МАРШѦЛКО *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

***МАРЪКО** *див.* **МАРКО.**

***МАРЪТИНОВАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* а о(т) пани марътнновоє никоторого впоминаньѧ коу о(т)цоу нашому и намъ нє было (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **марътиновоє** (1499 *ВФ*).

МАРЪШАЛОК *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

МАРЪШАЛЪКО *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

***МАРЫНА** *див.* **МАРИНА.**

МАРЫШЄВЪЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотарь имъ... о(т) марышевъци валъ щто (!) по пєрєкь полѧ до сєрєта (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **марышєвъци** (1392 *Cost.* I, 7).

МАР'КО *див.* **МАРКО.**

МАРЬѦ *див.* **МАРИЯ.**

МАРЯ *див.* **МАРИЯ.**

МАРѦ *див.* **МАРИЯ.**

***МАРѲА** *див.* **МАРТА.**

МАСКЕВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: и княз Михайло самъ к Луцьку на съем приехалъ, а п. Михайло Маскевичъ передо мъною сталъ тутъ же (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Маскевичъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

Див. ще **МАСКОВИЧЪ.**

МАСКО *ч.* (3) *(особова назва)*: а при то(м) были свєдоки... па(н) маско гулєвн(ч) а па(н) ива(н) волотови(ч) (Луцьк, 1438 *Р* 139); а при томъ были добрые люди: панъ Взячъ, зfolgeменинъ Володимеръский... а мещчане Володимерские: панъ Тинъ Горчица а панъ Маско (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Маско, маско** (1438 *Р* 139; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

МАСКОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при томъ были свядцы: пан Михаило Масковичъ, пан Гришко Борисковъскій (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Масковичъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Див. ще **МАСКЕВИЧЪ.**

МАСТЄРЪ *ч.* (3) *(стп.* majster, *свн.* mejster, *лат.* magister) ремісник, майстер: и варє ку(л)ко кожохари соу(т) оу ты(х) сє(л) или бу(д) какии мастеры щобы монастирю бы(л) то(т) вє(с) прихо(д) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); а тако(ж) тоты люди да имаю(т) слободу, или мастровє, иму(т) бы (!) кожухари или бу(д) какы мастєръ... да нє да(ст) ты(х) люди ни да(н), ни посаду (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мастєръ** (1453 *Cost.* II, 461); *наз. мн.* **мастєры** 1 (1448 *DIR«A»* 491); **мастровє** 1 (1453 *Cost.* II, 461).

Див. ще **МИСТРЪ** [2].

***МАСТѢКЫРОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тъ(м) мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла... фратещи, на чорно(м) потоцѣ, и мастѣкыроу(л) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мастѣкыроу(л)** (1455 *Cost.* II, 553).

***МАСЬКОВЪ** *прикм.* (1): просилн нас... пана Маськовы сыны... быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Маськовы** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

Пор. **МАСКО.**

МАТЄИ, МЪТЄИ *ч.* (36) *(особова назва, цсл.* Матъѳєи, *гр.* Ματϑαῖος, *лат.* Mathaeus, *гебр.* Matithyāh) Матвій: И оуставши наши слоуги Тоадєр и Ион... и заплатили оуси готовими пинѧзми оу роуки... Матєю (Сучава, 1479 *BD* I, 223—224); Николай жалова(л) на матєя жє ємоу яко(ж) прїятєлєви конѧ позычилъ здорово(г) на дорогѫ а коли(ж) ємоу засѧ вернѫ(л) а то(т) конь хрома(л) (XV ст. *ВС* 23 зв.); матєи писа(л) въ ясо(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **матєи, Мътєи** 14 (1492 *АЛМ* 81; 1495 *BD* II, 42, 46, 56, 69; ПГВСР; 1499 *BD* II, 145, 161; XV ст. *ВС* 23 зв.; 1500 *Cost. S.* 231); *зам. род.* в. п. **Мътєи** 7 (1487 *BD* I, 305, 310, 312; 1488 *BD* I, 318, 324, 343, 364); *род. одн.* **матєа, Мътєѧ, матєѧ** 9 (1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 307, 309, 517; 1488 *BD* I, 325, 348; *ДГСВМ*; *ДГСПМ*; *Cost. S.* 127); *дав. одн.* **Матєю** 3 (1479 *BD* I, 223, 224; 1487 *BD* I, 306); **матєєви** 2 (XV ст. *ВС* 23 зв., 31); *знах. одн.* **матєя** (XV ст. *ВС* 23 зв.).

Див. ще **МАТЄЮ, МАТЇИ, *МАТФВИИ, МАТФЄЙ, МАЦѢИ, МЪТЇАШЬ.**

МАТЄРЄ *див.* **МАТИ** [1].

***МАТЄРИЗНА** *ж.* (3) спадщина по матері: а по смрти пакъ єго дѣтї волны во имѣнїи очины и матєризны алѣ нє дроугоє жоны (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *род. одн.* матєризны (XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 41); *знах. одн.* матєризноу (XV ст. *СЯ* 41).

***МАТЄРИНЪ** *прикм.* (1) материн: Лавринъ жалоуєтсѧ на мартина ижь ємоу мт҃рь заби(л)... мы сказоуємь оу томь члонъкоу голова матєрина заплатїть (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* матєрина (XV ст. *ВС* 24 зв.).

МАТЄРЪ *див.* **МАТИ**[1].

***МАТЄРЬ** *див.* **МАТИ**[1].

МАТЕЦКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): А при том былъ... панъ Андрушко Матецкий (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV,154).

ФОРМИ: *наз. одн.* Матецкий (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

МАТЄЮ, МЪТЄЮ *ч., невідм.* (5) (*особова назва, молд., цсл.* Матъѳеи, *гр.* Ματϑαῖος, *лат.* Mathaeus, *гебр.* Matithyāh) Матвій: А на то єст вѣра... бояр наших... в. п. Андрєика чашни(к)а, в. п. Мътєю столника (Сучава, 1486 *BD* I, 290); Писал Матєю оу Соч(а)вѣ (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЇИ, *МАТФВИИ, МАТФЕЙ, МАЦѢИ, МЪТЇАШЬ.**

МАТИ[1], **МАТЄРЪ, МАТЄРЄ** *ж.* (90) мати, матір (84): Милостїю Божїєю и Пречистыя Єго Матєрє... я Семенъ С колковъ... уписалъ... въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); мы Стефан воєвод(а)... знаменито чиним... оужє (!)... прїидоша перєд нами... пан Юрїи Шєрбич и матєрє єго Федка и сєстра єго Аноушка (Сучава, 1467 *BD* I, 120); а (з)нати и(м)... нашєго патрїа(р)шєского благословенїѧ, а вєлики(х) Господарей свои(х) владѣющи(х)... кїєво(м) б҃го спасаємымъ градо(м) онъже наречєтсѧ мати Градово(м) (!) роускїє зємли, а нє инако (б. м. н., 1481 *ГПМ*); М⟨и⟩л⟨о⟩стыю божєю и прєчыстоє єго матєри Я кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєноваѧ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Настасьѧ... чинимъ знамєнито... записую мужу своєму... имѣньѧ Заборол, а Городок (Степань, 1489 *AS* I, 89); коли мт҃и оу дѣтєи оумрє(т) опѣка(л)нїкъ и(х) нє можєть дѣди(ч)ства прода(т) (XV ст. *ВС* 35); А кто бы хотѣл тоє пороушити, таковыи да єст проклѣть от господа бога... и от прѣчистїа єго матєрє (Гирлов, 1499 *BD* I, 163);

Б о ж а я м а т и (1) *див.* **БОЖЇИ**; л а я т и д о м а т е р и (2), л а я т и м а т є р и (1), м а т є р и л а я т и (1) *див.* **ЛАѦТИ**; П о к р о в а М а т е р е Б о ж о е (1) *див.* **ПОКРОВА.**

ФОРМИ: *наз. одн.* мати, мт҃и 8 (1408 *Cost.* I, 61; 1428 *Cost.* I, 228; 1475 *BD* I, 203; XV ст. *ВС* 35; *СЯ* 9, 40 зв.; 1481 *ГПМ*); мть 1 (XV ст. *ВС* 28); мт҃рь 1 (XV ст. *ВС* 28); матєрє 1 (1467 *BD* I, 120); *зам. род.* отъ... мт҃рь 6 (1400 *DIR«A»* 433; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.;* 1435 *Cost.* II, 689); отъ... матєръ, мт҃ръ 3 (1435 *Cost.* II, 680; 1439 *Cost.* II, 59; 1457 *BD* I, 5); ! маε(т) 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); *род. одн.* матєри, мт҃ри 17 (1444 *Cost.* II, 208; 1448 *Cost.* II, 352; 1452 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 502; 1466 *BD* I, 105; 1483 *AS* I, 82; 1486 *DC* 144; XV ст. *ВС* 29; *СЯ* 9; 1489 *AS* I, 89 і т. ін.); Матере, матєрє, мтєре 31 (1398 *ДГПМ;* 1403 *RS* 338; 1415 *Cost.* I, 117; 1429 *DIR«A»* 455; 1440 *Mih.* 208; 1453 *Cost.* II, 454; 1460 *DIR«A»* 515; 1479 *BD* I, 222; 1487 *BD* I, 311; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); мтры 1 (1448 *DIR* № 10 b); ! смр(с)ти 1 (XV ст. *ВС* 7 зв.); *дав. одн.* матєри, мт҃ри 6 (1433 *Cost.* I, 350; 1455 *Cost.* II, 774; 1470 *BD* I, 148; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *ВС* 10; 1488 *BD* I, 342); матєрє 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1467 *BD* I, 120); *знах одн.* матєрь, мт҃рь 5 (XV ст. *ВС* 7, 19, 24 зв., 27); матї 1 (1458 *BD* I, 6); *ор. одн. зам. род.* за доуши матєрю єи 1 (1470 *BD* I, 147); *місц. одн.* прї (по) матєри, мт҃ри (XV ст. *ВС* 26 зв., 27 зв.; *СЯ* 40 зв.; 1474 *РГС*).

Див. ще ***МАТИЯ, МАТКА**[1].

***МАТИ**[2] *див.* **ИМАТИ**[2].

***МАТИ СЄ** *див.* ***ИМАТИ СЯ.**

***МАТИ СЯ** *див.* ***ИМАТИ СЯ.**

***МАТИ СѦ** *див.* ***ИМАТИ СЯ.**

***МАТИЯ** *ж.* (1) мати, матір: а на то вѣра моѧ вѣра матиы нашєї кнѧгѣнѣ мушаты вѣра сына нашєго ⟨олєксандра⟩ (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14).

ФОРМИ: *род. одн.* матиы (1393 *Cost.* I, 14).

Див. ще **МАТИ**[1], **МАТКА**[1].

МАТЇИ, МЪТЇИ *ч.* (4) (*особова назва, цсл.* Матъѳии, *гр.* Ματϑῖας, *лат.* Matthias, *гебр.* Matithyāh) Матвій: Се я Янъ... продалъ есмы доброволно... землью свою питомую... и съ тою землицею, которую купилъ есми у Мацка Вовлковлянина, ксензью Матѣю, бискупу Виленьскому (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А на то єст... в. п. Матїа столника... и вѣра боѧрь нашнх оусихъ, вєликих и малих (Сучава, 1488 *BD* I, 345); Пис(а) Мътїи дїяк оу Соч(а)вѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* Матїи, Мътїи (1490 *DC* 147; 1495 *BD* II, 74); *род. одн.* Матїа (1488 *BD* I, 345); *дав. одн.* Матѣю (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЄЮ, *МАТФВИИ, МАТФЕЙ, МАЦѢИ, МЪТЇАШЬ.**

МАТКА[1] *ж.* (38) (*стч.* matka, *стп.* matka) мати, матір (23): про тъ жь ѧзъ...присѧглъ єсмъ б҃гу н мт҃цѣ божиюи и оусѣ(м) свѧтымъ (Кременець, 1434 *P* 130); а докул матка н⟨а⟩ша жива она имаєт своих сел поживати (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И мы въ томъ князя Костентина оправили, и дѣда, и отца его, и матку его, и его самого при чсти есмо зоставили (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Мы... слюбуем... прєз бога живаго и матки божїи... имѣти... мир (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420);

д р у г а я м а т к а б о ж ь я (2) (*назва церковного свята, також календарна дата*) друга пречиста: а имаю... дати ту сто купъ о(т) сєѣ матки бж҃ьѣ што приѣдєть на другую матыки (!) бж҃ьѣ (Львів, 1421 *P* 92); м а т к и б о ж и и (3) (*назва церковного свята, також календарна дата*): а нмаю пану Ивашкови дати ту сто купъ о(т) сєѣ маткы бж҃ьѣ што приѣдєть на другую матыки (!) бж҃ьѣ (Львів, 1421 *P* 92); А какъ поветрее почалосѧ велми от последнее Матки Божи, ино дьякъ умер, писати было некому (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79); м а т к а б о ж ь я (2) церква, побудована на честь богоматері: Мы кнѧ(з) литовьскии... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь кнѧ(з) юрьии корьѧтови(ч) прндалъ млинъ къ црквн къ матцѣ б҃ьи оу смотричи то и мы... потвєрживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *P* 20); Сє яз кн⟨ѧ⟩зь Василей Федорович Острозский: ижє отєц мои кн⟨ѧ⟩зь Фєдоръ ставил ц⟨є⟩рков матку б⟨о⟩жєю на клаштор тому законоу св⟨ѧ⟩того Доминика (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); м а т к и б о ж и и п є р в о є (5), п є р в о ѣ м а т ъ к и б о ж и ѣ (1) (*назва церковного свята, також календарна дата*) перша пречиста: пнсанъ листъ... оу поньдѣло(к) пьрьдъ маткн б҃жиѣ а҃ днь(м) (Галич, 1409 *P* 74—75); а рокъ ему в тыи мыта увезатисѧ перед Маткою Божее днем первое за неделю, а держати ему тыи мыта три годы до того ж року до Матки Божее днѧ первое за неделю (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83); и з ч ѧ т ь є м а т к и б о ж ь є и (1) *див.* ***ИЗЧѦТЬЄ**; р о ж є с т в о м а т к и б о ж и и (1) *див.* **РОЖДЕСТВО.**

ФОРМИ: *наз. одн.* матка, ма(т)ка (1463 *AS* I, 55; XV ст. *РИБ* 610; *ВС* 7 зв., 27 зв.); *род. одн.* матки, Матки, матъки, матыки 13 (1400 *Cost.* II, 619; 1409 *P* 75; 1418 *P* 89; 1421 *P* 92; 1439 *Cost.* II, 713; 1463 *AS* I, 55; 1488 *РИБ* 222; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1498 *АЛРГ* 83); маткы 3 (1421 *P* 92; 1448 *Cost.* II, 305); *дав. одн.* матцѣ, мт҃цѣ 3 (1375 *P* 20; 1434 *P* 130; 1495 *АЛМ* 83); матцє, матьцє, мт҃цє 4 (1435 *P* 133; 1470 *AS* I, 67; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV,

27, 29); **матци** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *зам. внах.* през бога живаго и **матци** божїи 1 (1499 *BD* II, 420); *внах. одн.* **маткоу, матку** (1443—1452 *AS* I, 39; 1449 *Cost.* II, 746; 1495 *АЛМ* 83, 84); *ор. одн.* **маткою** (1463 *ГГЯ;* 1470 *AS* I, 67; 1498 *АЛРГ* 83).

Див. ще **МАТИ** [1], ***МАТИЯ.**

МАТКА [2] *ж.* (11) (*молд.* матка «русло ріки») річище, русло річки: тъм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали и потвердили есми ємоу... мѣсто о(т) мли(н) на ма(т)ки шаковци и хлабникъ, що є(ст) вишє гроуєцѣ (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403); хотар... старою маткою жерав⟨ца д⟩олоу пониже от Хрънєщи, до гдє оупадает жеравєц оу Бръладъ (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* до **матка** потока (1479 *BD* I, 221); *знах. одн.* **маткоу** (1468 *BD* I, 128; 1489 *BD* I, 374; 1492 *BD* I, 510; 1495 *BD* II, 63); *зам. род.* почєнши от **маткоу** Башїа (1492 *BD* I, 510); *ор. одн.* **маткою** (1468 *BD* I, 128; 1495 *BD* II, 63); *місц. одн.* **иа матки, ма(т)ки** (1451 *Cost.* II, 403; 1458 *BD* I, 24; 1475 *BD* I, 206).

***МАТРУХЪНА** *ж.* (1) *(особова назва, пор.* Мотроуна): Се я пани Вохнова пани Мария... даю и дала есми... дотце своей панъне Матрухъне... селце на имя Ставокъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Матрухъне** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще ***МАТРУШКА.**

***МАТРУШКА** *ж.* (1) *(особова назва, пор.* Мотроуна): Се я пани Вохнова пани Мария з своими детми... посваталися есмо... за пана Стецка за Шишкинича, мою девку панъну Матрушку (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Матрушку** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще ***МАТРУХЪНА.**

***МАТУСОВЪ** *прикм.* (1): и єще єсми дали... брату пана михула писарѧ, єдно село на саннои що было вла(д) матусово (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **матусово** (1443 *Cost.* II, 131).

МАТОУШИЦА *ж.* (1) *(особова назва):* мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... оже ⟨т⟩ота ис⟨тиннаа⟩ матоушица жаловали єсми єи особною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1433 *Cost.* I, 350).

ФОРМИ: *наз. одн.* **матоушица** (1433 *Cos.*, I, 350).

***МАТФВИИ** *ч.* (1) ◇ с в ѧ т ы и м а т ф в и и *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *місц. одн.* **по матфвиѣ** (1436 *Cost.* II, 707).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЄЮ, МАТЇИ, МАТФЄЙ, МАЦѢИ, МЪТЇАШЬ.**

МАТФЄЙ, МАТФѢИ, МАѲЄИ *ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Матъѳєи, *гр.* Ματθαῖος, *лат.* Mathaeus, *гебр.* Matithyāh) Матвій: пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... матфѣи оусови(ч) сєменикъ кнѧ(з) михаиловъ (б. м. н., 1392 *P* 46—47); тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло... на баши гдє маѳєи сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); А при том был... пан Матфей дворѧнин пана старостин (Луцьк, 1487 *AS* I, 86—87); И тыми разы пишетъ къ намъ, што жъ она Якубу того именья не полецала во опеканье, але принела (!) того Матѳея своею доброю волею въ тое именье за сына место (Краків, 1489 *РИБ* 437—438).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Матфей** 1 (1487 *AS* I, 87); **матфѣи** 1 (1392 *P* 47); **маѳєи** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *знах. одн.* **Матѳея** (1489 *РИБ* 437); *ор. одн.* **Матѳеемъ** (1489 *РИБ* 437).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЄЮ, МАТЇИ, *МАТФВИИ, МАЦѢИ, МЪТЇАШЬ.**

***МАТЪКА** *див.* **МАТКА** [1].

***МАТЪѲЄЄВЪЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Олисє(и) землю де(р)жить Матъѳєєвъщиноу а с тоє земли даєть дєсѧть веде(р) медоу дани (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Матъѳєєвъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

МАТЫСЯ *ч.* (1) *(особова назва):* Матыся, кановникъ Виленьск⟨ій⟩ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Матыся** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***МАТЫЯШЪ** *див.* **МЪТЇАШЬ.**

***МАТЫѦСЪ** *див.* **МЪТЇАШЬ.**

МАТЬФѢЄВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси... дмитръ матьфѣєвичь панъ нѣвъступъ столпувьскии (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **матьфѣєвичь** (1366 *P* 12).

***МАТѢИЧИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А сє ѧ король казимиръ краковьскии и куѧвьскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **матѣичича** (п. 1349 *P* 3).

***МАТѲЄИ** *див.* **МАТФЄЙ.**

***МАХАЛСКИИ** *прикм.* (2) *(назва гатунку фландрійського сукна, що вироблялося в місті Мехелен):* послано кнѧзю великомоу тєє(р)скомоу. ..в̄ поставы соукна маха(л)ского (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **маха(л)ского** 1 (1488 *УКТ*); **!ма(л)ско(г)** 1 (1488 *УКТ*).

МАХНА *ж.* (1) *(особова назва):* мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи староста рускыи вызнава(м)... ижє пришєдши прєд на(с)... пани махна узвєртовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *P* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **махна** (1414 *P* 85).

МАЦИНА *ч.* (3) *(особова назва):* а на потвєржєньє прнложилъ тому листу свою печать пано мацина (Львів, 1400 *P* 61); А сє я Нєкраш Колчєєвич из братьєю своєю на имѧ из Мацыною и с Мамаєм съзнаваєм сим н⟨а⟩шим листом... иж єсмо отчизну... свою продали кн⟨ѧ⟩зю Михайлу Олєксандровичу (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мацина** (1400 *P* 60, 61); *ор. одн.* **Мацыною** (1497 *AS* I, 112).

МАЦКО *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Мацѣи): А при томъ были могоричници: на нмя Войтко, Конюшій Волковискій, и сь сыномъ Миколаемъ... а Мацко Волковянинъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мацко** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *род. одн.* **Мацка** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***МАЦЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* жаловали на(м) мещанє новгоро(д)скиє на (и)мѧ ма(ц) а иванъ носовичъ на татарина богдана собачку (Вільна, 1495 *ВСоб*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ма(ц)** (1495 *ВСоб.*).

***МАЦЫНА** *див.* **МАЦИНА.**

МАЦѢИ *ч.* (3) (*особова назва,стп.* Maciej) Матвій (2): Мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... мєжи кролє(м) влодиславомъ... межи панєю ѧдвигою отиною пилєцкою... о волость о залѣсие... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); мы войцехъ... ярцибискупъ гнѣзденский... мацѣи з бѣлѧвъ брезенский... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци (Ланчиця, 1433 *P* 122—123);

с в ѧ т ы и м а ц ѣ и (1) *див.* **СВѦТЫИ** I.

ФОРМИ: *наз. одн.* **мацѣи** (1404 *P* 69; 1433 *P* 122); *місц. одн.* **по Мацѣи** (1403 *ДГМ*).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЄЮ, МАТЇИ, *МАТФВИИ, МАТФЄЙ, МЪТЇАШЬ.**

МАЧКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... дали єсмы єму и потвръдили... села... иа имѧ прокопинци, гдє бы(л) проко(п) и васи(л) ватамань, и съ млиномь и мачковци и съ пасѣкою (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *наз.* **мачковци** (1436 *Cost.* I, 459).

***МАЯТИНЪ** *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а мы... дали и потвръдили... сєло що на Маятинєх, на имѧ Хирова (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *місц. мн.* **на Маятинєх** (1495 *BD* II, 82).

МАѲЄИ *див.* **МАТФЄЙ.**

***МЄДВЄДИА** *ж.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы.... дали єсмы ємоу... шєстъ сєла... три на

верхъ ме(д)ведиа, где є(ст) ⟨стєпань вата⟩мань... ⟨и⟩ три мѣста о(т) поустыни (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на верхъ **ме(д)ведиа** (1429 *Cost.* I, 280).

***МЕДВИЖИИ** *прикм.* (1) ◇ М е д в и ж а м о г и л а (1) *(назва урочища у Волинській землі):* а поля есмь ему дали и уехали своей земълѣ — по конец лозы нивъка на долини, а оттоля к Медвижи могили (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **Медвижи** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

***МЄДЄЛѢНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвшє их правою слоужбою до нас... (...сєла.— *Прим. вид.*) на имѣ Прочєлничи... и Богданєщи... и Мєд⟨єлѣ⟩н⟨и⟩ (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Мєд⟨єлѣ⟩н⟨и⟩** (1490 *BD* I, 434).

МЄДЄЛѢНОУЛЬ *ч.* (4) *(особова назва):* и оуставшє наши слоуги, пьтюль и... пєтръ... и оуико их, нєгриль мєдєлѣноуль, та заплатили оусє исполна, тоты вышєписанныи пинѣзи (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєдєлѣиоуль** (1495 *Cost. S.* 193); *дав. одн.* **мєдєлѣноулоу** (1495 *Cost. S.* 193, 194).

МЄДЄНИЧАРЬ *ч.* (3) (*особова назва, серб.* маћиòничар «чародій», «знахар»): И оуставшє нашь вєрнїи пань, михоуль мєдєничарь, и заплатиль оуси... тоты... пинѣзи... оу роукы... сими (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєдєничарь** (1497 *Cost. S.* 223); *дав. одн.* **мєдєиичарю** (1497 *Cost. S.* 223).

***МЄДЖИѦШЬ** *див.* ***МЄЖЇАШЬ.**

***МЄДИЦКИИ** *прикм.* (1): а половицю тѣхъ пѣнѧзии наложили єсмы на твоѣ роботы... на домъ на мєдицкии (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **мєдицкии** (1386—1418 *Р* 35).

Пор. ***МЄДЫКА.**

***МЄДОВЫИ** *прикм.* (10) ◇ д а н ь м є д о в а я (4), ⟨д а н ь⟩ м є д о в а я (4), м е д о в а я д а н ь (1) *див.* ***ДАНЬ**[1]; д а ч к а м е д о в а я (1) *див.* ***ДАЧКА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **мєдовая** (1478 *ЗРМ*); *род. одн. ж.* **мєдовоє** (1478 *ЗРМ*); *знах. одн. ж.* **мєдовоую** (1478 *ЗРМ*); *ор. одн. ж.* **медовою** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1470 *AS* I, 67; 1493 *АЛРГ* 56; 1498 *ГВКОО*); *ор. мн.* **мєдовыми, медовыми** (1401 *АкВАК* III, 2; 1470 *AS* I, 65; 1490 *ЗХП*).

МЄДУСКЫ *ч.* (1) *(особова назва):* а ти доконали и осоудили па(н) хр(с)чєнъ мартиновскы па(н) ольдрихъ мєдускы (Галич, 1401 *Р* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєдускы** (1401 *Р* 66).

МЄДЪ *ч.* (83) **1.** *(натуральний бджолиний)* мед (75): Сє ѧ кн̃зъ долголдатъ долголдатови(ч)... даю... по своєи д̃ши... с̃тмоу николє поустыньскомоу иониноу манастырю тоую зє(м)лю на имѧ то(л)столѣсьско(г) конона а идє(т) с нє(г) колода мєдоу и съ всєми пошлинами (Київ, 1427 *Р* 108); А також никто от наших бояр или дєсєтник да нє смѣ брати дєсѧтиноу от пчєл, ани бєрбєницю мєдоу, ани пасичници бантовати ни оу чєм (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8—9); а я кн⟨ѧ⟩зь Семен Юрьевич маю придати ку св⟨ѧ⟩тому Иоанну к Голшаном полумерокъ меду (Степань, 1489 *AS* I, 89); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати... по давъному — и со всими ихъ службами, и съ пошлинами... и з насадкою меду (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

м є д ъ п р є с н ы и (3), п р и с н ы и м є д ъ (1) натуральний мед: А кто оусхочєт тих люди соудити... или мито от них брати, от оусєго их товароу: или от риба свижаа... или пак от воскоу или от присного мєдоу, коли имоути продавати... или пак гдє боудоут коуповати... вєздє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96); Бил намъ чолом земѧнин киевский Анъдрей Прѧжовъский и поведил... штож люди его... на имѧ Шершневичи издавна даивали в ключъ Киевъский ведро меду пресного и бил намъ чолом, абыхъмо тое ведро меду отпустили ему (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

2. *(легкий хмільний напій, виготовлений із бджолиного меду)* питний мед (4): А питъ могоричь оу аньдръка оу дому лысого за двѣ гривнѣ вѣснии мєду за гривну а пива за гривну (Перемишль, 1366 *Р* 12); а єщє єсми имъ дали волю што бы собѣ дєржати, оу сочавѣ, один домъ, а оу том домоу корчмоу нє дєржати, ни пива варити, ни мєд (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєдъ, med, мє(д)** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1448 *ДГПР;* бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.); *род. одн.* **мєдоу, мєду, меду, мд(оу)** (1366 *Р* 12; 1408 *Cost.* II, 633; 1427 *Р* 108; 1458 *BD* I, 9; 1463—1478 *РЕА* I, 35; 1470 *AS* I, 67; 1488 *УКТ;* 1496 *АЛРГ* 69; XV ст. *ВС* 6 зв.; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); *знах. одн.* **мєдъ, мєд, мє(д)** (1410 *АкВАК* XI, 5; 1429 *DIR«A»* 455; 1434 *Cost.* II, 670; XV ст. *ВС* 19; 1454 *Cost.* II, 508); *ор. одн.* **медомъ** (1471 *BD* I, 159; 1494—1495 *АЛРГ* 60).

***МЄДЫКА** *ж.* (4) *(назва села у Перемишльській землі)* Медика: тогды на роцѣ напрє(д) рєчєнымъ стронамъ в мєдыцѣ в нєдѣлю на вутр(и)є с̃т(г)о луки євангєлиста... осудили єсмы и осужѧємъ ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши(и) єсть к тому мѣсту... нижли тыи пани ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70); оу мєдыцѣ оу н̃длю оу чєтвєртую по вєлицѣ дни (Медика, 1415 *Р* 87).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в (оу) мєдыцѣ** 3 (1404 *Р* 70; 1407 *Р* 72; 1415 *Р* 87); **! в иєдыцѣ** 1 (1404 *Р* 70).

МЄДЫНЄСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А тому свѣдъци панъ миколаи стпичєникъ... волочєко мєдынєский ины(х) мно(г) добрыхъ (Галич, 1418 *Р* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєдынєский** (1418 *Р* 89).

МЄДЫНѦ *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кн⟨ѧ⟩зю Сємєну досталсѧ город Колодєн а сєла: Чєрнєхов... Мшанєц, Мєдынѧ (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мєдыиѧ** (1463 *AS* I, 54).

МЄЖ *див.* **МЄЖИ.**

МЕЖА *ж.* (8) *(границя між двома земельними володіннями)* межа: и то, господару, помню... о суды межа, головщина, о сокольее гнѣздо, о бобры, зъ еремя (!) (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); а обрубъ земленый тому именицу моему... от реки Стыра межою мимо нивы дворища Ляхова и межою конецъ нивъ подворищныхъ Хренницкихъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к цркви Бжіей... и границу есми положилъ Плоской ниве... от дороги на право межею великою по конецъ Вздвиженское нивы (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe polozyly y kopcy zasypaly (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **межа** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *род. одн.* **mezy** (1500 *ДПЖН*); *знах. одн.* **mezu** (1500 *ДПЖН*); *ор. одн.* **межою, mezoiu** 3 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1500 *ДПЖН*); **межею** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

МЕЖДОУ *прийм.* (13) (*цсл.* мєждоу) *(з ор.) (виражає просторові відношення — вказує на два або кілька об'єктів, між якими щось знаходиться або відбувається дія)* між, поміж (5): а хотарь ... на стлъпъ што є(ст) мєж(д)оу краиничєщи и фєтоєщи (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121—122); тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєлищє фоундєщо(м) *мєждоу* попо(м) мирчомъ и длъгымъ пєтромъ и на бръладѣ єдно мѣсто мєждоу лєоуринцємъ и бъксънєщъ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); Тѣм мы... дали и потвєрдили єсми ємоу... одино сєло... мєждоу ⟨Гръм⟩єщи и ⟨Рогошєщи⟩ (Сучава, 1480 *BD* I, 246).

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (8): тѣмь мы... дали єсмы ємоу... сєло нєгоєщи мєждоу тотоєщи и мєждоу лєвєть миклооуша (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїидоша прѣд нами... архимандрить Бистричъскаго монастира, и съ въсѣми яжє о христѣ братїами ... и дали господствоу мы пєть сєль: єдно иа краковѣ... мєждоу Грїєлєщь и мєждоу Лоупшєю, дроугоє на Сєрєтѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

Див. ще **МЄЖИ, МЄЖОУ, ПОМЄЖИ, ПРОМЄЖИ, ПРОМЄЖУ.**

МЄЖИ, МЄЖЇ, МЄЖЄ, МЄЖ, МѢЖИ, МЄЖЫ *прийм.* (235) **І.** *(з ор.)* (209) **1.** *(виражає просторові відношення— вказує на два або кілька об'єктів, між якими щось знаходиться або відбувається дія)* між, межи (38): исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ на полку (Галич, 1404 *Р* 68); тыи городы цецунь а хмєловъ с тыми волостми и селы которыи жь к нимъ прислушають которыи жь городы лежать межи нашею землею рускою и волоскою даємы и дали єсмы єму на вѣки (Ланчиця, 1433 *Р* 125); хотар... чєрєс Смила на ⟨є⟩дноу кръницоу що ест межи Портар(и) и межи Дроужєщи, и на могилоу копаноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 63); *(відповідає сучасній конструкції з прийменником* с е р е д *з род.)* (1): А ко млину границѧ горѣ смотричемъ до мосту а доловъ смотричемъ што дуброва межи ходорковымъ селомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (19): хотаръ... до оусти потока, межє полѣны оурѣклєва и роускова (Сучава, 1453 *Cost.* II, 455); боѧрин пан Юрїи Шєрбич и матєрє єго... дали... монастирю от Хомора... половина от тоє поле... межи бродовє под Бохотиномь (Сучава, 1467 *BD* I, 120); Тѧм мы... далї... єсми ємоу... села... и на вєрх Смилѣ млин гдє был млин Дєлцагь Пєтра, оу Боуковѣнє, межи млиом Воулпашєвѣмъ и межи Жоуржа Плєшана и межи млина Щєфоулова и межи млина Плєшаноулова, да оучинит пан Щєфоулъ млин (Сучава, 1468 *BD* I, 130); а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Томи Салгє... тоє... сєло... на имѣ оу Салчє, межи Иоаньш Триколєскоул и межи Гъжоанє (Ясси, 1495 *BD* II, 69).

2. *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на два або кілька об'єктів, між якими встановлюються якісь відносини)* між, межи (ким, чим) (63): А се докончанье межи королемь польскымь и кнѧземь дмитриемь (б. м. н., 1366 *Р* 14); бж̃ьєю м̃лтью и добрыхъ людии прьязнью исталасѧ торгувлѧ межи добрыми людми межи бояры и межи крилошаны ст̃го ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25); Мы... слюбуємы... ижь вшитки оурѧды и зъєднанья и записы што пасаныи (!) миха(л) бучатски... межи наияснѣишимъ кн̃жатемъ и паномъ... вло(д)славомъ... кролемъ полскимъ... и нами... с однои стороны а межи прєможнымъ стєцкомъ воєводою... з другои стороны прєрє(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти єго... боронити держати непорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 123); а за болшеє потвєржденїє присѣгали єсми межи собою и клѣли сѧ єсми на ч(ст)ный кр(с)тъ и на оуси̃сти и записали сѧ єсми межи собою, подъ нашими печатми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); а наши записы и присѧги не боудоут с тым, оу изминоу (sic.— *Прим. вид.*) и миръ межи нами не роушит сѧ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого... которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои пєрвѣиши листы Выкладаючи оны нѣ в которы(х) члонцє(х) ины(м) обычає(м) и розоумо(м) нижлисѧ оны сами в собѣ маю(т) а особно в то(м) какъ бы васъ межи нами з одноє стороны а межи собою и тѣжь сѧ свои(м) закоио(м) крижєвничи(м) з дроугоє стороны... коу єднанью покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А се мы... вызнава(м)... ажє што коли єсми имали межи нами мерзѧчку ис паномъ михайломъ... и єсми смирилисѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Такь иж межи нами и межи прєрєченым наияснѣишим паном Яном Олбрахтом... и освѣцонимы кнєжати панєм Александрєм... и кнєжатєм Жигмонтом... и нашимы потом боудоучимы, из обохъ сторон, имаєт быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (3): коли сюю правъдоу сѧкъ промежи собою вчинимъ потомъ отъ сего часоу межи тебє и нами лєшеє добро̃ты иного дела ие боудеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Прото г(с)дръ нашъ Стєфанъ воєвода... прыятєльство и любовъ оутвє(р)жаєть межы єго мл(ст) и межы вашу мл(с)ть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152);

б) *(вказує на середовище, в якому відбувається дія)* між, межи (ким, чим), серед (кого, чого) (82): а што може причинити болше межи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє (Львів, 1370 *Р* 18); тогды я па(н) староста пєтрашь с землѧны оучинили єсмы межи ими завитыи рокъ на (вы)вєдѣньє границ (Галич, 1401 *Р* 65); а тако(ж) су(д)ци о(т) ясо(х)... щобы не имали дила судити ты(х) лю(д)... бу(д) какоє дило пригоди(т)сѧ межи ти лю(д)ми щобы и(х) судили калугєри (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); и мы пє(р)во сего высылали та(м) того межы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого намѣстника ли(д)ского, пана станислава пє(т)рашковича а... пана якуба дово(и)новича, и они та(м) вые(з)дили и того межи ними смотрели (Вільна, 1495 *ВМЗД*); ино ми видѣвши межє ними доброє и(х) воли и то(к)мє(ж) и по(л)ною заплатоу, а ми тако(ж)дєрє и о(т) на(с) єсми дали и потвердили слузѣ нашєму, глигору... тоє прѣ(д)рєчєноє половина о(т) половина сєло, о(т) ри(ш)кани (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

в) *(вказує на сукупність осіб, з-поміж яких одна виконує дію або на яку спрямована дія)* з-поміж, з-посеред (кого) (3): кто межи ими оукажєть твердѣишимъ листомъ... тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *Р* 65); и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити и дали иа граници оу хотиии... два паиы справє(д)ливы(х) и имєнованни(х), которы имутъ они межи нашими паны мо(л)давскыми выбирати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); и росказали єсмо воды(н)скому с ты(х) свѣтковъ осмина(д)ца(ти) ч̃лвко(в) выбрати, кого бы о(н) межы ними хотѣлъ (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

II. *(з род.)* (26) **1.** *(виражає просторові відношення — вказує на два або кілька об'єктів, між якими щось знаходиться або відбувається дія)* між, межи (ким, чим) (8): оув озера оу кроуды межи городна и мєрє(ч) (б. озера Круди, 1400 *Р* 62); А сє я панъ лєнко староста Зоудєчовьскій Свѣдчю... ажє єсмо розъѣхалі граніцю... межі острова и дроховічь (б. м. н., 1424 *Р* 104); а мы... дали и потврьдили... сєло... на имѧ Хирова, и що єст межи Дєрєнєвь и межи Гришан (Сучава, 1495 *BD* II, 82);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником с е р е д *з род.)* (1): што межи твоєѣ землѣ суть кнѧ(ж)ниѧ волости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ нашє даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

2. *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на два або кілька об'єктів, між якими встановлюються якісь відносини)* між, межи (ким, чим) (7): оу другомъ пакъ лѣтѣ стала межи на(с) замѧтнѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Про тожъ, єстли ваша милость такъ чынили, ваша милость делайтє яко знаєтє, какъ межи васъ доконъчаньє было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником на *із знах.)* (2): Нинє пакъ длѧ иашего бра(ц)ства... добримъ ласкавымъ окомъ посмотри межи тєбє и межє мєнє длѧ васъ и насъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції із знах.) (1): И тые Токаревскіе рекли... а то земли наши и васъ дей о томъ смотрѣли межи насъ намѣстникъ Берестейскій панъ Янъ Пасутичъ, а намѣстникъ Мельницкій панъ Александръ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85);

б) *(вказує на середовище, в якому відбувається дія)* між, межи (ким, чим), серед (кого, чого) (5): Село Щє(р)бовъ а в томъ селе слоугъ трииа(д)цать а чоты(р)надъцаты(и) отамо(н) а половица межи и(х) оубоги(х) а вро(ч)ны(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); а коли(ж) наидоуть иашоу ласкоу тогды... боудоуть межи своєѣ братїи во чти быти (XV ст. *ВС* 24 зв.); И тєжъ абы ихъ люди съ чоужыхъ земль межы

єго людей мєжы Волохъ абы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

в) *(вказує на об'єкт, на який спрямована дія) (відповідає сучасній безприйменниковій конструкції із знах.)* (1): а мєжи тыми городы и мєжи нашєю зємлєю роускою то границѣ будуть вѣчныи наипєрвѣи межи нашимъ городо(м) снѧтиномъ а мєжи шєпинци которыи жь шєпинци к волохомъ прислушають *мєжи* тыхъ рѣка колочинъ дѣлить (Ланчиця, 1433 *P* 125).

3. *(виражає часові відношення)* під час (чого) (1): аче(н) да(л) бы богъ шобы нє загибло хрєстиянъство мєжы вашоє мл(с)ти днєхъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

Див. ще **МЄЖДОУ, МЄЖОУ, ПОМЄЖИ, ПРОМЄЖИ, ПРОМЄЖУ.**

***МЄЖИЄВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знамєнито... иж... мы... даєм и дали єсмо тому прєдрєчєному Калєнику... село Боурковцы... а Мєжиєвичи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Мєжиєвичи** (1437 *AS* I, 34).

МЕЖИНОСОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при мнѣ былъ... княз Петръ Михайловичъ Межиносовичъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Межиносовичъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

МЄЖИРЕЧЄ *див.* **МЄЖИРѢЧЬЄ.**

***МЄЖИРЄЧЪЄ** *див.* **МЄЖИРѢЧЬЄ.**

МЄЖИРѢЦКИЙ, МЄЖИРѢЦИКИИ *прикм.* (2): Мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденский... вѧнценць съ шамотулъ мєжирѣцкий доброкгостъ с колна камєньскии... слюбуємы и слюбили єсмы... стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужинии панови... на имѧ па(н) вѧцєньць исъ шѧмоту(л) па(н) мєжирѣцикии староста рускихъ зѣмль... выбавили мѧ бго(м)... ис того ѧтства (Кремєнець, 1434 *P* 130).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мєжирѣцкий, мєжирѣцикии** (1433 *P* 122; 1434 *P* 130).

Пор. **МЄЖИРѢЧЬЄ.**

МЄЖИРѢЧЬЄ, МЄЖИРЄЧЄ *с.* (9) *(назва села у Волинській землі)* Межиріччя: Также што придали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Фєдору сєло Бродов, а также Радосєлки, Радогоща, Мєжирєчъє (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); ино я после пана своєго живота при том остала Мєжирєчи, што пан мой менѧл со кн⟨ѧ⟩зєм Иваном Острозким (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мєжирѣчьє** 1 (1466 *AS* I, 60); **Мєжирєчє** 1 (1487 *AS* I, 85); *знах. одн.* **Мєжирєчє, Мєжирєчъє** 4 (1396 *AS* I, 20; 1487 *AS* I, 85, 86); **Мєжирѣчьє** 2 (1446 *АкЮЗР* I, 18; 1466 *AS* I, 60); *місц. одн.* **при Мєжирєчи** (1487 *AS* I, 85).

***МЄЖИѦШЬ** *див.* ***МЄЖЇАШЬ.**

МЄЖЇ *див.* **МЄЖИ.**

***МЄЖЇАШЬ** *ч.* (28) *(молд.* межиеш, *серб.* међаш «сусід») сусід: То єст вєс хотаръ тои поустыни, коуда панъ Кръстѣ Чорныи хотарил ⟨с стар⟩ыми моужми и съ околными мєжїаши (Сучава, 1438 *DBAc* 27); Ино мы... єсми ємоу оучи⟨ни⟩ли закон подлюг зємскаго права, аби он привєл к намъ оуси свои околнїи мєжиѧши, аби и они вызнали и мартоурисали о том ажє єст так (Сучава, 1480 *BD* I, 239); А пак хотарь Тлъвєщ⟨є⟩м... да єст по коуда хота⟨рил пан...⟩ и пан Динга питарь и съ мєжїѧши (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *наз. мн.* **мєжїаши, мєжїяши, мєжиѧши** 4 (1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445; 1459 *Cost. S.* 22); **мєжыяшы** 1 (1496 *BD* II, 402); **мєжиѧшєвє** 1 (1460 *Cost. S.* 34); *род. мн.* **мєжыашы(и)** (1464 *DIR«A»* 517); **! мєжаши(м)** (1467 *Cost. S.* 69); *знах. мн.* **мєжїаши, мєжиѧши** (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); *ор. мн.* **мєжїаши, мєжиаши, мєжїяши, мєжиѧши, мєжияши, мєжїѧши** 11 (1438 *DBAc* 27; 1452 *Cost.* II, 422; 1462 *BD* I, 66; 1464 *DIR«A»* 517; 1481 *BD* I, 259; 1492 *BD* I, 510; 1493 *Cost. S.* 175; 1494 *BD* II, 33; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **мєджиѧши** 1 (1472 *BD* I, 177); **мєжїѧшїи** 1 (1470 *BD* I, 153); **мєжиѧшє** 1 (1493 *BD* II, 27); **мєжїашми, мєжияшми** 2 (1455 *Cost.* II, 525; 1461 *BD* I, 45).

***МЄЖЇЯШЬ** *див.* ***МЄЖЇАШЬ.**

МЄЖОУ, МЄЖЮ *прийм.* (2) *(з ор.) (виражає об'єктні відношення — вказує на середовище, в якому відбувається дія)* між, межи, поміж (ким) (1): коли(ж) оу томъ роздѣлѣ три годы и три м(с)ци с оупокоємь живоуть... тогды да и на вѣкы вѣчныи жа(д)на(г) соуда мєжю собою нє мають (XV ст. *BC* 32 зв.);

(у грамотах молдавських канцелярій — зі знах. зам. ор.) (виражає просторові відношення) між, межи, поміж (чим) (1): а хотарь... от полѣноу попєрєкъ на филпѣ мєжоу два пѧть могила (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).

Див. ще **МЄЖДОУ, МЄЖИ, ПОМЄЖИ, ПРОМЄЖИ, ПРОМЄЖУ.**

МЄЖЫ *див.* **МЄЖИ.**

***МЄЖЫЯШЪ** *див.* ***МЄЖЇАШЬ.**

МЄЖЮ *див.* **МЄЖОУ.**

***МЕЗКИРЪ** *ч.* (4) *(особова назва, лит.* Mìsgiris, Mìsgirdas): а землю есмо присудили Мезкирю... и король его милость нашого суда не пересужывалъ, велѣлъ таки его милость Мезкиру тую землю держати (Вільна, XV ст. *РИБ* 610).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мезкир⟨ъ⟩** 2 (XV ст. *РИБ* 609); *дав. одн.* **Мезкиру** 1 (XV ст. *РИБ* 610); **Мезкирю** 1 (XV ст. *РИБ* 610).

***МЕЗКИРЬ** *див.* ***МЕЗКИРЪ.**

***МЕЗОЧЪ ВЕЛИКИЙ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* даемо... господину отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ, Мезочъ Малый и Великий, Будорожъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **⟨Мезочъ⟩ Великий** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***МЕЗОЧЪ МАЛЫЙ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* даемо... господину отцу владыце... село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ, Мезочъ Малый и Великий, Будорожъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Мезочъ Малый** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

МЕЗЬ *ч.* (1) *(особова назва):* Билъ намъ чоломъ наместникъ звѧголскии Яцько Мезь и просил в нас во Вруцъком повете человека на имѧ Лазорка Мошъкевича из его сынми, из братаничи его (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мезь** (1496 *АЛРГ* 71).

МЄЛЄНТИИ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Мєлєтии, *гр.* Μελέτιος) Мелетій: А сє дьяци стєпань мєлєхови(ч) мєлєнтии куцєви(ч) сємєнъ понахиди(ч) иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєлєнтии** (1370 *P* 18).

***МЄЛЄХОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А сє дьяци стєпанъ мєлєхови(ч) мєлєнтии куцєви(ч) сємєнъ понахиди(ч) иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєлєхови(ч)** (1370 *P* 18).

МЄЛЄШКА *ч.* (1) *(особова назва, пор. цсл.* Мєлєтии): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... двѣ сєлѣ на бєрхѧчѣ, на имѧ гдє домь єго, другоє на мєлєшковоу потокъ, гдє єст тадорь мєлєшка (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєлєшка** (1438 *Cost.* II, 26).

Див. ще **МЄЛЄШКО.**

МЄЛЄШКО *ч.* (1) *(особова назва, пор. цсл.* Мєлєтии): поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... озарьѧ мишютинъ мєлєшко стєпанъ зазъба (б. м. н., 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєлєшко** (1392 *P* 47).

Див. ще **МЄЛЄШКА.**

МЕЛЕШКОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Я, Ивашко Иличъ, намѣстникъ Волковыйскій, а Ивашко Мелешковичъ (Вільна, XV ст. *РИБ* 609).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мелешковичъ** (XV ст. *РИБ* 609).

***МЄЛЄШКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ м є л є ш к о в ъ п о т о к ъ (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві)*: тъмь мы... дали єсми ємоу... двѣ сєлѣ на бєрхАчѣ, на имА гдє домь єго, другоє на мєлєшковоу потокъ, гдє єст тадорь мєлєшка (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 26).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на мелешковоу** (1438 *Cost.* II, 26).

Пор. **МЄЛЄШКА, МЄЛЄШКО.**

МЄЛИС ⟨?⟩ (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: того радї... и дали и потвръдили єсми ємоу... сєла на имѣ опришєщи... и маржины и мєли(с) (...— *Прим. вид.*) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 432).

МЄЛНАѦ *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: кн⟨А⟩зю Семѣну Избаразкому... достал сА Ивачовъ, а Янковци... а МєлнаА, а ВозоваА (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **МєлнаѦ** (1482 *AS* I, 80).

***МЄЛНИКЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Берестейській землі)* Мельник: а кто поидеть съ сєю грамотою чєрєз дорогычинъ чєсъ (!) мєлникъ и чєрєс бєрєстиє до лучьска торговатъ ис торунА Азъ кнАзь кєстути нє вєлю ихъ заимати (б. м. н., п. 1341 *P* 2).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мелникъ** (п. 1341 *P* 2).

***МЄЛЪ** *див.* ***МѢЛЪ.**

МЕЛЬНИЦКІЙ *прикм.* (4): И тые Токаревские рекли: ...васъ дей о томъ смотрѣли межи насъ намѣстникъ Берестейскій панъ Янъ Пасутичъ, а намѣстникъ Мельницкій паиъ Александръ... и насъ въ томъ одправили (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); Ja Fedko Januszkowicz pysar wełykoho kniazia alexandra namisnyk Zyzmorski szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymaylowycza folwarky... y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Мельницкій** (1495 *АЛМ* 85); *род. одн. ч.* **melnyckoho** (1500 *ДПЖН*); *дав. одн. ч.* **мє(л)ни(ц)кому** (1495 *ВМЗД*); *місц. одн. ч.* **в мє(л)ни(ц)комъ** (1497 *ПКИП*).

Пор. ***МЄЛНИКЪ.**

! МЄМЄНОУ ⟨СЄМЄНОУ⟩ *див.* **СЄМЄНЪ.**

***МЄНА** *див.* ***МѢНА.**

***МЄНДЛИ-КГЄРЄИ** *ч.* (1) *(особова назва, тюрк.* mengli «що має родимку», girej — династичне ім'я кримських ханів): Такъ же ваша милость абы єстє знали, бо послали єсмо нашого посла до Мендли-КгєрєА, царя Пєрєкопъского (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мєндли-КгєрєѦ** (1499 *BD* II, 449).

***МЄНИТИ** *дієсл. недок.* (9) (*стп.* mienić) **1.** називати (що) (1): продали єсмо... зємлю ... з бортным дѣрєвом и с пашнєю из сєножатми и з доубровами и з боры и лѣсы и з бобровыми гоны и со всАкими иными поплатки и податми которымъ колвєк имєнєм могоут изваны, або мѣнєны быти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23);

називати (кого ким), видавати (кого за кого) (3): которыи сєбє мєнїть нє по правдѣ сказа (!) алю(б) соужє(н) (XV ст. *ВС* 7).

2. казати, твердити (що) (2): О пороучникоу онъ(ж) мєни(т) пєрє(д) (!) пєрвєишаго должника заплачо(н) (XV ст. *ВС* 31);

(що, за що) претендувати (на що) (2): Ачъ которая жонъка мєни(т) собѣ дѣди(ч)ство прилоучаючи вєномъ а дєсАть лє(т) нє о(т)была алюбо замє(ш)кала... тогды... тая жонъка истратила (XV ст. *ВС* 21); Обычай злостївїи бы(л) слоужєбнїчїи, колї и(х) прївожєно до забїты(х) на дорозє тогды онї и(х) лоупилї с тго имєнїя оу которомъ былї забиты мѣнА(т) собѣ за кровно (XV ст. *ВС* 25).

3. *(тільки 3 ос. одн.)* становить (1): Ино тыми разы длА нєкоторого моєго нѣдостаткоу єщє єсмо в кнАзА ВасилА... взАли сємдєсАт коп грошєй широких... то вжо мѣнит сто коп грошєй широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **мєнить, мєнїть** 3 (XV ст. *ВС* 6 зв., 7, 22 зв.); **мѣнит** 1 (1492 *AS* III, 23); **мєни(т)** 3 (XV ст. *ВС* 21, 29, 31); *3 ос. мн.* **мѣнѦ(т)** (XV ст. *ВС* 25); *інф. пас.* **мѣнєны быти** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще ***ИМЄНОВАТИ СѦ, ИМЄНОВАТЬ, *МЄНИТИ СѦ, *МЄНОВАТИ.**

***МЄНИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (6) **1.** (ким) називатися (ким), видавати себе (за кого) (3): а хто сА мєни(т) шлА(х)тичо(м) а нє з родоу шлАхо(т) (XV ст. *ВС* 18 зв.).

2. казати, твердити *(із з'ясувальним спол.* щ о) (1): а бѫдє(т) ли хто иньшии мєни(л)сА право имє(т) къ тои очинє имєє(т) прїити прє(д) соу(д)єю а оуказа(т) своє право (XV ст. *ВС* 22 зв.);

вважати себе (ким) (1): Иди(к) жалова(л) на фа(л)ка и(ж) єго потщїва(л) собакою своєю а собака єго укоусила а с тго мєнїлъсА хро(м) (XV ст. *ВС* 27).

3. (зробити що) визватися (1): янъ то(г) мєнилъ сА досвє(т)чить (XV ст. *ВС* 19).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѦ мєнить** 1 (XV ст. *ВС* 8); **сѦ мєни(т)** 1 (XV ст. *ВС* 18 зв.); **мєнїтсѦ** 1 (XV ст. *ВС* 18 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **мєнилъ сѦ, мєни(л)сѦ, мєнїлъсѦ** (XV ст. *ВС* 19, 22 зв., 27).

Див. ще ***ИМЄНОВАТИ СѦ, ИМЄНОВАТЬ, *МЄНИТИ, *МЄНОВАТИ.**

! МЄНО ⟨МЄНСКИИ⟩ *див.* ***МѢНСКИИ.**

***МЄНОВАТИ** *дієсл. недок.* (3) (*стп.* mianować) **1.** викликати поіменно, називати поіменно (2): мы право оуставлАємъ на то коли(ж) очичи в чюжєи зємли боудоуть мєнова(н) прє(д) соудомъ тогды соудья слоужєбнїко(м) єго имаєть зазвать триичи къ правоу абы о(т)повєда(л) (XV ст. *ВС* 16).

2. (що) казати, твердити (1): мы Свыдрыгайло, Великій князь чинымо знаменито... ижъ, прышовшы передъ насъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ, покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича... и дворанъ нашихъ... што есмо имъ... велилы... крывду его, што менуетъ одъ землянъ Браславскихъ и бояръ Хмельныцкихъ, розсудыты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **менуетъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *перф. пас. 3 ос. мн.* **! монованы** 1 (XV ст. *ВС* 20); *майб. пас. 3 ос. мн.* **боудоуть мєнова(н)** 1 (XV ст. *ВС* 16).

Див. ще ***ИМЄНОВАТИ СѦ, ИМЄНОВАТЬ, *МЄНИТИ, *МЄНИТИ СѦ.**

МЄНТОРТ *ч.* (2) (*особова назва, лит.* Mintartas): коли дєржал Слоним пан Копач (и) брат єго пан Мєнторт, мы єзъдживали тоут в ловы (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мєнторт** (1478 *AS* III, 17); *род. одн.* **Мєнторта** (1478 *AS* III, 17).

***МЄНТОРТОВЪ** *прикм.* (1) ◇ М є н т о р т о в ъ о у г о л ъ (1) *(назва місцевості у Троцькому воєводстві)*: И мы... казали єсмо свєтком присАгноути, они обвєли от Бєрєзоє к Бєрєжкам, ажъ к Мєнтортовоу оуглоу и Золотєєвоу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Мєнтортовоу** (1478 *AS* III, 17).

Пор. **МЄНТОРТ.**

МЄНШИ *присл. в. ст.* (1) менше: а надѣю маю(ч) и доуѳаю(ч) ва(м) ижє в таковы(х) рѣча(х) длА чти и доброго нашєго ничого мєнши вы ка(к) они та(к) много чинили є єстє (!) и радили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **МНѢ.**

Пор. **МАЛО, НАМНЄ.**

***МЄНШИИ** *див.* **МЕНЪШЫЙ.**

***МЕНЪСКИИ** *див.* ***МѢНСКИИ.**

МЕНЪШЫЙ, МѢНЬШЇИ *прикм. в. ст.* (18) **1.** *(за віком)* менший, молодший (14): А се мы кнзи Василиевичи, отчичи Збаразскии: князь Михайло а князь Семень Меньшин (!)... сознаваемъ... ижъ мѣняли есмо и з дядкомъ и своимъ... отчиною своею (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); и я єсми подѣлил сА з братомъ своимъ мѣншымъ со

кн⟨ѧ⟩з⟨є⟩мъ Сємѣномъ Избаразким самъ своєю волѣю доброю и єго тѣж доброю волѣю вѣчно и непорушно (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); просили нас два братя рожоная: старейшый панъ Барьсанъ на имя Анъдрей, а другий Барьсанъ панъ Яцко, менъшый братъ, пана Маськовы сыны, и просили насъ, быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); такъ рєкъши присѧгоу свою выписавши присѧжъны(и) листъ написавъ тагиревымъ менъшимъ братомъ ... послалъ єсми (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. *(за становищем у суспільстві, у феодальній ієрархії)* менший (2): Brat wasz menszyy welikyy kniaż Żykhimont czelom biet (Липиишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); нїскоє поклоненїє бїровову о(т) брашова, о(т) мєншаго прїятєлѣ г(с)ва ти, шо(л)тоуза хърлѣ о(т) бръла(д) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).

3. *(за кількістю)* менший (1): а бѫдоуть ли ты(и) речи оу мєньши(х) пєнєзѧ(х) проданы тогды имєєть за сѧ о(т)дати до(л)жнїкоу (XV ст. *ВС* 18);

меншої вартості (1): а боудоуть ли тыи пєнєзи оу мєньши(х) рє(ч)хъ ни(ж)ли ємоу до(л)жно а возмєть оу томь нєкоторы(и) закла(д) тогды маєть оу томь досы(ть) имє(т) (XV ст. *ВС* 18).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **менъшый, menszyy** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **мѣньшїи** 1 (XV ст. *ВС* 23); **! Меньшин** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *род. одн. ч.* **мєншаго** (1434 *Cost.* II, 675); *дав. одн. ч.* **мѣншому** 4 (1482 *AS* I, 80, 81); **мєнъшему** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *ор. одн. ч.* **мєнъшимъ** 1 (1484 *ЯМ*); **мѣншымъ, мѣншым** 2 (1482 *AS* I, 80); *знах. одн. ж.* **мєнъшую** (1484 *ЯМ*); *ор. одн. ж.* **мєнъшєю** (1484 *ЯМ*); *місц. мн.* **оу мєньши(х)** (XV ст. *ВС* 18).

Пор. ***МАЛЫЙ.**

***МЄНЬШИИ** *див.* **МЕНЪШЫЙ.**

! МЕНЬШИН ⟨МЕНЬШИИ⟩ *див.* **МЕНЪШЫЙ.**

***МЄНѦТИ** *див.* ***МѢНЯТИ.**

***МЄРА** *див.* ***МѢРА.**

***МЄРЄЄЩЇИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... на бръладѣ блажари и мерєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323, 324); Тѣмъ мы... дали и потвръдили єсми им... єдно село на Бръладѣ... Мєрєєщїи (Васлуй, 1495 *ВАМ* 70—71).

ФОРМИ: *знах.* **Мєрєєщїи** 1 (1495 *ВАМ* 71); **мєрєщи** 1 (1448 *Cost.* II, 324).

МЄРЄЦКИЙ *прикм.* (10): Пр⟨авилъ⟩ м⟨а⟩р⟨шалокъ⟩ н⟨а⟩м⟨естникъ⟩ М⟨е⟩р⟨ецкій⟩, п⟨а⟩нъ Ст⟨аниславъ⟩ Гл⟨ебовичъ⟩ (Троки, 1494 *РИБ* 561); Прав⟨илъ⟩ мар⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩ нам⟨ѣстникъ⟩ Мер⟨ецкій⟩ и Ут⟨енскій⟩ кн⟨язь⟩ Михаилъ Львовичъ ⟨Глинскій⟩ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мерецкий, мерец⟨кій⟩, Мер⟨ецкій⟩, М⟨е⟩р⟨ецкій⟩** 5 (1494 *АЛМ* 54; *РИБ* 561; 1496 *АЛРГ* 69; 1499 *AS* I, 118; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); *ск. н.* **мер, ме(р)** 5 (1496 *АЛРГ* 71; *ВМКФС;* 1497 *ПКИП;* 1499 *ВФ; ГОКІР*).

Пор. ***МЄРЄЧЬ.**

***МЄРЄЧЬ** *ч.* (4) *(назва міста у Троцькому воєводстві)* Мереч: оув озєра оу круды межи городна и мєрє(ч) по розтвѣ х(с)вѣ оу пѧтокъ (б. озера Круди, 1400 *Р* 62); Писан в Меречи, априль 27 день, индиктъ 14 (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).

ФОРМИ: *род. одн.* **мєрє(ч)** (1400 *Р* 62); *місц. одн.* **в (оу) Мєречи** (1401 *Р* 64; 1496 *АЛРГ* 69, 71).

***МЄРЄЩИ** *див.** **МЄРЄЄЩЇИ.**

***МЄРЗЄЧКА** *див.* ***МЄРЗѦЧКА.**

***МЄРЗѦЧКА** *ж.* (13) (*стп.* mierziączka) образа; ворожа дія (9): а мы...:про то жь єго...о тую иcную мєрзѧчку и шкоду воєваную намъ и корунѣ нашои оучинєную о(т) єго о(т)ца правого чинимы и о(т)пущаємы ємy всє тымъ иашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121); Мы стєфанъ воєвода знаємо чинымъ... што... оучинили єсмы вѣрною покороу... илїашоу воєводѣ, мл(с)тивє пристоу⟨пн⟩ли єсмы и поклонили сѧ єсми яко г(сд)ноу нашємоу и братоу старшемоу и ты прєдьрєчєннымъ мєрзѧчкы(м) (!) о(т) оусєго сєр(ди)цѧ о(т)поустили єсмы (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 678—679); а мы єсмы простили пана Михаила... и пана Доумоу... и нє имаєм имь оуспомѣноути никакых от мимошєдших рѣчєи и мєрзѧчкы, що противко нам стоѧли, николи ни оу чем, на вѣкы (Сучава, 1468 *BD* II, 306); и тыми часы єго милость вишерєченнїи крал... нам въси мєрзѧчкы и шкоды и кривды, которїиж єсмо єго милости часоу прєминоулєго оучинили, отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

и м а т и м є р з ѧ ч к у (1) *див.* **ИМАТИ**[2]; и м ѣ т и м є р з є ч к у (2) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **мєрзѧ(ч)ки** (1457 *Cost.* II, 809); *знах. одн.* **мєрзѧчку** 2 (1433 *Р* 121; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **мєрзєчку, мєръзєчку, мєръзєчъкоу** 3 (1435 *Cost.* II, 679; 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270); *род. мн.* **мєрзѧчо(к)** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *дав. мн.* **! мєрзѧчкы(м)** (1435 *Cost.* II, 679); *знах. мн.* **мєрзѧчкы** 4 (1468 *BD* II, 306; 1499 *BD* II, 419, 420); **мєрзѧчки** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

***МЄРТВЫИ** *прикм.* (3) мертвий, неживий (1): А кто о(т)имєть о(т) цркви стго николы судитсѧ со мною пєрєдъ бгмь єгда придєть правєдныи судии хотѧ судити живымь и мртвымь (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9);

◇ м е р т в ы и т о в а р ъ (2) будь-який об'єкт торгівлі, крім худоби: а тако(ж) ты(х) люди да є(ст) и(м) слобо(д)но о(т) доброво(л)но ходити съ хорнцо(м) или с солєю или по рибу или живы(м) товаро(м) имє(т) ходити или мртвы(м)... а мыто да нє да(ст) ни гро(ш) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461—462); а кто оусхочет тих люди соудити... или мито от них брати от оусєго их товароу... или живих товаръ или мєртвих... вєздє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мртвы(м)** (1453 *Cost.* II, 462); *род. мн.* **мєртвих** (1466 *BD* I, 96); *дав. мн.* **мртвымь** (бл. 1350 *Р* 9).

***МЄРЪЗЄЧКА** *див.* ***МЄРЗѦЧКА.**

***МЄРЪЗЄЧЪКА** *див.* ***МЄРЗѦЧКА.**

***МЄРЪКА** *див.* ***МѢРКА.**

МЄСЄХНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы илїа воєвода... знаємо чини(м)... ожє.. нашъ вѣрныи панъ данъ мєсєхнъ слоужилъ прѣждє... родитєлю нашємоу... а днє(с) слоужитъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1436 *Cost.* I, 487—488).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєсєхинъ** (1436 *Cost.* I, 487).

***МЄСЄЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МЄСНЇИ** *див.* ***МЯСНЫИ.**

МЄСТО [1] *див.* **МѢСТО** [1].

МЄСТО [2] *див.* **МѢСТО** [2].

***МЄСТЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**

***МЄСТЬСКИИ** *див.* ***МѢСТЬСКИИ.**

МЄСЦО *с.* (39) **1.** *(визначена частина простору)* місце (28): слюбоуємъ такъжъ и слюбили єсми и обѧзоуємы сѧ тимъ нашимъ листомъ, ижъ какъ рихло прєрєчєныи панъ владиславъ... прїидєтъ до рускы(х) зємлъ, прєрє(ч)ины стєфаиъ воєвода нашъ, имаєть прїихати обличнѣ, а присѧгъ олду своєго и записоу потвєрдити, на мѣстци и часоу положенного єму листы албо єго послы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); И о(т) вєръховины єє котора Впадаєтъ В днѣстръ з обоу двоухъ Стороиъ тоє рѣчки Камєници землю Дєръжати Маєтъ по самоую Соухоую Камєницю С подойминами тамъ того мѣсцѧ По рѣчъкоу рашъковъкоу (Прилуки, 1459 *Р* 171); а еще подънялся ему панъ Барсанъ... ставъ засътавити ниже Гуговъского ставу у подобномъ месъци, трохъ локоть узъвышки а чотыри поперекъ (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); нєкоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)цє є(ст) имъ мєсцо дано боудє(т) а онї того мєсца нє смотрѧть ие дєръжа соромоу а ииъдє(с)

становѦ(т) (XV ст. *BC* 10 зв.); слоубоуємъ и обєцахомъ... абихом мы... на мисцѣ оу Коломыи, абыхом сѣ съ єго милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

2. пристановище (2): Також и мы... нє имаєм таковогo чловѣка прїимити ани мѣстца ани поживлєнїѦ нигдє нє имаюм ємоу давати оу нашеи зємли, ани оу кого от подданних наших (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

3. *(земельна ділянка)* місце (5): Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему *мѣстце* городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Я Андрушко Русинович... вызнаваю... продал есми чаруковъского подворѦ мѣстъцє в околном *(в ориг.* околном.— *Прим. вид.)* городѣ в Луцку... кн⟨є⟩г⟨и⟩ни Мари Сєменовой Ровєнской на вєчность (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и)... сознаваю симъ мои(м) листо(м) прода(л) єсми мѣстцо свое коморноє на мѣстє подлє болницкоє коморы оринѣ андрѣєвѣ жєнѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 9);

(угіддя) місце (1): а тыє вєрхоу писаныє мѣсьца придаль єсми из жоною моєю... стмоу николѣ к дольсзкои (!) црькви вѣчно и нєпороушно (Перевали, 1440 *P* 142);

◇ н а м ѣ с ц є (кого) (1) замість: мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с паны и с коруны по(л)скоѦ, которииже сѦ иснимали с нами... на мѣстцє володислава, королѣ по(л)ского (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729);

и м ѣ т и м ѣ с ц є (1) *див.* **ИМѢТИ**; н а п о л н о у м ь м ѣ с т ь ц и (1) *див.* ***ПОЛНЫИ**[2].

ФОРМИ: *наз. одн.* мєсцо (XV ст. *BC* 10 зв.); *род. одн.* **мѣсца** 2 (XV ст. *BC* 32 зв., 33 зв.); **мѣстца** 3 (1499 *BD* II, 420, 421; бл. 1500 *ПИ* № 9); **мєсца** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); **мєстца** 2 (XV ст. *BC* 10 зв., 11); **мѣсцѦ** 1 (1459 *P* 171); *дав. одн.* **мистцю** (1453 *Cost.* II, 765, 766); *знах. одн.* **мѣсцє** 3 (1462 *BD* II, 284, 285); **мѣстцє, мѣстъцє** 6 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1445 *Cost.* II, 729; 1448 *Cost.* II, 734; 1494 *AS* I, 101); **мистцє** 4 (1453 *Cost.* II, 765, 766; 1455 *Cost.* II, 774); **мѣстцо** 1 (бл. 1500 *ПИ* № 9); *місц. одн.* **на (оу) мѣстци, мѣстьци** 4 (1434 *Cost.* II, 666; 1445 *Cost.* II, 729; 1467 *BD* II, 297); **! мѣтци** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **мѣстьцѦ** 1 (1467 *BD* II, 297); **месъци** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **мисцѣ** 1 (1479 *BD* II, 351); *род. мн.* **мистє(ц)** (1453 *Cost.* II, 765); *знах. мн.* **мѣсьца** 1 (1440 *P* 142); **мєсца** 1 (XV ст. *BC* 13 зв.); **мистцѦ** 1 (1468 *BD* II, 302); *місц. мн.* **на мєсцє(х)** (XV ст. *BC* 13 зв.).

Див. ще **МѢСТО** [1].

***МЕСЪЦЄ** *див.* **МЄСЦО**.

***МЄСЬКИИ** *див.* ***МѢСТЬСКИИ**.

***МЕСЯЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ**.

***МЄСѦЦЬ** *див.* ***МѢСѦЦЬ**.

***МЕТАТІ** *дієсл. недок.* (2) (що) кидати: Też, jestliby chto kak na szkołu... metał, tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Kak ze i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tiło wyymaia, mecza na ziemliu, nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **metał** (1388 *ZPL* 105); *дієприсл. одноч.* **mecza** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***МЄТЄЩИ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* ⟨мы алекс⟩андръ воєвода... чинимъ зна⟨мєнито⟩... ⟨ожє⟩... дали єсмы имы єдно ⟨мѣсто на тазловѣ подли рѣкы⟩... вышє мєтєщь (Сучава, 1424 *Cost.* II, 956).

ФОРМИ: *род.* **мєтєщь** (1424 *Cost.* II, 956).

МЄТИ *див.* **ИМѢТИ**.

МЄФТОД ⟨МЕФТОДИИ⟩ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Мєѳодии, *гр.* Μεθόδιος): хота(р)... до опрїша⟨ни⟩... камо є мефтод... *(в ориг. розірвано.— Прим. вид.)* сторрони (!) до ⟨обър⟩шїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

***МЄХОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Я по(п) порѣчкы иа имѦ исидо(р) ис своими с сынми... били єсмо чєло(м) є(г) мл(с)ти штобы є(г) мл(с)ть пожалова(л) на(с) зємлєю црковною... половиною... со ива(н)цо(м) мєховичо(м) (б. м. и., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **меховичо(м)** (1498 *ЧІАФ*).

***МЄХОВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Волинській землі):* я по(п) порѣчкы на имѦ исидо(р) ис своими с сынми... били єсмо чєло(м) є(г) мл(с)ти штобы є(г) мл(с)ть пожалова(л) на(с) зємлєю црковною оу порѣчьи на имѦ мєхо(в)щиною (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мехо(в)щиною** (1498 *ЧІАФ*).

***МЄЧИТОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн⟨Ѧ⟩зю Василью осталсѦ город Збараж, а к тому сєла: Янковцы, Обаринцы... Зволохи под Мєчитовомъ (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Мєчитовомъ** (1463 *AS* I, 54).

***МЄЧНИКЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣм мы... дали єсми ємоу... сєла... на имѦ милотинєщїи и гдє осадилъ татоу(л) м(ч)никь (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **м(ч)никь** (1442 *Cost.* II, 93).

***МЄЧОВЫЙ** *прикм.* (1) завданий мечем, мечовий: Коли(ж) кмє(т) па(н)у алюбо шлѦ(х)тичю раиоу оучини(т) двє алюбо три за ка(ж)ноую раноу єї а соудови єї а боудє(т) ли си(нъ)євая рана а кровава за мєчовѫю раноу соуди(м) (XV ст. *BC* 30 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **мєчовѫю** (XV ст. *BC* 30 зв.).

***МЄЧЬ** *ч.* (10) *(ручна зброя)* меч (6): а... отъ крамныхъ рѣчеи, отъ шапокъ, отъ ногавици, отъ корды, отъ мєча, отъ гривны по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)розє прїшо(д) Ѳа(л)ко и оузѦлъ ємоу мє(ч) и тоболы а оу тоболє(х) три ско(т)ца гро(ш)и (XV ст. *BC* 26 зв.); Почєнши гдє єстъ головноє мыто... от коси, и от сєрпи... мєчи, и от иншии рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273);

(у переносно-узагальненому значенні) зброя (4): а насъ слюбилъ вєл⟨и⟩ки казимиръ по томоужь всємоу вышєи писаномоу боронити мєчомъ и послы, и со всєю радою и со всими людми поддаными зємли литоввскоѣ (!) , тъ (!) каждого нашого нєпрыѦтєлѦ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 717); крал... и братїя єго... зємлю нашю молдавскоую... с каждои стороны, мєчєм и радою и людмы и съ вьсєю их милости моцєю... боудоут боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **мєча** (1408 *Cost.* II, 632); *знах. одн.* **мєчь, мє(ч)** (XV ст. *BC* 17 зв., 26 зв.); *ор. одн.* **мєчєм, мєчє(м)** 2 (1453 *Cost.* II, 766; 1499 *BD* II, 420); **мєчомъ** 1 (1442 *Cost.* II, 717); *наз. мн.* **мєчи** 1 (1460 *BD* II, 273); *род. мн.* **мєчи** 1 (1434 *Cost.* II, 669); *ор. мн.* **мєчи** (1476 *BD* II, 337).

МЄША *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... оучинили єсмо въ задоушїє... родїтєлєи наших... и дали єсми ... монастироу циганє на имѣ: Микоула съ чєлѣдєю, и Татоул съ чєлѣдєю... и Мєша съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мєша** (1487 *BD* I, 310).

***МЄШКАНЄ** *с.* (1) *(місце для проживання)* притулок: Мы панъ моужыло боучацски... вызнаваємъ... и(ж)... хотячи пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ... приятєлємъ... оучыиити... дали єсми ємоу оу ка(ж)доую єго при годоу того бжє нє даи коли бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи пєрє(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мєшкаиє съ єго паиєю съ є(г) дитками и съ слоугами (Снятин, 1454 *P* 162—163).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мєшкаиє** (1454 *P* 163).

***МЄШКАНЬЄ** *с.* (2) (*стч.* měškánie, *стп.* **mieszkanie**) зволікання, затримка: и тако(ж) коли прїидє(т) мє(д) и жито нашєго монастырѣ о(т) побратѣ на цоцори(н) бро(д) що бы провозници провозили єго бєз никоторого мѦшкаиїа (Побрат, 1448 *ДГПР*); и запись єго мл(с)ть шлє(т) вами **къ**

г(с)дрю вашему... бєзь мєшканья (б. м. н., 1496 *ОПСВВ* 62).

ФОРМИ: *род. одн.* **мєшканья** 1 (1496 *ОПСВВ* 62); **мѦшканїа** 1 (1448 *ДГПР*).

МЄШКАТИ *дієсл. недок.* (13) проживати, мешкати: Umyslili jesmo s pany radami naszimi i dali prawa i wolnosti... meszkajuczim w tom panstwie naszom, kotoryi sut' nizej w tom liste naszom wypisany (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); па(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мєшкати ино ємоу дає(м) мѣсто коропєцъ съ мытомъ съ млино(м) и сєло стѣнкоу к томоу причыняє(м) (Снятин, 1454 *Р* 163); и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего на вдов⟨ъ⟩емъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ за Юшка Можейковича (Троки, 1494 *РИБ* 560); алє таковаго чловѣка... их милости мают єго вѣгнати и вѣпоудитн проч из их милости землѦх, абы нє мєшкал ни жадного часоу под их панством, ни явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

ФОРМИ: *інф.* **мєшкати, мєш⟨кати⟩** (1449 *Cost.* II, 747; 1454 *Р* 163; 1499 *BD* II, 421, 422, 443); *теп. 3 ос. мн.* **мешкаютъ** (1389 *РЕА* I, 26); *перф. 3 ос. одн. ж.* **мешкала** (1494 *РИБ* 560); *майб. 3 ос. одн.* **боудє(т) мєшкати** (1454 *Р* 163); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... мєшкал** (1499 *BD* II, 421); *дієприкм. акт. теп. дав. мн.* **meszkajuczim** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще **ПОМЕШКАТИ, *ПРОМѢШКАТИ.**

***МЄШТЄР** *див.* **МЄЩЄРЬ.**

***МЄШЧАНИНЪ** *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МЄЩАНИН *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МЄЩАНИНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МЄЩАНЇНЪ *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

МЄЩЄРЬ *ч.* (3) (*молд.* мештер, *мад.* mester) магістр: Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь съзидашє црковь въ имє стго архаггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); И по сєм прошоу твоѦ милость... аби єси лишил слоуга наш Михаю мештєр, аби пришол до нас съ мєчи и съ оръжїє, аби нам били на поганє (Васлуй, 1476 *BD* II, 337).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мєщєрь** (1404 *ГМ*); *знах. одн.* **мештєр** (1476 *BD* II, 337).

Див. ще **МИСТРЪ** [1].

МЖАЧИЧЪ, МЖАЧИЧЬ *ч.* (3) (*особова назва*): а при томъ были панове: пан Ивашко Каленикович... а пан Гринко Мжачичь (Кременець, 1469 *AS* I, 64); ино тых свѣтков которыижъ в том привили написаны: пана Ивашкова Калениковича... пана Гринка МжѦчича, всих печати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мжачичъ** 1 (1469 *AS* I, 64); **Мжачичь** 1 (1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **МжѦчича** (1491 *AS* I, 94).

***МЖУРОВИЧЪ** *див.* **МЖЮРОВИЧ.**

МЖЮРОВИЧ *ч.* (3) (*особова назва*): А панъ олєхно юрьєвичь Жюсичь продалъ єсмь дѣдиноу и отьчиноу свою паноу дробышю мжюровичю сєло на имѦ конюхи (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Я пан Олєхно Юрєвич чиню знакомито: ...продал єсми отчину свою и дєдиноу на имѦ Ивану Дробишоу Мжуровичоу озєрєнскоє дворищо (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мжюрович** (1463 *AS* I, 56); *дав. одн.* **мжюровичю** 1 (1458 *ОЖДМ*); **Мжуровичоу** 1 (1464 *AS* I, 57).

МЖЮРУВЪСКИИ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были и свѣдъци панъ ходько быбєлъскии панъ мичко мжюрувъскии (Перемишль, 1390 *Р* 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мжюрувъскии** (1390 *Р* 176).

***МЖѦЧИЧЪ** *див.* **МЖАЧИЧЪ.**

МИ [1] *див.* **МЫ** [1].

МИ[2], **МЫ** (1001) (*енклітична форма дав. одн. особового займенника у присвійній функції*) мій, наш: мы ӧалєксандрь воєвода гнь зємли молдавской и брать г(с)птвами жоупань богдань знаємо чинимы... ожє... никоула... слоужить намь правою и вєрною слоужбою (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а на то є(ст) вѣра нашего господства вишєписаннаго мы алєксандра воєвода и вѣра възлюблєнаго ми сына илїаша воєводи и вѣра дѣтєи наши(х) и вѣра болѣръ наши(х) молдавски(х) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); А на то єсть вєликаѦ марторїѦ сам господства вишєписанного мы Стефана воєводы, и син наш Алєксандрь, и пископ наш кир Тарасиє от Долнєго тръга (Сучава, 1464 *BD* I,84); А на то є(ст) вѣра нашего г(сд)ва вишєписа(н)ного, ми стєфана воєво⟨д⟩а, и снъ г(сд)вами, бо(г)дана (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

МИГАЛЬ *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Михаилъ): Сию книгоу писа(л) дѦкь мигаль пыхынскы изь диакомь иваномь (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мигаль** (1492 *ЗОЄ*).

! МИГИЛУ ⟨МОГИЛУ⟩ *див.* **МОГИЛА** [1].

МИЄРЛЪ, МЇЄРЛЪ, МЫЄРЛЪ *ж., невідм.* (4) (*особова назва*): И оуставшє наши слоуги Тоадєр и плємєник єго Сима и сєстра єго Миєрлъ та заплатили оуси тоты вышєписаннїи пинѣзи (Сучава, 1492 *BD* I, 506).

МИК [1] *див.* **МИКЪ** [1].

! МИК [2] ⟨МИКОЛАЄВИЧЬ?⟩ *ч.* (1) (*особова назва*): Прит. был под. нам. бл. пн. Мик. *Мик.*, мр. двор., нм. кєр (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

МИКА *ж.* (8) (*особова назва, молд.* микэ «мала»): А пак оу том також прїидоша прѣ⟨д⟩ нами... слоуга наш Пѣтроу... и дочки єго Сорѣ и Софията и Мика... и продали... єдино сєло... на Вєлико(м) Тазловє (Сучава, 1491 *BD* I, 452); а мы такождєрє и от нас єсми дали и потврѣдили Мики тоє прѦдрєчєнноє сєло (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мика** 3 (1491 *BD* I, 452; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 57); *зам. дав.* дочкам єго Сорѣ и... **Мика** 4 (1491 *BD* I, 452; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 42, 57); *дав. одн.* **Мики** (1495 *BD* II, 57).

***МИКАЧЬ** *ч.* (12) (*особова назва*): а на... потвєрждєнїє... вѣра пана доуми спатарѣ микачѦ (Байчани, 1454 *ПГПММ*); а на то є(ст)... вѣра пана доуми микача (Сучава, 1456 *Cost.* II, 569).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мика(ч)** (1455 *Cost.* II, 559, 562; 1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **микача** 8 (1454 *Cost.* II, 509 1455 *Cost.* II, 540, 544, 550, 553, 564; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213); **микачѦ** 1 (1454 *ПГПММ*).

МИКИТА, МИКЫТА *ч.* (5) (*особова назва, цсл.* Никита, *гр.* Νικήτης): а кнзѦ юрьєвы(х) боѦрѣ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии ... а па(н) микита (Острог, 1458 *ОЖДМ*); и вы... тымъ вашымъ посломъ Микитою дьякомъ, до насъ прыслали єстє (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микита, Микита** 3 (1458 *ОЖДМ*; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1485—1500 *AS* I, 121); **Микыта** 1 (1475 *AS* I, 141); *ор. одн.* **Микитою** (1498 *BD* II, 409).

Див. ще **НИКИТА.**

***МИКИТИНО** *с.* (1) (*назва маєтку у Вітебській землі*); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворец наш... который жє дворєц и зємли выслоужил отєць мой дѦдковщиноу свою Микитино на кнѦзи Иванє Юрьєвичи (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Микитино** (1492 *AS* III, 23).

***МИКИТИНЪ** *прикм.* (2): писа(н)... в домоу в пана микитинѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*);

м и к и т и н о д в о р и щ є (1) (*назва земельної ділянки у Перемишльській землі*): а приписалъ єсмь микитино дворищє т комоу (!) жь дворищю къ пєрємышьльскому (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **в микитинѣ** (1458 *ОЖДМ*); *знах. одн. с.* **микитино** (п. 1349 *Р* 3).

Пор. **МИКИТА.**

МИКЛАШЪ *ч.* (5) (*особова назва, стч.* Mikláš, *пор.* Миколаи): Жаловала намъ бояриня... Анна Петрашовая, на невестку свою Ганку, штожъ мужъ тое Ганки Миклашъ съ

нею детей ничого не имели и за тымъ вмеръ, ее оставившы на своей дѣл⟨ь⟩ницы (Троки, 1494 *РИБ* 560); y pan petyga przysłał ko mni... słuzebnyka swoieho tohoz mykłasza (Тришин 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Миклашъ, Mykłasz** (1494 *РИБ* 560; 1500 *ДПЖН*); *знах. одн.* **mykłasza** (1500 *ДПЖН*).

Див. ще **МИКЛОУШЪ.**

МИКЛОУШЪ, МИКЛЪОУШЪ, МЫКЛЪОУШЬ, МИКЛООУШЪ, МИКЛЪОУШЬ, MIKLOVSZ *ч.* (16) (*особова назва, молд., мад.* Mikloš, *серб.* Mikluš, *пор.* Миколаи): а ву тото село што на дупелнои могылы братъ єго миклооушъ нє имаєтъ ниодно дѣло (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); Ино мы... такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили... паноу Или комисоу тоє... селище... гдє был Миклъоушь Қатина (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **миклоушъ, миклъоушъ, миклооушъ** 5 (1411 *DIR«A»* 439; 1421 *Cost.* I, 142; 1437 *Cost.* I, 541; 1442 *Cost.* II, 96; 1443 *BAM* 41); **миклъоуш, миклоу(ш)** 2 (1421 *Cost.* I, 142; 1491 *BD* I, 449); **Миклъоушь** 1 (1499 *BD* II, 160); **Мыклъоушь** 1 (1499 *BD* II, 160); **Miklovsz** 1 (1413 *GL* 48); *зам. дав.* продала слоугам нашим **Миклъоуш** и братоу єго Янкоу 1 (1491 *BD* I, 448—449); *род. одн.* **Миклооуша, Миклъоуша** (1414 *Cost.* II, 111; 1472 *BD* I, 172); *дав. одн.* **Миклъоушоу** 1 (1491 *BD* I, 449); **Миклооушеви** 1 (1431 *Cost.* I, 317); **Miklvschovy** 1 (1413 *GL* 48).

Див. ще **МИКЛАШЪ.**

МИКЛЪОУШАНИ *мн.* (4) (*назва села у Молдавському князівстві*): А хотар тою част села от Миклъоушани да єст по старомоу хотароу, коуда из вѣка оживали (Васлуй, 1472 *BD* I, 172).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* от **Миклъоушани** (1472 *BD* I, 172).

МИКЛЪОУШЕЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... села на имѧ кориєщїи и миклъоушещи (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз.* **миклъоушещи** (1420 *Cost.* I, 135).

МИКЛЪОУШЪ *див.* **МИКЛОУШЪ.**

МИКЛЪОУШЬ *див.* **МИКЛОУШЪ.**

МИКЛѦ, МИКЛѢ *ч.* (15) (*особова назва, молд., пор.* Миколаи): мы алєксандръ воєвода... дали єсми попу нашему юзѣ два села на имѧ миклѧ о(т) бахну на тоутовѣ и баланъ о(т) стрымба (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); тѣмъ мы... дали єсми ємоу... на тоутовѣ двѣ села гдє є(ст) миклѧ о(т) бахноу и гдє є(ст) баланъ о(т) стрымба (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); ⟨ино⟩ мы видѣвшє мєж(и) ними ⟨их⟩ доброи воли... а мы такождєрє и от нас дали и потвръдили слоугамъ нашим Тоадєроу, сыноу Миклѣ Бълчєскоула, и Драгот⟨ъ⟩ Воулпєскоуль тоє... село (Сучава, 1495 *BD* II, 82); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинними (!)... ожє прїидє прѣд нами... слоуга наш Иван, сынъ Данчоула... и продал свою правою отниноу... от оурика дѣдов єго Тоадєра Бєцѣ и Миклѣ (Васлуй, 1497 *BD* II, 110—111).

ФОРМИ: *наз. одн.* **миклѧ, Миклѣ** (1431 *Cost.* I, 315; 1433 *Cost.* II, 650; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *DIR«A»* 469; 1495 *BD* II, 39); *род. одн.* **Миклѣ** 7 (1448 *Cost.* II, 300, 306; 1495 *BD* II, 82; 1497 *BD* II, 111); **Микли** 3 (1493 *CVD* 6).

***МИКОВЪ** *прикм.* (2): тѣмъ мы... дали и потвръдили єсми имъ... на рєбричоарѣ сєло попа миковѣ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179);

сєлищє миково (1) *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **миково** 1 (1427 *Cost.* I, 193); **миковѣ** 1 (1443 *Cost.* II, 179).

Пор. **МИКЪ** [1].

МИКОЛАЙ, МИКОЛАѢ *ч.* (38) (*особова назва, цсл.* Николаи, *гр.* Νικόλαος) Микола: А при томъ были свѣдци панъ миколай спичникъ воєвода снѧтиньскии панъ гърко (Коломия, 1398 *Р* 57); Мы ильѧшь воєвода ... записуємъсѧ тымъ пношѧмъ што к намъ з литъвы приєхали на нашю службу... пну миколаю пну михалови инъшимъ єжь суть с ними и будуть (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); А при томъ были могоричници: на имя Воитко, конюшій Волковискій, и съ сыномъ Миколаємъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ, земенинъ Володимеръский... а войтъ Володимерский панъ Миколай (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628); и на(д)то єще Өє(д)ко сла(л) ся на пна миколая радивиловича воєводоу виленъского (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Миколай, миколай, М⟨и⟩к⟨олай⟩** 20 (1398 *Р* 57; 1404 *Р* 69; 1411 *Р* 80; 1424 *Р* 106; 1445 *Cost.* II, 729; 1467 *BD* II, 297; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1495 *РИБ* 621; 1497 *РИБ* 684; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **Миколаѣ** 1 (1421 *Р* 92); *ск. н.* **м(к), ми(к), Мик., Мк.** 7 (1493 *АЛРГ* 56; 1495 *ВК;* 1496 *АЛРГ* 69; *ВМКФС;* 1499 *ВФ; ГОКІР*); *род. одн.* **мико(ла)я** (1455 *Cost.* II, 769); *дав. одн.* **миколаєви, міколаєви** 3 (XV ст. *ВС* 31, 31 зв.); **Миколаю, миколаю** 3 (1433—1443 *АРМ;* 1495 *ВМБС;* 1499 *РИБ* 776); *знах. одн.* **миколая, міколая** (1499 *ВФ;* XV ст. *ВС* 23); *ор. одн.* **Миколаємъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще **МИКОУЛ, МИКОУЛА, НИКОЛА, НИКОЛАЕ, НИКОЛАИ.**

МИКОТ *див.* **МИКОТЪ.**

***МИКОТА** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мик «малий»): А на то єст... ⟨в. п. Ми⟩коты пръкалаба нѣмєцкого (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *род. одн.* **⟨Ми⟩коты** (1495 *BD* II, 82).

Див. ще **МИКОТЪ.**

***МИКОТИНЪ** *прикм.* (1): а на то є(ст)... вѣра пана грозѧ микотина пръкалаба орхєиского (Сучава, 1486 *DC* 144).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **микотиа** (1486 *DC* 144).

Пор. ***МИКОТА.**

МИКОТИЧЪ *ч.* (19) (*особова назва*): а хотарници были панъ мынзу(л)... и микотичъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); А на то єст вѣра... бояр наших... в. п. Грози Микотич(а) пръкалаба орхєиского, в. п. Іон Сєкаръ пръкалаба новоградского (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микотичъ** (1446 *ПГСПМР*); *род. одн.* **микотича, М⟨ик⟩отича, Микотич(а), Микоти(ч)** 13 (1479—1480 *Cost. S.* 105; 1480 *BD* I, 243; 1482 *BD* I, 262; 1484 *BD* I, 279; 1487 *Cost. D.* 7; 1488 *BD* I, 325; *BD* II, 247; *ДГСПМ; Cost. S.* 127; 1490 *BD* I, 388; 1491 *BD* I, 449 і т. ін.); **Микотич** 5 (1487 *BD* I, 296, 517; 1488 *BD* I, 348; 1490 *BD* I, 398).

МИКОТЪ, МИКОТЬ, МИКОТ *ч.* (106) (*особова назва, молд.* мик «малий»): А на то єст... в. п. Микота пръкалаба новоградского (Сучава, 1483 *BD* I, 270); А на то єст... в. п. Микотъ пръкалаба нємєцкого (Васлуй, 1495 *BD* II, 53—54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Микотъ** 2 (1491 *BD* I, 453; 1494 *BD* II, 33); *зам. род.* в. п. **Микотъ, Микоть, Микот** 88 (1484 *BD* I, 283; 1487 *BD* I, 222; 1490 *BD* I, 437; 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 506; *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 6; 1494 *BD* II, 33; 1495 *BAM* 71; *BD* II, 39 і т. ін.); *род. одн.* **Микота** 16 (1483 *BD* I, 270; *Cost. D.* 31; *Cost. S.* 122; 1484 *BD* I, 277; 1486 *BD* I, 290; *DC* 144; 1487 *BD* I, 296; 1488 *Cost. S.* 127; 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 464 і т. ін.); **микотѣ** 1 (1489 *Cost. S.* 133).

Див. ще ***МИКОТА.**

МИКОУЛ, МИКОУЛЬ, МИКОУЛО *ч.* (25) (*особова назва, молд., пор.* Николаи) Микола: тѣмъ мы... дали єсмы имъ... тръ⟨м⟩єдєчїи на коуцитнои гдє былъ братоулъ микоуль (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); И оуставшє слоуга наш Микоуль Мъкъоута заплатил оуси тоты вишєписаннїи пинѣзи... оу роукы Іоноу Батиноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 109); чътврътоє сєло єсми имь дали на Ховрълѣти, на имъ Нѣгомирєщи... що смо коупили тоє сєло от Филиппа и от Тоудорана... оуноукові Микоула Оргоає (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Микоул, Микоуль, микоуль, микоу(л)** 7 (1427 *Cost.* I, 193; 1448 *Cost.* II, 324; 1455 *Cost.* II, 562;

1456 *ЭСФ;* 1466 *BD* I, 114; 1497 *BD* II, 109); **Микоуло** 1 (1456 *Cost.* II, 791); *род. одн.* **Микоула, микоула** (1448 *Cost.* II, 306; 1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ;* 1455 *Cost.* II, 540, 544, 550; 1456 *Cost.* II, 569, 578; *Mih.* 213; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); *дав. одн.* **микоулоу, мику(л)** (1429 *Cost.* I, 290; 1442 *Cost.* II, 101; 1466 *BD* I, 114; 1497 *BD* II, 109).

Див. ще **МИКОЛАЙ, МИКОУЛА, НИКОАРЪ, *НИКОМАНЪ, НИКОРЪ, НИКОУЛА.**

МИКОУЛА, МЇКОУЛА *ч.* (15) (*особова назва, молд., пор.* Миколай) Микола: тѣ(м) мы... потвєрдили єсми ємоу... сєла на имѣ боучюмѣни... а дроугоє пониже то(р)митєщи, гдє є(ст) микоула жоудє (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зский и пєрєва(л)ский ... придалъ єсми своєго имѣнья дользска дєсѧтоую озимины и вєснины дєсѧтоую копоу (Перевали, 1440 *Р* 142); Мартинъ жалова(л) на микоулоу колї ора(л) своє полѧ тогды оупоустїлъ мошьноу а в нєи три ско(т)ци микоула сеючи тоє полѧ и нашолъ тоую мошноу с тыми гро(ш)ми (XV ст. *ВС* 32); а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула, ильѧ юрєць, данило... пє(т)ко мають єму потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микоула, мїкоула** (1434 *Cost.* I, 386; 1435 *Cost.* I, 403; 1440 *Р* 142; 1443 *Cost.* II, 126; 1444 *DIR«A»* 481; 1445 *DIR«A»* 483; 1487 *BD* I, 310; XV ст. *ВС* 32; 1490 *Пам.*); *род. одн.* **микоулы** (1448 *Cost.* II, 300); *дав. одн.* **микꙋлє** (XV ст. *ВС* 32); *знах. одн.* **микоулоу** (XV ст. *ВС* 31 зв., 32).

Див. ще **МИКОЛАЙ, МИКОУЛ, НИКОАРЪ, *НИКОМАНЪ, НИКОРЪ, НИКОУЛА.**

МИКОУЛЄЩИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): А хотар Микоулєщем коуда им хотарил пан Албоул и пан Лазъ (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *наз.* **Микоулєщи** (1461 *BD* I, 45); *дав.* **Микоулєщем** (1461 *BD* I, 45); *знах.* **Микоулєщи** (1461 *BD* I, 45).

МИКУЛИНИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): Господину господару великому королю слуга твой Василей Микулиничъ твоее милости, господару своему, низко чоломъ бьетъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Микулиничъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

МИКУЛИНСКІЙ *ч.* (3) (*особова назва*): Мы, Свыдрыгайло... чинымо знаменито... ижъ, прышовшы передъ насъ земянинъ нашъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Микулинскій** (1430 *ГВКЛ* 7); *род. одн.* **Мыкулииского** (1430 *ГВКЛ* 7, 9).

***МИКУЛИНЦИ** *мн.* (2) (*назва села у Подільській землі*) Микулинці: а потомъ... повелъ... до Цецулыны долыны, где есмо застали людей Салискыхъ, которыи поведылы, же вправо грунтъ Салискій, а влево до Микулинецъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род.* **Микулинецъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **Мыкулынець** 1 (1430 *ГВКЛ* 8).

***МИКОУЛИНЪ**[1] *прикм.* (1): и єщє єсми потвєпотвєрдили (!) нашєм(оу) монастирю оуси монастирски циганє на имѣ сн҃ы владовы... и сн҃ы микоулини (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **микоулини** (1470 *DIR«A»* 522).

Пор. **МИКОУЛА.**

***МИКОУЛИНЪ**[2] *ч.* (1) (*назва присілка у Волинській землі*) Микулин: И мы... даємъ и дали єсмо ємоу... присєлокъ боръ бринъ... а микоулинъ а клишєвъскоє (Луцьк, 1452 *Р* 161).

ФОРМИ: *знах. одн.* **микоулинъ** (1452 *Р* 161).

МИКУЛИНЬСКИИ *див.* **МЫКУЛЫНСКІЙ.**

МИКОУЛИЦА, МИКОУЛИЦѢ *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Миколаи): мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми монастирю о(т) полѣни, три чєлѧ(д) цигансксы на имѧ славъ хрълов ѣнъ и костє чрънїславовъ зѧтъ и микоулицѣ (Сучава, 1434 *DIR«A»* 464); єщє єсмы ємоу дали шєсть чєлъ(д) циганскы(х), на имѣ бръладa и доумитра... и микоулица (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микоулица** 1 (1446 *Cost.* II, 238); **микоулицѣ** 1 (1434 *DIR«A»* 464).

***МИКОУЛИЦИНЪ** *прикм.* (2) ◇ полѣна микоулицина *див.* **ПОЛѢНА**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **микоулицииа** 1 (1472 *Cost. S.* 87); *зам. знах.* да осадѧт ... полѣну **микоулицина** 1 (1472 *Cost. S.* 88).

Пор. **МИКОУЛИЦА.**

МИКОУЛИЦѢ *див.* **МИКОУЛИЦА.**

МИКУЛИЧИ *мн.* (3) (*назва села у Волинській землі*) Микуличі: А што есми на брата своего мовилъ штобы не з делного платилъ за Микуличы, ино ся есми доведалъ, што и з дельного платилъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); И мы... тое имѣніе на имя Микуличи дали есмо ему, и его жонѣ... вѣчно и непорушно (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *наз.* **Микуличи** (1494 *АЛМ* 54); *знах.* **Микуличы** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***МИКУЛИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были добрыє люде па(н) васко люби(ч)... панъ стєцко микоули(ч) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микоули(ч)** (1478 *ЗРМ*).

МИКОУЛО *див.* **МИКОУЛ.**

МИКОУЛОВ *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє тоть истинїи слоуга наш Мирча, сынъ Микоулов Оргоанє, прїидє прѣд нами... та жаловал намъ вєликою жалобою (Сучава, 1480 *BD* I, 238—239).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Микоулов** (1480 *BD* I, 238).

Пор. **МИКОУЛ.**

***МИКОУЛЪ** *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѧ(м) мы... дали єсми и(м)... сєлищ⟨є на имѣ⟩ становo и пони(ж) микоу(л) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микоу(л)** (1448 *Cost.* II, 316).

МИКОУЛЬ *див.* **МИКОУЛ.**

МИКОУШАНИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): И мы... дали єсми ємоу... ⟨сєла⟩ на имѧ Микоушани и... Кълинєщи (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35).

ФОРМИ: *наз.* **Микоушаии** (1441 *DBAc* 35).

МИКШИКЪ *ч.* (1) (*особова назва, стч.* Mikšik, *пор.* Миколаи): а при томъ были исвѣдъци... панъ клѧвко панъ микшикъ инъдриховъ сн҃ъ (Бохур, 1377 *Р* 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **микшикъ** (1377 *Р* 24).

МИКШИНЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѧ(м) мы... дали єсми и(м)... сєла на имѣ кълимънєщи... и на Ѧланѣ микшинєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316—317).

ФОРМИ: *наз.* **микшииєщи** (1448 *Cost.* II, 317).

***МИКШИНОВЪ** *прикм.* (3): тѧ(м) мы... дали єсми и(м)... єдно мѣсто о(т) поустини и на Ѧланѣ микшинєщи дѣтємъ ми⟨кшино⟩вы (!) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316—317); микшинова пасика (2) (*назва пасіки у Молдавському князівстві*): и мы... потвєрдили єсми имъ... сєла на тоутовѣ... и микшинову пасику на сухои (!) потоцѣ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); тѧ(м) мы... дали єсми и(м)... сєла на имѣ кълимънєщи... ⟨и⟩ микшинова пасика (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **микшинова** (1448 *Cost.* II, 316); *знах. одн. ж.* **микшинову** (1439 *Cost.* II, 52); *дав. мн.* !**ми⟨кшино⟩вы** (1448 *Cost.* II, 317).

МИКШОУНОУ *ч., невідм.* (2) (*особова назва*): И оуставшє слоуга наш Лазор Микшоуноу și au plătit toți mai sus scriși bani, 120 zlati tătărăști (Сучава, 1490 *BD* I, 394).

МИКЪ[1], **МИКЬ, МИК, МЫК** *ч.* (53) (*особова назва, стч.* Mik, *пор.* Миколаи): а на то вѣра... хораєца мика и дѣтїи єго (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); а па(н) микъ дѣдошицкий о(т)повѣдилъ (так.— *Прим. вид.*) ажє єсть то моє к дѣдошичє(м) полє и доуброва сѧхово (Зудечів, 1428 *Р* 111);

И оуставшє слоуга наш Иваи та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки Стани, дочки Мика Опинтѣлъ (Васлуй, 1497 *BD* II, 115).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Микъ, микъ, Мик̆ь, Мик, Ми(к)** 24 (1428 *P* 111; 1430 *P* 116; 1434 *Cost.* I, 374; 1435 *МЭФ* 2,3; 1456 *ЭСФ;* 1459 *BD* I, 32; 1460 *Cost. S.* 34; 1461 *BD* I, 45; 1490 *BD* I, 396; 1497 *BD* II, 119 і т. ін.); *зам. род.* а на то вѣра... **Мик, Мик̆ь, Ми(к)** 7 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1454 *Cost.* II, 501; 1456 *Mih.* 213; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 6; *DIR«A»* 512); вѣра паиа **мык** 1 (1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **Мика, мика** 16 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 85; 1458 *BD* I, 20; *BD* II, 262; 1459 *BD* I, 28; *Cost. S.* 22; 1460 *DIR«A»* 515; 1497 *BD* II, 115 і т. ін.); *дав. одн.* **микови** (1428 *P* 111; 1430 *P* 116); *знах. одн.* **мика** (1428 *P* 111; 1430 *P* 116); *ор. одн.* **микомъ** (1436 *Cost.* I, 481).

***МИКЪ**[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѧ(м) мы... дали єсми и(м)... сєлищ⟨є на им⟩ѣ станово... и мъчюкъ и пони(ж) ⟨м⟩икъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **⟨м⟩икъ** (1448 *Cost.* II, 316).

МИКЫТА *див.* **МИКИТА.**

МИК̆Ь *див.* **МИКЪ** [1].

***МИКѪЛА** *див.* **МИКОУЛА.**

МИЛАХА *ч.* (1) *(особова назва):* а на то свѣдци пано Ашко мазовшанинъ ... воїтъ ілвовскыи кундратъ микола и милаха (так.— *Прим. вид.*) лабанєского сн҃ъ (Львів, 1400 *P* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **милаха** (1400 *P* 61).

! МИЛАШОВА ⟨МИХАИЛАШОВА⟩ *див.* ***МИХАИЛАШОВЪ.**

МИЛЄ *присл.* (1) (*стп., стч.* mile) ласкаво, прихильно: А сєт *(в ориг.* сє(т).— *Прим. вид.)* мы Стєфань воєвода... вызнавамы и оузѦвлѦмы ис тым то нашимь свєтлымь и справєдливым и милє выписанымь маистатомь каждомоу добромоу, и доуховномоу и свєцкомоу... ажє мы и слюбоуємь и слюбили єсми... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости вєрни и подьдани были на вєки (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301).

***МИЛЄВЪ** *прикм.* (2) ◇ М и л є в ъ с т а в ъ (2) *(назва ставка у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє и от нас єсмо дали и потврътдили слоузѣ нашємоу Балши тоє прѦдрєчєнноє сєло на Подразѣ на имѣ Дрътоушанїи, мало вишє Милєва ставоу (Сучава, 1491 *BD* I, 468).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Милєва** (1491 *BD* I, 468).

МИЛЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потврътдили єсмо имъ... сєла на кородѣ, на имѣ пъткъєщи... и пониже гдє жоудє оулиоу, на имѣ милєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *наз.* **милєщи** (1448 *Cost.* II, 323); *ор.* **ми(л)єщи** (1448 *Cost.* II, 323).

МИЛИ *див.* **МИЛЫИ.**

МИЛИШЄВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы боѦрє... алєксандра воєводы... станисла(в) милишєвъ, бо(б) оприша(к)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ господарѦ нашєго королѦ по(л)ского (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **милишєвъ** (1421 *Cost.* I, 142).

МИЛЇИ *див.* **МИЛЫИ.**

***МИЛЇЯНОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села на Буковині) суч.* Малинівка: тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло милїяновци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *знах.* **милїяновци** (1437 *Cost.* I, 541).

МИЛКА *ж.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ...ожє прїидоша прѦд нами... слоуга наш Иванко Лєвич и братаничи єго Фєдора и Милка и продали... єдно сєло... господствоу мы за с҃и злат татарских (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Милка** (1492 *BD* I, 509).

***МИЛКОВЪ** *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми єму... єдно сєлищє на милковѣ, на имѦ лумирѦни (Сучава, 1435 *Cost.* I, 402—403).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на милковѣ** (1435 *Cost.* I, 403).

МИЛОВАТИ *дієсл. недок.* (17) **1.** (кого) бути милостивим, виявляти милість (до кого) (15): Тые вси села, стъ иасъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... и вси наступъники его вечъно и непорушно... благихъ миловати, а злобныхъ казиити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а мы такъ жь... о(т)пущаємы єму всє тымъ иашимъ листомъ слюбуючи прєрє(ч)ного стефана воєводу... нашєю ласкою надѣлѦти и миловати (Ланчиця, 1433 *P* 121); И тогди кроул єго милость прєдрєчєнїи и братїя єго милости прєрєчєнїи имали бы нас Стєфана воєводоу, и кнѣгиню нашю и дѣти наши... и⟨съ⟩ вьсьми нашими слоугами и подданнимы нашимы, миловати и в ласцѣ и въ чти дєржати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

2. (що) дбати (про що), доглядати (кого) (1): И щоби съ єстє нє сварили за моєю имєнїю... алє прѦчтє и милоуитє кони и кобили и овци и свини и оусє товар коулко єст (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

3. (кого) шанувати (1): А мы па(к) слюбоуємъ... здєржати и попо(л)нити по(д)лу(г) того нашєго саюбоу (!)... яко(ж) оусѦкому стато(ч)ном(у) хр(с)тїанину прислушає(т) б҃а миловати и справє(д)ливость оуховати (Сєрєт, 1453 *Cost. II*, 766).

ФОРМИ: *інф.* **миловати** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1433 *P* 121; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 766; 1468 *BD* II, 302; 1499 *BD* II, 422); *теп. 2 ос. одн.* **милоуєшъ** (1481 *BD* II, 365); *3 ос. одн.* **милоуєтъ** (1448 *Cost.* II, 305); *перф. 1 ос. мн.* **єсми миловали** (1456 *ГПХМ;* 1475 *BD* I, 200); *3 ос. мн.* **миловали** (1468 *BD* II, 302); *майб. 1 ос. мн.* **хочоум... миловати** (1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270; 1468 *BD* II, 306); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... милова(л)** (1453 *Cost.* II, 765); *нак. сп. 2 ос. мн.* **милоуитє** (1481 *BD* II, 358).

***МИЛОВЪШИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Милуші: мы вєликии к҃нзь швитрикгалъ олькгирдови(ч) чини(м) знамєнито... ижє видѣвъ и знамєнавъ службу на(м) вѣрную... пана ходька и мы... дали єсмо єму и записали... сєла миловъши оу луцко(м) повѣтє на рєцѣ на стырє а другоє сєло оу тырыско(м) (!) повѣтє задыбы (б. м. н., 1446 *P* 152).

ФОРМИ: *знах.* **миловъши** (1446 *P* 152).

***МИЛОСЄРДИЄ** *с.* (3) **1.** прихильність (2): мы кнѦ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т)... ижє имѣючє чистоѣ мысли мл҃срдиє и по(ж)даниє к вєлико(м) королєви володиславу польско(м)... тому истому королєви володиславови... слюбуємъ дєржати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодєчно, 1388 *P* 43); а такъ жь мы видѣвшє єго мл҃срдьє к намъ и доброволноє пристаньє дали єсми приятєлю нашому стєфанови воєводѣ зємлѣ молдавской нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *P* 124).

2. ласка, милість (1): тогды што на(м) єго мл(с)ть повєли(т)... а мы тоє имаємь оучинити по(д)лу(г) милосєрдиѦ господарского и по(д)лу(г) моци нашєи (Хотии, 1455 *Cost.* II, 775).

ФОРМИ: *род. одн.* **милосєрдиѦ** (1455 *Cost.* II, 775); *знах. одн.* **мл҃срдиє** 1 (1388 *P* 43); **мл҃срдьє** 1 (1433 *P* 124).

***МИЛОСЄРДЬЄ** *див.* ***МИЛОСЄРДИЄ.**

МИЛОСТ *див.* **МИЛОСТЬ.**

МИЛОСТИ *див.* **МИЛОСТЬ.**

МИЛОСТИВЄ *присл.* (1) (*стп.* miłościwie, *стч.* milostivě) щиро: мы стєфанъ воєвода знаємо чинымъ... вло⟨д⟩їславоу, кролєви по(л)скому... што... оучинили єсмы вѣрною покороу... брату нашєму... илїашоу воєводѣ, мл(с)тивє пристоу⟨пи⟩ли єсмы и поклонили сѦ єсму (!) яко г(сд)ноу нашємоу и братоу старшємоу (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 678—679).

МИЛОСТИВЫИ, МИЛОСТИВЫ *прикм.* (52) **1.** *(шанобливий епітет)* милостивий (45): што єсми милостивыи королю казалъ написати овєсъ вшитокъ што єсмы выбрали на зємлѧнохъ, и мы то вчинили твою казнь (б. м. н., 1386—1418 *P* 34); господарѧ нашєго милостивого королѧ владислава єго приказанъємь то єсмы вчинили (Перемишль, 1390 *P* 175); про тъ жь Азъ... приступаю и приступилъ єсмъ ку... королю полско(м) пану моєму милостивому... ис тыми горо(д)... и зємлѧми што жь тыми ра(з) оу моюмъ дєржѧнию су(т) (Кременець, 1434 *P* 130); а таки(ж) на(ш) милостивы па(н) имає(т) на(м) тоту мл(с)тъ оуказати и оудилати, которо у(ю) оудила(л) отєць єго мл(с)ти, стары коро(л) нєбо(ж)чи(к), дидови нашєм(у) и бра(т) єго мл(с)ти о(т)цєвѣ нашєм(оу) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); Господару нашому милостивому Казимеру, Божъю милостью королю Полскому и великому князю Литовъскому, Рускому, Прускому и иныхъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); Милостивый королю! Прошоу твоє милости, оучини ми право съ Каменъчаны о мои щкоды (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

2. *(милосердний)* милостивий (6): а хотя бы есть мѣлъ иншій вступати въ тые дѣла и той рушати нашъ записъ, тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ передъ Милостивымъ Богомъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); алє абы милостивый богъ потвєръдилъ нашы прысяги... абы видели оуси наши межыяшы, аже єсми оусємъ прыятєлемъ твоєй милости прыятєль (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

3. *(прихильний)* ласкавий, милостивий (1): А коли бы... нє достало нам господарѧ нашєго Стєфана воєводы, а мы нє имаим ни жадного держати сѧ... господарѧ, мимо волю... нашєго милостивого королѧ и Короуноу (!), абы они намь *милостивы* были и подли нас стали (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **милостивыи, милостивый, мл(с)тивыи, милостивы(и)** 8 (1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 733, 737; 1453 *Cost.* II, 766; 1481 *BD* II, 365; 1496 *BD* II, 402); **милостивы** 4 (1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 774, 775); *род. одн. ч.* **милостивого, мл(с)тивого** 9 (1390 *P* 175; 1436 *Cost.* II, 698, 702; 1448 *Cost.* II, 737; 1453 *BD* II, 765, 766; 1462 *BD* II, 289; 1479 *BD* II, 351); **мл(с)тиваго** 1 (1436 *Cost.* II, 702); *дав. одн. ч.* **милостивомоу, милостивому, мл(с)тивомоу, милос⟨т⟩ивом(у)** (1386—1418 *P* 34; 1393 *Cost.* II, 607; 1434 *Cost.* II, 663; 1435 *P* 132; 1436 *Cost.* II, 697; 1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* II, 289; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; XV ст. *ВОРСР* 179; 1479 *BD* II, 351 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **милостивого, мл(с)тївого** (1453 *Cost.* II, 765, 766); *ор. одн. ч.* **Милостивымъ, мл(с)тивы(м)** 3 (1401 *АкВАК* III, 2; 1434 *Cost.* II, 664; 1483 *ВОРСР* 178); **милостывымъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *кл. ф. одн. ч.* **милостивый, милостивыи** (1386—1418 *P* 34; 1481 *BD* II, 365); *наз. мн.* **милостивы** (1462 *BD* II, 289).

Пор. **НАИМИЛОСТИВѢИШЇИ, НАИМИЛОСТЇВШЇИ, *НАИМИЛОСТНИИШИИ.**

***МИЛОСТЇВЫИ** *див.* **МИЛОСТИВЫИ.**

***МИЛОСТЫВЫИ** *див.* **МИЛОСТИВЫИ.**

МИЛОСТЬ, МИЛОСТЪ, МИЛОСТ, МИЛОСТИ *ж.* (1645) **1.** *(благовоління, прихильне ставлення)* милість, ласка (8): бжьєю млтью и добрыхъ людии прьязною исталасѧ торгувлѧ межи добрыми людми межи бояры и межи крилошаны стго ивана (Перемишль, 1378 *P* 25); И того ради приймете отъ вседерьжителя Бога благодать и милость, а отъ нашого смиреня благословенье и молитву (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); И пак тоты истины Седи-Ахматови синовє, што соут нинѣчє по божїи милостї оу наших роуках, и ис дроугими тємники и оуланы, а мы имаємо их твердо и остаточно держати, оу твердои и оу вѣрнои роуцѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 292);

о у м и л о с т и ⟨д є р ж а т и⟩ (кого) (1) милостиво ставитися (до кого): Алє вас хочем держати и оу великои милости и ласцѣ держати и чти, равно с нашими наивышшими болѣры (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309);

з б о г а м и л о с т ї ю (1) *див.* **БОГЪ**[1]; б о ж и є и м и л о с т и (12), м и л о с т и б о ж и и (5), з (и з, с ъ) б о ж є и м и л о с т и (16), и з м и л о с т и б о ж и и (1), б о ж ї є ю м и л о с т ї ю (100), м и л о с т ї ю б о ж ї є ю (550), з б о ж ї є ю м и л о с т ї ю (3), з а б о ж ь є ю м и л о с т и ю (1) *див.* **БОЖЇИ**; ж а л о в а т и м и л о с т и ю (198), м и л о с т и ю ж а л о в а т и (1) *див.* ***ЖАЛОВАТИ**[2]; п о ж а л о в а т и м и л о с т ї ю (2) *див.* ***ПОЖАЛОВАТИ** 2.

2. *(милосердя)* милість (1): обычаи имєю(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бєроуть нє имєючи жа(д)ноє мл(с)ти мєжї собою то(г) дєлѧ(т) (XV ст. *BC* 11);

◊ в а ш а (є г о, є є, и х ъ, н а ш а, т в о я) м и л о с т ь *(шанобливий титул)* (745) ваша (його, її, їх, наша, твоя) милість: а половицю тѣхъ пѣнѧзии наложили єсмы на твоѣ роботы яко жє твоя млсть оусказовалъ до насъ слуги своєго и листы своєми казалъ єси, на домъ на мєдицкии (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); мы александръ воєвода, господарь зємли молдавскои, ис нашими зємлѧны, паны молдавскыми... слюбили єсмы и ислюбуємъ и потвержѧє(м).. ис симъ листомъ наши(м) господарєви нашєму... королеви польскому... тотъ листъ, што єсмы дали єго мл(с)ти в камѧнци, коли сѧ єсмы голдували и записали єго мл(с)ти (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); то вже все тое именіе мое Колнятичи, якъ ся само въ собе маетъ, вѣчно и непорушно єго милости и кнегини ее милости и ихъ милости дѣтямъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); а там корол єго милостъ имает нас листы и мистатоу (!) вьсєго потвердити (Сучава, 1462 *BD* II, 284—285); и кн⟨ѧ⟩зь Михайло положил листъ перед королем єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью а рєклъ: тым обычаємъ записал сѧ ты с моим отцємъ перед добрыми свѣтки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Милостивый королю! Прошоу твою милость за кнѧжъноу Штефаны (!) воєводы; о томъ бы король єго милость росмотривши, штобы пропоустилъ мои послы чєрєзъ свою зємлю до кнѧзѧ московъского (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); и били єсмо чоломъ их милости о их милости печати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); А далє(и) казалъ єго мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти повєдити ижъ о(т)чынє єго мл(с)ти зємля(м) граничъньмъ и подданъньмъ єго мл(с)ти вєликии крывды и втиски деються отъ твоєє мл(с)ти зємли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); Про тожъ, єстли ваша милость такъ чынили, ваша милость делайтє яко знаєтє (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449); и и(х) мл(с)ть на моє чолоби(т)є пєча(т) приложи(ли) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **милость, милостъ, милост, miłost, milost, милости, мл(с)ть, мл(с)тъ, мл(с)ти, мл(ст), милсть, млть, м⟨и⟩л⟨о⟩сть, м⟨и⟩л⟨о⟩ст** 183 (1386—1418 *P* 35; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1449 *АЛМ* 8; 1455 *Cost.* II, 775; 1462 *BD* II, 284; 1470 *AS* I, 67; 1481 *AS* I, 77; 1490 *Пам.;* бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); *ск. н.* **мл(с), мил., м.** 19 (1449 *АЛМ* 8; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 128; 1496 *АЛМ* 128; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *ВФ* і т. ін.); *зам. род.* от єго **милость, милостъ, мл(с)ть, мл(с)тъ** 8 (1456 *ПМВП;* 1457 *Cost.* II, 809; 1467 *BD* II, 297; 1468 *BD* II, 305); *зам. дав.* королю єго **млсть, мл(с)тъ** 8 (1434 *P* 130, 131; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 809); *зам. ор.* съ єго... **милость,** межы єго **мл(ст)** 2 (1479 *BD* II, 351; 1493 *ПОСВВ* 152); *род. одн.* **милости, miłosti, milosthi, мылости, мл(с)ти, млстї, м⟨и⟩л⟨о⟩сти** 291 (1388 *P* 42; 1399 *P* 59; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *P* 99; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1445 *Cost.* II, 726; 1455 *Cost.* II, 774; 1468 *BD* II, 302; 1481 *BD* II, 364; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **милосты, miłosty, mylosty** 3 (1395 *GL* 166; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1433—1443 *АРМ*); *ск. н.* отъ короля **е. м., мл(с)** 10 (1449 *АЛМ* 8; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 83, 88; *ВМБС;* 1496 *АЛМ* 128; 1498 *АЛМ* 169);

зам. ор. съ єго **милости** 1 (1479 *BD* II, 351); божїю (нашїю) **милости, мл(с)ти** 7 (1414 *Cost.* I, 111; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* II, 681, 687; 1457 *Cost.* II, 810; 1459 *BD* I, 35; 1462 *BD* I, 67); *дав. одн.* **милости, м⟨и⟩л⟨о⟩сти, мл(с)ти, miłosti, мл(с)ти, miłosty, milosty** 153 (1388 *SL* 678; 1407 *Cost.* II, 629; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1449 *АЛМ* 8; 1457 *Cost.* II, 809; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351; 1490 *Пам.;* 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); *ск. н.* **мил., м.** 8 (1449 *АЛМ* 8; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10; 1495 *АЛМ* 83); *знах. одн.* **милость, м⟨и⟩л⟨о⟩сть, мл(с)ть, мл(с)тъ, мл(ст)** 16 (1434 *Cost.* II, 675; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1453 *Cost.* II, 765; 1475 *AS* I, 72; 1476 *BD* II, 337; 1481 *BD* II, 365; 1489 *AS* I, 89; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1498 *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); **милости, мл(с)ти** 3 (1445 *Cost.* II, 726; 1485 *BD* II, 372; 1493 *ПОСВВ* 152); **мылосты** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); *ор. одн.* **милостию, милостїю, мл(с)тию, мл(с)тїю, м⟨и⟩л⟨о⟩стию, m⟨y⟩ł⟨o⟩styju, мло(с)тїю** 760 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI 1; 1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1400 *DIR«A»* 433; 1415 *Cost.* I, 116; 1429—1430 *ВАМ* 25; 1445 *Cost.* II, 230; 1462 *BD* I, 63; 1483 *BD* I, 267; 1500 *Cost. S.* 233 і т. ін.); **милостью, мл(с)тью, мл̃тью, милостъю, мл(с)тъю, м⟨и⟩л⟨о⟩стью** 90 (1375 *P* 20; 1404 *P* 67; 1427 *P* 108; 1436 *Cost.* I, 459; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1475 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 87; 1493 *АЛРГ* 55; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **милостю, мл(с)тю, мло(с)тю, мл(ст)ю** 21 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1463 *AS* I, 54; 1478 *AS* III, 16; 1482 *BD* I, 265; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1495 *БСКИ;* 1498 *ДГПМ* і т. ін.); **мл(с)тїєю, м(лс)тією, млтїєю, !м(с)тлією** 5 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 36; 1403 *ДГАА;* 1456 *DIR«A»* 511; 1459 *Cost. S.* 21); **мл(с)тєю** 2 (1456 *ПМВП;* 1489 *ПГВСА*); **милостыю** 1 (1442 *Cost.* II, 716); **! милостїом** 1 (1475 *BD* II, 336); **! мл(с)тья** 1 (1451 *ДГШХ*); *ск. н.* **мл(с)то, мил., м.** 45 (1388 *P* 36; 1495 *АЛМ* 84; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1498 *АЛМ* 169); *зам. род.* от нашею **милост⟨ї⟩ю** 1 (1475 *BD* I, 200); *місц. одн.* **по (оу, при) милости, милостї, мл(с)ти** 8 (1446 *DIR«A»* 485; 1462 *BD* II, 292; 1470 *BD* II, 309; 1475 *AS* III, 14; 1479 *BD* II, 351; 1495 *ВМБС;* XV ст. *BC* 11; 1496 *ОПВВД*); *кл. ф. одн.* **милость, мл(с)ть, miłost, мл(с)тъ, мл(ст)** 29 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1435 *Cost.* II, 679; 1496 *BD* II, 402, 403; *ПДВКА* 60; *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **! miłost** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *наз. мн.* **милости** 4 (1491 *AS* I, 97; 1494 *AS* I, 102; 1499 *АСД* VI, 2; *BD* II, 421); **милосты** 1 (1499 *АСД* VI, 3); *род. мн.* **милостей** 1 (1499 *АСД* VI, 2); *знах. мн.* **мл(с)ти** 1 (1402 *Cost.* II, 621); *наз. мн. зам. ор.* **милости** (1499 *BD* II, 423).

МИЛОТИНЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тъ(м) мы... дали єсми ємоу... села... на поли на имѧ милотинєщїи и на краковѣ где бы(л) са(с) да(н) (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *наз.* **милотинєщїи** (1442 *Cost.* II, 93).

***МИЛОШ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., серб.* Милош, *стч.* Miloš, *пор. слов.* Милослав): Пан Триколич дворник пишет моєи панєи Нєгрити... и Милош... н въсѧм моим милим братїямъ и прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Милош** (1481 *BD* II, 358).

***МИЛОШЕВИЧИ** [1] *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* они обвєли от Бєрєзоє к Бєрєжкам... а зъ дроугоє стороны от Милошевич з Ивашковцы по дорогоу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род.* **Милошевич** (1478 *AS* III, 17).

***МИЛОШЕВИЧИ** [2] *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання):* и поставила передъ нами пани ВасилєваѦ Озєрничанъ и Милошєвичъ и Волчковичов (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах.* **Милошевичъ** (1478 *AS* III, 17).

МИЛЧИН *ч.* (3) *(особова назва):* А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу ... на имѧ Милчинєщїи, гдє был Милчин щєфан, да єст поченши от Томина хотара (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Милчин** (1499 *BD* II, 148).

МИЛЧИНЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу що на Крълигатоурѣ на имѧ Милчинєщїи, гдє был Милчин Щєфан, да єст поченши от Томина хотара (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *наз.* **Милчинєщїи** (1499 *BD* II, 147, 148).

МИЛЫИ, МИЛЫ, МИЛИ, МИЛЇИ *прикм.* (82) *(епітет чемності)* милий, ласкавий: Мы дмитрии инѣмъ имєнемъ корибу(т)... чинимъ то знаємо всѣмъ... иже ... вєлєбному г(с)пдрю володиславу королєви польскому литовьскому и ру(с)скому... бра(т) нашєму милому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40—41); а тыхъ всѣхъ записовъ потвєржаємъ симъ нашимъ листо(м) ижь имѣєть иашь милыи приятѣль стєфанъ воєвода прєрє(ч)ныи дѣти єго и намѣстковє свою землю волоскую всю дєржати во всѣхъ своихъ границахъ (Ланчиця, 1433 *P* 124); мы романь воєвода... чинимо знамєнито... оже... панъ дидрихъ боучаскыи... приѦлъ мѦ къ єго вєлєбности въ мѦсто сына... и слюбилъ ми и записалъ сѦ стоѦти подли насъ съ оусєю своєю радѣ и съ оусєю своєю моци, что єго милости милый богъ далъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); и ти(ж) слюби(л) на(м) м̃лы отєцъ, па(н) мужило, быти ка(ж)дому нашмоу *(в ориг.* нєшмоу.— *Прим. вид.)* нєпрятєлю нєпрїатє(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Стєфан воєвода, божїєю милостїю господаръ зємли молдавскои, пишєм шолтоузоу от Брашєва, прїѦтєлю нашємоу миломоу (Васлуй, 1476 *BD* II, 337); и мы тогды вашєй милости, для прыятєля нашого милого, нашого посла до вєликого князя московъского послали (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **милый, милыи, милы(и)** 10 (1388 *P* 39; 1393 *P* 51; 1433 *P* 123, 124; 1442 *Cost.* II, 716; 1448 *Cost.* II, 305; 1449 *Cost.* II, 746; 1481 *BD* II, 364; 1493 *ОПВВ* 152); **милы, м̃лы** 7 (1449 *Cost.* II, 746, 747; 1456 *ЭСФ;* 1457 *Cost.* II, 810, 811; 1468 *BD* II, 302); **милїи** 1 (1481 *BD* II, 358); **мили** 1 (1448 *Cost.* II 305); *род. одн. ч.* **милого, м̃лого, м̃лго, мило(г)** (1395 *Cost.* II, 612; 1400 *P* 62; 1433 *Cost.* II, 651; 1435 *Cost.* II, 679; 1445 *P* 148; 1448 *Cost.* II, 734; 1449 *Cost.* II, 746; 1456 *ГПХМ;* 1462 *BD* II, 289; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); *дав. одн. ч.* **милому, миломоу** (1388 *P* 40; 1395 *Cost.* II, 612; 1400 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652; 1448 *Cost.* II, 305; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289; 1479 *BD* II, 351; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *ПСВВ* 192 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **милого, м̃лого** (1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II, 305; 1457 *Cost.* II, 809, 811; 1462 *BD* II, 289; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *BD* II, 402); *ор. одн. ч.* **милым, милымъ** (1445 *Cost.* II, 725; 1448 *Cost.* II 305; 1449 *Cost.* II, 746; 1462 *BD* II, 289; 1463 *BD* II, 295); *наз. мн. ч.* **милии** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **м̃лы** 1 (1457 *Cost.* II, 808); *дав. мн.* **мылимъ** 1 (1447 *Cost.* II, 731); **милим** 1 (1481 *BD* II, 358); *ор. мн.* **милыми** (1455 *Cost.* II, 774); *кл. ф. мн.* **милии** (1422 *P* 97).

Пор. **НАИМИЛѢИШЇИ.**

МИЛЬЧИНЬСКИѢ *ч.* (1) *(особова назва):* А на то были свѣдци... панъ Миколаѣ Мильчиньскиѣ, панъ Андрѣи Рєвоутъ (Львів, 1421 *P* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мильчиньскиѣ** (1421 *P* 92).

***МИЛЬЧЬ** *ч.* (1) *(назва поселення у Волинській землі)* Миляч: Въ Золочовѣ нє надобє... въ Мильчи, у Вєрбои нє надобє ⟨давати мыта⟩ (Стєпань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Мильчи** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

МИЛѢИЧИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* мы кнѦ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито си(м) свои(м) листо(м)... ажє приида прє(д) насъ и прє(д) паны па(н) ивашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позвалъ па(н) татомира

балицко(г) аже ємоу побраль па(н) татомирь вєпрѣ оу чєрно(м) лѣсѣ (Зудечів, 1413 *Р* 82—83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **милѣичичь** (1413 *Р* 82).

***МИЛѢТИНЪ** *ч.* (11) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хотаръ оуси(м) ти(м) четырємь сєломь почєншє о(т) гдє падає(т) бєлошева заподїа оу милѣти(н) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); и єщє єсми єму дали и потвърждаємъ єм(у) сєла на милѣтинѣ нижє о(т) шиповє о(т) тополи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

ФОРМИ: *род. одн.* милѣтииа, **милѣ⟨тина⟩** (1425 *Cost.* I, 168; 1436 *Cost.* I, 444; 1443 *Cost.* II, 144; 1445 *Cost.* II, 212); *знах. одн.* **милѣти(н)** (1425 *Cost.* I, 168, 169); *місц. одн.* **на милѣтинѣ** 3 (1443 *Cost.* II, 144; 1445 *Cost.* II, 211); **на милѣтини** 1 (1425 *Cost.* I, 168).

МИЛѦ *ж.* (8) *(міра відстані близько 7 км)* миля: даемо... отцу владыце... село наше Бусчу... зъ лесами, подъ Дубно на две мили и ку Дерманю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); А про то про єго вѣрную службу дали єсмы єму годлѣ полє што жє лєжитъ о(т) бохур болшє милѣ (Бохур, 1377 *Р* 24); а оу дво(р)цы в королево(м) милѧ отъ города в... томъ дво(р)цы жонъка з де(т)ми сама чєтвєрьта (б. м.н., XV ст. *ИК*); а па kriposth szemu listhu... nasu peczath priwisili jesmo w nasom sely w Hlynienich za Lwowom cztiry myly protyw manastiriie Uneyowa (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **милѧ** (XV ст. *ИК*); *род. одн.* **милѣ** 1 (1377 *Р* 24); *наз. мн.* **myly** (1395 *GL* 166); *наз. дв.* **мили** (1322 *АрхЮЗР* 1/IV, 4).

МИМО, МЫМО *прийм.* (12) **I.** *(з род.)* (7) **1.** *(виражає об'єктні відношення — вказує на особу, яку не охоплює дія)* крім, окрім (6): такъжє слюбуюмъ имъ... мимо ихъ ниодны(х) г(с)дреи собѣ нє искати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); єго бѣ нє дан што(с) пригоди нашєму г(с)дрю вєликому кнѧ(з) витовту по єго животѣ нє имамъ искати иныхъ г(с)дровъ мимо нашєго г(с)дрѧ вєликого королѧ влодислава (Мереч, 1401 *Р* 64); Наипєрво иж никого иного за пана нашего мимо рєчєнного пана нашего Казимира кролѣ... нє хочєм имѣти ани слоужити (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

2. *(виражає просторові відношення)* повз, мимо (чого) (1): а обрубъ земленый тому именицу моему... от реки Стыра межою мимо нивы дворища Ляхова (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

II. *(із знах.)* (5) **1.** *(виражає об'єктні відношення — вказує на обставини, без яких дія не повинна мати місця)* без (чого) (1): А коли бы... нє достало нам... Стєфана воєводы, а мы нє имаим ни жадного дєржати сѧ... господарѧ, мимо волю... королѧ (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

2. *(виражає просторові відношення — вказує на предмет, біля якого відбувається дія)* повз, мимо (чого) (3): одътоль уверхъ рички Дидовки, до гостинця Винницкаго, а гостынцемъ, мымо лозу Мохнатую, у лево... где есмо засталы пана Кмыту (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче, около городища, мимо Галичаны (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18);

◊ поустити мимо сѧ (1) *див.* **ПОУСТИТИ.**

***МИМОШЄДШИИ** *прикм.* (4) минулий: И нє имаєм оуспомѣноути николи на вѣкы до нашего живота о мимошєдшых рѣчєх и члѣнкохъ (Баків, 1457 *BD* II, 257); Алє вас хочєм дєржати и оу вєликои милости и ласцѣ дєржати и чти... н нє имаємъ тоби оуспоминати о ми⟨мо⟩шєдших рѣчєх, до нашего живота (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

ФОРМИ: *род. мн.* **мимошедших** 1 (1468 *BD* II, 306); **мимошо(д)ши(х)** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *місц. мн.* **о ми⟨мо⟩шєдших** 1 (1470 *BD* II, 309); **о мимошєдшых** 1 (1457 *BD* II, 257).

***МИМОШЄДШЫИ** *див.* ***МИМОШЄДШИИ.**

***МИМОШОДШИИ** *див.* ***МИМОШЄДШИИ.**

***МИНА** *див.* ***МѢНА.**

***МИНАТИ** *дієсл. недок.* (1) минати, обходити (що): А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючи мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ (!) (Краків, 1487 *РИБ* 226—227).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **минаючи** (1487 *РИБ* 227).

Див. ще ***МИНОВАТИ.**

***МИНДРЯ** *див.* **МЫНДРѦ.**

МИНИВИДЪ *ч.* (1) *(особова назва, лит.* Mìn(i)vydas): А при томъ были свѣдоки, рада наша... воевода Виленскій панъ Минивидъ... и иные наши князи и панове (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Минивидъ** (1492 *АЛМ* 31).

МИНИГАЙЛО, МИНКГАЙЛО, MINKHAJŁO *ч.* (3) *(особова назва, лит.* Mingáila): A pritomo byli tyje swetkowe: kniaź Fedor wojewoda Łuckij... i też Minkhajło i z Oszmeny (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); Пры томъ были люди зацные: Өедоръ княжа... такъ тежъ Минкгайло з Ошмены (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Минкгайло, Minkhajło** 2 (1388 *ZPL* 108—109; 1389 *РЕА* I, 28); **Минигайло** 1 (1388 *Р* 44).

МИНКО *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Мина, *гр.* Μηνᾶς): А сє ѧ панъ ѧнъ щькотьский... свѣдчю... ижь прида пьрьдъ на(с)... филь мѧковичь и своєю братьєю и на имѧ изъ гринько(м) сочивьчичьмъ и с минько(м) (Галич, 1409 *Р* 74); тѣмъ мы... дали єсмы имъ... на высокои доубровѣ сєла гдє є(ст) ватамань минко (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **минко** (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269); *ор. одн.* **минько(м)** (1409 *Р* 74).

***МИНОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) минати, обходити: ѧ... дала єсми єму ... имєнє... ограничоноє почонши посєрєд Мухотолок... минуючи Свєдники аж до вєлицкого ставу по греблю до соколскоє дороги (Ровно, 1488 *AS* I, 141—142).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **минуючи** (1488 *AS* 1, 142).

Див. ще ***МИНАТИ.**

***МИНОЗЮЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то єстъ вѣра... пана ивана минозюла (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481).

ФОРМИ: *род. одн.* **минозюла** (1444 *DIR«A»* 481).

***МИНТОВТОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Старостѣ Луцкому пану Михаилу Минтовтовичу (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Минтовтовичу** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8).

***МИНУТА** *ж.* (2) *(стп., лат.* minuta) копія без печаті, що не має законної сили: и мы казали и(мъ) тотъ листъ судовы(и) пана ивано(в) вѧжевича пєрє(д) нами положити, и они того листа судового пєрє(д) нами нєположыли, ни(ж)ли повѣдили на(м), што(ж) де(и) тотъ листъ вписа(н) єстъ в книги судовыи и минуту выписаную с тыхъ кни(г) пєрє(д) нами вказывали (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **минуту** (1495 *ВК*); *місц. одн.* **в минутє** (1495 *ВК*).

***МИНУТИ** *дієсл. док.* (2) *(про час)* минути, пройти: а мнѣ королєви помагати оль на годъ минєть дмитриєвъ днь (б. м. н., 1366 *Р* 14); коли боудєть хто о злодѣиство ожалованъ оуставлѧємь ижє в го(д) того обжалованнаго имаєть моць къ правоу позва(т) ачь го(д) минє(т) а хочє(т) тоую рє(ч) обнови(т) тогды имєє(т) добрыми почасными лю(д)ми досвє(т)чить ижє справєдливє тоую рє(ч) вєдє(т) (XV ст. *ВС* 18—18 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **миnєть** 1 (1366 *Р* 14); **минє(т)** 1 (XV ст. *ВС* 18).

Див. ще ***ПРОМИНУТИ.**

***МИНЬКО** *див.* **МИНКО.**

***МИНѢТИ** *див.* ***МѢНЯТИ.**

***МИНѢЯ** *ж.* (1) *(гр.* μηναῖον, *цсл.* минѣя) *(книга з текстами церковних відправ на кожен день місяця)* мінея: застали єсмо оу стго спса на красно(м)... єваньгєльє кованоє... книга златоустъ парємья минѣи и м(с)ци є (б. м. н. 1429 *Р* 114).

ФОРМИ: *знах. мн.* **минѣи** (1429 *Р* 114).
МИР *див.* **МИРЪ¹.**
***МИРЗА** *див.* **МЫРЗА.**
МИРЗѦ *див.* **МЫРЗА.**
***МИРИШЧЄВО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло миришчєва (!) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).
ФОРМИ: *знах. одн.* ! **миришчєва** (1437 *Cost.* I, 541).
МИРКЛИ *ч.* (1) *(особова назва)*: пєрвыи поручни(к) кнѦ(з) михаило євнутєви(ч)... кнѦ(з) фєдоръ миркли бра(т) єго дмитрии ли(пѦ)та бра(т)ша (б. м. н., 1392 *Р* 46).
ФОРМИ: *наз. одн.* **миркли** (1392 *Р* 46).
МИРНО, МИРЪНО *присл.* (2) мирно: алє коли... оусхочє(м) поєхати перє(д) нашего милостиєого пана приєхати, а на(ш) наяснєишїи и милостивы(и) па(н) имає(т) на(с) глєитовати своими чотырми великими паны и радцами и(с) короуны... абы на(с) мирно глєитовали ... и(с) нашеи граници до нашего милостивого пана королѦ єго мл(с)ти (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); и ваша бы милость сихъ пословъ, нашого а и московъского, пропустили миръно чєрезъ вашєй милости земли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).
***МИРОГОЩЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Мирогоща: Въ Золочовѣ не надобе... въ Мирогощи не надобе... давати мыта (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Мирогощи** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
МИРОСЛАВ *ч.* (6) *(особова назва)*: A na tho swidoczstwo daliesmo panu Mirosławowi list swoi pieczathy swoy na twerdosth (Галич, 1413 *GL* 48); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє тота ... НастасїѦ... дали и потвърдили єсмы єи... сєла на имѣ: Стънилєщїи... и Кръстєщїи на Молдавѣ, гдє бил Мирослав (Сучава, 1493 *BD* II, 31).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Мирослав, Mirosław** (1413 *GL* 48; 1493 *BD* II, 31); *дав. одн.* **Mirosławu** 2 (1413 *GL* 48); **Mirosławowi** 1 (1413 *GL* 48); *знах. одн.* **Mirosˡawa** (1413 *GL* 48).
***МИРОСЛАВЄЩИ** *див.* **МИРОСЛЪВЄЩИ.**
***МИРОСЛАВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва)*: и мы досмотрєвшы того С паны радою нашою... и к то(и) о(т)чинє єго єсмо припустили, и казали были єсмо и(х) подєлити, око(л)ничому смолє(н)скому Ивашку кра(в)цоу а васку Мирославичу (Вільна, 1495 *БСКИ*).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Мирославичу** (1495 *БСКИ; ВК*).
***MIROSŁAWOW** *прикм.* (1): po kolie iemu toth woiczicz wiwił z starimy ludmy, po tolie pana Mirosławowo w wiky i dithy ioho (Галич, 1413 *GL* 48).
ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Mirosławowo** (1413 *GL* 48).
Пор. **МИРОСЛАВ.**
МИРОСЛЪВЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тъмъ мы... дали єсмы ємоу оу нашеи земли три сєла, єдно сєло на васлоуи ... а дроугоє сєло Мирославєщи по(д) рѣдо(м) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290); И мы... жаловали єсми єго оусобною нашєю милостїю и дали єсми ємоу... ‹сєла› — на имѦ Микоушани... Мирослъвєщи и Кълинєщи (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35).
ФОРМИ: *наз.* **Мирослъвєщи** (1441 *DBAc* 34); *знах.* **Мирославєщи** (1429 *Cost.* I, 290).
МИРРЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а мы такождєрє ... єсмы дали и потвръдили слоугам нашим Жоуржи и Кръ‹мѣти и бр›атоу єго... тоє... сєло... на имѣ Миррєщїи, гдє был Иван Мїєриоул (б. м. н., 1495 *BD* II, 87).
ФОРМИ: *наз.* **Миррєщїи** (1495 *BD* II, 87).
***МИРСКИИ** *прикм.* (1) (*цсл.* мирьскыи) *(у знач. іменника)* мирянин: и своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тыє рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).
ФОРМИ: *дав. мн.* **мирскимъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).
МИРЧА, МИРЧѦ *ч.* (83) *(особова назва, молд., серб.* **Мирче**, *болг.* Мирча, *пор. слов.* Мирослав): Иоанъ Мирча Воєвода милостия Божїа Господарь (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); И оу том також прїидоша прѦд намы... братаничи Настини Мирча н сєстра єго Стана... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Мирча, мирча** 11 (1403 *ДГМ;* 1434 *Cost.* II, 666; 1464 *BD* I, 84; 1480 *BD* I, 238; 1483 *BD* I, 269; 1491 *BD* I, 445; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 53; 1499 *BD* II, 134, 135); **мирчѦ** 2 (1433 *Cost.* II, 650; 1448 *Cost.* II, 737); *зам. род.* в. п. **мирча** 6 (1434 *DIR«A»* 463; 1443 *Cost.* II, 149; 1490 *BD* I, 391; 1491 *BD* I, 445, 447); *род. одн.* **Мирчи** 53 (1434 *Cost.* I, 386; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DBAc* 27—28; 1439 *Cost.* II, 32; 1440 *Cost.* II, 65; 1442 *Cost.* II, 88; 1443 *BAM* 41; 1448 *DIR* № 10a; 1449 *Cost.* II, 380; 1495 *BD* II, 53 і т. ін.); **Мирчѣ** 7 (1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ;* 1436 *DIR«A»* 469; 1438 *Cost.* II, 15, 27; 1441 *DBAc* 35, 37); *дав. одн.* **Мырчи** 2 (1499 *BD* II, 135); **Мирчи** 1 (1480 *BD* I, 239); *ор. одн.* **мирчомъ** (1436 *Cost.* I, 444).
МИРЧЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: али да єсть Мърини и Фєдки сєло Мирчєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 392).
ФОРМИ: *наз.* **Мирчєщїи** (1490 *BD* I, 392).
***МИРЧИНЪ** *прикм.* (2): Тѣ‹м› мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєло на имѣ Пъшканїи... що жє он коупил тоє сєло от оуноуки Трифа Гълкъви на имѣ сыновє Мирчинїи, на имѣ Фътоул и Иван (Сучава, 1480 *BD* I, 237); Чътвръто є сєло єсми имь дали... на имѣ Нѣгомирєщи... що смо коупили тоє сєло от Филиппа и от Тоудорана и от сєстри их от (...М.—*Прим. вид.*) ирчини, оуноуковє Микоула Оргоає (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).
ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Мирчинїи** 1 (1480 *BD* I, 237); **‹М›ирчини** 1 (1499 *BD* II, 162).
Пор. **МИРЧА.**
МИРЧѦ *див.* **МИРЧА.**
МИРЪ¹, МИР *ч.* (75) **1.** *(мирні, дружні відносини)* **мир,** злагода (21): а они ти(ж) бы имѣли засѣ остєрєгати пановє наши и опасовати, ка(к) сами себє, абыхо(м)... могли ти(ж) дву зє(м) держати с обу(х) стро(н) за єдно в миръ, в ла(с)ци и справє(д)ли‹во›сти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Того радї мы видѣвши мєжє ними добрїи токмєж и лагодоу и вѣчны мир, а мы такождєрє єсми дали и потвєрдили... паноу Пєтроу... сєло имєнємъ Брътїєщїи на ‹Сє›рєтѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 187); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), ‹моуша и› калина, о(т) наши(х) оуиковє, о(т) иліяша и о(т) стєфана воєводовє, коли били оу миру... а они дали оу ру(к) слузѣ нашєму, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).
на мироу стоати (1) підтримувати добрі, дружні відносини: даємъ вашеи мл(с)ти виданїє, ажє мы и с нашимъ братомъ, стєфано(м) воєводою, исъєднали сѣ и помирили сѣ єсми и маємъ на томъ мироу стоати, на вѣкы вѣчны (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); **имати мир** (1), **имати миру** (1), **миръ имати** (2) *див.* **ИМАТИ².**
2. *(відсутність війни)* мир (4): а єго, бжє не даи, аж бы сѦ що стало над нами самыми, алибо над нашими паны, а зємлѦмъ миръ правы держати и вѣчны (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); Такь иж мєжи нами и мєжи прєрєченым наияснѣишим паном Яном Олбрахтом, кралєм полскым... из обохъ сторон, имаєт быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);
мирний час (1): да єст имь слободно и доброволно и бєзь забавѣ прїєхати до нашеи зємли съ оусим вашим торговлєю и товаром, торговати и коуповати слободно и доброволно и бєзь забавѣ и пагоубѣ, хотѣ оу мироу хотѣ оу размирицоу (Сучава, 1475 *BD* II, 329);
имѣти (мєти) миръ (3), **миръ мєти** (1) *див.* **ИМѢТИ.**
3. *(спокій)* мир (2): такєжъ и посло(м) ваше(н) мл(с)ти и купцо(м) да є(ст) зємля г(с)дра нашого воєводы о(т)творєна (!) ходити слобо(д)но и доброво(л)но и в миру и бє(з) погоубы бу(д) на которою сторону коуды имъ боудє(т) надобє (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

4. мирний договір, мир (7): а которыи бы нє хотилъ на томъ изьєднанїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ и каждыи добрыи на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); въ томъ нашы записи и нашы прысѣги да нє боудєть нашомоу старшомоу противъ въ измѣноу, въ томъ нашъ миръ да нє роушыт сѦ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); ажъ нє станеть ся промежы вами зъ великимъ князємъ Алексанъдромъ миръ, ты и до насъ прысылаєшъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); м и р о у д є л а т и (1), м и р в д є л а т и (1), м и р о у д и л а т и (1) укладати (укласти) мир, забезпечувати (забезпечити) мир: о(т) си(х) часо(в) имає(т) єго мл(с)тъ на(с) ласкаво миловати и оборонити и опасти и ми(р) и покои оудилати о(т) нашихъ неприѦтєлевъ послы своими и мєчє(м) своимь (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); Што твоя мл(с)ть присла(л) єси свои(х) пословъ... межи нами мироу вєчного делати и записы чинити и межи нашими зємлѦми якосѦ и годи(т) межи двема г(с)дрема хре(с)тия(н)скима... и єстли похочєтє ваша мл(с)ть ми(р) и записъ к намъ вделати намъ г(с)дръ нашъ вєлє(л) до сєбє о томъ вєдати дати (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60—61); в з я т и м и р ъ (2), м и р ъ в з я т и (8) *див.* **ОУЗѦТИ**; п р о с и т и м и р о у (3), п р о с и т и м и р ъ (1) *див.* **ПРОСИТИ** 1; с т а т и н а м и р (1) *див.* **СТАТИ**[1]; о у ч и н и т и (в ч и н и т и) м и р ъ (5) *див.* **ОУЧИНИТИ** 2; ч и н и т и м и р ъ (1) *див.* **ЧИНИТИ** 1.

5. перемир'я (7): а миръ о(т) покрова бцѣ до иванѦ днє до купалъ а о(т) иванѦ днє за ·в· лѣ(т) (б. м. н., 1352 *P* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **миръ, мир** (1352 *P* 6; 1437 *Cost.* II, 709; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 419); *род. одн.* **мироу, миру** 10 (1352 *P* 6; 1447 *Cost.* II, 732; 1457 *Cost.* II, 810; 1496 *ОПВВД; ПДВКА* 60; *ПДСВВ;* 1499 *BD* II, 421, 443); **мыроу** 1 (1499 *BD* II, 421); *дав. одн.* **миру** (1352 *P* 6); *знах. одн.* **миръ, ми(р), мир** 15 (1352 *P* 5; 1435 *Cost.* II, 682; 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 766; 1456 *ЭСФ;* 1457 *Cost.* II, 809; 1461 *BD* I, 45; 1473 *BD* I, 187; 1496 *BD* II, 402; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); *зам. місц.* были оу **миръ,** были оу **мирь** 2 (1480 *BD* I, 239; 1497 *BD* II, 116); *місц. одн.* **оу (въ, на, по) мироу, миру** 20 (1352 *P* 6; 1435 *Cost.* II, 682; 1464 *DIR«A»* 517; 1475 *BD* II, 329; 1488 *BD* I, 323; 1490 *BD* I, 390; 1494 *BD* II, 35; 1496 *ОПВВД; ПДСВВ;* 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **в мирѣ** 1 (1457 *Cost.* II, 810).

*__МИРЪ__[2] *ч.* (2) (*цсл.* миръ) світ: Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830, индикта семого, месеца декабря 8 дня (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); П‹и›сан оу Вилни, м‹ъ›с‹Ѧ›ца април‹Ѧ› а д‹є›нь, от созданѦ мироу ‹ЅЦ›ПѲ (Вільна, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *род. одн.* **мира** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **мироу** 1 (1482 *AS* I, 80).

МИРЪНО *див.* **МИРНО.**

*__МИРЬ__ *див.* **МИРЪ**[1].

*__МИСА__ *ж.* (3) миска: от коси, и от серпи, циновии рѣч(и), миси, конвици... мечи, и от иншии рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусего щобы платили оу Серети мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273); а въ тои клѣти скарбу не было ничого, толко зброи были и мисы зламаныи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. мн.* **мисы** 2 (1498 *АЛМ* 163); *зам. род. мн.* от... **миси** 1 (1460 *BD* II, 273).

! МИСАИМЪ *див.* *__МИСАИЛЪ.__

*__МИСАИЛЪ__ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Мисаилъ, *гр.* Μισαήλ, *гебр.* Mišāel): мы Стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дає(м) и дали єсми сє(с)на(ш) листъ нашєму манастирю о(т) воронєц идєжє є(ст)... нєгумє(н) по(п) мисаи(м) (!) (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! мисаи(м)** (1472 *ДГСВМ*).

! МИСИНА ‹МАКСИНА› *див.* **МАКСИНЬ.**

МИСКО *ч.* (3) (*особова назва, пор.* Михаилъ або Мисаилъ): А то свѣдци: пань Андрѣяшь староста Рускои землѣ... пань Миско Тяптуковичь (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); А при томъ были сведъки... пан Миско Гулевичъ, пан Дениско Мокосѣевичъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а на то свѣдковє... пан каспарь, пан миско писарь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Миско, миско** (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1456 *Cost.* II, 791).

*__МИСКОВЪ__ *див.**__МЫСКОВЪ.__

*__МИСКЫИ__ *прикм.* (1) міський: А на то свѣдковє... пановє брѣгарє и радци Ливовскыи... на имъ: пан Климентъ... пан Нимантъ, мис‹кыи› писаръ (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мис‹кыи›** (1460 *BD* II, 276).

*__МИСЛЬ__ *див.* *__МЫСЛЬ.__

! МИСТАТОУ ‹МАЄСТАТОУ› *див.* *__МАЄСТАТЪ.__

MISTICZKJ *прикм.* (1) міський: A pisał Iwan Diak Misticzkj pissar v wieky Amin (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Misticzkj** (1413 *GL* 48).

*__МИСТИЧЬ__ *див.* **МѢСТИЧЬ.**

*__МИСТО__ *див.* **МѢСТО**[1].

*__МИСТРОВЪ__ *прикм.* (6) (*стч.* mistrový) магістрів: Порозоумѣти можете в тои мѣре какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **мистровы** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. мн. ч.* **мистровы** (1447—1492 *ЛКБВ*).

МИСТРЪ[1] *ч.* (10) (*стч.* mistr/mistř, *стп.* mistr/mistrz, *лат.* magister) (*голова ордену хрестоносців*) магістр: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого послѣднє ва(м) посланыи. Которыми(ж) напрє(д) оузновлѦєть и оуспоминаєть свои первѣишии листы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мистръ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *род. одн.* **мистра** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. одн.* **мистрови** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **мистра** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **мистро(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **МЄЩЄРЬ.**

МИСТРЪ[2], **МИСТРЬ** *ч.* (4) (*стч.* mistr/mistř, *стп.* mistr/mistrz, *лат.* magister) (*ремісник*) майстер: на то да имаю(т) слободу... ни на горо(д) на(ш) да нє робѦ(т) или боу(д) мис(т)ръ какы боудє(т) оу ты(х) вышеписанны(х) сє(л) и кожокарь или кузнецъ или боу(д) какы мистръ никто да нє имаєтъ ни єдно дѣло до ни(х) (Побрат, 1448 *ДГПР*); си(х) гробы чини(л) мистрь Іа(н) (б. м. н., 1480 *DC* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мистръ, мис(т)ръ, мистрь** (1448 *ДГПР;* 1480 *DC* 8).

Див. ще **МАСТЄРЪ.**

*__МИСТРЪ__[3] *див.* *__КОЗИЙ МИСТРЪ.__

МИСТРЬ *див.* **МИСТРЪ**[2].

*__МИСТЦЄ__ *див.* **МЄСЦО.**

*__МИСЦЄ__ *див.* **МЄСЦО.**

МИСѢ *ч.* (14) (*особова назва, пор.* Мисаилъ): а на то є(ст)... вѣра пана миси (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424); Пан Триколич дворник пишет... оуноукоу моємоу Михоуци, и Миси такождєрє оуноукоу моємоу ... и въсѦм моим милим братїямъ и прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мисѣ** (1436 *Cost.* II, 701); *род. одн.* **миси** 8 (1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 424; 1437 *Cost.* I, 530; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 35, 42, 46; 1440 *Cost.* II, 66); **мисѣ, ми‹сѣ›** 4 (1436 *Cost.* I, 455, 482, 484; 1448 *Cost.* II, 306); *дав. одн.* **Миси** (1481 *BD* II, 358).

*__МИСЮТИЧЪ__ *ч.* (1) (*особова назва*): жалова(л) на(м)... курило иванови(ч) ... на степана є(р)молича а на старого мисютича... што(ж) они нє хотѦ(т) єму у во(т)чинє дѣлєницы дати (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мисютича** (1495 *БСКИ*).

МИСЯЦЪ *д*ив.* *__МѢСѦЦЬ.__

*__МИСѦЦЪ__ *див.* *__МѢСѦЦЬ.__

*__МИСѦЦЬ__ *див.* *__МѢСѦЦЬ.__

***МИТЕЛЬНО** *див.* ***МЫТЄЛЬНО.**

МИТЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а ми, тако(ж) єсми и(м) дали и потвердили... о(т) на(с) оури(к) тоє прѣ(д)рє(ч)ноє сєло, на имѣ митєщїи (Сучава, 1483 *Cost. D.* 30).

ФОРМИ: *наз.* **митєщїи** (1483 *Cost. D.* 30); *знах.* **митєщїи** (1483 *Cost. D.* 30).

***МИТИН** *прикм.* (1): Ино тыми разы... єще єсмо в кнѧзѧ Василѧ... взѧли сємдєсѧт коп грошєн широких... и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо... землю пашную... оу гранєх, почонши: по Митин роубєж Чирчинский, а по Торокан и Полонкоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Митии** (1492 *AS* III, 23).

МИТКО *ч.* (7) (*особова назва, пор.* Дмитрии): А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшій Волковискій... Пашко и Митко Ошєменци (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А при том были люди добрыи: Пан Михайло Олєксандрович Загоровский... а пан Митко Кривцєвъ (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его... а Деменътисова Ковалева на селищохъ и брата его Митька... и ихъ товарышовъ... (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Митко** (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1458 *ОЖДМ;* 1475 *AS* III, 14; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1485—1500 *AS* I, 121); *род. одн.* **Митка** (1451 *Р* 158); **Митька** (1499 *РИБ* 776).

МИТКОВИЧ *ч.* (2) *(особова назва)*: а при том был вєликого королѧ зємѧнин пан Мишко Глоускій, а пан Пашко Миткович воєвода острозкїй (Острог, 1463 *AS* I, 56); а тыи пѣнѧзи брали єсмо чєрєс роуки боѧрина Єго Милости Рамана (!) Митковича (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Миткович** (1463 *AS* I, 56); *род. одн.* **Митковича** (1492 *AS* III, 23).

МИТКОВЪ *прикм.* (1): первыи поручни(к) кнѧ(з) михайло євнутєви(ч)... ондрѣи митковъ пасыно(к) (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **митковъ** (бл. 1392 *Р* 47).

Пор. **МИТКО.**

МИТНИК *див.* **МЫТНИКЪ.**

МИТО *див.* **МЫТО.**

! МИТРИПОЛИТОВЫМЪ ⟨МИТРОПОЛИТОВЫМЪ⟩ *див.* ***МИТРОПОЛИТОВЪ.**

***МИТРОПОЛИИ** *див.* ***МИТРОПОЛЇИ.**

***МИТРОПОЛИИНЪ** *прикм.* (1) належний до митрополії: Сє азь раб владыкы моєго ісу христа Іо Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѧд нами... Мърєна... и дроугаа Мърєна... и дали они господствоу ми... єдино сєло на имѣ Грековє... що же коупил тоє сєло отєцъ их Тоадєр Продан от нашєго митрополита Ѳеоктиста Соучавскога (!), от оурика митрополиина (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **митрополиина** (1488 *BD* I, 347).

Див. ще ***МИТРОПОЛСКИИ.**

МИТРОПОЛИТ *див.* **МИТРОПОЛИТЪ.**

МИТРОПОЛИТА *ч.* (1) (*цсл.* митрополитъ, *гр.* μητροπολίτης) митрополит: А писанъ листъ въ Холъмѣ, месеца июлия во 27 день, въ лѣто 6948, инъдикта во 3. Исидоръ митрополита (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **митрополита** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

Див. ще **МИТРОПОЛИТЪ.**

***МИТРОПОЛИТОВЪ** *прикм.* (2) митрополитів, митрополичий: Я ларио(н) игоумє(н) пєрєсопницки(и) вызнаваю си(м) мои(м) листо(м)... што(ж) ог(с)дрь (!) коро(л) єго мл(с)ть пожалова(л) мєнѣ... ты(м) имє(н)ємъ, котороє(ж) придано к цркви бо(ж)єи... з дозволє(н)єм ог(с)дрѧ (!) королѧ єго мл(с)ти и с митрополитовы(м), и вл(д)ки лоуцкого никифоровы(м) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); с господарѧ королѧ єго мл(с)ти дозволє(н)є(м) из митриполитовы(м) (!)... мєнѧ(л) єсми с ыгумєно(м) пєрєсопницки(м), з ларионо(м) ты(м) всє(м) своимъ имє(н)є(м) иа имѧ дѧ(д)ковичи... на є(г) имє(н)є на цркєвноє, на имѧ на чємєри(и) (Луцьк, 1490 *Пам.*)

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **митрополитовы(м)** 1 (1467 *СП* № 13); **!митриполитовы(м)** 1 (1490 *Пам.*).

Див. ще **MITROPOLICZ.**

МИТРОПОЛИТЪ, МИТРОПОЛИТЬ, МИТРОПОЛИТ *ч.* (87) (*гр.* μητροπολίτης) митрополит: а коли бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати... моєму милому г(с)дрю королю двѣ стѣ гривєнъ рускихъ а тридцѧть коніі (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси... старостамъ холмъскимъ и воєводамъ... такъ-же и заказникомъ и всимъ православнымъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); а хто учнє(т) устоупатися и пакастити (!) митрополитъ алибо хто инны да боуди иа нємъ о(т) на(с) кля(т)ва в сє(и) вѣ(к) и вбоудоущєй (б. м. н., 1481 *ГПМ*); а... дворници боуд от которого митрополита или єпископа, а они да нє имают ни жадноє дило до тих попов (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **митрополитъ, митрополить, митрополит, митрополи⟨т⟩, митропол⟨ит⟩** 19 (1449 *Cost.* II, 392; 1455 *Cost.* II, 562; 1456 *Cost.* II, 583; 1460 *BD* I, 41; 1464 *BD* I, 83; 1466 *BD* I, 95; 1470 *BD* I, 141; 1473 *BD* I, 187; 1488 *BD* I, 347 і т. ін.); **mytropołyt** 1 (1465 *GL* 176); *род. одн.* **митрополита** (1408 *Cost.* I, 61; 1438 *DIR«A»* 472; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1455 *Cost.* II, 540; 1459 *BD* I, 27; 1462 *BD* I, 67; 1467 *BD* I, 123; 1470 *BD* II, 310; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 419 і т. ін.); *дав. одн.* **митрополитоу** 3 (1445 *Cost.* II, 236; 1461 *BD* I, 45; 1490 *BD* I, 420); **mytropołytu** 1 (1465 *GL* 176); *знах. одн.* **митрополита** (1458 *DIR«A»* 512; 1481 *ГПМ*); *ор. одн.* **митрополитомъ, митрополитомь, митрополито(м), митрополитом** (1398 *ЗЛЕІК;* 1456 *ЭСФ;* 1466 *BD* I, 105; 1467 *BD* I, 122; 1468 *BD* II, 301; 1470 *BD* I, 147; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 169; 1473 *BD* I, 186; 1490 *DC* 146 і т. ін.); *місц. одн.* **при митрополитѣ** (1408 *Cost.* I, 61); *наз. мн.* **митрополити** (1471 *ДГСМПБ*); *род. мн.* **митрополитовъ, митрополитов, митрополито(в)** (1468 *BD* II, 305; 1471 *ДГСМПБ;* 1490 *DC* 148); *дав. мн.* **митрополито(м)** (1449 *Cost.* II, 392; 1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **митрополиты** (1471 *ДГСМПБ*).

Див. ще **МИТРОПОЛИТА.**

MITROPOLICZ *прикм.* (1) (*цсл.* митрополищь) митрополичий, митрополитів: A pa to swidczy... Waszko Hołowenczicz, Ihnat krechowicz Mitropolicz namisznik (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Mitropolicz** (1413 *GL* 48).

Див. ще ***МИТРОПОЛИТОВЪ.**

***МИТРОПОЛЇИ** *ч.* (12) (*гр.* μητρόπολις) *(церковна округа, підпорядкована митрополитові)* митрополія: тако(ж) даємь и потвержаємь нашємоу митрополїю млины що соу(т) на мо(л)давѣ ни(ж) романова трьга исъ валилами (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); Тоє вьсє вишєписанноє да єст от нас оурик нашємоу митрополию от Радовцєх (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

ФОРМИ: *род. одн.* от **митрополїю, митрополию** (1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256, 257); *дав. одн.* **митрополїю, митрополию** (1458 *DIR«A»* 512; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257).

Див. ще ***МИТРОПОЛЇЯ.**

***МИТРОПОЛЇЯ** *ж.* (25) (*гр.* μητρόπολις) *(церковна округа, підпорядкована митрополитові)* митрополія (24): тако(ж) оуси оубоги да слоухаю(т) нашєи митрополїи и ино(г) су(д)цѧ да нє имає(т) ихь соудити развѣ митрополита или єго протопопа (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); а митрополит наш Ѳєоктист коупил па⟨к⟩ на тих пинѣзи нашєи митрополїи от Соучавѣ от Ротимпана дроугоє сєло (Сучава, 1488 *BD* I, 347);

дати митрополью (1) *див.* **ДАТИ** 5.

ФОРМИ: *род. одн.* **митрополїи** 3 (1458 *DIR«A»* 512; 1473 *BD* I, 186); **митрополи** 1 (1465 *DIR«A»* 518); **mytropołyi**

1 (1465 *GL* 176); **мыитрополїи** 1 (1473 *BD* I, 187); *дав. одн.* **митрополїи, мїтрополїи** (1464 *BD* I, 84; 1465 *DIR«A»* 518; 1488 *BD* I, 342, 343, 347, 356, 357); *знах одн.* **митрополїю, митрополию** 3 (1481 *BD* I, 256, 257; 1488 *BD* I, 355); **!митрополєю** 1 (1479 *DC* 140); **митрополью** 1 (1398 *ЗЛЕIК*); *місц. одн.* **оу митрополїи** (1479 *DC* 140; 1488 *BD* I, 342, 356).
Див. ще ***МИТРОПОЛЇИ.**

***МИТРОПОЛСКИИ** *прикм.* (2) (*цсл.* митропольскыи) належний до митрополії: мы Стефань воєвода... чиним знаменито... оже прїидє... наш митрополит сочавскїи... и съ въсѣми своими калоугери и цръковники митрополскими, и продал... паноу Тадороу Проданоу... одно сєло митрополскоє, на имѣ Грикове (Сучава, 1464 *BD* I, 83).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **митрополскоє** (1464 *BD* I, 83); *ор. мн.* **митрополскими** (1464 *BD* I, 83).
Див. ще ***МИТРОПОЛИИНЪ.**

***МИТРОПОЛЬЯ** *див.* ***МИТРОПОЛЇЯ.**

***МИТРОШЬ** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Митрофанъ або Дмитрии): а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... митро(ш), пе(т)ко мають єму потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **митро(ш)** (1490 *Пам.*).

***МИТОУТЄЛОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже тоти истинныи слоуга на(ш), михоу(л) пожар (sic.— *Прим. вид.*)... и бра(т) его, митоутєлоу(л)... жаловали єсмы и(х), особною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost. D.* 36—37).
ФОРМИ: *наз. одн.* **митоутєлоу(л)** (1491 *Cost. D.* 37).
Див. ще ***МИТОУТЄЛЪ.**

***МИТОУТЄЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мититэл «малий»): а слоузѣ нашємоу, фрѣчи, и братоу єго, митоутєлоу... да є(ст) роусчорїи и доумбрѣвица, где би(л) жоудє жоуржоу (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).
ФОРМИ: *дав. одн.* **митоутєлоу** (1491 *Cost.* D. 37).
Див. ще ***МИТОУТЄЛОУЛЪ.**

***МИТЬКО** *див.* **МИТКО.**

МИТЮКОВЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... оже дали єсмы монастиреви... два села на имѧ митюковци и брашовци (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).
ФОРМИ: *наз.* **митюковци** (1411 *Mih. Alb.*).

МИХАЄЩИ, MICHAJESZCZYI *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): А митрополит наш... коупил за тоты пинѣзи... дроугоє сєло... на имѣ Михаєщи (Сучава, 1464 *BD* I, 83—84); a my takoze jesmi dały ot nas toje wysze pysannoje seło Mychajeszczyi (Сучава, 1465 *GL* 176).
ФОРМИ: *наз.* **Михаєщи** 1 (1464 *BD* I, 84); **Michajeszczyi** 1 (1465 *GL* 176); *знах.* **Mychajeszczyi** (1465 *GL* 176).

***МИХАИЛАШЄВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана юрша михаилашевича (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472—473).
ФОРМИ: *род. одн.* **михаилашевича** (1453 *Cost.* II, 473).

***МИХАИЛАШЄВЪ¹** *прикм.* (5): а на то... вѣра пана михаилашєва и дѣтєи єго (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); тѣм мы... дали и потврѣдили єсми єму о(т)нииоу жони є(г), оноука михаилашєва, сєла на имѣ шизкоуци... и мали(н)ци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **михаилашєва** (1407 *Cost.* I, 56; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; 1456 *Cost.* II, 577).
Див. ще ***МИХАИЛАШОВЪ.**
Пор. **МИХЪИЛАШ.**

МИХАИЛАШЄВЪ² *ч.* (1) (*особова назва*): мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы, на имѧ... пань іоанъшъ о(т) шимоуза и панъ сима михаилашєвъ о(т) изгѣрцъ... вызнаваємь... иже повинни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).
ФОРМИ: *наз. одн.* **михаилашєвъ** (1436 *Cost.* II, 701).

***МИХАИЛАШОВЪ** *прикм.* (1): а на то вѣра пана милашова (!) (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **! милашова** (1409 *Cost.* I, 65).
Див. ще. ***МИХАИЛАШЄВЪ¹.**
Пор. **МИХЪИЛАШ.**

***МИХАИЛАШЪ** *див.* **МИХЪИЛАШ.**

МИХАИЛО *див.* **МИХАИЛЪ.**

МИХАЙЛОВАѦ *ж.* (7) (*особова назва*): Жаловала сѧ пани ВасилєваѦ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовечи, ижъ она з ымєнѧ своєго Зєлви за мост перєходєчи, сєножати косит и попасю пасєт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Дали есмо монастыръ Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василевича Чорторыскои, кнегини Марїи (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2,36).
ФОРМИ: *наз. одн.* **МихайловаѦ** (1478 *AS* III, 17; 1494 *AS* I, 101); *род. одн.* **Михайловы** 1 (1494 *AS* I, 101); **Михайловоє** 1 (1478 *AS* III, 17); *дав. одн.* **Михайловои** (1499 *АЛМ* вип. 2,36); *знах. одн.* **Михайловоую** (1478 *AS* III, 17).

МИХАЙЛОВИЧЪ, МИХАЙЛОВИЧЬ, МИХАЙЛОВИЧ *ч.* (11) (*особова назва*): первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч) кнѧ(з) василии михаилови(ч) (б. м. н., бл. 1392 *P* 46); ино князь Федоръ его милость Михайловичъ Чорторыскїй, староста Луцкїй, тое мое имѣнїе въ пана Василя выкупилъ зъ моее воли (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А при мнѣ былъ... княз Петръ Михайловичъ Межиносовичъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); a pry tom były... słuzebnyci namisnyka beresteyskaho pana stanysławow Mychayłowycza Fedka (Тришин, 1500 *ДПЖН*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Михайловичъ, Михайловичь, Михайлович, михаилови(ч)** (бл. 1392 *P* 46; 1449 *АЛМ* 8; 1451 *P* 157; 1452 *P* 161; 1461 *AS* I, 54; 1463 *AS* I, 55; 1491 *AS* I, 94; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *род. одн.* **Mychayłowycza** (1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **Михайловичу** (1449 *АЛМ* 8).

МИХАИЛОВЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... зємлю о(т) пустини осадити себѣ села на имѧ козаревци и ползаловци и вѣдинци... и на чоухри михаиловци оу каменого бродоу (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).
ФОРМИ: *наз.* **михаиловци** (1431 *Cost.* I, 317).

***МИХАИЛОВЪ¹** *прикм.* (8): а на то... вѣра пана станислава ротомпана вѣра пана михаилова (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); а хотаръ томоу сєлоу... о(т) пана михайловыхъ селъ и о(т) лѣса по старомоу хотарю о(т) въсѣхъ сторонъ (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); а по ее животе ближним моимъ всѣ тые именя, сестренцомъ моим, князя Михайловым детемъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); И мы пну Станиславу старостє жомои(т)скомоу прывилє(и) дя(д)ка своєго пана миха(и)ловъ казали перє(д) нами положыти (Вільна, 1499 *ВФ*);

м и х а и л о в ъ д є н ь (2) (*назва церковного свята, також календарна дата*) день святого Михайла, михайлів день: на то жъ дали єсмы грамоту (с)... оу суботу по михаиловє дни на завьтриє (б. м. н., 1387 *СП* № 12); хто имаєть ста(д) конная алюбо жеребѧчья имаєть по(д) стороже паствить о(т) юрьєва диѧ до мїхаилова днѧ (XV ст. *BC* 37 зв.).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **мїхаилова** (XV ст. *BC* 37 зв.); *знах. одн. ч.* **миха(и)ловъ** (1499 *ВФ*); *місц. одн. ч.* **по михаиловє** (1387 *СП* № 12); *наз. одн. ж.* **михаилова** (1411 *Mih. Alb.*; бл. 1458 *P* 169); *род. мн.* **михайловыхъ** (1427 *Cost.* I, 196); *дав. мн.* **Михайловым** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).
Пор. **МИХАИЛЪ.**

МИХАИЛОВЪ² *ч.* (1) (*особова назва*): первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... матфѣи оусови(ч) сємєникъ кнѧ(з) михаиловъ онципоръ с брато(м) (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47).
ФОРМИ: *наз. одн.* **михаиловъ** (бл. 1392 *P* 47).

***МИХАЙЛОВЪСКИИ** *прикм.* (1): Ино мы ...дали єсмо ему, со всими ихъ землями пашными... и з бортною земълею церъковною Михайловъскою (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **Михайловъскою** (1499 *РИБ* 777).

МИХАИЛЪ, МИХАИЛО, МИХАИЛЬ, МИХЪИЛЪ, МИХЪИЛО, МИХЪИЛ *ч.* (373) (*особова назва, гр.* Μιχαήλ, *гебр.* Mikhāel) Михайло (369): А повелѣньемь блговѣрнаго ї хр(с)толюбиваго кнѧзѧ великого михаїла кедиминовича (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); а при томъ оуздаванъѣ были бояре землѧне... панъ михаило потрутовичь панъ гаврилъко дробышевычь со двѣма снма сеньковича два михаило а ивашко (Перемишль, 1378 *Р* 26); їо роман воевода землѣ молдавскої... ис нашими боѧры чинимъ то вѣдомо... оже тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю, сынове бѣлого драгомира, дмитро, петръ, михаило, жюржь слоужилн намъ ис правою вѣрою и слоужатъ (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а слоузе нашомоу Михаилоу с того имєня слоужити нам верно безо льсти и хитрости до своего живота (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); А на тое есми село ПьѦн кн⟨ѧ⟩зем их м⟨и⟩л⟨о⟩сти кн⟨ѧ⟩зю Михайлу и кн⟨ѧ⟩зю КостѦнтину Ивановичомъ листъ мой дала (Острог, 1481 *AS* I, 77); ино в прывильи о(т)ца нашого стоить што(ж) далъ дя(д)ку его паноу миха(и)лу тое именье любчо (Вільна, 1499 *ВФ*); мы князь Михайло Иванович Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль 1500 *АСД* II, № 4);

святыи михаилъ (4) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михайло, михаило** 99 (1368 *Р* 16; 1386 *Р* 31; 1393 *Cost.* I, 13; 1404 *Р* 70; 1418 *Cost.* I, 127; 1433 *Cost.* II, 650; 1451 *Р* 159; 1466 *AS* I, 61; 1482 *AS* I, 79; 1500 *АСД* II, № 3, 4 і т. ін.); **Михаилъ, Михаиль, Михаи(л)** 25 (1407 *Cost.* I, 56; 1433 *Cost.* I, 364; 1439 *Cost.* II, 41; 1445 *DIR«A»* 483; 1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 313; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 472; 1455 *Cost.* II, 562; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **Михъил, Михъилъ** 2 (1494 *BD* II, 34; 1495 *BD* II, 40); **Михъило** 1 (1478 *BD* I, 218); *ск. н.* **мих., ми(х)** 2 (1429 *DIR«A»* 455; 1498 *ГВКОО*); *зам. род.* от... оуика их **Михъилъ** граматика, дочки **Михъилъ** Тоудора 3 (1490 *BD* I, 400; 1495 *BD* II, 57, 64); *зам. дав.* велѣли есми жупану **михаилъ** логофет(оу); слоузѣ наше(моу) **михаи(л)** логофе(т); ємоу и братмоу (!) **михаиль** 3 (1400 *DIR«A»* 433; 1453 *Cost.* II, 492, 496); слоугам Васкови... и **Михъилъ** 3 (1494 *BD* II, 34; 1495 *BD* II, 40, 41); *род. одн.* **михаила, михаїла** 107 (бл.1350 *Р* 8; 1398 *ДГПМ;* 1414 *DIR«A»* 111; 1420 *Cost.* I, 136; 1435 *DIR«A»* 465; 1451 *Р* 159; 1458 *ОЖДМ;* 1487 *АМЛ;* 1492 *AS* III, 23; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **Михъила** 4 (1483 *BD* I, 275; 1495 *BD* II, 55); *дав. одн.* **Михайлу, Михаилоу** 98 (1404 *ГМ;* 1425 *Cost.* I, 169; 1436 *DIR«A»* 469; 1447 *Cost.* II, 274; 1456 *ЭСФ;* 1457 *BD* II, 257; 1466 *ОБРН* 128; 1475 *AS* I, 70; 1487 *AS* I, 85; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **Михъилоу** 1 (1494 *BD* II, 34); **Михаилови** 1 (1403 *RS* 338); *знах. одн.* **Михаила, Michaiła** (1413 *GL* 48; 1415 *Р* 87; 1454 *Р* 162; 1456 *ЭСФ;* 1458 *Cost.* II, 815; 1468 *BD* II, 305; 1475 *AS* I, 70; 1482 *AS* I, 80; 1494 *BD* II, 386; 1497 *AS* I, 112 і т. ін.); *ор. одн.* **Михаиломъ, Михаилом** (*бл.* 1386 *Р* 30; 1459 *Р* 174; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1463 *AS* I, 54; 1478 *AS* I, 76; 1487 *AS* I, 85; 1497 *AS* I, 112); *місц. одн.* **по михаилѣ** (1398 *Р* 58).

Див. ще **МИХАЛЪ, МИХОУЛЪ.**

***МИХАЇЛЪ** *див.* **МИХАИЛЪ.**

МИХАЛ *див.* **МИХАЛЪ.**

МИХАЛЄВЪ *ч.* (1) (*назва присілка у Галицькій землі*) Михайлевичі: о(т)мѣну есмо ему дали... джюровъ со трими присѣлки колоколинъ михалєвъ черемхово (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михалєвъ** (1394 *Р* 54).

МИХАЛЄТСКЫИ *ч.* (1) (*особова назва*): мы панове господарѣ нашего илїи воеводы, на имѧ... панъ богоушъ михалєтскыи и панъ хотко мамоуринскыи... вызнаваемь тымъ то наши(м) листомъ... колижъ... иліашъ воевода... кролю пѹ(л)скомоу... голдь вырности и присѣгы... оучини(л)... мы такоже повынни есмы его воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михалєтскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

МИХАЛКО *ч.* (8) (*особова назва, пор.* Михаилъ): а при томъ были и свѣдъци панъ ходько быбелъскии... воитъ перемышльскии михалко и вели было добрыхъ при томъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); Z hramotami waszymi Michałko wasz prgyiechał k nam (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Здє нам жалоуєт слоуга наш Михалко, аже єстє єго промытили без виноу, та єстє ємоу оузѧли д̃ зла(т)и оугръскїи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михалко, михалко, Michałko** (1390 *Р* 176; 1401 *Р* 66; 1409 *Р* 74; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1467 *Cost. S.* 68; 1480—1484 *BD* II, 369); *дав. одн.* **михалкови** (1467 *Cost. S.* 69).

***МИХАЛКОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): мы великій князь Швитригайло... чинимъ знаменито... Ижъ даемъ и дали есьмо... въ Луцкомъ повѣтѣ Михалковичи а Прусы (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *знах.* **Михалковичи** (1446 *АкЮЗР* I, 18).

***МИХАЛКОВЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): из... миха(л)ковщины харьковщины пѧ(т)десѧ(т) грошеи на печерьскии домъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **миха(л)ковщины** (бл. 1458 *Р* 167).

***МИХАЛКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Михалкова нивъка (1) (*назва ділянки землі у Волинській землі*): а поля есмь ему дали и уехали своей земълѣ... от могилы к Стырову болоню конец Михалковы нивъки (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Михалковы** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

Пор. **МИХАЛКО.**

***МИХАЛОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Польщі*): Мы воицехъ з бжиеи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣздєнскии... миколаи з михалова панъ и староста краковский судивой з остророга познанский... слюбуемы и слюбили есмы словомъ и рукою вшитци (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **михалова** (1433 *Р* 122).

***МИХАЛЧЕ[1]** *с.* (2) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): и заплативше господство мы оусе исполна, а господство мы... дали есми томоу свѦтомоу мо⟨нас⟩тироу тотоу вышеписанноую пасикоу... на краи боуковини, на поток на Михалчѣ (Яссі, 1497 *BD* II, 99—100).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Михалчѣ** (1497 *BD* II, 99, 100).

Див. ще ***МИХАЛЧЄВ** (Михалчев поток).

***МИХАЛЧЕ[2]** *с.* (2) (*назва села на Буковині*) Михальча: Се азь... їо стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже... дали и потвръдили есми стои нашеи епископїи о(т) радъвце(х) ... н̃ цркo(в) ис попи... щоже били дани тоти... цркви... о(т) деда нашего... а̃ црковь о(т) миха(л)ча (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *род. одн.* **миха(л)ча** (1490 *ДС* 147); *місц. одн.* **оу Михалчю** (1490 *BD* I, 420).

***МИХАЛЧЄВ** *прикм.* (1) ◇ Михалчєв поток (1) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): А хотар тои пасици... долоу дорогою до Михалчєв поток на єдин берест знаменан (Яссі, 1497 *BD* II, 100).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Михалчєв** (1497 *BD* II, 100).

Див. ще ***МИХАЛЧЕ[1].**

МИХАЛЪ, МИХАЛЬ, МИХАЛ *ч.* (26) (*особова назва, стч.* Michal, *стп.* Michał): А при томъ были землѦне исвѣдъци панъ ходько быбельскии ... панъ михалъ оугринъ вапоᵹецкии (Перемишль, 1391 *Р* 45); мы панове боѦре, панъ брату(л)... и панъ михалъ... слюбуемъ и слюби(л) есми за наше(г) г(с)дрѦ, стефана воеводу земли молдавскоѣ (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 609—610); а на тъ свѣдци... михаль

жильховскыи воїтъ (і)лвовскыи кундратъ (Львів, 1400 *Р* 61); а ѧ па(н) михалъ бучачкии (!) староста галицкии (!) даю сии свои листъ пани марекорътѣ росовои на свѣдоцество подъ своєю печатью (Галич, 1418 *Р* 89); А на то свѣдкове... панове бръгаре и радци Ливовскыи... на имѣ: пан Климентъ, пан Михал (Сучава, 1460 *BD* II, 276); Я кн⟨ѧ⟩зь Семен Васильевичь Збаразкий и я кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Васильеваѧ Збаразкаѧ со кн⟨ѧ⟩земъ Михаломъ изгодила сѧ о кн⟨ѧ⟩зѧ Солтановоу дельницю (Манів, 1478 *AS* I, 75—76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михалъ, михалъ, Михаль, михаль, Михал, Миха(л), Michal** (1391 *Р* 45; 1400 *Р* 61; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1413 *GL* 48; 1418 *Р* 88, 89; 1433 *Р* 122, 123; 1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132, 134; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1460 *BD* II, 276 і т. ін.); *дав. одн.* **михалови** (1433—1443 *АРМ*); *знах. одн.* **Михалѣ** (1475 *BD* II, 336); *ор. одн.* **Михаломъ, михаломъ** (1433 *Р* 123; 1478 *AS* I, 76).

Див. ще **МИХАИЛЪ, МИХОУЛЪ.**

МИХАЮ *ч.* (3) (*особова назва, молд., цсл.* Михаилъ, *гр.* Μιχαήλ, *гебр.* Mikhāel): тѣ(м) мы... потвердили есми емоу... села на имѣ боучюмѣни... и на вер(х) стражницѣ, где є(ст) жоудє михаю (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); И по сем прошоу твоѧ милость, яко иашего прїѧтєлѣ, аби есми лишил слоуга наш Михаю мештер, аби пришол до нас съ мечи и съ оръжїє (Васлуй, 1476 *BD* II, 337).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михаю** 1 (1434 *Cost.* I, 386); *зам. знах.* **Михаю** 1 (1476 *BD* II, 337); *дав. одн.* **михаєви** (1437 *DIR* № 8).

Див. ще **МИХЪОУ.**

***МИХЕЕВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозович и поведилъ передъ нами, штожъ кнехиня (sic. — *Прим. вид.*)... Маря Пинская и... князь Василей Семеновичъ... дали ему имен⟨ь⟩ице на имя Теребенское и къ тому придали ему Кривичи съ трема ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки, на имя Заспичи а Носовичи а Михеевичи (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Михеевичи** (1497 *РИБ* 683).

***МИХИЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Михаилъ): прїиде къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашєва и о(т) бръсѣ, на имѧ па(н) де(к)хано(с) и па(н) боургоуръ михи(л) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михи(л)** (1437 *Cost.* II, 709).

! МИХИО *див.* **МИХНО.**

***МИХЛИЛАШЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то є(ст) вѣра г(с)ва ми вышеписаннаго алекса(н)дра воеводы и...вира пана михлилаша и дѣти є(г) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 169).

ФОРМИ: *род. одн.* **михлилаша** (1425 *Cost.* I, 169).

***МИХЛИНЪ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Михлин: мы великии кнѧзь швидрикгаилъ литовьскии... чини(м) знакомито... иже... даемъ и дали есмо тому пре(д)реченому пану андрѣю за его вѣрную службу село михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *Р* 118).

ФОРМИ: *знах. одн.* **михлинъ** (1433 *Р* 118).

МИХНЕЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы... дали есмы емоу... четири села... на имѧ попеѱїи где є(ст) домъ его и фынтынѣле и михнещи... и полѣна от боуковины (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178).

ФОРМИ: *наз.* **михнещи** (1426 *Cost.* I, 178).

МИХНИН *прикм.* (3): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тот истиннїи слоуга наш Тома, сынъ Михнин... жаловали есмы его особною нашею милостїю (Сучава, 1492 *BD* I, 504); А пак оу том также прїиде прѧд нами... слоуга наш Тома, сынь Михнин... и продал свою правоую отниноу от своего пак праваго оурика (Ясси, 1497 *BD* II, 99).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Михнин** (1492 *BD* I, 504; 1497 *BD* II, 99).

Пор. **МИХНѢ.**

МИХНО *ч.* (9) (*особова назва, пор.* Михаилъ): а то свѣдци мѣстичи панъ кнефль михно воитъ ярославскии (Львів, 1370 *Р* 18); тое оусе вышеписаное да є(ст) марушци и племеню еи михнови и дѣте(м) их (Васлуй, 1474 *РГС*); Ино я после пана своего живота при том остала Межиречи, што пан мой менѧл со кн⟨ѧ⟩зем Иваном Острозким, подлуг оурѧду пана моего и зъ зѧтем своим с паном Михном Омелѧнским и з дочкою своею Марею (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михно** 2 (1370 *Р* 18; 1475 *AS* I, 72); ! **михио** 1 (1464 *AS* I, 57); *зам. знах.* тѣгали... на **ми(х)но сн҃ъ** грози(н) ку(п)чича 2 (1474 *РГС*); *дав. одн.* **ми(х)иови, михиови** (1474 *РГС*); *ор. одн.* **Михном** (1487 *AS* I, 85).

***МИХНОВЪ** *прикм.* (2): того ра(д) ива(н) исъ своими братїами... съ о(т)пустили на марушку... аби она... присѣгнула рекучи та(к) аже ива(н) сн҃ъ васко(в) о(т) хородни(к), исъ своими братїами нѣ(ст) оуиуки ку(п)чичеви ани еи марушкыи ани михнови (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **михиови** (1474 *РГС*).

Пор. **МИХНО.**

МИХНѢ *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Михаилъ): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали есми и(м)... едно мѣсто на имѧ стръминоаса и где є(ст) баланъ и михнѣ о(т) бахнѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41); тѣм ми... дали и потвердили есми емоу... отчиноу женѣ его, марини, половиноу се(л), що о(т) топоровце, що она коупила ис михнею, за свои пинѣзи (Сучава, 1464 *Cost. S.* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **михнѣ** (1439 *Cost.* II, 41); *ор. одн.* **михнею** (1464 *Cost. S.* 59).

***МИХОДРИЧЕВЪ** *прикм.* (1): А хотар томоу вышеписанному селоу... да ест... право черес поле... що ест оузли Миходричева дома (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Миходричева** (1499 *BD* II, 148).

***МИХОДРЯ** *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали есмы имъ... двѣ селѣ на имѧ лоукавецъ и панковци и съ оусими полѣнами и съ лѣсы... и миходрею (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202).

ФОРМИ: *ор. одн.* **миходрею** (1428 *Cost.* 1, 202).

***МИХОНОВЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): в томъ же приселъкоу землѧ поустаѧ Михоно(в)щина полазомъ ее лазятъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михоно(в)щина** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

МИХОУЛ *див.* **МИХОУЛЪ.**

***МИХОУЛОВ** *прикм.* (2): И дворь пана Михоулов, що ест на Серети... есми им... верноули (Сучава, 1468 *BD* II, 306); мы Стефан воевода знаменито чиним... оже прїидоша... Магда, дочка Михоулова... и оуноукове еи... и дали... едно село на Виннои... слоугам нашим Работъ и сестри его Соръ (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Михоулов** (1468 *BD* II, 306); *наз. одн. ж.* **Михоулова** (1493 *BD* II, 14).

Пор. **МИХОУЛЪ.**

МИХОУЛЪ, МИХОУЛЬ, МИХОУЛ *ч.* (84) (*особова назва, цсл.* Михаилъ, *гр.* Μιχαήλ, *гебр.* Mikhāel): еще есмы дали имъ... села, на имѧ где былъ лацко, дроугое где ес(т) михоулъ и паничъ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); михулъ граматикъ писа оу васлуи влѣ(т) ЅЦ҃МЗ҃ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52); а иа болшее потверъждение семоу нашемоу листоу велѣли есми нашемоу вѣрномоу паноу, михоулоу логофетоу, на тои печа(т) нашоу привѣсити (Ясси, 1449 *Cost.* II, 392); и за тым ешче до нас прислал пан нашь кроль его милость свои послы... такыж нас просѧчи... абыхом простили пана Михоула и бра⟨та⟩ его пана Доумоу (Сучава, 1468 *BD* II, 305); И оуставше слоуга наш, михоул чокан, та заплатил оуси тоти пинѣзи (Сучава, 1489 *Cost. S.* 133); И оу том также прїидоша прѧд намы... слоуга наш Гоурбан... и... Настѣ, попадїѧ попа Михоула от Бани... и продали свою правоую отниноу... паноу Жоуржоу гоуменикоу за сто злат татарскых (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михоулъ, михоулъ, михулъ, Михоуль, Михоу(л), михоул, михъу(л)** 27 (1426 *Cost.* I, 182; 1427 *Cost.* I, 193; 1438 *Cost.* II, 15; 1455 *Cost.* II, 562; 1470

DIR«A» 522; 1475 *Cost. D.* 3; 1487 *BD* I, 308; 1489 *Cost. S.* 133; 1495 *BD* II, 40; 1497 *Cost. S.* 223 і т. ін.); *зам. род.* за доушѧ... чедо любимоє **Михоуль, Михоу⟨л⟩** 2 (1476 *BD* I, 211, 215); *зам. дав.* дали оу роуки братоу єго, **Михоул** 6 (1487 *BD* I, 308; 1488 *BD* I, 354; 1489 *Cost. S.* 133; 1495 *BD* II, 40); *зам. ор.* съ **Михоул** 1 (1488 *BD* I, 317); *род. одн.* **Михула, Михоула** (1443 *Cost.* II, 131; 1455 *Cost.* II, 540; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213; 1462 *BD* I, 52; 1478 *BD* I, 219; 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 458; 1494 *BD* II, 34; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); *дав. одн.* **Михоулоу, михоулоу, Михулу** 12 (1443 *Cost.* II, 129; 1449 *Cost.* II, 392; 1470 *BD* II, 309; 1475 *Cost. D.* 3; 1481 *BD* I, 258; 1488 *BD* I, 317; 1491 *Cost. D.* 37; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 41; 1497 *Cost. S.* 223 і т. ін.); **Михоулови** 7 (1436 *DIR«A»* 469; 1443 *Cost.* II, 120, 131; 1497 *Cost. S.* 223); *знах. одн.* **Михоула** 2 (1462 *BD* I, 70; 1468 *BD* II, 305); **Михул** 1 (1476 *BD* I, 217).

Див. ще **МИХАИЛЪ, МИХАЛЪ.**

МИХОУЦА *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Михаилъ): Пан Триколич дворник пишет... оуноукоу моємоу Михоуци (Торговище, 1481 *BD* II, 358); И оуставше слоуга иаш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки... Тоадєроу Тоуркоулоу и братоу єго Михоуци (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михоуца** (1497 *BD* II, 107); *дав. одн.* **Михоуци** (1481 *BD* II, 358; 1497 *BD* II, 107).

МИХЪЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* А митрополит наш ѳеоктист коупил... дроугоє сєло на имѣ Михъєщїи на Брьдъцєл (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *наз.* **Михъєщїи** (1488 *BD* I, 347).

МИХЪИЛ *див.* **МИХАИЛЪ.**

МИХЪИЛАШ *ч.* (5) (*особова назва, молд., пор.* Михаилъ): а на то... вѣра пана михаилаша (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); И оуставше наши слоуги пан Поуречє спътар и Михъилаш и Копач, та заплатили оуси тоти ри҃ злат оу роуки Станчюлоу Стърostєскоул (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Михъилаш** 1 (1491 *BD* I, 458); *зам. дав.* слоугам иашим и... сєстри их... и **Михъилаш** 1 (1491 *BD* I, 459); *род. одн.* **михаилаша** 1 (1412 *DIR«A»* 440); **Михъилаша** 1 (1491 *BD* I, 459); *дав. одн.* **Михъилашоу** (1491 *BD* I, 458).

МИХЪИЛО *див.* **МИХАИЛЪ.**

МИХЪИЛЪ *див.* **МИХАИЛЪ.**

МИХЪОУ *ч., невідм.* (7) (*особова назва, пор.* Михаилъ): мы Стєфанъ воєвода... чиним знаменито... оже тот истиныи слоуга нашъ пан Тъмпа и сыновє єго... Анкоул и Михъоу, слоужили намъ правою и вѣрною (*в ориг.* слоужили намъ правою и вѣрною *повторюється.— Прим. вид.)* слоужбою (Сучава, 1443 *BAM* 41); А на то ест... в. п. Михъоу спатарѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 182); А на то великаѧ марториє... пан Михъоу спатарь, пан Юга вистїарник... и иныи въси наши молдавскыи боѧрє (Ясси, 1476 *BD* I, 209).

Див. ще **МИХАЮ.**

***МИХЪОУЛЪ** *див.* **МИХОУЛЪ.**

МИЧЕКЪ *ч.* (1) (*особова назва, стч.* Míček, *пор.* Миколаи): А при томъ были свѣдци: панъ Янъ Краковскій съ Тарнова... панъ Мичекъ Штанъ, подсудокъ Судомирскій (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мичекъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

Див. ще **МИЧКО.**

МИЧЄЩИИ, МИЧЄЩЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві):* а господство ми... дали єсмо томо⟨у⟩... монастиро⟨у⟩ от Вѣликїи Тазлов... тотоу вишеписанною полѣноу... гдє било сєло на имѣ Мичєщии (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

ФОРМИ: *наз.* **Мичєщии, Мичєщїи** (1491 *BD* I, 451, 452).

МИЧКО, МЫЧКО *ч.* (6) (*особова назва, стч.* Míček, *пор.* Миколаи): а при томъ были и свѣдъци панъ ходько быбєльски панъ мичко мжюрувъскии (Перемишль, 1390 *P* 176); а свѣдковє на то панъ хрщєиъ судомирски(н)... панъ мичко кухмистръ вожикъ (Львів, 1399 *P* 59); а єще при томъ были послы съ львова, што съ нами сєсє дѣло доконали, мычко куликовьскыи и зимиръстамъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мичко** 5 (1390 *P* 176; 1391 *P* 45; 1399 *P* 59; 1400 *P* 61; 1404 *P* 70); **мычко** 1 (1408 *Cost.* II, 633).

Див. ще **МИЧЕКЪ.**

МИЧКОВА *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... зємлю о(т) пустини осадити себѣ сєла на имѧ козарєвци и ползаловци и вѣдинци и мичкова (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мичкова** (1431 *Cost.* I, 317).

***МИШИНЪ** *прикм.* (1): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... васковцїи, мишино сєло, ажє мишѣ загубиль своє имѣнїє оу хитлѣньствы (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **мишино** (1435 *DIR«A»* 465).

Пор. **МИШѢ**

МИШКО *ч.* (12) (*особова назва, пор.* Михаилъ): а при том был... пан Мишко Глуский (Берестя, 1448 *AS* I, 44); А при том были... мєщанє берестейскии: Марко Гаврилович а Мишко Товдикинович (Берестя, 1466 *AS* I, 62—63); а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... ива(н) з брато(м), мишко(м)... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мишко** (1448 *AS* I, 44; 1458 *ОЖДМ;* 1463 *AS* I, 56; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61, 63; 1482 *AS* I, 81); *род. одн.* **Мишка** (1475 *AS* I, 70); *ор. одн.* **мишко(м)** (1490 *Пам.*).

МИШКОВИЧ *ч.* (4) (*особова назва*): А при том были... пан Єско Мишкович, а пан Ромєйко (Київ, 1437 *AS* I, 34); А при том моємь записном листу был... ловчїй королєвь пан Янъ Мишкович (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мишкович** (1437 *AS* I, 34; 1451 *AS* I, 44; 1487 *AS* I, 239); *род. одн.* **Мишковича** (1437 *AS* I, 33)

***МИШКОВЩИНА** *ж.* (2) *назва земельної ділянки у Волинській землі):* И мы, того досмотревшы... тые есмо два слѣды, Мишковщину и Петровщину, Ганци есмо присудили (Троки, 1494 *РИБ* 560—561).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мишковщины** (1494 *РИБ* 560); *знах. одн.* **Мишковщину** (1494 *РИБ* 560).

***МИШКОВЪ** *прикм.* (1): а прито(м) были... горностай ключни(к) киє(в)ский а пана мишко(в) с҃нъ котовича богда(н) (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мишко(в)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Пор. **МИШКО.**

***МИШУТИНИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва):* жаловалъ на(м) бояринъ смолєнски(и), коурило ивано(в) сы(н) сємєнова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х) на о(р)тюха... а на фє(д)ца Мишутинича... што(ж) нє хотѧ(т) дати єму ровного дєлу оу во(т)чинѣ (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Мишутинича** (1495 *ВК*).

***МИШЧИЧЬ** *див.* **МЫШЧИЧЪ.**

МИШЬ *ч.* (4) (*особова назва, пор.* Михаилъ): а имать мишь служити кролєви стрѣльцємь на каждую воину (Перемишль, 1390 *P* 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мишь** (1390 *P* 175, 176); *дав. одн.* **мишєви** (1390 *P* 175, 176).

Див. ще **МИШѢ.**

МИШѢ *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Михаилъ): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... васковцїи, мишино сєло, ажє мишѣ загубиль своє имѣнїє оу хитлѣньствы (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мишѣ** (1435 *DIR«A»* 465).

Див. ще **МИШЬ.**

МИШЮТИНЪ *ч.* (1) (*особова назва):* пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... озарьѧ мишютинъ (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мишютинъ** (бл. 1392 *P* 47).

МІЄРИОУЛ, МІЄРЇОУЛ *ч.* (2) *(особова назва):* а мы такождере и от нас есмы дали и потврѣдили слоугам нашим... тое... село... на имѣ Миррещїи, где был Иван Міерїоул (б. м. н., 1495 *BD* II, 87).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Міериоул, Міерїоул** (1495 *BD* II, 87).

МІЄРЛЪ *див.* **МИЄРЛЪ.**

МІЕТ *див.* **ИМѢТИ.**

MIKLOVSZ *див.* **МИКЛОУШЪ.**

***МІКОЛАИ** *див.* **МИКОЛАЙ.**

МІКОУЛА *див.* **МИКОУЛА.**

***МІТРОПОЛЇЯ** *див.* ***МИТРОПОЛЇЯ.**

MICHAJESZCZYI *див.* **МИХАЄЩИ.**

***МІХАИЛОВЪ** *див.* ***МИХАИЛОВЪ**[1].

***МІХЫЛОВЪ** *прикм.* (1): печѧт кнѧзѧ міхылово (!) евнютевича (Краків, 1386 *CEV* 9).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **! міхылово** (1386 *CEV* 9).

Пор. ***МИХИЛЪ.**

МЛИН *див.* **МЛИНЪ.**

***МЛИНОВНЫЙ** *прикм.* (3) *(про місце на річці)* придатний для спорудження водяного млина: а мы такождере есми дали и потвердили слоузѣ нашему Станчюлоу аоурарю тое прѧдреченое мисто м⟨л⟩иновное на Брѣдъцел (Сучава, 1484 *BD* I, 286).

ФОРМИ: *наз. одн. с. зам. род.* коупил того миста **млиновное** 1 (1484 *BD* I, 286); *знах. одн. с.* **млиновное, м⟨л⟩иновное** 2 (1484 *BD* I, 286).

МЛИНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Млинівці: Кн⟨ѧ⟩зю Семѣну Избаразкому... достал сѧ Ивановъ... а Млиновци (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз.* **Млиновци** (1482 *AS* I, 80).

МЛИНЪ, МЛИНЬ, МЛИН, МЛЫНЪ *ч.* (231) млин (208): ана продала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину оу вѣки и дѣтемъ его полъ става и со млиномъ и сь коръчмою (Перемишль, 1359 *P* 10); а кого коли исъпрѧчють люди к собѣ оу томъ мѣстѣ оу млина тыѣ люди далъ есмъ имъ со всѣмъ правомъ (Смотрич, 1375 *P* 20); Про то я... записала есми, подлугъ слова мужа моего, князя небощика умовы: десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млына, што на рѣцѣ на Кобринцѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Се азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даемо вѣдомо... аже балица воевода и драгь мещерь... дадоше о(т) своего оурика три села манастирю и единъ млинъ (Сігет, 1404 *ГМ*); И оу томъ же хотар⟨е да оучинит⟩ъ себѣ млинъ где оузмогоутъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27); А к тому оу мозыри придали есмо ему село смолиговичи... з лѣсы с пасеками... со млыны... И со всѣми пожитки (Луцьк, 1452 *P* 161); А тамъ е(з)ди(л) есми до коузмина ставовъ глѧдети ино въ ку(з)мине ставъ со млыномъ але споущать его не(ль)за (б. м. н., XV ст. *ИК*); и мы... ему имѣне н⟨а⟩ше именемъ Звѧгол... ... даемъ и записуемъ... из боры, из борътѧми, ис симожатми... из млины и их вымилки (Вільна, 1499 *AS* I, 117); *(назви млинів у Молдавському князівстві):* м л и н Б е ц и н (2): Ино ми... есми дали и потврѣдили слоузѣ нашемоу Борчи... тое... село... на имѣ Бецещїи, где бил млин Бецин (Васлуй, 1497 *BD* II, 111); м л и н ъ В о у л п а ш е в ь (1): Тѧм мы... далї... есми ему... села... и... млин где был млин Делцаг Петра... меж и млином Воулпашевѣмъ и межи Жоуржа Плешана (Сучава, 1468 *BD* I, 130); м л и н ъ К о с и ц и н ъ (1): А хотар да ест... почънши от пискоу Бахлоуи... до млина Косицина (Сучава, 1468 *BD* I, 127); м л и н о н и ч к о в ъ (1): ино мы видѣвши меже ними доброе их воли... а ми... и от нас есми ему дали и потврѣдили и тое половина село, от батърещи... и тиж есми ему дали и потврѣдили она селишче... на бахлоуецѣ, где бил млин оничковъ (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176); м л и н ъ П л е ш а н о у л о в ъ (1): Тѧм мы... далї... есми ему... села... и... млин... межи млина Щефоулова и межи млина Плешаноулова (Сучава, 1468 *BD* I, 130); м л и н ъ Щ е ф о у л о в ъ (1): Тѧм мы... далї... есми ему... села... и... млин... межи млина Щефоулова и межи млина Плешаноулова (Сучава, 1468 *BD* I, 130); м л и н ъ с н о в и д о в с к и и (1) *(назва млина у Галицькій землі):* и мы тако жъ... паноу михаилоу придае(м) нашы двѣ селѣ... исъ млиномъ сновидовски(м) (Снятин, 1454 *P* 163); б р а т а н о в ъ м л и н ъ (1) *див.* **БРАТАНОВЪ;**

доход від млина (14): мы александръ воевода... чины(м) знаменито... оже тотъ истинны слоуга на(ш) крачунъ пурчелеску(л)... дали есмы ему... село его поурчелещи... и половина *млина...* въ томъ селѣ и аще би инны млинъ оучинилсѧ оу томъ потоцѣ такожъ да боудетъ половина отнина, ⟨а половина⟩ особою (!) *млина* да будетъ дъщеремъ микоулови (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239); па(к) ли (бы) хоти(л) оу коломыи мешкати ино придали есми по(л) млина и мыта по(л) коломыско(г) (Снятин, 1454 *P* 163); я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знаменито... што(ж) небожчикъ оць мои па(н) лисица записа(л) бы(л) стому николе поусты(н)скомоу манастырю половиноу селища ивани(н)цо(в) и половиноу пашни и сеножатеи и половиноу млына со вси(м) половиноу што к томоу селищоу издавна слоухало (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **млинъ, млинь, млин, мли(н)** 12 (1429 *Cost.* I, 239; 1437 *Cost.* I, 541; 1447 *Cost.* II, 273; 1453 *Cost.* II, 445; 1455 *Cost.* II, 549; 1468 *BD* I, 130; 1469 *BD* I, 134; 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *Cost. S.* 176; 1497 *BD* II, 111 і т. ін.); **млынъ** 1 (XV ст. *ИК*); *зам. род.* от **млинъ, мли(н), млинь, млин** 9 (1442 *Cost.* II, 101; 1451 *Cost.* II, 403; 1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 569; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1484 *BD* I, 285; 1495 *BD* II, 44; 1497 *BD* II, 112); *род. одн.* **млина** 20 (1375 *P* 20; 1429 *Cost.* I, 239; 1431 *Cost.* I, 317; 1448 *Cost.* II, 355; 1454 *P* 163; 1458 *DIR«A»* 512; 1468 *BD* I, 127; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 43; 1497 *BD* II, 118 і т. ін.); **млына** 4 (1401 *АкВАК* III, 2; XV ст. *ИК;* 1499 *ПИ* № 3); *дав. одн.* **млину** 5 (1375 *P* 20, 28; 1448 *Cost.* II, 359; 1458 *DIR«A»* 512; 1469 *BD* I, 134); **млиновы** 1 (1453 *Cost.* II, 445); **млинови** 1 (1445 *Cost.* II, 212); *знах. одн.* **млинъ, млинь, мли(н), млин** 39 (1375 *P* 20; 1404 *ГМ;* 1429 *Cost.* I, 269; 1438 *DBAc* 27; 1448 *Cost.* II, 342; 1457 *BD* I, 4; 1468 *BD* I, 130; 1479 *Cost. S.* 98; 1490 *BD* I, 394; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); **млина** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *ор. одн.* **млиномъ, млиномь, млино(м), млином** 36 (1359 *P* 10; 1378 *P* 26; 1408 *Cost.* I, 61; 1436 *Cost.* I, 459; 1449 *Cost.* II, 385; 1458 *DIR«A»* 512; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1480 *BD* I, 246; 1490 *BD* I, 442; 1497 *BD* II, 117 і т. ін.); **млыномъ, młynom** 5 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; XV ст. *ИК*; 1465 *GL* 176); *наз. мн.* **млины** 3 (1446 *ПГСПМР;* 1448 *Cost.* II, 313); **млинове** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *зам. род.* от **млины** 3 (1446 *ПГСПМР;* 1472 *BD* I, 169, 170); от **млини** 1 (1488 *BD* I, 355); *род. мн.* **млиновъ, млино(в), млинов** (1445 *P* 148; 1448 *Cost.* II, 313, 314, 324; 1468 *BD* I, 130); *дав. мн.* **млиномъ, млиномь, млино(м), млином** 7 (1446 *ПГСПМР;* 1448 *Cost.* II, 313, 314; 1462 *Cost. D.* 10; 1468 *BD* I, 130; 1473 *BD* I, 181); **млина(м)** 1 (1458 *DIR«A»* 512); *знах. мн.* **млины** 20 (1429 *Cost.* I, 258; 1435 *Cost.* II, 682; 1443 *Cost.* II, 120; 1445 *Cost.* II, 211; 1446 *Cost.* II, 251; 1452 *Cost.* II, 422; 1457 *BD* I, 4; 1458 *DIR«A»* 512; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257 і т. ін.); **млини** 4 (1466 *BD* I, 95; 1473 *BD* I, 181; 1475 *BD* I, 200; 1488 *ДГСПМ*); *ор. мн.* **млины** 17 (1421 *Cost.* I, 142; 1424 *P* 100; 1433 *P* 119; 1437 *P* 136; 1445 *P* 148; 1447 *Cost.* II, 288; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1462 *Cost. D.* 10; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **млини** 10 (1468 *BD* I, 126; 1479 *BD* I, 221; 1488 *BD* I, 356; 1489 *BD* I, 376, 377; 1491 *BD* I, 464; 1499 *BD* II, 153, 154); **млыны, мълыны** 14 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1434 *P* 128; 1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *P* 161; 1466 *AS* I, 62; 1468 *BD* I, 125 і т. ін.); **млынами** 1 (1498 *ГВКОО*); *місц. мн.* на **млино(х)** (1453 *Cost.* II, 461, 492; 1454 *Cost.* II, 517; *ПГПММ;* 1456 *ГПХМ;* 1458 *DIR«A»* 512; *ПГСММЦ*).

*МЛЫНАРЬ *ч.* (2) мельник, млинар: Өра(н)ци(к) а Өа(л)ко индри(х) три(и) братєнікы держали одно(г) млынарѦ... Өа(л)ко жаловалъ на индриха и(ж)бы ємоу млынарѦ нєисправєдливє выда(л) (XV ст. *ВС* 23—23 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **млынарѦ** (XV ст. *ВС* 23, 23 зв.).

*МЛЫНИСЧЕ *див.* *МЛЫНИЩЕ.

*МЛЫНИЩЕ *с.* (2) місце біля млина: узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича кирдеевича Мылского... мы... дали есмо ему... село Вербяев... с полми, з ролями, з гаи... з ловы, з ловищи, з ловисками, з реками, з речищами, с озеры, с озерищи, со млины, со млынищи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); будуть воны тое село... держати... и зъ лесами изъ борами, и зъ дубровами... и зъ ставами и зъ ставищами зъ млынами з млынисчами и зъ ихъ вымелками (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *ор. мн.* **млынищи** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); **млынисчами** 1 (1498 *ГВКОО*).

МЛЫНЪ *див.* **МЛИНЪ.**

*МЛЬДОВСКИИ *див.* МОЛДАВСКЇИ.

МЛѢЧКО *ч.* (2) (особова назва): пан Млѣчко печат приложил (Добучини, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Млѣчко** (1487 *AS* I, 239, 240).

*МНИХЪ *ч.* (3) (*цсл.* мънихъ) монах: дали єсмо на вѣки тои млинъ и мѣсто оу млина къ црkви и тымъ мнихомъ казатєлевого закону (Смотрич, 1375 *Р* 20); а по сємоу записаню нєнадобѣ вступати сѦ свєтским попом в тот клѦштур, лишє мнихом (б. м. н., 1443 — 1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *дав. одн.* **мниху** (1443 — 1452 *AS* I, 39); *дав. мн.* **мнихомъ, мнихом** (1375 *Р* 20; 1443 — 1452 *AS* I, 39).

Див. ще *МОНАХ.

*МНОГЛѢТНЫ *прикм.* (1) довголітній: Бъдага (sic.— *Прим. вид.*) прости и дамоу дароує жнвот вѣчны издє многлѣтны живот (б. м. н., 1464—1496 *Gh. S*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **многлѣтны** (1464—1496 *Gh. S*).

МНОГО *присл.* (53) багато (52): а притом были свѣдци... много было доброи дружины при том (Судомир, 1361 *AGZ* 6); иныхъ много было при томъ добрыхъ люди полѦнъ и руси (Львів, 1399 *Р* 59); жалуютъ намъ брашевлѣнє, ажє по ти(х) сторонъ много ишкоды чинѦтъ людємъ и(х) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677—678); Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила отъ светого Спаса отъ Столъпа, а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему вельми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); алє коли боудєтъ намъ надобы или соукно или инаѦ торговлѣ, или много или мало, а мы алибо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши и надобноє оузѦти (Сучава, 1460 *BD* II, 275); ино таѦ зємля много залегла поуста ничого с нєє нє хоживало (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); Алє видимо оу томъ листу твоєє милости много рєчей прыложено, яко мы нє жєдали таковохо листоу отъ твоєє милости и имєли єсмо о томъ много рєчей исъ послы твоєй милости (б. м. н.. 1496 *BD* II, 401);

дуже (1): kolizby nineczy tot wasz posoł iechał czerez naszuiu zemliu k niemu, ludiem by zdiesie mnoho serdcia upało motwiliby: korol za nim stoit a uze nas iemu widaiet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

МНОГОГРѢШНЫИ *прикм.* (2) (*цсл.* многогрѣшьнъ) дуже грішний, многогрішний: а пана самашко(в) (так.— *Прим. вид.*) приказъ писа(л) многогрѣшныи сна(к)сарь великого кнзѦ писарь (Острог, 1437 *Р* 137); а прика(з) кнзѦ борисо(в)... многогрѣшныи снакъсарь писа(л) (Луцьк, 1438 *Р*139).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **многогрѣшныи** (1437 *Р* 137; 1438 *Р* 139).

*МНОГЫИ *прикм.* (44) численний (42): Сє Азъ Өєдоръ данильєвичь исъ братомъ своимъ михаиломъ дала єсва правду... королю польскому л(и)товскому дѣди(ч) и ру(с)кому (так.— *Прим. вид.*) ины(х) многихъ зємль господарєви (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); nekotoryże naszy uże u ich zemli a dannyje wolosty mnohyie prystalisia k nam, dadsia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); почонъ здавна и досюлѦ, съ вашими прєдъки наши прєдъки отъцы и дѦди наши, коли были оу приѦзьни и въ братъствє ино мєжи ними тогды многиє доброты были (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а къ нєдругомъ єго къ Охъматовымъ дєтємъ посылаєшъ... да и въ ыныхъ дєлєхъ во многихъ по докончанью и по крєстъному цєлованью єму нє исправляєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(*у знач. іменника*) багато хто (1): и многыи нєисправнє бралї а людємь крывъды чинїлї (XV ст. *ВС* 22);

◇ н а м н о з ѣ (1) за високу ціну, дорого: никто да нѣ волєнъ продаті Ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **много** (1448 *Cost.* II, 305; 1480—1484 *BD* II, 369); *місц. одн. с.* **на мнозѣ** (1401 *ЗКЄ*); *наз. мн. ч.* **многыи** 1 (XV ст. *ВС* 22); *наз. мн. ж.* **многиє, mnohyie** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1484 *ЯМ*); **мно(г)** 1 (1449 *Cost.* II, 385); *род. мн.* **многыхъ, многы(х)** 10 (1388 *Р* 36; *SL* 678; 1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Р* 72; 1411 *Р* 76; 1422 *Р* 97; 1433 *Cost.* II, 650, 652; 1436 *Cost.* II, 697; XV ст. *ВС* 12 зв.; 1467 *BD* II, 297 і т. ін.); **многихъ, многих, многи(х), mnohich, mno(h)ich, (многи)хъ** 18 (бл. 1386 *Р* 30; 1389 *РЕА* I, 28; 1394 *Р* 53; 1399 *Р* 59; 1403 *ДГМ;* 1408 *АкЮЗР* I,6; 1413 *ОБРН* 115; 1433 *Р* 120; 1439 *Cost.* II, 712; 1478 *ОБРН* 130 і т. ін.); **могъ(х)** 1 (1407 *Р* 72); *зам. дав. мн.* и ины(х) **многы(х)** землѣмъ господаръ 1 (1435 *Cost.* II, 681); *дав. мн.* **многымъ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **многимь, многим, многи(м)** 3 (1435 *Cost.* II, 678; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351); *знах. мн. ч.* **многих** (1478 *AS* III, 17); *місц. мн.* **на (во) многихъ, многи(х)** (1404 *Р* 70; 1499 *BD* II, 448).

*МНОЖИТИ СѦ *дієсл. недок.* (1) збільшуватися, множитися: а пєнєзї даваю(т) на запїсы а лїхвы нє дають два годы штобы сѦ и(м ли(х)ва множила (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **штобы сѦ... множила** (XV ст. *ВС* 28 зв.).)

МНѢ *присл. в. ст.* (1) (*цсл.* мьнє) менше: а мы сказоуємь штобы то было очїщєнїє двєиа(д)цє(т)ма свє(т)кома добрыма а нє мнѣ (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще **МЄНШИ.**

Пор. **МАЛО, НАМНЄ.**

*МНѦТИН *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) М'ятин: Сє я кн(Ѧ)зь Юри Василєвич Острозского продал єсми... пєрвоє сєло МнѦтин, дроугоє сєло Головчичи... со всєм с тым, што к тым сєлам здавна тѦгнєт вѣчно и нєпорушно (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах. одн.* **МнѦтин** (1448 *AS* I, 44).

МНѦТИНЬСКИИ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были свѣтки добрыи люде кнзь глѣбъ ивановичь панъ михаило нѦкєвичь панъ нєлюбъ панъ игнатко мнѦтиньскии слоуги королєвы (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мнѦтиньскии** (1463 *ГГЯ*).

! **МОВЖДЫ** ⟨ЗАВЖДЫ⟩ (1): а ми мовжды (!) бы єсмо были хотѣли коу досвєтьчѣнью и(х) правды алюбо хитрости о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паиы радныи коу покоушѣнью таковы(х) тадынковъ к ва(м) до кнзьства вєликого послати кдыжь с короуны до проусъ тѦгнє(м) з божьєю помочью (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. **ЗАВЖДЫ.**

*МОВИЛА *ж.* (1) (*молд.* мовилэ «пагорб») могила, пагорб: тѣ(м) мы... дали єсми єму два сєла оу нашєю зємлю оу молдавско(м) (!) подли мови(л) юка(ш), на имѣ жидєщїє и авєрєщиє (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7).

ФОРМИ: *род. одн.* **мови(л)** (1438 *Cost.* II, 7).

Див. ще **МОГИЛА**[1].

МОВИТИ, МОВИТЬ *дієсл. недок. і док.* (40) (що кому) говорити, казати, сказати, мовити (29): Też jestliby... pahabał... mowiaczi, iżby jemu swoju zastawu zastawił (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); ведже оны не хотилы, мовячи: «не поѣдемъ тамъ (!)» (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а мовили перед

нами и рукоу дали собѣ с того нє выступити, твєрьдо дєржати (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); И Нагорка и Шпица... вступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е... и мовили намъ, абыхмо имъ того еднанья допустили (Краків, 1489 *РИБ* 433); Борисъ мовилъ: ты ми первей примовилъ; а Костянтинъ мовилъ: ты мя первей назвалъ татемъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); и Ѳє(д)ко мови(л) перє(д) нами штожъ тыи люди здавна осочники бывали того двора любецького зверъ сочывали на ты(х) пано(в) котории перє(д) тымъ тотъ дворъ любечъ дєрьжывали (Вільна, 1499 *ВФ*);

(о що) говорити, казати (про що) (3): я маю зо всими тыми о отчизнє своєй мовити и оправовати єи (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); тогды они хотѧ(т) сами с ни(м) о то мовити а сво(и) су(д) очистити (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(на кого) наговорювати, обвинувачувати (кого) (7): А што есми на брата своего мовилъ, штобы не з делного платилъ за Микуличы, ино ся есми доведалъ, што и з дельного платилъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); И мы Бориса спытали: мовилъ ли еси на него тые слова, жебы онъ семь волостей нашихъ закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

(проти чого) заперечувати, оскаржувати (що) (2): а мнѣ хвє(д)цє па(ш)ко(в)ои дохновича напроти(в)коу то(г) ничо(г) нє мови(ти) ани дѣтє(м) мои(м) и ни бли(ж)ны(м) мои(м) з родоу моє(г) (Луцьк, 1490 *ЗХП*); И Борисъ передъ нами рекъ: мовилъ деи ему противъ его словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадчичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *інф.* **мовити, мови(ти)** 7 (1490 *ЗХП;* 1492—1493 *ПВФЧ;* 1494 *AS* I, 101; 1495 *АЛМ* 84; *ВМЗД*); **мовить** 1 (1495 *АЛМ* 83); *теп. 1 ос. одн.* **мовлю** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн.* **мовить** 2 (XV ст. *РИБ* 609, 610); **мовитъ** 1 (1498 *АЛМ* 169); *перф. 1 ос. одн. ч.* **мовилъ** 3 (1495 *АЛМ* 83; 1498 *АЛМ* 163); **єсми... мовилъ** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *2 ос. одн. ч.* **мовилъ** 1 (1495 *АЛМ* 83); **мовилъ... еси** 1 (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн. ч.* **мовилъ, мови(л), мовил** (1475 *AS* I, 70; 1495 *АЛМ* 83, 84; 1498 *АЛМ* 159; 1499 *ВФ*); *3 ос. одн. ж.* **мовила** (1495 *ВМБС*); *1 ос. мн.* **єсмо... мовили** (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **мовили** (1463 *AS* I, 56; 1489 *РИБ* 433; 1495 *АЛМ* 83, 88); *майб. 1 ос. одн.* **буду мовити** (1495 *АЛМ* 84); *3 ос. мн.* **хотѧ(т)... мовити** (1495 *ВМЗД*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... мовили** (1494 *BD* II, 387); *нак. сп. 2 ос. одн.* **мовъ** (1495 *АЛМ* 84); *дієприсл. одноч.* **мовичи, мовѧчи, mowiaczi** 3 (1388 *ZPL* 103; 1430 *ГВКЛ* 7; 1499 *AS* I, 117); **мовечи** 1 (1478 *AS* III, 17); *предик. пас. дієприкм.* **мовєно** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще **МОЛВИТИ.**

МОГИЛА[1], **МОГЫЛА, МОГИЛЪ** *ж.* (173) могила, пагорб (108): а хотарь имъ нижни о(т) марышєвъци... на ту сторону серета оу нижнимъ коньци полѧны могыла (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а ту исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ на полку (Галич, 1404 *P* 68); А потол заѣхали имъ колтовецкоє пєрєхрєстьє а по великую могилу (Зудечів, 1411 *P* 79); тамъ же одъ той могылы у гору рички Вышни, где пришлисмо и пришедши тамъ где впадаетъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); пытали єсмо Старыхъ бояръ... што была зємлѧ о(т)шла о(т) склѣнѧ къ блудову оу дєсѧтину ино то єсмо опѧтъ привєрнули къ Склиню по высокую могилу ѣдучи к пустомыту (Луцьк, 1445 *P* 150); мы стефа(н) воєво(да)... знамєнито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами... млбныкь наши (!)... а(р)хїма(н)дри(т) Бистрьїческого монастирѣ... и испроси(л) о(т) на(с) себє потврьждєнїє съ оури(к) на и(х) староє бранищє хота(р)... о(т) доуба... просто чєрєсъ полѣ на могїлоу а толѣ (!) могїлоу прості на роуптоуроу (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); А хотар томоу... сєлоу... да єст... от новою могилоу що єст выше Вїєксоурїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

(назви могил у Молдавському князівстві): м о г и л а Д о м н є в а (1): А хотарь тоє сєло... до могила До⟨м⟩нєва (Сучава, 1479 *BD* I, 221); м о г и л а д о у п н а т а (1): а хота(р) тои половина сєло... наи (sic.— *Прим. вид.*) краи рѣдю моги(л) доу(п)ната (Сучава, 1488 *Cost. S.* 127); м о г и л а р о у с о в а (1): а хотарь... дѣломъ проутовѣ(м) на могылу роу(с)овоу та тѣмь дѣломь на... могылоу малоую (б. м. н., 1415 *Cost.* I. 121—122); в о р л о в а я м о г и л а (2) *див.* ***ВОРЛОВЫИ**; Г р и ц е в а м о г и л а (1) *див.* ***ГРИЦЄВЪ**; д о д о в а м о г ы л а (1) *див.* ***ДОДОВЬ**; д у п є л н а я м о г ы л а (2), м о г и л а д о у п л ъ н а я (1) *див.* ***ДУПЄЛНЫИ**; д о у р н а я м о г и л а (2) *див.* ***ДОУРНЫИ**[1]; Z b o r n y i M o h y ł y (1) *див.* ***ЗБОРНЫИ**; м о г и л а к о п а н а (22), к о п а н а м о г и л а (26) *див.* **КОПАТИ**; М е д в и ж а м о г и л а (1) *див.* ***МЕДВИЖИИ**; Р о с к о п а н и ц а - м о г и л а (1) *див.* ***РОСКОПАНИЦА**; р о т ы м п а н о в а м о г и л а (1) *див.* ***РОТОМПАНОВЪ**; ч у д о в а м о г и л а (1) *див.* ***ЧУДОВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **могила, моги(л)** 16 (1392 *Cost.* I, 7; 1400 *Cost.* I, 37; 1414 *Cost.* I, 111; 1446 *Cost.* II, 270; 1488 *ДГСПМ; Cost. S.* 127; 1492 *Cost. S.* 162 і т. ін.); **могыла** 2 (1392 *Cost.* I, 7); *зам. род. одн.* оу єдна **могила**, до **могила** До⟨м⟩нєва 2 (1479 *BD* I, 221); *зам. знах.* оу єдна **могилъ** копана 2 (1479 *BD* I, 221); *род. одн.* **могилы** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2, 3; *бл.* 1400 *Cost.* I, 27, 37; 1404 *P* 68; 1423 *DIR«A»* 447; 1429 *Cost.* I, 280; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **могили** 8 (1491 *Cost. D.* 37; 1492 *BD* I, 510; *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 27; 1497 *BD* II, 100); **могыли** 3 (1415 *Cost.* I, 121; 1424 *Cost.* I, 162; 1425 *Cost.* I, 173); **могылы** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1430 *ГВКЛ* 8); **мохили, мохил(и)** 2 (1466 *BD* I, 110; 1468 *BD* I, 128); **мохи(л)** 1 (1456 *Cost.* II, 882); *зам. знах.* хотарь... є(ст)... поутємь на дроугои **могылы** 2 (1400 *DIR«A»* 433); *дав. одн.* **могили** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **могилы** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **могилоу, могилу, могїлоу** 80 (1393 *Cost.* I, 13; *бл*, 1400 *Cost.* I,27; 1411 *P* 79; 1425 *Cost.* I, 168; 1428 *Cost.* I,209; 1445 *P* 150; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1490 *ДГСХМ;* 1493 *BD* II, 15; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **могылоу, мог⟨ылоу⟩** 6 (1400 *DIR«A»* 433; 1415 *Cost.* I, 121; 1424 *Cost.* I, 162); **мохилоу** 1 (1468 *BD* I, 128); **мохи(л)** 1 (1425 *Cost.* I, 168); **! мигилу** 1 (1425 *Cost.* I, 168); *зам. род.* от (до) **тои могилоу, могїлоу** 16 (1425 *Cost.* I, 168; 1428 *Cost.* I, 209, 224; 1446 *Cost.* II, 270; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1488 *BD* I, 356; *ДГСПМ;* 1492 *BD* I, 510; *Cost. S.* 162; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 148); от... **мог⟨ы⟩лоу** 1 (1456 *Cost.* II, 569); до **мохилоу** 1 (1425 *Cost.* I, 168); *місц. одн.* **на могилы** 1 (1400 *DIR«A»* 433); **на могылы** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1411 *DIR«A»* 439); *наз. мн.* **могилы** (1425 *Cost.* I, 169); *род. мн.* **mohył** 1 (1420 *AS* I, 25); **моги⟨...⟩** 1 (1446 *ПГСПМР*); *знах. мн.* **могилы** 1 (1446 *ПГСПМР*); **могили** 1 (1493 *BD* II, 15); *ор. мн.* **могылами** (1438 *DBAc* 27).

Див. ще ***МОВИЛА.**

МОГИЛА[2], **МОГЫЛА, МОХИЛА** *ч.* (86) *(особова назва):* А на то єст ... в. п. Мохила чашника (Сучава, 1490 *BD* I, 437); И оустал пань Могила чашник та заплатил оуси тоти пинѣзи рл злат оу роуки Стани (Сучава, 1491 *BD* I, 447); А на то єст... в. п. Могыла чашника (Гирлов, 1499 *BD* II,155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Могила** 3 (1491 *BD* I, 447; 1499 *BD* II, 425, 444); **Мохила** 1 (1491 *BD* I, 464); *зам. род.* в. п. **Могила** 38 (1491 *Cost. S.* 153; 1493 *ПГВСП;* 1494 *BD* II, 37; 1495 *BAM* 71; 1496 *BD* II, 93; 1497 *BD* II, 96; 1499 *BD* II, 144; XV ст. *НРРГ;* 1500 *BD* II, 173; *Cost. S.* 231 і т. ін.); **Мохила, мохила** 41 (1490 *BD* I, 437; 1491 *BD* I, 449; *Cost. S.* 157; 1492 *BD* I, 505; 1493 *BD* II, 33; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 39; *Cost. S.* 194; 1497 *Cost. S.* 209; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **Могыла** 1 (1499 *BD* II, 155); *зам. дав. одн.* нашємоу вѣрномоу паноу **Могила** 2 (1491 *BD* I, 447).

***МОГИЛИЦА** *ж.* (3) пагорбок, могилка, невелика могила: а хотаръ... є(ст) ... чєрє(с) вєликою долиноу та дѣломъ на вєликоую могилоу на столпъ... а о(т) толѣ обєрнєтъ

попєрєкъ чєрє(с) долиноу по(д)ли могилици попєрєкъ на липоу що є(ст) поспо(л) с тополєю (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); а хота(р) тои поустини на вєрхъ долины... до оусти сто(л)пъ, нижє могилицоу, та прости на дѣ(л), на малои могилици, та чєрє(с) долини, на могилоу вєликою (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *род. одн.* **могилици** (1446 *ПГСПМР*); *знах. одн. зам. род.* нижє **могилицоу** (1453 *Cost.* II, 445); *місц. одн.* **на могилици** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще ***МОГЫЛКА.**

***МОГИЛКИ** *мн.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* а обрубъ земленый тому имєницу моєму... межою конецъ нивъ подворищныхъ Хренницкихъ до Могилокъ и Язвинокъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род.* **Могилокъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

МОГИЛЪ *див.* **МОГИЛА**[1].

***МОГЇЛА** *див.* **МОГИЛА**[1].

МОГОВИЩЄ *с.* (1) ◇ М о г о в и щ є м а л о є (1), ⟨М о г о в и щ є⟩ в є л и к о є (1) *(назва луки в Перемишльській землі):* И къ тымъ дворищомъ, што суть поля того зобопулъ лѣса Стручина, лука Моговищє малоє и великоє, што къ тому городищу слушало, даємъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моговищє** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

***МОГОРИЧНИКЪ** *ч.* (1) свідок при угоді, якого частують учасники угоди: А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшій Волковискій, и сь сыномъ Миколаємъ, Пашко и Митко (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. мн.* **могоричници** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

МОГОРИЧЬ *ч.* (3) (ар. macharidż «витрати») *(почастунок для свідків якоїсь угоди)* могорич: А питъ могоричь оу быбицкого оу дому за копу гроший (Перемишль, 1359 *Р* 10); А питъ моричь (!) в олєша оу дому за полъ гривны грошовъ (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **могоричь** 2 (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12); **! моричь** 1 (1378 *Р* 26).

***МОГОШЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмжє мы... даємъ и дали єсми панїи нѣги... ⟨сєло на⟩ имѧ прѣдрєчєнныѧ половина сєла могошєва (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14—15).

ФОРМИ: *род. одн.* **могошєва** (1438 *Cost.* II, 15).

Див. ще **МОГОШЄЩИ.**

МОГОШЄЛОВЪ *прикм.* (1): И такожъ прїидє прѣ(д) нами и пръ(д) нашими боѧрє грозавъ снъ могошєловъ о(т) виннѣ... и продалъ своѧ чѧ(ст), половина сєла оу ⟨могошєва⟩ (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **могошєловъ** (1438 *Cost.* II, 14).

МОГОШЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)* прото(ж) мы... дали єсми на(ш) ли(ст)... на то... щобы ходили доброволно... и щобы нєплатили мыто... ни оу васлую, ни у цоцори(н) бро(д), а ни оу могошєщи, а ни оу романовоу тръгоу (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* оу **могошєщи** (1454 *Cost.* II, 508).

Див. ще ***МОГОШЄВЪ.**

МОГЫЛА[1] *див.* **МОГИЛА**[1].

МОГЫЛА[2] *див.* **МОГИЛА**[2].

***МОГЫЛКА** *ж.* (2) пагорбок, могилка, невелика могила: о(т) бортного доубьѧ попєрє(к) доубровы к могылка(м) о(т) могыло(к) попєрє(к) рѣки соукилѧ к дорозѣ (Зудечів, 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *род. мн.* **могыло(к)** (1413 *Р* 83); *дав. мн.* **могылка(м)** (1413 *Р* 83).

Див. ще ***МОГИЛИЦА.**

***МОГЫЛНОЄ** *с.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ єсмь своєи жєнѣ Кн̃гни марїи и свои(м) дѣтє(м) и єє дѣтє(м) свою очиноу, и свою выслоугоу... имѣнїє првоє, а иноу (!) словєнєскъ могылноє... камєнєць. логожєскъ (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* **могылноє** (1446 *Р* 154).

***МОДРОУЗЪ** *ч.* (4) (*особова назва молд., пор. болг.* Мо̀дро): А на то єст... в. п. Илїаша Модроуза (Сучава, 1458 *BD* I, 6); А на то єст вѣра... Иляша Модроуза (Сучава, 1460 *BD* II, 270).

ФОРМИ: *род. одн.* **Модроуза** (1458 *BD* I, 6; *BD* II, 262; *DIR«A»* 512; 1460 *BD* II, 270).

МОЄНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и ми дали єсми ємоу... двѣ сєлѣ иа имѧ моєнєщи и тътєщи (Сучава, 1439 *Mih.* 205).

ФОРМИ: *наз.* **моєнєщи** (1439 *Mih.* 205).

***МОЖЕЙКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего на вдов⟨ъ⟩емъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ за Юшка Можейковича (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Можейковича** (1494 *РИБ* 560).

***МОЗЫРЬ** *ч.* (2) *(назва міста у Київській землі):* А к томоу оу Мозыри придали єсмо ємоу сєло смолиговичи даньники Из данью И со всѣми тыми дохо(д) И приходы што к тымъ сєломъ Исъстародавна слоушало и тѧгло (Луцьк, 1452 *Р* 161); Пысанъ въ Мозыри, октоврія трынадцятого дня (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 23).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу (въ) Мозыри** (1452 *Р* 161; 1498 *ГВКЛ* 23).

МОИ *займ.* (658) *(вказує на те, що належить особі оповідача або має відношення до нього)* мій: А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ, ни всему роду моему до века, ни въ люды церковъныя, ни во вся суды ихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Сє жє коли с̃на моєго изьмльтсѧ (так.— *Прим. вид.*) валфромѣя а по єго животѣ кого б̃ъ избьрєть (так.— *Прим. вид.*) и с̃тыи никола тому всє (то) што к цр(к)ви прєдалъ єсмь и своєю братиєю (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Я Семенъ с колковъ по повелѣнію господина цтя моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); ⟨а на⟩ то вѣра моѧ вышєписаннаго алєксандра воєводы и вѣра дѣтєи моихъ и вѣра брата моєго жюпана богдана (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы (!) и вєлѣлъ мѧ имить бє(з) моєѣ вины и бє(з) права чєрє(с) намолъвоу моихъ (нє)приѧтюлъ и вєлѣлъ мѧ былъ избавить горла моєго и жоны моєѣ и дѣтии моихъ имѣниѧ моєго и чти моєѣ (Кременець, 1434 *Р* 129—130); И на то давалъ зятю моему и дочце моей сесь лист под моею печатью (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и Их Милость на мою прозбоу то вчинили и пѣчати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24); А па twerdost toho diła y peczat iesmo swoyu pryłozył k semu moiemu łystu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **мои, мой, мо(и)** 73 (1366 *Р* 14; 1398 *ЗЛЕІК;* 1424 *Р* 104; 1454 *AS* III, 10; 1461 *AS* I, 54; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 431; 1496 *BD* II, 401; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **! мо** 1 (*бл.* 1386 *Р* 30); *род. одн. ч., с.* **моєго, моего, моє(г)** 80 (бл. 1350 *Р* 8; 1376 *Р* 22; 1398 *ДГПМ;* 1407 *Cost,* I, 56; 1434 *Cost.* II, 667; 1443—1452 *AS* I, 39; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 453; 1466 *AS* I, 60; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **мойго** 1 (1490 *ЗХП*); *дав. одн. ч., с.* **моєму, моємоу, ⟨мо⟩ємоу, moiemu** 84 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; *бл.* 1386 *Р* 30; 1398 *ЗЛЕІК;* 1434 *Р* 130; 1448 *Cost.* II, 305; 1465 *AS* I, 57; 1475 *AS* I, 72; 1485—1500 *AS* I, 121; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **моимоу** 2 (1490 *ЗХП*); *дав. зам. род. ч.* владыкы **моємоу** 1 (1491 *BD* I, 451); *знах. одн. ч.* **мои** 12 (1434 *Р* 130; п. 1450 *ПИ* № 9; 1466 *AS* I, 63; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1481 *AS* I, 77; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1492 *AS* III, 24; 1495 *АЛМ* 89; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1496 *BD* II, 402); **моєго** 3 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1484 *ЯМ*); *ор. одн. ч., с.* **моимъ, моимь, моим, мои(м)** (*бл.* 1386 *Р* 30; 1401 *Р* 64; 1415 *Cost.* I, 116; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1461 *AS* I, 53; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 88; *бл.* 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); *зам. ор. мн.* **ис моимъ**

сынъми 1 (1392 *Cost.* 1,7); *місц. одн. ч., с.* **въ (оу, на, по, при) моємъ, моємь, моєм, моє(м)** 27 (1386 *P* 33; 1398 *ДГПМ;* 1427 *P* 108; 1435 *P* 133; 1449 *АЛМ* 8; 1466 *AS* I, 61; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1481 *AS* I, 77; 1489 *AS* I, 89; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); **по моюмъ** 2 (1434 *P* 130, 131); *зам. ж.* **оу моємъ** земли 1 (1437 *DIR* № 8); *кл. ф.* **мои** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *наз. одн. с.* **моє** (1428 *P* 111; 1449 *АЛМ* 8; 1489 *AS* I, 89); *знах. одн. с.* **моє** (1385 *P* 28; 1427 *P* 108; 1443—1446 *P* 147; 1466 *AS* I, 61; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1484 *ЯМ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; поч. XV ст. *ВОРСР* 177; *P* 76; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); *наз. одн. ж.* **моя, моѦ** 32 (1392 *Cost.* I, 8; бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1407 *Cost.* I, 56; 1440—1492 *АкЮЗР* II 105; 1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 10; 1465 *AS* I, 57; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1492 *AS* III, 23; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); **моа** 3 (1400 *DIR«A»* 433; 1401 *RIR;* 1411 *Cost.* I, 84); *род. одн. ж.* **моєѣ** 14 (1385 *P* 28; 1434 *P* 129, 130, 131; 1466 *AS* I, 60, 61; 1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 239); **моєє** 10 (1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 9, 10; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 29; 1495 *ВМБС*); **моєи, моей, моеи, moiey** 11 (1448 *Cost.* II, 305; 1454 *AS* III, 10; 1455 *Cost.* II, 774; 1470 *AS* I, 67; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1482 *AS* I, 79; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1500 *ДПЖН*); **моѣ** 3 (1435 *P* 132); *дав. одн. ж.* **моєи, моеи** 28 (1400 *Cost.* II, 619; 1435 *P* 132; 1454 *AS* III, 10; 1470 *AS* I, 67; 1481 *BD* II, 358; 1490 *AS* I, 92; 1496 *AS* I, 244; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); **! моеѣІ** 1 (1488 *AS* I, 242); **моюи** 1 (1434 *P* 130); *знах. одн. ж.* **мою** 24 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1398 *ДГПМ;* 1402 *Cost.* II, 623; 1434 *P* 130; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1478 *ЗРМ;* 1488 *AS* I, 242; 1494 *AS* I, 101; 1495 *ВМБС* і т. ін.); **! моу** 1 (1498 *АЛМ* 163); *ор. одн. ж.* **моєю** 19 (1385 *P* 28; 1392—1393 *РФВ* 171; 1400 *Cost.* II, 619; 1440 *P* 142; 1454 *AS* III, 9; 1470 *AS* I, 67; 1482 *AS* I, 79; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1492 *AS* III, 23; 1495 *АЛМ* 89 і т. ін.); *зам. знах.* **за моєю** именїю 1 (1481 *BD* II, 358); *місц. одн. ж.* **на (по, у) моєи, моей** 14 (1411 *Cost.* II, 638; 1444 *AS* I, 41; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2, 3; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27, 28, 29; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **при моюи** 3 (1434 *P* 130, 131); *наз. мн.* **мои, moyi** 15 (1454 *AS* III, 10; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1478 *AS* I, 76; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1487 *AS* I, 85, 1490 *Пам.;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **моѣ** 4 (1466 *AS* I, 60); **мое** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *наз. мн. ч.* **мои** 17 (п. 1349 *P* 3; 1392—1393 *РФВ* 170; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1466 *AS* I, 62; 1467 *СП* № 13; 1470 *AS* I, 65; 1475 *AS* I, 72; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1487 *AS* I, 85; 1494 *AS* I, 101 і т. ін.); **моѣ** 2 (1466 *AS* I, 61; 1487 *AS* I, 239); *наз. мн. ж.* **мои** (1487 *AS* I, 85; 1494 *AS* I, 101); *род. мн.* **моихъ, моихь, моих, мои(х)** 24 (1392 *Cost.* I, 8; 1398 *ДГПМ;* 1407 *Cost.* I, 56; 1427 *P* 108; 1459 *P* 171; 1466 *AS* I, 62; 1475 *AS* I, 72; 1484 *ЯМ;* 1487 *AS* I, 85; 1492 *AS* III, 23 і т. ін.); **! мои** 1 (1484 *ЯМ*); *зам. знах. мн.* єси да(л) оу **мои(х)** роу(к) 1 (1449 *Cost.* II, 385); *дав. мн.* **моимъ, моимь, моим, мои(м), moim, moyim** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1427 *DIR«A»* 450; 1446 *P* 154; п. 1450 *ПИ* № 9; 1461 *AS* I, 54; 1470 *AS* I, 67; 1481 *AS* I, 77; 1482 *AS* I, 81; 1488 *AS* I, 242; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *знах. мн.* **мои** 5 (1388 *ZPL* 108; 1435 *P* 132; 1449 *Cost.* II, 385; 1479 *BD* I, 222; 1498 *АЛМ* 169); **моѣ** 2 (1434 *P* 130); *знах. мн. ч.* **мои** 5 (1449 *Cost.* II, 385; 1467 *СП* № 13; 1481 *BD* II, 365; 1490 *Пам.*); **моѣ** 1 (1366 *P* 14); **мое** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **моихъ** 1 (1495 *АЛМ* 84); *знах. мн. ж.* **мои** 3 (1481 *BD* II, 365; 1487 *AS* I, 239; 1498 *АЛМ* 163); *ор. мн.* **моими** (1400 *Cost.* II, 619; 1401 *P* 64, 1436 *Cost.* II, 698; 1440 *P* 142; 1454 *AS* III, 10; 1470 *AS* I, 67; 1490 *Пам.*); *місц. мн.* **при моих** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *кл. ф. мн. с.* **!мое** стада (XV ст. *ОБРН* 141).

***МОИЖѢКЪ** *ч.* (1) (*особова назва, лит.* Mažeikà, Mažeikis): А сє Ѧ кнѦ(з) лєвъ вызвали єсмы с литовъскоѣ землѣ два братъньцѦ тутєниѦ а моижѣка (Львів, 1443—1446 *P* 146).

ФОРМИ: *знах. одн.* **моижѣка** (1443—1446 *P* 147).

МОИКА *ч.* (15) (*особова назва, молд., пор.* Моисии): мы илїа воєвода и братъ господства ми стефанъ воєвода... чинимъ знаменито... оже тоты истинны слоуги наши панъ мо⟨и⟩ка дворникъ глотныи и братъ єго панъ тадоръ спътаръ слоужили намъ право и вѣрно (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже тоты истины слоугы наши вѣрны Моика и брат єго Костє слоужили намъ право и вѣрно (Сучава, 1467 *BD* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моика, мо⟨и⟩ка** (1436 *Cost.* I, 449; 1443 *Cost.* II, 179; 1449 *Cost.* II, 386; 1456 *ЭСФ;* 1467 *BD* I, 117); *род. одн.* **Моики, моик⟨и⟩** 7 (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454, 468, 473, 496; 1454 *Cost.* II, 501); **моикы, мо⟨и⟩кы** 3 (1442 *Cost.* II, 93; 1443 *ДГСПМН; Cost.* II, 149).

Див. ще ***МОИКО.**

***МОИКО** *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Моисии): а на то є(ст)... ⟨вѣра⟩ пана м⟨ои⟩ка и ⟨брата єго тадора⟩ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 97); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѣд нами... Попычка и нєпот єго Микоул... и продали слоугам нашим Моико⟨ви и⟩ братоу єго... одно мѣс⟨то⟩ на поустини на Крълигътоурѣ (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114).

ФОРМИ: *род. одн.* **моика, м⟨ои⟩ка** (1442 *Cost.* II, 97; 1453 *Cost.* II, 446); *дав. одн.* **Моико⟨ви⟩** (1466 *BD* I, 114).

Див. ще **МОИКА.**

! МОИЛОНИ ⟨МОИ УЛАНИ?⟩ (1): Му(р)тазино слово королю братоу моємоу Моилони (!) ску(р)мань Шикомъ уланомъ без нашеи воли на (и)мѦ тємєшовъ сынъ Євачъ// добрїй слуга мой тамъ упалъ (б. м. н., 1484 *ЯМ* — *РИБ* 351).

Див. **МОИ, *ОУЛАНЪ.**

МОИМЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣм ми... дали и потвєрдили єсми єму у нашеи земли мо(л)давскои правую о(т)нину жены єго магды сєла на имѣ моимєщи и сръби (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

ФОРМИ: *наз.* **моимещи** (1472 *DIR«A»* 528).

***MOJSEJEW** *див.* ***МОИСѢЄВЪ.**

***МОИСИЄ** *с.* (3) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): И такождєрє ⟨прїи⟩дє ⟨прѦд нами⟩ Соръ, дочка Лацка от МоисїѦ... и продала... єдино сєло на МоисїѦ, на имѣ Воултоурєщїи, тиж слоузѣ нашємоу паноу Лоупє (Сучава, 1487 *BD* I, 516).

ФОРМИ: *род. одн.* **МоисїѦ** (1487 *BD* I, 516, 517); *місц. одн.* **на МоисїѦ** (1487 *BD* I, 516).

Див. ще ***МОИСИЯ.**

***МОЙСИКОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Київській землі*): Я Семенъ с колковъ... записалъ есми на своемъ имѣнiи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши взять въ Мойсиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ и о послѣ моего животѣ (!) кто иметъ тое имѣнія держати (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *місц.* **въ Мойсиковичахъ** (1398 *ДГПМ*).

***МОИСИЯ** *ж.* (1) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): и дал Ивоул Богданоу... привилиє от старого Александра воєвод⟨ї⟩, що им пишет на три сєла от Моисии к от Соикы (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *род. одн.* **Моисии** (1461 *BD* I, 45).

Див. ще ***МОИСИЄ.**

МОЙСѢЄВЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): кн⟨Ѧ⟩зю Василью осталсѦ город Збараж, а к тому сєла: Янковцы... Мойсѣєвцы, Волочища (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Мойсѣєвцы** (1463 *AS* I, 54).

***МОИСѢЄВЪ** *прикм.* (2) ◇ **м о и с ѣ є в а д о л и н а** (1) (*назва сільськогосподарського угіддя у Перемишльській землі*): сѣножать на моисѣєвѣ долинѣ обьѣздна и землѦ ролнаѦ (Казимир, п. 1349 *P* 3); **k n i h i M o j s e j e w y** (1) *див.* **КНИГА** 1.

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **на моисѣєвѣ** 1 (п. 1349 *P* 3); *знах. мн. ж.* **Mojsejewy** 1 (1388 *ZPL* 106).

! МОИЧЄСВОУЛЪ *див.* ***МОИЧЄСКОУЛЪ.**

***МОИЧЄСКОУЛЪ** *ч.* (7) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра болѣ‹ръ› наши(х)... вѣра пана тадора моическоула, вѣра пана хринѣ спатарѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 317); а на то є(ст) вѣра... тадора моическоула (Сучава, 1453 *Cost.* II, 494).

ФОРМИ: *род. одн.* **моическоула** 6 (1448 *Cost.* II, 317, 324, 343, 355; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 494); **! моичєсвоула** (1448 *Cost.* II, 314).

***МОИЧИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* ми боѧрове... на имѧ па(н) нѣгои... и панъ тадоръ моичи(н)... и иншіи панове... ѧвно чини(м)... гды(ж) ... пєтръ воєво(д)... королеви полском(у)... повинною слоужбою вѣчнє записа(л) сѧ и обовѧзалъ про тожъ мы... и цѣловали єсмы и оучинили, иже хочємъ вшитки слоужбы и оуставично(с)ти... и... слюбы... пилнею (!) смотрити, и стєрєчи и вѣрнє... дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

ФОРМИ: *наз. одн.* **моичи(н)** (1448 *Cost.* II, 737).

МОИШ *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Моисеи): тѣмь мы... дали єсмы єму... два села... щобы єму было оурикъ съ оусимь доходомь и брату его моишу философу (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156); Тѣмь ми видѣвшы его правоую и виръноую слоужбоу д‹о› нас... дали и потвєрдили єсмы ємоу... сєла его праваѧ отнина, на имѣ сєлам на Рєбричѣ: гдє бил дворъ Доуми Чоръного... и гдє бил Моиш философъ на Рєбричи (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65); А пак привилїє дѧдов их Оана Попши и Моиша философа, що имали они от дєда нашего от Алєксандра воєводи на тоє сєло, а она єст оу роукы Сима Гоурєшоу (Сучава, 1495 *BD* II, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моиш** (1462 *BD* I, 65); *род. одн.* **Моиша** (1495 *BD* II, 80); *дав. одн.* **моишу** (1423 *Cost.* I, 156).

МОИША *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми ємоу... єдна селища... на имѣ гдє бил Сана от Моиша (Сучава, 1488 *BD* I, 345).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Моиша** (1488 *BD* I, 345).

***МОИШЄВЪ** *прикм.* (1): тѣмь мы... дали єсмы єму... сєло моишєво..., щобы єму было оурикь съ оусимь доходомь и брату его моишу философу (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **моишєво** (1423 *Cost.* I, 156).

Див. ще ***МОИШОВЪ.**

Пор. **МОИШ.**

***МОИШЄГАЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, лит.* Máišiagala): Мы кнѧ(з) д҃вдъ дмитриєви(ч)... озарьичи д҃вдъ и ѧковъ моишєга(л)... тым то листомъ чинимы знамени(т)... како кєды... кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т)... королеви польскому... вѣрность права... слюби(л) а мы имєнємъ и моча вши(х) землѧнъ его повєлѣниємъ его ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **моишєга(л)** (1388 *P* 38).

МОИШЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла, на имѣ гдє дворъ его, бранищѣри... и моишєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **моишєщи** (1455 *Cost.* II, 553).

***МОИШИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тъмъ мы... дали єсмы имъ... сєлищє добрїиново... и моишинци на юкашоу гдє былъ виногра(д) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *знах.* **моишинци** (1429 *Cost.* I, 269).

***МОИШОВЪ** *прикм.* (1): Тѣмъ ми видѣвшы его правоую и виръноую слоужбоу д‹о› нас... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєла его праваѧ отнина... що коупил Никоар‹ъ от Ил›кы, и от сини Моишова (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).

ФОРМИ: *род. одн. зам. род. мн. ч.* **Моишова** (1462 *BD* I, 64—65).

Див. ще ***МОИШЄВЪ.**

Пор. **МОИШ.**

***МОКВИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Моквин: великій князь Швитригаило... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ намъ службу вѣрную... пана Петрашка Ланевича Мыльского, и мы... даемъ и дали есмо... Сенно село, данное со всимъ, што къ нему слушаеть здавна въ гранѣхъ... Хобовщина отъ Шупкова... отъ Моквина Гурба... и во всихъ его границахъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Моквина** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

МОКОСѢЕВИЧЪ *див.* **МУКОСѢЕВИЧЪ.**

***МОКРЕЦЪ** *див.* ***МОКРЕЦЬ.**

***МОКРЕЦЬ** *ч.* (2) *(назва села у Київській землі)* а о(т) дороги(н)ки волокою к мокрицю по тоу сторо(н)оу мокрица к тєсновцє (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **мокрица** (бл. 1458 *P* 167); *дав. одн.* **мокрицю** (бл. 1458 *P* 167).

МОКРОУЛ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. болг.* Мокре): Пан Триколич дворник пищет моєи панєи Нєгрити, и моєи дочци Нѧгши... и братоу ми Драготъ Тъмъшаноул... и Козма Мокроул, брат Солтанов, и въсѧм моим милим братїямъ и прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мокроул** (1481 *BD* II, 358).

***MOKRYJ** *прикм.* (1) мокрий: I teź moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastaweny... ot tych to reczej źadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, kotorych źadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **mokroje** (1388 *ZPL* 103).

***МОКРЫЦКИИ** *прикм.* (1): а што Мокрыцкии пропаши ‹и› сеножати, тсе есми казалъ Мокрычанемъ робити (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **Мокрыцкии** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

Пор. ***МОКРЕЦЬ.**

***МОКРЫЧАНЕ** *мн.* (8) (*назва людей за місцем проживання, пор.* Мокрець): И я есми з людми добрыми порозумелъ, ижбы тые люди господарскии Мокрычане с паномъ Янчииским ото болшей того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Мокрычане** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *дав. мн.* **Мокрычанемъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *знах. мн.* **Мокрычанъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *ор. мн.* **Мокрычаны** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***МОЛБА** *ж.* (1) прохання, мольба: тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною службою до на(с) и мо(л)бою жаловалї єсмы єго особною нашею мл(с)тїю (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469).

ФОРМИ: *ор. одн. зам. знах.* видѣвшє єго **мо(л)бою** (1436 *DIR«A»* 469).

Пор. **МОЛИТИ** 2.

МОЛВИТИ *дієсл. недок. і док.* (10) (*цсл.* млъвити) говорити, казати, сказати, мовити (що) (4): тогды они... оуздали пану вѧтславу со всѣми объѣзды того дворища по своєи доброи воли и за инѣѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вѧтславу (Львів, 1370 *P* 18); Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili: «woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił» (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а николи нє хочєми быти оу ради смо(л)вы... гдє бы коли... кролѣ полского... лихоє оу волотство ражєно, а любо молвено (Львів, 1436 *Cost.* II, 698);

(проти кому, чому) заперечувати (*проти чиїх вчинків, проти чого*), виступати (проти кого, чого) (5): а коли быхомъ противъ тому молъви(л) то быхомъ молъвили противъ нашєи чти (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); а воземщи волы имає(т) на на(с) свои пѣнѧзии прави(т) прєдъ королємъ а мы противъ єм(у) нє имаємъ ништо мо(л)ви(т) (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.);

(перед ким) виступати проти (кого), заперечувати (1): а мои мили отєць и мы такождє щобихмы нє могли молвити пєрєдъ нашємъ милымъ королємъ полскымъ... и пєрєдъ

оусєю полскою радою (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305—306).

ФОРМИ: *інф.* **молвити** 1 (1448 *Cost.* II, 305); **мо(л)ви(т)** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *перф. 3 ос. мн.* **молвили, mołwili** (1370 *P* 18; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхми мо(л)вили** 2 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **быхомъ молъвили** 1 (1433—1443 *АРМ*); **быхомъ... молъви(л)** 1 (1433—1443 *АРМ*); *3 ос. мн.* **mołwiliby** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *предик. пас. дієприкм.* **молвєно** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще **МОВИТИ.**

МОЛДАВА [1], **МОЛДОВА** *ж.* (46) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Молдова: а хотарь ємоу є(ст) на могилы що на чоунго(х) о(т) поли простѣ на молдава (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а хотарь тѣмъ сєломъ почєнши о(т) молдави чєрє(с) лоугъ на оусти пєрєкопа (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); и єще к томоу єсми придали къ манастырю посадоу що є(ст) на молдавѣ съ въсѣмъ приходомъ що приходитъ с тои посады (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); тако(ж) даємь и потвєржаємь нашємоу митрополїю млины що соу(т) на мо(л)давѣ ни(ж) романова трьга и съ валилами (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); а хотарь монастироу о(т) воронє(ц) почєнши о(т) мо(л)довоу о(т) проти(в) воронєца гдє падає(т) оу мо(л)дови (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); а хотар тои части от сєло от Мълинь, ⟨що⟩ за Молдавою, да єст також... по старомоу хотароу (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мо(л)дова** 1 (1458 *DIR«A»* 512); *зам. знах.* чєрєз (на) **Молдава** 2 (1400 *DIR«A»* 433; 1473 *BD* I, 184); *род. одн.* **молдави** 2 (1427 *DIR«A»* 450; 1499 *BD* II, 136); **молдавы** 1 (1408 *Cost.* I, 61); **Молдавѣ** 2 (1499 *BD* II, 136); *зам. ор.* за **Молдавѣ** 1 (1488 *BD* I, 342); *знах. одн.* **Молдавоу, Мо(л)давоу** 2 (1473 *BD* I, 183; 1490 *ДГСХМ*); *зам. род.* о(т) **Мо(л)довоу** 1 (1490 *ДГСХМ*); *ор. одн.* **Молдавою** (1400 *DIR«A»* 433; 1408 *Cost.* I, 61; 1427 *DIR«A»* 450; 1499 *BD* II, 135, 136); *місц. одн.* **на Молдавѣ, на мо(л)давѣ** 27 (1427 *DIR«A»* 450; 1439 *Cost.* II, 31; 1446 *Cost.* II, 270; 1453 *Cost.* II, 453; 1461 *BD* I, 45; 1470 *DIR«A»* 522; 1473 *BD* I, 183; 1482 *BD* I, 263; 1487 *BD* I, 294; 1493 *BD* II, 31); *зам. знах.* падає(т) **оу мо(л)дови** 1 (1490 *ДГСХМ*).

***МОЛДАВА** [2] *ж.* (1) *(Молдавське князівство)* Молдавська земля: азь... іо алєксандрь воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми обро(к) нашєму монастирю о(т) молдавицє... доколѣ дасть намъ бъ госвати въ молдавѣ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ молдавѣ** (1453 *Cost.* II, 453).

Див. ще **ЗЄМЛѦ** (м о л д а в с к а я з є м л я), ***ЗЄМЯ** (з є м ѧ м о л д а в с к а ѧ).

***МОЛДАВИСКИИ** *див.* **МОЛДАВИЦКЇИ.**

МОЛДАВИЦА *ж.* (40) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Молдовиця (29): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы мыто молдовицкоє монастирєви бл҃говѣщєнїю прч(с)тои б҃ци што на молдовици оурикъ со оусимъ доходо(м) на вѣкы вѣчныѧ (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); мы илїа воєвод⟨а⟩... чини(м) знамєнито... ажє... дали єсми монастырю нашємоу що є(ст) на молдавици... да даваєми на каждыи го(д) по дєсѧтъ бочокъ вина (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); Тоє въсє вышєписанноє да єст⟨ь⟩ от нас оурикь исъ въсѣмь доходомь с⟨вя⟩тому монастирю нашєму от Молдавица (Сучава, 1473 *ШКН* 165);

(назва монастиря на річці Молдовиці) (2): такжє и г(с)во ми даємъ воскъ о(т) оуси кръчма(х) о(т) бани да прислоухає(т) к тои стои манастиръ къ стои црк҃ви о(т) молдавици всѧ(м) приходо(м) (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513);

(назва митниці на річці Молдовиці) (9): А кто имєтъ повєзти сукно, до быстрици, до угоръ, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши... а у молдавици отъ гривну полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А коли сѧ воротит ис Оугоръ, оу Молдавици от каждого тєрха по в҃ гроши а оу Бани тиж от каждого тєрха по в҃ гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от Молдавица** (1473 *ШКН* 164, 165); *род. одн.* **Молдавици, м(л)давици, ! м(л)давци** 15 (1434 *ДГСММ;* 1447 *Cost.* II, 281; 1451 *Cost.* II, 401; 1453 *Cost.* II, 453—454; 1454 *ПГПММ;* 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *DIR«A»* 513; *ПГСММЦ;* 1473 *ШКН* 165, 166 і т. ін.); **молдавицє** 3 (1443 *ПГСММ;* 1453 *Cost.* II, 453, 454); **молдавицѣ** 1 (1449 *Cost.* II, 379); **молдавиць** 1 (1454 *Cost.* II, 508); *знах. одн. зам. род.* о(т) **молдавицоу, мо(л)давицоу, м(л)дав(и)цу** (1449 *Cost.* II, 379; 1453 *ПГОВ;* 1458 *ПГСММЦ*); *місц. одн.* **на (оу) молдавици** 12 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1439 *Cost.* II, 31; 1443 *ПГСММ*; 1454 *Cost.* II, 508; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274; 1462 *BD* I, 70); **на молдовици** 1 (1409 *DIR«A»* 437).

МОЛДАВИЦКЇИ *прикм.* (3) який стосується митниці на річці Молдовиці (1): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы мыто молдовицкоє монастирєви бл҃гвѣщєнїю прч(с)тои б҃ци што на молдовици (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437);

який стосується монастиря на річці Молдовиці (2): Пис(анъ) оу свѧтом монастыри Молдависком (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70—71); А на то єст вєликаѧ марторїѧ... поп Өєодорь Бистрицкїи, поп Ясафъ Нємецкїи, поп Анастасиє Молдавицкїи (Сучава, 1464 *BD* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Молдавицкїи** (1464 *BD* I, 84); *місц. одн. ч.* **оу Молдависком** (1462 *BD* I, 71); *знах. одн. с.* **молдовицкоє** (1409 *DIR«A»* 437).

Пор. **МОЛДАВИЦА.**

МОЛДАВСКЇИ, МОЛДАВЬСКИИ, МОЛДАВСКИ, МОЛДАВСКЫ *прикм.* (1656) молдавський (583): Влодиславу... кролю польскому оусє сєрд(є)ч(н)є покланѧниє о(т) пєтра воєво(д) молдавьского (Сучава, 1388 *SL* 678); мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и наши слуги, пановє волаcкыя, зємлѧны молдавьскыя... и оуси бояре молдавсцїи чинимы знаємо... владиславу... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); А на то єст вѣра нашєго господства вышєписанного Илїа воєводы и Стєфанъ воєводы... и въсѣхъ боѧръ наших молдавскых и вєликих и малых (Васлуй, 1436 *BAM* 33—34); А сєт мы Өєоктисть, митрополит молдавскїи, и съ оусими доуховными и пак и свѣцкими паны молдавскими... вызнавами... ажє мы слюбоуємъ... вєлєбномоу Казимирови, королеви полскомоу (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289); И оустала Станка та заплатила оуси тоти вишєписаних пинѣзи р҃ злати татарских оу роуки Анни... пєрєд нами и пєрєд нашими оусими молдавскими болѣри (Сучава, 1480 *BD* I, 244); А на то єсть... вѣра въсѣх боярь нашихъ молдавскыхъ, и вєликых и малихъ (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

м о л д а в с к а я з є м л я (5), з є м л я м о л д а в с к а я (1067) *див.* **ЗЄМЛѦ** 4; з є м ѧ м о л ъ д а в ь с к а ѧ (1) *див.* ***ЗЄМЯ** 2.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Молдавскїи, молдавьскии, мо(л)давскїи** 3 (1393 *Cost.* II, 607; 1456 *ГПХМ;* 1462 *BD* II, 288); **молдавскы** 2 (1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625); **молдавски** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **! молдавь** 1 (1388 *P* 37); *род. одн. ч.* **молдавского, молдавьского, молдавско(г)** 3 (1388 *SL* 678; 1454 *P* 162; 1462 *BD* II, 283); *дав. одн. ч.* **молдавьскому** (1411 *P* 77); *знах. одн. ч.* **молдавъско(г)** 1 (1436 *Cost.* II,706); **молдавскыи** 1 (1401 *RIR*); *місц. одн. ч. зам. знах. ж.* оу нашєю зємлю **оу молдавско(м)** (1438 *Cost.* II, 7); *наз. одн. ж.* **молдавскаѧ, молдавьская** 6 (1435 *Cost.* II, 689; 1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II 738; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276; 1485 *BD* II, 371); **мо(л)давска** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *род. одн. ж.* **молдавскои, молдавъскои, молдавьскои, молъдавскои, молъдавьскои, молдавскої, мо(л)давскои, мо(л)да(в)скои** 754 (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *DIR«A»* 433; 1415 *Cost.* I, 121; 1428 *Cost.* I, 233; 1439 *Cost.* II, 31; 1451 *Cost.* II, 401; 1462 *BD* II, 283; 1475 *BD* I, 199; 1487 *BD* I, 292; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **молидавскои** 1 (1415 *Cost.* I, 116); **молдав(с)кое, молдавъское, молдавьскоє, молъдавъскоє** 6 (1395 *Cost.* II,

612; 1442 *Cost.* II, 719; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 449); **молдавскоєи** 4 (1454 *P* 163); **молдавскоѣ, молдав(с)коѣ** 7 (1395 *Cost.* II, 612; 1442 *Cost.* II, 716, 717; 1448 *Cost.* II, 737, 738); **молдавскыє** 1 (1430 *REV*); **молдавскы** 1 (1436 *Cost.* II, 697); **мо(л)давстѣи** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); **молдов⟨ъскоє⟩** 1 (1442 *Cost.* II, 719); **мльдовскои** 1 (1464—1496 *Gh.S*); **мо(д)вскои, м(л)дскои** 2 (1444 *DIR«A»* 481; 1453 *ПГОВ*); ! **м(олдав)скон** 1 (1459 *Cost.S.* 21); **молд..., мо(л)да...** 2 (1400 *DIR«A»* 433; 1493 *ПГВСП*); *зам. знах. одн. ж.* землю **молдавскои** 1 (1485 *BD* II, 371); *дав. одн. ж.* **молдавскои** (1499 *BD* II, 419, 420, 422, 423); *знах. одн. ж.* **молдавскоую, молдавъскоую** 7 (1448 *Cost.* II, 366; 1481 *BD* II, 364; 1499 *BD* II, 420, 422, 423); *зам. род. одн. ж.* до нашеи земли **мо(л)давскую** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *ор. одн. ж.* **молдавскою, мо(л)давскою, мо(л)да(в)скою, мо(л)давъскою, молдавьскою** 8 (1392 *Cost.* I, 7; 1455 *Cost.* II, 774; 1456 *ЭСФ;* 1468 *BD* II, 301; 1496 *ОПСВВ* 61; 1499 *BD* II, 420, 423); *зам. род. одн. ж.* г(с)п(да)ръ земли **мольдавьскою** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *місц. одн. ж.* **в (оу, по, на) молдавскои, мо(л)давскои, мо(л)да(в)скои, молдавьскои, mołdawskoi** 178 (1393 *Cost.* I, 13; 1407 *Cost.* I, 56; 1415 *Cost.* I, 121, 1423 *Cost.* I, 154; 1432 *Cost.* I, 331; 1441 *DBAc* 40; 1453 *Cost.* II, 494; 1466 *BD* I, 110; 1475 *Cost. D.* 3; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **оу молдовскои** 1 (1414 *DIR«A»* 441); **оу молдавстѣи** 1 (1445 *Cost.* II, 230); **оу молдавски** 1 (1456 *Cost.* II, 569); *наз. мн. ч.* **молдавскїи, мо(л)давскїи, м⟨олд⟩авскии** 5 (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289; 1466 *BD* I, 115; 1472 *Cost. S.* 88; 1479 *BD* I, 224); **молдавски** 2 (1472 *BD* I, 170; 1480 *BD* I, 241); **молдавскы** 1 (1434 *Cost.* II, 665); **молдавскыи, молд(авскы)и** 3 (1472 *BD* I, 172; 1473 *BD* I, 187; 1476 *BD* I, 209); **молдавьскыя** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **молдаєсцїи** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **молдавстїи** 1 (1433 *Cost.* II, 650); *род. мн.* **молдавских, молдавскихъ, молдавьских, молдавьскихь, молдавъскихъ** 197 (1392 *Cost.* I, 8; 1407 *Cost.* I, 57; 1419 *DIR«A»* 444; 1433 *P* 121; 1443 *Cost.* II, 126; 1454 *Cost.* II, 509; 1466 *BD* I, 96; 1473 *ШКН* 165; 1483 *Cost. D.* 31; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **молдавскых, молдавскыхъ, mołdawskych, молдавскыхь, молдавскы(х), мольдавскы(х)** 165 (1401 *RIR;* 1409 *Cost.* I, 70; 1420 *Cost.* I, 136; 1429 *Cost.* I, 270; 1439 *Cost.* II, 60; 1453 *DIR«A»* 503; 1465 *DIR«A»* 518; 1479 *Cost. S.* 98; 1487 *BD* I, 312; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **молдавскыих, молдавскыи(х)** 2 (1441 *DBAc* 38; 1425 *Cost.* I, 173); **мо(л)давск(х)** 1 (1474 *РГС*); *дав. мн.* **молдавскым, мо(л)давскы(м)** (1462 *BD* II, 285; 1491 *BD* I, 491; *Cost. D.* 37); *знах. мн. ч.* **мо(л)давскии** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *ор. мн.* **молдавскими, мо(л)давскими, мо(л)да(в)скими** 126 (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289; 1470 *BD* I, 150; 1476 *BD* I, 208; 1481 *BD* I, 248; 1487 *BD* I, 291; 1489 *BD* I, 376; 1491 *BD* I, 472; 1495 *BD* II, 40; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **молдавскыми, мо(л)давскыми, молда(в)скыми** 35 (1407 *Cost.* II, 628; 1462 *BD* I, 52; 1479 *Cost. S.* 98; 1486 *BD* I, 289; 1493 *CVD* 6; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 55; *Cost. S.* 193; 1497 *BD* II, 116; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **молдавскымы, mołdawskymy** 4 (1465 *GL* 176; 1492 *BD* I, 505; 1499 *BD* II, 135); **молдавскимы** 2 (1491 *BD* I, 448; 1495 *ПГВСР*).

Пор. ***МОЛДАВА** ².

***МОЛДАВЪСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

! МОЛДАВЬ *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

МОЛДАВЬСКИИ *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОЛДАВЬСКЫИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

МОЛДОВА *див.* **МОЛДАВА** ¹.

***МОЛДОВИЦА** *див.* **МОЛДАВИЦА.**

***МОЛДОВИЦКИИ** *див.* **МОЛДАВИЦКЇИ.**

***МОЛДОВЪСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОЛДОВ'СКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

МОЛЄБНИКЪ, МОЛЄБНИКЬ, МОЛЄБНИК, МОЛЄБЪНИКЪ, МОЛЄБЪНИК *ч.* (55) (*цсл.* мольбьникъ) (*епітет духовної особи*) богомолець, заступник перед богом: мы стєфанъ воєвода... знаємо чинимъ... оже то(т) истинныи молєбникъ нашъ по(п) юга слоужи(л) прѣждє стопочившоmоу оцоу нашємоу право и вѣрно (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); А на то єст вєлика мартоурїа самь господства ми вышєписанны Стєфань воєвода... и молєбници наши, игоумєни от оусих наших монастирь (Сучава, 1470 *BD* I, 150); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимь... ожє прїидоша прѣд нами... молєбникь нашь кир попь Григоріє... и съ въсѣми яжє о христѣ братїами и дали господствоу мы пєть... сєль (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **молєбникъ, молєбникь, молєбник, молєбъникъ, молєбъник, млєбникъ, млєбни(к), молєбни(к), молє(б)ни(к)** 41 (1434 *Cost.* I, 386; 1443 *Cost.* II, 185; 1462 *Cost. D.* 10; 1470 *BD* I, 147; 1471 *DIR«A»* 527; 1475 *BD* I, 203; 1481 *BD* I, 256; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 342; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **млбныкь** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); ! **малє(б)ни(к)** 1 (1490 *DC* 148); ! **молє(б)нн(м)** 1 (1490 *DC* 146); ! **молє(к)** 1 (1479 *DC* 140); *род. одн.* **молєбника** (1490 *BD* I, 419, 420); *дав. одн.* **молєбникоу** (1443 *Cost.* II, 185; 1488 *BD* I, 348, 356; 1491 *BD* I, 453); *ор. одн.* **молєбником** (1490 *DC* 146); *наз. мн.* **молєбници** (1470 *BD* I, 150); *дав. мн.* **молєбником, мо(л)бнико(м)** (1456 *ГПХМ;* 1467 *BD* I, 121).

! МОЛЄБНИМ *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

***МОЛЄБНЫКЬ** *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

МОЛЄБЪНИК *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

МОЛЄБЪНИКЪ *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

! МОЛЄК *див.* **МОЛЄБНИКЪ.**

***МОЛЄЩИ** *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тои половини сєла от Молєщи що соут под Орхєєм, нижнои части, да єст от оусєго хотара половина (Ясси, 1497 *BD* II, 98).

ФОРМИ: *род.* **Молєщи** (1497 *BD* II, 98).

! МОЛИДАВСКИИ *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОЛИНЪ** *ч.* (1) (*назва поселення у Волинській землі)* Малин: А въ Молинѣ, въ Мительни не надобе, въ Жуковѣ одъ воза по грошу, а одъ коня не надобе ... мыта давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Молинѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***МОЛИТВА** *ж.* (2) молитва: Милостію Божією и Пречистыя Єго Матере и молитвами святыхъ и преподобныхъ отецъ нашихъ Печерскихъ я Семенъ с колковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастиру родители наши... и записалъ есмн на своемъ имѣнїн в домъ Пречистой въ годъ же в годъ, копу гроши взять въ Мойсиковичахъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); И того ради приймете отъ вседеръжителя Бога благодать и милость, а отъ нашого смиреня благословенье и молитву (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **молитву** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI 5); *ор. мн.* **молитвами** (1398 *ДГПМ*).

МОЛИТИ *дієсл. недок.* (5) **1.** (за кого, за що) молити (бога), молитися (богові) (4): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский, и вси наступъники его вечъно и непорушоно, а за насъ н чада наша Господа Бога молитн (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); И благословляю вашу милость, чтобы есте о томъ опѣканье имѣли... и что-бы и нынѣ... та богомолья стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ, жилъ бы туто и молилъ Бога, никимъ не обиженъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); и да є(ст) о(т) на(с) тои бо(л)ници на каждоую годиноу ф аспра обрєтаѧщи(м) (!) сѧ в тои бо(л)ници и да молѣ(т) ба за дшоу ро(д)тєлєи наши(х) и за нашє здравиє и за здравиє дѣтєи наши(х) (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

2. (кого) благати, молити (1): Того ради молнмо вас яко наши прїѧтєли добрїи, оучинитє за нашоу волю та вєрнитє тоти д̃ злат(и) (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369—370).

ФОРМИ: *інф.* **молити** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *теп. 3 ос. одн.* **молитъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *1 ос. мн.* **молимо** (1480—1484 *BD* II, 370); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... молилъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да молѣ(т)** (1471 *DIR«A»* 327).

Див. ще ***ПОМОЛИТИ СѦ.**

***МОЛНИЦА** *ж.* (2) *(назва села на Буковині)* Мольниця: а на то вѣра... мика о(т) молници (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433).

ФОРМИ: *род. одн.* **молници** (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37).

МОЛОАТЄЦЪ, МОЛОВАТЄЦЪ *ч.* (4) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу монастиреви почєнши на долоу гдє упадаєтъ моул⟨о⟩ватєцъ оу вышневєцъ, та горѣ вышневцємъ ⟨до в⟩ерха и полѦны (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); а хотаръ... є(ст)... тєлицєю долоу до оустїю молоатєцъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); А хотаръ тои пасици: почєнши из долоу гдє оупад⟨а⟩єть Моловатєцъ оу Вышнивєцъ, та гори Вишнивцєм до вєрха (Сучава, 1470 *BD* I, 148).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моловатєцъ** 1 (1470 *BD* I, 148); **моул⟨о⟩ватєцъ** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *зам. род.* **до оустїю молоатєцъ** 1 (1446 *ПГСПМР*); *род. одн.* **моловатцу** (1470 *DIR«A»* 522).

МОЛОВАТИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотары тѣмь сєломь... на тєрновскоу полѣноу, отъ киприяновы полѣны, моловати ємоу на быковци, отъ малого лоужка и къ поросѣчои (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз.* **моловати** (1420 *Cost.* I, 135).

***МОЛОДЄЧНО** *с.* (1) *(назва міста у Віленському воєводстві)* Молодечно: а дана грамо(т) в молодєчнѣ в сєреду декабрѦ ѕ҃і дн҃ь (Молодечно, 1388 *P* 44).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в молодєчнѣ** (1388 *P* 44).

***МОЛОДОСТЬ** *ж.* (3) *(малоліmство)* молодість (2): Єсть въ обычаи зємлї нашои колї и мт҃рь умрє тогды дети бѣроуть половиноу о(т) оц҃а оусєго имєнїя а прїгожаєтсѦ такымъ дѣтємь оу моло(до)стї частокро(т) свою дѣ(л)нїцю нстратїть (XV ст. *BC* 28);

и з о с т а т и о у м о л о д о с т ї (1) *див.* **ЗОСТАТИ**[1].

ФОРМИ: *род. одн.* **молодости** (XV ст. *BC* 21 зв.); *місц. одн.* **оу молодостї, моло(до)стї** (XV ст. *BC* 28; *СЯ* 40 зв.).

***МОЛОДЫИ** *прикм.* (14) **1.** *(у сполуч. з особовою назвою)* син (1): мы вєликии кн҃зь швитрикаило олкєрдови(ч) чыни(м) знамєиито... порадившєсѦ єсмо с нашыми кн҃зми и паны... вєрноули єсмо слоузѣ нашємоу хомѣкови молодомоу на имѦ сєнкови єго очыноу смордовь (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

2. малолітній (1): коли(ж) дєтї молодыи ни(ж) двоуна(д)цєтї лє(т) изостаноуть по мтри алюбо бє(з) оц҃а на(м) (!) сѦ кривда какаѦ кри(в)да оучини(т) прїидоуть в розоумъ и в лета своя могоутьсѦ правова(т) о сво(и) кри(в)ды (XV ст. *BC* 26 зв.).

3. нижчий рангом, молодший (4): мы илїа воєвода, господаръ зємли молдавскои, ис нашими дѣтми и с нашєю братиєю и с нашєю радою, старою и молодою, знаємо чинимъ... ажє мы... владиславоу, кролєви польскомоу... и слюбоуємъ и слюбили єсми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 686—687); мы Стєфань воєвода... вызнавамы и оузѦвлѦмы... ажє мы и слюбоуємь и слюбили єсмы, съ оусими нашими паны, и старыми и молодыми... Казимировѣ... королєвѣ полскомоу (Сучава, 1468 *BD* II, 301);

⟨б о я р и и ъ⟩ м о л о д ы и (8) *див.* **БОЯРИНЪ.**

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **молодому** (1451 *ДГШХ*); *наз. одн. ж.* **молодаи** (1435 *Cost.* II, 687); *ор. одн. ж.* **молодою** (1435 *Cost.* II, 686; 1462 *BD* II, 289); *наз. мн.* **молодыи** 1 (XV ст. *BC* 26 зв.); *наз. мн. ч.* **молодии** 1 (1435 *Cost.* II, 689); *ор. мн.* **молодими** 3 (1463 *BD* I, 73; 1464 *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 122); **молодыми** 3 (1464 *BD* I, 83; 1468 *BD* II, 301; 1470 *BD* I, 147); **молодимы, mołodymy** 2 (1465 *GL* 176; 1469 *BD* I, 138).

***МОЛЧАНЇЄ** *с.* (6) позбавлення кого права оскаржувати судовий вирок, заборона домагатися чого судовим шляхом (1): Юрєи пыталъ фра(н)цика ка(к) бы давио ємоу позычилъ фра(н)ци(к) о(т)повєда(л) ємоу болє нижьли четыри лѣта мы фра(н)цикови мо(л)чанїє на вєкы колї сѦ оу четыри лєта нє оупомїна(л) то страти(л) (XV ст. *BC* 22);

◇ м о л ч а н ї є т в о р и т и (кому) (1) позбавляти кого права оскаржувати судовий вирок, забороняти домагатися чого судовим шляхом: коли бы до(л)жникъ рєклъ тоє имєнїє што ты дрьжишь є(ст) мнѣ бли(ж)шєє бо тотъ што тобѣ прода(л) а мнѣ бы(л) до(л)жєнъ пєрвїє ни(ж)ли ты коупилъ а колижь такыи боудѣ(т) колї... молчалъ три лѣта п три м(с)ци тогды ємоу мо(л)чаны (!) твори(м) на вєкы вѣчныи (XV ст. *BC* 35); м о л ч а н ї є ч и н и т и (1), м о л ч а н ї є о у ч и н и т и (кому) (1) позбавляти кого права оскаржувати судовий вирок, забороняти домагатися чого судовим шляхом: а мы то єму осужѦє(м) а панѦмъ Ѧдвизѣ и алжбѣтє вєчноє молчѦниє чинимы (Медика, 1404 *P* 70); фалко жалова(л) о дєди(ч)ство на индриха Индри(х) сѦ заложилъ давнымъ записамъ (!) и досвє(т)чилъ сѬ(д)я єго оправилъ а Ѳа(л)кови молъчанїє оучинилъ (XV ст. *BC* 23); и м а т и м о л ч Ѧ н и є (1) *див.* **ИМАТИ**[2]; к л а с т и м о л ч а н ї є (1) *див.* ***КЛАСТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **мо(л)чанїє, молъчанїє** 3 (XV ст. *BC* 22, 22 зв., 23); **молчѦниє** 2 (1404 *P* 70; 1421 *P* 94); **! мо(л)чаны** 1 (XV ст. *BC* 35).

Пор. ***МОЛЧАТИ.**

! МО(Л)ЧАНЫ *див.* ***МОЛЧАНЇЄ.**

***МОЛЧАТИ** *дієсл. недок.* (4) (о чім і без додатка) не заперечувати (проти чого, без додатка) (3): а мы имиє(м) о то(м) мо(л)чати (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142);

не домагатися судовим шляхом (чого) (1): коли(ж) ты(и) три лѣта и трї м(с)ца мо(л)ча(л) тогды имєє(т) вєкы вѣчныи молъча(т) (XV ст. *BC* 34 зв.— 35).

ФОРМИ: *інф.* **мо(л)чати** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **молъча(т)** 1 (XV ст. *BC* 35); *перф. 3 ос. одн. ч.* **молчалъ, мо(л)ча(л)** (XV ст. *BC* 35).

***МОЛЧѦНИЄ** *див.* ***МОЛЧАНЇЄ.**
***МОЛЪВИТИ** *див.* **МОЛВИТИ.**
***МОЛЪДАВСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**
***МОЛЪДАВЪСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**
***МОЛЪДАВЬСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**
***МОЛЪЧАНЇЄ** *див.* ***МОЛЧАНЇЄ.**
***МОЛЪЧАТИ** *див.* ***МОЛЧАТИ.**
***МОЛЬДАВСКЫИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**
***МОЛЬДАВЪСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**
***МОЛЬДАВЬСКИИ** *див.* **МОЛДАВСКЇИ.**

***МОМОТЛИВЫИ** *ч.* (2) *(особова назва):* продали єсмо мыто лоуцькоє... ша(х)ноу пегоховичоу а сєнькоу момо(т)ливомоу на три годы (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **момо(т)ливомоу** (1487 *АМЛ*).

МОМОУ *ч., невідм.* (1) *(назва лісу у Молдавському князівстві):* а по єго съмрти гдє є(ст) єго до(м) на иєвирѣ половина того сєла оу ли(с) момоу (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).

МОНАСТИР *див.* **МОНАСТИРЪ.**
***МОНАСТИРСКИИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

МОНАСТИРСКЇИ *прикм.* (53) (*цсл.* монастырьскыи) **1.** *(що належить монастиреві)* монастирський (37): што бы въ тѣхъ пасѣкахь дєсѦтина нє брана о(т) монастирскы(х) пчєлъ (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); а тако(ж) тоти люди ис тѦ(х) монастїръскы(х) сєлъ да нє имає(т) никто о(т) наши(х) пано(в) и оурѦднико(в) соудити и(х), ни оу чє(м), ни оу которо(м) дѣлѣ (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); А хотарь тимь млиномь монастиръскимь от Сєрєтскаго трьга да єст коуда нмъ хотарил пан Ивашко, комис наш (Сучава, 1473

BD I, 181); мы Стефаи воєвода... знамєиито чииимь... ожє прїидоша... попь Григорїє, ігоумєнь и архимандрить Бистричъскаго монастира ... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу от праваго монастирскаго оурика (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

люди монастирскиє (2), монастирские люди (4) *див.* **ЛЮДИ** 2.

2. *(який стосується монастиря, має відношення до монастиря)* монастирський (10): комоу имє(т) сѣ видѣти, ажє имаєтъ кривда о(т) ты(х) людєи ис тѧ(х) сєла(х), а о(н) да и(х) ишчє(т) прѧ(д) игоумєно(м) о(т) нѣмца и прѧ(д) оурѧдники монастиръскыи, а иного соудцѣ да нє имаютъ (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми монастырю нашємоу... да осади(т) сєло, оу монастырскы(х) хотаръ, около монастирю, гдє имє(т) любити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); а тоти... дєсѣтници... що би нє имали жа(д)ного дила до хотарѣ монасти(р)ского (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); и даєм и дали єсми сєс наш листъ на то: варє кого он пошлєт от слоуг монастирских ... с потрѣбами *монастирскими* до Кєлїи... а мито да нє имают платити (Путна, 1471 *BD* I, 158—159).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **монастирскїи** (1463 *Cost. S.* 45); *род. одн. ч., с.* **монасти(р)ского** 1 (1463 *Cost. S.* 45); **манастирского** 1 (1471 *BD* I, 159); **монастирскаго** 1 (1500 *BD* II, 173); близь винограда **монастирьскаа** 1 (1476 *BD* I, 215); *дав. одн. ч., с.* **манастирскомоу, маиастир(с)кому** 2 (1454 *ПГПММ;* 1458 *ПГСММЦ*); **монастирском(у)** 1 (1456 *DIR«A»* 511); *знах. одн. ч.* **монасти(р)скїи** 1 (1488 *ДГСПМ*); **монастирскыи** 1 (1457 *BD* I, 4); **манастирскы** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *наз. одн. с.* **монастирскоє** (1459 *DIR«A»* 514; 1463 *Cost. S.* 45; 1482 *BD* I, 264); *род. одн. ж.* **монастирскои** (1455 *Cost.* II, 559); *знах. одн. ж.* **монастирскоую** 1 (1500 *BD* II, 173); **монастирскою** 2 (1470 *BD* I, 158; 1482 *BD* I, 263); *наз. мн. с.* **монастирска** (1446 *Cost.* II, 253, 263); *род. мн.* **монастирских, монастирски(х)** 7 (1471 *BD* I, 159; 1472 *DIR«A»* 530; 1490 *BD* I, 120); **манастирски(х)** 2 (1463 *Cost. S.* 45); **монастирскых, моиастирскы(х), монастїръскы(х)** 3 (1431 *Cost.* I, 325; 1449 *Cost.* II, 391; 1457 *BD* 1,4); **монастырскы(х)** 1 (1453 *Cost.* II, 461); *зам. знах. одн.* оу вє(с) хотаръ **монастирскы(х)** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *дав. мн.* **моиастирскимъ, монастирски(м), монастиръскимъ** 3 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1473 *BD* I, 181); *зам. род. мн.* о(т) **монастирски(м)**... сє(л) 1 (1490 *DC* 148); *знах. мн.* **монастирски(х)** 3 (1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125); **монастырскіе** 1 (1500 *АСД* II № 3); *знах. мн. ч.* **монастирски** 2 (1470 *DIR«A»* 522, 523); **моиастырскыи** 1 (1454 *Cost.* II, 517); **монастиръскыи** 1 (1446 *Cost.* II, 251); *знах. мн. с.* **монастирска** (1470 *DIR«A»* 522); *ор. мн.* **монастирскими** 1 (1471 *BD* I, 159); **манастырскыми** 1 (1435—1436 *Cost.* I, 495); *місц. мн.* **оу монастирских, монастирски(х)** 3 (1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *DIR«A»* 530); **монастиръскы(х)** 1 (1449 *Cost.* II, 391).

***МОНАСТИРСКЫИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

МОНАСТИРЪ, МОНАСТИРЬ, МАНАСТИРЬ, МОНАСТИР, МОНАСТЫРЪ *ч.* (508) (*цсл.* манастирь, монастирь, *гр.* μοναστήριον) *(релігійна община монахів або монахинь)* монастир (424): и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ нєбощикъ, мужъ мой, говорилъ намъ и казалъ записати по души своей къ манастыру Светому Спасу въ Кобрыни — село Корчичи (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а тия сєла дадошє прѣ(д) намн и на нашє вѣданїє ис полємь и съ лѣсомь и съ водою и съ въсѣмь прижитко(м) да боудоуть манастироу (Сігет, 1404 *ГМ*); Се язъ кнѧзь олєксанъдро володимировичь и своию кнѧгинєю московъкою и своими дѣтми далъ єсмь дєсѧтину с(с)тѣ (!) бци оу лаврошєвъ манастырь ис турцѧ оу вѣки (Лаврашів, 1429 *P* 113); и також ты(х) людєи и никто да нє смѣєтъ соудити николи, алє да и(х) соудѣть оурѣдники о(т) того монастирѣ, а иного соудцоу да нє имаютъ николи на вѣки (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); я ларио(н) игоумє(н) пєрєсопиицки(и) вызнаваю си(м) мои(м) листо(м)... што(ж) ог(с)дрь (!) коро(л) єго мл(с)ть пожалова(л) мєиѣ бгомо(л)ца своє(г) ты(м) манастирє(м) стоє прч(с)тоє оу пєрєсопнници, и ты(м) нмє(н)ємъ, которoє(ж) придано, к цркви бо(жи)єи, стомоу манастырю, иа имѧ чємєри(н) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); маеть настоятель того моиастыра Светое Пречыстое въ Пустынцѣ... тую землю... какъ здавиа было, по тому, завѣдати, а за насъ Бога просыты (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 4);

земельний наділ та господарські угіддя, що належали общині монахів або монахинь (54): грань... зъ леса Лютыцею... въ стависче бобровое... черезъ пусчу нашу и ловисча... за монастырь Дубинский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); пани хонька васковая дѧдьковича жєна... продала єсть тотъ *мунастырь* за к гривєиъ сєрєбра вѣсного имєнємь ивановы губцѣ протодьякоиови стго ивана... а иванъ губъка... купилъ єсть тотъ мунастырь, имєнємь калєниковъ црквъ стоѣ бци оуспѣньє причистоѣ изъ блг(с)влѣнъємь пискупа ларивона... а тому *мунастырєви* нє о(т)лучѧтисѧ о(т) стго ивана оу вѣки (Перемишль, 1378 *P* 25—26); а хота(р) томоу монастирєви о(т) стримтоуры хотаромъ горѣ до вєрха (Сучава, 1423 *Cost.* I, 233); а въ гай далъ есми ему у пулъ гаю за манастыремъ Помостича, потреб ему бчола водити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); а братаиичю их Томи и сєстри єго Анни а они сѣ достали сєла оу их част половина от Гълєшєщи и трєтѣѧ част от Пънчєщи и половина от монастирь и съ половина полѣни (Сучава, 1490 *BD* I, 403); Дали есмо монастырь Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василевича Чорторыскои кнегини Маріи, а увязати ее въ тотъ монастырь велѣли есмо дворенину нашому Федку Гулневу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36);

(місце, де розташована церква та житлові будівлі монахів) монастир (5): а па kriposth szemu listhu nasemu nasu peczath priwisilijesmo w naszom sely w Hlynienich za lwowom cztiry myły protyw manastiriie Unyeowa (Глиняни, 1395 *GL* 166); Пис(а) оу свѧтомоу монастирю Поутєнскомоу... ієрмонах тах(а) Паисїє (Путна, 1476 *BD* I, 212);

монастырь калєниковъ (1) *(назва монастиря у Перемишльській землі):* а про то та пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастыръ калєниковъ иванови губцѣ... со всѣмъ объѣздомъ и со всѣми границѧми и зємлєю и сѣножатьми и зъ гаими... и со всѣми оужитки (Перемишль, 1378 *P* 26); монастырь красносєльскии (1) *(назва Спаського Красносельського монастиря під Луцьком у Волинській землі):* Сє азъ па(н) олиза(р) кирдѣєви(ч) марша(л)ко волы(н)ско(и) зємлѣ... записоуває(м)... сєло... доросы(н)... намасты(р) (!) кра(с)носє(лс)ки(и) по(д) лоуцко(м) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178); монастырь николскии поустынскии (1) *(назва монастыря святого Миколи Пустинського у Києві):* а то(т) дє манасты(р) пєчє(р)скїи з придєлами своими мн(с)тырє(м) николски(м) поусты(н)ски(м) в кїєвѣ и з ынши(ми) трєма монастыри... и то(т) мн(с)тыр пєчє(р)скїи былъ звєко(в)... самъ в сєбѣ ставропигїя (б. м. н., 1481 *ГПМ*); Пєчєрскии монастырь (7), монастырь Пєчєрскии (8) *(назва Києво-Печерського монастиря):* а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а пи(с)на въ кїєвѣ въ обитѣли црьстѣи въ пєчєрьско(м) монастыри прѣстыѧ бца и при(д)бны(х) (!) оць антонїа и Өєо(д)сїа (Київ, 1446 *P* 155); а в то(т) манасты(р) пєчє(р)скїи нивчє(м) нє встоупатися Митрополито(м) кїєвски(м) а нє Крилико(м) (!) Соөєискимъ никаки(м) дѣломъ вєчно (б. м. н., 1481 *ГПМ*); Гноу и оцоу

нашемоу Ѳиларетоу архимандритоу печерскомоу еже о х̃ѣ из братиею старци пе(ч)рска(г) монастырѧ (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*); монастирь Поустынскии (1), поустынскии манастырь (2) *(назва монастиря святого Миколи Пустинського у Києві):* Се ѧ кнзь долголдатъ долголдатовн(ч)... даю... стму николе поустиньскому ионину манастырю тоую зе(м)лю на имѧ то(л)столѣсьско(г) конона (Київ, 1427 *Р* 108); Я, Андрей Александровичъ, намѣстникъ лидскій, державца Кіевскій на тот часъ што гдрь нашъ король его млсть далъ игумену и старцом стого великого Николы мнстря Пустынского двѣ ннвки городское земли... и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к цркви Бжіей к стому Николе (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знаменито... што(ж) небожчикъ оць мои... записа(л) бы(л) стому николе поусты(н)скомоу манастырю половиноу селища ивони(н)цо(в) (б. м. н., 1499 *ПИ* № 3); манастырь Сергиевъ (1) *(назва Троїце-Сергієвського монастиря у Московському князівстві):* мы кнгины (!) олекса(н)довaѧ (!) наста(с)я кие(в)скаѧ... придали есмо оу до(м) стыя тр(о)ци к манастырю Сергиевоу двѣ волости наших (Київ, 1459 *Р* 174); връзаревъ монастырь (2) *див.* ***ВРЪЗАРЕВЪ**; ѧцковъ монастырь (1) *див.* ***ЯЦКОВЪ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **монастиръ, монастир** 5 (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269; 1454 *Cost.* II, 513; 1491 *BD* I, 464; 1500 *BD* II, 173); **монастирь** 2 (1411 *Mih. Alb.*; 1499 *BD* II, 156); **манасты(р), мана(с)ты(р)** 2 (1481 *ГПМ;* XV ст. *ВОРСР* 179); **мн(с)ты(р)** 1 (1481 *ГПМ*); *зам. род.* ис того **монастиръ** 1 (1444 *Cost.* II, 208); **монастирь** 3 (1458 *Mih. Doc.* 121; 1490 *BD* I, 403); *зам. місц.* въ том **монастиръ** 1 (1470 *BD* I, 155); оу **монастыръ** 1 (1448 *ДГПР*); в **манастирь** 1 (1476 *BD* I, 216); *род. одн.* **монастира** 10 (1490 *BD* I, 419, 420, 436; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 453; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); **монастыра** 3 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1500 *АСД* II, № 4); **манастыра** 1 (1398 *ДГПМ*); **манастырѧ** 1 (1404 *Р* 68); **монастырѧ** 1 (1498 *ЧІАФ*); **мнстря** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **мн(с)тыря** 2 (1481 *ГПМ*); **монастирѣ, монастирѧ** 29 (1411 *Mih. Alb*; 1429 *Cost.* I, 248; 1443 *Cost.* II, 185; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1470 *BD* I, 141; 1472 *ДГСВМ;* 1475 *BD* I, 200; 1481 *KI;* 1487 *BD* I, 312; 1491 *BD* I, 449 і т. ін.); **манастирѣ** 3 (1463 *Cost. S.* 45; 1471 *BD* I, 159; 1481 *UKP*); ! **мостирѣ** 1 (1446 *DIR«A»* 485); **монастырѣ** 4 (1420 *Cost.* I, 135; 1429 *DIR«A»* 455; 1448 *ДГПР*); **manastirie** 1 (1395 *GL* 166); **монасты(р)** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); **монастир** 1 (1491 *BD* I, 473); **монастирю** 1 (1453 *Cost.* II, 461); *зам. дав.* есми дали **монастира** от Поутнои въ задоушїе предков наших 1 (1490 *BD* I, 421); *дав. одн.* **монастирю** 153 (1415 *Cost.* I, 116; 1429 *DIR«A»* 455; 1437 *Mih.* 203; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *DIR«A»* 503; 1456 *ГПХМ;* 1466 *BD* I, 106; 1470 *BD* I, 153; 1482 *BD* I, 263; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **монастырю** 41 (1422 *DIR fig.* № 35; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 31; 1448 *ДГПР;* 1452 *DIR«A»* 500; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 531, 561; 1456 *DIR«A»* 511; 1458 *BD* I, 6 і т. ін.); **манастырю** 21 (1415 *Р* 87; 1427 *Р* 108; 1439 *Cost.* II, 31; 1444 *DIR«A»* 481; 1459 *Р* 174; 1467 *СП* № 13; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1490 *Пам;* 1499 *ПИ* і т. ін.); **манастирю** 13 (1404 *ГМ;* 1441 *DIR«A»* 477; № 3 1444 *DIR«A»* 481; 1453 *ПГОВ;* 1456 *Cost.* II, 582; 1460 *Cost. S.* 41; 1463 *Cost. S.* 45; 1478 *BD* I, 219 і т. ін.); ! **монастрю** 1 (1443 *Cost.* II, 128); **монастироу** 70 (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1431 *Cost.* I, 325; 1454 *Cost.* II, 508; 1466 *BD* I, 105; 1475 *BD* I, 203; 1487 *BD* I, 310; 1490 *BD* I, 419; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **монастыроу** 2 (1398 *ДГПМ;* 1400 *Mih.* 208); **манастироу** 3 (1404 *ГМ;* 1448 *DIR* № 10 b); **манастыру** 6 (1401 *АкВАК* III, 2; 1446 *AS* III, 5); **мн(с)тырю** 1 (1481 *ГПМ*); **монастиреви** 24 (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; 1428 *Cost.* I, 233; 1431 *Cost.* I, 325; 1447 *Cost.* II, 289; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *Cost. D.* 12; 1470 *BD* I, 147; 1487 *BD* I, 312; 1490 *BD* I, 421 і т. ін.); **монастыреви** 4 (1409 *Cost.* I, 71; 1422 *DIR fig.* № 35; 1427 *DIR«A»* 450; 1458 *BD* I, 6); **манастиреви** 2 (1439 *Cost.* II, 46); **мунастыреви** 2 (1378 *Р* 26); **монаст...** 1 (1446 *ПГСПМР*); **монастирію** 1 (1453 *Cost.* II, 453); ! **намасты(р)** 1 (1483 *ВОРСР* 178); *знах. одн.* **монастиръ, монастир, монасти(р)** 38 (1424 *Cost.* II, 956; 1434 *Cost.* I, 391; 1443 *ДГСПМН;* 1447 *Cost.* II, 288; 1456 *ГПХМ;* 1466 *BD* I, 105; 1469 *BD* I, 134; 1475 *BD* I, 200; 1490 *BD* I, 419; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); **монастырь** 1 (1499 *АЛМ* вип. 2, 36); **монастирь** 11 (1470 *BD* I, 150; 1472 *BD* I, 170; 1473 *ШКН* 164; 1475 *Cost. D.* 3; 1487 *BD* I, 312; 1488 *ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 403; 1491 *BD* I, 467; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **монастыръ, монастыр, монасты(р)** 9 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1453 *DIR«A»* 503; 1458 *BD* I, 6; 1459 *BD* I, 34; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36; XV ст. *ВОРСР* 179; 1500 *Cost. S.* 230); **манастыр, манасты(р)** 3 (1446 *AS* III, 5; 1481 *ГПМ*); **манастырь** 1 (1429 *Р* 113); **мн(с)ты(р)** 1 (1481 *ГПМ*); **манастиръ** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **мунастырь** 2 (1378 *Р* 13, 26); **мунастыръ** 1 (1378 *Р* 26); **монастирѣ** 1 (1475 *BD* I, 200); **монастира** 1 (1490 *BD* I, 421); *ор. одн.* **манастыремъ, манастыре(м)** 3 (1394 *Р* 54; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1467 *СП* № 13); **манастиремъ** 1 (1456 *Mih.* 213); **монастиромь** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **монастыремъ, монастырем** 2 (1424 *Р* 99; 1473 *BD* I, 183); **мн(с)тыре(м)** 2 (1481 *ГПМ*); *місц. одн.* **оу (на) монастири** 4 (1471 *BD* I, 159; 1476 *BD* I, 217; 1487 *AAR;* 1499 *BD* II, 148); **оу (въ) монастыри** 2 (1446 *Р* 155; 1462 *BD* I,71); **на манастыри** 2 (1440 *Р* 142; 1499 *ПИ* № 3); **у монастырѣ** 2 (1398 *ДГПМ;* 1401 *АкВАК* III, 2); **оу монастирѣ** 1 (1457 *BD* I, 5); **оу монастырю** 1 (1476 *BD* I, 212); **оу монастыр** 1 (1470 *BD* I, 148); **оу манастырь** 1 (1476 *BD* I, 216); *наз. мн.* **монастиреве** (1462 *Cost. D.* 11); *род. мн.* **монастиреи** (1464 *BD* I, 83); *знах. мн.* **монастири** (1491 *BD* I, 473); *ор. мн.* **монастыри** (1481 *ГПМ*).

Див. ще **МОНАСТИРѢ**.

***МОНАСТИРЪСКИИ** *див.* **МОНАСТИРСКІИ.**

***МОНАСТИРЪСКЫИ** *див.* **МОНАСТИРСКІИ.**

МОНАСТИРЬ *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МОНАСТИРЬСКИИ** *див.* **МОНАСТИРСКІИ.**

МОНАСТИРѢ, МАНАСТИРЯ *ж.* (39) *(релігійна община монахів або монахинь)* монастир (19): мы иліа воевода... чини(м) знаменито... аже... дали есми нашемоу манастыри стомоу възне(с)нїю о(т) немца едно село ... на имѧ севковцн (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); мы александръ воевода... чини(м) знаменито... оже... дали есми монастыри нашемоу о(т) нѣмца... нашоу землю що е(ст) подли немца (Ясси, 1455 *Cost.* II, 525); И оу том також прїидоша прѧд нами и прѧд нашнми бояре... кир поп Паисїе ι архимандритъ и съ въсѣми братїѧми от Поутенскои монастири... и продали свою правоую отнинноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153);

земельний наділ та господарські угіддя, що належали общині монахів або монахинь (9): а хотаръ... о(т) монас⟨тирѣ п⟩оперекъ на тръннавкоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); тѣ(м) мы... дали и потвердили есми емоу... правое его о⟨т⟩ниноу и выкоупленїе, село на имѣ бозїанїи на верхъ албънео и съ монастирею и съ обама поточки, щоже емоу продалн тое село и монастирѣ племенници его (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247); а хотаръ томоу село и тои манастиры да ест по старимы своими хотари, коуд⟨а⟩ из вѣка оживали (Сучава, 1460 *Cost. S.* 41); мы Стефан воевода... чиним знаменито *(в ориг.* знаменимто.— *Прим. вид.)*... оже прїидошѧ прѧд нами... слоуга наш Татоул от Бръзотѣ... и продал от своего оурика и от своего хотара едно мѣсто от поустини на Бръзотѣ, на имѣ где монастирѣ была (Дольний Торг, 1470 *BD* I, 113); А хотар... прости черес селище под старом монастири... на копаноу могилоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

(місце, де розташована церква та житлові будівлі монахів) монастир (11): пи(с) тадо(р) оу манастиря о(т) полъны (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366); блгочтивыи г(с)п(д)рь въсеи земли мо(л)дав(с)кои ıо стефань воєвода... създа и сътвори тоурнь съ и моур около манастирѣ (Путна, 1481 *КІ*); пса(н) оу стго великого чю(до)творца николы в манастыри оу поусты(н)це (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **монастирѣ** 1 (1466 *BD* I, 113); *зам. місц.* пи(с) тадо(р) **оу манастиря** о(т) полъны 1 (1448 *Cost.* II, 366); *род. одн.* **монастири** 3 (1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 153, 156); **монастирѧ, монастирѣ, монас⟨тирѣ⟩** 5 (1429 *Cost.* I, 248; 1470 *BD* I, 148, 153; 1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 154); **от монасти(р)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121, 123); **манастирѣ** 1 (1481 *КІ*); *род. молд.* **монастиреи** 1 (1463 *Cost. S.* 45); **манастиреи** 1 (1463 *Cost. S.* 45); *дав. одн.* **манастиры** 1 (1460 *Cost. S.* 41); **! моиастиръ** 1 (1458 *DIR«A»* 513); **монастыри** 2 (1455 *Cost.* II, 525); **монастири** 5 (1453 *Cost.* II, 445; 1491 *BD* I, 464; 1499 *BD* II, 148, 154); **манастыри** 1 (1438 *DIR«A»* 472); **монастир** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); **монасти(р)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); *ор. одн.* **манастирєю** 1(1460 *Cost. S.* 41); **монастирєю** 1 (1446 *Cost.* II, 247); *місц. одн.* **оу (въ) монастири** 4 (1471 *BD* I, 159; 1476 *BD* I, 217; 1487 *AAR;* 1499 *BD* II, 148); **в манастыри** 1 (1499 *ПИ* № 3); **оу монастирѣ** 1 (1457 *BD* I, 5); **оу монастыр** 2 (1448 *ДГПР;* 1470 *BD* I, 148); **! въ монастирь** 1 (1476 *BD* I, 216) **оу монасти(р)** 1 (1448 *DIR«A»* 491); *род. мн.* **монастирь, монастир** (1470 *BD* I, 150, 152).

Див. ще **МОНАСТИРЪ.**

***МОНАСТЇРЪСКЫИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

***МОНАСТЫРСКІИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

***МОНАСТЫРСКЫИ** *див.* **МОНАСТИРСКЇИ.**

МОНАСТЫРЪ *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МОНАСТЫРЬ** *див.* **МОНАСТИРЪ.**

***МОНАСТЫРЯ** *див.* **МОНАСТИРѢ.**

***МОНАХ** *ч.* (1) (*гр.* μοναχός) монах: ⟨и⟩с⟨пис⟩ах ⟨м⟩онах Иларионь (Молдовиця, 1462 *BD* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **⟨м⟩онах** (1462 *BD* I, 71).

Див. ще ***МНИХЪ.**

***МОНЄТА** *ж.* (17) (*стп.* moneta, *лат.* moneta) гроші, які мають обіг у державі, грошовий знак (3): коли(ж) оди(н) г(с)дрь вси(х) єсть тогды од(н)а манита (!) маєть быти з ра(до)ю пановъ наши(х) которая(т) (!) имєєть быти вѣчно и добраѧ и годѧчая а была любапрїимна вси(м) людє(м) (XV ст. *ВС* 34 зв.);

м о н є т а ч е с к а я (2), ч е с к а я м о н е т а (10) *(монета чеської чеканки)* чеська монета: Я Гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне свое набытое Всекрево пану Федку Юнковичу... за полтораста копъ маниты (!) ческое (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); А сє я Некраш Колчєєвич из братьєю своєю... продали... двоє *(читаємо* две.— *Прим. вид.)* селища на имѧ Доубища вєчно за шестьдєсѧт копъ грошей чєское монєты (Кременець, 1497 *AS* I, 112); к р а к о в с к а я м о н ѣ т а (!) *див.* **КРАКОВСКИИ;** л и т о в с к а я м о н ѣ т а (1) *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **! манита** (XV ст. *ВС* 34 зв.); *род. одн.* **монѣты** 5 (1424 *Р* 102; п. 1450 *ПИ* № 9; 1454 *AS* III, 10; 1491 *AS* I, 97); **монєты** 6 (1470 *AS* I, 65; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475 *AS* I, 72; 1485—1500 *AS* I, 120; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1497 *AS* I, 112); **манєты** 2 (1475 *AS* III, 14; 1488 *AS* I, 88); **! маниты** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); *місц. одн.* **о монїтє** (XV ст. *ВС* 8 зв., 34).

МОНИВИД *див.* **МОНИВИДЪ.**

МОНИВИДОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а при томь были свєдоки... кнзь олєксандръ иванови(ч) носъ пань ивашко монивидовичь (Київ, 1433 *Р* 119); А при томь были свєдоки кнаѧзи и паны рада наша... пань ивашко монивидовичь пань юрша (Луцьк, 1434 *Р* 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **монивидовичь** (1433 *Р* 119; 1434 *Р* 128).

МОНИВИДЪ, МОНИВИД *ч.* (6) *(особова назва, лит.* Man(i)vydas): пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... охрѣмъ братьѧ єго тєрєшко ондрюшко никонъ василєи дмитриєви(ч) монивидъ (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46—47); А при томъ были сведъки, наша верная рад⟨а⟩: владыка луцкии Феодосий, панъ Монивидъ, панъ Юрша (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А при тои рєчи были свєдки наша ⟨ра⟩да: пан Монивид староста подолский и крєменєцкий, а пан Юри маршалок н⟨а⟩шь (Луцьк, 1444 *AS* I, 40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Монивидъ, Монивид, монниви(д)** (бл. 1392 *Р* 47; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138, 141; 1444 *AS* I, 40).

***МОНЇТА** *див.* ***МОНЄТА.**

МОНТИГИРДОВИЧЪ, МОНТИКГОРДОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были тые панове: панъ Петрашъ Монтикгордовичъ, маршалекъ земли Литовскои, панъ Судивой, намѣстникъ Ковенскій (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А при томъ были свѣдоки... маршалокъ земскій панъ Петръ Монтигирдовичъ, панъ Виленскій панъ Судивой (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Монтигирдовичъ** 1 (1492 *АЛМ* 31); **Монтнкгордовичъ** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106).

МОНТОВТОВИЧ *ч.* (5) *(особова назва):* мы кн⟨ѧ⟩зь Василей, кн⟨ѧ⟩зь Сємєн... сознаваєм...: дѣлили єсмо отчину свою промєж сєбє пєрєд паном Михайлом Монт⟨о⟩втовичом старостою Луцким (Луцьк, 1463 *AS* I, 54); а то свѣдомо паноу Михаилоу Монтовтович(оу), старостѣ Лоуцком(у) (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Монтовтович** (1463 *AS* I, 55; 1474 *AS* I, 69; 1475 *AS* I, 69); *дав. одн.* **Монтовтович(оу)** (1475 *AS* I, 71); *ор. одн.* **Монт⟨о⟩втовичом** (1463 *AS* I, 54).

***МОНѢТА** *див.* ***МОНЄТА.**

МОРДВИНА *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмиємоу... село по(д) каражиномъ мордвина, єще сєло понижє мордвина по(д) каражнномъ на доброуши гдє соу(т) крънициі (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* понижє **мордвина** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *зам. знах.* дали сєло ... **мордвина** 1 (1437 *Cost.* I, 541).

МОРДВИНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ былъ... Васько Дробишевичъ, а Мордвинъ Когановичъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мордвинъ** (1401 *АкВАК* III, 2).

***МОРЄ** *с.* (7) море: велики самодєржѧвнъи мл(с)ти бжн гнъ їо романь воєвода обладаѧ зємлєю молдавьскою о(т) планины до морѧ даль єсмь ис моимъ сынъми олєксанъдро н богданъ слузѣ нашему иванышю... за єго вѣрную службу г҃ сєла на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); и о(т) того сєла на низъ днѣстромъ до морѧ к зємли волоскои тѧгнєть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); А Сочавскоє мыто нигдє да нє платѣть, лише оу Сочавѣ, хотѣ бы за морєм ходили (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

ФОРМИ: *род. одн.* **морѧ** (1392 *Cost.* I, 7; 1393 *Cost.* I, 13; *Cost.* II, 607; 1433 *Р* 125); *ор. одн.* **морємъ, морєм, морє(м)** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).

***МОРЕВИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентина ижбы онъ бояръ нашихъ Смоленскихъ Бубна, а Дуденка Суморока, а Моревича земли моцно за себе забралъ, а съ того намъ жадное службы нѣтъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **Моревича** (1495 *АЛМ* 83).

***МОРИНО** *с.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* Сє язъ вєлнкыї кнѧ(з) дмитриї олгирдовичь... далъ єсмь сто(ї) бци гнидковича лукно... ї озєра ї моринє (б. м. н., 1336 *Р* 33).

ФОРМИ: *знах. одн.* **морино** (1386 *Р* 33).

! МОРИЧЬ *див.* **МОГОРИЧЬ.**

МОРОЗОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн(А)зю Василью осталсА город Збараж, а к тому села: Янковци... Морозовцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Морозовцы** (1463 *AS* I, 54).

***МОРОЗОВЪ** *прикм.* (1): продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши на имА крѣхаєв) а к тому сѣлищю зѣмли бортныє алѣкса(н)дро(в)ская игнато(в)ская а грицєва а морозова (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **морозова** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Пор. ***МОРОЗЪ.**

***МОРОЗЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы князь Семенъ Александровичъ дали есмо село Жердеву боярину нашому пану Андрѣю Морозови (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Морозови** (1459 *ЗНТШ* XI, 13).

***МОРОУНА** *ж.* (1) (*молд.* морун «білуга») білуга: мы Стєфан воєвода... знаменито чиннмъ... ожє... дали и потвердили єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ, да имают на каждїи год от нас по ї бочкы вина и два мажи рыби, єдьна мажа мороун а дроуга коропина (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

ФОРМИ: *род. мн.* **мороун** (1466 *BD* I, 105).

МОРХИНА *ж.* (1) *(особова назва):* василь окоуличъ даєть двѣ вєдрѣ медоу... гринь даєть вєдро мєдоу, морхина даєть двѣ вєдрѣ мєдоу (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *наз. одн.* **морхина** (бл. 1458 *P* 167).

МОРШАЛКО *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

***МОРЪШАЛКО** *див.* **МАРШАЛОКЪ.**

***МОРЬСКЫИ** *прикм.* (1) морський: А оли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имєє(т) быть а од(н)го права поживать абы (нє) были какъ морьскы(и) дивъ потребно єсть абы однакїи соудъ былъ какъ крако(в)скыи зємли (XV ст. *BC* 34 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **морьскы(и)** (XV ст. *BC* 34 зв.).

***МОСКВА** *ж.* (6) *(Велике князівство Московське)* Москва: А бори(с) в то(т) ча(с) на мо(с)квє бы(л) в по(и)маньи (Вільна, 1495 *ВМБС*); А што вскazалъ ижъ шлєть своєго посла до свата своєго до великого кнзя ивана васи(л)євича жадаючы абы г(с)дръ нашъ далъ єго послу добровольноє проєханьє чєрє(з) єго мл(с)ти панъства до москвы и о(т)толє засе до волоскоє земли и г(с)дръ єго мл(ст) велики(и) кнА(з) да(л) єго послу проєханьє чєрє(з) свою землю до москвы и отъто(л) засА до ихъ зємли до волохъ (б. м. н., 1496 *ОПВВД*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Москвы** (1496 *BD* II, 405; *ОПВВД; ПЧФГ* 35); *місц. одн.* **на москвє, мо(с)квє** (1495 *ВМБС*).

МОСКВЇЧЬ *ч.* (1) уродженець або житель Великого князівства Московського, Москвич в лѣто≠З В мца сє(п) ки прѣставися васьлиа москвїчь ивановъ снь ВсАково (Сучава, 1494 *ДБСН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **москвїчь** (1494 *ДБСН*).

***МОСКОВСКИИ** *прикм.* (20) *(який стосується Великого князівства Московського)* московський: а Ако ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) єсмо кнА(з) дмитрню московьско(м) и правду дали оужь ѣдє(м) н хоче(м) сА порожни оучинити тоѣ прав(д)ы про(т) абы коро(л) бы(л) бзпечнѣшии оу нашеи службѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *P* 43); И тако(ж) и сва(т) нашъ велики(и) кнзь московски(и) иванъ васи(л)євичъ тєсть вашеє мл(с)ти присла(л) до насъ свои(х) пословъ о томъ абы(х)мосА з вашею мл(с)тю пото(к)мєли и ми(р) вєчны(и) взАли (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60); маєть онъ съ тыми Єго послы єхати черєзъ нашо панъство до границы московъскоє... тоюжъ дорогою до волоскоє границы (Вільна, 1498 *BD* II, 412); И нашого посла послали єсмо посполъ зъ московъскимъ посломъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **московски(и), моско(в)ски(и)** (1496 *ПДВКА* 60; *ПСВВ* 192 зв.); *род. одн. ч.* **московъского, моско(в)ского** (1481 *BD* II, 365; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447, 448, 449); *дав. одн. ч.* **московьско(м)** (1388 *P* 43); *знах. одн. ч.* **московъского** (1499 *BD* II, 449); *ор. одн. ч.* **московъскимъ** (1499 *BD* II, 448, 449); *род. одн. ж.* **московъскоє** (1498 *BD* II, 412); *знах. одн. ж.* **московъскую** (1498 *BD* II, 412).

***МОСКОВЪКА** *ж.* (1) уродженка великого князівства Московського московка: Сє язъ кнАзь олєксанъдро володнмировнчь и своию кнАгинєю московъкою и своими дѣтми далъ єсмь десАтину с(с)тѣ (!) бцн оу лаврошевъ манастырь ис турцА оу вѣки (Лавращів, 1429 *P* 113).

ФОРМИ: *ор. одн.* **московъкою** (1429 *P* 113).

***МОСКОВЪСКИИ** *див.* ***МОСКОВСКИИ.**

***МОСКОВЬСКИИ** *див.* ***МОСКОВСКИИ.**

МОСОРЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* кн(А)зю Василью осталсА город Збараж, а к тому села: Янковцы... Мосорєвцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Мосорєвцы** (1463 *AS* I, 54).

МОСОРИ *мн.* (2) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* Ино мы тыє дворища мосори потвє(р)жаємъ єму си(м) наши(м) листо(м) вєчно и нєпорушно и єго жонє и и(х) дєтє(м) (Берестя, 1497 *ПКИП*).

ФОРМИ: *наз.* **мосори** (1497 *ПКИП*); *знах.* **мосори** (1497 *ПКИП*).

***МОСОРЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Я... дала єсми єму... имєнє... ограничоноє почонши посєрєд Мухотолок... по Стохот; Стохотомъ почєнши от Мосора половицею реки... аж до вєлицкого ставу по грєблю (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мосора** (1488 *AS* I, 242).

***МОСТ** *див.* ***МОСТЪ.**

!МОСТИРѢ *див.* **МОНАСТИРѢ.**

***МОСТЪ** *ч.* (18) міст (14): грань... отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а хотарь ємоу... по потокоу горѣ до моста драгомира бранищѣрєва о(т) того моста прости... на краи вышнєи доубровоу (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а иноє люди новыє а и тыє дають коли сА медъ родить а и тоутъ мостъ чинивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); Пани МихайловаА повєдила, ижъ за вєликого кнАзА Швитрикгайла коли мой пан сына крєстил оу пана ВасилА, Яцка, дозволил чєрез мост оу боудованє, оу дерево, сєножати єздит (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Я... дала єсми єму... имєнє.. ограничоноє почонши посєрєд Мухотолок рекою Лютицею до мосту и великому гостинцу... по Чортов Ставок (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242);

(назви мостів у Молдавському князівстві) мость Вєцин (1): А хотарь тои половина сєло... до Чорном потокоу оу мость Вєцин (Сучава, 1488 *BD* I, 356); мостъ гръланнчь (1): а хотары тѣмъ сєломь... на мость грьланичь (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135);

Любецкии мостъ (1) *див.* ***ЛЮБЕЦКИИ**; пиньскыи мостъ (1) *див.* **ПИНСКИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **мосту** 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1375 *P* 28; 1389 *PEA* I,26; 1473 *ШКН* 165; 1488 *AS* I, 242); **моста** 4 (1400 *DIR«A»* 433; 1473 *BD* I, 183); *дав. одн.* **мостоу** (1478 *AS* III, 17); *знах. одн.* **мостъ, мость, мост, мос(т)** (1366 *P* 14; 1420 *Cost.* I, 135; 1424 *Cost.* II, 956; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1478 *AS* III, 17; 1488 *BD* I, 356).

***МОСТЬ** *див.* ***МОСТЪ.**

МОТИШЄЩЇИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* а ми такожє єсми дали и потвєрдили нашємоу вѣрномоу бояриноу, паноу Шєфоулоу Чєрнатоу, тоє вишєписанноє сєло Мотишєщїи (Сучава, 1463 *BD* I, 74); ТАм мы... далї и потвердили єсми ємоу... села на имѣ... Чєрнъшєщїи... Мотишєщїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз.* **Мотишєщїи** (1463 *BD* I, 73, 74; 1468 *BD* I, 130); *знах.* **Мотишєщїи** (1463 *BD* I, 74).

МОТОВИЛОВО *с.* (1) *(назва земельної ділянки у Київській землі):* я всlчько боде(н)ковьский Исвоими де(т)ми... вызнаває(м)... н(ж)... продали єсмо пану мартнну кгасто(в)товичю сѣлища наши на имѧ крѣхає(в) а к томоу сѣлищю зѣмли бортныє алѣкса(н)дро(в)ская игнато(в)ская а грицева а морозова а оушако(в)ская а мотовилово (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мотовилово** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

МОТОЛОВИЧИ *мн.* (1) *(назва присілка у Київській землі):* а єщо къ грєжаномъ присєлокъ мотоловичи в томъ сєлє три слоуги а чєтыри данъники (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз.* **мотоловичи** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

***МОТОСЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потврѣдили єсмо имъ... села на кородѣ... обѣ части, и по тои сторонѣ, межи мотосєщи и межи витезєщи, єдно мѣсто о(т) поустини, да осадютъ сєло (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *ор.* **мотосєщи** (1448 *Cost.* II, 323).

МОТРОУНА *ж.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Матрона, *гр.* Ματρώνα, *лат.* Matrona) Мотря, Мотрона: мы алєксандрь воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тоти истинныи слоугы наши сынове стана лоукавєцкого, юриє и козма и сєстра ихъ мотроуна и сынове шербкови... слоужили намъ и(х) прєдкове правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1428 *Cost.* I, 201—202).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мотроуна** (1428 *Cost.* I, 202).

***МОХИЛА** [1] *див.* **МОГИЛА** [1].

МОХИЛА[2] *див.* **МОГИЛА** [2].

***МОХНАТЫИ** *прикм.* (1) ◇ л о з а М о х н а т а я *див.* ***ЛОЗА**.

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Мохнатую** (1430 *ГВКЛ* 8).

МОХОРИЦЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннїи наши слоуги... жаловали єсми их... дали и потврѣдили єсми им оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла... на имѣ... Шєрбєщїи... и Мохорицїи поничє оустїє Пожєрити (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз.* **Мохорицїи** (1495 *BD* II, 59).

***МОХОТОЛОКИ** *див.* ***МУХОТОЛОКИ**.

***МОХЪ** *ч.* (2) ◇ в є л и к и и м о х ъ *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 1.

ФОРМИ: *знах. одн.* **мохъ** (1458 *P* 167); *ор. одн.* **мхо(м)** (1458 *P* 167).

МОЦ *ж.* (30) (*стч., стп.* moc) **1.** *(реальні умови, засоби)* спроможність (5): тогды што на(м) єго мл(с)ть повєли(т) и чимь на(с) єго мл(с)ть пожалуєть... а мы тоє имаємь оучинити... по(д)лу(г) моци нашєи (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775); И коли боудет пана нашєго королѧ приказаниє... абыхомь єго милости помоч и послоушєнство оудилали... а мы имаємь оудилати... подлоуг моци нашєи (Сучава, 1468 *BD* II, 301); Також и... крал... и братїя єго... зємлю нашю молдавскоую... завжды, по их милости моци, боудоут боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

2. дійова сила, чинність (3): на инши час подобны имаєт єго милость дєн и мѣсце отложити, з моцью и бєз пороушєня *(в ориг.* пороушєна.— *Прим. вид.)* нинѣшного листоу и присѧгы нашои првимѣнєнної (Сучава, 1462 *BD* II, 285);

п р ы м о ц ы   з а х о в а т и (1) зберегти чинність: а заплативши заруки, предся сєс лист мои пры моцы захован быти маєт в кождого права (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

3. правомочне повноваження (4): а мы з нашимї паны з нашєю ра(до)ю маєть (!) того досмотрєти. а єсть лї ажє нє боудємъ тамъ тогды шєсть алюбо чєтыри намєнъ прїлоучаємъ соу(д)н алюбо по(д)соу(д)ковъ што имають тоую рє(ч) осоуди(т) нашєю моцью (XV ст. *ВС* 12 зв.);

w m o c y (чиїй) (1) в розпорядженні (чиєму): a wsiakije reczi ruchomyje, abo ne ruchomyje majet' byti w naszoj mocy (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); и м а т и м о ц ь (4), м о ц ь м а т и (1) *див.* **ИМАТИ** [2].

4. збройні сили (10): въ всєи покори и почєстъноc(т)н оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ томоу исномоу паноу нашемоу мл(с)тивомоу, паноу владиславоу, кролєви... и єго намѣстко(м) колко кро(т) боуде(т) потрѣбизна, на вѣкы вѣчнїи часы, съ всѣю нашєю моцїю и радою... на кажды ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); слюбоуєм... єго милости кролю и по том боудоучим и Короуни полскои и зємлѣм и панством єго милости помагати, головою нашєю н людми и моцами нашими, против каждомоу нєпрїятєлю кролѣ єго милости (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); Мы... Стєфан воєвода, сам своєю парсоуною, и съ оусєю нашєю моцю и зємлєю нашєю молдавскою... боудоум (!) єхати на тоурєцкого чъсарѣ (Гнрлов, 1499 *BD* II, 423);

п р и х о д и т и   м о ц ь ю (1) *див.* ***ПРИХОДИТИ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **моц** (1499 *BD* II, 420, 424); *род. одн.* **моци** 5 (1455 *Cost.* II, 775; 1457 *Cost.* II, 811; 1462 *BD* II, 285; XV ст. *ВС* 13 зв.; 1468 *BD* II, 301); *зам. ор.* съ оусєю своєю **моци** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *знах. одн.* **моць**, **моц** (XV ст. *ВС* 18, 19 зв.; *СЯ* 41 зв.; 1499 *BD* II, 424); *ор. одн.* **моцю, моцью, моцъю** 6 (1462 *BD* II, 285; XV ст. *ВС* 12 зв., 15; 1499 *BD* II, 420, 423); **моцєю** 2 (1499 *BD* II, 420, 422); **моцїю** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *місц. одн.* **по (в, w, при) моцы, mocy** 2 (1388 *ZPL* 104; 1475 *AS* I, 72); **моци** 1 (1499 *BD* II, 420); *ор. мн.* **моцами** 1 (1485 *BD* II, 372); **моцамы** 1 (1499 *BD* II, 423).

Див. ще ***МОЧЬ**.

МОЦНЄ, МОЦНѢ *присл.* (5) (*стч.* mocně, *стп.* mocnie) **1.** силою, насильно (1): И мы Бориса Семеновича пытали: маешь лн ты, Борисе, о томъ на него доводъ, штобы онъ нашн бояре забралъ моцне за себе съ имѣни, и намъ службы не было (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

2. твердо, непохнтно (4): а которыижь то листы и записы хочємъ... въ оусѣхъ члонцѣхъ и положєнїєхъ и оукладѣхъ... моцнѣ дєржѧти и ховатн вѣрно (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713); Тоє въсє... слюбоуємъ... Яноу Олбрахтоу... и братїям єго... моцнє и нєпороушєннє... имаємо дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

Див. ще **МОЦНО** 1, 3.

МОЦНО, МОЦЪНО *присл.* (10) (*стч., стп.* mocno) **1.** силою, насильно (8): А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентина, ижбы онъ бояръ нашихъ Смоленскихъ... земли моцно за себе забралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Жаловали намъ кнгни федоровая федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на... пана богдана сопежича рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымєиє(и) и(х) о(т)чинъны(х)... моцно бє(з) ка(ж)дого права (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... повєдаючы намъ... што жъ онъ зъ доконъчаньѧ своєго н крєстъного цєлованьѧ вамъ выступилъ и люди свои моцно вослалъ оу вашу землю и шкоды вамъ вєлнкии подєлалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. правомочно (1): тогды па(н) птрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѧ сєла тисмѧнчаны и тото(т)ъ розьиздъ прѧтєлю (так. — *Прим. вид.*) своєму пану ѧньчѣчєви зубрєви сєбє мѣсто моцно о добытьє и о страчѣньє (Галич, 1404 *P* 68).

3. твердо, непохитно (1): А симъ нашимъ листомъ потвєржѧємъ... и такы листы што коли єсмы дали и што єсмы сѧ ими записали и с нашими паны моцно, крѣпко и бєз порушєнья дєржѧти и полнити... во сємъ (!) положєнїю и во всѣхъ словѣхъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

Див. ще **МОЦНЄ**.

***МОЦНЫИ** *прикм.* (7) (*стч.* mocný, *стп.* mocny) **1.** могутній (4): ино оузрѣвши нєвинность мою вєлимужнии (!) панови (!) свѧтоѣ коруны польскоѣ... выбавили мѧ... моцною рукою свѧтоѣ коруны польскоѣ ис того ѧтсва (так. — *Прим. вид.*) (Кременець, 1434 *P* 130); ино оузрєвшо (!) нєвиность мою вєлємужнии панове свтоє коруны полскоє...

выбавили мѧ... моцною рукою свтоє коруны польскоє ис того нѧтъства (Черняхів, 1435 *Р* 132); И тогды крал вышеписанныи и съ єго милости братїями... имают нам помочи съ въсєю их моцєю и силамы их моцнимы, абыхмо добывали опєт засѣ нашю очизну землю молдавскоую (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

2. законний, правомочний (2): а заплатившы тую вину, предся сяя моя продажа у всякого права маеть быти моцна (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); мы хочємь бє(з) оураза бы того хто тыи свєткы вєдѣ жебы соудья свидє(ч)ство и(х) прїнѧ(л) а ихъ свїдє(ч)ство моцно (XV ст. *ВС* 20).

3. непохитний, стійкий (1): мы также... обицоуєм... при тоумъ то паноу и паноу владиславоу, кролѣ полскомоу... оуставичнє, пороушныи (!) моцнии, вичнїє остати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **моцнєго** (1499 *BD* II, 421); *наз. одн. с.* **моцно** (XV ст. *ВС* 20); *наз. одн. ж.* **моцна** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); *ор. одн. ж.* **моцною** (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132); *наз. мн.* **моцнии** (1436 *Cost.* II, 702); *ор. мн.* **моцнимы** (1499 *BD* II, 422).

***МОЦОКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* вѣра господствами вышє писаного александра воєводы... вѣра пана моцока дворника (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **моцока** (XV ст. *НРРГ*).

МОЦНѢ *див.* **МОЦНЄ.**

***МОЦЪ** *див.* **МОЦ.**

МОЦЪНО *див.* **МОЦНО.**

***МОЦЬ** *див.* **МОЦ.**

***МОЧ** *див.* **МОЧИ.**

***МОЧИ** *дієсл. недок. і док.* (157) **1.** *(мати змогу)* могти (44): ажє самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што жє оуложать єго оу вину, хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *Р* 6); а што може причинити болшє межи тьми вжитки то на своє полѣпшѣньє яко жь торговлѧ исталасѧ (Львів, 1370 *Р* 18); тогды па(н) птрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѧ села... Аньчєви зубрєви сєбє мѣсто моцно о добытьє и о страчѣньє (Галич, 1404 *Р* 68); н такожъ дали єсми ємоу одноу пасикоу... на имѧ воробиєва пасика и такожъ варє гдє имє(т) мочи поставити соби млины на котовцѧ, онъ да постави(т) боу(д) колко (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); а є(с)ли жє нє могоуть вси(х) соудо(в) осоудити того днѧ тогды хочємь то(г) абы... дроугого днѧ соудъ скончанъ тако(ж) полоуднѧ (XV ст. *ВС* 13); Лишє, божє того нє даваи, боудєм ли тогдн оу котороИ нємоци, та нє мочи мєм самы єхати заєдно з ними, он бы тогди имал єхати заєдно с ними сынь наш Богдан воєвода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

бути спроможним (21): па(н) ивашко дѣдошнцкии нє моглъ очистити листовь своихь (Зудечів, 1413 *Р* 83); а ваша мл(ст) можєтє само порозумєти як боудоуть мыслити вашє(и) мл(с)ти и приятєли и нєпрыятєли (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.);

бути здатним (1): И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: вѣдаешь ли на мене што, мовъ теперь передъ господаромъ е. м. и я ся радъ того всего передъ е. м. справить, а потомъ ты можешь пріятелей моихъ направити або накупити на мене (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

2. *(мати право)* могти (76): а за избѣга можєть єго добыти и выдати (б. м. н., 1352 *Р* 6); I tez moh by... wziati imenem zastawy, wsiakije reczi, kotoryje by byli jemu zastawenу (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь и своєю братьєю... ижь оу тои половици дѣднины... што... купилъ панъ кола нь можь(т) габати фнль а ни єго братьѧ (Галич, 1409 *Р* 74); можєть собѣ полѣпшивати и росширивати и осадити и примножити (Київ, 1433 *Р* 119); а такожє нїкто николи на вѣкы никотори(м) привилиє(м) да нє можє(т) добнвати на сиє нашє прнвилїє (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); и мы тую зє(м)лю чыгирєвщину богдану єсмо присудили за(н)жє нємогуть татаровє зє(м)ль свои(х) продава(ти) вѣчно бє(з) призволєньѧ о(т)ца нашого (Вільна, 1495 *ВСоб.*); Коли мти оу дѣтєи оумрє(т) опѣка(л)нїкъ и(х) нє можєть дѣди(ч)ства прода(т) ани граничи(т) доколѣ дѣти прїидоуть лѣ(т) до розоумоу (XV ст. *ВС* 35); и єстли похочєтє ваша мл(с)ть ми(р) и записъ к намъ вдєлати намъ г(с)дръ нашъ вєлє(л) до сєбє о томъ вєдати дати... ачъ пакъ хотѧ и ты(х) пословъ о(т) сєбє о(т)поустилъ будє(т) и о(н) ихъ наза(д) можє(т) к собє вє(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

3. *(у сполуч. з інфінітивом — вказує на ймовірність, можливість дії, вираженої ним)* могти (15): то всє єсмо потвєрдили... со всѣми оужитки што нынѣки сут, и потом могуть быти (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а далъ єсмь єму... со всѣми оужитки, што нинѣки могуть быти (Бохур, 1377 *Р* 24); а тыє зємли продалъ єсми... со всѣми ужитки, которыє нинѣчи суть или напотомъ могуть быти (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); И такиж потвєржаєм слюбоуєм и обєцѣєм, иж... старыи записы... которыи... могли бы быти, а противкоу паноу нашємоу кролю... тоты записы оумарѣмо тым то листомъ (Сучава, 1462 *BD* II, 285); н мы... ємоу имѣнє... даємъ... зо всими доходи которыи ... и потомъ... розумом або мудростю ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨ѣ⟩чєскою могут розмножєны быти (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *теп. 2 ос. одн.* **можешь** (1495 *АЛМ* 84); *3 ос. одн.* **может, можетъ, możėt, mozet** 15 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1411 *Cost.* II, 638; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1458 *BD* I, 24; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1492 *АЛМ* 30 і т. ін.); **можє(т)** 15 (1445 *Cost.* II, 236; XV ст. *ВС* 5 зв., 8 зв., 15 зв., 33 зв., 38; *ИК; СЯ* 39 зв., 40; 1496 *ПДВКА* 61 і т. ін.); **можєть, мо(ж)ть** 30 (1352 *Р* 6; 1433 *Cost.* I, 359; 1437 *Р* 136; 1445 *Р* 150; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *Р* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; XV ст. *ВС* 8; 1462 *BD* II, 293 і т. ін.); **можь(т)** 1 (1409 *Р* 74); **можє** 1 (1370 *Р* 18); *1 ос. мн.* **можємъ, mozem, можє(м)** (1352 *Р* 6; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1435 *Cost.* II, 679); *2 ос. мн.* **можєтє** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1493 *ПОСВВ* 152; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); *3 ос. мн.* **могоуть** 14 (1361 *AGZ* 6; 1370 *Р* 18; 1377 *Р* 24; 1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89; 1451 *АкЮЗР* II, 106; XV ст. *ВС* 13, 26, 26 зв.; 1495 *ВСоб.* і т. ін.); **могутъ, могут, mohut, могоу(т)** 8 (1413 *GL* 48; 1432 *ДГВІН;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *ВС* 7, 26, 36; 1499 *AS* I, 118); **! моугоуть** 1 (1418 *Р* 89); **могоу** 1 (XV ст. *ВС* 9); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми могъ** (1481 *BD* II, 364); *3 ос. одн. ч.* **могъ, мо(г)** 2 (1389 *PEA* I, 27; 1464 *DIR«A»* 517); **моглъ** 5 (1404 *Р* 68; 1455 *Cost.* II, 561; XV ст. *ВС* 27; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 275); **могль** 3 (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1430 *Р* 116); *3 ос. мн.* **могли** 1 (1418 *Cost.* I, 127); **моглы** 1 (1467 *BD* II, 297); *майб. 1 ос. одн.* **мочи имоу** (1415 *Cost.* I, 122); *3 ос. одн.* **мочї имєт, мочї имє(т)** 4 (1434 *Cost.* I, 386; 1456 *ЭСФ; Cost.* II, 569); **имєтъ мочи** 1 (1420 *Cost.* I, 135); **имє(т) мочи** 1 (1443 *Cost.* II, 120); **моч мєтъ** 1 (1445 *Cost.* II, 726); *1 ос. мн.* **мочи мємъ, мочи мєм** 2 (1445 *Cost.* II, 726; 1499 *BD* II, 423); **мо(ч) мє(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **мо(ч) имє(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **будє(м)... мочи** 1 (1411 *Cost.* II, 638); **! боудоум мочи** 2 (1499 *BD* II, 420, 424); **мочї имє(м)** 2 (1456 *ЭСФ*); **мочи моум** 1 (1499 *BD* II, 423); *3 ос. мн.* **мочи иму(т), мочї имоут** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1453 *Cost.* II, 462; 1458 *BD* II, 262); *бажс.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **єстли бы... мог** (1494 *AS* I, 101); *3 ос. одн. ч.* **moh by** 1 (1388 *ZPL* 103); **jestliby moh, jestliby... moh** 2 (1388 *ZPL* 106); **моглъ ли бы** 1 (XV ст. *ВС* 19); **што бы моглъ** 1 (1399 *Р* 59); **бы... моглъ** 1 (1456 *ЭСФ*); **абы... могль** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **щоби... моглъ** 1 (1466 *BD* I, 106); *3 ос. одн. с.* **бы(х) сѧ... могло** (1457 *Cost.* II, 810); *1 ос. мн.* **абыхо(м) могли, абыхо(м)... могли** 3 (1456 *ЭСФ;* 1457 *Cost.* II, 810); **щобихми... могли** 1 (1448 *Cost.* II, 305); **абыхмо могли** 1 (1496 *BD* II, 402); **быхмо могли** 1 (1499 *BD* II, 449); **быхо(м) могли** 3 (1457 *Cost.* II, 809, 810); **бы ...моглы** 1 (1499 *BD* II,

421—422); **бы могли** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *3 ос. мн.* **бы могли** 2 (1457 *Cost.* II, 809, 810); **могли бы** 1 (1462 *BD* II, 285); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... може(т)** (1445 *Cost.* II, 236; 1464 *DIR«A»* 517).
Див. ще ***ОУЗМОЧИ.**

***МОЧИЛО** *ч.* (1) *(копанка, озерце, взагалі місце для мочіння конопель, льону)* мочило: а тако єму дає(м) и дали єсмо со млины с полми, съ рольѧми, съ сѣножатми съ луками съ паствами съ водами, и съ ихъ истоки, съ рѣками съ потоки съ крѣницѧми съ ставы съ озеры съ мочилы со всѧки(м) — текучи(м) и стоѧчи(м) водами (б. м. н., 1424 *Р* 100).
ФОРМИ: *ор. мн.* **мочилы** (1424 *Р* 100).

***МОЧЇ** *див.* ***МОЧИ.**

***МОЧЬ** *ж.* (5) **1.** *(реальні умови, засоби)* спроможність (2): тогды коли на(с) обошлють и оупомѧнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ последнии, имамы помагати подлу(г) всеѣ нашеѣ мочи, противу всѣхъ ихъ неприѧтелии (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).
2. правомочне повноваження (1): а мы именемъ и моча вши(х) землѧнъ его повелѣниемъ его ислюбуемы за него и за его дѣти иже со всею своею землею и с городы вѣре(н) буде(т) королеви (Лучиця, 1388 *Р* 39).
3. збройні сили (2): мы панове и боѧре землѣ молдав(с)кои ... слюбуюмъ и слюбили есми... велебному кролеви, володиславу... верным быти и помагати со всею нашею (м)чью... противъ кролѧ оугорьского, противъ воеводы басарабьского, противъ турковъ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).
ФОРМИ: *род. одн.* **мочи** (1395 *Cost.* II, 612, 613); *ор. одн.* **мочью, (м)чью** 2 (1395 *Cost.* II, 612); **моча** 1 (1388 *Р* 39).
Див. ще **МОЦ.**

МОШЕНКА *ч.* (2) *(особова назва):* А на то послуси кнѧзь юрьни глѣбовичь белзьскии... панъ петръ мошенка (Львів, 1368 *Р* 16); а се бояре пѣтръ мошенка ходко лоеви(ч)... то вшитко свидци (Львів, 1370 *Р* 18).
ФОРМИ: *наз. одн.* **мошенка** (1368 *Р* 16; 1370 *Р* 18).

МОШЕНСКИЙ [1] *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были... пан Ромейко, а пан Михайло Мошенский (Київ, 1437 *AS* I, 34).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Мошенский** (1437 *AS* I, 34).

***МОШЕНСКИИ** [2] *прикм.* (2) ◇ **лѣсъ мошенскни** *див.* **ЛѢСЪ.**
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **мошеньского** (1440 *Р* 142); *ор. одн. ч.* **мошенски(м)** (1440 *Р* 142).
Пор. ***МОШНОЕ** [1], ***МОШНОЕ** [2].

МОШЕНЧИЧЬ *ч.* (6) *(особова назва):* а се ѧзъ па(н) петрашь староста галицкый и снѧтинскы свѣдочю (!) то своимъ листомъ... иже пришедъ перед мѧ васко мошенчичь и позвалъ коундрата борсничѧ о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *Р* 65); а свѣдци цнин панове... па(н) васко мошенчи(ч) ива(н) черноусови(ч)... им же честь и вѣра лежить (Львів, 1412 *Р* 81); А при то(м) были свѣдцї па(н) дмитръ ходоровьскыи... па(н) яцко мошенчичь (Зудечів, 1430 *Р* 116).
ФОРМИ: *наз. одн.* **мошенчичь** 4 (1401 *Р* 65; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116); **мошенчи(ч)** 2 (1412 *Р* 81; 1421 *Р* 94).
Див. ще ***МОШОНЧИЧЬ.**

***МОШЕНЬСКИИ** *див.* ***МОШЕНСКИИ**[2].

***МОШКЕВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* Ино мы того чоловека Лазарка Мошкевича из его сынъми, из его братаничи дали ему из данью и со всими ихъ землѧми пашными и бортными (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Мошкевича, Мошъкевича** (1496 *АЛРГ* 71).

***МОШНА**[1] *ж.* (3) (*цсл.* мошьна) калитка, гаманець, капшук: Мартинъ жалова(л) на микоулоу колї ора(л) своє полѧ тогды оупоустїлъ мошьноу а в неи три ско(т)ци микоула сеючи тоє полѧ и нашолъ тоую мошноу с тыми гро(ш)ми марти (!) оупомина(л) абы ємоу верноулъ а о(н) то(г) прелъ мы сказоуємь микꙋле самомоу о(т)прїсѧчь и(ж) не вѣда(л) ты(х) гро(ш)и ани мошны (XV ст. *ВС* 32).
ФОРМИ: *род. одн.* **мошны** (XV ст. *ВС* 32); *знах. одн.* **мошноу, мошьноу** (XV ст. *ВС* 32).

***МОШНА**[2] *ж.* (2) *(назва маєтку в Київській землі):* Жаловалъ намъ князь Костентинъ Крошинскій на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татемъ... абыхъ я семь волостей твоеи милости... закралъ безъ данины отца вашое милости и вашое милости... и тежъ абыхъ переималъ былъ въ него въ Мошне (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).
ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Мошне** 1 (1495 *АЛМ* 83); **въ Мошнѣ** 1 (1495 *АЛМ* 83).

МОШНИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а се бортници пашко бортикъ (!) и съе мелина юрко мошничь (Львів, 1370 *Р* 18).
ФОРМИ: *наз. одн.* **мошничь** (1370 *Р* 18)

***МОШНОЕ**[1] *с.* (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* А коу томому придаль есми на тоую цр̃квь островь мошное (Перевали, 1440 *Р* 142).
ФОРМИ: *знах. одн.* **мошное** (1440 *Р* 142).

***МОШНОЕ**[2] *с.* (1) *(назва озера у Волинській землі):* А коу томому придаль есми на тоую цр̃квь островь мошное и озеро *мошное* (Перевали, 1440 *Р* 142).
ФОРМИ: *знах. одн.* **мошное** (1440 *Р* 142).

***МОШОНКА** *ж.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги... и Тополного, и Мошонки, и Свинки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).
ФОРМИ: *род. одн.* **Мошонки** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***МОШОНЧИЧЬ** *ч.* (3) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи премыски и офанасѣи владыка премыски... юрьи мошончи(ч) бра(т) его васко... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кроле(м)... с однои строны межи панею ѧдвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсие... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) воднла(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); А се я панъ Васко Мошонъчьчи (!) свѣдчю то своѣмъ листомъ... оже оузѧлъ есмъ оу пана Ивашка сто купъ оу Гулевича (Львів, 1421 *Р* 92).
ФОРМИ: *наз. одн.* **мошончи(ч)** 2 (1404 *Р* 70; 1415 *Р* 87); ! **Мошонъчьчи** 1 (1421 *Р* 92).
Див. ще **МОШЕНЧИЧЬ.**

! **МОШОНЪЧЬЧИ** *див.* ***МОШОНЧИЧЬ.**

***МОШЪКЕВИЧЪ** *див* ***МОШКЕВИЧЪ.**

***МОШЬНА** *див.* ***МОШНА**[1].

***МОЩАНИЦА** *див.* **МОЩЕНИЦА.**

МОЩЕНИЦА *ж.* (7) *(назва поселення у Волинській землі)* Мощаниця: жаловал перед нами пан Федко Канцлер... на Данила на Волошка, а рек: ты седишъ на моей земли на стоупенской, на Мощаницы (Ступно, 1444 *AS* I, 41); На Мощеницы не надобе Въ Степани одъ верхового а одъ пѣшого не надобе, коли водою провадятъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Мощеница** (1444 *AS* I, 42); *знах. одн.* **Мощеницоу** (1444 *AS* I, 42); *місц. одн.* **на Мощеницы** 2 (1444 *AS* I, 42; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **на Мощаницы** 2 (1444 *AS* I, 41, 42).

***МОЩИ** *мн.* (1) (*цсл.* мощи) мощі: г(с̃)и помози рабу своему юрью болковичю создавшему цр̃квь и олтарь ст̃аго архиерѣя х(с̃)ва николы перенесѣнье ч(с)тныхъ его мощии с̃ну своему валфромѣю (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8).
ФОРМИ: *род.* **мощии** (бл. 1350 *Р* 8).

МОЩОНА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі):* и мы... даемъ и дали есмо... Сенио село, данное со всимъ, што къ нему слушаеть здавна въ гранѣхъ, какъ се в собѣ маеть сама отчина, въ грани Хобовщина отъ Шупкова... а отъ Яблонна Лескова, отъ Моквина Гурба, а Мощона Прожоръ, и во всихъ его границахъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Мощона** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

МОЯНЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Моисии, *гр.* Μωυσῆς, *гебр.* Mōšeh): мы иліа воєво(д)... чини(м) знамєнито... ожє тотъ ис(т)иныи слоуга и болѣринъ нашъ вѣрныи, панъ жоуржъ моянъ слоужилъ намъ право и вирно (Сучава, 1439 *Mih.* 205).

ФОРМИ: *наз. одн.* **моянъ** (1439 *Mih.* 205).

МОЯТИНИ *мн.* (3) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... єще силище поу(д) (sic.— *Прим. вид.*) мъятинами гдє роужи(ч) сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541);

вишнїи моятини (1) *див.* **ВЫШНІИ;** нижнїи моятини (1) *див.* **НИЖНЇИ.**

ФОРМИ: *наз. зам. род.* оу... **моятини**, оу... **мояти(н)** (1437 *Cost.* I, 541); *ор.* **мъятинами** (1437 *Cost.* I, 541).

МРОЧКО *ч.* (2) (*особова назва*): А при томъ былъ... панъ Михайло Дробишъ, а Мрочко (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А при том моємъ записном листу был... Сенко Простоупчичь, Пронко, а Мрочко (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мрочко** (1401 *АкВАК* III, 2; 1487 *AS* I, 239).

МРЪЗА *див.* **МЫРЗА.**

***МСТИСЛАВЛЬ** *ч.* (2) (*назва міста у Віленському воєводстві*) Мстиславль: Данъ во Мстиславли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *місц. одн.* **во Мстиславли** (1500 *АСД* II № 3).

***МСТИСЛАВОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ и инные села наданье святой Пречистой Володимерское епископии, осмотрели въ томъ светомъ евангелии (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мстиславовича** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

МСТИТИ *дієсл. недок.* (2) (кому, на кого) мстити (кому), мститися (на кому): chotiab pak ty chotiel peremirya toho s szwitrykhayłom, no my tebe ne prypustym a tych obid nikak ne mozem na sebe położyty, sztobychmo im ne mstyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а мы єще слюбили имъ мстити на и(х) ворого(в), що мо(ч) имє(м) наиболшє досѧгнути (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *інф.* **мстити** (1457 *Cost.* II, 809); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **sztobychmo... mstyli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

***МСТИШИН** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Мстишин: и я... записую матце своей пане Анне Немириной: Мстишин, Полганов, Коршево (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Мстишин** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

МОУДРИЧКА, МѪНДРИЧКА *ч.* (8) (*особова назва, пор.* Мындрѧ): мы алєксандръ воєвода ... знаємо чинимъ... ожє тотъ истинныи слуга и бояринъ нашъ панъ Балица мудричка служилъ пєрєжнїимъ господарємъ и оцю нашему правою н вѣрною службою (Сучава, 1403 *RS* 338); а на то є(ст) вѣра ...пана мѫдрички (Сучава, 1428 *Cost.* I, 233).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мудричка, мудри(ч)ка** 2 (1403 *RS* 338; 1421 *Cost.* I, 142); *зам. род.* вѣра пана **му(н)дричка, мѫндричка** 2 (1420 *Cost.* I, 136; 1423 *Cost.* I, 157); *род. одн.* **мѫдричкы** (1426 *BAM* 22; *Cost.* I, 182; 1428 *Cost.* I, 233); *знах. одн. зам. род.* вѣра пана **мудри(ч)ку** (1422 *ДГОБ*). *Див. ще* ***МАНДРИЧКА.**

***МУДРОСТЬ** *ж.* (2) мудрість: блгоізволениемъ мудртію бга оца всемогущаго по(д)писана бысть сия капли⟨ца повелѣні⟩емъ великодержавного короля пресветлого казимира (Краків, 1478 *ОБРН* 130); и мы ємоу... имѣнє... даємъ.... зо всими доходы и зо всими потрєбами, которыи... которымъ коли обычаємъ съ стародавна прислухали и нинє сут и потомъ, которымколвє розумом або мудростю ч⟨є⟩л⟨о⟩ı ⟨ѣ⟩ческою могут розмножєны быти (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мудростю** 1 (1499 *AS* I, 118); **мудртію** 1 (1478 *ОБРН* 130).

***МОУДРЫИ**[1] *прикм.* (2) мудрий, розумний: знаменитосто чинимы... иже мы рєм інъ воєвода молдавськии... з доброı и з мудроı рады своıхъ слугъ и пановъ нашихъ... слюбили єсми и слюбуємъ... вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Моудрым и племєнитым и въсѣкои чести достоиным нам жє драгим приѧтєлєм, въсѣмь Брашовѣномь (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **мудроı** (1393 *Cost.* II, 607); *дав. мн.* **моудрым** (1475 *BD* II, 336).

***МОУДРЫИ**[2] *прикм.* (1) (*майстерно вироблений*) тонкий: Почєнши гдє єстъ головноє мыто, на складѣ оу Соучавѣ... от крамных рѣчеи, що соут розмаити рѣчи, почєнши полотно литовскоє и кросєнскоє и моудроє, и от бархатоу... щобы платили... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **моудроє** (1460 *BD* II, 273).

МОУЖ *див.* **МОУЖЬ.**

***МОУЖАБОИСТВО** *див.* ***МОУЖЄБОИСТВО.**

***МОУЖАТКА** *ж.* (1) (*стч.* mužatka, *стп.* mężatka) заміжня жінка: мы оуставлѧємь моужамъ запи(с) ро(ч)ный а оудовамъ за шесть лѣ(т), а моужа(т)комъ за дѣсѧ(т) лѣ(т) (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *дав. мн.* **моужа(т)комъ** (XV ст. *BC* 33).

***МОУЖЄБОИСТВО** *с.* (11) (*стч.* mužebojstvo/mužobojstvo, *стп.* mężobójstwo) убивство: Во дав'ны(х) часо(в) обычаи бы(л) коли кмє(т) кмѣтѧ забнлъ тогды дав'шї трн гривъны гро(ш)и бы(л) пороженъ моужабоиства алє то нє было досыть за тоую простоупкоу мы оуставлѧємь за тоє моужобо(и)ство городоу томоу ӣ гривны а прїятєлємь ближьнимь шесть гривєнъ (XV ст. *BC* 24).

ФОРМИ: *род. одн.* **моужабоиства** (XV ст. *BC* 24); *знах. одн.* **моужєбоиство** 4 (XV ст. *BC* 24, 33); **моужобо(и)ство** 1 (XV ст. *BC* 24); **моу(ж)боис(т)во** 1 (XV ст. *BC* 33); **моу(ж)оубоиство** 1 (XV ст. *BC* 24 зв.); **! моужоиство** 1 (XV ст. *BC* 24); *місц. одн.* **о моужєбоиствѣ** 1 (XV ст. *BC* 7); **о моу(ж)бо(и)ствє** 1 (XV ст. *BC* 8 зв.).

***МУЖИКОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): што жє мишь мужикови(ч) держалъ та дворища оу тѣшькови(ч) королювъ слуга и мы єсмы тому исному мишеви... дали єсми фєцєви(ч) дворищє и бугданъчича оу новосѣльцехъ на вѣки... за єго дворища (Перемишль, 1390 *P* 175—176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мужикови(ч)** (1390 *P* 175).

МУЖИКЪ *ч.* (2) (*особова назва, стп.* Mężyk): а при то(м) свѣдци были кнѧзь ѧнъ арцибискупъ льв(овс)ки па(н) м(... —*Прим. вид.*)жи(к) из дубровы (Медика, 1415 *P* 87); Мы воицехъ з бжнеи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскни... янъ мужикъ з дубровы лвовскии воєводы марцинъ с лавска познанскии... слюбуємы и слюбили єсмы... воєводамъ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мужикъ, м⟨...⟩жи(к)** (1415 *P* 87; 1433 *P* 122).

МУЖИЛО, МОУЖЫЛО *ч.* (7) (*особова назва*): Мы панъ моужыло боучацски(н) староста снятински(н) па(н) бартошъ боучацски(и) староста по(д)лски(и) посполиты(и) Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж) ... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мешканє (Снятин. 1454 *P* 162—163); и тн(ж) слюби(л) на(м) млы отецъ, па(н) мужило, быти ка(ж)дому нашмоу (*в ориг.* нєшмоу.— *Прим. вид.*) нєпрятєлю нєпрїатє(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Мы слюбоуємь... перед паном Камєнецким паном Моужилом, старостою Снѧтинским и Коломыиским (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мужило** 3 (1457 *Cost.* II, 808, 809, 810); **моужыло** 1 (1454 *P* 162); *род. одн.* **мужила** (1455 *Cost.* II, 769; 1457 *Cost.* II, 809); *ор. одн.* **Моужилом** (1462 *BD* II, 292).

***МОУЖНИИ** *див.* ***МОУЖЬНИИ.**

***МОУЖОБОИСТВО** *див.* ***МОУЖЄБОИСТВО.**

! МОУЖОИСТВО *див.* ***МОУЖЄБОИСТВО.**
***МОУЖОУБОИСТВО** *див.* ***МОУЖЄБОИСТВО.**
МОУЖЪ *див.* **МОУЖЬ.**

***МОУЖЫКЪ** *ч.* (1) *(феодально залежний селянин)* селянин, мужик: виделосе намъ и паномъ раде нашо(и) штожъ по всєму великомоу кня(з)ствоу нигдє па(н)скии моужыки лововъ своихъ нємають (Вільна, 1499 *ВФ*).
ФОРМИ: *наз. мн.* **моужыки** (1499 *ВФ*).

МОУЖЫЛО *див.* **МУЖИЛО.**

МОУЖЪ, МОУЖЪ, МОУЖ *ч.* (57) **1.** *(дружина)* чоловік, муж (46): Про то я... записала есми по души моего мужа, небощика князя подлугъ слова мужа своего, къ манастыру Светого Спаса двѣ корчмы вольныхъ у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); що бы имъ оурикь съ оусѣмъ доходомъ и дѣтємъ єго що имаєть и дѣтємъ настинымъ що съ добръчино(м) и сноу єи що є(ст) о(т) дроуга єи моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); Се я пани Вохнова пани Мария... а даю и дала есми ... дотце своей панънє Матрухънє мужа своего дидину и отчину, селце на имя Ставокъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); О женє которои моужъ оумрє(т) а причомъ маеть заста(т) (XV ст.*ВС* 31 зв.); и Бори(с) рєкъ бы(л) в жоны моєє на єє вѣно запи(с) што є(и) му(ж) єє пе(р)вы(и) записа(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*);
м о у ж а п о н А т ь (2) вийти заміж: коли(ж) моу(ж) оумрє о(т) жены... а хочє(т) ли иньшего моужа понА(т) тогды... дѣтємь очина всє испо(л)на прїидѣ(т) (XV ст. *ВС* 31 зв.); м о у ж а о у з А т ь (1) вийти заміж: мы сказоуємь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї опѣкальнїка своєго имєєть собѣ моужа оузА(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.).
2. *(мужчина)* чоловік (1): даємъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ... и(ж) хто будє(т) ва(с) (!) держа(т) челА(д) нємецкую мужє(в) ли жоно(к) ли робАт ли бы єстє при нашеи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).
3. *(знатна людина)* муж (2): а да(н)н сєи листъ чєрєз руки велѣбно(г) мужа донина подканцлѣрєго кролевства (по)лско(г) (Медика, 1415 *P* 87); а кому сѣ оузри(т) кри(в)да на ты(х) люди, а о(н) да ищє(т) и(х) прА(д) старицѣ (!), алибо прА(д) свои моужи, иного су(д)цѣ да нє имаю(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462).
4. *(лише у мн.)* люди (5): Swidoczno budeth kaszdomu kto koły nasziy list vzozdrith... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszczizni derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48); пытали єсмо Старыхъ боярь и мужєи старыхъ што была землА о(т)шла о(т) склѣнА къ блудову оу дєсАтину (Луцьк, 1445 *P* 150); Мы пытали пани Василевое, єстли в тебе єщо люди? Она поставила боАр, моужей многих, которыи перед нами поведили:... на том хочем... присАгноути (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).
ФОРМИ: *наз. одн.* **мужъ, моужъ** 7 (1401 *АкВАК* III, 2; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1487 *РИБ* 437; XV ст. *ВС* 31 зв.; 1494 *РИБ* 560); **мужь, моужь** 7 (1487 *AS* I, 239; XV ст. *ВС* 8; *СЯ* 9, 40, 41); **моуж, моу(ж), му(ж)** 6 (1487 AS I, 239; 1490 *ЗХП*; XV ст. *ВС* 31 зв.; 1495 *ВМБС*); *род. одн.* **моужа, мужа** (1401 *АкВАК* III, 2; 1415 *P* 87; 1427 *Cost.* I, 196; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1489 *AS* I, 89; 1494 *РИБ* 560, 561; XV ст. *СЯ* 41 зв.; 1495 *ВМБС*); *дав. одн.* **моужоу, мужу** 3 (1489 *AS* I, 89; 1490 *ЗХП*; 1494 *РИБ* 560); **мужєви** 1 (1487 *AS* I, 239); *знах. одн.* **моужа, мужа** (1401 *АкВАК* III, 2; XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 41 зв.; 1489 *AS* I, 89; 1490 *ЗХП*); *ор. одн.* **моужємъ, мѫжємь** (XV ст. *ВС* 21 зв.); *місц. одн.* **прї моужи** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *наз. мн.* **моужєвє** 1 (XV ст. *ВС* 33); **muzowe** 1 (1413 *GL* 48); *род. мн.* **мужєи, моужєи** 3 (1445 *P* 150; 1478 *AS* III, 17); **мужє(в)** 1 (1447—1492 *ЛКНКВ*); *дав. мн.* **моужомъ** (XV ст. *ВС* 33); *знах. мн.* **моужей** (1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **моужми** 1 (1438 *DBAc* 27); **моужи** 1 (1453 *Cost.* II, 462).

***МОУЖЬНИИ** *прикм.* (3) чоловіків (1): Мы сказоуємь по смрти моужьнє женє только вѣно оузА(т) а остатокъ всего имєнїя дѣтємь воздасть (XV ст. *СЯ* 40);
н є в ѣ с т а м о у ж н а (2) *див.* **НЄВѢСТА.**
ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **о (по) моужнє, моужьнє** (XV ст. *ВС* 6 зв., 21; *СЯ* 40).

***МОУЖЬЧИНЪКА** *ч.* (2) хлопець: Коли прїгодить нєкоторомоу оцоу дроую (!) жону понАть а имєють с нєю дѣвкы а с первою жоною моужьчинькы тогды снвє по смрти оцѣвѣ мають дѣвъкы замоу(ж) выдать по(д)лоугъ обычая зємьско(г) (XV ст. *СЯ* 41).
ФОРМИ: *знах. мн.* **моужьчинькы** (XV ст. *СЯ* 41); *дав. мн.* **моужьчинъко(м)** (XV ст *СЯ* 40 зв.).

***МОУЖЬЧИНЬКА** *див.* ***МОУЖЬЧИНЪКА.**

***МУЗСКИИ** *прикм.* (6) чоловічий: О панє(х) алюбо о панна(х) которыи(ж) позывають ко(г) алюбо которыи панєи и панєнъ бытность длА крепостї и(х) вынєты соуть о(т) збора лю(д)ска(г) и моузького абы нє мєлї оутїскоу моузьско(г) (XV ст. *ВС* 12); а какъ зъ нихъ одинъ зомретъ а не зоставитъ по собе сыновъ и щадковъ музского полу то его половица того села Осекрова на того маетъ спасти которыйся останетъ и на его счадки музского полу (Троки, 1498 *ГВКОО*).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **музского, моузьско(г)** 5 (XV ст. *ВС* 12; 1498 *ГВКОО*); **моузького** 1 (XV ст. *ВС* 12).

***МОУЗЬКИИ** *див.* ***МУЗСКИИ.**
***МОУЗЬСКИИ** *див.* ***МУЗСКИИ.**

МУКОБОДЫ *мн.* (2) *(назва маєтку у Волинській землі):* Што перъво сего жаловалъ намъ... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицькихъ, ... абы они земли его забрали въ томъ его имєньи, которое мы ему дали въ Дорогицъкомъ повете, на имя Вышъково а Мукободы (Краків, 1489 *РИБ* 432—433).
ФОРМИ: *наз.* **Мукободы** (1489 *РИБ* 433); *знах.* **Мукободы** (1489 *РИБ* 433).

МУКОВИЧЪ ⟨МОУКОСѢЄВИЧЪ?⟩ *ч.* (1) *(особова назва):* а при нас в тотъ часъ былъ... панъ Гринко Муковичъ (sic.— *Прим. вид.*) (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Муковичъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

МУКОСЕЕВИЧЪ *див.* **МУКОСѢЕВИЧЪ.**

МОУКОСЄА *ч.* (1) *(особова назва):* а при том был... пан Гринко МоукосєА (Берестя, 1448 *AS* I, 44).
ФОРМИ: *наз. одн.* **МоукосєА** (1448 *AS* I, 44).

МУКОСѢЕВИЧЪ, МУКОСѢЕВИЧЬ, МУКОСѢЕВИЧ, МУКОСЕЕВИЧЪ, МОКОСѢЕВИЧЪ *ч.* (12) *(особова назва):* волни во вьсехъ тыхъ имєнъяхъ кому отдати, и продати, и променити пан Иван Мукосъевичъ и его близкии по немъ будучии (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А при томъ были свидки наша рада вѣрная владыка Луцкій Феодосей... панъ Дениско Мукосеевичъ (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18); и мы подлѣ г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рьского приказаньА пытали єсмо свѣтков:... пана Гринка Моукосѣєвича, пана Лютика (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Мукосѣевичъ, Мукосѣевич** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1465 *AS* I, 57; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **Мукосѣевичь** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); **Мукосѣеви(ч)** 1 (1438 *P* 139); **Мукосеевичъ** 1 (1446 *АкЮЗР* I, 18); **Мокосѣевичъ** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *род. одн.* **Мукосѣевича** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); *дав. одн.* **Мукосѣевичу** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); **мукосѣєвичю** 1 (1445 *P* 150); *знах. одн.* **Моукосѣєвича** (1475 *AS* I, 70).
Див. ще **МОУКОСѢИЧЬ.**

МОУКОСѢИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* А при том был: пан Михайло Цѣдилович хороужий лоуцкий, а пан Дѣнисъ Моукосѣичь (Острог, 1466 *AS* I, 61).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Моукосѣичь** (1466 *AS* I, 61).
Див. ще **МУКОСѢЕВИЧЪ.**

***МОУЛОВАТЄЦЪ** *див.* **МОЛОАТЄЦЪ.**
***МУНАСТЫРЪ** *див.* **МОНАСТИРЪ.**
***МУНАСТЫРЬ** *див.* **МОНАСТИРЪ.**

*МУНДРИЧКА *див.* МОУДРИЧКА.

МОУНТЄ *с.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а ми тако(ж) есми далї и потвердили тоє прѧ(д)речєноє сєло на имѧ моунте слоузѣ нашему иоанишю изьл-ецю (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519).

ФОРМИ: *наз. одн.* моунте (1466 *DIR«A»* 519).

МУНТЧЄЛЪ *ч.* (1) *(назва височини у Молдавському князівстві):* А єще єсмы єму дали третїє сєло оу Слава на мунтчєлъ (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* сєло... на мунтчєлъ (1403 *RS* 338).

*МОУНТѢНСКЇИ *див.* *МОУНТѦНСКЫИ.

*МОУНТѢНСКЫИ *див.* *МОУНТѦНСКЫИ.

*МОУНТѢНЪ *ч.* (2) (*молд.* мунтен «житель Мунтенії») горянин: а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашему Жоуржи Поуцѣноу... село на краи Доуброви, гдє били Моунтѣнє По(у)цѣнє (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. мн.* Моунтѣнє (1497 *BD* II, 107).

МОУНТѦ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мунте «гора», «купа»): мы стєфанъ воєво(д)... знамєнито чини(м)... оже... дали єсми... монастрю ... тата(р), на имѧ... моунтѧ съ чєлѧдми своими... чоуна(к) съ чєлѣдми своими (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* моунтѧ (1443 *Cost.* II, 128).

*МОУНТѦНСКЫИ *прикм.* (4) мунтянський, валаський: а мунтѧньскыи воскъ и брашєвъскыи слободно имъ єсть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А моунтѣнскыи воскъ и оугорскыи имъ слободно ис земли вывести (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* моунтѧнскыи, мунтѧньскыи 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 670); моунтѣнскыи 1 (1460 *BD* II, 275); моунтѣнскїи 1 (1456 *Cost.* II, 791).

*МОУНТѦНЬСКЫИ *див.* *МОУНТѦНСКЫИ.

МОУНЧЄИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ ми видѣвшы єго правоую и виръноую слоужбоу д(о) нас... дали и потверъдили єсми ємоу... сєла... на имѣ... Борисєщи... и Моунчєи, гдє бил город Доумы Чоръного (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз.* Моунчєи (1462 *BD* I, 65).

*МОУНЧЄЛОВЪ *прикм.* (1) ◇ потокъ Моунчєловъ *див.* *ПОТОКЪ [1].

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* Моунчєловом (1473 *BD* I, 183).

Див. ще *МОУНЧЄЛОУЛЪ.

МОУНЧЄЛОУЛ *ч.* (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* Тѣм мы видѣвше єго правою и вѣрною слоужбою до нас... дали єсми ємоу и потвръдили... сєло на имѣ Беркишєщїи... и поѧна Моунчєлоул съ монастырєм (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *наз. одн.* Моунчєлоул (1473 *BD* I, 183).

*МОУНЧЄЛОУЛЪ *ч.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу... до потока Моунчєлєлоуи (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. молд.* Моунчєлєлоуи 1 (1473 *BD* I, 183); Моунчєлоулоуи 1 (1473 *BD* I, 183).

Див. ще *МОУНЧЄЛОВЪ (потокъ Моунчєловъ).

*МОУНЧЄЛЬ[1] *ч.* (2) (*молд.* мунчел «горб») горб, пагорок: а азь г(сд)во мн... дали и похилнли и потвє(р)днли єсмо того сєло на нмѣ ши(л)биканїи... и соуха великаѧ о(т) оустїѧ до самого вє(р)ха и съ оусими полѣнами и моу(н)чєли ко(л)ко и(х) по нєи (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *ор. мн.* моунчєли, моу(н)чєли (1488 *ДГСВМЩ*).

*МОУНЧЄЛЬ[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видивши правдоу и слоужбоу вѣрноую... пана (алєксандра спатара) вратили єсми єго отчнноу, ты(х) двѣ сєли вышеп(иса)нны(х) и такожде сєло моунчє(л) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 455).

ФОРМИ: *знах. одн.* моунчє(л) (1436 *Cost.* I, 455).

*МОУР *ч.* (1) *(кам'яна огорожа)* мур: стєфань воєвода... създа и сътвори тоурнь съ(и) и моур около монастирѣ (Путна, 1481 *KI*).

ФОРМИ: *знах. одн.* моур (1481 *KI*).

МОУРГОЧ *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ... ожє прїидоша... наши слоуги Костє Моургоч и сєстричич єго Гаврил... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1490 *BD* I, 400).

ФОРМИ: *наз. одн.* Моургоч (1490 *BD* I, 400); *дав. одн.* Моургочю (1490 *BD* I, 400).

МОУРГОУ *ч., невідм.* (2) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш (То)ма Пригорча запла(тил) оусє исполна тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Оана Моургоу (Сучава, 1487 *BD* I, 304).

Див. ще *МОУРГЬ.

*МОУРГЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєло на имѣ Глодѣни... повышє от Моурга (Сучава, 1462 *BD* I, 61).

ФОРМИ: *род. одн.* Моурга (1462 *BD* I, 61).

*МОУРГЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мург «гнідий»):а г(сд)вомы оу то(м) оуста(х) та пожалова(х) нашоу слоугоу, па(н) їо(н) моургь, за єго правоую и вѣрноую слоужбоу (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156).

ФОРМИ: *знах. одн.* моургь (1491 *Cost. S.* 156).

Див. ще МОУРГОУ.

МОУРДЖАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и (потвєрдили єсми є)моу... сєла на имѣ: гдє бил дворѣ Крєцѣви на Яланѣ, и Моурджанїи, гдє єст домъ (єго) (Сучава, 1466 *BD* I, 110).

ФОРМИ: *наз.* Моурджанїи (1466 *BD* I, 110).

МОУРСѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мурсэ «медовий напій»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) тот истины наш вѣрны слоуга, пан Влад Моурсѣ, слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1469 *BD* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* Моурсѣ (1469 *BD* I, 135).

*МУРТАЗА *ч.* (5) (*особова назва. перс.* mortazä «вибраний», *араб.* razija «хотіти», «бажати»): Ярълыкъ отъ цара моурътазы Казимироу братоу отъ му(р)тазы цара поклонъ, рєкъши слово то єсть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* моурътазы, му(р)тазы (1484 *ЯМ*).

*МУРТАЗИНЪ *прикм.* (1): Му(р)тазино слово королю братоу моємоу (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* Му(р)тазино (1484 *ЯМ*).

Пор. *МУРТАЗА.

*МОУРЪТАЗА *див.* *МУРТАЗА.

*МУСИТИ *дієсл. недок.* (1) *(бути повинним)* мусити: пакъ ли тотъ кто имєть жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ державти, тогды мусить (? — *Прим. вид.*) съ мѣстомъ терпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* мусить (1408 *Cost.* II, 633).

*МОУСТЯ *ч.* (2) *(особова назва):* а третѣа част от тѧхжє сєл да єст Исаю, сыноу Оани Моусти (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *род. одн.* Моусти (1495 *BD* II, 59).

*МУТВИТИЩЕ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Мутвиця: Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... и мы... дали есмо ему... село Твердынъ, а Мутвитище въ Луцъкомъ повете (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* Мутвитище (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

*МУТВИЧЬНЫИ *прикм.* (1) ◇ мутвичьныи потокъ (1) *(назва потоку у Перемишльській землі):* а и єще далъ єсмъ нѣзы (!) на днѣстрѣ о(т) мутвичьного потока до стєпаньча перєвоза (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* мутвичьного (п. 1349 *P* 3).

*MUCHAWEC *ч.* (2) *(назва потоку у Берестейській землі):* y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy

szto od mista ydet berehom muchawca po połowyne chworyszczy (Трншин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *род. одн.* **muchawca** (1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **muchawcu** (1500 *ДПЖН*).

***МУХОТОЛОКИ** *мн.* (2) *(назва місцевості у Волинській землі):* я... дала єсми єму... имєнє... ограничоноє почонши посєред Мухотолок рекою Лютицєю до мосту и великому гостинцу... минуючи Сведники... соколскою дорогою алиж оу Мохотолоки (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *род.* **Мухотолок** (1488 *AS* I, 242); *знах.* **Мохотолоки** (1488 *AS* I, 242).

***МУЧЄНИКЪ** *ч.* (9) мученик: Въ лѣто шеститисѧчноє и ѿи сотноє девѧносто третєє на памѧть стаго мученика єфимьѧ на канунѣ проводъв(ъ) оу (су)боту (б. м. н., 1385 *P* 28); оу нашюмъ дворѣ оу медыцѣ оу де(н) свѧто(г) мученика дмитриѧ под лѣты розъ(с)тва хр(т)ова а҃ лѣтъ и оу ли(т) и сємоє лѣто (Медика, 1407 *P* 72); И боуди ємоу клѧтва, о(т) ба оца и сна и ста(г) дха... и о(т) всѣ(х) мчнкь и прпбны(х) и бгоносны(х) о(т)ць антонїа и Ѳео(до)сїа печєрьскы(х) (Київ, 1446 *P* 154); а азь г(сд)во ми... и дали и похилили и потве(р)дили єсмо того сєло... томоу стомоу нашємоу монастироу о(т) воронєцъ идеже є(ст) хра(м) стго и славного м(ч)нка великаго и побѣдоносца гео(р)гїа (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **мученика, muczenyka** 3 (1385 *P* 28; 1407 *P* 72; 1465 *GL* 176); **м(ч)нка** 2 (1413 *P* 84; 1488 *ДГСВМЩ*); *ск. н.* **мчн.** 1 (1413 *ОБРН* 115); *знах. одн.* **мчнка** (1386 *P* 31); *род. мн.* **мученикъ** 1 (1403 *RS* 338); **мчнкь** 1 (1446 *P* 154).

***МОУЧЄНИЦЯ** *ж.* (1) мучениця: мы стефа(н) воєвода... чини(м) знаменито ... оже... дали и потвердили єсми митрополїю нашему о(т) романова тръга идеже є(ст) храмь стои м(ч)нци параскєви сєла оу нашеи земли оу молдавскои на имѣ лєоукоушани (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *дав. одн.* **м(ч)нци** (1458 *DIR«A»* 512).

МОУША, МОУШѪ *ж.* (29) *(особова назва):* Азъ рабь бжїи... именемъ стефанъ... коупи(х) съ тетраєу(г)ль за своѫ дшѫ... и сєстръ мои(х) моушѫ и станѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а тоє привилїє вишеписа(н)ны(х) пре(д)ко(в) нашы(х) изгиноули о(т) роукы кръстини сна пантєлеєва и панеи єго моуши (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вишеписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашему Сими Бенѣ и сєстри єго Моуши (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моуша** 11 (1464 *DIR«A»* 517; 1487 *BD* I, 291; 1489 *BD* I, 376; 1493 *BD* II, 18; 1495 *BD* II, 64; *Cost. S.* 193; 1497 *BD* II, 116; *Cost. S.* 223; 1499 *BD* II, 153; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); *зам. род.* от... **Моуша** 2 (1472 *BAM* 61; 1489 *BD* I, 376); за дшѫ... сєстръ мои(х) **моушѫ** и станѫ 1 (1401 *ЗКЄ*); *зам. дав.* **Моуша** 1 (1499 *BD II*, 154); *род. одн.* **моуши** (1464 *DIR«A»* 517); *дав. одн.* **Моуши** (1464 *DIR«A»* 517; 1487 *BD* I, 291; 1489 *BD* I, 376; 1493 *BD* II, 18, 19; 1495 *BD* II, 76; *Cost. S.* 193; 1497 *BD* II, 116, 117; *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175).

МОУШАТ *див.* **МОУШАТЪ.**

МУШАТА¹ *ч.* (7) *(особова назва):* а то єсмо дали пану ивану мушати и єго дѣтємъ и єго оунучатомъ и єго ближничъ по немъ будущимъ (Луцьк, 1445 *P* 150); А при томъ были добрые люде па(н) васко люби(ч) писа(р) королевски(и) па(н) ива(н) мушата (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мушата** (1445 *P* 150; 1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **мушаты** (1445 *P* 150); *дав. одн.* **мушати** 2 (1445 *P* 150); **мушатѣ** 1 (1445 *P* 150).

***МУШАТА²** *ж.* (1) *(особова назва):* а на то ...вѣра матиы нашеї кнѧгынѣ мушаты (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14).

ФОРМИ: *род. одн.* **мушаты** (1393 *Cost.* I, 14).

***МОУШАТИНЪ** *прикм.* (2): И оу том також прїидоша... дочка Моушатина, и... дочка Грози Коуфта... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Моушатина** (1499 *BD* II, 153); *дав. одн. ж.* **Моушатини** (1499 *BD* II, 154).

Пор. **МУШАТА¹.**

МУШАТИЧЪ, МУШАТИЧ *ч.* (4) *(особова назва):* А при том былъ... пан Пєтръ Мушатич (Ровно, 1483 *AS* I, 82); А при томъ былъ князь Иванъ Пугятичъ, а панъ Петрушко Мушатичъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мушатич, Мушатичъ** (1483 *AS* I, 82; 1488 *AS* I, 242; 1490 *AS* I, 92; 1495 *АЛМ* 89).

МОУШАТЪ, МОУШАТ *ч.* (55) *(особова назва):* И оу том оуставши наш вѣрныи пан Моушат дворник и заплатил он въси тоты вышеписанныи пинѣзи (Ясси, 1476 *BD* I, 208); А на то єсть... в. п. Моушата (Васлуй, 1495 *BD* II, 43).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Моушатъ, Моушат** (1476 *BD* I, 208; 1483 *Cost. S.* 121); *род. одн.* **Моушата** (1491 *BD* I, 467; 1492 *BD* I, 506; 1493 *BD* II, 4; *CVD* 6; *Cost. D.* 45; *Cost. S.* 176; 1494 *BD* II, 33; 1495 *BAM* 71; *BD* II, 249; *Cost. S.* 194; *ПГВСР* і т. ін.); *дав. одн.* **Моушатоу** (1476 *BD* I, 208; 1483 *Cost. S.* 121).

МОУШИН *прикм.* (2): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... Иванко, сынь Моушин и... Єфросина, дочка Роужина... жаловали єсмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249); мы Стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м) ... оже прїидоша прѣ(д) нами... снове моушини (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Моушин** (1495 *BD* II, 249); *наз. мн. ч.* **моушини** (1500 *Cost. S.* 234).

Пор. **МОУША.**

***МУШЧИЧЬ** *див.* **МЫШЧИЧЪ.**

МОУШѪ *див.* **МОУША.**

***МЦЕНСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Мценськ *у Смоленській землі):* жаловали намъ кнгни федоровая федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) кнземъ федоро(м) федоровичо(м) Соколи(н)ски(м) на наместника мце(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопежича (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **мце(н)ского** (1496 *ВМКФС*).

МШАНЕЦ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кн⟨ѧ⟩зю Семєну досталсѧ город Колоден а села: Чернехов... Мшанєц (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мшанец** (1463 *AS* I, 54).

***МШАНЕЦЪ** *ч.* (1) болото, поросле мохом: и мы... дали єсмо ємоу село липоую оу перемильскомъ Повѣтє С объма берги ставоу И со млиномъ И со мшанцо(м) С мытомъ (Луцьк, 1451 *P* 158—159).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мшанцо(м)** (1451 *P* 159).

! МЪ *див.* **МЫ¹.**

МЪГДЪЛИНЪ *ж.* (4) (*особова назва, молд.. цсл.* Магъдалыни, *гр.* Μαγδαληνή) Магдалина: И оуставше Мърїе... и съ своим братаничем... та заплатили оуси тоти пинѣзи... оу роуки Мъгдълини, дочки Пєтра спътарѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мъгдълинъ** (1495 *BD* II, 73, 76); *дав. одн.* **Мъгдълини** (1495 *BD* II, 74, 76).

МЪГДЪШАНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождере и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Илы Нашфъ тоє прѣдреченоє сєло... на имѣ Мъгдъшанїи (Сучава, 1490 *BD* I, 396).

ФОРМИ: *наз.* **Мъгдъшанїи** (1490 *BD* I, 396).

МЪГОУРА *ж.* (1) *(молд.* мэгурэ «горб») пагорб, могила: Хота(р)... до об⟨рьшї⟩є мъгоура (Корочин Камінь, 1458 *Mih.Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* об⟨рьшї⟩є **мъгоура** (1458 *Mih. Doc.* 122).

*МЪДРЪЖАКОВЪ *прикм.* (1): и тиж єсми ємоу дали и потвръдили она селишче... що ємоу продали тоє селишче аноушка и марта, дъщери мъдръжакови (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **мъдръжакови** (1493 *Cost. S.* 176).

*МЪЗЪРЪЄСКОУЛЪ *ч.* (2) *(особова назва):* и заплати(х) азъ г(сд)во ми оуси тоти вишеписанїи пинѣзи... оу роуки... шандроу га(р)доу и ... шоушманоу... снове костє мъзъръєскоула (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **мъзъръєскоула** (1488 *ДГСВМЩ*).

МЪКЪОУ *ч., невідм.* (4) *(особова назва, пор.* Макавеи): и тиж єсми ємоу дали и потвръдили она (!) селишче, на бахлоуєцъ, на имѣ селишче мъкъоу влада и съ мистом от млина (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176); Мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїиде прѧд нами... Іон Батин от Соучавѣ... и продал... половина село на имѣ Кълимънещїи... та продал слоузѣ нашемоу Микоулоу Мъкъоу (Васлуй, 1497 *BD* II, 108—109).

МЪЛАЮ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд.* мэлай «пшоняний корж»): и оуставши наши слоуги да(н)чоу(л) и бра(т) єго драго(т)ъ и тесть єго мълаю... та заплатили оуси ис-по(л)на тоти вишеписа(н)нїи пинѣзи (Сучава, 1493 *ПГВСП*).

*МЪЛЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь тои половинѣ селоу от Мълещи да єсть по старомоу хотароу, коуда из вика оживали (Сучава, 1479 *BD* I, 228); Тѧм ми видѣвше их правою и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвердили єсми им... села на имѣ: Обръшїа... и половина от Мълєщїи (Сучава, 1483 *BD* I, 272).

ФОРМИ: *род.* **Мълещи** 1 (1479 *BD* I, 228); **Мълєщїи** 1 (1483 *BD* I, 272).

*МЪЛЄЩЇИ *див.* *МЪЛЄЩИ.

*МЪЛИНИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тои части от село от Мълинь, ⟨що⟩ за Молдавою, да єст також третаѧ част от колико єст част Оани Бъєшєскоула, и по старомоу хотароу (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *род.* **Мълинь, мълин** (1499 *BD* II, 135, 136).

*МЪЛИНИНЪ *прикм.* (6): а па(к) фе(д)ка и сестри еи мърина и гинда до(ч)ки мълинини... привилїє що имали они о(т) на(с) же на тоє село коли соби били роздѣлили они тако(ж) еи дали оу роуки слоузѣ нашємоу вѣрномоу паноу тоадєроу писарєви нашємоу (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **Мълинини, мълинин(и)** 3 (1495 *BD* II, 53; *ПГВСР*); *зам. дав.* до(ч)камъ **мълинини** 1 (1495 *ПГВСР*); *дав. мн.* **Мълинєм** 1 (1495 *BD* II, 76); **мълином** 1 (1495 *BD* II, 76).

Пор. МЪЛИНЪ[2].

МЪЛИНЪ[1] *ч.* (1) *(особова назва, молд.* мэлинэ «черемха» (ягода), «малина»): мы Стєфан воєвод чиним знаменїто ... оже приидоша прѣд нами... Мълинъ и Выша и зѧт их Ивашко Витолтєскоул... и дали... слоугам нашим... села що имъ дал... оу(и)ко их (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мълинъ** (1458 *BD* I, 20).

МЪЛИНЪ[2] *ж.* (6) *(особова назва, молд.* мэлинэ «черемха» (ягода), «малина»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже тоти истиннїи слоуга наш Миклѣ и сестри єго Мълинъ и Боурає и Грѣка... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Васлуй, 1495 *BD* II, 39); И оу том також прїидоша прѧд нами... Мърина... и... сынове Ивашка Коуфта, и оуноука их Мълинъ, дочка Лазорова (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мълинъ** (1495 *BD* II, 39, 53; 1499 *BD* II, 153); *зам. род.* сыновом **Мълинъ** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Мълини** (1495 *BD* II, 53; 1499 *BD* II, 154).

* МЪЛИНЪ[3] *див.* *МЪЛИНИНЪ.

* МЪЛИНЬ *див.* *МЪЛИНИНЪ.

! **МЪЛНЫИ** ⟨МЛИНЪ⟩ (1): О братїи што єдинъ мълныи (!) имаю(т) (XV ст. *ВС* 23).

Див. МЛИНЪ.

МЪЛОУРЕ *ж., невідм.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тъмъ мы ... дали и потвердили єсми єго очи(н)оу... оу мълоурє гдє оанчъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

МЪЛЪЄСКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже тоти истинїи наши слоуги Мареш и Доума Мълъєскоул и Сима... слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *ВАМ* 70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мълъєскоул** (1495 *ВАМ* 70).

*МЪЛЫНЪ *див.* МЛИНЪ.

*МЪНДРЄЩИ *див.* МЪНДРЄЩЇИ.

МЪНДРЄЩЇИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... оже... дали и потвердили єсми томоу стомоу монастироу села... на имѣ... мъндрєщїи, на орбикоу (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); И досталосѣ мъринки, дочци мъндринї ... село на имѣ мъндрєщїи, на сирєтѣ, гдє били балинци (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).

ФОРМИ: *наз.* **мъндрєщїи** (1462 *Cost. D.* 10; 1492 *Cost. S.* 161); *род.* **мъндрєщи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

*МЪНДРИНЪ *прикм.* (5): и єщє оустали мъринка, дочка мъндрина, и братаничи єи... та дали *(в ориг.* продали.— *Прим. вид.)* мърини... за тоє село... єщє ѱ злат татарских (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); а мы також и от нас єсми дали и потвръдили... сестричичєм Мъндриним... село на имѣ Тъвєщїи (Сучава, 1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **мъндрина** (1492 *Cost. S.* 161); *дав. одн. ж.* **мъндринї** (1492 *Cost. S.* 161); *дав. мн.* **Мъндриним, Мандриним** (1493 *BD* II, 18, 19).

Пор. МЫНДРѦ.

МЪНДРИЧИНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тъмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єще село гдє би(л) драгомиръ мъндричинъ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мъндричинъ** (1437 *Cost.* I, 541).

МЪНДРѢ *див.* МЫНДРѦ.

МЪНЄЩИ *див.* МАНЄЩИ.

*МЪНЗАТОУЛЪ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже тоти истинїи наши слоуги Гаврил и братїѧ єго Никита ı Ион, сынове Нєгрити, дочка Пътра Мънзатоула, слоужили нам право и вѣрно (Сучава, 1489 *BD* I, 371).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мънзатоула** (1489 *BD* I, 371).

МЪНЗАЦЇИ *див.* МАНЗАЦИ.

МЪНЪИЛ *див.* МАНОУИЛ.

МЪНЪИЛЄЩЇИ *мн.* (5) *(назва селища у Молдавському князівстві):* тъмъ мы... дали и потвердили єсми єго очи(н)оу... селищє маноуилєщи ⟨и съ⟩ коуѧни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); мы Стефан воєвода ... знамєнито чинимь... оже прїидоша прѣд нами... молєбникь нашь кир попь Григорїє... и съ въсѣми яже о христѣ братїами... и дали господствоу мы петь сєль:... село Бираино, и село Влъксаново, и село Маноуилєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз.* **мънъилєщїи** (1487 *Cost. D.* 7); *род. молд. зам. дав.* **мънъилєщилор** (1487 *Cost. D.* 7); *знах.* **Маноуилєщи, маноуилєщи** 2 (1448 *Cost.* II, 342; 1500 *BD* II, 173); **Маноилєщи** 1 (1499 *BD* II, 162).

МЪРЄНА *див.* МАРЄНА.

*МЪРЄНКА *див.* *МАРЄНКА.

МЪРЗЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., тюрк.* mirza, *ар.* amir «князь», *перс.* zada «син»): А на то єст велика мартоурїѧ... Мързє сынь Станчюл (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

Див. ще МЫРЗА.

МЪРИНА *див.* МАРИНА.

МЪРИНИНЬ *прикм.* (4): мы Стефа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже тоти истинныи... снве мърининн.. дали и потвръдили єсми и(м)... и(х) праваѧ о(т)нини (Сучава,

1491 *Cost. D.* 36—37); И оуставше слоуга ⟨наш Тоадер⟩... и сестра его Стана та заплатили оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Юрши, сыноу Мърინин(оу) (Ясси, 1497 *BD* II, 96).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Мърининъ** (1497 *BD* II, 96); *дав. одн. ч.* **Мъринин(оу)** (1497 *BD* II, 96); *наз. одн. ж.* **Мъринина** (1493 *BD* II, 31); *наз. мн. ч.* **мъринини** (1491 *Cost. D.* 3).

Пор. **МАРИНА**.

МЪРИНКА *ж.* (8) (*особова назва, пор.* Мариия): И оуставще наши слоуги Данчюл и брат его Жоуржа и сестри их Мъринка и Олта та ⟨за⟩платили оуси тоти пинѣзи...оу роуки Тома (Сучава, 1489 *BD* I, 367); и досталосъ мъринки... село на имѣ мъндрещїи, на сиретѣ (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); а мы такождере... есмы дали и потвърдили слоузѣ нашемоу Иванка и сестрам его Нѣгши... и... дочка Мъринкъеи, тое... половина село от Шекан (*б. м. н.*, 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мъринка** (1489 *BD* I, 367; 1492 *Cost. S.* 161); *род. одн.* **Мъринкъеи** (1494 *BD* II, 38); *дав. одн.* **Мъринки** (1489 *BD* I, 367; 1492 *Cost. S.* 161).

МЪРИНЪ *див.* **МАРИНА**.

МЪРЇА *див.* **МАРИЯ**.

МЪРЇЄ *див.* **МАРЇЄ**.

МЪРМОУРѢНЄ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣмъ мы видѣвши ихь правою и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвердили есми имь их отниноу правоую на имѣ Мърмоурѣне (Сучава 1467 *BD* I, 118—119).

ФОРМИ: *наз.* **Мърмоурѣне** (1467 *BD* I, 119).

МЪРОУШКА *див.* **МАРОУШКА**.

МЪРОУШКИН *прикм.* (2): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоты... Жоурка Пинтече... и братїа его Юрїи Баико и Сава, сынове Мъроушкини... жаловали есмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Мъроушкин** (1495 *BD* II, 59); *наз. мн. ч.* **Мъроушкини** (1495 *BD* II, 249).

Див. ще **МЪРОУШЧИН**.

Пор. **МАРОУШКА**.

МЪРОУШЧИН *прикм.* (4): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... прїидоша... Лазоръ, сынъ Мъроушчин, съ своими братїами... и продали свою правою отниноу (Сучава, 1483 *BD* I, 269); а ми такождере и от нас есми емоу дали и потвръдили и тое половина село, от батърещи, чѧст мароушчена, како да ест емоу от нас оурик (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Мъроушчин** (1483 *BD* I, 269); *род. одн. ч.* ⟨мъ⟩**роу(ш)чина** (1490 *Cost. S.* 141); *наз. одн. ж. зам. знах.* потвръдили... чѧст **мароушчена** (1493 *Cost. S.* 176); *наз. мн. ч.* **мъроушчини** (1492 *Cost. S.* 161).

Див. ще **МЪРОУШКИН**.

Пор. **МАРОУШКА**.

МЪРЧЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали и потвръдили есмы им... два села на Бръладѣ на имѣ Мърчещїи и Грижливїи (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз.* **Мърчещїи** (1495 *BD* II, 249).

***МЪРЪЦЄИ** *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы стефа(н) воево(д)а... знаменїто чини(м)... оже... дали и потвердили есми томоу стомоу монастироу села... на имѣ... блъгаре и мързце(ї) и дръманещїи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); и(н)и никто да несмѣеть ты(х) монастирски(х) люди... о(т) блъгаре и о(т) мързцеи... соудити а ни глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *наз.* **мързце(ї)** (1462 *Cost. D.* 10); *род.* **мързцеи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

***МЪРЪЦЄЇ** *див.* ***МЪРЪЦЄИ**.

***МЪСТАКИНОУЛЪ** *див.* **МЪСТЄКѪНОУЛ**.

МЪСТЄКѪНОУЛ *ч.* (2) (*назва болота у Молдавському князівстві*): А хотарь томоу селоу... право д⟨о⟩ оустї⟨а⟩ Черленои, идеже ест блато Мъстекѫноул (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мъстекѫноул** (1473 *BD* I, 184); *род. одн. молд.* **Мъстакиноулоуи** (1473 *BD* I, 183).

***МЪСТИСЛАВСКИЙ** *ч.* (1) (*особова назва*): какже тот Его Милости боѧрин Раман о тыи пѣнѧзи мѧл со мною право пьред намѣстникомъ кнѧзѧ Михайла Его Милости Мъстиславского Тетеринским, Тораномъ Гармановичом и тоую тридцат коп грошей широких правом поискал (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мъстиславского** (1492 *AS* III, 23).

МЪТЄИ *див.* **МАТЄИ**.

МЪТЄЮ *див.* **МАТЄЮ**.

МЪТЇАШЬ, МЪТЇЯШЬ, МЪТЇАШ, МЪТЇЯШ *ч.* (17) (*особова назва, молд., стч.* Matyáš, *мад.* Mátyas, *цсл.* Матъѳеи, *гр.* Ματθεῖος, *лат.* Matthaeus): милостивый королю! Што еси прислалъ Матыѧса бискоупа о шъкодоу Каменицкоую до насъ, а мы есмо добре зрозоумели тымъ речамъ (*б. м. н.*, 1481 *BD* II, 365); Писал Мътїашь въ Соучавѣ (Сучава, 1491 *BD* I, 450); што твоя милость присылалъ къ намъ своихъ пословъ, дворъника своего пана Дчоуръжа и писара своего Матыяша (*б. м. н.*, 1496 *BD* II, 407).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мътїашь** 1 (1491 *BD* I, 450); **Мътїа(ш), Мътїаш, Мътїа⟨ш⟩, Мътї⟨аш⟩** 7 (1491 *BD* I, 469, 492; *CVD* 4; *Cost. S.* 157; 1493 *BD* II, 31; *CVD* 7; 1494 *BD* II, 33); **Мътїяшь** 2 (1494 *BD* II, 35, 37); **Мътїяш, Мътїя(ш)** 3 (1491 *Cost. D.* 38; 1492 *BD* I, 505, 507); *знах. одн.* **Матыяша** 1 (1496 *BD* II, 407); **Матыѧса** 1 (1481 *BD* II, 365); *ор. одн.* **Матыяшомъ** (1496 *BD* II, 401).

Див. ще **МАТЄИ, МАТЄЮ, МАТЇИ, *МАТФВИИ, МАТФЄЙ, МАЦѢИ**.

МЪТЇИ *див.* **МАТЇИ**.

МЪТЇЯШ *див.* **МЪТЇАШЬ**.

МЪТЇЯШЬ *див.* **МЪТЇАШЬ**.

***МЪЦЪЮЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мац «кишка»): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... Мърїе Билка... и... Роуска, дочка Оника Мъцъюла... жаловали есмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мъцъюла** (1495 *BD* II, 249).

МЪЧКАТЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* мэшкат «крупний»): И дали и потвръдили есмы нашеи митрополїи о(т) до(л)него тръга идеже е(ст) хра(м) стои параскеви еи питомы циганы на имѣ мъчкать и своими дѣтми и челѣдию и каба и своими дѣтми и челѣ(д)ю (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мъчкать** (1465 *DIR«A»* 518).

***МЪЧКЪТЄЩИ** *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): и еще есми дали... монастироу... църков оу Мъчкътещ с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род.* **Мъчкътещи** (1490 *DC* 148); *місц.* **оу Мъчкътещ** (1490 *BD* I, 420).

МЪЧЮКЪ, МѪЧЮКЪ *ч.* (2) (*особова назва, молд.* мэчукэ «булава»): и мы ...потвердили есми имъ... села... где бы(л) ходко и мѫчюкъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); тѧ(м) мы... дали есми и(м)...села... и... силище... (и)воула... и мъчюкъ и пони(ж) ⟨м⟩икъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѫчюкъ** 1 (1439 *Cost.* II, 52); *зам. род.* силище... ивоула... и **мъчюкъ** 1 (1448 *Cost.* II, 316).

***МЪЯТИНИ** *див.* **МОЯТИНИ**.

МЫ[1] **МИ** *займ.* (3640) **1.** (*множинний, вказує на особу оповідача разом з іншими особами*) ми (183): што їесте просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька гърговатъ) через берестие... мы хочемъ ради то учинити вамъ (*б. м. н.*, п. 1341 *P* 2); на се(мъ) на все(м) мы два исъ братомоимъ (так.— *Прим. вид.*) цѣлуєва крстъ што жь нама все то исправити косподареви (!) нашему (*б. м. н.*, бл. 1386 *P* 30); мы бискупи мацѣи премыски и офанасѣи владыка премыски па(н) ѦНЪ дѣди(ч) тарнов(с)ки староста ру(с)ки.... чинимы знаемо... како ко(л) та рѣчь межи... кроле(м) влодиславомъ пол(с)кимъ... межи панею Ѧдвигою отиною пилецкою... о волость о залѣсие и о тычи(н) мѣсто... на многи(х)

роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); Usłyszawsza to wsi zapłakali i mo wili: «Woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia» (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а то єсмо собе поделили ровно вѣчно и непорушно и никоторому з нас нє въступатисѦ нивчию дѣлницу (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); што тыи приѦтели промежи нами наидоуть, то намь терпѣти на обѣ сторонѣ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Мы бояре земли молдавскои, рада господарѣ нашего Стефана воєводы: Іон Тъоутоул логофет... доумша постелник, Могила чашник, Фроунтеш столник... и иныи бояре що при том были (Сучава, 1499 *BD* II, 443—444).

2. (*пошанний, вказує на особу оповідача — представника верхівки феодального суспільства*) ми (3457): Аще ли хто... сия ... повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮРЗ* 1/VI, 3); Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии староста рускии познавами то нашимъ листомъ (Перемишль, 1390 *Р* 175); Мы великии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бєдриху што держить о(т) насъ двѣ селищи (Турейськ, 1429 *Р* 112); Мл(с)тїю бжїєю, мы стефа(н) воєвода... знамените чини(м)... оже то(т) истин(н)ыи слуга на(ш) вѣрныи, па(н) миху(л) соулжаръ на(ш), и (є)го братїа... служили на(м), право и вѣрно (Сучава, 1475 *Cost. D.* 3); Милостїю божїєю мы Стефан воєвода, господарь земли молдавскои, знамєнито чиним ис сим листом нашим въсѣм кто нан оузрит или чтоучи єго оуслышит (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз.* **мы, my, мьї** 1530 (п. 1341 *Р* 2; 1361 *AGZ* 6; 1388 *Р* 39; 1409 *DIR«A»* 437; 1420 *AS* I, 25; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1455 *Cost.* II, 525; 1471 *DIR«A»* 527; 1496 *BD* II, 401; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **ми** 105 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1439 *Cost.* II, 35; 1448 *Cost.* II, 737; 1458 *BD* I, 24; 1467 *BD* I, 122; 1475 *BD* I, 206; 1483 *BD* I, 272; 1489 *Cost. S.* 133; 1493 *Cost. S.* 176; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **! мыи 1** (1459 *Cost. S.* 21); **! мъ, мь** 2 (1481 *ГПМ;* 1490 *DC* 148); **! ма** 1 (1453 *DIR«A»* 503); *род.* **нас, насъ, нась, на(с), nas, насо** 740 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1389 *РЕА* 1, 27; 1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Cost.* II, 594; 1446 *Cost.* II, 247; 1456 *Cost.* II, 791; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1475 *AS* I, 70; 1490 *BD* I, 437; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *зам. дав.* имает **нас** листы... потвердити 1 (1462 *BD* II, 285); *дав.* **нам, намъ, nam, намь, на(м), намо** (1352 *Р* 6; бл. 1386 *Р* 30; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1420 *Cost.* I, 135; 1438 *DBAc* 28; 1442 *Cost.* II, 719; 1452 *Cost.* II, 432; 1466 *BD* I, 96; 1479 *BD* I, 228; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); *знах.* **нас, насъ, нась, на(с), nas** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1388 *Р* 42; 1409 *Р* 74; 1429 *Cost.* I, 242; 1442 *Cost.* II, 716; 1453 *Cost.* II, 765; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 70; 1487 *РИБ* 434; 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); *ор.* **нами, намї** 448 (1391 *Р* 45; 1409 *Р* 74; 1418 *Cost.* I, 127; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1456 *Mih.* 213; 1465 *АкВАК* III, 4; 1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 432; 1497 *BD* II, 123; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **намы, namy** 11 (1430 *ГВКЛ* 7; 1465 *GL* 176; 1474 *РГС;* 1498 *ГВКЛ* 22; 1499 *BD* II, 130, 135, 144, 160, 423); **на(м)** 3 (1404 *Р* 70; 1414 *Р* 85); *зам. дав.* записалъ сѦ чинити добро **намы** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *місц.* **на (пры, по, оу) нас, насъ, на(с)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1407 *Cost.* I, 57; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1436 *Cost.* II, 706; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1480 *BD* I, 245; 1487 *РИБ* 435; 1495 *ВМБС;* 1499 *РИБ* 777; 1500 *АЛМ* вип. 2,59 і т. ін.); *дав. дв.* **иама** (бл. 1386 *Р* 30; 1457 *Cost.* II, 810)

МЫ[2] *див.* **МИ**[2].

! МЫ[3] *див.* **МЫТО.**

МЫЄРЛЪ *див.* **МИЄРЛЪ.**

! МЫИ[1] *див.* **МЫ** [1].

! МЫИ[2] *див.* **МИ**[2].

***МЫИТРОПОЛЇЯ** *див.* ***МИТРОПОЛЇЯ.**

МЫК *див.* **МИКЪ**[1].

МЫКЛЪОУШЬ *див.* **МИКЛОУШЪ.**

МЫКУЛИНСКИ *див.* **МЫКУЛЫНСКІЙ.**

***МЫКУЛИНСКІЙ**[1] *див.* **МИКУЛИНСКІЙ.**

***МЫКУЛИНСКІЙ**[2] *див.* **МЫКУЛЫНСКІЙ.**

МЫКУЛЫНСКІЙ, МЫКУЛИНСКИ, МИКУЛИНЬСКИИ *прикм.* (5): а при томъ оуздаванъѣ были... панъ ходько быбєльскии... попъ микулиньскии федуть (Перемишль, 1378 *Р* 26); Мы, Свыдрыгайло... чинымо знаменито... ижъ... Карпъ Ивановичь Микулинскій... покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича... и дворанъ нашихъ... што есмо имъ первей сего велилы именя его *Мыкулинсціе* объихати, грани положыты и крывду его, што менуетъ одъ земянъ Браславскихъ и бояръ Хмельныцкихъ, розсудыты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **микулынскій** 2 (1430 *ГВКЛ* 8, 9); **Мыкулински** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **микулиньскии** 1 (1378 *Р* 26); *знах. мн. с.* **Мыкулинскіе** (1430 *ГВКЛ* 7).

Пор. ***МИКУЛИНЦИ.**

***МЫКУЛЫНЦИ** *див.* ***МИКУЛИНЦИ.**

***МЫЛИИ** *див.* **МИЛЫИ.**

***МЫЛОСТЬ** *див.* **МИЛОСТЬ.**

МЫЛЬСКИИ, МЫЛСКИИ, МЫЛСКІЙ *ч.* (10) (*особова назва*): а даемъ, и потвержаемъ тому первей писаному пану Петрашку Ланевичу Мыльскому верху менованныя мѣста вѣчно и непорушно (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 18); А при томъ были свѣдки... Маско Гулевичъ, а панъ Петрашъ Мылскій, маршалокъ земскій (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мыльскии, Мылскии, Мылскій** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* III, 5; 1451 *AS* I, 45; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *род. одн.* **Мыльского, Мылского** (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445 —1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); *дав. одн.* **Мыльскому, Мылскому** (1445 *АкЮЗР* I, 17, 18; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13).

МЫМО *див.* **МИМО.**

***МЫНДРИНО СЄЛО** *с.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): а хотаръ мындрину селу и селиши съ всѣми своими старыми хотарми, куды из вѣка оживали (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403).

ФОРМИ: *дав. одн.* **мындрину селу** (1435 *Cost.* I, 403).

Див. ще **МЫНДРИНЬ ДВОРЪ.**

МЫНДРИНЬ ДВОРЪ *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрною службою (!) до на(с) ... дали єсми єму оу нашеи земли села на имѦ мындринь дворъ на серети и съ своими прикутками... и єдно селищє на милковѣ (Сучава, 1435 *Cost.* I, 402—403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мындринь дворъ** (1435 *Cost.* I, 403).

Див. ще ***МЫНДРИНО СЄЛО.**

МЫНДРѦ, МЫНДРѢ, МЪНДРѢ *ч.* (53) (*особова назва, молд., слов.* мѫдръ) : а на то є(ст)... вѣра пана миндрѣ ⟨жомотатева⟩ и дѣти его (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209—210); мы илїа воєвода... чини(м) знаменито... аже... болѣринъ нашь вѣрныи на имѣ панѫ александро (*в ориг.* алексанро.— *Прим. вид.*) спатарь... ⟨тѣгалъ сѦ съ пано⟩мъ мындрєю за свою отчиноу и добылъ на ⟨п⟩аноу мындри свою отчиноу (Сучава, 1436 *Cost.* I, 454); и оустал наш слоуга Мъндрѣ Ивоул и съ своими братаничи... та заплатили оуси тоти рк златъ татарских (Сучава, 1493 *BD* II, 18—19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **МындрѦ, Мындрѣ** 3 (1433 *Cost.* II, 650; 1436 *BAM* 29); **Мъндрѣ** 1 (1493 *BD* II, 19); *род. одн.* **Мындри** 25 (1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 350; 1435—1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 455; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DBAc* 27; 1439 *Cost.* II, 42; *Mih.* 206; 1441 *DBAc* 38; 1442 *Cost.* II, 88 і т. ін.); **мындрѣ** 13 (1433 *Cost.* I, 354; 1436 *BAM* 29; *Cost.* I, 450, 460; 1437 *Cost.* I, 515; *Mih.* 203; 1438 *Cost.* II,15, 27; 1441 *DBAc* 35; 1455 *Cost.* II, 540); **Мъндри, м⟨ъ⟩ндри** 5 (1432 *ДГВІН; Cost.* I, 338; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 424; 1438 *Cost.* II, 8); **миндри** 1 (1442 *Cost.* II, 97); **миндрѣ** 1 (1428 *Cost.* I, 210); *дав. одн.* **мъндрѣ** (1493 *BD* II, 18, 19); *ор. одн.* **мындрєю** (1436 *Cost.* I, 454); *місц. одн.* **на мындри** (1436 *Cost.* I, 454).

***МЫНЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ с є л н щ є м ы н є в о *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **мынєво** (1448 *Cost.* II, 324).

МЫНЗАЦИ *див.* **МАНЗАЦИ.**

***МЫНЗОУЛЪ** *ч.* (12) (*особова назва, молд.* мынз «жеребець», «хлопчак»): а на то є(ст) вѣра... пана мынзоула (Сучава, 1443 *Cost.* II, 141); а хотарници были панъ мынзоу(л) н пєтришоръ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); ми боꙗрове... на имꙗ... панъ иванъ баича(н) и панъ иванъ мынзоу(л)... ꙗвно чини(м)... гды(ж)... пєтръ воєво(д)... паноу казимировѣ... и єго короу(н) полскои... по винною слоужбою вѣчнє записа(л) сꙗ и обовꙗзалъ про тожъ мы... слюбоуємъ... иже хочємъ... слюбы, кторыꙗжъ... пєтръ воєво(д)... королєви полскому... оучини(л)... вѣрнє... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мынзу(л), мынзоу(л)** (1446 *ПГСПМР;* 1448 *Cost.* II, 737); *род. одн.* **мынзоула, ⟨мынзоу⟩ла, мы(н)зоула** (1443 *Cost.* II, 141; 1448 *DIR* № 10 а; *Cost.* II, 314, 317, 324, 343, 353, 355, 359, 365).

***MYNCAR** *ч.* (1) (*стп.* mincarz, *стч.* minciеř, *свн.* münzer) (*урядник, що займався розміном грошей*) міняйло: I też żeby myncare w kniaźstwe naszom ustaweny... s falsziwymi penezmi... imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *наз. мн.* **myncare** (1388 *ZPL* 108).

МЫРЗА, МЫРЗꙖ, МИРЗꙖ, МРЪЗА, МЬРЗА *ч.* (22) (*особова назва, тюрк.* mirza, *ар.* amir «князь», *перс.* zada «син»): А на то єст велика мартория ...пан Станчоул пръкалаб бѣлоградскы и сынъ єго пань Мыр⟨зꙗ⟩ (Ясси, 1469 *BD* I, 138); А на то великаꙗ марторие... пан Станчоул и сынъ єго пан Мырзꙗ (Ясси, 1476 *BD* I, 209).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мырза** 3 (1470 *BD* I, 141; 1471 *ДГСМПБ*. 1472 *BD* I, 172); **Мир⟨за⟩** 1 (1470 *BD* I, 156); **Мырзꙗ, Мыр⟨зꙗ⟩** 3 (1469 *BD* I, 138; 1473 *BD* I, 187; 1476 *BD* I, 209); **Мирзꙗ** 2 (1470 *BD* I, 150; 1474 *РГС*); **мръза** 1 (1472 *Cost. S.* 88); **Мърза** 1 (1472 *BD* I, 170); *зам. род.* в. п.... **Мырза** 1 (1469 *BD* I, 136); *род. одн.* **Мырзы** 3 (1470 *BD* I, 148; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525); **Мырзи** 3 (1473 *BD* I, 184; 1475 *BD* I, 206; *Cost. D.* 4); **Мирзы** 1 (1469 *BD* I, 134); **Мръзи** 1 (1473 *BD* I, 182); *знах. одн. зам. род.* вѣра... **мырзоу** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **мръзоу** 1 (1472 *Cost. D.* 26).

Див. ще **МЪРЗЄ.**

***МЫРЗИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): А на то ест⟨ь⟩... вѣра пана Станчюла и с⟨ы⟩на его пана Мырз⟨и⟩чя (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

ФОРМИ: *род. одн.* **Мырз⟨и⟩чя** (1473 *ШКН* 165).

МЫРЗꙖ *див.* **МЫРЗА.**

***МЫРЛЄКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ с є л и щ є м ы р л є к о в о *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **мырлєково** (1434 *Cost.* I, 374).

***МЫРЪ** *див.* **МИРЪ**[1].

***МЫСКОВЪ** *прикм.* (3): А штом был узялъ пенезей тридцать гривенъ у Игнатка Путивельского за мой стат, што у мене взялъ мой стат дяди моего пана Мисковы, и я тых пенезей не взялъ у Игнатка (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29);

М ы с к о в ъ г о р б ъ (2) (*назва пагорбка у Подільській землі*): А отъ долины Лоточной... до Мыскова горба, а з Мыскова горба до потоку и долыны Бучачной — усе улево грунтъ до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Мыскова** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. мн. ч.* **Мисковы** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Пор. **МИСКО.**

МЫСЛИТИ *дієсл. недок.* (6) **1.** (о чім і без додатка) думати, міркувати (про що) (3): Нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь нєприятєль... *мыслꙗ* и оумысло(м) нєприятєлски(м) жадая а хотꙗ своими льстивыми писмы мысли ваши... оувєсти оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); ино мы яко панъ хрєстиянъски(и) з божьєю помо(ч)ю з братьею нашою хочомъ о томъ мыслити абы нє былъ втнскъ хрєстиянъству о(т) поганъства (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); а ваша мл(ст) можетє сами порозоумєти якъ боудоуть мыслити ваше(и) мл(с)тн и приятєли и нєприятєли ((б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

2. (*без додатка*) замишляти (що), мати намір (робити що проти кого) (1): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будучии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ г(с)подарꙗ кролꙗ... тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того внимати и нє датн имъ и боронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613);

д о б р о є м ы с л и т и (1) *див.* **ДОБРЫИ** 4; л и х о г о м ы с л и т и (1) *див.* **ЛИХИИ** 2.

ФОРМИ: *інф.* **мыслити** (бл. 1386 *P* 30); *майб. 1 ос. мн.* **хочомъ ... мыслити** (1493 *ОПВВ* 152); *3 ос. мн.* **боудоуть мыслнти** (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *бажс.-ум. сп. 3 ос. мн.* **што бы мыслили** (1395 *Cost.* II, 613); *дієприсл. одноч.* **мыслꙗчє** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); **мыслꙗ** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ПОМЫСЛИТИ, *ПРОМЫСЛИТИ, *РАЗМЫСЛИТИ, *РОЗМЫСЛИТИ, *ОУМЫСЛИТИ, *ОУМЫСЛИТИ СꙖ.**

***МЫСЛЪ** *див.* ***МЫСЛЬ.**

***МЫСЛЬ** *ж.* (5) помисел, намір: а што ми оускаже(т) осподарь мои тоє радъ чиню и всєю мыслью моєю и до живота (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); мы кнꙗ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т) тымъ листо(м) иже имѣюче чистоѣ мысли млсрдиє и по(ж)даниє к вєлико(м) королєви володиславу польско(м)... слюбуємъ держати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *P* 43); нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь нєприятєль и кролє(в)ства нашего мыслꙗ и оумысло(м) нєприятєлски(м) жадая а хотꙗ своими льстивыми пнсмы *мысли* ваши противоу намъ завжди чистє а вѣрны... оувєсти оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **мысли** (1388 *P* 43); *знах. одн.* **мыслъ** (1435 *Cost.* II, 679); *ор. одн.* **мыслью** 1 (бл. 1386 *P* 30); **мыслїю** 1 (1429 *Cost.* I, 248); *знах. мн.* **мысли** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ПОМЫСЛЪ, *ПРОМЫСЛЪ, ОУМЫСЛЪ, *ОУМЫШЛѢЧЪЄ.**

***МЫТЄЛЬНО** *с.* (2) (*назва поселення у Волинській землі*): А въ Молинѣ, въ Мительни не надобе, въ Жуковѣ одъ воза по грошу, а одъ коня не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); мы великиї кнзь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ... иже дали єсмо и запїсали ленькови зарубичю таꙗ села в луцкої земли... мытєльно а долгиє шии (Житомир, 1433 *P* 126).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мытєльно** (1433 *P* 126); *місц. одн.* **въ Мительни** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

МЫТНИКЪ, МЫТНИК, МЫТНЫКЪ, МИТНИК *ч.* (30) (*збирач мита*) митник: Cocziemo (!) jestliby tak zaisto mytnik szto brał na nich, az by jako rozbojnik karan był (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а кто имєтъ купити скотъ или бараны... нє надобѣ нигдѣ мыто дати, нижь тамъ гдѣ купилъ и возмєть пєчать отъ мытника (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); про то(ж) ни оди(н) на(ш) бояри(н), а ни мытни(к) ни дє по нашеи земли да нє смѣє(т) имъ тоє порушити (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); нехай мыто нашо и промыто вѣдають мытъники наши (Судомир, 1488 *РИБ* 222); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳєдко, писаръ, брали личбу въ мытника Мєнъского въ Мартина Янъчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мытникъ, мытник, mytnik, мытни(к), мы(т)ни(к)** 11 (1388 *ZPL* 105; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 760; 1455 *Cost.* II, 772; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275; 1470 *DIR«A»* 523; 1471 *BD* I, 159; 1472 *ДГСВМ* і т. ін.); **мытныкъ** 1 (1437 *DIR* № 8); **митник, митни(к)** 3 (1454 *Cost.* II, 513; 1457 *BD* I, 4); *род. одн.* **мытника** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274; 1480—1484 *BD* II, 369; 1499 *РЕА*

III, 34); *дав. одн.* **мытникоу** 1 (1480—1484 *BD* II, 370); **митникоу** 1 (1480—1484 *BD* II, 369); *наз. мн.* **мытники, мытъники** 3 (1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1488 *РИБ* 222); **мытници, мы(т)ници** 5 (1456 *Cost.* II, 791; 1458 *DIR«A»* 512; 1460 *BD* II, 275; 1461 *AS* I, 54; 1470 *DIR«A»* 523); **митници** 1 (1488 *BD* I, 342); *зам. род.* о(т) наши(х) **мытници** 1 (1453 *ПГОВ*); *род. мн.* **мытниковъ, мытников, мытнико(в)** 6 (1456 *ПМВП;* 1496 *АЛРГ* 78; 1497 *АЛРГ* 79; 1497—1498 *АЛРГ* 80); **мытни(к)** 1 (1437 *Cost.* II, 709).

МЫТО, МИТО *с.* (355) **1.** *(оплата за товар, який привозили й продавали на місці або тільки провозили через державні чи феодальні границі)* торгове мито (183): А мыта нє примышлꙗти но какъ из вѣка пошло (б. м. н., 1366 *P* 14); A jestliby kotoryje reczi kramnuje wez, majet myto płatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а кто имѣтъ купити скотъ или бараны... нє надобѣ нигдѣ мыто дати, нижь тамъ гдѣ купилъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а о(т) сукна и о(т) плотна и о(т) вьсє торговлю имаю(т) платити мыта, яко бы(л) право издавно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); а мыто имъ брати подавному, а маютъ намъ тоє мыто платити всє широкими грошъми (Краків, 1487 *АМЛ*); А також крал єго милость и кнꙗз вєликїи литовскїи да имают лишити коупиєм нашим... абы ходили торговали слободно и доброволно, заплативше правоє своє мыто (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *(місце, де збирали мито)* митна застава, митниця (172): тоє всє єсмо потвердили... съ всѣми границями... исъ рѣками, исъ мыты, исъ ловищи, исъ потоки... со всѣми оужитки (Судомир, 1361 *AGZ* 6); и мы... даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєчєному пану андрѣю... сєло михлинъ... со всимъ с тымъ што к тымъ сєломъ з вѣка здавна слушало и слушаєть... со млины и с мыты И з болоты и с рудами (Київ, 1483 *P* 118—119); И гдє иму(т) класти рибоу, оу ти(х) возо(х), или буду(т) проданна *мыта* или нє продана, а мито да нє даду(т) нигдє, оу нашеи зємли, али да иду(т) доброво(л)но бє(з) въсѣко(ι) забави (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); А мнѣ кн⟨ꙗ⟩зю Михайлу Васильєвич⟨у⟩ Избаразкому достал сꙗ город Вишнѣвєць и: мѣстѣчком и с тым сєлом, што под мѣстѣчкомъ, и з мытомъ вышнѣвѣцким (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); А который бы гости хотели мыто нашо объєжьдчати новыми дорогами, минаючи мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ, нехай бы ездили старыми дорогами (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); А который бы купци хотели *мыта* объєждьчати новыми дорогами, ажъ бы еси єму на тых помоч давал: нехай он ихъ встꙗгаеть и мыта на них берет по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мыто** 41 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1443 *ПГСММ;* 1448 *Cost.* II, 324; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273; 1487 *АМЛ;* 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ;* 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); **мито** 1 (1453 *ПГОВ*); **! мы** 1 (1453 *Cost.* II, 462); *зам. род.* без **мито** 2 (1466 *BD* I, 96); почєнше **мыто** 1 (1447 *Cost.* II, 281); *зам. місц.* на **мито** или на броду 1 (1446 *DIR«A»* 485); *род. одн.* **мыта, myta** 40 (1388 *ZPL* 105; 1408 *Cost.* II, 632; 1429 *DIR«A»* 455; 1444 *Cost.* II, 508; 1456 *Cost.* II, 789; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1487 *АМЛ;* 1489 *AS* III, 22; 1495 *АЛМ* 128; 1499 *PEA* III, 34 і т. ін.); **мита** 1 (1488 *BD* I, 342); *дав. одн.* **мытоу** (1447 *Cost.* II, 281; 1487 *АМЛ; РИБ* 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ;* 1495 *АЛРГ* 55; 1498 *АЛРГ* 82, 83); *знах. одн.* **мыто, myto** 121 (1388 *ZPL* 105; 1408 *Cost.* II, 630; 1422 *DIR fig.* № 35; 1434 *Cost.* II, 668; 1448 *Cost.* II, 741; 1460 *BD* II, 273; 1470 *DIR«A»* 523; 1487 *АМЛ;* 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1499 *BD* II, 273 і т. ін.); **мито** 15 (1439 *Cost.* II, 59; 1452 *Cost.* II, 759; 1454 *Cost.* II, 513; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 9; *DIR«A»* 512; 1466 *BD* I, 96; 1471 *BD* I, 159; 1472 *ДГСВМ;* 1488 *BD* I, 342 і т. ін.); *ор. одн.* **мытом, мытомъ, мыто(м), mythom** 13 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1435 *Cost.* II, 682; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *P* 159; 1454 *P* 163; 1455 *Cost.* II, 531; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1482 *AS* I, 81; 1488 *РИБ* 223; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **митом, мито(м)** 2 (1458 *BD* I, 8; 1459 *Cost. S.* 22); *місц. одн.* **на мытѣ** 15 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 788, 789; 1460 *BD* II, 273, 274); **на мыти** 2 (1456 *Cost.* II, 790, 791); **на мыты** 1 (1460 *BD* II, 276); **в мытє** 1 (1487 *АМЛ*); **на мыти** 2 (1456 *Cost.* II: 790, 791); *наз. мн.* **мыта** 3 (1454 *Cost.* II, 513; 1498 *АЛРГ* 83); **мита** 1 (1457 *BD* I, 4); *род. мн.* **мытъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. мн.* **мыта, myta** 12 (1366 *P* 14; 1388 *ZPL* 105; 1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1448 *Cost.* II, 741; 1460 *BD* II, 272; 1470 *DIR«A»* 523; 1489 *АМВ;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1498 *АЛРГ* 83 і т. ін.); **мита** 1 (1466 *BD* I, 96); *ор. мн.* **мыты** 18 (1361 *AGZ* 6; 1421 *Cost.* I, 142; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; 1438 *P* 138; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1454 *P* 163; 1470 *AS* I, 65 і т. ін.); **мыти** 2 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1461 *AS* I, 54); *місц. мн.* **о (по, оу) мытах, мытахъ, мыта(х)** 4 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 667; 1453 *ПГОВ;* 1454 *Cost.* II, 508); **оу митахъ** 1 (1457 *BD* I, 4); **на мито(х)** 2 (1446 *DIR«A»* 485; 1472 *ДГСВМ*); **по мыто(х)** 1 (1437 *Cost.* II, 709); **на мытехъ, мытехь** 2 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **! на крайних мыта** 1 (1460 *BD* II, 275); **!оу мита** 1 (1466 *BD* I, 96); *зам. род. мн.* **противъ** тых **митах** 1 (1457 *BD* I, 4).

Див. ще **МЫТЪЦЄ.**

*MYTROPOŁYA *див.* *МИТРОПОЛЇЯ.

*МЫТЪНИКЪ *див.* **МЫТНИКЪ.**

МЫТЪЦЄ *с.* (2) проїжджe мито: на го(д) со всимъ з десꙗ(т) копъ грошє(и) при(и)деть того мытъца (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мытъцє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *род. одн.* **мытъца** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв).

Див. ще **МЫТО** 1.

*MYCHAJESZCZYI *див.* **МИХАЄЩИ.**

МЫХОВЪ *прикм.* (2) ◇ лисъ Мыховъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Мыховъ** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. одн. ч.* **Мыховъ** (1430 *ГВКЛ* 8).

МЫЧКО *див.* **МИЧКО.**

*МЫШКА *ч.* (2) *(особова назва):* а даємъ тому прє(д)рєчєному пану петроу инакъ мыщцє кухъмистру вѣчно и нєпорушно (Луцьк, 1438 *P* 138).

ФОРМИ: *дав. одн.* **мыщцє** (1438 *P* 138).

МЫШЧИЧЪ *ч.* (8) *(особова назва):* мы вєликыи кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знамєнито... ижь видѣвъ и знамєнавъ службу на(м) вѣрноую... нашєго вѣрного слуги пана пєтра мышьчича нашєго кухъмистра и мы... дали єсмо єму и записали... сєла оу крємєнєцко(м) повѣтє (Луцьк, 1438 *P* 138); А се я, Богдан Холоневский Мышчичъ, сознаваю моимъ листомъ: делилъ есми з братомъ своимъ и з Дмитромъ отчизною нашою Холоневомъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); а такъ имѣня верху писаная дали есмо пану Петру Мышчичу (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Мышчичъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн.* **мышьчича** 1 (1438 *P* 138); **мишчича** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **Мушчича** 1 (1492 *АЛМ* 30); *дав. одн.* **Мышчичу** 3 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1492 *АЛМ* 31); **Мушчичу** 1 (1492 *АЛМ* 30).

*МЫШЬЧИЧЬ *див.* **МЫШЧИЧЪ.**

! МЬ *див.* **МЫ**[1].

МЬРЗА *див.* **МЫРЗА.**

*МЬСТА *ж.* (1) ◇ мьстѫ учинити (1) помститися: нє боронилъ пєтръ своєго живота алє мьстѫ учинилъ (XV ст. *BC* 19).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мьстѫ** (XV ст. *BC* 19).

Див. ще *ПОМСТА.

МЬСТИШИНЬСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то есм(ь) приложилъ свою печать и оць мои вл(д)ка лучьскыи арсении кнꙗзь данилии... иванъ мьстишиньскыи (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мьстишиньскыи** (1366 *P* 14).

МѢЖИ *див.* **МЄЖИ.**

*МѢЗНАЯ *ж.* (2) *(назва річки у Троцькому воєводстві):* и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м)... границы и(м) завєли

по тыи рѣчки по мѣзную а по кривицоу и по каме(н)ны(и) бро(д) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *знах. одн.* мѣзноую, мѣзную (1495 *ВМЗД*).

***МѢЛЪ** *ч.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)* а хотарь тѣмъ два селомь... прости дѣломь на доуб оу мела (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); Тѣмъ мы видѣвше ихъ правою и вѣрною слоужбою до нас... дали есми имъ оу нашеи земли села на имѣ Роусещи под Мѣломъ и на Серетѣ Склипотещи (Сучава, 1443 *ВАМ* 41).

ФОРМИ: *род. одн.* мела (1415 *Cost.* I, 121); *ор. одн.* Мѣломъ (1443 *ВАМ* 41).

***МѢНА** *ж.* (5) угода про обмін; заміна: ино за то не имаю(т) опоминати (!) ни еди(н) на дроугого за тотоу миноу... и ни тѣгати сѧ никто не имаеть (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88); а естли ѧ ис тое мены выстоуплю, а любо дѣти мои, а любо бли(ж)нии мои из родоу моего теперь и напото(м), а мели бы тоую мѣноу роушѧти... тогды королю его мл(с)ти двѣсте роублевъ заплачоу (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *род. одн.* мены (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *знах. одн.* миноу 1 (1442 *Cost.* II, 88); меноу 1 (1467 *СП* № 13); мѣноу 1 (1490 *Пам.*).

Див. ще ***ОТМѢНА**, ***ПРОМИНѢНЇЕ**.

***МѢНИТИ**[1] *дієсл. док.* (1) (що) обмінятися (чим): знаменито чиним... ож(е)... пан Петрашко.. и съ тежчею (!) своею... потокмили сѧ съ нашим игоуменом архимандритом Ѳеодором... и мѣнили села своа (б. м. н., 1470 *BD* I, 152—153).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* мѣнили (1470 *BD* I, 153).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ**, ***ЗАМѢНИТИ СѦ**, ***МѢНЯТИ**, ***МѢНЯТИ СЯ**, **ПРОМЕНИТИ 1**, **ПРОМЕНЯТИ**.

***МѢНИТИ**[2] *див.* ***МЕНИТИ**.

***МѢНСКИИ** *прикм.* (4): Я Василей Волчкович из братомъ своим Лвомъ боѧре г(о)с(по)д(а)рьскии мѣнского повѣта, вызнаваем... штож... продали есмо кн(ѧ)зю Костентину к имѣню его милости Тарасову отчизну нашу (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); Панъ Литаворъ Хребътовичъ, маршалокъ, а панъ Ѳедко, писаръ, брали личбу въ мытника Менъского въ Мартина Янъчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* ! мено (1497 *РИБ* 684); *род. одн. ч.* мѣнского 2 (1491 *AS* I, 96; 1494 *РИБ* 560); Менъского 1 (1499 *РЕА* III, 34).

Пор. ***МѢНСКЪ**.

***МѢНСКЪ** *ч.* (1) *(назва міста)* Мінськ: а коли жона твоѧ мовила пере(д) пано(м) воеводою съ ива(ш)ко(м) совою в мѣнску и тои де(и) третее части поведала абы ивашку совѣ в то(м) запису записана была (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *місц. одн.* в мѣнску (1495 *ВМБС*).

***МѢНШЫИ** *див.* **МЕНЪШЫЙ**.

МѢНЬШЇИ *див.* **МЕНЪШЫЙ**.

***МѢНЯТИ** *дієсл. недок.* (9) (чим, чим з ким на що) мінятися, обмінюватися (чим, чим з ким): я ларио(н)... мѣнѧ(л) есми с пано(м) петро(м) яновичо(м)... ты(м) свои(м) име(н)е(м)... на имѧ чемери(н)... на его име(н)е на дѧ(д)ковичи (Луцьк, 1467 *СП* № 13); А мѣняли есмо своею доброю волею, а ни жадной наглости (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); с господарѧ королѧ его мл(с)ти дозволе(н)е(м) и з митрополитовы(м) (!)... менѧ(л) есми с ыгумено(м) пересопницки(м), з ларионо(м) ты(м) все(м) своимъ име(н)е(м) на имѧ дѧ(д)ковичи (Луцьк, 1490 *Пам*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* минѣют (1470 *BD* I, 153); *перф. 1 ос. одн. ч.* менѧ(л) есми 1(1490 *Пам*); мѣнѧ(л) есми 1 (1467 *СП* № 13); *3 ос. одн. ч.* менѧл (1487 *AS* I, 85, 86); *1 ос. мн.* мѣняли есмо (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ**, ***ЗАМѢНИТИ СѦ**, ***МѢНИТИ**[1], ***МѢНЯТИ СЯ**, **ПРОМЕНИТИ 1**, **ПРОМЕНЯТИ**.

***МѢНЯТИ СЯ** *дієсл. недок.* (2) мінятися (чим з ким): а на той часъ, коли ся есмо мѣняли: Ивачевский ставъ былъ не заставленъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* ся есмо мѣняли (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ**, ***ЗАМѢНИТИ СѦ**, ***МѢНИТИ**[1], ***МѢЧЯТИ**, **ПРОМЕНИТИ 1**, **ПРОМЕНЯТИ**.

***МѢНѦТИ** *див.* ***МѢНЯТИ**.

***МѢРА** *ж.* (6) *(одиниця виміру сипких тіл)* міра (2): а на Глушыцы съ тыхъ селецъ къ двору нашому меру ржы сеють а меру овса (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

◇ ⟨м е р а⟩ о в с я н а я (1) назва данини від орних земель, що сплачувалася вівсом: и съ тое земли бортное маеть онъ давати Светому Михайлу по давъному — и со всими ихъ службами, и съ пошлинами, и съ посощиною, и з мерою ржаною и овсяною, што к двору нашому... шло (Вільна, 1499 *РИБ* 777); м е р а р ж а н а я (1) назва данини від орних земель, що сплачувалася житом: и съ тое земли бортное маеть онъ давати Светому Михайлу по давъному — и со всими ихъ службами, и съ пошлинами, и съ посощиною, и з мерою ржаною и овсяною, што къ двору нашому... шло (Вільна, 1499 *РИБ* 777); к о т о р о ю м ѣ р о ю (1) в будь-який спосіб, буд -яким чином: а хтобы мел того имѣнѧ под кн(е)гинею искати... также либо хотеллибы пан Васілеи Хрибтович (!) которою мѣрою подле подвурѧ своего мою отчизну стиснути... ино кн(е)г(и)ни ее милости *(в ориг.* мл.— *Прим. вид.)* ненадобе ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всими тыми о отчизне своей мовити и праловати еи (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); в т о и м ѣ р е (1) щодо цього, в цьому відношенні: Порозоумѣти можете в тои мѣре какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); п о д ъ т о ю м е р о ю (1) таким же чином: А ты бы прыятель нашъ такежъ рачылъ намъ записъ свой дати такимъжо обычаемъ а подъ тою мерою и подъ тыми словы, и присегу свою намъ вделати изъ сыномъ своимъ... передъ... нашыми послы (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

ФОРМИ: *знах. одн.* меру (1499 *РИБ* 776); *ор. одн.* мѣрою 1 (1494 *AS* I, 101); мерою, мерою 2 (1496 *BD* II, 407; 1499 *РИБ* 777); *місц. одн.* в мѣре (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***МѢРКА**.

***МѢРКА** *ж.* (2) *(одиниця виміру сипких речовин)* мірка: Про то я... записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млына, што на рѣцѣ на Кобринцѣ, десятую мѣрку отъ жита (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а на горине Ставъ што небожъчикъ семенъ заставилъ а стоупа а с того млына идеть на городъ мерѣкн (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *род. одн.* мерьки (XV ст. *ИК*); *знах. одн.* мѣрку (1401 *АкВАК* III, 2).

Див. ще ***МѢРА**.

***МѢСАЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ**.

***МѢСЕЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ**.

***МѢСИЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ**.

***МѢСТИЦКИИ** *прикм.* (1) міський, городський: а про лѣпшюю твердость я макси(м) би(л) чоло(м) п(н)оу войтоу и боурмистро(м) и рѧдца(м) штобы и(х) мл(с)ть приложи(ли) печа(т) мѣстицкоую к семоу листу (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* мѣстицкоую (бл. 1500 *ПИ* № 2).

Див. ще ***МѢСТЬСКИИ**.

МѢСТИЧЬ, МѢСТИЧ *ч.* (12) *(житель міста)* міщанин, городянин: о(т) кнѧзѧ о(т) кестутѧ и о(т) кнѧзѧ о(т) либорта у торунь к мѣстычемъ (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии в олешка оу (оу *написано двічі.— Прим. вид.*) малечковича дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *Р* 15); ани мы(т)ници щобы и(м) мыто не оузѧли ни да(н) да не дадоу(т) съ иными мистичи ни по(д)во(д) ни на млино(х) наши(х) да не робѧ(т) (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); Я пан Дробышь Мжюрович мѣстич острозкїй коупил есми оу пана Олехна Чоускы имѣнье... на имѧ Конюхи а Озерѧны (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѣстичь** 1 (1368 *P* 15); **мѣстич** 1 (1463 *AS* I, 56); *наз. мн.* **мѣстичи, мѣстич⟨и⟩, мѣсти(ч)** 4 (1370 *P* 18; 1434 *Cost.* II, 667; 1449 *Cost.* II, 386; 1461 *AS* I, 54); **мистичи** 1 (1455 *Cost.* II, 525); *род. мн.* **мѣстичовъ** (1368 *P* 16); *дав. мн.* **мѣстычємъ** (п. 1341 *P* 2); *знах. мн.* **мистичи** (1455 *Cost.* II, 526); *ор. мн.* **мѣстичи** 1 (1366 *P* 12); **мистичи** 1 (1458 *DIR«A»* 512).

МѢСТО[1], **МЄСТО** *с.* (203) (*цсл.* мѣсто) **1.** *(визначена частина простору)* місце (17): А которыи по нашєм животѣ от наставникь ⟨и от братїи свѧтаго⟩ мѣста сєго, кто нє боудєт стоати въ сємъ нашєм токмѣжи, таковыи да боудєть (...—*Прим. вид.*) є боудєт (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); а прото(ж) соудъ... имєєть дать вола(т) слоужєбнїкомъ явнє, ижа (!) по(д) такы(м) повѣтомъ а на коємь мѣстѫ оу такыи днь книгы правыи положєны о(т)варєны (XV ст. *СЯ* 43); а имъ ничто да *(в ориг.* никто даа.— *Прим. вид.)* нє заборонєно, и бєз мито, боуди гдє и оу котором мѣстѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 96); А хотар томоу выш⟨є⟩рєчєномоу сєло Стєцканїи... на връх горь правою мѣст (!), гдє оударѣєт въ оубръшїя Слатины (Сучава, 1493 *BD* II, 6); а по них, кто боудєт намѧсник томоу свѧтомоу мѧстоу, також да дръжат по вышєписаин⟨омоу⟩, до колѣ боудєт стояти и свѧтыи монастирь (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

(ділянка землі) місце (103): дали єсмо на вѣки тои млинъ и мѣсто оу млина къ цркви и тымъ мнихомъ казатєлєвого закону (Смотрич, 1375 *P* 20); а єшчє єсмы дали томоу монастирєви мѣсто г(д)є любить собє содити (!) виногра(д) (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69); И дали есмо тому предписаному пану Ивану Мукосѣевичу верхуменова⟨ныя⟩ мѣста вѣчно и непорушно ему, и его дѣтемъ, и его внучатомъ, и его ближнымъ счетъкомъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а даємъ... пану андрѣю волотовичю вєрху мєнованая мѣста вѣчно и нєпорушно (Київ, 1433 *P* 119); Тѧ(м) мы... дали єсми ємоу, оу нашоу бранищоу, оу бохотинѣ, єдно мѣсто о(т) поустини, на имѣ потока козїѧ, подли монастирскои пасикы, да осади(т) собѣ сєло, у конєць писка (Сучава, 1455 *Cost.* II, 559); и тиж єсми ємоу дали и потвръдили она (!) сєлишчє, на бахлоуєцѣ, на имѣ сєлишчє мъкъоу влада и съ мистом от млина на бахлоуєцѣ, гдє был млин оничковъ (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176); а съ того двора з местомъ ему ие служит и подводъ и плату жадного не давати (Городно, 1497 *РИБ* 684);

оцєлово мѣсто (1) *див.* ***ОЦЄЛОВЪ**; пїатрино мѣсто (1) *див.* ***ПЇАТРИНЪ**;

землеволодіння, маєток (2): I... iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztoz dannaia mista wsia otniata w nas: med, srebro, kunicy, wsiakaia dań (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а ти(ж) о шкоды оубогы(х) кролє(в)скы(х) и мѣста кролє(в)ско(г) казали єсмо оуси(м) людє(м) воротити, кто що будє(т) бра(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. *(торгова площа)* торг, базар (2): Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ, штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые телятины, баранины, козины, а передъ тымъ деи здавна того не бывало (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); я макси(м) харитонови(ч) гаркавы(и) мѣщани(н) киє(в)ски(и) сознаваю симъ мои(м) листо(м) прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє на мѣстє подлє болницкоє коморы оринѣ андрѣєвѣ жєнѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2);

съ мѣстомъ тєрпѣти (2) платити податок за торгівлю чим: а єщє єсмы имъ дали волю што бы собѣ дєржали, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму нє дєржѧти, ни пива варити, ни мєду... пакъ ли тотъ кто имєть жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ дєржѣти, тогды му-ситъ (? — *Прим. вид.*) съ мѣстомъ тєрпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); пак тот што имєт жити оу тот домъ бы хотѣлъ нѣшто от тѣх дєржати, тогда имоут с мѣстом тєрпѣти (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); тѣгноути ис мистомъ (2) *див.* **ТѦГНОУТИ**.

3. *(великий населений пункт)* місто (45): Też jestliby... ot mesta do mesta, ot poweta do poweta, abo ot odnoje zemli do druhoje zemli wezli by czerez myta, niczoho na nich ne majet' brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а мы єсми дали... стєфаноу воєводи... городъ кєлїю и с мыто(м) и съ озєры, що к томоу городоу слоухаютъ, и мисто васлоуи и волостъ, що к томоу мистоу слухаєтъ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); па(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мєшкати ино ємоу дає(м) мѣсто коропєцъ съ мытомъ съ млино(м) и сєло стѣнкоу к томоу причыняє(м) (Снятин, 1454 *P* 163); оу Житомири оу мєстє ко(р)чомъ два(д)цать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); а и самъ бы еси имъ ни въ чомъ кривъды нє чинилъ и коръчмы бы еси своей и не держалъ въ месте, и заповедалъ бы еси слугамъ своимъ и мещаномъ, штобы коръчмы въ месте не варили и по селомъ (Судомир, 1488 *РИБ* 222); y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista k moiemu dworcu y druhoie dorohy stoież dorohy od mista ydet k muchawcu k moim ludem (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

misto Beresteyskoje (3) *(назви міста)* Брест: pry tom były... radcy mista beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*); мѣсто Виленское (1) *(назва міста)* Вільна: Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское и зъ малою улочкою на будованье двора его въ мѣстѣ Виленскомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); мєсто нємєцькоє (1) місто, управління в якому здійснювалось згідно з нормами Магдебурзького (німецького) права: мы оуставлѧємь... гдє боудє(т) знайдєны боудоуть в сєлє(х) алюбо в мєстє(х) нємєцькы(х) имають быти инѧты и вывєдєны а имають быти по(л)скымь правомь осоу(жє)н(и) (XV ст. *ВС* 25 зв.); место Пинское (1) *(назва міста)* Пінськ: и тежъ дали ему въ месте Пинскомъ огорода своего дворъ собе поселити (Городно, 1497 *РИБ* 683); ильвовское мѣсто (1), мѣсто Ливовское (1) *див.* **ЛВОВСКИИ**; луцкоє мѣсто (1), место Луцкое (1) *див.* **ЛУЦКИИ**; Овруцкоє мєсто (1) *див.* ***ОВРУЦКИИ**; стольноє мѣсто (1) *див.* ***СТОЛНЫИ**;

◇ за мѣсто (3) (кого, чого) замість: Про тожъ, коли она его въ тое именье приняла за сына место своею доброю волею ... и онъ нехай тое именье держить и имъ ся опекаетъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); у въ мѣста (1) (кого, чого) замість: И мы пожаловали его и дали есмо ему тын дворища самому пахати и люди садити у въ отчичовъ мѣста на тыхъ пустыхъ земляхъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12); на всѣхъ мѣстєхъ (3) повсюди, всюди: тогды ѧ слюбою (!) имъ вєрєнъ быти и служи(т) на всѣхъ мѣстє(х), бєзо лсти, бєз хитрости (sic.— *Прим. вид.*) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); Тиж от сєго часоу и на потоум далшїи часы слюбоуєм... Казимироу кролю и свѧтои єго короунѣ полскои... пожиточности их на всѧх мѣстѧх диати и правовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); ни на (оу) которомъ мѣстѣ (2) ніде: того ради колико возовъ пошлю(т) о(т) нѣмєцкого монастырѣ... щобы о(т) ни(х) нигдє нє оузѣли мыта по нашєи зємли ни на которо(м) мѣстѧ (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); и тако(ж)... да сѧ нє оумѣшаю(т) соу(д)ци о(т) я(с)... ни глобы брати... и ни соудити тогы лю(д) ни оу которо(м) мѣстѣ (Побрата, 1448 *ДГПР*); до тыхъ мѣстъ (3) **а)** до того часу, доти (2): И онъ имаєть дєржати тыѣ двѣ дѣлници мои дѣдины и отчизны моєѣ... до тых мѣстъ, докол ємоу отложит двѣ тисѧчи золотых, кто боудєт ближнїи к тым двѣма дѣлницам (Добучини, 1487 *AS* I, 239); б) до цього часу, досі (1) : Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости ещо и до тыхъ мѣстъ не держалъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); о(т) тыхъ мѣстъ (3) від цього часу: Мы дмитрии инѣмъ имєнємъ корибу(т)... чинимъ то знаємо... ижє о(т) ты(х) мѣстъ... чистаѧ вѣрность и полна будемъ держа(т)... тому истому королє-

ви... и корунѣ полскои (Краків, 1388 *P* 40—41); имєт быти... мир... от тых мѣсть и на по том (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѣсто** 8 (1443 *Cost.* II, 185; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1462 *BD* I, 70; 1468 *BD* I, 127; 1476 *BD* I, 211, 216, 217); **мєсто** 1 (1468 *BD* I, 127); **! мѣсть** 1 (1429 *Cost.* I, 269); *зам. род.* повышє оцєлово **мѣсто** 2 (1436 *Cost.* I, 459; 1458 *Mih. Doc.* 122); *зам. дав.* а хотар томоу **мѣсто** от сєло 1 (1472 *Cost. S.* 88); *зам. ор.* дадох... сєло... и съ **мѣсто** за пасикоу 1 (1491 *BD* I, 464); *зам. місц. одн.* **оу мѣсто** оу Черновцех 1 (1490 *BD* I, 420); *род. одн.* **мѣста** 11 (1404 *P* 70; 1408 *Cost.* II, 630; 1436 *Cost.* I, 450; 1448 *Cost.* II, 313; 1457 *Cost.* II, 810; 1458 *DIR«A»* 512; 1462 *BD* I, 70; 1463 *BD* II, 295; 1476 *BD* I, 212; 1495 *BD* II, 63); **миста, mista** 8 (1432 *ДГВІН;* 1490 *DC* 147; 1500 *ДПЖН*); **мєста, mesta** 3 (1388 *ZPL* 104, 105; 1499 *АЛРГ* 94); *зам. знах.* бил коупил пан короую того **миста** млиновноє 1 (1484 *BD* I, 286); *дав. одн.* **мѣсту, мѣстоу, мѦстоу** 15 (1404 *P* 70; 1424 *Cost.* II, 956; 1448 *Cost.* II, 313; 1451 *Cost.* II, 403; 1462 *BD* I, 70; 1466 *BD* I, 113; 1476 *BD* I, 211; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 156 і т. ін.); **мистоу** 2 (1421 *Cost.* I, 142; 1435 *Cost.* II, 682); *знах. одн.* **мѣсто, мѦст⟨о⟩** 47 (1375 *P* 20; 1400 *Cost.* I, 26; 1428 *Cost.* I, 209; 1439 *Cost.* II, 52; 1448 *Cost.* II, 359; 1454 *P* 163; 1466 *BD* I, 110; 1487 *BD* I, 516; 1492 *BD* II, 510 і т. ін.); **мисто** 12 (1421 *Cost.* I, 142; 1432 *ДГВІН;* 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 313; 1484 *BD* I, 285, 286); **мєсто, mesto** 10 (1444 *AS* I, 42; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV 11; 1468 *BD* I, 130; 1469 *BD* I, 134; 1489 *РИБ* 437, 438; 1496 *ПЧФГ* 36); **! мѣст** 2 (1493 *BD* II, 6); *ор. одн.* **мистомъ, мистомь, мистом** 3 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276; 1493 *Cost. S.* 176); **мѣс омъ, мѣстом** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670); **мєстомъ** 1 (1497 *РИБ* 684); *місц. одн.* **оу (въ, на) мѣстѣ, мѣстѦ** 7 (1375 *P* 20; 1404 *ГМ;* 1410 *АкВАК* XI, 5; 1429 *DIR«A»* 455; 1448 *ДГПР;* 1466 *BD* I, 96; 1495 *АЛМ* 88); **на (въ, оу) мєстє, мєсте** 9 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92; 1484 *РИБ* 351; 1488 *РИБ* 222; 1497 *РИБ* 683; 1498 *ГВКЛ* 22); **мѣсти** 1 (1490 *AS* I, 92); **на мѣстє** 1 (бл. 1500 *ПИ* № 2); **на мѣстѫ** 1 (XV ст. *СЯ* 43); *наз. мн.* **мѣста** 1 (1457 *Cost.* II, 811); **миста, mista** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1449 *Cost.* II, 747); *род. мн.* **мѣстъ, мѣсть** 7 (1388 *P* 41; 1436 *Cost.* I, 450; 1462 *BD* II, 284; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1487 *AS* I, 239; 1499 *BD* II, 419, 420); **мистъ** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **мєстъ** 2 (1429 *Cost.* I, 269; 1487 *РИБ* 435); *зам. ор.* **съ мѣстъ** 3 (1468 *BD* I, 125, 126); *дав. мн.* **мѣстомъ** 2 (1429 *Cost.* I, 280; 1445 *Cost.* II, 729); **мєстомъ** 1 (1496 *ПДВКА* 61); *знах. мн.* **мѣста** 10 (1429 *Cost.* I, 280; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1436 *Cost.* I, 444; *Cost.* II, 706; 1437 *P* 136; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *P* 152; 1454 *АЛМ* 12); **мєста** 1 (1443 *Cost.* II, 179); *ор. мн.* **мѣсты** 2 (1401 *P* 64; 1436 *Cost.* II, 706); **мѣсти** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *місц. мн.* **по мѣста(х)** 1 (1453 *ПГОВ*); **на мѣстѦх** 1 (1462 *BD* II, 284); **на мѣстє(х)** 1 (1400 *Cost.* II, 619); **на (оу) мисти(х), мистихъ** 2 (1443 *Cost.* II, 119; 1449 *Cost.* II, 746); **на (в) мєстє(х)** 3 (XV ст. *BC* 6, 13 зв., 25 зв.); *зам. род. мн.* прїити... до их милости зємлѦх **и мѣстах** 1 (1499 *BD* II, 422); *знах. дв.* **мѣстѣ** 2 (1435 *Cost.* I, 403; 1436 *ВАМ* 33); **мєстѣ** 1 (1429 *Cost.* I, 280).

Див. ще **МЄСЦО, *НОВОЄ МЄСТО.**

МѢСТО², MESTO *прийм.* (2) *(з род.) (виражає об'єктні відношення)* (кого, чого) замість: I też jestliby... na imenie, abo na listy panow znamenitych peniazej by pozyczil... my... mesto inszich zastaw imenie zastawlenoje naznamenujemo (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); тогды па(н) п͠трашь пилнковичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѦ сєла тисмѦнчаны и тото(т)ъ розьиздъ прѦтєлю (так.— *Прим. вид.*) своєму пану Ѧньчѣєви зубреви сєбє мѣсто моцно о дєбытьє и о страчѣньє (Галич, 1404 *P* 68).

Див. ще **ВЪМѢСТО.**

***МѢСТСКИ** *див.* ***МѢСТЬСКИИ.**
***МѢСТЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**
***МѢСТЦО** *див.* **МЄСЦО.**
***МѢСТЪЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**
***МѢСТЫЧЬ** *див.* **МѢСТИЧЬ.**
! МѢСТЬ *див.* **МѢСТО¹.**

***МѢСТЬСКИИ** *прикм.* (5) міський (4): о поустынї сєльскои алюбо мєстьскои (XV ст. *BC* 23 зв.); Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж)... дали єсми ємоу... мєшканє... и придали єсми ємоу по(л) мыта и мли(н) мѣстски (Снятин, 1454 *P* 162—163);

б р а т ь с т в о м є с т ь с к о є (1) *див.* **БРАТСТВО.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **мѣстски** (1454 *P* 163); *місц. одн. с.* **о мєстьско(м)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *місц. одн. ж.* **о мєстьскои 2** (XV ст. *BC* 7, 23 зв.); **о мєськои** 1 (XV ст. *BC* 23).

Див. ще ***МѢСТИЦКИИ.**
***МѢСТЬЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**
***МѢСТЬЧѦНИНЪ** *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

***МѢСТѢЧКО** *с.* (2) містечко: А мнѣ кнѦ⟨зю⟩ Михайлу Васильевич⟨у⟩ Избаразкому достал сѦ город Вишнѣвєць ис мѣстѣчком и с тым сєлом, што под мѣстѣчкомъ, и з мытомъ вышнѣвѣцким (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *ор. одн.* **мѣстѣчкомъ, мѣстѣчком** (1482 *AS* I, 81).

***МѢСЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**
***МѢСЧАНИНЪ** *див.* **МѢЩАНИНЪ.**
***МѢСЧѦНИНЪ** *див.* **МѢЩАНИНЪ.**
***МѢСЬЦЄ** *див.* **МЄСЦО.**
***МѢСЯЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**
***МѢСѦЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МѢСѦЦЬ** *ч.* (389) *(одиниця виміру часу)* місяць: Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830, индикта семого, месеца декабря 8 дня (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а по о(т)повѣдьньи стояти миру за мѣсѦць (б. м. н., 1352 *P* 6); А писанъ листъ оу смотричи... м͠цѦ марта з͠і (Смотрич, 1375 *P* 20); а на крипость тому и на потвержинье вєлѣли єсми нашю пєчат великую привѣсити оу нашємъ городѣ оу сочавѣ оу лѣта шесто чисачиє (!) ц͠ и а͠ мисѦц͠Ѧ ноѦбрѦ оу и͠і ден (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); П⟨и⟩сан оу Киеве, под лет⟨ы⟩ рожества Х⟨ри⟩с⟨то⟩ва а͠ лет и у͠п͠з лет, м⟨е⟩с⟨е⟩ца октѦбр⟨а⟩ з͠і ден (Київ, 1437 *AS* I, 34); писа(н) в острозѣ и м͠ца июнѦ г͠і д͠нь на завт(р)ѣє Ѧрмарка в домоу в пана микитинѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); докончали шию каплицю письмомъ м͠ця октября въ... (Краків, 1478 *ОБРН* 131); Писа Іон Попович оу Ясох в лѣто ≠ зи, мѣсѦца мартїя к͠є день (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

ФОРМИ: *род. одн.* **мѣсѦца, мѣсяца** 163 (1398 *ДГПМ;* 1402 *Cost.* II, 621; 1433 *P* 119; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1457 *BD* I, 5; 1469 *BD* I, 136; 1478 *AS* I, 76; 1485 *BD* II, 372; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **мѣсєца** 5 (1403 *RS* 338; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1465 *АкВАК* III, 4; 1491 *AS* I, 97; 1500 *АСД* II, № 3); **месяца, mesiaca** 6 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1494 *BD* II, 389); **мисяца, мисѦца, м⟨и⟩с⟨Ѧ⟩ца, mis(ia)ca** 6 (1440 *P* 142; 1465 *GL* 176; 1487 *AS* I, 241; 1488 *AS* I, 242; 1494 *АЛМ* 54; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **месеца, м⟨е⟩с⟨е⟩ца, м⟨есе⟩ца** 12 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1389 *РЕА* I, 28; 1437 *AS* I, 34; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1454 *AS* III, 10; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1480 *BD* I, 238; 1488 *AS* I, 88; 1495 *РИБ* 621; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **мисѦцѦ, misiacia** 3 (1393 *Cost.* I, 14; 1420 *AS* I, 26; 1421 *AS* I, 27); **мѣсѦцѦ, мѣсяця** 3 (1392—1393 *РФВ* 171; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1466 *AS* I, 61); **м⟨ѣ⟩с⟨а⟩ца** 1 (1487 *AS* I, 240); **мѣсица** 1 (1497 *Cost. S.* 224); **м(с)ца, мсца, м͠ца** 144 (1400 *Cost.* I, 37; 1407 *DIR«A»* 434; 1422 *P* 98; 1434 *Cost.* II, 670; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1452 *P* 161; 1460 *Cost. S.* 41; 1471 *DIR«A»*

527; 1486 *DC* 144; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **м(с)цѧ, мцѧ, мсця, мця** 18 (1375 *P* 20; 1386 *P* 31; 1407 *Cost.* II, 629; 1413 *ОБРН* 116; 1433 *P* 127; 1439 *Cost.* II, 713; 1445 *P* 151; 1448 *Cost.* II, 735; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1478 *ОБРН* 131 і т. ін.); **мѣ(с)цѧ** 1 (1392 *Cost.* I, 8); **мѧсца** 1 (1428 *Cost.* I, 202); **м(с)цѣ** 1 (1442 *Cost.* I, 101); *знах. одн.* **мѣсѧць** 4 (1352 *P* 6; 1433—1443 *APM;* 1476 *BD* I, 212; 1479 *BD* II, 351); **м(с)ць, мць** 2 (XV ст. *СЯ* 43; 1491 *BD* I, 460); **mesiec** 1 (1388 *ZPL* 106); *знах. мн.* **месѧци** 1 (XV ст. *ВС* 34 зв.); **месеци** 1 (XV ст. *ВС* 20 зв.); **м(с)ци, мци** 11 (1429 *P* 114; XV ст. *ВС* 16, 21 зв. 22,22 зв., 34 зв., 35, 38 зв.; *СЯ* 42, 42 зв.); **м(с)цѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *знах. дв.* **м(с)ца** (XV ст. *ВС* 8 зв., 35); *ор. дв.* **мѣсѧцъма** (1462 *BD* II, 285).

МѢТИ *див.* **ИМѢТИ.**

МѢЩАНИНЪ, МЕЩАНИНЪ, МѢЩАНИНЬ, МЕЩАНИН, МЕЩАНЇНЪ *ч.* (42) *(житель міста)* міщанин, городянин: I tez żeby myncare... s fałsziwymi penezmi... sami czerez posła naszoho wojewody, i też czerez meszczan, kotorym kolwe obyczajem, takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже есмы доконали съ радуѧми (!) и съ мѣстьчѧны илвовского мѣста и съ усѣмъ посполъствомъ ихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); а кнзѧ юрьевы(х) боѧръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краевскии... а па(н) томко мѣщанинъ лоуцкии а панъ ѧцко берестиискии мѣщанинъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*); и тыми разы тые мещане вроуцъкие... просили насъ абыхмо ещо имъ тые ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*); А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута... и мещанинъ кіевскій Ганко, и иншїи (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и) мѣщани(н) кие(в)ски(и) сознаваю симъ мои(м) листо(м) прода(л) есми мѣстцо свое коморное... оринѣ андрѣевѣ женѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѣщанинъ, мѣщанинь, мѣщани(н)** 3 (1458 *ОЖДМ;* бл. 1500 *ПИ* № 2); **мещанинъ, мещанїнъ, мещанин** 5 (1467 *AS* 63; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *ВК;* XV ст. *ВС* 18 зв.); *род. одн.* **мещанина, мещанїна** (1498 *ЧІАФ;* XV ст. *ВС* 29); *дав. одн.* **мещанину** (1494—1495 *АЛРГ* 59); *знах. одн.* **мѣщанина** (1495 *АЛМ* 88); *наз. мн.* **мѣщане, мѣсчане** 6 (1465 *АкВАК* III, 4; 1495 *АЛМ* 88, 89; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1499 *BD* II, 154); **мещане, мешчане** 8 (1466 *AS* I, 63; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ;* 1495 *BD* II, 63; *ВСоб.*); *род. мн.* **мѣщанъ** 1 (1495 *АЛМ* 88); **мещан** 1 (1490 *AS* I, 92); *дав. мн.* **мѣщаномъ, мѧсчаном** 4 (1495 *АЛМ* 88; 1499 *BD* II, 154); **мещаномъ** 2 (1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ*); **мѣсчѧномъ** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *знах. мн.* **мѣщанъ** 2 (1495 *АЛМ* 88); **meszczan** 1 (1388 *ZPL* 108); *ор. мн.* **мѣщаны** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **мѣстьчѧны** 1 (1408 *Cost.* II, 630); **мещаны** 2 (1389 *PEA* I, 27).

***МЯСНЫИ** *прикм.* (5) *(призначений для зберігання, продажу м'яса)* м'ясний (2): а еще есмы имъ дали волю што бы собѣ держѧли, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму не держати, ни пива варити, ни меду, ни меснїи ни (? — *Прим. вид.*) ѣткы держѧти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а оу том домоу корчмоу не держати, ни пива варити, ни мед, ни мѧсныи клѧткы (? — *Прим. вид.*) держати, ни хлѣба продати (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670);

◇ мясные запусты (3) *(тиждень перед великим постом)* масниця, запусти: А рокъ имъ тые корчмы почати варыти — на мясные запусты великого поста (Радомль, 1487 *РИБ* 228); а почати имъ тые ко(р)чмы варити на рокъ на мѧсные запоусты великого поста какъ трети(и) годъ вы(и)деть пе(р)вое ихъ коупли (Краків, 1489 *АКВ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **мясные, мѧсные** 3 (1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ*); **меснїи** 1 (1408 *Cost.* II, 633); **мѧсныи** 1 (1434 *Cost.* II, 670).

МѦКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь и своею братьею... ижь оу тои половици дѣднины и оу другои што пьрвое купилъ панъ кола нь можь(т) габати филь а ни его братьѧ (Галич, 1409 *P* 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **мѧковичь** (1409 *P* 74).

МѦСНИКЬ *ч.* (1) м'ясник, різник: И також есмо дали и потврьдили *(в ориг.* и потврьдили *повторюється.— Прим. вид.)* томоу... монастироу а҃ фалчоу и три фертали винограда... пооузли тыхже виноградовь, що был дал... монастироу пан Юга вистїѧрник, що же был он коупил тот виноград от Жоурковь мѧсникь, сына Киш Ласлъоу от Хрълова (Гирлов, 1499 *BD* II, 147—148).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от... **мѧсникь** (1499 *BD* II, 148).

***МѦСНЫИ** *див.* ***МЯСНЫИ.**

***МѦСОПУСТНЫЙ** *прикм.* (1) ◇ субота мѧсопустная *див.* ***СУБОТА.**

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **мѧсопустную** (1401 *P* 64).

***МѦСОПУСТЪ** *ч.* (1) *(цсл.* мѧсопоустъ) *(передостання неділя перед великим постом)* заговини, пущення: а мы слубоуемо (так.—*Прим. вид.*) ему... тъхо д҃ тисѧчи рублиі воротити исполна г҃ того лѣта на мѧсопусто (Луцьк, 1388 *P* 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мѧсопусто** (1388 *P* 37).

Див. ще * **МѦСОПУСТЫ.**

* **МѦСОПУСТЫ** *мн.* (2) *(передостання неділя перед великим постом)* заговини, пущення: ıхо же ждати имаеть намо о(т) тыхо мѧ(с)пусто за г҃ лѣта (Луцьк, 1388 *P* 37).

ФОРМИ: *род.* **мѧ(с)пусто** (1388 *P* 37); *ор.* **мѧсопусты** (1388 *P* 37).

Див. ще ***МѦСОПУСТЪ.**

* **МѦСТО** *див.* **МѢСТО**[1].

***МѦСЧАНИНЪ** *див.* **МѢЩАНИНЪ.**

* **МѦСѦЦЪ** *див.* ***МѢСѦЦЬ.**

***МѦТЕЛЬ** *ч.* (2) *(свн.*mantel, *лат.* mantum) рід верхнього одягу, плащ: Тѣ(ж) оуставлѧемъ хто с коимъ имееть гранїцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чере(с) гранїцю оу ле(с) а то(т) его застанеть мае(т) оу него оузѧ(т) за первое застатье сокироу а вѫдроугое застанѫ(т) любо мѧтель алюбо соукню (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **мѧтель, мѧте(л)** (XV ст. *ВС* 29 зв., 37).

***МАШКАНЇЕ** *див.* ***МЕШКАНЬЕ.**

***МѪДРИЧКА** *див.* **МОУДРИЧКА.**

***МѪЖЬ** *див.* **МОУЖЬ.**

МѪНДРИЧКА *див.* **МОУДРИЧКА.**

МѪЧЮКЪ *див.* **МЪЧЮКЪ.**

АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК

СЛОВАРЬ СТАРОУКРАИНСКОГО ЯЗЫКА
XIV—XV вв.

В ДВУХ ТОМАХ

ТОМ I

А — М

(На украинском языке)

Составители
ДМИТРИЙ ГРИГОРЬЕВИЧ ГРИНЧИШИН,
УЛЬЯНА ЯРОСЛАВОВНА ЕДЛИНСКАЯ,
ВАЛЕНТИНА ЛЕОНИДОВНА КАРПОВА,
РОЗАЛИЯ ИОСИФОВНА КЕРСТА,
ЛЕВ МИХАЙЛОВИЧ ПОЛЮГА,
МИХАИЛ ЛУКИЧ ХУДАШ

Друкується за постановою вченої ради
Інституту суспільних наук АН УРСР

Редактори
О. А. Дітель, І. І. Маркевич, Н. С. Редичук

Оформлення художника
Р. К. Пахолюка

Художній редактор
О. Г. Ком'яхов

Технічний редактор
М. А. Притикіна

Коректори
Л. В. Малюта, О. С. Улезко

Інформ. бланк № 43

Здано до набору 28.06. 1974. Підп. до друку 30.06. 1977.
Формат 84×108¹/₁₆. Папір друк. № 1. Літ. гарн.
Вис. друк. Ум. друк. арк. 66,36. Обл.-вид. арк. 108,84.
Тираж 9500 пр. Зам. 7-371. Ціна 8 крб. 60 коп.

Видавництво «Наукова думка», 252601, Київ, МСП, Рєпіна, 3.

Надруковано з матриць Головного підприємства
республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР, Київ, на Книжковій
ф-ці ім. М. В. Фрунзе, Харків, вул. Донець-Захаржевська, 6/8.

СЛОВНИК
СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XIV—XV ст.
У ДВОХ ТОМАХ